IOANNIS CALVINI PRÆLECTIONES IN DVODECIM PROPHETAS (QVOS VOCANT) MINORES.

Ad Sereniſsimum Suetiæ & Gothiæ Regem.

Reconditam harum Commentationum doctrinam facilè commonſtrabunt Indices in calce operis adiecti.

Anchora ſacra mari iactatos vnica Christus

Fundat, & est omni tempore ſola ſalus.

GENEVAE,

APVD IOANNEM CRISPINVM, M. D. LIX.

Serenissimo & potentissimo

REGI GOSTAVO GOTHORVM ET VANDALO-RVM REGI,

IOANNES CALVINVS.

QVOD semel sum testatus, Rex præstantissime, quum annotationes in Hoseam ex meis Lectionibus exceptæ in publicum exirent, me, qui alioqui in lucubrationibus maiore meo labore & diligentia limatis satis morosus sum censor, non esse illius editionis authorem, iterum nunc repeto: si in meo arbitrio posita res fuisset, potius daturum fuisse operam, ne hoc extemporale docendi genus, cui priuatus auditorij nostri fructus sufficere debet, latius spargeretur: quo etiam abunde contentus sum. Verùm quia specimen illud (Commentarios in Hoseam dico) fæliciore quàm speraui successu editum multorum desideria accendit, vt iam vnus Propheta reliquos Vndecim minores secum trahat, non intempestiuum fore censui, si opus iustæ amplitudinis & non pœnitenda doctrina refertum Maiestati tuæ nuncuparem: non modò vt meæ erga illam obseruantiæ pignus foret, sed etiam vt celeberrimi nominis inscripto aliquid gratiæ acquireret. Quô tamen non me ambitio impulit, qui pridem didici non seruire mundi theatro, & qui ad multorum ingratitudinem obdurui: sed quia optabam ad tuæ ditionis homines fructum aliquem ex hoc montium nostrorum recessu peruenire, adhibenda etiam opera iure fuit, vt plerique quibus sum ignotus, sancta Regis sui authoritate adducti, æquiores & melius præparati ad legendum accederent. Quod mihi fore polliceor: tantùm apud omnes subditos venerationis adeptus es: si modò non grauaberis iudicium interponere, quale tibi

singularis tua prudentia dictabit: vel quia senectus ferendæ lectionis molestiæ par fortè non esset: quod filius Maiestatis tuæ primogenitus ERICUS Rex designatus suggeret: quem sic liberalibus doctrinis poliendum curasti, vt tutò has partes in eum reijcere liceat. Nam quò minus de tua humanitate dubitem, faciunt multi virtutum tuarum præcones, & quidem nonnulli graues & cordati homines, vt idonei testes censeri mereantur. Itaque non est quòd mireris, nobilissime Rex, munus ex tam longinqua regione tuæ Maiestati offerri ab homine non admodum tibi cognito, qui ob præclaras & heroicas quibus te pollere intellexit, ingenij animíque dotes, satis se tibi deuinctum putat. Etsi autem non ea fortè est Libri excellentia, quæ multùm fauoris mihi conciliet, studium tamen, quo adductus fui declarandæ, qua tuam Maiestatem prosequor, obseruantiæ, non aspernaberis. Neque tamen, quamuis infra tanti Regis altitudinem subsidat hoc munus, indignum prorsus reperies, quod in tuum conspectum prodeat. Si qua me dexteritate instruxit Deus ad Scripturæ interpretationem, mihi probè conscius sum, qua fide & diligentia procul remouere ab ea coner steriles omnes argutias, quantumuis alioqui plausibiles sint, cōcinnæque mulcendis auribus: ac præstare vt eam comitetur genuina simplicitas, ad filios Dei solidè ædificandos apta, qui putamine non contenti ad nucleum penetrare appetunt. Quid assequar, non est meum profiteri: nisi quod mihi persuadent pij & eruditi homines, me non absque successu laborare. Hi verò Commentarij si non omnium votis & expectationi respondeant, ego quoque ipse cuperem potuisse aliquid excellentius ac perfectius dare: vel saltem quod propius ad Propheticum spiritum accederet. Verùm hoc me adeptum esse confido, vt experientia doceat integros & æquos Lectores sanóque iudicio præditos, modò compositis animis, nec fastidiosè quæ in eorum vtilitatem scripsi, legere sustineant, plus lucis duodecim Prophetis fuisse allatum, quàm prædicare meus pudor mihi concedat. Cum aliorum industria meam non confero (quod odiosum foret) neque aliud postulo, quàm vt probi Lectores ac cordati, vbi ex meo labore profecerint, latius in publicum Ecclesiæ bonum prodesse studeant:

studeant: sed quia alijs illecebris Librum ornare cura non fuit, neque etiam cordi: hæc admonitio importuna non fuit, quæ segniores ad legendum inuitet, donec capto gustu, æstiment vtile sibi sit necne in lectionis cursu longius pergere. Ille quidem fructus quem protulerunt aliæ meæ in Scripturæ interpretatione lucubrationes & spes quam de huius quoque vtilitate concipio, ita me oblectant, vt quod residuum vitæ est cupiam in hoc genere laboris consumere, quoad per continuas & multiplices quibus distringor occupationes licuerit. Neque enim à me, cui præter ordinarium Pastoris munus, alia onera vix minimum dant relaxationis, quod ab homine otioso flagitandum est. quod tamen restabit succisiui temporis nusquam alibi melius positum esse ducam. Iam ad te, ô fortissime Rex, iterum reuertor: cuius res gestas, gubernandi prudentiam & æquitatem, mores, totúmque ingenium & virtutes qui cognouerit, consilium dicandi tibi huius laboris non mirabitur. Sed quia prolixum de tuis laudibus sermonem texere mihi non est propositum, tantùm breuiter attingam quod & fama & publicis scriptis satis celebratum est: Deum te miris modis antequam ad solium eueheret exercuisse, non modò vt singulare suæ prouidentiæ documentum in te ederet, sed etiam vt nostro seculo, adeóque posteris illustre exemplum proponeret æquabilis in recto cursu constantiæ. Vtráque certè fortuna ita probatus fuisti, vt neque in rebus prosperis iustum modestiæ & moderationis examen defuerit, neque in aduersis tolerantiæ: donec tibi non minori fœlicitate quàm virtutis laude diuinitus ex tot discriminibus, periculis, difficultatibus & obstaculis tandem emergere datum est, vt composito Regni statu, publicè & priuatim læta tranquillitate fruaris. Nunc ergo suffragante ordinum omnium consensu, onus tibi splendidum & honorificum magis sustines quàm molestum: quia & authoritatem venerantur omnes, & studium tam amore quàm laudibus prosequuntur. Ad hæc Dei beneficia cumulus non prætereundus accedit, quòd tibi designatus est ex tuo sanguine ERICVS successor filius tuus primogenitus iam non generosæ modò indolis, sed maturis virtutibus ornatus: & quo vix alium magis idoneum, si liberis careres, sibi populus

eligere potuisset. Hoc verò inter alia rarum est decus, tantos eum in doctrinis liberalibus progressus fecisse, vt non pœnitendum inter literatos gradum obtineat: neque tamen quoad patiũtur tot curæ & distractiones, quibus implicita est Regalis dignitas, aßiduo earum studio fatigari. Quanquam hoc apud me præcipuum est, quòd non profanis tantùm musis, sed cœlesti Philosophiæ sacrarium in suo palatio dicauit. Quò magis confido, his Commentarijs, quos & ad syncera pietatis normam videbit compositos, & mediocri adminiculo sibi esse sentiet, aliquem illic fore locum & nonnihil gratiæ.

¶ Deus Maiestatem tuam, sereniβime Rex, diu florentem tueatur, omnique benedictionum genere locupletare non desinat, Spiritu suo te gubernet, donec confecto cursu in regnum cœleste è terra migrans, sereniβimum Regem ERICVM successorem tuum, ac illustriβimos fratres IOANNEM, MAGNVM & CAROLVM superstites relinquas: in quibus post mortem tuam eadem refulgeat Dei gratia cum fraterno & vnanimi consensu. Geneuæ VII. Calend. Februarij M. D. LIX.

IOAN.

IOANNES CALVINUS
CHRISTIANO LECTORI, S.

CVVM mihi verè & meritò asserere liceat, idoneísque testistibus probare, lucubrationes quas hactenus in publicum emisi, tametsi maiore cura & studio politæ essent, mihi flagitando propemodum fuisse extortas: nũquam certè me authore in lucem editæ fuissent annotationes istæ, quarum vt tolerabilis fuerit auditio, lectu tamen dignas non putabam. Nam si multis vigiliis vix consequor vt mediocris ex meis lucubrationibus ad Ecclesiam redeat vtilitas, quàm stultè meis sermonibus locum inter publica scripta arrogarem? Deinde si in lucubrationibus quas domi priuatim vel scribo vel dicto, vbi plus otii ad meditandum datur & vbi limata etiam breuitas curæ & diligentiæ accedit, sedulitas tamen mea à malignis & inuidis in crimen vocatur, quomodo notam superbiæ effugerem, cogitationes quas liberius in auditorio ad vsum præsentem effudi, nunc toti mundo legendas obtrudens? Sed quum eas supprimere in manu mea non foret, nec earum editio aliter posset à me impediri, quàm si nouum scribendi laborem (quod meæ rationes non patiebantur) de integro susciperem: complures verò amici, dum nimis sum morosus laborum meorum censor, me Ecclesiæ iniuriam facere clamitarent: vt hoc qualecunque erat volumen ex ore meo susceptum, in publicum exiret permittere malui, quàm prohibendo scribendi necessitatem mihi iniungere: quod antè in Psalmis facere coactus, quàm impar sim tot scriptionibus adhuc in longo illo & difficili opere experior. Prodeant ergo hæ in Hoseam enarrationes, quas publico arcere mihi liberum non fuit. Quomodo autem exceptæ fuerint, operæpretium est testari: non solùm ne sua laude fraudetur eorum diligentia, industria, & dexteritas, qui laborẽ hunc Ecclesiæ nauarunt, sed vt certò persuasi sint lectores, adeò nihil hîc esse ascititium, vt ne in melius quidem sibi permiserint vocem vnam corrigere scriptores ipsi. Quomodo inter se operas contulerint, vnus ex eorum numero optimus amicus noster, & propter suas virtutes bonis omnibus charus, D. Ioannes Budæus, fusius, vt spero, exponet. Incredibilis verò mihi res fuisset, nisi, quum mihi postridie recitarent, clarè vidissem, quæ scripserant à sermone meo nihil differre. Optanda fortè maior fuisset libertas, vt supernacua resecarent, alia digererent in meliorem ordinem, alia distinctius vel ornatius traderent: sed meum iudicium non interpono: tantùm hoc manu mea consignatum esse volui, tanta fide eos excepisse quod ex ore meo audierant, vt nullam mutationem animaduertam. Vale Christiane lector, quisquis mecum in cœlesti doctrina proficere cupis. Geneuæ, Idibus Febr. M. D. LVII.

IOANNES BVDAEVS CRISTIANIS LECTORIBVS. S.

QVVM *ante annos aliquot doctißimus vir* Ioannes *Caluinus, amicorum hortatu & precibus,* Dauidis P*salmos in Schola enarrandos suscepisset, initio aliquot eius auditores pauca quædam pro more nostro, priuatis studiis iudicio arbitratúque nostro annotabamus: sed experientia tandem commonefacti, cogitare cœpimus quanta multorum, ac totius propemodum* Ecclesi*æ fraude tantarum Lectionum fructus in paucos auditores absumeretur.* Itaque *collectis animis, faciendũ nobis omnino duximus vt ad priuatas rationes publici quoque curam & procurationem adiũgeremus.* Q*uod ita fieri posse videbatur, si vltra solitum morem colligendis, & de verbo ad verbum, quoad fieri posset, excipiendis* L*ectionibus studium intenderemus.* Nec *mora: huic quidem negotio duobus strenuis fratribus me tertium adiunxi: atque ita accidit* Dei *benignitate, vt conatui prorsus non deesset euentus.* N*ámque in vnum collatis cuiusque nostrûm operis, &* L*ectionibus statim descriptis, adeò pauca nobis elapsa esse reperiebamus, vt nullo negotio compleri lacunæ possent.* Id*que cùm in eo opere, in quo virium nostrarum periculum primum factum est, ita esse* Calui*nus ipse nobis testis est: tum verò in his in* Hos*eam* L*ectionibus (longo scilicet vsu iam & exercitatione peritiores facti) longè verißimum esse, omnes etiam auditores facilè agnoscent.* Con*silium autem erat, hac occasione ipsum, si fieri posset, pellicere ad iustos* Commen*tarios in authorem ipsum edendos: verùm paulò aliter quàm sperabamus nobis tunc accidit.* Etenim *huius consequendi spem omnem nobis ipse præcidit ob vnius* Buceri *reuerentiam, quem hac in parte, vt in omnibus reliquis, fidelißimam & vtilißimam operam præstitisse cùm tota* Ecclesia *agnoscat, tum ipse præcipuè* D. Caluin*us honorificẽtißimè nobis omnibúsque semper asseruit.* R*estabat itaque, vt prælectiones ipsæ, qualiter à nobis exceptæ fuissẽt, euulgarẽtur.* F*actũ est autẽ vt dũ optimus quisque ingens laboris nostri operæpretiũ sibi promitteret, nos quoque in dies maiorẽ contentionẽ adhiberemus, ne ea spes in fumum illis abiret.* Itaque *seu his studiis, seu certè piorũ commodis accẽsi tãtum effecimus vt ad summã diligentiã nos reliquum nihil fecisse omnes facilè iudicarent.* Q*uo magis mirũ videri posset quid eũ postea consiliũ mutare in animũ induxerit, vt & nostrã & piorũ multorũ expectationẽ frustraretur: & contrà quàm vellet in vtilißima* Ecclesi*æ opera nauanda ingentẽ multorum inuidiam & implacabile odium accersere coactus sit.* C*æterùm eos quidem qui* Buceri *authoritatem simpliciter in hoc negotio obtendunt, vt non iniqua prorsus ratione permoueri libenter agnoscam: sic mihi duri nimium & præfracti videbuntur, si se non æquis quoque excusationibus duci patientur. quod etiam propediem factum iri spero.* Q*uod autem ad eos attinet qui insano maledicendi amore feruntur, & rixandi minimas quasque oc-*

casiones aucupantur, quemadmodum pij omnes talia monstra auersari ac detestari debent, ita his vt satisfiat non magnopere laborandū est. Canum enim latratus, qui Ecclesiæ modò obfuturus non sit, sine magno periculo dissimulari & despici poterit. Atque hæc quidem præfanda habuimus in eorum gratiam qui nos sæpius de Psalmorum prælectionibus interpellarunt, ne se putent vana expectatione à nobis delusos esse. Nam pro his sciant se aliquando, Deo propitio, iustos & integros Commētarios habituros. Quòd si eos adhuc grauiùs longum hoc afficit desiderium, cogitent nos quoque non minus anxiè tantum thesaurum expetere. Cæterùm, par est vtrosque assiduis viri & grauissimis occupationibus veniam dare, & modum aliquem huic nimium prurienti & præmaturo desiderio statuere. Parcere etiam homini æquum fortasse vel vno eo nomine fuerit, quòd omnium minimè ipse sibi parcat, haud vllam vnquam ab insano labore quietem aut animi relaxationem capiens. Vt nemini iam dubium sit, diuina non modò benignitate, sed insigni & ad posteros nunquam non prædicando miraculo corpusculum hoc trahere, natura imbecillum, crebris insuper morbis vehementer affectum, immensis deinde laboribus exhaustum: postremò assiduis impiorum aculeis confossum, & omni contumeliarum genere vndique afflictum & diuexatum. Sed quoniam huius loci querelæ non sunt: ad vos nunc, Christiani lectores, venio, quibus hoc prælectionum opus in Hoseam Prophetā dicare nobis in animo est. Dicamus autē, nō quòd quicquam in eo nobis proprium vendicemus præter solam diligentiam, quam in his colligendis adhibuimus: sed tanquam nostrum facere non dubitamus, quod nunquam nisi auspiciis nostris ad vos peruenisset. Nam etsi dignam omnino rem esse iudicaremus, quæ Ecclesiæ Domini offerretur, authori tamen ipsi vix tandem hoc persuadere potuimus, donec importunis precibus hac lege vinci se à nobis passus est, vt fide nostra esset quale posthac iudicium de eo boni omnes facerent: suorum adeò iniquus æstimator est. Nos verò, tametsi verecundè ea paulò plus quàm par erat extenuat, nihilominus promittere nobis audemus non modò authori ipsi apud vos iustum laboris sui constaturum operæ pretium, sed nos quoque gratiam non vulgarem esse inituros. Neque enim eo minus iucundas vobis fore has lectiones confidimus, quòd scholæ (vt par erat) inseruiens, aliquanto longius à solita suorum omnium gratia, & orationis ornatu author ipse recessit. Nam quum ingenti negotiorum mole oppressus, vix plerunque semihoræ spatio meditatas lectiones domo afferre cogeretur, auditorum ædificationi & commodis maluit, vero sensu eliciendo & planum faciendo, consulere, quàm inani verborum pompa cùm ipsorum aures pascere, tum ostentationi & gloriæ suæ studere. quanquam haud etiam negare ausim hanc lectionum legem esse, vt in his scholastico potius quàm oratorio more dissseratur. Quamobrem si quem offendit simplex hoc, nec tamen inurbanum dicendi genus, vel aliorum, vel huius ipsius alia adhibeat opera, eáque præsertim in quibus scholæ legibus solutus Oratorem nō minus quàm Theologum in primis nobilem agit. quod nos non minus verecundè quàm optimi cuiusque & doctissimi bona pace ac venia dictum non dubitamus. Neque enim de his ita pronuntiamus quasi censorio supercilio huic vni Oratoris gloriam vendicemus, aut Theologum vocando, non alios quoque insignes permultos agnoscamus. Absit à nobis hæc vecordia. Sed tanta testificandi animi nostri oblata occasione, vix vnquam aliter culpam deprecari possemus

apud pios omnes, quibus ſatis notum eſt, noſtrorum de Caluino ſilentium, hactenus non ſatis placuiſſe turbulentis hominibus, quibus vanitatem ſuam diſertis vocibus à nobis exprobari magis cordi eſt, quàm nos ſinere tacito noſtro ſuffragio & verecundo ſilentio, cùm eius doctrinam comprobare, & diuinæ erga nos benignitatis conſignatiſſimum inter nos teſtimonium in eo agnoſcere, tum eorum inſaniam fraterna diſsimulatione tegere, & verò tacitè apud ſe quemque noſtrûm gemere. Sed, vt iam dixi, nuda hîc & ſimplex eſt oratio, ei perſimilis qua antehac ſemper in lectionibus vti ſolitum eſſe nouimus. Non quemadmodum à multis fieri accepimus, qui domi prius digeſtas auditoribus poſtea ex ſcripto recenſent: ſed qualis ex tempore fingi formaríque potuit ad docendi vſum, ædificationémque magis quàm ad aures accommodata. Quamobrem aut nos vehementer fallimur, aut ipſius Prophetæ mentem ita propemodum ad viuum expreſsit, vt nihil poſſe addi videatur. Nam quum ſingula quæque momenta diligenter excutit, tum etiam doctrinæ vſum & applicationem breuiter ſic demonſtrat, vt à ſcopo aberrare nemo quamuis rudis poſsit. Denique veræ Theologiæ locos ac fontes ſic aut oſtendit aut aperit, vt ex his cuiuis haurire promptum ſit quod reficiendæ ac recreandæ animæ ſufficiat. imò verò etiam vnde amplos riuos diducere commodè poſsint Verbi miniſtri, quibus veluti cœleſti rore ſalubriter plebem Domini aſpergant: ſiue exhortatione, ſiue conſolatione, ſiue reprehenſione, ſiue denique ædificatione opus ſit. Sed horum omnium veluti ſpeciem & imaginem quandam melius in omnibus eius concionibus cernimus, ac in his potiſsimùm, in quibus Prophetarum doctrinam ſic ad hæc tempora noſtra accommodat, vt ſuo ſeculo non melius quadrare videantur. Sed vt aliquando finem faciamus, reſtat Chriſtiani lectores, vt cum innumerabilia alia Dei dona quæ quotidie in nos abunde effundit, tum etiam incomparabilem bonitatis eius theſaurum, qua decet animi gratitudine recipiamus & amplectamur: eóque ad vitam noſtram ſanctè & piè inſtituendam ad nominis eius gloriam & fratrum ædificationem vtamur. id autem vt fiat, orandus eſt nobis Dei Spiritus, vt eo inſtructi ad Sacram lectionem accedamus, animúmque ab inquinamentis huius carnis repurgatum, & manſuetudinis Spiritum cœleſtis doctrinæ capacem afferamus: ad quod etiam multùm nos iuuare poterunt breues precatiunculæ quas ad finem cuiuſque lectionis addendas curauimus, prout à nobis collectæ ſunt pari cum Lectionibus diligentia & fide: vt & his reficiātur piorum animi, ſpiritúſque nouos ad nouam lectionem colligāt: & rudiores velut in tabula depictam formandarum orationum ſuarum ex ſacra lectione rationem habeant. nam ſicuti lectionum initio eadem ſemper vtitur hic noſter precandi formula, quam nos quoque hîc addi voluimus, vt tota eius docendi ratio vobis nota eſſet: ita etiam ſingulas Lectiones nouis ſubinde precationibus claudere ſolet, prout illi ex Spiritu Domini datur eas ex-tempore formare, ádque lectionis cuiuſque ſubiectam materiam accommodare. Hoc ſi Commentariorum genus vobis placere intellexerimus, etſi alieni laboris res eſt, tamen fidem noſtram, fauente diuino numine, pro reliquis Prophetis obſtringere non dubitamus. minores dico Prophetas: quos quum perlegendos ſuſceperit, nobis quoque in animo eſt non minori diligentia quàm reliqua ad finem vſque excipiendo perſequi. Vos interim his fruimini. Bene valete. *Geneuæ. poſtridie* Idus Febru.

M. D. LVII.

Vtilitas precationū in fine cuiuſque lectionis

IOANNES CRISPINVS
CHRISTIANIS LECTORIBVS
S.

QVIA mirum videri poſſet quibuſdam, atque adeò incredibile, Prælectiones iſtas ea fide & diligentia fuiſſe exceptas, vt ne verbum quidem protulerit D. Ioannes Caluinus inter legendum, quod non ſtatim aſcriptum ſit: operæpretium fuerit pios Lectores paucis hîc monere, quámnam tenuerint rationem qui eas nobis exceperunt. Sic enim fiet vt horum ſedulitas & induſtria ſingularis, ſtimulos multis aliis ad idem præſtandum addat, & res ipſa minimè videatur eſſe incredibilis. Ac primò quidẽ tenẽdum eſt, ipſum Caluinum nihil vnquam, quod plerique faciunt, dictare, neque omnino iubere vt quicquam annotetur dum publicè interpretatur Scripturam: & multò minus finita Lectione, vel poſtridie quàm legit: ſed integra hora perpetuam orationem habere, nec ſolere verbulum vllum interea libro ſuo aſcribere memoriæ cauſa. Quum ergo ante aliquot annos D. Ioannes Budæus & Carolus Ionuillæus adiunctis duobus illis fratribus (quorũ meminit ipſe Budæus in ſua Præfatione, & ita eſſe norũt plurimi) in Pſalmorum expoſitione deſcribenda experti eſſent communem illum laborem non fuiſſe prorſus inutilem, maiore ſtudio atque animi alacritate impulſi ſunt, vt diligentius quàm antea, ſi fieri poſſet, excipere ſtatuerent vniuerſam in Duodecim (quos vocãt) minores Prophetas expoſitionẽ. Cæterùm, in conſcribendo ſequuntur hanc rationem, quiſque paratam habet chartam, forma quàm poteſt commodiſsima & ſeorſum excipit ſumma celeritate adhibita: ſi qua vox vni excidat (vt ſolet interdum accidere, præſertim in cõtentionibus & locis paulò vehementius explicatis) ab alio excipitur: hoc verò ſi contingat, facilè reponitur ab Authore. nam abſoluta ſtatim Prælectione, vnus ille Ionuillæus ſecum aſportat duorũ chartas, quibus ob oculos poſitis & ſuis ſimul cõſultis, ac inter ſe accuratius collatis: cuidam alteri dictat exſcribẽda quæcunque excepta fuerant ſubita ſcriptione: & tandẽ relegit ipſe: vt poſtridie coram D. Caluino domi recitet: vbi nonnunquam ſi qua deſit vocula, ſuo loco additur: aut ſi quid non ſatis videatur explicatum, facilè etiã illuſtratur. Atque ita factum fuit, vt hæ Prælectiones in lucem prodierint: ex quibus quãtum fructus percepturi ſint qui ſeriò dabunt illis operam dici nullo modo poteſt: Ecquis enim ſano iudicio præditus non videt eam eſſe clariſsimi huius hominis rationem in Scripturis explicandis, vt cum pauciſsimis communem habeat? ſic vbique Spiritus ſancti conſilium aperit, genuinum eius ſenſum reddit: ita denique doctrinam illic reconditam oculis ſubiicit, vt nihil omnino deſideres, quod non apertè

explicatum habeatur. Quod ſatis ſupérque teſtantur tot illius ſcripta, quibus ſingula religionis Chriſtianæ capita ſic plana fecit, vt fidiſsimum interpretem agnoſcant omnes, niſi prorſus ad ſolem caligent. Iam verò vt tot etiam eius Commentarios nunc taceam, in his Prælectionibus ita ſe ipſe ſuperauit, vt vix quiſquam ſibi perſuadeat, extempore tam concinnam orationem, ſuíſque numeris abſolutam fluxiſſe. nam propriis verbis grauiſsimas ſententias explicat, dilucidè tractat res obſcuras, variis ornamentis veſtit: atque in docendo ita progreditur, vt genus dicendi ſua ſponte fuſum, quo vtitur, diu multúmque elaboratum fuiſſe videatur. Sed malo de his omnibus iudicium fieri ex ipſa lectione quàm ſingula prolixius tractando, Lectores diutius remorari. Valete igitur quotquot ex his Prælectionibus fructum aliquem ad vos rediturum ſperatis. Geneuæ, Calen. Februarij, M. D. L I X.

IN HOSEAM

In Hoſeam Prophetam, Ioannis CALVINI PRÆLECTIONES.

PRECATIO qua vti ſolet Ioannes Caluinus initio ſuarum Prælectionum.

DET nobis Dominus in cœleſtis ſuæ ſapientiæ myſterijs cum vero pietatis profectu verſari in gloriam ſuam & ædificationem noſtram, AMEN.

EGO *ſuſcepi duodecim* Prophetas *minores interpretandos. Coniuncti autem fuerunt iam olim ſimul; & ſcripta eorum redacta in vnum volumen, hac de cauſa, ne ſi ſingula tantum extarent in manibus, ſucceſſu temporis euaneſcerent propter breuitatem, quemadmodum ſæpe ſolet fieri. Efficiunt igitur vnum volumen duodecim* Prophetæ *minores. Inter eos primus eſt* Hoſeas*, qui propriè deſtinatus fuit regno* Iſrael. Eodem *tempore prophetabant apud* Iudæos Micheas *&* Ieſaias. Sed *hoc notandum eſt,* Prophetam *hunc fuiſſe doctorem in regno* Iſrael, *quemadmodum* Ieſaias *&* Micheas *erant in regno* Iuda. Nec *dubium eſt quin* Dominus *voluerit eum exercere in hac parte: quia ſi prophetaſſet apud* Iudæos, *non fuiſſet illis blanditus.* Res *enim erant tunc admodum corruptæ, non ſolum in* Iudæa, *ſed etiam* Ieroſolymæ, *quum tamen eſſet regia & ſacrarium* Dei. Videmus *quàm acriter & ſeuere* Ieſaias *&* Micheas *obiurgant populum illum:* Congrueret *etiam ſtylus* Prophetæ *noſtri, ſi* Dominus *vſus fuiſſet eius opera apud* Iudæos: *ſed ſequutus eſt vocationem ſuam.* Sciuit *quid* Diuinitus *ſibi mandatum eſſet: fideliter functus eſt officio ſuo.* Eadem *etiam fuit ratio* Prophetæ Amos. Nam Propheta Amos *duriter inuehitur contra* Iſraelitas: *videtur parcere* Iudæis. Et *eodem etiam tempore docuit quo* Hoſeas. Videmus *quantopere inter ſe differant iſti quatuor.* Nam Ieſaias *&* Micheas *dirigunt ſuas increpationes ad regnum* Iuda: Hoſeas *autem &* Amos *tantùm impugnant regnum* Iſrael, *& videntur* Iudæis *parcere: nempe, quiſque eorum agnouit quid* Deus *mandaſſet, atque ita quiſque etiam continuit ſe intra metas vocationis ſuæ & officii.* Nam *ſi nos, qui ſumus vocati ad hanc* Eccleſiam *docendam, claudamus oculos ad peccata quæ hic graſſantur, & nullam habeamus rationem eorum quos* Dominus *nobis docendos propoſuit, hoc fiet à nobis præpoſterè. ſi qui etiam alijs locis deſtinati ſunt, debent reſpicere quorſum eos dirigat vocatio* Domini. Nunc *ergo tenemus ad quos pertineat totus hic liber* Hoſeæ, *nempe ad regnum* Iſrael. *iam quod ad* Prophetas *ſpectat, hoc omnibus commune eſt, vt ſint* Legis *interpretes, quemadmodum aliquando diximus.* Hæc *autem ſumma* Legis *eſt, quod* Deus *populum quem*

sibi adoptauit, vult regere suo imperio. Iam *duæ sunt partes* Legis, *nempe salutis & vitæ æternæ promissio, deinde regula piè & sanctè viuendi.* Hinc *pendet tertia pars, nempe vt homines si non respondeant vocationi suæ, reuocentur ad timorem* Domini *minis & obiurgationibus.* Iam *Prophetæ inculcant præcepta* Legis *de vero & puro* Dei *cultu, de charitate: instituunt denique populum in sancta & pia vita: deinde proponunt gratiam* Domini. *Et quia nulla est spes reconciliationis cum* Deo *nisi per* Mediatorem, *ideo semper afferunt in medium illum* Messiã *quem* Dominus *iam antè pollicitus erat. Quantum ad tertiam partem spectat, hoc est ad minas & obiurgationes, peculiare hoc habent* Prophetæ, *quòd tempora designant & denuntiant hoc vel illud* Dei *iudicium:* Dominus *vos puniet hoc modo, puniet etiam hoc tempore.* Non *ergo simpliciter citant* Prophetæ *homines ad tribunal* Dei, *sed certas species pœnarum designant: & ædunt etiam eiusdem generis vaticinia de gratia* Domini *& redemptione. Sed hoc breuiter tantùm attingo, quia in progressu melius licebit singula obseruare.* Redeo *nunc ad* Hoseam. *Dixi peculiariter eius ministerium spectasse ad regnum* Israel, *quia tunc illic totus* Dei *cultus viciatus erat: nec verò corruptela illa incœperat à paucis diebus, sed ita erant obstinati in suis superstitionibus, vt nulla esset spes resipiscentiæ. Scimus enim statim atque* Iarobeam *abduxerat decem* Tribus *ab obsequio* Rechabeam *filij Solomonis, fuisse erectos fictitios cultus: & visus est* Iarabeam *sibi prudenter excogitare illud artificium, ne scilicet populus rediret ad domum* Dauidis: *sed interea factum est vt accerseret sibi & toti populo* Dei *vindictam.* Et *posteri sequuti sunt eandem impietatẽ. Quum talis peruicacia esset iam intolerabilis,* Deus *voluit exerere suam potentiam, & ædere aliquod insigne documentum vindictæ suæ, vt populus tandẽ resipisceret.* Itaque *vnctus fuit* Dei *mãdato* Iehu *in regẽ* Israel, *qui deleret omnes posteros* Achab. *sed ipse quoque statĩ relapsus est ad similẽ idololatriã.* V*isus fuerat exequi* Dei *vltionẽ, præ se tulerat magnũ zelũ, sed retecta fuit hypocrisis paulò pòst, quia amplexus est falsos & peruersos cultus.* Et *posteri nihilo fuerunt meliores vsque ad* Iarobeam, *sub quo prophetauit* Hoseas *noster.* Sed *inscriptio libri melius hoc ostendet.*

CAPVT I.

CAPUT PRIMUM.

SERMO Iehouæ, qui fuit ad Hoseam filiũ Beri, diebus Vzia, Iotham, Achaz, Ezechiæ regum Iehudah, & diebus Iarobeam filii Ioas regis Israel.

Primus hic versus ostendit quo tempore prophetauerit Hoseas. Nominat quatuor Reges Iuda, nẽpe Vzia, Iotham, Achaz, Ezechiã. Vzia (qui idem fuit Azarias) regnauit annis 52: sed postquam percussus est lepra, non versatus est in cœtu hominum, & abdicatus etiam fuit honore regio. Iothã filius eius successit in eius locum. Numerantur anni Iotham 16. vel circiter: totidem etiam Regis Achaz, qui fuit pater Ezechiæ. Iam mortuus est Hoseas sub Rege Ezechia. Nunc si volumus colligere quandiu prosequutus fuerit officium docendi, notandum est quod dicitur in Sacra historia: Anno 27. Iarobeam filii Ioas Vziam regnasse. Vt demus Hoseam non nisi paucis annis regnante Iarobeam, functũ esse doctoris partibus, tamen demptis annis 16, qui fluxerunt ab initio regni Vzia vsque ad mortem ipsius Iarobeam, sub regno Vziæ prophetauit per annos 36. Dubium tamen non est quin cœperit munus suum obire pluribus annis ante finem regni Iarobeam. Hic iam ad minimum cõstabunt nobis anni 40. Successit Iotham in locum patris, regnauítque annos 16. Quanquam aũt probabilis coniectura est, initium regni eius numerari ab eo tempore quo suscepit gubernacula, postquam pater lepra percussus, reiectus erat à cœtu communi, tamen verisimile est tempus aliquod fuisse residuum à morte patris, quod in supputationẽ venire debet. Vt tamen sumamus paucos annos, necesse erit Hoseam prophetasse vltra annos 45, antequam regnare cœpisset Achaz. Accedant iam anni 16, quibus regnauit Achaz, numerus annorum ascẽdet vsque ad 61. Restant anni quibus prophetauit sub regno Ezechiæ. Fieri ergo aliter non potest quin munus suum prosequutus fuerit vltra annos 60. Forte etiam annum 70. excessit. Hinc apparet quanta & quàm inuicta fortitudine & constantia Spiritus sancti præditus fuerit. Nam si Deus tãtùm per annos 20. aut 30. nostra opera vtatur, hoc nobis est molestissimum: præsertim si bellandum est cum impiis hominibus, & qui non libenter suscipiant iugum, imò qui contumaciter nobis resistant, cupimus statim liberari, & vellemus esse emeriti milites. Quum ergo videmus hunc Prophetam durasse ad tam longũ tempus, sit nobis exemplũ tolerantiæ: vt scilicet non despõdeamus animos, etiamsi Dominus non statim nos ab onere liberet. Hoc de quatuor Regibus Iuda quos nominat. necesse enim fuit (quemadmodum iam ostendi) ipsum prophetasse per annos ferè 40. sub Regno Vziæ, vel Azariæ: deinde prophetasse per aliquot annos sub rege Achaz, (vt interea omittamus regnũ Iothã quod cõcurrere potuit cum regno patris) & tãdem venisse vsque ad ætatem Ezechiæ. Cur autem potius nominauerit Iarobeam filium Ioas, quia nõ potuit prophetare sub eo nisi tempore exiguo? Successit in eius locum Zacharias filius eius, postea exorta est conspiratio Selum, qui statim extinctus fuit: postea implicitum fuit regnum illud multis turbis, & tandem Assyrius per manum Salmanazar abduxit decem Tribus captiuas, quæ dispersæ fuerunt inter Medos. Quũ ita sit, cur Propheta hic tantùm vnius regis Israel meminit? Hoc videtur esse absurdũ, quia continuauit munus docendi vsque ad regni finem & interitum. Sed responsio facilis est. Voluit enim disertè exprimere, se rebus adhuc integris fecisse initiũ docendi: quia si prophetasset post mortem Iarobeam, visus fuisset ex præsenti rerum intuitu coniicere magnã aliquam cladẽ. ita non fuisset prophetia, vel saltẽ minor fuisset eius authoritas. O! scilicet hic diuinat quod omnium oculis perspicuum est. Nam Zacharias breui tempore floruit: & illa cõspiratio quàm attigi, fuit quoddam præsagium propinqui interitus: & statim etiam dissipatũ fuit regnum. Propheta igitur hic disertis verbis testatur se iam tunc minatum fuisse populo futuram vindictam, quum regnum Israel floreret & opibus & potentia, quum triumphos suos ageret Iarobeam, quum prosperitas eius inebriaret totam illam terram. Hæc igitur ratio est, cur Propheta hunc solum Regem designet, sub quo regnum Israel & validum fuit, & magnis præsidiis atque opibus munitum: sub quo etiam affluxit magnis diuitiis. Narrat enim Sacra historia Deum liberasse per manum Iarobeam regnum Israel, quanquã indignus erat: & recuperauit multas vrbes, & amplissimam regionem. Quũ ergo auxisset regnũ suum, quum esset formidabilis omnibus vicinis, quum multas opes congestas haberet, quum populus degeret in otio & deliciis, fuit hoc incredibile quod prædixit Propheta noster: dicet, Vos estis non populus Domini, vos estis filii adulterini, vos estis nati ex scortatione. Non fuit certè opportuna talis obiurgatio. Deinde, Vobis eripietur regnũ: instat vobis interitus.

Quid, nobis? Atquì iam Rex noster tam multis victoriis potitus est, & terrorem aliis Regibus incussit. Regnum Iuda quod erat æmulum, erat tunc ferè concisum: nemo erat qui auderet etiam suspicari tale aliquid. Nũc ergo tenemus cur Propheta hic clarè dicat se prophetasse sub Iarobeam. Prophetauit igitur post eius mortem, & officium suum persequutus est etiam post cladem regni Israel: sed cœpit tũc docere quum ludibrio esset ipse impiis, qui superbiunt aduersus Deum, & fortiter contemnunt omnes eius minas, vbi illis parcit, & eos tolerat: quemadmodum satis notum est continua omnium ætatum experientia. Et hinc melius perspicimus quali virtute Spiritus instruxerit Deus hunc Prophetã, qui ausus est insurgere contra tam robustum Regem, & coarguere eius scelera: vocare etiam omnes eius subditos in idem iudicium. Quum ergo tam liberè se gesserit Propheta quo tempore Israelitæ propter fœlices suos successus non tantùm temulenti erant, sed etiã prorsus insani, hoc certè miraculo non caret. Et hoc plurimùm valere debet ad confirmãdam eius authoritatem. Videmus ergo nunc quorsum pertineat inscriptio quæ habetur in primo versu. Sequitur:

2 Principium quo loquutus est Iehoua per Hoseam alii vertunt, Cum Hosea: ad verbum est, In Hosea: est litera Beth. Dixit Iehoua ad Hoseam, Vade, sume tibi vxorem scortationum, & filios scortationum, quia scortando scortabitur terra (*hoc est scortata est*) ne sequatur Iehouam.

Propheta hic demonstrat quale sibi initio datum fuerit mandatum, nempe vt apertum bellum indiceret Israelitis, & quasi excandesceret in persona Dei, & exitium denuntiaret. Non ergo incœpit à blanditiis, neque comiter hortatus est populum ad resipiscentiam, neque longo circuitu vsus est vt leniret acerbitatem suæ doctrinæ. nihil tale fuisse demonstrat, sed dicit se fuisse missum quemadmodum solent caduceatores, vel feciales ad bellum denuntiandum. initium ergo loquendi tale fecit Dominus per Hoseam, Populus hic progenies est adulterina, omnes sunt quasi ex meretrice nati, regnum Israel est fœdissimum lupanar: & ego iam eos repudio & abdico: non agnosco amplius eos pro filiis. Fuit hæc non vulgaris vehementia. Videmus ergo *Principii* nomen non abs re, sed consultò fuisse positum, vt sciamus Prophetam simulatque docendi munus suscepit, fuisse acrem & asperum, & quasi fulminasse contra regnum Israel. Nunc si quæritur, cur Deus tantopere exarserit, cur non reuocauerit prius miseros homines: & ita videtur tulisse ordo, vt scilicet studeret Propheta mansueto sermone & paterno reuocare ad sanam mentem eos qui defecerant à puro Dei cultu. Cur ergo non tenuit Deus hanc mediocritatem? Sed hinc colligimus fuisse morbos populi insanabiles. Nec dubium est quin Propheta hìc disertè exprimat se fuisse diuinitus missum, quum iam res erant ferè desperatæ. Scimus enim Deum non solere homines tam duriter tractare, nisi postquam omnia expertus est alia remedia. Et certè hoc ex Sacra historia facilè colligitur: nam decem Tribus statim post defectionẽ à familia Dauidis, simul abiecto Dei cultu, idololatriã amplexæ sunt, & impias superstitiones. Debebat vigere in omnium animis recens memoria vaticinii, Quòd Dominus elegerat montẽ Sion, in quo volebat coli, dixerat, Hæc requies mea in seculũ seculi: hìc habitabo, quia elegi eã. Et videmus illud vaticiniũ fuisse non semel nec decies, sed cẽties repetitũ, vt scilicet melius in hominũ cordibus hæreret. Quũ ergo deberẽt habere defixã penitus in cordibus doctrinã illã, Quòd Dominus non alibi quàm in monte Sion coli vellet, fuit hìc stupor portento similis, quòd erectum fuit templum, deinde vituli etiam fuerunt conflati. Quòd ergo populus tam citò deficere potuit à Dei obedientia, id nimis peruersæ amentię fuit: sed quemadmodum iam dixi, vsque ad summum impietatis cumulum peruenerat. Quum Deus vltus est tam multa scelera per manum Iehu, debuit etiam tunc populus redire ad purum Dei cultum, & fuit quædã renouatio illius terræ: sed semper ad ingeniũ reuersi sunt, imò res ipsa palàm ostendit eos simulasse aliquid ad breue tẽpus, sed tamen fuisse diabolica peruicacia excęcatos, vt semper in suis superstitionibus manerent. Ergo non mirum est quòd Dominus tale initium fecerit per Hoseã, *Vos estis omnes nati ex scortatione*, vestrum regnum est fœtidissimũ lupanar: vos estis non populus meus: vos estis non dilecta. Quòd ergo Deus tã horribili modo fulminauit contra istum populum, quis non dicet iustè atque optima ratione factũ esse? quia scilicet contumacia illius populi indomita erat, nec poterat alio remedio sanari. Nũc tenemus cur Propheta vsus sit hoc verbo, *Principium loquendi quod fecit Deus*. Iã sequitur, *In Hosea*, Primo versu dixerat, *Sermo Iehouæ qui fuit ad Hoseam*: nũc dicit, בהושע In Hosea: & tertiò addit, Locutus est Deus, & dixit ad Hoseã. Repetit eandẽ particulã: & in primo versu, sermo Domini dicitur fuisse ad Hoseã: nõ simpliciter quòd Deus allocutus sit Prophetã, sed quòd eũ cũ certis mandatis misit. Sic enim dicitur sermo Dei fieri ad Prophetas. Deus etiã promiscuè sermonẽ suũ

Psal. 132. d. 14

ad alios dirigit,quoscunq; scilicet vult sermone suo docere:sed peculiariter alloquitur & cōpellat Prophetas suos,quia scilicet constituit ministros & præcones verbi sui, & quasi suggerit illis in os quod postea ad populum perferant. Sic dicit Christus sermonem Dei fieri ad Reges,quia scilicet eos constituit & præficit ad regendum humanum genus:Si deos vocat eos ad quos sermo Dei factus est, inquit. Scimus autem Psalmum illum compositum esse de Regibus. Iam tenemus quid cōtineat hæc locutio primo versu, *Sermo Dei factus est ad Hoseam.* Dominus enim non simpliciter vt qualescunque è vulgo Prophetam allocutus est,sed mandatis instruxit,vt postea populum doceret quasi in persona ipsius Dei. Iam additur secundo versu, *Principium loquendi tale fecit Dominus in Hosea.* Qui vertunt, Cum Hosea, videntur frigidè exponere Prophetæ mentē. Scio hoc sensu ב literam sæpe occurrere in Scriptura,sed hoc loco mihi dubiū non est quin Propheta se constituat tanquam organū Spiritus sancti. Deus ergo loquutus est *in Hosea*, vel per Hoseā:quia ipse nihil protulerit ex suo cerebro,sed Deus per ipsum loquutus est,quemadmodum hæc forma subinde nobis occurret. Et hinc etiam pendet tota authoritas seruorum Dei, quòd ipsi non laxant sibi frænum, sed fideliter quasi de manu in manum tradunt quod Dominus iussit,& nihil prorsus addunt de suo. Deus ergo loquutus est in Hosea. Postea sequitur, *Dixit Dominus ad Hoseam.* Iam hoc tertiū dicitur, hoc est,quod tertiò repetitur,nihil aliud est quàm species mandati. Dixerat prius in genere, Sermo Domini qui fuit ad Hoseā:iam dicit, Deus sic loquutus est. Exprimit disertè qualis fuerit ille sermo, cuius primo versu mentio facta fuerat. *Vade*, inquit, *Sume tibi vxorem scortationum & filios scortationum.* Et ratio additur, *Quia fornicando* vel *scortando scortata est terra.* Nam non dubium est quin loquatur hîc de sceleribus quæ diu pertulerat Dominus inæstimabili patientia. *Scortando igitur scortata est terra, ne sequatur Iehouam.* Hîc multùm sudant interpretes: quia videtur nihil esse magis absurdum,quàm Prophetam duxisse scortum in vxorem. Quidam dicunt hoc fuisse extraordinarium. Certè non esset talis licentia in doctore tolerabilis. Videmus quid Paulus in Episcopo requirat: nec dubium est quin hoc etiam olim locum habuerit in Prophetis, vt scilicet domus illorum castæ essent & puræ ab omni macula, & sinistra nota. Poterat igitur hoc exponere Prophetam omnium ludibrio, si lupanar ingressus, scortum sibi sumpsisset:neque enim hîc agitur tantùm de muliere impudica, sed de muliere scortationum, hoc est, de obsoleto scorto. Vocatur enim mulier scortationnm, quæ diu assueuit scortationi bus,quæ passim omnibus, & ad omnium libidines fuit exposita, quę non semel nec bis,nec paucis hominibus,sed omnibus se prostituit ad flagitia. Hoc fuisset parum probabile in Propheta. Sed respondēt quidam, vt dixi, non debere hoc exigi ad communem regulam,quia extraordinarium fuerit Dei mandatum. Atqui non videtur hoc rationi consentaneum,quòd Dominus vltrò reddiderit Prophetam suum contemptibilem. Nam quomodo exceptus fuisset prodiens in publicum post inflictam sibi talem ignominiam? Si ipse vxorem duxisset,qualis hic describitur,debebat potius tota vita latere,quàm suscipere munus Propheticum. Non est igitur probabilis eorum opinio,qui putant Prophetam sumpsisse vxorem,qualis hic describitur. Deinde militat contra eos alia ratio,quæ est prorsus insolubilis. Neque enim Propheta tantùm iubetur vxorem scortationum accipere,sed filios etiam scortationum,& ex scortatione genitos. Perinde est igitur acsi ipse scortatus esset. Nam si dicamus duxisse vxorē,quæ parum antè honestè & castè se gesserat (quemadmodum Hieronymus multis verbis hac de re disputat ad Prophetā excusandum) hæc excusatio friuola est. Neque enim tantùm de vxore agitur,sed de liberis. Vult enim Deus totam sobolem esse adulterinam:hoc autem fieri non potuit in legitimo coniugio. Et ideo ferè omnes Hebræi in hoc consentiunt, Prophetam non re ipsa duxisse vxorem, sed in visione hoc fuisse ei mandatum. Et certè capite tertio videbimus idem ferè describi: & tamen non potuit hoc fieri quod narratur eo loco. Iubetur enim Propheta ducere vxorem quæ violauerit fidem coniugii:deinde postquam ipse emit, domi retinere ad tempus. Scimus hoc non fuisse completum. Sequitur ergo tantùm hanc figuram fuisse propositam populo. Quidam obiiciunt, non posse intelligi contextum Prophetæ, de visione. Quare? Visio enim ei soli data esset, inquiunt: Deus autem potius respectum habuit totius populi, quàm Prophetæ. Sed fieri potest, ac probabile est, vt Prophetæ nulla fuerit obiecta visio: sed tantùm Deus promulgari iusserit hoc mandatum. Quum ergo Propheta docere cœpit, tale fuit exordium eius, Dominus hîc me constituit quasi in theatro, vt vobis exponam vxorem esse à me ductam, vxorem assuetam stupris & scortationibus,& me genuisse ex ea liberos. Sciebat totus populus nihil esse tale: sed Propheta perinde loquutus est, acsi pictam tabulam ante oculos eorum exponeret. Talis igitur fuit visio, hoc est, figura: non quòd per visionem hoc Propheta cognouerit, sed quia Dominus iusserit perferre hanc parabolam (vt ita loquar) hoc est, hanc similitudinem, vt populus posset quasi in viua pictura agnoscere suam

Ioan.10.g.3
Psal.81.b.6

turpitudinem & flagitium. Denique hypotyposis est, in qua non tantùm res verbis exponitur, sed quasi visibili forma subiicitur oculis. Ratio additur, *Quia scortando scortata est terra.* Videmus ergo nunc quomodo intelligi debeant simpliciter Prophetæ verba. Induit enim personam antequàm in medium prodeat, & sub hoc habitu populũ alloquitur, quòd Deus iusserit eum ducere scortũ in vxorem, & gignere ex ea liberos adulterinos. Non fuit hac de causa contemptibile eius ministerium: sciebant enim omnes eum probè & frugaliter semper vixisse: sciebant omnes domum eius exemptam esse omni opprobrio: sed in sua persona hìc proposuit quasi viuam imaginem publicæ turpitudinis. Hæc summa est, & nihil video in hac expositione coactum: & simul tenemus sensum huius membri, *Scortando scortata est terra.* Poterat Hoseas vno verbo hoc dicere, sed surdis loquutus esset: scimus enim quanta sit, & quàm stupida amentia eorum qui sibi placent in suis superstitionibus: non possunt ferre vllum probrum. Ergo non auditus fuisset Propheta, nisi quasi in speculo exhibuisset ante eorum oculos quod volebat ab ipsis percipi: acsi diceret, Si nemo vestrum potest in se descendere, vt publicam turpitudinem agnoscat: si omnes tantopere obstinati estis contra Deum, saltem nunc in mea persona scitote vos esse adulterinos, & originem vestram esse ex fœtido lupanari: quia Deus sic de vobis pronuntiat: & quoniã non libenter suscipitis tale iudicium, proponitur vobis in mea ipsius persona. Ad verbum est: *De post Iehoua:* מאחרי, hoc est, *Ne sequatur Iehouam.* Hìc videmus qualis sit spiritualis castitas populi Dei, & quid etiam significet Scortandi verbum. Spiritualis ergo castitas populi Dei est, sequi Dominum. Quid autem est istud Sequi, nisi dum patimur nos regi eius verbo, & libenter ei obsequimur: quocũque nos vocat, sumus prompti & parati? Quum ergo Dominus præit nobis per doctrinam suam, & viam monstrat, nos autem sumus dociles & morigeri, & in eum respicimus, & non deflectimus vel ad dexteram vel ad sinistram, sed totam vitam nostram referimus ad obediẽtiam fidei, hoc est verè sequi Dominum: & ita optimè definitur spiritualis piorũ castitas. Et ex opposito colligere etiam licet quid sit Scortari, nempe vbi discedimus à verbo Domini, vbi aures præbemus falsis doctrinis, vbi ad superstitiones nos proiicimus, vbi denique vagamur post nostra figmenta, & non continemus omnes sensus nostros sub verbo Domini. Quantum attinet ad Scortandi verbum postea plura dicentur 2. capite: sed breuiter nunc attingere volui quid intelligat Propheta, quum exprobrat Israelitis omnes ipsos esse scortatos. Nunc sequitur.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos semel tibi adoptasti in populum, & non desinis etiam sancire hanc tuam gratiam, assiduè nos ad te vocando: & non tantum asperè etiam nos castigas, sed miti & paterno more nos ad te inuitas, & simul hortaris ad resipiscentiam: da inquam, ne obdurescamus contra hanc tuam bonitatem, ne abutamur hac tua tam incredibili tolerantia, sed subiiciamus nos tibi in obsequium. Quod si etiam aliquando duriter nos corripis, vt feramus vero fidei obsequio tuas obiurgationes, & non maneamus indomiti neque obstinati vsque ad extremum, sed redeamus ad te fontem vnicum vitæ & salutis, vt sicut semel in nobis inchoasti opus tuum, ita perficias vsque ad diem Domini nostri, Amen.

3 Et profectus est, & accepit Gomer filiam Diblaim: & concepit, & peperit ei filium.

4 Et dixit Iehoua ad eum, Voca nomen Iizreel, quia adhuc pauxillum, & visitabo sanguines Iizreel super domũ Iehu, & cessare faciam (*hoc est abolebo*) regnum domus Israel.

Diximus hesterna lectione, quòd iniunxit Deus Prophetæ suo vt acciperet vxorem scortationum, id non fuisse completum re ipsa. Quorsum enim hoc spectasset, nisi vt Propheta omnibus esset contemptibilis? atque ita nulla fuisset eius authoritas. Sed tantùm voluit Deus quasi in imagine ostendere Israelitis falsò eos gloriari, quum tamen nihil haberent laude dignum, sed modis omnibus probrosi essent. Dicit igitur, *Profectus est* Hoseas, & sibi *accepit Gomer filiam Diblaim.* גמר significat Deficere Hebræis, & actiuè etiam interdum accipitur pro Consumere: ideo *Gomer* tantundem valebit ac Consumptio. *Diblaim* autem vocant Massas ficuum, quum caricæ redactæ sunt in massam. Græci vocant παλάθας. Cabalistæ hìc dicunt vxorem Hoseæ fuisse notatam hoc nomine, quia qui effusi sunt in delicias, tandem ad interitum & corruptionem labuntur. Ita consumptio est filia ficuum, quia per ficus intelligũt dulcedinem voluptatũ. sed simplicius erit si dicamus ostensam populo fuisse hanc picturã, quòd Propheta loco vxoris posuerit consumptionẽ filiam massarũ, hoc est, proposuerit massas vel παλάθας, ita vt esset Gomer quædã consumptio: quemadmodũ quũ Mathematici describũt suas figuras, Si hoc valeat tãtundẽ, hoc etiã tantundẽ. Possumus ergo ita accipere quòd Propheta

pheta hîc pro vxore nominauerit massas ficuum corruptas, ita vt esset consumptio, vel putrefactio nata ex caricis redactis in tales massas. Ego enim semper in ea sententia, quam heri exposui, persisto, quòd scilicet Propheta non ingressus est lupanar, vt inde acciperet vxorē. Nam alioqui oportuit ipsum gignere spurios, & non filios ex legitimo coniugio. Eadem enim ratio est vxoris & sobolis, quemadmodum heri dictum fuit. Nunc ergo tenemus simplicem sensum huius versus, quòd scilicet Propheta non duxerit sibi scortum, sed tantùm ob oculos populi seipsum posuerit, acsi esset corruptio nata ex massis ficuum putrefactis. Iā sequitur, *concepit vxor*, nēpe illa imaginaria, vxor illa in figura vel in speculo: *concepit*, inquit, *& peperit filium: tunc dixit Iehoua ad eum, voca nomen eius Iizreel*. Multi exponunt יזרעאל Dispersionem, & sequuntur paraphrasten Chaldęum. Putant etiam hîc esse allusionem in voce ambigua. Nam quum זרע zéra, sit Semen, putant Prophetam obliquè perstringere inanem iactantiam populi illius. Vocabant enim se electum semen, quia plantati erant à Domino: inde nomen Iizreel. Sed Propheta hîc deridet talem stultitiam, secundum illos interpretes: quasi diceret, Vos estis Israel: sed alio modo, vos estis dispersio. Quemadmodum enim semen proiicitur in varias partes, ita etiam Dominus vos disseminabit, & hoc modo vos disperdet ac proiiciet. Putatis vos esse plantatos in hac terra, & habere stationem è qua nunquam possitis excuti vel auelli. Dominus autem manu sua vos tenet, vt vos proiiciat in remotissimas orbis plagas. Hunc sensum colligunt multi interpretes: neque etiam hoc nego, quin Propheta ad verbum ipsum Serendi, & ad semen alludat. hoc mihi non displicet: tātùm videtur mihi Propheta longius respicere, quòd scilicet sint prorsus degeneres, non vera nec genuina soboles Abrahæ. Videmus quanta sit affinitas inter ista duo nomina, *Iizreel* & *Israel*. Nomen Israel quàm sit honorificum patet ex etymologia: deinde scimus diuinitus fuisse impositum sancto patri Iacob. Deus ergo qui fuit author huius nominis, hoc meretur sua authoritate, vt qui vocātur Israelitę excellant præ aliis. Deinde ratio etiam tenenda est cur Iacob vocatus fuerit Israel: quia certauerat cum Deo, & fuerat superior in lucta. Gloriabantur igitur posteri Abrahæ se esse Israelitas. Et Propheta etiam Iesaias perstringit istam arrogantiam, quum dicit, Venite qui vocamini nomine Israel: acsi diceret, Vos estis Israelitæ, sed titulo tenus, quia res ipsa in vobis non extat. Nunc redeamus ad Hoseam nostrum. *Voca* inquit, *nomen eius Iizreel*: acsi diceret, Vocant se Israelitas, ego verò modica deflexione ostendam ipsos esse degeneres & adulterinos: sunt enim potius Iizreelitæ quàm Israelitæ. Constat autem Iizreel fuisse metropolim regni illius, tempore Achab, & illic etiam ędita fuit magna strages à Iehu, quemadmodum refertur 2. Regum cap. 10. Nunc tenemus consilium Prophetæ: quòd scilicet totum illud regnum desciuerit à prima origine, neque amplius censeri debeāt in genere Abrahæ: quia sua perfidia exciderunt ab illo honore, & perdiderunt etiam primū suum nomen. Deus ergo vocat Iizreelitas per ludibrium, & non Israelitas. Postea sequitur ratio, quæ confirmat hanc sententiam, *Quia adhuc pauxillum*, inquit, *& visitabo cædes Iizreel super domum Iehu*. Hîc interpretes non parum laborāt, quia videtur absurdum esse, quòd Deus vlcisci velit cædem factam à Iehu, quam tamen ipse probauerat: imò Iehu nihil temere fuerat aggressus, sed sciebat sibi iniunctam esse hanc vltionem. Fuit ergo legitimus Dei minister: & cur nunc in scelus imputatur quod Deus prçcepit? Hæc ratio quosdam interpretes impulit vt hîc per *Sanguines* intelligerent scelera generaliter: Vlciscar scelera Iizreel super domum Iehu. Alii dicunt, Vlciscar cædem Naboth. Sed illud est prorsus absurdum, nec potest quadrare, quia disertè exprimitur super domum Iehu. Deus autem vindictam illius cædis sumpsit non super domum Iehu, sed super domum Achab. Cæterùm, non considerant qui sic impediuntur, quorsum spectet Propheta. Deus enim quum voluit Iehu exerto gladio delere totam domum Achab, hunc finem habuit propositum, vt Iehu purū cultum restitueret, purgaret terram ab omnibus inquinamentis. Iehu ergo fuerat Spiritu Dei excitatus, vt assereret purum Dei cultum. Quum esset vindex pietatis, quid fecit? contentus fuit præda. Postquam rapuit sibi regnum, confirmauit idololatriam, & quicquid abominationū fuit. Ergo non impēdit operā suam Deo. Fuit igitur cædes illa respectu Iehu, latrocinium: respectu Dei, fuit iusta vltio. Hęc ratio nobis sufficere debet ad explicationem huius loci: & nihil affero quod non cōtineat sacra Scriptura. Postquā enim Iehu visus est totus ardere zelo Dei, statim ostendit nihil fuisse in animo suo syncerum: nam amplexus est omnes superstitiones, quæ prius viguerant in regno Israel: denique talis fuit reformatio sub Iehu, qualis sub Henrico Angliæ Rege. ille enim quum videret se non posse aliter excutere iugum Rom. Antichristi, quàm aliquo fuco, præ se tulit ad tempus aliquem zelum: postea crudeliter sęuiit aduersus omnes pios, & duplicauit tyrannidem Romani Pontificis. Talis etiam fuit Iehu. Si reputemus quale fuerit illud factum Henrici, certè erat heroica virtus, eripere è tyrannide durissima regnum illud: sed interea quātum ad ipsum spectat, certè fuit deterior omnibus aliis

Gen. 32.f.28.

Ies.48.a.1.

mancipiis Romani Antichristi. Nam qui sub illa seruitute manent, saltem retinent aliquam speciem pietatis: ille autem nullo pudore hominum retentus fuit, & ostendit se prorsus vacuum esse omni timore Dei. fuit homo belluinus. Talis etiam fuit Iehu. Nunc quum dicit Propheta, *Vlciscar cædes* super domum Iehu: nihil mirum est. Quare? nam erat hic summus honor, quòd Dominus vnxerat eum in Regem, quum esset ex mediocri familia, præter spē electus fuit Rex à Domino. Debuit igitur omnes neruos intendere, vt purum Dei cultū restitueret, vt deleret omnes superstitiones. Hoc non fecit, sed potius confirmauit. fuit igitur potius latro. Non fuit ergo minister Dei, quantum ad ipsum spectat. Summa igitur est: Vos non estis Israelitæ (nam hic est tantum ambiguitas in vna litera, quantum ad pronunciationem attinet) sed Iizreelitæ: hoc est, Vos non estis posteri Iacob, sed estis Iizreelitæ: hoc est, estis populus degener, & nihil differtis à rege vestro Achab. Ille fuit maledictus, & sub eo maledictum etiam fuit regnum. Estísne mutati? vbi reformatio in melius? Quum ergo obstinati sitis in vestra malitia: etiamsi superbè obtenditis nomen Iacob, tamen indigni estis tanto honore. Ego igitur voco vos Iizreelitas. Et ratio additur, *Quia adhuc pauxillum, & visitabo cædes super domum Iehu.* Ostendit nunc Deus populum illum destitui omni gloria. Nam putabant sepultam esse memoriam omnium scelerum postquam domus Achab fuerat excisa. Quid? ego vlciscar cædes illas, inquit Dominus. Nam videmus hoc solenne esse hypocritis, postquam sumpserunt pœnam de aliquo scelere, vt putent omnia sibi esse licita: & volunt erga Deum sic defungi. Puniet latro cædem, sed ipse etiam multas cædes patrabit: putabit se redemptum esse, quia pretium Deo persoluit in vnius hominis pœna: alios autē absoluet, qui eius socii erunt: ipse etiam non dubitat multas iniustas cędes patrare. Quum ergo hypocritæ ita Deo illudant, meritò Propheta nunc excutit talem socordiam, dicens, *Ego vlciscar istas cædes.* Putatis facinus fuisse laude dignum in Iehu, quòd perdiderit ac deleuerit totam domum Achab? Ego quidem illud mandaui, sed in alium finem retulit ipse iniunctam sibi vindictam. Quare? fuit enim potius latro. Neque enim puniuit scelera Achab, quia eadem perpetrauit ipse vsque ad vitę finem, & hodie etiam adhuc perpetrat, nempe in suis posteris: nam Iarobeam quartus erat in regno. Quum igitur Iehu non mutauerit statum terræ, & vos etiā semper obstinati fueritis in vestra malitia, ego vlciscar cædes illas factas. Insignis est hic locus, quia dicit non sufficere, imo nullius esse momenti, siquis præclarè se gerat coram hominibus, nisi etiam coniungat rectum & syncerum animum. Qui ergo punit maleficia in aliis, abstineat ipse, & statuat in se idem iuris quod in alios. Nam si peccandi licentiam sibi vsurpat, dum alios punit, prouocat in se iram Dei. Nunc ergo tenemus verum huius loci sensum, *Vlciscar sanguines Iizreel*, hoc est, cædes quæ ęditæ fuerunt in valle Iizreel super domum Iehu: *Et abolebo regnum domus Israel.* Domum Israel vocat quæ resecta fuerat à familia Dauidis: acsi diceret, Hæc est domus separata: Deus enim coniunxerat totum populum, & erat vnum corpus: laceratum fuit sub Iarobeam: hæc fuit horribilis Dei vindicta: perinde enim est acsi populus fuisset dissectus in duas partes, sicut corpus aliquod lacerum. Sed tamen Deus continuit adhuc duas illas partes, acsi vnum esset corpus, & idem futurus erat Redemptor vtriusque populi, nisi sequuta fuisset illa fœda defectio. Postquam autem putrefacti sunt Israelitæ, vt iam non essent pars electi populi, meritò per contemptum vel opprobrium Propheta noster vocat eos domum Israel. Iam sequitur:

5 Et erit in die illa, & conterā arcum (*vel confringam*) Israel in valle Iizreel.

Hic versus consultò additus fuit, quia præsenti fortuna sic inflati erant Israelitæ, vt riderent istam denuntiationem. Videbant enim se probè instructos esse & armis, & viris, & pecunia: denique putabant se modis omnibus inexpugnabiles. Propheta igitur ostendit non fore hoc totum obstaculo, quominus Deus pœnā de illis sumat. Vos estis, inquit, inflati superbia, vos opponitis vestram ferociam Deo, quia polletis armis & viribus: quia vos estis viri militares, putatis Deum nihil posse. Atqui arcus vestri non impedient eius manum, quominus vos deleat. Est autem synecdoche quum dicit, *Confringam arcum*: quia sub vna specie comprehendit omne armorum genus. Sed quantum ad mentem Prophetæ, videmus tantùm ei fuisse propositum, falsam confidentiam domare: quia scilicet non putabant Israelitæ se fore obnoxios huic exitio quod prædixerat Hoseas. Nam stupebant in sua potentia, & putabant se esse extra omne periculum, quum vndique essent bene muniti. Dicit igitur Propheta, omnia eorum præsidia nihili fore aduersus Deum: quia *In illa die*, hoc est, vbi venerit maturū vindictę tempus, Dominus confringet omnes arcus ipsorum, id est conteret omnia arma, & vires in nihilum rediget. Monemur hoc loco, semper cauendum esse, quoties nobis Deus minatur, ne quid nos ad torporem inducat: etiamsi vires nobis suppetant, etiamsi fortuna (vt ita loquar) arrideat, si denique totus mundus conspiret in salutem nostram, non est tamē

cur

cur nobis placeamus, vbi Deus pronuntiat se nobis esse aduersum & infensum. Quare? Nam sicuti potest seruare inermes quoties visum est, ita etiam spoliabit nos omnibus armis, & potentiam nostram in nihilum rediget. Veniat igitur nobis in mētem hic versus, quoties Deus terret nos propositis minis, quòd scilicet tollet omnia nostra præsidia, quibus falsò confidimus. Quoniam autem metropolis regni erat Iizreel, ideo Propheta disertè locum illum exprimit, *Confringam arcum domus Israel in valle Iizreel*, hoc est, Dominus videt quale sit propugnaculum in Samaria, in Iizreel: sed vos illic conficiet, hoc est in ipso vmbilico terræ. Putatis illic esse sedem salutis & firmam stationem, Dominus autem in nihilum vos rediget in ipsa valle Iizreel. Sequitur:

6 Et concepit adhuc (*concepit rursum*) & peperit filiam: & dixit ei, Voca nomen eius Lo-Ruchama: hoc est, non adepta misericordiam, vel non dilecta: sic enim Græci verterunt, & Paulus sequutus est illam receptam versionem capite 9. ad Roman. Rom.9.d.25 quia non adiiciam amplius vt misericordia prosequar (*vel vt diligam*) domum Israel, quia tollendo tollam eos.

Hoc versu Propheta ostendit res magis ac magis fuisse prolapsas in regno Israel, vt nullum peccandi modum fecerint, donec ad extremum impietatis ruerent. Iam ab initio fuisse reprobos & degeneres docuit, quum vocabat eos Iizreel: acsi diceret, Origo vestra non continet in se quicquam laude dignum: putatis vos excellere, quia genus ducitis à sancto Iacob, sed estis filii adulterini, nati ex scorto: lupanar non est domus Abrahæ, neque domus Abrahæ est lupanar. Vos ergo ex flagitio profecti estis. Sed iam vltrà progreditur, quòd scilicet successu temporis prolapsi fuerint semper in deterius. Nam hoc nomen turpius est, Lo-Ruchama quàm Iizreel: deinde Dominus etiam hìc denuntiat vindictam multo apertius, quum dicit, *Non adiiciam amplius vt misericordia prosequar domum Israel*, רחם significat Misereri, & significat Diligere: sed secūda illa significatio est translatitia. neque enim רחם est simpliciter diligere, sed gratuito fauore prosequi. Ergo quum filia vocatur Lo-Ruchama, significat Deus fauorem suum iam ablatum esse ab illo populo. Scimus verò populum gratis fuisse electum. Nam si causa adoptionis quæritur, fuit mera Dei misericordia & bonitas. Nunc ergo Deus populum repudians dicit, Vos estis similes filiæ quam pater abiicit atque abdicat: quia non dignatur eam fauore suo. Tenemus ergo nunc consilium Prophetæ. Nam postquam ostendit Israelitas ab initio fuisse spurios, & non veros filios Abrahæ, iam addit, successu temporis ita fuisse corruptos, vt iam Deus ipsos prorsus abdicet, neque amplius in sua domo censeri velit. Ergo exprobrat illis aliquid grauius quàm paulò antè, quum dicit, *Filiam hanc vocari Lo-Ruchama*: nata est autem post Iizreel. Et gradatim hìc describit statum populi, quòd scilicet fuerit deterior: quāquam essent initio praui: quòd nunc, hoc est, post aliquod tempus, iam sint prorsus indigni Dei fauore. Dicit, *Non adiiciam amplius prosequi fauore meo domum Israel*. Deus hic ostendit quàm diuturna tolerantia vsus fuerit erga hunc populum: *Non adiiciam amplius*, inquit: acsi diceret Dominus, Non prosilio nunc ad sumendam de vobis vindictam primo feruore, quemadmodum solent homines iracundi: simulatque iniuria illata est, arripiunt gladium. Ego non tam repentè excandesco. Hactenus ego vos pertuli: sed iam intolerabilis est vestra obstinatio: non adiiciā ergo amplius. Videmus vt tacitè significet Propheta Israelitas nimis diu abusos fuisse clementia Domini, dum illis pepercit: ita nunc venisse maturum vindictæ tempus, quia scilicet Dominus per annos complures sit prosequutus fauorem suum erga illos, quamuis non desisterent subinde exitium sibi accersere. Hinc colligimus (sicuti heri dictum fuit) vehementiam Prophetæ non fuisse præcipitem. Deus enim prius satis superque monuerat Israelitas: deinde ignouerat multa scelera, sustinuerat eos, donec res ipsa ostendit esse prorsus incurabiles. Quum ergo patientia Dei nihil apud eos proficeret, necesse fuit venire ad vltimum remedium, vt scilicet Dominus exerto gladio iustum iudicem se ostēderet aduersus eos. Postea dicit, כי נשוא אשא להם. Variè exponitur hic locus: putant quidam verbum hoc deductum esse à radice נשה, per ה in fine, quod significat Obliuisci: acsi dictum esset, Obliuiscendo obliuiscar eorum: & sensus ille non malè congrueret. Chaldæus Paraphrastes discedit prorsus à sensu: nam dicit, Parcendo parcam eis: nulla est illic ratio. Deus enim nondum veniam illis promittit, quemadmodum contextus melius ostendet. Non potest ergo stare sensus ille. Propius ad Prophetæ mentem accedunt qui dicunt, Adducam illis, nempe hostē. Nam נשא significat Tollere, & significat etiam Afferre in medium. Sed potius eorum sententiam amplector, qui להם positum existimant pro אותם. Nā ל litera seruilis sæpe idem valet atque את particula, quæ iungitur cum accusatiuo casu. Ergo tantundem valebit acsi dictum esset ad verbum, Quia tollendo tollam ipsos: & Hebræi sæpe ita loquuntur. & simplicior hic est sensus, Tollendo tollam ipsos. Quidam vertunt, combu-

rā:sed durior est illa expositio. Ego contentus sum verbo Tollendi, sed accipio pro Auferre è medio. Tollendo igitur tollā ipsos. Et hoc etiā confirmat proximus versus: quia vbi loquitur Propheta de domo Iehudah, dicit Dominus, Misericordia prosequar domum Iehudah, & seruabo eos. Seruare & Tollere inter se opponit Propheta. Ergo ex cōtextu licet colligere quid sibi voluerit his verbis: quòd scilicet Israel hactenus steterat misericordia Domini, acsi diceret, Quī factū est vt adhuc duretis superstites? Putatis vos fuisse incolumes vestra virtute? imò misericordia mea hactenus vos sustinuit. Iam igitur vbi gratiā meam & fauorē à vobis abstulero, actum est: necesse erit vos perire, & in nihilum redigi: hoc est, Sicuti hactenus vos seruaui, ita prorsus euellā vos & delebo. Iam vtilis doctrina colligitur ex hoc loco, Quòd scilicet se decipiant hypocritę quū pręsenti Dei fauore superbiunt, & interea exultāt aduersus eum, sine timore: quia sicuti Deus ad tempus illis parcit, & eos tolerat, sic etiā meritò poterit eos perdere & redigere in nihilum. Sed coniungi etiam debet proximus versus.

7 Et domum Iehudah misericordia prosequar (vel fauore: vel diligam. diximus enim iam de hoc verbo) & seruabo eos in Iehoua Deo ipsorum, & non seruabo eos in arcu, neque in gladio, neque in prælio, neque in equis, neque in equitibus.

Hic versus satis ostēdit quod heri dicebam, Prophetam fuisse propriè destinatum regno Israel. Videtur enim hìc blandiri Iudæis, quos tamē scimus asperè fuisse castigatos à suis doctoribus, & meritò. Quid enim dicit Iesaias, postquam loquutus est de perditis corruptelis, quas dicit tunc grassatas fuisse in regno Israel? Venite, inquit, in domum Iehudah, illi saltem adhuc manebunt integri. Ego, inquit, illic vidi omnes mēsas impletas vomitu, illi ebrii sunt, illic regnat etiam contemptus Dei, & omnis impietas. Videmus ergo Iudæos non fuisse dignos de quibus tam honorificè loquutus esset Propheta. Nam etsi vigebat exterior Dei cultus Hierosolymæ, & Templum, saltem sub Vzia & Iothan, purum esset ab omni superstitione, item sub rege Ezechia: tamē scimus fuisse mores peruersos. Auaritia enim, & crudelitas, & omne fraudis genus illic regnabant: itē fœdæ libidines. Vita ergo populi illius nihilo melior erat quàm Israelitarum. Cur ergo Propheta hìc dignatur eos tāto honore, vt à vindicta Dei excipiat? Nempe respicit populum cui destinatus erat Propheta. Vtitur ergo comparatione: relinquit Iudæos: sciebat enim illos non carere probis pastoribus, qui eorum scelera coarguerēt: sed manet in suo auditorio. Et ista comparatio plurimum valuit ad vulnerādos animos populi Israelitici. Scimus enim in hoc maximè insistere Prophetā, vt fictitios cultus damnet. Iam opponit cultū Hierosolymæ omnibus superstitionibus quas primò induxerat Iarobeam, quas auxerat Achab, & prosequuti fuerāt omnes posteri. Iam dicit, *Ego fauore meo* prosequar domum Iehudah. Sed quò melius teneamus Prophetæ mentē, repetere memoria conuenit quod heri diximus, Regnum Iehudah tunc fuisse miserè dissipatum. Regnū Israel sub se habebat decē Tribus, regnum Iehudah vnam cū dimidia duntaxat, sed fuerat attritū multis cladibus: imò Israelitę spoliauerant Tēplū Domini, & abstulerant quicquid auri & argenti illic inuenerant. Iudæi ergo ad inopiā redacti erant, vix audebant mutire: interea Israelitæ erant similes animalibus bene saginatis, quemadmodū etiam postea dicet Propheta noster. Quū ergo pręse contemnerent Iudæos, qui videbantur coram mundo esse despicabiles, Propheta retundit hanc inanem confidentiam, & dicit *Misericordia prosequar domum Iehudah*. Domus Iehudah nunc nulla ferè videtur esse, quia pauci sunt numero, neq; etiam valde robusti: deinde illic non affluunt tam largæ diuitiæ vt apud vos: sed residebit illic fauor meus, & eum à vobis auferam. Postea sequitur, *Et seruabo eos in Iehoua Deo ipsorum*. Opponitur ista salus excidio, cuius Propheta meminerat proximo versu. Ostendit autem Hoseas salutē hominū minimè pendere vel ab armis, vel ab vllis mediis huius mundi, vt loquuntur: sed fundatam esse in mero Dei fauore. *Seruabo eos*, inquit. Quare? Quia *Fauore meo prosequar eos*. Debet sedulò notari hæc cōnexio: Vbi fauor Domini, illic vita. Tu Deus noster, ergo nunquā peribimus: quemadmodū dicitur 1. cap. Abacuc. Coniungit igitur hìc Propheta salutē cum gratuito fauore Dei: quia non possumus aliter stare incolumes, nisi quatenus nobis Deus est propitius: sicuti contrà pronuntiauit actum fore de Israelitis, simulatque Deus ab illis abstulerit fauorem suum. Dicit autem, *In Iehoua Deo ipsorum*. Hìc tenenda est antithesis inter falsos deos, & *Iehouam*, qui Deus erat domus Iehudah. Perinde enim est acsi diceret Propheta, Vos quidem obtenditis nomen Dei, sed vos colitis diabolum, & non Deum. Nihil enim vobis cum Iehoua, hoc est, cum Deo, qui creator est atque opifex cœli & terræ. Ille enim residet in templo suo: ille fidem suam deuinxit Dauidi, quum iussit Templum sibi extrui in monte Sion: habitat illic inter Cherubim, quemadmodum loqui solent Prophetæ: exulat autem à vobis verus Deus. Videmus ergo vt hic condemnet omnes cultus, quos tunc magni faciebant Israelitæ. Quare? quia scilicet non erant Deo accepti. Et hic locus obseruatu dignus

Ies. 28. b. 8.

dignus est: quia videmus quàm stupidi sint homines in hac parte: vbi semel persuasi fuerint se Deum colere, quodam Satanæ fascino tenentur, vt sibi placeant in omnibus suis deliriis: quemadmodum hodie videmus Papistas non modò insanos esse, sed bis furiosos. Si quis exprobret illis quòd non colant verum Deum, statim exardent, Quid? annon Deus gratos habebit cultus nostros? Sed hìc Propheta vno verbo ostendit non esse Iehouam, nisi vbi ritè colitur ex præscripto verbi sui. *Seruabo*, inquit, *eos*. Quomodo? *In Iehoua Deo ipsorum*. Deus autem ipse loquitur. Poterat dicere, Seruabo ipsos per me: sed non frustra hoc verborum circuitu vsus est, vt ostenderet Israelitis non esse cur confiderent sibi Deum esse propitium. Quare? Deus enim domicilium sibi elegerat in monte Sion & Ierosolymæ. Postea sequitur maior expresio, *Non in arcu seruabo eos, non in gladio, neque in prælio, neque in equis, neque in equitibus*. Sed hoc membrum cras absoluam, Deo fauente.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando & ab origine nostra perditi eramus, quum dignatus es nobis manum porrigere, & reuocare in salutem gratia Filij tui: deinde non cessamus etiam quotidie in perniciem nostram ruere: da inquam, ne toties peccando, tandem sic prouocemus iram tuam, vt misericordia, qua hactenus vsus es erga nos, & nos etiam adoptasti, à nobis auferatur, sed Spiritu tuo corrigas malitiam cordis nostri, & sic ad sanam mentem nos reuoces, vt tibi adhæreamus perpetuo, & quidem vero & syncero corde: vt tuo præsidio muniti maneamus incolumes etiam inter omne genus pericula, donec tandem nos colligas in beatam illam quietem quæ nobis in cœlo reposita est, per eundem Dominum nostrum Iesum Christum, Amen.

7 R*Estat* nobis explicandum hoc membrum, vbi dicitur, *seruabo domum Iehudah non in arcu, neque in gladio, neque in prælio, neque in equis, neque in equitibus*. Clarius autem exprimitur quod prius attigerat Propheta, Deum scilicet opus non habere alienis subsidiis, quoniam sua virtute contentus sit. Continuat interim Hoseas suam antithesin: populus enim Israel, quia instructus erat carnis potentia, putabat se extra iactum telorum esse, vt loquuntur: regnum verò Iuda expositum esse omnibus periculis, quia viribus & armis nō pollebat. Deridet hanc stultitiam Propheta, & dicit salutem esse in sola Dei manu: frustra igitur homines confidere propria virtute, & non esse etiam cur desperent de salute sua qui inopes sunt & vacui: quoniam vnus Deus abunde ad seruandos fideles sufficit. Summa igitur est, quanuis inopia regni Iudę contemptui sit omnibus, tamen hoc non fore obstaculo quominus per Dei gratiam seruetur, etiamsi nihil auxilii ab hominum parte suppetat. Discamus autem ex hoc loco, sic nos seruari à Domino, vt non indigeat vllis mediis naturalibus: deinde vt nihil etiam accersat, abunde ad salutem nostram perficiendam sufficere. Sic ergo tribuenda est salus nostra Domino, vt nihil imaginemur vel ex nobis, vel ex Angelis, vel hominibus prouenire. Nunc pergamus.

8 Et ablactauit Lo-Ruchama, & concepit & peperit filiam.

9 Et dixit, Voca nomen eius, Non populus meus *Lo-ammi*: quia vos non populus meus, & ego non ero vobis, *hoc est, non ero vester.*

Ablactatio, cuius hìc meminit Propheta, allegoricè à quibusdam accipitur, acsi vellet dicere, populum ad tempus & prophetiis, & sacerdotio, & reliquis spiritualibus donis priuā dum esse. sed illud est frigidum. Itaque non dubito quin Propheta hìc commendet diuturnam Dei patientiam erga populum illum. Priusquam ergo Dominus Israelitas penitus abdicet, expectat patienter donec resipiscant, si fortè spes sit aliqua resipiscentiæ: sed vbi videt perpetuò manere similes sui, tunc demum ad vltimam vindictam progreditur. Dicit igitur Hoseas filiam, quæ secundo loco genita fuerat, fuisse ablactatam: acsi diceret non repentè abdicatum fuisse populum Israel, quia Deus longa patientia eum sustinuit, & ita suspendit grauius iudicium, donec tandem, vbi vidit insanabilem esse malitiam, protulit quod postea sequitur: nempe, *voca* filium tertium Lo-ammi. Additur ratio, *Quia vos non estis populus meus, & non ero posthac vester.* Est hæc, vt dixi, vltima abdicatio. Prius vocati fuerant Iizreelitę, deinde sub filiæ persona Deus testatus fuerat se iam ab illis alienatum: hoc verò tertium grauius est, quum dicit, *non estis populus meus*. Deus enim hìc fœdus quod pepigerat cum sanctis Patribus, quodammodo abolet, vt desinant excellere supra alias gentes. Sic ergo coguntur in ordinem Israelitæ, vt nihil differant à profanis Gentibus: & ita Deus ipsos prorsus exhęredat. Non dubium est quin malè acceptus fuerit Propheta, quum negaret esse populū Dei, qui tamen progenitus fuerat ex Abraham secundum carnem, & qui semper habitus fuerat eo loco, & qui adhuc superbè iactabat se electum. Sed hinc discamus perperam eos facere,

qui excutiunt in suis vitiis, quia Dominus ipsis parcit & indulget. Semper enim tenendum est memoria quod antè dixi, regnum Israel tunc fuisse opulentum. Et tamen Propheta negat eos qui opibus & potentia, & diuitiis florebant, esse populum Dei. Non est igitur cur hypocritæ sibi placeant in fortuna prospera, sed semper attenti sint potius ad iudicium Dei. Quòd si illi, vt videmus, securè Deum contemnunt, hic tamen locus nos admonet solicitè cauendum esse ne abutamur præsentibus Dei gratiis. Sequitur:

10 Et erit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, quæ non mensuratur, & non numeratur: non mensurabitur nec numerabitur, ad verbum: sed significant hæc verba actum continuum, & est indefinita etiam locutio, & erit in loco vbi dicetur, (*hoc est, vbi dictum fuerit eis,*) Non populus meus vos: & dicetur, (*hoc est, illic dicetur*) filii Dei viui.

Sequitur iam consolatio, quæ tamen non simplex est. Videtur enim Deus hîc occurrere obiectionibus quas scimus in promptu esse hypocritis, quoties Prophetæ exitium ipsis denuntiant. Nam insimulant Deum mendacii, nisi eos seruet. Quia enim sibi arrogant Ecclesiæ titulum, ideo statuunt fieri non posse vt pereant, quia Deus verax non esset in suis promissis. Quid? Deus pollicitus est Ecclesiam suam æternam fore: nos sumus illa Ecclesia: Ergo sumus in tuto, quia Deus seipsum abnegaret. Sed falluntur in hypothesi, dum scilicet sibi vsurpant Ecclesiæ titulum, quum tamen alieni sint à Deo. Videmus hoc fastu hodie turgere Papistas. Nam obiiciunt nobis hunc clypeum ad excusandos omnes suos errores: Christus promisit se adfuturum suis vsque ad finem mundi. An sponsus Ecclesiam suam desereret? an Filius Dei, qui est ęterna veritas Patris, fidem falleret? Extollunt magnificè fidem Christi Papistæ, vt scilicet illum sibi obligent: sed interea non reputant se esse fœdifragos, non reputant se ex professo esse Dei hostes, non reputant se fecisse cum eo diuertium. Ergo Propheta, quum sciret negotium sibi esse cum hominibus superbis, quibus solenne est Deum in ius trahere, ideo dicit, *erit numerus filiorum Israel tanquam arena maris*: hoc est, Vbi vos exciderit Dominus, tamen manebit salua illa promissio quæ data fuit Abrahæ: Aspice stellas cœli, numera arenam maris, si potes: sic erit semen tuum. Scimus enim semper hoc fuisse obiectũ Prophetis, quoties durius increpabant populum, & denuntiabant interitum. Quid? fierìne potest vt Dominus nos perdat? Vbi esset illa promissio, Sic erit semen tuum, vt sunt stellæ cœli & arena maris? Ergo Propheta hic retundit vanam illam confidentiam qua sese efferebant hypocritę aduersus omnes minas: Deus, etiamsi vos excindat, nihilominus verax manebit, & constabit fides oraculo, immensum esse semen Abrahę, sicuti est arena maris. Fateor quidem hîc Prophetam spem salutis dedisse fidelibus, quia certum est aliquos fuisse residuos in regno Israel: etiamsi totum corpus desciuerat, tamen Deus sibi seruauerat semen aliquod, quemadmodum etiam dictum fuerat Elię. Propheta igitur noluit fideles qui reliqui erant in populo illo perdito sine spe salutis relinquere: sed interim respexit hypocritas, quemadmodum diximus. Tenemus nunc consilium Prophetæ. Docet enim talem fore vindictam de qua loquutus est, vt tamen Deus non obliuiscatur verbi sui: docet talem fore abdicationem populi, vt tamen firma & rata maneat Dei electio: denique docet non fore irritam adoptionem qua sibi Deus progeniem Abrahæ elegerat in populũ. Hæc summa est. Erit ergo numerus filiorum Israel tanquam arena maris quæ non mensuratur nec numeratur. Postea addit, *& erit in loco vbi dictum fuerit eis* (dicetur, ad verbum) *non populus meus vos: illic dicetur, filij Dei viui*. Quæritur an prophetia hæc ad posteros eorum qui dispersi fuerunt, pertineat. Illud enim esset absurdum, quia tam longum tempus effluxit ab eorum exilio: & hodie disiecti & palati in montibus, & aliis desertis locis habitant: saltem multi sunt in montibus Armeniæ, alii in Media & in Chaldęa, denique in toto Oriente. Iam quum nulla fuerit restitutio illius populi, certum est non debere restringi hoc vaticinium ad semen carnale. Nam præscriptum fuit Iudęis tempus, quo Dominus vellet ipsos reducere in patriam, & transactis septuaginta annis, liber reditus per Cyrũ permissus fuit. Hoseas ergo hîc non de regno Israel concionatur, sed de Ecclesia quæ postliminio restituenda erat tam ex Iudeis quàm ex Gentibus. Sicuti etiam Paulus admonet, qui idoneus est interpres huius loci, Quos vocauit non solum ex Iudæis, verum etiam ex Gentibus. Sicuti dicit per Hoseã, Vocabo populum qui meus non erat, populum meum: & eam quę dilecta non erat, dilectam. Et erit vbi dictum fuerit eis, Non populus meus vos, illic dicentur Filii Dei viui. Paulus locum hunc ad totum fidelium corpus accommodat, quod collectum fuit promiscuè tam ex Iudæis quàm ex Gentibus: & meritò. Nam alioqui non constaret prophetiæ fides & veritas, vt diximus. Deinde optimè hoc congruit cum Prophetæ consilio quod nuper exposui. Quia enim hypocritæ virtutem

Gene. 22.c.5.

1.Reg. 19.d.18

Rom.9.e.24.

virtutem Dei sibi quodammodo alligant, dicit Propheta in arbitrio Dei esse nouam Ecclesiam momento vno erigere, quæ superet arenam maris. Quare? Deus enim creabit sibi Ecclesiam. Et vnde? Ex lapidibus, ex nihilo: vocat enim ea quæ non sunt tanquam sint, quemadmodum alibi dicit Paulus. Interea tamen, sicuti dictum fuit, Deus certauit bonitate sua cũ malitia illius populi: quia quanuis respuerent eius gratiam, imò obstinatè eam à se repellerent, talis peruicacia non obstitit quominus reliquias sibi Dominus seruaret. Iam docet hic locus, præposterè eos facere, qui suo sensu æstimant statum Ecclesiæ, vt Deum mendacii accusent si non respondeat exterior species ipsorum opinioni: quemadmodum Papistæ nisi videant fulgere magnas pompas, non putant restare vllam Ecclesiam in mundo. Deus autem nunc Ecclesiam ita imminuit, vt videri posit in nihilum redacta: nunc verò præter spem eã auget ac multiplicat, postquam excitauit quasi à morte. Dicit Iesaias cap. 10, Si numerus filiorum Israel fuerit sicut arena maris, reliquiæ tantùm saluæ erunt. Illic Propheta ex professo insultat hypocritis, qui falsò obtendebant vaticinium illud, Respice stellas cœli & arenam maris, si potes numerare, sic erit semen tuum. Quum ergo videret Iesaias hypocritas illo vaticinio fretos tam proteruè insurgere: Bene, bene, vos estis tanquam arena maris, vos estis tanquam stellæ cœli, sed reliquiæ tantùm saluæ erunt: hoc est, Dominus vos tandem excidet, & rediget ad tam exiguum numerum, vt sitis paucissimi. Iam ex aduerso dicit Hoseas, postquam ad illam paucitatem redacti fuerint Israelitæ, vt mera vastitas & solitudo appareat, tunc Dominus Ecclesiam restituet præter humanum sensum, & ostendet se non frustra pollicitum fuisse Abrahæ, semen eius fore instar arenę maris. Quum ergo Dominus mirabiliter Ecclesiam suam tueatur ac cõseruet in hoc mundo, vt nunc quasi sepeliat, postea excitet à morte, nunc eam excidat, quòd ad externam speciem attinet, postea instauret, cauendum est ne exigamus ad sensum nostrum & rationem carnis quęcunque Dominus de Ecclesia seruanda pronuntiat. Nam salus eius sæpe est abscondita oculis hominum. Quicquid sit, Deus hìc se non astringit ad humana media, neque ad ordinem naturæ, sed vult superare virtute sua incredibili quicquid concipiunt hominum mentes. Sic ergo exponi debet hic locus, *Erit* numerus filiorum Israel tanquam arena maris: quia vndique tam ex Gentibus quàm ex Iudæis Ecclesiam suam colliget Deus, postquam totus mundus extinctam putabit. *Et erit in loco vbi dictum fuerit, Non populus meus vos, & dicetur illic, Filij Dei viui.* Propheta his verbis amplificat comparatione Dei gratiam: acsi diceret, Vbi Deus Ecclesiam suam de integro restituet, statum eius excellentiorem fore quàm prius fuisset. Quare? non tantùm erunt populus Dei, sed filii Dei viui, inquit: hoc est, Deus familiarius se patrem illis ostendet, quos ita repentè colliget in vnum corpus. Fateor quidem etiam veteres sub Lege ornatos fuisse hoc titulo, sed debemus attendere ad pręsentem locum. Propheta enim duo hæc membra inter se cõfert. *Et erit in loco vbi dictum fuerit, Non populus meus vos: & dicetur, Filij Dei viui.* Potuit dicere, Et erit in loco vbi dictum fuerit, Non populus meus vos: & illic dicetur, Vos estis iam populus meus. Sed altius conscendit, quòd scilicet Deus plus honoris erga nouum hunc populum conferet, quia patefaciet luculentius gratiam suam hoc adoptionis elogio. Pertinet autem communiter hoc tam ad Israelitas quàm ad Gentes. Non debemus præcisè exponere de Gentibus, quemadmodũ vulgò factum est. Nam Hoseas hìc non tantùm de Ecclesia quã Deus sibi acquisierat ex Gentibus, sermonem habet, sed de toto Israele Domini, cuius pars est semen Abrahę. Ergo sciamus generaliter hìc Deum offerre gratiam suam tam Israelitis quàm Gentibus: & testari, postquam visus fuerit abiecisse populum, se tamen facturum vt omnes agnoscant ipsum non fuisse immemorem fœderis sui: quia Ecclesiam multo maiorem sibi acquiret. Vnde? Tam ex filiis Abrahę quàm ex alienigenis, vt dictum est. Subest etiã emphasis in verbo Dicetur: *erit vbi dictum fuerit Non populus meus vos, illic dicetur.* Significat enim Propheta salutẽ nostram non antè illucescere, quàm Dominus cœperit nobis testari de suo beneplacito. Initium igitur salutis nostrę est à vocatione Dei, vbi se declarat nobis propitium. sine Verbo nulla spes nobis affulget. Potuit dicere Hoseas, Erit in loco vbi dictum fuerit, Non populus meus vos, illic incipient esse filii Dei: sed plus exprimit, Erit vbi dictum fuerit, Non populus meus vos, illic dicetur, Vos filii Dei viui. Quantum ad prius membrum spectat, referri debet ad minas quę iam expositę fuerunt: & hoc modo etiam retunditur contumacia populi, qui securè omnes Prophetas spernebat. Quid? Deus semel se nobis deuinxit: nos sumus genus Abrahę: ergo sumus gens sancta & electa. Propheta autem hìc authoritatem conciliat doctrinæ suæ. Ego sum præco vindictæ Dei, & seriò vobis denuntio abdicationem hanc. Ergo non est quòd nunc obduretis corda, vel obthuretis aures vestras. Nam sequetur tandem executio vindictæ huius quam nunc denuntio vobis. Propheta igitur hìc denuntiat se non temerè pro-

Rom. 4. c. 17

Ies. 10. e. 22.

Gen. 15. a. 5.

nuntiasse quod prius vidimus, vt esset inane terriculamentum, sed se Dei nomine loquutum esse: quemadmodum etiam Paulus dicit, Paratam nobis esse in manu vindictam aduersus eos omnes qui se extollunt cõtra Christum. Et videmus etiam quid dictum fuerit Ezechieli: Vade, & obside Hierosolymam: conuerte faciem tuam, & sta illic donec eam expugnaueris, donec eam excideris. Propheta certè non erat instructus exercitu, vt posset impetum facere contra Hierosolymam: sed Deus illic significat in verbo suo satis esse potentiæ ad perdendos omnes impios. Sic etiam Hoseas hìc: Vbi solo verbo abdicati fuerint Israelitæ, dicetur, Vos filii Dei viui. Ergo sciamus Deum nobis exoriri cum certa salute, vbi audimus ipsum loquentem. Sequitur:

2 Cor.10. b.6.

11 Et congregabuntur filii Iehudah, & filii Israel simul, & ponent sibi caput vnum, & ascendent è terra, quia magnus dies Iizreel.

Hìc peculiariter loquitur Propheta de filiis Abrahæ. Nam quanuis Deus nihilo pluris illos faceret quàm reliquas Gentes, tamen voluit hoc tribuere fœderi suo, vt gradu honoris præcellerent: & scimus illis passim attribui ius primogenituræ. Quia ergo primogeniti erant Abrahæ filii in Ecclesia, etiam post Christi aduentum: ideo hìc Deus specialiter ad ipsos sermonem dirigit: *Ascendent simul è terra filij Israel & filij Iehudah, & congregabuntur simul, & statuent sibi caput vnum*. Loquutus est proximo versu Hoseas de vniuersa collectione Ecclesiæ: iam verò restringit sermonem suum ad carnale Abrahæ genus. Quare? Deus enim fecit initium instaurationis ab illa gente, quum manum porrexit miseris exulibus, vt redirent à Babylonico exilio in patriam. Quia ergo hoc fuit collectionis initium, Propheta non temere hìc sermonem suum ad eos conuertit, & ita constituit in gradu superiori: non quòd digni essent, non quòd aliquo merito sibi vendicarent hunc locum, sed quia Deus nolebat fœdus suum irritum esse, & quia etiam elegerat eos, vt essent primogeniti, quemadmodum dictum fuit, & quemadmodum etiam alibi vocantur, Primogenitus meus Ephraim. Nunc tenemus ordinem & contextum Prophetæ, qui sedulò notandus est, & eo magis quòd hæc omnia inuoluunt interpretes: nihil enim distinguunt, quum tamen Propheta non hìc permiscuerit filios Israel & filios Iehudah Gentibus, nisi certo consilio. Iam videamus Prophetæ verba. *Congregabuntur simul*, inquit, *filij Iehudah & filij Israel*. Non dubium est quin respiciat Hoseas ad illam dissipationem quę iam vltra annos ducentos durauerat, postquam scilicet Iarobeam abduxerat decem Tribus. Quoniam ergo erat tunc corpus lacerum, dicit Propheta, *Simul congregabuntur filij Iehudah & filij Israel*. Et consultò ita loquitur, ne sibi placeant Israelitæ in sua potentia, quoniam erat corpus mutilum sine capite. Neque enim Rex Israel erat legitimus, propriè loquendo. Vnxerat quidem Dominus Iarobeam, postea vnctus fuerat Iehu, fateor: sed fuit hoc ratione vindictę. Nam quum Dominus vellet in solidum benedicere populo, elegit Dauidem qui præesset. Deinde imperium mãdauit super omnes filios Abrahæ posteris Dauidis. Non fuit ergo legitimum caput in populo Israel. Et Propheta hoc disertè exprimere voluit, quum dicit, *Congregabuntur filij Iehudah & filij Israel simul*: hoc est, Vos iam securi estis, quia fortuna vobis arridet, quia affluitis pecunia, & omnibus bonis, quia terribiles estis vicinis, quia habetis vrbes bene munitas: sed salus vestra alibi posita est, nempe vt sitis vnum corpus sub vno capite. Vos enim estis miseri, nisi Deus vobis præsit. Atqui hic vnus modus est, vt sitis sub imperio Dauidis. Hæc igitur dissipatio ostendit statum vestrum esse maledictum: fœlicitas ista terrena, in qua vobis placetis, coram Deo infœlix est. Admonuit igitur Propheta populum Israeliticum, tunc demum fœliciter Deum acturum cum ipso, vbi restitueret ad primam vnitatem. Summa igitur est: Tunc demum beati erunt filii Abrahæ, vbi coaluerint rursum in vnum corpus, & vbi præerit ipsis caput vnum. *Congregabuntur ergo simul, & constituent vnum caput*. Hìc Propheta etiam designat quænam sit futura hæc collectio, cuius meminit: nempe vbi collecti fuerint sub vnius Regis imperium. Nam quoties Deus de restitutione populi loquitur, semper reuocat fideles ad Dauidem: Dauid præerit, erit vnus pastor, deinde erit Rex vnus, & caput vnum in medio eorum. Nunc tenemus consilium Prophetę. Sed hic locus clarè docet nihili esse coram Deo vnitatem hominum, nisi incipiat ab vno capite. Porrò, Deus populo veteri Dauidem præfecit, quemadmodum satis notum est, vsque ad Christi aduentum. Iam ergo tunc bene composita erit Ecclesia Domini, vbi verus Dauid pręerit: hoc est, vbi se omnes vno consensu Christo subiicient, & pendebunt ab eius nutu. Scimus autem qualiter dominari velit Christus in Ecclesia. Sceptrum enim regni eius est Euangelium: ergo vbi obedientia fidei colitur Christus, omnia salua sunt: & hic est fœlix Ecclesię status, de quo nunc concionatur Propheta. Videtur quidem ad homines perperam transferri quod proprium est Dei vnius, nempe Regem constituere: sed Propheta hac voce fidei obsequium notauit, quia non satis

Iere.31.b.9.

tis est Christum Regem dari & præfici hominibus, nisi eum amplectantur pro Rege, ac reuerenter excipiant. Vnde colligimus, dum credimus Euangelio, quasi voluntariis suffragiis nos Christum in Regem eligere. Postea subiicit, *Ascendent è terra*, inquit. Plus exprimit quàm initio versus: quòd scilicet Deus ab exilio ipsos in patriam reducet. Promittit ergo quod valde necessarium erat, exilium non fore impedimento, quominus Ecclesiam suam Deus instauret. Nam erat ille interitus populi, quum disiectus esset procul à patria: deinde quum priuati essent promissa sibi hæreditate, quum dispersi essent inter Gentes profanas. Dominus ergo hanc difficultatem illis tollit, & disertè pronuntiat, etiamsi ad tempus iaceant quasi obruti, tamen rursus venturos in terram. *Ascendent* ergo (respectu Iudææ hoc dicitur, quia altior erat quàm Chaldæa) *Ascendent* igitur è Chaldæa & aliis locis in quibus prius dispersi fuerint. Nunc tenemus quid velit Propheta. *Congregabuntur*, inquit, *Filij Iehudah & filij Israel simul*, hoc est in vnum: deinde, *statuent sibi* caput vnum. Hic modus est collectionis: & hoc etiam addendum est, tunc scilicet Ecclesiam parêre Deo, quum omnes à primo ad vltimum consentiunt in vnum caput. Neque enim satis est nos cogi, nisi spõte omnes se Christo offerant: quemadmodum dicitur Psalmo 110, Populus spontaneus in die quo Rex vocabit suos. Ergo Propheta etiam notare voluit fidei obsequium quod reddent fideles Christo, vbi Dominus eos restituet. *Et ascendent*, inquit, *è terra, quia magnus dies Iizreel.* Quæritur cur hîc vocet magnum diem Iizreel: nam videtur hoc esse contrarium huic vaticinio. Potest bifariam locus hic exponi. Magnus erit dies Iizreel, dicunt quidam, quia Deus seminabit populum quem prius dissipauerat: ita putant Prophetam alludere ad nomen Iizreel, quemadmodum prius dictum fuit. Sed mihi videtur esse alius sensus: ego enim non restringo ad proximam particulam, neque ad promissionem, sed ad cladem illam cuius mentio facta fuerat. Conueniunt enim hæc inter se, *Ascendent è terra, quia magnus dies Iizreel.* Adhuc in suis nidis quiescebant Israelitæ, neque putabant se vllo modo posse auelli. Deinde regnum Iehudah etiam tunc non timebat sibi à propinquo exitio. Propheta igitur hîc significat opus fore insigni & extra ordinario remedio: quia erit dura illa & horribilis clades in die Iizreel. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum: *Ascendent è terra*, quia magnus dies Iizreel. Poterant enim alioqui obiicere, Quid hîc nobis de ascensu vaticinaris? quísnam est hic ascensus? Nónne quiescimus in hæreditate quam Deus olim Patribus nostris pollicitus est? quid ergo sibi vult ascensus iste? Propheta hîc expergefacit eos, & admonet non esse cur confidant nunc in sua quiete, quemadmodum vinum fouetur in suis fæcibus. Nam hæc etiam similitudo alibi ponitur. Propheta hîc denuntiat fore grauissimam cladem, quæ requirat insignem misericordiam Dei: vt scilicet populum restituat mirabiliter, acsi mortuos educeret è sepulchris. *Quia ergo* magnus erit dies Iizreel: hoc est, quia erit grauis & horrenda illa calamitas, quam Dominus vobis infliget, ideo non frustra vobis polliceor hunc reditum & ascensum. Videtur hic prorsus esse sensus Prophetæ.

Ier. 48. b. 11.

PRECATIO.

D*A omnipotens Deus, quando non tantum redempti sumus ab exilio Babylonico, sed emersimus etiam ex ipsis inferis: quum essemus filij iræ, tu nos sponte adoptasti: & pro tua immensa bonitate, quum alieni essemus, tamen aperuisti nobis ianuam Regni tui, vt iam censeamur tui hæredes in Filio tuo: Da, inquam, vt solicitè ambulemus coram te, & nos totos subijciamus tibi & Christo tuo, & non mentiamur nos esse eius membra, sed re ipsa testemur nos esse eius corpus, & nos ita gubernari Spiritu ipsius, vt nos tandem ad te simul colligas in Regnum illud tuum cæleste, quo nos quotidie inuitas, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.*

CAPVT II.

1 DICITE fratribus vestris, Populus meus: & sororibus vestris, Dilecta.

Postquam vaticinatus est Propheta de restitutione populi, & promisit aliquando fore vt Deus reciperet in gratiam quos prius abdicauerat, iam hortatur fideles vt se inuicem incitent ad hanc gratiam recipiendam. Fuerat prius facta mentio publicæ prædicationis, quia non est in arbitrio hominum se Dei filios facere, sed Deus ipse gratis eos adoptat. Iam verò prædicationem sequitur mutua ista cohortatio, de qua nunc Propheta loquitur. Deus enim simul nos ad se inuitat: postquam communiter sumus edocti, superest secũdo loco, vt quisque manum porrigat fratribus suis, vt scilicet vno consensu ita aggregemur ad Dominum. Hoc ergo nunc intelligit Propheta quum dicit, *Dicite fratribus vestris* עַמִּי, *& sororibus vestris* רֻחָמָה, hoc est: Postquam vobis polli-

citus sum me fore propitium, iam potestis securè alii aliis hoc testari. Videmus ergo sermonem hunc dirigi ad singulos fideles, vt mutuò se confirment in fide, postquam scilicet Dominus obtulerit illis gratiam, & reconciliationem. Nunc pergamus:

2 Litigate cum matre vestra, litigate, quia ipsa non vxor mea, & ego non maritus eius: & tollat (*hoc est, tollat igitur*) scortationes suas à facie sua, & adulteria sua è medio vberum suorum.

Videtur hoc versu Propheta secum pugnare: nam promisit reconciliationem, nunc loquitur de nouo repudio. Videntur hæc non satis inter se congruere, quòd scilicet Deus rursum complectatur, vel complecti velit amore suo quos prius reiecerat: & tamen mittat libellum diuortii, & fidem coniugii renuntiet. Cæterùm, si expendimus consilium Prophetæ, videbimus optimè fluere contextum, & in his verbis nullam esse repugnantiam. Promisit quidem in futurum tempus, Deum fore propitium Israelitis: sed quia nondum resipuerant, oportuit durius iterum tractari, donec verè & penitus subacti redirent ad Deum suum. Quemadmodum videmus Scripturã miscere promissiones minis, & meritò. Si enim Dominus totum mensem consumeret in obiurgandis peccatoribus, possent centies interea deficere. Deus ergo postquam ostendit hominibus peccata, adiungit aliquam consolationem, & temperat asperitatem, ne scilicet despondeant animos. postea iterum reuertitur ad minas: & hoc facit necessariò, quia etiamsi homines territi fuerint metu pœnæ, non tamen in solidum resipiscunt. Vtile igitur est ipsos non modò semel aut iterum, sed sæpius obiurgari. Nunc tenemus quid spectet Propheta: loquutus est de populi defectione, postea ostendit ipsum populum meritò reiectum esse à Domino: tertiò promisit spem veniæ. Iam verò quia videbat manere adhuc plures in suis vitiis obstinatos, iterum obiurgat qui opus habebant tali castigatione. Ergo in summa respicit præsentem statum. Omnes ferè hunc locum ita exponunt, quasi Propheta sermonem ad fideles dirigeret. Et subtilius etiam exponunt quòd Propheta hìc alloquatur fideles, qui defectionem fecerãt à Synagoga. Ego non dubito quin omnes admodum fuerint decepti: quia potius hìc Propheta ostendit Deum iustè pœnam sumere de Israelitis, quibus solenne erat seipsos excusare, quemadmodum hypocritæ facere solent: Si Dominus aliter eos tractat quàm pro voto, expostulant, & intentant litem, Quid hoc sibi vult? quemadmodum videmus eos induci loquentes apud Iesaiam cap. 58. Illic enim cum Deo ferociter litigant, quasi Dominus ipsos iniustè persequatur, quia non sint sibi malè conscii. Propheta ergo quum videret tam stupidos esse Israelitas in suis peccatis, dicit *Litigate, litigate cum matre vestra*. Loquitur hìc in persona Dei. Iam Deus similitudine coniugii vtitur, quemadmodum dictum fuit. Videamus nunc quæ sit summa verborum. Si maritus repudium fecerit cum vxore, inurit aliquam ignominiæ notam liberis suis, qui nati sunt ex coniugio. Mater ipsorum repudiata fuit: minori igitur in pretio sunt filii propter diuortium. Si maritus propter morositatem vxorem à se repudiet, meritò eum exosum habent liberi. Quid? non dilexit matrem nostram vt debebat: non coluit fidem coniugii. Hoc igitur vsu receptum est, vt alienentur à patre animi filiorum, si parum humaniter, vel etiam prorsus contumeliosè matrem tractauerit. Sic Israelitæ quum viderent se reiectos, volebant conferre culpam in Deum. Nam *Mater* hìc vocatur populus: hoc est, nomen matris transfertur ad corpus ipsum populi, vel ad genus Abrahæ. Deus sibi desponsauerat populum illum, & volebat instar vxoris sibi esse. Quum ergo Deus maritus esset populi, Israelitæ erant quasi filii ex coniugio illo progeniti. Iam post repudium, Israelitæ dicebant Deum fuisse crudelem, quia sine culpa ipsos reiecerat. Nunc Propheta suscipit patrocinium causæ Dei: & loquitur tamen in ipsius persona, *Litigate*, inquit, *litigate cum matre vestra*. Denique locus hic congruit cum Iesaiæ cap. 50. Dicitur initio capitis, Vbi est libellus repudii? An ego vendidi vos creditoribus meis? Sed venditi estis propter peccata vestra, & mater vestra repudiata fuit propter suam iniquitatem. Solebant mariti dare libellum repudii vxoribus, vt possent ipsę sibi prospicere. Nam liberabãt eas omni probro. Maritus enim reddebat testimonium vxori suę: Ego hãc dimitto, non quòd se infideliter gesserit, non quòd violauerit fidem coniugii, sed quia vel forma eius mihi non placet, vel mores non sunt grati. Lex cogebat maritos ad tale testimonium. Dicit nunc Deus per Prophetam suum, Ostendite iam mihi libellum repudii, an ego sponte reiecerim matrem vestram. Non ita est: non potestis arguere me sæuitiæ, quasi mihi non placuerit eius forma, & sequutus fuerim vulgatum illum morem, qui iam inter vos receptus est. Ego illam non sponte reieci, nec arbitrio meo: ego etiam non vendidi vos creditoribus meis, quemadmodum solebant interdum patres, quum essent obærati, vendere filios suos. Denique ostendit illic Dominus in culpa esse

Iudæos

Iudæos, cur reiecti fuerint cum matre sua. Sic etiam hoc loco, *Litigate, litigate cum matre vestra*, inquit: hoc est, Non mecum vobis est disceptatio. & repetitione ostendit quàm importuna fuerit eorum proteruia: neque enim cessabant Deo obstrepere. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum. Frustra ergo philosophantur, qui dicunt damnandam esse matrem à filiis suis: quia vbi conuersi fuerint ad priorem fidem, debeant etiam synagogam ipsam damnare. Nihil tale voluit Propheta: sed potius exprobrat Israelitis quòd propter flagitia matris suæ abdicati fuerint, & desierint censeri inter Dei filios. Nam hic tenenda est comparatio inter maritum & vxorem: deinde statuuntur filii medio loco. Si mater reiecta fuit, filii indignè ferunt patrem fuisse parum humanum, siquidem fecit ipse diuortium sponte sua cum vxore: si verò vxor perfida marito fuit, vel se prostituit ad aliquod flagitium, liberatus est maritus à tali culpa, non est quòd liberi cum ipso expostulent: debuit enim talem pœnā sumere de vxore impudica. Deus ergo ostēdit meritò reiici Israelitas, & culpam abdicationis hærere in toto genere Abrahæ: sibi verò nihil culpæ posse imputari. Et loco rationis additur, *Tollat igitur scortationes suas à facie sua, & adulteria sua è medio vberum suorum*. Quum dicit Propheta, *Tollat ergo scortationes suas* (nam ו copula debet resolui in particulam illatiuam) confirmat quod iam nuper diximus: nempe Deum stetisse in fide data, sed populum fuisse perfidum: & hanc fuisse causam diuortii, vel discessionis, quòd scilicet non perstiterint Israelitæ in obedientia fidei, vt debebant. Deus ergo dicit, *Tollat scortationes suas*. Sed videtur aspera esse locutio, *Tollat à facie sua, & ab vberibus suis*. Quid enim hoc sibi vult? quia neque facie, neque vberibus scortantur mulieres. Satis constat Prophetam ad cultum meretricium alludere, quia meretrices vt alliciant viros, sumptuosius se colunt, & maiore cura fucant faciem suam: deinde ornant suas mammillas. Apparet igitur impudicitia tam in facie quàm in vberibus. Sed interpretes non attingunt consilium Prophetæ. Non dubium autem est quin Propheta hic exprimat impudentiam populi, quia iam sic obdurauerant ad Dei contemptum, ad impias superstitiones, ad omne genus scelerum, vt similes essent meretricibus, quæ non occultant suam turpitudinem, sed palàm se prostituunt, imò volunt extare signa fœditatis suæ tam in oculis suis, quàm in toto corpore. Videmus ergo hìc populum argui desperatæ impudentiæ, quoniam sic occalluerāt, vt vellent agnosci quales erant: quemadmodum etiam alibi exprobrat Ezechiel, Diuaricauit meretrix tibias suas, vocauit omnes qui transibant per viam. Nunc ergo tenemus cur disertè Propheta dixerit, *Tollat à facie sua scortationes suas, & ab vberibus suis adulteria sua*. Docet enim non occulta esse scelera populi, neque iam peccare, vt tegant suam turpitudinem, quemadmodum solent hypocritæ, sed prolapsos esse ad contemptum Dei, vt similes sint publicis scortis. Hìc est insignis locus, quia videmus primùm frustra homines conqueri quoties Dominus videtur parum clementer cum ipsis agere. Semper enim reperient in se culpam, & in suis parentibus: imò in toto suo corpore, si se inuicem respiciunt, agnoscent omnes concludi sub vno & eodem reatu. Quare discamus, quoties Dominus nos castigat, descendere in nos ipsos, & fateri meritò ipsum erga nos seuerum esse: imò etiamsi in speciem nos abdicari contingat, necesse esse fateri, hoc fieri nostra culpa, non autem immodico Dei rigore. Docemur etiam quàm friuolo prætextu vtantur qui Deo obiiciunt exempla Patrum, quemadmodum faciunt Papistæ. Nam libenter vocarent vel raperent Deum in ius, si liberum esset, quia deserat ipsos, & iam pro Ecclesia non agnoscat. Quid? an Deus non obstrinxit nobis fidem suam? annon Ecclesia est eius sponsa? essétne ipse perfidus? Sic loquuntur Papistæ. Sed interea non reputant matrem suā fuisse prorsus multis stupris fœdatam, non reputant fuisse reiectam, quia Dominus non potuit amplius ferre tot eius flagitia. Sciamus ergo frustra obtendi aduersus Deum hominum exempla, quia semper stabit quod hìc à Propheta dicitur: nempe, Deum non dedisse libellum repudii Ecclesiæ suæ: hoc est, non fecisse sponte sua diuortium, vt solent morosi & crudeles mariti: sed coactum fuisse, quia non potuerit conniuere ad tam multa flagitia. Iam sequitur:

Eze.16.c.25.

3 Ne expoliem eam nudam, (*hoc est ne expoliando denudem*) & statuam eam secundum diem natiuitatis suæ, & ponam eam quasi desertum, ponam eam quasi terram siccitatis, (*hoc est terram aridam*) & occidam eam siti. (*hoc est perire faciam*: Ie la feray mourir, *ad verbum*.)

Quanquam hoc versu duriter Propheta Israelitis minatur, si tamen probè ad totum contextum attendas, mitigat quam exposuimus sententiam. Denuntians enim qualis impendeat

vindicta nisi maturè resipuerint, spem aliquam veniæ residuam facit, quam clarius exprimet postea, vt videbimus. Hîc autem incipit sic dicere, *Ne expoliem eam nudam, & statuam eam secundum diem natiuitatis suæ.* Hoc adhuc per se horrendum esset, sed videbimus in contextu Deum sic pœnam denuntiare, vt tamen non prorsus spem misericordiæ suæ præcidat. Interea etiā admonet tale esse repudium, de quo ipsi cum Deo libenter iurgati essent, vt tamen adhuc indulgeat Deus vxori repudiatæ. Nam maritus, si adulteram dimittit, eam prorsus expoliat, & meritò: Deus autem hic ostendit, etiamsi scortati essent Israelitę, & similes essent impudicæ mulieri, se tamen ita fecisse hactenus cum eis diuortium, vt tamē reliquerit illos cum dote, cum ornatu, & donis coniugalibus. Videmus ergo Deum non vsum fuisse iure suo sicuti poterat: & ideo dicit, *Ne expoliem eam nudam*: hoc est, Ego videor vobis nimium rigidus, quia pronuntio me non esse amplius maritum matris vestræ: atqui videtis quàm humaniter parcam, quia manet adhuc ferè integra: etiamsi nomen vxoris amiserit, tamen ego eam non spoliaui, viuit adhuc satis liberaliter. Vnde hoc nisi ex mea indulgentia? quia non volui ius meū persequi, vt mariti solent. Verùm nisi se humiliare discat, iam me ad maiores pœnas exigendas accingo. Tenemus nunc totam rationem cōtextus. Porrò quid per Diem natiuitatis intelligat Propheta, colligere promptum est ex Ezechielis 16. cap. Nam Ezechiel illic multò fusius prosequitur hanc Prophetæ sententiam. Dicit ergo tunc Israelitas fuisse natos, quum Deus liberauit eos ex tyrannide AEgypti. Hæc igitur fuit populi natiuitas. Atquì fuit miserum illud spectaculum, quum profugerent cum magno metu & formidine, quum expositi essent hostibus suis: deinde postquam ingressi sunt desertū, quia carebant pane & aqua, fuit etiam illa valde tristis conditio. Iam dicit Propheta, *Ne statuam eam secundum diem natiuitatis suæ*, & ponam eam quasi desertum. Quidam subaudiunt literam ב, acsi esset כבמדבר Secundū in deserto: hoc est, Vt ponam eam sicuti prius in deserto fuit. & non malè congrueret hæc expositio, quoniam Diem natiuitatis Propheta haud dubiè vocat tempus illud quo populus eductus fuit ex AEgypto. Statim desertum ingressus est, vbi erat rerum omnium inopia. Potuit igitur statim illic consumi, & perire fame & siti, nisi Dominus ipsum mirabiliter aluisset. Sensus ergo hic videtur aptè fluere, *Ponam eam quasi in deserto & quasi in terra arida.* Tamen altera expositio magis recepta est, *Ponam eam instar deserti & terræ aridæ.* Quantum attinet ad Prophetæ mentem, satis conuenit hìc reuocari Israelitis in memoriam quales fuerint à sua origine. Vnde enim contemptus ille Dei? vnde tam contumax superbia, nisi quòd ebrii erant suis deliciis? Nam quum affluerent copia omnium bonorum, putabant se quasi venisse ex nubibus: quemadmodum homines solent obliuisci quales olim fuerint, si eos Dominus ditauit. Quia ergo Dei beneficia vt plurimùm nos excæcant, & faciunt vt putemus nos esse quasi semideos, ideo Propheta hìc proponit filiis Abrahæ qualis fuerit ipsorum conditio, quando scilicet Dominus eos redemit. Ego, inquit, vos redemi ex summis miseriis, & extremis probris. Filii Regū nascuntur Reges, & educantur in pompis & deliciis, imò antequàm nascantur, iam scimus magnas pompas illis parari, quæ ab vtero matris eos excipiant. Sed siquis natus fuerit ex matre ignobili & obscura, genitus etiam à patre contempto & sordido, postea peruenerit ad aliam fortunam, si superbiat in suo splendore, & non meminerit se fuisse aliquando hominem plebeium & nihili, poterit hoc meritò illi obiici in faciem, Quis tu fuisti olim? Quid? Nescis te fuisse hominem vel bubulcum, vel opificem aliquem, vel demersum in sordibus? Fortuna tibi arrisit, vel Deus euexit te ad diuitias & honores: tu autem perinde tibi places, acsi semper eadem fuisset tua conditio. Hoc est consilium Prophetæ: *Ego*, inquit, *statuam matrem vestram* sicuti ab initio natiuitatis suæ fuit. Quínam vos estis? Genus sanctum, gens electa, populus sacer mihi. Bene: sed gratuita adoptio hoc totum vobis contulit: exules fuistis in AEgypto, inquilini in terra Chanaan: & nihilo meliores eratis quàm alii populi. Deinde Pharao redegit vos in probrosam seruitutem: eratis illic mancipia vilissima. Quàm magnificus fuit ille egressus vester quoad vos attinet? Annon trepidè & noctu fugistis? postea, annon vixistis mirabiliter in deserto per quadraginta annos quum vobis pluere feci man è nubibus? Quum ergo tanta fuerit vestra paupertas & inopia, quum nihil sit in vobis cur debeatis cristas attollere, quî fit vt non sitis modestiores? Quòd si vobis obliuionem inducit præsens vestra conditio, ego vos statuam sicuti in die natiuitatis vestræ. Iam sequitur:

4 Et filiorum eius non miserebor, quia filii adulterini sunt.

5 Quia scortata est mater eorum, probris fœdata est quæ concepit ipsos (*vel genitrix ipsorum*) dixit enim, Ibo post amatores meos, datores panis mei,

mei,*vel qui dant panem meum*, & aquas meas, lanam meam, & linũ meum, & oleum meum,& potum meum.

Iam Dominus premit singulos,postquam loquutus est in genere de toto populo: & ita videmus verum esse quod dixi:nempe remotam prorsus esse à Prophetæ mente illam imaginationem,quòd Deus hìc doceat fideles suos qui iam resipuerant, quomodo debeant damnare matrem suam. Nihil tale voluit Propheta, sed potius retũdere voluit peruicaciam populi qui non cessabat litem Deo intendere,quasi iusto fuisset seuerior contra ipsorum genus. Nunc ergo singulos perstringit. *Filiorum eius*, inquit, *non miserebor: sunt enim filij adulterini*. Dixerat quidem prius natos esse ex adulterio, sed postea receperat eos in gratiam. Verum est: sed tenendum est memoria quod dixi, Prophetam adhuc insistere in obiurgationibus: quia etiamsi permiscuerit aliquam consolationem, tamen videbat nondum fractos esse animos, vel satis humiliatos. Tenendum ergo discrimen est inter præsentem statum,& futuram gratiam. Deus antehac promisit se fore propitium apostatis, qui ab eo defecerant: iam verò ostendit nondum esse maturum tempus, quia adhuc non cessabant peccare. Dicit igitur, *Ego non miserebor filiorum eius*. Postquam loquutus est de repudio matris, iam dicit filios, qui nati sunt ex adulterio, non suos esse. Et certè quod antehac pollicitus est Propheta, non statim completum fuit. Scimus enim populum abdicatum fuisse, & quum priuatus esset terra Chanaan, fuisse quasi reiectum à Domino. Exilium Babylonicum fuit quædam species mortis: deinde quum reuersi sunt ab exilio, tamen exigua tantùm portio reuersa est, non totus populus: & scimus fuisse iactatos multis miseriis, donec tandem apparuit Christus redemptor. Quum ergo Propheta totum illud tempus complexus fuerit, nõ mirum est si dicat reiiciendos esse filios à Domino, quia ex adulterio nati erãt. Nam donec reuersi sunt à captiuitate, & tandem exhibitus fuit Christus, semper durauit hæc abdicatio de qua nunc loquitur Propheta. *Filiorum eius*, inquit, *non miserebor*. Hoc primo intuitu videtur esse horribile, quòd Deus tollit spem misericordiæ. Sed debemus restringere hanc sententiam ad tempus illud quo visus est Deus populum suum abiicere. Quandiu ergo durauit temporalis illa abdicatio, abscondita fuit Dei gratia. Et hoc nunc Propheta attingit. *Non miserebor ergo filiorum eius, quia nati sunt ex adulterio*. Interea etiam tenendum est, hanc sententiam propriè spectare ad reprobos, qui gloriabantur se esse filios Abrahæ, quum tamen essent profani homines & impuri, quum impiè peruerterẽt totum Dei cultum, quũ prorsus indomiti essent. Propheta igitur meritò pronuntiat tam durum iudicium aduersus præfractos homines, qui nullis monitionibus sanari potuerant. Postea declarat quomodo sint filii adulterini, *Scortata est mater ipsorum, quæ concepit*, vel genuit *ipsos: Probris fœdata fuit*. בוש significat Pudefieri: sed hìc Propheta non intelligit Israelitas fuisse tactos aliquo pudore. Nam pugnaret hoc cum priori sententia, sed intelligit fuisse mulierem probrosam & infamem, licet eam nulla turpitudinis suę verecundia tãgeret. *Scortata est igitur mater ipsorum, & genitrix eorum probrosa est*. Hìc Propheta excutit stultam confidentiam Israelitis, qui solebant obtendere Dei nomen, quum tamen ab eo essent prorsus alieni. Defecerant enim sua impietate à puro cultu, legem ipsam abiecerãt, imò omne iugum. Quũ ergo essent feræ bestiæ, fuit hìc nimius stupor, semper obiicere pro clypeo Dei nomen, & semper iactare illam adoptationem patris Abrahæ. Sed quum Iudæi tam contumaciter superbirent, hìc respondet Propheta, *Mater vestra scortata est, & probris fœdata est*: ego igitur vos non censeo, nec agnosco pro filiis meis quia nati estis ex adulterio. Cõfirmat hic locus quod paulò antè exposui: Non sufficere si Deus populum aliquem sibi elegerit, nisi populus ille perstet in fidei obedientia. Hæc enim est spiritualis castitas quam Dominus exigit ab omnibus suis. Quomodo autem dicitur scortari vxor, quàm Deus sacro coniugio sibi deuinxerat? nempe vbi deficit à pura & integra fide, queadmodum postea clarius videbimus. Sequitur ergo tantisper durare coniugium inter Deum & homines, vbi qui adoptati sunt, manent in pura fide. Nunc apostasia Deum quodammodo à nobis liberat, vt meritò nos repudiet. Quum talis apostasia grassętur in Papatu, & iam multis seculis grassata fuerit, quàm insipidi sunt in sua iactantia, dum volunt censeri Ecclesia catholica, & sancta, & electus Dei populus. Omnes enim nati sunt ex scortatione, sunt filii adulterini. Nam semen incorruptibile est sermo Dei. Atqui illic qualis doctrina? Est autem semẽ adulterinum. Sunt igitur Papistæ omnes spurii, quantum ad Deum spectat. Frustra ergo iactant se esse filios Dei, & se habere matrem sanctam Ecclesiam, quia nati sunt ex fœtido scorto. Iam prosequitur eandem doctrinam Propheta, *Dixit, Ibo post amatores meos, datores panis mei, aquarum mearum, lanæ meæ, & lini mei & olei mei, & potus mei*. Hìc definit Propheta qualis sit illa scortatio de qua loquutus est. Hæc igitur posterior pars est exegetica: hoc est, exponit Propheta pluribus verbis quod breuiter attigerat, *Scortata est mater vestra*. Nunc si excipiant Iudæi, Quomodo sit

1.Pet.1.d.23.

ſcortata:quia *Dixit:Ibo poſt amatores meos,qui dant mihi panem meum,& aquas meas,*&c. Hîc Propheta falſos deos amatoribus comparat,qui mulieres abducunt à fide cõiugali. Proſequitur enim ſimilitudinem,quam poſuit. Eccleſia,cui Deus fidẽ ſuam obſtrinxit, cenſetur vxoris loco. Quemadmodum autem mulier, ſi trahatur donis, vt multæ auaritiam ſectantur, & libidinoſæ fiunt, vt ſe veſtiant ſumptuoſius, vt delicatè viuant, Propheta hoc vitium deſignat in Iſraelitica Eccleſia. *Dixit, Ibo poſt amatores meos*. Quidam amatores intelligunt, vel Aſſyrium, vel Aegyptium: quia ſcimus quum illigati fuerunt Iudæi cum profanis gentibus, ſimul abductos fuiſſe à Deo ſuo. Sed Propheta præcipuè inuehitur in falſos & prauos cultus, & omne genus ſuperſtitionum. Scimus enim ſemper primo loco ſtatui purum Dei cultum, & meritò: qua inde etiam dependent omnia vitæ officia. Ego itaque nõ dubito quin fictitios omnes deos ſub hoc nomine comprehendat, quum dicit, *Ibo poſt amatores meos*. Quum autem ponit verbum Dicendi, hîc amplificat populi impudentiam, qui conſultò defecit à Deo ſuo, qui erat inſtar legitimi mariti. Interdum enim continget, errore & ſtultitia hominẽ aliquem leuiter abripi, qui ſtatim reſipiſcet. Videmus enim multos imperitos deludi ad breue tempus. Sed Propheta hîc oſtendit Iſraelitas meditatos fuiſſe perfidiam illam, vt ſponte à Deo defecerint. *Dixit* igitur: ſcimus enim hoc valere verbum Dicendi: non refertur ad externum ſermonem & pronuntiationem, ſed ad interius conſilium. *Dixit* ergo, hoc eſt, ſtatuit apud ſe: quaſi diceret, Ne quis mihi obiiciat friuolam excuſationem, quòd fuerint decepti, quòd fecerint hoc ſimpliciter: Ex profeſſo, inquit, vos eſtis perfidi, & meditato conſilio quæſiſtis repudium iſtud. Tamen tribuit hoc matri ipſorum, quia ab ipſa radice defectio incœpit, quũ traducti ſunt à Iarobeam ad peruerſas ſuperſtitiones, & quaſi hæreditaria fuit malitiæ ſucceſsio. Itaque voluit totum corpus hîc damnare. *Dixit* igitur, *Ibo* poſt amatores meos, qui dant mihi panem meum, & aquas meas. Sed non poſſum hodie abſoluere, neceſſe eſt abrumpere ſententiam.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non tantum nuper nos adoptaſti in filios, ſed antequam nati eſſemus, & ſtatim egreſſos ab vtero matris dignatus es nos inſignire ſymbolo ſacræ illius redemptionis, quæ nobis parta eſt ſanguine vnigeniti Filii tui: nos autem ingratitudine noſtra tanto beneficio renunciauimus: da inquam, vt memores noſtræ defectionis & perfidiæ, cuius omnes ſumus nobis conſcij, & ob quam merito nos reieceras, cum vera humilitate & cum fidei obedientia nunc amplectamur gratiam Euangelij tui rurſus nobis oblatam, qua nobis te reconcilias, & perſtemus conſtanter in pura fide, ne vnquam deflectamus à vero fidei obſequio, ſed magis ac magis proficiamus in agnitione miſericordiæ tuæ, vt ſcilicet radicibus bene & profundè actis, vt etiam ſolide fundati in fiducia illius certæ fidei, nunquam deficiamus à ſincero tuo cultu, donec tandem nos recipias in æternum illud Regnum, quod etiam ſanguine eiuſdem Filij tui nobis partum eſt, Amen.

REſtat nobis exponendum ex verbis Prophetæ, quòd Iſraelitæ iactant prouentum vini, & olei, & bonorum omnium ſibi contigiſſe ex ſuis ſuperſtitionibus. Quod ergo tribuere debebant vni Deo, perperam transferunt ad idola. Hanc ingratitudinem hîc Propheta accuſat in perſona ipſius Dei, & interea oſtendit rebus proſperis ſic deludi impios, vt ſe magis ac magis obdurent in ſuis ſuperſtitionibus. Idque non vno tantùm tempore cõtigit, ſed eſt ferè ordinarium in mundo. Videmus vt hodie ſuperbiant Papiſtæ, quia regnum in mundo obtinent, quia potiuntur & diuitiis, & honoribus. Putant igitur Deo acceptos eſſe cultus ſuos, quia non palàm oſtendit ſe illis aduerſum & infeſtum. ita etiam ab initio factum fuit. Ergo Propheta hîc ſtultam illam confidentiam perſtringit, vt ſciamus non æſtimandum eſſe ſemper amorem Dei ex proſpero rerum ſucceſſu. Duo igitur hîc notanda ſunt, quòd ſuperſtitioſi homines falſò aſcribãt ſuis idolis quod ab vno Deo profectum eſt: deinde, quòd colligant ſe à Deo amari, quia non ſtatim ſumit de ipſis vindictam: ſicuti videmus Sodomitas fuiſſe præfractos, quia ſcilicet ſtatuebant ſe placere Deo, quum deliciæ omne genus affluerent. Iam pergamus ad reliqua.

6 Propterea ecce ego concludo viam tuam ſpinis, & circundo (*circũdabo*) ſepem, ad verbum eſt, ſepire ſepem, ſed tamen ſenſus clarus eſt, circundabo ſepem, vel maceriem, & ſemitam ſuam non reperiet.

Hîc Propheta eandem ſententiam perſequitur quam heri attigimus. Oſtendit enim quàm neceſſaria ſit caſtigatio, poſtquam populus ita ſibi blanditur in ſuis vitiis. Deus enim, quia videt homines non ſtatim agnoſcere ſua peccata, quaſi defendit cauſam ſuam, acſi litigaret ſub aliquo iudice. In ſumma, igitur hîc oſtendit Deus, aliter non poſſe fieri quàm vt pœnas ſumat de tanta obſtinatione populi: quia ſcilicet non aliud appareat remedium. *Propterea*, inquit, *ecce ego*. Pondus in hoc verbo ſubeſt: teſtatur enim Dominus ſe fore vltorem impietatum, vbi populus in anguſtias redactus fuerit: acſi diceret, Etiamſi non agnoſcant ſtatim Iſraelitæ ſe meritò pœnas dare, tamen ego iam pronuntio hoc fore opus meum, vbi priuati fuerint deliciis, & ſublata

sublata fuerit illis occasio superbiendi. Metaphoricè autem significat se facturum vt populus non ita vagetur post sua idola, quemadmodũ hactenus fecerat: sed retinet similitudinem scorti. Nam vxor impudica, si adulteros suos sequitur, necesse est vt maritus vel conniueat, vel non sit admonitus flagitii. Quicquid sit, tamẽ nisi permissa fuerit licentia à maritis, vxores non poterunt ita frangere coniugii fidem. Quòd si maritus intelligat vxorem suam scortari, attentius eam custodit, obseruat omnes eius vias die & noctu. Deus ergo similitudinem hanc vsurpat. *Ego*, inquit, *concludam viam tuam spinis, & circundabo maceriem*, ita vt nullus accessus ad scortatores pateat. Sed sub hac figura intelligit Propheta populum redigendum esse in tales angustias, vt non lasciuiat in suis superstitionibus, sicuti prius solitus fuerat. Quandiu enim Israelitæ rebus prosperis vsi sunt, putarunt sibi quiduis licere: hinc securitas, hinc etiã cõtẽptus verbi Domini. Per *Sepem* igitur, & per *Spinas* intelligit Deus res aduersas, quibus constringit impios, ita vt desinant sibi blandiri, & non ita securè vt prius solebant, suas superstitiones sequantur. *Non reperiet igitur vias tuas*: hoc est, Ego cogam eos sic gemere sub onere malorum, vt amplius non laxent sibi habenas, quemadmodum prius fecerunt. Postea sequitur:

7 Et persequetur amatores suos, & non apprehendet eos: & quæret eos, & non inueniet: tunc dicet, Ibo, & reuertar ad maritum meũ priorẽ, quia melius mihi tunc fuit, quàm nunc.

Iam ostendit Deus quid futurum sit postquam multis pœnis castigauerit populum durum & rebellem. Priore membro ostendit tam penitus hærere peruicaciam in cordibus ipsorum, vt non statim redituri sint ad sanam mentem. *Persequetur amatores suos*, inquit, *& quæret*. Hìc refert Propheta, etiam vbi Israelitæ multis pœnis castigati fuerint, mansuros tamen in sua pertinacia. Vnde apparet quàm dura sint ceruice & incircuncisi corde: quemadmodum Prophetæ illis exprobrant post Mosem. Et hinc colligimus, si leuiter tantùm fuissent castigati, hoc non potuisse sufficere ad correctionem: & tamen stupẽda est ista obstinatio: nam Deus repudium fecerat cum ipsis, deinde coegerat ipsos in extremas angustias. pergunt tamen acsi essent prorsus stupidi & omni sensu carerẽt. Nonne hæc prodigiosa est væcordia, quum homines ita obstinatè ruunt, etiam vbi Deus opponit manum suam tam violenter? Sed tamen exprimitur talis obstinatio in Israelitis. Sensus est igitur: Postquam subacti fuerint, non tamẽ protinus emolliet Deus ipsorum animos. Nõ ergo corriget eos Deus, licet conterat: quia maior est ipsorum durities, quàm vt statim flectantur ad docilitatẽ, quin potius persequentur amatores suos. In Persequendi verbo notatur væsanus feruor, quemadmodum videmus idololatras similes esse phreneticis. Quia igitur nulla est in ipsis temperies nec moderatio, sed vęsanus furor retinet ad tempus superstitiosos, ideo Propheta dicit, *Persequetur amatores suos, & non apprehendet eos*. Quid hoc significat? Deus frustrabitur spem impiorum, vt intelligant se frustra colere falsos deos, & se cupidè sectari peruersas superstitiones. *Quærent eos*, inquit, *& non inuenient*. Loquitur semper de ipso populo sub persona impudicæ & perfidæ vxoris. Videmus ergo quid voluerit Propheta: vindicat scilicet Deum ab omni culpa, ne homines obstrepant, quasi inclementius cum ipsis ageret. Ostendit Deum, etiam quum tam rigidus est, parum tamen proficere, quia luctantur impii sua pertinacia cum eius virgis, & non statim sinunt se cogi in ordinem. Iam secundo membro addit Propheta fore tandem aliquem profectum, vbi idololatræ abusi fuerint Dei bonitate, vbi etiam obdurauerint contra eius virgas: tamen hoc non fore perpetuum, quia Dominus meliorem successum dabit. Sequitur ergo, *Dicet tunc, Ibo & reuertar ad virum meum priorem*. Hìc clarius spem veniæ ostendit Propheta, quoniam de resipiscentia populi disserit. Scimus autem homines non resipiscere sine fructu, quia Deus semper ipsos paratus est excipere vbi redierint cum vero dolore. Propheta igitur hìc consultò resipiscentiam populi prædicat, vt inde agnoscãt Israelitæ sibi vtiles esse has correctiones, à quibus tamen homines semper natura abhorrent. Vellemus Deum nobis semper fauere, vellemus etiam blandè foueri in eius sinu & delicatè: interea autem non potest nos ad se allicere, quibuscunque id tentet modis: & hinc fit, vt etiã acerbæ sint nobis castigationes, & obmurmuret statim caro nostra. Vbi Dominus digitum suum attollit, priusquam nos feriat, statim gemimus, & excandescimus, fremimus etiam aduersus ipsum: denique nunquam possunt adduci homines vt libenter se offerant Deo castigandos. Propheta igitur nunc ostendit vtilem fore nobis rigorem Dei, quia tandem adiget nos ad resipiscentiam: denique commendat Dei gratiam in ipso quoque rigore, vt sciamus Deum consulere suorum saluti, etiam dum inclementius videtur ipsos tractare. *Dicet igitur, Ibo, & reuertar ad virum meum priorem*. Cæterùm, notãdum est, quum seriò homines resipiscunt,

hoc fieri singulari Spiritus instinctu, quia perpetuò manerent in illa peruicacia, de qua diximus: etiamsi centum annis Dominus assiduè subigeret homines peruersos, non tamen mutarent ingenium: & verum est dictum illud vulgare, Improbos facilius frangi quàm corrigi. Sed quum post multas admonitiones tandem homines sapere incipiunt, hæc mutatio à Spiritu Dei contingit. Iam ex hoc loco licet colligere quæ sit vera resipiscentia: nempe, vbi non tantùm qui peccauit agnoscit se reum esse, & fatetur se dignum pœna, sed verè sibi displicet: deinde etiam serio affectu ad Deum se conuertit. Videmus multos satis faciles esse ad confessionem & propensos, interea pergunt in eodem cursu: sed Propheta hic longè aliud nobis ostendit in vera pœnitentia: *Ibo, & reuertar*, inquit. Pœnitētia igitur in actu ipso (vt loquuntur) sita est: hoc est, pœnitentia hominem ipsum mutat in melius, ita vt Deo se reconciliet, à quo prius defecerat. *Ibo igitur & reuertar ad virum meum priorem.* Quare? *Quia melius tunc mihi fuit quàm nunc.* Iterum Propheta confirmat quod nuper diximus, nempe fideles ipsos non sapere nisi bene castigati fuerint. Neque enim hic Propheta de reprobis loquitur, sed de semine residuo. Exterminandus enim erat populus Israel: sed nunc Propheta declarat fore aliquos residuos, qui tandem proficient sub Dei ferulis. Quum ergo de electis intelligenda sit hæc concio Prophetæ, hinc colligere promptum est, quàm necessariæ sint nobis castigationes, quia obstupescimus in nostris vitiis quandiu parcit nobis Deus. Nisi ergo re ipsa appareat Deum nobis esse infestum, nunquam hoc nobis in mentem veniet, resipiscendum esse. Nunc pergamus:

8 Et ipsa non cognouit quòd ego dederim ei triticum & vinum, (תירוש *significat propriè mustum:*) & oleum & argentū multiplicauerim ei, & aurum aptarunt ipsi Baal.

9 Propterea reuertar, & tollam triticum meum tempore suo, & mustum meum suo statuto tempore, & eripiam lanam meam, & linum meum ad tegendam turpitudinem eius (*vel nuditatem: hoc est, quibus texit suam nuditatem.*)

Hìc amplificat Deus ingratitudinem populi, quòd scilicet non intellexerit vnde tanta bonorum copia. *Non intellexit quod ego dederim ei*, inquit, *triticum & vinum*. Nam bis, vel duobus modis peccant superstitiosi homines: primùm quòd adscribunt suis idolis quod proprium erat vnius Dei: deinde fraudant Deum ipsum honore debito, quia non intelligunt ipsum esse vnicum authorem, sed putant se ludere operam, si colant verum Deum. Conqueritur ergo nunc Propheta de hac ingratitudine: *Ipsa non intellexit quod dederim ei triticum, & vinum & oleum.* Fuit autem hic inexcusabilis stupor in Israelitis, quum satis superque admoniti essent, ex benedictione Dei fluere bonorum omnium copiam, & omne alimenti genus. Hoc clarè testatus illis fuerat Moses, deinde conspectus terræ Chanaan erat illis viua imago diuinæ gratiæ. Fuit igitur prodigiosa hæc amentia, quòd populus, qui & re, & verbo satis edoctus fuerat, Deum vnum omnia largiri, tamen hoc secum non expendit. Damnat igitur Propheta populi væsaniam, quòd neque ipsa experientia quicquam profecerit, neque doctrina Legis: *Ipsa*, inquit, *non cognouit*. In pronomine demonstratiuo est emphasis: debuerat enim populus familiariter assuescere cum Deo, quia educatus fuerat in eius ædibus, quemadmodum mulier contubernalis est viri sui. Quòd populus ita mentem suam, & sensus omnes auerterit à Deo, hoc omni excusatione caret. *Ipsa ergo non cognouit quod ego dedissem ei triticum, & vinum, & oleum, quod multiplicassem ei argentum, & ita aurum aptauit ipsi Baal.* עשו non significat hìc proprie Facere, sed Accōmodare in vsum. *Aptauerunt igitur aurum ipsi Baal:* quū non tantùm deberent primitias omnium bonorum dicare mihi in obsequium, & cultum numinis mei, quicquid bonorum in ipsos contuleram, aptarunt sibi Baal. Videmus ergo hoc versu vtrunque vitium reprehendi: nempe quòd populus Deum fraudasset iusto honore: deinde quòd transtulisset ad sua idola quod vni Deo tribuere debebat. Iam hoc posterius vitium attigerat quinto versu, quia illic retulerat in persona populi, *Ibo post amatores meos, qui dant panem meum, & aquas meas, lanam meam, & vinum meum*, &c. Hìc iterum repetit quòd *Aptauerint aurum ipsi Baal.* Quantum attinet ad nomen Baal, non dubium est quin hoc nomine complexi fuerint superstitiosi, omnes minores deos, vt vocant. Neque enim tantus furor corripuerat Israelitas, vt obliti essent vnum esse opificem cœli & terræ. Tenebant igitur principium illud, aliquem esse summum Deum, sed addebant patronos: & hoc fuit communi omnium gentium consensu receptum. Non putabant igitur Deum spoliari prorsus sua gloria, si adiungerent ei aliquos patronos, vel minores deos. Vocarunt autem communi

nomine

nomine Baalim,quasi patronos:erat Baal qualiscunque patronus. Alii vertunt Maritum.Sed non dubito quin semper hæc superstitio fuerit stultis hominibus, minores deos propius accedere ad homines,& ita esse quasi intermedios inter mundum & summum Deum.Quemadmodum hodie Papistæ habent suos Baalim: non quòd existiment patronos suos esse loco Dei,sed quia formidant omnem Dei accessum, & non intelligunt Christum esse mediatorem, ideo,vt gratiam sibi concilient,huc & illuc se conferunt ad diuersos Baalim: interea quicquid honoris exhibent vel lapidibus,vel lignis,vel ossibus mortuorum,& omnibus suis figmentis vocāt cultum Dei. Ergo quicquid colitur apud Papistas,est Baal:sed habēt interea pro suis Baalim suos patronos. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta hoc versu. Iam sequitur, *Propterea reuertar & tollam triticum meum tempore suo,& mustum meum suo statuto tempore.* Hîc iterum Propheta ostendit Deum extrema necessitate cogi ad sumendam vindictam de impio & desperato populo: Proponit in medium quanta sit ipsius populi durities:deinde adiungit,Ergo quid restat,nisi vt priuentur omnibus bonis,qui tam ingrati mihi fuerunt?Est enim hoc plus quàm indignū, vt homines fruantur Dei beneficiis,& authorem ipsum spernant, imò extollant in eius locum hostes eius,& quasi in nihilum redigant totum eius imperium. Hoc enim faciunt superstitiosi, nam deiiciunt Deum è suo gradu, & eius gloriæ insultant. Interea an Dominus ita prostituet sua beneficia, vt sinat profanari ab impiis,& ita etiam sibi impune illudi? Videmus ergo nunc consilium Prophetæ. Nam Deus hîc ostendit nullum amplius esse aliud remedium, nisi vt Israelitas spoliet omnibus suis donis:ditauerat enim ipsos,sed abusi fuerant tali opulentia. Necesse igitur fuit redigi ad extremam inopiam,vt desinerent polluere dona Dei, quæ sancta nobis esse debent:& ideo etiam vtitur proprio verbo. Nam נצל significat propriè Eruere,liberare. Dicit, *Eripiam lanam meam,& linum meum.* Videtur enim notare iniustam dominationē, quemadmodum si quis eripiat è manu prædonis quod iniustè possidet, si quis liberet ab imperio tyranni miseros homines:ita etiam loquitur nunc Deus, Ego eripiam beneficia mea ab istis hominibus,qui perperam & iniustè ea polluunt. Et addit, *Ad tegendam suam nuditatem.* ערוה propriè significat Nuditatem,sed non simpliciter. Est igitur nuditas rei pudēdæ, quemadmodum Moses vocat carnem ערוה, pro aliqua parte probrosa, in qua est fœditas:sic etiam pro Fœditate capitur. Hęc particula sedulò notanda est,quia ostendit Deus,nisi idololatras denudet,semper ipsos fore obstinatos. Quare?quia scilicet vtuntur tanquam tegumentis turpitudinis suæ. Dum triumphos suos agunt in mundo impii,putant quasi obducta esse vela,nequid turpe vel pudendum in ipsis conspici possit:quemadmodum summi Reges & monarchæ suo splendore putant omnium oculos perstringi, & ita tam audacter lasciuiunt: putant sua stercora bene olere: hæc est superbia mundi. Ita etiam superstitiosi homines,quum Deus illis indulget, putant se habere integumenta: ergo si se proiiciant ad omne scelus, hoc putant esse quasi sacrum. Quare? Prospera enim fortuna tegitur quicquid est in ipsis obscœnum. Deus quum talem vecordiam in hominibus conspicit,an potest cessare quin eripiat bona sua,ne scilicet talis corruptela perpetuò grassetur? Hic enim est nimis crassus abusus,quòd quum Dei beneficia sint totidem imagines gloriæ eius,sicuti etiam in impiis relucet paterna eius bonitas,quòd mundus rapiat in finē prorsus diuersum,& integumenta sibi faciat tegēdæ turpitudinis suæ causa, quò liberius peccet,& cum Deo ipso bellum gerat. Ergo,ne amplius tegat turpitudinem suam, inquit, Ego eripiam quicquid illi contuli. Quum dicit *Auferam triticum,& vinum tempore suo, & statuto tempore*:non dubito quin tempus messis & vindemiarum designet:acsi dictum esset, Veniet messis, venient vindemiæ. Hactenus fuit magna vbertas:sed ego ostendam in meo arbitrio esse & terram,& omnes eius fructus. Quamuis ergo nunc saturi sint Israelitæ, & cellas suas bene refertas habeant,sentient me dominari super messes & vindemias. Tempore igitur suo statuto. Voluit autem maturè hanc pœnam denuntiare Spiritus Dei,vt si sanabiles essent Israelitæ,redirent in rectum cursum. Cæterùm,quia tam obstinata fuit eorum cęcitas,vt contempserint totam hanc doctrinam,nulla excusatio illis superfuit. Iam sequitur:

10 Et nunc retegam flagitium eius in oculis amatorū eius, & nullus eripiet eam è manu mea.

11 Et cessare faciam omne gaudium eius, festiuitatem eius (*alij vertunt tripudium*) nouilunium eius, sabbathum eius, & omnem diem eius festum.

12 Et destruam (*vel in solitudinem redigam*) vineā eius, & ficum eius,de quibus dixit,Merces hæc sunt mihi,quam dederūt mihi amatores mei:&po-

nam eas (*vel redigam, nempe vineas & ficus*) in syluam, & comedet(*vel depascet*) eas fera campestris.

Prosequitur eandem doctrinam, & Propheta explicat pluribus verbis, & etiam partitur quod vno capite dixerat, in plura membra, vel species. Nunc primò dicit, *Retegam flagitium eius*. Quomodo hoc factum est? nempe postquam Deus integumenta illa abstulit sub quibus latebant Israelitæ. Nam, vt diximus, hypocritæ blanditias sibi faciunt ex Dei beneficiis, & ita se occultant quasi sub cauernis, quemadmodum latrones: putant etiam se Deo impunè illudere, quum pinguedine oculorum habent quasi obtusam aciem, quemadmodum dicitur in Psalmo. Iam ergo denuntiat Deus futurum vt appareat fœditas populi, postquam scilicet priuatus fuerit donis illis, quibus locupletatus fuerat ad tempus. Dicit, *Nunc retegam flagitium eius in oculis amatorum eius*. Significat hac voce mutationem, à qua populus sibi non timebat. Nam quandiu non sentiunt ictus reprobi, subsannant omnes minas. Ergo vt Deus excutiat illis talem indulgentiam, dicit, *Nunc retegam in oculis amatorum eius*. Ego non dubito quin Propheta loquatur de fictitiis diis, & de omnibus figmentis quibus Israelitę corruperant purum Dei cultum. Neque enim possum adduci vt hoc vel de Assyriis, vel de AEgyptiis exponam. Scio (quemadmodum heri attigimus) fuisse tendiculas diaboli, fœdera quibus tam Israelitæ quàm Iudæi sese iunxerunt idololatris. hoc fateor: sed interim video quid præcipuè agat Propheta. Hic enim directè inuehitur in cult⁹ peruersos & vitiosos. Quid ergo hoc sibi vult, quòd Deus reteget flagitium populi coram amatoribus eius? Alludit ad mulieres impudicas, quæ audent etiam terrore compescere maritos, ne iure suo vtantur. Quid? tu malè me tractas: erit qui vltionem sumat. Sæpe mariti, etiam si indignè ferant suum probrum, non tentāt quod erat sui iuris, quia vidēt sibi oppositum esse terrorem. Dicit igitur Deus, Hoc me non impediet quominus te castigem vt digna es (alloquitur enim populum sub persona mulieris.) Ergo coram amatoribus tuis nunc retegam flagitium tuum: *Et vir non eripiet eam è manu mea*. Nomen Viri hìc ponitur pro ipsis idolis: nam generale est apud Hebræos. Interdùm vbi de brutis animalibus agitur, nomen viri sumitur: de frustis etiam vnius cadaueris. Nam quum Moses describit sacrificium Abrahæ, Vir, inquit, aptatus est ad socium suum: hoc est, Abraham partes ipsas sacrificii inter se coniunxit: quemadmodum Gallicè dicimus, *Il n'y a piece*. Deus ergo hìc de ipsis idolis loquitur, *Nemo*, inquit, *eripiet eos è manu mea*. Nunc tenemus Prophetæ mentem. Simul etiam vidēdum est quorsum respiciat. Putabant enim Israelitæ, quandiu vigebant apud ipsos cultus peruersi, se saluos fore & incolumes: hoc illis erat impossibile, nempe stante idololatria posse aliquid aduersi accidere. Quoniam ergo imaginabantur falsos deos sibi esse instar inuicti propugnaculi, manebunt, inquit, idola tua, & tamen concides. Ego enim coram amatoribus tuis retegam flagitium tuum, & nemo ipsorum liberabit te è manu mea. Iam Propheta ad species descendit, ac priore loco dicit populum spoliatum iri suis sacrificiis, & festis diebus, & tota illa externa pompa, quæ larua erat pietatis apud ipsos. Postea adiungit spoliatum etiam iri suo victu, & rerum omnium opulentia. Hactenus de nuditate loquutus est, sed nunc describit qualis futura sit nuditas: & quidem specialiter ostendit fore aliquando vt cessent sacrificia, cessent dies festi, neomeniæ, & quicquid pertinet ad externū cultum. *Cessare* igitur *Faciam*, inquit, *omne gaudium eius*. Loquitur de sacris gaudiis proculdubiò, & hoc facilè colligitur ex toto contextu. Addit, *Omnem diem eius festum*. Quia tripudiare solebant in festis diebus, ideo nomen hoc ad morem illū posset referri. Postea addit, *Sabbathum*, & omnes dies festos. Fuit igitur hęc prior species nuditatis, quòd Deus abstulit Israelitis fallacem illam & euanidam religionis speciem, in qua sibi stultè placebant. Secūda nuditatis species fuit, quòd exuti fuerint omnibus terrenis diuitiis, & redacti ad miseram & extremam inopiam. Sed hodie non possem absoluere.

Psal. 73. b. 7.

Gen. 15. b. 10.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam sumus segnes ac tardi, vt etiam sæpius admoniti, non tamen reputemus vitia nostra, imo etiam manu tua castigati, tamen non statim redeamus ad sanam mentem: da inquam, vt melius posthac sub virgis tuis proficiamus, nec simus etiam præfracti ac indomiti: sed simulac manum tuam sustuleris, quisque nostrum ingemiscat, sentiamus mala nostra, deinde vno consensu nos tibi offeramus gubernandos: & interea patienter feramus tuas castigationes, ac placidè, neque tibi obmurmuremus, sed semper aspiremus ad veram pœnitentiam, donec tandem exuti omnibus vitiis & corruptelis carnis nostræ, perueniamus ad plenitudinem iustitiæ, & ad veram illam & beatam gloriam, quæ nobis parata est in cœlo per Iesum Christum Dominum, Amen.

Heri

HEri cœpimus exponere hunc versum, vbi Dominus de cessatione Sabbathi & neomeniæ, & externi cultus loquitur. Diximus spoliatū hoc modo fuisse populum Israel præclaris dotibus, quibus ornatus fuerat. Scimus autem Deum liberalem esse duobus modis erga homines. Nam cōmunis est eius beneficētia in victu & omnibus terrenis commodis: peculiariter autem liberalis est erga populum suum in donis supernaturalibus, vt vocant. Priore igitur loco Propheta dicit, *Ego cessare faciam Sabbathum, & neomeniam, & dies festos*. Putabant enim se beatos esse cùm celebrarent festos dies, cùm sacrificia offerrent, cùm denique apud eos externa pompa cultus Dei fulgeret. Scimus tamen neque legitimo loco Deum coluisse, neque etiam ritè, vt ipse in Lege præceperat. Miscebant enim multas superstitiones, imò tota religio apud eos fœdata erat: sed putabant tamen hunc cultum Deo placere. Nunc videmus quorsum hæc pœna pertineat: nempe vt populus Israel iam desinat sibi blandiri in externa pietatis specie, postquam scilicet exutus fuerit & templo, & sacrificiis, & toto externo cultu. Hoc autem factum est quum Israelitæ in exilium abrepti sunt. Scimus enim non prius destitisse à suis superstitionibus quàm priuati sunt patria, & tracti in exilium. Iam descendo ad secundam speciem: dicit Propheta, *Perdam* vel *destruam vitem eius, & ficum eius, de quibus dixit, Merces ista mihi*: hoc est, Istæ res sunt mihi merces, quam *Dederunt mihi amatores mei: & statuam eas in syluam & depascet eas fera campestris*. Diximus hoc secundum esse spoliationis membrum, quòd redacti sunt ad miseram penuriam Israelitæ, quum antè apud eos non tantùm magna copia bonorum esset, verùm etiam luxuria, quemadmodum postea suis locis clarius videbimus. Quia ergo rebus prosperis turgebant, ideo Propheta, nuditatem futuram illis denuntiat: *Auferam*, inquit, *vitem & ficum*. Synecdochica est loquutio, quia sub vite & ficu complecti voluit Propheta omnem bonorum varietatem. Quicquid ergo ad victum pertinet, hic per metaphoram Propheta designat: & repetit quod dixerat nuper, nempe Israelitas fallò putasse hanc mercedem suis superstitionibus rependi, dum colerent falsos deos: dixerat, *Hæc est merces*: nomen scilicet deductum à verbo תנה. alii verterunt Donū, sed malè: fateor quidem paulò pòst sequi נתנו, quod Dare significat, vnde quidam nomen deriuant. Sed scimus innumeris Scripturæ locis אתנה propriè accipi pro Mercede: & transfertur interdum ad milites conductitios: sed tamen sæpe vbi agitur de meretricibus, vsurpant Prophetæ hoc nomen. Inducit ergo Propheta populū Israel sub persona meretricis. *Istæ sunt merces mea*: vel *istæ res sunt merces mea, quam mihi dederunt amatores mei*. Quoniam ergo sic obduruerant Israelitæ in suis superstitionibus, vt non posset excuti illis falsa persuasio, donec priuati essent bonis omnibus, ideo hanc pœnam illis denuntiat, quòd Deus auferet quicquid putarunt sibi prouenire à suis idolis, vel diis fictitiis: *Conuertam*, inquit, *hæc omnia in syluam*: hoc est, redigam in solitudinem, & vites & loca bene culta, sic vt nihil proferant: quemadmodum fieri solet in locis desertis. Nunc ergo tenemus totum Prophetæ consilium: pergamus.

13 Et visitabo super eam dies Baalim, quibus incēsum (*vel suffitum*) illis obtulit (*vel adoleuit illis*) & ornata fuit inaure sua, & monili (*vel torque*) suo, & profecta est post amatores suos, & mei oblita est, dicit Dominus.

Confirmat proximam doctrinam. Diximus antehac quàm vtilis sit ista admonitio, nempe quoties Deus tractat duriter homines, hoc modo vlcisci eorum peccata, & sumere iustam vindictam. Nam etiamsi homines reputant se castigari à Domino, non tamen se penitus excutiunt & examinant vt decebat. Repetit ergo Propheta quod prius vidimus, nempe hanc castigationem iustam fore: & simul digito ostendit quid maximè displiceat Deo in Israelitis, nempe quòd religio ab illis vitiata esset: nihil enim vtilius est cognitu, quàm, vt semper se assuefaciant homines ad Deum purè colendum, hoc illis testatum fieri, nempe omnes superstitiones esse tantæ abominationi Deo, vt eas ferre nequeat. Dicit igitur, *Visitabo super eam dies Baalim*: hoc est, Vbi viderint Israelitæ se carere templo, orbatos esse & sacrificiis, & neomeniis, & iam nullum amplius externi cultus signum extare, agnoscant se ideo puniri, quia coluerint Baalim pro vnico Deo. Interea Propheta rursus alludit ad meretrices, quæ se cultius ornant, & maiore studio, dum expectant suos amatores, vt scilicet capiant eos suis illecebris. *Ornata fuit*, inquit, *inaure sua & monili suo*. Hoc facere solent superstitiosi, dum celebrant dies festos: putant enim magnam partem sanctitatis esse positam in splendore vestium. & videmus hodie stuporem hunc grassari adhuc in Papatu. Putarent enim se Deo, vel potius suis idolis facere grauem iniuriam, nisi se colerent quum volunt peragere sacra sua. Hoc proculdubio fuit etiam communi errore & vsu tunc receptum. Sed Propheta quò melius ostendat Deum abominari tam

crassas superstitiones, dicit eos similes esse scortis. Quemadmodum enim meretrix, vt viros alliciat, fucum sibi inducit, deinde vestit se splendidè, & induit sua ornamenta, colit se monilibus & auro: sic etiam faciunt Israelitæ, inquit: scortātur, & interea ferunt etiam signa suæ impudicitiæ. Talis est igitur allusio Prophetæ in his verbis, quum dicit *Cultam fuisse monilibus, & inaure, & profectam post amatores suos*. Grauissimum verò est quod in fine versus adiungit, *Mei oblita est*, inquit. Deus enim hîc conqueritur nihil valuisse contubernium sui coniugii: quum vixisset cum populo suo tam longo tempore, & benignè atque humaniter eū tractasset, hāc memoriam fuisse sepultam. *Mei oblita est*, inquit. Est igitur tacita comparatio inter Israelitas, quos Deus sibi adiunxerat, & alios homines qui nunquam gustauerant purā religionem, non tenebant quisnam esset verus Deus. Neque enim mirū fuit gentes decipi imposturis Satanæ: sed quum Israelitæ probè edocti essent, ac pridem assueuissent etiam ad verum cultum Dei, quòd potuerint abiicere eius memoriā, certè prodigiosa ingratitudo fuit. Quemadmodum si mulier ad tempus vixerit cum marito, & liberaliter ab ipso tractata fuerit, si postea se prostituit adulteris, & nullum amplius amorem mariti fouet vel retinet in animo suo, hęc prauitas est quasi belluina. Nūc tenemus in quem finem hoc additum fuerit, *Israelitas Dei fuisse oblitos*. Est enim grauis hęc & seuera expostulatio, quòd quum diu coluissent verū Deū, abrepti fuerint ad tantam amentiā, vt colerent falsos deos, & in cerebro suo cōfictos. Prius enim didicerāt quisnam esset verus & vnicus Deus. In summa, hoc versu (quemadmodum prius admonui) cōfirmat Propheta non modò iustas fore pœnas, quas Deus sumpturus est de impio populo, sed etiam necessarias: & interim demōstrat quàm turpiter à fide coniugii defecerint, quum nihil apud ipsos valuerit Dei memoria, quoniam sectati sunt idola, & figmenta cordis sui. Nunc pergamus.

14 Propterea ecce ego inclino illā, (*vel persuadeo illi. dicemus postea de hoc verbo*) & proficisci eam faciam (*hoc est deducam eam*) in desertum, & loquar super cor eius (*hoc est, loquar quod gratum est.*)

Hîc Dominus clarius exprimit, postquam diu & variis modis afflixerit populum, se tandem propitium fore: neque id modò, sed etiam facturum vt pœnæ omnes cedant in salutem, & sint remedia ad morbos sanandos. Est autem anastrophe quū dicit, *Ecce ego inclino eam, & proficisci eam faciam in desertum*: ideo sic resolui debent verba, Ecce ego inclinabo eam, vel persuadebo illi, postquam deduxero in desertum: tunc, inquam, *Loquar* ad cor eius. Sæpe פתה capitur in malam partem pro Decipere, vel inducere fallaciis, vel lactare, vt vulgò loquuntur: sed hoc loco accipitur pro blandè alloqui: ita ut Deus persuadeat populo rebelli & obstinato quod rectū est. Hoc aūt fore pronuntiat, vbi deduxerit populum in desertum. Pendet hoc ex superiore doctrina, vbi dictum fuerat, Ego statuam eam sicuti in die natiuitatis suæ. Alludit enim Deus ad primam populi redemptionem, quæ instar natiuitatis fuit. perinde enim acsi emergeret populus è sepulchro, tunc adeptus est nouam vitam, quum liberatus fuit à tyrannide AEgypti. Tunc ergo genuit Deus sibi populum. Iam Propheta addit, *Ego* postquam eam in desertum duxero, *Inclinabo eam*, hoc est, reddam mihi flexibilem. His verbis significat nullam esse spem resipiscentiæ, donec ad extremum malorum populus deductus fuerit: quia si mediocres tantùm pœnæ sumptæ essent, non fuisset correcta illius peruicacia. Hoc igitur versu Deus ostendit non antè malorum fore finem vel modum, quàm populus in desertum tractus fuerit: hoc est, quàm fuerit priuatus & patria, & sacrificiis, & omni opulentia: imò priuatus etiam fuerit ordinario victu, & coniectus in desertum & solitudinem, vbi rerum omnium penuria ipsum premet, ac vltima necessitas mortem minabitur. Ergo si tantùm admonitus fuisset populus leuibus pœnis, nihil profectum esset hoc modo: quia maior erat durities, quàm quæ posset leuibus aut vsitatis remediis flecti. Cæterùm, hæc sententia eximiæ consolationis plena fuit, ne fideles prorsus deficerent, quum videbant se rapi in exilium, sibi tolli conspectum terræ, quæ erat quasi speculum diuinæ adoptionis: quum videbant se dispergi in varias partes, & iam nullum esse corpus, nullum esse Abrahæ semen. Ne ergo fideles absorberet desperatio, Dominus hoc modo lenire voluit eorum dolorem: quòd si in desertum rursus tracti essent, eundem tamen manere Deum, qui prius eos redemit, & prędītum esse eadem virtute & potentia, quam exeruerat erga patres ipsorum. Nunc tenemus consilium Prophetę. Nam potuit calamitas tantum incutere terroris ipsorum cordibus, vt abiicerent omnē fiduciam gratiæ Dei, & statuerēt se esse perditos. Deus proponit illis desertum. Quid? an non semel eduxi vos ex deserto? an ab eo tempore virtus mea imminuta est? Ego igitur idem maneo Deus quem patres vestri experti sunt: rursus ego educam vos ex deserto. Sed interea admonuit Deus incurabiles esse

pro-

ipsorum morbos, donec ventum esset in desertum: hoc est, donec priuati essent patria, & omnibus gratiæ testimoniis, ne amplius se in vana fiducia deluderent. *Postquam* ergo *duxero eam in desertum, tunc ego persuadebo illi*, vel *flectam ipsam*. Malo vti verbo flectendi vel inclinandi: quanquam verbum persuadendi non malè etiam quadrat. Sed videtur tacita esse comparatio inter præsentem contumaciam populi, & obsequium quod Deo suo præstabit, vbi multis plagis fuerit subactus. Tunc ergo incipiet flexibilis esse populus, inquit, postquam abductus fuerit in desertum. *Et tunc loquar ad cor eius*. Scimus quid valeat hæc locutio ex Iesaiæ 40. capite. Loqui ad cor, est aliquid solatii afferre, & mulcere dolorem amico sermone, offerre beneuolentiam, & spem aliquã proponere: vt qui prius mœrore confectus fuerat, tandem respiret, colligat animum, & spem concipiat melioris status. Et hæc locutio diligenter notanda est, quia significat Deus iam non esse locum promissionibus suis, quoniã tam præfracti sint Israelitæ. Non frustra dicebat Paulus Corinthiis, Os meum aperite Corinthii: ego enim non sum angustus erga vos, sed angusti estis in visceribus vestris. Quia Corinthii, quum alienati essent à Paulo, quasi obstruxerant aditum eius doctrinæ, vt non posset paterno more illos alloqui: sic etiam hoc loco Dominus testatur ianuam clausam esse suis promissionibus, quia si spem veniæ proponat Israelitis, hoc erit ludibrio: si clementer eos ad se inuitet, respuent, imò calcitrabunt, tanta est eorum ferocia: si illis reconciliari velit, aspernabuntur vel negabunt, vel abuti pergent eius mansuetudine sicuti prius, Ostendit ergo eorum culpa fieri, vt non possit placidè & amicè cum eis agere. *Postquam ergo duxero in desertum, alloquar cor eius.* Sciamus ergo, quoties priuamur sensu gratiæ Dei, præclusam esse viam nostra culpa. Deus enim semper sponte ad mansuetudinem propensus foret, nisi obstaret nostra contumacia & durities. Vbi autem videt nos ita esse domitos, vt simus flexibiles, & parati ad reddendum obsequium, tunc etiam paratus est vicissim loqui ad cor nostrum: hoc est paratus est se talem ostendere qualis est, plenum scilicet gratiæ & fauoris. Ergo videmus quàm bene conueniat hic contextus Prophetæ. In summa, duæ sunt partes. prior est, Quòd Deus non in totum spem veniæ tollit Israelitis, si qui sint sanabiles inter eos: sed ostendit etiam si seuera sit castigatio, tamen vtilem fore: quemadmodum constabit ex ipso profectu. hoc est vnum membrum. Alterum verò, ne nimium festinent sciscitando cur non Deus citius mitiget suum rigorem: respondet nondum esse maturum tempus, quia non sint capaces suæ mãsuetudinis, donec grauioribus pœnis paulatim fuerint domiti & humiliati. Iam pergamus.

2. Cor. 6. c. 11.

15 Et dabo ei vineas suas, illinc (*ab eo loco*) & vallem Achor in apertionem (*vel ianuã*) spei: & canet illic sicuti diebus adolescẽtiæ (*vel pueritiæ*) suæ, & sicut in die quo ascendit è terra Ægypti.

Nunc declarat etiam Propheta, fauorem Dei non solùm verbis, sed effectu & experientia perspicuum fore, vbi populus flexus ad obsequiũ fuerit. Dixerat Propheta proximo versu, Loquar ad cor eius: nunc addit, Ego proferam certum & illustre testimonium fauoris mei, vt sentiant me sibi reconciliatum esse. Dicit igitur se daturum vites. Dixerat prius, Ego destruam vites eius & ficum: nunc tantùm vinearum fit mentio: sed sub vna specie omnes alias comprehendit Propheta, vt diximus. Vites autem elegit, quia in vitibus maximè refulget Dei liberalitas. Nam panis necessarius est ad vitam tolerandam, vinum abundat, & tribuitur etiam illi officium Psal. 104. exhilarandi cordis: Panis cor hominis confirmat vel sustentat: vinum lætificat cor hominis. Quoniam ergo vites non tantùm ad necessarios vsus plantari solent, sed ad copiam liberaliorem, ideo Propheta dicit Dominum, postquam reconciliatus fuerit populo, daturum vites suas ab eo loco: *Et dabo*, inquit, *vallem Achor*. Alludit ad situm deserti. Nam statim atque egressi sunt Israelitæ ex deserto, excepit eos planities Achor, quæ erat fertilis & amœna, vitifera etiam. Quidam putant Prophetam alludere ad vltionem quæ tunc inflicta fuit populo propter sacrilegiũ Acham: sed meo iudicio falluntur. Nã Propheta hìc nihil aliud intelligit quàm subitam fore mutationẽ in statu populi, quemadmodum contigit postquam egressus est è deserto. Nam in deserto ne granum quidem erat tritici, vel hordei, nullus etiã acinus vuæ: denique fuit penuria coniuncta cum mille mortibus in deserto. Statim atque pedem extulit populus, descendit in planitiem Achor, vbi erat summa amœnitas & fœcũditas. Hoc ergo simpliciter Propheta intelligit, postquam resipuerit populus, nullam fore moram in Deo, quin liberet ab omnibus malis, & restituat beatam rerum omnium copiam, sicuti factum est quum descendit olim populus in pla-

Iosu. 7. c. 26.

nitiem Achor. Reducit ergo Israelitis in memoriam quòd patribus ipsorum contigerat. *Vites ergo suas dabo ei ab eo loco*: hoc est, Simulatque verbo testatus fuero amorem meum re ipsa sentient & experientur me verè & ex animo reconciliatum esse, & intelligent quàm propensus sim ad beneficentiam: quia non diu tenebo populum ipsum suspensum. Et addit, *Ad apertionem spei*, vel *ad ianuam spei*. Hic significat restitutionem fore quasi à morte in vitam. Tametsi enim quotidie cernebat suis oculis populus vitam suam curæ esse Deo, quum Man è cœlo plueret, quum ex rupe etiam manaret aqua, tamen erat quædam interea mortis species ante oculos. Quandiu ergo populus in deserto peregrinatus est, semper opposuit Deus mortis terrores: denique, vt diximus, sepulchrum fuit habitatio deserti. Postquam autem populus descendit in planitiem Achor, iam cœpit haurire vitalem auram: sensit etiam se tunc demum viuere, quia potitus erat suo voto. Venerat enim iam in conspectum hæreditatis sibi promissæ. Quemadmodum ergo vallis Achor fuit initium, & quasi ianua bonæ spei patribus, ita etiam Propheta nunc alludens ad illam redemptionem, dicit, Deum momento tam benignè acturum cum Israelitis, vt aperiat eis spei & salutis ianuam, sicuti fecerat olim in valle Achor ipsorum patribus. *Et canet illic.* Ex contextu facilè colligimus hallucinari interpretes, qui subtiliter philosophantur in valle Achor. Verum quidē est radicem nominis esse verbum עכר, quod significat turbare vel perdere, & nomen illud fuisse impositum loco ab euentu: sed Propheta nihil tale respexit: quemadmodum facilè apparet ex secundo membro. Dicit enim, *Canet illic sicuti diebus adolescentiæ suæ*, & sicut in die quo ascendit è terra AEgypti. Tunc enim demum pleno ore celebrauit populus Dei laudes, postquam potuit conijcere oculos in terram promissam, postquam vidit iam venisse finem tam seueræ Dei vindictæ, quæ grassata fuerat per totos quadraginta annos. Tunc ergo populus effudit corda & linguas suas in laudes Dei. Ergo Propheta hìc talem fore restitutionem docet, vt possit populus canere Dei laudes in solidum, & non vulgares illi gratias agere, quemadmodum solent qui aliquo incommodo leuati sunt: sed qui sunt redempti à morte in vitam. Canet igitur *Sicuti diebus pueritiæ suæ, & sicuti die illo, quo ascendit è terra AEgypti.* Ita videmus hìc spem fieri liberationis, vt animos suos fideles in exilio sustineāt, & foueāt spē futuræ gratiæ: quāuis ad tēpus auersa sit ab ipsis Dei facies, vt tamē expectēt futurā liberationē, nec dubitēt Deū sibi fore propitiū, vbi scilicet perfuncti fuerint iustis pœnis, atq; ita correcti fuerīt: quia quemadmodū diximus, sufficere ad subigendā eorū peruicaciam non poterat mediocris aliqua castigatio. Sequitur:

16 Et erit in die illo, dicit Iehoua, vocabis me vir meus, (*vel marite mi:*) & nō vocabis me amplius Baal meus. alii vertunt, non vocabis me amplius, Dominus meus: sed retinendum est nomen Baal, sicuti mox dicam.

Iam pluribus verbis continuat Propheta suam sententiam. Ostendit enim postquā resipuerit, populus, fructus etiam pœnitentiæ palàm fore conspicuos. Fructum vnum commemorat, quòd purè incipiet tunc coli Deus, superstitionibus abolitis. *Erit*, inquit, *in die illo dicit Iehoua, tu vocabis me vir meus.* Ponit hìc nomen viri, vt ostendat populum, postquam fuerit correctus, memorem fore fœderis quod Deus cum ipso pepigerat: in fœdere autem erat pactio mutui coniugii, quemadmodum prius dictum fuit. Videmus ergo quid Propheta sibi velit, docet tunc populum non amplius addictum fore superstitionibus vt olim, sed memorem potius fœderis Dei mansurū in vera & syncera coniugii fide. Vocabis ergo me *Vir meus*: hoc est, Tu senties qualis tibi sim, nempe adiunctus sacro & inuiolabili coniugio. *Et* non vocabis me amplius *Baal meus*: hoc est, non impones mihi falsum & alienum nomen: quemadmodum nomen Baal passim volitabat in ore omnium, sicuti prius dixi. Sed coniungi etiam debet proximus versus.

17 Et auferā nomina Baalim ex ore eius, & non recordabitur amplius nominis ipsorum, (*Baalim scilicet*)

Hoc versu clarius explicat Propheta quod prius dixit: nempe tunc fore nouam populi mentem, vt purè Deum colere incipiat, quū prius implicitus esset suis superstitionibus. Sensus est igitur, Religio tunc in verum statum redibit, quia cessabunt nomina Baalim. Diximus vnde prodierit nomen illud: neque enim profani homines volebant detrahere vnicum Deum è solio cœlesti, quum sibi fingerent plures deos: sed quum relinquerēt supremum aliquod numen, tamen volebant habere patronos, quibus vterentur ad conciliandam summi Dei gratiam & fauorem. Et satis facilè colligitur ex Platone hanc fuisse admodum vulgarem doctrinam: nec dubium est quin Iudæi etiam saperent ex communi aliorum sensu. Habebant igitur suos Baalim. Cæterùm quanuis Baalim vocabant patronos, tamen nomen hoc vsurpatum fuit pro Deo: Colamus Baalim. quemadmodum Papistæ quum irrumpūnt in sua templa, statim se conuertunt ad simulachrum Mariæ, vel cuiuspiam Sancti, & non audent accedere

accedere ad Deum. Interea colunt Deum, hoc est, obtendunt se Deum colere: & superstitiones vocantur cultus Dei. Sic ergo apud Israelitas, quanquam non fuit abolita Dei summi maiestas, tamen acciderat quod etiam Papistæ dicunt, Christum non cognosci inter Apostolos: omnia erant permixta illic & confusa. dicit igitur, *Ego auferam Baalim ab ore eius, & non recordabitur amplius nominis Baalim*: hoc est, contenti erunt pura fidei professione, & celebrabunt nomen vnius Dei: non amplius miscebunt sua commenta cum doctrina Legis, atque ita vitiabunt purum Dei cultum & integrum: sed acquiescent in vno & solo Deo. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Colligimus autem ex hoc loco, non posse bene reformari Ecclesiam, nisi formata ad obsequium fuerit multis Dei ferulis. tunc enim Dominus creat sibi nouum populum. Et videmus hodie quantus stupor in eorum animis dominetur, qui non fuerunt bene præparati ad Dei cultũ. Ridẽt quidem superstitiones Papatus: sed interea sunt quidam Cyclopes: videmus esse meram barbariem in ipsorum cordibus. Ergo non frustra hîc Propheta dicit tunc fore verum religionis statum, vbi Dominus populum suum penitus domuerit. *In die illo* igitur: refertur hoc ad graues illas pœnas quas sumpturus erat Deus de Israelitis. *In die* ergo *illo dicit Iehoua, non amplius vocabis me Baal, sed vocabis me maritum*. Quare? Quia *Auferam* nomina Baalim ex ore tuo: hoc est, Ego faciam vt populus abiiciat omnia sua figmenta, & contentus sit pura doctrina Legis meæ. Interea etiam tenendum est, hîc laudari fidei confessionem à Propheta. Et certè hic est veræ pœnitentiæ fructus, vbi ore & lingua testamur nobis vnicum esse Deum, & non pudet nos eius nomen celebrare coram mundo, etiamsi insaniat contra nos. Simul monemur his verbis, non posse nimium diligentiæ & studii adhiberi, vt bene purgemur ab omnibus inquinamentis. Nam quandiu apud nos manent aliquæ reliquiæ superstitionis, semper nos inuoluunt: atque ita impingimus, vel saltem non tam strenuè currimus vt decebat. Quoniam ergo quicquid retinent homines ex suis prauis figmentis obstaculo est ne rectà ad Deum aspirent, ideo eniti nos conuenit, vt prorsus cessent nomina Baalim, & aboleantur inter nos: hoc est, ne quid nos impediat vel retardet in vero Dei cultu. Iam sequitur:

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tot tibi obiicimus obstacula prauitate carnis nostræ & ingenij, vt videamur quasi data opera præcludere ianuam bonitati tuæ, & paterno fauori: da, inquam, vt Spiritu tuo sic emolliantur corda nostra, & corrigatur ista durities quæ hactenus inualuit, vt nos tibi subiiciamus cum vera docilitate, atque ita vicissim nos blandè & comiter ad te inuites, vt curramus suaui ista inuitatione allecti, & sic curramus, vt non fatigemur in cursu nostro, donec tandem nos ad te colligat Christus, & simul etiam ad te perducat in vitam æternam, quam nobis peperit sanguine suo, Amen.

18 Et percutiam illis fœdus in die illa cum bestia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ: & arcum, & gladium, & prælium confringã è terra, & quiescere eos faciam ad fiduciam (*hoc est, confidenter.*)

Hîc Propheta ostendit beatum fore populum modis omnibus, vbi redierit in gratiam cum Deo suo: & simul admonet hinc oriri omne malorum genus, quòd homines iram Dei in se prouocant. Deo igitur infesto, necesse est etiam omnia nobis esse aduersa. Nam quum Deus creaturas omnes habeat in arbitrio suo & manu, armat eas in vindictã contra nos quoties ita visum est: vbi autem nobis est propitius, simul etiam facit vt quicquid in cœlo & terra est, saluti nostræ seruiat. Quemadmodum ergo in Lege sæpius minatur se, vbi volet de populo pœnas sumere, facturum vt bruta animalia, & aues cœli, & omne etiam reptilium genus exequantur suam vindictam: ita hoc loco denuntiat pacem fore hominibus, vbi illos in gratiam receperit. *Percutiam*, inquit, *fœdus in die illa cum bestia agri*. Scimus quid alio loco dicatur, Si tu domi te includas, serpens illic te mordebit: si verò domum egrediaris, vel vrsus, vel leo tibi occurret in via: quibus verbis significat Deus nos effugere nõ posse suam vindictam, si nobis iratus sit: quia tam leones & vrsos, quàm serpentes in nos armabit, ídque domi & foris. Hîc autem dicit, Percutiam illis fœdus cum animalibus: vt scilicet animalia officio suo in nos fungantur. Scimus enim creata esse in hunc finem, vt se hominibus subiiciant. Quum ergo destinata sint in vsus nostros, naturaliter debebant nobis subesse: & scimus Adam hoc fuisse promeritum vt tam contumaciter sese attollant in nos feræ bestiæ, quæ sponte alioqui & placidè nobis parerent. Iam quum sit hæc horribilis dissipatio, vbi bruta animalia in homines sæuiunt, quos debebant pro dominis suis agnoscere, Dominus hic nos ad primum naturæ ordinem reuocat: *Paciscar*, inquit, *illis fœdus cum bestia agri*: hoc est, faciam vt agnoscant bruta animalia quem in finem condita sint, vt scilicet se posthac hominũ dominio submittant, & nihil amplius sit contumaciæ. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Ad-

Amos 5.c.19.

monet enim Israelitas cuncta eorum saluti fuisse contraria, quantisper fuerunt alienati à Deo: vbi autem redierint cum ipso in gratiam, tunc dissipationem illam non amplius fore, quę ad tempus visa fuerat: quia scilicet vigebit legitimus naturæ ordo, vt bruta animalia se patiantur redigi in obsequium. Hoc est fœdus de quo nunc loquitur Propheta. *Percutiam* igitur *Fœdus illis*, hoc est ipsorum nomine, *cum bestia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ*. Sequitur, *Confringam arcum & gladium & prælium*: hoc est, omnia instrumenta bellica: nam hac voce מלחמה complexus est Propheta quicquid aptatur in vsus belli. *Confringam* ergo *omne genus armorum, in die illa*, inquit, *& habitare eos faciam securè*. Hoc postremo membro declarat quid valeat armorum & gladiorum confractio, nempe vt Israelitę, qui prius inter varios terrores inquieti fuerant, posthac habitent in pace, neque amplius quicquam metuant periculi. Hæc est summa. Iam memoria repetere conuenit quod prius diximus, Prophetam sic loqui de populi restitutione, vt vaticinia sua extendat vsque ad regnum Christi, quemadmodum etiam colligere licet ex Pauli testimonio, quod prius citauimus. Videmus ergo non restringi gratiam Dei, de qua nunc Propheta concionatur, ad breue tempus, vel ad paucos annos, sed patere ad Christi regnum, & nobis communẽ esse cum veteri populo. Sciamus itaque, nisi peccatis nostris Dei vindictã in nos prouocemus, omnia fore nobis addicta, vt scilicet promoueant salutem nostrã: & per nos stare, quominus singulæ creaturæ obsequiũ suũ nobis præstent: quia vbi tumultuamur contra Deum, nihil mirũ est si etiam bruta animalia in nos ferociant ac sæuiant. Qualis enim potest esse pax, vbi bellũ ipsi Deo inferimus? Si ergo homines subessent Dei imperio, vt decebat, in brutis animalibus nulla esset contumacia: imò placidè quiescerent sub præsidio Dei quicunque turbantur. Sed quia insolescimus aduersus Deum, ipse meritò se vlciscitur, & ita excitat nobis varias pugnas, & varios tumultus. Hinc ergo gladii, hinc arcus in nos intenti sunt, hinc etiam prælia nobis mouentur, quia non desinimus pugnare aduersus Deũ. Cæterùm, simul notandũ est, hoc pro singulari beneficio poni, vt populus confidenter habitet. Scimus enim, etiãsi reliqua omnia nobis suppetant, tamen miserã esse nostram conditionẽ, nisi degamus in pace. Posuit ergo hãc particulam Propheta, quasi beatæ vitæ cumulum. Iam sequitur:

19 Et desponsabo te mihi in perpetuum, & desponsabo te mihi in iustitia, & in iudicio, & in clementia, (*vel bonitate*,) & in misericordiis:

20 Et desponsabo te mihi in fide, (*aut veritate*,) & cognosces Iehouam.

Hîc Propheta rursus modum declarat quo Deus populum suum in amorẽ recipiet. Perinde enim acsi populus non violasset fidem coniugii, promittit illũ Deus fore sibi loco sponsæ: quemadmodum si quis ducat puellam virginem & intactam. De populi defectione antehac diximus. Porrò, quia repudium Deus fecerat, hoc non iam vulgaris fuisset gratiæ, populum ipsum recipi à Deo, & recipi cum venia: quemadmodum si mulier ad maritum suum redeat, hoc magnum est, si ignoscat maritus, neque exprobret flagitia quæ admisit. Sed Deus vltrà progreditur, quòd scilicet desponsabit sibi populum tot probris infamem: idque abolitis peccatis, acsi contraheret nouas nuptias, & si de integro illum sibi coniungeret. *Desponsabo* igitur *te mihi*. Nunc tenemus quorsum pertineat Desponsandi verbum. Significat enim Deus se fore immemorem perfidiæ ob quam populum prius abiecerat, vt deleat omnem ignominiam. Est enim hæc receptio in gratiam honorifica, quum Deus se offert ad nouum coniugium, acsi populus non fuisset similis mulieri adulteræ. Dicit autem, *Desponsabo te mihi in perpetuum*. Subest tacita antithesis inter coniugium de quo hactenus loquutus est Propheta: & alterum istud, de quo nunc Deus pacifcitur. Nam Deus populum redimens, iam contraxerat cum eo coniugium, vt diximus, sed populus defecerat à fide. hinc alienatio & diuortium. Fuerat ergo coniugium illud non modò temporale, sed caducum vel fragile, quia populus non diu in obedientia stetit. Hîc autem nouum coniugium Propheta asserit stabile & perpetuum fore: opponens scilicet hunc durabilem statum defectioni, quę populum à Deo alienauerat statim. *Desponsabo* ergo *te mihi in perpetuum*, inquit. Nunc declarat quibus legibus hoc facturus sit: nempe, In iustitia & iudicio: deinde, In clementia & misericordiis: tertiò, In fide. Deus quidem pepigerat ab initio cum Israelitis in iustitia & iudicio: hoc est, in eius fœdere nihil fuit simulatum vel fallax. Quum ergo syncerè Deus populum adoptasset, quibus vitiis opponit iustitiam & iudicium? Respondeo, hæc nomina ad vtranque partem contrahentem referri. Iustitiam ergo Deus intelligit non suam duntaxat, sed quæ mutua sit & reciproca, vt loquuntur. Porrò per *Iustitiam & iudicium* intelligitur rectitudo in qua nihil deest. Nũc ergo tenemus Prophetę mentẽ:

Iam

Iam secundò addit, *In clementia, & misericordiis*: quibus verbis significat, etiamsi indignus sit populus, tamen hoc non fore obstaculo quominus in gratiam cum Deo redeat: quia scilicet in hac reconciliatione Deus respiciet bonitatem suam potius quàm merita ipsius populi. Tertiò addit, *In fide*, confirmans quod prius attigimus de stabili firmáque huius coniugii duratione. Scio nomen Iustitiæ & Iudicii subtilius exponi à quibusdam. Dicunt enim Iustitiam esse, quæ nobis à Deo confertur gratuita imputatione: Iudicium verò pro defensione sumunt, quam violentiæ & iniuriis hostium nostrorum opponit. Sed hìc non dubito quin generaliter significet Propheta fœdus hoc ratum fore, quia vtrinque aderit veritas & rectitudo. Et vt hoc clarius intelligatur, sumamus locum ex Ieremiæ 31. capite, vbi conqueritur Deus fœdus suum, quod cum veteri populo percusserat, non fuisse firmum, quia scilicet ipsum deseruerant. Non fuit, inquit, diuturnum fœdus meum cum patribus vestris. Quare? Ipsi enim recesserunt à mandatis meis. Deus quidem optima fide populum tunc sibi adoptauit, & nulla iustitia in eo desiderari potest: quia autem nulla fuit constantia & veritas in populo, fœdus ipsum euanuit, ideo adiungit Deus, Posthac feriam nouum fœdus vobiscum, quia insculpam leges meas in corda vestra: & quæ sequuntur. Nunc ergo videmus quid significet Propheta quum loquitur de iustitia & iudicio: nempe Deum facturum vt seruetur vtrinque fides coniugii, quia populus quem ab exilio restituet, non violabit amplius datam fidem, neque ita perfidè se geret. Sed notandum est quod additur, nempe *In bonitate & misericordiis*. Hanc etiam partem non omittit Ieremias, quia addit, Iniquitatum eius non recordabor. Quia ergo trepidare poterant Israelitæ sibi malè conscii, Propheta huic diffidentiæ maturè occurrit, promittens coniugium, quod Deus contrahere de integro paratus est, fore in clementia & misericordiis. Non est igitur quòd populum absterreat sua indignitas, quia hic Dominus explicat immensam suam bonitatem, & incomparabiles suas misericordias. Poterat quidem hoc notare Propheta vno verbo, sed bonitati addit misericordias. Populus enim demersus erat quasi in profundam abyssum, vt vix speranda esset restitutio. Ergo vix poterat nomen Clemētiæ vel Bonitatis sufficere ad erigendas mentes, nisi confirmationis loco additum esset secundum nomen, *In misericordiis*. Iam addit, *in fide*: & per fidem non dubito quin rursus intelligenda sit illa stabilitas, de qua dixi. Nam quod philosophantur quidam, Desponsabo te mihi in fide, hoc est, per Euangelium, quia amplectimur gratuitas Dei promissiones, & ita sancitur fœdus quod Dominus vult nobiscum pacisci, illud nimis argutum est. Simpliciter ego interpretor hac voce notari firmitatem. Cæterùm, postea ostendit Propheta ideo ratum fore hoc fœdus, quia reciproca erit veritas. *Cognoscent Iehouam*, inquit. Non dubito quin mutuatus sit ex hoc loco Ieremias quæ habentur illo 31. capite. Nam illic etiam addit, Posthac non docebit quisque proximum suum, quia omnes à minimo vsque ad maximum cognoscent me, inquit Dominus. Hic Propheta noster dicit vno verbo, *Cognoscent Dominum*. Hinc ergo fœderis stabilitas, quia Deus luce sua corda eorum diriget, qui prius in tenebris errauerant, & vagati fuerant post suas superstitiones. Quū ergo horrenda cæcitas grassata esset in populo Israelitico, hanc lucem rectæ notitiæ Hoseas premittit. Vbi autem talis est Dei cognitio, populus à Domino non deficit, neque abripitur post Satanæ fallacias. Manet igitur tunc firmum Dei fœdus. Nunc tenemus summam verborum. Quod Hieronymus existimat hìc Prophetam desponsationem ter promittere, quia semel Dominus populum sibi desponsauerat in Abraham: secundò, quum ex AEgypto eum deduxit: tertiò, quum totum orbem simul reconciliauit in Christo: illud est argutum, sed friuolum. Ego enim simplicius hoc accipio, quòd Propheta tertiò desponsationem in medium adducat, quia difficile fuit reuocare populum à metu & desperatione, quia scilicet satis tenebat quàm grauiter, & quidem variis modis, se à Deo alienasset. Oportuit igitur adhibere multa solatia, quæ valerent ad fidei confirmationem. Hæc ratio est cur non semel Dominus hìc dicat, *Desponsabo te mihi*: sed tertiò repetat hoc verbum. Visus est enim tunc Propheta concionari de re incredibili. Nam quale hoc exemplum est, vt Dominus putidum scortum in vxorem accipiat? imò vt contrahat nouum coniugium cum impura adultera, & flagitiis cooperta? Hoc erat instar portenti. Ergo Propheta nequid impediat animos, quominus recumbant in hanc promissionem, dicit, Ne dubitetis: Dominus enim vobis sæpius confirmat certum hoc fore. Iam quum hìc promissio nobis sit communis, videmus in his Prophetæ verbis quale sit salutis nostræ exordium: Deus sibi desponsauit Israelitas, quum reducti sunt ab exilio in bonitate & misericordiis. Quid nobis cum Deo commune est vbi nascimur, & egredimur ex vtero, nisi gratuitò nos adoptet? quia scimus nos nihil afferre præter maledictionem. Hęc est totius humani generis hęreditas. Quum ita sit, necesse est fundari totam nostram salutem in bonitate Dei, & miserationibus. Sed alia etiam nostra fuit ratio, quum rursus in gratiam nos Deus recepit. Eramus enim fœdifragi sub Papatu: nemo est

nostrum qui non desciuerit à fide baptismi sui: & ita non potuimus redire cum Deo in gratiam, nisi nos gratuitò sibi adiungeret. Deus autem non tantùm nobis ignouit, sed contraxit nouum coniugium, vt nunc pleno ore possimus tanquam in die adolescentiæ nostræ ei agere gratias, quemadmodum prius dictum fuit. Sed notanda est clausula hæc, vbi dicit, *Cognoscent Dominum*. Videmus enim dissipari nos simulatque deflectimus à recta & pura Dei notitia, imò prorsus euanescere. Quum igitur salus nostra in luce fidei consistat, semper intentæ sint mentes nostræ ad Deum, vt scilicet maneat firma & stabilis eius coniunctio, quam per Euangelium pepigit. Quia autem hoc non est in potestate vel arbitrio hominum, colligere promptum est, Deum non modò offerre suam gratiam in externa prædicatione, sed simul in renouatione cordium. Nisi ergo Deus nos de integro crearet sibi in nouum populum, nihilo plus esset firmitatis in fœdere quod hodie nobiscum percutit, quàm in illo veteri, quod olim sub Lege pepigit cum patribus. nam si conferimus nos cum Israelitis, nihilo sumus meliores. Necesse est igitur, vt Deus intus operetur & efficaciter in cordibus nostris, quò ratum sit eius fœdus. Imò quum eius notitia sit speciale Spiritus donum, certò colligere licet, hîc non tractari solùm de externa prædicatione, sed adiungi simul Spiritus gratiam, qua Deus nos ad imaginem suam reformat: quemadmodum etiam prius ostendimus ex loco illo Ieremiæ. Sed ne quid videamur aliunde accersere, ex Prophetæ verbis idem liquidò constat, quòd scilicet non aliud sit vinculum firmitatis ad fouendum & retinendum Dei fœdus, nisi quatenus se nobis patefacit. Id autem fit non tantùm externa doctrina, sed quia illuminat mentes nostras per Spiritum suum, imò etiã reformat corda nostra. Sequitur:

21 Et erit in die illa, exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos, & ipsi exaudient terram:

22 Et terra exaudiet frumentum, & mustum, & oleum, & ipsa exaudient Iizreel.

Iterum Dominus promittit nihil populo defore, vbi fuerit ipse erga eum placatus. Est quidem hoc primo loco nobis expetendum, vt Deus propitius sit nobis. Perperam enim faciunt qui tantùm cupiunt sibi bene esse & commodè, interea non admodum curant gratiam Dei. Propheta ostendit vnde incipiat hominum fœlicitas, nempe vbi Deus ipsos sibi adoptat in populum, vbi etiam peccatis abolitis eos sibi desponsat. Hoc ergo primo loco expetere conuenit, quia, vt diximus, præposterum est hoc desiderium, vbi rapimur ad terrenæ vitæ commoda, vbi quietem, & rerum omnium affluentiam, & sanitatem corporis, & alia expetimus. Propheta ergo iam ostendit, tunc verè fœlices nos esse, vbi Dominus nobis placatur: neque id modò, sed etiam iterum nos in amorem suum complectitur, & contrahit sanctum illud coniugium, ea lege, vt sit nobis pater & seruator, & tuti simus atque salui sub eius præsidio & fide. Sed interim descendit ad secundum gradum. Fœlicitas quidem nostra, vt diximus, in Dei amore posita est: sed istæ accessiones locum habent postea, quòd scilicet Dominus nobis prospicit, & curam gerit nostri, ita vt suppeditet quicquid ad tolerandam vitam necesse est. Hoc ergo posterius membrum nunc exequitur Propheta: dicit, *In die illa*. Videmus vt nos reuocet ad fœderis memoriam, ne scilicet contenti simus saturitate, quemadmodum vulgò homines addicti sunt suis commodis, vt dictum fuit. Propheta ergo hîc statuit nobis fœdus Domini ante oculos, postea addit gratiam Dei peruenturam vsque ad triticum, vsque ad vinum & oleum. Sed notanda sunt Prophetæ verba, *Exaudiam*, inquit, vel *respondebo* (ענה significat Respondere: sed hîc tantundem valet atque Exaudire) *Exaudiam* igitur, *exaudiam cœlos, & ipsi exaudient terram*. Hæc etiam repetitio non superuacua est, quia iampridem Israelitæ fame confecti erant quum abducti sunt in exilium: acsi cœli fuissent ferrei, nulla pluuiæ gutta inde stillabat. Poterant igitur ita apud se reputare, iam nihil esse sperandum. Sed hîc Deus ipsos erigit: *Exaudiam, exaudiam*, inquit: acsi diceret, Non est quòd vos exanimet misera ista conditio in qua vos diu languere passus sum, vt ferebant peccata vestra: sed posthac ego cœlos exaudiam: quemadmodum prius admonuit Propheta, si in nos truculentæ sint bestiæ, hoc iræ Dei esse signum: ita etiam docet his verbis cœlos non arcano aliquo instinctu siccos esse, sed vbi Deus arcet suam gratiam, tunc nullam esse pluuiam, qua cœli terras irrigent. Deus ergo hîc palàm ostendit totum naturæ ordinem (vt loquuntur) ita in manu sua esse, vt nulla pluuiæ gutta è cœlo cadat, nisi suo nutu, terram nullum germen producat, denique totam naturam fore sterilem, nisi eam fœcundet sua benedictione. Et hæc ratio est cur dicat, *Exaudiam cœlos, & ipsi exaudient terram, & terra exaudiet triticum, vinum & oleum, & hæc omnia exaudient Iizreel*. Antehac vsus est Propheta nomine Iizreel in malam partem. Voluit enim exprobrare Israelitis suam perfidiam: cùm iactarent se esse semen Iacob, & obtenderent semper honorificum illud & splendidum elogium,

Vos

Vos estis Iizreel & non Israel, dicebat Dominus. Iam potest fieri vt rursus Propheta ostendat quid meriti sint, sed tamen simul doceat impeditum minimè iri Deum, quominus indignis benefaciat vbi reconciliatus fuerit. Tametsi ergo Iizreelitæ essent potius quàm Israelitæ, tamen non obstitit hæc eorum indignitas, quominus liberaliter Deus cum illis ageret. Interea potest esse allusio ad nouum populum, quia sequitur proximo versu, וזרעתיה & seminabo eam: & nomen Iizreel affinitatem habet cum verbo illo: imò deducitur à זרע quod est Seminare: & quod mox adiungit Propheta, vt Iizreel sit quasi semen Dei, ego hanc allusionem non improbo: sed tamen videtur Propheta hìc commendare Dei gratiam, dum pronuntiat Iizreelitas esse, quibuscum tam benignè Deus agit, vt scilicet in eorum gratiam terram fœcundet. Iam iterum repetamus totum contextum. *Vinum, & mustum, & oleum exaudient Iizreel.* Erant Israelitæ famelici, & quemadmodum fieri solet in victus penuria, clamabant, Quis nobis panem dabit & vinum, & oleum? nam venter (vt dicitur) carere auribus, ita etiam caret ratione & iudicio: vbi vrget extrema necessitas, homines quasi rabiosi panem inuocant, & vinum, & oleum. Deus ergo respicit ad illos cæcos hominum impetus, qui feruntur duntaxat ad sua obiecta: ideo dicit, *Vinum, triticum, & oleum exaudient Iizreel*: quomodo autem? vbi scilicet terra exaudierit vinum, triticum, & oleum: hoc est vbi terra humorem suppeditauerit arboribus & succum, vbi etiam vim suam porrexerit semini, tunc terra exaudiet vinum, & triticum, & oleum. Neque enim sponte nascuntur hæc, sed expectant terræ vigorem: & ideo terra dicitur exaudire. Sed terra ipsa an potest exaudire vel triticum, vel vinum, vel oleum? minimè, nisi stillet è cœlo pluuia. Quum ergo terra ipsa hauriat è cœlo humorem & succum, videmus frustra homines clamare in fame, nisi ad cœlum respiciant. Atquì cœlũ regitur arbitrio Dei. Discant igitur homines ad Deum vsque conscendere, vt petant ab eo quotidianum panem. Nunc ergo videmus quàm apta sit ista Prophetæ gradatio, vbi Deus ad se tandem homines deducit, sed pro rudi & infirmo eorum captu. Nam coniiciunt sensus suos in panem, vinum & oleum: petunt inde victum: sunt in hac re nimium stupidi: bene, Deus indulget hoc eorum ruditati, & inscitiæ: sed gradatim à vino, & tritico, & oleo ad terram procedit, deinde à terra ad cœlum: postea ostendit cœlum ipsum non posse pluere, nisi suo arbitrio. Sequitur tandem:

2 Et seminabo eam mihi in terra, (*vel in terram*,) & miserebor eius quæ non erat adepta misericordiam, & dicam לא-עמי (*hoc est, ei qui non erat populus meus*,) Tu populus meus: & ipse dicet, Deus mi.

Hic per occasionem de multiplicatione populi loquitur Propheta. Promiserat vberem & largum prouentum tritici, & vini, & olei: sed quorsum hoc spectabit, nisi terra habeat multos incolas? Hoc igitur addi operæpretium fuit. Nam prius dixerat Propheta, Etiamsi vos ingenti sitis numero, tamen manebunt duntaxat reliquiæ. Iam opponit vindictę Dei nouam gratiam, quòd scilicet Deus populum rursus seminabit. Ex hoc verbo colligimus non absurdè notari à quibusdam allusionem in voce *Iizreel*, quòd scilicet tunc erit verum semen Dei, qui prius degener fuerat populus, & non verus Israelita. Quanquam verba hæc duplicem sensum admittunt. Nam זרע zará, tam ad semen, quàm ad terram refertur. Dicunt Hebræi seminari terram, deinde seminari triticum, & seminari alia grana. Si ergo populum terræ cõferat Propheta, sensus erit, Ego populum, qui est instar terræ, seminabo: hoc est, replebo, perinde ac terra vbi fructificat: tunc legendum esset, Seminabo eam mihi in terram: hoc est, acsi terra mea esset. Vel potest simpliciter exponi, *Seminabo eam mihi in terra*: vt scilicet terra, quæ ad tempus vasta & deserta fuit, multos habitatores habeat: quemadmodum scimus factum fuisse. Cæterùm, relatiuum fœminini generis non debet nos turbare, quia semper tanquam de muliere loquitur Propheta. Scimus hactenus populum sub persona mulieris nobis fuisse descriptum: & postea addit, לא-רחמה. Ergo vel de *Lo-ruchama*, hoc est, de filia adulterina hìc loquitur, vel de adultera muliere, quam ad se maritus recipit. Quantum ad rem ipsam spectat, facile est colligere quid Propheta sibi velit, quòd scilicet Deus longè latéque sobolem diffundet, vbi populus non modò ad exiguum numerum redactus fuerit, sed etiam ferè in nihilum. Quantulum enim distabat illa populi vastitas ab interitu, quum dispersus fuit in exilium? Tunc enim fuit lacerum corpus, quemadmodum dictum est. Terra interim fruebatur suis Sabbathis: hoc est, Deus eam incolis exonerauerat. Tenemus ergo Prophetę mentem, quòd scilicet Deus populum multiplicabit, vt tenues reliquię exundent & in magnam & ferè innumeram sobolem. *Seminabo ergo in terra*: hoc est, per totam terram: *Et miserebor Lo-ruchama*: hoc est, misericordia complectar eam, quę non erat misericordiam adepta: *Dicam etiam non populo, Tu iam populus meus.* Videmus in hoc Prophetam insistere, vt populus

non tantùm appetat externas commoditates vitæ præſentis,ſed exordium faciat à fonte ipſo:nempe vt redeat cum ipſo in gratiam,ſentiat ipſum propitium patrem. hoc enim eſt Prophetæ conſilium,de quo iterum cras adhuc aliquid dicendum erit.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando tot miſeriis in hac vita ſumus obnoxij, & interim ſtupeſcimus tamen in peccatis noſtris:da inquam,vt diſcamus deſcendere in nos ipſos,& examinare peccata noſtra,vt verè corã te humiliemur,& tribuamus nobis omniũ malorum culpã, vt inde etiã trahamur ad verũ reſipiſcentiæ ſenſum & ſic ſtudeamus tibi recõciliari in Chriſto,vt toti pẽdeamus à paterno tuo amore,& ita ſẽper aſpiremus ad plenitudinẽ fœlicitatis æternæ ex bonitate tua,& immenſa illa beneficẽtia,quã teſtaris fore paratã & expoſitã omnibus qui ſyncero corde & te colẽt,te inuocabũt,& ad te cõfugiẽt:per eundẽ Chriſtũ Dominũ noſtrũ,Amẽ.

DIximus heſterna lectione Prophetam iterum non fruſtra teſtari paternum Dei fauorem erga populum, quia hæc ſumma eſt fœlicitatis noſtræ, quum Deus nos agnoſcit pro ſuis,& quum nos viciſsim poſſumus in eius conſpectum venire,idque certa fiducia. Itaque notandus eſt hic ordo in verbis Prophetæ, *Miſerebor,* inquit, *Lo-ruchama,*hoc eſt, Propitius ero Iſraelitis,quos hactenus priuaui mea gratia: *Et dicam non populo meo,Populus meus tu.* Sequitur, *& ipſe dicet mihi, Tu Deus meus.* Propheta enim ſignificat Deum anteuertere nos fauore ſuo,quia alioqui arcemur ab acceſſu.Deus ergo ſponte nos præuenit,& porrigit nobis manum: deinde ſubſequitur conſenſus fidei noſtrę. Deus ergo prior ipſe compellat Iſraelitas, vt ſciant ſe iam cenſeri in eius populo: deinde reſpondent, poſtquam Deus teſtatus eſt de fauore ſuo,Iam tu incipies poſthac eſſe Deus noſter. Videmus ergo principium huius boni à Deo eſſe, quum ſcilicet ex alienis facit domeſticos, & adoptat in filios qui prius erant hoſtes.Sequitur caput tertium.

CAPVT III.

1 ET dixit Iehoua ad me,Adhuc vade,ama mulierem dilectam à marito,(ad verbum eſt,à proximo,vel ſocio:ſed intelligit comparẽ:)&quæ adultera eſt,(ſed copula debet reſolui in aduerſatiuam, Quæ tamen adultera eſt,)ſecundum amorem Iehouæ erga filios Iſrael:& ipſi,(*hoc eſt,qui tamen*)reſpiciunt ad deos alienos,& amant lagenas(*vel cados*)vuarum.

Summa huius capitis eſt, quòd Deus vult retinere bona ſpe animos fideliũ in exilio,ne deſperatione obruti prorſus deficiant. Prius loquutus eſt Propheta de reconciliatione Dei cum populo ſuo, & magnificè extulit gratiam illam, quum diceret, Eritis tanquam in valle Achor, reſtituam vobis omnem bonorum copiam: denique eritis numeris omnibus fœlices. ſed interim manebat populum diuturna miſeria. Deus enim ſtatuerat ipſos transferre Babylonem.Poterant igitur concidere in illa calamitate,acſi prorſus ablata eſſet omnis ſpes ſalutis. Propheta igitur nunc oſtendit Deum ſic rediturum in gratiã cum populo ſuo,vt non ſtatim deleat omnem memoriam iræ ſuæ,ſed ad tempus retinere velit aliquam ſeueritatem. Videmus itaque hoc vaticinium medium eſſe inter denuntiationẽ qua prius vſus eſt Propheta,& promiſsionem veniæ.Erat illud horrendum, quòd Deus faceret diuortium cum populo ſuo, quòd abiiceret omnes Iſraelitas tanquam filios adulterinos:ſed poſtea addita fuit conſolatio. Iam ne Iſraelitæ putent ſtatim primo die ſic Deum ſibi fore propitium, vt nulla caſtigatione puniantur, Propheta conſultò hanc correctionem interponere voluit,acſi diceret, Deus quidẽ iterum vos ad ſe recipiet,ſed interea parata eſt vobis caſtigatio,quæ ſua duritie poſſet frangere animos veſtros, niſi hoc ſolatium vos leuaret,quòd ſcilicet Deus,etiam ſi pœnã ſumat de peccatis veſtris,non deſinit tamen conſulere ſaluti veſtræ,& eſſe quaſi maritus veſter.Nunc tenemus conſilium Prophetæ.Sed ego percurram prius verba:deinde reuertar ad ſummam rei. *Dixit* igitur *Iehoua ad me, vade adhuc, & ama mulierem.* Non dubium eſt quin Deus depinxerit hìc gratiam qualem promittit Iſraelitis,idque ſub figura,aut viſione.Nam nimis craſsi ſunt qui imaginantur Prophetam duxiſſe vxorem quæ ſcortata fuerat.Simplex igitur eſt iſta viſio,acſi Deus picturam ante oculos populi ſui locaret,in qua cõſpiceret ſtatum ſuum. Et quum dicit, *Adhuc,*refertur hoc ad viſionem, quæ expoſita fuit primo cap.Iubet autẽ diligi vxorem illam antequã recipiat in ſocietatem thori coniugalis:quod notandũ eſt.Vult enim hìc Deus inter reſtitutionem populi,& occultam gratiã diſcernere.Deus ergo antequã populũ reduceret ab exilio, amauit eũ quaſi in viduitate. Nunc ergo tenemus cur non potius dicat Propheta, *Accipe tibi in vxorem,* quàm *dilige mulierem.* Summa hęc eſt: Significat Deus,quanuis exilium triſte & acerbum ſit,tamen

populum,

populum,quem duriter & seuerè tractat,sibi charum esse. *Ama*,igitur,*vxorem, quæ dilecta fuerat à marito.* רע hîc accipitur pro Marito,quemadmodum & Ieremię 2.capite,vbi dicitur, Perfidè egerunt mecum filii Israel,acsi mulier (מרעה dicit) à socio suo defecerit, vel à compare suo. Et amplificatio in hac voce subest. Sæpe enim mulieres dum se prostituunt, queruntur hoc fieri nimio rigore, quia non satis amicè fouentur à suis maritis. Verùm si maritus comiter vxorem suam apud se habeat,& præstet officium maritale,si mulier potest adiicere animum ad alienos, minus est excusabilis. Ergo ad augendum populi crimen hæc circunstantia ponitur, quòd hæc mulier dilecta fuerit à socio suo, vel compare,& interim non retinuerit hæc mariti humanitas eius animum in pudicitia. Dicit postea, *Secundum amorem Iehouæ erga filios Israel:* hoc est,Sicuti Deus populum Israel dilexit,qui tamen non destitit respicere ad deos alienos. Metaphora hæc satis frequenter in Scriptura occurrit,nempe dum verbum פנה,quod Respicere significat Hebræis, transfertur ad spem vel ad desiderium. Vbi ergo intentæ sunt hominum mentes in rem aliquam,vel affectus illuc feruntur,dicuntur homines illuc respicere. Quoniam ergo feruebãt insano superstitionum studio Israelitæ, dicuntur respicere ad deos alienos. Postea sequitur, *Et amant lagenas vuarum.* Non dubito quin Propheta væsaniam illam comparet ebrietati. Et ponit Lagenas vuarum potius quàm vini, quia idololatræ similes sunt ebriosis hominibus, qui ita interdum se ingurgitant, vt vinum illis amplius non sapiat: imò odor ipsius vini eos offendit, & parit fastidium ex nimia crapula: sed affectant nouas artes quibus redeant in gratiam cum vino. Et tale nouitatis studium regnat in hominibus superstitiosis: hoc nunc,illud nunc appetunt,& agitantur ipsorum mentes assiduè,quia non possunt acquiescere in vno Deo. Nunc ergo tenemus quid sibi velit ista metaphora, quum exprobrat Israelitis Propheta eos amasse lagenas vuarum. Nunc reuertor ad consilium Prophetæ,vel potius Dei. Hîc Deus erigit animos fidelium,vt certò statuant se amari,etiam dum castigãtur. Oportuit enim discrimen istud bene infixum esse Israelitis,vt possent in exilio bene sperare,& patienter ferre illam Dei castigationem: deinde vt spes ista mitigaret acerbitatem doloris. Deus ergo dicit, Etiamsi nondum ostendat se ipsis reconciliatum, sed adhuc seuerus appareat,tamen non ideo se vacuũ esse omni amore. Et hinc colligimus quàm vtilis sit ista doctrina,& quàm latè etiam pateat. Ista enim cõsolatio nobis omnibus est cõmunis: quoties nos Deus humiliat rebus aduersis,quoties aliquod rigoris & iræ suæ signum nobis demonstrat, possemus deficere vno momento, nisi hæc distinctio nobis occurreret, nempe amari nos à Deo, etiam quum erga nos est seuerus, & quum videtur adhuc nos abiicere,tamen non ideo prorsus esse alienos, quia retineat aliquem affectum etiam in media ira: sic vt nobis sit instar mariti, quamuis non statim admittat in honorem coniugii,neque nos restituat in pristinum gradum. Iam videmus quomodo applicandus sit ad nos huius doctrinæ vsus. Interim notanda est exprobratio de qua dixi, quòd scilicet Deus vxorem suam dilexerit: & quum hoc adeptus non fuerit suo amore vt ipsa castitatem coleret, tamen adhuc se amare adulteram. Hîc notatur turpissima ingratitudo populi,& opponitur immensa Dei misericordia & bonitas. Fuit hoc summæ prauitatis,quòd populus à Deo suo defecit,quũ tamen tam benignè & humaniter semper tractatus fuisset. Sed mira hæc fuit Dei patientia, quòd populum amore prosequi non destitit, quem videbat tam peruersum esse,nec posse flecti vllis officiis,vel posse retineri vllis beneficiis. Quantum ad lagenas vuarum spectat,notemus hoc præposterum studium semper dominari in superstitiosis, quòd scilicet post sua commenta huc & illuc feruntur, & nihil habent in se stabile. Ne ergo nos tales illecebræ decipiant, discamus manere firmi & stabiles in verbo Domini. Iactant quidem hodie Papistæ suam vetustatem,quum nobis volunt inuidiam facere,acsi religio quam sequimur,noua esset,ac nuper inuenta. Sed videmus vt mustaceæ sint ipsorum superstitiones,quia continuus feruor illic ebullit,& nihil habent firmum: nec mirum est, quia scilicet pro nihilo apud ipsos ducitur æterna Dei veritas. Si ergo cupimus prauam hanc libidinem corrigere, quam damnat Propheta in Israelitis, sic addicti simus verbo Domini, vt nulla nouitas nos capiat, vel inde abducat. Sequitur iam:

2 Et acquisiui eam mihi quindecim argenteis & vno Homer, hordei,& dimidio Coro hordei.

(vertunt Corum Græci interpretes: vno Coro)

3 Et dixi ad eam, Diebus multis sedebis mihi, non scortaberis,& non eris viro (*hoc est, manebis vidua vel cælebs*) & ego etiam ad te,

(nempe respiciam: vel,iam tibi spondeo me fore maritum,vbi expertus fuero tuam resipiscentiam. Alii vertunt, Et ego ad te non accedam: sed videtur hoc esse nimis coactum: ideo magis arridet Hieronymi interpretatio, Ego te expectabo.)

4 Quia diebus multis sedebunt filii Israel sine Rege, & sine Principe, & sine sacrificio,& sine statua,& sine Ephod,& sine Theraphim.

5 Postea conuertentur (*vel redibunt*) filii Israel, & quærẽt Iehouam Deum suum, & Dauid regem suum, & timebunt ad Iehouam, & ad bonitatem eius in extremitate dierum.

Hæc omnia legenda fuerunt vno contextu. Nam his quatuor versibus Propheta visionẽ quę oblata fuerat, exponit. Ac dicit primò se fecisse quod diuinitus iniunctum erat, nempe per visionem, vel in figura, vt tali imagine magis afficeret animos populi. *Emi*, inquit, *vxorem* quindecim argenteis, & coro ordei & dimidio coro, hoc est, sesquicoro hordei. Hoc versu narrat se vili pretio redemisse vxorem quam sumpturus erat. Per *Quindecim* argenteos & sesquicorum hordei, non dubito quin abiecta & sordida conditio notetur. Scimus seruos æstimatos fuisse triginta siclis si à boue lęsi essent. Propheta autem hìc dat vxori suę quindecim argenteos. Videtur hoc cõtumeliosum esse munus: sed ita testatur Dominus, etiamsi tenuiter alat populum suum in exilio, sibi tamen charum esse, quemadmodum si vir vxorem suam diligat, & tamen non indulgeat, quia non expedit: dissoluta enim indulgentia sæpe corrũpit eos qui peccarunt, quemadmodum satis notum est. Si maritus vxori adulteræ statim parcat, & blando vultu accipiat, imò adulatoriè se deiiciat, deposito suo iure & imperio, stultus est, & sua leuitate perdit vxorem: si autem maritus ignoscat vxori, sed interim seuerè ipsam contineat in officio, nec profundat affectum suum, illa mediocritas valde vtilis est, & ostendit non vulgarẽ prudentiam in marito, qui tametsi non est crudelis, tamen non abripitur stulto amore. Hoc ergo intelligit Propheta, quum dicit se dedisse vxori quindecim argenteos, & sesquicorum hordei. Nam mulieres ingenuæ non solebant vesci hordeo. Non ergo dat vel triticeam farinam vxori Propheta, vel similaginem ipsius farinæ, sed dat nigrum panem & cibarium, imò dat loco demensi hordeum, & quidem exigua mensura, vt vxor tenuiter victitet. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Alii eliciunt contrariam sententiam, quòd scilicet Dominus splendidè tractauerit & sumptuosè vxorem quæ fuerat adultera. Sed illud nullo modo congruit cum mente Prophetæ, vt antea vidimus: deinde etiam verba aliò nos deducunt. Hieronymus suo more argutus est in allegoriis: dicit populum redemptum esse quindecim argenteis, quia decimo quinto die mensis egressus est ex AEgypto: deinde quia Homer valebat Hebræis 30. modiolos, ideo dicit redemptum fuisse sesquicoro, hoc est quadraginta quinque modiolis, quia lex promulgata fuerat post quadraginta quinque dies. Sed sunt pueriles nugæ. Sufficiat igitur nobis illa simplicitas quam attuli, nempe quòd Deus, etiã si non statim dignetur honore coniugii & liberali victu vxorem suam, tamen non desinat eã amare. Videmus hoc modo erectos fuisse fidelium animos, vt patienter ferrent suas ærũnas, quia hęc inæstimabilis consolatio est, vbi agnoscimus nos Deo esse charos. Si hoc amoris testimonium non temperat dolores nostros, sumus nimiũ maligni & ingrati. Clarius ergo his verbis demonstrat Propheta quomodo populum dilexerit Deus, quum tamẽ videri alienus ab eo posset. Nam poterat in totum abolere, victum nihilominus suggesit etiam in ipso exilio. Victitauit quidem populus in maximis angustiis: & non dubium est quin ablatę fuerint omnes delicię, quin sordidus etiam & valde tenuis fuerit victus ipsorum: sed Propheta vetat ęstimari Dei gratiam ex illa tenuitate, quia etiamsi Deus non statim in amplexum suum recipiat vxorem, quę fuit adultera, velit tamen eã sibi manere vxorem: & ideo addit, *Dixi ad eam, Diebus multis sedebis mihi, & non scortaberis, & non eris vllius viri*. Hoc est, manebis tanquam vidua: ego enim hac lege adhuc te retineo, vt experiar an syncerè resipueris. Nolo enim nimiũ facilis erga te esse, ne indulgentia mea te corrumpam: videbo qualiter te geras: interim maneas vidua. Fuit ergo illa exigua gratia Dei quæ superfuit in populo, quasi viduitas quędam. Deus enim, quemadmodum diximus, poterat è medio tollere populum suum: atqui mitigauit iram suam, quum tantùm puniuit exilio: & interim ostendit se non esse oblitum populi exulis. Quanuis ergo tantùm erogauerit aliquod tenue demensum, non tamen prorsus destituit eum victu, neque passus est inedia perire. Fuit ergo tractatio illa verè depicta sub hac imagine, quòd scilicet Propheta iusserit vxorem suam manere cælibem. Dicit, *Et ego etiam ad te*. Cur dicit *Ego etiam*? Vxòr quæ iam marito addicta est, non est sui iuris, vt possit alteri fidem dare. Propheta igitur ostendit retineri Israelem à Domino, ne alibi conditiones appetat, quia obstricta sit eius fides. *Ego* igitur *etiam ad te*: hoc est, Ego obstringo tibi fidem meam: vel, Ego me tibi assigno maritum: sed expectandum est aliud tempus. Ego gratiam meam adhuc differo, & suspendo vsque dum tu mihi fidem feceris veræ resipiscentiæ. *Ego etiam ad te*, inquit: hoc est, Non eris vidua gratis: si queraris tibi fieri iniuriam quòd te prohibeo ab aliis coniugiis, ego etiam vicissim tibi me obligo. *Ego*, inquit, *te expectabo, tu etiam me vicissim expecta*. Nunc ergo apparet mutua illa pactio inter Deũ & populum, quòd scilicet populus, etiam

si vi-

Exo. 21. g. 32.

si viduitas plena sit mœroris, non tamen debeat succumbere huic tristitiæ, sed se integrum seruare Deo vsq; ad tempus liberationis plenæ & solidæ, quia dicit se staturum in fide illa. Ego igitur ero tuus: etiam si in præsentia te non admitto in honorē vxorium, tamē ego non te prorsus repudio. Sed quomodo conueniet hæc sententia cum primo vaticinio, vbi visus est Deus cum populo diuortium facere? Facilis est consensus. Propheta enim dixit alienandum esse corpus populi à Deo: sed iā alloquitur solos fideles. Ne ergo despondeant animos qui adhuc sunt sanabiles, Propheta hìc proponit illud quod dixi solatium, quòd scilicet sedebunt quasi cælibes, sed Dominus ipse manebit quasi obstrictus illis, ne scilicet alium populum sibi adoptet, illo quidem reiecto. Nam statim videbimus vaticinium hoc communiter spectare tam ad Gentes quàm ad Iudæos & Israelitas. Postea addit, *Diebus multis sedebunt filij Israel.* Diebus multis, dicit, vt se comparent ad longam patientiam, neque exanimentur tædio, etiamsi non statim Dominus ipsos à clade eripiat. Quanquam ergo diuturnum erit exilium, fouete bonam spem in animis vestris, inquit: necesse enim est sumi tam longum experimentum vestræ resipiscentiæ: quia sæpius finxistis vos reuerti ad Dominum: fuit autem statim retecta vestra hypocrisis: deinde iam obduruistis ad prauam contumaciam. Necesse igitur est, vt Dominus longa castigatione vos subigat. *Sedebunt* igitur *filij Israel absque rege, & absque principe,* inquit. Sed tamen posset adhuc quæri, quisnam sit numerus dierum de quo hìc Propheta loquitur. hìc non ponitur certa definitio. Scimus autem indictum fuisse exiliū Iudæis ad 70. annos. Sed Propheta videtur longius extendere suum vaticinium, nempe vsq; ad tempus Christi. Respondeo, hìc simpliciter tractari de 70. annis: quanquam interim tenendum est, qui non reuersi sunt ab exilio, fuisse suffultos hac promissione, vt in Mediatore promisso sperarent. Sed Propheta non egreditur vltra illum numerū, qui præfixus fuit postea per Ieremiam. Quòd autem Propheta annos & dies non supputauerit, non mirum est. Nondum enim instabat captiuitatis tempus, hoc est, captiuitatis vltimæ. Paulò pòst enim abductæ sunt quatuor tribus, deinde decem, & totum regnum Israel fuit excisum. Sed vltima totius populi clades nondum tam propinqua erat. Non oportuit igitur annos tunc numerari, sed loquitur de lōgo tempore indefinitè: & loquitur de filiis Israel, ac dicit, *Sedebunt absque rege & absque principe.* quoniam in rege suo locabant fiduciam, & putabant vel hoc vno titulo se fœlices, si Rex eorum esset formidabilis, dicit, *Sedebunt sine rege, sine principe.* Iam viduitatem explicat absque figuris. *Carebunt* igitur *& rege & principe,* inquit: hoc est, nulla erit species status politici inter ipsos: erunt quasi truncum corpus sine capite, quemadmodum in illa misera dissipatione contigit. *Et sine sacrificio,* inquit, *& sine statua.* מצבה accipiunt Hebræi sępe in malam partem: quanquam generaliter significat statuam, vt in sepulchro monumentum vocatur מצבה. Sed videtur hoc loco Propheta loqui de idolis, quemadmodum quum addit תרפים. Non dubium est quin Theraphim imagines sint, quibus vtuntur superstitiosi, vt colant fictitios deos, quemadmodū multis locis legitur. Dicitur Rex Babylon consuluisse Theraphim: dicitur etiam Rachel furata Theraphim: & paulò pòst Laban vocat deos suos Theraphim. Nugantur autem Hebræi quum dicunt imagines istas ex constellatione fieri, & postea ędere voces. Sed illud totum est commentitium: & scimus quantum licentię sibi permittant in fingendis fabulis. Summa est, quòd Deus auferet omnem politicum ordinem, deinde omnes sacros ritus & cęremonias à populo Israelitico, vt sedeant tāquam mulier vidua, & interea tamē sciant se non prorsus reiectos esse à Deo sine spe reconciliationis. Quęritur cur hìc fiat mentio *Ephod.* Nam sacerdotium manebat in Tribu Iuda: Ephod autem erat pars vestitus sacerdotalis, vt notū est. Respondeo, quum Iarobeā inuexit peruersum cultum, simul visum fuisse hac astutia, vt similis ferè esset, quoad externā formā, religio apud Israelitas. Voluit enim videri quàm minimū deflectere à legitimo Dei cultu: ideo dicebat, Graue tibi est & molestum ascendere Ierosolymā. Ergo hìc colamus Deum. Sed præ se ferens nihil mutare: non vult videri apostata, qui ab vnico Deo desciscat. Quid igitur? Potest Deus sine molestia hìc à nobis coli: ego enim erigam multis locis tēpla, & illic etiā altaria extruā: quid vetat quominus multis locis offerantur Deo victimæ? Non dubiū est igitur quin & altaria sua composuerit ad formam veri altaris, & addiderit etiam Ephod, & alias cęremonias, vt putarent Israelitæ se adhuc manere in primo Dei cultu. Iam sequitur, *Postea redibunt filij Israel, & quærent Iehouam Deum suum, & Dauid regem suum.* Hìc Propheta à fructu castigationis ostendit non esse cur Israelitæ obmurmurent vel obstrepant Deo, acsi nimium rigidè cum ipsis ageret. Nam si statim porrigeret illis manum, nulla esset in ipsis resipiscentia. Vbi autem lōga castigatione bene purgati fuerint, tūc verè & syncerè Deū suū agnoscēt. Videmus ergo solatiū hoc proponi ab ipso fructu castigationis, vt Israelitę patiēter ferāt tēporalē illā Dei irā: *Postea,* inquit, *redibunt:* acsi diceret, Iā pręcipites ferūtur ad suā impietatē, & nō possūt vllo modo cohiberi nisi lōga ista malorū tolerātia. *Redibunt* ergo, *& tunc quærent Iehouam Deum*

Iere. 29. b. 10

Gene. 31. d. 19. & 30.

1. Reg. 12. f. 28.

d.

suum. Hic nomen vnius veri Dei opponit (quemadmodum prius) omnibus Baalim. Profitebantur quidem Israelitæ se colere Deum: sed interim scimus apud illos fuisse in pretio Baalim, qui totidem dii erant, & obrepserant in locum veri Dei, vt abolerent purum eius cultum. Dicit ergo Propheta non simpliciter, Deum quærent: sed *Quærent Iehouam Deum suum.* Et tacita est exprobratio in hac voce אלהיהם. Significat enim ipsos non ideo abductos fuisse ad impias superstitiones, quòd carerent vero Deo, vel quòd notitia illius nulla apud ipsos vigeret. Deus enim se illis obtulerat: imò familiariter versatus fuerat cum ipsis: quasi educauerat eos in sinu suo, vt pater filios. Propheta ergo ingentem illis malitiam obliquè exprobrat, quum dicit *Quærent Deum suum:* & quisnam est ille Deus? nempe Iehoua. Nam hactenus sibi finxerunt vanos deos. Et quoniam, inquit, delusi sunt in suis commentis, iam sentient illum vnicum Deum, qui ab initio illis se patefecit, etiam Deum ipsorum. Postea addit secundum membrum de Rege Dauide. Sed non possem nunc absoluere.

¶ PRECATIO.

D*A omnipotens Deus quum sæpe à nobis faciem tuam meritò abscondas, ita vt circunquaque nihil sentiamus præter signa horribilis tuæ vindictæ: da inquam, vt erectis animis supra mundi aspectum, interim foueamus spem quā nobis assiduè proponis, vt scilicet persuasi certò simus nos abs te amari, etiamsi nos durius castiges: quò scilicet ista consolatio animos nostros foueat, & sustineat vsque ad finem, vt patienter ferentes quascunque castigationes nobis imposueris, semper tamē reconciliationē teneamus, quā nobis pollicitus es in Christo Filio tuo, Amē.*

RESTAT nobis hoc secundum membrum de Rege Dauide: ostendit enim Propheta, quum studio quærendi Dei tacti fuerint Israelitæ, simul etiam quæsituros Regem suum Dauidem. Desciuerant autem ab obsequio, quemadmodum satis notum est. Atqui Deus hac lege toti populo Dauidem præfecerat, vt omnes sub eius manu & imperio beati forent, & manerent salui & incolumes, acsi Deum oculis suis cōspicerent. Dauid enim erat quasi Angelus Dei: ergo illa populi, vel decem Tribuum defectio, quasi Dei viui abnegatio fuit. Dicebat Dominus Samueli, Non te spreuerunt, sed me potius. debebat hoc multò magis valere in Dauide, quem Samuel diuinitus vnxerat, & quem Dominus tot præclaris elogiis ornauerat, vt non possent eius iugum abiicere, quin Deum ipsum quodammodo palàm respuerent. Ergo non frustra Hoseas hîc in resipiscentia populi disertè commemorat quòd redibit ad Regem suum Dauidem. Nam aliter verè & ex animo Deum quærere non potuit, quin se etiam subiiceret legitimo imperio, cui astrictus erat, non per homines neq; fortuitò, sed ipsius Dei iussu. Verū quidem est tunc Dauidē fuisse mortuum: sed hîc in vnius hominis persona Hoseas æternū illud regnū proponit, quod sciebant Iudæi fore stabile cū sole & luna. Nota enim & celebris erat illa promissio apud omnes, Quādiu sol & luna in cœlo fulgebūt, mihi testes erunt fideles, quòd manebit etiam soliū Dauidis. Ergo post mortem Dauidis hîc Propheta ostendit regnū fore æternū, quia superstes erat in filiis suis: & vulgò etiā Messiam suum vocabant filiū Dauidis, quemadmodū satis constat. Nunc ad Christum venire necesse est: quia non potuit quærere Israel Regē suum Dauidem pridem mortuū: sed debebat Regē illum quærere, quē Deus pollicitus fuerat ex genere Dauidis. Non dubiū est igitur quin vaticiniū suū extendat Propheta ad Christū. Et certè hæc vna spes fuit colligendi populi, quòd Deus testatus fuerat se daturū redemptorem. Videmus ergo nunc quò spectauerit consiliū Prophetæ. Israelitę fuerunt degeneres, & se abdicauerūt sua perfidia à vero & genuino Dei populo, quādiu alienati fuerunt à familia Dauidis. Nunc quū de plena ipsorum restitutione Propheta loquitur, coniungit Dauidem ipsi Deo, quia non aliter poterant restitui in corpus Ecclesiæ, nisi coalescerent cum Iudæis, vt colerent vnū & idem caput. Atqui interea tenendum est, Regē illum cuius meminit Propheta, non esse Dauidem qui pridē mortuus fuerat, sed filium eius, cui promissa erat Regni perpetuitas. Hæc doctrina apprimè nobis vtilis est. Ostendit enim nunc Deum à nobis quæri non posse, nisi in Mediatore Christo. Quisquis ergo à Christo declinat, Deū ipsum relinquit: nam qui Filium non habet, etiam nō habet Patrē, sicuti dicit Ioannes. Et res ipsa hoc clarè demōstrat. Nam Deus lucem inaccessam habitat: deinde quanto spatio nos ab ipso distamus? Ergo nisi Christus se medium nobis offerat, qua via possemus ad Deum accedere? Sed tunc Deum verè quærere incipimus, vbi conuertimus oculos ad Christum, qui sponte se nobis offert. Hæc igitur vnica ratio est Dei ritè quærendi. Argutius contendunt quidam Christum esse illum Iehouam, quia Propheta dicit illum quærēdum esse non secus ac Deum. Quærendi enim verbo significat Propheta, Israelitas vt salui sint & incolumes, non aliam rationē habere, nisi vt cōfugiant sub tutelā & præsidium legitimi Regis, quem sciebant diuinitus sibi esse ordinatum. Ergo non sufficeret hoc ad refellendos Iudæos. Ego simplicius accipio, quòd Deum suum quærent in persona

1. Sam. 8. b. 7

Psal. 72. f. 36.

1. Ioa. 2. d. 23.

Regis,

Regis, cuius manu & opera Deus volebat vti ad populi conseruationem. Iam sequitur, *Et pauebunt ad Iehouam, & ad bonitatem eius in nouißimo dierum.* Verbum istud פחד significat interdum Expauescere: quemadmodum faciunt qui sic terrentur, vt animum prorsus abiiciant. Sed hoc loco in bonam partem sumitur pro Reuereri, sicuti ex contextu colligere licet. *Deum* ergo *reuerebuntur*, inquit, *& bonitatem eius.* Prius iugum Dei excusserant Israelitæ. Hoc enim signum erat proterui contemptus, quòd sibi erexerant nouum templum, quòd nouam religionem suo arbitrio fabricauerant, quòd denique sibi permiserant effrænem licentiam. Dicit ergo, Incipient posthac reuereri Deum, vt scilicet maneant sub eius obsequio. Et addit, *Ad bonitatem eius.* Quo significat non fore ipsis formidabilem Deum, sed potius suauiter allecturum eos ad se, vt sponte & libenter, atque etiam hilariter pareant. Et certè Deus tunc demum verè apud nos sibi reuerentiam conciliat, vbi gustum præbet bonitatis suæ. Nam maiestas Dei terrorem nobis incutit: sed interea quærimus latebras: & si possemus ab ipso nos subducere, quisque hoc libenter captaret. Atqui hoc non est Deum colere, qua decet obseruantia, vbi ipsum fugitamus. Sensus ergo bonitatis Dei nos ad eius reuerentiam adducit. Apud te est propitiatio, inquit Dauid, vt timearis: quia nisi agnoscãt homines Deũ sibi esse placabilem, & certò statuãt ipsum propitium fore, nemo eum quæret, nemo ipsum timebit, quia vellemus abolitam esse & extinctam eius gloriam, ipsum carere iudicio, ne esset iudex noster. Sed quisquis gustauit Dei bonitatẽ, ille seipsum in ordinem cogit, vt Deo pareat. Hoc ergo intelligit Propheta, quum dicit, *Tunc reuerebuntur Deum*: quia scilicet intelligent se fuisse miseros quandiu ab ipso fuerunt alieni, & hanc esse veram fœlicitatem, submittere se eius imperio. Porrò bonitas ista refertur ad Christum. Quidam טובו accipiũt pro gloria: quemadmodũ etiam accipitur Exod. 33. cap. Sed circunstantia loci postulat vt in proprio sensu hoc nomen sumatur. Scimus autem Dei bonitatem sic nobis in Christo esse exhibitam, vt nulla gutta alibi quærenda sit. Nam ex hoc fonte haurire necesse est quicquid ad salutem nostram & beatam vitam spectat. Sciamus ergo non posse ex animo à nobis Deum coli, nisi quum in persona Filii eum conspicimus, & sentimus illum nobis esse benignum Patrem: ideo dicit Ioannes, Qui non honorat Filium, etiam Patrem non honorat. Tandem subiicit, *In extremitate dierum*: quia voluit Propheta iterum reducere in memoriam Israelitis quod prius dixerat, nempe opus esse ipsis longa afflictione, qua paulatim Deus ipsos corrigat in melius. Ostendit ergo peruicaciam ipsorum talem esse, vt non statim redituri sint ad sanam mentem: sed hoc fore *In extremitate dierum*. Interea subleuat piorum animos, ne languore tandem fatiscant: quia etsi non sentiant primo die illam bonitatem Dei, Propheta admonet non esse cur desperent, quia Dominus suam bonitatem in extremitate dierum manifestabit. Porrò hæc dierum extremitas initium habuit à populi reditu. Quum ergo libertas promissa fuit Iudæis, vt in patriam redirent, fuit hæc extremitas dierum, vel plenitudo, de qua loquitur Propheta. Sed continua series à reditu populi vsque ad Christi aduentum simul tenenda est: quia tunc plenius præstitit Dominus quod hîc per Prophetam suum denuntiat. Ideo passim in Scriptura, præsertim in Nouo testamento, manifestatio Christi locatur in nouissimis tẽporibus. Nunc habemus caput illud expositũ. Iam sequitur quartum.

Psal. 130. a. 4

Ioan. 5. d. 23.

CAPVT IIII.

1 AVdite verbum Iehouæ, filii Israel, quia lis Iehouæ cum incolis terræ: quia nulla fides (*aut veritas, nulla fidelitas*) & nulla beneficentia, & nulla cognitio Dei in terra.

2 Maledicere, & mentiri, & occidere, & furari, & adulterium committere perruperunt, & sanguines sanguinibus fuerunt continui.

Hæc est noua Prophetæ concio, & distincta à prioribus. Tenendum est Prophetas non scripsisse ad verbum quæ ad populum disseruerant, neque etiam semel tractasse de his rebus quæ nunc apud nos extant: sed habemus in libris eorum collectas rerum summas & capita, de quibus soliti sunt concionari. Non dubium est quin sæpius Hoseas disseruerit de exilio populi & restitutione, quoniam illa omnia, quæ hactenus vidimus, inculcauerit. Talis enim erat populi tarditas & socordia, vt quotidie eadem repetenda essent. Sed satis fuit Prophetis, complecti breuiter & redigere in scriptum quæ docuerant sermone. Nunc ergo Hoseas recitat quàm vehementer obiurgauerit populum, quia corruptelæ omne genus vulgò inualuerant, vt nulla iam in corpore pars sana foret.

Ergo videmus quid nunc agat Propheta. Hoc verò notandum est: quia hypocritæ vellent sibi fieri semper delicias: & si proponitur illis misericordia Dei, vellent defuncti esse omni metu. Itaque illis acerbum est vbi miscentur minæ, vbi asperius illos Deus obiurgat. Quid? Heri audiuimus concionem de misericordia Dei, & nunc fulminat contra nos. Ergo est varius. Si constaret sibi, nónne eadem esset hodie & æquabilis docendi ratio? Atqui necesse est subinde expergefieri homines, quia subinde etiam obrepit illis Dei obliuio, sibi indulgent, & nihil difficilius est quàm ipsos adducere ad Deum: imò si quos fecerunt progressus, statim reflectunt aliò cursum. Videmus ergo non posse aliter doceri homines, quàm si Deus illorum vitia coarguat Verbo suo: & deinde ne despondeant animos, spem misericordiæ illis faciat: postea iterum ad obiurgationes & minas redeat. Hic ergo stylus in Prophetis omnibus notandus est. Iam venio ad Prophetæ verba, *Audite*, inquit, *verbum Iehouæ, filij Israel, lis est Domino*. Quum dicit Propheta Deo litem esse cum habitatoribus terræ, significat frustra sibi blandiri homines, quia Deum habeant aduersum, & sensuri sint paulò pòst iudicem, nisi maturè præueniant eius vindictam. Cæterùm, hîc admonet Israelitas litem esse Deo cum ipsis, vt non experiantur summum ius, sed reconcilient se Deo, dum tempus opportunum datur. Præfatio igitur Prophetæ tendit in hunc scopum, vt Israelitæ sentiant Deum sibi fore aduersum, nisi studeant cum ipso mox redire in gratiam. Ergo non vult Dominus litigare cum ipsis, quum hoc se facturum denuntiat. Nam si Deo fuisset decretum sumere pœnas de populo, quid opus fuit ista admonitione? annon potuit statim eos rapere in iudicium? Quum ergo Propheta ad filios Israel mittitur, qui de tanto & tam exitiali periculo præmoneat, Deus adhuc prospicit ipsorum saluti. Et valuit haud dubiè hæc admonitio apud multos: quia perculsi hac denuntiatione, coram Deo se humiliauerint, non obtorpuerint in malis suis. Reprobi verò, etiamsi non fuerint correcti, redditi sunt bis inexcusabiles. Et idem etiam notandum est, quoties Deus nos ad tribunal suum citat. Quicunque enim non prorsus sunt indomiti, vel incurabiles, illi reatũ suum agnoscunt, & deprecantur iram Dei. Alii verò si animos obstinarunt in malitia, non possunt tamen extinguere vim doctrinæ, quia Dominus omnem prętextum ignorantię tollit. magis enim eos vulnerat conscientia, postquam ita fuerunt admoniti. Iam tenemus quid hoc sibi velit, Deo litem esse cum habitatoribus terrę. Sed quò magis perspicua sit nobis mens Prophetæ, notandum est, ipsum & alios probos doctores defessos fuisse clamando, & interea nullum fuisse profectum. Videbat ergo securè contemni suas admonitiones, ideo hoc extremum esse, reuocare ipsos homines ad Dei tribunal. Quemadmodum, vbi nihil proficimus, cogimur etiam hanc regulam sequi: Deus ergo iudicet vos, quia nullus patitur se iudicari eius verbo: ludibrio habetur quicquid vobis proponimus eius nomine: ille tandem ostendet secum vobis fuisse negotium, quemadmodum dicitur apud Zachariam, Videbunt in quem pupugerunt: & Iesaias eodem sensu dicit contristari Spiritum Domini, sicuti dixerat capite 7, Non satis est quòd fuistis molesti hominibus, nisi etiam essetis Deo meo? Coniungit enim se Propheta cum Deo ipso: quia impius ille Rex Achaz, Deum tentando simul etiam ludebat cum eius Prophetis. Subest igitur tacita antithesis inter hanc litem quam Deus Israelitis denuntiat, & quotidiana iurgia quibus vsus fuerat per Prophetas suos. Hac ratione etiam dicebat Dominus, Non rixabitur amplius Spiritus meus cum homine, quia caro est. Deus enim illic dicit se frustra expectasse dũ homines in viam redirent, quia præfracti erant sine vlla spe resipiscentiæ: ideo denuntiat se mox sumpturum pœnas. Sic etiam hoc loco, *Iudicium est Domino*: hoc est, ipse re ipsa iam aget suam causam: hactenus diu vobiscum iurgando exercuit Prophetas suos, imò fatigauit eos multo & continuo labore: vos manetis semper vobis similes: ipse igitur incipiet nunc causam suam efficaciter agere: non loquetur amplius ore vobiscum, sed manu sua ostendet se iudicem. Quanquam Propheta consultò ponit nomen *Litis*, vt intelligant Israelitæ non sine causa, nec immeritò Deum seuerè contra ipsos agere. acsi diceret, Deus sic vos puniet, vt simul ostendat se hoc facere optima ratione: eluditis omnes minas, & putatis vestris tergiuersationibus vos fore saluos: hæc non sunt effugia quibus aliquid sperandum sit vos posse consequi: nam Deus tandem reteget vestra scelera. Denique Propheta cõiungit hîc pœnam cum iustitia Dei: vel vno verbo designat realem (vt ita loquar) vel effectualem contentionem, vbi Dominus non tantùm sermone coarguit homines, sed vindictam etiam exercet contra ipsorum scelera. Sequitur, *Quia nulla* veritas, nulla beneficentia, nulla cognitio Dei. Dixerat litem esse cum habitatoribus terræ: per *Habitatores terræ* intelligit vniuersum corpus populi: acsi diceret, Non paucos homines corruptos esse, sed passim grassari omne genus scelerum. Et hac ratione etiam subiungit, *Non esse in terra*: acsi diceret, Iam non abdunt se, qui peccare volunt, in aliquas latebras: non quærunt recessus quasi eos puderet, sed tantum licentiæ vbique regnat, vt terra impleta sit contemptu Dei & sceleribus. Fuit hæc obiurgatio

Zac.12.c.10.
Iesa.7.c.12.
Gen.6.a.3.

iurgatio dura hominibus superbis. Scimus enim quantopere sibi placuerint Israelitæ, sed oportuit tamen Prophetam cum præfractis illis capitibus sic asperè loqui: quia apud mansuetos & dociles sufficeret placida & lenis admonitio: vbi autem obduruit mundus contra Deum, necesse est ad hunc rigorem descendere, quem in his Prophetæ verbis conspicimus. Videant igitur quibus mandata est docendi cura, ne leniter homines tantùm admoneant, si obduruerint ad sua vitia: sed hanc Prophetæ vehementiā sequantur. Diximus autē initio, Prophetæ fuisse iustam rationem cur tantopere excandesceret. neque enim præposterè statim abreptus fuit isto ardore zeli, sed videbat sibi negocium esse cum hominibus tam obstinatis, vt alio modo tractabiles non essent. Iam non vnam duntaxat mali speciem reprehendit Propheta, sed accumulat omne genus scelerum: acsi diceret, omni ex parte Israelitas corruptos esse & peruersos. Primò dicit nullam esse fidem & nullam beneficentiam. loquitur hîc de contemptu secundæ tabulæ Legis, quia hinc melius proditur hominum impietas, quum scilicet examen sumitur de ipsorum vita: quia hypocritæ magnificè obtendunt nomen Dei, & plenis buccis fidem sibi arrogant: deinde externa cultus Dei specie & frigidis exercitiis tegunt sua scelera: imò illud quod dicit Ieremias nimis vulgare est, nempe fieri ex templo Dei cauernam latronum. Ergo Prophetæ vt pertrahant impios ad lucem, examinant vitam ipsorum ad officia charitatis: Estis boni Dei cultores, estis sanctissimi: sed interim vbi est veritas, vbi mutua inter vos fides, vbi beneficentia? si non estis homines, quo modo eritis Angeli? Estis auaritiæ dediti, estis perfidi, estis crudeles. quid ergo aliud restat, nisi vt quisque alios omnes damnet coram Deo, & vita etiam vestra ferat de omnibus iudicium? Quum *veritatem* vel *fidem* extinctam esse dicit, facit similes vulpibus, qui tantùm fraudulenter agunt. quum dicit *nullam esse beneficentiam*, accusat in ipsis crudelitatem: acsi diceret similes esse leonibus & feris bestijs. Fontem verò omnium scelerum designat tertio mēbro, dicens nullam esse Dei notitiam. *Notitiam* enim *Dei* accipit pro timore qui nascitur ex notitia. acsi diceret, Deniq; perinde licentiosè grassantur homines, acsi non putarent Deū esse in cœlo: acsi deleta esset omnis religio ex ipsorū cordibus. Quādiu enim residet aliqua Dei notitia in nobis, instar fræni est ad nos cohibendos: vbi autē lasciuiūt homines & quiduis sibi permittunt, certū est ipsos prorsus oblitos esse Dei, & iā nullā valere Dei notitiā apud ipsos. Hinc illæ querimoniæ in Psalmis, Dixerūt impij in corde suo, Non est Deus: loquitur impietas in corde meo, Nō est Deus: quia nūquam ad brutū stuporem homines prorumperent, si fulgeret vel micaret vlla scintilla veræ Dei notitiæ in eorū animis. Nūc ergo tenemus verū Prophetæ sensum. Iā postquā dixit ipsos plenos esse perfidia & crudelitate, addit, *Maledicere, & mentiri, & occidere.* אלה significat Iurare. quidā hoc loco exponūt Peierare: alij verò cōiunctim legunt hæc duo, אלה וכחש iurare & mentiri, hoc est, iurando fallere. Sed quia אלה significat etiam Maledicere sæpenumero, non dubito quin Propheta hic execrationes damnet, quæ tritæ & vulgares erant in populo. Species autem hic enumerat, vt melius compescat ferociam populi: quia scimus improbos non facilè submittere ceruicem: obmurmurant primò, deinde fremunt contra sanam doctrinam: tandem aperto furore insaniunt, & prorumpunt etiam ad violentiam, vbi non possunt aliter cursum abrumpere sanæ doctrinæ. Quicquid sit, videmus non facilè ipsos adduci ad scelerum suorum agnitionem. Hæc ratio est cur hîc per species ostendat Propheta quot modis iram Dei prouocauerint. Ecce, inquit, grassantur inter vos execrationes, mendacia, cædes, furta, adulteria. Et videtur hic alludere Propheta ad præcepta Legis: acsi diceret, Siquis conferat vitam vestram cum Lege Dei, reperiet vos quasi ex professo & data opera sic vitam instituere, vt cum Deo pugnetis, vt violetis singulas Legis eius partes. Notandum autem est hic non de furibus loqui, vel homicidis, quales hodie trahuntur ad furcas, vel alijs modis plectuntur. nam potius fures vocat, & homicidas, & adulteros, qui tamen in pretio erant, & qui pollebant honore & opibus, qui denique soli splendebant in populo Israel: illos Propheta pudendis istis nominibus infamat, quum vocat homicidas & fures, quemadmodum etiam Iesaias exclamat, Principes tui sunt latrones & socij furum. Et iam admonuimus Prophetam non dirigere sermonem suum ad paucos homines, sed ad totum populum: quia omnes à minimo vsque ad maximum defecerant. Dicit postea, *Perruperunt.* non dubium est hoc verbum metaphoricè sumi, acsi diceret, Iam nulla sunt vincula, nulla repagula: sic enim populus ipse insanit contra Deum, vt nulla modestia, nullus Legis pudor, nulla religio, nullus metus apud ipsos valeat, aut cohibeat ipsorum intemperiem. *Perruperunt* igitur. Verbo Perrumpendi comprehēdit Propheta furiosam lasciuiam, quæ conspicitur in reprobis postquam deposito Dei timore sese proijciunt ad peccandum, idque sine modo vllo, sine vlla temperie. Et eodem sensu adiungit, *Sanguines sanguinibus esse contiguos.* Per Sanguines intelligit grauissima quæque scelera. Dicit autem sanguines esse continuos sanguinibus, quia scilicet iam con-

Iere. 7. b. 11

Psalm. 13. a. 1

Iesa. 1. c. 23

texant scelera:quemadmodum Ieremias dicit esse quasi capistrum vituli iniquitatem : sic etiam Propheta noster dicit,tam confusam esse licentiam peccandi,vt quocunque vertat oculos,non posit vllam partem intactam à scelere notare.Sanguines ergo sunt contigui sanguinibus:hoc est,vbique obuersatur horribilis scelerum facies.Hæc summa est. iã sequitur;

3 Propterea lugebit terra,& languebit (*vel succidetur: עמל enim vtrunque significat*)omnis habitans in ea,in bestia agri,in volucre cæli, atque etiam piscibus maris colligentur: sed *In* tantundem hic valet ac *Cum* . Possemus etiam vertere A bestia agri,a volucre cæli vsque ad pisces maris colligentur omnes,vel tollentur e medio.

Clarius nunc exprimit Propheta litem illam cuius meminit primo versu : & iam facilè constat,non fuisse iudicium illud verborum.Deus enim frustra tentauerat reducere populum in viam minando & obiurgando: litigauerat satis cum ipsis: ipsi manebant præfracti, ideo addit,*Iam lugebit omnis terra*,hoc est,iam Deus statuit exequi suum iudicium.Non est igitur quod amplius paretis vos ad tergiuersandum, sicuti hactenus soliti estis . Deus enim manum suam proferet ad vltimam perniciem.Lugebit ergo terra:malim,Et excidetur quisquis habitat in ea . nisi fortè significet Propheta , Etiam si ad tempus sustineat Deus vltimum iudicium, tamen nihil profecturos Israelitas , quia languore continuo tabescent.Sed quia luctum posuit primo loco,videtur prior ille sensus melius quadrare, quòd scilicet Deus è medio tollet omnes eius incolas.Addit,*Colligentur omnes*,vel è medio tollentur (nam vtrunque rectè conuenit) *à bestia agri, & volucre cæli,vsque ad pisces maris.* Hic amplificat Propheta grauitatem iræ Dei,quia inuoluet etiam innoxias bestias,& volucres cæli,imò pisces maris . Si Dei vindicta se extendat vsque ad bruta animalia, quid futurum est hominibus? Sed posset hic quispiam obiicere,indignum esse Deo vt in miseras creaturas sæuiat,quæ nihil tale meritæ sunt. quorsum enim irascitur Deus & piscibus & bestiis ? Sed solutio facilis est : quoniam enim & bestiæ & volucres & pisces & reliqua denique omnia in vsum hominis condita sunt,non mirum est si Deus maledictionis suę signa extẽdat sursum & deorsum ad omnes creaturas,vbi vult homines ipsos vlcisci.Quærimus enim vt plurimùm vana solatia quę nos oblectent,vel mœrorem nostrum temperent , quum Deus se nobis iratum ostendit.Iam vbi Deus maledicit innoxiis animalibus propter nos,illic magis expauescimus, nisi fortè nimius stupor nos occupat.Tenemus ergo nunc cur Deus hic exitium denuntiet tam brutis animalibus quàm auibus & piscibus maris , vt scilicet homines sentiant se priuari omnibus donis,quemadmodum siquis in ignominiam scelerati hominis domum euertat,siquis exurat totam supellectilem : sic etiam Deus,qui ornauit mundum tot & tam variis opibus nostra causa,vbi redigit omnia in vastitatem, ostendit quàm grauiter nobis sit infensus,& ita cogit nos ad humilitatem.Hæc igitur summa est consilii Prophetæ.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus , quando hodie etiam non minus tibi sumus obstricti quàm olim Israelitæ,qui tam rebelles fuerant Prophetis tuis:& quum tam suauiter nos ad te sæpius allicere tẽtaueris,idque sine profectu : & quũ nostra obstinatione cõtinua non desierimus hactenus prouocare iram tuam: da inquam , vt saltem tacti istis admonitionibus,quas nobis proponis,deiiciamus nos totos coram facie tua, neque expectemus dum manum tuam ad nos perdendos exeras : sed potius studeamus præuenire iudicium tuũ, & interea certò persuasi te fore nobis placabilem in Christo tuo, confugiamus ad illum Mediatorem,eiúsque intercessione freti non dubitemus quin paratus sis ad dandam nobis veniam:donec tandem exuti omnibus peccatis, perueniamus ad beatam illam gloriam,quæ parta est nobis eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

4 Cæterùm,vir ne obiurget,& non corripiat virum: quia populus tuus tãquam obiurgatores Sacerdotis.

Propheta hic deplorat extremam populi malitiam , quòd nullas admonitiones ferre posset:quemadmodum qui desperati sunt repudiant omnia consilia, non admittunt medicos,remediis etiam sunt infensi . Et hoc signũ est deploratæ malitiæ, vbi homines claudunt aures sanis consiliis,& animos suos obdurant.Propheta igitur significat in tot & tam multis corruptelis accedere hanc peruicaciam , quòd nemo audeat iam reprehendere publica vitia. Addit rationem,*Quia populus sunt tanquam obiurgatores Sacerdotis*,vel reuera litigant cum Sacerdote. כ Caph enim quidam non putant hoc loco esse notam similitudinis , sed potius exprimere rem ipsam, & ita affirmatiuè accipiunt,Omnino iurgantur cum Sacerdote . sed prior sensus mihi probatur , quòd scilicet ironicè Propheta quoslibet è populo vocet censores pastorum suorum . Et videmus homines proteruos ita insolescere dum reprehendun

tur

tur. Statim enim occurrit hæc obiectio, Quasi verò ego sim puer: an ego non satis profeci, vt teneam quomodo viuendum sit? Quotidie experimur tales esse multos, qui scilicet inflatis buccis iactent scientiam, acsi essent superiores omnibus Prophetis & doctoribus. Et certè impii ostentant ingenium suum & acumen, dum respuunt sanam doctrinam: & tunc apparet plus eos didicisse quàm quisquam putasset. in quem finem? tantùm vt litigent cum Deo. Nunc redeamus ad Prophetę verba. *Cæterum*, inquit. אך hîc non accipitur pro verè, vt multis locis: sed est nota exceptionis, Interea. Cęterùm, nequis alium obiurget & reprehendat. In summa, conqueritur Propheta, quum omne genus scelerum in populo exundet, tamen non esse locum doctrinæ nec monitionibus, sed omnes ita esse præfractos, vt verbum audire non sustineant: simulac quis voluerit attingere eorum vitia, esse magnos doctores in replicando, vt loquuntur. Et amplificat quum dicit esse *quasi obiurgatores Sacerdotis*. dicit enim eos qui ita impune contra Deum lasciuiunt, non tamen contentos esse sua contumacia, quum procul à se repellunt omnes obiurgationes: sed vltro etiam insurgere contra suos doctores. Et quemadmodum iam dixi, communis vsus satis ostẽdit omnes prophanos Dei contemptores inflatos esse hac confidentia, vt audeant alios impetere. Diuinãt hîc quidam Sacerdotem fuisse adeò probrosum, vt obnoxius esset omnium conuitiis. sed illud est leue ac frigidum. Propheta enim hîc stylum non stringit cõtra vnum hominem, sed potius grauiter increpat illam populi contumaciam, quemadmodum diximus, quòd nemo poterat reprehensorem audire. Sciamus ergo tunc insanabiles esse vitiorum morbos, vbi populus obduruit ad sana consilia, nec patitur amplius reprehendi. Sequitur:

5 Et corrues interdiu, & corruet etiam Propheta tecum nocte, & abolebo matrem tuam.

Hic copula loco illatiuæ particulæ accipitur, *Corrues igitur*. Denuntiat hîc Deus vindictam præfractis hominibus: acsi diceret, Quia nihil amplius authoritatis mihi defertis, vt verbis vos castigem, iam non agam vobiscum hoc modo, sed vlciscar hunc contẽptum verbi mei. Sic autem agere solet Deus: tentat primò homines, hoc est, facit periculum an ad resipiscentiam adduci queant, seuerè eos obiurgat, expostulat cum ipsis: sed postquam omnia verbis expertus est, tandem descendit ad extremum illud remedium, nempe manum suam exerit, quia non dignatur amplius litigare cum hominibus, vt prius dictum fuit. Concludit ergo hoc loco Dominus, quia videt Prophetas suos contemni, adeóque totam doctrinam esse ludibrio, breui futurum vt populus ipse pereat. Quidam היום vertunt hodie, & putant notari breue tempus: sed quia paulò pòst subijcit Propheta, *Et corruet simul Propheta tecum* לילה *nocte*, ideo sic interpretor, quòd populus ipse turmatim peribit, deinde trahẽtur etiam in idem exitium Prophetæ, qui scilicet bona ex parte accersiuerãt populo talem vindictam. Corrues igitur die, & corruet nocte Propheta, hoc est, idem exitium simul omnes implicabit: quòd si non statim abripiat Prophetas interitus, non tamen effugient manum meam: sequentur ipsi ordine suo. Noctem igitur & diem coniungit Propheta continua serie: acsi diceret, Ego à primo ad vltimum omnes perdam, & nullus se eximet à pœna. quòd si putẽt se fore impunitos, qui tardius rapientur ad vindictam, fallẽtur. Quemadmodum enim nox sequitur diem, ita etiam alii alios secum trahent in eundem interitum. Interea tamen non dubito quin metaphoricè Propheta per *Diem* significet tranquillum & lætum illud tẽpus quo populus superbiebat. Significat ergo pœnam de qua vaticinatur, fore repẽtinam: quia nisi propè aspiciant impii manum Dei, semper minas omnes subsannant, quemadmodum alibi visum fuit. Deus ergo dicit se pœnas sumpturum de populo *interdiu*, hoc est, etiã in ipsa meridie, & quum sol lucebit: iam postquam obtenebratum fuerit tempus, sequentur etiam suo loco Prophetæ. Satis constat Hoseam hîc non de veris & fidelibus Dei ministris loqui, sed de impostoribus, qui populum fallebant suis blanditiis, quemadmodum fieri solet. Nam simulac Propheta aliquis syncerè volebat præstare suum officium Deo, prodibãt in medium adulatores, Hic est nimium rigidus, & abutitur Dei nomine, quũ denuntiat tã graues pœnas: nos sumus populus Dei. Tales igitur Prophetas tenendũ est hîc notari, quia pauci erant qui tunc fideliter peragerent munus suum; magna autẽ erat eorum turba qui populo indulgebant & eius vitiis. Postea additur, *Abolebo etiam matrem tuam*. Matris nomen hîc accipitur pro ipso Ecclesiæ nomine, quo scimus Israelitas solitos fuisse superbire aduersus Deum, quemadmodum hodie faciunt Papistę: iactant matrem suam Ecclesiam: & hic est ipsis clypeus Aiacis, vt loquuntur. Siquis corruptelas eorum ostendat, statim confugiũt ad illam vmbrã, Quid? an non sumus Ecclesia Dei? Quum ergo Israelitas videret Propheta abuti fallaci hoc titulo, dicit, Ego simul perdam matrem vestrã: hoc est, Non impediet vestra ista gloriatio, & nobilitas generis Abrahæ, & Ecclesiæ sacer titulus, quominus sumat

Dominus de omnibus horrendam vindictã, quia ab ipsa radice auellet & abolebit ipsum quoque nomen matris vestrę, hoc est, discutiet fumum illum quem iactatis, quum tegitis vestra flagitia sub Ecclesiæ titulo. Sequitur:

6 **Periit** (perierunt ad verbum sed quia עם est nomen collectiuum, ideo promiscuè coniungitur vtrique numero) **populus meus absque scientia: quia tu scientiam repulisti, etiam repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: & quia oblitus es Legis Dei tui, obliuiscar filiorũ tuorum ego quoque.**

Hic disertè perstringit Propheta ignauiam Sacerdotum, quos Dominus præfecerat regendo populo, vt satis notum est. Quanquam enim non potuit hoc valere ad excusandum populum, vel extenuandam eius culpam, quòd Sacerdotes ipsi erant ignaui, hîc tamen meritò inuehitur Propheta in eos, quia scilicet non præstiterunt officium quod illis Deus iniunxerat. Sed hoc non tantùm in Sacerdotes competit. simul enim Deus obliquè taxat voluntariam populi cæcitatem. Vnde enim factum est vt non viguerit inter Israelitas pura doctrina, nisi quòd populus hoc maximè optauit? Fuit igitur crassa ignorantia, vt loquuntur: sicuti etiam hodie multi impii non modò affectant tenebras, sed vndique etiam attrahunt, vt sit illis ignorantiæ prætextus. Deus ergo hîc Sacerdotes primo loco aggreditur, sed comprehendit etiam totum populum, quia scilicet non viguerit illic doctrina, quemadmodum decebat. Dominus autem exprobrat Israelitis ingratitudinem. quia illic accenderat lucem cœlestis sapientiæ: quia Lex, sicuti notum est, valere debet ad regendos homines. Perinde est igitur acsi Deus ipse affulgeat è cœlo, quum proponit Legem suam. Vnde igitur factum est vt Israelitæ perierint sua ignorantia? nempe quia clauserunt oculos ad lucem cœlestem, quia non sunt dignati se præbere dociles sapientiæ æterni Patris. Videmus ergo hîc non extenuari populi culpam, vt dictum fuit, sed Deum potius conqueri, quòd suppresserint malignè Legis suæ vsum: quia Lex idonea erat ad ipsos regendos. Populus ergo periit absque scientia, quia voluit perire. Iam denuntiat Propheta tam Sacerdotibus quàm toti populo vindictam: *Quia scientiam repulisti*, inquit, *ego etiam te repellam, ne sacerdotio fungaris mihi*. Hoc ad Sacerdotes propriè dirigitur. accusat eos Dominus, quòd scientiam repulerint. Nam petẽda erat scientia ex labiis ipsorum: quemadmodum dicit Malachias, & Moses etiam idem attingit Deuteronomii tricesimotertio capite. Fuit igitur hæc extrema prauitas in Sacerdotibus, acsi vellent euertere sanctum Dei ordinem, quum appeterent honorem & gradum officii absque ipso officio. quemadmodum hodie Papistæ contenti sunt tam dignitate quàm suis opibus. Cornuti Episcopi sunt Præsules, sunt Antistites, magnificè iactant se esse capita Ecclesiæ, & volunt haberi pares Apostolis: interea quis eorum curat suum munus? imò putant hoc sibi quodammodo fore dedecori, si officio suo & vocationi Dei respondeant. nũc ergo videm⁹ quid velit Propheta, *Quia tu scientiam repulisti, ego quoque te repellam, ne fungaris mihi sacerdotio*. In summa, ostendit diuortium quod facere tentabãt Sacerdotes, esse ridiculum & præter naturã, esse portenti loco, esse denique impossibile. Quare? volebant enim retinere titulum & opes, volebant censeri præsules Ecclesiæ sine scientia. Deus non patitur ita diuelli res sacrosancto nexu inter se coniunctas. Tu ergo, inquit, officium tibi sumes absque scientia? imò quia tu repulisti scientiam, ego etiam recipio ad me honorem sacerdotii, quem prius detuli. Est hic insignis locus, quo retunditur vesana illa iactantia Papistarum, dum nobis magnificè obtrudunt suam Hierarchiam & ordinem sui clericatus, vt vocant, hoc est, putidæ suæ fæcis: quia Deus hoc pronuntiat verbo suo, fieri non posse vt quis Sacerdos sit absque scientia. Cæterùm non vult Sacerdotes sibi tantùm sapere, & esse quasi mutos. vult enim thesaurum quem apud ipsos deposuit, toti Ecclesiæ esse communem. Ergo Deus de scientia sacerdotali loquens, complectitur etiam prædicationem. Siquis enim sit literatus, quemadmodum fuerunt nostra ætate quidam inter Episcopos & Cardinales: siquis ergo talis sit, tamen non ideo censebitur inter doctos, quia doctrina sacerdotalis, vt dictum fuit, est thesaurus totius Ecclesiæ. Vbi igitur iactatur Sacerdotium sine ministerio Verbi, merum ludibrium est, quia sunt termini conuertibiles ferè (vt loquuntur) Doctor & Sacerdos. Nunc tenemus sensum prioris membri. Iam sequitur, *Quia oblitus es Legis Dei tui, obliuiscar etiam filiorum tuorum*. Quidam hoc posterius membrum restringunt ad Sacerdotes, & putant vno contextu hæc omnia dici. sed siquis propius expendat Prophetæ verba, reperiet hoc potius spectare ad populi corpus. Hîc noster Propheta in suis sententiis sæpe concisus est, & ita sunt variæ & ambiguæ translationes: nunc loquitur in sua persona, nunc assumit personam Dei, nunc conuertit sermonem ad populum, nunc in tertia persona loquitur, nunc Sacerdotes obiurgat, postea statim ad totum populum transit

Mal. 2. b. 7
Deute. 33.

transit. Prius visa fuit communis denuntiatio, Corruens ipse interdiu, nocte Propheta sequetur, & mater vestra peribit. Iam non dubito quin confirmet eãdem sententiam Propheta aliis verbis. Ac primo loco sumit illud principiũ, quòd ignaui fuerint Sacerdotes, & quòd populus etiam extinxerit lucem cœlestis doctrinæ. Postea denuntiat Sacerdotibus quale meriti sunt iudicium, Ego, inquit, te à Sacerdotio deiiciam. Nunc descendit ad omnes Israelitas, *Tu oblitus es*, inquit, *Legis Dei tui, obliuiscar etiam* filiorum tuorum. Hæc autem culpa haud dubiè residebat in toto populo: nemo erat ab hoc scelere immunis, & hæc obliuio aptè tribuitur populo. Vnde enim factum est vt Sacerdotes securè excusserint onus illud à suis humeris vt populum docerent? nempe quia populus etiam nolebat sibi aures obtundi. Nam impii queruntur seruos Dei importunos esse, dum assiduè clamitant contra vitia. Populus ergo libenter dat inducias doctoribus, ne officium faciant: ita obrepit Legis Dei obliuio. Quẽadmodum ergo denuntiauit Propheta Sacerdotibus suam pœnam, ita nunc compellat totum populum, quòd Deus extendet horribile iudicium ad omnes, nempe vt deleat totum Abrahæ genus: *Ego filiorum tuorum*, inquit, *obliuiscar.* Quare? Dominus pepigerat fœdus cum Abraham, vt fœdus illud valeret, ac ratum esset ad posteros: ipsi desciuerant à vera fide, erant filii degeneres. Meritò ergo Deus hìc testatur se habere iustam causam cur non amplius reputet inter filios Abrahæ illum degenerẽ populum. Quare? Vos enim obliti estis Legis meę, inquit, Nunc si memores essetis Legis, ego vicissim fœdus meum erga vos seruarem: sed non recordabor amplius fœderis, quia à vobis violatũ est. Filii ergo vestri non merentur censeri in tali fœdere, quia tales estis. Sequitur:

7 Secundum multiplicari eorum, *sic peccauerunt mihi: gloriam eorum in ignominiam mutabo.*

Hìc amplificat Propheta scelus populi & impietatem, addita circunstantia, quòd scilicet magis proteruè lasciuierint aduersus Deum, quum ipsis tam esset liberalis, vt effunderet plena exuberantia in eos suas diuitias. Talem prius queremoniam vidimus: sed scimus Prophetas non semel tantùm loquutos esse de vna re: quum viderent se nihil profecisse, viderent grassari Dei contemptum, necesse fuit subinde repetere quę prius dixerant. Hìc ergo Propheta Israelitas accusat, quòd indignè abusi fuerint Dei indulgentia: quia scilicet sibi maiorem licentiam peccandi concesserint, quum Dominus tam benignè & clementer ipsos tractauit. Quidam restringunt hoc ad Sacerdotes, quòd scilicet magis peccauerint aduersus Deum, vbi Tribum Leuiticam auxit numero, deinde vbi etiam auxit opibus. Sed non dubito quin totum populum complecti voluerit Propheta. Partitus enim est proximo versu crimina Sacerdotum & populi, quum principium commune initio sumpsisset. Iam redit ad principium illud, quòd scilicet à summo vsque ad infimum omnes se impiè & sceleratè gesserint aduersus Deum. Scimus autem tam hominum numero quàm opibus auctos fuisse Israelitas. Florebant enim sub secundo Iarobeam, vt dictum fuit: & putabant tunc se prorsus beatos esse, quia omni rerum copia referti erant. Deus ergo nunc ostendit eo deterius ipsos agere, & minus esse excusabiles, quia sic lasciuiant: quemadmodum equus, vbi bene saginatus est, si calcitret contra suum dominum: sicuti etiam Moses vtitur hac similitudine in suo cantico. Nunc tenemus quid velit Propheta. Ergo quum dicit כרבם *Secundum multiplicari eorum*: ego hoc neque de hominibus simpliciter, neque de diuitiis interpretor, sed de omni benedictionum genere. Nam Dominus hìc in summa accusat populi ingratitudinem, quòd quò benignius cum ipso egerat & liberalius, eò proteruior fuerit ad peccandum. Postea adiungit, *Gloriam eorum in ignominiam mutabo*. Hìc denuntiat superbis hominibus Dei iudicium, quod non timebant. Scimus enim homines excæcari prospera fortuna. Et ista est pessima ebrietas, quum nobis videmur beati. Ita enim quiduis nobis permittimus contra Deum, & surdi sumus ad omnem doctrinam: denique sumus prorsus indociles. Iam Propheta dicit, *Ego commutabo hanc gloriam in ignominiam*: hoc est, Non est quòd sibi confidant, & stultè sibi imponant, quum oculos defigunt in suum præsentem splendorem: nam meum est mutare illorum gloriam, inquit Dominus. Videmus ergo vt hìc Propheta velit excutere inanem confidentiam Israelitis, quia solebant opponere Deo suas diuitias, suam gloriam, opes, equitatum, & currus. Hæc est vestra gloriatio: atqui in manu mea est & potestate arbitrium vtriusque fortunæ: imò, in me vnum competit mutatio gloriæ in ignominiam, inquit Dominus. Sed interim significat Propheta fieri non posse vt Deus ita prostituat sua beneficia indignis hominibus, tanquam porcis. Est enim hæc quædam profanationis species, quum homines sic aduersus Deum superbiunt, dum ipsos tolerat, dum ipsis indulget. Competit igitur hæc cõminatio in eos omnes qui abusi fuerint Dei beneficentia, quia scilicet nolit Dominus profanari hoc modo suam gratiam. Sequitur:

Deut. 32. a. 15

8 Peccatum populi mei comedent,& ad iniquitatem eorum tollent animam eius(*ad verbum,leuabunt animam eius.*)

Occasionem multis interpretibus dedit hic versus,vt putarent hęc omnia quæ prius vidimus,debere ad solos Sacerdotes restringi. Sed non fuit satis firma ratio. Diximus enim Prophetam solere subinde à populo ad Sacerdotes transitum facere: sed quia grauior culpa in ipsis Sacerdotibus hærebat,ideo sæpius in ipsos inuehitur,quemadmodum etiã hoc loco, *Comedent*,inquit,*peccatum populi mei,& leuabunt ad iniquitatem eorum animam eius*, hoc est, quisque leuabit animam suam,vel leuabit animam peccatoris in iniquitate. Relatiuum enim tam Sacerdotibus quàm plebeis conuenit:mutatur numerus.Nam dicit יאכלו,deinde ישאו in plurali numero,*Comedent peccatum,& leuabunt*,in tertia persona:postea addit,*Animam eius*:potest esse *Suam*:tamen est relatiuum singularis numeri. Necesse est igitur esse numeri mutationem. Nunc liberum erit eligere siue hoc Propheta dicat de plebeiis,siue de Sacerdotibus:& quadrat vtrisque,vt dictum fuit, sed diuerso sensu. Possemus enim intelligere Sacerdotes leuare animas suas ad iniquitatem populi, quia cupidè audiant populum deditum esse multis sceleribus,quia scilicet tantundem prædæ inde sperant: quemadmodum siquis speret à prædonibus aliquod præmium,libenter audiet ipsos ditatos esse: deputabit enim illas diuitias in suo lucro.Sic etiam quum inhiarent Sacerdotes quæstui, putabant secum agi præclarè,quum populus adduceret multas hostias.Id autem fieri solet vbi adulterata est Legis doctrina,& impii putant sibi hoc vnum restare, vt satisfaciant Deo per sacrificia, & tales expiationes. Ergo leuatio animæ erit(si de Sacerdotibus accipimus hunc locum) cupiditas lucri.Si ad ipsos peccatores referre magis libeat,sensus erit,Super iniquitatem eorum leuãt animam eorum:hoc est, Vanis solatiis erigunt qui erant rei, & extenuant eorum vitia: vel suis blanditiis sepeliunt quicquid fuit timoris Dei,& prorsus suffocant. Ergo hoc secundo sensu,leuare animam,erit vanis solatiis lactare,& eximere omnem scrupulum, vel leuare omnem tristitiam,imò abolere omnem reatum falsa imaginatione. Nunc venio ad summam totius rei. Quanquam Propheta hic Sacerdotes accusat, non dubium tamen est quin simul populum inuoluat eodem reatu,& meritò. Vnde enim fit vt Sacerdotes lucrum sperent ex sacrificiis?nempe quia euersa est Legis doctrina. Deus instituerat sacrificia in hunc finem, vt quisquis peccauerat,admonitus de suo reatu,gemeret:deinde vt tristi illo spectaculo magis vulneraretur eius conscientia. Quum videbat innoxium animal occidi ad altare,debebat horrere iudicium Domini: deinde volebat etiam Deus exercere fidem omnium vt confugerent ad expiationem quæ præstanda erat per Mediatorem promissum. Simul etiam mulcta quam tunc Deus peccatoribus inflixit, debuit instar fræni esse ad eos cohibendos. Denique modis omnibus sacrificia huc spectabant, vt non tam facilis vel propensus esset populus ad peccandum. Quid autem faciunt impii?nempe Deo illudunt,& putant se perfunctos esse, vbi soluerunt bouem aut agnum:& liberius postea sibi indulgent. Derisa fuit hæc tam crassa insania etiam à profanis scriptoribus. Plato enim de talibus sacrificiis ita disserit,vt ostendat sceleratos prorsus esse, qui volunt talibus nugis pacisci cum Deo. Et certè ita loquitur lib.2.de Repub.acsi vellet describere Papatum. Nam loquitur de Purgatorio,loquitur de satisfactionibus:& quicquid hodie afferunt Papistæ, hoc totũ Plato illic disertè exprimit esse prorsus insulsum & ridiculum. Sed tamen inualuit omnibus seculis hęc securitas,vt putarent homines se liberatos esse à manu Dei,si offerrent aliquod sacrificium: hæc fuit illis compensatio,sic imaginati sunt. Propheta ergo nunc de hac prauitate conqueritur: *Comedunt*,inquit,(nam loquitur de continuo actu) *Peccata populi mei, & ad iniquitatem leuant animam cuiusque*:hoc est,Dum omnes peccant vnus post alium, quisque facilè absoluitur,quia scilicet affert Sacerdotibus prædam. Perinde acsi diceret Propheta, Colludunt inter se & Sacerdotes & populus. Quare?Nam Sacerdotes sunt socii prædonum, & rapiunt libẽter quidquid affertur:ita non bellum gerunt cum ipsis vitiis,vt decebat, sed potius tãtùm vrgent sacrificia:& hoc vnum satis est,si homines largè ad Templum afferant: populus autem ipse ita ostẽdit cõtemptum Dei,quia modò satisfaciat suis cæremoniis, fingit se fore immunem à pœna. Sic ergo quædam impia cõspiratio grassatur inter Sacerdotes & populum: Dominus in medio ipsorum deluditur. Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum:& ita mihi magis placet posterior expositio de leuatione animæ, quòd scilicet leuent Sacerdotes cuiusque animam, hoc est, vanis suis blanditiis leuent conscientias, & viuificent animas quæ moriebantur quemadmodum dicit Ezechiel. Iam sequitur.

Plato.

Ezec. 13.e.19

9 Et erit, sicut populus sic erit Sacerdos: & visitabo super eum vias eius, & opera eius rependam ei.

Com-

10 Comedent enim & non saturabuntur, scortabuntur & non augescent (*vel crescent, id est, non propagabuntur*) quia Iehouam reliquerunt ad seruandum, (*hoc est, dereliquerunt Deum, ne ipsum obseruent.*)

Hic rursum Propheta communem vtrisque pœnam denũtiat, sicuti nemo à culpa erat immunis. Dicit, *Sicuti populus, sic erit Sacerdos*: hoc est, neque his neque illis parcam, quia Sacerdos abusus est honore sibi delato, & quum hac lege præfectus esset diuinitus Ecclesiæ, vt populũ in pietate & sancta vita contineret, ipse perrupit, & violauit omnem doctrinã. Deinde populus ipse voluit habere tales doctores, hoc est, mutos. Ego igitur nunc de omnibus simul pœnas sumpturus sum, inquit Dominus. Erit ergo sicut populus, ita Sacerdos. Quidam magis restringunt, quòd scilicet Deus spoliabit Sacerdotes honore, vt nihil à populo differant: quod quidem verum est, sed interea non putant Prophetam aliis minari quàm solis Sacerdotibus, quod falsum est. Quanquam enim vbi Deus vlciscitur contemptum Legis suæ in Sacerdotibus & populo, delet Sacerdotii honorem, & abolet, ita vt ęqualitas sit inter magnos & contemptos: tamen non dubiũ est quin Propheta hic pronuntiet Deum fore vltorẽ Legis suæ tam aduersus Sacerdotes, quàm reliquos peccatores. Latius ergo patet hęc doctrina, quàm illi volunt. Reliqua differemus in diem crastinum.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam blandè hactenus nos ad te inuitasti, & quotidie etiam inuitas, & quando etiam minas sæpe inseris quibus expergefacias torporem nostrum: nos autem torpidi fuimus tam ad illam paternam comitatem, quàm ad obiurgationes: da inquam, ne ad extremum pergamus in hac nostra malitia, atque hoc modo prouocemus vindictam quam hic perditis hominibus denuntias: sed anteuertamus iram tuam vera resipiscentia, ac sub manu tua, imò sub verbo tuo humiliemur, vt nos recipias in gratiam, & in sinu tuo paterno foueas, per Christum Dominum. Amen.

VNum mihi excidit hesterna Lectione, quod nunc breuiter attingam. Quæri posset cur dicat hic Propheta spoliandum esse honore suo qui verus non erat Sacerdos, nec legitimus. Nam scimus nullum fuisse Templum apud Israelitas, in quo rite Deum coluerint. Etsi enim solenne illis fuit obtendere veri Dei nomen, scimus tamen fuisse inanes illos prætextus: siquidem Dominus sacrarium vnum duntaxat elegerat Ierosolymę: hinc sequitur, quotquot fuerunt sacerdotes in populo Israelitico, fuisse adulterinos. Non potuit igitur fieri vt Deus honorem illis detraheret. Sed non nouum est, Deum tales pœnas sumere de impiis, vt etiam quod videntur habere, illis eripiat. Quemadmodum hodie in Papatu, qui se Clericos & Sacerdotes iactant, sunt meræ laruæ: quia tamen adhuc retinent titulum illum, ideò posset iure idem illis obiici, quod seculi sui falsis Sacerdotibus minatus est Propheta, nempe ipsorum dedecus manifestum fore, vt desinant iactare suam dignitatem, qua adhuc fallunt simplices & imperitos. Ergo nunc tenemus Prophetæ consilium: quemadmodũ prius dixerat, Ego te deducam in desertum, & tunc cessabit Ephod, & cessabunt Theraphim. Scimus nullum fuisse Ephod quod Dominus probaret, præter vnicum illud quo induebatur Sacerdos legitimus: sed quia erat æmulatio inter Israelitas & Iudæos, & qui desciuerant à vero & puro Dei cultu, iactabant tamen se Deum Abrahæ colere: ideò etiam pronuntiat Dominus se non passurum vt deliteant sub talibus laruis. Nunc redeo ad locum Prophetę: dicit hoc loco, *Comedent, & non saturabuntur*: deinde, *Scortabuntur, & non crescent, quia Dominum dereliquerunt ad obseruandum.* Propheta rursus hic denuntiat pœnam quæ instabat Israelitis. Ac primò dicit, *Comedent, & non saturabuntur*, respiciens scilicet ad proximam sententiam. Inhiabant enim lucro Sacerdotes, & hæc illis vna cura erat, vt satiarent ventrem suum. Quoniam ergo inexplebilis erat ipsorum cupiditas, quæ etiam in causa erat vt prauam licentiam populo concederent, ideo nunc dicit, *Comedent & non saturabuntur*. Porrò his verbis significat Propheta non copia, vel abundantia annonæ homines ali, sed benedictione Dei potius. Fieri enim poterit vt quis multum ingurgitet, neque tamen sufficiat quantumuis larga copia. Et hoc sæpe experimur in fame, quia tunc frãgitur baculus panis, hoc est, Dominus aufert fulturam à pane, vt voracitas nos non expleat. Huc pertinet etiam sententia ista Prophetæ, *Comedent*, inquit, *& non saturabuntur*: quia Sacerdotes putabant sibi bene esse, si colligerent vndique magnam prædam, ex opposito significat Deus hoc fore ipsis inutile & vanum: quia nulla satietas sequetur: vtcunque absorbeant ingluuie sua quicquid affertur in medium, quòd tamen nunquam erunt saturi. Postea addit, *Scortabuntur & non crescent*: id est, quanuis sibi frænum

Ezec. 4. d. 16

laxent ad promiscuas libidines, tamen ego non patiar ipsos propagari: tantùm abest vt crescant, vel generent sobolem ex legitimis coniugiis, vt etiamsi passim scortentur, tamen maneant steriles. In summa hic Propheta testatur falli impios, quum existimant prauis & illicitis mediis se fore compotes votorũ: quia scilicet Dominus eorum desideria frustratur. Putant auari si multum rapiant, se fore probè munitos aduersus omnem inopiam: & vt alios omnes vrgeat penuria, tamen existimant se fore immunes ab omni periculo. Dominus autem illam stultitiam deridet. Colligite, colligite magnos aceruos: ego autem sufflabo in vestras diuitias, vt euanescant, vel saltem nihil vobis prosint ad vsum. Sic etiam date operam generandæ soboli, etiamsi quis decem vxores inducat, vel passim scortetur, manebit tamen sterilis. Sic videmus iustam pœnam sumi de profanis hominibus, vbi suis cupiditatibus indulgent: quia scilicet promittũt sibi lætum exitum, Deus autem ex opposito maledictionem suam denuntiat. Postea addit, *Dereliquerunt Dominum ad custodiendum*: hoc est, ne ipsum custodiant vel seruent. Hìc fontem & præcipuam causam omnium malorum ostendit Propheta, quòd scilicet Israelitæ à vero Deo, & eius cultu defecerint. Etsi enim retinebant nomen Dei, imò audacter solebãt obiicere Prophetis se esse filios Abrahæ, & electos à summo Deo, tamen dicit ipsos esse apostatas. Quare? quia quisquis Deo fidem seruat, ille etiam continet se sub custodia verbi eius, & ita non vagatur post sua figmenta: Israelitæ autem sibi quiduis permiserant. Quum ergo certum sit excussum fuisse ab ipsis Legis iugum, non mirũ est quòd Propheta dicat recessisse à Domino. Sed notanda est cõfirmatio illius sententiæ, Quòd scilicet nemo potest constanter seruare Deo fidẽ, nisi qui obseruat eius verbum, vel manet sub eius custodia. Nunc pergamus.

11 Scortatio, & vinum, & mustum auferent cor: (*alij vertunt, occupant cor.*)

Verbum לקח significat Tollere: & posset etiam tolerabilis esse sensus, quòd scilicet vinum & scortatio cor possideant, sed ego simplicius interpretor pro Auferre. Non est autem generalis sententia, vt magna pars fingit. nam putant esse quasi prouerbiale dictum, quòd scortatio & vinum priuent homines recto sensu & intelligentia. Ego autem non dubito restringi ad Israelitas, acsi diceret Propheta ipsos carere recto sensu, & esse similes brutis animalibus, quia ebrietas & scortatio illos infatuarunt, vel fascinarunt. Iam possumus vtrunque metaphoricè accipere, vt scortatio sit superstitio, & etiam ebrietas. Videtur tamen aptius esse ad contextum, quòd Propheta hìc exprobret Israelitis petulanter ipsos proiicere omnẽ doctrinam, quia nimis dediti sunt suis voluptatibus, & nimis etiam sunt saginati. Quia ergo Israelitæ & omni copia bonorum ditati erant, & etiam diffluxerant in fœdas delicias, ideo dicit Propheta ipsos carere sensu: & hoc vt plurimùm fieri solet. Ego itaque nõ tractabo hìc fusius de ebrietate & scortatione. Hæc quidem vera sunt, siquis addictus est scortationi, priuari & modestia & recto sensu: vinum etiam esse quasi virulẽtum, quia semper venenum admixtũ est, vt ille dicebat: & terra, vbi videt sanguinem suum sorberi intemperãter, vlciscitur homines. hæc omnia vera sunt: sed videndum est quid voluerit Propheta. Quemadmodum aũt dixi, simpliciter dirigit sermonem ad Israelitas, & dicit, ideo tam esse fatuos & demẽtes, quia Dominus nimis liberaliter ipsos tractauerit. Nam, vt diximus, tunc Regnũ Israelis valde opulẽtum erat, & refertum omne genus deliciis. Hoc ergo ipsum nunc disertè perstringit Propheta: Vnde fit vt sitis tam socordes, vt nulla iam sit in vobis rectæ intelligentiæ gutta? nempe quia crapulæ dediti estis, hoc est, quia apud vos nimis larga bonorum omnium copia abundat, hinc fit etiam vt diffluant omnes in suas delicias. Hæc igitur vobis cor auferunt. In summa hìc Deus intelligit suis beneficiis abusos fuisse Israelitas, quia scilicet lautitiæ ipsos excæcauerint. Hæc summa est: nunc pergamus.

12 Populus meus in ligno suo interrogat (*vel lignum suum consulit*) & baculus eius respondet ei (*ad verbum, respondebit, sed significat actum continuum*) quia Spiritus fornicationum decepit, & fornicati sunt à Deo suo *à subtus Deo suo. hoc est, ne amplius subiecti sint Deo vel pareant.*

Hìc Propheta Israelitas appellat Dei populum, non honoris causa, sed potius vt augeat crimen: quia eò magis detestabilis fuit populi perfidia, quòd quum electus esset, potuit ita cœlestem suum Patrem deserere. *Populus ergo meus*. Hìc subest tacita comparatio inter omnes alias gẽtes, & semen Abrahæ, quod Deus adoptauit. Hìc est scilicet populus ille quem volui mihi esse sacrum, quem ego mihi ex cunctis gentibus mundi assumpseram: erat hęreditas mea. Nũc populus iste, qui meus esse debuerat, consulit lignum suum, & baculus eius respondet. Videmus ergo grauem & seueram esse hanc exprobrationem, quum Dominus inęstimabile

ſtimabile illud beneficium commemorat, quo dignatus fuerat filios Abrahæ. Sic hodie grauior erit noſtra culpa, niſi maneamus in puro Dei cultu, poſtquam nos ſibi aſciuit, & voluit ſibi eſſe in peculiarem gregem. Imò Papiſtis idem poteſt obiici quod videmus obiectum fuiſſe Iſraelitis: nam ſimulatque naſcuntur illic infantes, Dominus eos inſignit ſacro Symbolo Baptiſmi. Sunt ergo Dei populus aliqua ex parte. Interea videmus quàm craſſæ & fœdæ ſuperſtitiones illic graſſentur: nihil eſt illis ſtupidius. Turcæ ſaltem & Saraceni præ illis ſobrii ſunt. Quantum eſt igitur iſtud flagitium, & quàm turpe, quòd Papiſtæ, qui iactant ſe eſſe populum Dei, ita poſt ſuas amentias feruntur? Iam dicit Propheta Iſraelitas *Conſulere* lignum ſuum, vel ſciſcitari in ligno. Non dubium eſt quin hic eos accuſet, quòd transtulerint veri & vnici Dei gloriam ad ſua idola, vel deos fictitios: Conſulunt, inquit, lignum ſuum, *& baculus* reſpondet illis. Videtur tamen in ſecundo membro alludere ad cæcos: quemadmodum ſi cæcus baculum ſuum interroget, ita dicit Iſraelitas petere conſilium à ligno ſuo & baculo. Quidam putant hic notari ſuperſtitiones quæ tunc in vſu fuerunt. Scimus augures vſos fuiſſe lituo: & credibile eſt etiam in Oriente diuinos adhibuiſſe vel baculum, vel aliquid tale, quum ſuas incantationes peragerent. Alii allegoricè exponunt has voces, quaſi lignum ſit falſa religio: baculus autem ſignificet impios Prophetas. Sed ego libenter in ſimplicitate maneo. Mihi ergo videtur magis probabile quod iam attuli, nempe hic damnari Iſraelitas, quòd conſuluerint lignum, id eſt, mortua idola vnius Dei loco. Hoc enim perinde eſſe, acſi cæcus conſilium à baculo ſuo petat: baculus autem caret omni ratione & ſenſu. Eſt quidem vſus aliquis baculi, ſed in alium finem. Et ita non modò per contemptum, ſed ironicè Propheta deridet eorum ſtultitiam, qui conſulunt deos ligneos, & lapideos, quia tantundem hoc valet acſi quis baculum haberet pro ſuo conſiliario. Iam ſubiicit, *Quia ſpiritus fornicationum decepit.* Hic rurſus crimē exaggerat Propheta, quòd ſcilicet Iſraelitis non debeat tantùm imputari mediocris culpa. Dicit enim prorſus fornicationi eſſe deditos, *Spiritus* ergo *Fornicationum decepit*: perinde eſt acſi quis inflammatus ſua libidine rueret: quemadmodum videmus brutos homines ferri interdum cæco & pudendo impetu, quia iam ablatum eſt diſcrimen omne ex oculis, nullus eſt delectus, nullus pudor. Ergo quoniam interdum ſolet homines abripere tantus feruor libidinis, vt nihil diſcernant, ideo Propheta, quò plus ignominiæ incutiat populo ſuo, dicit illum ſimilem eſſe ſcortatoribus, qui amplius non iudicant, qui non retinentur vllo pudore. *Spiritus* ergo *fornicationum decepit.* Sed quia tam frequenter occurrit hæc ſimilitudo, ego non longius inſiſtam. *Scortati ſunt*, inquit, *ne pareant Domino.* Non dicit ſimpliciter, A Deo ſuo: ſed dicit, מתחת: *Scortati ſunt* ergo, *ne amplius Deo obtemperent*, vel maneant ſub eius obſequio. Iam hinc colligere licet quæ ſit ſpiritualis noſtra caſtitas: nempe ſi Deus nos verbo ſuo gubernat, ſi non egredimur huc & illuc, neque temere delabimur ad noſtras ſuperſtitiones. Si ergo manemus ſub imperio Dei noſtri, & in illum quaſi defixis oculis reſpicimus, tunc caſtè ſeruamus illi fidem. Sin verò ad idola delabimur, tunc ſcortamur à Deo noſtro. Nunc pergamus.

13 Super capita montium ſacrificabunt (*id eſt ſacrificant*) & ſuper colles adolent ſuffitum, ſub quercu, & ſub platano, & ſub tilia (*alii* אלה *vertunt Therebintum: ſed ego non laboro*) quia bona vmbra eius: propterea filiæ veſtræ ſcortabuntur, & nurus veſtræ adulteræ erunt.

14 Non viſitabo ſuper filias veſtras, quia ſcortatæ ſint, & ſuper nurus veſtras, quia adulteria commiſerint: nam ipſi cum meretricibus diuidunt ſe (*ſeparant ſe cum meretricibus*) & cum ſcortis ſacrificant: & populus non intelligens (*non intelligit, ad verbū: ſed debet verti, Populus qui non intelligit*) corruet (*alii vertunt, erit peruerſus,* ילבט.)

Hic Propheta clarius oſtendit qualis fuerit illa fornicatio cuius nuper dānauit populū: nempe quòd Deum coluerint ſub arboribus, & in ſuis excelſis. Hoc ergo exegeticū eſt: quia definit Propheta quid prius intellexerit per verbum Scortandi. Et hæc admonitio apprime vtilis fuit, imò neceſſaria. Scimus enim non libenter cedere homines, præſertim vbi colorem aliquem poſſunt obducere ſuis peccatis: quemadmodum ſuperſtitioſi, vbi Dominus

coarguit peruersos & vitiosos ipsorum cultus, statim fremunt, & etiam pleno ore litigant. Quid? an hoc scortari censebitur, si nos Deum colimus? Quicquid enim faciunt zelo inconsiderato, putant hoc reprehensione carere. Sicuti hodie Papistæ extra cōtrouersiam statuūt omnes cultus suos placere Deo. Nam etiam si nihil sit fundatum in verbo eius, bona tamen illa intentio (vt loquūtur) illis satis superque est ad excusationem. Ergo superbè Deo obstrepere audent, quoties damnat ipsorum corruptelas & abusus. Talis etiam superbia haud dubiè ab initio grassata est. Ergo necesse habuit Propheta palàm & disertè Israelitis ostendere, quamuis se putarent pio zelo & bona intentione colere Deum, ipsos tamen scortari. Hæc, inquit, vestra scortatio est, quòd sub arboribus sacrificatis. Quid? an non hoc semper laude dignum fuit sacrificia offerre, & suffitum facere Deo? Tale autem consilium Israelitis fuit: Quid causæ est cur Deus tantopere excādescat? Fingamus ipsos fuisse errore lapsos: cur tamen Deus non tolerat hanc præposteram intentionem, quæ tegitur honesto & specioso zelo, quemadmodum dictum fuit? Sed Deus hic acriter increpat Israelitas, quāuis prætexerēt bonum zelum, & quamuis etiam fucarent ementito titulo cultus Dei, omnes suas superstitiones: hoc nihil aliud est quàm scortari, inquit. Dicit, *Super cacumina montium sacrificant, & super colles suffitum offerunt, sub quercu, & platano, & tilia.* &c. Videtur in speciem hoc fuisse laudabile in Israelitis, quòd pluribus locis erexerint altaria: nam potuit hæc frequētia templorum eos magis accendere ad cultum Dei. Quemadmodum Papistæ, quum replent templa picturis, dicunt vbique occurrere Dei memoriam quocunque vertamus oculos, & hoc esse plusquam vtile: sic etiam videri posset fuisse pium exercitium, quòd in collibus, & super cacumina montium, & quòd sub vnaquaque procera arbore Israelitæ erigerent aliquem Dei cultum. Sed Deus hoc totum repudiat, non vult hac ratione coli: imò videmus ipsum grauiter excanduisse: dicit hoc modo violari fidem sibi datam: dicit populum suum fœdè scortari. Quanquam hæc Prophetæ doctrina hodie parum est plausibilis mundo, vt vix decimus quisque eam amplectatur: tamen frustra litigabimus cum Spiritu Dei. Ergo nihil satius est quàm audire iudicem nostrum. Pronuntiat autem omnes fictitios cultus, quanlibet specioso fuco ornentur, esse adulteria, & scortationes. Hinc etiam colligimus bonam intentionem, de qua tantopere sibi placent Papistæ, esse matrem omnium scortationum, & omnis fœditatis. Quare? Nam sacrilegium est discedere à verbo Domini: Deus autem præceperat sibi offerri tam sacrificia quàm suffitus, sed non alibi quàm Ierosolymę. Transgressi sunt Israelitæ illud mandatū. Atqui pluris est obedientia Deo, quàm omnes victimę, sicuti dicit illo 15. cap. 1. Samuelis. Et excludit etiam disertè Propheta illud figmentum, in quo blandiri sibi solent impii & hypocritæ: *Bona*, inquit, *fuit vmbra eius*: hoc est, placuerunt sibi in talibus figmētis: sicuti Paulus dicit speciem sapiētiæ esse in hominum inuētis & legibus. Quum ergo homines suscipiunt cultus voluntarios, ἐθελοθρησκείας vocant Græci superstitiones: sed nihil aliud sunt quàm voluntarii cultus. Quum ergo homines hoc vel illud in honorem Dei agendum suscipiunt, species sapientiæ illic refulget: sed coram Deo mera est abominatio. Hoc perstringit disertè Propheta, quum dicit bonam fuisse vmbram vel platani, vel quercus, vel tiliæ: quia scilicet imaginati sint impii & hypocritæ cultum hunc probari Deo, & se superare Iudæos, qui tantùm vno in loco Deum colebant. Terra nostra plena est altaribus, vbique memorialia Dei sese offerunt. Quum ergo putarent se adeptos esse summam gloriam tali frequentia altarium, dicit Propheta bonam quidem esse vmbram, sed placere tantùm scortatoribus, qui turpitudinem suam non agnoscunt. Postea subiicit, *Propterea filiæ vestræ scortabuntur, & nurus vestræ adulteræ erunt: ego non visitabo super filias vestras & nurus.* Quidam exponunt hunc locum, acsi diceret Propheta, dum aberant parentes, hac occasione filias ipsorum & nurus fuisse scortatas. Quemadmodum hodie nulla est maior licentia in lenociniis, quàm in votiuis peregrinationibus. Nam si qua velit liberè scortari, vouebit aliquam peregrinationem: adulter præsto est qui se offerat comitem. Deinde si maritus etiam tam stultus est vt cursitet huc vel illuc, interea vxori licentiam scortandi concedit. Deinde scimus etiam dum extraordinariis horis conueniunt multæ mulieres in templa, & habent priuatas suas Missas, illic esse latibula, sub quibus omne genus flagitii perpetrent. Videmus ergo hoc esse nimis tritum. Sed sensus Prophetæ alius est. Deus enim pœnam hic denuntiat, de qua Paulus disserit 1. ad Romanos cap. Quemadmodum homines, inquit, transtulerunt gloriam Dei in res mortuas, ita etiam Deus conicit ipsos in sensum reprobum, vt nihil scilicet iudicent, vt se proiiciant ad omnem turpitudinem: imò prostituant sua ipsorum corpora. Sciamus ergo vbi non præstatur iustus & debitus honor Deo, meritò sequi hanc vindictam, quòd homines opprobriis teguntur. Quare? quid enim æquius, quàm vt Deus sit vindex suæ gloriæ? Eam homines corrumpunt & adulterant. Cur ergo illis maneret vllus honor? cur non potius eos in extremas quasque ignominias

Col. 2. d. 23.

Rom. 1. d. 28.

Deus submergeret? Sciâmus ergo hanc iustam esse pœnam, vbi grassantur adulteria, vbi etiam sequuntur promiscuæ libidines & vagæ. Qui ergo non colit Deum, ille habebit domi & vxorem adulteram, & filias putida scorta, quæ liberè scortentur, & ille etiam nurus habebit adulteras: non quòd tantùm de euentu loquatur Propheta, sed potius ostendit qualem vindictam sumpturus sit Deus. Scortabuntur igitur filiæ vestræ, & nurus vestræ adulteræ erunt: *Et non visitabo super filias vestras & super nurus vestras*: hoc est, Ego non corrigam hęc flagitia: volo enim vos esse expositos dedecori. Nam valere semper debet illa sententia, Qui me honore affecerit, hunc ego honore afficiam: & qui vilipendet nomen meum, hunc ego contemptibilem reddam & probrosum. Negat igitur Deus se pœnam sumpturum de sceleribus, quia volet hoc modo punire impios, à quibus corruptus fuerat cultus suus. Dicit, *Quia ipsi cum meretricibus se diuidunt*. Quidã verbum hoc פרד exponunt, Diuidunt maritos ab vxoribus: sed Propheta haud dubiè intelligit ipsos diuidi à Deo: quemadmodum si mulier à marito suo desciscat, & se subiiciat adultero. Allegoricè igitur, vel saltem metaphoricè hoc verbum accipit Propheta: & est causæ redditio, quam non intelligunt qui literaliter accipiunt hoc de adulteriis: & eorum error satis refellitur proximo membro, vbi dicit, Cum scortis sacrificant. Hoc est igitur diuortium illud cuius meminit, nempe quia sacrificant: quod fieri non poterat, quin Deo fidem datam violarent. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum: *Non vlciscar*, inquit, scortationes & adulteria in vestris familiis. Quare? volo enim vos esse probrosos, nam priores scortati estis. Sed mutatio est personæ. Hoc etiam tenendum est: debuerat enim potius prosequi vno contextu in secunda persona sermonem: Quia vos separati estis cum meretricibus, & statis cum scortis: debuerat hoc modo loqui: sed quasi per modum indignationis sermonem aliò conuertit: Isti, inquit, scortati sunt: acsi eos iam alloquio non dignetur. Scortati sunt igitur cum meretricibus. Per *Meretrices* haud dubiè intelligit corruptelas quibus peruersus fuerat Dei cultus, etiam per scorta: *Sacrificant cum scortis*: inquit, hoc est deficiunt à vero Deo, & permiscent se pollutionibus quibuslibet: hoc autem est scortari: quemadmodum si quis relicta vxore, vel si qua mulier relicto marito proiiciat se ad fœdam libidinem. Non est autem nouum vel insolens puniri peccata nouis peccatis. Præsertim tenenda est illa Pauli doctrina, quòd scilicet Deus, vt est vltor gloriæ suæ, sic coniiciat homines in sensum reprobum, & sinat operiri multis ignominiis: quia scilicet non potest ferre, dum ipsi conuertunt gloriam eius in ignominiam, & veritatem in mendacium. Postea addit, *Et populus non intelligens corruet*. Qui verbum לבט accipiunt pro Peruerti, intelligunt reddi perplexum: & sensus ille non malè quadrat. *Populus* ergo *Non intelligens ac perplexus erit*: acsi diceret, nullam tenebit rectam viam. Sed significat etiam hoc verbum Impingere & cadere sæpius: & quum sensus hic receptior sit, libenter amplector. *Populus* ergo *non intelligens corruet*. Hic concludit Propheta nullius momenti fore ignorantiæ prætextum coram Deo: quemadmodum hypocritæ solent ad extremum huc confugere: dum vident se omni ratione destitui, confugiunt ad hoc asylum: Atqui putabam me rectè facere: ego deceptus sum: sed esto, error hic est tolerabilis. Propheta hìc denuntiat vanas & fallaces esse has excusationes: quia populus qui non intelligit, corruet: idque meritò. Vnde enim illa inscitia in populo Israelitico, nisi quòd sponte clauserunt oculos ad lucem? quemadmodum prius dictum fuit. Quum ergo homines ita velint sponte cæcutire, non mirum est si Dominus tradat illos in vltimum interitum. Quòd si nunc sibi blanditias faciunt ex errore suo, quemadmodum iam dixi, Dominus illam falsam confidentiam discutiet, & iam verbo suo discutit. Quid ergo restat? nempe vt sapere discamus ex eius verbo, quia hæc nostra est sapientia & intelligentia, vt dicit Moses 4. capite Deuteronomii.

1. Sam. 2. g. 30

Rom. 1. d. 24

PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quando natura tam propensi & faciles sumus ad omne errorum genus, ad tot superstitionum & tam multiplices formas, Satan etiam non desinit nobis insidiari, & tot laqueos nobis tendit: da inquam, vt verbi tui doctrina sic custodiamur sub obsequio tuo, ne vnquam deflectamus huc vel illuc ad dextram vel sinistram, sed maneamus in puro cultu quem nobis præscripsisti, vt ita syncerè possimus testari te verũ nobis esse Patrẽ, quũ scilicet manebimus sub præsidio Filij tui vnigeniti, sicuti nobis datus est abs te pastor & gubernator vsque in finem. Amen.

15 Si scortaris, tu Israel, ne offendat Iehudah: ne veniatis Gilgal, & ne ascendatis Beth-auen, & ne iuretis, Viuit Iehoua.

Hîc Propheta conqueritur etiam Tribum Iehudah infectam fuisse superstitionibus, quum tamen Dominus mirabiliter eam sibi integram ab eiusmodi pollutionibus seruasset. Comparat Israelē cum Iehudah: acsi diceret, Quòd Israel scortatur, non mirum est: pridem excussit omne iugum, & defectio eius satis nota est: sed quòd Iudæi etiamnum prolabi incipiunt ad eadem flagitia, hoc non est tolerabile. Nūc ergo tenemus quorsum ista comparatio pertineat. Scimus ex quo Iarobeam decem Tribus ad se traxit, corruptum fuisse Dei cultum: quia vetiti sunt Israelitæ ascendere Ierosolymam, & sacrificia illic offerre Deo ex præscripto Legis. Interim erecta sunt altaria quæ meræ erant corruptelæ diuini cultus. Hoc iam per multos annos durauerat. Dicit igitur Propheta Israelem instar putidi scorti carere omni pudore, neque id esse mirum, quia Dei timorem abiecerit: sed quòd Iehudah etiam simul cum Israele desereret syncerum Dei cultum, hoc Propheta deplorat, *Si ergo tu Israel scortaris, saltem ne Iehudah delinquat*. Hîc videmus primò quàm difficile sic intactos manere ab omni macula, qui permixti sunt pollutionibus & inquinamentis: quemadmodum si quis inter Papistas versetur, vix poterit se integrum seruare Domino, quia etiam vicinia ipsa contagionem affert, quemadmodum videmus. Israelitæ distincti erant à Iudæis, & tamen videmus corruptos fuisse Iudæos eorum morbis ac vitiis. Nihil enim procliuius est quàm relinquere veram pietatem. Nam ingenita nobis est quædam peruersa libido comminiscendi falsos & impios cultus: & quisque in hac re erit sibi magister. Quid ergo fiet, si aliunde nos stimulet Satan? Caueant ergo sibi quicunque vicini sunt idololatris, ne quid pollutionum ab ipsis contrahant. Cæterùm, videmus non leuari eorum culpam qui rectè edocti sunt, si permisceant se cæcis & incredulis. Tunc Israelitæ, etiamsi adhuc iactarent nomen Dei, erant tamen alieni à pura doctrina, & fuerant diu in tenebris errorum demersi: nulla apud eos vigebat religio, imò nulla ferè liquida erat scintilla Diuinæ lucis. Iam accusat Propheta Iudæos, quòd ab Israelitis nihil differant, quibus tamen Deus ad illum vsque diem prætulerat facem. Noluerat enim extingui sanam doctrinam Ierosolymæ, neque in tota Iudæa. Quòd nihil proficiunt Iudęi in hoc singulari Dei beneficio, duplicat eorum culpam. Hæc ratio est cur nunc dicat Propheta, *Etiamsi scortetur Israel, tamen Iehudah ne offendat*. Dicit, *Ne veniatis in Gilgal, & ne ascendatis Beth-auen*. Hîc rursus designat superstitiones quibus Israelitæ vitiauerant purum Dei cultum: nempe quòd in Beth-el, & Gilgal erexerāt sibi templa, vbi fingebant se Deum colere. Quantum attinet ad Gilgal, scimus locum fuisse celebrem, quia transmisso Iordane, illic erectum fuerat monumētum miraculi. Et non dubium est quin populus semper exercuerit se in memoria tam insignis gratiæ: & locus etiam ille famam & honorificum nomen retinuerat in populo. Hoc per se non fuit reprehensione dignum: sed, quemadmodum solent homines peruertere suo abusu quicquid boni est, ita Iarobeam, vel quispiam ex eius successoribus, templum extruxit in Gilgal: quia iam occupati erant omniū ferè animi aliqua loci reuerentia. Si nullus fuisset loci delectus, non poterat tam facilè pellicere vulgi animos: sed quia iam inualuerat in illis opinio, locū esse sanctum, & id ob mirabilem traiectum populi, Iarobeam potuit facilius obtrudere illic vitiosum cultum. Nam quisque suis illecebris iam captus erat, quum fingeret locum illum magis placere Deo. Idem etiam dicendum est de Beth-el. Scimus impositum fuisse loco nomen à sancto Patre Iacob: quia Deus illic apparuerat, Terribilis est locus iste, hæc est ianua cœlorum, dicebat. Vocauit igitur locum Beth-el, hoc est domum Dei. Quum illic Deo sacrificasset Iacob, putarunt posteri hoc quoque esse probabile. Nam hypocritæ non expendunt quid præcipiat Deus, sed arripiunt tantùm patrum exempla, & instar regulæ sequuntur quicquid audiunt factum esse à patribus. Quia ergo nudis exemplis contenti sunt stulti homines, neque attendunt quid Deus exigat, ideo hîc Propheta inuehitur disertè contra vtrunque locum: nempe Beth-el, & Gilgal. *Ne veniatis in Gilgal*, inquit, *& ne ascendatis in Beth-auen*. Sed notanda est nominis mutatio qua vtitur Propheta: neque enim honorificè appellat locum illum Beth-el, sed dicit esse domum iniquitatis: & tamen illic Deus se patefecit seruo suo Iacob: hoc verum est: sed noluit stabilem esse sibi locum, noluit esse perpetuum altare illic: fuit visio temporalis. Si populus confirmatus fuisset in fide quoties auditum fuisset nomen illud, hoc quidem erat laudabile: sed desciscunt à vera fide, quia contemnunt certum Dei præceptum, & præferunt id quod factum fuerat ab vno homine, & quidem impulsi zelo præpostero. Non mirum est igitur quod Propheta laudem in vituperium conuertit, & negat amplius esse domum Dei, quæ fuit olim, sed esse domum iniquitatis. Iam tenemus genuinum Prophetæ sensum. Redeo ab obiurgationem qua vtitur contra Iudæos. Exprobrat quòd relicto legitimo altari cursitent ad prophana loca, & appetant illos extraneos cultus, qui tamen hominum arbitrio vel libidine cōficti erāt.

1. Reg. 12. f. 28

Gen. 28. d. 27

Quid vobis cum Gilgal vel Beth-el, inquit? nonne Deus vobis Sanctuariũ proposuit Ierosolymæ? cur non eum illic colitis, quò vos ipse inuitat? Videmus ergo subesse antithesin inter Beth-el & Gilgal ab vna parte, ab altera verò templum, quod mandato Dei Ierosolymæ in monte Sion extructum erat. Cæterùm, hæc obiurgatio etiam hodie in multos competit. Si prudenter reputamus statum nostri seculi, Papistæ Israelitis sunt similes: est enim satis nota eorum apostasia: nihil apud ipsos sanum est: sed tota religio eorum est putrida: sũt illic meræ corruptelæ. Iam quia Dominus nos sibi peculiariter elegit, videndum est ne secum nos attrahant & implicent: & est semper timenda contagio, quemadmodum diximus: quia nihil facilius est, quàm nos infici eorum vitiis, vt ingenium nostrum semper ad vitia procliue est. Deinde monemur etiam quàm stulta sit & friuola eorum excusatio, qui Patrum exemplis contenti, verbum Dei prætereunt, & putant se omni regula solutos esse, quia sequantur sanctos Patres. Iacob enim dignus imitatione fuit inter alios: & tamen quid valuerit prætextus ille, quum dicerent posteri se Deum colere in Beth-el, colligimus ex hoc loco. Sciamus ergo non aliud nobis certum esse, quàm vbi obtẽperamus mandato Domini, neque quicquam tentamus arbitrio hominum, sed tantùm sequimur quod ille iubet. Præterea notandum est, non extenuari crimen, si res à bona & probabili origine profectæ sint, si tamen hodie apparet esse peruersas. Exempli gratia: Papistæ hunc clypeum subinde opponunt, vbi coarguũtur eorum superstitiones: Atqui hoc natum est ex bona causa. Sed quale est hoc? Si ergo iudicium facere oportet ex præsenti vsu, videbimus esse impiam abominationem, quod excusant prætextu bonæ & sanctæ originis. Ita in Baptismo videmus quàm varias & multiplices corruptelas admiscuerint. Baptismus quidem ab institutione Christi profectus est: sed non licuit hominibus tot additamentis eum corrumpere. Non excusat igitur origo Baptismi Papistas, sed potius duplicat eorum crimen: quia sacrilega audacia contaminarunt quod Filius Dei instituerat. Sed in Missa eorum multo plus est flagitii. Missa enim, vt scimus, nihil habet commune cum sacrosancta Cœna Domini. Saltem manent aliquæ Baptismi reliquiæ: sed Missa nullo modo accedit ad sacram Christi Cœnam. Iactant tamen Papistæ esse eius loco. Obrepserit sanè, idque Satanæ astutia, & malitia etiam vel prauitate hominum: interim principium qualecunque fuerit, non delet extremam ignominiam quæ in Missa apparet: quia illi abolent vnicum Christi sacrificium, vt satis notum est: trahũt ad sua figmenta expiationẽ, quæ petenda erat à morte Filii Dei. Et non tãtùm hic cum Papistis certamen nobis est, sed cum nebulonibus istis, qui iactant se Nicodemitas. Nam isti quoque negant se ideo accedere ad Missam, quia deferant aliquid reuerentiæ Papistico figmento: sed quia dicunt illic proponi memoriam Cœnæ Christi, & mortis eius. Si Beth-el potuit olim conuerti in Beth-auen, hodie quid erit Missa? Ergo semper videndum est, vt quicquid Dominus instituit, maneat in sua puritate, neque degeneret: alioqui vt dictum est, semper rei impiæ audaciæ erunt qui mutauerint veritatem in mendacium. Nunc tenemus quorsum pertineat, & in quem vsum accommodanda sit hæc doctrina Prophetæ. Tandem subiicit, *Et ne iuretis, viuit Iehoua.* Videtur hìc dãnare Propheta quod per se rectum erat. Iusiurandum enim professio est ac testimonium pietatis, præsertim vbi purè homines iurant. Atqui hæc forma quam Propheta attingit, omni vitio caret. Cur ergo non patitur Deus iurare per nomen suum, & quidem sancto modo? nempe quia vult solus regnare, nec sustinet misceri idolis. Quis enim consensus Christo cum Belial? inquit Paulus. Quomodo conueniet lux cum tenebris? Ita Deus nullum consensum cum idolis admittit. Hoc clarius exprimitur ab altero Propheta, nempe Zephania, quum dicit, Perdam eos qui iurant in Deo viuo, & iurant in Rege suo. Deus enim præcipit nominatim vt iurent fideles per suum vnius nomẽ, Deuter. 5, & aliis locis. Deinde vbi de vero pietatis cultu agitur, ponitur hęc formula, Iurabũt, viuit Dominus. Cæterùm, vbi inuoluunt nomẽ Dei peruersis suis figmentis homines, hoc nullo modo est tolerabile. Hãc ergo perfidiam Propheta nunc taxat, *Ne iuretis, viuit Iehoua*: acsi diceret, Qui fit vt audeãt isti homines sumere nomen Dei, quum tamẽ se prostituant idolis? Deus enim nomen suum accommodat tantùm populo suo. Vsurpãt enim fideles quasi precario Dei nomen in iuramentis. Nisi Dominus hoc iuris nobis cõcederet, certè esset sacrilegium: sed mutuamur Dei nomẽ eius permissu: verum est, si quidem seruamus illi fidem, si manemus sub eius obsequio. Cæterùm, si colimus alienos deos, iam nihil nobis cum eo commune, sed aufert priuilegium quod dederat. Dicit ergo, Posthac ne permisceatis verũ & vnicum Deum cum idolis. Neque enim hoc ferre potest, sicuti etiam Ezech. 20. cap. dicit, Ite, colite idola vestra: ego repudio omnes cultus vestros. Dominus illic grauiter irascitur dum videt offerri sibi sacrificia. Cur istud? nempe quia species erat pollutionis, quũ profiterentur Iudęi se ipsum colere, deinde transibãt ad impias superstitiones. Nunc ergo tenemus sensum huius versus. Sequitur:

2. Cor. 6. d. 15

Soph. 1. b. 5.

Ierem. 4. a. 2.

16 Quia sicut iuuenca indomita, indomitus Israel: nunc pascet Iehoua quasi agnum tenerum: (nam כלבש proprie significat Agnũ tenerũ. hoc est, qui adhuc est anniculus: איל autem vocant arietem qui annum vnum excessit.) in loco spatioso.

Hic comparat Propheta Israelem iuuencæ indomitę. Alii vertunt iuuencam errantem. Possemus etiam vertere lasciuam. Aliis autem videtur magis exprimi defectio, quòd scilicet recesserit à Deo, vel declinauerit: sed similitudo non tam esset apposita. Vertunt illi, Sicut iuuenca declinans, vel quæ recesit. Malo igitur petulantem vel lasciuam vertere. Et correctio, quæ subiicitur, optimè congruit, *Nunc Dominus pascet eos quasi agnum tenerum in loco spatioso*, vt statim videbimus. Hoc primo loco tenendum est, Israelem conferri iuuencæ, & quidem lasciuæ, quæ scilicet non potest vel in stabulo manere quieta, vel iugo assuescere: ideo subiicitur, *Nunc Dominus pascet eos quasi agnum in loco spatioso*. Duplex potest esse huius membri sensus: Vel quòd Dominus relinquet eos in suis lautitiis, vt sese ingurgitent quoad tulerit libido, atque expleuerint suam ingluuiem. Et hæc formidabilis est pœna: vbi scilicet Dominus non compescit hominum intemperiem, sed patitur eos proteruire sine vllo fine, & modo. Quidam ergo ita hunc locum accipiunt, *Nunc pascet Deus tanquam agnum*: hoc est, quasi pecudem iudicio carentem: idque *In loco spatioso*: id est, in vberrimo agro, & qui victus copiam ad satietatem vsque suppeditet. Sed videtur potius aliud sentire Propheta, quòd scilicet Dominus sic dissipabit Israelem, vt sit quasi agnus in loco spatioso. Scimus hoc proprium ouibus esse, vt se contineant sub pastoris custodia: & ouis, si in solitudinem abacta fuerit, balatu suo declarat se esse timidam, & quasi pastorem suum & gregem quæritat. Denique ouis non est animal solitarium: & ista est ferè pars victus ouibus & agnis, vt simul pascant, & quidem sub vnius hominis oculo, cui se putant esse curæ. Nunc apparet elegantissima allusio. *Sunt*, inquit Propheta, *quasi iuuencæ indomitæ*, quia lasciuiunt, vt nullus campus sufficiat eorum proteruiæ, quemadmodum si iuuenca vellet occupare totum agrum. Talis igitur, inquit, & tam importuna est inobedientia huius populi, vt non amplius possint aliter durare, quàm si cuique detur locus spatiosus. Dabo igitur locum spatiosum, sed longè in alium finem, nempe vt quisque eorum sit quasi agnus, qui circunspiciat, & non videat vllum gregem cui se associet. Hoc factum est quum terra fuit nudata suis cultoribus: neque enim tunc habitabat tanta populi frequentia. Nam abductæ fuerunt primò quatuor Tribus, sicuti antè dictum fuit: & cœperunt tunc esse quasi agni in loco spatioso, quia Deus expauefecit eos terrore hostili. Postea residua pars populi vel dispersa vel in exilium tracta est. Erant igitur similes agnis, & quidem in loco spatioso, quum essent in exilio. Nam tametsi erant inclusi tuguriis, & conditio eorum modis omnibus angusta erat, tamen erant in loco quasi deserto: quia vix alius aliũ aspicere audebat, & quasi vastitas & solitudo occurrebat eorum oculis quocunque ipsos verterent. Videmus ergo quid velit Propheta, *Sunt similes iuuencæ indomitæ*, inquit, vel lasciuæ: ego mansuefaciam eos, vt sint similes agnis: & postea dispersi pauebunt tanquam in deserto, quia scilicet nullus erit grex ad quem accedant. Pergamus.

17 Adiunxit se (*vel associauit*) idolis Ephraim: dimitte eum.

Hic Deus quasi tædio fessus iubet Prophetam quiescere: acsi diceret, Quandoquidem nihil proficio erga populum istum, cessandum est, tu desiste ab officio. Deus enim Hoseam præfecerat Israelitis in hunc finem, vt eos ad resipiscentiam adduceret, si quo modo essent sanabiles. Hoc fuit iniunctum Prophetæ munus à Domino, vt scilicet retraheret miseros homines & vagos ab errore, & colligeret rursus in obedientiam puræ fidei. Iam videt laborem Prophetæ irritum, & carere omni successu. Itaque, iam vt diximus, tædium concipit, & iubet Prophetã supersedere: *Dimitte eos*, inquit: hoc est, Nõ est quòd te amplius fatiges: ego remitto tibi laborem hunc, & nolo amplius etiam molestiam hanc sumere, quia prorsus sunt incurabiles. Nam quum dicit ipsos se idolis adiunxisse, intelligit non posse auelli ab illa pertinacia, in qua obduruerant: acsi diceret, ista est conspiratio quæ non potest corrigi. Et alludit ad coniugium illud cuius prius meminerat. Scimus enim Israelitas Deo fuisse coniunctos, quia eos sibi adoptauerat in sacrum populum: postea defluxerant ad impios cultus. Sed potuit tamen spes esse sanationis, donec prorsus affixi fuerunt suis idolis, & ita mordicus illis hæserunt, vt non possent abstrahi. Hanc societatem designat Propheta, quum dicit, *Associati sunt idolis*. Ponit autem Tribum Ephraim: quia scimus Reges ex ea fuisse ortos (Reges Israel dico) & exprobrat simul quòd Tribus illa indignè abusa fuerit benedictione Dei. Scimus Ephraim fuisse benedictum à sancto Iacob præ fratre suo maiori: & tamen

& tamen nulla erat ratio cur Iacob postponeret primogenitum, & præferret minorem natu, nisi quòd Deus suum beneplacitum illic ostendit. Minus ergo excusabilis fuit illa ingratitudo Ephraim, quum non modò à puro Dei cultu defecit, sed etiam polluit totam terrā: quia Iaroboam inuexit impias superstitiones. Fuit igitur ille fons omnis corruptelæ. Hæc ratio est cur Propheta nunc disertè nominet Ephraim. Quanquam satis trita est hæc loquendi forma apud Prophetas, vt scilicet per synecdochē totus Israel sub nomine Ephraim notetur. Hic autem locus notatu dignus est, vt attenti simus ad Dei obiurgationes, neque maneamus torpidi vbi nos excitat: quia ~~semper timendum~~ est ne momento nos reiiciat, vbi exanimatus fuerit nostra contumacia, vel tale conceperit fastidium, vt non dignetur nos amplius alloquio. Sequitur:

18 Putruit potus eorum: scortando scortati sunt: dilexerunt, Afferte, turpiter (*vel ignominiam* קלון) principes eius.

Hîc metaphoricè primùm dicit Propheta potum eorum putruisse: hoc est ita intemperanter fuisse proiectos ad omne scelus, vt omnia inter ipsos fœterent. Alludit autem Propheta ad turpem & belluinam crapulā. Nam ebriosi homines ita sunt vino dediti, vt pleno gutture fœtorem exhalent: nunquam satiantur potando, donec ructando proiiciant etiam vomendo fœtorem vini. Propheta ergo huc respexit. Non tamen loquitur de potu vini, hoc certum est: sed potius ebrietatem vocat illam effrænem licentiam quæ tunc regnabat in populo. Quum ergo sine pudore quiduis sibi permitterent, quemadmodum ebriosi homines videntur inexplebiles esse, vbi ita fuerunt addicti vino vt existiment summas delicias semper vinum in palato sentire, vel sorbere magnam copiam gutture, vel implere etiam ventrem suum: vbi ergo ebriosi homines huc venerunt, iam exhalant fœtorem vini. Hoc ergo intelligit Propheta, *Putruit*, inquit, *potus eorum*: hoc est, Nulla est in populo isto mediocritas peccandi: non iam vulgari modo vel vsitato Deum offendunt, sed prorsus sunt similes belluinis hominibus, quos nihil pudet assiduè ructare & vomere, ita vt offendant fœtore suo omnes obuios: tales sunt isti. Postea adiungit, *Scortando scortati sunt*. Est altera etiam similitudo. Scimus hactenus Prophetam de scortatione loquutum esse metaphorico sensu, quòd scilicet perinde Israel se prostitueret idolis, atque ita violaret datam vero Deo fidem. Prosequitur ergo nunc eandem metaphoram hoc loco, Scortando igitur scortati sunt. Duplici ergo nomine infamat eos & traducit, quòd scilicet pudorem omnem abiecerint: quemadmodum ebriosi, quos ita vinum delectat, vt euomant deinde cum magno fœtore crapulam suam. Iam comparat scortatoribus. Tādem dicit, *Dilexerunt, Afferte, turpiter principes eius*. Peculiariter hîc demonstrat Propheta in proceribus fuisse extremam peccādi licentiam: quia scilicet addicti erant muneribus. Scimus autem donis excæcari oculos sapientum, peruerti corda iustorum. Hoc autem consultò addidit Propheta, vt sciamus nullos tunc fuisse in populo, qui studerent remedium adhibere tot vitiis, quia scilicet ipsi proceres captabant prædam: nemo tenebat quorsum vocatus esset. Hinc factum est vt quisque impune sibi quiduis permitteret. Quare? nulli enim erant censores morum. Hîc videmus quàm miserè agatur cū populo, vbi nulli sunt qui suscipiant curam disciplinæ: vbi etiam ipsi iudices prædæ inhiāt, & nihil curant præter munera & diuitias: quia tunc etiam necesse est accidere quod hîc Propheta in populo Israelitico describit. *Dilexerunt* ergo *principes eius*, *Afferte*. De nomine קלון etiam dicendum est vno verbo, non simpliciter designare Hoseam quælibet munera, sed munera quæ possent ostendere publicam esse iuris nundinationem: acsi diceret, Iam ipsi iudices quum dicunt, Afferte: quum amant, Afferte: non habent discrimen vllum, & putant hoc sibi licitum esse, quia populus obduruit ad tale flagitium. Turpiter ergo & cum ignominia appetunt prædam.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie tua misericordia dignatus es nos colligere in Ecclesiam tuam, & circundare nobis cancellos Verbi tui, quibus nos contines in vero & recto numinis tui cultu: da inquam, vt maneamus quieti sub hac obedientia: & quanquam multis modis conetur nos Satan huc vel illuc abducere, & simus etiam natura tam propensi ad malum, tamen confirmati in fide, & sacro illo vinculo tecum vniti, constanter maneamus sub hac Verbi tui custodia, & ita adhæreamus Christo Filio tuo vnigenito, qui nos sibi in æternum adiunxit, vt nunquam etiam abs te vllo modo deflectamus, sed potius confirmemur in fide Euangelij eius, donec tandem in Regnum suum nos simul omnes recipiat, Amen.

19 Ligauit ventus eam in alis suis,& pudefient à sacrificiis suis. vel ligauit ventum in alis suis. Ambigua enim est locutio apud Hebræos. Atque vtrouis modo legas,genus verbi relatiuis non conuenit,quæ fœminina sunt:sed frequenter occurrunt eiusmodi exempla. Libera igitur erit optio.

Si placeat lectio prior, *Ligauit ventus eam in alis suis*: sensus erit, Turbo repentinus abripiet hunc populum,& ita pudefient à sacrificiis suis. Sic tempus verbi præteritum pro futuro accipitur. Quanquam possumus etiam legere in tempore præterito, acsi Propheta sermonem de re iam peracta haberet. Ventus ergo iam abripuit populum hunc: hoc est, videntur sibi egisse altas radices,& profundas in suis superstitionibus, sed iam Dominus permisit eos vento, qui eos ligatos teneat sub alis suis. Scimus autem alibi etiam tribui vento alas, Psalmo 104,& 18 etiam. Atque ita vno contextu fluet sententia, vt sit denuntiatio vindictæ. Altera similitudo vel metaphora aptissima erit, & bene quadrabit ad præsentem causam: quid nisi homines vana confidentia sursum animos tollerent, nunquam tanta audacia despicerent verbum eius. Dicuntur ergo ventum ligare in alis, qui gradus sui immemores, ventoso impetu ad volandum nituntur, & dum superbè se attollunt, nullam habent fulturam nisi in vento. Nunc pergamus.

CAPVT V.

1 Audite hoc Sacerdotes,& attendite domus Israel,& domus Regis auscultate,quia vobis iudicium,(*hoc est, iudicium in vos dirigitur*,) nam laqueus fuistis, hoc est, tanquam laqueus: subaudienda est כ nota similitudinis,& addenda ad nomen פח,fuistis ergo tanquam laqueus, in Mizppah,& rete expansum super Tabor.

Hìc rursus concionatur Propheta aduersus totum populum: sed præcipuè sermonem suum ad Sacerdotes & proceres dirigit: quia scilicet hinc prima erat malorum omnium origo, quòd Sacerdotes lucro intenti, Dei cultum negligebant: proceres etiam, vt antè vidimus, modis omnibus erant corrupti. Ergo Propheta hìc maximè in illos duos ordines inuehitur, & simul commemorat certa scelera quæ tunc in populo regnabant, & quidem Sacerdotum & procerum culpa. Sed priusquam vlterius prosequar sententiam Prophetæ, aliquid de verbis dicendum est. Vbi dicit, *Vobis iudicium est*: quidam exponunt, Vestrum erat facere iudicium: hoc est, tenere gubernacula, vt quisque officium suum prestaret. Iudicium enim loco rectitudinis accipitur: משפט significat Rectum ordinem, ideo putant hìc damnari Sacerdotes & proceres, quòd officio suo malè functi sint, quia scilicet nulla illis cura fuerit rectitudinis. Sed sensus ille nimis coactus est. Ego itaque non dubito quin hìc Propheta citet Sacerdotes & consiliarios Regis ad Dei tribunal, vt illic respondeant: quia scimus in primoribus regnare contemptum Dei. Securi igitur sunt, acsi immunes essent à iudicio, acsi soluti essent legibus, & omni ordine. *Vobis* igitur *iudicium est*: hoc est, Deus nominatim vos compellat, & denuntiat se fore vltorem contra vos, qui tā securè contemnitis iudicium eius. Quidam etiam מצפה accipiunt pro Specula: & ita vertunt, Laqueus fuistis loco speculæ. Sed refellitur eorum error secundo membro: statim enim sequitur apud Prophetam, *Rete expansum super Tabor*. Satis verò notum est Mizppah & Tabor fuisse altos montes, & propter suam altitudinem celebres ac famosos. Iam scimus vt venatio soleat in montibus exerceri. Non dubium igitur est quin hìc Propheta intelligat tam Sacerdotes quàm consiliarios Regis fuisse laqueis & retibus similes. Quemadmodum solent aucupes & venatores tendere retia sua & laqueos super montem Mizppah & Tabor, ita etiam populus irretitus fuit à vobis. Hic simplex est sensus verborum. Alii diuinant fuisse locatos illic à Regibus Israel latrones, qui interciperent Israelitas, si quos viderent ascendere Ierosolymam: quemadmodum nunc videmus vbique positas esse insidias, ne quis è Papatu huc commeet. Sed coniectura illa nimis est remota. Et iam exposui quidnam Propheta velit. Vtitur enim similitudine, vt diximus. Nunc redeamus ad summam doctrinæ: *Audite hoc*, inquit, *sacerdotes, & attendite domus Israel, & auscultate domus regis*, Complectitur quidem Propheta totum populum secundo loco: sed disertè sermonem suum ad Sacerdotes & consiliarios Regis conuertit: quòd prudenter notandum est: nam generalis quidem est huius capitis doctrina, vt postea videbimus: sed interim Propheta non temerè aggreditur ipsos principes, quia præcipuum crimen in ipsis residebat: quia scilicet Sacerdotes erant canes muti, imò populum abduxerant à puro Dei cultu ad falsas superstitiones: & tantum erat studium turpis quæstus apud eos, vt peruerterent Legem, & quicquid prius syncerum fuerat in populo illo. Non mirum est igitur quòd Propheta tametsi generalem doctrinam hìc tractet, quæ promiscuè in omnes ordines competit, tamen Sacerdotibus denuntiet iudicium, & Regis

gis consiliariis. Quantum ad Consiliarios spectat, illi etiam vt stabile esset regnum, approbauerant falsos & adulterinos cultus, quemadmodum prius dictum fuit: deinde sequuta etiam fuerant alia vitia. Et non dubito Prophetam hîc vnà cum superstitionibus taxare alias corruptelas, quas scimus tunc passim grassatas fuisse in populo, & de quibus antehac aliquid etiam dictum fuit. Porrò ad vehementiam hoc valet, quòd tribus verbis vtitur, *Vos Sacerdotes hoc audite*: deinde, *Domus Israel attendite*: postea, *Tu domus regis ausculta*: acsi diceret, frustra eos subterfugia captare, quia Dominus sumet de ipsis iudicium, quod nunc pronuntiat: sed interim dat illis locum & tempus resipiscentiæ, quum attentos ad hanc denuntiationem esse iubet. Docet autem hic locus ne Reges quidem ipsos eximi à communi doctrina, si velint censeri membra Ecclesiæ. Dominus enim sine exceptione omnes regere vult Verbo suo. Et hoc experimentum etiam capit obedientiæ hominum, si se verbo eius subiiciant. Quoniam autem Reges putant se exemptos esse communi hominum numero, Propheta hîc ostendit se mitti ad Regem & consiliarios eius. Eadem etiam ratio in Sacerdotibus valet: nam quia summa est illius ordinis dignitas, ideo omnibus seculis grassata fuit hæc impietas, vt putent Sacerdotes iam sibi quiduis licere. Ergo Propheta ostendit non ita in sublime euectos esse, quin Dominus emineat supra ipsorum capita cum verbo suo. Denique sciamus in Ecclesia, Dei verbum ita obtinere summum gradum, vt nec Sacerdotes, nec Reges, nec eorum consiliarii sibi priuilegium arrogent, acsi vita eorum non esset verbo Dei subiecta. Hic ergo insignis est locus ad stabiliendam authoritatem verbi Dei. Et ita videmus quàm putida sit hodie iactantia Cleri Papalis: nam obtendunt nobis Sacerdotii fucum, vbi verbum Dei obiicitur, acsi opprimerent splendore gradus sui totam Legem, omnes Prophetas, & ipsum Euangelium. Dominus autem hîc Verbum suum asserit contra omnes hominum gradus, & ostendit tam Reges quàm Sacerdotes cogendos esse in ordinē, vt Verbo pareant. Imò tenendum est quod prius dixi: quanquam peccasset totus populus, tamen specialiter hîc argui tam Reges quàm Sacerdotes, quia scilicet maiore pœna digni erant, quòd prauis exemplis corruperant totum populum. Ego, quum laqueis & retibus ipsos comparat, non restringo hoc ad speciem vnam: sed quia contagio totius populi prouenerat à Sacerdotibus, & consiliariis Regis, & Rege etiam ipso, ideo Propheta non abs re comparat ipsos laqueis, non tantùm quia superstitionum erant authores, sed quia iudicia peruerterant, & omnem æquitatem. Pergamus.

2 Et iugulando declinantes profundauerunt: ego autem correctio illis omnibus.

שחט significat Iugulare & mactare. Solet autem exponi hic locus de sacrificiis: & ego hāc sententiam non reiicio. Cæterùm si de sacrificiis loquutus est Propheta, non dubium est quin per ludibrium iugulationem vocauerit, ac si quis Templum vocaret macellum, & ipsa sacrificia, lanienam: sic etiam Propheta dicit, *Mactando & iugulando declinantes profundauerunt*: hoc est, declinando ad mactationes suas, prorsus obstinarunt animos, ita vt incurabilis sit prauitas eorum. Nam quum dicit profundè egisse, sensus est, fuisse ita addictos suis superstitionibus, vt non potuerint reduci ad sanam mentem, etiamsi sępius admoniti fuerint à Prophetis. Quanquam hoc verbum etiam aliud exprimit in Scriptura, nempe quòd homines sibi placeant in suis consiliis, & dum implicant suas rationes, putant se Deo posse illudere. Et hac metaphora Prophetæ vtuntur aduersus profanos Dei contemptores, quos etiam vocāt לצים, illusores. Illi enim dum homines fallunt, putant nihil sibi fore cum Deo negotii: vt videmus hodie & aulicos, & huiusmodi superbos homines sibi blandiri in suis fallaciis, & suauiter ridere nostram simplicitatem: quia scilicet existimant sapientiam secum natam esse, & quasi inclusam in suis cerebris. Sed nescio an hæc metaphora præsenti loco conueniat. Mihi simplicior ille sensus arridet, quem iam attuli, quòd scilicet obstinati fuerint Israelitę in suis superstitionibus, ita vt præfractè contemnerent omnia consilia, omnes admonitiones: imò vt petulantur etiam insurgerent contra omnem doctrinam. Sed singula verba notanda sunt, *Ad mactandum declinantes*, inquit, *profundi fuerunt*. Quum dicit declinasse ad mactandum, non dubium est quin distinguat falsos & extraneos cultus à vero cultu Dei, quem præscripserat Lege sua. Frequentia enim sacrificandi non potuit damnari neque in Israelitis, neque in Iudæis per se, sed declinauerant: hoc est, desciuerant à Legis præscripto. Quo igitur maiore studio sese occupauerunt in sacrificiis, & quo plures victimas obtulerunt Deo, prouocauerunt magis ac magis in se Dei vindictam. Videmus ergo Prophetam hîc quasi digito notare vitium quod reprehendit in populo Israelitico, nempe quòd non sacrificabant ex mandato Dei, & secundum Legis ritum: sed declinauerant, hoc est, sequuti fuerant sua figmenta: Hinc fit vt contemptim, vel etiam contumeliosè vocet ipsorum sacrificia mactationem, vel

iugulationem: Sunt carnifices, inquit, vel sunt lanii. Quid ad me, quòd cum magna pompa & splendore victimas suas adducunt? quòd vtuntur multis cæremoniis? Ego hoc totum repudio, inquit Dominus: est profana laniena: nihil ergo commune habent istæ mactationes cum cultu quem ego probo. Ergo vt sacrificia nostra Deo placeant, necesse est exigere ad regulam verbi ipsius. Obedientia enim, quemadmodum iam sæpius dictum fuit, melior est quàm omnes victimæ. Vbi autem sese homines transferunt ad falsos cultus, vel commentitios, iam nihil sacrum est vel acceptum Deo, sed est profana colluuies. Cæterùm, quemadmodum dixi, Propheta non tantùm accusat populum quòd declinauerit ad cultus peruersos, sed quòd in illis obstinatè defixus fuerit. Profundi fuerunt, inquit, in suis superstitionibus: quemadmodum prius dixit agglutinatos esse idolis, vt non possent ab illis auelli: sic etiam nunc dicit profundas egisse radices in sua malitia. Sequitur, *Et ego correctio illis omnibus*. Quidam existimant Prophetam in Dei persona minari Israelitis quòd Deus se vltorem fore pronunciet, quia populus adeò peruicaciter sequutus fuerit prauas superstitiones: Ego sedeo iudex in cœlo, neque patiar impunè vos elabi, quandoquidem ita obduruistis in vestra malitia. Sed rectius sentiunt qui putant hac circunstantia crimen magis augeri, quòd Deus per suos Prophetas non destiterit reuocare ad sanam mentem Israelitas, si quidem non fuissent prorsus desperati: *Ego fui illis correctio*: hoc est, Non est quòd excusent se lapsos errore & ignorantia: fuit enim peruicax obstinatio in illis: quia non cessaui illis rectam viam monstrare per Prophetas meos. *Ego* igitur *fui correctio illis omnibus*, sed non potui eos flectere: tam indomita fuit illa proteruia, vel potius rabies, qua ardebant post sua idola. Nunc ergo tenemus quod rectius è duobus existimo: sed adducam etiam tertium. Posset enim hìc Deus conqueri quod fastidio fuerit Israelitis: acsi diceret, Quum Prophetas meos misi, non passi sunt sese moneri, quia verbum meum illis nimis acerbum fuit: quemadmodum obiurgationes non facilè tolerantur ab hominibus. Scimus enim eos qui sibi malè conscii sunt, tamen non libenter audire vllam obiurgationem: quisque, vt sibi facit blanditias, ita vellet se ab aliis decipi. Quoniam ergo adeò teneræ sunt hominum aures & delicatæ, vt nullam reprehensionem placidè admittant, hic sensus non malè congrueret, *Ego fui illis omnibus correctio*: hoc est, doctrina mea ab ipsis reiecta fuit, quia scilicet nimium asperitatis in se habebat. Sed altera expositio quam secundo loco attuli, magis recepta est: ego tamen nolui omittere quod mihi videtur non minus consentaneum. Nunc liberum sit eligere, vel admittere ex his duabus expositionibus: vel quòd Dominus hìc excusationem erroris tollit Israelitis, quia scilicet non destiterit coarguere ipsorum vitia per suos Prophetas: vel quòd expostulet cum Israelitis, quia respuerunt verbum suum quasi nimis rigidum & asperum esset. Semper autem manebit summa hæc, populum Israeliticum non modò fuisse apostatam, quia defecit à legitimo Dei cultu ad suas superstitiones: sed fuisse contumacem & præfractum in sua malitia, quòd scilicet nullam doctrinam, nulla sana consilia admiserit. Pergamus:

1.Sam.15. c.22.

3 Ego cognoui Ephraim, & Israel non est absconditus à me: quia tu scortatus es Ephraim, pollutus est Israel.

Hìc Deus ostendit se non placari vanis excusationibus, quas hypocritæ obiectant, & quibus putant repelli ipsius Dei iudicium. Videmus quanta sit in multis socordia, vbi Deus ipsos accusat, & proponit in lucem ipsorum scelera. Nam inuoluunt se vanis & friuolis defensionibus: ita putant quasi impositum esse frænum Deo, ne amplius audeat ipsos vrgere. Hoc modo hypocritæ eludunt omnem doctrinam. Deus autem hìc testatur plurimum falli homines, dum ita æstimant ex sensu suo cœleste illud iudicium ad quod vocantur: *Ego*, inquit, *cognoui Ephraim, & Israel non est absconditus à me*. Subest tacita antithesis, quasi diceret ipsos esse sibi ignotos, quia scilicet tegebant sua scelera friuolis excusationibus, vt dixi. Deus testatur oculos suos non perstringi talibus fumis. Vtcunque ergo sese excuset Ephraim & Israel, tamen non effugiet meum iudicium: vanæ sunt & ridiculæ istæ tergiuersationes quibus vtuntur: ego autem non sum puer. Discamus ergo non metiri sensu nostro Dei iudiciũ, & vbi verbo suo nos accusat, ne fallamus nos nostris deliciis: quia nihil proficiunt qui tali securitate sese obdurant. Deus acutius videt quàm homines. Cauendum igitur nequis velum obtendat suis peccatis, quia oculi Dei penetrant per omnes istas excusationes. Quòd autem Ephraim seorsum nominat, scimus non fieri absque ratione: nam ex illa Tribu ortus erat primus Iarobeam. Ergo honoris causa impositum fuit nomen Ephraim decem Tribubus: sed Propheta hìc Ephraim, qui putabat se excellere supra omnes alias Tribus, probrosè nominat: *Ego*, inquit, *cognoui Ephraim*: placent sibi, quoniam primus Rex Israel ortus fuit ex illa Tribu: *Ego ipsos cognoui, & Israel non est à me absconditus*. Postea exprimit quid cognoscat

in populo illo, nempe quòd *Scortatus fuerit Ephraim, & quod pollutus Israel*: acsi diceret, Litigate vt visum fuerit: sed hoc facturi estis absque profectu: ego enim habeo aures obtusas vestris mendaciis: sed vbi omnia à vobis allata fuerint, vbi sedulò egeritis causam vestram, & nihil prætermissum fuerit, quod ad excusationem faciat, tamen vos estis scortatores & polluti. In summa, confirmat Propheta hoc secundo membro quod prius dixi, nempe homines dum sibi adulantur, se ipsos decipere, quia Deus interea iudicat ipsos, neque patitur sibi fucum hoc modo fieri. Israel & Ephraim tunc iactabant suas superstitiones, acsi Deum tenerent sibi obstrictum: Hæc est scortatio, inquit, hæc est pollutio: denique hîc Propheta ansam præcidit omnibus blanditiis quas obtendunt homines, dum excusant cultus fictitios: quia scilicet Deus ex alto pronuntiat pollui omnes qui à verbo suo declinant.

4 Non adiicient studia sua, vt conuertantur ad Deum suum: quia Spiritus fornicationum in medio ipsorum, & Iehouam non nouerunt.

Alii vertunt, Non permittent studia ipsorum, vt se conuertant: & sensus ille esset probabilis, quòd scilicet tantopere dediti sint suis superstitionibus, vt iam non sit illis integrum nec liberum redire in viam: acsi diceret Propheta, Mancipati sunt prorsus suis diabolicis figmentis, & studia ipsorum non permittent vt resipiscant. Sed prior sensus (vt etiam magis receptus est) videtur aptior esse ad contextum: *Non adiicient*, inquit, *studia sua, vt conuertantur ad Deum suum*. Hic Deus affirmat actum esse de populo illo, & nihil prorsus spei restare: quemadmodum etiam prius dixit, Relinque eos: quid faceres amplius? Neque enim locum præbent sanæ doctrinæ. Quoniam ergo prorsus deuoti sunt exitio, iam non est cur tu sis solicitus de ipsorum salute, quia hoc est superuacuum. Sic etiam hoc loco, *Non adiicient*, inquit, *studia sua, vt conuertantur ad Deum suum*. Si Propheta hîc in sua persona loquitur, sensus erit, Quid ego me fatigo? Deus quidem mandauit mihi vt reprehendam hunc populum, sed interea video me operam ludere, quia mihi negotium est potius cum brutis animalibus, vel cum saxis, quàm cum hominibus: nulla est in ipsis ratio, nullum iudicium: nam diabolus fascinauit eorum mentes. Nunquam ergo studia sua adiicient vt se conuertant ad Deum suũ. Si malumus accipere hanc sententiam in persona Dei, eadem ferè manebit doctrina: Deus hîc pronuntiat populum illum esse insanabilem: *Nunquam* ergo *adiicient studia sua*. Quare? Sunt enim quasi demersi vsque in profundum gurgitem, & eorum obstinatio est quasi abyssus. Quoniam ergo ita defixi sunt in suis superstitionibus, *Nunquam adiicient studia sua, vt redeant ad Deum suum*. Sed interim Deus non tantùm hîc ostendit nullum amplius esse remedium curandis populi morbis, sed grauiter & seuerè malitiam ipsorum infamat: quòd scilicet non cogitent de reconciliatione cum Deo suo: acsi diceret, Quid ego postulo à miseris istis hominibus, nisi vt redeant ad Deum suum? debuerant hoc sponte facere. Nunc quòd moniti non curant, sed potius ferociter resistunt sanæ doctrinæ, ánnon ista est mira & portentosa vesania? Videmus ergo emphaticam esse loquutionem, quum dicitur, *Non adiicient studia sua, vt redeant ad Deum suum*. Poterat enim hoc simpliciter dicere Propheta, Vt redeant vel ad Iehouam, vel ad Deum: sed dicit, *Ad Deum suum*: quia scilicet familiariter Deus se illis patefecerat, imò educauerat ipsos in sinu suo, acsi filii essent, & ipse pater. desciuerant ab ipso, & fuerant apostatæ: nunc quum Dominus vult corrigere istam perfidiam, ánnon hoc mirum est quòd populus claudit aures, & animum suum obdurat contra omnem doctrinã? Videmus ergo quàm acris sit ista reprehensio. Et dicit, *Quia spiritus fornicationum est in medio ipsorum*: hoc est, ita sibi placent in sua fœditate, vt iam nullus sit pudor, nulla reuerentia. Tenenda enim est ratio huius similitudinis quam prius exposui. Quemadmodum mulier adhuc aliquid retinet pudoris, etiamsi fidem marito non seruet, quandiu domi stat, & vbi adhuc censetur aliquo loco inter probas mulieres & pudicas: si verò semel ingressa sit lupanar, & palam se omnibus prostituerit, si sciat flagitium suum omnibus cognitum esse, tunc excutit omnem pudorem, & prorsus obliuiscitur famæ suæ: ita etiam Propheta dicit *Spiritum fornicationis esse in medio populi Israelitici*: acsi diceret, imbutos esse Israelitas suis superstitionibus, vt iam non possint tangi vel affici vlla Dei reuerentia, non possint reuocari in viam, quia scilicet diabolus ipsos dementauit, & abiecto omni pudore similes sunt scortis fœtidis. Et postea addit, *Dominum non nouerunt*. Hac particula non extenuat Propheta culpam populi, sed potius amplificat ingratitudinem, quòd scilicet obliti sint Dei sui, qui tam indulgenter ipsos tractauerat. Fuit enim hæc monstrosa ignorantia, quum redempti essent Dei manu, quum vigeret apud ipsos Legis doctrina, quum assiduis Dei beneficiis seruati fuissent vsque ad diem illum, quòd potuerint momento vno impios cultus suscipere, amplecti illas corruptelas, quas sciebãt damnari in Lege. Quòd ergo populus ita abductus fuit à Deo suo, certè inexcusabilis est malitia. Hæc ratio est cur Propheta nũc dicat *Ipsos Iehouam non nouisse*.

Atqui si causa quæritur, non poterunt dicere sibi defuisse lucem: Deus enim viam salutis illis monstrauerat. Quòd ergo Iehouam non cognouerunt, hoc imputandum est ipsorum peruicaciæ: clausis enim oculis ruebant scientes & volentes in diabolica illa figmenta, quæ sciebant diuinitus damnata esse, quemadmodum prius dictum est.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non desinis nos quotidie hortari, & quia subinde vides deflectere à recto cursu, non desinis nobis manum porrigere, & reprehensionibus etiam nos expergefacere vt resipiscamus: ne permittas vt tali peruicacia repudiemus verbum tuum, qualem hic damnas per os Prophetæ tui in veteri populo, sed rege nos Spiritu tuo, vt placidè & obsequenter tibi subijciamur, eáque docilitate, vt si non sponte hactenus sapuimus, saltem ne simus incurabiles, sed patiamur te mederi morbis nostris, vt verè resipiscamus, & toti simus tibi addicti in obsequium, ne quid tentemus præter regulam verbi tui, & præter eam sapientiam quæ nobis exposita est non tantùm per Mosen & Prophetas tuos, sed etiam per vnigenitum Filium tuum Dominum nostrum Iesum Christum, Amen.

5 Et respondebit, (*vel testificabitur*) superbia Israel ad faciem eius: Israel ergo & Ephraim concident in sua iniquitate, concidet etiam Iehudah cum ipsis.

Postquam damnauit Propheta Israelitas duplici nomine, quòd scilicet defecerant à vero Deo, & contumaciter respuerant omnem doctrinam, nunc adiungit propinquam Dei vindictam instare. *Testificabitur* ergo *superbia Israel in conspectu eius*: hoc est, Israel sentiet quid sit ita Deo obsistere, & eius Prophetis. Neque enim dubium est quin superbiæ nomen referat Propheta ad contemptum doctrinæ, quòd scilicet sic turgebant inani confidentia, vt putarent sibi fieri iniuriam quoties Prophetæ ipsos arguerent. Quanquam simul notãdum est, ita fuisse præfractos, quia velut ebrii erant in suis deliciis. Nam scimus quandiu rebus prosperis fruuntur homines, magis insolescere: sicuti etiam veteri prouerbio fertur, Satietas ferociam parit. Alii verbum ענה pro Humiliari positum existimant: & sensus hic non male quadraret. Superbia ergo Israel humiliabitur coram facie eius. Sed altera expositio magis recepta est, ideo libenter eam amplector, Quòd scilicet Deus non alio teste opus haberet ad refutandum Israelem, quàm ipsius superbia. Scimus autem vbi obduruit quispiam, putare nullum amplius fore iudicium, nec cogitare de ratione Deo reddenda, quia ipsa superbia tollit omnem metum. Hac ratione dicit Propheta, Deus vos conuincet, quia fuistis hactenus tam superbi, vt nihil profecerit suis admonitionibus. Iam addit, *Israel & Ephraim cadent in sua iniquitate*. Prosequitur eandem sententiam, quòd scilicet frustra sibi impunitatem promittant, quia Dominus iam statuit de illis pœnam sumere. Addit, *Etiam Iehudah corruet simul*. Posset videri Propheta secum pugnare. Prius enim quum minitabatur populo Israelitico, simul disseruit de salute Iehudah: Seruabitur Iehudah in Deo suo, non in gladio, nec in arcu. Quum ergo prius distinxerit Propheta, vel discrimen posuerit inter decem Tribus & regnum Iehudah, qui fit vt nunc simul omnes inuoluat promiscuè? Respondeo, hic de Iudæis Prophetam loqui, non qui perstiterant in vera & syncera pietate, sed qui se alienauerant ab vnico Deo cum Israelitis, & permiscuerant se eorum superstitionibus. Iudæos ergo degeneres, & non legitimos hic designat. Nam quicunque Deum purè colebant, illis iam promissa fuit salus. Quia autem multi se proiecerant ad vulgares superstitiones, ideo communem omnibus pœnam instare ostendit. *Iudæi* ergo *simul concident*: hoc est, Quicunque ex Iudæis sequuti sunt impios cultus & alias corruptelas, non effugient iudicium Dei. Nunc ergo tenemus verum Prophetæ sensum. Iam sequitur:

6 Cum ouibus suis, & cum armentis suis ibunt ad quærẽdum Iehouam, & non inuenient: subduxit se ab illis.

Deridet hic Propheta hypocrisin populi, quia putabat sibi in promptu esse rationem transigendi cum Deo, si placaret eum suis victimis. Ostendit igitur tam Israelitas quàm Iudæos nihil proficere dum accumulant multas hostias, quia non poterunt hoc modo redire cum Deo in gratiam. Ostendit igitur Deum veram resipiscentiam exigere, neque aliter reconciliari hominibus, nisi ex animo ipsum quærant, & seipsos consecrent ei in obsequium, non autem offerant brutas pecudes. Certum est, fideles illo tempore expiasse etiam sua peccata sacrificiis: sed tantùm per figuram. Sciebant enim in quem finem & vsum Deus legem

de

de sacrificiis posuerat, nempe vt conspectu victimę admonitus peccator, agnosceret se reum esse æternæ mortis, atque ita confugeret ad Dei misericordiam, & respiceret in Christum & sacrificium eius: quia illic, non alibi reperitur vera & solida expiatio. Deus ergo in hunc finem sacrificia instituerat. Ita fideles quum victimas offerrent, non imaginati sunt vllam satisfactionem in illo externo opere, neque etiam finxerunt hoc esse redemptionis pretium, sed exercuerunt se in illis cęremoniis tum ad fidem, tum ad pœnitentiam. Nunc Propheta opponit tacitè boues, & arietes, & agnos spiritualibus sacrificiis. Subest enim antithesis, quum dicit, *Venient cum ouibus suis*. Quid afferent in conspectum Dei? Afferent, inquit, tantùm arietes suos, afferent boues. Atqui Deus longè aliud præcipit, nempe vt homines seipsos consecrent, idque spirituali modo: deinde quò ad externos ritus, vt referant illos ad Christum, & ad veram placationem, quæ adhuc in spe erat abscondita. Quum ergo Israelitæ tantùm boues suos & agnos obtrudant Deo, frustra sperant sibi fore propitium: neque enim placatur his nugis: quia si sacrificium externum quis separet à suo fine, ille nihil affert nisi prophanum. Vera enim & legitima consecratio in Verbo consistit. Verbo autem dirigimur ad fidem Christi, dirigimur ad pœnitentiam. Vbi his neglectis & posthabitis homines securè in suis sacrificiis confidunt, nihil aliud quàm ludunt cum Deo. Videmus ergo Prophetam hìc non abs re stultitiam in Israelitis refellere, quòd *quærant Deum cum ouibus suis, & armentis*. Dicit autem, *Venient ad quærendum Deum*, vel proficiscentur. Hoc verbo subindicat sedulò hypocritas dare operam vt Deum sibi reconcilient: & videmus etiam magno feruore eos satagere. Et insigne exemplum hodie in Papistis extat. Illi enim nihil diligentiæ reliquum faciunt, vbi volunt Deum placare. Sed Propheta inane & ridiculum esse illud studium dicit: Eant, inquit: hoc est, multum se fatigent, sed hoc facient sine profectu, neque enim inuenient Deum. Quod autem dicit, *Venturos ad quærendum Iehouam*, improprium est: nam hypocritæ per circuitus & ambages potius declinant à Deo, quàm ad ipsum aspirent. Sed interea hoc illis propositum est finali intentione, vt loquuntur, Deum quærere: postea non accedunt quidem ad ipsum, imò formidant eius faciem & refugiunt quantum in se est: sed tamen siquis roget quid sibi velint quum sacrificant, quum peragunt alios ritus, statim responsio in ore erit, Nos Deum colimus: hoc est, cupimus ipsum colere. Quoniam ergo id solent iactare hypocritæ, Propheta per modum concesſionis loquitur, quòd *venient ad quærendum Deum, sed non inuenient*. Quemadmodum hodie Papistæ quum circumeunt sua altaria, quum cursitant ad peregrinationes votiuas, quum preces suas demurmurant, quum Missas audiunt, & redimunt: quorsum hæc omnia, nisi vt quasi interpositis velis effugiant iudicium Dei? Sciunt se esse obnoxios eius iudicio: conscientia ergo ipsos cogit ad placandum Deum: sed interea quid faciunt? Ego modum inueniam quo Deus non me persequatur. Sit igitur hoc pretium redemptionis, sit hæc compensatio. Videmus in summa Papistas cum suis cæremoniis ludere cum Deo, nihil aliud spectare nisi vt latebras captent: & ideo conqueritur Dominus ipse per Prophetam, Templum suum esse instar cauernæ latronum: quia securius peccant homines vbi tales expiationes in medium afferunt. Imò Papistæ, quum suas preces murmurant, dicunt finalem intentionem gratam esse Deo, etiamsi vagentur: quum scilicet incipiunt precari, si hoc illis veniat in mentem, rogandus est Deus, etiamsi non attenti sint ad suas preces, etiamsi contaminent se multis prauis cupiditatibus: interea dum ore resonant suas preces, dicunt finalem illam intentionem placere Deo. Quare? Nam propositum est illis quærere Deum. Hoc quidem nimis insulsum est, ac puerile: sed quemadmodum iam dixi, Propheta hoc non vrget, sed concedit Israelitis quod præ se ferunt, *Vos quæritis Deum*, sed interea vos curritis extra viam. Ergo isti circuitus non facient vt Deus vobis occurrat. Quare? Vos enim magis ab ipso receditis: sicuti dicit Iesaias, Multum fatigabit se in viis suis, sed interea non sequuta est compendium, sed potius deflexit post varios errores: itaque recesſit à Domino, non autem ad ipsum accesſit. Quum dicit, *Deum ab illis remotum esse*, & separatum, significat non esse propitium nisi fidelibus, qui non tam crasse de ipso sentiunt, vt velint eum pascere vel carne bubula, vel aliis sacrificiis, vel nidore fœtido ipsum placare: sed qui spiritualiter & ex animo ipsum quærunt, qui afferunt veram resipiscentiam. Iam sequitur:

Iere.7.b.11.

7 Contra Iehouam (*vel cum Iehoua*) perfidè egerunt: quia filios alienos genuerunt: nunc vorabit eos mensis cum portionibus suis.

Dicit, *Perfidè ipsos egisse cum Deo*, quia scilicet violauerint fœdus eius. Nam tenendum est memoria quod prius dixi de mutua fide quam Deus à nobis stipulatur, quum se nobis obligat. Deus ergo hac lege nobiscum paciscitur, vt velit esse loco patris & mariti: sed exigit à nobis tale obsequium quale filius præstare debet patri: exigit castitatem quam marito vxor debet. Nunc Propheta accusat populum perfidiæ: quòd scilicet contempserit verum Deũ, & se prostituerit idolis. Crimen etiam hoc aggrauat, quum dicit, *Genuisse filios alienos*. Significat enim ita vitiatum fuisse statum, vt in posteris nulla spes melior esset residua. Quidam exponunt filios alienos genuisse, quia vxores sibi ex profanis gentibus sumpserint, quod Lege prohibitum erat. Sed sensus ille est nimium frigidus. Alii intelligunt genitos fuisse adulterinos filios, quia malè instituerint suos liberos, & statim ab ipsa infantia eos implicuerint prauis superstitionibus. Hoc quidem verum est, sed longius respexit Propheta, quemadmodum iam dixi, quòd scilicet Israelitæ non tantum alienati fuerint à Deo, sed prorsus abstulerint spem omnem, etiam in futurum tempus. Fieri enim potest, atque interdum contingit, vt ad tempus homines sese prostituant ad multa scelera, sed postea in viam se recipiant. Vbi autem ita inualuit corruptio, vt filii imbuti sint iisdem sceleribus, & quasi in possessionem venerit ipsa impietas, tunc omnia sunt desperata. Videmus ergo nunc Prophetæ consilium, quòd scilicet non tantùm fœdifragi fuerint Israelitæ erga Deum, sed filios etiam suos abduxerint in eandem perfidiam, vt nulla esset spes resipiscentiæ. Ideo adiungit pœnam, *Vorabit eos mensis cum portionibus suis*. Quidam nomen Mensis, restringunt ad Neomenias, hoc est ad nouilunia. Scimus autem fuisse dies illos Iudæis festos: sed videtur hoc longè petitum esse & coactum. Ego igitur non dubito quin hìc *Mensem* accipiat Propheta pro breui tempore: & ita exponunt Hebræi, sed interea non satis explicant loquendi formam. Solent autem Prophetæ vti variis figuris, quum volunt notare exiguum tempus. Ieremias dicit, Adhuc triennium quasi tempus mercenarii: quia solebant se locare in tres annos: ideo dicit, Hoc est præfixum tempus à Domino, quemadmodum si dies condictus sit. Scimus autem contractus tunc fuisse menstruos, quemadmodum hodie sunt annales, vt in vsuris, & quauis mutatione pecuniæ. Quoniam ergo solebant inter se pacisci in singulos menses, non dubito quin Propheta hìc metaphoricè accipiat *Mensis* nomen pro tempore certo & statuto. Ideo non prorsus assentior Hebræis, qui vno verbo dicunt breue tempus exprimi à Propheta. Nam non tantùm exprimit breue tempus, sed etiam exprimit finem ipsum, ita vt frustra Israelitæ expectẽt aliquam prorogationem, vel aliquas inducias, quemadmodum hypocritæ semper procrastinant, & tempus extrahunt vanis illecebris. Propheta ergo hìc dicit, *Mensis vorabit eos*: hoc est, iam imminet ipsorum capitibus vltio, quam non effugient. Et dicit, *Cum suis portionibus*. Non dubito quin hìc significet, etiamsi omni rerum copia tunc affluant, tamen nihil illis fore subsidio, quominus pereant, quia manus Dei erit illis aduersa. Scimus enim homines quandiu bene muniti sunt & annona & aliis præsidiis, non esse valde solicitos, sed securè spernere quicquid est periculorum in mundo. Ideo Propheta dicit, Etiamsi ipsi opulenti sint, & bene referti, etiamsi omne genus munitionum illis suppetat, nihil tamen hoc illis proderit ad salutem, quin deuoret ipsos mensis, & quidem cum ipsorum opulentia. Sequitur:

8 Clangite cornu in Gibeah, canite tuba in Ramah, buccinate etiam in Beth-auen, post te Beniamin.

Hìc Propheta magis emphaticè loquitur, & in his verbis est hypotyposis, hoc est, viua quædam repræsentatio. Propheta enim hìc suscipit præconis personam, vel præcones inducit qui bellum denuntient & indicant. Deberet quidem ipsa doctrina non tantùm aures nostras, sed etiam corda percellere, & quidem efficacius quàm vlla buccina: sed interim videmus quàm simus socordes. Ideo cogitur Dominus hìc induere personam præconis seruo suo, vel saltem iubet seruum suum emittere præcones, qui vbique per totum regnum Israelis bellum indicant. Non fuit propriè loquendo, hoc Prophetæ officium: sed videmus vt Ezechiel iussus sit à Domino obsidere ad tempus Ierosolymam. Sed in quem finem? quia scilicet quum millies Iudæis minati essent, frigebat tota doctrina. Deus ergo visiones adiungit, quæ magis pungant homines adeò torpidos. Sic etiam facit Hoseas hoc loco, *Clangite tuba in Gibeah, buccinate in Ramah, & sonate cornu in Beth-auen*: quia Deus persequitur Israelẽ, vt diximus, ideóque non sinet eum quiescere: vt sciãt Israelitæ Deũ non frustra minari, nec obiurgationes esse vana terriculamenta, sed seriò agere quũ arguit impios: & doctrinæ coniunctã fore executionẽ, vt loquuntur: quemadmodũ etiã Paulus dicit, Parata est nobis & in promptu vindicta contra illos omnes qui se extollunt aduersus altitudinẽ Christi,

2. Cor. 10. b. 6

sti', quantumuis ipsi alti sint. Quoniam ergo impii solent excipere, nihil esse præter verba quicquid Prophetæ concionantur, ideo hîc testatur Hoseas se non frustra terrere homines, sed effectum, vt loquuntur, statim appariturum, nisi Deo se reconcilient. Iam quia tenemus Prophetæ mentem, videndum est, quum Dominus quotidie per suos caduceatores pacem nobis annuntiat, vt eam fide amplectamur. Quis enim est finis Euangelii, nisi quem Paulus demonstrat? Legatione, inquit, fungimur pro Christo, vt Deo reconciliemini, & Christi nomine hortamur, vt redeatis cum Deo in gratiam. Videmus ergo ministros omnes Euangelii, esse Dei caduceatores, qui ad pacem nos inuitent, & promittant Deum propensum fore ad dandam veniam, si ipsum ex animo quærimus. Iam si non recipimus hunc nuntium, & hanc legationem, restabit horribile hoc iudicium, de quo nunc loquitur Propheta, & impietas nostra accerset nobis hanc denuntiationem. Quasi ergo Deus bellum nunc indiceret omnibus impiis, & gratiæ suæ contemptoribus, dicit Propheta sensuros armatum esse Deum ad vindictam. Porrò non dubium est quin Propheta hîc, *Gabaa, & Rama, & Beth-auen,* nominauerit, quia illic solebant agi celebres conuentus: & fieri etiam potest vt in locis istis fuerint valida propugnacula. Quum ergo putarent Israelitæ se fore inuictos, qui possent inuictas arces hostibus suis opponere, Propheta hîc disertè bellum locis illis indicit. Vbique ergo canite tuba, vel buccinate, vel sonate cornu, præsertim in præcipuis locis regni. *Post te Beniamin.* Hic per synecdochen Tribus Beniamin accipitur pro toto Israele: quia frater vterinus fuit Ioseph, ideo passim ipsa Tribus Beniamin coniungitur cum Ephraim. Interea certum est Prophetam hîc non restringere sermonem duntaxat ad vnam Tribum, sed complecti totum regnum Israel sub vna specie, vel sub vna parte. Sequitur:

2.Cor.5.d.20

9 Ephraim in vastitatem erit in die correctionis: in Tribubus Israel docui veritatem (*intelligere feci, ad verbum.*)

Hîc absque figura asserit Hoseas non fore hanc lenem aut paternam castigationem, sed Deum sumpturum de Israelitis pœnas quas meriti sunt, ita vt in nihilum ipsos redigat. Scimus Deum nonnunquam impiis parcere, dum ipsos castigat: quotidie apparent signa iræ Dei per totum orbem, sed interim mediocres sunt pœnæ, quas Deus exigit de hominibus, & quodammodo eos ad resipiscentiam inuitat, quum ita clementer animaduertit in eorum peccata. Propheta autem hic dicit non amplius acturum esse Deum hoc modo: quia perdet ac prorsus delebit totum Israelis regnum. Sæpius iam admoniti fuerant non tantùm verbis, sed etiam re ipsa, & experti fuerant sæpius iram Domini, sed pergebant nihilominus. Et nũc quũ Deus videt ita esse stupidos, dicit, *Iam in die correctionis, Ephraim erit in desolationem:* acsi diceret, Ego non corrigam, vt hactenus, Israelem: nam variis modis prius castigatus fuit, non tamen resipuit. Ego igitur nunc omittam illas paternas correctiones quibus hactenus vsus sum, quia frustra adhiberem tales medicinas. Ego igitur sic posthac reprehendam Israelem, vt pereat in totũ. Nunc tenemus cõsilium Prophetæ. Est autem hic insignis locus: quia semper homines tardi sunt ac lenti: etiam quum Dominus ipsos quasi stimulis confodit, tamen resides manent in suis peccatis. Deus addit correctiones alias atque alias. Vbi autẽ videt homines ipsos manere quasi attonitos, iam testatur non esse locum reprehensioni, sed restare vltimum exitium. Videmus ergo hîc præcidi spem omnem Israelitis, ne putent vsitato modo pœnas de suis peccatis sumptum iri: quia Dominus simulac reprehendere ipsos incipiet, perdet ac delebit eorum nomen. *Israel* ergo *in vastitatem erit in die correctionis.* Postea addit, *Per tribus Israel ego notam feci veritatem.* Accipiunt quidam hoc membrum in persona Dei, & referunt ad primum fœdus quod Deus pepigerat cum toto populo: ita volunt hunc esse sensum, Non abruptè nunc prosilio ad sumendam vindictam de Israelitis: ego enim hunc populum genui, ego alui, ego extuli vsque ad ætatem virilem. Quum ita sit, iam non est quòd querantur me esse nimis præcipitem in sumenda vindicta. ille est vnus sensus. Sed potius inclino in eorum sententiam qui hoc accipiunt in persona Prophetæ. Interea tamen non prorsus sequor quod illi intelligunt: quia putant simpliciter exaggerari populi culpam, quòd esset indocilis: *Ego notam feci veritatem per tribus Israel*: acsi diceret Propheta, Populus iste indignus est, quẽ Deus castiget paterno more, nã obduruit ad suam malitiã: & quũ fuerit satis superq; edoctus de suo officio, cõtempsit tamen palàm Deũ, & fecit hoc nõ errore, sed contumacia. Quum ergo populus Israel se ipsum excæcauerit, & dementauerit quasi data opera, quid restat nisi vt Deus redigat ipsum in vastitatẽ? Sic illi exponũt hũc locũ. Mihi tamẽ videtur esse cõtestatio, quæ propriè aptari debet ad præsentẽ locũ, *Ego veritatem notam feci per*

tribus Israel: acsi diceret, Hoc sit stabile & ratum, quod nunc denuntio, & certè erit. Nemo ergo sibi effugium aliquod captet: quia Deus non minatur, quemadmodum sæpe, vt reuocet homines ad pœnitentiam, sed pronuntiat quod facturus est. Vt hoc melius intelligatur, notanda est loquendi ratio, quæ est in vsu familiari apud omnes Prophetas: sæpe minantur, & postea ostendunt spem veniæ, & promittunt salutem, ita vt species sit aliqua repugnantiæ. Nam postquam fulminarunt contra populum, repentè descendunt ad prædicandã gratiam, & offerunt salutem, testantur Deum fore propitium. Primo intuitu videntur Prophetæ non congruere sibi ipsis: sed facilis solutio est: quia sub conditione minantur hominibus vindictam: posteaquam vident aliquem profectum, iam proponunt fauorem Dei, & incipiunt caduceatores esse, qui reconcilient homines Deo, & transigant. Sic igitur Propheta noster Israelitis sæpe minatus est: sed adhuc si resipuissent, non erat præcisa spes salutis. Postquam autem expertus est ipsos esse tam obstinatos, vt nullam doctrinam admitterent, iam dicit, *Annuntiaui veritatem per tribus Israel*: hoc est, iam Deus non dicit, Nisi resipueritis, de vobis actum est: sed præcisè loquitur: quia scilicet videt contemptam fuisse notam doctrinam. Hæc est igitur veritas: tantundem acsi diceret, Vltima hæc est denũtiatio, quam dicit stabilem fore & ratam. Et Ieremias etiam sic loquitur: nam refertus est eius liber variis minis: sunt tamen omnes illæ minæ conditionales. Postquam iam adfuit Deus, tunc cœpit alio modo agere: Nunc ego non inuito vos amplius ad pœnitentiam, ego non litigo vobiscum, ego non propono Deum iudicem, vt confugiatis ad misericordiam eius: hæc omnia sublata sunt. restat vltimum mandatum, inquit, vt ostendam vos iam esse desperatos. Hic est verus & genuinus Prophetæ sensus: & quisquis expendet totum contextum, facilè agnoscet hanc esse Prophetæ mentem. Prius dixerat, Ephraim erit in vastitatem in die correctionis, hoc est, Dominus non reprehendet amplius Ephraim sicuti hactenus, sed perdet in totum: deinde adiungit, *Ego promulgaui, vel publicaui veritatem per tribus Israel*: iam, inquit, scitote hanc vindictam breui instare, & esse coram Deo ratam, & agnoscite me efficaciter loqui, acsi Dei manus iam se oculis vestris exereret. Sequitur:

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando natura iam sumus filij iræ, & tamen dignatus es nos recipere in gratiam, & nobis proposuisti sacrũ gratiæ tuæ pignus in Filio tuo vnigenito, neque tamen desinimus subinde iram tuam in nos prouocare, & deficere etiam turpi perfidia à fœdere quod nobiscum pepigisti: da inquam, vt saltem tacti monitionibus tuis, non obduremus animos ad malitiam, sed flexibiles nos ac dociles præbeamus, atque ita studeamus tecum in gratiam redire, vt intercedente sacrificio Filij tui, reperiamus te propitium Patrem, & in posterum ita nos totos tibi addicamus, vt qui nos sequentur, & post nos etiam superstites erunt, confirmentur in cultu nominis tui, & in vera pietate, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

14 Fuerunt Principes Iehudah quasi transferentes terminum: (vel potest omitti כ, nota similitudinis & sæpe etiam ita sumitur: Fuerunt igitur Principes Iehudah transferentes terminum.) super eos effundam quasi aquas furorem meũ, (*vel indignationis meæ.*)

Hìc Propheta confert culpam omnium malorum, quæ tunc regnabant in Tribu Iehudah, in ipsos Principes. Dicit igitur: quòd populus dilapsus est & recessit à Deo, hoc factum esse eorum culpa. Et vtitur aptissima similitudine. Scimus enim nihil esse certum in rebus humanis, nisi fixi sint termini agrorum: nemo enim alioqui quod suum esset retineret. Iam metaphoricè Propheta per Terminos agrorum designat totum politicum ordinem. Sensus est, Omnia esse nunc turbata & confusa apud Iudæos: quia duces, qui debuerant populum regere & tenere in officio, abruperint totum ordinem. Nunc ergo tenemus simplex consilium Prophetæ. Sed hoc notandum est, quasi limitibus fuisse adhuc distinctam Tribum Iehudah, vt esset Dei hæreditas: nam Israel fuerat alienatus. Possessio igitur Dei fuerat imminuta post defectionẽ Iarobeam, quia retinuerat duntaxat vnã Tribum & dimidiã in obsequio. Nũc dicit Propheta permixtos fuisse Iudæos Israelitis, & ita fuisse etiã ipsos alienatos à Domino, *Quia principes ipsi abstulerint terminos*, hoc est sua ignauia vel aliis vitiis peruerterint omnem timorẽ Dei, omne pietatis studium, omnẽ denique curam recti & honesti: ideo grauiter illis minatur, *Effundam*, inquit, *iram meam super eos instar aquarum*. Hac metaphora intelligit Deũ multo seuerius cum ipsis acturũ, quàm cum reliquo vulgo. *Ego*, inquit, *effundam toto impetu furorem meum in eos*, acsi esset aliquãdo diluuium. Summa est, Ego obruam eos mea vindicta

dicta, quia plus nocuerint malis exemplis, quàm si fuissent priuati homines. Videmus ergo populi corruptionem imputari Principibus, & ideo denuntiari illis magis horribilem Dei vindictam. Sed tenendum memoria est quod dixi, nempe hîc Prophetam metaphoricè vocare Limites cultum legalem, & quicquid Deus in populo illo mādauerat, vt esset certa Dei possessio, quemadmodum inter homines agri suis terminis finiri solent, vt quisque suum retineat. Sequitur:

11 Prædæ expositus est Ephraim, (vel direptus est: עשק significat diripere & prædari) fractus iudicio: quia volens ambulauit post mandata.

Hîc rursus Propheta ostendit iustam fore Dei vindictam contra Israelem, quia sponte sequutus sit impia edicta Regis sui. Poterat enim vtcunque videri excusabilis populus, quū non fuisset mutata religio vel suffragiis, vel publico consensu, vel aliqua conspiratione multorum, sed solo nutu Regis, & quidem tyrannico. Iarobeam non superstitione inductus fuit, sed astuta malitia, vt erigeret alibi altaria quàm Ierosolymæ. Populus ergo poterat videri extra culpam, quia solus Rex excogitauerat hoc artificium, vt sibi caueret ab omni periculo. Sed Propheta ostendit omnes esse implicitos eodem reatu coram Deo, quia populus alacriter susceperit impios cultus, quos Rex mandauerat. Dicit ergo, quòd *Ephraim expositus est in prædam, quod fractus est iudicio*, vel quòd frangetur (possunt enim hæc verba in futurum tempus transferri) quòd ergo populus ita conteritur, & patietur etiam in posterum longè grauiora, non est quod dicat se hæc omnia pati præter meritum: neque enim est innoxius. Quare? Nam ~~sponte sequutus~~ sequutus est mandata Regis sui: neque enim Rex coegit ipsos vt deficerent à Legis doctrina, sed quisque voluntarius perrexit ad impias superstitiones. Quum ergo volentes obsequuti fuerint Regi suo, iam non est quòd excusent, non est quòd obiiciant hoc profectum esse ab vno homine duntaxat, & se non admissos fuisse in consilium. Hæc promptitudo ostendit eos omnes fuisse perfidos. Quidam הואיל exponunt pro incipere: & יאל sæpe hoc sensu accipitur pro Incipere: sed quum sæpius significet Velle, non dubium est quin Propheta hic intelligat Israelitas non fuisse vi & metu coactos, vt post superstitiones abirent, sed fuisse promptos & paratos ad obsequium, quia nullus in ipsis vigebat Dei timor, nulla pietas. Si nunc quispiam roget an excusabiles sint igitur qui tyrannide trahuntur ad superstitiones, quemadmodum fieri videmus in Papatu: responsio in promptu est: Hîc non absolui eos qui plus deferunt hominibus quàm Deo. Neque enim, vt scimus, terror iste ad defensionem sufficiet, si præferimus vitam nostram gloriæ Dei: & dum nobis consulere volumus, & effugere crucem, si abnegamus Deum, si deflectimus à recta & pura fidei confessione: sed duplicatur culpa, quum homines ita sese offerunt morigeros, si quid à tyrannis mandatur. Ostendunt enim vnumquenque iam antè fuisse propensum ad contemptum Dei & abnegationem veræ pietatis. Detexit igitur impietas Iarobeam commune totius populi malum ac vitium, quia simulac digitum sustulit, & iussit perperam Deum colere, omnes cum plausu sequuti sunt impium illud edictum. Ergo occasio tunc ipsis oblata fuit, sed malum antè residebat in ipsorum animis: quia non tam propensi fuissent & alacres ad obediendum. Nunc ergo videmus quorsum spectet Propheta. Dicit Deum iustè pœnas sumpturum de omnibus Israelitis, & de ipso hominum vulgo: quia quanuis Iarobeam solus mandasset Deum perperam colere, tamen omnes ad vnum sponte amplexi sunt quod ille volebat: ita palàm factum est, nullum apud ipsos vigere Dei timorem. Nunc videmus quàm inanis sit eorum prætextus, qui dicunt parendum esse Regibus, & interea deficiunt à verbo Domini. Quid enim hic reprehendit Propheta, nisi quòd Israelitæ Regi suo fuerint nimium morigeri? Atqui hoc per se laude dignum erat. Verum est, si Rex nihil mandasset contra Deum: sed vbi cultum Dei peruertit, vbi instituit prauas superstitiones, debebat hîc populus constanter se opponere: sed quia nimium est flexibilis, imò libenter permittit se abstrahi à vero Dei cultu, Propheta hîc dicit non esse quod querantur se nimis duriter ac rigidè castigari à Domino. Sequitur:

12 Et ego tanquam tinea ipsi Ephraim, & tanquam putredo (vel caries: quanquam alii vertunt Teredinem, qui est etiam vermiculus, qui nascitur in lignis) domui Iehudah.

Iam Deus communiter vtrique regno pœnam denuntiat, sed non loquitur vt antea: non dicit furorem suum instar fore diluuii, quod submergat & obruat istos populos. Quid igitur? comparat se vermiculis qui ligna arrodunt, pannos etiam consumunt: vel comparat se putredini. Diximus enim secundum nomen hoc modo sumi: nempe רקב, quia propriè est Putredo: deducitur etiam à רקב Putrescere: Est igitur putredo vel caries: sed quemadmo-

dum iam dixi, aliis placet verti Teredinem, & ſubeſt aliqua ratio probabilis: quia prius de tinea loquutus eſt. Melius autem aptantur hæc duo inter ſe, tinea & teredo, quàm tinea & caries: tamen ſenſus Prophetæ minimè eſt obſcurus: quòd ſcilicet Dominus paulatim quaſi lenta corroſione conſumet vtrunque populum: etiamſi non vno impetu perdat, tamē quòd tabeſcent donec computruerint. Hæc ſumma eſt. Sed videndum eſt cur hac metaphora vſus fuerit Propheta: nempe vt intelligant Iſraelitæ & Iudæi, etiamſi Dominus ſuſtentet quodammodo manum ſuam ne tanto onere incumbat, denique ſi parcat ipſis, tamen ſe non ideo fore incolumes, quia paulatim ſentient lentam tabem, quæ ipſos abſumat. Volebat autem Dominus hoc modo populum ad pœnitentiam flectere: ſed nihil profecit. Tanta enim erat durities, vt non ſentirent lentum illud malum: quemadmodum niſi grauiſsimum dolorem ſentiant qui ſtupidi ſunt, non mouentur, putant ſe rectè valere, & luctantur cum ſuo morbo: multos videmus tales. Propheta igitur hìc admonet, etiamſi Dominus non palàm fulminet contra Iſraelitas & Iudæos, fruſtra tamen ipſos ſibi blandiri, quoniam Dominus ſit ipſis tinea, & teredo: hoc eſt, quanuis ſenſim ipſos arrodat, longè tamen falli, niſi ſentiāt ſibi cum ipſo eſſe negotium. Summa eſt, Deum non ſemper æquabili modo punire homines: variè enim nos tractat pro vt vel expedit in ſalutem noſtram, vel quia hoc modo neceſſe eſt nos reddi magis inexcuſabiles. Deus ergo interdum ſeueritatem ſuam effundit, aliquando autem lente nos caſtigat. Sed quicquid ſit, monemur non eſſe dormiendum, ſimulac Dominus nos expergefacit: neque expectandum eſſe, dum appareat ſimilis leoni vel vrſo, dum nos deuoret, dum horribili furore in nos ſæuiat: non eſſe ergo hoc expectandum monemur: ſed etiam ſi paulatim nos Deus conficiat, tamen ſtatim nobis occurrendum eſſe: quia ſi reſpicimus quid ſit tinea & teredo, ſunt puſilli vermiculi, vix cernuntur oculis, & tamen arbor dura & robuſta tandem conſumitur ab ipſis vermiculis, vel à ſua carie: panni etiam putredine conſumuntur ſi ſemel ipſos tinea occupauerit: videmus pretioſas ſupellectiles perire. Quum ita ſit, non eſt quòd ſecuri ſint homines ſimulac Deus oſtendit aliquod ſignum iræ ſuæ, quanuis non proferat horribilem vindictam, ſed ſit tanquam occulta putredo. Nunc ergo tenemus quid velit Hoſeas hoc verſu. Iam ſequitur:

13 Et vidit Ephraim dolorem ſuum, (*morbum ſuum potius*) & Iehudah vulnus ſuum: profectus eſt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad Regem Iareb: ipſe tamen non potuit mederi vobis, & non ſanabit à vobis vulnus. (dicunt Hebræi, Sanare ab aliquo vulnus pro auferre vulnus: potius Latinè dicendum eſſet, Non ſanabit vos à plaga.)

Hìc Dominus conqueritur ſe fruſtra caſtigaſſe Iſraelitas vſitatis modis, quoniam putarint ſibi in promptu eſſe remedia, & animos ſuos contulerint ad vanas ſpes. Ita ſolet fieri vt plurimùm. Nam ſi Dominus mitius nobiſcum agat, non ſentimus eius manum, ſed putamus fortuitò contingere quicquid mali eſt. Quaſi ergo nihil nobis eſſet cum Deo, quærimus remedia, & vertimus mentes noſtras, & ſenſus in omnes partes. Hoc ergo nunc Deus exprobrat Iudæis & Iſraelitis: *Vidit*, inquit, *Ephraim morbum ſuum, Iehudah plagam ſuam*. Quid autem fecit? *Ephraim profectus eſt in Aſſyriam*, inquit, *& miſit ad regem Iareb*: hoc eſt, non reuerſi ſunt ad me, ſed putarunt ſibi in manu eſſe effugia: itaque inanis fuit labor quem ſumpſi in illis caſtigandis. hæc ſumma eſt. Quòd dicit *Ephraim vidiſſe morbum ſuum, & Iehudah plagam ſuam*: non ita accipere conuenit quaſi expenderint cauſas ipſas. Nam cæcutiunt impii ad cauſas malorum, & tantùm feruntur ad præſentem dolorem: quemadmodum homines intemperantes, ſi morbus eos inuadat, ſentiunt calorem, ſentiunt dolorem capitis, & alia ſymptomata, interim morbi nulla cura eſt: neque etiam reputant quomodo ſibi hos dolores accerſiuerint, vt ſcilicet quærant apta remedia. *Ephraim* ergo *cognouit morbum ſuum*, ſed interea neglexit cauſam ipſius morbi: tantùm tactus fuit præſenti dolore. *Sic etiam Iehudah vulnus ſuum agnouit*, non quòd intelligeret ſe percuſſum fuiſſe aut vulneratum Dei manu, ſed tantùm affectus fuit dolore, quemadmodum brutæ pecudes ſentiunt ictus, & eiulant: interea non ſuppetit ratio vel iudicium, vt intelligant vnde ſibi malum vel qua de cauſa prouenerit. In ſumma hìc brutum ſtuporem damnat Propheta in vtroque populo, quòd non eo vſque profecerint ſub Dei ferulis, vt ad ipſum redirent, ſed potius vana remedia captarint: quia ſcilicet ſtupor occupauerat mentes ipſorum, vt non reputarent ſe caſtigari diuinitus, & fieri hoc iuſtis de cauſis. Quia ergo nihil tale venit illis in mentem, ſed tantùm ſenſerunt ſibi malè eſſe, & doluerunt belluino more, ideo profecti ſunt ad Aſſyrium, & miſerunt ad Regem Iareb. Videtur Propheta hìc in ſolas decem Tribus inuehi, ſed quanuis diſertè loquatur de regno Iſrael, non tamen dubium eſt,

est,quin promiscuè accuset etiam Iudæos.Cur ergo potius nominat Ephraim? nempe quia initium huius mali cœpit in regno Israel.Priores enim profecti sunt ad Regem Assur, vt eius ope repellerent vicinos suos Syrios:postea eorum exemplum sequuti sunt Iudæi.Quoniam ergo Israelitæ authores Iudæis fuerunt, vt accerserent sibi eiusmodi auxilia, nominatim Propheta orationem suam in ipsos stringit. Sed non dubium est,quemadmodum iam dixi, quin communis sit accusatio. Nunc tenemus quid velit Propheta: *Vidit*,inquit, *Ephraim morbum suum, Iehudah vulnus suum*:hoc est,Ego quanuis arroderem instar tineæ aut vermiculi tam regnum Israel quàm regnum Iehudah, senserunt tamen se quasi tabescere: & quum morbus ad resipiscentiam ipsos trahere deberet,tamen aliò verterunt animos, nempe putarunt se fore saluos,si vel ab Assyriis,vel ab aliis leuamen peterent:ita factū est vt cursitarent in Assyriam,peterēt auxilium à Rege Iareb. Videmus ergo in summa,stuporem populi & duritiem hic coargui,quòd non flexi fuerint ad pœnitentiam ipsis malis.Quidā Iareb putant fuisse vrbem Assyriæ:sed nulla est huius coniecturæ ratio.Alii existimant Regem Iareb fuisse vicinum Assyrio, & fuisse accitum quum Assyrius iam ex amico & fœderato hostis factus esset,atque inuaderet regnum Israel.Sed hæc etiam diuinatio non est solida. Potest esse nomen propriū hominis:& ego mallem ita accipere. Neque enim videtur consentaneum hìc Prophetā de variis auxiliis loqui: sed bis idem repetit more Hebraico.Alii vertunt,Ad vlciscendum:quòd scilicet vltorem illum Regem aduocauerint,nempe Assyrium. Sed hæc etiam expositio coacta est.simplicius est quod iam dixi mihi probari, nempe quòd miserint ad Assyrium,hoc est,ad Regem Iareb.Iam sequitur:*Non tamen poterit mederi vobis, & non sanabit à vobis vulnus*.Hic Deus pronuntiat irritum fore quicquid captant Israelitæ: Vos inquit,putatis his solatiis posse effugere manum meam,sed tandem stultitia vestra sese prodet:ille enim nihil vobis proderit:hoc est,non medebitur vobis Rex Iareb.Hoc membro ostēdit Propheta,nisi statim ad Deum reuertimur dum ferulis suis nos admonet, frustra huc & illuc respicere vt remedia quæramus,quia in mundo satis multæ illecebræ occurrēt: sed vbi sperabimus aliquid solatii,tandem Dominus ostendet nos fuisse delusos. Vna igitur est medicina, rectà ad Deum tendere:& hoc etiam Propheta intelligit, & hic est præsentis doctrinæ vsus.Dixerat prius sensisse Ephraim morbum suum, & Iehudah plagas suas: hoc est, Ego huc vsque ipsos adegi,vt agnoscerēt sibi malè esse: sed non progressi sunt quò debebāt, nempe vt ad me redirent:potius deflexerunt ad Regem Iareb,& alias imposturas. Postea sequitur,Atqui hæc remedia vertentur potius vobis in noxā:certè nihil proderūt. Sequitur confirmatio illius sententiæ:

14 Quia ego tanquam leo ipsi Ephraim, & tanquam leunculus domui Iehudah.ego ego rapiam,& abibo:tollam,& nemo eripiet.

Quemadmodum dixi,Propheta confirmat frustra currere Israelem ad vanos medicos, idque relicto Deo.Quare?nempe quia etiamsi totus mundus nobis faueat, non poterit tamen iuuare,Deo inuito & repugnante. Hìc autem pronuntiat Deus se fore infestum Israelitis: acsi diceret, Instruite vos humanis præsidiis vt libuerit,sed an Assyrius erit superior virtute mea?an poterit mihi obstare quominus ego vos persequar, quemadmadum iam decreui?Et ita ostendit Deus se nouo & diuerso modo acturum cum Israelitis & Iudæis. Non ero,inquit, amplius tinea & vermiculus, ego veniam instar leonis ad vos ore aperto ad vorandum,nunc prodeat in medium rex Assyrius,quum ego ita incedam contra vos armatus, an obstaculum afferet, ne exequar vindictam meam, prout mihi visum fuerit? Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Dixerat,Deum pœnas sumpturum de Israelitis & Iudæis, vt sensim eos conficeret,quo scilicet plus esset temporis ad resipiscendum: sed dicit hoc fore inutile,quia non putabunt seriò rem agi.Ergo decipient se vanis fallaciis. Quid ergo restabit demum?nempe,inquit,Ego indutus noua forma progrediar ad prælium, *Ego ero vobis velut leo & leunculus*:ego tanquam truculenta bestia in vos sæuiam: non erit iam vobis molestia à tineis & vermiculis,sed erit apertum certamen & horribile cum leone, & cum leunculo.Quid ergo tunc vobis proderit rex Assyrius?Docet autem hic locus, hoc tantum consequi homines,vbi conantur opponere contra iram Dei vana subsidia,quòd magis ac magis iram eius in se prouocant,& inflammant.Si Deus prius rodebat,vorabit tandem: si pūgebat, altè vulnerabit:si feriebat,prorsus occidet. Hoc proficimus nostris peruersis studiis,quum putamus nobis patere effugia. Ergo nisi sponte volumus accendere Dei furorem, vt similis leoni appareat, & sæuiat in nos toto impetu furoris sui, cauendum est ne vanis solatiis nos ludamus.Ideo dicit, *Ego ego rapiam*, vel lacerabo, discerpam:nam טרף propriè hoc significat:& melius etiam hoc cōuenit cum reliquo contextu. Discerpam igitur quemadmodum solent leones,vel leunculi membratim totos istos populos.Postea dicit,*Discedam*,sicuti

leo, postquam prӕda sua potitus est, discedit victor eò animosius, nec fugatur, quia non mouetur vllo terrore. Sic etiam dicit Propheta, Veniat rex Assyrius, non coget me pedem referre, nec prӕdā mihi eripiet: ac vbi satiatus fuero vestro interitu, tūc ego non timebo mihi à rege Assyrio, vt raptim aufugiam, quemadmodum solet vulpes: non obsistam astute, sed ego aperte prodibo, violentia mea sufficiet ad ipsum profligandum: ita discedam liberè, qui a non afferent mihi vllum metum vestra subsidia. *Tollam*, inquit, *& nemo rapiet*. Nunc tenemus totam Prophetӕ sententiam.

15 Ibo, reuertar ad locum meum, donec agnoscant se peccasse (*ad verbum est peccare*) & quӕrant faciem meam: vbi fuerit ipsis afflictio, properabunt ad me (*vel me quӕrent*.)

שחר significat Aurorā: ideo verbum significat Manè quӕrere, vel citò surgere: quēadmodum vbi sedulò aliquid curant homines: sed multis etiā Scripturӕ locis simpliciter pro Quӕrere accipitur, & videtur melius congruere prӕsenti loco illa simplex significatio: Quӕrent me in tribulatione sua. Hic Deus pronuntiat, postquā horribili modo sӕuierit contra vtrūque regnum tam Iehudah quàm Israel, se ad tempus fore quietū & expectaturū è cœlo quid facturi sint. Postea addit, Tandem isti redibunt ad sanam mentē: vbi senserint extremā manum, tunc obliti suӕ peruicaciӕ agnoscent sua peccata, & verè humiliabūtur. Hic est sensus. Loquutio in speciem posset videri dura, quum Deus dicit se iturū: neque enim vel cœlo ita se abscōdit, vt res humanas negligat, vel manum suā subducit, quin sustineat mundum prӕsenti virtute, vel etiam aufert Spiritū suum ab hominibus, prӕsertim vbi ad resipiscētiā vult ipsos adducere. Neque enim vnquam sponte homines se ad Deum conuertent, nisi arcano eius instinctu. Quid ergo hoc sibi vult, *Vadam & reuertar ad locum meum*? nēpe hìc agitur de externo statu populi. Sēsus est igitur, Postquam excisa fuerint hęc duo regna, tunc ego abscōdam ad tempus faciem meam ab vtroque populo, & putabūt nullam mihi esse curam salutis suӕ, putabunt me esse remotum. Videmus ergo Prophetam hic tātùm notare qualis futurus sit externus populi status: deinde videmus etiam aptari istas loquendi formas ad sensum hominum. Sic etiam loquitur Deus ipse, Ies. 18. cap, tametsi in alium finem. Sed tamē Propheta idem re ipsa illic exprimit, Quiescam, inquit, & speculabor in tabernaculo meo. Quӕnā est ista Dei quies, & quódnam eius tabernaculum? nempe quum Deus iudicia sua exercet, tunc cogimur sentire eius prӕsentiam, quum etiā nos benignè fouet ac exhibet patris officia, tūc ostendit re ipsa se nobis propitium. Sed vbi neque de peccatis nostris pœnas sumit, neque etiam dat signū fauoris sui, videtur se procul subducere, & iam negligere vitam nostram. Nūc ergo intelligimus Prophetā loqui de tempore exilii: acsi diceret, Postquā Deus vltimā vindictam exequutus fuerit cōtra vos, & ita in exiliū fueritis abrepti, tūc Deus cessabit, acsi neutram in partem vos curaret, sed esset vestri immemor: quia illic quietos relinquet, nempe in Chaldęa & Assyria: deinde nō proferet etiam aliquam lucem salutis. Deus ergo erit quasi otiosus in cœlo: hoc est vnum. Sed finem simul ostēdit Propheta, quòd scilicet postea reuertētur ad Dominum, & hoc etiam esse cōsilium Dei affirmat, donec inquit, intelligāt se peccasse. Nam hoc est initiū sanationis, dum homines causam morbi reputant. Prius dixerat Israelem vidisse morbum suum, sed non recto iudicio: quia scilicet origo morbi eū latebat, & adhuc abscondita erat. Nunc autem disertè Propheta ostēdit hoc Deum quӕrere, vt populus peccata sua agnoscat ac fateatur. Verbum hoc passim occurrit in Scriptura, vbi de sacrificiis agitur. Dicuntur ergo homines tūc peccare, dum prodeunt in cōspectum Dei cum vera confessione, dum agnoscunt suum reatum, & veniā precantur. Sic etiam hoc loco, *Dum*, inquit, *se peccasse fateantur*, ego me ad tempus abscondam. Et addit, *Quӕrant faciem meam*. Hoc secundum est in salute recuperanda: nempe vt quӕramus faciem Dei. Scimus enim pœnitētia & fide nos recōciliari Deo, non quòd pœnitētia veniam nobis conciliet, sed quia necessariò requiritur, est causa sine qua non, vt loquuntur. Hic ergo primus est gradus sanationis, quemadmodum nuper dixi, vt tangamur dolore, dum sentimus nos prouocasse irā Dei, atque ita peccata nobis displicent. Iam qui ita factus est apud se peccator, hoc est, qui cœpit esse iudex suus, postea debet addere hoc secundū, nēpe vt quӕrat faciem Dei, hoc est, vt se Deo offerat supplicem, & veniā postulet. Hoc aūt nascitur ex fide. Ergo ad pœnitentiam, verbū אשם, hoc est agnoscere peccatū: ad fidē verò refertur propriè Quӕrere faciem Dei. Nunc videndum est quisnā fuerit huius doctrinӕ vsus in veteri populo: nempe quum in exilio degerēt Israelitӕ & Iudӕi, operӕpretium fuit hoc illis testatū esse, ita abscōditā esse faciem Dei ad tēpus, vt tamen daret illis spatium temporis ad resipiscendum: hoc vnum est. Iam vbi audiūt homines consultò hoc Deum quӕrere, vt resipiscant, animantur, & hic est acerrimus stimulus ad animos

animos erigendos,ne amplius torpeant in ſuis vitiis:& hoc voluit Propheta, quum Dominus expulerit tam Iudæos quàm Iſraelitas in exilium,etſi ad tempus videbitur ipſos abiicere,non putent ſe in totum deſertos, quia adhuc tempus opportunum illis eſt ad reſipiſcendum.Iam poſtea modum reconciliationis deſcribit, nempe vt *ſe agnoſcant peccaſſe*: deinde, *vt quærant faciem Dei*.Et ſimul fructũ afflictionis declarat,quũ dicit, *Quum erit ipſis afflictio, tunc ipſi me quærent.* Hic oſtendit Propheta,quanquam exilium erit valde acerbũ Iſraelitis,tamen fore vtile:quemadmodum ſi medicus porrigat amaram potionem,vel cogatur etiam aliquo aſperiore remedio curare difficilem morbum,ſic etiam Propheta oſtendit pœnam hanc vtilem fore populo,atque etiam iucundam,quantumuis ad tempus fuerit acerba. Quare?redibit enim ad Dominum.Et diſertè dicit, *Quærent me.* Complectitur tam fidem quàm pœnitẽtiam,hoc verbo:neque enim duo membra diſtinguit,ſicuti prius:ſed generaliter oſtendit finem afflictionis fore,vt populus ad Deum ſe conuertat.Quod ad verbũ Properandi ſpectat, ego iam dixi mihi non placere:quia non properarũt vel Iſraelitæ vel Iudæi,ſed vix tandem longo ſucceſſu & longa ſerie 70.annorum adducti ſunt ad pœnitentiam. Qualis igitur fuiſſet illa celeritas?Ideo mihi non placet ita vertere,Mane quærent me:ſed ſimplex illa ſignificatio melius conuenit,vt dixi.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando non deſinimus ſubinde iram tuam in nos innumeris peccatis accendere:da inquam,vt ſaltẽ vbi nos admones atque in viam reducis,ſimus flexibiles, & ſtatim atteri ad ferulas manus tuæ:neque expectemus extremũ rigorẽ,ſed maturè reſipiſcamus: deinde vt verè, & ex animo te quæramus,non obtendamus falſam pœnitentiã,ſed nos ſtudeamus totos tibi addicere,idque per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

CAPVT VI.

1 VEnite,& conuertamur ad Iehouam, quia ipſe rapuit, & ſanabit nos:percuſsit,& alligabit plagas noſtras.

Proxima lectione dixerat Propheta, poſtquam caſtigationibus & pœnis domiti eſſent Iſraelitæ, tunc ab errore curſum reflexuros, vt Deum quærerent.Sed quia terror procul arcet homines ab acceſſu Dei,nunc addit talem fore afflictionis modũ, vt non deſpondeãt animos,neque deſperationi ſuccumbant:quin potius confidant Deũ ſibi fore propitium.atque vt hoc melius exprimat,inducit ipſos loquentes, *Venite, accedamus ad Dominum.* Nam hæc loquendi ratio magis eſt emphatica.Sciẽdum autem eſt hîc rationem poni cur Iſraelitæ tutò & certa fiducia ad Deum redire poſsint, quia ſcilicet officium eius hoc eſſe agnoſcunt, vt ſanet poſtquam percuſſerit,& vulneribus quæ inflixit,remedium afferat.His verbis intelligit Propheta,Deum non ita ſe vlciſci de hominibus,vt velit iram ſuã effundere aduerſus ipſos vſque in exitium, ſed potius eorum ſaluti conſulere, vbi ſeuerus eſt,ac de peccatis eorum pœnas ſumit.Niſi præcedat hæc cognitio, nunquam ſe animabunt homines ad pœnitentiam,ſed potius obdureſcent in ſuis vitiis,& quaſi frænum arrodent,vt vulgò dicunt.Tenendum eſt igitur,quemadmodum etiam prius vidimus,initium pœnitentiæ eſſe ſenſum clementię Dei.hoc eſt,dum homines perſuaſi ſunt Deum eſſe propenſum ad dandam veniam,tunc incipiunt colligere animos vt reſipiſcant: alioqui ſemper creſcet in ipſis contumacia:vtcunque peccata ſua horreant, tamen nunquam redibunt ad Dominum. Et in hunc finem etiam alibi citaui locum illum memorabilem ex Pſalm.130,Apud te eſt miſericordia,vt timearis: quia fieri non poteſt vt ſe Deo ſubiiciant homines vero & ſyncero affectu,niſi guſtus bonitatis eius ipſos alliciat, ac certò ſtatuant nõ fruſtra ſe ad ipſum venturos:ſed quemadmodum diximus,ipſum ad veniam propenſum fore.Hic eſt verborum ſenſus,quum dicit, *Venite,& conuertamur ad Iehouam*: *quia ipſe percuſsit,& ſanabit nos*: hoc eſt,non inflixit Deus nobis lethifera vulnera,ſed percuſsit vt velit ſanare. Quanquam plus etiam aliquid exprimitur Prophetæ verbis,quòd ſcilicet Deus nunquam adeò rigidè tractet homines,quin tamen relinquat ſemper locum gratiæ ſuæ. Nam verbo Rapiendi Propheta notat grauius illud iudicium de quo prius loquutus eſt in perſona ipſius Dei. Illic enim Dominus ſimilem ſe fecit truculentæ beſtiæ.Ego ero quaſi leo,vorabo,rapiam,& nemo auferet prædam quam ſemel corripuero. Deus ergo illic oſtendere voluit vindictam ſuam fore horribilem aduerſus Iſraelitas. Nunc etiamſi tam duriter cum ipſis Deus egerit, non tamen deſperant de venia: vtcunque ergo experti ſimus ad tempus Deum ſimilem leoni vel vrſo, tamen quia proprium munus eius eſt ſanare poſtquam ita diſcerpit, alligare quæ inflixit

vulnera,non est cur nunc fugiamus eius conspectum. Videmus quorsum spectent Prophetæ verba,nullam scilicet esse tam asperam castigationem,quæ frangere animos nostros debeat quin spe veniæ cõcepta nos incitemus ad pœnitentiam.Hęc summa est.Præterea notare conuenit,hic fideles sese primo loco hortari, vt alios deinde secum adducant. Sic enim sonant verba:non dicit,Ite,redite ad Iehouam, *Sed venite,redeamus ad Dominum*. Videmus ergo vt quisque à seipso incipiat,deinde vt alii alios mutuò hortentur. Atque hęc ratio nobis tenenda est,quia si quis fratres suos ad Deum mittat,malè sibi consulit, quum deberet potius illis monstrare viam. Quisque ergo seipsum stimulare discat, deinde aliis porrigat manum vt sequantur.Interea monemur suscipiendam nobis esse curam fratrum nostrorum:quia indignum esset quenque propria salute esse contẽtum, & ita abiicere fratres suos.Hęc ergo duo simul coniungere necesse est,nempe vt nos ad pœnitentiam incitemus,deinde vt studeamus etiam nobiscum alios adducere.Iam pergamus.

2 Viuificabit nos post biduum, die tertio suscitabit nos,& viuemus in conspectu eius(*vel coram facie eius.*)

Hũc locum Hebræi deprauant,quia putant se adhuc esse redimendos aduentu Messię: & hunc fingunt esse diem tertium,quia semel Deus eduxit eos ex AEgypto.hæc prima vita fuit.Deinde secundò eos restituit in vitam,vbi ab exilio Babylonico reduxit. Nunc quum Deus per manum Messiæ colliget eos ex dissipatione,dicunt hanc fore tertiam resurrectionem.Sed nugæ sunt.Solet autem hic locus exponi de Christo,quòd post biduum,& die tertio suscitabit Deus Ecclesiam suam, quia scimus Christum non sibi priuatim resurrexisse, sed suis membris.Est enim primitiæ resurgentium. Videtur ergo hic sensus non malè quadrare, quòd Propheta hìc erigat fideles in spem salutis, quia Deus excitabit filium suum primogenitum,cuius resurrectio communis erit totius Ecclesiæ vita.Sed sensus ille videtur mihi nimium argutus.Et semper hoc spectandum est nobis,ne volitemus in aere:placent argutæ speculationes primo intuitu, sed postea euanescunt. Ergo quisquis volet proficere in Scripturis semper hanc regulam teneat, vt solidum sit quicquid colligit siue in Prophetis, siue in Apostolis.Iam videndum est quid velit Propheta. Non dubito quin hìc secundam speciem consolationis adiungat,nempe si Deus non statim populum suum viuificet,non tamen esse cur mora tædium ipsis afferat,quemadmodum solet. Videmus enim si diu languere nos Deus patitur,deficere animos nostros: & qui initio videntur esse satis alacres & cordati,successu temporis diffluunt. Quia igitur rara virtus est patientia,ideo hìc Hoseas hortatur nos ad moram patienter ferendam, si non statim viuificet nos Dominus. Sic ergo loquuntur Israelitæ,*A biduo nos viuificabit Deus,tertio die excitabit nos in vitam*. Quid intelligunt per biduum?nempe diuturnam afflictionem: acsi dicerent, Quanuis Dominus non eripiat nos ex nostris miseriis primo die, sed differat longius nostram redemptionem, non tamen est cur spes nostra cõcidat.Deus enim etiam putrida cadauera excitare potest ex sepulchris, non minus quàm vitam restituere momento.Daniel quum vult exprimere longam fore populi afflictionem,dicit,Post tempus,tempora,& dimidium temporis. Diuersa est illa ratio loquendi,sed tamen quoad sensum eòdem spectat:dicit,Post tempus,id est, post annum:illud esset tolerabile. sed sequitur, Tempora,hoc est,plures annos:postea Deus abbreuiabit illam horam,& afferet redemptionem quo tempore minimè sperabitur.Hoseas hìc biduum ponit, nempe quia Deus non tantùm vno die populum suum affliget, sed quemadmodum prius vidimus,paulatim domabit ipsum,quia sic inualuerat contumacia populi,vt non esset sanabilis:quemadmodũ morbi,vbi egerunt radices longo tempore, non possunt statim curari,sed opus est lentis & pluribus remediis.Si autem medicus velit statim reuellere morbum qui occupauit quicquid est in homine,certè non curabit hominem,sed vitam illi auferet:ita etiam quum Israelitæ propter longam obstinationem essent ferè incurabiles,oportuit ipsos lentis pœnis adduci ad pœnitentiam.Dicunt igitur,*Post biduum nos Deus viuificabit*. & ita se confirmant in spe salutis, quanuis non statim affulgeat, sed diu maneant demersi in tenebris,& longum sit exilium illud quod passuri erant,tamen non desinunt sperare. Bene, transeat biduum, Dominus viuificabit nos. Videmus hic opponi consolationem tentationibus,quæ nobis spem salutis eripiunt vbi Deus gratiam suam suspendit diutius quàm caro nostra appetat. Dicebant Christo Iudæi,Domine,iam fœtet,quatriduanus est. Putabant hoc esse absurdum,si lapidem tollerent è sepulchro,quia iam putrefactum erat cadauer Lazari. Christus autem in hoc voluit ostendere incredibilem suam potentiam, quòd hominem putridum restituit in vitam. Eodem etiam modo nunc loquuntur fideles, *Dominus nos suscitabit à biduo*.Etiamsi exilium videtur esse instar sepulchri, vbi nos putredo manet, Dominus

Dan. 7.g.25.

Ioan.11.e.39.

nus ſuperabit ſua inæſtimabili virtute quicquid videtur obſtare noſtræ reſtitutioni. Iam tenemus ſimplicem & germanum huius loci ſenſum, meo quidem iudicio: ſed interea non nego quin Deus æddiderit inſigne & memorabile ſpecimē huius rei in Filio ſuo vnigenito. Ergo quoties mora nobis faſtidium generat, & videtur iam Deus abieciſſe omnem curam noſtri, cõfugiamus ad Chriſtum. Nam, ſicuti iam dictum fuit, reſurrectio eius ſpeculum eſt vitę noſtræ. Illic ergo cernimus quomodo agere Deus ſoleat cum ſuis. Neque enim Chriſto vitam reſtituit Pater ſimulatque è cruce ſublatus eſt, ſed depoſitus fuit in ſepulchro, & illic iacuit vſque ad tertium diem. Si ergo Deus velit nos languere ad tempus, ſciamus nos ita configurari Chriſto capiti noſtro: & hinc colligamus materiam fiduciæ. Habemus ergo in Chriſto illuſtre documentum huius vaticinii. Sed priore loco tenendum eſt quod diximus, nempe hîc fideles ſibi ſpem facere ſalutis, etiamſi Deus nõ ſtatim manum ipſis porrigat, ſed ad tempus differat gratiam redemptionis. Poſtea addit. *Viuemus in conſpectu eius*, vel coram ipſo. Hîc fideles iterum ſe confirmant: quòd ſcilicet Deus ipſos aſpectu paterno dignabitur, vbi diu tergum illis obuertit. *Viuemus ergo coram facie eius*. Nam quandiu Deus non gerit curam noſtri, manet nos certus interitus: ſimul autem atque oculos ſuos in nos conuertit, inſpirat vitam ſolo intuitu. Promittunt igitur fideles ſibi hoc bonum, quòd Dei facies poſt longas tenebras rurſus illuceſcet: hinc etiam ſpem vitæ colligunt, & ſimul reuocant ſe ab omnibus obſtaculis quæ obſcurant hanc vitæ lucem: quia dum huc & illuc diſcurrimus & vagamur non poſſumus apprehendere vitam quam Deus nobis promittit. Illecebræ enim huius mundi totidem ſunt vela, quæ impediunt oculos noſtros, ne cernant paternam Dei faciem. Ergo tenendum eſt, particulam hanc ideo additam eſſe, vt fideles non dubitent vbi viſus fuerit Deus tergum illis vertiſſe, tandem futurum vt eos reſpiciat. Nunc pergamus.

3 Et cognoſcemus, & proſequemur ad cognitionem Iehouæ, ſicut aurora diſpoſitus eſt egreſſus eius, & veniet tanquam pluuia nobis, tanquā pluuia ſerotina, pluuia terræ.

Hoc verſu continuant fideles quod prius vidimus, nempe vt certam ſibi faciant ſalutis fiduciam. Neque mirum eſt Prophetā hac in re inſiſtere prolixius. Scimus enim quàm procliues ſimus ad dubitationem: præſertim vbi Deus ſigna iræ ſuæ nobis oſtendit, nihil difficilius eſt quàm nos colligere, vt certò perſuaſi ſimus illum eſſe medicum noſtrum, quum videtur ſe de peccatis vlciſci. Ergo hîc ſtrenuè luctandum eſt, quod non poteſt fieri ſine moleſtia: ideo fideles nunc dicunt, *Sciemus & proſequemur ad cognoſcendum Iehouam*. His ergo verbis oſtendunt ſe non diffidere quin lux vitæ exortura ſit poſt tenebras. Nam hæc ſumma eſt verborum: *Sciemus ergo*, inquiunt, hoc eſt, Quanuis nunc vndique inſtet horrenda caligo, tamen Dominus patefaciet ſuam bonitatem erga nos, etiamſi non ſtatim hoc appareat: ideo addunt, *Et proſequemur ad cognitionem Iehouæ*. Nunc tenemus quorſum ſpectent verba. Docet autem hic locus, quum Deus faciem ſuam abſcondit, tamen perperam nos facere, ſi infidelitatem noſtram fouemus: quia potius, ſicuti iam dixi, certandum eſt cum illo exitiali morbo. Satan enim nihil aliud venatur, niſi vt nos deſperatione abſorbeat. Ergo hæc eius aſtutia nobis tenenda eſt, vt Paulus admonet: & Spiritus ſanctus hîc arma nobis ſuppeditat, quibus repellamus hanc tentationem Satanæ: Quid? Tu vides Deum tibi eſſe infeſtum, nec eſt cur ad ipſum accedere coneris: præcluſi enim ſunt omnes aditus. Satan hoc nobis ſuggerit dum ſentimus noſtra peccata. Quid agendum eſt? Propheta hîc remedium proponit: *Sciemus*, etiamſi nunc demerſi ſumus in obſcura caligine, ſi ne ſcintilla quidem lucis nuſquam nobis effulget: tamen ſciemus (quemadmodum dicit Ieremias, Sperabo in Domino, qui abſcondit faciem ſuam à Iacob) hoc verum eſſe fidei noſtræ exercitium, vbi oculos attollimus ad lucem quæ videtur extincta eſſe, & in mortis tenebris adhuc nõ deſinimus nobis vitā promittere, quemadmodum hic docemur. *Sciemus* ergo: deĩde *Proſequemur ad cognitionem Iehouæ*: hoc eſt, etiamſi Deus ſubducat faciem ſuam, & quaſi conſultò duplicet tenebras, & ſit quaſi extincta omnis cognitio gratiæ eius, nos tamen *Proſequemur ad cognitionem illam*: hoc eſt, non impediet nos obſtaculum illud, quin enitamur, & conatus tandem noſtri penetrabunt ad gratiam illam quæ videtur omnino à nobis eſſe excluſa. Exponunt alii, *Sciemus & proſequemur ad cognoſcendum Iehouam*: quia non ita profecerant Iſraelitæ in Lege Moſis, quin adhuc ſperanda illis eſſet plenior doctrina, quam Chriſtus aduentu ſuo attulit. Putant igitur hîc vaticinium eſſe eius doctrinæ, quæ nunc per Euangelium nobis pleno fulgore proponitur, quia Deus ſe in Filio ſuo, tanquam in viua imagine patefecit. Sed illa etiam eſt arguta expoſitio: & ſatis eſt

2.Cor.2.c.11.

tenere Prophetæ consilium. Ideo enim sic pios loquentes inducit, quia opus fuit magno & arduo conatu, vt assurgerent ad spem salutis, quia scilicet exilium nō vnius diei futurum erat, sed annorum 70. Quum ergo tam grauis tentatio maneret pios, voluit hîc Propheta ad laboriosam militiam instruere. *Cognoscemus ergo & prosequemur ad cognoscendum Iehouam*. Postea dicit, *Quasi aurora nobis veniet egressus eius*. Est aptissima similitudinem hîc fideles reuocant in memoriam seriem continuam dierum & noctium. Non mirum est si sperare nos Deus iubeat gratiam suam, cuius tamen aspectus nos latebit. Nam nisi edocti essemus longo vsu, quis speraret subitam lucem quū dominātur noctis tenebræ? nonne putaret terram omnino luce esse priuatam? Quum autem repente aurora affulgeat, & afferat finem noctis tenebris; easque discutiat, quid mirum est, si Dominus præter spem affulgeat? *Egressus igitur eius erit instar auroræ.* Vocat hîc Egressum Dei, nouam manifestationem, quum scilicet Deus ostendet se populum suum complecti fauore, vbi ostendet se memorem fœderis quod pepigit cum Abrahā: quia quantisper populus exulauit à patria, visus est Deus non respicere amplius ipsum, vt diximus. Imò tunc sensus carnis hoc tātùm dictabat, Deum procul distare ab ipso populo. Vocat igitur Egressum Dei, vbi Deus se exhibebit propitium captiuis, & illos in integrum restituet. *Egressus ergo Dei veniet nobis, & erit instar auroræ*. Nunc ergo videmus vt ab ordine naturæ se confirment, quemadmodum Paulus obiurgat eorum diffidētiam, quibus incredibilis est futura resurrectio, quia superet carnis sensus: Stulte, inquit, non vides quod seminas prius corrumpi, & tamen germinare? Deus in semine mortuo tibi proponit iam effigiem futuræ resurrectionis. Sic etiam hoc loco, quandoquidem quotidie exoritur nobis lux, & aurora affulget post tenebras noctis. Quid igitur Dominus tam potenter agens per mortuas creaturas, non efficiet per seipsum? vbi volet exerere plenam potentiam suam, quid facturum putamus? annon multò amplius superabit omnes sensus carnis nostræ? Nunc ergo videmus quorsum addita sit hæc similitudo. Postea fructum huius manifestationis nobis describit: *Veniet*, inquit, *tanquam pluuia nobis, tanquam pluuia serotina, pluuia terræ*. Similitudo hæc ostendit, simulac Deus populum suum respicere dignabitur, perinde fore eius aspectum, acsi pluuia irrigaret terram. Terra quum post longos æstus & longam siccitatem arida est, iam videtur esse inutilis ad fructum proferendum: pluuia autem vna succum & vigorem ei restituit. Sic ergo Propheta in persona fidelium hîc cōfirmat spem plenæ restitutionis: *Veniet nobis quasi pluuia, quasi pluuia serotina*, מלקוש vocant serotinam pluuiam Hebræi, qua maturescunt fruges. Et videtur ita per nomen גשם, notare Propheta pluuiam vernam. Denique sensus clarus est: quòd etiam si exaruerint Israelitæ, ita vt nullus amplius vigor suppetat, tamen non minus fore virtutis in gratia Dei, quàm sit in pluuia, quæ terram fœcūdat vbi videtur esse sterilis. Quum autem in fine addit Pluuiam terræ, non dubito quin notare velit pluuiam opportunā, quæ terræ suauis & grata est, vel quam terra pro sua necessitate expetit: violentus enim imber non propriè vocabitur pluuia terræ, quia noxius est ac contrarius. Hæc est summa. Sequitur:

4 Quid faciam tibi Ephraim? quid faciā tibi Iehudah? nam bonitas vestra est quasi ros matutinus, quasi nebula manè transiens.

Hunc locum ita quidam exponūt, quòd Deus non semel irrigare velit populum suum, sed prosequi hanc gratiam: acsi diceret, Fallitur qui putat momētaneam fore redēptionem, quam iubeo à me sperari. ego enim continuo ordine perducam populum meum vsque ad plenam fruitionem salutis. Sed sensus ille prorsus alienus est. Non dubium igitur, quin Propheta hîc inducat Deum hoc modo loquentem, Quid vobis faciam? quia nō potestis locum dare gratiæ meæ, tanta est vestra prauitas. Videtur quidem abrumpi hoc modo contextus: sed tenenda est nobis regula, quoties Prophetæ gratiam Dei in medium proferūt, simul addere exceptionem, ne scilicet hypocritæ falsò ad se trahant quod solis fidelibus offertur. Scimus Prophetas nunquā minatos fuisse exitium populo, quin adderent aliquā promissionē, ne scilicet fideles deficerēt: quod necesse erat, nisi aliqua mitigatio illis ostēsa foret. Prophetæ ergo hoc habent ordinarium, vt temperent suas minas, & quicquid est rigoris, addita spe gratiæ Dei. Sed interim, quia hypocritæ semper ad se trahunt quod proprium est solis fidelibus, & ita securè illudunt Deo, Prophetę adiiciūt secūdam exceptionem, qua significāt hoc non esse vniuersale, nec promiscuè spectare ad omnes, quòd Deus se clemētem & misericordem erga populum suum fore promittit. Pluribus verbis hoc iterum repetam. Negotium fuit Prophetis cum toto populo, negotium fuit cum paucis fidelibus: nam exiguus erat numerus piorum tam apud Iudæos quàm apud Israelitas. Quum ergo Prophetæ obiurgant populum, dirigitur sermo ille ad totum corpus. Sed interim quia residuū erat aliquod semē, ideo admiscent consolationes, quemadmodum dixi: & ideo admiscent, vt electi Dei semper

1. Cor. 15. c. 36

per recũbant in eius misericordiã, atque ita patienter subijciant se eius ferulis, persistántque in timore eius, dũ sciũt certã sibi fore in eo salutẽ. Ergo promissiones quas videmus inseri à Prophetis inter minas & obiurgationes, nõ debent cõmuniter ad omnes referri vel ad promiscuũ vulgus, sed tãtùm ad fideles qui tũc erant pauci numero, vt diximus. Hęc igitur ratio est cur Prophetæ excutiãt blanditias improbis Dei contẽptoribus, quũ addunt, Non est quòd speretis quicquã salutis ex hac promissione quã ego filijs Dei propono: Deus enim nõ proijcit panẽ canibus, quẽ solis filijs destinauit. Sic etiã videmus alterũ Prophetã loqui, Adquid vobis dies Domini? dies ille est caliginis & nõ lucis, dies mortis & nõ vitæ. Nã quia sæpius audierãt fœdus quod Deus pepigerat cũ Abraham non fore irritũ, ideo superbiebant omnes: Nos quidẽ nũc duriter tractamur, sed paulò pòst Deus ex nostris malis nos eripiet. est enim pater noster, nõ frustra nos adoptauit, nõ frustra gen⁹ nostrũ redemit & elegit, nos sumus peculiũ eius & hæreditas. ita ergo sibi blãdiuntur improbi: & hoc quidẽ videntur habere cõmune cũ fidelibus: fideles enim etiã in profundissima abysso mortis, tamen lucẽ vitæ aspiciũt, quia fide penetrãt extra mundũ, vt diximus. Sed interim cũ seria pœnitẽtia ad Deũ accedũt: impij autẽ manent in sua cõtumacia, & per ludibriũ ita sibi adulantur, quũ putant quicquid Deus promittit ad se spectare.. Nũc ergo redeamus ad Prophetã nostrũ. Dixerat In tribulatione sua quęrẽt me: postea verbis populi exposuerat quomodo se ad Deũ cõuertant fideles, & quid secũ afferat vera resipiscẽtia. Iã sequitur: *Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iehudah?* hoc est, Quid vobis omnibus faciã? populus enim tũc in duo regna diuisus erat. nã regnũ Iehudah habebat propriũ nomen: decẽ Tribus habebant cõmune illud nomen Israel, vt dictũ fuit. Postquã ergo spẽ venię fecit filijs Dei Propheta, iam conuertit se ad corpus totius populi quod corruptũ erat: & dicit, Quid iã facturus sum vobis, & Iudæi & Israelitę? Significat autẽ his verbis Deus se tẽtasse omnia remedia, & frustra expertum esse. Quid ergo amplius vobis faciã? inquit: vos estis incurabiles prorsus, vos estis inexcusabiles & omnino desperati, quia nulla ratio à me omissa est, qua saluti vestrę consulerẽ: sed ego lusi operã postquã pœnis & castigationibus nihil profeci, postquã gratia etiã mea apud vos nihil habuit momẽti, quid iã superest nisi vt vos prorsus abijciam? Nũc ergo videmus quàm diuersus sit loquẽdi modus apud Prophetas, quia scilicet illis negotiũ erat non cũ vna hominũ specie, sed cũ filijs Dei, & cũ reprobis qui pertinaces in vitijs suis manẽt. hinc ergo fit vt mutẽt loquẽdi rationẽ: & ita necesse est Similis ferè querimonia apud Iesaiã legitur ca.1, nisi quòd illic tãtùm mẽtio fit de pœnis. Quorsum percuterẽ vos vltrà? nihil enim hactenus adeptus sum. A plãta pedis vsq; ad verticẽ capitis nulla est sanitas, & tamẽ manetis vestri similes Cap.5 de beneficijs Dei loquitur, Quid fieri debuit vineę meę amplius quod ego nõ fecerim? Illis duobus locis ostẽdit Propheta populũ esse ita perditũ, vt nõ possit ad sanã mẽtẽ reduci: quia scilicet Deus modis omnib⁹ tẽtauerat ipsum sanare, & manebãt incurabiles morbi. Nũc redeamus ad Hoseę verba: *Quid faciam tibi Ephraim, quid faciam tibi Iehudah?* Ego quidẽ veniã omnibus offero, sed vos interea contumaciter manetis in peccatis vestris, imò gratia mea vobis ludibrio est. ego igitur iã nõ litigo vobiscũ, & vobis etiã denũtio clausã esse ianuã salutis. Quare? hacten⁹ enĩ frustra varijs modis tẽtaui vos sanare. Dicit postea ipsorũ bonitatẽ similẽ esse rori matutino. *Bonitas vestra*, inquit, *est quasi ros matutinus*. חסד quidã accipiũt pro clemẽtia quã Deus erga vtrosq; exercuerat, nẽpe tã Israelitas quã Iudeos. Clemẽtia igitur vestra: hoc est, misericordia qua hacten⁹ vos prosecutus sum, *est quasi ros matutinus, quasi nubes quæ transit manè*. hoc est, stati arefacitis gratiã meã: & hoc nõ malè quadraret. videmus enim incredulos absorbere sua malitia misericordiã Dei, ita vt nihil vtilitatis afferat: queadmodũ si pluuia defluat super saxũ aliquod vel rupẽ, tamẽ int⁹ saxũ ꝓpter duritiẽ siccũ manet. Queadmodũ igitur humor pluuię nõ penetrat in saxa, sic etiã gratia Dei frustra cõsumitur & absq; ꝓfectu apud incredulos. Sed Propheta potius de ipsorũ bonitate loquitur, quòd scilicet fictã probitatẽ ostentent, quę tamẽ euanescit queadmodũ ros matutinus. simul enim atq; sol surrexit, rorẽ ad se trahit vt amplius non appareat, nebulę etiã transeũt. Dicit Propheta similes fuisse Iudæos & Israelitas nebulis matutinis & rori: quia scilicet non fuerit in ipsis solida probitas vel intrinseca, vt vocant: sed fuerit euanida species duntaxat, hoc est, apparentiam habuerint, vt loquuntur. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum, quòd scilicet Deus hic queratur sibi negotium esse cum hypocritis. Scimus respici ab ipso fidem: hoc est, nihil est quod magis Deo placeat quàm synceritas cordis. Deinde scimus frustra spargi doctrinã, nisi recipitur serio affectu. Quia igitur hypocritæ sese trãsfigurãt in varios modos, deinde licet ostẽtent aliquã probitatis laruã, tamen nihil est in ipsis solidũ, ideo conqueritur Deus se operam perdere. Et tandem dicit se nolle amplius frustra laborare erga homines fictos, qui præter mendacium & simulationem nihil habent. quod significat his verbis, quum dicit, Nihil est quod vobis faciam amplius Israelitæ & Iudæi.

Am.5.c.18

¶PRECATIO.

DA omnipotẽs Deus, quando ea quæ decebat gratitudine beneficijs tuis non reſpõdemus, & guſtata tua clementia, tamen exitiũ ſponte nobis accerſimus: da inquam, vt renouati Spiritu tuo non tãtùm conſtãter maneamus in timore nominis tui, ſed proficiamus magis ac magis, & cõfirmemur, vt ſcilicet ita instructi virtute tua inuicta, pugnemus ſtrenuè aduerſus omnes Satanæ inſidias & inſultus, & ita proſequamur hanc noſtram militiam vſque in finem, vt ſcilicet ita ſuffulti miſericordia tua, ſemper aſpiremus ad vitam illam quæ nobis abſcondita eſt in cœlo, per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

5 Propterea ſecui (*vel excidi*) in Prophetis meis, occidi eos in verbis oris mei, & iudicia tua lux quæ egreditur.

Hîc Deus per Prophetam ſuum oſtendit ſe magna neceſsitate fuiſſe coactum, vt durius & aſperius hunc populum tractaret. Scimus Deo nihil eſſe magis cordi quàm clementer agere nobiſcum. Nullus enim inuenietur pater in mundo, qui indulgentius foueat ſuos filios: ſed nos, vt ſumus præfracti, non patimur ipſum ſequi quod ferebat eius natura. cogitur ergo quaſi induere nouam perſonam, & nos durius obiurgare, quemadmodum hîc dicit ſibi fuiſſe agendum cũ Iſraelitis: *Secui per Prophetas meos*, inquit, *& occidi eos per verba oris mei.* Quidã aliter vertunt, quòd ſcilicet Deus occiderit Prophetas: & torquent hoc ad impoſtores, qui corruperant purum Dei cultum ſuis erroribus: ſed illud non videtur mihi vllo modo congruere: & ſcimus hanc loquẽdi formam Hebræis eſſe cõmunem, vt rem vnam duobus modis exprimant. Sic etiam nunc loquitur Propheta, *Secui*, vel excidi *per Prophetas meos, occidi per verba oris mei.* Nõ dubito quin ſecundo membro repetat quod iam breuiter expoſuimus, nempe Deum ſecuiſſe vel dolaſſe per Prophetas ſuos. Sed videndũ eſt quo conſilio Deus hîc dicat ſe mandaſſe Prophetis ſuis, vt aſperius populum hunc tractarent. Scimus enim hypocritas quanuis modis omnibus illudãt Deo, tamen eſſe delicatos, nec ferre poſſe vllam obiurgationem. Craſſa ſunt eorum ſcelera, niſi quòd fucum faciunt hominibus: ſed interim ſi Deus incipiat obiurgare, expoſtulãt, Quid hoc ſibi vult? Deus vbique prædicat ſe manſuetum eſſe & clementem: fulminat autem nunc contra nos. non videtur hoc eſſe cõſentaneum eius naturæ. Sic ergo hypocritæ vellent Deũ eſſe ſuum adulatorẽ. Iam reſpondet ſe non modò iuſta cauſa, ſed etiam neceſſaria fuiſſe cõpulſum vt illos occideret, & verbum ſuum daret Prophetis inſtar mallei vel dolabræ. Hæc ratio eſt, inquit, cur Prophetæ mei non mitius neque humanius ſtuduerint populum hunc allicere. Deus enim quos videt eſſe dociles, blandè & ſuauiter ad ſe adducit vel inuitat: ſed vbi videt eſſe tantam peruicaciam in hominibus, vt non poſsit eos flectere ſua bonitate, tunc incipit, quemadmodum diximus, agere nouam perſonam. Nunc ergo tenemus Dei conſilium, ne hypocritæ querantur ſe aliter fuiſſe tractatos, quàm ferat Dei ingenium, hîc reſpondet Dei nomine Propheta, Vos me cogitis ad hanc duritiem: fuit enim mihi reperiendus malus cuneus malo nodo, quemadmodum dicunt. *Dolaui* igitur *per Prophetas meos, occidi eos per verba oris mei*: hoc eſt, verbo meo vſus ſum tanquam dolabra, quia vos ſimiles eratis lignis nodoſis & robuſtis. Oportuit igitur verbum meum vobis eſſe inſtar dolabræ, & occidi per verba oris mei: hoc eſt, verbum meum non fuit cibus dulcis, quẽadmodum ſolet eſſe manſuetis hominibus, ſed fuit inſtar gladii ancipitis. oportuit igitur vos iugulari, quia nõ poteſtis ferre vt ſim vobis pater. Sequitur: *Et iudicia tua lux quæ egreditur.* Quidã per iudicia intelligunt res proſperas, quaſi Deus hîc exprobret Iſraelitis per ſe non ſtetiſſe quo minus ipſos lucrifaceret. Ego nõ deſtiti benignè vos tractare, & meo præſidio tueri: vos autem ingrati eſtis. ſed illa expoſitio eſt coacta. Maior pars interpretum ſic reſoluit, Vt iudicia tua eſsẽt lux egrediens. ſed ego non video cur mutemus quicquam in verbis Prophetæ. Simpliciter ergo ſignificat hîc Deus, ſe regulã piè & ſanctè viuendi monſtraſſe Iſraelitis, ita vt ignorantiã obtendere nequeant: per Iudicia enim Hebræi ſæpe intelligunt rectitudinẽ. Ego hoc ad doctrinã refero. *Iudicia* igitur *tua*: hoc eſt, ratio piè viuendi fuit inſtar lucis: hoc eſt, Ego ita vos admonui, vt ſcientes & volentes poſtea peccaueritis. Quòd ergo fuiſtis in me tã obſtinati, imputandũ eſt veſtræ peruicaciæ: quia ſi fuiſſetis flexibiles, ego certè non vos celaui quid eſſet rectũ. Quẽadmodũ enim ſol quotidie terris illucet, ita doctrina mea vobis fuit inſtar lucis ad viã ſalutis vobis mõſtrandã, ſed ſine profectu. tenemus ergo quid velit his verbis Propheta. Sequitur:

6 Quia miſericordiam volo (*vel quia humanitas placet mihi*) & non ſacrificium: & cognitio Dei (*placet mihi, ſubaudiendum eſt*) præ holocauſtis.

7 Et ipſi tanquam homines tranſgreſsi ſunt pactum, illic perfidè egerunt

in

in me: (*vel tanquam hominis pactum transgressi sunt, vt postea videbimus.*

Quum pronuntiat hoc loco Deus se velle clementiam & non sacrificia, occupatio est, qua præuenit friuolos omnes prætextus. Scimus enim hypocritis nũquam deesse quod obtendant: & tanta est ipsorum securitas, vt non dubitent subinde cum Deo litigare. Hoc quidem suffugium illis commune est, quòd Deum colere student dum illi offerunt sacrificia, dum laborant in cæremonijs, & multos ritus accumulant. Putant igitur tunc Deum esse sibi obstrictum, & se pulchrè esse defunctos officio. Hoc vitium commune fuit omnibus seculis: ideo nunc Propheta anticipat illam exceptionem, ac dicit, *Misericordiam volo, & non sacrificium*: acsi diceret, Scio quid iam vobis in promptu sit, & quid sitis dicturi, nempe vos mihi offerre sacrificia, vos defungi multis cæremonijs: hæc exceptio friuola est apud me, & nullius momenti. Quare? Neque enim appeto sacrificia, sed clementiam ac fidem. Iam breuiter tenemus summam huius versus. Locus hic insignis est, quia bis eum citauit Filius Dei. Nam Matth. 9. cap. quia Pharisæi exprobrabant illi consuetudinem cum hominibus malæ & probrosæ vitæ, dicit, Misericordiam volo, & non sacrificium: ostendit illa excusatione, Deum non coli externis cæremonijs, sed vbi homines mutuò sibi ignoscunt ac se tolerant, nec sunt vltra modum rigidi. Duodecimo etiam cap. Matth. quia Pharisei discipulis vitio verterant quòd colligerent spicas: Quin potius ite, & discite quid sit illud, Misericordiã volo, & non sacrificium, inquit. Quia tam seueri erant aduersus discipulos, Christus ostendit eos esse præposteros Dei cultores, qui sanctimoniam constituant in cęremonijs: interea verò obtrectant suis fratribus sine causa, & trahunt in crimen quod per se malum non est, & quod potest facilè excusari, siquis esset dexter ac quietus interpres. Sed vt melius intelligamus hanc Prophetæ sententiam, primò notandum est, sub nomine Sacrificij & holocaustorum comprehendi externum Dei cultum, & omnes cæremonias legales. Subest igitur in his nominibus synecdoche, sicuti vicissim in voce חסד, id est, clementiæ vel humanitatis. Neque enim dubium est quin hìc Propheta fidem vel pietatem erga Deum, deinde charitatem erga proximos opponat omnibus externis cæremonijs. Volo, inquit, misericordiam: vel placet mihi misericordia præ sacrificio: deinde placet cognitio Dei præ holocaustis. Cognitio Dei hic haud dubiè pro fide vel pietate accipitur, quia hypocritæ existimant ritè coli Deũ, vbi vtuntur multis cæremoniis. Propheta deridet totam illam pompam & euanidum splendorem, ac dicit cultum Dei longè alium esse, nempe vbi cognoscitur. Summa est, Deum alio modo velle coli, quàm somnient crassi homines: quia tãtùm ostentãt suos ritus, & negligũt spiritualem Dei cultum, qui positus est in fide & charitate. Coniunctim igitur legi debent hæc duo membra, quòd Deo placeat humanitas & placeat fides: quia fides per se Deo placere non potest, quum stare etiam nequeat sine charitate erga proximos: deinde humanitas non sufficeret: siquis abstineat ab omni iniuria, & fratribus suis nulla in re noceat, interim sit sacrilegus & contemptor Dei, certè eius humanitas nihili erit. Videmus ergo non posse diuelli hæc duo membra, sed perinde valere quod Propheta dicit, acsi pietatem cum charitate cõiungeret. Summa est, Deũ lõgè pluris facere fidẽ & humanitatẽ, quàm sacrificia & omnes cęremonias. Quũ autẽ dicit Propheta nõ placere Deo sacrificiũ: nõ dubiũ est quin loquatur cõparatiuè: neq; enim præcisè Deus sacrificia repudiat, quæ mandauit Lege sua: sed hic præfert fidem & charitatem sacrificijs: quemadmodum etiã certius colligitur ex particula מן, quum dicit מעלות, hoc est, præ holocaustis. Hinc ergo apparet Deũ non sibi esse cõtrarium, acsi reiiceret sacrificia quorum ipse author erat, sed dãnare potius præposterum abusum quo gloriabãtur hypocritæ. Et hìc duo notãda sunt: Deus enim nõ exigit externas cæremonias, acsi per se aliquid valeãt, sed in alium finẽ. Fides per se Deo placet, sicuti etiã charitas: sunt enim de genere bonorũ, vt loquuntur. sed sacrificia aliò respiciunt, quia mactare bouẽ, aut vitulum, aut agnum, quid aliud est quàm si lanio in macello idẽ faceret? Deus ergo nõ potest oblectari cę de pecudum: ergo sacrificia, vt diximus, per se nullius sunt momẽti. Alia est fidei & charitatis ratio. ideò etiã Dominus 7. ca. Ier. dicit, An ego patribus vestris præcepi, quũ illos eduxi ex AEgypto, vt mihi offerrẽt sacrificia? nihil tale: nunquã præcepi, inquit, sed tãtùm vt audirẽt vocẽ meã. Quid autẽ Lex cõtinet magna ex parte nisi pręcepta de cæremoniis? sed solutio illa facilis est, quòd scilicet nunquã Deo placuerint sacrificia, propria vel intrinseca æstimatione, acsi pretiũ in se aliquod haberẽt. Quid ergo? fides scilicet placet & pietas: hoc est, semper legitimus Dei cultus fuit spiritualis. Hoc est vnũ: deinde notandũ etiã est, vbi Prophetę hypocritas obiurgãt, respicere quid cõueniat ipsorũ personis, & non disserere quasi ex professo de rebus quas tractãt. dicit alicubi Iesaias, Qui bouẽ mactat, perinde est acsi occideret canẽ. canis autẽ fuisset summa abominatio: imò, Qui offerũt sacrificia, perĩde est acsi homines iugularẽt. Quid? cõferre sacrificia cũ homicidis, videtur hoc nimis esse absurdũ: sed Propheta sermonẽ illũ dirigit ad impios

Ies. 66. a. 3

qui tunc abutebantur toto externo Legis cultu. Non mirum est igitur si ita loquatur de sacrificijs. Et in hunc modum etiam exponi debent complures loci, qui passim occurrunt in Prophetis. Iam videmus quomodo non simpliciter Deus sacrificia respuat, quatenus ea semel præcepit, sed tantùm condemnet abusum. Et ideo notandum est quod iam dixi, Prophetam hic opponere externos ritus pietati & fidei, quoniam hypocritæ diuellerent quæ erant quasi inseparabilia: hoc est impium diuortium, siquis tantùm obtrudat cæremonias Deo, & vacuus sit pietate. Sed quoniam vulgariter hic morbus regnat inter homines, Propheta antithesin addit inter fictitium illum cultum & veram pietatem. Iam hoc etiam obseruatu dignum est, quòd fidem vocat Dei notitiam. Videmus ergo fidem non esse frigidum aliquod & inane figmentum, sed longius extendi, nempe vbi voluntas Dei nobis patefacta est, & illam amplectimur, ita vt possimus illum colere loco patris. Cognitio igitur Dei necessariò ad fidem requiritur. Itaque nimis pueriliter nugantur Papistæ de sua fide implicita. nam quum nihil teneat homo, nec minimum quidem gustum Dei habeat, tamen dicunt illum esse præditum fide implicita. Illud est nimis stultum commentum: nam vbi nulla est Dei cognitio certa, nulla est etiam religio, & pietas prorsus extincta est, & fides abolita: quémadmodum ex hoc loco satis constat. Iam subijcit Deus querimoniam, *Ipsi autem tanquam homines transgressi sunt pactum, illic perfide egerunt in me.* Hic ostendit Deus frustra iactari ab Israelitis sacrificia, & omnes illas pompas externi cultus, quia scilicet Deus non spectauerit illa externa, sed tãtùm exercere voluerit fideles ad spiritualem cultum. Summa igitur est, Mihi propositum fuit, quum sacrificia institui & totum legalem cultum, vos ad me sic adducere, vt in sacrificijs nihil carnale esset vel terrenũ: vos autem corrupistis totã Legẽ. Fuistis igitur peruersi interpretes, quia sacrificia nihil apud vos aliud fuerũt quàm ludibria, quasi mihi satisfactum esset post bouem occisum vel arietẽ. Vos ergo transgressi estis pactũ meum: hoc est, non est quòd mihi obijciat hic populus se diligenter perfunctum esse externis cæremonijs, quia cultus ille apud me ne pili quidem æstimatur. Et vltrà conscendit dicens, *Illic perfide egerunt in me.* dixerat, *Transgressi sunt pactum*: hoc est, Si volebant seruare fœdus meum, hoc primum erat caput, vt me spiritualiter colerent, nempe fide & charitate: ipsi autem posthabito vero cultu, tantùm arripuerunt quod friuolũ erat. Pactum igitur meũ ipsi violarunt. Sed iam addit illic apparuisse eorum perfidiam: imò in hoc conuinci ipsos violatæ fidei, ostendíque fœdifragos, quòd sacris tesseris, quibus pactum suum Deus sanciebat, abusi sint ad tegendam suam perfidiam. Est igitur magnum pondus in aduerbio שם, quum dicit, illic perfidè egisse. Significat enim Propheta, vbi præcipuè cristas erigunt hypocritæ, conuinci eos falsitatis & periurij. Quid enim? nempe proponunt suas cæremonias, quemadmodum videmus ipsos induci loquentes Iesaiæ capite quinquagesimooctauo, Quare ieiunauimus, & non respexisti? Illic Deum insimulant nimij rigoris, quòd perdiderant operam quum tam laboriosè ipsum colerent. Frustra igitur consumpsimus hunc laborem, & ipsum tam sedulò coluimus. Respondet Deus, Quis hæc quæsiuit ex manibus vestris? Ita etiam hoc loco Propheta, & grauius dicit, *Illic perfide egerunt in me*: hoc est, putant mihi os fore obstructum hac sola defensione, vbi obiecerint sua sacrificia, & ostentauerint se pro more suo, acsi essent optimi pietatis cultores: sed hac in parte ego ostendã ipsos esse fœdifragos. Quare? nam nulla est deterior falsitas, quàm cõuertere Dei veritatem in mendacium, quàm adulterare purã eius doctrinã. hoc faciunt omnes hypocritę, dum Sacramenta sic conuertũt in crassos abusus & falsos cultus, dum templa extruunt, quum imaginãtur Deũ probè coli vbi oblatus fuerit bos vel aries: quum ergo tam crassè illudunt Deo hypocritę, & auertunt sacrificia à Christo, auertunt à doctrina penitentiæ & fidei: denique Deum faciunt similem mortuo idolo. Quũ ergo sic deprauãt totum Dei cultũ, & adulterãt, quum ita impiè corrũpũt verbũ Dei, ac detorquẽt eius instituta, annõ sunt fœdifragi? *Illic ergo perfide egerunt in me.* Hoc diligẽter notandũ est, quòd nõ animaduersum fuit ab interpretibus. Quidã כאדם vertũt, Quasi hominis pactum trãsgressi sunt: transferũt in genitiuo casu: illi autem, Trãsgressi sunt quasi hominis pactum: hoc est, acsi negotium illis fuisset cum aliquo homine mortali, ita contẽpserunt sacrum fœdus meum, & violauerũt. & hæc expositio non malè quadraret nisi quòd videtur esse aliquãtum detorta: debuerat enim aliter Propheta loqui, nẽpe, Ipsi transgressi sunt pactum quasi hominis. dicit autẽ, Ipsi quasi homo. Esset verò hoc remotũ à verbis, Ipsi quasi homines transgressi sunt pactum. Simplicius igitur interpretor, quòd se ostenderint homines in fœdere violando. & subest tacita antithesis vel cõparatio inter Deũ & Israelitas: acsi diceret, Ego bona fide pepigi cum illis, dum institui certum cultum, sed ipsi fuerunt homines erga me: hoc est, mera fuit in illis leuitas & inconstantia. Ostendit ergo Deus non fuisse mutuum consensum inter se & Israelitas, sicuti homines nunquam Deo

respon

respondent, quia ipse syncerè ipsos ad se vocat: infideliter autem agunt, vel quia statim resiliunt vbi dederint aliquod signum obedientiæ, vel spernũt ac palàm reijciunt oblatam doctrinam. Videmus ergo quo sensu dicat Propheta ipsos transgressos fuisse pactum Dei tanquam homines. Alij exponunt, Transgressi sunt pactum sicut Adam. Sed scimus nomen Adam indefinitè sumi pro hominibus: & illa est frigida ac diluta expositio, Transgressi sunt sicut Adam pactum: hoc est, sequuti sunt, vel imitati exemplum patris sui Adam, qui etiam statim ab initio transgressus est mandatum Dei. Ego non insisto in refutatione illius commenti: per se enim videmus esse frigidum. Nunc pergamus.

8 Galaad ciuitas operantium iniquitatem, astuta à sanguine, ad verbum ita est: vel retenta à sanguine: alij vertunt supplantata à sanguine: alij, inquinata à sanguine.

Dicam primùm de reipsa, deinde aliquid suo loco addetur de verbo illo. Non dubium est quin aliquid speciale hîc Propheta notet contra Galaad, quod propter inscitiam historiæ nobis est hodie obscurum. Sed primo tenendum est, Galaad vnam fuisse ex vrbibus refugij. Tenebant autem vrbes illas Leuitæ, quæ destinatæ erant profugis. Siquis fortuitò hominem occiderat, ne cognati vindictam de eo sumerent, Dominus volebat eum confugere in aliquam ex vrbibus destinatis in eum vsum. Erat igitur illic tutus apud Leuitas: & Leuitæ solebant suscipere in suum patrocinium, quæstione prius habita. Nam legitima cognitio præcedere debebat, an ille qui occiderat hominem, esset innoxius. Primò igitur tenendum est, vrbem hanc fuisse occupatam à Leuitis & sacerdotibus. debebant autem illi omnibus alijs esse exemplo: quia sicuti Christus Apostolos suos vocat Lucem mundi, sic Dominus hac lege Sacerdotes elegerat, vt facem prĕferrent toti populo. Quum ergo deberet summa sanctitas lucere in Sacerdotibus, hoc fuit instar prodigij, esse latronibus similes, & vrbem sacram quę erat quasi sacrarium Dei, esse speluncam latronum. Propheta igitur hac de causa præcipuè inuehitur in vrbem Galaad. Dicit, *Galaad est ciuitas operantium iniquitatem*, & *operta est sanguine*. Quum autem Galaad adeò esset corrupta, quid dicendum fuit de alijs? Perinde igitur est acsi diceret Propheta, Vnde ego incipiam? si reprehendam vulgus promiscuum, Sacerdotes putabunt sibi ideo parci, quòd sint magis integri, imò sint penitus extra culpam. Imò, inquit, Sacerdotes sunt scelestissimi, sunt etiam duces latronum. Quum ergo tãtæ corruptelæ grassentur in ordine Sacerdotum, vbi summa sanctitas excellere debuit, quanta erit licentia omnium scelerum in ipsa plebe? Deinde quid dicendum erit de alijs vrbibus, quum Galaad, quam Deus consecrauit in peculiarem vsum, acsi esset sanctuarium aliquod? quum igitur Galaad sit spelunca latronum, aliæ vrbes quid erunt? Tenemus nunc cõsilium Prophetæ. עקובה מדם: עקב Hebræis significat decipere & fallere: significat etiam retinere, עקב ékeb significat Plantam pedis, vnde etiam עקב significat supplantare. Et non dubium est quin istud Decipere sit metaphoricum. Iam venio ad sensum Prophetæ: dicit hanc vrbem esse עקובה מדם. Quidam dicũt, Est deceptoria à sanguine, quòd scilicet non palàm trucidarent homines, sed insidijs. Eliciunt igitur illum sensum: mihi autem magis placet quod alij afferunt, Vrbem illam plenam fuisse sanguine. non quòd talis sit verbi Hebraici significatio, sed poterimus propriè vertere, Occupatam à sanguine. Quare? nam עקב, vt dixi, interdum Tenere, morari, & impedire significat. Ergo propriè & aptè vertemus, quòd Galaad esset occupata à sanguine. Iam sequitur clarior & plenior huius sententiæ expositio.

Matth. 5. b. 14

9 Et sicut expectant latrones hominem, societas Sacerdotum (*vel factio*) in via trucidant consensu, quia cogitationem (*aut scelus*) perficiunt.

Prosequitur pluribus verbis Propheta quòd breuiter attigerat. nempe se iam non morari plebeios homines, sed accusationem suam dirigere in ordinem sacerdotalem: Ecce, inquit, Sacerdotes conspirant inter se quasi latrones, vt iugulent miseros homines, quicunque in via occurrunt. Certum quidem est, Prophetam hîc non loqui de manifestis cædibus: neque enim credibile est, Sacerdotes in tantam vsque licentiam progressos fuisse, vt Galaad esset spoliarium. Sed scimus Prophetas ita solere loqui, quoties obiurgant homines sanguinarios & crudeles, comparant eos latronibus vt digni sunt. dicit ergo, *Factio Sacerdotum iugulat homines in via, acsi latrones inter se conspirarent*. Denique ostendit Sacerdotes ita vacuos esse omni timore Dei, vt perpetrent omne genus crudelitatis, perinde acsi imbuti essent latrocinijs. Hæc est summa. שכמה non dubium est quin Propheta accipiat pro Consensu. שכם propriè significat Humerum: sed metaphoricè transfertur in sensum illum quem dixi, quemadmodum Zephania tertio capite, Seruient Domino שכם אחד, inquit, humero vno: hoc est, vno consensu: ita etiam hoc loco, Sacerdotes inter se conspirant שכמה. Nam qui putant notari proprium loci no-

~~men, nimis falluntur~~. Iam in clausula versus satis apparet cur Propheta dixerit, Sacerdotes latronibus similes esse: quia, inquit, cogitatioē vel scelus perficiunt. זמם significat Cogitare, vt alibi dictum fuit: vnde etiam זמה Cogitatio est in genere: sed sæpe in malam partem sumitur apud Hebræos, pro scelerato consilio vel praua aliqua astutia. *Perficiunt* igitur *conceptum suum scelus*, inquit. Hinc colligimus non fuisse latrones manifestos & publicè infames in conspectu hominum: sed coram Deo latrones erant, quia scilicet vrbs illa plena erat sceleratis consilijs quæ illic coquebant. Quum autem perficerent sua consilia, meritò à Propheta illis obijcitur quòd vsque ad licentiam latronum proruperint. Nunc pergamus.

10 In domo Israel vidi flagitium, illic scortatio Ephraim, pollutus est Israel.

11 Etiam Iehudah posuit messem (*vel plantam*) tibi, dum ego reduco captiuitatem populi mei, vel in reducendo me, ad verbum, captiuitatem populi mei.

Hîc Deus pronuntiat se idoneum esse iudicem, qui cognoscat de sceleribus Israel, & hoc facit vt ansam præcidat vanis excusationibus, quas subinde ingerunt hypocritæ dum coarguuntur. Quis enim persuadebit hodie Papistis omnes eorum cultus esse fœtidam abominationem, esse mera sacrilegia? Videmus quàm furiosè insurgant simulac verbulo quispiam audet attingere eorum superstitiones. Vnde hoc? quia scilicet volunt suum arbitrium valere pro ratione. Quid? bona intentio iudicat, inquiunt. Quasi verò hæc bona intentio Regina esset quę dominaretur in cælo & in terra, & Deus iam exclusus esset omni suo iure. Et tamen hic furor hodie, & hęc væsania occupat Papistas. nec mirum est. Sic enim dementat homines Satan, vbi eos adducit ad prauos & degeneres cultus: & ab initio sic inebriati fuerunt omnes hypocritæ. Hæc igitur ratio est cur nunc dicat Propheta in persona Dei, *Vidi flagitium in regno Israel*, aut video. Deus enim vno verbo hîc prosternit quicquid homines pro se obtendunt, & ostendit nihil amplius restare patrocinij, vbi ipse sibi nō placere pronuntiat quod homines tamen magni faciunt, & in quo sibi applaudunt. Quid? vos putatis hunc esse meum cultum, & vestra imaginatione, sanctissima est religio, hęc est via salutis, hęc est eximia sanctitas: ego autem contrà pronuntio, hoc esse sacrilegium, hanc esse turpitudinem, hoc esse flagitium. Ite nunc, inquit, & alibi venditate vestras nugas: apud me enim locum non habent. Nunc tenemus consilium Prophetę, quum dicit, *In domo Israel vidi flagitium*. & per Domum Israel hîc Propheta designat totum regnum decem Tribuum. Quare? *Quia illic scortatio est Ephraim*: hoc est, illic regnat idololatria, quam Iarobeam inuexit, & quam secuti sunt alij Reges. Ita videmus Prophetam non parcere vel Regi vel eius consiliarijs & regni proceribus, quemadmodum nuper Sacerdotibus non pepercit. Et hæc magnanimitas decet omnes Dei seruos, vt sic deijciant omnem altitudinem quæ se erigit cōtra verbum Domini: quemadmodum dicitur Ezechieli, Obiurga montes, & corripe colles. Huius rei exemplum nobis proponit Propheta, quum Sacerdotes hîc comparat latronibus, deinde comparat templa regia lupanari. Iarobeam extruxit hic templum in quo putatis Deum optimè coli: sed hoc est lupanar, inquit Propheta, hæc est putida scortatio. Et postea addit, *Etiam Iehudah posuit plantationem tibi*. Vt absoluam hoc caput, ego breuiter adhuc expediam hunc versum. Vertunt interpretes, Etiam Iehudah posuisti tibi messem. sed verbum est, vt satis constat, tertiæ personę: ergo non potest aliter exponi quàm, *Etiam Iehudah posuit*. Qui in secunda persona vertunt, Posuisti tibi messem, eliciunt hunc sensum: Tu quoque Iehudah, quem ego mihi selegeram, posuisti tibi messem: hoc est, paras tibi miserrimam messem: tu enim seris impietatem, cuius fructum deinde colligas. sed illud est coactū. Quum autem קציר non modò Messem Hebræis significet, sed etiam Plantam, propriè sic poterit sumi hoc loco, *Etiam Iehudah dum conuerto captiuitatem populi mei, posuit tibi plantam*: hoc est, propagauit suas impietates. Deus enim adhuc alloquitur Israelitas, & conqueritur de Iehudah. Scimus enim Iudęos retentos fuisse à Domino, quum dissipatę sunt decem Tribus. Defectio illa decem Tribuum non fecit vt in toto populo religio protinus concideret. Manebat igitur purus Dei cultus, saltem quoad externam speciem Ierosolymæ. ergo hîc non frustra conqueritur Dominus de Iehudah. Prius dixerat, Iehudah seruabitur in Deo suo: nunc autē dicit, Etiam Iehudah posuit tibi plantam: hoc est, satis longè & latè pullulauerant superstitiones in toto Israele, occupauerant omnes terræ angulos: nunc Iehudah etiam propagines suas plantat, inquit, quia attrahit ad se Israelitas. Fuit ergo noua propagatio. *Dum igitur conuerto captiuitatem populi mei*: hoc est, dum ego volo reducere populi mei dissipationem. In summa, hîc Deus ostendit nullam partem amplius sanam esse. Siquis curandum

Ezech. 6. a. 2, & 16. a. 1

dum corpus putridum suscipiat, saltem vbi videt aliquam partem manere integram, incumbet cum aliqua spe ad remedium: si autem ne digitus quidem integer manet, quid illic faciet medicus? sic etiam Dominus hoc loco, Ecce, inquit, sperandum saltem fuit aliquid de tribu Iehudah: manebat illic aliqua species cultus mei, & manebat Doctrina Legis purior: iam autem propagat Iehudah superstitiones Israeli: hoc est, quum videt totam terram Israelis plenam esse superstitionibus, inde sumit surculos & propagines, & corrumpit etiam residuam illam terræ partem, quæ adhuc mihi sacra manebat. Nunc tenemus, vt quidem existimo, genuinum Prophetæ sensum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam procliues sumus ad omne genus vitij, & tam facilè etiam abripimur ad imitationem, vbi aliquis est peccandi prætextus, & aliqua offertur occasio: da inquam, vt Spiritus tui præsidio confirmati maneamus in puritate fidei, & ita prosit nobis quod didicimus te esse Spiritū, vt spiritualiter te colamus & syncero cordis affectu, neque diffluamus post mundi corruptelas, neque etiam putemus tibi posse illudi: sed ita & animas & corpora nostra tibi offeramus, vt vita nostra omni ex parte testetur, nos esse tibi purum & sanctum sacrificium in Christo Iesu Domino nostro, Amen.

CAP. VII.

1 CVM medeor Israeli, tunc retecta fuit iniquitas Ephraim, & malitiæ Samariæ, quia gesserunt se mendaciter, vel fallaciter: ad verbum, fecerunt fallaciā, & fur ingressus est, spoliauit prædo foris.

Hic vt ostendat Deus quàm corruptus esset status totius populi Israelitici: comparat se medico, qui dum vult tētare remedia, agnoscit grauiores morbos latuisse: quod sæpe accidere solet. Siquis ęgrotus vocet ad se medicum, statim morbus patebit: sed fortè per multos annos laborauit alijs occultioribus vitijs, quę non statim veniunt in notitiam medici. Putat enim esse morbi symptomata, quæ ex fonte magis recōdito descendūt: sed tertio vel quarto die, vbi aggressus fuerit remedia, tunc agnoscet esse aliquod malum occultius. Deus ergo dicit se deprehēdisse inter ipsa remedia, quàm corruptus esset Israel: *Dum volo mederi populo*, inquit, *tunc ego cognoui qualis esset iniquitas Samariæ & Ephraim totius*. Per Samariam intelligit præcipuam partem regni: quia vrbs illa erat, sicuti notum est, caput & primaria regni sedes. Ideo Propheta dicit, tunc patefactas fuisse malitias Samariæ, quòd scilicet non essent vulgares duntaxat morbi, sed capitales. ille est sensus. Nunc videmus quorsum Deus tendat. Nā poterat seipsum decipere populus, sicuti vtplurimùm fieri solet: Nos quidē non sumus penitus immunes ab omni vitio, sed Deus tamen non debet tā seuerè exigere pœnas à nobis. nā quæ est sub sole gens vlla quæ non laboret cōmunibus morbis? Sed hìc excipit Propheta, populū Israeliticum sic corruptū esse, vt non opus habeat leuibus remedijs. Deus ergo hic suscipit medici personam: ac dicit, Ego hactenus volui sanare Israelem, & hoc fuit meum consilium, vbi & dolaui per meos Prophetas, & vsus sum verbo meo quasi gladio: deinde vbi etiam castigationes addidi: sed tunc expertus sum maiorem esse malitiam, quàm vt corrigi posset talibus remedijs. *Discooperta igitur fuit iniquitas Ephraim*, inquit, *& tunc animaduerti malitias Samariæ*. Docet autem hic locus, etiam si non statim appareāt hominum vitia, tamen qui & seipsos fallunt, & fucum etiam faciunt alijs, nihil proficere, neque ideo leuari coram Deo, & non extenuari eorum culpam, neque etiam ipsos absolui à reatu: quia tandem in medium prodibunt occulta vitia. Hoc verò præcipuè contingit, vbi Dominus fungitur medici officio erga nos: videmus enim vt tunc homines amarulentiam suam euomant, quum Dominus vult sanare ipsorum corruptelas. In Papatu, etiam qui deterrimi sunt, tamen occultant sua vitia. Quare? Deus enim ipsos non vrget, nulla est doctrina quæ sit instar cauterij, vel quæ sanguinem eliciat. Quoniam ergo quiescunt Papistæ in suis fæcibus, ideo non apparet ipsorum peruersitas. Cæterùm in alijs locis, vbi Deus exerit potētiam verbi sui, & vbi efficaciter loquitur per seruos suos, illic homines produnt quanta prius in ipsis latuerit impietas, quoniam plena rabie sese efferunt contra Deum, & non possunt ferre vllam admonitionem. Simul ergo atque Deus cœpit agere officium medici, tūc homines

retegunt suos morbos. Et hæc etiam ratio est cur mundus tantopere refugiat lucem cælestis doctrinæ. Qui enim malè agit, odit lucem. Idem etiam licet obseruare in castigationibus: si Dominus indulget reprobis, adhuc ore tenus ipsum benedicunt: sed si incipiat pœnam de ipsorum peccatis sumere, fremunt contra eum, & indignantur: & tandem ostendunt quantus furor prius delituerit in cordibus ipsorum. Videmus ergo quid hîc Propheta exprobret populo Israelitico. Hodie etiam in toto mundo animaduerti potest, quòd scilicet ipsa morborum curatio aperiat mala quæ prius incognita fuerant. Diximus autem, & hoc memoria tenendum est, tribum Ephraim disertè hîc exprimi à Propheta, & vrbem Samariam, quia notare voluit morbos esse capitales, & non tantùm subsistere in extremis membris, sed infixos esse in ipso capite & visceribus, & occupasse vitales partes. Postea sequitur, *Quoniam fecerunt mendaciter*, vel, egerunt fallaciter. Hoc verbo intelligit Propheta nihil sanum esse in toto populo, quia scilicet addicti sint suis prauitatibus. Nam per nomen שקר intelligit fallacias omne genus, dum scilicet homines penitus imbuti sunt cupiditatibus prauis, & iam nihil in ipsis sanum vel integrum manet. Hæc summa est igitur, retectam fuisse populi malitiam, quæ non possit mediocri seueritate curari, quoniam penetrauerit in ipsa viscera, & non totum corpus occupet. Quod sequitur solent interpretes accipere de pœnis quas iam Deus inflixerat. Dicit Propheta, *Fur ingressus est, & spoliauit latro foris*. Putant igitur hîc referri quomodo Deus iam cœpisset pœnis reuocare ad sanam mentem populum illum: acsi diceret, tam à furibus fuisse expilatos, quàm vexatos à prædonibus. Sed potius existimo Prophetam hîc prosequi quod dicere cœperat, nempe intus & extrà populum esse multis sceleribus ita infectum, vt nulla pars iam syncera sit. Et per synecdochen hîc designat quoduis genus mali, quia duas notat species quæ efficiunt totum genus. Dicit igitur, *Fur ingressus est*: hoc est, furtim & per insidias peccant: vel etiam palàm, instar latronum, vtuntur manifesta violentia: hoc est, aut fraudibus, aut aperto marte ita grassatur apud eos impietas, vt tamen omnibus modis sint peruersi. Quum ergo dicit Furem esse ingressum, intelligit multos ex populo similes esse vulpibus, qui astutè peccant: quum dicit, Foris spoliare latronem, intelligit alios instar leonum palàm & sine pudore rapere ad se alienam substantiam, & ita vi aperta nudare ac spoliare miseros & pauperes. Tenemus nunc Prophetæ sensum. Postquam dixit Israelitas, & præsertim ciues Samariæ se gessisse fallaciter, nunc per duas species ostendit quomodo desciuerint ab omni rectitudine, & se prostituerint ad omne scelus: quia scilicet vbi regnat violentia, illic etiam regnant fraudes & omnes malitiæ. Fur igitur ingressus est, & prædo spoliauit foris: hoc est, occultè circunueniunt suos proximos, vel grassantur more latronum palàm & sine vlla verecundia. Postea sequitur:

Ioan. 3. c. 20

2 Et non dixerunt in corde suo, Omnis malitiæ eorum recordatus sum: (*hoc est, quòd recordatus sim omnis malitiæ ipsorum*) nunc circundederunt ipsos facinora eorum, in conspectu meo sunt.

Hîc Propheta ostendit Israelitas progressos esse ad summum cumulum omnis malitiæ, quòd non putarent vnquam sibi reddendam esse rationem coram Deo. Et hinc etiam emergit contemptus Dei, dum scilicet homines fingunt illum quasi dormire in cælo, & ab officio suo cessare. Non audent quidem negare Deum, sed tamen eripiunt illi quod maximè proprium est diuinitatis, quia excludunt eum à iudicio. Hinc ergo tantum sibi permittunt licentiæ homines, quia sibi inducias fingunt cum Deo esse: imò quasi pactum haberent cum morte & inferis, quemadmodum dicit Iesaias, putant se impune quiduis facturos. Hanc igitur socordiam nunc Propheta accusat in Israelitis: *Non dixerunt in corde suo*, inquit, *quod recordatus sim omnis malitiæ ipsorum*: hoc est, ita audacter mihi illudunt, acsi non essem iudex mundi: non reputant omnia esse sub conspectu meo, & nihil me latere. Quoniam ergo ita fingunt me esse similem mortuo idolo, hinc nullus timor, imò sese proiiciunt ad omne scelus. Postea addit, *Circundederunt nunc ipsos facinora ipsorum*, quia *sunt in conspectu meo*: hoc est, quanuis ipsi promittant sibi impunitatem, & blandiatur sibi in sua hypocrisi, tamen omnia opera eorum sunt coram me: & ideo ipsos circundabunt, hoc est, sentient tandem se implicitos esse suis sceleribus, neque sibi patere vllum effugium. Tenemus nunc Prophetæ consilium: Postquam enim conquestus est de stupore populi, iam dicit ipsos ita sibi delicias facere sine profectu, quia Deus interea non cæcutiat. Licet igitur ipsi putent obductum esse velum suis peccatis, falluntur tamen: nam omnia ipsorum scelera in conspectu meo versantur, & hoc ipsi tandem experimento sentient: quia circundabunt ipsos, hoc est, obsidebunt. Discamus ex hoc loco nihil magis esse metuendum, quàm ne Satan corda nostra sic fascinet, vt putemus Deum quiescere otiosum in cælo. Ergo nihil est quod magis nos excitet ad resipiscentiam, quàm vbi Deum ornamus sua potentia, & persuasi sumus illum esse iudicem mundi: deinde vbi ambulamus tanquam in eius conspectu, & scimus non posse in

Iesa. 28. d. 15

se in obliuionem peccata nostra venire,nisi ea per veniam sepeliat.Hoc ergo docere prima parte versus Propheta voluit.Iam si nobis fingimus pacem esse vel cum Deo,vel cum ipsis inferis & morte,quemadmodū citauimus Iesaiæ locum,docet Propheta Deum nihilominus vigilare,& non eripi illi suum munus,quoniam scilicet agnoscat quicquid in hoc mūdo agitur:idque tandem ipso effectu palàm fore,vbi scilicet circundabunt nos scelera nostra:quemadmodum etiam dicitur Geneseos quarto,Cubabit peccatum in foribus.Nam ad tempus fingimus nobis multa effugia,vel saltem latebras:tandem ostendit Deus hoc frustra fieri,quia vrget nos:& non opus habet multis copijs, quas hinc inde accersat : satis est nobis hostium in proprijs vitijs,quia obsidebimur ab ipsis non secus acsi Deus armaret totum mundum contra nos. Pergamus.

3 In malitia sua exhilarant Regem,& in mendaciis suis Principes.

Nunc Propheta accusat omnes ciues Samariæ, & sub eorum persona totum populum, quòd scilicet per adulationem obsequium præstiterint Regi & proceribus in rebus impijs, & in quibus propria conscientia eos arguebat. Capite quinto notauit iam in eo defectionem populi,quòd obtemperasset regio edicto. Poterat quidem videri hoc laude dignum, quòd populus placidè amplexus fuerat quicquid Rex mandabat. Quemadmodum etiam multi hodie hunc prætextum obtendunt : quia in Papatu non audent sese subducere à superstitionibus impijs,afferunt hanc excusationem,quòd obediendum sit Principibus. Sed quemadmodum iam dixi, Propheta hoc obsequium prius damnauit, & nunc ostendit defectionem quæ tunc regnabat in toto Israele, non debere adscribi vel Regi vel paucis hominibus,sed esse cōmune malum, quod vno & eodem reatu omnes inuoluat sine exceptione. Quare? *In malitia sua exhilarant Regem*,inquit,*& in suis mendacijs Principes* : hoc est, si velint reijcere culpam in suos gubernatores,hoc frustra fiet.Nam vnde ista promptitudo? Statim atque Iarobeam fabricauit vitulos,statim atque erexit templa,quòd sine controuersia religio collapsa est,& quicquid antè purum fuerat,degenerauit:vnde tam subita mutatio?Nēpe quia populus ipse intus coxerat suam malitiam, quæ tunc occasione oblata apparuit, quia hypocrisis in omnibus latebat,quæ tunc fuit retecta. Tenemus nunc consilium Prophetæ & hic locus diligenter notandus est,quia sæpe continget vt obrepat aliquod vitium, quod profectum erit vel ab vno homine vel à paucis : sed vbi omnes facilè amplexantur quod à paucis profectum erat, hinc satis constat nullam fuisse viuam radicem pietatis vel timoris Dei.Qui ergo tam propensi sunt ad recipienda vitia,prius erant hypocritæ. Atqui quotidie hoc experimur.Si pij homines teneant gubernacula vrbis vnius, & se cordatè gerant,tunc totus populus dabit spem aliquam timoris Domini. Si etiam quispiam Rex studio gloriæ Dei propagandæ ardeat,dabit operam vt subditos omnes suos contineat in puro cultu:tunc ergo videbitur in omnibus vigere idem affectus pietatis.Sed si quispiam Rex impius succedat,statim resiliet maior pars.Si etiam Magistratus declinet à suo officio,prorumpet maior pars populi ad manifestam impietatem. Et vtinam nulla essent huius rei experimenta : sed in toto mundo Dominus exempla huius rei extare voluit. Ergo notādum est hoc consilium Dei. Accusat enim populum, quòd se nimis morigerū & flexibilem præbuerit.Vbi rex Iarobeam erexit vitiosos cultus, statim populus sese obtulit facilem ad obsequium.hinc ergo palàm facta fuit impietas. Ergo *in malitia sua exhilarant Regem, & in mendacijs suis principes* : acsi diceret, Non est quòd culpam transferant in Regem & proceres. Quare? Exhilarant enim eos in malitia sua:hoc est,adulantur Regi in sua malitia, & in suis mendacijs exhilarant proceres.Sequitur:

4 Omnes adulteri, sicut fornax incensa à pistore, cessabit ab excitando post consperſionem (*vel mixtionem*) farinæ,donec fermentetur.

Prosequitur eandem sententiam Propheta hoc versu:dicit omnes adulteros esse.Similitudo hæc iam sæpius fuit exposita : non loquitur hìc de vulgari scortatione, sed adulteros vocat,quòd violauerint datam Deo fidē, quòd sese prostituerint ad fœdas superstitiones: denique quòd se totos corruperint. Nam fides & synceritas cordis sunt spiritualis pudicitia coram Deo. Ergo vbi sese homines peruertunt in tota vita, & etiam degenerant à puro Dei cultu,censentur meritò adulteri. Hoc sensu nunc Propheta dicit omnes esse adulteros: & ita melius confirmat quod prius dixi : nempe in corruptelis quæ tunc inualuerant, non paucos homines trahendos esse in crimen,quia totus populus implicitus esset reatu : *Omnes* enim *sunt adulteri*,inquit.Si obijciant se deceptos fuisse à Rege, se coactos fuisse eius imperio,

proceres etiam tyrannide vsos fuisse, illud est vanum & triuolū: *Omnes enim sunt adulteri.* Postea comparat eos fornaci vel clibano. *Sunt*, inquit, *tanquam fornax*, vel clibanus *accensus a pistore, qui cessat ab excitando vsque dum farina subacta bene fermentata fuerit.* Propheta hac similitudine clarius demonstrat non extrinseco aliquo impulsu populum fuisse corruptum, sed proprio motu & propensione animi: imò insana & furiosa cupiditate malè agendi. Prius iam dixerat ipsos sponte peccasse, quum scilicet fuerunt adeò morigeri ad amplexandum Regis edictum: sed nunc vltrà progreditur, quòd scilicet accensi fuerint occulto peccandi impetu, & fuerint similes clibano ardenti. Postea addit non fuisse hunc impetum subitaneum, vt solet interdum contingere, sed durasse sic, vt confirmati fuerint in sua malitia. Quum ergo dicit, *Adulteros esse instar fornacis ardentis*, hoc dicit, non tantùm voluntariam fuisse ipsorum defectionem, ita vt culpa in ipsis resideat, sed etiam ipsos captasse ardenter occasionem peccandi, & fuisse ita accensos, quemadmodum clibanus qui ardet. Continent enim sæpe impii suas cupiditates, ac supprimunt vbi occasio non est ad manum, sed erumpunt foras, quum impune peccandi illis data est facultas. Sic etiam nunc exprimit Deus populum Israeliticum non modò fuisse iam propensum ad defectionem, sed etiam cupidè expetiuisse, ita vt væcordia similis esset flammæ ardenti. Iam sequitur illud tertium, quòd scilicet ignis ille non fuerit repentè conceptus, sed diu collegerit suum vigorem: ideo dicit, *Quasi clibanus accensus à pistore, qui cessat*, inquit, *ab excitando post agitationem*, vel post mixtionem *farinæ, vsque dum bene fermentata fuerit.* לוש significat conspergere farinam: *Empaster*, quod hìc dicunt. Stultè quidam exponunt ipsos similes esse dormientibus, & postea manè euigilare. Propheta enim aliò respexit, quòd scilicet per otium creuerit ipsorum malitia, & quasi per gradus. In summa, non intelligit repentè fuisse impulsos, quemadmodum sæpè homines prorumpūt per incogitantiā, deinde eos statim pœnitet: & libido eorū, quæ momento exarserat, etiam breui tēpore residet. Propheta dicit alium fuisse populi Israelitici furorem, quòd scilicet fuerit similis clibano, quem postquam accendit pistor, sinit bene incalescere vsque ad summum gradum: quia expectat dum farina bene fermentata fuerit. Non fuit igitur paucorum dierum hæc intemperantia & libido, sed calefecerunt cor suum, quemadmodum si pistor accendat clibanum, & magnam congeriem lignorum ponat, vt bene longo temporis successu incalescat, vsque ad fermentationem farinæ. מעיר accipitur pro מהעיר Ab excitando. Nam quod aliqui exponunt Pistorem quiescere à ciuitate, hoc est, non tractare publica negotia, illud est frigidum. Alii, Quiescit à ciuitate: vt non sit ciuitas. Quorsum? Non igitur dubium est quin Propheta hìc prosequatur suam simitudinem, quam iterum paulò post repetet. Sequitur:

5 Dies Regis nostri, fecerunt Principes ægrotare vtre vini, extendit manum suam ad illusores.

Hìc Regem ipsum specialiter obiurgat Propheta & proceres aulicos. Loquutus est de toto populo & ostendit colluuiem malorum vbique esse diffusam. Nunc autē demōstrat quàm præpostera esset gubernandi ratio in Rege, & omnibus eius aulicis. dicit ergo *Dies regis nostri, principes fecerunt eum ægrotare*: hoc est, tanta fuit crapulæ intemperies, vt Rex ipse ægrotauerit nimia potatione, & extenderit manum suam ad illusores. Breuiter, significat Propheta gubernationem regni Israelitici fuisse ita corruptam, vt in aula vel palatio Regis nullus esset honesti respectus, & nullus pudor. Illa summa est. per Diem Regis quidam intelligunt diem natalem: & scimus morem illum fuisse antiquissimum, vt etiam plebeii homines natalem suum celebrarent. Alii referunt ad diem coronationis, quod magis est probabile. Quidam accipiunt pro ipso regnandi principio: quod videtur esse coactum. *Dies Regis nostri*: hoc est, Iam Rex noster locatus est in suo solio, iam suscepit regni gubernacula: epulemur ergo largiter, & nos ingurgitemus potu & crapula. Sensus ille bene quadraret, sed nescio an hoc possit ferre nomen diei. dicit *Diem esse Regis*. Ego igitur potius amplector eorum sententiam qui de solenni die coronationis exponunt. *Dies* ergo *regis nostri*. Quanquam vertunt interpretes, Die Regem nostrum ægrotare fecerunt Principes: sed ego sic distingo, *Dies Regis nostri, Principes fecerunt ægrotare.* Hoc quidem non erat vitiosum vel reprehensibile, quotannis celebrare coronationis memoriam, sed debebat tunc Rex se & alios hortari ad gratias Deo agendas: post finem anni hoc Dei beneficium agnosci debuit, quòd statum regni Dominus incolumem seruasset: debebat etiam Rex in posterum petere à Deo Spiritum prudentiæ & fortitudinis, vt pergeret in suo officio. Sed hic Propheta demonstrat nihil tunc residuum fuisse integri, quia verterant in crassum abusum quod per se, quemadmodum dixi, vtile fuisset. Dies igitur Regis nostri. Quid agitur? An Rex tunc coram Deo suppliciter deprecatur veniam, siquid indignum suo gradu admiserit?

miſerit? ſiqua in re deliquerit? An gratias agit quòd hactenus Deus ſuſtinuerit eum ſuo præſidio? an in poſterum ſeſe comparat ad munus ſuum peragendum? nihil tale: ſed crapulæ indulgent Principes, & Regem ſuum incitant: imò ſic eum obruunt immodico potu, vt conijciant in morbos. Hæc igitur ratio eſt apud ipſos, inquit: hoc eſt, iam in aula Regis nihil apparet regium, vel etiam dignum hominibus, quia inſtar pecudum ſeſe prouoluunt ad ebrietatem: & illic intemperies inter ipſos tanta graſſatur, vt Regem etiam ipſum perdant vtre vini. Hìc quidam vertunt Lagenam. חמת ſignificat propriè vtrem. Scimus autem tunc vina fuiſſe conſeruata in vtribus, ſicuti etiam Orientales hodie retinent adhuc morem illum. *Vtre* ergo *vini*: hoc eſt, immodica crapula *Regem in morbum conijciunt*. poſtea ipſe *manum ſuam extendit ad illuſores*, inquit: hoc eſt, Rex oblitus ſui nihil retinet grauitatis, ſed ſimilis eſt ſcurræ, & petulanter ſeſe commiſcet cum hominibus nihili. Neque enim dubito quin hic Propheta vocet *Illuſores*, qui depoſito omni pudore ſcurriliter & petulanter viuunt. dicit ergo Regem manum ſuam protraxiſſe illuſoribus, nempe in ſignum ſocietatis. Acſi ergo ſodalis eſſet ſcurrarum & hominum nihili, ita quicquid in ipſo regium eſſe debebat, proiecit à ſe. hæc ſumma eſt. Deplorat igitur Propheta illam corruptelam, quòd ſcilicet in Rege & proceribus nulla amplius eſſet dignitas neque honeſtas, quia dediti erant crapulæ & ebrietati: imò ſacros dies in hunc abuſum trahebãt: quum Rex deberet aliquid præ ſe ferre dignum gradu ſummi honoris, tunc ſeſe proſtituebat ad omnem petulantiam, & proceres etiam erant quaſi faces vel ſtimuli. Hanc ergo tantam prauitatem nunc deplorat Propheta. Sequitur:

6 Quoniam appropinquare fecerunt (*ad verbum: hoc eſt, aptarunt*) inſtar fornacis cor ſuum in fraudibus ſuis, (*vel inſidijs*,) tota nocte dormiet piſtor ipſorum, manè fornax ardebit quaſi ignis flammæ: hoc eſt, ignis proijciens flammam.

Hìc dicit Propheta Iſraelitas furtim & occultis modis aptaſſe cor ſuum, nempe ad peccandum. & eandem ferè ſimilitudinem vſurpat quam paulò antè, licet in diuerſum finem. dicit enim cor ſuum aptaſſe per inſidias, quemadmodum noctu piſtor ignem ſupponit in ſuo clibano, deinde quieſcit: manè autem clibanus bene calet. Concepit enim feruorem, quantus ad coquendum panem ſufficit. ardet igitur clibanus manè, licet dormiat piſtor. Quare? Iam enim congeſta erat ligni copia, ſic vt poſſet vſque ad manè ardere. Quies igitur nocturna non impedit quominus ignis calefaciat furnum, vbi ſcilicet ſatis eſt magna lignorum congeries, vbi ſic piſtor inſtruxit ſuum clibanum, vt non poſſit ignis extingui, neque etiam paulatim ſopiri. vbi ergo ita piſtor compoſuit pyram, tunc ſecurè quieſcit: poteſt enim ignis vſque ad manè durare. Nunc ergo videmus quorſum tendat Propheta: *Aptarunt*, inquit, *cor ſuum per inſidias*: id eſt, etiamſi non primo die protulerint in medium ſuam malitiam, tamen prius aptauerunt cor ſuum, quemadmodum fornax incenditur, vel furnus accenditur antequam paratus ſit panis: imò verò non opus eſt magno tumultu, non opus eſt clamore dum piſtor accendit clibanum, quia poteſt aptare ligna, deinde ſe confert ad quietem: & interea dum tota nocte dormit, accenditur ignis. Sic & iſti, etiamſi non ſentirent omnes eorum ſcelera, tamen interea accenderunt cor ſuũ inſtar fornacis: hoc eſt, concepta fuerunt ab ipſis ſcelera paulatim & longo temporis ſuceſſu, antequam proſilierint ad manifeſta ſcelera. Videmus ergo ſimilitudinem clibani hìc alio ſenſu poſitã eſſe à Propheta quàm prius. Et hoc notandum eſt, quia interpretes hoc totum ſecurè tranſeunt, acſi ſemper idẽ diceret Propheta. Atqui longè diuerſa eſt ratio, vt ſatis notũ eſt. Prius enim tantùm voluit arguere inſanã libidinẽ qua ardebãt: nunc autẽ loquitur de inſidiis vel occultis fraudibus, quòd ſcilicet Iſraelitæ antequã palàm oſtenderent ſe eſſe impios & ſceleratos, iam corã Deo erant ſcelerati. Quare? Nam iã incenſus erat clibanus nocte: quũ ſcilicet piſtor clauſa ianua domus ſuæ ignem ſupponit, tunc nemo intelligit clibanum vel furnum eſſe accẽſum: ita etiam populus hic coram Deo fouit & aluit ſuam malitiam: poſtea tandem patefacta eſt ſucceſſu temporis, vbi ſcilicet opportunitas ei fuit data.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando ſemel nobis illuxiſti per Euangelium tuum, da vt ſemper regamur hac luce, & ita regamur, vt ſubſidant omnes noſtræ cupiditates, & quicquid eſt vitioſi feruoris in nobis extinguat virtus Spiritus tui, ita vt non incaleſcamus poſt noſtra peruer-

sa desideria, sed illis omnibus domitis, colligamus quotidie nouũ feruorẽ, vt ad te magis ac magis aspiremus: neque vnquã frigus carnis nostræ nos occupet, sed cõtinuò pergamus in cursu pietatis vsquedum tandem perueniamus in beatam illam quietem, ad quam nos inuitas, sicuti etiam parta est nobis sanguine vnigeniti Filii tui Domini nostri Iesu Christi, Amen.

7 Omnes calent tanquam clibanus, comederunt iudices suos: omnes Reges eorum ceciderunt, nemo in illis clamat ad me.

Repetit Propheta quod prius dixerat, insano ardore Israelitas ferri ad suas superstitiones & praua studia, qui nullis remediis mitigari vel sedari queant: & simul ostendit grassari hunc morbum vel intemperiem in toto populo, ne vulgus accuset paucos homines, acsi illi authores essent omnium scelerum. Feruorem probat, quia nullis plagis sint hactenus correcti in melius. *Comederunt iudices suos*, inquit, *Reges eorum ciciderunt, & interea nemo ex illis ad me clamat.* Quod hìc dicit Propheta refero ad probos Reges, vel qui poterant tueri mediocrem populi statum. Dicit tam Iudices quàm Reges cecidisse, quibus verbis significat Israelitas priuatos esse bonis & cordatis gubernatoribus. hæc verò tristis est ac misera dissipatio populi, perinde acsi tollatur caput à corpore. Dicit in summa, esse corpus truncũ & mutilum, quia Dominus abstulerit Reges & Iudices. Scimus quidem continua serie aliquos regnasse inter Israelitas, sed videndum est de quibus Regibus hìc loquatur Propheta. Iam notandum est etiam quod dicit *Iudices fuisse voratos.* Quidam exponunt populum sua proteruia insurrexisse contra Iudices, & quasi solutus esset legibus, vi & armis peruertisse omnem ordinem: sed videtur mihi hoc esse coactum Non dubito quin *voratos* intelligat Propheta *Iudices*, quia populus sua culpa quasi in nihilũ redegerat Dei gratiam, quẽadmodum quotidie accidere solet. Deus enim sic benefacere incipit, vt velit sua beneficia vsque in finem erga nos prosequi: sed nos voramus eius beneficia, quia quasi exsiccamus fontem bonitatis eius, qui alioqui inexhaustus esset ac perpetuò in nos flueret. Quoniam igitur bonitas Dei, quæ alioqui inexausta est, quodammodo exarescit erga nos, vbi non damus illi accessum. hoc sensu nunc Propheta conqueritur Iudices fuisse voratos ab Israelitis: quia scilicet propter suam impietatem priuati fuerant singulari illo Dei beneficio, illúdque consumpserant non secus ac rubigo vel aliud aeris vitium bonas fruges exurit. Nunc tenemus summam huius versus. Primò ostendit Deus sic ardere Israelitas, vt non posit corrigi vel sedari vesania ipsorum. Quare? Ego expertus sum, inquit, an sanabilis esset eorum morbus. Nam abstuli Reges & gubernatores, quod fuit non obscurum vindictæ meæ signum: Ego autem nihil profeci. Sequitur enim, אין קרא בהם אלי, *Nemo*, inquit, *est inter ipsos qui ad me clamet.* Dixerat omnes ardere libibine peccandi: iam stuporem accusans neminẽ excipit. videmus ergo totum populum sic correptum fuisse furore, vt quum castigati essent Dei manu, tamen non clamauerint ad eum. Certum quidem est clamasse Israelitas, sed sine pœnitentia. Hoc autem solenne est hypocritis, vlulare quum Deus pœnas de ipsis exigit: sed interea non dirigunt ad ipsum vota sua & gemitus: cor enim ipsorum pertinacia obseratum est. Sic ergo exponi debet hoc membrum, quòd non resipuerint neque cõfugerint ad misericordiam Dei. Iam sequitur:

8 Ephraim inter populos ipse miscuit se: Ephraim fuit panis subcineritius qui versus non est.

Iam conqueritur etiam Deus, Ephraim, quem sibi in peculium elegerat, nihil differre à reliquis gentibus. Scimus hac lege adoptatos fuisse filios Abrahæ Deo, vt dissimiles essent hominibus profanis: nam vocatio Dei sanctitatem secum affert. Et tenenda est etiam sententia illa memorabilis, quę subinde occurrit, Sancti estote, quia sanctus sum. Decebat igitur Israelitas vocationis suæ memores, sese colligere vt purè Deum colerent, neque se polluerent Gentium inquinamentis & sordibus. Deus autem hìc dicit Ephraim nihil iam ab incircuncisis Gentibus differre. *Miscet se*, inquit, *cum populis*. Et notanda est emphasis in pronomine demonstratiuo הוא, *Ipse Ephraim*, inquit. Nam certè hoc indignum fuit & minimè tolerabile Ephraim, cui Deus notam suæ electionis insculpserat, iam inuolui Gentium superstitionibus. Videmus ergo nunc quorsum pertineat Prophetæ verba, *Ipse quoque Ephraim miscet se cum Gentibus.* Si par & ęqualis fuisset conditio Israelis & omnium Gentium, non ita loquutus fuisset Propheta: sed quoniam Deus volebat Ephraim sibi sanctum esse, ideo Propheta

Leu.19.a.2

pheta hîc crimen amplificat,quum dicit *ipsum Ephraim se miscuisse Gentibus*. Postea adiūgit, *Ephraim similis est subcineritio pani,qui non est versus*.Hæc metaphora aptissimè cōuenit ad sensum Prophetæ, & circunstantiam loci,modo dextrè intelligatur. Ego autem existimo Prophetam simpliciter hoc velle,Ephraim nihil habere certum,sed varium esse ac versipellem: queadmodum vulgari sermone notamus eorum versutiam, qui sibi non constant, & in quibus nulla est synceritas,*Il n'est ne chair ne poisson*,dicimus. Ita etiam hoc loco dicit Propheta,Ephraim ab vna parte esse quasi placentam exustam,ab altera parte esse conspersionem, vel massam crudam & incoctam.Ephraim enim,vt scimus iactabat se esse populum sacrum Deo,& quum Circuncisio distingueret populum illum à reliquis Gentibus,poterat videri aliquod esse discrimē.Sed interea corruptus erat cultus Dei,adulterata erant omnia sacrificia, quemadmodum prius vidimus,& tota eorum religio confusa quædam mixtura erat:imò chaos ex Gentium superstitionibus, & simulatione aliqua veri cultus & legitimi conflatum. Quum ergo Israelitæ ita cum Deo perfidè luderent,nec quicquā haberent stabile,ideo dicit Propheta similes esse placentæ, quæ posita in foco nō vertitur.Nam ab vna parte poterit exuri, ab altera verò semper manebit cruda.Et hîc Propheta occupat quod excipere poterant Israelitæ: scimus enim nunquam deesse hypocritis aliquos prætextus. Poterant igitur hanc excusationem obiicere Israelitæ,Tu dicis iam nos implicitos esse Gentium inquinamentis: atqui nulla est apud Gentes Circuncisio: illic Deus Israelis contemnitur, nullum est altare vbi sacrificet populus vero Deo: nos autem sumus filii Abrahæ,nos retinemus Deum qui manum nobis porrexit, vt nos eriperet ex AEgypto,& apud nos semper manet sacerdotium.Quoniam ergo Israelitæ poterant colores istos inducere suis superstitionibus, ideo dicit Propheta, per anticipationem, ipsos *similes esse pani subcineritio,qui in focum* proiectus non vertitur,vt æqualis sit coctio:nam tunc ab altera parte calorem reciperet,& in priore esset iustum temperamentum. Vos estis,inquit,ab vna parte exusti,ab altera autem cruditas apud vos nihil est nisi mera perfidia.Nunc tenemus quid Propheta sibi velit. Cæterùm,posset etiam hæc similitudo ad pœnas referri:nam antehac pluribus locis ostendit Deus Israelitas fuisse adeò præfractos, vt nullis malis domari potuerint, vel reduci ad sanam mentem. Et iterum sæpius hanc querimoniam repetet.Hic igitur posset esse sensus verborum,Ephraim similis est placentæ,quæ non vertitur in foco,quòd scilicet duriter fuisset castigatus & seuerè, sed absque profectu, quemadmodum reprobi, etiamsi Dominus eos conterat,manent tamen obstinati in sua duritie.Sunt igitur ab vna parte exusti, quia ferè tabescunt sub malis suis:ab altera autem parte sunt prorsus incocti, quia Dominus non emollit ipsorum peruicaciam.Sed quod priore loco attuli,melius aptari potest ad contextum. Tenemus ergo nunc quid dicat Propheta:priore membro accusat Deus Ephraim,quòd se profanauerit, ritus & superstitiones Gentium recipiens,vt confusa esset mixtura, sicuti prius dixi. Deinde respondet Israelitis,si fortè obiecerent Dei nomen, quemadmodum illis solenne erat falsò obtendere.Dicit igitur apud ipsos esse aliquid diuersum à gentibus incircuncisis:sed hoc nihil esse coram Deo,quia *similes sint pani subcineritio*, qui neque coctus est vtrinque,neque crudus:exustus enim est ab vna parte,ab altera verò crudus manet. Iam sequitur:

9 Comederunt extranei robur eius, & ipse non intelligit:etiam canities sparsa est in eo,& ipse non intelligit.

Prosequitur eandem sententiam Propheta,nempe Israelem non resipiscere,quanuis Dominus variis modis ipsum ad pœnitentiam inuitet, imò etiam ferulis suis cogat. Hoc autem est signum desperatæ malitiæ & incurabilis, vbi Deus neque verbo suo, neque verberibus quicquam apud nos proficit. Si ad doctrinam & pias admonitiones surdi sumus, iam hinc apparet nos esse nimium præfractos: vbi autem Dominus etiam manum suam attollit,& pœnas exigit de peccatis nostris, si non flectimur,tunc quid dicendum est nisi vitia nostra egisse tam altas radices vt non possint à nobis auelli? Deus ergo his verbis ostendit iam deploratos esse Israelitas: quia scilicet toties admoniti & tam variis modis, non tamen redeant in viam: imò non cogitent de suis peccatis, sed stupidi maneant. Et Paulus tales vocit ἀπηλγηκότας,hoc est,qui iam sensu priuati sunt. Vbi igitur nullo dolore tanguntur homines in suis malis,certum est ipsos percussos esse spiritu vertiginis. Cæterùm, non dubium est quin Israelitæ mala sua senserint:sed Propheta intelligit sic fuisse attonitos,vt non expēderent causam & fontem. Quorsum autem iuuat, siquis agnoscit se malè habere, interea verò non respicit ad Deum, neque cogitat se meritò ita plecti? Siquis ergo tantùm clamat ad ictus, & non respiciat manum percutientis, vt alter Propheta loquitur, certè illic apparet merus stupor. Videmus ergo quorsum respiciat Propheta quum dicit *Israelem non intelligere dum voratur ab extraneis, dum sparsa est in ipso canities*: quia scilicet non

Ephe.4.c.19.

Isa.9.c.13.

attendit ad causam malorum, sed stupidus manet: denique non attollit mentem suam ad Deũ, vt imputet suis peccatis quicquid malorum patitur. Dicit *Robur eius comedi ab extraneis*. Atqui Deus promiserat populum illum fore sub suo præsidio. Quum ergo expositus sit alienigenis in prædam, cur non sentit se spoliatum esse præsidio Dei? hoc autem accidere nõ potuit, nisi sua culpa se nudasset. Oportuit igitur nimis cæcos esse & mente alienatos Israelitas, qui non sentirent ideo se spoliari ab extraneis, quòd Deus iam ipsos non defenderet, neque esset ipsorum patronus, vt solebat prius esse. Addit *Canitiem fuisse in eo*. Quidam intelligunt etiam longa annorum serie Israelitas non fuisse emendatos. Aetas, vt scimus, propter longum vsum affert aliquid prudentiæ hominibus. Iuuenes etiamsi Dominus eos ad se reuocet, tamen rapiuntur nescio quo impetu: sed in senibus maior est prudentia & moderatio. Putant igitur multi hîc damnari Israelitas, quòd ne processu quidem ætatis quicquam profecerint: sed non dubito quin magnitudinem calamitatum exprimat Propheta hoc loquendi genere, quum dicit *Canitiem fuisse in ipso sparsam*: scimus enim vbi quis grauiter angitur & cruciatur, canescere ipso malorum sensu. Neque enim canities tantùm prouenit ex annis, sed etiam ex molestis & grauibus curis, quæ homines non tantùm macerent, sed conficiunt. Denique scimus homines senescere malorum sensu. Et hîc meo iudicio intelligit Propheta canitiem fuisse in ipso Israele: hoc est, fuisse tot malis obrutum, vt oporteret quasi senio confici: & tamen hoc totum caruisse profectu. Nunc videmus quod prius dixi: nempe continuam esse Prophetæ doctrinam, quòd incurabiles sint morbi qui regnum occupant in populo Israelitico: quia scilicet nullis remediis adduci queant ad resipiscentiam. Sequitur:

10 Et testificabitur (*vel testificata est*) superbia Israelis ad faciem eius, & non reuersi sunt ad Iehouam Deum suum, & non quæsierunt eum in omnibus his.

Iam confirmat superiorem doctrinam Propheta, & generaliter nunc loquitur, quòd *Superbia Israelis testimonium ferat illi in faciem*, vel humiliet ipsum in faciem. ענה Hebræis accipitur pro testari, & sæpe etiam humiliare significat vel affligere, quẽadmodum dictum fuit capite 5, & nunc eadem verba vsurpat Propheta, & vterque sensus non malè quadrat. Neque tamen magnopere hîc laboro, quia consilium Prophetæ satis clarum est, quòd scilicet Deus palàm ita castigauerit Israelitas, vt deberent, nisi fuissent nimis excæcati, sentire eius manum, & simul reatu admoniti se suppliciter deiicere. Siue ergo legamus Testificari, siue Humiliari, eodem redibit sensus, & semper constabit Prophetæ consilium. Superbia igitur Israelis humiliabit eum corã facie eius, vel superbia Israelis testificabitur coram facie eius. Nam intelligit Propheta, quantumuis ferociter Israelitæ sese attollant contra Deum, & sint eius Prophetis immorigeri, quantumuis etiam proteruè respuant omnem doctrinam, & excusent etiam peccata sua, tamen hoc nihil prodesse, quia cum illa superbia sic deiecti sunt, vt Dominus teneat ipsos conuictos, acsi multis testibus probatum esset eorum crimen, acsi detracta iam esset illis larua: denique nihil amplius esset dubitationis. hoc intelligit Propheta. *Superbia* ergo *Israelis testatur in faciem eius*, vel ipsum humiliat: hoc est, Israel etiamsi hactenus visus fuerit esse inflexibilis aduersus omnes admonitiones, aduersus omnes pœnas, tamen conuictus tenetur: & interea, *Non redeunt ad Deum suum*, inquit, *& non quærunt eum in omnibus his*. Videmus quod dixi: nempe confirmari superiorem querimoniam, de obstinatione diabolica, quæ regnabat in populo illo, vt iam desperata esset salus. Dicit autem, *Non reuersos ad Iehouam Deum suum*, quia sedulò currebant ad sua idola, quemadmodum prius vidimus: imò ille est immodicus feruor, de quo Propheta disseruit initio capitis: sed non reuertebantur ad Iehouam: hoc est, erant occupati in multitudine falsorum deorum: interea Deum pro nihilo ducebant. Et quod addit *ipsorum esse Deum*, grauem exprobrationem continet: Deus enim se illis patefecerat, imò familiariter innotuerat per Legem suam. Quod ergo ad ipsum non redeunt, hoc non fit ignorantia vel errore simpliciter, sed quodam diabolico furore, acsi sponte & consultò perire vellent. Deus ergo hîc se nominat Deum Israelis non honoris causa, sed vt magis illis ingratitudinem exprobret, & exaggeret eorum perfidiam, quòd ab ipso defecerint, *neque eum quæsierint*. Quum dicit, *in his omnibus*, significat tentata fuisse omne genus remedia, ideo iam morbum esse prorsus incurabilem. Nam si vna ratione nihil fuerit profectum, nos aliam viam aggredimur. Deus autem iam nõ vno modo tentauerat Israelem ad se reducere, sed omnia remedia expertus erat. Vbi nulla vtilitas sequitur, quid dicendum est nisi populum esse perditum & deploratum? Hoc ergo Propheta nunc intelligit. Iam sequitur.

11 Et fuit Ephraim tanquam columba credula (vel quæ fallitur, vel declinans, vt alii vertunt,) sine corde, (id est, sine intelligentia: cor enim sæpe est Hebræis voluntas: sed interdum mentē & intelligentiā significat.) clamant AEgyptum, proficiscuntur in Assyriam.

12 Vbi autē profecti fuerint (vel quocunque profecti fuerint) extendam super eos rete meum: tanquam auem cœli deiiciam eos, corrigam eos (*vel ligabo*) secundum auditionem coetus ipsorum.

Hic primò accusat Propheta Israelem stultæ credulitatis, & cōparat eū colūbæ, quòd scilicet inuocauerit AEgyptios, quòd in Assyriam cucurrerit auxilii petēdi causa. Simplicitas quidem virtus est laude digna, modò coniuncta sit prudētiæ: sed sicuti quicquid rationis & consilii est in hominibus, vertitur in malitiā vbi nō accedit synceritas: ita etiā si sint homines nimium creduli & vacui omni consilio & ratione, mera est illa stultitia. Cæterùm, quū dicit *Israelem similem esse columbæ*, non intelligit Israelitas nuda inscitia peccasse, sed fuisse priuatos omni iudicio. Et opponitur hęc stultitia intelligētiæ quā Dominus illis obtulerat Lege sua: neque enim Dominus desierat Israelē semper regere sana doctrina: prętulerat semper facem verbi sui: sed quum ita Deus illuxerit, Israel tamen credulus fuit blanditiis Satanæ & mūdi. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. פותה, quemadmodum dixi, aliqui vertunt declinantem: & פתה, significat declinare pręter rationem: significat etiam persuadere interdum, vnde quidā exponūt Columbā persuasibilem, vel credulā: sed non dubito quin Propheta intelligat blanditiis fuisse illectos, vel illecebris fuisse deceptos, quod idem est. Israel ergo fuit tanquam colūba decepta variis illecebris. Quare? *Cucurrit enim ad Assyrios, inuocauit AEgyptios.* Israel si attentus fuisset ad legē Dei, poterat certò statuere se esse extra errādi periculū: Dominus enim nō tenet nos suspēsos vel anxios vt fluctuemur, sed facit vt resides & trāquillæ sint mētes nostrę in verbo suo: quēadmodū etiā alibi dicitur, Hęc est quies. Stetit ergo per Israelitas quominus tanquā in solido loco pedē figerent. Maluerunt igitur volitare huc & illuc tanquam colūbæ, & abduxit eos in varios errores sua credulitas. Quare? Quia scilicet maluerūt se fallēdos prostituere tam AEgyptiis quàm Assyriis, cùm tamen Deus vellet eos regere sana intelligētia. Iā tenemus quorsum tēdat hæc Prophetæ exprobratio: quòd scilicet Israel vltrò respuerit oblatā sibi rationē, quam sequi certò poterat, & tranquillo ac composito animo: interea aūt volitauerit, & fuerit spōte erraticus: quia scilicet passus est se decipi variis illecebris. Docet autē hic locus non excusari homines simplicitatis prætextu, quia hoc ipsum vitium nunc damnat Propheta in Israelitis. Tenenda est igitur regula Christi, vt simus simplices sicut colūbæ, & tamen prudentes sicut serpentes. Si autem inconsideratè nos proiicimus, excusatio ignorantiæ friuola erit, quia scilicet Dominus interea nobis prælucet verbo suo, ostendit viam: deinde habet penes se Spiritum prudentiæ & consilii quem nunquam negat petentibus. Vbi autem contempto Verbo, & neglecto Dei Spiritu sequimur vagas nostras imaginationes, duplex est nostra culpa: quòd scilicet ita in nihilum redigimus lucem Verbi & extinguimus: deinde quòd volumus vltro perire, quum tamen Dominus nos saluos cupiat. Sed sequitur postea denuntiatio pœnæ: *Quocunque*, inquit, *proficiscantur, expandam super eos rete meum, & detraham eos tanquam aues cœli.* Ostendit Deus vbi Israelitæ huc & illuc circumacti fuerint, tamen exitum fore infœlicem, quia habebit rete expansum: & manet in similitudine, quam proximo versu posuit. Dixerat similes esse columbis, quæ scilicet feruntur subito impetu ad escam, & non considerant rete expansum. Si ergo columba tantùm videt illecebras, & interea periculum non præcauet, hæc est nimis stulta simplicitas. Dicit ergo Deus, *Ego expandam rete meum*: hoc est, faciam vt infœliciter cadant omnia eorum studia & consilia, & irritæ sint spes eorum, quia *Quocunque volitauerint expansum erit rete meum*. Locus hic insignis est, quia hinc colligimus semper infaustos fore exitus, siquid tentemus præter verbum Domini, & si agitemus consilia quibus non præsidet Spiritus eius, quemadmodum dicitur Iesaiæ 30. & 31, Væ qui texunt telam, & non ex ore meo ordiuntur: væ qui agitant consilia, & non inuocant Spiritum meum. Prorsus hic locus conuenit cum illis verbis Iesaiæ, quamuis diuersa sit loquendi forma: Dei enim est benedicere nostra cōsilia, vt successum prosperum & optabilem habeant. Vbi autem Deus non fauet, imò aduersatur nostris consiliis, quis tandem finis nos manet, nisi vt quicquid experti erimus, tandē nobis vertatur in perniciem? Sciamus ergo gubernari occulta Dei prouidentia quicquid homines in hoc mundo agitant: & sicuti Deus porrecta manu deducit suos, & Angelis etiam suis mandat, vt eos dirigant, sic etiam *Rete suum habet expansum*, vt deprehendat eos omnes qui vagantur post erraticas suas imaginationes. Quocunque igitur profecti fuerint, *Expandam super eos rete meum*, inquit: deinde, *Detraham sicut aues cœli*. Videtur alludere Propheta

Mat.10.b.16.

Psal.90.c.11.

ad vanam confidentiam, cuius prius meminit, quum dicebat Israelem ligasse ventum in alis suis. Nam quum aliquid temere suscipiunt homines, simul etiam sibi spondent nihil fore impedimento quin perueniant quò tendunt. Quoniam ergo hac stulta confidentia elati homines plus audaciæ colligunt, imò tandem impetuosè ruunt aduersus Deum, & videntur velle nubes ipsas perrumpere, ideo dicit Propheta, *Ego detraham eos tanquam aues cœli*: hoc est, ego permittam ad tempus ipsos efferri: sed vbi penetrauerint ad nubes, ego detraham eos, ego faciam vt intelligant suum volatum nihil sibi profuisse. Et notandum est vnde detracti fuerint Israelitæ. Nam quis non putasset tantùm esse præsidii in Assyriis, vel AEgyptiis, vt non frustra illinc sperarent salutem? Sed Dominus vanam illam mundi potentiam deridet, quia scilicet quicquid spei concipient homines, vt se alienent à Deo, hoc totum euanescet instar fumi. Et postea addit, *Corripiam eos*, vel ligabo. Quoniam יסר, vtrunque significat: nempe tam corripere quàm ligare, ideo vtraque expositio tolerabilis est. Si Ligãdi verbum placeat, bene conueniet metaphoræ: acsi diceret, Ego tenebo ipsos inter retia mea. Nam quandiu liber est volatus auibus, putant totum cœlum esse suum: vbi autem inciderint in retia, constrictæ illic manent: iam ad volandum sunt inutiles, & nullum membrum mouere queunt. Sic igitur optimè conueniet sensus ille, Ego ligabo eos: hoc est, non poterunt rete meum frangere, sed illic tenebo vinctos vsque in finem. Si quis malit, *Corrigam eos*: ego etiam non improbo illam expositionem: & quantum ad summam rei spectat, videmus parum referre vtrumuis legatur, nisi quòd, vt prius dixi, Ligandi verbum melius continuat metaphoram. Dicit, *Secundum auditionem cœtus ipsorum*. Omnes ferè ita exponunt, acsi diceret Deus se pœnas sumpturum quas minatus fuerat per Mosen: & ita esset etiam obliqua accusatio socordiæ, quòd pridem admoniti tamen non saperent, imò contemnerent illas denuntiationes, quæ debebant assiduè resonare in ipsorum auribus. Deus enim non modò Lege sua præscripsit Israelitis regulam piè viuendi, sed addidit etiam graues & acerbas comminationes, quibus doctrinam Legis suæ sanciret. Scimus quàm horrendæ sint maledictiones Legis. Quum ergo Deus statim ab initio ita Israelitis minatus esset, an non debebant magis solicitè ambulare coram ipso? sed non fuerunt istis denuntiationibus territi. Deus ergo hìc obliquè perstringit tantam vesaniam, quòd Israelitæ non satis attendant ad suas minas, quibus alioqui reuocari poterant in viam. Moses enim illic frænum iniicit etiam furiosis hominum cupiditatibus, si modò gutta aliqua sanæ intelligentiæ maneret in ipsis. Adde quòd subinde eædem admonitiones suggestæ fuerunt à Prophetis, neque vnquam destitit Deus eos expergefacere, nisi ad eius vocem occalluissent omnium aures. *Tenebo*, igitur, *eos ligatos*, vel corripiam, *secundum auditionem cœtus ipsorum*: hoc est, pœna, quam de ipsis exigam, debuit illis pridē nota esse. nam clarè iussi promulgari Legem meam, ita vt terrerē etiam duris comminationibus populum meũ: nũc ergo exequar iudicium illud quod fuit apud illos incredibile, quia hactenus illis perperci. Et quēadmodum iam dixi, interpretes ferè in hanc sententiam conueniunt, nisi quòd non expendunt Prophetæ consilium: hoc est, non animaduertunt exprobrari Israelitis suã duritiã, sed tantùm loquuntur de pœnis sine aliqua notatione, in quē finē vel scopũ Deus promulgauerit maledictiones in Lege sua, & earũ memoriã reuocauerit per suos Prophetas. Hieronymus etiã affert aliũ sensum, quòd scilicet Deus pœnas sumpturus sit de populo secũdum auditionē cœtus ipsorum: hoc est, sicuti vno consensu ipsi violauerant cultum Dei, & trãsgressi fuerãt Legem eius, ita de omnibus pœnas sumpturus sit. Quanquam mallem etiã addere, quòd secundum strepitum congregationis ipsorũ, Dominus castigaturus sit ipsos, vt Propheta designet, non modò cõspirationem in populo Israelitico, sed etiam impetum, quum scilicet alii alios ad peccãdum incitarēt. Quoniam ergo ita tumultuosè insurrexerãt aduersus Deum, sic nũc vicissim denũtiat Propheta Deum pœnas sumpturum: hoc est, Non impediet me tumultus vester quominus compescam vestrum furorem. Vos quidem cum magno strepitu in me ruitis, & putatis vos fore saluos, etiam addicti peccatis. Atqui hæc vestra intemperies nihil impediet: ego enim habeo penes me castigandi modum.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides nos tã propensos ad omnes Satanæ & mũdi illecebras, interea verò tam parum in nobis esse consilij, sed potius mera leuitate ferri huc illuc, da inquã, vt Spiritu tuo duce sic pergamus in recto cursu, in quē semel ingressi sumus te duce, & manu tua directrice, vt nunquam aberremus à verbo tuo, & præsertim non declinemus à scopo quē nobis proponis, sed etiam si omnia tentauerit Satan, quò nos abripiat, tamen maneamus firmi sub tuo obsequio, & ita pergamus, vt tandem perueniamus ad beatam illam quietem, quã nobis pollicitus es post militiam præsentis vitæ in Christo Iesu Domino nostro. Amen.

13 Væ illis, quia recesserunt à me. vastitas illis (*vel direptio*) quia perfidè egerunt in me: & ego redimam eos (potest etiam resolui in tempus præteritum, Redemi eos) & loquuti sunt contra me mendacia.

Hîc Propheta spem veniæ tollit Israelitis, ac pronuntiat actum esse de ipsis, quia Deus iam decreuit eos perdere. Nam quia Deus se facilem & propensum ad ignoscendum vbique prædicat, hypocritæ sperant Deum sibi fore propitium, & hac inani confidentia spernunt omnes eius minas, & audacius etiam insurgunt aduersus eum. Propheta igitur hîc ostendit Deum fore posthac ipsis inexorabilem, quia scilicet nimis diu & pertinaciter abusi sunt eius patiētia: *Væ illis*, inquit, *quia recesserunt à me: vastitas illis, quia perfidè egerunt in me*. Nō est igitur, inquit Propheta, quòd se in posterum deludant vana fiducia, sicuti hactenus fecerunt: nam hoc semel statutum est Deo, extremam vindictam ipsis infligere: defectio enim ipsorum hoc meretur. Postea addit, *Redimam eos, & ipsi locuti sunt contra me mendacia*. Qui legunt in tempore futuro, putant interrogatiuè Prophetam loqui. Egóne ipsos redimā? Locuti enim sunt contra me mendacia: & putāt indefinitum esse modum, An ego redimerem ipsos, homines nullius fidei: quid enim proficerem hoc beneficio? Alii exponunt, Ego quū eos vellē redimere, expertus sum hoc neque vtile fore, neque iustū: quia loquuntur contra me mēdacia, vt Deus hic non exprimat quid fecerit, sed quid facere habuerit in animo. Sed non malè conueniet tempus præteritum. Scimus aūt quàm trita sit ac familiaris Hebræis temporum mutatio. Sēsus ergo hic erit, *Ego* redemi eos, & locuti sunt contra me mēdacia: hoc est, sæpius eripui eos à morte, quum iam instaret extrema necessitas, sed non mutarunt ingenium: imò fraudarunt me laude suę liberationis, vel nihilo melius post suam liberationem vixerunt. Quū ergo tam malè locauerim hactenus apud ipsos mea beneficia: iam nihil amplius restat nisi vt eos perdā. Et videtur mihi hoc esse consiliū Prophetæ. Priore igitur membro pronuntiat frustra ipsos sperare à Deo misericordiā, quia decreta sit vltima ipsorum clades. Postea sequitur causæ redditio, quòd scilicet antehac perperam & impiè abusi sint Dei gratia: quoniam redempti ab ipso, tamen progressi sunt in sua malitia, & semper fuerūt perfidi aduersus Deum, quum tamen simulassent se alios fore. Quia ergo non contigit in melius mutatio, iam ostendit Deus se nolle consumere suam gratiam apud tam impios homines. Docet autem hic locus quàm intolerabilis sit nostra ingratitudo, vbi à Domino redempti non seruamus datam ei fidem quàm à nobis stipulatur. Nam hac lege Deus liberator noster est, vt simus ei prorsus addicti. Qui enim redemptus est, non ita debet viuere acsi esset sui iuris vel arbitrii, sed debet totus pendere à redemptore suo. Si ergo ita perfidè nos erga Deum gerimus, vbi eius gratia erimus liberati, hæc impietas & perfidia duplicem vindictam meretur. Atque hoc docet nunc Propheta. Scimus autem quàm clementer pepercerit populo Israelitico. postquā desciuerat iam ad superstitiosos cultus, & fidem etiam violauerat posteris Dauidis, Dominus tamen non destitit multis adhuc beneficiis populum illum prosequi, quantumuis indignus foret. Et scimus sub Iarobeam res illis prosperè fluxisse pręter spem hominum. Atqui magis ac magis obduruerunt in sua malitia, tantum abest vt reuersi fuerint in viam. Nunc pergamus.

14 Et non clamauerunt ad me in corde suo: quia vlularunt super cubilibus suis, ad triticum & vinum congregabunt se, defecerunt (*deficient ad verbum*) à me.

Hîc rursus obiurgat Propheta Israelitas, quòd non resipiscant, toties admoniti. Nam in hunc finem (sicuti heri dictum fuit) spectant omnes castigationes quas Deus manu sua nobis infligit, vt sanemur à vitiis nostris. Propheta autem hîc ostendit Israelitas non clamasse ad Deum, quod tamen præcipuum est in resipiscentia. Sed notanda est etiam particula, *In corde suo, non clamauerunt*, inquit, *syncerè*. Nam scimus semper residuum aliquem fuisse cultum Dei: quanuis plures deos sibi fingerent Israelitæ, tamen non erat prorsus abolitum veri Dei nomen apud ipsos: sed miscebant Deum suis figmentis: Deus autem non moratur istas fictitias inuocationes. ideo dicit, *Ipsos non clamasse ex corde*. Ergo non accusat quòd nulla cęrimonia defuncti sint, sed quia nō attulerint serium cordis affectum: imò simulatè tantùm ad Deum clamauerint. Nunc tenemus Prophetæ mentem: *Non clamarunt*: inquit, *ad me in cordibus suis*. Quia Dei inuocatio præcipuum est exercitium pietatis, & maximè resipiscentiam nostram declaret, ideo Propheta disertè hoc vitium in Israelitis notat, quòd ad Deum non clamauerint. Sed quia poterant excipere se fuisse preca-

tos in speciem, ideo addit nō factum fuisse ex corde: quia externa cærimonia sine cordis studio, quid aliud est quàm profanatio nominis Dei? In summa, hic duritiem Israelis Propheta ostendit, quia manu Dei percussi, non tamen ad ipsum confugerint, & deprecati sint veniam: saltem hoc non fecerint ex corde, vel syncerè. Postea adiungit, *Quia vlularunt in cubilibus suis*. Quidam aduersatiuè exponunt particulam כי, acsi dixisset Propheta, Quanuis vlulent in cubilibus suis, ipsi tamen non dirigunt ad me vota sua. Sed possumus in proprio sensu accipere, & optimè fluet hoc modo sententia. *Vlulant* igitur *in cubilibus suis*, hoc est, non conferunt sua studia ad me, quia instar brutorum animalium proiiciunt suos vlulatus: sicuti videmus facere incredulos, quia exhorrent conspectum Dei, & ipsa etiā mentio est illis formidabilis: ideo vlulant, hoc est, profundunt impetuosos suos affectus: sed interea quantum possunt fugiunt ab omni accessu Dei. Sēsus est igitur, Non clamāt ad me in corde, quia tantùm vlulant, sed bruto impetu sine ratione. Si quis tamen aduersatiuè legere malit particulam כי, etiam sensus non malè quadrabit, Quanuis vlulent in suis cubilibus, tamē ad me non clamant: hoc est, quāuis vrgeat ipsos dolor ad magnas vociferationes, sunt tamen muti quātum attinet ad precandi studium. Siquis hunc sensum magis probet, ego non repugno. Sed quia particula כי ferè accipitur causaliter, ideo malo sic exponere, Quòd clamant in suis cubilibus, & ideo non assurgant ad Deum. Iam sequitur, *Congregant se*, vel congregabunt se, *ad triticum & ad vinum*. Bifariam etiam hic locus exponitur. Quidam putant hic obliquè perstringi Israelitas, quòd si reperiant vinum vel triticum in foro vænali, voti sui compotes securè pergant ad peccandum, & Deum contemnant, acsi amplius non egerent eius auxilio. Concurrunt igitur ad vinum & triticum: hoc est, simulatque allata est fama de vino aut tritico, comparant sibi annonam, & postea negligunt Deum. Sed sensus ille videtur esse nimium frigidus & coactus. Ego itaque non dubito quin Propheta opponat concursum istum de quo loquitur, vero & syncero studio precandi: acsi dixisset, Non tanguntur dolore quia me offenderint, quia ex signis perspiciant me sibi infestum. Non morantur igitur meam gratiam, vel offensam, modò fruantur copia vini ac tritici: hoc illis sufficit: perinde illis est, siue me aduersum habeant siue propitium. Videtur hæc esse genuina mens Prophetæ. Sed vt clarior sit reprehensio, notandum est quod docet Christus, quærendum esse primò regnum Dei. Nam præposterè aguntur homines dum anxiè laborant de vita, & student sibi comparare victum, & quicquid opus est ad carnis necessitates. Semper inde facimus exordium. Atqui ista est nimis inconsiderata cupiditas, dum scilicet ita intenti sumus ad vitam caducam, & interea negligimus regnum Dei. Quoniam ergo homines illo peruerso affectu conturbant totum pietatis ordinem, ideo Propheta hic Israelitas ostendit non verè, neque ex animo clamare ad Deum: quia scilicet tantùm soliciti sunt de vino & tritico: nam nisi essent famelici, contemnerent Deum, & sinerent ipsum in cœlo quiescere. Cogit igitur ipsos penuria & inedia. Sicuti brutæ pecudes, quum esuriunt, feruntur ad pabulum, sed non quærunt pasci à Domino: sic etiam Israelitæ tanguntur quidem aliquo penuriæ suæ affectu, sed interea subsistunt in vino & tritico: neque enim alius Deus illis est. Itaque sic vociferantur, vt tamen clamor eorum ad Deum non perueniat, sicuti etiam verè & rectà ad eum non tendunt. Ergo ab vna specie hic Propheta Israelitas coarguit impiæ simulationis, quòd scilicet Deum non quærant, nempe quia tantùm intenti sint ad victum: & modò venter bene refertus sit, Deum negligunt, & non expectant etiam eius gratiam, sed tantùm volunt habere plena horrea, & plenas cellas, quia sine fauore paterno Dei, tantùm optant copiam annonæ. Hinc satis apparet ipsos non clamare ad Dominum. Hic locus obseruatu dignus est, quia videmus preces nostras vitiosas esse coram Deo, si incipimus à vino & pane, & non quærimus primo loco regnum Dei, hoc est, ipsius gloriam: & non etiam huc applicamus animos nostros, vt sub Deo propitio viuamus. Quum ergo non tendimus ad ipsum fontem diuinæ benedictionis, sed tantùm cupimus nos ingurgitare copia bonorum quam suppeditat, tunc omnes preces nostræ ab ipso respuuntur, & meritò. Sicuti videmus Papistas, quum supplicationes suas instituunt, prorsus similes esse pecudibus: nam implorant quidem Deum pro pluuia vel siccitate, sed an hoc habent propositum, vt se Deo reconcilient? minimè. Nam quoad ipsis liceret, cuperent ab ipso esse remotissimi: sed dum cogit eos inedia & fames, tunc postulant pluuiam. In quem finem? tantùm vt pane & vino abundent. Ergo tenendus est legitimus ordo in precibus nostris: si Dominus ostendat nobis iræ suæ signa, studendum est in primis vt redeamus cum ipso in gratiam: deinde spectanda est nobis eius gloria, & vero affectu pietatis quærendus est, vt sit nobis pater. postea accedant suo loco, quæ pertinent ad conseruationem & statum præsentis vitæ. Et notandum est quod dicit, *Ipsi defecerunt à me.* סור significat recedere: significat etiam deficere: & secundus hic sensus melius conuenit, quia prius dixit Propheta ipsos

ipſos receſſiſſe à Deo: nunc autẽ videtur grauius aliquid notare, quod ſcilicet à Deo defecerint. Ita hypocritæ quũ ſimulẽt ſe Deum quærere per circuitus, tamen produ͂t ſuam defectionem, quia nollent cum eo reconciliari hac lege, vt cogantur vitam ſuam in melius mutare, abiicere affectus carnis ſuæ, renuntiare ſibi & prauis cupiditatibus: hoc minimè quærunt. Hinc igitur patet ipſos eſſe teſtes ſuæ defectionis & perfidiæ etiam in precibus, vbi eſt aliqua pietatis ſpecies. Sequitur:

15 Et ego ligaui, roboraui brachia ipſorum, & contra me cogitant malũ.

Iterum exprobrat Deus, quòd Iſraelitæ indignè ſua bonitate & clementia abuſi fuerint. Quidam verbum יסר accipiunt pro Caſtigare, quòd ſcilicet Deus erudiuerit Iſraelitas: & quemadmodum heri dictum fuit, ſæpe hoc ſenſu capitur. Sed quoniam Ligare interdum ſignificat, videtur aptior eſſe metaphora ad præſentem locum. *Ego ligaui, & roboraui brachia ipſorum*: acſi diceret Deus ſe feciſſe ne diſſoluerentur ipſorum brachia. Scimus enim robur brachii conſiſtere in neruorum compactura. Niſi ergo oſſa neruis alligentur, ſtatim ſequetur diſſolutio. Dicit igitur Deus, *Ego ligaui, & roboraui brachia ipſorum*: quæ duo in eundem finem tendu͂t, & verbum Corripiendi non videtur mihi vllo modo ad contextum aptari poſſe. Summa eſt, hactenus ſtetiſſe Iſraelitas, quia Deus ſua virtute eos fulciret: quemadmodum ſiquis brachium debile vel luxatum alliget & roboret: ita Deus hìc exprobrat Iſraeli, quòd conſeruauerit eum in ſtatu. Et non dubito quin alludat hìc Propheta ad multas calamitates quibus diſſolui poterat robur Iſraelis, niſi adhibitum fuiſſet maturè remedium à Domino. Deus ergo hìc ſe medico vel chirurgo comparat, *Quod alligauerit brachium Iſraelitis & roborauerit*, quod poterat alioqui diſſolui. Fuerunt enim ſæpius quaſi enerues, ſed Dominus reſtituit ipſos. Nunc ergo tenemus Prophetæ mentem, quòd ſcilicet Deus non tantùm virtute ſua Iſraelitas ſuſtinuerit, ſed etiam quod fecerit officium chirurgi vel medici quum videret diſſolui eorum brachia, vbi ſcilicet attriti erant bellorum cladibus, & aliis rebus aduerſis. Iam tantum abeſt vt Iſraelitæ gratos ſe præbuerint Deo & memores, vt cogitarent etiã malum contra ipſum. Potiti enim victoriis, recreati, & etiam referti omnium bonorum opulentia, conſpirarunt audacius contra ipſum, quia ſtabilitæ fuerunt hoc prætextu ſuperſtitiones: deinde ſequuta eſt licentia omnium ſcelerum. Nam & ſuperbia, & crudelitas, & ambitio, & fraudes magis ac magis graſſatæ ſunt. Quum ergo ſic peruerterint Dei beneficia Iſraelitæ, an non meritò præciditur illis ſpes veniæ & ſalutis? Monemur autem hoc loco, quoties Dominus medetur malis noſtris, & nos in rebus aduerſis ſubleuat, nobiſque ſuccurrit, reuerenter agnoſcendam eſſe hanc gratiam, ne ſcilicet cogitemus malum contra ipſum vbi tam humaniter manum nobis porrigit. Nunc pergamus.

16 Reuertentur non Deo. fuerunt tanquam arcus doloſus (*vel doli*) ceciderunt (*vel cadent*) in gladio Principes eorum à ſuperbia (*hoc eſt propter ſuperbiam*) linguæ ipſorum: hoc eorum ludibrium in terra AEgypti.

Iterum Propheta exagitat obſtinatam malitiam Iſraelis vnà cum fraude & perfidia. Dicit igitur ipſos fingere aliquam reſipiſcentiam, ſed nihil aliud quàm mentiri, quia ad Deum non reuertuntur. *Reuertentur* ergo, *ſed non ad Deum*, inquit. Quidam tamen על putant notare cauſam, & ſubaudiunt aliquid, acſi ecliptica eſſet loquutio. Reuertentur, ſed non propter quid: hoc eſt, dum reuertentur, ſiquis quærat quid ſit in eorum animis, vel quid conſilii agitent, reperiet meru͂ eſſe fumum, nihil ſolidi. Sed illa expoſitio coacta eſt, vt videmus. Deinde etiam contextus ipſe poſtulat, vt legamus על pro Deo, ſicuti etiam aliis locis. Nam hoc nouum non eſt. *Reuertentur* ergo *non Deo*. Hic igitur Propheta pronuntiat Iſraelitas omnino eſſe præfractos, ita vt Deus nullam pœnitentiam ab ipſis extorqueat: quòd ſi aliquam ſimulent, eſſe merum mendacium, quia ſcilicet non rectà ad Deum veniu͂t. Nam vt prius dictum eſt, hypocritæ quum premit eos manus Dei, videntur quidem alii eſſe quàm prius, ſed ſemper fugiunt Deum. Nec fruſtra hortatur populum Dominus per Ieremiam vt ad ſe reuertatur, Si reuertaris Iſrael, ad me reuertere, inquit. *Ierem.4.a.1.* Sciebat enim ambagibus ſemper homines errare, & non tenere rectam viam. Hic ſenſus eſt. Iam addit Propheta, fuiſſe inſtar arcus doloſi. Eſt expoſitio proximæ ſententiæ. Et hinc colligitur particulam על non poſſe aliter accipi, quàm pro Deo. Oſtendit Propheta quomodo Iſraelitę à Deo ſe ſubducant dum videntur reſipiſcere: quia ſcilicet *ſunt ſimiles arcui doloſo*, inquit. Quidam exponunt arcum iaculationis vel proiectionis: & certè רמה ſignificat iaculari & proiicere. Sed non poteſt ſtare ille ſenſus: quia videmus quorſum reſpiciat Propheta, Iſraelitas ſcilicet fucum facere, & nihil aliud quàm decipere dum reſipiſcentiam oſtentant. Vt hoc confirmet, dicit eſſe ſimiles arcui obliquo. Nam arcuarius quum vult ſagittam ſuam iaculari, collimat primò ad certum

scopum. Videtur ergo iam sagitta esse defixa ei loco quem designat arcuarius oculis. Nunc si arcus obliquus sit, sagitta aliò volabit, vel etiam arcus fallet, vt retorqueat sagittam in ipsum arcuarium. Et similis comparatio etiam legitur Psalmo 78, vbi dicitur, reflexos esse Iudæos instar arcus dolosi: & ponitur hoc idem nomen. Atqui illic nulla est ambiguitas, quia Deus accusat populum quòd reflexus fuerit: hoc est, quòd retroflexerit cursum suum, nempe instar arcus dolosi. Siquis legat, Arcum iaculationis, vel proiectionis, nullus erit sensus: imò hoc erit insulsum & ridiculum: ideóque satius est hic accipere pro Arcu doloso. Et notanda est ratio similitudinis quam attuli, quòd scilicet quasi sagittam arcuarii intenderent in scopum, quasi etiam nictu & collimatione dirigerent ictum suum, & iacularentur: ita hypocritæ videntur magno conatu eniti, sed interea sunt arcus dolosi: hoc est, animus ipsorum retroagitur, & fugitant etiam Deum, & per flexuosas ambages vagantur, vt nunquam ad Deum accedant: sed potius illi tergum obuertant. Postea addit, *Principes eorum cadent in gladio propter superbiam linguæ ipsorum.* Propheta rursus denuntiat vindictam Israelitis, vt certò statuant non posse mutari cœleste decretum de suo exitio. Etsi enim hypocritæ semper trepidant, & non possunt quicquam sperare à Deo, tamen non desinunt sibi facere delicias, & semper aliquid nouæ spei fingere. Quoniam igitur sunt ita liberales in vanis pollicitationibus, dicit Propheta non esse quod Israelitæ expectent aliquod remedium in suis malis. *Cadent* igitur *principes eorum*. Iam in Principum nomine est synecdoche: nam Deus non ita minatur Principibus, vel denuntiat illis cladem, acsi vellet vulgus hominum excipere, sed dicit fore communem omnibus cladem, quam ne Principes quidem ipsi effugient. Scimus autem in prœliis, vbi fiunt magnæ strages, occumbere gregarios milites magno numero, paucos verò ex Principibus. Atqui Deus hìc dicit, Ego auferam totum florem populi, sed nemo ex Principibus erit residuus. Quid fiet de vulgo ignobili, quod nullius pretii ducitur? *Cadent* igitur *principes in gladio*. Postea addit, *Propter superbiam linguæ ipsorum.* Quidam actiuè exponunt hoc nomen, quasi diceret Propheta eos prouocasse iram Dei suis blasphemiis, vel suis scelestis sermonibus. Sed potius accipio pro magniloquentia: *Propter superbiam linguæ ipsorum*, inquit, *occumbent*, quia magnificè iactarunt suas vires, quia etiam contemptui fuerunt illis omnes Prophetiæ: quia ausi sunt etiam euomere suas blasphemias in Deum: quia non minus obstinatè quàm superbè ausi sunt tueri impios suos ac prauos cultus, Ego, inquit, hanc superbiam vlciscar. Ergo videmus superbiam hìc accipi pro fastu illo quem ostentant impii in sua magniloquentia: quemadmodum alibi dicitur, Efferunt in cœlum linguas suas. *Erit hoc ludibrium ipsorum in terra AEgypti*. Quia Israelitæ tunc freti suo illo maledicto fœdere quod cum AEgyptiis pepigerant, manebant contra Deum obstinati: dicit, Ego exponam eos ludibrio apud suos fœderatos: iactant opes AEgypti, putant se esse extra omnem telorum iactum, quia AEgyptios statim vocabunt ad auxilium siquis eos oppugnet, vel siquis hostis eos inuadat. Quoniam ergo fiducia ipsorum ita quiescit in AEgypto, Ego faciam, inquit, vt AEgyptii eos ludibrio habeant: & sint probrosi non tantùm inter æmulos vel maleuolos, sed amicos in quibus gloriantur. Ego prostituam te ad omne genus dedecoris coram amatoribus. Comparat enim, vt prius vidimus, tam AEgyptios quàm Assyrios amatoribus, & comparat populum suum mulieri impuræ, quæ deserto marito suam pudicitiam prostituit. Tu, inquit, te venditas amatoribus tuis, & studes illis placere, & te pingis & ornas vt ipsos allicias: ego cooperiam te omni dedecore & probro, vt amatores tui à conspectu tuo abhorreant. Sic etiam hoc loco dicit Israelitas fore ludibrio in terra AEgypti: hoc est, non hostes à quibus nunc sibi metuunt, habebunt eos ludibrio, sed subsannatio eorum erit in ore illorum, quos putarunt sibi fore vindices, & quorum armis visi sunt fore immunes ab omni ignominia. Sequitur caput octauum.

Psal. 73. b. 9.

CAPVT VIII.

1 SVper palatum tuum tuba, tãquam aquila super domũ Iehouæ, quia trangressi sunt fœdus meum, & contra Legem meam impiè egerunt (*vel perfidè se gesserunt.*)

In hoc ferè consentiunt interpretes, Prophetam minari non regno Israelis, sed regno Iehudah, initio huius capitis: quia domum Dei nominat, quam accipiunt pro templo. Fateor quidem iam duobus locis Prophetam locutum fuisse de regno Iehudah, sed quasi in transitu. Inseruit enim obiurgationes quasdam & minas, sed ita vt clara esset distinctio: nunc autem non videmus ipsum pergere in regnum Iehudah, sed secundo versu nominat Israelem, & tamen suam sententiam continuat. *Super palatum tuum*, inquit, *tuba, tanquam aquila*, & quæ

quæ ſequuntur:poſtea addit, *Ad me* clamabunt, Deus meus,nouimus te,Iſrael. Hic certè ſermo refertur ad decem Tribus. Itaque nullo modo adducor vt initium capitis exponam de regno Iehudah. Et certè miror interpretes in re tantula fuiſſe hallucinatos: quia domus Dei non modò Templum ſignificat,ſed etiam totum ipſum populum. Quoniam ergo Iſrael retinebat illam iactantiam, quòd eſſet populus ſacer Deo, & quòd eſſet eius familia, ideo dicit,Pone tubam,vel admoue tubam ad palatum tuum,& bellum denuntia quod iam propinquum eſt. accelerat enim hoſtis qui oppugnet domum Dei: hoc eſt,ſacrum hunc populum,qui obtendit Dei nomen,& qui electione vel adoptione confiſus,ideo putat ſe immunem fore ab omnibus malis: *Veniet tanquam aquila* bellum contra hanc domum Dei. Si Propheta verbum aliquod adderet quod referri poſſet propriè ad regnum Iehudah,ego libenter accederem eorum ſententiæ qui domum Dei volunt eſſe Sanctuarium. Sed legatur totus contextus,& quiuis facilè intelliget Prophetam non minus primo verſu quàm ſecundo & tertio de Iſraele loqui. Nam,vt dictum fuit,nullam ponit diſtinctionem,ſed proſequitur ſemper eodem tenore ſuam doctrinam vel concionem. Primò dicit, *Sit tuba ad palatum tuum*, vel,admoue palato tuo tubam. Eſt hypotypoſis. Scimus enim quò efficacius tangantur homines,Deum inducere ſuis Prophetis varias perſonas. Propheta igitur tanquam caduceator hìc inducitur, qui bellum denuntiet, vel fœcialis, vel quocunque nomine appellare libeat. Ergo hìc Propheta non iubetur tantùm ore loqui,ſed ſigno etiam tubæ oſtendere propinquum eſſe bellum, acſi Deus ipſe per ſuum tubicinem bellum indiceret Iſraelitis,quod paulò pòſt futurum erat à terrenis hoſtibus. Hoſtes paulò pòſt venturi erant, & ſolenni etiam ritu venturus erat caduceator vel fœcialis qui bellum indiceret:vocant Græci κήρυκας, præcones: *Les heraux*, dicimus. Quemadmodum ergo terreni reges habent ſuos præcones, vel κήρυκας, vel caduceatores, aut fœciales qui bellum denuntient, ita Dominus Prophetam ſuum cum ſolenni iſto mandato mittit vt bellum indicat: Eas, & intelligant Iſraelitæ non iam ex ore tuo,ſed etiam ex gutture, ídque clangente tuba, intelligant me ſibi eſſe hoſtem, & me inſtare cum valido exercitu vt perdam eos. Certum quidem eſt Prophetam non vſum fuiſſe tuba,ſed Dominus hac figura,quemadmodum iam dixi,exaggerat vehementiam doctrinæ,vt ſentiant Iſraelitæ non eſſe ludum & iocum, quod Propheta ipſis minatur, ſed ſeriò rem agi, acſi viderent iam præconem, qui bellum indiceret: quod non ſolet fieri niſi iam exercitus ſit paratus ad bellandum. Poſtea dicit, *Tanquam aquila ſuper domum Iehouæ*. Iam diximus quid Propheta per domum Iehouæ intelligat, nempe populum illum qui putabat ſe ideo fore expertem omnis incommodi, quia erat adoptatus à Domino. Iſraelitæ ergo vocabant ſe Dei domeſticos, & hoc prætextu quum impiè & ſceleratè ſe proiicerent ad omne genus turpitudinis, tamen putabant ſibi optimè conuenire cum Deo ipſo. Veniet,inquit, commune excidium omnibus:hoc eſt, non impediet iſta iactantia quominus tandem vlciſcar peccata eorum: ſed addit *Tanquam aquila*: ne ſcilicet Iſraelitæ putent adhuc longam eſſe moram,ſicuti procraſtinant impii dum non vident quicquam periculi inſtare. Ergo ne torpeant Iſraelitæ in ſuis vitiis, dicit Propheta exitium,de quo loquitur, venturum inſtar aquilæ:momento enim aquila conficit immenſum ſpatium,& miramur quum videmus inſtare capitibus noſtris quæ paulò antè non apparuerat. Sic etiam dicit Propheta, exitium hoc, licet nondum cernatur,tamen eſſe propinquum,vt terrore perculſi,ſaltem etiamſi ſerò, tamen quum Dominus ita ipſos vrget,ad ipſum redeant.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando quotidie non ceſſas nos & ferulis tuis & Verbo ad te reducere, nos autem non ceſſamus vagari in concupiſcentijs noſtris: da inquam,vt Spiritu tuo duce aliquando ad te ſic redeamus,vt nunquam poſtea diffluamus,ſed retineamur in pura & vera obedientia, & conſtanter ſic permaneamus in puro numinis tui cultu, & vera obedientia,vt confecto huius vitæ ſpatio, tandem perueniamus ad beatam illam quietem quæ nobis repoſita eſt in cœlo,per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

Heri non potuimus abſoluere primum verſum 8. capitis. Reſtat igitur poſterius membrum,vbi Propheta cauſam belli exprimit, quod prius denuntiauit ex mandato Dei. Dicit enim Iſraelitas trangreſſos eſſe fœdus Domini, & perfidè ſe geſſiſſe contra Legem eius. Bis idem repetit,quia Fœdus & Lex ſunt hìc ſynonyma,niſi quòd expoſitiuè additur, meo iudicio,nomen Legis, acſi dixiſſet ipſos violaſſe fœdus Domini, quod ſancitum erat vel conſignatum Lege ipſius. Deus ergo pepigerat fœdus cum Iſraele,quod voluit redigi in tabulas. Quum ergo non lateret Iſraelitas quid Deo deberent,tamen fuerunt fœdifragi. Hæc igitur duplicatio ad augendum crimen valet, vt ſcilicet demonſtret Propheta,non fuiſſe errore lapſos dum tranſgreſsi ſunt fœdus Domini,quia ſatis ſuperq; in Lege edocti erant quã

fidem & quam puritatem Dominus ab illis exigeret: interea tamen neglectum fuit fœdus illud quod tam apertè Dominus cum ipsis pepigerat. Sequitur:

2 Mihi clamabunt, Deus mi, nouimus te, Israel.

3 Deseruit Israel bonum (*vel abominatus est, repulit, vel recessit procul à bono*) hostis persequetur eum.

Quum dicit Propheta *ad me clamabunt*: quidam putant hìc accusari Israelitas, quòd ad Deum non confugerint: & resoluunt Prophetæ verba, Ad me clamare debuerant. Aliis videtur esse exhortatio, Clament nunc ad me Israelitæ. Sed ego simpliciter accipio verba vt sonant, quòd Deus hìc simulationem iterum perstringat in Israelitis: *Clamabunt ad me, nouimus te.* Atqui in promptu erit responsio, *Israel procul à se reiecit bonum, Hostis eum persequetur.* Ideo coniunxi hos duos versus simul, quia priore loco Dominus recitat quid facturi sint, vel quid iam facere cœperint Israelitæ: secundo autem loco ostendit eos ludere operam, quia semper fouent malitiam in animis suis, & falsò Dei nomen obtendunt etiam in precibus, sicuti prius dictum est. *Israel* ergo *clamabit ad me, Deus mi, nouimus te.* Sic hypocritæ plenis buccis detonant nomen Dei, & magnificè affirmant se esse Dei populum: atqui Deus deridet totam hanc iactantiam, sicuti futilis est, ac digna ludibrio. *Clamabunt* igitur *ad me.* Postea mimiticè refert eorum clamores, *Deus mi, nouimus te*. Quoniam ergo hypocritæ acsi essent Deo familiares, sese obtegunt eius vmbra, & profitentur se agere sub tutela eius: deinde simul etiam iactant notitiam veræ doctrinę, iactant fidem & cultum Dei. Bene, resonabunt quidem isti clamores in ore eorum, sed interea res ex aduerso loquitur, & coarguit ipsorum hypocrisin ac refellit. Nunc ergo tenemus quomodo cohæreant isti duo versus inter se, & in quam summam tendat Propheta. Verbum זנח significat elongare, & procul abiicere, significat etiam interdum, vt alii exponunt, detestari. Hic non dubito quin obliqua sit antithesis inter reiectionem boni, & persecutionem de qua mox loquitur Propheta, *Israel bonum procul à se repulit.* טוב nonnulli exponunt de ipso Deo, acsi esset generis masculini: sed non dubito quin Propheta simpliciter accuset Israelitas, quòd ab omni iustitia & æquitate recesserint: imò procul repulerint quicquid fuit recti & iusti. *Israel* ergo *repulit bonum, hostis eum persequetur*, inquit. Inter Persequi & Repellere est contraria antithesis: acsi diceret Propheta Israelem sua defectione hoc esse adeptum, vt hostis iam sit ipsum comprehensurus. Nulla enim melior nobis munitio est aduersus omnem noxam, quàm studium pietatis & iustitiæ: vbi autem integritas à nobis exulat, tunc sumus expositi malis omnibus: nudati enim sumus Dei auxilio. Ergo videmus quàm eleganter ista duo inter se Propheta comparet, quòd Israel procul bonum reiecerit, & quòd persequendus sit ab hostibus suis. Postea adiungit:

4 Ipsi regnare fecerunt, & non ex me: principatum instituerunt, & nesciui: argentum suum & aurum suum fecerunt sibi idola, propterea excidetur.

Hìc duas species Propheta designat, in quibus conuincat perfidiam & impiam contumaciam populi: quòd scilicet, quasi inuito Deo nouam religionem sibi fabricauerint, & nouum etiam instituerint regnum. Scimus salutem illius populi fuisse quasi fundatam in Regno & Sacerdotio. Et duobus etiam illis modis testatus est Deus se esse propinquum filiis Abrahæ. Scimus vbi sita sit piorum fœlicitas, nempe in Christo. Christus autem ideo nobis est plenitudo beatæ vitæ, quia Rex est & Sacerdos. Ideo dixi in Regno & Sacerdotio tunc resplenduisse Dei gratiam erga populum. Iam quum Regnum quod Deus oraculo instituerat, euertunt Israelitæ, quum etiam corrumpunt & adulterant Sacerdotium, annon quasi data opera extinguunt Dei gratiam, & conantur in nihilum redigere quicquid erat in ipsorum salutem? Hoc ergo nunc tractat Propheta, nempe quòd in Regno mutando & Sacerdotio, Israelitæ labefactauerint totum Dei ordinem, & palàm ostenderint se nolle Dei manu regi, quia nunquam ausi fuissent à regno Dauidis vel minimum deflectere. Nunquam etiam ausi fuissent erigere nouum & adulterinum Sacerdotium, siqua gutta timoris Dei viguisset in ipsorum animis. Nunc tenemus consilium Prophetæ, quod non satis expendunt interpretes, quia quidam hoc referunt ad fœdera: quia videtur esse absurdum tam seuerè expostulari cum Israelitis, quòd instituerint Regem Iarobeam, quum tamen Achias Silonites Dei iussu iam pronuntiasset ita fore. Sed non satis attendunt ad Prophetæ mentem: quia sicuti iam diximus, quum Deus institueret Sacerdotium, illic fulgebat imago Christi Mediato-

diatoris, cuius partes sunt intercedere apud Deum vt reconciliet eum hominibus. Deinde in Dauidis persona fulgebat etiam regnum Christi. Nunc quum populus tumultuosè nouum Regem sibi eligit nullo Dei mandato, quum nouum templum sibi fabricat & altare præter Legis præscriptum, quum etiam Sacerdotium discerpit, nónne hæc corruptela est manifesta abnegatio pietatis? Ergo in vtroque patebat Israelitas esse apostatas. Deum enim bis deseruerant quum à domo Dauidis fuissent alienati: deinde quum sibi finxissent cultum extraneum: hoc est, quem Deus Lege sua non præceperat. Quod ad primum attinet, dicit, *Regnare fecerunt, sed non ex me: Principatum instituerunt me inscio,* inquit: hoc est, sine meo consensu. Deus enim se nescire dicit quod non probat, vel de quo non consulitur. Iam siquis obiiciat Deum fuisse conscium noui regni, quum etiam author fuerit: facilis est solutio. Scimus Deum ita operari, vt tamen non excuset hic prætextus impios dum aliò spectant, quàm vt eius consilium exequantur. Exempli gratia, Deus voluit probare patientiam serui sui Iob: prædones qui rapuerunt eius bona, an ideo fuerunt excusabiles? minimè. Nam quid erat ilis propositum, nisi ditescere, & quidem cum iniuria & rapinis? Quum igitur illi commodum suum venentur ex alteriús dispendio, & iniustè spolient hominem qui eos non læserat, ideo omni excusatione carent. Interea tamen Dominus per ipsos exequitur quod statuerat, & quod iam Satanæ permiserat. Volebat seruum suum spoliari, quemadmodum dictum est: & Satan qui impulit prædones, non poterat ipse digitum mouere nisi Dei permissu: imò nisi hoc illi esset mandatum. Interea Dominus nihil commune habet, vel permixtum cum impiis, quoniam consilium eius longè distat à praua eorum libidine. Sic etiam dicendū est de præsenti Prophetæ loco. Quia Deus volebat pœnam sumere de Solomone, ideo abstulit decem Tribus. Passus est quidem Solomonem regnare vsque ad vitæ finem, & tenere regni gubernacula: sed Rechabeam qui succesit, perdidit decem Tribus. Hoc non factum est fortuitò: Deus enim sic decreuerat, imò pronuntiauit ita fore: misit Achiam Silonitem, qui offerret regnum ipsi Iarobeam, qui nihil tale somniauerat. Deus ergo hoc totum gubernauit arcano suo consilio, vt decem Tribus deficerent ab obsequio Rechabeam, & Iarobeā Rex creatus occuparet maiorem partem regni. Hoc inquam factum est cœlesti decreto: sed interea populus non existimat se Deo obsequi, quum deficit à Rechabeam: appetit enim aliquid relaxationis vbi videt iuuenem velle tyrannicè quiduis exprimere: ideo eligit sibi nouum Regem. Sed debebat potius omnes iniurias perferre, quàm vt se priuaret inæstimabili illo bono, cuius Deus symbolum & pignus dederat in regno Dauidis. Nam quemadmodum dictum est, Dauid nō regnabat more vulgari, sed erat Christi figura: & Deus pollicitus fuerat gratiam populo quandiu vigeret regnum illud, acsi iam Christus habitaret in medio populi. Quum ergo populus excutit iugum Dauidis, perinde est acsi respueret Christum ipsum, quia contemptus fuit Christus in figura. Videmus ergo quàm indignè populus se contulerit ad Iarobeam. Neque enim seditio illa tantùm leuitatis signum fuit, sicuti temere sæpe populus quispiam statum suum peruertit: non fuit igitur quædam temeraria leuitas, sed fuit impia abnegatio gratiæ Dei, perinde acsi Christum ipsum reiicerent. Hoc etiam modo auulsi sunt ab Ecclesiæ corpore: imò quamuis regnum Israel opibus & potentia excelleret supra regnum Iuda, fuit tamen instar putridi membri, quia tota integritas à capite pendebat, à quo se absciderant decem Tribus. Nunc ergo videmus cur tam duriter expostulet Propheta, quòd instituerint Israelitæ regnum, & non à Deo. Et simul etiam soluta est quæstio illa, quomodo hìc Deus à se ipso non esse pronuntiet, quod tamen statuerat, & quod testatus fuerat per os Prophetæ sui Achiæ Silonitæ: nempe quia, vt dictum est, Deus mandatum illud non direxit ad populum, neque populo permisit vt se subduceret ab obsequio Rechabeam. Negat igitur Deus respectu populi Regnum illud fuisse à suo decreto: & dicit factum hoc fuisse, quòd populus scilicet Regem creauit se inconsulto, nempe quia populus debuit attendere quid sibi liceret: hoc est, quid Dominus ipse concederet: hoc non fecit, sed repentè sequutus est cæcum suum impetum. Et hic locus dignus est obseruatu, quia inde colligimus fieri à Domino rem vnam, & non fieri. Hodie stulti homines, & qui in Scriptura non sunt exercitati, magnas turbas nobis mouent de prouidentia Dei: imò etiam sunt multi rabiosi canes, qui nos allatrant, quia dicimus quod etiam Scriptura vbique docet nihil fieri nisi Dei ordinatione & arcano consilio, & quicquid etiam geritur in hoc mundo gubernari eius manu. Quomodo? Ergo Deus erit homicida? Ergo Deus erit fur? Vel saltem ei cædes, & furta, & omnia genera scelerum imputanda erunt? Ostendunt isti homines, dum volunt videri arguti, quàm stolidi sint: & interea etiam quàm præposteri, imò potius furiosæ bestiæ. Nam hic Propheta ostendit rem eandem factam fuisse à Domino & non factam fuisse, nempe diuerso respectu. Deus hìc disertè negat Iarobeam fuisse creatum Regem à se: contrà siquis obiiciat sacram Historiam, constat Iarobeam fuisse creatum Regem

non populi suffragiis, sed Dei oraculo: populo enim nihildum tale in mentem venerat quum iubetur Achias ire ad Iarobeam: ipse quoque non aspirat ad Regnum, non impellit eum ambitio, quietus manet tanquam homo priuatus, Dominus illum excitat: Volo vt regnes: populus nihil horum nouit. Postquam hoc factum est, quis negabit Iarobeam fuisse impositum solio quasi Dei manu? Hoc verum est, sed respectu populi non fuit diuinitus creatus Rex. Quare? Dominus enim mandauerat Dauidi & eius posteris, vt perpetuò regnarent. Videmus ergo sic disponi, quęcunque in mundo fiunt, arcano Dei consilio, vt moderetur quicquid tentant impii, & quicquid etiam molitur Satan: & tamen maneat ipse iustus, & nihil hoc ad leuandam malorum culpam valeat, si dicant omnia gubernari arcano Dei consilio. Nam quantum ad ipsos spectat, sciunt quid Dominus præcipiat Lege sua: sequantur eam regulam: vbi ab ea deflectunt, non est quòd excusent se obsequutos fuisse Deo. ~~Nam spectandus~~ est semper eorum animus. Videmus ergo qualiter Israelitæ instituerint Regem non ex Deo, quia scilicet seditio ista eos impulit, quum tamen Lex præciperet ne quem alium in Regem eligerent, nisi qui à Deo electus esset. Ipse autem designauerat posteros Dauidis, & volebat vsque ad Christi aduentum ipsos tenere solium regium. Iam sequitur altera exprobratio, *Quod fecerint sibi idola ex auro suo & ex argento suo*. Hic conqueritur Deus cultum suum fuisse non modò labefactatum, sed penitus corruptum impiis superstitionibus. Illa iam erat non ferenda impietas, quòd populus sibi nouum Regem appetiuerat: sed hic est cumulus omnium malorum, dum Israelitæ conuertunt aurum suum & argentum in idola. Dicit, *Fecerunt aurum suum & argentum idola*: hoc est, Ego destinaueram longè in alios vsus aurum & argentum, quo ditati fuerant. Quum ergo liberalis fuissem erga illos, ipsi abusi sunt mea beneficentia, & ex auro & argento suo idola vel deos sibi fecerunt. Ergo hîc tacitè Propheta mordet cæcam populi amentiam, quòd sibi ex materia corruptibili deos fecerit, quæ tamen seruire debuerat. Nam quorsum dantur nobis pecuniæ à Domino, nisi in quotidianum vsum? Quum ergo Dominus ad seruitium destinauerit aurum & argentum, quænam ista est væcordia vt inde sibi deos conflare velint homines? Sed semper tenendum est illud caput, quòd scilicet modis omnibus Israelitæ defectionem suam prodiderint, quia neque dubitarunt Regnum labefactare quod Deus instituerat in ipsorum salutem, & totum etiam Dei cultum vnà cum Sacerdotio peruertere ausi sunt, inductis nouis superstitionibus. Postea sequitur pœnæ denuntiatio, *Ideo Israel excidetur*. Nam si obiiciant Deum nimis rigidum esse, illa exceptio locum non habet, quum ita prodiderint & violauerint datam fidem, quum tam Regni quàm Sacerdotii contemptu & proculcatione respuerint eius gratiam. Videmus ergo iustum illis exitium Prophetam nunc minari. Pergamus.

5 Elongauit (*vel procul reiecit: est idem verbum* זנח) vitulus tuus (*vel vitulum tuum*) Samaria, excanduit furor meus in illos: quousque non poterunt munditiem (*vel innocentiam*?)

Prosequitur eandem sententiam Propheta: ostendit enim Israelem sua culpa perire, nec posse aliò transferre crimen, vel causam sui exitii. In verbis est aliqua ambiguitas, quæ tamen sensum non obscurat. Siue enim legamus in accusandi casu *vitulum*, siue dicamus *vitulus tuus elongauit*, perinde erit. Quidam ponunt hîc, Deseruit te: etiam suprà vertunt, Deseruit Israel bonum: sed præferri debet verbum Reiiciendi. *Procul ergo reiecit vitulus tuus Samaria*, vel Dominus procul reiecit vitulum tuum. Si legimus in casu accusatiuo *vitulum tuum*, hîc Propheta non modò Israelitis, sed etiam idolo in quo sperabant exitium denuntiat. Sed probabilis est illa expositio, quòd scilicet vitulus Somron, vel Samariæ elongauerit populum, vel procul reiecerit. Et non dubito hunc sensum verbis subesse: videtur enim Propheta vt confirmet superiorem doctrinam, iterum obiicere Israelitis non alibi quærendum esse causam exitii, quàm in eorum sceleribus: præsertim quia posthabito vero Deo idolum sibi accersiuerint, & fabricauerint vitulum loco Dei. Fuit autem hæc nimis crassa & peruersa stupiditas, quum experti essent tot miraculis immensam Dei potentiam & bonitatem, quòd tamen se ad rem mortuam transtulerint. Conflarunt sibi vitulum: nónne oportuit ipsos quasi prodigioso furore agi, quũ ita defecerunt à vero Deo, qui illis toties & tam mirabiliter patefactus fuerat? Dicit igitur nunc Deus, *Vitulus tuus Samaria*: hoc est, neque fortuito casu eueniet captiuitas quæ iam impendet: neque etiam licebit hoc ascribere iniuriæ hostium, quòd violenter in longinquas terras vos rapient: sed *vitulus tuus ipse te abstrahit*: Deus enim te in hac terra locauerat, vt tibi esset quieta hæreditas vsque in finem: sed vitulus tuus non passus est te hîc quiescere. Erat enim terra Chanaan hæreditas tua, sicuti etiam erat hæreditas Domini. Postquam autem expulsus est Deus, & subrogatus vitulus in eius locum, quo iure nunc manebis in eius possessione? Ergo *vitulus tuus te expulit*: sicuti etiam prius occasione vituli ausus es expellere verum Deum. Nunc

tenemus

tenemus Prophetæ mentem. Et postea dicit *excanduisse furorem suum in illos*. Hic comprehendit omnes Israelitas, & ostendit non aliter posse fieri quin Deus extremam vindictam de ipsis sumat: quia scilicet (vt prius aliquoties vidimus) non essent dociles, nec possent flecti vlla admonitione, vel corrigi in melius. *Quousque*, inquit, *non poterunt munditiem*, vel innocentiam? Hic deplorat obstinationem populi, quòd nullo temporis progressu vel spatio reuersus esset ad sanam mentem: deinde quòd in posterum etiam nulla esset spes. *Quousque* igitur *non poterunt innocentiam*? Quum ita sit: hoc est, quum sint incompatibiles, vt vulgò loquuntur, quum omni puritate vel innocentia vacui sint, ideo iam cogor omnia extrema remedia experiri: nempe vt ipsos perdam. Hic Deus occludit os impiis, ne possint obiicere immodicam seueritatem, quòd tam rigidè ab ipso tractentur. Refutat igitur eorum calumnias, quia scilicet patienter expectauerit, & adhuc eos expectet. Videt enim ipsos obstinatos esse in sua malitia, vt nihil sperandum sit prorsus. Sequitur:

6 Quia ex Israele etiam hic, (*sic verto*) artifex fecit eum, & non est Deus: quia in frusta, vel fragmenta: contritiones alii vertunt, alii scintillas: sed clarus est sensus si ita vertatur, in fragmenta, erit vitulus Samariæ.

Initium versus non rectè exponitur, meo iudicio, quia quidam coniungunt particulam הוא: hoc est, pronomen demonstratiuum, acsi non esset interposita copula, quæ tamen notanda est, quia multum amplificat sententiam Prophetę. *Etiam hic est ex Israele*, inquit. Quid autem intelligit Propheta? Nempe vitulum hunc esse ex Israele, sicuti ab initio pridem vitulum in deserto sibi fabricauerant. Sed nondum liquidò tenemus Prophetæ mentem, nisi simul obseruetur tacita comparatio. Accusat enim Israelitas quòd primarii fuerint authores huius superstitionis, vt pote qui non aliunde fuerunt decepti: hoc est, non mutuati fuerunt hanc corruptelam à Gentibus, vt fieri interdum solet, sed fuit intrinsecum figmentum, vt loquuntur. *Ex Israele est* inquit: hoc est, iam iterum vos deprehendo architectos impiæ superstitionis. Patres vestri quum sibi vitulum in desertó conflarunt, an poterant obiicere (quemadmodum fit) se aliena fide fuisse inductos? An dicent sibi datum fuisse offendiculum à Gentibus, & fuisse quasi irretitos, quemadmodum sæpe contingit vt alii alios trahant in errorem? Minime. Ergo sicuti patres vestri, quum nemo illos ad superstitionem impelleret, proprio motu, & quasi diabolico instinctu ipsi sibi fuerūt authores nouæ superstitionis: ita hic vitulus iterum est ex Israele: hoc est, nō potestis aliò referre eius originem, non potestis transferre culpam in Gentes alias: intus, intus hoc malū natum est, inquit. Iam tenemus cōsilium Prophetæ, quòd scilicet hæc superstitio non sit aduentitia, sed quòd Israel, quū nemo esset malus suasor, sponte sibi excogitauerit hanc corruptelam, qua deficeret à vero & puro Dei cultu. Verum quidem est, in ÆEgypto adoratos fuisse boues & vitulos: idem etiam poterit dici de reliquis Gentibus: sed hæc æmulatio non impulit Israelem. Quid igitur? certè negari non potest quin seipsos ad impiam hanc Dei abnegationem stimulauerint. Quemadmodum si hodie quis Papistis obiiciat, ab ipsis natam esse illam superstitionum colluuiem, qua apud eos corruptus est totus Dei cultus, hoc verè dicetur: si excipiant se mutuatos esse ex Gentibus multos ritus, hoc etiam verum est: sed interea an Gentiū imitatio traxit eos ad ista diabolica inuenta? Minimè: sed propria libido ipsos impulit, quia non contenti simplici Dei verbo, finxerunt sibi cultus extraneos & degeneres: postea quisque voluit etiam aliquid proprium addere: sic factum est, vt demersi fuerint in hanc profundissimum abyssum. Vnde igitur Papistis tot patroni, quibus freti contemnunt Christum mediatorem? nempe ipsi sibi excogitarunt. Vnde etiam tot diabolicæ cęremonię, quibus peruertunt cultum Dei? nempe eas sibi fabricarunt. Nunc ergo videmus quàm grauis sit ista expostulatio, quum dicit hunc etiam vitulum esse ex Israele. Non est igitur quòd dicatis vos fuisse malis exemplis deceptos sicuti qui permixti sunt profanis Gentibus contrahunt eorum vitia, & cōtagio serpit facilè inter homines, quia natura propensi sunt omnes ad vitiū, non est cur mihi quisquā hoc obiiciat, inquit Dominus. Quare? Nā vitulus quem fabricarūt sibi patres vestri in deserto, fuit ex Israele, & hic etiā vitulus est ex Israele: hoc est, non obtrusus vobis fuit ab aliis, sed Iarobeā Rex vester cū vobis fabricauit, & vos cū plausu facilè excepistis. *Artifex*, inquit, *fecit illum & non est Deus*. Hic deridet stuporē populi Propheta: & sūt cōplures alii loci similes, qui passim occurrunt, præsertim in Prophetis, vbi Deus exprobrat hanc amentiā, quòd ita se proiiciunt ad cultus tam insulsos. Nam quid magis alienū ratione est, quàm hominem se prostituere corā ligneo trunco vel corā lapide, vt inde salutē expetat? Increduli quidē fucos suos inducūt, nēpe se quærere Deū in cœlo: quoniā autē idola & imagines, Dei sunt figuræ, ideo illuc accedere: sed interī apparet quid ipsi faciāt. Colores igitur illi sūt prorsus euanidi, quia stupor ipsorū palā deprehenditur, quū ita genua flectūt corā lapide vel ligno. Propheta ergo hic inuehitur in illū brutū stuporē, quòd homo fecerit. An hominis est mortalis Deū facere?

Tribuitis certè vitulo diuinitatem: an hoc est in manu artificis? homo sibi vitam non contulit, & non potest momento tueri quam vitam adeptus est precariò: quomodo igitur ex trunco vel lapide faceret Deum? quænam est ista dementia? Postea addit, *Non est Deus, quia in fragmenta erit vitulus Samariæ*. Ab euentu hìc ostendit Propheta quàm nulla sit potentia, vel quàm nullum sit numen in vitulo illo, quia scilicet *redigetur in fragmenta*. Euentus ergo tandem demonstrabit quàm stultè desipuerint Israelitæ, qui sibi fabricauerint vitulum, vt esset quasi symbolum præsentiæ Dei. Nunc videmus quid velit Propheta. Exaggerat enim crimen Israelis, quòd non fuerint aliunde allecti, vt desciscerent à puro & genuino Dei cultu, sed sibi ipsi fuerint impostores. Hæc summa est. Sequitur:

7 Quia ventum serent (*certè serunt ventum, inquit, primo loco*) & turbinem metent: non est ei culmus, germen non producet farinam (*non faciet, ad verbum*) si fortè produxerit, extranei vorabunt eam.

Hìc Propheta alia figura ostendit quàm inutiliter Israelitæ sese exerceant in cultu peruerso: deinde quàm inutiliter etiam excusent suas superstitiones. Et ista obiurgatio valde necessaria fuit, sicuti etiam hodie est. Videmus enim vt hypocritæ etiam centies conuicti, non tamen desinant aliquid obstrepere. Denique non sustinent vinci, etiam si conscientia ipsos coarguat, semper tamen audent virulentiam suam contra Deum euomere. Audent etiam inanes prætextus afferre: ideo dicit Propheta quòd ventum seminauerint, & metent turbinem. Concinna est metaphora, quòd scilicet relaturi sint messem similem sationi. Proiicitur semen in terram, deinde colligitur messis. dicit, *Seminarunt ventum*, ergo *turbinem colligent*, vel tempestatem. Seminare ventum, nihil aliud est quàm obtendere speciem aliquam, ita vt oculos simplicium perstringant, qui astu & verborum fuco tegunt suam impietatem. Siquis ergo manum iactet, videbitur semen proiicere in terram, sed tamen seminat ventum. Sic etiam hypocritæ habent suas pompas, & ita se componunt, vt videantur esse prorsus similes piis Dei cultoribus. Videmus ergo quorsum pertineat hæc metaphora Prophetæ, quum dicit eos seminare ventum: nempe quia etiamsi nihil differant à veris Dei cultoribus, quoad externum aspectum, tamen nihil seminent præter ventum: quia scilicet quum tunc Israelitæ offerrent sua sacrificia in Templo, non dubium est quin composuerint se ad Legis regulam, sed interim defecerant à Dei obedientia. Nulla erat fides in ipsorum actionibus. Erat ergo ventus: hoc est, erat ventosa quædam & inanis ostentatio apud ipsos, etiamsi externus aspectus nihil differret à vero & legitimo Dei cultu. Serent igitur ventum, & metent turbinem. Sed non possemus hodie absoluere.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nobis satis aperta est regula veri tui & legitimi cultus, deinde non desinis etiam nos hortari vt perseueremus quò nos inuitas, & stemus etiam in puro & simplici cultu illo, quem semel probasti: da inquam, vt vero fidei obsequio tibi respondeamus: & quanuis nunc videamus totum mundum huc & illuc ferri, & omnia esse plena horrendis exemplis apostasiæ, & vbique grassari tantam insaniam, vt homines quotidie magis ac magis obdurescant: da inquam, vt muniti inuicta fide contra tot istas tentationes perstemus in vera pietate, neque vnquam deflectamus à præscripto verbi tui, donec tandem colligamur ad Christum Regem nostrum, sub quo capite pollicitus es nos semper fore incolumes: & perueniamus ad beatam illam vitam quæ nobis reposita est in cœlo, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

Vltima lectione non potuimus absoluere quod dicebat Propheta septimo versu, nempe quicquid spei Israelitæ conceperint, fallax & irritum fore: quia scilicet de nihilo sibi multas salutes fingebant. Nam prius damnauerat vagos & peruersos eorum circuitus, quòd nunc in AEgyptum, nunc in Assyriam confugerent quærendi auxilii causa: idque posthabito vel etiam neglecto Deo. Iam ergo dicit fructum collecturos qui sationi respondeat: *Seminarunt ventum, metent turbinem*, inquit. Hac autem figura significat frustra eos confidere, quia scilicet consilia eorum friuola sint. Postea addit nullum fore culmum. Prosequitur suã similitudinem, *Et germen non faciet farinam: si fortè fecerit, alieni vorabunt*. Summa est, Israelitæ in suis consiliis aberrant, & nihil habent solidum, perinde acsi quis ventum sereret. Sequetur ergo messis turbinis, quia semen eorum non assurget, non nascetur inde seges quæ farinam reddat: quòd si ad frugem perueniant eorum consilia: hoc est, si ipsi adepti fuerint aliquem effectum, tamen alieni vorabunt: hoc est, Dominus tandem efficiet vt hostes eorum dispergant quicquid putabunt se adeptos esse. Iam sequitur:

8 Voratus eſt Iſrael, nunc erunt inter Gẽtes quaſi vas in quo non eſt oblectatio (*hoc eſt, vas reiectitium, vel contemptibile.*)

Vtitur eodem verbo, quo prius, vbi loquebatur de farina. Dicit autem non modò annonam Iſraelis abſorbendam eſſe, ſed populum ipſum: & exprobrat Iſraelitis ſuas miſerias, vt tandem agnoſcant Deum ſibi aduerſum eſſe. Nam huc tendit Propheta, vt eos afficiat malorum ſuorum ſenſu, quo ſe tandem humilient, & ſupplices diſcant veniam precari. Hęc enim magna eſt prudentia, vbi eouſque proficimus in Dei ferulis, vt peccata noſtra veniant nobis ante oculos. Dicit ergo *Iſraelem voratum eſſe, & ſimilem vaſi reiectitio, etiam inter Gentes*, quum tamen populus ille excelleret ſupra reliquum mundum, ſicuti Dominus eum ſibi delegerat. Quum ergo eſſet peculiaris Dei populus, erat reliquis Gentibus ſuperior. Deinde in hunc finem erat ſegregatus, nequid illi eſſet cum Gentibus commune. Dicit autem nunc populum eſſe diſperſum, & vbique contemni ac reiici. Hoc fieri non potuit, niſi quia Deus præſidium ſuum abſtulerat. Videmus ergo hoc vnum ſpectaſſe Prophetam, vt Iſraelitæ manum Dei ſibi infeſtam eſſe ſentirent. Nunc ſequitur:

9 Quia ipſi aſcenderunt in Aſſyriam, onager (*aſinus ſylueſtris*) ſolitarius, (aliqui tamen generaliter accipiunt pro quauis fera: ſylueſtris ergo aſinus ſolitarius:) Ephraim conduxit amores, (vel amatores conduxerunt: eſt quidem verbum pluralis numeri הִתְנוּ, ſed quia Ephraim eſt collectiuum nomen, ideo nihil eſt abſurdi. Sequitur:)

10 Quanuis conducant (*vel conduxerint*) inter Gentes, nunc congregabo eos, & dolebunt (*vel incipient*) paululum ab onere Regis, Principum: hoc eſt, Regis & Principum ſubaudienda enim eſt copula inter nomen מלך & שרים.

Hìc Propheta rurſus deridet quicquid populus ſuſceperat laboris, vt ſe à pœnis eximeret. Nam hypocritæ etiamſi non auſint palàm & ex profeſſo cum Deo bellare, tamen quærunt vana effugia, quibus eum eludant. Sic Iſraelitæ non ceſſabant ſatagere vt effugerent iudicium Dei. Et hanc ſtultitiam, vel potius væſaniam Propheta deridet: *Ipſi*, inquit, *aſcenderunt in Aſſyriam quaſi onager ſolitarius: Ephraim conduxit amatores*. Priore membro brutam populi feritatem obliquè accuſat, acſi diceret ſimilem eſſe ſylueſtribus belluis, quæ cicurari nullo modo poſſunt. Et hac eadem ſimilitudine vtitur Ieremias, dum conqueritur indomita ſua libidine populum abripi, perinde acſi onager hauſto vento ſeſe pro more ſuo in præcipitem curſum proiiceret. Fortè etiam obliquè perſtringit populi incredulitatem, quòd contempſerit Dei tutelam. Neque enim populus debuit ita in Aſſyriam properare, acſi nudatus eſſet omni auxilio: ſciebat enim ſe protegi Dei manu. Propheta autem hìc exprobrat quòd pro nihilo duxerint illud auxilium, quod Dominus pollicitus fuerat, & quod reipſa paratus erat præſtare, niſi ſponte Iſraelitæ aliò ſe contuliſſent. *Ephraim*, ergo, *tanquam aſinus ſylueſtris aſcenderunt in Aſſyriam*, inquit, non ſentit ſe fore tutum & ſaluum, modò delitescat ſub vmbra manus Dei ſui: ſed perinde acſi Deus nihil poſſet, conferunt ſe ad Aſſyrios: hæc eſt ingratitudo. Deinde rurſus illam ſimilitudinem vſurpat quam prius vidimus, quòd ſcilicet populus Iſrael ſceleratè & turpiter à fide coniugii deficeret, quod Deus cum ipſo pepigerat. Scimus enim Deum fuiſſe loco mariti, & fidem dediſſe Iſraelitis. Iam cum aliò ſe transferrent, ſimiles erant mulieribus impuris, quæ ſe adulteris proſtituunt, & deſerunt maritos ſuos. Iterum ergo Propheta obiurgat Iſraelitas, quòd fidem Deo ſuo datam violauerint, & ſimiles ſint mulieribus adulteris. Quanquam vltrà progreditur, quòd ſcilicet mercede conducant adulteros. Solent impuræ mulieres illecebris lucri trahi: nam adulteri dum volunt mulierem aliquam corrumpere, offerunt dona, offerunt pecuniam. Dicit hunc morem fuiſſe inuerſum, quemadmodum alibi idem exprimitur: Solent, inquit Propheta Ezechiel, mulieres ideo corrumpi, quoniam proponitur aliquod lucrum vel aliquis quæſtus: tu autem conſumis ſubſtantiam tuam, & non te elocas, ſed potius ſcortatores conducis. Idem etiam nunc, licet breuius, Propheta attingit: *Ephraim conduxit ſibi amatores mercede*, inquit. Iam ſequitur: *Etiamſi conduxerint in Gentibus, nunc colligam eos*. Variè exponi poteſt hic locus. hæc expoſitio communiter recepta eſt, quòd Deus Gentes mercede conductas colliget aduerſus Iſraelem: ſed potius refero ad populum ipſum. Duplex autem poteſt afferri ſenſus, quòd non impedient magnæ copiæ, quas ſibi vndique accerſiuerit populus, quin eum abſumat. nam verbum קבץ, quod vertunt colligere, ſæpe apud Hebręos tantundẽ valet ac ſtrage conîicere in aceruum, ſicuti Gallicè dicimus, *Trouſſer*. Atque ita optimè conueniet ſententia, Quanuis longè latéq; extendant copias vndiq; contrahendo, ipſos alio modo collectũ iri: quia in aceruũ redigentur. Secundus ſenſus erit, Quod vbi Iſrael fuerit diſtractus ad Gentes, Dominus ipſum colliget: acſi diceret, Iſrael feruet ſuis veſanis cupiditatibus, & curſitat huc & illuc ad Gẽtes: hic feruor nihil aliud eſt quàm diſsipatio, perinde acſi vnitatẽ qua conſtat eius ſa-

Iere.14.a.9.

Eze.16.d.31.

lus, vellet quasi data opera dissipare: sed ego inuitum tamen colligam: hoc est, retinebo ad tempus. Postea sequitur, *Dolebunt pauxillum ab onere regis & principum*. Verbum quo vtitur Propheta bifariam interpretes exponunt יחלו, quidam deducunt à verbo חל, quidam à חלל quod significat incipere. Vertunt igitur, Incipient ab onere Regis & Principum: hoc est, incipient onerari à Rege & Principibus. Alii, Dolebunt pauxillum ab onere Regis & Principum, quia scilicet erunt tributarii antequam hostes eos in exilium trahāt: hic erit dolor ille modicus. Si prior interpretatio ex duabus quas attuli placeat, hic erit comparatio inter ferulas quibus leuiter populum illum inter principia Deus castigauit, & vltimam vindictam quam sumere demum coactus est: acsi diceret, quod se grauari tributis queruntur, nihil esse, vel saltem non ita molestum præ vt futurus est dirus ille mœror quem secum afferet extrema clades. Sed non displicet membrum hoc contexi cum illa quam breuiter exposui mitigatione: nempe quum populus vltrò se distraheret, fuisse tamen retentum præter animi sententiam, ita vt non statim perierit, quemadmodum ruebat in suam perniciem, nisi posuisset Deus illud obstaculum. Ita coniunctim legendi erunt duo isti versus, *Ipsi ascenderunt in Assyriam, quasi syluestris asinus*: hoc est, produnt indocile ferúmque suum ingenium, dum ita effrænes rapiuntur. Deinde faciunt mihi grauem iniuriam, quòd perinde acsi orbati essent meo auxilio, confugiunt ad profanas Gentes, & nihili æstimant virtutem meam, quæ presto illis futura erat, si vellent à me pendere, & deponere in manu mea salutem suam. Postea exprobrat perfidiam, quòd sint similes impuris mulieribus, quæ maritos suos relinquunt, vt se ad impudicitiam proiiciant. Iam sequitur? *Quanuis hoc faciant*: hoc est, quanuis spreto auxilio meo, salutem quærant apud Gentes profanas: deinde quanuis me aspernentur, & malint adulteris se subiicere, quàm seruare mihi fidem coniugii, *Tamen ego ipsos colligam*, vbi se ita dispersérint. Dominus autem hic amplificat crimen populi, quia non statim de eius ingratitudine & malitia pœnas sumpsit, sed distulit ad tempus, & mansuetudine sua voluit ad resipiscentiam adducere, nisi fuisset dementia prorsus insanabilis. *Quanuis* ergo *ita conducant in Gentibus, tamen colligam eos*: hoc est, Retinebo ipsos. Et quorsum? nempe vt parum doleant: hoc est, vt non pereant in totum, sicuti precipites ruunt in vltimam cladem. videntur enim consultò appetere vltimum exitium, dum ita cupidè & ardenter feruntur ad profanas gentes. Est enim hæc miserrima corporis laceratio, quæ non potest nisi exitialis esse. tamen *dolebunt paululum*: hoc est, efficiam vt sensim possint ad me reuerti, nempe temperato dolore. Et hinc melius perspicimus cur dixerit Propheta hūc dolorē fore exiguū, qui erit ab onere Principū & Regis: quia Israelitis propositū erat statim ad bellū concitare Assyrios. Hoc verò cessisset illis in perniciē, quemadmodū tandem factū est: sed Dominus suspendit vindictā suam, & interea dolorē mitigauit, quia facti sunt tributarii: coactus est Rex cū suis cōsiliariis exigere magna tributa. Doluit ergo popul⁹, sed doluit moderatè, vt posset secū reputare peccata sua, deinde redire ad Dominū. sed hoc factum est sine profectu. Ergo eo minus excusabilis fuit populi obstinatio. Iā tenemus quid velit Propheta. Sequitur nūc:

11 Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum, erunt ei altaria ad peccandum.

Hic Propheta rursus in idololatriam populi inuehitur, quæ tamen tunc habita fuit optima religio. Obduruerant enim Israelitæ in suis superstitionibus, vt dictum est: iam pridē à puro & legitimo cultu Dei defecerant. Scimus autem vbi error semel inualuit, ipsa vetustate contrahere duritiem. occalluerant igitur Israelitæ ad peruersos suos & fictitios cultus. Putabant se optimè mereri quoties sacrificabant, quum tamen magis ac magis in se prouocarent hoc modo iram Dei. Quia autem sic occalluerant, ideo Propheta dicit *eos multiplicauisse sibi altaria ad peccandum, & illis altaria fore in peccatum*. Hoc (quemadmodum iam dixi) persuadere illis difficillimum fuit, altaria scilicet esse ad peccandum: & quo magis attenti erant ad colendum Deum, eo grauius peccare. Videmus quomodo hodie Papistæ superbiant in suis abominationibus. certum est nihil ipsos tentare quod non sit maledictum coram Deo: nam prorsus illic regnant omne genus spurcitię, & nulla est amplius synceritas. Non desinūt igitur, quasi ex professo, Deum offendere: sed interea hæc est illis summa sanctitas, multiplicare altaria. Idem etiam error grassatus fuit tempore Prophetæ. Hæc ratio est cur dicat *multiplicata fuisse altaria ad peccandum*. Hodie quis persuadeat Papistis, quotquot extruunt sacella, totidem esse scelera quæ iram Dei prouocent? Nam debebant fideles contenti esse nō altari vno (neq; enim hodie opus est altari) sed debebāt contenti esse cōmuni mensa: ipsi autē altaria sibi absq; modo & fine extruūt, vbi sacrificent. Iā putant Deū sibi tot vinculis obstrictum esse: quotquot sunt sacella in Papatu, putant totidē esse Dei carceres, & teneri illic Deū inclusum. Iam siquis dicat illic totidē esse diabolos, scimus quàm furiosè exardeant illi

li. Non igitur superuacua est ista repetitio, quum Propheta dicit, *Multiplicata esse altaria ad peccandum: altaria igitur erunt in peccatum*. Nam secundo membro loquitur de pœna quam Dominus infliget superstitiosis hominibus. Priore membro ostendit bonas eorum intentiones friuolas esse, & eos magnopere falli, dum sibi pro libidine confingunt multiplices cultus. Hoc igitur vnum est. Deinde sequitur, Ergo *altaria erunt illis in peccatum*, quia nolunt sponte resipiscere, & non possunt amplecti sanas admonitiones, ideo re ipsa tandem ostendet Deus quanti æstimauerit ipsorum intentiones, vt loquuntur, quia iam instat horribilis vindicta, quæ testetur ipsos nihil aliud fecisse, quàm quòd peccata sua cum altaribus auxerunt. Postea sequitur:

12 Scripsi ei pretiosa Legis meæ, sicuti alienum reputata sunt. quasi aliquid extraneum reputatum fuit.

Hìc Propheta ostendit breuiter vnde censeri debeat cultus Dei: & ita ansam voluit præcidere omnibus commentis, quibus solent homines seipsos fallere, & facere etiam fucum, si quando coarguuntur. Nam opponit Legem Dei, & regulam quæ illic præscripta est, omnibus hominum figmentis. Putant homines iniquum esse Deum, nisi quicquid imaginantur, ipse tanquam probum & legitimum accipiat. Atqui Deus præfert obedientiam omnibus sacrificiis, vt alibi dixit. Pronuntiat igitur nunc Propheta omnes superstitiones, quæ tunc regnabant in populo Israelitico, damnatas esse coram Deo, quia scilicet non obediant Legi, sed habeant cultus degeneres & peruersos, quos ipsi sibi fabricarunt. Videmus ergo qualis sit contextus Prophetæ. Nam dixerat proximo versu populum multiplicasse sibi altaria in peccatum: quia, vt iã dixi, tanta erat obstinatio, vt populus nullo modo ferret hoc dici: ideo addit in persona Dei ipsius Legem fuisse datam, & ipsos ab ea defecisse. Videmus ergo non esse multis verbis litigandum cum superstitiosis, dum audacter cultus varios excogitant, & quidem alienos à mandato Dei. Nam præcisè vrgendi sunt vno verbo, Deo pluris esse obedientiã quàm sacrificia: deinde certam esse regulam quæ continetur in Lege, & Deum non tantùm velle coli, sed tradere rationem, à qua discedere fas non est. Quum ergo nota sit Dei voluntas & perspicua, iam quid disputamus vbi homines claudunt oculos, & sponte se conuertunt aliò, & non dignantur Deo morem gerere? *Scripsi* ergo, inquit Dominus. Et quò plus ponderis habeat sententia, inducit ipsum Deum loquentem. Satis quidem fuisset sic dicere, Deus vobis Legem tradidit: cur ex ea non sapitis potius, quàm ex proprio carnis sensu? cur vultis ita licentiosè vagari, acsi nullum frænum vobis impositum esset? Cæterum, magis emphatica est ista locutio, quum dicit Deus ipse, *Ego legem scripseram, sed reputarunt esse quasi aliquid alienum*: hoc est, acsi nihil ad se pertineret. Dicit autem se *scripsisse Israeli*. Non simpliciter ponit Scribendi verbum, sed dicit thesaurum hunc fuisse depositum in populo Israelitico. Et eo deterior fuit populus, quòd non agnouit tantum honoris sibi fuisse delatum. Nam erat peculiaris hæc eius hæreditas. *Scripsi* ergo *legem*, & scripsi non promiscuè omnibus, sed scripsi electo populo, inquit: iam *reputarunt eam quasi aliquid extraneum*. Nam vtroque modo verti potest verbum. Addit *magnalia* vel *pretiosa*, vel *honorabilia*. Si dixisset, Scripsi illis Legem meam: certè dignus est hic legislator cui omnes summa cum reuerentia se subiiciant, & ad cuius arbitrium forment totam suam vitam: sed Dominus hìc Legem suam extollit splendido elegio, ídque facit aduersus hominum malitiam, qui eius dignitatem & præstantiam obscurant: *Ego scripsi*, inquit, *magnalia legis meæ*. Vtcunque Legem meam despiciant, tamen illic ego complexus sum sapientiam quæ admirabilis esse toti mundo debuerat: illic protuli arcana cœlestis sapientiæ. Quum ergo ita sit, iam quæ excusatio restat Israelitis, quòd Legem meam cõtempserint? Dicit, *Reputasse quasi aliquid extraneum*, quũ tamen essent educati sub illa doctrina, & à prima infantia Dominus ipsos ad se vocaret. Quum ergo deberent agnoscere Legem Dei instar signi, sub quo Dominus eos continebat, hìc exprobrat quòd reputauerint tanquam aliquid extraneum. Iam sequitur:

1. Sam. 15. c. 22.

13 Sacrificia holocaustorum meorum immolant carnem, & comedunt: Iehoua gratum non habebit, nunc recordabitur iniquitatis eorum, visitabit scelus ipsorum, ipsi in AEgyptum reuertentur.

Hìc putant interpretes rideri Israelitas, quòd suis cæremoniis confiderent, & probrosè vocari sacrificia Carnem. Sed videndum est annon aliquid magis reconditum contineant Prophetæ verba. Nam nomen הבהב, quidam bene exponunt, meo iudicio, pro sacrificiis vel exustis, vel assis positum, vt sit nomen quadratum. Alii deducunt hoc nomen ab יהב, quod dare significat: ideo vertunt, Sacrificia donorum meorum: & hæc opinio magis recepta est. Ego existimo Prophetam hic non tantùm obiicere Israelitis quòd frustra spem in suis cæremoniis constituant, quæ erant peruersæ & vitiosæ, sed aliquid etiam crassius adducere, & in

quo poterat coargui, imò ridicula esse ipsorum stultitia, etiam apud profanos homines vel pueros. Si simpliciter legamus, Sacrificia donorum meorum quæ mihi offerre debuerant: frigidior erit sensus. Si autem legamus, *Sacrificia holocaustorum immolant carnem*: sensus erit, Adeo palpabilis est ipsorum contemptus, vt possint etiam à pueris ipsis damnari. Quare? Nam pro holocaustis offerunt carnem mihi: hoc est, metuunt nequid pereat ex sacrificiis: & vbi holocausta offerre debebant, hoc est, exurere carnes, volunt sibi integras seruare, vt ventrem suum farciant. Ergo pompam ostentant in sacrificiis, & interea apparet palpabile ludibrium, quòd conuertant holocausta in pacifica, vt scilicet carnes ipsis integræ ad vescendum maneant. Et certè non dubium est hoc vitium semper regnasse inter hypocritas, vt coniungerent cum superstitionibus quæstum. Vtcunque ergo idololatræ ostentent se totos esse Deo addictos, tamen respiciunt nequid pereat. Videtur ergo hoc vitium nunc perstringere Propheta. interim tamen fateor obiurgari Israelitas, quòd putarent placari Deum sacrificiis quæ per se nullius erant momenti: quemadmodum similem sententiam prius habuimus. sed vtrunque simul coniungo, quòd scilicet friuola absque pietate immolent Deo sacrificia: deinde quòd pro holocaustis carnes offerant, atque ita seipsos pascant, & non magnopere curent Dei cultum. *Holocaustorum ergo*, vel exustorum meorum *sacrificia offerunt*: & quid? *Carnem*. Neque enim videtur frustra positum fuisse nomen Carnis. Alii dicunt contemptim hìc vocari omnes hostias, carnem: sicuti prius dictum fuit, Adducent pecudes. Sed potius videtur subesse antithesis inter Exusta & Carnem, quia scilicet populus Israel voluerit cutem suam curare, & habere pingue conuiuium, quum Dominus postularet offerri sibi holocausta: & postea addit, *Et comedunt*. Comedendi verbo confirmat quod iam dixi, nempe hìc perstringi vitium illud in Israelitis, quòd tantùm intenti [illegible] saginæ, & tantùm inani prætextu obtenderent Dei nomen, interea verò vellent seipsos [illegible]. Sicuti hodie Papistæ, dum celebrant festos dies, illic sibi indulgent, & putant quò largius bibunt & epulantur, eò magis sibi obstrictum esse Deum. hic est eorum zelus, comedunt carnem, & interea putant se offerre Deo sacrificia. Offerant igitur ventrem suum Deo vbi ita bene refertus est. istæ sunt oblationes Papistarum. Sic etiam nunc Propheta, *Comedunt carnes*, inquit, *quæ debebant exuri*. Dicit, *Iehoua non habebit gratum*. Hìc rursus breuiter pronuntiat, dum fucum ita faciunt hypocritæ, falli ipsos, & sensuros tandē quàm futiliter mentiti sint Deo & hominibus: Deus non habebit gratū. Hìc repudiat eorum sacrificia Dei nomine, quia quicquid ipsi sibi promittant, satis est quòd à seipsis fabricauerint illos cultus. Deus autem nūquam verbū de illis præceperit. Postea sequitur, *Recordabitur nunc iniquitatis eorum, visitabit scelus ipsorum*. Denuntiat Propheta futuram pœnam, ne sibi placeant idololatræ si non statim exardet contra eos Dei furor: nam illis commune est abuti Dei patientia. Anticipat igitur nunc Hoseas, dicens, Etiamsi Deus ad tempus conniueat, tamen non esse cur Israel putet se immunem fore à pœna: *Deus tandem recordabitur*, inquit, *iniquitatis eorum*. Vtitur vsitata loquendi forma quæ passim occurrit in Scripturis. Deus recordari dicitur, vbi reipsa, & quasi exerta manu ostendit se vindicem. Nunc ergo vobis parcit Dominus, sed paulò pòst ostendet quantopere abominatus sit hæc vestra impura sacrificia. *Recordabitur* ergo *iniquitatis*, &c. Recordationem sequitur visitatio, perinde ac causam effectus. Dicit, *Ipsi confugient in AEgyptum*. Non dubito quin Propheta hìc significet vana fore quęcunq; effugia captent Israelitæ, acsi permitteret illis Deus in AEgyptum confugere: sed hoc dicit fore illis infructuosum. Ite, fugite in AEgyptum, sed cursus vester erit inutilis. Hoc autem disertè expressit Propheta, vt sciret populus sibi cum Deo esse negotium, cui nihil defensionis opponere licet: ideóque non amplius sese stultis imaginationibus deciperet. Etsi autem tanta obstinatione excæcatus fuit populus, vt nihil profecerit ista admonitio, tamen magis redditus fuit inexcusabilis. Iam sequitur:

13 Et oblitus est Israel factoris sui, & ædificauit altaria: Iuda autem multiplicauit vrbes munitas: ego verò ignem emittam (*& emittam ignem, ad verbum*) in vrbes eius, & comedet (*qui comedet, aut vorabit*) palatia eius.

Hìc concludit Propheta superiores sententias. Est quidem probabile variis temporibus fuisse cōcionatum: sed, quemadmodum alibi diximus, hìc collecta sunt capita sermonum quos Propheta habuit, ita vt liceat cognoscere quale fuerit doctrinæ genus. Disseruit ergo quotidie de idololatria, de superstitionibus, & aliis corruptelis quæ tunc regnabant in populo: sæpius repetiuit easdem minas, sed postea in certa capita collegit quæcunque dixerat. Hæc igitur clausula est superioris doctrinæ, quòd scilicet *Israel oblitus sit factoris sui*, dū sibi *fabricauit templa*. Dicit oblitū esse factoris, templa extruendo: nempe quia non sequutus est quod Lex mādabat. Ergo videmus Deum in verbo suo velle cognosci. Israel potuit excipere sibi nihil tale fuisse in animo, quum templa extruxit in Dan & Bethel: volebat enim illis templis renouari Dei memoriam

moriam. Sed Propheta hîc ostendit non aliter verè cognosci Deum, & homines non aliter verè eius reminisci, nisi dum ex præscripto Legis eum colunt, dum se totos subiiciunt eius verbo: dum nihil suscipiunt, vel tentant nisi quod ille præcepit. Quòd ergo superstitiosi homines pro memoria dicunt, hîc Propheta apertè testatur esse obliuionem: quemadmodum hodie quum Papistis obiicimus sua idola, hæc est eorum excusatio, In pictura & statuis Dei imaginem sibi proponi: ita fieri vt imagines sint libri idiotarum: sic loquuntur. Sed quid Propheta hîc respondet? *Oblitus est Israel factoris sui.* In Bethel erat altare, illic Israelitæ solebant offerre hostias, vocabant cultum Dei: sed Propheta ostendit talem cultum maledictum esse coram Deo, & non aliò spectare, nisi vt prorsus obliteret sacrum Dei nomen ex hominum animis, vt tota religio pereat. Insignis est igitur hic locus, quum dicit Propheta *Populum oblitum fuisse Dei, factoris sui, quum sibi templa extruxit.* Nam quid fuit in templis tam vitiosum, vt tollerent Dei memoriam è mundo? nempe quia Deus volebat vnum esse templum & altare. Si quæratur ratio, poterit quidem aliqua afferri, sed oportuit populum acquiescere in Dei imperio. Etiamsi Deus non ostendat cur hoc vel illud præcipiat, sufficiat obediendum esse eius verbo. Nunc ergo quum Israel extrueret sibi diuersa templa, discessit à Deo, nempe quia non sequutus est Legis regulam, quia non se continuit sub mandato cœlesti. Hæc igitur fuit Dei obliuio. Iam tenemus consilium Prophetæ. Quum ergo solerent gloriari in suis templis, & quia illic erant magnificæ pompæ, quum superbè sibi in suis superstitionibus placerent, dicit Propheta oblitos fuisse Creatoris, hac tantùm causa quòd non se continuerant sub Lege eius: & dicit oblitos esse Dei factoris sui. Hîc per nomen *Factoris* non significat Propheta Deum esse mundi opificem, & creatos fuisse ab ipso homines: sed refert hoc ad statũ populi. Peculiaris enim fuerat Dei gratia erga hũc populum, vt satis scimus: non tantùm eos condiderat, vt essent pars generis humani, sed formauerat eos sibi in populum. Quum ergo Deus ita eos sibi vellet esse addictos, Propheta hîc eorum crimen auget atque exaggerat, quòd non obediuerint verbo eius, sed sequuti sint sua figmenta & prauas imaginationes.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum toties iam in nos iram tuã prouocauerimus, tu autem vel paterna indulgentia nos sustinueris, vel saltem ita leniter castigaueris vt parceres: da inquam, ne obdurescamus in malitia nostra, sed resipiscamus tempestiuè, & non distrahamur post figmenta carnis nostræ, neque effugia captemus, sed rectà offeramus nos in conspectum tuum, & quidem suppliciter cum scelerum nostrorum pura & ingenua confeßione, vt nos recipias in gratiam, & recõciliatus benedictiones tuas magis ac magis erga nos prosequaris, per Christum Dominum nostrum, Amen.

REstat nobis ex capite octauo, secunda pars vltimi versus, vbi Propheta Tribum Iuda accusat quòd *Multiplicet sibi vrbes munitas*: non quòd per se hoc coram Deo sit damnabile, sed quia videbat Propheta transferri in illas vrbes populi fiduciam, quemadmodum semper fieri solet. Rarum enim exemplum est, vbi populus quispiam bene munitus est, vt non implicitus sit peruersa aliqua confidentia. Iam quia hoc vitium satis notum erat in Tribu Iuda, non abs re hîc Propheta conqueritur quòd spem suam reponant in vrbibus munitis, atque ita eripiant Deo iustam laudem. Et postea denuntiat pœnam, *Emittam ignem in vrbes eius, qui comedat palatia eius.* Summa est, Vbi homines ita animum suum à Deo auertunt & recumbunt in res caducas, exitum fore tandem exitialem, quia Dominus frustrabitur spes eorum, à quibus ita fraudatur suo honore. Hæc igitur summa est. Iam sequitur cap. 9.

CAPVT IX.

1 NE læteris Israel super exultatione sicuti populi, quia scortata es à Deo tuo: dilexisti mercedem super omnes areas tritici.

Nescitur quo tempore hanc concionem habuerit Propheta: sed debet hoc nobis sufficere, quòd inuehitur in obstinatam populi malitiam, quia non poterat vllo modo ad resipiscentiam flecti, quum tamen manifesta esset defectio eius. Iam denuntiat Deum ita esse iratum, vt nihil sperãdum sit prosperi. Et ista admonitio diligenter notanda est. Videmus enim hypocritas, quantisper parcit illis Deus vel indulget, arripere occasionem securitatis: putant sibi esse certã pacẽ cum Deo, vbi sustinet eos ad breue tempus: denique nisi appareat gladius exertus, nunquam sibi metuunt. Quum igitur tam securè homines indormiant suis vitiis, præsertim vbi Dominus tolerantia & mansuetudine sua eos inuitat, ideo Propheta hîc denũtiat Israelitis non

eſſe cur rebus proſperis gaudeant, vel ſibi placeant hoc prætextu, quòd Dominus non protinus ſumit de ipſis vindictam. Nam dicit, etiamſi omnes populi qui ſub cœlo ſunt, bene habeāt, Iſraelem fore miſerum, quia ſcortatus eſt à Deo ſuo. Nunc tenemus ſenſum Prophetæ: *Iſrael*, inquit, *ne læteris ſuper exultationes ſicut populi*: hoc eſt, quicquid tibi proſperi contingat, etiamſi videtur tibi Deus propitius eſſe, quoniam non te affligit, ſed benignè te ſuſtinet: imò ſi fouet te liberaliter, & videtur dare multa ſigna paterni fauoris, tamen non eſt quod tibi placeas. Inane enim erit iſtud gaudium, quia infœlix exitus te manet. *Scortatus es*, inquit, *à Deo tuo*. Hæc admonitio valde vtilis eſt. Scimus ſemper hoc vitium regnaſſe inter homines vt cæcutirent ad ſua peccata quoties Dominus illis pepercit: & hodie experientia plus ſatis demonſtrat eundem morbum adhuc infixum eſſe medullis noſtris. Quum ita ſit, expergefaciat nos hic Prophetæ locus non eſſe lætandum etiamſi arrideat nobis magna proſperitas, ſed potius videndum eſſe, an Deus iuſtam cauſam habeat iraſcendi, quāuis non palàm exerat manum ſuam, quanuis non perſequatur nos, tamen debemus iram eius anteuertere. Hoc enim proprium fidei eſt, non tantùm ſentire ex pœnis præſentibus iratum Deum, ſed ex ipſis vitiis metuere pœnas procul diſtantes. Diſcamus ergo in nos deſcendere & ſeuerum exigere examen à nobis, etiam quum Dominus diſsimulat, & non exigit pœnam de peccatis noſtris. Si ergo ſcortati ſumus à Deo noſtro, ſuſpecta ſit nobis omnis proſperitas, quia magno nobis redimendus erit hic contemptus, quum abutimur Dei beneficiis. & comparatio etiam magnum pondus habet, *Quemadmodum populi*, inquit Propheta. Nam intelligit, etiamſi Dominus ignoſcat prophanis gentibus, Iſraelem nihilominus daturum pœnas: quia minus excuſabilis eſt eius apoſtaſia & rebellio, quòd ſcilicet à Deo ſuo ſcortatus ſit. Nā alias gentes vagatas eſſe in ſuis erroribus nihil mirum eſt: quòd autem Iſrael ita iugum excuſſerit, deinde quòd abnegāuerit Deum ſuum, quòd ruperit ac violauerit fidem ſacri coniugii, hoc ſimile portento eſſe debet. Non mirum igitur quòd hic Dominus per os Prophetæ ſui denuntiat, etiamſi veniam dederit omnibus populis, tamen de Iſraele iuſtas pœnas ſumpturum. Poſtea addit, *Dilexiſti mercedem* ſuper omnem aream tritici. Proſequitur ſuam metaphoram, quòd ſcilicet Iſrael ſcortatus ſit inſtar mulieris impudicæ ac perfidæ. Dicit ergo ſimiles fuiſſe meretricibus, quæ ita ad quæſtum feruntur, vt non pudeat ipſas flagitii. Dixerat heri populum ſibi conduxiſſe alibi amores: nunc autem dicit abductum fuiſſe ſpe mercedis Hæc videntur in ſpeciem contraria: ſed notandi ſunt diuerſi reſpectus. Conduxit enim ſibi Iſrael amatores, quum redemit magna pecunia fœdus cū Aſſyriis: ſed interim dum falſos deos coluit ſpe lucri, fuit ſimilis meretricibus, quæ corpus ſuum ad omnem fœditatem proſtituunt, vbi aliqua merces ipſas allicit. Cæterùm poſſet hic moueri quæſtio, Cur dicat Propheta meretriciam eſſe illam mercedem, vbi appetitur copia frumenti. Nihil enim aliud exprobrat Iſraelitis, niſi quòd optauerint areas ſuas tritico repleri. Hoc verò non videtur ſimpliciter reprehenſione dignum: quis enim noſtrum non appetit vberem prouentum & tritici & vini? imò quum Dominus inter alias benedictiones hoc promittat, ſe daturum copiam annonæ, certè licet quod ipſe promittit, votis expetere & precibus. Sed Propheta vocat mercedem nefandam, quum ab idolis petitur quod Deus ipſe pollicitus eſt ſe daturum. Quum ergo deficimus ab vno Deo, & fingimus nobis nouos deos qui nos alant & ſuppeditent victum ac veſtitum, ſimiles ſumus meretricibus, quæ malunt ſcortando acquirere ſibi alimenta, quàm ſumere à maritis. Erit igitur aliqua mulier quam maritus liberaliter tractare volet, ipſa autem oculos coniiciet aliò, & expetet fœdam mercedem ab adulteris. Tales ſunt idololatræ. Deus enim ſponte ſe nobis offert: teſtatur ſe facturum patris & nutricii officium. Iam maior pars contempta Dei benedictione, aliò tranſuolat, fingit ſibi falſos deos: quēadmodum fieri videmus in Papatu. Quos enim implorant nutricios ſi vel ſiccitas, vel aliud aduerſum tempus ſterilitatem & inopiam minatur? Habent innumeram deorum turbam, ad quos confugiunt. Sunt igitur meretrices, quæ venantur lucrum ab adulteris, quum tamen Deus vltrò promittat ſe fore illis maritum, & ſibi curæ fore ne quid deſit. Quoniam ergo non acquieſcunt in ſola benedictione Dei, hæc eſt meretricia cupiditas, quæ eſt inexplebilis, deinde quæ per ſe eſt fœda & ſcelerata. Videmus ergo nunc quid Propheta exprobret populo Iſraelitico, quòd ſcilicet ſperauit maiorem frumenti copiam à ſuis idolis, quàm à vero Deo: quemadmodum etiam loquuntur apud Ieremiam idololatræ, Quum ſeruiebamus reginæ cœli, abundauimus vino & frumento, inquiunt. Illic comparant Deum cum idolis, & negant ſibi eſſe tam bene & lautè vbi vnicum Deum colunt. Quia igitur idololatræ hunc honorem deferunt fictitiis diis, vt putent ſibi fore magis liberales quam futurus ſit verus Deus, hæc ratio eſt cur tam ſeuerè nunc Propheta accuſet Iſraelem, vbi dicit amaſſe mercedem meretriciam ſuper omnes areas tritici. Iam ſequitur:

Iere 44.d.17

2 Area & torcular non paſcet eos, & muſtum mentietur in ea.

Iam

Iam denuntiat pœnam Deus qualem meriti sunt Israelitæ. Diximus hac illecebra fuisse abductos à puro Dei cultu, quòd sperarent sibi plus lucri ex superstitionibus. Deus ergo ostendit se pœnas in hac parte sumpturum, quòd scilicet auferet illis & vinũ, & triticũ, quemadmodum etiam vidimus cap. 2. Nam hæc vnica ratio est qua Dominus reuocet homines ad sanam mentem, vel saltem reddat eos inexcusabiles, dum spoliat eos suis bonis. Nam meretrix quandiu lucrum prouenit, quandiu & vestitu & alimentis superat omnes honestas & pudicas matronas, placet sibi, & excæcatur suo splendore: si autem ad extremam inopiam redacta fuerit, si videat se omnibus esse ludibrio, & si miserè etiam trahat vitam in egestate, tunc suspirat, & agnoscit quantopere dementata fuerit quum reliquit maritum. Sic etiam Dominus iterum per Prophetam suum denũtiat se facturum ne amplius Israelitæ sese oblectent in talibus deliciis. *Area*, igitur, *& torcular non pascet eos*, inquit, *& mustum* mentietur illis: hoc est, vindemiæ non respondebunt eorum spei. Perinde est acsi diceret, Quia pendent isti homines ex ventre suo, quia nihil aliud apud eos quicquam habet momenti quàm annona, ideo & *area & torcular non pascent eos*: hoc est, Ego priuabo eos victu, vt intelligant se frustra falsos deos colere. Sumamus vulgarem similitudinem: videmus pueros quosdam parum ingenuos non moueri vel ignominia vel etiam verberibus: sed quia addicti sunt ventri suo, si pater priuauerit eos pane, sunt ferè desperati: verbera nihil profectura erant: admonitiones omnes fuissent illis lusoriæ. Puer qui saturitatem amat, quũ videt panẽ sibi ablatũ, sentit quàm metuenda sit patris ira. Sic ergo Deus homines ventri deditos corrigit, quia sunt alioqui stupidi, & nulla alia medecina illis prodesset. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ: primò exprobrat Israelitis quòd diligant mercedem: quia scilicet cursitent ad fictitios deos vt se ingurgitent magna copia. Iã vbi Dominus videt sic obstupefactos in sua sagina, dicit, Priuabo vos omni prouentu: iam neque vinũ, neque triticum vobis suppetet: hæc inedia coget vos tandem ad resipiscentiam. Videmus ergo vt Dominus tractet homines pro ingenio. Et notandæ sunt loquendi formæ, quum dicit, Neque area, neque torcular pascet eos. Non dicit agros fore steriles, non dicit se missurum grandinem vel procellam: sed, Neque area, neque torcular pascet eos, in quit: *imo mustum fallet eos*: hoc est, vbi putauerint se fore omni copia beatos, vbi apparuerit copiosa messis, vbi etiã iã spe deuorauerint largas vindemias, hoc totum nihil erit: quia neque area, neque torcular eos pascet: imò vinũ ipsum quod putabunt iam collectum esse, fallet eos. Sequitur:

Non habitabunt in terra Iehouæ, & reuertetur Ephraim in AEgyptũ, & in Assyria immundum comedent.

Híc grauiorem pœnam denuntiat Propheta, quòd scilicet Dominus eos in exilium proiiciet. Hæc autem horribilis fuit abdicatio, quum priuati sunt terra Chanaã, quæ erat quies Domini, sicuti vocatur in Psal. Quum ergo habitarent in terra Chanaan, agebant tanquam in Dei ædibus, & poterant certò sperare illum fore sibi patrem familias. Quum autem inde expulsi sunt, Dominus testatus est se pro alienis eos ducere, perinde acsi pater filium exhæredet. Nunc ergo non modò victus inopiam Propheta illis minatur, sed abdicationem, quæ longè grauior erat. *Non habitabunt*, inquit, in terra Iehouæ. Est elegans allusio inter ישבו & ישבו: alterum est à ישב, alterum à שוב. Non habitabunt ergo in terra Iehouæ, sed reuertetur Ephraim in AEgyptum. Et alia circunstantia plus terroris adhuc incutit, quum dicit, *In Assyria* comedent immundum. Perinde enim est acsi Dominus misceret sacrum illum populum prophanis Gentibus, vt posthac nullum sit discrimen. Nam ista immundicies, de qua loquitur Propheta, huc tendit, vt adoptio Dei iam non distingueret populum illum à prophanis Gentibus. His enim symbolis Dominus retinebat populum Israel, quum iubebat ab immundis carnibus abstinere. Vbi autem iam in victu communi à Gẽtibus nihil differunt, hinc patet ipsos reiectos esse à Deo, & deletam esse illam sanctitatem quæ ex gratuito Dei fœdere pendet. *Comedent* igitur *in Assyria immundum*: hoc est, iam non erunt sub mea cura nec manu: viuant suo arbitrio vt aliæ Gentes: ego hactenus continui eos sub aliquo fræno: nunc autem quia non sustinent sub Lege mea degere, fruantur sua licentia, sed quæ ipsos profanet instar reliqui orbis, ita vt se permisceant omnibus Gentium inquinamentis & pollutionibus. Hæc summa est. Nunc autem videndum est an liceat, etiam quum versamur inter idololatras, suscipere tamen ritus ab ipsis receptos. Certè hic locus, vt alii similes, satis clarè ostendit nihil grauius posse nobis accidere quàm vbi non differimus etiam in externo viuendi more à prophanis & Dei contemptoribus. Si dixisset Propheta, Israelitæ iam erunt famelici in terra longinqua: Dominus opulentè hactenus ipsos aluit: nam præstitit quod per Mosen fuerat olim pollicitus: terra enim hæc omnibus modis benedicta fuit, & suggessit nobis magnam copiam vini, tritici & olei: imò mel ferè profluxit instar aquæ: sed nunc cogentur quasi ta-

Psal. 132. c. 14

bescere inedia inter hostes suos. Si hoc dixisset Propheta, fuisset grauis & seuera denuntiatio: nunc autem, quemadmodum dictum est, vult plus horroris illis incutere, quum dicit, *Comedent immundum.* Quasi vero in externo ritu tãtum fuerit momenti. Sed externa illa professio symbolum erat diuinæ adoptionis. Quum ergo populus sibi habenas laxauit, vt promiscuè quoslibet cibos ederet, neque delectũ haberet ex Legis præscripto, tũc sublatũ fuit discrimen, vt desineret esse populus Dei. Sic etiam hodie qui deflectunt à syncera professione fidei suæ, & societatem ineunt cum Papistis, renuntiant quantum in se est gratiæ Dei, & sese proiiciunt ad libidinem Satanæ. Sciamus ergo hanc esse horrendam Dei vindictam, vbi non licet nobis profiteri externo cultu fidem nostram: sed impii sic dominantur, vt necessitatem nobis iniiciant qualem hic dicit Propheta: nempe vt vescamur rebus immundis: hoc est, vt simus impliciti eorum profanis superstitionibus. Quare hæc gratia non ducenda est pro nihilo, quum licet abstinere ab omnibus inquinamentis, & vbi licet Deum purè colere, ita vt quis se non contaminet etiã per simulationẽ. Vbi verò sub tyrannide impiorũ cogimur nos miscere impuris superstitionibus, signũ est horrendæ vindictę Dei. Et non est quòd quisquã in hac parte se excuset vel extenuet culpã, quemadmodũ faciunt multi, quos tamen consciẽtia intus mordet. Sed satis est illis obtendere colores suos in oculis hominum. Atqui non est quod isti homines vel sibi delicias faciant, vel simpliciũ oculos velint perstringere. extrema enim hæc est maledictio, quum populus qui sacer Deo esse debebat, & profiteri purum eius cultum externo ritu, ille cogitur se polluere immundo victu. Sequitur:

4 Non libabunt Iehouæ vinum, & non dulcia erunt illi libamina (*vel ipsi non erunt grati & suaues* Domino) sacrificia ipsorum sicut panis lugentium ipsis: quicunque comederint, polluentur: quia panis ipsorum pro anima ipsorum: non veniet in domum Iehouæ.

Incertum est an hìc testetur Propheta eos perdere operam & oleum (quemadmodum loquuntur) dum sacrificãt Deo: vel an denuntiet quid futurum sit vbi in exilium eiecti fuerint. Vterque sensus videtur esse probabilis. Nam si ad tempus exilii referre placet, bene conuenient Prophetæ verba, *Tunc non libabunt* vinum Iehouæ, & non erunt grata illorum sacrificia, non veniet amplius oblatio in Templum Iehouæ. Et sic multi intelligunt hunc locum: tamen prior sensus longè aptior est, quemadmodum etiam promptum erit ex verborũ contextu colligere. Dicit enim Propheta, non libabũt vinum Iehouæ, & non erunt illi grata eorum sacrificia: deinde addit, *Quicunque comederint, polluentur.* Hoc non videtur posse competere in exules, quòd frustra studeant libare vinum Deo. Hoc enim facere religio vetabat. Iam quum dicit *Sacrificia eorum fore pani* lugentium similia: hoc etiam necesse est intelligere de sacrificiis quæ quotidie tunc solebant offerre Deo. Nam in exilio (quemadmodum dictum est) non fuisset fas quicquam offerre: neque enim illic erat altare, neque Sanctuarium. Quomodo ergo dicit Propheta, Quicunque comederint ex eorum sacrificiis polluentur? Sciamus Prophetam hìc loqui de tempore intermedio, acsi diceret, quod nunc sacrificant Israelitæ, sine vllo profectu facere, neque enim Deus placatur his nugis: nam afferunt manus pollutas, non mutãt animum, obtrudunt Deo sua sacrificia, sed quæ prius ipsi contaminant. Et similem doctrinam iam aliquoties attigimus, ideo nunc non insisto: sed satis est tenere cõsilium Prophetæ, quòd scilicet frustra placationem Dei quærant Israelitæ in suis cęremoniis, quia sunt vana piacula quæ Deus nihil moratur, & ne pili quidem æstimat. Non ergo libabunt vinum Deo. Est emphasis in hac voce, quia certum est quandiu vixerunt Israelitæ in patria, fuisse satis in externo cultu sedulos, & libamina non fuisse ab illis neglecta. Quum ergo illa cõsuetudo maneret apud ipsos, Propheta tantùm de fructu hìc disserit, quòd scilicet frustra se exerceant in illo friuolo cultu, quia non libent Iehouæ: hoc est, libamen istud non perueniat vsque ad Iehouam. Et se ipse postea exponit, quum dicit, *Non dulcia erunt illi libamina.* Quantumuis ergo laborent Israelitæ, Propheta eorum laborem dicit fore infructuosum, quia Dominus repudiat quicquid ipsi faciunt. Postea addit in eundem sensum, Sacrificia ipsorum sicut panis lugentium ipsis, & quicunque comederint polluentur: hoc est, polluta sunt omnia eorũ sacrificia. Iã Propheta clarius ostendit non fore prorsus nulla eorũ sacrificia, sed irrita, quòd scilicet ea Dominus abominetur: & quòd repudiet quascunque laruas ingerant in eius conspectum, quarum obtentu procul ab eius obsequio se subducant. Ratio est, quia siquis immundus attingat carnem puram, polluit eam sua immundicie. Necesse est igitur Deum abominari quicquid offerunt impuri homines, nisi animum purgare studeant. Et hoc principium etiam semper valuit inter ipsos cæcos,

Non

Non bene cœlestes impia dextra colit.

Voces istæ quæ volitabant vulgò, testes fuerũt cõmunis sensus: Dominus enim voluit quasi extrahere homines ex suis latebris, quum adegit ad talem confessionem. Non mirũ est igitur quod nunc dicit Propheta (quemadmodum doctrina etiam hæc subinde in Scripturis occurrit) nempe Sacrificia populi, qui in sua perfidia manebat, similia fore pani lugentium: quemadmodum dicit Iesaias, Siquis bouem occidat, perinde acsi hominem interficiat: siquis mactet pecudem, perinde acsi canem iugulet. Comparat illic sacrificia homicidiis: nec mirum, quia atrocius crimen est abuti sacro Dei nomine, quàm iugulare hominem. Hoc autem faciunt impii homines. Tandem dicit, Siquis comederit polluetur. Amplificat quod prius dixit, nẽpe Etiam siquis purus accedat, polluetur, inquit, sola societate. Videmus nunc quàm acriter expergefaciat hîc Propheta hypocritas, vt iam sibi desinant promittere quod solent, nempe propitium sibi fore Deum, vbi illum nugis placauerint. Minimè inquit: imò tantum est inquinamenti in sacrificiis vestris, vt etiam contaminent alios qui per se puri accedent. Iam quæritur, An polluat nos aliorum impietas vbi non ostendimus vllum signum societatis, nec simulatione etiam testamur aliquem consensum. Si ergo abstinemus ab omni superstitione, an societas ipsa nos contaminat? Responsio facilis est, Prophetam hîc non ex professo tractare quomodo aliena impietas contaminet homines puros: sed consilium eius fuit exaggerare quantum Deus abhorreat ab impiis, quòd non tantùm sacrificiis eorum non placatur, sed etiam habet in summa abominatione. Iam quòd ad ipsam quæstionem spectat, certum est, simulatque accedimus ad superstitiones profanas, nos pollui: si autem impii homines vel sacrum Baptismum administrent, vel sacram Cœnam, non polluimur ipsorum consortio, quia actio ipsa nihil habet vitii. Ergo polluit nos tantùm actio, & non occulta vel interior hominum impietas. hoc verum est: sed tenemus quorsum dixerit Propheta, Quisquis comederit ex ipsorum sacrificiis, fore pollutum. Prosequitur eandem doctrinam, *Panis eorum pro anima ipsorum*, Potest bifariam exponi hoc membrum, Pro anima ipsorum. Si dicamus, Panem animæ ipsorum, contemptim ita loquutus est Propheta: quasi diceret, Seruent sibi & ventri suo panem, & ne offerant amplius Deo: saturent igitur se pane, quia non possunt consecrare Deo panem suum, quum ipsi sint immundi. Sed libenter sequor quod magis receptum est, nempe panem pro anima ipsorum non venturum in domum Iehouæ: quia scimus homines tunc solitos offerre sua sacrificia Deo, vt se reconciliarent, vel vt saltem signa haberent expiationis: ideo dicit Propheta offerri panem pro anima ex Legis præscripto: sed impios non posse afferre panem in domum Iehouæ, quia illos quasi interdicto Dominus excludat. Non quòd hypocritæ abstineant: videmus enim quàm audacter sese ingerãt in Templum, imò velint primos gradus tenere, sed Dominus tamen prohibet à conspectu suo. Hæc ratio est cur dicat panem impiorum non venturum coram Deo, quamuis in speciem oblationes ipsorum refulgeant coram hominibus. Sequitur:

5 Quid facietis in die solenni? in die festiuitatis Iehouæ?

Hîc iam ad exilium Propheta reuertitur, & ostendit quàm tristis futura sit populi conditio, vbi carebit omnibus sacrificiis. Verum quidem est Israelitas, quum mutassent locum Templi, & quum per Iarobeã inducti essent noui & degeneres ritus, fuisse omnino reiectos, ita vt nullum sacrificium ab illo tempore Deo placuerit. Immolabant enim idolis ac dæmoniis, & non Deo, quemadmodum alibi dicitur: sed interea quũ adhuc esset species aliqua diuini cultus, quum vigeret Circuncisio, & sacrificia offerrent quasi ex mandato Mosis, & iactarent se esse Abrahæ filios, & degerent in terra sancta, adhuc potuit illis sufficere illa conditio. Sed quum in exilio iam nullum signum conspicerent gratiæ Dei, quum priuati essent Templo & altari & omnibus cæremoniis, quum occurreret omni ex parte mera solitudo & vastitas, quum ergo Deus se ostenderet procul ab ipsis remotum esse, debuit maior tristitia penetrare in ipsorum animos. Hoc ergo dicit Propheta, *Quid facturi estis in die solenni?* Et disertè exprimit solennes & festos dies. Si manè & vespere non redeat in memoriam oblatio quæ fieri solebat, si ne alia quidem sacrificia vos tangunt, quid tamen facturi estis vbi veniẽt festi dies? Nam tunc Dominus palàm ostendet se nihil amplius habere commune vobiscum. Canebant enim buccinæ festis diebus, vt populus ex tota terra in Templum conflueret. Illa enim erat quasi vox Dei, quæ sonabat è cœlis. Iam vbi festi dies sepulti sunt, vbi nulli aguntur sacri conuentus, perinde est acsi Dominus edicto silentio ostenderet se non amplius gerere curam illius populi. Ergo ne simpliciter existiment Israelitæ denuntiari sibi exilium, iam Propheta ostendit aliquid coniunctum esse deterius, quòd scilicet Dominus ipsos prorsus deseret, & nullum amplius extabit signum præsentiæ eius, acsi resecti essent ex Ecclesia. Quid igitur facietis in die solenni, in die festiuitatis Iehouæ? Hoc est, Putatisne aliquid vul-

Iesa. 66. a. 3.

Deut. 32. c. 17

gare nobis denuntiari quum de exilio loquor? Dominus enim auferet simul totum cultum & ita priuabit vos omnibus testimoniis præsentiæ suæ. Quid ergo tūc facturi estis? Quòd si mentes vestras adeò occupat brutus stupor, vt hoc non veniat vobis quotidie in mentē, saltem solennes & festi dies cogent vos sentire quàm istud horribile sit, nihil amplius esse apud vos residuum, quod spem faciat paterni Dei fauoris. Tenemus nunc sensum Prophetę. Hinc colligimus quod prius dixi, nihil posse durius nobis contingere in hoc mundo, quàm vbi sumus dispersi absque vllo ordine, vbi nullum signum nobis occurrit, quo Dominus nos ad se colligat. Satius igitur esset nos priuari & potu & cibo, & nudos incedere, & perire demum inopia quàm auferri nobis exercitia pietatis, quibus Dominus nos quasi in sinu suo continet. Vbi igitur priuamur istis adminiculis, & ita Deus faciem suam à nobis abscondit, & vndique formidinē nobis ostēdit tristis dissipatio, hæc est extrema plaga, hoc est signū horribilis Dei vindictæ, discamus ergo si caro nostra afficitur, quum impendet vel sterilitas vel aliqua inopia, discamus magis metuere dissipationem hanc, quum scilicet Dominus priuat nos diebus festis: hoc est, tollit omnia pietatis adminicula, quibus continet nos in sua domo, & ostendit nos esse partem Ecclesiæ suæ. Hoc igitur postremo loco notandum est. Reliqua prosequemur sequenti lectione.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quādo hodie tot castigationibus nos ad te inuitas, & tamē torpemus præ ignauia, vel potius socordia carnis nostræ: da inquā, ne sic perpetuò nos obduret Satā, vel etiā fascinet, sed vt tandē expergefacti sentiamus mala nostra, neque tātùm tāgamur externis pœnis, sed excitemus nos ipsos & sentiamus quàm grauiter offenderimus te varijs modis, vt redeamus ad te cum serio dolore, & sic displiceamus nobis, vt quæramus in te omnē oblectationē, donec tandem offeramus gratum tibi & iucundum sacrificium, vbi ex animo & syncerè dedicauerimus nos tibi & omnia nostra, per Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

6 Quia ecce abierunt à vastatione (*vel propter vastationem*) AEgyptus colliget eos, Memphis sepeliet eos: desiderabile argenti eorum hæreditabit vrtica: spina in tabernaculis eorum.

Hìc confirmat Propheta sententiam proximi versus, quòd scilicet Israelitæ tandem sensuri sint non frustra Prophetas illis minatos esse, quum tamen securè iudicium Dei spernerent: Ecce, inquit, *abierunt*: quasi de re iam facta loquitur, quum adhuc instaret exilium. Habitabant tunc in patria Israelitæ, dicit tamen profectos. Sed commendat vaticinii certitudinem hoc loquendi genere, vt desināt profani homines sibi impunitatē promittere, quū Deus eos iam ad tribunal suum citat: imò ostendit se iam armatum esse ad sumendā vindictā, Abierunt, inquit, præ desolatione. Postea addit, AEgyptus colliget eos, hìc Colligere sonat in malam partem: tantundem enim valet atque lingua nostra, *Trousser*: & sæpe ita accipitur apud Prophetas, quum de excidio fit mentio: & hoc patet clarius ex verbo Sepeliendi quòd continuò pòst adiungit Propheta, AEgyptus colliget eos. Non loquitur certè de humano hospitio, sed pronuntiat AEgyptum fore illis sepulchrum, in quo inclusi manebunt: & ita spem liberationis illis adimit. Israelitæ sperabāt sibi fore temporale hospitium in AEgypto, quum illuc deflecterent propter metum hostium: iam Propheta ostendit longè eos falli, quòd de exitu somnient, quia illic manebunt collecti: hoc est, non erit illis liber reditus, quemadmodum fingebant, sed perpetua mansio, imò sepulchrum. Colliget eos AEgyptus, & Memphis sepeliet eos: imò est concinna allusio in vocibus קבץ & קבר. Priore verbo intelligit Propheta sic inclusam iri, vt sint quasi alligati vel affixi loco: deinde addit illos sepeliendos esse. Postea dicit, *Desiderabile argenti eorum vrtica possidebit, quasi hæreditario iure & spina*: alii vertūt paliurū, sed sequor quod receptius est. Spina ergo in tabernaculis eorum. Summa est, Exules fore Israelitas, non tantùm ad breue tempus inquilinos, & tam longum fore exilium, vt terra vasta & inculta maneat. Neque enim vrticæ, vel spinæ crescerent in loco habitato. Pronuntiat igitur Hoseas terram fore desertam ac nudam ab incolis, quia vrticæ & spinæ illic dominabuntur loco hominum. Hoc autem plurimùm valuit ad tristitiam exilii augendam, quòd spes reditus illis erat præclusa, & Deus etiam ostenderat AEgyptum, vbi hospitium sibi promiserant, fore illis instar sepulchri. Et ita vt plurimùm contingere solet impiis, qui sese conferunt ad vana solatia, vt declinent vindictam Dei. Nam sese ipsi demergunt in profundos labyrinthos: vbi putant sibi fore portum quietis ad tempus, & cōmodam habitationem, illic reperiunt vel gurgitem vel sepulchrum. hæc summa est. Pergamus.

Venerunt

7 Venerunt dies viſitationis, venerunt dies retributionis, ag noſcet Iſrael, ſtultus Propheta, (*vel vno cõtextu, ſicuti alii legunt*, Cognoſcet *Iſrael Stultum Prophetam*,) inſanum virum ſpiritus, propter multitudinẽ iniquitatis tuæ, & multum odium, vel ſtultus eſt Propheta, væſanus vir ſpiritus propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multum odium: & propter accentum melior eſt diſtinctio, quã ſecundo loco poſui, Cognoſcet Iſrael, ſtultus eſt Propheta: & quæ ſequuntur poterunt legi ſeparatim, ſed tamen ego vtrunque exponam, vt libera deinde ſit electio.

Quum dicit Propheta veniſſe dies viſitationis, excutere vult hypocritis ſupinum illum torporem de quo iam ſæpe diximus. nam ſicuti à ſuis cupiditatibus vexantur, & ſunt in cõtinuo feruore, ita ſe obdurant contra iudicium Dei, & quaſi obducunt callum. Neceſſe eſt igitur violenter cum ipſis agi ad frangendam talem peruicaciam. Hæc ratio eſt cur Propheta toties ac tam diuerſis modis repetat quod vno verbo dici potuit, Deũ fore iuſtum vltorem. Clamat igitur nunc veniſſe dies viſitationis. Nam quia Dominus illis pepercerat, quẽadmodum etiam refert ſacra hiſtoria, & initiò diximus: imò ſub rege Iarobeam ſecũdo, qui fuit filius Ioas, res illis erant proſperæ: hinc illis creuit ſuperbia & contemptus Dei. Quum ergo putarent iam ſe eſſe extra telorum iactum, Propheta pronuntiat veniſſe dies. Subeſt autem tacita antitheſis reſpectu illius temporis quo Dominus illos ſuſtinuerat: quia enim nõ ſtatim vltus fuerat Dominus illorum peccata, putabãt ſe elapſos eſſe. Diſtinguit autem hîc Propheta inter tempus & temp⁹: Hactenus, inquit, putaſtis vobis pacem eſſe cũ Deo. quaſi verò vbi cõniuet ad hominũ ſcelera, ſeipſum abneget, vt non amplius fungatur officio iudicis: imò alia hîc ratio conſideranda eſt, quòd ſcilicet Deus certos habeat viſitationis dies, quos ſibi conſtituit. *Venerunt* igitur *dies illi*. Et rurſus inculcat *veniſſe dies retributionis*. Vtitur alio nomine, vt ſciãt non impune ſibi ceſſurum quòd tot modis Deũ prouocauerint. Quẽadmodum enim non fruſtratur Dominus ſpem ſuorum qui eum colunt, ita etiã merces repoſita eſt impijs, qui pro nihilo ducunt eius iudicium. Deus ergo rependet vobis quod meriti eſtis, etiamſi ad tempus viſus fuerit iudicium ſuſpẽdere. Poſtea dicet, *Iſrael cognoſcet*. hæc eſt ſapientia ſtultorum, vt veteri etiam prouerbio fertur: & Homerus etiam dixit, παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω: non niſi quũ paſſus eſt ſtultus, ſapit. Dicit ergo Propheta ſenſurũ Iſrael tunc quũ afflictus fuerit, quia ſcilicet doctrina erat contemptui, & omnes admonitiones erant quaſi ludicræ, ſaltem nullum habebant pondus. Cognoſcet ergo Iſrael: hoc eſt, ſerò tandem intelliget ſibi fuiſſe cum Deo negocium, nempe vbi non erit reſipiſcendi tempus. Senſus ergo eſt, impios, quia reſpuunt Dei verbum, & ſanis monitionibus & conſilijs non obtemperant, tandem trahendos eſſe ad aliã ſcholam, vbi nõ ore doceat ipſos Deus, ſed manu. Quiſquis ergo nunc ſe non vltrò ſubijciet doctrinæ, experietur Deum eſſe iudicem, neque effugiet manum eius. Qui coniungunt ſequentia, eliciunt hunc ſenſum, *Cognoſcet Iſrael ſtultum Prophetam, væſanum hominem ſpiritus*: hoc eſt, tunc intelliget Iſrael ſe fuiſſe deluſum blanditijs, quũ pſeudoprophetæ polliciti ſunt omnia proſpera. Scimus enim, quemadmodũ etiam illis exprobrat Micheas, captaſſe vaticinia quæ auribus placerent: ideo vocat Prophetas vini & olei & tritici, qui ſpem dabant melioris ſtatus. Et mundus hoc modo ſemper decipi cupit. Quũ ergo in Iſraele multi eſſent tales, qui ſuis impoſturis fallebant miſeros, ideo dicit, Tandem Iſrael cognoſcet ſe fuiſſe deluſum à ſuis doctoribus. Si recipimus hũc ſenſum, erit exprobratio, quòd Iſrael putabat quodammodo prohibitam eſſe Dei vindictã, ſi pſeudoprophetę dicerent placatum eſſe ipſum, & nihil metuendũ eſſe periculi. Nam hoc modo nonne homines ſe obſtupefaciunt? & quàm craſſus eſt ſtupor iſte, vbi putant ligatas eſſe Dei manus, ſi homines taceant, vel ſi perindè conuertant veritatem in mendaciũ? Et tamen hodie etiam hic morbus graſſatur in mundo, ſicuti omnibus ferè ſeculis graſſatus eſt. Quid enim captant impij, niſi vt parcatur eorum ſceleribus? vbi ora occluſa ſunt, putant ſe multum adeptos eſſe. Hanc væcordiam Propheta deridet, ſignificans profanos iſtos homines, qui tam ſunt delicatis auribus, vt nullam correctionem verborum ſuſtineant, ſenſuros tandem quid profecerint quum haberent conductitios Prophetas, qui illis blãditi ſunt. Videmus ergo in ſumma, adulationes quibus ſeſe impij contra Deum obdurant, fore illis cauſam duplicis exitij, quia dementant eos tales fallaciæ, vt multo audacius prouocent in ſe iram Dei. Si autem diſiunctim legamus hæc duo membra, ſenſus erit, Stultus eſt Propheta, inſanus vir ſpiritus. Et quantum ad rem ipſam ſpectat, non multum eſt diſcriminis, ideo non tantopere contendo: quia vbi conuenit de conſilio Prophetæ, & eadem doctrina manet, in forma verborum adeò anxiè laborare ſuperuacuum eſt, vel ſaltem non adeò vtile. Senſus er-

Mich.2.c.10

k.

go erit, si incipimus sententiam à dictione אויל הנביא: Scio Prophetas vobis promittere impunitatem, sed qui ita operiunt peccata vestra, & quasi emplastris obducunt, sunt insani homines, imò sunt prorsus fatui. Non est igitur quòd vos oblectent ipsorum blāditiæ, quia effectus mōstrabit fuisse meras ineptias & deliria. Iam videmus in sensu nō esse magnū discrimen: semper enim hoc fixum manet, fuisse in populo multos adulatores qui operam suā locabant mentiendo, vt hoc modo colligerent fauorem populi, quemadmodū omnibus seculis regnauit hæc ambitio: interdum etiā cupiditas & auaritia eò rapit homines, vt habeant linguā suam meretriciam, & excusent grauissima quæque scelera, deinde eludant omnes minas. Hoc primo loco ostēdit Propheta noster: deinde ostēdit sine profectu homines sibi placere in suis vitijs, dum nemo est qui seuerè eos corrigat vel ad resipiscentiā acriter hortetur: quia etiamsi omnes Prophetæ illis spē faciant salutis, perituros tamen, quia non possunt cohibere Deū homines suo silentio, quin tandem iudicium suum exerceat. Imò tenendū est illud, tunc Deū parcere hominibus vbi illis non parcit: hoc est, vbi illos castigat, vbi accusat eorum peccata, vbi etiam cogit ad terrorem, tunc vult illis parcere. vbi autem parcit Deus, tunc non parcit: hoc est, vbi dissimulat hominū peccata, & relinquit eos suo arbitrio, vt sine iugo & fræno liberè lasciuiant, tunc minimè parcit, quia destinat eos exitio. *Virum spiritus* multi trāsferunt Ventosum: alij Fanaticū: sed meo iudicio fallūtur. neque enim dubito quin Propheta honorificè loquatur, sed tamen per concessionem. Vocat igitur viros spiritus, qui Prophetæ erant officio, sed abutebantur hoc titulo, quemadmodū qui hodie se Pastores vocant, quū sint rapaces lupi. Prophetæ, vt scimus, semper præfati sunt se non loqui ex proprio sensu, sed quod Spiritus Dei illis dictauerat. Erant igitur homines spiritus: hoc est, homines spirituales. Scimus enim genitiuū Hebræis epitheti loco esse. *Erant* igitur *Prophetæ viri spiritus.* Concedit hoc nomen, quod per se splēdidum est ac honorificum, impostoribus: sed quemadmodum si in genere loquar de doctoribus, ego complectar falsos cū veris. Hæc igitur genuina est loquendi ratio, & hoc melius colligere licet ex contextu. Bis enim idē dicit, משוגע איש הרוח & אויל הנביא: hoc est, Stultus est Propheta: deinde, Vesanus est vir spiritualis. Quēadmodum locutus est de Propheta, ita nunc virum spiritus aut spirituale repetit. Addit in fine versus, *Propter multitudinem iniquitatis tuæ, propter magnum odium*, vel multum odium: duobus enim his modis potest exponi. Hic Propheta ostendit etiam si suis fallacijs demētauerint populū falsi Prophetæ, hoc tamen nihil prorsus valere ad excusationem, vel ad extenuandā culpam populi. Quare? dabat enim pœnas suæ impietatis. Nā vnde fit vt lucem suam Dominus à nobis auferat, postquam semel monstrauit viam salutis, vt obuertat nobis repētè tergum, & sinat errare in perniciem nostram? vnde hoc fit? Certè quia indigni sumus illa luce quę nobis erat testis gratiæ Dei ergo quoniam tale iudiciū accersunt sibi homines propria culpa, neque Dominus eos excæcat, neque etiam dat efficaciam erroris Satanæ, nisi quia sic merētur: ideo dicit Propheta, *Propter multitudinem iniquitatis tuæ*, & propter scelera tua quibus in te concitasti iram & odium Dei. Videmus ergo cur prætextus isti friuoli sint ad homines purgandos, dū obijciunt se deceptos fuisse, & si fuissent fidi & synceri doctores, se libēter fuisse parituros Deo. quū ergo hoc obijciunt homines, responsio in prōptu est, priuatos fuisse veris & fidis doctoribus, quia respuerint oblatam sibi gratiam, & lucem extinxerint: & quēadmodū dicit Paulus, mendaciū prętulerint veritati, & ideo decipi à pseudoprophetis, quoniā sponte in exitium ipsi properent, quum Dominus eos ad salutē vocaret. Nūc ergo tenemus summam huius doctrinę. Primo loco dicit Propheta, iam mox instare diem vindictæ, quia Dominus patientia sua nihil proficeret apud obstinatos: deinde adiungit, quoniam spernūtur omnes minæ in populo, & surdi sunt ad omnem doctrinam, sensuros tandem Deū non frustra loqui, sed sensuros vt digni sunt: quia Dominus iam non docebit eos verbo suo, sed flagellis. Tertiò addit, Propheta stultum esse & delirum: deinde qui se iactant viros spiritus, esse væsanos. quibus verbis intelligit blanditias, quibus populus indormiebat, stultas fore: quia scilicet non desinet tandem exequi Deus suum officium vbi tempus aderit. Postremò admonet hoc accidere culpa populi, non esse cur mali causam aliò deriuet vel transcribat, quoniam hæc excæcatio iusta est pœna. Dominus enim nunquam passus fuisset Satanam ita grassari in sua hæreditate, nisi populus ingenti congerie suorum scelerum, quasi data opera Deum longo tempore prouocasset. Sequitur nunc:

Ro. 1. c. 25

8 Speculator Ephraim cum Deo meo, Propheta laqueus aucupis super omnes vias eius, odium: (hoc est, res execrabilis. est idem nomē quo vsus est in proximo versu: res igitur execrabilis) in domo Dei sui.

Hūc versum obscurant interpretes varijs opinionibus. omnes ferè subaudiūt verbum, quòd Ephraim speculatorem posuerit: sed non video opus esse quicquā mutare in Prophetæ

tæ verbis.ego igitur simpliciter accipio vt sonāt.Putant autem quidam hîc fieri comparationem inter veteres Prophetas qui non deflexerant à Dei mandato,& istos adulatores qui prætendebant Dei nomen,quum tamen essent Satanæ ministri ad fallēdum.Ergo sic distinguūt,*Fuit speculator Ephraim cum Deo meo*:hoc est, visum olim fuit tempus quum speculatores Ephraim essent Deo coniuncti,& nihil alienum proferrent,haurirēt ex fonte illo quicquid docebant.fuit igitur tunc sancta coniunctio inter Deum & Prophetas, quia pendebant ex ore Dei,& quasi de manu in manum tradebant Prophetæ populo quicquid præceperat Deus:nihil tunc fuit in eorum verbis corruptum vel impurum, vel aduentitium : nunc autem *Propheta est laqueus aucupis*:hoc est,versa est alea,facta est horribilis mutatio, quòd nunc tendunt laqueos Prophetæ vt suis decipulis trahant populum in perniciem:& regnat hæc detestatio:hoc est,tam detestabile monstrum regnat in tēplo Dei:non versantur Prophetę isti in speluncis,neque oberrant per vias publicas,sed occupāt locū in templo Dei:ita ex sacro Dei templo faciūt quasi prostibulum imposturis Satanæ:sic illi. Ego autem eodem contextu lego hūc versum, *Speculator Ephraim*,qui debebat esse *cum Deo*,*Propheta*,inquam,*est laqueus aucupis super omnes vias eius*.Placeret quidem mihi superior sententia,nisi viderem trahi verba violenter:ego autem non amo sensus istos coactos . Hæc ratio mihi obstat quominus subscribam expositioni quæ per se mihi placeret,sicuti continet vtilem doctrinam.Sed hæc simplicitas rectior est,quòd speculator Ephraim , Propheta sit laqueus aucupis.additur autē Cū Deo,quia hoc erat Doctorum munus,nihil habere à Deo separatū . Ostendit igitur Hoseas quid debeant facere Prophetæ , non autem quid faciant . Ergo *Propheta qui speculator est Israel*. nam scimus commune hoc mandatum omnibus Prophetis dari, vt sint quasi in specula & inuigilēt super Dei populū. Non mirum est igitur quòd hîc suo elogio Propheta insignit omnes eos qui tunc doctores erant in populo Dei.Sed hoc modo crimen eorum duplicat,quòd scilicet tantùm fuerint acuti & perspicaces ad illaqueandum populum.Speculator ergo Israel Propheta:hoc est,Propheta qui locatus est in specula vt vigilet,vel excubias agat in salutem totius populi,ille est laqueus aucupis . Iam triplicat crimen quum dicit, *cum Deo meo*.Nam sicuti nuper attigimus , non poterant fideliter officio fungi doctores, nisi affixi essent Deo,& possent verè testari nihil se proferre commentitium,sed Dominū ipsum loqui,quòd essent eius organa.Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum:& ita nihil in verbis coactum est.Hoc etiam modo confirmat Propheta quod prius dixit, Stultos esse Prophetas:hoc est,vaticinia ipsorum fore tandem irrita & vana, quòd non impedient Deū quominus tandem pœnam sumat de reprobis,vbi blanditi illis fuerint fallaciter. Cōfirmat hanc doctrinam quū dicit, Speculator Ephraim est laqueus aucupis super omnes vias eius: hoc est,debebat dirigere populum & ab insidijs tutum seruare. Atqui nunc populus nō potest mouere pedem,quin laqueus aliquis occurrat.Vnde autem hic laqueus nisi ex falsa doctrina & imposturis? Quid ergo futurum est tandem? An laquei valebunt ad cauendū ? minimè:sed Satan hoc modo prædam suam venatur, quum per falsos doctores populum demulcet,& quasi tenet sopitum ne respiciat ad manum Dei.Non est igitur quòd sibi placeant Israelitæ in aucupijs,quibus vident se trahi in exitium. Hæc indignitas melius exprimitur quū dicit esse rem detestabilem in templo Dei.non erat quidem templū Dei in Beth-el,quēadmodum aliquoties diximus:sed quia solebat populus Dei nomen obtendere,ideo per cōcessionē dicit Propheta ista abominationes obtegi Dei titulo & ideo non opus est hîc anxiè disputare an templum Samariæ,an tēplum Beth-el fuerit domus Dei vel sacrarium .Est enim concessio quæ non ostendit rem ita habere, sed tantùm de communi opinione loquitur . Sic ergo Propheta non abs re hîc conqueritur profanatum esse locum cui inscriptū erat Dei nomen, & ita pro doctrina salutis vbique esse aucupia,quæ populū in defectionem rapiant,& tandem in vltimum interitum.Sequitur:

9 Profundauerunt, (ad verbū:alij vertūt,multiplicauerūt sed malè.alij,Astutè cogitauerūt:quod mihi etiā nō placet.Sed quia verbū quod posui neque Latinū est , & esset ambiguum,ideo vertamus,Profundè vel altè defixi sunt,) corruperunt sicuti in diebus Gabaa , recordabitur iniquitatis eorum,visitabit scelera eorum .

Hîc pronuntiat Hoseas populum sic demersum esse in suis sceleribus,vt non possit inde extrahi.Qui cecidit,potest se erigere vbi quis manum porrigit: qui etiam laborat vt emergat ex aliquo luto,si nactus sit adiutorē poterit in solido pedem ponere:sed vbi quis in profundum deiectus est,iam nullus est locus remedio.Frustra extendam manum siquis naufragio sit absorptus & in profundum gurgitem ceciderit.Sic ergo dicit Propheta,insanabilem esse populum,quia altè defixus sit: deinde quia imbutus sit suis corruptelis . Significat ergo morbos esse insanabiles , & ita profundè radicem egisse, vt purgari nullo modo queant.

Profunde ergo *defixi sunt,& corrupti sunt sicuti diebus Gabaa*. Scim⁹ Gabaonitas eousq; fuisse prolapsos,vt vrbs eorum nihil à Sodoma differret.nã illic effrænis licentia omniũ scelerum grassata est:& prodigiosè etiam libidines illic regnarunt,vt nullum esset discrimen boni & mali, nullus esset pudor. Vnde factum est vt abripuerint vxorem Leuitæ,& enecauerint fœdis stupris:vnde secuta est clades illa memorabilis,quę ferè deleuit totam tribũ Beniamin.refertur historia libro Iudicum à 19.cap.vsque ad plura. Nã hoc fuit memoratu dignum,vt populus agnosceret quid sit non solicitè ambulare & cum timore sub iugo Domini. Quis enim crederet populum in lege Dei edoctum posse eò dementiæ prolabi,vt vrbs quæ vicina erat Ierosolymæ, vbi etsi nõdum extructũ erat Templum,locus tamen destinatus erat:atq; vt Tẽplum in rationem non veniat,quũ vrbs illa esset in medio populi,quis putasset posse ita dementari,vt quasi brutæ pecudes se proijcerẽt ad fœdas libidines?imò etiam turpiores essent pecudibus?quia illic,quemadmodum dixi,portenta libidinũ impunita erant sicut Sodomę, & in vicinis vrbibus. Nunc dicit Propheta totum Israelẽ non aliter fuisse corruptũ,quàm olim fuerant ciues Gabaon. Profundè igitur demersi sunt Israelitæ in suis sceleribus , dediti sunt suis corruptelis non aliter quàm olim ciues Gabaa. Quid igitur restat? *Recordabitur Deus iniquitatis eorum*,inquit,*& visitabit scelera eorum*. Duo intelligit Propheta:iã quia Israelitæ sunt prorsus immorigeri,nec doctrinam capiunt,Deum acturum esse alio modo . quasi diceret, Non amplius Dominus frustra consumet operam vos docendo per suos Prophetas,sed arripiet gladium,& vindictã suam exequetur. neque enim digni estis quos amplius doceat, apud quos sic ludibrio habetur eius doctrina:hoc vnum est. Alterum verò, etiamsi Deus hactenus pepercerit populo Israel,tamen non esse oblitum quanta colluuies scelerum illic regnauerit. Deus ergo tandem recordabitur,inquit,vestra peccata,& visitabit,quemadmodũ prius dixerat. Nunc ergo tenemus simplicem Prophetæ sensum. iam hinc etiam expergefacere nos discamus,& primo loco notemus quod dicit Propheta , profundos esse Israelitas, quia necesse est homines obrutos esse Dei contẽptu,vbi ita in profundum descendũt, sicuti dicit Solomo. Quisque igitur nostrûm se quotidie ad resipiscentiam solicitet, ac sedulò caueat ne in hunc profundum gurgitem descẽdat. Iam quũ dicit, Recordabitur Dominus & visitabit: sciamus magnopere falli qui sibi indulgent quandiu Dominus clementer ipsorum peccata tolerat:quia etiãsi ad tempus dissimulet, tamen nunquã obrepit talis obliuio, quin tẽpore opportuno recordetur,idque effectu ostendat, quũ scilicet exequitur iustas pœnas.

Pro.18.a.3

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quũ nobis illuceas per verbum tuum,ne cæcutiamus in meridie,neque etiam vltrò accersamus nobis tenebras,& ita sopiamus mentes nostras,sed excitati quotidie tuis vocibus,magis ac magis nos ipsos accendamus ad timorem nominis tui, & sic offeramus nos & nostra omnia studia tibi in sacrificium,vt placidè in nobis regnes & perpetuò habites,donec colligas nos in habitaculũ tuum cœleste,vbi reposita est nobis æterna quies & gloria , per Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

10 Tãquam vuas in deserto inueni Israel , sicut primum fructum ficulneæ in suo exordio vidi patres eorum,ipsi ingressi sunt ad Baal-Peor,& segregati sunt in opprobriũ, & fuerunt abominationes secũdum amores suos.

Hoc versu Deus Israelitis exprobrat quòd quũ ab initio eos amplex⁹ sit suo fauore,tamen maluerĩt se ꝓstituere idolis quàm manere sub eius tutela: acsi diceret præuẽtos amore gratuito aliò trãstulisse animũ:dicit autẽ se inuenisse illos tanquã vuas in deserto. Nomẽ deserti cõiungi debet cũ vuis,acsi diceret fuisse tã suaues & gratos sibi quàm vua,si posset reperiri in deserto. Si viator fortè vuã in loco sterili & vasto reperiat,nõ tãtùm mirabitur,sed magnã oblectationẽ capiet ex fructu illo insperato. Sic etiã Dominus amplificat amorẽ suũ erga Israelitas hac cõparatione. Addit, *Tanquam fructum primum ficus*,quia scim⁹ ficus bis quotannis fructus suos producere.dicit igitur Deus,queadmodũ oblectabiles sunt ficus initiò, & quidem primitiæ,vt loquũtur,ita oblectationẽ ex hoc populo cepi. Porrò non intelligit Propheta dignũ fuisse populũ quẽ tantopere amaret:sed Hebræi dicunt Inuenire, quemadmodũ etiã Gallicè dicimus, *Ie trouue cela à mon goust*. Reputaui igitur *Israelem tanquam vuas in deserto*. Et hoc notãdum est,nequis fortè argutè colligat,Israelitas ideo dilectos fuisse à Domino,quòd aliquid esset in ipsis sapidum . Neque enim hîc Propheta recitat quid Deus in populo illo inuenerit,sed tãtùm accusat ingratitudinem ,quemadmodũ statim videbimus. Hoc igitur est prius mẽbrum,quòd Deus populũ hunc in summis delicijs habuerit. Eadem

vel

vel similis sententia occurret cap. 11, vbi dicetur, Quum adhuc puer esset Ephraim, ego dilexi eum: nisi quòd illic non exprimitur tanta vehementia, tantúsque ardor amoris: sed idē argumentum illic tractatur, & finis etiam idem est: nempe quòd Deus anteuerterit suo amore hunc populum. Minus autem excusationis restat vbi homines Deum vocantem repudiant, ac non respondent eius amori. Malitia hæc vix tolerabilis esset inter homines: siquis me vltrò diligat, ego autem illum respuo, iam hoc signum est superbiæ vel inhumanitatis: vbi autem Deus ipse nos gratis amplectitur, & non contentus vulgari amore perinde nos amat ac fructus delectabiles, si reijcimus hunc amorem, si contemnimus hanc gratiam, nonne turpissimam prauitatem hac in parte prodimus? Ergo nunc tenemus cōsilium Prophetæ. Priore membro dicit in persona Dei, Ego Israelem non secus dilexi quàm si viator reperiat vuas in deserto: deinde quàm solent amari ficus primitiuæ. quum ergo ipsos in tantis delicijs habuerim, nonne debebant vicissim me colere? nonne debebat amor ille gratuitus accendere illorum corda, vt se totos mihi addicerent? *Atqui ipsi ingressi sunt ad Baal-peor.* sic enim interpretor verbum באו: & pluribus etiam alijs locis eodem sensu capitur. nam Hebræi dicunt Ingredi, quum loquuntur de concubitu viri & mulieris: rem pudendam verecundè scilicet designant. Propheta autem sacrificia quę populus obtulit Baal-peor, non abs re cōparat adulterio, quemadmodum si adulter coeat cum scorto. Ingressi sunt igitur ad Baal-peor: & addit segregatos fuisse. Quidam verbum נזר interpretātur de cultu, quòd scilicet se consecrauerint Baal-Peor: quāquam alij deducunt à נזר, & putant esse Niphal, quod est Alienari: sed ego accipio quemadmodum etiam dicit Ezechiel 14. cap. Segregauit se מאחרי de post me: hoc est, ne me sequatur. Deus illic expostulat cū populo, quòd secutus sit suas scortationes, atque ita deseruerit coniugium illud sacrum quod paciscitur Deus cum omnibus suis. Ego igitur vno contextu lego, Israelitas ingressos fuisse ad Baal-Peor, quemadmodum siquis adulter ad scortum accedat: deinde fuisse segregatos, quia scilicet abnegauerint Deū, & violauerint fidem ei datam, discesserint à coniugio illo spirituali quod Dominus cū ipsis pepigerat. Scimus enim Prophetam, quoties de idololatria concionatur, allegoricè vel metaphoricè loqui tanquam de adulterio. Dicit, *Segregati sunt in opprobrium*: hoc est, quum pudenda esset fœditas, tamen fuerunt prorsus stupidi, quemadmodum si mulier famam suam negligat, aut vir non reputet se digito ab omnibus ostendi, & suum flagitium ab omnibus haberi ludibrio: ita dicit Israelitas fuisse in opprobrium segregatos: acsi diceret, abiecto pudore fuisse ad flagitium proiectos. בושת alij interpretantur rem pudendam: alij ipsum Baal-Peor. Segregati sunt igitur ad idolū illud fœdum: quia Priapū quidam fuisse putāt Baal-Peor, & illa opinio ferè omnium suffragio recepta est. Sed hìc latius extendo nomen opprobrij, quòd scilicet populus nullum habuerit amplius discrimen honesti vel turpis, sed stupidus fuerit in suo scelere. *Fuerunt igitur abominabiles secundum amores suos*, vel fuerunt abominationes. Hic non dubito quin Propheta coniungat Israelitas cum idolis & cū ipso Baal-Peor, ita vt exuat omni illa sanctitate quam adepti fuerant gratia Dei. Nunc tenemus sensum Prophetę. Est autem hæc doctrina digna obseruatu & vtilis. nam quemadmodū diximus, non est excusabilis nostra malitia, si contemnimus gratuitum Dei amorem vbi preuenti fuerimus. Si ergo Deus ipse vltrò ad nos accedit, si nos inuitat, si offert ius filiorū, quod est inæstimabile beneficium: nos autem respuimus eius gratiam, nonne ista est plusquā immanis feritas? Huc igitur spectat obiurgatio Prophetæ, quòd Deus Israelē dilexerit ac siquis vuas in deserto reperiat, vel siquis comedat ficus primitiuas. Sed simul etiam notandum est cur tantopere extollat amorem Dei Propheta erga populum Israel, nēpe quia adoptio nō erat vulgaris nec promiscua omnibus gentibus, vt satis notū est. Quū ergo electus esset populus ille in peculiū Dei, meritò hìc Propheta insigni elogio amorē hunc extollit. & similis est hodie nostra ratio: Deus enim non omnes dignatur hac gratia quæ nobis oblata est. nā illuxit nobis per Euāgeliū suū. Alij populi errant in tenebris, lux vitæ tantùm inter nos residet: nōne ita ostēdit Deus nos sibi esse in pręcipuis delicijs? Iā si manemus nostri similes, & si ipsum repudiam⁹ atq; aliò trāsferimus affectum nostrū, vel potius aliò nos libido rapit, nonne ista est detestabilis malitia & peruersitas? Iā quod dicit Propheta, segregatos fuisse in opprobriū notatu etiā dignū est: quia crimē hac circūstātia exagerat, quòd Israelitæ excæcati sic fuerīt, vt nō sentirēt turpitudinē, quę tamē manifesta erat. Nō dubiū est quī superstitiones quę tūc regnabāt in terra Moab fuerīt crassissimę: sed sic fascinauit eorū mētes Satā, vt ꝓijcerēt se ad illud flagitiū, quod tamē plusqua pudendū erat Sciam⁹ ergo crimē nostrū eo grauiore pœna dignū esse, vbi sublat⁹ est apud nos oīs delect⁹, & spiritu vertiginis abripimur ad omne nefas, neq; ampli⁹ discernim⁹ inter lucē & tenebras, inter albū & nigrū: hoc enī signū est vltimę reprobationis. ergo quū obstare deberet pudor, tamē dicit Israelitas esse segregatos in

opprobrium, & abominationes fuisse secundum amores suos: hoc est, queadmodũ Baal-peor est mihi summa abominatio, ita etiã popul⁹ hic posthac mihi erit in pari abominatione. Iã sequitur:

11 Ephraim, quasi auis auolauit gloria eorum, à partu & ab vtero, & à conceptione.

Iungamus etiam sequentem versum:

12 Quia si extulerint filios suos, tunc exterminabo eos ab homine (*hoc est, ne sint in numero hominum*:) certè etiam væ illis quum recessero ab eis.

Scimus Hebræis sæpe abruptas esse locutiones, queadmodum hoc loco, *Ephraim, auolauit gloria ipsorum*. Ephraim, seorsum ponitur: & apparet orationem esse patheticam, vbi Dominus ita contextum abrumpit: *Ephraim*, non continuat sensum, sed statim adiungit, *Sicut auis auolauit gloria ipsorum*. Quum loquitur de gloria Ephraim, non dubium est quin præcipuè ad sobolem respiciat: sed per synecdochen comprehẽdit quicquid tunc valebat ad opes, vel ad gloriam, vel ad potentiã. dico Prophetã de liberis loqui, quia statim addit, *A partu & vtero, & conceptione*. Sed falluntur tamen qui restringũt sententiã ad solos liberos, quia synecdochica est locutio, vt dixi. Secundũ literam Liberos vel sobolẽ designat: sed tamen generaliter cõplectitur totũ statũ populi. *Sicut* igitur *auis auolauit gloria Ephraim*. Quomodo? *A partu, ab vtero, à conceptione*. Nõ dubiũ est quin Propheta hic gradatim exprimat vindictã Dei, quæ adhuc partim instabat Israelitis, partim verò iã erat patefacta claris documentis. Dicit A partu, deinde ab vtero, postremò à conceptione. si ergo gloria Ephraim initiò euanuisset, nõ ita loquutus esset Propheta: sed quoniã Dominus paulatim iræ suæ signa ostendit, vt tãdem ad summum cumulum perueniret vltio, ideo Propheta primo loco nominat Partũ, deinde Vterũ: acsi diceret, Euanescet gloria Israel ab ipso partu: quòd si adhuc superbiant, vel nondũ videam subactos esse hac pœna, ego in ipso vtero eos interficiã: imò à conceptione si nõdum resipiscant vbi fuerint quasi in ipso vtero suffocati. Postea adiungit, *Etiamsi extulerint filios suos, exterminabo tamen ne sint homines*, vel priusquam adoleuerint, vt alij exponunt. Summa est, Quanuis tunc Ephraim sibi placeret, tamen instare horribile exitium quod extinguet totũ semen, ita vt nihil maneat residuũ. Sed ne putẽt se defunctos esse vbi Dominus pœnã vnam de ipsis sumpserit, ponit tres gradus: quòd scilicet Deus à partu eos primũ interficiet: deinde in ipso vtero extinguet eos: postremò ante conceptionẽ: quòd si illis parcat, vt etiam filios suos tollãt, tamen hoc fore sine profectu, quia etiam ipsos adolescentes in flore ætatis Deus rapiet. Sic ergo minatur interitum regno Israel. Postremò claudit sententiã his verbis, *Certe etiam væ illis, vbi ab ipsis recessero*. Significat his verbis Propheta miseros & maledictos esse homines, vbi à Deo alienati sunt, & Deus fauorem suũ ab ipsis abstulit. Postquam ergo notauit specialiter vindictam Dei quæ tunc instabat, hic dicit causam & originem omniũ malorum esse, quia Deus ab ipsis discesserit, queadmodũ etiam prius fidem renunciauerãt. Sed tenendum est quo consilio hoc membrũ addiderit Propheta, nẽpe quia reprobi homines somniant etiam Deo infẽso, tamẽ sibi fore prosperè. Neque enim res aduersas ascribũt iræ Dei, neque agnoscũt fontẽ omniũ bonorũ esse gratuitũ & paternũ Dei fauorẽ. quia igitur nõ tenẽt principiũ illud profani homines, ideo quãuis De⁹ clamet se esse illis hostẽ, se armatũ esse ad ipsos perdẽdos, nõ curãt, sed ꝓmittũt fortunã sibi propitiã fore, donec sentiãt manũ Dei, & appareant exitij signa, sẽper securi manẽt. Hæc ratio est cur Propheta dicat væ hominib⁹ esse vbi Deus ab ipsis recessit. Queadmodũ ergo vbiq; Scriptura docet oriri nobis & fluere ex mera Dei gratia & paterno eius fauore quicquid optabile est, sic etiam Propheta hoc loco denũtiat homines miseros & maledictos esse vbi Deus est illis infestus. Iam sequitur:

13 Ephraim, sicut vidi in Tyro plãtatam, (subaudi arborem) in habitaculo, Ephraim tamen ad educendum, (*hoc est, educet*) ad excidiũ (*vel mactationem*) filios suos.

Hic cõfirmat superiorẽ sententiã Hoseas, quòd scilicet frustra cõfidant Israelitę præsenti statu, quia Dominus hãc fœlicitatẽ, vbi ita visum fuerit, momẽto conuertet. Scimus homines obdurescere in suis vitijs, vbi fruũtur votis suis & vbi in suis voluptatibus sunt demersi; nã prosperitas non temere sæpe cõfertur vino, quia inebriat homines, imò potius demẽtat. Videmus quid Sodomitis & alijs cõtigerit: imò hæc ferè omnibus reprobis causa exitij semper fuit, quòd abusi sint Dei tolerãtia, queadmodum etiã dicit Paulus. (Ro.2.a.4) Talis superbia in populo Israel grassata est, ita vt securè spernerent omnes minas, queadmodum sæpius iã dictũ fuit. huc ergo nunc respicit Propheta: *Ephraim est quasi arbor plantata in Tyro: tamen educet filios suos ad mactationem*. Ponit igitur hic Propheta delicias Israelis, deinde addit, breui futurũ vt Dominus tamen ipsos ad iudiciũ extrahat, quanuis ad tẽpus molliter & tenerè ipsos fouendo

do,quasi arborem pretiosam habuerit.Vertũt hunc locum, Vidi Ephraim tanquam Tyrũ plantatam:& בנוה quidam exponunt In amœnitate: sed quũ נוה significet domiciliũ vel tugurium,ideo proprium sensum libenter retineo.Sed tamen variant interpretes in sententia. dicunt enim quidam,Vidi Ephraim sicut Tyrum,quia similis exitus manet populum hunc qui Tyro contigit.quẽadmodum enim supplicium de Tyro sumptũ fuit,ita neque Ephraim impune effugiet.Quidã ita exponunt,sed nimis argutè meo iudicio.verùm quia hic addunt ל,libẽter subaudio arborem vel plantam,vel aliquid simile.Ephraim ergo fuit tanquã siquis aspiciat arborem in Tyro:ad verbum est,Ad Tyrum,vel in Tyro . Fateor literã esse superuacuam multis locis,tamen nisi cogat necessitas retinet aliquam proprietatem:& hoc loco optimè sic conueniet quod iam dixi,Ephraim est quasi arbor plantata in Tyro : nẽpe *In habitaculo* vel tugurio.Scimus Tyrum fuisse extructam in medio mari,erat insula:habuit hortos plenos amœnitatis,sed non sine magno sumptu & labore,quia vndique mari alluebatur:& nisi oppositi fuissent aggeres,illic angustæ erant domus . Quum ergo illic difficile esset erigere arbores,non dubium est quin adhibuerint plus operę & laboris,sicuti fieri solet.nã homines sæpe luctantur cum natura ipsa:&si dicamus fuisse Ephraim plantatã instar Tyri in habitaculo,quid hoc valebit?Sed si dicamus fuisse tanquam arborem quasi in tugurio seruatam:vt videmus arbores quasdam quæ non possunt ferre aerem frigidum , hyeme contineri in tugurijs vt seruẽtur:ita etiam probabile est Tyrios,qui diuites erant, quũ esset illic opulentum emporium,plus curæ adhibuisse in fouedis suis arboribus.Summa est,quòd Ephraim fuerint similes arboribus delicatis,quas magna cura homines conseruãt, nec sine sumptu:sed educẽt posthac filios suos ad mactationem.Opponitur hæc eductio habitationi vel tugurio.fuerunt ergo extra periculũ frigoris & caloris :erãt quasi arbor tenera in tugurio,sed *cogentur filios suos ad mactationem extrahere*:hoc est,amplius nõ erit illis tuguriũ quod eos protegat à violentia hostium,sed ipsi in lucem trahentur.Nunc videmus optimè cõgruere verba ad hunc sensum,quòd scilicet frustra sibi blãdiatur populus Israel,quia hactenus non fuerit obnoxius vllis malis, sed Deus quasi immunem ipsum cõtinuerit ab omni noxa. Dicit Propheta non esse cur populus superbiat, si hactenus tam indulgenter tractatus fuit: quia etiamsi fuerint similes arboribus teneris,cogentur tamen filios suos ad interfectionem trahere:quemadmodum hæc cõparatio quæ amplificat sæpe occurrit in Scripturis. Si Ioachim sit tãquam annulus in dextra mea,inde extraham eum,inquit Dominus: quẽadmodũ solẽt homines etiam Dei promissionib⁹ falsò abuti. Quia rex Ioachim erat ex posteris Dauidis,putabat fieri non posse vt vnquam hostes spoliarent eum regno. Non ita erit: etiamsi sit tanquam annulus in manu mea,tamen inde extraham eum. Sic etiam hoc loco, Etiamsi in sinu meo hactenus educati sint Israelitæ, & eos humaniter prosecutus fuerim omnibus beneficijs,denique fuerint similes teneris arboribus,posthac tamen erit alia prorsus eorum conditio.Iam sequitur:

Ierem.22. f.24

14 Da illis Iehoua: quid dabis? da illis vuluam abortientem (*vel interficere facientem*) & vbera arida.

Vertunt aliter interpretes hæc verba, Da illis scilicet quod daturus es.postea repetunt, Da illis,&c.sed meo iudicio non assequuntur Prophetæ mentẽ,& prorsus aberrant,quia hîc Propheta induit personam hominis anxii & perplexi. Hîc igitur se coram Deo offert quasi deprecatorem:acsi diceret,Domine,ego libenter intercederẽ pro hoc populo. Quid igitur est quod præcipuè illis optem?certè hoc est summũ votum in ista misera dissipatione , *Vt des illis vuluam interficientem & arida vbera*:hoc est,vt nemo ex illis nascatur. Christus dicit, quum instabit vltima clades Ierosolymæ,beatas fore steriles:& sumpsit hoc ex communi doctrina Scripturę,quia similes loci notari possunt apud Prophetas.Scimus inter benedictiones Dei hanc esse non vltimam,si nascatur multa soboles.Ergo signum est horribilis vindictæ vbi sterilitas,quæ per se maledictio censetur,tamen pro summo bono optanda est.Quid enim miserius quàm rapi infantes è sinu matrum?& iugulari coram ipsis liberos,vel mulieres grauidas interfici?vel incendio consumi vrbes & agros,ita vt fœtus nondum nati vnà intereant? hæc autẽ omnia accidunt in vltimis cladibus. Videmus ergo Prophetam in summa hoc velle,tam desperatum esse populi statũ, vt nihil magis optabile sit quàm mulierum sterilitas,vt posthac nulla nascatur soboles,sed paulatim aboleatur nomen & memoria populi . Hactenus quidem proposuit satis graues adeóque formidabiles pœnas:sed scimus quanta sit contumacia & durities eorum quos nulla amplius tenet religio.sic ergo ludibrio fuerant omnes minæ apud hunc obstinatum populum . Hæc ratio est cur Propheta nunc suscipiat deprecatoris personam. Addit, *Domine, da illis*:hoc est,Domine saltem ignosce illis aliquo modo,concede adhuc aliquid illis. Et quid dabis? Hîc quasi suspẽsus

Luc.23.d. 29

& attonitus secum disputat, & cum Deo etiam deliberat quid maximè optandum sit. Equidem pro gente mea, cuius me miseret, supplex adsum: sed quid ego petã? Ego Domine vellem vt populo huic ignosceres. Sed quænam erit ratio, quodnam suppetet mihi solatium, vel quale remediũ adhuc superest? Certè nihil video melius, quàm vt steriles sint, vt posthac nihil ex illis nascatur, sed sinas eos cõsumi & putrescere, quia sola hæc erit illis summa fœlicitas in tanta desperatione. Consiliũ igitur Prophetæ est, hic summum terrorẽ incutere hypocritis & profanis hominibus, vt intelligant nullis modis posse exprimi Dei vindictã quę illis instat, quia satius esset illos destitui ista benedictione sobolis, ne scilicet cũ ipsis perirent eorum infantes, ne viderẽt mulieres prægnantes ac grauidas crudeliter ab hostibus interfici, vel saltem abduci in prædã suos liberos. Ne ergo contingant eiusmodi exẽpla, dicit Propheta sterilitatem illis optandam esse loco summi boni. Non dubito quin hoc Propheta voluerit. Iam sequitur.

15 Omne malum eorum in Gilgal, quia illic odium concepi contra eos: super malitia (*vel propter malitiam*) operum ipsorum, è domo mea eiiciam eos: non pergam amare eos: omnes principes eorum sunt defectores (*perfidi.* Est autem elegãs paronomasia in verbo שרים & שוררים, qua etiam vtitur Isaias primo cap.

Primò dicit, *Omne malum eorum esse in Gilgal*: quia scilicet putabãt se habere optimũ prætextũ quòd illic sacrificia offerrẽt in honorẽ Dei, & quòd loc⁹ ille antiquitus sacer esset. Quẽadmodũ ergo prius dixit ipsos multiplicasse sibi altaria ad peccandũ, & illis in peccata cessisse, ita nunc repetit eodẽ sensu: *Omne malum eorum in Gilgal est*, inquit. quasi diceret, Obtrudẽt mihi scilicet sua sacrificia, quæ offerunt in Gilgal, & putabunt valere ad excusationem omnium malorũ. Atqui hoc est summũ scelus. Ego forte illis ignoscerem, si essẽt & pleni rapinis, & crudelitate, & perfidi, & fraudulenti, modò adhuc vigeret apud ipsos integer cultus, & non ita adulterata esset prorsus religio: sed quia mutarũt quicquid Lege mea præcaperã & locũ illũ celebrẽ traxerunt ad turpe flagitium, vt sit illic quasi lupanar vbi religio prostituitur: ideo, totum illorum malum est in Gilgal. Certum est populum alijs etiam sceleribus fuisse obstrictum: sed hic nomen כל accipitur pro summo, vel præcipuo. Comparatiuè ergo loquitur Propheta, non simpliciter, quasi diceret magis abominabilẽ esse hanc corruptelam Deo, quod sacrificia offerant in Gilgal, quàm & adulteria, & rapinas, & fraudes, & iniustã violentiã, & quicquid scelerum denique regnabat apud eos. Totum ergo malum eorum est in Gilgal. Cur autem sic loquatur Propheta, nuper ostendi, quia scilicet superstitiosi homines regerunt sua figmenta, quum ipsos Deus accusat: O! nos tamẽ habemus multa pietatis exercitia: vellent hæc obijcere in cõpensationẽ. Dominus autem ostẽdit se longè grauius offendi istis superstitionibus quas hypocritæ obtendunt clypei loco, quàm si palàm essent sine aliqua specie religionis: Quia illic odium cõcepi aduersus eos inquit, propter malitiã operũ ipsorum. Hic Propheta rursus condẽnat quod tamen homines putant esse instar præcipuæ sanctitatis. Quis enim hypocritis persuadeat fictitios eorũ cultus summæ esse abominationi? imò etiã extollunt ac fingunt se Angelis similes esse, & quasi occultãt omnia sua scelera sub his latebris, queadmodum fieri videmus in Papatu, si multas Missas obtrudant Deo & alia figmenta, putant redimi quicquid scelerum apud se est. Quum ergo hypocritæ ita fucũ facere Deo soleant, & simul etiam sibi facere blanditias, Propheta hic denuntiat magis exosos esse Deo propter hoc malum, quòd scilicet audeant corrũpere & adulterare purũ eius cultum. Postea addit, *Eijciam eos e domo mea.* Quum minatur Deus se eiecturum Israelitas è domo sua, perinde est acsi diceret, Ego prorsus eos abdicabo, quemadmodum siquis vel ramũ siccum abscindat ex arbore, vel membrum putridum ex corpore. Certũ quidẽ est Israelitas fuisse tunc similes spurijs: neq; enim digni erant aliquo numero vel ordine in Ecclesia, quũ haberent extraneum templum & profana sacrificia: sed quia adhuc manebat inter eos Circuncisio, manebat nomen Sacerdotij, iactabant se esse filios Abrahæ & sacrum populum: ideo Propheta hìc tale denuntiat excidium, vt appareat frustra ipsos gloriari superbis istis titulis, quum scilicet Deus expunxerit eos è suo catalogo. Nunc ergo tenemus consiliũ Prophetæ: sed cras reliqua prosequemur.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum nos tam liberaliter amplexus fueris in Filio tuo vnigenito, & ex filijs Adæ & genere maledicto feceris semen sacrum & benedictum: nos autem non desierimus hactenus nos alienare ab ea gratia quam nobis obtuleras: da inquam, vt posthac sic redeamus ad sanam mentem, vt adhæreamus fideliter & syncero affectu cordis Filio tuo, &

hoc

hoc vinculo sic retineamus amorem tuum, & retineamur etiam in adoptione gratiæ, vt nomen tuum glorificetur in nobis quandiu in hoc mundo peregrinamur, donec tandem nos colligas in regnum tuum cœleste, quod nobis acquisitum est eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

Diximus heri quomodo expellat Deus è domo sua, qui tamen iam censeri debebant inter exteros. Hypocritæ enim semper inueniunt opercula ad se tegendos, donec palàm ostendit omnibus Dominus ipse eorũ turpitudinem. Ergo necesse est auferri quod videntur habere, quemadmodum etiam Christus de hypocritis pronuntiat. Sequitur postea, *Non pergam amare eos*. Posset etiã hic moueri quæstio, cur ita loquatur Deus de amore suo. nam tũc iam desierat amare illum populum, quemadmodum satis ex reipsa colligitur. Sed quanuis impropria sit locutio, non tamen malè quadrat. Profani homines & qui addicti sunt terrenis commodis, amorem Dei æstimant ex præsenti intuitu: quum Dominus ipsos bene & pinguiter saginat, quum fruuntur suis delicijs, quum nihil molestiæ sustinent, putant se esse Deo gratissimos. Talis erat conditio populi, quãtisper Dominus suspendit vindictam suam, sicuti iam aliquoties dictum est: præsertim sub rege Iarobeam secundo, scimus quàm indulgenter Dominus illis pepercerit. Erat igitur quædam amoris species quum Dominus adhuc ita eos foueret & allicetet ad pœnitentiam hac dulcedine suæ bonitatis: nunc quia videt magis ac magis obdurescere, dicit, *Non persequar amorem meum erga ipsos*: hoc est, iam reipsa ostendam me ipsis esse infestum, quia video me nihil proficere mea tolerantia, quam ipsi quodãmodo subsannant. Ita videmus eodem ferè modo reijci homines à Deo, tam vbi eos exterminat ab Ecclesia sua, quàm vbi subducit suam benedictionem, quę est quasi pignus & symbolum amoris. Postea sequitur ratio, *quod Principes eorum sint perfidi*: atque hoc disertè expressum est, quia vtile fuit notari totius mali originem. Hic ergo Propheta ostendit non cœpisse à vulgo hominum corruptelas, sed ab ipsis Principibus. Scimus autem in quem finẽ Deus velit extare aliquem ordinem inter homines, nempe vt sit instar fræni ad cohibendam plebis proteruiam. Quũ igitur Principes ipsi duces sunt ad omne scelus, tunc necesse est omnia pessum ire, quia quod remedij loco esse debebat, conuertitur in causam exitij. Hoc ergo primùm voluit Propheta. cæterùm Principes accusans non tamen populum absoluit, sed quemadmodum alibi fuit dictum, ostendit fuisse nimis cæcos qui passi fuerunt se trahi in foueam à cæcis: neque enim dubium est, quin populus sponte & libenter errauerit, quanuis haberet peruersos duces: imò quoniam cupidè captaret aliquos errandi prætextus. idque etiam alibi visum fuit. Sed hinc colligitur quàm friuola sit eorũ excusatio, qui obtendũt hodie se parere & Principibus & Episcopis: quia hic Dominus pœnam denuntiat toti populo, quòd Principes fuerint perfidi. Si ita est, videmus inuolui totum corpus vbi mali duces præeunt, & abducunt populum à recta via: imò præcipitant in easdem transgressiones, vel secum rapiunt. Vbi igitur est talis confusio, necesse est sequi vniuersalem pœnam, quæ omnes simul absumat. Pergamus.

Mat. 13. b. 12

16 Percussus est Ephraim, radix eorum exaruit, fructum non facient: etiãsi genuerint, tunc interficiam desiderabilia vteri ipsorum.

Rursus vltimam vindictam minatur Propheta Israelitis. nec mirum est toties repeti eandem sententiam, quia scimus hypocritas nimium sibi blandiri, & non admodum percelli etiam grauissimis minis. Quia ergo hypocritæ tam lenti sunt, ideo necesse est sæpius imò subinde ipsos pungi, & quidem acerrimè, vt tandem expergefiant à suo torpore. Propheta igitur inculcat minas quibus antehac sæpe visus est: dicit *Israelem ita percussum esse, vt radix ipsorum exaruerit*. Similitudo est sumpta ab arbore, quæ non tantùm cæsa est quantum ad superficiem, sed à radice etiam euulsa. Summa est, Deum talem vindictam sumpturum de populo hoc perdito, vt in totum & sine vlla spe sanationis pereat. Radix ergo exaruit, non proferent amplius fructum. Deinde ab illa similitudine vel metaphora discedit, *Si genuerint*, inquit, *ego interficiam desiderabilia vteri ipsorum*: hoc est, etiãsi nascatur aliquod semen, tamen ego ipsum interficiam. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, quòd scilicet non amplius mediocri aliqua pœna contentus erit Dominus, quia sæpe expertus est frustra castigari paterno more desperatum hunc populum, sed restare vltimam vindictam, quę non modò viros absumat, sed eorum sobolem, ita vt nihil maneat residuum. Postea additur ratio.

17 Abiiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum, (*vel non obedierunt ei, vt sit clarius*,) & erunt vagi inter Gentes.

Propheta, quemadmodum nuper attigi, causam assignat cur tam seuerè Deus agere statuerit cum hoc populo, quia scilicet videt indomabilem eius peruicaciam. Semper enim asserunt Prophetæ iustitiam Dei contra impias hominum querelas, qui obmurmurant siquando acrius ipsos Deus puniat, & clamitant crudelem esse, neque seruare modum. Prophetæ igitur os obstruunt impiis, ne ita euomant suas blasphemias aduersus Deum: & in hac parte doctrinæ nunc versatur Propheta. Dicit ideo instare perniciem Israelitis, quòd Deus ipsos reprobauerit. Nam מאס significat reprobare, abiicere, spernere. Quandiu ergo curam huius populi gerere dignatus est Dominus, saltem in aliquo gradu stetit: sed nunc Propheta dicit prorsus esse abiectum. Quid igitur superest nisi vt in totum pereat? Dicit autem, *Abiiciet eos Deus meus*. Authoritatem sibi hoc verbo astruit, & fulminat contra totum populum: quia etiamsi totus Dei cultus turpiter corruptus esset in regno Israel, iactabant tamen se esse sanctum Abrahę semen, & nomen Dei adhuc volitabat in ore omnium: quemadmodum scimus impios sumere sibi licentiam hanc, vt Dei nomen profanent absque vllo discrimine vel pudore. Quoniam ergo adhuc falsa illa gloriatio regnabat in Israelitis, dicit Propheta, Deus non est amplius vester: meus est. Ita statuit se ab vna parte, & se vnum opponit toti populo. Sed simul demonstrat plus sibi esse authoritatis quàm illis omnibus, quia Deum simul adducat patronum & vindicem suæ doctrinæ. Deus ergo meus abiiciet eos. Sic etiam Iesaias obiurgans perfidiam Achaz, dicit, Non satis est quòd estis molesti hominibus, nisi etiam molesti essetis Deo meo? Atqui non solus erat Iesaias qui Deum purè coleret. Verum est, sed respicit Regem cum sua caterua: & ideo coniungit se Deo, & illos omnes separat, quemadmodum etiam sua perfidia diuortium ab eo iam fecerant. Deus ergo meus, inquit, abiiciet eos. Sic hodie securè nomen Dei sumere nobis licet contra Papistas, quia nihil illis cum vero Deo commune est, postquam se polluerunt tot abominationibus: atque etiamsi contra nos superbiant confisi ingenti sua multitudine, eò quòd pauci simus, tamen intrepidè licet contra ipsos insurgere, quando scimus Deum nunquam separari posse nec auelli à verbo suo. Verbum autem scimus à nobis stare. ergo licebit exprobrare Papistis, Deum ipsis esse aduersum, quia scilicet nos certamus sub eius vexillo. *Quia non obedierunt ei*, inquit. Videmus causam extremæ vindictæ esse contumaciam: vbi scilicet homines quasi data opera obstinant animos contra Deum. Pereunt quidem Gentes etiam sine vlla doctrina, sed duplicatur vltio vbi Dominus manum porrigit errantibus, & studet ipsos reuocare in viam salutis, ipsi autem contumaciter renuunt parere: imò ostendunt sibi esse cor in malitia pertinax. Vbi ergo ad errores & vitiosos affectus accedit talis pertinacia, necesse est Deum prodire cum vltima vindicta, quemadmodum hîc per Prophetam suum minatur. Quia ergo non obedierunt, ideo abiiciet eos Dominus, *& profugi erunt inter Gentes*. Videtur hoc leuius esse quàm quod prius dixit de semine extinguendo. Sed tenenda est antithesis inter quietem Dei & vagum hunc errorem de quo nunc Propheta disserit. Terra Chanaan erat illis statio tranquilla sub qua quiescerent, acsi Deus sub alis suis eos foueret: & ideo etiam vocatur Quies Domini Psalmo nonagesimo quinto. Nunc autem vbi profugi Israelitæ vagantur, & huc & illuc sedem quærunt nec vsquam reperiunt, magis conspicua est abdicatio ipsorum. Dominus enim quotidie & singulis momentis ostendit iam à se ipsos reiectos esse, quia priuentur requie illa quæ promissa ipsis fuerat. Pergamus.

Ies. 7. b. 13

CAPVT X.

1 VITIS spoliata Israel, fructum ponet sibi: secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria, in altaribus multiplicauit, secundum bonitatem (*hoc est, prouentum fertilem*) terræ suæ, benefecerunt in statuis. alii, bonas fecerunt statuas: sed prior versio mihi magis probatur.

Versum hunc variè exponunt interpretes. Qui putant vocari vineam בוקק, quia sit sterilis, falluntur: potius enim intelligit Propheta, Israelem similem esse viti, quæ spoliata est post vindemias. Nam verbum בקק propriè significat diripere vel prædari. Sed vindemias comparat Propheta spoliationi: & optimè hoc conuenit. Dicit ergo *Israelem esse vitem spoliatam*, quia iam nudata sit suis fructibus. postea addit, *Fructum faciet sibi*. Verbum שוה significat æquare, & ideo multi vertunt, Fructum sibi æquabit, vel fructus æquatus fuit ipsi. sed hæc versio non affert liquidum sensum. Ego potius eos sequor qui vertunt, Ponere. Significat etiam interdum שוה mentiri, saltem ita exponunt quidam, Fructus mentietur illi. & שוא quanuis habeat א finale, ab hac tamen radice deducitur, vt sit commutatio

literæ

literæ ה in א,ſicuti grammatici volunt.Itaque etiam hoc poſſet videri probabile, quòd שוא ſignificet mentiri.Eliciunt autem hunc ſenſum,Iſrael eſt vitis ſpoliata:ergo fructus mentietur ei:hoc eſt,nullum prouentum afferet,quia continget quod ſolet vbi prædones agros & vineas omnes vaſtarunt.Sed quemadmodum iam dixi, rectius alij vertunt Ponere: *Fructum ponet ſibi.*ſunt tamen qui interrogatiuè legunt,Fructum ponet ſibi Iſrael? vt ſenſus ſit, Iſraelem direptum eſſe ita vt reſtitutio nulla ſperanda ſit.Sed non videntur illi interpretes tenere Prophetę mentem.Ego potius contrariam ſententiam colligo ex verbis,quòd ſcilicet Iſrael ponet ſibi fructum poſt ſpoliationem.& hiſtoria ſacra confirmat hanc doctrinam : ſcimus enim varijs modis caſtigatum fuiſſe populum illum,ſic tamen vt vires nouas colligeret. Nã Dominus volebat tantùm leniter monere,ſi fuiſſet ſanabilis:ſed nihil profectum fuit illa Dei moderatione,quemadmodum prius viſum eſt.Sic tamen res habet,quòd Iſrael fructum nouum attulerit, quemadmodum vitis poſtquam ſpoliata eſt vno anno, affert nouas vindemias:nam vnæ vindemiæ non perdunt vitem. Sic etiam Iſrael poſuit ſibi fructum : hoc eſt, poſtquam Dominus illic vindemias ſuas egerat, tamen populũ rurſus ſua benedictione dignatus eſt,& quaſi in integrum reſtituit:quemadmodum Vere gẽmas ſuas vites proijciunt, deinde afferunt fructum ſuum. Sed quid contigit ? *Secundum multitudinem fructus ſui*, inquit, *multiplicauit altaria.*Hîc conqueritur Deus quòd Iſrael poſtquã ſemel vindemiatus fuit, perrexit in malitia ſua.Debebant caſtigationes in hoc ſaltem prodeſſe, vt Iſrael ſe reciperet ad purum Dei cultum.atqui hîc Deus non tantùm accuſat populum hunc,quòd ſemper fuerit obſtinatus,ſed quòd velut ex profeſſo auxerit ſua ſcelera.Fuit enim hæc quaſi horribilis cõſpiratio aduerſus Deum,quòd populus ſimulatque nouas vires recepit,multiplicauerit ſibi altaria,quum tamen Dominus iam manifeſtis ſignis monſtraſſet fictitios illos cultus ſibi nõ placere:imò ſibi eſſe ſummæ abominationi.Nunc tenemus Prophetæ conſilium.*Vitis ergo ſpoliata Iſrael multiplicauit ſibi altaria*:hoc eſt,Iſrael quidem fuit vindemiatus,ſed Dominus reſtituit & opes & victus abundantiam , & quicquid pertinet ad ſtatum incolumẽ & fœlicẽ: an Iſrael in melius correctus eſt? an ideo reſipuit poſtquam tam clementer Dominus retraxit manum ſuam? Minimè,inquit: ſed multiplicauit ſibi altaria: hoc eſt,deterior fuit quàm ſolebat:*& ſecundum abundantiam terræ ſuæ benefecit in ſtatuis.*Eſt autem valde vtilis doctrina:videmus enim vt Dominus ſibi temperet in pœnis , neque enim eas ſummo rigore exequitur, ſed ſimulatque paucos ictus inflixit,retrahit manum ſuam.Quid autem faciunt qui ſic mediocriter fuerunt caſtigati?Simulac poſſunt animos colligere , maiore petulantia feruntur, & inſoleſcunt aduerſus Deum.Videmus hunc morbum etiam hodie in mundo graſſari , vt omnibus ſeculis graſſatus eſt.Non mirum igitur quòd hîc Propheta expoſtulat cum populo Iſrael.ſed ſimul in vſum noſtrum applicare conuenit eandem doctrinam . Quanuis ergo Dominus nobis parcat,& poſtquã cœpit nos caſtigare ſtatim indulgeat & quaſi nos in integrũ reſtituat,videndũ eſt ne obliuio nobis obrepat priorũ ſcelerũ, ſed valeãt apud nos caſtigationes,etiam poſtquam Deus iam modum & finem illis impoſuit.Nam huc tendit conſilium Prophetæ,vt homines non obliuiſcantur iræ Domini,etiamſi non ſemper vel aſſiduè ictus infligat:ſed ſecum reputent ideo Dominum tam moderatè agere,vt plus ſpatij ad reſipiſcendum habeant,& concedi ſibi inducias,vt quietius reputent ſua peccata. Iam dicit, *Secundum bonitatem terræ ſuæ benefecerunt in ſtatuis* . Prius retuli quoſdam ita accipere,quòd bonas faciant ſtatuas,& accipiunt pro elegantibus.ego autem repeto literam ל.Vbi prius dixit Propheta,Iſrael ſibi altaria multiplicaſſe,ad verbum legitur,Multiplicat in altaribus,vel ad altaria,id eſt multus fuit,vel nimis liberaliter profudit pecuniam in altaria:ita etiam hîc repetere conuenit quod benefecerint in ſtatuis.Eſt autẽ conceſſio in verbo היטיבו: nam certũ eſt grauiter eos peccaſſe : quia non prouocaſſent iram Dei , ſi non ſceleſtè egiſſent in altaribus & ſtatuis:ſed Propheta ironicè de peruerſo Dei cultu loquitur : quemadmodum ſi hodie dicam Papiſtas furere in ſuis bonis intentionibus,quum vocabo Intẽtiones bonas, ego concedam illis nomen quod non competit.Ergo ex ſenſu eorum nunc loquitur Propheta, ſed ironicè,Benefaciunt,inquit,in ſtatuis:hoc eſt,ſibi etiam videntur ſanctiſſimi Dei cultores:nam oſtentant magnum zelum.Hæc eſt inſana,vt loquuntur,deuotio : ſed hîc apparet pluſquam cæca durities,quòd ſcilicet tam citò obliuiſcuntur iræ Domini,de qua admoniti fuerant claris ſignis . Nunc igitur tenemus quorſum tendat Propheta , & quis ſit huius doctrinæ vſus.Pergamus:

2 Diuiſũ eſt(*vel ſe diuiſit*)cor eorũ:nunc conuicti erũt,(*alii,peribunt:nã* אשם vtrunque ſignificat:refertur tam ad culpam quàm ad pœnam.Sed mihi probatur eorum ſententia qui vertunt,Nunc conuicti erunt:hoc eſt,nunc erunt ſcelerati:quemadmodum etiam ſimile exemplum iam vidimus cap.5. niſi fallor. Nũc ergo cõuicti erunt,) ipſe euertet altaria eorum,deſtruet ſtatuas ipſorum.

Primò dicit *Cor eorum diuisum esse*, nempe à Deo. Scimus verò hoc præcipuè requiri, vt adhæreat fideliter populus Deo suo. Et nunc Israel, quid abs te postulat Deus tuus, nisi vt adhæreas illi toto corde? Quum ergo Deus nos sibi deuinciat hac sacra vnitate, caput omniũ scelerum est, vbi cor nostrum ab ipso diuiditur: quemadmodum si vxor impura & perfida aliò animum suum adijciat. Nam quandiu maritus retinet cor vxoris, quasi sibi obstrictũ manet coniugalis fides & pudicitia: si autẽ diuiditur cor eius à marito, iam actum est, & sese prostituet ad flagitium. Sic etiã nunc Propheta dicit, diuisum fuisse cor populi à Deo, quòd scilicet non fuit integro synceróque affectu addictus Deo suo, quemadmodum decebat. Populus ergo hic cor suum à me abduxit. Iam dicit, *Nunc erunt scelerati*: hoc est, ego ostendam quid meriti sint, ita vt ne posthac suis cauillis ludãt, sicuti hactenus sunt soliti. Nã istud אשם non refertur ad actum, sed potius ad manifestationem, vt loquuntur. Dicit ergo fore sceleratos, quia conuicti erunt: quemadmodum Iustificari significat absolui, ita etiam Sceleratũ esse significat damnari. Summa est, Quia populus hic sentire non poterat irã Domini quãdiu tolerabilis fuit eius conditio, daturum horribiles pœnas quæ ipsum conuincant, ita vt sibi desinant placere & blandiri. damnati igitur nunc erunt. Quare? Dominus enim euertet altaria eorum. Potest hoc referri ad ministrum vindictæ: sed quia nullũ nomen exprimitur, malo subaudire nomen ipsius Dei. *Deus* ergo *euertet eorum altaria, & destruet*, vel in nihilũ rediget *eorum statuas*. Hoc ideo additum fuit, quia scimus impios confidere suis figmentis, & nunquam posse adduci ad serium timorem, nisi vbi intelligunt se fuisse deceptos Satanæ præstigijs, quandiu operam dederunt superstitionibus & idololatriæ. Propheta ergo denuntiat altaria eorum euersum iri, & statuas in nihilum redactum iri, vt hypocritę fiduciam illã deponant qua adhuc turgebant aduersus Deũ. Iam sequitur confirmatio illius sententiæ:

3 Quia nunc dicent, Non Rex nobis, quia nõ timuimus Iehouam, & Rex quid faciet nobis?

Pluribus verbis explicat quod breuiter attigerat vno verbo: dixerat enim iam instare damnationem quæ illorum scelera detegeret: nunc addit etiam spõte dicturos se meritò puniri, se iam esse Rege nudatos, imò Regem sibi nihil profuturum, quia non timuerint Iehouam. Subaudienda semper est antithesis inter populi obstinatam iactantiam & inter sensum iræ Dei, de quo nunc Propheta loquitur. Quantisper enim Deus Israelitis pepercit, abusi sunt eius tolerantia & mansuetudine. Non putabant igitur quicquam posse in sua vita reprehendi: imò scimus quàm proteruè litigauerint cum Prophetis: simulac durius verbum exibat ab ore Prophetæ cuiuspiam, magnæ rixæ oriebantur. Quid? tu sic tractas populum Dei & electum Abrahæ genus? Quum ergo tam peruicaciter spernerent omnem doctrinã, Propheta hic dicit, Iam veniet tempus quum dicent sibi non esse Regem, quia non timuerint Dominum. Summa est, quia non proficient ex verbo Domini, instare aliud docendi genus: nempe quòd Dominus reipsa monstrabit suam vindictam, & coget etiam inuitos fateri quod iam excusant: nunquam enim expressa fuisset illis confessio hæc peccati, nisi Dominus violenter ipsos tractasset. Dicet igitur, Quomodo? nempe vbi tracti fuerint in aliã scholam. Dominus enim posthac non disceptabit verbis, sed manu sua sic eos percutiet, vt intelligant sibi cum eo esse negotium. Cæterùm notandum est, Propheta hic non loqui de populi resipiscentia, neque etiam referre eorum verba, sed potius de re ipsa concionari. Hypocritæ vel obstrepunt Deo quum ipsorum peccata vlciscitur, vel fictè agnoscunt se dignos esse talibus pœnis: & interim manet intus eadem contumacia: sed quum Propheta hic inducit eos loquentes, non intelligit dicturos quod refert, sed potius tractat, quemadmodum iam dixi, de re ipsa. *Dicent* igitur, hoc est, res ipsa clamabit, ipsos scilicet destitui Rege, quia non timuerint Iehouam: imò etiamsi Rex ipsis præesset, fore tamen inutilem. Quanquam ergo Israelitæ vel nunquam cessarunt obstrepere Deo, vel etiam plenis buccis blasphemias in ipsum vomere, tamen verum est quod dicit Propheta. Quare? quia etiamsi Deus non extorserit illis hanc confessionem, satis est quòd re ipsa conuicti fuerint: imò apud seipsos etiam ita senserint, licet contumaciter negarent apud homines se manu Dei iustè percuti. Adhæc ostendit hic Propheta, homines profanos, quandiu proponitur aliqua spes in terra, superbè contemnere Dei manum, & torpere in sua securitate tanquam in suis fæcibus. Quandiu ergo Israel Regem conspexit in medio sui, putauit se esse tutum ab omni noxa, & fortiter despexit omnes minas. Hoc ergo voluit Propheta. Porrò, quum Dominus aufert quicquid oculos perstrinxit prophanis hominibus & reprobis, tunc incipiunt agnoscere, quàm stultè sibi delicias fecerint,

&

& quantopere etiam decepti fuerint à Satana. Hoc nunc intelligit Hoseas, quòd scilicet cogentur sentire Israelitæ, ideo sibi non esse Regem, quia non timuerint Deum: sed pœnitẽtia hæc nimis sera erit, carebit enim profectu. Iam sequitur:

4 Loquuti sunt verba (*protulerunt verba.*)

Quidam exponũt quòd audacter cõsilia sua captauerint, quemadmodũ solent Dei contemptores quicquid in mẽtem illis venit statuere & decernere pro suo arbitrio: neque enim dignãtur sciscitari ex ore Dei quid rectum sit. Sic illi accipiunt: sed ego aliter expono, quòd scilicet loquuti sunt verba: hoc est, satis liberaliter testati sũt se optimos fore & fidelissimos Dei cultores. Deinde,

Iurando mendaciter.

Hoc etiam quidam referunt ad fœdera. Ego particulas istas sigillatim exponam, quia volo postea insistere in genuino Prophetæ sensu. *Mendaciter* ergo *iurasse* dicit, secundum illos, quia multa esset in illis leuitas & inconstantia. Et hoc quidem verum esse fateor, quòd sibi accersiuerint graues pœnas suis periuriis: sed potius intelligit Propheta eos falsò iurasse Domino. Deinde,

Incidendo fœdus (*paciscendo fœdus.*)

Hic etiam non dubito quin exprobret Propheta renouatum fuisse fœdus cum Deo, sed cum perfidia, quia scilicet fuerit mera duntaxat simulatio. Iam sequitur:

Germinabit tanquam absynthium.

כראש quidam vertunt, Tanquam fel: sed non quadraret similitudo, quum hîc Propheta de agris loquatur. Dicit enim postea,

Super sulcos agri (*germinabit*) iudicium, tanquam absynthium, vel herba aliqua amara.

Exposui breuiter quomodo alii accipiant hunc versum: nempe quòd Israel in suis consiliis sit audax & inflatus, quiduis audeat decernere, acsi nõ esset in arbitrio Dei mutare quicquid homines statuunt. Deinde quòd multis fœderibus se implicuerint, quòd sine vlla fide sæpius transegerint cum hac vel illa gente, & quòd tandem fuerint mera amaritudo. Sic illi exponunt. Ego autem potius existimo hîc causam Dei agi à Propheta, quòd scilicet Israelitæ quoties polliciti sunt aliquam resipiscentiam, vel eius signum dederunt, simulasse duntaxat & mentios fuisse Deo. Ergo *Loquuti sunt verba*, inquit, sed fuerunt verba: hoc est nunquam ex animo tacti sunt aliquo sensu iræ Dei, vt sibi displicerent in suis vitiis. *Verba* igitur *dederunt tantum*. Postea eandem fallaciam aliis loquendi formis exprimit, *Iurarunt*, inquit, *fallaciter & percusserunt fœdus*: hoc est, Etiamsi visi fuerint velle ad Deum redire, fuit tamen fallax simulatio, imò periurium: quum vellent probare se esse maximè fideles, tunc grauius peccarunt, renouarunt etiam fœdus. *Iudicium* igitur *tanquam absynthium super sulcos* agri germinabit. Iudicium hîc accipitur pro rectitudine, perinde acsi diceret Propheta, Vbi præbent aliquam speciem pietatis, & colorem suis impietatibus inducunt, videtur quidem hoc esse iudicium, videtur esse aliqua rectitudo, sed tandem erit absynthium, & germinabit super sulcos agri. Non videntur mihi animaduertisse interpretes quorsum tendat Propheta. Cur enim potius dicit, Super sulcos agri quàm In agro? nempe quia vbi ager excultus est aratro, est præparatio aliqua vt proferat bonum semen: si ergo nascantur vitiosæ herbæ super sulcos terræ, hoc minus tolerabile est quàm si nascantur in aridis locis & desertis. Nam hoc naturaliter accidere solet. Vbi autem pro tritico germinat absynthium in sulcis, hoc est, in locis bene cultis, hoc magis indignum est ac minus tolerabile. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta: ipsi quidem interdum videntur aliquo pietatis affectu tangi, & multa promittũt, & sunt satis liberales in bonis verbis: iurant etiam, & videntur parati esse ad renouandum fœdus cum Deo. Sed quid hoc est? perinde acsi agricola agrum præparet, & tandem nascantur herbæ vitiosæ vbi multum laboris & operæ posuerit: ita etiam rectitudo ipsorum: hoc est, fucata ista species vel pietatis vmbra nihil aliud est quàm si absynthium in locis bene cultis nascatur.

PRECATIO.

Da omnipotẽs Deus, quũ tãta diligẽtia & assidua sedulitate nos excolas, & nõ secus charos ac pretiosos habeas, quàm hæreditariã vitẽ: da inquã, ne tibi proferamus labruscas, ne fructus etiam amarus & acerbus à nobis tibi prodeat, sed studeamus ita formare totam vitam nostrã ad obsequium Legis tuæ, vt omnes nostræ actiones & cogitationes tibi sint grati ac suaues fructus. Et quoniam semper aliquid vitij permixtũ est nostris operibus, etiam vbi syncerè & ex animo

cupimus tibi seruire, fac vt sacrificio Filij tui ita purgentur & abstergãtur omnes maculæ in operibus nostris, vt tibi etiam sint sacrificia boni odoris, per eundem illum Christum, qui nos ita tibi placauit, vt etiam operibus nostris veniam acquirat, Amen.

5 Propter vitulas(*iuuencas*) Beth-auen pauebunt(*ad verbum*) incola Samariæ: sed mutatio est numeri. Pauebunt igitur: alij vertunt, Exulabunt incolæ Samariæ: sed male: quia lugebit super eum populus suus, & Sacerdotes eius, qui super eum exultant(*vel propter eum exultabunt:*) super gloria eius, quia transiuit ab eo(*vel auersa est ab eo.*)

Primo loco breuiter attingam quod iã in recitando textu dixi, nẽpe quosdam interpretes exponere hunc versum de exilio populi. גור significat exulare, significat etiam timere: sed circunstantia loci non patitur verbum hîc accipi de exilio, vt videbimus. Alii accipiunt שכן pro habitare, sed fallũtur. Simpliciter ergo intelligit Propheta habitatores Samariæ nũc gloriari in vitulis suis(scimus enim vitulos fuisse in Dan & Beth-el) sed breui fore vt Dominus terrorem ipsis incutiat: & causam postea videbimus. Iam venio ad genuinum Prophetæ sensum: *Incolæ Samariæ*, inquit, *pauebunt* propter vitulas Beth-auen. Deridet hîc Propheta stultitiam populi Israelitici, qui vitulos colebat, & totam spem salutis suæ in ipsis putabat esse inclusam. Quare? *Cogentur*, inquit, *deflere* exilium vituli sui: tantùm abest vt possit auxilium ipsis afferre, vt frustra deplorent ciues Samariæ eius captiuitatem. Cõtemptim iuuencas nominat vitulos. Poterat in masculino genere ponere: sed totus hic versus perstringit amentiam populi Israelitici, quòd scilicet tam crassè in suis superstitionibus delirans, tamen nihil sentiret. *Pauebunt* igitur *incolæ Samariæ propter* vitulas Beth-auen: quia idololatræ vbi vident instare aliquod discrimen suis idolis, trepidant, & libenter succurrerẽt. hic autem metus prodit eorum stuporem ac dementiam. Cur enim dii ipsi auxiliũ sibi non ferunt, sed expectant à mortalibus? Nunc tenemus consilium Prophetæ. Iam dicit, *Quia lugebit super ipsum*: numerus hîc mutatur: nam dixerat propter iuuencas: deinde etiam genus ipsum, ponitur relatiuum masculini generis ו. Redit igitur ad vitulos, deinde ponit singulari numero vitulum, quia vnus erat duntaxat in Beth-auen, alter verò in Dan. Sed iam ostendimus cur Propheta vocauerit iuuencas: *Populus suus*, inquit, *lugebit super eum, imo ipsi sacerdotes*. כמרים putant quidam esse dictos, quia soliti essent nigras vestes induere in sacris peragẽdis: nam כמר significat nigrum esse. sed illa est futilis coniectura: & Rabbini, vt sæpè visum est, nimis sunt audaces in suis figmentis: neque enim respiciunt quid verum sit, sed tantùm diuinant, & volũt haberi pro oraculo quicquid illis venit in mentem: neque etiam historias expendunt: denique sine ratione proferunt quicquid libitum est. Posset alia afferri etymologia, quę meo iudicio magis esset probabilis. nam כמר significat etiam resonare. Scimus autem Sacerdotes illos magno clamore & vlulatu fuisse vsos in suis sacris: quemadmodum dicebat Elias, Clamate fortiter, Baal enim vester fortè dormit. Ergo si dandus sit locus coniecturis, malim dici כמרים, quasi clamosos. sed ego hoc relinquo in medio. Fuit verò nomen hoc communi vsu receptum, quemadmodum constat ex aliis locis. Nam כמרים etiam in Iudæa vocati sunt illi noui Sacerdotes, quia & illic eos sustulit Ezechias, sicuti refertur 2. Reg. cap. 23. Cæterùm siue à clamore, siue à nigro vestium colore nomen adepti sint, hoc tamen certum est, fuisse Sacerdotes falsorum deorum. Nunc dicit Propheta, Lugebunt etiam Sacerdotes: repetendum enim est illud verbum אבל. Postea addit יגילו על-כבודו. Hîc deest relatiuum, Qui exultãt: sed facilè subauditur post כמרים, Qui super eo exultãt. Quomodo? *Lugebunt propter gloriam eius, quia* transiuit ab eo: nunc lugere incipient, quia gloria vituli ab eo transiuit. Hîc Propheta docet gloriationem qua se decipiunt hypocritæ, non fore stabilem, quia Dominus coget ipsos ad subitum & inexpectatum pudorem, quemadmodum videbimus. Ergo dicit luctum fore inter ciues Samariæ propter iuuencos. nam putabant regnum bene munitum esse, quia in ipsis finibus essent erecta templa, quasi propugnacula. Fingebant ergo se tutos esse ab omni hostium incursu: dicit Propheta, Imò lugebunt propter vitulos suos. Quare? Nam populus suus lugebit super eum. Longius extendit sermonem. vocat populum vituli, omnes eius cultores. Scimus verò totum regnum Israel implicitum fuisse illa impia superstitione: imò etiam Sacerdotes, inquit, lugebunt, qui super eum exultant. Quare? nam transibit ab eo. Iam sequitur:

1. Re. 18. c. 27

6 Etiam ipse in Assyriam feretur munus Regi Iareb, pudorem Ephraim accipiet, & pudefiet Israel à consilio suo.

Hîc Propheta clarius exprimit quę futura sit luctus causa in Sacerdotibus & toto populo: quia

quia scilicet *feretur vitulus in Assyriam*, inquit, *& feretur* munus Regi Iareb. Credibile est quũ vltimum discrimen instaret, Regem Israel coactum fuisse vel conflare vitulum illum in nouam formam, vel confringere in frusta, vt redimeret pacem à Rege Assyrio. Quia ergo totum regnum ad inopiam redactũ erat, colligere licet ex hoc loco vitulum aut vitulos fuisse portatos in Assyriam placandi Regis causa. Quum ergo viderent Israelitæ se nudatos esse præsidio suo (iam enim quasi omni spe salutis carebant, quum nullus esset apud ipsos Deus) ideo Propheta de luctu nuper disseruit, sed iam ostendit instare exilium non tãtùm Israelitis, sed vitulis quos colebant, & quorum auxilio putabant se fore in patria saluos & incolumes. In particula גם subest emphasis, perinde acsi Propheta diceret, Non tantùm Israelitæ migrabunt, sed ipse quoque vitulus in Assyriam portabitur. Quantum ad nomen *Iareb*, diximus capite 5, videri proprium fuisse hominis nomen. Alii diuinant vrbem fuisse in Assyria, quæ tamen non celebratur à scriptoribus. Quòd alii putant fuisse Regem vicinum Assyrio, illud ratione caret: deinde refelli etiã potest ex hoc loco. Neque enim dubium est quin Propheta hìc Regem Assyrium designet. Vocat tamen Regem Iareb. Fieri potest vt fuerit nomen hominis adhuc priuati: & fortè contumeliæ causa sic vocatus fuit, tamen illud est incertum. Hieronymus vertit, Vltorem: sed satis patet proprium nomen esse, neque tam vrbis vel loci quàm hominis, vt dictum est. Libenter autem ego inclino in illam sententiam, quòd vocet Regem Iareb per contemptum, quia hoc inualuerat inter Israelitas, quandiu putarunt se fore pares ad resistendum. Sed Dominus postea compescuit illam superbiam: ideo nunc Propheta mordaciter dicit, *Feretur ipse vitulus in Assyriam ad placandum Regem Iareb*. Postea addit, *pudorem*, vel probrum, *accipiet Ephraim, Israel pudefiet à suo consilio*. Bis idem inculcat diuersis modis, nec sine causa: nam difficile fuit initiò persuadere Israelitis, cessurum illis in pudorem quicquid putabant se prudenter excogitasse. Siquidem Rex Iarobeam primus, quum templa erigeret, putauit hoc esse optimum stratagema, ne scilicet populus pœnitentia ductus iterũ sese subiiceret posteris Dauidis. Putauit ergo auulsas esse decem Tribus vbi instituit peculiarem illum cultum, vt nihil posthac commune esset cum Tribu Iehudah. Et certè si decem Tribus coluissent verum Deum Ierosolymæ, illa coniunctio poterat facere vt rursus coalescerent in vnum corpus sub vno capite. Rex ergo Iarobeam putauit bene prospectum esse regno suo, vt stabile foret, quia iam abscissa erat omnis cõmunicatio inter duos populos: & nemo erat in regno Israel qui non probaret consilium illud. Placebant enim sibi in opulentia, in multitudine hominum, & in aliis commodis. Quum ergo regnum Iehudah esset longè inferius, Israelitæ sibi valde placebãt. Hæc ratio est cur Propheta dicat, *Ephraim pudorem accipiet, Israel pudefiet à consilio suo*. Hoc autem quemadmodum dixi, potuit videri initiò incredibile. Nam promittunt sibi homines in sua astutia optabilem successum: & hinc fit etiam vt quiduis audeant tentare sine auxilio Dei. Hæc causa est cur repetat Propheta eandem sententiam, Pudorem accipiet Ephraim, & Israel pudefiet, inquit. Quomodo? propter consilium suum. Putant consilium suum sibi fore valde vtile, imò salutem suam constituunt in illa astutia: Dominus autem reget quicquid machinati sunt in eorum pudorem. Sequitur:

7 Succisus est Samariæ Rex suus, sicuti spuma in superficie aquarum (*alij* קצף *vocant corticem: sed nomen spumæ multo aptius est.*)

Prosequitur eandem doctrinam Propheta: nec debet videri superflua hæc prolixitas. Satis quidem fuisset vno verbo minari Israelitis si fuissent flexibiles & morigeri. Quum verò essent stupidi in sua pertinacia, oportuit sæpius illis obtundi aures continuis minis, saltem vt essent magis inexcusabiles coram Deo. Propheta igitur nunc dicit, *Regem Samariæ succisum iri instar spumæ*: & de Rege ideo loquitur, quòd Israelitæ post sua idola putabant Regem suum sibi fore instar arcis inuictæ. Sic enim profani homines, vt alibi dictum fuit, sibi munitionem in mundo & rebus terrenis semper fingunt. Ergo Dominus iustam vltionem denuntiat in excidio Regis, quia non poterat aliter corrigi praua illa confidentia de qua diximus. Rex ergo Samariæ succisus est. Quomodo? instar spumæ. Est aptissima comparatio: nam Propheta ostendit statum regni, quem imaginabantur illic firmum & diuturnum, nihil habere præter vanam speciem, quemadmodum in spumis nihil solidum est. Deinde videtur etiam mihi aliud notare, nempe regnum illud, etiamsi emineat, esse tamen quasi excrementum. Spuma eminet super aquas maris, & propter altitudinem videtur excellere. Sed quid est spuma nisi excrementum aquæ? quicquid enim corruptum est in aquis, hoc transit in spumas: sic Israel putauit quum potentia instructus esset, deinde quum superaret Tribum Iehudah omnibus modis, se quasi equitare super caput eius: Propheta ex opposito dicit ipsos esse spumas, imò Regẽ ipsorũ: Rex vester, inquit, etiã-

si conferri cum eo non possit Rex Iehudah, tamen spuma est. Altitudine quidem sua est admirabilis,& hinc etiam nascitur illa apud vos superbia, quia iam obduruistis contra Deum: sed Dominus eum succidet instar spumæ. Non ergo tantùm comparat Propheta bullæ vel fluidis aquis Regem Israel,sed respectu regis Iehudah dicit esse excrementum. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ.

8 Et perierunt (*vel peribunt*) excelsa Auen, scelus Israel: spina & carduus ascendet super altaria eorum: & dicent montibus, Operite nos: & collibus, Cadite super nos.

Videmus quantopere insistat Propheta in vna re. Sed quemadmodum iam dixi, opus fuit valido malleo ad ferrum illud tundendum: nam ferrea erant corda populi, vel etiam chalybea. Non potuit igitur frangi illa durities, nisi violenter. Hæc ratio est cur Propheta pergat illis minari,& diuersis modis ponere ante oculos Dei vindictam, de qua tamen satis fuisset ipsos breuiter moneri, nisi tam præfracti fuissent. Primò autem dicit, *Perierunt*, vel peribunt, *excelsa Auen*. Vocat nunc Auen Beth-el, sicuti prius Beth-auen. Diximus rationem mutati nominis. Iarobeam enim potuit hoc etiam prætextu fucare cultum illum quem scelerate induxerat, quòd in eo loco Deus apparuerat sancto Iacob: & scimus loco fuisse nomen diuinitus impositum. Sed interim quia populus abusus est exemplo Patriarchæ, locus vocatus est Beth auen. Scimus Beth-auen esse domum iniquitatis: acsi dixissent Prophetæ, non habitare Deum in loco illo, quemadmodum fingebant superstitiosi homines, sed ab impiis cultoribus corruptum esse. Dicit ergo excelsa Auen: hoc est, impietatis. Et hic memoria repetere conuenit quod antè diximus, nempe vbi homines degenerant à pura Dei institutione, frustra obtegere sua sacrilegia vanis nominibus, quemadmodum videmus hodie facere Papistas: nam ornant sacrilegium illud Missæ, titulo sacramenti, quasi aliquid esset affine. Volunt etiam Missam suam haberi loco sacræ Cœnæ, acsi in eorum arbitrio esset delere quicquid à Filio Dei præscriptum est, ac substituere sua figmenta. Ergo vtcunque Papistæ honorificis nominibus celebrent sua sacrilegia, nihil tamen proficiunt. Quare? Quia Deus clamat de Beth-el, esse Beth-auen. Et causa satis nota est, quia scilicet præter eius mandatum Iarobeam templa erexerat, & instituerat noua sacrificia. Simul ergo atque discedunt homines à verbo Domini, nihil illis proderit fucare sua somnia: nam Dominus nihil probat nisi quod ipse præcepit. Perierunt ergo, vel peribunt, excelsa Auen. Addit, *Scelus Israel*. Eodem pertinet hoc nomen, quod appositiuè additur. Scelus ergo Israel peribit. Atqui, sicuti heri dictum est, putabant Israelitæ se præstare Deo gratum obsequium, & hinc etiam tam sedulò vacabant suis sacris: sed Deus ex aduerso pronuntiat scelus esse. Quare? Sacrilegium enim est & idololatria, vbi relicto Dei mandato homines indulgent suis vel phantasiis vel inuentionibus. Tenendum igitur est, non esse in arbitrio hominum cultus quoslibet fabricare: deinde etiam non esse in eorum arbitrio sententiam ferre de hoc vel illo cultu: sítne legitimus an degener, sed nihil aliud restare nisi vt pendeamus ex ore Domini. Quum ergo Dominus pronuntiet sacrilegium esse quod nobis arridet, acquiescamus eius iudicio, quia nostrum non est cum eo disceptare, idque frustra sumus facturi. Dicit, *Spina & carduus ascendent super eorum altaria*. Quæri posset an simpliciter debuerit his signis Propheta coarguere superstitionem populi, quia idem paulò pòst contigit templo, quod tamen extructum fuerat non hominum consilio, sed diuinitus. Quum ergo herba creuerit vbi prius templũ erat, an ideo potuit ludibrio haberi religio, quam scimus fuisse in Dei verbo fundatam? Idem etiam dici posset de vitulis. Demus vitulos fuisse portatos in Assyriam vt pretio illo placarẽt miseri Israelitæ Regem sibi infestum. An non arca fœderis etiam captiua fuit apud hostes? An non vasa templi abstulit Rex Nabucadeneser? An non etiam pius Ezechias coactus est spoliare valuas templi suis ornamentis? Videtur ergo hoc parum apposite dictum à Propheta. sed facilis solutio est: Quia Israelitæ sibi promiserint quod postea viderunt & experti sunt vanum esse, vt solent hypocritæ securè spernere omnia iudicia & omnes pœnas. Quare? Putant enim sufficere sibi ad salutem peruersos suos cultus. Etiamsi tota vita sint abominabiles, quia tamen in speciem est aliqua apud ipsos religio, putant Deum sibi esse obstrictũ. Talis fuit ac tam supina securitas istius populi. In Tribu Iehudah longè diuersa erat ratio: Deus enim per suos Prophetas clamabat, Nolite confidere in verbis mendacii: iactatis enim assiduè, Templum Domini, Templum Domini. Ego enim non habito amplius in isto Templo: sicuti etiam Ezechiel vidit gloriam Domini aliò migrare. Non potuit igitur hoc cõpetere in Templum, neque in verum & legitimum altare, neque etiam in veros Dei cultores:

Ier.7.a.4.
Ezec.10.a.4.

ſed hic Propheta Iſraelitis meritò exprobrat quòd fruſtra expectent ſalutem ab altaribus ſuis, quum tamen prouocauerint in ſe iram Dei figmentis talibus. Ergo tenendum eſt illud diſcrimen inter Tribum Iehudah, & inter decẽ Tribus. Iam addit, *Dicent montibus, Operite nos: & collibus, Cadite ſuper nos.* His loquendi formulis Propheta exprimere voluit horribilem Dei vindictam: acſi diceret, tam grauem fore cladem, quæ iam inſtabat, vt ſatius eſſet centies perire, quàm illo modo eſſe ſuperſtites. Quum enim dicunt collibus, Cadite ſuper nos: & montibus, Tegite nos, certè appetunt interitum dictu horribilem. Sed perinde eſt acſi diceret Propheta, vitam illis, & hanc lucem, & conſpectum ſolis, & communẽ ſpiritũ fore horrori, quia ſentient manum Dei ſibi aduerſam. Denique hoc ſignum eſt vltimæ deſperationis, quũ homines libenter quærerent abyſſos, in quibus demerſi fugerent Dei conſpectum, & interitum præſentem. Et ideo etiam Chriſtus tranſtulit locũ hunc ad vltimam cladem, de qua concionatur, Dicent hoc montibus, Operite nos: & collibus, Cadite ſuper nos: hoc eſt, Iterũ tũc implebitur quod ſemel dictum fuit à Propheta, vt ſcilicet reprobi homines præferant centum mortes vni vitæ, quia & lux & ſpiritus vitalis illis erunt odio & deteſtationi, propterea quòd ſentient inſtare ſibi horribilem Dei manum. Sequitur:

Luc 23.c.30.

9 A diebus Gabaa peccaſti Iſrael: illic ſteterunt, non apprehendit eos in Gibea prælium ſuper filios iniquitatis.

Hîc exprobrat Iſraelitis, quòd pridem fuerint delibuti in ſuis ſceleribus, non autem nuper fuiſſe corruptos. Illa eſt ſumma. Dixerat proximo capite fuiſſe profundos in ſuis peccatis tanquam diebus Gibea: tũc expoſuimus cur Propheta exemplum Gibea adduceret, quòd ſcilicet deſciuerant Gabaonitæ ab omni timore Dei, acſi nullum vnquam de Lege apud eos verbum factum eſſet. Scimus enim fuiſſe proiectos ad fœdas & prodigioſas libidines, non aliter ac incolas Sodomæ & Gomorrhæ. Quum ergo tanta obſcœnitas palàm & impune regnaret in Gibea, meritò Propheta dixit Iſraelitas nunc eſſe perditos & deſperatos, ſicuti illo tempore contigerat. Sed nunc aliò reſpicit, quòd ſcilicet ab eo tempore non deſtiterint cumulare ſubinde mala malis, atque ita quaſi continuũ funem trahere iniquitatis: quemadmodum alibi dicitur. *A diebus* igitur *Gabaa tu peccaſti Iſrael.* Sed videtur hęc iniqua eſſe obiectio: ſcimus enim totum populum conſpiraſſe contra Tribum Beniamin. Quum ergo vlti fuerint Iſraelitæ flagitium illud quod admiſſum fuerat in oppido Gabaa, cur nũc Propheta culpam in ipſos regerit, cuius fuerant vindices? Sed ſcimus ſæpè fieri vt qui exequuntur Dei vindictam, nihilo ſint meliores: & inſigne huius rei exemplum habuimus initio in Iehu: ille enim fuerat miniſter Dei ad vlciſcendas ſuperſtitiones: ſed Deus vocat latronem, & vindictam illam comparat latrocinio. Ego, inquit, rependam in caput Iehu quòd ſanguinem domus Achab effuderit. Atqui ſcimus armatum fuiſſe Dei gladio. verum eſt: ſed non ſyncerè neque recto animo hoc fecit: ſequutus enim eſt idem exemplum poſtea. Ita nunc Iſraelitas Propheta dicit peccaſſe iam ab illo tempore: acſi diceret, Dominus per manum patrum veſtrorum vindictam ſumpſit de Gabaonitis, & de tota Tribu Beniamin. Atqui prorſus eratis ſimiles. Hæc corruptio iam tunc, quaſi diluuium, totam terram Iſrael obruerat. Non eſt igitur quòd iactetis vos fuiſſe meliores, nam poſtea ſatis apparuit quales eſſetis, imitati enim eſtis Gabaonitas. Tenemus igitur nunc & conſilium Prophetæ, & quàm iuſtè obiiciat Iſraelitis, A diebus Gibea ipſos peccaſſe. Putabant enim exiguum terræ angulum culpa illa conſtringi. Propheta autem dicit totam terram fuiſſe coopertam, & omnes eſſe obnoxios Dei iudicio, & meritos eſſe eandem pœnam quæ ſumpta fuit de Gabaonitis, & eorum fratribus: hoc eſt, de tota Tribu Beniamin. Tu igitur peccaſti Iſrael à diebus Gibea. Dicebant Iſraelitæ ſolos Beiamitas peccaſſe. Atqui, inquit, commune fuit illud ſcelus. *Illic ſteterunt*, variè exponitur hoc membrum: quidam putant reprehendi populum, quia poſtquam infœliciter bis pugnauit, voluit ſe recipere. Ergo videmus molles & fœmineos fuiſſe animos, quum ſtatim tentationi ſuccumberent. Putant ergo notari illam incredulitatem à Propheta: Steterũt illic, inquit: hoc eſt, reſilierunt à prælio: quia non ſtatim ſucceſsit vt volebant, putarunt ſe fuiſſe deceptos. Vnde colligitnr non tribuiſſe Deo iuſtum honorem, atque hac in parte eſſe reprehenſibiles. Alii autem dicunt, tunc claro documento Deum fuiſſe teſtatum Iſraelitas pares eſſe Gabaonitis. Vnde enim factum eſt, inquit, vt congreſsi in prælio, bis retrocedere coacti ſint? Totus Iſrael armatus erat contra vnam Tribum. Quomodo ergo non ſtatim oppreſsit? nam ſcimus non ſine magna iactura tandem deiectos fuiſſe Beniamitas. Certè tunc oſtendit Deus Iſraelitas indignos eſſe tam honorifico munere: volebant enim exequi Dei iudicium Iſraelitæ, quum ipſi æquè ſcelerati eſſent. Dominus ergo illic palàm ipſos admonuit, non eſſe cur zelum ſuum in alios conuerterent, quum ipſi non minus eſſent ſcelerati. Aliis videtur potius notari obſtinatio; Illic ſteterunt: hoc eſt, ab eo tempore fuerunt per-

tinaces in suis sceleribus, neque apprehendit eos prælium super filios iniquitatis. Hæc tertia expositio mihi magis probatur, quòd scilicet Israelitæ, quum iam improbi essent ac scelerati, vbi tamen præ se tulerunt magnum zelum & ardorem contra Tribum Beniamin, ex eo non destiterint pertinaciter ferri contra Deũ, ita vt ad summum vsque impietatis cumulũ peruenirent. Iam quod sequitur, *Non apprehendit eos prælium in Gibea super filios iniquitatis*: potest etiam variè exponi: vel quòd non debeant Israelitæ hoc clypeo se tueri, quia Deus Gabaonitas & tribules ipsorum tam seuerè puniuerit. Pepercit vobis semel Dominus, sed quid tum? distulit suam vindictam in longum tempus: sed an mitius nunc vobiscum propterea aget? imò grauior vos manet vltio, quia ab eo tempore non extorsit à vobis resipiscentiam. Alii etiam interrogatiuè legunt, non apprehendit eos prælium in Gibea super filios iniquitatis? Sed videtur mihi simplex verborum esse sensus, quòd non apprehenderit Israelitas prælium, quia non fuerunt tacti illo exemplo. Scimus proponi nobis ante oculos Dei iudicia, vt quisque nostrum in vsum suum applicet. Propheta nunc væcordiam Israelis in eo obiurgat, quòd acsi res illa nihil esset, contempserit. Non apprehendit ergo prælium ipsos: id est, non senserunt se aliorum dispendio moneri vt resipiscerent, & postea sanctius ac castius viuerent sub obsequio Dei. quemadmodũ etiam postrema paticula melius confirmat, Super filios iniquitatis. Cur enim hoc nominatim additum fuit à Propheta, nisi quòd Dominus testatus est, nullos fore impunitos, qui similes essent Gabaonitis, in quos tam rigidus erat ac seuerus? Quum ergo non fuerint tacti Israelitæ, hinc coarguitur eorum stupor. Et hac ratione dicit Paulus, Super filios inobedientes vel incredulitatis veniet ira Dei. Tametsi enim Dominus de vno populo, vel de vno homine pœnam sumat, non dubium tamẽ est quin se mundi iudicem ostendat in particulari iudicio. Videtur mihi genuinus hic esse sensus Prophetæ. Cæterùm, meminerimus vbi pergunt homines in sua malitia, illis meritò imputari, quicquid etiam peccarunt eorum patres. Si redimus in viã, Dominus momento sepelit omnia nostra peccata, & hac lege nos sibi reconciliat, vt quicquid est in nobis culpæ, condonet: etiamsi tota vita prouocauerimus in nos eius iram, tamen hoc totum sepelit momento vno, quemadmodum dixi. Si autem non resipiscimus, non tantùm Dominus in memoriam reuocat nostra scelera: sed etiã patrum, quemadmodum hîc videmus à Propheta fieri.

Ephes. 5. b. 6.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum semel apparueris in persona vnigeniti Filii tui, & conspicuã nobis illic reddideris gloriam tuam, & quotidie etiam in speculo Euangelii tui nobis proponas eundem Christum: da inquam, vt defixi in eius intuitu non aberremus, neque feramur post praua figmenta, & Satanæ fallacias, & mundi etiam huius illecebras huc & illuc: sed maneamus constantes in obedientia fidei, & in ea pergamus toto vitæ cursu, donec tandem plena conformitate transfiguremur in imaginem æternæ tuæ gloriæ, quæ iam in nobis ex parte resulget, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

10 In voto meo est, & castigabo eos, & congregabuntur contra eos populi, vbi colligati fuerint (*vel se colligauerint*) in duobus sulcis suis (alii vertũt, in dualibus iniquitatibus suis, quasi nomen esset ab עון.

Quum Deus sibi in voto esse dicit castigare populum, significat hoc sibi decretum esse, quemadmodum siquis summopere aliquid expetat. Et posset etiam tolerabilis sensus esse, si omissa copula ita quis verteret, *In voto meo est castigare eos*. Sed nunc à verbis discedere mihi necessarium non videtur: ideo simpliciter, vt verba sonant, seorsum accipio, quòd Deus suo desiderio velit obsequi in populo castigando. Videtur quidem hæc sententia cum multis aliis pugnare, vbi Deus tristitiam præ se fert, dum cogitur seuerius agere cum populo suo: sed vtrunque non malè conuenit. Scimus passiones in Deum non cadere, sed pro sensu hominum, vel hanc vel illam personam induit. Quum ergo videtur inuitus accedere ad pœnas sumendas, ostendit quanto amore prosequatur suos, vel quàm molli & tenero affectu eos diligat. Nunc autem, quia negotium est cum hominibus peruersis & desperatis, ideo dicit se capturum voluptatem ex eorum exitio. Et hac ratione etiam dicitur Deus se vlcisci. Nunc ergo tenemus sensum Prophetę: significat iam non posse reuocari decretum quod Deus apud se statuit de perdendo populo Israel, quia hæc pœna sit illi pro summa oblectatione. Iam dicit, *Castigabo eos, & congregabuntur populi contra eos.* His verbis ostendit Deus sibi in manu esse omnes populos, vt quoties visum fuerit, eos armet, quemadmodũ etiam vbique eadem doctrina occurrit in Scripturis. Deus ergo sic continet omnes populos

los sub imperio suo, vt sibilo vel nutu, quoties ita visum fuerit, eos ad prælium excitet. Quoniam ergo Israel securus ridebat Dei iudicium, nunc ostendit quàm efficax futura sit sua vltio, quoniam scilicet congregabit omnes populos in eorum perniciem. Et addit in eundem finem, *Vbi colligauerint se in duobus sulcis*. Hac particula Propheta admonet Israelitas nihil proficere dum sese muniunt contra omne periculum, & dum vires vndique contrahunt, quia non impedient eorum conatus quin Deus exequatur suam vindictam. *Vbi* ergo *fuerint colligati in duobus suis sulcis*, non desinam propterea congregare populos qui dissipent omnes eorum munitiones. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Non dubium est quin duos sulcos hìc vocet respectu arationis. Videbimus enim Prophetã in hac metaphora insistere. Quanuis ergo coniungant se Israelitæ & vires colligant, tamen Deo facile erit colligere populos qui eos perdant. Quidam hoc referunt ad totum corpus populi, quia putant hìc notari fœdus inter regnum Iehudah & Israel: sed mera est diuinatio, historia enim non respondet. Alii excogitant diuersum commentum, quòd scilicet Dominus omnes simul puniet, quum Iehudah coniunxerit se cum populo Israel in vitulis colendis: ita vinculum societatis inter duo regna existimat esse communem superstitionem. Alii existimant Prophetam alludere ad duos vitulos, quorum alter in Dan, alter in Beth-el colebatur, vt notum est: sed omnes illæ interpretationes nimis argutæ sunt & contortæ. Non dubito quin simpliciter hìc Propheta *duos sulcos* nominet, quia populus (vt solent facere profani homines) fretus sua potentia, fortiter & superbè contemnebat omnes minas. Vtcunque se coniungant duobus sulcis, inquit, tamen nihil proficient sua superbia, quominus ego vindictam meam exequar. Pergamus.

11 Ephraim iuuenca est edocta ad diligendum trituram, & ego transiui super pulchritudine colli eius, equitare faciam Ephraim, arabit Iehudah, occabit sibi Iacob.

Quidam distinctè legunt מלומדה & אוהבתי. putant enim initium versus esse exprobrationem: quasi diceret Propheta, Ephraim esse prorsus indocilem, quoniam à pueritia Deus illum educauerit sub disciplina sua, & tamen nunc erumpat in tantam proteruiam: imò non desinat rebellis esse Deo, & obstinatè etiam in sua malitia pergat. Ephraim ergo est quasi iuuenca edocta. Sed sensus ille videtur longè remotus. Ego itaque simul contexo vno tenore, & sequor etiam quod magis receptum est, *Ephraim est iuuenca edocta ad amandum*, vel vt amet, *trituram*: id est, in hoc assuefactus est Ephraim, vt trituram amet. Subest tacita comparatio inter arationem & trituram. Scimus plus molestiæ & laboris esse in aratione, quàm in tritura: nam boues simul copulantur: deinde coguntur parère, & frustra in hanc vel illam partem luctantur vbi simul coniuncti sunt. Si autem boues triturent, sunt soluti, & labor ille minus molestus est ac grauis. Propheta igitur hoc intelligit, Ephraim simulare aliquod obsequium, sed tamen non posse iugum subire, ita vt solidè & omni ex parte Deo obtemperet. Alii populi non tenebant quid esset se Deo subiicere, sed in Israele erat aliqua pietatis species. Illic enim profitebantur se colere Deum Israelis, illic extabant templa: sed Dominus deridet hanc hypocrisin, ac dicit, *Ephraim similem esse iuuencæ*, quæ non potest collum submittere iugo, sed tantùm ludendi gratia vellet per aream transire, & calcare triticum, quemadmodum hypocritæ solent. Neque enim penitus repudiant omnem doctrinam, sed admittunt aliqua ex parte. Si autem Dominus eos nimium vrgeat, tunc ferociter repugnãt, ac demonstrant se proprio arbitrio velle permitti. Totus enim ferè mundus ostendit nescio quam speciem obedientiæ: sed vellet pacisci cum Deo, ne plus exigeret quàm ferat eorum libido. Si quis obnoxius est multis vitiis, eorum licentiam concedi sibi cupiet, in aliis præstabit aliquod obsequium. Nunc tenemus consilium Prophetæ, & videmus quorsum tendat. Deridet igitur simulatum illud obsequium, quod Israelitæ præstabant Deo, quia interim nolebant iugum ferre, sed erant indomiti. Ad trituram accedere non horrebant, quia siquid facile Deus mandaret, hoc vel libenter præstabant, vel saltem vtcunque in illa parte defungebantur suo officio: sed non poterant assuefieri ad arationem. Quum ita sit, *Transiui*, inquit, *super pulchritudine colli eius*. Deus ostendit qua ratione durius tractauerit Ephraim, quia scilicet subigendus fuit quum ita præfractus esset. Ego transiui super bonitatem colli eius: hoc est, quoniam videbam esse nimis obeso collo, & iugum respuere, ego afflictionibus tentaui an posset domari talis ferocia. Alii referunt ad doctrinam Legis, quòd Deus transierit super pulchritudine colli Israel, quia scilicet Legem suam communiter tradiderat omnibus posteris Abrahæ. Sed illud alienum est à contextu. Ego igitur non dubito hanc esse Prophetæ mentem, quòd Deus hìc pronuntiet se non frustra fuisse tam seuerum

in domando Israele, quia scilicet videbat aliter non posse ad obsequium adduci. Quoniam ergo Ephraim tantùm amabat trituram, ego volui corrigere istas blanditias: nam non debui parcere. Si fuisset bos lassus, vel iam fractus senio, vel macer & nullis viribus, erat quidem habenda ratio: sed cùm pingui & obeso collo esset Israel, quum satis esset robustus ad ferendum iugum, & tamen amaret suas delicias, & iugum respueret, oportuit domari afflictionibus. *Ego* igitur *transiui super bonitate*, vel pulchritudine *colli Ephraim*. Sed quoniam Deus nihil profecerat leniter castigando Israelem, nunc subiicit, *Equitare faciam*: alii vertunt, Equitabo: sed quia est verbum Hiphil, necesse est ita exponere, Quòd Deus equitare faciet Israelem. Quid autem hoc sibi vult? Qui verterunt, Equitabo, videbant se discedere à grammatica, sed necessitas cogebat eos ad hanc violentam interpretationem. Alii, Equitare faciam super Ephraim, subaudiunt על, & subaudiunt etiam nomen, Equitare faciam populos super Ephraim. Sed optimè conueniet sententia, si nihil mutemus in verbis Prophetæ: imò corrumpunt & verborum elegantiam & rem ipsam, qui afferunt commenta illa quæ retuli. Sic ergo loquitur Deus, Quoniam Ephraim trituram diligit, & mediocres pœnæ quibus eum subigere volui, nihil prosunt, ideo incipiam posthac alio modo agere: *Faciam equitare*, inquit: hoc est, Ego abripiam quasi per nubes. Alludit Propheta ad lasciuiam illam vel intemperiem Israelis: libido enim sic ferebat populum illum, vt non posset rectà incedere vel gradu composito, sed vellet huc & illuc se proiicere, quemadmodum etiam dicit iuuencos esse indomitos Ieremias. Quid respondet Deus? Ego equitare faciam eos: hoc est, tractabo populum illum pro ingenio. Similis est locus 30. capite Iob, vbi conqueritur vir sanctus se fuisse vi abreptum, vt Deus equitare ipsum faceret supra nubes: Deus, inquit, equitare me fecit: (vtitur illic eodem verbo.) Quid hoc est? nempe quòd Dominus eum violenter huc & illuc transtulerit. Ita etiam nunc dicit Propheta, Israel delicatus est, sed interea video tantam luxuriam in eius natura, vt non possit iugum recipere. Nihil ergo aliud restat, nisi vt equitet super nubes. Sed qualis futura est ista equitatio? nempe quum populus traductus est in exilium, quum posset placide quiescere in terra Chanaan, quum posset frui Dei benedictionibus, equitauit: hoc est, celeriter raptus est in longinquam regionem. Nunc ergo videmus quomodo Deus cum Israele egerit, vt videbat ferre eius ingenium. Neque enim potuit in sua terra ad obsequium cogi: sed necesse fuit aliò transferri, sicuti factum est. Postea subiicit, *Arabit Iehudah, occabit sibi Iacob:* hoc est, Reliqua pars populi manebit in suis afflictionibus. Fuerunt quidem pœnæ istæ graues, si per se æstimentur: sed longè mitius fuit ac magis tolerabile, quòd Iehudah in populo suo arauit & occauit, quàm si equitasset. Iehudah ergo passus est graues iacturas, & Dominus afflictionibus eum etiam castigauit: sed fuit hæc pœna, quemadmodum dixi, longè mitior: perinde acsi bos è stabulo eductus ducatur in agrum, & illic cogatur perferre diurnas operas, grauis quidem & molestus erit ille labor: cæterùm viuet bos saltem ex suo labore, & se nocturna quiete reficiet: occando etiam suscipiet aliquid molestiæ, & contrahet lassitudinem, sed redibit ad stabulum: deinde non erit tam immitis dominus, quin adhuc boui suo indulgeat. Videmus ergo quorsum spectet ista comparatio, quòd *Iehudah arabit, & Iacob*: hoc est, reliqua pars populi *occabit*, hoc est, franget glebas populus ille residuus (id enim est Occare apud Latinos, Glebas frangere) Dominus autem faciet equitare Ephraim. Ego non dubito quin sit ille genuinus loci sensus: interea relinquo aliis liberum iudicium. Nunc sequitur:

Iere. 31. c. 18.

12 Seminate vobis ad iustitiam, colligite (*metite*) ad mensuram (*vel pro mensura*) clementiam (*vel bonitatem*) arate vobis arationem: alii vertunt, Nouate vobis nouale, sicuti Ieremiæ 4. Cæterum quia idem est sensus, ego relinquo hoc liberum: & tempus inquirendi Iehouam donec veniat, & pluere faciat iustitiam vobis. quanquam magis recepta versio est, Doceat vos iustitiam.

Hic hortatur ad pœnitentiam Israelitas: quanquam non videtur simplex & nuda esse exhortatio, sed potius contestatio, acsi diceret Dominus, se frustra hactenus nauasse operam erga populum Israelem, quia semper obstinatus esse perrexerit. Nam statim sequitur:

13 Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis fructum mendacii: quia confisus es in via tua, in multitudine fortium tuorum.

Hæc ratio est cur non existimem Prophetam hìc simpliciter hortari populum, sed potius obiicere duritiem, quòd scilicet sæpe admonitus, non tamen ad bonam frugem redierit. Commemorat igitur qualiter antea conatus fuerit Deus reuocare ad sanam mentem hunc populum. Hæc enim fuit assidua doctrina, *Seminate vobis iustitiam, metite pro mensura humanitatem*, vel humanitatis, *arate vobis arationem: tempus inquirendi Dominum*. Quum ergo quotidie

tidie eadem hæc verba audiret populus, & ferè obtusas haberet aures, non tamen mutatus est in melius, neque etiam flexibilem se præbuit: imò quasi data opera arauit impietatem, inquit, messuit iniquitatem: comedit igitur fructum mendacii, quia iustas pœnas sustinuit, vel satiauit se mendacio & perfidia. Nunc tenemus Prophetæ sensum. Iam venio ad singulas partes, *Seminate vobis iustitiam*. Ostēdit non fuisse neglectam salutem huius populi à Deo, quia tentauerit an esset sanabilis. Hæc erat medicina, vt populus sciret placabilem sibi fore Deum, si se iustitiæ addiceret. Dominus obtulit suam gratiam, Redite tantùm ad me. Nam simul ac iactum fuerit à vobis iustitię semen, parata erit messis: hoc est, apud me reposita vobis erit merces. Metetis igitur fructum pro humanitate. Cæterùm, siquis quærat, an sit in hominum arbitrio serere iustitiam: facilis responsio est, Prophetam hìc non disserere quousque se extendat hominum facultas, sed exigere ab illis quod debent. Vnde enim fit vt Dei tot maledictiones nos subinde obruant, nisi quia serimus fructum similem prouentui? hoc est, Deus rependit nobis quod meriti sumus. Hoc igitur ostendit Propheta, Seminate vobis iustitiam, inquit: ostendit per ipsos stare quominus benignè & humaniter ac paterno more Dominus ipsos foueat: quia hoc non patitur eorum impietas. Et tantùm concionatur Propheta de officiis secundæ Tabulæ, sicuti dum ad resipiscentiam hortantur homines Prophetæ, sæpe incipiunt à secunda Legis tabula: quoniam illic crassior est hominum peruersitas, & possunt facilius conuinci. Iam quod postea subiicit נירו ניר, fateor non esse seruatum ordinem, sed in ea re nihil est absurdi. Postquam enim hortatus est ad arandum, iam addit, eos similes esse agris incultis & desertis, vt non satis sit semen iacere donec præparati fuerint. Propheta ergo debuerat secundum naturæ ordinem incipere ab aratione, sed simpliciter dixit quod volebat, ideo Israelitas non percipere fructum qualem optabant, quia seminassent tantùm iniustitiam: nunc si velint secum agi clementius, ostendit remedium, vt scilicet seminent iustitiam: siquidem ostendit ipsos occupatos iam esse malitia, acsi ager sentibus & spinis obsitus esset. Vbi ergo ager aliquis diu mansit incultus, crescunt illic spinæ & tribuli, & alię noxiæ herbę, opus est duplici aratione, & vocatur ille duplex labor Nouatio, quemadmodum eodem sensu loquitur Ieremias: ostendit enim populum obduruisse in sua malitia, & ita non posse fructum aliquem ferre donec euulsæ redicitus fuerint spinæ, & donec bene purgatus fuerit à vitiis suis in quibus occalluit. Nouate ergo vobis nouale. *Et tempus est inquirendi Iehouam donec veniat.* Hic Propheta offert spem veniæ populo, vt ad resipiscendum animet. Scimus enim vbi reuocantur homines ad Deum, torpere: imò deficere animis donec statuant Deum sibi esse propitium. Et hoc alibi fusius tractatum fuit. Nunc eandem doctrinam tractat Propheta, *Tempus est inquirendi Dominum.* Vtitur enim voce עת, quæ significat tempus opportunum. *Tempus* igitur *est quærendi Dominum*: quasi diceret, Nondum vobis præclusa est salutis via. Dominus enim vos ad se inuitat, & ipse vltrò ad misericordiā propensus erit. Hoc vnum est. Interea tamen docemur non esse tardandum, quia pigritia hæc magno illis constabit si contemnant tam benignam Dei inuitationem, & pergant in sua obstinatione. *Tempus* ergo *est quærendi Iehouam.* sicuti etiam dicit Iesaias, Quęrite Dominum dum inueniri potest, inuocate eum dum propè est: Ecce nunc tempus beneplaciti, ecce nunc dies salutis. Sic etiam hoc loco Propheta Deum testatur fore exorabilem, si in viam redeat Israel: si autem præfractè continuet sua scelera, iam tempus hoc non fore perpetuum, quia claudetur ianua, & populus frustra clamabit vbi præterierit hanc opportunam inuitationem, vbi Dei patientia abusus fuerit. *Tempus* ergo *inquirendi Dominum*, inquit, *donec veniat.* Confirmatio est superioris sententiæ: Propheta enim hìc disertè asserit non fore inutilem operam si Israel Deum quærere incipiat: Ipse ad vos veniet. Sed admonet simul non esse nimis festinandum. Nam quanuis Deus in gratiam nos recipiat, non tamen statim nos liberat ab omnibus pœnis vel incommodis. Ergo expectandum est patienter donec appareat reconciliationis fructus. Videmus ergo vtrunque hìc prudenter agi à Propheta, vt scilicet Israel festinet ardenti zelo, neque differat in longum tempus pœnitentiam: deinde vt tamen maneat quietus si non statim Deus ostendat se esse propitium, & non demonstret fauoris sui signa. Propheta hìc vult populum esse placidum. *Et pluat vobis iustitiam.* ירה quidem significat docere, significat etiam proiicere: sed quoniam מורה, quod nomen deducitur ab illo verbo, significat pluuiam, vt satis notum est, ego non possum hìc aliter exponere, quàm *pluet vobis iustitiam*. Quid enim esset iustitiam docere? Sed alludit Propheta ad messem, quia poterat excipere populus, An certi sumus de prouentu, etiamsi quæramus Deum? Omnino, inquit, veniet ipse: hoc est, occurret vobis, & pluere faciet vobis iustitiam: hoc est, fructum iustitiæ super vos. In summa, hìc Propheta ostendit Deum, quoties ex animo & syncerè quæritur à peccatoribus, prodire obuiam, & se benignum & clementem offerre. Sed quoniam de aratione & semente locutus est: fructus autem, vel messis restabat, ideo vt promittat non per-

Iere.4.a.3.

Iesa.55.b.6.

dituros sumptum & operam qui iustitiã seminauerint, dicit, Dominus pluet super vos fructum iustitiæ. Iam sequitur alter ille versus qui implet sententiam, quemadmodum dixi, *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis fructum mendacij*. Ostendit Propheta frustra quotidie admonitum fuisse populum, & tam benignè ac suauiter allectum fuisse à Domino, quia non tantum contempserit sanas admonitiones, sed obstinata malitia contrà sese proiecerit in diuersam partem. *Arastis impietatem*, inquit, Deus vos hortatus est ad serendam iustitiam: quid vos seminastis? impietatem: deinde, messuistis iniquitatem. Quidam hic putant notari pœnas quas populus sustinuit: acsi diceret Propheta, Deus talem prouentum vobis rependit, qui sationi respondeat. Ergo saturati estis mendacio: hoc est, vestra inani fiducia. Sed videtur potius vnam sententiam prosequi, quòd scilicet arauerint impietatem, id est, ab initio fuerint impii: deinde messuerint iniquitatem, id est continuauerint suam malitiam ad messem vsque, & reposuerint fructum illum quasi in horreum, vt se satiarent perfidia. Ego existimo Prophetam hoc sensu loqui, sed libera sit electio: tantùm ostendo quid melius conueniat. Nam postea sequitur, *Quia confisus es in via tua, in multitudine fortium tuorum*. Hic Propheta notat præcipuum scelerum omnium caput, quòd scilicet Israelitæ suis consiliis freti non præbuerint aurem Dei verbo: deinde suis viribus muniti non exhorruerint eius iudicia, neque etiam ad eius fidem confugerint, vt ipsos tueretur. Hæc igitur superbia non abs re hìc à Propheta nominatur tãquam præcipuum caput omnium scelerum. Nam siquis vel prudentiæ suæ diffidat, vel suæ infirmitatis conscius timeat, facilè poterit subigi: sed vbi superbia occupat hominis mentem, vt se existimet sapere, nihil apud eum tunc proficit vel consilium vel doctrina: itidem siquis suas vires magnificè extollat, & fastu sit inflatus, non poterit mansuescere, etiamsi centies admonitus fuerit. Ergo Propheta hìc definit illud mendacium, illam impietatem, & illam iniquitatem de quibus locutus est. Quanuis enim variis modis peccaret populus, tamen fons & radix in isto mendacio erat, quòd scilicet solebat opponere vires suas Deo, & putabat se instructum esse prudentia, vt non opus haberet doctoribus. Quoniam ergo populus ita excæcatus fuit sua superbia, hìc Propheta ostendit fuisse illud mendacium quo se saturauerant. Sequitur:

14 Et (*vel ideo, copula enim illatiuam particulam valet*) ideo surget tumultus in populis tuis, & vnaquæque munitionum tuarum vastabitur secundum vastationẽ Salman Beth-Arbel, in die prælii mater super filios allidetur.

15 Secundum (*hoc modo*) faciet vobis Beth-el à facie malitiæ, malitiæ vestræ: in aurora pereundo peribit Rex Israel.

Hic Propheta pœnam denuntiat, postquam scelera populi in medium proposuit, & satis peregit reos, qui tergiuersando, iudicium fugitabant: nunc addit, Deum fore iustum vltorem. *Surget* ergo *tumultus in populis tuis*. Hactenus tu saturatus es mendacio, quia spes fortitudinis te inebriauit: deinde falsa opinio prudentiæ: sed iam Dominus repentè tumultum excitabit inter populos tuos, id est, momento vno omni ex parte surget tumultus. Significat non fore progressus lentos, sed talem fore tumultum qui omnia conturbet ab extremo angulo vsque in oppositam partem. *Surget* igitur *in populis tuis tumultus*, vel perditio. שאון enim significat interdum perditionem vel interitum: sed malo tumultum, quia verbum קאם videtur id exigere. Dicit, Vnaquæque munitionum tuarum vastabitur: ostendit quicquid roboris erat in populo, fore infirmum & prorsus vanum, vbi Dominus tumultuari cœperit, quia rediget hic tumultus in vastitatem omnes tuas vrbes munitas. Postea addit exemplũ, quòd alii referunt ad Salmanazar. Ponit hìc שלמן tantùm: & Salmanazar quidem nomen est compositum, sed nescitur an Propheta posuerit hìc nomen simplex Salman: deinde posuerit Beth-Arbel pro vrbe cuius mentio fit in quibusdam Scripturæ locis, quæ trans Iordanem erat respectu Iudææ. Si recipimus hanc sententiam, Propheta voluit renouare memoriam cladis recentis: Scitis quid vobis nuper contigerit quum Salmanazar tam crudeliter grassatus est per regionem vestram, quum pagos & oppida & vrbes vestras vastauit: præcipuè verò scitis, quàm atrox fuerit prælium illud in Beth-Arbel, vbi strages fuit ędita, vbi matres super filios allisæ fuerunt, vbi hostis non pepercit sexui vel ætati, quod sæuissimum est in extremis bellis. Talis igitur esset Prophetæ sensus. Sed alii existimant notari historiam, quæ alibi non celebratur. Quicquid sit, constat Prophetam locutum fuisse de aliqua clade quæ suo tempore satis nota erat. Fama igitur hæc satis vulgata erat, siue fuerit illa clades illata per Salmanazar, siue alia cuius nusquam expressa legitur mentio. Nunc tenemus Prophetæ mentem. Sed non possum absoluere.

Precatio.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando iam toties admoniti, & tam suauiter etiam abs te inuitati, manemus tamen in nostra malitia, & nihil quotidiana doctrina apud nos proficis: da inquam, vt spiritu mansuetudinis tandem flectamur in obsequium tuum, & pugnemus etiam ipsi cum carnis nostræ duritia & contumacia, donec nos tibi præbeamus morigeros, neque expectemus donec aduersus nos manum tuam exeras, vel saltem sic proficiamus sub tuis ferulis, ne cogaris extremam vindictam in nos exerere, sed statim resipiscamus, & quidem absque mendacio, vt aremus sub iugo tuo, & ita fruamur benedictionibus tuis domesticis, vt non tantùm te nobis Dominum ostendas, sed etiam Patrem plenum misericordiæ & humanitatis, per Christum Dominum nostrum, Amen.

Heri exposuimus versum 14. cap. 10, vbi Propheta denuntiabat populo suo vindictam Dei, qualem experti fuerant, siue quum regio vastata fuit ab exercitu Salmanazar, siue quũ alia clades illata fuit. Ex verbis quidem certò colligitur prelium fuisse commissum in Arbel, quod diximus fuisse oppidum trans Iordanem. Iam docet etiam Propheta quanta fuerit prælii illius atrocitas, & quàm grauis & dira clades quam nunc populo minatur, futura sit: nempe quia mater allisa fuerit super filios. Iam postea ostendit Propheta, hanc Dei vindictam fore iustam, quia prouocauerant Deum Israelitæ suis superstitionibus. Causam ergo postremo versu notat, cur Dominus tam seuerè acturus sit cum populo suo. & notanda est loquendi formula, *Sic faciet vobis Beth-el*, inquit. Poterat dicere Deum sic facturum, sed expresius ostendit malum in ipsis residere, & mali causam: *Beth-el*, inquit, *sic faciet vobis.* Certum est bellum non fuisse ortum à Beth-el, sed quia cultum Dei corruperant adorando vitulum, ideo Propheta dicit non Assyrium fuisse authorem, propriè loquendo, huius cladis, sed potius imputandam esse corruptelæ, quæ nata fuerat in Beth-el. *Beth-el* ergo *sic vobis faciet.* Iam addit, *A facie malitiæ malitiæ vestræ.* Quidam exponunt, Propter malitiam malitiæ, vt augendi causa notetur extremitas quædam, sicuti genitiuus Hebræis superlatiui loco sæpè accipitur: sed potest esse simplex repetitio, propter vestram malitiam malitiam hoc fiet, & fiet ita vt non possitis aliò culpam transferre: vos enim omnium malorum vobis estis authores. Postremò dicit, *In aurora succidendo succisus est*, vel pereundo periit *Rex Israel.* His verbis significat Propheta, Dominum ita pœnam sumpturum de populo Israel, vt satis appareat rem non contingere humanitus vel fortuitò. Dominus enim regnum illud, quod tam bene munitum erat, quod florebat tanta opulentia & viribus, repentè euertet. *Succisus est* igitur *aurora Rex Israel*, vel vno mane. Quidam legunt כשחר pro בשחר, tanquam aurora periit Rex Israel, quia scimus auroram statim euanescere dum sol exoritur. Sol plenum diem secum affert, ideóque statim transit aurora. Sed verior est altera lectio, vt etiam semper magis recepta fuit, quòd scilicet in aurora: hoc est, vno mane, Rex Israel periturus sit, quemadmodum Gallicè dicimus, *Cela n'est que pour vn desiuner.* Nam putabat superbus ille populus vix fieri posse vt post multos annos sibi quicquam aduersi contingeret: nam excæcatus erat fiducia roboris sui. Propheta deridet hanc amentiam, & dicit cladem subitam fore, vt momento pereat Rex Israel, quanuis putet se esse instructum & militibus, & aliis omnibus presidiis. Iam sequitur:

CAPVT XI.

1 QVia puer Israel, & dilexi eum: hoc est, Quando adhuc puer erat Israel: כי non accipitur hic causaliter, sed aduerbium est temporis. Quum ergo puer erat Israel, tunc dilexi eum. Et ex AEgypto vocaui filium meũ. (*ad verbum est, Clamaui ad filium meum.*)

Hîc expostulat Deus cum populo Israel propter ingratitudinem. Nam duplex erat obligatio populi, quòd Deus illum fuerat amplexus à prima origine, quum nihil adhuc esset vel meriti vel dignitatis in ipso. Qualis enim conditio fuit populi quum mancipatus erat seruilibus operis in AEgypto? Certè potuit tunc videri vel quispiam homo semimortuus, vel iam ferè putridum cadauer: nihil enim restabat amplius vigoris. Dominus ergo, quum tam desperatus esset status populi, porrexit manum, & deduxit quasi è sepulchro, restituit à morte in vitam. Nunc quòd populus non agnouit tam admirabilem gratiam Dei, sed statim petulanter illi tergum obuertit: quale fuit hoc flagitium, & quàm fœda prauitas, referre talem mercedem authori vitæ & salutis suæ? Amplificat ergo Propheta populi crimen & flagitium hac circunstantia, quòd Dominus statim à pueritia eum dilexit: *Quum adhuc*, inquit,

puer esset Israel, ego eum amaui. Nam fuit hæc populi natiuitas, quum egressus est ex AEgypto. Dominus quidem fœdus suum pepigerat cum Abraham 400. antè annis: deinde Patriarchæ, vt scimus, habiti sunt ab ipso pro filiis: sed voluit Deus Ecclesiam suam esse quasi extinctam quum eam redemit: ideo sæpè Scriptura, quum loquitur de liberatione populi, perinde recenset illam Dei gratiam, ac si quis natus esset in mundo. Ergo non alio re hic Propheta docet populum fuisse dilectum quum adhuc puer esset. Signum huius amoris demonstrat, quòd eductus fuerit ex AEgypto. amor iam præcesserat. quemadmodum causa semper effectu suo prior est. Sed Propheta hic per amplificationem loquitur: *Dilexi Israel, adeoque quum adhuc puer esset, ego vocaui eum ex AEgypto:* hoc est, Non modò amaui puerum, sed antequam natus esset iam incœpi eum amare. Liberatio enim ex AEgypto fuit natiuitas, amor autem meus præcessit. Hinc ergo apparet populum illum fuisse à me dilectum antequam æditus esset in lucem. AEgyptus enim fuit instar sepulchri, nulla fuit scintilla vitæ. Sed conditio quam tunc sustinuit miser ille populus, deterior erat mille mortibus. Ego itaque quũ ex AEgypto vocaui populum meum, satis ostendi gratuitum fuisse meum amorem antequã natus esset. Ergo minus excusabilis populus est, qui tam indignam mercedem Deo rependit, quum præuentus fuerit gratuito eius fauore. Nunc tenemus Prophetæ sententiam. Sed hic oritur difficilis quæstio, quoniam Matthæus 2. capite, locum hunc ad Christi personam accommodat. Qui minus exercitati erant in Scripturis, securè locum hunc de Christo exposuerunt: tamen contextus repugnat. hinc factum est vt nasuti homines exagitauerint totam Christi fidem, quasi Euangelista Prophetæ testimonio abusus esset. Qui magis appositè respondet, putant esse comparationem duntaxat, quemadmodum alibi citatur locus Ieremiæ dum refertur crudelitas Herodis, qui sæuiit in omnes infantes ditionis suæ, qui essent infra bimatum, Rachel plorans filios suos, noluit consolationem admittere, quia non erant. Euangelista dicit impletum fuisse illud vaticinium. Atqui certum est aliam esse Ieremiæ mentem. Sed nihil obstat quominus idem testimonium etiam aptari ad illam historiam potuerit. Sic locum hunc intelligunt. Sed ego existimo Matthæum propius expendisse consilium Dei, vbi Christus in AEgyptum ductus est, & illic postea reuersus in Iudæam. Primo loco sic habendum est, Christum non posse auelli ab Ecclesia, sicuti corpus manebit mutilum sine capite & truncum. Ergo quicquid olim in Ecclesia contigerat, oportuit tandem in capite ipso impleri. hoc vnum est. Deinde etiam non dubium quin admirabili prouidentia voluerit Deus Filium suum ex AEgypto prodire, vt redemptor esset fidelibus: atque ita ostendit veram & solidam, & perfectam liberationem nunc demum fuisse præstitam, quum apparuit Redemptor promissus. Fuit igitur hæc plena natiuitas Ecclesiæ, quum ex AEgypto Christus prodiit ad Ecclesiam redimendam. Ita meo iudicio nimis frigidum est illud commentum, quòd Matthæus per similitudinem loquutus sit. Nam illud expendere nos conuenit, quòd scilicet Deus, quum populum suum olim redemit ex AEgypto, tantùm quodam præludio ostendit redemptionem quam distulit vsque ad Christi aduentum. Sicuti ergo tunc corpus Ecclesiæ ex AEgypto eductum est in Iudæam, sic caput ipsum tandem ex AEgypto etiam prodiit: atque tunc demum ostendit Deus se verum esse liberatorem populi sui. Hæc igitur summa est: ideo Matthæus aptissimè locum hunc ad Christum accõmodat, quòd scilicet Deus Filium suũ dilexerit à prima pueritia, & vocauerit eum ex AEgypto. Scimus interea alio respectu Christum vocari Filium Dei, quàm populum Israel. Nam adoptio filios Abrahæ fecit filios Dei: Christus autem natura est vnigenitus Dei Filius. Sed oportet etiam suum gradum manere capiti, vt corpus infrà resideat. Itaque in eo nihil est absurdi. Quòd autem ingratitudo obiicitur, quia tantam Dei gratiam non agnouit, hoc non potest competere in personam Christi, vt satis scimus: neque etiam ad eum referre opus est. Nam videmus aliis locis non omnia in Christum competere, quæ dicuntur vel de Dauide, vel de summo Sacerdote, vel de posteris Dauidis, & tamẽ erant figura Christi. Sed discrimen semper magnum est inter rem & figuras. Nunc pergamus.

Iere.31.c.15.
Matt.2.d.18.

2 Vocarunt illos (*vel clamauerunt ad illos*) sic ambulauerunt à facie illorum, Baalim sacrificia obtulerunt, & sculptilibus suffitum fecerunt.

Iam ingratitudinem populi recitat Propheta, quòd scilicet neglexerit memoriam redemptionis. Clamãdi verbum hic diuerso sensu accipitur. Nam Deus populum, vel Filium suum ex AEgypto vocauit effectualiter, vt loquuntur: vocauit rursus per suos Prophetas externa voce, vel doctrina. Ergo quum prius dicebat, se Filium vocasse ex AEgypto, hoc intelligi debet de actuali, vt loquuntur, liberatione. Nunc quum dicit, *Vocarunt eos*, intelligitur hoc de doctrina. Non exprimitur Prophetarum nomen, sed res ipsa clara est. Et videtur consultò Propheta indefinitè dixisse, vocatum fuisse populum, quò melius pateret indignitas.

dignitas: quia scilicet toties, & à tam multis vocatus, non tamen resipuerit. *Vocarunt* igitur *eos*. Quum ita loquitur, non intelligitur sermo de vno vel altero homine, vel paucis, sed potius comprehenditur multitudo hominum, quasi hoc passim factum esset. Sic etiam nunc, *Vocarunt eos*, hoc est, populus hic vocatus fuit non bis vel semel, sed assiduè: & Deus non modò nuntium vnum vel præconem misit qui eos vocaret, sed multi Prophetæ alii post alios subinde excitati sunt: id verò cōtigit sine vllo profectu. Nunc tenemus quid velit Propheta. *Vocarunt eos*, inquit, *sic abierunt à conspectu eorum*. Particula כן hîc ponitur quasi per hypotyposin, vt loquuntur: demonstrat enim Propheta, tanquam digito, vt scelerate conspirauerint ad consilia sua exequenda, quasi data opera vellent contemptum palàm ostendere. *Sic abierunt*. Quum ad vnam partem vocarent Prophetæ, in diuersam partem profecti sunt. Videmus ergo hâc demonstrationem non esse superuacuam, quum dicit ita esse profectos: deinde, *A facie eorum*: nam ostendit populum latebras captasse & refugisse lucem. Denique colligimus ex his verbis, tantam fuisse peruicaciam populi, vt non modò cuperet alienus esse à Deo, sed nihil etiam haberet negotii cum Prophetis. Hoc autem signum est extremæ malitiæ, vbi doctrina ipsa tædio est, & ministri etiam eius iam ferri non possunt. Et non dubium est quin Propheta hoc crimen exprimere in populo voluerit. Postea dicit, *Sacrificasse Baalim, & suffitum fecisse sculptilibus*. Priore membro ostendit contumaciam, quòd scilicet non fuerint dignati Israelitæ aurem præbere seruis Dei. Nunc addit, *Suffitum fecisse* suis sculptilibus, & cultum etiam exhibuisse suis idolis. Per *Baalim*, quemadmodum alibi dictum fuit, intelligit Propheta minores deos. Neque enim tantus stupor regnabat in populo, quin sentiret aliquod supremum esse numen: imò profanæ etiam Gentes hoc confessæ sunt, esse summum aliquem Deum. Sed Baalim vocabant patronos: vt hodie in Papatu videmus ad mortuos transcriptum esse idem munus: nempe vt concilient hominibus gratiam coram Deo. Non est igitur cur Papistæ effugium quærant in vocibus, quia eadem apud ipsos grassatur hodie superstitio, quæ olim apud Gentes & apud populum Israel. Hîc Propheta exaggerat malitiam populi, quòd scilicet non tantùm præterierit contemptim omnem pietatis doctrinam, sed peruerterit manifestè totum Dei cultum, & se prostituerit fœdis abominationibus, vt suffitum faceret idolis suis. Pergamus.

Et ego ad pedes deduxi eū (*vel ad pedes deductio mea*) ad Ephraim attollēdū (*vel sustulit*) supra brachia sua, & nō cognouerūt quòd sanauerī eos.

Hîc Deus iterum amplificat populi crimen, quòd nullis beneficiis, etiam post longum tēpus vel allici, vel flecti, vel corrigi, vel ad sanam mentem reduci potuerit. Satis hoc erat, quū manu Dei populus Israel è sepulchro eductus esset in lucem vitæ, tamen postea repudiasse omnem doctrinam. Hoc erat graue & atrox crimen, sed iam Deus vltrà progreditur, quòd scilicet non destiterit amorē suum erga ipsum ostendere: & tamen hac perseuerantia nihil adeptus sit, quoniā incurabilis fuit malitia & prauitas populi: ideo dicit, Ego deduxi Ephraī ad pedes. Quidam volunt esse nomē תרגל: & videtur hoc optimè quadrare. Nam alioqui erit literæ mutatio, quam grammatici non admittunt in principio dictionis. Nam ה esset hîc positum loco ת. Atqui etiam si frequenter hoc occurrat in lingua Hebraica, nullum tamen exemplum tale proferri posset, sicuti qui Linguæ periti sunt, putant potius esse nomen hac de causa: & libenter hoc amplector. Qui tamen volunt esse verbum, dicunt, Deduxi eum ad pedes, תרגלתי: hoc est, quemadmodum puer qui nondum firmo pede graditur, paulatim assuescit, & nutrix, vel pater, vel mater qui eum deducūt, indulgent infantiæ: sic etiā Israelem ego deduxi, quantū poterant ferre eius pedes. Sed altera versio minus obscura erit. *Ambulatio* igitur *mea ad pedes eius*: hoc est, Ego me demisi sicuti solent matres: deinde dicit se tulisse populum in humeris suis. Et videbimus eandē similitudinē paulò pòst. Et Deut. cap. 32, dicit Moses portatū fuisse populum illū sub alis Dei, vel Deū expandisse alas suas, quēadmodū aquila volitat super pullos suos. Quantū ad rem spectat, sensus Prophetæ non obscurus est. Intelligit enim populū hunc paterno more & indulgenter fuisse tractatū à Deo: etiā tamen hanc perseuerantiā caruisse profectu, quū Dominus non desineret sua beneficia erga eū prosequi. Dicit postea, *Ad portandum* super brachia eius. קחם aliqui exponunt, Portauit, vt sit præteritū: & subaudiunt nomen Mosis: Deus enim hîc loquitur. Alii volunt esse infinitiuū, Ad portādum: quēadmodū si quis portaret aliquē super humeros suos. Et videtur ista expositio melius quadrare. In sensu nulla est ambiguitas, quia Prophetę consiliū, vt iā dixi, tale est, hunc populū esse scelestissimū qui Deo non obediat, quū tam clementer ab ipso tractatus fuerit. Quid enim potuit expetere quod non præstiterit Deus? quemadmodū etiā dicit per Iesaiā, Vinea mea, quid debui tibi facere quod nō præstiterim? Ita etiā hoc loco, *Ambulatio mea fuit ad pedes Ephraim*, idq; *ad portandum*: quēadmodū si quis portet supra brachia sua, nō tamē cognouerūt quòd sanauerī eos: hoc est, neq; principiū bonitatis meæ, neq; cōtinua

Iesa. 5. a. 4.

feries quicquam apud eos valuit. Ego quum ex AEgypto eos eduxi, mortuos restitui in vitam: hoc beneficium abolitum fuit. Iam in deserto ego tot modis testatus sum me esse optimum & indulgentissimum patrem: ego operam meam etiam hac in parte perdidi. Quare? Nulla enim mea gratia agnita fuit in hoc peruerso & vaecordi populo. Nunc ergo videmus quid Propheta voluerit: & eandem sententiam continuat proximo versu.

4 In funibus hominis traham eos (*hoc est, traxi eos*) in vinculis amoris: & fui illis sicuti qui attollunt iugum super maxillas: & attuli super eos cibũ, (*vel feci eos comedere*) quietè. (*Dicemus postea de vtroque sensu.*)

Primò obiicit Propheta, populum hunc non fuisse duriter habitum, quemadmodum solent vel mancipia, vel boues, vel asini. Prius dixerat populum Israel similem esse iuuencae quae iugum excutit, & propter lasciuiam diligit triturationem duntaxat. Quanquam autem tanta erat ferocia populi, hìc Deus ostendit, se non vsum fuisse summo rigore: *Ego*, inquit, *traxi eum funibus humanis & vinculis dilectis*. Per funes hominis intelligit gubernationem humanam. Ego inquit, non seruiliter tractaui eos, sed habui pro filiis: ego etiam non reputaui tanquam pecudes, ego non conieci in aliquod stabulum, sed traxi duntaxat vinculis amabilibus. Summa est, totum illud regimen quod Deus imposuerat populo, fuisse certum & illustre signum fauoris paterni, ita vt populus non potuerit conqueri de nimio rigore, quemadmodum si Deus respexisset quale esset ipsorum ingenium, & aduersus durum nodum, (sicuti fertur vulgari prouerbio) vsus esset cuneo duro. Si ergo talis fuisset Deus erga populum, poterat obiicere se potuisse quidem allici, sed non esse mirum si non paruerit, quia tā violenter tractus esset. Atqui non est quod excipiant me vsum fuisse aliqua saeuitia, inquit Dominus: ego enim clementius me gerere non potui erga eos. *Traxi eos funibus humanis*: hoc est, non secus gubernaui eos quàm pater filios suos, fui liberalis erga ipsos. Ego quidem volui prodesse, & exegi ab illis obsequium, vt par erat: interea ego iugum imposui neque seruile, neque etiam quale imponi solet brutis animalibus, sed contentus fui paterna disciplina. Quum ergo tanta clementia apud eos nihil profuerit, nonne hinc colligitur perdita & extrema eorum malitia? Postea addit, *Ego fui illis tanquam qui attollunt iugum super maxillas*. Ego, inquit, non grauaui eos nimis duris oneribus, quemadmodum onerari solent boues, vel alia bruta iumenta: sed ego sustuli iugum super maxillas: ego malui ipse ferre iugum, & leuare onere impios istos & sceleratos homines. Et Deus non frustra hoc asserit: scimus enim etiam, quum imperio suo vtitur & authoritatem sibi vendicat, non tamen incumbere vt grauet populum, quemadmodum solent terreni Reges, sed ferre onus quod hominibus iniungit. Non mirum est igitur si nunc dicat, *Se leuasse iugum super maxillas huius populi*: quemadmodum siquis non velit grauare bouem suum, sed ipse manibus suis ferat iugum, ne bos lassitudine deficiat. Postea addit, *Et quietè feci eos comedere*, vel cibum ad eos attuli. אוכיל putant quidam esse verbum futuri temporis, & esse positum אוכיל pro אאכיל: hoc est, comedere faciam eos: & futurum debebit resolui in praeteritum hoc modo: nam certum est particulam אט accipi aliquando pro tranquillo. Feci ergo vt tranquillè comederent. Sed altera expositio receptior est, vt אט ducatur à נטה, quod est tollere, perinde acsi diceret Propheta, cibum fuisse admotum. Deus ergo hìc modis omnibus exaggerat populi ingratitudinem & malitiam, quòd scilicet non agnouerit paternum illum fauorem, quum tam familiariter tamen ipse ante oculos poneret suam gratiam. *Ego* inquit, *porrexi super eos cibum*: hoc est, ego neque proieci in terram, neque etiam altius posui: non laborarunt in sumendo cibo, sed ego quasi manu mea attuli & subieci, vt possent comedere sine vllo labore. Breuiter, significat Deus omnia se fuisse expertum siqua fuisset mansuetudo, vel docilitas in populo Israel, sed malè se omnia sua beneficia locasse, quoniam populus hic caecutierit ad tam familiares gratias: hoc est, quae poterant certò testari Deum omnibus modis se praestare patrem. Sequitur:

5 Non reuertetur in terram AEgypti, Assur dominabitur ipsis, quia noluerunt conuerti (*renuerunt ad conuertendum.*)

Hìc nouam poenam denuntiat Propheta, quòd scilicet populus frustra speret sibi AEgyptum fore loco refugii vel asyli, quia Dominus in contrariam partem eum abstrahet. Nam Israelitae spem hanc apud se fouebant, si fortè Assyrius esset potentior, tamen commodum sibi fore hospitium in AEgypto apud amicos, quibuscum foedus inierant. Quum ergo sibi promitterent hospitale exilium in AEgypto, hìc vanam fiduciam deridet Propheta: Frustrabitur, inquit, populum haec sua opinio, quia putant sibi viam patere in AEgyptum: Clausa est, inquit, *Non reuertentur in terram AEgypti, sed Assur erit rex eorum.*

Quum

Quum dicit Aſſyrium dominaturum, ſignificat populum hunc fore exulem ſub Aſſyriis, quod etiam contigit. Ergo hic præoccupat omnes vanas ſpes quibus ſe populus fallebat, vt obdureſceret contra omnes minas Dei: Non eſt, inquit, quòd in AEgyptum reſpiciant, Dominus enim non permittet vt illuc perueniant, quia trahet eos in Aſſyriam. Et poſtea cauſam reddit, *Quia noluerunt reuerti*, inquit. Hìc alio ſenſu accipitur verbum: ſed elegãs eſt paronomaſia. Putabant ſibi fore liberum tranſitum ad AEgyptios. Atqui noluerant ad Deum tranſire, quum toties eos vocaſſet. Dicit ergo Propheta iam præcluſum illis eſſe reditum in AEgyptum, quia ad Deum ipſum redire noluerant. Hæc ſumma eſt, Quum peruicaciter reſiſtunt homines Deo, fruſtra ſibi poſtea vel in hanc vel in illam partem ſperare aliquas liberas tranſitiones, quia Dominus ligatos & conſtrictos teneat: quemadmodum ſolent feræ beſtiæ, vbi oſtendunt nimiam ſæuitiam, includi caueis, vel etiam cathenis cõſtringi: quemadmodum etiam ſolent furioſi homines ligari fortibus vinculis: ita etiam Dominus præfractos homines durius conſtringit, vt non poſsint vel digitum mouere. Hìc Prophetæ ſenſus eſt. Interea ſubaudienda eſt tacita comparatio inter antiquam ſeruitutem quam pertulerãt in AEgypto, & nouam hanc quæ ipſos manebat. Experti fuerant quale eſſet AEgypti hoſpitium, & tamen tanta cæcitate occupatæ erant eorum mentes, vt cuperent illuc redire. Excepti fuerant illorum patres ſatis humaniter, ſed poſteri eorum grauati fuerant, imò parum abfuerant ab vltimo interitu. Qualis fuit iſta dementia, vltrò velle in AEgyptum redire, quum tamen ſcirent qualis eſſet AEgyptiorum ſæuitia & crudelitas? Atqui, quemadmodum dixi, aliquid grauius eos manet, indigni ſunt qui redeant in AEgyptum. Eſſet quidem iam maledicta iſta conditio, ſed interea Dominus non aperiet illis viam, coget enim eos aliò tranſire: imò violenter trahentur à victoribus in Aſſyriam. Summa eſt, ſi populus duriter in AEgypto tractatus fuerat, iam inſtare tyrannidem longè grauiorem, quia ſcilicet Aſſyrii duplicabunt iniurias, & vim, & omne genus iniuriæ & contumeliæ contra hunc populum. Nonnulli putant hoc ad conſolationem fuiſſe additum, quòd Deus, quanuis tantopere prouocatus à populo, nolit tamen rurſus in AEgyptum traducere, ne prior redemptio aboleatur: ſed mediam rationem ſibi fore in promptu qua ingratos caſtiget, retineat tamen in ſuo peculio. Sed iam oſtendi quid mihi magis placeat. Cæterùm, vtrunuis eligatur, videmus quàm grauis & dura ſit iſta denuntiatio Prophetæ.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos dignatus es eligere ante iacta mundi fundamenta, & gratuita adoptione nos cõplexus es quum eſſemus filij iræ, & deuoti extremo exitio: deinde etiam ſtatim ab vtero nos amplexus es, tandem dignatus es etiam nos teſtimonio clariore amoris tui, quum per Euangelium tuum nos vocaſti in ſocietatem & communionem vnigeniti Filij tui: da inquam, ne immemores ſimus tot & tam ſingularium bonorum, ſed vocationi tuæ ſanctæ reſpondeamus, & ſtudeamus nos totos tibi addicere, neque ad vnum diem, ſed quemadmodum ad tempus nos hìc collocaſti, ita etiam ſtudeamus & viuere & mori tuo arbitrio, vt ita glorificemus te vſque in finẽ, per eundem Dominũ noſtrum Ieſum Chriſtũ, Amẽ.

6 Et cadet gladius in vrbes eius, & conſumet vectes eius (*alii vertunt ramos vel membra*) & vorabit propter conſilia eorum.

Quia difficile erat perſuadere ſuperbo populo cladem inſtare qualem prædixerat Hoſeas, quoniam videbat ſe inſtructum eſſe multis præſidiis, ideo nunc adiungitur hæc ſentẽtia, quòd vrbes munitæ non impedient quominus hoſtis perrumpat, deuaſtet totam regionem, & populum abducat captiuum. Nunc tenemus quomodo verſus hic cohæreat cũ proximo. Minatus fuerat Propheta exilium. Iam quia Iſraelitæ putabant ſe tutos eſſe in ſuis nidis, ideo adiungit non eſſe cur munitionibus ſuis cõfidant, quia Dominus poterit gladiò cõſumere vrbes ipſorum. Dicit ergo, *Gladius cadet* ſuper vrbes eorum. חול ſignificat manere & caſtrametari: ſignificat etiam interdum cadere vel irruere: & hic ſecundus ſenſus melius conueniet præſenti loco. Alii tamen vertunt, *Manebit* gladius in vrbibus, donec eas conſumat. Sed quantum ad ſummam rei, non multum intereſt. Ego tamen breuiter attingo quid mihi probetur: *Gladius* ergo *cadet* (vel irruet) *in vrbes*: deinde, *Conſumet vectes eius*. בדים vocant Hebręi vectes ſępe, ſæpius tamẽ vocant ramos, vel mẽbra: ramos arboris, & mẽbra hominis. Ideo quidã metaphoricè accipiunt hìc pro oppidis vel pagis: ſunt enim quaſi mẽbra vrbium, vel rami. Quanquã alii exponũt filios, qui ſuccreſcunt ex ſuis parẽtibus nõ ſecus ac rami ex trũco. Sed videtur illud nimis remotũ. Ego ſententiam illã non improbo, quòd Propheta hic deſignet oppida & villas quæ erant quaſi appendices vrbiũ, quemadmodũ rami ſe huc & il-

hic proiiciunt ex arbore. Sensus ergo hic non malè quadrabit, quòd gladius absumet & vorabit oppida & pagos, vbi ceciderit super vrbes. Sed quod iā dixi de vectibus videtur aptius esse ad Prophetæ mentem. Synecdoche autem erit in voce בדים, quia pars munitionum est in vectibus: portæ enim clausæ & munitæ efficiunt vrbes validas. Sic per synecdochē posset hic locus exponi, quòd gladius, postquam ceciderit in vrbes, quicquid est in illis roboris ac præsidii consumet ac vorabit. Adiungit simul causam, *Propter consilia eorum*, inquit. Non dubium est quin hoc nomine vsus fuerit, quòd Israelitæ se sapere putabant: quemadmodum profani homines arrogant sibi multum prudentiæ: & hoc faciunt vt Deum quasi ex alto despiciant, & derideant omnem doctrinam. Quoniam ergo sibi videntur valde prouidi qui Deum contemnunt, & muniti esse bonis consiliis, Propheta ostendit hanc Israelitis causam fore exitii, quòd diabolica illa prudentia turgeant, quòd non sustineant parere verbo Domini. Pergamus.

7 Et populus meus suspensi ad auersionem (*alij vertunt, conuersionem*) & ad excelsum vocabunt (*id est vocant*) simul non extollet (*id est, nemo extollit.*)

Variè torquetur hic versus, quoniam alii תלואים exponunt quasi perplexum: acsi diceret Propheta, populum iustam pœnam dare dum anxius est, ac dum circumspicit, nihil vsquam reperit solatii, quia hæc merces sit defectionis vel apostasiæ. *Populus* ergo *meus sunt suspensi*: id est, non mirum est si Israelitæ nunc magna anxietate torquentur, & nullum malis suis exitum inueniunt: digni enim sunt quos Dominus ita constringat, qui ab ipso rebellarunt. Hic ergo fructus est defectionis eorum, quòd nunc ita pleni sunt tristitia, & simul desperatione. Hæc vna est expositio. Alii dicūt hic potius Deum conqueri de populi malitia, vt pote qui deliberet an debeat resipiscere. Suspensum ergo pro Dubio accipiunt, *Populus meus sunt suspensi*: hoc est, quasi de re ambigua consultant, dum eos ad pœnitentiam exhortor, & non possunt semel statuere quid facto sit opus: sed alternant inter diuersa consilia, & nunc in illam inclinant partem, nunc in alteram: quasi verò res ipsa eos ad deliberandum cogat. Certè quid iustum sit, eos minimè latet: sed quia nolunt, tergiuersando sibi accersunt colores dubitandi. Clamant enim Prophetæ ad eos, & nemo *extollit*. Illa est secunda expositio. Interim notandum est varie accipi nomen משובה, quia plures auersionem transferunt, & Iod affixum, passiuè tunc necesse erit exponere, vocari à Deo auersionem suam, quoniam Israelitæ ab eo defecerant. Sicuti Iesaiæ 56, vocat domum orationis suæ, in qua solebat precari populus. Passiuè ergo secundum illos, auersio Dei vocabitur, quia populus ab eo alienatus fuerat. Alii conuersionem vocant. Sed Hebræi doctores nomen hoc semper volunt accipi in malam partem, & affirmant nullum locum extare, vbi aliud quàm rebellionem vel apostasiam significet. Quum ita sit, libenter de auersione accipio: & ita non stabit secundus sensus, quòd scilicet populus deliberet an audire debeat monitiones Prophetarum. Quanquam videtur mihi aliud velle Propheta, quàm primo loco ex sententia aliorum retulerim. Dicunt illi, *Populus meus* sunt suspensi: hoc est, anxiè torquentur propter defectionem, quia scilicet ego iustas pœnas sumo de apostasia, qua factum est vt me relicto, vagati sint post sua figmenta. Sed ego aliter accipio, vt iam dixi: *Populus meus* sunt suspēsi: hoc est, populus meus non tantùm à me semel defecit, sed quasi suspensus est in illa sua defectione. Suspensos igitur vocat, non quia mœsti sint, & perferant magnos cruciatus, & videant res suas perplexas, sed potius vocat suspensos, quia obstinati maneant: quemadmodum si quis dicat neminem vna in re esse suspensum, vbi non mouetur. Denique illa suspensio nihil aliud est quàm obstinatio populi. *Suspensi* igitur *sunt ad defectionem*. Postea addit, *Ad excelsum vocant*, inquit, *simul nemo extollit*. Indefinita oratio quid valeat, heri diximus: significat enim Propheta, doctrinam personuisse in populo illo, & satis multos testes vel præcones fuisse à Domino emissos, sed hoc totum fuisse inutile. *Vocant* ergo *ad excelsum*, *nemo attollit*. Quidam etiam subaudiunt nomen Dei: & illa magis est recepta opinio, sed meo iudicio fallūtur: neque enim dubito quin Propheta de Israelitis loquens, intelligat stetisse in vno gradu, & non fuisse commotos vlla doctrina, vt scilicet progressum facerent, vel ostenderent signum aliquod resipiscentiæ. *Nemo* igitur *attollit*. Vtitur singulari numero, & ponit particulam יחד, acsi diceret, A primo ad vltimū nemo est qui dolore afficiatur, perstāt enim obstinati in sua malitia. Et quū dicit neminē attollere, videtur alludere ad nomē suspēsionis. Sūt igitur suspēsi ad suā defectionē. Vbi aūt clamāt Prophetæ, & eos assiduè hortātur vt resipiscāt, *Non attollunt*: hoc est, non aspirāt ad Deum: & quidē hoc fit vno cōsensu, acsi omnes pariter excæcati cōspirassent in vna & eadē malitia. Hoc igitur versu iterū Propheta populi scelera in medium producit, vt melius appareat, Deū non sine causa tā atrociter minari, quia digni sunt grauissimis quibusq; exēplis, qui tā peruicaciter Deo rebelles sunt. Hęc summa est. Nūc pergamus.

Quomodo

8 Quomodo ponam te Ephraim? tradam te Israel? quomodo ponam te sicut Sodomam? statuam te sicut Zeboim? Inuersum est in me cor meũ, simul reuolutæ sunt (alii incaluerunt: nam כמר illud significat, simul ergo reuolutæ sunt) pœnitudines meæ.

9 Non faciam (*id est, non exequar*) furorem iræ meæ, non reuertar ad perdendum Ephraim: quia Deus ego & non homo: in medio tui Sanctus, & non ingrediar vrbem.

Hic Deus consultat quid acturus sit cum populo: & primùm quidem ostendit sibi iam propositum esse exequi vindictam, qualem Israelitæ meriti erãt, nempe vt eos in totum aboleat: sed tamen personam deliberantis suscipit, ne quis existimet eum præcipitanter ad iracundiam ruere, vel nimio furore concitum celeriter addicere exitio qui leuiter peccarũt, vel rei sunt mediocris culpæ. Ne quis ergo Deo affingat nimis feruidam iracundiam, hic dicit, *Quomodo ponam te Ephraim? quomodo tradam te Israel? quomodo statuam* te sicut Sodomam? Hac particula ostendit Deus quid meriti sint Israelitæ, & iam se propensum esse ad sumendam pœnam qua digni sunt: non tamen id sine pœnitentia, vel saltem sine dubitatione. Postea addit secundo membro, *Hoc non faciam*, inquit, *cor meum super* (vel in) *me inuersum est*: iam ego muto consilium, *Et pœnitudines* meæ reuolutæ sunt: hoc est, quum mihi in animo esset vos omnes perdere, iam obrepit mihi pœnitudo, quæ reuocat illum affectum. Tenemus nũc quid velit Propheta. Quantũ attinet ad istas loquendi formas, primo quidẽ intuitu videtur esse absurdum quòd Deus similem se facit mortalibus, dum varia consilia suscipit, & se ostendit quasi flexibilem. Scimus Deũ nullis passionibus obnoxium esse: scimus non cadere quicquã mutationis in ipsum. Quid ergo loquutiones istæ sibi volũt, quũ dubius videtur? Certè accõmodat se nostræ ruditati quoties induit alienas personas. Et hinc etiã refellitur eorũ tam stultitia quàm improbitas, qui vrgent singulas syllabas, vt ostendant Deum quasi similẽ esse mortalibus. Quemadmodum homines isti importuni, qui hodie cuperent euertere æternã Dei prouidentiã, & abolere electionẽ, qua discernit inter homines. O! Deus est simplex, inquiunt: atqui dixit se nolle mortẽ peccatoris, sed magis vt cõuertatur & viuat. Ergo necesse est Deum illic manere quasi dubiũ, & pendêre ex cuiusq; libero arbitrio. Est igitur in hominis potestate vel accersere sibi exitiũ, vel ad salutem venire. Deus interea expectabit quietus quid facturi sint homines, & nihil poterit discernere nisi ex ipsorũ arbitrio. Dũ ita ineptiunt isti insani, putant se niti inuicta ratione, quòd simplex & vna sit Dei voluntas. Atqui si vna Dei sit voluntas, nõ sequitur propterea quin sese hominibus accõmodet, atq; induat alienas personas, idq; quantum fert vel postulat ratio salutis nostræ: quemadmodum hoc loco non frustra Deus se quasi dubiũ inducit. Nam hinc colligimus non ferri nimis subitò ad pœnas sumendas, etiam quũ pluribus modis homines prouocarunt eius vindictã. Deus ergo hoc testatur hac loquẽdi figura. Interim scimus certũ illi esse quid facturus sit, nec pẽdere eius decretum ex hominum arbitrio: neque enim ignorat quidnam facturi simus. Deliberat ergo Deus non apud se, sed respectu hominum. Hoc vnum est. Iam tenendum est etiam memoria quod dixi, Prophetã hic terrorẽ incutere superbis & profanis contẽptoribus, dum ante oculos illis ponit suum exitiũ, & ostendit parũ eos abesse à sorte Gomorrhę & aliarum vrbium. Quid enim restat, inquit Dominus, *Nisi vt statuam* vos quasi Sodomã & Zeboim? hæc vestra est conditio, & merces ista vos manet, si ego iudicium meum exequar, quod iam quasi decretum est: non quia Deus statim hoc faciat, sed tantùm admonet Israelitas quid meriti sint, & quid ipsis futurum sit nisi Dominus clementer cum ipsis agat. Hoc de priore membro versus. Iam quum dicit, *Cor suum inuersum esse, & reuolutas suas pœnitudines*, eadem est anthropopathia in his verbis: scimus enim affectus istos non competere in Deum, vt tangatur pœnitentia, & cor eius feratur in diuersas partes. Nihil tale imaginari fas est. Sed hoc tantùm spectat, si tractet populum Israeliticum vt dignus est, iam similem fore Sodomæ & Gomorrhæ. Quia verò Deus misericors est, & paterno affectu complexus est hunc populum, fieri non posse vt se obliuiscatur patrem, sed procliuem fore ad veniam dandam: quemadmodum si pater, vbi videt filium suum perdito esse ingenio, feruorem subitò concipiat, deinde pœnitudine retractus inclinet ad parcendum. Deus ergo ita se acturum cum populo denuntiat. Et sequitur etiam huius sententiæ explicatio, *Non faciam furorem iræ meæ*: qua figura sermonis designat pœnam quæ respondeat hominum sceleribus. Nam semper illud habẽdum est, Deum immunem esse ab omni passione. Iam si nulla ira nobis in Deo fingenda est, quid per furorem iræ designat? Nempe relatio est inter ingeniũ eius, & ingenita vel naturalia peccata nostra. Cur aũt vocat Scriptura Deum iratum? Nempe quia talem nos pro sensu

Ezec. 33. c. 11.

carnis fingimus: neque enim apprehendimus Dei indignationem, nisi quatenus peccata nostra eum prouocant ad iram, & eius vindictam contra nos inflammant. Ergo respectu sensus nostri, Deus furorem iræ suæ nominat iudicii grauitatem, quæ par sit vel conueniat nostris sceleribus. *Non faciam*, inquit: hoc est, non rependam mercedem quam vos meriti estis. Quid igitur? *Non conuertar ad perdendum Ephraim*. Verbum אשוב videtur ideo positum, quia Deus iam vastauerat regnum Israel magna ex parte. Dicit ergo talem fore secundam cladem quã paulò pòst inferet, vt tamen non perdat totum Israelem: hoc est, non penitus consumat. *Non reuertar* ergo *ad perdendum Ephraim*: hoc est, etiamsi secundò me accingam ad vlciscenda populi scelera, ego tamen moderabor mihi, vt vindicta mea non perueniat vsque ad interitum populi totius. Adiungitur ratio, *Quia Deus ego, & non homo*. Quoniam hoc loco voluit spem salutis relinquere piis, ideo confirmationem adhibet: scimus enim vbi Deus iram denuntiat, quàm difficilè ad spem reuocentur trepidæ conscientię. Impii homines subsannant omnes minas: sed in quibus semen est aliquod pietatis, illi exhorrēt Dei vindictam, & simulatque incussus est terror, mira inquietudine vexantur, & non possunt facilè pacari. Hæc igitur ratio est cur nunc Propheta confirmet doctrinam quam posuit. *Ego* inquit, *Deus sum, & non homo*: quasi diceret, se ideo propitium fore huic populo, quia non sit implacabilis vt sunt homines: & perperam eos facere, qui æstimant eum, vel metiuntur humano more. Hic primò tenendum est, Prophetam non dirigere sermonem promiscuè ad omnes Israelitas, sed tantùm ad fideles, qui residui erant in populo illo tam corrupto. Deus enim nunquam passus est ita alienari omnes Abrahæ filios, quin manerent saltem pauci aliqui, quemadmodum alibi dicitur. Nunc illos compellat Propheta, & consolatione temperat quicquid prius dixit de horribili vindicta Dei. Hic ergo sermo non potest leuare hypocritis suum dolorem: quia Propheta tantùm respexit miseros homines, qui sic perculsi erant sensu iræ Dei, vt eos ferè absorberet desperatio, nisi mitigatus fuisset dolor. Hoc vnum est. Iam ergo dicit *se Deum esse, & non hominem*. Vox ista, quoties vacillamus in promissionibus Dei, vel quoties ita mentes nostras occupat terror, vt promissiones gratuitas non gustemus, debet nobis venire in mentem. Quid? ambigis quando tibi negotium est cum Deo? Vnde enim fit vt tam ægrè Dei promissionibus acquiescamus, nisi quòd fingimus illum nobis esse similem? Quoniam ergo illum ita transfigurare nobis mos est, sit nobis hæc doctrina pro vitii remedio. Et quoties Deus nobis veniam promittit, vnde spes salutis nobis concipienda sit, qui tamen antè nos terruit suo iudicio, veniat nobis in mentem, quia Deus est, non æstimandum esse ex sensu nostro. Ergo simpliciter recumbamus in eius promissiones. Atqui nos indigni sumus quibus parcat: deinde tanta est scelerum nostrorum atrocitas, vt iam nulla spes sit reconciliationis. Hîc arripere clypeum oportet, hîc nos munire discamus Prophetæ sententia, *Deus est, & non homo*: semper occurrat iste clypeus ad repellendum omne genus diffidentiæ. Sed posset hìc obiici quæstio, Annon fuerit Deus, quum fulminauit contra Sodomam, & vicinas vrbes. Iudicium illud non abstulit Domino suam gloriam, neque eius maiestas propterea imminuta est. Sed coniunctim hæc duo legenda sunt, Deus sum, & non homo, sanctus in medio tui. Siquis seorsum legat istas sententias, corrumpet sensum Prophetæ. Non ergo præcisè hìc asserit Deus se hominibus esse dissimilem, sed addit præterea, se sanctum esse in medio Israelis. Ab vna parte hìc statuitur nobis Dei natura, & ponitur immensa distantia inter eum & homines, quemadmodum scriptum est apud Prophetam Iesaiam, Non sunt cogitationes meæ, vt vestræ: quantum cœlum à terra distat, tantùm distant cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Sic etiam hoc loco Propheta ostendit qualis sit Deus, & quantum differat eius natura ab ingeniis hominum. Postea proponit in medium fœdus illud quod pepigerat Deus cum populo. Quæ autem erat summa eius fœderis? Nempe Deum pœnas sumpturum de populo, vt tamen semper maneret aliquod semen residuũ. Castigabo, inquit, eos in virga hominum, non tamen auferam misericordiam meam ab illis. Quum ergo pollicitus esset Deus aliquod temperamentum, vel modum aliquem in omnibus pœnis, ideo nunc reducit in memoriam quòd nolit prorsus Ecclesiam abolere in mundo, quia hoc modo pugnaret ipse secum. *Ego* igitur *sum Deus, & non homo, sanctus in medio tui*: Et quandoquidem ego te mihi elegi, vt peculium meum esses, & hæreditas: & promisi etiam me tibi perpetuò fore in Deum, ego nunc temperabo meam vindictam, vt maneat semper aliqua Ecclesia. Et ideo dicit, *Non ingrediar vrbem*. Quidam exponunt, Non ingrediar aliam vrbem quàm Ierosolymam. Atqui hoc malè quadraret: Propheta enim alloquitur hic decem Tribus, & non Tribum Iuda. Alii fingunt contrarium sensum: *Ego non ingrediar vrbem*. quasi diceret se quidem clementer acturum cum populo isto, quia non abolebitur in solidum, sed tantùm posthac cariturum ordine politico, imperio, & aliis insignibus gratiæ Dei. *Non ingrediar vrbem*, id est, non restituam vos, vt sit aliqua

1.Re.19.d.18

Iesa.55.c 8.

2.Sa.7.b.14.

qua ciuitas,& aliquod regnum,& aliquod populi corpus: illa enim expositio nimis est coacta, imò mera arguria, quæ per se euanescit. Non dubium est quin similitudo sumpta sit à consuetudine bellica:nam si victor ingrediatur vrbem armata manu,non parcitur cædibus, sed sanguis promiscuè funditur. Si autem vrbs in deditionem accipitur, victor quidem poterit ingredi,sed non repentino impetu,neque violento,sed certis cōditionibus:deinde expectabit vel biduū,vel aliquod tēpus dum furor militū mansuescat. Venit igitur non tanquā ad hostes,sed tanquā ad suos subditos. Sic etiam Propheta loquitur,quum dicit, *Non ingrediar vrbem*:hoc est, Ego inferam vobis bellū,& domabo vos,& cogam ad deditionem, neque id sine magna iactura, sed vbi portæ apertæ erunt,etiāsi murus erit dirutus me tamen cohibebo,quia nolo vos penitus consumere. Si quis obiiciat,sententiā hanc pugnare cum multis aliis quas vidimus,facilis est responsio,& iam alibi solutio hæc adducta fuit. Nunc igitur tantùm breuiter attingo. Quum Deus præcisè denuntiat populo interitum corpus ipsum respicere:atqui in corpore tunc nulla erat synceritas. Quoniam ergo Israelitæ omnes erant corrupti,desciuerant à Dei cultu & timore,ab omni pietate & iustitia, sese ad omne flagitium proiecerant:ideo Propheta perituros affirmat sine aliqua exceptione. Vbi autem restringit vindictam Dei,vel temperat,habet respectum exigui numeri: quia,vt iam dictum est,corruptela nunquam ita grassata sit in populo,quin tamen maneret aliquod semen. Quū ergo Propheta electos Dei respicit,tunc adhibet istas consolationes,quibus terrorē mitiget:vt intelligant Deum etiam in extremo rigore fore propitium. Talis est huius loci ratio. Quantū ad promiscuum vulgus:Propheta iam ostendit vrbes incendio esse destinatas,& totam gentem deuotam iræ Dei: Addixi igni & gladio quicquid erat. Nunc aūt dicit, *Non ingrediar*, nēpe eorum respectu,quibus Dominus volebat parcere. Et notandū etiam est mitigatam fuisse pœnam,non modò erga electos,sed etiam erga reprobos qui in captiuitatem abducti sunt. Tenendum tamen est,quū illis Deus ad tempus parceret,præcipuè electis suis consuluisse: nam illa temporalis suspensio vindictæ,auxit eius iudicium erga reprobos. Quisquis enim non resipuit in exilio,duplicauit sibi iram Dei,vt satis notum est: Dominus tamen pepercit ad tempus populo suo:quia illic erat inclusa Ecclesia, quemadmodum seruatur palea cum tritico, & ex agro aduehitur cum straminibus. Quorsum? nempe vt triticum inde seligatur. Sic etiam Dominus multam paleam seruat cum tritico: sed poterit deinde ordine distinguere triticū à palea. Nūc tenemus totū Prophetæ sensum,& simul etiam vsum doctrinæ. Sequitur:

10 Post Iehouam ambulabunt,& quasi leo rugiet:quum ipse rugiet, tunc pauebunt filii à mari, (vel Occidente:mare enim vocatur Occidentalis regio, respectu ipsius Iudææ.)

11 Pauebunt quasi passer(*vel auis:tam species est quàm genus*)ab AEgypto: & quasi columba à terra Assur(*hoc est, ab Assyriis*) & habitare eos faciam in domibus suis,dicit Iehoua.

Quum dicit Propheta, *Ambulaturos post Iehouam*, vltrà progreditur:neque enim tantùm hìc disserit de pœna mitiganda,sed restitutionem quoque promittit. Prius dixerat etiamsi seuerè acturus esset Dominus cum populo suo,tamen aliquem fore iræ modum,ne totū populum absumeret. Iam sequitur:Postquam Deus ita sibi moderatus fuerit,extendet gratiam suam ad restitutionem vsque populi,& ad vitam reducet,qui visi fuerant prius mortui. Tenemus nunc ergo Prophetæ sensum. Cæterùm,quòd interpretes exponunt, *Incedent post Iehouam*, de obedientia populi,mihi non videtur quadrare. Certum quidem est non posse restitui populum aliquem nisi resipiscat:imò hoc præcipuum est caput gratiæ Dei,quum homines ipsos corrigit,& sanat à sua malitia:sed Propheta hìc aliud tractat: nempe quòd Dominus ducem se populo suo ostendet,qui ad tempus dissipatus fuerat. Quandiu dispersus in Assyria populus iacuit & in aliis longinquis terris,fuit sine aliquo capite,quasi truncum corpus:iam vbi maturum aduenit tempus reductionis,eripere voluit Dominus,& professus est se adhuc ducem esse populi sui:atque hoc modo collectus est populus ad Deum. Hoc intelligit nunc Propheta, *post Iehouam*, id est, ad tempus quidē destituet eos Deus,vt in sua dissipatione langueant:sed tandem colliget eos,& ducem se itineris ostendet,vt reducat in patriam. *Sequentur* ergo *tunc Iehouam*, inquit, *& rugiet tanquam leo*:quum ipse rugiet, tunc pauebunt filii à mari:hoc est, Deus formidabilis erit hostibus,vt nemo impediat populi reditum. Multi quidem erunt hostes, multi sese opponere nitentur:sed populus liber nihilominus emerget. Quare? Dominus enim omnia formidine implebit, & comprimet omnes hostium conatus,ita vt cogantur recedere, tam ab Assyriis, quàm ab AEgyptiis. Etiamsi insurgant ab vna parte AEgyptii, ab altera Assyrii, tamen non impedient populi reditum. Quare?

Dominus enim eos profligabit, & erit similis leoni,& implebit omnia terrore. Sed reliqua differemus.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nimis securi torpemus in peccatis nostris, vt veniat nobis in mentem horrenda tua maiestas,quæ nos humiliet,deinde deiiciat etiam timorem,vt discamus solicitè quærere reconciliationem per Christum, & sic etiam displiceamus nobis in peccatis nostris,vt deinde ad nos recipiendos paratus sis: & ne incredulitas nobis ianuam præcludat, fac vt reputemus te qualē te nobis proponis, & agnoscamus non esse nostri similē,sed fontem omnis propitiationis,vt ita intrepidè ad spem salutis euehamur,ac freti Mediatore Filio tuo vnigenito sciamus thronum gratiæ & mansuetudinis plenum esse:da inquā, vt ad te sic accedamus vt per ipsum certò sciamus te nobis esse in patrem, vt illud fœdus quod nobiscum pepigisti, nunquam excidat culpa nostra:nempe vt simus populus tuus, quia semel nos adoptasti in eodem filio tuo vnigenito Domino nostro Iesu Christo, Amen.

POSTREMA lectione cœpimus exponere quid vellet Propheta,quum diceret, *Israelitas venturos post Dominum*:nempe quum tempus exilii finitum esset, Deum fore itineris ducem populo suo,vt rediret incolumis in patriam.Et hac ratione etiam adiungit timidos fore tam AEgyptios quàm Assyrios:ideóque comparat *eos columbis, & passeribus*, vel auibus, quia scilicet quum tentarent populi reditum impedire, & magnis opibus magnóque conatu niterentur,fracturus eorum animos Deus esset. Nam quia Deus statuerat populum suum redimere, non potuit eius decretum ab omnibus infringi. Quicquid ergo conati sint tam Assyrii quàm AEgyptii, etiamsi pollerent magnis viribus, hoc totum nihil profecit: imò Deus incussit vtrisque metum ac terrorem,vt se non mouerent quum Dominus populum suum restitueret. Similis ferè loquendi ratio est 3. capite Ioelis: nisi quod similitudinem hanc non ponit,quòd similes sint futuri auibus,& columbis: sed tamen loquitur de rugitu Dei, acsi diceret potentiam Dei fore terribilem & inuictam, vt populum suum tueatur ac protegat,& nemo audeat contra insurgere, & siquis ausus fuerit, statim succumbat. Nunc pergamus.

12 Circundedit me mendacio Ephraim & fraude domus Israel: Iuda autem adhuc dominatur(*vel principatum tenet*) cum Deo, & cum sanctis fidelis est.

Ego non insisto in recitandis aliorum sententiis, neque etiam videtur esse vtile,quemadmodum proximo versu poteram referre quid alii dicant de rugitu Dei, nempe quòd per Euangelium vox eius tonabit.Sed quia sunt argutię de quibus Prophetam non cogitasse existimo,satis est tenere simplex Prophetæ consilium, neque cumulare varias sententias.Scio quidem hoc valere ad ostentationem, & sunt etiam nonnulli quos oblectat ista congeries opinionum: sed ego respicio quid magis sit vtile.Venio nunc ad vltimum versum, vbi Dominus conqueritur *Se obsessum fuisse mendacio & fraude populi.* His verbis significat se modis omnibus expertum fuisse multiplicem perfidiam in Israelitis. Nam huc pertinet verbum *obsidendi.* Tenemus ergo quid velit Propheta,nēpe Israelitas non vno tātùm modo,vel vno genere infideliter egisse cum Deo,& fraudibus fuisse vsos, sed perinde acsi magno exercitu quis hostem suum obsideat,sic etiā ipsos refertos fuisse innumeris fraudibus quas vndique Deo opponerent. Et ita etiam solent hypocritæ: neque enim tantùm vna in re Deum fallere conantur,sed transfigurant se in diuersas formas,& semper quærunt noua effugia.Si deprehensi fuerint in scelere vno, transeunt in diuersam partem: ita nullus est illis fallendi modus. Hanc doctrinam nunc tractat Propheta,quòd scilicet Israelitæ non cessauerint pridem dolosè agere cum Deo.Et *de fraudibus ac mendacio* loquitur, quia putabant se elapsos esse,modò obiicerent aliquem fucum, quoties Prophetæ eos reprehendebant. Hîc autem testatur Deus,eos nihil perficere suis versutiis:acsi diceret,Putatis quidem vestra integumenta apud me valere,sed hoc vanum est. Ego enim video me quasi obsessum vestris mendaciis, quia omni ex parte tentatis tegere vestra scelera: sed sunt mendacia duntaxat.Denique Propheta hîc infamat illas speciosas excusationes, quibus putabat se populus coram Deo absolui, ita vt minas omnes & obiurgationes Prophetarum hac fiducia eluderent. Video quid pro se afferant Israelitæ,inquit Dominus:sed mendacia sunt ac fraudes duntaxat.Ergo docet hic locus,frustra homines tergiuersari coram Deo, quia si excogitent colores quibus Deum fallant, ipsi longè falluntur: deprehendit enim ipse dolos & mendacia. Postea subiicit,

ficit, *Iehudam principatum adhuc tenere cum Deo, & fidelem esse cum sanctis*. Quum dicit principatum tenere cum Deo, non dubito quin regnum Iehudah hîc legitimum esse pronũtiet, quia coniunctum erat cum puro & integro Sacerdotio. Vnde enim ortæ sunt corruptelæ in regno altero, nisi quia populus desciuit à familia Dauidis? Nouus ergo Rex simul & Legem & cultum Dei mutauit, & erexit noua templa. Non dominatus est ergo Israel cum Deo, quia regnum illud fuit adulterinum, & initium fuit dissipationis, ita vt populus Deum relinqueret. De Iuda autem hîc longè aliter Propheta loquitur, quòd *dominetur adhuc cum Deo*, quia scilicet posteri Dauidis, quanquam multis vitiis scimus eos laborasse, tamen non mutauerũt cultum à Lege præscriptum, nisi quòd Achaz erexit altare instar Damasceni, quemadmodũ refert sacra Historia: sed tamen Ierosolymæ semper viguit pura religio. Et comparatiuè loquitur Propheta, quemadmodum statim rursus dicendum erit. Neque enim Iudęos excusat in totum, sed dicit prę Israele adhuc dominari cum Deo. Quia scilicet, vt diximus, Regnũ & Sacerdotium res erant coniunctæ in Iuda, & vtrunque diuinitus fuerat institutũ. Dicit præterea *Fidelem esse cum sanctis*. Per Sanctos quidam Deũ intelligunt. Scimus nomen קדושים plurale esse, & interdum etiam epitheton pluralis numeri additur, non tamen id sæpe fit: sed Iosue vltimo dicitur קדושים הוא, & Ipse sanctus est. Sed quẽadmodum dixi, exempla sunt rara. Hic autem nescio an Propheta Deum intelligat. Potius referrem hoc ad sanctos Patres, vel ad totam Ecclesiam. קדושים ergo vocat hîc Propheta tam Abraham quàm reliquos qui meritò censeri poterant inter filios Dei. Et libenter etiam Angelos simul complector: nam de Sanctuario non legimus hoc nomen alicubi positum. Additur litera מ quum de Sanctuario Scriptura agit. Vtitur quidem numero plurali, nisi quis hîc & Sanctuarium & cultum notari intelligat. Sed quoniam illud coactum esset, & caret exemplo, ego contentus sum genuino illo sensu, quòd scilicet *Iehudah fidelis sit cum sanctis*: hoc est, fidem Deo seruaret vnà cum Patribus, & non desciscceret à puro cultu qui per manus fuerat traditus, ex quo Deus fœdus suum cum Abraham & semine eius pepigerat. Quòd aũt hîc Propheta laudat Tribũ Iehudah, ideo non fit quòd voluerit illis adulari, sed quemadmodum alibi dictum est, respexit munus sibi iniunctum. Hodie dum nobis clamandum est contra domesticos morbos, si dicamus alibi res esse melius compositas, quo consilio hoc fiet? Nempe habent alii suos doctores à quibus reprehendantur, & si qua illic grassantur vitia, sunt qui remedium adhibeant. Ergo hæc ratio sæpe nobis tenenda est, vt obiiciamus probri loco aliorum mores, quũ volumus acriter pungere eos, quorum cura nobis à Deo mandata est. Sic etiam egit Propheta noster: nam qui tunc docebant Ierosolymæ, non parcebant etiam Iudæis, clamabant fortiter & seuerè contra eorum vitia. Sed hîc Hoseas vocationem suam expendit, quemadmodum diximus: & ideo exaggerat crimen decem Tribuum, quòd desciuerint à legitimo cultu, quum tamen haberent insigne & memorabile exemplum in Tribu Iehudah, quæ steterat in obsequio Legis. Hæc summa est. Nunc pergamus.

2. Re. 16. c. 12.

CAPVT XII.

1 EPhraim pascitur vento, & sequitur Orientem: quotidie mendaciũ & vastitatem multiplicat: fœdus cum Assyrio percutiunt, & oleum in AEgyptum portatur.

Hîc inuehitur Propheta contra vanas spes populi, quia inflatus erat tali arrogantia, vt despiceret omnem doctrinam, & omnes admonitiones. Oportuit igitur in primis hoc vitium corrigi: & ideo dicit, *Ephraim pasci vento*. Nam siquis ventum ingurgitet, videtur quidem implere & os suum & guttur & ventriculum & totum ventrẽ: sed nihil præter flatum, nulla inde satietas. Sic etiam dicit Israelem concipere quidem multum fiduciæ ex suis astutiis, *sed pasci tantum vento*: quia somniat se beatum fore, si acquirat sibi multa fœdera, si habeat tam Assyrios quàm AEgyptios sibi coniunctos: sunt flatus duntaxat, inquit Propheta: imò dicit flatus esse noxios. Nam per *Orientem* intelligit Eurum qui flat ab ortu solis. Ventus autem ille siccus est, & sæpe tempestuosus in Iudæa, vt dicunt. Alii venti saltem vel adducunt pluuias, vel aliquid commoditatis afferunt, sed hic ventus præter siccitatem & procellas nihil adducit. Hinc ergo apparet quid velit Propheta, quod scilicet Israel suâ confidentia accersat sibi multos dolores, & semper maneat vacuus & inanis. *Pascitur* ergo *Ephraim vento*: deinde, *sequitur Orientalem ventum*. Postea clarius explicat mentem suam Hoseas, *Quotidie multiplicat mendacium, & vastitatem*, inquit. Per mendacium non dubito quin perstringat imposturas quibus seipsum fallebat populus: vt hypocritæ dum acuunt ingenia sua ad fallendum

Deum, seipsos inuoluunt multis exitialibus laqueis. Sic etiam Israel dicitur multiplicasse mendacium, quia scilicet seipsum obstinauit vt obdurescere contra doctrinam Dei: & mendacium ideo vocatur illa obstinatio, quia videmus incredulos sibi multas excusationes fingere: & quanuis imposturæ sint, tamen putant se fore tutos contra omnes minas Dei, modò opponant illud nescio quid quod putant satis valere. Ergo iterum repetit Propheta nihil in omnibus istis astutiis esse præter mendacium. Postea magis vrget quũ dicit, *esse vastitatem*: hoc est, causam exitii. Primò ergo deridet vanam confidentiam populi, quia existimet se posse Dei oculos oblinere, quum habet inanes fucos: Hoc est mendacium, hęc impostura est, inquit. Deinde grauius ipsos premit, Hæc est vestra perditio: tandem sentietis vos nihil aliud adeptos fuisse vestris consiliis quàm interitum. Quare? Quia *fœdus* percutiunt. Ego exegeticè accipio hoc posterius membrum. Nam si tantùm loquutus fuisset generaliter Propheta, non satis retecta fuisset populi impietas: & necesse est laruas securis hominibus detrahi, & quasi depingi illis sua scelera vt ipsos pudeat. Nam nisi protracti fuerint quasi in theatrum, & exposita fuerit eorum turpitudo in omnium conspectum, semper occultant se in suis latebris. Hæc ratio est igitur cur Propheta hic specialiter designet fraudes illas, quarum prius meminit: *ecce*, inquit, *percutiunt fœdus cum Assyrio, & portatur oleum in Aegyptum*: hoc est, ven[illegible]tur amicitiã Regis Assyrii ab vna parte, & ab altera parte cõciliãt sibi magna ambitione AEgyptios: imò etiã non parcũt suis facultatibus: munus enim illuc deportant ad eos sibi acqui rẽdos. Ergo iã tenemus quomodo multiplicauerit sibi Israel mẽdacia & vastitatẽ: quia scilicet implicuit se fœderibus illicitis. Cur autem nefas fuerit confugere ad Assyrios & AEgyptios, alibi diximus: neque opus est hic pluribus repetere: Deus enim volebat populum suum habere sub sua custodia. Quum ergo pollicitus esset Deus se fore præsidem salutis ipsorum, debebant contenti esse vnica eius tutela. Proinde quum ad AEgyptios vel in Assyriã se conferrent, hoc clarum erat signum infidelitatis. Perinde enim hoc erat, acsi negarẽt Dei virtutem sibi sufficere. Deinde scimus nunquam profectos fuisse in Assyriam vel in AEgyptum Israelitas nisi dum fratribus suis machinabantur exitium. Sæpe enim conati sunt euertere regnum Iehudah: quærebant tantùm socios suæ crudelitatis: sed tamen vnica illa ratio abunde sufficere potuit ad eos damnandos, quòd se alienis præsidiis munirẽt, quum Deus vellet illos tenere quasi inclusos sub alis suis. Quoties ergo tentamus illicitis modis nobis consulere, perinde est acsi Deum abnegaremus, quia ille sub tutelam suam nos vocat & inuitat. Si aũt transcurrimus mẽtibus nostris huc & illuc, & si accersimus hinc inde vana subsidia, facimus Deo grauem iniuriam: hoc est quasi in AEgyptum vel in Assyriam confugere. Et in hunc vsum aptanda est doctrina huius versus. Sequitur,

2 Contentio Iehouæ cum Iehudah, & ad visitandum super Iacob: secundum vias eius, secundum opera eius rependet ei.

Mirum est cur nunc Propheta, *Deo esse litem dicat cum Iehudah*: nuper autem dixerat Iehudah stare fidelem cum sanctis. Videntur enim hæc inter se pugnare, quòd Deus litiget cum Iudæis, & tamen pronuntiet ipsos esse integros, & disiungat à perfidis & impiis. Quid ergo hoc sibi vult? diximus Prophetam comparatiuè locutum esse de Tribu Iehudah, quum diceret manere fidelem cum sanctis. Neque enim voluit in totum absoluere Iudæos, qui scatebant etiam grauibus morbis: sed voluit laudare cultum, qui adhuc vigebat Ierosolymæ, vt minus excusabilis esset decem Tribuum impietas, quæ sponte desciuerant à regula quam Deus tradiderat. Si hodie quis accusat Papistas, dicent sibi incognitum esse alium viuendi modum, & se ita edoctos fuisse à proauis, & cultum quem obseruant, iam sic vestutate inualuisse, vt eum mutare, vel ab ipso deflectere non audeant. Talis potuit afferri excusatio ab Israelitis. Ideo Propheta obiecit illis voluntariam defectionem, quia stabat in eorum conspectu templum quod Deus sibi elegerat: illic conspicua erat Dei facies quodammodo: quia scilicet omnia composita erant ad cœleste exemplar quod Mosi fuerat ostensum in monte. Quum ergo pura religio esset ante oculos: nónne hinc conuictum fuit eorum crimen, quòd neglecto Dei verbo ita se prostituerent ad nouos & fictitios cultus? Propheta igitur antehac laudauit cultum illum, non autem hominum mores: iam descendit ad mores ipsos, & dicit multa esse in Iehudah quæ castiget Deus. *Domino est* igitur *disceptatio cum Iehudah*, & incipiet Tribum illá punire, sed *descendet ad domum Iacob*. Cæterùm, hic Propheta loquitur duntaxat per occasionem de Tribu Iehudah: & ideo leuiter perstringit litem ei esse cum illa parte populi. Quare? Neque enim, vt alibi dictum est, fuerat præfectus doctor regno Iehudah, sed tantùm Israelitis. Nunc de regno illo tantùm meminit vt terrorem incutiat suis popularibus: acsi diceret, Putatísne ęternam fore hanc Dei patientiam, quia vos hactenus sustinuit?

Imò

Imò Deus incipiet litigare cum Tribu Iehudah. Ego iam dixi illos esse innoxios si vobiscum comparentur, sed non tamen effugient pœnam: breui enim Dominus illos ad iudicium trahet. Si non parcet Iudæis, quomodo impune feretis tanta scelera? Nam certè meriti estis centum mortes præ Iudæis, apud quos saltem adhuc viget aliquid integrum & syncerum, quandoquidem cultus Dei nihil mutatus est. Vita eorum corrupta est, sed tamen non ita contẽnitur Lex Dei & religio, quemadmodũ fit apud vos. Si ergo non pepercerit illis Deus, multo minus vobis parcet. Tenemus nunc quo consilio dicat Propheta, *Litem fore Deo cum Iudæis*. Neque enim propositum ei fuit Iudæos ipsos terrere, vel hortari ad pœnitẽtiam, nisi fortè per occasionem: sed proposuit tale exemplum Israelitis, vt expauescerent: debebant enim secum ita cogitare, Si hoc fit in viridi, quid in arido fiet? Si Deus tam seuerè vindictam suam exercet contra fratres nostros Iudæos, apud quos tamen stetit religio integra, qualis exitus & quàm horribilis nos manet, qui desciuimus à Lege, à cultu, à doctrina, & obedientia Dei? qui fuimus fœdifragi & degeneres & profani omnibus modis? Et ideo cõtinuò pòst addit, *Ad visitandum super Iacob*. Incipiet quidem Deus à Tribu Iehudah, sed hoc erit præludium, & mitius tractabit Iudæos: at pleno impetu in vos fulminabit. Non erit igitur disceptatio qua vos ad pœnitemtiam eliciat, sed exiget pœnam qualẽ estis meriti, quia satis supérque iam litigauit vobiscum. *Secundum vias eius & secundum opera eius rependet ei*. Vias & opera hìc ponit non superflua repetitione, sed vt ostendat iam plus satis expectatam fuisse resipiscentiã in hoc populo, quia nõ destiterit, lõgo tẽporis successu persequi suã malitiã. Nõ dubiũ est igitur quin hìc Propheta Iudęos dãnet obstinatæ malitiæ, quòd nunquã destiterint à suis sceleribus, quãuis iãpridẽ admoniti fuissẽt, & sæpius correpti à Prophetis. Nũc sequitur:

Luc 23.e.31.

3 In vtero apprehendit plantam fratri suo, & in fortitudine sua dominatus est cum Deo: quanquã nomen אלהים trãsfertur etiam sæpe ad Angelos.

4 Et dominatus est cum Angelo, vel aduersus Angelum: vel luctatus est (siquis malit) quanquam ad verbum ita habetur: sed quia sequitur ויכל, præualuit, ideo libenter admitto luctandi verbum, non quòd proprie conueniat, sed rem potius respicio, quam verba, & præualuit, fleuit, & rogauit eum: in Bethel inuenit eum, & illic locutus est cum eo.

5 Et Iehoua Deus exercituum, Iehoua memoria eius.

Hoc toto sermone Propheta populi ingratitudinem traducit: deinde ostendit quàm turpiter desciuerit ab exemplo patris sui, cuius tamen adhuc nomine superbiebat. Hęc summa est. Ingratitudo in hoc ostenditur, quòd non agnoscat se in persona patris sui Iacob pręuentum fuisse gratuita Dei misericordia. Historia enim prior refertur in hunc finem, vt intelligant posteri Iacob se diuinitus fuisse electos antequam nati essent. Iacob enim non iudicio vel industria arripuit plantam fratris sui in vtero matris, sed fuit hoc extraordinarium. Deus ergo manũ infantis illuc direxit, & hoc signo testatus est gratuitã suam adoptionẽ. In summa, quòd dicitur Iacob tenuisse in vtero matris plantam fratis sui, hoc tantundem valet acsi exprobraret Deus Israelitis, ipsos non sua vel parentum virtute excellere supra alios populos, sed quoniam Deus pro suo beneplacito eos elegit: quemadmodum etiam illis obiectat per Malachiam, Nónne fratres erant Iacob & Esau? Iacob tamen dilexi, Esau autem odio habui. Nam scimus quanto fastu semper sese extulerit illa natio: sed vnde estis procreati? respicite ad originem vestram: vos estis scilicet filii Ahrahæ & Isaac. Quid ergo differtis ab Idumæis? Illi certè progeniti sunt ab Esau: Esau autem erat filius Isaac, & frater Iacob, & quidem primogenitus. Ergo non excellitis aliqua dignitate quæ in vobis resideat. Agnoscite igitur vestram originem, & scitote quicquid est in vobis eximium prouenire à mera Dei gratia. hæc autem magis ac magis vos obstringit. Vnde igitur ista superbia? Sic etiam nunc Propheta noster, *Iacob tenuit plantam fratris sui in vtero matris*: hoc est, vobis propinqua est cognatio cum Esau & eius posteris: atqui sunt illi vobis detestabiles. Vnde hoc? An propter vestrum aliquod meritum? Iactate si potestis aliquid à vobis profectum esse, quod conciliaret gratiam coram Deo. Imò pater Iacob, qui tamen fuit sanctissimus, ille iam in vtero matris apprehendit plantam fratris sui Esau: hoc est, non adoleuerat, neque pollebat iudicio aut virtute aliqua, quum superior fuit fratre suo, & quum primogenituram adeptus est: erat enim tunc adhuc inclusus in vtero matris: nulla fuit propria dignitas, nullum meritum. Nunc ergo ingratitudo vestra eo fœdior est, quia Deus vos sibi obligauit antequam nati essetis: in persona sancti Patriarchæ vos elegit in peculium. Nunc autem eo deserto, & abnegato eius cultu quem tradiderat Lege sua, prostituitis vos ad idola & impias superstitiones: afferte nunc colores vestros quibus tegatis vestram impietatem, Nónne flagitium vestrum tam crassum est & palpabile, vt pudere vos debeat? Tenemus ergo nunc in

Mala.1.a.3.

quem finem dicat Propheta, *Plantam Esau fuisse apprehensam à Iacob in vtero matris*. Porrò hic locus satis docet, homines non suo arbitrio adipisci Dei gratiam, sed mera eius bonitate eligi antequam nascantur: & eligi non operum respectu, quemadmodum imaginantur Papistæ, qui aliquam Dei electionem concedunt, sed existimant pendere ab operibus futuris. Sed si ita res haberet, frigida esset obiectio Prophetæ & ieiuna. Vbi autem Deus mero beneplacito præuenit homines, & non operum respectu, sed pro sua misericordia adoptat quos visum est, hinc sequitur, qui electi sunt, magis erga eum obstringi, & minus esse excusabiles si reiiciāt oblatam sibi gratiam. Cæterùm, hîc siquis excipiat absurdum esse quòd dicantur posteri Iacob esse electi in eius persona, & tamen interea à Deo desciuerint: quia electio Dei non esset firma nec stabilis hoc modo. Scimus autem quos Deus elegit, etiam iustificare, & ita absoluere eorum salutem, vt nemo pereat: traduntur etiam Christo in custodiam omnes electi, vt eos seruet diuina sua virtute, quæ insuperabilis est, vt ipse docet Ioannis 10. Quid ergo hoc sibi vult? Sed scimus, & alibi dictum fuit, duplicem fuisse Dei electionem in populo illo: Vna enim fuit generalis electio, altera specialis. Specialis fuit electio sancti Iacob, quia verè erat vnus ex Dei filiis: specialis etiam fuit eorum electio qui vocantur à Paulo filii promissionis. Fuit alia generalis electio, quia totum eius semen recepit in fidem suam, & omnibus fœdus suum obtulit. Interea non omnes fuerunt regeniti, non omnes donati sunt adoptionis spiritu. Illa ergo generalis electio non fuit efficax in omnibus. Nunc soluta est quæstio illa, quòd nemo ex electis pereat, quia nō fuit totus populus electus speciali modo, sed Deus nouit quos vellet ex populo illo deligere: & illos, quemadmodum diximus, spiritu adoptionis donauit, instruxit etiam virtute sua, vt nunquam exciderent. Alii quidem suo modo electi fuerunt: hoc est, Deus obtulit illis fœdus salutis, sed tamen sua ingratitudine fecerunt vt Deus ipsos abdicaret, neque agnosceret pro filiis. Iā subiicit Propheta, *Iacob in fortitudine sua dominatum fuisse cum Deo, & cum Angelo etiam præualuisse*. Hîc exprobrat Israelitis quòd falsò obtendant nomen sancti Iacob, cum quo tamen nihil habent simile, sed à cuius exemplo turpiter se alienauerint. *Dominatus est* ergo *cum Angelo & cum Deo ipso: fuit etiam Angelo superior*: ipsi autem quales? Quemadmodum ergo profani Poetæ dum Romanos qui degeneres erant & effœminati, vocant Romulidas, & dicunt natos fuisse ex illis insignibus & præclaris heroibus, quorum virtutes tunc celebres & notæ erant: vocant etiam eadem ratione Scipiadas: sic etiam Propheta, Venite filii Iacob: quales estis? Ille fuit prędiths heroica virtute, imò Angelica, & pluſquā Angelica: luctatus enim est cū Deo, & victoriā adeptus est: vos aūt estis mancipia idolorum, diabolus vos sibi addictos tenet: vos estis quasi in prostibulo, quia templum vestrum quid aliud est quàm lupanar? Et illic estis similes scortis, & quotidie scortamini cū idolis vestris: abominationes vestræ quid aliud sūt quàm fœda vincula, & quæ testentur nihil in vobis esse intelligentiæ & cordis? Oportuit enim vos fuisse fascinatos quum ita relicto Deo transiistis ad nouos & profanos cultus. Notanda est igitur ista diuersitas inter sanctum Patriarcham Iacob, & posteros eius, alioqui non tenebimus consilium Prophetæ: & parum proderit colligere sententias diuersas, nisi primùm sciamus quid voluerit Propheta, & quorsum tendat ista obiectio, vel narratio, quòd scilicet Iacob dominatus cū Deo & Angelo fuerit. Cæterùm, notandum est eodem sensu hîc vocari & Deum & Angelum. Quanquam possemus vtroque loco vertere Angelum, quia tam אלהים quàm מלאך Angelum significat. Sed tamen tollitur omnis dubitatio à Propheta quum tandem addit, *Iehoua Deus exercituum, Iehoua nomen eius*. Nam hîc disertè exprimit Propheta nomen essentiale Dei, quo testatur eundem illum fuisse æternum & vnicum Deum, qui tamen simul Angelus fuit. Iam quęritur quomodo Deus fuerit æternus, & simul tamen Angelus. Nempe hoc satis frequenter occurrit in Scripturis, vt familiare nobis esse debeat, quoties Dominus apparuit per Angelos suos, simul nomen Iehouæ illis fuisse impositum, non quidem omnibus Angelis promiscuè: sed Angelo præcipuo, per quem Deus se manifestabat. Hoc quemadmodum iam dixi, familiare nobis esse debet. Sequitur ergo Angelum illum fuisse verè Deum & essentialem. Atqui non potest hoc propriè competere in Deum, nisi sit aliqua personarū distinctio. Ergo oportet esse in Deo aliquam personā, cui cōpetat nomen & titulus Angeli. Nam si indiscretè vel confusè tantùm accipimus Dei nomen, & proponimus in medium eius essentiam, certè hoc absurdum erit, quòd sit Deus & Angelus. Vbi autem distinguimus in Deo personas, iam nihil manet absurdi. Quare? Christus enim æterna Dei sapientia induit personam Mediatoris, antequam indueret carnem nostram. Fuit ergo tunc Mediator, & eo respectu fuit etiam Angelus. Interea fuit etiam Iehoua, quia nunc est Deus manifestatus in carne. Atqui ex aduerso refutandum est illud delirium, imò diabolicus furor canis illius Serueti, qui finxit Christum fuisse ab initio Angelum, quasi esset phantasma hominis, & quasi esset aliqua persona exterior essentiam seorsum à Patre diuisam habens: sicuti dicit fuisse conflatum

Rom. 9. b. 8.

flatum ex tribus elementis increatis. Illud phantaſma diabolicum omnino faceſſere à nobis debet. Sed Chriſtus, quum Deus eſſet, fuit etiam Mediator, & quatenus Mediator fuit, etiam meritò & aptè vocatur Angelus Dei, vel nuntius, quia ſponte interpoſuit ſe inter Patrem & homines.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nobis tam familiariter hodie te exhibes in Patrem, ſicuti nobis ſingulare & inæſtimabile huius gratiæ pignus in Filio tuo vnigenito obtuliſti: da inquã, vt nos totos tibi addicamus, & verè præſtemus obſequium & obedientiam liberalem quæ Patri debetur, vt nihil aliud nobis ſit propoſitum tota vita, quàm ſancire adoptionem illam qua nos ſemel dignatus es, donec tandem eius fructum percipiamus, vbi colliges nos in regnum tuum æternum, cum eodem Ieſu Chriſto Filio tuo, Amen.

Heri expoſuimus quomodo eundem & Deum & Angelum dici conueniat qui apparuit ſancto Iacob in Beth-el. Neque enim poſſet in Angelum transferri nomen Iehouæ, quo exprimitur æterna Dei & potentia & eſſentia & maieſtas. Certum eſt igitur fuiſſe vnicum Deum. Iam non potuit ſimpliciter & ſine aliqua notatione vocari Angelus: ſed quia tũc quoque Chriſtus perſonam Mediatoris ſuſtinuit, non abſurdè Angelus vocatus eſt: & tamen ſcimus æternũ eſſe Deum. Ita hìc eſt locus memoratu dignus ad teſtandam Chriſti deitatem. Nam Propheta clarè affirmat eſſe Iehouam creatorem cœli & terræ, & qui ſua virtute eſt: non autẽ in alio ſubſiſtit, quemadmodum omnes creaturæ. Quum ergo ita ſit, iam probata eſt eius ſumma maieſtas, vt non ſit Patre inferior. dicit autem *hoc eſſe eius memoriale*, vel memoriam. Vox iſta reſpectum habet ad homines. Itaque Propheta intelligit nomen hoc admirabile & magnificum fore celebre in mundo, vbi Chriſtus exhibitus fuerit. Nam tunc quidem populus agnouit verum Deum apparuiſſe patri ſuo Iacob: ſed adhuc obſcura erat Mediatoris notitia. Videtur ergo Propheta hìc reſpicere ad Chriſti aduentum: acſi diceret nomen Iehouæ fore ſatis notum & celebre omnibus, vbi clarius exhibitus fuerit Mediator ille. Iam venio ad reliquum Prophetę contextum: dicit *Principem fuiſſe*, vel dominatum tenuiſſe *in virtute ſua cum Deo*. Quid hæc locutio valeat, breuiter tantùm attingam. Inditum fuit nomen Iſraelis ſancto Iacob, quia victoriam obtinuerat in nobili illa lucta cuius fit mentio Geneſeos triceſimoſecundo capite. Nam ſancto viro non erat cum aliquo mortali homine certamen, ſed cum Deo ipſo. Superior autẽ fuit in pugna illa. Vocatur itaque victor Dei. Quia aſperior eſt illa loquutio, conati ſunt quidam commento ſuo inflectere ad aliquam moderationem, quòd ſcilicet *Princeps fuerit Iacob cum Deo*, id eſt, quod Deus approbauerit virtutem inſolitam. ſed plus aliquid exprimere voluit Deus quum nomen ſeruo ſuo imponeret: confeſſus enim eſt ſe cedere quaſi deuictũ, & palmã tradere ſancto Iacob. Hoc autem non debet videri nimis abſurdum: quia ſcimus quoties Deꝰ probat fidem noſtram, & examinat tentationibus, totidem eſſe pugnas quibus luctatur nobiſcum: experitur enim quale ſit fidei noſtræ robur. Iam ſi dicimur luctari cum Deo, & exitus pugnæ talis eſt vt Deus nobis relinquat victoriam, non abſurdè tunc vocamur victores, & quidem ipſius Dei. Quomodo? nẽpe quia Deus mirabiliter operatur in ſanctis ſuis, vt deijciat ſe propria virtute, & dum nobiſcum luctatur, vires ſuppeditet, quibus poſſimus ſuſtinere pondus & grauitatem certaminis. Si Deus velit nos aggredi, quid reperiet præter infirmitatem? ſed dum nos in certamen vocat, ſimul inſtruit armis neceſſarijs. Et hæc admirabilis eſt diſtinctio, vt ab vna parte Deus ſe conſtituat antagoniſtam, ab altera autem parte pugnet ipſe in nobis contra ſuas tentationes, vel contra omnes luctas, quibus fidem noſtram probat. dicitur ergo Deus vinci à nobis, quando virtute Spiritus ſui & auxilio nos confirmat & reddit inexpugnabiles, imò facit vt triumphum agamus de tentationibus. Et ſi ſingula reputamus, talis eſt tunc partitio, vt Deus maiorem partem ſuę virtutis à parte noſtra ſtare velit, & tantùm ſumat partem magis infirmam ad nos tentandos vel experiendos. Non eſt quidem hìc nobis imaginandum aliquod diuortium, quaſi Deus ſeipſum per fruſta diuidat: ſed ſcimus quum examinat fidem noſtram, hìc prodire in medium acſi eſſet luctator, vel acſi nos prouocaret ad certamen: hoc enim certũ eſt. Quid enim ſunt tentationes, vel quorſum ſpectant, niſi vt quaſi in arena ſpecimen & documentum præbeamus noſtræ virtutis & conſtantiæ? Atqui hoc non fieret ſine aliquo aduerſario. Nam quid attinet pugnare contra vmbram, vel vbi nullus nos aggreditur? Deus ergo eſt ſimilis aduerſario quoties fidem noſtram experitur: & quemadmodum prius dictum fuit, certamen hoc non eſt nobis cum hominibus, ſed cum Deo ipſo. Eſt quidem nobis cum diabolo, vt Paulus dicit, non eſſe nobis certamen cum carne & ſanguine, ſed cum poteſtatibus aeris. Hoc verum eſt: ſed Deus interea ſupremum locum obtinet, quemadmodum teſtatur inſignis ille locus

Ephe.6.b.12

n.

Iob 1.d 21 Iob, Dominus dedit, Dominus abstulit. Sic ergo necesse est manus conserere cum ipso Deo. Quare? nam tentat nos & examinat: sed non tentat quemadmodum dicit Iacobus, Iac.1.c.14 vnunquenque tentari à propria concupiscentia: non tentat nos ad malum, non instillat nobis prauas cupiditates quæ sponte se ingerunt,& quæ sunt ingenitæ natura, sed tentat: Ge.22.a.1 hoc est,examinat nos sicuti dicitur tentasse etiam Abraham. Quum ita sit,iam luctandum est nobis cum Deo: & in quem finem? vt scilicet vincamus. nam Deus non vult nos opprimere dum fidem nostram & constantiam obedientiæ illustrat: potius enim theatrum erigit in quo ostentet sua dona. Ergo descendimus in certamen spe vincendi. Quum vincimus, ipse, vt iam dixi, non tantum nos hortatur ad fortitudinem, sed arma etiam suppeditat, viribus instruit, denique ipse quodammodo secum certat, & in nobis est superior, quia facit vt tentationes vincamus. Hac ratione dicitur Iacob dominatus fuisse cum Deo, vel fuisse victor Dei.Sed posset videri durum quod Propheta addit, *Hoc factum esse eius virtute*:Dominatum obtinuit cum Deo virtute sua, inquit. Atqui si Iacob suo marte pugnasset, non poterat ferre vmbram ipsius Dei quin concideret: redactus fuisset in nihilum,nisi opposita fuisset maior virtus quàm hominis. Quid ergo hoc sibi vult,quòd victor fuerit sua virtute? Nempe quia virtus hęc quam prædicat Propheta potest ascribi sancto Iacob, quoties dominatus fuit. Nullus est melior titulus quàm donationis, vt vulgò dicunt:& Deus solet in nos transferre quicquid contulit, acsi nostrum esset. Distinguere ergo prudenter necesse est hìc inter virtutem hominis quam habet à seipso, & eam quam Dominus in ipsum contulit. Papistæ statimatque fit mentio aut virtutis aut facultatis hominis,hoc arripiunt,Si non esset liberum arbitrium in homine,nulla esset fortitudo, vel non esset vlla vis ad resistendum. Atqui produnt suum stuporem & socordiam, quia non possunt distinguere inter virtutem intrinsecam quæ sit in homine à seipso & à natura, & inter virtutem aduentitiam qua Deus homines ipsos instruit & quæ est donum Spiritus sancti. Propheta autem quum hìc commendat virtutem sancti Iacob, non extollit liberum eius arbitrium, acsi ex seipso attulerit virtutem qua posset Deum superare: sed intelligit fuisse diuinitus præditum inexpugnabili virtute, sic vt victor euaserit in illa pugna. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Et quia hoc in primis memoratu dignum erat,repetit fuisse dominatum cum Angelo,& præualuisse. Iam diximus quomodo Iacob præualuerit, nępe nō à seipso,sed quatenus Deus virtutē suā sic distribuit,vt superior pars esset in ipso Iacob. Ideo hanc similitudinem adducere soleo, dum loquor de lucta illa & de quotidianis etiam certaminibus quibus Deus exercet pios,quòd pugnet nobiscum sinistra manu,& quòd nos tueatur dextra sua. Deus ergo ita virtutem suam partitur, vt non exerat plenas vires,sed pugnet tantùm sinistra manu:hoc est,infirmo(vt ita loquar)modo nos aggrediatur. Interea autem porrigit dextram manum ad nos tuendos: hoc est, illic explicat maiorem potentiam,vt simus in lucta superiores. Et hæc loquutio tametsi primo intuitu aspera videtur,tamen magnificè extollit Dei gratiam ac bonitatem, quòd ita dignetur se demittere nostra causa,vt velit nobis concedere victoriæ laudem: non quidem vt superbiamus in nobis, sed vt hoc modo magis glorificetur, dum scilicet mauult fortitudinem suam exerere ad nos tuendos,quàm ad nos opprimendos:quod posset tantùm vno flatu. Neque enim opus esset conatu aliquo, vt nos in nihilum redigeret: si tantùm velit flare contra humanum genus, totus mundus momento extinctus erit. Atqui Dominus pugnat nobiscum, & interea non patitur nos opprimi: imò extollit nos in sublime, & concedit, quemadmodum iam dixi, victoriam.Pergamus. Addit Propheta, fleuisse & rogasse: *Fleuit*, inquit, *& rogauit eum*. Quidam de Angelo membrum hoc exponunt: sed nescio an fletus in eum competat. Posset quidem excusari hæc locutio, quòd Angelus fuerit quasi supplex dū herbā porrexit sancto viro: perinde enim est acsi se deijceret qui fatetur se non esse parem in lucta. Fletum ergo hoc modo illi exponunt, Rogauit quidem Angelus Patriarcham quum diceret, Dimitte me: & illa fuit victoriæ confessio. Iam ergo sensus esset, non adeptū fuisse vulgare aliquid patriarcham Iacob, quū in illo certamine victor euasit:Deus enim fuit quodammodo ei supplex,quia concessit nomen victoris & laudem.Cæterùm malo hoc exponere de Patriarcha:& melius conuenit,meo iudicio. Non dicitur quidē fleuisse Iacob, hoc est,nō exprimitur hoc disertè & ad verbum apud Mosen,fateor,sed fletus poterit accipi pro humilitate quam semper afferunt fideles in conspectum Dei. deinde conueniet etiam fletus Patriarchæ, quia sic in pugna fuerit superior, vt non tamen discesserit sine dolore & iactura.Scimus enim crus illi fuisse luxatum,& coxam fuisse quasi suo loco motam,vt claudicaret tota vita.Iacob ergo victoria potitus est,& triumphū illic egit,etiam plaudēte Deo: sed interim non recessit integer: Deus enim claudum reliquit. Ergo sensit non exiguum dolo-

dolorem,quum tota vita infirmitas in eius corpore infixa fuit. Quare non malè conueniet fletus sancto viro,qui humiliatus fuit in illa pugna,tametsi retulerit palmam. Et hoc diligẽter notandum est:hic enim Propheta occurrit omnibus calumnijs,quum sic temperat sermonem,vt nihil Deo & eius gloriæ deroget, licet ita splendidè exornet victoriam Patriarchæ. *Fuit* ergo *Princeps cum Deo,præualuit etiam,fuit victor*:sed quomodo? *Fleuit tamen,& rogauit eum*:hoc est,non fuit hæc illi materia superbię quum palmam ex certamine retulit,sed Deus simul instituit eũ ad humilitatẽ:nẽpe fractura coxæ vel cruris:& ita rogauit illũ. Precatio Iacob refertur à Mose, quũ scilicet postulauit benedici. Atqui benedicitur minor à maiore, queadmodum dicit Apostolus. Ergo Iacob non sese extulit,queadmodum faciũt cæci homines,qui sibi quicquam arrogant,sed orant Deum,& petijt benedici ab eo qui se victum esse dicebat. Hoc autem diligenter notandum est, præsertim adiuncta circunstantia: nam hinc colligimus non esse cur fugiant Deum qui probantur tentationibus, quemadmodum caro nostra appetit delicias,& vellet sibi parci. Quum ergo imminet aliqua tentatio,subducimus nos,& nemo est qui non libenter inducias captet, & procul etiam se abscondat tunc à conspectu Dei. Quoniam ergo cupimus Deum esse à nobis remotum quoties prodit quasi antagonista ad fidem nostram tentandam,ideo notanda est hæc precatio Iacob. Nã quanquam fuit crure luxato,quanquam lassitudine confectus, non tamen sese subduxit, non optauit discessum Angeli,sed quasi violenter retinuit: Tu me benedices: ego malo tecum pugnare & consumi totus,quàm te dimittere donec mihi benedicas. Videmus ergo appetendam nobis esse præsentiam Dei,etiamsi duriter nos exerceat, etiamsi sudandum sit, etiamsi vires nostræ deficiant,etiamsi claudicandum sit tota vita, non tamen fugere debemus Dei conspectum,sed potius eum vtroque brachio amplecti,& quasi violenter retinere,quia multo satius est sub onere gemere,& sentire virtutem eius quæ nobis sit superior,quàm manere otiosos,& interea putrescere in nostris delicijs,quemadmodum faciunt quos Deus relinquit. Et videmus quàm nobis timenda sit talis indulgentia,quia nisi quotidie nos acuamus varijs tentationibus,statim contrahimus rubiginem & alia vitia. Necesse est igitur vt stemus integri,renouari quotidie certamina: & ideo dixi appetendam nobis esse Dei pręsentiam, quanuis duriter nobis luctandum sit. Sequitur, *In Beth-el inuenit eum.* Ego verto, In Beth-el inuenerat eum,vt tollatur omnis ambiguitas. Est quidem verbum futuri temporis, sed certum est Prophetam loqui de tempore præterito. Interea si sumimus tempus præteritum,manebit ambigua locutio: sic enim quidam intelligunt, quòd postea inuenerit Deus Iacob in Beth-el, vel quòd Iacob Deum inuenerit, quum scilicet confirmatum fuit ei nomen Israelis, nempe post stragem vrbis Sichimæ. Nam ad solandum eius mœrorem, illic rursus Deus apparuit. Exponunt igitur hunc locum de secunda illa visione. Sed mihi videtur aliò respicere Propheta,quòd scilicet Deus iam inuenerat Iacob in Beth-el:hoc est,occurrerat ei quum fugeret in Syriam,exulandi causa, metu fratris sui: tunc primùm apparuit Deus seruo suo, & hortatus est ad constantiam: pollicitus est illi saluum in patriam reditum. Intelligit ergo Propheta Iacob victoria potitum esse,quia Deus pridem incœperat ipsum amore suo complecti, & testari etiam amorem illum, quum scilicet sese illi exhibuerat in Beth-el. Inuenit ergo eum in Beth-el. Posset hoc quidem referri ad Iacob,Inuenit eum in Beth-el: hoc est, Deum inuenerat. Sed quoniam statim additur, *Ibi locutus est nobiscum*, & non potest ad aliam personam aptari quàm Dei ipsius, ego libenter contexo, quòd Deus inuenerit Iacob in Beth-el. Et commendat rursus nobis Propheta gratuitam Dei bonitatem erga Iacob, quia scilicet dignatus fuerit illi occurrere in via, & ostendere se esse ducem itineris ipsius Iacob. Neque enim vnquam putasset Deum sibi esse propinquum, quemadmodum etiam dicit ipse, Hîc est domus Dei & porta cœli, & ego nesciebam. Quum ergo putaret sanctus vir se esse quasi proiectum à Deo, & se omni auxilio destitutum, quum esset solitarius & extra aliquam spem, Deus dicitur illum reperijsse, quia scilicet sponte se illi obtulit, quum sanctus vir nihil tale speraret, neque animo conciperet. Inuenerat ergo Deus iam seruum suum in Beth-el: deinde illic locutus est, vel locutus erat (vt sit continua series.) Illic ergo locutus erat nobiscum. עמנו quidam accipiunt pro עמו, locutus erat cum eo: & faciunt hoc coacti necessitate, quia non reperiunt certum sensum in his verbis, quòd locutus sit Dominus nobiscum in Beth-el. Sed nihil opus est torquere verba præter rationem grammaticæ. Alij qui non audent discedere à verbis Prophetæ, excogitant sensus prorsus alienos. Quidam dicunt Loqutus est illic nobiscum: hoc est, Dominus per me Hoseam, & per Amos, qui mihi collega est & socius, loquitur. Nam nos eo authore denuntiamus vobis exitium & vl-

Heb. 7. b. 7

Gen. 28. c. 16

timam cladem: & Deus Beth-el nobis patefecit quicquid ad vos afferimus. Sed quàm hoc fit coactum omnes vident: hoc est torquere Scripturam, & non exponere. Alij etiam frigidius loquuntur, *Illic nobiscum locutus est*, acsi Angelus diceret, Expecta, Dominus loquetur nobiscum: ego iam te voco Israelem, sed aderit tandem Deus ipse, qui ratum habeat quicquid nunc tibi dico. Quasi verò non esset ille Deus æternus. Hoc enim continuò post exprimit quum dicit, *Iehoua memoria eius, Iehoua exercituum*. Sed ita nugantur Iudæi, qui brutæ sunt pecudes vbi agitur de Christo. Cæterùm non videtur esse magna ratio cur multùm sudemus in his Prophetę verbis. Et quidã etiam ex Rabbinis (ne fraudem⁹ eos sua laude) hoc viderunt, nempe Deum sic loquutum fuisse cum Iacob, vt tamen sermo communis fuerit toti populo. Nam certè quicquid tunc promisit Deus seruo suo, hoc ad totum corpus populi spectabat, & omnes eius posteros. Quid ergo hîc magnopere se macerant interpretes, quũ certum sit Deum in persona vnius hominis loquutum fuisse cum omnibus posteris Abrahæ? Et hoc optimè quadrat contextui: Propheta enim iã applicat, vt ita loquar, in vsum totius populi quod hactenus retulit de patriarcha Iacob. Ne ergo existiment recitari historiã vnius hominis, dicit hoc ad singulos pertinere. Quare? Dominus enim sic locutus est cũ sancto Iacob, vt vox eius sonare debeat in omnium auribus. Quid enim dictum est sancto viro? An Deus se tantùm illi patefecit? An tantùm promisit se fore illi in patrem? imò adoptauit totum eius semen, & extẽdit suam gratiam ad eius posteros. Quum ergo ita locutus sit omnibus Israelitis, iam magis eos pudere debet suæ defectionis, quum tam sint degeneres à patre suo, cui tamen coniuncti erant. Nam sacrum vinculum vnitatis erat inter Iacob & filios eius, quum Deus omnes simul complexus est amore suo, & omnes simul adoptione dignatus est. Nunc tenemus Prophetæ mentem. Iam pergamus.

6 Et tu ad Deum tuum conuertere, bonitatem & iudicium custodi, & spera in Deo tuo semper.

7 Chanaan, in manu eius statera fraudis, (*vel dolosa,*) prædari diligit.

Hîc iam Propheta populum vrget. Postquam retulit exemplum Patriarchæ, ostendit quàm dissimiles sint posteri, apud quos Deus nihil proficit sana doctrina, quum tamen assiduè de ipsorum salute sit solicitus, & Prophetas excitet, qui reducant in viam salutis perditos vel dispersos. Quum ergo ita sit, iam Propheta accusat eorum ingratitudinem. Concionatur autem priore loco de pœnitentia: deinde ostendit se & alios Dei ministros operam ludere, quia scilicet tanta sit peruicacia populi, vt non sit doctrinæ locus. Concio breuis est, sed tamen multũ continet. *Conuertere*, inquit, *ad Deum tuum*. Perstringit hîc apostasiam populi quũ ad Deum suũ conuerti iubet: simul etiã damnat quicquid opponere solebant Israelitæ loco defensionis, quum Prophetæ eos reprehendebant. Volebant enim suos fictitios cultus venire in rationem: volebãt deos à se fabricatos tenere locum Dei. Propheta ansam pręcidit huiusmodi subterfugijs, quum iubet populum redire ad Deum suum. Quid? inquit, Tu colis quidem deos, & multùm te fatigas in tuis superstitionibus: sed agnosce iam te esse apostatã, qui abieceris Legẽ à vero Deo tibi traditã. *Redi* igitur *ad Deum tuum*. Et Deum Israelis vocat, non tã honoris ipsorũ quàm contumeliæ causa, quòd scilicet spõte & quasi data opera abiecerint cultum veri Dei, qui iam ipsis innotuerat. Postea ostenditur vera ratio pœnitentiæ. Initium versus, quemadmodum iam dixi, tantùm exigit vt populus resipiscat: sed quia scimus homines ludere cum Deo vbi ad pœnitentiam vocantur, non frustra addita fuit definitio pœnitentiæ, vel saltem breuis descriptio, vnde constet quid sit resipiscere vel conuerti ad Deum. dicit igitur Propheta, *Misericordiam*, vel humanitatem, *& iudicium custodi*. Incipit à secunda Legis tabula: deinde addit pietatem erga Deum. Cæterùm duas tãtùm species ponit, quibus complectitur totam doctrinam secundę Tabulæ. Quid enim sibi vult Deus à quinto præcepto vsque ad vltimum, nisi quòd instituit vitam nostram ad regulam charitatis? Docemur ergo in secunda Legis tabula quomodo versari oporteat cum fratribus nostris. vel siquis breuius habere velit, In secunda Legis tabula ostenditur mutua inter homines communicatio. Hîc autem incipit Propheta à secundo membro, quia curiosè non solent seruare ordinem Prophetæ, neque semper obseruant certam methodum, sed satis est illis referre capita, quibus ostendant rem ipsam: & ideo non mirum est si pro consueto more hîc Propheta priore loco statuat charitatem, deinde ad cultum Dei descendat. Non est quidem ille ordo, vt dixi, vel naturalis, vel legitimus, sed parum refert: imò non nisi optimo consilio hoc facere solent Prophetæ, quia resipiscentia melius cognoscitur ab obseruatione secundæ Tabulæ, quàm à cultu Dei. Nam vt hypocritæ dissimulant, & se occultant miris integumentis, ideo quoties Dominus vult eos protrahere

in

in lucem,& proferre in medium eorum fraudes, rapinas, sæuitiam, & periuria, & furta,& quicquid tale est,quasi Lydium lapidem admouet:quoniam ergo melius conuinci possunt hypocritæ à secunda Legis tabula, ideo quum de resipiscentia agitur, Dominus meritò hoc postulat ab illis: acsi diceret, Iam re ipsa manifestum fiet qualis sit vestra pœnitentia,fictáne an syncera. Nam si iustè & innoxiè agitis cum proximis, si colitis æquitatem & rectitudinem,hoc erit certum vestræ pœnitentiæ testimonium.Interea tamen Propheta nõ negligit cultum Dei:ideo addit, *Spera semper in Deo tuo.* Sub verbo Sperandi primò requirit fidem,deinde inuocationem quæ ex illa nascitur, & gratiarum actionem quæ necessariò accedit:sic totus Dei cultus breuiter hìc per synecdochen comprehenditur sub verbo Sperandi.Sũma igitur Prophetæ est,vt Israel relictis suis superstitionibus recũbat in vnũ Deum,& in eo reponat suam salutem,ad eum confugiat,& illi vni tribuat laudem omnium bonorũ. Perinde autem est acsi restitueret purum Dei cultum,reiectis omnibus adulterinis superstitionibus Iam locutus est de secunda Legis tabula.videmus ergo vt pœnitẽtia nihil aliud sit quàm reformatio vitæ nostræ ad legem Dei. Deus enim volũtatem suam in Lege exposuit: simulatque ab ea desciscimus vel deflectimus,discedimus tantundem à Domino:vbi autem ad Deum conuertimur, hęc erit vera probatio, si vitam nostram corrigimus ad ipsius Legem,& incipimus ab spirituali eius cultu,cuius pręcipua pars est fides,ex qua deinde nascitur inuocatio. Adhæc,si agimus cum proximis nostris ex bono & æquo, & abstinemus ab omnibus iniurijs,fraudibus,rapinis,omni denique malitia,hoc est verum pœnitentiæ testimonium. Iam vbi hortatus est Propheta Israelitas ad resipiscentiam, adiungit esse tantam peruicaciam,vt sine profectu hoc fiat: *Chanaan*,inquit. Ego abruptè lego. nam frigidum est quod alij subaudiunt,Ipse assimulatus est,vel similis fuit Chanaan,in cuius manu. Potius enim hoc vno verbo damnat Propheta Israelitas,acsi diceret extraneos esse prorsus,& indignos qui vocentur Abrahæ filij. & ita sæpe abrupta est oratio quum loquimur stomachose. ergo Propheta hìc per indignationem vocat Chanaan: hoc est, Vos non estis filij Abrahæ, vos falsò iactatis nomen illud quod non potest in vos competere: estis enim Chanaan. Postea addit, *In manu eius statera fraudis, diligit spoliare*, vel prædari:ad verbum est, Ad spoliandum amans.Sed sensus clarus est,quòd diligant prędari:hoc est,cupiditate tota ferantur ad rapiendum.Primo loco notandum est,quòd hic Propheta infamat carnale genus Abrahæ, dum vocat Chanaan,& sæpius recurret hæc doctrina apud Prophetas.Ratio autem ita loquendi fuit, quòd superbè opponere solebant crassi illi homines pro clypeo nomen sui generis Quid?nos sumus sanctum genus. Quum hoc prætextu reijcerent omnes admonitiones Propheticas,ideo Deus regessit hoc probrum, Vos non estis filij Abrahæ, sed estis Chanaan:quasi diceret,nihil adhuc fuisse mutatum in illa gente,similes sui semper manere Israelitas.Dominus semel expurgauerat terram à profanis hominibus,sed quum posteri Abrahæ similes essent Chanaanitis,ideo vocantur semen Chanaan,acsi maneret gens eadem quę prius fuerat,quoniam nihil erat in moribus diuersum,quoniam erant prauitate pares vel ijdem.Iam sequitur ratio cur vocet ipsos genus Chanaan, nempe quia *gestant in manu sua stateram dolosam,& feruntur toto studio ad rapinas.* Statera dolosa posset extendi ad simulationes illas,ad fallacias & mendacia,quibus conquestus est nuper Deus se fuisse obsessum. sed quoniam continuò pòst sequitur, *Diligens rapinas*, ideo malo hìc accipere duas partes nocendi, quæ ferè sub se continent omnia scelera:aut enim fraudant homines dolosè quoties nocẽt, aut aperta vi sese efferunt contra proximos. Quoniam ergo aut violenter inferunt iniuriã, qui nocent proximis,aut circunueniunt fraudibus & astutijs suis simplices,ideo priore loco hic ponit Hoseas stateram dolosam: deinde addit spoliandi vel prædandi cupiditatem. Perinde est igitur acsi diceret & fraudulentos esse & latrones,qui vi aperta grassantur. Ita intelligit eos sine lege & sine vllo fræno deditos esse omnibus iniurijs,& tantùm intentos esse ad nocendum,siue faciant hoc astutia,siue aperta violentia. Non mirum est igitur si vocentur genus incircuncisum.Quare?Quid enim iam habent commune cum Deo,quum ita iam defecerint ab eius Lege? imò quum abhorreant ab omni humanitate & clementia: sequitur etiam eos iam omni pietate vacuos esse,vbi ita immemores sunt omnis æquitatis erga proximos.Hæc est summa

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie nobis non in ænigmate, neque in figura tantùm appares, quęadmodum olim sanctis Patribus, sed conspicuus nobis es in Filio tuo vnigenito: da inquam, vt toti rapiamur ad contemplandam tuam imaginem, quæ ita nobis refulget: & sic in illam transfiguremur, vt magis ac magis proficiamus, donec tandem exuti omnibus sordibus

carnis nostræ, conformemur ad puram & perfectam illam sanctitatem, quæ residet in Christo, sicuti plenitudo omnium bonorum illic habitat, atque ita tandem perueniamus ad societatem illius gloriæ, quam nobis sua resurrectione peperit idem Dominus noster, Amen.

8 Et dixit Ephraim, Attamen ditatus sum, inueni opes mihi: in omnibus laboribus meis non inueniẽt mihi iniquitatem, quia scelus, (*vel piaculum.*)

Hîc conqueritur Deus per Prophetam suum, quòd Israel blanditus sibi fuerit in suis sceleribus, quia prosperè & ex voto res succederẽt. Hoc autem vitium nimis vulgare est, vt homines sibi applaudant quandiu fortuna, vt loquũtur vulgò, ipsis arridet: nam existimant se Deũ tunc habere propitium. Quoniam ergo talis erat conditio populi, ideo spernebat omnes Prophetas, & eorum obiurgationes. de hac duritie conqueritur nunc Dominus: *Dixit Ephraim, Atqui ego ditatus sum.* Notanda est emphasis in particula aduersatiua אך. aliquando simpliciter affirmat apud Hebræos: sed hîc voluit aliud exprimere Propheta, quòd scilicet Israelitæ derideant omnes obiurgationes, quia videtur illis Deus esse propitius, quum in rebus prosperis declarat suum fauorem. *Ego tamen sum ditatus*: itaque nihil moror quid dicant Prophetæ. Ego enim contentus sum sorte mea. Dixi hunc esse communem morbum: & ideo diligẽter notandus est locus, ne scilicet vbi Dominus ad tempus nobis parcit, putemus tamen nos coram ipso esse innoxios: nihil enim magis timendum, quàm ne oculos nobis perstringat prospera & optabilis conditio. Quãuis ergo Dominus nos toleret, neque statim vindictam suam depromat contra nos, quin potius nos quasi blãdè foueat in sinu suo: si tamen verbo suo nos obiurgat, attẽti simus ad eius minas. Iã addũt etiã, *Cuncti labores mei non inuenient mihi iniquitatem*, vel nõ inueniẽt in cũctis laboribus meis iniquitatẽ. Multi simpliciter legunt vt sonant verba, labores mei iniquitatem non inueniẽt: sed quoniam locutio hæc videtur esse durior, ego conatus sum mitigare, vt etiam alii faciunt, Non inuenient iniquitatem in cunctis laboribus meis. Hæc iactantia longius progreditur: nam ostendit Propheta populum illum non modò fuisse securũ, quia Dominus dabat signa aliqua paterni fauoris: sed simul etiam fuisse inebriatum praua confidentia, quòd Deus non faueret nisi esset immunis ab omni culpa & vitio. & hoc secundum membrum diligenter notandum est. Iam illa prauitas minimè ferenda est, quum homines incipiunt Deum contemnere, quia clementer cum ipsis agat, & abutuntur eius lenitate, vt ferociter contemnãt totam eius doctrinã & omnes minas: hoc iam nimis peruersum est. Sed vbi accedit etiam hæc superbia, quòd statuãt impii & reprobi homines se esse iustos, quia Deus non statim pœnas de ipsis exigit, hic est quasi diabolicus furor: & tamen videmus hoc vulgò fieri. Neque enim tãtùm superbiũt in suis opibus profani homines, neque tantùm inflantur sua potentia, sed putant Deum quodãmodo sibi esse obstrictum. Quid? necesse est vt me Deus innoxiũ agnoscat & purum ab omni crimine, quia mihi fauet. Nihil ergo deprehendit in me quod sit pœna dignum. Sic erigunt cornua aduersus Deũm improbi, dum ipsis indulget, neque tam seuerus apparet erga eos, quàm ipsi erant meriti. Quum hodie perspicimus in magna parte hominum istos morbos, non est quòd miremur. Sed interim tamen proficere nos decet in Prophetæ doctrina, ne scilicet excæcati rebus prosperis, spernamus obiurgationes, & plaudamus ipsi nobis in peccato: deinde ne cumulemus nobis thesaurum iræ Dei, siquãdo nobiscum mitius agit. Ne abutamur ergo eius lenitate, ne putemus nos ideo coram eo esse innoxios, quia non statim exequitur sua iudicia: sed discamus potius examen de nobis sumere, & excutere nostra vitia vt humiliemus nos sub eius manu, etiamsi temperet sibi à pœnis. Hic est vsus pręsentis doctrinæ. Notandum est autẽ quod addit Propheta, *Non inueniet in laboribus meis iniquitatem*: hoc est, nõ inuenietur iniquitas in laborib⁹ meis, quia *scelus*, vel piaculũ. Miror interpretes tã frigidè hunc locũ exponere: dicũt enim, Nõ reperietur in laboribus meis iniquitas, vel peccatũ. Verùm Propheta hîc nõ ponit copulã, sed ponit אשר, quæ particula exegeticè capitur hoc loco. Sensus autem est, quòd hypocritæ dum sibi arrogant laudem innocentiæ, vt fucum faciant, detestantur omne scelus & piaculum. Non inuenietur iniquitas in laboribus meis, quia hoc est scelus: absit vt deprehendar sceleratus in meis factis: ego enim sine vlla fraude versatus sum in õnibus meis negotiis. An quia ita res habeat? minimè: sed quia æstimant ex prospera fortuna Dei fauorem, & putant Deum non fore sibi tam clemẽtem, nisi ipsos pro iustis & puris agnosceret. Videmus ergo quàm securè Deo illudant hypocritę, vbi cœperũt spernere doctrinã & admonitiones. ideo nõ miremur si hodie tanta passim occurrat in mundo obstinatio: sed vtamur etiam hac ratione docendi quam pręscribit Propheta. Nunc pergamus.

9 Ego autem Iehoua Deus tuus à terra AEgypti: habitare te faciam in tabernaculis sicut diebus conuentus.

Prior-

Priore membro exprobrat Iſraelitis Deus quòd ſepelierint beneficium redemptionis, cuius memoria ſemper apud ipſos vigere & florere debuerat: *Ego tamen*, inquit, *ſum Deus tuus à terra AEgypti*: hoc eſt, mirum eſt vos eſſe tam obliuioſos, vt non veniat in mẽtem veſtra redemptio, quæ tamen celebris eſſe debebat, & quaſi verſari ante oculos veſtros. Fuit enim illud memorabile Dei beneficium, quemadmodum ſcimus. Quum autem dicit ſe eſſe Deũ illius populi à terra AEgypti, deſignat finem redemptionis: acſi diceret, Ego hac lege te redemi, vt perpetuò mihi eſſes obſtrictus. Scimus enim quum Deus populum illum eripuit ab illa crudeli tyrannide, ſimul ſibi acquiſiiſſe æternum regnum: ſanctificatus tũc fuit in populo electo. Notandus eſt ergo redẽptionis finis in verbis Prophetę: Ego ſum, inquit, Deus tuus à terra AEgypti: alioqui quomodo poteras exire è ſepulchro? erant enim tũc ſimiles mortuis, quum Deus illis manũ porrexit. A terra ergo AEgypti ego ſum Deus tuus: hoc eſt, quũ tam mirabiliter reſtitutus fuiſti à morte in vitã mea gratia, annon ab illo die ſum Deus tuus? quia te ipſum & omnia tua mihi debes: ego enim te mihi acquiſiui in peculium. Quũ ergo iam audeas petulanter reiicere meos Prophetas, qui meo nomine loquuntur, certe hæc eſt non ferenda ingratitudo, quòd oblitus es tuæ redemptionis, & quem in finem patefecerim erga te virtutem meam & gratiam. Iam quòd ad ſecundum membrum ſpectat, variãt interpretes. quidam enim exponunt, quòd Deus non deſtiterit tamen bonitatem ſuam proſequi erga Iſraelitas, quantunuis indigni eſſent: *Ego habitare te faciam in tabernaculis tuis*: & tabernacula accipiunt pro ædibus impropriè. Poſtea dicunt, *Secundum dies Moed*: hoc eſt, antiquę pactionis, vel ſecundum dies conſtitutos. Deus enim promiſerat ſe daturum terrã Chanaan poſteris Abrahæ in perpetuam quietem. Sed expoſitio illa non videtur quadrare. Alij dicunt hìc exprobrari Iſraelitis quòd tam malè profecerint in mandato Dei, quia ſcilicet diem feſtum inſtituerat, in quo ſe quotannis exercerẽt in redemptionis memoriam. Scimus enim ſolennem fuiſſe diem tabernaculorum. Ita putant hunc ſenſum eſſe Prophetæ. Ego nõ modò ſemel te redemi, ſed volui extare memoriale iſtius gratiæ: quia quorſum mandaui vt quotannis celebretis diem feſtum, niſi vt reducatis in memoriam quod poterat alioqui excidere ex animis veſtris? Atqui nihil profeci hac cæremonia, quia interim ego reiicior, & Prophetæ mei nihil authoritatis apud vos obtinent: ſed ſenſus etiam ille eſt frigidus. Quidã exiſtimãt Prophetam hìc terrere Iſraelitas: acſi diceret, Iterum expellet vos Deus vt habitetis in tabernaculis, quemadmodum olim in deſerto: ſed quanquam non repudio illam ſententiam, exiſtimo tamen aliquid eſſe magis emphaticum in Prophetæ verbis, nempe quòd Deus hìc obliquè dicat opus eſſe noua redemptione, vt populum ſibi magis deuinciat: acſi diceret, Ego video vos immemores eſſe antiquæ redemptionis: ego enim video vos ipſam pro nihilo ducere, acſi eſſet obſoleta: ego igitur perdidi meam operam niſi renouetur memoria veteris beneficij: ergo iterum faciam te habitare in tabernaculis: hoc eſt, neceſſe eſt vt iterum te eijciam ex tua hæreditate: deinde vt rurſus reſtituam, & quidem inſolito & minimè expectato modo, vt intelligas me eſſe tuum redemptorem. Nunc ergo tenemus mentẽm Prophetæ. Poſtquam dixerat Deus ſe eſſe Deum Iſraelis à terra AEgypti, iam addit, quia iam obruta eſt illa vetus redemptio, impia obliuione apud vos, ego iterum ero redemptor veſter. Sedere igitur vel habitare te faciam in tabernaculis ſicut olim: quia nihil apud vos prodeſſet prior redemptio, ego coniungam ſecundã, vt tandem reſipiſcatis & ſciatis quantopere mihi eſtis obſtricti. *Dies Moed* accipit pro illa ratione quam deſcribit Moſes fuiſſe in deſerto: nã cõuocabantur ad ſacrificia ex caſtris. non loquitur ergo hìc Deus de cõuentione quã habuerat cum populo ſuo, quaſi notet aliquod cõtinuum pactum: ſed vocat Dies Moed, quibus congregati fuerunt Iſraelitę quum eſſent diſpoſiti per ſua caſtra, quemadmodum ex Moſe patet. Nunc ſequitur:

10 Et locutus ſum ſuper Prophetas, & ego viſionẽ multiplicaui, & in manu Prophetarum aſsimilaui, (*vel ſimilitudines poſui.*)

Amplificat Propheta crimen populi, quòd peruicaciter ſemper repugnauerit Deo, itáque careat omni ignorantiæ prætextu. Scimus enim refugere homines extremum Dei iudicium, quantiſper poſſunt obijcere vel errorem vel incogitantiam: negat Propheta populum fuiſſe errore lapſum, quia ſubinde, imò ſingulis momẽtis fuerit à Prophetis admonitus. Cõſtat igitur quaſi data opera hunc populum fuiſſe rebellẽ Deo, quia ſemper contẽpſerit Prophetas: neque id ſemel aut iterum, ſed quum Dominus alios alijs ſubmitteret: *Ego*, inquit, *locutus ſum ſuper Prophetas meos*, vel per Prophetas: על enim varijs modis accipitur. Locutus ſum igitur ſuper Prophetas meos: hoc eſt, depoſui apud illos doctrinam quæ vos reducere in viã deberet: neque id modò, ſed *multiplicaui etiam viſiones*: hoc eſt, non vno modo ſtudui vos col-

ligere,sed multas visiones cumulaui.Postea, *In manu Prophetarum posui similitudines*: hoc est, quibuscunque potui modis ego conatus sum vos reuocare ad sanam mentem. Deus enim hominum more loquitur. Posset quidem hoc efficere arcano instinctu Spiritus si vellet,sed hoc sufficit ad tollendam omnem excusationem hominibus, quum verbo non obtemperāt neque se prębent morigeros ac dociles Deo, vbi per suos Prophetas eos hortatur ad resipiscentiam. Est igitur amplificatio sceleris notatu digna, quum Deus expostulat se inutiliter operam lusisse, dum assiduè opera Prophetarum suorum vsus est, vt colligeret dispersum Israelem. Hæc autem exprobratio in nos etiam hodie cōpetere posset: imò quicquid hactenus dixit Propheta, meritò hodie posset in capita nostra torqueri. Videmus enim vt mundus sese obduret contra omnes admonitiones: videmus etiam quandiu Dominus suspendit sua iudicia,& homines ipsos tolerat,vt derisui habeant eius lenitatē. Eadem ergo hodie prauitas in mundo grassatur,quam Propheta describit hoc loco. Deinde non tantùm ex AEgypto nos Deus redemit,sed ex profundissimis inferis,& hac lege scimus nos redemptos fuisse per Christum,vt simus addicti prorsus Deo.Nam in hoc mortuus est Christus & resurrexit,vt viuis dominetur & mortuis. Videmus autem quanta sit hominum proteruia, & vt impune lasciuiant contra Deum. Quotusquisque meminit se non amplius esse sui iuris,quia acquisitus sit Christi sanguine? Pauci hoc cogitant. atqui non tātùm valere apud nos debebat hæc vnica & perpetua redemptio, sed iterum nos redemit Dominus quum essemus demersi in abysso Papatus: & quotidie etiam idem beneficium iterat erga nos, & tamē sumus tam obliuiosi,vt subinde gratia Dei nobis effluat. Videmus nūc quàm necessaria sit hæc doctrina etiam ætati nostræ. Præterea,quēadmodum iam dixi,non desinit Deus quotidie nos stimulare & vrgere,multiplicat prophetias & similitudines:hoc est, modis omnibus sese nobis accommodat: nam per similitudines intelligit omnes figuras docendi. Et certè videmus vt Deus sese quodammodo transformet in verbo suo,quia non loquitur pro sua maiestate,sed prout videt congruere nostro modulo & infirmitati:Scriptura enim proponit varias figuras,quæ nobis ostendant Dei faciem. Quum ergo Dominus ita se ruditati nostræ accommodet,quāta est nostra ingratitudo,quòd nullus profectus sequitur? Meminerimus ergo Prophetam ita obiurgasse homines sui seculi,vt etiam hodie nobiscum loquatur. Nūc pergamus.

Ro.14.b.9

11 An in Gilead iniquitas? (*vel an Gilead cœpit peccare?*) certè vanitas (*vel mendacium*) fuerunt in Gilgal, (*alii disiungunt istud* בגלגל, *vt contexant cum sequentibus,*) boues sacrificarunt, etiam altaria eorum sicut acerui super sulcos agrorum:

Interrogatio ironica est,quum dicit Propheta, *An in Gilead est iniquitas?* & subsannat socordiam eorum qui sibi tam crassis flagitijs placebant, quum eorum cultus essent prorsus adulterini & degeneres: quum scirent se esse Deo perfidos, & se alienos cultus sequi ab eius Lege,tamen sic erant obstinati vt superbè respuerent omnes admonitiones. Quū ergo ita cæcutirent in suis vitijs,interrogat ironicè Propheta, An est in Gilead iniquitas? Isti adhuc dubitant scilicet,an rei sint coram Deo,an culpam aliquam sustineant. *Certe*,inquit,*vanitas fuerunt*:hoc est, vtcunque accersant sibi speciosos prætextus, & negent se esse sibi malè conscios,inducant etiam multas dubitationes ne cogantur culpam agnoscere,mendacium tamen,inquit,facti sunt:hoc est,omnia eorum commenta nihil continent solidi,sed merum fucum,qui nihil proderit coram Deo. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ. Cęterùm minimè dubium est quin damnet etiam hoc loco peruersos cultus, in quibus tamen Israelitæ putabant se præstare optimum obsequium Deo. Sed scimus obediētiam potiorē esse omnibus victimis. Propheta igitur hìc inuehitur in omnes fictitios cultus qui excogitati fuerant præter & contra legem Dei. Sed interim quemadmodum nuper attigi, obliquè subsannat eorum socordiam,qui putabant se esse inexcusabiles,modò obijcerent suam bonam intentionem,quemadmodum vulgò solet fieri, & dicerent se non alio animo altaria erigere, nisi vt celebraretur passim nomen Dei,vt vbique refulgerēt etiam aliqua pietatis insignia apud ipsos. Quum ergo ita obducerent varios fumos ad tegendam impietatem, dicit Propheta, Adhuc scilicet isti quærunt quasi de re dubia,an sit in Gilead iniquitas. Quęrant & disputēt. certè vani facti sunt,inquit. Ad verbum est, *Atqui fuerunt mendacium*:sed intelligit eos stultè in medium adducere friuolas illas excusationes, quibus effugerent & crimen & pœnam. Quare? Deus enim pluris æstimat legem suam quàm omnia hominum commenta: vult homines sine vlla controuersia parēre verbo suo:vbi autem ita licentiosè discedunt ab eius mandatis,hoc ferre non potest. Mendaces igitur sunt, & seipsos decipiunt quicunque existimant

ſtimant ſua commenta vnius pili æſtimari coram Deo. Quare? Ponit hîc eorum crimen, *In Gigal*, inquit, *boues ſacrificarunt*. Hieronymus vertit, Bobus ſacrificant: & putat hîc reprehendi Iſraelitas, quòd ſacrificent vitulis: ſed videtur illud eſſe nimis remotum à verbis Prophetæ. Hoc igitur crimen ſtatuit Propheta, quòd boues ſacrificent & multiplicent altaria. Atqui videtur hęc ſedulitas fuiſſe digna laude, quòd cumularent ſibi multa altaria, quòd Deũ vbique colerent, quòd non pepercerint ſumptibus neque labori, quòd non contenti fuerint paucis ſacrificijs, ſed addiderint ingentem multitudinem, videtur hoc totum mereri nõ vulgarem laudem: ſed Dominus, quemadmodũ iam dixi, nihil moratur iſta praua ſtudia: vult enim ſimpliciter adorari à ſuis, & vult probare eorum pietatem hoc vno documento, vt ſcilicet verbo ſuo obtẽperent. Vbi ergo deflectimus à verbo Dei, imò laxis habenis proijcimus nos ad nouas inuentiones, etiamſi clarè profiteamur nobis in animo eſſe Deum colere, hoc totum vanum eſt & fallax prætextus, quemadmodum hîc dicit Propheta. Quòd Gilgal putat Hieronymus fuiſſe oppidum in tribu Iehudah, fallitur, neque poteſt cõgruere loco Prophetæ: ſcimus enim Iehudam tunc fuiſſe purum à craſſis illis pollutionibus: hoc eſt, tribum Iehudah non fuiſſe pollutam ab illis inquinamentis, quæ hîc Propheta damnat in regno Iſrael. Certum igitur eſt, Gilgal etiam fuiſſe oppidum Iſraelis: & ſcimus illic fuiſſe tẽplum celebre & altare: ideo pręcipuè locum hũc deſignat. Sed poſtea addit etiam, *Altaria ipſorum tanquam acerui ſuper ſulcos agrorum*. Scimus fuiſſe tunc vnicum altare legitimum: Deus enim nolebat ſibi offerri ſacrificia, niſi in vno loco. Ergo quò magis feruebant Iſraelitæ ad multiplicanda altaria, eò magis prouocabant in ſe Dei vindictam: vtcunque illis eſſet propoſitũ Deum colere, tamen Deus aſpernabatur ſtultam illam curioſitatẽ. Videmus ergo cur Propheta hîc comparet aceruis lapidum altaria quæ tunc erecta erant in regno Iſrael: acſi diceret, Quemadmodum quiſque congerit lapides in aceruum, ſi ager lapidoſus eſt, vt poſſit cõmodius aratrum trãſire, ita quiſque fabricat ſibi altaria, quemadmodum ſi erigeret tumulum in agro ſuo: ſic fit vt peruersè corrumpant purum & legitimum cultum quẽ ego in lege mea inſtitui. Nunc ergo tenemus ſenſum Prophetæ, quòd ſcilicet nihil proficiant ſuperſtitioſi homines, dum plenis buccis iactant ſe Deum colere: quia vtcunque fucum ſibi & aliis faciant, Dominus tamen abominatur quicquid repugnat verbo ſuo. Et hic vnicus eſt & legitimus ritus colendi Dei, ſi tantùm ſequimur quod ille præſcribit, & nihil nobis permittimus niſi ex eius mandato & inſtitutione. Illa ſumma eſt. Pergamus.

12 Et fugit Iacob in agrum Syriæ, & ſeruiuit Iſrael in vxore: (*hoc eſt, pro vxore,*) & pro vxore cuſtodiuit, (*id eſt, cuſtos fuit gregis.*)

13 Et per Prophetam eduxit (*aſcendere fecit*) Iehouah Iſraelem ex AEgypto & per Prophetam ſeruatus eſt.

Nunc alio exprobrationis genere vtitur Propheta, quòd ſcilicet non reputent Iſraelitæ ex quo fonte prodierint, ſed immemores ſint ſuæ originis. Propheta autem conſultò hanc doctrinam proponit, quia ſcimus quàm audacter ſuperbierit populus ille in ſua præſtantia. nam ſicuti gloriatus eſt profanus ille ſe eſſe Athenienſem, ita etiam Iudæi putãt nos omnes eſſe brutas pecudes, & fingunt ſibi diuerſam originem à reliquo genere humano, quia ſint poſteri Abrahę. Quum ergo excæcati eſſent tali ſuperbia, Deus eos refellere voluit, quẽadmodum nunc facit. Iacob pater veſter quiſnam fuit? quæ fuit eius conditio? quę nobilitas eius? quæ potentia? & quę dignitas & amplitudo ſecundum carnem? Certè fuit profugus à patria. Si perpetuò domi vixiſſet, pater eius erat inquilinus: ſed coactus eſt tamen in Syriam fugere. Et quàm ſplendidè illic vixit? erat quidem apud ſuum auunculum, ſed non minus ſordidè tractatus fuit quàm vile aliquod mancipium: *Seruiuit etiam pro vxore*. Et quomodo ſeruiuit? fuit pecuarius homo. Ite nunc & iactate veſtram excellentiam, quaſi eſſetis multò alijs nobiliores, quaſi conditio veſtra eſſet ſuperior communi ſorte hominum. Deus ergo illis obijcit probroſam conditionem eius patris, cuius nomine gloriabantur, qui tamen fuit miſer & fugitiuus, qui fuit ſimilis vili mancipio, qui fuit homo pecuarius, qui denique nihil in ſe habuit quod poſſit eſſe in pretio apud homines. *Deus autem eduxit vos per Prophetam*, inquit, *ex AEgypto, & per Prophetam fuiſtis ſeruati*. hęc fuit quaſi ſecũda natiuitas. Alij putant cõparationem eſſe inter primam originem & inter liberationem hanc: quaſi dixiſſet Hoſeas, Quum progeniti ſitis ex homine pauperculo & ignobili, Dominus tamen dignatus eſt vos ſingulari priuilegio, quia Moſen vobis dedit qui miniſter eſſet liberationis. Sed ſimplicius meo iudicio loquitur Propheta. Primò enim oſtendit qualis ſit origo populi, nẽpe à Iacob: deinde oſtendit qualis ſit ſecunda origo. Iterum enim eos Deus genuit quum eduxit ex AE-

gypto. Fuerant autem illic miserrimi, quemadmodum satis notum est, & non exierunt propria virtute, non seipsos vindicarunt in libertatem: sed vnus Moses illis porrexit manum, missus in hoc à Deo. Quum ita sit, mirum est quòd nunc ita prouocent Deum in suis altaribus, quemadmodum dicet vltimo versu. Hoc autem satis frequenter occurrit apud Prophetas, quòd scilicet Deus Israelitis commemorat vnde, vel ex quo fonte prodierint. Respicite ad originem vestrã, ad lapidem excisionis vestræ: nam Abraham erat vnicus & sterilis, vxor eius etiam erat effœta, & tamen Deus multiplicauit eorum genus. Hoc dicitur, quia non respicerent Israelitæ in Deũ, sed in rebus miseris essent desperati, quia non extabat aliqua ratio qua possent restitui in integrum: in rebus autem prosperis superbirent, & ita pro nihilo haberent gratiam Dei. Videmus ergo quorsum tendat consilium Prophetæ: Agnoscite quid mihi debeatis, inquit Dominus: ego enim elegi Iacob patrem vestrum, & non elegi quòd polleret magna excellentia in mundo: fuit enim & fugitiuus & pastor gregis, & seruiuit pro vxore: postea *ego vos redemi ex terra AEgypti*, & in illo exitu nihil fuit vestrum: non est quòd iactetis virtute vestra fuisse partam hanc liberationem: solus enim Moses fuit minister meus hac in re. Nunc ergo etiam secundò vos genui, vbi vos redemi. Quanta est vestra ingratitudo, quòd me pro redemptore vestro non agnoscitis & colitis? Iam ergo videmus Prophetam sic agere cum populo Israel, vt modis omnibus constet fuisse indignum tot ac tantis Dei beneficijs, quia scilicet peruerteret omnia Dei opera, & ita peruerteret, vt interim non sentiret se nihil habere proprium, & non ageret gratias Deo: imò perinde se extolleret, acsi Deus nihil vnquam contulisset beneficiorum. Cæterùm ego non immoror in tractanda historia Iacob, quia non faceret etiam ad sensum Prophetæ, & res satis notę sunt: & satius est etiam tractari opportunè suis locis. *Fugit* ergo *Iacob in agrum Syriæ*: deinde *seruiuit Israel*, inquit, *pro vxore*. Ponit nomen Israel post nomen Iacob. Nomen Israel erat splendidũ & memorabile, imò diuinitus fuerat inditum sancto Patriarchæ: sed interim Iacob nõ excelluit in se vel in sua persona: seruiuit nihilominus, & fuit in illa miserrima conditione, *& pro vxore seruiuit*, nempe vt haberet vxorem. Scimus enim quomodo pepigerit cum auunculo suo Laban. Iam *per Prophetam eduxit eum ex AEgypto*. Hęc fuit secunda natiuitas: *& per Prophetam seruatus fuit Israel*. Est allusio ad verbum שמר: ego enim accipio נשמר passiuè. Dixerat enim prius, Custodiuit gregem Iacob: nunc dicit, נשמר, Custoditus fuit Israel per Prophetam: acsi diceret, Iam videtis Deum vobis dedisse materiam humilitatis in patre vestro, quum passus est tam miserè ipsum affligi. Quum autem vos seruauit pręter spem hominum, neque humanis modis, sed per ipsum Mosen, qui etiam fuerat homo profugus, & qui prodijt quasi ex antro, ipse enim fuerat pastor gregis. Quum ergo ita custoditi fueritis per Dei gratiam, quî fit vt vestra conditio nunc vos fascinet, neque cogitetis vos semel ea conditione redemptos fuisse à Domino, vt in perpetuum sitis illi prorsus addicti? Iam addit. (Ego percurram etiam hunc versum, quia non vacabit cras neque perendie legere.)

Iesa.51.a.1

14 Prouocauit Ephraim excelsis suis, & sanguis eius super eũ manebit, (*vel fundetur*:) & opprobrium eius reddet illi Dominus suus.

Primò dicit Propheta quòd *Ephraim prouocauerit Deum suis excelsis*. Quidam tamen תמרורים accipiunt pro amaritudinibus. Prouocauit igitur in amaritudines Israel vel Ephraim Deum. Sed quum hoc nomen alijs locis, sicuti Ieremiæ trigesimoprimo, sumatur pro locis excelsis, & satis constet hîc Prophetam inuehi ex professo contra Israelem & vitiosos eius cultus, ego non dubito quin denotet excelsa illa loca, in quibus Israelitæ instituerant falsos cultus & impios. *Prouocauit* ergo *Ephraim excelsis suis*: hoc est, quum Ephraim tot modis esset in suis superstitionibus demersus, prouocauit Deum in suis excelsis. Ergo *sanguis eius manebit super eum*. Quia נטש significat fundere & significat etiam manere, ideo quidam exponunt, Manebit sanguis: alij, Fundetur super eum. Sed hoc parum facit ad summam rei: neque enim aliud sibi vult Propheta quàm Ephraim daturum pœnas suæ impietatis: acsi diceret, Non effugiet tandem manum Dei, accipiet mercedem suarum iniquitatum. *Et Dominus suus opprobrium reddet illi*. Hîc Dominum Israelis Deum ipsum vocat, quanquam Israel excusserat iugum, & se alienauerat ab obsequio Dei. Non poterunt, inquit, effugere imperium Dei, quanquam aspernentur eius Legem, quanquam lasciuiant post suas superstitiones, sentient tamen se manere sub Dei manu & dominio, sentient se nihil proficere hac sua petulantia: quum ita vagantur post suas abominationes, Dominus non perdet ius suum quod sibi acquisiuit redimendo Israelem. *Dominus* ergo *suus reddet illi opprobrium suum*, quo dignus est.

Precatio

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non semel abs te creati sumus, sed vbi nos locasti in hoc mundo, omni bonorum copia nos locupletas, ne gloriam tibi debitam aliò transferamus, præsertim quotidie verbo tuo moniti, imò etiam aspere dolati, non simus ferrea duritie ad resistendum, sed flexibiles nos tibi præbeamus, neque etiam addicti simus nostris figmentis: sed regulam, quam verbo tuo præscribis, sequamur vera docilitate & mansuetudine, donec tandem exuti reliquijs omnibus errorum, fruamur beata illa luce quàm nobis in cœlo præparasti, per Iesum Christum Dominum nostrum, Amen.

CAPVT XIII.

1 QVum loqueretur Ephraim, tremor: extulit se ipse in Israel, & peccauit in Baal, & mortuus est.

Non consentiunt interpretes in huius versus intelligentia. Dicunt enim quidam tremorem fuisse commotum in Israel quum Ephraim, hoc est Iarobeam, qui ex illa Tribu natus erat, hortatus est populũ ad colendos vitulos. Per nomen Tremoris רתת, intelligunt, quòd populus fuerit attonitus, ita vt sine ratione statim morem gereret arbitrio, vel potius libidini impij regis. Posset etiam, si placeret sensus ille, nomẽ tremoris aliter exponi, quòd scilicet non statim amplexus fuerit populus peruersum illum cultum, sed abhorruerit, quemadmodum solet fieri in rebus nouis, & quæ videntur carere omni ratione. Sed illi prorsus discedunt, meo iudicio, à Prophetæ mente: potius enim hîc proponit duplicem statum regni Israel, vt inde pateat decem Tribus sua culpa fuisse reiectas à Domino, atque hoc etiam modo prolapsas fuisse ex illa dignitate, in quam Dominus eas extulerat. Dicit igitur, *Quum olim loquebatur Ephraim, fuit vox eius formidabilis: ipse etiam extulit se in Israel*: hoc est, in toto genere Abrahæ. *Nunc autem mortuus est*, vel concidit, *Postquam peccare cœpit in Baal*. Priore igitur loco commemorat Propheta honorem, quo dignatus fuerat Deus Tribum illam. Scimus Ephraim fuisse minorem natu inter duos filios Ioseph. Manasse debuerat non modò præcellere, sed solus regnare in illa familia. Nã populus distinctus erat in duodecim Tribus. Deus autem voluit duo capita erigere in domo Ioseph, & prætulit minorem natu primogenito. Debuit igitur Ephraim, quum & numero hominum esset auctus & potentia, tandem verò adeptus regium gradum, agnoscere singularem Dei gratiam. Et per modum exprobrationis recenset hîc Propheta quòd ad solam vocem Ephraim omnes contremuerint, quum scilicet præditus esset authoritate: deinde quòd fuerit exaltat⁹ in Israel. Debuit nullo numero censeri, debuit etiam fratre suo primogenito esse inferior: atqui superauit omnes Tribus. Quum ergo Deus tantum honoris contulerit in Tribum Ephraim, eo grauior fuit culpa, quòd postea defecit ad idola: imò initium regnandi fecit à superstitione, quum Deus Iarobeam dignatus fuisset eligere in Regem, & vngere. Et certè quòd præter spem euectus Dei manu in sublime, loco testandæ gratitudinis, statim corrupit totum Dei cultum, hoc plusquam absurdum fuit. Propheta autem dicit secundo loco, fuisse mortuos, ex quo ita exciderunt à vero & legitimo cultu, vt intelligant se recipere iustam mercedem suæ impietatis, quum ita manus Dei illis est infesta, quum rebus aduersis premuntur. Nũc tenemus genuinum Prophetæ sensum, nempe quòd olim floruerint Israelitæ, præsertim verò Tribus Ephraim, ex qua natus fuit Iarobeam, ita vt sola voce domuerint omnes suos vicinos: quòd præter opinionem hominum repentè emerserint vt nouum regnum erigerent in filijs Abrahæ. Postea addit, *Postquam peccarunt in Baal, fuisse mortuos*, nempe quia Deus spoliauit Tribum Ephraim illa potentia qua prius ornauerat, sic vt parum abfuerint ab exitio. Tametsi enim nondum prorsus regnum eius exciderat, tamen vetum erat vsque ad extrema, vt meritò Propheta dixerit mortuos esse qui tam procul distabant à priore illo statu. Cæterùm, quod dicit, *peccasse in Baal*, certum est non fuisse hoc principium idololatriæ. Iarobeam fabricauit primò vitulos, deinde successor eius erexit Baal, & mutuatus est superstitionem illam à vicinis Sidonijs, sicuti existimãt. Sed Deus hîc posuit quod grauius erat, & minus excusabile, nempe quòd se Israelitæ polluerint gentium inquinamentis, ita vt nihil à profanis & incredulis differrent, qui nullum sanæ doctrinæ gustum habuerant. Porrò docemur hoc loco, si Reges præditi sunt aliqua authoritate, si pollent imperio, hoc totum à Deo proficisci: quia nisi Deus incuteret terrorem hominibus, nemo vellet alterius iugum suscipere, saltem omnes appeterent æqualitatem, vel quisque sese extolleret supra alios. Certum est igi-

tur quum vnusquispiam inter multos excellit potentia, hoc fieri arcano Dei cōsilio, qui cogit in ordinem totum vulgus, & facit vt parere non detrectet vnius hominis imperio. Hoc nunc docet Hoseas, quum exprobrat Tribui Ephraim terrorem istum, qui a si propria virtute fuisset Ephraim formidabilis, nullum locū haberet obiurgatio Prophetæ: sed quia hoc fuit peculiare Dei beneficium, meritò dicit Propheta fuisse Tribū Ephraim in magno honore donec prolapsa fuit ad superstitionem. Nunc pergamus.

2 Et nunc addunt ad peccandum (*hoc est, pergunt peccare*) & fecerunt sibi conflatile ex argento suo, secundum intelligentiam suam, idola opus artificum omnis (*vel omne*) ipsis ipsi dicunt sacrificantes hominem, vitulos osculentur.

Hoc versu amplificat Propheta scelus populi, quòd non vno tantùm die purum Dei cultum abiecerint, & se implicuerint superstitionibus, sed quòd obstinati fuerint in illa sua prauitate: *Addiderunt*, inquit, *ad peccandum, & fecerunt sibi conflatile ex argento suo*. Diximus quū à Dei cultu deflexit Israel, fabricatum fuisse vitulos, idque sub aliqua specie: sed postquam multæ superstitiones aliæ super alias additæ fuerunt, fuit ille quasi furoris cumulus, acsi Israelitæ vellent euertere data opera Dei legem, & ostendere sibi curæ non esse vnicum illum Deum, à quo fuerant redempti. Hæc ratio est cur dicat Propheta ipsos progressos fuisse in suis sceleribus, nec fecisse vllum peccandi modum: & solet hoc plerunque accidere, nisi Deus homines retrahat: simulac prolapsi sunt, postea ruunt præcipites: nam sumunt sibi maiorem peccandi licentiam postquam tergum verterunt Deo. Quare notanda est ista obiurgatio Prophetæ, quia inuehitur in obstinatam Israelis malitiam. Dicit autem *Fecisse sibi ex argento suo conflatile*: quemadmodum suprà vidimus abusos fuisse Dei donis, quum scilicet proiicerent ad superstitionem, quæ Dominus in ipsorum vsum destinauerat. Nam scimus in quem finem Deus argentum condiderit, nempe vt eo homines contrahant inter se vicissim commercia: deinde vt aptent etiam in alios vsus. Vbi autem deos sibi fabricant ex argento, mirus est stupor in ista ingratitudine, quod peruertunt naturæ ordinem, neque reputant sibi hoc fuisse alia ratione datum, vt scilicet vtantur, quemadmodum diximus. Et simul etiam notat Propheta, Israelitas eo minus esse excusabiles, quòd quū ditati essent, sua opulētia superbierint, quēadmodum scimus satietatem causam esse lasciuiæ, vt iterum paulò pòst dicetur. Sed præcipuè notandum est quod addit Propheta, *Secundum intelligentiam suam*. Hîc enim seuerè obiurgat Israelitas, quòd non subiecerint omnes suos sensus Deo, sed potius secuti sint quod placebat. Ergo *Secundum suam inuentionem*. Nomen quo vtitur Propheta non malè sonat: nam intelligentia apud Hebræos in bonam partem accipitur: dico nomen hoc quod vsurpat Propheta. Sed hîc agitur de cultu Dei, in quo cessare debent quicquid est prudentiæ, quicquid rationis in hominibus, quicquid consilij, & denique omnes eorum sensus. Nam si hîc tantillum sibi permittunt, nihil aliud quàm Dei cultum vitiant. Quare? Scimus obedientiam esse potiorem omnibus victimis. Ergo hoc principium est ritè colēdi Dei, vt homines stulti fiant, neque permittant sibi sapere, sed tantùm præbeant aurem Deo, & sequātur quod præcipit. Vbi autem audacia hæc hominum se ingerit, vt quisque excogitet nouum cultum, iam deficiunt à vero Deo homines, & mera idola colūt. Ergo sub Intelligentię nomine Propheta hîc damnat quicquid arridet iudicio hominum vel rationi: acsi diceret. Deum sibi velle adorari vbi agitur de vera pietatis regula, vt nihil humanum misceatur, vt nemo proferat quod suū est, vel quod sibi videtur. Denique hîc *intelligentia hominum* opponitur Dei mandato: acsi diceret Propheta, hoc vnum esse discrimen inter verum Dei cultum & omnes fictitios ac degeneres, si obtemperamus Dei verbo: quòd si sapimus ex proprio sensu, iam omnia esse corrupta. Quare? pollutio enim est diuini cultus quicquid ex seipsis excogitant homines. Ideo Paulus ad Col. 2, hoc solo argumento refellit omnia hominum commenta. Sunt, inquit, hominum traditiones, etiamsi habeant colorem sapientię. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, & cur addiderit intelligentiæ nomen, vt scilicet discerent Israelitæ cultus omnes qui apud ipsos erant in vsu, esse peruersos & vitiosos, quia non essent fundati in Dei mandato, sed manassent ex diuerso fonte, nempe ex intelligentia hominum. Sequitur ergo, quemadmodum iam dixi, in religione nihil esse à nobis tentandum, sed vnam hanc esse legem ritè colendi Dei, vt simpliciter obediamus verbo eius. Postea addit, *Idola opus artificum totum*. Secūdo loco deridet Propheta crassitiem quæ fascinauerat mentes populi, quòd scilicet loco deorum colerent hominum opera. Nam hoc solenne est omnibus Prophetis, quasi palpabilem reddere stuporem hominum, vbi ostendunt nihil esse rationis cur idola colantur: neque

que enim propriè colitur materia: Si ante oculos versetur magna congeries, vel magnus aceruus auri vel argenti, nemo illic finget diuinitatem aliquam: siquis transeat per syluas, non includet gloriam Dei in arboribus: idem etiam de saxis dicendum est. Iam si accedat manus artificis, lamina auri incipit esse Deus, ita etiam truncus ligni videtur induere Dei gloriam vbi formam accipit à fabro: idem est de reliquis. Atqui hoc est magis quàm absurdum vt artifex simulac dolauerit lignum aliquod, simulac conflauerit aurum vel argentum, possit Deum efficere, & diuinitatem rei mortuæ tribuere: & tamen hoc passim fieri satis notum est. Excusant superstitiosi homines non prouenire hoc ex manu artificis, sed quia expetunt aliquod signum præsentiæ Dei, & quia non possunt aliter exprimere Dei faciem, ideo in illa forma esse Deum. Sed tamen semper illud verum manet, quòd scilicet fabri suo artificio deos efficiant ex rebus mortuis, & in quibus nullum erat pretium. Quum ita sit, meritò nunc dicit Propheta, opus esse artificum quicquid adorat populus Israel, vt scilicet agnoscat se turpiter desipere quum relicto vero Deo, qui cœli & terræ est opifex, ita sese prostituit coram idolis manu factis. Iam dicit, *Alios aliis dicere dum sacrificant homines, osculentur vitulos*. Quanquam locus hic diuersis modis exponitur, tamen contentus ero genuina Prophetæ mente. Deridet iterum quòd alii alios hortentur ad vitulorum cultum. Nam per osculum metonymicè intelligit professionem cultus vel adorationem, quemadmodum ex aliis Scripturæ locis patet, sicuti 1. Regum 19. dicitur, Seruaui mihi septem millia hominum, qui non curuarunt genua coram Baal, nec osculati sunt eum. Osculari ergo Baal, est signum aliquod reuerentiæ dare. Et videmus retentum fuisse hunc morem apud superstitiosos: quemadmodum hodie adhuc Papistæ hoc habent præcipuum signum, vt idola sua osculentur. Quid autem nunc dicit Propheta? *Hortantur*, inquit, *alij alios ad cultum vitulorum: interea sacrificant hominem.* Non dubito quin Propheta hic illam fœdam & belluinam consuetudinem perstringat, quòd scilicet patres filios suos immolabant Moloch. Illud est prorsus alienum à sensu naturæ, vt patres filios suos immolent. Tametsi enim illud semel Abrahæ mandatum fuit, tamen scimus in quem finem: volebat scilicet Deus probare serui sui obsequium hoc documento, sed non passus est tandem exequi quod Abraham volebat. Isti ergo immolant hominem. Si fas esset homines mactare, certè cultus hic referendus erat saltem ad vnicum Deum: si liceat hominem mactare in gratiam hominis, in gratiam vituli certè est ridiculum, præsertim vbi patres filiorum sanguine mortuis statuis litare non dubitant. Hanc ergo absurditatem nunc digito Propheta ostendit, quò tandem incipiat Israelitas flagitij sui pudere. Videte, inquit, quam bruti sitis, nempe immolatis vitulis, & osculamini eos, interea mactatis homines. In vitulo estne tantum dignitatis, vt debeat homo qui longè præcellit, coram ipso mactari? nonne hoc ab omni ratione dissentaneum est? Nunc tenemus quid Propheta velit. *Dicunt* ergo *alij aliis dum hominem immolant, vt vitulos osculentur*. Cæterùm, discimus ex hoc loco & similibus, notandas esse absurditates quibus se miseri homines inuoluunt, vbi euanescunt in suis figmentis relicto verbo Dei. Nam hoc nobis instar fræni erit, ne cum ipsis erremus in prodigiosis illis figmentis: quia vbi videmus deliria, quæ etiam natura ipsa respuit, certè Deus quasi iniecta manu nos cohibet & retrahit. Hoc consilio nunc Propheta ostendit quàm stupidi sint Israelitæ, & quàm prodigiosus sit eorum furor, quòd vitulos osculentur cum magna reuerentia, interea verò mactent homines. Sic hodie in Papatu non tantùm vtendum est illo principio, quòd scilicet defecerint à vero Deo quum asciuerunt sibi nouos & extraneos cultus præter eius verbum, sed colligendæ etiam sunt ineptiæ. Et videmus quomodo Deus ipsos proiecerit in sensum reprobum, vt nullum absurditatum genus refugiant: & hoc, quemadmodum dixi, valebit ad expergefaciendos eos qui sunt adhuc sanabiles, vt intelligant se fuisse dementatos: hoc modo redibunt in viam admoniti. Atque vt nos etiam gratias agamus Deo, & detestemur magis ac magis fœditatem illam in qua fuimus ad tempus prouoluti, & meminerimus nihil magis esse timendum quàm vt Dominus frænum nobis laxet, etiam tamen exemplum huius vindictæ nobis apparet in omnibus idololatris, quia simulac desciscũt à puro Dei cultu, sese proijciunt ad fœdam istam stupiditatem, quemadmodum diximus. Pergamus.

3 Propterea erunt quasi nubes matutina, quasi ros manè exoriens, transiẽs quasi palea quæ ex area proiicitur, & quasi fumus è fumario. Nam ארובה accipitur hoc sensu. significat quidem fenestram, sed est vaporarium camini.

Hîc quatuor similitudines vsurpat Propheta, vt ostendat statum Israelis: quamuis ad tẽpus floreãt & cęteri possint fœlices, fore tamẽ caducũ & euanidũ. *Erunt*, inquit, *quasi nubes matutina*: etiãsi altè superbiãt, Dominus tamẽ discutiet quicquid est in ipsis potẽtiæ: deinde, *quasi ros exo-*

riens mané:hoc est,nihil erit in ipsis solidū:tertiò,*erunt quasi palea quæ ex area proijcitur turbine*:postremò,*erunt quasi fumus*,inquit.Nam sicuti fumus etiamsi densam caliginem efficiat,postquā egressus est è suo fumario liquescit & dispáret:sic etiā isti superbi,quantunuis sibi applaudát, non manebūt in statu diuturno Hinc colligimus Israelitas sic fuisse mortuis similes,vt tamē adhuc residua esset inter ipsos aliqua potentia. Frustra enim alioqui minatus fuisset Deus fore instar nebulæ,& roris,& paleæ, & fumi:sed iam magna ex parte attriti fuerant. Deus aūt hîc vltimū interitum illis denuntiat,ne scilicet putent se extremis pœnis defunctos esse, & ne existimēt se posse colligere nouas vires,quēadmodum superbi homines concipiunt vanas fiducias,quibus procul repellāt iudiciū Dei.Ne ergo sese deludant talibus illecebris, Propheta hîc denuntiat statum ipsorum caducum fore,& qui statim concidet.Sequitur:

4 Et ego Iehoua Deus tuus è terra AEgypti,& Deū extra me non cognosces,& seruator nemo præter me.

5 Ego cognoui te in deserto,in terra siccitatum:(*hoc est,in terra arida.*)

Repetit nunc Propheta sententiam illam quam vidimus proximo capite, ídque amplificandi criminis causa. Nam si populus ille nunquam gustasset sanam doctrinam, nunquam fuisset educatus in Lege:erat saltem aliquis prætextus ad culpam leuandam. Poterant enim obiicere se,quum nunquā gustassent veram pietatem,errare communi hominum more: sed quia iam imbiberant ab infantia sanam doctrinam, quia Deus ipsos educauerat in sinu suo, quia didicerant à primis annis quid esset ipsum purè colere:dum ita sese prouoluunt ad superstitiones Gentium,quid amplius ad excusationem ipsis superest? Videmus ergo quorsum hæc circunstantia pertineat,vbi Deus conqueritur se fuisse *Deum Israelis è terra AEgypti*. Ego igitur,inquit,*sum Iehoua* Deus tuus. Quum se Iehouā nominat,hoc nomine prosternit omnes deos fictitios:acsi diceret, Ego certè meritò & iure meo sum Deus:nam ego sum à me ipso,ego sum Creator mundi,nemo hanc potentiam à me tollet. Vnde autem isti habent suam diuinitatem, nisi ab hominum dementia? Iam dicit,*Ego sum,Israel,Deus tuus*:hoc est, Ego me tibi patefeci à terra AEgypti:si cogites de tua natiuitate,ego te quum redemi ex AEgypto, quasi eduxi in lucem vitę ex vtero: AEgyptus enim instar sepulchri fuit:tu cœpisti tunc viuere,& esse aliquis populus quum ego tibi porrexi manum. Et nunc etiam notandum est quod prius diximus, hac lege redemptum fuisse populum,vt totum se Deo addiceret: quemadmodū hodie Christi sumus,& nemo nostrum debet suo arbitrio viuere,quia in hoc mortuus est Christus, & resurrexit, vt dominetur viuis & mortuis.Ita etiam tunc redempti fuerunt diuinitus Israelitæ, vt se totos Deo offerrent. Quum autem Deus hoc iure regnaret super populum Israel,quàm fœda & inexcusabilis fuit illa defectio, vbi populus sponte ad superstitiones Gentium se proiecit? *Deum*,inquit,*præter me non* debebas cognoscere. His verbis antea non vsus est Propheta. Ergo hæc sentētia est plenior,quia clarius exponit quorsū illud pertineat,quòd scilicet Deus Israelem ab exitu AEgypti sibi acquisierit,nempe vt Israel contentus sit vnico illo Redēptore,neque alios deos sibi adsciscat.*Deum* ergo *præter me* nō cognosces.Nam si vnus ille Deus suffecit ad redemptionem populi sui, quid iam sibi vult populus,quum vagatur, & mentem suā huc vel illuc applicat? Debet enim acceptam Deo vitam referre,qua nunc potitur,& debet agnoscere in illo vno satis esse præsidij ad salutem. Nūc ergo videmus cur additum hoc fuerit, *Non cognosces Deum* præter me? Sequitur ratio quæ ad confirmationem valet, *Et nemo*, inquit, *seruator præter me*.Copula hîc resolui debet in causalem particulam, *Quia nemo præter me seruator*, vel, *& certè nemo est seruator præter me*. Et locus est insignis: colligimus enim Dei cultum non esse positum in voce vna, sed potius in fide, & spe, & inuocatione. Hodie Papistæ existimant non violari Dei cultum etiamsi confugiant ad statuas, etiamsi inuocent mortuos homines, etiamsi spes suas huc & illuc dispergant. Quare? Retinent semper vnicum Deum: hoc est, non tribuunt nomen Dei vel Christophoro, vel Antonio: putant Papistæ se immunes esse ab omni vitio, quum Deus nomen suum retinet. Atqui videmus longè aliud spectari à Domino: Ego,inquit, vnicus sum Deus. Quare? quia vnicus sum Seruator,ne alium deum tibi fingas, quia non reperies qui te seruet. Ergo Deus præcipuè æstimat honorem sibi debitum ex spe & inuocatione, vbi scilicet recumbit animus noster in ipsum solum, neque aliunde vel petimus vel speramus salutem quàm ab ipso. Videmus ergo quàm vtilem doctrinam contineat hic locus, vbi ratiocinatur Propheta perperam & indignè fecisse Israelitas quòd alium deum sibi fabricauerint, quia non poterat extra vnum Deum reperiri Seruator. Postea addit, *Ego te cognoui in deserto, in terra siccitatum*. Hîc Deus confirmat, nimium absurdè facere Israelitas, quòd mentem suam conuertant ad alios deos: quia scilicet ipse eos cognouerit. Duplex hîc ponitur notitia, nempe hominum & Dei:

Dei:pronuntiat Deus se curam gessisse populi sui, quum adhuc esset in deserto: & paternam hāc solicitudinem designat sub voce notitiæ: *Ego te cognoui*: hoc est, ego te mihi tunc elegi in populū, & familiariter tibi patefeci quàm mihi esses propinquus. Iā ergo restabat vt vicissim abs te cognoscerer. hæc est notitia hominum. Nam vbi homines cogniti sunt à Deo, cur non intendunt omnes sensus suos, vt defixi in eo maneant? Vbi autem distrahunt in diuersas partes, extinguūt quantum in se est illud Dei beneficium. Sic etiam loquitur Paulus ad Galatas, Postquam cognouistis Deum, vel potius postquam cogniti estis ab eo. Hîc priore membro ostendit ipsos nimis scelerate facere quum post oblatam Euangelij lucem iterum sese transferunt ad varia figmenta: sed auget crimen illud altera voce, quum dicit, Potius cogniti estis ab eo: acsi diceret, Deus vos præuenit gratuita sua bonitate. Quum ergo Deus ita prior vos cognouerit, & anteuerterit sua gratia, nunc quanta est & quàm flagitiosa ingratitudo ipsum vicissim non cognoscere? Nunc ergo videmus cur Propheta addiderit, *cognitos fuisse Israelitas in deserto, in terra siccitatum*. Et expressa fit mentio deserti, quia tunc necesse fuit mirabiliter sustineri populum à Domino: nisi enim quotidie Deus pluisset Man è cœlo, nisi etiam aquam dedisset in potum, perijsset singulis diebus miser ille populus. Quum ergo prǣter vsitatum naturę cursum ita Deus populum suum aluerit, vt sine paterna eius cura nulla fuerit spes vitę, meritò nunc addit Propheta. *In deserto, in terra siccitatum*: hoc est, in illa arida solitudine, vbi ne granum quidem tritici crescebat vt posset aliunde viuere populus, nisi Deus quasi manu sua cibum porrigeret, ac suggereret in os. Iam videmus extremam populi impietatem hinc conuinci, quòd edoctus in Dei Lege, tot etiam beneficiis confirmatus, tamen defecerit ad profanas superstitiones. Et simul etiam addit Propheta,

Gal.4.b.9

6 Iuxta pascua sua, & satiati sunt, saturati sunt, & eleuatum est cor ipsorū, propterea obliti sunt mei.

Hîc ostēdit Propheta populū illū modis omnibus fuisse intractabilem. Iam alijs locis hoc idem argumentum attigit, sed non est superuacua repetitio. Postquā dixit populū esse ingratum, qui non maneat in obsequio sui redemptoris, à quo tam benignè & liberaliter in deserto tractatus fuerat, vbi tamen fame & inopia pereundum erat, nisi Dominus modis inusitatis opē tulisset tam extremæ necessitati: iam addit, Dominus alijs modis etiā te potuit allicere, nisi esses prorsus fero & barbaro ingenio: sed hinc patet te esse prorsus immorigerum, qui postquam eductus fuisti ex deserto, venisti ad opima pascua. Terra enim Israel hîc confertur pascuis pinguibus & opimis: acsi diceret, Deus te locauit in hac hæreditate vbi posses ad satietatem vesci, quemadmodum si pastor oues adducat in locum apprime fertilem. Quid actum est? *Ad pascua sua, & satiati sunt, saturati, & eleuatum fuit cor ipsorum, & obliti sunt mei.* Quum ergo extinxerint redemptionis memoriam Israelitę, postquam Dominus famelicos in deserto aluerat, quum etiam in ipsa pinguedine respuerint Deum, & excusserint iugum eius, & quasi feroces equi aduersus ipsum calcitrauerint, hinc apparet indomitam fuisse ipsorum naturam, vt nullis modis cogi in obsequium vel in ordinem potuerint. Reliqua differimus in diem crastinum.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos quotidie voce tua tam blandè compellas vt mansuetis etiā animis & placidè nos tibi offeramus regendos: & quum nos in summum honoris gradū extuleris liberando nos à formidine diaboli, & ab illa tyrannide quæ nos detinebat sub misero timore, & etiam donaueris nos adoptionis spiritu & fiduciæ: da inquam, vt horum beneficiorum memores, perpetuò nos tibi subijciamus, & tantùm studeamus in hoc vocem attollere, vt totus mūdus se tibi subijciat: & qui nunc videntur prorsus contra te insanire, tandem redigantur in cōmunem obedientiam nobiscum, vt scilicet Christus Filius tuus omnium sit Dominus, quò solus ipse emineat, & nos subijciamur tibi, vt aliquando etiā extollamur in societatē eius gloriæ, quæ nobis parta est per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

VIDIMVS hesterna lectione damnari Israelitas, quòd postquam saturati essent in pinguibus pascuis, fuerint similes equis ferocibus, quemadmodum hoc accidere vt plurimùm solet. Et Moses etiam prædixerat in suo Cantico, Dilectus postquam saginatus est, recalcitrauit contra me. Hoc iam fuisse completum dicit Propheta, quòd scilicet satietas illa genuerit ferociā in populo Israel. *Secundum pascua sua*, inquit, *& satiati sunt, saturati sunt, & eleuatum est cor eorum.* Idem etiā Ezechiel de Sodoma pronuntiat, quòd scilicet postquam bene refertus fuit eorum venter, superbierint. Sed loquitur illic Propheta de crudelitate erga homines: dicit enim Sodomitas, quoniā affluerēt bonis omnibus, fuisse plenos sæuitia, sic vt cōtumeliosè despicerēt pauperes. Propheta autem hîc aliquid deterius damnat in populo Israel, quòd scilicet cor ipsorum superbia inflatum fuerit contra Deum: postremo loco ponitur obliuio ipsius Dei. Et fie-

Deut. 32, c.15.

Ezech.16 f 49.

ri non potest,vbi homines ita excæcati sunt praua confidentia, quin abiiciant omnem Dei timorem,& omne pietatis studium. Docet autem hic locus, sobriè & frugaliter vtendū esse nostra abundantia,& primò videndū esse ne Dei liberalitas obliuionem eius inducat. Illud enim est nimis peruersum,quò largius Deus bona sua in nos diffundit,vt cor habeamus veluti cōstrictum,& eius beneficia instar velorum sint ad tegendos nostros oculos. Danda igitur opera est vt Dei beneficia potius renouent in animis nostris eius memoriam:accedat deinde modestia, vt iam dixi,& frugalitas.Nunc pergamus.

7 Et ero illis tanquam leo,tanquam pardus in via Assur,[vel aspiciam,vel insidiabor,vt alii vertūt.]

8 Occurram illis tanquam vrsus orbatus,[suis paruulis scilicet,]& disrumpam clausuram cordis eorum,vocabo eos quasi leo,bestia agri scindet,[vel lacerabit,]ipsos.

Iterum denuntiat Propheta vindictam Dei Israelitis: & quoniam in suis blanditijs torpebant,vt iam aliquoties vidimus,hic pingit iudicium Dei terribile , vt metum obstinatis incutiat,quò tandem sentiant sibi negotium esse cum Deo , atque ita potentiam eius horrere incipiant. Diximus autem hoc plusquam necessarium esse,vbi volunt Prophetę expergefacere hypocritas:quia securitas sic eos inebriat,vt non dubitent contemnere omnes minas Dei: & hæc ratio est cur tres similitudines vsurpet.Comparat primo loco Deum leoni,deinde pardo,tandem vrso: *Ero*,inquit,*instar leonis,instar pardi,deinde instar vrsi*.Scimus Deum natura sua clementem ac mansuetum esse. Quum ergo se dicit fore similem leoni,induit quasi alienam personā: sed hoc fit hominum vitio,quemadmodum Psal.18 dicitur,Cum mansueto māsuetus eris,cum peruerso peruersus.Deus enim etiamsi asperè & duriter loquatur per Prophetam suum,exprimit tamen quod tenere operæpretium est,nempe vbi possumus ferre illum agere nobiscū pro sua natura:hoc est,placidè & etiam benignè: vbi autem videt nos esse præfractos & indomitos, tunc etiam certat nobiscum eadem contumacia (vt ita loquar) non quòd peruersitas ista propriè competat in Deum,sed mutuatur illam similitudinē ab hominibus,idque hac de causa vt homines desinant sibi blandiri quū illis est infestus. *Ego* igitur *ero tanquam leo,tanquam pardus in via*. Quantum attinet ad nomen *Assur*,interpretes variè accipiunt:nam alij vertunt, Assyriam:quanquam hic scribitur per Kamets? Sed putant Hebræi accipi nomē hoc appellatiuè, non esse nomen loci vel regionis. Vertunt autem quidam,Ego aspiciam eos, & deducūt à שור, vt א sit nota futuri temporis. Alij ab אשר deducunt,& volunt esse coniugationis Pual:& tamen hic dissentiunt inter se Quidam vertunt.Insidiabor illis.Putant alij esse nomen Toar,Insidiator ero quasi pardus.Sed hæc varietas,quantum ad summam rei pertinet,non est magni momenti. Videmus enim quorsum tendat Prophetæ consilium:vult hic tollere vanam confidentiam hypocritis,& illos terrere sensu aliquo vindictæ Dei quæ impendet. Dicit igitur, etiamsi hactenus illis Deus pepercerit,imò quodammodo blandè ipsos fouerit,quum tamen iram eius in se prouocare non desinerent, aliquando fore diuersum : quia scilicet *veniet contra* ipsos tanquam leo:hoc est,cum maximo furore in ipsos insiliet:erit etiā pardo similis.Scimus autē pardum crudelem esse bestiam:denique comparat se vrsæ orbatæ (vel vrso orbato) Iā postea addit,*Frangam*,vel disrumpam *clausuram* cordis eorum. Videntur hic subtiliter nimium torquere Prophetæ verba qui per clausuram cordis intelligūt obstinatam duritiem. Scimus quidē Prophetas aliquando vti hac loquendi forma:dicūt enim,Cor obstipum,vel, Cor pinguedine obductum,quod nō est flexibile,neque facilè sanam doctrinā admittit. Sed potius respexit Propheta ad sæuitiam vrsi,quum diceret,Frangam vel disrumpam pericardion,& vorabo eos tanquam leo. Nam hoc est sæuissimum mortis genus, vbi leo & vnguibus & dentibus cor ipsum impetit & discerpit viscera hominis.Voluit igitur illud sæuissimum mortis genus Propheta exprimere. Disrumpā ergo pericardion vel clausuram cordis.Quāquam non repugno quin ad obstinationem alludat Propheta,dum similitudinem suam retinet. *Et bestia agri* scindet ipsos. Iam absque similitudine loquitur: significat enim Deus omnes feras sibi fore ministras ad exequendum suum iudicium . Ego igitur immittam omnes bestias agri quæ ipsos discerpant ac lacerent,vt illic nihil saluum maneat . Nunc videmus quorsum hic locus pertineat, & in quem vsum debeat aptari: quia natura nimium pigri sumus, imò socordes: & quum Deus nos excitat,indulgemus tamen blanditiis . Ideo notandæ sunt figuræ quæ excutiunt nobis hanc tarditatem, & ostendunt quàm horribile sit Dei iudicium . Huc etiam pertinent illæ metaphoræ ignis æterni, & vermis qui non moritur . Scriptura enim, quia videbat hominum sensus adeò esse torpidos, adhibuit quæ possent corrigere istam ignauiam . Et ideo,quoties Deus alienas personas induit, sciamus hoc fieri nostro vitio, quia scilicet non patimur ipsum pro suo ingenio nobiscum agere,propterea quòd sumus intractabiles. Pergamus.

9 Perdidit te Israel,quia in me auxilium tuum.

Ero:

10 Ero:Rex tuus vbi, vt seruet te in cunctis vrbibus tuis? & iudices tui, de quibus dixisti, Da mihi Regem, & Principes?

11 Dabo tibi(*hoc est: dedi tibi*)Regem in ira mea, & sustuli in furore meo.

Primo loco exprobrat Deus Israelitis, quòd sua pertinacia reiiciant quicquid offertur in salutē. Sed lōgius etiam progreditur, quòd scilicet prorsus desperati sint, & sit aliqua causa occulta, quæ impediat Deū ipsum, quominus ipsos iuuet, atque opem ferat quū laborent extrema necessitate. *Perdidit te Israel*, inquit. Subaudiunt quidā nomē vituli, Vitulus te perdidit, sed hoc est durum. Alii putant esse mutationem personæ. Et ego hunc sensum libenter amplector, quemadmodum scimus hoc genus loquendi esse satis tritū: *Perdidit te Israel*: hoc est, tu causa es tui exitii, vel Israel seipsum perdidit. Quanquam ergo ponitur verbum tertię personæ, & postea additur affixū secūdæ personæ, possemus tamen sic resoluere, quòd Israel seipsum perdiderit. Dum tamen propius singula expendo, video melius ac cōmodius posse exponi hunc locum, si indefinitè sumatur, perdidit te Israel: hoc est, quære nunc quisnam te perdidit. Deus ergo hìc neque Israelem nominat, neque certum authorē exitii designat, sed ostendit tamen Israelem esse perditū, & causam exitii alibi quærēdam esse quàm in se. Hæc summa est. *Israel* ergo *perdidit te, quia in me auxilium tuum.* Hic ostendit Deus & probat Israelem culpa sua nunc perire, qui antehac seruatus fuerit: nā quòd semel Deus adoptauerat populum illum, id factum erat vt non desineret prosequi erga eum suam gratiam. Si ergo non obstitisset malitia & ingratitudo populi, Deus haud dubiè fuisset semper sui similis, & fluxisset continuo tenore & ęquabili eius bonitas erga populū illū. Hoc significat secundo membro, vbi dicit, *In me auxilium tuum*: hoc est, Quî fit, & quęnam ratio impedit quominus nunc tibi auxilier pro more meo? Tu enim hactenus expertus es me esse tuum liberatorem: etiāsi sępe luctatus fueris cum magnis & grauibus periculis, ego tamen nunquā tibi defui: semper reperisti in me promptum auxilium: quî fit nunc vt ego te abijciam? vt frustra clames, & nemo tibi opem ferat? Quî fit ergo vt ita nunc iaceas desertus, & non sentias quicquā leuationis ex manu mea, quemadmodum solitus eras? Et certè ego nunquam tibi deessem, si posses ferre: sed tu mihi occludis ianuā, & repellis tua malitia gratiam meam, ne ad te vsque perueniat. Sequitur ergo, te nūc perire propria culpa: *Perdidit* ergo *te aliquid*. Hìc indefinitè loquitur, sed hęc suspensa loquutio magis emphatica est, quū Israelem ostendit frustra esse attonitum, & frustra etiā expostulare cum Deo ipso. Non est igitur quòd hìc litiges quasi Deus frustretur tuam expectationem, & contemnat vota tua & clamores. Deus enim constaret sibi, nam mutabilis non est: acsi diceret, eorum perditionem aliunde esse, vt agnoscant esse aliquod obstaculum cur Deus manum suam non extendat ad eos iuuādos: hactenus enim hoc facere solitus est. Nunc tenemus Prophetæ mentem. Primo loco commemorat Deus qualis fuerit erga populum suū hactenus: deinde sumit pro confesso se non mutari, sed præditum esse ęquabili bonitate & indefessa. Iam quum hactenus opitulatus fuerit populo suo, infert perditū esse aliunde Israelem, quia nihil auxilij ferat: nisi enim Israel arceret Dei bonitatem, certè flueret suo more. Ergo constat impediri eius cursum, populi ipsius malitia, quia obstaculū ponit scilicet. Docet aūt hìc locus frustra obstrepere Deo homines in suis miseriis, quia nisi reiiceret oblatā sibi gratiā, ipse semper paratus esset ad eos iuuādos. Quoties ergo Deus non occurrit nobis in necessitate, & patitur nos languere, & quasi tabescere in malis nostris, certum est id fieri, quia non sumus capaces eius gratiæ, sed potius ei obstruimus aditum, quemadmodum dicitur apud Iesaiam. Non est abbreuiata manus Domini vt non possit seruare: neque auris mea est aggrauata, vt non audiat. Peccata vestra, inquit, opposuerunt maceriem inter vos & me. Eodem pertinent hæc Prophetæ verba, quum dicit quærendum esse nobis authorem nostri exitii vbi Dominus nō statim nos liberat: quia quemadmodum semel gustum præbuit suæ bonitatis, ita ad finem vsque perget. Neque enim fatigatur in sua beneficentia, neque etiam potest exhauriri eius largitas. Ergo culpa in nobis residet. Videmus quàm insignis sit hic locus, & quàm vtilem etiam doctrinam contineat. Postea id melius confirmat vno verbo, *Ero*, inquit: deinde *Rex tuus vbi*? Quum Deus se fore dicit repetit quod iam prius exposuit, nempe se semper eundem fore, quia nulla obumbratio in ipsum cadit, quemadmodum dicit Iacobus. Ero igitur: hoc est, si iam oblatrent Israelitæ me non prosequi bonitatis meæ cursum, hoc falsissimum est: ego enim maneo semper idem, & constanter paratus sum me ostēdere beneficum erga homines. Ego enim opera manuum mearum non desero, quemadmodum dicitur alibi. Quum ergo ita continuem meā gratiam erga homines, necesse est aditum præcludi meæ gratiæ ipsorum malitia. Excutiant igitur seipsos vbi me inclamāt, & nō respōdeo: vbi in suis malis quodāmodo tabescūt, & nullam sentiunt leuationē, agnoscant se in culpa esse, quia ego eundē me præstarē qualis semper

Ies. 59. a. 1

Iac. 1. c. 17

Psal. 138. b. 8.

sui,&experirentur me esse suum liberatorem,nisi hæc mutatio aliunde cōtingeret.Hic iam habemus quid voluerit Propheta illo versu:& deinde sequenti verbo, אהי, *Ero*. Postea *vbi est rex tuus?* inquit.Hìc exprobrat rursum Deus Israelitis, quòd ipsorum fiducia recubuerit in Regem,& omnes terrenas opes,quibus putabant se optimè esse munitos: *Vbi est* Rex tuus? inquit. Insultat Israelitis, quia videbant Regem suum iam exutum esse omni facultate iuuandi,omnes etiam Principes & prudentia carere,& omnibus alijs medijs.Quū ergo nihil esset in hominibus præsidij,iam Propheta docet Israelem frustra confisum fuisse,quum putaret se tutò latere sub vmbra Regis,quum securus esset quandiu regebatur à viris prudentibus.Hæc omnia,inquit,vana sunt.Sed semper tenendū memoria est quod prius dixit,*Ero*: nisi enim oppositus fuisset hìc clypeus,semper obloquuti essēt hypocritæ,Vbi nūc est Deus? Quid sibi vult?Cur nunc cessat?Deus ergo præfatus est se paratū esse ad eos iuuandos, nisi quia aditū ipsi propria malitia clauserant. Iam verò deridet quòd frustra spem suā & opes suas contulerint in Regem & Principes ipsos:*Rex tuus vbi* inquit, *vt seruet te in* cunctis vrbibus tuis? Non abs re hìc vrbes nominat Propheta,quoniam Israelitæ spernebāt omnes minas,quum vndique vrbes essent inexpugnabiles ad hostes arcendos. Quum ergo Deus per Prophetas suos minitaretur, putabant sibi narrari fabulas acsi quisque eorum obiecisset, Quomodo poterunt nos hostes aggredi?etiamsi centū bella immineant, an non vrbes sunt oppositæ quæ excipiant hostium impetus?Nos ergo tuti sedebimus,& fruemur nostris delicijs,etiamsi Deus cœlum & terram concutiat.Quum ergo ita inebriati essent peruersa fiducia,iam Propheta dicit,Ego scio vos pollere magnis & multis vrbibus:sed quia statuitis in illis præsidium,Deus ostendet spem hanc vanā esse & fallacem. *Vbi* ergo *est Rex tuus,vt in* vrbibus tuis te seruet?Atqui etiāsi Rex tuus militibus instructus sit & præsidijs, tamē nihil hoc proderit tibi,vbi semel Deus contra te surrexerit.Iam subiicit,*Et iudices tui, de quibus dixisti,da mihi* Regem & Principes.Hìc altius cōscendit Propheta:ostendit enim non hac tantùm in parte peccasse populum Israel,quòd fiduciam suam locasset in Rege suo,& terrenis opibus,sed quòd Regem sibi delegerit,quem Deus non probabat:scimus enim hac lege vnctum fuisse Dauidem,vt colligeret totum populi corpus:& voluit Deus sub illo capite Ecclesiam suam & electum populum manere, si vellet esse saluus. Fuit igitur impia dissipatio quum decem Tribus optarunt sibi nouū Regem. Quare?defectio enim à regno Dauidis fuit quasi abnegatio Dei.Nam si hoc verè dictum est ad Samuelem, Non te repudiauerunt, sed me,ne regnem super eos:certè multo verius hoc in Dauide impletum fuit.Nunc ergo videmus quid velit Propheta.Postquam inuectus est in prauam fiduciam populi,quòd putaret se tutū esse Regis sui potentia,iam addit,Ego progredior ad aliū fontem.Tu enim non cœpisti tūc demū peccare, quū transtulisti Dei gloriam ad Regem tuū,sed quū voluisti regnum propriū habere, non cōtentus regno illo quod Deus instituerat in persona Dauidis. Iam ergo defectionem populi accusat Propheta,quū Rex nouus ab ipso electus fuit,nempe Iarobeam.Quanquam enim id factum fuit certo Dei consilio(vt alibi vidimus)tamen nihil hoc valet ad leuandam populi culpam:nam quantū in se fuit renuntiauit Deo : & quemadmodū pes si abscissus fuerit à corpore,nō modò est mutilū & inutile membrū,sed statim putrescit, ita etiā Israel fuit quasi dimidia pars corporis mutili & laceri: debuit ergo statī collabi in putredinē,nisi quòd mirabiliter seruatus est. Sed interea meritò Deus hìc dānat illā defectionem,quòd scilicet Israel nouum Regem expetendo,abruperit sacram vnitatem Ecclesiæ,& impiam dissipationem induxerit:*Sunt illi Principes de quibus dixisti,Da mihi Regem,& Principes.Ego tibi dedi in ira mea,& sustuli* in furore meo:hoc est,initium fuit maledictum,& finis etiam erit maledictus:nam electio Iarobeam non fuit legitima,sed impia libidine contra me tunc proteruijt populus,quum desciuit à familia Dauidis.Non potuit igitur quicquam prosperi contingere ex tam inauspicato principio. Nam hæc sunt vera auspicia,vbi subiicimus nos Deo, vbi Spiritus eius præsidet nostris consilijs, vbi os eius interrogamus, vbi etiam ordimur ab eius inuocatione. Si autem spreto Dei verbo laxamus habenas nostræ lasciuiæ,& statuimus quicquid nobis libitum est, non potest fieri quin malè & infœliciter succedat. Dicit igitur Deus,se dedisse Regem in ira sua : hoc est, Putatis vobiscum actum fuisse præclarè,quum Iarobeam euectus fuit in regnum,qui præcelleret:nam regnum Iehudah erat longè inferius:regnum verò Israel non tantùm potentia excellebat,sed ingenti hominum multitudine. Putatis ergo vos esse beatos, quia Rex Iarobeam inter vos dominatus fuerit:*Fuit autem datus in furore,& ira Dei*, inquit Propheta.Atqui tu iussisti vngi Iarobeā in Regem:hoc verum est, sed hoc fuit in ira mea. *Iam tollam in furore meo*: hoc est, spoliabo vos isto regno quod video vobis causam esse cæcitatis. Nam si maneat regnum hoc integrum, ego nullus ero, nulla erit apud vos verbi mei authoritas. Necesse est igitur regnum hoc prorsus euerti, quia etiam infœliciter exorsi estis,quum petijstis nouum Regem. Nunc tenemus quid velit Propheta. Discimus interea ex hoc loco, Deum exercere

1.Sa.8.b.7

re sic iudicia sua, vt quicquid mali est, debeat hominibus ascribi. Nam quòd euectus fuit in regnum Iarobeam, hoc certè fatebimur fuisse factum & perperam & iniustè, quia hoc modo violatum fuit cœleste illud oraculum quod datũ fuerat Dauidi, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi Gentes, &c. Quis autem Iarobeam instituit regem? Dominus ipse. Quomodo fieri potest vt Deus euexerit Iarobeam in regnum, & interea suo decreto pręfecerit Dauidem non tantùm omnibus filijs Abrahę, sed etiam Gẽtibus, propter spẽ venturi Christi scilicet? Videtur hîc Deus secũ pugnare. minimè: nam quũ præfecit electo populo Dauidẽ, hæc fuit legitima ordinatio: quũ autem erexit Iarobeam in regnũ, hoc fuit extraordinariũ iudiciũ: ita in Deo nulla repugnantia est. Interea populus qui suis suffragijs Iarobeã adoptat & creat in Regem, impiè facit & peruersè. Deus tamen videtur hoc totũ dirigere sua prouidentia: verum est. Nam priusquam populus vnquam cogitasset de nouo Rege, iam Deus statuerat Iarobeam eligere. & voluit etiam vlcisci hoc modo defectionẽ & ingratitudinem Solomonis. Hæc omnia vera sunt: nempe quòd Deus arcano suo consilio hoc negotiũ direxit, & tamen nihil habeat cõmune cũ populi vitio. Ita discamus admirari sobriè arcana Dei iudicia, neque imitemur impuros istos canes qui obganniunt, quia non possunt agnoscere quomodo Deus sic vtatur etiam improbis hominibus, & quomodo quæ malè & perperam ab hominibus fiũt, dirigat in optimũ finem: quia hoc non percipiunt, concludũt si Dominus omnia gubernet, esse causam peccati. atqui Scriptura, vt videmus, quũ loquitur de ira & furore Dei, commendat simul nobis rectitudinem in omnibus eius iudicijs: & distinguit inter Deũ & ipsos homines, quemadmodũ longa est distantia: quia Deus dũ conuertit peruersa hominũ studia in suũ finem, iustus est iudex. Atqui causa non semper nobis apparet: nostrũ tamen est reuerenter, & sobrijs animis suspicere & adorare mysteria quæ captum nostrum superant. Sequitur:

Psal.2.c.8

12 Obsignatum est peccatum Ephraim (*vel obsignata est iniquitas* Ephraim) reconditum peccatum eius.

13 Dolores parturientis venient ei, ipse filius insipiẽs (*non sapiens*) quia tempore non staret in ruptura filiorum (*ad verbum.*)

Primò dicit, *obsignatam esse iniquitatem Ephraim, & reconditum peccatum eius*: quibus verbis intelligit frustra sibi blandiri hypocritas quandiu suspendit Deus suam vindictam, quia licet ad tempus conniueat, non tamen dormit: neque etiam credẽdus est cęcutire, sed obsignat peccata hominũ, & clausa tenet, donec tempus iustũ reuelationis veniat. Hęc est summa: sed aliquid etiam maius exprimere Propheta voluit. Quemadmodũ enim dicit Ieremias, Peccatum Iehudah scriptum esse stylo ferreo, in vngue adamantino: ita etiam nũc dicit Hoseas, obsignatam esse iniquitatem Ephraim. Nam dispereunt chartę si sparguntur, sed quod reconditur & obsignatur sub sigillo, illud perpetuò durat. Sic igitur nũc intelligit Hoseas, frustra sibi placere populũ quum dãtur inducię: quia scilicet Dominus sub sigillo suo teneat ipsorum peccata: acsi diceret, Deus non obliuiscitur iniquitatis vestræ, sed quũ vobis ad tempus parcit, pręstaret longè vos statim dare pœnas: nam euanesceret hoc modo memoria peccati vestri: nunc autẽ omnes vestras iniquitates sedulò custodit quasi sub sigillo, & peccata vestra sunt apud ipsum recondita. Nunc etiam videmus quid velit Propheta hoc versu: nempe Israelitas eò vsque scelerum progressos esse, vt iam nulla speranda sit venia vel remissio. Deus ergo nũquam erit vobis propitius: nam *peccatum vestrum est obsignatum.* Et hæc sententia in eos omnes competit, qui fucũ Deo faciunt, vbi non seuerè ipsos persequitur, sed potius clementer eos sustinet ac tolerat. Quum ergo sic deludant eius lenitatem, necesse est hoc illis accidere: nempe vt obsignet eorum iniquitates, & peccata clausa teneat. Postea dicit *dolores parturientis venturos populo superbo & rebelli.* Prosequitur eandem sẽtẽtiam, sed sub alia figura: nam per dolorem parturientis designat repentinum exitium quod securis hominibus accidit. Et hæc ratio loquendi satis trita est scripturæ: *Venient* igitur *dolores parturientis istis hominibus*: hoc est, quia sibi æternam pacem promittunt, & nullis minis expergefiunt: quia etiam superbè contemnunt tam manũ meam quàm verbum, ideo repentinus interitus illos opprimet. Hoc quantum ad initium versus. *Venient* ergo *dolores parturientis.* postea addit, *Ipse est filius insipiens*: hoc est, ipse prorsus desipit. Hîc exprobrat etiam Deus populo Israel amẽtiam desperatam: acsi diceret, Saltem si qua gutta restaret sanæ intelligentiæ in hoc populo, agnosceret iudicium quod impendet, & esset spes aliqua remedij: nunc autem prorsus dementatus est populus iste. Et arguit vęcordiam *Quia non staret*, inquit, *in ruptura filiorum.* Nam hoc membrum quidam interpretes sic exponunt, Veniet tempus, non stabit in ruptura filiorum. Sed potius est inuersio in verbis: significat enim Propheta quum iam opportunum adsit tempus pariendi, stare populum in ruptura, quod non faceret si recta & sana mente esset præditus. Notandum est Prophetam alludere ad partum, quia prius dixerat, superuenturos populo Israel dolores parturientis: nunc

Ier.17.a.1

istos dolores pronuntiat fore lethiferos. Mulier etiamsi grauiter & cum summo discrimine laboret in partu, tamen momẽto etiam liberatur, & nascitur ex dolore illo gratulatio & gaudium, quemadmodum etiam Christus dicit. Propheta autem hunc partum longè diuersum fore affirmat, quia scilicet abortum faciet, & retinebit fœtum vt putrescat in vtero. Quòd si mulier in ipso partu retineat anhelitum & contrahat vires suas, enecat partum & seipsam simul, neque enim potest sine magno nixu parere. Quum ergo salus mulieris in nixu sit posita, iam Propheta contrarium esse dicit in populo Israel: Sunt, inquit, similes mulieri parturienti, sed interea sunt excæcati amentia: retinent enim fœtum suum in vtero, & seipsos cohibent: ita necesse erit tandem parturitionem hanc illis esse mortiferam. Quare? Neque enim nituntur vt partum emittant. Iam non dubiũ est quin Propheta his figuris perstringat obstinatam illam duritiem populi: quum enim deberet gemere & se humiliare sub potenti Dei manu, scimus quàm peruicaciter obdurauerit ad pœnas. Quum ergo frænum ita arroderet populus ille, & interim comprimeret cor suũ partim ferocia, partim stupore, partim desperatione, non mirum est si dicat Propheta esse populum insipidum vel dementem, *quia steterit in ruptura filiorum*: hoc est, quia non nitatur vt tandem optabilem habeat exitum malorum suorum. Nam si Dominus nos affligat, parimus tamen demum quia liberatio est instar partus. Vnde autem liberatio, nisi quòd displicemus nobis in vitijs nostris? nisi quòd attollimus mentes nostras ad Deum? atque hoc modo patefacimus aditum gratiæ Dei? Vbi autem pertinaciter ferociam & stuporem aduersus Deum opponimus, perinde est acsi quis omnes aditus obstrueret. Nunc ergo videmus quàm apta sit hæc metaphora Prophetę, quum dicit populum esse dementem, quia nũc quum tempus pariendi adesset, *steterit in ruptura*, hoc est, in ore matricis: sic enim vocem hanc intelligit Propheta. Quum ergo stent in ipsa ruptura, & quasi cohibeant suũ anhelitum, & nixus suos contrahant, necesse erit ipsos perire. Nũc videmus quid proficiat hominum obstinatio, vbi seipsos constringunt, vbi ita quasi in angustias & cor suum & mentem & omnes sensus suos contrahunt: nempe si mulier quæ parturit ita suos nixus contrahat, sibi mortem sponte accersit: ita idem isti faciunt, qui seipsos obdurant aduersus pœnas, & præsertim vbi maturus est partus. Huc enim spectat nomen rupturæ, quia si Dominus non tantùm semel nos percutiat, sed cõtinuet diuersos ictus, ita vt necesse sit vel resipiscere vel ad extremũ perire: hæc est nostra maturitas pariendi, vbi scilicet Deus ad extrema nos adduxit, & nihil amplius restat nisi vt humiliemur sub eius manu, vel pereamus. Hanc ergo rupturam dicit Propheta, in qua stant homines obstinati, qui se Deo subijcere nequeunt. Necesse erit contexere duos versus sequentes: cras faciam.

Ioan. 16. c. 21

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nobis semel dedisti Filium tuum vnigenitum qui nos regeret, & fœlicibus auspicijs eum nobis consecrasti in Regem, vt tuti & salui perpetuò simus, etiam inuito diabolo & toto mundo, sub eius manu: da inquam, vt sinamus nos regi eius imperio & sic morem geramus, vt non desinat etiam ipse vicissim vigilare in salutem nostram: & quẽadmodum nos ei commendasti, vt sit custos salutis nostræ, ita etiam nõ sinat nos neque dilabi, neque diffluere, sed perpetuò sub obsequio suo nos retineat, donec tandem colligamur in beatum illud & æternum regnum, quod partum est nobis eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

14 E manu sepulchri redimam eos, à morte redimam: (*est quidem aliud verbum, sed vtrunque significat redimere*:) ero perditio tua, mors: ero excisio tua, (*vel interitus tuus*) sepulchrum, (*vel inferne*) consolatio (*vel pœnitentia*) abscõdita est ab oculis meis.

Non dubito quin Propheta hîc sententiam suam continuet, quòd scilicet Israel non possit ferre misericordiam sibi fieri à Deo: quanquam hîc expressius loquitur. Nã videtur Deus promittere redemptionem, sed facit hoc sub cõditione. Fallũtur enim meo iudicio, qui simpliciter hęc verba accipiunt, quemadmodum sæpe vbi Deus obiurgauit & minatus est, mitigat asperitatem illius doctrinæ, & addit consolationẽ, gratiam suam offerens. Sed alia est ratio huius loci: Deus enim, quemadmodũ iam diximus, non simpliciter hîc salutem promittit, sed ostendit se quidem esse paratum ad seruandum, verùm obstare malitiam populi, vt iã dictum fuit. Sed expendamus diligentius verba: *E manu sepulchri*, inquit. Per manum intelligit potestatẽ haud dubiè: nã Hieronym⁹ nihil quàm nugatur, dum hîc disputat de operibus, dicit opera sepulchri esse peccata: sed illud est nimis remotum à mente Prophetæ. Est autẽ hæc metaphora satis trita in Scripturis, vt manus vocetur potestas vel imperium. *Ego* igitur *redimam eos é potestate sepulchri, ego à morte redimam eos*: hoc est, nisi per ipsos staret, ego voluntarius essem eorum redemptor. Ideo quidam per subiũctiuum modum transferunt, E manu sepulchri

ehri eos redimere, à morte eos liberarem. Sed nihil opus est mutare tempus verbi: quanquã fideliter, vt dixi, illi reddunt Prophetæ mentem. Sed nequis dicat hoc nimis remotum esse à verbis, potest optimè stare contextus Prophetæ, etiamsi maneat futurum tempus verbi. *Redimam* igitur *eos*, quantum in me est: inseritur enim conditio, acsi Deus prodiret in medium, & profiteretur se adesse ad implendum munus Redemptoris. Quid ergo obstat? nempe populi durities, quia malunt centies perire, quàm se conuertere ad Dominum, sicuti paulò pòst videbimus. Addit postea, *Ero perditio tua, mors: ero excisio tua, sepulchrum.* His verbis expressius cõmendat Propheta Dei virtutem, & magnificè eam extollit, ne homines putent nullam illi patere viam ad seruandum, quia nulla spes appareat secundũ sensum carnis. dicit igitur Propheta, etiãsi iam mortui sint homines, hoc tamen nõ obstare quominus eos Deus viuificet. Quare? *Est enim interitus mortis, & excisio sepulchri:* hoc est, quamuis mors absorbeat omnia, quãuis sepulchrum aboleat, tamen Deum esse superiorem & morte & sepulchro, quia ipse mortem interimat, quia ipse aboleat sepulchrum. Nunc tenemus genuinum sensum Prophetę. discamus autem ex hoc loco, vbi pereunt homines, Deum tamen manere sui similem, neque vel extingui virtutem eius, qua pollet in salutem mundi, neque etiam mutari eius propositũ, quin semper ad iuuandum propensus sit: sed obstinationem hominum reijcere gratiam illam quæ parata erat, & quam Deus ipse sponte & liberaliter offert. hoc est vnum. Discamus secundò, nõ æstimandam esse virtutem Dei ex statu nostro, quia fieri poterit vt centies simus perditi: Deus tamen maneat seruator. Ergo si quando desperatio nos ita deijciat, vt non gustemus omnes Dei promissiones, veniat in mentem hic locus, quòd scilicet Deus sit excisio mortis & interitus sepulchri. Mors iam nobis imminet: quid ergo licet amplius sperare? Quasi verò Deus non sit morte superior. nam si mors tantum sibi imperij vendicat in homines, quanto plus poterit ipse Deus supra ipsam mortem? Statuamus ergo Deum esse interitum mortis, nẽpe vt mors nõ possit amplius nos perdere: hoc est, vt mors spolietur virtute illa qua naturaliter pollet ad homines perdendos & abolẽdos: etiamsi iaceamus in sepulchro, Deus tamen est excisio ipsius sepulchri. Hic est vsus præsentis doctrinę. Nam quod vertit quidam, Ero perditio tua ad mortem, acsi sermo fieret ad populum, insulsè totum locum deprauat, & vtilissimam doctrinam nobis eripit. Quia autem putabant multi interpretes hunc locum citari à Paulo, simul etiam exposuerunt de Christo quicquid hìc dicitur, ac multis modis errarunt. Primò dixerunt Deum hìc redemptionem promittere absque vlla conditione: videmus autem longè diuersum fuisse Prophetæ consilium. Postea sumpserũt in persona Christi, De manu sepulchri redimam eos. Quanquam infernum etiam nimis argutè putarunt vocari tormẽta quibus cruciantur reprobi, vel locum ipsum tormentis destinatum. Sed Propheta varijs verbis idem repetit, & nota est satis illa phrasis Hebraica. Sepulchrum ergo hìc nõ differt à morte: quanquam Hieronymus hìc laborat & contendit longè aliud esse sepulchrum quàm mortem: sed illud totum est nugatorium. decepti igitur fuerunt in istis vocibus: deinde quum dicit Propheta, Ero excisio tua, inferne (vel sepulchrum,) posuerunt nomen Morsus: & allegoricè exposuerunt Christum fuisse instar hami. Quemadmodũ ergo vermis si hamo aptatur, quum voratur à pisce est illi interitus, ita etiam Christum dixerunt, quũ depositus fuit in sepulchrum, fuisse morsum lethiferum: quia sicuti hamo capiuntur pisces, ita mors inescata fuerit morte Christi. Et argutiæ illæ magno plausu acceptæ fuerunt, ideo in toto Papatu sine controuersia hoc pro oraculo viget, quòd Christus fuerit morsus mortis. Sed interea siquis propius Prophetæ verba expendat, videbit illos inscitè & turpiter abusos fuisse Prophetæ testimonio. Atqui nobis summopere studendum est vt maneat vera & certa Scripturæ intelligentia. Iam videndum est quid respõdebimus, quum tamen videatur Paulus citare hunc locum. Solutio facilis est. Neque enim ex professo semper locos adducunt Apostoli, qui toto contextu ad institutum quod tractant pertineant: sed interdum alludunt ad vnum verbum dũtaxat, aliquando aptant locum ad sententiam per similitudinem, aliquando adhibent testimonia. Vbi Apostoli vtuntur Scripturæ testimonijs, illic quærenda est simplex & genuina veritas: vbi autem verbum vnum duntaxat perstringunt, non est tam anxiè laborandum: vbi etiam per similitudinem designãt aliquem Scripturæ locum, est illa etiam nimis scrupulosa anxietas, quærere quomodo singulæ partes conueniant. Atqui satis constat Paulum illo 15. cap. 1. ad Corint. non citasse Prophetæ testimonium ad confirmandam illam doctrinam de qua disserit. Quid igitur? Quia resurrectio carnis est valde difficilis creditu, imò abhorret prorsus à sensu naturę, ideo Paulus dicit non mirum esse si Christus venturus sit ad nos excitandos. Quare? Nã proprium Dei munus est esse interitum mortis & esse exitium sepulchri: acsi diceret, Etiamsi millies computruerint homines, Deus tamen non amisit virtutem illam quam prædicat, quòd scilicet sit excidium mortis & interitus sepulchri. Sciamus ergo etiamsi naturæ sensus hoc respuat, Deum præditum esse illa virtute inæstimabili, vt nos excitet à putredine: imò si creauit mũdum ex nihilo, ita etiam nos excitabit è sepulchro, quia est mors mortis, sepulchrum sepulchri

abolitio abolitionis,& exitium exitij:hoc tantùm vult Paulus ſimpliciter, nēpe illis inſignibus elogijs extollere incredibilem illam Dei potentiam quæ abſcondita eſt ab humani ingenij captu.Nunc ſiquis citet in eundem finem locum illum Pſalmi, Domini ſunt exitus mortis:an quærēdum erit quomodo hoc dixerit Dauid,& de quo tempore loquatur? Minime: ſed agitur de perpetuo Dei munere & eius virtute,qua nunquam poterit ſpoliari Sic etiam hoc loco videmus quid per Hoſeam pronuntiet:& illud facturus erat niſi obſtaculum fuiſſet in populi ingratitudine.dicit enim, *Ero exitium tuum,ſepulchrum:ero mors tua,o mors.* Iā quum ſemel Deus hoc pollicitus fuerit,ſtatuamus certò hoc nos tādem in nobis ipſis experturos. Tenemus ergo nunc quomodo conueniat cum illa Pauli tractatione germanus Prophetæ ſenſus.Nunc ſequitur: *Conſolatio eſt abſcondita,* vel pœnitētia, *ab oculis meis*: נחם enim vtrūq; ſignificat.נחם ſignificat pœnitentia duci:ſignificat etiam conſolationem accipere . Si placeat nomen conſolationis,hic erit ſenſus, Non eſt quòd miretur quiſpiam me tam aſperè loqui, & nihil aliud quàm fulminare contra populum meum:neque enim cōſolatio iam locū apud eos obtinet.Eſt igitur conſolatio abſcondita ab oculis meis: nēpe quia deſperata populi malitia non patiebatur vt Deus ſtylum ad manſuetudinem inflecteret,vt faceret aliquam ſpem veniæ & ſalutis.Hoc igitur ſenſu dicitur conſolatio eſſe abſcondita ab eius oculis. Si autem magis probetur nomen pœnitentiæ,eòdem prorſus ſpectabit,quòd ſcilicet ſemel decretum ſit populum hunc perdere. Nō eſt igitur quòd ſperetis temporis ſucceſſu me poſſe miteſcere:nam pœnitentia abſcondita eſt ab oculis meis.Hoc mihi manebit fixum,vos in nihilum redigere,quia ſcilicet eſtis deſperati. Videmus ergo vtrunque nomen eòdem debere referri, quòd ſcilicet Deus ſpem ſalutis auferat perdito & reprobo populo.Nunc ſequitur:

Pſal 68.a 21

15 Quia ipſe inter fratres fructum faciet,(*vel augeſcet:vel quāuis ipſe inter fratres ſuos augeſcat:alij putant* אחים *poſitum eſſe pro* אחוים, *Inter germina:ſed nimis coacta eſt interpretatio.Legamus igitur ſimpliciter vt verba ſonant,Ipſe inter fratres augeſcet,*) veniet ventus Orientalis, ventus Iehouæ è deſerto aſcendens,& arefaciet venam eius,& ſiccabitur fons eius:ipſe diripiet theſaurum omnis vaſis deſiderabilis.

Iterum confirmat Deus ſentētiam illam,quòd Iſrael fruſtra confidat ſuis opib⁹ & præſidijs,& quòd immineat ei certus interitus ob ſcelera,quę ſine fine & modo proſequutus fuerat.Incipit autē ſententiā Propheta ab his verbis, *Ipſe inter fratres augeſcet.* Nō dubito(quod etiam notarunt alij interpretes)quin alludat ad benedictionem tribus Ephraim, quæ legitur Geneſis 48: ſcimus enim quum minor natu eſſet Ephraim, fuiſſe poſitum à Iacob priore loco,vt ſcilicet honore fratrem ſuum primogenitum antecederet . deinde ſcimus vaticinium quod tunc protulit Iacob, fuiſſe impletum re ipſa : tribus enim Ephraim & numero hominum, & alijs etiam modis alias dignitate ſuperauit, excepta duntaxat tribu Iehudah. Sed Ephraim tamen multum eminētiæ obtinuit in toto populo. Iam quum deberet hoc aſcribere gratuitæ Dei bonitati,inflatus fuit ſuperbia. Hanc ingratitudinem Propheta nunc obiurgat: *Ipſe,* inquit, *inter fratres augeſcet*:ſed vnde hæc incrementa? vnde hęc tanta dignitas, niſi quia poſthabitus fuit frater Manaſſe,qui tamen iure naturæ prior erat? Iā non ſatis fuit miſero populo obliuiſci tantā Dei gratiam,niſi ſuis opibus abuteretur ad ſuperbiam:deinde etiam ſe obduraret ad Dei contemptum.Vnde enim tanta audacia repugnandi? vnde tantus ſtupor? tanta etiam væſania,vt contemneret iudicium Dei , niſi quia auctus fuerat inter fratres ſuos? Licet ergo augeſcat inter fratres ſuos, *veniet* tamen *ventus Orientalis,ventus Iehouæ, qui ſiccabit venam eius,& ita fons eius areſcet.* Hìc pronuntiat Deus,quemadmodum nuper attigi,in manu ſua eſſe,eripere populo Iſrael quod gratis cōtulerat:quemadmodū poteſt quoties voluerit,ſiccare fontes.Et adhibet aptiſſimam ſimilitudinem: Quemadmodum,inquit, ventus Orientalis ſiccat & exurit,quòd ſi diu vigeat,areſcunt fontes ſolo eius flatu: ita ego, inquit,arefaciam omnes venas Ephraim. Si putat ſibi plus eſſe vigoris quàm fontibus , qui habent inexhauſtam ſcaturiginem,certè fontes areſcunt quum ita mihi viſum eſt. *Ego igitur arefaciam venas & fontes Ephraim*: quanuis putet ſe haurire ex alto & profundo fonte , tamen ventus vbi exurrexerit,poterit ſiccare totum hunc vigorem & ſuccum eius. Tenemus nunc quid velit Propheta.Quantum ad verba ſpectat,קדים quidam malè vertunt Auſtrum: eſt enim Orientalis ventus:deinde etiam malè alij exponunt,Ventum Iehouæ,pro violento. Fateor quidem diuinum vocari quicquid rarum eſt: ſed hoc loco exprimere voluit Propheta, Deo ſemper paratos eſſe ventos,quibus arefaciat quicquid vigoris eſt in hominibus, aut videtur eſſe.Opponitur ergo nomen Iehouę cauſis naturalibus vel medijs.Non erit igitur fortuitus ventus,qui ſiccabit venas Ephraim,ſed excitabitur conſilio Dei & certo iudicio : acſi diceret,ventum hunc fore Dei flagellum.Hìc verò docemur,ſi ad tempus Deus nobis benedicat

dicat,tamen cauendum esse ne fauore eius abutamur ad prauam fiduciam,quemadmodum videmus fecisse Ephraim:quia florebat inter fratres suos,ideo extulit caput suum,&ita obliterauit Dei gratiam sua superbia & fastu.Semper ergo quum nobis prosperè est, metuere debemus nequid tale nobis contingat. Quò itaque Deus nos benignius tractat,eò semper magis excitemur ad eum inuocandum,vt dignetur opus suum absoluere vsque in finem, ne scilicet indormiamus nostris delicijs,etiamsi Deus nobis indulgeat. Hoc primo loco tenendum est.Iam notanda est etiam hęc Prophetę admonitio,quòd scilicet Deus repentè & singulis momentis poterit euertere fortunas hominum, nihil esse in mundo stabile quod non statim mutari queat,simulac Deus fauorem suum à nobis subduxerit. Hæc igitur similitudo debet nobis subinde occurrere,si tranquillus est aer, si quietum tempus, momento excitabitur ventus qui siccabit terram,qui fontes etiam arefaciet:& tamen videtur perpetuus esse fontium vigor.Quid igitur nobis fiet?Annon poterit Dominus singulis momentis nos arefacere,quum nihil in nobis sit vigoris?Poterat quidem hoc loco etiam dicere quod habetur apud Iesaiam capite quadragesimo,hominem esse similem flori qui statim marcescit:sed voluit aliquid altius exprimere, quia populus hic altè defixus in suis opibus putat sibi inexhaustos fontes suppetere,& vigorem suum non posse siccari:ideo dicit, Quanuis fontes apud te sint & venę, tamen Deus te arefaciet,quia reperiet ventum aliquem præditum hac virtute,quemadmodum sæpe ipso vsu & experimento patet fontes & venas siccari. Iam sequitur, *Ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis.* Impropriè hoc dicitur de vento,sed tamen satis clarus est Prophetæ sensus, quòd scilicet nihil intactum manebit in Tribu Ephraim,vbi ventum illum excitauerit Dominus. Quanuis ergo absconditi sint thesauri, inquit, tamen ventus ille flatu suo penetrabit vsque ad intima, sic vt nihil tutum esse possit ab eius impetu. In summa,intelligit Propheta magis violentum fore impetũ vindictę Dei,quàm vt vllis munitionibus possit sibi cauere Ephraim,quia scilicet vẽtus Dei penetrabit vsque ad intimas terræ venas.Hæc est summa. Sequitur:

CAPVT XIIII.

1 DEsolabitur Samaria,quia exacerbauit Deum suum: in gladio cadent,paruuli eorum allidentur,grauidæ eorũ scindentur.

Hæc est clausula concionis: ideo malè hic versus separatus fuit à prioribus: neque enim hîc nouum sermonem ingreditur Propheta,sed tantùm confirmat quod dixit de vltimo interitu Samariæ & totius regni. *Samaria* ergo *desolabitur*:acsi diceret,Iam sæpius vobis denuntiaui quod non creditis,instare scilicet propinquum exitium:nunc hoc vobis persuasum sit quòd si non creditis,Deus tamen exequetur quod statuit, & quod nunc per os meum pronuntiat. Et simul causam addit, *Quia exacerbauit Deum suum*,ne scilicet crudeliter secum agi querantur,dicit ipsos quas meriti sunt pœnas soluere hoc modo. Et simul exitij speciem notat, quòd *cadent in gladio,paruuli eorum allidentur scindentur etiam grauidæ mulieres*,vt scilicet extrahatur fœtus ab vtero.Quum dicit casuros gladio ciues Samariæ & incolas totius regionis, non dubium est quin designet Deum hac specie vindictæ visurum esse, quòd scilicet hostes accerset qui eos exitio tradant.Nunc ergo videmus quid contineant Prophetæ verba:initiò ostendit iam de Samaria & toto regno Israel actum esse, quia Deus nullis modis eos adducere poterat ad resipiscentiam,nunc vindictam sumpturum de tam scelesta eorum obstinatione. Postea ostendit iustè Deum hoc facturum,quia scilicet exacerbatus fuerit: postremò ostendit quale futurum sit vindictę genus.Ne scilicet fortuitò putent venisse Assyrios,dicit Propheta hunc exercitum qui inuadet regionem Samariæ & destruet, fore quasi conductitium sub manu Dei,quia etiamsi Assyrij vellẽt propagare fines suos,& propria auaritia & cupiditas eos impelleret,Deus tamen vtetur ipsorum opera ad iudicium suum exequendum:& vt agnoscant quàm horribilis futura sit vltio,simul etiam duas species commemorat,quòd allidentur paruuli eorum,quòd scindentur grauidæ eorum mulieres,& fœtus trahentur ex visceribus ipsarum.Hoc est horribile dictu, nec solet accidere etiam quum hostes magnopere sæuiunt, nisi prouocati fuerint ad extremum. Tenemus ergo nunc consilium Prophetæ. Iam siquis excipiat,infantes & fœtus etiam qui adhuc latent in matrum visceribus, indignos esse tam graui pœna,quia nondum quicquam fuerint promeriti: responsio facilis est, totum genus humanum Deo obnoxium esse :ita etiam infantes,quanuis nondum in lucem prodierint, iam

tamen inclusi sunt sub reatu, vt Deus crudelitatis damnari nequeat, quamuis suo iure vtatur erga eos. Deinde audimus quid multis locis pronuntiet, quod scilicet reiiciet scelera patrum in liberos. Quum ergo ita sit, discamus suspicere hæc tremenda Dei iudicia, quamuis longè sensus noster abhorreat: quia scimus non esse litigandum cum Deo, & hoc temere nimis fieri: est enim sacrilega audacia. Quamuis ergo non constet nobis ratio huius vindictæ, sobriè adorãdum est hoc Dei iudicium. Quinetiam ita ratiocinari conuenit, Si paruulis non parcitur etiam qui adhuc in vtero matrum latent, quid fiet adultis? quid fiet senibus, qui tota vita non destiterunt vindictam Dei in se prouocare? Non dubium etiam est quin Dominus voluerit his verbis magis terrere prophanos illos contemptores verbi sui, cum quibus erat illi negotium. Quale imminet vobis, inquit, iudicium, & quàm tremendum! nam paruuli etiam vestri non eximentur. Ego enim inuoluam eos in idem exitium, vt allidantur ad saxa, vt extrahantur ex vtero matrum. Quum ergo tam grauis vindicta de illis sumetur, quid vobis fiet? nam causa mali in vobis residet. Nunc ergo habemus versum illum expositum. Iam sequitur exhortatio:

2 Reuertere Israel ad Iehouã Deum tuũ, quia corruisti in iniquitate tua.

3 Tollite vobiscum verba, & conuertimini ad Iehouam, & dicite ei, Omnem tolle iniquitatem, & sume (*vel attolle*) bonum, & soluemus vitulos labiorum nostrorum.

Hortatur hìc Propheta Israelitas ad resipiscentiã, & adhuc spẽ aliquã misericordiæ proponit. Hoc autem posset videri absurdum, quia iam testatus est nihil fore remedij amplius, quòd scilicet nimis Deum exacerbassent. Videtur hìc Propheta secum pugnare: sed solutio in promptu est: Quum hactenus locutus est de vltima clade populi, habuisse respectum corporis totius, nunc verò sermonem ad paucos dirigere, qui adhuc integri manebant. Et distinctio hæc sedulò notanda est, quemadmodum alijs locis admonuimus: alioqui perplexi essemus in multis Scripturæ locis. Nunc ergo videmus quo consilio Propheta exhortationẽ hanc attexat: postquam asseruit iam Deum fore implacabilem populo Israel, nẽpe quo ad vniuersum corpus spectat, nulla erat spes salutis: Deus enim apud se iam decreuerat illos perdere, & simul etiam voluerat hoc esse notum præconio Hoseæ. Nunc verò quia semper Deus habuit semen aliquod reliquum in populo electo, etiamsi totum corpus esset putridum & corruptũ, manebant tamen etiam aliqua membra sana, sicuti sub magna paleæ congerie possunt grana quædam latere. Quoniam ergo Deus quosdam seruauerat (sicuti etiam semper facere solitus est) ideo proponit illis suam misericordiam: & quia abrepti fuerant quasi tempestate, quum iniquitas sic grassata esset in populo, vt nihil esset sanũ, iam Propheta eos hìc alloquitur, quia non sint prorsus insanabiles. Sciamus ergo iam dimitti illos desperatos, & totum corpus populi, quia erant sic obstinati vt sine profectu Propheta verba apud eos facturus esset. Sermo igitur hic specialiter referri debet ad Dei electos, qui etiamsi ad tempus prolapsi essent, & implicit communibus vitijs, non tamen erant insanabiles prorsus. Illos nunc hortatur Propheta ac dicit, *Reuertere Israel ad Iehouam Deum tuum, quia corruisti in iniquitate tua.* Ratio hæc additur, quia nunquam resipiscent homines nisi humiliati fuerint. Vnde autem vera humiliatio & seria, nisi ex sensu peccati? Ergo nisi sibi displiceant homines, & agnoscant se dignos esse exitio, nunquam tangentur serio affectu resipiscentiæ. Itaque prudenter hęc duo simul coniungit Hoseas, quòd scilicet Israel corruerit in suis sceleribus: deinde iam tempus esse vt ad Iehouam redeant. Quare? nam vbi persuasi fuerint se dignos esse exitio, imò iam destinatos morti, quia Deum toties prouocauerint, tunc incipient sibi displicere: & detestatio peccati eos impellet vt ad resipiscentiam aspirent. Dicit autem, *Tu Israel conuertere ad Deum tuum.* Iam blandè hìc eos inuitat Propheta: neque enim proficeret seueris verbis, nisi misceret spem gratiæ, quemadmodum scimus nullam sine fide esse pœnitentiam. Ergo Propheta non tantùm hìc ostendit quid facto sit opus, sed dicit, Tu es Israel, tu es electus populus. Neque tamen omnes promiscuè alloquitur, quemad modũ dictũ est: sed qui veri erant Abrahæ filij, etiãsi ad tẽpus degenerassent. Tu ergo Israel conuertere ad Deum tuum. Nam vtcunque ad tempus defeceris, tamen Deus nõdum te abnegauit: redeas modò ad ipsum, tu gratiam inuenies, quia placabilis est populo suo. Postea ostendit modũ resipiscentiæ. Et hic locus notabilis est, quia videmus vt homines mera ludibria afferant, vbi de pœnitentia agitur. Si ergo nomen pœnitentię in medium profertur, excogitant homines posse Deum placari hac vel illa cæremonia, quemadmodum videmus fieri in Papatu. Quid est illic pœnitentia? nempe si certis diebus ieiunant, si demurmurant preculas, si suscipiunt votiuas peregrinationes, si Missas redimunt

dimunt: si his nugis se multùm fatigant, putant afferri iustam & legitimam pœnitentiam coram Deo, illud est prorsus ridiculum. Ergo quoniam non intelligit mundus quid valeat nomẽ pœnitentiæ, & quorsum etiam spectet, Propheta hîc exprimit veram pœnitentiam à fructibus. Dicit ergo, *Tollite vobiscum verba, & conuertimini ad Iehouam, Et dicite ei, Omnem tolle iniquitatem, & suscipe bonum, & reddemus tibi vitulos labiorum nostrorum.* Quum iubet verba tollere vel accipere, quæ loco sacrificii offerant, non dubium est quin respiciat ad doctrinam Legis. Primò certum est Prophetam non loqui de verbis simulatis: scimus enim quid Deus per Iesaiam pronũtiet, populus hic appropinquat labiis suis ad me, cor autem procul à me distat. Sed iubet verba sumere quibus testetur populus id quod conceptum habet in animo. Vult ergo hoc primùm, vt verba affectui respondeant: deinde notandũ est, hîc non de quibuslibet verbis loqui Prophetã, sed mutuam esse relationem inter verba Dei, & verba hominum. Quomodo igitur verba afferre debemus ad Deum, quibus profiteamur veram pietatem? nempe vbi sumus dociles: si castigat nos, libenter sufferimus: si obiurgat, fatemur meritò id fieri: si minatur, suppliciter deprecamur pœnam: si veniam promittit, amplectimur. Vbi ergo ita ex ore Dei sumimus verba, & afferimus ad ipsum, hoc est sumere verba, quemadmodum Propheta hoc loco intelligit. Videmus ergo quorsum pertineat hæc Prophetæ exhortatio, quũ verba sumere iubet. Sed non possem vlterius progredi.

Iesa. 29. d. 13.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum nunc circunferamus hoc mortale corpus, imò mille mortes in nobis propter peccatum alamus: da inquam, vt semper fide oculos dirigamus in cœlum, & in illam incomprehensibilem virtutem, quæ manifestanda est extremo die in Christo Iesu Domino nostro, vt scilicet in media morte speremus te fore Redemptorem nostrum, & fruamur illa redemptione, quam impleuit ipse quum surrexit in mortuis: & non dubitemus quin etiam fructus ille quem tũc per Spiritum suum protulit, ad nos vsque perueniat, quum ipse Christus aderit ad iudicandũ orbem: atque ita ambulemus sub timore nominis tui, vt verè colligamur inter eius mẽbra, quò nos recipiat in societatem illius gloriæ, quam nobis morte sua peperit, Amen.

Tollite vobiscum verba, & conuertimini ad Iehouam, & dicite ei, omnem remoue iniquitatem, & tolle bonum, & soluemus vitulos labiorum nostrorum. Diximus proxima lectione, quænam verba hîc Propheta Israelitas tollere iubeat, dum eos hortatur ad pœnitentiam: nempe quia hactenus surdi & muti fuerunt, vult non modò attẽtos esse ad verbum Domini, sed esse promptos ad respondendum, vt mutuus sit consensus inter doctrinam quam audiunt, & inter confessionem ipsorum. Nunc seipsum exponit dicens, *Omnem remoue iniquitatem, & tolle bonum.* Hæc sunt igitur verba cum quibus iussit eos ad Deum accedere. Nam dictat illis confessionem quam Dominus requirit. Primò iubet eos petere remissionẽ & veniã peccatorum: nam si velit peccator redire cum Deo in gratiam, interea non agnoscat suum reatum, illa est præpostera ratio. Ergo initium debet fieri à confessione qualem hîc Propheta describit. Nam Israelitæ dum petunt vt Deus peccata remittat, simul fatentur se esse corã ipso reos: imò seipsos damnant, vt obtineant gratuitam absolutionem. Et emphaticum est quod dicunt, *Tolle omnem iniquitatem.* Nam hoc modo non tantùm pronuntiant se vnius culpæ esse reos, sed multas esse iniquitates de quibus meritò Deus pœnas exigeret, nisi esset illis propitius. In summa hîc agnoscunt varium & multiplicem reatum. Iam addunt, *Tolle bonum.* Sic exponitur vulgò hic locus, acsi dicerent Israelitæ se hactenus fuisse steriles & vacuos bonorum operum, nunc post reconciliationem vtiles & frugi seruos Deo fore. Sed videtur mihi sensus hic non quadrare præsenti loco: postea enim subiicit testimonium gratitudinis, *Soluemus vitulos labiorum nostrorum.* Ego igitur non dubito quin hîc loquantur de benedictione Dei, quæ fluit ex gratuita peccatorum venia. Neque enim simpliciter Deus recipit nos in gratiam, sed re ipsa etiam ostendit non frustra se reconciliatũ nobis esse, quia addit fructus paterni amoris, dũ scilicet nos prosequitur sua beneficentia. Quemadmodum ergo iubebat Propheta Israelitas afferre verba coram Deo, sic etiam nunc inducit ipsos loquentes, vt *Deus bonum afferat.* Et Scriptura ferè coniungere solet hæc duo, nempe gratiam Dei, qua vltrò peccata remittit, & benedictionem, qua dignatur filios suos postquam cõplexus est ipsos amore paterno. *Tolle* igitur *bonum*: hoc est, Domine, primùm recipe nos in gratiam: deinde reipsa testare te nobis esse propitium, nempe externis beneficiis. Nunc sequitur: *Et soluemus vitulos labiorum nostrorum*, vel reddemus. Fatẽtur hoc loco fideles se nihil habere quod vicissim Deo rependant vbi liberaliter omnia in ipsos contulerit, nisi vt celebrent eius bonitatem laudibus, & fateantur se illi omnia debere. Est igitur insignis hic locus, quia extollit Dei bonitatem erga homines: deinde docet nullam esse in hominibus mutuam compensationẽ, sed tantùm posse afferre laudes, quibus celebrent bonitatẽ Dei, nihil autẽ præterea, quẽadmodum dicitur Psa. 116, Quid rependã Domino pro omnibus beneficiis quæ in me contulit? Calicem

salutis accipiam, & nomen Domini inuocabo. Illic etiam Propheta testatur Deum non ideò liberalem esse erga homines, quòd ab illis quicquam expetat vel exigat: quid enim afferre possent? Sed interea exigere gratiarum actionem, & contentum esse sacrificio laudis, sicuti etiam Psal. 50. habetur. Iam idem nunc discedum ex hoc loco, *Domine, tolle bonum*, inquiunt: hoc est, etiamsi multis modis & variis obnoxii simus tuo iudicio, sicuti innumeris peccatis prouocauimus iram tuam, superet tamen omnes nostras iniquitates tua bonitas: vbi nos mundaueris, tolle etiam bonum quod hactenus quasi remotum à nobis fuit. Quandiu enim signa ostēdit Deus iræ suæ, necesse est nos priuari omnibus bonis. Ergo postulant vt Deus, postquā reuersus fuerit cum ipsis in gratiam, beneficus esse incipiat. Quid tandem? Domine, nihil tibi promittimus mercedis: neque enim tu postulas, vel in nobis sita est facultas: sed *soluemus tibi vitulos labiorum*: hoc est, fatebimur nos tibi debere omnia, quia vnicum est sacrificium laudis, quod nobis suppetat, vbi oneraueris nos omni genere bonorum. Elegāter autem vitulos labiorum vocat Propheta laudes, quas Deus à nobis requirit quasi præcipuum sacrificium: nam sub Lege offerebant quidem vitulos quum soluebant vota. Sed Propheta ostendit, Deum non morari externa illa sacrificia, sed tantum exercitia esse quæ aliò deducant homines, nempe vt gratiarum actionem sacrificent. Hæc igitur ratio est metaphoræ: quasi diceret, vitulos qui solebāt offerri, non esse vera sacrificia quæ Deum oblectent, sed potius tendere in hunc finem, vt homines offerāt laudem Deo. Iam ergo tenemus sensum huius versus. Sequitur:

4 Assur (*Assyrius*) non seruabit nos: super equum non ascendemus, & non dicemus posthac, Dii nostri, operi manuū nostrarum, quia in te misericordiam consequetur pupillus.

Contexi debet hic versus cum proximo: nam clarius & plenioribus verbis hîc demōstrant Israëlitæ in quo peccauerint, & simul etiam demonstrant suam resipiscentiam: nam quum dicunt, *Assyrius non seruabit nos*, *non conscendemus equos*, *non dicemus operi manuum nostrarum, Dii nostri*, subaudienda est confessio, quòd his omnibus modis in se concitauerint Dei vindictam, quòd scilicet sperauerint salutem ab Assyriis, quòd cursitauerint huc & illuc, & ita se à Deo alienauerint, quòd etiam supplices confugerint ad statuas & idola, & transtulerint in mortua simulachra honorem vnius Dei. Videmus ergo, tametsi fideles de futuro tempore loquantur, simul tamen obliquè fateri se grauiter peccasse, quòd Deum viuum deseruerint, & spes suas transtulerint huc & illuc, vel ad Assyrios, vel ad fictitios deos. Interea verò profitentur se alios fore in posterum, acsi diceret non modò se gratos fore Deo in referendis laudibus, sed fore prorsus nouam rationem viuendi, ne abutantur Dei bonitate. Hæc summa est. Quòd dicunt, *Assyrius non seruabit nos*, quemadmodum iam attigi, non dubium est quin condemnent peruersam fiduciam, qua fuerant prius delusi, quum scilicet salutem suam ab Assyriis peterent. Non dubium quidem est quin semper Israëlitæ obtendere soliti fuerint Dei nomen: sed quum putarent se esse perditos nisi Assyrii succurrerent, certè ita fraudabant Deum iusto honore, & eius spoliis ornabant homines: quia nisi statuimus vnum Deum nobis sufficere, etiamsi nos destituant omnia terrena subsidia, non locamus in eo spem salutis, sed potius transferimus ad mortales quod eius est proprium. Huius ergo sacrilegii se damnāt Israëlitæ, & interea ostendunt hunc fore pœnitentiæ suæ fructum, quòd colligent animos suos ad Deum, ne distrahantur huc & illuc, quemadmodum antea, vel putent se fore saluos hominum auxilio. Ergo discamus non aliter conuerti homines ad Deum, nisi quum vale dicunt omnibus creaturis, nec illic amplius spes suas defigunt. Hoc est vnum. Quod sequitur duobus modis potest exponi, *Super equum non ascendemus*: acsi dicerēt se non amplius fore tam amentes, vt superbiant in sua virtute: vel existiment se fore saluos, quia probè muniti sint equis & turribus. Sed potest etiam simplicius exponi hoc membrum, quòd scilicet non errabunt sicuti antea, quum auxilia hinc inde procul sibi accerserent. *non conscendemus* ergo *equum*, sed stabimus hîc quieti. Et videtur sensus hic esse aptior: ita non existimo Prophetam aliquid diuersum nunc afferre, sed coniunctim lego hæc duo simul, *Assyrius non seruabit nos, ideo non conscendemus equum*, nempe vt cursitemus: quemadmodum fatigauerunt se longinquis profectionibus: simulatque aliquod instabat periculum, fugiebant procul in Assyriam, vt inde opem peterent: Deus autem iubebat eos quietos manere. Melius poterit hoc intelligi ex aliis locis, qui respondent præsenti sententiæ: nam per Iesaiam dicit Deus, Ne equos cōscendatis: dixistis autem, Nos conscendemus: ergo conscendite, inquit. Est illic concinna allusio, quòd Iudæi inuito Deo & repugnante cursitarēt & festinarent ad petenda auxilia: Ego video vos, inquit, nimis propensos & celeres esse: ergo conscendetis, sed fugiendo. Videmus quorsum pertineat illa obiurgatio Prophetæ, quòd scilicet Iudæi, qui manere debebant tranquilli in statione sua, huc & illuc confugerent causa petendi auxilii. Ita etiam hoc loco dicunt, vbi volunt ostendere fructum suæ pœnitentiæ

Isa. 30. d. 16.

nitentiæ, Nos posthac non conscendemus equum, quia Dominus qui promittit se fore nobis auxilio, non procul quærẽdus est. Non ergo nos frustra posthac fatigabimus. Videtur mihi hoc Propheta velle. Iam addit, *& non dicemus, Dij nostri, operi* manuum nostrarum. Sicuti loquuti sunt de peruersa fiducia quam locabant in hominibus, ita nunc damnant superstitionem. Et duæ sunt istæ pestes quæ solent afferre interitum hominibus, quia nihil magis exitiale est, quã transferre spem nostram à Deo. Atqui hoc fit duobus modis, vel dum homines suis viribus cõfisi, vel humanis opibus superbiunt, & incipiunt Deum contemnere, acsi possent extra ipsum esse salui: vel quum se addicunt falsis susterstitionibus. Vterque morbus semper in mundo grassatus est, vbi homines impliciti sunt suis superstitionibus, vt fingãt sibi nouos deos, vnde proueniat salus: sicuti videmus in Papatu, Deum pro nihilo ferè duci, Christũ non sufficere: vnde enim fit vt tot sibi patronos fabricent? vt fingant sibi tot præsidia in suis figmẽtis, nisi quia spernunt auxilium Dei, vel ita extenuant, vt non audeant sperare illinc salutem? Ergo videmus superstitionem abstrahere homines à Deo, ita esse causam pessimi exitii. Iam alii non tam superstitionibus addicti sunt, quin simul concipiant spem ex sua virtute vel sapientia: alii enim huius seculi inflati sunt suis opibus: & Principes si habeant paratos exercitus, si habeãt vrbes munitas, si etiam suppetat copia pecuniȩ, si muniti sint multis fœderibus, excæcãtur hac falsa persuasione. Sic ergo docet hic versus, duas esse exitiales pestes, quæ homines ferè abducunt à vera salute: & ideo si volumus ex animo & syncerè resipiscere, purgemus animos nostros vtroque vitio, ne scilicet quicquã tribuamus propriis opibus vel terrenis subsidiis: deinde ne extra Deum fingamus nobis idola: & statuamus vnicum Deum nobis sufficere. Iam sequitur, *Quia in te misericordiam* consequetur pupillus. Hic Israelitæ ostendũt quorsum oporteat nos redigi, vt maneamus defixi in vno Deo: comparat enim pupillis eos qui ita humiliati sunt, vt abiiciant omnes vanas spes, & conscii nuditatis & inopiæ suæ recumbant in vnum Deum. Ergo vt pateat misericordiæ Dei ad nos accessus, necesse est nos esse pupillos. Iam quid sibi velit metaphora hæc satis notum est. Scimus pupillos primò auxilio destitui: deinde etiam prudentia, & nihil virtutis illis suppetere. Pendẽt igitur ab alieno auxilio, indigent etiam directione: denique salus eorum posita est in aliena ope. Sic etiã verè sumus pupilli, vbi neque prudẽtiæ nostræ innitimur, neque recumbimus in opes nostras, neque etiam putamus nos saluos fore auxiliis quæ nobis è terra suppetunt, sed conicimus omnes spes nostras & curas in vnum Deum. Hoc vnum est. *Pupillus* ergo *in te* misericordiam consequetur, hoc est, Domine, vbi nos ita afflixeris, vt simus prorsus deiecti, tunc misericordiam in te consequemur, & hæc misericordia nobis sufficiet, ne vagemur posthac, vel abstrahamur prauis figmentis, quemadmodum antehac nobis cõtigit. Quum ergo dicunt, *in Deo* pupillos misericordiam consequi, intelligunt sufficere gratiam quæ offertur à Domino, ita vt non opus sit amplius quicquam subsidii aliunde accersere. Nunc tenemus etiam quid velit hoc versu Propheta. Sequitur:

5 Sanabo defectiones eorum, diligam eos sponte(*vel liberaliter*) quia auersus est furor meus ab eo.

Hic iam confirmat Deus quod prius vidimus de gratuita reconciliatione: neque superuacua est repetitio: nam vt propensi sunt homines ad spes vanas & erraticas, ita nihil difficilius est quàm ipsos retinere in vno Deo, & pacare eorum animos, vt non tumultuentur neque æstuent, quemadmodum experientia nos omnes docet. Nam dum amplectimur promissiones de gratuita venia, tamen caro nostra semper nos ad diffidentiam solicitat, & agitamur variis figmentis. Quid? An tu potes, vel audes certò tibi polliceri, Deum esse tibi propitium, quem tot modis scis tibi meritò infensum esse? Quoniã ergo tam sumus propensi ad diffidentiam, ideo confirmat rursus Propheta doctrinã illam quam prius vidimus, nempe quòd Deus ad reconciliationem paratus sit, nec quicquam magis expetat, quàm populum suum recipere & amplecti: ideo dicit, *Sanabo defectiones eorum.* Modus sanandi est in venia gratuita: quanquam enim Deus nos Spiritu suo regenerans, sanat rebelliones nostras, hoc est, subigit nos in suum obsequium, & corruptelas à nobis aufert, quæ nos incitant ad peccandum: tamen hoc loco non dubium est quin Propheta in persona Dei, pronuntiet sanos fore Israelitas à suis defectionibus, quia non veniẽt in iudicium, neque imputabuntur. Sciamus ergo Deum bifariam medicum esse in sanandis peccatis nostris, nempe dum Spiritu suo nos repurgat, & dum abolet ac sepelit omnes offensas. Sed de secundo remedii genere loquitur nunc Propheta, quum dicit, *Sanabo auersiones* ipsorum. Vtitur autem atroci nomine: nam poterat ponere delicta vel errores, ponit autem defectionem à Deo: acsi diceret, Quanlibet grauiter peccarint, ita vt suis criminibus meriti sunt centum mortes, tamen ego sanabo eos ab istis tam atrocibus peccatis, & diligam eos sponte. נדבה potest exponi vel Sponte vel Liberaliter. *Diligam eos* igitur *liberaliter*: hoc est, effuso amore vel non vulgari: aut *diligam eos sponte*, id est, gratuitò: nam qui vertunt, Diligam sponte, quia non coactus, corrumpunt Prophetæ sensum. Quàm enim illud frigidum esset, Deum non cogi ad nos amandos? & quis sensus inde posset e-

lici? Sed dicitur Dominus gratis nos diligere, quia causam in nobis non reperit: indigni enim sumus quos respiciat vel dignetur vllo fauore: sed in eo se liberalē ostendit & beneficum, quòd indignos amore prosequatur. Sic igitur tenemus genuinum Prophetæ sensum, Quòd etiamsi Israelitæ modis omnibus prouocauerint iram Dei, quasi data opera vellent perire, & illum habere sibi infensum: tamen Dominus promittit se fore illis propitium. Quomodo? nempe quia specimen ædet suæ liberalitatis, quum ita gratuitò ipsos complexus fuerit. Iam videmus quomodo Deus sit nobis Pater, & nos in filiis suis censeat, nempe dum peccata nostra abolet: deinde quum nos gratuitò recipit in suū amorē. Et hoc diligenter notandū est, quia semper imaginatur mūdus se Deo occurrere, & aliquid afferre quo eū flectat vel inclinet in amorē. Hoc figmento nihil potest esse saluti nostræ magis aduersum. Ergo discamus ex hoc loco non posse aliter Deum nobis esse Patrem, nisi vbi est medicus, & sanat trāsgresiones nostras. Iam hic etiam ordo notabilis est, quum Deus amorem subiicit medicinæ. Quare? Nam quia iustus est, necesse est vt nos odio habeat quandiu imputat peccata. Ergo hoc amoris initium est, vbi purgat nos ab omnibus vitiis & maculas nostras abstergit. Quum ergo quæritur quomodo Deus amet homines, exordium fieri debet à gratuita venia: quoniam quandiu peccata imputat Deus, necesse est vt homines sint ei exosi. Tunc ergo incipit nos ille diligere, postquam morbos nostros sanauit. Nec superuacuum est quod subiicit *Auersum esse furorem* Dei ab Israele. Voluit enim quasi sigillum addere Propheta ad confirmationem suæ doctrinæ, quia semper disceptant secum homines vbi audiunt Deum esse sibi propitium. Quomodo? Quia sanat infirmitates tuas. Sed hactenus expertus es illum tibi esse iratum, & nunc quomodo statues iram illius esse placatam? Ergo obsignat testimonium amoris Dei Propheta quum dicit, iam cessare eius irā. *auersus est* ergo *furor meus.* Etiāsi hactenus multis signis demonstrauerim tibi irā meam, nunc tamen ego quasi mutatus ad te venio. Ne igitur me æstimes ex præterito tempore, quia nunc placatus sum, *& furor meus abs te auersus est.* Sequitur:

6 Ero quasi ros Israeli, florebit quasi lilium (*alij vertunt, rosam:*) figet radices suas quasi Libanus (*vel quasi Libani.*)

Iam iterum repetit Propheta quod dixerat, Vbi scilicet Deus in gratiam redierit cum populo suo, fore ita beneficum, vt fructus recōciliationis appareat. Nam quod miserè afflicti fuerant Israelitæ, hoc debebant imputare suis peccatis: debebant in talibus documentis sentire irā Dei: fuerant stupidi, vt potius fingerent accidere res aduersas fortuitò. Propheta multus fuit in hoc sermone, quòd scilicet Israelitæ semper miseri futuri essent, donec cōuersi essent ad Deū: deinde quòd omnia illis infœliciter cessura essent, donec consequuti essent veniam. Iam mutationem docet, quòd Deus non tantùm verbis testetur se propitium fore, sed experimentum simul daturus sit vnde agnoscant Israelitæ se iam beatos esse, quoniam reconciliati sint Deo: propterea quòd benedictio eius, fructus erit gratuiti amoris. Sic ergo contexi debet istæ sententiæ, *Ero Israeli quasi ros.* Significat ideo antea fuisse aridos, quoniam priuati fuerint Dei fauore. Comparat eos rosæ vel lilio. Iam si vrantur agri vel prata æstu solis, nullus ros à cœlo diffluat, omnia arescent. Vnde ergo fit vt lilia floreant & rosæ, nisi quoniam sugunt humorem è cœlo, & ros viuificat terram, vt possit vim suam proferre? Hæc igitur ratio est similitudinis, quòd homines arescant & destituantur omni vigore, quandiu Dominus subducit fauorem suum. Quare? necesse enim est vt Deus quasi rorem distillet, alioqui, vt iam dictum fuit, nos sumus steriles prorsus & aridi, *ero* igitur *quasi ros Israeli:* deinde, *florebit quasi lilium, & radices suas emittet.* ויך vertunt quidam Percutiet: & נכה significat Percutere. hoc certum est. Alii vertunt, Pertingent rami eius, sed verbum est singularis numeri: ponit autem radices in plurali numero. Propheta ergo loquitur de Israele, quòd radices suas percutiet. Sed metaphoricè significat Defigere. Defiget igitur radices suas. Quemadmodum dum percutimus defigimus ictus, vel proiicimus brachia nostra: ita etiam proiiciet radices suas tanquam Libanus. Hic secundus est effectus gratiæ & benedictionis Dei, nempe quòd diuturna erit populi fœlicitas, Quum loquutus est de Rosa vel lilio, fuit hæc ratio metaphoræ, quòd repentè posset & quasi momento vno viuificare Deus Israelitas, tametsi erant similes mortuis. Quemadmodùm nocte vna surgit liliū, & præter spem, rosa etiam: sic subita mutatio per illam metaphoram notatur. Sed quoniā lilia & rosæ statim marcescunt, non satis fuit promitti hoc Israeli, quòd scilicet repentè exoriretur salus, sed oportuit addi hoc secundum membrum, nempe quòd etiamsi similes sint rosis & liliis, tamen similes etiam erunt arboribus proceris, & quæ altas radices iaciunt sub terram, vt maneant stabiles, vt diu vigeant. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Duplicem hîc effectū ponit benedictionis Dei erga Israelitas, nempe quòd subita erit ipsorum instauratio, simulatque Deus instar roris instillauerit suam gratiam in eos: deinde quòd non erit caduca hæc fœlicitas, sed diuturna & stabilis. Potest autē verti, *Quasi Libanus,* vel Libani: *tanquam Libanus proiiciet radices suas,* sicuti arbores quæ illic nascuntur: vel proiiciet radices suas tanquam arbores

quæ

quæ ſunt in Libano:ſed quo ad ſenſum nihil refert. Sequitur:

7 Ibunt rami eius,& erit quaſi oliuæ decor eius,& odor ei quaſi Libani.

8 Reuertentur incolæ vmbræ eius (*qui habitant ſub eius vmbra*) & ſe viuifi-cabunt tritico (*vel quaſi triticum*) & germinabunt tanquam vitis, odor eius: alii vertunt, Memoriam, ſed malè: nam זכר propriè memoriam ſignificat, à verbo זכר quod eſt Recordari: ſed metaphoricè etiam Hebræi odorem vocant memoriam: quia etiamſi res non videtur, tamen diffundit ſuam fragrantiam: odor igitur eius, tanquam vini Libani.

Proſequitur eandem ſententiam Propheta, ſed cohæret principium huius verſus cum ſecundo membro ſuperioris. Dixerat altas fore radices populi, poſtquam eum reſtituiſſet Deus: nunc adiungit quòd *rami eius ibunt*. Hìc Ire metaphoricè ponitur pro longius progredi: rami autem arborum videntur ire dum ſeſe latius extendunt & propagant. *Ibunt* ergo *rami eius*: hoc eſt, arbor illa poſtquam radices egerit, non manebit in vno ſtatu, ſed augeſcet, ac ramos ſuos in omnes partes diffundet: denique hìc promittit Deus quotidiana incrementa ſuæ benedictionis, poſtquam ſemel cœperit ſe oſtendere liberalem erga populum Iſrael. Ero igitur initiò liberalis, ſed tamen ſucceſſu temporis augeſcet ac multiplicabitur benedictio mea erga eos, inquit. Poſtea addit, *Et decor eius erit quaſi oliuæ*. Similitudines multas congerit Propheta, quò melius confirmet animos populi. Et certè videmus euaneſcere mentes hominum dum hinc inde proſperitatem expetunt: quia vix centeſimus quiſque eſt, qui certò ſibi perſuadeat, Deo propitio omnia bene & fœliciter ceſſura. Non reſpiciunt in Dei amorem homines vbi cupiũt ſibi bene eſſe, ſed vagantur in toto mundo: & nunc in ſeipſis quærunt proſperitatis materiam, nunc in terra, nunc in aere, nunc in mari. Quoniam ergo tam difficile eſt penitus infigere hãc doctrinam hominum cordibus, vt certò agnoſcant Dei amorem eſſe fontem omnium bonorum, ideo Propheta tantam congeriem ſimilitudinum hìc poſuit ad confirmationem ſuæ doctrinæ. *Erit* ergo *decor eius*, inquit, *tanquam oliuæ*: deinde, *fragrantia ei quaſi Libani*. Scimus autem odoriferas arbores naſci in monte Libano. Sed variis figuris oſtendit Propheta ſtatum populi fore lætum & beatum, ſimulac receptus fuerit à Deo in gratiam. Poſtea iterum addit, *Reuertentur incolæ vmbræ eius*: ſed differam in craſtinum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam miſeri ſumus ſimulatque gratiam tuam à nobis ſubducis: da inquam, vt verè tangamur hoc ſenſu, quo diſcamus coram te humiliari, & nobis ipſis diſplicere: ac interea ne fallamus nos ſolitis illecebris, vt ſpem noſtram ponamus in creaturis, vel in hoc mundo, ſed tollamus in te ſurſum mentes noſtras, & illic ita animos defigamus, vt non dubitemus, ſimulac complexus nos fueris paterno amore, nihil nobis defuturum. Interea verò ſupplices confugiamus ad tuam miſericordiam, & cum vera ac ingenua confeſſione, fateamur hoc vnum eſſe nobis præſidium ſalutis, ſi dignatus fueris nos recipere in gratiam, & abolere ea peccata, quibus non tantùm quotidie labimur, ſed etiam tenemur in æterna morte, vt tamen etiam quotidie reſurgamus gratuita venia, donec tandem appareat nobis Redemptor Chriſtus Filius tuus è cœlo, Amen.

Reuertentur incolæ vmbræ eius (ita eſt ad verbum) *viuificabunt ſe tritico* (vel tanquam triticum) *germinabunt tanquam vitis, odor eius tanquam vini Libani*. Proſequitur eandem ſententiam Propheta, quòd ſcilicet Deus liberalem ſe oſtendet erga populum ſuum, vt facilè appareat ex diuerſo ſtatu prius meritas pœnas dediſſe. Dicit autem, *Incolæ vmbræ eius reuertentur*: quanquam verbum ישבו propriè ſignificat recreari hoc loco, quemadmodum Pſalmo 19, vbi dicitur, Lex Domini משיבת conuertens animas: tantundem hoc valet atque Reſtaurans, vel Reſtituens animas. Ita ſignificat Propheta, poſtquam iterum florere cœperint Iſraelitæ, vmbram ipſorum fore viuificam, vt reſtituat vel recreet qui ſub ipſa latebunt. Vocat igitur *incolas vmbræ*, quicunque erant ex populo: & comparat communem ſtatum populi Iſraelitici arbori frondoſæ, quæ ramos longè & latè extendit, vt poſſint abſcondi ab æſtu ſolis qui confugiunt ad vmbram eius. Nunc tenemus rationem metaphoræ, & quid intelligat etiam Propheta per verbum ישבו. Poſtea addit, *Viuificabunt ſe tritico*, vel tanquam triticum. Si legimus in caſu nominandi, ſubaudienda erit nota ſimilitudinis כ. Quibuſdam magis placet caſus ablatiuus, Viuificabunt ſe tritico. Sed videtur prior ſenſus melius quadrare: nam vt heri dictum fuit, Propheta quia tractat rem perſuaſu difficilem, ideo multas ſimilitudines coaceruat quæ ad confirmationem valent. *Viuificabunt* igitur *ſe vt triticum*: hoc eſt, augeſcent. Quemadmodum ex vno grano ſcimus prouenire multa, ſic etiam Propheta, quum loquitur de incrementis populi, vbi receptus fuerit à

Deo in gratiam, dicit fore similem tritico. Iam addit, *Germinabunt tanquam vitis*. Hæc similitudo confirmat quod nuper dixi, nempe populum tam arboribus, quàm tritico, & vitibus etiam conferri. Quod autem de incolis loquitur, non debet videri absurdum, quia voluit melius exprimere quorsum peruentura esset vtilitas illa communis, nempe ad singulos. Postea addit, *Odor eius tanquam vini Libani*: hoc est, vbi germinauerint instar vitis, proferent non vulgare aut asperum vinum, sed suauissimum, quale in monte Libano nascitur, & optimi odoris. Cæterùm, nihil aliud intelligit Propheta, quàm fœlices fore Israelitas, & prosperum ac lætum fore eorum statum, vbi conuersi fuerint à suis superstitionibus & aliis vitiis, & se totos tradiderint regendos Deo. Hæc est summa. Nunc pergamus.

9 Ephraim, quid mihi adhuc cum idolis? Ego respondi & respexi eum (*vel exaudiui*) ego tanquam abies frondosa: A me fructus tuus inuentus est.

Iterum Propheta Israelitas loquentes inducit sicut prius, quòd scilicet deplorent suam cæcitatem & væcordiam, & renuntient in posterum superstitionibus. Repetitur ergo hîc cōfessio illa quam prius vidimus, quæ testis est veræ pœnitentiæ, vbi scilicet homines pudefacti, in suis peccatis sibi displicent, & applicant animos suos ad obsequium Dei, & totam priorem vitam suam detestantur. huc pertinet quod nunc dicit Propheta. Est concisus sermo, sed tamen breuitas hæc nihil obscuri continet: *Ephraim*, inquit, *quid mihi cum idolis*? Subaudiēdum quidem est verbum, Ephraim dicet, Quid mihi cum idolis? Sed tamen satis constat quid velit Propheta. Est igitur in his verbis, quemadmodum dixi, syncera confessio, quia decem Tribus detestantur suam væcordiam, quòd alienatæ fuerint à vero Deo, & implicitæ falsis & fœdis etiam superstitionibus. *Quid ergo mihi cum idolis*? inquiunt. Et quum addunt, *Amplius*, fatentur superiorem vitam fuisse corruptam & vitiosam: interea prædicant suam resipiscentiam, quum dicunt nihil sibi amplius fore cum fictitiis diis. Sequitur ratio: nempe quia exaudiet Deus Israelem, ac respiciet, vt sit *ei arbor frondosa*. Quidam ita exponunt, acsi promitteret Deus se fore propitium Israeli, postquam suam resipiscentiam demonstrauerit. Sed corrumpunt illi sensum Prophetæ: potius enim dicit, Postquam senserint Israelitæ, atque ipso etiam effectu experti fuerint, Deum sibi esse propitium, tunc dicturos quàm stulti & insani fuimus, quandiu sequuti sumus idola! Iam ergo tempus est vt animi nostri in Deum recumbant. Quare? Perspicimus enim nihil nobis esse melius, quàm sub eius fide & tutela degere. Ipse enim nos exaudit, ipse nos respicit, ipse est nobis instar arboris frondosæ, vt nos protegat sub vmbra sua. Nunc videmus quomodo inter se cohæreant hæc duo membra: causam enim ostendit Deus, cur Ephraim idolis renuntiabit, quia scilicet intelliget se fuisse miserè deceptum, quandiu vagatus est post sua idola. Vnde hoc intelliget? nempe quia videbit se nunc respici à Domino, quum antè destitutus esset eius ope. Vbi ergo tale experimentum dederit Deus populo suo, simul efficiet vt abiiciat omnes prauas fiducias, & fateatur se fuisse miserum ac perditum quandiu idolis fuit deditus. *Exaudiui* igitur *eum, & respexi*, inquit. Præcedit ergo quod posterius est in verbis Prophetæ: præcedit ordine illud membrum, *Ephraim dicet, quid mihi cum idolis*? Quum dicit, *Ero tanquam abies frondosa*, & simul addit, *ex me fructus tuus inuentus est*, videntur duæ istæ similitudines parum inter se cōgruere: neque enim abies est fructifera, vt notum est. Cur ergo fructus deinde fit mentio? Solutio in promptu est, duas esse similitudines diuersas: nam quum Deus abieti se comparat, tantùm de protectione loquitur: scimus enim siquis refrigerium expetat, abietem esse arborem frigidam: deinde semper viret, quemadmodum satis notum est, quum defluunt folia ex aliis arboribus: deinde proceritas ipsa, & densitas maiorem vmbram suppeditat. Hæc igitur ratio est cur Deus officium abietis sibi tribuat erga populum: quia scilicet ab æstu recreabit quicunque ad eius vmbram confugient. Iam alia est ratio secundæ similitudinis, quòd Deus etiam fructum suggeret populo suo. Prius dixit Propheta, Israelitas fore similes arbori, & quæ ramos suos altè defiget sub terram. Nunc transfert nomen hoc ad Deum, & vtrunque meritò: vbi enim nos fœcundat Deus, sumus palmites plantati in vite optima: deinde hoc verum est, totum fructum quem percipimus, esse ab ipso: nam deficiet nos omnis vigor, nisi Deus humorem & vitam ipsam nobis suggerat. Nunc ergo videmus non esse absurdam hanc varietatem, quæ legitur in verbis Prophetæ, quia varii sunt respectus. *Fructus* ergo *tuus ex me inuentus est*: acsi diceret Deus, Israelitas si sapiant, contentos fore sua gratia, quoniam qui alimenta ab ipso petunt, saturabuntur. Reperient enim illic fructum copiosum & satis vberem. Nunc ergo tenemus quid hoc sibi velit. Iam sequitur,

10 Quis sapiens, & intelliget hæc? intelligens, & cognoscet ea? Quia rectæ viæ Iehouæ, & iusti ambulabunt in illis, & impii impingent in illis.

Non dubito quin hanc sententiam sæpius inculcauerit Propheta, & subinde eam reuocauerit in animos, quia scimus fuisse illi assiduum certamen cum horribili contumacia. Ne-

quo

que enim vno tantùm die populum illum expertus est durum & præfractum, sed toto cursu suæ prædicationis. Quum ergo non desinerent Israelitæ, vel palàm contemnere Prophetæ doctrinam, vel saltem pro fabulis ducere apud seipsos quæcunque ex ore eius audiebant, vel verbo etiam obstrepere, & minaciter insurgere, quum esset illis molestus vel asperior: ideóque videret Propheta desperatam esse malitiam populi, non dubito quin sæpius hac sancta confidentia armatus prodierit in medium, Vos putatis impune vobis cessurum, dum ludibrio habetis meam doctrinam: certè tandem sentietis vias Domini rectas esse. Et iam prius admonui, Prophetas postquam concionati erant prolixè & multis verbis ad populum, tandem breuiter notasse capita suæ doctrinæ. Neque enim probabile est, quum tandiu Hoseas defunctus fuerit doctoris officio, locutum fuisse hæc pauca, quæ tribus horis percurri possunt. hoc esset ridiculum. Sed quum assiduè incubuerit in munus sibi iniunctum, postea, quemadmodum dixi, pauca hæc capita collegit, vt memoria aliqua doctrinæ eius extaret. Quod ergo sæpe repetere coactus est, nunc ad finem libri sui posuit, vt sit quasi legitima obsignatio totius doctrinæ. *Quis sapiens* inquit, *& intelliget hæc? quis intelligens, & cognoscet ea?* Interrogatio hæc emphatica est: miratur enim Hoseas paucitatem eorum, qui Deo se præbeant dociles. Nec dubium est quin Israelitæ sibi arrogauerint magnam prudentiam, sicuti profani homines solent. Nam tunc demum videntur sibi maximè acuti, dum subsannant quicquid est pietatis, dum ludibrio habent nomen Dei, & ita sibi indulgent in sua impietate, sicuti hodie videmus. Nam multos abripuit diabolicus hic furor, quia putabant se nimis esse simplices & tardos, si amplecterentur quicquid Scriptura continet: O! quid est aliud fides quàm stulta credulitas? hoc enim illis venit in mentem. Et sunt etiam impuri canes, qui hanc contumeliam euomere non dubitent, Nisi tu credas: sed quid est istud tuũ credere, nisi quòd vltrò abdicas te omni iudicio & delectu? quòd instar brutæ pecudis permittis te huc & illuc impelli? Ergo si sapis, tu nihil credes. Sic loquuntur profani homines: & ideo, quemadmodum dixi, placent sibi in suo acumine, quum possunt excutere omnem Dei timorem, & omnem reuerentiam cœlestis doctrinæ. Tales multos fuisse credibile est tempore Prophetę. Quum ergo tota terra horribili Dei contemptu referta esset, & tamen vulgò putarent homines se sapere, imò in illis profundis suis cogitationibus, quemadmodum dicit Iesaias, putarent se posse fucum facere Deo, iam interrogat, *Quis sapiens & intelliget hæc?* acsi diceret, Ego quidem video, si vobis habetur fides, omnes sapere: nam Gigantum more audetis insurgere contra Deum, & putatis vos esse ingeniosos si eluditis omnem doctrinam, si religio à vobis superbè calcatur, vos hoc modo omnes estis sapientes. Sed interea, si qua esset in vobis sapientiæ gutta, certè agnosceretis me à Deo esse missum, & quicquid profero non esse figmentum hominum, sed oraculum viui Dei. Nunc ergo videmus quam vehementiam in se continet ista interrogatio, cum dicit Propheta, *Quis sapiens & intelliget hæc? quis intelligens & cognoscet ea?* Interea videmus hîc Prophetam quicquid est prudentiæ in hominibus damnare, & quasi fulminare è cœlo contra eorum superbiam, qui sic Deo temerè illudunt. Nam vtcunque excellere se putet, dicit esse & cæcos, & stupidos, & væsanos. *Quis* ergo *sapiens?* inquit. Iam simul ostendit quænam sit vera hominum sapientia: nempe subiicere se Deo & verbum eius amplecti, quemadmodum alibi dicitur, Sapientiam & caput sapientię esse Dei timorem. Quisquis ergo rectè sapere cupit, incipiat à timore Dei, & reuerentia verbi eius: nam vbi nulla est religio, certè prętaret homines nihil intelligere. Fingamus homines prędictos esse non tantùm magna perspicacia, sed etiam scientia rerum omnium, sint philosophi, sint medici, sint iurisconsulti, nihil illis desit, nisi quòd nullus apud ipsos viget gustus vitæ æternæ: obsecro, annon satius esset ipsos prorsus esse pecudes, quàm hoc modo sapere, vt scilicet tantùm ad tempus exerceant suum ingenium in rebus caducis, & putent thesaurum istum inæstimabilem abolitum iri simul cum ipsorum vita? Certè hoc sapere longè est miserius, quàm si homines sensu prorsus carerent. Meritò igitur Propheta hîc dicit non tantùm insipidos esse, sed etiam dementes, & omni intelligentia prorsus vacuos, qui non reuerentur doctrinam cœlestẽ, & surdi sunt ad prophetias, & non discernunt vbi loquitur Deus, neque perspiciunt efficaciam verbi eius. Quicunque ergo non iudicant in hac parte, illos Propheta meritò dicit esse prorsus inanes omnis prudentiæ & iudicii. Et ideo etiam repetitione vsus est, *Quis sapiens & intelliget hæc? quis intelligens, & cognoscet ea?* hoc est, si quis excelleret, certè ostenderet in hac parte suã prudentiam: etiam si quis mediocri sensu esset prędictus, tamen gustaret quid sibi velit hęc doctrina, vbi relucet imago & gloria Dei. Quicunque ergo hac in parte nihil cognoscunt aut intelligunt, illi certè prorsus sunt stupidi. Postea addit, *Quia rectæ viæ Iehouæ.* Opponit hanc sententiam sacrilegę hominum temeritati, qui Deum fastuosè repudiant, & audent etiam verbum eius contemnere. Dicit *rectas esse vias Domini.* Et quum dicit *rectas*, non dubium est etiam quin perstringat fœtidas blasphemias quas excogitant impii, dum volunt non modò vel odiosum vel contemptibile reddere Dei verbum, sed etiam insulsum, ita vt non mereatur quicquam reuerentię: sicuti hodie videmus profanos homines non vno tantùm verbo repudiare & Le-

Prou.1.a.7.

gem & Prophetas,sed exquirere aliquos colores, vt videantur iustè abrogare oraculis Dei omnem fidem. Exempli gratia, Excutiunt siqua est species repugnantiæ in Scriptura,siquid est parum plausibile, siquid abhorret à communi sensu: colligunt isti omnes illas absurditates, saltem quas ipsi putant,& tandem colligunt stultos esse qui obstringũt mentem suam religione aliqua, vbi verbum Dei tam insipidas(vt ipsi dicunt)nugas continet. Non dubium est quin iam tunc grassata fuerit hæc rabies in mundo. Quum dicit Propheta, *Rectas esse vias Iehouæ*,intelligit vtcunque vel obstrepant,vel obmurmurent,vel etiam conuitientur impii,tamen nihil proferri à Domino quod non sit rectum,& omni reprehensione ac vitio careat. Ergo vtcunque euomant impii blasphemias contra verbum Dei,perinde est acsi vellent aspergere cœlum puluere, & ita offuscare lumen solis:tantundem isti proficiunt sua audacia, inquit. Nam semper reperietur *summa rectitudo in viis Domini*: hoc est, deprehendetur verbum eius purum ab omni macula & vitio. Postea addit,*Et iusti ambulabunt in illis,impij vero in illis impingent.* Cùm dicit *iustos ambulaturos*, confirmat proximam sententiam ab experimento, quòd scilicet iusti re ipsa sentient *vias Domini rectas esse*. Et debemus etiam instructi esse hac fiducia, si volumus fortiter repellere omnes impias calumnias quæ solent à profanis hominibus congeri aduersus verbum Dei. Nam si nescimus quid sit ambulare in viis Domini, certè simulatque aliquid adductum fuerit,illic suspensi hærebimus, vel etiam iacebimus prostrati: quemadmodum videmus multos qui non egerunt firmas radices in verbo Domini, labascere simulatque aliquid dictum est: nesciunt enim quid sit ambulare in viis Domini. Nam ambulant in viis Domini, qui fortiter militant contra omnes mundi tentationes: qui pergunt in illa militia, vt aspirent ad vitam cœlestem: qui statuunt, etiamsi miseri sint ad tempus, se tamen beatos esse,quia amplexi sunt gratiam Dei in Christo: qui etiam sustentantur sua conscientia, vt possint despectis omnibus mundi probris & contumeliis pergere in suo cursu. Qui ergo sic ambulant in viis Domini,erunt inexpugnabiles, etiamsi totus mundus obsistat: etiamsi suis sacrilegis vocibus impii inficiant totum aerem, pii nihilominus peragent suum cursum, donec ad metam peruenerint. *Viæ* igitur *Iehouæ omnes rectæ sunt, iusti ambulabunt in illis:impij vero in illis impingent*, vel corruent. Nam כשל vtrunque significat:sed malui vertere Impingent:quia videtur hoc aptius esse ad Prophetæ contextum. Quare? Iusti viam planam & æquabilem reperiunt in verbo Domini:nihil enim illis obstare potest,quominus proficiant, & per quotidianos progressus tandem perueniant quò Dominus eos vocat, nempe ad hæreditatem cœlestem. Iusti ergo sic ambulabunt in viis Domini, quia Dominus quasi porrecta manu illos deducet: fides est illis pro centum oculis,deinde etiam est pro alis Spes etiam simul eos sustentat,nam armantur promissionibus & exhortationibus: deinde habent etiam incitamenta, quoties Dominus vehemẽtius ipsos compellat:adhæc in minis etiam habent terrores quibus expergefiunt. Sic ergo fideles reperiunt in verbo Domini optimas vias, & illas sequuntur. Impii autem quid? Minimos quosque scrupulos fingunt esse montem. Nam simulatque occurrit aliquid perplexum vel obscurum,hìc conturbantur: Ego libenter proficerem in Scriptura sacra,sed occurrunt tam multæ difficultates. Ergo si minimus scrupulus ingeritur, opponunt sibi quasi montem: imò fingunt data opera scrupulos, vt aliquem prætextum habeant, dum volunt subterfugere, & dum volunt etiam cursum aliò vertere ne sequantur Deum. *Impij* ergo *impingent in viis Iehouæ*. Sed hoc aduersatiuè legi debet, *Quanuis impingant impij, tamen iusti semper ambulabunt in viis Iehouæ*: hoc est, Non est quòd nos morentur vel retardent impii dum subinde impingunt, & clamant verbum Dei plenum esse offendiculis:nam reperiemus illic viam æquabilem, modò gloriam hanc tribuamus Deo, quòd iustus sit, & quòd rectæ sint viæ eius. Hæc est summa huius sententiæ.

IN IOELEM

In Ioelem Prophetam, Ioannis CALVINI PRAELECTIONES.

NVNC aggredior Ioelem Prophetam. Quo tempore vaticinatus sit Ioel non satis constat, nisi quòd quidam ex Iudæis suspicantur docuisse tempore Ioram regis Israel: quia tunc dira fames totam terram occupauerat, vt satis apparet ex sacra historia. Quoniam autem famis hîc Propheta meminit, coniiciunt referri debere eius concionẽ ad illud tempus. Alii putant docuisse sub Manasse: sed nullam rationem afferunt suæ opinionis. Est igitur mera diuinatio. Alii putant non tantùm sub vno Rege functum esse Doctoris officio, sed docuisse simul cum Iesaia sub multis Regibus. Cæterùm quia nihil certi constat, satius est tempus quo docuit in medio relinquere: & non magnopere etiam hoc ad rem facit, quemadmodum videbimus. In Hosea temporis inscitia multum faceret negotii Lectoribus. Multi enim loci sunt qui nunquam possent aliter explicari quàm ex notitia historiæ. Sed quantum ad Ioelem minus est laborandum, quemadmodum dixi: quia constabit nobis fructus doctrinæ eius, etiamsi tempus sit obscurum & incertum. Colligere autem licet ipsum docuisse Ierosolymæ, vel saltem in regno Iehudah. Ergo sicuti Hoseas destinatus erat Propheta regno Israel, ita etiam Ioel habuit diuersam functionem. Peculiariter enim debuit operam suam impendere Iudæis, & non respicere decem Tribus: hoc præcipuè notatu dignum est. Hæc autem est summa libri: initio obiurgat populi stuporem, qui seuerè à Deo percussus, tamen non sentiat mala sua, sed potius in illis obdurescat. hoc est vnum. Deinde minatur etiam clades longè grauiores: quoniam populus ita occalluit ad omnes pœnas, vt non humilietur: ideo Propheta denuntiat instare adhuc multò peiora quàm hactenus experti fuerint. hoc est secundum. Tertiò hortatur ad pœnitentiam suos populares, & ostendit non vulgari testimonio pœnitentiæ opus esse: quia Deum non leuiter offenderant, sed sua pertinacia quasi prouocauerant in se vltimum exitium. Quoniam ergo tanta fuerat eorum obstinatio, ideo iubet venire supplices cum lachrymis, cum sacco, cum gemitu, cum cinere, nempe vt misericordiam impetrent: quia indigni erant quos Dominus respiceret, nisi ita suppliciter se demitterent. hoc est tertium. Quarta pars libri consumitur in promissionibus. Vaticinatur enim de regno Christi, & ostendit etiamsi iam plena sint omnia desperationis, Deum tamen non esse oblitum fœderis sui, quod pepigit cum patribus. Venturum igitur Christum, qui colligat reliquias dissipatas: imò qui restituat in vitam populum illum, licet iam esset perditus ac mortuus. hæc est summa. Videbimus autem in progressu capita perperam & insulsè distincta fuisse. Sic autem incipit.

CAPVT I.

1 VERBVM Iehouæ quod fuit ad Ioel filium Pethuel.

2 Audite hoc senes, & auscultate omnes incolæ terræ, an fuerit hoc diebus vestris, & si diebus patrum vestrorum.

3 Super hoc filijs vestris narrate, & filij vestri filijs suis, & filij ipsorum generationi posteræ.

4 Residuum locustæ comedit (*est alia species*) bruchus (*ita ponamus, quoniam non possumus certò scire quænam fuerint istæ species*) & residuum bruchi comedit locusta, & residuum locustæ comedit eruca. alii primo loco ponunt Erucam, est propriè *chenille*: & puto potius esse hoc posterius. Picardi vocant *casée*, quasi חסיל: verisimile est deductum fuisse nomen illud vulgare ab Hebræis, quia est ferè idem: sed tamen ego non anxie sudo in istis nominibus, quia de sensu Prophetæ satis constabit. Nunc venio ad inscriptionem libri.

Verbum Iehouæ, quod fuit ad Ioel filium Pethuel. Hîc patrem suum nominat, ideóque probabile est fuisse hominem notum & famæ celebris. Sed nunc quis fuerit iste Pethuel omnes ignorant. Quod autem Hebræi tradunt pro generali regula, quoties adiungitur nomen patris, illum fuisse Prophetam, apud me friuolum est: quia videmus quàm sint audaces in fingendis talibus commentis: quoties nulla ratio illis apparet, inueniunt aliquam fabulam, & eam obtrudent pro oraculo. Quum igitur ita nugari soleant, ego non moror quid apud illos pro regula valeat. Sed ta-

men hoc probabile est, quum Prophetæ præfantur se hoc vel illo patre fuisse natos, fuisse patres eorum homines aliqua authoritate præditos. Iam quod dicit se tradere verbum Domini, obseruatu dignum est: quia ostendit se nihil priuatim sibi sumere, quasi vellet regnare ex proprio sensu, & subiicere alios suis commentis: sed se proferre tantùm quod à Domino accepit. Quum autem Prophetæ nihil sibi authoritatis vendicent, nisi quatenus fideliter exequuntur officium sibi diuinitus mandatum, & quasi de manu in manum tradunt quod Dominus iussit, hinc statuere licet nullas humanas doctrinas admitti debere in Ecclesiam Dei. Quare? nam simulatque se ingerunt homines tantundem detrahunt Dei authoritati. Ergo notanda est hæc præfatio, qua ferè vtuntur omnes Prophetæ, nihil scilicet ipsos attulisse proprium vel ex suo sensu, sed fuisse fidos dispensatores doctrinæ sibi diuinitus mandatæ. Verbum autē dicitur fuisse ad Ioelem, nō quia Deus voluerit illum sibi duntaxat discipulum habere, sed quia deposuit hunc thesaurum apud ipsum, vt minister esset toti populo: quemadmodum etiam Paulus dicit ministris Euangelii mandatam esse hanc legationem pro Christo, vel Christi nomine, vt homines Deo reconcilient. Alibi, Deposuit apud nos thesaurum hunc, quasi in vasis fictilibus. Iam tenemus cur Ioel dicat verbum Domini sibi traditum fuisse, non vt solus esset discipulus: sed quia oportuit aliquem esse Doctorem, electus est Ioel, cui Dominus mandauit istas partes. Ergo verbum Dei pertinet quidem promiscuè ad omnes, sed interea mandatur Prophetis & aliis doctoribus: quia sunt veluti depositarii, vt ita loquar. Quantum attinet ad verbum היה, nihil opus est philosophari tam argutè vt facit Hieronymus, Quomodo factum est verbum Domini? Veretur enim ne dicatur Christus esse factus, quia ipse sit verbum Domini. Sunt nugæ magis quàm pueriles: & non potest tamen aliter se expedire, nisi quòd verbum dicitur fieri respectu hominis quem Deus alloquitur, & non fieri respectu ipsius Dei. Hæc omnia sunt puerilia, vt videtis. nam simpliciter hîc dicit Propheta sermonem Dei fuisse directum ad se, quia scilicet Dominus voluit vti eius opera erga totum populum. Iam postquam ostendit se idoneum esse ministrum Dei, quia instructus sit Verbo, quasi pro imperio loquitur: nam sustinet Dei personam. Nunc videmus quænam sit legitima authoritas, quæ in Ecclesia vigere debet, & cui sic parendum est absque controuersia, vt omnes libenter se tradant in obsequium: nempe vbi Deus ipse loquitur per homines, & Spiritus sanctus vtitur illis tanquam organis. Propheta enim non hîc inanem titulum obtendit: non dicit se esse Sacerdotem ex tribu Leui, vel ex primario ordine, vel ex familia Aaron. Nihil tale affert, sed dicit verbum Dei apud se esse depositum. Quisquis ergo audiri in Ecclesia postulat, necesse est vt re ipsa demonstret se esse præconem verbi Dei: non autem afferat propria figmenta, vel quicquam comminiscatur ex carnis suæ sensu. Iam initio obiurgat Propheta Iudæos, quòd tam stupidi sint, vt non expendant se castigari Dei manu, quum tamen res perspicua sit. Itaque corrumpunt meo iudicio Prophetæ sensum, qui putant hîc denuntiari pœnas quæ adhuc pendebant. Nam transferunt hæc omnia ad futurum tempus. Ego autem distinguo inter hanc obiurgationem, & inter denuntiationes quæ postea sequentur. Hîc igitur Propheta exprobrat Iudæis, quòd tam duriter percussi, tamen non sapiant. Atqui etiam stulti, dum flagellum personat in ipsorum tergo, agnoscunt se dare pœnas. Cùm ergo tam stupidi sint Iudæi, vt etiam castigati non intelligant sibi negotium esse cum Deo, meritò hanc vecordiam Propheta hîc obiurgat, *Audite*, inquit, *hoc senes, auscultate omnes incolæ terræ, & narrate filijs vestris.* Sed hæc differam in crastinum.

2 Cor 5.c.20.

2.Cor.4.a.7.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie sibi totus ferè mundus ita frænum licentiæ suæ laxat, vt Verbum tuum sacrosanctum non dubitet vel spernere, vel pro nihilo ducere: fac Domine, vt nos semper contineamus in reuerentia quæ meritò illi debetur, & sacris tuis oraculis: & sic tangamur quoties dignaris nos alloqui, vt verè humiliati, fide in cœlum vsque attollamur, & gradatim spe ad illam gloriam aspiremus, quæ adhuc nobis abscondita est. Et interea etiam sic modestè nos cohibeamus, vt tota nostra sapientia sit tibi parere & obsequium præstare, donec tandem in Regnum illud tuū nos colligas, vbi participes simus gloriæ tuæ per Christū Dominū nostrum, Amen.

AVdite hoc senes, & auscultate omnes incolæ terræ, an hoc fuerit diebus vestris, & diebus patrum vestrorum. Super hoc narrate filijs vestris, & filij vestri filijs suis, & filij eorum generationi posteræ. Residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit locusta, & residuum locustæ comedit eruca. Proxima lectione iam attigi quid ego sentiam de hoc Prophetæ loco. Putant aliqui denuntiari pœnam in futurum tempus: sed cōtextus satis ostēdit eos errare & corrumpere genuinum Prophetæ sensum: potius enim hîc Propheta obiurgat duritiē populi, quòd plagas suas nō sentiat. Et quoniam non facilè mouentur homines iudiciis Dei, Propheta hîc pronuntiat Deum exercuisse tale vindictæ genus, quod non possit haberi alio loco quā prodigii: acsi diceret, Sæpe Deus pœnas de hominibus exigit, & decebat nos esse attētos simulac digitum tollit. Sed vulgares pœnæ solēt negligi, homines facilè prætereunt pœnas, quibus sunt assueti. Atqui iam Deus vobiscum egit non vsitato modo, sed palàm exeruit manū suam è cœlo, & pœnę quas vobis infligit sunt mera prodigia. Estis igitur plusquam stupidi nisi sentiatis vos Dei manu percuti. Ille verus est Prophetę sensus, & facilè hoc

sè hoc colligitur ex verbis: *Audite senes*, inquit. Senes disertè hìc compellat, quia experientia multum affert hominibus: & qui senes sunt si vident aliquid nouum & insolitum debent sentire non esse hoc ex ordinario naturę cursu. Qui iam præteriit quinquaginta vel sexaginta annos, & videt aliquid nouum accidere quod nunquam putasset, ille certè agnoscit aliquod insolitum esse Dei opus. Hæc ratio est cur Propheta hìc sermonem ad senes dirigat, acsi diceret, Ego non terrebo vos de nihilo, sed senes ipsi audiant, qui iam multis annis assuefacti esse debent ad multas reuolutiones: iam respondeant mihi an tota vita, etiamsi seculum vnum in terra transegerint, an viderint tale aliquod opus. Tenemus nunc consilium Prophetę. Vult enim hic expergefacere Iudæos vt intelligant Deum exerere manum suam è cœlo, & iam non posse vel fortunæ ascribi vel terrenis mediis quod oculis suis vident, sed esse aliquod prodigium. Finis autem est, vt pudeat tandem Iudæos suæ socordiæ, quia hactenus non fuerint magis attenti ad Dei vindictas, sed securè semper sibi blanditi sint, ac si Deus in cœlo dormiret, quum tamen tam violenter in ipsos fulminauerit, & voluerit etiam præter consuetum ordinem ipsos afficere, vt tãdem sentirẽt se vocari in iudicium. Postea addit, *Vos etiam omnes incolæ terræ*, Si tantùm de senibus locutus esset Propheta, poterant alii captare aliquem ignorantiæ prætextum, ideo hìc cõpellantur omnes à minimo ad maximum: atque ita ostendit ne iuuenes quidẽ eximi à culpa, si pergant in sua obstinatione, & ita Deo illudant, quando tamen seriò ipsos ad resipiscentiam compellet: *Vos* inquit, *omnes incolæ terræ attendite, an hoc fuerit diebus vestris & diebus patrum vestrorum*. Primò dicit an fuerit tale aliquid diebus vestris, quia certè quæ rarò accidunt digna sunt maiori consideratione. Hoc quidem verum est, perperam homines cæcutire ad quotidiana Dei opera, quẽadmodum vilescit nobis Dei gratia, dum quotidie sol exoritur. Hoc accidit nostra ingratitudine, sed duplex est ingratitudo, & longè fœdior, & minus excusabilis, si Dominus insolito modo operetur, & nos tamen clausis oculis prętterimus quod debebat censeri miraculi loco. Hanc nunc tarditatem Propheta coarguit. Accidítne tale aliquid diebus vestris, imò diebus patrum vestrorum, inquit? Potestis reuocare in memoriam quid patres vestri narrauerint. Certè duobus iam seculis nihil tale accidit. Ergo nimius est torpor vester (quum etiam negligitis hoc Dei iudicium, quod tamen sua raritate debebat expergefacere mentes vestras. Postea adiungit, *Narrate filiis vestris, filii vestri filiis suis, filii eorum generationi posteræ*. Hoc versu ostendit Propheta rem esse memoratu dignam, & quæ non debeat contemni à posteris, etiamsi per multas ætates narretur. Iam facilè apparet Prophetam non minari in futurum tempus, quemadmodum interpretes existimant: illud esset puerile. Potius enim hic expostulat cum Iudæis, quod tam sint pigri & ignaui ad consideranda Dei iudicia: præsertim verò hoc tam insigne documentum, vbi Deus non agit solitis modis, sed prodigiis vult homines mouere, & quasi concutere. *De hoc igitur narrate*. Nam istud עליה nihil aliud est, quàm narrate hanc rem filiis vestris: deinde *filii vestri filiis suis*. Quum accidit aliquid noui, fieri potest vt initio tangamur aliqua admiratione: sed statim euanescit vnà cum rei nouitate iudicium nostrum: & contemnitur quod initio magni æstimauimus. Sed Propheta hìc ostendit tale esse iudicium Dei de quo loquitur, vt contemni non debeat, neque etiam possit à posteris: *narrent* inquit, *filii vestri* generationi *vsque ad quartam ætatem*: hoc tamen semper erit memorabile. Addit quale sit illud iudicium Dei, nempe quòd multis annis spes alimentorum eos frustrata sit. Fieri videmus vt *locustæ* sæpe deuorent segetem, deinde *brucki & erucæ*: accedunt etiam aliæ calamitates, hoc est ordinarium: sed vbi vastatio vna accidit, sequitur deinde altera, & nullus est finis, quatuor anni sunt steriles, ídque quoniam animalia repentè nascuntur quæ substantiam terræ deuorent: hoc certè est insolitum. Ideo dicit Propheta non posse vocari hoc fortuitum, quia Deus voluit insigne portentum ostendere Iudęis, vt etiam inuiti attenderent ad manum eius. Si quid friuolum acciderit, quia tamen erit rarum, mouebit homines, quemadmodum videmus leuibus de causis sæpe mundum tumultuari. Atqui hoc portentum, inquit Propheta, debebat vos magis afficere. Quid ergo sibi vult quod estis famelici, & causæ etiam apparent quia scilicet Dominus terræ vestrę maledixerit, quòd excitauerit bestias istas, quę rapuerunt victum ex oculis vestris? Quum ergo ita sit, iam certè tempus est resipiscendi, & vos hactenus fuistis nimium socordes, qui neglexistis tam insignes, & memorabiles Dei vindictas. Nunc pergamus.

5 Expergiscimini ebrii, & flete, & vlulate omnes qui bibitis vinum super musto, quia excisum est ab ore vestro.

Amplificandi causa hanc sententiam Propheta addit. Quoniam enim Deus videt homines contemptim vel ridere vel pro nihilo ducere sua iudicia, illis insultat. Et hanc rationem nunc Propheta tenet: Vos, inquit, ebrii expergiscimini, Flete & vlulate. Nam his verbis quasi in rem præsentem adducit eos, qui libenter clausissent oculos ad tam manifestas pœnas.

Obtorpuerant Iudæi, & iam quasi obduxerant callum. necesse igitur fuit illos quasi violenter trahi in lucem. Nominatim verò Propheta ebrios compellat. Et credibile est vitium hoc tunc fuisse nimis vulgare in populo. Quicquid sit, Propheta hîc per hypotyposin magis efficaciter docet non esse locum dissimulādi, atque Iudæos non posse excusari à socordia, si amplius conniueant: quia ebrii ipsi qui degenerant à sensu humano, illi etiam sentient cladem, quoniam vinum abscissum est ab ore eorum. Et notandæ sunt istæ locutiones Prophetæ, *Expergiscimini.* Nam ebrii etiam vigilando dormiūt: deinde consumunt maiorem partem temporis in somno. Propheta ergo huc tendit, quòd etiamsi homines ne mediocri quidem intelligentia polleant, sed ferè careant sensu, non tamen possint iam amplius sibi blandiri: quia ebrii ipsi, qui ingenio sunt prorsus suffocato, adeóque alienati sunt mente, illi etiam sentient Dei iudicium: etiamsi sopor illos constrictos teneat, coguntur tamen expergisci ad tam manifestam pœnam. Quid ergo sibi vult ista ignorantia, si non sentitis manu Dei vos percuti? Et eôdem etiam spectant aliæ locutiones, *Flete & vlulate.* Ebrii potius sese proiiciunt in lætitiam, & intemperanter sibi indulgent: & nihil difficilius est quàm illis exprimere dolorem, quia vinum occupat ita eorum sensus, vt etiam in maximis cladibus non desinant ridere. Dicit autem Propheta, *Flete & vlulate ebrii.* Quid ergo sobrii agent? Postea, *abscissum est vinum ab ore vestro*: Non dicit vobis ablatus est vsus vini, sed dicit *ab ore vestro*: etiamsi nemo de vindemiis cogitet, vel de cellis vinariis, vel de ipsis cantharis, tamen cogentur velint nolint sentire Dei iudicium in ipso ore, & ipsis labris. Hoc intelligit Propheta. Videmus ergo quantopere exaggeret quod prius dixi. Et tenendus est finis ille, quod scilicet voluit pudorē incutere populo, qui sic obtorpuerat ad Dei iudiciū. Quantum attinet ad nomen עסיס: vertunt alii Mustum. עסס est Exprimere, & ideo propriè עסיס dicitur vinum quod exprimitur in torculari. non mustum quod elicitur è cupa, sed quod extorquetur quasi violenter. Ego tamen non dubito quin hîc per speciem Propheta designet quodlibet genus vini. Pergamus.

6 Quia gens ascendit super terram meam robusta, & absque numero, dentes eius dentes leonis, & maxillæ (*alii vertūt molares*) leonis, illis: *quanquam aliud est nomen: alii vertuut leunculum.*

7 Posuit vineam meam in vastitatem: (*vel desolationem*) & ficulneam meam in decorticationem: nudando nudauit eam, & disiecit, albi facti sunt rami eius.

Quod alii putant hîc pœnam denunciari populo, quæ nondum inflicta erat, iterum repeto, mihi non placere: sed potius meo iudicio commemorat Propheta aliam Dei vindictam, vt ostendat Deū non vno tantùm modo admonuisse Iudæos de suis peccatis, vt tandē reuocaret ad sanam mentem, sed tentasse omnia vt eos reduceret in viam, nisi fuissent prorsus desperati. Postquam ergo de sterilitate agrorū vel de aliis calamitatibus locutus est, iam addit etiā bello fuisse Iudæos afflictos. Certè fames debuerat illos tangere, presertim quum incommoda alia aliis succedentia animaduerterent præter consuetum naturæ cursum plures annos occupare, vt iam non posset hoc imputari fortunæ. Sed vbi Deus fame iam cōfectos iterum bello persequutus est, nonne oportuit plusquam esse alienatos à mente, qui manerent in his Dei vindictis attoniti, & non resipiscerent? Hoc igitur consilium Prophetæ est, quod Deus quibuscunque fieri potuit modis expertus fuerit an sanabiles essent Iudæi, & occasionem resipiscendi illis dederit, nisi quod prorsus erāt intractabiles & indomiti. Dicit ergo, *certè gens ascendit.* Particula כי non debet, hic accipi causaliter, sed tantùm expositiuè Certè, vel nempe *Gens*, inquit, *ascendit.* Quanquam illatio etiam non male conueniet, si dicamus sententiam pendere ab illo exordio, Audite senes, narrate filiis vestris: quid narrabimus? Nempe quod &c. Cæterùm hoc quoque modo כי erit exegeticum, & non mutabitur sententia: sed ostendo rationem contextus. Gens ergo ascendit super terram meam. Deus hîc honorificè terram Canaā sibi vendicat quasi propriam hæreditatem: sed facit hoc consultò, vt melius agnoscant Iudæi illum sibi esse infestum: quia non fuisset deterior eorum conditio quàm aliarum gentium, nisi Deus voluisset pœnas de eorum sceleribus sumere. Subest igitur tacita comparatio inter Iudæam & alias regiones: acsi diceret Propheta, Quî fit vt terra vestra bellis & multis cladibus vastetur, aliæ autem regiones quiescant? Certè hæc terra sacra est Deo. Ille enim sibi eam delegit in qua regnaret, hîc habet suum domicilium. Necesse est igitur aliquam causam iræ Dei subesse, quòd terra vestra tam miserè vastetur, quum aliis terris sit otium. Nunc tenemus quid velit Propheta: *Ascendit gens super terram meam* inquit, & quid hoc est? Certè Deus poterat se opponere, poterat tueri terram suam, cuius ipse erat custos, & quæ erat sub eius presidio. Quî fit ergo, vt hanc terram impunè hostes inuadant, in ea grassentur, & eam prorsus deuastent, nisi quia deserta est à Domino ipso? *Gens*, inquit, *ascendit super terram meam robusta & absque nume*

re. deinde, *cuius dentes sunt leonis, maxillæ sunt leunculi*. Nullum est tantum robur in Gētibus, quod Deus non possit momento frangere, neque opus habet magnis auxiliis. Poterit enim solo nutu in nihilum redigere quicquid conantur homines. Quum ergo tam impetuosè ruunt Assyrii contra Iudæos, necesse est expositos esse hostium suorum libidini: quia indigni sunt quos amplius Deus manu sua protegat, quemadmodum hactenus fecit. Postea addit *vitem suam positam fuisse in desolationem & vastitatem, ficulneam suam in decorticationem*. Nō loquitur hic Deus de vinea sua, quemadmodum aliis locis Ecclesiam hoc elogio insignit: sed quicquid in terra erat, vocat suum: queādmodum etiam totam sobolem Abrahæ vocat filios suos. Et ita exprobrat Iudæis quòd culpa sua tam miserè pereant: quia nunquam spoliati fuissent ab hostibus, nisi prius repulissent Deum ipsum, qui solebat eos tueri: quia nihil erat in ipsorum terra quod non ipse agnosceret pro suo. Nam sicuti elegerat populum illum, ita terram sibi consecrauerat. Quicquid ergo tunc nascebatur in Iudæa, hoc erat quasi sacrum Deo. Nunc quum & vites & ficus expositæ sint infidelium iniuriis, certum est non amplius Deum illic regnare. Quare? nempe quod Iudæi eum expulerunt. Et postea amplificat eandem rem. Nam quod sequitur non est simplex narratio. *Nudando nudauit eam & disiecit*. Non simpliciter hîc narrat Propheta quod accidit, sed quemadmodum iam diximus, quo plus attentionis sibi conciliet, atque expergefaciat sopitos sensus populi, imò vt veternum corrigat, quo occupatæ fuerant omnium mentes, ideo hic exornat suam doctrinam pluribus verbis. Hæc ratio est cur dicat nudatam fuisse vineam, & ficum: deinde proiecta fuisse folia, nudatos fuisse ramos & albos, quia scilicet nihil residuum fuerit substantiæ aut vigoris. Multi interpretes coniungunt istos tres versus cum prioribus, acsi nunc exprimeret Propheta quod prius dixerat de eruca, de brucho & locusta. Putāt enim allegoricè locutum esse quum dicebat, Omnes terræ fruges fuisse cōsumptas à locustis & bruchis. Iam ergo addunt locustas istas, vel bruchos, vel erucas esse tam Assyrios, quàm Persas & Græcos, hoc est Alexandrum Macedonem, & Romanos. Sed illud est omnino coactum, imò iam non opus est longa disputatione. Facilè enim quisque nunc videt Prophetam proferre in medium aliud pœnarum genus, vt modis omnibus reddat Iudæos inexcusabiles, qui etiam ad tam multiplices plagas non expergefiunt, sed manent semper obstinati in suis vitiis. Nūc pergamus.

8 Plange tanquam puella accincta sacco super marito adolescentiæ suæ.

Nunc Propheta alloquitur totam terram. *Plange* inquit: neque id vulgariter, sed tanquam vidua, cui mortuus est maritus, cui adolescentula nupserat. Scimus magis tenerum esse amorem viri adolescentis erga puellam, & vicissim puellæ erga maritum adolescētem, quàm si quispiam senex vetulam ducat. Hæc ratio est cur Propheta hîc nominet maritum adolescentiæ. Vult enim exprimere grauissimum planctum: & ideo dicit, Certe non secus debent affici Iudæi tot cladibus, quàm mulier vidua quæ maritum adhuc iuuenem perdidit, qui videtur abreptus esse nondum matura ætate, sed in flore ipso. Quoniam ergo tales viduæ acerbius ferunt suam calamitatem, hæc ratio est cur Propheta hanc circunstantiam apposuerit. בעל vocant Hebræi sæpe Maritum, quia dominus est mulieris, & eam habet sub sua tutela. Ad verbum est, Super dominum adolescentiæ suæ: & ideo etiam vocarunt idola sua בעלים quasi patronos, quemadmodum aliquoties diximus in Prophetam Hoseam. Summa est, Iudæos non posse quiescere nisi prorsus abiecerint omnem rationem & iudicium, quia cogentur velint nolint sentire grauissimam cladem. Hoc erit monstrum, si vidua quæ maritum adhuc iuuenem perdidit, abstineat à luctu. Ergo nunc quum Deus terram suam tot cladibus afflixerit, voluit quasi dolorem viduitatis infligere. Sequitur.

9 Succisa est oblatio & libamen è domo Iehouæ: luxerunt sacerdotes ministri Iehouæ.

Hic aliis verbis Propheta cladem illam nobis depingit. Nam vt dictum est, videmus quanta sit hominum tarditas ad reputanda Dei iudicia. Et scimus Iudæos non fuisse magis attentos quàm nunc simus. Oportuit igitur variis stimulis ipsos pungi, quemadmodum nunc Propheta facit. acsi diceret, Si iam non laboratis de victu, si etiam non expēditis quod ebrii ipsi cogun tur sentire, etiamsi non procul cernant, sed tātùm in labris suis degustent cladem istam: si ergo hæc omnia nullius apud vos sunt momenti, saltem respicite Templum Dei quod iam caret ordinario suo cultu. Nam in hac sterilitate agrorum, in hac tāta inopia neque panis offertur neque vinum. Quum ergo cessare videatis cultum Dei, quid adhuc cessatis ipsi? Cur non sentitis accensum esse in vos Dei furorem? Nam certè nisi Deus grauissimè offensus esset, rationem saltē haberet cultus sui, non sineret Templum suum manere vacuum sacrificiis. Scimus quotidie Iudęos fudisse sua libamina, & obtulisse etiam panes. Quum ergo מנחה & libamen ponit locū, nō dubiū est quin velit exprimere iam ferè abolitū esse Dei cultum: Deus verò hoc nunquam permitteret, nisi grauiter esset offensus propter hominū peccata. Hinc ergo melius coarguitur populi torpor, vel potius stupor, quod non sentit etiam in Templo ipso manifesta signa irę Dei. Sequitur.

10 Vaſtatus eſt ager, luxit terra, *hoc eſt, luxerunt terræ incolæ*: quia vaſtatum eſt, *idem eſt verbum, vel, quia perijt*, frumentum aruit, *eſt à verbo* יבש, *non à* בוש *quod ſignificat pudefacere. Quanquam vtraque radix ſignificationẽ hanc admittit apud* Hæ*bræos: quia ergo aruit* muſtum, & exterminatum eſt, *infirmatum ad verbum, ab* אמל: *ſed ſignificat debilitatum eſſe* oleum.

Hîc proſequitur eandem ſententiam Propheta: ſed adhibet hanc verborum congeriem, vt plus efficaciæ habeat doctrina. Sciebat enim ſe apud ſurdos verba facere: ita longo vſu obduruerant, vt nihil vel ſaltem minimum proficeret Deus verbo ſuo. hæc igitur ratio eſt cur Propheta vehementius inſiſtat in re non obſcura. Si quis nunc roget quid opus fuerit tot verbis? videtur enim eſſe ſuperuacua loquacitas. Fateor quidem, quicquid voluit dicere Propheta, vno verbo poſſe intelligi: nihil eſt hîc obſcurum. Sed non ſatis erat intelligi quod dicebat, niſi etiam Iudæi in ſeipſos deſcenderent & ſentirent ſibi negotium eſſe cum Deo. Ad hunc ſenſum non adeò procliues erant. Ergo non abs re hîc laborat Propheta, quum inculcat eandem ſentẽtiam pluribus verbis. Dicit igitur *agrum eſſe vaſtatum & terram luxiſſe, quia triticum perierit, quia arueritvinum, quia exterminatum ſit oleum.* His autem verbis ſignificat eos videndo nihil videre, acſi diceret, Neceſsitas vobis luctũ extorqueat: eſtis enim famelici: nemo eſt qui non queratur de inedia, qui non deploret penuriam panis & vini: & interea nemo veſtrum cogitat vnde hæc inopia, nempe ex manu Dei. Sentitis ergo in ore, ſentitis in palato, ſentitis in gutture, ſentitis in ſtomacho, ſed in corde non ſentitis. In ſumma, Propheta ſignificat vera intelligentia carere Iudæos, qui deplorant quidem famem ſuam, ſicuti brutæ pecudes quum eſuriunt oſtendunt ſigna impatientiæ: dicit Iudæos lugere hoc modo. quia ſcilicet venter ipſorum clamitet: ſed interea non agnoſcere culpam huius inediæ & famis eſſe in ſuis peccatis. Poſtea ſequitur,

11 Erubeſcite agricolæ, vlulate vinitores ſuper tritico & hordeo, quia periit meſsis agri.

Nihil nouum hîc dicit Propheta: ſed confirmat rurſus quod prius dixi: & non eſt verboſus ſine cauſa: quoniam hîc non tantùm vult docere, ſed potius afficere. Atque hic eſt doctrinæ cœleſtis vſus. Neque enim tantùm vult Deus intelligi quid ipſe dicat, ſed vult penetrare in animos noſtros. Et ſcimus verbum Dei non conſtare ſimplici doctrina, ſed etiam exhortationibus, & minis, & obiurgationibus. In hoc ergo nunc Propheta incumbit: Vos inquit, *agricolæ erubeſcite & vos vinitores vlulate, quia periit meſsis agri.* Summa eſt, quòd, ſicuti iam diximus, Iudæi nulla iam excuſatione poterant tegere ſuam ſocordiam, quoniam paſsim audiebatur eorum clamor, paſsim querimoniæ reſonabant, quòd vaſtata eſſet terra, quòd ipſi eſſent famelici, quòd tot cladibus afflicti eſſent: interea verò nemo agnoſceret Deum eſſe authorem, qui animaduerteret in ipſorum peccata. Sed reliqua differam in diem craſtinum.

¶ Precemur Dominum.

DA omnipotens Deus, quando etiam hodie tot modis nos ad pœnitentiam inuitas, & non deſinis etiam nos vrgere, quia nimiam cunctationem noſtram vides: da inquam, vt tandem ab hoc torpore expergeſiamus, neque ſinas nos inebriari Satanæ illecebris & mundi, ſed Spiritu tuo nos excites ad veros gemitus, vt pudefacti in nobis confugiamus ad tuam miſericordiam, nec dubitemus te nobis propitium fore, modo ſyncero corde te inuocemus, & quæramus eam reconciliationem, quam nobis quotidie offers per Euangelium tuum, in nomine vnigeniti Filii tui. Amen.

12 Vitis exaruit & ficulnea infirmata eſt, *vel periit*, malogranatum, etiam palma & malus, omnes arbores agri exaruerunt: certè exaruit gaudium à filiis hominum.

Concludit nunc Propheta ſuperiores ſententias, quòd ſcilicet Dominus exerceat tam ſeuera iudicia aduerſus populum, vt mirum ſit ipſos obſtupeſcere, dum ita redacti ſunt ad extrema. Dicit *vitem exaruiſſe, & omne genus fructuum*: adiungit ficulneam, poſtea רמון *malogranatum* (ſic enim vertunt: *palmam, malum, & omnes arbores*. Hæc verò ſterilitas clarum erat ſignum iræ Dei: niſi homines vel nimium ſibi blanditi fuiſſent, vel occalluiſſent ad omnes pœnas. Hæc autem ἀναισθησία eſt quaſi ſummus cumulus malorum, vbi ſcilicet homines iam non ſentiunt mala ſua, vel ſaltem non intelligunt ſibi infligi à Dei manu. Iam pergamus.

13 Accingimini, & plangite Sacerdotes, vlulate miniſtri altaris, venite, pernoctate cum ſaccis miniſtri Dei mei: quia prohibita eſt à domo Dei veſtri oblatio, & libamen.

14 Sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate ſenes, omnes incolas ter-

ræ

ræ in domum Iehouæ Dei vestri: & clamate ad Iehouam.

15 Heus diem, quia propinquus est Dies Iehouæ, & tanquam vastans ab omnipotente veniet.

Nunc incipit Propheta hortari populum ad pœnitentiam. Postquam exposuit illos tam grauiter affligi Dei manu, iam addit remedium esse paratū, modò ipsi ad Dei gratiam se conferant. Et simul etiam denuntiat grauiores pœnas in futurum tempus: quia non satis fuisset ipsos esse admonitos de suis cladibus & incommodis, nisi etiam timuissent in futurum tempus. Propheta igitur vt magis eos commoueat, dicit adhuc extentam esse manum Dei, & instare aliquid deterius, nisi sponte ipsi præueniant. Hæc summa est. Iam venio ad verba: *Accingimini, plangite, & vlulate*, inquit, *Sacerdotes ministri altaris*. Istud חגרו potest bifariam exponi: sic intelligitur à quibusdam, Accingite vos saccis, quia paulò pòst dicet *cum saccis*, vel *in saccis*. Sed possemus etiam simplicius accipere *Accingite vos*, hoc est Festinate. Nam ista locutio metaphorica frequenter occurrit. Quātum ad summam rei, parum refert siue legamus, Accingite vos saccis, siue properate. Alloquitur autem sacerdotes: quanquam postea sequatur communis & promiscua exhortatio ad totum populum. Sed quia Deus constituerat illos populi sui duces, oportuit etiam exemplo suo præire aliis. Commune officium est piorum omnium, & precari & curare etiam fratrum salutem: sed specialiter hoc munus iniunctum est verbi ministris, & pastoribus. Sic etiam vbi Deus ad resipiscentiam nos inuitat, qui aliis pręsunt debent viam monstrare, idque duabus de causis: quia scilicet non frustra in hunc finē electi sint à Domino, vt aliis pręfulgeant, & sint quasi luminaria. deinde qui sustinent publicum aliquod onus, debent duplicem reatum sentire, quoties Dominus publica delicta ad iudicium, vel ad rationem vocat. Nam priuati peccant, sed in pastoribus est culpa negligentiæ: deinde etiamsi vel minimum deflectant à recta via, grauius offendiculum inde nascitur. Meritò itaque Propheta à Sacerdotibus exordiū facit, dum iubet totum populum resipiscere. Quanquam non tātùm iubet eos induere saccum, sed simul præcipit, vt ieiunium indicant, deinde conuocent cœtum, quemadmodum videbimus. *Vos* ergo *Sacerdotes*, inquit, *Accingimini & induite saccos, plangite, vlulate, & pernoctate cum saccis*: deinde vocat *ministros altaris, & ministros Dei*, idque diuerso respectu. Neque enim altare Propheta subrogat in locum Dei. nam hoc modo fabricaret idolum. Sed vocātur ministri altaris, quia illic offerunt sacrificia Deo. Propriè autem vocātur ministri Dei. Sed quoniam Sacerdotes quoties immolabant hostias, sistebant se in conspectum Dei, & altare erat illis quasi accessus ad ipsum, vocantur propterea ministri altaris. Vocat autem simul ministros Dei, & propriè, vt dictum fuit. Sed ponit hìc אלהי: iod à quibusdam omittitur acsi non esset seruilis litera, sed superuacua. Ego tamen non dubito quin Propheta hìc Deum suum nominauerit: quia hoc modo volebat asserere plus authoritatis doctrinæ suæ. Negotium vel certamen erat illi cum toto populo: non dubium est quin superbè pro more suo opposuerint nomen Dei, clypei instar: Quid? Annon sumus etiam populus Dei? Ergo Propheta vt hanc superbiam refelleret, statuit Deum à parte sua: ideo sic loquitur, *Ministri Dei mei*, inquit. Si quis contra excepisset Deū esse communem toti populo, facilis exceptio erat Prophetæ, Ego specialiter ab eo missus sum, & sustineo eius personam & causam eius ago, quam ipse mihi mandauit. Est igitur Deus meus, & non vester. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta his verbis. Iam addit, *Quum succisa est oblatio & libamen à domo Dei vestri*. Iam simul etiam fatetur Deum esse ipsorum, respectu sacerdotii. Scimus enim nihil temere fuisse inuentum apud Iudæos, sed Templum extructum fuisse Dei mandato, & sacrificia oblata ex præscripto Legis. Tribuit ergo hunc honorē Sacerdotio, quod Deus in templo illo regnat, quia scilicet, vt iam diximus, Deus probabat cultū illum, sicuti profectus erat ex eius Verbo. Quò etiam pertinet illud dictum Christi, Nos scimus quid colamus. Sed interea non ritè coluerant Deum Sacerdotes, quia etsi externæ cęremoniæ sanctæ erant propter Dei mandatum, quia tamen polluta erant corda, certum est quicquid agebāt repudiatum fuisse à Domino, donec tacti iudicii eius timore ad ipsius gratiam confugerēt, quemadmodum nunc Propheta eos hortatur. Postea addit, *Sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes incolas terræ*. קדש significat Sanctificare & properare: sed retinui propriam significationem, Sanctificate ieiunium: quia edictum illud spectabat in finem sanctificationis. *Ieiunium* ergo *edicite*, Quorsum? Nempe vt populus ab omnibus inquinamentis se purget, atque se purū & integrum nunc offerat Deo. *Vocate cœtum*. Apparet solennē fuisse conuocationem, quoties edicebatur ieiunium in populo. Neque enim satis erat si quisque priuatim domi suæ à cibo abstinuisset, nisi palam omnes vno ore & vno consensu professi fuissent se reos esse coram Domino. ieiunium igitur coniunctum fuit cum solenni professione pœnitentiæ. Scimus diuersos esse ieiunii vsus ac fines: sed quum hìc Propheta loquitur de solenni ieiunio, non dubiū est quin iubeat populum suppliciter accedere, quemadmodum solent rei, qui volunt deprecari culpam coram iudice, vt eius misericordiam sibi concilient. Sed de ieiunio plura dicentur secundo ca-

pite. Ego nunc tantùm hoc breuiter attingere volui. Postea iubet *congregari ſenes*. Addit quidē, omnes incolas terræ: ſed incipit à ſenibus, & meritò: quia ſemper grauior eſt reatus ſenum. Nomen verò hoc iam non refertur ad ætatem, ſicuti prius. Heri quum dicebat, Audite ſenes, alloquebatur eos qui longa experientia iam didicerant in mundo, quæ erant ignota iuuenibus, vel hominibus mediæ ætatis. Iam autem Propheta ſenes intelligit quibus commiſſa erant gubernacula populi. Quia verò ignauia ſua paſsi fuerant collabi in deterius Dei cultum, & omnem integritatē, meritò Propheta hîc vult eſſe duces & anteſignanos reliquo populo in profeſsione pœnitentię. Deinde ratione muneris oportuit etiam eos monſtrare viam, quemadmodum diximus de ſacerdotibus. Interea tamen oſtēdit Ioel totum populum obſtringi culpa, & neminem poſſe excipi ab hoc numero, quia vult omnes venire cum ſenibus. *Vocate*, inquit, *in domum Iehouæ Dei veſtri, & clamate ad Iehouam*. Hinc colligimus quorſum locutus ſit de ieiunio & de ſacco, nempe vt ſuppliciter deprecarentur iram Dei. Ieiunium enim per ſe frigeret: ſcimus etiam in ſacco per ſe eſſe inane ſignum. Sed precatio hîc ſtatuitur à Propheta in primo gradu: ieiunium verò nihil aliud eſt quàm appendix: ita & de ſacco dicendum eſt. Quiſquis ergo ſaccum induet, & abſtinebit à precibus, merum erit ludibrium: ieiunio etiam nemo quidquam proficiet. Sed vbi ieiunium & ſaccus accedunt ad precationē, & ſunt quaſi adminicula, tunc non inutiliter exercēt ſe in illis homines. Notemus ergo tam ieiuniū quàm ſaccum non aliò ſpectare, niſi vt ſacerdotes vnà cum toto populo ſe Deo ſupplices offerant, & fateantur ſe dignos eſſe exitio, neque ſpem ſibi reliquam eſſe, niſi in eius gratuita miſericordia. Hæc ſumma eſt. Sequitur iam: *Heus diem: nam propinquus eſt dies Iehouæ*. Hic Propheta minatur in poſterū tempus aliquid grauius quàm experti fuerunt, ſicuti initio dictum fuit. Hactenus oſtendit eorum torporem, nunc verò pronuntiat eos nondum perfunctos eſſe omnibus pœnis, ſed deterius aliquid metuendum, niſi maturè ſe ad Deum conuertāt. Et iam inclamat quaſi ante oculos eſſet dies Iehouæ. Vocat autē diem Iehouæ, quo exeret manū ſuam ad ſumēdas pœnas. Quandiu enim tolerat homines, vel ſuſtinet eorum peccata, videtur non regnare in mundo. Et quanquam locutio hęc ſatis trita eſt in Scripturis, tamen ſedulò notanda eſt, quia ab omnibus non intelligitur, quòd ſcilicet Deus appellet diem ſuum, vbi palam illucet & apparet iudex mundi. Nam quandiu nobis parcit, videtur obnubilata eſſe eius facies: imò videtur iam non curare mundum. Propheta igitur hîc ſignificat inſtare diem Domini: quia fieri non poteſt, quin tandem exurgat Dominus, & conſcendat tribunal ſuum ad homines puniendos, etiam ſi ad tempus conniueat. Cęterùm, iſta interiectio dolētis ſignificat non poſſe contemni vindictā de qua loquitur Propheta, ſed eſſe horribilem. Vult enim metum Iudæis incutere, quia nimis ſecuri erāt. Dicit autem, *Propinquus eſt dies*, ne ſcilicet diem de die trahant, quemadmodum fieri ſolet. Nam etſi tangantur homines iudicio Dei, tamen ſemper cupiunt tempus ſibi prorogari, & tardiſsimè ad Deum accedunt. Propheta ergo vt ſegnitiē omnem corrigat, dicit propinquum eſſe diē iſtum. Addit כשד משדי יבוא tanquā vaſtitas ab omnipotente veniet. Nomen שדי tantundem valet ac Victor: ſed deſcēdit à radice שדד. Verbum autem illud Hebræis ſignificat Perdere & deſtruere. שדי vocatur Potens & victor: ideo vocant Deum שדי propter eius potentiam. Alii deducunt ab vbere. שדי igitur vocant Deum, acſi illi tribueret Scriptura hoc nomen: quoniā ex eo fluit omnis copia bonorū tanquam ex fonte vnico. Sed nomen iſtud ad virtutem potius & fortitudinem refero. Iam ſcimus gloriatos fuiſſe Iudæos Dei nomine, acſi eſſet armatus ad tuendam eorum ſalutem. Quoties ergo Prophetæ dicebant Deum eſſe שדי, rapiebat hoc populus ad peruerſam fiduciam. Deus eſt omnipotens: nos ergo ſumus ſecuri à malis omnibus. Sed interea non erat fundata hæc fiducia in promiſsionibus. Scimus enim perperam & ſacrilega etiam audacia fuiſſe abuſos Dei nomine. Quoniam ergo ſtultè ſuperbiebant Iudæi eo quòd Deus ipſos adoptauerat in populum, dicit hîc Propheta, Veniet tanquam vaſtitas ab omnipotente, hoc eſt, Deus eſt omnipotens, ſed vos longè decipitis, vbi putatis ſalutem veſtram eius virtute munitam eſſe, quia potius erit vobis aduerſarius, ſicuti etiam prouocaſtis eius iram. Sequitur.

16 An non coram oculis noſtris cibus exciſus eſt? è domo Dei noſtri gaudium & exultatio?

17 Putrefacta ſunt grana ſubtus ſulcos ſuos, deſolata ſunt reconditoria (*vel apothecæ deſolatæ ſunt*) diruta ſunt horrea, quia exaruit frumentum.

Repetit eandem ſentētiam quam prius habuimus. Exprobrat enim Iudęis quòd tam ſerò expendant manum Dei ſibi infeſtam eſſe: *An non*, inquit, *coram oculis noſtris cibus exciſus eſt? à domo Dei noſtri gaudium & exultatio?* Hîc caſtigat Iudęorum amentiam, quòd etiam non animaduerterent quę ante oculos ipſorum erant poſita. Dicit igitur cęcutire in ipſa luce, & ita eſſe oculatos, vt videndo non videant: debebant enim affici, quum penuria vſque in Templum veniret.

niret. Nam quum Deus mandasset sibi primitias offerri, certè oportuit Templum ornari suis sacrificiis: etiamsi pereundum fame & inedia esset centies mortalibus, non deberet Deus fraudari iure suo. Quum ergo iam non esset vlla oblatio neque libamen, quantus fuit stupor populi, non sentire illam maledictionem, quæ debebat ipsos vulnerare magis, quàm si centies fame cõfecti essent? Videmus igitur quorsum tendant hæc verba Prophetæ, nempe vt Iudæi seipsos stuporis damnent: quia non reputarunt sibi infligi grauissimam pœnam, quum Templum orbatum esset solitis sacrificiis. Postea addit, *Gaudium & lætitiam* sublata esse: quia scilicet iubebat Deus venire in Templum Iudęos, vt gratias agerent, & agnoscerent se esse fœlices, quia domicilium sibi inter ipsos elegerat. Ideo hæc locutio tam frequenter repetitur apud Mosen, Lætaberis in conspectu Dei tui. Volebat enim hac loquendi forma Deus magis animare populum, vt alacriter ad Templum veniret: acsi dixisset, Ego certè non indigeo vestro conspectu, sed volo vos exhilarare præsentia mea: nũc autem quum cessaret cultus Dei, dicit Propheta simul abolitum fuisse gaudium, quia scilicet non poterant hilariter gratias agere Deo Iudæi, quum ante oculos esset eius maledictio, quum viderent eum sibi esse aduersum: deinde quum carerẽt etiam pietatis exercitiis. Nunc ergo tenemus cur Propheta oblationibus adiungat gaudium & lætitiam: quoniam scilicet erant symbola gratiarum actionis. Ostendit causam mali, quòd scilicet *computruerant grana in ipsis sulcis*. Nã פרדות vocant semina proprie à dispersione: Ergo à dispersione vocat grana, & dicit putrefacta fuisse in ipsis agris, vbi debebant germinare. Postea adiungit, *apothecas fuisse desolatas, & horrea fuisse diruta*: quia scilicet nullus erat vsus. Hinc colligimus grauissimam fuisse sterilitatem & diuturnam. Neque enim si tantùm afflictus fuisset populus fame ad paucos menses, vel ad vnum annum, Propheta sic esset locutus. Necesse est igitur fuisse diuturnam istam famem, quemadmodum etiam suprà dictum fuit. Nunc pergamus.

18 Quomodo ingemuit bestia? confusa sunt armenta boum? quia desunt illis pascua: etiam greges ouium desolati sunt.

Propheta suam obiurgationem amplificat, quòd tam boues quàm reliqua animalia sentiant vindictam Dei. Subest igitur hìc tacita comparatio inter sensum brutorum animalium & populi socordiam. acsi diceret, Certè plus est intelligentiæ & rationis in bobus & in aliis animalibus brutis, quàm in vobis sit. Nam gemunt armenta, gemunt greges: vos autem manetis stupidi & attoniti. Quid hoc sibi vult? Videmus ergo vt hìc Propheta comparet stuporem populi cum sensu animalium, quo plus pudoris illi infligat: *Quomodo*, inquit, *ingemuit bestia?* Interrogatio ad vehementiam multum valet: quia si more recitantis dixisset etiam animalia ingemuisse, confusa fuisse armẽta, & greges fuisse perditos, minus efficaciter affecti fuissent Iudæi. Sed dum exclamat, & interrogatiuè loquitur per admirationẽ, quomodo ingemuit bestia? non dubium est quin velit afficere Iudęos, vt incipiant sentire illud Dei iudicium, quod prius clausis oculis pręterierant, quantunuis manifestum foret. Sequitur.

19 Ad te Iehoua clamabo, quia ignis cõsumpsit pascua (*vel habitacula*) deserti: & flamma accendit omnes arbores agri.

20 Etiã bestiæ agri clamabunt ad te (*quãquam* ערג *propriũ est cerui, vt dicũt Grammatici, sicuti etiã Psalmo 42. habetur: est illic idem verbum: Clamabunt igitur bestiæ ad te:*) quia aruerunt decursus aquarum, quia ignis consumpsit habitacula deserti (*vel pascua.*)

Quoniam videbat Propheta se minus proficere quàm optasset, ideò quasi relicto populo, de seipso priuatim loquitur, *Ego ad te clamabo Iehoua*. Prius iusserat etiam alios clamare: nũc cur non eundem sermonem prosequitur? quia scilicet videbat surdos esse Iudæos, vel tam ignauos vt contemnerent omnes exhortationes, ego inquit, ad te clamabo Domine, quando isti neque pudore neque metu tangũtur: quando abiiciunt omnem curam salutis, quando nihil momenti habẽt apud eos exhortationes, ego illis relictis *ad te clamabo*, hoc est, video Domine proficisci ex manu tua omnes istas calamitates: ego non vlulabo quemadmodum faciunt homines profani, sed ad te rectà concedam: quia te sentio iudicem in omnibus his incommodis, quæ perpetimur. Postquam ergo Propheta dixit Iudæos tardiores esse brutis animalibus, & probrosè ostendit acutius sentire boues & oues quàm ipsos, nunc dicit, etiam si illi omnes maneant obstinati, se tamen facturum quod pium hominem decebat, & Dei cultorem, Ego clamabo ad te. Quare? Nam *ignis consumpsit pascua* vel habitacula *deserti*. Hìc rursus prodigiosè Dei iudicia commemorat. Scimus etiamsi æstus exurat omnes regiones, tamen loca pascua non tam facilè exarescere, pręsertim montosa. Hìc enim loquitur de pascuis illis frigidis. Scimus quantalibet sit vbertas montium, tamen illic dominari frigus: & in maxima siccitate semper virent illæ regiones montanæ. Propheta autem hìc prodigii loco recitat fuisse habitacula deserti exusta. נאות quidam vertunt Pascua, alii Habitacula. Sed quantum ad rem ipsam spectat, perinde est vtrumuis lega-

mus: quia Propheta hîc designat frigidas regiones & humidas, quas nunquam humor etiam in summis caloribus destituit. Vertunt alii Pulchritudines vel speciosa deserti, sed malè. Non dubiũ est quin pascua, vel habitacula, aut caulas intelligat. *Ignis* ergo *consumpsit habitacula, vel pascua deserti*. Hoc accidere non solet, neque etiam cadit in communem ordinem naturæ. Ergo sequitur fuisse portentum. Hæc ratio est cur dicat Propheta iam tempus esse clamandi ad Deũ, quia non poterat fortuitum videri, quòd ęstus exureret humidas & aquosas regiones. *Flamma*, inquit, *exussit omnes arbores agri*. Postea addit, *etiam bestiæ agri clamabunt* (nam est verbũ pluralis numeri) bestię ergo clamabunt. Hîc Propheta clarius exprimit quòd prius dixerat, nempe, etiamsi ratione careant bruta animalia, sentire tamen vindictam Dei, ita vt cogant suo exemplo homines pudefieri, quia scilicet ad Deum clamãt. *Clamabunt* igitur *bestiæ agri*. Tribuit illis clamorem, quemadmodum tribuitur alibi pullis coruorum. Pulli certè coruorum non inuocant Deum, propriè loquendo, & tamen ita loquitur Psalmus, nempe quia rostra sua tollendo in sublime, fatentur nullum aliud esse penurię remedium, nisi Deus succurrat. Sic etiam Propheta hîc inducit bestias ad Deum clamantes: est autem prosopopœia. Nam hoc propriè non potuit dici de bestiis. Sed quum bestię vlularent prę fame, nónne fuit quædam inuocatio Dei, vt ferebat ipsarum ingenium? Quantum igitur capit natura brutorum animalium, dicuntur petere cibum à Domino, vbi edunt lamẽtabiles clamores & vlulatus, & ostendũt se fame & inedia premi. Quũ ergo Propheta hanc personam imponit bestiis, probrosè simul obiicit Iudæis suum torporem, quòd nondum inuocent Deum: Quid vultis, inquit? Ecce bruta animalia ostendunt vobis quid agendum sit: saltem valeat hęc doctrina apud vos. Si hactenus lusimus operam ego & alii Prophetę, si Deus frustra functus est doctoris officio apud vos, saltẽ boues ipsi sint vobis magistri, quibus turpe quidem est vobis esse discipulos, sed multo turpius non attendere ad eorum doctrinam. Nam boues suo exemplo ad Deum vos deducent. Nunc tenemus quanta sit vehementia in his Prophetę verbis, quum dicit, Etiam bestię agri ad Deum clamabũt, quia *exaruerunt decursus aquarum, & ignis consumpsit habitacula deserti vel pascua*. Iterũ inculcat quod nuper dixi, nempe sterilitatem illam profectam esse ex claro Dei iudicio, & quod horrorẽ meritò incutere debeat hominibus, quia scilicet fuit species portenti. Dum ergo in ipsis montibus arescunt decursus aquarũ, an poterit hoc dici naturale? אפיקים vocant decursus aquarum, vel etiam valles per quas decurrunt aquæ: nec dubium est quin Propheta hîc regiones designet, quę semper copia aquarum vbertatem suam retinebant. Quum ergo valles ipsę exustę essent, certè oportuit agnoscere illic aliquod miraculum: ideo etiam tribuit clamorem illum iumẽtis, & brutis animalibus, nec quemlibet clamorem, sed quo Deum ipsum inuocent. Reliqua differemus in diem crastinum.

¶ Precemur Dominum.

DA omnipotens Deus, quando vides nos circundatos esse infirmitate carnis nostræ, & ita etiam teneri quasi obrutos terrenis curis, vt ægrè ad te mentes & sensus nostros tollamus: da inquam, vt verbo tuo, & quotidianis admonitionibus expergefacti, tandem sentiamus mala nostra, neque tantum erudiamur plagis, quas nobis infligis: sed vltro etiam nos vocemus in iudicium, & examinemus animos nostros, & ita veniamus in conspectum tuum, vt simus ipsi nostri iudices, quo praeueniamus iram tuam, & hoc modo impetremus misericordiam, quam pollicitus es omnibus, qui ad te conuersi tantum deprecabuntur iram tuam, & sperabunt etiam gratiam in nomine Domini nostri Iesu Christi. Amen.

CAPVT II.

1 CLangite tuba in Sion, & clamate (*alii vertunt tantarizate: sed est generale verbum: clamate igitur, vel clamorem edite*) in monte sancto meo: contremiscant omnes incolæ terræ, quia venit dies Iehouæ, quia propinquus est.

2 Dies tenebrarũ, & caliginis, dies nubis & obscuritatis, sicut aurora expanditur super mõtes, populus magnus & robustus (*vel terribilis*): similis ei non fuit à seculo, & post eũ non addet (*hoc est, non erit amplius*) ad annos generationis & generationis (*ego cogor vno contextu legere hæc omnia: dicam postea suo loco rationem.*)

3 Coram facie eius (*coram ipso*) deuorans ignis, & post eum exuret flamma: sicut hortus Eden terra coram ipso (*ante faciem eius, ad verbum*) & post eũ desertum solitudinis (*vel vastitatis*) adeóque euasio non erit ei.

Quasi

4 Quaſi aſpectus equorum aſpectus eius, & tanquam equites current.

5 Secundum vocem quadrigarum (*ſic* כמראה *interpretes vertunt: poſtea dicam de hoc verbo*) ſuper cacumina montium ſaltabunt, ſecundum vocem flammæ ignis vorantis ſtipulam, quaſi populus robuſtus (*vel terribilis*) paratus ad prælium.

6 A facie eius pauebunt populi, omnes facies colligent nigredinem.

7 Quaſi gigantes (*vel fortes*) diſcurrent, ſicut viri prælii aſcendent murum, & vir (*hoc eſt, quiſque*) in viis ſuis ambulabit, & non tardabunt greſſus ſuos (*alii, non inquirent de viis ſuis.*)

8 Vir fratrem ſuum (*hoc eſt quiſque ſocium ſuum*) non premet, quiſque in viis ſuis nō ambulabit: vſque in gladium cadent (*hoc eſt, ſuper gladium cadent*) non vulnerabuntur (*alii non concupiſcent.*)

9 Per vrbem gradientur, per murum diſcurrent, in domos aſcendēt, vſque ad feneſtras intrabunt tanquam fur.

10 Coram eo contremiſcet terra, & angentur cœli, ſol & luna nigreſcent, & ſtellæ retrahent ſplendorem ſuum.

11 Et Iehoua ædet vocem ſuam coram exercitu ſuo, quia magna valde caſtra eius: quia robuſtus, qui facit (*vel exequitur*) verbū eius: quia magnus dies Iehouæ, & terribilis valde: & quis ſuſtinebit eum?

Caput hoc continet ſeueras exhortationes minis permixtas. Minatur autem Propheta vt corrigat torporem populi, quem iam vidimus nimis fuiſſe tardum ad reputanda Dei iudicia. Ego autem volui ſimul contexere iſtos vndecim verſus, quia nihil hic aliud propoſitum eſt Prophetæ, niſi vt metu commoueat animos populi. Hæc igitur deſcriptio tantùm huc ſpectat, vt ſentiat populus iam non eſſe tempus quieſcendi: quia Dominus poſtquam tolerauit eorum ſcelera, iam velit vno impetu effundere totum ſuum furorem. Hæc ſumma eſt. Nunc veniamus ad verba: *Clangite tuba in Sion: clamate in monte ſancto meo, inquit: contremiſcant omnes incolæ terræ.* Propheta ab exhortatione incipit. Scimus enim eum alludere ad ſolennem legis ritum, quia ſicuti diebus feſtis clangebant tubæ ad populum vocandum, ſic eſſe vbi aliquid extraordinarium acciderat. Non ergo tamen priuatim ſingulos Propheta hortatur, ſed quia à minimo vſque ad maximum omnes ſceleratè egerāt, ideo etiam iubet totam Eccleſiam vocari, vt communiter agnoſcant ſe reos eſſe coram Deo, & pœnam deprecentur. Perinde igitur eſt acſi diceret Propheta, neminem eſſe in populo, qui ſe eximere à culpa poſſit, quoniam graſſata fuerit iniquitas per totum corpus. Cæterùm, docet hic locus, quoties impendet aliqua Dei vindicta, & iam ſigna nobis apparent, vtendum eſſe hoc remedio, nempe vt publicè omnes conueniant, & fateantur ſe dignos eſſe exitio, confugiant interea ad Dei miſericordiam. Scimus, quemadmodum iam dixi, hoc fuiſſe olim mandatum veteri populo: & talis ratio non fuit abolita per Euangelium. Vnde etiam apparet quantopere deſciuerimus à vero & legitimo ordine, quia hodie nouum eſſet & inſolitum, ſi ieiunium indiceretur. Quare? nam maior pars obduruit: & quemadmodum vulgò neſciunt quid ſit pœnitentia, ita etiam non intelligunt quid ſibi velit pœnitentiæ profeſsio. Neque enim intelligunt quid ſit peccatum, quid ſit ira Dei, quid ſit gratia. Ideo non mirum eſt tam ſecuros eſſe, & quum de veniæ deprecatione agitur, hoc totum eſſe hodie incognitum. Sed quanquam ita vulgus obſtupuerit, noſtrum tamen eſt ex Prophetis colligere qualis ſemper fuerit vera populi Dei gubernatio, & quantum in nobis eſt, etiam ſtudere quiſque debet vt hæc innoteſcant, vt ſi quando vſus erit publicæ pœnitentiæ, etiam rudiſsimi quique intelligant fuiſſe ſemper hoc vſitatum in Eccleſia Dei, & fieri non incōſiderato hominum zelo, ſed arbitrio ipſius Dei. Iubet autem *incolas terræ contremiſcere*: quibus verbis ſignificat non ludendum eſſe inanibus cęremoniis coram Deo, ſed ſeriò agendum. Vbi ergo clangunt tubę, corda etiam expaueſcere debēt: & ita coniungitur rei veritas cum ſignis externis. Quod diligenter notandum eſt, quia mundus ſemper propenſus eſt ad oculare aliquod obſequium, & putat ſatisfactum eſſe Deo, vbi ſeruatus eſt externus ordo aliquis. Atqui nihil aliud quàm illudimus Deo ſi obtendimus cæremonias, & non reſpondet ſyncerus cordis affectus, quemadmodum iterum poſtea videbitur ſuo loco. Iam adiungit Propheta etiam minas, vt permoueat animos populi, Quia inquit, *venit dies Iehouæ, quia propinquus eſt.* His verbis primò ſignificat non eſſe expectandum vſque dum percutiat nos Deus, ſed ſimulátque oſtendit iræ ſuæ

ſigna, præueniendum eſſe eius iudicium. Quoties ergo Deus nos admonet de ſua vindicta, ſtatim properandum eſt ad deprecationem veniæ: *Propinquus*, inquit, *eſt dies Iehouæ*. Quæ ſequuntur debent referri ad eum finẽ quem diximus. Propheta enim hîc depingit nobis terribile Dei iudicium vt animos etiam ſtupidos vel nimis torpentes percellat. Ac primò dicit, *Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & obſcuritatis: quaſi aurora, quæ expanditur ſuper montes*. Quum vocat diem tenebroſum & obſcurum, vult denuntiare nullam fore ſpem ſalutis. Nam ſcimus vulgari Scripturæ vſu lucem vocari vel hilarem & lætum ſtatum, vel etiam ſpem ſalutis, vbi accidit aliqua afflictio. Iam autem Propheta quaſi extingueret omnem ſpem in mundo, pronunciat diem Iehouæ fore tenebroſum, nẽpe abſque ſpe remedii. Hæc ſumma eſt. Poſtea quum dicit, *ſicut aurora quæ expanditur*, hoc ad notandam celeritatem poſitum eſt. Scimus enim quàm ſubitus ſit quotidie exortus auroræ ſuper mõtes: momento aurora ſuper montes expanditur vbi ſunt tenebræ. Neque enim ſtatim vel in valles, vel in loca etiam plana lux penetrat: ſed ſi quis reſpiciat cacumina montium videbit momẽto auroram conſurgere. Perinde eſt igitur acſi Propheta diceret, Diem Domini propinquum eſſe, quia ſcilicet repentè poterit Dominus emittere manum ſuam, quemadmodum aurora expãditur ſuper montes. Poſtea addit ſpeciem, *Populus magnus & robuſtus, cui ſimilis non fuit ab initio, vel à ſeculo, & poſt quem non addet eſſe ſimilis vſque ad annos generationis & generationis*. Hîc Propheta ſpeciem vindictæ exprimit, de qua tãtùm in genere locutus erat. dicit autẽ, quod hactenus meminit vindictæ Dei, non eſſe ita intelligẽdum acſi Deus palàm & viſibili forma è cœlo deſcenderet, ſed Aſſyrios fore miniſtros & executores vindictæ eius. In ſumma, hîc oſtẽdit Propheta metuẽdũ eſſe aduentũ illius populi, acſi Deus manũ ſuam è cœlo exereret, & ageret cum populo ſuo, ſumeret de ſceleribus eius vindictam. Docet autem his verbis non proficere quidquam homines vbi cæcutiũt ad Dei iudicia, quoniam Deus nihilominus exequitur opus ſuum, & vtitur hominum manu. Sunt enim flagella eius, quibus caſtigat etiam populum ſuum. Chaldæi & Aſſyrii increduli erãt, Deus tamen vſus eſt eorum opera ad Iudæos affligẽdos. Hoc nũc Propheta docet, quòd ſcilicet Deus appareat vindex in ipſis Aſſyriis, quoniam eos adhibet miniſtros & executores iudicii ſui. Interea videmus vt hîc depingat Propheta terribilem iram Dei, vt excutiat Iudæis ſuam cunctationem: quia ſcilicet videbat parum moueri omnibus minis, & ſemper nouas blanditias captare. Hæc ratio eſt cur in hac tam longa deſcriptione inſiſtat. *Coram eo*, inquit, *ignis vorabit*, & poſt eum, *flamma exuret*. Significat talem fore vindictam Dei, quæ abſumat totum populum. Nam Deus multis modis cœperat populum illum caſtigare, ſed ſine profectu, quemadmodum vidimus. Propheta igitur nunc dicit reſtare extremam manum, vt ſcilicet Dominus in totum aboleat iſtos tam præfractos homines, quos hactenus non potuit reducere ad ſanam mentem mediocribus pœnis. Pepercerat enim illis magna ex parte, etiamſi ſeuerè & duriter ipſos tractabat, & illis dabat ſpatium reſipiſcendi. Quum ergo videret Propheta eſſe prorſus deſperatos, dicit, nũc tantùm reſtare vt Dominus ſemel eos penitus conſumat. Addit, *ſicut hortus Eden terra ante ipſum, poſt eum autem terra ſolitudinis, adeoque* (& etiam) *euaſio non erit ei*. Hîc Propheta admonet Iudæos, etiamſi amœniſsimam regionem inhabitent & apprimè fœcundam, non eſſe cur ſibi placeant, quia Deus in vaſtitatem conuertit etiam pulcherrimas terras. Comparat igitur hîc Iudæam horto Eden, hoc eſt, Paradiſo. Atqui talis etiam fuit ſitus Sodomæ, quemadmodum docet Moſes, Quid profuit Sodomitis habitare quaſi in paradiſo? Hoc eſt, incolere pinguem illam & opimam terram? Deinde vbi putabant ſe foueri in Dei ſinu? Sic etiam nunc dicit Propheta, quãuis terra ſimilis ſit Paradiſo, tamen vbi hoſtis illic graſſatus fuerit, ſequetur triſtis vaſtatio, ſequetur vbique diſsipatio, nullus erit illic cultus, nulla amœnitas, nulla ſpecies terræ: quia hoſtis ille ſufficiet ad omnia perdenda. Finis eſt, ne Iudæi confiſi Dei benedictione quam hactenus experti fuerant, in poſterum ſecurè etiam contemnant eius vindictam, quia ira eius momento abſumet & vorabit quidquid hactenus fœcunditatis in terra fuit. Hæc ſumma eſt. Tandem concludit non fore euaſionem ab iſtis hoſtibus, id eſt, ab Aſſyriis: quia venient inſtructi illo mandato, vt totam terrã in nihilum redigant. Adiungit poſtea multas ſimilitudines, quas quiſque per ſe ſatis intelligit: ideo ego non ero in illis explicandis longior, & ſermo eſſet ſuperuacuus. *Quaſi aſpectus equorum aſpectus eius, & tanquam equites, ſic diſcurrent*. Verſus hic iterum celeritatem vindictæ exprimit, acſi diceret Propheta longam diſtantiam non fore obſtaculo quò minus ſtatim inſiliant Aſſyrii, & occupent Iudęam, quia longinquitas etiam fallebat Iudæos, quum putarent adhuc longas ſibi fore inducias. Ergo Propheta hîc tollit vanam illam fiduciam, quum dicit fore equis & quadrigis ſimiles. Addit deinde, ſecundum vocem, מרכבות exponunt Quadrigas. quanquã Hebræi putãt potius eſſe Ephippia, vel ſellas quas vocamus. Sed tamen malo de quadrigis accipere: quia hoc non poſſet quadrare ephippiis equorum quod dicit Propheta ſecundum vocem quadrigarum *ſuper cacumina montium ſaltaturos. Saltabunt igitur ſuper cacumina montium*: Quomodo? tanquam quadrigæ, hoc eſt magno impetu venient, vel ędent magnum ſonitum, vel terribilem. Loquitur autem de capitibus montium: quoniam ſcimus illic maiorem eſſe reſonantiam vbi eſt aliqua concuſsio. Modis igitur omnibus Propheta amplificat vindictam illam Dei, vt tandem expergefaciat Iudæos, qui nimis diu ſua indulgentia prouocauerant iram Domini. *Secundum*, inquit, *vocem flammæ ignis*, hoc eſt igneæ, *vorantis ſtipulam*.

Compa-

Comparat ab vna parte Assyrios flammæ, quæ omnia consumit: comparat autem Iudæos stipulæ, etiamsi putent se munitos esse multis opibus & præsidiis. Tandem addit, *sicut populus robustus paratus ad prælium: à facie eius pauebunt populi, & omnes facies contrahent nigredinem.* His verbis significat Propheta Assyrios quum venient, instructos fore potentia, quæ omnes populos etiam solo rumore prosternat. Quòd si formidabiles erunt Assyrii omnibus populis, quid facturi sunt Iudæi? In summa hîc Propheta ostendit Iudæos nullo modo fore pares ad repellendum tam robustum hostem, quia alios omnes populos solo suo rumore sic prosternet, vt nemo se mouere audeat. Cõparat deinde ipsos gigantibus: *Sicuti gigantes,* inquit, *discurrent, sicuti viri prælii ascendent murum, & vir* (hoc est quisque) *per vias suas ambulabit.* Denique istas loquendi formas in hunc finem congerit Propheta, vt sciant Iudæi sibi fore negotium cũ inexpugnabili Dei manu, & frustra iam ipsos vndique imploraturos opem, quia nihil remedii inuenient in toto mundo, vbi scilicet Deus tam formidabili modo vindictam suam exerit. Dicit inter alia, *non tardabunt gressus suos,* quanquam alii vertunt, Non inquirent de viis suis, quia proximè dixit, per vias suas gradientur, hoc est, non venient, sicuti sæpe cum exteri homines faciunt iter per vias incognitas, solicitè inquirunt ne lateant alicubi insidiæ, ne sint aliqui anfractus, ne sint viæ difficiles & perplexæ: *non inquirent,* inquit: acsi iam iter esset patefactum, acsi iam regio tota illis cognita esset, sic etiam securè pergent. Hæc etiam pars ad notandam celeritatem valet, vt scilicet Iudæi perinde sibi metuant à Dei vindicta, acsi iam instaret eorũ ceruicibus. Postea addit, *Vir fratrem suum non premet.* Hac loquendi forma significat Propheta composito ordine venturos, ita vt turba nihil confusionis generet, quemadmodum solet vt plurimum fieri. Nam hoc valde difficile est, vt exercitus iter faciat non tumultuosè, sed composito gradu, acsi duo vel tres simul incederent. Nam si centum equites simul iter faciant, tamen alii impedient alios. Vbi igitur tanta multitudo collecta est, vix aliter potest fieri, quin alii alios retardent ac morentur. Propheta autem hoc negat fore in Assyriis, quia Dominus diriget gressus ipsorum. Quanuis ergo ingentẽ turbam Dominus adducat, tamen erit cõposita & ordinata, vt nemo socium suum vrgeat, vel afferat aliquod obstaculum. *Vir,* inquit, per viam suam ambulabit, nempe sine remora: *& in gladios cadent neque vulnerabuntur,* hoc est non modò robusti erunt bellatores, vt intrepidè se proiiciant in omne genus discriminis, sed erunt etiam quasi immunes ab omni iactu telorum: quanuis irruant in gladios sicuti furiosi, neque sibi caueant, non tamen vulnerabuntur. Potest tamen hoc simplicius accipi, Non vulnerabuntur, hoc est, acsi non essent vulnerandi. Et videtur mihi genuinus esse Prophetæ sensus, quòd scilicet non concipient vllum mortis metum, vt cautè aggrediantur hostes suos, sed quasi possent impune lacessere mortem ipsam, quòd se proiiciant in ipsos gladios: non timebunt igitur vulnus vllum, sed perinde acsi gladii essent innoxii, audebunt se in ipsos proiicere. Alii vertunt, non concupiscent, & verbum etiam hoc significat, quasi diceret Propheta, non fore pecuniæ cupidos. Sed vix potest quadrare illa significatio loco præsenti: & videmus optimè sensum illum fluere, quod scilicet absque dubitatione irruẽt in gladios, acsi non essent vulnerãdi. Postea sequitur, *Per vrbem gradientur, per murum discurrent, in domos ascendent vsque ad fenestras intrabunt, tanquam fur.* Hîc significat Propheta frustra Iudæos cõfidere suis vrbib⁹ munitis, quia illuc quoque facilè penetrabũt hostes: Gradiẽtur inquit, per vrbẽ, hoc est, acsi nullæ essent portæ. Sẽsus ergo est, quãuis Iudæa multis vrbib⁹ abundet, quæ videntur esse inexpugnabiles & quæ videntur etiam posse abrumpere cursum hostium, quemadmodum semper ferè contingit, vt subsistere cogantur etiam magni exercitus, vbi est opposita aliqua vrbs bene munita: Propheta hîc dicit vrbes non fore impedimento quum Assyrii venient in Iudæam, quia scilicet gradientur per vrbem, acsi esset planum iter, & nullæ portæ illis essent clausæ. Gradientur igitur per medias vrbes tanquam per planiciem, & per campos apertos. Sic etiam quod sequitur, Discurrent per murum, inquit. Sunt quidem hyperbolicæ locutiones, sed si expendimus quanta sit segnities hominum ad metuendas pœnas, fatebimur Prophetam modum non excedere in istis locutionibus. Discurrent igitur per vrbem, hoc est, frustra putabitis fore vobis aliquam remissionem, vel aliquod tempus quietum, quia vobis putatis sustinendos esse ad tempus hostium impetus: minimè inquit, discurrent enim per murum acsi esset planities: deinde *ascendent in domos, & intrabunt vsque ad fenestras, & facient hoc tanquam fur.* hoc est, etiamsi nullus esset hostilis impetus, tamen furtim & clanculum penetrabunt in domos vestras vbi erit magnus tumultus, vbi tota regio ad arma concurret, vbi etiam putabitis vos fore pares ad resistendum, tanquam fures pedetentim domos vestras ingredientur & venient vsque ad fenestras, non poteritis & aditum illis præcludere. Tandẽ addit, *Coram facie eius contremiscet terra, & angentur cœli, sol & luna nigrescent stellæ ipsæ retrahent splendorem suum.* Hîc magis hyperbolicè loquitur Propheta: sed sẽper memoria tenendũ est fuisse illi sermonẽ cũ hominib⁹ plusquã stupidis. Oportuit igitur ipsũ quasi mõstruosè loqui, vt magis afficeret istorum animos: quia vulgari loquẽdi modo nihil proficitur apud homines præfractos, præsertĩ qui iã exuerũt omnẽ pudorẽ, & simul quos fascinauit Satã, vt nihil metuãt, nihil doleãt. Vbi ergo talis stupor occupat mẽtes hominum, necesse est Deũ fulminare, vt audiatur eius sermo. Quẽadmodũ ergo mõstruosa erat populi socordia,

r.

ſic etiam oportuit, vt ita loquar, Prophetam monſtra verborum in medium proferre. Hæc ratio eſt cur nunc dicit, *Coram facie eius* (nempe hoſtis) terram fore trepidam. Deinde addit, *etiam cœli ipſi agentur*: non quòd cœli ſibi ab Aſſyrio metuerent, ſed ſignificat Propheta tale fore vindictæ genus, quod totum mundum expauefaciat, vt ſcilicet deſinant Iudæi ſubterfugia aliqua ſperare, quemadmodum ſibi blandiebantur acſi poſſent euolare ſupra nubes, acſi poſſent reperire ſibi latebras, vel aliquos angulos procul: Propheta ſignificat totum mundum fore horrore plenum, vbi Dominus inſtructus ſuo exercitu veniet. Tandem addit etiam de *ſole & luna*, acſi diceret, nihil amplius auxilii ſperãdum erit à creaturis. Nam lux ipſa vitalis eos deficiet vbi Dominus effundet illum impetum furoris ſui. *Sol & luna nigreſcent*, inquit, *& ſtellæ retrahent ſplendorem ſuum.* Ergo etiamſi ſurſum iam tollatis oculos, ne ſcintila quidem lucis vos poterit recreare, quia ab omni parte caligo vos obruet. Sẽtietis enim Deum vobis infeſtũ in cœlo, ſicuti in terra ipſa. Hîc denique præcludit Iudæis omnes aditus ad bene ſperandum, quia non tantùm tumultuabitur Aſſyrius in terra, ſed etiam Deus ſigna vindictæ ſuæ è cœlo dabit, vt ſol cogatur expaueſcere ad tale ſignum, & luna, & ſtellæ omnes. Tãdem addit, *& Iehoua edet vocem ſuam coram exercitu ſuo.* Videtur Propheta hoc verſu anteuertere quicquid contra adduci poterat ex parte hominum: O! tu denuntias nobis magnos terrores. Quaſi verò Aſſyrii non ſint ex numero hominũ, quaſi nulli ſint alii populi in mũdo, quaſi nullꝰ ſit alius exercitus, quaſi nullę ſint aliæ vires, quaſi nulla ſit etiam alia audacia. Nam ſi hodie Aſſyrii ſunt formidabiles, tamen habent etiam vicinos, qui poterunt robur aduerſum colligere, vt illos facilè ſuſtineant. AEgyptus etiam tunc erat populoſa regio, & optimè munita: quis non dixiſſet Aegyptios pares fore Aſſyriis? quemadmodum etiam Iudæi putabant ſe illorum fœdere fore ſaluos. Deinde erat Syria, erant tot regna, quibus Iudæi poterant iactare ſe eſſe cinctos, vt nullus acceſſus pateret Aſſyriis. Nam vtcunque non ſufficeret populus Moab, vel populus Ammon, ſimul tamen omnes collecti, nempe Edom, & Ammon, & Moab: deinde Tyrus & Sydon, & tot regna vicina poterant certè ſufficere ad repellendos Aſſyrios. Cæterùm, ne quis hoc obiiceret, breuiter excipit Propheta Deum fore ducem illius exercitus: quaſi diceret, Ego hactenus prænuntiaui hanc eſſe Dei manum. Aſſyrii enim non ſponte huc veniunt, hoc eſt, niſi excitati diuinitus: ſed quia hoc nondum ſatis animos veſtros afficit, ſcitote Deum fore ducem in illo exercitu. *Deus* ergo *emittet vocem ſuam à facie exercitus ſui*. Hîc diſertè nominat Aſſyrios Dei ſatellites. Non venient ergo quaſi milites conductitii ſub Rege ſuo, non venient etiam quaſi militent terreno Regi, ſed Dominus ipſe eos reget, & voce ſua ipſos incitabit. Hoc verbo docet Propheta bellum Iudæis fore non cum vna gente duntaxat, ſed cum Deo ipſo & tota virtute eius cœleſti. *Deus* ergo inquit, *edet vocem ſuam coram exercitu ſuo, quia magna valde caſtra eius.* Iterũ repetit tantam fore multitudinem, quæ ad exequenda Dei iuſſa ſufficiat, vt fruſtra vires vndique comparent Iudei ad reſiſtendum. *Robuſtus*, inquit, *qui exequitur verbum eius.* Clarius exprimit quod iam dixi, nempe Aſſyrios etiamſi ſua cupiditas eos impellat, etiamſi intenti ſint ad rapinas & prædã, tamen non venturos tantùm proprio motu, ſed quia Dominus illos armauit, & quia vtitur eorum opera. *Validus eſt* ergo *qui facit verbum Dei*, hoc eſt, qui exequutur eius mandatum: non quod Aſſyriis hoc eſſet propoſitum, nempe morem Deo gerere, vel offerre illi ſuum obſequium, quemadmodum fideles ſpõte ſe illi addicunt: ſed quia Dominus arcana ſua prouidentia eos direxit, quia vſus eſt eorum manu ad pœnas de populo ſuo ſumendas. Poſtea tandem addit, *quia magnus dies Iehouæ & terribilis, & quis ſuſtinebit eum?* Hic clauſula oſtendit talem fore vindictam, quæ Iudæos in nihilũ redigat, ideo iam tempus eſſe reſipiſcendi: alioqui Deum pœnas ſumpturum de illorum peruicacia ſi adhuc ſurdis auribus prætereant quod illis Propheta denuntiat. Iam quod ad locum hunc pertinet, vbi dicit robuſtum eſſe qui facit verbum Dei, alibi admonuimus bifariam homines ſeruire Deo, vel eius mãdata exequi, ſponte, vel quatenus ipſos cæco motu impellit. Angeli & fideles exequuntur mandata Dei, quia reguntur Spiritu obedientiæ: ſed impii etiam & diabolus ipſe, qui eorum eſt caput, iuſſa Dei implent, neque tamen hoc illis imputatur in obſequium. Nam furioſè tantùm prauo ſuo affectu feruntur, & cuperent quantum in ſe eſt abolere omne imperium Dei: ſed coguntur etiam velint nolint parere Deo, non vltrò neque voluntariè, quemadmodum dixi, ſed quia Dominus conuertit in eum finem quem decreuit omnes eorum conatus. Quidquid ergo moliatur Satan & omnes impii, interea ſeruiunt Deo, atque obtemperant eius mandatis, & tumultuoſè feruntur contra Deum, ſed ipſe continet eos ſub fræno: deinde dirigit eorum opera & mentes in ſuum finem. Sic ergo nunc dicit Ioel Aſſyrios facturos Dei verbum, non quia propoſitum illis eſſet obtemperare Deo, non quod etiam Deus illis quidquam mandaſſet, ſed verbum Domini hîc ponit pro arcano decreto. Ergo ſicuti impii non voluntarium obſequium Deo præſtant, ſed coactum, vbi Dei mandata exequuntur: ita duplex eſt Dei mandatum vel verbum. Eſt enim mandatum quo docet ſuos filios ac in ſuam obedientiam adducit: Aliud autem eſt mandatum arcanum, vbi homines ipſos non dignatur alloquio, neque oſtendit quid placeat aut quid velit facere, ſed illos prauis ſuis cupiditatibus ferri ſinens, interea habet arcanum ſuum decretum, quod per ipſos exequitur, etiam ſi nolint.

PRE-

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos tam benignè & suauiter quotidie inuitas, & proponis nobis in medium paternam beneuolentiam, quam semel exhibuisti nobis in Christo filio tuo: da inquam, vt hac dulcedine allecti nos totos tibi tradamus, & simus ita tibi dociles ac morigeri, vt etiam vbi direxeris nos Spiritu tuo, prosequaris omni genere benedictionis: interea tamē ne simus surdi ad tuas admonitiones: & quando toties deflectimus à recta via, da vt statim expergefiamus vbi nos admones, & redeamus in viam, & nos etiam digneris amplecti, & reconciliare tibi per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

12 Atque etiam nunc dicit Iehoua, Conuertimini ad me in toto corde vestro, & in ieiunio, & in fletu, & in planctu.

13 Et scindite cor vestrum, & non vestimenta vestra, & conuertimini ad Iehouam Deum vestrum, quia ipse propitius & misericors, longus ad iram, & multus clementia: & pœnitebit eum super malo.

Postquam horribile illud iudicium de quo vidimus, denuntiauit Propheta, iam ostendit sibi non esse in animo terrere populum sine aliquo profectu, sed potius animare ad resipiscentiam: quod fieri non potest, nisi oblata spe veniæ. Diximus enim aliis locis, & colligere hoc licet ex tota Scriptura, non posse homines reduci in viam, nisi spem concipiant misericordiæ Dei, quia desperatio prorsus contumaces redderet, & duplicat etiam, imò centuplicat prauitatem hominum. Nam qui antè erat improbus si desperet, iam totum se proiiciet sine aliquo modo. Ideo Propheta nunc describit propitium & misericordem Deum, vt hoc modo blandè populum ad studium pœnitentiæ alliciat. Primùm dicit, *& nunc etiam dicit Dominus, Conuertimini ad me.* Propheta non suo nomine populum hortatur, sed loquitur ex persona ipsius Dei. Poterat quidem testis esse eius gratiæ quam prædicat, sed efficacior sermo est vbi inducit Deum ipsum loquentem. Subest autem magnum pondus in his verbis, *nunc etiam.* Si quis enim expendat quæ vidimus ab initio secundi capitis, non putabit iam esse remedio locum. Deus enim multis modis tentauerat populum hunc in viam reducere. Sed quemadmodum iam vidimus, obstupuerat maior pars, vt ferulæ Dei essent prorsus inutiles. Restabat igitur clades vltima, quam etiàm Propheta minatus fuit ab initio secūdi capitis. In hac autem desperatione adhuc proponit spem aliquam misericordiæ, si ad Deum se conuertant: *Nunc quoque*, inquit. Emphatica est particula, וגם, Etiam nunc, hoc est, quanuis nimium diu abusi fueritis Dei tolerantia, & quantum ad vos spectat elapsa fuerit occasio, quia vobis clausistis ianuam: tamen nunc etiam, quod nemo sperasset, imò quod vobis ipsis debet esse incredibile: nunc Deus adhuc vos expectat, & inuitat ad spem salutis. Sed coniungi debent duæ istæ particulæ, *nunc etiam*: quia non est in arbitrio hominum sibi fingere locum misericordiæ quoties libuerit. Deus enim hìc ostendit tempus esse acceptabile, quemadmodum loquitur Iesaias, vbi nondum reiicit homines, sed offert se propitium. Meminerimus ergo Prophetam hìc non laxare habenas hominibus, vt tempus extrahant, quemadmodum solent facere prophani & derisores qui de die in diem illudunt Deo. Sed Propheta hìc ostendit obediendum esse voci Dei, vbi nos inuitat, quemadmodum etiam Iesaias loquitur, Ecce nunc tempus acceptum, ecce dies salutis: nunc Deum quærite quia propè est, inuocate eum, dum inueniri potest. Sic igitur quemadmodum admonui, cohærent duæ istæ particulæ, *nunc etiam*, vt debeant attenti esse homines ad vocem Dei: dum ipsos inuitat, ne scilicet differant in crastinum, quia fortè Dominus ipse claudet ianuam, & nimis sera esset pœnitentia. Interim videmus quàm indulgenter sustineat Deus homines, quum relinquit spem veniæ tam obstinato populo & ferè perdito, *Nunc etiam*, inquit, *Conuertimini ad me in toto corde vestro*. Propheta hìc admonet non esse agendum fictè cum Deo, quemadmodum homines libenter semper ei illuderent. Videmus enim quid soleat totus ferè mundus facere. Deus liberaliter occurrit nobis, & paratus est nos in gratiam recipere, etiamsi centies alienati simus ab eo: sed nos præter hypocrisin & fucum nihil afferimus: ideo Propheta disertè hìc denuntiat simulationem hanc Deo non placere, & nihil profecturos esse qui tantùm pœnitentiam aliquam obtendunt externis signis, sed opus esse serio & syncero cordis affectu. Hoc intelligit per Totum cor, non quòd posit inueniri perfecta pœnitentia in hominibus, sed cor totum vel integrum opponitur dimidio. Nam homines satis intelligunt Deum non esse puero similem, sed partiuntur cor suum, & cùm aliquam partem erogant Deo, putant satisfactum esse: interea verò manet interior & occulta quædā obstinatio, quæ ipsos lōgè à Deo separat. Hoc vitiū nunc corrigit Pro-

Isa. 49. c. 8

2 Cor. 6

pheta quum dicit, *Conuertimini in toto corde*. Ostẽdit ergo hypocrisin hanc abominabilẽ esse Deo quum homines retinent maiorem partem cordis sui quasi occlusam, & putant satis esse, si modò afferant aliquem volaticum affectum, vt ita loquar. Postea addit, *ieiunium & planctum, & fletum*. quibus verbis ostendit quàm grauiter peccauerint: acsi diceret, non vnum modò exitii genus meritos esse, sed dignos centum mortibus: ergo iam non fore Deum contentum mediocri aliqua pœnitentia, nisi ipsi supplices veniant, subeant reatum suum. Verum quidem est, quotidie, imò assiduè suspirandum esse nobis, quia non desinimus singulis ferè horis prouocare in nos iram Dei: sed Propheta hìc de solenni ieiunio loquitur, quia populus tam grauiter Deum offenderat, vt opus esset singulari aliqua professione qualem hìc describit. *Venite* ergo *ad me, in ieiunio, in fletu & planctu*, hoc est tandem ostendite vos esse reos & suppliciter deprecamini vindictam, quam meriti estis tot sceleribus: acsi iudex denuntiaret malefico non agẽdum esse simulatè, sed simpliciter culpam esse profitendam. Solent enim rei prætexere multas excusationes, vt ita effugiant pœnam. Si autem Iudex teneat reum super & satis conuictum, dicet, Quid proficis? nam tuæ istæ tergiuersationes, vel subterfugia mihi fœtent. Iam enim teneo te constrictum: tu autem velles elabi istis cauillis: tu magis iram meam prouocas. Si ergo cupis me esse tibi placabilem, agnosce quàm grauiter deliqueris, & sine vllo colore iam ostende te esse morte dignum, & nihil amplius superesse, nisi vt clementer tibi ignoscam, quia si vis culpam extenuare, si vis tua excusatione quærere salutem, tu nihil proficies. Sic nunc agit Dominus cum hoc populo, *Conuertimini ad me inquit*, syncerè primò, deinde addit, *in ieiunio, in fletu & planctu*, hoc est, appareat vos suppliciter deprecari exitium quod meriti estis, quia mediocris pœnitentia non sufficeret, quum vos tot sceleribus sitis mihi obstricti. Nunc tenemus Prophetæ sensum. Postea adiungit. *Scindite cor vestrum & non vestimenta vestra, & conuertimini ad Iehouam Deum vestrum*. Iterum repetit Propheta syncerè agendum esse cum Deo, quia omnes cæremoniæ, quibus putant se homines defungi, mera ludibria sunt, vbi non præcedit cor purum & syncerum. Quoniam autem solebant in rebus luctuosis vestimenta scindere, ideo dicit, Deus iam occalluit ad vestros istos ritus, quia quantum ad homines spectat, satis estis & plus ęquo cęremoniosi. Sciditis enim vestes vestras, & ita elicitis misericordiam apud homines: interea cor vestrum manet obstipum, nulla est illic laceratio, nulla appertura. *Scindite* ergo *cor vestrum*, hoc est, desinite ita ludere cum Deo, sicuti hactenus estis soliti: sed incipite à corde ipso. Certum quidem est Orientales populos fuisse deditos multis cęremoniis, sed vitium quod hìc perstringit in Iudæis Propheta, ingenitum est ferè cunctis mortalibus. Quisque ergo nostrum propensius erit ad hypocrisin, nisi reuocetur ad syncerum affectum cordis. Ideo tenendum est, hanc doctrinam proponi ómnibus seculis & gentibus. Excutiat quisque seipsum, reperiet se hoc morbo laborare, quod scilicet potius scindet vestem suam quàm cor suum. Quum autem Iudæi haberent in solenni more cęremoniam istam, non abs re Propheta eam deridet, ac dicit pro nihilo censeri apud Deum, nisi scindant corda. Cæterùm, quum iubet corda scindere & non vestes, quanquam videtur repudiare externum illum ritum, non tamen præcise eum damnat, sed ostendit hunc esse legitimum ordinem, vbi cor scinditur. Non debet autem videri dura hæc locutio quum dicit, *Scindite cor*, quia alludit ad externum ritum: quum scinderent vestes, nudabant se coram Deo, & exuebant omnibus ornamentis. Vult ergo vt sibi displiceant, & cor ipsum potius denudent. Scimus autem cor implicitum esse in hypocritis, & semper eos captare latebras vt fugiant conspectum Dei. Similitudo igitur hæc optimè quadrat quum iubet Propheta cor scindere. Iam locus satis clarus est, neque opus habet multis verbis, quòd scilicet Deus respiciat verum cordis affectum, quemadmodum dicitur Ieremiæ 5, nõ cõtentus sit obsequio oculari quale obtrudunt homines, sed velit bona fide & syncerè agi secum. Ideo iterum repetit, *Conuertimini ad Iehouam Deum vestrum*. Hìc à natura Dei ratiocinatur Propheta, nimis stultè & crassè falli homines dum volunt Deum placare suis cæremoniis: Quid? éstne vobis negotium cum puero, inquit? Nam tale subest pondus in his verbis. Si redimenda esset offensa hominis, magis solicitè veniretis ad ipsum: nunc dum sentitis Deum vobis infensum esse, putatis fore propitium si modò illuseritis: an Deus poterit ferre tale opprobrium? Videmus ergo quid intelligat his verbis Propheta. *Conuertimini ad Iehouam Deum vestrum*, inquit, hoc est, Reputate apud vos non esse vobis negotium cum trunco, vel cum lapide, sed cum Deo vestro qui corda scrutatur, & quem nullis astutiis fallent mortales, quemadmodum dicit per Ieremiam, Israel si conuerteris, conuertere ad me, hoc est, ne per circuitus vel per ambages simules conuersionem, sed rectà, & puro cordis affectu ad me venias, quia ego sum qui te voco. Sic etiam nunc Propheta, *Conuertimini ad Iehouam Deum vestrum*, inquit. Sequitur nunc promissio veniæ, *Quia propitius est & misericors*. Diximus frustra sermonem haberi de pœnitentia nisi homines concipiant spem salutis, quia non poterunt vnquam adduci ad verũ Dei timorẽ, nisi cõfidant sibi patrẽ esse, quẽadmodum dicitur in Psalmo, Apud te est propitiatio vt timearis. Ideo quoties Prophetæ volũt aliquid proficere sua doctrina dũ hortãtur populum

Ier. 4. a. 1.

Psal. 130. a. 4

pulum ad pœnitentiam, adiungunt istam secundam partem, Venite, non frustra estis venturi. Istud Venite, comprehendit exhortationes omnes ad pœnitentiam: Non frustra estis venturi, comprehendit testimonium gratię Dei, quòd nunquam reiiciet miseros peccatores, si modo ex animo ad ipsum redeant. In hoc igitur secundo capite nunc versatur Propheta, *Deus*, inquit, *propitius est & misericors*. Et hæc coniunctio nobis tenenda est, quia Satan, quemadmodum torporem nobis inducit, vbi Deus nos non solicitat, sic etiam desperatione nos procul abstrahit, quum Deus vindictam denuntiat, quum ostendit iam non esse dormiendi tempus. Quid proficies? Satan ergo hac vafritie nos exanimat, quòd ludemus operam, si studeamus nos Deo reconciliare. Ergo quoties Scriptura nos ad pœnitentiam hortatur, discamus coniungere hanc secundam partem, Deus nos non frustra inuitat. Ergo si ad eum redimus, statim propensus erit ad dandam veniam. Neque enim vult miseros homines frustra laborare vel torqueri: hæc est vtilitas huius doctrinæ quum dicit Propheta Deum esse propitium & misericordem. Postea addit, *Tardum esse ad iram & multum clementia*. Hæc elogia Dei sæpe occurrunt aliis locis, & Prophetæ omnes tam Dauid quàm alii mutuati sunt hanc sententiam ex trigesimo quarto capite Exodi, vbi describitur Dei natura: vocatur etiam illic Propitius & misericors, tardus ad iram, & multus clementia. Non opus est autem insistere longius in his verbis, quia tenemus Prophetæ cōsilium: nisi quòd superuacua non est verborum congeries, vbi Propheta tam prolixè nobis commendat Dei misericordiam. Etsi enim sibi nimium securè indulgēt homines, tamen vbi Deus ipsos ad se reuocat, tunc non possunt gustare eius gratiam: quanuis bis & ter se fore illis propitium testetur, non tamen persuadet nisi cum magna difficultate. Hæc ratio est cur Propheta, postquam dixit Deum esse propitium & misericordem, addit *tardum esse ad iram, multum clementia*, vt scilicet Iudæi diffidentiā suā superēt: & quāuis desperatio posit illos retrahere, no n taemn dubitent accedere ad Deum quum se tam misericordem esse pronunciet. Postea adiungit, *Pœnitebit eum super malum*. Hìc non tantùm Propheta describit naturam Dei, sed vltrà progreditur, quod scilicet Deus, qui natura est placabilis, si videat populum syncerè redire, non manebit defixus in suo proposito, sed patietur se flecti ad gratiam, ita vt pœnam remittat, de qua tamen prius tulerat iudicium. Hæc autem figura frequenter occurrit in Scripturis, quòd scilicet Deum pœniteat super malo: non quòd propriè consilium mutet, sed refertur hoc ad sensum hominum. Deus ergo in se est immutabilis, sed dicitur à proposito suo deflectere, quum pœnam remittit hominibus quæ prius denuntiata fuerat. Quidquid enim profectum est ex ore Dei instar inuiolabilis decreti haberi debet. Sed interea Deus sæpe conditionaliter nobis minatur, & quanquam conditio non exprimitur, subaudienda tamen est. Vbi autē placatur nobis, & pœnā relaxat, quæ iā erat nobis quodāmodo decreta secundū externū Verbum: tunc dicitur pœnitentia duci. Scimus autem, quia non apprehendimus Deum qualis est, ideo describi nobis qualem pro modulo nostræ infirmitatis capere possumus. Proinde Deus sæpe induit personas hominum quasi nobis esset similis. & quia hæc loquendi ratio satis trita est, & de ea alibi diximus, ego breuius nunc prætereo. Sequitur.

14 Quis nouit an reuertatur, & pœniteat eū, & relinquat post se (alii vertūt post eum: ego tamen malo sic transferre, Relinquat post se) benedictionem, oblationem, & libamen Iehouæ Deo vestro?

Videtur Propheta primo intuitu hìc perplexos relinquere homines ac dubios. Atqui proximo versu quemadmodum vidimus, obtulerat spem gratiæ si modò ex animo resipiscerent. Videtur ergo Propheta non prosequi sermonem suum, sed potius esse varius: & iam diximus frigidas, imò friuolas omnes exhortationes fore, quibus nos Deus ad pœnitentiam incitat, nisi testetur se fore paratum ad reconciliationem. Quum ergo hìc Propheta suspensos relinquit animos hominum, videtur rescindere quod iam prius de misericordia Dei asseruit. Sed tenenda est loquendi ratio, quæ sæpe occurrit in Scriptura. Quoties enim describitur nobis Deus ad ignoscendum difficilis, hoc pertinet ad excitandam nostram socordiam: deinde ad excutiendam neglıgentiam. Primò torpemus quum Deus nos inuitat, nisi admoueat plures stimulos: deinde quum ad eum accedimus, tamen facimus hoc defunctoriè. Necesse est igitur vtrunque vitium in nobis corrigi, nempe expergefieri torporem nostrum, & excuti etiam illas delicias, quibus nimiū blādimur nobis: & huc spectat cōsilium Prophetę. Nā alloquitur homines desperatos, queādmodū iā vidimus. Quod si tātùm dixisset, Deus paratus est ad ignoscēdum, si tantùm vsus esset hac formula loquēdi, fortè neglectim venissent, & non satis fuissent seriò tacti Dei metu: ideo Propheta hìc quasi consultat cum ipsis: Etiam si meritò desperandum sit nobis de venia (sumus enim indigni quos Deus vnquam admittat) sed tamen non est cur despondeamus animos. *Quis enim scit?* Hoc est, Deus est placabilis, & non est desperandum. Propheta igitur hìc difficultatem proponit impetrandæ veniæ, non vt relinquat suspensos homines: (hoc enim cōtrarium esset superiori doctrinæ) sed vt gustum aliquem præbeat gratiæ Dei, vt paulatim

colligant animos, & interea non ſtatim aſſurgant ad ſecuritatem, ſed ſolicitè veniant ad Deum, & cum multa deliberatione, vbi ſcilicet reputauerint ſuas offenſas. Nunc tenemus conſilium Prophetæ. Sed hoc adhuc erit facilius ſi duo gradus ſtatuantur in pœnitentia. Sit igitur hic primus gradus, dum homines ſentiunt quàm grauiter deliquerint: illic non ſtatim curandus eſt dolor, quemadmodum impoſtores deliniunt conſcientias, ita vt ſibi indulgeant, & ſe fallant inanibus blanditiis. Medicus enim non ſtatim leniet dolorem, ſed videbit quid magis expediat: fortè magis augebit, quia neceſſaria erit acrior purgatio. Sic igitur faciunt etiam Prophetæ Dei, quum vident trepidas conſcientias, non ſtatim adhibent blandas conſolationes, ſed potius oſtendunt non eſſe ludendum cum Deo, quemadmodum iam diximus, & ſolicitant ſponte currentes, vt ſibi proponant terribile Dei iudicium, quo magis ac magis humilientur. Hic eſt igitur primus gradus in pœnitentia. Secundus gradus eſt quum Prophetæ exhilarant animos, & oſtendunt Deum iam occurrere vltrò, & nihil magis appetere, quàm vt videat homines velle reconciliari. In hoc priore gradu nunc Propheta inſiſtit dicens, *Quis ſcit an conuertatur Dominus*? Sed obiiciet quiſpiam: præpoſterè igitur loquutum eſſe Prophetam. Prius enim deſcripſit Deum miſericordem: & locutus eſt de eius clementia acſi iam nihil eſſet dubitationis: poſtea iniicit ſcrupulum: videtur hìc non ſeruare iuſtum ordinem. Reſpondeo Prophetas Dei non ita anxiè ſemper tenere ordinem in ſuis ſermonibus: deinde non fruſtra nec temere Prophetam ita eſſe locutum. Generaliter enim hactenus deſcripſit Deum miſericordem: poſtea pro circunſtantia rei compellat deſperatum populum, ac dicit, Etiamſi actum eſſe putatis de ſalute veſtra, & digni etiam eſtis quos Deus reiiciat, tamen non debetis illic hærere: concipite potius ſpem veniæ. Summa tamen huc redit, Prophetam non iniicere dubitationem, vt peccator ſecum diſceptet an poſsit veniam impetrare ſed tantùm vult, quemadmodum dixi, expergefacere torporem, deinde etiam excutere vanas blanditias. Poſtea addit, *Relinquat poſt ſe benedictionem*. Hic clarius perſpicimus quod iam dixi: nempe Prophetam, habita eorum ratione quos alloquitur, hanc difficultatem proponere. Neque enim poterant effugere Iudæi temporalem pœnam. Et Propheta etiam non vult eos dimittere ſecuros, acſi Deus iam nullam ab ipſis pœnam exigere vellet: imò vult ipſos ceruices flectere, vt recipiant ictus & placidè ſeſe ſubiiciant Dei correctioni. Hoc autem poterat ſpem tollere quum viderent Iudæi, etiam ſi Propheta denunciaſſet Deum fore placabilem, tamen ſibi non parci, ſed ſeueram vindictam exigi de ſuis peccatis: Quid hoc ſibi vult? Deus ergo nos fruſtratus eſt? ſperauimus illum nobis fore propitium. Atqui non deſinit nobis iraſci. Propheta igitur nunc ſubiicit, *Quis ſcit an relinquat poſt ſe benedictionem*? Quid eſt iſtud, *poſt ſe?* quid ſibi vult? nempe quia Deus futurus erat ſeuerus iudex ad vlciſcenda populi ſcelera, nunc Propheta dicit, Deus etiamſi flagellis ſuis vos contundat, poterit tamen adhibito ſolatio releuare. Putabitis quidem vos ad internecionem vſque cæſos eſſe, ſed Dominus temperabit iram ſuam vt benedictio ſequatur iſtas grauiſsimas pœnas. Nunc ergo tenemus Prophetæ cōſilium. Neque enim hic ſimpliciter veniam promittit Iudæis, ſed mitigat terrorem pœnarum, quia ſcilicet vbi Deus ipſos caſtigauerit, adhuc locum dabit miſericordiæ ſuæ. *Deus ergo relinquet poſt ſe benedictionem* hoc eſt, plagæ iſtæ non erunt incurabiles. Et hæc admonitio valde vtilis eſt, quoties Deus ſeuerius nobiſcum agit. Neque enim putamus quidquam reſiduum eſſe gratiæ, vbi ſentimus eius iram. Ergo non abs re occurrit Propheta dicens, *Deum poſt ſe relinquere*, hoc eſt, quum tranſibit vnà cum ſuo flagello, tamen non obſtare eius rigorem, quominus adhuc maneat aliqua benedictio. Poſtea addit, מנחה ונסך ליהוה אלהיכם, *Oblationem*, inquit, *& libamen Iehouæ Deo veſtro*. Hoc conſulto additū fuit, quò plus ſpei conciperent Iudæi. Nam quantum ad ipſos ſpectat, centies debuerant exterminari prorſus è medio, debuerant etiam fame prorſus contabeſcere: ſed Propheta hìc ſignificat Deum habiturum eſſe gloriæ & cultus ſui rationē: Etiam, inquit, ſi fame pereundum nobis eſſet, Deus tamen alio reſpectu mouebitur, nempe vt ſit aliqua oblatio in Templo, vt ſit aliquod libamen. Quoniam ergo Deus elegit nos ſibi in populum, & voluit ſibi primitias offerri ex fructibus, & ſibi conſecrari omnem noſtram annonam & prouentum totum noſtrum in primitiis, deinde in quotidianis oblationibus, iam etiamſi ſtatuiſſet apud ſe nos fame conſumere & inedia, tamen vt maneat integer cultus ipſius, adhuc reddet nobis terram fœcundam, adhuc proueniet nobis & & triticum & vinum. Non intelligit autem Propheta tantum fore tritici quod ad oblationes ſacras ſufficiat, vini etiam quantum ſatis ſit ad libamina: ſed intelligit, quemadmodum iam dixi, etiamſi Deus noluerit conſulere hominum ſaluti, tamē curam habiturum ſuæ gloriæ. Voluit Dominus ſibi offerri triticum & vinum, non quòd indigeat ipſe, ſed quia conſecrauit ſibi victum noſtrum. Quoniam ergo victum & alimenta quibus veſcimur ſacra ſibi vult eſſe, in totum intercidere non permittet. Deus certè adhuc miſerebitur noſtri, & miſerebitur quia dignatus eſt nos ſibi in populum eligere, & ita coniungere ſibi, vt velit quaſi veſci nobiſcum. Nam viſus tunc fuit Deus quodammodo participare eandem menſam cum populo ſuo. Iubebat enim Lex offerri panem vel ſpicas, offerri etiam vinum: non quòd indigeat Deus iſtis ſubſidiis, vt iam dixi, ſed vt oſtenderet ſibi omnia eſſe communia cum ſuo populo. Hæc igitur communitas vel ſocietas Dei cum

cum electo populo potuit plus spei dare:& huc spectat totus Prophetæ sermo.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos vides adeò socordes esse in vitijs alendis, & etiam sic carnis blanditijs irretiri, vt non nisi ægrè & ferè coacti ad te redeamus: da, inquam, vt sentiamus iræ tuæ grauitatem, & sic terrore eius tangamur, vt solicitè ad te redeamus, & deposita omni fictione: & sic nos totos addicamus tibi in obsequium, vt appareat nos ex animo resipuisse, & non inani prætextu lusisse tecum, sed tibi obtulisse in sacrificium corda nostra, vt tandem etiam simus tibi in tota vita sacræ oblationes vnà cum omnibus operibus nostris, vt nomen tuum glorificetur in nobis per Christum Dominum nostrum, Amen.

15 Clangite tuba in Sion, sanctificate ieiunium, indicite conuentum.

16 Colligite populum, sanctificate cœtum, coadunate senes, colligite paruulos & sugentes vbera, & egrediatur sponsus è penetrali suo, & sponsa è thalamo suo.

17 Inter atrium & altare plorent Sacerdotes ministri Iehouæ: & dicāt, Propitius esto Iehoua super populum tuum: & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur super eos Gentes: cur dicent in populis, Vbi est Deus eorum?

Hìc rursùm Propheta admonet opus esse solenni pœnitentia: quia non tantùm priuatim quisque deliquerat, sed totus populus reus erat coram Deo. Deinde scimus quot & quàm grauibus culpis fuerint obstricti. Non mirum est igitur si Propheta exigat ab illis publicam professionem pœnitētiæ. Primò iubet vt *clangant buccina in Sion*: quemadmodū vidimus initio capitis, ritus ille in vsu communi fuit sub Lege, vt indicerent suos conuentus clangore tubarum. Ergo non dubium est quin Propheta hìc extraordinarium conuentum designet. Clangebant tubis quoties vocabant populum ad dies festos. Sed hoc oportuit fieri extra ordinem, vt scilicet Iudæi ieiunium indicerent: quia tunc instabat grauis Dei vindicta, nisi anteuerterent. Postea vsum vel finem declarat, iubens *sanctificari ieiunium*. Hoc verbo קדש significat omnem sacram indictionem. *Sanctificate* ergo *ieiunium*: hoc est, indicite ieiunium Dei nomine. Attigimus aliquid breuiter de ieiunio primo capite: sed distulimus in hunc locum pleniorem sermonem. Scimus ieiunium per se non esse opus aliquod meritorium quale fingunt Papistæ: quanquam si verè loquamur, nullum est meritorium opus. Sed Papistæ præter meritum & dignitatē somniant etiam ieiunium per se valere ad Dei cultum. Atqui ieiunium est medium, opus si in se reputetur. Non probatur igitur Deo, nisi in alium finem: debet referri ad aliquid, alioqui res est friuola. Priuatis ieiuniis homines se ad precandi studium melius præparant, vel macerant carnem suam, vel medentur aliis occultis vitiis. Ieiunium nunc voco non frugalitatem: nam scimus filios Dei tota vita debere esse sobrios & temperantes in victu suo. Sed ieiunium nomino vbi etiam de moderato victu aliquid corrigitur. Tale autem ieiunium, vt dixi, cùm suscipitur priuatim, vel præparatio est ad studium precandi, vel est exercitatio ad carnem mortificandam, vel remedium est aliis vitiis. Vbi autem publicè suscipitur ieiunium, est solennis professio reatus, dum homines suppliciter comparent ad Dei tribunal, agnoscunt se dignos esse morte, sed culpam tamen deprecantur. Idem est igitur ieiunium respectu Dei, quod vestes pullæ & squallidæ, & promissa barba apud iudices terrenos. Reus non prodibit in conspectum iudicis cum splendido ornatu, cum suis deliciis, sed abiiciet quicquid etiam fuit prius elegantiæ in vestitu, & impexo capillo, & barba promissa studebit prouocare misericordiam iudicis. Quanquam alia est etiam ratio ieiunii: quia vbi negotium est nobis cum hominibus, tunc volumus oculis eorum placere, & conciliare eorum gratiam. Qui autem ieiunat non tantùm palàm testatur se esse reum, sed seipsum admonet: quia non satis tangimur sensu iræ Dei, ideo vtilia sunt nobis hæc adminicula, quæ nos magis excitēt & afficiant. Qui ergo ieiunat quemadmodum dixi, ille seipsum magis solicitat ad pœnitentiam. Nūc tenemus quisnam sit verus vsus ieiunii. Propheta autem hìc de publico ieiunio loquitur: in quem finem? Vt scilicet Iudæi se sistant, quemadmodum prius citauit ipsos, ad Dei tribunal & veniant illuc, non cum vanis cauillis, sed cum supplici deprecatione. hic est finis ieiunii. Iam videmus quàm stultè ieiunio abusi fuerint Papistæ. Nam fingunt opus esse meritorium: fingunt Deum abstinentia carnium coli: deinde non referunt ieiunium ad istos vsus, de quibus iam desserui, sed coniungunt cum diebus festis ieiunia, acsi esset aliquod pietatis opus abstinere à carne, vel à certis cibis. Nunc ergo videmus quàm crassis ineptiis ludant Papistæ cum Deo. Itaque diligenter notandum est, quoties loquitur Scriptura de ieiunio, quorsum spectet. Omnia autem confusa erunt nisi tenemus

illud principium quod posui, ieiunium scilicet debere referri in alium finem. Nunc pergamus. *Indicite*, inquit, *conuentum*. עצרה propriè non est cœtus, sed ipsa actio. Vnde etiam transfertur hoc nomen ad dies festos. *Indicite* ergo *conuentus, vocate populum, sanctificate cœtum*. Hìc verbum Sanctificandi videtur alio modo accipi quàm prius. Populus enim dum operabatur Sacris, habebat suos ritus, quibus expiabat suas sordes, quemadmodum satis notum est. Nemo ingrediebatur Templum quin lauaret: deinde nemo offerebat sacrificium quin abstineret à concubitu vxoris suæ. alludit igitur Propheta ad illas purgationes legales, quum dicit, *Sanctificate cœtum*: postea addit, *Coadunate senes, colligite paruulos sugentes vbera*. Quantum ad senes spectat, diximus antè seorsum illos nominari, quia debebant præire exemplo: deinde grauior etiam culpa in ipsis residebat. Scimus enim incumbere senibus hoc officium, vt regant alios, & quasi teneant frænum. Vbi autem senes ipsi primùm dissoluti sunt, deinde non compescunt libidines in adolescentibus, bis culpabiles sunt coram Deo. Non mirum igitur si Propheta hìc iubeat senes vocari: quia scilicet decebat ipsos aliis esse duces in professione pœnitentiæ. Sed quod postea sequitur videtur absurdum. Vult enim simul congregari paruulos sugentes vbera. Atqui primùm innoxii erant infantes. Cur ergo trahuntur ipsi quoque in reatum? deinde populus illic profitebatur suam pœnitentiam. Atqui carēt infantes sensu & iudicio, vt possint se coram Deo humiliare. Fuit igitur ludicrum hoc & inane spectaculum: imò videtur Propheta ad simulationem populum inducere, quum iubet misceri paruulos infantes cum viris & mulieribus. Respondeo, pueros oportuisse simul adduci, vt maiores natu & prouectæ ætatis homines in illis perspicerent quid essent meriti. Scimus enim iram Dei grassari vsque ad ipsos infantes, imò vsque ad bruta animalia. Si Deus manum suam exerat ad populū aliquem vlciscendum, neque asini, neque boues immunes erunt à communi flagello. Quum ergo ad bruta animalia, ad paruulos infantes ira Dei perueniat, non mirū est si Dominus iubeat statui omnes in medium, & illic fieri professionē pœnitentiæ. Videmus etiā, & (si Dominus dederit) quum ventum fuerit ad prophetiam Ionæ, illic tractabimus de brutis animalibus. Niniuitæ enim dum ieiunium indicunt, non tantùm abstinent ipsi à cibo & potu, sed cogunt ad inediam & boues suos & equos. Quorsum? nempe quasi ipsa elementa secum inuoluunt eodem reatu: Domine nos contaminauimus terram, quicquid in manu nostra est polluimus etiam nostris sceleribus: boues, equi & asini per se innoxii sunt, sed traxerunt contagionem à vitiis nostris. Ergo vt misericordiam consequamur, non tantùm offerimus nos supplices coram facie tua, sed adducimus etiam boues & equos nostros. Tu enim perdes quicquid in manu nostra positum est, si vtaris summo erga nos rigore. Sic etiam nunc quum Propheta iubet adduci infantes in conspectum Dei, hoc fit respectu patrum. Infantes per se innoxii erant, quantum attinet ad scelera, de quibus concionatus est: sed Dominus tamen meritò poterat infantes cum hominibus prouectæ ætatis abolere. Ergo non mirum est si ad placandam iram Dei infantes etiam ipsi trahantur ad pœnam cum reliquis: sed quemadmodum iam dixi, ratio patrum habetur, vt patres ipsi perspiciant quid meriti sint coram Deo, & magis exhorreant sua scelera, quum vident etiam Deum sumpturum esse vindictam de eorum liberis, nisi fuerit placatus. Debent enim ratiocinari à minori ad maius, Ecce, si Deus in nos iure suo vtatur, non tantùm imminet nobis interitus, sed etiam liberis nostris: si sceleribus nostris rei sunt, quid de nobis ipsis dicendum est, qui sumus malorum authores? Culpa tota in nobis residet: ergo seuera & horribilis erit in nos Dei vindicta, nisi fuerit nobis placabilis. Tenemus ergo nunc cur adducti fuerint cum patribus infantes: non vt ipsi profiterentur pœnitentiam, quemadmodum non cadit in eorum ætatem, sed vt magis mouerentur patres, & vulneraret eorum animos tale spectaculum: horrorem etiam incuteret quum videbant pueros suos reos mortis secum esse, non alia de causa, nisi quòd sua contagione & suis flagitiis infecerant totam terram, & quicquid Dominus ipsis contulerat. Postea adiungit, *Egrediatur sponsus è cubili suo vel è penetrali, & sponsa è thalamo suo*. Perinde est acsi iuberet Propheta cessare omne gaudium in populo. nam per se malum non erat celebrare nuptias: sed oportuit populum abstinere ab omni lætitia, quum viderent iam instare suis capitibus iram Dei. Ergo quæ per se licita sunt, ad tempus cessare debent, vbi Deus ~~natus~~ nobis apparet. Neque enim vel nuptiis, vel epulis lætioribus locus est vbi accensa est ira Dei, vbi vndique tenebræ mortis imminent. Non mirum est igitur si Propheta iubeat sponsum & sponsam exire è suo thalamo: hoc est, abiicere omnem lætitiam, & differre suas nuptias in aliud tempus opportunum, & iam non vacare deliciis: quia scilicet Dominus apparet armatus contra omnes. Hoc igitur esset quasi prouocare iram eius, securè deliciari, vbi ipse vult non modò terrere, sed propemodū exanimare eos qui peccarunt. Quid enim aliud est securitas, vbi Dominus vindictā minatur, nisi quòd habetur ludibrio eius potētia? Vocaui vos ad planctum & ad fletum & luctum: vos autem dixistis, Epulemur. Viuo ego, dicit Dominus, nunquā delebitur hæc iniquitas. Videmus quàm seuerè illic excandescat Dominus contra delicias eorum, qui vocati ad planctum & ieiunium, adhuc sibi indulgent. Nam vt iam dixi, tales prorsus subsannant Dei potentiam. Et ideo notanda est hæc exhortatio Prophetæ,

quum

iratus

quùm iubet sponsam & sponsum relictis nuptiis simul etiam inducre eundem squallorem cum reliquo populo, ita excutit omnibus securitatem, vbi Deus cum signis iræ suæ apparet. hæc summa est. Postea sequitur, *Inter atrium & altare plorent sacerdotes ministri Iehouæ*. Scimus iniunctum sacerdotibus fuisse officium hoc, vt preces conciperent totius populi nomine. nunc ergo ordinem illum sequitur Propheta. Non fuit quidem hoc peculiare sacerdotibus, precari & petere à Deo veniam: sed precati sunt in persona totius populi. Et ratio satis nota esse nobis debet. Deus enim sub illis figuris legalibus voluit Iudæos admonitos, non posse perferri ad se preces, nisi per mediatorem aliquem. indignus erat populus qui per se precaretur. Sacerdos igitur fuit quasi intermidius. Hoc totum ad Christū refertur: quia per ipsum hodie precamur: ipse enim est Mediator, qui pro nobis intercedit. Populus interea stabat procul: nūc audemus propius accedere ad Deum: quia velum abruptum est, & per Christum sumus omnes sacerdotes: ideo audemus familiariter & pleno ore vocare Deum Patrem. Sed interea nisi intercedat Christus, certè accessus ad Deū nobis non patet. Fuit igitur hæc ratio cæremoniæ legalis: ideo nunc dicit Propheta, *Plorent sacerdotes*: non quòd populum velit has partes interea negligere, sed exprimit quid præscriptum fuerit Lege Domini, vt scilicet sacerdotes vota nomine populi conciperent. Dicit autem, *Inter atrium & altare*, quia populus manebat in atrio: sacerdotes ipsi habebant ad latus atrium, quod vocabant Sacerdotale: sed atrium populi erat è regione Sanctuarii. Stabāt ergo sacerdotes quasi medii inter Deum, id est arcam fœderis, & populū ipsum. populus autem illic stabat. Nunc tenemus quid velit Propheta, vt scilicet populus habeat sacerdotes quasi internuntios, qui preces concipiant: interea autem publica sit omnium hæc confessio. Dicit *Sacerdotes esse ministros Iehouæ*, quemadmodum prius vidimus: ita designat eorum officium: acsi diceret non esse digniores reliquo populo, quasi excellant propria virtute vel meritis: sed quia Dominus contulit hunc honorem in tribum Leui, quia elegerat sibi ipsos ministros. Ergo ratione officii propius ad Deum accedunt, non autem aliquo operum suorum merito. Iam adiungit, *Parce Domine*, vel Propitius esto, *super populum tuum, & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur super eos Gentes*. Hìc Propheta nihil residuum facit sacerdotibus, nisi vt ad Dei misericordiam confugiant: perinde est acsi diceret iam nihil restare defensionis populo, & nimis eos falli, si adhuc obtendant aliquid excusationis, totam spem positam esse in Dei misericordia. Postea ostendit quænam ratio sit quærendæ, & sperandæ misericordiæ. Reuocat autem eos ad gratuitum fœdus: *Ne des hæreditatem tuam Gentibus in opprobrium*. His verbis ostendit si in seipsis maneant Iudæi, esse prorsus deploratos: quia toties & tot modis iram Dei prouocauerant, vt non possent quicquam veniæ sperare: deinde fuerant adeò obstinati vt quasi clausa esset ipsis ianua propter eorum duritiem. Sed Propheta hìc admonet, quia gratis electi sunt à Deo in populum peculiarem, ideo restare spem salutis, sed non alibi quærendam esse. Tenemus ergo Prophetæ consilium, vbi de hæreditate Dei loquitur: acsi diceret, populum non iam quicquam sibi debere ad placandum Deum sumere, nisi quia est Dei hæreditas. *Ne des* ergo *hæreditatem tuam in opprobrium, &c.* Respicit ad illam comminationem, cuius meminit antea. Nam hoc erat extremum vindictę genus, quòd Dominus volebat populum perdere extrema clade: postquam attriti & confecti fuerāt fame & inedia, volebat Deus prorsus consumere ipsos hostili gladio. Ad hanc igitur vindictā nunc respicit, dicens, *Ne dominentur super eos Gentes*. Ideo ridiculum est quod multi putant contexi sermonē de locustis, illud prorsus alienum est à Prophetæ mente. Iam subiicit, *Vt quid dicent in populis, Vbi est Deus eorum?* Aliam rationem nunc adducit Propheta, qua Deum propitient Iudæi, nempe quia hìc agitur de gloria ipsius: quanquam ratio hæc affinis est priori. Nam certè Deus non poterat hæreditatem suam prostituere Gentium opprobriis, quin subiiceret etiam blasphemiis ipsorum sacrum suum nomen. Sed Propheta hìc expresśius ostendit periclitari Dei gloriam inter populos, si summo iure agat cum suo populo. Nam Gentes contumeliosè ridebunt ipsum, quasi non potuerit populum suum seruare. Ergo hoc secundo loco admonet, vbi de impetranda venia agitur, debere ante oculos nobis versari Dei gloriam: non ita nos debere consulere saluti nostræ, quin veniat nobis in memoriam sacrum Dei nomen, quod meritò præferendum est aliis omnibus rebus. Et interea etiam confirmat spem populi, vbi docet coniunctam esse Dei gloriam vnà cum salute eorum qui peccauerant: acsi diceret, Deus vt consulat suæ gloriæ, vestri miserebitur. Oportuit igitur eò alacrius prodire in conspectum Dei, vbi videbant à Dei gloria pendere salutem suam, atque vt nomen Dei saluum & integrum maneret à blasphemiis, ideo se fore saluos. Nunc ergo tenemus quid sibi voluerit Propheta hoc versu: primùm exuit Iudæos omni operum fiducia: ostendit nihil ipsis esse reliquum, nisi vt confugiant ad meram Dei misericordiam: deinde ostendit hanc misericordiam esse fundatam in gratuito Dei fœdere, quia sunt eius hæreditas: tertiò ostendit Deum fore illis misericordem, quia habebit rationem gloriæ suæ, quam prostitueret Gētium opprobriis, si extrema seueritate vti vellet erga populum. Nunc pergamus.

18 Et æmulatus eſt (*æmulabitur, ad verbum*) Iehoua (*hoc eſt, zelo ducetur Iehoua*) ſuper terram ſuam, & propitius erit (*& miſerebitur, vel parcet: nam* חמל *eſt parcere*) populo ſuo.

19 Et reſpondit Iehoua (*vel reſpondebit*) & dicit (*vel dicet*) populo ſuo, Ecce ego mitto vobis triticum, & muſtum, & oleum, & ſaturabimini eo (*vel illis potius, eſt mutatio numeri*) & non dabo vos amplius opprobrium inter Gentes.

Hîc iam Propheta ſecundò repetit non irritas fore preces, modò ſyncerè proſternant ſe coram Deo Iudæi. Zelabitur ergo Deus terram ſuam, & parcet populo ſuo, inquit. Cõfirmat quod nuper dixi, Deum clementer acturum cum populo hoc: quia eſt eius hæreditas, hoc eſt, quia eum ſibi elegit. Nam titulus hæreditatis vnde manat, niſi ex gratuito Dei fœdere? Neque enim præſtantiores erant aliis Iudæis: ſed electio fons vnicus fuit, vnde oportuit Iudæos haurire quicquid habebant ſpei. Nunc ergo videmus coniungi iſtas ſententias, *Deus zelabitur ſuper terram ſuam:* hoc eſt, quanuis terra hæc polluta fuerit hominum ſceleribus, tamen Deus eam ſibi conſecrauit. Conuertet ſe ergo ad fœdus ſuum, atque ita auertet faciem ſuam à ſcelerum intuitu, *parcet populo ſuo*, inquit, nempe electo: quia ſicuti iam dixi, non dubium eſt quin Propheta hîc ſalutem populi & ſpem ſalutis eius includat in electione Dei gratuita. Zelus autẽ hîc Dei nihil aliud eſt quàm vehementia, vel ardor paternæ dilectionis. Deus enim non poteſt ſatis exprimere quàm ardenter amet quos elegit, niſi mutuando hominum perſonam. Scimus enim non cadere in ipſum paſsiones: ſed quemadmodũ pater ardet zelo vbi videt malè cum filio ſuo agi, agnoſcit ſuũ ſanguinem, viſcera eius incaleſcunt: vel quum maritus videt dedecus vxoris ſuæ agi, illic mouetur, & etiamſi centies offenſus fuerit, tamen obliuiſcitur omnis offenſæ. Habet enim rationem illius ſacræ coniunctionis, quæ eſt illi cum vxore. Talem ergo perſonam Deus ſuſcipit, vt melius exprimat quãtoperè, & quàm ardenter amet ſuos electos. *Zelabitur* ergo *Dominus ſuper terram ſuam*, inquit: quemadmodum hactenus fuit accenſus iuſta ira, ſic etiam nunc contrarius effectus vincet illum priorem: non quòd Deus agitetur inter varias paſsiones, vt iam dixi, ſed tranſlatitiæ iſtæ locutiones referri debent ad noſtram ruditatem. Poſtea dicit, *Deus reſpondit, & dixit populo ſuo, Ecce ego mittam vobis triticum, muſtum, & oleum*. Propheta hîc non recitat quid iam actum ſit, ſed potius denuntiat in futurum tempus Deum fore placabilem: ac ſi diceret, Ego hactenus fui præco belli, & iubebam vt omnes ſe ad ſubeundam cladem pararent: nunc ego ſum nouus caduceator ad promulgandam vobis pacem: ſi tantùm vobis animus fuerit reuerti ad Deum, & id feceritis non ſimulatè, iam ego vobis teſtor Deum fore propitium: & quantum ad preces veſtras, ſcitote iam exauditas eſſe: hoc eſt, ſimulac conceptæ fuerint, ſcitote iam exauditum iri à Domino. *Reſpondit igitur*: hoc eſt, ſi vos mea exhortatione commoti ſyncerè ad Deum redieritis, ipſe vobis occurret, imò iam vobis occurrit: non expectat dum vos iam perfuncti ſitis veſtris partibus, ſed dum iubet vos venire in Templum & plorare, ſimul abſtergit lachrymas veſtras: tollit omnem materiam triſtitiæ & anxietatis. *Deus* ergo *reſpondit*: hoc eſt, Ego ſum vobis teſtis certus & idoneus, quòd preces veſtræ iam ſuſceptæ ſint coram Deo, etiamſi non eas conceperitis, quemadmodum prius admonui. Et ſimul etiam de effectu loquitur, *Ecce ego mitto vobis frumentum, muſtum, & oleum, & ſaturabimini*, inquit. Hîc ab effectis probat Deum fore propitium. Nam penuria victus fuerat prius teſtimonium vindictæ Dei: reſtabat clades quam minatus eſt Propheta. Quid nunc dicit? Deus reſtituet vobis copiam frumenti, & vini, & olei: deinde etiam, *Non dabo vos Gentibus in opprobrium vt vobis dominentur*. Nunc ergo tenemus mentem Prophetæ: quia non modò promittit Deum fore placabilem, ſed iam denuntiat eſſe placatum: & hoc confirmat ab externis ſignis: quia ſcilicet protinus auferet ſigna iræ ſuæ, & conuertet eam in benedictiones. Dabit igitur vobis copiam vini, & tritici, & olei ad ſatietatem, inquit. Sicuti ſenſerant Deum iratum in ſterilitate terræ: deinde quòd conſumptæ fuerant fruges à bruchis, à locuſtis, & aliis animalibus, vel inſectis: dicit nunc fore ſummam vbertatem rerum omnium: quia ſcilicet Dominus amorem ſuum hoc modo teſtabitur. Deinde adiungit ſecundo loco, *Non dabo vos amplius in opprobrium Gentibus*. Quum dicit Amplius, ſignificat antè ipſos fuiſſe expoſitos ludibrio. Et certè ſcimus illo tempore paſſos fuiſſe multa incommoda: ſed reſtabat clades illa de qua audiuimus. Deus ergo hîc promittit non fore amplius obnoxios Gentium opprobriis, modò reſipiſcãt: conditionaliter enim ſemper loquitur Propheta. Iam ſequitur.

20 Et Aquilonarem procul abigam à vobis, & diſiiciam eum ad terram deſertam, & ſiccitatis: facies eius ad mare Orientale, & terminum eius (*diſiiciam: ego enim* ἀπὸ τοῦ κοινοῦ *repeto*) ad mare nouiſsimum: & aſcendet fœtor eius,

&

& ascendet putredo eius: quia magnificauit ad faciendum (*hoc est, quia magnificè se extulit ad faciendum.*)

Hoc versu melius confirmat Iudæos, ne sibi metuant à Gentium opprobrio. Credibile est iam tunc Assyrios fuisse in procinctu, & bellum fuisse paratum, sic vt difficile fuerit Iudæos liberari ab omni metu. Dixerat in genere Propheta amplius non fore obnoxios Gentium ludibriis. Sed interea potuit occurrere ille metus, Videmus tamen Assyrios iam armatos esse: & quid superest, nisi vt nos deuorent? neque enim sumus pares ad resistendum. Ergo hæc anxietas poterat semper torquere Iudæos, nisi disertè & verbis expressis denuntiasset, Hoc quoque est in manu Dei, vt Assyrios disiiciat, & omnes eorum conatus disturbet. In eo igitur nunc versatur Propheta, *Aquilonarem*, inquit, *procul à vobis abigam*. Scimus Chaldæos & Assyrios fuisse Aquilonares respectu Iudææ. Ergo hìc per Aquilonem intelligit hostes illos, quorũ apparatus metu poterat Iudæos terrere. *Disiiciam* ergo *eos à vobis, & procul disiiciam in terram deserti & siccitatis.* His verbis significat, etiamsi instructi sint maximis copiis Assyrii, etiamsi inhient terræ Iudææ, & eam cupiditate sua deuorent, tamen redituros frustra domum. *Proiiciam* ergo *ipsos in terram desertam.* Frustra, inquit, appetunt vestras copias, & volunt saturari hac terræ vestræ fœcunditate: ego enim disiiciam cum metu. Postea addit, *Facies eius ad mare Orientale, & terminum eius ad mare nouissimum*: hoc est, Dispergam huc atque illuc, ita vt caput sit ad mare vnum (putant notari mare salsum): altera extremitas, *ad mare nouissimum*: non dubium est quin de mari Mediterraneo loquatur: mare autem salsum erat orientale Iudęis: hoc est, spectabat versus Orientem, sicuti satis notum est. nunc tenemus ex parte quid velit Propheta. Sed simul etiam hoc addendum est, Prophetam eximere formidinem Iudæis, quæ poterat occupare eorum animos, quum viderent tam longè & latè patere Assyrii potentiam: Quid fiet? etsi Deus nobis adsit, & nos auxilio suo protegat, quonam repellet Assyrium? nam exercitus iste replet totam terram. Atqui Deus inueniet spatium, inquit Propheta: etiamsi totam terram occupent Assyrii à mari salso vel Orientali vsque ad mare Meridianum, vel Mediterraneum, tamen Dominus disiiciet istam magnitudinem: non est quòd vos timeatis. Ergo data opera Propheta expresit quàm terribiles fuerint copiæ Assyrii, vt ostenderet tamen non posse obstare, quin Dominus dispergeret ac disiiceret omnes illos conatus. Tandem addit, *Et fœtor eius ascendet*: sed non possem hodie absoluere.

PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quando non desinimus iram tuã in nos concitare, & sumus adeò torpidi etiam si nos quotidie ad pœnitentiam horteris: da inquam, vt penetret in animos nostros hæc doctrina Prophetæ tui, & sit instar tubæ clangentis, quò verè & syncerè humiliemur coram te, & sic tangamur sensu iræ tuæ, vt discamus exuere prauos omnes carnis nostræ affectus: & non tantùm deflere peccata quæ iam admisimus, sed etiam in posterum nobis prospicias, vt solicitè ambulemus sub timore tuo, & nos totos tibi consecremus, quemadmodum dignatus es nos eligere in tuam hæreditatem, & colligere sub Christo tuo: sic ergo viuamus sub capite isto, donec tandem colligamur in Regnum illud cœleste, vbi fruamur beata illa quiete, quam nobis pollicitus es, & quam quotidie etiam promittis, & quæ etiam parta est sanguine eiusdem Domini nostri, Amen.

Heri locutus est Propheta de hoste Septentrionali. Dicebat autem in Dei manu esse illum procul abigere, ne populo noceret, nec posse ingentem eius exercitum obstare, quominus dissiparet omnes eius vires ac conatus. Iam hoc tandem addit, quod heri non potuimus absoluere, *Ascendet fœtor eius, & ascendet putredo, quia magnificè se gessit ad faciendum*: hoc est, extulit se. Propheta plus exprimit quàm superiore contextu, nempe quòd Deus totam Assyrii potentiam in probrum conuertet. Notanda est ista ratio quam adiungit, Extulit se magnificè ad faciendum: hoc est, elatus est magna superbia: putat se quiduis posse, ideo Ascendet putredo & fœtor eius, inquit. Est pulcherrima allusio, quia dum homines deliberant de rebus magnis, perinde est acsi in sublime surgerent: & videmus etiam huc spectare omnia eorum studia, qui agitant res difficiles & arduas. Neque enim contenti sunt sua sorte, sed vellent transcendere nubes ipsas. Quoniam ergo in sublime aspirant omnium mortalium consilia, dum plus sibi arripiunt quàm par sit, Propheta obliquè deridens hanc vesaniam, dicit, Ascendet fœtor Assyrii, quemadmodum ex cadauere putrido ascendit fœtor: Putat, inquit, se quiduis facturum, perinde acsi cœlum & terra sub eius arbitrio essent: vires eius, conatus, copiæ, apparatus non ascendent, sed ascendet tantùm fœtor tanquam ex cadauere mortuo. Quare? Magnificè, inquit extulit se ad faciendum. nunc tenemus consilii Prophetæ. Et hinc colligi potest vtilis doctrina, Deum scilicet ita occurrere stultæ confidentiæ eorum qui superbiunt in suis viribus, vt non modò ipsos deiiciat, sed etiam conuertat totam gloriam in probrum, vt nihil ab ipsis ascendat præter fœtorem & putredinem. Iam sequitur ex opposito.

21 Ne timeas terra, exulta & lætare, quia magnificè extulit se Iehoua ad faciendum.

Hic ostēdit Deo fore suas vices, vt se attollat, quemadmodū ausus est facere Assyrius. Deus enim ad tempus videtur iacere, quia sese continet, non exerit robur suum, sed expectat quorsum tendant conspirationes tam væsanæ, & diabolica illa insania eorum, qui contra ipsum & Ecclesiam eius insurgunt. Postquam autem ad tempus ita se continuit, tandem prodit in medium: hoc nunc intelligit Propheta, *Deus*, inquit, *magnificè extulit se ad faciendum*: hoc prius fecerat Assyrius, sed nunc vicissim Dominus ipse exurget. Poterat quidem Deus anteuertere, sed noluit: quemadmodum videmus hunc eius esse morem, vt ad audaciam hominum conniueat, donec tempus maturum quale ipse præfixit adueniat: tunc autem dissipat momento omnes eorum conatus. Deus ergo magnificè nunc se extulit: ergo *gaude, & exulta terra*. Primò dicit, *Ne timeas terra*: postea, *Exulta & lætare*. Nam oportuit priore loco eximi hunc terrorem, quo iam omnium animi occupati erant. A consolatione igitur Propheta incipit, quia vix poterāt Iudæi cōcipere aliquod gaudium, nisi prius excussus fuisset timor ille cui succubuerant. Ergo Propheta optimum ordinem tenet, quum dicit, Ne timeas terra, sed potius Exulta & lætare. Postea adiungit:

22 Ne timeatis bestiæ agri, quia germinarunt pascua deserti, quia arbor protulit fructum suum, ficulnea & vitis protulerunt virtutem (*vel substantiam*) suam.

Hic sermonem conuertit Propheta ad ipsas bestias: non quòd propriè illis conueniat doctrina, sed efficacior fuit hæc ratio loquendi, quum vocaret etiam ipsas bestias ad societatem lętitiæ: quia nisi Iudæi sensissent iram Dei sibi iam propinquam, quicquid hactenus consolationis adhibitum fuit à Propheta, fuisset non magni momenti. Iam verò quum intelligunt iram Dei non tantùm suis capitibus instare, sed se extendere longius, nempe vsque ad bestias: vbi autem misertus fuerit eorum Dominus, etiam benedictionem eius fore communem ipsis bestiis & brutis animalibus: hoc longè efficacius est. Videmus itaque optimo consilio Prophetam ipsas bestias alloqui, quæ tamen ratione & iudicio carent. Nam in brutis animalibus bis alloquitur ipsos homines: hoc est, efficacius penetrat in eorum animos, vt seriò agnoscant quid valeat ira Dei, & rursum quid valeat eius benedictio. *Bestiæ ne timeatis*, inquit: ergo oportuit bestias agri terreri illo Dei iudicio, quod prius denuntiauit. Nisi enim placatus fuisset Deus populo suo, incendium iræ eius comprehendisset totam terram, arbores, pascua: ita omnes bestiæ fuissent famelicæ. Nunc autem vbi Deus populo suo reconciliatur, iam eius benedictio refulget in ipsis brutis animalibus. Quid ergo de hominibus ipsis dicendum est? Nam Dominus propriè ipsis est propitius, non autem animalibus brutis. Videmus ergo fructum reconciliationis melius patere, quum pars eius vsque ad bruta animalia extenditur. Ergo, *Ne timete bestiæ agri*, inquit, *quia pascua deserti germinabunt, arbores proferent fructum suum*. Significat his verbis Propheta, si implacabilis fuisset ira Dei erga populum suum, sterilitatem terræ non potuisse corrigi. Nunc ergo vnde tam subita mutatio, quòd germinant pascua, quòd arbores producunt fructus suos, & ficulnea & vites, nisi quia Deus dignatur benedicere terrę, postquam homines ipsos recepit in gratiam? Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, nempe irato Deo terram fore armatam, vt exequatur Dei iudicium, & nullum esse remedium in sterilitate & aliis incommodis, donec homines Deum sibi propitiauerint. hæc summa est. Iam sequitur.

23 Et filij Sion exultate, & gaudete in Iehoua Deo vestro, quia dedit vobis pluuiam ad iustitiam (*alij vertūt, Doctorem iustitiæ: sed de eo paulò pòst dicemus:*) & descendere faciet vobis imbrem pluuiam (vel Pluuiam tempestiuam, vt vertunt: dicemus etiam de hac voce) & pluuiam in mense primo.

Iam hortatur etiam Iudæos ad gaudium, alio tamen modo quàm terram & bestias. Dicit, *In Deo vestro gaudete*. Nam bestiæ & pecudes dum gaudent, non possunt tamen sensus suos altius erigere quàm ad pabulum. Definit igitur lętitia brutorum animalium in obiecto (vt loquuntur). Sed Propheta proponit Iudæis Deum tanquam materiam gaudii. Ergo videmus vt ipsos à brutis animalibus, à terra & aliis elementis discernat. Neque enim tantùm iubet lætari in cibo & potu, in abundantia frugum, sed iubet gaudere in Domino Deo suo: neque amplius dicit, Terra dabit virtutem suam, vel vites & ficulneæ, aut arbores proferent fructus suos, & germinabunt pascua: non hoc modo nunc loquitur: sed Deus ipse vobis dedit pluuiam, inquit: quia negotium est cum hominibus, qui intelligentia præditi sunt, imò cum ipsis Iudæis, qui à pueritia edocti sunt in Lege Dei: non tantùm de terra, non tātùm de pane & vino loquitur, sed de ipso authore. Reuocat igitur eos ad Dei benedictionem, & ostendit Deum illis fore propitium, ita vt gratiam suam effundat, & faciat officium erga eos patris ac nutricii. Deus ergo proferet, inquit, vobis, vel dabit pluuiam,

ad iustitiam. המורה vertunt alii Doctorem: & scimus etiam ambiguam esse significationem vocis. Interea מורה sæpius accipitur pro Pluuia, & interdum generaliter, al quando in specie, vt statim dicemus. Quanquam ergo מורה Doctorem significet, non videtur tamen ferre hunc sensum circunstantia loci. Qui ita sumpserunt videntur hac vna ratione adducti, quòd absurdum est priore loco, & quasi altiore gradu statui caducas benedictiones, quæ tantùm pertinent ad victum, & alimenta corporis. Sed ratio illa est nimis frigida. Scimus enim Prophetas deducere quasi rudimentis pueros ad doctrinam altiorem. Non mirum est igitur si Propheta hîc gustum gratiæ Dei præbeat in corporalibus beneficiis, postea conscendat altius, quemadmodum videbimus: & certè hoc etiam postulat contextus. Dicet enim tandem Propheta, Post hoc effundam Spiritum meum super omnem carnem, &c. Illic Propheta commendat gratiam Dei, quæ debebat in maiori pretio esse. Nunc autem incipit à beneficiis temporalibus, vt paulatim, & per certos gradus deducat rudem & infirmum populum. Nomen ergo Doctoris nullo modo conuenit: & notandum est etiã quod statim sequitur. Ponit verbum vnde deducitur מורה: postea addit מורה secundo loco: non dubium est quin significet Pluuiam: omnes hoc fatentur, & eodem versu fatentur sumi pro Pluuia. Quum ergo de hac re consentiant omnes, videtur hoc esse minus coactum, in eodem versu vertere semel Doctorem, & semel Pluuiam: præsertim quoniam videmus Prophetæ consilium huc tendere, vt scilicet populus etiam in rebus externis Dei benedictionem sentiat. Est etiam alia ratio quæ fefellit istos interpretes. Sequitur statim לצדקה, Ad iustitiam: quum vellent cõiungere istas voces המורה לצדקה, quid est Pluuia iustitiæ? Ergo putarunt hîc de Doctore tractari. Sed scimus משפט & צדקה sæpe accipi in Scripturis pro Iusta mensura, pro Rectitudine. Deus ergo non aget vobiscum inæqualiter vt hactenus: sed postquam reconciliatus vobis ipse fuerit, ad officium patris redibit, & seruabit etiam erga vos legitimum ordinem: nam vtrinque res confusæ sunt. Vos enim bellum gessistis cum Deo, & malitia vestra peruertit totum naturæ ordinem. Iam vbi Deus vobis fuerit placatus, erit vtrinque æquabilitas, omnia conuenient: nihil aget amplius tumultuosè vobiscum. Nunc ergo tenemus genuinum sensum Prophetæ, & videmus quàm friuolis rationibus inducti fuerint isti interpretes, vt Doctorem iustitiæ verterent. Ego autem expositiones coactas non amo. Iam redeamus ad Prophetæ verba, *Dabit*, inquit, *vobis pluuiam ad iustitiam*: postea, *Descendere vobis faciet imbrem*. (vtitur alio nomine): deinde addit iterum nomen מורה: hîc haud dubiè significat Pluuiam, & nemo reclamat: sed tamen videtur hîc spiritualis esse significatio nominis גשם, quod putant esse imbrem violentum, qui excitatur turbine vel procella. Sed tamen ex compluribus Scripturæ locis colligere licet generaliter vocari Pluuiam hac voce. מורה autem videtur hîc accipi pro pluuia mensis Septembris, quam Græci vocarunt πρώϊμον: sicuti מלקוש vocarunt pluuiam ὄψιμον, vel Serotinam, vt vulgaris interpres reddidit. Scimus autem culturam terræ opus habere duabus pluuiis: nempe post sationem, & quum fruges maturescunt: post sationem, vt terra humore concepto melius germinet. Nam opus tunc habet succo, quem suppeditet radicibus. Pluuia igitur Septembris vel Octobris post sationem, vocatur Pluuia tempestiua impropriè: & Græci, quemadmodum iam dixi, vocant πρώϊμον: & Iacobus capite quinto ita vocat hoc sequutus, Dabit vobis pluuiam, inquit, & primi temporis & serotinam: hoc est, mensis Martii. Scimus verò in illis calidis regionibus messem esse magis tempestiuam, quàm apud nos: hic Iulio mense colligimus triticum, illic autem colligunt mense Maio. Fruges ergo tunc maturescunt mense Martio: ideo opus habent pluuia serotina. Et capite quinto Ieremiæ satis apparet מורה vocari pluuiam illam, sicuti hoc loco, quæ distillat post sationem. Dicit enim illic Deus, Dabo vobis (primùm ponit generale nomen גשם) postea addit duas species, quæ hic etiam ponuntur. Deinde adiungit, In tempore suo, hoc est, vnamquanque pluuiam tempestiuè & opportunè. Ergo מורה habet suum tempus: מלקוש etiam habet suum tempus: alioqui non quadraret illud Prophetæ verbum. Nunc tenemus quid velit Propheta: & de voce מלקוש etiam aliquid diximus sexto capite Hoseæ. Dicit ergo nunc Propheta, Deum fore ita propitium Iudæis, vt nihil omittat testandæ suæ gratiæ erga eos: quia dabit pluuiam & mense Octobri & mense Martio, vt terram fœcundet in ipsa satione, & ante messem, vel antequam fruges ad maturitatem perueniant. Hic ergo promittitur Iudæis & terræ fœcunditas per naturalia media. Iam sequitur:

24 Et implebuntur horrea frumento, & resonabũt torcularia vino & oleo. (*Musto, ad verbum: diximus de hac voce prius.*)

Prosequitur hoc versu eandem sententiam: sed ostendit effectum pluuiæ. Nam vbi terra irrigata fuerit, & satiata iusto humore, simul etiam vberem & copiosum fructum reddet. Faciet igitur Deus ne inutiles sint pluuiæ, quoniam horrea plena erunt tritico, & torcularia resona-

bunt tam vino, quàm oleo. Postea adiungit.

25 Et reddam vobis annos (*pro aliis annis subaudiendum est*) quibus comedit locusta, bruchus, eruca (חסיל alii vertunt Rubiginem: sed dixi primo capite me non adeò solicitum esse de istis vocibus: quia etiam ignotæ sunt hodie ipsis Iudæis. sed certum est esse insecta, quæ corrumpunt omnes terræ fruges, vt tunc diximus) exercitus meus magnus, quem miseram ad vos.

Confirmat Propheta superiorem doctrinam, & ratiocinatur à contrariis: quia scilicet Deo non minus facile sit restituere vberem prouentum terræ, quàm prius facile fuit terram reddere sterilem, immissis illis corruptelis. *Reddam vobis annos*, (pro aliis annis) inquit. Sed quò melius intelligant Iudæi hoc totum in manu Dei esse positum, disertè pronuntiat *Erucas & bruchos, & locustas* fuisse suos milites, & quidem conductitios, quorum opera vsus fuerit, quemadmodum visum est. Corruptelas ergo quæ consumpserant totum terræ prouentum, dicit Propheta fuisse quasi satellites Dei: Non fortuitò, inquit, exortæ sunt locustæ, vel erucæ, vel bruchi, sed Deus conduxit illorum militum operam: fuerunt eius copiæ & exercitus ad ipsos opprimendos. Fames autem & inedia confecerat totum populum. Ergo non frustra hîc Propheta commemorat fuisse exercitus Dei illas bestiolas. Iam tenemus argumentum à contrariis, Si enim Deus consumpsit totam substantiam terræ per illos exercitus: nunc non erit difficile restituere vbertatem pro illis annis. Iam si quis arma deponat, postea colentur terræ, & afferent solitum fructum: sic etiam nunc Dominus ostendit terram fuisse sterilem, quia suos exercitus immisit, qui vastarent omnes eius prouentus. Nunc, inquit, postquam rediero vobiscum in gratiam, nulli erunt milites, qui deuorent fructus vestros. Terra igitur vos alet, quia nihil impediet quominus recipiatis solitum prouentum. Nisi enim hoc persuasum fuisset Iudæis terram fuisse sterilem, quoniam armatæ fuerant locustæ & bruchi & erucæ à Domino poterant semper sibi metuere ab illis corruptelis: atqui exorientur locustæ, exorientur bruchi, & erucæ, quæ deglutient omnes fruges. Propheta ostendit hoc non fuisse fortuitum. Nunc ergo postquam placatus fuerit vobis Deus, terra ipsa officium præstabit: deinde nihil impediet quominus fruamini eius abundantia. Quod vocat Exercitum magnum, ostendit Deo non opus esse validis copiis vt homines subigat. Nam vbi armat locustas & animalcula, quæ nullius sunt momenti, rapiunt victum ex hominum ore, relinquunt eos famelicos: etiamsi nullus exerat contra ipsos gladium, tabescunt tamen in sua inedia. Hîc ergo deridet Propheta hominum arrogantiam, vt ostendat nihil esse negotii Deo, vbi vult ipsos in nihilum redigere. Nunc pergamus:

26 Et comedetis comedendo & vos satiando, & laudabitis nomen Iehouæ Dei vestri: quia egit vobiscum mirabiliter (*ad miraculum*) & non pudefiet populus meus in perpetuum.

Iam concludit quod hactenus disseruit de benedictione Dei. Sicuti enim esurierant Iudæi offenso Deo, sic etiam promittit aliam satietatem ex terræ prouentu, postquam reconciliati fuerint: *Comedetis comedendo*, inquit, *& vos satiando*. Sed simul etiam adiungit gratitudinem: quia hoc debebat esse testimonium veræ pœnitentiæ, vt laudarent nomen Dei, quem satis tenebant authorem esse istius fœcunditatis, sicuti prius ostenderat in manu sua esse terram, vt posset consumere totam substantiam eius ne perueniat vsque ad homines. Hortatur ergo Propheta eos ad gratias agendas, vt hoc modo declarent se ex animo resipuisse. *Laudabitis* ergo *nomen Iehouæ Dei vestri*: Quare? *Quia egerit vobiscum mirabiliter*. Hîc tollit omnem causam ignorantiæ. Scimus quàm difficile sit homines cogere ad hoc pietatis officium, ad quod tamen fatemur nos esse natos. Nam quid magis naturale est, quàm vt reputemus erga nos Dei beneficentiam, vbi fruimur tanta bonorum abundantia? Interea tamen etiamsi multis modis nos Dominus stimulet, non potest extorquere veram gratitudinem. Hæc ratio est cur Propheta nunc dicat, Deus aget vobiscum mirabiliter. Ergo etiamsi sitis stupidi, ipsa tamen Dei potentia vos expergefaciet: neque enim aget vobiscum vsitato modo. Miraculum itaque hoc proponit, vt nihil excusationis relinquat Iudæis, nisi secum expendant Dei beneficentiam, & intelligant in hac mutatione quid primùm meriti fuerint: deinde quàm misericors fuerit erga ipsos Deus. Ista enim conuersio non potuit ascribi Fortunæ: nec vulgaris certè fuit quum per continuos quatuor annos Iudæi propemodum confecti fuissent rerum omnium inopia: deinde quum hostis instaret eorum capitibus, dum vident terram nunc sibi fœcundam esse, dum vident purgatam esse illis insectis, dum etiam pacati sunt, & nullus est metus ab hoste externo: quum ergo præter spem è cœlo turbido Dominus cœlum serenum reddit: nónne ista admirabilis rerum mutatio debet eos afficere? Hoc nunc intelligit Propheta, Quia nūc Dominus aget vobiscū mirabiliter, ideo nulla erit excusatio torporis vestri, nisi sedulò intenti sitis ad laudandū eius nomen. *Non pudefiet*, inquit, *populus meus*

pulus meus in seculum. Hìc tacitè exprobrat Iudæis superiorem ignominiam. Iacebant enim confusi, etiamsi hostes digito illos non attingerent, moriebantur fame: iam hostis accinctus erat, quemadmodum vidimus ad eos perdendos. Erant igitur expauefacti metu: deinde confusi suis malis, quibus Deus ipsos ferè attriuerat. Nunc dicit Propheta, *Populus meus non pudefiet in seculum*: hoc est, Deus tandem incommodis omnibus populum suum leuabit, vt non pudefiat, quemadmodum hactenus. Tandem subiicit:

27 Et cognoscetis, quia in medio Israel ego, & ego Iehoua Deus vester, & nullus præterea: & non pudefiet populus meus in seculum.

Eandem sententiam repetit. Explicat autem initio versus quod prius dixi, tale scilicet fore miraculum, vt populum cogeret ad Dei laudes, *Cognoscetis*, inquit, *quod ego sum in medio Israelis.* Hoc autem factum est, quia Deus non vulgari modo suam bonitatem erga ipsos monstrauit, & præsertim quia prædictum hoc fuerat: deinde quia etiam causa fuerat adducta, quòd scilicet Deus memor esset sui fœderis. Modus ergo agendi: deinde ipsa prædictio non relinquebant vllum ignorantiæ prætextum populo. Ideo nunc dicit Propheta, Vos cognoscetis quòd ego sum in medio Israelis: deinde, Quòd ego sum Iehoua Deus vester. His verbis admonet Propheta, hoc totum esse tribuendum gratuitæ Dei misericordiæ, quòd tandem populus leuabitur suis malis: quia iam vidimus fuisse res prorsus desperatas, nisi addita fuisset illa consolatio, Et nunc quoque ad me conuertimini. Repetit igitur Propheta non aliam fore causam cur Deus tam benignè agat cum populo suo, & cur tam clementer parcat, nisi quia habitat in medio Israelis. Vnde autem ista habitatio, nisi quia hunc populum gratis elegerat? Potuit autem hoc plurimùm valere ad erigendos populi animos. Nam quomodo alioqui sperassent Deum sibi fore propitium, nisi ad hoc principium fuissent reuocati, Deum scilicet in medio ipsorum habitare? non quòd digni essent, sed quòd dignatus fuisset descendere ad ipsos. Postea addit, *Et nullus amplius.* Hoc verbo Propheta eos magis & acrius stimulat, vt confestim ad Deum redeant: quia si differant longius, frustratio erit in mora. Ne ergo more suo Iudæi adhuc procrastinent, dicit Nullum esse amplius Deum: & ita ostendit nullum aliud esse remedium ipsorum malis, nisi vt Deum sibi reconciliare studeant. Nullus ergo præter me Deus est, & habito in medio tui. Hìc Dominus vendicat sibi omnem potentiam: deinde familiariter ad se inuitat populum: quia scilicet habitet in medio eius. Ergo ne populus fingat sibi alias spes, ostendit Deus in se vno residere omnem spem: postea ostendit salutem hanc non procul quærendam esse, si modò populus non obliuiscatur fœderis: quia scilicet Deus in medio eius habitet. Iam sequitur altior illa doctrina.

28 Et accidet post sic (*hoc est, postea*) effundam Spiritum meum super omnem carnem: & prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt: iuuenes vestri (*aut viri electi*) visiones videbunt.

Diximus cur Propheta exorsus fuerit à terrenis alimẽtis. Nam posset quispiam putare hunc ordinem esse præposterum. Neque enim frustra admonet Christus, quærendum esse primò regnum Dei, vt alia deinde suo loco accedant. Victus enim & quicquid pertinet ad hanc caducam vitam, est quasi accessio spiritualis vitæ. Sed consultò Propheta proposuit signum gratiæ Dei in externis beneficiis: quia videmus quàm tardi sint hominum sensus, & pigri etiam ad quærendam spiritualem vitam. Quia ergo tam difficulter assurgunt homines, ideo Propheta vsus est optimis adminiculis. Et certè tractandi sumus, vt solemus tractare pueros: quia nondum consilii tantum in ipsis est, vt rationibus adduci queãt, proponimus illis quæ conueniunt tenero & rudi ingenio: sic nunc facit Propheta. Nam in corporali victu ostendit Deum fore propitium Iudæis. Postea vbi vsus est tali adminiculo, adiungit, *Post hæc effundam Spiritum meum super omnem carnem.* Et his verbis admonet Propheta perperam facere populum, si insistat in istis euanidis rebus, si nihil præstantius à Deo expetat, quàm vt saginetur, sicuti solent bruta animalia. Quid enim different filii Dei ab asinis & canibus, nisi altius conscendant, nempe ad spiritualem vitam? Ergo Propheta postquam elementa proposuit tanquam pueris, iam proponit magis solidam doctrinam (deducendi enim ita sunt) & gustum illis præbet gratiæ Dei in externis signis. Ergo conscendite nunc, inquit, ad spiritualem vitam: quia hic fons est vnicus, etsi terrena beneficia vos occupant & retinent, certè polluitis ea. Nam Deus alio consilio vos pascit, quàm vt saturet ac saginet. Neque enim vult similes vos esse brutis animalibus. Ergo agnoscite vos corporaliter pasci, & Deum vobis suggerere alimenta, vt aspiretis ad cœlestem vitam: nam quasi manu illuc vos deducit. sit ergo ille finis vester. Nunc tenemus cur Propheta non initiò disseruerit de spirituali gratia Dei: sed nunc demum ad eam descendat: exorsus autem fuerit à temporalibus

Matth. 6.

beneficiis,quia rudem populum necesse fuit paulatim deduci isto modo, vt pro infirmitate sua, & pigritia, & tarditate maiores progressus faceret, donec intelligeret Deum in hunc finem fore sibi patrem.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando indigemus hîc tot subsidijs in hac caduca vita, & quum vmbratilis sit, non possumus momentum transigere, nisi subinde & singulis momentis tua largitate nobis suppedites quicquid opus est: da inquam, vt sic proficiamus in tot tuis beneficijs, quò discamus mentes nostras erigere sursum, & semper aspirare ad cœlestem vitam, ad quam tam comiter & blandè nos quotidie inuitas per Euangelium tuum, donec collecti in regnum illud cœleste fruamur fœlicitate summa, quæ nobis parta est sanguine Filij tui Domini nostri Iesu Christi, Amen.

Et erit, postea effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ, & senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt. Diximus postrema lectione cur de spirituali Dei gratia nunc demum Propheta loquatur, postquam disseruit de benedictionibus terrenis. Videri etiam posset hic ordo peruersus. sed solutio facilis est. Prius enim dixit Propheta, postquam reconciliatus esset Deus populo suo, hoc palàm facturum externis signis: quia scilicet restitueret copiam vini & tritici, fuerant autem hæc vindictæ Dei signa, quòd populus fame, & inopia propemodum confectus fuerat. Testimonium igitur reconciliationis Propheta in contrariis signis posuit: sed quia vera Ecclesiæ instauratio non est vel in fœcunditate agrorum, vel in prouentu annonæ: ideo nunc Propheta altius animos piorum erigit, vt scilicet expectent spiritualem Dei gratiam. Hac ratione dicit, *Postea effundam Spiritum meum super omnem carnem.* Non dubium est quin Propheta hîc aliquid maius promittat, quàm senserant patres sub Lege. Scimus viguisse gratiam Spiritus sancti, etiam in veteri populo: sed Propheta hîc non promittit quod prius experti erant fideles, sed aliquid maius, quemadmodum attigi. Et hoc colligi potest ex verbo Fundendi, quo vtitur. Nam שפך non significat tantùm Stillare, sed plena copia fundere. Deus autem non tam abundè neque largiter Spiritum sanctum sub Lege effudit, sicuti post Christum manifestatum. Quoniam ergo vberior gratia Spiritus contigit Ecclesiæ post Christi aduentum: ideo Propheta hîc vtitur verbo insolito, quòd scilicet *Deus Spiritum suum effundet.* Accedit secunda circunstantia, quum dicit, *Super omnem carnem*. Scimus etiamsi olim Prophetæ habuerint sua collegia, tamen fuisse paucos numero. Quoniam igitur rarum erat prophetiæ donum apud Iudæos, Propheta vt ostendat Deum liberalius acturum cum noua Ecclesia quam restituerat, dicit, Effundam super omnem carnem. Significat igitur vulgò omnes fore participes gratiæ Spiritus, & quidem plena abundantia, quum pauci tenuem gustum habuissent sub Lege. Nunc ergo tenemus Prophetę consiliũ: perinde est enim acsi hîc discrimen apertum poneret inter statum veteris populi, & statum nouæ Ecclesiæ, de cuius restitutione nunc disserit. Talis est comparatio, quòd Deus non tantùm paucos donabit Spiritu suo, sed totam populi multitudinem: deinde quòd locupletabit omni genere donorum suos fideles, vt posit videri plena copia effusus esse Spiritus. *Effundam* igitur *super omnem carnem Spiritum meum.* Hinc colligimus quàm perperam verterit Græcus interpres, Effundam è Spiritu meo. Diminuit enim promissionem hanc, quum dicit, E Spiritu meo, acsi portiunculam aliquam Spiritus sui Deus hîc promitteret. Atqui potius de plenitudine loquitur Propheta, & eam vult exprimere. Sequitur, *Prophetabunt filij vestri & filiæ vestræ.* Nunc exegeticè prosequitur eandem sententiam Propheta. Exponit ergo pluribus verbis quid sibi velit hæc particula, Super omnem carnem, quòd scilicet populus totus prophetabit, vel quòd vulgare erit prophetiæ donum, & regnabit passim inter omnes Iudæos, ita vt futura sit noua & prius insolita ratio. Habuerant enim veteres quoque suos Prophetas, sed exiguo numero. Nunc autem Propheta extendit donum illud & gratiam ad omnes ordines, Prophetabũt igitur filii vestri, & filiæ vestræ, inquit, vt etiã fœminas non excludat. Postea attingit duas species prophetandi, *Senes vestri somnia somniabunt, iuuenes vestri*, ad verbũ significat Electos, בחורים. Sed quoniã media ætate floret robur in hominibus, ideo Electos vocãt, qui viribus & cõsilio pollẽt, & qui adhuc integri sunt. Maturæ igitur ætatis homines intelligit per Electos: *videbunt*, inquit, *illi visiones*. Scimus quum Deus se manifestaret Prophetis, vsum fuisse vel somniis, vel visionibus, sicuti etiam dicitur Numerorum decimo tertio capite. Illa fuit ordinaria dispensatio, vt ita loquar. Nunc ergo hanc distributionem Propheta adiungit, acsi diceret donum prophetiæ commune fore tam viris, quàm mulieribus: tam senibus, quàm aliis ætatis mediæ. Nunc tenemus summam huius versus: ergo inter Somnia & Visiones nulla est distinctio, nisi quòd Propheta species istas enumerat, quò melius agnoscant Lectores, quod prius generaliter de Prophetia dixit, fore omnibus communem. Cæterùm, iam diximus vaticinium hoc debere conferri in Christi aduentum: quia antequam exhibitus

exhibitus fuerit Christus mundo, scimus non fuisse impletum quod hîc scribitur. Et Propheta etiam concionatur nunc de noua Ecclesiæ restitutione, quam scimus fuisse suspensam vsque ad prædicationem Euangelii. Ergo nunc videndum est, an Christo exhibito Deus præstiterit quod antè per Prophetam suum dixerat. Petrus secundo capite Actorum, dicit prophetiam hanc impletam fuisse quum missus est Spiritus. Sed nunc posset obiici, non fuisse omnes præditos dono prophetiæ, etiam quum Deus explicauit omnes gratiæ suæ thesauros: quum maximè floruit Ecclesia, tamen non omnes tunc fuisse Prophetas, Paulus dicit: & ipsa etiam experientia clamat. Quomodo igitur dicit Petrus hoc fuisse impletum, quod Deus effuderit super omnem carnem Spiritum suum? Responsio non difficilis est, modò sciamus Prophetam hîc locutum esse comparatiuè, vt Scriptura solet. Non ergo præcisè affirmat omnes fore participes huius doni: sed respectu veteris Ecclesiæ hoc donum fore quasi publicum, sicuti hoc satis notum est. Nam siquis conferat statum veteris Ecclesiæ cum opulentia illa, quam Deus largitus est suis post Christi aduentum, certè reperiet quod dico, nempe effusum fuisse Spiritum Dei super omnem carnem, qui paucis tantùm datus fuerat sub Lege. Verum est igitur quod Propheta dicit, modò subaudiatur illa antithesis, quod scilicet Deus multò fuerit liberalior erga nouam Ecclesiam, quàm olim erga Patres. Neque enim multi tunc fuerant Prophetæ: sed plures fuerunt sub Euangelio. Et simul tenendum est, Prophetam hyperbolicè extollere Dei gratiam: quia tantus est stupor noster, & tarditas, vt nunquam satis apprehendamus Dei gratiam, nisi quum nobis proponitur sub figuris loquendi hyperbolicis. Non est quidem excessus in re ipsa, si essemus satis attenti: sed quia vix centesimam partem apprehendimus donorum Dei, vbi ea nobis proponit ante oculos: ideo necesse est accedere hanc commendationem, quæ sensus nostros attollat. Hyperbolicè igitur cogitur loqui Spiritus Dei propter nostrum torporem, vel potius socordiam. Et interea non timendum est, ne sensus noster transcendat verba ipsa: quia vbi supra cœlos volet nos Deus efferre, vix poterimus conscendere tres vel quatuor pedes. Nunc ergo tenemus cur Propheta hîc omnem carnem fine exceptione nominet. Primò, quemadmodum dixi, plures fuerunt Prophetæ sub Euangelio, quàm sub Lege: ergo comparatio ista optimè conuenit. Deinde hîc Propheta non loquitur de publico munere docendi, quia Prophetas vocat, etiam qui non erant vocati ad docendi munus: sed qui præditi erant tanta doctrinæ luce, vt possent Prophetis conferri. Et certè cognitio quæ viguit in prima Ecclesia, talis erat, vt qui erant contemptissimi, tamen pares essent veteribus Prophetis magna ex parte. Nam quid Deus contulit veteribus Prophetis, nisi quod vaticinati sunt de re aliqua? Fuit igitur speciale aliquod donum, & valde restrictum. Deinde vaticinia hæc vix digna sunt, quæ conferantur cum sapientia cœlesti, quæ in Euangelio patefacta fuit. Fides igitur post Christi aduentum præcellit donum prophetiæ, si rectè æstimetur pro suo merito. Itaque Propheta hîc non abs re dignatur tam honorifico nomine qui priuati erant homines, & quibus non erat iniunctum munus docendi in populo, sed qui tantùm illuminati erant: quia lux illa multò fuit præstantior quàm donum prophetiæ in multis qui sub Lege vixerunt. Nunc tenemus quid velit Propheta, quum Spiritum Dei promiscuè facit communem omnibus piis, ita vt prophetandi dono excellant. Nunc quantum attinet ad species duas quæ hîc ponuntur, notandum est Prophetam locutum esse pro communi populi vsu. Quia ergo assueti erant Iudæi ad visiones & somnia, ideo Prophetas insignit his titulis. Et hæc loquendi ratio passim in Prophetis occurrit: ideóque nobis tenenda est. Cùm loquuntur de cultu Dei, vtuntur Sacrificii nomine, Venient, & afferent thus & aurum: deducent camelos opulentia terræ onustos. Denique suis vaticiniis erigunt altaria, & extollunt Templum. Atqui nihil tale visum est post Christum exhibitum. neque enim Ierosolymam venerunt Gentes vt sacrificia offerrent: imò paulò pòst euersum fuit Templum, nullum fuit apud illos altare: cessauit totus ille cultus legalis. Quorsum igitur spectant locutiones istæ, quòd venient vndique populi, vt sacrificent simul? nempe sub visibili forma describunt spiritualem cultum Dei. Sic etiam hoc loco, quoniam vsitata erat ratio in populo veteri, vt Deus per somnia & visiones manifestaret se Prophetis, dicit, *Senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt.* Sed non dubium est quin Propheta sub his loquendi formis designet illam intelligentiæ lucem, qua excelluit noua Ecclesia post Christum exhibitum. Comparat enim fidei lucem prophetiæ, quemadmodum diximus: sed accommodat stylum vel sermonem ad captum populi sui: videt enim quibuscum loquatur: sicuti eandem regulam sequuti sunt omnes Prophetæ, Offeretur sacrificium ab ortu solis vsque ad occasum, inquit Malachias. Quale est istud sacrificium? Papistæ arripiunt hoc pro sua Missa: ergo sub regno Christi erit aliquod sacrificium: nunc autem non offerimus Deo pecudes aut vitulos: sequitur itaque nunc sacrificium panis & vini restare. Quasi Propheta tam argutè philosophatus fuerit in Sacrificii voce, qui docet rudem populum vt ferre poterat. Ideo dicit cultum Dei fore communem cunctis Gentibus, sicuti nunc dicit Ioel, *Effundam Spiritum meum super omnem carnem: senes vestri somnia somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt.* Nunc tenemus totum Prophetæ sensum. Iam sequitur:

29 Atque etiam super seruos,& super ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum.

Quoniam particula גם apud Hebręos amplificat,videtur hoc esse absurdum,quod Propheta donum omnibus commune,restringat nunc ad paucos. Dixerat prius, Super omnem carnem effundam Spiritum meũ.Quid nũc? super seruos & super ancillas:interea ponit,Etiam.Si simpliciter diceret,Super seruos & super ancillas effundam Spiritum meum,nihil esset absurdi. nam esset explicatio superioris doctrinæ. Scimus enim quod hîc dicit Propheta de cunctis hominibus, debere cum exceptione accipi: quia scilicet multi increduli priuati fuerunt hoc dono,etiam qui antè aliqua Dei notitia pollebant.Scimus enim Iudæos fuisse excæcatos:scimus etiam in ipsa plebe non omnes fuisse participes tam excellentis doni.Non dubium est igitur hoc restringi ad Ecclesiam debere quum loquitur de vniuersa carne. Ergo non esset mirum si nunc adderet Propheta, Super seruos & super ãcillas:sed particulam וגם iniicit scrupulum, Atque etiam,adeóque: augendi causa sic loquitur,& non videtur tamen augere.Nam plus est Spiritum effundi super totum vulgus,quàm super seruos & ancillas. Duplex est solutio:nam particula גם interdum confirmatiuè accipitur:Benedixi ei,etiam erit benedictus, dicebat Isaac de filio suo Iacob. Ita hoc loco possemus commodè accipere Prophetæ verba, *Nam certè*, vt scilicet repetitio ad confirmationem valeat.sed malo alterum sensum eligere: quia non dubito quin Propheta hîc aliquid magis incredibile addere voluerit, quàm prius dixerat, Super seruos & super ancillas effundam Spiritum meum: nempe etiam qui prius Prophetæ erant, tamen locupletabuntur nouo dono, & proficient post hanc Ecclesiæ restitutionem, quæ nunc instat. tenemus Prophetæ sensum. Promiserat gratiam Spiritus sancti toti populo, nempe si quis veterem statum cum nostro conferat, hoc iam dixi:sed postquam de multitudine vel de hominum vulgo disseruit,venit ad ipsos Prophetas,qui eximii sunt, qui functi sunt prius docendi officio, qui gradum & nomen adepti sunt in Ecclesia,illi etiam proficient: hoc est, Spiritus meus non tantùm conspicuus erit in idiotis & plebeis hominibus, sed in ipsis Prophetis. Atqui hoc maius est vbi docentur qui antè eximii erant,& quos Dominus præfecerat Ecclesiæ suæ,etiam noui homines apparent,vbi refulget donum,quod prius illis Deus non contulerat. Vbi ergo in ipsis luminibus apparet nouum lumen, certè hoc maius est,quàm vbi Spiritus super vulgus effunditur. nunc ergo tenemus sensum Prophetæ,quantum attinet ad seruos & ancillas: & ideo repetit, *In diebus illis*: hoc est,tam subita & incredibilis erit mutatio, vt Prophetæ ipsi videri possint fuisse prius indocti homines. Accedet enim multò excellentior doctrina. Deus ergo sic effundet Spiritum suum, vt omnes veteres prophetiæ futuræ sint obscuræ & ignobiles, vbi ventum fuerit ad illud immensum & incomparabile lumen,quod Christus sol iustitiæ afferet suo exortu. Addit autem Ancillas, quia scimus prophetissas etiam fuisse sub Lege. Pergamus:

Genes. 27.

30 Et ponam(*statuam*) prodigia in cœlis & terra, sanguinem,& ignem, & columnas nubis.

31 Sol vertetur in tenebras, & luna in sanguinem antequam veniat dies Iehouæ magnus & terribilis.

Videtur Propheta hîc quodammodo pugnare secum. Nam hactenus promisit Deum benignè & liberaliter acturum cum populo suo: quicquid habuimus huc spectabat vt erigeret populi animos ad lætitiam:nunc verò videtur iterum iram Dei minari, & formidinem incutere miseris hominibus,qui nondum respirauerant. Scimus quo tempore locutus est Propheta adhuc Iudæos fuisse in maximo mœrore. Quid ergo hoc sibi vult, quòd iterum renouat tristitiæ materiam? quasi verò non satis esset ægritudinis & luctus. Sed potius admonitio est, quàm comminatio.Propheta igitur admonet quid futurum sit,ne fideles promittant sibi fœlicem aliquem statum in hoc mundo, acsi exempti essent omnibus curis & molestiis. Scimus enim quàm propensi sint hominum animi ad mollitiem. Ergo vbi Deus aliquid promittit, indulgent sibi & accersunt multa figmenta quasi iam essent extra omnem telorum iactum,acsi vacui essent ab omni dolore,ab omni incommodo.Tales ergo delicias caro sibi fingit. Ideo Propheta admonet,quanuis Deus liberaliter pascat Ecclesiam suam,quanuis suppeditet victum populo suo, & his externis signis testetur paternum suum amorem:quanuis deinde Spiritum suum effundat(quod longè præclarius est)tamen non desinent fideles vexari multis miseriis.Deus enim non vult nimium delicatè tractare Ecclesiam suam in terra:sed vbi præbet signa beneuolentiæ suæ, simul admiscet quædam exercitia ad patientiã,ne scilicet fideles nimium mollescant, vel ne indormiant terrenis benedictionibus,sed altius semper aspirent. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium:non vult minari fidelibus,sed potius admonet ne se fallant vanis illecebris,vel expectent quod nunquam futurum est,vt scilicet potiantur beata quiete in hoc mundo. Deinde aliud etiam spectat Propheta.Scimus enim vix homines adduci ad quærendam Dei gratiam, nisi quasi violenter trahantur: ideo

ideo negligitur spiritualis vita, & quicquid pertinet ad cœleste regnum, vbi omnia nobis pro voto in terra suppetunt. Ergo Propheta hic commendat hac circunstantia spiritualem gratiam de qua disserit, quòd scilicet misera sit futura hominum conditio, nisi Dominus eorum animos exhilaret, ac recreet hoc solatio, de quo iam vidimus. Quare? *Erunt prodigia in cœlo & terra, Sol vertetur in tenebras, & Luna in sanguinem*, & omnia erunt confusa horrendis tenebris. Quid ergo fieret hominibus, nisi Deus affulgeat per gratiam Spiritus sui, vt eos in tanta perturbatione cœli & terræ sustineat, & ostendat se illis esse patrem? Videmus ergo hoc additũ esse ad maiorem commendationem gratiæ Dei, vt scilicet agnoscant homines se fore plusquam miseros, nisi Dominus eos ad se vocet præeunte luce Spiritus sancti. Quòd autem tale fuerit consilium Prophetæ, coniicere licet ex illa Christi concione, quam habuit ad discipulos suos paulò antè mortem. Quærebãt enim, quod signum aduentus tui, quum admoneret de Templi ruina. Putabant enim se statim acturos triumphum illum, de quo audierant, & se fore consortes illius æternæ beatitudinis, de qua Christus sæpe apud eos disseruerat. Illic Christus admonet longè falli tam crassa opinione. Loquitur de excidio Ierosolymæ: deinde ostendit hæc omnia fore tantùm præludia malorum: erunt, inquit, hæc tantùm præludia: nam exorientur tumultus, erunt bella, omnia erunt plena cædibus: denique erit infinita congeries malorum omnium. Quemadmodum ergo Christus illic corrigit errorem, quo imbuti fuerant discipuli, ita etiam nunc occurrit Propheta falsis illis imaginationibus, ne putarent fideles terrenum fore Christi regnum, & defigerent mẽtes suas in tritico & vino, in deliciis, in quiete, in commodis vitæ præsentis: dicit, *Dabo prodigia in cœlo & terra, nempe sanguinem, ignem, & obscuras nubes, Sol in tenebras vertetur, luna in sanguinem, antequam veniat dies Iehouæ magnus & terribilis*. Nunc ergo videmus cur Propheta hic tristem hanc descriptionem adiungat, & quomodo hæc optimè inter se conueniant, quod scilicet Deus testabitur paternum suum amorem manifestato Christo, & interea proferet signa iræ suæ, quæ mũdum totum cura & metu percellant. Quod autem de sanguine & tenebris dicit, non dubium est metaphoricè accipi pro confuso statu, quemadmodum scimus res aduersas sæpe conferri caligini & tenebris. Perinde est igitur acsi diceret, Tanta erit calamitatum series, vt videri possit conuersus ordo naturæ, vt elementa ipsa induant nouam faciem: Sol, qui terris illucet, vertetur in tenebras, luna in sanguinem, hoc est, calamitates quæ impendent auferent omnia signa beneuolentiæ Dei. Ergo nihil aliud restabit, nisi vt homines quasi demersi in profundissima abysso malorum omnium quærant aliquam scintillam gratiæ Dei, & nusquam reperiant: quia cœlum obscurum erit, terra erit caligine obruta. Nunc ergo videmus Prophetam non exprimere quid futurum sit, ad verbũ: neque hoc literaliter, vt loquuntur, debet intelligi, sed figuratis etiam loquẽdi modis vtitur, quibus vult exprimere tam horribilem fore mundi statum, vt elemẽta ipsa induant nouam naturam, quia sol non fungetur amplius officio suo, luna etiam negabit lumen suum terris. Quoniam ergo Deus auferet ab hominum conspectu omnia signa gratiæ suæ, ideo per sanguinem & per tenebras, & per obscuras nubes, Propheta metaphoricè designat tristitiam illam, qua necesse erit occupari omnium animos. Nunc siquis interroget, Cur aduentu Christi ira Dei magis excãduit contra homines? quia hoc posset videri absurdum. Respondeo hoc esse quasi accidentale. Nam si exceptus fuisset Christus vt decebat, si eum omnes pia obseruantia amplexi essent, certè fuisset author, non tantùm spiritualis gratiæ, sed etiam terrenæ beatitudinis. Omnibus ergo numeris completa fuisset omnium fœlicitas Christi aduentu, nisi malitia eorum & ingratitudo accendisset nouam iram Dei. Et videmus quale diluuium exundauerit statim post Euãgelii prædicationẽ. Nam si respicimus quàm seuerè olim Deus afflixerit populum suum, certè dicemus longè grauiores fuisse clades quæ inflictæ mundo fuerunt post Christi manifestationẽ. Vnde hoc? Nẽpe quia mũdi ingratitudo peruenerat vsque ad summum cumulum, quemadmodum idem etiam hodie nobis vsu venit. Iterum enim prodiit lux Euangelii, & Deus se Patrem exhibuit mundo. Videmus autem quanta sit hominum, & malitia, & peruicacia etiam in respuendis Dei donis. Videmus alios contumaciter respuere Euangelium: alios etiam diabolico furore impelli ad oppugnandam Christi doctrinam: videmus crepare suas blasphemias: videmus etiam accensos esse mira sæuitia, & spirare cædes contra filios Dei: videmus mundum refertũ esse profanis hominibus, & Dei contemptoribus: videmus horrendum contemptum gratiæ Dei passim grassari: videmus scelerum licentiam tam effrænem esse, vt pudere nos, & pigere debeat nostræ vitæ. Quum ergo post tantam gratiam mũdus tam ingratus sit, quid mirum si Deus etiam profert signa vindictæ suæ magis horrenda? Nam certè hodie si propè excutimus qualis sit mũdi conditio, reperiemus omnes esse miseros, etiam qui sibi applaudunt, & quos etiam miratur mundus tanquam semideos. Quid hoc sibi vult? Vulgus certè hominum gemit sub miseriis, nempe Deus hoc modo vlciscitur contemptum gratiæ suæ, quam iterum nobis obtulit, & quæ tam indignè repudiatur. Quum ergo tam fœda hominum ingratitudo prouocauerit iram Dei, non mirum est si flagella etiam eius vbique resonant. Nam seruus qui voluntatem Domini sui nouit, & eam non facit, dignus est grauioribus plagis, quemadmodum etiam Christus pronunciat. Hoc autem factum est per totum mundum, postquam Deus illuxit per Euangelium suum, postquàm Christus vbique publicauit reconcilia-

Matth. 24.

Luc. 12.

f. iiii.

tionem, ita vt tunc deficerent palàm, & ostenderent se malle Deum habere iratum, quàm propitium. Vbi enim respuitur Euãgelium, quid hoc aliud est, nisi quòd indicitur bellum Deo, & quòd mundus insultat, neque admittit vllam reconciliationem, ad quam paratus erat Deus, & de qua etiam vltrò agebat cum ipsis hominibus? Ergo quòd Propheta hîc mũdum dicit plenum fore tenebris, vbi apparuerit Christus, qui sol est iustitiæ, & qui nobis in salutem illuxit, hoc non mirum est: sed per accidens contigit vt Deus tam seuerum se exhibuerit mundo, quum tamen esset tempus acceptum, quum essent dies salutis & beneplaciti: quia mũdus nõ passus est impleri quod antè pollicitus est nobis Deus per Ioelem, neque admisit Spiritum adoptionis, quia poterat placidè confugere ad Deum: imò Deus paratus erat eos fouere in sinu suo. Sed quoniam fuerunt admodum præfracti & intractabiles, oportuit etiam Deum modis insolitis animaduertere in talem peruicaciam. Ergo non mirum est quòd Propheta dicit, *In diebus illis fore prodigia in cœlo & terra. quia sol vertetur in tenebras &c. antequam veniat dies Iehouæ magnus & terribilis.* Quæritur nunc quem diem hîc Propheta notet. Nam hactenus locutus est de priore Christi aduẽtu. Videtur etiam hoc loco esse quædam species repugnantiæ. Respondeo Prophetam comprehendere totum Christi regnum ab initio vsque ad finem: & hoc satis tritum est: & aliis etiam locis diximus Prophetas cõmuniter ita loqui. Quum ergo sermo de Christi regno habetur, interdum attingunt principium duntaxat, interdum etiam loquuntur de ipso fine. Sed sæpe vno complexu designant totum cursum regni Christi ab initio vsque ad finem. Talis est huius loci ratio. Quum diceret Propheta, Post dies illos effundam Spiritum meum, non dubium est, quemadmodum exposuimus, quin hoc impletum fuerit quum Christus auspicatus est regnum suum, & innotuit per doctrinam Euangelii. Tũc ergo effudit Christus Spiritũ suum. Iam quia regnum Christi non est ad triduum, vel ad breue tempus, sed vsque in finem mundi cursum suum peragit, ideo Propheta sese conuertit ad diem illum, & dicit, Erunt interea maximæ calamitates. Ergo quicunque non cõfugient ad hanc Dei gratiam, illi erunt plusquam miseri, nusquam quietem reperiẽt, vel solatium, vel lucem vitæ, quia mundus demersus erit in tenebris: & Deus etiam à sole, & luna, & elemẽtis, & omnibus aliis adminiculis auferet signa gratiæ suæ. Vbique ergo ostẽdet se iratum & infestum hominibus. Iam ostendit Propheta hæc mala, de quibus disseruit, non fore tantùm tridui, vel paucorum annorum, sed diuturna: Antequam inquit, veniat dies Iehouæ magnus & terribilis. In summa significat, quæ hactenus recensuit flagella Dei, fore quasi præparationes ad domandos hominum animos, vt maiore reuerentia & obsequio excipiant Christum. Quoniam ergo homines natura gerunt altos Spiritus, & non possunt collum flectere ad excipiendum Christi iugum, ideo Propheta hîc dicit subigendos esse duris flagellis, quum Dominus auferet omnia testimonia amoris sui, & replebit cœlum & terram formidine. Sic ergo quodammodo flectet duritiem vel contumaciam, quæ ingenita est hominibus, vt sentiant sibi cum Deo esse negotium. Et interea admonet Propheta, nisi correcti fuerint istis flagellis, aliquid magis horrendum restare, quia scilicet tandem adueniet iudex è cœlo, qui non modò inducet soli & lunæ tenebras, sed qui conuertet vitam in mortẽ. Præstaret enim longè centies mori reprobos, quàm semper viuere, ita vt sustineant mortem æternam in vita ipsa. Significat igitur Propheta, postquam homines perstiterint in sua obstinatione, tunc restare aliquid grauius & magis exitiale, quòd scilicet necesse erit tandem omnes sisti ad cœleste iudicis tribunal. Veniet enim dies Iehouæ magnus & terribilis, in qua voce respexit incredulos & Deo rebelles. Nam quum venturus sit piis Redemptor Christus, nullus illis dies tota vita iucundior illucet: tantùm abest vt metum vel terrorem afferat: ideóque iubentur ad spem aduentus eius attollere capita sua: quod alacritatis & gaudii signum est. Sed quia Ioeli propositum erat securam carnis superbiam humiliare, & præfractos ac rebelles alloquebatur, non mirum est si horrorem posuit.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tot miseriis vndique nunc sumus circundati, & talis est nostra conditio, vt inter gemitus & continuos dolores nobis vita ægre trahenda sit, nisi spirituali gratia nos subleues: da inquam, vt respicere discamus in faciem Christi tui, illinc petere solatium malis nostros, & tale solatium, quod non occupet nos, vel saltem in mundo retineat, sed mentes nostras attollat in cœlum, & quotidie testimonium adoptionis in cordibus nostris obsignet, etiamsi multæ miseriæ in mundo nobis ferendæ sint, non tamen desinamus prosequi cursum nostrum, & contendere, atque eniti inuicta perseuerantia, donec tandem perfuncti omnibus certaminibus, perueniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filii tui Domini nostri Iesu Christi, Amen.

32 Et erit, quisquis inuocauerit nomen Iehouæ liberabitur: quia in monte Sion, & in Ierusalem erit euasio, sicuti promisit Iehoua, & in residuis quos Iehoua vocauerit.

Dixi-

Diximus heri Prophetam ideo denuntiare futuras calamitates, vt hoc modo ſtimulet homines variis malis afflictos ad quærendum Deum. Scimus enim quàm tardi ſimus natura, niſi Dominus nos pungat. Deſcriptio igitur de qua heri diſſeruimus, huc tendebat, quum tot & tam graues calamitates vrgerent populum Iudaicum, miſeros omnes eſſe qui ad Deum non confugerẽt: & hoc vnum reſtare ſolatium in extremis malis: ideo nunc tempeſtiuè addit Propheta, *quiſquis inuocauerit nomen Domini liberabitur*. Poſtquam ergo ſtumulauit homines ad quærendum Deum, nunc certam illis fiduciam facit, ſi modò ſyncerè & ex animo ad Deum confugiant, fore ſaluos. Eſt autem hic inſignis locus, quia Deus in rebus perditis pronunciat inuocationem nominis ſui nobis eſſe tutum ſalutis portum. Fuit certè horribile quod dixit Propheta. totũ naturæ ordinem ſic conuerſum iri, vt nuſquam appareat ſcintilla lucis, ſed omnia tenebris referta ſint. Perinde eſt igitur acſi nunc diceret in ſepulchro fore vitam, modò inuocent homines nomen Dei. Qui etiam deſperati videntur, & quibus videtur Deus abſtuliſſe omnem ſpem gratiæ, ſi tamen illi inuocent Dei nomen, Propheta in tanta deſperatione & tam profunda abyſſo dicit ſaluos fore. Notanda eſt diligenter hæc circunſtantia, quia ſi quis ſeorſum accipiat hanc ſententiam Prophetæ, etiamſi per ſe non ſit frigida, non tamen habebit tantùm efficaciæ. Sed vbi hæc duo ſimul iunguntur, Deum fore iudicem mundi, qui non parcet hominum ſceleribus, ſed ſumet horribilem vindictam, & tamen expoſitam fore ſalutem omnibus qui inuocauerint nomẽ Domini, videmus quãto efficacior ſit hæc promiſsio, quòd ſcilicet Deus offert nobis vitam in morte, & lucem dicit eſſe in profundiſsimo ſepulchro. Ideo pondus ſubeſt in verbo iſto והיה, & tunc. Nam copula reſolui debet in aduerbium temporis: tũc quiſquis inuocauerit nomen Domini. Vtitur autem Liberandi verbo, quia oportuit exprimi etiam ſaluos fore qui nihil differunt à perditis. Si Propheta vſus fuiſſet verbo Seruãdi, minus expreſſè loquutus eſſet. Nunc verò cum liberationem promittit, opponere iubet hunc clypeum tentationibus etiam grauiſsimis, quia Deus ad ſuos liberandos ſatis magna potentia inſtructus eſt, modò ipſum inuocent. Tenemus ergo nunc quorſum ſpectet Prophetæ conſilium: oſtendit Deum non tantùm in rebus proſperis velle à nobis inuocari, ſed in vltima rerum omnium deſperatione. Perinde eſt igitur acſi Deus mortuos ad ſe vocaret, atque oſtẽderet in manu ſua eſſe vitam reſtituere, & ipſos educere è ſepulchro. Quum igitur inuitet Deus hìc perditos & mortuos, non eſt cur etiam grauiſsimæ afflictiones præcludant nobis aditum, vel precibus noſtris. Perrumpere enim oportet per hæc obſtacula. Quò igitur grauiores ſunt noſtræ moleſtiæ, eò maior concipienda eſt fiducia: quia Deus non modò ſuam gratiam offert miſeris hominibus, ſed prorſus deploratis. Neque enim Propheta minatus eſt aliquod mediocre incommodum Iudæis, ſed oſtendit per Chriſtum exhibitum omnia fore horrore plena: poſt hanc denunciationem iam ſubiicit, Quiſquis tamen inuocauerit nomen Domini liberabitur. Cęterùm quia hunc locum citat Paulus 10. ad Rom. cap. & extendit ad omnes Gentes, videndum eſt an appoſitè vtatur Prophetæ teſtimonio. Probare vult Paulus communem eſſe Gentibus adoptionẽ, vt confugere ipſis ad Deum liceat, & familiariter ipſum inuocare Patrem, Quiſquis inuocauerit nomen Domini, inquit, ſaluus erit. Hinc probat oportuiſſe etiam Gentibus prædicari Euangelium, quia inuocatio ex fide naſcitur. Niſi enim præluceat nobis Deus verbo ſuo, non poſſumus ad eum accedere. Ergo fides ſemper eſt mater inuocationis. Paulus videtur inſiſtere in particula vniuerſali, *quiſquis*: quaſi diceret Ioelem non ad ſolos Iudæos verba facere, ſed etiam ad Gentes, vt promiſcuè & ſine exceptione teſtetur Deum omnibus fore expoſitum, qui eum quærẽt. Atqui videtur Paulus torquere Prophetę verba. Nam hìc certè Ioel compellat populum, cui fuerat doctor & Propheta deſtinatus. Quod ergo Paulus hoc generaliter ſpectare contendit ad totum humanum genus, videtur eſſe præter mentẽ Prophetæ. Sed reſpõſio facilis eſt. Propheta enim poſtquam diſſeruit de regno Chriſti, non dubium eſt quin ſicuti promiſſa erat cunctis gentibus benedictio in ſemine Abrahæ, ita ſequatur hanc regulam: & quum hactenus deſcripſit miſerrimum fore ſtatum totius mundi, certè voluit expergefacere etiam ipſos Gentiles, qui extranei fuerant ab Eccleſia, vt communibus ſtudiis Deum quærerent vnà cum electo populo. Ergo promiſsio, quæ continuò poſt ſequitur etiam dirigitur ad Gentes, alioqui non quadraret Prophetæ contextus. Ac proinde videmus Paulum aptiſsimè ad cauſam ſuam accommodare hunc Prophetæ locum. Nam principium illud tenendum eſt, benedictionem promiſſam fuiſſe non tantùm filiis Abrahæ, ſed etiam cũctis Gentibus in Chriſto. Quum ergo nunc Propheta deſcribat regnum Chriſti, non mirum eſt ſi communiter alloquatur & Iudæos & Gentiles. Deinde quod dixit ſtatum mundi fore plenum horrenda caligine, hoc certè non ad ſolos Iudæos ſpectabat, ſed ad Gentiles. Quorſum id, niſi vt oſtenderet nihil aliud reſtare, niſi vt confugerent ad Deum? Ergo videmus hìc patefieri aditum Gentibus, vt vno conſenſu ipſæ quoque Deum inuocent cum Iudæis. Quòd ſi promittitur ſalus & liberatio omnibus qui inuocauerint nomen Domini, ſequitur quẽadmodum illic Paulus diſputat, Euangelii doctrinam ad Gentes quoque ſpectare, quia clauſum illis os eſſet, quemadmodum & nobis omnibus, niſi Deus ipſe anteuerteret voce ſua, dum nos hortatur ad precandum. alioqui obmuteſcendum eſſet nobis. Eſſet hoc magnæ temeritatis, offerre nos in Dei conſpectum, niſi daret ipſe nobis fiduciam, & promitteret ſe fore exorabilem. Si igitur

communis est precandi libertas omnibus, sequitur communem esse omnibus salutis doctrinam. Nunc addendum etiam est, *promitti liberationem omnibus*, *qui Dei nomen inuocauerint*, quia scilicet Deo eripitur sua potentia, si alibi quàm in eo solo quæritur salus: & scimus hoc esse sacrificium quod sibi vni vendicat. Si ergo liberari cupimus, hoc vnum remedium est, vt inuocemus nomen Iehouæ. Postea addit, *Quia in monte Sion, & in Ierusalem erit euasio sicuti promisit Iehoua*. Hîc significat Propheta, quanuis in speciem videri possit deletus esse populus, tamen Deum memorem fore sui fœderis, vt reliquias colligat. Fuit enim talis clades populi, vt nihil prorsus spei residuum esset secundum carnem. Nam dispersi erant per varias mundi plagas, nullum erat corpus, nullum nomen, nulla gubernatio, nullus Dei cultus. Quis ergo putasset superstitem adhuc fore Dei Ecclesiam? Imò probabile erat prorsus extinctum iri nomen Abrahæ, & seminis eius post 30. vel 50. annos. Nam coaluerant in vnum corpus cum Chaldæis & Assyriis. Illa igitur dissipatio fuit quasi interitus totius gentis. Deus autem per Ioelem hîc pronuntiat fore *euasionem adhuc in monte Sion & in Ierusalem*: hoc est, quanquam ad tempus exterminabo populum hunc, vt deserta maneat terra, adhuc tamen erit aliqua restitutio, & iterum colligam aliquod corpus Ecclesiæ in monte Sion & in Ierusalem. Hæc summa est. Colligimus autem ex hoc loco, quantunuis grauiter affligat Deus suam Ecclesiam, tamen fore perpetuam in mundo, quia non magis deleri potest quàm ipsa Dei veritas, quæ æterna est ac immutabilis. Deus enim promisit non modò diuturnum fore statum Ecclesiæ, sed quandiu fulgebit sol & luna in cœlo fore aliquem populum in terra, qui ipsum inuocet. Quum ita sit, sequitur Ecclesiam non posse funditus euerti, nec in totum perire, quantunuis seuerè & duriter eam Dominus castiget. Qualiscunque igitur sit Ecclesiæ dissipatio, Dominus tamen colliget membra, vt sit populus in terris, qui ostendat ipsum esse in cœlo veracem, & constantem in suis promissis. Et hæc doctrina diligenter notanda est: quia vbi videmus Ecclesiam dissipari, obrepit statim dubitatio ista, an Deus velit penitus omnes suos perdere, an velit abolere omne semen fidelium? Occurrat igitur nobis hic locus, In monte Sion fore aliquam liberationem, postquam Dominus pœnas sumpserit de profanis nominis sui contemptoribus, qui eius tolerantia abusi sunt, & qui falsò etiam prætexuerunt eius nomen. Sed addit, Quemadmodum promisit Iehoua, quod ad confirmationem valet. Iubet enim Propheta hîc rationem potius Dei haberi, quàm nostri status. Nam si credimus oculis nostris, putabimus subinde actum esse de Ecclesia: nempe quia Dominus grauiores de seruis suis sumit pœnas, ideo non videtur vllum esse remedium: & quum incurabiles credantur esse Ecclesiæ morbi, statim animi nostri conciderent, nisi occurreret nobis Dei promissio. Propheta igitur sensus nostros ad Deum reuocat, acsi diceret non æstimandam esse Ecclesiæ salutem ex intuitu, sed standum esse & acquiescendum in verbo Dei: locutus est, dixit Ecclesiam fore æternam: figamus pedem in hac promissione, nec dubitemus quin Dominus cõpleat quod testatus est. Cæterùm, subiicitur species correctionis quũ addit Propheta, *In residuis quos vocauerit Iehoua*. Hoc consultò exprimi necesse fuit, ne hypocritæ, quemadmodum solent, abuterentur hoc testimonio. Scimus eos qui locum occupant in Ecclesia, & titulo tenus se venditant pro filiis Dei, turgere magna audacia, & confidenter illudere Deo. Putant enim illum sibi esse obstrictum, vbi obtendunt vel externa signa, vel professionem, qua se iactant apud homines: putant hoc sufficere. Et satis colligere licet ex innumeris Scripturæ locis, Iudæos inflatos fuisse peruersa illa confidentia carnis, vt Deum sibi obstringere vellent. Ideo Propheta ostendit se non omnes Iudæos promiscuè alloqui, quoniam multi sint adulterini filii Abrahæ, qui sunt degeneres. Si ergo solo hoc prætextu velint arripere hanc promissionem de salute promissa, Propheta ostendit illos excludi à Dei Ecclesia, quoniam non sunt legitimi filii postquam desciuerũt à fide & pietate patris sui Abrahã. Dicit ergo Residuos: hoc verbo in summa significat non saluam fore totam multitudinem, sed exiguum numerum duntaxat. Quum ergo de salute Ecclesiæ agitur, non debemus in vnum fasciculum colligere quicunque profitentur se esse Dei filios. Nam videmus vix centesimum quemque syncerè, & absque fictione colere Deum. Maior enim pars abutitur eius nomine. Et hodie videmus quàm improba sit Papistarum iactantia. Putant enim penes se residere Dei Ecclesiam, & derident nostram paucitatem: quum dicimus Ecclesiam Dei censeri ex verbo, ex puro sacramentorum vsu: scilicet, an Deus potuit deserere tot populos, vbi prædicatum erat Euangelium? Postquam ergo semel innotuit Christus, putant illic defixam manere gratiam, nec posse vllo modo auelli, qualiscũque sit hominum impietas. Quum ergo tam impudenter Papistæ arripiant Ecclesiæ titulum, quia multi sunt numero, non mirum est si Propheta, cui certamen erat cum Iudæis & Israelitis hîc disertè posuerit Residuos, acsi diceret frustra gloriari impios Dei nomine, quoniam ipsos non reputet in suo populo, sicuti vidimus etiam Psalmo 15, & Psalmo. 24, describi nobis Ecclesiæ ciues, non qui superbiant externis signis, sed qui syncero animo Deum colant, & syncerè versentur cum suis proximis, Quis habitabit in monte Dei: Quoniam non erat difficile hypocritis irrumpere in ipsum Sanctuarium, & illic obtrudere Deo sua sacrificia. Sed Propheta ostendit non agnosci à Deo, nisi qui integri sunt corde, & puri manibus. Ita etiam hoc loco dicit Ioel saluam quidem fore Ecclesiam, sed non illa ingenti turba: quomodo igitur? In residuis duntaxat. Sed notanda est etiam particula quæ sequitur, *Quos Iehoua vocauerit*

cauerit

cauerit. Iam vidimus Ecclesiam Dei constare sæpe exiguo hominum numero, quoniam Deus inter filios suos non reputat, nisi qui se verè & ex animo sanctificant in eius obsequium, sicuti dicit Paulus, Quisquis inuocat nomen Dei, discedat ab iniquitate. Tales autem non reperiuntur multi in mundo. Sed non satis est tenere Ecclesiam Dei non esse nisi in residuis: hoc quoque addendum est, Residuos istos non alia de causa manere in Ecclesia Dei, nisi quia Dominus ipsos vocauit. Vnde igitur ista portio Ecceliæ, quæ salua manet, vbi videtur totus mundus deuotus esse exitio? Nempe ex vocatione Dei. Minimè autem dubium est, quin Propheta Vocandi verbo intelligat gratuitam electionem. Dicitur quidem sæpe Dominus vocare homines, dum eos compellat voce Euangelii sui: sed præcedit interea vocatio arcana, vbi Deus sibi destinat quos vult esse saluos. Ergo interior est vocatio quæ residet in arcano Dei consilio: sequitur deinde vocatio, qua nos facit verè participes suæ adoptionis. Nunc Propheta significat, quicunque residui erunt, non sua virtute propria staturos, sed quia diuinitus vocati sunt, hoc est, electi. Electio autem Dei non debet à vocatione externa separari, fateor: sed tenendus est interea ordo ille, quòd Deus antequam hominibus testetur suam electionem, prius sibi eos adoptare in arcano suo cõsilio. Summa hæc sit, vocationem hìc opponi omnibus hominum meritis, deinde virtuti & industriæ: quasi diceret, Homines hoc non sibi acquirere, vt residui maneant ac superstites cùm Deus vlciscitur mundi scelera, sed mera eius gratia ipsos seruari, quoniam electi sint, sicuti etiam Paulus de reliquiis tractat 11. ad Rom. capite: & prudenter expendit locum illum, Seruaui mihi septem millia. Dei igitur proprium munus est seruare qui non deficiunt. Et ideo Paulus dicit reliquias esse gratiæ: quoniam si tollatur Dei misericordia, nihil in toto genere humano restabit. Scimus enim omnes esse interitu dignos, idque sine discrimine. Sola est igitur electio Dei, quæ alios ab aliis discernit. Sic videmus cõmendari gratuitam Dei bonitatẽ, vbi Propheta dicit saluas fore reliquias, quæ vocatæ erunt à Domino, quia non esset in manu hominum seipsos seruare nisi electi essent, & gratuita Dei bonitas esset quasi custodia salutis. Nunc sequitur.

CAPVT III.

1 QVia ecce, diebus illis, & tempore illo quo conuertam captiuitatem Iehudah & Ierusalem:

2 Et congregabo (*tunc congregabo*) omnes gentes, & descendere faciam in vallem Iosaphat, & disceptabo illic cum ipsis super populo meo, & super hæreditate mea Israel, quia disperserunt inter Gentes, & partiti sunt terrã meam (*addemus & hunc etiam versum.*)

3 Et super populo meo iecerunt sortem, & posuerunt puerum pro scorto (*hoc est addixerunt pro scorto*) & puellam vendiderunt pro vino vt biberent.

Confirmat his verbis Propheta quod prius docuit de Ecclesiæ restitutione. Fuit enim res difficilis creditu, quum ita laceratum esset corpus populi, quum ablatum esset nomen, quum abolita esset omnis potestas, quum esset euersus etiam cultus Dei vna cum Templo, nulla amplius esset regni species vel etiam politici regiminis, quis putasset Deum adhuc curam gerere illius populi tam desperati? Ergo non mirum est, si Propheta pluribus verbis de Ecclesiæ instauratione disserat, vt scilicet melius confirmet quod alioqui fuisset incredibile: ideo dicit, *Ecce, diebus illis, tempore illo, quo conuertam captiuitatem Iehudah & Ierusalem, & descendere faciam omnes Gentes in vallem Iosaphat.* Hoc autem dicit Propheta, quoniam Iudæi tunc exosi erant omnibus populis, & erant quasi execratio, vel excrementum totius mundi. Quotquot igitur sub cœlo tunc erant Gentes, totidem erant hostes Iudæis. Ergo procliuis erat lapsus in desperationem quum viderent totum mundum sibi esse infestum: Etiamsi Deus velit nos redimere, tot tamen sunt obstacula, vt nobis pereundum sit necessariò. non enim soli Assyrii nobis infesti sunt, sed experti sumus maiora odia in omnibus vicinis nostris. Nam scimus Moabitas, & Ammonitas, Tyrios, Sidonios, Idumæos, Palæstinos, quidquid denique fuit hominum in illa terra, fuisse Iudæis infestissimum. Quoniam ergo præclusi erant omnes aditus in patriam Iudæis, difficilè fuit concipere spem aliquam redemptionis, etiamsi Dominus illos animaret. Hac ratione nũc dicit Propheta Deum fore iudicem totius mundi, & in eius arbitrio ac potestate esse vocare Gentes omnes: acsi diceret, ne vos terreat hostium multitudo & varietas: scio non solos Assyrios vobis esse hostes, sed etiam omnes vicinos: ego autem vbi suscepero causæ vestræ patrocinium, vnus sufficiam ad vos tuẽdos, & quãtunuis se opponant omnes populi, non tamen præualebunt. Ergo confidite me fore idoneum vindicẽ, qui vos redimam è manu omnium Gentium. Tenemus nunc consilium Prophetæ cur hìc pronunciet Deum venturum *in vallem Iosaphat, vt illic conuocet omnes populos.* Dicit autem Propheta, *diebus illis & tempore illo quum Dominus conuerterit captiuitatem Iehudah & Ierusalem.* Tempus hoc Iudæi re-

ſtringunt ad reditum, quum ergo promiſſa illis fuit libertas redeundi in patriam à Cyro & Dario, putant tunc completum fuiſſe quod docet hìc Propheta. Chriſtiani doctores trahunt hoc vaticinium ad Chriſti aduentũ. Sed vtrique detorquẽt aliò verba Prophetæ, quàm poſtulet circũſtantia loci. Neque enim dubium eſt, quin Propheta hìc loquutus fuerit de redẽptione illa, quam diximus: & tamẽ cõplexus ſimul fuerit regnũ Chriſti. Atque hoc, quẽadmodum alibi vidimus, ſatis tritum eſt. Dum igitur Prophetæ teſtantur Deum fore redemptorem populi ſui, & promittũt liberationem ab exilio Babylonico, quaſi cõtinuo tractu & tenore deducunt fideles ad Chriſti regnum. Quid enim aliud fuit reſtitutio illa, quàm præludium veræ & ſolidæ redemptionis, quę verè etiam exhibita fuit in perſona Chriſti? Nũc ergo Prophẽta neque tãtùm de Chriſti aduẽtu loquitur, neque de reditu populi Iudaici, ſed cõplectitur totã redẽptionem, quæ tãtùm incepta fuit, quum reduxit Dominus populum ſuum ab exilio Babylonico, deinde à Chriſti priore aduentu vſque ad diem vltimum: acſi diceret, vbi Deus populum ſuum redimet, hoc nõ erit breue aut momentaneum beneficium, ſed proſequetur ſuam gratiam, donec pœnas ſumpſerit de cunctis Eccleſiæ ſuæ hoſtibus. In ſumma, Propheta hìc oſtẽdit Deum non fore dimidium redemptorem, ſed finem non facturum, donec compleuerit quicquid pertinet ad fœlicem ſtatum Eccleſiæ, & eum quidem perfectum omnibus numeris. Hæc eſt ſumma. Sicuti etiam videmus Prophetam Aggai loqui de ſecundo Templo, Gloria ſecundi templi maior erit quàm primi. Atqui non dubium eſt, quin reſpiciat ad vaticinium Ezechielis. Ezechiel autem loquitur de ſecundo Templo, quod ædificãdum erat poſtquam reuerſus eſſet ab exilio populus: verùm eſt, ſed Ezechiel non reſtrinxit ad quatuor vel quinque ſecula, quod dicebat de ſecundo Templo. Potius enim voluit cõtinuari gratiã Dei vſque ad Chriſti aduentũ. Sic etiam nũc Ioel, *Quum Deus conuertet captiuitatem Iehudah & Ieruſalem, ſimul etiam vocabit omnes Gentes*, quaſi diceret, Deus non tantùm libabit aliquam tenuem gratiam, ſed erit perfectus redemptor populi ſui: atque vt totus mũdus contra inſurgat, ipſe tamen præualebit, quia ſuſcipiet patrocinium Eccleſiæ ſuæ, & defendet ſuorum ſalutem. Ita nihil proficient quicũque ſtudebũt vel morari, vel impedire Eccleſiæ reſtitutionem, quia Dominus vindex eſt ſuorum, iudicabit omnes populos. Nunc vidẽdum eſt cur deſignet Propheta Vallẽ Ioſaphar. Multi exiſtimant hìc notari vallem illam, quæ vocata fuit vallis benedictionis, vbi ſcilicet Ioſaphat inſigni illa & memorabili victoria potitus eſt, quum tamen non inſtructus eſſet magnis copiis, & multi populi in eum conſpiraſſent. Quum ergo confligeret Ioſaphat cum ingenti exercitu, & paucos ſecum duceret, præualuit mirabiliter: illic benedixit populus Deo: & inditum fuit loco nomen. Putant ergo multi notari vallem illam, vt in memoriam reducat Propheta Iudæis, quàm mirabiliter tunc ſeruati fuerint, quia venerant eo animo hoſtes, vt ſine vllo negotio perderent totum Dei populum: & putabant hoc ſibi eſſe promptũ in manu. Debuit igitur memoria huius hiſtoriæ erigere animos piorum in bonam ſpem, quia tunc Dominus ſuſceperat cauſam exigui numeri contra ingentem turbam: imò contra multos & robuſtos populos. Et hoc mihi videtur probabile. Quidã locãt hanc vallem Ioſaphat mediam inter montẽ Oliueti & vrbem. Sed neſcio quàm probabilis ſit eorum coniectura. Certè quod ad præſentem locum ſpectat, rectius ſentiunt meo iudicio, qui volunt hìc reuocari in memoriam beneficium illud Dei, quod poterat omnibus ſeculis animare fideles, vt ſperarent de ſalute ſua. Quidam tamen appellatiuè accipere malũt. Et certè יהושפט eſt iudicium Dei: & ideo vertũt, Vallem iudicii Dei. Hoc ſi placeat non repugno. Et certè etiamſi nomen ſit proprium, & Propheta loquatur hìc de ſancto illo Rege, vt hortetur Iudæos ad eius ſequendũ exẽplum, non tamen dubium eſt quin ſimul etiam alludat ad iudiciũ Dei, vel ad diſceptationem quam ſumpturus erat in populi ſui gratiam. Sequitur enim continuo poſt ונשפטתי עמם שם Diſceptabo illic cũ illis. Eſt autem verbũ vnde deducitur nomẽ illud שפט. Itaque etiam ſi nomẽ ſit proprium loci, & ſumptum à Regis nomine, Propheta hìc etymologiam exprimi voluit: acſi diceret, Deus vocabit omnes Gẽtes in iudicium, & quidẽ vt habitet in medio populi ſui, & reipſa hoc teſtetur ac comprobet. Quidam hoc detorquent ad vltimum iudicium, ſed nimis coactè. Hinc etiam natum eſt figmentum, quòd conueniet totus mundus in vallem Ioſaphat. Sed ſcimus deliriis illis imbutum fuiſſe mundum quum extincta eſſet lux ſanæ doctrinæ: & nõ mirum eſt, poſtquam mundus ita profanauerat cultum Dei, fuiſſe faſcinatum tam craſsis figmentis. Sed quantum ad Prophetæ mentem ſpectat, non dubium eſt quin vallem Ioſaphat hìc nominet, vt Iudæi ſperarent Deum fore cuſtodem ſalutis ſuæ, ſicuti paſsim dicit ſe habitaturũ inter ipſos, quemadmodum etiam vidimus proximo capite: Et Deus habitabit in medio veſtri. Sic etiã nunc & eodem ſenſu, *Congregabo omnes Gentes, & deſcendere faciam in vallem Ioſaphat*, hoc eſt, quanuis ad tempus inculta ac deſerta erit terra, Dominus tamen colliget populum ſuum, & oſtendet ſe eſſe iudicem totius mũdi: eriget trophæum in media Iudæa, quod nobilius erit, quàm ſi populus ſemper ſaluus & integer fuiſſet. Nam vtcunque Gentes omnes contendant delere reliquias quantulæcunque ſuperſunt, ſicuti ſcimus factum eſſe: tamen Deus ſedebit in valle Ioſaphat, habebit illic ſuum tribunal, vt populum ſuum cuſtodiat, & vindicet ab omnibus iniuriis: interea tenenda eſt illa notatio quam dixi. Potius enim hìc nominat vallem Ioſaphat quàm Ieroſolymam, quia memorabilis fuerat illa liberatio, quum tot populos Deus profligaſſet, quum deleti fuiſſent multi exercitus

Agg. 2.

vno momento,& quidem fine hominum manu. Quum ergo Deus tam incredibili potentia tunc maximè liberasset populum suum, non mirum est, si hîc repetat nomē vallis Iosaphat. *Disceptabo* inquit, *illic cum ipsis super populo meo, & super hæreditate mea Israel.* Ostendit his verbis Propheta quàm pretiosa sit Deo salus electi populi. Neque enim hoc vulgare est, quòd Deus dignatur susci pere causam suorū, acsi esset ipse offensus ac læsus. Neque enim disceptat Deus, nisi quia vult habere nobiscum omnia communia. Videmus ergo nunc quorsum tendat hæc disceptatio, nempe quia Deus tanti æstimat salutem suorum, vt lædatur in eorum persona, quēadmodum alibi dicitur, Qui tangit vos tangit pupillam oculi mei. Et quò melius confirmet Propheta suā doctrinam, addit, Super hæreditate mea Israel. Deus hîc nominat Israel hæreditatem suam, vt cōfirmet afflictos animos & erigat etiam, quia si Iudæi tantùm defixi fuissent in reputādo suo statu, certè indigni erant, quos Deus respiceret: fœtebant enim cunctis Gentibus. Deinde scimus fuisse tam duriter castigatos, quia desciuerant ab omni pietate, & quasi se prorsus alienauerant à Deo ipso. Quū ergo essent quasi putridum corpus, poterant despondere animos in sua afflictione. Sed occurrit hîc Propheta, & proponit in medium nomē hæreditatis, quasi diceret, Deus iudicium suscipiet pro vobis, non quòd sitis digni, sed quia vos elegit. neque enim vnquam obliuiscetur fœderis sui, quod pepigit cum patre vestro Abraham. Videmus ergo quorsum pertineat nomen hæreditatis, nēpe ne Iudæi respectu scelerū suorum desperēt: & interea cōmendat, quemadmodū prius, gratuitā Dei misericordiam, acsi diceret, fontē huius redēptionis non alium esse, nisi quia Deus genus Abrahæ sibi adoptauit, & voluit habere in peculium. Reliqua differemus in diem crastinū.

¶PRECATIO.

DA omnipotēs Deus, quando non tantùm Euangelii tui voce aßiduè nos inuitas ad te quærendum, sed etiam offers nobis Filium tuum Mediatorem, per quem nobis ad te pateat accessus, vt reperiamus te propitium Patrem: da inquam, vt freti tam benigna inuitatione exerceamus nos tota vita in precibus: & quoniam tot mala nos vndique solicitant, tot neceßitates nos vrgent ac premunt, vt simus eò ardentiores ad te inuocandum, neque interea vnquam fatigemur in hoc pietatis exercitio, donec exauditi tota vita tandem colligamur in æternum illud regnum, vbi fruemur illa salute, quam nobis pollicitus es, & de qua etiam nobiscum quotidie testaris per Euangelium tuum, & vniti erimus vnigenito Filio tuo, cuius etiam sumus mēbra, vt participes simus omnium bonorum, quæ nobis morte sua peperit, Amen.

Diximus hesterna lectione Deum testari quàm singulari amoris affectu prosequatur suam Ecclesiam, quod dignatur pro ea litē suscipere, acsi mortalis homo pro hæreditate paterna cōtenderet. Dicit *hæreditatem suam Israel fuisse dispersam in Gentibus*, acsi diceret sibi hoc esse intolerabile, quòd hostes more prædonum hæreditatē suam ita partiti sint. Loquitur adhuc de populo: postea subiicit etiam de ipsa terra. Deus enim terram illam sibi consecrauerat, vt satis notū est. Nolebat igitur à profanis gentibus occupari. Fuit ergo duplex sacrilegium, quòd populus abreptus est in longinquas terras, deinde quòd submissi sunt qui terram incolerent & ea potirentur: quum tamē destinata esset filiis Dei, & electo populo. Nūc sequitur alia indignitas maior, nempe quòd *sortem iecerunt super populum Dei: & super populum meum sortem iecerunt, & prostituerunt puerum pro scorto, & puellam vendiderunt pro vino vt biberent.* His verbis auget Propheta iniuriam, quòd scilicet cō tumeliosè tractati fuerint Iudæi. Nam saltem habetur aliqua humanitatis ratio vbi vēduntur homines. Sed Propheta hîc conqueritur in persona Dei expositos fuisse Iudæos vænales, acsi essent quisquiliæ hominū & nullius pretii: Sortem, inquit, iecerūt. Sors iacitur vbi est contēptus: & Propheta etiam clarius exprimit aliis verbis quod volebat, dicens, *puerum fuisse traditum pro scorto, & puellam pro vino.* quidā accipiunt Prophetæ verba quasi diceret prostitutos esse pueros ad fœdam imò nefandam nundinationem. sed mihi aliud videtur: quòd scilicet vile illud pretium hostes exposuerint vel in crapulam, vel in libidinem, quasi diceret Propheta Iudæos graui contumelia fuisse affectos, quòd quasi nummo addicti fuerint, vt loquuntur, hoc est, vili pretio. Deinde adiūgit alterum genus probri, quòd scilicet quicquid retulerant hostes pretii ex venditione consumpserint vel in scorta, vel in epulas. Ideo videmus hîc notari duplicem iniuriam, nempe quòd contemptibiles fuerint Iudæi quasi non essent ex numero hominum, & ita vēditi fuerint non vsitato pretio, sed tantum fuerit opprobrii, vt penè eos hostes pro derelictis abiicerent. Iā altera est species opprobrii, quòd postea consumptū fuit pretium venditionis in crapulam & scortationes: tamen populus ille sacer erat Deo. Quòd ergo tam cōtumeliosè tractatus fuit, hoc Propheta dicit non posse à Deo ferri, quin tantam iniuriam quasi sibi illatā vindicet. Hæc igitur est summa. Cæterùm, vt sic interpreter Prophetæ verba, hæc ratio me mouit, quòd puellas dicit venditas fuisse pro vino, sicuti puerum pro scorto: & eadem est Syntaxis in verbis Prophetæ. Certum autem est in posteriore membro Prophetam nihil aliud velle, quàm pretium fuisse malè consumptum in sordidos & pudendos vsus. Ergo eadem erit etiam ratio prioris membri. Pergamus.

4 Atque etiam, quid vobis mecum Tyre & Sidon, & cuncti termini Pale-

stinæ? an mercedem vos rependitis mihi? etsi confertis hoc in me. velox (subitò) rependam mercedem vestram in caput vestrum.

5 Quia argẽtum meum, & aurum meum abstulistis, & desiderabilia mea bona transtulistis in templa vestra (*alii palatia.*)

6 Et filios Iehudah, & filios Ierusalem vẽdidistis filiis Græcorum, vt elongaretis eos à termino suo (*hoc est, procul abduceretis eos à finibus suis.*)

Hìc iam expostulat Deus cum Tyro & Sidone, aliísque vicinis Gentibus & ostendit sine causa fuisse molestos populo suo. Si fuissent prouocati, aliqua saltem excusatio obtendi poterat: nunc vbi sponte bellum suscipiunt, duplicatur iniuria. Hoc ergo intelligit Deus his verbis, *Quid vobis mecum Tyre & Sidon?* Continuat verò sententiam illam, quæ prius exposita fuit. Nam hìc agit quasi proprium negotium: non videtur iam suscipere patrocinium populi sui: sed causam suam tuetur, Quid vobis mecum, inquit? Opponit igitur se Deus quasi medium: acsi diceret Tyrios & Sidonios non tantùm hoc nomine à se vocari in iudicium, quòd iniustè populum lacessiuerint, & multas molestias intulerint hominibus nihil tale meritis: sed dicit se stare pro sua causa. *Quid ergo mihi vobiscum negotii*, inquit, *Tyrii & Sidonii?* Quemadmodum nos gallicè dicimus, *Qu'auons nous à desmeller?* Iam huc tẽdit Propheta, Tyrios & Sidonios, quũ nulla illis cõtrouersia esset cum Iudæis, tamen fuisse hostes voluntarios. Hoc verò minus est tolerabile, quemadmodum diximus. Quid vobis ergo mecũ Tyrii & Sidonii? an aliquid vobis debeo? an vobis obstrictus sum? an rependitis mercedem mihi? hoc est, an licebit iactare fuisse aliquid rationis vel honesti coloris, vt bellum inferretis populo meo? Significat ergo nullam fuisse illatam iniuriam Tyriis & Sidoniis, quam nunc retalient, sed prorumpere sua malitia, & tantùm vel auaritia vel crudelitate impelli, vt miseros Iudæos ita vexent: vos, inquit, non repẽditis mihi mercedem, hoc est, non potestis prætexere aliquid vobis iniuriæ à me esse factum: *quod si hoc infertis mihi*, inquit, *velox (subito) rependam mercedem in caput vestrum.* גמל Hebræis non tantùm significat retribuere, vt semper vertunt, sed conferre etiam, vt loquuntur latinè, quemadmodum alibi dictum fuit. Quid rependam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Illa est cõmunis versio. Sed improprium esset, atque absurdum loquendi genus. Non dubium est igitur quin Dauid significet Dei beneficia. Quid ergo rependam pro omnibus beneficiis quæ Dominus in me contulit? Ergo qui prior vel facit iniuriam, vel confert beneficiũ dicitur Retribuere. Et hic etiam sensus est præsentis loci: *Si vos ita*, inquit, *mecum agitis velox*, מהרה subitò (nam nomen hìc accipitur aduerbialiter) subitò igitur rependam mercedem in caput vestrum, hoc est, Vos non impune feretis, quãdoquidem tam iniquè agitis mecum & cum populo meo. Tenemus nunc totum Prophetæ sensum. Nã exaggerat crimen in Tyriis & Sidoniis, quod vltrò molesti fuerint Iudæis, & se externis hostibus adiunxerint, vt scilicet partem prædæ ad se raperent. Quum ergo vicinia non emollierit eorum animos, inhumanitas ipsorum hoc modo magis conuincitur. Sed quemadmodum dixi, hìc Dominus se interponit medium, vt significet se, quasi proprium negotium agere vbi curat Ecclesiæ salutem. Postea ostendit non fore impunitam istam malitiam: *Si ita agitis mecum*, inquit, *ego velox (subito) rependam in capita vestra.* Hic locus continet eximiam consolationem, dum pronuntiat Deus quicquid incommodi perferunt fideles, hoc in ipsum expetere: deinde se non passurum, vt impune vexentur qui sunt sub eius præsidio & fide, sed celeriter mercedem se repensurum in eorum capita, qui ita iniustè hæreditatem suam violauerint. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Neque enim dubium est, quin fulcire voluerit pios animos hac cogitatione, dum intelligerent suas afflictiones curæ esse Deo, & fore breui earum vindicem, vtcunque ad tempus necesse esset ipsos ita violenter & probrosè tractari à profanis hominibus. Pergamus nunc, dicit *Argentum suum & aurum suum esse ablatum à Tyriis & Sidoniis.* Non dubium est, quin vt fieri solet, captauerint lucrum ex clade gentis illius quicunque vicini erant. Prius fuerant malè affecti: nunc accedit noua occasio: inhiant prædæ. Nunc ergo se profitẽtur manifestos hostes, vbi vident spem esse quæstus: id factum fuit à Tyriis & Sidoniis. Non dubium est quin sedulò conciliauerint sibi gratiam apud Assyrios, quin eos adiuuerint annona, & aliis subsidiis, vt essent participes prædæ. Et ideo mirum non est ablatum fuisse ab illis aurum & argentum, quia longa fuisset vectura. Deinde hoc, quemadmodum nuper attigi, fieri solet, vt gratificentur victores aliis à quibus adiuti sunt. Multi generaliter extendunt ad omnes populi opes, quòd scilicet quicquid fuit auri & argenti in Iudæa, hostes rapuerint & Sidonii traxerint ad se aliquam partem. Sed videtur esse specialis querimonia, quod scilicet sacra Templi vasa ablata fuerint per Tyrios & Sidonios. Ideo malui Templa vertere quàm palatia. Dicunt alii, Vos transtulistis argentum meum & aurum meum in vestra palatia. Quum ambiguum sit nomen, non dubito quin Propheta hìc potius Templa designet. Tyrii ergo & Sydonii profanauerant aurum & argentum Templi, cùm illud idolis suis dicarent. Spoliis ergo veri & vnius Dei ornarunt sua idola. Hæc ratio est cur Deus tam vehementer excandescat. Fuit quidem aliqua ratio, cur Deus contenderet pro tota gente Israel, quemadmo-

Psal. 116.

admodum diximus: sed hæc fuit longè atrocior iniuria, quod spoliatum fuit Templum, & nudatum suis opibus: deinde quòd ornata fuerunt idola sacris illis vasis. Sic enim Deus habitus fuit ludibrio: & in eius contemptum Tyrii & Sidonii quasi trophæum victoriæ erexerunt in suis illis cauernis, vbi exercebant sacrilegia, quum scilicet deos fictitios colerent. *Abstulistis*, inquit, *aurum & argentum meum, & desiderabilia mea bona*. Deus hîc humano more loquitur. Nam certum est, etiam sub Lege ipsum non indiguisse auro, vel argento, vel aliis rebus pretiosis: quod voluit Templum ornari vasis, & illa pretiosa supellectile, fecit in gratiam rudis populi: quia non poterant cõtineri Iudæi in puro & legitimo cultu, nisi Deus adminiculis istis iuuaret imbecillem eorum fidem. Sed tamen quoniam grata illi obedientia erat, ideo dicit quicquid ornatus fuit in Templo, hoc fuisse sibi desiderabile. Sed induit aliam personam, quẽadmodum dixi, ita loquens, quoniam neque opus habuit istis rebus, neque oblectatus est. Neque enim debemus imaginari Deum similem puero, qui voluptatem capiat ex auro, vel argento, vel aliis rebus: sed accommodandus est hic sermo in vsum populi, quòd scilicet Deus probauerit cultum illum, quia pẽdebat ex suo mandato. Vocat igitur Desiderabile quidquid in Templo fuit, *Transtulistis ergo in templa vestra*, inquit, *desiderabilia mea bona*. Sequitur, *& filios Iehudah & filios Ierusalem vendidistis filiis Græcorum*. Hîc altera querimonia subiicitur, quòd vbi fuerunt sacrilegi in Deum Tyrii & Sidonii, crudeliter etiam tractauerint afflictum Dei populum. Proximo igitur versu Deus inuectus est in Tyrios & Sidonios, quoniam aurum & argẽtum sibi ereptum idolis prostituerant. Iam iterum redit ad ipsos Iudæos, quos dicit venditos fuisse filiis Græcorum, id est transmarinis populis. Quia enim Iauan transiit in Europam, ideo sub nomine hoc comprehendit gentes transmarinas. Dicit autem *venditos fuisse Græcis Iudæos, vt procul abigerentur è suis finibus*, hoc est, vt nulla spes esset reditus. Inde autem clarius apparet crudelitas, quòd curarunt Tyrii & Sidonii procul trahendos esse miseros homines, ne illis pateret reditus in patriam, sed vt in totum exclusi essent. Nunc videmus quorsum spectet Propheta. Vult enim fideles etiam quum pedibus Gentium calcantur, hoc tamen solatio lenire dolorem suum, quod sciant se non negligi à Deo, quanuis ad tempus conniueat, sed tandem ipsum fore vltorẽ, vt non secus ac pro hæreditate sua contendat, eo quòd tam iniustè vexati fuerint. Postea adiungit.

7 Ecce ego excitabo eos è loco in quem vendidistis eos, & rependam mercedem vestram in caput vestrum.

Hîc melius ac certius exprimit Propheta Deum non ita deseruisse Iudæos quin velit temporis successu rursus illis manum porrigere. Fuit quidem temporalis derelictio, sed oportuit tamen fideles recumbere in hanc fiduciam, quòd Deus iterum vellet eos restituere. Et hoc nunc tractat Propheta, *Ecce ego*, inquit, *excitabo eos è loco, in quem vendidistis eos*: acsi diceret, non impediet vel distantia locorum, vel intermedium mare, quominus reducam populum meum. Quia ergo putauerant Tyrii & Sidonii Iudæos præclusos esse à patriæ reditu, quòd abstracti essent in tam longinquas orbis plagas, dicit Deus sibi hoc non fore obstaculo, quominus Ecclesiam suam rursus colligat. Sed quæritur, quando impletum fuerit hoc vaticinium. Scimus enim Iudæos nunquam rediisse in patriam. Nam paulòpòst quàm reuersi sunt ab exilio, fuerunt variis modis attriti. Tandem sequutæ sunt grauissimæ clades, quæ consumpserunt maiorem partem populi. Quum ergo talis fuerit Gentis conditio, videndum est nunc an Christus Iudæos, qui procul dispersi erant, collegerit. Atqui scimus tunc maximè fuisse dissipatos. Neque enim destitit Iudæa continuis bellis affligi, donec excisa est Ierosolyma, & populus ille ferè fuit in totum consumptus. Quum igitur ita sit, quando dicemus impletum fuisse hoc vaticinium? Multi allegoricè hæc exponunt, quod Propheta loquatur de Apostolis & Martyribus, qui per varias persequutiones iactati fuerunt in diuersa loca. Sed illud est coactum. Ego igitur non dubito quin hîc spiritualem collectionem designet. Et certè Deus vinculo fidei Ecclesiam coadunauit post Christũ exhibitum. Nam non modò rursus coaluit in vnum populus ille, sed Gentes, quæ prius alienatæ fuerant ab Ecclesia Dei, & quibus nihil commune erat cum Ecclesia, simul etiam collectæ sunt in vnum corpus. Videmus ergo spiritualiter fuisse impletum quod dicit Propheta, nempe *filios Iehudah & Ierusalem fuisse redemptos à Domino*, & iterum reductos, non pedibus vel nauigio, sed quia Ierosolyma tũc vbique ædificata fuit, quemadmodum dicitur apud Zachariam. *Ego igitur colligam eos*, inquit: postea, *rependam mercedem in caput vestrum*. Iterum confirmat quod prius dixit, nempe etiamsi exultent impii, dum superiores sunt Dei filiis, tamen non fore inultam eorum crudelitatem, quia sentient Ecclesiam nunquam à Deo negligi: quanuis subiiciat eam variis ærumnis, & exerceat hoc modo ad patientiam, vel etiam castiget, semper tamen fore vltorem. Sequitur,

8 Et vendam filios vestros, & filias vestras in manum filiorum Iehudah, & vendent eos Sabæis Genti longinquæ, quia Iehoua loquutus est.

Miram hîc vicissitudinem describit Propheta, quia scilicet vendentur Tyrii & Sidonii Iu-

dæis. Quis autem erit venditor? Deus ſibi has partes ſumit, Ego, inquit, *vendam filios veſtros*: quaſi diceret, Iudæi potientur vobis, & redigam vos in ſeruitutẽ. Quo authore? Perinde acſi emiſſent è manu mea. Significat hanc ſeruitutẽ fore legitimã: & ita diſtinguit Iudæos à Tyriis & Sidoniis, qui fuerãt prædones violẽti, & qui iniuſtè rapuerãt quod non erat ſuũ. Deſcribitur itaque venditionis ratio, quia ego ipſe author ero huius mutationis, & res auſpiciis meis agetur, acſi nomen meum interponerẽ: *ipſi autem Iudæi*, inquit, *vendent filios veſtros & filias veſtras Sabæis, Genti longinquæ*, hoc eſt, populis Orientalibus. Neque enim dubito quin per ſynecdochen Propheta hic notare voluerit populos Orientales, quemadmodum Perſas & Medos: ſed dicit trahendos Tyrios & Sidonios in longinquiſsimas regiones. Sabæi autem longius diſtabant à mari illo Phœnicio, quemadmodum ſatis notum eſt: & erant incogniti, quia propius etiam ad Iudæos accederet. Iam hìc quæritur, quando hoc iudicium exequutus ſit Deus. neque enim tali imperio vnquam potiti ſunt Iudæi, vt ſubiicerent vicinas gentes, & venderent pro arbitrio mercatoribus ignotis. Sed hìc ſtultum eſſet ac puerile, nimis inſiſtere in ipſa litera. Quanquam non dico allegoricè Prophetam loqui. Ego enim abſtineo ab allegoriis libenter, quia in illis nihil eſt firmum, nec ſolidum: ſed dico tamen aliquam figuram ſubeſſe in his verbis, quod ſcilicet vendentur Tyrii & Sidonii, ac diſtrahentur huc & illuc in regiones procul diſsitas, idque fiet in gratiam electi populi, & Eccleſiæ, acſi Iudæi ipſi eſſent venditores. Quum Deus dicit, Vendam, certè non deſcendit è cœlo vt venderet, ſed adiudicauit eos: deinde, hoc alterum ex priore pendet, quòd venditi fuerint à Iudæis, hæc non vulgaris eſt venditio, quaſi pretium Iudæi receperint, quaſi negotiati fuerint de illis. Sed Deus Iudæos venditores fore pronuntiat, quoniam ſcilicet hoc modo vlciſcetur iniuriam ipſis illatam. *Vendent igitur eos Sabæis genti longinquæ*. Iam ſcimus mutationes, quæ deinde ſequutæ ſint, tales fuiſſe, vt Deus ferè conuerterit totum orbem. Traxit enim Tyrios & Sidonios in regiones longinquas. Nemo putaſſet hoc fieri in gratiam Iudæorum, qui apud omnes & exoſi & abominabiles erant. Sed tamen Deus pronunciat ſe hoc Eccleſiæ ſuæ reſpectu facturum, vt diſtrahantur Tyrii & Sidonii: quanquam hoc vulgò latebat homines. Fuit enim Dei hoc iudicium arcanum. Sed fideles, qui iam edocti fuerant Deum hoc facturum, admoniti ſunt ipſo euentu quàm pretioſa eſſet Deo ſua hæreditas, dum eius iniurias vlciſcitur, quarum memoria iampridem ſepulta fuerat. Hæc igitur ſumma eſt. Nunc ſubiicit Propheta.

9 Publicate hoc in gentibus, ſanctificate prælium, excitate robuſtos, venient, aſcendent omnes viri bellatores.

10 Concidite vomeres veſtros in gladios, & falces veſtras in lanceas, debilis dicat, Ego ſum robuſtus.

11 Congregamini & venite omnes gentes, congregamini in circuitu (*hoc eſt, vndique congregamini*) illic proſternet Iehoua fortes tuos.

Quidam exiſtimant hæc ideo narrari, ne populus territus ſuis malis prorſus deiiciat animũ: & hunc ſenſum eliciunt, quòd Deus formidabile ſpectaculum hìc oculis ingerat, vt ſe ad tolerantiam præparent ac confirment Iudæi. Quanuis ergo vndique conſurgant gentes, tamen vt maneant firmi in hac ſpe Deum fore Eccleſiæ ſuæ iudicem. Sed non dubito quin ſermonem ſuum contexat Propheta, atque hìc bellum denuntiet profanis gentibus, quæ tot moleſtiis Eccleſiam fatigauerant. *Publicate hoc in gentibus*, inquit, *indicite prælium, excitate robuſtos, venient, aſcendent*. Scimus autem cur neceſſe fuerit talibus formis ſuperiorem doctrinam confirmari. Nam impii nullis minis mouentur: imò ſubſannant omnia Dei iudicia. Fideles autem quum ſuccumbunt ſuis malis, vix poſſunt animos leuare, etiam ſi Dominus promittat ſe illis fore adiutorem. Donec igitur res quaſi depicta obiicitur eorum oculis, non ſentiunt conſolationis efficaciam. Ideo hypotypoſis quam videmus, ſpectat in hunc finem, vt populus quaſi in rem præſentem adductus, concipiat ſpem futuræ ſalutis, vbi videt Deum iam colligere ſuos exercitus, & inſtruere ſuas copias, vt pœnas ſumat de hoſtibus Eccleſiæ ſuæ. Quum ergo fideles non tantùm ſimplicibus verbis hoc fore audiunt, ſed quaſi oculis ſpectant dum illis Dominus rem proponit ſub figura, & viua imagine, efficacius tanguntur, vt ſtatuant Deum tandem fore ſuum liberatorem. Nunc ergo videmus cur Propheta hìc iubeat publicari bellum vbique & indici: deinde, cur iubeat colligi robuſtos, & aſcendere omnes viros bellatores. quaſi diceret, Dominus non fruſtratur vos inanibus verbis, ſed venit inſtructus potentia ad vos ſeruandos. Ergo quum auditis illum fore ſalutis veſtræ authorem, ſimul cõcipite ſubeſſe eius arbitrio omnes gentes, & ad eius nutũ poſſe vno momento concitari totum orbem, vt vndique confluant omnes copiæ, & quidquid eſt roboris in mundo conueniat ad eius obſequium: agnoſcite ergo illum inſtructum ſuis copiis, non venire ad vos nudum, vt verbis paſcat, quemadmodum ſolent quibus nihil auxilii ſuppetit, dant enim illi verba. Deus autem hoc non facit. Nam poſſet hodie exequi quod denunciauit: ſed differt in tempus maturum, interea tribuite illi ſuum honorem, & ſcitote non deeſſe

esse rationem, qua vos protegat, si velit: sed vult ad tempus subiicere cruci & ærumnis, vt tandem vindicet iniurias vobis illatas. Quæritur nunc quosnam populos intelligat Propheta. Prius enim dixit Deum pœnas sumpturum de omnibus populis: quia nulla erat gens tunc in mundo Iudæis amica. Sed in eo nihil est absurdi, quia Deus commisit inter se vltro & citro omnes Ecclesiæ inimicos, vt se mutuis vulneribus conficerent. Quum ergo voluit vindictam sumere de Tyriis & Sidoniis, excitauit Persas & Medos: quum etiam voluit vlcisci Persas & Medos, vocauit Græcos in Asiam. Antea afflixerat Assyrios. Sic igitur armauit omnes Gentes, sed vicissim: vt scilicet aliæ post alias subirent pœnam, quam meritæ fuerant. Et ideo non debet hæc sententia Prophetæ tam restricte exponi, quasi simul colligeret Dominus exercitum ex toto mundo ad puniendos Ecclesiæ hostes: sed conturbat totum mundum vt alii de aliis tumultuose pœnas sumant: interea nullus hostis Ecclesiæ maneat inultus. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, *Publicate hoc in Gentibus*, hoc est, Deus mouebit horrendas turbas in toto mundo, sed hoc faciet in gratiam Ecclesiæ suæ: quia etiamsi nunc exponat multis miseriis suos, vult tamen reliquias saluas esse, quemadmodum prius visum est. Postea addit, *Concidite vomeres vestros in gladios.* Quum de regno Christi vaticinantur Iesaias & Michæas, dicunt, Tunc concident gladios suos in falces, & lanceas suas in vomeres. Inuertitur nunc illa sententia à Ioele. Figurata est Iesaiæ & Michææ locutio, quia significant pacatum iri orbem vbi Christus homines Deo reconciliauerit, & simul etiam eos instituerit ad colendam fraternam beneuolentiam. Sed hîc Propheta dicit fore vbique turbulentos motus, ita vt nullus sit aratri, vel falcis vsus, hoc est, vt cessent agricolæ à suo officio, terra maneat deserta: quemadmodum fieri solet, vbi tota regio exposita est violentiæ, nemo audet egredi: omnes tunc suos agros deserunt, negligitur cultura. Sic igitur dicit Propheta, Conuertite vomeres vestros in gladios, & falces vestras in lanceas, hoc est, cesset agricultura, & omnes studia sua applicent ad bellum: & debilis dicat, hoc est, nulla sit hîc vacatio militiæ. Scimus excusationem ab ætate vel morbo valuisse dum olim colligebantur milites: & si quis morbum prætendere poterat, ille dimittebatur: nunc Propheta dicit nullam fore vacationem. Deus, inquit, etiam nemini permittet, coget omnes ad bellum: etiam extrahet ex ipso lecto omnes ægrotos: cogentur omnes arma induere. Hinc apparet quàm ardenter Ecclesiam suam amet Dominus, quum gentibus & populis non parcit. Deinde, quòd etiam neminem eximit à pœna. Quicunque enim molesti fuerunt Ecclesiæ, eos necesse est recipere suam mercedem. Quum ergo Deus tam seuere vlciscitur Ecclesiæ suæ hostes, singulare nobis paterni amoris testimonium reddit. Et tandem concludit, *illic Iehoua fortes tuos prosternet*. Non dubium est, quanquam singulari numero Propheta vtitur, hoc intelligi de tota terra. acsi diceret, Quicunque hostes fuerint populo meo, illos ego prosternam quantunlibet sint robusti. Nunc tenemus quicquid hactenus dixit Propheta quorsum tendat, nempe etiam in grauissimis afflictionibus Deum salutem Ecclesiæ suæ curare: ideóque fore vindicem, vbi ad tempus vel patientiam suorum examinauerit, vel castigauerit eorum delicta: tamen mutuam fore vicem vt semper optabilior sit Ecclesiæ conditio, etiam in extremis malis, quàm illorum, quos Dominus tolerat, & quibus indulget, & de quibus non tam citò exigit vindictam.

Iesa. 2. Mich. 4.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vndique obsidemur ab hostibus, neque tantùm infesti sunt nobis secundum carnem improbi, sed Satan etiam ipse copias suas admouet, & tot modis perniciem nobis machinatur: Da inquam, vt instructi fortitudine Spiritus tui sub auspiciis tuis bellemus vsque in finem, neque vnquam fatigemur vllis malis. Interea verò humiliemur sub potenti manu tua, dum tibi placet nos affligere: & interim tamen sic sustineamus omnes ærumnas, vt forti animo eluctemur ad illam victoriam, quam nobis promittis, & defuncti omnibus certaminibus, tandem perueniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo, per Iesum Christum Dominum nostrum. Amen.

12 Expergefiant & ascendant Gentes ad vallem Iosaphat: quia illic sedebo ad iudicandum omnes Gentes ex circuitu.

Prosequitur eundem sermonem Propheta, quod scilicet Deus tandem vindex erit populi sui, vbi vexatus fuerit iniuste ab hominibus profanis. Scimus enim Deum non statim succurrere seruis suis, sed quiescere acsi non respiceret eorum molestias. Hoc autem facit ad probandam eorum tolerantiam: deinde tempore opportuno declarat se non fuisse otiosum, sed notasse scelera, & distulisse pœnas, donec impleta esset malitia hostium suorum. Sic etiam nunc dicit, tandem fore Deum iudicem populi sui aduersus omnes gentes vndecunque conueniant in Vallem Iosaphat. Iam de valle Iosaphat satis diximus. Sed huc redit summa, afflictiones Ecclesiæ non fore impunitas, quia Deus tempore opportuno tandem conscendet tribunal suum, & faciet vt ex cunctis terræ partibus conueniant omnes gentes, & subeant illic iudicium. Nunc sequitur:

13 Mittite falcem, quia maturuit messis: venite, descendite, quia plenum est torcular, refertæ sunt cuppæ, quia multiplicata est malitia ipsorum.

Quia Deus iudicia sua differt dum miseri homines gemunt sub oneribus suis, ideo Propheta vtitur loquendi formulis, quæ exprimant Deum non morari, sed potius festinare ad iudicium: quanquam hoc non apprehendat sensus carnis. Hæc enim duo inter se optimè conueniunt, quòd scilicet Deus expectet impios, & pœnas suspendat quas merentur: interea tamen maturè acceleret eorum exitium. Nam dicitur respectu hominum differre, quia vnus dies nobis est instar centum annorum: dicitur autem properare, quia nouit temporum articulos. Sic etiam hoc loco, *Mittite falcem*, inquit, *maturuit enim messis*. Vtitur metaphoricis locutionibus, sed postea sine figura explicat quid velit, dicens *multiplicatam esse malitiam ipsorum*. Sunt autem hîc duæ metaphoræ: altera sumpta est à messe, altera à vindemiis. Vocat igitur Propheta messores qui destinati erant ad exequendum eius iudicium, nempe quia Deus conductitiam habet operā hominum, & pro suo arbitrio huc vel illuc applicat eorum manus. Postea adiungit alteram metaphoram sumptam à vindemiis: dicit *plena esse torcularia & cuppas esse refertas*. Sed tandem exprimit quid hæc sibi velint, nempe quòd Multiplicata sit malitia ipsorum, hoc est, quòd ad cumulum vsque peruenerit. Dicebat Deus Abrahæ nondum impletā esse malitiam Chananæorum, quia longum erat illud spatium quod denunciabat, nempe post quatuor secula dicebat se vindictam sumpturum de inimicis populi: erat illud lōgum spatium. Poterat igitur obiicere Abraham Cur Deus tam longo tempore quiesceret. Sed hæc est responsio, nondum impletam esse malitiam. Hoc autem loco dicit Propheta multiplicatam esse malitiam ipsorum: ideo spem facit seruis Dei propinquæ vindictæ, quemadmodum cum messis impendet, & instant vindemiæ, omnes animos erigunt ad hilaritatem. Sic etiam Propheta, vt colligant fideles animos, & expectent propinquam redemptionem, dicit iam venisse vsque ad summum cumulum iniquitates hostium, ita vt Deus iam paratus sit ad sumendam de ipsis vltionem. Hæc summa est. Sequitur.

14 Populi, populi in valle concisionis (*vel tribulæ*:) quia propinquus dies Iehouæ in valle concisionis.

Confirmat eandem doctrinam Propheta: sed pluribus verbis insistit, quia vastitas illa Ecclesiæ poterat spem omnem adimere seruis Dei. Quis enim dixisset posse restitui Ecclesiam, quum esset adeò miserè vastata, imò quum redacta esset quasi in nihilum? Nam populus sic erat dispersus, vt nullum iam esset nomen Israelis. Desierat ergo esse populus, quia perdiderat nomen suum: denique nullus erat status Ecclesiæ, & omnes dixissent populum illum deuotum esse mille exitiis: sicuti omnes execrabātur nomen Israelis. Quum ita esset, certè potuit videri res incredibilis quidquid docebant Prophetæ de restitutione populi illius. Ergo non superuacua est ista repetitio, quum Propheta pluribus loquendi formis testatur atque affirmat Deum adhuc manere integrum: etiamsi perierit Israel in conspectu hominum, tamen suppetere Deo virtutem qua viuificet mortuum illum populum: & ideo emphaticè loquitur Propheta, *populi populi*, inquit. Nam hîc suscipit personam præconis, sicuti etiam hoc munus ei iniunctum erat: & ostendit sua vaticinia non carere effectu, se non proferre verba, quæ euanescant in aerem: sed quicquid nomine Dei pronuntiat, plenum esse virtutis & efficaciæ. Potuit quidem videri hoc ridiculum, quia citaret Propheta omnes populos, quum tamen ludibrio esset eius doctrina, etiam Ierosolymæ. Quomodo ad vltimos vsque orbis fines penetrare vox eius poterat, & etiam audiri? Sed quanquam occulta tunc erat virtus propheriæ, exeruit se tandem, & re ipsa apparuit Prophetam non frustra loquutum esse. Cæterùm, non alloquitur populos quasi audituri sint, sed in gratiam piorum hîc attollit vocem, & magnificè insultat omnibus impiis, qui tamen superbè tunc dominabantur, & cum alto contemptu: Venient, inquit, tandem illi ad Dei tribunal, etiamsi hodie impune ita Ecclesiam conculcant. Populi ergo populi: iam non ponit Vallem Iosaphat, sed concisionis חרוץ quidam accipiunt pro determinato iudicio. Sed nomen hoc accipitur pro tribula, vel pro instrumento ad triturandum. Nescimus quænam fuerit Iudæis ratio triturandi, sed tamen ex pluribus locis constat חרוץ esse instrumentum, quo solebāt vti ad trituram. Ego autem hunc sensum libēter amplector, quia prius metaphoricè Propheta vocauit iudicium Dei messem, postea comparauit torcularibus. Quanquam si magis placeat nomen concisionis, non repugno. Interea non dubito, quin alludat Propheta ad triturationem, quum Deo tribuit has partes, nempe vt dissipet populos, qui nunc videntur conspirasse ad perdendam Ecclesiam. Si quis accipiat pro determinato iudicio, vel pro re concisa, quemadmodum apud Iesaiam, non repugno. Nam sic etiam multi interpretantur. Ego tamen iam exposui quid mihi magis placeat. Quantum ad summam rei pertinet; sensus Prophetæ non est ambiguus. intelligit enim Deum tales sumpturum pœnas de omnibus impiis, vt omnes concidat, dissipet, quemadmodum quum in area trituratur messis. Et tandem addit, *propinquum esse diem Iehouæ in valle tribulæ*. Significat, etiamsi adhuc conniueat Dominus ad scelera ipsorū, tamen instare diem, qui adhuc incognitus est hominibus, & tandem

dem se venturum in vallem illã: hoc est, se æditurum tale genus pœnæ, vnde appareat ipsum fuisse præsidem populi sui. De valle enim iam diximus: & non dubium est quin semper illuc respiciat, alioqui impropriè loquutus esset, quum diceret, *Ascendent in vallem.* Quid est ascendere in vallem? potius enim debuit loqui de descẽsu. Sed comparat Iudæam reliquis orbis partibus: quoniam situs illius terræ erat editior, quemadmodum notum est. Sublimitas ergo Iudææ optimè conuenit cum ascensu, de quo loquitur Propheta. Ergo semper intelligit Deum ita sumpturum pœnas de Gentibus, vt appareat ipsum hoc facere in Ecclesiæ suæ fauorem, sicuti nunc clarius videbimus. Iam dicit:

15 Sol & luna obscurabuntur (*vel contrahent nigredinem*) & stellæ retrahent splendorem suum.

Iam alibi hunc versum exposui: cap. 2. scilicet diximus in summa Prophetam describere terribile Dei iudicium, vt socordiam excutiat hominibus, qui securè audiunt minas omnes & contemnunt, nisi Dominus percellat eorum animos. Ergo figuræ istæ non aliò spectant, nisi vt impii expergiscantur, & sentiant seriò rem agi, vbi Dominus iudicium suum denuntiat. Nunc pergamus in contextu:

16 Et Iehoua è Sion rugiet, & è Ierusalẽ dabit (*ædet*) vocem suam: & contremiscent cœli & terra: & Iehoua spes erit populo suo, & fortitudo filijs Israel.

Hîc consilium suum Propheta clarius explicat: nempe in quem finẽ hactenus disseruerit de iudicio Dei. Nam quicquid audiuimus tantùm ad incutiendum terrorem valebat. Interea Propheta admonet sibi in animo esse fideles solari, & dare aliquod leuamen eorum molestiis & ægritudini. Hæc ratio est cur Deum inducat rugientẽ è Sion, & clamantem è Ierusalem. Rugitus autem tribuitur Deo, quemadmodum alibi se comparat leoni, quum asserit se fidum custodem fore salutis suorum: Ego, inquit, similis ero leoni, qui non patitur eripi sibi prædam, sed fortiter defendit qua pollet violentia: sic etiam non patiar populum meum mihi eripi. Eodem sensu nunc dicit Propheta *Deum rugire è Sion.* Fuerat enim Deus ad tempus contemptibilis: nam grassatæ erant omnes Gentes contra electum eius populum, & eum diripuerant pro sua libidine: nulla tunc Dei potentia se exerebat. Quoniam ergo ad tempus tacuerat Deus, nũc Propheta dicit non semper ipsum dissimulaturum, quin suscipiat defensionem populi sui, ídque instar leonis: quia insurget horribili violentia cõtra omnes hostes suos. *Et contremiscent,* inquit, *cœli & terra.* Quoniam totus ferè mundus contrarius erat electo populo, Propheta in hoc sedulò incumbit, ne quid impediat animos fidelium quominus expectent redemptionem, quæ illis promititur: etiamsi cœli, inquit, & terra sese opponerent, Deus tamen præualebit admirabili sua virtute. *Contremiscent,* inquit, *omnia elementa:* Quid nunc facient homines? etiamsi admoueant omnes suas copias, etiamsi omnia conentur, an poterunt præcludere viam Domino, quominus populum suum liberet? Tenemus ergo consilium Prophetæ, quum de concussione cœli & terræ loquitur. Tandem adiungit, *Erit Deus spes populo suo, & fortitudo filijs Israel.* Hac parte satis demonstrat quod dixi, nempe se denuntiare extremam vindictam Gentibus in Ecclesiæ fauorem: quia scilicet Dominus tandem populi sui miserebitur, etiamsi videatur periisse antequam succurrat. Quanquam ergo populus erit deploratus & sua & omnium opinione, Deus tamen rursus eriget spem omnium piorum, qui residui erunt, & fortitudinem nouam illis suggeret. Loquitur in genere de filiis Israel: sed hoc tantùm ad reliquias pertinet, de quibus nuper loquutus est Propheta. Scimus enim non omnes qui originem trahebant à patribus secundum carnem fuisse veros Israelitas. Hîc autem Propheta veram Ecclesiam designat: & ideo Israel debet accipi pro genuinis & legitimis Abrahæ filiis: sicuti in persona Nathanael Christus vocat veros Israelitas, qui imitantur fidem patris sui Abrahæ. Ego absoluam hodie hunc Prophetam: ideo non multùm immoror in singulis sententiis. Sequitur nunc, Ioan. 1.

17 Et cognoscetis quòd ego sim Iehoua Deus vester, habitãs in Sion monte sanctitatis meæ, & erit Ierusalem sanctitas: & alieni non transibunt per eam amplius.

Confirmat superiorem sententiam: *Cognoscetis me esse Deum vestrum,* inquit. Tacitè Propheta significat Dei gratiam sic fuisse absconditam inter afflictiones, vt populus coniicere posset se derelictum à Deo. Deberet quidem sufficere nobis Verbum in extremis malis: nam quanuis Deus nos coniiciat in vltimas abyssos, tamen vbi Verbo suo nobis illucet, hæc consolatio satis & super valere debet ad sustinendos animos. Sed tamen nisi reipsa appareat Deus, turbamur, & quærimus vbinam sit eius potentia. Secundum hanc rationem nunc Propheta dicit, *tandem cognituros fideles:* nempe re ipsa. Duplex enim cognitio est, Cognitio fidei, quæ ex solo Verbo concipi-

tur:& cognitio experimentalis, vt ita loquar, quæ pendet ab ipso effectu. Fideles ergo semper agnoscunt salutem sibi esse in Deo repositam: sed titubant interdum, & patiuntur graues cruciatus in animo suo: etiam agitantur huc & illuc. Quicquid sit, certè ipso effectu non sentiunt Deum sibi esse patrem. Ergo de reali notitia nunc agitur, quum Propheta dicit cogituros se habere Deum: quomodo cognoscent? nempe ipsa experientia. Docet autem hic locus, quanuis Deus non exerat palàm manum suam ad nos iuuandos, bene tamen sperandum esse de eius gratia. Nam in hunc finem etiam Propheta loquutus est, vt pii ante ipsum euentum, aut complementum prophetiæ, tamen ad Deum assurgerent, & proiicerent in eum omnes suas curas. Antequam ergo realis cognitio veniret, fideles Deum apprehenderunt sibi esse patrem, & ideo non dubitarunt ad ipsum confugere, quanuis re ipsa hoc nondum palàm factum esset, quod Propheta testatus erat. *Habitans in Sion monte sanctitatis meæ.* Hoc consultò additum fuit, vt scirent fideles non frustra Deum pepigisse fœdus cum Abraham, non frustra montem Sion fuisse electum, vt illic nomen Dei inuocaretur. Nam reuocandi sumus ad promissiones: alioqui frigebit omnis doctrina. Scimus autem omnes prophetias in illo fœdere fuisse fundatas: quia scilicet Dominus adoptauerat sibi populum: deinde deposuerat rursus fœdus suum in manu Dauidis, & tunc montem Sion designauerat suo Sanctuario. Quum ergo omnes promissiones ex fonte illo manarent, oportuit reuocari Iudæos ad memoriam fœderis. Et hæc ratio est cur nunc dicat Propheta Deum habitare in Sion. Et certè alioqui hæc doctrina tantùm ad superstitionem spectaret. Deum enim scimus non includi vlla circunferentia locorum: tantùm abest vt potuerit in illas templi angustias constringi: sed habitauit in monte Sion propter Legem suam, quia fœdus suum pepigerat cum Abraham, deinde cum Dauide. Postea sequitur, *Et erit Ierusalem sanctitas: & alieni non transibunt per eam amplius.* Quum Ierusalem denuntiat fore sanctam, eximit à profanatione. Scimus has loquendi formas satis tritas esse in Scriptura, & sæpius occurrere, quòd sacta erit Deo sua hæreditas: deinde quòd eam profanarunt. Cùm ergo expositus fuit populus libidini inimicorũ quasi in prædã, tunc hæreditas Dei fuit reiecta, & polluta: tunc profani homines calcarunt quasi pedibus Ierosolymam. Nunc autem Propheta eximit sanctam vrbem ab illa pollutione: quasi diceret, Dominus non permittet sic miserè populum suum vexari, & ostendet vrbem hanc fuisse à se delectam, & se in ea habere domicilium. *Alieni* ergo *per eam non transibunt amplius.* Quare? Est enim sancta Ciuitas primùm Deo: deinde Ecclesiæ ipsius. Cæterùm quia extenditur hæc promissio ad totũ Christi regnum, non dubium est quin Deus hìc generaliter pronuntiet se custodem fore Ecclesię suæ, ne obnoxia sit impiorum libidini: quanquam videmus sæpe aliter contingere. Sed hoc debet imputari peccatis nostris: nos enim facimus rupturas. Nam Deus esset nobis murus & antemurale, quemadmodum alibi dicit: sed peccatis nostris prodimus eius Ecclesiam. Ideo alieni in ea locum occupant, sicuti hodie videmus Antichristum iam tot seculis dominatum esse in sanctuario Dei, quemadmodum etiam prædictum fuerat. Quum ita sit, gemamus videntes profanari sanctam Dei Ecclesiam. Interea tamen sciamus curæ Deo fore vt colligat electos suos, & expurget ab omni immunditie & inquinamento. Sequitur,

Iesa. 26.

Daniel. 9.

28 Et erit in die illa, stillabunt montes mustum, & colles decurrere facient lac: & omnes riui Iehudah emittent aquas (*hoc est, descendere facient*) & fons è domo Iehouæ egredietur, & irrigabit vallem Sittim.

29 Ægyptus in solitudinem erit, & Edom in desertum solitudinis erit propter vexationem filiorum Iehudah: quia fuderunt sanguinem innoxium (*vel purum*) in terra sua (*vel ipsorum*).

Hìc Propheta denuntiat Deum populo suo ita fore beneficum, vt nihil desit ex omni bonorum copia & varietate. Postquam ergo instaurauerit Deus Ecclesiam suam, inquit, affluet omni benedictionis genere. Huc enim spectant formæ istæ loquendi, *Stillabunt montes mustum, & colles decurrere facient lac: deinde omnes riui habebunt aquas largas: fons etiam orietur è domo Iehouæ ad irrigandum vallem Sittim.* Nunc intelligimus consilium Ioelis. Tenendum verò est vbi ita splendidè Prophetæ extollunt Dei benedictionem, non velle occupare animos piorum in sagina: quemadmodum profani homines arripiunt istas sententias, acsi Dominus vellet replere ingluuiem suorum. Scimus autem longè differre filios Dei à porcis: ergo Deus nõ saturat fideles terrenis bonis, quia hoc etiam non esset ipsis vtile in salutem: sed tamen ita amplificat suas benedictiones, vt sciamus nihil ad omnes numeros fœlicitatis nobis deesse, vbi Deus nobis propitius est. Videmus ergo Prophetam nostrum sic concionari de terrenis Dei benedictionibus, vt tamen non occupet illic animos piorum, sed altius velit attollere: acsi diceret beatos fore omnibus modis Israelitas, vbi primùm reconciliati fuerint Deo. Vnde enim omne genus miseriæ & afflictionis, nisi ex peccatis? Quum ergo omnes molestiæ, omnia incommoda signa sint iræ & alienationis Dei, non mirum est si Dominus vbi se propitium fore denuntiat, simul etiam coniungat signa paterni amoris.

moris,quemadmodum hîc facit. Et scimus oportuisse rudem illum populum sub elementis Legis sic doceri:quia nondum poterat capere solidum cibum. Scimus enim veteres sub Lege similes fuisse pueris.Cæterùm satis est tenere consilium Spiritus sancti: quòd scilicet Deus populum suum satiabit omni bonorum copia, quatenus scilicet expediet. Nunc vbi Deus rectà in cœlum nos vocat,& ad vitam spiritualem erigit mentes nostras,sufficiat quòd Paulus dicit, nempe pietati spem dari,non tantùm futuræ vitæ, sed etiam præsentis: quia scilicet Deus benedicet etiam nobis in terra,sed pro modo nostræ infirmitatis,sicuti iam attigimus. *Vallis Sittim*, erat propinqua Moabitis,quemadmodum satis notum est ex 25.cap.Numerorum,& ex 2.cap.Iosuæ. Quum autem dicit Propheta Aquas quæ manebunt ex fonte sacro,irrigaturas vallem Sittim:perinde est acsi diceret,tam largam fore benedictionem Dei in Iudæa,vt procul etiam sese diffundat, nempe vsque ad valles desertas.Sed postea adiungit, AEgyptios & Idumæos fore steriles & aridos in hac tam multiplici bonorum abundantia: erant enim illi professi Ecclesiæ hostes. Deus ergo hoc versu pronuntiat non fore participes suæ largitatis, etiamsi tota Iudæa irrigua sit, etiamsi abundet melle,lacte,& vino,tamen ipsos fore steriles & ieiunos. *Erit* ergo *Misraiim in solitudinem: erit Edom in desertum solitudinis*. Quare? *Propter molestias illatas filijs Iehudah*,inquit. Rursum confirmat Deus se curam talem habere Ecclesiæ suæ, vt iniurias illatas vlcisci velit. Deus ergo non semper occurrit quum iniustè affligimur,etiãsi nos receperit in suam tutelam, sed patitur ad tempus nos laborare, interea exitus ostendit nos semper fuisse illi charos & pretiosos. Sic etiam nunc, *Propter vexationes,quas intulerunt AEgyptij & Idumæi filijs Iehudah*: dicit ipsos fore ieiunos in omni abundantia bonorum:*quia fuderunt*,inquit, *sanguinem innoxium in terra ipsorum* (vel sua). Si referimus ad AEgyptios & Idumæos, sensus erit,quòd profugos adeò non sint tutati, vt potius crudeliter eos occiderint, acsi fuissent iurati hostes. Scimus multos rebus perditis ac deploratis fugisse in AEgyptum & Idumæam,vt illic quærerent latebras. Quoniam ergo AEgyptii fuerant tam inhumani contra afflictos,ideo vindictam illis minatur Propheta. Sed malo accipere de Iudæa quod dicit, *Fuderunt* ergo *sanguinem purum in Iudæa ipsa*. Atqui terram illam Dominus sibi consecrauerat:quum polluta fuerit iniustis cædibus,atrocius fuit crimen. Quum ergo AEgyptii & Idumæi ita proruperunt contra Iudæos, & quamuis domi manerent quieti, in patria interfecerunt ipsos indignis modis,non mirum est quòd Deus vltorem se fore pronuntiat. Sequitur:

20 Et Iehudah in æternum habitabit(*alij passiuè accipiunt*,H*abitabitur*) & Ierusalem erit in generationem,& generationem.

Hîc Deus asserit redemptionem hanc non fore exigui temporis,sed fructũ fore diuturnum, imò perpetuũ. Parum enim esset redimi vno die Ecclesiam,nisi etiam Deus incolumem seruaret sub manu sua. Hoc ergo secundum nunc Propheta addit, quòd scilicet *Iehudah semper manebit incolumis*, & Ierusalem habebit continuas ætatum series. Nam scimus interdum impios ad tempus florere,etiamsi coram Deo iam exitio deuoti sint. Sed Propheta hîc declarat fructum redẽptionis,quem promittit fore æternum: quia scilicet Deus non tantùm momento impellitur ad liberandam Ecclesiam,sed quia prosequitur eam æterno fauore, & constanter manet in suo proposito,sempérque est sui similis:ideo æternus est custos & fidelis suorum. Sequitur vltimus versus.

21 Et mundabo sanguinem eorum, non mundaui: & Iehoua habitans in Sion.

Principium versus variis modis accipiunt interpretes. Quidam sic distinguunt, Mundabo, sanguinem tamen eorum non mundabo: acsi diceret, Deus se alias omnes iniurias remissurum Gentibus profanis, sed fieri non posse vt ignoscat tantæ sæuitiæ, quam exercuerunt contra suos electos. Ita esset sensus,Tolerabilis esset auaritia, ego parcerem rapinis: sed quoniam populum meum interfecerunt,ego inexorabilis ero hac in parte. Ergo secundum istos ostendit Deus quàm pretiosa sit sibi vita Sanctorum:quia scilicet implacabilem se fore dicat contra omnes impios, vbi sanguinem innoxium fuderint. Sed videtur sensus ille nimis coactus. Alii vertũt, Sanguinem eorum mundabo,& non mundabo: hoc est, Ego purgabo Iudæos à suis inquinamentis, sed non vtar extrema seueritate: quemadmodum dicit apud Iesaiam, Ego non excoquam te instar auri vel argenti:nam in scoriam totus abires. Putant ergo illi hîc Deum promittere talem munditiem Ecclesiæ,vt tamen extremo rigore non vtatur, sed moderetur ipsam purgationem,sicuti necesse est in sordibus nostris,quibus scatemus toti. Sed videtur simplicior esse sensus,quòd scilicet mundabit Deus sanguinem,quem non mundauit: acsi diceret, Ego hactenus non purgaui immunditias populi mei:ergo quasi computruit in suis peccatis: sed nunc incipiam purgare omnia scelera, vt purus eniteat coram me. Subaudiendum est relatiuum,quemadmodũ sæpe fieri solet apud Hebr. Verbum autem hoc נקה accipitur 30. capite Ieremiæ alio sensu, quòd scilicet non exterminabit Deus Ecclesiam suam. Sed non possumus hoc loco alium sensum elicere, quàm quòd Deus iam Ecclesiam suã purgabit à sordibus. Nam per Sanguines haud dubiè Propheta intelligit inquinamenta,quibus populus refertus erat. Fieri ergo non poterat vt frueretur Deo propitio, quum ita

1 Timot. 4.

Iesa. 48.

iaceret in suis sordibus. Nunc Deus quum se redemptorem fore promittit, simul etiam venit ad fontem ipsum, & primam causam, quòd scilicet sordes abluet. Quomodo enim Deus esset redemptor populi, nisi prius deleret eius peccata? Quandiu enim peccata nobis imputat, necesse est etiam ipsum nobis irasci, necesse est nos ab eo prorsus esse alienos, & priuari omni eius benedictione. Dicit ergo non frustra se fore purgatorem, quia purgatis sordibus, iam sequitur etiam illud alterum, quod de redemptione futura nuper vidimus. Tandem concludit, *Et Iehoua habitans in Sion*. Iterum Propheta populum ad memoriam fœderis reuocat: acsi diceret, Deum vltrò promittere & tam liberaliter, quicquid dictum fuit, non quòd ita promeritus fuerit populus, sed quia pridem Deus dignatus est adoptare filios Abrahæ: quia domicilium sibi elegerat in monte Sion. Hac ergo ratione ostendit cur nunc Deus ad misericordiam inclinet, vt seruare velit populum, qui tamen suis peccatis centies perierat.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando in hoc mundo militandum nobis perpetuò est, non tantùm cum vno genere hostium, sed cum innumeris: neque etiam cum carne & sanguine, sed cum diabolo principe tenebrarum: da, inquam, vt armati tua virtute stemus constanter in hac militia: quòd si nos affligis ob peccata nostra, discamus nos humiliare, & interea sic nos subijcere tuo imperio, vt expectemus redemptionem nobis promissam: & quanquam signa iræ tuæ nobis sæpius appareant, spe tamen animos semper attollamus in cœlum, & inde expectemus Filium tuum vnigenitum, donec adueniens mundi Iudex colligat nos in fruitionem beatæ illius & æternæ vitæ, quam peperit nobis sanguine suo, Amen.

In Amos Prophetam, Ioannis CALVINI

PRAELECTIONES.

QVO TEMPORE cœperit fungi Doctoris officio ipse ostendit: sed quandiu prophetauerit non constat, nisi quòd existimant Hebræi fuisse diuturnum cursum: quia scilicet munus suum continuauit sub quatuor Regibus, vt ipsi scribunt. Meminit autem hîc tantùm regni Vziæ & Iarobeam: sed voluit notare quando cœperit Prophetæ munus exequi, non autem exprimere quandiu in hoc officio operam suam Deo præstiterit. Cur autem non nisi initium hoc attingat, postea suo loco videbimus. Certum hoc quidem est, exorsum fuisse sub Rege Vzia, & sub Rege Iarobeam. Deinde hoc quoque notandum est, fuisse ordinatum Prophetam regno Israel. Tametsi enim oriundus erat ex tribu Iehudah, voluit tamen eum Dominus præficere regno Israel, quemadmodum etiam videbimus. Interdum conuertit sermonem ad tribum Iehudah: sed hoc est quasi accidentale, & vt occasio ferebat: præcipuè verò intentus est ad decem Tribus. Nunc venio ad eius verba.

CAPVT I.

1 VERBA Amos, qui fuit inter pastores (*vel pecuarios*) ex Tecua: quæ vidit super Israel diebus Vziæ Regis Iehudah, & diebus Iarobeam filij Ioas Regis Israel, biennio ante motum terræ (*vel* χάσμα.)

HIC AMOS non iactat se aliquid afferre à seipso, quum de verbis suis

ſuis loquitur, ſed tantùm profitetur ſe miniſtrum eſſe Dei: quia mox addit ſe vidiſſe per reuelationem. Deus enim ipſe ſuſcitat Prophetas, & vtitur eorum opera: ſed interim dirigit eos ſuo Spiritu, ne quid proferant niſi ab ipſo acceptum, vt fideliter quaſi per manus tradant quod ab ipſo ſolo profectum eſt. Duo igitur hæc inter ſe cohærent, prophetias, quę poſtea ſequentur, eſſe verba Amos: ſed hæc verba fuiſſe illi patefacta diuinitus. Nam verbum חזה, quo vtitur Amos, propriè ſignificat videre per reuelationem: vnde etiam Prophetiæ nomen habent. Cæterùm dicit ſe fuiſſe *inter paſtores Tecua*. Oppidum hoc fuit ignobile, & paulò antè cinctum fuerat muris, quum ſemper pagus fuiſſet. Patriam igitur hîc non nominat, quaſi celebris fuerit, vel quaſi inde ſibi acquirere potuerit plus authoritatis vel famæ: ſed potius Tecuitam ſe vocat, quia Deus ex loco obſcuro eum eduxerat, vt præficeret toti regno Iſrael. Ideo falluntur meo iudicio, qui exiſtimant vocari Amos vnum ex paſtoribus, quia fuerit notus propter diuitias & abundantiā pecoris. Nam dum omnia expendo, non video quomodo poſsit hoc quadrare. Fateor נקדים vocari non tantùm paſtores qui operas ſuas locant, ſed pecuarios homines, qui negotiationem exercent: ſicuti etiam rex Moab dicitur fuiſſe נקד, nempe quòd aleret multas pecudes: ſed per ſuos paſtores mercenarios. Quantum ad Prophetæ nomen pertinet, non video quomodo hoc poſsit aptari eius perſonæ. Neque enim fuit locus ille *Tecua* famoſus ob diuitias: & quemadmodum iam dixi, erat exiguum oppidum, & nullius opulētiæ. Ego itaque non dubito, quin Amós hîc inſultet ſuperbiæ regis Iſrael & totius populi: quia dignati non fuerant audire Dei Prophetas, mittitur homo pecuarius ad ipſos. Deinde notādum eſt non vocari Paſtorē Tecua, ſed *ex Tecua*: & interpretes non obſeruant particulam illam. Videbimus autem cap. 7. Amos quanuis oriundus eſſet ex tribu Iehudah, habitaſſe tamen in regno Iſrael. Nam Sacerdos poſtquam eum calumniatus eſt apud Regem, iubet tranſire aliò, & comedere alibi panem ſuum, ne res tranquillas perturbet. Habitauit igitur tanquam hoſpes in alieno loco. Si fuiſſet tam diues & tam multæ opulentiæ, certè habitaſſet domi: cur mutaſſet locum? Quum ergo ſatis appareat fuiſſe inquilinum in terra Iſrael, non dubito quin fuerit ex communi vulgo hominum: ita ignobilitas eius ad hoc ſpectabat, vt Deus retunderet arrogantiam regis Iſrael & totius populi. Scimus enim quantopere inflati fuerint ob terræ ſuæ fœcunditatem & ob diuitias. Amos ergo illis præficitur: hoc eſt, homo pecuarius, quem Deus eduxit ex caulis. Et tempus etiam notandum eſt, quum dicit ſe vidiſſe has prophetias *diebus Vziæ regis Iuda, biennio ante terræ motum, & diebus Iarobeam filij Ioas*. Qualis fuerit illius temporis ſtatus, dixi quum exponeram prophetias Hoſeæ. Nam ſacra hiſtoria refert floruiſſe ſub ſecundo Iarobeam regnum Iſrael. Tametſi enim ipſe impius ac ſceleratus fuerit, Deus tamen pepercit tunc populo ſuo, & fecit vt non modò integræ manerent decem tribus, ſed etiam vt Iarobeam regnum ſuum dilataret. Nam recuperauit quaſdam vrbes, quę prius fuerant amiſſæ. Fuit ergo tranquilla tunc conditio populi: deinde fuit talis proſperitas, quæ poſſet animos inflare, ſicuti fieri ſolet. Vzias etiam ſic regebat tribum Iehudah, vt nihil illic eſſet aduerſum. Sequutus eſt terræ motus paulò pòſt. Quo tempore acciderit hic terræ motus ſacra hiſtoria non refert. Sed Ioſephus dicit tunc fuiſſe quum Vzias arripuit ſibi munus ſacerdotis, & percuſſus eſt lepra. Confert igitur in vnum tempus plagam illam lepræ & terræ motum. Cæterùm, tam Amos quàm alii Prophetæ loquuti ſunt quaſi de re nota: ſicuti Zacharias 14. capite, poſt reditum populi, dicit, Erit vobis terror, qualis fuit in terræ motu ſub rege Vzia. Illic annum etiam non deſcribit, ſed hiſtoria erat tunc vulgaris. Ergo Propheta nihil aliud voluit, quàm oſtendere ex temporis circunſtantia ſe denuntiaſſe vindictam Dei Iſraelitis quo tempore proſperè agebant, & quaſi in ſuis deliciis erant demerſi. Fieri autem non potuit quin illa ſatietas reddiderit illos feroces, quemadmodum ſemper cōtingit. Fuit igitur malè acceptus. Sed hinc melius ſancitur nobis eius authoritas: quòd ſcilicet in rebus proſperis non fuerit blāditus populo, ſed ſeuerè obiurgauerit: deinde quòd prædixerit quæ non poterant perſpici humano ſenſu: imò quæ poterant videri prorſus abſurda. Non potuit igitur niſi donatus eſſet Spiritu cœleſti, prædicere futuras clades, quum vbique homines, quemadmodum iam dixi, tam Iudæi quàm Iſraelitæ, & reliqui ſibi promitterēt omnia proſpera, quia Deus tūc parcebat regno Iſrael & regno Iehudah: deinde etiā non exercebat ſuum iudicium in gentes vicinas. Iam hoc etiam notandum eſt, quòd *viderit ſuper Iſrael*. Hinc colligimus, quemadmodum iam dixi, Prophetam hunc fuiſſe propriè deſtinatum Iſraelitis, quanuis aliunde natus eſſet. Quomodo autem, vel qua occaſione migrauerit in regnum Iſrael, neſcitur: & ad rem etiam non magnopere pertinet, niſi quod probabile eſt, ſicuti iam dixi, hoc conſultò fuiſſe factum, quò Deus compeſceret inſolentiam populi illius, qui ſibi tantopere placebat in rebus ſuis proſperis. Quum ergo Iſraelitæ hactenus reſpuerint ſeruos Dei, nunc coguntur audire exulē & pecuarium, qui exprobret illis ſua ſcelera: deinde qui exerceat iudicis officium: eſt cœleſtis præco, qui denuntiat quod iam impendet exitium. Quum ita ſit, videmus Deum non fruſtra huius hominis miniſterio fuiſſe vſum, quemadmodum ſolet eligere infirma huius mundi, vt confundat fortia: & aſſumit ſibi Prophetas & Doctores ex infima plebe, vt cogat in ordinem totius mundi excellētiam: & reponit theſaurum incomparabilem ſuæ doctrinæ in vaſis fictilibus, quò melius virtus eius appareat, quemadmodum Paulus docet. Sed ſpecialis fuit ratio in Propheta Amos, quia miſſus

1.Corinth. 1.

2.Corinth. 4.

est vt decem Tribus seuerè coargueret, quemadmodum videbimus postea, quanta asperitate insurgat. Neque enim fuit delicatus, sed ostendit sibi esse negotium cum hominibus, qui non humano more tractandi essent, sed tanquam brutæ pecudes: imò qui peiores erant brutis pecudibus propter suam contumaciam. Nam est aliqua docilitas in bobus & vaccis, in ouibus autem maxima: audiunt enim vocẽ pastoris sui: sequũtur etiã ipsum quocũque inuitauerit. Israelitæ pleni erant peruicacia, ac prorsus indomiti. Oportuit igitur præfici illis Doctorem, qui non ageret comiter cum ipsis, sed suam rusticitatem erga ipsos exereret. Nunc pergamus: nam de regno Vziæ, & de Iarobeam filio Ioas, qui fuit posterior, diximus primo capite Hoseæ. Sequitur nunc:

2 Et dixit, Iehoua è Sion rugiet, & è Ierusalem ædet (*vel emittet*) vocem suam: & lugebunt (*vel disperibunt*) habitacula pastorum: & arescet (*vel pudefiet*) vertex Carmeli.

Hîc refert eadem verba, quæ heri exposuimus vltimo capite Ioelis: sed alio consilio. Quum diceret Ioel, Iehoua è Sion rugiet, volebat asserere Dei virtutem, qui ad tempus conticuerat, acsi non esset par ad hostes suos repellendos. Quoniam ergo cœperat contemni Deus ab impiis, ideo Ioel ostendit instructum esse virtute, qua frangeret ac disperderet omnes hostes suos statim atque defensionem susciperet suæ Ecclesiæ & electi populi. Nunc autem Amos, quia sermonem suum ad Israelitas dirigit. Hîc vendicat purum Dei cultum ab omni contemptu, & ostendit Israelitas, quanuis multum se fatigent in suis superstitionibus, colere tamen sua figmẽta: quia Deus repudiat quicquid religionis se habere putant. Subaudienda igitur est tacita vel obliqua antithesis inter montem Sion, & Templa quæ erexerat prior Iarobeam in Dan & Beth-el. Israelitæ ergo fingebant se colere Deum Abrahæ patris sui: & illic fortè maiores erant pompæ, quàm in Ierusalem: sed Propheta Amos hîc conspuit cõtra omnes illos fictitios cultus: acsi diceret, Vos quidem iactatis adorari & coli apud vos Deum Abrahæ: sed estis degeneres, estis fœdifragi, & perfidi Deo: apud vos etiam non habitat, quia sacraria quæ vobis finxistis, sunt mera lupanaria: Deus non alibi elegit sibi domicilium, quàm in monte Sion: illic est perpetua eius quies. *Rugiet* ergo *Dominus è monte Sion.* Videmus quorsum tendat Propheta. Hîc enim non tantùm ostendit se habere Deum authorem suæ doctrinæ, sed simul discernit verum Deum ab idolis, quæ prior Iarobeam fabricauerat, quum scilicet vellet hac astutia abducere decem Tribus à domo Dauid, & prorsus alienare à tribu Iehudah: tunc erexit vitulos in Dan & Beth-el. Propheta ergo Amos ostendit damnari illas superstitiones à vero Deo. *Iehoua* ergo *rugiet è Sion, ædet vocem suam è Ierusalem.* Hîc non dubium est quin terrere voluerit Israelitas, qui putabãt sibi esse pacem cum Deo. Quum ergo abuterentur eius patientia, nunc dicit Amos tandem sensuros illum non dormire. Vbi ergo Deus pertulerit vestras iniquitates longo tempore, tandem consurget in iudicium. Per Rugitum heri diximus notari vocẽ Dei horrificam: sed Propheta potius de voce Dei loquitur, quàm de ipsis actualibus (vt loquuntur) iudiciis, vt discant Israelitæ exempla pœnarum, quæ Deus exercet in mũdo, neque fortuitò, neque repentè contingere, sed pendere à minis. Denique hîc significat Propheta, omnes pœnas, quas Deus exigit de impiis, & verbi sui contemptoribus, nihil aliud esse quàm executiones eius doctrinæ, quam Prophetæ promulgant, vt scilicet siqua sit spes resipiscentiæ, præueniant homines interitum, quem propinquum esse audiunt. Ergo honorificè Propheta hîc commendat vim doctrinæ, dicens non esse euanidã, sed coniunctam esse cum suo effectu: quia vbi perdit Gentes & regna, non aliunde hoc oritur, quàm ex prophetiis. *Deus* ergo *ædet vocem suum à Ierusalem*, deinde, *& lugebunt*, אבל significat Lugere significat etiam Vastari, & Perire. Vterque sensus non malè quadrabit, præsenti loco. Si legimus, *lugebunt habitacula*, vertendum postea erit, *& pudefiet caput Carmeli*, vel vertex. Si autem legimus, *disperibunt habitacula pastorum*, verbum יבש vertendum erit, *arescet*. & quia scimus opima fuisse pascua Carmeli, mihi magis probatur hæc secunda interpretatio. *arescet* igitur *vertex Carmeli*, ideo priore loco dicendum erit: *& disperibunt habitacula pastorum.* Quantum ad summam rei spectat, tenemus quid velit Propheta, nempe quicquid & amœnum & pretiosum erat in regno Israel, iam periturum breui, quia *Deus vocem suam emittet è Sion.* Summa igitur huc redit, vos nunc iacetis securi, sed Deus statim, & quidem repentè proferet virtutem suam ad vos perdendos, idque faciet, quia iam per me interitum vobis denuntiat, & excitabit alios Prophetas, qui præcones erunt huius vindictæ. illam exequetur Deus per extraneos, & profanos homines: sed tamen pendebit vester interitus ab istis minis, quas nunc ducitis pro nihilo. Putatis enim esse fluxa verba: sed tandem ostendet Deus sermonem suum plenum esse efficaciæ. Quantum attinet ad *Carmelum*, duo fuerunt montes huius nominis: sed quia ambo erant fertilissimi, ideo non est magnoperè sudandũ de quo Carmelo nunc loquatur Propheta. Sufficiat quod iam dixi, denuntiari talem vindictam regno Israelis, quæ absumat omnem pinguedinẽ, quia, vt postea suo loco videbimus, & iam etiã aliquid simile dictum fuit in Hoseam Prophetam, fuit magna fœcunditas pascuorum in illis regionibus. Interea notandum

tandum est, Propheta qui erat homo pecuarius, loqui pro suo ingenio, & pro vitæ ratione, quam sequutus fuerat. Dixisset alius, Lugebit tota regio, contremiscent palatia, vel aliquid tale. Propheta autem loquitur de monte Carmelo, de habitaculis pastorũ, quia ipse pastor erat. Non dubium est quin contéptibilis fuerit eius doctrina: & credibile est profanos multos homines fuisse obloquutos. Quid? hic cogitat se adhuc esse cũ suis vaccis, vel cũ suis ouibus: iactat se esse Dei Prophetã: interea tamen semper defixus est in suis caulis vel ouilibus. Probabile est igitur sic fuisse à nasutis hominibus derisum: sed data opera voluit eorũ peruicaciam retundere, quũ misceret Prophetæ officiũ istis loquendi formis, qui adhuc respiebãt pastorẽ, vel hominẽ pecuariũ. Nunc pergamus.

3 Sic dicit Iehoua, Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non ero propitius ei: quia triturauerũt serris (*vel tribulis ferreis*) Gilead.

4 Et mittam ignem in domum Chasael, & vorabit palatia Ben-Adad.

5 Et confringã vectẽ Damasci, & excidã habitatorẽ ex Bikath-Auen (vel ex planitie Auẽ, vel molestiæ, vel doloris: alii vertunt Ex templo idoli) & tenentem sceptrum è domo Eden (alii appellatiué accipiunt, E domo voluptatis) & transferetur populus Syriæ Kirah (*in Kir*) dicit Iehoua.

Mirum est cur Amos præfatus se verba facturum contra Israelitas, nunc sermonem ad Damascum & regionem Syriæ conuertat. Videri hoc posset absurdum. Cur enim non defungitur munere sibi iniũcto? cur non obiurgat Israelitas? cur non terret? cur nõ arguit eorũ peccata? cur ergo concionatur de ruina, quæ tũc instabat populo Syriç? Sed hîc cõuenit expẽdere eius cõsilium. Breuiter proximo versu ostẽdit instare ruinã Israelitis: quia Deus, qui ad eum vsq; diẽ illis pepercerat, iam velit conscẽdere tribunal. Sed nũc vt melius præparet Israelitas, ostendit Deũ fore Iudicem, qui vocet ad reddendam rationem omnes vicinos populos. Si enim tantùm Israelitis minatus esset Propheta, putassent fortuitum esse quicquid patiebantur: quia vidissent in suis vicinis eadẽ, vel similia: quomodo credibile est mala hæc, vel calamitates profluxisse ex vĩdicta Dei, cùm & Idumæi, & Moabitæ, & Ammonitæ, & Tyrii, & Sidonii etiã nobiscum impliciti sint cõmmunibus malis? Nam si Dei manus nos persequitur, idem valere debet etiã in ipsis. Si fortuna dominium suum cæco impetu exercet contra Moabitas & Idumæos, & Tyrios, certè idem etiam de nobis sentiendũ est. Concidisset igitur omnis authoritas Prophetç, nisi sensissent Israelitç Deum fore Iudicem omnium Gentium. Nam simul etiam tenendum est, vastatum fuisse regnum Israel cum aliis regionibus vicinis. Bellum enim sparsum fuit longè & latè. Nam Assyrius fuit violenta quædam tempestas, quæ exundauit per totam illam mundi plagam. Non soli igitur Israelitæ tunc rebus aduersis fuerunt afflicti, sed omnes Gentes, de quibus vaticinia subiiciet Amos. Ergo necesse fuit hunc catalogum referri, quem videbimus, vt Israelitæ totidem haberent confirmationes vindictæ Dei, quot spectacula eorum oculis versata sunt, quum scilicet viderent diras afflictiones vbique grassari. hoc tenendum est. Deinde aliud etiam spectauit Propheta: nam si Idumæi. & Moabitæ, & Tyrii, & Ammonitæ, tam duriter fuissent tractati, & non fuisset hæc coniunctio facta à Propheta, putassent se eximi à communibus pœnis, quia Deus esset illis propitius: sicuti hypocritæ semper sese magis obdurant, quantisper Deus illis parcit: Ecce puniuntur Ammonitæ, & Moabitæ, trahuntur in supplicium Idumæi, & Tyrii, & reliquæ gentes. Deus ergo illis omnibus est infensus: sed nos sumus eius filii, quia sic nobis indulget. Propheta autem hîc inuoluit in vnum fasciculum Israelitas cum Moabitis, & Idumæis, & reliquis profanis gentibus: ac si diceret, Non parcet Deus vicinis vestris: sed ne putetis vos immunes fore ab eius vindicta, quum illi rapientur ad pœnam: denuntio vobis Deum fore omnium Iudicem simul. nunc tenemus consilium Prophetæ. Ergo voluit hîc ante oculos ponere Israelitis aliorum pœnas, vt hoc modo expergiscerent, ac postea descenderent in seipsos. Videmus enim sæpe hoc contingere, vt qui intractabiles sunt ac præfracto ingenio, si ad eos sermo dirigitur, non admodum sint attenti. Si autem audiant aliorum peccata, deinde etiamsi audiant aliquid de pœnis, illic aduertunt animum. Voluit igitur Propheta sensim adducere Israelitas ad docilitatẽ, quia sciebat ipsos torpere in suis delitiis: deinde excæcatos esse superbia, vt non tã facilè possent subire iugũ: ideo proposuit illis pœnas, quæ vicinis populis instabant. Quanquã notandum est aliam fuisse rationẽ. Non reiicio quas hactenus recensui: sed dico præterea hoc Prophetam spectasse, nempe Deum sumpturũ esse pœnas de Syris, quia crudeliter sæuierunt aduersus Israelitas, & præsertim aduersus vrbem Gilead & incolas. Cùm ergo Deus tam graues pœnas exigat de Syris propterea quòd iniuriã intulerant incolis Galaad, quid expectandũ fuit de ipsis Israelitis, qui contumeliosi fuerant in Deum? qui cultum eius violauerãt? qui diripuerãt eius honorẽ? qui vicissim alii alios se confecerãt? Nam vt postea videbimus, nulla inter eos çquitas, nulla humanitas vigebat: obliti erãt omnis rationis. Cùm ergo tales essent Israelitç, an impune laturi erãt tot & tam detestanda scelera, cùm viderẽt non parci Syris, qui tamen incircũcisi erãt, propterea quòd duriter tractauerãt hostes professos, quibus indixerãt bellũ legitimũ? Nunc venio ad verba Prophetæ, *Sic dicit Iehoua, Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor non ero illi propitius*: ad verbũ, *Non conuertam eam*: sed hoc actiuè accipio: quia scilicet Deus se non conuertet, nempe ad misericordiam: hoc est, non erit propitius Damasco. Scimus

Damascum fuisse metropolim Syriæ. Per synecdochen igitur Propheta hîc minatur toti populo, & citat omnes Syrios ad Dei tribunal: quia iniustè vexauerant vrbem Gilead, quemadmodum videbimus. Sed dicit, *Deum non fore propitium super tribus & quatuor scelenbus Damasci.* Quidam subaudiunt, Super tribus sceleribus propitius fueram, super quarto non ero. Sed nihil opus est quicquam addere verbis Prophetæ. Sensus enim hic optimè quadrat, quòd scilicet Deus super multis sceleribus Damasci non erit propitius. Neque enim dubito quin per numerum duplicem Propheta voluerit notare perditam obstinationem in Syriis. Numerus septenarius in Scriptura indefinitus est, & accipitur pro ingenti multitudine, vt satis notum est. Quum ergo dicit, *Tria & quatuor scelera*, tantundem hoc valet acsi dixisset Septem. Sed elegantius Propheta significat Syros progressos fuisse in suis sceleribus vsque ad tantam obstinationem, vt nulla sit resipiscentiæ spes. Hæc igitur ratio est cur Deus neget se amplius posse Syris ignoscere. Quoniam sine modo & fine proruperant in suis sceleribus, neque destiterant, etiamsi datum esset illis tempus ad conuersionem. hic est genuinus sensus. Repetet autem Propheta eandem loquendi formam, quum verba faciet de Gaza, de Ammon, de Edom, & reliquis populis. Discamus autem ex hoc loco, Deum quem mundus nimis crudelem esse existimat, quum sumit vindictam de sceleribus, verè & certo experimento ostendere quod toties Scriptura de ipso prædicat, nempe ipsum esse longæ patientiæ, neque statim prosilire ad vindictam: quanuis digni sint homines qui pereant, Dominus tamen suspendit sua iudicia. Habemus huius rei insigne documentum in his vaticiniis. Neque enim tantùm de populo vno Propheta concionatur, sed de multis. Pertulerat igitur Dominus multa scelera non tantùm in Syris, sed in aliis etiam gentibus. Ergo nulla erat regio, in qua non extaret testimonium longæ tolerantiæ Dei. Hinc sequitur mundum impiè conqueri de nimio rigore, quum Deus vindictam sumit, quia semper expectat dum iniquitas ad summum vsque cumulum peruenerit, sicuti heri dictum est. Iam simul etiam hîc nobis horribile spectaculum proponitur in tot gentibus. Si comparemus ætatem illam cum nostra, certè adhuc tunc vigebat maior integritas: hodie corruptelæ omnes ita exundarunt, vt fuerit quasi aureum seculum tempore Amos: & tamen audimus quid hîc pronuntiet, nempe & populum Iehudah, & Israelitas, & reliquas omnes gentes fuisse quasi monstra, quum scilicet Deus nullam resipiscẽtiam exprimere posset. Neque enim frustra hîc testatur se sumpturum pœnas de malitia prorsus obstinata, quoniam non fuerint ad ipsum conuersi, qui ad septenarium vsque numerum progresfi erant: hoc est, qui peccauerant sine modo & fine, quemadmodum dictum fuit. Hoc ergo etiam notandum est in verbis Prophetæ. Sed non possem nunc vlterius progredi.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides nos esse tam duro & rebelli ingenio, vt non sine magna difficultate ad te trahamur: da inquam, vt saltem flectamur minis, quas nobis quotidie denuntias, & sic flectamur, vt iam allecti verbo tuo, tradamus nos tibi, & patiamur non tantùm subigi & pœnis & castigationibus, sed etiã sponte tibi obediamus, imò cum summa alacritate offeramus nos tibi in sacrificium obedientiæ, quò scilicet ita gubernati spiritu Filij tui tandem perueniamus ad beatã illam quietẽ, quæ præparata est nobis per eundẽ Filium tuum Dominum nostrũ, Amen.

EXPOSVIMVS hesterna lectione quid intelligat Propheta per Tria & quatuor scelera Damasci: nempe obstinatam malitiam & incurabilem. Deus enim hîc pronuntiat se satis diu tulisse scelera Damasci: sed nunc quodammodo se cogi ad vltimum rigorem, quoniam videat nullam spẽ esse correctionis. Sed posset videri absurdũ quod sequitur. Cõtinuò enim pòst subiicit Propheta, *Quod triturauerint ferreis plaustris*, vel serris, *Galaad.* Hîc tantùm commemorat vnum scelus. Vbi igitur septem illa de quibus loquutus est? Solutio est facilis. Neque enim quum tria & quatuor scelera Damasci nominat, intelligit species scelerũ diuersas, sed potius illam peruicaciam, de qua diximus. Fuerant enim Deo rebelles vsq; ad extremum: & Deus vindictã suam suspenderat, donec palàm constaret ipsos esse insanabiles. Ergo non opus fuit hîc recenseri septem diuersa scelera. Satis enim fuit Damascum, hoc est, regnũ Syriæ teneri conuictũ tantæ obstinationis, vt constaret non potuisse remedium adhiberi eius sceleribus: quia tentauerat longo tempore patientiã Dei. Iam subiicit Propheta, *Emittam ignem in domum Chasael, qui comedet palatia Ben-Adad.* Loquitur adhuc Propheta de regno Syriæ. Scimus tam Ben-Adad quàm Chasael fuisse reges Syriæ. Quanquã nimis crassè fallitur Hieronymus, qui putat Ben-Adad secundo loco poni, quasi fuerit successor Chasael. Sacra autem historia refert venisse Chasael ad Helisæum, quum Ben-Adad in lecto decumberet. Miserat autem illum petẽdi responsi causa. Iam Propheta declarat Chasael futurum regẽ Syriæ, & id non sine lachrymis, quia misertus populi sui, cuius futurus erat vastator Syrius ille. Postquam rediit domũ strangulauit Regem Ben-Adad: atque ita transtulit ad se regiam potestatem. Sed satis tritum est Scripturæ loqui de re præsenti, postea addere rem præteritam, quemadmodum hoc loco, *mittam ignem in domum Chasael, & deuorabit* ille ignis *palatia Ben-Adad*: quasi diceret, Ego perdam regnum Syriæ, acsi incendio consumerem. Sed prius nominat Domum Chasael: deinde Palatia Ben-Adad, quasi diceret, non impediet vetustas, quominus intereat regnũ illud. Nam metaphoricè sub Igne designat quodlibet genus consumptionis. Scimus autem quanta sit ignis violẽtia. Perinde est igitur acsi diceret nullas opes, nullum robur

2.Reg.8.c.9.

robur, nullam munitionem fore obstaculo, quominus perdatur regnum Syriç. Postea addit, *Confringam vectem Damasci.* Confirmat superiorem sententiam Propheta: quia Damascus quum esset vrbs valde munita, potuit videri inexpugnabilis. Per Vectem synecdochicè Propheta significat propugnacula, & quicquid potest hostes arcere. Nihil ergo impediet, quominus hostes potiantur vrbe Damasco, inquit. Quare? Dominus enim cõfringet vectes. Postea adiũgit, *Excidam*, vel perdam, *habitatorem ex Bikeath-Auen*, vel ex planitie Auen. Incertum est fuerítne loci proprium nomen: & hoc est probabile: quanquam propriè est planities, à scindendo, quoniã planities, vel vallis montes scindit: ideo vallis aut planities vocatur Diuisio apud Hebræos. Scimus autem fuisse amœnissimos cãpos in regno Syriæ, & prope Damascũ etiam. *Auen* potuit etiam esse nomẽ loci: quanquam est Molestia, vel labor Hebræis. Sed quicquid sit non dubito quin Propheta hîc significet omnes campos, qui erant prope Damascum, & in regno Syriæ, fore expoliãdos suis incolis. Perdam igitur habitatorem ex planitie Auen, & tenentem sceptrum è domo Eden: hoc est, è domo voluptatis. Et hoc quoque fuisse proprium nomen loci credibile est, tamen ex ipso situ quòd regio suis delitiis suauiter oblectaret incolas. Cæterùm, non dubito quin alludat Propheta inter duas voces, Molestiæ & voluptatis. *Transferetur*, inquit, *populus Syriæ in* Kir. Hæc summa est, vastandum esse regnum Syriæ, ita vt populus transferatur in Assyriã, quia denuntiat Propheta Assyrios fore victores, ita vt spolia in regnum suum trasferant, & simul deducant homines captiuos. Nam vrbis nomen synedochicè pro tota terra positum est. Nunc sequitur.

6 Sic dicit Iehoua, super tribus sceleribus Gazæ, & super quatuor non ero propitius ei, quia transtulerũt captiuitatẽ perfectã, vt concluderent in Edõ.

7 Et mittam ignem in murum Gazæ, qui deuorabit palatia eius.

8 Et excidam habitatorem de Azoto, & tenentem sceptrum de Ascalon: & conuertam (*vel reducam*) manum meam super Ekron, & peribũt reliquiæ Philistinorum, dicit Dominus Iehoua.

Hîc Amos sermonem suum dirigit contra Gazam, quam occupabant Philistini. Sita quidem erat in tribu Iehudah versus mare: sed quoniam Enachim erant illius incolæ, Philistini retinuerant possessionem. Ergo Iudæi habebant illos hostes ἀκλωρήμους, & quibus dabatur maior occasio nocendi propter viciniam. Promptum autem est colligere ex Prophetæ verbis Philistinos, qui Gazæ habitabant, quum viderent Israelitas ab hostibus suis premi: deinde Iudæos coniunxisse vires suas cum hostibus externis. Deus ergo nunc illis pœnam denuntiat. Quantum attinet ad nomen *Gazæ*, putant fuisse inditum, eo quòd Cambyses bellum AEgyptiis inferens deposuerat illic pecuniam & pretiosam supellectilem: quia & Persæ vocant Gazam, Thesaurum. sed illud friuolũ est. Scimus enim Græcos interpretes semper posuisse γ vbi erat ע, sicuti ex Ammorrha faciunt Gomorrham, sic etiã ex Aza Gazam. Et ante Cambysen vrbs illa iam nomen suũ obtinuerat. Potius ergo sic vocata fuit à fortitudine: & quod Græci vertunt Gazam, illud est vsitatum, sicuti iam attigi, in aliis nominibus. Fuit autem duplex Gaza, quoniam priore diruta, incolæ aliam ædificauerunt prope mare. Ideo 8. capite Actorum Lucas dicit Gazam fuisse desertam: & discrimen ponit inter Gazam maritimam, & illam veterem, quæ prius fuerat diruta. Loquitur autem de priore Gaza Amos: quia minatur excidium illud, quo factum est, vt translata vrbs fuerit in littus maris Mediterranei. Iam venio ad verba Prophetæ. Dicit, *Deum non fore propitium Gazæ super tribus & quatuor sceleribus*, quia Philistini etiam sic iram Dei prouocauerant, vt iam indigni prorsus essent venia & misericordia. Admonui autẽ hesterna lectione hîc nobis proponi triste spectaculum, sed tamen vtile, quum videmus tot populos ita fuisse corruptos, vt fuerit intolerabilis Deo ipsorum malitia. Nam hodie res magis corruptæ sunt in mundo, & iniquitas exundauit quasi diluuium. Vtcunque ergo non sentiant homines mala sua, Dominus è cœlo prospicit quanta sit, & quàm deplorata obstinatio. Nec est quòd alii in alios reiiciant culpã, vel expectent inde aliquod leuamen, si omnes sint improbi & scelerati. Videmus enim vt Deus hic eodem momento denuntiet se vindictam sumpturum de multis populis. Poterant tunc Idumæi obiicere vicinos suos nihilo esse meliores: poterant idem excipere alii: quisque habebat paratam defensionem, siquidem valeret ille prætextus, omnes pariter eadẽ culpa vel noxa esse implicitos. Sed videmus vt Deus hîc consurgat Iudex contra omnes populos. Ergo ne fallamur vanis illecebris, cùm videmus alios nobis esse similes, quisq; reputet sibi portandũ esse onus suũ coram Deo. *Non ero* igitur *propitius super tribus & quatuor sceleribus: quia*, inquit, *transtulerunt captiuitatem perfectam.* Hic vnum præcipuè scelus cõmemorat Propheta, quod Gazitæ rapuerũt Iudæos & Israelitas, vt trãsferrent eos captiuos in Idumæã, atq; illic includerent. Iam dixi non fuisse propositum Prophetæ nostro, recẽsere omnia scelera: sed contẽtus fuit scelus vnum ponere, vt intelligerent Israelitæ se grauiori culpa cõstringi, quòd & Deum & homines grauiter violauerãt. Si ergo tam seuera vltio sumenda erat de Gazitis, debebant agnoscere sibi instare grauiorẽ vindictã, quò scilicet & pluribus & maioribus etiam peccatis erant obstricti: dicit autẽ transtulisse captiuitatem perfectã, quia

v. ii.

neque mulieribus, neque paruulis, neque senibus pepercerant. *Captiuitas* enim *perfecta* vocatur vbi nullum habetur discrimen, sed rapiuntur omnes promiscuè, & sine delectu. Transtulerunt igitur captiuitatem perfectam, ita vt nulla eos miseratio vel sexus, vel ætatis tangeret *vt eam includerent* inquit, *in Edom*. Iam sequitur denuntiatio pœnæ, quòd *Deus ignem emittet in murum Gazæ, qui deuorabit palatia eius*. Hinc autem apparet Gazam fuisse vrbem splendidam, & sumptuosè ædificatam, quia de palatiis eius non abs re Propheta loquitur. Sed simul ostēdit neque munitionem, neque opes fore impedimento quò minus Deus pœnā exigat quam meriti sunt ipsi Gazitæ. Nominat etiam alias vrbes Palestinæ, nempe *Ascalon, & Azdod*, vel Azotum, *& Ecron*. has vrbes tenebant tunc Philistini. Significat igitur Propheta, quocunque fugiant, tamen nullum fore illis tutum locum, quia Dominus exponet in prædam hostibus non Gazam duntaxat, sed alias etiam omnes vrbes. & colligere licet Ascalon fuisse vrbem primariam, quia hîc nominatur regia sedes. Quanquam enim Gaza fuit caput totius gentis, potest tamen fieri vt loci amœnitas, & aliæ commoditates pellexerint Regem, vt illic habitaret, quanquam non erat metropolis. *Tenentem* igitur *sceptrum ego excidam ex Ascalon*. Tandem concludit perituras esse omnes reliquias Palestinæ. Iam quoties denuntiat Deus interitum Iudæis, tamen facit spem aliquā, & dicit saluas fore reliquias: hîc autem Propheta asserit periturum quicquid superfuerit ex gente illa, quia Deus vult omnes simul perdere, & totum nomen. Ideo addit, *Iehouam Dominum loqui, Adonai Iehoua inquit*: & cōfirmationis causa hoc fuit additum, quoniam tunc multis præsidiis & validis instructi erant Philistini vt securè deriderent Prophetæ minas. Proponit ergo hîc Dei nomen. Nunc sequitur vaticinium contra Tyrum.

9 Sic dicit Iehoua, super tribus sceleribus Tyri & super quatuor non ero ei propitius, quia concluserunt captiuitatem perfectam in Edom, & non recordati sunt fœderis fratrum.

10 Et mittam ignem in murum Tyri, qui comedet palatia eius.

Iisdem ferè verbis vtitur aduersus Tyrum, quæ iam vidimus aduersus Gazam: & idē etiam peccatum in illis accusat, quòd scilicet Iudæos exules & profugos à patria transtulerint in Idumæam, & addixerint Idumæis captiuos. Sed interea idem pronuntiat de Tyro quod de aliis omnibus, nempe non leuiter peccasse, vt mediocris castigatio sufficiat, quoniam abusi fuerant Dei tolerantia ad longum tempus, & steterant in sua malitia obstinati. Quod autem dicit *non fuisse memores fœderis fratrum*, hoc quidam referunt ad Hiram, & Dauidem. Nam scimus fraternè fuisse coniunctos, & vsos etiā fuisse vltrò & citrò hoc nomine: tanta erat inter ipsos beneuolentia. Putant igitur quidam Tyrios hîc damnari, quòd exuerint memoriam illius fœderis. Debebat enim apud eos manere aliqua ratio veteris illius amicitiæ, quæ contracta fuerat inter duos Reges. Sed nescio an illud sit nimis coactum: potius inclino in diuersam sententiā, quòd scilicet Tyrii prodiderint Iudæos & Israelitas Idumæis, quum tamen scirent esse fratres. Qui autem accōmodant suam operam hac in parte, minus excusabiles sunt. Si videam aliquem conspirare in pernitiem fratris sui, est monstrum detestabile: si non abhorream à cōsensu sceleris, ego eadem culpa constringor. Quū ergo viderent Tyrii Idumęos crudeliter sæuire contra suos fratres, quia progeniti erāt ex eadem gente, certè debebant potius Idumæis ostendere, quàm essent & ab omni humanitate alieni, & perfidi etiam contra fratres & consanguineos suos. Iam Propheta dicit, *fuisse immemores fœderis fratrum*, quia sese præbuerint ministros tanti, & tam execrādi sceleris, vt scilicet traducerent Iudæos in Idumæam, & illic concluderent, quum tamen scirent nihil aliud Idumæos venari, quàm vt fratres suos in totum perderent. Videtur hic esse magis genuinus sensus Prophetæ. Iam addit *Deum missurum ignem in murum Tyri, qui comedat palatia eius*. Quomodo hoc contigerit non potest certò sciri. Etsi enim Tyrus diruta fuerit ad Alexandro, sicuti etiam Gaza, non dubito tamen, quin duæ illæ vrbes passæ fuerint hanc cladem multo tempore ante aduentum Alexandri Macedonis. Et quemadmodum iam admonui, probabile est Assyrios vastasse omnes illas regiones, & potitos etiam fuisse Tyro, quanquam vrbem ipsam non euerterint. Nam tempore Alexandri nullum erat illic regnum, sed erat conuersum in rempublicam: populus erat liber & sui iuris. Oportet igitur fuisse non paruas mutationes, quia prorsus alia erat forma vrbis, & aliud regimen, quā antea fuisset. Sciendū igitur est, Tyrum fuisse vastatam ab Assyriis: sed tamen postea recuperasse nouas vires, & tempore Alexādri magni fuisse liberam ciuitatē. Nunc pergamus. Nam ego non insisto in singulis uerbis, quando videmus easdem sententias à Propheta repeti.

11 Sic dicit Iehoua, Super tribus sceleribus Edom, & super quatuor non ero ei propitius, quia persecutus est gladio fratrem suum, & violauit misericordias suas, & diripuit in seculum ira eius, & indignationē seruauit perpetuò.

12 Et mittam ignem in Theman, qui comedet palatia Bozrah.

Iam

Iam Propheta transit ad ipsos Idumæos. Denuntiauit interitum Gentibus incircuncisis, quæ prodiderant Iudæos in illorum manus. Ergo oportuit illas multò durius puniri, quò scilicet atrocius erat ipsorum crimen. Ducebant enim originem Idumæi à patre communi Isaac, quemadmodum satis notū est, & gestabant idem fœderis Dei symbolum. Erant enim circuncisi, quum neque sanguinis propinquitas, neque sacra illa coniunctio posset ipsos placare Iudæis, hinc colligitur quàm bruta fuerit eorum inhumanitas. Ergo indigni erant quibus Deus ignosceret, quum seuerus esset iudex contra profanas gentes. Dicit autem nunc Propheta Idumæos nihilo leuius peccasse quàm suos vicinos, & fuisse insanabilem eorum peruicaciam: non posse igitur amplius tolerari, quia nimis diu abusi fuerint Dei clementia, qui vindictam suam sustinuerat vsque ad illud tempus. Scelus autem ipsorum accusat, quòd *persecuti sint gladio fratrem suum*. Est autem heterosis numeri, quia loquitur de toto populo. Edom ergo persequutus erat fratrem suum, nempe Iudæos. sed Propheta cōsultò singularem numerum posuit, vt crimen augeret hoc modo. Statuit enim hîc quasi duos homines Edom & Iacob, illi erant fratres germani, imò etiam vterini. Quum persequebatur Edō fratrē suum Iacob, nonne ista ferocitas magis est execrabilis? Duos ergo populos hîc proponit tāquam duos homines, vt magis exaggeret barbariem illam, quæ fuit in Idumæis, quòd scilicet obliti cognationis suæ ita sæuierint in proprium sanguinem. *persequuti sunt* igitur *fratrem suum gladio*, hoc est, fuerunt professi hostes, quia scilicet adiunxerant se exteris. Assyrii venerant contra Israelitas, Idumæi simul arma induerant: vel hoc fortè contigerat ante bellum illud. Nam quum Syri & Israelitæ conspirassent aduersus Iudæos, probabile est fuisse etiam Idumæos in eodem fœdere. Quicquid sit, Propheta exprobrat sæuitiam, quòd nullo sanguinis sui respectu arma induerint contra suos consanguineos. Postea addit, *violauerunt misericordias suas*. quidam vertunt, Sua viscera: sed coactè. alii autem malè relatiuum transferunt ad filios Iacob: quasi diceret Propheta, Edom violasse misericordias, quæ debitæ erant posteris Iacob propter sanguinis propinquitatē. Sed sensus Prophetæ satis clarus est, quòd scilicet Misericordias suas violauerint, hoc est, exuerint omnem pietatis sensum, & primos naturæ affectus abiecerint. Vocat igitur Misericordias Edom, quibus debuit affici: sed quia abiecit omnem humanitatis curam, nulla fuit in eo misericordia, quæ esse debebat. Addit postea, *ira eius rapuit perpetuo*. Comparat hîc feris bestiis sæuitiam Idumæorū, quòd scilicet grassati fuerint, quemadmodum feræ truculentæ, & non pepercerint suo sanguini. Rapuerunt igitur perpetuò, hoc est, sine vllo fine: & indignationem suam seruarunt perpetuò. Videtur Propheta alludere ad Edom vel Esau, qui pater erat illius gentis. Scimus enim illum diu fouisse iracundiam suam aduersus fratrem: quia non audebat patre viuo, fratrem interficere. Dicebat igitur, Ego differam vsque ad mortem patris, tunc ego me vlciscar. Quum ergo aluerit illud crudele odium Esau contra fratrem Iacob, hîc Propheta eiusdem criminis posteros accusat: acsi diceret, nimium similes esse patri suo, vel nimis referre peruersum eius ingenium, quòd scilicet vindictam suam foueant in cordibus, & custodiant perpetuò: hoc est, sunt prorsus implacabiles. Credibile est fuisse alias odii causas inter Idumæos & posteros Iacob: sed debebant tamen si quid esset iracundiæ remittere fratribus suis. Hoc prodigium est non ferendum: vbi saltem non reconciliat respectus sanguinis eos, qui sanctis vinculis inter se coiuncti sunt. Videmus ergo quorsum spectet consilium Prophetæ. Vnde etiam colligimus, grauius multò damnari Idumæos quàm priores, quòd scilicet in sua viscera tam crudeliter sæuierint. Tandem dicit, *Mittam ignem in Theman, qui comedet palatia Bozrah*. Semper Ignis nomine significat quamlibet speciem excidii. Sed comparat vindictam Dei incendio. Scimus vbi ignis semel corripuit non modò vnam domum, sed totam vrbem, non esse locum remedio. Sic etiam nunc dicit Propheta fore horribilem Dei vindictam, quæ absumat quicquid fuerit odii. Mittam ergo ignem in Theman, quæ erat vrbs primaria Idumææ, quemadmodum satis notum est. Nunc pergamus:

Gen. 27. &41.

13 Sic dicit Iehoua, Super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quatuor non ero ei propitius: quia secuerunt grauidas (*prægnantes*) Gilead, vt propagarent suum terminum.

14 Et accēdam ignem in muro Rabbah, qui vorabit palatia eius in clamore (*vel iubilo*) in die prælii, in turbine die tempestatis.

15 Et transibit Rex eorum in captiuitatem, ipse & Principes eius simul, dicit Iehoua.

Nunc vaticinatur contra Ammonitas, qui trahebant etiā originē à cōmuni gente. Erant enim posteri Loth, quemadmodū satis notū est. Loth autē fuerat habitus quasi filius Abrahę: nec dubiū est quin Abrahā cùm eum adduceret secū ex patria, alueritt eū pro filio. Erat igitur Abrahā communis pater tam Iudæis quā Ammonitis. Nūc cùm filii Ammon nullo cōiunctionis illi⁹ respectu vires suas cōiungūt cum hostibus, & simul conspirāt, non potest excusari eorū crudelitas. Interea

non dubiũ est, quin multis aliis sceleribus fuerint obstricti. Nam Deus per Prophetam suum non enumerat singula peccata, de quibus exigere vindictam statuerat, sed tãtùm digito quasi in transitu notat peccatum vnum, & in genere pronũtiat singulos populos esse prorsus desperatos, quia obduruerant omnes in sua malitia. Dicit ergo de filiis Ammon, quòd *secuerint grauidas.* Quidam הרות accipiũt pro הרים, pro mõtibus: & tamẽ non video quæ ratio eos inducat, nisi quia putabant absurdum esse secari mulieres grauidas, vt Ammonitæ suos fines longius extenderent: hoc autem melius quadrabat in montes, quasi diceret, secuerunt montes, hoc est, terram ipsam: nullum fuit impedimentum, quod non perrumperent Ammonitæ: ita eos accẽdit sua cupiditas inexplebilis, vt montes ipsos secuerint, hoc est, violauerint omnem ordinem naturæ. Alii metaphoricè Montes accipiunt pro vrbibus munitis. Nam si quis regnum occupare velit, vrbes sunt oppositæ instar montium. Sed ista expositio nimis est coacta. Iam quum הרות sint mulieres grauidæ, non dubito quin debeat hoc nomen accipi in sensu genuino, & cõsultò. sicuti etiam vidimus apud Hoseam. Cur autem dicit Propheta Ammonitas secuisse mulieres grauidas? Quasi diceret adeò furiosam fuisse eorum auaritiam, vt nullum omiserint genus sæuitiæ. fieri poterit, vt quispiam deuoret sua cupiditate totam terram, & tamen ad clementiam sit propensus. Alexander Macedo, etiamsi esset homo sanguinarius, tamen præ se tulit speciem aliquam clementiæ: alii autem sunt multò truculentiores, quemadmodum dicit Iesaias de Persis, non appetẽt pecuniam, sed sanguinem haurient. Sic etiam hoc loco dicit Propheta de Ammonitis, non modò illicitis artibus propagasse suos fines, vsos fuisse violentia, & fuisse prædones, qui rapuerint bona aliena, sed dicit ne grauidis quidem mulieribus pepercisse. Hoc autem est extremum in vrbiũ expugnatione. Si qua vrbs fatigauerit hostem suum, in ipso ardore poterũt & grauidæ mulieres interfici, & pueri & infantes. Sed illud est rarum exemplum, nec solet admitti, nisi quum cogit extrema necessitas. Exprobat igitur Ammonitis, quòd non tantùm auari fuerint, sed etiã nullum omiserint genus crudelitatis, vt suã cupiditatem explerent. *Secuerunt ergo grauidas mulieres, vt propagarent suos terminos, Ego igitur accendam ignem in muro* רבה, *qui vorabit palatia eius* (hìc nihil nouũ Propheta adducit, ideo prætereo) *idque in tumultu*, vel in clamore, *die belli*. Significat Propheta venturos hostes, qui subitò vastent regnum Ammon, & quasi repentinum incendium corriperet aliquã syluam, hoc fiet in illa die belli, hoc est, simulac ipsos aggressus fuerit hostis, statim expugnabit, & exiget vindictã qualem meriti sunt *in turbine die tempestatis.* His figuris significat Propheta repentinam fore cladem, qua perdentur Ammonitæ. Tandem adiungit, *& Rex eorum in captiuitatem ibit ipse, & principes eius simul.* Quia מלכם fuit idolum illius populi, quidam putarunt poni hìc proprium nomen: sed dicit מלכם הוא ושריו, ipse inquit, & principes eius. Non dubium ergo est, quin Propheta appellatiuè designet Regem Ammon quum adiungit illi suos proceres. dicit igitur talem fore cladem regni, vt Rex ipse trahatur captiuus ab Assyriis. Nec dubium est quin hoc vaticinium impletum fuerit, quanquam non extant historiæ.

Iesa.13.c.12.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tot documentis voluisti erudire mundum ad timorem nominis tui, vt proficiamus sub potenti manu tua, neque tolerantia tua abutamur, & colligamus nobis thesaurũ horribilis vindictæ nostra obstinatione & perdita malitia, sed maturè resipiscamus dum nos inuitas, & dum tempus est acceptum, & te nobis ad reconciliationem offers, vt subacti in nobis ipsis colligamus animos in gratia, quæ nobis offertur per Christum Dominũ nostrum, Amen.

CAPVT II.

1 SIc dicit Iehoua, super tribus sceleribus Moab, & super quatuor non conuertam eum (*vel non conuertam me, sicuti prius diximus*) quia ipse cõbussit ossa Regis Edõ in calcem.

2 Et mittã ignẽ in Moab, qui comedet palatia קריות (*alii vertunt vrbiũ appellatiuè: sed magis arbitror esse propriũ nomen loci*) & morietur in tumultu, in strepitu in clãgore tubæ.

3 Et excidam iudicem è medio eius, & omnes Principes eius occidam cum eo, dicit Iehoua.

Hìc iam vaticinatur Amos contra Moabitas, & pronũtiat de ipsis quod antè vidimus de aliis Gentibus vicinis, nempe Moabitas esse prorsus obstinato animo, vt nulla resipiscentia sperari queat, quoniã addiderint scelera sceleribus, & peruenerĩt vsq; ad summũ cumulũ. Diximus enim quid numerus septenarius valeat. Propheta igitur hìc accusat obstinationẽ in Moabitis. Vnde etiã colligimus non fuisse præcipitẽ Dei vindictam contra ipsos, quia intolerabilis erat eorum malitia, quum

quum ita sua scelera persecuti essent. Speciem verò vnam designat, quod *combusserint ossa regis Edom.* Quidam allegoricè accipiunt ossa pro fortitudine, quasi dixisset Propheta, redactum fuisse totum robur Edom in cineres. Sed illa expositio est coacta: & qui eius sunt authores fatetur etiam se necessitate cogi, quæ tamen nulla est. Non placet illis commentum, quod legitur apud Rabbinos, corpus Regis cuiusdam fuisse exustum: deinde Moabitas abusos fuisse cineribus ad cæmentum pro calce. Rabbini sic nugātur suo more, quia vbi locus aliquis obscurus occurrit, statim cōminiscuntur fabulam: etiamsi nulla historia constet, tamen exercent suum ingenium in illis fabulosis commentis. Hoc etiam mihi displicet: sed interim quid opus est confugere ad allegoriam, quum simpliciter accipere liceat quod Propheta dicit, nēpe *exustum fuisse cadauer regis Edom.* Neque enim dubito quin Propheta barbaram crudelitatem accuset in Moabitis. Effodere cadauera hostium, & ossa exurere, hoc immane est facinus, & prorsus barbarum. Fuit autem magis detestabile in Moabitis, quibus aliqua erat cognatio cum populo Edom: descenderant enim ex eodem genere: & debebat etiam vigere memoria illius propinquitatis, quoniam Abraham aluerat Loth patrem Moabitarum: & ideo obstricti erant Moabitæ Idumæis. Si qua igitur viguisset apud eos humanitas, debebant cohibere suos affectus, ne tam hostiliter pugnarent cum fratribus suis. Nunc quum excedunt omnem rationem belli, & sæuiunt in ipsa cadauera, ossa mortuorum exurunt, hoc certè nimis est barbarum, quemadmodum dixi. Summa igitur est, Moabitas iam nō posse ferri, quia in hoc vno facto specimen præbuerint truculētiæ quasi ferinæ. Nam si gutta vlla humanitatis in illis fuisset, mitius tractassent fratres suos Idumæos: nunc autem exurunt *ossa Regis in calcem*, id est, in cinerem ossa Regis Edō: hinc certè apparet illos oblitos fuisse omnis humanitatis, & æquitatis. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum. Addit igitur comminationem, *Mittam ignem in Moab, qui vorabit palatia* קריות. diximus quid Propheta sibi velit per has loquendi formas, quòd scilicet Deus violenta pœna consumet Moabitas quasi incendio, nec posse obstare munita eorum loca, quin vindictam suam exequatur: quia si palatiis suis superbiant, hoc tamen nihil ipsis proderit. Adiungit etiam, *Morietur Moab in tumultu, in strepitu, in clangore tubæ,* hoc est, ego accersam hostes robustos, qui peruadant, & non paciscantur cum Moabitis, sed occupent loca omnia, & vrbes munitas vi & gladio. Hoc enim intelligit Propheta per Tumultum, per strepitum, per clangorem tubæ, quòd scilicet nō veniēt in potestatem hostium Moabitæ certis legibus & pactis, quemadmodum deditio volūtaria mitigare solet hostilis sæuitiæ rigorem: hoc non fiet, inquit, quia hostes potientur non opibus modò ipsorum, sed etiam ipsa vita. Tandem adiungit, *& excidam iudicem è medio eius, & occidam Principes eius, dicit Iehoua.* Deus hîc pronunciat nullum fore amplius regnum Moabitarum, & nullum populi corpus. Scimus enim non posse consistere homines sine aliquo ordine politico. Ergo vbi est aliquis conuentus hominum, illic necesse est esse principes, qui alios gubernent & moderētur. Quum igitur pronuntiat Deus nullum amplius fore iudicem in Moabitis, tantundem hoc valet acsi diceret nomen ipsum esse abolendum, quia si staret populus Moab, manerent etiam aliqui principes residui, vt necesse est, quemadmodum diximus. Extinctis ergo principibus, necesse est etiam populum ipsum perire, ita vt nulla sit residua salus. Non ergo temporalem pœnam hîc Propheta Moabitis denuntiat, sed vltimum exitium, ex quo nunquam resurgant. Hæc summa est. Nunc pergamus.

4 Sic dicit Iehoua, Super tribus sceleribus Iehudah, & super quatuor non conuertam eum, quia spreuerunt (*vel abiecerunt*) legem Iehouæ, & statuta eius non custodierunt: & errare eos fecerunt mendacia sua, post quæ ambulauerunt patres ipsorum.

5 Et mittam ignem in Iehudah, qui deuorabit palatia Ierusalem.

Hîc iam incipit Amos sermonem conuertere ad Tribum Iehudah & regnum illud quod adhuc manebat in familia Dauidis. Hactenus verba fecit de profanis & incircuncisis Gentibus: fuit hoc præludium excidii, quod instabat electo populo: quia quum Deus non parceret cęcis, qui per ignorātiam peccauerant, quid futurum erat de populo Israel, qui edoctus fuerat in Legis doctrina? Seruus enim sciens voluntatem Domini sui, & non faciens eam, dignus est qui longè grauius vapulet. (Luc. 12. f. 47) Non potuit igitur Deus ignoscere filiis Abrahæ, quos sibi in populum peculiarem adoptauerat: quum tam graues pœnas exigeret de Gentibus profanis, in quibus excusabilis erat ignorātia, quemadmodum solet fieri inter homines. Verum quidē est iustè perituros omnes qui lege carent, quemadmodum dicit Paulus 1. ad Rom, cap. sed si fiat comparatio inter filios Israel, & miseras Gentes, quæ in suis erroribus demersæ erant, certè dignæ erant venia præ illo populo, qui suam contumaciam prodiderat, quasi ex professo vellet Dei vindictam in se accersere. Quum ergo hactenus concionatus sit Propheta de Gentibus, nunc tandem ad populum electum & filios Abrahæ sermonem conuertit. Sed loquitur de tribu Iehudah, ex qua ipse erat oriundus, quemadmodum dixi initio: ne scilicet quispiam obiiceret illum blandiri suis popularibus. Migrauerat enim in regnum Israel: erat illic inquilinus. Iam videbimus quàm seuerè illos coarguerit. Si ergo

tacuisset de Tribu Iehudah, poterat obnoxius esse calumniæ. Dixissent enim permulti illum colludere cum suis popularibus, & tegere ipsorum flagitia: interim acriter inuehi in vicinos, id fieri praua æmulatione, quòd scilicet cuperet iterum transferre regnum in familiam Dauidis. Ne ergo talis aliqua suspicio maculam aspergeret doctrinæ, Propheta hìc in iudicium vocat regnum Iehudah, & nihilo mitius de Iudæis loquitur, quàm de aliis populis. Dicit enim ipsos etiam sua peruicacia sic prouocasse iram Dei, vt nulla sit spes veniæ, quòd scilicet tanta sit scelerum congeries, vt meritò iam Deus sumpturus sit vltimam vindictam, quia mediocris castigatio non sufficeret. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Iam venio ad ipsa verba: *quia spreuerunt*, inquit, *legem Iehouæ*. Hìc damnat Iudæos apostasiæ, quod abiecerint cultum Dei, & puram religionis doctrinam. Est hoc grauissimum crimen. Videmus ergo Prophetam hìc liberè, & qua decebat synceritate damnare scelera populi sui, ideóque non fuisse locum calumniæ, si postea seuerus esset censor, & iudex contra Israelitas: quia scilicet hìc non leuiter attingit delictum aliquod in Tribu Iehudah, sed dicit esse apostatas & perfidos, qui abiecerint legem Dei. Sed quæritur cur tã atrociter accuset Iudæos Propheta, quum tamē adhuc vigeret illic religio, quemadmodum vidimus in vaticiniis Hoseæ. Sed facilis responsio est, illic etiam corruptum fuisse Dei cultum, quanquam non ita palàm desciuerant vt Israelitæ. Nam apud Israelitas manebat quidem circuncisio, sed sacrificia eorum polluta erant, Templa erant quasi lupanaria: putabant se Deum colere, sed quia Templum fuerat erectum in Beth-el contra mandatum Dei, fuit totus ille cultus plenus sacrilegiis. Iudæi erant aliquanto puriores: sed scimus ipsos quoque degenerasse à genuino Dei cultu. Quare non immeritò Propheta hìc dicit spreuisse Legem Dei. Sed notanda est expositio, quæ mox additur, quòd scilicet *non custodierint eius statuta*. Quomodo igitur probat Amos Iudæos fuisse fœdifragos, & repudiata Lege Dei delapsos fuisse ad impias superstitiones? quia scilicet non custodierunt præcepta Dei. Videtur tamen hìc nimium asperè ipsos tractare. Fieri enim poterit vt quis vel per negligentiam & incuriam, vel alio vitio non prorsus seruet mãdata Dei, & tamen non ideo sit fœdifragus, neque apostata. Respondeo, in his Prophetæ verbis non perstringi duntaxat negligentiam in Iudæis, sed dãnari ipsos, quòd data opera, hoc est scientes & volentes discesserint à mandatis Dei, excogitauerint sibi diuersos cultus. Hoc est igitur non seruare præcepta Dei, quum homines non manent sub eius Lege, sed audacter sibi fabricant nouos cultus, non respiciunt quid Deus iubeat, sed arripiunt quicquid illis placet, ac venit ipsis in mentem. Hoc crimen nunc Propheta damnat in Iudæis. Hinc etiam sequitur ipsos spreuisse Legem Dei. Neque enim vnquam sibi tantum sumerent homines, vt aliquid mutarent in Dei cultu, sed valeret apud eos quæ debet Dei reuerentia: si hoc esset illis persuasum, non esse sapiendum nisi ex ore Dei, certè continerent se sub eius mandatis. Vbi ergo sibi comminiscuntur nouos cultus & fictitios, satis hoc ipso demonstrant se non curare quid velit Dominus, quid præcipiat, quid vetet. Hoc igitur modo spernunt eius Legem, vel etiam abiiciunt. Insignis est hic locus, quia videmus primò damnari grauissimum crimen à Propheta, quòd Iudæi non se continuerint sub Dei Lege, sed sibi sumpserint licentiam aliquid nouandi. Hoc est vnum. Vnde etiam colligimus quanto in pretio apud Deum sit obedientia, sicuti alibi dicitur, meliorem esse omnibus victimis. Iam ne putemus hoc leue esse vel mediocre peccatum, notanda est locutio, quum dicit, Ipsos spreuisse Legem Dei. Nemo est qui non exhorreat istud portentum. Neque enim possumus spernere Legem Dei, quin violetur eius maiestas. Atqui Spiritus sanctus pronunciat hìc Legem Dei repudiari, & abiici à nobis, nisi prorsus sequimur quidquid mandat, & etiam manemus intra fines illic nobis præfixos. Nunc tenemus quid intelligat Propheta. Iam addit etiam, quòd deceperint, vel errare fecerint *ipsos mendacia sua*. Hìc confirmat superiorem doctrinam, quia in promptu erat exceptio Iudæis, facere bono animo quidquid Propheta in ipsis damnabat. Sedulò enim colebant Deum: licet miscerent sua fermenta, quibus sacrificia corrumpebantur: non erat illis propositum consumere frustra suam substantiam, facere magnos sumptus in sacrificiis, multum etiam laborem impendere, nisi putassent hoc obsequium esse Deo gratum. Quia ergo semper decipit incredulos prætextus bonæ intentionis (vt loquuntur) ideo Propheta refellit hunc prætextum, & ostendit fallacem ac nihili prorsus esse: non est, inquit, quòd obiiciant Deo bonam aliquam intentionem, fallunt eos sua mendacia. Porrò dubium non est, quin mendacia hìc Amos Dei præceptis opponat. Simul ergo atque declinant homines à verbo Dei, inuoluunt se multis fallaciis, & nihil aliud quàm errare queunt: quod notatu dignum est. Videmus enim quantum arroget mundus suæ prudentiæ. Nam simul atque aliquid fabricauimus, nobis arridet, & simiæ placet semper suus fœtus, vt veteri prouerbio dictum est. Præsertim verò vitium hoc grassatur vbi fallaciis nostris corrumpimus, & adulteramus Dei cultum. Ideo Propheta hìc clamat mendacium esse quicquid additur ad verbum Domini, & quicquid homines in cerebro suo excogitant: hoc totum, inquit, plenum est impostura. Iam videmus quid valeat bona intentio: in ea quidem sese obdurant homines, sed non facient, vt Dominus retractet sententiam, quam semel protulit per os Prophetæ sui. Quare videndum est vt intra fines verbi Dei maneamus, neque transiliamus vel in dexteram, vel in sinistram partem, quia si tantillum deflectimus à puro Dei verbo, statim impliciti erimus

1.Sam.15.
f.22.

multis

multis mendaciis.Sequitur deinde, *Poſt quæ ambulauerunt patres ipſorum*. Ad verbum eſt, *Quæ ambulauerunt patres ipſorum poſt ea*: ſed nos ſenſum reddidimus. Hic Propheta crimē exaggerat,quòd ſcilicet inſatiabilis ſit populi furor, quia nunc filii patres ſuos ſequantur.Scimus hoc vitium ſeculis omnibus regnaſſe apud Iudæos, vt relicto Dei verbo appeterent ſua ſomnia, & Satanæ fallacias.Nunc quum ſæpius tentauerit Dominus corrigere vitium hoc per ſuos Prophetas, & nullus profectus ſequutus ſit,hanc duritiem hîc Propheta accuſat,& hac circūſtantia amplificat crimen in Iudæis: Non eſt, inquit, hoc nouum, quum æmulantur patres ſuos filii,& illis ſunt prorſus ſimiles. Sunt igitur mala oua malorum coruorum.Sic etiam dicebat Stephanus,Vos duri & incircuncisi corde reſiſtitis Spiritui ſancto, ſicuti etiam fecerunt olim patres veſtri.Nunc tenemus con ſilium Prophetæ.Sed hinc colligimus quid valeat ſubterfugium,quo nunc vtuntur Papiſtæ,quū antiquitatem iactant. Opponunt enim contra Legē,Prophetas,& Euangelium hunc clypeum, quòd vetus ſit eorum religio,quòd ipſi non fuerint primi authores,ſed ſequantur quod iam olim per manus traditum eſt,ac multis etiam ſeculis obſeruatum fuit. Quum plenis buccis hoc prædicant Papiſtæ,putant eſſe vnde obturent os Deo,& reiiciant verbum eius.Sed videmus quàm friuola ſit iſta cauillatio, & quàm ſit nihili apud Deum. Adeò enim Propheta non concedit Iudæis excuſationem ab exemplo patrum, vt magis crimen eorum amplificet, quia *ſequantur partes ſuos perfidos*, & qui iam deſciuerant à Lege Domini, quemadmodum etiam dicit Ezechiel cap. 20, Poſt præcepta patrum veſtrorum ne ambuletis.Nunc ergo tenemus quale fuerit hoc crimen, de quo concionatur Propheta. Tandem ſequitur comminatio quòd dicit Dominus, Ignem emittam in Iehudah,qui deuorabit palatia Ieruſalem.Sed hoc totū iam expoſuimus.Pergamus nunc.

Act.7.

6 Sic dicit Iehoua,Super tribus ſceleribus Iſrael & ſuper quatuor non conuertam eum(*vel ad eum*)quia emerunt(*vel vendiderunt*: *quidam enim deducunt à* כרה *& putant* מ *eſſe literam formalem nominis*. *Alii autem deducunt à* מכר *quod eſt vendere,vel mercari.* Sed ſenſus Prophetæ eodem redit,quia intelligit quaſi ad nundinationem expoſitos fuiſſe iuſtos:ideoque praſtabit vertere, pretium ipſorum : quaſi diceret,commercium non ſecus ac de merce vænale fuiſſe habitū quoniam ergo emerunt.)iuſtum pro argento,& miſerum pro calceamentis.

Hic iam Propheta aggreditur Iſraelitas, ad quos miſſus fuerat, quemadmodum initio diximus.Iam omittit alios omnes populos.Negotium enim habebat cum Iſraelitis, quorum erat peculiaris doctor.Sed voluit illis proponere quaſi in diuerſis ſpeculis iudicium Dei,quod ipſos manebat, quò melius expergeſierent. Voluit etiam in ipſis Iudæis oſtendere extremam vindictam Dei,quum tamen maior illic eſſet integritas, ſaltem adhuc purior illic vigeret religio,& Dei reuerentia.Hoc modo præparauit Iſraelitas ne præfractè qua erant ſuperbia reſpuerent eius doctrinam.Nunc ergo ipſos compellat,& dicit eſſe obſtinatos in multis ſceleribus.Summa eſt,Si Moabitæ,Idumæi, Tyrii, Sidonii & ſimiles, ſi Iudæi etiam perditæ ſunt obſtinationis, ita vt morbi eorum ſint incurabiles, & malitia eorum iam non ſit tolerabilis coram Deo, Iſraelitas eſſe in eodem gradu:quia ipſi quoque multis modis perſtiterint in ſua malitia,& prouocauerint iram Dei, neque reſipuerint, quum tamen Deus ipſos diu expectauerit, & hortatus etiam ſit ad pœnitentiam.Iam memoria repetere conuenit quod prius diximus.Si enim ſeculo illo ita graſſata fuit impietas,ita præualuit Dei contemptus, vt non poſſent reuocari homines ad ſanam mentem, & ſi paſsim exundauit iniquitas (quia non accuſat Amos paucos homines ſed multos populos) hodie videndum eſt ne communes corruptelæ nos inuoluant: quia certè mundus longè deterior eſt quàm tunc fuit:imò quum Propheta hîc dicat tam Iſraelitas quàm Iudęos fuiſſe prorſus deſperatos in ſua obſtinatione, non eſt cur hodie nos fallamus inani titulo, ſi geſtamus inſigne fidei,quia baptiſati ſumus:ſi etiam aliæ notæ nobis ſuppetunt,quæ videntur reſidere in Dei Eccleſia: tamen nos non propterea eximi à reatu ſi nobis permittimus eam licentiam quæ hîc damnatur à Propheta tam in Iſraelitis quàm in Iudæis, quòd ſcilicet obduruerant ad omnem doctrinam, ad omnes admonitiones.Ergo hæc exempla excitent in nobis attētionem,ne ſcilicet obdureſcamus, quemadmodum illi, vt tandem cogatur Dominus vltimam vindictam de nobis exigere. Nunc videndum eſt quid accuſet Propheta in Iſraele.Incipit à crudelibus eorum factis:ſed totū librum deinde conſumet in obiurgationibus: vſque ad finem ſemper continua erit accuſatio ſcelerum, quæ tunc dominabantur in populo Iſraelitico.Non ergo ſpeciem vnam deſignat,quemadmodum in aliis populis, ſed excutiet omnia vitia, quibus laborabat populus ille, ac ſi quis Anatomen perfectā faceret.Sed videbimus illa ſuo ordine.Iam quod ad principium iſtud pertinet, dicit Propheta *venditum fuiſſe iuſtum argento, imo calceamentis inter Iſraelitas.* Quæri poteſt cur non potius ordiatur ab eorum ſuperſtitionibus, quibus vincebant Iudæos. Nam ſi Deus Ieroſolymam & Templum ſuum excidi voluit, propterea quòd declinauerant ad ſuperſtitiones & adulterinos cultus, quanto hoc magis fieri debuit in Iſraelitis? Nam peruerterant totam Legem: erant prorſus degeneres. Circunciſio enim nihil aliud erat quàm profanatio fœderis Dei. Cur igitur hoc Propheta non attingit? Reſpondeo, quoniam ſuperſtitio iam per multos annos illic graſſata fuerat, Propheta eam non attingit: ſed poſtea videbimus ipſum non pepercisse illis prauis corruptelis, quæ

regnabant apud Israelitas. Acriter enim exagitabit omnes illorum superstitiones, sed id faciet suo loco. Nūc autē opus fuit à notis principiis incipere: & hoc erat longè cōmodius, quia si initio locutus esset de superstitionibus, dixissent se tamen Deum colere. Maluit igitur dānare ipsos Iudæos, quòd alienati fuerint à puris Dei mandatis. Quantum ad Israelitas spectat, hîc coarguit crassa scelera in ipsis. Vbi autem conuicti fuerint crudelitatis, impudicitiæ, rapacitatis, multarum libidinum: vbi ergo fœditates istæ detectæ fuerint, iam locus erit multo opportunior clamandi contra superstitiones. Hunc ordinem consultò seruat Propheta noster, quemadmodum melius ex contextu videbimus. Iam redeo ad verba ipsa. Dicit ergo *fuisse venditum iustum argento, & pauperem pro calceamentis.* Significat nihil fuisse iuris vel æquitatis apud Israelitas, quia filios Dei vænales habebant. Hoc autem valde indignum est, quòd nullum sit remedium iniuriis. Nam facilè colligere licet, Prophetam hîc stylum stringere contra ipsos iudices, qui rerum tunc potiebantur: dicit Venditum fuisse iustum argento, hoc non potest competere in homines priuatos, sed propriè aptatur ipsis iudicibus, quorum munus erat porrigere manum miseris & pauperibus, vlcisci etiam iniurias, & ius suū cuiq; tribuere. Ergo perīde est acsi dixisset Propheta regnare apud Israelitas effrænem licentiam, ita vt iusti homines expositi sint prædę, & sint quasi vęnales. Primùm dicit *eos vænire pro argento,* tandem addit *pro calceamentis.* Et hoc diligenter notandum est, quia vbi semel deflectere cœperint homines à recto cursu, prostituunt se absque vllo pudore. Initiò si quis adoriatur virum iustum & integrum, & immunem à corruptelis, non statim vincetur, etiamsi oblatum fuerit magnū pretium, constabit tamen sibi: sed vbi decem aureis vendiderit fidem suam, postea vænalis erit, quēadmodum solēt mulieres. Mulier quæ est adhuc integra, non poterit tā facilè abduci à fide cōiugali: poterit tamen corrumpi magno pretio: tandē se prostituet, ita vt frusto panis vænalis sit. Idem etiam cernitur in ipsis iudicibus. Qui ergo initiò argētum appetunt, hoc est, qui corrumpi non possent nisi opima & pingui præda, postea etiam vilissima mercede fidem suam proiicient. Nullus enim amplius in his residuus est pudor. Hoc Propheta notat his verbis, quòd iustum vendiderint argento, hoc est, addixerint pretio: deinde quòd etiam vilissima mercede corrupti fuerint, nempe si quis offerret par calceamentorum, illos absque verecundia vltro ire obuiam ad captanda spolia: ita vt iugularent etiam innocentissimos quosque. Nunc ergo videmus quod crimen accuset Amos in Israelitis. Non poterant hîc quidquam obiicere, quemadmodum si de superstitionibus ipsorum verba fecisset. Voluit igitur authoritatem acquirere in istis manifestis criminibus coarguendis. Postea quemadmodum dictum fuit, opportunè differet de fictitio cultu, quem susceperant reiecta Lege Dei. Sequitur.

7 Anhelantes super puluerem terræ ad caput inopum, viam miserorum (*vel pauperum*) deflectere facient: vir & pater eius ingredientur ad puellā, vt profanent nomen sanctum meum (*vel nomen sanctitatis meæ.*)

Hîc inexplebilem auaritiam primò accusat Amos, quòd scilicet anhelent ad capita pauperum super puluerem terræ. Malè intelligitur hic locus meo iudicio. שאף significat anhelare, & respirare: metaphoricè etiam sæpe capitur pro appetere. Vertunt igitur quidam, Appetunt capita pauperum ad puluerem terræ. hoc est, cupidè vident deiectos innoxios homines, & prostratos in terram. Sed nihil opus est multis verbis commētum illud refellere, quod videtis esse coactum. Alii exponunt quòd sua cupiditate deiiciant miseros homines in puluerem. Putant igitur coniungi prauam cupiditatem simul cum violentia, imò affectum ponunt pro ipso actu. Sed quid opus est confugere ad istos extraneos sensus, quum verba Prophetæ liquida sint, & clara per se? Dicit *anhelare ad capita pauperum super terram*, acsi diceret non contentos vbi deiecerint miseros homines, adhuc tamen cupidè inhiare, donec ipsos prorsus interfecerint. Nihil ergo mutandum, vel addendum est in Prophetæ verbis quæ optimè conueniunt, quòd scilicet suspirent præ cupiditate ad capita pauperum, vbi tamen iam deiecti sunt, & prostrati in puluerem: debebant saturari ista miseria, quum viderent pauperes sibi esse obnoxios & iacere sub pedibus suis. Vbi autem adhuc inexplebilis cupiditas eos inflammat, vt maiorem pœnam expetant de pauperibus & miseris hominibus, nónne belluina est prorsus ista rabies? Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Postea ostendit denuò quod prius dixit superiore versu, Israelitas scilicet deditos esse rapacitati, auaritię & omnibus modis esse crudeles. Tādem addit, *& viam miserorum peruertunt.* Adhuc inuehitur in ipsos iudices. Neque enim quadrare potest hoc in priuatos homines, sed propriè in iudices competit, quòd pretio corrupti tollunt ius omne, & æquitatē labefactant: ita vt qui optimam causam attulerit, tamen discedat vacuus, quia scilicet non affert satis amplam mercedem. Nūc ergo videmus quodnam crimen accuset in Israelitis. Iam sequitur alia obiurgatio contra libidines.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando videmus tam graues olim pœnas sumptas fuisse de incredulis hominibus, qui nunquam gustauerant puram verbi tui notitiam, vt eorum exemplis admoniti abstineamus ab omni scelere, & maneamus in pura verbi tui obedientia: cùm etiam ostenderis

ita

ita te abominari omnes superstitiones & corruptelas, quibus deflectimus à verbo tuo: da inquam, vt semper intenti simus ad regulam, quæ nobis à te præscripta est tam in Lege, quàm in Prophetis, & Euangelio, vt constanter maneamus in præceptis tuis, & pendeamus toti à sacro ore tuo, ne vnquam declinemus vel ad dextram vel ad sinistram, sed glorificemus nomen tuum, quemadmodum præcipis, vero & integro & spirituali cultu, per Christum Dominum nostrum, Amen.

Sequitur in versu septimo, *filium & patrem fuisse ingressos ad eandem puellam*: vbi Propheta accusat effrænes libidines, quæ tunc regnabant in populo Israel, vt promiscui essent, atque etiam incestuosi concubitus. Scimus hoc portentum esse detestabile, si rem habeant cum vna muliere pater & filius. Naturæ enim sensus abhorret à tali flagitio. Atqui tam proiecti erant in suas libidines Israelitæ, vt communis esset eadem mulier patri & filio: quemadmodum necesse est id contingere, vbi homines nimiam licentiam sibi permittunt. Scortum enim facilè admittet filium & patrem sine discrimine, quia nullus est pudor: deinde nullus timor Dei etiam retinet mulieres fœdas & deditas turpitudini. Ergo hoc nimis erit vulgare exemplum, vt pater & filius sese commisceant, atque ita polluant incesto concubitu. Sed tamen hoc non minuit culpam coram Deo, vbi homines excæcati sua libidine, nullum amplius discrimen tenent, sed absque vllo delectu & pudore sequuntur suam libidinem. Hoc ergo si contingat, certè apparet nullum amplius vigere timorem Dei, sed extinctum etiam esse ipsum sensum naturæ. Meritò igitur Propheta crimen hoc in Israelitis nunc damnat, Quòd pater & filius ingressi sint ad vnam mulierem. Additur etiam amplificatio criminis, quòd hoc modo polluerent nomen sanctum Dei. Scimus enim ea lege fuisse electum populum Israel, vt inuocaretur illic Dei nomen. Et celebris est illa sententia, quæ toties repetitur apud Mosen, Sancti estote, quia Sanctus sum. Non poterant igitur se inquinare filii Israel, quin simul polluerent nomen Dei, quod erat illis insculptum. Deus ergo conqueritur hìc de sacrilegio illo, quòd scilicet non tantùm seipsos contaminauerint filii Israel, sed etiam profanauerint quicquid sancitum erat apud eos, quia scilicet ludibrio expositum fuit nomen Dei quum populus ille ita frænum laxaret turpitudini suæ. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. Sequitur,

Leu. 11. g. 44

8 Et super vestes oppignoratas accubuerunt prope omne altare, & vinum damnatorum biberunt in domo Dei sui.

Hìc rursus inuehitur Propheta in auaritiam populi: præsertim verò sermonem dirigit cōtra ipsos proceres, quia quòd hìc notatur non potuit esse in ipso vulgo. Neque enim poterant plebei homines & obscuri ex præda ista iudiciaria epulas instituere. Nō dubium igitur est quin Propheta hanc luxuriem vnà cum rapacitate in ipsis proceribus damnet. Dicit *accubuisse super vestes oppignoratas prope omne altare*. Deus vetuerat Lege sua, ne quis pignus sumeret à paupere, quo ipse opus haberet ad subsidia vitæ suæ & quotidianos vsus. Exempli gratia, Lege prohibitum erat, ne quis spoliaret pauperem suo pallio vel tunica, ne quis culcitram acciperet, vel tolleret aliquid simile, quo carere non poterat. Nunc autem Propheta accusat Israelitas, quòd arripiant sine delectu pignora & vestes ipsas etiam: deinde accumbant prope altaria. Hoc ad omnes diuites extenditur. Iam sequitur alterum membrum, quòd propriè ad iudices ipsos & gubernatores restringi debet, quòd scilicet *biberent vinum damnatorum in domo Dei sui*, vel in Templo. Quanquam posset etiam hoc intelligi de ipsis diuitibus, qui solent luxuriari ex præda malè parta. Nam litigant sine ratione. Si obtineant in iudicio, putant sibi licere maiores instituere lautitias. Ergo hoc Prophetę dictum posset etiam ad quoslibet diuites extendi. Sed videtur propriè hìc damnare sæuitiam & rapacitatem in ipsis iudicibus. Nunc videmus quorsum spectet Prophetæ consilium: dicit eos *accumbere super vestes oppignoratas*, deinde *bibere vinum ex mulcta*, quæ inflicta erat damnatis. Sed circunstantia quæ additur notanda est, quòd scilicet *accubuerint prope altaria & biberint in ipso Templo*. Propheta enim hìc subsannat crassam superstitionem in Israelitis, quòd putabant se defunctos esse erga Deum, modò accederent in templum, & victimas suas ad altare offerrent. Sic enim solent hypocritæ placare Deum, quemadmodum si quis ludat crepundiis cum puero. Fuit hoc vitium nimis commune omnibus seculis, & hìc coarguitur à Propheta in Israelitis, quòd scilicet auderēt fronte aperta prodire in Templum, & illuc etiam afferre vestes oppignoratas, epulari ex præda. Nam hypocritæ semper ex Templo Dei faciunt cauernā latronum. Putant enim sibi omnia permitti, modò simulauerint externo cultu se esse Deo addictos. Quoniam ergo captatur impunitas, & licētia peccādi ex cæremoniis, ideo Propheta hìc acerbè inuehitur in Israelitas, quòd audeant testem & conscium facere Deum suæ crudelitatis, dum afferunt vestes oppignoratas, dum miscēt suas prædas cum sacrificiis, acsi qua esset Deo societas cum prædonibus. Videmus ergo non simpliciter hìc damnari rapacitatem & auaritiam à Propheta, sed perstringi simul crassam illam superstitionem, quòd scilicet Israelitæ putabant sibi impune cessurum, quum raperent vndecunque, & spoliarent pauperes, modò partem aliquam prædæ erogarent Deo, acsi non abominabile esset sacrificium ex rapinis. Sed quæritur hìc cur Propheta Israelitas damnet, quibus nullum e-

Exo. 22. d. 26

Matt. 21. b. 13

rat sacrum Templum. Scimus enim (& alibi etiam dictum fuit) templa in quibus putabant se Deum colere, fuisse fœda lupanaria, & plena fœtoris. Quomodo igitur nunc Propheta tam asperè in eos inuehitur, quòd permisceant suas prædas cum illis impuris sacrificiis? Responsio facilis est. Respicit enim ad eorum affectum, & deridet crassitiem illam, quòd tam pueriliter ludãt cum Deo, quem sibi finxerant: quemadmodum si hodie dicamus Papistis eos sacris miscere profana, quum suas Missas ita prostituunt: deinde quum in suis cæremoniis ita ludunt cum Deo. Certum est quicquid tentant Papistæ esse meram abominationem, quia apud eos tota religio adulterata est: sed interim non desinunt iniuriam Deo facere, cuius prætexunt nomen. Sic etiam tunc Israelitæ, quia profitebantur se colere Deum adhuc, erant sacrilegi: tametsi suas victimas offerrent vitulis in Dan & Beth-el, contumeliosi tamen erant ipsi Deo. Abutebantur enim semper eius nomine. Ergo hoc crimen nunc Propheta in ipsis damnat. Sed tenendum est quod dixi, reprehendi in Israelitis cæcam illam securitatem, quòd putabant prædas sibi esse licitas, quia profitebantur aliquem cultum Dei: sed duplicabãt hoc modo crimen, quemadmodum diximus, quasi Deus socius esset latronum. Miscebant enim suas pollutiones cum sacrificiis. Pergamus.

9 Et ego exterminaui Amorrhæum à facie ipsorum, cuius proceritas erat sicut proceritas cedrorum, & qui fortis erat sicut quercus: & perdidi fructum eius supernè, & radicem eius subtus.

10 Et ego eduxi vos è terra AEgypti, & deduxi vos (*ambulare feci vos, ad verbum*) in deserto per quadraginta annos ad possidẽdam terram Amorrhæi.

11 Et suscitaui ex filiis vestris Prophetas, & ex iuuenibus vestris Nazaræos: annon etiam hoc filii Israel? dicit Iehoua.

12 Et propinastis Nazaræis vinum, & super Prophetis mandastis dicendo, Non prophetabitis.

Hîc expostulat Deus cum populo Israel de ingratitudine. Commemorat beneficia quæ prius contulerat in populum illum. Et hinc ostendit quàm indignè & turpiter populus se gerat quum tot bonorum oblitus iam contemnit superbè Deum, & perinde agit acsi esset ex communi hominum vulgo, nec esset obstrictus Deo ob singulare illud beneficium adoptionis. Hæc igitur summa est, quòd Deus hîc conqueritur se malè locasse sua beneficia, & exprobrat populo suam impietatem, quòd non sanctius se gerat, postquam ita redemptus fuit. Principio dicit, *Ego exterminaui Amorrhæum à facie ipsorum*. Hîc ostendit Deus se indigne fraudari ab Israelitis, in quorum gratiam Amorrhæos prius deleuerat. Nam quorsum interitus Amorrhæorum, nisi vt Deus terram illam purgaret? Deinde vt illic daret hospitium populo suo, vt purè coleretur? Populus ergo Israel debuit se prorsus addicere in obsequium Dei: quia officium non præstitit, frustratus est Deum, qui Amorrhæos expulerat è terra illa: imò sustulerat prorsus è medio. Hæc prima querimonia est, quòd filii Israel nihilo meliores fuerũt Amorrhæis, quum tamen Deus terram indigenis suis ereptam illis dedisset, in qua habitarent, & ea Lege vt illic inuocaretur nomẽ suum. Ideo alibi Prophetæ dicunt esse ipsos Amorrhæos. Nam debebant esse noua gens. Quum autem sequantur aliorum exempla, quid ab ipsis differunt? Ergo vocantur eorum posteri. Sed Propheta hîc non tam asperè loquitur: tantùm exprobrat Israelitis, quòd nihil ab Amorrhæis differãt, quos tamen sciebant esse deletos, vt subrogarentur in eorum locum, & succederent in hæreditatem. Iam additur, *Amorrhæos fuisse proceræ* staturæ: deinde, *robustos homines*. His verbis significat Propheta non fuisse deuictos Amorrhæos virtute populi, sed admirabili Dei potentia. Scimus enim fuisse populo Israel formidabiles, quia similes erant Gigantibus. Ergo de altitudine & de virtute hîc Propheta loquitur, vt reputent filii Israel se non fuisse superiores proprio marte, sed sibi datam fuisse terram illam miraculo, quia negotium illis erat cum gigantibus, quos vix ausi fuissent intueri. Prostrauit ergo Deus cedros & quercus coram populo suo. Hinc colligimus Israelitas non posse gloriari in sua virtute quasi terram occupauerint, quòd iure belli eiecerint hostes suos: quandoquidem hoc factum fuit singulari Dei beneficio. Neque enim poterant congredi cum suis hostibus, nisi impletum fuisset quod toties Dominus prędixerat, Vobis quiescentibus ego pugnabo. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Atque hinc rursus colligimus populum Israel non occupasse terram quòd præstantior esset Amorrhæis vetustis possessoribus: sed quoniam ita placuit Deo. Non est igitur cur superbiat populus Israel aliqua excellentia. Hinc apparet bis & ter ingratos esse Deo, qui non cogitent tam insigne beneficium sibi fuisse pręstitum. Dicit fuisse *perditum fructum supernè & radicem subtus*. Hîc per metaphoram Deus amplificat quod prius dixit, nempe deletos fuisse Amorrhæos, ita vt nihil fuerit residuum: deleui, inquit, vel perdidi Radicem subtus, & fructum supernè, hoc est, prorsus extinxi ipsum nomen gentis. Atqui non meliores erant Israelitæ quum hoc modò perditi sunt Amorrhæi, dum autem succedunt in eorum locum, & simul

Exo 14.c.14

mul manent similes, hoc est prorsus inexcusabile. Quò igitur seuerior fuit Dei vindicta cõtra Amorrhæos, eò debebant magis extollere eius gratiã Israelitę. Vbi aũt clausis oculis prætereũt tam insigne testimoniũ paterni Dei amoris, apparet esse plusquã malignos & ingratos. Postea subiicit, *Ego ascendere vos feci è terra Aegypti, ambulare vos feci in deserto per* 40. *annos ad possidendam terram Amorrhæi.* Circunstantiæ quæ hîc notantur referri debent ad eundem scopum, quòd sci licet mirabiliter Deus populũ illum redemerit. Scimus homines extenuare Dei beneficia vt plurimũ: imò est hic morbus quasi nobis ingenit⁹. Hæc ratio est cur Propheta pluribus elogiis describat, & cõmendet redemptionẽ populi. Nũc ergo dicit *eductos fuisse è terra Aegypti.* Debebãt aũt memoria tenere qualis fuisset sua cõditio in Aegypto. Nam illic miserrimè premebantur. Quũ ergo proponitur illis exitus iste, perinde est acsi Deus in memoriã reduceret quàm igno miniosè tractati fuerint, & quàm dura fuerit eorũ seruitus in Aegypto. Origo illa debebat eos humiliare, debebat etiã stimulare ad studiũ pietatis. Quũ nunc superbè exultẽt cõtra Deũ, quũ nulla eos tangat memoria suæ redẽptionis, hoc vitiũ meritò illis obiicitur à Propheta: ecce, in quit, *Ego vos eduxi è terra Aegypti:* quales eratis? quænã erat vestra nobilitas? quænã opes, vel diuitiæ? qualis potẽtia? Nã abusi sunt Aegyptii vobis tanquã vilissimis mãcipiis. Fuit igitur plus quã probrosa vestra cõditio: eratis quasi perditi: ego redemi vos: & nũc sepulta est cognitio tã illustris beneficii, quod tamẽ ęterna memoria dignũ erat. Postea addit, *Ego vos ambulare feci, &c.* Propheta hîc meminit deserti, vt agnoscant Israelitæ se fuisse dignos, quibus Deus clauderet terræ ingressum, tametsi eam pollicitus fuerat Abrahæ in hæreditatem. Vnde enim factum est, vt Dominus ipsos circũduxerit tam longo tempore, nisi quia quantũ in ipsis fuit, abnegauerãt Deũ, & se reddiderant indignos, qui fruerentur hæreditate promissa? Ergo Propheta hîc obli què perstringit Israelitas, quòd per annos 40. Deus remoratus fuerit ipsos, neq; statim induxe rit in terrã promissam: quod facile erat, nisi ipsi clausissent sibi ianuam propria ingratitudine. Hæc vna est ratio cur nunc de 40. annis Propheta loquatur. Deinde quoniã Deus multis modis in deserto testatus fuerat beneuolentiã suam erga Israelitas, ideo magis ac magis eos deuinxerat sibi: nisi impia obliuio sepelisset apud eos omnia beneficia: Deus quotidie Man illis pluebat è cœlo: deinde dabat potum ex rupe arida: dirigebat eos interdiu per columnam nubis, no cte aũt per ignẽ. Deinde scimus quàm variis modis Deus ipsos tolerauerit, & quàm multa dederit signa suæ indulgentiæ erga eos. Quum ergo Propheta hîc de 40. annis loquitur, voluit Israelitas monere, vt colligerent tot gratias, quibus obstricti erant Deo, quum scilicet mirabiliter per annos 40. fuissent in deserto deducti. Iam subiicit, *Suscitaui è filijs vestris Prophetas, & ex adolescentibus vestris,* vel robustis (nam בחורים, quemadmodum alibi diximus Hebræi vocant electos homines) ex adolescẽtibus ergo, vel ex ipso flore, ego suscitaui *Nazaræos. Annon hoc etiam filij Israel?* (vel vtique). Nam particula אף aliquando affirmat simpliciter, aliquando etiã auget. *Annon ergo hoc totum verum est filij Israel? dicit Dominus.* Primò exprobrat Deus quòd suscitauerit ex filiis ipsorum Prophetas. Hoc aũt insigne documentũ fuit amoris Dei, quod dignatus est populum suũ regere per Prophetas, quasi Deus è cœlo ipse loquatur, vel Angelos huc demittat, hoc quidem in speciem erit multò excellẽtius: sed vbi se ita demittit, vt dignetur adhibere homines mortales, & fratres nostros, qui sint Spirit⁹ eius organa, in quibus ipse habitat, & quorũ ore nobiscũ loquitur, hoc certè nõ potest pro dignitate æstimari, vbi Dominus tã familiariter se nobis accommodat. Hæc ratio est cur nũc dicat se *suscitasse Prophetas ex filiis ipsorum.* Poterat obiicere se Legem tulisse, & tunc cõmotum fuisse cœlũ, concussam terrã: sed loquitur de quotidiana hac gratia, quòd scilicet quasi ore ad os loqui dignatus fuerat assiduè cum populo illo, idq; per homines: *Ego suscitaui Prophetas ex filiis vestris,* inquit, hoc est, ego elegi Angelos è medio vestri. Prophetæ enim sunt quasi cœlestes legati: & Deus ipsos audiri iubet, perinde acsi ipse appareat visibili forma. Quũ ergo eligit Angelos è medio nostri, nonne hæc est inæstimabilis gratia? Vnde videmus quantũ vehemẽtiæ in se contineat hęc exprobratiò, quũ dicit Dominus *electos fuisse Prophetas ex ipso populo.* Addit etiam *Nazaræos.* Satis apparet ex sexto Numerorũ cap. cur Deus *Nazaræos* instituerit. Scimus nihil esse difficilius, quàm vt sequãtur homines cõmunẽ regulã. appetũt enim semper aliquid nouũ: & inde tot cõmenta, tot accessiones, tot deniq; fer menta, quibus corrũpitur Dei cultus: quia quisq; vult esse aliis sanctior, & aliquid singulare af fectat. Ergo si quis præter cõmunem regulã vellet se Deo cõsecrare, Dominus instituerat pecu liarẽ cultũ, ne quid tentaret populus absq; suo permissu saltẽ. Si quis igitur volebat se Deo cõ secrare, tametsi omnes sancti erant, tamẽ habebat certã formam, vt abstineret à vino, capillitiũ foueret: deniq; seruaret cæremonias, quæ leguntur illo cap. quod citaui. Deus nũc exprobrat Israelitis, quòd nihil omiserit, quò manerent puri, & sancti, & integri in suo cultu. Postquam has species duas retulit, interrogat *Annon hoc sit verum.* Res quidem satis per se nota erat. Ergo videtur superuacua esse interrogatio. Sed Propheta consultò hîc interrogat Israelitas an non ita sit, quo magis serio afficiat eorum animos. Contemnimus enim sæpe res notas: & videmus quàm securè multi fateantur quidquid audiunt: interea autem prætereant sine vllo affectu. Talis fuisset torpor in Israelitis; confessi fuissent absque controuersia hoc esse verum,

x.

quod Dominus suscitauerat Prophetas ex eorum filiis, quòd dederat illis peculiarem illũ cultum, de quo diximus: sed interea præteriissẽt cõtemptim, nisi hoc fuisset adiunctũ: Quid vultis vobis Israelitæ? Videtis enim nihil à me fuisse pretermissum, vt vos retinerẽ in obsequio: qui fit nunc, vt vestra libido vos aliorsum rapiat, & excusso iugo ita lasciuiatis contra me? Nunc ergo tenemus cur Propheta hanc clausulam inseruerit, quia oportuit Israelitas magis pungi & acrius, vt conuicti agnoscerent suam culpam. Iam nunc sequitur, *Et propinastis Nazaræis vinum, & super Prophetis mandastis, ne prophetent.* Hic conqueritur Deus cultum illum, quem instituerat fuisse violatum à populo. Videtur quidem hæc leuis offensa, quòd Nazaræis vinũ porrectum fuerit. Scimus enim regnũ Dei non esse positũ in esca & potu. nõdum Paulus dictũ illud protulerat, sed verũ tamen fuit omnibus seculis. Nazaræis ergo licuit vinũ bibere, modò tẽperatè vsi essent. Respõsio facilis est, illicitũ fuisse potũ vini, quia spontè susceperant hãc abstinentiã, sicuti sacerdotibus interdixit Deus sub Lege, ne vinum biberẽt vel sicerã quoties Templũ ingrediebantur. Deus quidẽ noluit coli hac ceremonia, sed voluit hoc rudimento ostendere, requiri maiorẽ temperantiam in sacerdotibus, quàm in vulgo hominũ. Voluit igitur ipsos quasi subduci à cõmuni viuendi ratione, quũ Templũ ingrediebantur. Erãt enim quasi mediatores inter Deum & populũ. Ergo oportuit ipsos speciali modo consecrari. Nunc videmus externo illo symbolo admonitos fuisse sacerdotes, requiri in ipsis maiorẽ sanctitatẽ, quã in promiscuo grege. Ita etiã dicendum est de Nazaræis. Nazaræi poterant vinũ bibere: sed quo tẽpore se cõsecrabant Deo, prohibebantur à potu vini, vt scilicet agnoscerent se quodãmodo exclusos esse à vulgari cõsuetudine, & propius iã accessisse ad Deũ. Nunc tenem⁹ cur non liceret Nazaræis vinũ bibere. Quòd aũt Papistæ obtendunt exemplũ illud, vt colorẽ inducãt suis superstitionibus, & stultis ac temerariis votis, quæ sine vlla Dei reuerẽtia nuncupãt, friuolũ est. Deus enim voce sua sanciuit, & ratũ habuit quidquid fecerũt Nazaræi sub Lege. Ostendant Papistæ probari monastica vota, & stultas ceremonias quibus nunc cũ Deo ludunt. Deinde scimus quantũ sit discrimen inter Nazaræos, & monachos Papales. Nam monachi vouent Deo perpetuum cœlibatum: alii vouent carnium abstinentiã tota vita: hoc fit & stultè, & temere. Putant enim sitũ in illis nugis esse cultũ Dei. Promittunt etiã quod nõ est in ipsorum arbitrio: renuntiant enim coniugio, quũ tamen non intelligant an sint præditi dono castitatis. Quod etiam abstinent à carnibus tota vita, longè stultius hoc faciunt, quia scilicet constituunt illic aliquem cultũ Dei. Quanquam ergo miror illos obtendere exemplum istud, quũ tamen nulli sint tam sancti in Papatu, qui abstineãt à vino. Nã Chartusiani, & reliqui sãctiores monachi vidẽtur se velle vlcisci cùm abstinẽt ab esu carniũ. Deligunt enim suauissimũ ac fortissimũ vinũ, acsi vellẽt cõpensare damnũ vel fraudationẽ, quũ pepigerint cũ Deo de carniũ abstinentia: interea retinent optimũ vinũ. Hæc sunt plusquam ridicula. Cæterũ, vno verbo satisfactũ est, si tenemus quod iam dixi, nẽpe Nazaræos nihil tẽtasse sub Lege, quod Deus non approbaret verbo suo, & ratũ haberet. Interea quũ tam grauiter, & asperè Dominus exprobret Israelitis, quia Nazaræis vinũ propinauerint, quid fiet nunc, si transgressi fuerimus præcipua Dei mãdata, si totũ eius spiritualẽ cultũ corruperim⁹? Videtur in speciẽ fuisse hoc veniale delictũ, vt ita loquar, quòd Nazaræi vinũ biberint. Si scortati fuissent, vel furati, vel si quã iniuriã intẽtassent suis fratribus, si admissũ fuisset ab illis aliquod periuriũ, certè fuisset multo atrocior accusatio. Nunc tamen Propheta nõ desinit acerbè conqueri, quòd vinum biberint. Ergo, quũ Deus velit spiritualiter à nobis coli, si hic spiritualis eius cultus violatur, multò grauior in nobis residebit culpa. Quemadmodũ si nunc polluimus Sacramẽta, si corrumpimus purã nominis Dei inuocationẽ, si verbum eius habemus ludibrio: si ergo transgredimur hæc præcipua capita pietatis, minor est excusatio. Tenendũ igitur est quòd Propheta hic accusat populũ Israelis, quia vinũ dederit bibendũ Nazaræis. Iã subiicit, *Dixisse etiam Prophetis, ne prophetarent.* Certũ est nũquã vetitos fuisse Prophetas loqui, præcisè saltẽ: sed vbi tollitur libertas seruis Dei, ne purè doceãt, quẽadmodum oportet, atq; illis mãdatũ est, perinde hoc valet acsi prorſ⁹ reiiceretur eorũ doctrina. Israelitę volebãt apud se esse Prophetas: sed interea nõ poterãt ferre liberas obiurgationes. Nã quũ polluerent Dei cultũ, quũ tota eorũ vita dissoluta esset, Prophetæ acriter in illos inuehebantur. Illa ergo ingenuitas nõ erat tolerabilis Israelitis: volebant sibi parci, & fieri blanditias. Hoc igitur nunc exprobrat Propheta, quòd scilicet seruos Dei vetuerint verbũ proferre liberè & ingenuè scilicet, quẽadmodũ illis mãdauerat De⁹. Ergo *super Prophetis mandarunt ne prophetarent.* Hodie hoc etiã vitiũ in mũdo regnat: quia execrabilis esset audacia, prorſ⁹ reiicere verbũ Domini, hoc palàm nõ audẽt impii homines, sed interea vellẽt teneri mediam aliquã rationem, ne Deus liberè in ipsos dominaretur. Libenter ergo frænum iniicerent Spiritui sancto, vt cum certis pactis loqueretur: Ecce, nos libenter quidem aliquid tibi permitteremus, sed non possumus hoc ferre: tãta asperitas nobis nimium odiosa est. Et in Papatu hodie quasi in totum supprimitur libertas prophetandi. Apud nos quàm multi essent, qui cuperent leges imponere Dei seruis, vltra quas non transcenderent? Sed videmus quid hic dicat Propheta, nẽpe repudiari prorsus Dei verbũ vbi prohibetur liber cursus docẽdi, & homines appetũt sibi fieri blanditias, & volunt tegi sua peccata, nec ferre queunt liberas admonitiones. Notandum est etiam Mandandi verbum quo

1.Cor.8.c.8.

Leuit.10.b.9

vti-

vtitur Propheta. צוה significat præcipere, vel iubere, vel statuere, quũ intercedit publica authoritas. Non ergo tantùm expostulat Propheta, quòd multi fuerint obstreperi homines, qui murmurarent contra Prophetas, quemadmodum semper factitatum est: sed potius damnat istam audaciam in proceribus, quòd ausi fuerint consultare quomodo compescerent Prophetas, & non permitterent illis liberum ius docendi: quemadmodum nunc etiam fieri videmus. Nam non tantùm in cauponis, & in suis latibulis impii homines obstrepũt vbi seuerè coarguuntur peccata, sed prodeunt etiam in publicum, & queruntur nimium permitti licentiæ verbi ministris, & ineundã esse rationem, vt moderatius loquantur. Hoc ergo sacrilegiũ nunc taxat Propheta, quum dicit *impios mandare Prophetis ne prophetent*, quasi Legem ferrent, quasi vellent decretũ aliquod promulgare, ne Prophetæ tam liberè & ingenuè verba facerent. Nunc sequitur:

13 Ecce ego angustians (vel angustiatus: cõstrictus, vel constringens) in loco vestro (*vel sub vobis*) sicuti constringitur plaustrum quod plenum est manipulo (*id est, manipulis.*)

עיק Hebræis sæpe verbum est transitiuum: sed est etiã neutrale. Ideo potest esse duplex interpretatio hui⁹ loci, quòd scilicet Deus cõstrictus fuerit sub Israelitis, quemadmodũ plaustrũ gemit dum oneratum est sub nimio põdere: sic enim Deus etiam per Iesaiam expostulat, quòd grauatus fuerit ab Israelitis, Cogitis me laborare, inquit, in vestris sceleribus. Posset ergo hîc sensus non malè quadrare, quòd Deus fuerit constrictus sub illis. Quanquã aũt receptior est altera sententia, Ecce ergo constringã vos sicut plaustrũ constringitur. Ego tamen magis inclino in priorem sensum, quòd scilicet Deus hîc accuset Israelitas, quia fuerit ab illis grauatus. Nam particula תחתיכם propriè significat, Sub vobis, quam alii vertũt, In loco vestro, sed coactè: quia si transitiuum est verbũ, necesse est istud תחתיכם accipi In loco vestro: sed illud est frigidum & coactum. Optimè autem fluet contextus si dicamus, Ecce ego constringor sub vobis, quemadmodum si essetis plaustrum plenum manipulis, hoc est, vos estis mihi intolerabiles. Nam Deus gestabat populum illum humeris suis. Quum autem grauarent iniquo onere, non mirum est si dicat eos esse instar plaustri, & plaustri quod plenum est multis manipulis. Vos estis ventosi, sed vos estis etiã mihi nimiũ onerosi, & cogar tandẽ vos excutere quẽadmodũ postea subiiciet.

Iesa.1.d.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quũ non tantùm nos redemisti Filij tui vnigeniti sanguine, sed per hãc peregrinationem terrenã nos circunducis, atque interea suppeditas quidquid nobis necesse est: da inquam, ne immemores tot bonorum tibi tergum obuertamus, & oberremus post nostras cupiditates, sed potius constricti maneamus sub tuo obsequio, neque etiam te oneremus nostris peccatis, sed subijciamus nos tibi placidè in veram obedientiam, vt glorificando nomen tuum portemus te tam in corpore quàm in anima, donec tandem nos ad te colligas in regnum illud beatum quod nobis partum est eiusdem filij tui sanguine, Amen.

14 Peribit fuga à veloce, & fortis non roborabit vires suas, & robustus non seruabit animam suam (*non liberabit.*)

15 Et tenens arcum non stabit, & velox pedibus suis non liberabit, neque ascensor equi liberabit animam suam.

16 Et qui robust⁹ est corde suo inter fortes nud⁹ fugiet die illa, dicit Iehoua.

Exposuimus heri sententiam illam, vbi sub Dei nomine Propheta dicebat populum fuisse instar grauis & molesti oneris, quemadmodum si plaustrũ onustum sit multis manipulis. Dixi aliter exponi Prophetæ verba à multis interpretibus, nẽpe quòd Deus se plaustro onusto cõparet, sub quo populus sit conterendus. Sed nulla necessitas cogit duobus modis accipere idẽ verbũ, nempe actiuè & neutraliter, quemadmodũ illi faciunt. Deinde nõ videtur satis apta esse cõparatio. Tertiò dixi etiã melius congruere, quòd sub populo queratur Deus se onerari & cõstringi, quàm si vertam⁹ particulã תחתיכם in loco vestro. nã expositio est prorsus coacta. Bene aũt cõueniet sensus Prophetę, vt sit querimonia Dei, quia grauiter ferat onera illi⁹ populi, quũ scilicet videat homines esse & ventosos, & tamen molestos. Nũc igitur Propheta vindictã denuntiat qualẽ meriti erant: ac primò dicit, *Peribit fuga à veloce*, hoc est, nemo tã velox erit, qui fugiendo sese eripiat: fortis etiã nihil proficiet pugnando. Hoc enim est roborare vires vbi quis resistit aduersario suo, & repellit insultus. Fortis ergo sine profectu tunc pugnabit, deniq; *robustus non liberabit animam suam: qui tenet arcum non stabit*, hoc est, qui instructus est arcu, & potest eminus hostem suum repellere, ille tamen non audebit stare in suo loco: *Qui velox erit pedibus, non poterit aufugere, neque etiam ascensor equi*, hoc est, siue pedites sint siue equites, celeritate tamẽ non poterunt effugere mortem: denique qui corde erit robusto & intrepido inter fortes, ille tamen *fugiet nudus*, contentus erit sola vita, & modò saluti suæ consulat, nihil aliud curabit. His omnibus verbis significat Propheta tam grauem fore cladem populi, vt miraculum sit

si quis effugiat. Nunc ergo videmus quàm seuerè Propheta statim ab initio tractauerit hunc populum. Neque enim dubium est, quin videret magnam peruicaciam: alioqui nõ fuisset tam asperè illos aggressus statim ab initio, nisi multo tempore fuissent rebelles, & spreuissent omnes admonitiones ac minas. Neque etiam primus Amos illis concionatus est, sed obdurauerant potius Israelitæ, antequam illuc venisset, ad omnes minas. Oportuit igitur cum profractis ipsum tam asperè agere, quemadmodum Deus tractat homines pro cuiusque ingenio. Nunc venio ad 3. caput.

CAPVT III.

1 AVdite verbum hoc quod pronuntiat Iehoua super vos, filij Israel, super totam familiam quam eduxi (*vel ascendere feci*) è terra AEgypti, dicendo:

2 Tantummodo vos cognoui ex omnibus familijs terræ: propterea visitabo super vos omnes iniquitates vestras.

Non dubium est, quin Propheta sibi authoritatẽ acquirere voluerit his verbis, quia videbat contemptui esse suam doctrinam. Et credibile est, non semel habitum fuisse ab eo sermonẽ quem hîc recitat, sed sæpius fuisse repetitum. Scimus quanta fuerit superbia & securitas illius populi. Oportuit igitur illã retundi, vt assuescerent timere, cùm Deus eos coarguebat per suos Prophetas. Fuit igitur hæc vsitata ratio loquendi, quũ dicit, *Audite verbum quod locutus est Deus super vos, filij Israel.* Nam hîc obtendit nomen Dei, vt reputent sibi non esse negotium cum homine mortali, vel cum pecuario, qualis ipse erat. Videmus ergo quod nuper attigi, nempe confirmari Prophetæ doctrinã, vt plus haberet reuerentiæ in populo. Iam adiũgit, *Super totam familiam, quam eduxi ex AEgypto.* Certum est, sermonem hunc non dirigi nisi ad decem Tribus. Cur ergo Propheta tam generaliter hîc loquitur? Nempe quia regnum Israel erat maior pars generis Abrahæ: ideo iactabant penes se manere adoptionem. Quũ ergo contẽnerent Tribum Iehudah, & dimidiam Tribum Beniamin, quæ adiuncta fuerat, & in ore semper haberẽt suam multitudinẽ, ideo Propheta per concessionem hîc dicit, eos quidẽ esse semen illud benedictũ, posteros Abrahæ, deniq; electum populum, quẽ Deus redemit ex AEgypto. Nõ cõprehendit igitur Propheta sub hac voce regnũ Iehudah, sed cõcedit Israelitis quod iactabant, ipsos scilicet esse electũ populũ, esse sanctũ Abrahæ genus, esse Gentẽ illam, quæ fuerat mirabiliter redẽpta. Valeãt igitur (inquit) istæ omnes iactãtiæ, tamẽ Deus nõ desinet propterea exequi suũ iudiciũ contra vos. Nunc tenemus Prophetæ consiliũ. Hic enim cõciliat reuerentiã suæ doctrinæ, & argumentũ à sua vocatione sumit, quòd nihil propriũ afferat, sed tãtùm fideliter fũgatur munere sibi iniũcto: imò sit ipse organum Spiritus sancti: nihil proferat ex suo sẽsu, sed tãtùm loquatur quòd Dominus præcepit. Deinde quia Israelitę sua multitudine freti putabãt sibi fieri iniuriã, quũ tã grauiter arguebãtur à Prophetis, & erat peruersa quædã æmulatio inter ipsos & regnũ Iehudah, Propheta cõcedit illis, vt stultè superbiãt, sed interim ostẽdit frustra cõfidere sua multitudine, quoniã Deus hîc vocet ipsos tamẽ ad iudicium, quãuis sint electus populus, & semẽ sanctũ, & gens redẽpta. Hęc sũma est. Postea recitat Propheta quid habeat in mãdatis, *Tantummodo vos cognoui ex omnibus familiis terræ, propterea visitabo super vos iniquitates vestras.* Putãt multi adhuc cõcedi Israelitis quod solebãt iactare, nẽpe se exẽptos esse ab ordine cõmuni hominũ, quia Dominus ipsos adoptauerat. Sed potius mihi videtur esse simplex exprobratio. Deus ergo hîc beneficia sua in mediũ profert, quemadmodũ heri etiã vidimus simile exẽplum, vt magis exaggeret crimen populi, quòd scilicet referat Deo pessimã mercedem, à quo tamen fuerat tã liberaliter & benignè tractatus: Ego, inquit, *vos tantummodo dilexi.* Verum quidẽ est Israelitas vt alibi sæpe vidimus, gloriatos fuisse suis priuilegiis: sed non videtur huc respicere Propheta. Deus ergo cũ ipsis expostulat, quòd adeò ingrati sint. Dicit, *Tantummodo ipsos fuisse cognitos.* Certum quidem est Dei curã extendi ad totum humanũ genus: imò etiã ad boues & asinos, imò ad minimos quosq; passeres. Nã pulli coruorum ipsum inuocant: nulla est auicula quæ non pascatur ab ipso. Videmus ergo Dei prouidentiã ad omnes mortales extẽdi: sed hoc tamẽ nõ est ęquale. Deus enim alios homines sẽper cognouit, vt præberet quæ necessaria erant ad vitã sustinendã. Solẽ igitur suũ sẽper Deus oriri fecit super humanũ genus. Deinde fecit vt procrearet terra victũ. Functus est igitur patris officio erga homines quantũ ad vitæ subsidia. Sed cognouit electũ populũ, quia eũ segregauit à reliquis Gentibus, vt sibi esset instar proprię familiæ. Dicitur ergo Israel cognitus, quia eũ solũ dignatus est Deus gratuita adoptione, voluit eũ sibi habere populũ peculiarẽ. Hęc est cognitio, de qua nũc Propheta loquitur. Quũ aũt dicit *fuisse cognitum duntaxat*, רק, hîc ostẽdit singulari Dei gratia fuisse electũ, quia nullũ erat discrimen inter semen Abrahæ & alias Gẽtes, si in se æstimẽtur: alioqui superuacua esset ista exceptio. Nã si quid fuisset pręstãtię, vel meriti in populo Israel, prõptũ erat obiicere, Nos quidẽ electi sumus, sed nõ sine aliqua ratione. Deus enĩ respectũ habuit nostrę dignitatis. Sed quia nihil differebãt à reliquis Gentibus,

Psal. 146. a. 9

Gentibus,& æqualis erat omnium conditio,quantum attinet ad naturã, Dominus illis exprobrat, *quod tantummodo illos cognouerit*: acsi diceret, Qui factũ est, vt sitis mihi peculiũ & hęreditas? An vestro merito? an quia vobis magis fui obstrictus quàm reliquis populis? Hoc non potestis mihi obiicere. Fuit igitur gratuita adoptio. Ergo mihi estis tãto magis obstricti,& minus excusabilis est ingratitudo vestra,quũ rependitis tam iniquam mercedem. Sicuti etiã Paulus dicit, Quis te discernit? Dũ vult ostendere Deo quidquid est excellentiæ in hominibus,debere ferri acceptum. Sic etiam nunc, *tantummodo vos dilexi & cognoui ex omnibus familijs terræ.* Quid fuistis? Nempe eratis filii Adam, sicuti reliquæ Gentes: eadem fuit omnium origo. Non est igitur cur dicatis me fuisse aliquo pręiudicio obstrictum: ego vos liberè elegi,& elegi solos. Hoc ad gratię amplificationem pertinet, vt melius appareat ingratitudo ex parte opposita. Nam si Deus hìc verba faceret de generalibus suis beneficiis, non tam graue esset electi populi crimen. Sed quũ dicit illos *solos fuisse electos*, aliis pręteritis, certè eò fœdior & magis scelerata est ipsorum impietas, quum Deum non agnoscant vicissim, vt se totos ei addicant, cui omnia debebant. Et hinc etiam melius refulget mera Dei liberalitas, quòd solos Israelitas cognouerit inter multas Gentes. Nam si quid debeat hominibus Deus, non fraudabit eos, hoc certum est. Quum autem repudiet alias omnes Gẽtes, sequitur ipsas meritò reiici, vt nullam illarũ rationem habeat. Vnde ergo fit, vt eligat Israelitas? Hìc videmus in sublime extolli Dei gratiam, quum scilicet fit comparatio populi vnius cum aliis omnibus Gentibus. Et huc etiam pertinet vniuersale nomen, quũ dicit, *Ex cunctis familiis terræ*, quasi diceret Deus, Tam multæ sunt Gentes in mundo, tãta est hominum copia: ego autem cunctos populos pro nihilo duxi vt vos susciperem in meã tutelam: atq; ita contentus fui exiguo numero, quum tamen omnes homines mei essent: ego autẽ hoc feci mera gratia, quia neq; in vobis erat quo excelleretis supra alios, neq; illi obtendere poterant se iniustè reiici. Proinde quũ meo iure vos illis prætulerim, patet me non fuisse illis obstrictum. Nunc ergo tenemus quorsum spectent Prophetæ verba. Iam subiicit, *Propterea visitabo super vos iniquitates vestras.* Hìc pronuntiat Deus Israelitas subituros grauius iudiciũ, quia tot beneficiis obstricti non responderint Deo, sed visi fuerint data opera contemnere eius gratiam,& ipsum ludibrio habere, qui author erat tot bonorum. Quum ergo Israelitæ tot beneficiis & tam singularibus deuincti essent, interea verò fuerint scelerati sicut reliquæ Gentes, Propheta ostendit eo mereri grauiorem pœnam, & instare etiam illis Dei iudicium quale meriti erant. Hæc est summa. Nunc sequitur.

1.Cor.4.b.7.

3 An duo ambulabunt simul nisi inter ipsos conueniat?

4 An rugiet leo in sylua, & præda non erit ei? An dabit leo(*vel, leunculus ædet, vel emittet*) vocem suam è cubili suo(*vel lustro*) quum nihil ceperit?

5 An cadet auis super laqueum ad terram absque aucupe (*& auceps non erit ei? ad verbum,*) An tollet auceps laqueum ex terra priusquam capturam ceperit? (ad verbum,& capiendo non capiet: sed ego reddidi sensum Prophetæ.)

6 An clanget tuba in vrbe,& populus non contremiscet? An erit malum in vrbe quod Iehoua non fecerit?

7 Quia(*vel certè*) non faciet dominator Iehoua quidquam nisi reuelauerit secretum suum seruis suis Prophetis.

8 Leo rugiuit, quis non timeat? dominator Iehoua locutus est, quis non prophetet?

Hìc multas similitudines congerit Prophetæ, quæ tamen omnes pertinent ad quinque hæc capita. Primo loco ostendit se non proiicere euanidas voces, sed Dei authoritate nixum habere quem appellet testem ac suffragatorem. Hoc est vnum. Deinde ostendit Deum consultò denuntiare quas de transgressoribus sumpturus est pœnas, vt maturè resipiscant, nec frustra vociferari, sicuti inconsiderati homines de nihilo excandescunt, sed iustis causis ad iracundiam impelli, vt deinde terrorem incutiat per suos Prophetas. Tertiò docet nihil fortuitò contingere, vt scilicet attenti sint Israelitæ ad Dei iudicia. Quartò pronuntiat homines esse nimiũ stupidos, nisi moueantur comminationibus, quas audiunt à Deo esse profectas. Quintò significat executionem paratam esse. Postquam Deus aliquid denuntiauit, neque minas esse inanes, quẽadmodũ terreri solẽt pueri. Hæc igitur quinq; postea suo ordine videbimus. Interim cõfirmat quod dixit initio capitis, nẽpe Deũ non sumere pœnã repentè de Israelitis, sed ipsos vocare ad resipiscentiã, si tamẽ essent sanabiles. nã hactenus magis præcisè locutus fuerat, Super trib⁹ sceleribus & super quatuor nõ ero ei propitius: nũc aũt attentionẽ exigit à populo Israel, Audite hoc filii Israel: *An duo* homines *ambulabunt simul, nisi inter ipsos conueniat?* His verbis docet, etiãsi Deus possit illos statim ad suppliciũ trahere ex inopinato, parcere tamẽ & suspendere suum

iudicium, donec resipiscant, nisi prorsus sint desperati. Confirmat igitur nunc sententiam illam Amos, quòd scilicet Deus non puniat Israelitas, quemadmodum poterat suo iure: sed prius experiatur an sit aliqua spes resipiscentiæ in ipsis. Nunc veniamus ad primam similitudinē. Quærit *an duo ambulabunt simul absque consensu.* Quidam violenter torquent hæc Prophetæ verba, quòd Deus cogatur à populo isto discedere, quem videt tam proteruè vagari post suas cōcupiscentias. Secundum illos talis esset sensus, vultísne vt vobiscum ambulem? Hoc est, vt penes vos resideat benedictio mea? vt vos prosequar, pro more meo, paterno amore, & liberaliter vos foueam? Cur mecum igitur non ambulatis, hoc est, cur non est mutuus inter nos consensus? Cur mihi nōn respondetis? Ego enim paratus essem vobiscum ambulare. Illa expositio, vt videtis, nimis est coacta. Restant igitur duæ aliæ, vel quòd Propheta hìc significet non frustra tot Dei seruos quasi vno ore minari Israelitis, vel consensus de quo loquitur, est Dei cū suis Prophetis. Hoc esset obscurum, nisi familiarius explicarem. Quidam igitur sic accipiunt hunc versum, Ego non solus sum qui vobis pœnam denuntio. Deus enim hactenus vos admonuit per alios Prophetas: viuunt adhuc multi: & videtis quàm bene inter nos conueniat, non conspirauimus humano more, neque hoc accidit ex compacto, quòd Iesaias & Michęas vobis denuntiant quod ex ore meo auditis. Est igitur arcana ista consensio Spiritus sancti. Posset non malè congruere hic sensus. Sed peræquè etiam conueniet tertius, quem attigi, nempe si Propheta hìc affirmet se loqui ex Dei mandato, quemadmodum si duo inter se sint concordes, dum eandem sequuntur viam, quemadmodum siquis incidat in comitem fortuitum, quęret quónam tendat: vbi ille responderit se ad certum locum proficisci, mihi etiam commune est iter tecum. Amos igitur hac similitudine optimè exprimit consensum inter Deum & Prophetas, quia scilicet non temere se ingerant illi, vt quiduis pronuntient pro suo arbitrio, sed expectent Dei vocationem, & probè sibi conscii sint se non fortuitò errare, sed tenere iter quod Dominus ostendit. Non fuisset quidē hæc satis firma probatio vocationis: sed iam Propheta ingressus fuerat cursum doctrinæ: & quanquam obstrepebat ferè totus populus, habebat tamen quædam non obscura testimonia suæ vocationis. Non vtitur ergo hìc integra probatione, quemadmodum si à principio vellet ostendere se esse Dei Prophetam, sed tantùm confirmat obiurgatione quod prius doctrina satis asseruerat. Quęrit ergo, *An duo simul ambulabunt nisi inter eos conueniat,* acsi diceret, Vos erratis, quia fertis de me iudicium, acsi solus essem: interim nulla Dei est ratio: putatis me hominem esse pecuarium, hoc verum est: sed hoc etiam addendum fuerat, missum diuinitus, & prędítum esse dono prophetiæ. Quum igitur loquar ex Dei Spiritu, ego non solus ambulo. Deus enim præit: ego autem sum comes. Scitote igitur quidquid profero non esse natum in cerebro meo: sed Deum habeo authorem meæ doctrinæ. Videtur mihi hic genuinus esse Prophetæ sensus. Ergo hac similitudine confirmat se fideliter munere suo defungi, quia scilicet nihil separatum habeat à Deo, sed sit eius comes: quemadmodum si duo inter se consentiant facturi commune iter, ita etiam ostendit sibi esse cum Deo consensum. Si tamen magis arrideat superior interpretatio, ego non contendam, quòd scilicet hìc Propheta confirmet doctrinam suam, quia non solus sit, sed habeat etiam alios collegas. Nam fuit hæc non vulgaris confirmatio, quum satis constaret alios Prophetas suffragari eius doctrinæ. Quia tamē postea non accommodat in illum finem hāc similitudinem, nescio an fuerit tale eius cōsilium: ideo iam attuli quod simplicius mihi visum est. Sequitur secūda similitudo, *An rugiet leo in sylua absque præda? An leo vocem suam emittet è cubili suo quum nil il ceperit?* Hoc versu significat Deum per suos Prophetas nō vociferari de nihilo, quemadmodū profani homines existimant aerē tantùm verberari inani sonitu, quū Prophetæ minātur: hæc sunt verba, inquiūt. Quasi verò nō reperiāt in se ipsis clamādi necessitatem, quia Deū suis sceleribus prouocarūt. Ideo ex aduerso occurrēs Propheta, Si leones, inquit, non rugiūt nisi prædā adepti, an Deus clamabit è cœlo, & vocem suam vsq; ad terras emittet, interea verò nulla erit præda? Hæc summa est, nimis perperā contemni Dei verbū ab Israelitis, acsi nulla esset ratio clamādi, quia scilicet Deus non ludat. Verbū enim eius pretiosum est, ideo nō proiicitur temere in aerē, acsi esset quisquilię: sed est semē inæstimabile. Quū ergo Domin⁹ clamat, hoc nō fit absq; legitima causa, inquit Amos. Quare? Leones enim sine præda nō rugiūt. Deus ergo nō nisi optimo cōsilio per suos Prophetas clamat. Hinc sequitur Israelitas fuisse hactenus nimis stupidos, qui non auscultauerint maiore studio & attentione ad propheticam doctrinā, acsi Deus inanē sonitū ederet. Nunc sequitur tertia similitudo, *An cadet* inquit, *auis in terram absque aucupe?* Hìc significat Propheta nihil accidere nisi à Deo prouisū. Quemadmodum enim aucupia tenduntur auibus, sic etiam Deus illaqueat homines occultis pœnis. Subitò quidem eu[illegible]et calamitas, & hoc solet fortunæ ascribi: sed Propheta hìc admonet Deum tendere su[illegible] [illegible]upia, quibus capiuntur homines etiamsi putent fortunam dominari, & non obseruent [illegible] manum: falluntur, inquit. Nam *auis* non præuidet insidias sibi paratas, sed tamen *non ca[illegible] terram sine aucupe.* Neque enim retia illa fortuitò sese contexunt, sed hoc fit industria h[illegible]nis qui venatur. Sic etiam calamitates non contingunt à fortuna, sed manant ex arcano [illegible]silio [illegible]

Notandum autem est, similitudines non debere aptari nimis scrupulose ad causam præsentem. Si quis quærat, quomodo Deus hic se comparet aucupi, quum tamen fraus sit, & astutia in captandis innoxiis auibus, quum retia illis tenduntur, hoc est friuolum: quia satis constat quid sibi velit Propheta, & quorsum spectent eius verba. nempe arcano Dei consilio homines incidere in pœnas, & illaqueari: quoniam Deus longè prospexit quid facturus esset, etiamsi homines sese temere proiiciant, quemadmodum auiculæ, quæ nihil præuident. Sequitur iam, *An tollet laqueum suum auceps priusquam capturam ceperit?* Hoc secundo membro significat Propheta minas Dei non fore irritas, quia exequetur quicquid pronũtiat. Certum quidẽ est, aucupes sæpe vacuos redire domũ, & colligere sua retia, etiamsi nihil ceperint: sed Propheta, quemadmodũ dixi, dũ istas similitudines adducit, tãtùm recitat quid facere soleãt aucupes, quũ scilicet præda aliqua speratur. Exẽpli gratia, Si quis retia tetenderit, quiescet, neque colliget retia sua, donec prædã aliquã ceperit, siquidem præda contingat. nam frustra illic quiesceret totam noctẽ. Ergo sicuti aucupes non fatigãtur, neque volũt perdere suũ laborem postquã retia tetẽderint: sic etiam Propheta dicit Deum non frustra spargere suas minas, vt tantùm sint vana terriculamenta, sed manere hęc retia donec ceperit suam prædã, hoc est, re ipsa exequutus fuerit Deus quod minatus est per suos Prophetas. Summa igitur est, verbum Dei non cadere sine efficacia, sed simul coniunctum esse effectum vbi Deus aliquid protulit: & ideo obiurgat Israelitas, quod tam securè, & surdis auribus excipiant omnes minas, acsi Deus tantùm luderet: non fiet quemadmodum speratis, inquit. Nam Deus prædam suam capiet antequam auferat sua retia. Postea addit, *An clanget tuba in vrbe, & populus non contremiscet?* Hic vt dixi castigat torporem populi, cui lusoriæ erant omnes minæ: *Clangente tuba*, inquit, *omnes contremiscunt*. Est enim signum periculi. Omnes ergo vel ad auxilium confugiunt, vel obstupescunt clangente tuba: Deus clamat ipse, vox eius longè plus meretur reuerentiæ, quàm tuba metus iniiciat hominum animis: & tamen surdis canitur. Quid ergo hoc sibi vult, nisi quòd homines dementia sua occupat? Iam carent sensu & omni vigore mentis? Nunc ergo videmus quorsum spectent hæ sententiæ Prophetæ, quòd scilicet fascinati essent quodammodo Israelitæ à diabolo, quia nullus erat apud eos sensus malorum: & quum scirent Deum tuba clangere, & denuntiare exitium, tamen quòd securi interea manebant, & nihilo plus mouebantur, quàm si fuissent apud eos res quietæ. Reliqua non possem nunc absoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignaris quotidie nos hortari ad pœnitentiam, & non exequeris repentè tuum iudicium, quo possemus etiam repentè & momento vno obrui, sed das nobis spatium reconciliationis quærendæ, vt interea attenti simus ad doctrinam, & ad omnes admonitiones, & minas, & nos tibi obsequentes præbeamus ac dociles, ne scilicet cogaris vltimam de nobis vindictam sumere, si fortè videris nos occalluisse ad omnes minas, & esse prorsus incurabiles: fac igitur vt Spiritu docilitatis, & obediẽtiæ nos ita tibi subiiciamus, vt collecti sub manũ Filij tui, verè inuocemus te patrem, & sentiamus etiã re ipsa, vbi nobis ostenderis paternũ illum amorem, quem pollicitus es, & quem etiam experti sunt ab initio omnes, qui verè & ex animo inuocarunt nomen tuum, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

PROXIMA lectione dixerat Amos *contremiscere totum populum ad clangorem tubæ*: nunc videtur subiicere sententiam prorsus alienam, quod scilicet *nulla calamitas accidat, nisi à Deo*. Sed præfatus fuerat de clangore tubæ quod iam vidimus, vt intelligeret populus nihil fortuitò sibi accidere, sed infligi iustas pœnas à Domino: Et hoc etiam paulò pòst confirmat quum dicit Deum nihil facere, nisi prius manifestauerit secretum suum Prophetis. Summa igitur est, populum Israel nimis esse stupidum, qui non resipiscat toties admonitus: imò etiam violentis remediis coactus, tamen maneat semper in sua obstinatione. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Sed vt melius pateat tota res, sumamus mediã hanc sentẽtiã, *Nullum esse malum in vrbe, quod Deus non fecerit.* Propheta his verbis admonet, calamitates non accidere fortuitò, quemadmodum vulgus hominum credit. Nam scimus vel prosperam, vel aduersam fortunam esse in omnium ore, quasi Deus ocium coleret in cœlo, & non curaret res humanas. Quicquid ergo contingit, hoc solet mundus ascribere fortunæ. Propheta autem hic ostendit administrari imperiũ mundi huius à Deo, & nihil accidere nisi ab eius manu. Neque enim hic agitur de peccato: sed malum, רעה, vocat Propheta pro communi more quicquid nobis aduersum est. Quod ergo natura fugimus, hoc solet vocari malum, & hunc morem loquendi nunc Amos sequitur, quemadmodum apud Iesaiam dicitur Deus habere in manu sua noctem & diem, lucẽ & tenebras, bonum & malum. Quum illic agitur de bono & malo, certũ est referri hoc ad res prosperas, vel aduersas. Sic etiam nunc Propheta docet castigari homines à Deo quoties aliquid aduersi cõtigit, acsi diceret, non dominari fortunam sicuti mundus imaginatur, neque etiam res temere in mundo rotari, sed Deum semper esse mundi Iudicem. In summa, vult Amos reuocare populumq; ad examen vitæ suæ, perinde acsi illum citaret ad tribunal Dei: & ostendit ex signis ipsis

Iesa.45.a.7.

externis Deũ fuisse meritò Israelitis offensum: videtis vos tã duriter tractari, putatísne Deum in cœlo dormire otiosum? Si nihil accidit nisi volente Deo, iam quũ vos ita duriter & asperè tractat, vult expergefacere, vt sentiatis vestra vitia. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, vbi dicit *non esse malum in vrbe, quod Deus non fecerit*. Sic etiam apud Ieremiam Deus grauiter expostulat cum populo, quia imputaret fortunæ clades bellorum, famem, & reliqua incommoda. Si quid ergo triste contigerat, conquerebantur Iudæi de mala fortuna, quemadmodum solet mundus. Deus irascitur, & seuerè obiurgat profanam illam imaginationem: quia hoc modo eripitur ei imperium mundi. Si quid enim cõtingat ipso non volente, iam excluditur à potestate sua. Deinde obdurescunt homines in suis peccatis, quia etiamsi grauiter ipsos percutiat, non tamen agnoscunt manum eius. Clamitant quidem ad ictus ipsos, sentiunt quàm grauia sint flagella: sed non respiciunt manum percutientis, quod erat præcipuum, quemadmodum alibi dicitur. Ergo hoc Propheta sumit pro confesso, quoties aliquid aduersi contingit, homines nimis esse stupidos, nisi expergefiant, & reputẽt secum sua peccata, & statuant sibi proponi signa iræ Dei, vt hoc modo ad ipsum confugiant, fateantur se reos meritò esse, & implorent eius misericordiam. Præfatus autem fuerat de clangore tubæ, quia hoc modo sublata fuit excusatio Israelitis, quum Deus non tantũ suis flagellis illos reuocaret in viam, sed præiret etiam verbo suo. Et ostendit se iustè illis esse iratum: & Ideo Propheta subiungit aliam sententiam, *Quia non faciet Diminus Iehoua quicquam, nisi reuelauerit secretum seruis* suis Prophetis. Hoc versu Propheta dicit non agere Deum cum Israelitis quemadmodum cum profanis gentibus. Deus enim pœnas sumebat de aliis populis absque verbo: non citabat neque Idumęos, neque Ammonitas, neque Aegyptios ad iudicium, sed exequebatur vindictam suam, quanuis apud eos tacuisset. Diuersa fuit ratio apud Israelitas. Deus enim non tantùm sumpsit de illis pœnas quales meriti erãt, sed præuenit verbo suo, & maturè ostendit quid mali instaret, vt possent anteuertere. Dabat enim illis spacium resipiscẽdi, & paratus erat simul ad veniam, si fuissent curabiles à parte sua. Nunc igitur Propheta aggrauat crimen populi, quia non fuerit simpliciter castigatus à Domino: sed poterat, si vellet, anteuertere pœnas ipsas. Interea autem obstinauerit se in malitia. *Non faciet ergo quicquam Deus, quin reuelauerit secretum suum seruis suis Prophetis*. Hoc restringi debet ad populum, deinde restringi debet ad pœnas de quibus nunc Propheta concionatur. Certum est Deum exequi multa iudicia, quæ latent & homines, & Angelos. Nec verò Amos voluit híc necessitatem aliquam Deo imponere, quasi non sit ei liberum facere nisi quod prius manifestauerit: non fuit tale Prophetæ consilium: sed simpliciter voluit Israelitas damnare deploratæ pernicaciæ, & obstinationis, quòd admoniti non tamen induxerint in animum resipiscere, sed contempserint omnes Dei minas, imò ludibrio habuerint. *Deus* ergo *non faciet quicquam*, hoc est, Deus non aget vobiscum vulgari ratione, quemadmodum castigat alios populos, & interea tacet. Illi vt plurimùm non intelligunt quid agatur: sed Deus paterno more familiariter vos admonet de vestris peccatis, ostendit cur in animo habeat vos castigare, & anteuertit etiam, vt sit vobis satis temporis ad quærendam ac petendam veniam. *Reuelat* igitur *Deus secretum suum Prophetis*, hoc est, non subitò neque ex inopinato vos punit quemadmodũ poterat, & quemadmodum videtis etiam ipsum facere erga alios. Sed denunciat quid sit facturus, & mittit suos præcones. Acsi caduceatores essent denuntiant vobis bellum, & interea aperiunt ianuam ad reconciliationem, nisi prorsus essetis desperati & obstinati in malitia vestra. Estis ergo bis inexcusabiles, vbi Deus nihil proficit verbo suo & pœnis, quas etiam postea verbo adiungit. Tenemus nunc consilium Prophetæ. Ergo stulta est illa quæstio, vel saltem importuna, An Deus híc se alligauerit certa lege, ne quicquam faceret, nisi prius manifestasset seruis suis Prophetis. Hoc enim non intelligit Amos: sed asserit tantùm de communi ratione, quam Dominus tenebat in populo illo castigando. Certum est, celatos interdum fuisse Prophetas de multis rebus. Deus enim distribuit illis Spiritum suum ad mensuram. Non igitur manifestata fuerunt omnia Prophetis. Sed Amos híc tantùm significat Deum non agere cum electo populo, quemadmodum solet cum profanis gentibus: quia illæ ex improuiso sæpe experiebantur Deum sibi irasci, & tamen non erat spatium meditandi, vt resipiscerent. Multo liberalius, & clementius Amos dicit Deum egisse cum illo populo, quia noluit Deus repentè eum obruere, neque deprehendere etiam: sed admonuit per suos Prophetas. Videmus quàm latè pateat hæc doctrina: sed satis est tenere consilium Prophetæ, & tenere etiam in quem finem accommodari debeat eius sermo. *Deus* igitur *non faciet quicquam nisi prius reuelauerit arcanum suum Prophetis*. Vocat arcanum, quia homines perplexi hærent quum Deus vindictam de illis exigit, & obstupescunt. Vbi autem in tempore sunt admoniti, iam patet quidnam sibi velit Deus: agnoscunt etiam pœnarum causam & fontem. Iam ergo reuelatum est secretum, quod lateret miseros homines: & ideo duplicatur populi culpa, dum ad minas non resipiscunt. Iam sequitur, *Leo rugit, quis non timeat? Dominus Iehoua loquitur, quis non prophetet?* Hoc versu obiurgat Propheta Israelitas, quòd solerent cum Prophetis rixari, quando asperius inuehebantur in ipsorum peccata. Sic enim

Iesa. 9. c. 13.

so

ſolent homines:non expendunt Prophetas diuinitus eſſe miſſos, & iniunctum eſſe illis hoc munus. Si ergo auſteri ſunt Prophetæ in ſuis verbis, obſtrepit mundus, & litigat, Quid ſibi volunt iſti homines? cur nos tantopere vrgent? cur non ſinunt nos quieſcere? nam prouocant erga nos iram Dei. Quoties ergo expergefiunt homines, ſtatim intentant litem, & iurgium contra Prophetas Dei, neque reſpiciunt aliunde proficiſci minas ipſas. Hoc vitium nunc damnat Propheta: *Leo rugit, quis non timeat*, inquit? *Deus loquitur quis non prophetet?* Vos putatis me eſſe veſtrum aduerſarium: ſed nihil proficietis mecum iurgando: Si taceam, vox Dei ſatis per ſe erit formidabilis. Malum igitur non procedet ex ore meo, ſed potius ex mandato Dei. Ergo velim nolim, cogor obedire Deo: delegit me Prophetam, & oſtendit quid velit à me proferri. Quid facerem? inquit. non eſt mihi liberum fingere reuelationes, ſed quod mihi traditum eſt à Domino, hoc fideliter ad vos perfero. Quanta igitur iſta dementia eſt, quum mecum litigatis, & non reputatis vobis eſſe negocium & certamen cum Deo ipſo? Tenemus ergo nunc quid velit Propheta, atque hoc modo etiam tenemus cur poſuerit quatuor illas ſimilitudines, de quibus antehac ſatis diſſeruimus. Nunc pergo in reliquo contextu.

9 Promulgate in palatiis Aſdod, & in palatiis terræ Aegypti, & dicite, Congregamini ſuper mõtes Samariæ & videte tumultus multos (*vel cõcuſſiones multas*) in medio eius, & oppreſsiones in medio eius.

Hîc incipit Amos iudices ferre Iſraelitis, quia non poterat Dei iudicio patienter ſe ſubiicere. Conſtituit ergo, ac præficit illis Aegyptios, & Idumæos iudices. Non dubiũ eſt quin hæc prophetia magis exaſperauerit animos populi iam nimium præfracti, ac rebellis: ſed tamen ita oportuit fieri. Deus enim illos ad tribunal ſuum citabat, vt tamen maneret ſpes reconciliationis vbi excandeſcunt contra Dei minas, fremunt contra ſeruos eius, imò contumaciter diſceptant, acſi non eſſent culpæ obnoxii, quid reliquũ eſt, niſi vt Deus conſtituat illis iudices, quos nominat Propheta, nempe Aegyptios, & Idumæos? Non poteſtis ergo iudicium meum ferre increduli: qui iam damnati ſunt, ferent de vobis ſententiam. Ego quidem legitimus ſum iudex veſter, ſed quia me repudiatis, ego oſtendam quid valeat mea authoritas: ego tacebo, Aegyptii loquentur. Quinam ſunt Aegyptii? Nempe etiam cum Iſraelitis obnoxii erant, & eundem ſuſtinebant reatum, vel ſaltem non longè diſtabant à ſimili pœna: ſed tamen Deus trahet Iſraelitas, vt cogantur audire ſentẽtiam quæ pronunciabitur ab Aegyptiis, & ab Idumæis. Scimus quàm ſuperbè gloriati fuerint Iſraelitæ de ſua prærogatiua. Hîc autem Dominus faſtum illum deridet, quia abutebantur ſuis beneficiis. Nunc ergo tenemus Prophetæ conſilium. *Promulgate*, inquit, *in palatiis Aſdod, in palatiis terræ* Aegypti, & dicite, quidnam? *Congregamini ſuper montes Samariæ.* Vult Aegyptios & Idumæos confluere, & montes Samariæ eſſe inſtar theatri. Quanquam potius ad ſimilitudinem hanc quadrabit tribunal. Perinde ergo eſt acſi Aegyptii, ac Idumæi ſederent in excelſo loco: Deus proponit illis oppreſsiones, & rapinas, & iniuſtas prædas, quæ fiebãt in regno Iſrael. *Congregamini* ergo *ſuper montes Samariæ.* Alludit Propheta ad ſitum regionis. Nam quum Samaria ſita eſſet in planicie, in circuitu tamen montes erant: putabant ſe illic latere: & erant quaſi vinum in ſuis fæcibus. Dicit nunc Deus, conueniant Aegyptii, & Idumæi ad ſpectaculum: ego illis dabo locum vnde conſpiciant quàm iniuſtè graſſetur omnis iniquitas in Regno Iſrael. Poſsident quidem ſuam planiciem, & putant circuitu montium ſe eſſe probè munitos: ſed ex ipſis montibus cæci ipſi videbunt quàm fœda & turpis ſit ipſorum conditio. *Veniant* ergo inquit, *videant oppreſsiones*, מהומת vocat tumultus: ſed intelligit oppreſsiones quæ fiunt vbi nulla amplius viget ratio, vel æquitas: dum aguntur omnia cum ſtrepitu, & impetuoſe. Videant ergo oppreſsiones, & videant afflictiones. Loquitur de ipſo actu, poſtea addit perſonas: ſed tamen idem duobus diuerſis modis ſignificat Propheta, nempe regnum Iſrael plenum eſſe multis ſceleribus, quia graſſentur illic rapinæ, & nulla moderatio contineat homines, quin per tumultum, & ſtrepitum expolient pauperes & miſeros. Iam ſequitur,

10 Et non nouerunt facere rectum, dicit Iehoua, theſaurizantes rapinam, & prædam in palatiis ſuis.

Hoc verſu confirmat quod prius dixit de oppreſsionibus. Dicit ergo eos contemnere omnem rectitudinem. Nam iſtud neſcire non eleuat ipſorum culpam, acſi incogitanter deliquiſſent, ſed potius intelligit Propheta eos procul à ſe reiicere omne iudicium, ac ſibi promittere omnem licentiam peccandi ſine vllo delectu, ſine vllo pudore: quaſi diceret, Ipſi ſunt ſicuti bruta animalia, quia carent omni iudicio, omni ratione, & pudore. neque enim intelligere amplius volunt. Hîc ergo accuſat voluntariam cæcitatem in Iſraelitis, quòd ſe-

ipsos obdurent ad omne malum. & extingant quicquid est iudicii, pudoris & rationis, ne amplius discernant inter æquum, & iniustum. Et speciem illam adiungit, quòd scilicet accumulet sibi multas opes ex prædis & rapinis. Non dubium est quin aliis etiam sceleribus obstricti fuerint Israelitæ. Sed per synecdochen hic notatur species vna quæ comprehendit sub se alias, nempe quòd populus se prorsus addixerit sceleribus, quum scilicet abiecto omni pudore, extincto omni delectu, & repudiata omni ratione æquitatis prostitueret se ad omne scelus. Hæc summa est verborum Prophetæ. Propheta autem noster hic designat crassa scelera, quoniã prius constituit Israelitis iudices cæcos. Perinde est igitur acsi diceret, quanuis Aegyptii, & Idumæi luce careãt, tamen iniquitas vestra palpabilis est, vt possit ab illis agnosci. Neque enim subtiliter disputandum est, quum prædæ ipsæ, & rapinæ sic grassentur violento impetu, quum nulla amplius seruetur moderatio vel ęquitas, nullus etiã amplius pudor: sed ruant homines cæco impetu ad omne malum: cæci ipsi palpabunt etiamsi careant oculis. Ergo Aegyptii, & Idumæi conspicient vestra scelera, vbi locati fuerint in vicinis mõtibus. Hæc summa est. Sequitur nunc:

11 Propterea sic dicit Dominus Iehoua, aduersarius, & quidem in circuitu terræ, & tollet abs te robur tuum, & diripientur palatia tua.

12 Sic dicit Iehoua, quemadmodum eripit pastor ex ore leonis duo crura, vel extremam partem auris, sic eripientur filii Israel qui habitant in Samaria, in angulo lecti, & in Damasco tanquam in grabato.

Propheta hic denuntiat qualem pœnã sumpturus sit Deus de Israelitis: *hostis*, inquit, *& quidem in circuitu*. Putant quidem צר esse imperatiuum modum verbi, sed non potest hoc stare. Amos ergo hic pronuntiat propinquum esse hostem Israelitis, qui ipsos obsideat omni ex parte. Nam solet impii semper quęrere effugia, & si minimã rimã aspiciãt, putant se esse elapsos. Mira est hominũ securitas contra Deũ: vbi vident se cõstringi, tunc seriò terrentur, imò exanimãtur prorsus. Sed interea captant subterfugia ad dextrã & sinistrã partẽ, neque vnquam cedũt Deo, nisi coacti. Hęc ratio est cur dicat Propheta *hostem instare, & quidem in circuitu*, quasi diceret, Non est quòd putetis iam vobis patere aliquẽ exitum: Deus enim vos constringet omni ex parte. Est igitur obsidio quæ vos sic tenebit deuinctos, vt frustra speretis vos posse effugere. *Hostis* ergo, *& quidem in circuitu*, inquit. *In circuitu totius terræ, qui auferet abs te fortitudinem tuam.* Hic Propheta tollit vanam confidentiam Israelitis, quia non poterant concipere vindictam Dei, quum intuebantur opes suas. Putabant enim sibi esse satis præsidii in multitudine sua, in diuitiis, in armis, quemadmodũ homines solent Deo opponere quicquid ab ipso profectũ est: quasi possent aliquid creaturę aduersus ipsum: deinde, quasi Deus non auferret suo arbitrio quicquid dedit. Sed tamen hæc est hominum cæcitas: ideo Propheta dicit totam opulentiam, & totum robur quo pollebant Israelitæ, fore inutile, quoniam *hostis à Deo armatus*, inquit *auferet abs te fortitudinem tuam, & diripientur hoc modo palatia tua.* Proximo versu relinquit nonnihil spei: sed non facit hoc ex professo. Quum ergo dicit aliquos fore incolumes, quemadmodum si pastor ex faucibus lupi eripiat auriculam ouis vnius, vel duo crura, non tamen consilium Prophetæ est mitigare illum rigorem, de quo prius locutus est: sed potius ostendit si quid erit saluum, hoc non fore, quia populus se ipsum defendat, vel quia par sit ad resistendum, sed quemadmodũ si pastor trepidus eripiat aliquam particulam prædæ ex ore leonis. Tenendum est quod nuper dixi de superba illius populi cõfidentia. Putabant enim Israelitæ satis se esse tutos ab omni periculo: ideo spernebant omnes minas. Quid autem Amos? Ne putetis, inquit, vllam vobis fore defensionem, quia hostes vestri similes erunt leonibus, & nihilo plus erit vobis fortitudinis ad resistendum, quàm est ouibus quum eas diripiunt ac prædantur non solùm lupi, sed etiam leones: si quid erit tunc saluum, hoc fiet miraculo, quemadmodum si pastor eripiat particulam auris, vel duo crura ex ore leonis, quum leo satiatus est. Pastor non auderet congredi cum leone, fugiet semper à conspectu eius: sed leo potietur præda sua, deinde satiabitur pro libidine: Si relinquat extremam partem auriculæ, vel duo crura, pastor tunc rapiet, & dicet, Ecce, tot sunt oues voratæ à leonibus: & hoc est testimonium. Sic etiam nunc dicit Propheta, Dominus exponet vos in prædã hostibus vestris, & ipsorum rapacitas vobis non secus erit formidabilis, quàm si leo ouem aliquam inuaderet. Frustra igitur putatis vos esse munitos opibus vestris. Quid enim ouis ad leonem? Sed si quid erit ex vobis residuum, hoc erit instar auriculæ, vel instar cruris. Plus autem hoc valet, quemadmodum si leo voret ouem, quemadmodum vbi tenet prædã nihil relinquit donec satiatus est, sic etiam cõtinget vobis. Falluntur ergo qui putant hic consultò mitigari cõminationẽ, quæ præcessit. Neque enim Propheta in hoc est, sed continuat suã sententiam, quòd scilicet totus populus diripietur, & hostes instar leonum erunt, nihil erit virtutis ad resistendum. Fateor quidẽ hic dari spem aliquam populo, quemadmodum prius visum

est,

est, semper Deum voluisse manere aliquas reliquias in electo illo populo instar seminis: fateor hoc verum esse, sed interea videndum est quid agat Propheta, & quorsum spectet. Non vult igitur híc consolari Israelitas ex professo: sed quanuis per occasionem dicat fore aliquid residuum, tamen consilium eius est ostendere nunc totum regnum datum esse in prædā leonibus, neque quicquam saluum fore, nisi quemadmodū si pastor reportet auriculam vbi lupi & leones satiati fuerint. Sequitur:

13 Audite & testificamini in domo Iacob, dicit Dominus Iehoua, Deus exercituum.

14 Quia die quo visitabo scelera Israel super ipsum, etiam visitabo super altaria Beth-el: & scindentur cornua altaris & cadent ad terram.

Non dubito quin Amos hanc sententiam adiecerit, vt ostenderet superstitiones quibus falsò sciebat confidere Israelitas, adeo illis non fore adiumento, vt potius cessuræ essent in exitium, quia scilicet hoc modo magis in se prouocabat populus iram Dei. Quum ergo audirent Israelitæ Deum esse offensum, instar clypei vel vmbræ erant sacrificia, & aliæ superstitiones. Sic enim hypocritæ Deo illudunt. Atqui scimus sacrificia illa quæ offerebantur in Beth-el fuisse plena sacrilegiis. erat enim totus ille cultus adulterinus. Nam Deus elegerat sibi locū vbi volebat sacrificia offerri. Israelitæ templum erexerant sine vllo mandato, imò contra manifestam Dei prohibitionē. Quum ergo ita violassent, & corrupissent totum Dei cultum, mira fuit eorum væsania, quòd audebāt Deo obtrudere illas superstitiones, quasi possent hoc modo iram eius placare. Propheta igitur nunc stuporem illum coarguit dicens, *Quo die visitabit Deus scelera Israel, sumpturum etiam pœnam de altaribus Bethel.* Quū híc scelera nominat Propheta, intelligit rapinas, & iniustas exactiones, prædas, & quicquid simile fuit. Nā tūc, sicuti vidimus, effrænis crudelitas, auaritia, perfidia grassata fuit in illo populo. Dicit ergo nunc, *quum Deus visitabit scelera Israel super ipsum*, hoc est, quū puniet auariciam, superbiam, crudelitatem, quum vindictam exiget de rapinis, & prædis, tunc etiā visitabit super altaria Beth-el: Putant Deum sibi fore propitium Israelitæ dum sacrificant, quanuis tota vita sint scelerati. Putant enim purgari omnem suam immundiciem suis illis piaculis, & putāt satisfactum esse Deo, quum defuncti sunt externo illo cultu. Ergo quū offerunt sacrificia, existimant se hoc modo pacisci cum Deo, ne audeat exigere pœnas de reliquis sceleribus, acsi esset illa iusta compensatio: multum fallit eos sua opinio, inquit Amos. Nam interea, vt scimus, hoc erat præcipuum, quod perperam Dei cultum mutare ausi sint, quòd ausi sint templum erigere sine eius mandato, quòd denique violauerint totam Legem. Deus ergo incipiet à superstitionibus quum volet pœnas exigere de peccatis populi. Nunc ergo tenemus cōsilium Prophetæ, vbi dicit Deum visitaturū super altaria Beth-el quum pœnas sumet de sceleribus Israel. Sed quia hoc persuasu erat difficile, Propheta hîc conciliat sibi attentionem: *Audite, & testificamini*, inquit, *in domo Iacob*. Quum audire iubet, inducit loquentem Deum. Nam poterant Israelitæ, vt scimus solitos fuisse facere, causari Amos temere minari talem pœnam: Nihil est meum inquit. Videmus ergo quorsum spectet præfatio hæc, quum dicit, *Audite*. Nam ostendit Deum authorem esse huius vaticinii, & nihil sibi esse proprium, excepto solo ministerio. *Audite ergo & testificamini in domo Iacob.* Testificandi verbo obsignat prophetiam, quò plus habeat ponderis, ne putent rem esse ludicram: sed intelligant seriò Deum agere, Testificamini ergo in domo Iacob. Et eódem pertinent elogia, quæ Deo tribuit, *Dominus Iehoua*, inquit, *Deus exercituum.* Poterat vno verbo dicere Iehoua ita dicit, sicuti vt plurimùm solent Prophetæ. Sed tribuit illi dominium: præterea hîc producit in medium eius potentiam: in quem finem? vt scilicet terrorem incutiat Israelitis, ne illos amplius occupent vanæ blanditiæ, sicuti antehac: sed intelligant suis superstitionibus adeo nihil proficere ad placandam iram Dei, vt eam magis ac magis prouocent.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando sceleribus nostris ita te quotidie prouocamus, vt digni simus æterno exitio, & nihil in nobis maneat residuum, ac tametsi seuerè castigemur temporalibus pœnis, ne tamē eripias à nobis spem eius misericordiæ, quā pollicitus es in Filio tuo his qui verè, & ex animo resipuerint, te inuocauerint Patrem: Da inquam, vt tacti sensu malorum nostrorum cum vera humilitate, & serio pœnitentiæ affectu, offeramus nos tibi in sacrificium, & cum gemitu sic postulemus veniam, vt defuncti pœnis temporalibus, tandem perueniamus ad fructum illius gratiæ, quæ reposita est omnibus peccatoribus, qui verè, & ex animo ad te conuersi implorauerint gratiam illam quæ parata est omnibus, qui verè ostendunt se esse membra vnigeniti Filij tui, Amen.

Heri vnum mihi exciderat. Impediebat enim capitis dolor ne inspicere librũ. Dicit Propheta versu 12. liberandos esse filios Israel sicuti pastor eripit auriculam, vel partem aliquam ouis: addit, sic filii *Israel eripientur qui habitant in Samaria in angulo lecti & Damasci in grabato*. Similitudinem illam non exposui. Putant quidam hic conferri Damascum cum Samaria, quòd scilicet vrbs erat opulentior: deinde Ierobeam secundus ampliauerat regni sui fines ad illam vrbem vsque, & subegerat sibi partem aliquam regni Syriæ. Putant igitur vocari Samariam angulum lecti propter angustias: grabatum verò Damascum. Sed illud prorsus ratione caret. Potius vocasset Amos Damascum lectum. Alii sic exponunt, qui salui euadent ex populo Israel, non fore strenuos & fortes viros, qui sustineãt hostilem impetum, vel qui manu armata se defendant, sed saluos fore latendo, quia scilicet ad lectum confugient. Sed videtur Propheta hic Damascum, & Samariam conferre lectulis, eo quòd putabant Israelitæ sibi illud esse tutum receptaculum. Quamuis ergo habitetis Samariæ, & Damasci quasi in quieto nido, tamen hoc erit admirabile, si pauci ex vobis euadant, quemadmodum si pastor reportet auriculam ouis, postquam satiatus fuerit leo. videtur hic genuinus esse sensus Prophetæ. Neque enim dubito quin derideat stultam confidentiam, cui indormiebant Israelitæ, quum putarent se fore immunes ab omni periculo, si clausi essent inter portas Samariæ vel Damasci. Putatis ergo nidos illos vobis fore quietos, sed leones illuc vsque perrumpent, & vix ex angulo lecti centesimus quisque, vel millesimus euadet incolumis, quemadmodũ si leo auriculam, vel partem cruris relinquat. Nunc pergamus.

15 Et percutiam domum hyemalem cum domo æstiua, & peribunt domus eburneæ, & deficient domus magnæ, dicit Iehoua.

Hic rursus Amos ostendit frustra proceres confidere suis opibus & præsidiis, quia hoc nõ impediet, quominus Deus extrahat eos ad supplicium. Quia ergo abundantia excæcat homines vt plurimùm vbi habitant in magnis palatiis, existimant se esse quasi inaccessibiles: Ideo Propheta hic denuntiat domos istas non fore obstaculo, quominus illuc vsque perrumpat Dei vindicta. *Perdam igitur domum hyemalem cum domo æstiua*. Non dubium est quin periphrasticè hic palatia designet Amos: quia satis est pauperibus, si tugurium aliquod habeant tam hyeme quàm æstate. Non enim mutant partes ædium, vt calidius hyeme habitent: deinde vt sese refrigerent per æstatem. Non est ea commoditas pauperibus: contenti sunt vno habitaculo per totam vitam. Sed quia diuites teporem captant hyeme, & habent partem æstiuam, Ideo dicit Propheta amplas istas, & magnificas ædes non fore præsidio diuitibus, quominus Dei vindicta illuc etiam penetret. *Perdam igitur domum hyemalem cum æstiua*. Deinde, *deficient domus eburnæ*. Iam clarius videmus Prophetã hic concionari contra diuites & opulentos, qui habitabant in splendidis & magnificis palatiis. *Peribunt* igitur *domus eburneæ, & deficient domus magnæ*: Alii vertunt multas, sed perperam. Propheta enim continuat eandem sententiam: & quemadmodum prius nominauerat domos eburneas, ita etiam nunc vocat magnas, quòd scilicet non tantùm extructæ essent ad commoditatem & vsum, sicuti vulgares domus & plebeiæ, sed additus esset luxus, splendor, & pompa, quemadmodum scimus semper luxuriari diuites, non tantùm in victu suo & vestitu, sed etiam in palatiis. Hæc summa est: nunc sequitur.

CAPVT IIII.

1 AVDITE verbum hoc vaccæ Basan, quæ estis in monte Samariæ, quæ opprimitis pauperes, quæ conteritis egenos, quæ dicitis dominis eorum, Affer, & bibemus.

Videtur quisquis distinxit capita non satis considerasse Prophetæ contextum. Nam obiurgationem contra diuites prosequitur: quia vaticinatus fuerat contra proceres regni Israel. Scimus autem quanta sit ferocitas in diuitibus qui formidabiles sunt aliis ob suam potentiam. Ideo Propheta hic subsannat quicquid est in ipsis arrogantiæ: *audite*, inquit, *hoc verbum*. Quasi diceret, video quid futurum sit. Nam superbè contemnent meas minas magni isti & splendidi homines, non putabunt se esse obnoxios Dei Iudicio: deinde putabunt etiam sibi fieri iniuriam: quærent, Quisnam ego sim, & quomodo audeat homo pecuarius ipsos tanta fiducia aggredi? *Audite* igitur *vaccæ*: quasi diceret se non morari illam magnitudinem, qua superbiunt. Qualis est igitur vestra opulentia? Nempe pinguedo. Ergo non pluris vos facio, quàm vaccas: estis saginati, sed non terrebit me vestra potentia, non eripient mihi libertatem vestræ diuitiæ, quominus vobiscum agam vt decet, ac Dominus mihi mandauit. Videmus ergo Prophetam hic per ludibrium insurgere contra regni proceres, qui volebant esse sancti & intacti. Quærit Propheta quo priuilegio velint se munire,

ne

ne audiant verbum Domini. Si obiiciant ſuas diuitias,& ſuam authoritatem, hæc eſt, inquit,ſagina: vos interea manetis vaccæ,& habebo vos pro vaccis,hoc eſt,non minus liberè vobiſcum agam,acſi eſſem cum pecore meo. Nunc ergo tenemus Prophetæ conſilium. Pergit autem in ſimilitudine ſua. Nam quanuis hîc accuſet regni proceres,quòd opprimant homines innoxios, & affligant pauperes,tamen ſemper compellat eos in genere fœminino: *quæ habitatis*, inquit, *in monte Samariæ,quæ opprimitis pauperes,quæ conteritis egenos, quæ dicitis*. Non dignatur nomine virorum, tamen volebant ſe eximere ab ordine communi, acſi eſſent heroes quidam & ſemidei. Propheta contemptim hîc vaccas nominat, deinde adimit illis nomen virorum. Scimus Baſan nomen habere à pinguedine: fuit mons valde opimus, & celebris etiam ob paſcua: quia fertilitas montis illius ſatis nota erat in populo illo, Propheta nominat vaccas Baſan illos pingues & bene refertos homines. Neceſſe autem fuit tam aſperè tractari, quia ex pinguedine contraxerant hebetudinem,quemadmodum fieri ſolet. Nã ſi homines affluant diuitiis,ſi potentia excellant, obliuiſcuntur ſeipſos, & contemnunt Deum,quia exiſtimant ſe eſſe extra omnem aleam. Quoniam ergo ſecuritas iſta facit, vt torpeant diuites, neque attenti ſint ad vllas minas, neque etiam dignentur obedire verbo Dei,exiſtiment ſuperuacua eſſe omnia conſilia:ideo Propheta aſperius eos obiurgat,& contumelioſè etiam compellat vaccarum nomine. Quum dicit eſſe in mõte Samariæ,hoc eſt adhuc ironicum. Poterant enim excipere ſe habitare in vrbe regia,& ſe excubias agere pro publico ſtatu totius gentis, & ſuis conſiliis, ac ſua induſtria regnum ſtare: video quid ſit, inquit, vos non eſtis in monte Baſan,ſed in monte Samariæ: quid eſt aliud Samaria quàm Baſan? Vos enim illic eſtis inebriati veſtris deliciis, quemadmodum vaccæ quum ſaturæ ſunt ſuo pondere grauantur,& vix poſſunt amplius trahere corpus ſuum: eadem etiam in vobis eſt tarditas ob ſaturitatem. Samaria igitur, etſi videtur eſſe ſpecula, nihil tamen eſt aliud quàm mons Baſan. Neque enim illic tantopere (ſicuti fingitis) eſtis ſoliciti pro populi ſalute. Sed potius voratis magnas opes: & quia inſatiabilis eſt veſtra cupiditas,hoc totum regimen nihil eſt aliud vobis quàm ſagina vel pinguedo,& opimum paſcuum. Accuſat autem præcipuè eos Propheta,quòd opprimant pauperes & conterant egenos. Etſi enim minimè dubium eſt, feciſſe etiam aliis iniuriam, tamen quia vt plurimum exercent ſuam crudelitatem diuites contra homines miſeros, & qui deſtituuntur omni auxilio, hæc ratio eſt cur Propheta diſertè hîc exprimat pauperes & egenos homines affligi à diuitibus. Deinde ſcimus etiam Deum promittere peculiare auxilium miſeris hominibus, vbi non inueniunt quidquam ſubſidii in terra. Hoc enim magis prouocat Dei miſericordiam, vbi crudeliter omnes ſæuiunt contra homines miſeros, vbi nemo illis manum porrigit, vel ſuccurrere dignatur. Addit poſtremò quòd dicunt *dominis eorum*. Miror cur interpretes vertant in ſecunda perſona, dicitis dominis veſtris. Nam hîc in tertia perſona loquitur Amos. Deinde videntur data opera corrumpere genuinum Prophetæ ſenſum. Nam dominos intelligunt Regem & eius conſiliarios. Quaſi verò hîc Propheta verba ſua non dirigat ad ipſos regni proceres. Nõ poteſt igitur quadrare quod illi reddũt. Cæterùm,dominos Propheta appellat,exactores, quibus ſcilicet pauperes erant obærati. Hæc ſumma eſt, Regis conſiliarios & iudices colludere cum diuitibus, qui rapinas ſuas exercent contra pauperes. Nam ſi illi pretium attulerunt,ſtatim obtinent in iudicio quidquid poſtulant. Pretio enim venales ſunt qui nihil aliud venantur quàm prædam. Dicunt igitur Dominis ipſorum, *Affer,& bibemus*, hoc eſt, tantummodo ſatia ingluuiem meam, ego tibi adiudicabo quidquid poſtulare libuerit. Modò igitur pretium afferas, ne cura, ego tibi addicam omnes pauperes. Nunc ergo tenemus Prophetæ conſilium. Nam hîc modũ exprimit afflictionum de quibus fuerat conqueſtus. Opprimitis igitur pauperes. Quomodo? Nempe quia addicitis eos ſuis creditoribus,& addicitis pretio. Vbi ergo allata eſt vobis merces,hoc vobis ſufficit: Non quæritis de bonitate cauſæ,ſed ſtatim damnatis miſeros & innoxios homines,quia non habent ipſi vnde ſe redimant. Domini autem,quibus illi obærati ſunt, vbi eos veſtra iniquitate ſibi addictos tenent, perſoluũt pretium:ita mutua eſt inter vos colluſio. Videmus quàm bene fluat Prophetæ ſenſus. Nunc ſequitur,

2 Iurauit Dominus Iehoua per ſanctuarium ſuum, quia ecce dies veniunt ſuper vos: & tollet vos in clypeo(*vertunt quidam: alii,in hamo*) & reſiduum veſtrum in ſpina piſcationis.

Hîc iam pronũtiat Amos qualis pœna maneat pingues iſtos,& craſſos boues,qui bene referti contemnunt Deum,& torpent in ſua pinguedine. Dicit ergo venturos eſſe dies,imò iam inſtare. Hoc enim valet locutio qua vtitur. Dicit, dies inſtare ſuper eos, quum tollentur cum tota ſua ſubſtantia, & omnibus poſteris quaſi hamo piſcatorio. ſed quò plus efficaciæ habeat iſta comminatio, dicit *Deum iuraſſe per ſuum ſanctuarium*. Sufficere quidem debebat ſimplex

Dei sermo: sed quemadmodum non facilè amplectimur Dei promissiones, ita etiam hypocritæ & reprobi homines non terrentur eius minis, sed subsannant, vel saltem existimant euanidum esse quidquid denuntiant serui Dei. Necesse fuit hoc iusiurandum Dei interponere, quò melius expergeficerent securi isti homines. *Iurauit ergo Dominus*, inquit, *per sanctuarium suum.* Mirum est cur Deus per Templum hìc potius iuret, quàm per se ipsum. Videtur etiam hoc absurdum esse, nam ideo per seipsum iurare solet Dominus, quia non est maior per quem iuret, sicuti dicit Apostolus. Videtur ergo Deus transferre honorem sibi debitum ad lapides & ligna: quod minimè consentaneum est. Sed tantundem valet Templi nomen ac ipsius Dei. Dicit ergo Deus se iurare per sanctuarium, quia ipse inuisibilis est: Templum autem est viua quædã eius imago, in qua se conspicuum exhibet. Est enim insigne & symbolũ religionis, vbi relucet Dei facies. Ergo Deus non exuit se propria gloria, vt ea templum materiale ornet, sed potius hìc se accommodat ad ruditatem hominum. quia enim per se non potest cognosci, in templo autem quodammodo apparet. Ideo per Templum iurat. Sed specialis ratio notanda est quam non obseruant interpretes, quòd scilicet Deus per sanctuarium suum iurans, repudiet fictitios omnes cultus quibus superbiebant Israelitæ, quemadmodum etiam antehac vidimus. Summa est, Deus qui ritè in monte Sion colitur, & qui illic tantùm vult inuocari, per seipsum iurat: & quãquam sanctitas in ipso solo residet, proponit tamẽ vobis symbolũ sanctitatis suę sanctuariũ illud quod est Ierosolymę. Ergo repudiat omnes vestros cultus, & habet pro lustris vel lupanaribus omnia vestra Templa. Videmus ergo subesse in hac voce antithesin inter sanctuarium, vbi ritè & legitimè Deum colebant Iudæi, & inter adulterina templa, quæ erexerat Iarobeam, deinde omnia excelsa, vbi Israelitæ putabant se ipsum colere. Nũc ergo tenemus quid sibi velit hæc præfatio quum dicit *Deum iurasse per sanctuarium suum, dies venturos esse, imo instare super ipsos, quibus tollentur in hamis*, vel clypeis. צנה significat frigere apud Hebræos: sed צנות vocãt clypeos, vocant etiam interdum hamos piscatorios. Quanquam putant alii potius notari instrumentum, quo trahuntur carnes, vt semper alludat Propheta ad superiorem metaphoram. Sed videtur potius aliud velle, & prorsus quidem diuersum, quòd scilicet pingues istæ vaccæ trahũtur quasi pisciculus hamo. Nam postea etiam adiungit spinam, vel rursus hamum. Perinde est igitur acsi dixisset, Vos quidem trahitis magnum pondus, & onerosa estis vestra sagina: sed crassities ista non impediet quo minus Dei iudicium celeriter vos abripiat, quemadmodum si quis spina, vel hamo extrahat piscem. Videmus quàm appositè conueniant istæ duæ contrariæ similitudines: vos nunc confiditis vestra pinguedine: Deus autem eriget vos acsi nullum esset in vobis onus. Extrahemini ergo ab hostibus, non tanquam vaccæ pingues, sed tãquam pisciculi, & sufficiet hamus vnus, sufficiet vna spina, quæ vos abripiat in longinquas terras. Mutatio hæc debuit magis seriò afficere Israelitas, quum intelligerent se exuendos esse sua pinguedine, & opulentia, & perinde abripiendos esse, acsi essent pisciculi, tãtùm opus esse hamo, non opus esse magnis plaustris. Sequitur,

Heb.6.c.16.

3 Et per rupturas exibitis vnaquæque coram se (*coram facie sua*) & proiicietis vos ab excelso (*vel ex palatio*) dicit Iehoua.

Nunc aliis verbis exprimit Propheta qualis futura sit clades illius regni. Quanquam diuites ipsos, & proceres regni semper alloquitur. Nam quanuis minetur etiam plebeis, & gregariis, non tamen opus fuit disertè ipsos nominari. Quum enim Deus fulminat contra ipsos proceres, nónne terror etiam peruenire debet ad infimos? Ergo Propheta consultò semper dirigit sermonem ad iudices, & consiliarios Regis. *Exibitis* ergo *per rupturas vnaquæque*. Videmus adhuc perseuerare in illa loquendi forma. Neque enim habet istos splendidos, & magnificos dominos pro viris, sed habet semper pro vaccis: *vnaquæque vacca*, inquit, *exibit per rupturas è regione sua*. Scimus quàm curiosè obseruẽt ordinem suum diuites: deinde quàm difficiles sint ad illos accessus. Sed Propheta hìc dicit longè diuersam fore rationem: non erit inquit, triplex murus, neque triplex ianua, quæ procul arceat omnes strepitus, quemadmodum degitis in otio & quiete: sed vndique erunt rupturæ, & vnaquæque vacca exibit per rupturas: imò *proiiciet se ab ipso palatio*: non vigebunt amplius apud vos istæ delitiæ, nec ista mollities, in qua nunc residetis: minimè, sed tantum sufficiet salutem fuga quærere. Ergo singuli vestrum præcipites ruent, quemadmodum si vacca œstro percita, vel stimulis sese proiiciat. Scimus autem impetuosas esse proiectiones vaccarum. Sic etiam vobis continget, inquit Propheta. Nunc ergo tenemus summam verborum. Quidam הרמונה accipiunt pro Armenia, quòd abducti sint Israelitæ in longinquã regionem. Alii etiam accipiũt pro monte Amano: quòd prorsus omni colore caret. Ego nõ accipio queadmodum alii, pro, In palatio, sed potius, è palatio, vel ab excelso. *Proiicietis* ergo *vos è palatio*, hoc est, non curabitis amplius vestras põpas, vel delicias, sed sufficiet effugere mortis periculũ, idque belluino impetu, queadmodum si vaccæ absque vllo delectu ruerẽt. Quòd toties repetit nomẽ Dei, nõ est superuacuũ: vult enim excutere blãditias Israelitis, quia iam

iam diximus nimis securos fuisse, imò socordes illos Regis cõsiliaros & iudices: quia obstupuerāt quodammodo in sua pinguedine. Sequitur,

4 Ite in Beth-el, & scelerate agite in Gilgal, adiicite ad scelerate agendum, & adducite manè sacrificia vestra, ad tres dies (*hoc est, tertio anno*) decimas vestras.

5 Et adolete è fermento laudem, & adducite voluntarias oblationes, publi cate, quia sic vobis libuit filii Israel, dicit Adonai Iehoua.

6 Atque etiam ego dedi vobis mundiciem dentium (*alii vertunt obtusiones, sed malè*) in omnibus oppidis vestris, & penuriam panis in omnibus regionibus vestris, & non estis reuersi vsque ad me, dicit Iehoua.

Hîc rursus Propheta peruersam fiduciam deludit, qua obdurati erant Israelitæ. Putabant enim cultum suum optimè probari Deo, quum sacrificia offerebant in Beth-el & in Gilgal. Propheta autem hîc ostendit quò magis sedulò in peragendis illis sacris laborant, eò grauius Deum offendere, & sibi accersere grauius iudicium. Quid proficitis satagendo, quum tam accuratè offertis sacrificia in Beth-el, nihil omittitis quod sit Lege Dei præscriptũ? Nempe vos magis ac magis prouocatis iram Dei. Non damnat autem Israelitas, quòd putarent se defungi illa compensatione, quemadmodum hypocritæ solent, & hoc nomine etiam sæpe arguuntur à Prophetis: sed cultus ipsos pronunciat vitiosos esse & peruersos & abominabiles coram Deo. Dupliciter reprehendunt Prophetæ sacrificia, vel quum hypocritæ ea coram Deo in compensationem afferunt, vt scilicet effugiant quas merentur pœnas, quasi soluerẽt Deo quod debent. Sic Ierosolymæ in ipso Templo Iudæi abutebantur Dei nomine: offerebant ex Legis præscripto sacrificia, sed negligebant verum & legitimum finem. Putabant enim Deum placari sanguine pecudum, suffitu & aliis externis cæremoniis. Fuit ergo peruersus ille abusus. Ideo hoc nomine sæpe eos Prophetæ castigant, quòd obtrudant Deo sacrificia compensationis vice, acsi essent hæc vera piacula purgandis peccatis. Hoc nimis est puerile & stultum, inquiunt Prophetæ. Sed longius nunc progreditur Amos. Neque enim Israelitas ideo tantùm accusat, quòd putent se defungi erga Deum externis cæremoniis: sed pronunciat degeneres ac præposteros esse omnes eorum cultus, quia scilicet alibi Deum inuocãt, quàm ipse præceperat. Deus volebat vnicum esse altare in populo suo, volebat sacrificia illic sibi offerri: Israelitæ autem pro sua libidine templa erexerant in Beth-el, & Gilgal. Ergo Propheta hîc pronunciat meras esse abominationes omnes illos profanos cultus, in quibus tamen fiduciam salutis reposuerãt Israelitæ. Hæc ratio est cur nũc dicat, *Ite in Beth-el* Est vox indignantis. Ironicè quidem loquitur Deus, sed interea profert indignationem suam, acsi diceret esse prorsus indomitos, nec posse retineri vllis pœnis, quemadmodum Gallicè dicimus, *Fay du pis que tu pourras.* Sic etiam agit Deus 20. cap. Ezechiel. Ite, Sacrificate idolis vestris: quum videret populum tanta peruicacia ruere ad idololatriam & superstitiones, dicit, Ite, quasi vellet accendere eorum animos. Certum quidem est, Deum non addere stimulos peccatoribus: sed hoc modo declarat extremã indignationẽ: quum frustra tentauit retinere homines, ac videt intemperanter furere, tunc dicit, Ite. Perinde est acsi diceret, Vos estis prorsus desperati, nihil proficio bene consulendo. Audite ergo diabolum, qui vos deducet quo vos propensi estis. *Ite igitur in Beth-el, & illic scelerate agite. Ite in Gilgal, & adiicite ad scelerate agendum*, hoc est cumulate scelera sceleribus. Quomodo autem scelerate se gerebant in Beth-el? nempe Deum colendo. Hîc videmus quid valeat prætextus bonæ intentionis apud Deum, quem tamẽ audacter semper obiiciunt hypocritæ. Putant, modò propositum sibi sit colere Deum, non posse improbari quicquid agunt: ita lasciuiunt in suis figmentis, & putant Deo ademptum esse ius suum, ne queri possit. Propheta autem pronunciat meras esse abominationes, & execranda scelera omnes illorum cultus, quorum tamen fiducia putabant Israelitæ se fore saluos. Adiicite igitur ad scelerate agendum in Gilgal. Postea, Offerte sacrificia vestra manè, hoc est, sitis diligentes, ita vt nihil possit vobis obiici quantum attinet ad externam speciem. *Post tres annos*, hoc est, tertio quoque anno, *afferte etiam decimas* vestras. Sic enim præceptum erat, quemadmodum legimus Deutero. 14. Quanuis ergo Israelitæ in speciem satis accuratè Deum colerent, Amos tamen pronunciat hoc totum esse friuolum, & nihili, imò abominabile esse coram Deo: & quò magis satagunt, eò magis accendere ignem iræ Dei in sua capita. Eodem etiam spectat proximus versus, *Et adolete è fermento laudem*. Loquitur de pacificis. Solebant offerre sacrificia ad gratiarum actiones vna cum fermento. Nam aliis sacrificiis adhibebantur placentæ, & panes azymi. In pacificis autem licebat offerre fermentum. Quanuis ergo Israelitæ in ipsis formulis essent plus satis seduli, Propheta ostendit nihil probari Deo, quia defecerint à puro mandato Legis. Quòd alii accipiunt fermentum in malam partem pro vitio vel corruptela sacrificii, quod purum à fermento esse Lex iubebat:

non videtur quadrare. Neque enim hîc aliud in Israelitis damnat, nisi quòd discesserint à mandato Legis, quia ausi fuerant mutare locum Templi, deinde erigere nouum sacerdotium. In aliis satis erant cauti & diligentes, sed illa defectio erat principium abominationis. Fieri ergo non potuit vt Deus reciperet corruptelas: quia obedientia coram eo pluris est, quàm omnes victimæ, sicuti alibi dicitur. Indicite, inquit, נדבות oblationes voluntarias, hoc est, etiamsi non tantùm peragatis sacrificia manè & vesperi, sicuti vobis mandatum est, etiamsi non tantùm diebus festis celebratis alia sacrificia, sed vtcunque accedant voluntariæ oblationes, nihil mihi placet. *Deducite ergo, & publicate oblationes voluntarias*, hoc est, cum magna pompa instituite solennes conuentus: tamen hoc nihil aliud est, quàm addere peccata peccatis. Scelerate ergo agitis, quia principium ipsum vitiosum est. Et notãda est postrema pars versus, quũ dicit, *Sic enim libuit vobis filii Israel, dicit Adonai Iehoua.* Quum dicit Israelitas hoc amasse, exprobrat audaciam illam, quòd scilicet pro suo arbitrio excogitauerant sibi nouos cultus: quasi diceret, ego non exigo sacrificia à vobis, nisi quæ Ierosolymæ offerũtur: vos autem offertis mihi in loco profano. Ergo vobis ipsi imputate vestra sacrificia, & non mihi. Nam scimus vt hypocritæ semper Deum sibi faciant debitorẽ: quum aliquid laboris sumpserunt in suis friuolis cæremoniis, putant Deum sibi esse obstrictum. Deus autem negat sibi hoc debere ferri impensum, quia Lege sua non præcepit: ita placuit vobis, inquit, *Vous faictes cela pour vostre plaisir, & bien, mettez-le sur vos contes.* Videmus ergo quidnam Amos sibi velit hoc loco quũ dicit, Sic vobis libuit filii Israel, hoc est, deberetis cõsulere os meum, & simpliciter obedire verbo meo, respicere quidnam mihi placeat, quidnam mandauerim. Atqui posthabito verbo meo, & neglecta lege mea sequuti estis quod vobis arridet, & quod natum est in cerebro vestro. Quoniam ergo libido vestra vobis est pro lege, quærite à vobis solutionem, quia ego nihil horum admitto. Volo enim simpliciter mihi præstari obsequium: aliud non expeto, nisi vt pareatis Legi meæ: quia non facitis nisi vestra libidine, non est cultus nominis mei.

1.Sa.15.c.22.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando voluisti vitam nostram formari ad regulam Legis tuæ, & illic manifestasti nobis quid tibi placeat, vt nõ vagemur incerti, sed vt tibi pareamus: Da inquam, vt subiiciamus nos totos tibi & non tantùm sacrificemus vitam nostram, & omnia opera, sed etiam mentes nostras, & quicquid est in nobis prudentiæ & rationis offeramus tibi in sacrificium, vt spiritualiter te colẽdo nomen tuum verè glorificetur per Christum Dominum nostrum, Amen.

ATQVE *etiam ego dedi vobis munditiem dentium, in omnibus vrbibus vestris, & penuriam panis in omnibus regionibus vestris: & non estis conuersi vsque ad me, dicit Iehoua.* Hîc expostulat Deus cum populo de peruicacia insanabili, quòd scilicet tẽtauerit ipsum in viam reuocare non tãtùm verbo suo, sed etiam grauibus pœnis: nihil tamen profecerit. Hæc durities duplicat culpam, quòd non potuit subigi populus ille Dei castigationibus. Dicit autem Propheta castigatum fuisse populum fame: Dedi munditiem dentium, inquit. Figurata est locutio, qua significat Amos inediam, & seipsum exponit per defectum panis. Tota igitur regio laborauit penuria, & defectu annonæ, quum tamen haberet fertilissimos agros, sicuti satis notum est. Iam quum finis pœnarũ sit flectere homines in Dei obsequium, vbi nullus profectus sequitur, apparet obduratos esse ad malum animos. Hîc ergo ostendit Propheta non tantùm vnius culpæ reos esse Israelitas, sed etiam peruicaciter resistere Deo, quia non potuerint sanari eorum vitia vllis pœnis. Diximus iam de fame. Sequitur alterum pœnæ genus.

7 Atque etiam ego prohibui à vobis pluuiam quum adhuc essent tres menses ad messem: & plui super vrbem vnam, & super alteram vrbem non feci pluere: pars vna compluebatur, & super quam non pluebat exaruit.

Dixi aliud pœnæ genus hîc referri à Propheta, non tamẽ penitus esse diuersum. Nam vnde penuria, cuius nuper meminit, nisi ex siccitate? Deus enim quum vult eripere victum hominibus, claudit cœlos, vel ferreos ipsos reddit, ne exudiant terram, quemadmodum alibi vidimus. Interea non superuacuus est Prophetæ sermo, quia vult Deus attentius considerari quas hominibus infligit pœnas. Si simpliciter esuriant homines, agnoscent quidem maledictionem Dei nisi stupidi sint. Sed vbi præcedit siccitas, terra fraudat suos cultores, postea sequitur penuria victus, plus datur hominibus spatii ad meditandam iram Dei. Hæc ratio est cur Propheta hîc distinctè loquatur de pluuia prohibita, postquam dixit populum fuisse annonæ defectu prius castigatum: quasi diceret, Debuistis saltem longo temporis successu redire ad sanam mentem. Si tantùm die vno offensus fuisset vobis Deus, vel saltem dedisset signa iræ suæ, potuit ipsa breuitas vos excusare. Sed quũ exaruerit terra, quũ Deus pluuiã prohibuerit, quũ inde sequuta sit sterilitas, postea superuenerit esuries, qualis fuit hic stupor, non adiicere mẽtem ad tot signa iræ Dei, & tã continua? Nunc ergo tenemus cur adiungat hîc Propheta siccitatẽ penuriæ victus, hoc est, causam suo effectui: ne-

pe

pe vt inde melius appareat stupiditas populi. Dicit autē *Deum prohibuisse ab illis pluuiam, quum adhuc restarent tres menses vsque ad messem.* Si toto mense non pluat, iam terra sitiet: homines etiam ipsi soliciti erunt, quia illud est sinistrum præsagium. Si autē duo menses prætereant aridi, iam incipiunt mirari homines, & horrere etiam. Quòd si ad finem vsque tertii mensis duret perpetua siccitas, illud est quasi portentum. Ergo Propheta hìc ostendit non fuisse vulgari modo castigatos Israelitas, & etiam fuisse stupidos, qui totis tribus mensibus non adiecerint animum ad reputanda sua peccata, quum Deus instaret illis, & quum tam diuturno tempore arderet eius ira. Nunc ergo videmus in hac circunstantia temporis amplificari populi duritiem, quòd ad portentum illud saltem non fuerint expergefacti. *Quum adhuc essent tres menses*, inquit, *vsque ad messem, ego prohibui à vobis pluuiam.* Sequitur alia circunstantia, quòd *Deus pluerit, super vnam vrbem, super aliam non pluerit, pars vna fuerit madida, nulla autem gutta pluuiæ super aliam partem ceciderit.* Hæc diuersitas non potest fortunæ ascribi: nisi homines spōte furere velint, & reiicere omnē rationem, certè coguntur hìc sentire manifesta iræ Dei signa. Quî fit, vt locus vnus bene sit madidus, alter verò arescat? Duæ vrbes vicinę ita diuersam habeant sortem? Vnde hoc, nisi quia palàm Deus iratus apparet è cœlo? Hìc ergo coarguit rursus Propheta populi obstinationem, quòd non perspexerit in ista varietate iram Domini, quæ tamen magis erat conspicua. Finis semper est, vt Deus ostendat sibi negotium esse cum populo incurabili, quia præfractus sit & obstinatus in sua malitia, nec sustineat sibi adhiberi vllum remedium. Sequitur.

8 Et venerunt duæ tres vrbes ad vnam vrbem, vt biberent aquas, & non satiatæ sunt, & non reuersi estis vsque ad me dicit Iehoua.

In hac diuersitate recitat Propheta venisse vrbes duas vel tres ad vnam, vt inde potum peterent, non fuisse satiatas, quòd vbique defecerant aquæ ob tantam hominum multitudinem. Etsi enim fontes poterant sufficere suis incolis, quum tamen vndique conflueret tantus hominum numerus, exhauriebantur ipsi fontes. Aggrauat igitur Propheta pœnam à Deo inflictam Israelitis, quòd tanta fuerit sitis, vt ciuitates totæ confluerent ad fontes, vbi audiebant alicubi esse aquam. Hoc verò insolitum est, vt incolæ relinquēdo vrbem suam, confugiant ad quærendū potum, quemadmodum ferę bestiæ, vbi satiatæ sunt præda, procul currunt aquatum: homines verò conficere magnum iter causa potus, hoc est insolitum. Effodiunt enim sibi puteos, & sua industria quærunt sibi aquas, etiamsi non sponte currant fluuii, vel fontes ipsi potum non suppeditēt. Quum ergo homines coguntur domos suas relinquere, & procul quærere aquam, ita vt fontes exhauriant, hoc est portentum notatu dignum. Quî fit ergo vt Israelitæ non respexerint ad manum Dei, quæ tamen tunc erat quasi visibilis? Hinc ergo conuincitur eorum obstinata cæcitas, dum non resipiscunt. Non dubium est quidem fuisse & metu perterritos, & confectos etiam mœrore. Sed hoc totum nihil profuit, quia pergebant interea in suis peccatis, placebant sibi in suis superstitionibus: deinde prosequebantur etiam præteritam vitam. Quum ergo non exuerint suum ingenium, neque destiterint prouocare assiduè iram Dei, hìc palàm conuincitur ipsorum perdita, & desperata obstinatio. Hoc est Prophetæ consilium. Sequitur.

9 Percussi vos Orientali vento, & rubigine, magnos hortos vestros, & vites vestras, & ficulneas vestras, & oliueta vestra vorauit bruchus (*vel eruca*) & non reuersi estis vsque ad me, dicit Iehoua.

Si non erudiat vnum pœnæ genus homines, hoc iam satis & super tenentur conuicti coram Deo. Sed vbi pluribus modis ipsos solicitat, & postquam expertus est se frustra eos castigasse vno modo, dum tentat alium modum, & semper nihil proficit, hinc melius apparet prorsus insanabiles esse qui semper torpent, imò manent stupidi, quacunque ratione Deus ipsos adducere tentet ad pœnitentiam. Huc spectat quod nunc addit Propheta, Dicit igitur *percussos fuisse Orientali vento*. Ostendit non semper victus penuriam ab vna causa profectam esse: quia obdurescunt homines vbi tantùm sentiunt vnum incommodum: quemadmodum si qua regio laboret siccitate, putabit hoc esse quasi suum fatum. Sed vbi Deus variis modis homines castigat, certè tunc decebat eos moueri, & seriò tangi. Vbi autem prætereunt omnes pœnas clausis oculis, certum est prorsus esse obstinatos, & quasi fascinatos à diabolo, vt nihil sentiant, nihil discernant. Hæc ratio est cur Propheta commemoret diuersas pœnas, quæ iam populo fuerant inflictæ. Nunc ergo dicit *percussam fuisse terram vento Orientali, & rubigine.* Scimus quale vitium sit rubiginis in segetibus, quum scilicet post frigidam pluuiam exoritur Sol, exurit ipsam substantiam, ita vt spicæ flauescant: & sequitur inde putredo. Dicit ergo Deus *corruptas fuisse populi segetes hoc vitio*, quū iam prius siccitas grassata fuisset, neque in tota terra ęquali modo, sed ita vt Deus plueret in regione vna, & vicina regio arescerет propter pluuiæ penuriam. Quū ergo hoc dixit Propheta, nunc addit etiā rubiginē. Itē dicit *exesas fuisse ficulneas, vites, & hortos fuisse consumptos, & oliueta fuisse corrupta à bruchis*, vel erucis. Quum ergo tot modis admoniti fuerint Israelitæ, nónne fuit mira & prodigiosa cæcitas, quòd attoniti sustinuerint istas Dei castigationes, nec fuerint commoti, vt

redirent tandem in viam? Si profectu caruit prima castigatio, si secunda etiam fuit inutilis, saltem serò resipuissent. Sed vbi pergunt suo more, & manent sui similes in illa contumacia de qua diximus, quid amplius restat, nisi vt in totum aboleantur qui ita ludunt cum Deo? Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. Cæterùm, hic locus docet, quemadmodum similes alii, neque fortuitò variare tempora, vt nunc vigeat siccitas, nunc continuæ pluuiæ corrumpant terræ fruges, nascantur bruchi: deinde cœlum laboret diuersis vitiis: ostendit hic locus nihil horum contingere fortuitò: sed totidem nobis proponi ante oculos iræ Dei signa. Neque enim gubernat Deus mundũ, quemadmodum fingunt profani homines, quasi laxaret habenas cœlo & terræ: sed nunc pluuiam continet, nunc effundit, nunc exurit æstu segetes, nunc temperat aerem, nunc ostendit se beneuolum hominibus, nunc verò ostẽdit se infestum. Discamus ergo totum naturæ ordinem referre ad specialem Dei prouidentiam. Loquor de speciali prouidentia, ne somniemus tantùm vniuersalem motum, vt faciunt profani homines: sed sciamus Deum velle conspici in quotidianis operibus, ita vt nos signa amoris eius exhilarent, rursum signa iræ eius nos humilient, quò resipiscamus. Hoc ergo discendum est ex præsenti loco Prophetæ. Deinde simul etiam docet Amos ventum, & pluuiam, & grandinem, & siccitatem, & æstum, & frigus esse arma, quibus Deus se ipsum vlciscitur de peccatis nostris. Quoties igitur Deus vult de nobis pœnas exigere, arma sua induit, hoc est, emittit vel pluuiam, vel ventum, vel siccitatem, vel æstum, vel grandinem. Quum ita sit, ne putemus vel fortuitò pluere, vel siccas esse alias æstates, hoc simpliciter pendere ex situ astrorum, quemadmodum etiam imaginantur homines profani. Sciamus ergo totam naturam sic parere Dei imperio, vt pluuia si opportunè cadat, signum sit amoris eius erga nos: si autem sit aduersa, testetur nobis eius iram. Idem sentire conuenit de æstu, de frigore, & de aliis omnibus. Nunc pergamus in verbis Prophetæ.

10 Misi in vos pestem secundum rationem AEgypti: percusi gladio robustos vestros, cum captiuitate equorum vestrorum: ascendere feci fœtorem castrorum vestrorũ & ad nares vestras (*vel vsque ad nares vestras, vt copula superuacua sit*) & non reuersi estis vsque ad me, dicit Iehoua.

Nunc expostulat Deus, quod aliis etiam pœnis non domuerit populi peruicaciam, sed frustra eum ad pœnitentiam hortatus sit ac stimulauerit. Dicit *percussos fuisse peste.* Hactenus loquutus est Propheta tantùm de sterilitate terræ, vel dixit consumptas fuisse fruges aliis vitiis: solam tamen penuriam hactenus recensuit cum suis causis. Sed ille erat vnicus effectus. Nunc autem addit populum fuisse peste afflictum, fuisse item bello: & adhuc perstitisse in sua malitia. Quibuscũque ergo modis tentauerit Deus corrigere vitia populi, Propheta nunc conqueritur ac deplorat hoc frustra fuisse factum. Sed totidem sunt exprobrationes, vt ostendat Deus nihil amplius veniæ sperandum esse, quoniam sic perstiterint indomiti & peruicaces. Dicit ergo *se misisse pestem secundum rationem AEgypti.* דרך significat viam: sed accipitur pro modo & ratione, quemadmodum Iesaiæ 10. cap, Percutiam eum secundum rationem AEgypti: loquitur Deus de Senacherib, acsi diceret, Scitis qualiter olim compescuerim Pharaonis rabiem. Ego nunc iisdem instructus sum armis, vt posim hostem vestrum Sennacherib procul à vobis depellere. Sed nunc Propheta dicit Deum exercuisse erga Israelitas rigorem illum extremum, quo vsus fuerat contra AEgyptios. Quasi diceret, Ego coactus sum vestra obstinatioee conuertere meam potentiam in vos: scitis qualiter olim AEgyptus fuerit à me percussa in fauorem patrum vestrorum: ego tunc ostendi quàm mihi chara esset vestra salus, quum exerui virtutem meam ad perdendos AEgyptios. Quî fit, vt nunc conuertã arma illa in vestrã perniciẽ? Ego enim paratus essem me semper opponere vestris hostib⁹, & vos liberaliter fouere paterno more in sinu meo. Quum ergo vos mihi sitis pro AEgyptiis, vnde hoc fit, vel vnde ista conuersio, nisi quia me cogitis desperata vestra malitia? Nunc ergo tenemus cur Propheta hîc de AEgyptiis disertè loquatur. Quasi diceret Deum nõ posse prosequi gratiam suam erga Israelitas, quæ tamen perpetua fuisset, nisi clausissent ipsi viam. Acsi diceret, Ego vos selegeram ab aliis gentibus: nunc autem non tantùm vos castigo promiscuè sicuti Gentes incircuncisas, sed ex professo bellum contra vos gero, acsi essetis AEgyptii. Videmus ergo quantum hoc ad amplificationem valeat, quum Amos confert AEgyptiis Israelitas: quasi diceret ipsos sua obstinata malitia extinguere omnem Dei gratiam, vt memoria adoptionis gratuitæ apud ipsos amplius non valeat. *Misi ergo in vos pestem secundum rationem AEgypti: deinde occidi gladio robustos vestros.* Hoc est diuersum pœnæ genus, quòd occisi fuerint omnes robusti, quòd equi in captiuitatem abducti fuerint, quòd tandem ascenderit fœtor cadauerum, qui ipsos suffocaret. Hæc certè sunt insolita iræ Dei signa. Quum populus hoc etiam modo non resipuerit, hinc iam rursus apparet non fuisse sanabiles eius morbos, quum tot remediis Deus nihil profecerit. Ergo diligenter expendi debent diuersæ pœnarum species, quia totidem Dominus argumenta collegit ad probandam populi contumaciam. Quum dicit *fœtorem castrorum ascendisse vsque ad eorum nares*, perinde est acsi diceret, nõ opus fuit vi externa, etiãsi nullus hostis vobis esset infestus, tamẽ

suffocati

suffocati fuistis quasi proprio fœtore. nam ex castris vestris ascendit fœtor in nares vestras, qui vitam vobis eriperet. Quum ergo Deus putredinem illam intestinam excitauerit, nónne oportuit vos seriò tandem affici & redire ad sanam mentem? Quum inde nullus profectus sequutus sit, quis non videat iam frustra vos castigari, & tãtùm superesse vltimum interitum. Quia frustra pœnis Deus hactenus vos hortatus est, etsi pergat, etiam ludet operam. Quum ergo Deus frustra consumpserit hactenus suas virgas, non est quòd vos moderatius castiget. Necesse est igitur iam vos in totum perire. Hæc est summa: ideo etiam addit,

11 Subuerti vos secundum subuersionem Dei contra (*vel in*) Sodomam & Gomorrham: & fuistis quasi torris ereptus ab incendio: & non reuersi estis ad me, dicit Iehoua.

Vltrà progreditur Amos, Deum scilicet vsum fuisse ferè simili seueritate erga populum electum, quàm olim explicuit contra Sodomam & Gomorrhã. Scimus fuisse illud memorabile documentum iræ Dei, quod horrorem debuit incutere omnibus seculis, sicuti etiam adhuc hodie debet. Et Scriptura quum vult nobis graphicè pingere iram Dei, proponit Sodomam & Gomorrham ante oculos. Fuit enim illud formidabile Dei iudicium, quod vrbes illas percusserit cœlesti igne: deinde quòd absumptæ etiam fuerint, quòd terra hiatu absorpserit quinque illas vrbes. Dicit igitur easdem ferè clades grassatas fuisse in populo Israelitico, nisi quòd pauci erepti sunt, quemadmodum siquis titionem rapiat ex incendio. Neque enim dubium est secundam partem versus sic debere accipi per speciem correctionis. Nam si præcisè dixisset Amos, fuisse euersos quasi Sodomam & Gomorrham, hoc fuisset immodicum. Corrigit ergo vel temperat sermonem suum Propheta, quum dicit paucos fuisse residuos, quemadmodum si quis titionem eripiat ex incendio. Sed interea debebant saltem ad tam graues & atroces pœnas moueri, quum Deus non aliter se illis offensum ostenderet, quàm olim Sodomæ & Gomorrhæ. Videtur tamen pugnare historia cum hac narratione Amos: quia vaticinatus est sub Iarobeam secundo filio Ioas. Tunc autem res populi melius habebant, quemadmodum refert sacra historia. Quomodo igitur conueniet, fuisse Israelitas consumptos instar Sodomæ & Gomorrhæ? Solutio facilis est, si expendimus quod etiam narrat sacra historia, Deum scilicet misertum fuisse Israelitarum, quòd omnes iam antè fuerant consumpti à libero vsque ad captiuum. Quum ergo tam tristis vastitas esset in populo, Deus voluit aliquid relaxationis ad tempus dare. Ergo benedixit regem Iarobeam, vt recuperaret multas vrbes: & tunc iterum floruit populus: sed illa fuit exigua prosperitas. Interim hìc reuocat Amos in memoriam quid passi essent, & quot modis Deus stimulasset eos ad resipiscentiam, nisi prorsus fuissent indomabiles. Ergo non malè hæc duo conueniunt, consumptos fuisse Israelitas antequam Deus illis parceret sub Iarobeam, & interea ad tempus fuisse leuatos cladibus illis, quæ clausum & liberum simul absumpserant: quemadmodum illic disertè exprimitur. Interea notandũ est fuisse aliquid residuum in hoc populo, quia Deus dare locum voluit misericordiæ suæ ob memoriam fœderis. Dignus ergo erat populus, qui prorsus interiret: sed Deus voluit superstites esse aliquas reliquias, ne quis putaret oblitum esse fœderis sui. Videmus ergo cur Deus aliquid seruauerit, nempe vt pugnaret cum populi malitia, & ostenderet fœdus suum non esse penitus irritum. Sic ergo mediam viam tenuit Dominus, ne hypocritis parceret, & interea ne aboleret fœdus suum, quemadmodum perpetuum stare oportuit, quanlibet impii essent Israelitę ac fœdifragi. Deum ergo in hac exceptione ostendit Propheta fidelem fuisse, & constanter seruasse fœdus suum, quanuis omnes Israelitæ ab eo defecerint. Tandem concludit:

2.Re.14.f.25

12 Propterea sic faciam tibi Israel: & quia hoc faciam tibi, præpara te in occursum Dei tui Israel.

13 Quia Ecce formans montes, creans spiritum (*aut ventum*) annuntians homini quæ sit cogitatio eius, faciens auroram, tenebras (*& tenebras: subaudienda est copula*) ambulans super excelsa loca terræ, Iehoua Deus exercituum nomen eius.

Hic iam pronuntiat Amos sub Dei persona populum frustra veniam sperare, vel modum, vel temperamentum, vel finem suis pœnis: quia scilicet sic tentauerit Deum, & opposuerit desperatam superbiam tot flagellis & castigationibus: *Propterea*, inquit, *sic faciam tibi*. Quid sibi vult particula כה? Exponunt quidam Deum hic Israelitis denuntiare easdem pœnas, quas prius fuerant experti. Sed non dubito quin grauius aliquid Propheta intelligat. Tollit nũc exceptionem illam, cuius nuper meminit: acsi diceret, Deum sumpturum vltimam pœnam de hoc reprobo populo, ídque absque vlla mitigatione. *Sic faciam tibi Israel*: Tu sensisti antehac quot modis armatus sim ad sumendam vindictam de contemptoribus Legis meæ: ego nunc durius tecum agam, quia

cogit me tua obstinatio. Quum ergo hactenus nihil erga vos profecerim, iam adhibebo vltimum supplicium. Neque enim remediis nunc agendum est apud deploratos homines. tenemus quid velit Propheta. *Sic ergo faciam tibi*, inquit, *Israel*, *& quia sic tibi facturus sum*. עקב significat sępe mercedem vel finem. Posset igitur verti hic locus, Tandem certè hoc faciam tibi. Sed sensus ille videtur aptior, *Quia hoc faciam tibi, para te in occursum Dei tui*. Potest bifariam exponi hic locus, vt sit ironica sententia, vel vt sit simplex & genuina exhortatio ad pœnitentiam. Si accipimus ironicè, sensus erit, Venite nunc, occurrite mihi cũ obstinatione vestra: scilicet aliquid vobis proderit: an poteritis effugere vindictam meam, vbi erexeritis contra me cornua, sicuti hactenus fecistis? Et certè quum denuntiet Propheta vltimum interitum populo, videtur hìc velle data opera ipsum pungere mordaciter, quum dicit, *Occurre nunc Deo tuo, & para te*: hoc est, collige omnes vires tuas, & copias, & subsidia: experire quídnam hoc totum valebit. Sed quia proximo capite hortabitur rursus Propheta ad pœnitentiam Israelitas, & spem illis proponet gratiæ: potest etiam hîc locus sine figura accipi: quasi diceret, quum videas te constringi reatu: deinde, quum videas te frustra captare omnia subterfugia, quia nunquam poteris elabi è manu Iudicis tui: vide nunc serò, *vt occurras Deo tuo*: hoc est, vt præuenias vltimum hunc interitum, qui tibi impẽdet. Scimus enim Prophetas etiam quum minati sunt exitium electo populo, semper tamen moderari asperitatem suæ doctrinæ: quia erat aliquod semen adhuc residuum, quanuis lateret. Et similes locos vidimus tam in Ioele quàm in Hosea. Non erit igitur incõmodum ita exponere verba Amos, quòd populum licet desperatum, hortetur tamen adhuc ad præueniendam iram Dei. *Para te* igitur *in occursum Dei tui*: ac si diceret, quanuis dignus sis exitio, quanuis etiam Dominus visus sit ianuam præcludere, & vndique occurrat desperatio, adhuc tamẽ poteris mitigare irã Dei, modò *pares te in occursum*. Sed ista præparatio sub se complectitur verã renouationẽ cordis, vbi scilicet homines sibi displicent, vbi mutato animo Deo se subiiciunt, suppliciter precantur veniam. Ergo pondus multum subest in verbo hoc, quum dicit Propheta, *Para te*. Quantum ad occcursum pertinet, scimus quid Paulus doceat, prioris ad Corinth. cap. 11, Si nos ipsos iudicaremus, non iudicaremur à Domino. Quî fit ergo vt Deus asperius nos tractet, nisi quia ipsi nobis parcimus? Indulgentia igitur hęc, qua nobis blãdimur, prouocat iram Dei contra nos. Ergo non possumus aliter Deo occurrere, nisi dum sumus iudices nostri, damnamus nostra peccata, ídque serio dolore. Nunc videmus quid Propheta intelligat, si non placeat figuratè accipere hunc locum. Iam vt magis percellat socordes animos, magnificè hìc extollit Dei potentiam, & multis elogiis eum ornat, vt plus reuerentiæ obtineat atque timoris apud homines, præsertim apud duros & præfractos. Quoniam ergo difficile fuit flectere illa capita, ideo Propheta multos titulos hìc accumulat, quibus commoueat populum ad reuerentiam Dei. Dicit, *Deum formasse montes, creasse spiritum: deinde esse cognitorem cordium, homines ipsos non intelligere quid sentiant, nisi quatenus Deus proponit illis suas cogitationes: Deum facere auroram & tenebras*: deinde *ambulare super loca excelsa terræ: nomen etiam illi esse, Iehouam Deum exercituum*. Quorsum hæc titulorum congeries, nisi vt tangantur corda hominum, quæ prius sensu carebant, & quæ demersa erant in cæco stupore? Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Sed si quid restabit dicendum de verbis, hoc fiet proxima lectione.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum Verbo tuo placidè nos ad te inuites, ne obturemus tibi aures, sed præueniamus virgas tuas & flagella: deinde etiam quum ob nostram duritiem & socordiam qua inebriati sumus, adiungas etiam pœnas, quibus nos asperius solicitas ad resipiscentiam: da, inquam, ne prorsus maneamus indomabiles, sed flectamus tandem corda in obsequium tuum, & subÿciamus nos iugo Verbi tui, & sic erudiamur pœnis, quas nobis iam inflixisti, ac etiam nunc infligis, vt verè & ex animo ad te redeamus, nósque tibi offeramus in sacrificium, vt gubernes nos tuo arbitrio, & Spiritu tuo omnes affectus nostros ita regas, vt tota vita nostra studeamus glorificare nomen tuum in Christo Iesu Filio tuo Domino nostro, Amen.

EXPOSVIMVS versum vltimũ quarto capite, nisi quòd aliquid restabat dicendũ de epithetis, quibus ornatur Deus à Propheta. Primò dicit *ipsum formasse montes*, deinde *creasse spiritum*, postea *annunciare homini quæ sit eius cogitatio, facere aurorã & tenebras, ambulare supra excelsa terræ*. Posset videri superuacua verborum congeries, nisi principium illud apud nos valeret, nempe hominum mentes quæ nimium torpebant oportuisse commoueri, vt agnoscerent seriò sibi denũtiari quod prius vidimus. Voluit igitur Propheta excutere socordiam Israelitis, quum produxit Deum in medium cum istis epithetis. Nam vbi profertur solùm nomen Dei, negligitur à magna parte hominum. Necesse est igitur aliquid adiungi, vt expergefiant qui nimis sopiti sunt, & intelligant quanta sit & quàm tremenda virtus Dei. Huc pertinent hæc omnia quæ hìc legimus. Nomen רוח bifariam interpretantur: nam quidam ad ventum, quidam ad hominis animam referunt. Si pro Vento accipere libeat, conueniet cum montium creatione: quia inde emergunt venti propter cauitatem. Si intelligas de hominis anima, cohærebit cum sequenti membro. Mihi quidem probatur de

tur de hominum ſpiritu loqui Prophetam. Niſi fortè ambo cõnectere quis malit, vt alluſio ſit ad ventum:& tamen Amos verba facturus de cogitatione, ſpiritũ prius nominet. Iam quòd Propheta dicit, *Deum annuntiare hominibus quæ ſit eorum cogitatio*, hoc fit pluribus modis. Scimus enim hunc eſſe prophetiæ vſum, vt homines reatum ſuum agnoſcant, qui prius blandiebantur ſibi. Scimus etiam ſermonem Dei eſſe inſtar gladii ancipitis, qui penetrat vſque ad oſſa & medullas, diſcernit inter cogitationes & affectus. Deus ergo hoc modo extrahit homines ex latebris in lucem: deinde coarguit etiam illos ſine verbo. ſcimus enim quid valeant arcani ſpiritus inſtinctus. Sed Propheta ſimpliciter hoc voluit, negotium Iſraelitis eſſe cum Deo, qui ſcrutator eſt cordium, & quem nihil latet, quantunuis ſit abſconditum. Quiſque ſibi optimus eſt teſtis ſuorum ſenſuum: Propheta autem tribuit Deo gradum ſuperiorem, quòd ſcilicet melius intelligat quid quiſque concipiat in animo ſuo, quàm ille qui videtur habere omnes ſuos ſenſus optimè compertos. Quum ergo aſtutè occultẽt ſe homines, hîc Propheta adeò nihil proficere admonet, vt Deus ipſe melius intelligat quid intus concipiãt, quàm ipſi. nunc ergo tenemus quid in ſumma velit. Quidã exponunt, *Deum facere auroram tenebras*, quaſi dixiſſet Amos conuertere lucem in tenebras: ſed ſubaudienda eſt potius copula. Nam hîc prædicat Dei potentiam: quia non modò ſemel creauit mundum, ſed quia hunc naturæ ordinem gubernat, & diſtinctè etiam vices temporum inter ſe diſtribuit. Nunc veniamus ad caput quintum.

Heb. 4. c. 12.

CAPVT V.

1 AVDITE verbum hoc quod ego tollo ſuper vos, lamentum domus Iſrael.

Alii vertunt, Audite verbum hoc, quia ſuper vos, vel pro vobis lamentum tollo: ſed poſtea de vtroque fuſius dicemus. Videndum eſt de ſumma rei. Propheta hîc pœnam denuntiat Iſraelitis, quam meriti erant: & tamen non putabant ſibi inſtare. Nec verò dubium eſt quin ferociter contempſerint iſtam denunciationem, quia nondum facta fuerat mutatio, quæ talem interitum oſtẽderet. Ergo contemptus fuit Propheta cum ſuis minis. Sed tamen hîc ſeuerè minatur Dei iudicium, quod non metuebant. & hæc ratio eſt cur dicat, *Audite*. Neque enim abs re ita præfatur, ſed ſubindicat eos nimis ſibi indulgere: imò aures illorum clauſas eſſe ad ſana conſilia: alioqui ſuperuacanea fuiſſet iſta admonitio. Obliquè igitur Propheta hîc obiurgat ſupinam illam ſecuritatem, in qua ſibi placebant Iſraelitæ. Cęterùm quòd ad verba ſpectat, quidam, ſicuti attigi, lamentum hoc referunt ad perſonam Amos, acſi diceret ſe lugere vicem populi, quoniam videt ipſos eſſe ſtupidos, & non ſentire quàm formidabilis ſit ira Dei. Quoniam ergo ita ſibi blandiebantur in peccatis, putant illi interpretes Prophetam hîc ſuſcipere perſonam lugentis pro deſperato illo populo: *Audite*, inquit, *verbum hoc*, nempe quia lamentor ſuper vos. Quò enim magis erant præfracti, non dubium eſt quin Propheta maiori fuerit dolore tactus. Videbat enim quàm horribile Dei iudicium illis inſtaret propter illam contumaciam. Non mirum eſt igitur ſi Propheta hîc dicat ſe ſuſcipere, vel tollere lamentum pro populo: & hęc locutio ſatis trita eſt in Scripturis. Ego tamen melius puto cõgruere præſenti loco alterum ſenſũ, vt ſubaudiam⁹ particulã exegeticã. *Audite* ergo *verbum hoc quod ego tollo ſuper vos*, nẽpe *lamentum, &c.* משא quod vertũt Onus, deducitur à verbo נשא, quod ſignificat Tollere. Et concinna eſt alluſio ad materiã, quæ hîc tractatur. Propheta enim non ſimpliciter docet populũ, neque etiam ſolatur, neque tãtùm admonet: ſed hîc denuntiat vltimã pœnam. Videmus ergo quô tendat locutio iſta *Tollere verbum*: quaſi diceret, Ego impono vobis hanc prophetiam. Nam imponitur onus humeris hominum, vbi denuntiatur ira Dei. Poſtea ſequitur, *Nempe lamentum domus Iſrael*: hoc eſt, Ego tollo ſuper vos ſermonem, qui vos ad luctum & lamentum coget: etiamſi nunc tam ſitis præfracti contra Deum, & reſpuatis omnes admonitiones, reiiciatis omnes minas: ſermo tamen hic tandem erit vobis lugubris. Videtur hic genuinus eſſe ſenſus Prophetæ. Primo itaque loco perſtringit ſtuporem populi Iſrael, quum ſibi audientiam fieri poſtulat: deinde perſtringit contemptum Dei, quòd ſpernerent omnes minas: & oſtendit tandem hanc prophetiam fore illis lugubrem, vbi diu luſerint cum Deo. Lamentum igitur erit domus Iſrael ſermo hic, quem nunc ſuper vos attollo. Sequitur:

2 Cecidit, nec adiiciet vt reſurgat virgo Iſrael: relicta eſt ſuper terrã ſuam, non eſt qui attollat.

Hæc ſumma eſt vindictæ, quæ tunc inſtabat Iſraelitis, quanquam ſecuri quieſcerent: imò ludibrio haberent omnes Dei minas. Dicit, *Virginem Iſrael cecidiſſe*. Nímis argutè exponunt interpretes nomen Virginis: putant enim ideo vocari populum Iſrael hoc nomine, quia Deus ſibi illum deſponderat: & quum deberent ſpiritualem caſtitatem colere cum Deo, tamen ſe proſtituerent ad omnia inquinamenta. Sed ſcimus virginem vt plurimùm vocari à Prophetis hunc vel illum populum propter delicias. Neque enim Babylon minus vocatur Virgo quàm Samaria, vel

populus Israel. Certè subtilis illa interpretatio locum non haberet in Babylone, in AEgypto, in Tyro & in aliis. Ego itaque non dubito quin hìc exagitet Propheta Israelitas, quòd freti suis opibus sibi blandiebantur. Erant quieti in sua vmbra, & quum afflueret omne genus bonorum, lautè & oppiparè viuebant. Quum ergo talibus delitiis essent imbuti, vocat eos Virginem. *Virgo Israel* ergo *cecidit, neque adiiciet vt resurgat*. Potest hìc inclusa esse conditio. Nam statim sequetur exhortatio ad pœnitentiam. Possemus ergo commodè subaudire, nisi maturè resipiscant Israelitæ, cadent sine spe restitutionis. Sed possumus etiam hoc referre ad ipsum populi corpus. Cecidit ergo virgo Israel, non quòd deleti fuerint omnes vsque ad vnum, sicuti postea videbimus. Dicet enim Propheta, partem decimam fore superstitem: sed hoc propriè dicitur de statu vniuerso populi. Scimus autem sic collapsum fuisse regnum illud, vt postea non surrexerit. Reuersę enim sunt reliquiæ tribus Iehudah Ierosolymam. Sed Israelitæ etiam hodie dispersi sunt per varias mundi plagas: imò abditi vel in montibus Armeniæ, vel in aliis Orientis partibus. Quum ergo verè impletum sit in toto regno quod hìc denuntiat Propheta, possumus sine aliqua subauditione accipere hunc locum, quòd ceciderit virgo Israel. Quanquam enim Deus locum misericordiæ suæ dedit in clade illa totius populi, si quid tamē fuit residuum, non pugnat hoc cum prophetia, quòd corpus ipsum populi ceciderit. Cecidit ergo virgo Israel, neque adiiciet, nempe, vt resurgat, quasi postliminio regnum illud instaurandum sit: & hoc scimus nunquam fuisse factum. *Relicta est super terram suam*, inquit, *& non est qui extollat*, hoc est, iacebit, etiamsi maneat in suo loco, non poterit tamen recuperare quod perdidit. Tenemus nunc sensum Prophetæ, & simul etiam tenemus populum illum sic excidisse, vt nunquam resurrexerit quantum attinet ad statum regni, vt dictum fuit. Nunc pergamus:

3 Quia sic dicit Dominus Iehoua, Vrbs è qua egrediebantur mille, manebunt in ea centum: & è qua egrediebantur centum, manebunt (*ad verbum, restabunt*) decem domui Israel.

Nunc clarius exprimit Propheta quod prius dixerat, nempe regnum ipsum periturum, sic tamen vt Dominus conseruet aliquas reliquias. Ergo quantum attinet ad corpus populi, cecidit Israel: quantum verò ad reliquias spectat, fuit saluus, sed in hoc exiguo numero, cuius meminit Propheta. Videmus ergo spem aliquā misericordiæ fieri Dei electis: sed interea denūtiari interitum toti populo. Nam prius vidimus fuisse deploratæ malitiæ. Oportuit igitur proferri sententiam vltimi interitus, sed ita, ne abiicerent animos pauci fideles, qui latebant in illa multitudine. *Vrbs* ergo *è qua mille egrediebantur, habebit tamen residuos centum: & vrbs è qua egrediebantur centum, habebit decem.* Solebant olim decimari exercitus, si qua fuisset illic facta seditio. Sed Deus longè grauius iudicium hìc minatur Israelitis, quòd scilicet tantùm decima pars salua erit à clade. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Iam hoc non potuit leuare dolorem populi: sed hypocritæ magis fuerunt exulcerati, quum audirent paucos fore saluos, & spem omnem salutis interea sibi præcidi. Quum ergo viderent Deum tam securè acturum, æmulatio auxit dolorem & magis exacerbauit eorum animos: idque voluit Propheta. Neque enim vtile fuit adhiberi vllum solatium Dei contemptoribus: sed quia Deus adhuc sciebat aliquod esse semen in populo illo, voluit consulere miseris, qui alioqui centies fuissent absorpti dolore, nisi oblata fuisset hæc mitigatio. Ad paucos igitur sermonem hìc dirigit Propheta, quum dicit, In vrbe ex qua mille egrediebantur, centum: & ex qua centum egrediebantur, decem fore superstites. Iam sequitur:

4 Quia sic dicit Iehoua domui Israel, Quærite me, & viuetis.

5 Et ne quæratis Beth-el, & in Gilgal ne eatis, & ne transeatis in Ber-seba, quia Gilgal migrando migrabit, & Beth-el erit in nihilum (*vel in molestiam.*)

6 Quærite Iehouam, & viuetis: ne transeat (*vel scindat*) quasi ignis domum Ioseph, & absorbeat, & non sit extinguens in Beth-el.

Hìc rursus hortatur Amos Israelitas ad pœnitentiam: & communis est doctrina omnibus: quanquam maior pars, vt diximus, erat penitus deplorata. Sed oportuit, quandiu stabat populus ille, vocari ad pœnitentiam: quia nondum abdicatus fuerat. Deinde scimus Prophetas concionari, vt alios ad Deum inuitent, alios reddant inexcusabiles. Quantum ad finem & effectum externæ doctrinæ pertinet, communiter omnes vocantur: sed aliud propositum est Deo, quia arcano suo consilio vult trahere electos, & vult excusationem tollere reprobis, vt magis ac magis appareat eorum obstinatio. Cæterùm hoc tenendum est, quandiu stetit populus Israel semper illic viguisse doctrinam & pœnitentiæ & fidei: & ratio est quam attigi, quòd scilicet adhuc manebant in Dei grege. Non mirum est igitur si Propheta iterum spem veniæ faciat Israelitis, modò resipiscant. *Sic dicit Iehoua domui Israel, Quærite me, & viuetis*. Duo sunt membra huius sententiæ: nam per verbum Quærendi Propheta hortatur Israelitas, vt redeant ad sanam mentem. Postea offert

esset Dei misericordiam, si modò ex animo studeant se ei reconciliare. Diximus autem alibi, non posse homines ad pœnitentiam adduci, nisi sperent Deum sibi fore propitium, quia semper fugient illum, atque horrebunt ad eius mentionem quicunque putabunt sibi fore implacabilem. Ergo si quis tota vita resonet nomen pœnitentiæ, nihil proficiet nisi adiungat simul doctrinam fidei: hoc est, ostendat Deum paratum esse ad dandam veniam, si modò ex animo resipiscant homines. Has ergo duas partes, vt separari nequeunt, hìc prudenter & optima ratione cõiungit Propheta, quum dicit, *Quærite me, & viuetis*: acsi diceret adhuc apertam esse ianuam, modò ne Israelitæ maneant obstinati. Sed interea exprobrat quod sua culpa vltrò pereant. Ostendit enim per ipsos tantùm stare quominus salui sint: quia Deus non tantùm illos in gratiam recipere paratus est, sed præuenit etiam atque hortatur, & sponte reconciliationem quærit. Qui fit ergo vt Israelitæ salutem sibi oblatã aspernentur? Hanc igitur amentiã nunc illis obiicit, quòd interitũ saluti præferant: quia non redeãt ad Deum, vbi tam comiter ipsos inuitat. *Quærite* ergo *me, & viuetis*: quemadmodum etiam dicitur alibi, Deum non quærere mortem peccatoris. Cæterùm iam diximus Prophetas communiter sic fuisse loquutos cum populo, sed doctrinam non fuisse in omnibus efficacem: quia Dominus intus traxit electos suos: alii autem redditi sunt inexcusabiles. Sed interea verum illud fuit, residere totam culpã in populo Israel quòd perirent: quia recusabãt salutem sibi oblatam. Quæ enim causa fuit interitus, nisi obstinatio? Radix autem mali nónne fuit in eorum animis? Ergo nemo ex illis potuit tergiuersari, quum obiiceret Propheta ipsos sibi esse authores exitii, quia quisque sibi conscius erat proprię contumaciæ. Sed postea definit rationem veræ pœnitẽtiæ Amos, quum dicit, *Ne quæratis Beth-el, ne eatis in Gilgal, ne transeatis in Ber-seba*. Quidam existimant hìc Prophetam repudiare omnes fucos, qui solebant obtendi ab hypocritis. Scimus enim quum Deus ad se reuocat homines, quæri obliquos & flexuosos circuitus: quia nemo syncerè ad Deum libenter redit. Vident quidem homines se meritò coargui, vbi à Deo recesserunt: sed quum reuocantur, circumeunt, vt dixi, & non tenent rectum iter. Ita quanuis fingant se Deum quærere, captant tamen effugia, ne se illi offerant: hoc verum est: sed Propheta longius progreditur. Hìc enim ostendit non modò ludere operam Israelitas quum proficiscuntur in Beth-el, sed grauius Deum offendere: quia superstitio illa per se erat damnabilis. Si concionatus esset Amos Ierosolymæ, dixisset, Ne eatis in Templum, frustra enim mihi offertis sacrificia: quemadmodum etiam postea dicet, Ne veniatis cum pecore vestro: illic enim ostendit non placari Deum cæremoniis: imò hoc eodem capite reiiciet dies festos cum sacrificiis. sed hoc loco altius conscendit, quòd scilicet res sint prorsus contrariæ, Quærere Deum, & quærere Beth-el: quasi diceret, Si ex animo ad me reditis, exuite omnes superstitiones, quibus hactenus fuistis addicti. Hæc enim est regula veræ conuersionis, vbi displicet sibi peccator in suis vitiis, & odit quæ prius placebant, & mutato animo totum se Deo addicit. Hoc ergo nunc agit Propheta: quasi diceret, Si vobis animus est ad Deum reuerti, iam abiicite omnes vestras superstitiones. Neque enim hæc simul coniungi possunt, vera religio & idololatria. Quandiu ergo manebitis defixi in peruerso isto cultu, cui estis assueti, semper alieni eritis à Deo. Ergo reconciliatio hæc postulat, vt valedicatis vestris corruptelis. Summa igitur hæc est, Israelitas non posse Deo reconciliari, nisi à suis superstitionibus recedant. *Facessant*, inquit, *Beth-el, & Gilgal, & Ber-seba*. Scimus autem in Beth-el fuisse erectos vitulos. Deinde non dubium est quin Gilgal etiam ob memoriam transitus fuerit locus celebris: quia illic secundò fuerant circuncisi filii Abrahæ, vt satis notum est. Quantum attinet ad Ber-seba, scimus Abraham illic diu habitasse, & sæpius obtulisse sacrificium Deo. Iam κακοζηλία hæc semper in mũdo grassatur, vt sine ratione & iudicio arripiat aliquid speciale cùm Deũ colere instituit: sicuti fieri videmus in Papatu. Atqui Deus nobis præscribit certam Legem qua colatur, ita vt non velit deinde misceri nostra figmenta. Quum ergo temere arriperent exemplum Abrahæ eius posteri, quum memoriale etiam illud circuncisionis extollerent, Deus repudiauit omnia eiusmodi figmenta. volebat enim Ierosolymæ coli, vt satis notum est. Deinde volebat vnitatem & consensum foueri in illo populo, quum esset vnum Tabernaculum & vnum altare. Nunc ergo tenemus consilium Amos, quòd scilicet ficta sit conuersio populi, donec facessant omnes superstitiones & vitiosi cultus, quibus assueuerãt. *Ne* ergo *quæratis Beth-el, ne veniatis in Gilgal, ne transeatis in Ber-seba*: quemadmodum hodie si quis miscere velit fæces Papatus cum puro & integro Dei cultu: vt multi sunt hodie mediatores, qui dum vident non posse improbari nostram doctrinam, vellent aliquid medium fingere: hoc est, vellent conciliare Papatum cum doctrina Euangelii. Propheta autẽ ostendit talem mixturam non posse ferri à Deo: Quare? neq; enim cõueniet lux cum tenebris. Ergo corruptelæ semper euertent verum Dei cultum, donec abolitæ fuerint. Nunc tenemus etiam doctrinæ vsum, quòd scilicet non possit restitui integer Dei cultus, nisi corruptelis mundi valere iussis, quæ alienæ sunt ab eius Verbo. *Ne* ergo *veniatis in Gilgal, quoniam migrando migrabit*: est allusio in Prophetæ verbis, Gilgal voluendo voluetur. Nam Gilgal habet nomen à Voluendo: Gilgal gallando gallabitur, si posset fingi aliquod tale verbum: hoc est, vertetur volubili versione. Significat Deus locum hunc, cuius præsidio putabant se esse tutos Israelitæ, fore perdendum, vt iam destinatus erat suo excidio. *Gilgal* ergo *migrando migrabit*: non quòd

Ezec. 18. g. 32.

mutari potuerit locus, sed quia superficies tota fuit deleta, vt nihil illic restaret præter horrenda signa vindictæ Dei. Postea adiungit, *Quærite Iehouam, & viuetis.* Non est superuacua repetitio, sed confirmat Propheta quod iam exposui, nempe tantam esse repugnãtiam veri & legitimi cultus cum idololatria & superstitione, vt populus Israel, quandiu retinet suas corruptelas, ostendat sibi nihil esse cum Deo, quicquid ore prætexat vel cæremoniis. *Quærite*, inquit, *Deum, & viuetis.* Et hæc repetitio multum habet in se efficaciæ, vt hypocritæ intelligant se meritò damnari, vbi non sese totos Deo consecrant. Vellent enim semper litigare cum Deo, si liceret ac permitteretur: Cur Deus tam præcisè nobiscum agit? cur non concedit saltem nobis aliquid? neque enim illi omnia negamus: sed si facimus quod putamus rectum esse, cur non saltem hac in parte nobis indulget? Iam si Deus nimium vrgeat non tantùm doctrina, sed etiam pœnis hypocritas, illic fremunt, & obstrepunt etiã. Ideo Propheta secũdò inculcat, *Quærite Dominum, & viuetis*: acsi diceret, Nihil proficitis tergiuersando. Nam si quis verè & ex animo Deum quærat, Deus eum non frustrabitur, recipiet in gratiam, benedicet etiam. Ergo quod tabescitis in malis vestris, hoc imputate vestræ obstinationi & contumaciæ: quia non verè quæritis Deũ. Dum enim retinetis vestras corruptelas, hoc nõ est ipsum quęrere, quemadmodũ prius dixi. Iam addit, *Ne fortè transeat ignis.* צלח significat transire, significat etiam scindere, interdum prosperè agere: sed hoc loco non dubium est quin velit Propheta quod iam dixi. *Ne* ergo *transeat quasi ignis in domum Ioseph, & deuoret, neque sit qui extinguat in Beth-el.* Hìc non exprimitur Dei vindicta, sed facilè subaudiri potest. In sensu ergo nulla est obscuritas: quia denuntiat si Israelitæ animos obstinent contra Deum incendium instare, quod vbi eos corripuerit, vorabit & consumet. *Veniet* ergo, vel transibit *ignis in domum Ioseph.* alii, Scindet, quod tantundem valet. Per Domum Ioseph, significat Ephraim: quia scimus illum fuisse secundum filium Ioseph: & per synecdochen solent complecti Prophetę decem Tribus quum loquuntur de Ephraim, vt satis notum est. Domus etiam Ioseph interdum vocatur regnũ Israel. *Ne* ergo *ascendat quasi ignis in domum Ioseph, & absorbeat, & non sit qui extinguat.* Hoc ideo dicitur, quia Israelitæ nunquam putassent se ita consumendos repentino incendio. *Vorabit* igitur *ignis domum Ioseph, & non erit qui extinguat.* Ego in proximo versu vnum omiseram quod nunc animaduerto. Nam illic dicebat Propheta, *Beth-el erit in molestiam*, vel in nihilum. Scimus alibi vocari Beth-el Beth-auen, hoc est, domum iniquitatis: & Auen nunc est iniquitas Hebræis, nunc dolor vel molestia, nunc labor, vel difficultas, nunc etiam nihilum. Hoc loco non accipitur pro peccato, hoc certum est: sed potius de pœna loquitur Amos, quæ manebat locũ illum quum esset Deo abominabilis. Sicuti ergo dixerat de Gilgal, locum illum voluendum esse, ita nunc dicit Beth-el fore in molestiam aut dolorem, vel in nihilum. Vterque sensus satis bene quadrat, quòd scilicet Beth-el vnde sperabant remedium omnibus malis Israelitæ, erit illis in molestiam, hoc est, erit causa excidii, vel in nihilum: quasi diceret, spes illorum fallaces esse & irritas, quòd expectent aliquod solatium ex Beth-el. Postea sequitur:

7 Qui conuertunt in absynthium iudiciũ, & iustitiam in terra dimittunt.

Hìc descẽdit Propheta ad secundã Legis tabulã, postquã inuectus est in superstitiones. Solent interdum Prophetæ excutere blanditias hypocritis, cùm obtendunt Deo externa integumẽta: & dicunt cæremonias omnes esse inutiles nisi præcedat cordis integritas. Sed hoc loco Propheta disertè vtrunque damnat in Israelitis, quòd scilicet corruperint verum Dei cultum, desciuerint à Legis doctrina, & sese polluerint impiis superstitionibus. Deinde secundò etiam reprehendit quòd scelerate & improbè se gerant erga homines, quòd abiecto omni studio recti & æqui sese proiiciant ad rapinas, ad crudelitatem, ad fraudes. Hoc ergo secundum membrum nunc tractat Propheta, quum dicit *eos conuertere iudicium in absynthium, & iustitiam dimittere in terra*. Sed reliqua differam in diem crastinum.

PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quando vides nos ita esse implicitos non modò prauis cupiditatibus, sed etiam illecebris Satanæ: deinde etiam ignorantia & cæcitate: da, inquam, vt Verbo tuo excitati simul etiam discamus aperire oculos ad salubres tuas admonitiones quibus nos ad te reuocas: & quoniam hoc non possumus nisi Spiritu tuo duce ac præeunte, fac vt illustret ipse nostros oculos, quò verè & ex animo ad te conuersi, sentiamus te propitium & exorabilem esse his omnibus qui te quærunt sine fictione, vt tibi reconciliati per Christum, sentiamus etiam te nobis esse propitium patrem: & nos omni genere benedictionum prosequaris, donec tandem nos colligas in regnum illud tuum cœleste, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.*

QVI *conuertunt in absynthium iudicium, & iustitiam relinquunt in terra.* Diximus heri cur hanc sententiam Propheta addiderit. voluit enim modis omnibus reos peragere Israelitas. Postquam inuectus est in superstitiones, iam addit, etiam cum hominibus ipsos peruersè & iniquè agere. Aggreditur autem proceres ipsos, qui præfecti erant relicto populo, non quòd illi soli obstricti essent culpæ, sed quia trahebant secum totum vulgus. Nam scimus defluere morbos à capite in corpus reliquum

reliquum. hęc igitur ratio eſt cur ſtylum præcipuè dirigat Propheta in ipſos gubernatores. Dicit *eos conuertere iudicium in abſynthium.* Similitudo hæc ſatis frequenter occurrit. Scimus nihil dulcius eſſe æquitate, vbi quiſque ius ſuum obtinet. Nam hoc plurimum valet ad pacem retinendam. Nihil ergo nobis gratius eſſe debet, quàm vbi viget rectitudo, & æquabilitas. Hæc cauſa eſt cur Propheta amaritudinem vocet prauitatem hanc, vbi iudicio non eſt locus, neque rectitudini. Dicit etiam *in terra deiici iuſtitiam*: acſi diceret proiici in terram. Debebant autem iudices ipſi tueri rectitudinē in populo. Scimus enim hoc ipſis iniunctum eſſe munus. atqui Propheta eos accuſat, quòd relinquant in terra iuſtitiam, hoc eſt, quòd ſinant eam iacere. Nunc tenemus Prophetæ conſilium. Sequitur:

8 Qui facit Pleades & Orionem, qui conuertit in lucē matutinam tenebras, & diem in noctem obtenebreſcere facit: qui vocat aquas maris, & effundit ſuper ſuperficiem terræ: Iehoua nomen eius.

Contexunt quidam interpretes hunc verſum cum ſuperiore. Putant enim hîc exponi à Propheta quod prius dixerat. ſed longè falluntur, & corrumpunt etiam Prophetæ ſenſum. Diximus enim Prophetam illo verſu oſtendere Iſraelitas non modò eſſe perfidos, & fœdifragos aduerſus Deum, quia deſciuerant à genuino eius cultu, ſed etiam homines iniquè & improbè vexare. Iſti autem putant metaphoricè Deum vocari Iuſtitiam, & religionem vocari Iudicium. hoc nihil ad Prophetæ mentem: imò, vt iam dixi, prorſus alienum eſt. Quid ergo nunc ſibi vult Propheta? ego ſeorſum accipio hanc ſententiam. ſed tamen videndum eſt cur Propheta tam magnificè prædicet nobis potentiam Dei. Scimus quàm ſecurè ludāt hypocritæ cum Deo, ac ſi negotium illis cum puero aliquo eſſet. Fingunt enim Deum pro ſuo ingenio: imò ipſum transfigurant quoties libitum eſt, & putant oblectari friuolis nugis. Hinc tam facilis apud illos placandi Dei ratio: quum multis modis prouocarunt iram Dei, in promptu eſt hîc aliquod piaculum, & putant ſatisfactum eſſe Deo. Quoniam igitur hypocritæ imaginantur Deum ſimilem mortuo idolo, hæc ratio eſt cur Propheta, vt faceſſant iſtæ blanditiæ, oſtendat longè aliam eſſe naturam Dei. Qualem putatis eſſe Deum? inquit: vos enim affertis expiationes veſtras nihili & friuolas: quaſi verò Deus contentus ſit iſtis nugis, quaſi puer ſit, vel aliqua muliercula. *Ipſe eſt* igitur *qui facit Pleades & Orionem, qui conuertit manè in tenebras, qui noctem die permutat, qui effundit ſuper terram aquas maris.* Ite nunc, & veſtros luſus producite: quaſi verò pateat vobis acceſſus ad Deū, vbi veſtris ludicris illū ſtudueritis placare. Nunc tenemus Prophetæ conſiliū. Videmus quomodo ſeparari hæc ſententia debeat: & tamen coniuncta ſit cum tota Prophetæ concione. Poſtquam enim inuectus eſt in craſſa populi ſcelera, quoniam videt ſibi certamen eſſe cum duris capitibus, imò cum ſubſannatoribus Dei, excādeſcit, & aſperius exclamat, Qualem putatis vel fingitis eſſe Deum? deſcribit ergo Propheta longè aliam naturam Dei, quàm hypocritæ in cerebris ſuis fabricent. Quales ſunt veſtræ picturæ? inquit: Deus enim vobis eſt quaſi puer. Atqui *ipſe fecit Pleades* & Orionem. Alii כִּימָה vertunt Arcturum. Nec magnopere ſudandum eſt in iſtis nominibus: quia Iudæi, vt deſtituti fuerunt omnibus ſcientiis liberalibus, hodie nō poſſunt certò ſtatuere quid ſibi velint nomina ſtellarum: ſicuti etiam in herbis oſtendunt prorſus ſuam inſcitiam. Satis quidem ſunt audaces: definiunt quid ſignificet vnaquæque vox: ſed interim produnt ſuam ignorantiam, vt dixi. Et Propheta noſter erat homo pecuarius: non didicerat aſtrologiā in pueritia neque etiā in ætate virili. loquitur ergo de ſtellis vulgari hominū more: ſed non dubiū eſt quin deligat duas ſtellas inter ſe contrarias. Scimus *Pleades* (quæ Vergiliæ etiam vocantur) eſſe mites. nam quum oriuntur aſperitatem frigoris remittunt: deinde afferunt ſecum vernam pluuiam. *Orion* autem eſt ſtella vehementior: imò concitat ſemper graues & turbulentos motus tam in exortu ſuo quàm in occaſu. Quum ita ſit, Propheta hîc nominat pro more vulgi ſtellas notiſsimas. Dicit, quum Dominus permutet vices temporum, vt aſperitatem hyemis ſequatur veris temperies: deinde quum dies noctibus ſuccedāt, & tenebræ luci: quum etiam Deus turbidum cœlum repentè ex ſereno reddat, dum ſcilicet vapores extollit è venis terræ, vel ex mari: quum ergo mutationes iſtæ nobis reddant formidabilem Dei potentiam, qui fit vt tam ſecurè ludant cum eo homines? Vnde tantus hic ſtupor, niſi quòd præteritis Dei operibus, nudum relinquūt ei nomen, & quod eſt ante oculos non aſpiciunt? Videmus ergo quàm bene & concinnè Propheta hîc potentiam Dei nobis prædicet, & quàm tempeſtiuè de ea cōcionetur. Facit igitur *Pleades & Orionem, deinde mutat in manè tenebras, diem facit obtenebreſcere in noctem.* Hîc producit in medium varias temporum vices. Neque enim fortuitò nox mutatur in diem, & tenebræ terram occupant, poſtquam ſol illuxerat. Cùm ergo hæc varietas etiam nolentes expergefaciat, vt cogat revereri Deum, quomodo maieſtas eius poterit eſſe hominibus ludibrio, vt afferant ſuas placationes friuolas, & putent illum iam non amplius iraſci, vbi aliquid friuolum & puerile illi obiectum eſt? quemadmodum ſi tonitu æris nutrix puerum infantem oblectet. Iterum dico vnde tantus hic ſtupor, niſi quia homines ſponte claudunt oculos ad hanc imaginem tam præclaram, in qua Deus ſeipſum nobis oſtendit, ita vt nos omnes ad reuerentiam ſui cogat? Iam ergo videmus cur hîc Propheta deſcribat varias

temporũ vices. Dicit etiã de aquis maris, *Vocans*, inquit, *aquas maris, & effundens super terræ superficiem* Quidam hoc exponunt de fontibus: quia existimant omnes aquas oriri è mari, & fontes nihil aliud esse quàm maris oculos: sed videtur hoc potius referri debere ad pluuias. Neq; enim tam conspicua est Dei virtus in aquis subterraneis, quàm vbi repentè obscurat totum cœlum vaporibus. Vndè enim fit vt cœlũ, quod nuper lucidum erat, nunc sit tenebrosum? Videmus surgere vapores: cuiúsnam imperio? Philosophi quidem afferent causas naturales: dicent attrahi à solis calore vapores illos tam ex terra quàm ex mari. Sed interim cur hodie potiùs quàm heri? vnde ista diuersitas, nisi quoniam Deus ostendit subesse suo imperio elementũ aquæ? Deinde aerem ipsum, similiter vapores, qui procreantur quasi ex nihilo. Quid enim est vapor, nisi aer crassus vel aer densatus? & tamen prouehiunt vapores è terra ex locis cauis, sicuti etiam ex mari. Certè aqua ex se non produceret nouum elementũ: est ponderosa. Vapores autem in altũ tolluntur, qui fit vt aqua ipsa quasi renuntiet suæ naturæ? Nam vapores sunt medii inter aerem & aquã, & tamen penetrant supra aerem, & consurgunt ex terra ad cœlũ vsque. Non abs re igitur Propheta dicit vocari aquas maris, hoc est, vocari è mari ipsos vapores, & postea effundi super terræ superficiem. Hoc potest tam de nubibus intelligi quàm de pluuia. Nam nubes sese extendunt super terram & operiũt nos: pluuia etiam ipsa effunditur super terrã. hoc est certè admirabile Dei opus. Ideo concludit Propheta, *Iehoua est nomen eius*: non est vestrum idolum quod fabricatis vobis. Nã vestra piacula possent quidẽ pueroris risum elicere, sed non poterunt satisfacere Dei iudicio. Ergo cogitate vobis negotium esse cum Deo ipso, & ne amplius vos decipiant istæ fallaces imposturæ. Sequitur:

9 Qui fortificat vastatorem super robustum, & vastator super munitiones ascendet.

Iã non disserit Propheta de ordinariis Dei operibus, vbi refulget tã maiestas eius plena reuerentiæ, quàm horribilis potentia: sed propius vrget ipsos Israelitas, qui ita obduruerant in suis sceleribus, vt nullo modo essent flexibiles. Hic ergo Propheta insultat eorum contumaciæ, dicens, Quid putatis fore? vos estis robusti: Deus autem excitabit vobis prædones, qui præualebunt & contundent, ac frangent vestram duritiem, quam nunc ipsi Deo opponitis. Postquam ergo iniecit terrorem à descriptione ordinis naturæ, iam minatur ipsos sensuros Dei potentiam in seipsis: quia vtcunque occalluerint, imò iam ferocia sua audeant insurgere contra Deum, hoc ipsis nihil profuturum denuntiat: quoniã in manu Dei erit aliquis vastator, qui præualebit contra ipsorum duritiem. *Et vastator*, inquit, *ascendet super ipsas munitiones*, vel munitiones intrabit. Deridet hic obliquè Propheta inanem fiduciam, qua turgebant Israelitæ quum viderent se esse clausos munitis vrbibus, haberent sua præsidia & opes. Dicit hoc totum fore illis inutile, vbi Deus excitauerit robustos prædones, qui penetrent in portas optimè munitas, & insiliant supra muros, & vrbes bene clausas ingrediantur. Iam ergo videmus quorsum tendat in his verbis Propheta. Nunc facilis erit applicatio huius doctrinæ in vsum nostrum. Si quando non satis mouebimur vel doctrina, vel admonitionibus, vel minis, succurrat in memoriã nostram quod Propheta hic docet: nẽpe cum Deo non esse ludendum: & hypocritas nihil proficere lusoriis suis cæremoniis quum illi sacrificant, & quum obiiciunt sua piacula, quæ Deum minimè oblectant: Quare? nam ex natura Dei hoc facilè colligi potest. Ergo ne Deum transfiguremus, discamus attollere oculos in conspectũ eius: deinde circunferamus eos huc & illuc, & tunc coget nos ad reuerentiã & timorẽ potentiæ suæ. Sequitur,

10 Oderũt (*odio habẽt*) in porta corripientẽ, & loquẽtem rectũ abominantur.

Probabile est hoc etiam versu iudices ipsos obiurgari à Propheta: quanquam potest extendi etiam hæc doctrina ad totam plebem. Sed quoniam totus ferè sermo dirigitur contra iudices, ego facilè subscribo huic sententiæ, quòd etiam nunc Propheta iudices accuset hoc nomine: quia vbi sibi permiserint multã licentiam, non sustineant tamen reprehendi, imò abominentur omnes obiurgatores. Quod ergo dicit odio haberi in porta obiurgatorẽ, sic exponi debet: quoniam iudices in porta sedebãt, vbi peruerterãt ius & æquitatẽ, si quis vellet eos monere sui officii, ipsos fastuosè repudiasse omnes admonitiones: imò abominatos esse. *In porta* ergo: hoc est, qui debebant aliis præire, & si quid esset vitiosum in populo debebant corrigere, illi non possunt ferre vllũ obiurgatorem, quum tamen eorũ vitia acribus indigeant remediis. Atque vtinã hodie morbus hic bene sanatus esset. Videmus autẽ vt Reges, & quicunque in mũdo potestate aliqua præditi sunt, velint esse sacrosancti, neq; admittant vllam reprehensionẽ. Statim læditur in eorum persona Dei maiestas: vt queruntur, & clamitant ipsi, quum Doctores & serui Dei audent detegere ipsorum flagitia. Non est igitur hoc vitium vnius temporis quod damnat Propheta, sed hodie etiam quicunque tribunalia occupant vellent immunes esse ab omni reprehensione, vellent sibi permitti licentiam peccandi, quia non putant se esse ex vulgari hominum ordine, sed putant se exemptos omni iudicio: volunt denique sine vlla æquitate dominari, quia imperium ipsis nihil aliud est quàm effrænis licentia. Nunc ergo tenemus quid Propheta velit. Iam sequitur:

11 Quia calcastis pauperẽ (*vel onus imposuistis*) & onus frumenti abstulistis ab eo,

eo,domos excisionis(*hoc est,ex lapide quadrato*)ædificabitis,& non habitabitis in illis:vineas desiderabiles plantabitis,& non bibetis vinum earum.

Hìc denuntiat Propheta,quum ex rapinis ditati fuerint iudices,tamen Deum non passurum vt potiatur tali prȩda,sed ipsos spoliatũ iri,vbi accumulauerint magnas opes.Hæc summa est. Videmus ergo Prophetam hìc non litigare cum hominum vulgo,sed ipsos principes ex professo aggredi, quoniam ab ipsis oriebatur quidquid mali erat.Hoc primum est,quòd *onus imposuerint pauperibus*,quòd *abstulerint ab ipsis frumentum*. Primum dicit,onus imposuistis, vel calcastis. Nam vtroque modo potest accipi hoc verbum:sed ad summam rei parum interest. Non sæpe quidem legitur verbum quadratum:sed exponunt interpretes pro calcare vel onus imponere. Non dubito quin Propheta hìc iudices accuset,quòd non pepercerint miseris hominibus, sed illos tributis & exactionibus grauarĩt:hoc est igitur onerare pauperes.Deinde addit, *Abstulistis onus frumenti*. Nõ dubiũ est quin Propheta hìc delegerit speciẽ sæuitiæ in rapinis, quæ maximè erat detestabilis. Si pecuniam auferant iudices,si munus aliud, hoc non erit tam odiosum,quàm vbi suis humeris coguntur afferre triticum pauperes.Perinde enim est acsi vitam suam dederent istis prædonibus. Vbi ergo cogunt iudices sibi afferri onus frumenti,perinde est acsi pauperes ipsos iugularẽt, vel extraherent sanguinem ab eorum venis:quia fraudãt eos sua alimonia & victu.Nunc tenemus quid velit Propheta:*Vos*,inquit,*onerastis pauperes,& abstulistis ab illis onus frumenti*. בר quidam vertunt Electum,sed malè. *Ideo vos ædificabitis*. Hìc denũtiat non fore spei suæ compotes,quia ideo vndique rapiunt,vt ædificent magna palatia:deinde vt acquirant amplas possessiones,vt denique & se & suos hæredes locupletent.Decipiet vos,inquit,vestra opinio:fraudate,expilate,rapite:sed Dominus tandem spoliabit vos istis rapinis. Vbi enim fueritis venales, & prostitueritis non modò animos vestros,sed pudorem pro lucro,vbi multum operæ & laboris sumpseritis ædificando, *non* tamen *habitabitis in palatijs vestris*: vbi plantatæ fuerint magno sumptu & magna cura vineæ, *non bibetis* tamẽ *vinum earum*:quemadmodum etiam dicit Iesaias, O prædator, tu etiã eris prædæ expositus.Et experientia communis hoc docet. Videmus enim qualiter Dominus transferat huius mundi possessiones. Qui visus est hȩredes suos in perpetuum ditasse vbi moritur,tamen tota vita videbimus eum priuari suis facultatibus. erit enim ieiunus in magna abundantia & quasi famelicus.hoc frequentissimum est.Iam vbi ista copia ad hæredes peruenerit, incidet in hæredes prodigos,qui statim omnia dilapidabunt. Etiam interdum non permittet Dominus vt tantis opibus sint hæredes,sed sparguntur huc & illuc: nomen ipsum extinguitur,quod maximæ erat curæ istis magnificis & opulentis hominibus,qui vellent eminere in mundo etiam cẽtum seculis post mortem suam.Tenendus est igitur hic locus Prophetæ,vbi dicit hanc mercedem repositam esse prȩdonibus & iniustis raptoribus,vt postquam cõgesserint magnas opes,Dominus ipsos spoliet,nec patiatur frui illa abundãtia,quam adeò solicitè ex omnibus partibus rapuerant. Nunc pergamus.

Iesa.33.a.1.

12 Quia cognosco magnas iniquitates vestras (*vel multas*,רבים) & robusta scelera vestra,afflictores iusti,sublatores redemptionis,& pauperes in porta declinare faciunt(*hoc est,causa cadere faciunt*.)

Hìc Propheta Deum loquentem inducit,quò plus authoritatis habeat comminatio.Scimus enim,vt iam dictũ est,Prophetas contemni à superbis hominibus: sed vbi Deus ipse in medium progreditur,nisi terrorem afferat,hoc mirum est:interea saltem excusatio tollitur hominũ superbiæ,nisi Dei mentio ipsorum corda tangat,atque etiam humiliet.*Ego*,inquit,*noui vestras iniquitates*: quasi diceret,Non putatis vos esse obnoxios reddendæ rationi apud homines,vt fortè non erit vobis reddenda ratio:sed quomodo putatis vos posse effugere meum tribunal? ego enim sum iudex vester, & meum est imperium: vtcunque nunc vel ferociter calcitretis, vel tergiuersemini contra me,tamẽ necesse est scelera vestra à me iudicari.*Ego* igitur *noui vestra scelera*,inquit Dominus.Et quoniam suo splẽdore colorant quoduis flagitium diuites,& præsertim magistratus qui ornati sunt publica persona,Deus dicit turpitudinem illorum sibi esse cognitam:acsi diceret,Litigate quantum libuerit,sed vestræ iniquitates sunt mihi satis compertæ:nihil proficitis cauillis istis. Deinde non leuia tantùm delicta in ipsis reprehendit, sed dicit iam prorsus esse intolerabiles.In summa potẽtia si quid peccatur,solet venia dari: quia nihil magis difficile est, quàm vt quis retineat tantam integritatẽ,vbi sustinet tam magnum & graue onus,vt nihil culpæ admittat. Sed Dominus hìc ostendit non leuiter esse culpabiles, sed scelera ipsorum esse grauia, & atrocia, vt iam nequeant ferri. Nunc ergo tenemus quale sit istud Prophetæ consilium. Ergo si perstringit oculos superbis hominibus sua magnitudo, sciamus tamen eos non abrogare Deo ius suum: quia etsi hodie non iudicet, tamen breui conscendet suum tribunal. Et admonet pompas istas, quibus hodie teguntur multa scelera, esse vmbras duntaxat, & diffluere. hoc est quod intelligit Propheta. Vocat deinde *Oppressores iusti*. Hìc species aliquas enumerat, in quibus potuit quasi palpari scelerata & crassa improbitas iudicum, quos nunc alloquitur: *Vos*, inquit, *iustum opprimitis*: hæc vna est species. Deinde sequitur altera, quòd tollant כופר, expia-

tionem, vel pretium redemptionis. Non dubito quin hîc diuersum aliquid notare velit Propheta à superiore scelere. Quanquam interpretes confundunt hæc duo, ego tamen existimo longè esse diuersa, nēpe quòd iudices isti mercenarii paciscuntur cum improbis: simulatq; vel homicidium aliquod perpetratum est, vel alia violentia: denique simulac quispiam graui peccato se implicuit, vident prædam esse captam, & cupidè inhiant: cuperent cædes multas quotidie patrari, vt scilicet inde captent lucrum. Quoniam ergo ita sunt intenti prædæ iudices isti, ideo Propheta eos arguit quòd *sublatores sint redemptionis*: debebant punire scelera, hoc non faciunt: impune dimittunt improbos, parcunt homicidis, & adulteris, & furibus, & veneficis, non autem sine mercede, dum illi afferūt suam redemptionē, & recedunt quasi innoxii. Nunc tenemus quid velit hîc Propheta: & vtinam hoc vitiū non esset adeò vulgare: sed hodie in hoc tantùm apparet seueritas multorum iudicum, quòd lucrum venentur ex sceleribus, & videtur esse quasi aliqua redemptio. Hoc enim propriè significat nomen כופר. Quum ergo hodie etiam grassetur hoc malum, non mirum est si Propheta, dum vult reprehēdere corruptelas sui temporis, dicat iudices captare redemptionem. Deinde addit, *Pauperes faciunt cadere* iudicio *in porta*. Hæc tertia est species, vbi Propheta conqueritur spoliari suo iure miseros homines, quoniam scilicet non possunt tātùm pretii afferre quantū diuites afferunt: deinde freti bona causa putāt sibi esse certam victoriam. Conqueritur Propheta illos sua spe deiici, & *in porta* peruerti ius ipsorum, hoc est, in ipso iudicio. Scimus enim fuisse antiquum hunc morē, vt in portis sederent, & illic exercerent iudicia: & ideo portæ hîc bis meminit Amos. Hoc autem magis indignum est, quum tribunal sit quasi sacrum asylum, quò refugiant miseri homines, vt liberētur ab iniuriis: si illud est spoliarium latronum, quid amplius restat? Nunc ergo videmus Prophetam non agere cum hominibus gregariis, sed præcipuè stylum suum dirigere contra gubernatores. Pergamus:

13 Propterea prudens in tempore hoc silebit, quia tempus hoc malum est.

Quidam interpretes putant hîc denuntiari pœnam populo Israel, quòd Dominus priuabit eos Prophetis & Doctoribus. Scimus autem nihil magis esse metuendum, quàm vt Dominus lucem sanæ doctrinæ extinguat, & sinat nos errare in tenebris, imò impingere & ruere, quemadmodum faciunt qui destituuntur sanis consiliis. sed prorsus existimo alium esse Prophetæ sensum. Posset etiā probabilis esse altera expositio, quòd scilicet non audebat prudens loqui propter istā tyrānidem: quia scilicet prius dixerat Amos iudices qui tunc dominabātur, non ferre obiurgatorem. Ergo coguntur *silere prudentes hoc tempore, quia tempus hoc malum est*, & tollitur omnis libertas docendi. Latius etiam patet sententia, quòd taciti perferent iniurias quicunque læsi fuerint, & vorabunt intus suos gemitus: quia non audebunt conqueri: imò ipsi Doctores non sese opponent, dum videbunt importunè insurgere istos homines superbos & violentos. Sed posset etiam commodè aptari hæc sententia ad Dei iudicium, quòd scilicet *prudens silebit*, nempe expauefactus. Silentium enim cōiungitur vtplurimū cum pauore. Quoniam ergo terribilis est ista vindicta Dei, qui prudens est occludet os suum, vel opponet manum ori suo, vt alibi dicitur. Quantum attinet ad primam expositionem, ego eam repudiaui, & certè nihil habet coloris. Secunda autem poterit aptari ad Prophetæ contextum, quòd scilicet *prudens tacebit hoc tempore*, quia sublata erit omnis libertas. Quanquā nollem ita restringere, vt alii faciunt. neque enim hoc esset hominis cordati, præterire silentio tam grauia scelera, etiamsi tyranni minitentur mortem centies, quibus tamen incūbit docendi necessitas, illi non debēt obmutescere. Sed Propheta hîc nō loquitur de prudentibus quidnam facturi sint, vel omissuri: potius significat, quoties loqui incipient, tantam fore superbiam iudicum, vt repellant omnes obiurgationes. *Prudens* ergo *tacebit*, non sponte, quia illud esset indignum, quemadmodum dixi, viris cordatis. Et Propheta hîc honorificè *prudentes* appellat, qui rectè discernunt, qui non rapiuntur post corruptelas, sed manent integri: etiamsi vident totum ordinem collapsum, si vident etiam quasi cœlum terræ misceri, retinent tamen sanum iudicium. Quum de his loquatur Propheta, certè non intelligit spontè tacituros: quia turpis ignauiæ esset ita prodere veritatem, vel bonas causas. Quid igitur? nempe tantam fore improbitatem vt ne sinant quidem tyranni verbum vnum proferri à prudentibus. Si quis ergo prodierit in medium, & velit vitia reprehendere, non feretur. Quum igitur *tempus* dicit *esse malum*, intelligit tantam audaciam grassari, vt sublata sit prorsus omnis libertas cordatis viris. Coguntur ergo tacere, quia nihil proficiunt loquendo: imò non est illis liberum loqui: & quanquam præstare officium conantur, tamen statim compescit eos tyrannica violentia: quemadmodum quòd dicitur Loth gemuisse & excruciasse cor suum: non dubito quin coactus sit silere tunc, quum iam sæpius liberis obiurgationibus vsus foret: imò etiam quin sustinuerit multa pericula, quum tentasset reprehendere Sodomitas. Sic etiam nunc mihi videtur intelligere Propheta prudentes tacituros: quia scilicet tyranni isti ad silentiū omnes cogent, & compescent Doctores: & nunc coniicient in carceres, nunc verò in exilia extrudent, nunc etiā denuntiabunt mortē, nunc mulctabunt aliqua pœna, vel conuitiis repudiabunt, & habebunt ludibrio, vt sint contemptibiles. Tenemus nunc Prophetæ consilium. Cæterùm, notemus tunc homines progredi ad extremum malorum, vbi non amplius datur locus vel doctrinæ, vel sanis cōsiliis, & data opera extinguitur omnis libertas, ne au-

Genes. 19.

ne audeant cor dati reprehendere vitia, quæ tamen passim grassantur, & quę pueri ipsi vident, & quæ etiam cæci palpant. Vbi ergo eò ventum est licētiæ, certum est omnia esse perdita, & iam nullam esse spem vel pœnitentiæ, vel melioris status. Et hoc fuit etiam Prophetæ consilium.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non possumus immensam & incomprehēsibilem illam gloriā, quæ nobis abscondita est, oculis cernere, vt saltem ex operibus tuis discamus quænam sit tua virtus & potentia, vt humiliemur sub manu tua forti, neque ludibrijs nostris sic tecum agamus quemadmodum solent hypocritæ, sed veram cordis integritatem afferamus: deinde etiam manuum puritatem, vt testemur tota vita vigere in animis nostris syncerum timorem nominis tui: & vbi nos totos ita tibi consecrauerimus in obsequiū, fac etiam vt militemus fortiter, & inuictis animis cōtra omnes corruptelas, quibus vndique sumus obsepti, donec defuncti nostra militia tandē perueniamus ad cœlestem quietē, quæ nobis reposita est per Iesum Christum Dominū nostrum, Amen.

14 QVÆRITE bonum, & non malum, vt viuatis, & erit hoc modo Iehoua Deus exercituum vobiscum, quemadmodum dixistis.

Iterum repetit Propheta tantùm per Israelitas stare quominus prosperè illis sit: quia paratus esset Deus benedictione sua eos prosequi, nisi vellent ex professo accersere sibi maledictionem. Quoniam ergo solent hypocritæ culpam omnium malorum à se reiicere, & conqueri de suis miseriis, quasi Dominus iniustè illos affligat: ideo Propheta ostendit nihil mali Israelitis accidere, quod non conciliauerint suis sceleribus. Interea tamē hortatur eos ad resipiscentiam, & spem veniæ facit, modò ne obdurent animos vsque ad extremum. Iubet igitur *quærere bonum*. Sed quum addit, *Ne malum quæratis*: hæc locutio emphatica est, acsi diceret ipsos sic affixos esse suæ malitiæ, vt inde auelli nequeant. Summa igitur huc tendit, non posse Israelitas cōqueri acsi nimis duriter tractaret eos Deus, quoniam non patiantur sibi bene fieri. Iam rationem assignat Propheta, quòd non modò alieni sint à bonitate, sed etiam auidè & summo studio sectentur malitiam. interea ad pœnitentiam eos hortatur, & promissionem addit, quæ ipsos magis animet. *Quærite* ergo *bonum, vt viuatis*, inquit. Deinde *atque hoc modo sit Deus vobiscum, quemadmodum dixistis*. Hîc coarguitur improbitas populi, qui volebat sibi Deū obstringere, quemadmodū hypocritæ solēt abuti promissionibus, quū tamen Deum ipsum audacter reiiciant: interea vellent ipsum sibi esse obnoxium. Sic gloriabantur filii Abrahæ se esse electum populum: circuncisio erat illis instar diadematis regii: volebant excellere supra omnes gentes, atque ita abutebantur scilicet nomine Dei: quanquam proteruè superbiebant contra Dei verbum & Prophetas. Quum ergo subinde iactarent Deum in medio sui habitare, dicit Propheta, *Tunc & hoc modo erit Deus vobiscum*, si quæsieritis bonitatem, hoc est, beneficentiam. Nam quærere bonum nihil aliud est quàm dare operam beneficentiæ: acsi diceret, Mutate ingenium & mores vestros. Hactenus enim grassata est apud vos iniquitas, fuistis violenti & raptores, & fraudulenti: nunc incipite benefacere, tunc Deus vobiscum erit. Ergo magnum pōdus subest in particula כן, *sic erit vobiscum Deus*. Propheta enim reuocat in memoriam quod tam sæpe occurrit in Lege, Sancti estote, quia sanctus sum, qui habito in medio vestri. Deus verbis illis ostendit non posse fieri vt habitet cum Israelitis, nisi seipsos sanctificent, vt sit mutuus consensus. Illi autem posthabita cura sanctitatis, volebant Deum sibi esse obligatum. Deridet hanc peruersam confidentiam Propheta, & dicit modum certum statui in Lege, quo Deus vult habitare in medio ipsorum. *Sic ergo Deus erit in medio vestri*, nempe vbi viderit vos rectitudini & beneficentiæ dare operam. Iam exposuimus quid sibi velit istud, *quemadmodum dixistis*. Nam refellit stolidam iactantiam, quæ audiebatur apud Israelitas, Nónne Dominus nos elegit & adoptauit in populum? nónne arca fœderis certum est pignus ipsius præsentiæ? Quomodo igitur à nobis discederet? abnegaret seipsum Deus, nisi seruaret fidem datam. pepigit enim cum patribus nostris, nos fore gregem suum, idque vsque in finem mundi. Quum ergo tam stultè superbirent, interea essent fœdifragi, dicit Propheta, Iactatis quidem ore Deum esse in medio vestri, sed videte quid ille vicissim à vobis stipuletur atque exigat. Si ergo responderitis vocationi eius, certè ille non fallet datam fidem: sed quoniam vltrò disceditis ab ipso, necesse est eum à vobis esse alienum. Tenemus ergo sensum Prophetæ in his verbis. Sequitur,

Leui. 11. g. 44

15 Odio habete malum, & diligite bonum: & statuite in porta iudicium, si fortè misereatur Iehoua Deus exercituum reliquiarum Ioseph.

Inculcat eandem sententiam Propheta, sed consultò hoc facit: quia videbat nihil magis esse difficile, quàm vt populus hic primò natura præfractus, deinde longa etiam consuetudine obduratus in suis vitiis, resipisceret. Nam paulatim Satan occupat regnum in hominū cordibus, donec prorsus obstupefecerit ipsos, vt non discernant inter rectum & iniquum. Talis ergo excęcatio inualuerat in populo Israel. Ideo necesse fuit sæpius ipsos stimulari, quemadmodū hîc facit Amos. Iubet igitur *odio habere malum, & diligere bonum*. Atque hic ordo tenendus est, si verè ad Deū con-

uerti,& resipiscere cupimus. Nam hic alloquitur Amos peruersos homines,& qui sic imbuti erāt sua malitia,vt non distinguerent amplius inter lucem & tenebras. Non abs re igitur incipit ab hoc membro, *Vt oderint malum*:acsi diceret hactenus fuisse illis hostile disſidium cum Deo:itaque mutatione esse opus,vt ad ipsum redeant. Nam si quis iam se ad Dei obsequium formare appetat,superuacanea erit hæc exhortatio,vt odio habeat malum. Sed qui adhuc demersus est in suis vitiis,opus habet tali stimulo. Ideo hic obiurgat eos Propheta:& quamuis sibi adulentur,ostendit nimium addictos esse suis vitiis. Postea addit, *Diligite bonum.* Significat hoc nouum fore,si beneficentiam colant,& applicent studium ad rectitudinem. Summa hęc est, Israelitis non fore pacem vllam cum Deo,donec prorsus fuerint mutati in nouos homines:quia scilicet nunc abhorreant à beneficentia,& malitiæ ac prauitati sint dediti. Partē verò pœnitentiæ hic ponit Amos:quia non dubium est quin טוב beneficentiam significet,sicuti רע vocatur propriè iniquitas. Non loquitur hic nec de fide,nec de inuocatione Dei: sed à fructibus describit pœnitentiam, quemadmodum etiam aliis locis dictum fuit,probari hoc modo fidem nostram,vbi synceritas & integritas mutua inter nos viget,vbi vltrò & citrò nos diligimus,& præstamus charitatis officia. Sic ergo per synecdochen hic pœnitentia describitur:hoc est,totum à parte ostenditur, quemadmodum vulgò dicunt. Sed iam addit Propheta, *Vt statuant in porta iudicium.* Hic publicum statum perstringit, sicuti hesterna lectione fusius diximus. Nam ita diluuium iniquitatis exundauerat, vt in foro ipso, & in iudiciis nulla amplius esset æquitas,nulla rectitudo. Quū ergo corruptela occuparet portas ipsas,ideo Propheta hortatur,vt *constituant in portis iudicium*:*si fortè*,inquit,*misereatur Deus reliquiarum Ioseph.* Hic ostēdit Propheta iam vix fieri posse vt populus saluus maneat:imò hoc esse prorsus desperatum. Sed quoniam communis peruersitas abripit bonos quasi violenta tempestas,ideo Propheta hic admonet fideles, etiamsi numero pauci sunt, ne tamen despondeant animos, sed colligant se ad Deum,sinant alios diffluere,& ruere præcipites in suam perniciē: ipsi autem consulant saluti suæ,quasi fugerent ex incendio. Tenemus ergo nunc Prophetæ consilium: quia scilicet vbi tota multitudo velut exitio suo deuota omnem salutis curam deposuit,pauci qui restant simul etiam patiuntur se ferri,acsi tempestas eos abriperet,vt dictum fuit. Ideo Propheta hic solatur bonos,si qui adhuc superſint:& ostendit etiamsi populus pessum eat,non tamen esse cur desperent:quia Dominus adhuc se promittat illis fore propitium. Ergo huc tendit summa doctrinæ, vt decem non respiciant quid faciant mille,sed potius audiant loquentem Deum,quàm sese proiiciant cum turba:vbi vident homines cæco impetu ruere in suum interitum,ne illos sequantur, sed auscultent potius Deo,& non respuant oblatam salutem: quamuis paucitas illos possit exanimare,ne tamē propterea sinant sibi eripi,vel excuti promissiones Dei, sed eas amplexētur. Quòd autem dicit, *Si fortè*,non est vox dubitantis,vt alibi dictum fuit,sed potius voluit Propheta vehementius pungere fideles,vt scilicet cresceret ipsis alacritas,sicuti opus erat. Quoties ergo ponitur vel פן, vel אולי sciamus non relinqui suspensas hominū mentes,vel perplexas,vt diffidant,vt cum dubitatione accedant ad Deū,sed tantùm difficultatem proponi,vt seipsos magis excitēt, & crescat ardor studii. Et hoc necesse est in rebus confusis,quia videmus quanta sit carnis nostræ segnities. Etiam qui cupiunt ad Deū ipsum redire,tamen non properant quo decebat ardore, sed lētè repunt,& vix sese trahunt:deinde vbi occurrunt multa obstacula, ferè ad singulos gradus desperant,qui alioqui tamen non malè essent animati. Ideo necesse est punctiones istas adhiberi: Videte:nam si quis vndique obseptus sit incendio,non diu morabitur,neque secum expendet quomodo exeat,sine vlla læsione, & sine vllo incommodo: sed potius adibit mediocre periculum, quàm vt mora sibi, & tarditate exitum præcludat. Sic etiam videtis iniquitatem vndique vobis instare. Quid ergo agendum, nisi vt celeriter quisque aufugiat? Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium,vbi dicit, *Si fortè misereatur.* hæc summa est,opus esse mira conuersione, vt fiant prorsus noui homines,qui hactenus malitiæ dediti fuerunt:deinde non esse expectandum paucis,dum tota multitudo simul accurrat:quia si vult pessum ire populus,tamen audiendum esse Deum, qui reuocat paucos numero ad se,& vult quasi ex incendio eripere. Tertiò, simul etiam proponitur difficultas,ne tardè ad Deum accedant qui adhuc sanabiles sunt,vt luctentur contra obstacula, & strenuè accurrant, vbi vident sine magna vehementia se non posse explicari, vt ergo non sensim accedant ad Deum,sed potius aduolent superatis omnibus difficultatibus. Sequitur nunc:

Ioel.cap.2.

16 Quapropter dicit Iehoua Deus exercituum Dominus,in omnibus compitis lamentum,& in omnibus vijs dicent,Væ,væ: & vocabunt agricolam ad luctum,& lamentum erit super omnes peritos luctus.

Illatiua particula quæ hic ponitur confirmat quod prius dictum fuit,nempe Israelitas frustra sibi blandiri,quum tamen deterrimi sint. Et quia sciebat Propheta nullum fore illis tergiuersandi finem,vt erant peruersi hypocritæ,ideo præcidit omnia subterfugia,dicens Deum tamen iam pronuntiare de ipsis:vtcunque hoc vel illud obiiciant,tamen non posse extrahi Dei iudicium longiore mora,quia satis & super conuicta sit iniquitas ipsorum. *Quapropter*, inquit, *sic dicit Iehoua*

Deus

Deus exercituum Dominus. Et iterum repetit Dei epitheta, vt afferat ei ſupremum imperium: quaſi diceret Iſraelitas nihil proficere dum ſic cauillantur cum Deo: ipſum enim eſſe ſupremum iudicem, à quo nulla ſit prouocatio, & cuius ſententia reuocari nequeat. Videmus itaque hîc compeſci proteruiam illam, quæ fallebat Iſraelitas, quum Deo obſtrepere non deſinerent. *Sic* ergo *dicit Dominus*, nempe vt intelligant ſe prauo eſſe ingenio, corruptis moribus, prorſus deditos eſſe malitiæ, & nullam eſſe in ipſis bonitatis guttam. *Dicit* ergo *Deus, in omnibus compitis lamentum, & in omnibus viis dicent, væ, væ.* Hîc iam non diſceptat Propheta cum ipſis, neque in medium profert eorum ſcelera, ſed tãtùm de pœna loquitur: acſi diceret litem hanc eſſe deciſam, neque opus eſſe accuſatore: quia nihil aliud reſtat niſi vt Deus exequatur vindictam ſuam contra eos, quia ſcilicet plus ſatis cum ipſis litigauerit. Et hæc ratio docendi frequenter occurrit in Prophetis, quæ etiam notanda eſt, ne ſcilicet putemus quidquam cauillis noſtris nos proficere, vbi Dominus nos tenet ſcelerum conuictos. Metuamus igitur pœnam, quæ omnibus indomitis & obſtinatis parata eſt. Dicent ergo in omnibus viis, væ, væ, inquit: nunc garriunt, & putant ſua loquacitate ſe fore ſuperiores: vbi obmurmurãt contra Deum, putant hoc modo remoram iniectam eſſe, ne audeat pœnam exequi: ſed Deus nihilominus perget in ſuo iudicio. Clamabunt igitur, væ, væ, hoc eſt, iam non erit tergiuerſandi tempus, ſed occupati prorſus erunt in ſuo luctu. *Vocabunt*, inquit, *agricolam ad luctum.* Quidam יכר putant deductum eſſe à נכר, quod eſt agnoſcere, vel ſe alienum facere: & mouentur ſolùm hac ratione, quia cõtinuò pòſt addit Propheta, *peritos luctus.* Sed quia omnes Hebræi conſentiunt de ſignificatione huius vocis, ego nollem ſine authoritate quidquam mutare. Et optimè etiam conuenit quod dicit Propheta. Quanquam errant Hebræi interpretes, qui putant inuerſum eſſe ordinem, acſi ita poni debuerit, Vocabunt periti lamentationis agricolas ad luctum. Atqui non dubito quin Propheta omnes ſimul ad luctũ trahendos intelligat. Etſi enim diuerſa fuit ratio, primo tamen loco luctum indicit agricolis. Deinde communem fore docet omnibus, qui lugere ſolent. Scimus ergo quod dicit Propheta, *lamentum ſuper omnes peritos luctus.* Scimus Gentes Orientales exercuiſſe in dolore hiſtrionicam, vt etiam hodie faciunt. Videmus enim plenos eſſe geſticulatione. Apud nos ſaltem maior erit moderatio, quanuis grauiſsimus ſit dolor. Et iſta deinde conſuetudo olim vſque in Europam peruenit. Scimus enim fuiſſe Præficas Romæ: & ſcimus fuiſſe vbique lamentatas. Locabant igitur ſuam operam mercede ad lugendum. Hunc vitioſum morem notat Propheta. Hîc non eſt diſputãdum, fuerit ne id rectè an perperam factum. Nam Propheta hîc duntaxat communem morem recitat. dicit, Lamentum erit ſuper omnes peritos luctus, hoc eſt, quicunque ſolent conducere operam ſuam ad lugendum, illi omnes nunc occupati erũt: hoc eſt primum, quanuis ſit poſtremum ordine, vel ſaltem medium inter duo mẽbra. Iam ſequuntur alia duo, quòd ſcilicet trahentur ipſi agricolæ, deinde in omnibus vineis erit lamentatio. Cur enim dicit Propheta occupandos eſſe in lamentatione quicunque luctus ſunt periti? quòd ſcilicet communis calamitas ita coget. Iam addit non fore ſimulatum hunc dolorem: ſed quoniam clades graſſabitur per vrbes & agros, ideo neminem fore immunem. Quanuis agricolæ non aſſueti ſint talibus cæremoniis, tamen lugebunt ipſi quoque, & diſcent nouam artem, inquit Propheta. Nunc ergo videmus quid hæc verba ſibi velint: ideo coniũgi debet proximus verſus.

17 Et in omnibus vineis lamentũ, quia trãſibo in medio tui, inquit Iehoua.

Iam additur ratio cur tota regio occupanda ſit luctu & mœrore, quia ſcilicet *Dominus tranſibit per totam terram.* Atqui nihil magis erat optabile, quàm vt Deus terram ſuam viſitaret. Sed hîc denuntiat irruptionem hoſtilem fore. Quemadmodum ergo ſi hoſtis terram præteruolet, & trahat vaſtitatem ſecum quocunque venit: ſic etiam talem fore tranſitum minatur Propheta. Deus ergo quem iactatis habitare in medio veſtri, prorumpet, & vaſtabit, ac diſsipabit totam terram, quemadmodum ſi hoſtis cladem longè & latè inferat. Videtur autem alludere Propheta ad Dei tranſitum, qui deſcribitur à Moſe Exodi 11, Dominus tranſiit tunc per mediam AEgyptum, hoc eſt, ira eius peruaſit totam terram: nullus angulus tunc tutus vel quietus fuit, quia penetrauit Dei vltio huc & illuc. Sic etiam nũc Propheta ſignificat terram Iſrael fore inſtar AEgypti: quia Dominus, qui tunc teſtatus eſt amorem ſuum erga filios Abrahæ, nunc vice verſa, hoſtem ſe illis oſtẽdet, vt tranſeat per medium ipſorũ. Et obliquè rurſus Propheta eludit vanam illam confidentiam, qua excæcati erant Iſraelitæ, quum prętexerent Dei nomen, ſicuti ex contextu melius apparet, dicit enim,

18 Væ deſiderantibus diem Iehouæ: ad quid hoc vobis? Dies Iehouæ ipſe tenebræ, & non lux.

Hîc clarius exprimit Propheta quod breuiter & obſcurè attigerat de tranſitu Dei. Oſtẽdit enim Iſraelitas perperã facere dum clypei inſtar obiiciunt Dei nomen, acſi eſſent ſub eius præſidio: & dum premuntur multis ærumnis, tamen adhuc ſperare, quia Deus promiſerit illos ſibi curæ fore: dicit hoc eſſe nimis friuolum. Quanquam vehementius obiurgat illorum ſuperbiam quum dicit, *Væ deſiderantibus diem Iehouæ.* Videtur hoc nimis aſperum eſſe primo intuitu. Sed ne

miremur Prophetam ita seuerè excandescere contra hypocritas,quibus vix potest excuti securitas illa, qua aduersus Deum ferociunt. Et videmus Spiritum sanctum vbique multo asperius tractare hypocritas,quàm qui sunt palàm impii & scelerati: quia Dei contemptores quantumuis sint stupidi,tamen non excusant sua scelera. Sed hypocritæ vellent semper trahere Deum in litem,& habent sua integumenta ad velandam suam turpitudinem:ideo necesse est ipsos durius & seuerius tractari,quemadmodum hîc Propheta facit. Væ,inquit,desiderantibus diem Iehouæ. Quidam exponũt hîc Diem Domini pro morte:& corrumpunt Prophetæ sensum,quia existimãt Prophetam hîc agere cum hominibus desperatis qui appetunt suspendium, vel mortem sibi consciscunt violentam. Væ ergo desiderantibus diem Iehouæ, hoc est,qui confugiunt ad suspendium,vel ad venenum,quia nihil remedii illis apparet. Sed Propheta,quemadmodum iam admonui, potius hîc exagitat hypocritas. Alii putant hîc coargui præfractum illum contemptum, quem prius notauit Amos: & hoc ex parte verum est: sed non satis illi assequuntur Prophetæ consilium, quia quod speciale est in hoc loco non obseruant,nempe hypocritas sibi blandiri, quia sumunt principium illud falsò,se esse populum Dei,& Deum sibi esse obstrictum. Quum ergo Israelitæ essent Deo centies perfidi,tamen non desinebant Circuncisionem suam magnificè obtendere: deinde Lex,& sacrificia,& cæremoniæ omnes erant instar vexilli.O! nos sumus gens sancta,& Dei hæreditas,nos sumus filii Abrahæ,& redempti à Domino,nos sumus regnum sacerdotale. Hæc igitur quum volitarent in ore omnium,ideo dicit Propheta, Væ desiderantibus diem Iehouæ.Imò quũ Dominus cœpisset pœnas sumere de ipsorum peccatis, adhuc tamen dicebant, Dominus fortè voluit experiri nostram constantiam. Sed quomodo nos perderet? ipse enim esset mendax: non potest esse irritum eius fœdus.Ergo certum est nos fore saluos,& breui nobis recõciliabitur.Non sperabant quidem Deum fore sibi propitium, sed vt erant obruti suis malis, volebant mulcere suos dolores tali pharmaco. Quum ergo videret Propheta tam contumaciter Israelitas sibi placere, & tam stultè & improbè prætexere nomen Dei, *Væ*, inquit, *desiderantibus diem Iehouæ, quorsum hoc vobis* inquit? *Dies Iehouæ tenebræ & non lux*, acsi diceret Deus est vobis hostis, & quò propius ad vos accedet, eò grauius necesse est vos affligi: nihil vobis afferet præter vastitatem, quia veniet armatus in perniciem vestram: non est cur iactetis vos esse electum populum: vos esse regnum saterdotale. nam excidistis à Dei gratia: & hoc culpæ vestræ imputandum est. Deus ergo armatus est in vestrũ exitium, & quoties apparuerit, simul etiam instabit vobis crudelis, vel violentus,& in vestram perniciem armatus:ita vobis Deus est venturus. Nam quoties aduenerit Dominus,simul etiam necesse erit renouari mala vestra. Dies ergo Domini tenebræ & non lux. Postea confirmat hanc sententiam.

19 Quemadmodum si quis fugiat coram leone, & occurat ei versus, & veniat domum suam, & nitatur manu sua super parietem, & eum mordeat coluber.

20 Annon tenebræ dies Iehouæ, & non lux?& caligo,& non splendor ei?

Hîc iam clarius exprimitur quod prius dixit Propheta,nempe non sperandum esse hypocritis,etiamsi contingant variæ mutationes, vt tamen aliquid leuationis afferant. Hypocritæ enim dum vagantur per suos circuitus,hinc sibi promittunt melius fore, si mutetur conditio temporũ: & quemadmodum Satan se transfigurat in Angelum lucis,ita ęmulãtur hypocritæ synceros Dei seruos.Sed illa est peruersa imitatio:quoniam sunt tantùm euanidi flores,nullus fructus sequitur: deinde non prodeunt ex viua radice.Filii Dei si quando premantur rebus aduersis,tamen solatio hoc sustinent fidem suam,& patienter fouent, quòd nebulæ citò transeant: ita etiam vbi Dominus temporalibus pœnis illos castigauerit, postea redibit cum ipsis in gratiam. Hypocritæ præferunt eandẽ speciẽ,sed longè differũt à fidelibus. Nã fideles quũ prosperũ exitum sibi promittũt, simul etiam tãguntur malorũ suorũ sensu,studẽt se reconciliare Deo: sed hypocritæ manent semper demersi in suis vitiis,& Deum fortiter cõtemnunt. Interea confugiunt huc & illuc,& si contigerit aliqua mutatio,putant se iam defunctos esse omnibus malis. Quoniam ergo vano solatio se decipiunt, nunc dicit Propheta, Non est cur putetis vobis fore commodius, vbi transierit vna calamitas.Perinde enim vobis accidet, *acsi quis effugerit leonem, & incidat in vrsum. si quis elapsus sit ab vrso,& domum suam se recipiat,illic autem reperiat eum coluber*:vbi innixus fuerit sua manu parieti,si mordeat eum serpẽs:ita Dominus varios & multos modos in promptu habet, quibus vos puniat. Ergo si bellum vnum sustinueritis,si hostis vnus discedat,statim renouabitur bellũ, & ab alio hoste: si vis externa non grassetur in regno Israel, Dominus intestinis malis vos conficiet,vel fame & inedia,vel peste. Videmus ergo quàm bene fluat Prophetæ contextus. Non est,inquit, vobis sperandum quidquam lucis ex die Domini:Quare? Nam non veniet Dominus ad vos nisi armatus.Sicuti enim hostiliter vos gessistis contra ipsum,ita necesse est vt se vlciscatur. Nihil ergo afferet secum lucis,nisi fortè vt fulminet contra vos. Sed aspectus eius erit formidabilis, tenebræ & caligo:deinde vbi desierit vos prosequi vno modo,aggreditur vos alia via:etsi vobis parcãt exteri

teri hostes, Deus tamen reperiet quomodo intus sine manu hominum vos perdat. Nam hactenus experti estis quid sit sterilitas terræ, quid sit pestis. Dominus ergo habet in manu sua istas vindictas. Ne igitur putetis quidquam fore leuationis, etiamsi centies voluatur mundus, & si mutetur temporum conditio. Cæterùm, hîc Propheta noluit promiscuè coniicere in desperationem, qui grauibus offensis rei tenentur, sed voluit excutere hypocritis blanditias, vt talibus documẽtis intelligant Deum fore semper sui similem. Ergo si velint cum Deo redire in gratiam, ostendit opus esse mutatione: vbi exuerint peruersos suos mores, Deus statim erit propensus ad dandã veniam: sed si pergant in suis vitiis, & obstinata malitia, & semper opponant suam duritiem, qua hactenus vsi sunt, dicit diem Domini semper illis fore caliginosum & obscurum: etiamsi Dominus non semper vtatur vno genere flagelli, tamen innumeros illi esse modos, quibus perdat gentem obstinatam, quemadmodum tunc erant Israelitæ.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando ita sopiti sumus, imò fascinati etiam in vitiis nostris, vt nihil magis difficile sit quàm exuere nostrum ingenium, & abnegare malitiam cui nos assueuimus: da inquam, vt verè expergefacti istis stimulis seriò ad te redeamus, & mutato prorsus ingenio, & deposita etiam omni malitia, verè & ex animo nos tibi subiiciamus, & ita tollamus oculos in aduentum Filij tui, vt læti & alacres eum expectemus, semper meditando renouationem vitæ, quæ nos spoliet carne nostra & omnibus corruptelis, donec tandem renouati in tuam imaginem, participes simus eius gloriæ, quæ nobis parta est eiusdem Filii tui vnigeniti sanguine, Amen.

21 ODI, reprobaui dies festos vestros, & non olfaciã in solennitatibus vestris (*alii legunt sacrificia vestra, & non olfaciam in congregationibus vestris, sed de vocibus postea dicam suo loco.*)

22 Certè si obtuleritis mihi holocausta, & munera vestra, grata non habebo: & pacifica pinguium vestrorum non respiciam.

23 Tolle à me multitudinem canticorum tuorum, & concentum lyrarum tuarum non audiam.

Hîc Propheta per anticipationem ostendit Israelitas falli, quia Deum suis sacrificiis placari confidant: dicit hoc totum esse inutile: nec tantùm, meo iudicio, quia ipsi impuri erant, sed quia omnia sacrificia ipsorum erant meræ corruptelæ. Diximus alibi sæpe reprehendi sacrificia à Prophetis, dum nulla subest pietas & religio. quorsum enim iussit Deus sibi offerri sacrificia sub Lege, nisi vt essent pietatis exercitia? Oportuit igitur pœnitentiam, & fidem afferre. Iam hypocritæ putabant se esse defunctos, quemadmodum vidimus. Ergo illa erat profanatio diuini cultus. Quanuis ergo Iudæi quo ad externam speciem non discederent à præscripto Legis, vitiosa tamen erãt eorum sacrificia, ac repudiabãtur à Deo: Non possum ferre, mihi tædio sunt, Ego repudio, Ego nauseo, locutiones illæ passim occurrũt apud Iesaiam. Et tamen hypocritæ existimabant cultum suum esse cõformem Legi. sed quia impuritas cordis vitiabat omnia opera, hæc ratio est cur Deus reiiciat quicquid putabant Iudæi valere ad sanctimoniam. Sed aliud fuit consilium Prophetæ nostri, quemadmodum existimo. Neque enim tantùm hac de causa culpauit Israelitas, quòd ipsi falsò prætexerent Dei nomen in sacrificiis, sed quia erant apostatæ. Defecerant enim à Legis doctrina, erexerant sibi templum adulterinum. Interea, verum quidem est deceptos fuisse praua illa opinione, quòd putabant expiari peccata sua sacrificiis: sed Deus non modò propter crassum illum errorem, quo etiam infecti erãt Iudæi, reprehendit Israelitas, sed quia abiecerant verum cultum, & legitimum. Ergo externa etiam species meritò damnari potuit, quoniam non erat fas alibi victimas offerre, quàm in monte Sion. Ipsi autem sine arca fœderis alibi nouum cultum commenti erant: imò adorabant illic vitulos. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Et hoc diligenter notandum est, quia interpretes non putant hic aliò spectare Prophetam, quàm vt damnet peruersam fiduciam in Israelitis: quòd volebant Deo satisfacere per externa sacrificia, cùm tamen essent obstinati in suis vitiis. Sed alterum illud adiungi debet, quòd scilicet corruperant verum Dei cultum, etiam in ipsa specie externa. Nunc postquam tenemus consilium Prophetæ nostri: descendo ad verba, *odi, reprobaui*. חגג significat Saltare & trepudiare. inde חג significat tam sacrificium quodlibet, quàm diem festum. Quidam igitur hîc vertunt, reprobaui sacrificia vestra, sicuti postea quum addit, non olfaciam in vestris solennitatibus. Alii vertunt cœ-

tus.עצר significat prohibere,& significat colligere interdũ:ideo עצרה significat cœtum,vel cõgregationem. Sed עצרת significat diem festum, quia prohibebatur tunc populus ab omni opere, sicuti notum est, deinde quia retinebatur in sanctuario. Cæterùm, quantum ad summam rei, parum interest, siue legamus cœtum, siue diem solennem, videmus quid velit Propheta, Deum scilicet respuere omnes cæremonias, quibus putabant Israelitæ ipsum placari, quasi essent optima piacula. Nec simpliciter pronunciat nihili esse coram Deo, sed loquitur asperius, quòd scilicet Deus ipsa vel spernat, vel abominetur. *Ego habeo*, inquit, *odio dies vestros festos*. Addit de holocaustis, Si obtuleritis mihi holocausta, & munus vestrum, מנחה propriè significat munus farinaceum: erat accessio victimæ. Sed generaliter sæpe sumitur pro qualibet oblatione. Certum quidem est hoc Prophetam velle, vtcunque Israelitæ accumulent multos ritus, hoc nihil proficere ad placandum Deum: quoniam scilicet non seruent Legem sibi mandatam, deinde quia conuertant in alium finem sacrificia. Neque enim in pietate & spirituali Dei cultu se exercent, sed potius integumenta ista obiiciunt oculis Dei, vt lateant omnia vitia, postquam obtruserint hanc fictitiam speciem cultus, quia putant se coram Deo absconditos esse. Hæc ratio est cur dicat Propheta hoc non fore Deo gratum, לא אריח, inquit. Nec dubium est quin Propheta hìc ad promissiones alludat, quæ passim occurrunt in Lege, sicuti proximo versu dicebat, לא אריח. רוח, significat olfacere, & sæpe vtitur Moses hoc verbo, quòd Deus odore sacrificii delectabitur, vel odore suffitus. Cæterùm, quum Dominus pronunciat gratum sibi fore odorem, intelligit, modò rite sacrificet populus, hoc est, non afferat falsum integumentum tegendis suis peccatis. Sed verè & syncerè testetur fidem suam ac pœnitentiam: Deus tunc promittit sacrificia sibi fore boni odoris. Iam ex opposito negat suffitum hunc gratum sibi fore, & sacrificia etiam ipsa placitura. Nam sacrificia non modò grata erant Deo, sed etiam ipsum placabant. Cùm ergo Dominus toties se propitium fore suo populo dixisset, vbi oblata essent sacrificia, oportuit directè hanc fiduciam præcidi Israelitis. neque enim fideliter agebant ipsi cum Deo. Nunquam frustratus est cultores suos Deus, quin ipsos reciperet in gratiam, modò syncerè ad ipsum accederent. Sed quoniam hypocritæ isti fallaciter cum ipso agebant, ideo frustrari oportuit eos spe sua, quemadmodum nunc Propheta declarat. *Pacifica pinguium vestrorum non respiciam*, inquit. Promittit etiam Deus in Lege se respecturum sacrificia, modò scilicet legitima essent. Sed quoniam Israelitæ duobus modis defecerant à puro eius cultu, meritò hìc dicit Deus, *non respiciam ad sacrificia vestra, nec pacifica pinguium vestrorum*. Vocat Pacifica pinguium, hoc est, etiamsi electissimæ sint pecudes, tamen mihi non erunt gratæ. Dominus enim nõ moratur pinguedinem, quia non indiget cibo & potu. Ergo in summa pinguedinem hanc opponit Propheta veræ pietati, & obedientiæ simul. In vtroque, quemadmodum vidimus, erat defectus apud Israelitas: quia neque parebant mãdato Legis, quo ad externam speciem: & cor eorum impurum erat ac peruersum. Ideo necesse fuit inquinari, & corrũpi omnia eorum sacrificia. Sequitur, *Tolle à me multitudinem* canticorum tuorum, quum de multitudine loquitur, taxat hypocritas, qui valde laboriosi sunt in suis figmentis, quemadmodum hodie in Papatu videmus nullum esse modum & finem. Accumulant enim innumeros cultus, & multum se fatigant manè, vesperi, denique consumunt dies & noctes, in suis cæremoniis, & quisque aliquid nouum excogitat, & illa omnia congerunt. Quoniam ergo vbi cœperunt homines deflectere à puro Dei verbo, subinde comminiscuntur varias nugas. Propheta hanc stultam sedulitatem obliquè taxat quum dicit, *Aufer à me multitudinem canticorum tuorum*. Poterat simpliciter dicere, cantica tua mihi non placent, sed de multitudine loquitur: propterea quòd hypocritæ, vt dixi, nullum modum sibi statuunt in externis cæremoniis: præsertim verò vbi semel sumpserint sibi licentiam excogitandi hunc vel illum cultum, sequitur illa immensa congeries. Deus ergo hìc testatur frustra sibi impendi hanc operam, quia respuat quicquid non præcepit, & quicquid etiam perperam offertur. *Et concentum lyrarum*, vel musicorum instrumentorum. Nam נבל est instrumentum, cuius species nobis est hodie incognita. *Concentum* ergo *aufer à me*. Potest ἀπὸ τοῦ κοινοῦ repeti. Sed alii coniungunt cum verbo לא אשמע Non audiam concentum. In re parum est discriminis: probabilis tamen est eorum sententia, qui coniungunt hæc duo membra, Aufer à me multitudinem canticorum tuorum, & concentum, quo putas me delectari. postea, לא אשמע Non audiam, accipiunt seorsum. Sed ego non contendo de rebus istis minutis, satis est tenere Prophetæ consilium. Iam sequitur.

42 Et decurret quasi aquæ iudicium, & iustitia quasi torrens violentus.

Variè exponunt hunc versum interpretes. quibusdam videtur esse exhortatio: quasi di-

ſi diceret Propheta; vos mihi obtruditis pecudum victimas, & alios ritus ego autem hæc omnia non moror. mihi enim tantùm placet interior illa cordis puritas. ergo tollite hæc quæ nullius ſunt apud me momenti, & afferte quod maximè requiro & exigo, nempe cor purum ac ſyncerum.

Interea nonnulli putant deſcribi vitæ nouitatem à fructibus, vel à ſignis. neque enim hîc Propheta nominat munditiem, non loquitur etiam de fide, vel pœnitentia, ſed per fructus deſignat renouationem, quàm Deus præcipuè ſemper ſpectat, & cuius cauſa etiam ſacrificia in Lege præceperat. Hic eſt vnus ſenſus, hypocritas hîc reuocari ad verum cultum, quia fruſtra, & perperam ſe macerauerint in rebus fictis. requiri ergo ab ipſis iuſtitiam & iudicium, ſignificat vitam ſanctam & puram, ac rectitudinem in ſumma. Alii putant Prophetam hîc delabi ad celebrandam Chriſti gratiam, quæ manifeſtanda erat in Euangelio. Et verbum, יגל multi interpretantur Reuelabitur. Sed rectius alii deducunt à radice גלל quod eſt voluere. Ergo iuſtitia quaſi voluetur. Redeo tamen ad illam ſecundam expoſitionem. Putant plerique hîc eſſe vaticinium de iuſtitia, quàm Deus patefacturus erat Chriſti aduentu. Et quidam etiam retinent proprietatem verbi גלל. Dicunt igitur hîc conferri impetuoſo flumini, & torrenti violento Euangelium, quia Dominus efficaciter perrumpet, & penetrabit, etiamſi Satan conetur multa obſtacula ingerere. Sed hic ſenſus non videtur congruere Prophetæ verbis. eſt nimium argutus, meo iudicio. Alii potius comminationem eſſe exiſtimant quòd ſcilicet Deus hîc occurrat Iſraelitis, ac ſi diceret, quoniam ipſi nugantur, vel ineptiunt cum eo, ſe tandem oſtenſurum quid ſit vera iuſtitia, & quid ſit verum iudicium. Hypocritæ enim putant nihil ſibi deeſſe ad perfectum ſtatum, vbi velati ſunt ſuis cæremoniis. confugiunt enim ad illa latibula, vbi omnia ſua flagitia tegant. ergo non putant amplius ſe eſſe reos, ſed quaſi ſub Aiacis clypeo, occultant ſua ſcelera ſub ſuis cæremoniis. Quoniam ergo ita cum Deo ludunt, exiſtimant quidam interpretes hîc Deum ſeuerè pronuntiare, longè ipſos falli, quia tandem patebit quænam ſit vera iuſtitia. Decurret igitur iuſtitia, aut voluetur. Iam impetum deſignat hoc verbo, ſed clarius deinde exprimit per איתן Violentus erit torrens iudicium. Nam hypocritæ, quemadmodum puellæ in ſuis puppis ineptiunt. Quoniam ergo nihil agunt ſeriò, & interea tamen vellent Deum quaſi crepundiis placare, ideo hîc Propheta excutit tales blanditias, acſi diceret, Putâtis ne Deum eſſe puero ſimilem? cur illi obiicitis has nugas? Putâtis ne rem eſſe fictam iuſtitiam? Iudicium eſſe aliquod figmentum inane? certè Dominus oſtendet vobis quàm pretioſa res ſit iuſtitia. *Decurret* igitur *tanquam violentæ aquæ, tanquam impetuoſus torrens*. Iudicium, inquit, contra vos ruet, vt vos obruat. Hîc eſt tertius ſenſus. Sed poſſet etiam aliter exponi hic verſus, quaſi Deus occurreret obiectioni: ſicuti ſcimus hypocritas ſemper obſtrepere, & non facere finem litigandi: Quid? ergo nos perdidimus operam, quum tamen conati ſimus Deum colere: fuit igitur iſtud pro nihilo? Deinde non tantùm obtulimus ſacrificia, ſed voluimus etiam teſtari Dei gloriam nobis eſſe curæ? Quum ergo fuerit ſtudium pietatis, cur nunc Deus reſpueret? Propheta hîc reſpondet vno verbo, ſi modò afferant veram iuſtitiam, fore liberum curſum: quaſi diceret, Deus non ſupprimet veſtram iuſtitiam & rectitudinem. Hoc autem referri debet ad fructum, vel ad remunerationem: quaſi diceret Propheta, Tantùm ſeriò Deum colite, & non fruſtabitur vos. Repoſita enim erit vobis merces: iuſtitia veſtra decurret inſtar fluminis: quemadmodum etiam alibi dicitur, Iuſtitia veſtra fulgebit inſtar auroræ. Ita etiam hoc loco. Iuſtitia veſtra decurret quaſi aquæ violentæ. Non eſt igitur cur expoſtulent hypocritæ ſibi fieri à Deo iniuriam, vel malignè æſtimari ſua officia, quoniam Deus liberaliter teſtatur iuſtitiæ ſe daturum locum, ita vt liberè decurrat, quemadmodum fluuius violentus. Et videtur hæc genuina fuiſſe mens Prophetæ. Quanquam alias expoſitiones non prorſus reiicio, neque inſector: ſed tamen oſtendo quid mihi magis placeat. Poſtquam ergo Propheta iuſsit faceſſere omnes cultus fictitios, & adulterinos, iam non hortatur ſimpliciter Iſraelitas, quemadmodum putant alii, vt afferant iuſtitiam, & rectitudinem, ſed dicit per modum promiſsionis, Decurret veſtra iuſtitia ſicut aquæ violentæ, modò vera ſit, & non ſit inanis titulus. Modò ergo Deus agnoſcat in vobis ſynceram rectitudinem, certè ampla erit vobis repoſita merces. Sequitur:

25 An victimas, & munus (eſt מנחה) obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis domus Iſrael.

26 Et ſuſtuliſtis Sicuth Regem veſtrum, & Chion imagines ve-

ſtras, ſtellam deorum veſtrorum (*vel deos veſtros*) quæ feciſtis vobis.

Hoc loco clarius demonſtrat Propheta ſe non modò reprehendere in Iſraelitis hypocriſin, quòd tantùm obtruderent externas pompas Deo ſine vera pietate cordis: ſed ſimul etiam damnat quòd defecerant à Legis præſcripto. Oſtendit autem hunc morbum non eſſe nouum in populo Iſraelitico, quia ſtatim ab initio permiſcuerint tale fermentum patres ipſorum, quo Dei cultum vitiarent. Oſtendit igitur ſemper Iſraelitas deditos fuiſſe ſuperſtitionibus, neque potuiſſe vllo modo retineri in vero & natiuo Dei cultu, *An* ergo *ſacrificia, victimas*, aut oblationem accedere ad me feciſtis in deſerto quadraginta annis? Alloquitur ipſos acſi iam in deſerto peruertiſſent Dei cultum: tamen multis pòſt ſeculis nati ſunt. quid ſibi hoc vult? Nempe hìc Propheta complectitur totum corpus populi à prima origine: acſi diceret, Licebit vos inuoluere vnà cum Patribus in eundem faſciculum. nam eadem eſt ratio & natura veſtra quæ Patrum fuit. Videmus ergo hìc trahi Iſraelitas in reatum quòd non tantùm vna ætate cultum Dei vitiauerint ſuis ſuperſtitionibus, ſed ab initio. Quærit autem an ſibi obtulerint victimas. Certum eſt tale fuiſſe conſilium, neque enim vnquam auſi fuiſſent abnegare Deum, à quo fuerant nuper redempti. Et ſcimus, quanuis multa fabricati ſint quæ damnata erant Lege Dei, ſemper ſtetiſſe in hoc principio, Colendus eſt nobis Deus, qui nos redemit: imò ſuperbè ſemper gloriatos fuiſſe in illo patre ſuo Abraham. Nunquam ergo ſponte ſe alienaſſent à Deo, qui elegerat & patrem Abraham, & ipſos in ſacrum populum. Imò paulò antè dixit Propheta, Aufer à me: deinde, Si obtuleritis mihi ſacrificia, & munus farinaceum non habebo grata. Videntur hæc inter ſe pugnare, quod Deus neget ſibi oblatas fuiſſe victimas, & tamen dicat ſibi offerri à populo Iſraelitico, qui perperam erexerat profanum altare & adulterinum, quemadmodum diximus. Solutio facilis eſt, nempe ſemper populum Deo obtuliſſe ſua ſacrificia, ſi reſpicimus quid ipſi voluerint. Nam bona intentio, vt vulgò loquuntur, excæcat ſuperſtitioſos, vt magna confidentia cum Deo ludant, ipſorum igitur reſpectu dicemus Deo ſacrificaſſe. atqui quantum ad Deum ſpectat, meritò negat ſibi offerri quidquid non purè offertur. Videmus ergo quomodo nunc dicat Deus non fuiſſe ſibi oblatas victimas in deſerto, quia ſcilicet populus fermentum idololatriæ permiſcuerat: Deus abominatus eſt illam corruptelam. Hæc eſt ſumma. Sed rurſus obiicitur alia quæſtio. Nam neque defectio illa diu graſſata eſt, neque etiam totus populus conſenſit in idololatriam. Imò ſcimus quid dicat impoſtor ille Bileam, non eſſe ſcilicet idolum in Iacob: & tamen loquitur ſpiritu prophetico, Numerorum vigeſimo capite. teſtatur regnare verum, & vnicum Deum in Iacob, neque eſſe illic fictitios deos. Quomodo igitur dicit Propheta illic graſſatam fuiſſe idololatriam? Reſponſio etiam facilis eſt. Nam quòd maior multitudo abrepta fuerat, ideo totus populus meritò damnatur: & quanquam correctum fuit vitium illud, tamen ſubinde relapſi ſunt ad ſuas ſuperſtitiones, vt ſatis notum eſt. Imò in ſcortorum gratiam coluerunt alienos deos. Quum ita ſit, non mirum eſt coargui à Propheta quòd Deo non obtulerint victimas: quoniam ſcilicet contaminati erant prauis ſuperſtitionibus: ideo fieri non potuit, vt impenſum aliquid Deo ferrent: ſed interim tanti fuit Deo cultus, quem Lege ſua mandauerat, vt diceret ſe coli in Iacob, quemadmodum etiam Chriſtus dicit, Nos ſcimus quid adoremus, Et tamen vix centeſimus quiſque erat inter Iudæos, qui ſpem vitæ æternæ foueret in animo ſuo. Erant Epicurei omnes, vel profani: imo Sadducæi palàm regnabant: tota religio conciderat, vel ſaltem ſic collapſa erat, vt nihil eſſet amplius ſanctum, nec integrum: & tamen dicit Chriſtus, Scimus quid adoremus: hoc verum eſt, reſpectu Legis. Nunc ergo videmus Prophetas variè de Iſraele loqui dum reſpiciunt populum, dicunt eſſe perfidos, & apoſtatas, qui ſtatim ab initio deſciuerint à vero & legitimo Dei cultu. Vbi autem commendant Dei gratiam, dicunt illic lucere verum Dei cultum: nempe etiamſi tota multitudo peruerſa ſit, Dominus tamen probat quod ipſe mandauit. Sicuti Baptiſmus ſemper erit ſacrum & inuiolabile teſtimonium gratiæ Dei, etiamſi adminiſtretur à diabolo, etiamſi ſint omnes impii qui communicant, & contaminati, quantum ad ſuas perſonas attinet. Baptiſmus ſemper retinet ſuam naturam, neque polluitur hominum vitiis. Ita etiam de ſacrificiis dicendum eſt. Nunc igitur redeo ad contextum Prophetæ, *An obtuliſtis mihi victimas annis quadraginta in deſerto?* Exaggerat crimen circunſtantia temporis, quòd incluſi illic in cuſtodia tam arcta & ſeuera, tamen defluxerint poſt ſuas ſuperſtitiones. Et certè hoc fuit horribile portentum: Deus quotidie pa-

Ioan. 4.c.22

pascebat eos Manna: ideo oportuit singulis momentis in cœlum respicere, etiamsi nollent. Deus enim trahebat inuitos non vulgari gratia: tunc sciebãt aquã sibi fluere ex rupe mirabiliter. Quũ ergo Deus cogeret ipsos in se respicere, quî fieri potuit, vt tamẽ euanuerint in suis mẽdaciis? hæc quemadmodũ dixi prodigiosa fuit cæcitas: ideo Propheta de quadraginta illis annis, & de deserto etiam loquitur, vt melius appareat criminis atrocitas, quòd Dominus tot vinculis retinere non potuerit populũ illum à furore. Iam sequitur, *& sustulistis Sicuth regem vestrum.* Scimus locũ hunc à Stephano adduci, Actorum septimo cap. Sed secutus est grçcam versionem: interpres autẽ græcus quisquis fuerit, deceptus est in nomine Sicuth, & legit Sucoth & putauit esse nomẽ appellatiuũ pluralis numeri & putauit esse deductũ à סוך, quod est tabernaculum. vertit enim σκηνὴν, quasi dixisset, Sustulistis tabernaculũ regis vestri loco Arcæ. Sed manifestus est error, quia probabile est Sicuth fuisse proprium nomen idoli. *Sustulistis* ergo *Sicuth regem vestrum.* Regem eorũ appellat odiosè, quia violauerant regnum illud sacerdotale, quod apud eos Deus instituerat, quoniam instar regis apud ipsos dominabatur. Quum ergo vellet Deus censeri rex Israel, vt sibi acquisierat hoc nomen: deinde pollicitus esset regnum ipsis, sicuti suo tempore præstitit, fuit hæc nimis fœda ingratitudo, quòd asciuerint sibi idolum pro rege. fuit igitur hæc minimè tolerabilis Dei abnegatio, quòd non passi fuerint se à Deo regi. videmus ergo acerbè exprobrari ipsis, quòd Deo abdicauerint regnum suum, & creauerint sibi fictitium regem Sicuth. Iam sequitur, *Et Chion imagines vestras.* Quidam putant כיון esse placentam, & כוה est parare: vnde etiam putant deductum esse hoc nomen. Sed rectius alii retinent nomen proprium: neque enim dubito quin Propheta hîc alterum commentitium Deum nominauerit post Sicuth. *Chion* ergo *imagines vestras*: ego lego appositiuè: alii dicunt Placentam imaginum vestrarum: alii literam probè reddunt, Chion imagines vestras. Sed interea non satis attendunt Prophetæ consilium: quia videtur hîc Propheta subsannare amentiam populi, eo quòd in statuis & talibus laruis deitatem aliquam inclusam somnient. Vos, inquit, sustulistis & Sicuth & Chion imagines vestras. Ego iam abstineo ab hoc honore, quia non potuistis ferre, vt vos gubernarem. Fruamini ergo rege vestro Sicuth: sed interea videamus qualis sit potentia vel Sicuth, vel Chion: nempe sunt imagines. Quum ergo illic nihil sit firmum, vel etiam viuum, cuius dementiæ est colere hæc figmenta? Cæterùm, putant Chion esse imaginem Saturni. Quòd autem Hebræi dicunt hanc idololatriam sumptam fuisse à Persis, nugatorium est. Scimus enim Persas vsos non fuisse imaginibus & statuis. tantùm enim adorabant ignem sacrum. Quùm ergo Persæ vsi non fuerint imaginibus, fabulati sunt suo more Iudæi, quum dixerunt Chion fuisse imaginem Saturni. Sed tamen non dubito quin imaginati sint Iudæi omnes stellas esse deos, vt fabricarent illis imagines. Nam statim sequitur, Sidus, vel stellam deos vestros: hi sunt dii vestri, inquit, nempe stellæ & imagines. hic etiam est σαρκασμός, quum Propheta deridet stultitiam in populo Israelitico, qui non contentus opifice cœli & terræ, sibi asciuerit deos mortuos, vel potius vana figmenta. Sunt igitur dii vestri imagines & stellæ, inquit. Cæterùm, notandum est quod vocat imagines: non vocat idola, quemadmodum alibi. Et dico notandum esse, quia hinc refellitur stulta & puerilis argutia Papistarum, qui hodie excusant omnes suas superstitiones, quòd careant idolis: negant enim esse idola sua figmenta. Quid igitur? sunt imagines: ita occultant suam turpitudinem sub nomine imaginum. Atqui Propheta non dicit esse idola, & non vtitur odioso illo vocabulo, quod deductum est à dolore, vel molestia: sed dicit, Sunt imagines. nomen igitur per se nihil turpitudinis, vel sinistræ notæ habet. Sed tamen quia Dominus non voluit se repræsentari vlla visibili figura, hîc simpliciter, & præcisè Propheta damnat Sicuth, & Chion. Græcus interpres posuit typos, quod sequutus est Stephanus, hoc est imagines. Nunc si quis dicat Papistis, typos ipsorum, vel imagines esse res vitiosas coram Deo, fortiter negabunt: sed tamen videmus quid valeat ipsorum cauillum. Postremò addit, *quæ vobis fecistis.* Malo in genere neutro transferre relatiuum אשר, vt scilicet comprehendat deos omnes istos fictitios, & simul picturas. *Quæ* igitur *vobis fecistis*. Istud facere semper vitiosum est in rebus sacris, quia nihil debemus afferre proprium, vbi colendus est Deus, sed debemus pendère semper ab eius ore, & obsequi simulac aliquid mandauit. Omnes igitur actiones nostræ in cultu Dei passiuè, vt ita loquar, esse debent: quia referendæ sunt ad eius mandatum, ne quid tentemus nisi quod ipse probat. vbi ergo audent homines hoc vel illud aggredi sine Dei mandato, mera est abominatio coram eo. Et ἐθελοθρησκείας vocant Greci superstitiones: significat autẽ illud nomen voluntarios cultus, & qui sponte suscepti sunt ab hominibus. Nunc tenemus totum Prophetæ consilium. Iam sequitur,

27 Et migrare faciam vos vltra Damascum, dicit Iehoua, Deus exercituum nomen eius.

Hîc tandem Propheta exilium Israelitis denuntiat: quasi diceret Deũ non passurum amplius, vt contaminent terram illam sanctam, quæ hac Lege data illis in hæreditatem fuerant, vt agnoscerent verum & vnicum Deum. Deus ergo iam longo tempore tolerauerat Israelitas, quum tamen terram non desinerent suis superstitionibus polluere. Nunc ad purgationem descendit, *Ego*, inquit, *migrare vos faciam vltrà Damascum*, quia putabant, hostes illo propugnaculo arceri à tota regione, quasi illic delitescerent in tranquillo nido: alioqui absurda esset locutio, & hoc non animaduertunt interpretes: Dicunt, migrare vos faciam vltra Damascum, hoc est, in regionem longinquam. Sed quorsum Damasci meminit Propheta? hæc ratio est notanda, quòd putarent Israelitæ prohiberi omnes hostiles impetus, opposita vrbe Damasco, quæ erat secundum ipsos inexpugnabilis: ita enim fingebant. Non impediet, inquit Dominus, illa munitio, quin vos abripiam, & deuoluam ad Assyrios vsque. Nunc ergo videmus quid Propheta intelligat, & cur addiderit etiam expressè nomen Damasci. Sequitur, *Deus exercituum est nomen eius.* Hîc Propheta confirmat suam comminationem, ne hypocritæ suo more putent hoc non seriò esse dictum: quemadmodum scimus iocosè eos sibi blandiri: & vbi Dominus fulminat, ipsi tamen securi manent. Propheta ergo, vt incutiat terrorem, dicit *Dominum exercituum esse eum* qui loquitur: acsi diceret, non est cur speretis vos posse effugere hanc vindictam, quam vobis nunc denunciat Deus. Est enim immensa eius potestas: Dominus est exercituum. videtis ergo instructum esse ad vos perdendos nisi maturè resipiscitis. Hæc summa est. Ego non pregrediar nunc vlterius.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides nos adeò propensos esse ad prauas superstitiones, & tam ægrè retineri verbo tuo: da inquam, vt confirmati tuo Spiritu nunquam ad dextram neque ad sinistram deflectamus: sed intenti semper simus ad te vnum, neque te colamus perperam, deinde etiam ne contaminemus tuum cultum nostris externis pompis, sed puro corde te inuocemus, & in te recumbentes confugiamus ad te in omni necessitate nostra, neque abutamur sacro illo nomine, quod voluisti esse nobis insculptum, sed configuremur imagini Filij tui, vt sis nobis verè Pater, & nos simus tibi filij, eiusdem Christi nomine, Amen.

CAPVT. VI

1 VÆ securis in Sion, & confidentibus in monte Samariæ, qui celebres fuerunt principio gentium, & ingressi sunt ad illos domus Israel.

Propheta sermonem nunc dirigit non ad solos Israelitas, quibus propriè datus fuerat magister ac doctor, sed complectitur Iudæos etiam simul: neque omnes promiscuè compellat, sed tantùm proceres, qui delitiis suis vacabant, acsi immunes essent à communibus miseriis. Neque enim, quemadmodum multi existimant, hîc luxum vel superbiam simpliciter reprehendit. Sed notanda est temporis circunstantia quòd non expergefiebant ad iudicia Domini, quum tam seuerè Deus puniret scelera in populo illo, proceres tamen manebant semper quieti in suis fæcibus. hæc securitas damnatur nunc à Propheta nostro. Est autem hoc nimis vulgare malum, quemadmodum licet etiam nunc cernere. Nam si Dominus regionem aliquam bello affligat, vel fame, diuites vberem inde quæstum facient. Abutuntur enim Dei flagellis, vt videmus mercatores ditescere inter media bella, quia vndique corradunt prædam. Nam qui militant coguntur se obærare, rustici etiam, & opifices, vt tributa soluant, deinde vt victitent, coguntur subire iniquas conditiones. interea diuites luxuriantur. Deinde qui pollent authoritate, & gratia in aulis principum, illi etiam plus lucri faciunt in bellis, in fame, in reliquis cladibus, quàm si res pacatæ essent. Nam vbi pax viget, tunc est status magis æquabilis: vbi autem grauantur pauperes, tunc pinguescunt reliqui. Et hoc vitium notatur nunc à Propheta. hîc ergo maledicit securis & quietis: non quòd res mala sit, vel per se displiceat Deo, si quis placidè suo otio fruatur: sed vbi Dominus palàm ostendit se iratum & offensum, vbi resonant eius flagella, si non mouemur, sed demergimus nos in maiores delicias, hoc est quasi data opera ipsum prouocare. Securos ergo & confidentes hîc Propheta damnat, quoniam decebat ipsos humiliari quum viderent Deum sibi esse infensum. Neque enim iustiores erant hominibus gregariis

riis, quum vulgus ipsum tam duriter tractaret Deus, annon debebant Proceres in se descendere, & examinare suam vitam? Quia hoc non faciunt, sed inebriant se suis deliciis, & procul repellunt omnem metum, & putant nihil ad se pertinere Dei ferulas, hic contemptus meritò damnatur à Propheta, quemadmodum videmus Deum seuerè irasci apud Iesaiam, quòd quum vocaret ad diem luctus, canebant cithara, deinde epulabantur opiparè, & lautè suo more. Quum ergo ita pergerent in suis blanditiis, Dominus excandescit, quoniam hoc est velut ex professo illum contemnere, & ludibrio habere omnes eius minas. Nunc ergo habemus consilium Prophetæ, quod non satis obseruatum fuit ab interpretibus. Nam semper statuere decet ante oculos nostros flagella illa Dei, quibus cœperat visitare populi scelera. Deus autem nullo modo ferre potest, vt dixi, contumaciam illam, dum homines pergunt sibi blandiri in peccatis, neque respiciunt ad iudicem suum, neque sentiunt vllum reatum. Ideo Propheta dicit, *væ qui securi estis in Sion, qui confiditis*, hoc est qui estis extra omnem metum in monte Samariæ. Nominat hìc montem Sion, & montem Samariæ, quia illic erant Primariæ vrbes duorum regnorum, quemadmodum satis scimus. Tota regio vastata fuerat variis cladibus: ciues Ierosolymæ & Samariæ interea opulenti erant: deinde confisi suis munitionibus spernebant Deum ipsum, & eius iudicia. Hæc ergo securitas quæ plena erat contumaciæ damnatur à Propheta. Iam addit etiam ingratitudinem: dicit montes illos fuisse celebres à principio gentium, & illuc ingressos fuisse Israelitas. Exprobrat hìc Deus tam Iudæis quàm Israelitis, quòd in alienam possessionem venerint. Adepti enim fuerant vrbes illas non proprio marte, sed quia Dominus expulerat coram facie ipsorum veteres incolas. Quum ergo non sentirent sibi datum illic esse hospitium à Domino, vt illum purè colerent, vt se subiicerent eius imperio, hæc ingratitudo non fuit excusabilis. Ergo postquam inuectus est Propheta in crassam illam & supinam securitatem, qua inebriati erant proceres regni vtriusque, nunc etiam adiungit ingratitudinem: Vos non estis indigenæ, sed ingressi estis, quia præibat Deus, quia voluit vobis dare terram hanc possidendam. Cur ergo nunc inflati estis superbia aduersus ipsum? Nam ante vos certè duæ istæ vrbes satis notæ erant ac famosæ, & tamen hoc nihil profuit ipsis indigenis. Cur ergo nunc non metuitis iudicium Domini, & non resipiscitis, dum vobis minatur? Imò flagella sua vobis ostentat? nunc tenemus sensum Prophetæ, quantum ad hunc versum. Iam sequitur,

Ies. 22. c. 12.

2 Transite Chalneh, & aspicite: ite illinc in Chamath magnam, & descendite in Gath Philistinorum: an meliores sint regnis istis: an terminus illorum maior termino vestro?

Hîc sub figura ostendit Amos non esse cur indormiant suis peccatis vel Iudæi vel Israelitæ, quum velut in speculo possint cernere iudicia Dei contra profanas gentes. Hæc singularis gratia est, quum Deus alieno dispendio edocet. Nam posset simulatque deliquimus, pœnam iustè sumere: hoc autem non facit, sed potius parcit nobis. Interea verò alios proponit nobis in exemplum: hoc est, quemadmodum diximus, singularis indulgentiæ. hanc rationem docendi nunc tenet Propheta noster. Dicit Chalneh, & Chamath, & Gath, esse preclara documenta iræ Dei, ex quibus discant Israelitæ non esse cur suis opibus aquiescant, cur etiam freti munitionibus suis putent se exemptos esse ab omni periculo: quia sicuti vrbes illas, quæ visæ fuerant inexpugnabiles Deus perdidit, ita etiam poterit & Ierosolymam, & Samariam excidere, simulac voluerit. hic est genuinus Prophetæ sensus. Quidam negatiuè legunt, Annon meliora sint loca illa regnis vestris? Sed hoc pugnat cum verbis Prophetæ. Alii non attendunt ad Prophetæ consilium. putant enim hìc conferri Dei beneficia inter se, acsi diceret, Deus liberalius vobiscum egit, quàm cum Chaldæis, cum Assyriis, & cum vicinis gentibus. Nam Chalneh sita fuit in planitie illa Babylonica, quemadmodum satis notum est ex decimo capite Genes. Et quantum attinet ad Chamath, etiam vrbs fuit celeberrima, cuius fit mentio illo capite, & pluribus aliis locis. Gath etiam Philistinorum vrbs famosa fuit. In hanc igitur sententiam ferè descendunt interpretes, hîc proponi in medium Iudæis & Israelitis Dei liberalitatem, quòd scilicet illos donasset opima, & fœcunda regione, quòd prætulisset aliis gentibus. Sed non videtur mihi hoc quadrare: si enim fiat simplex comparatio inter Chalneh & Ierosolymam, certè Babylonia fuit fertilior, & amœnior etiam regio, quemadmodum ex omnibus historiis notum est. Propheta igitur hìc non concionatur de veteri statu locorum illorum, sed potius ostendit, quod iam dixi, nempe nihil profuisse istis vrbibus, quòd opulentæ fuissent, deinde munitæ omnibus præsidiis, quia tandem sumpsit Deus de illis vindictam. Idem ergo Propheta denuntiat instare tam Iudæis quàm Israelitis: Quid impediet, inquit, manum Dei, quominus etiam vos

tr adat exitio? Nam si homines possent iram Dei auertere vllis munitionibus, Chalneh certè, & Chamath & Gath poterant opponere aliquas opes: sed Dominus executus est nihilominus suam vindictam contra illas vrbes tam munitas. fiducia igitur vestra mera est ebrietas, quæ vos fallit quemadmodum etiam dicit Ieremias, Ite in Silo. Certè non obiicit Iudæis, quòd Dominus ipsos splẽdidius ornauerit, quàm Silo: sed in alium finem respicit. Excelluerat enim Silo, quia diu præbuerat hospitium Arcæ fœderis: illic fuerat sanctuarium Dei. Eo autem tempore locus erat desertus: illam tristem vastitatem ponit ante oculos populo suo Ieremias, vt intelligant sibi idem metuendum esse, nisi resipiscant, quia si obdurent ceruices suas, nihil impediet manum Dei, quominus agat cum ipsis, sicuti antea egerat cum incolis Silo. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ, quum dicit, *Ite & transite Chalneh & aspicite*. Quum iubet aspicere, non dubium est, quin horrendam illam mutationem designet, quæ contigerat. Fuit enim olim Chalneh vrbs munitissima, & obtinuit summum imperium: deinde vicina regio non minus amœna erat, quàm fertilis: nunc est locus solitarius: nam Babylon absorpserat Chalneh, quemadmodum satis notum est. Quum ergo locus præberet tale spectaculum, meritò dicit Propheta, *transite Chalneh, & aspicite*, hoc est, considerate quasi in speculo, quid proficiant homines sua superbia & fastu, quum se obdurant contra Deum. Hæc enim causa fuit excidii tam famosæ vrbis. Illinc, inquit, pergite in Chamath רבה, magnam, quæ erat vrbs Assyriæ satis nota, *Aspicite illinc*: vnde factum est, vt funditus euersa fuerit vrbs tam præclara, nisi quòd Dominus non potuit ferre tantam contumaciam? quum illi abusi fuissent eius patientia, tandem executus est suam vindictam: idem etiam contigit vicinis vestris. Neque enim procul aberant Iudæi, & Israelitæ à Gath. Nunc ergo quum tot documenta iræ Dei essent ante eorum oculos, meritò Propheta hic inuehitur contra eorum socordiam, quòd scilicet sibi non metuant ab horribili Dei iudicio, quod tamen iam instabat eorum ceruicibus. An ergo *meliores sunt*, hoc est, an melior est conditio illarum vrbium, quàm vtriusque regni, nempe Iuda, & Israel? deinde an *terminus ipsorum maior sit termino vestro*? fuerant enim redacti in tales angustias, vt domi quoque penderent tributum, quum amplum agrum prius occupassent, & quasi extentis alis longè & latè fuissent dominati, iam abstulerat Dominus illos terminos. Erant enim omnes illæ vrbes tributariæ: Videte, inquit, an terminus illorum sit maior termino vestro. Nunc sequitur,

Jere. 7.c 12,

3 Qui procul reiicitis diem malum, & appropinquatis solium violentiæ.

Hìc obiurgat Iudæos & Israelitas Propheta ob alud crimen, quòd scilicet prouocarent subinde iram Dei, nec desinerent peccando accersere nouas vindictas: interea suo fastu, & contumacia reiicerent minas omnes, quasi essent lusoriæ, neque eos attingerent. Semper notandum est quod paulò antè dixi, Prophetam hìc non agere cum toto populo, sed cum ipsis proceribus, quia hoc non potuit conferri in vulgus ipsum, quòd scilicet *appropinquarent solium iniquitatis*. Hæc igitur concio propriè dirigitur ad iudices, & consiliarios, & qui tunc authoritate pollebant in vtroque regno tam Iuda quàm Israel. Est autem insignis hæc sententia: dicit illos *procul repellere diem malum*, quum tamen *appropinquet solium iniquitatis*, vel violentiæ. Perinde est acsi diceret, vos accersitis vestra intemperie febrem, & tamen procul eam repellitis: quemadmodum solent homines ebriosi, vinum ingurgitant sine vllo modo: interea si adsit medicus, vel quispiam moderatior, qui admoneat non ita esse indulgendum crapulæ, subsannant tales minas: quid? febris me corripiet? ego sum immunis à febre. ego enim sum assuefactus ad bibendum vinum. Tales sunt profani homines dum prouocant iram Dei velut consultò: interea autem ludibrio habent omnes minas acsi tuti essent singulari aliquo priuilegio. Videmus ergo quorsum spectet Propheta quum dicit *eos procul repellere diem malum*, & tamen appropinquare solium iniquitatis. Intelligit appropinquare solium iniquitatis, dum iudices ipsi confirmant se in tyrannide, & quum sibi licentiam permittunt furandi, prædandi, rapiendi, vexandi. Vbi ergo ita se obdurant in omni licentia, tunc appropinquant solium iniquitatis. Depellunt autem diem malum, quia non tanguntur vllo sensu: sed si Prophetæ vindictam Dei denuntient, putant hoc esse fabulosum. In summa, hìc duo crimina accusat Amos in proceribus vtriusque regni, nempe quòd non desinant iram Dei subinde prouocare, dum scilicet euertunt, ac pessundant omnem æquitatem, & tyrannicè ac superbè dominantur in populo: interea autem securi spernunt omnes minas, & extrahunt tempus, & sibi inducias promittunt etiam quum Deus ipsos grauiter & seuerè vrget, putant tamen hoc non esse tam propinquum, quemadmodum passim occurrunt apud Prophetas eiusmodi sententiæ, quibus excandescunt contra socordiam illam, dum scilicet hypocritæ vbi exuerint omnem sensum doloris, & seipsos quasi fascinarunt, derident omnes Prophetas, quia putant manum Dei procul esse remotam, sicuti etiam apud Iesaiam dicunt, Epulemur, & bibamus, si moriendum nobis est: nam interea putabant Prophetas non seriò minari,

Ies. 22.d.13.

sed

ſed hæc eſſe vana terriculamenta, quum mentio fieret propinqui exitii. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. Sequitur:

4 Qui decumbunt (*vel dormiunt*) in lectis eburneis, & ſe extendunt ſuper ſtrata ſua: (*alii vertunt, & ſuperflua: alii, induti ſunt tiaris: ſed vtrumque mihi videtur coactum*) qui comedunt agnos è grege (*hoc eſt, ſelectos*) & vitulos è medio ſaginarii (*vel opimi paſcui. Nam* מרבק *quidam ita vertunt.*)

Nunc proſequitur Amos illam obiurgationem, quam vidimus initio capitis quòd ſcilicet proceres illi, de quibus loquitur, procul à ſe reiicerent omnes curas & moleſtias, & vacarent ſuis deliciis, quum tamen miſerè oppreſſa eſſet tota regio. Semper tenendum eſt memoria quod admonui, non reprehendi ſimpliciter à Propheta luxum, quemadmodum falsò quidam putant, & rapiunt has ſententias nimis inconſideratè. Propheta enim hoc non agit: ſed exprobrat Iſraelitis, quòd ferream ceruicem opponant iudiciis Dei, imò impudenter ludant cum Deo, quum tamen ipſos paulatim ad reſipiſcentiam adducere velit. Propheta conqueritur hoc nihil illis prodeſſe. Dicit igitur primùm *ipſos dormire in lectis eburneis*. Si lectis eburneis vſi fuiſſent, hoc per ſe non fuerat vitioſum, niſi quòd ſemper luxuries damnanda eſt. Nam vbi dediti ſumus pompæ & deliciis, certè hoc non caret vitio. Omnis enim cupiditas quæ modum excedit, ſemper meritò reprehenditur. Atqui dum nimis cupidè appetunt homines ſplendorem & lautitias, vel ambitioſi ſunt ac ſuperbi, vel nimium delicati. Hæc igitur vitia ſemper coram Deo damnantur. Sed poſſet fieri, vt quis vtatur lecto eburneo, interea tamen paratus ſit humi iacêre. Nam ſcimus copiam maiorem eboris illic fuiſſe, & illud etiam fuiſſe vſitatū in Aſia. Italia olim neſciebat quid eſſet vti lectis eburneis ante victoriam ſcilicet Lucii Scipionis: ſed poſt deuictum regem Antiochum, tunc Italia liberius etiam vſa fuit lectis eburneis & lautitiis, & hæc corruptela etiam fregit eorum animos, & effœminauit. Nunc venio ad Prophetam noſtrum. Poteſt fieri, vt tunc ebur non adeo fuerit pretioſum in Iudæa. potuerunt ergo vti lectis illis abſque vitio. ſed ſemper Amos ſpectat miſerias illorum temporum. Debebāt igitur omnibus lautitiis ſe abdicare diuites, & confugere ad ſaccum & cinerem, quum viderent Deum ſibi infenſum eſſe, quum viderent accenſum eſſe ignem vindictę eius. Nunc ergo tenemus cur Amos tantopere excandeſcat cōtra eos qui dormiunt in lectis eburneis. Addit, *& qui ſe extendunt ſuper lectos ſuos*. Nam סרח propriè eſt ſe extendere, ſignificat etiam interdum fœtere: ſignificat denique eſſe ſuperfluum: ideo quidam vertunt, ſuper lectos eburneos, & ſuperfluitates. Hoc durum eſt, neque conſtaret quod poſtea ſequitur, *ſuper ſtrata ſua*. Ego igitur non dubito, quin Propheta hîc deſignet geſtum eorum, qui tam ſecurè delitiabantur: vos, inquit, extenditis & crura veſtra & brachia in ſtratis veſtris, vt ſolent homines ignaui & aſſueti ſuis deliciis. Atqui Dominus vos expergefaciet nouo modo, quia debuerant vos eius flagella excitare: manetis ſopiti. Quum ergo Deus non extorqueat à vobis vllum metum ſuis virgis, quid amplius reſtat, niſi vt trahat inuitos ad ſupplicium? hæc ratio eſt cur Propheta dicat ipſos extendi in ſuis ſtratis. *Comeditis etiam agnos è grege, & vitulos è medio opimi paſcui*, vel ſaginarii. Potius מרבק accipio pro ipſis caulis. Quum ergo deligerent ſibi optimas carnes, Propheta hanc luxuriem reprehēdit: nempe reſpicit calamitoſum tempus, vt iam dictum eſt. ſi enim epulati fuiſſent diuites ſuo more, & etiam vſi fuiſſent carne pingui, hoc non erat dignum tam atroci vindicta. Sed quum Dominus ipſos ad luctum vocaret, & quum incuterent paſsim horrorem ſigna iræ eius, fuit non ferendus hic torpor, quòd lauticias ſuas nihilominus perſecuti ſint, quum deberent potius illis renuntiare. Nam omnino conuenit hic locus cum illo Ieſaię, quem iam attigi. Nunc ſequitur,

5 Concinentes ſuper ore cithara, ſicut Dauid excogitarunt ſibi inſtrumenta cantici. פרט ſignificat diuidere, vt quidam exponunt: & deductum eſt verbum à granis, quæ reſtant poſt vindemias. quia ergo non ſunt denſæ vuæ, ſed granum vnum apparet, poſtea aliud, & intereſt magna diſtātia, ideo putant metaphorice hic ſumi participiū הפורטים pro diſtinguere, quemadmodū muſica habet ſuas diſtinctiones. Niſi enim articulatè canitur, ſonus ille confuſus nihil habet gratiæ. qui ergo canunt cithara, & excogitarunt ſibi quaſi exemplo Dauidis inſtrumenta muſica, inquit.

Semper concionem ſuam Propheta continuat, quòd ſcilicet lauti iſti homines quaſi exempti eſſent à communi ordine, velut inuito Deo, ſeſe oblectabant, non tantùm in communi & mediocri victu, ſed etiam accerſebant nouas delicias, quemadmodum ſi fuiſſent aſsiduè in nuptiis, vel celebraſſent dies ſuos natales. Quaſi ergo non eſſet lugendi tempus, ita proſequebantur ſuas lautitias. hoc reprehendit etiam nunc Propheta. Ergo ſi quis putet his verbis damnari muſicam, longe fallitur, quemadmodum ex circunſtantia apparet. Neque enim tam rigidè Propheta agit cum populo illo; ſed ſemper principium illud tenet, ſi-

mis esse torpidos, imò quasi alienatos à communi sensu, qui non sentiant Deum sibi esse iratum, vt confugiant statim ad signa resipiscentiæ, & iram Dei suppliciter deprecentur cum luctu, quemadmodum fieri decebat. Ergo semper opponere conuenit iram Dei, quæ humiliare debuerat Iudæos & Israelitas, quum tamen præfractè semper opponerent Deo suam socordiam. Quod dicit *exemplo Dauidis sibi excogitasse musica instrumenta*, non dubium est quin hac comparatione crimen eorum magis aggrauet. Neque enim credibile est, ipsos abusos fuisse hoc prætextu, quemadmodum semper hypocritæ iactare solent sanctorum exempla, quum volunt fucum facere suis vitiis, Quid? annon Dauid vsus est musicis instrumentis? dicent aliqui: Alii, an non Solomō magnum habuit splendorem in suis palatiis? Deinde, annon Abraham habuit magnum famulitium domi? Ergo quisque arripit quod putat valere ad excusationem: & ita volitant sanctorum exempla perperam in multorum ore. Sed non videtur probabile, hoc fuisse adductum ab istis, quos nunc alloquitur Amos. Videtur ergo potius mordaciter ipsos impetere, quòd sua oblectatione prouocent iram Dei, & suam obstinationem prodant, quum tamen Dauid applicuerit instrumenta musica ad pietatis exercitium, vt mentem suam ad Deum attolleret. Dauid certè quum esset quietus, postquam defunctus erat omnibus periculis, potuit etiam se oblectare. Atqui in alium vsum transtulit musica instrumenta, vt scilicet resonarent laudes Dei in templo, vt inde vnà cum aliis piis sese erigeret ad pietatis studium. Quum ergo Dauid etiam tranquillis suis rebus & prosperis, noluerit tamen animam suum demergere in superfluis lautitiis: isti cùm Deus apparet iratus, quum formidinem incutit tot signis suæ vindictæ, audent adhuc contumaciter prosequi morem suum, ita vt nihil prorsus remittant ex solita pompa, ex solitis etiam voluptatibus. Nunc videmus quorsum spectet comparatio, quam ponit Propheta. Neque enim dubito, quin aggrauet ipsorum crimen, quòd non respiciant Dauidis exemplum, sed transferant musica instrumenta ad crassas & belluinas voluptates, & id faciant etiam quasi repugnante Deo, qui terrorem illis obiicere cœperat suæ vindictæ. Pergamus.

6 Qui bibunt in phialis vinum, & primitiis oleorum sese vngunt, & non condolescunt super contritionem Ioseph.

7 Propterea nunc transferentur (*voluentur*) in capite migrantiū, & veniet luctus extensorum Est deductum ab eodem verbo סרח dximus plura significare sed accipio pro extendere. Et aliquid rursus dicendum erit in fine.

Exprobrat nunc Amos proceribus vtriusque regni, quòd bibāt vinum in phialis, hoc est, in vasis vel concinnè fabrefactis vel pretiosis. Quidam putant subaudiendum esse, in vasis argenteis. Sed nihil opus est quicquam subaudire ad Prophetæ verba. Summa est, homines istos satis conuinci bruti stuporis, qui non possint discedere à suis delitiis, etiam quum Dominus terribiles ostentat vindictas. Quum ergo Dominus ita eos humiliat, hinc satis perspicitur eorum furor & cæcitas, quòd sibi nihilominus indulgeant, quòd bibant vinum solito more, quum tamen deberent ad ieiunium, ad luctum, ad planctum, & ad saccum & cinerem confugere, quemadmodum diximus. *Bibunt* igitur, *vinum in phialis*: deinde, *primitijs oleorum sese vngunt*. Scimus Christum vnguentis saltem bis vsum fuisse: & hoc non reprehenditur in Dauide, nec in sancto rege Ezechia, nec etiam in aliis. Quum ergo vnctio per se nunquam damnata fuerit, videmus aliquid speciale notari à Propheta. Sed quum Dominus signa ostendit iræ suæ, tunc nihil superest, nisi vt qui sibi malè conscii sunt, suppliciter reorum instar abstineant ab omnibus lauticiis, vt ieiunio, & fletu prouocent misericordiam Dei. Quum hoc non facerent Israelitæ, Propheta cum illis expostulat: & non opus est aliunde petere interpretationem huius loci. Statim enim subiicit, *ipsos non condolescere super contritione Ioseph*. Hæc coniunctim legenda sunt: & hoc membrum debet accommodari ad totam concionem. Non ergo præcisè accusat Propheta Iudæos & Israelitas, quia vinum biberent in phialis, quia se vngerent optimo vnguento & pretioso, quia decumberent in lectis eburneis, quia sese extenderent in stratis suis, quia vescerentur opima carne: sed quia vacarent securi talibus delitiis, & non condolescerent super contritione fratrum suorum. Nam Deus totum regnum miserè afflixerat in eorum oculis. Et quid meritæ erant quatuor Tribus? Deinde, quid totus ager, & rustici homines? an debuit Deus magis parcere ipsis proceribus? Atqui certum est, præcipuè fuisse culpabiles, qui tamen adhuc immunes fuerant ab illis cladibus. Quum ergo non agnoscant iram Dei, quæ tamen ante eorum oculos conspicua est, hic torpor est planè furiosus, & ostendit nimis dementes esse, qui ita adhuc sibi indulgent. Nunc ergo tenemus plenum Prophetæ sensum: & ideo dicit, *migrabunt in capite migrantium*, hoc est, iam vbi migrandum erit, illi primi erunt in ordine: hactenus ego vobis peperci mea indulgentia: sed quia video vos abuti ista mea tolerantia, certè vos eritis aliorum duces. Primi enim ibitis in captiuitatem.

Luc 7.f.38.
Mat.26.a.7.

tatem. Nam incipiet à vobis rigor meus, quia hactenus video me lusisse operam, quum volui suauiter, & paterna humanitate vos ad pœnitentiam vocare. *Nunc* ergo *migrabitis in capite migrantium. Et veniet luctus* סרוחים, hoc est, Vos quidem quiescitis, vt prius dixit, extenti estis super strata vestra: sed luctus ad vos accedet. Putatis vos posse effugere pœnam, vbi decumbitis placidè in lectis vestris: ergo, etiamsi clausa sint vestra cubicula, etiamsi non moueatis digitum, luctus tamen ad vos veniet. Nunc videmus qualis sit allusio inter verbum accedendi & quiescendi in ocio & delitiis. Quanquam סרח significat propriè recumbere. Et ideo quidam vertunt luctus recũbet. Sed receptior est ille sensus, *Veniet luctus ad vos extensos*. Quanuis ergo ita sese extendant super lectos suos, vt placidè & molliter recumbant & quiescant tamen luctus ad ipsos veniet, hoc est, penetrabit in ipsorum cubilia.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie tot modis ostendis te meritò nobis esse infensum, & conscientiæ etiam nostræ nos coarguunt: vbique etiam horribiles apparent notæ, ex quibus colligere promptum est, quantopere, & quot modis iram tuam in nos prouocauerimus: da inquam, vt verè tangamur sensu malorum nostrorum, & afflicti in animis nostris sic humiliemur, vt sine vlla afflictione externa nos totos tibi subijciamus castigandos: & interim tamen confugiamus ad illam misericordiam, quæ nobis reposita est, & quam quotidie nobis offers in Christo Iesu Domino nostro, Amen.

8 Iurauit Dominus Iehoua per animam suam, dicit Iehoua Deus exercituum, detestor ego excellentiam Iacob, palatia eius odio habeo, & tradam vrbem, & plenitudinem eius.

Hîc pronuntiat Deus se non morari, quòd hactenus multis beneficiis ornauerat populum suum, quia iam consilium mutauit, vt nolit prosequi gratias illas. Et hoc consultò additum est à Propheta, quia scimus hypocritas obdurescere, dum secum expendunt quid dignitatis in ipsos contulerit. putant enim se esse in possessione firma & perpetua. itaque superbiunt contra Deum. Cùm ergo ita desipiant hypocritæ, meritò Propheta hîc dicit nihil ipsis profore, quòd hactenus excelluerint multis dotibus, quia Deus non curet amplius illam excellentiam. גאון Hebræis significat superbiam & excellentiam. Sed hîc in bonam partem accipitur, quemadmodum etiam multis aliis locis: quia Iesaiæ 2. non potest aliter accipi, quàm pro gloria. Illic enim ad Deum refertur. Sic etiam Psalmo 46. Gloriam Iacob quem dilexi: posuerat hæreditatem Dei. Dona autem Dei semper laudem merentur. Ergo hoc etiam loco Propheta non inuehitur in superbiam, sed potius ostendit falli Israelitas, quia præstantiam suam & nobilitatem opponant Deo, quasi immunes sint futuri hoc modo ab omni pœna. Deus ergo dicit se iam reiicere excellentiam illam, quæ tamen erat ipsius donum. Sed quia perperam abusi fuerant Israelitæ ipsius donis, ideo non oportuit venire in rationem. Summa igitur hæc est, non esse προσωποληψίαν coram Deo: hoc est, iam nullius momenti esse dignitatem illam, qua præditus erat populus Israel: quia mera larua erat. Indigni erant adoptione, indigni sacerdotio, & regno. Perinde est igitur acsi diceret Propheta, & ego vos iudicabo quasi gregarios homines & profanos. Neque enim locum iam apud me obtinet vlla vestra dignitas, qua estis spoliati. nam defecerant pridem à Deo. Erant igitur indigni, quos Deus agnosceret pro sua hæreditate. Detestor igitur *excellentiam Iacob, & palatia eius*, hoc est, omnes diuitias quibus ornatus hactenus fuit. Sed interim non accipit Propheta vel palatia, vel excellentiam in malam partem, sed potius ostendit benedictiones Dei non fore præsidio reprobis, quominus subeant iudicium quale meriti sunt. Postea adiungit, *Tradam vrbem & plenitudinem eius*, hoc est, etiamsi nunc bene sitis referti multis opibus, ego exinaniam quicquid est in vobis abundantiæ. *Tradam* igitur *vrbem cum sua plenitudine*, hoc est, opulentia. Cæterùm, ne hæc comminatio spernatur, Propheta iureiurando interposito eam confirmat. Dicit igitur Deum iurasse. Iam quia scimus Deo pretiosum esse nomen suum, certum est non frustra hîc adhiberi, sed propter duritiem, & contumaciam eorum qui solebant vilipendere omnes prophetias. Præsertim verò solebant minas pro nihilo ducere. Hæc ratio est cur Propheta sancire voluerit istam sententiam, vt intelligant hypocritæ se non posse effugere vindictam, quæ denunciatur. Forma iurisiurandi posset in speciem videri impropria, vt est: sed Deus induit personam hominis hoc loco, quemadmodum & alibi sæpius. Iurat per animam suam, quasi vnus esset ex numero hominum, hoc est, per vitam suam. Sed debemus assuescere ad istas formas, quibus Deus

familiariter se ad modulum nostrum accommodat. Nam quod Hilarius philosophatur de anima: quasi Deus pater iuret per sapientiam suam, friuolum est. Certè ille bonus vir nihil aliud quàm ludibrio prostituit sanam doctrinam, cùm vellet refellere Arrianos. Deus Pater, inquit, iurat per suam sapientiam. Atqui non iuraret per inferiorem qui per se ipsum iurare solet. Sapientia autem, Filius est vnigenitus Dei. Vnde sequitur, Filium esse Patri æqualem. Videntur hæc plausibilia primo intuitu: sed sunt nugæ pueriles. Ergo notandum est, Deum mutuari ab hominibus iurandi formam: acsi diceret, Si creditur hominibus dum per vitam suam iurāt, quæ tamen est euanidus fumus: quanti ponderis debet esse iusiurandum, quo ego eppignero vitam meā? Quum ergo Deus ita loquitur, certè tremefacere debet totum orbem. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Pergamus:

9 Et erit, si restabunt decem homines in domo vna, morientur.

Hîc amplificat Propheta cladem, quæ instabat populo: quasi diceret iam Deum non mediocres sumpturum pœnas de populo isto reprobo, quia nihil proficeret agendo moderatè: instare igitur grauissimam vindictam, quæ totum populum in nihilum redigat. Huc tendunt Prophetæ verba quum dicit *morituros decem, si superstites fuerint in domo vna*. Nam quum nominat decem superstites, subindicat iam aliquam cladem præcessisse, quæ sustulerit vel dimidium numerum, vel saltem aliquos ex familia, si ergo superfuerint decem. Nam munerus iste ostendit quàm seuera & horribilis Dei vltio maneat populum hunc, quòd scilicet *decem simul tollentur*. Hoc autem, etiam quum grassatur sæua pestis, rarò accidere solet, vt domus tam numerosa prorsus intereat, si tollantur ex quatuor tres, vel ex octo sex vel quinque, illa diminutio solet valde terrere homines. Quum autem decem simul tolluntur, & ne vnus quidem remanet, hoc est signum horribilis Dei vindictæ. Videmus ergo Prophetam hîc denuntiare populo vltimum interitum, quia castigari non potuerit mitioribus pœnis: quum Deus tentasset eum reuocare ad sanam mentem, nihil profecerat. Ergo desperatis morbis nullum potuit esse remedium, necesse igitur fuit tolli ex medio qui sic erant incurabiles, *Peribunt* igitur *decem qui restabunt in domo vna*. Sequitur:

10 Et tollet eum patruus eius, & auunculus eius (*vel comburet eum*) ad tollendum ossa è domo: & dicet ad eum qui erit in lateribus domus, an adhuc quispiam tecum? & dicet, finis est (*ad verbum, nihil*) & dicet, tace, quia non licet recordari nominis Iehouæ.

Initio versus Propheta clarius exprimit quod nuper dixerat, nempe pestem fore adeo sæuam, vt absumat totas domos. Nam quum loquitur de patruo, qui ad sepeliendos mortuos veniet, ostendit, nisi proximi hoc officio fungantur, cadauera illic mansura esse absque sepulchri honore. non solet autem hoc fieri, nisi in maxima vastitate. Quanuis enim quotidie pestis multos in vna vrbe absumat, sunt tamen aliqui semper qui sepeliant mortuos. Vbi igitur necesse est patruos defungi hoc officio, apparet quanta clades futura sit. Hoc voluit exprimere Propheta his verbis, *Tollet eum patruus eius*, hoc est, vnumquenque ex mortuis tollet patruus suus. Solet autem, quemadmodum dixi, hoc officium, vt est seruile, mandari mercenariis hominibus. Vbi autem cogitur pater, vel patruus suscipere partes istas, omnia sunt confusa. *Veniet* ergo *patruus, & tollet eum*. שרף, per ש significat comburere: hìc scribitur per ס. Sed satis nota est permutatio literæ ש cum ס. Multi igitur accipiunt, *Et comburet eum ad tollendum ossa eius*. Atque hæc interpretatio videtur melius quadrare. *Comburet* igitur *eum, vt ossa domo exportet*. Solebant efferri funera, & comburi in publico, quemadmodum satis notum est. Iam quia non sufficeret homo vnus ad portanda cadauera, præsertim homo senex, vt nominat Amos patruum, dicit aliam rationem fore necessariam, vt scilicet patruus ille comburat suos nepotes domi, vt tantùm ossa exportet, quia non posset trahere cadauera. Videtur mihi hic genuinus esse sensus Prophetæ. Nam qui de auunculo exponunt, nullam habent rationem. Satis fuit in tanta hominum paucitate vnum duntaxat poni. Nam si addatur auunculus patruo, videbitur adhuc superesse aliqua hominum copia. Si autem solius patrui fiat mentio, optimè conueniet quod dixi. *Veniet patruus, tollet eum*. Deinde, *Comburet vt ossa exportet*. Poterant autem facilius efferri ossa post cadauer exustum: quia non erat tam graue onus. Nunc ergo tenemus verborum sensum. Sequitur. *Et dicet ad eum qui erit in lateribus domus*. Per latera domus intellige viciniam. Inquiret postea, *Estne adhuc aliquis tecum?* hoc est, superéstne aliquis ex tuis vicinis? Nam latera domus non possumus interpretari de angulis interioribus, nisi fortè quispiam de extraneis, vel inquilinis accipiat: quasi diceret Propheta, siquis erit inquilinus, quæret secessum in aliquo angulo domus. Patruus ergo, vbi excesserit

tota

tota domus, si in hospitem vllum fortè incidat, dicit, Est ne aliquis adhuc tecum? Ille autem dicet, Finis est, vel defectus. Quanquam est aliqua ambiguitas in verbis, videmus tamen quid velit Propheta, & quorsum tendat. Confirmat enim quam protulerat sententiam in persona Dei, etiamsi decem sint in domo vna superstites, tamen simul omnes morituros, quia ne vnus quidem residuus erit. Diligenter enim patruus inquiret de suis nepotibus, an aliquis maneat: audiet, finem esse, hoc est, omnes simul esse consumptos. His autem verbis voluit incutere plus terroris: quia scimus quanta sit hominum stupiditas, dum adhuc illis parcit Deus. Nam quum sentiunt eius manum, expauescunt quidem, sed non mouentur vllis minis. Hæc igitur ratio est cur Propheta hîc pluribus verbis denuntiet horrendam illam vltionem, quam metuere non poterant Israelitæ quum adhuc nimium essent securi, vt prius visum est. Sequitur, *Et dicet, Tace, quia non licet recordari nominis Iehouæ*. Locus hic variè exponitur. Quidam putant hîc notari desperatam malitiam, quòd ne inter vltimos quidem spiritus recordati fuerint Dei, qui perierunt. Sic ergo exponunt verba, Tace, vt sit vox indignantis, vel respuentis. *Tace* ergo, neque enim recordati sunt nominis Dei, hoc est, isti, etiam quum eos humiliasset Deus, non tamen resipuerunt à sua contumacia, ne mors quidem ipsa potuit eos reducere in viam. Alii exponunt, *Tace, quia non licet recordari nominis Dei*, hoc est, quid nobis affers nomen Dei? nos enim detestamur quasi sinistrum omen, & infaustum. Deus enim nihil nobis læti affert, quemadmodum reprobi homines horrescunt ad Dei nomen, & cuperent prorsus esse abolitum. Sed videtur mihi aliud esse consilium Prophetæ, quod non satis expendunt interpretes. Prius vidimus hypocritas quos obiurgat, gloriatos fuisse Dei nomine. nam iactabant diem Domini in rebus aduersis, quasi speranda esset mutatio in melius. Nunc dicit Propheta venturum tempus, quo ista iactãtia procul facessat, quia sentient Deum sibi infestum esse: & desinent falsò obtrudere eius nomen, quemadmodum antehac soliti erant. Subest igitur antithesis inter hunc locum & superiorem. Nam prius inuectus fuerat Propheta, in illam peruersam iactantiam, quum Dei nomen obtenderent sine vllo pudore. O! nos sumus populus Dei, nos sumus sancta gens, nos sumus Dei hæreditas. Quum ergo ita insolescerent, & interim procul à se repellerent Deum ipsum, nunc dicit Propheta, Tunc blanditiæ istæ cessabunt, quibus vos nunc decipitis, non sinet vos Deus perperam abuti suo nomine, quemadmodum hactenus semper soliti estis, & adhuc pergitis in illa prauitate. Tunc tacebitis, inquit, ad Dei nomen, imò erit vobis horrori. Iam tenemus Prophetæ consilium. Significat tantam fore atrocitatem vltimæ huius cladis, vt serò Israelitæ sensuri sint Deum esse sibi infestum hostem, ita vt abiiciant falsam gloriationem, qua turgebant. Imò horreant ad nomen ipsum Dei, quia intelligent nihil sibi esse melius, quàm abscondi ab eius facie, quemadmodum de reprobis dicitur, dicent montibus, Operite nos, & collibus, Obruite nos. Sic etiam hoc loco, vbi perculsi fuerint, & seriò consternati Dei iudiciis hypocritæ, dicit Propheta non amplius locum fore falsis illorum gloriationibus, quia scilicet sentient quandiu propinqui sunt Deo, se exitio propinquos esse. *Tace* ergo, *quia non est quod recordemur nominis Iehouæ*. Sequitur,

Apoc. 6. d. 16

11 Quia ecce Iehoua præcipiens, & percutiet domum magnam mixtionibus (*vel contritionibus*) & domum paruam rimis (*vel rupturis aut scissionibus, vt vertunt, vel scissuris.*)

Hic versus additus est tantùm ad confirmationem proximæ sententiæ. Significat enim Propheta tam proceres quàm vulgus ipsum frustra confidere suæ quieti, quia Dominus omnes simul perdet à summo vsque ad infimum. *Ecce*, inquit, *Iehoua præcipiens*. Quum præcipiendi verbo vtitur, significat Deo multas esse rationes in promptu, quibus eos omnes tollat è medio, & deleat. Sed vltrà etiam progreditur, nempe interitum ipsorum esse in solo Dei nutu, acsi diceret, quanuis Dominus non accersat ministros vindictæ suæ, quanuis non paret multas copias, tantùm vbi verbum protulerit, vos omnes extinguet. Tenemus ergo nunc quid significet Propheta per verbum Præcipiendi. Postea adiungit, *Percutiet domum magnam mixtionibus*: alii vertunt, contritiones. רסס significat propriè miscere. Ego igitur non dubito, quin hîc graues ruinas intelligat Propheta, quales solent accidere magnis & splendidis palatiis. Si quod tugurium euertitur, non trahit suo pondere tam grauem ruinam: imò vt plurimum ruinæ initiò apparent, frusta paulatim concidunt. Ita totum opus sine impetu labitur. Hoc, inquam, accidit exiguis & plebeiis domibus. Sed si qua moles sit ædificii, trahet secum magnam ruinam. Mixtionem igitur libenter verto, & ita optimum erit discrimen inter domos paruas, & magnas. *Domus* ergo *magnæ percutientur mixtionibus*, domus autem paruæ percutientur scissuris vel rimis. Sed interea, quemadmodum iam admonui,

Propheta intelligit communem fore interitum proceribus & gregariis, ita vt à minimo vsque ad maximum omnes pereant. Hinc colligimus quanta fuerit corruptio in populo illo, quia Deus pœnam non sumpsisset nisi de sceleratis. Sequitur ergo æquitatem fuisse vbique euersam, & omnes ordines tunc fuisse vitiatos, & corruptos. Sequitur,

12 An current in rupe equi? an arabitur bobus (*est, an arabit quispiam in bobus, sed quia est verbum indefinitum, ideo verto impersonaliter: an ergo aratio fiet bobus, nempe in rupe?*) quia vertistis in fel iudicium, & fructum iustitiæ in absynthium.

Hunc etiam versum torquent interpretes: quia aliqui existimant his figuris Prophetam intelligere populum esse prorsus inutilem ad omne bonum, quemadmodum dicit ille, Optat ephippia bos piger, optat arare caballus. Putant igitur hunc sensum esse verborum, Non magis idonei estis ad rectè viuendum, quàm equus ad currendum in rupe, vel bos etiam ad arandum in rupe. Alii putant conqueri Prophetam de toto ordine naturæ labefactato, acsi diceret, vos perinde turbastis omnem æquitatem, modestiam, ius & fas denique euertistis, ac si quis currere celeriter vellet in rupe excelsa, siquis etiam vellet arare: hoc est præter naturam. Sic ergo vos estis monstra. Alii intelligunt hîc Prophetam conqueri, quòd ludat operam, quia surdis fabulam canat, vt dicitur vulgari prouerbio: Quid ego proficio apud istam gentem ferream? Perinde est acsi quis velit equitare in rupe, hoc est, celeri equo ascendere ad rupem: siquis etiam velit illic arare, hoc est impossibile. Sic etiam nunc dum compello stupidos istos homines, nullus est fructus laboris mei, vel nullum est operæ pretium. Sed videndum est, annon posset elici aptior & commodior sensus. Iam antehac vidimus quàm securi fuerint Israelitæ. Putabant enim Deum sibi esse quodammodo obstrictum, quia fidem dederat se illis in patrem fore. Adoptio igitur illa Dei inflabat eorum animos. Iam Propheta refellit peruersam illam securitatem, & appositè: an poterit, inquit, currere equus in rupe? an poterit etiam bos arare in loco saxoso? Sic nullus est cursus beneficiorum Dei apud vos. Debuistis enim esse vinea, & ager Domini: debuit apud vos regnare iustitia, & iudicium. Vos autem *vertistis iudicium in fel*, vel in venenum, ראש enim variè accipitur. Sed quo ad sensum parum interest. *Vertistis* igitur *iudicium in fel, & iustitiam in absynthium*. Quum ergo tam sitis peruersi, certè occlusa est via Dei benedictionibus: fieri non potest, vt Dominus pergat sui similis esse erga vos, quia necesse est eum præfractum esse erga præfractos, sicuti mansuetus est erga mansuetos. Videtur mihi Propheta hoc velle. Et siquis sine contentione expendat totum versum, facilè reperiet quod dico, Prophetam scilicet hîc refutare supinum illum fastum populi Israelitici, qui Deum sibi obnoxium esse putabat, quum tamen quasi data opera iram eius in se prouocarent. Vos inquit, putatis Deum semper vobis fore propitium: vnde hæc fiducia? quia scilicet vos adoptauit, quia fœdus pepigit cum patribus vestris, esto: sed interim quale est illud? quid vicissim à vobis stipulatur? nonne vt integri sitis in eius conspectu? *Vos autem mutastis iudicium in fel, & iustitiam in absynthium*. Quum ergo ita sitis fœdifragi, quid iam faciet Deus? vultisne ipsum pergere in cursu suarum benedictionum? non datis illis viam. Estis enim velut rupes quædam asperæ. Deus quomodo curret? hoc est, quomodo poterit erga vos beneficia sua prosequi? non magis certè quàm equus in rupe, etiam si valdè sit agilis, poterit celeriter currere: non magis quàm bos poterit arare in rupe etiam. Nunc ergo tenemus quid velit hoc loco Propheta. Iam sequitur confirmatio illius sententiæ, & ex contextu adhuc clarius patebit verissimum esse quod dixi.

Psal.18.c.27

13 Gaudetis in non re (*hoc est, in nihilo*) dicitis, Annon in fortitudine nostra sustulimus nobis cornua?

Optimè cohæret hic versus cum proximo, si tenemus sensum illum quem attuli. Nam Propheta iterum inuehitur contra securum illum contemptum, quo turgebant Israelitæ. *Gaudetis*, inquit, *in re nihili*. Vocat rem nihili fallacias omnes, quibus fucum facere solebant, non tantùm aliis, sed etiam sibi. Nam hypocritæ non tantùm obiectant falsò nomen Dei, sed etiam sese illecebris decipiunt, dum arripiunt nomen Ecclesiæ, & inanem titulum adoptionis, & reliqua omnia. Sicuti hodie videmus papistas de nihilo inflatos esse: non tantùm sacrilega audacia torquent verbum Dei contra nos, vt videantur esse legitima Ecclesia, sed seipsos obdurant. Et quanuis pessimè sibi sint conscii, tamen indormiunt istis blanditiis, Non passus fuisset Deus Ecclesiam suam errare. Atqui nos Apostolis successimus. Ergo quanuis multa sint apud nos vitia & corruptelæ, tamen Deus manet nobiscum. Et quicunque non sentiunt

nobis-

nobiſcum, ſunt ſchiſmatici. Imò vt nullis rationibus nitamur, eorum tamen defectio non eſt ferenda. Maneamus igitur in noſtro ordine, quia Dominus probat iſtam hierarchiam. Sic ergo Papiſtæ non tantùm nugantur ad fallendos imperitos, ſed etiam ſeipſos obdurant contra Deum. Talis fuit excæcatio populi Iſraelitici. Ideo Propheta hîc eos obiurgat, quòd de nihilo lætentur: In non verbo, inquit, ſic enim eſt: ſed ſignificat ipſos de nihilo gaudere, quia ſcilicet ſe inuoluant meris fallaciis, atque ita opponant inutiles ſuas blanditias & Deo & eius iudiciis. *Qui dicitis, annon in fortitudine noſtra ſuſtulimus nobis cornua?* Scimus Cornua Hebræis accipi pro excellentia, pro robore, pro altitudine, & quolibet præſidio. Perinde igitur valet locutio hæc acſi dixiſſent, annon ſatis & ſuper muniti ſumus noſtra fortitudine? Certum quidem eſt non ita locutos eſſe palàm, ſed Propheta quoniam exercet iudicium Spiritus ſancti, penetrat in corda ipſorum, & excutit quod intus latet. Scimus enim hanc eſſe verbi efficaciam, quemadmodum docet Apoſtolus quarto ad Hebræos capite. Verbum enim reſipit naturam ipſius Dei, à quo profectum eſt. Et quemadmodum Deus eſt ſcrutator cordium, ita etiam verbum penetrat vſque ad medullas, vſque ad intimos hominum ſenſus, diſcernit inter affectus, & cogitationes. Notanda eſt igitur hæc ſpiritualis iuriſdictio, quum Prophetæ obiectant tam craſſas blaſphemias impiis: quia certum eſt non pronuntiaſſe hæc verba, quibus Propheta vtitur. Sed tamen huc tendebat ipſorum ſuperbia, *Quod ſcilicet cornua ſumpſiſſent ſibi in ſua fortitudine*. Separati enim erant à Domino: interim volebant manere ſalui in ſua fortitudine: quid hoc ſibi vult? ſe à Deo alienarunt: volunt tamen eſſe incolumes, & putant ſe eſſe extra omnem aleam. Vnde hoc priuilegium? nam certè debebant latere ſub vmbra Dei, ſi volebant ſalui manere. Quum autem Deum procul à ſe abiecerint, & contempſerint omnem ipſius doctrinam, imò ſint manifeſti eius hoſtes, vnde iſta ſalus, quam ſibi promittunt, niſi quia volunt à ſeipſis habere ſuam fortitudinem? nunc ergo tenemus conſilium Prophetæ. Obiurgat Iſraelitas quòd falſo & inani titulo contenti Deum ſecurè ſpernerent, & tantùm obtenderent ſpeciem pietatis pro reipſa, hoc tam craſſum vitium in ipſis damnat. Et ſimul oſtendit eos ſibi cornua induere, quibus Deum impetant, quia cùm ſint ab ipſo ſeparati, promittunt tamen ſibi ſecurum, & fœlicem ſtatum. Tandem ſequitur:

14 Certè, ecce tollo contra vos, domus Iſrael, dicit Iehoua Deus exercituum, gentem, & coarctabunt vos ab introitu Hemath vſque ad torrentem campeſtrem.

Tandem ſequitur denuntiatio, & hæc eſt capitis clauſula. Poſtquam ergo Deus ſeriò detexit flagitia quæ tunc regnabant in populo Iſraelitico, iterum inculcat illam vindictam, cuius paulò antè meminit: ſed diſcrimen tantùm eſt, quòd Deus nunc deſignat genus pœnæ, quod ſumpturus erat de Iſraelitis. Ecce Deus præcipiens, dixerat prius: deinde locutus fuerat de clade, ſed non expreſſerat vnde ventura eſſet clades illa. Nunc ergo eam deſignat ſpeciali modo. *Ecce*, inquit, *ego tollo ſuper vos gentem domus Iſrael, quæ vos arctabit ab introitu Hemath vſque ad flumium, &c.* Non dubium eſt quin loquatur hîc Propheta de Aſſyriis: & hyperbolicè hîc exprimit Propheta quàm horribile futurum ſit bellum illud, quod ab Aſſyriis inſtabat: quia etiamſi larga eſſet planities & regio (atque vt ampla & ſpatioſa erat, habebat multos exitus) tamen Propheta oſtendit fore vbique anguſtias, poſtquam Dominus gentem illam extulerit in altum. *Suſcito* ergo *contra vos gentem*. Et rurſus vocat Deum exercituum eadem ratione, qua prius, nempe vt intelligant in arbitrio Dei eſſe omnes iſtos Aſſyrios, qui bellum moturi ſunt ſimulatque ſignum illis dederit. *Dominus* ergo *tollet gentem, quæ coarctabit vos*. In quo loco? Non hîc agitur de anguſtis locis, ſed de ſpatioſa regione, quæ ſicuti iam dictum eſt, habebat multos exitus. Poſtquam verò Dominus armauerit Aſſyrios contra vos, loca omnia ſpatioſa vertentur vobis in anguſtias, eritis vbique conſtricti, ita vt non pateat effugium mortis.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nimium obſurduimus ad tot ſanctas admonitiones, quibus non deſinis nos ad te reuocare, imò etiam occalluimus ad minas, quibus nos terres, vt frangas, vel ſaltem corrigas noſtram duritiem: da inquam, vt ſerò tandem, ſed tamen in tempore, hoc eſt, antequam veniat vltima vltio, attenti ſimus ad verbum tuum, & nos ſubijciamus tibi, & ea docilitate præditi ſubeamus iugum tuum, vt recipias nos in gratiam, & paterno fauore digneris: ac tandem reconciliatus nobis, etiam digneris benedictiones tuas erga nos

prosequi, quas sollicitus es omnibus filijs tuis, qui membra sunt vnigeniti Filij tui Domini nostri, Amen.

CAPVT VII.

1 SIC ostendit mihi Dominus Iehoua, & ecce formans locustas principio ascensionis herbæ (*hoc est, quum incipit herba ascendere: sed* לקש *propriè significat secundam herbam, quam vocamus* Regain) & ecce herba post sectiones (*vel tonsuras, vt alii vertunt*) Regis.

2 Et factum est dum perficeret ad comedendum (*hoc est, quum iam ferè in totum absumpsisset herbam terræ*) tunc dixi, Adonai Iehoua, parce obsecro: quis stabit (*vel, quis restituet*) Iacob, quia paruus est?

Pœnituit Iehouam super hoc, Non erit, dixit Iehoua.

Hoc capite ostendit Amos iam sæpius Deum pœnas distulisse, quas tamen decreuerat inferre populo: & ita admonet Israelitas suæ obstinationis, quòd abusi fuerint hac Dei tolerantia, neque resipuerint longo temporis successu. Nam in hunc finem suspenderat Deus sua iudicia, vt sponte redirent in viam, quemadmodum solet allicere homines humanitate, si essent ipsi dociles. Quum ergo caruisset profectu illa patientia Dei, obiurgat Amos Israelitas. Quanquam aliud etiam fuit eius consilium. Scimus enim profanos homines, si quando illis parcat Deus, neque statim infligat pœnas, quas meriti sunt, ridere, & sese obstupefacere in futurum tempus, vt nihil amplius metuant: præsertim si Dominus minatus illis fuerit, deinde non statim exequatur suam vindictam, putant minas omnes esse meta terriculamenta: hinc ergo animos suos confirmant ad securitatem, & putant se impune Deo illudere. Quum ergo talis obstinatio esset inter Israelitas, Propheta hîc pluribus modis ostendit frustra eos gloriari, & ita securè contemnere Dei iudicium: quia si Dominus ad tempus illis pepercerit, non tamen procul absit vltima vltio. Hæc summa est. Sed singula suo ordine tractanda erunt. Dicit *sibi ostensam fuisse visionem à Domino*. Hæc autem visio fuit, quòd *Deus ipse formabat locustas*. quanquam יוצר alij putant esse nomē substantiuum: vertunt בריה, id est, creationem. Alij exponunt examen, vel turmam. Sed illæ interpretationes sunt violentæ Ego igitur non dubito, quin Dominus formauerit antè oculos Prophetæ locustas, quæ vorarent omnes herbas. *Quum ergo inciperet herba ascendere*, inquit, nempe *post sectiones Regis*. Hîc etiam variant interpretes. putant vocari tonsuras Regis, quum Rex oues suas tonderet. Alij hoc referunt ad fœnisecium, & dicunt optimas herbas fuisse tunc sectas in vsum Regis, hoc est, vt inde pasceret equos suos, & iumenta. sed coniecturæ istæ nihil habent solidi. Ego igitur non dubito, quin Regiam sectionem hîc Propheta vocet, postquam publico edicto cœperant secare sua prata. Est enim credibile tunc fuisse aliquam rationem: quemadmodum apud nos non sponte quilibet vindemias incipit, sed oportet esse certam aliquam legem, ita vocantur *sectiones Regiæ*, quæ publicæ erant: sicuti etiam via Regia vocatur publica. Sed interim existimo Prophetam sub hac figura perstringere priores calamitates, quibus iam attenuatus fuerat populus. Superest vt referamus hoc vaticinium, vel hanc visionem ad proprium tempus. Non dubito, & videor etiam mihi colligere certis rationibus, Prophetam hîc conferre tempus quod præcesserat Regnum Iarobeam filii Ioas, cum ea prosperitate, quæ deinde secuta fuerat. Nam antequam regnaret Iarobeam secundus, partim Regnum vastatum fuerat incursu hostili, partim verò, vel siccitate & æstu, vel frigoribus, vel pestilentia. Quum ergo miserrima tunc esset conditio populi, sicuti sacra historia recitat: ideo Propheta dicit ostensas sibi fuisse locustas, quæ vorabant quidquid erat herbarum, vel segetis. Neque enim tantùm locustas dicit creatas fuisse, sed simul vorasse herbam ipsam, vt ferè nihil esset residui: *Quum absoluerent comedere herbam terræ*, inquit, *tunc dixi, Dominè Iehoua, &c*. Hoc igitur modo Propheta ostendit iam tunc apparuisse certa signa iræ Dei, & populum aliqua ex parte fuisse duriter afflictum, sed tamen Deum postea dedisse tempus pœnitentiæ. Hæc igitur summa est primæ visionis. Iam per locu-

stas

ſtas intelligo mediocre pœnæ genus. Vidimus alibi regionem fuiſſe tunc ferè conſumptam à locuſtis & bruchis & corruptelis ſimilibus. Sed hoc loco metaphoricè deſignat Propheta hoſtiles incurſus,qui non ſtatim vaſtarunt totam terram,ſed nocuerunt aliqua ex parte.Hoc quidem manifeſtum erat omnibus,ſed pauci reputabant Dei iudicium,ſicuti etiam conqueritur Dominus,obſtinatos non reſpicere ad manum percutientis.Quanquam ergo videbant Iſraelitæ terram ſuam conſumi,non putabant Deum ſibi eſſe infeſtum,ſicuti profani homines non libenter ſe ipſos examinant, nec oculos attollunt in cœlum,vbi Dominus eos caſtigat.Malunt enim quaſi obſtupeſcere in ſuis malis quàm ſibi proponere Dei iudicium, vt ſeriò trahātur ad pœnitentiam:hoc refugiunt naturaliter ferè omnes: ideo Propheta dicit hoc ſibi ſpecialiter fuiſſe oſtenſum.Ipſa igitur calamitas omnibus nota erat, & patebat ante vulgi oculos: ſed ſolus Propheta per viſionem intelligit Deum hoc modo pœnas exigere de peccatis populi.Quanquam viſio præcipuè huc ſpectabat,vt intelligerent Iſraelitæ retractā fuiſſe manum Dei quaſi è medio curſu.Viderant hoſtes venientes,tulerant multa incommoda: ſed putabant vel fortuna,vel alia ratione hoſtes reuerſos eſſe aliò.Non ergo reputabant Deū ſibi peperciſſe,quod præcipuū erat.Hoc igitur Prophetæ in viſione oſtenditur,quòd Deus ignoſcat populo ſuo,quū tamen ſtatuiſſet abſumere totam terram. Et diſertè exprimit Propheta placatum fuiſſe Deum ſua interceſsione & precibus.vnde clarius apparet quod nuper attigi,hic ſcilicet Prophetam exprobrare incredulis,quòd peruerſè ludant cum Deo. putabāt enim fuiſſe luſorias minas,quas audierant ex ore Amos & aliorū.Vnde hoc?quia ſcilicet Deus illis pepercerat:oſtēdit Propheta vnde hoc acciderit:Primùm,inquit,Dominus ſtatuerat vos perdere, ſed adhuc expectat vos:& ideo ſuſpēdit vltimam vindictā,vt ipſa dulcedine vos ad ſe alliciat,& hoc etiam factum eſt meis precibus.Quanquā enim putatis me vobis eſſe aduerſum,ſicuti cogor quotidie vobis minari,& quaſi præco eſſe cœleſtis ad bellum denunciandum:interea tamen vobis compatior,& cuperem vos eſſe ſaluos.Non eſt igitur quòd putetis me odio impelli,vel crudelitate,dum aſperius vos compello: facio hoc neceſsitate officii mei.ſed interea moueor tamen veſtra ſalute,& ſum de ea ſolicitus:& Dominus mihi teſtis eſt,& hæc viſio quam nunc produco in medium. Iā videmus ſeruos Dei ita partitos fuiſſe & temperaſſe ſuos affectus,vt miſericordia non obſtaret illis quo minus ſeueri eſſent quoties ita poſtulabat eorum vocatio:deinde vt ipſa etiam ſeueritas nō deleret humanitatis affectū ex eorum animis.Amos,quēamodum iam vidimus,aſperè inuehebatur in populum, acriter reprehendebat vitia,&quotidie etiam citabat perditos illos homines ad Dei tribunal.Quum tā vehementer excandeſceret contra vitia,quum etiā tam rigidè minitaretur, videri poſſet oblitus fuiſſe omnis humanitatis.Atqui locus hic oſtendit non exuiſſe tamen miſericordiam,quāuis officio ſuo ſtrenuè ſatisfaceret: ideóque nō flecteretur quum videret ſibi negotium eſſe cū hominibus improbis & contumacibus.Rigidus ergo fuit,quia ſic iubebat Deus, hæc erat etiā eius vocatio:ſed interim miſertus eſt populi. Diſcant ergo omnes Eccleſiæ doctores induere iſtos duos affectus,ita vt vehementer excandeſcant quoties vident violari Dei cultum, quum vident peſſum ire rectum ordinem,vt zelo Dei ardeant,& proferāt iſtam ſeueritatem,quæ apparet in omnibus Prophetis.Interea tamen condoleſcant miſeris hominibus, quos vident ita ruere in ſuum exitium,& gemant pro eorum inſania,& ſeſe opponant Deo quantū in ipſis eſt: ſic tamen vt iſta humanitas non reddat eos ignauos vel diſſolutos eouſque vt indulgeant hominum peccatis.Temperamentum enim illud tenendum eſt quod dixi, vt coram Deo ſupplices prodeant in medium,& petant veniam miſeris ac perditis hominibus. Dum autē ad populum ipſum accedunt,vt induant nouam perſonam, vt ſint ſeueri ac rigidi: meminerint à quo ſint miſſi,& cum quibus mandatis,ſciant ſe eſſe miniſtros Dei,qui mundi iudex eſt,& ideo non parcant populo.hoc ergo nobis obſeruandum eſt. Iam quod ad pœnitentiæ verbum ſpectat, ſciamus,quemadmodum etiam alibi dictum fuit,Deum non mutare conſilium, ut quod ſemel ſtatuit retractet. Sciebat enim quid eſſet facturus antequam oſtenderet hanc viſionem Amos Prophetæ ſuo.Sed accommodat ſe ad modulum humani ingenii,dum mutationes iſtas proponit.Hoc ergo fuit æternum Dei conſilium,minitari populo,oſtendere vindictæ ſuæ ſigna, & tamen vindictam in aliud tempus ſuſpendere,quo magis inexcuſabilis eſſet populi obſtinatio. Sed interim quia hoc caruiſſet profectu,proponit aliam rationem,quòd ſcilicet iam armatus ſit ad exequendam ſuam vindictam.Tunc autem non refert Deus quid apud ſe decreuerit,ſed quid meriti fuerint Iſraelitæ,&quæ illis pœna vel merces debeatur.Quum ergo Deus incipit pœnas exigere de peccatoribus,perinde eſt acſi vellet vſque ad finē exequi ſuam vindictam: iudicium tamen apud ſe ſtatuit,ſed illud abſconditum eſt à nobis. Simul ergo atque ſuſtulit digitum, debemus nobiſcum reputare fieri eius clementia, ſi non in nihilum ſtatim redigimur, acſi conſilium mutaret,vel acſi manum ſuam retraheret. Hæc igitur ratio tenenda eſt quum Propheta dicit Deum creaſſe locuſtas, vt vorarent totam herbam, ſe verò ſuppliciter interceſsiſſe, vt Deus modum ſtatueret huic calamitati. Deinde adiungit, du-

Ioel.1.

Iere.5.

ctũ fuiſſe ipſũ Deũ pœnitentia,nõ quòd fuerit aliqua mutatio affect⁹ in Deo,ſed quia repẽtè & præter ſpẽ Deus vindictã illã ſuſpẽdit,quæ tamen inſtabat.*Non erit* ergo. Quantũ attinet ad mẽbrum iſtud,*Propitius ſis obſecro: Quis conſurget Iacob*,vel quis eriget ipſũ Iacob? Quia Própheta nõ aliud remediũ videt,niſi vt Dominus ꝓ immẽſa ſua bonitate populo ignoſcat, ideo petit veniã. Sed interim oſtendit ſe deprecari ꝓ Eccleſia: Domine,inquit,iã manus tua nõ perſequitur extraneos homines,ſed populũ electũ,qui tibi peculiaris eſt.nã ſub nomine *Iacob* Propheta fœdus cõmendat quod Deus pepigerat cum Abrahã & Patriarchis,acſi diceret,Deus eriſne inexorabilis aduerſus populum quem elegiſti & adoptaſti,cuius tu es pater? Memineris non eſſe vel Babylonios,vel AEgyptios,vel Aſſyrios:ſed eſſe regale ſacerdotium,eſſe populũ tuũ ſanctum ac peculiarẽ. Et nihil eſt quod Deũ magis flectat ad miſericordiã quàm memoria gratuiti fœderis,quẽadmodum alibi vidimus.Deinde dicit,*Iacob eſſe paruum*. Non ergo profert in medium dignitatem Iacob,vel aliquam notam excellentiæ:ſed dicit eſſe paruum, quaſi diceret, Domine, tu hîc depromis potentiam tuã contra miſeros homunciones,qui iam plus ſatis debilitati ſunt. *Paruum* enim vocat,quia iam attritus eſſet multis cladibus. Et ideo dixi referri hoc ad tempus illud miſerum,de quo loquitur ſacra hiſtoria, quum dicit tam liberos quàm captiuos fuiſſe redactos ad extrema,antequam inciperet regnare Iarobeam ſecundus. Tunc enim Deus reſtituit populum ſuum:ſed breuis fuit illa benedictio:ſtatim poſt mortem regis Iarobeam mota eſt ſeditio quę labefactauit totum regnum:occiſus eſt filius eius Zacharias à Selũ,vt ſatis notũ eſt. *Quis* ergo *conſurget Iacob?* Verbum יקום tranſitiuè quidam accipiunt,Quis eriget? Alij autem putant neutrum eſſe verbum,Quis conſurget Iacob? hoc eſt, quomodo conſurget Iacob? vt מי tantundem valeat ac qualis vel quomodo. Qualis ergo Iacob conſurget? Sed hoc ad ſummam rei parum intereſt. Tantùm ergo notare ſufficiat, hîc Prophetam loqui de populi infirmitate, vt eius reſpectu Deus facilius ignoſcat.Nunc ſequitur:

2.Reg.15.10

4 Sic oſtendit mihi Dominus Iehoua: & ecce vocans ad diſceptandum in igne Dominus Iehoua, & cõſumpſit(*aut vorauit*)abyſſum magnã(*& cõſumpta fuit*)poſſeſſio.(*alij* חלק *vertunt partem agri:ſed malo accipere de tota poſſeſsione*)

5 Et dixi,Adonai Iehoua,Ceſſa obſecro:quis (*hoc eſt,quomodo*)conſurget Iacob?(*vel quis attollet? vt prius dictum eſt*)quia paruus eſt.

6 Pœnituit Iehouam ſuper hoc:etiã hoc non erit, dicit Dominus Iehoua.

Hîc oſtendit Propheta non ſemel Deum peperciſſe populo ſuo , ſed quum iterum inſtructus eſſet ad vindictam,vltrò adhuc diſtuliſſe,vt ſi fieri poſſet,populus ſponte ſeſe colligeret.Sed quia omnes erant inſanabiles,hęc etiam Dei tolerantia caruit ſuo profectu. Iam quod ad verba Prophetæ ſpectat, vidimus grauiorem pœnam notari ſub ignis metaphora, quàm prius quum ſermo habitus eſt de locuſtis.Diximus per locuſtas tranſlatitiè intelligi mediocrem pœnam:hoc eſt,quę non adeò eſſet formidabilis primo intuitu . Etſi enim grauiſſimum malum eſt inedia & fames quam afferunt locuſtæ,dum abſumunt quicquid eſt fructuũ,tamen interdum plus horroris multo incutit. Ergo Propheta per ignem oſtendit excanduiſſe Deum , quia videbat populum obduruiſſe, nec iam poſſe corrigi vulgaribus remedijs & ſolitis:& ita ſolet Domin⁹ agere, quemadmodum paſſim denuntiat in Scripturis . Initiò tentat an poſſint homines ſanari , & adhibet non grauiſſimas pœnas,ſed tolerabiles. Vbi autem cernit duritiem & contumaciam in ipſis peccatoribus,duplicat & triplicat pœnas:imò in ſeptuplum (quemadmodum loquitur apud Moſen)auget vindictas ſuas.Talis igitur fuit ratio,cuius nunc meminit Amos:quia initiò creauit Deus locuſtas,deinde ignem accendit,qui conſumpſit abyſſum magnam & vorauit poſſeſſionem. Participium Cholem ſatis oſtendit eos errare qui יוצר, de quo antè diximus, vertunt Creationem. Nam reſpondet hoc Cholem cum יוצר. Vtroque ergo loco Dominus ſe authorem pœnarum eſſe demonſtrat,que ſolent transferri in fortunam . Imaginantur enim homines aliunde proficiſci mala quàm à Deo. Oportuit igitur hoc diſertè notari , quemadmodum Propheta etiam facit quum dicit locuſtas à Deo fuiſſe creatas , & ignem ab eodem eſſe accenſum . *Vocans* igitur *in igne ad diſceptandum* . Non fruſtra hoc verbo ריב vſus eſt Propheta,quod tamen non expendunt interpretes. Obliquè enim taxat illam populi duritiem, quòd Dominus non ſimpliciter iam caſtigaret delicta populi , ſed cum hominibus prauis & peruicacibus contenderet , quemadmodum vbi non poteſt obtineri vlla æquitas , tunc litigandum eſt: ſic etiam Propheta nunc dicit, Deum venire inſtructum igne , vt diſceptet cum tali peruicacia populi . Dicit abyſſum magnam fuiſſe conſumptam ab hoc igne . Hinc clarius patet quod attigi , nempe hîc deſcribi pœnam atrociorem quàm in viſione prima. Locuſtæ vorabant herbas duntaxat : ſed ignis penetrat vſque ad vltimas abyſſos: non conſumit neque deformat tantùm ſuperficiem terræ , ſed radices etiam ipſas exurit: imò vſque

Deut.28.

que

que ad cētrum terræ descendit,& consumit totam terram. Qui חלק partem vertunt, nō satis attendunt ad Prophetæ consilium. Hinc enim colligit superficiem terræ fuisse vastatam, quia ne voragines quidem saluæ fuerant ab incendio illo. Quum autem ignis pertingat vsque ad terræ viscera, quomodo staret incolumis ipsa possessio, quæ etiā obnoxia est caloribus solis? Videmus vt terra ęstu exuratur quum sol est calidus media æstate. Iam tenemus Prophetæ cōsilium. Addit Deum secundò fuisse placatum. Sēper nobis scopus ille spectandus est, quòd scilicet profani homines existimant Prophetas mentitos, vbi non statim exercet Deus vindictam quam denuntiarunt. Amos autem hic ex opposito admonet, si Deus differat pœnas, non tamen ideo frustra minari, sed homines expectare dum resipiscant: interea si pergant eius patientia abuti, ad extremum sensuros quàm horribilis vltio maneat eos omnes qui ita peruertunt Dei bonitatem: hoc est, qui Deum non audiunt tam humaniter ad se vocantem. hæc est summa. Sequitur:

7 Sic ostendit mihi: & ecce Dominus stabat (*stans*) super murum perpendiculi, & in manu eius perpendiculum.

8 Et dixit Iehoua mihi, Quid tu vides Amos? & dixi, Perpendiculum. Tunc dixit Dominus, Ecce ego pono perpendiculum in medio populi mei Israel: non adijciam amplius vt transeam ipsum.

9 Et destruentur excelsa Isaac, & euertentur (*excidentur*) sanctuaria Israel: & surgam super domum Iarobeam in gladio.

Hæc tertia visio melius nobis aperiet quid hactenus voluerit Propheta, & quorsum direxerit suā doctrinā, nēpe vt sciat populus sua cōtumacia hoc modò se esse adeptum, vt Deus sit implacabilis & desinat parcere, quēadmodum hactenus fecit. Hæc summa est, si hactenus vos De⁹ sustinuit ꝑ sua indulgentia, ne vobis ꝓmittite eundē semper fore erga vos. Exasperat⁹ est enim vestra cōtumacia & peruicacia: quum videat vos esse obstinatos absq; vllo modo, necesse est vt iā sumat de vobis vltimā vindictā. Nulla igitur iā vobis parata est remissio: sed quēadmodum estis incurabiles, ita Dominus à sua parte stabit cōstanter in rigore sui iudicii, neq; vnquā flectetur ad misericordiā. Variè tractāt visionē hāc interpretes. Subtiliter enim philosophātur in voce *Perpendiculi*: & tamē frigidę sunt ferè omnes argutiæ. Si vellē tractare plausibiliter hunc locum, dicerē perpendiculū esse Legē Dei, quia cōstituerat ordinē in suo populo, qui instar perpēdiculi esset. Omnia enim ad optimā regulā directa erāt. Ita loquerer: sed tamē ego nolo hic frustra argutari. neq; enim dubito quin hoc simpliciter voluerit Deus, hāc vltimā esse dimensionē: quia pœnā sumpturus sit de populo suo, & absq; vlla remissione, vel absq; vlla mora. Nūc tenem⁹ Prophetæ sensum. Sed ex cōtextu clarius hoc totū patebit. *Sic ostendit mihi: & ecce Dominus stabat super murum perpendiculi*. Vocat *Murum perpendiculi*, qui erat cōpositus ad regulā, acsi diceret murū perpendicularē. Stabat ergo Deus super murum perpēdiculatū. *Et perpendiculum*, inquit, *erat in manu eius*. falsum igitur est quod quidā interpretes docent, abiectum fuisse perpēdiculum à Deo, quia noluerit āplius præstare officium latomi in populo regēdo: hoc nugatorium est, quia Propheta hìc apertè testatur perpēdiculū fuisse in manu Dei. Iam pōdere non caret quod sequitur. Interrogat enim Deus Prophetā suum, *Quid tu vides Amos?* Verisimile est Prophetā fuisse attonitū vt in re obscura. Quū crearētur locustæ, & ex disceptatione ignis facil⁹ poterat colligere quid vellet De⁹. Visiones enim illæ nō admodum erāt ambiguæ: sed quū Deus stat super murum cū perpendiculo, hoc est aliquāto obscurius. Et probabile est obstupefactū fuisse Prophetā, vt attētius audiret populus hāc visionē, quēadmodū ad res magis recōditas attēdimus studia nostra. Frigidè enim audimus quæ putamus esse facilia cognitu. Sed ipsa obscuritas vel difficultas acuit nostra studia & sensus. Ego itaq; nō dubito quin Deus mentē Prophetæ ad tēpus obstupefecerit, quò maior esset attētio populi. *Quid* igitur *tu vides Amos? Perpendiculum*, inquit. Sed interea nō iudicat quænā sit ratio huius perpendiculi, vel quis finis. Respōdet ergo Deus, *Ecce ponam perpendiculum in medio populi mei*: hoc est, ego statuā hāc vltimā regulā, vel vltimā mensurā, *& non adijciam amplius vt transeam ipsum*. Quia Deus trāsilierat bis metas sui iudicij parcendo, nūc dicit finē vltimū adesse: ego, inquit, nō vlterius ꝓgrediar ad ignoscendū: quēadmodū si mur⁹ cōponitur ad perpēdiculū, ne minimo quidē digito pars vna alterā excedet, sed erit æquabilitas ad vltimā metā, sic etiā hæc erit vltima regula, hæc erit vera dimēsio & æquabilis: ego nō trāsiliā, inquit, amplius ipsū. Ego nō dubito quin hic genuin⁹ sit sensus Prophetæ. Nunc etiā tenemus quorsū spectauerint aliæ duæ visiones, ne se fallerēt prauis blāditijs Israelitæ, quia Deus facilis & propitius illis fuerat, ostēdit nō hoc ideo factū esse quòd iusti essent: Deus enim cœperat iā exequi sua iudicia cōtra ipsos, & pœnę qb⁹ affecti fuerāt, erāt optimę testes scelerū. De⁹ enī nō frustra irascitur hominib⁹, pręserti electo populo. Quū ergo iā semel atq; iterū ꝑcussi fuissent, ostēdit Propheta eos grauioribus pœnis dignos fuisse: quòd aūt pœnæ fuerāt mites & remissæ, dicit factum fuisse

Dei indulgentia, quòd vellet ignoscere populo suo: sed iam adesse tẽpus quo amplius non vellet progredi ad ignoscẽdum, quia videbat sibi negotium esse cum desperata peruicacia. Illa summa est. Iam sequitur, *Et destruentur excelsa Isaac, & euertentur sanctuaria* (alij palatia vertunt) *Israel, & assurgam super domum Iarobeam in gladio.* Hìc Propheta disertè pronuntiat frustra populum confidere suis templis & superstitionibus, quia his modis potius accendat in se iram Dei: neq; enim disertè minatur excelsis & tẽplis, nisi quia, sicuti iam dixi, prouocauerant Dei vindictam contra se Israelitæ hoc modo. corruperant enim verum & legitimum Dei cultum. *destruentur* ergo *excelsa Isaac.* Quæritur cur potius hìc nomen Isaac posuerit, quod tamen rarum est Prophetis. Mutatio enim est in vna litera dũtaxat: nam vbiq; nomen Isaac scribitur per צ: hic autem scribitur per ש. Sed mutantur inter se ש & צ, vt satis notum est. Hoc quidem est extra cõtrouersiam, Prophetam hìc loqui de sancto viro Isaac: sed ratio mihi videtur esse exposita in prõptu, quòd scilicet præposteri essent æmulatores patris sui Israelitæ in superstitionibus. Scimus enim erecta fuisse tẽpla vbi Isaac Deũ coluerat, sicuti etiã Abrahã pater ei9 & Iacob. Quũ ergo gloriarẽtur exẽplis S. patrũ Israelitæ, ideo Propheta hìc refellit inanẽ illam & fallacẽ iactãtiam. nã qui per nomen Isaac intelligunt Prophetã minari tam Idumæis promiscuè quàm Israelitis, carent omni colore. Sed illa ratio quam nunc attuli satis firma est. Scimus enim fuisse Israelitis semper in ore exẽpla patrũ: sicuti etiã Samaritana mulier dicebat Christo, „Patres nostri adorauerunt in monte hoc. Sic etiam olim obtendere soliti fuerant Israelitæ, S. Patriarchas coluisse Deũ in illis locis: & in Beth-el visum fuisse Deum S. Iacob: deinde in alijs locis etiam fuisse erecta altaria. Quum armati essent exẽplis patrum, putabant esse instar clypei, queadmodum hodie etiam Papistæ siquid audiunt fuisse factũ à patribus, arripiunt statim: sed sunt inanes prætextus. Tales etiam erant Israelitæ. ideo dicit Propheta, Ecce nihil proficitis isto fallaci prætextu: *destruentur* enim *excelsa Isaac*: hoc est, quę nunc teguntur honorifico titulo. interea templa vel palatia Israel excidentur: & surgã contra domum Iarobeam in gladio. Colligimus ex hoc postremo membro, tunc res fuisse prosperas in Israel, quẽadmodum alibi diximus. nam Deus varijs modis attriuerat regnum illud ante Iarobeam: sed fuerant semper obstinati. Postea adhuc restituerat illos in aliquem ordinem: floruerunt enim res illius populi sub Iarobeã: recuperauit multas vrbes, ampliauit limites regni sui, & tunc cœpit populus luxuriari contra Deum in illa opulentia. Quoniã ergo sic videbat Propheta abuti eos Dei bonitate, ideo denuntiat exitium ipsi Iarobeam: *Super domum* ergo *Iarobeam insurgam in gladio*, inquit: hoc est, ego incipiam exequi iudicium etiam contra sobolem ipsius Regis, etsi parcam eius personæ, posteri tamen eius non effugient manum meam.

Io. 4. c. 20

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quãdo sic suspẽdis manum tuam in nobis castigandis, vt nisi prorsus cæci vel stupidi essemus, debeamus agnoscere nobis ideo parci, vt sponte ad te redeamus, & hac dulcedine tuæ patientiæ allecti, subijciamus nos tibi in voluntariũ obsequiũ, ne obstinemus animos, ne etiã quũ differs vltimas pœnas sic tardi simus ac pigri, imò socordes ad resipiscentiam: sed studeamus præuenire vltimas vindictas, & nos totos ita tibi subijcere, vt locus sit veniæ dum tempus est, & sic maturemus vt afferamus tibi integros & synceros animos: etiam dũ vrgemur vltima necessitate, sic resipiscamus, vt iã non maneat interior hypocrisis in cordibus nostris: sed ita excutiamus omnes animi nostri partes, vt idoneus sis nobis ac verus testis illius integritatis quam flagitas ab omnibus qui ad te redeunt, vt obtineant veniam per Christum Dominum nostrum, Amen.

10 Et misit Amazias sacerdos Beth-el ad Iarobeam regem Israel, dicẽdo, Conspirauit contra te Amos in medio domus Israel: non poterit terra sustinere omnes eius sermones.

11 Quia sic dicit Amos, Gladio morietur Iarobeam: & Israel migrando migrabit è terra sua.

12 Et dixit Amazias ad Amos, Videns, vade, fuge (*tibi, est superuacuum*) in terram Iehudah: & comede illic panem, & illic propheta.

13 Et in Beth el ne adijcias amplius prophetare, quia sanctuariũ Regis est, & domus regni est.

Hìc refert Propheta qua machina tẽtauerit Satã labefactare ei9 animũ ne pergeret in officio prophetandi. Dicit Amaziam ab vna parte misisse ad Regem, qui eum impelleret ad aliquam sæuitiã, quia scilicet fingebat Regis negotium agi, quũ Amos spargeret sermones plenos seditione & voces turbulẽtas, nisi Rex maturè obuiã iret: deinde rursus idẽ ille Amazias dicebat Prophetæ nihil esse meli9, quã vt fugeret in terrã Iehudah, vt illic tutò viueret, quoniã sibi accersiuerat magnum discrimen quũ ausus fuisset aduersus Regẽ prophetare. Apparet igitur Amaziã hunc fuisse hominẽ perfidũ & astutũ, sed non ita sanguinariũ, vt palã auderet tẽtare aliquid grauius contra

tra Prophetæ vitã. Nisi fortè putarit hoc nõ posse fieri:& non tã mãsuetudine quàm quia res erat impossibilis, omisit cõsiliũ illud.& hoc secundũ ꝓbabile est ex cõtextu. Priore enim loco dicit Propheta *Amaziam misisse ad Regem.* Ergo expertus est an posset acuere animũ Regis ad persequendũ Amos. Fortè nõ successit cõsiliũ illud, ideo aggressus est quod secũdo loco refertur, hoc est, vocauit ad se Prophetã, & conatus est illũ terrere & eijcere metu ex terra Israel, ne scilicet amplꝰ molestus esset illic. Sed primo loco notandũ est quo affectu impulsus fuerit ipse Amazias, vt tãtopere studuerit expellere quacũq; ratione posset Prophetã è regno Israel. certè nõ est credibile fuisse inductũ quẽadmodũ præ se tulit apud Regẽ, quia esset aliquod periculũ seditionis: sed fuit hic honestus prætextꝰ. Curauit igitur Amazias ꝓpriũ cõmodũ: sicuti hodie videmꝰ Cardinales & cornutos Episcopos, qui Principũ aulas occupãt, nõ ꝓferre ingenuè id quod habẽt in animo: vidẽt enĩ nõ posse stare suã tyrannidẽ nisi aboleatur Euãgeliũ: vidẽt doctrinã nostrã minari frigꝰ vel potius glaciẽ suis culinis, deinde vidẽt se fore nullos in mũdo, nisi nos oppresserit. Quid autẽ interea ostendũt? nẽpe doctrinã nostrã nõ posse recipi, quin totꝰ orbis mutetur, quin pereat totꝰ politicꝰ ordo, quin Reges spolietur sua potẽtia & dignitate. cõciliãt igitur sibi fauorẽ his obliquis artibꝰ. Tale fuit ingeniũ Amaziȩ, & tale est artificiũ in oppugnãdo Propheta Amos. dicit Regi, *Ecce conspirauit in te.* קשר significat ligare, & per metaphorã accipitur ꝓ cõspirare. *Conspirauit* igitur *contra te Amos.* Quis aũt loquitur? Amazias. sed interea nõ negligit Propheta titulũ Amaziæ. dicit igitur, *Sacerdos erat Beth-el.* Potuit simpliciter dicere, Misit Amazias ad Iarobeã regẽ: sed in nomine sacerdotij Propheta ostẽdit nõ pugnare Amaziã ꝓ pace publica, quẽadmodũ fingebat: fuisse igitur istũ prætextũ fallacẽ, quia pugnabat pro sua Helena: hoc est, pugnabat ꝓ sua culina, ꝓ vita deniq;: quia sacerdotio fuisset cũ ignominia priuatꝰ: deinde redactꝰ fuisset ad inopiã & mẽdicitatẽ, nisi expulisset Prophetã Amos. Quoniã ergo videbat sibi instare tale & tantũ infortuniũ, nisi Amos eijceretur, hoc cõsilio vsus est, & prȩ se tulit aliã causã, ac misit ad Regẽ dicẽdo, *Conspirauit Amos.* Exaggerat etiã crimẽ, *In medio domus Israel.* Hoc nõ fit, inquit, in aliquo angulo vel obscuro loco: sed palã iã ꝑsonat hæc doctrina in omnibꝰ cõpitis: vrbes totȩ ea implẽtur, deniq; in sinu ipso regni & in gremio iã ignis ardet, & statĩ sẽties flagrare domũ tuã, nisi maturè remediũ adhibeas, imò nisi aboleas. Videmus ergo nunc quomodo se gerat hic Amazias, & qua etiã ratione tã sedulò procuret apud Regẽ, ne detur amplius libertas Prophetȩ Amos. Quantũ attinent ad sequẽtia, dicit *terram non posse amplius ferre eius sermones.* hoc mẽbrũ recipit duos sensus ꝓbabiles, vel quòd populꝰ offẽsus turbulẽta ista doctrina iã spõte oderit & detestetur Propheta Amos, quasi hominẽ seditiosum: quẽadmodũ etiã animãtur istis cõsilijs Reges hodie: Cur cessatis? nã subditi vestri nihil magis cupiũt quã extinguere istã pestẽ: & quisq; certatĩ vos adiuuabit: vos estis ignaui interim, & populꝰ cõqueritur de ista tarditate. Putãt indignos esse Prĩcipes q̃ potiãtur imperio, quũ ita sinãt pessũ ire veteres ritus & statuta S. matris Ecclesiȩ. Sic ergo loquũtur illi. Ita etiã possemꝰ accipere verba Amaziæ, quòd Regẽ stimulauerit hoc artificio, quia populus paratꝰ esset ad obsequiũ præstandũ: vel, *non poterit terra ferre eius sermones*: id est, si pergat hic liberè tumultuari, quẽadmodũ cœpit, iã imminet interitus toti regno, quia multi eũ sequẽtur: & vbi exorta fuerit manifesta factio, nõ poterit cohiberi sine magna difficultate. Festinandũ ergo est ne præualeat Amos: quia iã vltimũ instat discrimẽ, quẽadmodũ etiã cõsultabãt Pharisæi, Ne fortè veniãt Romani, & tollãt locũ nostrũ & gentẽ nostrã: sic etiã potuit Amazias Regẽ impellere hoc terrore iniecto, quòd terra, hoc est regio ipsa & incolæ cõmoti essẽt sermonibꝰ Amos, ideóq; maturè esse resistendũ. hȩc fuit legatio Amaziȩ ad Regẽ. Iã subijcet Propheta noster quale fuerit respõsum Regis. itaq; credibile est vel Regẽ nõ fuisse tãtopere cõmotum, vel nõ ausũ fuisse palã aggredi virũ Amos: quia iã obtinuerat fortè aliquid authoritatis apud populũ: quãuis etiã esset exosus, tamẽ reuerebãtur nomẽ ipsũ & munꝰ Prophetæ: vel rẽ ex cõposito inter duos sanæ doctrinȩ hostes fuisse actã: sicuti gratificãtur sæpe Regibꝰ adulatores, dũ se substituũt in eorũ locũ, & omnẽ inuidiã sustinẽt. Quicquid sit, certè ꝓbabilis est ista cõiectura, Regẽ quieuisse, quia non fuerit persuasus à sacerdote Amazia, vel quia timuit sibi à populo, vel quia religio animũ eius cõpescuit, sicuti etiã interdũ solent impij ad tẽpus cõtinere se in aliqua moderatione: nõ quòd tãngãtur serio Dei timore, vel quòd cupiãt verũ eius cultũ amplecti: vellẽt Deũ è cœlo detractũ esse, vellẽt omnẽ pietatis notitiã abolitã: sed interea nõ audẽt effundere suã rabiẽ. Talis igitur metus potuit cõcutere animũ Iarobeã, ne tyrãnicè cõtra Prophetã Amos sæuiret. Nã si reputamus quorsũ tẽdant verba Amaziȩ, certè voluit statĩ trahi ad capitale suppliciũ Prophetã Amos. Cõspiratio enim crimen est per se morte dignũ: deinde metus potuit Regẽ ꝑcellere, vt statim extĩgueret S. Prophetã. Sperauit igitur Amazias plꝰ quã adeptꝰ est. Et hîc vulpina ista vafricies, quòd Prophetã accersat. consiliũ enĩ dat vt se recipiat in terrã Iehudah. ergo, quẽadmodũ initiò dixi, verisimile est regẽ Iarobeã nõ fuisse cõmotũ sicuti sperauerat sacerdos iste impꝰ Beth-el. Initiò fuit truculẽta bestia, sed postquã nõ potuit palã grassari ad ꝑdendũ Amos, iã nouã ꝑsonã induit, incipit esse vulpes, quia nihil ꝓficit sua leonina rabie. Sequitur ergo hoc secũdũ, *Et dixit Amasias*

Io. 11. f. 48

ad Amos. Ego preterij membrum vnum ex proximo versu, *Dicit Amos, Gladio morietur Iarobeam & Israel migrando migrabit è terra sua.* Duo sunt capita accusationis in summa. Quidam interpretes putant Amaziam peruersè calumniatum fuisse verba Prophetæ Amos, quia non denuntiabat mortem regi Iarobeam, sed tantùm eius populo & posteris. Ego autem in hoc non insisto. Fieri ergo potest vt non peruerteret verba Amos ipse Amazias data opera, sed tantùm vellet illi conflare inuidiam apud Regem. Morietur ergo Iarobeam gladio, vel eius posteri: deinde Israel migrando migrabit è terra sua. Hinc colligimus Amaziam non fuisse impulsum postrema duntaxat concione Prophetę Amos, sed quod diu coxerat odium, tunc patefecisse. Non dubium igitur est, quin Amazias fuerit quasi in excubijs, & audierit quicquid docebat quotidie Amos, & tandem quum putaret rem esse maturam, misisse ad Regem. Hac via tentata, quia nihil profecerat, iam venisse ad hoc secundum consilium de quo nunc nobis tractãdum est. Dixit ergo Amazias ad Amos, nempe postquam prior ratio eum frustrata est, quia non obtinuerat apud regem Iarobeam quod sperauit. Dixit ergo Amazias ad Amos. *Videns, vade, fuge in terram Iehudah:* Quum dicit Vade, significat liberum illi esse egressum, quasi diceret, Cur sponte vis apud nos perire? Quanquam coniungi debent duo membra: dicit primò, Vade: postea, Fuge. Quum dicit Vade, sicuti iam notaui, admonet si velit posse exire, quia nemo præcludat exitum. Vade igitur, quia patet tibi iter. Sed quum addit, Fuge, significat non posse diu manere incolumem: nisi consulas vitæ tuæ, actum est. Ergo citò fuge a nobis, vel tu es perditus. Videmus ergo quàm astutè adoriatur Amazias ille Prophetam Dei. Proponit enim liberam rationem vitę seruandæ: interea viget eum metu periculi, & ostendit non posse saluũ manere, nisi statim aufugiat. Duæ igitur rationes istæ erant quasi robustæ machinæ ad labefactãdum cor sancti Prophetæ. Postea adiungit, *Et comede illic panem.* hoc tertium est argumentum, quòd liceat in patria viuere, & illic suppetant alimenta. Erat enim Amos, quemadmodum diximus, ex pastoribus Thecua. Ergo oriundus erat ex tribu Iehudah, & domicilium habebat in illo regno, & cognatos suos: deinde Azarias etiam non erat impius, quãuis non esset ex perfectissimis, colebat tamen seruos Dei, & reuerebatur. Quum ergo dicit Amazias, Comede illic panem tuum, significat tutam esse stationem Prophetis in regno Iehudah, & illos haberi in pretio tam apud Regem quàm apud populum, & illic posse viuere. hoc tertium est argumentum. Iam sequitur quartum, Si mihi obijcias te esse Prophetam, & tibi non licere neque fas esse tacere, *Tu illic Propheta:* tu scis audiri Prophetas in regno Iehudah: fungaris igitur illic officio tuo, & viuas liberè & sine metu. Tenemus ergo quatuor rationes, quibus conatus est persuadere Amazias Prophetæ Amos, vt relicto populo Israel concederet ad suos gentiles. Iam sequitur quinta ratio, *In Beth-el vero ne adijcias amplius prophetare, quia sanctuarium Regis est & regia.* Hic conturbat Prophetam Amazias alio prætextu, vel saltem tentat concutere eius animũ, quòd scilicet odiosum sit mouere turbas in regno Israel: deinde quòd etiam in hoc Deũ offendat, quia scilicet Iarobeam sit Rex diuinitus creatus, & idem prȩditus sit summa authoritate. Quum ergo Rex potuerit instituere iure suo nouos cultus, Amazias hic disputat nõ esse in arbitrio cuiusquam conuellere ritus illos, qui passim recepti erant: deinde comprobati etiam regio edicto: sed debere recipi sine controuersia. Tenemus ergo totam summam. Iam notandum est hoc loco, cauendum nobis esse non tantùm à vi aperta & crudelitate hostium, sed etiam ab insidijs. Nam sicuti Satan est homicida, & fuit ab initio, ita etiam est pater mendacij. Quisquis ergo volet strenuè & constanter impendere operam suam Deo & Ecclesię, cõparet se ad vtrunque certamen, vt scilicet resistat contra omnes metus & contra occultas insidias. Videmus quosdam non adeò esse timidos, etiamsi mors centies denuntiata fuerit: sed interea non satis sunt cauti, vbi astutè hostes se ipsos insinuant. Ergo non frustra dixi, seruos Dei opus habere vtroque munimento, vt scilicet instructi sint contra metũ mortis, & maneãt intrepidi, etiãsi moriendũ sit, & debeant iugulũ prębere, vt pergant in officio & obsignẽt etiam doctrinam suam proprio sanguine, quoties opus fuerit. Ab altera autẽ parte, vt sint prudẽtes. Nam sæpe blanditijs eos aggrediuntur veritatis inimici. Et experientia nostrorum temporum hoc satis docet. Ego scio plus periculi fuisse semper in hac parte, quũ hostes terrere volebant, & obijciebant, Quid vultis vobis? Ecce, necesse erit tandem confici totum orbẽ multis cladibus. Quid aliud quæritis, nisi vt religio vbiq; vigeat? vt in pretio sint bonæ literæ? vt pax vbiq; floreat? Atqui videmus instare bellum atrocissimum: si semel exortum fuerit, omnia erunt plena cladibus, sequetur immanis barbaries & crudelitas, peribit etiam religio: hoc proficitis vestra pertinacia. Nobis hoc sæpe dictum est. Ergo quum legimus hunc locum, debemus attẽdere quibus artibus studuerit Satan labefactare conatus piorũ, & constantiã seruorũ Dei. Quantũ ad primũ argumentũ spectat, non opus est diutius insistere, quisque enim per se iã colligere potest, quorsum omnes istæ insidiæ tendant. dicit primò, *Videns, vade.* Hic honorificè Amazias appellat Amos: non vocat probrosè aut exulem, aut seditiosum, aut indoctum hominem, aut bubulcum, aut indignum suo munere. Non igitur quicquam tale profert, sed appellat Viden

Io. 8. e. 44
1. Io. 3. b. 8

dentem: concedit honorificum titulum Prophetæ. hoc enim significat חזה. Fateor te esse Prophetā Dei: potest fieri, vt sis Propheta: sed non es noster. *Videns*, ergo. Videmus igitur, vt intactū relinquat honorē Prophetę, quò scilicet facilius se insinuet, ne statim oriatur inter eos cōtrouersia, & ferueat certamen. Omittit igitur omnes contentiones. Iam tamen potest quæri ex ipso, cur esset cęcus? Nam officium Sacerdotis erat vigilare: & Prophetæ sic erant coniuncti Sacerdotibus, vt Deus tacitè illis obijceret suam ignauiam, & socordiam, quum substitueret Prophetas in eorum locum. Quorsum enim Sacerdotes instituti sunt? Nempe vt essent Angeli Domini exercituum, quemadmodum dicitur apud Malachiā, Populus requiret ab ore Sacerdotis Legē meam, quia Angelus est Domini exercituum. Debuit ergo Amazias specialiter ipse etiam fungi Prophetę officio, quia Sacerdos erat. Fuit quidem Sacerdos adulterinus, fateor: sed quum obtenderet titulum illum honorificum, debuit saltem prestare suas partes: hoc non fecit, & concedit illum titulum Prophetæ: quemadmodum nunc cornuti Episcopi in concedendis titulis sunt satis liberales: Domine doctor, vos quidem potestis multa videre, intelligere: sed tamen interea debetis consulere paci publicæ. Vocabunt Dominos doctores qui nullo publico munere sunt prædi ti: sed coguntur tamen subire alienas partes, quia vidēt istos cornutos Episcopos esse canes mutos. Sic etiam egit Amazias cum Propheta Amos. Nam contentus erat suo splendore & magna pompa, deinde suis opibus: ipse lautè viuebat, fruebatur opima prędа, & superstitiones bene calefaciebant eius culinam. Facilè ergo relinquebat titulum Prophetę aliis. Interea sibi blandiebatur in suo Sacerdotio. Iam quantum ad secundum attinet, in eo acrior fuit punctio: *Fuge*, inquit. Quum diceret Vade, quemadmodum dixi, tentabat animum Prophetæ, quòd posset cōsulere vitæ suę absque vllo periculo, quia liber erat illi exitus: nunc autem vrget eum, & extimulat proposito discrimine, Vide, si diu hîc subsistas apud nos, non poteris saluus manere. *Fuge* igitur. Per fugam significat, etiamsi velit Propheta manere, hoc tamen illi esse necessarium. Ergo hoc secundum argumētum ductum est à necessitate, quia non licitum esset ferre amplius Prophetam, si pergeret in libero cursu sui officij. *Fuge* ergo *in terram Iehudah, & illic comede panem.* Quantum ad hanc tertiam rationem spectat, ostendit Prophetam Amos fore nimis pertinacem, & addictum suę sententię, nisi malit degere tutus, & quietus in patria, quàm periclitari in alieno solo. Vade ergo. Quò eum ablegat? In patriam: Quid? tu es hîc homo exterus, & tu vides te esse odiosum. Cur ergo non potius reuerteris in patriam tuam, vbi colitur tua religio? Neque enim tunc alloquutus est Amazias Prophetam Amos, quemadmodum hodie faciunt multi profani homines, non tam Epicurei, quàm porci & impuri canes, quum nobis obiiciunt, Redeas in patriam tuam: cur ad nos venisti? Ablegant nos, quum sciant tamen non illic esse nobis tutum locum. Sed tunc vigebat pura religio in terra Iehudah. Dicit ergo Amazias, Cur non agis cū tuis conterraneis? nam multi illic essent, qui tibi suppeditarent alimenta: Rex ipse tibi amicus erit, & totus populus etiam libenter te iuuabit. Quantum attinet ad quartum argumentum, videmus quàm callidus sit sophista diabolus, *Illic propheta.* Quid loquitur? Amazias, qui pessimè oderat Templum Ierosolymitanum, libenter suis manibus supposuisset ignem, libenter iugulasset omnes pios Sacerdotes: & tamen permittit liberum ius prophetandi sancto Amos: quia scilicet non potest palàm statim abrumpere cursum, quem tenuerat sanctus Propheta: ideo eum procul ablegat. Videmus ergo Satanam variis modis & artibus tentare seruos Dei, & habere miras ambages & flexuosas, & interdum se transfigurare in Angelum lucis, quemadmodum dicit Paulus. Et hoc loco habemus insigne huius rei exemplum. Nónne Amazias iste est Angelus lucis, quum dat consilium Prophetę Amos, vt in patria liberè seruiat Deo, & illic prophetet, habeat os apertum, asserat cultum Dei & puram religionem? modò ne in terra Israel. Ergo in hoc capite notanda est, quemadmodum iam dixi, Satanæ vafrities. Nunc quod attinet ad quintum argumentum, in eo pręcipuè insistere conuenit. *In Beth-el*, inquit, *ne adijcias amplius prophetare, quia Sanctuarium Regis est, & domus regni est.* Hîc tamen ostendit Amazias quid cupiat, nempe retinere possessionem sui Sacerdotij: quod fieri non poterat, nisi Propheta expulso. Neque enim certare poterat rationibus. Iam ergo per absentiam Prophetę suis commodis consulit. Ergo vtcunque proximo versu induerit varias personas, & seipsum multis integumentis occultauerit: nunc tamen simia apparet simia, vt loquuntur. Ostendit igitur Amazias quorsum spectauerit, nempe vt quietus maneret in sua tyrannide, & Amos non esset amplius molestus, vel receptas superstitiones conuelleret. Quū enim esset sacerdos Amazias, non poterat Amos officio suo perfungi, quin quotidie clamaret contra templum Beth-el. Erat enim lupanar: quia illic spoliabatur Deus suo honore. Deinde scimus vbique superstitiones conferri scortationibus. Nunc ergo prodit Amazias peruersum suum animum, *In Beth-el ne prophetes*: tantùm retinet sibi quietum suum statum, & non vult illic verbum Dei resonare. Optasset quidem quemadmodum iam dixi, vbique extinguere lucem doctrinę cœlestis: sed quia non poterat, vult saltem manere in sede sua absque vlla controuersia: quemadmodum etiam vidimus nostro tempore Papam agere, & cornutos Episcopos. Insaniebant quum audirent multas vrbes & quosdam Principes tumul-

Mal 2 b.7

2. Cor. 11. d.14

tuari in Germania, & discedere ab obsequio: sed quia non poterant vi superare, Sinamus illos barbaros: quid? Antehac plus inde mali prouenit quàm commodi: fuit sterilis & arida regio, modò Hispania, Gallia, & Italia salue maneant, satis est nobis. Nā plus fortè perdidimus in Germania, quàm reportauimus lucri. Ergo fruantur sua libertate, vel potius licentia, aliquādo sub dominium nostrum redibunt. Interea ne simus tantopere anxii. Sed ne penetret hæc contagio in Galliam, quia vnum brachiū nobis abscissum esset: neque tāgatur Hispania, nec Italia: hoc esset petere iugulum. Talis ergo fuit Amazias iste, quemadmodū satis apparet. Ne igitur prophetes in Beth-el. Et asturè loquitur quum dicit, *Ne amplius adijcias prophetare*: perinde enim est acsi veniam daret: Ecce, si hactenus Regem offenderis, & publicum statum populi, tamen ego non agam tecum summo iure: omnia tibi condono: sepultum maneat quicquid peccasti, modò *ne adiicias in posterum*. Videmus ergo pondus esse in hoc verbo, quum dicit, Ne pergas, vel ne adijcias: quasi diceret in præteritum se non inquirere, nec velle trahere in causam Amos, quia iam fuisset seditiosus: modò abstineat in posterum, contentus est Amazias, quemadmodum ex verbis colligimus. *Ne ergo amplius prophetes.* Quare? Quia *sanctuarium est Regis*: Hoc est vnum. Hic Regis authoritate vult probare Amazias cultus receptos in Beth-el esse legitimos. Quare? Rex ita statuit. Ne cui ergo liceat verbum contrà facere: Rex hoc iure potest. Est enim sacrosancta eius maiestas. Videmus quorsum hoc spectabat. Et hodie quàm multi sunt in Papatu, qui Regibus accumulant quicquid possunt iuris & potestatis, ita vt ne qua fiat disceptatio de religione: sed potestas hæc sit penes Regem vnum, vt statuat pro suo arbitrio quidquid voluerit, & sine controuersia hoc fixum maneat. Qui initiò tantopere extulerunt Henricum regem Angliæ, certè fuerunt inconsiderati homines, dederūt illi summam rerum omnium potestatem & hoc me semper grauiter vulnerauit. Erant enim blasphemi quum vocarent ipsum Summum caput Ecclesiæ sub Christo. Hoc certè fuit nimium. Sed tamen sepultum hoc maneat, quia peccarunt inconsiderato zelo. Sed vbi impostor ille qui postea fuit Cancellarius huius Proserpinæ, quæ hodie illic superat omnes diabolos: ille quū esset Ratisponæ, non pugnabat rationibus (loquor de hoc postremo Cancellario, qui Episcopus fuit Vintoniensis) sed quemadmodum iam cœpi dicere, non multum curabat Scripturæ testimonia: sed dicebat fuisse in arbitrio Regis statuta abrogare, & ritus nouos instituere. Si de ieiunio agitur, illic Regem posse populo indicere, & iubere vt hoc vel illo die vescatur populus carnibus, licere etiā Regi prohibere sacerdotes à coniugio: licere etiam Regi interdicere populo vsum calicis in Cœna: licere Regi statuere hoc vel illud in regno suo. Quare? Potestas enim summa est penes Regem. Tale fuit commentum huius Amaziæ de quo nunc Propheta loquitur. Sanctuarium est Regis. Nam addit postea secundum nomen, *est domus Regni*. Ponderanda sunt hæc verba Amaziæ. Dicit primò *esse Sanctuarium Regis*, deinde *esse domum Regni*. Tribuit ergo Regi duplex officium, quòd scilicet in eius arbitrio sit flectere quocunque volet religionem: deinde quòd Amos perturbet publicam pacem, & ita iniuriam faciat Regi, quia eius imperio derogat. Quantum attinet ad prius membrum certum quidem est, Reges si fungantur suo officio, esse & patronos religionis, & nutricios Ecclesiæ, quemadmodum Iesaias ipsos vocat. Hoc ergo summopere requiritur à Regibus, vt gladio, quo prediti sunt vtantur ad cultum Dei asserendum. Sed interea sunt homines inconsiderati, qui faciunt illos nimis spirituales. Et hoc vitium passim regnat in Germania. In his etiam regionibus nimium grassatur. Et nunc sentimus quales fructus nascantur ex illa radice, quòd scilicet Principes, & quicunque potiuntur imperio, putant se ita spirituales esse, vt nullum sit amplius Ecclesiasticum regimen. Et hoc sacrilegium apud nos grassatur, quia non possunt metiri suum officium certis & legitimis finibus: sed non putant se posse regnare, nisi aboleant omnem Ecclesiæ authoritatem, & sint summi iudices tam in doctrina, quàm in toto spirituali regimine. Diabolus ergo suggessit hoc consilium Amaziæ tunc, quòd scilicet Rex templum illic instituerat. Quoniam ergo hoc est *Sanctuarium Regis*, non licet priuato homini, non licet etiam cuiquā intercedere quominus valeat religio, quæ semel probata est, & placuit Regi. Principes autem ipsi audiunt dulcem cantilenam, vbi impostores ipsis abutūtur, & nihil magis cupiunt, quàm sibi tribui omnia sine vllo discrimine & delectu. Libenter ergo se miscent: & initio præ se ferunt aliquem zelum: sed mera ambitio ipsos impellit, vt tam solicitè ad se rapiant omnia. Tenendū est igitur temperamētum, quia hic morbus semper in Principibus regnauit, vt vellet inflectere religionem pro suo arbitrio ac libidine, & interea etiam pro suis commodis. Spectant enim quid sibi sit vtile, quia non aguntur spiritu Dei vt plurimū, sed impellit eos sua ambitio. Quū ergo videmus iam tunc clandestinis istis artibus Satanam certasse contra Dei Prophetas, hodie dolendæ sunt nobis nostræ vices & deplorandæ. Sed quisquis volet se gerere vt decet, caueat ab hoc vitio. Iam sequitur, *Et domus regni est.* Hìc nō pugnat amplius Amazias pro iure regio, quātum attinet ad spiritualem potestatē. Bene, etiamsi Rex non debuerit instituere nouos cultus, tamen tu peccas contra publicam pacem. Hodie maior pars Principum nihil aliud satagit, nisi vt potiātur sua quiete. Semper præstantur satis animosè se vsque ad mortē fore vindices primæ confes-

Ies. 49. f. 23

confessionis: sed interea quosnam accersunt sibi doctores? qui scilicet crucem fugiunt: atque vt gratificentur Papistis, vel saltem eos habeant paulò mitiores, sese flectunt ad eorum vota. sicuti videmus hodie his flabellis accendi quorundam Principum animos, vt Sacramentarijs non parcant: nec sustineant in disceptationem vocari quod crasse non minus quàm stulè & peruersè asserunt de corporis Christi præsentia, vel inclusione sub pane. Si ostendamus nos pugnare contra illos, & nobis esse diuortiū cùm ipsis, imò nos fore ipsis capitales inimicos, iam hoc conueniet nobis cum Papistis: iam erit aliquis accessus ad illos, tale definet tantus furor, mitescent Papistæ: non erunt amplius nobis tam infesti: postea obtinebimus mediam aliquam rationem. sic hodie res aguntur in mundo, & nihil vtilius est, quàm conferre statum nostri temporis cum hoc exemplo Prophetæ, vt scilicet iisdem armis, quibus ille pugnauit, nos etiam pergamus in officio: & non moueamur istis diabolicis artibus, quia nullos habemus hostes magis infestos & ꝓfessos, quàm domesticos istos proditores. *Ergo domus Regis est* Iā agit de brachio seculari, quēadmodum dicunt, & ostendit etiamsi religio centies debeat perire, tamen habendum esse respectum ne conuellat Amos regnum Iarobeam & statum ipsius populi. Iam sequitur:

14 Et respondit Amos, & dixit ad Amaziam, Non sum Propheta ego, neque ego sum filius Prophetæ, quia pecuarius sum ego, & colligens (*vel quærens*) sc omoros.

15 Et sustulit me Iehoua à tergo ouium: (*quum sequerer oues meas, de post oues ad verbum*) & dixit mihi Iehoua, Vade Propheta ad populum meum Israel.

Initiò excusat Propheta Amos sibi non esse integrum obedire consilio Amaziæ: quia non liceret abijcere vocationem sibi iniunctam Quum ergo missus esset à Deo, ostendit se obstringi hac necessitate, vt prophetet etiam in terra Israel. Ac primò quidem dicit modestè *se non esse Prophetam, nec filium Prophetæ.* Quorsum hoc? An vt se contemptibilem reddat? Minimè: & tamē hoc verba in speciem præ se ferunt. Sed plus sibi conciliat authoritatis à vocatione extraordinaria, quàm si à puero fuisset educatus in scholis propheticis. Ostendit ergo se miraculo esse Prophetam, & non humano vel solito more iniunctum sibi fuisse hoc munus, sed quasi violenter adductum fuisse, vt iam non possit abijcere officium docendi, nisi velit palàm excutere iugum à Deo sibi impositum. Notandus est ergo hic finis Amos, *Ego non sum Propheta, nec filius Prophetæ.* Si simpliciter diceret se nō esse Prophetam, posset argui temeritatis: quid? nemo sibi vsurpat honorem in Ecclesia Dei: requiritur vocatio: etiamsi Angelus è cœlo descendat, tamen non debet peruertere ordinem publicum, quia debent omnia geri decenter & cum ordine legitimo in Ecclesia, quemadmodum Paulus admonet. Deus enim pacis nobis præsidet. Ergo si præcisè negasset Amos se esse Prophetam, poterat hoc modo ab officio docendi depelli, quia caruisset vocatione. Sed intelligit se non fuisse Prophetam qui à puero institutus fuerit in Lege Dei, vt posset Scripturæ esse interpres. Et eodem etiam modo dicit se non esse filium Prophetæ: scimus enim tunc fuisse prophetarum collegia: & hoc satis notum est ex sacris historijs. Quum ergo collegia illa in hūc finem instituta essent, vt seminarium aliquod semper maneret in Ecclesia Dei, ne destitueretur bonis & probis doctoribus, Amos dicit se non esse ex illorum ordine. Fatetur ergo ingenuè se esse hominem illiteratum: sed hoc, quemadmodum iam dixi, plus illi authoritatis conciliat, quòd Dominus quasi violenta manu arreptum voluerit illum præficere populo docendo: Ecce tu eris mihi Propheta, & quanquam non sis edoctus à puero ad hoc munus, ego tamen repentè formabo te Prophetā. Quēadmodum maius fuit miraculū, quòd Christus elegit Apostolos rudes homines & idiotas, quàm si ab initio sibi Paulū sumpsisset, atq; alios similes, qui erant Legis periti. Si ergo tales initiò creasset discipulos Christus, minus fuisset in illis authoritatis. Sed quum formauerit suo Spiritu, qui prius erant indocti, inde apparuit fuisse diuinitus excitatos. Et huc etiam pertinet verbum, quo vtitur Propheta, quum dicit, *Sustulit me* Significat enim extraordinariam fuisse suam vocationem, quemadmodum diximus. Reliqua differemus in diem crastinum.

Gal. 1. b. 8

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando permittis tam laxas habenas Satanæ, vt modis omnibus seruos tuos labefactare tentet, vt qui abs te missi sunt & excitati, simul etiam instructi inuicta fortitudine Spiritus tui, ad extremum vsque constanter pergant in suo officio: & siue insidiis eos adoriantur aduersarij, siue aperta vi oppugnent, tamen non desistant à suo cursu, sed se totos tibi impendant, idque tam prudenter quàm intrepidè: vt sic perstent in continua obedientia: deinde etiam discutias omnes fumos, & omnes astutias, quas obtendit Satan ad imperitos fallendos: donec tādem

emergat veritas illa, quæ victrix est & diaboli & totius mundi: & Filius etiam tuus, qui est sol iustitiæ appareat tandem ad colligendum orbem, vt in quieto eius regno fruamur victoria, quæ nobis quotidie parienda est continuis certaminibus contra hostes eiusdem Filij tui, Amen.

16 Et nūc audi verbum Iehouæ tu,qui dicis,ne prophetes super Israel,& ne stilles(*vel loquaris*)super domus Isaac.

17 Propterea sic dicit Iehoua, vxor tua in vrbe prostituetur,& filii tui & filiæ tuæ gladio cadent,& terra tua funiculo diuidetur, & tu in terra polluta morieris:& Israel migrando migrabit è terra sua (*ad verbum est, de super terram suam.*)

Postquam ostendit Amos obediendum esse Deo,qui iniunxerat munus docendi,iam conuertit sermonem ad Amaziam: & ostendit quid proficiat sua contumacia,quum auderet prohibere ne Propheta,qui legatus est Dei cœlestis,proferat quod habet in mandatis.Quoniam ergo eò temeritatis,vel potius vesanię progressus erat Amazias,iam aggreditur ipsum Amos,ac dicit, *Tu nunc audi verbum Domini.* Opponit hîc dictum,vel decretum ipsius Dei prohibitioni Amaziæ. Vetuerat enim ille impius Sacerdos,ne amplius seruus Dei verba faceret in terra Israel: Quimnā es? Tu quidem sic loqueris, sed Deus interea habebit suas vices.Interim ostendit discrimen inter sermonem Amazię,& verbum Dei.Conatus quidem fuerat impostor iste incutere terrorem sancto viro, vt ab officio suo desisteret: sed hoc fuit irritum. Amos autem ostendit sermonem Dei nō carere sua executione:Siue taceam,inquit,siue loquar,tamen hæc vindicta tibi impēdet. Sed interim coniungit vindictam Dei cum sua doctrina.Nam hoc etiam necesse fuit,vt sciret impius Sacerdos se nihil aliud adeptum esse omnia tentando, quàm quod duplicauerat vindictam Dei.Pondus ergo subest in his verbis,quum dicit,*Nunc audi sermonem Iehouæ, tu qui dicis ne prophetes.* Dignus quidem erat Amazias,quem Deus centies perderet cùm tota sua sobole: sed significat Amos magis accensam fuisse iram Dei isto furore,quòd scilicet Amazias ausus fuerat inticere frenum Deo,&cohibere Spiritum eius,ne liberè coargueret peccata totius populi.Quoniam ergo eò vsque proruperat,ostendit Amos iam meritò daturum pœnas suę temeritatis, imò furiosæ & sacrilegę illius audacię, quòd scilicet se Deo opponeret, ac vellet etiam auferre illi summum imperium:quia nihil magis Deo proprium est,quàm mundum iudicare. Id autem facit per sermonem suum,& Prophetas. Quum ergo conatus esset Amazias spoliare Deum iure suo & imperio,iam ostendit Propheta hinc auctam esse vindictam.*Tu* ergo,*qui dicis,ne prophetes super Israel,& ne loquaris,audi sermonem Domini.*Insignis est hic locus, ex quo colligimus nihil lati nobis esse,quoties Deus nos obiurgat, quàm descendere in nostras conscientias,& subire sententiam,quam ipse profert ore suo,& suppliciter deprecari veniam, simulac nos dānauit.Nam si erimus refractarii,Deus non desinet loqui: etiamsi centies vetuerimus. Nobis ergo inuitis perget ipse.Cęterùm,nos poterimus vomere multas blasphemias: sed quid obstreperę nostrę voces efficient?Dominus interea loquetur efficaciter,hoc est,non sparget minas in aerem,sed complebit re ipsa quicquid ore suo protulerit: quemadmodum etiam hac ratione Paulus comparat doctrinam cœlestem gladio, quia parata sit vindicta contemptoribus. Hoc ergo notandum est in verbis Prophetæ, vbi profani homines conati fuerint repellere à se omnem doctrinam, & omnes minas,tamen nihil consequi sua peruicacia:quoniam Dominus vtetur iure suo.Deinde adiunget verbo suo paratam executionem, vt loquuntur.Tu ergo qui dicis ne prophetes,audi verbum Domini: hoc est,etiamsi crepare debeas,Deus tamen non impedietur istis tuis edictis: sed semper manebit integer in suo imperio.Et vsus est verbo Loquendi,quemadmodum iam attigimus,vt ostenderet doctrinam hanc,cum qua certant impii,coniunctam esse cum Dei virtute. Posset quidem Deus perdere omnes incredulos silentio, hoc est, etiamsi nullā vocem proferret: sed vult hunc honorem tribuere verbo suo,vt intelligant impii se frustra contendere dum rabiē suam euomunt contra eius sermonē,quia experiētur tandem in illo sermone inclusum esse suum exitium.Iam quum dicit,*Ne prophetes contra Israel, & ne loquaris contra domum Isaac*, ex his verbis iterum colligere licet nomen Isaac hîc per concessionem à Propheta exprimi,quia scilicet tunc populus Israel obtēdere solebat exemplum sancti Patriarchæ:sicuti superstitiosi homines, posthabita Lege Dei, & communi regula semper ad exempla sanctorum declinant, & hoc faciunt absq; iudicio:imò vt sunt præposteri,siquid vitiosè factum est à patribus,statim arripiunt.Deinde si quid est singulare, quod Deus in patribus probauerit,nolit autem trahi in consequentiam, vt vulgò dicunt,superstitiosi homines putant sibi optimam esse causam,vbi talem clypeum obijciunt Deo.Quoniam ergo tunc Israelitæ in ore habebant nomen patris Isaac,quòd perperam Deum colerent in Beth-el,& aliis locis, contra Legis præscriptum: ideo Propheta Amos consultò

Ephes. 6. c.17

sulto hîc repetit nomen Isaac, *μιμητικῶς* fortè exprimens quod dictum fuerat ab ipso Amazia. Iam sequitur denuntiatio, *Propterea sic dicit Iehoua.* Istud לכן ostendit Amaziam non ideo tantum pœnas dedisse, quia corruperat cultum Dei, quia deceperat populum suis imposturis, quia etiã quæstum fecerat pietatis obtentu, sed quia tandem peruicaciter ausus est opponere se Dei imperio, & Prophetam vel clandestinis insidiis, vel aperta vi deiicere ex officio suo. Quoniam ergo hoc tentauit, ideo nunc Amos denũtiat illum daturum pœnas. Videmus ergo duplicari exitium vbi duram & ferream ceruicem opponimus Deo, qui vult nos esse flexibiles, & dum nos obiurgat, saltem exigit à nobis hanc modestiã, vt fateamur nos peccasse. Si autẽ volumus tergiuersari, vel etiamsi vltra progredimur, tandem sequetur hic exitus, nempe vt Deus sumat duplicem vindictam de nostra obstinatione. Propterea ergo dicit Iehoua. Atque vtinam hoc penitus insculptum esset hominum cordibus! neque enim tanta hodie in mundo rebellio regnaret. Sed videmus quid audeant homines. Simul enim atque Dominus asperius illos castigat, obstrepunt: deinde, si polleant aliqua authoritate, contendunt omnes neruos, vt auferant Deo suam iurisdictionem, & libertatẽ eius seruis. Interea quum videmus ita excæcatos esse impios, vt non sentiant vindictam sibi instare, qualem hîc Propheta denuntiat, eámque exhorreant, tamen nostrũ est expendere quid hic denuntiet Propheta, nempe, quemadmodum iam sæpius dixi, præfractos homines hoc tantùm consequi sua obstinatione, vt magis ac magis accendant Dei furorem. Quòd ad speciem pœnæ spectat, dicit, *Vxor tua in vrbe scortabitur* (ad verbum:) sed non loquitur hic Propheta de voluntaria scortatione. Significat igitur Amaziam non posse effugere vindictam hanc, quin vxor eius fiat prostibulum, vbi scilicet hostes occupauerint terram Israel. Scimus enim hoc fuisse vulgare, vt victores abuterentur mulieribus: quemadmodum vtinam hodie mos ille abolitus esset. Cæterùm, illud fuit licitum eo seculo, vt quisquis erat victor, raperet sibi tam alienam vxorem, quàm filiam. Hæc ratio est igitur cur dicat Propheta, *Vxor tua prostibulum erit.* Sed dicit In vrbe, quòd longè fuit acerbius, quàm si Amaziæ vxor procul abducta esset, deinde passa istud opprobrium in regione ignota: hoc minus vulnerasset animum Amaziæ, si potiti fuissent hostes vxore eius, & incognitum fuisset hoc dedecus propter locorum distantiã. Vbi autem in publico, in oculis omnium vxor trahitur ad hoc flagitium & turpitudinem, hoc multò durius est, & plus etiam affert doloris. Videmus ergo hac circunstantia loci augeri pœnæ grauitatem, quũ dicit Propheta, Vxor tua in vrbe tua prostituetur. Iam *Filij tui & filiæ tuæ gladio cadent.* Hæc est secunda pœna, quum denuntiat tam filios quàm filias impii Sacerdotis iugulatum iri ab hostibus. Potuit quidem fieri, vt alii etiam ex plebeiis subierint eadem incommoda: sed non dubium est, quin Deus vltus fuerit contumaciam, & furorem Amaziæ, qui ausus fuerat se opponere tam sanctis monitionibus quàm minis. Iam addit etiam, *Terra tua diuidetur funiculo.* Hac particula significat nullos fore qui succedant in locum Amaziæ, sed hostibus fore prædam quidquid agrorum possederat. Terra igitur tua diuidetur funiculo. Quanquam fieri potest, vt loquatur hîc generaliter Amos de terra Israel: & hoc mihi est probabilius. Fateor quidem neque ab ipso Amazia, neque ab aliis Sacerdotibus Legem Dei fuisse seruatam: sed scimus tamen fuisse aliquid affine inter legitimum Sacerdotium, & istud adulterinum, quod introduxerat prior Iarobeam. Ego igitur coniicio Amaziam caruisse possesionibus, nisi quòd licebat hortos habere, & prata, etiam pascendis pecoribus: sed agros non colebant. Libenter ergo extendo ad totum populum quod dicitur de terra vnius hominis. Et hãc sententiam cõfirmat quòd continuò pòst sequitur, *Tu vero morieris super terram pollutam.* Terram Amaziæ vocauit in qua habitauit ipse cum reliquo populo: terram verò pollutam vocat, in quam eiiciendus est vnà cum reliquis omnibus. Si quis excipiat, hanc vindictam non competere in vnum hominem: solutio est facilis, quòd Deus velit notam specialem insculptam esse communi vindictæ, vt agnosceret Amazias se quasi accelerasse Dei iudicium, quod tamen in animo erat repellere, quũ ablegaret Prophetam Amos in terram Iehudah, sicuti visum fuit. Tandem sequitur, *Israel migrando migrabit è terra sua.* Hic videmus Prophetam non minari priuatim vel personæ Amaziæ, vel vxori, vel filiis eius, sed sermonem extendere ad totum populum. Interea tamẽ manet firma illa ratio, quòd Dominus vlcisci velit peruicaciam impii hominis, dum ita vindictam suam exequitur contra totum populum. Hæc summa est. Nunc sequitur.

CAPVT VIII.

1 SIc ostendit mihi Dominus Iehoua, & ecce corbis fructus æstiui (*vel canistrum.*)

2 Et dixit, quid tu vides Amos? Et dixi, Corbem (*vel canistrum*) fructus æstiui: & dixit Iehoua mihi, Venit finis super populum meum Israel, non adiiciam amplius transire in eo.

His verbis, vel hac visione confirmat Propheta quod iam prius vidimus, nempe castigationes paternas non habituras amplius locum in populo Israel. Deus enim, quemadmodum satis notum est, sic populum illum tractauerat, vt semper etiã in maximis calamitatibus parceret. Suspensa igitur manu semper Deus percussit populum suum, nisi dum multis experimentis tandem apparuit esse ita præfractum, vt non daret locum remedijs. Hanc ergo sententiam nũc prosequitur Amos: sed ostensa fuit visio, quæ iudicium Dei certius confirmaret, vel saltẽ magis afficeret animos populi. *Canistrum* ostendit illi Deus plenum fructibus æstiuis. Non dubito quin per *fructus æstiuos* intelligat maturitatẽ pœnæ, quasi diceret iã scelera populi maturuisse, vt non posset vlterius differri vindicta. Nam sequitur statim expositio visionis quum dicit *venisse finem populo*, quemadmodum in tertia visione iam exposuimus. Sed paronomasia est in vocibus Hebraicis, quæ non potest reddi vel Græcè, vel Latinè: קיץ significat fructus æstiuos, קץ verò significat finem: est tãtùm interposita litera י in vna voce, Deus ostendit fructum æstiuum in canistro. Postea addit venisse קץ, hoc est, finem. Sed quo ad summam rei pertinet, videmus non esse quidquam ambiguum. Iam redeo ad principium. *Sic ostendit mihi Deus*. Non opus est repetere quæ antehac disserui. Propheta hîc præfatur se nihil temere afferre, sed tãtùm bona fide recitare quod diuinitus mandatum erat. Et hoc diligenter notandum est, quia Deus semper ita vsus est suis prophetis, vt tamen sibi integrum ius docendi seruaret, neque transferret munus suum in homines, quo ad potestatem dico. *Ostendit* ergo, inquit, *mihi Dominus Iehoua, & ecce canistrum fructus æstiui*. Possemus intelligere per fructus æstiuos cerasa, & quæ non habent solidum vigorem, vt diu permaneant. Sed illud est nimis argutum. Simpliciter igitur interpretor iam venisse maturitatem pœnæ: quia populus non resipuerat cùm toties esset admonitus. hac ergo erat quasi æstas. Ostendit igitur mihi canistrum fructus æstiui. Quod autem Deus interrogat Prophetam suum quid videat, suprà exposuimus non frustra hoc factum esse. Oportuit enim Prophetam quasi obstupescere initiò, vt populus attentior esset, quemadmodum quũ audimus colloquium istud inter Deum & Prophetam, expergefiunt mentes nostræ. Nam statim hoc nobis occurrere necesse est, aliquid hîc esse memoratu dignum. Deus ergo excitat mentes suorũ hoc modo. Ita videmus nihil esse superuacuum in hac recitatione. Iam sequitur expositio visionis: *Dixit mihi Iehoua, venit finis super populum meum Israel.* Tenemus ergo consilium Prophetæ, nempe hactenus fuisse mediocribus pœnis populum admonitum: sed quia obduruerat, iam instare vltimam vindictam, in qua Deus non amplius fungetur patris, vel medici officio, sed perdet in totum quos diu sustinuerat. Scimus quidem fuisse inflictas populo Israel, etiam antè illud tempus grauissimas clades: sed quum semper locum daret Deus suæ indulgentiæ, nunquam eos adduxit ad veram resipiscentiam. Ne igitur posthac sibi tale aliquid promittant, quasi possent suis blanditiis tempus extrahere, sicut hypocritæ solent: ideò Propheta hîc præcisè ostendit venisse finem: acsi diceret, maturuit vestra iniquitas. Iam ergo fructum colligite: quia non potestis trãsire vel diẽ vnũ. Fructus enim vltrò cadet. *Finis* ergo *venit: & non adijciam amplius transire super ipsum.* Istud *transire*, quemadmodum antè exposuimus, refertur ad pœnas. Quorsum enim Deus populum hunc castigat, nisi quia solicitus erat de eius salute? Ergo finem se facturum dicit, vt posthac non impendat operam corrigendo populo: quia videbat se nihil proficere. *Non transibo* igitur *per ipsum*, hoc est, ego exequar vltimam vindictam, *Il n'y faudra plus retourner*, vt vulgò etiam loquimur. Sequitur:

3 Et vlulabunt cantica Templi die illo, dicit Dominus Iehoua: multum cadauer (*hoc est multa cadauera*) in omni loco prosternentur cum silentio.

4 Audite hoc qui absorbetis pauperem & exterminatis inopes terræ.

Hîc obliquè perstringit Amos Israelitas, quòd in suis superstitionibus tantopere sibi placerent, vt canerent in rebus prosperis, acsi Deum haberent propitium: sicuti increduli metiri solent Dei odium, vel fauorem præsenti intuitu. Turcæ quum fruuntur rebus prosperis, iactant Deum esse suum. Ita videmus facere Papistas. hoc est ergo ingenium hominum, vt non tã respiciãt seipsos, quàm res externas. Si ergo Deus ad tempus illis indulget, etiamsi sint plusquam scelerati, non tamẽ dubitãt sibi fauere Deum. Ita Sodomitæ donec absumpti sunt subito excidio, putabãt se habere in cœlo pacẽ. Et hæc ratio est etiam cur dicat Iesaias impios quasi pacisci cum inferno & morte. Et scimus etiam quid Christus de ætate Noe pronuntiet, illos scilicet securè tunc fuisse epulatos, ædificasse domos sumptuosas. talis securitas grassata est ferè omnibus seculis. Sed hîc speciale vitiũ notatur à Propheta, quòd scilicet populus Israel cantica sua resonabat in templis, quasi data opera vellet Deo illudere. Nam quotidie resonabãt prophetarũ voces. erant autem graues & terrificæ minæ. Interea populus canebat in suis templis. Quemadmodum Papistæ hodie dum reboant, vel cantillant, putant Deum esse bis & ter placatum: deinde

Genes. 19.
Iesa 28.
Matth. 24.

de etiam applaudunt sibi in templis, dum prosperè habent. Hanc ergo prauitatem hîc Propheta notat quum dicit, *Vlulabunt cantica templi.* Pro melodia hic ponit vlulatum: quasi diceret, Deus conuertet in lamentationes vestra cantica, quæ nunc plena sunt lętitię. Postea adiũgit, *Quia multum cadauer in omni loco prosternet:* sed malo reddere in passiua cõiugatione, Prosternentur ergo vbique cum silentio multa cadauera. His verbis significat fore cladem tantam, quæ etiam impediat ne sepeliantur cadauera. Diximus alibi, etiam inter hostes ius sepulchri manere sæpe saluum: quia hoc est plusquam hostile, sæuire contra mortuos: & quicunque nolunt videri prorsus barbari, vel sepeliunt mortuos hostes, vel permitunt sepeliri. & fiunt etiam hac de causa inter hostes induciæ: & hoc fuit vsitatum omnibus seculis, & ius sepulchri fuit apud omnes gentes sanctum: vbi autem cum silentio prosternuntur cadauera, signum est grauissimæ cladis. Videmus ergo cur Propheta hic disertè exprimat prosternendum esse multum cadauer, ídque in omni loco & cum silentio, vt scilicet careant sepultura mortui. Sed quoniã videmus homines, vbi centies conuicti fuerint, tamen rixari contra Deum si exerceat grauiorem vindictam, ideo Propheta iam litigat cum ipsis Israelitis: & iterum repetit quod prius vidimus, nempe Deum non esse crudelem: etiamsi populum totum absumat & aboleat, hoc tamen facere iustis de causis, quia scilicet vsque ad extremum scelerum peruenerant. Et nominatim aggreditur ipsos Principes populi, *Audite hoc qui calcatis*, inquit, vel absorbetis *pauperem.* Diximus non abs re Prophetas sermonem dirigere ad ipsos proceres, quanuis totum vulgus esset ferè in eadem noxa. Certum est adeò tunc corruptum fuisse statum populi Israelitici, vt à summo vsque ad minimum omnes peruersi essent, & nemo esset immunis à culpa. sed quoniam in ipsis ducibus semper plus residet culpæ, hæc ratio est cur Prophetæ in ipsos durius insurgant ac seuerius. nam in plebe multi vel socordia vel errore labuntur, vel trahuntur etiam post alios: sed qui præsunt, peruertunt ius & fas: deinde sunt authores omnis licentiæ. Non mirum igitur si Dominus per suos Prophetas tam asperè in eos inuehitur. & hoc consilium est nunc Prophetę, vbi dicit, *Audite hoc:* nam emphaticum est hoc verbum, vbi audire eos iubet, quòd scilicet non satis attenderent ad sua vitia, prorsúsque essent surdi: vel quòd frustra litigarent cũ Deo: quẽadmodum tergiuersando putant hypocritæ se posse effugere iudicium. *Audite*, inquit, *qui voratis miserum, & deletis pauperes terræ.* videmus hîc certum discrimen notari, & Prophetam non generaliter neque promiscuè citare ad Dei tribunal plebeios & proceres, sed tantùm conuertere sermonẽ ad Principes ipsos. Iam sequitur:

5 Dicendo, Quando transibit mensis, vt vendamus frumentum? & Sabbathum, vt aperiamus (*hoc est, depromamus*) triticum: & attenuemus Ephah? (*hoc est, mensuram minuemus: scimus enim Ephah fuisse communem mensuram. quando ergo minuemus mensurã*) & augeamus שקל (*siclum*) & peruertamus stateras dolosas?

Hic Propheta prosequitur eundem sermonem. neque enim hoc ad totum populum potuit spectare, sed tantùm ad prędones qui poterant opprimere miseros & tenues homines è vulgo, quũ scilicet multa illis esset tritici copia: sicuti hodie videmus paucos homines in penuria annonę habere clausa horrea: perinde est acsi iugularent miseros homines, quũ ita redigunt ad famem. Quoniã ergo pauci diuites tunc tenebãt totum populum quasi famelicũ, ideo Propheta nũc dicit, Putatísne Deum nimis rigidè vel crudeliter vobiscũ agere, quãdo hactenus iugulastis miseros homines & famelicos? Siquis obiiciat, cladem quam nuper minatus est Propheta, fuisse communem toti populo: ergo hoc intempestiuè dici, quòd scilicet à paucis hominibus iniurię illatæ fuerint populo: respondeo fuisse alia scelera in vulgo quæ possent reprehendi, quemadmodum antehac vidimus, & iterum videbimus suis locis: sed oportuit initium fieri ab istis superbis hominibus, qui freti sua authoritate putant se exẽptos esse communi lege & solutos. oportuit ergo os ipsis obstruideinde. Propheta etiam non pepercit aliis suo ordine. Sed videmus quo vęsaniæ ruant superbi homines & quicunque opibus vel potentia pollent in mundo, nisi Dominus eos seuerius cohibeat & compescat. Hæc ratio est igitur cur nunc Propheta specialiter hîc agat cum ipsis. Dicitis ergo, *Quando transibit mensis, vt vendamus frumentum?* Mẽsem חודש accipiũt quidã pro nouilunio: & interdũ etiã sic accipitur, & probabilis est interpretatio ista, quoniã paulò pòst sequitur nomẽ Sabbathi. *Quando* ergo *transibit mensis, & quando transibit Sabbathum, vt possimus triticum nostrum vendere?* Quia nõ licebat vel Sabbatho vel in nouiluniis negotiari, quoties cessabãt diẽ vnũ, putabãt sibi tãtun dẽ tẽporis perire: quẽadmodũ videmus auaros satagere, vt cupiditas ipsorũ sẽpereos exagitat: nã est instar fornacis. Et dũ ita ardẽt, si pereat hora vna, putãt annũ vnum sibi elapsũ esse: supputãt tẽporis articulos: Quid? aiunt, nullus mercator venit: ego iã cessaui diem vnũ, nõ licuit mihi vel assẽ vnũ lucrari. Quoniã ergo tãta est sedulitas in auaris: ideo probabile est notari à Propheta morbum hũc: acsi diceret, Nulla est vobis quies vel cessatio. Deus mãdauit vt

quiescat populus singulis nouiluniis: voluit etiã vos feriari septimo quoq; die ab omni opere: putatis hoc tẽpus esse perditũ, quia non trahitis aliquid lucri. Sed posset æquè probabilis esse altera expositio, quòd scilicet in singulos mẽses putarent carius fore triticum: quẽadmodum inhiant hodie prædones isti, qui vndique coaceruant triticum, & redigunt nos ad inopiam. Expectant igitur in singulos menses, & putant aliquid posse infortunii accidere, quod augeat tritici pretium: accidet aliquod gelu vel aliqua pluuia, erit aliqua incommoditas: vel si vernum tempus transierit, veniet grando, veniet rubigo: denique sunt quasi semper in insidiis. Non malè igitur quadraret hic sensus. quanquam rectius hoc ad mensem intercalarem referunt, qui instar accessionis erat prorogando tempori, vt annus penè esset longior. Et aptè respondet quod sequitur de Sabbatho. nam aliter quàm de septimo die accipiendum erit hoc nomen: quia septimo quoque anno scimus nullam fuisse arationem & cultum terræ apud Iudæos: & tunc carius erat triticum, vbi nullus fuerat prouentus. Hæc igitur erat quasi parata præda auaris & prædonibus. *Quando ergo transibit Sabbathum, vt aperiamus horrea nostra?* Claudebãt igitur horrea sua donec trãsiret integer annus sine cultura, vel sine prouẽtu, vel messe, quoniam tunc aperiebant horrea sua, vel saltem tunc magna ex parte erat tempus aperiendi. Quum ergo ita crudeliter tractarent populum, meritò Propheta eos coarguit, & ostendit Deum non minus rigidè cum ipsis agere, sed ipsos referre mercedem qualem erant meriti. Alia differemus in proximam lectionem.

¶ PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quando non desinis nos quotidie commonefacere vt maturè resipiscamus, & præueniamus tuum iudicium, ne adeò tardi simus & lenti, vt expectemus vltimam maturitatem scelerum nostrorũ, ne scilicet vllum amplius remedium supersit: sed potius domiti tuis minis & subacti confugiamus ad tuam misericordiam, & sic procul expendamus tua iudicia, ne prouocemus irã tuã nostra obstinatione, sed te potius flectamus ad veniã, vbi te in nomine Christi Filij tui reconciliare nobis studuerimus, idque fecerimus non tantùm ore & lingua, neque etiam alijs externis signis, sed vero cordis affectu, & respondeat etiam tota vita, vt præstemus nos filios tuos rectitudine & æquitate, vt vicissim etiam te patrem nobis exhibeas in eodem Christo Filio tuo Domino nostro, Amen.

PROXIMA lectione coactus sum abrumpere sententiam, & ideo iungẽdus erit versus sextus cum duobus reliquis: dicit autem Propheta,

6 Vt emamus argento pauperes, & inopem pro calceamentis, & quisquilias frumenti vendamus.

Hìc enim adhuc loquitur de auaritia diuitum, qui in annonæ caritate tenebãt pauperes sibi obnoxios, & sibi addicebant in mancipia. Dixerat prius de Sabbathis, dixerat etiã de stateris dolosis, iã adiungit aliud fraudis genus, nẽpe quòd quisquilias tritici vẽdendo, poterãt sibi addicere pauperes. Scimus enim quid valeat inopia & vltima necessitas, vbi homines fame vrgẽtur: centies potius vitam suã venderent, quàm non se redimãt etiã inæstimabili pretio. Nã quid aliud est victus quàm subsidiũ vitæ? Pluris ergo semper ęstimabũt homines vitam suã quàm alia omnia. ergo Propheta iniquitatẽ hanc condemnat, quòd scilicet inhiarẽt diuites occasioni. Videbant triticũ esse in magno pretio: nunc tẽpus est dũ venient pauperes in manus nostras: tenemus enim eos quasi illaqueatos. sic ergo pro calceamẽtis poterimus eos emere: sed auget alia circũstantia hanc iniquitatẽ, quòd scilicet vendebãt quisquilias tritici: & quũ sibi addicerent pauperes, nõ tamen alebant eos: miscebãt sordes & purgamẽta tritico, quẽadmodũ fieri solet: scimus enim quid isti prædones facere soleãt quũ vrget plebẽ inopia: vendunt hordeũ loco tritici, loco hordei vẽdunt paleas & quisquilias. Hoc genus iniuriæ nõ est nouũ neque inusitatũ, quemadmodũ apparet ex hoc loco. Nũc sequitur denũtiatio pœnę.

7 Iurauit Iehoua per excellentiam Iacob, Si obliuiscar vnquam omnia opera eorum.

Postquam in medium protulit Deus scelera diuitum, iam ostendit se fore iudicem & vltorem: quia si coarguantur duntaxat, non magnopere curant, quemadmodum dicit ille fœnerator apud Horatium, Populus me exsibilat: at mihi plaudo. Sic ergo solent isti prædones, quum saturi sunt, etiamsi totus mundus clamitet contra eos, etiamsi Deus tonet è celo, derident: quia prorsus carent frõte & pudore: deinde sunt obdurati, & cupiditas inexplebilis eos ita excęcat & demẽtat, vt abiiciãt omnẽ curã recti & honesti. Quũ ita sit, Deus nũc ostẽdit nõ posse ipsos pœnã effugere. Et quo efficacius penetret in eorũ animos ista cõminatio, iusiurandum adhibet Propheta in nomine Dei, *Iurauit*, inquit, *Iehoua per excellentiam Iacob.* Vetus interpres reddidit, Iurauit in superbiam Iacob: sed non satis animaduertit quid vellet Propheta.

Propheta. Neque enim hìc de vitio loquitur, ſed de illa dignitate quam Dominus contulerat in poſteros Abrahæ, quemadmodum prius vidimus, Deteſtor ego excellentiam Iacob. Alii vertunt, Deteſtor ſuperbiam, quaſi Deus illic diſſereret de faſtu peruerſo. Sed potius intelligit decipi Iſraelitas, quia putent ſe fore ſaluos & incolumes, eò quòd euecti ſint ſingulari priuilegio in magnum fauorem: Hoc nihil proderit, inquit Dominus. Ego hactenus fui beneficus & liberalis erga filios Abrahæ: ſed nunc deteſtor totam hanc dignitatem. Sic etiam hoc loco nunc dicit, *Iurauit Iehoua per excellentiam Iacob*. Superbiebant ſua dignitate, quæ tamen erat gratuitum Dei donum. Deus ergo iuriſiurandi formam interponit, quæ aptiſsima eſt ad refellendam eorum confidentiam. Quanquam alii vertunt, Per meipſum (vel ſaltem ita reſoluunt) Iuraui per meipſum: quia ſcilicet Deus erat gloria Iacob. Alii putant hac voce גאון deſignari Sanctuarium. erat enim hæc præſtantia Iacob, quòd Deus domicilium ſibi elegerat in medio electi populi. Vnde etiam ſæpe dicitur habitare inter Cherubim: non quòd incluſus eſſet in Sanctuario, ſed quia populus ſentiebat eius præſentiam gratiâ, & virtutem. Sed ego per nomen Excellentiæ hic potius intelligo adoptionem qua populum illum ſibi Deus ſegregauerat à reliquo mundo. Iurauit ergo Iehoua. Quomodo? *Per excellentiam Iacob*. Et ita acerbè perſtringit ingratitudinem populi, quòd non agnoſcat ſe modis omnibus obſtrictum eſſe Deo, quia peculiariter electus fuerit: quum tamen reliquæ Gentes aliis dotibus præcellerent. Quòd ignobilis ille populus electus fuit in peculium & hæreditatem, hoc certè fuit inæſtimabile beneficium. Meritò igitur Propheta nunc Deum inducit iratum: & forma iuriſiurandi debet aptari ad populi ingratitudinem. Quid? Iam inſurgitis contra me, & erigitis cornua: quo titulo? quo prætextu? quínam eſtis? Ego vos elegi, hanc ſcilicet mercedem mihi rependitis, quum mihi omnia debeatis, nunc vultis me fraudare iure meo. Ego igitur iuro per excellentiam Iacob: hoc eſt, iuro per beneficia mea, quæcunque in vos contuli, me non paſſurum vt cum ignominia profanetur quod iure apud me pretioſum eſt. Quicquid ergo in vos hactenus contuli, ego nunc regeram in caput veſtrum, vt malè pereatis quemadmodum digni eſtis. Hæc ſumma eſt. Videmus ergo hoc iuſiurandum quo vtitur Propheta, debere accommodari ad præſentem cauſam. Dicit, *Si vnquam obliuiſcar omnia opera veſtra*: hoc eſt, ſi vllum ex operibus veſtris impunitum me prætereat. Nam hypocritæ etiamſi interdum ſolicitet eos conſcientia, tamen putant multa poſſe occultari: & ſi centeſima pars, vel ſaltem decima veniat in rationem, putant hoc ſatis eſſe. Quid? Deus fortè animaduertet hoc vel illud, ſed multa delicta ipſum effugient. Quoniam ergo ſecurè ita hypocritæ ſeipſos fallunt, dicit Propheta, Nihil omnino latebit conſpectũ meum: imò quia iam cognoſco omnia opera eorum, oſtendam quicquid peccarunt eſſe repoſitum in libris meis: hoc eſt, in memoria, vt ſcilicet omnia tandem vocentur ad calculum. Iam ſequitur:

8 Annon ſuper hoc tumultuabitur terra, & lugebit quicunque habitat in ea? & aſcendet quaſi flumen tota (*vel eleuabitur*) & profligabitur, & ſubmergetur quaſi à fluuio AEgypti.

Confirmat proximam ſententiam aliis verbis: & interrogatio emphatica eſt, quia bis affirmat. Scimus enim interrogationem ſolere poni, vbi in re nihil amplius eſt difficultatis. Deus ergo hìc quærit quaſi de re certa, quomodo fieri poſſet vt manerent integri, qui ita peruertunt omne ius & fas, qui violant omnem æquitatem, qui nulla amplius tanguntur humanitate, quomodo poſſent manere ſalui? hoc eſt impoſsibile. Videmus ergo cur Propheta hic interrogationem adhibeat, nempe vt magis emphaticè confirmet doctrinam quam nunc audimus. *Non tumultuabitur terra*, inquit, quum iſti perturbent omnem ordinem, quum miſceant quaſi cœlum terræ, ſicuti prouerbio dicitur, terra poſſétne manere quieta in iſta tam violenta perturbatione? vbi confunditur omnis ratio & ęquitas, quomodo terra non tumultuaretur, inquit? Et quanquam Propheta hic non attribuit vel clamorem vel ſermonem terræ, eſt tamen obliqua proſopopœia quum dicit terram neceſſe eſſe tumultuari, dum ſuſtinet tales incolas. nam inter eos nihil eſt compoſitum. Quum ergo ratio viuendi ſit inter ipſos magis quàm turbulenta, certè moueri terram ipſam neceſſe eſt. Poſtea addit, *Et lugebit quiſquis habitat in ea*. Iam oſtendit incolas terræ ſenſuros motum illum de quo vaticinatus eſt. Terra enim partes ſuas implere deſinens, ſuos colonos ad luctum & mœrorem cogit. Deinde alia figura motum terræ exprimit, nempe quòd aſcendet quaſi fluuius, vt ſcilicet homines diluuio abſorbeat. Vertunt poſtea multi, Expelletur & operietur quaſi fluuius AEgypti. Sed poſtquam de exundatione ipſius terræ locutus eſt Propheta, transfert ſermonem ad ipſos homines, quos inundatio ſubmerget ac deglutiet. Itaque genuinus hic ſenſus eſt, ipſam habitationem, quaſi profundo gurgite perituram: ſicuti Nilus totam regionem occupans, videtur mare facere ex regione habitabili.

Et miror quum Prophetæ verba quasi manu nos ducant, quomodo potuerint linguæ Hebraicæ periti ita miscere res tam diuersas. sic enim exponunt, Terra eleuabitur quasi flumen, deinde profligabitur & expelletur: hoc etiam transferunt ad terram: deinde submergetur: hoc iterum de terra, nisi quòd alii vertunt, Euomet sicuti fluuius AEgypti. Ego autem aliter transtuli, Eleuabitur quasi flumen tota, & profligabitur, & mergetur quasi à fluuio AEgypti. *Eleuabitur*, inquit, *terra*: nempe *quasi flumen*, id est, iam non erit habitatio incolis: ego terram hanc dedi populo meo, in qua viueret: terra autem ipsa eleuabitur quasi flumen: hoc est, erit inundatio totius terræ. Deinde quum dicit, *Profligabitur & mergetur*, hoc debet referri non ad ipsam terram, sed ad incolas vel ad populum. Dixerat prius כאור: id est, quasi flumen: nũc verò dicit כיאור. sic ergo interpretor, כיאור, hoc est, quasi à flumine AEgypti. Scimus quotannis Nilum exundare, & submergere totam planitiem AEgypti. Propheta igitur similitudinem mutuatur à Nilo, & dicit talem fore Dei vindictam, vt terra sit instar fluminis, & ipsa habitatio sit demersa & expulsa, hoc est, redacta in nihilum. Nam vbi nulla est amplius terræ superficies, videtur esse profligata. Sic ergo nunc dicit, *Profligabitur*, *mergetur*: hæc est simplex expositio, & subaudiendum est ע. nam שקע per ע in fine significat Mergere, vel operire. Hîc tantùm ponitur ה, sed subaudiendum est ע: & duplex etiam lectio notatur. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Iam sequitur:

9 Et accidet die illa, inquit Dominus Iehoua, vt occumbere faciam (*vel descendere faciam*) solem in meridie, & obtenebrescere faciam terram in die lucido.

Hîc metaphoricè loquitur Propheta de pœnis quæ iã tunc populo instabant. Quia autẽ fallebat Israelitas sua prosperitas & secunda fortuna, ideo translatione hac Propheta vtitur: Quasi non posset Deus conuertere lucem in tenebras, vos plauditis vobis in vestra opulentia & aliis delitiis: quoniam ergo Deus vobis parcit, putatis idẽ semper futurum. atqui *conuertet*, inquit, *lucem in tenebras*. Deprehendet igitur vos nox obscura etiam in ipsa meridie. Nũc tenemus cur Propheta hanc figuram adhibuerit, nempe quòd Deus obscurabit solem, vel descendere faciet, & die lucido immittet tenebras quæ terram obscurent. Certũ est non fuisse solis eclipsin tunc, neque etiam hoc voluit Propheta: sed notandæ sunt istæ figuræ primùm, deinde videndum est quo pertineant. Siquis velit arripere literam, & mordicus tenere, certè erit nimium crassus & insipidus non tantùm in Prophetis, sed etiam in omni sermonis genere. Nulla enim est lingua quæ non vtatur suis figuris. Ergo hoc loco est concinna translatio, quòd scilicet descendere faciet Deus solem in meridie, id est, faciet occumbere. Sed præcipuè notandum est Prophetæ consilium, quia scilicet Israelitæ confisi rebus prosperis putabant se esse extra omne periculum: inde securitas, inde etiam torpor, & tandem obstinatio & contemptus Dei. Quum ergo videret Propheta eos abuti Dei beneficiis, Quid? Dominus quidẽ attollit solẽ suũ: sed ánnon poterit facere vt occumbat etiam in ipsa meridie? Exultatis nunc in luce: Deus autem repentè & præter spem immittet vobis tenebras, quæ obruant capita vestra. Non est ergo cur sibi placeant hypocritæ, vbi Deus illis arridet & tractat eos indulgenter: quia hoc modo ad pœnitentiam inuitat dulcedine suæ bonitatis, quemadmodum dicit Paulus secundo ad Romanos capite. Sed vbi videt eos proteruè luxuriari, tunc conuertit sua beneficia in pœnas. Hoc ergo intelligit Propheta: Deus, inquit, faciet occumbere solem in meridie, & diem lucidum faciet obtenebrescere. Pergamus.

10 Et conuertam dies festos vestros in luctum, & omnia cantica vestra in lamentum: & ascendere faciam super omnia dorsa (*vel super omnes lumbos*) saccum, & super omne caput caluitium: & ponam eam quasi luctum (*vel potius, quasi in luctu*) vnigeniti, & posteritatem eius quasi in die amaritudinis.

Prosequitur eandem sententiam Propheta: sed iam translationem illam qua vsus fuerat omittit. Apertius ergo vindictam denuntiat, quòd scilicet Deus conuertet dies eorum festos in luctum, & cantica in lamentum. Hoc consultò positum est, quia scimus Israelitas sibi blanditos fuisse prætextu suarum cæremoniarum, quibus tamen magis ac magis prouocabant iram Dei. Nam cultus Dei, quem prætexere solebant, mera fuit superstitio: ergo prophanatio veræ pietatis. Quum ergo ita sibi accersẽrãt iudicium Dei prauis suis cæremoniis, tamen putabant se bene occultari, quemadmodum cæremoniæ hypocritis sunt cauernæ latronum, sicuti dicit Ieremias. Ideo Propheta hîc de festis diebus, & de canticis

Ierem. 7

disertè

diſertè loquitur: Putatis me placari diebus veſtris feſtis, vbi offertis mihi ſacrificia: vel potius idolis ſub nomine meo: putatis etiam me oblectari veſtris canticis: adeò me hæc non mouent, vt potius magis accendant iram meam. *Ego* igitur *dies veſtros feſtos conuertam in luctum, & cantica in lamentum.* Interea generaliter minatur Propheta quod antè vidimus, nempe luctum fore in toto populo, quia nimis diu abuſi fuerant Dei tolerantia. *Conuertam* igitur *lætitiam veſtram in luctum.* hæc ſumma eſt. Sed oſtendimus cur dies feſtos & cantica nominet, quia ſcilicet putabant eſſe piacula ad repellendam Dei vindictam, quum tamẽ flabella eſſent, quibus accendebant magis ac magis ignem vindictę eius. Poſtea addit, *Faciam aſcendere ſuper omnia dorſa ſaccum, & ſuper omne caput caluitium.* Sunt aliæ loquendi rationes, quæ tendunt in eũdem finem. Solebant enim ſe induere ſacco: ſolebant etiam capita radere in mœrore & luctu. Significat igitur Propheta fore extremum in populo illo mœrorem, vt abiectis omnibus delitiis cogantur ſe totos addicere ad fletum, lamentum, dolorem. Faciam igitur aſcendere ſuper omnes lumbos ſaccum, id eſt, ego faciam vt ſinguli exuant pretioſas & lautas veſtes, & ſeſe induant ſacco: deinde vt radant etiam capita ſua, vel etiam euellant crines ſuos, quemadmodũ ſolebant facere. Scimus enim populos Orientales propenſos fuiſſe ad externa ſigna magis quàm nos ſimus. Leuitas enim eius regionis facit vt ſint quaſi hiſtriones in luctu: & ex illa lugendi conſuetudine ſumpſit formam loquendi Propheta noſter. Poſtea adiungit, *Ponam eam* (de Iſraelitis loquitur ſub terræ nomine) *quaſi luctum vnigeniti.* Hæc ſimilitudo etiam alibi occurrit: Plangent quaſi ſuper vnigenitum, inquit Zacharias capite duodecimo: ſic etiam aliis locis. & non opus eſt longa expoſitione. Siquis enim habeat complures liberos, vnus moriatur, feret mortem patienter: ſiquis orbatus ſit vnigenito, nullus erit finis lugẽdi nec modus: quia nihil reſiduum eſt ſolatii. hæc ratio eſt cur dicat Propheta, futurum talem illum mœrorem qualis eſt in luctu vnigeniti. Et oſtendit calamitates non fore exigui tantùm temporis: *Poſteritas eius erit quaſi in die amaritudinis,* inquit. Nam hoc quoque modo repellunt, vel ſaltem mitigant metum pœnarum hypocritæ, quum imaginantur non fore niſi ad breue tempus tam ſeuerum ac rigidum Deum. O! poterit quidem fieri vt Deus peccata noſtra puniat, ſed erit quaſi nebula quæ citò tranſibit: ita delitiantur hypocritæ. Ergo Propheta nõ abs re hìc adiungit ſecundum membrum, quòd ſcilicet poſteritas erit quaſi in die amaritudinis. Vbi ergo putabunt ſe defunctos eſſe omnibus malis, tunc noua ſuccedent, vt poſteri dupliciter etiam lugeant. Sentient enim ipſi plus amaritudinis quàm patres. Nunc ſequitur;

11 Ecce dies veniunt, dicit Iehoua, quibus mittam famem in terram, non famem panis, neque ſitim aquarum, ſed audiendi verba Iehouæ.

12 Et errabunt à mari vſque ad mare, & à Septentrione vſque ad Oriẽtem diſcurrent ad quærendum verbum Iehouæ, & non inuenient.

Hìc iam fulminat Propheta, quia non denuntiat pœnas temporales, ſed extremum exitium & ſignum reprobationis, quum ſcilicet Deus priuabit Iſraelitas omni luce doctrinæ, vt tanquam cæci in tenebris errent. Certum quidem eſt, ante illud tempus iam fuiſſe orbatos ſana doctrina. Dominabantur enim mendacia & ſuperſtitiones apud eos. Et vidimus tyrannicè actum fuiſſe cum veris & fidelibus Dei ſeruis in terra Iſrael. Sed tamen Deus retrahebat eos quaſi inuitos, quum eſſent fugitiui, & quum ſe ſubducerent ab eius imperio, pungebat tamen illos & quaſi violenter tentabat ipſos reducere in viam ſalutis. Sic Deus certauit cum malitia illius populi per multos annos, vſque ad tempus Prophetæ noſtri: imò vſque dum abductæ ſunt decem Tribus: quia ſcimus tres fuiſſe abductas initiò, & tandem regnum Iſrael fuit abolitum. ſed tamen non deſtitit illis manum porrigere Dominus. Nunc vbi videt laborem ſeruorum ſuorum irritum & inutilem eſſe, vbi videt nullũ fructum prodire ex verbo ſuo, videt nomen ſuum profanari, & gratiam ſuam calcari pedibus, denuntiat vltimam vindictam: quaſi diceret, Iam ego tædio fractus ſum, hactenus ſuſtinui veſtram prauitatem, & quanquam multis pœnis ſtudui vos reducere, tamen ſtatueram modum ne ſcilicet deeſſet vobis medicina. Per me igitur non ſtetit quo minus curarem morbos veſtros, quia ſubinde Prophetas vobis miſi, qui ad reſipiſcentiam vos adducerent: ſed nullus eſt profectus. Nunc ergo auferam vobis verbum meum. Sed quia cœleſtis doctrina ſpiritualis eſt animæ cibus, meritò hanc metaphoram Propheta vſurpat, quòd Dominus famem mittet. Hæc igitur figura ſumpta eſt ex vi & natura verbi Dei. Quorſum enim Deus Prophetas & doctores nobis mittit, niſi vt nos ſpirituali cibo paſcat: ſicuti ſuſtentat corpora noſtra pane, & aqua aut vino & aliis alimentis, ita etiam animas noſtras vegetat & tuetur vitam ſpiritualem verbo ſuo. Quum ergo cœleſtis doctrina ſit nobis ſpirituale alimentum, Propheta appoſitè dicit famem venturam. *Mittam* igitur *famem,*

inquit, *non panis vel aquæ, sed audiendi verbum Dei.* Hæc antithesis amplificat vel exaggerat pœnę atrocitatem: quasi diceret, hoc fore tolerabile, si errarent famelici, & quærerent in mõtibus radices, quærerent etiã aquas in fluuiis procul: sed fames corporalis, inquit, non erit illis molesta. Quid igitur? erunt famelici, *vt quærant verbum Dei, neque reperiant vsquam.* Vt autem melius intelligamus sententiam Prophetæ, notandum est quod dicit Paulus, nos scilicet pasci à Domino, tanquam à patrefamiliâs, vbi Verbum nobis offertur. Neque enim sponte prodibunt doctores nisi diuinitus fuerint excitati. Quemadmodum ergo paterfamiliâs cibum & alimẽta procurat suis liberis & seruis, ita etiã Dominus quotidie nobis spiritualẽ cibũ suppeditat per probos & fidos doctores, quia sunt quasi eius manus. Quoties ergo offertur nobis pura doctrina, sciamus doctores qui loquũtur & qui nos instituũt suo ministerio, esse quasi manus Dei, acsi nobis suggereret ipse cibũ, quemadmodum solet pater suis filiis. hoc vnum est. Et certè si Dominus corporum nostrorum habet curam, sciamus etiam animas ab eo non negligi: deinde quum terra non sponte producat triticũ & alias fruges, sed benedictio Dei sit fons omnis fœcunditatis & copię, nónne Verbum multo pretiosior est cibus? Dicemus ergo nobis fortuitò prouenire? Itaque non mirũ est si Propheta hìc inter iudicia Dei ponat priuationẽ sanę doctrinæ: quasi diceret, Quoties fideliter homines docẽtur, hoc est singulare Dei beneficiũ, & testimonium paternæ eius curæ. Ergo sicuti Deus hactenus functus est officio optimi patrisfamiliâs erga vos, ita nunc orbabit cibo & potu, nempe spirituali. Iam secundo loco notandum est, vbi abutimur Dei beneficentia, ingratitudinẽ nostram hac mercede dignã esse, vt scilicet inopia nos doceat nõ debuisse ita Deum contemni in suis beneficiis. Hoc generaliter verũ est. nã si intẽperanter luxuriamur quũ Deus præbet nobis copiam panis & vini, digni sumus quorum intẽperiem & luxuriẽ fame & inedia curet. Atqui res sunt viles & caducæ panis & vinum. Vbi ergo corrũpimus doctrinã cœlestẽ, quę longè omnibus terrenis bonis pretiosior est, ista prauitas quàm pœnam meretur? Non mirũ igitur est si Deus auferat verbũ suum ab omnibus ingratis & profanis hominibus, quũ videt vel ludibrio, vel fastidio illud esse. & hęc doctrina hodie à nobis diligẽter expẽdi debet: videmus enim quàm parũ reuerẽter maior pars hominum excipiat cœlestem doctrinã, quæ tam liberaliter hodie nobis offertur. Deus enim aperuit nostra ætate mirabiles thesauros paternæ suæ liberalitatis, quũ restituit nobis doctrinę lucẽ. Nunc quis metus? quæ religio? Alii subsannant, alii fastidiunt, alii profitentur quidem se excipere quod dicitur, sed interea neglectim prætereunt, quia occupantur curis & negotiis huius mundi: alii etiam furiosè repugnant, sicuti faciunt Papistæ. Quum ergo tanta sit mundi peruicacia, vel prauitas, vel socordia, quid aliud expectandum est nobis, nisi vt Dominus immittat longè crassiores tenebras, quàm in quibus antehac fuimus demersi, & sinat nos errare & vagari famelicos? Si ergo metuimus Deum, hæc pœna debet nobis semper versari ante oculos, vel saltem hæc pœnæ denuntiatio. Et antithesis etiam hęc, sicuti magnum habet pondus, diligenter notanda est, quum Propheta comparatiuè exaggerat pœnã istã. dicit enim, *Non erit penuria cibi vel potus,* quia hæc vltio Dei magis esset tolerabilis: sed erit fames spiritualis. Quoniam ergo nimium sumus impliciti carne nostra, ideo debent hæc verba nos expergefacere, vt magis simus attenti ad horribilẽ istam pœnam, & discamus metuere famem vel inediam animæ magis quàm corporum. Si sterilitas terræ famem nobis minatur, omnes sunt valde anxii: & nullus dies præterit, quo non recurrat ista cura decies, Quid fiet? iam nos laboramus fame & penuria, & distamus tamen adhuc à messe tres vel quatuor menses: omnes sunt anxii, & interea non tangimur hac solicitudine vbi Dominus minatur spiritualem inediam. Quum ergo tam simus propensi ad vitæ caducæ curam, eò magis notanda est nobis hæc comparatio quæ à Propheta nostro ponitur. Sed posset hìc quæri quomodo dicat fore famelicos, vt *discurrant & vagentur à mari vsque ad mare, à Septentrione vsque ad Orientem,* quum tamen hoc reputandum sit inter Dei beneficia. Quid enim grauius accidere nobis potest, quàm vbi Dominus nos reddit stupidos vel insipidos? Vbi autem tangimur aliquo desiderio sanę doctrinæ, satis apparet vigere in nobis pietatem: non destituemur Spiritu Dei, etiãsi destituamur externo medio: & tunc restabit quod dicit Christus, Pulsate, & aperietur vobis: quærite, & inuenietis. Non videtur ergo tam seuera & horribilis esse hæc Prophetę denũtiatio. Sed notandũ est Prophetam hìc loqui impropriè de fame: acsi diceret, tũc sensuros Israelitas quid sit carere verbo Dei, non quòd verè expectẽt, nõ quod etiã syncero affectu quærãt, sed quia ex ipsa pœna sentiant nihil esse magis metuendũ quàm priuari spirituali animæ cibo. & exemplum in Esau satis cõspicuum est. Ille quum videt se deiectum esse primogenitura, clamat & vlulat: non facit hoc vel recto affectu, vel quòd ad sanam mentem redierit, sed tantùm desperatione sua vrgetur: & ita lamenta & vlulatus euomit, quemadmodum fera bestia. Talem ergo anxietatẽ Propheta hoc loco describit. Hinc colligimus, reprobos vbi se spoliatos vident Dei beneficiis, non verè affici vt resipiscant, sed tantùm sentire cæcos cruciatus, vt seipsos torqueãt sine aliquo profectu, neque interea se ad Deũ cõuertant

Tit. 1. a. 3.

Matth. 7. b. 7

Gen. c. 27 e. 34

tant. Quid eſt igitur iſtud *quærare?* Notãdum eſt quod prius dixit, *Vagabuntur à mari vſque ad mare*, poſtea, *diſcurrent.* Fideles vbi ſentiunt aliquod ſignum iræ Dei, ſtatim ſe colligunt, & vident non aliud eſſe remedium, niſi vt rectà ſe conferant ad Deum. Impii aũt quid faciunt? Conturbãt ſe ipſos, & tumultuantur. Eſt igitur hoc vagum & erroneum deſiderium, de quo loquitur Propheta. Nunc ergo ſoluta eſt illa quæſtio. Sed interim notandum nobis eſt quænam ſit optima ratio recuperandæ Dei gratiæ, ſi quãdo priuati erimus, nempe vt expendamus cauſam, & poſtquã tacti fuerimus iudicio Dei, vt oportet, redeamus ad ipſum, & ſtudeamus nos ei reconciliare. Sic ergo reſtituet quod abſtulerat. Cęterùm, ſi talis ſit noſtra obſtinatio, qualis fuit in Iſraelitis, Deus ſpoliabit nos ſuis beneficijs, non ſolùm præſentibus, quæ ſcilicet pertinent ad tuendã hãc vitam, ſed ſpirituali animę cibo: tunc fruſtra volabũt in aere noſtri vlulatus, quia ſcilicet non dabit nobis Spiritũ rectitudinis, vt redeamus ad ipſum, ſed fruſtra mordebimus fręnũ, fruſtra nos torquebimus, quia non patietur nos venire quò debemus, hoc eſt, non deducet nos ad veram reſipiſcentiam, neque ad inuocandum eum, ſed cogemur tabeſcere in malis noſtris, & quidem ſine aliquo remedio.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non deſinis nos ad te reuocare, & dum vides diſsipatos, porrigis nobis manum, & ſubinde nos hortaris & extimulas ſanctis admonitionibus, imò etiam pœnis deterres, ne ita ruamus in pernitiem noſtram: da inquam, ne ſimus ſurdi ad tam ſanctas, & pias admonitiones, neque etiam obdureſcamus ad tuas minas: ſed ſimus ſtatim flexibiles: deinde vt in viam redeamus, vt conſtanter in ea pergamus, & tota vita ſequamur vocationem tuam, ſicuti eam proſequeris aßiduè erga nos, donec perueniamus tandem ad metam illam, quæ nobis propoſita eſt, nempe vt colligamur in Regnum tuum cœleſte, per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

13 IN die illa deficient virgines decoræ, & adoleſcentes præ ſiti.
14 Iurãtes in peccato Samariæ, & qui dicunt, viuit Deus tuus Dã, & viuit via Ber-ſaba, & cadent, & non reſurgent amplius.

Poſtquam minatus eſt Propheta famẽ ſpiritualis cibi, iam adiungit modis omnibus ſterilem fore populum, & egenum omni bono Nam ſitim hîc aliter accipio, quàm paulò antè, quòd ſcilicet areſcent prę inopia rerum omniũ. Eſt enim deterrima egeſtas, vbi homines areſcũt ſiti: eam tamen hoc loco minatur Propheta. Poterit fieri, vt regio aliqua laboret caritate annonæ: ſuppetet tamen aqua ad bibendum. Vbi autem ne hoc quidem reſiduum eſt, apparet grauior, & ferè vltima Dei maledictio Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, nempe vbi abſtulerit Deus verbũ ſuum, quo animę vegetantur in ſpem vitæ ęternę, tunc etiam inopes bonorum omnium fore Iſraelitas, vt non tantùm pane careant, ſed etiam aqua, & circunſtantiam exprimit, quę magis aggrauet. *Deficient*, inquit, *decoræ virgines, & adoleſcentes in ipſo robore*. Videtur hoc eſſe pręter naturam, vt qui vegeti ſunt, deinde poſſunt diſcurrere, vt ſubueniant ſuis neceſsitatibus, vt illi etiã deficiant. Sed Propheta, quemadmodum dixi, oſtendere voluit nullum fore effugium, quin Deus etiam robuſtiſsimos quoſque affligat, vbi inediam talem, imò egeſtatem etiam potus immiſerit. Poſtea ſubiungitur ratio, cur Dominus tam ſeueras pœnas de populo hoc ſumpturus ſit, quia ſcilicet ſeſe proſtituerant ad impias ſuperſtitiones: *Iurant*, inquit, *per peccatum Samariæ: dicunt, Viuit Deus tuus Dan, viuit via Ber-ſaba*. Quidam peccatum intelligunt metaphoricè (ſicut etiam aliis compluribus locis accipitur) ipſas hoſtias, quæ vocantur אשמות Hebræis, ſicuti Latinis piacula. Sed expoſitio illa nimis arguta eſt. Simpliciter ergo Propheta de idolis Iſraelitarum loquitur, & vocant *ſcelus*, aut peccatum, quia ſcimus homines ſuperſtitioſos ſibi placere in ſuis figmentis. Per deteſtationem ergo vocat *peccatum*, quod illi honorificè Deum vocabant. Dicit *Eos iurare in peccato Samariæ*, id eſt, per peccatũ. Peccatũ Samarię vocat, quoniã inde ortę fuerant corruptelę omnes. Erat enim ſedes Regia, & caput totius ditionis. Quum ergo inde fluxiſſet ſuperſtitio, non abs re dicit Propheta quidquid idololatriæ erat in tota terra, hoc eſſe peccatum Samariæ. reſpicit enim vnde impietas traxerit ſuam originem. Et poſtea ſeipſum explicat dicens, *Viuit Deus tuus Dan, & viuit via Ber-ſaba*. Scimus enim illic erecta fuiſſe templa in Dan & Ber-ſeba. Subiungit ergo duas ſpecies, ſed tantùm hoc fine, vt oſtendat quale fuerit illud Samariæ peccatum, cuius meminit. *Iurant* ergo *per deos Samariæ*, qui verè ſunt deteſtabiles: quia nullum eſt maius flagitium coram Deo, idololatria. Sed poſtea adiungit eſſe deos illos, qui coluntur in Dan & Ber-ſaba. Quòd דרך quidam accipiunt pro peregrinatione, aut pro via, quę tendebat illuc, friuolum eſt ac puerile. Neque enim dubium eſt, quin Propheta tranſlatione ſa-

tis vulgari vsus fuerit. Vocat igitur viam Ber-ſaba, ritum: qui tunc communi conſenſu receptus erat, ac probatus. *Qui* ergo *iurant per cultus illos fictitios, areſcent*, inquit, & tabeſcent ſiti. Poſtea adiungit, *Cadent & non reſurgent amplius*, hoc eſt, incurabilis erit ipſorum plaga. quia ſcilicet Deus hactenus vſus fuerat mediocribus pœnis, quę poſſent eos ſanare niſi prorſus fuiſſent obdurati in ſuis malis. Propheta igitur denuntiat iam non eſſe amplius locum medicinæ apud ipſos, ideóque fore hoc mortale vulnus, quod Deus infliget, & quidem ſine ſpe remedii. Hæc ſumma eſt. Nunc pergamus.

CAPVT IX.

1 Vidi Dominum ſtātem ſuper altare: & dixit, Percute ſuperliminare, & commouebuntur poſtes, & affliget (*vel, affli- ge, in modo imperatiuo*) in capite omnes, & nouiſsimum ipſorum (*vel poſteritatem*) gladio occidam: non effugiet ex ipſis fugiens, neque euadet ex ipſis, qui euadit.

Confirmat Propheta illam comminationem, quam nunc expoſuimus. Dicit enim populum ſtatim è medio tollendum eſſe, quia iam reſipiſcentiæ nulla ſpes ſit. Sed primò notandum eſt, hîc eum loqui non de templis illis profanis, quæ Iarobeam prior in Dan & Beth-el erexerat, ſed de vero & legitimo templo. Neque enim hoc quadraret, viſionem hanc fuiſſe oblatam Prophetæ in illis ſacrilegiis, à quibus ſcimus Deum fuiſſe remotiſsimum. Si apparuiſſet Deus in Dan, vel Beth-el, hæc erat quędam obliqua approbatio ſuperſtitionis. Falluntur ergo qui putant viſionem hanc fuiſſe oblatam Prophetæ alibi quàm in monte Sion, ſicuti aliis locis oſtendimus. Neque enim Prophetæ dicunt loquutum eſſe Deum vel in Dan, vel Beth-el: nunquam illic æditum fuit oraculum, quia modis omnibus voluit Deus oſtendere ſibi nihil prorſus eſſe negotii cum illis ſacrilegiis & abominationibus. Certum igitur eſt, Deum apparuiſſe Prophetę ſuo in monte Sion, & ſuper altare legitimum. Iam nunc videndum eſt quorſum tendat viſio. Maior pars interpretum exiſtimat hîc prædici interitum & Regni & Sacerdocii, quum ſcilicet Zedechias captus fuit, deinde tractus ignominioſè in exilium, iugulatis eius filiis: quum poſtea templum exciſum fuit, & vrbs diruta. Sed non dubito quin latius extendi hoc vaticinium debeat, nempe ad diuerſas clades, quæ ſtatim ſequutę ſunt, ſic vt tandem interierit totus populus. Ego igitur non reſtringo, quod hîc dicitur ad excidium vrbis, & Templi: ſed perinde eſt acſi diceret Propheta, tam Iudæos, quàm Iſraelitas fruſtra gloriari & genere ſuo, & aliis priuilegiis, quibus ornati fuerant, quia Dominus inſtituit eos perdere, adeóque templum ipſum, quod erat illis inſtar operculi ad tegendas omnes iniquitates. Nunc ergo tenemus Prophetæ mentem Sed interea notandum eſt, ſi Dominus templo ſuo non pepercit, quod tamē iuſſerat ſibi extrui, & in quo ſibi domicilium elegerat, non poſſe effugere exitium templa illa profana, quę ſemper aſpernatus fuerat. Nunc videmus quò ſpectet vaticinium hoc, quod poſtremum eſt, excepta promiſſione, de qua videbimus ſuo loco. Dicit ergo *ſe vidiſſe Deum ſtantem ſuper altare*. Potuit audire Propheta ſententiam, quę paulò pòſt ſequetur, abſque viſione: ſed ſcimus tunc Deum vaticinia ſancire fuiſſe ſolitum per viſiones, quemadmodum habetur Numerorum decimoquarto capite. Deus ergo non tantùm Prophetæ ſuo mandare voluit quod proferret, ſed addere authoritatem doctrinę. Viſio autem fuit quaſi ſigillum, vt tam Iudæi quàm Iſraelitę intelligerent, profectum eſſe è cœlo quod recitabat ore ſuo Propheta. Iam ſequitur, *Percute ſuperliminare*, כפתור vocari puto teſtudinem, quæ ſuper poſtes templi eminet. nā כפתורים Hebræi, Mala. Quoniam ergo pingebant illic malogranata & flores, putant Hebræi doctores vocari כפתור illam partem, quæ complectebatur ſub ſe duos poſtes templi. Sed poteſt etiam pars illa portæ nomen ſumpſiſſe à rotunda forma. Vtcunque ſit, vocarunt כפתור ſupremam partem portæ templi. Iam poſtes ſuſtinebant illud ſuperliminare, quod vulgò dicunt. Dicit ergo Deus. *Percute ſuperliminare, & moueantur poſtes*, vel cōtremiſcant, tota ianua tēpli cōtremiſcat. Nunc addit, Et percute ac contere *in capite omnes, vel omnium*. Iam dixi verbum hoc variè legi ab interpretibus. Propriè ſecūdum rationem Grāmaticę debet legi in tertia perſona, *& affliget*: ſed quidam tamen exponunt Afflige, vel contere, quia prius dixerat Percute. Quantum ad ſummam rei non multum intereſt, quia ſtatim ſequitur expoſitio. Iam quod dicit, *In capite*, & ſequitur ואחריתם: quidam per Caput intelligunt Sacerdotes ipſos & proceres populi, quod ego libenter amplector. Sed quum exponunt אחרית Poſteritatem vel filios, hoc videtur non quadrare. Potius enim referri debet, meo iudicio, ad commune vulgus. Quia ergo de capite loquutus erat Propheta, iam addit promiſcuam plebem: & אחרית vocant Hebræi quidquid ſequitur. Hoc quidem

quidem nomine intelligunt Posteros, sed latius patet hoc nomen. Accipitur enim pro fine, accipitur pro vestigio, denique significat quicquid sequitur. Iam promptum est colligere sensum Prophetæ: exhibita fuit visio, quę ostenderet nihil fore saluum, quia decretum erat ipsi Deo percutere & capita, & totam plebem. Quum autem Deus à templo suo incipiat, quomodo sperabunt veniam profani homines, qui iam deseruerant verum & purum cultum? erant omnes apostatæ. Quomodo ergo sperassent placabilem sibi fore Deum, qui templum suum concutiebat? Nunc adiungit, *Ego occidam gladio*. Videmus ergo visionem referri ad plagam quæ paulò pòst infligenda erat. Occidam igitur gladio quicquid sequitur, id est, ipsum vulgus. Postea, *Non effugiet ex ipsis fugiens, & non euadet euadens*, hoc est, etiamsi patere sibi effugium existiment, fallet eos sua opinio, quia deprehendam ipsos. Si dixisset Propheta nullum fore illis effugium, non tam seuerè loquutus esset: quum iam dicit, vbi aufugerint, tamen deprehensum iri, vbi putabunt se iam esse elapsos, tamen nullam fore salutem, hoc est longè grauius. Denique, abscindit omnes spes Israelitis, vt intelligant sibi pereundum esse, quia Deus frustra hactenus tentauit eos reducere in viam. Quoniam ergo fuerant prorsus incurabiles, iam audiunt sibi nihil restare spei. Quum autem tale, & tam horribile exitium denuntiet Propheta electo populo, quum etiam visio hæc in templo exhibita fuerit, non est cur nunc confisi externa professione securè expectemus Dei iudicia, quemadmodum videmus hodie multos stupidos esse, quia putant sibi nihil posse accidere mali, quòd præ se ferant Dei nomen. Propheta autem hic ostendit Deum sedere in templo suo, non modò vt eos tueatur quos sibi adoptauit in populum & peculium, sed vt vindicet honorem suum, quia Israelitæ cultum eius corruperant: Iudæi etiam defecerant à vera pietate. Quoniam ergo vbique grassata fuerat impietas, iam ostendit Deum sic illic sedere scelerum vltorem, vt sciat populus non ideo tolerare mala, quę ad tempus non punit, quoniam oblitus fuerit sui officii, vel quòd velit gratiam suam integumentum esse iniquitatis: sed quia velit paulatim ad pœnitentiam adducere, qui sunt sanabiles, & simul excusationem tollere reprobis. Pergamus.

2 Si foderint ad sepulchrum (*vel ad infernum*) inde manus mea educet eos: & si ascenderint in cœlos, inde detraham eos.

3 Et si occultauerint se in fastigio (*vel culmine*) Carmeli, inde scrutabor & extraham eos: & si absconditi fuerint ab oculis meis (*ad verbum, è regione oculorum meorum*) in profundo (*vel pauimento, in fundo ipso*) maris, inde mãdabo serpenti vt mordeat eos.

4 Et si profecti fuerint in captiuitatem coram inimicis suis, inde mandabo gladio vt occidat eos, & ponam oculum meum super eos in malum, & non in bonum.

Horribiles hîc pœnas denuntiat Propheta: sed non abs re, quoniam mirus fuit in populo illo torpor, quemadmodum solet esse in omnibus hypocritis, vbi datur illis aliquis prætextus. Tunc vnus ex toto orbe electus erat ille populus. Quum ergo putarent se excellere, & donatos esse singulari prerogatiua præ omnibus aliis Gentibus, inebriabat eos hæc gloria, vt putarent quodammodo Deum sibi esse obstrictum, quemadmodum aliis locis vidimus. Hæc igitur ratio est cur Propheta tot modis exaggeret iudicium contra hypocritas, vt scilicet terreantur vehementia, & atrocitate verborum. Dicit igitur, *Si effoderint sibi cauernas vsque ad infernum*, id est, vsque ad centrum terrę (שאול enim hîc pro centro ponitur) *inde manus mea educet eos*: deinde, *Si ascenderint in cœlum, inde detraham eos*, inquit Dominus: *Si occultauerint se in desertis, si confugerint vsque ad culmen Carmeli, ego scrutabor eos*: denique nullum angulũ reperient vel in cœlo, vel in terra, vel in mari, vbi lateant à conspectu meo. Nihil opus est hîc per cœlum intelligere altas arces, quemadmodum Chaldęus Paraphrastes exponit: est illa paraphrasis nimis frigida: sed Propheta hyperbolicè loquitur de centro terræ, de cœlis, & de profundo maris. Perinde est igitur acsi diceret, Etiamsi elementa omnia aperiant se ad latebras, Israelitæ frustra tentabunt effugere, quia demersos in profundo mari ego persequar, extraham eos è cœlo ipso: denique nulla illis erit latebra vel sursum vel deorsum. Nunc tenemus sensum Prophetæ. Et hinc etiam colligenda est vtilis admonitio, vbi Deus nobis minatur, frustra nos quęrere subterfugia, quoniam manus eius sese extendit tam in cœlum, quàm ad ipsos inferos: quemadmodum dicitur in Psalmo, Quò fugiam à facie tua Domine? Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero in sepulchrum tu ades: si sumpsero pennas aurorę, vel luciferi, & habitauero in ex-

Psal. 139. b. 8

tremitatibus maris, illuc etiam manus tua deducet me. Non loquitur illic Propheta, sicuti quidam nimis perperam philosophantur, de immensa Dei essentia, sed potius ostendit nos semper esse in eius conspectu. Sic ergo statuendum est, non posse nos elabi, simulac Deus volet examen sumere de peccatis nostris, & citare nos ad suum tribunal. Sed interea meminerimus Prophetam non fuisse vsum superuacua verborum congerie: nulla est hic syllaba, quæ non habeat suum pondus: etsi primo intuitu aliter videri posset. Cæterùm, quemadmodum iam admonui, Spiritus sanctus, qui nouit socordiam nostram, hîc excutit omnes delicias. Ergo sciamus hunc torporem ingenitum esse nobis naturaliter, vt spernamus omnes minas, vel saltem non moueamur quantum necesse est. Quoniam Dominus videt nos tam pigros esse, ideo solicitat suis stimulis. Quoties ergo Scriptura pœnam denuntiat nobis, simul discamus coniungere quę hîc Propheta commemorat: Est tibi negotium cum Deo, nunc quid tergiuersando proficies? etiamsi in cœlos conscendas, Dominus poterit te detrahere: etiamsi descendas vsque ad abyssos, inde manus Dei te educet: si quæras in ipsis abyssis latebram, illinc etiam producet te in medium: si etiam demersus lateas in profundo mari, te illic perquiret, denique quocunque te conferas, tu non potes te subducere à conspectu & manu Dei tui. Videmus ergo quorsum referri debeant omnes istę locutiones, ne scilicet Deum ęstimemus nostro more, sed sciamus potentiam eius penetrare ad omnes latebras. Sed hęc meditatione opus habent, quoniam satis est, paucis verbis comprehendere quid velit Propheta. Sed quoniam sumus adeò impliciti vanis nostris confidentiis, ideo dixi non frustra hoc verborum circuitu vsum fuisse Prophetam, vt seriò expergefaceret Israelitas & Iudęos, qui nimium erant securi. Iam quod dicit, *Mandabo serpenti, vt mordeat eos.* Quidam per נחש intelligunt, non terrenum serpentem, sed cetum, vel marinas alias bestias, sicuti Leuiathan celebratur in Scriptura. Et colligere etiam licet ex aliis Scripturę locis נחש non tantùm notare serpentem, sed etiam cetos, & alias bestias marinas. Denique significat Deus vbique se fore armatum, quoties volet vlcisci suos inimicos: & in omnibus elementis parata sibi esse media, quibus perdat reprobos, qui volunt manum eius effugere. Iam quum addit, *si profecti fuerint in captiuitatem coram inimicis suis, ego inde mandabo gladio, vt occidat eos*: restringunt hanc partem nonnulli interpretes ad præposteram illam fugam, qua numerus aliquis populi voluit sibi consulere dum transiret in AEgyptum. Iohanan persequutus est eos, & pauci elapsi sunt: sicuti etiam prædixerat Ieremias, Subiicite ceruices vestras Regi Babyloniæ, & Dominus benedicet vobis: quisquis fugerit in AEgyptum peribit. Hoc experti sunt re ipsa, quum semper fidem abrogassent vaticinio. Ieremias illuc tractus est præter animi sui sententiam: & tamen maledixerat omnibus qui putabant hoc sibi fore asylum. Sed ideo Dominus permisit eum illuc trahi, vt coràm semper vsque ad vltimos spiritus pronuntiaret illud Væ, quod prius audierant ex ore eius. Ego hanc sententiam Prophetæ vix tam restrictè accipere audeo: ego igitur generaliter interpretor, Exilium, quod tamen dicitur vulgò esse mors ciuilis, non fore finem malorum Israelitis & Iudæis: quia etiam vbi sponte se dediderint hostibus, & passi fuerint se rapi & trahi quocunque hostibus libitum fuerit, tamen ne hoc quidem modo posse vitam seruare, quia Dominus mandabit gladio vt persequatur etiam exules. Hæc genuina est mens Prophetæ, meo iudicio. Tandem subiicit, *Ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum.* Subest antithesis in hac sententia, quia Dominus pollicitus fuerat se fore custodem populi sui, sicuti dicitur, Ecce qui custodit Israel non dormiet, neque dormitabit. Vt hypocritæ semper arripiunt sine pœnitentia & fide, sine vllo pietatis affectu Dei promissiones, & postea illis abutuntur ad vanam iactantiam, ideo Propheta hîc dicit, Oculum Dei fore super eos, non autem vt suo more, quemadmodum ab initio fecerat, illos tueatur, sed potius vt accumulet pœnas pœnis. Perinde est igitur acsi diceret, Sicuti hactenus excubias egi in huius populi salutem, quem mihi elegi, ita posthac acerrimè vigilabo, ne quod pœnę genus omittam, donec prorsus interierit. Et hęc notatu digna est sententia, quoniam monemur, etsi Dominus ne incredulis quidem parcat, tamen acrius nos obseruare, vt durius puniat, si ad extremum perspexerit nos esse obstinatos, & incurabiles. Quare? Nam quò propius ad eum accessimus, quasi sub oculis suis positos familiarius nos respicit: non quòd quicquam ei sit occultum, vel absconditum, sed Scriptura loquitur humano more. Ergo quum Deus dignatur suos propiore aspectu, simul etiam non potest ferre hypocritas, quoniam acerrimè obseruat eorum vitia, vt etiam seuerius puniat. Hæc igitur summa est. Sequitur:

Ier.43.a.2

Psal.121.a.4

5 Et Dominus Iehoua exercituum percutiet terram, & contremiscet: & lugebunt omnes habitantes in ea, & ascendet sicut fluuius tota, & submergetur sicut à fluuio AEgypti.

Eadem nunc ferè verba repetit Propheta, quæ heri exposuimus. Nam vsus fuit similitudine

tudine diluuii,quam hîc rurſum ponit.Cęterùm,quia prius membrum duobus modis exponi poteſt,ego referam quid alii ſentiant,deinde quid ego rectius putem. Sic exponi ſolet hic locus,terram contremiſcere quum percutitur à Deo,vt ſit generalis ſententia. Et Prophetæ etiam ſępe Dei potentiam commendant nobis, vt incutiant metum: & hoc videbimus proximo verſu. Porrò non dubito quin hæc ſit ſpecialis comminatio. Dicit ergo *Adonai Iehoua percutiet terram & contremiſcet*.Poſtea ſequitur ſimilitudo illa,de qua heri dictum fuit,*lugebunt omnes habitantes in ea*:deinde *ipſa tota aſcendet quaſi fluuius*. Hîc ſignificat tale fore diluuium,vt nulla ſuperficies terrę maneat. Aſcendet ergo terra quaſi fluuius. Aſcenſus terræ nihil aliud eſt quàm inundatio,quæ obtegit omnem terræ faciem.Poſtea coniungit,*& ſubmergetur*,nempe ipſa habitandi commoditas:non ſimpliciter,quemadmodum dixi,hoc de terra intelligit, ſed potius ad homines refert,vel ad vſum terrę, quem homines percipiunt. *Submergetur* ergo *quaſi à fluuio Aegypti*.Diximus AEgyptum quotannis perdere ſuam faciem,vbi Nilus exundat. Sed quum illa fluminis exundatio AEgyptiis læta ſit propter terræ fœcunditatem, & vberiorem prouentum,Propheta hîc ſignificat terram fore inſtar maris, vt ſcilicet nulla amplius maneat habitatio.Nunc ſequitur:

6 AEdificans in cœlis aſcenſiones ſuas, & coagmentationem ſuam ſuper terram fundans(*qui fundat*)qui vocat aquas maris,& effundit eas ſuper faciem terræ,Iehoua nomen eius.

Nunc Propheta generaliter deſcribit nobis Dei potentiam , nempe vt magis afficiat auditores ſuos,& ne ſecurè reiiciant quod prius minatus eſt de propinquo interitu : dixerat enim,Ecce Deus percutiet terram,& contremiſcet,hoc fuit ſpeciale. Nunc quoniam homines ſurdis auribus excipiunt iſtas minas,& putant Deum quodammodo ludere,ideo adiungit Propheta confirmationem ſumptam ab elogiis potentiæ Dei:quaſi diceret,Auditis quid Deus denuntiet: nunc quia mihi impoſuit hanc perſonam , & mihi mandauit, vt vos terrerem propoſitis pœnis, ſcitote vobis eſſe negotium cum Deo ipſo, cuius maieſtas vos totos, & ſenſus omnes veſtros contremefacere debet. Quiſnam enim eſt Deus, vt contemptui ſit vobis eius verbum?*Deus* ergo *eſt qui ædificat ſibi cœnacula in cœlis,qui fundat ſuas coagmentationes* (alii vertunt faſciculum)*in terra,qui vocat aquas maris,& effundit eas ſuper faciem terræ*:denique, *eſt Iehoua*, hoc eſt, in ſolo ipſo eſt eſſe. Vos autem ſubſiſtitis duntaxat virtute eius,& quoties viſum fuerit,ſubducet Spiritum ſuum,vt euaneſcat totus hic mundus, cuius eſtis minima particula. Quum ergo ſolus Deus ſit,in vobis autem momentaneus tantùm vigor, quum vobis perſpicua ſit talis Dei potentia,cuius documenta in toto ordine naturæ præbet, quî fit vt tam ſecuri ſitis?Nunc ergo tenemus cur Propheta hîc celebret potentiam Dei tot elogiis.Primùm quum dicit *Deum ſibi extruere in cœlis ſuas aſcenſiones*, non dubium eſt quin ad ipſam cœlorum ſtructuram alludat. Scimus enim elementum aeris eleuari, quia minus ponderoſum eſt: deinde elementum ignis etiam propius ad cœlum accedere: iam ſequuntur ſpheræ. Quũ ergo ſupra terram totus mundus ſit multo agilior, hæc ratio eſt cur Propheta dicat Deum habere ſuas aſcenſiones in cœlis. Neque enim Deus vel cœlis ipſis ad habitandum indiget, vel aere,quia loco non capitur, eſt incomprehenſibilis: ſed reſpectu hominum hoc dicitur, quòd ſcilicet Deus ſuperat ſua altitudine omnes cœlos. Ergo locatur in illa ſublimi ſede. Iam dicit fundare ſibi coagmentationes ſuas in terra, quoniam hæc pars mundi ſolidior eſt. nam elementum terræ eſt craſſum & firmum,ideóque ſtabile.Ita etiam aquæ tametſi leuiores ſint terra ipſa,proximè tamen accedunt. *AEdificat* igitur *Deus in cœlis*.Hęc machina per ſe admirabilis eſt:ſiquis attollat in cœlum oculos ſuos,deinde terram conſideret, nónne cogetur obſtupeſcere? Ergo Propheta hîc nobis proponit ante oculos potentiam Dei incomparabilem,vt tangamur eius verbis, & ſciamus cum quo nobis ſit negotium, vbi pœnam denuntiat. Iam dicit, *Qui vocat aquas maris,& effundit eas ſuper faciem terræ*. Hæc mutatio per ſe eſt formidabilis , quòd Deus breui temporis ſpatio totum cœlum obtegit. erit clara ſerenitas,momento ſuperuenient nebulæ,quæ cœlum obtenebrent,& denſitas aquarum capitibus noſtris imminebit. Quis diceret tam repentè poſſe mutari totum orbem? Deus ſolo ſuo imperio & nutu hoc facit. *Vocat* igitur *aquas maris, & effundit eas*. Quanquam ſcimus pluuias procreari ex vaporibus terræ vt plurimùm, tamen ſcimus etiam ipſos vapores originem habere à mari, & vt plurimùm mare etiam ſuggerit denſam copiam humorum. Per ſynecdochen ergo Propheta hîc complectitur omnes vapores, ex quibus procreantur pluuiæ.Vocat igitur aquas maris, hoc eſt, ſolo ſuo imperio facit Deus, vt pluuiæ procreentur,

nempe vapores ex aquis extollens: deinde, vt operiant totam faciem terræ. Quum ergo Dominus quotidie tam mirabiliter operetur in toto naturæ ordine, quid putamus futurum vbi immensam manus suę potentiam exeret ad homines perdendos, quum volet exequi vltimum iudicium quod decreuit?

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum tam insignibus documentis nobis ostendas subesse omnia tuo imperio, & nos qui in mundo gratia tua degimus, tamen nihil esse: quia posses singulis momentis nos redigere in nihilum: da inquam, vt tacti hac potentia tua reuereamur manum tuam, & gloriæ tuæ simus prorsus addicti: deinde quum familiariter te nobis offeras in patrem, vt hac indulgentia allecti, dedamus nos tibi totos in voluntarium obsequium, neque aliud studeamus tota vita, quàm nomen tuum glorificare, sicuti nos acquisiisti in vnigenito Filio tuo, ita etiam vt per eundem fruamur æterna illa hæreditate, quæ nobis in cœlo reposita est, Amen.

7 Annon sicut filii AEthiopum vos mihi, filii Israel, dicit Iehoua? Annon Israelem ascẽdere feci è terra AEgypti? & Philistim ex Capadocia? & Syrios è Kir?

Hîc Propheta ostendit Israelitis non fore præsidio suam dignitatem, quemadmodum sperabant. Vidimus enim iam multis locis quàm stulta fuerit iactantia illius populi. Quũ obstricti essent Deo præ cunctis Gentibus, tamen securè gloriabantur se esse Gentem sanctam. Quasi verò aliquid esset ipsis proprium, quemadmodum Paulus exprobrat quòd nihil sint: tametsi Deus contulerat in eos præclara beneficia, tamen erant ornati alienis plumis. Erat igitur hæc stulta, & præpostera gloriatio, quum putarent se pluris esse Deo, quàm alias Gentes. Sed quoniam excæcauerat eos hæc stulta opinio, nunc dicit Propheta, Quósnam putatis vos esse? *Estis mihi tanquam filij AEthiopum*, Ego enim vos semel liberaui, non vt essem vobis obstrictus, sed potius vt vos deuinctos mihi tenerem, quia acquisiti eratis meo beneficio. Quod nonnulli existimant conferri AEthiopibus Israelitas, quia pellem non mutarent, id est, ingenium, ego tanquam coactum repudio. Simplicius enim hîc loquitur Propheta, quòd scilicet conditio illorum nihil differret à communi hominum sorte: Vos excellitis, sed non habetis quicquam à me separatum: si ego auferam à vobis quod meum est, quid vobis residuum manebit? Et pondus est in dictione *Mihi*, *Vos estis mihi*. Nam certè inter homines excellebant: sed coram Deo quid poterant afferre, quum nihil haberent suum? Imò quò splendidius ornauerat eos Deus, debebant sese modestè & humiliter gerere, quum essent tot eius gratiis deuincti. Sed quia obliti suæ conditionis, Prophetas omnes spernebant, & sibi etiam plaudebant in suis sceleribus, Annon vos estis mihi quasi filii AEthiopum, inquit, hoc est, quasi Gentes exteræ & alienissimæ? Quid enim reperiam in vobis dignum laude? ergo si respicio vos, quales estis? Certè ego non præferam vel obcurissimis Gentibus. Postea adiungit, *Annon feci ascendere*, vel eduxi, *Israelem è terra AEgypti*? Hîc reuocat Propheta eos ad suam originem. Etsi enim progeniti erant ex Abraham, qui antè redemptionem quadringentis annis iam electus à Domino fuerat: tamen si reputamus quàm miserè tractati fuerint in AEgypto, erat certè seruitus illa tyrannica instar sepulchri. Cœperunt igitur esse populus, & consequi aliquod nomen quum Dominus eos ex AEgypto liberauit. Perinde est igitur, acsi diceret Propheta, Respicite vnde vos extulerit Deus. eratis enim quasi mortuum cadauer, sine vlla gloria, sine vlla existimatione. AEgyptii enim abusi sunt Patribus vestris tanquã vilissimis mãcipiis: Deus inde vos eduxit, ergo nulla fuit vestra nobilitas, vel prętãtia, sed origo vestrę dignitatis profecta est ex gratuito beneficio Dei. Iã verò putatis vos ideo excellere, quia soli estis redempti, Deus etiã redemit Philistinos, quũ essent serui Capadocũ. Deinde redemit etiã Syros, quum essent aliis Gentibus serui. Nam קיר multi existimant esse Cyrenem. Sed quia hoc incertum est, ego prætereo quasi dubiũ. Quidquid sit, de re ipsa non est quicquã controuersię: quia certum est, hîc conferri Israelitas tam Syris, quàm Philistinis, eò quòd omnes similiter fuerint redẽpti à Domino, & hæc cõmunis fuerit omniũ de quibus loquitur gratia. Quũ ergo Deus misertus olim fuerit aliarũ Gentiũ, hoc certè non cõpetit in solum genus Abrahę, quòd diuinitus liberati fuerint, & insignibus miraculis. idẽ etiã dicent Philistini, & dicẽt etiã Syri. atqui tamen dicitis esse profanas Gen-

tes

tes. Quum ita ſit, iam exuti eſtis omni excellentia, hoc eſt, nihil reſidet in vobis proprium, cur debeatis vos præferre aliis Gentibus. Hæc ſumma eſt. Nunc ſequitur,

8 Ecce oculi Domini Iehouæ ad regnum ſceleratũ & delebo illud à ſuperficie terræ, præterquã quòd non delẽdo delebo domũ Iacob, dicit Iehoua.

9 Quia ecce ego præcipiam, & agitabo inter cunctas Gẽtes domum Iſrael, quemadmodum agitatur (*ſubaudiendum eſt nomen tritici: agitatur triticum*) in cribro, & non cadet lapis (*id eſt granum*) in terram.

Hîc concludit Propheta Deum ſumpturum vindictam de Iſraelitis non ſecus ac de reliquis Gentibus promiſcuè, quòd ſcilicet non poſſent quidquam opponere ad impediendum eius iudicium. Fuit autem mira hæc cæcitas, quòd Iſraelitæ, qui ſua ingratitudine bis rei erant, tamen obiiciebant inſtar clypei beneficia, quibus ornati fuerant. Quum ergo ab illis impiè, & turpiter profanatum eſſet nomen Dei, putabant tamen ſe tutos eſſe, quia ſemel adoptati fuerant. Hanc arrogantiam nunc retundit Amos, *Ecce oculi Domini Iehouæ ſuper omnes ſceleratos*, inquit. Reſtringunt quidam ad regnum Iſrael: ſed meo iudicio, hoc pugnat cum mente Prophetæ. Indefinitè loquitur de regnis omnibus: quaſi diceret Deum fore iudicem totius mundi, vt nullis regnis, vel regionibus parcat. Vbique ergo Deus oſtendet ſe ſcelerum vltorem, & vocabit omnia regna ad tribunal ſuum, *Delendo delebo è ſuperficie terræ omnes impios & ſceleratos*. Nunc ſecundum membrum aliter accipio, quàm ſoleat exponi. Putant enim mitigari pœnam, quemadmodum Prophetæ ſolẽt miſcere promiſsiones gratiæ minis: & paulò pòſt idem faciet Propheta noſter. Sed nondum videtur mihi quidquam promittere Iſraelitis: imò poti⁹ ironica eſt locutio, niſi valde fallor: quia hîc obliquè perſtringit Amos ebriam illam confidentiam, de qua diximus, quia ſcilicet Iſraelitæ putabant ſe quodam priuilegio ſaluos eſſe, & immunes ab omni pœna. Ego, inquit, non parcam incredulis, qui tamen excuſabiles ſunt, ſi vobis cõparentur. Egóne veſtra ſcelera tolerabo, nec audebo vos attingere, quum ſcitis bis ſcelerati? Notandum enim eſt quid differant aliæ Gentes ab Iſraelitis. Nam quò magis in ſublimè euecti fuerant filii Abrahæ, eò magis augebãt ſuum reatum, quum Deum ſpernerent tot bonorum authorem, quum improbè quaſi excuſſo iugo laſciuirent. Quum ergo tam indignè polluerẽt Dei beneficia, Deus potuit parcere reliquis Gentibus: neceſſe autem fuit illos trahi ad pœnam, quia erant prorſus inexcuſabiles. Quum ergo ſuperarent omnes Gentes impietate, meritò hîc à maiori ad minus ratiocinatur Propheta, Ego, inquit, obſeruo quicquid peccatur in toto orbe, nec vllæ gentes manum meam effugient: quomodo igitur euadent Iſraelitæ? nam aliæ Gentes poſſent ignorantiam aliquam prætexere. neque enim edoctæ vnquam fuerunt: & ſi errant in tenebris, hoc non eſt mirum. Vos autem quibus ego præluceo, & quos quotidie per Prophetas meos ſolicito ad reſipiſcẽtiam impune feretis? Quomodo hoc fieret? ego non eſſem iudex mundi. Nunc ergo tenemus genuinũ Prophetæ ſenſum. Ecce inquit, oculi Iehouæ ſunt ſuper omne regnum ſceleratum, delebo omnes Gentes è ſuperficie terræ, quæ peccauerint, etiamſi obtentus ignorantiæ excuſet crimen: nunc ſcilicet ego non delebo domum Iſrael? Hîc ergo ironicè loquitur Propheta, *Niſi quod non delebo delendo domum Iſrael*, hoc eſt, iam vultis me eſſe obnoxium vobis, quaſi ligatæ eſſent mihi manus, ne ſumam de vobis vindictam? Quo iure id facitis? & quid me impediet, quominus vlciſcar tantam & tam fœdam ingratitudinem? Poſtea adiungit, Quia ecce ego præcipiam &c. Hîc confirmat Propheta ſuperiorem ſententiam. Vnde etiam colligimus ſecundam partem ſuperioris verſus fuiſſe ironicam, quia ſi pollicitus fuiſſet veniam Iſraelitis, pergeret in propoſito: ſed potius in contrariam partem tendit, quòd ſcilicet Deus meritò ſumpturus ſit de Iſraelitis pœnam, quia tandem res ipſa patefaciet, inter ipſos ne granum quidem eſſe, quod maneat, ſed omnes eſſe quiſquiliis ſimiles, vel purgamentis. *Ecce*, inquit, *ego agitabo inter gentes Iſraelitas ſicut triticum agitatur in cribro, granum*, inquit, *non cadet in terram*: quaſi diceret, quum ego diſpergam Iſraelitas per diuerſa loca, vt ſint diſiecti, tamen illa exilia ſemper ſimilia erunt cribro. nunc contendant mecum, ſi granum vllum ceciderit. Res igitur ipſa oſtendet nihil eſſe in ipſis, niſi quiſquilias, & ſordes, quia cribrando ego purgabo totam aream meam, & nihil penitus reſtabit. Si quis obiiciat, fuiſſe aliquos in gente illa pios, quanquam eſſent exiguo numero: fateor id verum eſſe: ſed Propheta quemadmodum pluribus aliis locis, hîc de tota gente loquitur, non reſpicit ſingulos. Reſpectu ergo corporis hoc fuit verum, nempe in populo Iſrael ne vnum quidem fuiſſe, qui poſſet conferri grano: quia omnes euanuerant in ſuis iniquitatibus. Vnde etiam oportuit euaneſcere in cribro, quemadmodum ſolent paleæ & quiſquiliæ. Notandum autem eſt, Deum hîc præcidere anſam tergiuerſationi, quia ſemper hypocritæ cum ipſo litigant: & quamuis non poſsint ſe in totum abſoluere, tamen extenuant ſua peccata, vt inſimulent Deum nimii rigoris. Ergo Propheta anteuertit iſtas obiectiones. Ego, inquit, præcipiam, & agitabo domum Iſrael, ſicuti triticum agitatur. hoc erat valde durum, quum populus ita tractus eſt in diuerſas partes. Illa igitur laceratio fuit horribilis. Poterant

D.

hîc conqueri Iſraelitæ nimis ſeuerè agi ſecum. Deus autem ſimilitudine refellit hanc calumniam, quòd ſcilicet diſsipati per exilia, tamen maneant in cribro: *Ego*, inquit: *agitabo eos inter gentes*, ſed non *ſecus ac triticum agitatur in cribro*. Hoc autem receptum eſt omnium conſenſu, triticum debere purgari. Etſi maior pars euaneſcit, quum triticum excuſſum in area, poſtea ponitur in ventilabro: tamen nemo eſt, qui non videat hoc eſſe vtile, & rationi conſentaneum: nemo conqueritur paleas ita perire. Quare? ſunt enim inutiles. Deus ergo hîc oſtendit ſe non eſſe crudelem nec modum excedere, quanuis populum ſuum diſpergat per remotas mundi plagas, quia ſemper cõtinet eum in cribro. Poſtea addit, *Et non cadet granum in terram*, צרור vertunt lapidem: ſed צרר eſt ligare, vnde etiam nomen hoc ſignificat ſummam, vel colligationem: ſicuti quum filii Iacob pecuniam haberent ligatam in ſuis ſaccis, dicebant, Ecce mea colligatio. Sic etiam nunc pro grano ſolido accipitur. Significat ergo Deus ſe non fore tam rigidum, quin temperet ſibi in pœnis, & ita vt innoxiis parcat. Iam dixi, quanuis adhuc reliquiæ manerent in populo illo, tamen veram eſſe Prophetæ ſententiam, quo ad totum corpus: nihil enim illic vel ſanum erat, vel integrum. Sed poſſet obiici illa quæſtio: Certum eſt multos probos Dei cultores abſtractos fuiſſe in exilium cum improbis: ceciderunt ergo illi in terram, quaſi inutiles paleæ, vel quiſquiliæ: Deus hoc factum negat. Reſpondeo, quanuis Dominus inuoluat ſeruos ſuos impiis quum pœnas temporales exigit, tamen ſemper eſſe illis propitium. Et certè quanuis duriter tractentur illi, non tamen expoſtulant. gemunt quidem, ſed interea agnoſcunt ſecum clementer agi à Domino. Et aliud etiam tenẽdum eſt, vtcunque Dominus non tam ſeuerè acturus fuerit cum populo, ſi omnes fuiſſent ſimiles paucis illis bonis, tamen ne vnum quidem fuiſſe extra culpam. Ieremias, Daniel, Eſra, Nehemias, Sidrach, Miſach & Abed-nego erant certè quaſi Angeli inter homines. Deinde hoc fuit inſtar miraculi, quòd inter tot impietates tamen ſteterint integri. abducti ſunt nihilominus in captiuitatem. Si prodeant coram Deo, non poterunt obiicere ſe plecti præter meritum. Dignus enim erat Ieremias maioribus pœnis: dignus etiam Daniel, quanuis ſpeculum fuiſſet ſummæ integritatis, & quaſi Angelicæ. Ergo Deus poterat illos proiicere quaſi quiſquilias: tamen certum eſt fuiſſe triticum, & Dominus exagitauit eos in cribro tanquam paleas, ſic tamen vt ſemper collectos tenuerit ſub ſua tutela, ſed occultè: quemadmodum exempli gratia, in area triticum vna cum palea percutitur: hoc eſt commune, nec poterit notari diſcrimen inter triticum & paleam in ipſa excuſsione. verum eſt. Sic eadem valet ratio in cribratione. Quum ergo colligitur triticum, ſimul cum paleis adhuc promiſcuè agitatur ventilabro: ſed triticum manet. Sic etiam accidit piis Dei cultoribus, quòd ſcilicet Dominus illos collectos tenuerit in ſuo cribro: ſed vt tamen hîc non loquatur niſi de populo in genere. Dicit autem totũ populũ ſimilem eſſe quiſquiliis & ſordibus: & quòd ita euaneſcit, hoc fieri, quia nulla eſt in illis ſoliditas, nullus etiam eorum eſt vſus, vt quiſquam maneat in crebro. Quod ergo Deus retinuit ſeruos ſuos hoc factum eſt mirabiliter. Sed denuntiatio pœnæ, quæ hîc tractatur pertinet ad externam ſpeciem. Quum ergo populus tanquam quiſquiliæ, vel paleæ excuſſus eſt, ac proiectus in diuerſa loca, hoc accidit meritò, quia ſcilicet nihil repertum illic fuerit ſolidum. Nunc ſequitur:

10 Gladio morientur omnes ſcelerati populi mei, qui dicunt, Non accedet, & non anteuertet propter nos malum.

Proſequitur eandem ſententiam Amos, quòd ſcilicet Deus ſine aliqua crudelitatis nota ſumpturus ſit vltimam vindictam de populo reprobo: *morientur*, inquit, *gladio omnes impii populi mei*. Quum impios populi nominat, minimè dubium eſt, quin cõplecti velit totum populum: quãquam ſi quis putet tacitè excipi electos, qui permixti erãt impiis, non repugno: hoc eſt probabile: ſed interea generaliter hîc concionatur Propheta contra populum. Dicit perituros gladio ſceleratos populi. Neque enim vitium, quod hîc perſtringit Amos, fuit in paucis duntaxat, ſed graſſatum eſt in tota gente. Ergo omnes ſcelerati populi mei gladio morientur. Deſignat quales fuerint illi, vel ſaltem aſcribit præcipuam notã, vnde potuit perſpici eorum impietas, quòd ſcilicet obſtinatè contemnerent omnia Dei iudicia: *dicunt, non accedet, neque occupabit propter nos malum.* Securitas ergo, quæ cõtemptum Dei ex ſe generat, hîc ponitur tãquam præcipua impietatis nota. Et certè tunc vſque ad deſperationem veniunt hominum ſcelera, vbi neque metu, neque pudore tãguntur, ſed expectant ſine aliqua cura, & ſolicitudine iudicium Dei. Quum ergo ita procul à ſe repellunt omnes minas, quia tamen ſunt ſibi malè conſcii, & quia ſeſe quaſi in cauernis ſuis ſepeliunt, & captant peruerſam quietem ſuis conſcientiis, in torpore, vel ſtupore potius illi ſunt deſperati. Ergo non mirum eſt, ſi Propheta hîc apponat notam ſecuritatis quum oſtendit nihil eſſe amplius reſiduum ſanitatis in hoc populo. Morientur ergo ſcelerati omnes gladio, nempe qui dicunt Non accedet neque anteuertet propter nos malum. nam verbum hoc תקרים non poſſumus aliter exponere, quàm referendo ad minas. Prophetæ enim vt ſcimus, denuntiant inſtare diem Domini, iam manum eius armatam eſſe, iam ipſum tendere gladium. Quum ergo Prophetæ, vt metum incutiant contemptoribus, ſoleant minari propinquam pœnam, ideo hîc Propheta, quum vult damnare impium ſtuporem in populo, dicit, Putatis non fore tantam feſtinationem quanta

à Pro-

à Prophetis vobis prædicitur:sed hæc vera obstinatio causa erit interitus. Quod dicit, Propter nos non veniet, notatu dignum est: quia etsi in genere fatentur hypocritæ, non posse nos effugere Dei manum, tamen sese interea subducunt è communi numero, acsi quodam priuilegio muniti essent. Opponunt igitur semper aliquid Deo, vt ne misceantur cum reliquis hominibus: stultitiam hanc Propheta nunc obliquè taxat, quum dicit hypocritas quietos esse & tranquillos, quia putēt malum sibi non fore commune cum reliquis:sicuti etiam apud Iesaiam dicunt, Flagellum si trāsierit, tamē non attinget nos. Nūc ergo videmus quid hactenus voluerit Propheta & quorsum referri debeant quatuor isti versus, quos exposuimus. Iam sequitur promissio:

Iesa 28.d.15

11 In die illa erigam tabernaculum Dauid, quod cecidit, & sepiam rupturas eius & subuersiones eius erigam, & ædificabo illud, sicuti diebus antiquis, (*seculi, ad verbum.*)

Hic iā incipit Propheta proponere in mediū consolationē, quæ sola poterat fulcire pias mētes in tā duris afflictionibus. Solæ minæ poterant in desperationem coniicere etiam firmissimos: res autem ipsa poterat obruere quidquid fuisset spei. Ergo nunc Propheta solatium adhibet quū dicit Deum ita fore vltorē scelerū in populo Israelitico, vt tamen memor sit futurus suę promissionis. Scimus, quoties Prophetæ volūt spei aliquid facere afflicto populo, proponere Messiam: quia in ipso erant omnes promissiones Dei, Etiam & Amen, vt dicit Paulus. Et nō fuit aliud dissipationis remedium, quàm vt Deus colligeret dispersa mēbra sub vnum caput. Ergo sublato capite, nullum erat Ecclesiæ corpus: præsertim vbi disiecta est, & lacerata, quemadmodum contigit post tempus Amos. Nō mirum est igitur si Prophetæ, postquam vaticinati sunt de populi clade, qualis contigit post abolitum vtrunque regnum, reuocēt fideles ad Messiam: quia nisi Ecclesiam colligat Deus sub capite illo, nulla est spes. Hunc ergo ordinē nūc tenet Amos: *In die illa*, inquit, *erigam tabernaculum Dauid*. Quasi diceret vnam spem fore reliquam, vbi prodibit in lucem Redēptor, qui promissus est. Hæc est summa. Postquam ergo ostendit in populo ipso nihil esse spei, quia omnia media expertus erat Deus, & frustra: denuntiato vltimo interitu, iam subiicit, Et tamē Dominus miserebitur populi sui, quia memor erit sui fœderis. Quomodo hoc? nempe quia veniet Redemptor. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, & contextum. Sed quum loquitur de tabernaculo Dauid, non dubito quin ad res collapsas alludat. Neque enim respondet tabernaculum Regiæ dignitati. Perinde est igitur acsi dixisset Amos, quanuis careat domus Dauid omni præstantia, & sit instar ignobilis tugurii, tamen Dominum facturum quod pollicitus est, nempe vt regnū rursus erigat, recuperatis viribus amissis. Ad medium ergo illud spatium respexit Propheta, quum domus Dauid careret omni splendore, & prorsus deiecta foret. Excitabo igitur tabernaculum Dauid. Poterat dicere tabernaculum Isai: sed videtur consultò posuisse nomen Dauidis, vt in illa tam horribili desolatione magis erigeret animos piorum, vt scilicet alacriter ad promissionem confugerent. Nam nomen Isai fuisset magis remotum. Quum autem celebre esset nomē Dauidis, quum vulgò tritum esset illud oraculum, De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, Propheta hìc domum Dauidis adducit, vt scilicet recordētur fideles Deum non frustra pepigisse cum Dauide. *Tabernaculum* ergo *Dauidis tunc erigam, & sepiam eius rupturas, & subuersiones eius erigam, & ædificabo illud sicut diebus antiquis.* Hoc modo significat Propheta non tantùm solium Dauidis euersum iri, sed etiam in tugurio ignobili nihil fore integrum, quia ruinis diffluet, quia omnia erunt subuersa. Denique significat fore tristes ruinas in tota familia Dauidis. Loquitur metaphoricè de tabernaculo, vt satis notum est: sed tamen clarus sensus est, quòd De⁹ restituet dignitatem regiam in sede Dauidis, sicuti prius. Hoc est insigne vaticinium, & ideo meretur diligentius à nobis expendi. Certum est Prophetam hìc concionari de Christi aduentu, neque de hac re disputandum est: quia etiam ferè consentiunt Iudæi, saltem qui sunt in ipsis moderatiores. Sunt enim quidam canes perfrictæ frontis, qui peruertūt omnem Scripturam sine aliquo delectu: illi nobis omittendi sunt cum suo latratu. Sed tamen satis cōuenit non posse hunc Prophetæ locū exponi aliter, quàm de Messia. Neque enim sperāda fuit restitutio familiæ Dauidis ante illud tēpus. Et hoc etiā facilè colligitur ex aliis testimoniis Prophetarū. Quū ergo Propheta hìc denuntiet vēturum redēptorem, qui instauret totum statum regni, videmus fidem Patrum semper defixam fuisse in Christo, quia sicuti vnus ille est in mundo, qui nos reconciliauit Deo: sic etiam nō potuit aliter Ecclesia collapsa restitui, quàm sub suo capite, vt iā aliquoties diximus. Hodie igitur si cupimus erigere animos ad Deum, statim occurrat nobis in medium Christus, quia eo sublato, semper obruet nos desperatio, neque poterimus quidquā certę spei cōcipere. Poterimus quidē efferri aliquo vento, sed paulò pòst cōcidet inanis fiducia, nisi in Christo solo fundata sit. Hoc est vnū. Deinde notandum est, illā interruptionē non fuisse cōtrariam vaticinio Iacob, & reliquis similibus, quū regnum Deus pessundari voluit. Regnū Iuda dico. Dixerat quidē Iacob, Nō auferetur sceptrū è Iuda, neque legislator è gremio ei⁹, vel ex pedib⁹ ei⁹, donec veniat Silo. Postea secuta fuit memorabilis illa promissio, Sedebit è progenie tua super sedē tuā, qui vocabit me Patrē suū, & vicissim vocabo eū Filiū meū, & soliū ei⁹ perpetuò manebit. Pro-

2.Cor.1.d.20

Psal. 132.c.11

Gen.49.b.10

Psal 89.d.30

mittitur illic regni æternitas: & tamen videmus regnum sub Roboam fuisse imminutum, videmus multis cladibus afflictum fuisse toto suo progressu: tandem miserè periit, & ferè extinctum est, imò nullum ferè fuit nomen regni, nullus splendor, nullum solium, nulla dignitas, nullum sceptrum, nullũ diadema. Sequitur ergo videri aliquid contrarium inter euentus ipsos, & inter Dei promissiones. Sed facilè cõciliant Prophetæ hanc repugnantiæ speciem, quum dicũt, ad tempus nullum fore regnum, vel saltem fore multis ruinis deforme, vt nulla species appareat, nullus splẽdor. Quum hoc dicunt, & simul addunt venturam instaurationem, quia Deus stabiliet regnum illud in manu Christi sui: quum hoc dicunt Prophetæ, ostendunt perpetuitatem regni verè apparuisse, & exhibitam fuisse in Christo. Quòd autem regnum intercidit aliquo tempore, hoc nõ pũgnat cum aliis vaticiniis. Hæc igitur summa est. Nam Christus tandem apparuit, in cuius capite residet verum diadema vel cidaris, & qui erat electus à Deo, & Rex legitimus, & qui vbi surrexit à mortuis regnat, & hodie sedet ad Patris dexteram, neque solium eius labascet vsque ad finem mũdi: imò mundus renouabitur, & hoc Christi regnum manebit, licet alio modo post resurrectionem, quemadmodum Paulus ostendit. Sed tamen Christus Rex est verè æternus. Et quum dicit Propheta, *Sicut diebus antiquis*, confirmat doctrinam illam, quòd scilicet non fluet æquabili cursu regni dignitas, sed tamen talem fore instaurationem, vt facilè constet, Deum non frustra pollicitum fuisse Dauidi regnum æternum. Florebit igitur regnum Dauidis in perpetuũ. Atqui hoc non factum est. nam quum populus reuersus est ab exilio, Zorobabel quidem, & alii multi obtinuerunt imperium. Sed quale fuit, nisi precarium? Deinde erant tributarii Persarum, & Medorum Regibus. Sequitur ergo nunquam floruisse regnum in Israel, neque etiam in populo extitisse principatum aliquem mediocrem, nisi quum Christus in medium prodiit. Videmus ergo non posse aliter accipi quàm de Christo verba Prophetæ. Sequitur:

12 Vt possideant reliquias Edom, & omnes Gentes, super quas (*alii vertunt, super quos*) inuocatum est nomen meum, dicit Iehoua hoc faciens.

His verbis ostendit Propheta regnum sub Christo fore nobilius, & amplius quàm fuerit olim sub Dauide. Quum ergo summa esset regni & dignitas, & opulentia, & potentia ætate Dauidis, Propheta hîc dicit terminos esse ampliandos: quia tunc, inquit, *potientur Israelitæ reliquiis Edom.* Loquitur hîc communiter de Israelitis & Iudæis, quemadmodum vtrisque paulò antè minatus est, ab initio vltimi capitis. Sed iam tenemus quid velit, quia scilicet veniet etiã Edom sub iugũ. Et satis cõstat cur hîc præcipuè exprimat Idumæos, quia scilicet infestissimi fuerant hostes: & vicinitas ipsa maior erat occasio nocendi. Quum ergo instarent miseris Iudæis Idumæi, & quum nullam illis relaxationem darent, hæc ratio est cur Propheta dicat venturos sub potestatem electi populi. Postea tamen addit, Omnes gentes simul venturas ad Iudæos. De Idumæis primũ loquitur, sed tamen adiungit etiam cũctas alias gẽtes. Non possem hodie absoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando iam videmus vbique conspicua signa iræ tuæ, & impendẽt etiam grauiora, si quidẽ reputamus quàm grauiter nos iram tuam prouocauerimus, & quàm impiè etiam totus mundus hodie contra te insaniat, imò etiam quàm indignè profanet sacrum nomen tuum, & simul etiam abutatur tot tuis & tam præclaris beneficiis: da inquam, vt semper cõfugiamus ad memoriam æterni tui fœderis, & spem æternam cõcipiamus in Filio tuo vnigenito, vt si velis nos cribrare, semper tamen retineas nos collectos, donec peruenerimus non in horreum aliquod terrenum, sed in regnum tuum cœleste, vbi participes simus eius gloriæ, quam nobis peperit idem Filius tuus, qui nos semel ideo redemit, vt sẽper maneamus sub sua tutela & custodia, Amen.

POSTREMA lectione non potuimus versum illũ absoluere, vbi dicebat Amos venturos Idumæos in potestatem populi Dei: deinde etiam reliquas Gentes. Quãtum ad prius hoc mẽbrum spectat, nulla est ambiguitas. sed posterius membrum duplicem sensum admittit. Quidam igitur sic accipiunt, Reliquæ gentes super quas inuocatum est nomen meum. Alii autem referunt hoc ad filios Abrahæ: *vt possideant reliquias Edom & cunctas Gentes, super quos*, hoc est, vt hi super quos inuocatum est nomen meum, nempe posteri Abrahæ, possideant tam Idumæos, quàm reliquas Gentes. Si ad electum populum referre placeat, videtur contextus aliquantum refragari: tamen sensus optimè cõueniet. Vt possideant ergo fideles, super quos nomen meum inuocatum est, hostes suos. Nam videtur hîc exprimi ratio à Propheta, cur promittat amplitudinem regni Israelitis, quia scilicet censentur Dei nomine, hoc est, Dominus eos agnoscit pro suo populo, sicuti elegit eos, atque adoptauit in persona Patris Abrahæ. Si altera sentẽtia magis arrideat, particula אשר non tam erit relatiuum pronomen, meo iudicio, quàm nota causalis. Possideant ergo reliquias Edom, & cunctas Gentes, quia inuocatum erit, vel inuocabitur nomen meum super ipsas. Cuius enim iuris aut tituli hæc possessio est, nisi quia transituri erãt in familiam Abrahæ, qui prius fuerãt extranei? Dicitur enim Israel possidere quicquid aliũde aduenit, & inseritur in Ecclesię corpus

pus. Sed de hac re non adeò contendo, quia constat nobis hoc præcipuum caput, nempe promitti hîc regni propagationem sub Christo: acsi diceret, Iudæos angustis finibus fuisse inclusos etiam quum maximè floreret regnum Dauidis, quia sub Christo dilatabit Deus eorum fines, vt lõgè latéque dominentur. Quid sit inuocare nomen Domini super aliquem populum, alibi diximus. Nunc pergamus in contextu.

13 Ecce dies veniunt, dicit Iehoua, & occurret arator messori, & calcator vuarum efferenti semen: & stillabunt montes dulcem liquorem, & omnes colles liquefient (*nempe vt lacte diffluant.*)

Hîc Propheta fœlicitatem, quæ futura erat sub regno Christi, describit. Scimus autẽ quoties Prophetę volũt promittere beatum & prosperum statum populo Dei, sumere has figuras, quòd scilicet affluet bonorum omnium copia, quòd vberrimus erit frugum prouentus, quòd annona largiter suppetet. Accommodarunt enim stylũ veteri populo. itaque non mirũ est, si interdũ balbutiant veluti cum pueris. Interea sub istis figuris Spiritus pronunciat, modis omnibus regnum Christi fœlix & beatum fore, vel vbi regnare Christus cœperit, beatã fore Ecclesiam Dei, quod idem valet. Dicit igitur, *veniunt dies, dicit Iehoua, & arator appropinquabit messori*, vel occurret. Nõ dubium est quin Propheta respexerit ad benedictionem, quæ traditur à Mose Leuitici 26. Prophetæ enim libenter formulas inde mutuantur, vt sit maior fides & authoritas doctrinæ. Moses autem similibus ferè verbis vtitur, quòd scilicet vindemia occurret messi, deinde, quòd satio occurret arationi. Hoc autẽ fieri solet, quum Deus copiam & tritici & vini suppeditat: deinde quum tempus etiam optabile est, ac commodum. Videmus ergo quid velit Propheta, Deum scilicet ita benedicturum populo suo, vt nihil patiatur deesse ad plenam bonorum copiam. *Appropinquabit* ergo *tam arator messori, quàm calcans vuas efferenti semen.* Vbi igitur cessabunt à messe, statim arandum erit, quia erit tempus commodissimum: deinde vbi absoluerint suas vindemias, seminabũt. sic ergo notatur omnium frugum vbertas, quemadmodum dixi. Iam hyperbolicè loquitur Propheta, dicens, *Stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles liquefient*, nempe vt inde lac defluat. Scimus enim hoc nunquam contigisse. Sed modus hic loquendi satis tritus est, ac frequenter occurrit in Scriptura. Summa autem est, non fore vulgarem & vsitatam copiam bonorum, sed quæ fidem superet: imò etiam naturæ ordinem, quasi montes ipsi diffluerent. Iam sequitur,

14 Et reducam captiuitatem populi mei Israel: & ædificabunt vrbes dirutas, & habitabunt illic, plãtabunt vites, & bibent vinum earum, facient hortos, & comedent fructus ipsorum.

Quia vaticiniũ quod vidimus creditu erat difficile, præsertim vbi abductus fuit populus in exilium, ideo occurrit Propheta diffidentiæ, & ostendit non fore hoc obstaculo, quominus in hanc fœlicitatem, de qua loquutus est, populum suum Deus euehat. Hæc enim videntur esse nimis contraria, populum omni dignitate spoliatum trahi in longinquam regionem, viuere in misero exilio: deinde etiam lacerari in varias partes, opprimi cõtumeliosa tyrãnide: & interea promitti florentissimum statum, promitti regni propagationem, qualis nunquam visa fuerat. Ergo ne præsentes calamitates metu occupent animos, & constringant etiam desperatione, dicit redituros ab exilio Israelitas, non quidem omnes, sed quemadmodum iam vidimus, promissio hæc ad solos electos dirigitur. quanquam hîc simpliciter loquitur de populo. Sed hæc prophetia pẽdet ex aliis: ideóque non debet extendi nisi ad residuum illud semen, de quo antehac vidimus. *Reducam* igitur *captiuitatem populi mei Israel*: deinde, *ædificabunt vrbes dirutas & habitabunt illic*: acsi diceret, Non impedient tam exilium, quàm aliæ clades, & totius terræ vastitas, quominus populum meum restituam, sicuti decreui. Ergo si vos terreat triste illud spectaculum, quum videbitis terram nudatam esse incolis, videbitis vrbes euersas, vel combustas, videbitis omnia esse confusa: tamen ego potero in pristinum ordinem omnia restituere: & hoc facturus sum. *Aedificabunt* ergo *vrbes dirutas, & habitabunt illic, plantabunt vites, & vinum earum bibent, facient hortos, & comedent fructus ipsorum.* Hîc reuocat populum ad benedictiones Legis. debuerãt enim agnoscere manum Domini sibi infestam in exilio. Ergo nũc Propheta ostẽdit, simulac propitius esse Dominus iterum cœperit, fore nouam rerum faciem, quia vbi Deus serenam suam faciem ostendit, sequitur prosperitas, & fœlix rerũ omnium successus. Hoc ergo nunc intelligit Propheta, ne scilicet desperatione concidãt miseri exules, vbi Dominus ipsos castigauerit. Tandem sequitur:

15 Et plantabo eos super terram suam (*in terra sua*) & non euellentur amplius è terra sua, quam dedi illis, inquit Iehoua Deus tuus.

Hîc adiungit Propheta trãquillam stationem, quia non satis erat populum ab exilio reduci in patriam, nisi illic tutò degeret, ac quietus. Poterat enim statim postea rursum abstrahi. Fuisset igitur satius tabescere in exilio, quàm interea, quasi ludibrii causa, reduci, & paulò pòst iterum deuinci ab hostibus, & trahi in aliam regionem. Itaque Propheta dicit tran-

quillum fore populum, vbi reductus fuerit. Sed vtitur metaphora valde apta, quum dicit, *Plantabo eos super terram suam, neque euellentur amplius.* Vnde enim firma nobis statio ad habitandum, nisi quum Dominus nos alicubi locat? sumus enim quasi volatici super terram, & singulis momentis possemus quasi quisquilliæ huc & illuc raptari. Ergo nulla est nobis stabilitas, nisi quatenus plantati sumus manu Dei, hoc est, quatenus assignat nobis Deus certam habitationem, & vult quietos manere. Hoc nunc intelligit Propheta, dicens, *Plantabo eos in terra sua, neque amplius euellentur.* Quare? *quia dedi illis terram*, inquit. Dederat quidem prius, sed passus est inde euelli, quum terram illam polluerent. Nunc autem Deus pronuntiat pluris sibi fore gratiam suam, quàm populi peccata: quasi diceret, Etiamsi indignus sit populus, qui in terra hac habitet, tamen præualebit mea donatio. Neque enim respiciam quid ipsi de me sint promeriti: sed quia dedi illis hanc terram, eam obtinebunt. Nunc tenemus Prophetæ sensum. Iam si respicimus quid deinde acciderit, nunquam vaticinium hoc fuit completum. Reuersi quidem sunt Iudæi in patriam, sed exiguo numero: deinde tantùm abest vt dominati fuerint vicinis Gentibus, vt fuerint ipsi potius tributarii. Ad hæc, angusti semper fuerunt dominationis fines, etiam quum licuit ipsis iugum excutere. Quomodo ergo pollicitus fuerat Deus quod iam exposuimus? nẽpe si veniamus ad regnum Christi, tunc palàm erit nihil frustra fuisse prędictum: quia etsi non dominati fuerint Iudęi in speciem, regnũ tamen Dei tunc fuit propagatum per omnes Gentes ab ortu vsque ad occasum solis: & tunc regnarũt Iudæi, quemadmodũ aliis locis diximus. Cæterùm quod hìc dicitur de tritici & vini abundãtia, debet exponi pro natura regni Christi. Ergo quia spirituale est Christi regnum, sufficiat nobis etiam affluere spiritualibus bonis. Et Iudęi, quos Dominus sibi residuos seruauit, contenti fuerunt illa spirituali abundantia. Si quis obiiciat Prophetam hìc non allegoricè loqui, responsio facilis est: nempe hunc morẽ passim receptum esse in Scriptura, vt fœlicitas sub commodis præsentis vitæ, & terrenis benedictionibus quasi pingatur ante oculos nostros: præsertim hoc obseruare in Prophetis licet, quia stylum accommodabant ad captum rudis & infirmi populi, sicuti iam diximus. Sed quoniam hoc alibi fusius tractatum fuit, nunc quasi in transcursu & leuiter tantùm attingo. Sequitur prophetia Obadiah, quem vulgò appellant Abdiam.

In Obadiam Prophetam, Ioannis CALVINI

PRÆLECTIONES.

Prophetia hæc non est contexta ex multis oraculis, neque etiam ex multis concionibus, sicuti aliæ: sed tantùm denuntiat Idumæis propinquum exitium: deinde promittit electo Dei populo restitutionẽ. Quod autem minatur Idumæis, hoc facit in solatium electi populi. nam hæc grauis erat ac dura tentatio, quum filii Iacob essent electus populus, videre tamen posteros Esau, qui diuinitus reiecti erant, florere & opibus & potentia. Quum ergo filii Israel miseri essent præ suis consanguineis, potuit videri ridicula Dei adoptio: & fuit multa occasio cur Israelitæ præferrent sortem aliorum suæ: atque ita inuidia & praua æmulatio inficeret eorum animos, quemadmodum solet vt plurimùm contingere. Nam res aduersæ pariunt mœrorem & tædium: iam si occurrat nobis aliorum prosperitas, ita acesit mœror noster, ita etiam tædium augetur. Quum ergo viderent Israelitæ Idumæos degere in ocio, & esse extra omne discrimen: deinde quum viderent eos vti sua abundantia: ipsi autem expositi essent hostibus in prædam, & singulis momentis expectarent nouas clades, fieri non potuit quin vel deficerent prorsus à fide, vel saltem debilitarentur. Ergo Propheta hìc ostendit, etiamsi Idumæi nunc agant fœliciter, tamen breui perituros, quia Deo inuisi sint: & ostendit hoc fieri in gratiam electi populi, quemadmodum in contextu videbimus. Tenemus ergo nunc consilium Prophetæ: quia poterant res aduersæ debilitare Israelitas, vel etiam penitus frangere, hìc Propheta adhibet solatium, & fulcit etiam collapsos eorum animos: quia Dominus breui eos respiciet, & iustam vindictam sumet de eorum hostibus. Cur autem vaticinium suum dirigat

dirigat contra ſolos Idumæos, hæc ratio eſt, quòd ſcimus præ aliis crudeliter ſæuiiſſe cōtra Iſraelitas. Nec enim fruſtra dicitur in Pſalmo, Memento filiorum Edom in die Ieruſalem, qui dicebāt Nudate, nudate vſque ad fundamenta. Erāt certè etiam alii parum amici Iſraelitis, qui conſpirauerant cum eorum hoſtibus. Sed Propheta illic oſtendit fuiſſe furioſum odium in Idumæis, quia ſcilicet erant quaſi flabella ad incitandam ſæuitiam hoſtium. Iam quo tempore prophetauerit Obadias non ſatis conſtat, niſi quia probabile eſt tunc æditum fuiſſe hoc vaticinium, vbi Idumæi inſurrexerant contra Iſraelitas, & iam multis eos moleſtiis vexauerāt. Videtur enim falli qui putāt Obadiam fuiſſe ante tēpus Ieſaiæ. Conſtat Ieremiam, cap. 49. & hunc Prophetam iiſdem ſentētiis, & iiſdem propè verbis fuiſſe vſos, quemadmodum videbimus poſtea. Certè Spiritus ſanctus poterat diuerſis loquendi formis eandem rem exprimere: ſed voluit coniungere hæc duo teſtimonia, vt certior adhiberetur fides. Neſcio an fuerint æquales Obadias & Ieremias, & in hac re etiam non adeò laborādum eſt. Sufficiat nobis, ideo adiunctum fuiſſe hoc vaticinium aliis, vt certò ſtatuerent Iſraelitæ, quanuis Idumæi eorum conſanguinei ad tempus proſperè agerent, tamen non poſſe effugere manum Domini, ſed breui trahendos eſſe ad reddendam rationem ſuæ ſæuitiæ, quia ſcilicet tantopere ſine cauſa exarſerint contra miſerum & afflictum populum Dei. Iam Propheta noſter in fine oſtendit Deum fore vltorem huius crudelitatis, quam exercuerant Idumæi: quia etiam ſi populum ſuum caſtiget, nō tamen oblitus ſit gratuiti fœderis. Veniamus nunc ad verba.

Pſal. 137. a. 7

CAPVT I.

1 VIſio Obadiæ, ſic dicit Dominus Iehoua cōtra Edom, Rumorem audiuimus à Iehoua: & legatus ad Gētes miſſus eſt: ſurgite, & ſurgemus contra eam ad prælium.

Præfatur Obadias ſe nihil humanum afferre: ſed tātùm exprimere viſionem ſibi diuinitus oblatam. Scimus enim ſolum Deum ſemper fuiſſe audiendum in Eccleſia, vt etiam nunc ipſe audiri poſtulat. Sed interea miſit Prophetas ſuos, ſicuti poſtea Apoſtolos: imò ſicuti miſit vnigenitū Filium, quem magiſtrum nobis præfecit, atque vnicum & ſummum doctorem. Quum ergo dicit Obadias hanc eſſe viſionē, perinde eſt acſi aſſereret ſe non temere proferre ſua ſomnia, vel quod ipſe ex coniecturis, vel humanis rationibus habeat, ſed tantùm afferre oraculum cœleſte, quia חזון, quemadmodum aliis locis vidimus, eſt viſio, qua olim ſe Deus Prophetis ſuis patefecit. Nūc addit, *Sic dicit Iehoua*. Hîc maior eſt expreſsio eiuſdem ſententiæ. Videmus enim Prophetam ne ſuſpecta ſit doctrina quam profert, ſtatuere Deum authorem: quia quid fidei haberi poteſt hominibus, quos ſcimus vanos eſſe & mēdaces, niſi quatenus reguntur Dei Spiritu, & ab eo miſsi ſunt? Quum ergo tam diligenter inculcat Propheta ſibi à Deo fuiſſe traditum quidquid profert, hinc colligere licet quod nuper attigi, hac lege olim Prophetas locutos eſſe, vt tamen ſolus Deus audiri vellet in populo ſuo. Dicit poſtea, *Famam audiuimus*. Alii vertunt ſermonem, vel doctrinam. שמועה propriè eſt auditꝰ, & à verbo deducitur quod poſtea ſubiūgit Propheta. *Auditum* ergo *audiuimus*, ſi quis ad verbum transferre velit. Iam quidam putant notari doctrinam, quaſi diceret, Dominꝰ mihi hoc, & aliis Prophetis reuelauit, quemadmodum quum dicit Ieſaias capite quinquageſimo tertio, Quis credidit auditui noſtro? idē eſt nomen. loquitur autē de ſermone vel doctrina. Sed probabile eſt hîc potius notari rumores tumultuoſos, qui ſolent præcedere bella & clades, Audiuimꝰ ergo rumorē. Nō eſt apud Ieremiā verbū pluralis numeri שמענו, ſed שמועה שמעתי Audiui ergo auditū, inquit Ieremias: Propheta autē nō plurali numero vtitur, audiuimus auditū. Idem tamen ſenſus eſt, quia Ieremias dicit ſe perculſum eſſe rumoribus. Propheta autem hic conſtituit ſe in aliorum numero: acſi diceret, Rumor hic ſparſus eſt, ſed à Domino. Certum eſt fuiſſe rumorem hunc etiam auditū à profanis & Dei contēptoribus: ſed Propheta oſtendit non temere moueri bella, ſed arcano Dei inſtinctu: quaſi diceret, quum orietur tumultus, ne putemus initium eſſe à terra, ſed Deus ipſe author eſt. Nunc ergo tenemus cōſilium Prophetæ: quanquam loquitur de rumore bellorum, oſtēdit tamen non dominari fortunam vel caſum inter iſtos motus, ſed arcanum eſſe aliquem inſtinctum Dei. *Audiuimus* ergo *à Iehoua*, inquit, *& nuntius, vel legatus ad gentes miſſus eſt, ſurgite, & ſurgemus contra eam ad prælium*. Apud Ieremiam habetur, Cōgregamini, venite, & ſurgite contra eam in prælium. Non dubito quin hîc Propheta oſtendat vnde rumor, cuius nuper meminit: quia ſcilicet iam alii alios incitent ad perdendam terram illam. Si quis humano ſenſu voluiſſet iudicium facere, dixiſſet Aſſyriis fuiſſe cauſam, cur bellum inferrent Idumæis, quia ſcilicet vel leues, vel etiam perfidos experti fuerāt: vel quia prætenderant occaſionem, quum tamen nulla eſſet iuſta ratio bellandi. Sed Propheta hîc mentem ſuam ſurſum attollit, & agnoſcit Deum eſſe huius belli authorem, quia velit ſumere vindictam de ſæuitia illius populi, quam exercuerat contra ſuos cōſanguineos Iſraelitas & ſimul etiam alios hortatur, vt in-

Ier. 49. c. 14.

telligant hoc totum gubernari arcano Dei consilio, quòd Assyrii ex amicis repentè facti sunt hostes, quòd bellum contra Idumæos exarserit, quum tamen antè fuissent tranquilli & extra omnem metum & omne discrimen. Sequitur:

2 Ecce paruum posui te inter Gentes, contemptus tu valde.

3 Superbia cordis tui decepit te, quæ habitas in scissuris petræ (*vel rupis*) excelsa habitatio eius, dicens in corde suo, Quis detrahet me in terram?

4 Si exaltaueris quasi aquila, etsi inter nubes posueris nidum tuum, inde ego detraham te, dicit Iehoua.

Iisdem ferè verbis vtitur etiam Ieremias. Sed ambiguus est sensus verborum, quum dicit, Ecce paruulum posui te. Mihi probabile est hîc Prophetam exprobrare Idumæis, quòd tanquam inuito & repugnante Deo insolescerent, quum tamen redacti essent in angustias montium, sicuti alibi dicitur, Esau & Iacob nónne fratres erant? Ego autem dedi vobis hæreditatem patri Abrahæ promissam: Idumæos ego relegaui in montem Seir. Hoc autem minus tolerabile est, quum quis effertur superbia, vbi tamen non adeò splendida est eius conditio. Itaque iudico hîc exprobrari Idumæis quòd ita exultent, & plus iusto sibi arrogent, quũ tamen essent contẽptibiles, quum eorum conditio esset ignobilis & obscura: quia scilicet habitabant in monte Seir. Alii autem putant hîc denuntiari pœnam quæ instabat, *Ecce paruum dedi te in Gentibus*. Dicit Ieremias, Et contemptibilem in hominibus: omittit duas istas voces, Tu valde: dicit tantùm, Et contemptibilem inter homines. sed quo ad summam rei, ferè eódem redit. Si ergo intelligimus Gentem illam sine causa superbiisse, facilis erit sensus, quòd scilicet quasi gigantum more contra Deum bellauerint, quòd scilicet sese extulerint, quum tamen essent redacti in angustias montium. Quanquam autem liberum iudicium aliis relinquo, magis tamen inclino in priorem sententiam: vtcunque omnium ferè consensu posterior recepta sit, quòd scilicet violenter in ordinem cogere destinet Deus feroces istos homines, qui nulla de causa, imò natura ferè repugnante insolescebant. Quòd si magis arridet diuersa interpretatio, incipit à comminatione Propheta: deinde rationem subiicit cur Deus attenuare ipsos, imò atterere decreuerit. Etsi enim habitabant in montibus, erat tamen satis fertilis regio: deinde collegerant sibi longo temporis tractu multas opes, quũ essent securi, quum nullus hostis illis molestus esset. Hæc igitur ratio est, *Ecce dedi te paruum & contemptibilem in montibus*. Quare? *Superbia enim cordis tui decepit te*. Addit etiam Ieremias Terrorẽ: quãquam alii vertũt תפלצתך Simulachrũ. Sed hoc non videtur cõgruere. Non dubito igitur quin Ieremias priore loco Terrorem ponat. nam hoc semper ferè contigit, vt superbi aliis metum incutiant. tales ergo erant Idumæi. Iam si sequamur priorem sensum quem exposui, coniunctim hi duo versus legendi erunt, *Ecce ego dedi te contemptum in Gentibus, & paruum*: atqui *cordis tui superbia te decepit*. Quidam vertunt Extulit à נשא: sed ש legunt crassum in sinistro cornu. נשא si punctũ sit in dextro cornu est Decipere, si autem in sinistro est Attollere. vertunt igitur, Superbia cordis tui te extulit. Sed facilè colligimus ex Ieremia esse legendum, vt etiam conueniunt ferè omnes interpretes, *Superbia cordis tui te decepit*. Neq; enim dicit השיאך sed, השיא אותך hoc est, fuit tibi causa erroris & demẽtiæ. de sensu ergo huius verbi nõ est dubitandũ. Nunc deridet Propheta Idumæos, quòd scilicet freti suis munitionibus existiment se esse extra iactum telorum, quemadmodum vulgò loquũtur: ideóque insultent petulanter Israelitis, & Deum ipsum contemnant. Dicit ergo Propheta Idumæos sibi frustra has blanditias facere, quia ostendet meras esse præstigias quicquid ipsi promittunt sibi. Summa igitur est, vnde ista vobis securitas quòd putatis nihil vobis posse hostes nocere? imò tam Deum quàm homines spernitis: vnde fastus iste? vnde etiam tanta confidentia qua turgetis? nempe est mera impostura, *superbia cordis vestri decepit vos*. Et tamen non deerat occasio cur Idumæi ita insolescerent, quemadmodum etiam Propheta adiungit. Sed tandem adhuc ostendit quomodo seipsos fefellerint: quia scilicet munitiones istas Deus non curet, imò pro nihilo ducat: *Tu habitas*, inquit, (hoc per concessionem legendum est) *in scissuris petræ*, alii legunt Inter circuitus rupis. quanquam alii putant סלע esse nomen vrbis proprium. Sed vtcunque fatear Prophetam alludere ad nomen vrbis, tamen non video posse stare quod ipsi docent. Non enim quadrant scissuræ vrbi quæ in planitie sita erat, quanuis in montium circuitu. Ego igitur non dubito hîc סלע vocari montem Seir. Quum ergo in rupibus haberent suas munitiones Idumæi, putabant facilè posse excludi omnes hostes. Et ideo sequitur, *Celsitudo habitatio eius*, hoc est, habitat in locis excelsis: ideóque *dicit in corde suo, Quis me detrahet in terram?* Postea adiungit quod iam dixi, nempe etiamsi valde munita esset illa regio, tamen Idumæos longè falli, & sibi etiam accersere vanas imposturas: *Si exaltaueris*, inquit, *sedem tuam quasi aquila*: si extuleris, ad verbum, quasi aquila, *& si inter nubes posueris nidum tuum, ego illinc te detraham, inquit Dominus*. Iam videmus Prophetam non frustra confidẽtiam risisse, qua inflati erãt Idumæi, quia scilicet opponerẽt Deo suas munitiones. Atqui hæc summa insania est, vbi homines confisi suis opibus audent spernere deum ipsum. Quasi verò non possit facilè discutere vno flatu quicquid est in nobis vel præsidii, vel potentiæ. Sed hæc

Malac.1.2.3.

hæc nobis fuſius tractanda erunt die craſtino.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quãdo vides nos hodie tot hoſtibus vndique obſideri, & qui etiã perniitiẽ nobis aſſiduè machinãtur, nos verò tam infirmos & debiles: da, inquã, vt in te reſpicere diſcamus, & ſic in te recumbat noſtra fiducia, vt quamuis ſimus expoſiti omnibus periculis quo ad ſenſum carnis, tamen non dubitemus te ſemper inſtructum eſſe valida potentia ad hoſtes noſtros terrendos, vt quieti etiam inter omnia diſcrimina viuamus, nec deſinamus vnquam nomen tuum inuocare, ſicuti pollicitus es te fore certum & fidum ſalutis noſtræ præſidem in Chriſto Ieſu Domino noſtro, Amen.

HESTERNA lectione vidimus nihil proficere omnes impios, dum opponunt munitiones ſuas Dei iudicio, acſi poſſent ſalui effugere ex eius manu. Deus enim quum terram & cœlum ſub imperio ſuo contineat, poterit, quoties ita fuerit viſum, ad ſe pertrahere quicunque potentiam eius nunc ſpernunt, & ideo derident eius Prophetas, vel ſaltem minas eorum pro nihilo ducunt. Hæc igitur ſententia diligenter notanda eſt, quum pronuntiat Deus in ſuo arbitrio eſſe, ex ipſis nubibus detrahere qui ſe ita extulerint, vt putent ſe ſuperiores eſſe omnibus periculis. Nunc ſequitur apud Prophetam:

5 An fures venerunt ad te? an prædones nocturni? quomodo in ſilentium redactus es? (*vel quomodo conſumptus es?*) ánnon furati eſſent ſufficientiam ſuam? an vindemiatores ad te venerunt? ánnon reliquiſſent racemos?

Hoc verſu oſtendit Propheta non leuem fore cladem, qua ſtatuit Deus affligere Idumæos, quia nihil manebit ſaluum in ipſis. Amplificat autem quod dicit comparatione. Si quis ſpoliatus fuerit fortunis ſuis à furibus, plorabit, quicquid tota vita magnis laboribus acquiſierat, ſibi fuiſſe ablatum vno momento. Si quis etiam ſumptum & laborem impenderit colendæ vineæ, & alius fructum auferat, queretur ſe eſſe miſerrimum, quòd ſubſtantiam ſuam & laborem conſumpſerit in vineæ cultura: alius autem fructum voret. atqui Propheta ſignificat Deum non fore cõtentum tali pœnæ genere contra Idumæos. Dicit igitur, *An fures nocturni ad te venerunt, vel prædones?* certè furati eſſent: quemadmodum auferunt quod putãt ſibi ſufficere: ſed nihil tibi manebit reſiduum. Breuiter ſignificat Propheta Aſſyrios non fore ſimiles vel furibus, vel prædonibus nocturnis, qui raptim & clam auferunt ſi quid occurrit ad manum: ſed ſignificat ſpoliandos eſſe Idumæos, ita vt domus ipſorum prorſus vacuę maneant, idque Aſſyrios facturos pronuntiat, quemadmodũ graſſari ſolent nocturni fures vel prædones effræni licentia: quia nullus eſt qui obſtare audeat, imò etiam contrà verbum facere. Non erit igitur hęc ſpoliatio vulgaris, inquit Propheta, ſed prorſus te exinanient hoſtes. Eódem etiam ſpectat quod dicit, *An ad te venerunt vindemiatores?* certè ſolent relinquere aliquos racemos: Aſſyrii autem ne vuam quidem relinquent. Diſcedent igitur onuſti præda, ſic vt tu maneas vacuus. Hoc autem admonuimus dici ad leuandum vel mitigandum dolorem fidelium, qui tunc poterant ſibi videri pluſquam miſeri, quum ſcilicet ſoli ſpoliarentur ab hoſtibus. videbant enim ſuos vicinos in tutò habitare, imò etiam prædæ eſſe conſortes & ſocios. Itaque conditio eorum valde triſtis & indigna erat. Ergo vt hanc acerbitatem temperet Propheta, dicit ſpoliandos eſſe Idumæos non vulgari modo: quia ne pilus quidẽ ipſis manebit. hæc ſumma eſt. Cæterùm, verbum נדמיתה quidam accipiunt pro Redactus es in ſilentium. Nam verbum דום, vel דמה ſignificat Silere: & exponunt, Quomodo non ſaltẽ conatus es occurrere hoſtibus tuis? Silere hìc enim accipiũt pro Quieſcere, vt ſæpe hoc דמה accipitur in Scripturis. *Quomodo ergo tacuiſſent?* Loquitur autẽ de re futura in tempore pręterito, acſi iam Deus pœnã ſumpſiſſet de Idumæis, quò certior ſit fides vaticinio. Quomodo igitur redactus es in ſilentium: hoc eſt, Quomodo potuiſti quietus manere, quum videres hoſtes tuos tam violenter prædari? quomodo igitur redactus es in ſilẽtium? Alii, Quomodo conſumptus es? quoniã ſignificat דמה ſæpe Excidere: ſed in ea re parum eſt momenti. Intelligit enim Propheta non poſſe aſcribi hoc fortunæ, quòd hoſtes diripient totam terram Edom: quia ſcilicet hæc violentia minimè vulgaris erit. Deinde quia putabant Idumæi vndique præcluſos eſſe aditus hoſtibus ſuis quum incolerent cacumina mõtium, quemadmodum dixi, & ſe tutiſsimos eſſe in latebris illis vel præaltis rupibus, Propheta hìc per admirationem oſtendit manifeſtum fore Dei iudicium contra ipſos. Pergamus:

6 Quomodo quæſita ſunt Eſau, perueſtigata abſcondita eius?

Confirmat ſuperiorem ſententiam, quòd ſcilicet Idumæi fruſtra confidant diuitias ſuas fore ſaluas, quoniam haberent abſconditos & profundos receſſus. Etiam quum hoſtiliter diripitur aliqua regio, tamen non audent victores accedere ad loca periculoſa: ſi ſunt anguſtiæ, refugiunt: putant enim ſubeſſe aliquid fraudis. Quoniã ergo victores quoq;, dum ab inſidiis ſibi metuũt, prędantur tantùm quæ ſunt obuia, & ſemper conſiderant an tutus ſit acceſſus: Idumæa verò, quem-

admodum diximus, habebat recessus absconditos, erant enim rupes ferè inaccessæ, erant & multæ commoditates latendi illic, & occultandi suas diuitias. Ideo Propheta ostendit hoc totum fore vanum. Et quò efficacius moueat, per admirationē loquitur quasi de re incredibili: *Quomodo quæsita sunt Esau, & peruestigata abscondita eius*: quis hoc putasset? nam poterant effodere suos thesauros sub rupibus & cauernis: atque illinc prohibere hostes suos. Iam frustra omnia tentarunt: quomodo hoc fieri potuit? Hic ergo expergefacit hominum animos, vt agnoscāt iudicium Dei: & simul deridet vanam confidentiam, qua semper turgebant Idumæi. Ad hæc erigit animos piorum, vt non dubitent facturum esse Deum quod pronūtiat: quia scilicet penetret etiam vsque ad imas abyssos. Breuiter significat Propheta perperam facturos fideles si metiantur Dei vindictam, quæ impendet Idumæis, suo sensu, vel more vsitato: quia Dominus inquiret ac peruestigabit, vt nullæ latebræ eius conspectum effugiant: deinde vt expositi sint in prædam hostibus omnes thesauri. Hinc colligimus, sicuti frustra homines latebras sibi quæritant vt tuti sint à periculis, ita frustra abscōdere suas diuitias: quia manus Dei penetrabit vltra mare, terram, cœlum & abyssos. Nihil ergo superest, nisi vt nos & nostra omnia semper offeramus Deo. Si proteget nos suis alis, erimus securi etiam inter innumera discrimina. Si autem putamus subterfugiis nos quidquam posse proficere, decipimur. Nunc addit etiam Propheta:

7 Vsque ad terminum expulerunt te omnes viri fœderis tui: deceperunt te, præualuerunt tibi viri pacifici tui (*viri pacis tuæ*) viri panis tui posuerunt vulnus sub te: nulla est intelligentia in eo.

8 Annon in die illa, dicit Iehoua, perdam sapientes ex Edom? & intelligentiam è monte Esau? (*hoc est, è monte* Seir.)

Hic modum quoque exprimit Propheta, quo Deus pœnam sumet de Idumæis. confisi enim suis fœderibus, spernebant Deum, quemadmodum vidimus. Iam Propheta ostendit in arbitrio Dei esse mutare hominum animos, vt qui tunc amici erant statim accensi in rabiem, prodeant ad perdendos Idumæos. Quum ergo putarent non modò instar clypei sibi fore Assyrios, sed instar propugnaculi contra Dei manum, Propheta hic denuntiat quum volet Deus pœnam de ipsis sumere, non opus fore vt procul accersat vel vindictæ suæ ministros, vel alia media. Armabit enim Assyrios ipsos, & Chaldæos, quia flectit quocunque vult corda hominum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Hic enim eripit, vel excutit vanam confidentiam Idumæis, ne ideo obdurescant quia muniti sint fœderibus, & habeant amicos validissimos: quia Dominus ex amicis reddet illos hostes. Dicit autem, *Vsque ad terminum expulerunt te.* שלח significat propriè Emittere, & Proiicere: vertunt quidam Persecuti sunt, quasi Propheta sermonem hic haberet de vicinis gentibus. Dicit ergo secundum illos, Vicini tui vtcunque te ament, nihil tamen præstabunt officii, nisi quòd te prosequentur fictis lachrymis, dum hostes abstrahent te captiuum. Sed illa expositio coacta est, neque etiam respondet contextui. Ego itaque non dubito quin Propheta hic describat mutationem qualis futura erat, vt sciant Idumæi se frustra cōfidere suis opibus & præsidiis. *Viri* ergo *fœderis tui*, inquit, *expulerunt te.* Perinde est acsi diceret, Vide quid proficias, tu ambis sollicitè amicitiā eorū, qui tamen erunt tibi hostes: si quietus maneres in tuis cauernis, hoc tibi multò esset melius. Nunc autem quum cursites in Assyriam & Chaldæam, hæc tibi erit causa exitii. *Viri* ergo *fœderis tui te expellent vsque ad terminum*: quòd si nihil tibi fuisset cum ipsis amicitiæ & commercii, poteras commodè in tuis latebris degere: nemo te expulisset: & iusta fuit hęc merces tuę ambitionis, quòd ita profugisti ad Assyrios & Chaldęos. Nam eandē sententiā continuat deinde Propheta: *Deceperunt te*, inquit, *viri pacis tuæ*: amici & fœderati. Nā Viros pacis nominant Hebræi, qui cōiuncti sunt aliqua necessitudine. *Viri* ergo *pacis tuæ*: hoc est, quibus putasti fidendum esse, & in quibus etiam acquiescebas, illi te deceperunt, illi etiam præualuerunt tibi: hoc est, oppresserunt astu & insidiis. *Viri panis tui posuerunt sub te vulnus.* Viros panis etiam vocant conuiuas vel familiares. Vertunt alii, Qui comedunt panem tuū: & illa interpretatio est tolerabilis: quia non dubium est Chaldæos & Assyrios, vt erant inexplebiles, captasse prædam ex Idumæis. Quisquis enim tunc venatus est eorum amicitiam, necesse fuit vt afferret aliquid pretii. Quum ergo venderet ita suam amicitiam, meritò Propheta vocat eos Viros panis respectu eorum, quorum vorabant substantiam & opes. *Viri* ergo *panis tui* si ita accipiamus, sensus erit probabilis. Sed possumus aliter interpretari, quasi diceret Familiares & conuiuas. *Illi* ergo *posuerunt vulnus sub te*: hoc est, fuerunt tibi exitio, sed per fraudem, & occultis artibus. Si quis apertè alterum impetat, saltem is qui impetitur, poterit declinare ictum. Sed Propheta dicit Chaldæos fore Idumæis perfidos, vt eos opprimant per insidias. *Ponent* igitur *sub te vulnus*: quemadmodum si quis pugionem occultaret inter culcitā & linteum, vbi dormire quis statuit. Sic etiam dicit subtus poni vulnus, quum scilicet occultat se fictus amicus, vt minore negotio lædat, quem adoritur fraude & astu. Tandem concludit, *Non est intelligentia in eo.* Hic non dubium est quin Propheta obliquè derideat stultam confidentiam,

qua

qua etiam excæcati erant Idumæi, quòd putarent se esse admodum prouidos, vt nihil metuendum ipsis esset, quum procul conspicerent, & res suas componerent optima prudentia. Quum ergo putarent se excellere ingenio, & non posse intercipi aliquo astu, hîc dicit Propheta nihil fore in ipsis intelligentiæ. Sed rationem mox adiungit, *Annon in die illa, inquit Iehoua, perdam, vel extinguam sapientes ex Edom?* Erat hoc incredibile, quum Idumæi prosperè egissent, propterea quòd bene sibi consuluerant, vno momẽto posse ita opprimi. Sed dicit Propheta hoc quoque esse in Dei manu & arbitrio. *Annon potero*, inquit, *extinguere quicquid est sapientiæ in Idumæis?* Annon potero abolere omnes eius prudentes? hoc facturus sum. Nunc ergo tenemus verborum summam. Cæterùm locus hic notatu dignus est, vbi Propheta Idumæis exprobrat viros fœderatos & amicos fore ipsis in exitium: quia scilicet præter ius & fas inter se conspirauerant. Dum ita se mutuò coniungunt homines, nemo est qui non vtilitatem suam cupidè appetat: interea vtrinque falluntur. dissipat enim Deus eorum consilia, & maledicit ipsum euentum: quia non spectant in rectum finem. Et semper reprobi dum conciliant suas amicitias, miscent aliquid peruersum, vel studebunt nocere innoxiis, vel captabunt aliquam obliquam vtilitatem. Omnia igitur pacta quæ inter se contrahunt impii & Dei contemptores, semper habent aliquid vitii implicitum. Ideo non mirum est si Dominus fraudet eos spe sua, & maledicat ipsorum consiliis. Hæc ratio est igitur cur nunc Propheta denuntiet Idumæis, quos putarunt sibi esse optimos & fidelissimos amicos, fore tamen exitio. Sed hîc posset obiici, idem etiam contingere Dei filiis. Dauid enim quum optima fide & summa synceritate ageret cum omnibus, conqueritur tamen virum pacis suæ & amicum sibi machinatum fuisse multas fraudes: Sustulit, inquit, calcaneum suum cõtra me vir pacis meæ: simul edebam cum eo panem, & ille mecum. Et hoc etiam in Christo ipso impleri oportuit. Iam si necesse est configurari omnes Dei filios Christi imagini, nihil hîc dicit Propheta, quod non competat in totam Ecclesiam & singula eius membra. hoc posset videri absurdum primo intuitu: sed solutio facilis est: quia dum studemus pacem cum omnibus habere, etiamsi homines perfidi nos ex insidiis opprimunt, Dominus tamen ipse succurrit: & interea quanuis durum sit istud examen, scimus tamen patientiam nostram probari à Deo, vt tandem nos eripiat, vt possimus intrepidè ad eum confugere, testari de integritate nostra. Impii autem dum sese mutuò fraudant, dum malis & obliquis artibus alius alium opprimit & circumuenit, dum euomunt suum virus occultum, dum pacem in bellum conuertunt, sentiunt se referre iustam & sibi debitam mercedem: non possunt ad Deum confugere, quia conscientia tenet ipsos constrictos. Intelligunt enim se esse meritos quòd Dominus iustè ipsis rependit. Non mirum est igitur si maledicta fuerit conspiratio, in qua sperabant Idumæi quum amicos haberent Chaldæos: quia scilicet Dominus conuertet in exitium quicquid putant nunc sibi esse vtile. Hæc igitur summa sit: nisi velimus vltrò decipi, nihil esse tentandum nisi syncero corde. Si ergo non excedimus vocationis nostræ fines, pacem colamus cum omnibus, studeamus omnibus prodesse, vt Dominus nobis benedicat. Si autem velit probare nostram patientiam, aderit tamen quum nos fallaces amici insidiis tentabunt, quum eorum malitia trahemur in discrimen, & videbimur iam calcandi esse sub eorum pedibus. Cæterùm, si mala fide agimus, & putamus nobis fore faustas amicitias, quæ partæ erunt malis & sceleratis artibus, Dominus conuertet in exitium nostrum quicquid putamus esse in salutem. Iam notandum est quod dicit Propheta, *Annon die illa abolebo*, vel perdam, *sapientes ex Edom?* Nam quanuis multis modis cæci sunt homines, quos Deus non gubernat Spiritu suo, & quibus non prælucet verbo suo, tamen hæc est pessima cæcitas, dum homines sese inebriant falsa opinione prudentiæ. Dum ergo quis existimat se præditum esse ingenio, vt perspiciat quicquid opus est, neque etiam circunueniri possit: hæc est furiosa sapientia, & suprema etiam dementia. præstaret enim nos fatuos esse & prorsus insipidos, quàm ita inebriari. Quum ergo phrenetici sint huius mundi prudentes, Dominus pronuntiat illis nihil fore prudentiæ, vbi ad rem ventum fuerit. Permittit quidem impiis Deus longo tempore sibi placere in acumine suo & consiliis, quemadmodum passus fuerat prosperè agere Idumæos. Atque etiam hodie multi ob prosperos euentus sibi applaudunt: imò suam vafriciem propè adorant. Quis enim Venetis persuadeat alibi quàm apud ipsos optimam esse prudentiam, qua scilicet fallendo alios omnes superant? nec alia de causa inter multas agitationes retinent suum statum, nisi quia suis commodis in longum prospicere videntur. Imò in genere quòd stant Reges, & inter tot cõcussiones tamen salui manent, hoc totum ascribunt prudentiæ suæ: Nisi bene prospexissem rebus meis in hac parte, nisi ego obuiam iuissem huic periculo, nisi etiam hoc fuissem intuitus, erat actum de toto statu meo. Sic apud se cogitant: sed Dominus ipsos infatuat tandem, vt appareat non frustra semel hoc dictum fuisse Idumæis, *Annon ego in illa die, inquit Dominus*: hoc est emphaticè additum, *In illa die.* Significat enim Propheta non mirum esse si hactenus prouidi fuerint Idumæi & optimo consilio vsi fuerint. Dominus enim noluit eos destituere prudentia: sed quum opportunum vindictæ tempus aduenerit, tunc momento auferet quicquid in ipsis fuit prudentiæ: quia scilicet in manu Dei est tollere quicquid vel ingenii, vel acuminis est in hominibus. Monemur autem his verbis, si pollemus in-

Psal. 41. b. 10.

genio,non esse abutendum hac singulari Dei gratia: quemadmodum videmus impios torquere ad vafritiem quicquid Dominus prudentiæ in ipsos contulit. Vix centesimus quisque reperietur, qui non appetat callidus esse & malitiosus, si ingenio pollet: hoc est miserrimum. Quantus thesaurus est prudentia? & tamen videmus vt totus mundus peruertat hoc tam præclarum Dei donum: quo magis danda nobis opera est, vt condita sit nostra prudentia vera simplicitate. hoc est vnum. Deinde cauendum etiam est ne confisi nostro ingenio despiciamus hostes nostros, putemus nos posse præcauere quicquid incommodi impendet: sed petamus semper à Domino in singulas horas donari spiritu prudentiæ, vt nos vsque ad vitæ finem gubernet: quia singulis momentis poterit auferri quicquid dedit, & ita nos exponere ignominiæ & ludibrio. Quum dicit, *E monte Esau*, significat montem Seir, quemadmodum iam admonui. Sed notare volui totam regionem ipsorum: quia circundati ferè erant montibus, & incolebant Arabiam, quæ vocatur Petræa, vt satis notum est. Sequitur:

9 Et deficient (*vel frangentur*) fortes tui Theman, vt excidatur vir è monte Esau præ occisione (*vel quia excidetur:* מקטל *enim poteſt duobus modis exponi.*)

Postquam locutus est Propheta de vna specie vindictæ Dei, adiungit simul alteram, quòd scilicet franget quicquid est roboris in Idumæa. Atque ita ostendit non minus in manu Dei esse fortitudinem & vires hominum, quàm ingenia. Sicuti ergo dissipat & abolet Deus quoties visum est, quicquid fuit prudentiæ in hominibus: ita etiam eneruat ac frangit corda ipsorum. denique spoliat eos omni virtute, vt deficiant & sponte concidant. Si hoc rectè expenderent qui superbiunt suis viribus & consiliis, aliquando discerent cum vera humilitate se subiicere Deo. sed hæc doctrina non potest mundo persuaderi: tamen hîc nobis quasi in tabula ostendit Deus, homines quantunuis floreant ad tempus, tamen fore statim euanidos, nisi quatenus ipsos fouebit, & alet sua dona in ipsis, & integra seruabit: præsertim fumum esse quicquid videtur esse ingenii & virium in hominibus: quia Dominus facilè vtrunque discutiet simulac visum fuerit. Hoc ergo diligenter notandum est, quum dicit, *Frangentur fortes tui Theman*. Alii putant notari regionem. Theman enim est meridies, idque respectu Iudææ. Sed quia scimus Theman fuisse vnum ex nepotibus Esau: & partem Arabiæ vocatam fuisse eius nomine, illa interpretatio magis est probabilis, quòd scilicet Propheta hîc conuertat sermonem ad Idumæam. Est autem synedoche in voce *Theman*: quia pars accipitur pro toto. *Quia*, inquit, *excidetur vir*. Quum dicit *Excidetur vir*, intelligit omnes ad vnum perituros. Quomodo? *Præ occisione*. Nam קטל significat stragem ex qua nihil est residuum. Videmus ergo quid velit Propheta, sic animis fractos fore omnes Idumæos, vt omnes concidant, quia scilicet nihil erit vel cordis, vel virium ad resistendum. Sequitur nunc:

Gen. 37. b. 11.

10 Propter oppreſsionem fratris tui Iacob operiet te opprobrium, & excideris in perpetuum.

11 Die quo stabas ex opposito, die quo alieni auferebant substantiam eius, & extranei ingreſsi sunt portas eius, & super Ierusalem miserunt sortem: etiam tu quasi vnus ex illis.

Hîc Propheta rationem demonstrat cur Deus tam grauiter & seuerè acturus sit contra Idumæos. Si enim simpliciter vaticinatus fuisset de ipsorum exitio, hoc erat quidem aliquid. nam sciuissent Iudæi clades illas non esse fortuitas, sed esse Dei flagella: sciuissent se vnà cum aliis castigari à Deo: ac fuisset iam vtilis doctrina: sed præcipuum hoc solatium illis attulit, quum audirent se ita charos esse Deo, vt susciperet eorum iniurias, & eas vellet vlcisci: quòd scilicet haberet eorum salutem sibi commendatam. Quum ergo audirent Deum sumpturum pœnas de Idumæis, propterea quòd ipsos diligeret, certè hoc fuit inæstimabile solatium in malis. Huc ergo nunc descendit Propheta, *propter iniustam oppreſsionem fratris tui Iacob*. Hîc pasſiuè accipitur חמס, Violentia: quasi diceret, Vide qualiter te gesseris cum fratre tuo Iacob. Et fratrem hîc nominat non honoris causa, sed potius vt crudelitatem exaggeret in Idumæis, quia scilicet ipsa consanguinitas nullius fuerit apud ipsos momenti, quominus ita sæuirent in suos fratres, quasi in sua viscera. Fuit igitur hæc immanis barbaries, quòd Idumæi obliti communis naturæ, ita accensi fuerint odio contra proprios fratres. Descenderāt enim, quemadmodum satis notum est, ex eodem patre comuni Abraham, & Isaac postea: & gestabant symbolum Circuncisionis. Idumæi enim profitebantur se esse progenitos ex Abraham, & esse peculiarem Dei populum. Quum ergo Deus pepigisset fœdus suum cum Isaac communi ipsorum patre, & cōmuniter ipsi gestarent Circunsionem, quæ erat tessera illius sacri fœderis: quî fieri potuit vt Idumæi ita crudeliter se gesserint contra fratres suos? Videmus ergo hîc ad augendum crimen poni nomen Fratris, quum dicit, *Propter oppreſsionem fratris tui Iacob*. Quia ergo potuisti tam violentus esse contra fratrem tuum, *Iam*, inquit,

inquit, *operiet te opprobrium, & in æternum excideris*. Significat non fore temporalem cladẽ, qualis fuit in Iſraele, ſed Dominum tales ſumpturum pœnas, vt oſtendat Idumæos eſſe ſibi extraneos: quia Deus dum Eccleſiam ſuam caſtigat, ſemper adhibet modum: quia nunquam obliuiſcitur ſui fœderis. Oſtendit autem Idumæos non eſſe ſuos, vtcunque falſò iactent ſe eſſe filios Abrahæ, & Circunciſionis ſignum obtendant: quia erant profeſsi hoſtes, & prorſus deſciuerãt ab omni pietate. ideo non mirum eſt ſi pro nihilo ducatur ipſorum Circunciſio, quam profanauerant impiè. Sed poſtea fuſius, & pluribus verbis idem explicat. *Die* inquit, *quo ſtabas ex oppoſito*. Nam poterant excipere Idumæi, Quid nos accuſas, quòd violenter oppreſſerimus fratrem noſtrum? neque enim fuimus in cauſa cur perirent: negotium illis fuit cum Aſſyriis, ſtuduimus rebus noſtris proſpicere inter iſtas turbas: quæſiuimus pacem cum Aſſyriis: interea ſi neceſsitas ita cogebat, non debet nobis aſcribi vitio vel culpæ. poterant igitur ita excipere Idumæi. Sed Propheta diluit omnes prætextus quum dicit, *Die quo ſtabas ex oppoſito, die quo extranei auferebant ſubſtantiam eius, & alieni ingreſſi ſunt portas eius, miſerunt etiam ſortem ſuper Ieruſalem*: nónne tu fuiſti tunc? *Tu etiam quaſi vnus ex illis*. Iam hoc emphaticè interponitur, *Tu etiam*. nam Propheta proponit hoc quaſi deteſtabile portentum: Non mirum eſt ſi Aſſyrii & Chaldæi effuderint ſanguinem fratrum tuorum, non mirum eſt ſi expilauerint eorum fortunas, totam terram vaſtauerint, diruerint vrbes. nam erant hoſtes, erant extranei, erant valde remoti. Sed tu, qui conſanguineus eras: tu quem vinculum pietatis debebat retinere: deinde, tu etiam ipſo iure vicinitatis debebas vel opitulari, vel ſaltem condoleſcere fratribus tuis: quòd ita ſæuieris, quòd *fueris quaſi vnus* ex hoſtibus, hoc certè non poteſt vllo modo tolerari. Nunc tenemus quid velit Propheta quum dicit, *Die quo ſtabas ex oppoſito*. Eſt igitur hæc quaſi expoſitio ſuperioris ſententiæ, ne obtenderent Idumæi falſò ſibi obiici, quòd violenti fuerint contra fratres ſuos. Hæc enim fuit deterrima oppreſsio, quum ex oppoſito ſtarent: quanuis non eſſent armati, ſed tamen captarent voluptatem ex illo ſpectaculo tam lugubri: deinde, quòd non modò otioſi ſpectarent cladem fratrum, ſed etiam eſſent quaſi pars hoſtium. Tu ergo nónne fuiſti quaſi vnus ex iſtis? Ego vltrà non progrediar.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos ſemel recepiſti in fidem tuam, & pollicitus es ſalutem noſtram ita tibi curæ fore, vt quidquid machinetur Satan & totus mundus, tamen ſaluos & incolumes ſeruare nos velis: da inquam, vt conſtantia præditi maneamus intra fines noſtros, neque vel aſtu, vel peruerſis conſiliis huc & illuc euagemur: ſed contineas nos in vera integritate, vt protecti auxilio tuo experiamur verum eſſe quod verbo tuo pronuntias, qui ſcilicet te inuocant in veritate, ſemper ſenſuros te illis eſſe propitium: & quum iam nobis aditum patefeceris in perſona vnigeniti Filij tui, da, vt freti illo Paſtore ſimus oues, & placidè maneamus ſub eius cuſtodia, donec tandem colligamur ab omnibus periculis in æternam illam quietem, quæ nobis parta eſt eiuſdem Chriſti Filij tui ſanguine, Amen.

12 Et non aſpicias in die fratris tui, in die alienationis eius, & ne gaudeas ſuper filiis Iehudah die exitii eorum, & ne magnifices os tuum in die afflictionis (*hoc eſt, ne magnificè loquaris.*)

13 Ne intres in portam populi mei die exitii eorum, ne aſpicias etiam tu in afflictione eius (*in malo eius*) in die exitii eius, & ne extendas (*manum ſubaudiendum eſt*) in ſubſtantiam eius, in die exitii eius.

14 Et ne ſtes ſuper exitum (*vel lacerationem, confractionem*) ad perdendum eos qui euaſerint, & ne tradas (*vel, concludas*) reſiduos eius in die afflictionis.

Hìc Propheta enumerat ſpecies crudelitatis, quã exercuerant Idumæi cõtra Dei Eccleſiã, nempe filios Abrahæ conſanguineos ſuos. Sed loquitur per modum prohibitionis. eſt igitur proſopopœia, in qua Propheta inducit loquentẽ Deũ, acſi de humanitatis officiis eos doceret ac moneret. Nã debebãt hæc omnia inſculpta eſſe illorũ cordib⁹, quibus nũc exprobrat, quòd ab omni ęquitate naturę diſceſſerint, obliti ſcilicet humanitatis. Deus quidẽ nõ incœpit tunç

E,

præcipere Idumæis.vel docere quænam essent ipsorum partes:sed Propheta in memoriam reuocat quæ debebant illis nota esse,& quæ erant extra omnem controuersiam. Dicit ergo, *Ne aspicias in die fratris tui,in die alienationis eius*. Diem Iehudah hîc vocat, quo Deus illum visitat. Sic dies Ierosolymę dicitur Dies cladis. *Ne aspicias* ergo. Scimus quo sensu accipere soleat Scriptura hoc Videre, vbi intelligit homines insidiari, & nimis cupidè aliquid appetere, vel lætari aliquo spectaculo. Non dubito quin Propheta hîc metaphoricè accipiat, pro Capere voluptatem ex clade electi populi. Nam paulò pòst repetit idem verbum. *Ne aspicias ergo in die fratris tui,nempe die alienationis eius*. Quidam accipiunt aliter:sed mihi placet eorum sententia,qui alienationem vocant exilium. Quanquam non reddunt illi metaphoræ rationem, quòd scilicet facta fuit tunc conuersio populi, vt indueret nouam faciem. Hæc fuit igitur alienatio,quum Deus gloriam regni Iehudah prorsus deleuit, & quum abstulit omnes suas gratias,vt deformis esset facies ipsius populi. *In die ergo alienationis*,hoc est,quum Dominus illum spoliauit pristina dignitate. *Et ne læteris*,inquit,*super filiis Iehudah in die perditionis*,hoc est,exilii *ipsorum:ne os tuum magnifices in die afflictionis*. Nunc tenemus quid velit Propheta. Quanquam enim videtur hîc ostendere Idumæis suum officium, exprobrat tamen quòd neglexerint omnes leges humanitatis,& abrepti fuerint sua superbia & crudelitate. Vnde sequitur dignos esse grauissima illa vindicta,cuius antehac meminit. Ergo si querantur Idumæi nimis duriter se tractari à Deo, hîc Propheta recenset quòd multis modis tale exitium sibi accersiuerint. Quid? nónne oblectatus es clade fratris tui? nónne risisti quum afflictus est Iehudah? nónne etiam tunc magnificè loquutus es per ludibrium? An ista immanitas tolerabilis fuit? An Dominus posset nunc tibi parcere, quum tam sæuus fueris contra fratres tuos? Et iterum repetit nomen fratris, quia atrocius fuit crimen, eò quòd ne respectus quidem sanguinis quidquam apud eos valuit, vt iam prius dictum est. Sed sæpius commemorat Propheta, vel afflictionem,vel exitium, vel cladem,vel mala,aut res aduersas: quia scilicet sensus hic naturaliter nobis ingenitus est,vt quum quis afflictus iacet,tangamur aliqua misericordia,etiam quum videmus hostes nostros prostratos, tunc extinguitur, vel saltem residet odium & iracundia. Et quicunque vident hostes suos malè tractari, iam fiunt quasi noui homines, hoc est, exuunt iracundiam qua prius ardebant. Quum ergo hoc sit commune ferè omnibus, apparet bis & ter fuisse barbaros Idumæos, qui gauisi sunt clade fratrum suorum, & voluptatem cœperunt ex illo tam tristi,& lugubri spectaculo: imò etiam tunc loquuti sunt superbius,hoc est, insultauerunt miseris Iudæis. est enim illud, *Os magnificare*, quemadmodũ diximus. Sequitur, *Ne ingrediaris portas populi mei die exitij eorum,ne aspicias etiam tu in malo eorum*. Credibile est Idumæos irruptionem fecisse vnà cum Assyriis & Chaldæis, quum deberent prorsus manere domi, & illic lugere cladem fratrum suorum. Nam si non possum eripere amicum meum à morte, vel à clade aliqua, tamen ego me subducam, quia non potero ferre conspectum eius. Iam si cogar etiam aspicere amicum, & non potero succurrere eius necessitati, potius ego claudam oculos: quia scimus sensum esse tenerrimum in oculis. Quum ergo sponte prodierint Idumæi, ingressi etiam sint Ierosolymam cum hostibus, hinc apparet fuisse quasi feras bestias. *Non* igitur *ingrediaris portas populi mei die internecionis eius:ne tu quoque aspicias*,inquit: repetit גם אתה, Tu etiam. Si alii vicini hoc faciunt, tamen abstineas tu, quia es consanguineus: si non possis opem ferre, saltem ostende signum aliquod doloris, & συμπαθείας. Quum autem tu & alacriter, & cupidè aspicias ipsorum calamitates, hinc apparet nullam esse in te guttam æquitatis. Postea repetit, *Ne mittas manum tuam in substantiam eius*. Hîc accusat Idumæos, quòd inuolauerint in prædam cum reliquis hostibus,quasi diceret,Non tantùm passi estis expilari fratres vestros, sed fuistis ipsi prædones. Hoc iam debebat vos tristitia afficere,quum illi afflicti sunt ab hostibus exteris: quòd autem rapuistis vnà, & ditati fuistis parte prædæ, hoc certè minimè tolerabile est. Sequitur, *Et ne stes super exitum*. פרק significat rumpere, dissipare,lacerare,vnde פרק Perek Hebręis est laceratio,& ruptura.Ideo quidã metaphoricè accipiũt pro biuio,quum vna via scinditur in duas. Vbi ergo duo sunt,exitus illic est biuium.Ergo פרק accipitur pro biuio. Sed possumus etiam simpliciter accipere pro laceratione ipsius populi, quanquam certè mihi placet prior expositio, non tamen restringo ad biuium: sed magis probo nomen exitus. *Stetisti* ergo *super exitum*,vt totus contextus melius cohęreat. Quid? *Ad perdendum eos,qui euaserint,& vt concludas*,vel tradas *captiuos residuos eius in die afflictionis*. In sũma, intelligit Propheta Idumæos occupasse omnes vias, vt interciperent miseros exules, quibus vna ratio salutis erat in fuga. Quum ergo miseri Iudæi per obliquos exitus studerent saluti suæ consulere, dicit Propheta ab Idumæis fuisse interceptos, ne quis eorum saluus euaderet,& fuisse conclusos,vt postea iugularentur ab hostibus.Quia Assyrii & Chaldæi procul remoti erant à Iudæa, credibile est non fuisse illis vias adeò cognitas,& timuisse etiam ab insidiis: Idumæi autem qui familiariter nouerant omnia itinera, poterant stare ad omnes exitus. Quidam exponunt, sed nimis frigidè, Ne stes ad lacerationem fratrum tuorum, hoc est,

ne

ne quiescas, sed studeas manum porrigere laborantibus. Hoc inquam est nimis frigidum, & coactum. *Ne stes* igitur *ad exitum viarum, vt perdas.* Videmus nunc mentem Prophetæ: *vt perdas,* inquit: deinde, quosnam? nempe *qui iam euaserint*. Disertè ergo notatur crudelitas illa, quam dixi, quòd Idumæi non contenti fuerint excidio vrbis, & ingenti illa strage, quæ fuit ędita: sed siqui furtim elapsi essent, occupabant etiam viarum exitus, ne possent euadere. Ecce eodem sensu statim addit proditos fuisse, vel conclusos quicunque residui erāt in die afflictionis. Iam tenemus consilium Prophetæ, quòd scilicet conqueri non possent Idumæi, Deum nimis seuerum esse, quum eos in nihilum redigit, quia extrema quæque sæuitiæ exempla ædiderunt in fratres suos: idque quum eorum clades deberet delere omnia odia, & inimicitias veteres, quēadmodum fieri solet, etiam in hominibus alienissimis. Pergamus:

15 Quia propinquus dies Iehouæ super omnes Gentes, sicut fecisti fiet tibi, merces tua reuertetur in caput tuum.

Quum dicit *diem Iehouæ instare super omnes Gentes*, possemus ita accipere quasi ratiocinetur à maiori ad minus. Si Deus non parcet reliquis gentibus, quomodo tu effugeres eius manum? Quemadmodum etiam loquitur Ieremias cap. 49. compellat ipsos Idumæos his verbis, Ecce bibent ex calice qui iudicio damnati non erant ad bibendum: tu autem non gustabis? bibendo ebibes vsque ad fæcem. Ostendit ergo Idumæos mereri duplicem vindictam, quia scilicet si comparentur cum Assyriis & Chaldæis, leuis erit aliorū culpa, quòd Chaldæi poterant obtendere aliquas belli causas: erant alieni, erant denique professi hostes. Idumæi autem erant vicini, & consanguinei. Idem etiam de aliis Gentibus dici poterat. Sed licebit etiam simplicius exponere hæc verba, quòd scilicet Deus non tantùm de vna vel altera gente sumpturus sit vindictam, sed de omnibus simul. Ecce, inquit, continget mutatio non in angulo vno duntaxat, sed in toto orbe. Dominus hoc modo ostendet se esse totius mundi iudicem. Hinc sequitur, venturos quoque Idumæos in rationē, quia scilicet Deus statuit iudicium facere inter omnes Gentes, nulla omnino præterita. *Ecce* ergo *propinquus est dies Iehouæ.* Diximus tempus quo vaticinatus est Obadias, esse nobis incognitum. Sed non mirum est, si denuntiat *propinquum esse diem Iehouæ*, quia Dominus non festinat more humano: sed interea tamen nouit suas opportunitates: & semper impletur illud, quum impii putant se fore tranquillos, tunc instare illis subitum exitium. Colligit, *Sicut fecisti, ita fiet tibi.* Videtur tamen hìc tacita esse antithesis inter castigationem electi populi & pœnas, quæ sumendę erant de aliis Gentibus. Idumęi quum viderent Regnum Israel & Iehudah perfundari, putabant ideo puniri filios Abrahæ, quòd Prophetas suos contempserant, quòd fuerant immorigeri, & cōtumaces vsque ad extremum. Hoc modo eximebant se, & reliquos à pœna. Iam denuntiat Propheta Deum fuisse iudicem populi sui, sed esse etiam totius mundi iudicem, & hoc statim palàm fore. Quum ergo dicit *propinquum esse diem Iehouæ super omnes Gentes*, non dubito quin respiciat ad castigationem Ecclesiæ, quemadmodum iam dixi: acsi diceret, Sicuti Deus ostendit se esse iustum scelerum vltorem in Israele & Iuda: sic etiam tandem conscendet tribunal suum contra omnes Gentes: ergo nullus effugiet pœnam. Singuli igitur suo ordine cogentur rationem reddere factorum suorum, quia nullis parcet Dominus, & vbi incœperit ab Ecclesia & domo sua, tamen postea ad sumendas pœnas adueniet opportunum tempus, quo extendet manum suam ad Gentes profanas. Videtur mihi hic genuinus esse sensus. Meritò concludit, Ergo *sicuti fecisti, fiet tibi*: ne putes impune te grassatum esse contra fratres tuos. Deus voluit exemplum suæ seueritatis in alios ędere quū tibi parceret: tu autem abusus es indulgentia eius. poteras enim quietus domi manere. Ergo Dominus rependet tibi: quemadmodum etiam subiicit, *Merces tua recidet in caput tuum*, vel reuertetur. Ostendit hoc loco Propheta, quod etiam Christus dicit, Qua quisque mensura mensus fuerit, etiam illi repensum iri. Hæc sententia notatu digna est. Dum enim permittit Deus innoxios impiorum libidini, putant sibi impune quiduis licere, quasi essent Dei vel lictores, vel carnifices. Quum ergo ita insolescant vbi Dominus illis parcit, notemus quod hìc dicit Propheta, paratā scilicet esse cuique mercedem, & quidquid crudelitatis exercuerint improbi, hoc rediturum in capita ipsorum. Sequitur:

Matt. 7. a. 2.

16 Quia sicuti bibistis super montem sanctum meū, bibent omnes Gentes iugiter, bibent (*inquam*) & sorbebunt: & erunt quasi non sint.

Hìc longius progreditur Obadias, quòd scilicet Deus vlcisci velit iniurias Ecclesiæ suæ illatas: qualis erat sententia proximi versus, Ecce super omnes Gētes dies Iehouæ propinquus. Sicuti ergo fecisti, Deus tibi rependet. Sed nunc ostendit hoc futurum esse: quia Deus velit tutari clientes suos: & quum crudeliter violati sint, velit esse ipsorum vindex. *Sicuti* ergo *bibistis super montem sanctum meum.* Non dubito quin per synecdochen hoc *bibere* Prophetæ tantundem valeat, atque triumphos agere, vel tripudia. Sicuti ergo lætati estis super mon-

tem sanctum meum, ita etiam *bibent* omnes Gentes, & continuabunt suam crapulam, *sorbebunt*, ita vt toti pereatis. Cæterùm, non dubito quin Propheta simul coniungat notam auaritiæ. Paulò antè perstrinxit Idumæos, quòd simul cum exteris gentibus rapuerant prædæ partem, quum spoliarentur miseri Iudæi. Ita etiam nunc dicit, *Bibistis* in signum triumphi & tripudii. *Bibistis* ergo vinum *super montem sanctum meum. Iam bibent omnes Gentes*. Hoc bibere secundo loco aliter accipitur quàm priore. Quid ergo? *Bibent & sorbebunt*, id est exhaurient omnē vestram substantiam. Postea addit, *Et bibent iugiter, & erunt quasi non sint*, hoc est, donec consumpserint quidquid in vobis est, non desinent edere & bibere. Significat ergo Idumæos, qui ditati fuerant spoliis fratrum suorum, & qui etiam conuiuia agitauerant in signum lætitiæ super montem sanctum Dei, fore posthac aliorum cibum, quia *Gentes omnes bibent & sorbebunt eos*. Idem est igitur hoc libere, atque consumere. Sequitur (nam ego conabor hodie absoluere hūc Prophetam: & feret tempus vt spero.)

17 Et in monte Sion erit euasio, & erit sanctitas (*nempe mons ipse*) & possidebit domus Iacob possessiones suas (*alii vertunt, eos à quibus possidebantur.*)

Hìc Propheta promittit Iudæis liberationem, quia aliæ consolationes non multum habuissent momenti, nisi sperassent qui tunc perierant, se aliquando fore saluos. Poterant enim obiicere Iudæi: Quid ad nos, etiamsi Dominus vindicet nostras iniurias? Si pereant Idumæi in gratiam nostram, quid hoc nobis proderit? Interea tamen nos iam sumus perditi, & nulla est spes salutis. Propheta hìc occurrit, ecce inquit, *In monte Sion erit euasio*. Quanuis ergo conati essent intercipere omnes exitus Idumæi, quemadmodum prius dictū est, tamen hìc Deus promittit fore aliquam euasionem in monte Sion. Non dicit ex monte Sion, sed in ipso monte. Quid hoc sibi vult? nempe quòd Deus restituet qui tunc poterant videri perditi. Clarè ergo promittit Obadias futuram Ecclesiæ restitutionem. Sed docemur hoc loco, semper temporales esse pœnas, quibus Dominus castigat populi sui delicta. Ergo quoties Deus plagas infligit Ecclesiæ, simul parata est medicina: quia Deus non vult, neque etiam patietur in totum perire suos. Hoc colligere licet ex Prophetæ verbis, quum dicit fore euasionem in monte Sion. Fuit autem hoc non vulgare solatium, quum intelligerent Iudæi, etiam in extremo suo interitu restare tamen aliquid salutis, & populum, qui ad tempus videri poterat extinctus, fore tamē saluum & superstitem, quasi à mortuis resurgeret. Dicit montem Sion *fore sanctitatem*, vel *sanctum*, quibus verbis significat Deum memorem fore fœderis sui. Quia ergo elegerat montem Sion, in quo volebat coli, Propheta dicit non fuisse Dei nomē illic temere, vel de nihilo inuocatum. Quia Deus hunc montem sibi delegit, *Sanctus erit*, sicuti dicitur Deus Profanare terrā & Templum quum deserit, quum tradit in manum hostium. Sic etiam nunc quum dicit Propheta montem Sion *fore sanctum*, tantundem hoc valet, atque Deum curam habiturum huius montis, quia eum sibi semel consecrauit, quia voluit sibi esse proprium domicilium. Causa igitur hìc adiungitur effectui suo. Dixerat Iudæos fore superstites, vtcunque ad tempus essent similes perditis & mortuis. Quare? hæc est causæ redditio: Nam mons Sion erit sanctus. fuit illa horrenda profanatio montis Sion, quum Templum excisum est, quum ablata fuerunt vasa à Babyloniis, quum denique illic hostes omni genere petulantiæ vsi sunt. Sed quum Dominus restituit populum suum, quum rursus erectum est altare, & oblata sacrificia, tunc mons Sion recuperauit suam sanctitatem, hoc est, Deus ostendit non abolitam fuisse electionis suę gratiā, quia scilicet montem Sion sanctificauerat, ideo etiam voluit saluum esse, *Erit* ergo *mons Sion sanctus*. Siquis vellet subtilius accipere Prophetæ verba, hìc certè modus salutis nostræ est, quum Deus nos sanctificat, hoc est, gubernat Spiritu suo. Sed non dubito, quin Propheta simpliciter ad electionem Dei respexerit. *Et domus Iacob* iterum *possidebit suas possessiones*, hoc est, quicquid Deus attribuit filiis Abrahę in hęreditatem, hoc ipsis restituet vbi reuersi fuerint ab exilio. Siquis actiuè accipere malit, non repugno. Sed tamen ego arbitror hunc genuinum esse Prophetę sensum, quòd scilicet vbi filii Israel ab exilio reuersi erunt, simul Deus reddet illis veterem patriam, ita vt occupent quidquid promissum fuerat patri ipsorum Abrahę. Intelligit ergo possessiones eorum, totam illam terram quę sorte debuit venire in potestatem electi populi, sicuti Abrahę promissa fuerat. Sequitur,

18 Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph in flammā (*flamma, vt respondeat*) & domus Esau erit palea: & ardebunt in ipsis, & consument (*vorabunt*) eos, & non erit quidquam residuū domui Esau, quia Iehoua loquutus est.

Hìc rursus occurrit Propheta dubitationi, quæ poterat cuique venire in mentem. Nam florebant Idumæi, & integra erat ipsorum conditio, quum abducti sunt tam Israelitæ quàm Iudæi in exilium, & Ierusalem etiam cum Templo excisa fuit: tunc desperare poterant. Sed Propheta ostendit, etiamsi ad tempus domus Iacob sit mortua, tamen ignem esse excitandum, qui consumat Idumæos, quanuis tunc superbirent & potentia, & opibus,

opibus,& etiam prospero euentu victoriæ;quod scilicet ditati fuerant vnà cum Assyriis clade fratrum suorum. Simili genere loquendi etiam vtitur Iesaias, quanquam sermonē dirigit non Ies.29.b.6. ad Idumæos, sed ad alios: interim tamen ratio loquendi eadem est, quòd scilicet Deus qui lux est Israel, ignis & flammæ vice erit, vt consumat impios. Hoc autem impletum fuit, quum Dominus vltus est sæuitiam Edom, quanuis adhuc in exilio essent Iudæi, nec possent digitum mouere, quum essent illi inermes, imò quum essent miserrima mancipia: tunc Idumæi consumpti sunt: quonam igne? Vnde incendium exarsit? *Nempe tunc domus Iacob & domus Ioseph fuerat instar ignis & flammæ*. Et hęc causa exitii Idumæis non apparuit subitò: verum est: sed spectandū est hîc consilium Dei. Cur Deus tam seuerè perdidit Idumæos? quia scilicet voluit hoc testimonio ostendere, quàm charam haberet suam Ecclesiam. Quoniam ergo crudelitas fuit causa exitii Idumæis, meritò dicit Propheta domum Ioseph, & domum Iacob fuisse instar ignis & flammæ, vt consumeret ipsos Idumæos. Hoc autem fuit non leue solatium miseris exulibus, quum intelligerent se adhuc respici à Deo in illa tam contempta fortuna. Quum ergo ignominiæ, & ludibrio omnium essent expositi, Deus testatus est sibi ipsos esse curæ, & in ipsorū gratiam perdere integras Gentes, & quæ tunc gloriabantur suis opibus. Nunc ergo tenemus cur Propheta hanc figuram vsurpauerit. Domum Ioseph accipit pro ipso regno Israel per synecdochen, quemadmodum alibi diximus. Sequitur,

19 Et posidebunt meridiem mōtis Esau, & planitiem Philistim, & posidebunt agros Ephraim, & agros Samariæ: & Beniamin posidebit Gilead.

20 Et migratio exercitus huius filiorum Israel, quod Chananæorum fuit, vsque ad Zerphath (*vel qui sunt in Chananæis*) & migratiò Ierusalem, quod in Sepharad, posidebunt (*inquam*) vrbes Australes (*vel meridionales.*)

Prosequitur eandem sententiam Propheta, quòd scilicet Deus non tantùm colliget reliquias populi sui ab exilio Babylonico, sed iterum restituet exules, vt longè & latè dominentur, vt melior sit etiam eorum conditio, quàm prius fuerat. Reuocat enim meo iudicio Propheta ad primam illam Dei benedictionem, quæ deposita fuerat in manu Abrahæ. Promiserat ergo Deus Abrahæ posteris totam terram ab Euphrate vsque ad mare. Iam terra nunquam possessa fuit à filiis Abrahæ. Hoc factum est ignauia & ingratitudine ipsorum, sicuti satis notum est. Dauid fines ampliauit suo tempore: sed tamen tantùm reddidit sibi tributarios, quos Deus iusserat interfici. ita nunquam fuit impleta illa benedictio, quia obstaculum posuit ipse populus. Nunc Propheta quum de restitutione Ecclesiæ verba facit, simul docet populum, qui reuersus fuerit ab exilio, occupaturum totam illam regionē, quæ promissa fuerat patribus: quasi diceret, iam aderit vobis plena & solida hæreditas. Nunc certum est hoc nunquam fuisse completum: videmus exiguam terræ partē fuisse possessam à Iudæis. Quid ergo sibi vult hoc vaticinium? Certè satis constat Prophetam hîc concionari de Christi regno: & scimus tunc verè restitutam fuisse Ecclesiam: nec Iudæos modò recuperasse priorem statum, à quo exciderant, sed Regnum fuisse auctum. Qualis enim splendor fuit & Regni, & Templi sub Christo? hoc nunc intelligit Propheta, quum Iudæis promittit hęreditatem quam perdiderant: imò dilatauit tunc Deus terminos Iudęę, ideo ostendit non modò restituendos esse in priorem fortunā, sed augendum esse splendore, & opulentia regnum, quum scilicet aduenerit Christus. Nunc percurram verba. *Posidebunt* ergo *meridiem montis Esau.* Non dubium est quin fuerit longa distantia: etiam quum Dauid regnaret, non posidebant tunc Iudæi partem illam vel plagam meridionalem montis Seir. Ergo quemadmodum iam dixi, Propheta ostendit ampliores fore Regni terminos quàm fuissent. *Et planitiem*, inquit, *Philistim*. Ab illa etiam parte Dominus efficiet, vt longius extendant suum imperium Iudæi. *Et posidebunt agros Ephraim.* Ego hîc non anxiè laboro in descriptione terræ: sed satis nobis est etiam tenere Prophetæ consilium, quòd scilicet longè splendidior erit populi conditio post exilium, quàm antè fuisset, etiam sub regno Dauidis. Quid per *Gilead* significet, non satis certum est. Nam credibile est hîc non designari montem Gilead, qui procul erat remotus à Tribu Beniamin, sed potius notari vel oppidum, vel locum diuersum ab illa regione, quanuis non comprehensum in ipsorum sorte. Postea addit, *Et migratio exercitus huius filiorum Israel.* Hîc est aliqua obscuritas in verbis. Hebræi per Chanaan intelligunt tam Illyricos, quàm Germanos, quàm etiam Gallos. Dicunt enim, migratio, quæ dispersa erit per Galliam, & per Germaniam, & per illas longinquas regiones, posidebit vrbes meridionales. Iam per Zerphath intelligunt Hispaniam. Sed scimus, & alibi etiam dixi, quàm sint audaces Iudæi in suis commentis. Nihil enim ipsos pudet, quum nugantur & comminiscuntur res friuolas, tamen hoc perinde asserunt acsi esset compertum ex historiis, acsi tenerent manu: ita garriunt de rebus etiam sibi incognitis, & hoc faciunt sine vlla ratione & delectu. Ego itaque non dubito quin Propheta hîc significet omnes terminos, qui promissi olim fuerant filiis Abrahæ, venturos sub eorum

potestatem, quum Dominus Christum suum mittet, qui non modò res collapsas restituat, sed etiam qui reddat statum populi omni ex parte fœlicem. Summa igitur est, non modò recuperabunt Iudæi res perditas, sed quod hactenus non datum fuit illis possidere, hoc Dominus illis in manum tradet, vbi aduenerit Christus. Sequitur,

21 Et ascendent seruatores in monte Sion, ad iudicandum montem Esau: & erit Iehouæ Regnum.

Hîc Propheta dicit esse Deo in manu ministros, quorum opera vtitur ad populum suum seruandum. Neque dubito quin ad historiam Iudicum alludat. Scimus enim sæpius ita afflictũ fuisse populum Israel, vt incredibilis esset liberatio: & tamen sæpius etiam ita liberatum esse, vt facilè constaret è cœlo manum Dei apparuisse. Quum ergo hoc satis notum esset Iudæis, iam Propheta admonet adhuc esse Deo aliquos redemptores in manũ, quum volet populum suum colligere. *Deus*, inquit, *mittet seruatores*, nempe sicuti olim misit patribus vestris. reipsa enim experti fuerunt: neque semel duntaxat, sed plus decies, quod hîc dicit Propheta. Ergo hoc plurimum valere debuit ad confirmandum vaticinium. *Ascendent* igitur qui iudicent montem Esau, hoc est, qui instructi Dei virtute, & authoritate pœnas sumant de monte Seir, & de gente tota, & vindicent crudelitatem, quam exercuit Edom aduersus filios Abrahæ. Cæterùm, hic locus ostendit Christum non fuisse ministrum liberationis & salutis nostræ, sed fuisse speciali ratione Seruatorem nostrum, ita vt vnicus sit in illo gradu. Et hoc argumentum est efficacissimum etiam contra ipsos Iudæos. Fatentur Messiam fore populi redemptorem: sed tantùm generale illi ministerium tribuunt, quemadmodum & Dauidi, & aliis Regibus. Atqui certò patet ex hoc loco Messiam non esse ex communi ordine, quia seruatores ei subordinantur tanquam ministri. Hoc Iudæi, etiamsi crepare debeant, non auderent negare: quia absurdum esset, vnum esse ex aliorum numero. Quum ergo missus sit alio modo Redemptor & seruator, quàm alii: sequitur non esse hominem duntaxat, sed esse authorem salutis. Excipere enim promptum erat, Quid de multis redemptoribus nobis loqueris? nonne sperandus est vnus seruator? Si pluribus mandabit Deus has partes æquali modo, quorsum tam magnificæ promissiones de Messia? cur semper ad illum vnicum reuocamur? cur ipse vnus nobis proponitur quasi salutis fundamentum? Certè hinc colligitur, Christum ab aliis omnibus distingui, & alios sub manu eius esse seruatores: quales fuerunt Apostoli, & sunt omnes hodie, quorum opera & ministerio Deus Ecclesiam suam tuetur & sustentat. Iam addit *Iehouæ fore Regnum*. Quum autem certum sit, Deum non aliter voluisse dominari in populo suo postquam eum restituit, nisi per Christi manum: Regnum Christi dicens penes Iehouam esse, verè diuinum esse significat, & quidem illustrius, quàm si hominum opera vteretur. Sed duo hîc notanda nobis sunt, nempe quòd verè dominetur in persona Christi Deus ipse: deinde quòd hic sit legitimus ordo regendæ Ecclesiæ, vt Deus solus præsideat, & imperium solus obtineat. Ergo vbi Deus non eminet vt solus sit Rex, sequitur omnia esse turbata, nihil esse ordinis. Rex autem non vocatur Deus inani titulo, sed tunc Rex verè censetur, vbi omnes se illi subiiciunt, vbi verbo suo eos regit: denique, vbi silent coram facie eius omnes creaturæ. Deo igitur regnum erit. Ergo videmus nullam esse Ecclesiæ formam, vbi verbum Dei authoritate sua non pollet, vt compescat quidquid est altitudinis in hominibus, & redigat sub iugum, vt scilicet omnes pendeant à solo Deo, & omnes eum suspiciant, ipse autem habeat omnes sibi subiectos.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando in hoc mundo sic dispersi peregrinamur, vt etiam horribile hoc spectaculum expositum sit oculis nostris, dum videmus miserè laceratam esse tuam Ecclesiam: da inquam, vt vera virtute Spiritus tui instructi & in vnum collecti, sic colamus fraternam beneuolentiam inter nos, vt quisque alios iuuare studeat: & interea etiam oculos teneamus coniectos in Christum tuum: & quanquam dura certamina nos maneant, tamen simus sub eius præsidio & fide, & ita exerceamur ad patientiam, vt militia nostra perfuncti tandem potiamur beata illa quiete, quam nobis pollicitus es, & quæ nobis reposita est in cœlo, sicuti etiam nobis peperit sanguine suo idem Christus filius tuus Dominus noster, Amen.

In Ionam Prophetam, Ioannis CALVINI

PRAELECTIONES.

Q*vo* tempore autem Ionas officio Doctoris fuerit functus colligi potest aliquatenus ex 14.cap.2,libri Regum . nam certum est eundem esse quem illic nominat sacra historia:quia disertè vocatur filius Amittai.Iam dicitur illic Iarobeam filiũ Ioas ampliasse fines regni ab introitu Hemath vsque ad mare deserti,secundum sermonẽ Ionæ serui Dei,filii Amittai, qui erat oriundus è Geth. Tunc ergo, vel paulo antè Ionas prophetauit.Et certum est,non modò fuisse missum ad Nineuitas,sed in populo Israel sustinuisse personã Doctoris. Atque etiam videtur innuere principium libri quod dico,nempe fuisse ordinarium Prophetam in populo Israel, quia incipit à copula,Et factum est verbum Domini ad Ionam.Sic interdum etiam loquitur Spiritus sanctus:sed non dubito quin Ionas significet se à munere cõsueto fuisse reuocatum,& iniunctam nouam prophetiam,vt scilicet Nineuitis denuntiaret propinquum exitium,quemadmodum videbimus. iam ergo tenendum est,Ionam docuisse in populo Israel,sed fuisse hoc illi mandatum , vt descenderet ad Nineuitas. Porro de mandato posthac suo ordine videbimus: satis est hoc tenere, non fuisse tunc demum creatum Prophetam quum datus est Doctor Nineuitis : sed quum diu impendisset suam operam Deo & Ecclesiæ eius,missum fuisse ad Nineuitas. Liber autem hic partim est historicus,partim didascalicus. Refert enim Ionas quid sibi contigerit postquã voluit subterfugere Dei vocationem:deinde etiam qualis fuerit exitus prophetiæ. hoc est vnum. Sed interea etiam refert quale doctrinæ genus iussus fuerit perferre : deinde scribit Canticum gratiarum actionis.hæc igitur posterior pars continet doctrinam :non est simplex narratio. Nunc venio ad verba.

CAPVT I.

ET fuit sermo Iehouæ ad Ionam filium Amittai,dicendo: Surge,vade Nineueh ad vrbem magnã, & clama contra eam,quia ascendit malitia eorum coram facie mea.

Sicuti iam attigi, videtur Ionas obliquè hîc notare se prius fuisse vocatum ad docẽdi munus : quia perinde loquitur,acsi cõtexeret hanc historiam cum ordinaria sua functione.Sermo igitur Dei non cœpit tunc demum fieri ad Ionam quum Nineuẽ missus est:sed quum esset ordinarius Propheta,voluit etiam Deus transferre eius operã ad alias gentes. Quòd autem Nineuen missus est:fieri potuit vt Dominus pertæsus obstinationem populi sui voluerit,ædere exemplũ piæ docilitatis in gente profana & incircuncisa, quò magis redderet inexcusabiles Israelitas. Dederant nomen veræ pietati:iactabant se esse sacrum populum : Circuncisio etiam erat illis symbolum & pignus fœderis Dei: tamen spernebant omnes Prophetas, vt esset inutilis apud eos doctrina. Probabile igitur est,abreptum fuisse illis Prophetam, vt Nineuitæ suo exemplo augerent crimen Israelis, quia triduo conuersi sunt ad Deum, postquam Ionas illic concionatus est: apud Israelitas autem & gentiles suos nihil longo tempore profecerat, quum tamen satis sancita fuisset eius authoritas,adeóque in ipsorum bonum,quemadmodũ nuper diximus. Nam Ionas prædixerat adhuc staturum regnum Israel:quanuis digni erant qui perirent,Dominus impleuit quod pollicitus fuerat per os serui sui. Debebant ergo amplecti eius doctrinam,non modò quia diuina erat,sed quòd Dominus etiam voluerat esse ipsis amabilem. Ego

certè non dubito, quin populi ingratitudo hoc modo traducta fuerit quũ Nineuitæ resipuerint ad vocem Ionæ, & quidem breui temporis spatio: populus autem Israel semper obduruerit in sua peruicacia. Et ideo quidam locum illum Matthæi 12, subtilius exponunt, generatio hæc peruersa signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ: quòd scilicet transferendum esset Euangelium ad Gentes, sicuti Ionas abductus fuerat à gente sua & datus exteris & profanis doctor. Volunt igitur illic subesse vaticinium de futura gentiũ vocatione: acsi diceret Christus se postea venturum esse ad Gentes, vbi expertus esset desperatam malitiam electi populi. Sed quia Christus disertè applicat similitudinem, non est nostrũ verba illius huc vel illuc trahere. Atqui restringit figurã ad hoc vnũ caput, quòd scilicet sicuti Ionas fuerat triduò in ventre ceti: ita etiã futurus sit in visceribus terrę triduò, quasi diceret se in hoc fore Ionæ similem, quia rediuiuus Propheta futurus esset. Hoc autem consultò dicebat Christus, quia videbat se contemni apud Iudæos, & suam operam esse inutilem: Quando nunc me non auditis, neque quicquam apud vos obtineo pretii, posthac ero nouus Propheta, nempe post resurrectionem: ita tandem incipiam efficacius loqui, tam apud Iudæos, quàm apud Gentes, sicuti Ionas Nineuen conuertit, postquam reuersus est iterum in vitam. Hic ergo simplex est sensus illius loci. Ideo non fuit Ionas Christi figura, quòd ablegatus fuerit ad Gentes, sed quia post triduum esset reuersus in vitam, quũ fuisset similis mortuo. Quicquid sit, videmus Ionam dari Nineuitis doctorem, postquam aliquandiu exercuerat munus Prophetæ in populo Israel. Qui dicunt tunc ęditum fuisse specimen futuræ Gentium vocationis, afferunt quidẽ aliquid plausibile: sed non videntur solida ratione niti. Fuit enim hoc extraordinarium. Ergo nondum palàm ostendit Deus quid facturus esset Christi aduentu: sicuti quum Naaman Syrius conuersus ad fidem fuit, & alii pauci, Deus tunc nihil mutauit in ordine consueto. Semper enim fuit specialis vocatio generis Abrahę, & semper religio inclusa fuit inter antiquos fines: & semper illud fuit verum, Deum non fecisse ita aliis Gentibus vt Iudæis, quia iudicia sua non patefecit illis. Deus ergo vsque ad Christi aduentum voluit manere firmam adoptionem generis Abrahæ, ita vt excellerẽt Iudæi præ aliis omnibus populis, & illa gratuita prærogatiua differrẽt, quòd essent sanctus & electus populus. Dicunt isti diuersę sententiæ authores, Nineuitas conuersos fuisse ad Dominum sine Circuncisione: illud verum est: sed nescio an vera fuerit ac legitima illa conuersio, cuius postea mentio fiet: & tunc de ea re fusius disseram, Domino volente. Sed id potius videtur probabile fuisse tactos & obiurgationibus & minis Prophetæ, vt supplices deprecarẽtur præsentẽ iram Dei. Deus ergo semel illis ignouit: quid postea factum sit non satis constat. Certè non est verisimile, totam vrbem illam fuisse ad Dominũ cõuersam. Nam continuò pòst vrbs illa valde infesta fuit tam Israelitis quàm Iudæis, & continuis cladibus afflicta fuit Dei Ecclesia per Nineuitas. Quum ita sit, certè omni colore caret, verè resipuisse & ex animo. Sed ego plenam huius rei disceptationem in alium locum reiicio. Pergamus nunc in contextu. *Surge, v. de Nineuen in vrbem magnam.* Vocatur Nineueh vrbs magna, neque immeritò, quæ scilicet, sicuti tradunt profani Scriptores, amplexa fuit suo circuitu 400, stadia. Et videbimus Ionam toto triduo ambulasse per vrbis plateas & vicos. Vnde sequitur, fuisse vrbem spaciosissimam: atque ita conuenit inter omnes. Vocant profani scriptores Ninũ: & dicunt nomen hoc ab authore fuisse inditum, quia filius Beli Ninus eam condiderit. Sed rectius sentiũnt qui putant hebraicũ esse nomen נינוה. Deinde quæ tradunt Herodotus, & Diodorus, & reliqui similes, certè fabulosa sunt, tã de origine vrbis quàm de toto progressu regni. Et fabulę illę nullo negotio refelli possunt testimoniis sacræ Scripturę. tamẽ hoc omniũ consensu proditũ fuit, Nineue fuisse vrbẽ valde amplã, & munitã. Postea Babylon à Semiramide fuit cõdita, quæ vxor fuerat Beli: post mortẽ mariti voluit ostendere etiam se præstare animo & industria, nec se esse ingenio muliebri. Sed quantũ attinet ad conditorem Nineueh, certum est, vrbẽ illã fuisse primùm conditam ab Assur: nescio an aucta fuerit à Nino. hoc igitur in medio relinquo: quia nolo de re ambigua litigare. Sed certũ est ex Mose primũ authorem huius vrbis fuisse Assur. Quantum attinet ad magnitudinem vrbis, etiam si profani scriptores verbum nunquã fecissent, sufficere tamen nobis debet hoc testimonium Ionæ. Quum autem iubetur ascendere, & proficisci Nineuẽ, Dominus iam dat spem aliquam profectus, quemadmodũ etiã efficaciter operatus est par manum serui sui Nahum quum domi maneret vaticinatus est contra Niuenẽ: sed alio consilio, & alio fine: quia enim populus miserè tunc afflictus erat, & videbat florere imperium vel monarchiam in Assyria, potuit desperare nisi adhibitum fuisset solatium. Nahum igitur ostendit Deum fore iudicem contra Nineuitas: etiamsi ad tempus eos foueat, & indulgeat ipsis: tamen instare illis horribilem vindictã de qua concionatur. Non ergo datus fuit Nahum doctor Nineuitis, sed tantùm præco, vt Iudæi hoc solatio fulcirent fidem suam, quum intelligerent se non prorsus reiectos à Domino, vt qui vellet semel vlcisci eorum iniurias. Alia fuit ratio Ionæ. Missus enim fuit in vrbem ipsam, vt ad resipiscẽtiam adduceret Nineuitas. Iam quod Dominus de magnitudine vrbis disertè loquutus est, hoc modo voluit instruere seruum suum constantia, ne terrorem conciperet ex splendore, opulentia, & potentia vrbis illius. Scimus

2. Reg. 5. d. 15

Psal. 147. a. 20

Gen. 10. b. 11.

mus enim quàm difficile sit suscipere graues & arduas prouincias, vbi præsertim videmus nos viribus destitui. Si nobis negotium est cum multis & potentibus aduersariis, non tantùm debilitamur, sed euanescunt nobis animi. Ergo ne magnitudo Nineuæ terrorem incuteret Ionæ, ideo maturè hîc paratur ad constantiam, & armatur. *Vade* igitur *Nineuen*, neque te impediat robur illius Monarchiæ, quò minus impleas quod tibi mando, vt scilicet ostendas Nineuitis sua scelera, & nisi resipiscant, denunties interitum. Nunc ergo tenemus quorsum vocata fuerit *Nineueh vrbs magna*: neque enim alioqui oportuit hoc dici Ionæ. non dubito, quin tunc Israelitæ intelligerent vrbem esse spatiosam: deinde præditam & viribus & magno hominũ numero. Sed Dominus voluit proponere in medium seruo suo quod poterat illum in officio morari. *Vade* igitur *in vrbem magnam*: in summa, voluit hoc modo Deus tentare animũ Ionæ, an præferret mãdatum suum omnibus impedimentis huius mundi. Et hæc vera est obedientiæ nostræ probatio, vbi scilicet simpliciter Deo obsequimur vtcunque occurrant nobis, ac se ingerãt varia obstacula, & nullus exitus appareat: sed tamen quasi clausis oculis sequimur quò nos Deus mittit, & non diffidimus quin addat nobis vires: deinde quin porrigat manum quoties opus erit ad difficultates omnes superandas. Voluit ergo Dominus ita agere cum Iona: quasi diceret, Reputa quisnam sim & contentus esto authoritate mea. Nam mihi prompta erunt remedia in manu, si quid te impediat: tantùm recumbe in meam potentiam, & exequere quod tibi præcipio. Hæc summa est. Ergo quoties Deus aliquid exigit à nobis, & interea videmus vel difficile esse, vel impossibile quod exigit officii nostri ratio, veniat hoc nobis in mentem, nihil in mundo esse quod non debeat cedere Dei mandato: fiet tunc vt colligamus animos & fiduciã, nec quicquam nos reuocet ab officio, & cursu recto, etiamsi totus mundus repugnet Deo. Iam sequitur, *Clama contra eam, quia ascendit malitia eorum coram conspectu meo.* Clama inquit, contra eam. Fuit hæc odiosa prouincia, statim ab initio vociferari. Scimus enim vt superbiãt homines in sua potentia. Quum autem vnica tunc esset Monarchia in mundo, cuius sedes erat Nineue, vix potuit æquis auribus admitti quispiam Doctor, etiamsi polleret aliqua gratia, deinde si adeptus esset aliquod nomen, & perferret legationem iucũdam. Ionas autem est homo extraneus, est ignobilis: absque authoritate: deinde statim exitiũ denuntiat Nineuitis, clamitat, obiurgat, vociferatur, minitatur: Quid hoc est? Videmus ergo quàm durum fuerit hoc mandatum, quod Deus iubet Prophetam suum clamare cõtra Nineuitas. Nunc additur, *Quia malitia eorum ascendit ad me.* Confirmat Deus hac particula seruũ suum Ionam: quasi diceret, Non est quòd litiges cum illis tanquam mortalis homo: sed ego te cõstituo præconẽ meum, vt eos ad tribunal meũ cites. Hoc autem plurimum valere debuit ad Ionam animandum, quòd scilicet non egit cum Nineuitis vt homo, sed vt nuntius Dei. Et potuit hoc etiam flectere ipsorum animos, vt intelligerent etiamsi nullus mortalium posset exigere pœnas de eorum sceleribus, non posse tamen effugere vindictam Dei. Hæc igitur ratio est, cur Dominus hîc pronuntiet se esse iudicem Nineuæ. Et interea etiam admonet, quanuis Nineuitæ sibi applaudant, & etiam ferant plausus totius mundi propter suam potentiam, hoc tamen nullius momenti esse, quia interim malitia ipsorum & improbitas in cœlum ascendit. Ergo vbi coarguimur, non est cur huc vel illuc vertamus oculos ad homines: sed statim debemus nos offerre examinandos Deo: imò ipsi voluntariũ suscipere examen, quod Deus à nobis requirit. Sic fiet, vt non alamus vitia nostra prauis blanditiis quemadmodum hypocritę semper circunspiciunt in dextram & sinistram partem, & nũquam attollunt sensus suos in cœlum. Pergamus.

3 Et surrexit Ionas ad fugiendum (*vt fugeret*) Tharsis à facie Iehouæ, & descendit Iapho, & inuenit nauem, quæ transibat Tharsis, & dedit mercedem (*hoc est naulum pretium vecturæ*) & descendit in eam, vt iret cum ipsis (*nempe cum mercatoribus vel nautis*) in Tharsis à conspectu Iehouæ.

Iam narrat Ionas se quæsiisse latebras, vt se subduceret ab obsequio Dei: non quòd tã crasso delirio se falleret, quasi non amplius esset obnoxius Deo post traiectũ mare: sed voluit quasi fugere lucem vitæ præsentis quum profectus est in alienã regionem. Nec dubium est, quin fuerit non modò turbato animo, sed planè attonitus quum suscepit tale consilium. Quæritur cur Ionas ita subterfugerit mandatum Dei. Iudæi vt frigidè nugantur de rebus diuinis, dicunt timuisse, ne si veniret Nineuen, destitueretur Spiritu prophetico: quasi verò non idem fuerit periculum si mare traiiceret: hoc est nimis friuolum & puerile. Deinde cõminiscuntur rem nullius ponderis, quum iam aliæ rationes satis graues spontè nobis occurrant. Fuit enim hoc nouum & insolitum, Prophetas abstrahi à Populo electo, & mitti ad Gentes profanas. Quum Petrus ad Cornelium missus est, tametsi admonitus iam fuerat de futura Gentium vocatione, tamen hæret, subsistit donec visione quasi violentia impellitur. Quid ergo potuit tunc venire Ionæ in animum? Si tantùm ob vnum hominem perculsus fuit animus Petri, vt putaret esse phantasma, quum missus est Cornelio doctor: Ionas quum missus est Nineuen

Act.10.c 17.

ad vrbem tam populosam,quid secum expendere potuit? Ergo nouitas haud dubiè potuit grauiter concutere animum sancti Prophetæ,& facere vt inops consilii se aliò proriperet. Iam potuit etiam diffidentia hoc facere. Quomodo enim sperasset populum illum posse cõuerti,qui scilicet exultauerat in sua licentia? Expertus enim fuerat prius duritiem populi electi:fideliter versatus fuerat in officio:nihil prætermiserat,quò posset cultum Dei & veram pietatem in populo Israelitico stabilire : parum verò profecerat: & tamen Iudæi ab vtero vocati fuerant. Quid ergo sperare potuit,quum Dominus raperet eum ad Nineuitas? erat enim illic effrænis lasciuia:deinde erat maxima cæcitas:nullum vnquam gustum habuerãt diuini cultus : denique demersi erant in profundis tenebris,& diabolus illic modis omnibus regnabat. Diffidentia igitur hæc potuit frangere animum Ionæ,vt Dei mandato non pareret. Potuit etiam imbecilitas carnis obstare, quominus sequeretur iustam vocationem : Quid ergo? scilicet veniam in illam primariam sedem eius Monarchiæ, quæ hodie totam terram sub pedibus suis calcat:ego veniã homo obscurus & contemptus:deinde perferam legationem plenam odii,quæ statim accendet hominum animos in furorem:quid dicam Nineuitis? vos estis scelerati homines: Deus non potest amplius ferre vestram impietatem : ergo instat vobis horribilis vindicta . Quomodo excipiar? Potuit igitur Ionas, vt adhuc circundatus erat infirmitatibus carnis, cõcipere formidinẽ, quæ excuteret illi affectum obedientiæ. Et non dubito,quãtum ad me spectat, quin ista omnia secũ agitauerit Ionas . neque enim fuit trunco similis. Et certè non est hoc superuacuũ,quẽadmodum dixi,quod retulit vrbẽ illam fuisse magnã . Voluerat quidem Deus offendiculum tollere:sed ex opposito ratiocinatur Ionas , Video mihi fore acre prælium,imò ingruere molem, quæ me centies obrueret:quãdo non frustra Dominus prædixit magnitudinem vrbis. Et quãquam poterat spem concipere,si castigati essent,daturos legitimum honorem Deo,tamen fatetur sibi obstaculum hoc venisse in mentem , ne pergeret in cursu vocationis suæ . Ergo tam diffidentia,quàm metus carnis Ionam tardarunt : & ipsa etiam nouitas potuit,quemadmodum iam dixi,eum percellere,vt mallet quasi ingredi sepulchrum,quàm subire hoc munus,quod in speciem carebat omni ratione. Quorsum enim mittuntur Prophetæ,nisi vt aliquid suo labore proficiant,& fructum afferant? Ionas hoc non sperabat. Deinde Prophetis datur aliqua authoritas,datur saltem aliqua libertas docendi. Ionas autem putabat omnes ingressus sibi esse clausos. Deinde Ionas putauit hoc pugnare cum fœdere Domini. Elegerat enim sibi vnicum populum : & iam putabat se quasi affixum esse glebæ , quum ordinatus esset doctor in patria sua. Non potuit ergo aliò rapi,quin sentiret in se magnam repugnantiam. Ego igitur sentio Ionam non paruisse præcepto Dei , quia partim debilitas carnis obstitit , partim verò rei nouitas , & tertiò,quia desperauit de fructu,vel de successu suæ doctrinæ. Iam non dubium est,quin grauiter deliquerit. Nam regula prima omnium nostrarũ actionum est,sequi Deum vocantem. Etiamsi quis polleat heroicis virtutibus , tamen fumi erunt omnes eius virtutes , quæ refulgent coram oculis hominum,nisi propositum sit,Deo obedire. Ergo vocatio Dei, quemadmodum dixi,primas tenet in constituenda hominũ vita:& nisi fundamentum illud iacimus,perinde facimus,acsi quis vellet domũ extruere in aere. Cõfusa igitur erit tota vitæ nostræ ratio,nisi præsit Deus,& nos gubernet & quasi auspicia sua tollat. Quum ergo Ionas euerterit primũ & certum rectè viuendi fundamentum,quid potuit restare? Non est igitur cur extenuemus eius culpam,quia non potuit grauius peccare,quàm quum deseruit ipsum Deum,quia scilicet nõ subiecerit se eius vocationi:hoc est quasi iugum excutere . & hoc etiã ipse fatetur. Ideo nimis pueriliter ineptiunt , qui volunt esse eius patroni , quum ipse bis se accuset , *Ionas vt fugeret à facie Domini,vt iret Tharsis à conspectu Iehouæ*. Cur secundò repetit *vt fugeret à facie Iehouæ?* Non dubiũ est quin velit hîc clarius exprimere suam culpam : & quin repetitio etiam emphatica sit . Deinde ipsa locutio palàm demonstrat non fuisse leue delictum,quòd Ionas aliò se proripuit,quũ missus esset Nineuen. Neque enim potuit recedere à Domino. nam Deus cœlum & terram implet:& quemadmodum iam dixi,non fuit fascinatus tam crasso errore, vt putaret se esse extra manum Dei,quum esset fugitiuus. Quid est igitur fugere à facie Iehouæ, nisi quòd hic fatetur se fugisse prouidentiã Dei,ac si cuperet,quemadmodum fugitiui serui solent , reiicere imperium Dei ipsius? Quum ergo Ionas impetu illo abreptus fuerit , non est cur nunc vano aliquo & friuolo prætextu conemur excusare eius crimen. hoc est vnum. Quantum attinet ad nomen *Tharsis* vel *Tharsisa*:non dubito quin hîc pro Cilicia sumatur. Sunt qui putant notari vrbẽ Tharsum : sed falluntur. notatur igitur tota regio. Qui Mare vertunt, falluntur etiam , quia Ionas non tantùm mare voluit conscendere,sed transire in Ciliciam,quæ opposita est mari Syriaco. Vocarunt autem Iudæi mare illud Tharsis,quemadmodum ex pluribus locis constat,quòd scilicet frequentior erat illic nauigatio. Quum ergo regio illa transmarina notior illis esset,quàm aliæ:deinde etiam exportarẽt illuc suas merces,& vicissim etiam vterẽtur eorum commerciis, ideo vocarunt mare Tharsis,sed propter viciniam, vt satis notum est . Voluit igitur Ionas in Ciliciam fugere quum Dominus eum mitteret Nineuen . Quod dicit *surrexisse vt fugeret* , deinde *descendisse Iapho , reperisse illic nauem*, quæ transibat Tharsis , dedisse vecturæ pretium

de-

descendisse in nauem, *vt iret cum illis in Ciliciam*: quum hæc singula persequitur Ionas significat se fuisse defixum in illo proposito, & oportuisse violenta manu retrahi: quia pœnitentia in itinere tactus non est. Possunt enim, quum Dei vocatio nobis videtur nimis onerosa, multa venire in mentem. Nemo est nostrûm vbi præstandum est Deo obsequiũ, qui non volutet in animo suo hoc vel illud: Quis erit exitus? quomodo peruenies quò speras? vide quæ te pericula maneant. Satan enim semper in medium prodit simulac studemus parere Deo: sed luctamur illic: deinde repellimus quæ videmus esse contraria vocationi nostræ. Ionas autẽ ostendit se fuisse obstinatum in fugæ consilio. Neque enim tantùm voluit descendere in Tharsis, sed re ipsa venit in vrbem Iapho, quæ scilicet propinqua est Iudææ: & ideo quidam existimant Tharsis esse Aphricam. sed illud est nimis coactum. Alii etiam diuinant esse Thunetum, vel Carthaginem: quasi verò tunc iam conditæ fuerint vrbes illæ. sunt homines isti ad somniandum nimis audaces. Sed quid opus est contra receptissimum vsum Scripturæ dare nouam significationem huic voci, quum satis constet Tharsis esse Ciliciam? Nunc verò quũ Ionas descendit Iapho: perinde est acsi statim vellet migrare ex terra Iuda, & mari se committere: tamẽ quum dicit *se naulum soluisse, descendisse in nauem vt iret*: quum ita gradatim procedit, quemadmodum dixi, accusat clarius suam obstinationem, quòd scilicet non modò admiserit peruersam illam cogitationem, vt respueret vocationem Dei, sed seipsum confirmauerit: & quum multa quæ obeunda erant, subsistere eum subinde cogerent, tamen semper sequutus sit quò peruersus ille & cæcus impetus ferebat. Non dubium est igitur, quin Ionas claris verbis exprimat se non modò fuisse semel fugitiuũ, sed pluribus modis. Iam quod attinet ad fugam, diligẽter tenendum est quod prius dixi, nempe fugere à conspectu Dei, quicunque non libenter obtemperant eius mandatis: non quod possint longius ab eo discedere, sed quantum in se est vellent Deũ includere in aliquas angustias, & se eximere ab eius potestate & manu. Nemo quidem hoc palàm fatetur: sed res ipsa tamen ostendit neminem subducere se à mandatis Dei, quin velit minuere, & quasi abrogare illi imperiũ, ne amplius dominetur. Quicunque ergo non se libenter Deo subiiciunt, perinde est acsi obuerterent illi tergum, & respuerent eius imperium, ne sint amplius sub eius manu & dominatione. Hoc notãdum est, quia sicuti Ionas hîc se reum statuit coram toto orbe, ita suo exemplo ostendere voluit quàm graue sit, ac detestabile etiam crimẽ, non suscipere Dei mandata, & obire quicquid ipse iubet: imò subterfugere eius imperium. vt ergo exaggeret atrocitatem huius criminis, suo exemplo ostendit nos non posse rebelles esse Deo, quin aliquo prætextu velimus ipsum detrahere è solio suo, & simul includere in aliquas angustias, ne imperio suo contineat cœlum & terram.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non Ionam aliquem nobis misisti, qui eramus alieni ab omni spe salutis, sed Filium tuum dedisti nobis doctorem, qui palàm ostenderet viam salutis, nec tantùm minis & terroribus nos vocaret ad resipiscentiam, sed blandè nos alliceret ad spem vitæ æternæ, & pignus esset paterni tui amoris: da inquam, ne repudiemus tam insignem gratiam nobis oblatam, sed libenter tibi pareamus & ex animo: neque etiam si dura videatur conditio quam nobis in Euangelio tuo proponis, & si crucis tolerantia carni nostræ acerba sit, ne tamẽ vnquam subterfugiamus quin pareamus tibi, sed offeramus nos in sacrificium, & superatis omnibus obstaculis huius mundi sic pergamus in cursu vocationis tuæ sanctæ, donec tandem colligamur in cœleste regnum illud tuum, eodem duce Christo Filio tuo Domino nostro, Amen.

4 Et Iehoua emisit ventum magnum super mare, & facta est tẽpestas magna in mari, & nauis cogitabat frangi.

Hîc narrat Ionas qualiter retractus fuerit violenter à Domino, quum se ab eius facie subducere conatus esset. Dicit igitur *ortam fuisse tempestatem in mari*. sed simul etiam exprimit tempestatem non casu fuisse commotam, sicuti profani homines solẽt fortunæ tribuere quicquid accidit: *Deus* inquit, *emisit ventum magnum super mare*. Alii vertunt, Excitauit Deus, à נטל. Sed rectius alii deducunt à radice טול: & videbimus paulò pòst, nempe 5. versu, idem verbum. Iam quod ad summam rei spectat, dicit tempestatem fuisse magnam, ita vt nauis parum abfuerit à fractura. locutio enim hęc respõdet nostro idiomati, quum dicit, Nauis cogitabat frangi, *la nauire cuidoit perir*. Nam quod alii accipiunt nauem pro ipsis vectoribus, vel nautis: illud est coactum. Et scimus in multis formulis linguam nostram vulgarem congruere cum Hebraica. Iam ergo intelligit Ionas tempestatem fuisse exortam non fortuitò, sed certo consilio Dei, nempe vt ipse deprehensus in mari agnosceret se fuisse deceptum, quum putaret se posse effugere cõspectum Dei post traiectum mare. Quanquam autem hîc tantùm de vna tempestate loquitur Propheta, hinc tamẽ generaliter colligere licet neque procellas, neque alias mutationes aeris,

quæ vel pluuiam generant, vel excitant in mari tempestates, non accidere casu, sed cœlum & terram sic regi diuinitus, vt nihil contingat nisi inde præuisum ac decretum. Cæterùm, si quis excipiat, non fuisse consentaneum rationi, ob vnius hominis culpam tot homines naufragium facere, vel agitari violenta illa procella: facilis responsio est, quanquam Deus Ionam propriè respexerit, tamen fuisse occultas causas, cur etiam iure potuerit alios inuoluere eodem periculo. Probabile est, multos tunc nauigasse: non fuit vna duntaxat nauis in illo mari, quũ tot essent portus, tot etiam insulæ. Sed quanquam Dominus inuoluit eadem pœna multos homines, vbi duntaxat vult vnum hominem persequi: nunquam tamen destituitur ratione, cur vnumquenque nostrûm, etiam qui videbitur maximè innoxius, posit in iudiciũ suum vocare. Et Dominus mirabiliter operatur in regẽdis hominibus. Ideo peruersum esset metiri eius opera nostro captu, quia poterit Deus ita punire vnum hominem, vt interim alios humiliet, alios autẽ propter diuersa peccata castiget: deinde probet aliorum patiẽtiã. Sic igitur obstruitur os profanis hominibus, ne posint Deo obstrepere quoties ita exequitur sua iudicia, vt non respondeãt iudicio carnis nostræ. Sed de hac re fusius statim disserã, quia passim etiã occurrũt in Scripturis exẽpla, vbi Deus pœnã exigit de toto populo, quũ tamẽ homo vnus solũ peccauerit. Sed si alii obmurmurẽt, & excipiant se esse insontes, semper reperietur causa, cur Deus non sit in illos crudelis: imò si libeat, posit meritò lõgè asperius ipsos tractare. denique vbi videtur absque causa Deus seuer[9] esse erga homines, tamẽ illis parcit, vel agit cũ ipsis indulgenter. Nunc pergamus.

5 Et timuerunt nautæ, & vociferati sunt quisque ad deum suum: & proiecerunt vasa, quæ erant in naui, in mare, vt leuaretur ab illis: Ionas autẽ descenderat in latera nauis, & iacebat, & dormiebat.

Non est superuacua narratio dum Ionas hîc persequitur ordine tot circunstãtias, quia sicuti statim videbimus, voluit suam socordiam in mediũ producere, & quasi depictã nobis ponere ante oculos: hæc autem cõparatio, quæ subest in circunstantiis, multum illustrat supinã illam, imò ferè brutam securitatem Ionæ. Primò dicit *timuisse nautas*, deinde, *singulos clamasse*, nẽpe *vnumquenque ad Deum suum: proiecisse etiam in mare onera nauis.* Quũ ergo tam essent omnes soliciti, nónne hoc fuit simile portento, Ionã, ob quem mare turbatum erat, ita dormire? Satagunt alii, cursitant per nauem, etiam se expoliant omnibus fortunis, vt salui perueniant in portũ. malũt enim seipsos nudare bonis omnibus quàm perire. clamant etiã ad suos deos. Quod Ionas nihil curat, imò sopitus iacet, vnde ista tanta securitas, nisi quòd non solùm obtorpuit, sed etiam videtur priuatus esse omni ratione & sensu? Non dubiũ igitur est quin Ionas hoc respectu tot circunstantias hîc enumeret. Dicit *nautas timuisse*. Scimus autem non solere exiguis & vulgaribus procellis terreri nautas. sunt enim durum hominum genus: & quia quotidie vident diuersos motus in aere, minus extimescunt. Quum ergo dicit *timuisse nautas*, hinc colligimus non fuisse mediocrem illam tempestatem, quæ homines longo vsu & experiẽtia assuetos ad omnes procellas sic tremefecit. qui ergo prius occalluerant, perculsi sunt timore. Postea addit *Clamasse vnumquenque ad deum suum.* Ionas certè debuit nõ tam altum somnum dormire, quin seipsum singulis ferè momẽtis expergefaceret. Gestabat enim suũ carnificem in corde, quum sciret se esse fugitiuum. Diximus enim antehac non leue fuisse delictum illud, quòd Ionas subduxit se à facie Dei, contempsit eius vocationem, & quantum in se fuit, abiecit iugum, ita vt Deo non pareret. Quum ergo Ionas sibi tam malè esset conscius, ánnon debuit etiam dormiens trepidare? Atqui dum alii clamant ad falsos deos, ipse verum Deum, cui sciebat se immorigerum, & rebellem fuisse, vel contemnit, vel saltem negligit. Huc spectat comparatio, vel antithesis. Sed interea videmus quomodo in periculis homines cogantur ad Deum inuocandum. Nam etsi ingenitus est quidam diuinitatis sensus cordibus nostris, ita vt quisque velit nolit sentiat esse aliquod numen: tamen suffocamus malitia nostra lumen illud, quod debebat in nobis fulgere. Nam libenter reiicimus omnes curas, & anxietates. cupimus enim nobis bene esse: Atqui trãquillitas est summum bonum hominibus. Hinc ergo fit, vt singuli cupiant sine metu & cura degere. omnes ergo naturaliter securi esse volunt. Iam securitas parit contemptum. hinc fit ergo, vt nulla ferè religio in mundo appareat, vbi Deus nos relinquit in otio. Timor cogit nolentes ad Deum accedere. Peruersæ quidem, ille dicit, timorẽ esse religionis causam, & fuisse hoc initium cur homines putarent esse deos: illud est etiam prorsus remotum à communi sensu & experientia. Sed religio, quæ vel ferè extincta vel saltem obruta erat in cordibus hominum, excitatur periculis. Huius rei insigne exemplum profert Ionas, quum dicit *nautas clamasse ad suos deos.* Scimus quàm barbarum sit illud hominum genus. ergo libenter depellerent à se omnẽ pietatis sensum: & re ipsa excutiunt metũ omnem: derident ipsum Deum quãdiu licet. Quòd ergo clamant ad deos, certè necessitas hoc illis extorquet. Et hinc colligimus, quàm vtile sit nobis inquietari metu: quia, si essemus in tuto, statim obreperet nobis torpor, quemadmodũ plus satis notum est. Quũ ergo nemo ferè sponte ad Deum accedat, opus est nobis stimulis. Deus autem acriter

acriter pungit nos, quũ obiicit aliquod discrimen, vnde cogimur extimescere. Sed hoc modo, quemadmodũ iã dixi, nos solicitat, quia videmus singulos vagari, & euanescere etiã in sua socor dia: ideo ad se nolentes retrahit. Sed non simpliciter dicit Ionas quenque clamasse ad Deũ, sed addit etiam *ad deum suum*. Sicuti ergo locus hic docet necessitate cogi homines, vt Deũ quęrãt, ita etiam ex opposito ostendit homines ipsos, nisi regantur doctrina cœlesti, deinde etiã Dei spiritu, errare Deũ quærẽdo. Erit igitur aliquod studiũ in hominibus, sed erroneũ, quia nemo viã tenebit, nisi Dominus ipsos & verbo suo, & Spiritu dirigat, quemadmodũ dictũ est. Vtrũque colligimus ex verbis Prophetæ. *Timuerunt nautæ*, homines asperi & propemodũ ferrei, qui instar Cyclopum, Deũ cõtemnunt. *Timuerunt illi*, inquit, *& clamarunt ad Deum*: sed non clamarũt fide directrice. hinc factũ est vt quisque clamaret ad deum suum. Quũ hoc legimus, primò veniat nobis in mentẽ, non esse expectandum donec cogat nos Deus violenter, sed vltimam necessitatem præueniendam nobis esse, vt ipsum sponte quæramus. Nam quid profuit nautis istis vel aliis vectoribus, quòd semel ad Deum clamauerint? credibile enim est paulò pòst ad profanam suam segnitiem relapsos esse. vbi discrimine illo defuncti sunt, postea riserunt Deum & contemptui etiã illis fuit omnis religio. Et ita solet contingere profanis hominibus, qui nũquam se Deo subiiciunt, nisi coacti. Ergo quisque nostrùm sponte se Deo offerat, etiam dum sumus extra periculum, & fruimur summa quiete. Nam si putamus prætextum aliquem incogitantiæ vel erroris vel inscitiæ posse obiici, longè fallimur: quia nulla excusatio poterit admitti, quum experientia doceat naturaliter insitam esse omnibus Dei notitiam, deinde insculptum esse hoc principium, quòd vitam nostram Deus gubernet, quòd solus ipse possit eripere nos à morte, quòd proprium eius munus sit, nobis opitulari & nos iuuare. Qui enim factum est, vt nautæ isti clamauerint? an accessit nouus aliquis magister, qui concionẽ haberet de pietate, & qui ordine ostenderet Deum esse humani generis liberatorem? Minimè: sed hoc iam quemadmodum dixi, natura impressum erat ipsorum cordibus. mari tranquillo nemo ipsorũ deum inuocauerat: iam discrimen ipsum discutit illis somnolentiam. Sed satis hinc apparet, quicquid excusationis captent qui Deo gloriam suam non tribuunt, hoc fore friuolũ, quia non opus est lege aliqua, non opus est Scripturis, non opus est denique vlla doctrina, vt homines sentiant vitam suam esse in manu Dei: salutem ab ipso solo petendam esse, nec quidquam aliunde expectandum, sicuti diximus. Nam inuocatio testatur homines ita esse persuasos de ipso Deo. Inuocatio autem non aliunde venit, quàm ab arcano quodã instinctu, & quidem duce ac magistra natura. hoc vnum est. Sed interea etiam discamus ex hoc loco, quoties quærendus est nobis Deus minimè fidendum esse proprio ingenio, quia statim aberrabimus. Rogandus ergo Deus est, vt ipse nos verbo suo regat, alioqui singuli diffluent ad suas superstitiones, quemadmodum videmus hîc vnumquenque clamasse ad proprium deum. Et simul etiã admonet Propheta, multitudinẽ deorũ non esse nuper natã. nam semper propensi fuerunt homines ad mendacium & vanitatem post lapsum Adæ. scimus quanta corruptela mentes nostras occupet, vt quisque sibi horrenda portenta fingat. Quum ita sit, non mirum est semper in mundo grassatas fuisse superstitiones, quia ingenium hominis officina est omnium errorum. Et hinc iterum colligere licet quod nuper attigi, nihil magis esse peruersum, quàm sequi carnis nostræ motus, quia vnusquisque seipsum in errorem proiiciet etiam sine alieno impulsu: & interea etiam alii alios trahent, quemadmodum fieri solet. Iam addit *fuisse vasa proiecta*, hoc est, onera nauis: quemadmodum scimus hoc vltimum esse remedium in naufragiis, vt scilicet homines seruandæ vitæ causa se vltro spolient omnibus fortunis. Et hinc etiam videmus quàm pretiosa sit homini vita, qui non dubitat seipsum bonis omnibus nudare ne pereat. Fugimus quidẽ inopiam, & multi sibi mortem accersunt, quia intolerabilis est illis egestas: cæterũ, vbi in aliquod summum discrimen ventum est, semper homines præferunt vitam suam omnibus fortunis: quid enim sunt omnia huius mundi bona nisi accessio quædam ad vitam nostrã? Sed Ionas alio cõsilio narrat fuisse nauem exoneratam, nempe vt sciamus non vulgarem fuisse huius tempestatis motum: sed nautas, quum à morte non procul abessent, vsos fuisse hoc vltimo remedio. Sequitur illud alterum membrum, *Quod scilicet Ionas ipse descenderat in latera*, vel latus *nauis*, *& iacens dormiebat*. Non dubium est quin Ionas quæsierit recessum antequam tempestas orta esset. Quum ergo soluissent à portu, Ionas concessit in angulum remotum, vt illic dormiret. Atqui non fuit excusabilis hæc securitas in ipso, quum sciret se esse fugitiuum à facie Domini. debuit ergo agitari cõtinuis terroribus: imò debuit etiã sibi ipse esse exactor solicitudinis. Sed ita sæpe cõtingit vbi quis captauit latebras, vt tandẽ ferè brutũ stuporẽ sibi inducat, nihil cogitet, nihil curet, nulla de re sit anxius. Talis ergo socordia inuaserat animum Ionæ, quum potuit descendere in aliquem recessum nauis, vt illic somno indulgeret. Quum hoc contigerit sancto Prophetæ, quis nostrùm non sibi metuat? Ergo discamus nos subinde reuocare ad tribunal, & vbi mentes nostræ torpore occupantur, discamus nos stimulare & exigere à nobis, ne scilicet obruat nos dormiẽtes iudiciũ Domini. Quid enĩ obstitit, quominus ruina hęc Ionã

penitus demergeret,nisi quòd Dominus misertus est serui sui: & vigilauit,vt consuleret saluti dormientis?Nisi ergo Dominus gessisset talem curã Ionæ,actum de ipso erat. Videmus ergo,vt Dominus suos sæpe respiciat dum ab ipsis non curatur, & excubias agat, dum ipsi dormiunt. sed non debet hoc valere ad fouendam nostram indulgentiam. quisque enim nostrûm plus satis iam sibi blanditur:quin potius dum videmus Ionam tam propinquum fuisse vltimo exitio,hoc exemplum nos acuat, & solicitet,ne si quando quispiam nostrûm à sua vocatione aberrauerit,securus illic iaceat, sed potius statim recurrat ad Deum.quòd si nisi violento modo Deus ad se nos retrahere non potest,saltem sequamur hac in parte Ionam,quemadmodum suo loco videbimus.Sequitur:

6 Et accessit ad eum Magister funis,& dixit ei, Quid tibi sopite?surge,clama ad Deum tuum,si fortè serenum se exhibeat Deus nobis,(*alij vertunt,cogitet de nobis,vel gratificetur nobis*)& non pereamus.

Hîc narrat Ionas se fuisse castigatum à nauclero,vel magistro nauis,quòd solus dormiret, quum alii omnes essent anxii,& trepidi:*Quid tibi sopite?* neque enim dubium est,quin probrosè obiiciat nauclerus Ionæ somnolentiam. Obiurgat auté quòd ferè careat omni sensu,& memoria:*Quid tibi sopite,inquit?*quũ videas alios omnes horrore percelli, quomodo potes dormire?nónne hoc est præter naturam?*Surge* ergo,*& inuoca Deum tuum.* Videmus vbi nulla est certa fidei regula permitti vulgò licentiã,vt quisque huc vel illuc declinet.Vnde fit,vt nauclerus dicat Ionæ,*Inuoca Deum tuum*: non cogat ipsum ad certam regulam? nempe quia hoc fuit vsitatũ omnibus seculis,vt contenti essent homines generali aliqua apprehensione:quisque autẽ deinde pro suo arbitrio propriũ deũ fingeret.neque enim,sicuti dixi,aliter potest fieri,vbi non retinentur homines aliquo sancto vinculo.Consentiunt omnes in hoc principium, esse aliquem Deũ:deinde non esse fingendum idólum aliquod mortuum, sed mundũ regi Dei prouidentia & virtute:salutem etiam ab ipso esse petẽdam: hoc receptum est communi omnium consensu: sed vbi ventum est ad species ipsas,tunc quisque euanescit:quomodo quærendus sit Deus nesciunt.Ergo quisque hîc arripit licentiam:Ego Dei placandi causa hoc tẽtabo:hæc erit mihi ratio captandi fauoris:Dominus hoc obsequium gratum habebit: ita expiabitur omnis mea iniquitas,vt apud Deum gratiam consequar.Sic ergo singuli vias flexuosas sibi confingunt, vt ad Deum perueniant.deinde quisque sibi peculiarem deum fabricat. Ergo nulla erit firmitas,vel constantia in hominibus,nisi inter se cohæreant aliquo vinculo,nempe,vt certa sit regula pietatis,ita vt non vacillent homines,neque disputent quid bonum sit factu,sed statuant,ac certò persuasi sint vnum esse Deum,agnoscant etiam quisnam sit ille Deus: deinde teneant rationẽ quomodo quærendus sit.Colligimus ergo ex hoc loco in fictitiis religionibus esse horribilẽ licentiam,& quicunque proprio sensu feruntur demergi in labyrinthũ, ita vt nihil quàm se frustra fatigent ac macerent homines,vbi Deum quærunt,nec viam tenẽt.Cursitãt enim strenuè, sed magis ac magis à Deo recedunt.quòd autẽ etiã tunc cõcipiant animis suis aliquem Deũ,& consentiant in aliquod principiũ,satis patet ex secundo membro versus,vbi dicit,*Si fortè Deus nobis propitius sit.*Hîc nauclerus non restringit sermonem suum ad Deũ Ionæ, sed loquitur simpliciter de vno Deo:vtcunque enim dissidiis suis mundus laceret Deum, vt tunc Ionas diuersum ab aliis Deum colebat,erat denique prope innumera turba deorũ inter vectores: tamẽ dicit nauclerus,*Si Dominus fortè.*Iam ergo agnoscit summũ aliquem Deum,vtcunque singuli habeant proprios deos.Proinde videmus verissimum esse quod dixi,semper fuisse aliquod generale principium receptum omnium consensu, quòd scilicet Dei prouidentia regatur mundus: deinde quod vita & salus hominum sit in eius manu.sed quia nimis à Deo remoti sunt, deinde non modò tardè reptant,sed magis proni tendunt ad terram, quàm ad cœlum aspirent: lubrici etiam sunt,semperque vacillant,ideo quærunt deos sibi propinquos. vbi non inueniunt, etiam fabricare audent. Quum dicit,*Si fortè*,iam alibi vidimus hac locutione vti Spiritũ sanctũ: quanuis nulla sit dubitatio,sed notatur sola difficultas:hîc tamen probabile est nauclerum fuisse,vt solẽt profani homines,perplexũ & dubiũ, & nihil certò potuisse statuere de auxilio Dei. quum ergo ita animi penderet,iam dicit tentanda esse quælibet remedia .Et hîc quasi in speculo cernere licet quàm misera sit eorum omnium conditio,qui Deum certa fide non inuocant: clamant quidem ad Deum,quia naturæ sensus huc illos impellit:sed nesciunt an quidquã perficiãt suis clamoribus.Iterãt sua vota,sed nesciunt an effluant in aere, an verò ad Deum perueniãt.Nauclerus ita ambiguum sibi fuisse animũ declarat: *Si fortè* Deus sit nobis *propitius,tu etiam inuoca Deum tuum.*Si certò fuisset persuasus se clamare ad verum Deum,certè non expertus fuisset hoc dubium remediũ:ne quid tamen intactum maneat,hortatur Ionam,vt si quẽ habeat Deum, etiã ipsum inuocet. Videmus ergo miros esse circuitus, vbi non tenemus rectam viam. Centies potius homines discurrent per terrã & cœlũ,quàm ad Deum accedant, nisi vbi Verbum prælucet.Quare? nam vbi viam tentarũt,iam abstrahit eos phreneticus impetus in diuersã partẽ,ferũtur huc & illuc:Fortè hoc mihi erit vtile, quia hac nõ successit,alia aggrediar via.

Deus

Deus ergo ita vlciſcitur omnes incredulos, qui non obtemperant verbo eius, quia viam rectã non tenent. Oſtendit verò quanta vææſania ſit, vbi homines frænum laxant ſuis mentibus, & non poſſunt ſe ſubiicere doctrinæ cœleſti. Quantum ad verbum attinet, dixi interpretes aliter vertere hunc locum. Nam alii dicũt, Si fortè Deus cogitet de nobis: alii, ſi fortè nobis gratificetur. עשת propriè eſt ſplendere. Iam quũ hîc ponatur in coniugatione Hithpael, eſt ſeipſũ ſerenũ red dere. Eſt autem hæc ſatis vulgata metaphora in Scripturis, quòd obnubila ſit vel obſcura Dei facies, vbi non eſt nobis propitius. Rurſum ergo Deus faciem ſuam illuſtrat, & nobis ſerenus apparet, vbi reipſa oſtendit ſe eſſe beneuolum. Quum igitur optimè conueniat hæc locutio, miror cur alienas interpretationes alii quærant. Poſtea addit, *Ne pereamus*. Hîc nauclerus ſatis declarat ſe ſentire vitam hominis poſitam eſſe in Dei arbitrio, quia ſtatuit pereundum eſſe niſi Dominus ſuccurrat. Ergo hæc cõceptio vel πρόληψις, hoc eſt, anticipatio impreſſa eſt omnium mentibus: Deo irato vel aduerſo, nos eſſe miſeros, & propinquum interitum nobis inſtare. Altera etiã πρόληψις obtinet in cordibus hominũ, quòd ſcilicet ſimulac Dominus nos reſpexerit, ſtatim eius fauor & beneuolentia ſalutem nobis affert. Hîc Spiritus ſanctus non loquitur, ſed homo profanus, deinde ſcimus qualis ſit nautarũ impietas: impulſu tamẽ naturę hoc pronuntiat, & nulla eſt hîc fictio. Deus enim quemadmodũ iam dixi, extorquet in neceſsitate aliquam confeſsionẽ incredulis, à qua libenter ſubterfugerent. Nunc quę excuſatio nobis ſperanda eſt, ſi putamus ſalutem noſtram in manu noſtra eſſe? ſi non pendemus toti à Deo? ſi ipſum etiã negligimus in rebus proſperis, acſi poſſemus citra eius opẽ ſalui eſſe? Ergo expẽdi hæc verba debent quũ dicit nauta: *Si forte ſerena appareat Dei facies nobis, & non pereamus.* Sequitur nunc:

7 Et dixit vir (*hoc eſt, quiſque*) ad ſocium ſuum, Venite, & iaciamus ſortes, vt ſciamus ob quam cauſam malũ hoc nobis: & iecerunt ſortes, & cecidit ſors ſuper Ionam.

Hoc etiam non temere inſerit Ionas, quòd ſcilicet cõſultauerint inter ſe vectores de iacienda ſorte. nam hinc colligimus non fuiſſe vulgarem tempeſtatem. Apparuit igitur aliquod ſignum iræ Dei. Nam ſi ventus aliquis exurgat, hoc quia ſæpe contingit, non videbitur adeò mirũ: ſi ſequatur tempeſtas, eſt etiam res ſatis vſitata. oportuit igitur eſſe aliquid grauius quod incuteret formidinẽ mentibus hominũ, vt ſcirent Deũ adeſſe vindicẽ: quemadmodũ ſcimus etiam hoc fuiſſe vulgare inter homines profanos, vt non apprehẽderent vltionẽ Dei, niſi in rebus extremis: ſed quũ Deus inſolitis modis pœnas de ſceleribus exigit, tunc homines incipiunt agnoſcere illã Dei vindictã. Hoc idem nunc teſtatur Ionas. *Dixerunt* ergo *quiſque ad ſocium ſuum, venite iaciamus ſortes.* An fuit hoc quotidianũ, vt ſortes iacerent quoties acciderat aliqua tempeſtas? Minimè. Non dubiũ eſt quin confugerint ad hoc remedium, quia ſciebãt Deum non abſque maxima & grauiſsima cauſa excitaſſe tempeſtatem illam. hoc vnum eſt. Ego non poſſum reliqua nunc perſequi. differam igitur in diem craſtinum.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hîc agitamur inter tam multas iactationes, vt tamen tranquillis animis recumbere diſcamus in gratiam tuã & promiſsionem, qua teſtatus es te nobis ſemper fore propinquum, neque expectemus donec violenta manu nos ad te trahas, ſed potius ſemper attenti ſimus ad tuam prouidentiã: ſciamus vitam noſtram non modò ex filo pendere, ſed inſtar fumi eſſe euanidam, niſi quatenus ipſe eam tueris, vt ita recumbamus toti in virtutem tuam: etiam in rebus lætis ac tranquillis ſic te inuocemus, vt freti tua protectione ſecuri degamus, & ſimul interea ſoliciti etiam ſimus, ne obrepat nobis torpor, qui abſtrahat mentes noſtras & affectus à meditatione cœleſtis vitæ, ſed potius ſolicitè, manè & veſperi, & ſingulis momẽtis ſic te quæramus, vt tota vita progrediamur ad metam, quam nobis proponis, donec tandem perueniamus in regnũ illud cœleſte, quod nobis Chriſtus Filius tuus ſanguine ſuo peperit, Amen.

DIXIMVS heſterna lectione fuiſſe hoc ſignum extremi metus, quòd nautæ, & reliqui ſortes iecerunt, quia hoc fieri non ſolet, niſi vbi homines vident ſe ratione & conſilio deſtitui. Sed hoc ſimul notandum eſt, quòd ſortes iaciunt, proficiſci ab errore: quia non agnoſcunt, ſi Dominus velit de ſingulis pœnam ſumere, ſe etiam grauiore pœna eſſe dignos. neque enim conferrent culpam in vnum hominem, ſi quiſque probè reputaret quid ſit promeritus coram Deo. Si nunc contingat aliqua calamitas, officiũ cuiuſque eſt, ſe ac vitam ſuam examinare corã Deo: ita fiet, vt à primo ad vltimum fateantur omnes ſe ſuſtinere iuſtũ iudicium. Sed dum omnes ſimul inquirunt quiſnam ſit reus coram Deo, ita ſe exonerãt quaſi eſſent innoxii. Atque hic morbus etiã hodie graſſatur in mundo, quòd ſcilicet libenter quiſque in alios culpam reiicit, & volunt omnes videri inſontes coram Deo: non quòd poſsint abolere omnẽ reatum, ſed quia extenuant ſinguli peccata ſua, acſi iure non poſſet Deus tã rigidè ipſos perſequi. Exempli gratia: Si quis ſentiat multis modis ſe fuiſſe lapſum, fatebitur quidem vno verbo ſe eſſe

peccatorem.sed si quis enumeret, ac producat in medium singula eius peccata, dicet, Hoc est leue delictum, hoc est veniale, & Dominus non ita summo iure agit nobiscum, vt velit nos statim ad vltimum supplicium trahere. Si leuiter deliquimus, hoc statim cuique venit in buccam. Sic egerunt nautæ, de quibus nunc loquitur Ionas. si quis rogasset, an essent prorsus extra culpam, confessus fuisset quisque se coram Deo esse peccatorem: sed interea iaciunt sortes, acsi vnus tantùm obnoxius esset iudicio Dei. Quare? neque enim existimant peccata sua mereri tam graue supplicium. Vtcunque ergo deliquerint, & hoc verè sentiant ac conuicti sint, tamen non tanti faciunt sua peccata, vt existiment se tale quicquam esse promeritos. Hæc ratio est igitur cur descendant ad sortem, quia quisque videtur sibi fore immunis, vbi ad examen illud ventum fuerit. Hic ergo locus ostendit, quod etiam communi experientia plus satis notum est, homines quamuis intelligant se reos esse coram Deo, tamen extenuare peccata sua, & promittere sibi veniam, quasi possent cum Deo pacisci, vt ille non ageret cum ipsis summo iure, sed indulgenter eos tractaret. hinc ergo spes impunitatis, quòd ex grauissimis peccatis facimus leuia delicta. Sic videmus in Papatu excogitatos fuisse varios modos, quibus sese absoluerent coram Deo, & abstergerent suas maculas: Aspersio aquæ benedictæ delet omnia ferè peccata, nisi quis vel adulter sit, aut homicida, aut veneficus, aut decies periurus, non putat se reum esse vllius criminis. Ergo piacula, quibus vtuntur, valere putant ad obliterandas omnes iniquitates. Vnde hic error? nempe quia æstimant Deum ex proprio suo ingenio, & sua peccata non putant Deo tantopere esse abominationi. sed hoc non est nouum. Videmus enim quid iam contigerit Ionæ tempore: & ex profanis etiam historiis colligere licet hunc errorem passim tunc occupasse omnium animos: habebant quotidiana piacula, quemadmodum Papistæ habent suas Missas, habent suas peregrinationes, habent suas aspersiones aquæ benedictæ, & similes nugas. sed quemadmodum in papatu sunt casus reseruati, ita etiam siquis vel patrem vel matrem occiderat, si quis perpetrauerat incestum, ille opus habebat extraordinario piaculo: & si quis erat famosæ virtutis in terra, illum adibant, vt quærerent nouum piaculi genus. huius erroris exemplum hîc proponitur nobis, quum dicunt, *Iaciamus sortes*. Nisi enim putarent vnum esse reum, non plures, quisque conferret sua peccata in medium, & postea agnosceret tantam esse congeriem, quæ repleret cœlum & terram: sed hoc non faciunt. Oportet vnum hominem hîc esse sceleratum: nemo autem vult prodire in medium cum hoc elogio. ergo sortes iaciunt. Nunc quæritur an fuerit hæc legitima ratio veritatis inquirendæ: quum nescirent cuius culpa exorta esset tempestas, an fas fuerit ad sortes confugere. Quidam nimis fuerunt superstitiosi in damnandis sortibus, quia præcisè dixerunt omnes sortes esse nefarias: hinc nomen inditum fuit sortilegis: & sortilegos putarunt nihil à Magis & incantatoribus differre. hoc ex errore natum est, quia scimus permissum aliquando fuisse iacere sortem. Et Solomon certè tanquam de politico ordine loquitur, quum dicit in sinum coniici sortes, exitus autem esse à Iehoua. Solomon non loquitur illic de artibus magicis, sed dicit quum sortes mittuntur, non exire fortuitò, sed Dei prouidentia. Quum etiam Matthias subrogatus est in locum Iudæ, sorte hoc factum est. An Apostoli temere vsi sunt ratione illa? Atqui præfuit Spiritus sanctus electioni. non dubium igitur est, quin sortem illam Deus approbauerit. Sicuti etiam quum Iosue sortitus est, quia incognita erat causa iræ Dei: & tamen satis constabat Deum infensum esse populo suo. Iosue perplexus in re obscura sortitur: & ita Acham producitur in medium cum suo sacrilegio. Sortem illam nemo damnare audebit. ergo satis liquet quod dixi, superstitiosos fuisse qui sine exceptione aliqua damnarunt sortes quaslibet. sed tenendum simul est, non vtendum esse promiscuè sortibus. Est pars ordinis politici: si aliqua hæreditas sit communis, vbi fit partitio, licebit illic sortes iacere: quia non est vel huius vel illius eligere. quisque ergo sumet partẽ, quæ sorte contigerit. Sic etiam sortiri licet de prouinciis, vbi homines mittuntur aliquò: & si partiuntur inter se operas, ne qua sit æmulatio, vbi quisque volet ad se partem aliquam trahere, illic sors dirimet omnes lites. Tale sortiendi genus est tam verbo Dei, quàm legibus permissum. Sed si quis sortiri velit sine ratione aliqua, ille iam erit superstitiosus, & non multum differet vel à mago, vel incantatore. Exempli gratia, si quis velit iter suscipere, vel quidpiam aliud aggredi, si proiiciat in pileum duas sortes, albam & nigram, Ego videbo an hodie prospera sit hæc profectio, illud est diabolicum: quemadmodum Satan talibus pręstigiis deludit miseros homines. Ergo siquis sine ratione velit sortiri hoc, quemadmodum iam dixi, excusatione omni caret. Sed quantum attinet ad alias sortes, qualis fuit ista, de qua nunc agimus, non debet trahi in exemplum quod alicubi refertur. Nam si Iosue sortitus est, vt in lucem proferret qua de causa iratus esset Deus populo suo, non licebit hoc factum imitari: quia non dubium est, quin Iosue peculiari aliquo instinctu admonitus fuerit, vt sortem iaceret. Sic etiam quum Saul sortitus est, & deprehensus tunc fuit filius Ionathan, quia mel gustauerat. hoc fuit particulare exemplum. Idem etiã de hac sorte dicendum erit. nam quia trepidant nautæ, nec reperiunt qua de causa contigerit tempestas,

Prou.16.d.33

Act.1.d.26.

Iosu.7.b.14.

1.Sa.14.f.40.

ſtas,impendet autem metus naufragii,confugiunt ad ſortem. Si velimus hoc quotidie imitari, certè tanta licentia non placebit Deo, neque etiam cōueniet verbo eius. Itaque tenendum eſt, fuiſſe peculiares quoſdam inſtinctus vbi ſerui Dei vſi fuerunt ſorte in rebus dubiis & extremis. Hoc ergo breuiter ſit reſponſum ad illam quæſtionem,an liceret nautis ſortiri, vt deprehenderent ob cuius crimen ita periclitabantur. Iam venio ad reliqua.

8 Et dixerunt ei, Narra nunc nobis quare malū hoc nobis contigerit, quod nam opus tuum,& vnde venias,quæ ſit patria tua,& ex quo populo ſis.

9 Et dixit ad eos, Hebræus ego ſum, & Iehouam Deum cœlorum ego timeo,qui fecit mare,& aridam.

10 Et timuerunt viri timore magno, & dixerunt ei, Quare hoc feciſti? quia nouerant viri quòd à facie Iehouæ ipſe fugeret. nam ipſis narrauerat.

Poſtquam ſors cecidit ſuper Ionam, non dubitant quin ille obnoxius ſit, quaſi centies conuictus eſſet. Quorſum enim ſortes proiicerent, niſi hoc illis eſſet perſuaſum,poſſe dirimi hoc modo quicquid eſt dubitationis, & quicquid latet poſſe in lucem proferri? Quia ergo principium hoc infixum eſt eorum animis, poſſe elici veritatem, & quodammodo erui ex tenebris iacta ſorte, ideo iam inquirunt ex Iona quid fecerit. Nam hoc ſumunt pro confeſſo, quòd ſuſtineant tempeſtatem omnes eius culpa: deinde quòd promeritus ſit deteſtabili aliquo ſcelere talem vindictam Dei. Videmus ergo ſortes ieciſſe, quia hoc apud ſe ſtatuebant, non poſſe aliter deprehendi crimen,cuius cauſa patiebantur: deinde gubernari ſortes occulto Dei iudicio. Nam quomodo poſſet ex ſorte iudicium certum fieri, niſi Deus dirigeret ſuo conſilio,& moderaretur quod videtur maximè eſſe fortuitum? hæc igitur principia quodammodo certa erant apud homines profanos, quòd Deus eruat veritatem & proferat in medium, deinde quòd præſideat etiam ſortibus, vtcunque putentur fortuitæ. Hæc ratio eſt, cur nunc interrogent *quid fecerit Ionas*. *Narra* igitur *nobis quare malum hoc nobis contigerit, quodnam ſit opus tuum*. Hîc per opus non intelligo crimen, ſed potius genus vitæ, vel ſtatum viuendi, vt loquuntur. Quærunt igitur quibus in rebus hactenus verſatus ſit Ionas, & quam ſequutus ſit vitæ rationem. Nam poſtea ſequitur, *Dic etiam nobis vnde venias, quæ ſit patria tua*, ex quo ſis populo. Non dubium eſt, quin ſciſcitati fuerint ordine de ſingulis: ſed Ionas hîc breuiter commemorat rerum capita. Iam venio, ad reſponſum eius. *Dixit* ergo *ad eos, Hebræus ſum, & Iehouam Deum cœlorum timeo, qui mare & aridam creauit*. Videtur hic Ionas adhuc tergiuerſari, imò crimen à ſe depellere. nam profitetur ſe eſſe cultorem veri Dei. Quis non diceret hic velle elabi ſubterfugio, dum opponit pietatem ſuam, qua obtegat crimen illud, de quo prius dictum fuit? Sed hîc non omnia referūtur primo verſu,quia paulò pòſt ſequitur,nautas ſciuiſſe de fuga Ionæ:& quòd non fuerat obſequutus Dei vocationi & mandato, ſciuerant illo narrante. Non dubium eſt igitur,quin Ionas ingenuè confeſſus ſit ſuam culpam,tametſi hoc non referat. Sed ſcimus hanc loquendi formam ſatis tritam eſſe Hebræis, vt poſterius adiungant quod prius dicendum fuerat: & grammatici etiam illud vocant ὕστερον πρότερον, vbi aliquid tacetur ſuo loco, deinde ſubiicitur explicationis cauſa. Quum ergo dicit Ionas *ſe Hebræum eſſe, & cultorem veri Dei*, hoc potius ad culpam, vel crimen aggrauandum ſpectat, quàm ad prætextum excuſationis. Si enim dixiſſet ſimpliciter ſe malè ſibi eſſe conſcium, quia non obediuerat Deo,non fuiſſet tam atrox crimen. Sed vbi præfatur verum Deum cœli & terræ opificem ſibi fuiſſe cognitum, Deum Iſraelis,qui ſe patefecit data lege,& promulgata: quum ergo ita præfatur Ionas,hîc tollit ſibi omnes colores ignorantiæ, vel erroris. Educatus in Lege fuerat,& à puero didicerat quis nam ſit verus Deus. Non potuit igitur errore labi,deinde non colebat fictitios deos, vt reliqui homines: erat Iſraelita. Quum ergo imbutus eſſet vera pietate, fuit atrocius crimen, vbi à Deo ipſo defecit, vbi ſpreuit eius mandatum,& quaſi iugum excuſſit,& fuit fugitiuus. Nunc ergo tenemus qua de cauſa Ionas hîc ſe Hebræum vocet, ac teſtetur ſe eſſe cultorem veri Dei. Primò quum dicit ſe Hebræum, diſcernit à Gentium idolis Deum Abrahæ. Nam in illis omnibus locis ſatis nota erat religio electi populi, quamuis omnium conſenſu reprobaretur, ſciebant tamen & Cilices, & omnes Aſiatici homines & Græci etiam, deinde ab altera parte Syri, quid Iſraelitæ iactarent, nempe Deum verum apparuiſſe patri ſuo Abrahæ: deinde pepigiſſe cum eo fœdus gratuitum: deinde Legem dediſſe per manum Moſis: hoc ſatis fama vulgatum erat. Ideo nunc Ionas dicit ſe eſſe Hebræum: ac ſi diceret, ſibi negotium eſſe non cum aliquo fictitio deo, ſed cum Deo Abrahæ, qui olim iam apparuerat ſanctis Patribus: deinde qui reddiderat æternum teſtimonium ſuæ voluntatis per Moſen. Videmus ergo emphatice hoc poni quòd *ſit Hebræus*. Deinde adiungit, *Ego Iehouam timeo Deum cœlorum*. Per verbum Timendi intelligitur cultus. Neque enim hîc

accipitur quemadmodũ sæpe aliàs, imò in significatione propria: sed transfertur timor ad cultum: Ego inquit, non sum deditus superstitionibus variis, sed edoctus fui in vera pietate: Deus se mihi patefecit à prima pueritia. Ego igitur non colo aliquod idolum, sicuti omnes ferè populi fabricant sibi deos, sed ego colo Deum creatorẽ cœli & terræ. vocat *Deum cœlorum*, hoc est, qui solus in cœlis habitat, quum alii existiment cœlum refertum esse magna deorum turba, hîc Ionas opponit vnicum Deũ: acsi diceret, Fingite pro vestro arbitrio innumeros deos, vnus tamẽ est, qui imperium summũ obtinet in cœlis: ille etiã est, *qui fecit mare, & aridam.* Iam ergo tenemus quid sibi velit Ionas his verbis, nempe hîc ostendit non esse mirum, si tam grauiter ipsum persequatur Deus, quia non leue aliquod delictum perpetrauerit, sed exitiale crimen. Nunc videmus quantum profecerit Ionas, vbi Dominus rigidè ipsum tractare cœpit. Nam vt erat sopitus, imò stupidus in suo peccato, nunquam resipuisset nisi tam violento hoc remedio. Cæterùm, vbi dominus sua seueritate eum expergefecit, iam non modò fatetur se reum esse, vel defunctoriè culpam agnoscit, sed videmus vt libenter etiam apud profanos homines testetur se hominem esse sceleratum, qui scilicet defecerit à vero Deo, in cuius cultu fuerat tam probè institutus. Hic est fructus veræ pœnitentiæ: & hic etiam est fructus castigationis, quam Deus illi inflixerat. Ergo si velimus nostram pœnitentiam Deo probare, ne tergiuersemur, quemadmodum vt plurimùm fieri solet: neque etiam extenuemus peccata nostra, sed libera confessione testemur coram toto mundo quid simus promeriti. Postea sequitur, viros illos timuisse timore magno, & dixisse, *Quare hoc fecisti? sciebant enim quod fugeret à facie Iehouæ, quia ipse narrauerat.* Hoc etiam pondere non caret, *nautas timuisse timore magno.* Nam significat Ionas fuisse sermone suo non modò commotos, sed etiã perterritos, ita vt gloriam tribuerent vero Deo. Scimus enim vt superstitiosi homines ferè ludant cum suis idolis. Concipiunt quidem sæpe miros terrores, sed postea faciunt sibi blanditias, & deliniunt quodammodo animos suos, ita vt possint placidè & suauiter ridere in suis delitiis. Quòd ergo hîc dicit Ionas *illos timuisse timore magno*, significat fuisse ita vulneratos, vt seriò intelligerent Deum Israelis esse iustum iudicem: deinde non esse, qualem fingebant reliquæ gentes: sed esse armatum horrendis exemplis quoties vellet sumere vindictam. Videmus ergo quid intelligat Ionas, quum de timore magno loquitur. Quanquam vtrunque notandum est, quòd timuerint, nempe quia colligere promptũ fuit ex Prophetæ verbis, Deum Israelis vnicum esse cœli & terræ opificem, deinde quod de timore magno sequitur, hoc referri debet, quemadmodum iam dixi, ad seriam formidinem, quũ omnis metus statim euanescat incredulis. Quod autem obiurgant nautæ & reliqui vectores Ionam, hîc Dominus mercedem, quam meritus est ei rependit. Fugerat à facie Dei: hoc modo quemadmodum diximus, abrogauerat Deo summum imperium. Nam qualis est Dei authoritas, si quisque nostrûm eius mandata respuat, & fugiat ab eius conspectu? Quum ergo Ionas vellet Deum subterfugere, hîc subiicitur hominibus: adsunt profani homines, imò barbari, qui castigant eius peccatum, qui sunt censores, ac iudices ipsius. Idem etiam videmus sæpe contingere. Nam qui spontè non obtemperant Deo, & verbo eius, postea sese proiiciunt in multa flagitia, & turpitudo eorum cõspicitur vulgo. Quia ergo non possunt ferre Deum magistrum ac doctorem, coguntur ferre innumeros censores: notantur enim vulgi probris, monstrantur vbique digito: tandem trahuntur ad patibulum, & carnifex est summus eorum magister. Idem videmus in Iona: sicuti quum nauclerus etiam prius castigauit eius torporem, quum dicebat, Tu saltem inuoca Deum tuum: quid tibi vis sopite? tu hîc iaces similis trunco: & interea vides nos esse perplexos in vltimo discrimine. Quum ergo nauclerus tam duriter inuectus est prius in Ionam, & rursus omnes vno ore eum castigant, certè videmus eum subiici omnium iudiciis quia voluit Deo imperium suum detrahere. Si quando igitur idem nobis cõtingat, vt subiiciat nos Deus opprobriis hominũ vbi volumus eius iudicium subterfugere, ne miremur. Sed quẽadmodum Ionas hîc placidè respondet, neque obstrepit, neque recalcitrat, ita etiam tandẽ vero spiritu mansuetudinis agnoscat quisque nostrûm sua peccata, vbi coarguũtur, etiamsi pueri sint nostri iudices, vel contemptissimus quisque ex plebe in nos insurgat, feramus hoc patienter, & sciamus hoc censorum genus nobis contingere Dei prouidentia. Iam sequitur,

11 Et dixerunt ad eum, Quid faciemus tibi vt resideat mare à nobis? quia mare ibat (*id est, commouebatur*) & erat tempestuosum.

12 Et dixit illis, Tollite me, & proiicite me in mare, & residebit mare à vobis, quia noui ego quòd propter me tempestas magna hæc cõtigerit super vos (*hoc est, sit super vos*)

Quòd consilium capiunt nautæ ex Iona, hinc apparet fuisse aliqua reuerentia tactos, vt non audeant ipsum attingere. Videmus ergo quantum ferè vnico momento profecerint,

profecerint, quum parcunt homini Israelitæ: quia in illo populo agnoscũt verum Deum coli cœli & terræ summum Regem. Nam proculdubio obstitit hic timor, ne statim Ionam in mare proiicerent. Quum enim certum esset, eius culpa Deum omnibus irasci, cur non illo piaculo se liberarent? Quod ergo morantur in tanto discrimine, & non audent statim arripere Ionam, hinc certè apparet, fuisse retentos illa, quam dixi, Dei reuerentia. Ergo sciscitantur quid sit factu opus. *Quid* igitur *facturi sumus tibi, vt resideat mare à nobis? nam mare ibat*, inquit. Per verbũ Eundi intelligit Ionas mare fuisse inquietum. Dicitur enim quũ mare compositum est, quiescere, vbi autem est turbulentum, tunc habet varios motus & iactationes. *Mare* igitur *ibat: deinde erat tempestuosum.* Videmus ergo Deum non fuisse contentum ignominia Ionę, sed vlterius voluisse persequi eius crimen. Oportuit igitur Ionam ad supplicium trahi, quod meritus erat, tametsi postea mirabiliter liberatus fuit à morte, vt videbimus suo loco. Respõdet igitur Ionas, *Tollite me, & proiicite in mare, & residebit à vobis.* Quæritur, an Ionas sponte se offerre debuerit ad mortem. videtur enim hoc signum esse desperationis. Potuit quidem se permittere eorum arbitrio: sed hîc quasi eos extimulat, *Proiicite me in mare*, inquit. neque enim aliter Deum placabitis, quàm mea pœna. Videtur similis homini desperato, quum vltrò ad mortem ita pergit. sed haud dubiè agnouit Ionas se ad pœnam postulari diuinitus. Incertum est an spem salutis tunc conceperit, hoc est, an pręsenti fiducia recubuerit in gratiam Dei: sed quidquid sit, tamen colligere licet, ipsum prodire ad mortem, quia intelligat, ac certò persuasus sit, se quodãmodo aperta voce Dei citari. Et ita non dubium est, quin patienter subeat iudicium, quod Dominus contra eum tulit. *Tollite* igitur *me, & proiicite in mare.* Postea, *Mare à vobis residebit.* Hîc Ionas nõ tantùm pronuntiat Deum posse placari morte sua, quoniam sors super eum ceciderit, sed aliunde agnoscit mortem suam sufficere posse loco piaculi, vt tempestas resideat. Et ideo etiã sequitur ratio, *Noui*, inquit, *quod propter me magna hæc tempestas sit super vos.* Quum se nouisse dicit, non potest hoc referri ad sortem. erat enim communis hæc omnium notitia. Sed Ionas hîc tanquam prophetico Spiritu loquitur. Et non dubium est, quin confirmet quod prius iam attigi, nempe Deum Israelis esse summum & vnicum Regem cœli & terræ. Hæc igitur certitudo notitiæ, de qua Ionas loquitur, debet referri ad eius conscientiam, deinde ad doctrinam pietatis, qua imbutus erat. Iam verò possumus colligere ex his verbis vtilissimam doctrinã, quòd scilicet Ionas hîc cum Deo non expostulat, neque cõtumaciter fremit, quòd Deus tam seuerè ipsum puniat. Nam sustinet libenter & reatum & pœnam, quemadmodum prius quum dicebat, Ego cultor sum veri Dei. Quomodo fatetur verum Deum, cuius summum rigorem tunc experiebatur? Sed videmus Ionam fuisse ita subactum, vt non desineret tamen iustum honorẽ tribuere Deo: quanuis interitus esset ante eius oculos, quanuis ira Dei arderet, videmus tamẽ vt Deo, quemadmodum diximus, tribuat honorem suum. Ita idem repetitur hoc loco: *Ecce*, inquit, *noui quod propter me tempestas hæc magna contigerit.* Deo certè non obmurmurat, qui in se recipit totam culpam. Hæc igitur vera est pœnitentiæ confessio, vbi Deum agnoscimus, & testamur etiam libenter apud homines iustum esse, etiamsi atrociter pro carnis nostræ sensu in nos sæuiat. Vbi tamen tribuimus ei laudem iustitiæ, tunc verè ostendimus nostram pœnitentiam. Nisi enim ad hanc humilitatem cogat nos ira Dei, semper pleni erimus amaritudine: & vtcunque obmutescamus ad tempus, cor tamen nostrũ erit contumax & rebelle. Ergo hæc humilitas semper pœnitentiam sequitur, dum scilicet peccator se prosternit coram Deo, & sustinet libenter suum peccatum, neque subterfugiis elabi conatur. Et non mirũ est, si Ionas eò vsque se demiserit. Videmus enim idem etiam nautas fecisse, quum dicunt iaciendam esse sortẽ, addunt etiam simul, Venite & iaciamus sortes, vt sciamus cur malum hoc contigerit nobis. Nõ trahunt Deum in sortem, sed statuunt eum iudicem: & hoc modo agnoscunt se iustam pœnam dare. Et tamen quisque putat se esse innoxium. nam vtcunque eos morderet conscientia, tamen nemo putabat se reum esse tanti sceleris, vt subiret vindictam Dei. Quum ergo nautę putarent se immunes esse à scelere, tamen non ideo litigarunt cum Deo, sed passi sunt esse iudicem supra omnes. Quum ergo inter hos modestiæ fines se continuerint homines tam barbari, non mirum est, si Ionas, præsertim vbi expergefactus fuit, & cœpit sentire suam culpam, & seriò etiam retentus fuit Dei manu, non mirum est, si tunc confessus est se obnoxium esse Deo, & iure dare tam grauem & atrocem pœnam. Hoc igitur notãdum est quum dicit se scire, quòd sua causa contigerit hæc tempestas illis, vel quòd mare ita tempestuosum sit aduersus omnes. Reliqua differemus in diem crastinum.

ℭ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando quotidie nos solicitas ad pœnitentiam, & quisque etiam nostrum pungitur conscientia suorum scelerum: da inquam, ne obtorpescamus in malis nostris, vel inanibus blanditiis nos ludamus, sed potius quisque nostrum sedulò vitam suam examinet: deinde vt vno ore & corde fateamur nos omnes esse reos non leuis culpæ duntaxat, sed æternæ mortis: nec aliud remedium nobis restare, quàm immensam tuam misericordiam, & ita etiam

quæramus, vt amplectamur gratiam illam, quæ semel omnibus oblata est à Filio tuo, & quotidie per eius Euangelium offertur, vt freti illo mediatore non desinamus bene sperare etiam inter mille mortes, donec colligamur in beatam illam vitam, quæ nobis parta est eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

13 Et quærebant (*vel moliebantur, propriè est fodiebant*) viri vt reducerent nauem, & non poterant: quia mare ibat, & turbulentum erat super eos.

14 Et clamarunt ad Iehouam, & dixerunt, Obsecro Iehoua ne quæso pereamus propter animam viri huius, & ne des super nos (*hoc est ne ponas*) sanguinem innocentem: quia tu Iehoua, sicuti placitum tibi est, fecisti.

Hic versus ostendit nautas, & reliquos tunc magis ad misericordiam flexos fuisse, quum viderent sanctum Dei Prophetam libenter subire pœnam quam meritus fuerat. Ergo dum se obnoxium esse fatetur, neque supplicium recusat, hinc fit, vt cupiant parcere vitæ eius, qui tamen erant profani homines, deinde maxima ex parte barbari. Et quum quisque præsenti periculo posset esse quasi attonitus, hoc magis amplificat miraculum, quòd tamen respectum habeant vitæ eius, qui solus erat in culpa, & qui iam hoc liberè confessus fuerat. Sed Dominus ita flexit eorum animos, vt nunc clarius nobis pateat quàm graue sit crimen refugere vocationem Dei, & non simpliciter morem gerere eius mandato, quemadmodum antehac diximus. Putant multi hoc leue delictum esse, & sibi facilè indulgent: sed non est in arbitrio hominum appendere peccata: hæc est trutina fallax, quum homines æstimant ex proprio sensu sua peccata. Ergo discamus tribuere Deo honorem suum, vt solus sit iudex, & emineat super nos, & statuat quàm graue aut leue sit vnumquodque peccatum. Cæterùm, nisi homines sponte seipsos ineptis blanditiis fallerent, certè sensus communis hoc dictat, non leue delictum esse vbi refugimus Dei imperiũ. nam sicuti diximus, hoc modo abrogant Deo homines imperiũ. Quid autem restat Deo vbi non gubernat homines quos condidit, & quos sustinet virtute sua? Voluit igitur Dominus hìc ostendere, non posse placari aliter iram suam, quàm si Ionas in mari demersus esset: quanquam altius respexit, vt postea videbimus. Sed hoc interea notatu dignum est, quòd Dominus voluit in persona Ionæ statuere exemplum, vnde nunc omnes agnoscant non esse ludendum cum ipso: sed simulatque aliquid præcepit, obtemperãdum esse. Verbum, quo vtitur Propheta, interpretes variè exponunt חתר propriè est fodere: ideo quidam putant metaphoricam esse locutionem, quia remiges videntur mare fodere: & nõ malè quadraret hic sensus. Alii longius trahunt metaphoram, quòd scilicet scrutati sunt, vel quæsierunt rationes nautæ, quibus possent nauem appellere in terram. sed altera metaphora sicuti minus remota est, magis placet. Latini hoc vocant Moliri, quum scilicet non leuiter tantùm remiges scalmos suos impingunt, sed quum vtuntur maiore conatu. Moliebantur ergo nautæ *vt nauem reducerent*. Sed quo consilio? nempe vt parcerent vitæ hominis, qui iam confessus fuerat se reum esse coram Deo, & sua culpa commotam fuisse illam procellam, quæ minitabatur omnibus naufragium. Dicit autem non *potuisse, quia mare turbulentum erat*, sicuti iam hesterna lectione vidimus. Nunc venio ad sequentem versum. *Clamarunt*, inquit, *ad Iehouam, & dixerunt, Obsecro Iehoua, ne quæso pereamus propter animam viri huius, & ne des*, hoc est, ne reiicias, *super nos sanguinem innoxium.* Nunc plenius exprimit Propheta cur tantopere conati sint nautæ redire in portum, vel appellere ad littus aliquod: quia scilicet iam persuasi erant Ionam esse cultorem veri Dei, neque id modò, sed Prophetam: postquam narrauerat, quemadmodum vidimus, se fugere à cõspectu Dei, quia formidauerat exequi mandatum illud, de quo vidimus. Reuerentia igitur continuit nautas, quum scirent Ionam esse seruum veri Dei. Videbant interea Ionam ob crimen vnum iam stare ad tribunal Dei, & postulari ad supplicium: hoc videbant: sed interea optassent seruare ipsum incolumem. Docet autem hic locus, natura hoc esse omnibus ingenitum, vt abhorreant à crudelitate. Nam vtcunque multi sint homines feri & sanguinarii, non possunt tamen exuere hunc sensũ, quin effusio sanguinis humani sit detestabilis. Multi interea se obdurãt, sed cauterio vruntur, neque possunt excutere horrorem illum, quin sentiant se abominabiles esse & Deo & hominibus dum ita effundunt sanguinem innoxium. Hinc fit, vt nautæ, qui alioqui vix guttam humanitatis retinent, supplices tamen confugiant ad Deum, vbi agitur de morte vnius hominis, & hìc dicunt אנה יהוה. Repetit ad confirmationem particulam, quæ ostendit nautas suppliciter deprecatos esse, ne Deus imputaret illis hoc crimen. Videmus ergo, etiamsi homines isti nunquam gustassent doctrinam legis, tamen naturaliter ita fuisse edoctos, vt scirent sanguinem humanum Deo charum & pretiosum esse. Iam quantum ad nos spectat, non modo debemus imitari hos nautas, sed longè superare. Neque enim tantùm vigere apud nos debet naturæ regula: sed audimus quid Deus iam olim pronuntiauerit ore suo, Quisquis fude-

Gen. 9. b. 6.

fuderit ſanguinem humanum, fundetur ſanguis eius. Et ſcimus etiam qua ratione Deus ſuſcipiat vitam hominum tuendam, nempe quia creati ſumus ad eius imaginem. Ergo quiſquis violenter inſurgit contra homines, ille quantum in ſe eſt, violat imaginem æterni Dei. Quum ita ſit, nónne omnis violentia & crudelitas debet nobis duplici horrori eſſe? Interea etiam aliud colligere oportet ex hac doctrina. Oſtendit enim Deus ſingulari teſtimonio, quàm paterno affectu nos proſequatur dum vitam noſtram vult in fide ſua eſſe & præſidio, & oſtendit re ipſa ſibi nos curæ eſſe: quia pœnam ac vindictam ſumpturus eſt ſiquis nos iniuſtè lædat. Videmus ergo vt hæc doctrina ab vna parte contineat nos ſub fræno, ne quid tentemus contra fratres noſtros: deinde vt nos etiam certiores faciat de paterno Dei amore, vt hac dulcedine illecti diſcamus nos totos tradere in eius cuſtodiam. Iam venio ad poſtremum membrum verſus, vbi dicunt nautæ, *quia tu Iehoua, quemadmodum placitum eſt tibi, feciſti.* Hîc nautæ ſatis oſtẽdunt ſe non ſponte fundere ſanguinem innoxium. Quomodo igitur hæc inter ſe conueniunt, vt ſanguis ſit innoxius, ipſi autem ſint extra culpam? vtuntur hac excuſatione, quòd obediant iudicio Dei, nihil temere, vel pro ſua libidine hîc agant: ſed ſequantur quod Dominus præſcripſit. Etſi enim Deus non locutus fuerat, re ipſa tamen patebat quid mandaret. Nam quaſi Deus exigeret piaculum aliquod in morte Ionæ, ita voluit durare tempeſtatem, donec ille ſubmerſus foret: hæc iam nautæ obiiciunt. Sed notemus non reiicere culpam in Deum, quemadmodum faciunt blaſphemi homines, qui dum volunt ſe eximere à reatu, trahunt Deum in crimen, vel ſaltem eum ſuo loco ſubrogant. Quid ergo, inquiunt, ſedet iudex ad nos damnandos qui ipſe primus eſt author, quum ita decreuerit? Hodie multi phrenetici ita loquuntur, vt ſcilicet tollant omne diſcrimen boni & mali, acſi libido hominum illis pro lege eſſet. Obtendunt interea Dei prouidentiam, noluit Ionas hoc intelligi de nautis: ſed quia ſatis intelligunt Deum gubernare iuſto iudicio mundum, etiamſi arcana ſint eius conſilia, & non poſsint captu noſtro comprehendi. Quia igitur hoc ſtatuunt, ideo ſeſe confirmant: & interea tamen vtcunque tribuant laudem iuſtitiæ Deo, trepidant, ne rei ſint innoxii ſanguinis. Nunc ergo videmus quàm reuerenter locuti ſint iſti homines de Deo: atque etiam quanta religio ipſos tenuerit, vt non fraudarent Deum laude ſua: *Tu*, inquit, *Domine, feciſti ſicut tibi libitum eſt.* An hîc Deum inſimulant tyrannidis, quaſi omnia conturbet ſine ratione & modo? Minimè: ſumunt illud principium, voluntatem Dei eſſe rectam & iuſtam: imò quidquid Deus apud ſe decreuit, hoc ſine controuerſia eſſe iuſtum. Vbi ergo hoc illis perſuaſum eſt, iam voluntatem Dei ſumunt pro regula bene agendi. *Quia* ergo *tu Domine, ſicut tibi placuit feciſti*, ideo nos innoxii erimus. Cęterùm, ſimul etiam addere conuenit, nautas hîc non garrire de arcana Dei prouidentia, vt imputent illi homicidium, quemadmodum faciunt impii quidam & impuri canes hodie: ſed quia Dominus patefecit illis conſilium ſuum, oſtendunt non poſſe aliter componi, & ſedari maris procellam, & tempeſtatem, niſi Iona ſubmerſo, ideo hanc notitiam conſilii Dei accipiunt pro certa lege. Quanquam, vt dixi, ſemper cõfugiunt ſupplices ad Dei miſericordiam, ne in re adeò perplexa & confuſa ipſos ſimul inuoluat eodem ſupplicio, quia coguntur fundere ſanguinem innoxiũ. Nunc ergo tenemus ſenſum huius loci. Iam ſequitur:

15 Et ſuſtulerunt Ionam, & proiecerunt in mare, & ſtetit mare à feruore ſuo.

Hîc iam oſtendit Ionas tempeſtatem illam ſua culpa commotam fuiſſe: quia euentus hoc certò comprobauit. neque enim nautæ ſolùm iecerunt ſortem, ſed poſtquam Ionas proiectus eſt in mare, quia ſedata fuit procella, & mare quieuit, illa repentina mutatio ſatis oſtendit Ionam ſolum fuiſſe in cauſa cur ita propinqui eſſent naufragio. Nam ſi paulò pòſt, ſed aliquo tempore interpoſito, mare fuiſſet ſedatum, poterat adhuc hoc aſcribi fortunæ. Sed dum eodem momento mare quieſcit, non poteſt aliud dici, quàm Ionam Dei iudicio fuiſſe damnatũ. Proiectus quidem fuit hominum manu in mare, ſed Deus ita præſidebat, vt nihil hominibus poſsit aſcribi, niſi quòd exequuntur iudicium, quod Dominus apertè mandat & exigit ab ipſis. Huc ergo pertinet hic verſus. Iam adiungit:

16 Et timuerunt viri timore magno Iehouam, & ſacrificarunt ſacrificium Iehouæ, & vouerunt vota.

Iam declarat Ionas quiſnam ſequutus ſit fructus: ac principiò dicit, nautas timuiſſe verũ Deum. Vtitur enim hîc nomine proprio Dei, quia iam ante vidimus fuiſſe addictos ſuis ſuperſtitionibus, quum ſinguli clamarent ad deos ſuos. ſed fuit illud erroneum ſtudium. Vagati enim ſunt poſt ſuas ſuperſtitiones. nunc diſcrimen Propheta notat, quòd ſcilicet incœperint verum Deum timere. Quanquam autem fieri poteſt, vt poſtea relapſi ſint ad ſuos errores, hoc tamen non debuit præteriri, quòd Deus coegit illos ad talem metum. Hebræi, vt antè dictum

fuit, aliquando Timere Deum accipiunt generaliter pro colere: secundi Regum 17. dicitur de nouis incolis terræ Chanaan, qui ex Perside translati fuerant, timuerunt illi homines Deum: hoc est, imitati sunt legalem ritum in sacrificiis, vt Deum colerent. Sed hoc loco adiectio ostendit loquendi formam magis restrictam esse. additur enim *timor magnus*. Ergo significat Ionas, nautas & alios vectores non modò tactos fuisse aliquo timore Dei, sed sensisse Deum Israelis esse Regem summum cœli & terræ, omnia tenere sub manu & imperio suo. Nec dubiũ est, quin timor hîc ita adduxerit eos ad verã notitiam, vt scirẽt se prius delusos fuisse, & quidquid vnquam finxit mundus esse merum ludibrium, & deos hominum arbitrio fabricatos nihil aliud esse, quàm mera idôla. Tenemus ergo nunc quid Ionas significet. Cæterùm hîc paulò fusius dicendum est de timore Dei. Scriptura quum de timore Dei loquitur, nunc cultum externum designat, nũc veram pietatem. Vbi de externo cultu agitur, hoc leue est. nam hypocritæ solent defungi suis cæremoniis, & testantur se verum Deum colere: interea tamen quia syncero affectu se non subiiciũt Deo, neque fidem afferunt neque pœnitentiam, ideo nihil aliud quàm ludunt. Sed timor Dei sæpe accipitur pro ipsa pietate: & tunc vocatur principium, vel caput sapientiæ, vel etiam ipsa sapientia, quemadmodum in libro Iob. Timor ergo Dei, hoc est, reuerentia qua sponte se illi subiiciunt fideles, est caput sapiẽtiæ. Sed sæpe etiam contingit seruili metu tangi homines, vt cupiant Deo satisfacere: interea tamen cuperent potius ipsum detractum ex solio suo Seruilis ille timor plenus est contumaciæ, quia interea frænum arrodunt, qui non possunt se eximere eius potestate & imperio. Talis fuit hic metus, de quo nunc disserit Ionas. neque enim omnes, quorum nunc meminit, ita repentè mutati sunt, vt se addicerent vero Deo. Neque enim eò vsque profecerant: & non fuit tam vera & seria conuersio animorum, vt mutati fuerint in nouos homines. Quomodo igitur timuerunt? nempe quum Dominus illis extorsit ad tempus aliquam confessionem. Potest fieri vt aliquis numerus deinde profecerit magis ac magis: sed loquor nunc de omnibus in genere. Quòd ergo timuerunt Deum, hinc non possumus colligere in solidum resipuisse, vt postea addicti fuerint Deo Israelis. Sed tamen coacti sunt sentire, & fateri Deum Israelis esse vnicum & verum Deum. Quare? nam horribile illud iudicium illis incusserat terrorem, ita vt sentirent hunc solum esse Deum, qui cœlum & terram sub se continet. Nunc ergo videmus in quo gradu locandus sit hic timor, de quo agit Ionas. Si postea non sequuti sunt meliores progressus, hoc tantùm ad condemnationem valuit, quòd quum nautæ isti certo documento agnoscerent vnicum esse Deum, tamen permiscuerint cum eius cultu prauas & impias superstitiones, sicuti etiam in multis hodie contingit. Papistæ habent commune principium nobiscum, quòd vnicus sit Deus cœli & terræ opifex: imò etiam propius accedunt, quòd vnigenitus Dei filius redemptor noster sit. Sed interea videmus vt contaminent totum cultum Dei, & conuertant veritatem eius in mendacium. miscent igitur Deum cum idôlis ita vt nihil apud eos sit syncerum. Sed principium tamen illud multum valet, si Dominus manum porrigat miseris hominibus. Nam si in Papatu hoc non esset persuasum, verbo Dei habendam esse fidem, & Christum filium Dei esse Regem & caput Ecclesiæ, vtendum esset longo circuitu apud eos: nunc autem familiaris est accessus, quum obiicimus & Legem, & Prophetas, & Euangelium, tenentur etiam aliqua reuerentia, neque audent respuere authoritatem summi Dei. Videmus ergo vt timor ille per se friuolus sit, si maneant defixi homines in suo luto: sed si Dominus vlterius velit eos vocare, timor hic aperit illis ianuam ad veram pietatem. Ita, quemadmodum etiam dixi, fieri potuit vt aliquis ex nautis & aliis vectoribus deinde magis profecerit. Sed timor ille per se nihil aliud potuit quàm ipsos conuincere, ne qua excusatio illis prodesset coram iudicio Dei: quia specimen ęditum fuerat, vnde agnoscerent non alium esse Deum, quàm qui tunc inuocabatur in populo electo. Postea addit *sacrificasse sacrificium Iehouæ*. Solebant prius sacrificia offerre suis idôlis, tunc autem testati sunt Deum Israelis se colere: quia huc pertinent sacrificia. Sed simul notandum est, expressam illis fuisse hanc confessionem, vt Deus sanciret fidem verbi sui. Quum ergo intelligerent hoc totum negotium fuisse gubernatum Dei arbitrio, coacti sunt testari illum esse verum Deum. hic fuit finis sacrificii & scopus. Quæri tamen potest an sacrificium illud Deo placuerit. Certum est simulatque homines commenta sua afferunt, mixtura illa corrumpi & vitiari quidquid posset aliàs in ipsis laude esse dignum. Deus enim non admittit socium, quemadmodum satis notum est. Et semper tenendum est illud Ezechielis, Ite immolate diabolo, & non mihi. Deus illic repudiat omnia sacrificia, quæ solebant illi offerri in populo Israelitico, quoniam scilicet admixtæ erant superstitiones. Ostendit igitur Deus adeò sibi non probari talem mixturam, vt malit homines superstitiosos prorsus deditos esse diabolo, quàm nomen suum sacrum ita profanari. Ergo per se hoc sacrificium neque legitimum fuit, neque potuit Deo placere: sed per accidens & extrinsecus, vt ita loquar, sacrificium hoc Deo placuit: quia voluit hoc modo gloriam suam illucescere. Quamuis ergo nautas ipsos abiiceret, tamen vult opus hoc esse aliquod gloriæ suæ testimonium: quemadmodum

Iob. 29. d. 28.

exem

exempli gratia, sæpe opus respectu hominis erit vitiosum, & tamen accidentali modo spectabit ad gloriam Dei. Et hoc diligenter tenendum est. hodie disputatio est, imò acre certamen de bonis operibus: & sophistæ semper in hoc παραλογισμῷ se decipiunt, quia arbitrantur opera moraliter bona vel esse præparatoria ad gratiam consequendam, vel esse meritoria salutis æternæ. Quum dicunt opera moraliter bona, tantùm respiciunt externas laruas: non respiciũt neque fontem, neque etiam scopum. Si cor hominis impurum est, certè opus quod inde manat, semper erit impurum & fœtebit coram Deo. Si etiam finis est peruersus, hoc est, si non sit propositum hominibus Deum colere, idque syncero corde, etiam opus quod erit maximè splendidum, sordebit coram Deo. Ergo longè falluntur & nimis pueriliter sophistę, quum dicunt opera moraliter bona placere Deo, vel præparatoria esse ad gratiam, vel meritoria salutis. Sed quomodo fieri potest, vt opus aliquod Deo non placeat, & tamen valeat ad eius gloriam? Respondeo hoc optimè quadrare, & nihil hìc esse repugnantiæ, quod non facilè conciliari queat. Nam Deus per accidens, quemadmodum dixi, in gloriam suam applicat, quæ per se vitiosa sunt. Per se dico, hoc est, hominum respectu. Sic etiam in Papatu nomen Christianum gloriæ Dei seruit. nam manet semper aliquid residuum. Et vnde factum est, vt hoc tempore emerserit lux Euangelii, & in paucis locis saltem restituta fuerit vera pietas? nempe quia Dominus nunquam passus est extingui veram religionem, etiamsi illic corrupta fuerit. Ergo Baptismus in Papatu, nomen ipsum tam Christi quàm Ecclesiæ, deinde aliqua forma pietatis: hæc omnia fuerunt inutilia prorsus, sed per accidens valuerunt, quemadmodum iam dixi. Cęterùm, si respicimus tam sacrificos quàm vulgus, nihil aliud quàm peruertunt Dei cultum, vbi temere & promiscuè adiungunt suas superstitiones & commenta verbo Dei, nihil syncerum illic seruatur. Quum ergo ita confundunt cœlum & terram, nihil aliud quàm iram Dei in se prouocant. Nunc igitur tenemus cur dicat Ionas nautas illos & vectores sacrificia obtulisse Deo. Interea simul tenendum est quod nuper dixi, sacrificium hoc fuisse quasi symbolum diuini cultus. Nam ab initio semper hæc sententia obtinuit in cordibus omnium, non esse offerenda sacrificia nisi Deo. Et profani homines seculis omnibus non aliter senserunt de sacrificiis, nisi quòd profitebantur suam pietatem erga deos hoc modo. Quum ergo sacrificia ab initio vni Deo oblata sint, sequitur hodie minimè excusabiles esse, qui adiungunt Deo socios, & offerunt mortalibus vel Angelis sua sacrificia. Hoc quomodo in Christianis ferri poterit, quum Gentiles semper confeßi fuerint se censere deos, quibus sacrificia sua solebant offerre? Iam verò quum Deus pronuntiet summũ sacrificium sibi esse Inuocationem, quemadmodum legimus Psal. 50. in Papatu tota religio peruertitur, vbi non modo solum Deum inuocant, sed etiam creaturas. neque enim dubitant perinde ad Petrum vel Paulum, imò ad suos sanctos & factitios & fictitios confugere, quàm ad vnum Deum. Quum ergo spoliant Deum summo illo suo iure, videmus vt totam pietatem sacrilegio illo pessundent. Ergo si profani homines testati sunt se colere Iehouam & Deum Israelis suo sacrificio externo, hodie discamus non transferre legitimum Dei honorem ad creaturas, sed maneat in solidum ipsi & integer hic honor, vt solus inuocetur: quia hoc, quemadmodum dixi, summum est, & maximè pretiosum sacrificium, quod exigit & probat. Iam addit etiam Ionas *nautas vota Deo vouisse.* Hoc ad gratiarum actionem pertinet. scimus enim hoc in votis semper fuisse propositum non modò sanctis patribus, sed etiam superstitiosis, vt Deo se obstringerent, deinde vt gratias agerent, & palàm facerent se illi debere & vitam suam, & quidquid beneficii contigerat. Hæc igitur fuit perpetua vouendi ratio omnibus seculis. Ergo nunc quum nautæ vouent votum Deo, iam renuntiant suis idôlis. Clamarunt prius ad suos deos: sed iam intelligunt se frustra vociferatos esse & sine profectu, quia sparserant temere voces suas in aere. Nunc ergo dirigũt ad vnicum Deum sua vota, quia intelligunt vitam suam in eius esse manu. Et hinc colligere promptum est quàm stultè hodie sophistæ coaceruent omnes Scripturæ locos vbi de votis agitur. Nam putant nos obrui sola illa voce, dum peruersa eorum vota damnamus. Atqui nemo nostrûm vnquã negauit, neque etiam negat, quin liceat vouere, modò hoc fiat ex præscripto Legis, & Euangelii: hoc est, ne temere Deo obtrudant homines quidquid in buccam venit, sed voueãt quod illi gratum est: deinde etiam vt habeant iustum & rectum vouẽdi finem, nempe vt gratitudinem suam coram Deo testetur. In votis autem vulgaribus craßißima sunt vitia, sicuti etiam in toto Papali cultu: quia hoc vel illud vouent Deo promiscuè, non respiciunt quid Dominus requirat vel probet: sed hic certis diebus abstinet ab esu carnium: alius autem non pectit caput: ille cursitat in aliquam peregrinationem. Scimus hæc omnia repudiari à Deo. Deinde etiamsi nihil voueant nisi quod Deo probatur, tamen fit præposterè, quia volunt hoc modo Deum sibi obstringere, & semper illa diabolica meriti opinio occupat ipsorum animos. Postremò etiam non respiciunt quid poßint, sed vouent perpetuum cælibatum, quum tamen intemperantia ipsos vrat: & ita videmus vt pugnent instar gigantum cum ipso Deo, & simul permittant sibi effrænem licentiam quidlibet vouendi. Sciamus ergo quo-

ties Scriptura de votis loquitur, semper hæc duo principia sumere, quòd scilicet vota, quoniã pertinent ad cultum Dei, non debeant suscipi absque delectu pro hominum libidine, sed debeant referri & exigi ad suam regulam, nempe, ne quid homines afferant Deo, nisi quod sciunt ex eius verbo illi probari: deinde, vt rectum finem teneant, nempe vt declarent hoc symbolo suam gratitudinem erga Deum, testentur se esse saluos eius beneficio: quemadmodum nunc quum vouent nautæ, certè nihil aliud cogitant quàm Deum esse suum liberatorem: atque ita testantur, vbi in portum salui peruenerint, se palàm hoc facturos, quòd Deus Israelis eorum misertus sit. Sequitur:

17 Et parauit Iehoua piscem magnum ad vorandum Ionam: & fuit Ionas in visceribus piscis tribus diebus, & tribus noctibus.

Quæ hic breuiter refert Propheta nostrum est diligentius expendere: hoc quidem facilè præteritur, quum paucis verbis legimus Ionam absorptũ fuisse ab vno pisce, & illic fuisse per tres dies, & tres noctes: sed interea quanuis Ionas neque rhetorico more amplificet atque illustret quæ negliguntur à nobis, neque etiam vtatur aliquo verborum splendore, sed quasi de re vulgata verba faciat, tamen videmus quid contineat res ipsa. Ionas in mare proiicitur: fuerat antehac non modò veri Dei cultor, sed Propheta, & fideliter haud dubiè defunctus officio suo fuerat. Neque enim Deus Nineuen mittere statuerat, nisi quia contulerat in ipsum eximia dona: sciebat etiam ipsum sufficere ad tantum & tam graue onus subeundum. Quum ergo Ionas fideliter studuerit Deum colere, & operam suam tota vita illi impendere, nunc quòd proiicitur in mare quasi indignus luce communi, quòd exterminatur à societate hominum, quòd etiam videtur indignus qui vulgare & vsitatum supplicium subeat: sed quasi eiicitur è mundo, vt careat communibus elementis, quemadmodum etiam pœna hæc olim parricidis, sicuti notum est, destinata fuit. quum ergo Ionas ita videt se tractari, qualis potest esse eius animus? Iam quòd narrat se toto triduo fuisse in ventre piscis certè tunc ita Dominus eũ expergefecit, vt continua inquietudine laboraret: non tunc sopitus erat quum absorptus fuit à pisce, sed quasi cum Dominus violenter traxisset ad suum tribunal, ita passus est assiduam carnificinam. Singulis etiam momentis debuit cogitare, Quid nunc tecum agitur? Deus enim non semel te interficit, sed vult te obiicere etiam ad innumeras mortes. Videmus quid dicat Iob: se vbi mortuus fuerit, quietum fore, & ab omnibus malis immunem. Ionas proculdubio semper æstuabat illo dolore, quòd sciebat Deum sibi esse aduersum & infestum: dicebat, Est tibi negotium non cum hominibus, sed cum Deo ipso qui te nunc persequitur: quia fugitiuus fuerat ab eius facie. Quum ergo Ionas necesse haberet, ita secum reputare iram Dei, hoc illi durius fuit centum mortibus: quemadmodum Iob, & alii etiam multi pro summo voto hoc postulant, vt mori liceat. Iam quia non interficitur, sed languet in continuis tormentis, certè nemo nostrûm posset hæc animo comprehendere, tantùm abest vt verbis consequi possit quæ continuo illo triduo Ionæ in mentem venire potuerunt. Sed non possem nunc reliqua expedire: differam igitur in sequentem lectionem.

Iob.14.b.6.

ℂ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando sanctum tuum Prophetam nobis hodie proponis, vt formidabile sit exemplum iræ tuæ contra omnes tibi rebelles & immorigeros: da inquam, vt discamus sensus omnes nostros, & affectus ita subiicere verbo tuo, ne quid recusemus quod tibi placeat, sed ita discamus tibi & viuere & mori, vt pendeamus semper à tuo nutu, & nihil vnquam suscipiamus, nisi quod testatus fueris tibi probari, vt ita militemus sub tuis auspiciis, & verbo tuo tota vita pareamus: donec tandem perueniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, & reposita in cœlo per spem Euangelij eiusdem, Amen.

POSTREMA lectione cœpimus exponere versum vltimum primi cap. vbi dicebat Ionas *paratum fuisse piscem à Domino*. Diximus non potuisse aliter fieri, quin Ionas, quum esset in ventre illius piscis, senserit grauissima tormenta, ac si iam addictus esset æternæ morti: quantisper scilicet gratiæ Dei gustu priuatus fuit. Et hoc iterum clarius explicabitur in eius Cantico. Sed nunc expedienda nobis quæstio est, an Deus piscem creauerit, qui Ionam reciperet. Videtur enim hoc sonare verbum, *Quod Deus parauerit piscem*. Nam si piscis iam natasset in mari, poterat alio verbo vti Propheta, Fecit Dominus vt piscis occurreret, vel emisit Deus piscem. sic enim Scriptura loqui solet. dicitur autem hic piscis fuisse paratus. Sed potest solui hæc dubitatio, quòd tametsi Deus piscem non creauerit, tamen disposuerit ad hũc vsum: quia scimus non factum hoc fuisse naturaliter, vt piscis voraret Ionam: deinde vt integrum tribus diebus & tribus noctibus seruaret in ventre suo. Ego igitur refero ad conseruationem Ionæ quod

quod hîc dicitur, *Piscem fuisse paratum.* Nam certum est tales esse quosdam pisces, qui possint homines integros vorare. Et Gulielmus Rondeletus, qui librum scripsit de piscibus marinis, probabili ratione colligit fuisse lamiam. Vidit ipse piscem illum, quem dicit esse ventre admodum capaci, & ore patulo, vt facilè deglutiat hominem vnum: & dicit etiam in ventre lamiæ aliquando fuisse repertum loricatum hominem. Ergo, quemadmodum dixi, posset vel cetus, vel lamia, vel piscis nobis incognitus hominem integrum vorare: sed non viuet in ventre piscis qui ita fuerit absorptus. Ergo Ionas vt notaret miraculum, dicit piscem hunc fuisse dispositum à Domino, quia receptus est in ventrem piscis, perinde ac in hospitium: illic tametsi non quieuerit animo, corpore tamen fuit saluus acsi ambulasset in terra. Quum igitur præter naturæ ordinem Dominus Prophetam suum illic conseruauerit, non mirum est si dicat piscem illum *à Domino fuisse paratum.* Iam venio ad secundum caput.

CAPVT II.

1 ET ORAVIT Ionas ad Iehouam Deum suum è ventre piscis.

2 Et dixit, Clamaui in angustia mea ad Iehouam: & exaudiuit me (*vel respondit mihi*) è ventre sepulchri vociferatus sum, audiuisti vocem meam.

Quum Ionas *se orasse dicit è visceribus piscis*, primò ostendit quanta animi fortitudine fuerit præditus. Tunc igitur induit nouum animum, quia quum liber esset, putabat se posse quodammodo Deum eludere: erat fugitiuus à Domino: nunc autem dum inclusus est extremis angustiis, orare incipit, & sponte sistit se in Dei conspectum. Hæc est notatu digna mutatio. Et hinc colligimus quantopere nobis expediat, sæpe veluti catenis nos retrahi, aut compedibus teneri inclusos, quia vbi soluti sumus, simul etiam vagamur sine aliquo modo. Ionas quum liber esset lasciuiebat, quemadmodum vidimus: nunc autem vbi sentit se constringi violenta Dei manu, recipit nouam mentem, & orat ex visceribus piscis. Iam hæc circunstantia etiam obseruanda nobis est, quia perinde sonant verba acsi diceret se orasse ex ipsis inferis. Nam quî fieri potuit, vt vota sua dirigeret tunc ad Deum, cuius manu videbat se tam seuerè vrgeri? Deus enim rigidissimè illum tractabat. Ionas quodammodo erat addictus æterno exitio. Venter quidem piscis, quemadmodum postea videbimus, erat quasi venter inferni, vel sepulchri. In hac igitur desperatione animum etiam colligit Ionas, & potest sese rectà ad Deum conferre: hoc est admirabile, & ferè incredibile exemplum fidei. Ergo discamus expendere quod hîc dicitur: quia quum Dominus duriter nos affligit, hoc est legitimum & opportunum orandi tempus. Scimus autem, vt maior pars animos despondeat, nec soleat liberè preces suas offerre Deo, nisi quietis animis: Deus autem ipse tunc maximè nos ad se inuitat, quum redacti sumus ad extrema. Veniat igitur nobis in memoriam quod de se ipso narrat Ionas, clamasse scilicet ad Deum ex ipsis inferis. Et simul etiam confirmat hanc orationem fuisse profectam ex vera fide. Non enim simpliciter dicit se orasse *ad Iehouam*, sed addit *Deum suum*. Loquitur autem ex serio & bene meditato sensu. Ergo Ionas quanuis non solùm esset similis mortuo, sed ferè damnatus, persuasit tamen sibi adhuc Deum fore misericordem si ad eum confugeret. Videmus ergo Ionam non precatum fuisse fortuitò, vt hypocritæ solent Dei nomen in ore habere, vbi premuntur: sed orauit seriò: quia persuasus fuit Deum sibi fore propitium. Iam tenendum est, non fuisse precationem his verbis conceptam, quæ hîc referuntur: sed Ionas dum esset in ventre ceti, agitauit secum istas cogitationes. Refert igitur in hoc cantico qualiter affectus fuerit: & videbimus tunc fuisse distractum: quemadmodum necesse est animos nostros impelli huc & illuc tentationibus. Neque enim serui Dei potiuntur victoria absque magno negotio. Militandum est, & quidem strenuè, vt vincamus. Ionas igitur in hoc cantico ostendit se magna inquietudine, & diris etiam tormentis fuisse agitatum: sed tamen hoc principium fuisse firmum in eius corde, quærendum esse Deum, & non frustra quæri, quoniam semper paratus sit suis opem ferre, quoties ad ipsum clamant. Dicit igitur, *Clamaui quum mihi esset tribulatio ad Iehouam, & respondit mihi.* Non dubium est, quin iam referat Ionas postquam egressus fuerat è ventre ceti, quid sibi contigerit, & gratias agat Domino. Primus ergo hic versus continet duas partes, quòd scilicet Ionas in sua anxietate ad Deum confugerit: posterior pars continet gratiarum actionem, eò quòd mirabiliter, ac præter sensum carnis fuisset liberatus: Clamaui, inquit, in tribu-

latione mea ad Iehouam, vociferatus sum è ventre inferi, exaudisti vocem meam. Sicuti postea videbimus, Ionas non sine certamine suas preces direxit ad Deum: luctatus est cum magnis difficultatibus: sed vtcunque se ingererent multa impedimenta, perexit tamen, neque destitit precari. Iam refert se non frustra fuisse precatum: vt autem gratiam Dei amplificet dicit, E ventre sepulchri. Posuerat angustiam priore membro, sed hìc clarius exprimit quàm insigne & memorabile fuerit Dei beneficium, quòd saluus euasit è ventre ceti, quia scilicet erat quasi venter sepulchri. שאול à corruptione sepulchrum Hebræi vocant. Et Latinus interpres ferè vbique transtulit Infernum: & accipitur interdum etiam שאול pro ipso inferno: hoc est, conditione reproborum, ex quo se coram Deo damnatos sentiunt. sæpius tamen sumitur pro sepulchro: & libenter retineo hunc sensum, quòd piscis fuerit instar sepulchri. Sed significat se abditum ita fuisse in sepulchro, vt nusquam pateret exitus. Quid est venter sepulchri? nempe intimum, vel penetrale ipsius sepulchri. In hoc igitur statu quum esset Ionas, dicit se fuisse exauditum à Domino. Iterum repetere conuenit quod nuper attigi, Ionam non ita fuisse oppressum quanuis tentatione grauissima, quin vota ipsius ad Deum emergerent. Orauit igitur tanquam ex inferis, & non simpliciter orauit. Simul enim explicat vehementiam, vel ardorem quum dicit se clamasse & vociferatum fuisse. Nec dubium est, quin ipsa necessitas extorserit Ionæ graues querimonias. Quicquid sit, non vlulauit quemadmodum solent increduli, qui sentiunt sua mala, & satis queruntur: interea tamen profundunt inanes eiulatus. Ionas hìc se ab illis discernit, narrans se clamasse & vociferatum fuisse ad Deum. Iam sequitur:

3 Atqui proieceras me in profundum, in cor marium, & fluuius circundedit me: omnes conflictus tui (*sed hac voce intelligit vndas, quæ inter se confligunt. Scimus enim esse varias collisiones, ideò vertunt aliqui, contritiones tuæ. Nam* שבר *significat propriè confligere, & frangere. Perinde est igitur acsi diceret, omnes fracturæ tuæ, & collisiones*) super me transierũt. (*Et explicat quid velit, quum dicit*) fluctus tui super me transierunt.

Ego hunc versum lego oppositiuè, hoc est, vt hìc amplificandi causa Ionas suum statum referat. Hoc fuit magnum, è ventre piscis ad Deum clamare: sed longè difficilius fuit, attollere animum ad preces, quum tamen sentiret, vel reputaret Deum sibi esse infensum. Nam si coniectus fuisset in extrema mala, potuit tamen Deum inuocare. Sed quum in mentem hoc veniret, quicquid patiebatur mali, sibi inflictum esse diuinitus, quia conatus fuerat subterfugere Dei vocationem, quomodo potuit penetrare vsque ad cœlos, quum tale obstaculum interpositum esset? Videmus ergo quorsum tendant verba quum dicit, *Atqui tu proieceras me in gurgitem, vsque ad cor maris, fluuius circundedit me, omnes vndæ tuæ & fluctus super me transierunt.* In summa, hìc ostendit Ionas quàm graues tentationes oblatæ fuerint dum voluit preces suas concipere: quia hoc primò in mentem venit, Deum esse infestissimum hostem. Neque enim Ionas tunc secum reputauit se deiectum fuisse in mare à nautis, & reliquis: sed defixus fuit eius animus in Deo. Hæc ratio est cur dicat, *Tu Domine, proieceras me in profundum vsque in cor maris*: *deinde fluctus tui, vndæ tuæ*. Hìc non respicit naturam maris: sed quemadmodum iam dixi, sensus omnes suos in solum Deum confert, & agnoscit sibi negotium esse cum eo: quasi diceret, Tu Domine me persequendo fugas, & tamen ego ad te accedo: tu horrendis modis ostendis te mihi esse offensum, ego tamen te quæro: tantùm abest vt isti terrores me procul abs te retrahant, vt iam quasi stimulis adactus veniam vltro ad te, quia alibi non est mihi spes salutis. Nunc ergo videmus quid valeat ista antithesis, vbi Ionas opponit terrificam illam pœnam quam sustinebat, suę precationi. Nunc pergamus.

4 Tunc ego dixi (*nam copula resolui debet in aduerbium temporis*) expulsus sum à conspectu oculorum tuorum: verùm adiiciam aspicere ad Templum sanctitatis tuæ.

Priore membro versus iterum confirmat Ionas quod dixi, nempe quum orare vellet non modò clausam sibi fuisse ianuam, sed quasi oppositos montes, ne posset etiam aspirare votis suis ad Deum. Neque enim tantùm respexit in quo statu esset, imò præcipuè expendit causam, quòd scilicet iram Dei in se prouocasset. Dicit igitur, *Ego dixi, reiectus sum à conspectu oculorum tuorum.* Quidam frigidè exponunt, quòd tantùm expulsus fuerit à patria, ne vnquam

vnquam Templum aſpiceret. Ego autem non dubito, quin Ionas hîc referat ſe paſſum fuiſſe vltimos cruciatus, acſi præciſa eſſet omnis ſpes veniæ: Quid? adhúcne ſperabo Deum mihi fore propitium? non ſperandum eſt. Hæc igitur eſt reiectio, de qua loquitur. Nam dicitur nos expellere Deus à facie ſua, vbi nos prohibet ab omni acceſſu. Ionas igitur cogitauit ſe prorſus alienatum eſſe à Deo. Si quis obiiciat, tunc igitur extinctam fuiſſe eius fidem: ſolutio in promptu eſt, in lucta fidei eſſe cõflictus inteſtinos, quum ſcilicet vna cogitatio ſeſe ingerit: deinde altera occurrit ex oppoſito: alioqui nulla eſſet probatio fidei noſtræ, niſi in iſto inteſtino conflictu. Nam ſi pacatis animis ſtatuere poſſemus Deum nobis eſſe propitium, qualis eſſet fidei experientia? Sed vbi caro nobis dictat Deum eſſe aduerſum & nullam eſſe amplius ſpem veniæ, fides tandem opponit ſuum clypeum, & repellit illum inſultum tentationis, & concipit ſpem gratiæ, vtcunque ad tempus appareat Dominus implacabilis: tunc verè examinatur fides. Talis igitur fuit conditio Ionæ. nam pro ſenſu carnis reputauit ſe à Deo prorſus abiectum, ita vt fruſtra ad eum accederet. Ionas ergo, qui non exuerat carnem & ſanguinem, non potuit ſtatim concipere gratiam Dei, quin iſtæ difficultates contrà inſurgerent. Poſterius membrum variè exponunt interpretes. Quidam negatiuè vertunt, Non adiiciam videre ad Templum ſanctitatis tuæ. Sed non admittunt verba hanc interpretationem. אך ſignificat Hebræis Verùm, veruntamen: ſignificat etiam Certè: aliquando ſumitur pro Forſan dubitatiuè. maior pars interpretum vertit, Sed videbo Templum ſanctitatis tuæ, quaſi Ionas hîc coargueret ſuam illam diffidentiam, cuius meminit nuper: quemadmodum fideles ſtatim frænum iniiciunt ſibi, dum rapiuntur in aliquam dubitationem: Quid? tu igitur ſpem abiicies, quum tamen Deus tibi futurus ſit placabilis, ſi ad eum venias? putant igitur interpretes eſſe quaſi ἐπανόρθωσιν, quia Ionas hîc mutet ſententiam, ac retractet quod prius ſumpſerat falſum principium ex ſenſu carnis. Dixerat igitur ſe reiectum à facie Domini: nũc repellit tentationem illam ſecundum illos interpretes: Atqui videbo Templum ſanctum tuum: etiamſi nunc videar abs te reiectus, tu me tandem recipies in gratiam. Poſſemus tamen vno tenore ſic exponere hunc verſum, Saltem, vel, *Atqui adiiciam videre*, vt ſit votum. Optandi igitur modo poteſt ſumi futurum hoc tempus, quemadmodum ſcimus Hebræos ſolere vti futuro tempore vel dum precantur, vel dum optant. Optimè igitur conueniet hic ſenſus, Ionas dubitanter adhuc orare, *Atqui, vel ſaltem adiiciam Domine, videre Templum ſanctitatis tuæ*. Sed quoniam prior illa interpretatio, quam retuli, probabilis eſt, ideo non contendo. Quicquid ſit, videmus Ionam non prorſus deſperaſſe, etiamſi carnis ſenſus eum ad deſperationem impelleret, quia mox conuertit verba ſua ad Deum. Nam qui Deo obmurmurant potius loquuntur in tertia perſona, quaſi ſe ab eo auertentes. Sed Ionas hîc Deum ſibi ante oculos proponit, *Ego abiectus ſum*, inquit, *à conſpectu oculorum tuorum*. Non expoſtulat hîc cum Deo, ſed oſtendit ſe adhuc Deum quærere, vtcunque exiſtimet ſe procul reiici. Deinde addit, *Saltem adiiciam adhuc videre Templum ſanctitatis tuæ*. Quòd autem de Templo loquitur, non dubium eſt quin ſibi Templum propoſuerit, quaſi fidei materiam. Quum ergo abiectus eſſet, collegit quęcunque ad ſpem eius erigendam ac ſtabiliendam valere poterant. Fuerat enim circunciſus, fuerat cultor Dei à pueritia, fuerat educatus in Lege, exercitatus fuerat in Sacrificiis: ſub Tẽpli nomine hæc omnia breuiter complectitur. Videmus ergo vt ſeſe animet ad bene ſperandum in illa extrema neceſsitate. Et vtilis eſt iſta admonitio: quia dum videntur nobis clauſi omnes aditus ad Deum, nihil vtilius eſt, quàm reuocare in memoriam, quod tamen à prima infantia nos adoptauerit, quòd deinde teſtatus ſit gratiam ſuam variis ſignis, præſertim quòd vocauerit nos per Euangelium in ſocietatem Filii ſui vnigeniti, qui eſt vita & ſalus: deinde quod hanc gratiam confirmauerit & Baptiſmo, & Cœna. Quum ergo hæc nobis in memoriam venient, poterimus fide noſtra per omnia impedimenta perrumpere. Pergamus.

5 Obſederunt me aquæ vſque ad animam, abyſſus vndique circundedit me, iuncus alligatus fuit capiti meo.

6 Ad radices (*propriè exciſuras: nam* קצב *ſignificat excidere: alij vertũt, ad fines extremos. Ad radices igitur*) montium deſcendi: terra cum vectibus ſuis circum me in ſeculum: & aſcendere feciſti vitam meam è ſepulchro (*eſt aliud nomen, quàm* שאול *nempe* שחת*: alii vertunt, à corruptione, vel interitu*) Iehoua Deus mi.

Hîc pluribus verbis proſequitur Ionas quàm multa potuerint occurrere, quæ animum eius terrore obruerent, & procul retraherent à Deo, & tollerent omne ſtudium oran-

di. Semper autem memoria tenendum est quod iam diximus, fuisse ei cum Deo negotium. Et hoc ponderandum nobis est, quemadmodum quum Psalmo 39, dicit Dauid, Tu fecisti tamen. Nam postquam conquestus est de hostibus suis, deinde animum reflectit ad Deum, Quid ego ago? quid proficio istis querimoniis? neque enim homines me soli infestant: tu Deus hoc fecisti, inquit. Ita Ionas semper sibi proposuit iram Dei, quia sciebat non nisi ob sua peccata sibi accidisse tale exitium. Dicit ergo *Aquis se fuisse obsessum*: deinde *circundatum fuisse abysso*. Sed tandem addit, *quod Deus ascendere fecerit vitam suam*. Ergo huc spectant omnes istæ circunstantiæ, quòd Ionas non potuerit nisi insigni miraculo ad Deum surgere, quum modis omnibus vita eius fuisset oppressa. Quum dicit se *fuisse obsessum aquis vsque ad animam*, intelligo lethaliter, quia aliæ expositiones frigidæ sunt vel coactæ. Dicunt autem Hebræi vsque ad animam se vrgeri, quum scilicet periclitantur de vita ipsa: quemadmodum Latini dicunt cor, vel penetralia, vel viscera ipsa vulnerari. Sic etiam hoc loco, Aquæ me obsident vsque ad animam: deinde abyssus circundat me. סוף quidam vertunt Carectum, alii algam, alii iuncum. sed eòdem redit sensus. Certum est speciem esse carecti סוף: & quidam etiam mare rubrum inde vocatum esse existimant, quòd refertum sit multis carectis, vel iuncis. Et putant ita vocari iuncos, quia statim putrescunt. Quid autem velit Ionas certum est, nempe alligatam fuisse algam capiti suo, hoc est, algam creuisse super caput suum. Nam quòd alii referunt ad caput piscis, durum est. Sed metaphoricè loquitur Ionas, quòd implicitus fuerit carectis. quandoquidem nulla est spes, vbi quis inuoluitur carectis in profundo maris. Quomodo enim euadet ex naufragio, qui illic tenetur quasi ligatus? Metaphoricè igitur intelligit Ionas se ita fuisse submersum, vt non posset enatare, nisi virtute incredibili Dei. Eodem etiam sensu dicit, *Descendi vsque ad radices montium*. Loquitur autem de promontoriis, quæ mari adiacent: quasi diceret se non fuisse deiectum in medium mare, sed ita obrutum vt defixus esset quasi in ipso fundo sub radicibus montium. Hæc omnia tendunt in eundem finem, quòd nullus potuerit exitus sperari, nisi Deus manum è cœlo porrigeret, ac nouo quidem exẽplo & incredibili. Dicit *terram fuisse cum vectibus*. hac locutione intelligit se fuisse ita conclusum, acsi tota terra fuisset instar portæ. Scimus quales sint vectes terræ, si tribuimus illi vectes. Nam quum ianua aliqua vectibus clauditur, scimus quantula sit terræ portio. Si autem imaginamur terram esse instar ianuę, quales erunt vectes? Perinde est igitur acsi diceret Ionas se fuisse prohibitum ab omni vitali luce, quemadmodum si terra esset opposita ne emergeret ad conspectum solis. *Terra* igitur *fuit mihi opposita, & quidem in seculum*. Postea descendit ad gratiarum actionem, *Tu autem Iehoua Deus mi, ascendere fecisti è sepulchro vitam meam*. Postquam longa descriptione vsus est Ionas, vt ostenderet se non semel fuisse mortuum, sed oppressum multis & variis mortibus, hìc iam subiicit gratiarum actionem, quòd liberatus fuerit à Domino: *Tu*, inquit, *ascendere fecisti vitam meam Iehoua Deus mi*, rursum confirmat quod semel dixi, nempe se non fudisse friuolas preces, sed serio fidei affectu fuisse precatum. Neque enim vocaret Deum suum, nisi ita persuasus esset de paterno Dei amore, vt posset certam salutem sperare ab ipso. Tu ergo Iehoua Deus mi, inquit. non dicit, Liberasti me, sed eduxisti vitam meam è sepulchro. Ergo hic Ionas rediuiuus testatur se non modò auxilio Dei ereptum fuisse à summo discrimine, sed quadam resurrectionis specie fuisse excitatum à mortuis. Huc ergo pertinet ista locutio, quũ dicit vitam suam è sepulchro, vel ab ipsa corruptione fuisse eductam. Sequitur:

7 Quum deficeret in me anima mea (*vel dum se conuolueret supra me anima mea*) Iehouæ recordatus sum, & ingressa est oratio mea ad Templum sanctitatis tuæ.

Hìc comprehendit Ionas vno versu quæ prius dixerat, nempe se fuisse grauissimis tormentis cruciatum, sed tamen non fuisse ita deiectum animo, quin semper gustum aliquem conciperet gratiæ Dei, vt posset hoc modo animari ad precandum. Primò enim fatetur animam suam passam fuisse genus aliquod deliquii, vel fuisse implicitam anxiis & perplexis cogitationibus, ita vt non posset naturaliter se explicare. Quantum ad verbum ipsum spectat, עטף significat Hebræis operire & tegere: significat etiam in Niphal, & Hithpael (in qua coniugatione hìc accipitur) Deficere: sed poterit tamen commodè retineri prior significatio, quòd scilicet anima se inuoluat, quemadmodum Psalm. 102, Oratio afflicti dum in angustia sese inuoluit. Qui exponunt Multiplicare preces, carent prorsus ratione. ego igitur non dubito, quin Ionas hìc intelligat vel se quodam animi deliquio fuisse adobrutum, vel fuisse ita perplexum, vt non posset nisi violento certamine ad Deum assurgere

ſurgere. Quicquid ſit, voluit hoc verbo exprimere anxietatem animi ſui. Ergo dum nobiſcum verſamus varia conſilia, & in rebus deſperatis manemus quaſi conſtricti, tunc dicitur anima noſtra ſe voluere in nobis, vel implicare. Quum ergo anima ſeſe conuoluit, recidunt omnes cogitationes hominis perplexi in ipſum. Cupimus quidem nos exonerare dum agitamus varia conſilia, ſed quicquid aliò auertere nitimur, in caput noſtrum mox redundat, ſic anima noſtra ſeſe ſuper nos torquet. Nunc tenemus quid velit Ionas priore membro, *Dum anima mea ſeſe inuoluit*, vel deficit in me, *ego recordatus ſum Iehouæ*, inquit. Hinc colligimus Ionam non fuiſſe victorem ſine maximis difficultatibus, vſque ad animi defectum, quemadmodum diximus. hoc vnum eſt. Interea colligimus etiam rurſum, nunquam ita fuiſſe oppreſſum tentationibus, quin Deum ſaltem votis quæreret. Principium ergo hoc retinuit Ionas, quærendum eſſe Deum, quanuis ad tempus tam duriter & ſeuerè eum tractaret. Nam recordatio, de qua loquitur, manat ex fide. Recordantur Iehouæ etiam impii, ſed exhorrent, quia apprehendunt ſimul iudicem: & quoties fit Dei mentio, nihil aliud concipiunt, quàm interitum. Ionas autem memoriam Dei in alium finem applicuit, nempe vt ſolatio aliquo leuaret ſuas curas, & anxietates. nã ſtatim ſequitur, *quod penetrauerit*, vel ingreſſa fuerit *eius oratio ad Deum*. Videmus ergo ſic recordatum fuiſſe Ionam Dei ſui, vt fide agnoſceret ſibi fore propitium. hinc enim affectus precandi. Iam quòd dicit orationem ſuam fuiſſe ingreſſam ad Templum, non dubium eſt quin alludat ad ritum legalem. Solebant enim Iudæi conuertere ſe ad Templum quoties orabant. neque hæc cæremonia ſuperſtitioſa erat, quoniam ſcimus propoſitam fuiſſe illis doctrinam, quæ eos inuitaret ad Sanctuarium & Arcam fœderis. Quum ergo hæc ratio eſſet ſub Lege, dicit Ionas orationem ſuam ingreſſam fuiſſe ad Templum Dei: quia viſibile erat hoc ſymbolum, vnde concipere poſſent Iudæi Deum ſibi propinquum eſſe: non quòd praua imaginatione Deum affigerent externis ſignis, ſed quia ſciebant hæc adminicula ſibi non fruſtra data eſſe. Hoc igitur modo Ionas non ſolùm Dei ſui meminit, ſed etiam reuocauit in memoriam ſigna, in quibus fidem ſuam toto vitæ curſu exercuerat, quemadmodum nuper diximus. nam qui de cœlo accipiunt, prorſus diſcedunt à Prophetæ mente. Scio quidem Templum aliquando vocari Cœlum: ſed non quadrat hic ſenſus præſenti loco. Intelligit ergo Ionas, etiamſi eſſet remotiſsimus à Templo, Deum tamen ſibi fuiſſe propinquum, quia non deſtitit precari Deum illum, qui ſe patefecerat Lege data, & qui volebat coli Ieroſolymę, & qui Arcam fœderis volebat eſſe ſymbolum præſentiæ ſuæ, vt certa fide ipſum inuocarent Iudæi, nec dubitarent eum in medio ſui habitare, quum haberet illic viſibile domicilium.

ℭPRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tale ſemel ſpecimen tuæ immenſæ potentiæ edidiſti in ſeruo tuo Iona, vt quum demerſus eſſet ferè ad inferos, tamen eũ ad te erexeris, & ita ſuſtinueris firma conſtantia, vt non deſierit precari, & ad te clamare: da inquam, vt in tentationibus quibus quotidie nos exerceri neceſſe eſt, erigamus ſurſum ad te animos, deinde non deſinamus cogitare te eſſe nobis propinquum, etiam vbi apparent ſigna iræ tuæ, vbi etiam peccata noſtra ante oculos ſeſe ingerũt, quæ in deſperationem nos conijciant, vt tamen luctemur conſtanter, nec vnquam deſiſtamus à ſpe miſericordiæ tuæ, donec defuncti omnibus certaminibus, tandem poſsimus liberè & pleno ore gratias tibi agere, & celebrare immenſam tuam bonitatem, qualem quotidiè experimur, donec per continua experimenta deducti, veniamus tandem in beatam illam quietem, quæ nobis repoſita eſt in cœlo per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

8 Qui obſeruant vanitates mendaces, miſericordiam ſuam (*vel clementiam*) derelinquent (*hoc eſt, derelinquunt.*)

9 Ego autem in voce laudis ſacrificabo tibi, quæ voui reddam: ſalus eſt Iehouæ.

Hîc primùm dicit Ionas, miſerè errare homines quum ad ſuas ſuperſtitiones declinant, quia ſeſe priuant ſummo bono. Vocat enim clemẽtiam hominum, quicquid opis vel auxilii optandum eſt ad ſalutem. Senſus igitur eſt, ſimulac homines à vero Deo recedunt, alienari etiam à vita & ſalute, nec quicquam illis eſſe reſiduum, quia ſponte abiiciũt quicquid ſperari, vel optari boni poteſt. Quidam contrarium ſenſum eliciunt, quòd homines ſuperſtitioſi dum redeunt ad ſanam mentem, relinquant opprobrium ſuum. nam חסד aliquando accipitur pro opprobrio. Putant igitur hic deſcribi modum veræ pœnitentiæ, quòd ſcilicet vbi

Deus homines reuocat ab errore in viam ſalutis,ſimul etiam dat illis ſanam mentem,vt ſeſe expediant omnibus ſuis vitiis.hoc quidem verum eſt,ſed ſenſus ille nimis eſt contortus. Alii reſtringunt ad nautas,qui Deo vouerant ſacrificium:acſi diceret Ionas ſtatim relapſuros eſſe ad priſtina deliria,& vale dicturos Deo,qui ſua clementia eripuerat eos à naufragio. ita Clementiam ipſorum interpretatur Deum,ſed hoc quoque nimis reſtrictum eſt.Ego itaque non dubito,quin Ionas hîc pietatem ſuam opponat prauis hominum commentis, quia paulò pòſt ſequitur, *Ego autem in voce laudis ſacrificabo tibi.* Antequam ergo Ionas profiteatur ſe fore gratum Deo, inſultat omnibus figmentis,quæ ſibi perperam homines excogitant,& quibus abſtrahuntur à vero Deo,& ſyncero eius cultu. Vocat enim Vanitates mendacii omnia commenta,quibus ſeſe homines decipiunt:quia certum eſt meras eſſe fallacias,quæ ſibi homines fabricant extra verbum Dei: quia vnica eſt & ſimplex veritas, quam Deus nobis patefecit per verbum ſuum. Quiſquis ergo vel tantillum inde huc & illuc deflectit, ille quaſi data opera ſibi accerſit aliquam impoſturam,qua ſeipſum perdat. *Qui* ergo *ſequuntur tales vanitates*, inquit Ionas, *illi derelinquunt ſuam clementiam*, id eſt,ſeſe abdicant omni fœlicitate. Nihil enim aliunde quàm ab vnico Deo ſperandum eſt vel auxilii, vel opis. Hic autem locus diligenter notandus eſt, quia hinc colligimus quo loco habendæ ſint omnes ſuperſtitiones, hoc eſt,omnes hominum ſententiæ,vbi volunt ipſi religionẽ inſtituere ſuo arbitrio. Ionas enim appellat vanitates mendaces,vel fallaces. Vnica igitur religio vera eſt,quam Dominus verbo ſuo nobis tradidit. Deinde hoc notandum eſt,fruſtra homines ſatagere,dum ſequuntur ſua figmenta.nam quò magis ſtrenuè currunt,eò longius recedunt à via,quemadmodum dicit Auguſtinus.ſed Ionas hîc ſumit altius principium,quòd ſcilicet ſolus Deus in ſe contineat omnem plenitudinem bonorum.quiſquis ergo Deum piè quærit & ſyncero cultu,ille in eo inueniet quicquid optandũ eſt ad ſalutem. Deus autem non quæritur niſi obediẽtia & fide. Ergo quicunque audent ſibi laxare fræna,vt hoc vel illud ſequantur extra verbũ Dei,illi quia à Deo recedunt,ſimul etiam ſeſe priuãt bonis omnibus. Superſtitioſi quidem putant ſe multũ proficere dũ laborant in ſuis figmẽtis:ſed videmus quid Spiritus ſanctus per os Ionæ pronuntiet:quemadmodum etiam Dominus ipſe loquitur per Ieremiam, Dereliquerũt me fontem aquæ viuæ, & ciſternas ſibi foderunt, &c: conqueritur illic Deus de electo populo, qui ad prauas ſuperſtitiones defecerat. Vbi ergo homines vagantur extra verbum Dei, Deũ ipſum quodammodo à ſe repellunt, vel dicunt illi vale. ita fit, vt priuentur bonis omnibus: quia extra Deũ nihil ſalutis reperietur vel auxilii. Meritò igitur Ionas ſtatim ſubiungit, *Ego autem in voce laudis ſacrificabo tibi*: quaſi diceret,quãdo homines ſeſe proiiciũt in exitiũ,vbi addicũt ſe erroribus,ideo tibi vni Domine ſacrificabo. & hoc nobis tenendũ eſt,quia vt ingenia noſtra propenſa ſunt ad mendaciũ & vanitatẽ,facilè prima quæque ſuperſtitio nos abripiet,niſi retineamur hoc vinculo,dum nobis erit certò perſuaſum,in ſolo Deo reſidere ſolidam ſalutem & quicquid nobis ſperandum eſt auxilii,vel opis. Vbi autem hoc probè & penitus infixum erit cordibus noſtris, tunc non facilè effluet nobis vera religio: etiamſi Satan vndique nobis proponat illecebras, manebimus tamen in vero & recto Dei cultu.& eò diligentius expendere conuenit hunc locum,quia non dubium eſt,quin Ionas ſe confirmare voluerit in recto curſu pietatis. Sentiebat enim vt ſunt omnes mortales, ſe eſſe procliuem ad mendacium, niſi ſe animaret ad conſtantiam. Hoc autem facit quum pronuntiat quidquid ſuperſtitionis excogitant homines,priuationem eſſe à ſummo bono & à vita & ſalute. hinc igitur fiet, vt quicquid eſt errorum abominemur, ſi nobis perſuaſum ſit, relinqui verum Deum,vbi nõ obedimus verbo eius,& vnà cum Deo ſimul etiam abiici ſalutem & quicquid boni optandũ eſt. *Sacrificabo* igitur *tibi cum voce laudis*, inquit Ionas. Hîc notandum eſt rurſus, verum Dei cultum præcipuè cõſiſtere in laudibus,quemadmodum dicitur Pſa.50. Nam illic Deus oſtẽdit ſe pro nihilo ducere omnia ſacrificia,niſi tendãt in hunc ſcopũ, vt ſcilicet nomen eius celebretur. Voluit quidem ſub Lege offerri ſibi ſacrificia,ſed in aliũ finem.neque enim vnquam moratus eſt Deus vitulos & boues & capras & agnos,ſed voluit agnoſci author bonorum omnium. ideo illic dicit, Sacrifica mihi ſacrificium laudis. Sic etiam nunc Ionas quũ ſimplicius dicere poſſet, Ego Domine referam tibi vitam meam acceptam, dicit, Offeram tibi laudis ſacrificium. Quòd ſi illud valuit ſub vmbris legalibus, hoc multò magis nobis obſeruandum eſt, vt ſcilicet non craſſo modo tentemus Deum colere, ſed ſpiritualiter, dum ſcilicet teſtamur vitam noſtram ab ipſo manare, eſſe in eius manu, nos debere illi omnia, denique ipſum eſſe fontem & authorem ſalutis, neque ſalutis modò, ſed ſapientiæ, iuſtitiæ, virtutis. Et poſtea adiungit etiam vota: *Ego*, inquit, *vota ſoluam*. Diximus alibi qualiter accipere conueniat hoc nomen votorum. neque enim ſancti Patres pepigerunt cum Deo, ſicuti ſolent hodie Papiſtæ, qui Deum placare volunt ſuis nugis, quum vnus certis diebus ab eſu carnium abſtinet, alius veſtit cilicium, alius ſuſcipit peregrinationem,alius autem nouum aliquod commẽtum Deo obtrudit.nihil ſimile fuit in ſancto-

Ier.2.c.13

ſanctorum Patrum votis: ſed mera fuit gratiarum actio, vel gratitudinis teſtimonium. & ideo Ionas hîc coniungit vota ſua cum ſacrificio laudis. vnde colligimus non eſſe res diuerſas. nam idem bis repetit. Ergo Ionas non alio conſilio votum ſuũ Deo nuncupauerat, niſi vt teſtatam faceret gratitudinem ſuam. & ideo adiũgit, *Iehouæ eſt ſalus*: hoc eſt, vnius Dei propriũ eſt ſeruare. nam hîc *Iehouæ* ponitur in caſu datiuo: inſeritur enim litera ל. Eſt igitur Iehouæ ſalus: hoc eſt, non ad alium quempiam pertinet ſeruandi munus, quàm ad ſummum Deum. Quum ita ſit, videmus quàm perperam inſaniant homines, vbi transferunt laudes aliò, quemadmodum quiſque ſibi fabricat ſuum idôlum. Quoniam igitur vnus eſt Deus qui ſeruat, etiam in ipſum vnum referre conuenit noſtras laudes, vt ne eum fraudemus iure ſuo. hæc eſt ſumma. Sequitur:

10 Et dixit Iehoua piſci, (*hoc eſt, præcepit*) & euomuit Ionam ſuper aridam.

Hîc deſcribitur nobis Ionæ liberatio paucis verbis, ſed quam attentè expendere neceſſe eſt. Fuit hoc incredibile miraculum, Ionam viuum & incolumem iacere in viſceribus piſcis per triduum. Quomodo enim non ſuffocatus eſt millies, vel abſorptus aquis? quemadmodum ſcimus piſces aſsiduè aquas haurire. non potuit certè illic reſpirare Ionas. atqui vita hominis ſine ſpiritu vix poteſt ad momentum durare. ergo præter naturam illic ſeruatus eſt Ionas. Deinde quî fieri potuit vt piſcis Ionam euomeret ad littus, niſi Deus incredibili virtute piſcem illuc traxiſſet? deinde præter naturam & viſcera eius & os aperuiſſet? Fuit ergo hic exitus plenus miraculo, imò multis miraculis. Sed Ionas, quo magis extollat immenſam Dei potentiam, vtitur verbo Dicendi. vnde colligimus, Deo non eſſe quicquam laborioſum, quia ſolo nutu potuit rem tantam perficere, quæ ſuperat omnes noſtros ſenſus. Si dixiſſet Ionas ſe Dei beneficio & gratia fuiſſe liberatum, hoc erat minus emphaticum quàm dum vſurpat verbum præcipiendi, Loquutus eſt Deus. Cæterùm, quum hæc Ionæ liberatio ſit imago reſurrectionis noſtræ, locus hic inſignis eſt ac notatu apprime dignus, quia Spiritus ſanctus mentes noſtras euehit ad illud imperium quo mundus conditus eſt, & adhuc hodie mirabiliter ſeruatur. Vt igitur ſine mora & difficultate apud nos vigeat reſtitutio quam Deus nobis promittit, meminerimus de nihilo creatum eſſe mundum verbo eius & nutu, & hodie ſuſtineri. Sed ſi generalis illa doctrina non ſufficiat, hæc etiam hiſtoria Ionæ nobis occurrat, quòd Deus pręcepit piſci vt euomeret Ionam. Vnde igitur factum eſt vt Ionas incolumis & ſaluus euaſerit? nempe quia ita placuit Domino, quia Dominus mandauit. Verbum autem illud hodie retinet eandem efficaciam. ergo ſecundum virtutem illam qua operatur omnia, aliquando excitabimur nos quoque à morte. Nunc ſequitur:

CAPVT III.

1 ET FACTVM fuit verbum Iehouæ ad Ionam ſecundò, dicendo:

2 Surge, proficiſcere Nineuen in vrbem magnam, & prædica ad eam prædicationem quam ego mando tibi.

Hîc inſigne documentum nobis proponitur gratiæ Dei, quòd dignatus eſt Ionam recipere in priſtinum gradum & honorem. erat enim indignus communi hac luce. Deus autẽ non modò vitam illi reddidit, ſed iterum ornauit officio & elogio Prophetæ. Hoc, quemadmodum dixi, non adeptus eſt Ionas niſi rara & ſingulari gratia Dei. Quũ prius fugiſſet atque immorigerum ſe præbendo, quodãmodo ſe priuaſſet omni gratia Dei, quòd recuperat munus propheticum, certè id non contigit eius merito. Hoc primo loco notãdum eſt, quum dicitur *factum fuiſſe verbum Dei ſecundo*. iam locutio hæc obſeruãda eſt, quia diuerſis modis dirigitur ad homines verbum Dei. Deus enim vnumquẽque noſtrûm alloquitur: ſed ſpeciali modo ſuos Prophetas, quos vult eſſe teſtes ſuæ voluntatis & præcones. ergo quoties Deus hominem cõſtituit in peculiari aliquo officio, dicitur verbũ ſuum ei dirigere: quemadmodũ verbum Dei dirigitur ad Magiſtratus, quia ſcilicet iubentur exercere poteſtatem ſibi commiſſam. ſic etiã verbum Dei ſemper factum eſt ad Prophetas, quia fas illis non fuit ſeſe ingerere, niſi vocati eſſent. Iã ſequitur mandatũ: *Surge, proficiſcere Nineuen in vrbem magnam, & prædica illic prædicationem quam tibi mando.* Iterũ repetit Deus quod initiò vidimus, Nineuẽ eſſe vrbẽ magnã, vt ſcilicet cõparet ſe Ionas ad inuictã animi magnitudinẽ, ac illuc veniat bene meditatus. nã hîc ſępe fit vt multi audacter obeãt munus ſuũ, ſed ſtatim deficiãt, quia non ſatis præuiſa illis fuit difficultas. Ergo vbi plus reperiunt negotii homines quã putauerãt initiò, liqueſcũt ferè vel

falté despondent animos. ergo hìc Dominus cõsultò prædixit Ionæ quàm difficile futurũ eiſet munus: quaſi diceret, Ego te hominem incognitum & ignobilẽ & extraneum mitto, vt denunties exitium non paucis hominibus, ſed ingenti multitudini, & certamen habeas cum vrbe nobiliſsima, & ita populoſa vt videri poſsit quædam regio. Nunc ergo tenemus quorſum additum fuerit hoc encomium vrbis, nempe vt Ionas ſe accingeret ad obeundam militiam, ne poſtea in medio curſu deficeret. Cæterùm hic terror ipſum obſtupefecit principiò, vt refugeret vocationem Dei. nunc autem nihil mouetur illa magnitudine vrbis, ſed conſtanter ſequitur quò Dominus vocat. Videmus ergo vt fides, dum ſemel palmam obtinuit in cordibus noſtris, tranſcendat omnia obſtacula, & contemnat totam magnitudinẽ huius mũdi. nam ſtatim additur:

3 Et ſurrexit Ionah, & profectus eſt Nineuen ſecundum mandatum Iehouæ: Nineueh autem erat vrbs magna Dei (*Deo, ad verbum*) itinere trium dierum.

Quum Ionas refert ſe profectum eſſe vt Nineuen veniret iuxta mandatum Dei, hìc primò oſtendit, quemadmodum dicebam, quanta ſit virtus fidei & efficacia. nam Ionas etiãſi reputet ſecum magnitudinem & ſuperbiam vrbis Nineuæ, tamen obliuiſcitur ſe eſſe vnũ hominem obſcurum & inermem: ſed arripit arma quæ poſsint conficere omnem potentiam mundi: quia agnoſcit ſe miſſum eſſe diuinitus. Statuit Deum à parte ſua, quem ſcit eſſe authorem vocationis ſuæ. hinc ergo fit vt alto & intrepido animo deſpiciat totum ſplendorem vrbis Nineuæ. ideo Iohãnes non fruſtra dicit, victoriam noſtram in fide conſiſtere, qua vincamus totum mundum. Et ſimul etiam demonſtrat Ionas quantopere profecerit ſub ferulis Dei. fuerat duriter caſtigatus: ſed ſcimus multos incredulos obdureſcere ad flagella, & euomere etiam rabiem ſuam contra Deum. Ionas autem hìc oſtendit caſtigationem ſibi fuiſſe vtilem: quia domitus fuerit ad Dei obſequium. *Profectus eſt* ergo *ſecundum mandatum Iehouæ*: hoc eſt, nihil aliud ſpectauit quàm vt Deo morem gereret, ac ſe totum illi permitteret regendũ. & hinc etiam colligimus quàm bene Deus nobis conſulat, & ſaluti noſtræ, dum cõtumaciam noſtram coarguit: etiamſi aſperæ ſint eius caſtigationes, quia tamen ſequitur hic profectus, ſcimus nobis nihil melius eſſe, quemadmodum etiam Dauid loquitur Pſalmo 119, quàm humiliari ſub Dei manu. Hæc igitur mutatio nobis ſpeculũ illuſtre eſt profectus, quem ſemper Dominus reſpicit quoties aſperius ſuos tractat: quia ſcilicet non poteſt aliter domari carnis vel faſtus vel rebellio, vel traditas & ignauia. Nunc etiã tenẽdum eſt quomodo Ionas tantũ robur collegerit, nẽpe quia expertus fuerat in ventre piſcis, etiam inter mille mortes ſatis eſſe præſidii in Deo ad ſalutem recuperandam. Quia igitur cognouerat mortis exitus eſſe in arbitrio & manu Dei, ſi inſurgat totus mundus, non tangitur formidine, vt propterea refugiat mandatum Dei. ergo quò quiſque magis ſenſerit Deum beneficum, eò etiam animoſius progredi debet in officio ſuo, & vitam ſuam ac ſalutem ſecurè Deo committere, & ſuperare conſtanter omnia diſcrimina huius mundi. Dicit poſtea *Nineuen fuiſſe vrbem magnam, nempe itinere trium dierum*. Quidam multùm laborant in nodo ſoluendo, qui tamen nullus eſt: quia videtur hoc eſſe abſurdum, vrbem vnam ſuo circuitu complexam fuiſſe 30. leucas noſtrates, vel circiter. Quum ergo concipiant ſpeciem abſurditatis, ideo excogitant effugia, quòd ſcilicet non poterit quiſpiam ſpeculari totam vrbem, vt ſcilicet luſtret omnes vicos, omnes plateas & ſingula publica loca, niſi per triduum: imò etiam addunt, hoc intelligi debere non vt quis curſitet per vrbem, vel celeriter pergat, ſed vt otioſus contempletur, infiſtat in viis. ſed hæc ſunt puerilia. & ſi credimus profanis ſcriptoribus, Nineue certè fuit eius magnitudinis, quæ hìc celebratur à Iona. nam dicunt arcam eius patuiſſe vſque ad quadringenta ſtadia. nunc ſcimus quantum ſpatium contineant quadringenta ſtadia. Stadium continet centum & vigintiquinque paſsus. ergo octo ſtadia faciunt milliare. Iam ſiquis ſupputet, reperiet in cẽtum ſtadiis duodecim milliaria. erunt igitur in quadringentis ſtadiis, quadraginta octo miliaria. Optimè conueniet hoc cum teſtimonio Ionæ. Deinde dicunt etiam Diodorus & Herodotus fuiſse in ambitu vrbis mille & quingentas turres. Quum hoc ita fuerit, certè non potuit minor eſse ciuitas, quàm hìc prædicatur à Iona. Si videntur hæc communem fidem ſuperare, tamen Scriptores hoc de nihilo non tradiderunt. nam vtcunque multa falſa reperiantur in Diodoro & Herodoto: quantum attinet ad vrbes illas, certè non auſi fuiſsent mentiri. ſtabat enim adhuc Babylon in omnium conſpectu: ſtabant etiam ruinæ Nineuæ, tametſi pridem fuerat diruta. Iam videbimus etiam circiter finem libri, tantam fuiſse vrbem, & adeò populoſam, vt fuerint illic centum & viginti millia puerorum. Siquis non recipiat teſtimonium Ionæ, paſcat ſe diaboli mendaciis. Quum autem illic fuerint tot pueri, iam quid reſtat niſi vt dicamus maximum fuiſſe vrbis circuitũ?

1. Ioh. 5. a. 4.

Sed

Sed videtur pugnare quod paulò pòst sequitur. dicet enim Ionas, quum ingressus fuisset vrbem, se vno die cursum ciuitatis peregisse, & fuisse concionatum. Facilis respõsio est, quòd simulac vrbem ingressus est & cœpit publicare mandatũ Dei, statim sequuta fuerit aliqua cõuersio: ideo non significat Ionas se lustrasse vno die totam vrbem. Ergo primo die iam ad se conuertit partem vrbis: deinde non destitit hortari singulos ad pœnitentiam: ita sequuta est totius vrbis conuersio, sed non altero neque tertio die, quemadmodum satis colligere licet. Nunc pergamus ad reliqua:

4 Et cœpit Ionah ingredi in vrbem itinere diei vnius, & clamauit & dixit, Adhuc quadraginta dies, & Nineueh subuersa.

Hic prosequitur Ionas quod vno verbo dixerat, se venisse Nineuen iuxta mandatum Dei. Ostendit igitur quomodo fideliter exequutus sit partes sibi iniũctas, & ita paruerit verbo Dei. Venit ergo Ionas & cœpit ingredi in vrbem, & primo die concionari. Hæc celeritas ostendit melius quàm docilis fuerit Ionas, & quantopere studuerit præstare Deo suum officium. nam siqua adhuc timiditas fuisset in eius animo, poterat vrbem inspicere sicuti faciunt homines anxii & dubii: inquirunt quænam sit conditio loci, qualia sint hominum ingenia, & quis sit facilis accessus, & quæ ratio commodissima, vbi minimum periculi. Ionas ergo si adhuc impeditus fuisset carnis cogitationibus, poterat subsistere ad tres vel quatuor dies, deinde incipere munus Prophetæ exequi. Hoc non facit, sed ingreditur vrbem, & clamat. Iam ergo videmus quàm promptus fuerit ad obsequium, qui antè volebat mare traiicere: nunc ne momentum quidem ad respirandum sibi sumit: sed à porta incipit testari se ideo venisse, vt Deo obediret. Videmus ergo quàm emphaticè legenda sint hæc verba. Est quidem rustica narratio: Ionas hìc non adhibet rhetoricos colores, neque magnifico splendore orationis ornat suum ingressum. *Ionas*, inquit, *ingressus est vrbem*: diceret, qui nõ satis esset exercitatus in Scripturis, hoc esse frigidum. Sed dum expendimus istas circunstantias, videmus simplicem hunc sermonem plus in se habere vehementiæ quàm omnes Rhetorum pompas. Ingressus est igitur vrbem *itinere diei vnius, & clamauit & dixit*. Quum dicit se clamando loquutum esse, iterum describit fiduciam animi sui, quòd scilicet non obrepserit quemadmodum solẽt homines in rebus periculosis pedetentim prodire. Dicit se clamasse. hæc igitur libertas ostendit Ionam fuisse exutum omni metu, & præditum fuisse tali spiritu fortitudinis, qui ipsum erigeret supra omnia impedimenta mundi. & interea memoria repetendum est quàm odiosa fuerit hæc legatio. neque enim allicit Nineuitas blandè ad Deum, sed exitium illis minatur, & videtur nullam facere spem veniæ. Potuit secum reputare Ionas hanc esse vocẽ quæ reditura esset per iugulum, vt ille dicit: Egóne populosæ vrbi potero denuntiare excidium, vt non statim opprimar? ánnon primus qui occurrerit me lapidabit? Potuit ita secum Ionas hoc reputare: sed tamen nulla formido obstare potuit quin præstaret officium fidelis serui, quia planè confirmatus fuerat à Domino. Sed rectius erit coniungere proximum versum.

5 Et crediderunt viri Nineuæ Deo, & indixerunt ieiunium, & induerunt saccos à magno eorum vsque ad paruum eorum.

Vnum mihi exciderat in tertio versu. dicebat Ionas vrbem Nineuen fuisse *magnam Deo*. Hæc loquendi forma satis trita est in Scripturis. vocãt enim Hebræi Diuinum, quicquid excellit: ita Cedri Dei vocantur, & Montes Dei, & Agri Dei, si vel proceritate vel alia aliqua dote excellãt. Ciuitas ergo hæc dicitur fuisse diuina, eò quòd prę aliis celeberrima erat. hoc ideo breuiter volui attĩgere, quia argutè quidã, sed pueriliter ferè, vocãt Ciuitatẽ Dei, quæ erat curæ Deo, & in qua volebat ędere tale exemplũ conuersionis. est enim hoc potius sumptum, vt dixi, ex vulgari loquendi more. Iam redeo ad contextum. dicit Ionas *ciues Nineuæ credidisse Deo*. hinc colligimus non fuisse tam concisam Ionæ prædicationem, quin præfatus fuerit se esse verum Dei Prophetam, nec se temere proferre hæc mandata: deinde iterũ colligimus Ionam sic denuntiasse exitium, vt simul ostenderet Deum vltorem scelerum, argueret Nineuitas & quasi ad tribunal Dei citaret, ostendens illis suũ reatum. nã si locutus fuisset de pœna simpliciter, hoc certè valere nõ poterat, nisi vt Nineuitæ furiosè cõtra Deum insurgerẽt. sed dũ illis proponitur suus reatus, ita agnoscũt se meritò pœnas dare: & hæc est pręparatio ad humilitatẽ & pœnitẽtiã. Vtrũq; horũ facilè colligitur ex hoc verbo, quũ dicit Ionas Nineuitas credidisse Deo. nisi enim persuasũ illis fuisset, mandatũ hoc esse profectũ è cœlo, qualis fuisset fides ipsorũ? Sciamus ergo Ionã ita præfatũ fuisse de vocatione sua, vt Nineuitæ certò statuerent præconẽ cœlestẽ esse. hinc igitur eorum fides. deinde Nineuitæ nunquã Deo credidissent vt induerent saccum, nisi de peccatis suis fuissent admoniti. Ergo non du-

bium est quin Ionas dum vociferatus est cōtra Nineuem, simul proposuerit in mediū quàm scelerate vixissent illi homines,& quàm graues essent ipsorum offensæ aduersus Deum. Hinc ergo fit vt saccos induant, ac supplices confugiant ad Dei misericordiam, quia intelligunt se meritò vocari in iudicium, ob vitam suam impiè actam. Sed quæri potest quomodo Deo crediderint Nineuitę, quibus nulla data erat spes salutis. fides enim nulla esse potest sine gustu paternæ Dei beneuolentiæ. Quisquis cōcipit Deum iratum, necesse est vt prorsus desperet. Quum ergo Ionas nullum gustum daret bonitatis Dei, potuit cēties potius terrere Nineuitas, quàm vocare ad fidem. sed potest synecdochica esse locutio. neque enim integra est fides vbi homines ad pœnitentiam vocati sese coram Deo suppliciter humiliant: sed tamen pars est fidei, quemadmodum dicit Apostolus 11. ad Hebræos cap. Noah fide timuisse, deducēs ex fide timorem quem concepit Noah accepto oraculo, partē fidei esse docet, indéque manare. Interea tamen oportuit excitari sancti Patriarchæ animū aliunde quàm ex minis, vt sibi Arcam in salutis asylum extrueret. Sic etiam per synecdochen poterit exponi hic locus, quòd crediderint Nineuitæ Domino: quia scilicet dum intelligunt Deū meritas pœnas exposcere subiiciant se ei, & interea confugiant ad petendam veniam. sed non dubium est quin plus cō ceperint Nineuitæ ex verbis Ionæ quàm nudum terrorem: quia si tantùm apprehendissent partem illam, nempe se obnoxios esse coram Deo, & meritò ad pœnam vel supplicium vocari, fuissent confusi & obstupefacti terrore, nusquam aspirassent ad petendā veniam. Quum ergo supplices coram Deo se prosternunt, certè concipiunt aliquā spem gratiæ. Non fuerunt igitur pœnitētia vel timore Dei tacti, quin permixtus esset aliquis gustus gratiæ: ita crediderunt Deo, quia etiamsi intelligerent se morte esse dignissimos, non tamen desperarunt, sed confugerunt ad preces. Dum ergo videmus Nineuitas quæsiisse remedium illud, certò statuendum est plus profecisse ex Ionæ prædicatione, quàm vt tantùm intelligerent se corā Deo reos esse. hoc certò tenendum est. Sed plura dicemus proxima lectione.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, vt quum tantum in nobis sit timiditatis vt nemo nostrûm sit idoneus ad sequendum quò vocas: exemplo serui tui Ionæ instructi paremus nos ad solidam obediētiam: & quicquid Satan & mundus terrorum nobis obijciat, tamen confirmati fiducia tuæ virtutis & præsidij, quod nobis pollicitus es, pergamus in cursu vocationis nostræ, neque vnquam deflectamus, sed ita militemus contra omnia obstacula huius mundi, donec perueniamus ad cœleste illud regnū vbi fruamur & te & Christo vnigenito Filio tuo, qui est fortitudo nostra & salus: ac Spiritus tuus nos vegetet, & confirmet omnes nostros sensus ad tuum obsequium, vt tandem etiam glorificetur nomen tuum in nobis, & nos aliquando simus participes eius gloriæ ad quam nos inuitas per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

6 Et peruenit verbum (*sermo vel res*) ad regem Nineueh: & surrexit è solio suo, & abiecit splendidam suam vestem à seipso, & induit saccum, & sedit super puluerem.

7 Et promulgauit ac dixit per Nineuen ex consilio Regis & magnatum eius dicendo, Homo & iumentum (*vel bestia*) bos & ouis ne gustent quidpiam, ne pascantur, & ne aquas bibant.

8 Et induantur saccis homo & bestia, & clament ad Deum in fortitudine, & reuertatur quisque à via sua mala, & à rapacitate quæ est in manibus eorum.

Incertū est an Ionas per aliquot dies in vrbe cōcionatus sit antequā hoc Regi innotesceret. hæc quidē est receptior sentētia: nā interpretes ita exponūt hūc versum, vbi dicitur sermo allatus esse ad Regē, quasi Rex ipse intellexerit totam vrbē fuisse commotā prædicatione Ionæ: sed verba etiam diuersum sensum admittunt, quòd scilicet sermo Ionæ statim ad Regem peruenerit. Et ego potius huc inclino: videtur enim Ionas exegeticè narrare quomodo saccum induerint Nineuitæ. Hoc breuiter dixerat, iam explicat rem ipsam fusius. & scimus hunc morem Hebræis tritum esse, vt summas rerum paucis verbis attingant, deinde addant explicationem. Quia ergo proximo versu dixerat Ionas Nineuitas indutos fuisse sacco, & prædicasse ieiunium, nunc videtur clarius exprimere quomodo hoc factum sit, nempe regio edicto. Et certè credibile est non fuisse edictum ieiunium in vrbe regia

regia tantùm consensu vulgi, quum tamen Rex ipse illic esset cum suis consiliariis. Quoniam ergo magis consentaneum est, profectum de ieiunio edictum à Rege fuisse, ideo libenter sic contexo duos istos versus, vt prior breuiter significet fructum qui secutus est Ionæ prædicationem: posterior verò exegeticè additus sit, quia rem ipsam plenius enarrat. Nunc ergo dicit Ionas ieiunium fuisse indictum à Nineuitis, quia Rex ita statuerit cum suo consilio. & ita verbum hoc ויגע interpretor per præteritum plusquam perfectum, *Peruenerat sermo ad Regem*. nam rationem & modum subiicit nunc Ionas, quomodo Nineuitæ ieiunium prædicauerint: quia scilicet Rex admonitus fuit de concionibus Ionæ, & statim aduocauit suos consiliarios. Hoc ergo fuit publicum edictum, non autem aliquis vulgi motus temere excitatus, quemadmodum interdum fieri solet. Dicit edictum fuisse promulgatum ex authoritate Regis & consilii vel magnatum eius. Quanquam טעם quidam accipiunt pro ratione vel pro approbatione. טעם significat gustare, vt eodem verbo postea vtitur Ionas: sed accipitur pro consilio metaphoricè: & ego puto melius hunc sensum præsenti loco quadrare. Venio ad rem ipsam. Quòd Rex vrbis tam splendidæ, imò summus tunc Monarcha ita se morigerum præbuerit ad Ionæ exhortationem, notatu dignum est. Videmus enim vt superbiant Reges, quandoquidem putant se exemptos esse communi sorte hominum: ita sese efferunt supra leges. hinc fit vt velint sibi omnia licere: & dum frænum laxant suæ libidini, indignè ferant se moneri etiam ab æqualibus. Ionas autem homo extraneus erat & ignobilis. Quòd ergo ita affecit Regis animum, hinc apparet arcana virtus Dei, quam exerit in verbo suo quoties ita visum est. Deus quidem per verbi sui prædicationem non operatur æqualiter, hoc est, non semper eundem tenorem seruat, sed vbi visum est, sic efficaciter tangit corda hominum, vt successus Verbi superet omnem opinionem: quemadmodum hìc memorabile eius rei exemplum nobis proponitur. Quis dixisset profanum Regem, qui semper suo arbitrio vixerat, apud quem non vigebat religio vera & syncera, vno momento potuisse ita domari? Atqui abiectis regni insignibus prosternit se in puluere, induit saccum. Videmus ergo vt Deus non modò locutus sit per os Ionæ, sed efficaciam addiderit verbo suo. Cæterùm tenendũ etiã est memoria quod dicit Christus, Viri Nineuitæ surgent in iudicio. nã resipuerunt ad Ionæ prædicationem, & ecce plusquam Ionas hìc. Quotidie Christus vocem Euangelii sui profert: quanquam enim non versatur hìc inter nos visibili forma, ipse tamen est qui per ministros suos loquitur. Si contemnimus hanc doctrinam, quomodo excusabilis erit nostra peruicacia & durities, quum Nineuitæ, qui nunquam veram pietatis doctrinam gustauerant, qui nullis rudimentis fuerant imbuti, tam citò conuersi fuerint ad Ionæ prædicationem? Quòd autem seria fuerit pœnitentia hinc colligimus, quia aspera erat Ionæ prædicatio. denuntiabat enim exitium potentissimæ vrbi. Hoc potuit statim ad insaniam & furorem adigere Regis animum. quòd ita placidè humiliatur, certè non vulgaris mutatio est. Habemus ergo illustre signum pœnitentiæ, quòd Rex ita potuit seipsum & dignitatem suam obliuisci, vt abiecta veste splendida saccum indueret, & se proiiceret in cinerem. Iam quòd attinet ad ieiunium & saccos, verum est pœnitentiam in his externis rebus non consistere, quemadmodum etiam vidimus apud Ioelem. Nam Deus non moratur cæremonias: & quicquid refulget in oculis hominum, hoc friuolum est coram ipso. requirit enim cordis synceritatem. Ergo quod hìc narrat Ionas de ieiunio & similibus exercitiis, referri debet ad legitimum finem, quòd scilicet hoc modo Nineuitæ testari voluerint se meritò reos ad tribunal Dei vocari: deinde suppliciter deprecati fuerint iram Iudicis. Ieiunium ergo & saccus tantùm externa sunt professio pœnitentiæ. Siquis tota vita ieiunet atque induat saccum, & se puluere aspergat, interea non adiungat syncerum cordis affectum, ludet coram Deo. Ergo per se ista externa exercitia leuis aut nullius momenti essent, nisi præcedat interior affectus cordis, atque adeò impellat homines ad tale testimonium reddendum. Proinde quoties Scriptura de ieiunio & cinere & sacco verba facit, tenendum est hæc nobis proponi tanquam externa pœnitentiæ signa, quæ si falsa sint, nihil aliud quàm prouocant iram Dei: si autem vera, Deo probantur propter suum finẽ, non quòd per se valeant ad placandam eius iram, vel ad expianda peccata. Nunc si quis quærat an pœnitentia semper secum trahat ieiunium & cinerem & saccos, facilis responsio est, fideles tota vita debere meditari pœnitentiam. ergo nisi se exerceat quisque nostrûm in hoc continuo studio, vt scilicet sibi renuntiet ac priori vitæ, ille nondum quid sit Deo seruire didicit, quia militandum semper nobis est cum carne. Quum autem assidua sit pœnitentiæ meditatio, non tamen exigitur semper à nobis ieiuniũ. Sequitur ergo ieiuniũ esse publicum & solẽne testimoniũ pœnitẽtię, vbi apparet aliquod extraordinariũ signũ vindictę Dei. sic etiã vidimus apud Ioelẽ vocatos fuisse Iudęos ad cinerẽ & saccũ: quia Deus quasi armatus prodibat in mediũ: & Prophetæ omnes clamabãt interitũ populo instare: tũc oportuit Iudęos suppliciter cõfugere ad Dei misericordiã cũ talibus testimoniis. Sic etiam Nineuitæ quum perculsi essent terribili illo edi-

Matt. 12. c. 41

cto, induerunt saccos, ieiunium indixerunt, quia scilicet hoc fieri debebat in rebus extremis. Nunc ergo tenemus cur Rex postquam ipse saccum induit, simul etiam indixerit toti populo & ieiunium & alia pœnitentiæ testimonia. Sed videtur hoc absurdum esse, imò ridiculum, quòd Rex iubet etiam animalia pœnitentiam profiteri cum hominibus. nam pœnitentia est mutatio hominis, dum sese Deo restituit, quum ab eo fuerit antè alienatus: hoc non potest competere in bruta animalia. Temere ergo & prçter omnem rationem permiscet rex Nineuæ animalia cum hominibus, vbi de pœnitentia agitur: sed tenẽdum est quod prius diximus exitium fuisse denuntiatum non hominibus solis, sed etiam toti vrbi, ipsis etiam ædificiis. nã vt totum mundum Deus creauit hominum causa, sic etiam ira eius vbi accensa est contra homines, simul iumenta & arbores & quicquid est in cœlo & in terra inuoluit. Sed nondum soluta est quæstio: vtcunque enim Deus pœnam de animalibus exigat propter hominum scelera, tamen bos vel ouis non posset iram Dei placare. Respondeo hoc factum fuisse hominum causa. Fuisset enim ludicrum spectaculum, si Rex à pabulo & potu prohibuisset animalia, nisi respectum habuisset ad homines ipsos. Sed voluit quasi in speculo aut pictura Nineuitis proponere quid meriti essent: quemadmodum sub Lege, quoties victimas cædebant, admonebantur de suis peccatis. Debebat enim hoc illis venire in mentem, mactari pecudem innoxiam, aut aliud animal, & qua de causa qui peccauerat stabat ad altare. Videbat igitur viuam imaginem suæ damnationis in boue vel agno vel hirco. Sic etiam Nineuitæ quum adigerent & boues & asinos, & reliqua animalia ad ieiunium, admonebantur quàm graui & seuera pœna digni essent, quòd scilicet etiam innoxia animalia luerent vnà cum ipsis pœnam. videmus ergo non fuisse quæsitum aliquod piaculum à Rege, dum indixit ieiunium & inediam brutis animalibus: sed potius fuisse talibus stimulis excitatos homines, vt seriò agnoscerent irã Dei & plus terroris conciperent, quò verius humiliarentur coram ipso, sibíque displicerent, atque ita magis propensi essent ad petendam veniam, & melius etiam parati & formati. Nunc ergo videmus debere istud referri ad tangendas metu conscientias, vt qui sibi nimis diu blãditi fuerant tali remedio, corrigerent suum torporem. Huc etiam spectabant in Lege omnia lauacra purificandis vestibus & reliquis vasis, vt agnosceret populus suis sordibus inquinari quicquid tangebat. & hoc diligenter notandum est: quia Papistæ, vt sunt dediti cæremoniis, arripiunt quicquid passim legitur in Scriptura de ieiunio, de cinere & sacco, & putant totam pietatem inclusam esse in istis ritibus externis. atqui corporalis exercitatio non multùm prodest, inquit Paulus. Ergo semper hæc regula valere apud nos debet, ieiunium & similia per se nullius esse ponderis: sed tantùm debere censeri à fine suo. Sic igitur quũ ad esuriem coacta sunt animalia apud Nineuitas, homines ipsi commonefacti de suo reatu didicerunt quid esset metuere iram Dei: & hac de causa placuit Deo ieiunium illud. Nũc siquis obiiciat nihil tentandum esse in Dei cultu præter verbum eius, facilis etiam responsio est, regem Nineuæ non finxisse aliquod placationis genus, neque etiam voluisse hoc modo Deum colere, sed respexisse ad finem quẽ dixi. Finis autem ille optimè respondet verbo Dei & eius præscripto. ergo rex Nineuæ nihil hîc alienum à Dei verbo tentat, quũ scilicet omnia ad scopum illum refert, vt scilicet ipse cum populo suppliciter prodiret ad tribunal Dei, & cum serio pœnitentiæ affectu veniam deprecaretur. Hçc igitur solutio satis clara est. Quum ergo postea subiicit Ionas, Regem iussisse & populum & animalia induere saccos, sciamus, siquis nunc nudum illud exemplum arripiat, nihil aliud fore quàm histrionem: quia semper illa ratio tenenda est, Regem adminicula quæsiisse, quibus se & suos ad veram pœnitentiam impelleret. nam procliue est hominis ingenium ad κακοζηλίαν. Sumus enim omnes ferè simiæ: atqui videndum est semper quo spiritu acti fuerint quos volumus imitari, ne scilicet contenti externis laruis negligamus quod præcipuum est. Postea addit Ionas, *Et clament in fortitudine ad Deum.* hoc restringi ad homines debet: neq; enim quadraret brutis animalibus. Homines igitur cum iumentis abstineant à cibo & potu: deinde clament ad Deum. Clamor hic non potuit nasci nisi ex Dei timore & pietatis sensu. ergo quemadmodum dixi, non debet promiscuè trahi tam ad animalia bruta quàm ad homines. Quod autem iubet rex Nineuæ populum in fortitudine clamare ad Deum, notatu dignũ est. quia hinc colligimus verè fuisse perterritum. non enim hîc agitur de vulgari clamore, sed addit fortitudinem: quẽadmodum siquis diceret Pleno gutture, & nos etiam Gallicè dicimus, *A force*, vel *Fort & ferme.* Exprimit ergo Ionas aliquid rarum & singulare, quum recitat hoc fuisse comprehensum in edicto Regis, vt homines clamarent fortiter ad Deum. perinde enim est acsi diceret, Expergefiant nunc omnes homines ad excutiendum suum torporem. nimis enim hactenus quisque nostrum sibi indulsit in suis vitiis: iam tempus est vt terror animos nostros occupet, atque etiam compellat ad deprecandam iram Dei. Et hoc quoque notatu dignum est, quòd Rex non aliud remedium excogitat, nisi vt populus confugiat ad preces. Potest quidem fieri vt Ionas hortatus fuerit ad hoc pietatis officium Nineuitas: sed colligere

1.Tim 4.b 8.

re promptum est hunc sensum nobis ingenitum esse à natura, vt dum vrgemur rebus aduersis imploremus Dei gratiam. hoc ergo vnicum remedium est in rebus miseris & afflictis, Deum orare. Quòd si nos in Lege & Euangelio edocti, quoties Deus nos admonet atque hortatur ad pœnitentiam, non vtimur hoc remedio: qualis nobis erit excusationis prætextus, quum homines profani & qui syllabam nullam tenebant veræ pietatis, Deum tamen deprecati sint, & Rex ipse hoc edixerit ex sententia suorum magnatum? Ergo plus nobis verecundiæ incutere hoc Regis edictum debet, quàm si quis proferat ex Dei verbo simpliciter eandem doctrinam. Nam vtcunque non eadem fuerit Regis illius authoritas, quæ Dei est: tamen quum miser ille & cæcus Princeps agnouerit natura dictante, Deum precibus esse placandum, quid iam excusationis (quemadmodum dixi) nobis restat? Sed postea melius ostendit Ionas non fuisse fucatam pœnitentiam, quum Nineuitæ saccos induerent, & sibi interdicerent à cibo & potu. Sequitur enim adhuc in Regis edicto, *Et conuertantur quisque à via sua mala, & à rapacitate, quæ est in manibus eorum.* Hîc Rex profanus ostendit quorsum, & quo consilio de ieiunio & similibus exercitiis præceperit, nempe vt hoc modo sese melius stimularent Nineuitæ ad Dei timorem. Nam hîc hortatur vt sese cõuertant à via sua mala. Per *Viam* Scriptura intelligere solet totum vitæ cursum, vel rationem. Perinde est igitur acsi diceret, Quisque vestrûm ingenium suum & mores suos mutet: simus nos omnes nouæ creaturæ. Hæc autem vera est pœnitentia, conuersio hominis ad Deum. hoc ergo Rex iste profanus intellexit. Quò turpior est eorum socordia, qui placare Deum volunt friuolis illis figmentis, quemadmodum Papistæ dum obtrudunt Deo nescio quas nugas, putant esse totidem piacula, & contumaciter pro illis contendunt. Non alio igitur iudice opus habent quàm hoc Rege profano, qui ostendit aliam esse veræ pœnitentiæ rationem, nempe vt mutentur homines mente & animo, & conuertant in melius totam vitæ suæ formam. *Quisque* ergo *à via sua mala conuertantur*, inquit, *& à rapacitate, quæ est in manibus eorum.* Hîc subiungitur species per synecdochen. neque enim oportuit tantùm rapinas in Nineuitis corrigi. Nam probabile est etiam aliis vitiis & corruptelis fuisse infectos: in vrbe tam populosa regnauit etiam ebrietas, luxus, & superbia & ambitio: deinde libidines. Non dubium igitur est quin Nineue referta fuerit innumeris morbis: sed Rex per synecdochen hîc præcipuum vitium designat. *Conuertat* ergo *se quisque à via sua mala, & à rapacitate sua.* perinde est acsi ostenderet præcipuam virtutem esse in æquitate & iustitia, vbi scilicet mutuò inter se absque vlla noxa aut iniuria versantur homines. Atque vtinam hodie doctrina eadem vigeret inter omnes qui Christianum nomen falsò vsurpant. Nam Papistæ dum accumulant illa piacula, prætereunt charitatem, & in tota vitæ perfectione ferè æquitas nullum locum habet. Discant ergo ex ore profani Regis quid Deus præcipuè requirat ab hominibus & probet in eorum vita: nempe vt abstineant à rapinis & ab omni maleficio. Nunc ergo tenemus cur hoc additum fuerit de *Rapacitate.* Iam tenẽdum est Regem adhuc nouitium, & vix leuiter tinctum rudimentis pietatis post auditam Ionæ prædicationem, pro fidei & intelligentiæ suæ modulo suis præcipere. Quòd si tam exiguo temporis spatio vsque adeò profecerit ille, nos vbi aures nostræ continuis sermonibus per annos viginti & triginta obtusæ fuerunt, quàm excusationem obtendere poterimus, si subsidimus adhuc infra tyrocinium istius Regis? Ergo istæ circunstantiæ diligenter nobis notandæ sunt. Nunc pergamus:

9 Quis nouit an conuertatur, & pœnitentia ducatur Deus, & reuertatur à furore iræ suæ, vt non pereamus?

Hîc etiam clarius exprimitur animus Regis & consilium, quòd scilicet hoc modo studuerit reconciliare & se & populum suum Deo. Alii paulò diuerso modo vertunt, Qui nouit conuertetur, & pœnitentia ducetur. non legunt interrogatiuè: sed non potest stare illa lectio. In mente igitur Prophetæ nihil est ambiguum, quòd Regem hîc quasi dubitantem inducat, *Quis scit an Deus nobis placabitur?* Videmus ergo Regem non obrutum esse desperatione, quin adhuc de remedio cogitet. nam in hunc finem tendit hic versus. Cæterùm posset videri hoc contrarium fidei naturæ: deinde si repugnat fidei, simul etiam alienum erit à pœnitentia. nam res coniunctæ sunt pœnitentia & fides, quemadmodum aliis locis vidimus. Neque enim quisquam poterit sponte se Deo subiicere, nisi gustauerit prius eius bonitatem, & spem salutis conceperit. Qui enim terrore duntaxat afficitur, fugiet Dei conspectum & præsentiam: sic vbicunque regnat desperatio, sequitur etiam contumacia. Nunc quî fieri potest vt Rex Nineuæ seriò & absque fictione resipuerit, interea tamen dubitanter loquutus sit de gratia Dei? Respondeo, speciem esse dubitationis, quæ potest cum fide coniungi: nempe, quæ directè non reiicit Dei promissionem, sed alia habet obiecta. Exempli gratia, Si quispiam terrore deiectus, postea recipiat animum proposita spe veniæ & salutis, non tamen li-

ber erit statim ab omni metu: quia quandiu respiciet peccata sua, & implicabitur etiam aliis cogitationibus, vacillabit, fluctuabitur. Non dubium igitur est quin rex Nineuæ conceperit spem salutis: sed interea adhuc perplexo fuerit animo, tam propter concionem Ionæ, quàm propter conscientiam scelerum suorum. Duo igitur fuerunt obstacula, quæ possent reuocare animum Regis à certitudine, vel saltem morari ne subitò apprehenderet Dei misericordiam, & placato animo sentiret Deum sibi esse propitium. Prius obstaculum fuit illa formidabilis concio, Nineue post quadraginta dies peribit. Nam quamuis Ionas potuerit aliquid addere, quemadmodum diximus, tamen præcisa erat illa comminatio, quæ posset deiicere omnium animos. Oportuit igitur Regem luctari, vt posset tale obstaculum superare, & repellere illud Ionæ præconium, quatenus scilicet carebat omni consolatione. Deinde Rex haud dubiè quum expenderet sua peccata potuit vacillare aliquantisper. Sed tamen videmus vt emergere conetur, etiamsi hæc duo obstacula ante oculos habeat: quia vbi dicit, *Quis scit an Deus se conuertet à furore iræ suæ, & pœnitentia ducetur?* quum ergo ita loquitur Rex, videmus eum esse in strenua lucta: quia vtcunque visus fuerit ianuam præcludere Ionas, & prohibere Regem à spe salutis, vtcunque etiam propria illum conscientia deuinctum & oppressum teneret, ipse tamen pergit, & seipsum extimulat: denique aspirat ad spem veniæ. Deinde etiam notandum est formam hanc loquendi potius notare difficultatem, quàm diffidentiam. Rex ergo hîc quasi dubitanter quærit, Quis scit an Deus sese conuertet? quia res erat difficilis, vt Deus post longam tolerantiam vrbi sceleratæ parceret. exprimit ergo Rex difficultatem: non autem hoc diffidentiæ signum est, dum ita interrogat: quemadmodum quum apud Ioelem dicitur, Quis scit? est similis prorsus locutio: tunc plura diximus quum exponeremus locum illum. sed sufficiat hoc breuiter tenere, Regem hîc non prodere suam diffidentiam, sed potius exprimere difficultatem. Et hoc humilitatis signum est, quòd intelligit se quasi fuisse demersum in profundis inferis cum populo, & tamen non desinit bene sperare. nam hoc spei signum est, etiamsi hoc pugnet cum tota natura, etiamsi abhorreat ab humana ratione, tamen bene sperandum esse. Videmus ergo quis sit verborum sensus. De pœnitentia Dei alibi dicendum erit, hoc est, die crastino vel perendie. *Ne pereamus*, inquit. Videmus quomodo Rex profanus ab interitu se redimere cogitet, nempe Deo placato. Ergo simulac periculi aliquid nobis impendet, veniat nobis hoc in mentem non posse inueniri exitum, nisi Dominus nos in gratiam recipiat, quemadmodum etiam ex opposito ratiocinatur rex Nineuæ, simulac propitius fuerit Deus, omnia bene habitura. Videmus ergo quantum profecerit hic nouus & rudis tyro, dum intelligit non posse homines effugere ex miseriis, donec placatus illis fuerit Deus: vbi autem cum illo redierint homines in gratiam, etiamsi centies prius illis pereundum fuerit, tamen fore saluos & incolumes: quia scilicet gratia & fauor Dei fons sit salutis, & vitæ, & omnium bonorum. Postea sequitur,

10 Et vidit Deus opera eorum, quòd conuersi essent à via sua mala, & pœnituit Deum super malo, quod pronuntiauerat se facturum illis, & non fecit.

Nunc dicit Ionas Nineuitas adeptos fuisse veniam sua pœnitentia. Hoc etiam exemplum notatu dignum est: quia hinc colligimus quorsum nos Deus quotidie ad pœnitentiam soliciter, nempe quia vult nobis reconciliari, & nos sibi. Hæc igitur ratio est cur tot obiurgationes & minæ personent in auribus nostris quoties accedimus ad audiendum verbum Dei: nempe, quia vult Deus nos ab exitio reuocare, duriter nobiscum loquitur. Denique quicquid continet Scriptura de pœnitentia & iudicio Dei, hoc totum debet in hunc vsum aptari, vt scilicet redeamus cum ipso in gratiam, quia placabilis sit & paratus semper amplecti eos, qui sine fictione ad ipsum se conuertent. Ergo in hoc exemplo intelligimus non aliò Deum spectare quoties asperius nos compellat, nisi vt placabilis sit nobis, si modò sumus ipsi nostri iudices, atque ita præuenimus eius iram voluntario cordis affectu, vbi scilicet reatum & culpam deprecamur, & displicemus nobis, atque etiam fatemur nos dignos esse interitu. Cæterùm, videtur tamen Ionas statuere causam salutis in pœnitentia & operibus. dicit enim Nineuitas adeptos fuisse veniam, quia Deus respexerit opera ipsorum. Primò videndum est quænam opera intelligat, ne quis temere arripiat vocem vnam, quemadmodum solēt hypocritæ: & hoc nimis vulgare est in Papatu, sicuti diximus. *Respexit Deus opera ipsorum*. Quænam? non saccum, non cinerem, non ieiunium. nam hæc nunc non commemorat Ionas, sed respexit opera illorum, quòd à via sua mala conuersi essent. Videmus ergo Deum non fuisse placatum cæremoniis duntaxat, hoc est, externa illa professione pœnitentiæ, sed potius spectasse veram & seriam mutationem in Nineuitis, quòd scilicet renouati essent. hæc igitur fuerunt opera ipsorum, nempe fructus pœnitentiæ. Non potuit autē talis vitæ mutatio accidere, nisi verè tacti fuissent sensu iræ Dei Nineuitæ, ergo timor Dei præcessit

sit. Timor hic non potuit esse absque fide: videmus ergo primùm hîc non agi de externis operibus, sed de renouatione hominum. Iam verò si quis obiiciat, tamen hoc non efficere quominus nos bona opera reconcilient Deo, atque ita salutem nobis impetrent: respondeo non hîc disputari de causa veniæ. Certum est, Deum gratis placatum fuisse Nineuitis, quemadmodum gratis quotidie nobis restituit fauorem suum. Ionas ergo non intelligit satisfactiones istas valuisse coram Deo, quasi compensauerint Nineuitæ priora delicta: nihil tale verba sonant: sed tantùm à consequenti ostendit Deum fuisse placatum, quia Nineuitæ essent conuersi. Interea ex aliis Scripturæ locis colligere oportet, quomodo redeat nobiscum Deus in gratiam, & quomodo veniam consequamur apud ipsum: hócne fiat nostris meritis & pœnitentia, an verò gratis ipse Deus nobis occurrat. Quum Scriptura tota testetur gratuitò veniam nobis dari, neque etiam alio modo posse nobis propitiari Deum, quàm vbi peccata imputare desinit, quantum ad præsentem locum attinet, non anxiè laborandum est cur dicatur Deus vidisse opera Nineuitarum, ne ipsos perderet. nam hoc à consequenti dicitur. Ionas ergo non designat hîc causam, sed tantùm ostendit Deum fuisse Nineuitis placatum, simulac resipuerunt. Sed de hac re adhuc nobis dicendum erit.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum tot vitijs referti simus, & etiam quotidie tot peccata, imò scelera ex nobis erumpant: da inquam, ne obdurescamus ad tot exhortationes, quibus nos ad te inuitas, sed fracti animis quoties denuntias nobis iram tuam, verè humiliemur, & nos ita sistamus ad tribunal tuum, vt præueniamus confessione vera & syncero pietatis timore iudiciũ, quod alioqui nobis paratum esset: interea freti Mediatore Christo concipiamus eam spem veniæ, quæ nos totos ad te rapiat, nec dubitemus, quin paratus sis ad nos amplexandos, vbi tacti fuerimus vero illo & integro pietatis & pœnitentiæ affectu, quum hoc etiam indicium sit gratiæ tuæ, quòd dignatus sis nos præuenire, & Spiritu tuo testatus sis te nobis esse in patrem: denique ita deijciamur in nobis, vt erigamus spem nostram vsque ad cœlos, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

DIXIMVS heri quomodo pœnam remiserit Deus Nineuitis, quam minatus fuerat per os Ionæ: & tamen gratuita fuerit tam pœnæ quàm culpæ remissio. Quoties enim veniam proponit Deus peccatoribus, simul additur hæc conditio vt resipiscant: tamen non sequitur pœnitentiam esse causam impetrandæ veniæ. gratis enim se Dominus offert, neque aliunde inducitur quàm mera sua liberalitate. Sed quia non vult homines abuti sua indulgentia & facilitate, ideo legem illam apponit, vt scilicet pœniteat ipsos vitæ prioris, vt in melius mutentur. Sic ergo respicit eorum opera, qui testantur se odio habere peccatum, & vero ac syncero desiderio confugiunt ad misericordiam: alioqui nemo etiam ex animo cupiet Deum sibi esse propitium, nisi qui sibi displicebit in peccato. Hæc ratio est cur dicat etiam Iesaias misericordem fore Deum reliquiis populi sui, nempe quisquis conuersus fuerit ab iniquitate sua. Deus certè his verbis non intelligit pœnitentiam, vt dixi, esse causam salutis nostræ: sed ideo exigit mutationem in melius: quia nemo seriò aspirat ad gratiam, nisi qui sibi displicet in peccatis. Iam quod addit Ionas, *Deum pœnitentia tactum fuisse*, hæc loquendi ratio satis nota esse nobis debet. Propriè loquendo non cadit pœnitentia in Deum: sed hoc etiam non refertur ad interius & arcanum eius consilium. Deus ergo in se semper manet idem, & sibi constat. sed dicitur pœnitentia duci, respectu habito ad sensum hominum: nam sicuti concipimus iratum Deum, quoties nos ad tribunal suum citat, & demonstrat nobis nostra scelera: sic etiam concipimus placatum, vbi offert spem veniæ. Est autem pro ratione sensus nostri aliqua mutatio, quum Deus iræ obliuiscitur, acsi indueret nouum affectum. Quia ergo non possumus aliter terreri, vt humiliemur coram Deo, & resipiscamus, nisi ipse nobis proponat iram suam, Scriptura accommodat se ad hanc crassitiem sensus nostri. Iam ex aduerso non possumus Deum alacriter inuocare, nisi statuimus illum nobis esse placabilem. Videmus ergo vt species aliqua mutationis occurrat nobis, quoties vel minatur Deus, vel facit spem veniæ & reconciliationis. Huc ergo referri debet hæc locutio, quum dicit Ionas Deum fuisse pœnitentia tactum. Videmus ergo dupliciter nobis describi Deum, nempe in verbo suo: deinde in arcano consilio. Quantum attinet ad consilium arcanum, iam dixi Deum perpetuò similem esse sui, neque admittere vllos nostros affectus. Quantum verò ad doctrinam Verbi spectat, quæ accommodatur ad sensus nostros, Deus nunc irascitur nobis, nunc autem quasi placatus veniam offert, nobísque est propitius. hæc est Dei pœnitentia. Meminerimus ergo hoc pendere à Verbo, quòd dicitur Deus pœnitentia fuisse ductus: quia scilicet non poterant concipere aliud Nineuitæ, quàm hoc decretum esse Deo, vt perirent. Quare? sic

Ies. 4. a. 3

enim testatus fuerat verbo suo. Iam verò quum assurgunt ad fiduciam salutis, tunc sentiunt aliquam mutationem, nempe pro fidei suæ intelligentia. & vterque sensus tam metusquàm gaudii nascitur ex Verbo: quia vbi Deus iram suam denuntiat, necesse est miseros homines terreri. Vbi autem ad salutem inuitat proposita reconciliatione, iam sicuti induunt nouum sensum, ita etiam tribuunt nouum affectum Deo. hæc summa est. Iam pergamus.

CAPVT IIII.

1 ET DISPLICVIT Ionæ dolore magno, & succensuit apud se.

Dolorem hunc Ionæ Hieronymus laudat, & comparat sancto Pauli zelo, qui optabat fieri anathema pro fratribus. Negat enim doluisse quòd Deus tam præclaræ vrbis misertus foret: sed quia conuersio Gentium quoddam esset præsagium interitus electi populi. Quia igitur Ionas quasi in speculo cernebat propinquum Israelis exitium, ideo doluit, si credimus Hieronymo: sed illud est nimis friuolum. paulò pòst obiurgat Deus Ionam. Quid igitur leuabit Prophetam ineptum & puerile patrocinium Hieronymi, quum Deus pronuntiet ipsum præposterè facere, quòd doleat? imò coarguitur socordia Hieronymi (sic enim loquor de homine, qui tametsi doctus & laboriosus fuit, se tamen priuauit ea laude, quam alioqui meritò consequi poterat) Nam peruersum eius ingenium vbique se prodit, sicuti etiam palàm coarguitur statim in ipso contextu, vbi Ionas apertè ostendit aliam sibi fuisse doloris causam, quòd scilicet nollet videri inanis vates, aut mendax. hinc igitur tantus dolor & amarulentia. Hoc autem, etiamsi Deus sententiam non tulisset, videmus fuisse iniquum & alienum ab omni ratione. Statuamus igitur Ionam præpostero zelo fuisse abreptum, vbi non potuit æquo animo ferre liberari vrbem Nineuen ab exitio: & ipse etiam amplificat magnitudinem sui vitii. Poterat dicere vno verbo, Hoc Ionæ displicuit: sed non contentus hac simplici forma, addit displicentiam magnam, vel dolorem: postea dicit se excanduisse penitus. Etiamsi principium non fuisset malum, excessus tamen ipse vitiosus est. Atqui excessum & intemperiem fatetur in suo dolore: quum seipsum claris verbis accuset, quid nunc attinet fallaciis & cauillis obtegere, quod palàm videmus non posse excusari? Sed vt melius pateat cur Ionæ displicuerit salus vrbis Nineuæ, pergamus in contextu:

Rom. 9. a. 3.

2 Et orauit ad Iehouam, & dixit, Obsecro Iehoua, an non hic sermo meus, quum adhuc essem in terra mea? Propterea festinaui fugere in Tharsis: quia noueram quòd tu sis Deus propitius (*vel plenus gratiæ*) & misericors, tardus ad iram, multus clementia, & qui pœnitentia duceris super malo.

Quòd Ionas hìc refert se orasse, videtur minimè esse consentaneum: quia oratio debet esse composita. atqui confessus est se fuisse tumultuatum in animo suo. Quum ergo ita ferueret iracundia in animo Prophetæ, quomodo prodire potuit coram Deo, & concipere iustas preces? Deinde quisnam est finis precandi, nisi vt profiteamur quicquid boni optandum est residere apud Deum, & suppliciter ab eo petendum esse? Ionas autem hìc potius expostulat, & obstrepit Deo. nam videtur hìc quodāmodo litigare, quòd iustam habuerit causam fugæ: deinde quòd Deus non debuerit ignoscere Nineuitis. Deum igitur accusat, vt se liberet omni culpa. hoc verò prorsus ab orandi regula alienum est ac remotum. Quomodo ergo intelligere oportet locum hunc, vbi dicit se orasse? Respondeo, sæpe fideles etiam turbulento animo accedere ad Deum orandi affectu: & tamen preces eorum non prorsus repudiari, quanuis non probentur, neque placeant per omnia. Et hinc etiam clarius apparet quomodo Deo accepta sint piorum opera, tametsi aspersa sint multis maculis. Papistæ quoties legunt placuisse Deo aliquod opus, fingunt summam perfectionem & munditiem: atqui nullū est opus quod non infectum sit aliqua labe, nisi purificetur gratuita venia. Hoc dico nobis perspicuum esse in hac precatione, quæ non ita reiecta fuit à Deo, quin retineat nomen precationis. Et tamen certum est Ionam minimè fuisse animatum, vt decebat, quum tumultuosè orauit, quasi Deum obiurgans, & adhuc retinens aliquam partem suæ contumaciæ: quia placet sibi in fuga. Diximus autem hoc fuisse signum manifestæ rebellionis, quum excusso iugo contempsit vocationem Dei. Necesse est igitur in hac Ionæ precatione agnoscere aliquid pietatis, & simul multa vitia. fuit hoc pietatis, quòd adhuc direxit suas querimonias ad Deum. Nam hypocritæ etiamsi Deum compellant, sunt tamen prorsus ab ipso auersi, & libenter euomerent suam bilem aduersus Deum. Ionas autem dum hìc conqueritur, etiamsi non seruet modum, sed feratur cæco vel vitioso impetu, tamen pa-

men paratus est se Deo subiicere, quemadmodum tandem videbimus. hæc ratio est cur dicat se orasse. Neque enim eum puduisset fateri aliquod grauius peccatum, si fuisset sibi conscius. Noluit ergo extenuare culpam Orandi verbo, quemadmodum hypocritæ semper aliquos colores, aut vela obtendunt, dum volunt turpitudinem suam obtegere. non fuit tale Ionæ consilium: ergo quum se orasse dicit, in genere testatur non se ita fuisse Deo obstreperum, quin tamen retinuerit aliquod pietatis & obedientiæ semen in animo suo. *Orauit* ergo *Ionas*. Hinc sequitur, quemadmodum antè dixi, multas Sanctorum preces vitiosas esse, quæ si exigantur ad legitimam normam, meritò repudiandæ erunt. Sed Dominus pro sua indulgentia ignoscit vitiis, sic vt istæ incompositæ preces ac turbulentæ, retineant tamen suum titulum & pretium. Iam dicit, *Obsecro Iehoua, an non hic sermo meus*? Hic Ionas apertè declarat cur indignè tulerit Nineuen liberari ab interitu suo: quia scilicet hoc modò deprehensus fuit vanus & mendax. Sed posset hoc videri absurdum, quòd Propheta maiorem habuerit rationem famæ suæ quàm gloriæ Dei. Nam in hoc maximè refulget Dei gloria, quòd placabilis est simulac redeunt homines in viam: quòd etiam ipse offert se illis in patrem. An igitur Ionas existimationem suam præferre debuit Dei gloriæ? Respondeo Prophetam non ita fuisse sibi addictum, quin semper præcipuum gradum teneret in eius animo studium gloriæ Dei: hoc certum est. Sed coniunxit ministerium suum cum Dei gloria, & meritò: quia pendebat ex illius authoritate. Ionas quum ingressus est Nineuen, non clamauit tanquã priuatus homo, sed professus est se diuinitus missum esse. Nunc si præconium Ionæ falsum deprehenditur, redundabit contumelia in authorem ipsum vocationis, nempe in Deum. Non dubium igitur est quin Ionas indignè tulerit nomen Dei expositum esse opprobriis Gentium quasi de nihilo terreret: deinde quasi simulatè loquendo nunc aperiret inferos, nunc cœlum. nihil autem magis aduersum est gloriæ Dei quàm talis simulatio. Videmus ergo cur tanto dolore abreptus fuerit Ionas: non respexit seipsum, sed quia videbat dari materiam impiis blasphemiis, si Deus mutaret consilium, vel si non constaret sibi in verbo suo: hinc tantus ille dolor. Sed quanuis speciosa sit hæc ratio, tamen colligimus quid valeant bonæ nostræ intentiones apud Deum. Si qua potest fingi bona intentio, certè hæc laudem aliquam meretur, quòd Ionas centies mori maluit, quàm audire indignas illas blasphemias, quòd merum ludibrium esset verbum Dei, quòd fabulosæ essent minæ, quòd Deus hoc vel illud fingeret, ac se transfiguraret in varias formas. Hæc optima fuit intentio, si sensu nostro æstimetur: atqui statim videbimus damnatam fuisse ore Dei. Discamus ergo non arrogare nobis iudicium in rebus, quæ captum nostrum superant, sed subiicere mentem nostram Deo, & petere ab ipso spiritum discretionis. Vnde enim factum est, vt Ionas sic fremeret contra Deum, nisi quòd ardebat studio gloriæ eius? Sed zelus inconsideratus fuit, quia volebat ipse iudex esse atque arbiter. debuit autem potius subiicere se totum Deo. Et eadem etiam regula nobis tenenda est. Si quando videmus multa accidere diuinitus, hoc est arcana Dei prouidentia, quæ prostituant eius nomen impiorum blasphemiis, dolendum hoc quidem est: sed interea petamus à Domino, vt tandem conuertat hæc indigna opprobria in suam gloriam, nos verò minimè tumultuemur: quemadmodum faciunt multi, qui statim intentant iurgium Deo, quum aliter res moderatur, quàm ipsi vellent aut putant esse vtile. Discamus Ionæ exemplo non metiri proprio sensu Dei iudicia, sed expectemus dum ipse conuertat tenebras in lucem. Interea etiam discamus parere eius mandatis, sequi eius vocationem absque controuersia: quanuis cœlum & terra sese opponant, quanuis multa occurrãt, quæ possint nos auertere à recto cursu, tamen maneamus in hoc proposito, nobis scilicet nihil melius esse, quàm vt Deo morigeri pergamus in via quam nobis proponit. Cæterùm, quòd dicit *se festinasse vt veniret in Tharsis*, non prorsus excusat fugam suam, sed iam clarius exponit se non fugisse quicquam molestiæ vel laboris, non fugisse etiam vllum certamen vel periculum: sed tantùm quia studebat gloriæ Dei, se fuisse abductum à vocatione. Huc ergo spectant Ionæ verba, quasi Deum hic testem & iudicem statueret, quòd non metu periculi, non ignauia, non rebellione, non alio etiam impio respectu sese à Dei obsequio subduxerit: sed quia tantùm nollet violari sacrum eius nomẽ, nollet spõte esse minister prędicationis, quæ os impiis & profanis hominibus aperiret ad Deũ ipsum ridendum. Quum ergo non alium profectũ sperarem meæ prædicationis, inquit, quàm vt Deum riderent Gentes, imò proscinderent sacrum eius nomen, quasi esset fallax & vanus, ideo malui fugere in Tharsis. Ergo hic Ionas non prorsus se absoluit: quia alioqui malè excidisset illa castigatio, qua oportuit esse penitus domitum. Reuocatus nuper ex inferis fuerat: dicemúsne iam sic cornua attollere contra Deum, vt velit prorsus immunis videri ab omni culpa? Hoc certè nimis absurdum est: sed quemadmodum iam dixi, obiicit Deo non alia de causa se ab initio fugisse, nisi quia non sperabat optabilem aliquem prædicationis suæ fructum. quin potius metuebat quod iam videbat instare, vt scilicet ludibrio esset nomen Dei. Statim enim adiungit, *Quia noueram quod tu sis Deus gratiæ plenus & misericors, tardus ad iram, &c.* Mirum est Ionam fuisse reuocatum à vocatione legitima, quia sciebat Deum esse misericordem, quum tamen nullus acrior stimulus nos pungere debeat, vbi Deus vult opera nostra vti. Nam scimus non posse quempiam alacriter obsequium suum præstare Deo, nisi qui allici-

tur paterna eius bonitate. Sic ergo nemo erit voluntarius Propheta aut doctor, nisi qui persuasus est Deum esse misericordem. Videtur ergo Ionas hîc nimis perperam ratiocinari, quum ideo se ab officio abstractum fuisse dicit, quia sciebat Deum esse misericordem. deinde, vnde sciebat hoc Ionas? nempe ex Lege Dei. Nam locus hic sumptus est ex trigesimo tertio capite Exodi, vbi describitur nobis illustris illa & memorabilis visio, in qua se Deus spectandum proposuit Mosi: illic exhibita fuit quasi viua effigies Dei sancto Prophetæ. Et nullus est in Lege locus, qui melius ad viuum exprimat Dei naturā. Deus enim illic familiariter voluit sese patefacere seruo suo. Quum imbutus igitur esset Ionas hac doctrina Legis, quomodo potuit apud gentiles suos fungi officio Prophetæ? Cur non etiam hæc cogitatio fregit eius animum, quum vocatus est ad munus doctoris? Certum igitur est hoc debere restringi ad prædicationem, qualis antè nobis fuit exposita. Ionas non exhorruisset mandatum Dei, si missus fuisset ad Nineuitas, quemadmodum prius iussus fuerat docere electum populum. Si ergo tale munus iniunctum fuisset Ionę, vt proponeret Deum & clementem, & misericordem Nineuitis, non dubitasset statim offerre suū obsequium. Sed quia iniungitur illi præcisa illa comminatio, Nineue peribit: ideo distrahitur, & tandem cupit potius subterfugere, quàm exequi tale mandatum. Quare? sic enim apud se ratiocinatur, Ego denuntio propinquum exitium Nineuitis: quorsum Deus mihi hoc mandat, nisi vt inuitet miseros istos homines ad pœnitentiam? Iam si resipuerint, nōne statim paratus erit Deus ad ignoscendum? alioqui abnegaret suam naturam. Deus non potest esse sui dissimilis, non potest exuere affectum illum, de quo testatus est semel apud Mosen. Quum ergo Deus sit placabilis, si redierint Nineuitæ in viam, & cōfugerint ad ipsum, statim illos amplexabitur: ita ero vanus in meo præconio. Nunc ergo tenemus quomodo intelligi debeat hic locus Ionæ, quum dicit se fugisse trans mare, saltem hoc sibi fuisse propositum, quia sciebat Deum esse clementem. neque enim fraudasset Deum suo obsequio, nisi hæc repugnantia perturbasset, ac perculisset eius mentem: Quid? ego accedam illuc tanquam Dei legatus: paulò pòst ego deprehendar mendax: nónne contumelia hæc redundabit in nomen ipsius Dei? præstat igitur me tacere, quàm Deum haberi ludibrio, qui author est meæ vocationis. Videmus vt Ionas respiciat præcisè ad illam prædicationis formā, de qua prius vidimus. Atque hinc apparet Ionam plus dedisse Nineuitis, quàm haberet. putauit enim se mitti à Deo tantùm vt intelligerent Nineuitæ se perituros: attulit autem illis salutem. hoc quidem apud se aliqua ex parte prius vel suspicatus est, vel cognouit. Nam retinebat principium illud, Deum non posse exuere misericordiam suam, quia manet semper idem. Cæterùm, quum in mediū prodiit, vt exequeretur partes sibi iniūctas, certè nihil aliud habuit ante oculos, nisi cladem vltimam vrbis Nineuæ. Interea Deus vsus est opera & ministerio eius in meliorem finē & successum. Nec verò dubium est, quin ipse hortatus fuerit ad pœnitentiam Nineuitas: sed cor eius erat quasi occlusum, vt non admitteret Dei misericordiam. Videmus ergo angustiis præoccupatum fuisse Ionam, ita vt non posset offerre salutem Nineuitis: & tamen oblata diuinitus fuit per eius manum. Nunc ergo intelligimus quomodo sæpe Deus operetur per seruos suos. Deducit enim manu sua velut cæcos, quò minimè putabāt. Sic vbi quempiā nostrûm excitat, erimus interdum ὀλιγόπιστοι, putabimus vel inutilem fore nostram operam & absque vllo fructu, vel saltē exigui successus. Dominus autem ostendet quod non potuimus sperare. Tale ergo Ionæ fuit exemplum, quia quum veniret Nineuen, nihil aliud propositū habuit, nisi testari de interitu vrbis: sed Dominus voluit illum esse salutis ministrum. Ergo Deus ornauit isto præclaro successu doctrinam Ionæ, quum tamen indignus esset honore tanto, quia quodāmodo præclusisset aditum benedictioni Dei, quemadmodum iam diximus. Nunc ergo tenemus sensum huius loci, vbi dicit Ionas se ideo fugisse Dei vocationem, quia cognouerat ipsum esse Deum ad gratiam propensum, deinde misericordē, &c. Iam venio ad hæc elogia Dei. חנון propriè significat propensum ad fauorem, quasi diceret Deum gratuitò beneuolū esse: vocamus lingua nostra, *bening, gratieux, debonnaire*. Deus ergo hoc elogium sibi ascribit. deinde addit *misericordem*, vt sciamus eum semper expositum nobis fore, si quidem ad eum accedimus tanquam ad fontem & bonitatis & misericordiæ. Sed quæ sequuntur melius exprimunt hanc misericordiam, vel definiunt quomodo Deus sit misericors, nempe quia multus est clementia, deinde, quia tardus est ad iram. Deus ergo ad humanitatem propensus est: deinde etiamsi indigni sint homines quos respiciat, est tamen misericors: & hoc exprimit per vocē רחום. Interea necesse etiā est hæc duo addere, quòd *multus sit clementia, & tardus ad iram*. Quare? quærimus enim semper in nobis ipsis causam gratiæ Dei, dum cupimus Deū nobis fauere, inquirimus apud nos cur fauere debeat. Iam vbi nihil reperimus, euanescit omnis fides, quam prius concepimus de gratia Dei. Hîc ergo Dominus ipse nos ad se reuocat, & testatur se ideo nobis humanum esse, ac misericordem, quia multus est clementia: quasi diceret, Ego apud me ipsum satis habeo causæ, cur vobis sim exorabilis, cur etiam fauore meo & complectar & prosequar. Sola igitur Dei bonitas nobis spectanda est, vbi cupimus illum habere misericordem, & vbi etiam opus habemus venia, acsi diceret se non induci vllo dignitatis nostræ respectu, neque merita quærere, cur procliuis sit ad misericordiam, vbi peccauimus: cur etiam nos in gratiam suam recipiat: sed hoc totum ideo facere, quia immensa est, atque inexhausta eius

ſta eius bonitas. Iam additur etiam, Tardus ad iram. Hæc ad iram tarditas oſtendit Deum conſulere ſaluti generis humani, etiam vbi peccatis laceſsitur. Quamuis ergo quotidie iram Dei in ſe prouocent miſeri homines, tamen non deſinit eorum ſaluti proſpicere: ideo tardus eſt ad iram, hoc eſt, Dominus non ſtatim pœnas exigit quales merentur: qui ita ipſum prouocant. Nunc ergo videmus, quænam ſit verborum ſumma. Iam redeamus ad illud, Ionam ſcilicet fuiſſe deiectum ab officio, quia ſciebat Deum eſſe tardum ad iram, & miſericordem, & gratia plenum: nempe ſubduxit hanc rationem, Vel Deus mutabit naturam ſuam, vel parcet Niniuetis ſi reſipuerint. Poterit autem fieri, vt reſipiſcant. ergo vana erit mea prædicatio. Deus enim ſeipſum non abnegabit, ſed ædet ſpecimen bonitatis, & miſericordiæ quum ignoſcet huic populo. Iterum notemus perperſè nos facere quum ſine iudicio ſequimur zelum noſtrum. eſt enim cæcus feruor, qui tunc nos abripit. Itaque etiamſi mille abſurda nobis occurrant, quum Deus aliquid mandat, claudēdi ſunt oculi, & ſemper proſequi oportet curſum vocationis noſtræ: quia ipſe omnes euentus ſic moderabitur, vt omnia in gloriam ſuam cedant. Non noſtrum eſt hîc nimium ſapere: ſed hic eſt optimus modus, vt Deo permittamus euentum rerum. noſtrum quidem eſt metuere, & eſſe ſolicitos, ſed ſimul etiam noſtra ſolicitudo debet ſe Deo ſubiicere, vt ſufficiat nobis precari. hæc ſumma eſt. Iā quòd iterum dicit, *Deum pœnitentia ductum fuiſſe ſuper malo*, expoſuimus paulò antè, nempe etiamſi Deus iam manum erectam habeat, retrahere tamen ſimulac reſipiſcentiam aliquam agnoſcit in hominibus. nam Malum hîc accipitur pro pœnis. Dominus ergo etiamſi meritò infligere poſſet vltimas pœnas hominibus, ſuſpendit iudicium ſuum, & ſi occurrant cum vera pœnitentia, ſtatim placatur. Hæc eſt Dei pœnitentia, vt ſcilicet quidquid meriti ſunt homines pœnæ & mali, vltro remittat, dum ſibi ipſis diſplicent. Iam ſequitur:

3 Et tu Iehoua tolle quæſo animam meam à me, quia melius mori meum quàm viuere.

Hîc videmus quātopere efferbuerit Ionas in zelo ſuo. Nam certè hoc votum non poteſt tribui fidei: quemadmodum quidam exiſtimāt Ionam quaſi in cœlum euolaſſe animo, quū ita precatus eſt, acſi mortem non horreret, ſed exutus omni metu, liber ac ſolutus, ſe offerret Deo. Ego non puto tam heroicum fuiſſe affectum Ionæ. Non dubium quidem eſt, quemadmodum iam dixi, adhuc retinuiſſe ſemē aliquod pietatis: & dixi hoc nobis ſatis probari Orandi verbo. Nam ſi Ionas prorumperet in vocem hominis deſperati, non eſſet hæc precatio. Quum igitur orauerit ſic loquendo, ſequitur non eſſe hanc vocem deſperationis, ſed nimiæ indignationis, in qua ſibi Ionas non temperat. Denique votum hoc manauit à pio & ſancto zelo: ſed Ionas in modo ipſo, vel in progreſſu peccat. elapſus enim eſt quodammodo ſibi, quum mortē vitæ prætulit. *Tu*, inquit, *Iehoua tolle me*. Imò vitio non caret quòd ita præcipitanter fertur ad mortem optandam. neque enim noſtrum eſt migrare ex hoc mundo, ſed quantiſper nos Deus in hac ſtatione, in qua locati ſumus, retinet, tranquillis animis manēdum eſt. Quiſquis ergo tanto ardore ad mortem feſtinat, nō dubium eſt quin offendat Deum. Paulus videbat ſibi mortē eſſe optandā: ſed quum rurſus intelligeret operam ſuam eſſe vtilem Eccleſiæ, contentus fuit ſorte ſua, Deique beneplacitum voto ſuo præfecit: ſic & viuere & mori Deo paratus fuit. Aliter Ionas, Nunc, inquit, tolle animam meam: hoc vnum eſt vitium: alterum verò, quòd mori appetit, quia Deus parcat Nineuitis. Etiamſi dolore aliquo tactus fuiſſet, non oportuit tamen huc vſque progredi, vel potius prorumpere, vt tædio vitæ mortem optaret. Sed hinc diſcamus, vbi ſemel habenas laxant homines inconſiderato zelo, quorſum ferantur. Ionas ſanctus Propheta, qui nuper domitus & ſubactus fuerat tam dura caſtigatione, adhuc tamen ad mortem fertur vel rapitur. Quare? quia putat hoc malè ceſsiſſe, quòd Niniuetis denuntiauerit exitium: nunc autem vrbs ſalua maneat. Hoc exemplum nos cohibere debet, ne minium audacter ſententiam feramus de iudiciis Dei, ſed potius teneamus ſenſus noſtros captiuos, ne qua eiuſmodi temeritas nobis erūpat: quia iam nemo noſtrûm eſt, qui Ionam non damnet, ſicuti etiam ſeipſum damnat. neque enim retulit hîc ſuas laudes, ſed voluit oſtēdere quòd ſtultè iudicaſſet de opere illo Dei. Stultitiā ergo ſuā fatetur Ionas: ideóque ſit nobis eius experientia documento, nihil magis eſſe præpoſterum, quàm pro ſenſu noſtro hoc vel illud ſtatuere: quia hæc vera ſapientia demum eſt, ſubiicere nos totos arbitrio Dei. Iam ſi quis hîc quæſtionem moueat, liceátne optare mortem: breuiter reſpondeo, mortem non poſſe optari vitæ tædio. hoc vnum eſt. Vitæ autem tædium intelligo, vbi vel paupertas, vel fames, vel ignominia vel aliquid tale vitam nobis exoſam reddit. Sed ſi quis vitiorum ſuorum tædio ac diſplicentia grauetur in terra morari, quemadmodum Paulus dicit, Miſer ego, quis me liberabit ex corpore mortis huius? Ille concipiet pium & ſanctum votum, modò accedat illa obedientia, quam dixi, ne ſcilicet prorumpat affectus quaſi inuito Deo, ſed qui ſic affectus eſt, ſinat tamen ſe retineri eius manu, quantiſper voluerit. Deinde ſi quis mortem optat, quia ſibi in futurum tempus metuit, vel aliquid ſubire exhorret, ille etiam cum Deo luctatur. Et tale fuit crimen Ionæ: dicit mortem ſibi potiorem eſſe vita. Quare? quia Dominus pepercerit Nineuitis. Videmus ergo vt cæcutiat, imò feratur inſano impetu ad mortem optandam. Diſcamus igitur vitam hanc ſic amare, vt para-

Phil. 1. d. 22

Rom. 7. d. 24

ti simus eam deponere quoties Domino visum fuerit. Discamus etiam mortem optare, sed ita vt viuamus Domino, & pergamus in cursu nostri stadii, donec ipse nos ad metam adducat. Iam sequitur ipsa Dei obiurgatio.

4 Et dixit Iehoua, An bene facis excandescendo apud te?

Non dubium est, quin Deus Ionam ita obiurgans, damnet vitiosum eius zelum. Quum autē Deus solus idoneus sit iudex humanę vitæ, non est cur iactemus nos bona intentione ferri, quia nihil fallacius est nostra trutina. Quum ergo expēdimus facta, dicta, & cogitationes nostras ad iudicium nostrum, decipimus nos ipsos. Si quis rhetoricè vellet defendere factum Ionæ, certè præstò essent multi colores speciosi. Si quis ergo vellet animi gratia proferre excusationes Ionæ, posset videri nobis prorsus innocens. Sed etiamsi totus mundus eum absolueret, quid eum iuuabit, vbi damnatur ore ipsius Dei, qui vnicus est iudex? quemadmodum dixi, Statuamus igitur Ionam præposterè fecisse, etiā si non appareat nobis vlla ratio, quia satis & super sufficere nobis debet authoritas summi iudicis. Iam disertè iram eius reprehendit Deus. Si Ionas modestè expostulasset, & exonerasset tantùm suos dolores in sinum Dei, hoc erat excusabile: etiamsi non caruisset hic zelus vitio, tamen fuisset tolerabilis. Nunc autem vbi irascitur, hoc minimè ferendum est: quoniam ira per se furor breuis est, vt ille dicit: deinde excæcat sensus hominum, perturbat omnes animæ partes. Deus ergo non vno modo hîc accusat Ionam, sed ostendit quàm grauiter ceciderit, quòd scilicet sibi permiserit hoc modo irasci. Interea tenendum est, Ionam non ideo tantùm peccasse, quòd excanduerit: peccasset etiam absque iracundia, quemadmodum diximus: sed Deus exaggerat hac circunstantia crimen Ionæ, quòd ita tumultuetur. Et certè hoc est nimis indignum exemplum, dum homuncio contra Deum insurgit, & animo turbulento cum eo litigat: hoc est portentum: Ionas autem huc vsque prouectus est. Videmus ergo cur mentio expressa hîc fiat iracundiæ, nempe Deus hoc modo Ionam vult tenere conuictum, ne amplius tergiuersetur. Si simpliciter dixisset: Quid? cur non permittis mihi summum iudicium? Si mihi ita placet, cur non placidè agnoscis rectè fieri quidquid facio? Tuúmne est ita sapere, vt mihi legē dicas, vel vt corrigas mea iudicia? Si hoc modo loquutus fuisset Dominus, adhuc restabat aliquid coloris: Domine, ego non possum à dolore mihi temperare, quum video nomen tuum iam laceratum iri indignis opprobriis, egóne hoc tranquillo animo spectem? Poterat igitur Ionas adhuc aliqua integumenta quærere: sed quum Dominus profert eius iracundiam in medium, necesse est illum obmutescere. Quid enim reperietur quod excuset Ionam, vbi ita contumaciter insurgit contra Deum iudicem suum, & opificem, quemadmodum dixi? Nunc ergo tenemus cur disertè exprimat Dominus malè facere Ionam, quòd ita excandescat. Miror autem quid Hieronymo venerit in mentem, vt diceret hîc Ionam non reprehendi à Domino, sed poni aliquid medium. Et vir ille natura fuit cauillator: deinde lusit proteruè in corrumpenda Scriptura. nulla fuit ei religio huc & illuc torquere Scripturæ locos: quemadmodum quum de coniugio disputat, dicit non malè facere qui matrimonium contrahunt, sed tamen non bene facere. Quale illud cauillum, & quàm putidum! Sic etiam hoc loco, Deus, inquit, non accusat Ionam, nec etiam voluit arguere eius peccatum. potius enim hîc Ionas nobis refert Christi personam, qui mortem appetit, vt totus mundus saluus fiat, quia viuus non potuit lucrifacere gētem suam, non potuit retinere gentiles suos: ideo maluit se & vitam suam impendere in redemptionem mundi. Hæc sunt nugatoria, adeóque deprauant totum sensum huius loci, quemadmodum videmus: quin potius interrogatio magis emphatica est, quàm si Deus simpliciter dixisset, Tu peccasti ita irascendo. Oratio igitur affirmatiua non tantum haberet vehementiæ, quàm ista interrogatio. Deus enim non modò pro iudicis potestate Ionam malè facere pronunciat: sed extorquet illi propriam confessionem, acsi diceret, etiamsi tu sis iudex in propria causa, non poteris tamen colorem inducere tuæ intemperantiæ. Irasceris enim sine modo. Nam quum dicit לך, Apud te, reuocat Ionam ad examen animi sui, acsi diceret, Inspice te ipsum quasi in speculo: videbis quàm turbulentum sit mare animus tuus, vbi abriperis tam insano furore. Nunc ergo tenemus non modò simplicem sensum, sed etiam emphasin, quæ subest in ista interrogatione, quum prorsus in contrarium tendat Hieronymus. ¶ Ego non pergam vlterius: * quia quod restat sufficiet ad crastinam lectionem.

*Putauit cessante horologio se ante tēpus finire.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quādo vides nos tot erroribus esse implicitos, vt incogitantia sæpe labamur: deinde vides etiā immodicos carnis nostræ impetus prorsus excæcare quidquid est in nobis rationis & iudicii: da inquā, vt discamus nos totos tibi tradere in obsequiū, & hoc honoris deferre tuæ sapientiæ, vt ne litigemus vnquam, etiamsi omnia aduersa votis nostris contingant, sed patienter expectemus qualem voles dare exitum: deinde sic pergamus in cursu officii nostri, vt semper bene speremus de fœlici exitu: neque vnquam etiam turbemur obstaculis, quæcunque obiiciet Satan, quin semper tendamus ad scopum, quem nobis proponis, neque vnquam ab eo deflectamus, donec defuncti omnibus periculis, & impedimentis superatis, tandem perueniamus ad

beatam

[...]ertam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine Filii tui, Amen.

5 Et egreſſus eſt Ionas ex vrbe, & ſedit ab Oriente contra vrbem, & fecit ſibi illic tabernaculum, & ſedit ſub eo in vmbra, quouſque videret quid fieret in vrbe.

Hîc dubitari poteſt an Ionas expectauerit donec elapſi eſſent 40. dies, an verò præuenerit tempus illud: quia ſi dicamus antè quadrageſimum diem fuiſſe egreſſum ex vrbe, naſcetur alia quæſtio, quomodo potuerit intelligere quid futurum eſſet. Neque enim hactenus vidimus oraculo fuiſſe edoctum: imò verba quæ vidimus aliud ſonant, nempe euentu ipſo tunc fuiſſe patefactũ, quòd Deus vrbem liberaſſet ab exitio. Dicebat enim proxima lectione pœnitentia ductum fuiſſe Deum ſuper verbo quod pronuntiauerat, & non feciſſe. Apparet igitur Ionam non fuiſſe egreſſum ab vrbe donec iam tranſiiſſent dies 40. Sed exoritur etiam diuerſa quæſtio, quid opus fuerit ſedere prope vrbem, quia ſatis conſtabat vel conſilium Dei mutatum eſſe, vel ſaltem ſententiam quam protulerat Ionas fuiſſe mutatam. Non oportuit igitur ipſum adhuc, quaſi ambigeret, ſedere prope vrbem. Sed ego hanc coniecturam libenter amplector, quòd Ionas poſt diem quadrageſimum exierit. videntur enim verba huc nos adducere. Quantum attinet ad quæſtionem illam, cur adhuc dubitauerit de euentu, quum tamen videret fluxiſſe tempus, reſponſio facilis eſt. Etſi enim præterierant 40. dies, Ionas tamen quaſi conſtrictus ſtetit, quia nondum poterat ſtatuere quod prius ex mandato Dei protulerat carere ſuo effectu. Ego itaque non dubito, quin tenuerit Ionam perplexum hæc cogitatio, Tu nihil temere pronũtiaſti. Iam quî fieri poteſt, vt quod Deus publicari voluit ſuo iuſſu & nomine, nunc ſit irritum, neque euentus reſpondeat? quum ergo Ionas reſpiceret mandatum Dei, non potuit ſe extricare ſtatim. Hæc igitur cauſa fuit cur adhuc ſederet, quia putabat etiamſi ſuſpenſa fuerat vindicta Dei, tamen prædicationem ſuam non fuiſſe vanam, ideóque inſtare vrbi interitum. Hæc igitur ratio eſt, cur poſt tẽpus præfixum adhuc expectauerit, quaſi res adhuc in dubio eſſet. Iam vt hoc melius pateat, tenendum eſt, Dei conſilium magis fuiſſe reconditum, quàm vt Ionas intelligeret omnes partes ſuæ vocationis. Deus ergo quum minatus eſt Nineuitis exitium, loqui voluit conditionaliter. nam quis eſſet fructus Verbi, niſi conditio illa adiuncta foret, Si reſipiſcerent Nineuitæ fore ſaluos? Nihil enim opus fuit Propheta: ſed Dominus potuit exequi iudicium, quod meriti erant Nineuitæ, niſi vellet conſulere eorum ſaluti. Si quis excipiat miſſum illis fuiſſe præconem, vt eſſent inexcuſabiles, hoc eſſet frigidum. Deus enim alias omnes vindictas exercuit abſque vlla denuntiatione: intelligo contra profanas Gentes. Nam peculiare fuit hoc Eccleſiæ donum, quòd Prophetæ ſemper pœnas, quæ inſtabant, denũtiarunt. Sed quantum attinet ad reliquos populos, Deus reipſa oſtendit ſe eſſe eorum iudicem: Prophetas autem non miſit qui eos monerent. Ergo incluſa fuit conditio, quantum ad conſilium Dei ſpectat, quum iuſsit terreri tam præciſa illa prædicatione Nineuitas. Ionas autem fuit nimis literalis doctor, vt ita loquar: quia non complexus eſt quod debebat, nempe adhuc locum eſſe reſipiſcentiæ, & ſaluam fore vrbem, ſi Nineuitæ reſipiſcerent à ſua malitia. Quum ergo Ionas arripuerit dimidium duntaxat partem, non mirum eſt ſi nunc adhuc pendeat dubius animi, & nondum audeat ſtatuere quid futurum ſit: quia nihil habebat præter euentum: Deus non patefecerat illi quid facturus eſſet. Nunc pergamus:

6 Et parauit Iehoua Deus cucurbitam (*vel hederam*) & aſcendere fecit ad Ionam, vt eſſet vmbra ſuper caput eius, atque liberaret eum à moleſtia ſua: & gauiſus eſt Ionas ſuper hedera (*vel cucurbita*) gaudio magno.

7 Et parauit Deus vermem quum aſcenderet aurora poſtridie, qui percuſſit hederam, & exaruit.

8 Et accidit quum exoriretur ſol, vt pararet Deus ventum impetuoſum (*qui obſurdeſcere facit homines.* חרש *ſignificat obſurdeſcere.* Alii vertunt, ventum arationis, quia verbum illud etiam ſignificat arare: & intelligunt vẽtum ſiccum & frigidum, qualis graſſari ſolet arationis tempore.) & percuſsit ſol ſuper caput Ionæ, & defecit: & optauit pro anima ſua, vt moreretur: & dixit, Melior mors mea quàm vita.

Ego antequam ad res ipſas tractandas deſcendã, paucis dicã quod dicendũ eſt de voce קיקיון. Nam fuit olim nonnihil controuerſiæ de voce hac, legebãt cucurbitã, alii maluerunt cucumerẽ: vt liberæ ſunt diuinationes in rebus obſcuris & incognitis. Sed tamen recepta erat illa verſio prior. Et Auguſtinus dicit exortum fuiſſe tumultum in quodam templo, quum Epiſcopus legeret nouam interpretationem Hieronymi, vbi poſuerat hederam. Certum eſt fuiſſe homines illos inconſideratos & ſtolidos, qui ob rem leuiculam adeò ſunt offenſi: debebant enim diligentius inquirere vtra verſio eſſet melior & verior. Auguſtinus etiam non adeò prudenter ſe geſsit hac in re. nam tenebat eum ſuperſtitio, quòd nollet mutari receptam verſionem veteris Teſtamen-

ti. Libenter quidem ferebat, quòd Hieronymus nouum testamentum interpretatus esset ex fonte Græco, sed nollebat vetus testamentum attingi: quia hærebat suspicio de Iudæis, quòd scilicet vt erant infestissimi hostes fidei conati essent totam Legem & Prophetas corrumpere. Quum ergo subesset aliqua falsitatis suspicio, maluit Augustinus retinere communem translationem. Refert etiam Hieronymus se fuisse Romæ traductum quòd hederam vertisset pro cucurbita. Sed nimis acerbè respondet Augustino & ferè hostiliter. Stomachosè etiam inuehitur contra nescio quem Cornelium & alium Asinium Polionem, qui Romæ quasi sacrilegii eum accusauerant, quod locum hunc mutasset. Ego non excuso, si illi morosè repudiarunt quòd probabile erat. Sed quod ad rem ipsam spectat, ego mallem vel cucurbitam vel cucumerem relinquere in hoc loco, quàm mouere quidquam turbarum ob rem nihili. Fatetur Hieronymus non esse hederam. dicit esse speciem fruticis: & dicit nasci passim in Syria. dicit fruticem illum fulciri suo trunco: hoc non potest quadrare in hederam. Hedera enim nisi parieti vel arbori adhæreat, reptat tantùm humi. Non potuit igitur esse hedera. Ipse ergo non debuit hederam transferre. Excusat, quòd si posuisset nomen Hebraicum, multi somniassent vel esse bestiam, vel serpētem. Voluit igitur ponere nomen aliquod cognitum. Sed potuit etiam iniicere scrupulos multos: quid? Hedera dicitur ascendisse super caput Ionæ, & præbuisse illi vmbram: quomodo hoc potuit fieri? Iam miror cur Hieronymus vno in loco dicat fruticem illum vocatum fuisse sua ætate Cicii in lingua Syriaca: in alio autē loco dicat vocari eadem lingua Elkeroa, nempe in commētariis suis. Videm⁹ autem prorsus esse diuersum à voce קִיקָיוֹן. Iam quum respondet Augustino, non dubito quin fucum faciat. Nam sciebat hominem non tenere linguam Hebraicam. Ergo illudit tanquam puero propter imperitiem. Videtur ex tempore pro suo commodo nescio quid noui esse commētus. neque dubito quin vocē illam repēte confinxerit, vt esset aliquid affinitatis inter vocem קִיקָיוֹן, & Ciciion. Vtcunque res habeat, siue fuerit cucurbita, siue frutex etiam, non magnopere contendere conuenit, quomodo potuerit tam citò excrescere in tantam magnitudinem. Dicit Hieronymus fruticem illum esse amplis foliis, & ad magnitudinem pampini crescere: sit ita, sed frutex ille non nascitur vno die, neque biduo, neque etiam triduo. Ergo necesse est fuisse aliquid extraordinarium. Neque igitur hedera, neque cucurbita, neque vllus frutex, vel alia arbor potuit tam citò excrescere, vt obtegeret caput Ionæ. Neque verò sola hæc herba præbuit vmbraculum Ionæ capiti: sed potius credibile est additam fuisse tugurio, quod ipse sibi fecerat. Ionas igitur non sub frutice tantùm latuit, sed quum ab ęstu solis non posset se satis defendere, habuit hoc adminiculum. Deus ergo ad vmbram tugurii adiecit etiam hunc fruticem: atque hoc modo potuit refrigerari. Scimus enim in illis regionibus solem esse torridum. deinde etiam fuit extraordinarius calor, vt videbimus. Hoc volui dicere de voce hederæ: & prolixior fui quàm putabam: sed quia olim litigarunt de voce illa, ego volui percurrere quod possit satisfacere etiam curiosis lectoribus. nunc venio ad res ipsas. Narrat Ionas cucurbitam siue cucumerem, siue hederam paratam fuisse à Domino. Nō dubium est quin præter vsitatum morem repētè herba hæc creuerit, vt posset tegere tugurium Ionæ. Sic enim interpretor. Cæterùm scimus Deum quoties agit præter ordinem naturæ, tamen accedere ad ipsam naturam. Hoc quidem non est perpetuum: sed reperiemus plerunque sic operatum fuisse Deum, vt naturæ cursum excedat, & tamen non discedat prorsus à natura. Quemadmodum vbi in deserto voluit congerere coturnices in aceruum, & dare populo suo carnes, excitauit ventum Orientalem. Quoties flauerunt venti, qui tamen nunquam adduxerūt tātam auium copiam? Fuit igitur hoc miraculum. sed interim noluit Deus reiicere prorsus naturæ adiumenta. Vsus est ergo tunc vento: & tamen ventus ille non potuit naturaliter aues illas secum aduehere. Sic etiam hoc loco, non dubito quin Deus herbam delegerit, quæ cito conscenderet vsque ad tale culmen: & tamen superauerit solitum naturæ cursum. Hoc igitur sensu dicitur Deus parasse קִיקָיוֹן, & fecisse vt ascenderet super caput Ionæ, quo esset in vmbram capiti eius, & liberaret eum à molestia. Quod autem postea dicitur, *paratus fuisse vermis*, hîc videmus etiam quæ videntur fortuitò contingere, gubernari tamen arcana Dei prouidentia. Si quis dicat narrari hîc non quid communiter soleat fieri, sed quid semel factum sit: respondeo, etiamsi tunc voluerit Deus notabile, & memoratu dignum exemplum ædere, tamen hoc perpetuò esse verum, morsus etiam vermium gubernari Dei consilio, vt neque herba, neque arbor sine eius consilio arescat, quēadmodum dicit Christus passeres non cadere in terram sine Patris decreto. Hoc igitur quātum ad vermem spectat. Iam quod tandem additur, *quum sol exortus esset postridie, paratum etiam fuisse ventum*, hinc idem colligimus, vētos scilicet non spōte vel fortuitò exurgere, sed excitari diuinitus. Reperientur quidem causæ in natura, cur nunc aer tranquillus sit, nunc autem turbetur ventis: sed has omnes medias causas gubernat Dei consilium, vt semper illud verum sit, naturam non esse motum aliquem cæcum, sed legem esse præfixam arbitrio Dei. Deus ergo semper moderatur consilio suo & manu quidquid cōtingit. Hoc tātùm est discrimen, quòd opera eius, quæ fluunt æquali cursu, habent nomen naturæ: miracula autem, vbi Deus mutat solitum cursum, non retinent nomen naturæ: sed tamen proficiscuntur ab eodem Deo authore. Itaque quòd ad ventum hunc spectat, sic tenendum est, fuisse non vsitatum, aut vulgarem: sed tamen non minus quotidie excitari ventos Dei prouidentia,

Num.11.g.31

Mat.10.c.29

tia,quàm flauit tunc hic ventus,de quo loquitur Ionas. Sed Deus tūc operatus eſt præter ſolitum naturæ curſum,vt loquuntur: quotidie autem ſeruat continuum tenorem in ipſa naturæ ratione. Iam vidēdum eſt,cur hæc tota narratio ſit poſita. Ionas fatetur *ſe fuiſſe gauiſum gaudio magno* quum obtectus eſſet à nimio ſolis feruore. Iam quum herba eſſet emortua,ſe tanto dolore fuiſſe confectum,vt mori cuperet. Nihil hîc ſuperuacuum eſt,quia Ionas tum in gaudio,tum in dolore oſtendit quàm tener & procliuis fuerit in vtramque partem. Fatetur hîc mollitiem ſuam Ionas quum dicit ſe vehementer fuiſſe lætatum: deinde quum dicit ſe tantum doloris cœpiſſe ob fruticem emortuum,vt ſtatim vitæ faſtidio mortem optaret. Subeſt igitur hîc ingenua confeſsio infirmitatis:quia poterat ſimplicius Ionas tam lætitiam notare quàm dolorem. Sed vehementiam in vtroque affectu diſertè expreſsit,vt ſciremus ipſum fuiſſe abreptum ſuis paſsionibus,vt in rebus minimis vel ferueret iracundia, vel gaudio elatus nullum modum teneret. Hoc igitur tam de gaudio, quàm de dolore. Iam non dicit ſe oraſſe quemadmodum prius:tantùm vtitur verbo שאל quod ſignificat optare. *Optauit*,inquit,*pro anima ſua vt moreretur.* Credibile eſt igitur Ionam ita fuiſſe mœrore obrutum, vt animum amplius ad Deum non attolleret: & tamen videmus non negligi à Deo. Nam ſtatim ſequitur,

9 Et dixit Deus ad Ionam,An bene facis excandeſcendo apud te ſuper cucurbitam? & dixit,Bene facio iraſcendo apud me,vſque ad mortem.

Hîc videmus vt Deus ſe ita occultauerit ad tempus,nec tamē deſerat ſeruum ſuum: quemadmodum ſæpe reſpicit nos à tergo, hoc eſt, dum putamus ipſum eſſe oblitum noſtri, obſeruat tamen quid nobiſcum agatur,vt ſubueniat in tempore: ideóque ſæpe labentes retrahit,& erigit antequam poſsimus animaduertere ipſum eſſe nobis propinquum. Talis fuit ratio quum Ionā cœpit alloqui. Nam ſicuti diximus,mœror ita ſuffocauerat mētem ſancti Prophetæ, vt amplius non poſſet ad Deum attolli. Secum ergo mori cupit:& tamen Deus non deſerit ipſum. Hoc non vulgare ſpecimen fuit inæſtimabilis Dei miſericordiæ, qua ſuos dignatur, etiam dum ſe præcipitant: quemadmodum Ionas hîc ruebat in deſperationem,nec ſolicitus erat de remedio. Deus ergo nō expectat dum quæratur,ſed præit miſerum illum Ionam,& qui ſibi iam accerſere cœperat interitum:dicens, *An bene facis quod ita iraſceris ſuper cucurbitam?* quaſi diceret ipſum nimis impetuoſè turbari ob rem leuiculam. Et ſemper notandum eſt verbum hoc, de quo heri fuſius diſſeruimus: quia non ſimpliciter obiurgat Deus ſeruum ſuum,quòd indignè ferat cucurbitam eſſe arefactam. Quid igitur? quòd excandeſcat. nam in iracundia ſemper eſt exceſſus. Quum ergo ſine modo & temperie Ionas ſic tumultuaretur,meritò hoc vitium Deus caſtigat. Iam non repeto quæ heri dixi,exaggerari ſcilicet vitium,quòd Ionas nō modò obmurmuret propter interitū fruticis, ſed ſeipſum proiiciat, & ebulliat abſque vllo modo. Et reſponſio Ionæ hoc confirmat, *Bene facio*, inquit,*excandeſcendo vſque ad mortem.* Hîc videmus vt præfractè ſanctus Propheta repellat illam admonitionem Dei,qua tamen debebat reuocari ad ſanam mētem. Non ignorat Deum loqui. Cur ergo non ſtatim percellitur? cur non mouetur authoritate loquentis, vt ſtatim deponat illam ferociam animi? Sed ita fieri ſolet,quum ſemel excæcatæ ſunt hominum mentes aliquo præpoſtero affectu:etiamſi Dominus tonet vel fulminet è cœlo,non exaudiunt: ſaltem non deſinūt adhuc violenter occurrere,quemadmodum hîc facit Ionas. Quum talis contumaciæ exemplum cernimus in ſancto viro,quanto magis quiſque noſtrûm metuere debet? Ergo diſcamus maturè cōpeſcere noſtros affectus,& ſtatim ab initio frænum iniicere,ne ſi longius prorumpere contigerit, ſimul etiam ad extremū vſque ſimus præfracti. Bene facio,inquit,apud me excādeſcendo vſque ad mortē. Deus duntaxat Ionæ ſeruo ſuo obiecerat vitium iracundiæ:nunc Ionas indulget ſibi in ſua inſania,vt dicat deſperationem quoque carere vitio: Ego,inquit,nō pecco,etiamſi deſperem, etiamſi quaſi inſano furore me proiiciam ad mortem vſque,tamen ego non pecco. Quis diceret hoc potuiſſe cadere in ſanctum Prophetam? ſed monemur, quemadmodum iam dixi,tam notabili exemplo,quàm furioſæ belluæ ſint carnis noſtræ affectus. Nihil ergo melius eſt,quàm eos cohibere,antequam plus roboris colligant,quàm oportet. ſemper enim vbi aluerit quiſpiam vitia ſua,contumacia hæc & durities ſequetur. Cæterùm iraſci vel excandeſcere vſque ad mortem eſt tale vitę faſtidium concipere,vt ſponte nos morti tradamus. Non fuit quidem Ionæ propoſitum manus ſibi afferret:ſed quanuis abſtinuerit à violentia,ipſe tamen animi propoſito conſciuit ſibi mortem, quia non ſubiecit ſe Deo,ſed cæco impetu abreptus fuit,vt vitam abiicere vellet. Nunc ſequitur:

10 Et dixit Iehoua, Tu peperciſti cucurbitæ, in qua non laboraſti,& quam non extuliſti:filia noctis fuit, & filia noctis tranſit (*hoc eſt, nata fuit,vel exorta vna nocte,& nocte etiam vna emarcuit.*)

11 Et ego non parcerem Niueueh vrbi magnæ,in qua ſunt duodecies decem millia hominum, quorum quiſque non nouit inter dexteram ſuam,& ſiniſtram ſuam,& animalia etiam multa?

Hîc exponit Deus quo consilio cucurbitam repente excitauerit, deinde voluit perire vel marcescere morsu vermis, nempe vt disceret Ionas se nimis inhumaniter egisse cõtra Nineuitas. Etsi autem videmus prolapsum fuisse sanctum Prophetam ad horribiles motus, tamen quodammodo per lusũ Deus admonuit eũ suæ stultitiæ. nã sub figura cucurbitæ ostendit quàm inclementer appeteret interitum vrbis tam populosæ, vt Nineue fuit. Videtur tamen non satis congruere similitudo. Ionas non condoluit cucurbitæ, sed habuit tantùm rationem sui. Indignè igitur tulit ereptum sibi fuisse solatium, quo oblectatus fuerat. Ergo quum incommoditas ita Ionam compulerit ad iracundiam, non videtur bene aptari similitudo, vbi Deus ita ratiocinatur, *Tu vis parci cucurbitæ, ego vrbi magnæ non parcerem*? Imò non fuit de cucurbita anxius. Si omnes mundi cucurbitæ tunc exaruissent, non fuisset tactus vllo dolore: sed quia sentit vltimum discrimen, exuritur nimio solis æstu, ideo excandescit. Respondeo, quanuis Ionas priuatim sibi consuluerit, tamen optimè quadrare hanc similitudinem. Deus enim homines seruat in quem ipsos destinauit vsum. Ionas doluit de cucurbitæ interitu, quia scilicet nudatus erat suo vmbraculo. Deus verò non frustra creat homines: ergo non mirum est si velit ipsos esse saluos. Videmus igitur non impropriè edoctum fuisse Ionam hac figura, quàm inhumaniter se gessisset contra Nineuitas. Erat certè homo vnus duntaxat. Quum ergo sui, & cucurbitæ tantùm rationem haberi vellet, quomodo abiecit omnem curam tantæ & tam populosæ vrbis? nónne debuit hoc illi venire in mentem, si tot millia hominum curæ sint Deo opifici & patri non esse mirum? Quanquam enim alieni essent à Deo Nineuitæ, quatenus tamen erant homines, Deus vt est totius humani generis pater, illos agnouit pro suis, saltem vt fruerentur communi luce, & aliis vitæ terrenæ commodis. Nunc ergo tenemus rationem huius figuræ: Tu, inquit, vis parcere cucurbitæ, & ego non parcerem vrbi magnæ? Hinc apparet, quàm friuolum sit illud commentum Hieronymi, quòd scilicet Ionas non excandescat propter liberationem vrbis: sed quia videbat gentem suam hoc modo perire. Nam iterum repetit Deus alium fuisse affectum Ionæ, quòd scilicet indignè ferret vrbem illam liberari ab interitu. Et minus etiam tolerabile est, quòd idem Hieronymus excusat Ionã, quia magnificè, & animosè respondet Deo se non peccare quòd *excandescat apud se vsque ad mortem*. Audet vir ille sine aliquo pudore, & delectu adhuc fucum facere, vt excuset tam pudendam contumaciam. Sed sufficiat nobis tenere genuinum Prophetæ sensum. Hîc ergo sub persona Dei ostendit suam crudelitatẽ meritò damnari, quòd tam cupidè appeteret exitium populosæ vrbis. Notandæ autem sunt partes similitudinis, quum dicit, Tu pepercisti, est in pronomine אתה emphasis. Cõparat enim se Deus cum Iona: quisnam es? Certè mortalis homo non tam propensus erit ad clementiam, quàm ego sum. Tu ergo permittis tibi hoc ius, vt velis cucurbitæ parcere: tu qui fictus es ex luto. Iam cucurbita hęc, inquit, non est opus tuum, *tu non laborasti in ea*, hoc est, non prodiit ex cultura tua vel labore: deinde *tu non extulisti eam*: tertiò *fuit filia noctis*, *& nocte vna periit*: fuit frutex emarcidus vel herba. Si ergo respicis naturam cucurbitæ, si respicis teipsum, & alias omnes circunstantias simul adiungis, non est causa excandescentiæ. Ego autem qui Deus sum, in cuius manu sunt omnia, ego non parcerem, inquit? Ego, cui proprium est & perpetuum clementer tollerare homines, etiamsi digni sint exitio, ego non parcerem? deinde vrbi magnæ? Non agitur hîc de plantula, sed agitur de ingenti populo. Postremò, *in qua sunt, inquit, centum viginti millia hominum, qui nondum inter dexteram suam & sinistram suam discernere nouerunt*. Nunc ergo videmus quàm emphaticæ sint huius cõparationis singulæ partes. Cæterùm, quanuis Dei consilium fuerit reprehendere stultum & peruersum dolorem Ionæ, colligere tamen hîc licet generalem doctrinam, si ita ratiocinemur, Condolescimus alii aliis, & huc natura nos inclinat: & tamen mali sumus & crudeles: Si ergo arcano quodam instinctu ita propensi sunt homines ad misericordiam, quid non sperandum est de incomprehensibili Dei bonitate, qui & opifex est totius mundi, & pater noster? & qui fons est bonitatis, & misericordię, ille non parceret nobis? Nunc quantum attinet ad numerum, hîc ponit Ionas duodecies decem millia hominum: sunt autem centum & viginti millia, quemadmodum diximus. Hîc ostendit Deus quàm paternè curet genus humanũ. Quisque nostrûm ab eo fouetur singulari cura: sed tamen hîc proponit ingentem illum numerum, vt melius pateat ipsum habere tantam rationem humani generis, vt non temere fulminet cõtra populum vnum. Et quod addit, non posse discernere inter dexteram & sinistram, non dubito ad ętatem referri: quemadmodum etiam hæc sententia ferè omnium consensu recepta est. Quidam tamen veritus est vrbem nimis magnam facere, si tanta fuisset illic hominum copia: promiscuè ergo ille complectitur tam senes, quàm viros mediæ ætatis, & infantes. Dicit illos non potuisse discernere inter dexteram & sinistram suam, quia non edocti essent in schola Dei, nec tenerent discrimen iusti & iniusti: quia scimus incredulos vagari in suis erroribus. Sed illud est nimis coactum. deinde nulla est ratio huius commenti: quia scimus vrbem illam non modò similem fuisse magnis vrbibus, quales hodie multæ sunt in Europa, sed superasse etiam quæcunque hodie præcipuum nomen obtinent. Scimus Lutetiæ esse plusquam quadringenta millia capitum. idem est de aliis vrbibus. Ergo cõmentum illud repudio, quòd Ionas hîc loquatur de omnibus Nineuitis. Quin potius voluit Deus ostendere, etiam si iustissima esset ratio cur funditus perderet vrbem illam, esse tamen alias rationes

tiones, quæ tam horribilem vindictam possent mitigare: quia multi essent adhuc illic infantes, qui nondum propriis delictis fuerant tale exitium promeriti. Deus ergo hìc ostendit Ionæ quàm crudeliter abreptus fuerit suo zelo: tametsi zelus ille, quemadmodum dictum fuit, oriebatur ex bono principio, fuit tamen nimis impetuoso motu abreptus Ionas. Hoc Deus ostendit, quum tot etiam infantibus adhuc innoxiis pepercerit. Et infantibus addit bruta animalia: boues certè præstabāt fruticibus. Si meritò doluit Ionas ob fruticem vnum arefactum: perire tot innoxia animalia, hoc verò longè durius erat & atrocius. Ergo videmus quàm apposité omnia conueniant ad similitudinē, vt pigeat ac pudeat Ionam suæ stultitiæ, quòd ita velit præire arcano Dei consilio, & quodammodo ipsum suo arbitrio regere, ne parcat Nineuitis, quum tamen conati fuissent vera pœnitentia præuenire eius iudicium.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum tot modis testatus fueris, & quotidie etiam confirmes quàm tibi charum sit ac pretiosum humanum genus, & quotidie tot & tam insignibus documentis tuæ & bonitatis & indulgentiæ fruamur: da, inquam, vt discamus etiam toti recumbere in eam bonitatem, cuius tot exempla nobis profers, & quam vis assiduè nobis esse penitus cognitam, vt non modò transeamus per stadium hoc terrenum, sed etiam aspiremus intrepidè ad spem illam beatæ & cœlestis vitæ, quæ nobis reposita est in cœlo, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

In Michæam Prophetam, Ioannis CALVINI

PRAELECTIONES.

SEQVITVR inter minores Prophetas suo ordine Michah, quem vulgò appellant Michæam. Fuit autem secundus huius nominis, vt loquuntur: quia alter etiam Michæas conflictatus est cum impio rege Achab, & tunc exercuit munus propheticum. Hic autem fuit æqualis Iesaiæ, paulò tamen iunior: saltem iam aliquot annos progressus fuerat Iesaias in officio suo, antequam vocatus fuerit Michæas. Apparet igitur coniunctum fuisse Iesaiæ, vt doctrinam eius adiuuaret: quia scilicet negotium erat sancto viro cum impiis hominibus & duræ ceruicis, imò prorsus desperatæ malitiæ. Quò igitur certior esset doctrinæ fides, voluit Deus Iesaiam & Michæam loqui simul, quasi vno ore, & talem consensum profiteri, quò possent conuinci omnes rebelles. Sed venio iam ad verba ipsius: quia contextus nobis suggeret quod vtile est cognitu.

CAPVT I.

SERMO Iehouæ qui factus est (*vel directus*) ad Michah Morasthitem, diebus Iothā, Achaz, Iehizkiiæ regū Iuda, quem vidit super Samariam & Ierusalem.

Primò hæc inscriptio ostēdit quo tempore vixerit Michæas, & Deus eius opera vsus fuerit. Et hoc notatu dignum est, quia hodie vel inutiles essent eius conciones, vel saltem frigidæ, nisi temporis ratio nobis constaret, vnde possemus conferre quid simile nobiscum habuerint illius ætatis homines, vel quid diuersum: quia vbi intelligimus Michæam, reprehendisse hoc & illud vitium, quemadmodum etiam colligere promptum est tum ex aliis Prophetis, tum ex sacra Historia, iam possumus ad vsum nostrum facilius accommodare quicquid tunc dixit: quia scilicet quasi in speculo contemplamur vitam nostram. Hæc ratio est cur soleant Prophetæ exprimere tempus quo munus suum executi sunt. Quandiu autem prosequutus sit vocationis suæ cursum Michæas, non possumus certò statuere: credibile tamen est vsque ad

annum tricesimum semper functum fuisse Prophetæ officio. Potest fieri, vt transgressus fuerit annos. 40. nam hic tres Reges nominat, quorum primus regnauit annis sedecim, nempe Iotham: sequutus est Achaz, qui etiam totidem regnauit annis. Si ergo ab initio primi regni vocatus fuit Michæas, iam tempus duorum Regum efficiet annos 32. Sequitur etiam regnum Ezechiæ quod durauit vsque ad annum vigesimū nonum. Potest etiam fieri vt vsque ad mortem Ezechiæ, & vltrà Propheta seruierit Deo. Videmus ergo non posse certò definiri annorum numerū: quanquam hoc satis constat, non paucis tantùm annis docuisse, sed ita functum esse suo officio, vt anni 30. eum non fatigauerint, quominus constanter in exequendo Dei mandato pergeret. Dixi ęqualem fuisse Iesaię. sed quia Iesaias munus suum auspicatus est sub Vzia, hinc colligimus fuisse priorem. Quorsum igitur adiunctus fuit Michæas? nempe vt hoc modo frangeret Dominus peruicaciam illius populi. Satis quidem erat, missum fuisse hominem vnum à Deo, qui testatam faceret vocationem suam: sed voluit Deus extare testimonium in ore duorum, & voluit sanctum Iesaiam hoc socio adiuuari, & quasi collega. Et postea videbimus vtros fuisse prorsus iisdem verbis. neque enim vlla inter eos æmulatio locum habuit, vt alter exprobraret alteri furtum, quum repeteret quæ dicta erant: nihil potuit accidere gratius vtrique, quàm vt haberet testimonium à collega suo, & quod diuinitus mandatum erat profiterentur non tantùm vna mente, & vno sensu, sed etiam iisdem verbis & quasi eodē ore. Quod dicit, *verbum sibi fuisse directum*, monuimus alibi hoc non debere intelligi tantùm de priuata doctrina, sicuti sermo Dei dirigitur ad vnumquenque: sed datus est sermo Michææ, vt esset apud nos Dei legatus. Significat ergo se venire mandatis instructum, vt sustineat personam ipsius Dei: quia scilicet nihil affert proprium, sed quod Dominus proferre iussit. Cæterùm, quia hac de re plura alibi diximus, ego nunc leuiter tantùm perstringo. dicit hanc visionem sibi fuisse datam contra duas vrbes, *Samariam scilicet ac Ierusalem*. Certum est Prophetam hunc propriè fuisse missum ad Iudæos: & Maresah etiam fuit in Tribu Iuda, ex qua oriundus fuit, quemadmodum ex titulo apparet. Est enim nomen gētilitium à loco illo Maresah, quum vocatur Morasthites. Iam quæritur cur dicat sibi visiones fuisse datas contra Samariam. diximus alibi, etiamsi Hoseas propriè & peculiari modo destinatus erat regno Israel, tamen obiter interdum permiscuisse quæ spectabant ad Tribum vel regnum Iuda. Talis etiam fuit ratio vicissim Prophetæ nostri. Spectauit præcipuè gentiles suos, quia sciebat se illis esse ordinatum: interea tamen non neglexit prorsus reliquam partem populi: quia regnum Israel sic erat diuisum à Tribu Iuda, vt maneret aliqua cōiunxio. Deus enim noluit prorsus aboleri fœdus suum illa defectione, quæ facta est à regno Dauidis. Videmus ergo qualiter operam suam impenderit Michæas Iudæis, & tamen non omiserit, neque præterierit in totum Israelitas. Cæterùm, titulus hic restringi debet ad vnam partem libri, quia de minis tantùm hic sermo habetur. Videbimus autem simul inseri promisiones plenas lætitiæ. Ergo inscriptio non complectitur omnes partes libri. sed quia volebat à minis incipere, & terrere Iudæos propositis pœnis quæ instabant, ideo hæc inscriptio data opera fuit posita. Quanquam non dubium est, quin malè exceptus fuerit Propheta à Iudæis, quia nihil putabant magis indignum, & minus tolerabile, quàm in vnum fasciculum ligari cum Israelitis. Samaria enim erat detestabilis regno Iudæ. & tamen Propheta hic nullum discrimen ponit Samariæ & Ierusalem Fuit igitur hæc aspera concio, sed videmus quàm animosè Propheta obierit munus sibi iniunctum, quia non respexit quid gratum esset hominibus, neque blanditiis eos allicere conatus est: sed quamuis odiosa esset legatio, pertulit tamen ipsam, quoniam sic iussus erat, neque poterat excutere iugum suæ vocationis. Nunc pergamus:

2 Audite populi omnes, ausculta terra, & plenitudo eius, & sit Dominus Iehoua vobis(*vel inter vos, vel contra vos potius*) in testem: & Dominus è palatio(*vel templo*) sanctitatis suæ.

Hic Propheta alto stylo insurgit, non contentus simplici & sedata docendi ratione. Vnde colligimus, antequam tentasset animos populi, iam cognitam illi fuisse peruicaciam omnium ferè ordinum. Nisi enim ita persuasus fuisset, populum illum rebellem & præfractum fore, certè vsus fuisset māsuetudine aliqua, & potius conatus fuisset eos adducere spōte, quàm pertrahere ita violēter. Ergo non dubiū est, quin iā Prophetæ satis cognita fuerit peruicacia populi & prauitas antequam inciperet verbū vnū facere. sed hæc difficultas eū non retinuit, quominus pareret Dei mādato. Interim necesse habuit hanc vehementiā addere suæ doctrinæ, quia scilicet videbat sibi fore sermonē ad surdos, imò ad stupidos homines, qui destituti iam essent omni pietatis sensu, & qui obduruerāt aduersus Deum, nec sola incogitantia lapsi fuerant, sed etiam sese demerserant in suis peccatis, cum impia & detestabili obstinatione. Quoniam ergo hoc videt Propheta, ideo tā securè hic incipit: & non compellat duntaxat gentiles suos, quibus ordinatus erat doctor: sed aduocat totum mundum: In quem finem? dicit, *Audite omnes populi*: Certè non est ei propositum, doctrinam Dei in eundem vsum proferre apud omnes promiscuè: sed hic citat omnes populos quasi testes, vel iudices, vt scilicet intelligant Iudæi suam impietatem fore omnibus palàm nisi resipiscant, nec esse cur sperent se posse occultare turpitudinem suam, quia velit Deus

occulta

occulta eorum flagitia omnibus quasi in theatro illustri proponere. Videmus ergo quàm sit hoc emphaticum, vbi Propheta accersit omnes populos, & vult eos esse testes iudicii, quod ferre instituit De⁹ de populo suo. Postea addit, *Terra etiam ausculta & plenitudo eius.* Possem⁹ μετωνυμικῶς accipere terræ nomen pro ipsis incolis, sed quia simul additur, Plenitudo eius, non dubito quin Propheta hîc ipsum elementum terræ velit alloqui, tametsi enim sensu careat: significat tam formidabile fore Dei iudicium, vt cõcutere debeat etiam ipsas creaturas, quæ sensu carent: & ita exprobrat grauius Iudæis suum stuporem, quòd verbum Dei securè negligant, quod tamen omnia elementa sua virtute debuit percellere. Statim conuertit sermonem ad Iudæos. Postquam ergo erexit Dei tribunal, postquam aduocauit omnes populos, vt quasi in circuitu faciant illic solennem coronam, tunc dicit, *Erit mihi Dominus Iehoua contra vos in testem, Dominus è templo sanctitatis suæ.* Quum dicit Deum sibi fore in testem, nõ simpliciter affirmat diuinitus se esse missum, sed quasi zelo accensus prouocat hîc ad Deum, & cupit ipsum intercedere, ne impunita maneat prauitas & obstinatio illius populi: acsi diceret, Deus, cuius ego sum minister adsit mihi, & vindicet istam impietatem, ostendat se esse authorem huius doctrinæ, quam ego perfero ex ore eius & mandato, nec sinat vos impune effugere, si non resipueritis. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum, vbi dicit, Deum sibi fore in testem. quasi diceret, non est hic ludendum: quia si cogitent Iudæi subterfugere Dei iudicium, longè seipsos fallunt: quoniam vbi seruis suis mãdata dedit agendi cum populo suo, simul etiam adest vindex, neque patitur reiici verbum suum, quin statim causam suam suscipiat. neque superuacua est illa additio, Dominus è templo sanctitatis suæ. Scimus enim quàm securè iactare soliti fuerint Iudæi Deum in medio sui habitare. Et superbia illa eos ita excæcauerat, vt contemnerent omnes Prophetas, quia non putabant fas esse quidquam contumeliosè contra se dici, quòd esset sacer Dei populus, quòd sancta eius hęreditas & gens electa. Quum ergo Dominus eos adoptasset, gloriabantur falsò eius gratiis. Quum igitur Propheta sciret populum hunc insolenter iactare priuilegia, quibus ornatus à Deo fuerat, nunc exprimit Deum fore vltorem impietatis è Templo suo, acsi diceret, Iactatis Deum vobis affixum esse: quasi verò fidem suam ita vobis obstrinxerit, vt velit suum nomen ludibrio vobis esse. Habitat quidem in Tẽplo suo, sed illinc sese patefaciet vltorem, vbi viderit vos obstinatos esse in vestra malitia. Videmus ergo vt retundat Propheta stultam arrogantiam, qua inflati erant Iudæi: imò etiam vt retorqueat in caput ipsorum quod solebant iactanter proferre. Nunc postquam ita præfatus est, hoc est, qua potuit vehementia expergefecit sopitos animos, subiicit:

3 Quia ecce Iehoua egreditur è loco suo, & descendet, & calcabit super excelsa terræ.

4 Et liquefient montés sub eo, & soluentur (*vel dehiscent*) valles sicut cera à conspectu ignis, sicut aquæ in locum inferiorem actæ.

Prosequitur eandem sentẽtiam Propheta: præcipuè verò in illa particula insistit, quòd Deus futurus sit in testem contra populum è sanctuario suo. Confirmat igitur partem illam vbi dicit *venturum esse Deum è loco suo.* Quanquam secus accipiunt quidam interpretes, nempe Templum fore posthac vacuum Dei præsentia, ideóque profanũ: sicuti Ezechiel idem pronunciat. Quoniam enim Iudæi fingebant Deum sibi coniunctum esse, quandiu Templum staret, & illa falsa imaginatio erat illis quasi illecebra peccandi, quòd scilicet maiorem licentiam sibi sumebant: hæc ratio est cur Propheta Ezechiel denuntiet iam Deum non esse amplius in Templo. & per visionem Dominus ostenderat se Templum suum deserere, ne illic amplius habitaret. Quidam sicuti dixi, locum hunc ita exponunt. sed non videtur quadrare Prophetæ contextui hic sensus. Secus itaque accipio, quòd Deus prodibit palàm ex loco suo. sed adhuc dubium est quem locum designet hîc Propheta. Multi enim ad cœlum referunt: & videtur hoc esse probabile, quia paulò pòst adiungit, *Descendet Deus, & calcabit super excelsa terræ.* Descensus enim videtur notare locum superiorem. sed quia Templum, vt scimus, situm erat in loco excelso & sublimi, hoc est, in mõte Sion, nihil absurdi erit, si dicamus Deum è Templo suo descendere, vt totam Iudæam castiget, sicuti digna erat. Ergo egressus Dei minimè ambiguus est, quia intelligit Deum tandem proditurũ quasi visibili specie. Iam quod attinet ad nomen loci, ego libenter ad Templum refero. neque enim dubito hanc sententiam fluere ex proximo versu. Cur autem egressum hîc Deo tribuit? nempe quia abusi fuerant Iudæi patientia Dei, quum illum inanibus cæremoniis colerent in Templo: & interea putarent se elapsos esse ex eius manu. quantisper igitur Deus illis pepercit, putabant illum sibi esse quasi obnoxium, quòd inter ipsos habitaret. Cæterùm, quia legalis cultus & vmbratilis semper apud eos vigebat, putabant Deum in templo suo quiescere. Nunc autem dicit Propheta, Prodibit: voluistis hactenus Deum includere in Tabernaculo, & voluistis etiam placare friuolis nugis: sentietis autẽ longius extendi eius manum & potentiam. Veniet igitur, & ostendet qualis sit illa maiestas, quæ hactenus habita fuit à vobis derisui. Hypocritæ enim quum venditant Deo suas

cæremonias, nonne apertè ludunt, ac si puer esset? atque ita spoliant & potentia & imperio? Talis fuit socordia illius populi. Ergo Propheta non ab re dicit Deum tandem proditurum, vt scilicet ostendat Iudæos suis figmentis delusos fuisse, quum ita eripuerunt Deo suam potestatem, & redegerunt ipsum in angulum Iudææ, & finxerunt etiam illic instar mortui idoli quiescere vel residere. Et particula Ecce, emphatica est. hîc enim voluit Propheta torporem excutere Iudæis, quia nihil magis difficile persuasu erat, quàm credere tam propinquas fore pœnas, quum tamen putarent Deum sibi esse propitium. Ergo ne amplius foueant istam socordiam, dicit, *Ecce veniet Dominus, egredietur è loco suo* ¶ sed diuersus erat sensus: quia Iesaias voluit illic minari Ecclesiæ hostibus, & gentibus profanis. hîc autem bellum denuntiat Michæas populo electo, & ostendit Deum ita in Templo suo habitare, vt manum eius sentiant sibi infestam Iudæi, qui tam indignè illum spreuerant, & falsis suis imaginationibus quasi in nihilum redegerant eius potentiam. *Calcabit*, inquit, *super excelsa terræ*, Ego excelsa terræ hîc interpretor non de superstitiosis locis, sed de locis magis munitis. Scimus arces tunc fuisse in locis sublimibus vtplurimùm sitas. Propheta igitur significat nullum fore locum ad quem non penetret vindicta Dei, quantumuis sit munitus. Ergo nulla claustra, inquit, impedient Deum, quo minus penetret vsque ad intimas vestras munitiones. Calcabit igitur super excelsa terræ. neque tamen dubito, quin per speciem metaphoræ alludat ad ipsos proceres, qui putabant se eximi communi lege, quia scilicet opibus & diuitiis, & authoritate sic pollebant, vt non deberent censeri in ipso vulgo. Propheta ergo per loca excelsa significat eos, qui excellentiæ suæ prætextu superbiebant, non fore tamen immunes à pœna. Et postea adiungit, quàm formidabilis futurus sit hic Dei egressus: *liquefient*, inquit, *montes sub eo*. Hinc apparet Prophetam proximo versu non loquutum fuisse de abitu ipsius Dei, quasi Templum suum deserere vellet: sed potius descripsisse exitum eius è Templo, vt scilicet conscenderet tribunal suum, & pœnas exigeret de toto populo, adeóque re ipsa ostenderet se esse iudicem, quia nimis securè contemptus fuerat. Dicit ergo, *liquefient montes sub eo, valles scindentur*, vel dehiscent, *sicuti cera à conspectu ignis, sicuti aquæ dum voluuntur in locum inferiorem*. Non semper describunt tam formidabilem Deum Prophetæ, sed hoc referri ad loci huius circunstantiam debet. proponit enim Deum iudicem populo. Ergo necesse est ipsum instrui quoque & armari potentia, vt vindictam exerceat qualem meriti fuerant Iudæi. Et similes alios locos videbimus, quemadmodum aliquoties idem notauimus apud Hoseam. Deus ergo dicitur montes liquefacere, dicitur etiam vallibus incutere tantum terroris, vt dehiscant sub ipso: dicitur denique omnia elementa sic percellere, vt montes ipsi vtcunque lapidosi sint, tamen instar ceræ liquescant, vel instar aquæ defluant: quia non potuit aliter seriò afficere populum illum tam contumacem, & qui sibi etiam in vitiis suis blandiebatur, quemadmodum dictum est. Porrò, nunc facile est colligere quis hodie sit eius doctrinæ vsus. Videmus Papistas superbire Ecclesiæ titulo, & sibi quodammodo inani confidentia Deum obstringere, quia baptismum habent, quanuis eum adulterauerint suis superstitionibus. deinde putant se habere Christum, quia sibi semper retinent titulum Ecclesiæ. Si Dominus pollicitus fuisset sibi Romæ fore domicilium, adhuc videmus quàm stulta & friuola sit hæc gloriatio: quia tametsi Ierosolymæ erat Templum, Dominus tamen illinc egressus est ad punienda populi sui scelera, & populi quidem electi. Cæterùm, scimus stultè affigi Deum vni loco, quia iam voluit nomen suum celebrari promiscuè in toto orbe. Vbicunque ergo sonat vox Euangelii, ostendit Deus se illic præsentem esse. Ergo quòd hodie Papistæ fallaci illo prætextu superbiunt, & iactant Christum sibi esse coniunctum, hoc recidet in eorum condemnationem. Quare? Dominus enim ostendet se esse vindicem tam impiæ profanationis & indignæ, vbi nomen suum non modò temere arripiunt, sed etiam lacerant: atque etiam contaminant suis sacrilegiis. Iam quum dicitur Deus liquefacere montes solo aspectu: discamus hinc expergefacere sensus nostros, quoties prodit Deus in medium: non vt fugiamus procul, sed vt reuerenter excipiamus eius verbum, quò postea nobis appareat mansuetus & placidus Pater. Vbi enim humiliati sumus, & domuit tantum fastum & altitudinem carnis, statim excipit nos, quasi blando sinu, & facilem accessum præbet: inuitat etiam ad se quanta potest mansuetudine. Ergo vt Dominus tam humaniter nos excipiat, discamus terreri simulac vocem suam profert. Cæterùm, hic terror non reddat nos fugitiuos, sed tantùm humiliet, quò præstemus verum obsequium verbo Domini. Sequitur:

In concione ad populũ expositus fuit Iesaiæ 26 locus huic similis.

5 Propter scelus Iacob totum hoc, & propter transgreßiones domus Israel. Quod scelus Iacob? An non Samaria? Et quæ excelsa Iehudah? An non Ierusalem?

Hoc versu Propheta docet non iratum esse Deum ex nihilo: quemadmodum vbi rigidus apparet, homines expostulant cum ipso, & obstrepunt quasi nimium crudelis esset. vt ergo homines agnoscant Deum esse iustum iudicẽ, neque vnquam modũ in pœnis excedere, ideo Propheta hîc

diserte

diserte adiungit iustam esse causam, cur Deus tam formidabile iudicium electo populo denũtiet: nempe quia non modò pars populi, sed totum corpus impiè defecerit. Nam per domum Iacob, & domum Israel intelligit sic passim grassatam fuisse impietatem, vt nulla pars intacta esset. Summa igitur est, quia contagio scelerum vagatur per totum Israelem, nulla regio pura est à trãsgressione, nullus angulus potest afferre excusationem defectionis, ideo Dominus iudicem se ostendet omnium, & nec paruis nec magnis parcet. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium in hoc versu: sicuti prius docuit quàm horribilis futura sit Dei vindicta contra omnes impios, ita nunc in medium profert ipsorum flagitia, ne querantur secum iniustè agi, vel Deum vti nimio rigore. Testatur igitur Propheta iustas fore pœnas, quæ populo tunc instabant. Iam adiungit, *Quodnam scelus Iacob?* Non dubium est quin Propheta hîc obliquè perstringat hypocrisin, quæ regnabat in populo illo. Nam interrogat non ex proprio sensu, vel ex sua persona: sed potius μιμητικῶς refert quod sciebat illis esse in ore. O! quodnam est hoc scelus? quid? tu hîc sumis principium falsum, quòd scilicet sumus scelerati homines, impii & perfidi: tu facis nobis grauem iniuriam. Quoniam ergo hypocritæ putant quasi ore absterso se esse puros, quoties suis cauillis eludunt obiurgationes, ideo Propheta quasi ex eorum ore interrogat, Quodnam est hoc scelus? quænam est ista transgresio? Quasi diceret, Scio quid soliti sitis facere vbi quispiam Propheta vos durius obiurgat, statim contenditis peruicaciter cum ipso, & paratæ sunt vobis exceptiones. sed quid proficitis? Si velitis intelligere quodnam sit scelus vestrum, est Samaria: & vbinam sint excelsa vestra, nempe Ierusalem. quasi diceret, Ego hîc non cõtendo cum plebeis hominibus, sed aggredior ipsa capita. Mihi ergo certamen est cum ipsis primoribus, qui dignitate excellunt, ideóque nolunt se attingi. Nam interdum continget gregarios homines prolabi: residua tamen erit aliqua integritas in ipsis proceribus. sed Propheta ostendit morbos in populo illo fuisse capitales: ideo nominat duas primas vrbes, Ierusalem & Samariam, sicuti primo versu præfatus est se proferre vaticinia contra illas. Et tamen certum est, pœnas toti populo communes fuisse. Sed quia putabant Ierusalem & Samaria se fore tutas, etiamsi tota regio periret, ideo nominatim illis minatus est Propheta. nam fretæ primùm suis opibus, putabant se esse inexpugnabiles: deinde scimus inani splendore, potentia, & dignitate perstringi omnium ferè oculos: saltem impii obliuiscuntur se esse homines, se quidquam debere Deo, vbi in mundo excellunt. Ergo talis arrogantia non potest domari, nisi verbis asperis & duris, quemadmodum hîc videmus agere Prophetam. dicit ergo *scelus Israel esse Samariam*, hoc est, fontem omnium scelerum esse vrbem illam regiam, quum tamen deberet regere & sapientia & æquitate totam terram. nam quid amplius superest, vbi Reges, & eorum consiliarii calcant omnem respectum æqui & honesti, & omni pudore abiecto contra Deum & contra homines insurgunt? Quum ergo Reges ita excidunt è suo gradu, necesse est sequi valde deformem ruinam. Hæc ratio est cur Propheta dicat peccatum Israelis esse Samariam, id est, inde oriri omnia scelera. sed tenendum simul est, Prophetam hîc non agere de crassis sceleribus, sed potius stylum suum stringere contra cultus impios & peruersos. quod melius liquet ex secundo membro, vbi Excelsa ponit pro transgresionibus. Videmus ergo hîc non in genere reprehendi omnia peccata, sed vitiosos cultus, quibus religio fuerat polluta tam apud Israelitas quàm apud Iudæos. Hoc autem potuit videri plusquam iniquum, quòd Propheta sceleris damnaret illos cultus, in quibus tamen anxiè se exercebant Iudæi, vt Deum sibi placarent. Sed videmus quàm nihili faciat Deus quidquid comminiscuntur homines ex suo capite: quemadmodum hodie nobis hoc præcipuum certamen est cum Papistis: vocamus peruersos, & adulterinos ipsorum cultus abominationes: putant quasi cœlum terræ misceri: nos tamen diligenter inquiunt in hoc satagimus, vt Deus colatur: verum est: sed interea profanatis totum eius cultum vestris figmentis. Hæc igitur est abominatio. Nunc ergo videmus quàm stultæ sint, & friuolæ blanditiæ, vbi homines proprium ingenium sequuntur in Deo colendo: quia hîc Propheta Dei nomine quasi è cœlo fulminat contra omnes superstitiones, & ostẽdit nullum esse scelus magis detestabile, quàm studium illud peruersum quo flagrant idololatræ, dum scilicet cultus obseruant, quos ipsi fabricarunt. Iam quantum pertinet ad excelsa, notandum est, fuisse magnum discrimen inter Iudæos & Israelitas illo tempore quoad idololatriam. Prolapsi enim sic fuerãt Israelitæ, vt essent prorsus degeneres, nihil affine apud eos potuit tunc spectari vero & legitimo cultui Dei. Iudæi autem retinebant aliquam speciem pietatis, non ita sese proiecerant: sed iam permixtæ erant apud eos aliquæ superstitiones: quemadmodum si quis conferat hodie crassum Papatum cum media ratione, quam excogitant homines, qui sibi videntur acuti, dum scilicet metuunt mundi offensas, & inde nescio quam mixturam nobis fingunt ex superstitionibus Papatus, & ex reformatione, quam vocant. Talis igitur tunc fuit ratio Ierosolymæ. Videmus tamen vt Propheta eandem sententiam pronuntiet contra Iudæos & Israelitas, nempe quia Deus nullo modo patitur quidquam adiungi ad verbum suum, quod procedat ex hominum figmentis. Quoniam ergo Deus nullas tales admittit mixturas, ideo Propheta hîc dicit non minus esse sceleris in excelsis Iudææ, quàm sit in fœdis illis abominationibus, quæ tunc regnabant in populo Israelitico. Sed reliqua differemus in diem crastinum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus quando olim peruersum illum, & modis omnibus rebellem populum, tamen prosequutus es tanta gratia, vt nō destiteris eū hortari ad pœnitentiā, & porrigere illi manū per tuos Prophetas: vt etiā hodie idē verbū insonet auribus nostris, & si non statim profecerimus in tua doctrina, nō tamē ideo nos abiicias, sed Spiritu tuo ita subigas omnes sensus nostros, & affectus vt vere humiliati demus gloriam maiestati tuæ, quam ipsa meretur nempe vt allecti fauore tuo paterno subiiciamus nos tibi, & sic interea amplectamur illam bonitatem. quam nobis in Christo offers & proponis, vt non dubitemus te nobis fore in patrem donec tandem fruamur æterna illa hæreditate, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filii tui, Amen.

6 Et ponā Samariam(*hoc est, ideo:* ו *enim hîc sumitur pro illatiua particula. Ponam igitur Samariam*)in aceruum agri, in plantationes vineæ, & deuoluam in vallem lapides eius, & fundamenta eius retegam.

Quanquam Michæas propriè voluit impendere operam Iudæis, quemadmodum heri diximus, tamen hîc priore loco statuit Samariam, quia volebat deinde magis insistere contra Ierusalem, & totam Iudæam. Et tenēda est hæc ratio ordinis. neque enim ideo Propheta incipit ab Israelitis, quia propriè dirigat illuc sermonem suum, sed quia vult leuiter ipsos perstringere: & postea quasi ex professo agere cum suis popularibus, quia sic ferebat eius vocatio. Quum autem cladem minatur Samariæ & toti regno Israel propter vitiosos cultus, hinc colligimus quantopere displiceat Deo superstitio, sicuti etiam nihil pluris æstimat, quàm verum nominis sui cultū. Neque est quod hîc homines obstrepant, se non peccare data opera, quia Deus ostendit qualiter velit à nobis coli. Si ergo deflectimus à regula quam præscripsit, iam in ea re prodit se nostra rebellio, & contumacia. Itaque superstitiosi semper insaniunt contra Deum, quia non possunt se subiicere eius verbo, vt inde duntaxat sapiant. Dicit autem, *ponam Samariam in aceruum agri*, hoc est, tales erunt ruinæ, vt nihil differant ab aceruis agrorum. Nam scimus agricolas si reperiant lapides in agris suis, proiicere in aliquem angulum, ne scilicet obsint aratro. Quales ergo tumuli in agris cernuntur, talem fore Samariam pronuntiat Deus. deinde significat vacuum fore locum, vt possint illic *plantari vineæ*: tertiò dicit, *lapides eius dissipandos per vallem*, hoc est, quemadmodum si quis lapides proiiciat, vbi est lata planities, longè discurrunt & voluuntur: sic etiam talis futura est Samariæ dissipatio, inquit Propheta, vt lapides procul sint dispersi tanquā in agro plano. Tandē adiungit, *Retegam fundamenta eius*, hoc est, diruam funditus, vt ne lapis maneat super lapidem, quemadmodum etiam loquitur Christus. Nunc ergo tenemus summam verborum: tenemus etiam cur tā atrocem pœnam denuntiet Propheta Samariæ, quia scilicet corruperat legitimum Dei cultum suis figmentis. Excogitauerat enim quemadmodum satis scimus, multa idola: sic abolita fuerat apud Israelitas tota veritas Legis. Nunc sequitur,

Matt.24.a.2.

7 Et omnia sculptilia eius diruentur, & omnes mercedes eius exurentur igne (*alii transferunt, donaria*) & omnia idola eius ponam in vastitatem: quia è mercede meretricis congregauit, & ad mercedem meretricis reuertentur.

Prosequitur eandem sententiam Propheta. dicit igitur instare vltimam cladem Samariæ, vt eius idola conterantur: deinde opes, quas collegerat peruersis artibus, & quas putabat mercedem esse suæ idololatriæ. Deus autē hîc disertè loquitur de idolis per os Prophetæ, vt confirmet quod heri vidimus, nempe hāc fuisse causam vindictæ, quòd Samaria se prostituerat ad impios cultus, & desciuerat à Lege. Ergo vt Israelitæ intelligant qua de causa tam duriter puniat ipsos Deus, Propheta hîc in medium proponit eorum sculptilia, & idola. neque enim irascitur Deus lapidibus vel lignis, sed respicit abusum & corruptelas, quia scilicet contaminant se homines peruerso cultu. Hæc ratio est, cur Deus hîc dicat conterenda esse sculptilia Samariæ, & idola fore in vastitatem. Quātum attinet ad mercedes, non dubito quin Propheta per ignominiā voluerit notare omnes opes Samariæ. אתנן propriè est donum, vel munus. Sed quia statim bis repetit *esse mercedem meretricis* quidquid possidebat Samaria, deinde *redit iterum ad mercedem meretricis*: non dubito etiam quin primo loco hîc exprobret Israelitis, quòd tanquam scorta, vel meretrices coaceruarint sibi magnas diuitias. Et ratio est, quòd Iarobeam vt regnum eius staret incolume, erexit peculiarem cultum: Israelitæ florere tunc cœperunt: deinde scimus quàm opulentum fuerit regnum illud, & quantopere superbierint propter suas copias. Quum igitur Israelitæ despicerent regnum Iuda, & putarent se modis omnibus fœlices esse, & hoc referrent acceptum suis superstitionibus, quēadmodum vidimus apud Hoseam, hîc loquitur Michæas ex eorum sensu, quum dicit, quia vobis quæstuosa fuit idololatria, splendor hic perstringit vestros oculos: sed vestras mercedes ego iam dicaui incendio. Exurentur ergo, & ita peribunt. nam Hoseas, vt vidimus, vsus est hac comparatione, quòd filii Israel sibi placerent in sua impietate, quemadmodum meretrix quum vndique contrahit multa dona, quum eius formam appetunt multi amatores: tunc non agnoscit turpitudinem suam, vel flagitium: tales ergo fuerunt Israelitæ. Ideo non abs re dicit Propheta, *Ecce vestræ mercedes incendio peribunt*, vel consumentur igne. Quare? quia collegistis, inquit, ex mercede meretricis, & hoc totum ad mercedem meretricis reuertetur.

Re-

Restringi debet hoc postremum membrum ad dona, vel opes Samariæ: quia non posset propriè aptari idolis vel sculptilibus. Summa est igitur Deum fore vindicem idololatriæ contra vrbem Samariam & totum regnum Israel: deinde quoniam gloriabantur Israelitæ sibi fœliciter & prosperè cessisse impios cultus, pronũtiat Deus hoc totum fore euanidũ: quemadmodum vbi meretrix cõtraxit sibi magnas opes, hæ postea diffluunt: & videmus hoc communiter accidere. Quidam ita accipiunt, Dona quibus ornauerant Israelitæ templa sua, redibunt ad mercedem meretricis, hoc est, transferentur in Chaldæam, & Babylonii etiam ornabunt vicissim sua idola. sed hoc non conuenit, quia non dicit Propheta quicquid collegit Samaria fore hoc hostibus in prædam vel spolium, sed peribit igne. Ergo prouerbialiter loquitur in his verbis, quicquid profectum à mercede meretricis fuerat, hoc rediturum ad mercedem scorti, hoc est, in nihilum: quia Dominus maledicit talibus diuitiis, quas sibi comparant scorta ex flagitio, dum sese prostituunt. Quoniam ergo hoc totum obnoxiũ est maledictioni Dei, in fumum abire statim necesse est. atque hic germanus est sensus Prophetæ, meo iudicio. Iam sequitur:

8 Super hoc plangam, & vlulabo: incedam spoliatus, & nudus: faciam planctum tanquam draconum, & luctum tanquam filiarum struthionis.

9 Quia acerbæ sunt plagæ eius (*est mutatio numeri*) quia venit vsque ad Iehudam, accessit ad portam populi mei, ad Ierusalem.

Hîc Propheta suscipit personam lugentis, vt seriò afficiat Israelitas: quia vidimus ipsos fuisse propè stupidos in suo torpore. Oportuit igitur eos quasi in rem præsentem adduci, vt suum exitium ante oculos cernentes tangerentur & dolore & metu. Huius formæ lamentationes passim occurrunt in Prophetis, & diligenter notandæ sunt: quia hinc colligimus quantus sit hominum torpor, dum necesse est ipsos talibus loquendi formis expergefieri, vt sentiant cum Deo sibi esse negotium: alioqui non desinunt sibi blanditias facere. Et quanquam hîc Israelitas alloquitur Propheta, tamen debemus hoc ad nos referre, quia non multum sumus absimiles veteri populo. Vtcunque enim Deus nos terreat minis atrocibus, manemus tamen quieti in nostris fæcibus. ergo necesse est durius nos tractari, quia ferè caremus sensu. Cæterùm, Prophetæ aliquando luctum assimulant, aliquando autem tanguntur vero dolore: nam dum loquuntur de exteris atque etiam hostibus Ecclesiæ, inserunt tamen istas lamentationes. Si fiat Babylonis vel AEgypti mentio, interdum dicunt, Ecce ego lugebo, & viscera mea erunt quasi tympanum. tunc non verè lugent Prophetæ: sed quemadmodum iam dixi, transferunt ad se alienos dolores, idque semper hoc consilio, vt persuadeant non irritas esse Dei minas, neque Deum ludere quum ostendit se iratum esse hominibus. vbi autem sermo habetur de Ecclesia & fidelibus, tunc Prophetæ non simulant luctum. Ergo hæc hypotyposis sic debet accipi, vt tamen sciamus Prophetam fuisse in vero luctu, quum videret instare horribile hoc excidium toti regno Israel. Etsi enim perfidè à Lege desciuerant, tamen erant pars sancti generis, erant filii Abrahæ, quos Deus complexus fuerat in gratiam suam. Non potuit igitur Propheta sibi temperare quin luctum susciperet sine vlla fictione. Atque ita duo hîc facit Propheta, nempe exprimit fraternum amorem, quo prosequebatur filios Israel, quia consanguinei erant & pars electi populi: deinde fungitur suo munere. Nam hæc lamentatio est quasi speculum, in quo proponit vindictam Dei hominibus nimium torpidis. Adducit igitur eos in rem præsentem, vt sentiant Deum minimè ludere, quum ita pœnas denuntiat sceleratis & defectoribus. Porrò non loquitur de vulgari luctu, sed dicit, *Plangam, & vlulabo*: deinde *incedam spoliatus*. שילל quidam accipiunt pro Demente vel insano: quasi diceret, Ego iam non ero compos mentis meæ. sed quia asperior est illa metaphora, malo accipere pro Homine spoliato. Erat enim lugentium ritus vestes suas lacerare, vel abiicere, quemadmodùm satis notum est. *Incedam* ergo *spoliatus, & nudus*, inquit: deinde, *Faciam planctum* non humanum, sed *similem planctui draconum*: Ego lugebo, inquit, quemadmodum solent struthiones. Denique his loquendi formis significat Propheta fore cladem hactenus minimè consuetam: quia si humano more se gerat, non poterit exprimere atrocitatem vindictæ Dei, qualis instabat. Postea subiungit fore acerbas plagas: sed loquitur tanquam de re præsenti. *Acerbæ sunt*, inquit, *plagæ*: propriè significat Dolore plenas. alii vertunt vel Desperatas, vel Incurabiles: sed hoc non conuenit huic loco: nam אנושה significat quod Galliceè dicimus *douloureuse*. *Plagæ* ergo *sunt plenæ doloris*. *Nam venit* (subaudiendum est aliquid: potest hoc non incommodè referri ad hostem, vel cladem, quod magis placet.) *Venit* igitur (nempe clades) *vsque ad Iehudam, accessit ad portam populi mei, vsque ad ipsam Ierusalem.* Primùm dicit *Vsque ad Iehudam*, loquitur de terra ipsa: deinde restringit ad vrbes: quia vbi clausæ sunt portæ hostibus, coguntur subsistere. Dicit autem Propheta non fore vrbes ipsas obstaculo quominus penetrent hostes vsque ad portas vrbium, & caput ipsius regni Iehudah, nempe Ierusalem. & scimus hoc fuisse impletum. Perinde est igitur acsi diceret sic vastandum esse regnum Israel, vt hostes non cõtenti sint illa victoria, quin vlterius perrumpant,

vt etiam obſideant vrbem ſanctam.& hoc fecit Sennacherib. Euerſo enim regno Iſrael, quia non ſatis erat decem tribus abduxiſſe in exilium, voluit etiam potiri regno Iehudah, & Ieroſolyma tantùm reſidua fuit inſtar tugurii, quemadmodum dicit Ieſaias. Videmus ergo non fruſtra minatum fuiſſe Prophetam Michæam. Iam ſequitur:

10 In Gath ne annuntietis, flendo ne fleatis: propter domum Aphrah puluere te inuolue (*vel voluta te in puluere.*)

Hîc videtur Propheta quodammodo ſecum pugnare. Prius enim deſcripſit nobis cladem, quæ conſpicua eſſet omnibus: iam verò indicit ſilentium, ne fama ad hoſtes vſque perueniat. Sed in hoc nihil eſt repugnantiæ: quia non potuit latere malum illud, quum vaſtatum eſſet totum regnum Iſrael, vrbes dirutæ vel exuſtæ, tota regio ſpoliata & deformis, deinde hoſtis ingreſſus eſſet fines Iudææ: quum propemodum etiam capta fuiſſet Ieruſalem, an potuit hoc eſſe occultum? minimè. Non mirum eſt igitur ſi Propheta hìc de ſolenni luctu tractauerit. ſed iam loquitur ex ſenſu eorum qui libenter tegerent infamiam ſuam, præſertim apud ſuos hoſtes vel alienos. Nam hæc indignitas non parum nos excruciat vbi hoſtes nos ſubſannant, & exagitant in malis noſtris: vbi nulla ſpes reſidua eſt, ſaltem vellemus in latebris perire, ne accederet ignominia & dedecus ad mortē: ipſa contumelia enim ſæpe nobis durior eſt, & grauius nos vulnerat quàm quicquid eſt malorū. Ergo Propheta intelligit non modò miſeros fore Iſraelitas, ſed fore obnoxios probris & ludibriis hoſtium ſuorum. Scimus enim Philiſtæos fuiſſe infeſtiſsimos hoſtes populi Dei: ſcimus etiam ſemper captaſſe aliquam occaſionem ridendi ex eorum malis & cladibus. Hic ergo ſenſus eſt Prophetæ, *In Gath ne annuntietis*, inquit, *flendo ne fleatis*: quaſi diceret, Etiamſi vos extrema mala vrgent, tamen adhuc cupietis perire cum ſilentio: quia videbitis inhiare hoſtes veſtros ad iſtam opportunitatem, vt ſuis ſannis vos proſcindant, quum viderint ita miſeros. *In Gath* ergo vetat annuntiari populi calamitates, quia Philiſtini nihil cupidius appetere ſolebant, quàm vt poſſent populum Dei ludibriis ſuis vexare. Iam ſequitur, *Super domum Aphrah puluere te conſtringe.* Eſt paronomaſia, quæ non poteſt Latinè reddi. Nam עפרה ſignificat puluerulentū, עפר ſignificat puluerem: vrbs illa nomen adepta eſt à poſitu regionis, quia erat puluerulēta: quemadmodum ſi vrbs aliqua vocetur Lutoſa, ſicuti etiam multi putant Lutetiam inde ſumpſiſſe nomen. Dicit autem, *Inuolue te puluere ſuper domum puluerulentam*, quaſi diceret, nomen optimè nunc conueniet, quia clades vrbis huius coget omnes vicinos ad luctum, vt ſeſe proiiciant in puluere: tanta ſcilicet erit malorum atrocitas. Cæterùm ſemper tenendum eſt conſilium Prophetæ. hîc enim pungit quaſi acribus ſtimulis Iſraelitas, qui non poterant concipere grauitatem vindictæ Dei: imò erant quaſi ſurdi ad omnes minas. Oſtendit igitur Propheta paratam fore executionem huius vindictæ, quam denuntiat. Iam verò ipſe non luget, ſed alios vocat ad luctum: & loquitur de tota regione, quemadmodum ſuo ordine videbimus. Ego hoc totum caput celeriter percurram: quia non opus etiam habet longa expoſitione, vt videbitis.

11 Tranſi pariter (*ad verbum, tranſi vobis*) habitatrix Saphir, nuda probroſè, nō egredietur habitatrix Zaanan in luctu Beth-Aezel, ſumet à vobis ſtationem ſuam (*alij vertunt ſubſtantiam: ſed malè, meo iudicio.*)

Hîc Propheta alloquitur vrbes, quæ ſpectabant verſus regnum Iſrael, & quà hoſtis iter facturus erat, quum ingreſſus eſt regnum Iehudah. Iubet ergo tranſire incolas vrbis Saphir: & dicit vrbem illam probroſum vel pudendum in modum fore nudam. שפיר tantundem valet ac Specioſa. Dicit igitur, Tu nunc pulchra es, ſed Dominus reteget opprobrium tuum, ita vt nuditas tua omnibus pudori futura ſit, & tibi etiam magno dedecori. Eſt alluſio in nominibus, ſed tamen non eſt paronomaſia. Dicit igitur Propheta, quum ſpecioſa vrbs illa dicta eſſet, ipſam fore deformem, ita vt nemo dignetur eam aſpicere, ſaltem abſque pudore. Eadem etiam eſt alluſio in nomine Zaanan. nam צעה ſignificat transferre, ſicuti צען migrare. Dicit igitur Propheta, *Non egredietur habitatrix Zaanan propter luctum Beth-Aezel*: nempe manebit quieta domi: hoc faciet præter naturam. Vnde enim nomen vrbis, nempe à transferendo, quòd ſcilicet eſſent illic varii commeatus: ſed *Sedebit*, inquit, *domi ſuæ*: etiamſi videat vicinos ſuos in exilium trahi, tamen non audebit ſe mouere loco. Iam addit, *Sumet hoſtis à uobis ſuam ſtationem.* עמד ſignificat ſtare: nec dubium eſt quin quum dicit Propheta Accipiet à vobis ſuum ſtare, de ſtatione hoſtis loquatur: ſed tamen variant hìc interpretes. Quidā enim intelligunt, vbi hoſtis diu ſubſtiterit in terra illa, non antè diſceſſurum quàm eius imperio potitus fuerit. Perinde eſt ac ſi diceret, Vos putabitis hoſtem veſtrū poſſe fatigari moræ tædio, vbi non poterit ſtatim vrbes veſtras expugnare: Non faciet, inquit, ſed pertinaciter illic hærebit, & non fruſtrabitur eum ſua opinio. recipiet enim mercedem ſuæ ſtationis, id eſt, moræ. Alii autem dicunt, *Accipiet ſtationem ſuam à vobis.* Verbum לקח exponunt metaphoricè, dicendo accipere de manu in manum: quaſi dixiſſet Propheta, Alii, hoc eſt vicini, diſcent à vobis ſtationem ſuam. Quid hoc ſibi vult? *Zaanan non exibit propter luctum vicinæ*

vrbis

vrbis Aezel:alii poſtea ſequentur idem exemplum. Quare? nam Zaanan erit quaſi muta inter alijs vrbibus, ſicuti non audebit ſignum aliquod doloris oſtendere propter ſuos vicinos, tantùm aberit vt illis ſuccurrat:ita etiam quum ipſa trahetur viciſsim in exilium, hoc eſt, ciues eius & accolæ,vicini quoque manebunt quieti,quaſi conditio illius vrbis miſeræ nihil ad ipſos ſpectaret. Diſcent ergo à vobis ſtationem ſuam, hoc eſt,quemadmodum coletis otium & quietem, vbi vicini veſtri peribunt, idem etiam vobis continget poſtea. Sed quia hoc ad ſummam rei parum facit, maneat libera electio. Sequitur poſtea:

12 Quia doluit propter bonum (*alij, expectauit ad bonum: alij, infirmata eſt*) habitatrix Maroth:quia deſcendit malum à Iehoua ad portam Ieruſalem.

Hîc alias etiam vrbes adiungit Propheta,nempe Maroth:deinde alias quæ ſequentur ſuo ordine.Sed hoc verſu tantùm dicit vrbi Maroth fore dolorem propter bonum amiſſum. Nam חיל ſignificat dolere: ideo receptus eſt hîc ſenſus, quòd bonis ſuis & priſtina fortuna exuti Marothitæ,hoc eſt,incolæ illius vrbis dolebunt. Sed quia idem verbum etiam Expectare ſignificat,magis placet diuerſa expoſitio nõnullis:quòd ſcilicet fruſtra pendebũt ab inani ſpe & fallaci incolę vrbis Maroth:quia ſcilicet deuoti prorſus erũt exitio.Expectabit igitur fruſtra habitatrix Maroth,inquit: nam *malum deſcendit à Iehoua vſque ad portam vrbis.* Hæc ratio optimè conuenit,quòd ſcilicet ſpes ſua vrbem Maroth fruſtrabitur, quum ne ipſa quidem vrbs Ieruſalem futura ſit immunis. Etſi enim Deus tunc mirabiliter eripuit præcipuam vrbem, & liberata fuit ſoluta obſidione per manum Angeli,quum inflicta eſt illa horribilis clades,cuius ſit mentio in ſacra Hiſtoria,tamen non potuit tunc vindictam effugere vrbs Maroth.nunc ergo videmus cur addita fuerit iſta ratio. Alii durius exponunt, nempe quòd debilitati ſint ciues vrbis Maroth, & fuerint quaſi dementati. Quoniam metaphora illa nimis coacta eſt,magis amplector quòd *doluerint ciues Maroth propter bonum*,vel quòd fruſtra expectauerint,quum iam addicti eſſent extremæ cladi, neque vlla ſpes eſſet liberationis. Notandum autem eſt quod dicit *malum inſtare à Iehoua*: nam admonet,etiamſi vaſtetur tota regio ab Aſſyriis,tamen Deum eſſe præcipuum ducem,quandoquidem vtitur opera eorum omnium qui moleſti ſunt populo Iſrael. Ergo vt ſciant tam Iudæi quàm Iſraelitæ ſibi non eſſe negotium cum ſolis hominibus, ſed cum Deo cœleſti iudice: diſertè exprimit Propheta hoc totum proficiſci à Iehoua. Poſtea addit:

13 Alliga currum ad camelum (*vel dromedarium:alij vertunt equos celeres*) habitatrix Lachis,principium ſceleris ipſa eſt filiæ Sion:quia in te inuẽtæ ſunt tranſgreſsiones Iſrael.

Quum iubet ciues Lachis ligare currus ſuos ad dromedarios, intelligit iam non fore illis tutum manere in vrbe ſua, neque quicquam eſſe melius quàm vt aliò fugiant, & transferant etiam ſuam ſubſtantiam.Cogitate,inquit,de fuga,& de fuga celerrima. Nam nomen רכש, quod nuper verti Dromedarium,vel Camelum,quid propriè ſignificet non conſtat etiam inter Hebræos. ergo vt in re obſcura putãt animal eſſe miræ celeritatis.alii vertunt Equos celeres:ſed intelligimus Prophetæ mẽtem. Significat igitur non fore ſatis temporis ad fugã,niſi diligenter maturent: quia ſcilicet mox inſtabunt hoſtes. Et poſtea adiungit fuiſſe vrbem illam principium ſceleris Iudæis. Quanquam enim filiam Sion hîc nominat,complectitur tamen omnes Iudæos per ſynecdochen. Cur autem dicat Lachis fuiſſe principiũ ſceleris ciuibus Ieroſolymę,colligitur ex proximo membro: *In te*,inquit, *inuentæ ſunt tranſgreſsiones Iſrael.* Non dubium igitur eſt quin ciues Lachis primi receperint corruptelas Iarobeam, atque ita defecerint à puro Dei cultu. Quum ergo contagio ingreſſa eſſet hanc vrbem,paulatim etiam deinde ſerpere potuit ad vicinas gentes,vt tandem corruptum fuerit totum regnum Iehudah, ſicuti videmus: & iterum repetet etiam Propheta fuſius aliis locis.Itaque non abs re hîc vaſtationem denuntiat ciuibus Lachis: quia authores fuerant ſceleris ſuis gentilibus. Nam quanuis alienatæ eſſent decem Tribus à pura fide & ſyncero cultu, regnum tamen Iehudah manebat integrum:iam Lachis aperuit ianuam ſuperſtitionibus impiis,& ſuperſtitiones eius deinde per totã Iudæam ſparſæ ſunt.Ergo dedit quas merita erat pœnas,quum abducta fuit in longinquum exilium,vel ſaltem non potuit ſe aliter eripere à periculo,niſi fugeret in longinquas regiones,idque celerrimè. *Principium*,inquit, *ſceleris ipſa eſt filiæ Sionis*. Quare?nam *in te* (hoc magis emphaticum eſt, vbi Propheta conuertit ſermonem ad ipſam Lachis: *In te*, inquit,*inuentæ ſunt tranſgreſsiones Iſrael.* Sequitur:

14 Propterea mittes dona ſuper Moreſeth (*vel propter* Moreſeth) Gath filiis Achzib in mendacium regibus Iſrael.

Hîc Propheta etiam aliam ſpeciem attingit, quòd ſtudebunt placare hoſtes muneribus, & volẽt ſe ac ſuos vicinos redimere. Sed hoc diſertè exprimit Propheta, vt euẽtus doceat nihil temere cõtigiſſe:quia hoc debuit magis conuincere homines cæcos & obſtinatos,quũ viderent longo antè tempore fuiſſe prædictum quicquid re ipſa experiebãtur.Hæc igitur eſt ratio cur hîc ſpe-

cies multas enumeret Propheta, vt magis dilucida fit & perſpicua Dei manus, vbi cœperit ſpecialiter hæc omnia implere, quæ nunc verbis prædicit, *Tu*, inquit, *mittes munera ad Moreſeth Gath*: hoc eſt, propter vicinam vrbem. Et vocat *Moreſeth Gath*, vt diſtinguat eam ab alia vrbe eiuſdem nominis. *Mittes* ergo *munera ſuper Moreſeth Gath filijs Achzib in mendacium*. אכזיב nomen eſt deductum à mendacio. Eſt igitur concinna paronomaſia quum dicit, Mittes dona filiis אכזיב לאכזב hoc eſt, Mittes munera filiis mendacii in mendacium. Nomen vrbs illa à fallaciis vel dolis nacta fuerat. Dicit autem *in mendacium fore regibus Iſrael*: quia filios Iſrael nihil iuuit placaſſe illos muneribus, vel ſtuduiſſe pertrahere in ſuas partes, quemadmodum alii aliorum conducunt operas. Sic ergo dicit fore in mendacium regibus Iſrael, quia nihil profecerunt, etiamſi haberent multos auxiliarios. Alii actiuè ſumunt, quòd ſcilicet reges Iſrael prius fefellerant ciues Achzib. ſed illud minus eſt probabile. Ego igitur inclino potius in diuerſam ſententiam, quòd etiamſi magna pecunia ſibi concilient ciues Lachis ſuos vicinos, præſertim populum Achzib, hoc tamen fore inutile: quia erit *in mendacium populo Iſrael*. vel fortè alius eſt Prophetæ ſenſus, quòd ſcilicet iam voluerant auxilium ferre regibus Iſrael ciues Achzib, & fruſtra. Nam Lachis erat non ex primis vrbibus quas expugnarunt Aſſyrii: ſed erat in ipſo regno Iehudah, vel in ingreſſu. Credibile igitur eſt reges Iſrael vſos fuiſſe auxilio populi illius, & tamen non fuiſſe adiutos. Iam quia tentabant etiam ciues Lachis ſe eximere è manu hoſtium tali ſubſidio, Propheta deridet talem ſtultitiam: quia ſcilicet non ſapiant experientia. viderant enim ſuis oculis ſubſidium illud fuiſſe inutile regibus Iſrael & fallax. Debebant ergo potius aliam inire rationem, quàm ſe coniicere in eaſdem fallacias. Ego non poſſum hodie abſoluere.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, vt tot exemplis iræ tuæ moniti, quorum voluiſti extare memoriam vſque ad finem mundi, inde diſcamus quàm formidabilis ſis iudex contra obſtinatos: da inquam, ne obſurdeſcamus hodie ad hãc doctrinam, quæ nobis recitatur per os Prophetæ tui, ſed ſtudeamus te ita nobis placare, vt præteritis omnibus hominibus rectà nos offeramus tibi, ita vt freti ſola tua miſericordia, quam nobis pollicitus es in Chriſto, non dubitemus te nobis fore propitium, & ſic tangamur ſpiritu veræ reſipiſcentiæ, vt ſi fuimus alii aliis in malum exemplum & ſcandalum, ſimus potius duces ad rectam viam ſalutis, & ita quiſque ſtudeat proximos ſuos iuuare vita rectè compoſita, vt ſimul perueniamus ad beatam illam & cœleſtem vitam, quam nobis peperit ſanguine ſuo vnigenitus Filius tuus, Amen.

15 ADHVC poſſeſſorem mittam tibi habitatrix Mareſah, vſque ad Adullam veniet gloria Iſrael.

Hîc Propheta minatur patriæ ſuæ, quemadmodum aliis vrbibus. Diximus enim oriundum fuiſſe ex vrbe Mareſah. Iam non parcit etiam ſuis gẽtilibus: quia ſicuti coram Deo non eſt acceptio perſonarum, ſic etiam ſeruos Dei oportet clauſis oculis liberè agere, ita vt neque fauore, neque odio huc vel illuc flectantur, ſed ſequantur æquabili tenore quicquid Dominus pręcipit. Hoc ſpiritu videmus Michęã fuiſſe præditum, vbi nunc obiurgat gentiles ſuos, ſicuti aliis hactenus fecit. Eſt autem alluſio ad nomen Mareſah, quia à ירש deductum eſt, & propriè tantundem valet ac Poſſeſsio. Iam dicit Propheta, *Mittam tibi* הורש: nomen ab eadem radice deducitur. Cæterùm ſignificat etiam Moraſthitas venturos in poteſtatem hoſtis non minus quàm vicinos, de quibus antehac loquutus eſt. Dicit, *Vſque ad Adullam*. Fuit etiam hæc ciuitas in tribu Iehudah, vt ſatis notum eſt. Quidam verò ſubaudiunt nomen hoſtis, & כבוד ponunt in genitiuo caſu: veniet hoſtis gloriæ Iſrael vſque ad Adullam. ſed illud coactum eſt. Alii ſecus exponunt, quòd ſcilicet gloria Iſrael ventura ſit in ignominiam: quia ſcimus Adullam fuiſſe ſpecum. Quoniam igitur erat locus obſcurus, vt illi exiſtimant, Propheta hîc denuntiat totam gloriam Iſraelis opertã fore ignominia: quia ſcilicet dignitas, & opulentia, qua gloriabantur, perdet ſtatum priſtinum, ita vt nihil differat ab ignobili ſpelunca. ſi cui probatur hic ſenſus, ego non contendo. Alii tamen putãt ironicè Prophetam loqui, & appellatiuè ita vocari Aſſyrium, quòd ſcilicet tota gloria & dignitas Iſrael per ipſum auferẽda eſſet. ſed nihil opus eſt reſtringere ad hoſtes. Accipio igitur ſimplicius, ſed tamen ironicè, quòd gloria, id eſt deformitas aut vaſtitas Iſrael perueniet vſque ad Adullam. Sed quid ſi appoſitiuè legamus, Perueniet vſque ad Adullam gloriam Iſrael? Neque enim vt ſomniant illi interpretes, quos dixi, Adullam fuit obſcura, ſed nominatur etiam inter vrbes notiſsimas poſt reditum & reſtitutionem populi. Quum ergo tota regio vaſtata eſſet, ſuperſtes fuit vrbs illa cum paucis, ſicuti legimus Nehemiæ vndecimo capite. Poteſt igitur fieri vt Propheta vocauerit Adullam gloriam Iſrael: quia ſita erat in loco tuto, vt putarent incolæ ſe munitos valido præſidio, & ita non eſſe expoſitos violentiæ hoſtium. hic ſenſus etiam eſſet probabilis. Sed tamen quoniam gloria Iſrael poteſt accipi ironicè pro calamitate vel opprobrio: ſi quis magis probet illam interpretationem,

rationem, sequatur. Ego tamen magis inclino in illam partem, quòd dicat Propheta venturum hostem vsque ad Adullam, quæ erat gloria Israel, quòd scilicet vrbs illa esset quasi in penetrali Iudææ, vt difficilis esset accessus hostibus: nisi forte quis malit hic renouari memoriam veteris historiæ: quia Dauid illic latuerat in spelunca, & habuerat suum præsidium. Nec dubium est quin locus ab eo tempore obtinuerit famam aliquam. Potest igitur notari celebritas illa, quam dixi, quum Adullam vocatur gloria Israel. Sequitur:

16 Decaluare, & tondeas te super filiis delitiarum tuarum, dilata caluitium tuum sicut aquila, quoniam migrarunt abs te.

Concludit tandem Propheta, populo nihil restare præter luctum: quia Dominus totam regionem vastare & perdere instituit. Solebant autem, quemadmodum aliis locis vidimus, vel radere capillos, vel etiam euellere in luctu. Et verbum קרחי quidam existimant tantundem valere ac si diceret Propheta, Crines tuos discerpe, lacera, euelle: postea quum addit וגזי, hoc referunt ad tonsuram, quæ fit nouacula. Quicquid sit, hic Propheta intelligit tam calamitosum fore statum populi, vt vbique nihil cernatur præter lamentationes. *Decaluare*, inquit, *super filijs deliciarum tuarum*. Hic tacitè exprobrat Propheta tolerantiam Dei peruersis hominibus, qui non resipuerant ad tot admonitiones. Vnde enim deliciæ istæ nisi ex nimia Dei indulgentia, quòd Israelitis, quantumuis immorigeri essent, pepercerat longo tempore? Hic ergo Propheta ostendit nimis diu abusos fuisse patientia Dei, quum ita in suis deliciis fuerint demersi. Nunc, inquit, *dilata caluitium tuum sicut aquila*. Solent aquilæ exuere plumas: ideo hic comparat aquilis caluos homines, quasi dicat Expilatos. Ergo vt implumes sunt certo tempore aquilæ donec pennas recuperent, sic etiam vos eritis expilati, nempe propter luctum. Dicit, *Quia migrarunt abs te*. Significat ergo Israelitas fore exules, vt terra ipsa deserta maneat. Iam sequitur:

CAPVT II.

1 VÆ Cogitantibus iniquitatem, & fabricantibus malitiam super cubilibus suis, quum illuxerit manè exequentur eam, quia est ad potentiam manus ipsorum.

Hic Propheta non tantùm contra Israelitas agit, quemadmodum multi perperam restringunt hanc partem doctrinæ ad decem Tribus: sed potius exequitur munus suum etiam apud Iudæos. Hic autẽ non tractat, quemadmodum proximo capite, de idololatria: sed potius inuehitur in peccata, quæ spectabant ad secundam Tabulam. Quoniam ergo non modò cultum Dei polluerant Iudæi, sed etiam fræna laxauerant multis iniuriis, ita vt scelerate cum proximis agerent, nullum esset apud eos studium æquitatis vel iustitiæ: ideo hic Propheta inuehitur contra auaritiam, rapinas, crudelitatem, quemadmodum videbimus. Est autem concio plena vehementiæ: quia minimè dubium est tunc grassatam fuisse licentiam in populo, vt tam seuerè & acriter coargui necesse fuerit. Interea promptum est colligere sermonem præcipuè dirigi ad ipsos proceres, qui authoritate pollebant, & ea etiam abutebantur ad nocendum: *Væ*, inquit, *cogitantibus iniquitatem, & fabricantibus malum super cubili suo, vt cum manè illuxerit exequantur eam*. Hic graphicè depingit Propheta ingenium & mores eorum qui dediti sunt lucro & tantùm sese augere student. Dicit enim eos *super cubili suo cogitare iniquitatem, & fabricare malitiam*. Certè tempus nocturnum non modò datum est hominibus ad quietem, sed debent etiam vti isto Dei beneficio in hunc finem, vt sese contineant ab omni prauitate. Nam qui vires quiete nocturna reficit, debet etiam apud se expendere hoc esse indignum, & quasi prodigiosum, si interea machinetur fraudes & dolos & iniurias. Quorsum enim Dominus vult nos quiescere, nisi vt cessent apud nos omnia maleficia? Propheta igitur hic obliquè ostendit eos qui intenti sunt fabricandis dolis dum quiescendum erat, quasi peruertere ordinem naturæ: quia scilicet non respiciunt ad quietem illam, quæ ideo data est hominibus, vt ne alii aliis molesti sint, vel eos fatigent. Postea declarat quantus fuerit nocendi ardor: vt *quum manè illuxerit exequantur eam*, inquit. Poterat simpliciter dicere, Vt interdiu efficiant quæ noctu agitarunt secum: sed dicit Manè: quasi diceret ipsos feruere auaritia, vt ne momentum quidem cessent: simulac illuxit, statim parati sunt ad patrandas fraudes, quæ noctu illis in mentem venerant. Tenemus ergo nunc in summa Prophetæ mentem. Iam adiungit, *Quia est ad potentiam manus ipsorum*. Quia אל Deum significat, ideo vetus interpres reddidit, Contra Deum est manus ipsorum: sed non conuenit illa interpretatio. Alii secus exponunt, Quòd fortitudo sit in ipsorum manu: & omnes ferè linguæ Hebraicæ periti in hoc consentiunt. Quibus er-

go facultas suppetit, illos putant híc notari à Propheta, quòd scilicet sicuti possent viribus, ita etiam audeant quiduis perpetrare. sed locutio Hebraica ab ipsis non redditur, quod valde miror, & in re tam clara mirum est ita eos hallucinari. neque enim habetur, Fortitudo est in ipsorum manu, sed manus ipsorum est ad fortitudinem. Eadem locutio habetur tertio Prouerbiorum capite, & illic etiam falluntur multi interpretes. Vetat enim illic Solomon nos subtrahere proximo ius suum: Quum manus tua, inquit, ad potentiam erit, dicunt, quum erit facultas ad iuuandum miseros. Sed nihil tale intelligit Solomon: hoc enim magis vult, Quũ prōpta erit manus tua ad exequẽdũ aliquod maleficium, abstine tamẽ. Sic etiam Deuteronomii vigesimo octauo dicit Dominus, Quum abripiet hostis spolia tua, non erit manus tua ad potentiam, id est, non audebis digitum mouere, vt compescas hostes tuos, vbi te diripient, & vbi substantiam tuam expilabunt, tamen tu stabis attonitus, quia manus tua erit quasi mortua. Nunc venio ad præsentem locum: *Manus eorum est ad potentiam.* Intelligit Propheta eos audere experiri quid valeant, & ideo semper manum ipsorum promptã esse. quoties spes est lucri, vel quæstus, statim manus est parata. Quare? neque enim retinentur vel timore Dei, vel aliquo respectu iustitiæ: sed manus eorum est ad potentiam, hoc est, quantum possunt tantum audent. Videmus ergo nunc quis sit sensus Prophetæ, quantum ego iudico. Postea adiungit:

2 Et concupiuerunt agros & rapiunt, & domos & auferunt, & vexant virum & domum eius, virum & hæreditatem eius.

Hic confirmat Michæas superiorem sententiam. Exprimit enim quàm alacriter ferantur ad rapiendum auari: imò quàm effrænis sit ipsorum cupiditas ad nocendum. Simul, inquit, atque aliquid concupiuerunt, rapiunt. Et hinc colligimus, proximo versu Prophetam coniunxisse peruersa consilia cum impetu agendi, quasi dixisset, eos sedulò quidem fabricare suas fraudes, sed vt solertes sunt in suis consiliis, ita etiam non minus audaces esse & temerarios ad exequendum. Eandem sententiam nunc aliis verbis repetit, vt melius confirmet. *Simulac concupiuerunt agros, rapiunt: simulac concupiuerunt domos, auferunt*, simul virum, & domum eius vexant, hoc est, nihil ipsis elabitur, quia quanta est ipsorum malitia ad fraudes, tam furiosa est etiam eorum libido ad quiduis tentandum. Atque vtinam hodie non tam crudelis esset auaritia, vt passim extaret quasi in speculo exemplum huius doctrinæ. sed nostrum est diligenter expendere, quantopere displiceant Deo fraudes & rapinæ, vt quisque nostrûm ab omni iniuria sibi temperet, sed ita regamur studio æquitatis, vt quisque bona fide cum proximis suis agat, nihil appetat iniustè, & frænet etiam suas cupiditates: si quando titillet Satan animos, vt statim hæc doctrina sit nobis instar fræni ad nos cohibendos. Sequitur:

3 Propterea sic dicit Iehoua, Ecce ego cogitans super familiam hanc malum, quod non submouebitis ab illo, (*sic est ad verbum: à quo non submouebitis*) colla vestra, & non ambulabitis in altitudine, quia tempus malum hoc.

Iam ostendit Propheta frustra auaros ita deditos esse & fraudibus & rapacitati, quia euentus spem ipsorum frustrabitur. Deus enim in cœlo ipsos expectat. Vbi autem solicitè multas opes coaceruarint, Deus meritò eas prorsus dissipat. Huc igitur spectat ista denuntiatio: *Ecce*, inquit, *sic dicit Iehoua, ego cogitans malum super familiam hanc*. Est concinna antithesis inter Deum & Iudæos, inter cogitationes illorum malas, & inter cogitationem Dei non malam per se, sed tamen quæ malum ipsis adducet: Deus, inquit, sic loquitur, Ecce ego cogito: quasi diceret, dum vos in cubilibus vestris ita satagitis, dum voluitis multa consilia, dum fabricatis multas astutias, putatis me dormire, putatis me nihil cogitare interea: imò sunt etiam mihi cogitationes diuersæ. Ergo si ita vigilatis in malitia, ego etiam vigilo in iudicio meo. Nunc ergo tenemus quid sibi velint hæc verba, vbi pronuntiat Deus se cogitare malum, non sicuti loquutus est Propheta de auaris, & rapacibus: sed malum hoc ad pœnam refertur, quòd scilicet proprium sit Dei munus, rependere singulis quod meriti sunt: deinde reddere etiam eadem mensura quidquid aliis mali intulerint, *Non submouebitis*, inquit, *colla vestra inde*. Quoniam hypocritæ semper impunitatem sibi promittunt, & captant etiam subterfugia, vbi Dominus illis minatur, Propheta híc affirmat, etiamsi omnes exitus captent, tamen constrictos iam teneri Dei manu, ita vt non possint destinatum sibi onus excutere. Et hæc iustissima est eorum merces, qui subducunt colla sua, vbi Deus eos ad obsequium vocat. Qui ergo recusant Deo parere, vbi voluntarium obsequium ab illis exigit, tandem violenter

ter trahentur non ad iugum, sed ad onus, quod prorsus eos obruet. Quisquis ergo sponte collum Dei iugo non submiserit, ille sentiet tandem quantum, & quàm horribile onus paratum sit indomitis ceruicibus. *Non poteritis* ergo *colla vestra subducere, & non ambulabitis in altitudine.* Clarius adhuc exprimit quod attigi, nempe eos ita fastu fuisse elatos, vt despicerent omnes minas, & omnem doctrinam. Et superbia hæc causa est peruicaciæ, quia nisi securitas homines falleret, statim flecterentur, vbi Deus illis minatur. Hæc igitur ratio est, cur Propheta adiungat, *Non ambulabitis amplius in altitudine*, hoc est, superbia vestra tunc necessariò succumbet. *Quia tempus malum erit.* Significat, quemadmodum iam dixi, eos, qui manent rigido collo & inflexibili coram Deo, vbi iugum suum imponere vult, tandem cessuros vi, vtcunque sint rebelles. Quare? Frangentur enim, quia corrigi non potuerunt. Postea sequitur apud Prophetam:

4 In die illo tollent super vos parabolam, & lugebunt(*sunt quidem verba singularis numeri*, ישא *&* נהה. *Cæterùm indefinita est locutio. Nam qui subaudiunt conductitios homines, quibus solebat iniungi hæc prouincia, vt lugubres cantus conciperent ad cladem aliquam, nescio an assecuti sint mentem* Prophetæ. *tamen hoc relinquo in medio, quia alibi vidimus fuisse tunc cantores in luctu, quemadmodum etiam alibi erant Præficæ, hoc est mulieres lamentatrices. Cæterùm malo indefinitè accipere. Tollent igitur super vos parabolam, & lugebunt*) luctu lamentabili(*vel lamento lamenti*)dicendo, Vastádo vastati sumus: partem populi mei mutauit: quomodo tollent à nobis ad restituendum? agros nostros diuidet.

Est abruptus sermo, ideóque variant interpretes. Sed hic videtur mihi esse simplex sensus Prophetæ: *In die illa tollent super vos parabolam*: hoc est, non erit hæc vulgaris calamitas, sed passim volitabit rumor, ita vt futuri sint in commune prouerbium omnibus Iudæi: hoc vnum est. Quantum attinet ad nomen משל, scimus accipi pro sententiis grauibus, quemadmodum vocant Latini Sententias, vel dicta, & Græci etiã ἀποφθέγματα. Cæterùm, ideo graues sententiæ apud Hebræos sic vocantur, quia vt plurimum, vbi quis stylum attollit, figuras multis permiscet, vt illustrior ac splendidior sit oratio. Et ideo multi vertunt αἰνίγματα. De sensu Prophetæ satis conuenit, quòd scilicet prouerbia passim volitabunt contra Iudæos, nempe quemadmodum calamitas aliqua solet describi lugubri carmine. *Lugebunt* ergo *lamento lamentabili super vos*. Sed hoc totum debet referri in eum finem, quòd scilicet clades ista futura sit celebris vbique. Videtur tamen postea tribuere hunc sermonem Iudæis ipsis: & hoc non malè conuenit. Cæterùm indefinita est locutio: quoniam non de vno, vel altero homine loquitur Propheta, sed de toto populo. Ergo lugebunt omnes in hunc modum, *Vastando vastati sumus partem populi mei mutabit.* (Est futurum tempus loco præteriti.) *Mutauit* ergo *partem populi mei.* Hoc tam ad Deum quàm ad Assyrium referri potest. Deus enim præcipuus fuit author huius cladis: ille est qui mutauit partem populi. Quemadmodum enim sua benedictione populum illum diu prosperè fouerat, sic etiam postea mutauit illius sortem. Sed quoniam Assyrii fuerunt ministri vindictæ Dei, non incommodè etiam hoc transferri poterit ad eorum personam. *Abstulit* ergo *partem populi mei.* Deinde, *Quomodo recedere fecit*, vel abstulit, vel remouit *à me* (mihi, propriè) *ad restituendum*: שבב, quanquam potest esse à radice שוב, quod idem valet. *Quomodo* ergo *abstulit à nobis ad restituendum agros nostros, diuidit*, id est, quos diuisit. Subaudiendum enim est relatiuum אשר, deinde mutatio est temporis. Nunc quia sermo concisus est, ideo dixi varias interpretationes afferri. Ego tamen simpliciter existimo hoc Prophetam velle, *Quomodo ad restituendum abstulit agros nostros, quos diuisit?* Hoc est, quàm procul absumus à restitutione? quia procul remota est omnis spes, vbi Dominus ipse diuisit inter extraneos terram nostram & possessionem: vel hostes inter se partiti sunt, vt solet fieri post victoriam: quisque enim partem suam rapit. Siue ergo de Assyriis hoc intelligere placeat, siue potius ad ipsum Deum referre, tamen non obscura videtur mens Prophetæ, quòd scilicet non tantùm expulsi sunt Iudæi à patria, sed etiam ablata spes reditus, quandoquidem hostes inter se partiti sunt eorum hæreditatem, vt iam frustra de restitutione cogitent, qui expulsi sunt. Ego autem loquor quasi de re præsenti, quia etiam Propheta hic inducit Iudæos cum ista lamentatione: Actum igitur est de nobis, & nullum est malo huic remedium, quia non modò exuti sumus omnibus fortunis, & eiecti à patria, sed etiã non poterunt nobis restitui quæ ablata sunt ab hostibus, quia iam inter se partiti sunt possessionem nostram, & quisque partem su-

am,& locum occupauit,sicuti suam hæreditatem. Itaque non modò nobis erit negotium cum Assyriis in genere, sed cum singulis: quia quisque quod nunc occupat & possidet, volet tueri quasi sibi debitum & quasi hæreditarium. Quidam ex hoc versu coniiciunt potius spectare sermonem ad Israelitas, qui fuerunt sine spe reditus eiecti. Sed nulla necessitas cogit hoc de Israelitis exponere. neque enim Propheta hìc denuntiat quid facturus sit Deus, sed qualis futura sit illa clades, si in se æstimetur. Diximus autem iam pluribus locis, Prophetas dum minantur, tantùm sonare clades, exitia, mortes, interitus: postea autem adiungere promissiones in solatium. Sed distincta est ratio docendi. Quoniam scilicet Prophetæ, quum terrere volunt hypocritas, & obstinatos homines, proponunt duntaxat iram Dei, & nihil spei residuum faciunt. postea autem vbi in bonam spem erigunt qui ita sunt humiliati, aliunde petunt ipsi solatium, nempe à Dei bonitate. Ergo poterit hoc aptè, & verè de Iudæis ipsis exponi. Sequitur:

5 Itaque non erit tibi proiiciens funiculum ad sortem in cœtu Iehouæ.

Hìc concludit Propheta sermonem illum, quòd scilicet Deus sic purgabit Iudæam peruersis & sceleratis incolis, vt non futura sit amplius certa vnius populi hæreditas. Scimus enim hac lege datam fuisse terram illam posteris Abrahæ, vt esset illis hæreditaria. Scimus etiã iactos fuisse funiculos quoties redibat annus Iubilæi, vt quisque rediret in possessionem paternam. Iam Propheta testatur ablatum hoc beneficium esse Iudæis, ne posthac hæreditario iure possideant terram: quia scilicet Deus qui dederat, nunc abstulit. *Non erit* ergo *proiiciens funiculum ad sortem in cœtu Iehouæ.* Et videtur hìc pungere Iudæos quum vocat eos cœtum Iehouæ. Adoptauerat quidem eos, erant populus Dei: sed significat iam esse abdicatos, quoniam se indignos reddiderint illa gratia. Negat igitur, ironicè vocando *cœtum Iehouæ*, retinere nomen illud iure suo, quoniam scilicet seipsos abdicauerint illa dignitate. Nunc sequitur:

6 Ne stilletis: stillabunt: non stillabunt illis (*hoc est, super eos*) non apprehendet ignominias (*sic est ad verbum.*)

Hìc etiam breuitas sermonis cogit interpretes inter se variare. Quidam ita accipiunt, *Ne stilletis, stillabunt,* hoc est, loquuntur Iudæi aduersus Prophetas, & minaciter quasi pro imperio vetant ipsos verbum facere. Stillandi verbum Hebræis tantundem valet ac Loqui: sed tamen solet magis aptari ad graues sermones, quàm ad vulgares & quotidianos. Siquis intelligat, *Stillabunt*, id est, Loquentur Iudæi, notat Propheta eorũ arrogantiã, quòd certare audeant cum Dei Prophetis, vt eos compescant, vel cogant in ordinem. Et videmus impios homines sese ita efferre, quum volunt Prophetis Dei auferre docendi libertatem. insurgunt enim acsi ipsi bis & ter Prophetæ essent. Sic etiam hoc loco, *Ne stilletis*, hoc est, loquũtur Iudæi, ne prophetent serui Dei. Alii autem subaudiunt relatiuum, *Ne stilletis* his qui stillant, quasi diceret, Prophetas Dei non ferunt impii homines, atque ita prohibent & arcent ipsos à loquendo, quantum in ipsis est. Alii autem sic discernunt, *Ne stilletis, non stillabunt,* quasi ab vna parte hìc loquantur Iudæi, ab altera autem Deus sese opponat Iudæis. *Ne stillent*, hæc est vox impii & rebellis populi, qui libenter à se abiiceret & excuteret omnem doctrinam. Deus autem occurrit ex aduerso, *Imo stillabunt*: vetatis, sed tamen non est vestrum: ego illos misi: volo etiamsi centies furere, & crepare debeatis, vt tamen pergant in suo cursu. Videmus ergo quàm variæ sint expositiones. Iam etiam in reliqua parte versus non magis inter se consentiunt interpretes. *Non stillabunt*, de hac particula satis conuenit, quòd Deus significet iam fore finem omnibus propheтiis. Quare? quoniam scilicet nolit ridiculos esse seruos suos, neque eos ignominiæ subiicere. hìc est verus sensus. Alii tamen in diuersam partem trahunt, quasi adhuc continuet Propheta sermonem suum, *Non stillabunt* ne apprehendat ignominias. putant enim impii, si occluserint os Prophetis, iam sibi omnia licere, & sua flagitia fore occulta: denique sua vitia non ventura in rationem: quasi verò scelera per se non satis probrosa essent, etiamsi Deus nullos Prophetas mittat, etiamsi nulla sit obiurgatio. Sed tamen ita stupidi sunt profani homines, vt putent se immunes fore ab omni probro, si modò taceat Deus, hoc est, vbi à se repulerint omnem doctrinam. putant ergo quidam sic debere intelligi hunc Prophetæ locum. Sed ego existimo simpliciter ita velle, quia paulò antè dixerat, *Ne stilletis stillantes*: hoc est, Vos Prophetæ ne amplius sitis nobis molesti: cur obtunditis nobis aures? non possumus amplius ferre hanc vestram audaciam: tacete igitur. ita præcise Iudæos pro imperio loquentes induxit, acsi esset in eorum arbitrio Prophetis ponere obstaculum, ne munere suo fungantur. Iam sequitur responsio ipsius Dei, meo iudicio, Non stillabunt ne apprehendat ignominias: quando video doctrinam meam vobis esse intolerabilem, video tale & tam indignum fastidium: ego igitur auferam vobis Prophetas meos. Quiescant;

cam ergo & tacebo posthac. Quare? Ego enim nihil proficio, imò ego subiicio ignominię Prophetas meos: ludunt enim operam loquendo, fundunt verba inania sine vllo fructu. Nam estis prorsus desperati. Imò quum à vobis contumeliosè vexentur, & deterior sit eorum conditio, quàm si omni scelerum dedecore operti forent. Quum ergo subiiciam ignominiæ Prophetas meos, ego nolo eos subire vestra ludibria. Cessabunt igitur omnes, nec amplius prophetabunt. Sed nihil deterius nec magis horrendum potuit minari Dominus Iudæis, quàm hanc libertatem, ne scilicet amplius quidquam audirent quod eos grauaret. hæc enim est vltima perditio, vbi Deus laxat nobis habenas, & vbi patitur effræni licentia nos ruere quasi pręcipites, acsi prorsus Satanæ nos traderet in mancipium. Quum ita sit, sciamus hanc esse horrendam comminationem, vbi dicit, *Non stillabunt*, ne sint posthac ignominiosi.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando mutua inter nos æquitate, & charitatis ac beneuolentiæ officijs probare vis nostram patientiam, ne simus alij aliis lupi, sed ita verè ostendamus nos esse filios tuos, vt colamus quæcunque præcipis inter nos rectitudinis & beneficentiæ officia, & ita prosequamur toto vitæ nostræ cursu hanc æquitatem, vt tandem fruamur illa beatitudine, quæ nobis reposita est in cœlo per Christum Dominum nostrum, Amen.

7 Qui diceris domus Iacob, an redactus est in angustias Spiritus Iehouæ? An hæc sunt opera eius? annon verba mea bona sunt cum eo (*hoc est, apud cum*) qui rectus ambulat?

alii vertunt, an imminutus est Spiritus Iehouæ. קצר, significat coarctare, significat etiam imminuere apud Hebræos. Sed melius quadrat sensus ille quem reddidi.

Iam seuerius obiurgat Propheta Israelitas, quòd vellent imponere legem Deo, & eius Prophetis, nec possent ferre liberum doctrinæ cursum. Proximo enim versu ostendit Israelitas tanta superbia fuisse inflatos, vt vellent cum Deo pacisci: Ne stilletis, dicebant, quasi verò sit in arbitrio hominis Deum regere. Et ideo nunc Propheta iterum repetit, *An est coarctatus Spiritus Iehouæ*, inquit. Acsi diceret, videte quorsum tendat, & quo vsque grassetur hæc vestra superbia. Vultis enim subiicere vobis & vestræ libidini Spiritum Dei. neque enim Prophetas à seipsis loqui certum est, sed Dei iussu, & mandato. Quum ergo Prophetæ sint Spiritus sancti organa, quisquis tentat eos compescere, imperium sibi vsurpat supra Deum, & quodammodo vult captiuum reddere Spiritum eius. Qualis enim erit Spiritus potestas, nisi coarguat liberè hominum vitia, & quidquid Dei iustitiæ aduersatur damnet? Vbi hoc tollitur, iam nihil relinquitur iuris Spiritui sancto. Videmus ergo quid sibi velit hoc loco Propheta. Ostendit quàm vęsana sit ista temeritas, quòd Israelitæ volunt Prophetis iniungere silentium: quasi verò ipsis liceat dominari supra Spiritum Dei, & eum in ordinem cogere: *An est coarctatus Spiritus Domini?* Et notanda est ista locutio, quæ non vulgarem emphasin continet: quia reuocat Propheta obstinatos istos homines hac obiurgatione ad authorem ipsum doctrinæ: quasi diceret non fieri hominibus iniuriam, nec bellum cum ipsis suscipi, vbi doctrina prohibetur, sed spoliari Deum ipsum iure suo, & auferri suam libertatem, ne iudicium suum in mundo exerceat Spiritus sui virtute. Cæterùm, hîc Propheta ironicè mordet Israelitas, quum dicit, *Quæ diceris domus Iacob, an redactus est in angustias Spiritus Iehouæ?* Nam si profani homines, qui nunquam gustauerant pietatis doctrinam, & quibus etiam nihil patefactum fuerat de cœlestibus mysteriis, dixissent nihil sibi esse negotii cum Prophetis, hoc fuisset magis tolerabile. Quid enim mirum si homines stupidi repudient omnem doctrinam? Sed hoc fuit prodigiosum, quòd Israelitæ, qui gloriabantur nomine Dei, tam contumaciter insurgere audebant contra Prophetas. Semper habebant genus suum in ore, quasi excellerent supra reliquum mundum, & essent separata ab aliis sanctáque progenies. Dicit igitur Propheta, Vultis nominari domus Iacob: quænam est vestra præstantia & dignitas, nisi quòd electi estis à Deo in peculium? Si ergo assueti estis Dei doctrinæ, quænam ista rabies est, ac furor, quòd non potestis ferre eius Prophetas, sed vultis illis os occludere? Tenemus ergo vim huius ironiæ, quum dicit Propheta *vocari domum Iacob*. Interea videtur etiam obliquè notare ipsos, quasi sint adulterinum genus: quemadmodum ab aliis Prophetis vocantur Amorrhæi, vocantur Sodomitæ. Ita etiam hoc loco Propheta dicit, Vos quidem estis domus Iacob, sed titulo tenus. Erant enim ita degeneres, vt falsò obtenderent nomen sancti Patriarchæ: imò falsò, & mendaciter iactarent se originem ducere à sanctis viris, quum essent quasi putrida membra. Quoniam ergo sic desciuerant à pietate Abrahæ, & aliorum Patrum, ideo dicit Propheta, *Tu diceris* quidem, sed non es. Postea adiungit, *An hæc sunt opera eius?*

Hîc vocat Israelitas ad examen, quasi diceret, Quî fit, vt tam molesti sint ac graues Prophetæ, nisi quia vos acriter obiurgant, denuntiant iudicium Dei? Sed Deus quodammodo ita seuerè & rigidè vobiscum agere cogitur, nisi velit naturam mutare. Iactatis vos esse eius populum: quomodo autem viuitis? *An hæc sunt eius opera?* hoc est, an vitam vestram exigitis, & formatis mores vestros ad Legem vobis ab eo positam? Quum ergo vita vestra minimè respondeat Dei vocationi, non mirum est, si Prophetæ asperius vos tractent. Deus enim semper manet sui similis: vos autem estis perfidi, & prorsus repudiastis fœdus, quod vobiscum pepigerat. Ergo non debet vobis iniqua videri hæc asperitas de qua conqueri soletis. Postea adiungit: *Annon verba mea bona sunt cum eo, qui rectè ambulat?* Hîc expressius ostendit Propheta, cur nuper sciscitatus sit, an hæc essent opera Domini. comparat enim vitam ipsorum cum doctrina, quæ propter suam austeritatem illis non placebat. dicebant sermonem propheticum esse nimis rigidum: Respondet hîc Deus, sermonem suum mitem, placidum esse, adeóque suauem, sed piis ac bonis. ergo culpam residere in ipsis, quòd non ageret cum illis tam humaniter vt optassent. Hæc igitur summa est, sermonem Dei, quia vitam & salutem affert hominibus, sua natura mereri gratiam, nec posse etiam vel acerbum esse, vel durum, vel molestum piis & bonis: quia scilicet Deus illic explicet diuitias suæ bonitatis. Videmus ergo, vt Deus hîc reiiciat impiam calumniam à verbo suo: acsi diceret, peruersas esse querimonias, quæ volitabant in populo illo, quia scilicet transferrent culpam scelerum suorum in sermonem Dei. Dicebant Deum sibi esse nimis rigidum. Atqui Deus hîc pronuntiat se mitem esse & humanum, & hanc esse etiam naturam verbi sui, modò tractabiles sint homines, neque sua peruicacia extorqueant aliud, quàm ipse sponte velit. Et hoc etiam idem intelligit Dauid Psal. 18. quum dicit Deum esse peruersum cum peruersis. Illo enim loco significat se expertum fuisse summam in Deo bonitatem, quia scilicet docilem se & morigerum ei præbuerat. Ex opposito dicit, Deum esse peruersum cum peruersis, hoc est, vbi videt homines contumaciter resistere, & obdurare colla sua, tunc etiam ipsum induere quodammodo nouum ingenium, & peruersè cum ipsis agere, hoc est, duriter, quemadmodum meretur ipsorum peruicacia: vt duro nodo (quemadmodum veteri prouerbio dictum est) respondeat etiã durus cuneus. Iam ergo tenemus sensum huius loci, quòd scilicet *Dei verba bona sint erga eos qui rectè ambulant*, hoc est, spirent suauissimum odorem, nec aliud quàm materiam veræ & solidæ lętitiæ afferant: quia vbi plena est fœlicitas, nisi dum nos Deus amplectitur in suum amorem? Huius autem amoris testimonium nobis profertur in Verbo Culpa. igitur in nobis est, ac nobis debet imputari, si verbum Dei non sapiat. Alii secus exponunt hunc totum locum, acsi Propheta referret hîc quæ solebant tunc iactari apud Israelitas. Volunt igitur narrationem esse mimiticam, quasi induceret Propheta impios & rebelles sese mutuò animantes ad contemptum verbi Dei: *Quæ diceris domus Iacob, an coarctatus est Spiritus Domini?* Scimus hypocritas ita excæcatos esse, vel ebrios praua confidentia, vt securè non dubitent abuti omnibus Dei beneficiis. Quia ergo contulerat magnam excellentiam Deus huic populo, poterant ita sese acuere vltrò & citrò, Nónne sumus filii, vel posteri Abrahæ? quid proderit nobis censeri sacrum & electum genus, & peculiarem Dei populum, & sacerdotium Legale, si ita seruiliter tractamur? Videmus vt Prophetæ isti contumeliosè nos proscindant: vbi erit nostra nobilitas, nisi ostendimus nobis plus esse iuris quàm aliis gentibus? Putant igitur illi interpretes hunc esse sensum, obtendere omnes suas prærogatiuas, quò maiore licentia respuant omnem doctrinã, & excutiant iugum. Quod autem dicit, *An Spiritus Dei diminutus est?* putant illi interpretes huc spectare quasi contenti illa solenni Dei promissione, quòd scilicet essent sanctum genus, nunc fastuosè contemnant alios Prophetas. An Spiritus ille Dei mortuus est, qui olim fuit interpres æterni fœderis, quod Deus pepigit nobiscum? nónne testatus est nos sibi fore in sacrum & electum populum? quid ergo nunc tentatis in nihilum redigere sacrum illud oraculum Spiritus sancti, quod inuiolabile est? Postea, *An hæc sunt opera eius?* Vos nihil crepatis præter minas, interitus, denuntiatis nobis multas clades. Atqui Deus est beneficus, & liberalis natura sua, patiens, & misericors: vos autem illum fingitis nobis tyrannum: hoc est prorsus alienum à natura Dei. Tandem putant illi interpretes Deum subiicere exceptionem: Vera quidem essent hæc omnia, si apud vos staret fides & authoritas verbi mei: *Verba enim mea bona sunt*: sed non promiscuè quibuslibet: sitis integri & synceri, sentietis me humaniter, benignè & placidè & suauiter agere vobiscum. tunc ergo cessabit rigor iste, qui vos tantopere offendit, & exasperat in verbo meo. Sensus ille posset aliquo modo esse tolerabilis: sed quia perplexus est, ideo retineamus priorem illum, qui melius fluit. Nihil enim illic coactum est: quòd Propheta rideat stultam arrogantiam populi, qui putabat se munitum esse priuilegio, quia erat sacrum Abrahæ genus. Respondet Propheta, titularem istam præstantiam non obstare, quominus liberè ius suum Deus retineat, & exerceat potestatem suam virtute Spiritus. *Domus ergo Iacob, quæ diceris*, hoc est, titulo tenus. Spiritus Dei non est redactus in angustias.

Quòd

Quòd si iactas te esse peculiarẽ populũ Dei, hæcne sunt opera Dei? hoc est, an vita tua vocationi respondet? Non mirum igitur, si Deus asperè vos castiget verbo suo, quia nulla est in vobis docilitas, quæ locum præbeat eius mansuetudini. Cæterùm, quanquam hîc exprobret Propheta ingratitudinem veteri populo, doctrina tamen hæc nobis apprime est vtilis, vbi Deus pronuntiat verbum suum bonum esse & suaue piis omnibus. Discamus ergo nos offerre Deo morigeros: & tunc meram suauitatem, & meras delicias nobis spirabit in verbo suo, hoc est, experiemur nihil esse magis optabile, quàm pasci spirituali hoc cibo: & hoc erit nobis solidum gaudium, quoties Dominus aperiet os suum ad nos docendos. Cæterùm, si quando nos pungit ac vulnerat, atque adeò exasperat verbum Domini, sciamus hoc fieri nostra culpa. Sequitur:

8 Et qui antehac populus meus, quasi in hostem surrexit ex aduerso, vestem decoris (alii vertunt pallium & tunicam: sed quia nulla est copula, & אדר, significat decorem, ideo possumus vertere vestem decoris) prædati estis à transeuntibus cum fiducia, perinde acsi reuerterentur à prælio.

Quia concisus est sermo Prophetæ, nonnulla etiam subest obscuritas. Itaque dissentiunt interpretes. Primò quantum attinet ad vocem אחמול, quidam putant vnicam esse: alii autem componunt ab את, & כול, quod significat è regione, vel ex opposito: & putant tantundem valere ac ככול, quod mox sequitur. Sed quia repetitio esset frigida, ideo non dubito quin Propheta hîc voluerit propriè accipere. significat autem Heri. Sed tempus illud non tam restrictè capitur apud Hebræos. Heri enim accipiunt pro tempore præterito, etiamsi iam complures anni elapsi sint. Ideo verti *antehac*: & optimè conuenit. iam est etiam alia varietas in contextu. putant enim coniungi hoc אהכול, cum verbo יקומם. Sed potius cohæret cum nomine עמי, *Populus meus antehac*. tertia diuersitas est in nomine אויב. nam aliqui ad Deum referunt: aliqui ad ipsum populum, quòd scilicet alii in alios surrexerint, vel steterint. Nam verbum hoc etiam duobus modis exponitur. Alii putant esse verbum neutrum, Stant coram hoste: alii Insurgunt in hostem: & hoc secundum mihi probatur, & melius etiam respondet contextui. Nunc insistam in genuino sensu, saltem quem genuinum esse arbitror. Propheta primo loco dicit populum hunc fuisse antehac sub manu & imperio Dei: sed nunc esse ab eo prorsus alienatum. *Qui* ergo *antehac populus meus* erat: quasi Deus renuntiet omnem amicitiam huic populo: Vos ego hactenus agnoui pro meo populo: sed posthac nihil mihi vobiscum, quia scilicet omnis verbi mei authoritas apud vos est abolita: rupistis fidem: denique quando violastis fœdus meum, iam desiistis esse populus meus. Si quid enim gratiæ in vos contuleram, spoliati estis ob vestram malitiam, & si antehac vos adoptaui, eadem malitia nunc vos abdicat. hoc vnum est. Postea sequitur, *Surrexit quasi contra hostem*. ego subaudio notam similitudinis. Simpliciter dicit Propheta, *In hostem surrexit*. sed malo ita accipere, quòd scilicet surrexerit quasi in hostem, hoc est, ex optimo patre Deum sibi hostem reddiderint, quia scilicet prouocauerint suis sceleribus eius iram. Iam hoc confirmat, quia scilicet exerceant inter se mera latrocinia. Scimus enim hypocritas semper latere sub cæremoniis, & obiicere hunc clypeum, quoties obiurgantur. Dicit igitur Propheta eos non ideo censeri Dei populum, quoniam sacrificiis operam impendant: quia interim sint latrones. spoliant enim homines innoxios. *Vestem decoris*, inquit, siue vestem & pallium, (ego enim de his vocibus non laboro) *prædantur à transeuntibus securè*, hoc est, ab hominibus pacatis. Nam si qua sit belli suspicio, vel si viator audeat aliquid noxæ inferre, meritò plectitur. Sed Propheta hîc dicit spoliari qui securè transeunt, sicuti per regionem tutam. Quum ergo nihil sibi metuant viatores, vos tamen eos exuitis suis vestibus, quasi reuerterentur à prælio: quemadmodum solent peracto bello, rapiunt hinc inde spolia, & nemo quidquam proprium retinet: sic etiam in media pace vos soletis vobis sumere licentiam, acsi essent omnia prædæ exposita, acsi essent in agro hostili, adeóque mox à reditu prælii. Nunc ergo tenemus sensum Prophetæ. Primo loco significat populum hunc iam reiici à Deo, quia sese perditissima vita indignum reddiderit omnibus eius beneficiis. Et simul ingratitudinem perstringit, quum fuerint populus Dei, quòd tamen maluerint bellum ei inferre, quàm colere fœdus illud quod pepigerat in eorum salutem. Hæc enim fuit valde detestabilis prauitas, quòd quum electi essent ex toto mundo in peculiarem populum, maluerint Deum prouocare ad bellum, quàm sub tutela eius placidè degere. Quòd autem insurrexerint aduersus Deum probat, quia dediti fuerunt latrociniis, prædati sunt, ídque in media pace: quæ circunstantia scelus amplificat. Nunc sequitur:

9 Mulieres populi mei expulistis è domo delectationum ipsarum (*est qui-*

dem mutatio numeri, sed hoc nihil ad rem) à paruulis earum abstulistis decus (*vel ornamentum*) meum perpetuò.

Pergit in eadem sententia, quòd scilicet nullis iniuriis abstinuerint. Nam hoc signum fuit extremæ sæuitiæ non parcere mulieribus, & pueris ipsis. est enim genus imbelle. Sexus eximit mulieres à violentia, ætas verò pueros: imò in ipsis bellis mulieres tamen saluę euadūt, & pueri etiam. Videmus ergo Prophetam per synecdochen hic ostendere populum hunc fuisse addictum barbaræ crudelitati, quia ne à mulieribus quidem & pueris sibi temperauerint. Quum ita sit, sequitur inanem & fallacem esse iactantiam, quum se vocant electum populum. *Domum delectationum* tribuit mulieribus, quæ vt sunt imbelles, domi se libentius continent ac in vmbra, quàm longè spatientur. Quò magis decebat suas latebras illis tutas manere. Iam substantiam quæ pueris eripitur, Deus *ornatum suum* vocat, quia benedictio eius in pueros effusa, speculum est gloriæ eius. Itaque in rapinis sacrilegium quoque condemnat. Vox, לעולם continuationem scelerum designat: quasi dixisset absque vlla pœnitentia fuisse crudeles. Nunc sequitur,

10 Surgite, abite, quia non est hæc requies: quoniam polluta est, dissipabit dissipatione violenta. nInterponitur copula, & dissipatione: ideo poterimus commodè vertere. Dissipabit, & siquidem dissipatione violenta, vel roborata: id enim significat verbum נמרץ.

Hìc rursus Propheta stultam confidentiam populi refellit. Scimus terram Chanaã insigni illo elogio ornatam fuisse diuinitus, quòd esset requies: imò Deus non modò vocabat requiē populi, sed suam, Iuraui in ira mea, non introibūt in requiem meam. Erat igitur terra Chanaã quasi nidus quidam sub alis Dei absconditus: quia Dominus hanc hæreditatem assignauerat populo electo. Quum ergo Deus habitaret in terra illa, deinde etiam dedisset hac lege filiis Abrahæ, vt tutò illic quiescerent, sicuti etiam inter benedictiones Legis hoc refertur: ideo hypocritæ, vt solent falsò & mendaciter ad se trahere omnia Dei beneficia, dicebant se non posse illinc vnquam expelli, & Prophetas esse falsarios, qui auderent quidquam mutare ex Dei fœdere. Hæc ratio est cur nunc dicat Propheta, *Surgite, abite, non est hæc requies*: vos, inquit, decipit illa peruersa arrogantia, quoniam putatis vos affixos esse huic nido. Deus quidem ita promisit, sed conditione apposita, nempe si steteritis eius fœderi. vos autem estis fœdifragi: putatis illum esse vobis obstrictum: soluta sunt omnia vincula. nam quum perfidè desciueritis à Lege Dei, non est quòd nunc putetis quidquam vobis deberi ab ipso. Non est igitur quòd iactetis vos esse sacrum populum: fuit quidem nomen, sed iam desiit esse: ideo *surgite, abite*. Nam quod desidetis hìc in securo vestro fastu, hoc nihil vobis proderit. Deus enim vos procul expellet, & iam denuntio vobis surgendum esse, & abeundum: quia non poteritis inuito Deo quiescere in hac terra. Deus autem vos ab ea exturbat. Nunc tenemus verum Prophetæ sensum. Postea adiungit, *Quia polluta est, dissipabit dissipatione vehementi*. Iterum hìc vindicat Deum à calumnia & improbis murmuribus. Scimus enim quàm difficile fuerit populum hunc subigere, quum tanta contumacia esset preditus. Et videmus non parum fuisse Prophetis omnibus negotii cum hypocritis, quia semper hoc promptum in ore erat multitudini: Quid? an nullius erunt momenti tot & tam præclaræ promissiones, quibus Deus nos dignatus est? An adoptio eius erit merum ludibrium? An frustra nobis hanc terram iure hæreditario dedit? Quum ergo sic obiicerent hypocritæ Deo sua beneficia, & interim abuterentur vocatione eius, oportuit ipsos coargui, quemadmodum hìc facit Propheta: Vocatis inquit terram hanc requiem, sed quomodo in ea quiescitis? Deus enim iusserat vos celebrare Sabbathum. habitabat enim in medio vestri, vt vos sanctificaret: atqui tumultuariè in ea degitis, & bellum geritis cum Deo ipso: pollutiones vestræ nónne delêrunt illam quietem sacram, quę vobis præcepta erat diuinitus? Ergo videtis mutationem hanc accidisse vestra culpa, quòd Deus sicuti antehac solebat, quietem vestram & suam vocare desierit. *Non est* igitur *hæc requies, ideo dissipabit dissipatione violenta*, vel roborata: hoc est, frustra vòbis promittitis quietem in ea terra, vbi bellum intulistis Deo, nec cessatis subinde in ea iram eius in vos prouocare. Sequitur:

Psal. 95. c. 12.

11 Si vir ambulans in spiritu, & fallaciter mentiens, stillem tibi pro vino, & pro sicera, tunc erit stillans populi huius hoc est, hic demum erit Propheta populi huius: sicuti etiã priore membro, propriè vertendum est: si prophetem.

Hìc Propheta notat aliud vitium, quo laborabat populus, nempe quoniam volebat se blãditiis mulceri: quemadmodum impii omnes putãt se quodammodo elapsos esse ex Dei manu, si nullam obiurgationem audiant: imò si nacti sint adulatores, qui indulgeant eorum vitiis, putant se beatos esse. Hunc igitur morbum nunc Propheta in populo detegit. Hieronimus alienum prorsus sensum quæsiuit, sicuti in superioribus. sed ego non immoror in refutatione. satis mihi est, si reddam verum Prophetæ sensum. Sed quemadmodum pro Mulieribus

antea

antea vertit Principes, denique peruertit totum ſenſum, ita tandem hìc dicit, Vtinam ſim vanus Propheta, hoc eſt, ambulans in vanitate, & mendax: quaſi diceret Michæas, Ego cuperē me vanum quum denuntio vobis clades, de quibus loquor. Mallem enim vobis aliquid lætum & proſperum nuntiare: ſed non poſſum aliter, quia Dominus aliud mandat. Cæterùm, nihil tale eſt in verbis Prophetæ. Redeamus igitur in viam: *Si vir ambulans Spiritu, & fallaciter mentiens.* Omnes ferè interpretes in hoc cōſentiūt, quòd Ambulare in ſpiritu, ſit faſtuoſè vel temere aliquid proferre: & Spiritum accipiunt pro vento, aut fallaciis. Sed non dubito quin fuerit hæc locutio tunc vulgata, Ambulare in ſpiritu pro exercere munus propheticum. Si quis ergo ſit Propheta, hoc eſt, qui fungatur hoc munere, vel ſuſtineat perſonam doctoris, profiteatur ſe eſſe diuinitus miſſum. Prophetæ enim olim vocati ſunt Viri ſpiritus, quia ſcilicet nihil ex ſeipſis vel ex ſuo cerebro proferrent: ſed tantùm bona fide de manu in manum traderent quod acceperant à Deo. Ambulare ergo Spiritu, meo iudicio, tantundem valet atque profiteri munus doctoris. Si quis igitur munus doctoris profiteatur, quid faciet? Si ego, inquit Michæas, præditus Spiritus dono, & vocatus ad docendum velim inire gratiam à vobis, ego prædicarē fore vberem prouentum vini & ſiceræ: omnes mihi applauderent. nam ſi quis hæc promittat, *Hic eſt Propheta huius populi.* In ſumma ſignificat Michęas Iſraelitas reiicere omnem doctrinam, quia meras blanditias appetunt, & volunt ſe foueri in ſuis vitiis, imò praua adulatione corrūpi cupiunt in ſuum exitium. Hinc igitur apparet non eſſe ipſos quales cenſeri volunt, nempe populum Dei. Hæc enim prima conditio fuit in Dei fœdere, vt dominaretur in populo illo. Iam vbi homines non ſuſtinent diuinitus gubernari, & volūt habere plenā & effrænē licentiā, perinde eſt acſi Deū longè à ſe expellerēt. Ergo hoc ſigno conuincit eos Propheta, quòd prorius à Deo defecerint, & nihil habeant cum ipſo cōmune. Si quis ergo ſit vir ambulans in ſpiritu, abſtineat à veritate, inquit, quoniā non feretur in hoc populo. Quare? quia nolunt doctores probos & fidos. Quid ergo reſtat? Veniant adulatores, qui populo promittant largam copiam vini & ſiceræ, illi erunt optimi doctores, & magno plauſu excipientur: denique erunt proprii doctores huius populi impii, hoc eſt, populus iſte non poteſt amplius ferre veros Dei Prophetas. ſed adulatores habere cupit, qui indulgeant omnibus eorum corruptelis.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non aliter poſſumus verè in verbo tuo proficere, niſi ſenſus omnes noſtros & affectus ſubiiciamus tibi, & offeramus in ſacrificium: da inquam, vt patiamur gladio verbi tui te ita penetrare quicquid in nobis eſt, vt nobis mortui, tibi viuamus, neque ſinamus nobis fieri delicias in perniciem noſtram, ſed feramus potius quātumuis acerbas obiurgationes, modo cedant nobis in medicinam, qua purgentur interiora noſtra vitia, donec tandem penitus repurgati, & regeniti in nouas creaturas verè illuſtremus pia & ſancta vita nomen tuum, vt recipiamur in cœleſtem gloriam, quæ nobis parta eſt ſanguine vnigeniti Filii tui Domini noſtri Ieſu Chriſti. Amen.

12 CONGREGANS congregabo te totum Iacob, colligens colligā reſiduum Iſrael, ſimul ponam eum tanquam oues Boſra, tanquam gregem in medio ouilis ſui, tumultuabuntur præ hominibus (*id eſt, propter hominum multitudinem.*)

13 Aſcendet effractor coram ipſis, frangent, & tranſibunt portam, & egredientur per ipſam, & tranſibit Rex ipſorum coram ipſis: & Iehoua in capite ipſorum.

Duplex eſt loci huius expoſitio. Maior pars interpretum huc inclinat quòd Deus hic promittat leuationē aliquam Iſraelitis, poſtquam duriter eos obiurgauerat & minatus etiam fuerat extrema. Referunt igitur hunc locum ad regnum Chriſti, quaſi Deus ſpem faciat futuræ reſtitutionis. Sed dum omnia propius expendo, cogor potius interpretari etiā duos iſtos verſus comminatoriè, quòd ſcilicet Propheta hìc denūtiet futuram Dei vindictā populo. Quia tamē prior opinio ferè recepta eſt, ego obiter percurrā quod illi afferunt: deinde redibo ad ſenſum alterum, qui mihi magis probatur: hoc competit in regnū Chriſti, populum qui diſperſus fuerat, colligi in vnum corpus. Scimus enim quàm miſera ſit extra ipſum, mundi diſsipatio, & quoties de renouatione Eccleſiæ Prophetæ verba faciunt, ferè vtuntur hac loquendi forma, quòd Dominus colliget diſperſos, vt coaleſcant rurſus in corpus vnum. Bene igitur hoc quadrat, ſi placet referre ad Chriſti regnum, quòd Deus *colligendo colliget totum Iacob*. Sed poſtea additur reſtrictio, ne quis hanc reſtitutionem ad totum genus Abrahæ extendat, & omnes eos, qui ſecundum carnem progeniti ſunt à patre Abrahā: ideo ponitur nomen שארית. Totus ergo Iacob non eſt multitudo illa, quæ ſecundum carnem genus ducebat à ſanctis patribus, ſed reſiduum duntaxat. Poſtea ſequitur, *Simul ponam eum ſicuti oues Boſra*, hoc eſt, faciam vt augeſcant in magnum numerum, imò ingentem: quia tumultuabūtur, hoc eſt, magnus ſtrepitus fiet inter ipſos, quemadmodum vbi locus non capit magnam turbam. Exponunt etiam proximum verſum,

quod effractor transibit coram ipsis, hoc est, erunt qui violenta manu & armata viam patefaciant, quemadmodum etiam dicit Christus regnum cœlorum vim pati. Intelligunt ergo animosos fore duces populi, quos nihil impediet, quominus perrumpant, & simul etiam deducant secum totum populum. Exibunt ergo per portam, & rex eorum transibit, hoc etiam optimè quadrat regno Christi. Et quoties Deus se propitium Ecclesiæ fore affirmat, simul adiungit se daturum regem, quia salus populi posita erat in regno illo, quod erectum fuerat auspiciis & mandato ipsius Dei. Hoc igitur tritum est, ac passim occurrit in Prophetis, Deum populo suo daturum regem ex semine Dauidis, quum volet plena fœlicitate ipsum donare. Sic intelligũt quòd Rex transibit ante ipsos, quod est proprium ducis, vt demonstret viã. *Et Iehoua erit in capite ipsorum*, hoc est, Deus ipse ostendet se præcipuum esse huius populi Regem & velle semper tueri ope sua & gratia, quos in populum sibi assumpsit. Sed iam dixi mihi diuersam expositionem magis placere. Neque enim video quomodo tam subitò transeat Propheta ad contrarias sententias. Dixerat proximo versu populum hunc nullas admonitiones iam ferre, quia tantùm appeteret delicias, & adulationem. Nunc adiungit quod iam attigi de propinquo Dei iudicio, & pergit in eadem doctrina vsque ad finẽ tertii capitis, vt videbimus. Scimus autẽ non fuisse ab ipsis Prophetis distincta capita. Ergo sit nobis continua hæc concio Prophetæ vsque ad finem 3. cap. nõ quod vno die hæc omnia dixerit, sed voluit congerere quæcunque concionatus fuerat de vitiis populi: idque melius patebit ex progressu. Iã venio ad verba: *Congregando congregabo te totum Iacob, colligendo colligam residuum Israelis*. Duplex est congregandi modus Deo: aliquãdo enim populum suum colligit à dissipatione, quod est singularis gratiæ & amoris signũ. Sed dicitur etiã colligere, quum simul coaceruat, vt deuoueat & addicat exitio, quemadmodũ dicimus gallicè *Trousser*: & verbum hoc eodem etiam sensu alibi accipitur: imò iam exemplũ vidimus apud Hoseam. Ita in presenti loco denũtiat Deus futuram collectionem populi. Quorsum? Non vt inter se concordes potiantur Dei beneficiis, sed vt simul intereant. Quemadmodum ergo cõspirauerat hic populus in omne genus scelerum, ita etiam Deus colligendũ esse pronuntiat, vt vnus & idẽ sit omniũ interitus. Et addit *residuum Israelis*: acsi diceret, quicquid saluũ manebit à cladibus bellorum, & ab aliis etiã omnibus calamitatibus, vt fame, & pestilentia: hoc colligam, vt prorsus aboleatur. Residuũ ergo populi exprimit, quia paulatim variis malis attriti fuerant Israelitæ, antequam Dominus manum vltimam apposuerit ad eos perdendos. Postea adiungit, *Ponam eos simul quasi oues Bosra*, hoc est, conniciam in vnum aceruum. Bosra tam vrbs, quàm regio fuit Idumææ. & locus ille valde fuit fertilis, & habuit pinguissima pascua: ideo Iesaias. 34. cap. quum Idumæis vindictam denuntiat, simul etiam alludit ad pascua illa: dicit, Deus seliget sibi agnos pingues, & quicquid bene saginatum erit, & colliget etiam pinguedinem, quia victima est Domino in Bosra. Ita etiam hoc loco Iudæos, vbi in vnum quasi fasciculum collecti fuerint, dicit Propheta *similes fore ouibus Bosra*. Et simul addit, *sicuti oues in medio caularum*. quanquam alii malũt Ductione. דבר significat interdum ducere. sed non video cur tam longè trahatur hoc nomen. Ego igitur simpliciter accipio pro Ouili, quia oues illic coguntur in ordinem. Quidam interpretes hoc de obsidione accipiunt, quod scilicet Deus coarctabit totum populũ per vrbes, ne pateant iniuriis hostium. Sed ego latius extẽdo, quòd scilicet Deus populũ hunc colliget, vt tandem dispergat. Colligã ergo vos, quemadmodum iam dixi, *ie vous trousseray*, *tanquam oues Bosra in medio ouilis*: *& erit strepitus præ multitudine*, hoc est, etiãsi nunc gloriamini vestro numero, hoc nihil vobis proderit, quia potero vos omnes in arctum redigere, vt pereatis quẽadmodum estis meriti. Sequitur, *Ascendet effractor coram ipsis*, hoc est, ducentur tumultuariè, & frãgenda etiã erit porta, vt simul exeant, quia non esset satis amplus transitus ille, si vellent ordine egredi, quemadmodũ fieri solet: sed portæ vrbiũ frangentur, vt turmatim transeant magno numero. His verbis significat Propheta celeriter omnes abripiendos esse in exilium. *Et egredientur*, inquit, *per portam, & Rex ipsorum transibit coram ipsis*. Significat hoc loco Propheta Regem captiuũ fore, quod fuit tristissimũ spectaculum. Nam spes aliqua restabat, si tantũ abducta fuisset fæx populi in Chaldæam. sed vbi rex ipse vinctus trahitur, & cõiicitur in carcerem, oculis effossis, & iugulatis filiis, hoc est miserrimum. Solebant autem superbire rege suo, quia putabant fieri non posse, quin regnum illud perpetuum maneret, quandoquidem Deus sic pollicitus fuerat. Sed potuit Deus ad tempus regnum illud euertere, vt postea de integro erigeret, quemadmodum contigit in persona Christi, & quemadmodum etiam prædictum fuit à Prophetis: Transuersa sit cidaris, transuersa, transuersa, donec veniat legitimus eius possessor. Videmus ergo hoc fuisse additum amplificandi causa: quod exprimit Propheta de rege ipsorum. Postea addit *Iehoua erit in capite eorum*, id est instabit eorum ceruicibus, vt eos opprimat & obruat penitus. Quidam subaudiunt aliquid, quòd olim Iehoua solitus fuisset ipsos regere, nunc autem desierit. Sed illud est nimis coactum. Sensus autem, quem retuli, benè fluit quòd scilicet Deus ipse erit exactor quum trahẽtur in exilium, & tyrannis atque eorũ satellitibus adderet animum incumbens maledicto populo, vt eius calamitates magis ac magis vrgeat & aggrauet, sicque ostendat istam cladem accidere iusto suo iudicio. Nunc ergo tenemus verum Prophetæ sensum. Sequitur:

Mat. 11. b. 12.

1 ET dixi, Audite quæſo Principes Iacob, & gubernatores domus Iſrael: annon veſtrum eſt (*vel, ad vos ſpectat*) ſcire iudicium?

2 Atqui oderunt bonum, & deligũt malum, rapiunt pellem ab ipſis, & carnem ab oſsibus eorum.

3 Et tunc vorant carnem populi mei, & pellem ipſorum ab ipſis excoriant, & oſſa eorum frangunt, & comminuunt ſicuti ad ollam (*vel, acſi destinata eſſent ollæ*) & carnem eorum in medio aheni.

Hoc cap. Propheta tam proceres, quàm doctores aggreditur, & ſeuerè obiurgat, quòd vterque ordo, auaritiæ & crudelitati, rapinis, denique aliis etiam ſceleribus deditus foret. Incipit autem ab ipſis iudicibus, penes quos erant gubernacula in populo: & breuiter recitat quibus verbis inuectus fuerit in ipſos. Diximus alibi, non recitari quicquid dixerũt Prophetæ, ſed tantùm perſtringi breuiter capita, vel ſummas rerũ, vt ſciamus quid egerit Michæas per annos vel 40, vel plures, quibus peregit curſũ ſuũ. Certè potuit dimidia hora referre quicquid extat ſcriptum: ſed ex hoc libello, quanlibet exiguus ſit, colligimus qualis fuerit ratio docẽdi Prophetæ noſtro, & quibus potiſsimùm rebus incubuerit. Redeo nunc ad verba: dicit reprehenſos fuiſſe à ſe regni proceres. Probabile enim eſt conciones iſtas habitas fuiſſe potius in Iudæos, quia tametſi initiò Iſraelitas complexus eſt, ſcimus tamen fuiſſe datum Iudæis doctorem, non autem regno Iſrael. Fuit illud quaſi accidẽtale, quòd decem Tribus interdum aliis permiſcuerit. hoc igitur exiſtimo dictum fuiſſe tã Regi, quàm eius conſiliariis & aliis iudicibus, qui tunc præerãt populo Iuda: *Audite hoc obſecro*, inquit. Hæc profanatio arguit ſocordiam in iudicibus. Cur enim ab ipſis audiri poſtulat, niſi quòd ita obtorpuerãt in ſuis vitiis, vt nihil amplius ſentirent? Quum ergo ita brutus ſtupor in ipſis inualuiſſet, ideo dicit, *audite nunc vos*, inquit, *duces*, vel capita *Iacob, & gubernatores domus Iſrael!* Cur autem de domo Iſrael adhuc loquitur? Nempe quia nomen illud præcipuè erat cognitum & illuſtre quoties de poſteris Abrahæ erat mentio. Et cæteri Prophetæ quamuis loquantur de regno Iehudah, hoc tamen nomen ſępe vſurpãt, Qui vocamini nomine Iſrael propter dignitatem ſcilicet ſancti Patriarchæ, & quòd etymologia nominis non vulgare erat præſtantiæ elogium in toto genere. Et hoc frequenter apud Iſaiá obſeruare licet. Ergo nunc nomen Iſrael non ponitur diſtinctionis cauſa, vt alibi: ſed hîc Propheta crimen amplificat, eò quòd tam corrupti eſſent duces electi populi, quos Deus tanto honore dignatus fuerat, vt eos præficeret Eccleſiæ ſuæ, & electo populo. Hoc ergo fuit ingratitudinis non ferendæ, ita abuti illa poteſtate eximia & ſacra, qua donati fuerant diuinitus. *Annon* inquit, *ad vos ſpectat ſcire iudicium*? hic non dicit rectitudinem debere apud principes locum habere, ſicuti apud promiſcuum vulgus: quia eos excellere conuenit notitia iuſti & æqui. Vtcũque enim inſculptum ſit diſcrimen boni & mali omnium cordibus, qui tamen primatũ tenent in populo & imperio pollent, ſunt quaſi oculi: ſicuti oculis regitur totum corpus, ita etiã qui in aliquo gradu honoris locati ſunt, ſic eminent, vt debeãt monſtrare aliis omnibus viam. Ergo per verbum *ſciendi* intelligit Propheta illos perperam corrumpere totum naturæ ordinẽ, quia cæci ſunt, quum debeant eſſe luminaria totius populi. *Annon*, inquit, *ad vos ſpectat ſcire iudicium* & æquitatem? Cur hoc propriè dicitur proceribus? nempe quia etiamſi omnes conſcii ſint ſibi, eò quòd habent legem intus inſculptam, tamen præcipua intelligentia debet eſſe in ipſis ducibus, vt ſcilicet aliis præluceant. Veſtrùm ergo eſt ſcire iudiciũ. hinc colligimus non ſufficere ſi Principes ac magiſtratus bene ſint ac probè affecti: ſed requiri etiam ex ipſis iudiciũ, & prudentiam, vt ſupra vulgus diſcernãt. Quòd ſi dono rationis & prudẽtiæ non ita ſunt prædit, poſtulent à Domino. Nam ſcimus etiam ſine Dei ſpiritu acutiſsimos homines fore prorſus ineptos ad regendum. neque enim vocatur fruſtra Spiritus Dei liberalis, qui principatum obtinet in mundo. nam ita monemur, etiam qui videntur præcipuis dotibus eſſe prẹditi, tamẽ inutiles fore ad gubernandum, niſi adſit Dei Spiritus. Hic autem locus demonſtrat non ſufficere rectum animum in proceribus, niſi etiam polleant ſapientia, vt ſint tanquam oculi in corpore, quemadmodum diximus. hoc ſenſu nunc refert Michæas ſpectare ad populi duces, ſcire iudicium, & æquitatem. Poſtea adiũgit: *Atqui oderunt bonum, diligunt malum*, & *diripiunt pellem à populo meo: carnem ab oſsibus*: inquit, hoc eſt nihil relinquũt ſaluum: tam furioſa eſt ipſorum rapacitas. generaliter primùm eos obiurgat Propheta, quòd non modò peruertant æquitatem, ſed quòd prorſus dediti ſint malitiæ, & odio habeant bonum. Intelligit ergo quaſi ex profeſſo eſſe impios & ſceleratos: deinde data opera etiam bellum gerere contra omnem rectitudinem. Hinc colligimus quanta fuerit & quàm deteſtabilis corruptio in populo illo, qui tamen erat tunc peculium & hæreditas Dei: quum eò prolapſus fuerit ſtatus veteris populi, diſcamus in

solicitudine & metu ambulare, quandiu nos Dominus gubernat per pios magistratus & fidos pastores. Nam idē posset statim nobis contingere quod Iudæis, vt scilicet inter nos dominentur lupi, quemadmodum etiam experientia plus satis in hac vrbe monstrauit. Postea adiungit Propheta species crudelitatis, in quibus tametsi hyperbolicè loquitur, tamen non dubiū est quin rem ipsam, qualis erat, voluerit oculis subiicere. Comparat autē iudices illos vel lupis, vel leonibus, vel aliis truculentis bestiis. Non dicit illos petere substantiā populi, vel expilare domos: sed dicit carnem ipsius vorare vsque ad ossa: dicit pellem eorum dissipare. Et hoc etiā cōfirmat proximo versu: *Vorant*, inquit, *carnem populi mei, & pellem ipsorum ab ipsis excoriant, & ossa etiam eorum confringunt, & comminuunt, sicuti quod debet in ollam coniici, & quod in medio aheni est.* Nam si quis coniicere velit carnes in ollam coquendas, non sumet integrū bouem, sed lacerabit, & postquam conciderit in frusta, tunc replebit ollam suam vel ahenum. Ergo exaggerat Propheta illam crudelitatem procerum, quòd scilicet non fuerint contenti vno genere supplicii, sed exercuerint multas species sæuitiæ aduersus populū, & similes fuerint per omnia vel vrsis, vel lupis, vel leonibus, vel aliis feris bestiis: deinde etiam ganeonibus. Nunc ergo tenemus Prophetæ sensum. Hic autem locus docet quid præcipuè Deus exigat à proceribus, nēpe vt abstineāt ab omni iniuria. Nam quia armati sunt potestate, ideo debent sibi esse pro lege. Vsurpant in alios imperium: incipiant ergo à seipsis, & sibi temperent ab omni maleficio: quia si quis priuatus homo sese ad nocendū proiiciat, metu legū saltem continebitur & non omnia audebit pro libidine. Principum autem maior potest esse audacia, ideoque plus ad nocēdum valent. Et hæc ratio est cur modestius sese debeant gerere ac humanius. Clementia igitur, & paterna humanitas maximè decet Principes, & quicunque sunt in magistratu. Nam Propheta hîc exprobrat proceribus ætatis suæ quod summa reprehensione dignum erat in ipsis. Est autem hoc summum crimen, sæuitia & inhumanitas, quia subditis suis non parcant. Iam videmus Prophetam minimè blanditū fuisse proceribus, qui tamen sibi magnopere placebant in sua dignitate. Sed quoniam videt ipsos sceleratè & turpiter abuti imperio sibi cōmisso, insurgit intrepidè contra ipsos, & vtitur plena Spiritus fiducia. Non vocat igitur tantùm prædones, vel spoliatores populi, sed dicit esse truculentas bestias, dicit carnē eius & vorare, & laniare, & discerpere, & nihil aliud quàm cōminuere: vt scilicet cōprehendat omnia sæuitiæ genera. Iam sequitur cōminatio:

4 Tunc clamabunt ad Iehouā, & non respondebit illis, sed abscondet faciem suā ab ipsis tempore illo, quemadmodū peruersè egerūt in factis suis.

Nunc denuntiat Michæas iudicium proceribus, quale meriti erant: dicit, *Clamabunt tunc ad Dominum.* Aduerbium אז sæpe indefinite ponitur apud Hebræos: sed habet vim demonstratiuam: sumitur δεικτικῶς, Tunc: quasi digito mōstrarent Prophetæ res ipsas vidēdas oculis, quanquā adhuc longè aberant ab hominū conspectu. Sed hoc loco potius continuat Propheta quod dixi. Antehac enim retulerat Deum fore vltorem populi sui. Pendet igitur hoc aduerbiū temporis ab aliis comminationibus, quæ prius fuerunt expositæ. Siquis tamen magis eligat diuersum sensum, quòd scilicet hîc suspensos tenere eos velit Propheta, quasi propè instet vindicta Dei, non repugno. nam sensus ille non malè conueniet. Quicquid sit, Propheta hîc testatur non inulta fore scelera procerum, qui tamen non putabant se vel legibus, vel pœnis subiici. Quum ergo ita quasi imaginario priuilegio se eximerēt ab omni ordine Principes & Magistratus, ideo disertè hîc affirmat Propheta instare illis afflictionem, quæ clamorē exprimat. Nam per verbum Clamandi significat miserias quæ illis instabant. *Clamabunt* ergo *in necessitate sua*. Exposui Prophetæ cōsilium. Videmus enim vt hodie etiam turgeant arrogātia quicunque excellunt. nam quia abundant opibus, quia etiam honor est quasi sublimis gradus, vt omnium humeris suffulti emineant: deinde metuuntur etiam à reliquo populo: hinc fit, vt non existimēt sibi quicquam posse accidere aduersum. Propheta autem dicit talem fore eorū necessitatē, quę clamorem extorqueat. *Clamabunt* igitur, *& Dominus non exaudiet*: hoc est, erunt miseri, & quidem sine vllo remedio. *Iehoua* ergo *non respondebit illis, sed abscondet ab ipsis faciem suam, sicuti peruersè egerunt:* hoc est, Deus non exaudiet eorum querimonias, quia rependet in ipsorum capita omnes iniurias, quibus populū suū nunc videt affici. Atque ita Deus ostendet se non dormiuisse, quandiu tanta petulantia grassati sunt per omne genus maleficii. Posset tamen hîc quæri, quomodo Deus repudiet eorum preces & vota, qui ad ipsum clamant? Sed primo loco notādum est, reprobos etiamsi clamoribus suis verberent aerem, non tamen dirigere ad Deū preces suas: quòd si Deum ipsum compellant, hoc faciunt tumultuosè. nam expostulant cum ipso, & litigant, imò euomunt suas blasphemias, vel saltem obstrepunt, quærentes de suis malis. Clamant ergo impii, sed non ad Dominum: vel si dirigunt ad Deum ipsum suos clamores, sunt pleni tumultus, quemadmodū dictum est. Ergo nisi qui Dei Spiritu regetur, non poterit precari ex animo. Et scimus hoc peculiare esse Spiritus donum, vt corda nostra attollat in cœlum. Nam frustra precamur nisi afferimus fidem & pœnitentiam. Quis autem vtriusque est author nisi Spiritus sanctus? Constat ergo impios sic clamare, vt tantùm impetuosè cum Deo litigent.

Hæc

Hæc autem non est vera precandi ratio. Itaque non mirum est, si Deus repudiet clamores illos. Fundunt quidem interdum etiam impii preces, & ore exprimunt Dei nomen: sed interea pleni erunt contumacia, vt diximus, neque vnquam sese verè humiliabunt coram Deo. Quoniam ergo euomunt preces suas ex amarulento corde, & etiam turgido, hæc ratio est cur nunc Propheta dicat, Dominus tunc non exaudiet, *sed abscondet faciem suam ab ipsis tempore illo sicuti perverse egerunt*. Ostendit hîc Deum fore implacabilem hominibus desperatis, qui scilicet nullo modo possunt reuocari in viam. Nam si quis lapsus fuerit, semper Deum propitium inueniet, simulatque ad eum clamabit: vbi autē obstinatis animis pergimus, & non damus locū vllum pœnitentiæ, præcludimus nobis ianuā. Ita necesse erit impleri quod hîc minatur Propheta, vt Dominus abscondat faciem suam in die necessitatis. Et audimus etiam quid Scriptura dicat, iudicium fore sine misericordia omnibus, qui misericordes non fuerint. Ergo si quis sit fratribus suis inexorabilis (quemadmodum hodie videmus multos tyrannos, videmus etiā ex media plebe multos esse tyrannico ingenio, & prorsus sanguinario) sentiet ille, quisquis est, tandem iudicium, quod hîc pronuntiat Michæas. Ergo non est generalis sententia: quasi Dominum implacabilem fore diceret omnibus sceleratis: sed specialiter designat illos desperatos homines, qui prorsus obduruerant, ita vt essent collo inflexibili: quemadmodū etiā antehac vidimus. Nunc descendit Propheta ad secundam obiurgationem.

Iac.2.c.13

5 Sic dicit Iehoua super (*vel, ad*) Prophetas, qui decipiunt populum meū, & mordent dentibus suis, & clamant, Pax: & si quis non dederit in os ipsorum, edicunt contra eum prælium.

Michæas hîc in Prophetis auaritiam, & turpis lucri cupiditatem primo loco accusat. Præfatur autem se loqui Dei mandato, & quasi ex eius ore, quò plus habeat ponderis & vehementiæ comminatio. *Sic* ergo *dicit Iehoua contra Prophetas*. Vocat autem illos impostores populi. sed simul ostendit fontem ipsum mali, cur scilicet, vel quo affectu impulsi sint ad fallendum, nempe quia lucri cupiditas eos prorsus occupauerat, ita vt non discernerent inter verū & falsum, sed tantùm studerent placere quęstus sui causa. Et ex aduerso etiam ostendit tam fuisse lucri cupidos, vt *edicerent prælium*, si quis ipsos non pasceret. Iterum autem repetit Deus populi sui nomē. hoc mihi exciderat nuper quum dicebat Michæas, Principes vorare carnem populi Dei. Nam indignitas etiam augetur quum hæc iniuria fit Dei populo. Si spoliati fuissent à suis proceribus Assyrii, vel Aethiopes, vel Aegyptii, hoc fuisset magis tolerabile. sed quum populus ipse Dei ita crudeliter voratur, hoc est, quemadmodum dixi, minus ferendum. Sic vbi decipitur populus Dei, & conuertitur veritas in mendacium, hoc sacrilegiū est magis detestabile. Hæc igitur ratio est cur nunc dicat, *Qui decipiunt populum meum*: Hic populus est mihi sacer: ego enim eū mihi elegi. quum ergo corrumpitur fraudibus & dolis, nónne violatur quodāmodo maiestas mea? nónne minuitur imperium? Nunc ergo tenemus cur sic loquatur Propheta: *Decipiunt populum meum*. Certum quidem est Iudęos fuisse dignos talibus fallaciis, quemadmodum etiam alibi pronuntiat Deus se periculum facere, quoties licentiam permittit pseudoprophetis, qualis sit populus. Fuit igitur hæc iusta merces, quòd tunc licentia data fuit Satanæ, vt peruerteret sanam doctrinam in populo. Et nemo vnquā fallitur nisi sponte. Etiāsi multos videtur sua simplicitas trahere in exitium, tamen subest aliqua hypocrisis semper. Cęterùm, hoc non extenuat culpā in falsis doctoribus, si populus meretur talem pœnam: ideo nihilominus pergit in sua obiurgatione Propheta, & dicit hunc populum esse Dei. Quomodo? nempe adoptione. Quamuis ergo indignos se præstarent Iudæi tanto honore, Deus tamē recenset ipsos in populo suo, vt puniat in falsis doctoribus scelus, quod in ipsis nunc accusat. Iam sequitur, *Mordere dentibus*. Sed non possum absoluere.

Deu.13.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando lucere vis imaginem tuæ iustitiæ in Principibus, quos etiam instruis gladio, vt nomine tuo dominentur & verè sint tui ministri: da inquam, vt hæc benedictio tua inter nos palàm appareat, atque hoc signo testeris te non modò nobis esse propitium, sed etiam habere curam salutis nostræ, & excubare etiam in commodum nostrum & salutem: & verbo tuo ita præluceas, ne vlla praua cupiditate vnquam obscuretur vel obtenebretur inter nos, sed retineat semper liquidam suam puritatem, vt pergamus in recta via salutis, quam nobis proponis & præscribis, donec tandem collecti in Regnum tuum cœleste, fruamur æterna illa hæreditate quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filii tui, Amen.

PERGENDVM est nobis in explicanda sententia Prophetæ, vbi causam demonstrat, cur doctores populum fefellerint, & conuerterint Dei veritatem in mendacium, nempe quia quæstum captabant, & dediti erant auaritiæ. Videmus ergo quemadmodū etiam dicit Paulus, auaritiam dare causam omnibus malis, & quocunque peruenerit illa cōtagio, fieri non posse, quin

1.Tim.6.b.10

omnia peſſum eant: præſertim verò adulteratur ſemper doctrina Dei, vbi auaritia regnũ occupat in hominum cordibus. Duo autem teſtimonia auaritiæ profert Michæas, quòd ſcilicet *Clament pacem*, dum bene & pinguiter ſaginantur, ſanctificẽt verò prælium, ſi eſuriãt. Ab vna igitur parte dicit הנשכים בשניהם וקראו שלום. hoc eſt, mordẽtes dẽtibus ſuis, & clamãtes pacẽ. Sed ita reſolui debet oratio, vbi bene momorderint, tunc pacẽ annuntiant plena fiducia. Mordendi autẽ verbo intelligit Propheta ingluuiem illorum, quia non ſunt cõtenti modico victu qui ita prætextu nominis Dei quærunt duntaxat ſua commoda: ſed ſunt veluti canes famelici. Vorant igitur, & ſeipſos ingurgitant abſque fine & modo. Hæc ratio eſt cur dicat eos mordere. Comparat enim illos vel leonibus, vel vrſis. nam ſcimus beſtias non ſatiari exiguo cibo, ſed niſi ſaginentur ſemper quaſi dentibus ſuis frendere. Ita etiam dicit Michæas falſos doctores ſui temporis fuiſſe homines voraces, & qui appeterent largam copiam ciborum. Quemãdmodum hodie videmus monachos in Papatu, præſertim qui ſub titulo mendicitatis vorant omniũ ſubſtantiam: illi niſi ſaturati fuerint ſemper murmurant: imò non contenti murmuribus, ſanctificant prælũ, vt hîc dicit Propheta. Interim verò videmus quàm inexplebiles ſint. vbi enim accedunt ad lautas menſas, nemo diceret eſſe homines, ſed potius beſtias: ita conſumunt omnia. Nunc ergo tenemus ſenſum Prophetæ. ſed non reprehenditur ſola voracitas. dicit eos vendere ſuas benedictiones, vbi bene ſunt ſaginati, & ventrem ſuum bene refertum habent: quemadmodum etiam monachi ſolent pacem annunciare quum bene paſcũtur. O! benefacitis, qui curatis fratres. Nã feliciti ſunt pro vobis: dum dormitis in lecto, illi vigilant, & preces eorum vos locupletabũt: quomodo enim poſſet ſtare mũdus, niſi fratres ſuis precibus eũ redimerẽt? Ergo quia tã bene deuoti eſtis cœnobio noſtro, ideo omnia vobis bene cedent & fœliciter, & Deus etiam benedicet. hæc igitur ratio eſt eorum, qui mercede vendũt ſuas benedictiones: clamãt pacem, hoc eſt, ſecurè pronũtiãt omnia bene habitura, Deũ faciũt propitiũ, modò ſemper maneat talis deuotio erga ordinẽ. Sed ex oppoſito etiã dicit, *Si quis non dederit in os ipſorum, ſtatim ſanctificant contra eum prælium.* Ego quidem aliter verti vt ſenſus exigebat, nempe quòd *edicunt prælium*: ſed propriè tamen eſt, ſanctificãt. Cæterum, vidimus apud Ioelẽ cap. 2, hoc verbũ accipi, vbi de ſolẽni aliqua indictione agitur: Sãctificate ieiuniũ, hoc eſt, edicite ieiuniũ: ſic etiã hoc loco, ſanctificãt prælũ, hoc eſt, denuntiant bellum ſi quis eos non paſcat, & non repleat ipſorũ ingluuiẽ. neque enim penuriã ferre poſſunt. Denique, oſtendit Propheta ſic fuiſſe auaritia excæcatos falſos doctores, vt nullum haberent diſcrimẽ iuſti & iniqui: ſed tantùm applauderent ſuis nutritiis: contra verò vbi videbant ſe, & ventrem ſuum non bene curari & ſaginari, tunc maledicerent, fulminarẽt, & creparent mera anathemata, quemadmodum hodie adhuc videmus fieri à monachis in Papatu, vt dixi. Iam ſequitur apud Prophetam:

6 Propterea nox vobis erit à viſione (*vel, pro viſione, vel propter viſionem: dicemus poſtea de ſenſu*) & tenebræ vobis à diuinatione (*vel propter diuinationem*) & occumbet ſol ſuper Prophetas, & obtenebrabitur ſuper eos dies.

7 Et pudefient videntes (*hoc eſt, Prophetæ*) & erubeſcent diuini, & velabunt (*hoc eſt, velum opponent*) ſuper labium ſuum omnes: quia non erit reſponſum Dei.

Hîc Deus falſis doctoribus per os Michææ denuntiat ſe ſumpturum de ipſis pœnam, ita vt ſint probro omnium expoſiti. Hæc igitur eſt ſpecies pœnæ, de qua loquitur Propheta, ſpoliatum iri falſos doctores omni dignitate, ita vt fruſtra tentent poſthac fucum facere, & obtendere honorificum illum titulum, quo diu abuſi fuerant. Scimus enim vbi impii homines & profani veſtiti ſunt ornatu illo, quòd ſcilicet cenſentur duces Eccleſiæ, vel epiſcopi, vel præſules, quàm audacter peruertant omnia, & impune etiã. Non igitur aliud remedium eſt, niſi vt Deus laruam illis detrahat, & palàm faciat omnibus eorum turpitudinẽ. De hac pœna nunc Michæas diſſerit. *Erit* igitur *vobis nox à viſione*: ſic eſt propriè ad verbum: ſed particula מ ſæpe tantundem valet ac Pro, vel, propter. Et facilè colligere licet Prophetam vocare noctem mercedem viſionis, & tenebras mercedẽ diuinationis. Quia ergo populus meus veſtris fallaciis deceptus fuit, quia viſiones veſtræ & diuinationes fuerunt mera mendacia vel præſtigiæ, ideo rependam vobis pretium quod eſtis meriti. Nam pro illa viſione erit vobis nox, & pro diuinatione erat caligo. Certũ quidẽ eſt, etiamdum in magna reputatione, vt loquũtur, ſunt falſi doctores, hoc eſt, dũ retinẽt adhuc famã & titulũ dignitatis, tamen eſſe & cæcos, & prorſus omnis lucis expertes: Sed Propheta hîc denuntiat, quia vulgo non apparet ipſorũ fœditas, Deũ facturũ, vt tandẽ nuda appareat. Exempli gratia: hodie epiſcopis Papatus nihil eſt magis bardum, aut brutum. Nam ſi quis verbum aliquod de pietate ab illis exprimat, ſtatim prodẽt non modò inſcitiã ſuã, ſed pudendam omnino ſtupiditatem. Quantum attinet ad monachos, etiã ſi ſit audaciſſimum animalium genus, ſcimus tamen quàm ſint indocti & barbari. Ergo hodie nondũ nox illa miſſa

eſt,

est & caligo, de qua hìc sermo fit apud Michæā. Nunc tenemus consiliū Spiritus sancti, quòd scilicet Deus tandem exuet falsos istos doctores illa imaginaria dignitate, qua fit vt nemo audeat hiscere, vt recipiatur pro oraculo quicquid eructant. *Nox* ergo *erit vobis pro visione*, id est, totus mundus intelliget vos non esse quod iactatis. Ostendā igitur ne guttā quidem prophetici spiritus esse in vobis, sed esse homines tenebricosos & nocturnos, caligo etiā erit pro diuinatione: iactatis magnū acumen & magnā perspicaciam spiritus: ego autē detegā vestrū opprobriū, ita vt pueri ipsi agnoscant vos nullo spiritu esse præditos. eodē etiā sensu adiungit, *Et occumbet sol super eos, & obtenebrabitur super eos dies*: hoc est, talis erit ista excæcatio, vt etiam in meridie nihil cernāt: lucebit sol omnibus, ipsi autem palpabūt quasi in tenebris: quia scilicet hæc vindicta Dei manifesta erit, vt possit notari à minimo vsque ad maximum. Cōfirmat eandē sentētiam proximo versu: *Et pudefient videntes, & erubescent diuini, & velabunt labium suum*: id est, ponēt vela super os suum. denique significat fore probrosos omnibus, ita vt eos pudeat sui, neque amplius ausuri sint tanta confidentia iactare nomen & munus propheticū. Quantū attinet ad formā hāc loquēdi, ועטו על שפם, quidā putāt notari habitū lugentiū. sed illa interpretatio est frigida. Non dubiū igitur mihi est quin Michæas significet clausū fore os falsis doctoribus. Eadē ferè est denūtiatio apud Zachariā. nā quū de restitutione Ecclesiæ dixerit, Qui hactenus volitarūt, inquit, magna cū iactantia, & gloriati sunt nomine prophetico, illi abiiciēt palliū & non audebunt amplius sese ostēdere: imò quū prodibunt in mediū, erunt quasi bubulci vel idiotæ, & dicent, Non sum Propheta neque filius Prophetæ: ego sum castigatus apud patrem meum: hoc est, profitebuntur se esse indignos qui Prophetæ vocentur: imò se esse discipulos sub ferula. sic etiam hoc loco, Decipiunt hodie populum meum, inquit Dominus: ego eos munerabo vt digni sunt, nam replebo dedecore & ignominia. Non audebunt igitur posthac sese efferre quemadmodum soliti sunt: non audebunt plenis buccis profiteri se esse columnas Ecclesiæ, vt subiiciant sibi totum orbem: non audebunt etiam tyrannica violentia opprimere plebeios homines & imperitos. *Velabunt* igitur *os suum*, id est, ego illis os claudam, ita vt ne posthac quidem hiscere audeāt. Sequitur, *quia non est responsum Dei.* Quidam ita exponunt hunc locum, quasi obiiceret illis Propheta veteres imposturas quas iactabant pro verbo Dei. Quia ergo non fideles fuerunt Deo, sed mentiti sunt hominibus miseris, quum dicerent se diuinitus esse missos, perferre è cœlo mandata, & tamē tātùm euomerēt sua cōmenta vel fabulas: ideo cogētur os suum velare. Sed alius est Prophetę sensus, quòd scilicet destituētur omni responso, vt facilè perspici queat etiā à rudissimis quibusque eorum inscitia. nam falsi doctores etiamsi nihil certi teneant, fuco tamen decipiunt simplices, & detonant suas ineptias, vt possint videri Dei interpretes. hinc accedit cōfidentia: deinde stupor etiā populi concedit illis tale regnū, quēadmodū dicitur apud Ieremiā cap. 5, quòd dū Sacerdotes munera accipiunt, & propter munera etiā diuinant Prophetę, popul⁹ diligat tales corruptelas. Sed hic denūtiat Michęas nō fore ampli⁹ locū talib⁹ fumis, quia ipsos Deus discutiet. palā igitur fiet, *nullum vobis esse responsum Dei*: hoc est, omnes animaduertēt vos esse inanes & vacuos omnis cœlestis doctrinę, & fuisse hacten⁹ crassas præstigias, quū venditastis vos pro Dei seruis, vbi tamen nullus erat color. Nunc tenemus quid velit Propheta. Cæterùm pœna hæc cedere tunc potuit in populi salutē: quia sicuti hæc exitii causa est mūdo, vbi nullū est discrimē inter lucē & tenebras: sic vbi retegitur eorū turpitudo, qui abusi sunt Dei nomine, & qui adulterarunt sanā eius doctrinā, tūc aperta est ad resipiscētiam ianua. propriè ergo dirigitur hęc cōminatio ad pseudoprophetas. Nūc sequitur:

Zach. 13. c. 5

8 Atqui verè ego repletus sum virtute à spiritu Iehouæ, & iudicio, & fortitudine ad annuntiandum Iacob scelus suum, & Israeli peccatum suum.

Hic solus Michæas heroico spiritu insurgit contra omnes falsos doctores, quū tamen videret eos esse in magna turba, & hoc etiam clypeo solere vti. Dicit ergo, *Repletus sum virtute à spiritu Dei*. hæc confidentia decet omnes Dei seruos, ne scilicet succumbant inanibus & ventosis eorum iactantiis, qui peruertunt totum Ecclesiæ ordinem. Si quando igitur permittat Deus corrumpi sanam doctrinam à falsis doctoribus, & illos tam gradu honoris quàm turba præualere, proponitur hic nobis memorabile exēplum, ne frangamur animis propterea, vel ne mollescat cōstantia, & inuicta Spiritus sācti virtus in cordibus nostris, sed pergam⁹ in cursu vocationis nostræ, & discamus opponere Dei nomen omnibus hominū fallaciis, si quidem sumus conscii probari ei nostrū obsequiū, vt est fidele. Quū ergo dicit Michæas *se repletum esse virtute*, non dubium est quin se sistat quasi ante oculos totius populi, & castra sua vnus homo dirigat contra magnam turbam: quia tunc passim cursitabant illi falsi doctores: sicuti diabolus semper habet satis seminis, vbi Deus laxat ei habenas. Quum ergo non exigua esset eorum multitudo, Michæas tamen non dubitat prodire in medium: *Ego*, inquit. nam emphaticum est pronomen hoc אנכי: Si contemnitis me vnum hominem, vel paucos: fingatis me esse vnum qui seruio Domino: sed ego vnus pro mille, imò pro innumeris

L.

sufficiam,quia Deus à parte mea stat,& meum ministerium probat,sicuti ab ipso est,neq; aliud vobis perfero quàm quòd ipse mãdauit. *Ego* igitur. Postea fidem maiorem exprimit per vocẽ אולם : *Verè*,inquit,*repletus sum virtute*. Istud Verè opponitur illis magnificis iactãtiis quibus pseudoprophetę semper soliti sunt acquirere nomen & gradũ apud vulgus.nã significat Michæas tantùm euanidos esse flatus quicquid isti eructãt: Vos,inquit,estis admirabiles Prophetæ:imò estis superiores Angelis,si vobis creditur:sed ostẽdite re ipsa:adsit aliquod signũ quo possit sanciri vestra vocatio:nullũ est.Sequitur ergo vos tantùm ventosos esse homines, nõ autem verè spirituales:atqui solidũ apud me est quod vos ore iactatis.& dicit *se repletum*, ne scilicet putetur esse quispiam è vulgo.& non dubium est quin Michæas hic pro temporis necessitate ostẽdat se fuisse instructum non vulgari neq; solita virtute: sicuti Deus provt vtitur opera seruorum suorum,ita etiam illis adest & eos munit maiore pręsidio.Siquis absq; magna contentione exerceatur in munere docendi, sufficiet etiam vulgaris Spiritus mẽsura ad obeundas illas partes.siquis autem trahatur in arduũ & difficile certamen,armatur simul à Domino.& videmus quotidie exẽpla huius rei. nam multi idiotæ qui nunquam gustauerũt literas,tamen præditi fuerunt cœlesti Spiritu vbi ventum est ad certamen,vt os occluderent illis magnificis doctoribus,qui videntur tenere omnia oracula.Talibus ergo documẽtis hodie palàm testatur Deus se eundem esse qui seruum suum Michæam olim instruxit tam rara & incredibili virtute.hæc igitur ratio est cur dicat *se esse repletum virtute*. Postea addit, *A Spiritu Iehouæ*.hic Propheta auertit omnem sinistrã notam arrogãtiæ, ne quid sibi propriũ asserere videatur,dicit hoc diuinitus sibi collatũ esse.Iã notanda est diligenter circũstantia.Michęas enim quanuis iure & meritò sibi vendicet nomen doctoris,nihil tamen habuit coram mũdo ab aliis separatum.nã omnes eius aduersarii functi fuerũt eodẽ officio,& adepti erãt honorẽ illũ.hoc igitur cõmune erat vtrique parti.Michęas vel erat solus vel cũ Iesaia & paucis aliis. Quum ergo hic audet se opponere, videmus non debere spectari solã vocationem:quia scimus quanta sit petulantia Satanæ ad oppugnandũ Christi regnum:deinde quàm superbi sint ac furiosi etiam falsi doctores.Quum ergo diaboli furor satis notus sit, & simul superbia falsorum doctorum,non est cur insistant fideles in solis & nudis titulis.& qui illo tempore vixerunt,si iactassent quod hodie faciunt Papistæ,penes se non esse discrimen vel iudiciũ vtri cẽseri debeãt vel impostores vel Dei ministri,quia Michæas sit solus, & alii in magno numero: deinde quòd alii etiam sint Prophetæ,saltem obtineant titulum & existimationem,quid factum esset?ideo dixi notatu dignam esse hanc circunstantiam, quòd scilicet quanuis communis esset vocatio,quia perfidè se gesserant alii,Michæas autem solus vel cum paucis fideliter exequutus esset quod mandatum erat à Domino,solus censetur Propheta ac doctor.deniq; nõ est cur velum nobis opponant pseudoprophetę,nisi re ipsa ostẽdant se præditos esse Dei spiritu.Quisquis igitur censeri vult seruus Dei & Ecclesiæ doctor,habeat hoc sigillum quod hic profert Michæas:sit instructus spiritu Dei,tunc honor Deo habendus erit.Cæterùm,siquis nihil præter titulum afferat,videmus quàm friuolum illud sit coram Deo.Postea adiungit, *Iudicio & fortitudine*.Per Iudicium non dubito quin omnem rectitudinem intelligat,sicuti etiam hæc vulgata est significatio nominis.postea addit Fortitudinem:quia duo hæc præcipuè necessaria sunt omnibus Verbi ministris,nẽpe vt polleãt prudentia,teneant quid verũ sit ac rectum:deinde sint instructi inflexibili constantia,qua superent & Satanam & totũ mundum,neque desinant à cursu suo,etiamsi diabolus omnia moliatur contra ipsos. Videmus ergo quid duæ istæ voces contineãt:prius posuerat כוח, virtutem:nunc autem ponit גבורה,fortitudinẽ vel magnitudinẽ animi.per nomẽ Virtutis generaliter prius intellexit dotes omnes quibus oportet ornatos esse quicunque ad docendi munus accedunt.Facultas ergo primùm requiritur,& illa est generalis.distribuit autem virtutem Prophetarum Michæas in duas istas species,nempe in prudentiam vel iudicium:deinde in fortitudinem,vt intelligant quidnam velit Deus:polleant doctrina,deinde vt sint confirmati,ne cedant ad auras quaslibet,& vincantur minis ac terroribus, ne flectantur huc vel illuc mundi gratia : ne denique corruptelis vllis succũbant:ideo fortitudinẽ accedere oportet ad iudiciũ.Postea adiungit, *Ad annuntiandum Iacob scelus suum, & Israeli peccatum suum*.hic videmus Prophetã nõ venari gratiã populi.Si captãdus fuisset fauor,oportuit blãditiis mulceri,qui adulatores quærebant,& iam erant odio & maligno affectu corrupti,vt Michæam reiicerent.Oportuisset igitur leuiter ipsum loqui,vt illis placeret,atqui nõ facit.Ab vna parte dicit, Isti vẽdunt vobis suas benedictiones, & spe pacis vos decipiunt: contrà denuntiant prælium, nisi satisfiat eorum voracitati : & ita fit vt vobis blandiantur : quia ita vultis , & quæritis tales doctores , qui vobis promittant vinum & siceram : Ego autem missus sum alia de causa ad vos. neque enim Dominus apud me deposuit blanditias , quæ vobis sint dulces cantilenæ : sed deposuit obiurgationes & minas. Ego igitur retegam vestra flagitia, & non dubitabo vos coram toto mundo damnare,quia estis ita meriti.Tenemus ergo nunc cur Propheta dicat se instructum esse

esse virtute *ad annuntiandum scelus ipsi Iacob.* Sed hinc colligimus quàm nobis necesse sit fulciri cœlesti constantia, vbi negotium nobis est cum hominibus improbis & sceleratis. atqui hæc ferè communis est ac perpetua conditio omnium seruorum Dei. nam quicunque mittuntur ad docendum mundũ, mittuntur ad certamen. Nõ sufficiet igitur docere fideliter quod Deus mandat, nisi etiam certemus: & quanuis insurgant violenter improbi, tamen simus fronte ærea, quemadmodum dicitur apud Ieremiam: neque cedamus eorum furori, sed præstemus inuictam constantiam. ergo quum nobis certamen sit cum diabolo, cum mundo & omnibus improbis, si velimus fideliter exequi munus nostrum, necesse est etiam instrui hac fortitudine, de qua loquitur Michæas. Iam sicuti ostendi seruos Dei hac constantia debere perrumpere, quibuscunque obstaculis Satan conetur ipsos vel morari vel retrò cogere: ita etiam debet transferri eadem doctrina ad omnes pios, vt prudenter discernant inter fideles seruos Dei, & impostores, qui falsò nomen eius obtendunt. Ita fiet vt nemo qui verè & ex animo cupiet Deo obedire, fallatur: quia semper Dominus dabit spiritũ iudicii & discretionis. hæc autem ratio est cur hodie turmatim miseræ animæ trahantur in perpetuum interitum: quia scilicet vel claudunt oculos, vel sponte conniuẽt, vel libenter sese inuoluunt in his latebris: Ego nõ possum iudicium ferre: video hinc inde vel doctos homines vel splendidos, saltem qui sunt in aliqua existimatione & pretio: illi vocant me ad dextram, alii ad sinistram, quorsum me conferrem? ego igitur malo & os & aures claudere. Sic multi ignauiæ suæ prætextum quærentes, subinde suam inscitiam proferunt: quia videmus aperiendos esse oculos vbi Dominus exercet & examinat fidem nostram. & ideo patitur oriri dissidia & contentiones in medio Ecclesiæ, vt vnum alii, aliud alii proferant. Quum ergo Deus fræna Satanæ laxat, vt eiusmodi certamina & turbæ in medio Ecclesiæ sinu excitentur, tamen nulla excusatio iusta est, quin sequamur quod Dominus præscribit: quia ipse semper diriget nos suo Spiritu, modò ne socordiam nostram foueamus ipsi. Sequitur:

Ier. 1. d. 18

9 Audite hoc quæso Principes domus Iacob, & gubernatores domus Israel, qui abominantur (*est mutatio personæ*) iudicium, & rectitudinem omnem peruertunt.

10 Qui ædificat (*nunc est mutatio numeri*) Sionem in sanguinibus, & Ierusalem in iniquitate.

Incipit re ipsa monstrare Propheta quod nuper dixit, nempe se repletũ esse virtute Spiritus sancti. est autem hæc realis probatio, vt loquuntur, dũ Propheta non formidat vllã potentiam mundi, sed intrepidè lacessit ipsos Principes, & prouocat eorum rabiem in se: *Audite*, inquit, *vos capita, vos gubernatores domus Iacob*, vos homines crudeles, sãguinarii, iniqui. Videmus ergo Prophetam non iactasse nisi quod re ipsa statim cõfirmauit. Cæterùm præfatus est se repletum esse Spiritu Dei, vt liberius ipsos offenderet: deinde vt cõpesceret etiam ipsorũ insolentiam. Scimus quidem impios ita prçcipites agi à Satana, vt cõtra Deum ruere non dubitent: sed interea nomen Dei sæpe illis est instar arcanæ catenæ. Ergo quantunuis improbi insaniant, tamen minus ferociunt opposito Dei nomine. hçc ratio est cur Propheta nuper opposuerit Spiritum Dei, quò scilicet liberior esset doctrinæ suæ cursus. Iam quum dicit, *Capita domus Iacob, gubernatores domus Israel*, species est concessionis: quasi diceret splẽdidos quidem esse istos titulos, neque se tam esse fatuum quin agnoscat quid illis datum sit à Deo, nẽpe vt emineant, & quidem in genere electo, hoc est, inter filios Abrahæ. Propheta ergo concedit Principibus quod suum est: quasi diceret se non esse hominem tumultuosum, cui nulla sit cura vel ratio politici ordinis. & hæc excusatio valde necessaria fuit, quia nihil magis vulgare est improbis, quàm seditionis nomen obiicere seruis Dei, quoties ferũtur libero spiritu vt decet. Quicunq; ergo tenent gubernacula, si audiant suas corruptelas reprehendi, vel auaritiam, vel sæuitiam, vel alia flagitia, statim, Quid? si hoc perpetimur, iã omnia pessum ibũt. Vbi enim conciderit omnis reuerentia, quid sequetur præter belluinum impetum? nã quisq; plebeius volet insurgere contra suum Magistratum & suos Iudices. Sic ergo semper iactant improbi seditiosos esse seruos Dei, vbi intrepidè eos obiurgant. hæc ratio est cur Propheta cõcedat Principibus ac Iudicibus populi suũ honorẽ. sed statim sequitur exceptio: Vos quidẽ estis capita, vos estis gubernatores: sed interea *abominantur isti iudicium.* nõ dignatur ampliꝰ eos alloquio. Iusserat quidẽ ipsos audire quasi pro imperio: sed vbi iussit audire, iã retegit ipsorũ flagitia omnibus: *Illi*, inquit, *abominantur iudicium, & rectitudinem omnem peruertunt*: quisque eorũ *ædificat Sionem sanguinibus, & Ierusalem iniquitate*: hoc est, rapinas suas cõferunt in ædificia. hîc scilicet est splẽdor vrbis meç sanctç & Sionis etiã: vbi volui locari arcã fœderis, quasi in vnico meo domicilio, ædificia illic cernũtur ex sanguine & ex rapinis extructa: Ecce, inquit, quã bene se gerãt isti Prĩcipes prçtextu suç dignitatis. Iã videmꝰ verbũ Dei nõ esse alligatũ,

quin suam virtutem exerat aduersus summos & infimos, quia Spiritus officium est iudicare mundum, non partem duntaxat, Spiritus quum venerit arguet mundum, inquit Christus: nõ loquitur illic de hominibus gregariis, sed de toto mundo, vbi eminẽt Principes & Magistratus. Sciamus ergo, quanuis reuerenter sentire nos oporteat de Iudicibus (sicuti Dominus honorifico titulo illos dignatus est, quũ vocat suos vicarios, & deos) tamen hoc non posse claudere os Prophetis, quin sine vlla distinctione corripiant quicquid reprehẽsione dignum est, neque parcant ipsis proceribus. hoc ergo primo loco notandum est. Iam quod dicit *Sionem ædificari in sanguine, & Ierusalem in iniquitate*, tantũdem valet acsi diceret Propheta, quicquid impendunt proceres in sua palatia, hoc partum esse & quasi corrasum ex sanguine & rapinis. neque enim fieri potest vt hinc inde prædam rapiãt Iudices, quin sint sanguinarii: hoc est, quin crudeliter diuexent pauperes. nam vtplurimùm corrumpi solent Iudices à diuitibus & opulentis, postea isti miseros & innoxios iugulant. Qui ergo corrumpitur pecunia, ille simul erit latro: & non rapiet pecuniam, sed sanguinem potius. ideo non mirũ est si dicat Michæas, *Sionem extructam esse ex sanguine.* Postea latius extendit, vocans *Iniquitatem*, quasi vellet præcidere ansam excusationis hypocritis. Nomen enim hoc erat paulò asperius, quum diceret *ædificari Sionem in sanguinibus.* Poterant excipere se non esse tam crudeles, vtcunque non possent se in totum purgare ab auaritia. Quum loquor de sanguinibus, inquit Propheta, non est quòd de nomine litigemus. nam omnis iniquitas est sanguis coram Deo: hoc est, si ex rapinis ædificatæ sint vestræ domus, hinc satis conuicta est vestra crudelitas, acsi iugulati essent vestra manu miseri & innoxii homines. Nomen *Sionis & Ierusalem* aggrauat crimen ipsorum, quòd scilicet pollueręt sanctam vrbem & montem vbi Templum iussu & mandato Dei extructum fuerat.

Ioh.16.a.8

Psalm.82.a.6

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando voluisti nos regi verbi tui prædicatione, vt qui hoc munere funguntur, simul etiam verè sint instructi virtute tua cœlesti, ne quid à seipsis tentare audeant, sed toto studio impendant tibi & nobis suam operam, vt per eos sic ædificemur, quò semper in nobis habites, & ita simus domicilium maiestatis tuæ tota vita nostra, vt aliquando etiam perueniamus ad cœleste illud sanctuariũ quò nos quotidie inuitas, sicuti semel patefacta est nobis ianua sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

11 Principes eius pro munere iudicant, & sacerdotes eius mercede docent, & Prophetæ eius pecunia diuinant? & super Iehoua nituntur dicẽdo, An non Iehoua in medio nostri? non veniet super nos malum.

12 Itaque propter vos Sion vt ager arabitur, & Ierusalẽ aceruus erit, & mons domus in excelsa syluæ.

Primùm ostendit hìc Propheta quàm crassa & supina fuerit hypocrisis tam in Principibus quàm in Sacerdotibus & Prophetis: deinde pronũtiat eos longè decipi, dum ita vanis blãditiis se demulcent: quia Dominus sumpturus sit pœnam de eorum sceleribus, vbi sustinuerit eos sua patientia, & viderit non resipiscere. Non agit autem hìc cum plebeiis vel gregariis hominibus, sed aggreditur ipsa capita, quemadmodum paulò antè dixit se instructum esse spiritu fortitudinis. Oportuit enim inuicta constantia armatum esse Prophetam, vt tam liberè & intrepidè pronuntiaret iudicium Dei: præsertim quia negotium erat cum magnis & potentibus, qui, vt satis notum est, non facilè neque æquis animis sustinent sua scelera proferri in medium. volunt enim eximi à communi numero. Atqui Propheta non modò illis nõ parcit, sed etiam eos solos accusat, acsi penes eos resideret culpa omnium malorum: sicuti etiam contagio ab ipsis profecta erat. Quanuis enim tunc omnes ordines essent corrupti, non potuit tamen malorum omnium causa & initium ascribi nisi ipsis Principibus. Dicit autem *Principes pro munere iudicare, Sacerdotes docere mercede, Prophetas diuinare pro pecunia*: acsi diceret tam Ecclesiasticum quàm politicum regimen esse expositum omnibus corruptelis, quia omnia illic essent vænalia. Simus hoc semper verum esse, quòd Spiritus sanctus alibi pronuntiat, nempe excæcari donis vel muneribus oculos sapientum, & peruerti iustorum corda. Simul enim atque muneribus aditum patefaciunt Iudices, non possunt integritatem colere, etiamsi maximè vellent. Eadem etiam ratio valet in Sacerdotibus. nam si quis auaritiæ deditus sit, adulterabit sanam doctrinam: nec fieri poterit vt vigeat integra libertas in docendo, nisi vbi pastor immunis est ab omni cupiditate lucri. Quare non abs re hic conqueritur Michæas, mercenarios fuisse suo tempore tam Principes quàm Sacerdotes. nam hoc modo intelligit apud ipsos nihil fuisse integritatis residuum: quia alterum, quemadmodum dixi, ex altero consequitur. Non dicit Principes fuisse vel crudeles vel perfidos:

Eccli.20.d.31

fidos:quanquam hæc crimina iam antè notauit, hoc tamen loco vocat simpliciter Mercenarios. Sed quemadmodum iam dixi, non potest vitium vnum separari ab altero: quia quisquis conductitius est, peruertet omne iudicium, siue sit doctor, siue iudex. nihil ergo syncerum manebit vbi dominatur auaritia. Itaque Prophetæ satis est damnare auaritiam in Iudicibus & Prophetis & Sacerdotibus: quia inde colligere promptum est, venum expositam esse doctrinam: deinde etiam iudicia redimi, vt qui plus affert, ille in causa facilè victoriam obtineat. *Principes* ergo *iudicant pro munere*: deinde *Sacerdotes docent mercede*. Possumus elicere ex hoc loco qualis fuerit distinctio inter Prophetas & Sacerdotes. nam hìc tribuit Michæas officiũ vel partes docendi Sacerdotibus: Prophetis verò relinquit solam diuinationem. Diximus alibi factum fuisse Sacerdotum ignauia, vt Prophetæ illis adiũcti fuerint. penes enim ipsos vaticinia erãt, donec contenti altari, reliquerunt docẽdi munus: quemadmodum etiã videmus factum fuisse in Papatu. nam quum satis constet qua de causa creati fuerint Pastores qui Ecclesiam regerent: tamen videmus in Papatu omnes esse canes mutos, qui superbiunt titulis Pastorum. Vnde hoc? quia scilicet putarunt se defunctos esse, modò essent seduli in suis cæremoniis: & habent illi plus satis vbi se occupent. nam munus sacerdotale in Papatu est satis negotiosum, quantum attinet ad nugas & ritus histrionicos: interea verò negligunt quod præcipuum est, vt pascant gregem Domini doctrina salutis. Sic degeneres erant Sacerdotes sub Lege. debuit hoc esse perpetuum, quemadmodum dicitur apud Malachiam, vt Lex esset in ore Sacerdotis, vt ipse esset nuntius & interpres Dei exercituum. atqui abiecerant Sacerdotes officium illud. ergo oportuit quasi extra ordinem Prophetas excitari: interea tamen aliqua forma residua fuit. Nam Sacerdotes docebant frigidè: Prophetæ autem diuinabant, hoc est, profitebantur sibi reuelata esse oracula de rebus futuris. Hoc discrimen notatur nũc à Propheta, quum dicit *Sacerdotes docuisse mercede*: hoc est, fuisse mercenarios & conductitios in suo officio: *Prophetas* autem *diuinasse pro pecunia*. Iam sequitur, *innixos* tamen *fuisse super Iehouam, dicendo, Annon Iehoua in medio nostri? Non veniet igitur malum super nos*. Hìc ostendit Propheta, quemadmodum initiò attigi, lusisse profanos istos homines cum Deo. nam etsi erant sibi pessimè conscii, imò palàm nota omnibus erant eorũ flagitia, non tamen pudebat ipsos prætendere Dei nomen. & scimus hoc fuisse commune vitium ferè omnibus seculis, quod hodie adhuc nimis grassatur, nempe vt satis sit hominibus tãtùm præ se ferre externas notas, vt possint censeri in Dei populo. Dei quidem mandato tunc erectum erat altare: sacrificia fiebant ex Legis præscripto: deinde extabant præclaræ & eximiæ promissiones de regno. Quum ergo quotidie frequentarent sacrificia: deinde quum esset externa aliqua regni species, putabant Deum sibi esse obstrictum: sicuti hodie maior pars temere & perperã gloriatur tantùm externis pietatis insignibus. nam Papistæ habent Ecclesiæ nomen, quo valde inflati sunt: deinde magna est ostentatio & pompa in eorum cæremoniis. Apud nos etiam hypocritæ iactãt Baptismum & sacram Cœnã, & nomen Reformationis: interea hæc mera sunt ludibria, quibus profanatur Dei nomen & tota religio, vbi nõ viget in cordibus syncera pietas. hæc ratio est cur nũc expostulet Michæas cum Prophetis & Sacerdotibus & cõsiliariis Regis, quòd falsò prætendant se esse Dei populum. Cæterùm quòd dicit *inniti super Iehouam*, hoc verbo non damnatur fiducia quæ verè in Deum recumbit. neque enim possumus hac in parte modum excedere: quemadmodum immensa est Dei bonitas, ita etiam non possumus nimium fidere eius verbo, siquidẽ vera fide illud amplectimur. Sed Propheta hypocritas dicit inniti super Iehouam, quia sibi ipsis fucum faciunt nudo illo & inani titulo, quòd Deus illos sibi adoptauerit in populũ. Hic ergo verbũ *Nitendi* vel recũbendi non refertur ad fiduciã cordis, sed ad socordiã potius, vbi scilicet homines obtendũt velũ ex nomine Dei, & sibi indulgẽt ita vt excutiãt omnẽ nõ modò timorẽ Dei, sed etiã sensũ. Vbi ergo talis & tã supina securitas animos occupat, sequitur mox stupor. & tamen non abs re Michæas hoc verbo vsus est, quia hypocritis persuasum est omnia bene fore, quòd Deum habeãt sibi propitium. Quoniam ergo nulla eos solicitudo tangit dum putant sibi optimè conuenire cum Deo, hac de causa Propheta ironicè dicit eos *inniti super Iehouam*: quasi diceret eos fulturam sibi facere ex Dei nomine, sed tamen καταχρηστικῶς loquitur Propheta: quia certum est neminem inniti super Iehouam, nisi qui in seipso humiliatus est. Pœnitentia enim nos adducit ad Deum: quia vbi in nobis deiecti sumus, incipimus in eum recumbere. qui autem inflatus est peruersa confidẽtia, ille volitat in aere, & nihil habet in se solidum. Propheta autem noster, quemadmodũ dixi, voluit obliquè perstringere prauã illam securitatẽ, cui indormiunt hypocritæ, dũ putant sibi satis esse quòd Dominus semel testatus fuerit illos sibi fore in populum: sed conditio ab ipsis non spectatur. Iam recitat etiam ipsorum verba, *Annon Iehoua in medio nostri? non veniet malum super nos*. Hæc interrogatio fastuosæ confidentiæ signum est. Quærunt enim quasi de re indubia. & emphatica magis est ista loquutio, quàm si dixisset, Iehoua est in medio nostri. Qui simpliciter affirmat, ille non tantum ostendit superbiæ quantum faciunt hypocritæ, dum opponunt istã in-

Mal.2.b.7

terrogatione, Quis negabit Iehouam habitare in medio nostri? quia Deus domicilium sibi elegerat apud ipsos sed certa lege interposita, isti volunt eum esse alligatum Templo: & interea non expendunt quid vicissim ab ipsis exigat Deus. Pronuntiant ergo Iehouam esse in medio sui, imò insultant, siquis audeat verbum contrà facere. nec dubium est quin istos flatus euomerent contra Prophetas. Quoties enim minitabatur quispiam quod statim Propheta noster subiiciet, erat ista responsio in primis eorũ labiis: Quid? nos igitur Deus deseret seipsum abnegando? An frustra Templum sibi inter nos erigi mandauit? An mendaciter promisit nos sibi fore sacerdotale regnum? an tu Deum fœdifragum facies, vt sermonis tui terroribus respondeat? atqui non potest seipsum abnegare. Videmus ergo cur ita loquutus fuerit Propheta, nempe vt ostenderet hypocritas crepare fastuosas illas præsumptiones, vt ita loquar, quòd putarent non posse Deum à se ipsis auelli. Docet autem hic locus, quàm præposterum sit abuti Dei nomine. Hæc quidem ratio est cur Dominus nos ad se vocet, quia extra ipsum sumus miseri: deinde promittit se nobis fore propitium, etiamsi multis modis sumus obnoxii coram ipso. tamen interea nos simul ad pœnitentiam vocat. Quisquis ergo sibi indulget, ac manet demersus in suis vitiis, longè fallitur si ad se trahat Dei promissiones, quia alterum non potest separari ab altero, vt dictum est. Porrò si Deus foret illis propitius, rectè inferrent omnia apud se bene habitura, quia plenæ fœlicitatis fontem scimus esse paternum fauorem Dei. Sed in eo vitiosa fuit ratiocinatio, quòd Dei gratiam sibi ex praua imaginatione carnis magis quàm ex eius verbo promitterent: ita videmus in hypocrisi semper aliquam esse æmulationem pietatis. Sed paralogismus est vel in ipso principio vel in hypothesi. Iam sequitur comminatio, *Itaque propter vos Sion vt ager arabitur, & Ierusalem acervus erit, & mons Domus in excelsa syluæ.* Hic videmus quàm intolerabiles sint Deo hypocritæ. neque enim vulgare signum horribilis vindictæ fuit, quòd Dominus probro exposuerit sanctam vrbem & montem Sion & Templum suum. Hæc igitur tam dura vltio ostendit nihil minus fuisse Deo tolerabile quàm peruersum illum fastum quo turgebant hypocritæ. nam redundabat etiam in contumeliam ipsius Dei. neque enim iactare poterant se esse Dei populum, quin aspergerent eum multis maculis. Quorsum enim hoc tendebat: Deus est in medio nostri, nisi vt dicerent se esse Dei vicarios, quia regnum illud sacrum erat, deinde sacerdotium etiam? Quum igitur vtrinque iactarent se non temere vel sacerdotio vel potestate regia fungi, sed quia diuinitus creati essent: ideo videmus fuisse turpissimam profanationem nominis Dei. Itaque nihil mirum si Deus tam seuerè excanduerit contra eos. & ideo dicit Propheta, *Propter vos Sion vt ager arabitur*: acsi diceret, Hoc est quasi prodigiosum, Templum Dei euerti, montem sacrum & totam vrbem funditus dirui, & nihil illic restare præter horrendam vastitatem: quis hoc crederet? Fiet tamen, & fiet propter vos: hoc est, sustinebitis culpam huius tam prodigiosæ mutationis. Nam perinde hoc fuit acsi Deus miscuisset cœlum terræ. ipse enim erat fundator Templi: & scimus quàm præclaris elogiis ornatus fuerit locus ille. Quum ergo staret Templum quasi in manu Dei, qui fieri potuit vt eo diruto locus ille vastus & deformis esset documentum memorabilis vindictæ? Non dubium igitur est quin notare voluerit Michæas atrocitatem criminis, vbi dicit, *Propter vos Sion vt ager arabitur, Ierusalem erit aceruus lapidum*: hoc est, deformabitur ita, vt nullum illic vestigium restet vrbis bene compositæ & digestæ. *Et mons domus.* Iterum repetit de Sione, neque immeritò. putabant enim Iudæi se protegi vrbe Ierusalem: tota regio quiescebat sub illa vmbra, Quòd tamen vrbs sancta esset habitatio Dei. Cæterùm, vrbs ipsa Templo subnixa, putabat se hoc præsidio tutam esse, quòd vix posset dirui nisi subuerso Dei solio. Quia enim Deus sedebat inter Cherubim, inexpugnabilis erat munitio populi opinione. Quum ergo sanctitas montis eos deciperet, ideo oportuit bis repeti quod erat ferè incredibile, saltem persuasu difficile. Postea adiungit, *Mons domus in excelsa syluæ*, hoc est, illic crescent arbores. Cur rem satis perspicuè dictam rursus inculcat? nempe quia hoc non modò erat difficile creditu, sed prorsus alienum à ratione, siquis reputet quod dixerat Dominus & omittat partem illam, quæ semper negligitur ab hypocritis. Deus enim paciscitur cum suo populo: sed hypocritæ vellent Deum habere sibi obstrictum & interea manere liberi, imò permittere sibi omnem licentiam sceleratè viuendi. Quum ergo Iudæi defixi essent in illa praua opinione, Deum non posse disiungi à populo suo, ideo Propheta confirmat sententiam illam, quòd mons domus erit in excelsa syluæ. Et per concessionem vocat Montem domus, vel Templi: quasi diceret, etiamsi Deus elegerit sibi domicilium, in quo habitaret, non tamen impediet hæc gratia quin Templum maneat desertum & vacuum, quia scilicet iam profanatum est vestris sceleribus. nũc videndum est quo tempore hoc vaticinium ediderit Michæas. Id autem patet ex 26. cap. Ieremię. nam quum prophetasset Ieremias contra Templũ, statim abreptus est, coniectus in carcerem & consultatio tumultuariè habita: & parum abfuit quin statim ad mortem fuerit tractus. nam omnes Principes eum damnauerant, & quum iam

nulla

nulla ſpes eſſet ſalutis,voluit non tam cauſam ſuam agere, quàm illis minari,vt intelligerēt ſe nihil proficere damnādo innoxium hominem. Michæas,inquit, Moraſthites prophetauit diebus Regis Ezechiæ, & ita loquutus eſt,Sion vt ager arabitur, Ieruſalem erit aceruus, & mons domus erit in excelſa ſyluæ. An Rex & populus,inquit,ſtatim agitarunt de illo occidendo? quin potius Rex aduerſus eſt,& ita pœnituit Deum, hoc eſt, Dominus vindictam illam diſtulit:quia rex Ezechias ſuppliciter deprecatus eſt talem pœnam. nunc ergo tempus certò tenemus. Sed hoc mirū eſt,ſub Rege illo ſancto tales & tam indignas corruptelas fuiſſe graſſatas.neq; enim dubium eſt,quin ſtuduerit pro virili populum regere & quin ſuo exemplo docuerit cōſiliarios quàm fideliter & integrè verſari deberent in ſuo officio. Non potuit tamen ſuo ſtudio efficere, quin & Sacerdotes & Prophetæ & Iudices eſſent mercenarii.hinc ergo colligimus quàm ſedulò incumbere oporteat pios Magiſtratus,ne ſtatus Eccleſiæ degeneret:quia vt maximè aduigilent, vix tamen poterunt etiam ſumma diligentia efficere,quin(vt genus humanum refertum eſt multis vitiis)res ſtatim labantur in deterius. hoc vnum eſt. Iam ob alterum quoque finem notanda eſt circunſtantia temporis quòd Michæas nō dubitauerit,etiamſi videret Regem eſſe eximiis virtutibus prǣditum, tam duriter tamen minitari contra Templum & vrbem.potuit apud ſe ita reputare:rex Ezechias ſtrenuè laborat in exequendis ſuis partibus:nunc ſi tam dura & aſpera obiurgatio perueniat ad aures eius,vel frangetur animo, vel putabit me hominem eſſe nimis rigidum: vel etiam fortè exaſperabitur contra ſanam doctrinam. Potuit ergo hæc apud ſe expendere Propheta: nihilominus tamen perrexit in libero curſu doctrinæ. & non dubium eſt,quin placuerit Regi hæc ſeueritas. Scimus enim ipſum multis curis & anxietatibus conſtrictum fuiſſe:quia non poterat multum luctando retinere tamen ſuos conſiliarios & Sacerdotes & Prophetas. ergo optauit ſibi omnes Dei ſeruos eſſe adiutores. Et ſemper hoc cupient pii Magiſtratus, nempe vt leuentur moleſtiæ aliqua parte per verbi miniſtros. nam ſi verbi miniſtri frigidè tantùm docent,neque intenti ſunt ad coarguenda vitia, Magiſtratus auſteritas odioſa erit populo: Quid?ecce Miniſtri ceſſant:& hinc colligi poteſt eos non animaduertere tanta mala: iā autem Magiſtratus exerto gladio quotidie nouas pœnas ſumunt.ſi ergo ita quieſcant doctores, non dubium eſt quin maior inuidia redundet in Magiſtratus.ideo dixi hoc illis eſſe optabile vt ad pœnas legum & iudicia accedat etiam libera obiurgatio à doctoribus. Cæterùm videmus etiam quàm placido ingenio fuerit ac manſueto ſanctus ille Rex,quòd potuit ferre tantum rigorem in Propheta: *Ecce*,inquit,*propter vos*: ſaltem debebas me excipere.nam Rex ipſe ſibi non erat malè conſcius. Cur ergo hîc permiſcet eum cum aliis? Sed quia totum corpus illa contagione infectum erat,ideo generaliter loquitur:& optimus Rex non recalcitrat,neque etiā obſtrepit: ſed quemadmodum recitauimus ex Ieremia,ſuppliciter tunc deprecatus eſt iram Dei,acſi pars culpæ in ipſo hæreret. Sequitur:

CAPVT IIII.

1 ACCIDET vltimis diebus,vt ſit mons domus Iehouæ diſpoſitus in capite montium, & extolletur ipſe præ ſublimitatibus:& venient ad eum populi.

2 Et proficiſcentur gentes multæ, & dicent,Venite,& aſcendemus ad mōtem Iehouæ,& ad domum Dei Iacob, & docebit nos de viis ſuis, & ambulabimus in ſemitis eius,quia ex Sion prodibit Lex,& verbum Iehouæ ex Ieruſalem.

Hic incipit Michæas ſermonem dirigere ad fideles, qui reſidui erant in populo illo. Quanuis enim contagio occupaſſet totum ferè corpus, tamen ſemper ſcimus fuiſſe paucos qui ſyncerè Deum colerent. Ne ergo exanimaret Michæas filios Dei nimio terrore, opportunè adiunxit quod nunc audimus, nempe etiamſi ad tempus vaſtum & deforme eſſet Templum,tamen hoc fore temporale,quia Dominus ſemper futurus eſſet memor ſui fœderis. Quum ergo hactenus Propheta concionatus eſt de horribili vindicta Dei,ſparſit ſermonem illum ad totum vulgus & proceres. iam verò peculiariter & quaſi ſeorſim pios & integros Dei ſeruos alloquitur:quaſi diceret, Eſt nunc quod agam cum paucis: ego hactenus diſſerui de propinquo Dei iudicio apud Regis conſiliarios,apud Sacerdotes & Prophetas, denique apud plebem ipſam,quia omnes ſunt ſcelerati & impii: contemptus Dei & deſperata etiam obſtinatio peruaſit totum corpus. Habeant igitur illi quod meriti ſunt. Sed iam ſeor-

ſum colligo filios Dei. Habeo enim quod illis dicam in aurem. Quanquam enim Propheta publicè hanc promiſsionem vulgauit, tamen non dubium eſt, quin reſpexerit Dei filios, quia alii huius conſolationis non erant capaces: imò paulò antè damnauit nimiam ſecuritatem in hypocritis, quòd recumberent in Deum, hoc eſt, quieſcerent in fallaci illo prætextu pietatis, dum putabant ſe quaſi legitimo pretio redemptos eſſe, poſtquam obtulerāt ſacrificia. Et ſcimus hoc paſsim occurrere apud Prophetas & hunc ordinem eſſe illis ſatis tritum, nempe vt ſubiiciant conſolationes minis, non in gratiam totius populi, ſed tantùm vt ſuſtineant in bona ſpe fideles, qui poſſent concidere, niſi manum illis porrigerent. Scimus enim fideles trepidare ſimulatque Deus ſignum aliquod iræ ſuæ oſtendit. quò enim quiſque magis ſeriò afficitur timore Dei, ita etiam exhorret eius iudicium & ita expaueſcit ad omnes minas. Videmus ergo quàm neceſſarium ſit temperari minas & terrores, ſi velint Prophetæ & doctores conſulere Dei filiis, quia alioqui ſatis timidi ſunt, quemadmodum dixi. Sciamus itaque Micheam hactenus ſermonem ſuum direxiſſe ad ſceleſtos Dei contēptores, qui tamen abutebantur aliquo prætextu pietatis. Iam verò conuertit doctrinam ſuam ad veros & pios Dei cultores. Cæterùm, ſic alloquutus eſt fideles ſuæ ætatis, vt hæc doctrina maximè nunc ad nos pertineat. Vnde enim factum eſt, vt Regnum Dei propagatum fuerit per omnes terræ plagas? Vnde etiam factum, vt ad nos Euangelii doctrina peruenerit? vt ſcimus eiuſdem adoptionis participes cum veteri populo, niſi quia hoc vaticinium impletum fuit? ergo Gētium vocatio, & per conſequens ſalus noſtra in hoc vaticinio incluſa eſt. Dicit autem Propheta, *Erit in extremitate dierum mons domus Iehouæ diſpoſitus ſuper caput montium*. Extremitatem dierum Propheta haud dubiè nominat Chriſti aduentum, quia tunc oportuit de integro Eccleſiam Dei erigi. Denique quum Chriſtus attulerit renouationē orbis, meritò eius aduentus vocatur nouum ſeculum. & ideo etiam nunc dicitur Extremitas dierum. & hæc locutio ſatis frequenter occurrit in Scriptura: præſertim verò ſcimus vocari Tempus prædicati Euangelii, dies nouiſsimos, & tempus extremum tam à Iohanne quàm ab authore Epiſtolæ ad Hebræos & à Paulo etiam. quam loquendi formam mutuati ſunt à Prophetis. Qua de re aliquid etiam in ſecundum caput Ioelis dictum fuit. Et Paulus ipſe aſsignat rationē cap. 10. prioris ad Corinthios: Quia in nos, inquit, fines ſeculorum inciderunt. Ergo quia Chriſtus complementum rerum ſuo aduentu attulit, meritò Propheta dicit, hos fore extremos dies, quum Deus reſtituet Eccleſiam ſuam per manum Redemptoris. Interea tamen non dubium eſt, quin notare voluerit Michæas non fore breue tempus iræ Dei, ſed minari voluerit diuturnum fore eius curſum, *Accidet* ergo *in nouiſsimo dierum*, hoc eſt, vbi Dominus vindictam ſuā exequutus fuerit diruto Templo, vrbe exciſa & hoc ſancto loco redacto in ſolitudinem manebit illa horribilis vaſtitas: non vno anno, vel duobus, non denique vel per. 40. vel per. 50. tātùm annos durabit: ſed Dominus laxabit fræna iræ ſuæ, vt diu langueant animi, nulla autem reſtitutio appareat. Nunc ergo tenemus conſilium Prophetæ quantum attinet ad dies vltimos. Vocat *montem domus Iehouæ* alio ſenſu quàm prius. nam erat ſpecies conceſsionis, ſicuti diximus. nunc autem cauſam exprimit cur Deus montem illum non prorſus velit abiicere, quia ſcilicet illic præcepit ſibi Templum erigi. perinde eſt igitur acſi diceret, hoc non debere aſcribi ſanctitati montis, quaſi dignitate excelleret ſupra alios montes: ſed quia illic fundatum erat Templum non hominum arbitrio, ſed oraculo cœleſti, quemadmodum ſatis notum eſt. *Mons* ergo *domus Iehouæ diſpoſitus erit in capite montium*, hoc eſt, ſuperabit altitudine omnes montes: *& tolletur* inquit, *ſupra vertices: & conuenient illuc omnes populi.* Certum eſt his Prophetæ verbis non notari viſibilem loci eminentiam. Neque enim Chriſti aduentu mons ille auctus eſt: & qui vixerunt tempore Prophetæ nihil tam craſſum etiam imaginati ſunt. Sed loquitur hîc de eminentia dignitatis, quòd ſcilicet Deus monti Sion daturus eſſet eximiam præſtantiā, ita vt reliqui montes cederent. Quomodo autem hoc factum eſt? Proximo verſu ſequitur explicatio. Ergo ne quis putaret fore aliquam ocularem mutationem, vt mons Sion creſceret terræ mole vel lapidum, ideo Propheta mentem ſuam continuò pòſt expoſuit: ac dicit circa finem verſus, Venient ad eum populi. Iam facilè eſt videre qualis illa altitudo futura fuerit, nempe quia Deus montē illū vellet habere inſtar Regiæ ſedis: quemadmodum ſub Monarchia Regis Perſarum ſcimus totum Orientem fuiſſe ſubiectum vni turri Perſidis: ſic etiam quum ſedes eſſet ſummi imperii mons Sion, vbi Deus volebat regnare, & vnde etiam volebat ſibi ſubiicere totum orbem terrarum, hæc ratio eſt cur Propheta dixerit illum fore ſuperiorem omnibus aliis montibus. ergo in hoc vno verbo ſatis liquet eius conſilium. Tamen ſequitur fuſior explicatio, quum dicit *Gentes multas venturas*. Dixerat ſimpliciter venturos populos: ſed quia Dauid iam ſuo ſeculo Gentes aliquas fecerat ſibi tributarias, Propheta hîc exprimit aliquid amplius, quòd ſcilicet *venturæ ſint Gentes multæ*: quaſi diceret, Etiamſi Dauid ſibi ſubiugauit quoſdam populos, fuerunt tamen anguſti & exigui fines regni ipſius, prę vt eſt futura amplitudo regni, quod Dominus aduentu Meſsię ſui eriget.

1. Ioh. 2. c. 18.
Heb. 1. a. 2
2. Tim. 3. a. 1

Non

Non enim paucæ tantùm Gentes conuenient ad præstandum obsequium, sed multæ, *& dicent.* Iam ostendit Propheta spirituale hoc fore Regnum. Dauid quum sibi subiecit Moabitas & Ammonitas,& reliquis imposuit certum tributum quod quotannis penderent,non potuit tamen apud ipsos erigere purum & legitimum Dei cultum , neque potuit eos colligere in vnitatem fidei. Ergo Moabitæ & reliqui populi,quanuis tributum Dauidi penderent,nõ tamen vnquam coluerunt Deum,sed fuerunt semper alieni ab Ecclesia. Propheta autẽ noster ostendit spirituale fore imperium,quod sibi Deus constituet aduentu Messiæ. *Dicent* enim, *Venite & ascendemus ad montem Iehouæ & ad domum Dei Iacob & docebit nos de viis suis & ambulabimus in semitis eius: quia prodibit Lex ex Sion & verbum Iehouæ ex Ierusalem.* Hoc toto contextu docet propheta non armata manu,neque vi gladii subigendos esse populos,vt parcant Dauidis posteris,sed verè esse & penitus reformandos,vt se Deo subiiciant,vt coalescãt in corpus Ecclesiæ,& fiant vnus populus cum filiis Abrahę,quia subibunt voluntarium obsequiũ, & amplexi doctrinam Legis,renuntiabunt suis superstitionibus. Hoc igitur est Prophetæ cõsilium. Sed reliqua in crastinum diem differemus.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignatus esses erigere soliũ Filii tui inter nos, vt freti huius Regis præsidio discamus nos totos tibi committere, neque vnquam huc vel illuc deflectamus: sed vera obedientia sic nos subiiciamus Regi abs te creato, vt ipse etiam vere nos agnoscat pro legitimo populo & sic gloriemur tuo nomine, ne interim profanemus illud impia & scelerata vita nostra, sed testemur operibus nos vere tibi ita esse subiectos, & plenum imperium in nobis obtineas, quo scilicet sanctificetur nomen tuum, & spiritus tuus nos vere gubernet, donec tandem Filius tuus, qui nos collegit ex horrenda dißipatione, iterum nos colligat in cœleste illud Regnum, quod nobis acquisiuit sanguine suo, Amen.

COEPIMVS heri exponere vaticinium,vbi Michæas promittit restitutionem Ecclesiæ. Diximus non posse hanc promissionem intelligi, nisi de Christi Regno , quia exprimit dies nouissimos. Iam hoc etiam fuit additum,dignitatem vel præstãtiam montis Sion,de qua disserit,non posse etiam aliter intelligi quàm de spirituali Regno Dei. Sequitur enim explicatio quum dicit Gentes multas venturas vt doceantur in viis Domini. Videmus ergo hîc non prædicari terrenum aliquod imperium,sed quod in verbo & doctrina cœlesti consistit. Sed singula ordine excutienda nobis sunt. Heri exposuimus,quum expressa sit mentio multarum Gentium,subesse antithesin: quia ad illum vsque diem cognitus fuerat Deus in vno populo duntaxat. Quoniam ergo elegerat Deus solum genus Abrahæ , notatur hîc futura mutatio, dum Ecclesiam suam colliget ex variis Gentibus,ita vt non sit futurum discrimen inter Gẽtiles & Iudæos. Iam sequitur, *Dicent, Venite & ascendemus ad montem Iehouæ.* Propheta his verbis ostendit non tantùm singulos Deo morigeros fore , vbi vocati fuerint,sed mutuò etiam se cohortaturos omnes. & hoc studium meritò exigitur à fidelibus , vt scilicet alii alios animent,atque extimulent. neq; enim sufficiet,si quisque nostrûm Deo obsequatur,sed necesse est etiam hunc zelum accedere,vt alii alios lucrifacere studeant. Hæc igitur cura nunc Prophetę verbis exprimitur,quum dicit, Venite vt ascendamus ad montem Domini. Poterat dicere venturos populos,& illic finire orationem : sed hîc voluit coniungere duo membra, nempe vndique venturos , qui prius contempserant Deum Israelis : deinde alios etiam aliis fore hortatores. Venite ergo vt ascendamus. Sed modus hortandi etiam dignus est notatu, nempe quum quisque offert se comitem itineris. Videmus enim multos satis intentos esse, dum alii incitãdi sunt ad officium : sed interea ipsi iacent,totus eorum feruor consumitur in aliis mittendis,ipsi autem ne digitum quidem mouent: tantùm abest vt alacriter currant cũ aliis. Propheta hîc ostendit fideles ita solicitos fore de salute fratrum suorum, vt etiam ipsi strenuè currant,& nihil aliis præscripturos,nisi quod præstabunt ipsi. Venite ergo vt ascendamus: non dicunt, Ite, Ascendite in montem Iehouæ,sed Eamus simul. Hæc igitur vera est ratio hortandi , vbi ostendimus re ipsa non aliud nos petere à fratribus , nisi quod cupimus ipsi prę stare. Iam notanda est circũstantia temporis: quia potuit hoc videri fabulosum,quòd diceret Propheta, venturas Gentes in montem Sion , qui tamen iam redactus esset in solitudinem. Quid enim paulò ante prædixit? Sion vt ager arabitur & illic crescent arbores , erit sylua deserta. Qui ergo fieri potuit,vt Gentes multæ confluerent tanquam ad celeberrimũ locum, qui tamen deformis erat horrenda vastitate? Sed Propheta hîc extollit admirabilem Dei potentiam,quòd ex loco inculto & deserto, eãdem vbi Deus misertus fuerit populi sui, fiet nobile & celebre Templum . Promittit ergo fore illum montem Iehouæ, qui ad tempus derelinquendus erat,& rursus nobile,sicuti antea, illic fore Templũ,vbi fuerint ruinæ. Postea sequitur, *Docebit nos de vijs suis.* Hîc Propheta paucis verbis definit legitimũ Dei cultum. neque enim sufficeret Gentes ad locum vnum confluere,vt profiterentur se esse vnius Dei, nisi etiam accederet vera obediẽtia,quæ pendet ex fide, sicuti fides ex Verbo. Hoc igitur etiam notatu apprime dignum est,quòd Propheta hîc hoc verbũ Dei statuit nobis in medio,

vt ostendat in obedientiâ fidei pietatem fundatam esse, neque aliter verè posse coli Deum, nisi vbi ipse populum suum docet, ac præscribit quid factu opus sit. Ergo vbi patefacta est nobis Dei voluntas, iam possumus verè eum adorare. Rursus sublato Verbo, stabit quidem aliqua cultus Dei forma, sed nulla erit solida religio, quæ Deo placeat. Et hîc etiam colligimus non aliam rationem esse erigendæ Ecclesiæ Dei, nisi vbi verbum eminet, & Deus voce sua ostendit, quæ sit via salutis. Donec ergo præluceat doctrina, non possunt in vnum colligi homines, vt constituant verum Ecclesiæ corpus. Quum ita sit, sequitur, vbi vel corrupta est doctrina, vel contemnitur, nullā esse pietatem, saltem quæ probetur Deo. poterunt quidem nomen ipsum iactare homines in ore, sed coram Deo nulla est religio, nisi quę exigitur ad regulam Verbi. Deinde sequitur nullam esse Ecclesiam, quę non subiicitur verbo Dei & regitur: quia hîc Propheta definit quænam sit vera pietas, deinde quomodo Deus Ecclesiā sibi colligat. *Docebit* ergo *nos de viis suis.* Accedit & tertium, spoliari Deum iure suo & honore vbi mortales sibi vsurpant docendi potestatem. nam hoc propriè vni Deo tribuitur, quòd docere velit populum suum. Fuerunt tunc sacerdotes & Prophetæ: tamen Michæas hîc cogit in ordinem vtrosque & ostendit ius & officium docendi penes vnum Deum fore. Videmus ergo vt Deus sibi vendicet istas partes, ne scilicet fluctuemur, & trahamur à variis magistris, sed maneamus in simplici obedientia verbi ipsius, vt ipse solus emineat: denique Deus nō est Deus & caput Ecclesię, nisi sit summus & vnicus doctor. Iam quod dicit: Docebit nos de viis suis, resolui ita debet, docebit nos quales sint viæ suæ: quasi diceret Propheta hanc esse perfectam sapientiam populi, vt intelligat quidnam placeat Deo, & quænam sit eius voluntas: neque enim quicquam vltra discendum esse. Sequitur, *Ambulabimus in viis eius.* Hac particula monemur, doctrinam Dei non esse speculatiuam, vt loquuntur, sed plenam efficacia. Deus ergo non modò in hunc finem loquitur, vt quisque agnoscat verum esse quicquid ab ipso profectum est, sed simul requirit obedientiam. Verè ergo discipuli Dei erimus, si ambulamus in viis eius. nam si tantùm annuimus auribus, vt solēt asini, & subscribimus Deo ore & labiis, hoc est nimis friuolum. Tunc ergo verè proficiunt homines in schola Dei, vbi vitam suam formant ad doctrinam eius & pedes paratos habent ad ambulandum, vt sequantur quocunque ipse vocat. *Ambulabimus* ergo *in semitis eius.* Hactenus retulit Michæas, quid facturi sint fideles. Iam cōfirmat ipse in sua persona sententiam illam: *Quia ex Sion prodibit Lex, & verbum Iehouæ ex Ierusalem.* Est causæ redditio, cur scilicet venturæ sint Gentes multæ ad Templum Domini, quia scilicet promulgabitur doctrina illa, quæ prius tantùm in vno loco audita fuerat. Scimus enim Iudæos venisse ad Templum, non modò vt adorarent, sed etiam vt instituerentur in Lege Dei. Lex ergo tunc residebat in Sion: illic erat Sacrarium cœlestis sapientiæ. Quid autem Propheta noster? Lex ex Sion prodibit, hoc est, longè latéque personabit: non tantùm Dominus in vno angulo ostendet quænam vera sit religio & quomodo ipse coli velit: sed vocem suam procul emittet vsque ad extremos terræ fines. *Exibit* ergo *Lex ex Sion*: sicuti dicitur Psal. 110, Sceptrum potentiæ tuæ emittet Dominus è Sion. Illic metaphoricè vocatur doctrina Christi Sceptrum, vel confertur Regio sceptro: quia non aliter dominatur Christus inter nos, nisi pro Euangelii sui doctrinam. Illic autem pronuntiat Dauid sceptrum illud procul emittendum esse à Deo Patre, vt scilicet Christus sub se contineat omnes populos, qui prius alieni erant. Ita hoc loco *Lex ex Sion prodibit.* Iam sequitur: *verbum Iehouæ è Ierusalem.* Est repetitio eiusdem sententiæ, quæ passim occurrit. Ergo per תורה nihil aliud intellexit Propheta, quàm doctrinam. Sed alia voce idem confirmat, quòd scilicet Deus non tantùm audietur Ierosolymæ & in Iudæa, sed verbum suum vbique personare faciet. Iam sequitur,

3 Et iudicabit inter populos multos, & arguet (*vel, corripiet*) Gentes robustas vsque in longinquum, & concident gladios suos in vomeres & lanceas suas in falces: non tollent gens contra gentem gladium & non assuescent vltrà prælio.

Hîc Propheta describit fructum doctrinæ, quòd scilicet Deus ad mansuetudinem reuocabit omnes populos, ita vt studeant inter se pacem fraternam colere & quisque aliis operam suam impendat, deposito omni studio nocendi. Sicuti ergo nuper ostendit, neque aliter posse constitui Ecclesiam Dei quàm per Verbum, neque etiam legitimum Dei cultum aliter posse vel erigi, vel stare, nisi vbi fidei obedientia colitur Deus: ita nunc demonstrat doctrinam hanc tendere in eum finem, vt qui prius hostiliter viuebant inter se & ardebant libidine nocēdi, pleni erant crudelitate & auaritia, vt illi quasi mutato ingenio sese totos impendant ad beneficentiæ studium. sed antequam illuc descendat Propheta, rursus dicit. *Iudicabit*

cabit inter populos multos, & corripiet Gentes robustas. Verbum Iudicandi apud Hebræos tantundem valet ac Gubernare. Certum est hîc fieri mētionem Dei. perinde est igitur acsi diceret Propheta, quum antehac non paruerint Deo Gentes, agnoscent ipsum regem, & deferent illi imperium. Deus quidem occulta sua prouidētia semper mūdum gubernauit, sicuti etiam adhuc gubernat. Quantunuis enim ferociat diabolus & omnes impii: imò quantunuis ebulliant cum effræni suo furore, non dubium tamen est, quin Deus contineat ipsorum rabiem occulto fræno, & compescat. Sed bifariam loquitur Scriptura de Regno Dei. Deus enim gubernat diabolum & omnes impios, sed non verbo suo, neque Spiritus sanctificatione: ita fit, vt pareant Deo nolentes & inuiti. sed peculiare Dei imperium pertinet ad solam Ecclesiam, vbi scilicet Deus & verbo & spiritu suo corda flectit in obsequium, vt sponte & libenter eū sequātur qui intus & foris edocti sūt: intus, Spiritus instinctu: foris, Verbi prędicatione. Ideo dicitur eodem Psalm. 110, Populus tuus spontaneus tunc conueniet. Talis gubernatio Dei nobis hîc describitur à Propheta. *Deus* igitur *iudicabit* non sicuti iudicat vniuersum orbem, sed quia peculiari modo subiiciet sibi fideles, ita vt nihil magis expetant quàm se illi totos tradere. Cæterùm, quia prius subigendi sunt homines quàm præstent Deo tale obsequium, disertè adiunxit Propheta, *Corripiet* vel arguet *populos multos*. Et hæc particula diligenter notanda est: quia hinc colligimus talem nobis ingenitam esse superbiam, vt nemo nostrûm idoneus futurus sit discipulus Dei, nisi qui violenter domitus fuerit. Doctrina igitur frigeret per se in tanta corruptione ingenii nostri, nisi Dominus nos argueret, hoc est, nisi pararet nos prius quasi violento modo. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, cur coniungat imperio Dei correctionem. nam verbum יכח significat interdum Expostulare, arguere, significat etiam corripere: denique hîc notatur malitia & peruersitas carnis nostræ, quia nunquam se offerent Deo etiam optimi quique, nisi prius subacti: & qualiter? nempe violenta correctione Dei. Hæc igitur sunt exordia Regni Christi. Iam quòd dicit populos robustos, hoc etiam elogio extollit & illustrat idem Regnum de quo disserit. Et hinc etiam colligitur potentia doctrinæ, quòd homines robusti sese absque vlla repugnantia offerent Deo regendos, vbi ita correcti fuerint. necessaria quidem est correctio, sed Deus non vtitur vi aliqua externa, neque armata manu, quum vult sibi Ecclesiam subiicere: & tamē colligit robustas Gentes. Hinc ergo perspicitur efficacia doctrinæ. Nam vbi est robur, illic etiam est confidentia & fastus, deinde etiam rebellio. Quum ergo Verbum absque aliis adiumentis, ita corrigat in hominibus contumaciā, videmus quàm incredibili modo operetur Deus, vbi Ecclesiam suam colligit. Cæterùm, minimè dubium est, quin hoc ad Christi personam debeat referri. Loquitur Michæas de ipso Deo non expressa mentione Christi: quia nondum erat manifestatus in carne, sed tantùm scimus hoc fuisse impletum in persona eius, quòd Deus gubernauit orbem, & sibi populos totius mundi subegit. Statuimus ergo Christum esse verum Deum, quia non tantùm minister fuit Patris, sicuti Moses, vel alius ex Prophetis quispiam: sed fuit ipse summus Rex Ecclesiæ suæ. Antequam venio ad fructum, notāda erit particula quę interiicitur, עד רחוק, tam diuturnitas temporis, quàm locorum distantia potest notari hac voce. Ionathan refert ad longum tempus, quòd scilicet vsque in seculum Deus arguet populos. Sed non dubito, quin Propheta hîc voluerit complecti regiones longè dissitas: acsi diceret Deum tunc non vnius tantùm populi Regem fore, neque vnius tantùm Iudææ, sed Regnum eius propagatum iri vsque ad vltimos terræ fines. *Arguet* ergo *populos vsque in longinquum.* Postea addit, de fructu, quòd scilicet *concident gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces.* Iam breuiter exposui consilium Prophetæ. significat enim talem fore mutationem, vbi Gentes edoctæ fuerint in verbo Dei, vt quisque studeat operam suam & charitatis officia impendere proximis. Sed quum de gladiis & lanceis loquitur, simul etiam breuiter ostendit homines, donec mansuefacti sint verbo Domini, semper ad iniustam violentiam propensos esse. neque enim aliter fieri potest, dum quisque naturā suam sequitur. Nemo est qui nō studeat priuatis commodis. iam inexplebilis est hominum cupiditas. dum ergo ita intenti sunt omnes lucro, vbi quisque excæcatus est proprio amore sui, statim erumpit ex illo peruerso affectu crudelitas. Hinc fit ergo, vt homines nequeant inter se pacem colere, quia quisque summus esse appetit, & omnia ad se trahit: nemo libenter cedit. hinc ergo emergunt dissensiones, ex dissensionibus prælia: hoc Propheta intelligit. Deinde adiungit tamen talem fore doctrinæ Christi fructum, vt mitescant qui prius erant quasi truculentæ bestiæ. *Conflabunt* ergo *gladios suos in vomeres, & lanceas in falces: non tollent*, inquit, *gens contra gentem gladium, & non assuescent vltrà prælio.* Hîc clarius explicat quod prius dixi, nempe Euangelium Christi fore Gentibus quasi vexillum ad colendam pacem: sicuti vbi tollitur vexillum, milites ad prælium coeunt & accenditur eorum feruor: ita contrarium munus tribuit Michæas Euangelio Christi, quod scilicet reuocabit ad studium pacis & concordię, quæ

prius erãt dediti maleficiis. Nã quũ dicit, Non tollent gladium gens cõtra gentẽ, significat, quemadmodum prius dixi, vbicunque non regnat Christus, homines esse hominibus lupos. quisque enim libenter alios omnes voraret. Quum ergo tam cæco impetu ferantur homines naturaliter, dicit Propheta non aliter posse corrigi hanc rabiem, vt cessent à bellis, à maleficiis abstineant homines, nisi dum Christus illorum factus est doctor. nam per verbum למד significat hanc consuetudinem semper grassari inter mortales, vt alii in alios inuolent, vt semper parati sint ad noxas inferendas, nisi vbi exuunt ingenium. Talis autem mansuetudo vnde nascitur? nempe ex Euangelii doctrina. Hic locus memorabilis est, quia hinc discimus nullum esse verum profectum Euangelii inter nos, nisi vigeat mutua charitas & beneuolentia & studium etiam exercendæ beneficentiæ. Atqui etiamsi hodie purè apud nos prædicatur Euangeliũ, si tamẽ respicimus quàm parũ quisq; nostrûm profecerit in fraterna charitate, meritò pudebit nos socordiæ nostræ. Quotidie clamat Deus se nobis reconciliatum esse in Filio suo: Christus testatur se hac Lege esse pacem apud Deum, vt scilicet ipsum nobis propitiet, quò scimus vltrò & citrò inter nos fratres. Cupimus quidem censeri filii Dei, & cupimus frui reconciliatione nobis parta per Christi sanguinem: interim verò alii alios laceramus, acuimus dentes, animi sunt prorsus truculenti. Ergo si volumus re ipsa probare nos esse Christi discipulos, incumbere necesse est in hanc doctrinæ partem, vt scilicet quisque proximis suis prodesse studeat. Iam hoc fieri non potest sine repugnantia carnis. propensi enim sumus ad nos amandos: deinde ad priuatas vtilitates nimis expetendas. Ergo exuere oportet immodicos istos & prauos affectus, vt in eorum locum succedat fraterna beneuolentia. Monemur etiam non sufficere, siquis se ipsum cohibeat à nocendo, nisi vtilis sit fratribus suis. Poterat enim simpliciter dicere Propheta: Frangent gladios suos & lanceas, vt se postea abstineant ab omni noxa: non dicit hoc simpliciter, sed conflabũt, vel concident gladios suos in vomeres, & lanceas in falces, hoc est, vbi abstinuerint ab omni maleficio, etiam sese cupient exercere in officiis charitatis: sicuti etiam Paulus hortatur eos qui furati sunt ne posthac furentur, sed vt operentur manibus suis, quò alios subleuent. Ergo nisi cupimus subleuare fratrum nostrorum inopiam, & officia nostra illis offerre, non erit nisi dimidia pars veræ conuersionis in nobis: quemadmodum multi non sunt crudeles, neque rapiunt hinc inde, neque præbent aliquam occasionem quei endi: sed interea viuunt sibi, & feruntur inutili otio. hanc ignauiam hic obliquè damnat Propheta, vbi de vomeribus & falcibus loquitur. Cæterùm, posset hìc moueri quæstio, an hoc impletum fuerit aduentu Christi? neque enim hìc temporalem Ecclesiæ statum describit Propheta, sed ostendit quale futurum sit Regnum Christi vsque ad finem. Videmus autem inter ipsa Euangelii exordia totum mundum magis in bella efferbuisse quàm vnquam: & nunc etiamsi in multis partibus Euangelium clarè prædicatur, tamen non cessent dissidia, & contentiones: videmus etiam vt rapacitas, vt ambitio, vt auaritia inexplebilis grassetur: hinc etiam nascuntur & contentiones & cruenta bella. Et tamen absurdum esset, Prophetam ita loquutum fuisse de Regno Christi, nisi Deus re ipsa præstare voluisset quod prædixerat. Respondeo, sicuti Regnum Christi duntaxat inchoatum fuit in mũdo, quum Deus voluit Euangelium vbique promulgari, & hodie etiam adhuc est in suo cursu, nec dum completum est: ita etiam non extare adhuc quod hìc dicit Propheta. Sed quia exiguus est fidelium numerus, & maior multitudo Euangeliũ contemnit ac respuit, ita fit vt non desinant in mundo rapinæ & maleficia. Quare? Loquitur enim Propheta de Christi discipulis: ostendit fructum doctrinæ, nempe vbicunque egerit viuam radicem, proferet fructũ suum. sed vix in centesimo quoque doctrina Euangelii radices agit. Deinde spectanda est etiam mensura profectus. nã quatenus quisque Euangelii doctrinam amplexus est, ita etiam mansuescit & studet proximis benefacere. Sed quum adhuc circunferamus reliquias peccati in carne nostra, & nondum constet nobis perfecta cognitio Euangelii: non mirum est, si nondum quisque penitus deposuerit prauos & vitiosos carnis suæ affectus. Et hinc etiam colligere promptum est, quàm stulta fuerit imaginatio eorũ, qui volebant vsum gladii tollere è mundo, Euangelii prætextu. Scimus Anabaptistas fuisse tumultuatos, quòd totus ordo politicus repugnaret Christi Regno, quia RegnumChristi continetur sola doctrina: deinde nulla futura sit vis. Hoc quidem verum esset, si essemus in hoc mundo Angeli: sed quemadmodum iam dixi, exiguus est piorum numerus: ideo necesse est reliquam turbam cohiberi violento fræno: quia permixti sunt filii Dei vel sæuis belluis, vel vulpibus & fraudulentis hominibus. Alii enim sunt palàm rebelles, alii hypocritæ: ideo vsus gladii semper durabit vsque ad mundi finem. Iam tenendum est, quo tempore ita concionatus est Propheta noster, Iesaiam iisdem etiam verbis fuisse vsum. Et probabile est Michæã fuisse discipulum Iesaię. Nam vtcunque eodem tempore simul exercuerint munus propheticum, Iesaias tamen ætate superior fuit. Cæterùm, non erubuit Michæas sequi Iesaiam, & mutuari ab ipso verba. Neque enim ostentationi fuit deditus, quasi à se ipso omnia proferret: sed data opera sequutus est Iesaiam, & retulit ad verbum quicquid dixerat

Ephe.4.c.28.

Iesa.2.b.4

dixerat, vt ostenderet consensum inter se & illum præclarum Dei ministrum, quò scilicet maior esset doctrinæ authoritas. Videmus ergo quanta fuerit simplicitas Prophetæ nostri, quòd non spectauit quid possent obiicere maleuoli homines & sinistri: Quid? hic tãtùm recitat alterius verba. Hanc calumniam nihil moratus est: sed satis fuit, si ostenderet se fideliter afferre quæ Deus mandauerat. Quanquã apud Iesaiam non habetur particula, עד רחוק: sed hoc perinde est, in aliis omnibus conueniunt. Iam sequitur:

4 Et sedebunt (*hoc est, quiescent, vel, quieti habitabunt*) quisque sub vite sua, & sub ficu sua: & nemo erit qui exterreat, quia os Iehouæ exercituum loquutum est.

Hìc prosequitur Michæas eandem sententiam, quòd scilicet vbi ita ad beneuolentiam compositi fuerint omnium animi, quisque fruetur Dei benedictione absque molestia. Quanquam duo videtur hìc complecti, nempe quòd cessabunt maleficia: deinde quòd summa fœlicitas non potest inter homines constare, nisi regnante Christo per Euangelii doctrinam. Et idem etiam alibi docent Prophetę, quòd scilicet quisque absque terrore deget, vt ostendãt semper in misera trepidatione esse homines, nisi dum sub custodia Dei latent. Perinde est igitur acsi diceret Propheta miserrimã esse hominum vitam, vbi non obtinet locum Euangelii doctrina: quoniam scilicet inquietudine assidua turbentur, quisque sibi metuit, quisque patitur assiduos terrores. Nihil autem est miserius, quia pax est summum bonum. Iam ergo tenemus consilium Prophetæ, quòd scilicet regnãte Christo potientur fideles vera & plena fœlicitate, quoniam exempti erunt à trepidatione & metu. ideo nominat ficum & vitem. Poterat dicere, Quisque securus aget domi suæ: sed dicit, *Quisque quiescet sub ficu & vite sua*, hoc est, etiamsi expositus sit latronibus, tamen nullam vim, nullum maleficium metuet. Qui enim prius latrones erant, illi colent æquitatem: qui prius erãt sanguinarii, studebunt prodesse. Ergo vt nemo claudat fores domus suæ, imò exeat in agros suos & dormiat sub cœlo, omnes tamen tuti & securi erunt. Nunc ergo videmus cur ficum & vitem potius, quàm cuiusquã domicilium hìc Propheta nominet. *Et nemo erit qui exterreat*. Hic clarius exprimitur quòd voluit dicere Propheta, nempe nihil fore periculi, ideóque nõ opus fore vel latebris, vel aliis præsidiis. Quare? nam agri ipsi immunes erunt ab omni noxa, inquit. nemo enim erit exterrens. Et videtur Propheta alludere ad benedictionem illam Legis: quia Moses iisdem fere verbis vtitur. Et scimus Prophetas inde haurire quicquid dicunt. nam illis propositum fuit retinere populum in Legis doctrina, & reddere quammaximè illam familiarem. Quoniam ergo inter reliqua promittit Moses istam securitatem, Dormietis & non erit qui exterreat. Ideo etiam Propheta quum hìc loquitur de Regno Christi, ostendit plenam benedictionem tunc conspicuam fore. Iam tandem subiicit *Os Domini locutum esse*, vt rem incredibilem persuadeat. Fuit enim, quemadmodum iam dixi, hoc valde absonum, quia paulò ante prędixerat vastitatem montis Sion & ruinam Tẽpli, quòd Gentes venturæ essent illuc ad colendum Deum: sed pronuntiat os Dei loquutum esse, vt scilicet superent fideles omnia obstacula & luctentur contra desperatiõnem, vbi viderint Templum excisum, montem Sion deformem, vbi viderint horrendam vastitatem, quòd belluæ successerint in locum hominum, tamẽ non desinant bene sperare. Quare? Dominus enim hoc pollicitus est, & præstabit, quia vbi fit oris Dei mentio, simul debet coniungi eius omnipotentia, vt exequatur quicquid promiserit.

Leuit. 26.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quãdo Christi Filij tui aduẽtu verè præstitisti quod tantò antè prædixerant serui tui Prophetæ, & adhuc quotidie nos ad fidei vnitatem inuitas, vt coniunctis studijs, te verè colamus: da inquam, ne maneamus dißipati, & quisque sequatur peruersa sua studia, dum ita nos ad te colligit Christus: neque tantùm profiteamur ore & verbis nos esse sub potestate tua, sed vera pietate hoc idem sanciamus: Deinde ad verum & legitimum cultum nominis tui accedat etiam mutua inter nos fraternitas, vt coniunctis studijs nos alij alijs impendamus, atque in hoc comprobetur nostra adoptio, magisque ac magis rata sit, quò poßimus plena fiducia perpetuò te inuocare Patrem, per Christum Dominum nostrum, Amen.

5 Quia omnes populi ambulabunt, quisque in nomine Dei sui: nos autem ambulabimus in nomine Iehouæ Dei nostri in seculum & vsque.

Postquam de restitutione Ecclesiæ loquutus est Michæas, iam confirmat eã doctrinam:

& ostendit satis causæ dari fidelibus cur adhæreant constanter Deo suo,contemptis etiam superstitionibus totius mundi: & quanuis possint huc & illuc distrahi contrariis opinionibus,perstent tamen in vera pietate. Ergo sententia hæc pendet à Regno Christi, quia donec collecti simus, vt Christus inter nos emineat & nos gubernet verbo suo, nihil erit in nobis constantiæ, vel firmitudinis. Sed vbi Christi auspiciis coaluimus in vnum corpus Ecclesiæ,talis deinde est fidei nostræ constãtia,vt nihil nos dimoueat à recto proposito:etiamsi subinde surgant nouæ procellæ, quibus totus mundus agitetur, etsi contingat etiam totum orbem,vel concuti,vel labascere. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Dicit igitur, *Omnes populi ambulabunt quisque in nomine dei sui*. Sic resolui debet oratio, quanuis scindantur populi in varias sectas, vt singuli suis superstitionibus addicti sint,tamẽ manebimus firmi in puro Dei cultu,& fidei vnitate. Sed hîc occurrit quæstio,quomodo dicat Propheta tales fore dissensiones in mundo,quum tamen paulò antè vaticinatus sit de colligenda Ecclesia,sic vt omnes in vnum coeant. Dixerat enim, Venient omnes populi,& quisque dicet, Venite,vt ascendamus in montem Domini. Videtur hîc aliqua esse species repugnantiæ, quòd scilicet venturę sint omnes Gentes in montem Sion,& tamen quisque populus habeat proprios deos. Sed solutio facilis est,hac sententia Prophetæ confirmatos fuisse fideles,donec patefieret Christus mundo.nec certè dubium est,quin Propheta voluerit fulcire animos piorum, qui alioqui centies desperatione obrui poterant,quum in exilium tracti essent filii Israel,quum illis ablata esset sua hæreditas, quum Templum esset excisum, nulla denique tunc visibilis religio extaret,poterant,quemadmodum dixi, animis concidere,nisi hæc promissio venisset illis in memoriam, quòd scilicet Deus vellet restituere montem Sion & colligere Ecclesiam ex toto mundo.sed opus etiam fuit aliqua confirmatione, quæ nunc subiicitur à Propheta. Dicit ergo, Quum Dominus vobis spem faciat tam præclaræ restitutionis, oportet vos bono animo stare & hac promissione fretos pergere in vero eius cultu, vtcunque Gentes seruiant suis idolis & glorientur se habere verum Deum. Vtcunque ergo singulæ Gentes superbiãt in suis superstitionibus,non tamen decet vos fluctuari, neque etiam huc vel illuc inflecti,quemadmodum agitantur arundines,provt ventus alternat:sed manebitis firmi in vestro proposito:quia scitis non fallacem esse Deum,qui vos semel adoptauit & promittit sibi curæ fore salutem vestram, quum tamen mundus putabit vos esse pessundatos & perditos. Videmus ergo quorsum respexerit Propheta, nempe vt erigeret in bonam spem pias mentes in rebus illis non modò turbatis,sed etiam prorsus confusis. Omnes ergo populi ambulabunt:hoc est,vbi Templum dirutum fuerit cum vrbe,& populus abductus in longinquum exilium,interea triumphos suos agent omnes impii,quisque celebrabit suos deos. Vtcũque ergo Deus noster non appareat,non est tamen cur exanimemur,sed recumbere nos oportet in eius verbo. *Ambulabimus* igitur *in nomine Dei nostri,idque in perpetuum & vsque*,hoc est,etiamsi centies contingat mundum volui & reuolui,tamen nulla sit in animis nostris mutatio: quia sicuti perpetua est Dei veritas,sic etiam fidem nostram oportet firmam esse,nec variari. Iam soluta est illa difficultas:quomodo conueniant hæc duo,venturas omnes Gentes,vt simul vno consensu Deum adorent, & tamen singulis fore suos deos.nam hîc spectanda est diuersitas temporis. Vtcunque ergo omnes Gentes ambulent quisque in nomine dei sui. Quum dicit איש בשם אלוהיו, perstringit obliquè illam varietatem,quæ erat inter homines. Etsi enim pertinaciter singuli sequantur ac defendant suas superstitiones, tamen quisque fabricat sibi aliquem Deum: ita fit, vt nihil certum sit,quia sequuntur tantùm sua figmenta. Sed hoc tantùm obiter voluit Propheta attingere. Præcipuus finis est,quem dixi,etiamsi Ecclesia Dei exigua sit,& videat ingentem multitudinem sibi esse contrariam, ne tamen succumbat. Scimus quàm violenta sit res consensus publicus.nam vbi inter se conspirat maior multitudo,si pauci aliqui habeãt propriam sententiam,statim quasi absorbentur. Ergo non abs re Propheta hîc hortatur fideles ad inuictam animi magnitudinem,vt insultent cunctis Gentibus. Quanuis ergo pauci sint numero fideles,vult tamen Propheta eos quasi ex sublimi loco despicere,non tantùm aliquem numerum,sed cunctos mortales. Quanuis ergo omnes populi ambulent. Neque enim superuacuum est nomen כל: *Omnes populi*,inquit,*ambulabunt*. Erat tunc vnum genus Abrahæ,in quo vigebat pura religio:deinde fuit illa horribilis dissipatio quum Deus passus est excindi & vrbem Regiam, & templum, & lacerari totum populi corpus, abstrahi huc & illuc, ita vt nullum maneret regnum, & nulla species politici ordinis. Propheta igitur hîc significat,etiamsi fideles videant & numero & dignitate se longè superari ab hostibus,ne tamen propterea despondeant animum. Vtcunque ergo ambulent simul omnes populi quisque in nomine dei sui, hoc est, etiãsi quisque populus vobis opponat suas superstitiones,deinde omnes simul contra vos conspirauerint: state nihilominus,& pergite in cursu vestro:neq; id ad breue tempus, sed in seculum & vsque. Docet autem hic locus fidem non pendere ab hominum suffragiis, neque spectandum esse quid quisque sentiat, vel qualis

qualis sit omnium conspiratio, quia debet nobis sufficere vnica Dei veritas. Vtcunque igitur totus mundus Deo resistat, non tamen debet fides nostra esse flexibilis, sed manere in hoc firmo fundamento, quòd Deus, qui fallere non potest, loquutus est. hoc est vnum. Iam secundo addendum est, hanc magnitudinem debere esse perpetuam. Quanuis ergo quotidie Satan excitet nobis nouas turbas, si hactenus stetimus in fide verbi Dei, vsque ad finē æquabili tenore pergendum nobis est. Et consultò hanc particulam addidit Propheta: quia videbat populum variis & longis etiam tentationibus fore obnoxium. Diuturna fuit captiuitas: lãguor igitur ille potuit quasi exinanire totam fiduciam, quæ erat tunc in populo. Deinde postquam ab exilio reuersi sunt, scimus quoties & quàm grauiter perculsa fuerit eorum fides, quū hostiliter eos impeterent omnes vicini. Deinde quum dura etiam tyrānide oppressi essent: hæc ratio est cur Propheta etiam dixerit, *In seculum & vsque ambulandum esse filiis Dei in eius nomine.* Iam quanuis tribuat nomen deorum Gentium idolis, ostēdit tamen magnum esse & notabile discrimen, quia Gentes colant suos deos, sed fictitios. Vnde enim illis vel maiestas vel potētia nisi ex falsa imaginatione? Dicit autem Propheta, *Nos ambulabimus in nomine Iehouæ Dei nostri.* Ostendit ergo verbi Dei potentiam & numen non esse fundatum in aliquo inani figmento, quia ipse per se est, etiamsi abnegetur à toto mūdo. Et hoc etiā cōfirmat quod nuper dixi, fideles scilicet sic debere amplecti Dei verbum, vt sciant non esse sibi negotiū cum hominibus, vt dubia sit eorum fides, vel instabilis: sed illum esse verum Deū, qui mentiri non potest & cuius immutabilis est veritas. Pergamus:

6 In die illa inquit Iehoua, colligã claudam, & eiectã congregabo & quam malis afflixi.

7 Et ponam claudã in reliquias, & vltrà eiectam in gētem robustã: regnabit Iehoua super eos in monte Sion ex nunc vsque in seculum.

Prosequitur eandem doctrinam Propheta. Semper autem memoria tenendum est quod prius admonui, tam graues & violentas fuisse tentationes, vt opus fuerit non leuibus neque vulgaribus remediis, quia centies poterant quasi in profundas abyssos demergi fideles, nisi variis modis suffulti essent. Hæc igitur ratio est cur Propheta doctrinam quam vidimus de restitutione Ecclesiæ, pluribus verbis cōfirmet. *In die illa*, inquit, *colligam claudicantem.* Hęc metaphora nō hìc tãtùm ponitur, sed Dauid suas clades dicit similes fuisse claudicationis. צלעת significat costam: inde metaphoricè vocant claudos, qui tantùm ambulãt ab vno latere. Perinde est igitur acsi diceret Mutilos vel debiles. Postea addit, *Congregabo eiectam, quam afflixi*: Et proximo versu idem repetit, *Ponam*, inquit, *claudicantem in reliquias*, hoc est, faciam vt quæ nunc clauda est, maneat tamen superstes, & quæ procul eiecta est, sit in Gentem robustam. Alii subtilius exponunt, הנהלאה quæ progreditur antè: quasi diceret Propheta, Deus sustinebit claudos & qui alacres sunt addet illis robur. Sed illa expositio nimis coacta est. Videmus etiam contextum repugnare, quia Propheta hìc statuit nobis Ecclesiam in medio, quasi afflictam Dei manu & quæ proxima sit vltimo exitio. Deinde ab altera parte significat, in manu Dei esse restitutionem, vt colligat nouum robur, & rursus floreat sicuti antea. Vocat igitur Ecclesiam procul eiectam, sicuti etiam prius. Nam alter versus satis ostendit, non aliud fuisse Prophetæ consilium, nisi vt notaret duplicem illum Ecclesiæ statum. Iam hoc primo loco notandum est, Prophetam occurrere præsenti tentationi, quæ alioqui debilitasset omnes piorum animos. Videbant se quodammodo fractos esse: deinde misera illa dispersio erat quasi signum vltimi interitus. Si ergo fideles substitissent in illo spectaculo, poterant centies desperare. ergo hìc tempestiuè occurrit Propheta, & admonet, etiamsi nunc claudicent, tamen in manu Dei esse nouum vigorem, etiamsi sint dispersi, esse tamen in Dei arbitrio colligere qui procul eiecti erant. Summa est, quanuis Ecclesia ad tempus nihil ferè differat ab homine mortuo, vel saltem mutilato, non esse desperandum: quia Dominus subinde suos erigit, acsi excitaret mortuos è sepulchro. & hoc diligenter notandum est, quia simulatque non resplendet Ecclesia Dei, putamus illam esse prorsus extinctam & abolitam. Atqui Ecclesia sic in mundo seruatur, vt subinde resurgat à morte: denique Ecclesiæ conseruatio singulis ferè diebus secum fert multa miracula. Sed hoc tenendum est, Ecclesiæ vitam non esse absque resurrectione, imò absque multis resurrectionibus, vt ita loquar. hoc ergo colligimus ex verbis Prophetæ, quum dicit, Tunc colligam claudicantem, & congregabo eiectam. Postea adiūgit, Quam malis afflixi. Hoc etiam emphaticè dictum est, vt intelligant fideles Deum educere posse ex sepulchro quos morti tradidit. nam si pro hostium libidine occisi fuissent Iudæi, non poterant sperare tam certum remedium à Deo. Vbi autem agnoscunt nihil sibi accidisse, nisi iusto Dei iudicio, concipiunt spem suæ restitutionis.

Quare? Proprium enim Dei est educere ex sepulchro; quemadmodum iam diximus, mortuos, quia eius est etiam occidere. Videmus ergo confirmari illa particula, quod pollicitus fuerat Propheta de noua Ecclesiæ restitutione: Ego sum qui afflixi, inquit Deus: annon potero iterum vos reducere ad vitam? Sicuti enim mors vestra fuit in manu mea, sic etiam erit salus. si me inuito Assyrii, vel Chaldæi potiti fuissent victoria, mihi aliquid esset negotii & difficultatis, si vellem vos colligere: sed quia nihil accidit nisi meo iussu, & probaui salutem vestram atque interitum in meo arbitrio esse, non est cur difficile mihi esse putetis vos colligere, qui estis meo iudicio dispersi. Postea adiungit. *Ponam claudam in reliquias*. Per reliquias intelligit superstitem statum Ecclesiæ. Ergo metaphora claudicationis extenditur vsque ad interitum: quasi diceret, quanuis ad tempus nihil differant Iudæi ab hominibus mortuis, faciam tamen vt resurgant: deinde vt subolescat nouus populus. Hoc tempore exilii fuit difficile creditu. Non mirum igitur, si Propheta hic promittat nascituros posteros ex illo populo mortuo. Quanuis enim Babylon instar sepulchri esset, potuit tamen Deus efficere, vt inde nascerentur noui homines, quemadmodum accidit. Postea addit, *Et procul eiectam in Gentem robustam*. Quum dispersi essent Iudæi huc & illuc, quomodo fieri potuit, vt Deus ex illa misera laceratione rursus conflaret sibi nouum populum & quidem robustum? Sed ideo Propheta hæc contraria membra inter se opponit, ne obstupefacti Iudæi in suis malis, & attoniti repellerent omnem consolationem. Ergo vt profligauit rursus in vnum colliget: neque id modò faciet: sed statuet in Gentem robustam. Adiungit deinde: *Regnabit Iehoua super eos in monte Sion ex nunc & vsque in seculum*. Non dubium est, quin Propheta hic pollicitus fuerit nouam instaurationem eius regni, quod Deus ipse erexit. nam in eo etiam fundata erat salus populi, si regnarent posteri Dauidis, quemadmodum postea videbimus. Et hoc etiam satis commune est & vulgare omnibus Prophetis, vt proponant regnum Dauidis quoties disserunt de salute Ecclesię. Oportuit igitur regnum Dauidis iterum stabiliri, vt vigeret incolumis Ecclesiæ status. Atqui Michæas hic non posteros Dauidis, sed Iehouā ipsum nominat, non vt excludat regnū illud Dauidis. sed vt ostendat Deū palā facturū se authorē illius regni esse, imò seipsum tenere totam potentiam. nam quanuis per manum Dauidis gubernauerit Deus veterem populum, per manum Iosiæ & Ezechiæ, tamen fuit quasi interposita vmbra, vt Deus obscurè tunc regnaret. Propheta ergo hic exprimit aliquod discrimen inter vmbratile illud regnum, & posterius nouum, quod aduentu Messiæ Deus palàm facturus erat. *Iehoua* ergo *ipse regnabit super eos*: acsi diceret, Hactenus quidem, vbi imperium tenuerunt posteri Dauidis, quia Deus ipse creauerat & Dauidem & eius filios & vncti fuerant eius nomine & mandato, potuit censeri hoc eius regnum, quanuis mediatè gubernaret suos hominum ministerio & opera: sed nunc Deus ipse cōspicua forma conscendet solium, ita vt nemo dubitet ipsum esse Regem populi sui. Et hoc verè, ac solidè impletum fuit in Christi persona. Tametsi enim Christus fuit verum semen Dauidis, tamen simul etiam fuit Iehoua, nempe Deus manifestatus in carne. Ergo videmus vt hic Propheta magnifico elogio extollat gloriam regni Christi: acsi diceret, non fore vmbratile sicuti sub Lege fuerat. *Iehoua* ergo *regnabit super eos*. Deinde adiungit, *in monte Sion*. Scimus non fuisse diuturnam possessionem regni Christi in monte Sion: sed debet coniungi hic versus cum initio huius capitis. Prius dixit Propheta, Ex Sion prodibit Lex & verbum Iehouæ ex Ierusalē. Si ergo quæritur huius loci interpretatio, quomodo Iehoua se Regem populi sui ostenderit & erexerit solium suum in monte Sion, hæc ratio est, quia Lex inde prodiit, hoc est, ex illo fonte fluxit salutis doctrina, vt totum mundum repleret. Quia ergo Euangelium, quod Deus promulgauit per totum orbem, initium habuit ex monte Sion, ideo Propheta illic Regem dicit Deum fore. Sed simul notandum est, defectione & perfidia illius populi factum esse, vt nunc mons Sion non tantùm angulum aliquem terræ occupet, sed emineat in toto mundo, sicuti etiam vrbs Ierusalem, quemadmodū prædictum fuit à Zacharia. Alius ergo est mōs Sion quàm olim fuerit, quia vbicunque prædicatur Euangelii doctrina, illic Deus verè colitur, illic offeruntur sacrificia: denique illic agnoscitur spirituale Templum. Sed tamen exordia Euangelii spectanda sunt, si velimus tenere genuinum Prophetæ sensum, quòd scilicet Christus, vel Deus in Christi persona cœperit regnare in monte Sion, quum inde Euangelii doctrina profluxerit vsque ad vltimos fines mundi. Nunc sequitur:

8 Et tu turris gregis, arx filiæ Siō ad te veniet, perueniet principatus primus regnum filiæ Ierusalem.

Adhuc pergit Michæas in eodem sermone, quòd scilicet non impediet misera populi calamitas, imò ille interitus, quin Deus rursus Ecclesiam suam instauret. *Tu*, inquit, *turris gregis, arx filiæ Sion* ne dubita quin Deus iterum daturus sit tibi pristinum Regnum & dignitatem, à qua nunc videris prorsus excidisse. Cęterùm, Turrem gregis variè accipiunt interpretes.

tes. Quidam existimant notari vastationem vrbis Ierosolymæ, quia sit instar tugurii, quemadmodum dicitur Iesa. 1. cap, & עֹפֶל etiam exponunt Obscuram, quia radix verbi est Tegere. Sed simplicior altera expositio est, quòd scilicet vrbs sacra vocetur Turris gregis, quia Deus vrbem illam sibi elegerat, quæ quodammodo populum in se colligeret. scimus enim habitos illic fuisse sacros conuentus. *Tu* ergo *turris gregis*, deinde *Arx filiæ Sion ad te veniet prius regnum.* Quanquam si cui magis arrideat prior sensus non contendo, quòd scilicet Ierosolyma hîc vocetur turris gregis propter deformitatem, quia redacta fuerat quasi in tugurium. Quãtum tamen attinet ad præcipuam sententiam, nulla est ambiguitas, quin Propheta hîc confirmet piorum animos, vt respiciant in longum tempus, neque occupentur præsenti clade, quin statuant in manu Dei esse quod promiserat, nempe, vt quasi mortuos excitaret, sic etiam instauraret regnum Dauidis, quod perierat. Tu ergo, inquit, bene spera. Quare? *Venit* enim *peruenit ad te prius regnum*. Hîc notatur interruptio quum Propheta de pristino regno vel dignitate loquitur. Nec verò dubium est, quin ludibrio habitus fuerit Dei populus, & hypocritæ etiam ac profani homines putarint fuisse meram imposturam quicquid testatus fuerat Dauid de perpetuitate regni sui: Ecce, dixit, regnũ suum stabile fore cum sole & luna: atqui statĩ post mortẽ Solomonis exigua portio eius filiis residua fuit: tandẽ nulla est species regni, nullus decor. hæc igitur ratio est cur Propheta dicat, venturum prius regnum: *Venit*, inquit, *ad te filia Sion, perueniet regnum prius.* Dubium verò non est, quin per regnum primũ intelligat florentissimam illam dignitatem, quæ celebratur in Scriptura sub Dauide & Solomone. Postquam enim abscissę sunt decem Tribus, fuit obscurum illud & tenue regnum. hic ergo promittit Propheta regnum illud quod floruerat sub Dauide & Solomone. *Regnum* ergo *filiæ Ierusalem veniet*, inquit. Disertè exprimit *filiam Ierusalem*, quia regnum Israel obscurauerat gloriam veri regni. Ergo hîc testatur Propheta Deum non esse immemorem suæ promissionis, atque ita facturum, vt Ierosolyma recuperet dignitatem, quam perdiderat & totus populus iterum in vnum corpus coalescat, ne sint duo membra diuisa, sed vnus Rex sub se contineat ac suo imperio totum genus Abrahæ. Atqui certũ est hoc non fuisse impletum Christi aduentu, in oculis hominum. Necesse est igitur repetere memoria quod paulò antè docuit Michæas, regnum hoc spirituale esse. nam Christo non dabat sceptrum aureum, sed doctrinam, Venite & ascendamus in montem Domini, docebit nos de viis suis: deinde, ex Sion prodibit Lex, & verbum Domini ex Ierusalem. Semper igitur ratio illa tenenda est, quòd Deus non reddidit Ierosolymam in oculis hominum speciosam, vt prius fuerat, neque opibus & diuitiis & terrena potentia eam locupletauit: sed tamen restituit summum imperium. neque enim tantùm subiecit illi decem Tribus, quę prius desciuerant, sed totum orbem. Pergamus:

Psal. 72. 2.

9 Nunc quare vociferaris vociferatione? Rex nullus in te? An Consiliarius tuus periit? quia te occupauit dolor quasi parturientem.

10 Dole & ingemisce filia Sion quasi parturiens: quia exibis è ciuitate & habitabis in agro: & venies Babylonem vsque, illic liberaberis, illic redimet te Iehoua è manu hostium tuorum.

Hîc Propheta res inter se natura cõtrarias permiscet, quòd scilicet excidendi essent ad tempus Iudæi, postea tamen recuperaturi priorem statum. *Cur vociferaris*, inquit, *vociferatione?* Notandum est Prophetæ consilium. neque enim voluit subuertere quod prius dixerat. sed quia poterant labascere piorum animi inter varias mutationes, Propheta hîc fulturas supponit, vt permaneant tamen in fide: & ideo dicit, *Quare vociferaris vociferatione?* hoc est, video exorturas graues turbas, quæ possent concutere etiam fortissimos animos. Erit igitur tempus varium, ita vt sæpius possint turbari fideles & deiici etiam ex gradu suo. sed quanuis varii tumultus surgant & tempestatibus omnia sint confusa: tamen Deus redimet populum suum. Videmus ergo quid sibi hîc velit Propheta, Cur nunc, inquit, vociferaris? Quare tumultuaris? nam propriè hoc verbum significat non tantùm vociferari, sed etiam buccinare: quasi diceret, cur tantopere se affligant Iudæi? Est certè magna ratio, inquit: & dicit, *An Rex in te non est?* Hæc certè erat ratio cur seipsos turbarent Iudæi, quia Deus spoliauerat eos & regno & consilio. Scimus autem quid dicat Ieremias, Christus, hoc est, vnctus Domini, in cuius anima spiramus, occisus est. Quoniam ergo tota Ecclesia quasi animã trahebat à Regis salute, ideo post regnum deletum & abolitum non potuit aliter fieri, quin attoniti essent fideles. Ablata enim erat spes salutis. *Rex* igitur *non est in te? Et consiliarij tui perierunt?* Existimant quidã obliquè perstringi populi infidelitatẽ, quia putaret se destitui Dei, & Christi auxilio. quasi diceret, oblitíne estis quid vobis promiserit Deus, se fore perpetuum vobis Regem, & missurum Messiam suum sub cuius manu vos regat? imò nonne vobis promisit æternum fore Da-

Thre. 4. 20.

uidis regnum? Vnde igitur ista trepidatio? acsi neq; amplius in medio vestri regnaret Deus, & solium Dauidis sine spe euersum esset? Adducunt illi interpretes in sententiæ suæ confirmationem eodem elogio Christum hîc insigniri, quo apud Ies.7.cap. Vocatur enim illic יועץ, consiliarius: sed quia hoc versu Prophetæ cõsilium est terrere magis & exprobare quàm solatio lenire malorum grauitatem, probabilius est ostendi populo suam nuditatem. quasi diceret Michæas, Quæ trepidationis causa vobis erat? An quia Rex vobis cum omnibus consiliariis erit ablatus? quod autem mox sequitur, cõfirmat iusta de causa oriturum hunc dolorem, quia mediis omnibus nudati erũt, quæ ad id vsque tẽpus testimonia fuerant gratiæ Dei. Cur ergo *Dolor te apprehendit quasi parturientem*? *Dole*, inquit, *& ingemisce*, hoc est, non impedio quominus doleas & ingemiscas, quasi diceret, Certè non poterunt etiã firmissimi quique despicere illas tam horrendas calamitates, quin patiantur grauissimos dolores. Cęterùm, vtcũque Deus maximis tormentis ad tempus subiiciat filios suos & exponat grauissimis malis, tãdem restituet tamen ab exilio: *Tu exibis*, inquit, *è ciuitate & habitabis in agro, venies etiam Babylonem: sed illic liberaberis, illic te redimet Iehoua è manu hostium tuorum.* Summa hæc est, quanuis Deus habiturus sit curam populi sui, quemadmodũ pollicitus est, tamen non esse cur fideles faciãt sibi delicias, acsi exempti essent ab omni molestia: quin potius hortatur Propheta, vt sese cõparent ab subeũdas istas calamitates, vt non modò eiecti à patria errent in agris, tanquã homines vagi, sed etiam vt trahantur Babylonem vsque, quasi in sepulchrum. Vbi autem animos fidelium confirmauit ad tolerantiam crucis, adiungit spem salutis, *quod Deus illic liberabit eos & illic redimet è manu hostium.* Bis repetit aduerbium שם, neque sine causa. Poterant enim fideles præcludere sibi omnẽ spem salutis, acsi præclusa esset ianua potentiæ Dei. Et hæc ratio est, cur Propheta bis repetat *illic, illic*, etiam in sepulchro te liberabit & redimet, hoc est, extendite spes vestras non tantùm ad mediocrem aliquam gratiam, quasi possit Deus vos liberare ex mediocri aliqua desperatione, sed vsque ad ipsam mortem. Ergo etiamsi vos iam quasi in sepulchris iaceatis, ne tamen dubitetis quin illic manum vobis porrigat Deus, quia futurus est liberator vester. Deus igitur, in cuius manu est victoria, superat multas & innumeras mortes.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando auspicijs filij tui coadunati sumus in corpus illud Ecclesiæ tuæ, quod toties & dispersum & laceratum fuit, vt maneamus in hac fidei vnitate, & constanter militemus contra omnes tentationes huius mundi, neque vnquã deflectamus à recto proposito, vtcunque cõtingat nouas turbas quotidie oriri: & quoniam expositi sumus tot mortibus, ne occupemur metu, qui spem omnem in animis nostris extinguat, sed potius discamus & oculos & mẽtes & sensus omnes nostros attollere ad illam potentiam tuam, qua viuificas mortuos & excitas ex nihilo quæ non erant, vt ita semper aspirent animi nostri ad æternam salutem, etiamsi quotidie nobis pereundum sit, donec tandem ostenderis re ipsa te esse fontem vitæ, vbi scilicet potiemur etiã illa æterna beatitudine, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui Domini nostri, Amen.

11 Et nunc congregatæ sunt contra te Gentes multæ (*vel robustæ*) dicentes, Damnata erit: & aspiciet in Sion oculus noster.

12 Ipsi verò non nouerunt cogitationes Iehouæ & non intellexerunt consilium eius: quia congregabis eos quasi manipulum in aream.

13 Surge & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferrũ & vngulas tuas ponam chalybẽ: & conteres populos robustos: & dicabis Iehouæ opes ipsorum & substantiam eorum Dominatori vniuersæ terræ.

Hîc Prophetæ consilium est aliquid leuationis dare fidelibus, ne sub malis succumbãt: quia sicuti iam diximus, instabant grauissimæ clades, quæ poterant obruere omnes piorum animos. Propheta igitur hîc optima consolatione erigit, qui alioqui poterant deficere in illis cladibus. Hæc autem summa est, quòd non deceat fideles turbari vbi videbunt impios superbè insultare, quemadmodum solent, vbi videntur sibi compotes esse votorum. Quoniã ergo absque modò sese petulãter efferũt reprobi, Propheta hortatur fideles, vt se in Dei promissionibus interea sustineant, neque morẽtur illam insolentiam. Deinde adiungit promissionem, quòd scilicet copias omnes hostiũ Deus collegerit, quemadmodum siquis multas

spicas

ſpicas colligat in faſciculum,vt tandem trituretur in area. Nunc venio ad verba Prophetæ. *Congregati ſunt*,inquit,*contra te multi populi*, vel robuſti. nam quum dicit גוים רבים, vtroque modo poteſt exponi, vel quòd ſint Gentes validæ ac robuſtæ, vel quòd ſint copioſæ numero. ad ſummam rei hoc parum facit. Nam huc ſpectat Propheta, quamuis Eccleſia Dei magna hoſtium multitudine prematur, non tamen debere ideo frangi animis: quia impii dum ferociter inſultant, non intelligunt conſilium Dei. *Congregatæ ſunt* ergo *contra te gentes multæ*. Proponit rem in conſpectu,vt medeatur terrori:quia quum ſumus extra iactum telorum,vt plurimùm nimium ſecurè contemnimus omnia pericula:vbi verò ad ſerium certamen ventum eſt,vel trepidamus,vel etiam concidimus & euaneſcimus. hæc ratio eſt cur Propheta in re præſenti ſtatuat Iudæos, & oſtendat iam adeſſe tempus quo ferenda ſit obſidio:quoniam vndique hoſtes ipſos vrgebunt. Congregati ſunt igitur populi: deinde *populi robuſti*,vel multi.hìc oſtendit non eſſe cur Iudæi,etiamſi longè polleant hoſtes & maiori numero & opibus & copiis & fortitudine,non eſſe tamen cauſam cur deſpōdeant animos: quia ſatis erit in Deo præſidii.*Dicentes,Iam damnata erit Sion*.חנף ſignificat malè facere & peruerſè. Ad verbum igitur ſic transferri poſſet,Scelerata erit Sion: & in ea aſpiciet oculus noſter. Cæterùm metaphoricè hoc verbum ſæpe accipitur pro damnatione ipſa. Senſus igitur eſt,Iam Sion damnata eſt. nec verò dubium eſt quin hìc Propheta exprimere velit, perinde hoſtes inſultaturos,acſi iam Sion non eſſet ſub tutela Dei:quemadmodum vbi quiſpiam ſuis ſceleribus ſe exoſum reddidit,etiam à ſuis patronis relinquitur ac deſeritur. ſic ergo Propheta hìc armat fideles contra hoſtium ſuorum petulantiam,ne ideo deſperent quum videbunt omnium hominum ſuffragiis ſe damnari:deinde etiam hanc eſſe communem ſententiā omnium,quòd relicti ſint à Deo. Sequitur materia conſolationis: *Ipſi vero non cognoſcunt cogitationes Iehouæ,& non intelligunt*. nam verba præteriti temporis tantundem valent acſi poſita eſſent in tempore præſenti, *Non intelligunt conſilium eius*. Hic Propheta reuocat piorum animos ad optimam conſiderationem. Nam vbi tam proteruè contra nos ſurgunt impii,putamus omnia illis permiſſa eſſe:deinde ſtatim eorum probra & contumeliæ animos noſtros & ſenſus occupāt,vt metiamur quodammodo iudicium Dei ex illorum vocibus. Vbi ergo impii ſubſannant fidem noſtram,iactant nos à Deo relictos eſſe, quaſi attoniti ſuccumbimus: & nihil procliuius eſt quàm nobis excuti fidem & memoriam promiſsionum Dei, quoties ita impii inſoleſcunt. Non abs re igitur Propheta hìc remediū adhibet:quòd diligenter nobis eſt obſeruandum. *Et dicent illi,Damnata eſt Sion*. atqui cæci iudicant de coloribus, *quia non intelligunt conſilium Iehouæ,neque eius cogitationes agnoſcunt*. Videmus ergo nunc quorſum tendat Propheta, nempe ſtultè & præpoſterè facturos fideles, ſi æſtiment iudicium Dei ex impiorum iactantia:quoniam Satan eos abripit furioſo impetu: & ſi Dominus licētiam illis malè agendi permittit,putant ſe victores fore vſque ad extremum. Quoniam ergo ita impii inebriati ſtulta confidentia,non modò homines,ſed Deū etiā ipſum contemnāt,Propheta hìc retinet & cohibet animos piorum, vt conſcendant altius: atque ita intelligant aliud eſſe conſilium Dei quàm exiſtiment improbi,qui ad Deum neque pertingunt neque accedunt. Hæc doctrina cognitu apprime eſt vtilis. Primo intuitu putaret quiſpiam hoc eſſe frigidum: O! quid ſibi vult Propheta? dicit non eſſe conſilium Iehouæ quod iſti proferunt: hoc etiam nos ſcimus. Sed ſi quiſque ſeipſum examinet, omnes vno ore fatebuntur nihil fuiſſe opportunius hac conſolatione. nam vulneramur contumelia,& ingenuis naturis hoc nimis eſt vſitatum. deinde ſimulac impii euomunt ſuas blaſphemias, putamus Deum in cœlo quieſcere: & vna vox illorum quaſi inſtar nubis obſcurat iudicium Dei, ſimulac quiſpiam ex reprobis nos deridet ac ſimplicitatem noſtram,minatur ferociter & terrores ſuos obiicit:illa eſt,quemadmodum dixi,quaſi nubes interpoſita inter nos & Deum. Hæc ratio eſt cur Propheta hìc dicat alias eſſe cogitationes Iehouæ,& aliud conſilium. denique huc tendit conſilium Prophetæ, quoties impii adeò ſuperbè nos deſpiciunt,deinde etiam contumelioſè minantur nobis, & nos territant,debere nos mentes in cœlum attollere. Quare? eſt enim aliud conſilium Dei. Iactantię igitur iſtæ euaneſcent,quia ex nihilo oriuntur,ita etiam recident in nihilum: conſilium verò Dei ſtabit. Sed nunc videndum eſt quorſum Propheta de conſilio Dei & cogitationibus hic loquatur. nam ſi tantùm hæc duo nomina proponerentur nobis in medium, certè parum ſolida eſſet conſolatio, & nihil ferè haberet efficaciæ. Aliud ergo principium tenendum eſt, nempe cogitationes Dei nobis non eſſe incognitas, qui ſumus edocti in eius ſchola. Conſilium ergo Dei non eſt obſcurum, quia patefactum eſt nobis eius verbo. Pendet igitur conſolatio ex doctrina altiore & magis recondita, quòd ſcilicet fideles in ſuis miſeriis debeant quaſi in ſpeculo contemplari Dei conſilium. Quale autem illud eſt? nempe quòd vbi nos afflixerit, habeat remedium in manu: vbi etiam coniecerit in ſepulchrum, poſsit nos reſtituere in vitam, & ſalutem. Quoniam ergo tenemus illud conſilium Dei, quòd temporalibus malis Eccleſiam ſuam caſti-

get, & semper vtilissimus futurus sit exitus: vbi ergo hoc nobis est cognitum, iam non est cur animos nostros deiiciant impiorum blasphemiæ. ac vbi euomuerint omnia sua conuitia, tamen debemus stare in hoc consilio Dei. Quòd autem impii ita superbiunt, non mirum est.nam si cornua erigunt aduersus Deum, cur non etiam nos spernerent, qui sumus & pauci numero & potentiæ ferè nullius,vel saltem imparis? Ecclesia enim est contemptibilis coram mundo. ergo non mirum est si ita nos subsannent, & suis ludibriis obruant hostes nostri,qui audent etiam contra Deum ita proteruè agere. Sed sufficiat nobis quòd non tenent Dei consilium.Nunc ergo videmus quid velit Propheta. & sequitur etiam explicatio, *Quoniam*,inquit,*congregabis eos quasi manipulum in aream.* Propheta hanc particulam adiecit expositionis loco,vt sciamus quale sit illud consilium Dei, cuius paulò antè meminit, nempe quòd Deus hostes congregabit tanquam manipulum vnum. Quid est manipulus? est exigua copia tritici:sunt vel trecentæ spicæ vel mille,si ita libet:sunt tamen spicæ tritici, & gestantur manu vnius hominis.deinde, quis finis manipuli?nempe vt trituretur in area. Hoc quidem difficile creditu est,hostes dum ita vndique coacervantur,esse instar manipuli. Si conueniat exercitus contra nos,non modò decem aut viginti milliũ,sed etiam longè maior:quis secundum sensum carnis putaret esse instar manipuli? Erunt totidem mortes & sepulchra: nempe pluris nobis esse debet cogitatio Dei quàm formidabilis hominum potentia. Quoties ergo & potentia & numero hominum præualebunt hostes nostri, discamus assurgere ad arcanum istud Dei consilium, de quo nunc concionatur Propheta noster: & tunc facilè erit statuere ingentem multitudinem esse instar manipuli.dicit autem congregandos esse in areã hostes nostros,vt illic triturentur.Congregant se in alium finem.putant enim statim nos fore sub sua potestate, vt nos absorbeant:sed vbi ita collegerint & seipsos & vires suas,Dominus frustrabitur eorum consilia,& permittet eos nobis triturandos.Sequitur: *Surge & tritura filia Sion,quia posui cornu tuum ferrum,& vngulas tuas chalybem*. Hic Propheta superiorẽ doctrinã confirmat. hortatur verò filiam Sion ad surgendum: quia oportuit deiici vt humi iaceret prostrata.neque enim statim restituit Deus Ecclesiam suam, sed ad tempus sic afflixit, vt nihil differret ab homine mortuo.Quẽadmodũ ergo cadauer sine sensu iacet,sic etiã Ecclesia Dei prostrata fuit.hæc ratio est cur Propheta nunc dicat, *Surge filia Sion*: acsi Deus voce sua excitaret mortuos. Videmus ergo emphaticum esse verbũ hoc קומי,quia admonet Propheta, non esse cur fideles desperẽt in totũ, vbi viderint se ita deiectos,quia ipsorũ restitutio est in manu & arbitrio Dei. nam proprium Dei munus est,excitare mortuos. & eadem etiam doctrina applicari debet in vsum quoties videmur ita deiecti,vt nullæ vires suppetant, nullus vigor. Vnde igitur fiet vt tandem resurgamus?nempe quia efficacia hæc penes Deum est, vt sola voce restituat nobis vitam quæ videtur prorsus extincta.Postea adiungit, *Tritura,quia posui cornu tuum ferrum,& vngulas tuas chalybem*..Scimus triturãdi morem fuisse apud Iudæos in vsu,sicuti etiam in Italia,& hodie in Prouincia Gallica.Hic flagellis excutimus triticum: sed illic est vsus triturandi.Propheta ergo ex consueto more hic loquitur.nam comparat bobus Ecclesiam Dei:quasi diceret,Iudæi erunt veluti boues præditi cornibus ferreis, & vngulis chalybeis,vt proterant sub se totum robur Gentium. Quantunuis ergo nunc Gentes excellant,tamen ego subiiciam eas pedibus populi mei, quemadmodum si manipulus triturandus esset.Postea adiungit,*Et segregabis*,vel consecrabis *opes eorum Iehouæ,& substantiam eorum dominatori terræ*. Finem hic Propheta designat cur Deus decreuerit subiicere electo populo profanas Gentes,nempe vt ipse glorificetur.hæc summa est. Cæterùm nimis arguti fuerunt in allegoriis, qui putarunt restringi debere hoc vaticinium ad tempus Christi. neque enim dubium est quin Propheta voluerit consolationem suam extendere ad totum Christi regnum, ab initio vsque ad finem. Alii nihilo rectius hoc spectare pronuntiant ad exilium Babylonicum, quia tunc & Daniel & alii triturauerint populos, vbi eorum doctrina adducti sunt profani Reges vt Templum restituerent: deinde vt præstarent aliquem cultum Deo Israel. sed in eo falluntur vtrique, quòd Triturandi verbum aliter accipiunt quàm Propheta. Generaliter enim significat subiiciendas esse profanas Gentes Ecclesiæ Dei. hoc autem fit quoties Deus porrigit manum fidelibus, & non patitur impios suam crudelitatem ita exequi vt cuperent: imò etiam facit vt cogantur suppliciter deprecari fideles. Hoc sæpe contingit in mundo, quemadmodum de Christo scriptum est, Inimici tui terram lingent.Sed non implebitur hoc vaticinium ante vltimum aduentum Christi.Incipimus quidem triturare hostes nostros,quoties Deus sua potentia illos conterit,vel saltem facit vt deiecti trepident, quẽadmodum videmus expauescere quoties contingit aliqua mutatio:& blandè tunc profitentur se velle Deum colere:sicuti hodie contingit adhuc vel in Gallia vel in Italia, quàm multi hypocritæ terrenæ vtilitatis causa se Deo subiicerent? & quàm multos tales Anglia aluit, vbi Euangelium illic florebat? Aulici omnes, & alii etiam qui nolebant subire odium Regis, profitebantur se esse optimos pietatis cultores.

Psalm.72.
b.9

sed

ſed tamen ſemper impletur illud, Alieni tibi mentiti ſunt. Videmus ergo quid ſibi velit Propheta, quum de trituratione loquitur: ſignificat Dominum ſæpe facturum vt hoſtes Eccleſiæ conterantur, etiamſi nullus eos premat: ſed quemadmodum iam dixi, neceſſe eſt reſpicere in vltimum diem, ſi volumus cernere plenum huius prophetiæ complementum. Poſtea adiungit, *Conſecrabis opus eorum Iehouæ, & ſubſtantiam ipſorum dominatori terræ.* Hic Propheta oſtendit non ſperandam eſſe filiis Dei dominationem, vt affluant delitiis in mundo, & omnia ad ſe rapiant: deinde abutantur ſua potentia, quemadmodum ſolent profani homines, ſed debere hoc totum referri in Dei cultum & gloriam. Quorſum ergo vult Deus Eccleſiam ſuam excellere? nempe vt ipſe ſolus emineat, & fideles placidè vtantur ſua dignitate, neque propterea ſuperbiant. Nihil itaque magis alienum eſt ab imperio Eccleſiæ, quàm ſuperbia, vel crudelitas, vel etiam auaritia. ideo notandus diligenter eſt hic finis, vbi dicitur, *Opus eorum conſecrabis Iehouæ.* Prius de dominatione loquutus erat, Conteres populos robuſtos, triturabis, calcabis etiam eos pedibus: ſed ne fideles traherent hoc aliô quàm Dominus volebat, ſtatim additur optima correctio, nempe quòd hæc dominatio non erit penes ipſos homines, ſed penes vnum Deum. *Tu* ergo *conſecrabis*: & vtitur verbo חרם, quod ſignificat anathema facere: quaſi diceret, Deus Eccleſiam ſuam extollet, vt poſsit hoſtibus ſuis dominari: ſed interea videant fideles ne tyrannicè dominentur, quia Deus vult ſemper ſolus regnare. Tota igitur excellentia, tota dignitas, tota potentia Eccleſiæ debet huc referri, vt omnia ſubiaceant Deo: & quicquid erit in Gentibus, hoc totum ſit ſacrum, vt ſcilicet cultus Dei tam apud victores quàm apud victos vigeat. Nunc ergo tenemus conſilium Prophetæ, cur adiecerit de conſecrandis Gentium opibus. Sequitur:

Pſalm. 18. d. 46

CAPVT V.

1 NVNC colligas te (*vel obſidione cingeris, vt alij vertunt*) filia congregationis, (*hoc eſt, turmæ*) obſidionem poſuit contra nos: in virga percutient ad maxillam iudicem Iſrael.

2 Et tu Beth-lahem Ephrata, parua ad eſſendum (*vt ita loquar*) inter millia Iehudah: ex te mihi egredietur ad eſſendum dominatorem (*ſic transfero durius, vt ſit dominator*) in Iſrael: & egreſſus eius ab initio, à diebus ſeculi.

Iterum Propheta, vt fideles hortetur ad patientiam, admonet inſtare durum & aſperũ tempus: quia oportuit eos ſæpius commonefieri de propinqua clade, ne terror eos prorſus exanimaret. Quoniam ergo periculum erat à deſperatione, ideo Propheta ſæpius repétit quod iam antea dixit de vindicta Dei, quæ tunc inſtabat populo Iſrael. & hæc ratio docédi ac ſeries obſeruatu digna eſt, dum nobis Prophetæ minantur, aut denuntiant quas meriti ſumus pœnas, vel obſtupeſcimus, vel excandeſcimus contra Deum ac fremimus: ſi autẽ proponunt aliquid conſolationis, tunc indulgemus nobis, & nimium ſumus ſecuri. Ergo neceſſe eſt coniungere minas promiſsionibus, ita vt ſemper parati ſimus ad ferendas temporales pœnas: & interea animi noſtri ſuffulti bona ſpe à Domino pendeant & in ipſum recumbant. Hoc conſilio Propheta iterum inculcat quod iam aliquoties dixit, nempe obſidione cingendos eſſe Iudæos. Quomodo hæc conueniunt, hoſtes qui fuerint congregati, ſimiles fore manipulo qui ſtatim rapitur in aream pedibus animaliũ calcandus: & tamen obſidendos eſſe Iudæos? Reſpondeo hæc omnia congruere, quoniam ſcilicet temporales pœnæ quas Deus Eccleſiæ ſuę infligit, non impedient quominus ſtatim eam reſtituat, vbi viſum fuerit. ergo ne obreperet ſecuritas animis piorum, Propheta voluit ſæpius illis reducere in memoriã, inſtare horribilem cladem, quæ poſſet eos penitus obruere, niſi ſubeſſet aliqua fultura: hoc eſt, niſi Deus ipſe verbo ſuo ipſos ſuſtineret. *Nunc* ergo *congregabis te*, inquit, *filia turmæ.* Verbum התגודדי & nomen גדוד conueniunt inter ſe: quaſi diceret, Tu collecta eris filia collectionis. Alloquitur Propheta Ieroſolymam. ſed videndum eſt cur vocet *Filiam collectionis.* Putant nonnulli notari hac voce ſplendidum & opulentum ſtatum Ieroſolymæ: quaſi dixiſſet Propheta, Hactenus ciuitas hæc populoſa fuit, ſed nunc redigetur in tales anguſtias, vt non audeat extra portas ſuas egredi, quoniam vndique coarctabuntur. ſed Propheta Ieroſolymam vocat Filiam turmæ alio ſenſu, nempe quòd ſoliti eſſent multas moleſtias inferre, quemadmodum latrones inter ſe conſpirant & turmatim conueniunt, vt prædentur:

ita etiam Propheta vocat Ierosolymam Filiam turmæ,quoniam soliti essent ciues illius vltrò inferre multas molestias,& violenter se gerere,quemadmodum solet prædones.*Tu* ergo nunc,inquit,*collecta eris*:hoc est,non emittes tuas turmas, sed hostes cogent te dura obsidione,acsi instar fasciculi te ipsam contraheres.Sunt igitur duo membra huius sententiæ,nempe quanuis Dominus statuerit Ecclesiæ suæ opitulari,tamen velle eam ad tempus coarctari: deinde Propheta causam ostendit,ne querantur se nimium rigidè tractari: Vos, inquit, hactenus sine causa fuistis aliis molesti . tempus ergo adest quo Dominus vicem vobis repēdat: quemadmodum etiam dicit Iesaias,Heus tu prædator,nonne etiam tu prædę expositus eris? ita etiam hoc loco,Vos fuistis turmatim collecti,nempe vt expilaretis homines innoxios.ergo aliæ turmæ nunc vos cingent,imò eritis ipsi terrore vestro obsessi.Est enim verbū Hithpael.Non dicit,Tu filia turmæ iam cincta eris:sed teipsam,inquit,constringes. Postea adiungit,*Obsidionem posuit contra nos.*Posset hoc referri ad Deum : sed simpliciter de hostibus intelligi potest:continuò enim pòst addit Propheta,*Percutient virga,*plurali numero.*Percutient* ergo *virga maxillam iudicis Israel*, significat Iudæos ita subigendos esse à suis hostibus , vt etiam Iudices ipsorum ac gubernatores expositi sint omne genus probris & ignominiis. nam Percutere ad maxillam,tantundem valet ac inferre quoduis dedecus. est enim extrema illa contumelia,sicuti Demosthenes loquitur,& citatur etiam à Iureconsulto.Nunc tenemus consilium Prophetæ,quòd frustra superbiant Iudæi in regno & in ordine suo politico,quia Dominus vltimis probris subiiciet gubernatores ipsius regni.*Percutient* igitur hostes *Iudices ipsos etiam ad maxillam.*Sed statim sequitur consolatio.& videmus vt Propheta nunc humiliet filios Dei,& præparet ad tolerantiam crucis : nunc verò mitiget omnem tristitiam, imò exhilaret ipsos in suis malis.In hunc igitur finem nunc adiungit, *Tu Beth-lehem Ephrata parua es, vt sis in millibus Iehudah.* Quoniam Matthæus aliter hunc locum citat, putant quidam interrogatiuè debere legi,Et tu Beth-lehem Ephrata,minima es in præfecturis Iehudah ? quoniam Matthæus dicit , Nequaquam minima es , excellis. Sed quid opus est torquere Prophetæ verba, quum Euangelistæ non fuerit propositum referre quod apud Prophetam legitur, sed notare locum duntaxat:quantum ad verba spectat, respexit Matthæus cōditionem oppidi Beth-lehem,qualis erat post Christi aduentum.Tunc ergo verè cœpit excellere:sed Propheta hìc considerat quàm ignobilis & contemptus si locus Beth-lehem,*Tu*,inquit,*minima es in millibus Iehudah.*Quidam parum scitè exponunt hunc locum,*Minima es in millibus Iehudah*:hoc est,etiāsi mille essent vrbes in tribu Iehudah, vix tamen haberes locum in tanto numero . sed ignorantia consuetudinis hoc dicunt:quia scimus Iudæos solitos fuisse distribuere suas pręfecturas in millenaria , in chiliadas. Sicuti ergo sunt in exercitu centuriones , sic etiam in descriptione cuiuslibet gentis sunt centuriæ : ita sunt in exercitu Tribuni , qui præsunt mille hominibus.Sic Propheta vocat Millenarios,hoc est,Tribunos.nam tales erant præfecturæ, vt quæ vrbs poterat educere cum suis pagis tria millia hominum, haberet etiam tres præfecturas,haberet tres Tribunos, vel quatuor vel quinque . Propheta ergo vt ostendat exiguum esse oppidum & nullius ferè potentiæ,dicit,Tu Beth-lehem,vix potes sufficere ad vnā pręfecturam.Fuit autem hoc signum tenuitatis,quòd ex Beth-lehem & pagis vicinis vix possent confici mille homines. Scimus enim non fuisse multas vrbes in tribu Iehudah :& tamen poterant illinc educi magni exercitus.Si ergo tanta fuit exiguitas vrbis Beth-lehem,vt vix posset tenere gradum præfecturæ vnius,certè hinc patet fuisse ignobile oppidū.Nunc tenemus consilium Prophetæ:*Tu*,inquit,*Beth-lehem,minima es in vrbibus Iehudah*:iam *orietur* tamen , vel egredietur *mihi ex te qui sit dominator in Israel.*Beth-lehē vocat Ephrata,quia dicunt alterā fuisse in tribu Zebulon:& scimus cōgruere nomen Ephrata cū nomine Beth-lehē:quia vtrunq; frugum ac victus abundantiam notat:& inde etiam natus fuit Dauid.Iam venio ad secūdum membrum:*Ex te egredietur mihi qui sit dominator.* Hìc inducit Propheta loquentem Deum : *Egredietur*,inquit,*mihi.*Hac voce pronuntiat Deus sibi non ita decretum esse perdere populum quin velit iterum restituere post aliquod tempus . Reuocat igitur fideles ad se & consilium suum æternum:acsi diceret,Ego sic ad tempus vos abieci,vt tamen aliqua vestri cura me tāgat.*Mihi* ergo *egredietur qui sit dominator in Israel.*Iam non dubium est quin Propheta simul etiā fideles reuocet ad promissionem quæ Dauidi fuerat data. Vnde enim spes salutis electo populo,nisi ex regni perpetuitate?Iam dicit Propheta,Est quidem aliqua ratio secundum carnis sensum,cur fideles animos despondeant . Nam vnde illis fiducia , nisi ex regno Dauidis? Vnde autem oriundus Dauid ? nempe ex Beth-lehem . Vocata enim fuit Beth-lehem Vrbs Dauidis. atqui obscurum est & tenue oppidulum , & vix potest efficere vulgarem præfecturam. Quum ita sit, possent fidelium animi concidere . sed paruitas ista non obstabit quominus illinc educat Dominus nouū Regē. Ante Dauidem etiā Beth-lehem fuerat tenue oppidū & ex vulgaribus contēptisq; præfecturis.Quis sperasset ex illo oppidulo Regē esse eligēdum?deinde ex tugurio venturum?Quia Dauid erat in domo pastoritia , pater eius erat homo

Iesa 33.a.1

Mat.2.a.6

mo pecuarius, erat etiam minimus inter fratres suos. Quis ergo putasset lumen oriturum esse ex illo terræ angulo? deinde ex tugurio ignobili? hoc factum fuit præter hominum opinionem. ergo Propheta hîc proponit fidelibus eandem consolationem: quasi diceret, Nónne Deus semel constituit perfectissimum statum, ita vt populus omni ex parte fœlix & beatus esset quum Rex creatus fuit Dauid? vnde autem Dauid? ex Beth-lehem. ergo non est cur nunc vos præsentes miseriæ nimium conturbent. Deus enim iterum poterit vobis Regem ex eodem loco educere, & faciet. *Tu* ergo *Beth-lehem, parua es.* Non dubium est quin Propheta hîc velit reputari à fidelibus quale fuerit initium perfectissimi status, nempe quum Dauid electus est Rex. Dauid erat pastor, homo abiectus, nullius famæ, nullius potentiæ, etiam inter fratres suos contemptibilis. Quum ergo Deus ex tenebris eduxerit lucem, non est cur nunc desperent fideles, quin eadem futura sit restitutio, quale fuit exordium beati & optimi status. Nunc tenemus consilium Prophetæ: sed reliqua non possum hodie absoluere, differã igitur in diem crastinum.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quãdo non desinimus in nos iram tuam prouocare, deinde etiam expedit nobis subinde manu tua castigari, vt humiliemur, & discamus nos tibi subijcere in verum & voluntarium obsequium: da inquam, ne deficiamus sub tuis ferulis, sed semper animos erigamus ad spem exitus, quam nobis facis proposito Mediatore, quem ipse nobis semel in hunc mundum misisti, vt per eum nos tibi reconciliares, & per quem etiam opem feras, quoties nobis opus est: & simul discamus sperare in Filium tuum vnigenitum, vt fortibus animis transeamus per omnes huius mundi miserias, neque vnquam fatigemur, donec tandem potiti victoria, perueniamus in beatam illam quietem, & fruamur fructu victoriæ nostræ, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

HERI cœpimus exponere promissionem qua voluit Propheta noster fulcire piorum animos, ne in grauissima tentatione deficerent. Reuocat autem eos, sicuti dictum fuit, ad ipsa regni exordia: quoniam Dauid fuerat quasi de nihilo excitatus: & Deus specimen admirabilis suæ gratiæ in eo ostenderat. ideo Propheta admonet pios, idem nunc quoque esse sperandum, vt Deus regnum illud collapsum rursus erigat. *Prodibit* ergo *ex Beth-lehem*, inquit, (quod est ignobile oppidum) *qui sit dominator in Israel.* Vocat Dominatorem in Israel, quia prius denunciauerat horribilem illam pœnam, quòd hostis colaphis cæsurus esset faciem Iudicis. Hoc autem perinde valebat acsi dixisset Propheta, nullam amplius fore dignitatem in populo illo, quia caput ipsum verberandum esset. Iam ergo promittit nouum dominatorem: hoc est, promittit rursus politicum aliquem ordinem fore conspicuum in illo populo. neque enim potuit percuti gubernator in maxilla, quin concideret omne imperium & omnis dignitas. Videmus ergo quid per nomen Dominatoris intelligat Propheta, quòd scilicet Deus rursus efficiet vt emergat nouus Princeps, qui gubernet populum illum. Est igitur hoc remedium dissipationis. Cæterùm adiungit Propheta, *egressus eius esse ab initio*, vel à longa vetustate, *& à diebus seculi*: hoc est, diebus æternis. hîc significat non fore hoc repentinum, quòd surget Princeps qui populum gubernet: quia iam olim hoc diuinitus fuit decretum. hic est simplex sensus. Scio quosdam insistere pertinacius, quòd hîc loquatur Propheta de æterna essentia Christi. & quantum ad me spectat, libenter agnosco hîc probari nobis Christi diuinitatem: sed quia hoc nunquam extorquebitur à Iudæis, malo simpliciter accipere quod sonat Prophetæ verba, Christum non ita repente proditurũ ex Beth-lehem, quasi de eo nihil Deus olim statuisset. *Egressus* ergo *eius sunt ab initio*, inquit. Alii etiam afferunt nouam argutiam, quòd plurali numero Propheta Egressus vocet propter duplicem Christi naturam: sed subest absurditas, quia neque propriè neque scitè conferret Propheta naturam humanam Christi cum diuina, quantum attinet ad æternitatem. Scimus Sermonem Dei fuisse æternum: scimus deinde vbi tempus plenitudinis venit, quemadmodum loquitur Paulus, Christum induisse carnem. Origo igitur Christi secundum carnem, non fuit tam vetusta, si de essentia sermo habetur. ergo absurda prorsus esset comparatio: & Hebræis satis tritum est pluralem numerum confundere cum singulari. dicit ergo egressum Christi esse æternum, quia non prodibit momento ex Beth-lehem, sicuti temere quispiam ad opem ferendã exurgit, vbi omnia sunt desperata: sed tamen ita surgit, vt nihil fuerit antea prouisum. Propheta autem alium fore Christi egressum denuntiat, quòd scilicet Deus ab initio statuerit dare perpetuũ Regẽ populo suo. Interea repudiandum nobis est commentum illud in quo sibi placent Rabbini. nam dicunt ante mundi creationem creatum fuisse Messiam, sicuti etiam Solium æternitatis & Legem, & alia. sunt insulsæ fabulæ. Sed Propheta simpliciter ostendit, etiam an-

Gal.4.a.4

Col.1.c.15 te conditum mundum Christum fuisse caput, sicuti etiam vocatur Primogenitus omnis creaturæ, quia per ipsum creata sunt omnia. Idem verò Sermo Dei, per quem creatus est mundus, debuit esse caput Ecclesiæ, & per eum oportuit instaurari quæ perdita erant. nunc ergo tenemus quid sibi velit Propheta quum dicit, *egressus Christi esse æternos*. Cæterùm Iudæis non concedere tantùm perpetua Dei ordinatione egressus Christi fuisse ab initio, vel ab omnibus seculis. Sed duo notanda nobis sunt, Christum scilicet, qui manifestatus fuit in carne vt Ecclesiam Dei redimeret, fuisse æternum sermonem, per quem creatus est mundus: deinde fuisse destinatum æterno Dei cōsilio vt esset primogenitus omnis creaturæ: præsertim verò vt esset Ecclesiæ caput, & instauraret gratia & virtute sua mundum collapsum. nūc ergo videmus qua ratione hæc duo Propheta simul cōiungat, vbi dicit proditurum ex Beth-lehem qui dominetur in Israel: & tamen egressus eius esse æternos. nam si tantùm hoc dixisset quod heri exposuimus, facilis erat exceptio, & poterat cuilibet venire in mentem, Cur dicis venturum ex Beth-lehem qui gubernet electum populū? quasi verò Deus excogitet nouum remedium, vbi videbit actum esse de salute Ecclesiæ suæ. Hìc Propheta anteuertit & admonet egressus eius esse æternos: hoc est, ita fuisse iam olim decretum, & quidem ab initio: quia scilicet Deo nihil sit nouum, vt opus habeat aliqua subita consultatione: quemadmodum vbi nobis aliquid contigit quod minimè timuimus, tunc fabricamus nobis nouas rationes. Propheta ostendit nihil tale fore in Deo: sed hoc totum occulta & incomprehensibili eius prouidentia gubernari, quòd populus pessum ibit: deinde restituetur per manum Christi: nempe quia *egressus eius sunt ab initio & à diebus æternis*. Pergamus.

3 Propterea dabit eos (*hoc est, ponet eos, vel relinquet*) vsque ad tempus quo parturiens pariet: & reuertentur ad filios Israel residuum fratrum eius.

Hìc rursus Propheta sermonem suum sic temperat, vt Iudęi intelligant sibi multa ferenda esse antequam succurrat Deus eorum miseriis. Vult ergo hìc formare piorum animos ad tolerantiam, ne diffidant in rebus turbatis, ne etiam occupet eos nimius terror. Statuit igitur ista duo simul, nempe populum, sicuti dignus erat, grauiter affligendum esse: deinde Deum fore in illis tam atrocibus pœnis memorem fœderis sui, vt tandem colligat aliquas reliquias, neque sinat populum illum penitus aboleri. ergo aliquid medium promittit inter statum integrum, & interitum: Non manebit status populi integer, inquit Propheta. Quare? Deus enim excindet regnum & vrbem: imò faciet vt nulla appareat vel dignitas vel potentia populi, vt nullus denique residuus sit ordo. interea tamen subueniet miseris: vbi putabunt se esse iam addictos vltimo exitio, porriget illis manum. hæc summa est. Dicit igitur tradendos esse, hoc est, derelinquendos à Deo *vsque dum parturiens pariat*. Sunt qui hoc trahant ad beatam Virginem: quasi diceret Michæas, tempus illud esse expectandum Iudæis, dum Virgo pariet illis Christum: sed facilè omnes agnoscunt coactam esse illam interpretationem. Ego igitur non dubito quin Propheta hìc per similitudinem corpus populi comparet mulieri grauidę. Similitudo mulieris parturientis variè accommodatur. nam improbi, vbi impunitatem sibi promittunt, repente corripiuntur, & vno impetu: ita interitus eorum similis est partui mulieris grauidæ. Sed alia est ratio præsentis loci: Propheta enim dicit fore similes Iudæos mulieribus grauidis, quia etiamsi perferant maximos dolores, sequetur tamen lætus & optabilis exitus. Et Christus etiam in hunc finem exemplo hoc vtitur, Mulier, inquit, tristitiam habet quum parit, sed statim lætatur vbi videt hominem in mundo natum. Ergo hoc loco Michæas dicit prosperum fore exitum electi populi in miseriis: quia scilicet parient. Erunt quidem grauissimi dolores, sed quorum exitus lætitiæ causa erit, vbi scilicet agnoscent se & suam salutem semper curæ fuisse Deo, vbi intelligent vtiles sibi fuisse eius castigationes. *Donec* igitur *pariens pariat*, inquit, *Deus relinquet eos*. Duo igitur sunt membra huius sententiæ, quòd ad tempus relinquendi sint Iudæi, acsi non essent amplius in Dei manu ac tutela. Hoc vnum est: alterum verò, semper Deum fore illorum custodem, quia partus sequetur eorum dolores. Contraria est illa sententia Iesaiæ, Doluimus, parturiuimus, & peperimus ventum. Illic queruntur fideles se fuisse maximis doloribus oppressos, & venisse vsque ad partum: cæterùm non peperisse nisi ventum, hoc est, se fuisse deceptos vana expectatione, quia non respondit exitus qualem sperabant. Sed Dominus per Michæam hic aliquid melius promittit, quòd scilicet finis omnium malorum erit fœlix populi restitutio: quemadmodum si mulier compensationem accipiat doloris sui, vbi videt sibi natam esse sobolem. Et confirmat hanc sententiam altero membro, vbi dicit, *ad filios Israel redibunt*, vel conuertentur *residuum fratrum eius*. Significat ergo Propheta fieri non posse quin Deus populum suum non modò dissipet, sed etiam pessundet ita vt calamitas illa minetur certum exitium. Hoc vnum est.

Io.16.c.21

Ies.26.c.18

eſt. Interea verò promittit aliquid fore ſaluum. ſed vocat *Reliquias*, ſicuti alibi vidimus, ne hypocritæ exiſtiment ſe impune laturos quòd Deo illuſerint. Oſtendit igitur Propheta venturam eſſe cladem, quæ populum ferè extinguat: ſed reliquias fore ſaluas miſericordia Dei, idque præter communem ſenſum. Nunc tenemus quid velit Propheta. Iam ſequitur:

4 Et ſtabit, & paſcet in virtute Iehouæ, in magnificentia nominis Iehouæ Dei ſui: & habitabunt, quia nunc magnificabitur vſque ad fines terræ.

Non dubium eſt quin Propheta hîc continuet ſermonem ſuum de Chriſto, & quantumuis Iudæi impudenter peruertant totam Scripturam, non poſſunt tamen effugere quin hîc reuocet Michæas pios omnes ad Chriſti aduentum, ſi quam ſalutem vel ſperant vel cupiunt conſequi: hoc certum eſt. Iam videndum eſt quid Propheta Chriſto tribuat: *Stabit*, inquit, *& paſcet in virtute Iehouæ.* Standi verbum ad perſeuerantiam debet referri: quaſi diceret non fore hoc momentaneum, quòd Deus populi reliquias colliget per manum Chriſti: ſicuti ſæpe affulget aliquid lætitiæ quod ſtatim euaneſcit. Propheta hîc oſtendit regnum Chriſti fore ſtabile, & diuturnum. Perget ergo: hoc eſt, non tantùm ad paucos dies Chriſtus reget Eccleſiam Dei, ſed regnum eius ſtabile manebit per continuam ſeriem annorum, & ætatum. Nunc ergo videmus conſilium Prophetæ. Secundò addit, *paſcet in fortitudine Iehouæ, in magnificentia nominis Iehouæ Dei ſui*: quibus verbis intelligit ſatis fore potentiæ in manu Chriſti ad Eccleſiam tuendam. Scimus Eccleſiam in hoc mundo obnoxiam eſſe varijs turbis, quia nunquam hoſtibus caret: Satan enim ſemper reperit quos impellat, & quorum furore vtatur ad vexandos Dei filios. Quoniam ergo Eccleſia Dei agitatur inter multas procellas, ideo opus habet robuſto & inuicto defenſore. Hoc igitur elogium nunc confert Propheta noſter in Chriſtum, quòd *paſcet in fortitudine Iehouæ, & magnificentia Dei ſui.* Quantum ad verbum Paſcendi attinet, non dubium eſt quin hîc exprimat qualis Chriſtus ſit erga ſuos, hoc eſt, erga gregem ſibi commiſſum, & fidei ſuæ. Non dominatur ergo Chriſtus in Eccleſia tanquā formidabilis tyrānus qui ſuos metu opprimat, ſed paſtor eſt, & tractat oues ſuas qua optandum eſt manſuetudine. Erga fideles ergo nihil humanius & mitius Chriſto, quia fungitur officio Paſtoris: & mauult hoc elogio ornari, quàm vocari & cenſeri Rex, & ſibi ſumere aliquod imperium. Sed potentiam Chriſti ex altera parte oſtendit Propheta fore impijs & reprobis horribilem. *Paſcet*, inquit. ſi ad oues reſpicimus, Chriſtus induit perſonam plenam manſuetudinis. Nihil enim blandius eſt, quemadmodum dixi, hoc Paſtoris nomine. Sed quoniam cingimur vndique hoſtibus, addit Propheta, *Paſcet in virtute Iehouæ. & magnificentia nominis Iehouæ*: hoc eſt, quantum eſt potentiæ in Deo, tantum erit præſidii in Chriſto, vbi neceſſe erit Eccleſiam defendere & tueri contra hoſtes. Diſcamus ergo non minus ſperandum eſſe ſalutis à Chriſto, quàm eſt in Deo virtutis. Nunc ſi virtus Dei immenſa eſt, quemadmodum fatemur, etſi omnipotentia eius omnes ſenſus noſtros longè ſuperat & abſorbet, diſcamus etiam extendere & in altum & profundum omnes ſpes noſtras. Quare? nam habemus ſatis robuſtum Regem qui nos tuendos ſuſcepit, & cuius fidei Pater nos commiſit. Quum ergo traditi ſimus Chriſto in cuſtodiam, non eſt quod dubitemus nos fore ſaluos & incolumes. Eſt quidem Paſtor, & noſtra cauſa huc ſeſe demittit, vt non refugiat etiam ſordidum hoc nomen: neque enim eſt in paſtore pompa vel maieſtas. Tametſi ergo Chriſtus noſtra cauſa induit perſonam paſtoris, neque munus detrectat, interim præditus eſt immenſa virtute. Quare? neque enim humano more gubernat Eccleſiam, ſed *in magnificentia nominis Dei ſui.* Iam quòd Chriſtum nunc Deo ſubijcit, pertinet ad humanam naturam. Et Chriſtus quamuis ſit Deus manifeſtatus in carne, tamen dum nobis Mediator deſcribitur, & Eccleſiæ caput in natura humana, ſubijcitur Deo Patri. Eſt enim medius inter Deum & nos. Hæc igitur cauſa eſt cur nunc Propheta dicat Chriſtum habere quaſi precariò virtutem: non quòd Chriſtus duntaxat ſit homo, ſed quia apparuit nobis in hominis perſona, ideo dicitur accipere virtutem à Patre ſuo: & hoc naturæ humanæ reſpectu, vt dictum eſt. Eſt tamen alia ratio cur Propheta hoc expreſſè addiderit, nempe vt ſciamus Chriſtum quatenus eſt Eccleſiæ protector, non poſſe à Patre ſuo diuelli. Sicuti ergo Deus eſt Deus, ita Chriſtus eſt eius miniſter ad ſeruandam Eccleſiam. In ſumma non vult Propheta conſiderari Deum à fidelibus, niſi interpoſito Mediatore: & non vult conſiderari Mediatorem, niſi qui obtineat ſummum imperium à Deo ipſo: imò qui inſtructus ſit omnipotentia ad ſuos ſeruandos. Addit poſtea, *Habitabunt: quia nunc magnificabitur vſque ad fines terræ.* Promittit ſecuram habitationem fidelibus: quia Chriſtus extolletur vſque ad vltimas mundi plagas. Hîc videmus ſalutem etiam Gentibus exteris promitti: quia ſatis fuiſſet Chriſtum intra fines Iudææ pollere immenſo imperio, ſi tantùm il-

N.

li tradita fuisset gens vna in custodiam. Sed quoniam voluit Deus Pater ipsum esse authorem salutis cunctis Gentibus, hinc etiam colligimus oportuisse extolli vsque ad vltimos terræ fines. Cæterùm quod ad verbum Habitandi spectat, fusius exponitur proximo versu, vbi dicit Propheta,

5 Et erit hic pax: Assur quum venerit in terram nostram, & quum calcauerit in palatijs nostris, tunc constituemus super eum septem Pastores, & octo Principes hominum.

Confirmat, vt dixi, Michæas proximam doctrinam. Habitandi verbo non dubium est quin voluerit stationem quietam & tranquillam notare: acsi diceret securos fore filios Dei sub Christi manu. Iam addit, *Erit enim pax nostra*. Poterat quæri, vnde secura ista habitatio? nam terra nostra sæpius vastata fuit: tandem abductus est populus in exilium. Quomodo nunc audebimus sperare quod promittis, nos fore tranquillos & securos? quia, inquit, *erit pax nostra*, hoc est, contenti simus præsidio Regis, quem Deus Pater nobis dedit. Sufficiat igitur nobis vmbra ipsius, & satis erimus tuti ab omni molestia. Nunc videmus quo sensu Propheta appellet Christum, Pacem populi, vel Ecclesiæ: nempe quia procul arcebit omnes noxas, & instructus erit fortitudine & inuicto imperio vt omnes impios compescat, ne audeant bellum gerere cum filiis Dei: vel si quid moueant turbarum, prohibeat ipsos tamen. Cæterùm, scimus alio modo Christum esse nobis pacem, quia scilicet reconciliauit nos Patri. Et quid nobis prodesset tutos esse à terrenis noxis, nisi hoc certum esset, Deum nobis esse propitium? nisi ergo mentes nostræ acquiescerent in paterna Dei beneuolentia, necesse esset nos trepidare perpetuò, etiamsi nemo quicquam molestiæ inferret: imò omnes amici essent, & applauderent, misera esset tamen nostra conditio, & æstuaremus inquietudine, nisi conscientiæ nostræ illa certa fiducia pacatæ essent, Deum scilicet nobis esse patrem. Ergo non posset Christus esse aliter pax nostra, nisi quatenus Deum nobis pacificat. Sed interim generaliter loquitur Propheta, quòd sub vmbra Christi tutò latebimus, neque esse metuendum quicquam mali, etiamsi Satan furiosè in nos ruat, si insaniat etiam totus mundus nihil nobis esse metuendum, si Christus contineat nos sub suis alis, & foueat. Hæc summa est igitur, quum dicit Christum esse pacem: postea adiungit, *Quum Assur venerit in terram nostram, & quum calcauerit in palatijs nostris, tunc statuemus contra eum*, vel super eum, *septem Pastores & octo Principes populi*. Significat Propheta Ecclesiam Dei non fore immunem à multis turbis, etiam ante Christi aduentum. Ego enim libenter hoc refero ad medium tempus: quanuis interpretes aliò trahant Prophetæ verba. Sed hic sensus longè melius conuenit, dum Christus adhuc speratur, & tamen suspensum est auxilium illud, quod Deus per manum eius pollicitus est: venturos Assyrios, qui longè & latè grassentur per terram Israel. Dicit ergo, Etiamsi Assur in terram nostram veniat, & perrumpat violento impetu, vt non possimus eum arcere, statuemus tamen nobis Pastores & Principes contra eum. Quanquam notandum est non debere vaticinium hoc restringi ad tempus illud tam breue. Generaliter enim loquitur Propheta de Ecclesiæ conseruatione tam ante Christi aduentum, quàm postea: quasi diceret, Dixi Regem qui nascetur nobis, & prodibit ex Bethlehem, fore pacem nobis: sed antequam manifestetur mundo, Deus tamen adhuc Ecclesiam suam colliget, & emergent ex corpore mortuo tam Duces quàm Pastores, qui repellant iniustam violentiam: imò subiiciant sibi Assyrios. Videmus nunc quorsum spectet Propheta: postquam ornauit insigni illo elogio Christum, quòd vnus nobis ad tranquillam vitam sufficiat, postea adiungit Deum fore conseruatorem Ecclesiæ suæ, vt eam liberet ab hostibus. Cæterùm, notanda est circunstantia, quæ hìc exprimitur. Dicit Michæas, Quum *Assyrij grassati fuerint per terram, & calcauerint omnia palatia*, tunc Deum fore liberatorem populi sui. Poterat excipi, Cur non citius? ánnon præstabat anteuertere? Quid? nunc Deus quasi otiosus spectat vim hostium, & laxat illis habenas, vt totam terram diripiant, vt perrumpant vsque ad meditullium. Cur ergo Deus non occurrit maturius? sed videmus quam rationem tenere velit Deus in Ecclesiæ salute. Quia enim castigatione aliqua subinde indigent fideles, Deus ipsos humiliat vbi ita expedit, sed postea liberat. Hæc ratio est cur Deus permiserit tantam licentiam Assyriis, antequam opponeret suum auxilium. Et videmus etiam sic temperari sermonem à Propheta, vt ab vna parte ostendat non fore semper immunem Ecclesiam à malis. Venient ergo Assyrii, calcabunt palatia nostra. Hoc omnino ferendum erat filiis Dei, & oportuit in tempore parare animos ad tolerantiam. Sed postea sequitur consolatio. Vbi ergo Assyrii ita penetrauerint in terram nostram, & nihil illis clausum vel absconditum fuerit, tandem Dominus faciet vt surgant noui Pastores. Significat Propheta aliquo tempore mutilum fore corpus populi, & quasi truncum: sicuti etiam impletum fuit, vsque dum reuersi sunt

uersi sunt ab exilio. Nam frustra hoc diceret, *Constituemus nobis*, si fuisset continua series regiminis: non diceret, postquam Assur venerit in terram nostram, constituemus Principes: sed erunt quum veniet Assur adhuc Principes. Verbum igitur *Constituendi* denotat quod iam dixi, nempe Ecclesiam fore ad tempus sine capite visibili. Christus quidem semper fuit caput Ecclesiæ: sed quia voluit tunc spectari in familia Dauidis tanquam in imagine, vel pictura: ideo Propheta hic ostendit, etiamsi videant fideles caput esse abscissum, & mortuam esse Ecclesiam, quemadmodum si cadauer abiectum sit, vbi à capite suo auulsum est: sic etiam dicit talem fore Ecclesiæ formam ad tempus, vel tam deformem fore vastitatem: interim promittit nouam resurrectionem. *Statuemus* ergo, hoc est, Deligemus nobis pastores. Si quis obiiciat, Dei officium fuisse creare Pastores populo suo, hoc quidem verum esse fateor: sed dico non inscitè hoc positum fuisse à Propheta. Nam commendat hic Dei beneficium, quod iterum constabit populo sua libertas. Hic enim maximè est optabilis status populi, creare communibus suffragiis Pastores: nam vbi violenter quis imperium vsurpat, hoc est tyrannicum. Vbi etiam Reges nascuntur hæreditario iure, hoc non videtur cõsentaneum esse libertati. *Constituemus* ergo *nobis Principes*, inquit Propheta: hoc est, Dominus non tantùm dabit vt respiret Ecclesia, sed etiam vt statuat certum & bene ordinatum regimen, idque fiat communibus omnium suffragiis. Per Septem & octo, non dubium est quin Propheta designet magnum numerum, sicuti vbi de Ecclesiæ clade sermo habetur, Non reperientur qui velint gubernare: vel pueri dominabuntur vobis. Hic autem Propheta dicit satis multos fore duces, qui suscipiant curam regendi & tuendi populi. Erunt ergo gubernatores populi septem Pastores, & octo Principes: hoc est, Dominus Spiritu suo multos replebit, vt fiant repente cordati homines: etiamsi prius illi nullo in pretio habiti fuerint, etiamsi nihil præ se tulerint dignum magnis viris, Dominus tamen ipsos ditabit Spiritu fortitudinis, vt idonei sint ad regendum. Iam adiungit Propheta:

6 Et pascent terram Assur (*hoc est, vastabunt: nam metaphoricè hic Pascere accipitur pro Perdere, quemadmodum dicuntur pecora pascere agrum: hoc est, quum denudant herba sua: atque ita pastorum ingluuiem notat in vorãdo populo: & alludit ad nomen illud quo vsus fuerat. Dixerat enim* רועים *septem pastores. Nunc dicit* רעו. *Videmus ergo Prophetam alludere ad nomen illud quod posuerat. Pascent ergo terram Assur*) gladio, & terram Nimrod in gladijs suis, & liberabit ab Assur, vbi venerit in terram nostram, & vbi calcauerit in finibus nostris.

Hoc versu dicit Propheta duplex fore officium Pastorum quos sibi creabit Ecclesia, postquam miserè oppressa fuerit tyrannide hostium suorum. Pascent ergo vno modo: quia humaniter fouebunt Ecclesiam Dei: sed simul *pascent*: hoc est, diripient *terram Assur*, vt nihil illic integrum vel saluum maneat. Instruet ergo Deus fortitudine bellica Pastores istos: quia necesse etiam erit fortiter ipsos & cordatè pugnare contra hostes: dicit, *Pascent terram Nimrod in gladijs suis*. Scimus Nimrod dominatum fuisse in Chaldæa: scimus item decem tribus fuisse abductas à Salmanazar, & ita excisum fuisse regnum Israel: quum potiti essent Monarchia Chaldæi, regnum etiam Iehudah ab illis vastatum fuit. Nunc summa verborum est, Pastores istos satis robustos fore, vt se opponant cunctis Ecclesiæ hostibus, siue Babylonii sint, siue Assyrii. Nominat autem Assyrios & Babylonios, quibus tunc certamen fuit cum populo Dei: & hoc durauit vsque ad Christi aduentum. Quanquam certum etiam est plus molestiæ illos pertulisse ab Antiocho quàm ab aliis. Sed quia ille erat vnus ex successoribus Alexandri, Propheta hic per Assyrios & Chaldæos synecdochicè intelligit quoslibet Ecclesiæ hostes: *Vastabunt*, inquit, *pastores isti terram Assur gladio, & terram Nimrod*, idque *gladijs suis*: sed hoc non fiet donec Chaldæi & Assyrii *penetrauerint in terram nostram, & fines nostros calcauerint*. Rursus admonet Propheta patientia opus esse, vt sentiant fideles Deum non frustra hoc fuisse pollicitum. Summa est, non esse sperandum liberationem è manu Dei, donec fideles subiecerint colla suo iugo, & patienter sustinuerint afflictiones quæ tunc instabant. Statuit igitur medium tempus Propheta inter statum illum in quo superbiebant Iudæi, & inter liberationem. Quare? quia paulò pòst essent percutiendi grauiter manu Dei: sed hoc non putabant fore, quemadmodum vidimus. Dicit igitur, quandoquidem vobis nondum persuasum est instare vobis iustas pœnas, experientia vos docebit. Interea comparent se fideles ad fortitudinem, & mansueto animo se patienter Deo iusto iudici subiiciant: sed simul certam liberationem expectent, vbi defuncti fuerint omnibus malis: hoc est, vbi maturum aduenerit tempus, Dominus respiciet Ecclesiam suam: sed necesse est eam prius affligi.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando Ecclesiam tuam ab initio ita tutatus es, vt nunquam prorsus eam deserueris: & quanquam suis defectionibus ferè se abdicasset, tamen voluisti stare fœderi tuo, & gratiam tuam prosequi in omnes ætates vsque dum tandem apparuit Redemptor æternus totius mundi: da, inquam, vt idem etiam hodie nos experiamur, & quamuis multis modis prouocauerimus in nos iram tuam, & digni simus quos abijcias in totum, sic tamen nos humilies, vt sustineas verbo tuo: & sic recumbamus in eas promissiones quæ nobis occurrunt in Scriptura, vt tandem patientia nostra vincamus hostes nostros, & animas nostras possideamus, donec attollas manum tuam, & inuictam illam fortitudinem, quam vnigenito Filio tuo tradidisti, vt diabolum & omnes impios compescat, & nos præstet saluos & incolumes contra omnes noxas, Amen.

7 ET erit residuum Iacob in Gentibus, in medio populorum multorum (*vel magnorum*) sicut ros à Iehoua, sicut stillæ super herbam, quæ non expectat hominem, neque sperat in filijs hominum.

8 Et erit residuum Iacob in Gentibus, in medio populorum multorum, (*vel magnorum, vt diximus*) sicut leo inter animalia syluæ, sicuti leunculus inter greges ouium, qui si transierit & discerpserit, & rapuerit, nemo eripiet.

Hìc duo promittit Michæas de futuro statu Ecclesiæ, nempe quòd Deus eum tuebitur sine opera & adminiculo hominum: deinde quòd etiam vires suppeditabit, vt superior futurus sit cunctis hostibus. Priore loco vt ostendat conseruationem Ecclesiæ pendère à mera Dei gratia, neque opus habere terrenis subsidiis, vtitur aptissima similitudine. dicit enim populum Dei similem fore prato roscido. Impropriè loquitur Propheta: nam quod dicit de pluuia & rore, transferri debet ad herbam ipsam, vel pratum. *Erit*, inquit, *residuum Iacob sicut ros à Iehoua, & stillæ super herbam.* Hoc non posset aptari ad Prophetæ mentem, nisi quemadmodum iam dixi, rorem ipsum accipias pro prato roscido, vel pro ipsa herba, quæ succum & vigorem à pluuia trahit. Sensus quidem minimè ambiguus est, quòd Deus crescere faciet populum suum quemadmodum augescit herba, quæ tantùm vegetatur cœlesti rore, etiamsi nulla cultura, & nullus hominum labor accedat. Et hoc etiam disertè exprimit Propheta: dicit enim herbam, de qua loquitur, non sperare in hominibus, neque crescere hominum industria, sed crescere rore cœlesti. Cæterùm quò melius intelligamus Prophetæ mentem, verba ipsa breuiter persequar. *Erit*, inquit, *residuum Iacob*: hìc non pronuntiat totum populum fore incolumem; quia de clade prius disseruit. Videmus ergo restringi hanc doctrinam ad semen, quòd Deus mirabiliter seruauit in illo calamitoso Ecclesiæ statu, imò ferè in exitio. Pertinet igitur hæc promissio non ad corpus vniuersum populi, sed ad exiguum numerum: & ideo vtitur voce שארית, quemadmodum prius. *Erit* igitur *residuum Iacob*: hoc est, vtcunque populum necesse sit ferè in totum perire, erit tamen aliquid residuum. Postea adiungit, *Inter populos magnos*, vel multos. Subest antithesis inter reliquias, & magnos populos. Neque etiam absre Propheta addit particulam בקרב, in medio. Itaque hìc tria notare conuenit, quod scilicet Deus non promittat toti populo salutem, sed solis reliquiis: deinde quòd salutem hanc promittat inter populos validos, aut multos: quasi diceret, Etiamsi Ecclesia Dei non præualeat multidine, imò tanta sit hostium multitudo, sub qua possit videri obruta, Deus tamen faciet vt augescat & propagetur. Non impedient denique hostes, etiamsi & numero multi sint, & copiis atque potentia validi, quin Dominus Ecclesiam suam magis ac magis multiplicet. Addit, *In medio*, quòd scilicet populus Dei obsidebitur vndique. Si hostes nobis tantùm ab vna parte instarent, non adeò esset molestum: sed quum à fronte, à tergo, & à lateribus nos cingunt, videtur misera esse nostra conditio. Vix enim permittunt nobis trahere anhelitum, dum nos omni ex parte vrgent. Sed Propheta affirmat, etiamsi vndique Ecclesia cingatur à suis hostibus, fore tamen incolumem. Iam addit, כטל מאת יהוה, *Sicuti ros à Iehoua*, hoc est, quemadmodum dixi, erit sicuti herba, quæ alitur, & incrementum accipit à cœlesti rore, id est, sicuti herba quæ non prouenit ex cultura vel labore hominum, sed quam Deus ipse vegetat. Poterat simpliciter dicere, *Sicuti ros*, sed ponit, *à Iehoua*, vt discernat hìc inter Deũ & hominẽ, ac ostẽdat solã

Dei

Dei virtutem sufficere ad fouendum Ecclesiæ statum, etiamsi nihil adiumenti homines afferant. Quod etiam clarius exprimitur proximo membro, vbi dicit, *Sicuti stillæ super herbam, quæ non expectat hominem, aut virum, neque superat in filijs hominum*. Nunc ergo videmus reuocari fideles ad solum Deum, vt intelligant se fore saluos eius gratia. Quòd si omnia adminicula in terris deficiant non esse tamē metuendum, quoniā sola Dei virtute satis efficaciter possunt sustineri fideles. Deus enim vegetat herbas in montibus & pratis sine hominum manu & labore. Sic etiam poterit Ecclesiam suam tueri non alieno subsidio, sed virtute sua occulta & intrinseca, vt loquuntur. Sequitur deinde illa promissio, quòd Deus instruet populum suum virtute inuicta & inexpugnabili, vt superior sit cunctis hostibus. Dicit ergo *residuum Israel similem fore leonibus inter syluæ animalia, & leunculis inter gregem ouium*. Sicuti ergo leo robustus præualet animalibus reliquis, & leunculus ferociter audet greges ouium inuadere: ita dicit fore similem populum Israel leonibus, vt scilicet terrorem incutiant hostibus suis, imò rapiant & dissipent, sic vt nemo audeat se opponere. Quum ita loquitur Propheta, non intelligit populum Dei fore crudelem & sanguinarium. Scimus enim quum Prophetæ vsurpant huiusmodi similitudines, improprium aliquid notare: nam stultè quispiam excuteret quæcunque leoni conueniunt, vt aptaret Ecclesiæ Dei. Est igitur ratio similitudinis notanda, quòd scilicet pollebunt fideles victrice potentia aduersus hostes suos, ita vt sint illis terrori. non sequitur propterea fore truculentos: nam interea videndum est quid Dominus Ecclesię suæ permittat. Quoniam Deus ergo filiis suis cōmendat Spiritum mansuetudinis, ideo fideles vtcunque possint formidinem hostibus suis incutere, debent tamen colere æquitatem inter omnes, & sibi ipsis sponte moderari. Et interea dicit Michæas fore tanta potentia præditos, vt procul hostes suos abigant, imò possint & rapere & discerpere, vt nemo resistat. Hæc autem duo necessaria sunt ad conseruationem Ecclesiæ, nempe vt Deus eam vegetet: quia nisi propagetur mirabiliter, nunquam possit crescere: deinde opus etiam habeat defensione valida & robusta contra hostes suos: quia scimus semper esse improbos qui Ecclesiam oppugnent, imò incumbant totis viribus ad eam perdendam: ideo necesse est suppeditari inuictum robur à Domino, quemadmodum hîc dicit Propheta noster. Pergamus:

9 Exaltabitur manus tua super hostes tuos, & cuncti aduersarij tui excidentur.

Confirmat proximam sententiam, & declarat etiam aliis verbis quid voluerit: nempe quod iam exposuimus, Ecclesiam Dei licet sustineat multos hostes, & robustos, & violentos, non cessuram tamen, quia Dominus suggeret virtutem è cœlo. *Exaltabitur*, inquit, *manus tua*, *vt hostes tui cuncti excidantur*. Non promittit tranquillam fore Ecclesiam, sed victricem: & exprimit etiam hostes nunquam defore. Ideo hæc promissio armare nos debet ad patientiam, quia non vincemus nisi militando. Quoniam ergo semper erunt hostes qui insultent Ecclesiæ Dei, & immineant ad eius interitum: ideo hîc Propheta dicit, *Exaltabitur manus tua super hostes tuos*. Quæritur autem quando hęc promissio impleta fuerit. nam scimus ex quo abductus fuit populus in exilium Babylonicum, semper vel tributarium fuisse, vel detentum etiam sub crudeli tyrannide, vel saltem fuisse hostibus suis imparem. Sed hæc regula semper tenenda est, debere contentos esse fideles victoria, quanuis duriter premantur, & quanuis subeunda sint assiduè certamina quæ ipsos fatigent, hoc tamen vnum debere illis sufficere, quòd non intereant prorsus. Atqui satis constat populum semper fuisse seruatum inuicta Dei manu vtcunque innumeri hostes illum oppugnauerint. Deinde repetendum etiam memoria quod nuper audiuimus, non promitti hoc toti populo, sed reliquiis duntaxat. Hoc autem superauit spem totius mundi, quòd potuit exiguus ille numerus tot clades superare, quibus poterat centies absorberi. Nunc ergo videmus non abs re hoc fuisse promissum fidelibus, quòd scilicet victores futuri essent contra omnes inimicos. Nam verè illud impletum fuit, sed sub militia crucis. Sequitur nunc:

10 Et accidet in die illo, dicit Iehoua, excidam equos tuos è medio tui, & perdam quadrigas tuas.

11 Et excidam vrbes terræ tuæ, & euertam cunctas munitiones tuas.

12 Et excidam augures (*vel diuinos*) è manu tua, & præstigiatores non erunt tibi (*hæc legenda sunt vno contextu.*)

13 Et excidam scuptilia tua, & statuas tuas è medio tui, & non adorabis amplius opus manuum tuarum.

14 Et delebo lucos tuos è medio tui,& detraham hostes tuos(*vel vrbes tuas: vtroque enim modo verti potest.*)

15 Et faciam in ira & furore vindictam in Gentibus, quæ non audierunt, (*vel quam non audierunt: dicam de vtroque.*)

Hîc vtilissima admonitio interponitur, vt sciant fideles quomodo seruandi sint manu & gratia Dei: nempe vbi spoliati fuerint omnibus suis adiumētis: imò etiam vbi Deus abstulerit omnia impedimenta, quæ viã præcludere alioqui poterant eius gratiæ. Hæc igitur summa est, non aliter saluam fore Ecclesiam Dei beneficio, nisi fuerit omnibus suis opibus & præsidiis nudata: deinde nisi Deus obstacula omnia abstulerit, quæ prohibebant quodammodo manum eius, ne ad populum seruandum accederet. Ponit enim hîc Propheta vrbes, deinde loca munita, ponit equos & quadrigas: hæc per se scimus non damnari: sed intelligit quoniam populus stultè fiduciam suam locabat in terrenis opibus, non posse aliter peruenire salutem Dei ad ipsum, nisi fuerit exutus omni vana & peruersa fiducia. hoc vnum est. Ex altera parte ponit lucos, ponit sculptilia, statuas, ponit augures & diuinos. erant corruptelæ quæ claudebant ianuam gratiæ Dei. Populus enim deditus idololatriæ non poterat Deum inuocare, vel sperare authorem salutis suæ. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Iam superest vt verba etiam percurram. Dicit primùm, *Erit in die illa dicit Iehoua, excidam equos tuos.* Hîc Propheta enumerat quæ per se non poterant vitio ascribi. Deus enim sicuti equos creauit in vsum hominum, ita etiam facilè patitur nobis seruire. Quorsum igitur Propheta dicit, non posse Ecclesiam liberari, nisi equi ablati fuerint? nempe hoc est accidentale vitium, quòd vbi homines abundant copiis, statim spem suam illic defigunt. Quoniam ergo talis abusus donorum Dei grassatus fuerat in populo Israel, ideo oportuit equos auferri. Deus quidem poterat humiliare ipsorum animos, vel abstrahere ab equis & quadrigis eorum fiduciam: sed hinc apparet quàm profundæ sint radices superbiæ in hominum cordibus, quæ non possunt aliter euelli, nisi etiam ipsa materia excisa. Habere equos & quadrigas est Dei beneficium. vnde enim nobis & quadrigæ & equi, & reliqua omnia, nisi ex Dei liberalitate? iam tamen Deus non poterit locum inuenire, vt nobis benefacere pergat, nisi ablatis prioribus beneficiis. Hîc ergo multò grauius pungit animos populi Michæas, quum dicit non posse prouenire salutem à Domino, nisi equi perierint: quasi diceret, Videtis quanta sit vestra prauitas: Deus hactenus vobiscum egit liberaliter, quum vos locupletauit: deinde quum dedit copiam equorum. Iam quia videt vos abuti donis illis, conqueritur omnes vias sibi præclusas esse, quia non admittitis eius gratiam: quantisper equi & quadrigæ vobis versantur ante oculos, repellitis quodammodo procul Deum à vobis. Ergo vt possit ad vos accedere, viam sibi patefaciet, omnia obstacula tollendo. Hinc ergo colligimus, quanuis omnia Dei beneficia debeant nos in cœlum attollere, acsi vehicula quædam essent, tamen trahi vitio nostro in contrarium finem, vt scilicet sint quasi media obstacula inter nos & Deum. Hinc ergo conuincitur nostra ingratitudo: hinc fit etiam vt Deus quum vult conspicuam reddere salutem suam erga nos, quodammodo tollere vel eripere nobis sua beneficia cogatur. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ quantum ad equos & quadrigas. Neque enim hîc minatur, quemadmodum quidam putant, populum simpliciter omnibus Dei donis priuatum iri, vt in sua nuditate & inopia tantùm signa maledictionis conspiciat: minimè: sed potius hæc promissio est, quòd scilicet Deus auertet illa impedimenta, quibus prohibitus fuerat ad tempus, ne populo suo opem ferret. Interea tamen hæc doctrina valere debuit ad solatium non vulgare. durum est atque acerbum carni imminui. Potuit igitur populus Israel initiò ferre parum æquis animis, quum videret se exui omnibus Dei beneficiis. Sed Propheta hîc compēsationem ante oculos illis statuit, quæ omnem tristitiam meritò sedare posset: Hoc, inquit, cedet vobis in summum bonum, quòd Deus equis & quadrigis vos destituet. Via enim plana erit, quam nunc occupant equi & quadrigæ. Dum enim referti estis multis opibus, procul Deum arcetis à vobis, nec vlla patet illi via. Sternet igitur ipse sibi viam, vbi terra vestra nudata erit, hoc est, vbi nihil medium occurret quominus ad vos vsque perueniat. Postea adiungit, *Excidam vrbes terræ tuæ, & perdam cunctas munitiones tuas.* Eòdem referri debet hic versus. nam populum habitare in vrbibus munitis: deinde habere etiam arces & loca munita, per se non displicuit Deo. Sed quoniam ita assueuerat populus peruersæ fiduciæ, & quasi in ea obduruerat, vt non posset hoc vitium sanari, nisi ablata materia: ideo dicit, *Excidam vrbes terræ vestræ*: deinde Excidam arces vestras & loca munita. An vt expilentur ab hostibus impune? Minimè: sed vt illustrior sit Dei gratia in liberatione ipsorum. Neque enim poterant acceptum ferre suis vrbibus quòd hostes repulerint, sed coguntur agnoscere manum Dei, & fateri illum sui esse vnicum liberatorem: quia erant expositi hostibus, & nullum erat in terra subsidium. Deus ergo hoc modo magis conspicuam reddet gratiam suam, quum excisæ fuerint vrbes, & loca munita. Hinc colligimus non esse hodie causam cur obstrepant fideles, si neque magnis

gnis

gnis diuitiis, neque etiam equorum multitudine, neque hominum numero, neque robore sunt formidabiles. Quare? Dominus enim vult nos similes esse ouibus, vt pendeamus toti ab eius virtute, & sciamus non aliter nos esse saluos, quàm sub eius custodia. Hæc ratio igitur nos debet consolari, ne molestum sit nobis, quòd videmus nos esse in medio luporum: & interea non pollere æquis viribus: quia vix etiam hæc necessitas nobis veram confessionem extorquet, quòd scilicet salus nostra sit in manu Dei. Superbimus semper. quid fieret si hodie floreret Ecclesia, & hostes omnes essent subacti, si nullum esset periculum, nullus metus? certè terra ipsa & cœlum non ferrent stultam hominum confidentiam. Ergo non mirum est, si Deus hoc modo nos contineat, nempe si foueat nos sua gratia, interim verò spoliet omnibus terrenis opibus & subsidiis, vt discamus ipsum esse vnicum authorem salutis nostræ. Hæc doctrina nobis assiduè meditanda est, quoties videmus Ecclesiam Dei quanuis non magna fortitudine sit prædita, diminui tamen quotidie, imò esse quasi terram nudam, vt ita loquar, sine vlla munitione, quò sola Dei protectio nobis sufficiat, & penitus ab animis nostris reuellat omnem fastum & superbiam, abstergat etiam omnes inanes fiducias, quibus non tantùm obscuramus Dei gloriam, sed quantum in nobis est, obruimus. Denique si nihil magis optabile nobis est quàm seruari Dei manu, feramus patienter, tolli omnia impedimenta quæ Deo viam præcludunt, & quodammodo arcent à nobis eius manum, dum eam vult extendere ad nos seruandos. nam si animi nostri inflati sunt illa stulta fiducia, negligimus Deum: ita interpositus est murus, ne nos adiuuet. Quis non optaret, si videret se esse in extremo discrimine, & non procul abesse auxilium suum, si interea murus sit medius hunc statim concidere? Sic etiam Deus nobis adest, quemadmodum pollicitus est: sed multi sunt muri, & multa obstacula, quorum à ruina si cupimus salui esse, nobis appetendũ est, vt Deus ipse planam viam & expeditam inueniat, quò possit nobis opitulari. Iam descendit Propheta ad secundam speciem impedimentorum. diximus enim quædam impedimenta esse per accidens, nempe dum nostro vitio & abusu trahimus in contrarium finem Dei beneficia. Si ergo suppetant nobis equi & quadrigæ, hoc per se non esset malum: sed fit nostra cæcitate: quia excæcati terrenis opibus, putamus nos esse in tuto, & ita negligitur Deus. sed sunt alia impedimenta, quæ naturaliter & per se vitiosa sunt. Ad hanc igitur speciem nũc Propheta nos deducit. *Excidam*, inquit, מעונגים. Quidam vertunt præstigiatores: alii augures, vel diuinos. Non possumus certò scire qualis fuerit ista superstitio, sicuti etiam & altera quæ proximè sequitur: nam hîc ponit Propheta duas voces, quæ ferè idem significant. Non dubium est, quin illa ætate vocati sint alii vel augures vel diuini, alii autem præstigiatores vel astrologi, quos nunc vocant Mathematicos. Sed quantum ad rem ipsam, non est quod quispiam laboret. Propheta enim simpliciter hîc ostendit non posse diuinitus seruari populum, nisi purgatus fuerit ab istis inquinamentis. Scimus has superstitiones Lege Dei fuisse damnatas & vetitas, sed Lex non potuit cohibere populi illius malitiam, quin ad istas corruptelas subinde deflecteret. Deus ergo hîc demonstrat, donec purgauerit Ecclesiam suam, non posse saluam manere. Iam his verbis vtiliter admonuit Propheta Iudæos, vel etiam Israelitas, fieri & factum fuisse eorum culpa, vt sub continuis miseriis laborauerint, neque fuerint adiuti manu Dei. Quare? Deus enim hîc ostendit non fuisse locum gratiæ suæ, quum pleni essent auguriis & diuinationibus, & aliis artibus diabolicis. Quæ mihi, inquit, potuit esse ratio vos iuuandi, quum nullus sit consensus cum Satana? vos autem dediti estis peruersis superstitionibus. Ergo repudiata fuit à vobis mea gratia. hoc vnum est: quòd Propheta scilicet voluerit humiliare populum, vt quisque sentiret factum esse suo vitio, quominus citius sicuti optabant, Deus opem illis tulisset. Cæterùm, promittit tamen Deus purgationem, quæ locum patefaciat gratiæ suæ: *Auferam*, inquit, *omnes diuinos*. Ita sciendum est, in maximi beneficii loco censeri hoc debere, vbi Deus superstitiones & reliqua vitia à nobis tollit. Nam si diminutio, quanlibet primò dura & molesta, nobis est vtilis, quemadmodum vidimus, vbi data opera & apertè repellimus à nobis Deum: nónne hæc singularis est gratia Dei, vbi non patitur se ita à nobis superari, sed viam sibi sternit, vt nobis coniunctus sit, & semper manum suam extensam habeat ad ferendam nobis opem? Hoc igitur quantum attinet ad duas illas species. Iam addit, *Excidam sculptilia tua, & statuas tuas è medio tui, & non te posthac inflectes coram opere manuum tuarum.* Hic versus clarus est, nec quidquam nouum continet. Docet enim Propheta non posse Deum propitium Ecclesiæ suæ reddi, vt eam custodiat & præstet incolumem, donec purgauerit ab istis sordibus, nempe ab idololatria, & aliis similibus vitiis, quibus vel corruptus, vel etiam in totum euersus erat cultus Dei. Excidã igitur sculptilia tua, & statuas è medio tui. Videmus vt Deus gratuita bonitate nos præueniat, non tantùm ignoscẽdo, sed dum in viã reuocat dispersos. Si ergo à via deflexerimus, atq; ita Deus manũ suam retraxerit vt possit videri nos abiecisse, certè non tantùm rogandus est vt nostri misereatur, & ita manum porrigat: sed tribuenda etiam est gratia superior, nempe quòd impedimenta ipsa tollet, quæ procul ab ipso nos separant, & non sinunt etiam ipsum ad nos propius accedere. Videmus ergo, vt non tantùm Deus propensus sit ad veniã, dũ homines resipiscunt, sed proprium eius munus sit tollere ipsa obstacula. Hoc diligẽter notãdum est, vt sciamus salutem nostram à primo initio manare à mera gratia Dei: & discamus mera esse fig-

menta quæcunque garriunt Papistæ de nostris præparationibus. Nunc adiungit, Non te inflectes posthac coram opere manuum tuarum. Hîc causam exprimit cur Deus abominetur tantopere idola, nempe quoniam ad illa videt transferri honorem suum: hoc vnum est: deinde etiam Iudæos hîc quasi reos peragit dum palàm facit ipsorum defectionem. nam certè nihil fuit turpius, quàm eripere Deo suam gloriam & cultum, & transferre ad res mortuas. Et probrosè etiam hîc dicit, Sunt opus manuum tuarum. Quid magis furiosum, quàm homines diuinitatẽ tribuere suis figmentis? & esse in hominum arbitrio facere Deum ex ligno vel lapide? hoc certè valdè prodigiosum est. Ergo Propheta aggrauat hac forma loquendi crimen in populo Israel, vbi dicit fuisse incuruatum coram opere manuum suarum. Postea adiungit, *Auferam lucos tuos.* Scimus & hanc fuisse idololatriæ partem: ideo hîc ponitur quasi appendix à Propheta. neque enim simpliciter de arboribus loquitur, sed respicit peruersum illum morem populi: quia vbicunque erant altæ arbores & proceræ, putabant sub illa vmbra latere aliquid diuinum: hinc superstitio. Ergo quum Propheta lucos nominat, hoc referri debet ad vitiosos & adulterinos cultus: quia putabant loca illa sanctitatem acquirere ex arboribus: sicuti etiam putabant se propiores esse Deo quum erant in aliquo colle. Videmus ergo hoc coniungi cum proxima sententia. quasi diceret Propheta non posse Ecclesiam saluam præstari & recuperare pristinum vigorem, nisi bene purgata fuerit ab omnibus idololatriæ sordibus. nam scimus etiam quosdam pios Reges, quum auferrent idola, non secuisse arbores: & hæc exceptio additur in eorum laudibus, quod coluerint Deum, sed excelsa tamen steterint. Videmus Spiritum sanctum non laudare pleno ore pios illos Reges, à quibus luci non sunt euersi. Quare? nam erat semper corruptelæ materia: deinde si verè tacti pœnitentia fuissent Iudæi, debebant exterminare lucos ipsos, quibus abusi fuerant tam turpiter, & quibus profanauerant Dei cultum. Summa est igitur, vbi Deus Ecclesiam suam bene purgauerit, & absterserit inde omnes maculas, tunc eum fore certum salutis authorem. Postea adiungit, *Et delebo:* עריך, potest verti hostes, & ita multi reddunt. Alii autem transferunt Vrbes, & melius quadraret nomen vrbium, nisi quòd Propheta iam semel de vrbibus meminit. Non video igitur opportunum fore sensum, si vertamus vrbes. Ideo non dubito עריך vertendum esse hostes tuos. nunc videnda est ratio cur Propheta dicat hostes vel inimicos Ecclesiæ perdendos esse. Sic debet resolui oratio (relinquo superiora, tantùm sumo hoc postremum) *Et delebo lucos tuos è medio tui, vt destruam hostes tuos.* Copula igitur resolui debet in finalem particulam: & optimè quadrat hic sensus. quasi diceret Propheta, quemadmodum iam aliquoties retuli, Deo clausam esse ianuam, ne auxilium Ecclesiæ suæ ferat, & eam liberet ab hostibus quandiu occupatur vel peruersa fiducia, vel etiam idololatriæ sordibus quod deterius est. Ergo vt deleam hostes tuos, prius necesse est tolli & euerti quidquid est in te quod gratiam meam vel prohibeat vel moretur. Tandem addit, *Et faciam vltionem in ira & furore.* Prosequitur quod nuper dixi de hostibus, Tunc, inquit, *faciam vltiotionem in ira & furore in Gentibus.* Hîc Deus iræ & furoris meminit, vt confidentius statuant fideles, etiam si nunc hostes eorum graues minas despument, tamen hoc non posse Deum morari, quominus suis subueniat. Quare? nam si conferimus iram & furorem Dei cum omnibus humanis terroribus, certè humani terrores meri fumi erunt. nunc tenemus Prophetæ consilium in illis nominibus. Quod autem postremò dicit, *faciam vindictam in Gentibus, quæ non audierunt,* omnes interpretes relatiuum אשר coniungunt cum proximo nomine גוים. Vlciscar ergo Gentes quæ non audierunt, hoc est, quæ rebelles fuerunt Deo: & Non audire, exponunt contumaciter spernere Dei potentiam, & non moueri eius promissionibus vel minis. sed fortè posset aptior esse sensus, si particulam אשר referimus ad vindictam. Faciam ergo vindictam in Gentibus, quam non audierunt, hoc est, modo inaudito & incredibili vlciscar omnes Gentes. nam per nomẽ Gentium promiscuè intelligit omnes Ecclesiæ hostes, quemadmodum alibi vidimus.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam benignè nos ad te inuitas, & promittis auxilium tuum nunquam nobis defore, modò ne viam præcludamus, da inquam, etiamsi suppetant nobis multa in terris tua beneficia, ne tamen illis confisi abs te discedamus, sed potius recumbamus in meram tuam gratiam, deinde si contingat nos omnibus auxiliis spoliari, vt hoc modo expergefiant mentes nostræ, & ita discamus properare, ne quid impediat cursum nostrum quo minus summa festinatione, & ardore desiderii cupiamus nos totos tibi tradere & addicere, quò salui perstemus sub fide & custodia Filii tui vnigeniti, quem nobis constituisti præsidem salutis nostræ, Amen.

CAPVT

CAPVT VI.

1 AVdite nunc(*vel quæso*)quod dicit Iehoua: Surge,litiga coram montibus:& colles audiant vocem tuam.

2 Audite montes disceptationem Iehouæ, & fortia fundaméta terræ: quia disceptatio Iehouæ cum populo suo, & cum Israele contendet.

Hîc pro confesso Propheta sumit, satis conuictum esse populum, nisi quòd quadam improbissima duritie sese opponit,&absque pudore,absque iudicio respuit omnes admonitiones. Ideo iubetur etiam conuertere sermonem ad montes & colles:quia iam labor eius nimis diu fuerat inutilis apud homines. Hæc igitur summa est,quum Propheta multum laboris sumpsisset in populo suo, & nihil proficeret, quòd tandem iubetur montes & colles vocare, vt testimonium Deo reddant: atque ita coram omnibus elementis nota sit & magis conuicta populi impietas & obstinatio. Cæterùm, antequam referat quid sibi mandatum sit, vtitur præfatione, qua sibi attentionem conciliat: *Audite quid dicat Dominus*. Solent Prophetæ in rebus maximè seriis ita præfari, quemadmodum nunc facit Michæas. & certè satis patebit ex contextu,eum hîc non vti ordinaria docendi ratione,sed potius coarguere prodigiosum stuporem populi,quòd scilicet apud surdos verba faceret sine profectu.Quoniam ergo Propheta non erat dicturus aliquid vulgare, sed testis futurus noui iudicii, hæc ratio est, cur iubeat præter morem esse attentos:Audite,inquit,quid dicat Iehoua. Quodnam est illud?debuerat subiicere,Iehoua iam sæpius vobiscum egit,omnes rationes expertus est, quibus posset vos reducere in viam:quia vos estis desperati,nunc superest sola vindicta : non perdet posthac operã apud vos, quia nihil reperit vel pudoris, vel modestię,vel docilitatis:debuerat sic loqui Propheta,sed dicit, aliud sibi iniunctum esse à Domino,vt scilicet contendat,vel litiget coram montibus. Et ista exprobatio debuit acerrimè pungere animos populi:quia subest tacita comparatio inter montes, & Iudæos: quasi diceret Propheta, etiamsi montes careant intelligentia & sensu, tamen Dominus mauult ipsos habere testes causæ suæ quàm vos, qui scilicet stupore omnes montes & rupes superatis. Nunc ergo tenemus consilium Dei. quidam per montes & colles metaphoricè intelligunt proceres,qui tunc dominabantur. Et hæc loquendi forma satis frequenter occurrit in Scripturis. sed quantum ad præsentem locum spectat,non dubito quin Propheta montes & colles absque figura nominet,quia sicuti iam dixi,opponit duritiem populi rupibus: & significat plus fore attentionis vel docilitatis in ipsis montibus, quàm hactenus expertus sit in populo electo. Et particula את sæpe accipitur hoc sensu,significat sæpe Cũ mõtibus.sed hoc loco ego accipio pro ל Corã, vel apud:sicuti possent citari multa exẽpla.Hũc verò esse Prophetæ sensum,prõptum est colligere ex proximo versu, vbi dicit, *Audite montes disceptationem Iehouæ* : quomodo? *& fortia fundamenta terræ*, inquit. Hîc non loquitur amplius de collibus:sed aduocat totum mundum: quasi diceret, nullum ex elementis erit, quod non testetur de contumacia huius populi, quia vox Dei penetrabit vsque ad vltimas radices terræ,vsque ad ipsas abyssos perueniet: interea manebunt isti homines surdi. Et non dicit,Dominus vobis minatur, vel denuntiat iudicium:sed cõtentio est Iehouę cum populo suo.Nunc ergo videmus nullam esse metaphoram in his verbis,sed Prophetam simpliciter ostendere quàm horribilis sit populi stupor,qui nihil proficit in cœlesti doctrina,vt montes ipsi, & totum cœli & terræ opificium plus habeant intelligentiæ, quàm ipsi homines, qui tamen naturali ter ratione sunt præditi. Et scimus hunc morem non rarum esse Prophetis, vt sermonem conuertant ad muta elementa,vbi nulla spes profectus illis restat apud homines.sed Propheta noster non compellat ex abrupto montes & colles, sicuti facit Iesaias: sicuti etiam fecerat Moses, Audite cœli quæ loquar, audiat terra verba oris mei: sed præloquitur hoc specialiter sibi fuisse præceptũ,vt mõtes & colles ad iudicium Dei accersat.Quod ergo dicit,Audite quid dicat Iehoua, quemadmodum dixi, ad præparationem valet, vt intelligant Iudæi afferrri aliquid non vulgare, sed prorsus insolitum, quòd scilicet Dominus quò magis conuictos teneat vltimæ impietatis,velit coram montibus causam suam agere. *Surge* ergo *& discepta apud montes, audiant colles vocem tuam*. Qualisnam est illa vox? qui putant figuratè notari Iudices, nullo negotio refelli possunt, quia proximo versu recitat Michæas summam disceptationis, nempe quòd Dominus cum populo suo expostulet. Videmus ergo non fuisse Deo negotium cum montibus,sed montes potius citari,vt iudicium Dei intelligant,non contra se,sed contra populum. Audite ergo montes litem Iehouæ, & fortia fundamenta terræ,hoc est, ipsæ rupes: nihil sit tam durum in mundo, quod non auscultet,inquit:quia iudicium hoc debet vsque ad vltimas abyssos peruenire. *Lis est* ergo *Iehouæ cum populo suo,& iurgabitur vel contendet cum Israel*. Sequitur:

Ies.1.a.2.
Deut.32.a.1.

3 Popule mi, quid feci tibi?& in quo exhibui tibi molestiam? Testificare

contra me.

Hic primo loco Deus se ad reddendam causam offert, si qua de re accusetur. Videtur quidem hoc indignum esse persona Dei, vt paratus sit tanquam reus sese purgare. Sed hoc per concessionem dicitur, quia scilicet nō aliter poterat exprimere Propheta, nihil posse reperiri in Deo in quo culpandus esset. Est igitur prosopopœia, vbi aliena persona Deo affingitur. Ergo non debet hoc videri absurdum, quòd Dominus hìc se sistit, & paratus est audire si quid criminis habeat populus, vt ipse respondeat. *Popule mi* ergo *quid feci tibi*? Quod blando hoc nomine vtitur, Popule mi, culpam duplicat. nam hìc Deus descendit ex sua altitudine, & non tantùm paterno more alloquitur populum suum, sed stat quasi ex aduerso, & paratus est si quid habeat populus, excipere ad omnia, vt vltrò citróque inter se disceptent, quemadmodum fieri solet inter amicos. Iam quò humanius, & maiore indulgentia Dominus cum populo illo agit, in eo, quemadmodum dixi, duplicatur crimen. Dicit primò, Quid feci tibi? hoc est, quídnam habes in quo me accuses? Addit, *In quo tibi exhibui molestiam*, vel fui tibi molestus? *Testificare*, inquit, *contra me*. Istud Testificari referri debet ad montes & colles: acsi diceret, Ego coram cœlo & terra, denique coram omnibus meis creaturis paratus sum causam meam agere. Alii vertunt, Responde mihi. Et ענה est etiam respondere. sed contextus priorem illum sensum postulat, quòd scilicet Deus tantum licētiæ concedat Iudæis, vt possint obiicere quidquid erit criminis aduersus eum. *Testificare*, inquit, *contra me*: hoc est, adsunt testes: iam tu profer in medium tuam causam per singula capita: ego paratus sum ad defensionem. Videmus ergo quod nuper dixi, attribui alienam personam Deo: sed hoc fieri per modum concessionis. Postea adiungit:

4 Certè (*vel quia*, *vel*, *nempe quòd*) ascendere te feci è terra Ægypti, & ex domo seruorum redemi te: & misi coram te Mosen, Aaron & Mariam.

Postquam testatus est Deus se nulla in re fuisse populo molestum, iam adiungit quantis, & quàm multis beneficiis populum sibi deuinxerit. Nisi fortè exegeticè accipere magis placeat, nec sine ironia, quòd in molestiæ vicem beneficia sua commemorat. Quanquam, meo iudicio, præstabit seorsum hæc duo legere. *Ego*, inquit, *te eduxi è terra AEgypti* ex illa misera seruitute: postea, *Redemi te*. Clarius exprimit, atque illustrat suum beneficium verbo redimendi. Postea, *præfeci tibi duces Mosen, & Aaron, & Mariam* vtriusque sororem. Scimus sæpe ita pensari beneficia iniuriis, vt qui bene meritus fuerat de aliquo, perdat totam gratiam, si quidem vertat beneficium suum in contumeliam, sicuti sæpe accidit. Fiet ergo non raro, vt qui beneficus erga aliquem fuerat, inferat tam grauem iniuriam, vt nulla extare debeat memoria beneficii. Deus ergo hìc vtrunque ponit, nempe quòd contulerit immensa beneficia in populum, & tamen nulla in re molestus fuerit: quasi diceret, Multa sunt quæ ego proferam, si libuerit, à parte mea, in quibus palàm fiat te mihi esse plus centies obnoxium: iam tu vicissim nihil proferes contra me: non dices pensata fuisse mea beneficia iniuriis, vel te fuisse esse contemptum, quia iam esses obligatus, quemadmodum homines superbè interdum insultant, vbi putant alios sibi esse deuinctos. Ego igitur nolui pensare vlla molestia tot meas gratias. nunc tenemus cur hæc duo distinctè posuerit Propheta, nempe quòd Deus nulla in re grauis fuerit populo suo: & tamen eduxerit eum ex terra AEgypti. Illa redemptio tanti erat, vt non deberet conqueri populus, etiamsi Deus grauissima quæque onera imponere voluisset eius humeris. nam hæc exceptio semper erat in promptu, Vos estis à me liberati: debetis mihi vitam, & salutem vestram. Non est igitur cur vobis quidquam nunc graue sit, quia seruitus AEgyptiaca debuit centum mortibus esse acerbior: ego ab illa vos redemi. Cæterùm, vbi Dominus redemptum populum tam amicè & humaniter, imò tanta indulgentia tractauit, quanta est & quàm intolerabilis ingratitudo populi, vbi non respondet ingenti huic beneficio? Nunc melius tenemus quid voluerit his verbis Propheta. Ego, inquit, ascendere te feci ex AEgypto, deinde redemi: gradatim progreditur, quemadmodū diximus. Postea addit, Misi coram facie tua Mosen, Aaron & Mariam. Hac parte significat Deus non fuisse momentaneum aliquod beneficium, quia prosequutus est suam gratiam erga Iudæos, vbi præfecit illis Mosen, & Aaron, & Mariam: quod signum fuit perpetuæ custodiæ, donec opus suum absolueret in illis seruandis. nam Moses in politico ordine tuendo minister salutis fuit: Aaron verò in Sacerdotio, & spirituali regimine. Quòd ad Mariam spectat, sustinuit etiam suas partes apud muliebrem sexum: sicuti Exodi capite decimo quinto carmen gratulatorium dictauit post transitum maris rubri. Atque hinc nata fuit praua æmulatio contra Mosen, quòd in sublime euecta, putabat se dignitate esse parem. Quanquam notare conuenit hoc fuisse extraordinarium quòd Deus fœminæ imperium mandauit: quale etiam fuit exemplum Deboræ: ne quis singulare hoc factum ad communem legem trahat. Iam sequitur:

Popule

5 Popule mi, recordare nunc (*vel obsecro, est eadem particula*) quid cogitauerit Balak Rex Moab, & quid responderit ei Balaam (*Bileam*) filius Beor: à Sittim vsque ad Gilgal, vt cognosceres (*vel cognoscas*) iustitias Iehouæ.

Hîc breuiter etiam commemorat Deus quid in deserto acciderit, vt opus fuerit extraordinario auxilio præter tot illa beneficia, quæ iam in populum contulerat. Nam quanuis securè ageret populus in deserto, quantum attinet ad AEgyptios, quanuis pasceretur māna, & proflueret etiam aqua ex rupe, quanuis nubes interdiu ipsum à calore solis protegeret, deinde noctu columna ignis luceret: tamen potuit cursus misericordiæ Dei videri abruptus, quum processit Balaam in medium, qui & Propheta erat, & tunc quasi cœlestibus armis instructus pugnabat contra salutem populi. Iam si passus fuisset Deus Balaam maledicere populo, quid futurum erat, nisi vt destitueretur omnibus beneficiis? Hæc ratio est, cur Propheta peculiariter perstringat historiam illam, quòd scilicet maledictio Balaam mirabiliter conuersa fuerit in benedictionem, nempe arcano Dei consilio. Poterat quidem Michæas omnes hîc species referre, in quibus tenebat Deus conuictum populum ingratitudinis, sed satis habuit perstringere summam redemptionis: deinde etiam hoc extraordinarium Dei beneficium obiter notare. *Recordare*, inquit, *quid cogitauerit Balak*, hoc est, quàm astutum fuerit consilium Balak. nam verbum istud יעץ sæpe accipitur in malam, vel in sinistram partē: & hîc emphaticè ponitur: quasi diceret Propheta plus fuisse periculi in hac fraude quàm in omni hostium violentia. neque enim vsque adeò nocere potuit Balak, etiamsi armasset ingentem exercitum contra Israelitas, sicuti quum mercede conduxit Prophetam, vt malediceret populum. Certum enim est, etiamsi Balaam fuerit impostor, & plenus multis fallaciis, sicuti probabile est fuisse hominem implicitum profanis superstitionibus: tamen pollebat dono prophetiæ. Hoc debet esse extra controuersiam. & scimus Deum sæpe sic distribuisse Spiritus sui dona, vt prophetico munere ornaret etiam impios & incredulos. Fuit enim hoc speciale donum, quod potest separari à gratia regenerationis. Bileam ergo fuit Propheta. Iam quum Balak videt se imparem esse viribus contra populum, hoc remedium excogitat, vt scilicet Propheta quispiam interpositus prouocet irā Dei contra populū. Hæc ratio est cur dicat, Recordare quid consultauerit contra te Balak, hoc est, tu fuisti tunc in vltimo discrimine, vbi scilicet Propheta mercede conductus venit, qui Dei ipsius nomine tibi malediceret. Iam quæritur, an potuerit Balaam efficaciter maledicere populum Israel: responsio est in promptu, hîc non esse disputandum qualis potuerit esse efficacia vocis, nisi Dei permissu. sed Michæas hîc respicit quo munere ornatus & præditus fuerit Balaam. Quum ergo esset Propheta Dei, potuit maledicere populo, nisi Deus illum cohibuisset. Et proculdubio acutè hoc considerauit Balak, non posse repelli Israeliticum populum humanis viribus: nihil igitur esse residuum, nisi vt Deus sese interponeret: quia non poterat Deum è cœlo elicere, ideo accessit ad Prophetam. Deus enim virtutem suam exerit in verbo suo. Quum verbum Dei resideret in Bileam, atque esset ille quasi depositarius, non mirum est si Balak putaret se victorem fore populi Israel, modò ore Bileam malediceretur populus: quia hoc erat quasi præconium iræ Dei. Iam subiicit, *& quid responderit ei Bileam filius Beor*. Ab vna parte hîc ostenditur periculum, quòd scilicet callidior fuerit Balak, quàm alii omnes populi inimici. nam illo artificio potuit plus assequi, quàm si totum mundum armasset. Hîc ergo apparet discrimen. Iam ab altera parte, scimus quid responderit. Certum est responsum Bileam non fuisse profectum ab ipso, sed potius à Spiritu Dei. Quoniam Balaam arcano spiritus instinctu loquutus est præter animi sui sententiam, ideo ostendit Deus se adfuisse in ipso articulo, quum scilicet periclitaretur populi salus. Cogita igitur, vel recordare, quid Bileam responderit, quasi diceret, nihil ferè abfuit, quin Balaam tibi malediceret. nam os eius erat apertum. Vendiderat enim operam suam impio Regi: & nihil magis optasset, quàm profundere multa anathemata, & multas maledictiones. atqui coactus est benedicere Patribus vestris: quid hoc sibi volebat? Nonne illic refulsit admirabilis Dei gratia? nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, & quanta sit amplificatio in his verbis. Postea generaliter addit, *à Sittim vsque ad Gilgal*. Hoc non cohæret cum proximo membro. neque enim Bileam à Sittim vsque ad Gilgal comitatus est populum: sed subaudiendum est verbum: quasi diceret, Scis quæ contigerint tibi à Sittim vsque ad Gilgal, hoc est, ab initio vsque ad finem: ex quo ingressus es desertum, cœpisti inde tunc prouocare iram Dei. Scimus enim iam in Sittim prolapsos fuisse Iudęos ad idololatriam. Illa igitur defectio quodammodo alienauerat ipsos à Deo. Ergo hîc ostendit Deus se bonitate & misericordia certasse cum impiis populi moribus vsque ad Gilgal, hoc est, Tu non cessasti. Scimus enim quoties iram Dei sibi accersiuerit populus ille, & quàm multæ fuerint & variæ defectiones. Summatim igitur ostendit Propheta Deum tam clementer egisse cum populo suo, vt vsque ad miraculum vicerit eius malitiam bonitate sua. Tandem subiicit, *vt cognoscas iustitias Ie-*

Numer. 22.

houæ. Per iustitias intelligit beneficia, quemadmodum multis aliis locis. nam iustitia Dei sæpe accipitur non pro rectitudine, sed pro fide & veritate, quam seruat erga suos: ita est relatio inter Deum & Ecclesiam quoties ponitur hoc sensu nomen iustitiæ. Vt ergo cognoscas iustitias Iehouæ, hoc est, vt ipsa experiētia tibi demōstret quàm verax, quàm beneficus, quàm misericors semper fuerit Deus erga genus vestrum. Quum ergo cōspicua esset iustitia Dei, populus verò obmutesceret, nec quidquam esset quo iure expostularet cum ipso Deo: quid superest, nisi vt extrema impietas coram cœlo & terra & omnibus elementis satis & super detecta iudicio subiaceat? Iam sequitur:

6 In quo occurram Iehouæ? incuruabo me coram Deo excelso? occurámne ei in holocaustis? in vitulis anniculis?

7 An complacitum erit Iehouæ in millibus arietum? in decem millibus vallium olei (*vel pinguedinis*?) An dabo primogenitum peccatum meum (*hoc est, piaculum peccati mei*?) fructum ventris mei, piaculum sceleris animæ meæ?

8 Indicauit tibi homo quid bonum: & quid Iehoua quærit abs te, nisi facere iudicium, & diligere clementiam (*vel bonitatem*) & humiliari, vt ambules cum Deo tuo?

Iam Propheta quasi in persona populi sciscitatur quidnam igitur factu opus sit. Sumit autem hæc duo principia pro confessis, nempe quòd populus careat omni excusatione, & cogatur fateri culpam: deinde, quòd Deus hactenus disceptauerit non alium in finem, neque alio consilio, nisi vt populus ipse in viam rediret. Nam si fuisset hoc tantùm propositum, damnare populi scelera, non opus fuit ista interrogatione. sed Propheta ostendit quod sæpius alibi dictum fuit, quoties Deus obiurgat populum suum, ianuam aperiri ad spem salutis, si modò resipiscant qui peccarunt. Ergo quoniam debebat hoc satis tritum esse omnibus Iudæis, Propheta hîc ex eorum ore interrogat quidnam agendum sit. Inducit enim ipsos loquētes: *in quo occurram Iehouæ, & incuruabo etiam Deo excelso? occurramne cum vitulis anniculis?* sed interea non dubium est, quin obliquè perstringat stultam opinionem, qua sese vt plurimùm decipiunt homines. Nam vbi tenentur conuicti, sciunt quidem non aliud esse remedium, nisi vt se reconcilient Deo: interea per flexuosos circuitus fingunt se ad Deum accedere, quum tamen semper cupiant esse remoti. Hæc hypocrisis semper grassata fuit, sicuti etiam nunc grassatur in mundo: vident quos Deus coarguit, & propria etiam conscientia damnat, se non posse in tuto quiescere. Ergo voluit defungi, quia necesse est, erga Deum. sed interim quærunt fictas reconciliationes: quasi sufficeret blandiri Deo, & quasi posset instar pueri mulceri nescio quibus friuolis nugis. Propheta ergo vitium hoc, quod semper nimis cōmune fuit inter homines detegit: quasi diceret, Video quid sitis dicturi: nam nō opus est diutius litigare. Nihil enim potestis obiicere Deo, & ipse habet innumera, quæ vobis exprobret. Estis ergo plusquam damnati. sed tamen hoc quod vobis solenne est, & fuit semper hypocritis, iam forte dicetis, Cupimus reconciliari Deo, & fatemur, ac deprecamur culpam: interea Deus saltem se placabilem nobis exhibeat, vbi obtulerimus sacrificia. Ergo non dubium est, quin Propheta derideat stultitiam illam, quæ tamen semper inualuit in cordibus hominum, vt scilicet putent placari Deum posse cæremoniis & rebus friuolis. Postea adiungit, *indicauit tibi quid bonum sit*. Propheta refellit hypocrisin illam, qua se fallebant vltro Iudæi: quasi diceret, Vos quidem fingitis studium aliquod pietatis vbi acceditis ad Deum supplices: sed nulla est vestra religio: hoc nihil aliud est, quàm mentiri impudenter. neque enim peccatis ignorantia vel errore, sed illuditis Deo. Quare? Lex enim satis docet quid Deus exigat à vobis. nónne satis præcipit quænam sit vera reconciliatio? vos autem clauditis oculos ad Legis doctrinam: & interea ignorantiam prætenditis: hoc est nimis puerile. Deus ergo iam indicauit quidnam bonum sit, nempe *facere iudicium, diligere humanitatem, & humiliter ambulare cum Deo ipso*. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Ergo quum hîc dicit, in quo occurram Deo? tenendum est, simulac in iudicium descendit Deus cum hominibus, causam esse peractā, quia nō est dubia aliqua cōtrouersia. Si quādo inter se litigant homines, nulla erit tam bona causa, quam non obscuret suis cauillationibus aduersa pars. Sed Propheta ostēdit homines ludere operam vbi tergiuersantur, si Deus ipse vocat eos in iudicium. hoc vnum est. Interea etiam ostendit quàm profundas radices habeat hypocrisis in omnium cordibus, nempe vt semper fucum sibi faciant, & cupiant etiam facere ipsi Deo. Vnde fit, vbi homines conuicti sunt, vt non statim conferant se ad Deum & recto itinere? quærant semper ambages? Vnde hoc? nempe, non quia dubitent quid rectum sit, modò ne sponte fallerent seipsos: sed quia conniuent, & libenter quærerent subterfugia erroris. Sponte igitur con-

stat

ſtat errare homines, quoties non reſipiſcunt vt decebat, & non afferunt ad Deum veram integritatem cordis. Et hinc etiam apparet, inexcuſabilem eſſe totum mundum in ſuis ſuperſtitionibus. Nam ſi excutimus omnes ſenſus humanos, tandem huc veniendum erit, homines non tam ſolicitè atque anxiè accerſere diuerſas ſuperſtitiones, niſi quia nolunt prodire in conſpectum Dei, & ſe illi addicere ſine aliquo fuco & hypocriſi. Quum ita ſit, certum eſt non poſſe vllo prætextu effugere quicunque cupiunt placare Deum ſuis cæremoniis, & aliis nugis. Quãquam hoc propriè dirigitur ad Iudæos, qui inſtituti erant in doctrina Legis. Quemadmodum hodie Papiſtæ, etiamſi obtendant ſpecioſos colores, quibus excuſent ſuam ignorantiam: tamẽ vno hoc verbo poterunt refelli, quòd ſcilicet Deus præſcripſerit ſatis clarè & diſertè quidnã requirat, ipſi autem cupiant hoc neſcire. ergo ſemper error eſt ſpontaneus. Hoc notandum eſt in Prophetæ verbis. Sed non poſſem vlterius proſequi.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando & Legem tuam nobis promulgaſti, & deinde addidiſti Euãgelium, vbi & ad obſequium tuum nos vocas, & inuitas etiam quà poſſumus optare humanitate ad gratiam tuam: Da inquam, ne ſurdi ſimus tam ad imperium tuum, quàm ad promiſsiones miſericordiæ, ſed dociles nos tibi vbique præbeamus, & ſic diſcamus addicere tibi omnes noſtros ſenſus, vt profiteamur re ipſa traditam nobis eſſe ſanctè ac piè viuendi regulam in Lege tua: deinde etiam ita promiſsionibus ſimus affixi, ne vllis mũdi illecebris, ne vllis blãditiis: vel præſtigiis Satanæ abduci ab ea ſuauitate animos noſtros patiaris, quam nobis ſemel exhibuiſti in Filio tuo vnigenito, & in qua nos quotidie per Euangelij doctrinã confirmas, donec tandẽ fruamur illo amore, vbi peruenerimus in cœleſtem hæreditatem, quæ nobis parta eſt ſanguine eiuſdem Filii tui, Amen.

Vidimus proxima lectione hypocritas ſciſcitari quomodo placãdus ſit Deus, acſi valdè ſoliciti eſſent de præſtãdo officio: interea tamẽ meros eſſe fucos, quia per flexuoſas ambages huc & illuc declinant, neque volunt rectà ad Deum accedere. Via illis eſſet facilis cognitu, ſed claudunt oculos: interea tamen fingunt ſibi eſſe aliquod pietatis ſtudium. Et hoc etiam noſtro ſeculo plus ſatis notum eſt: & communis experientia, ſi quis aperiat oculos, clarè hoc oſtendit, Nempe impios, qui ſyncere non agunt cum Deo, præ ſe ferre magnam curam, acſi toti intenti eſſent ad colendum Deum: ſed interea deflectere huc & illuc, & quærere multa diuerticula, ne cogantur coram Deo ſe ſiſtere. Iam vidimus refelli talẽ fallaciam, quoniã Deus ſatis ſuperque demonſtrauerit in Lege ſua quid probet quidve exigat ab hominibus. Cur ergo hypocritæ tanquã adhuc incerti interrogant? nempe quia ſponte cæcutiunt in ipſa meridie. Nam Legis doctrina debuerat illis eſſe inſtar lucernæ ad dirigendos eorum greſſus: ipſi autẽ ſuffocant totũ illud lumen, imò conantur quantum in ſe eſt prorſus extinguere: quaſi perplexi quærũt, Quomodo potero Deum placare? Sed hoc etiam notandũ eſt (quũ Propheta dicit, *An dabo primogenitum meum, & fructum ventris mei piaculum animæ meæ?*) hypocritas nihil detrectare, modò ne ipſi ſe Deo addicant. Quemadmodum videmus hodie in Papatu neque ſumptibus parci, neque ingentibus moleſtiis: modò ſemper liberum ſit impiis peccare, reliqua omnia facilè Deo cõcedent. Nam ita paciſcuntur cum Deo falſa imaginatione, ſi multum ſe macerent ac torqueãt in cæremoniis: ſi deinde profundant aliquam partem ſuæ pecuniæ, ſi fraudent aliquando geniũ, ſi ieiuniis & aliis rebus ſeſe affligant, putant his rationibus ſe eſſe defunctos. Sunt autem friuolæ nugæ, quia ſeſe eximũt interim ab obſequio Dei: nolunt igitur longè ſeparati eſſe à Deo, interea obtrudunt multa, quæ prohibeant iudicium eius, ne ſcilicet cogãtur præſtare quod præcipuè, imò vnicè requirit, vt ſcilicet afferant cor integrum. Sic ergo partiri volunt hypocritæ cum Deo, vt intus maneant quales ſunt: cæterùm obtendant extrà multas nugas ad ipſum placandum. Hæc ratio eſt etiam cur nunc dicat Propheta, *An dabo primogenitum?* Hypocritæ enim volunt videri ardere maximo zelo: Ego potius quàm Deus mihi infenſus maneat, non parcam primogeniti mei vitæ: ego potius ero carnifex filii mei: nihil denique tam pretioſum mihi erit, quod non paratus ſim impendere, modò propitius mihi ſit Deus. Hoc quidem ore iactant: ſed interea non poſſunt offerre cor in ſacrificium. atqui vbi dupliciter agunt cum Deo, videmus meras eſſe fallacias. Si quis obiiciat, reliquas cæremonias, de quibus hic loquitur Propheta, præceptas fuiſſe Lege Dei, facilis ſolutio eſt. Nunc tantùm breuiter attingam quod alibi fuſius tractaui. Negat Propheta quidquam valere ſacrificia ad Deum propitiandum. Videtur hoc pugnare cum doctrina Legis: ſed optimè cõſentit. Deus enim volebat ſibi offerri ſacrificia: deinde ſemper addita fuit hæc promiſsio, Expiabitur iniquitas. Sed notandus eſt finis. Deus enim non mandauit ſacrificia, quaſi per ſe ſint vllius momenti: ſed voluit adducere veterem populum talibus exercitiis ad pœnitentiam & fidem. Voluit igitur monere Iudæos, nihil ipſos proficere, niſi ipſi ſacrificia fierent: deinde voluit etiam ipſos ſpectare ad vnicum ſacrificium, quo expiata ſunt omnia peccata. Sed hypocritæ tanquam falſarii abuſi ſunt Dei mandato, & adulterarunt ipſa ſacrificia. Fuit igitur nefandum ſacrilegium, quòd putarunt

O.

Deum sibi fore propitium, si multos boues & vitulos & agnos offerrent. Perinde est acsi quis interroget de via, vbi autem sciuerit, velit quiescere, & non dignetur mouere pedem. Deus ostenderat viam, qua peruenirent Iudæi ad pœnitentiam & fidem: debebant ambulare. Atqui luserunt impiè cum Deo, quia putarunt satisfactum esse iudicio eius, si modò defuncti essent externis cæremoniis. Quoties ergo Prophetæ in persona Dei repudiant sacrificia, semper notandus est abusus, quo Lex Dei corrupta fuit, quum scilicet Iudæi nudas cæremonias obtruderent, & non spectarent finem, neque se exercerent in fide & pœnitentia: hac ratione etiam Propheta noster docet Sacrificia omnia nullius esse ponderis coram Deo, sed res esse friuolas, nempe si à suo fine separentur. Iam quod dicit *Deum monstrasse Lege sua quid bonum sit*, deinde addit, *Facere iudicium, diligere clementiam*, vel humanitatem, *& humiliari coram Deo*, satis patet duo prima capita referri ad secūdam Legis tabulam, nempe *facere iudicium, & diligere æquitatem*. Nec mirum est si incipiat Propheta ab officiis charitatis: quia etsi ordine cultus Dei præcedit, ac meritò præferri debet, tamen iustitia, quæ inter homines colitur, vera est pietatis approbatio. Propheta igitur iudicium & misericordiam hìc nominat, non quòd Deus ita abiiciat quod præcipuum est, nempe cultum nominis sui: sed à signis, vel ab effectis ostendit quænam sit vera pietas. Hypocritæ totam sanctimoniam locant in externis cæremoniis. Deus autem longè aliud requirit. Cultus enim eius spiritualis est. Sed quia etiam hypocritæ possent simulare magnum zelum & magnam solicitudinem in externa Dei inuocatione, ideo examinant Prophetæ hominum vitam alio modo, nempe an iustè, & humaniter inter se versentur, si puri sint ab omni fraude & violentia, si æquitatem, & misericordiam colant. Hunc morem nunc sequitur Propheta noster, quum dicit præscribere *Legem Dei quid bonum sit*, nempe *facere iudicium*, id est, colere rectitudinem inter homines: deinde exercere se in officiis misericordiæ. Postea addit quod ordine excellentius est, nempe *humiliare se ad ambulandum cum Deo*: sic est ad verbum, Et humiliari ambulando cum Deo tuo. Non dubium est, quin sicuti pretiosius est Dei nomen toto mundo, ita etiam pluris æstimari debeat eius cultus, quàm omnia officia quibus probamus charitatem nostram inter homines. Sed Propheta, quemadmodū iam dixi, non adeò curiosus fuit in tenendo ordine, tantùm ab effectis ostendit quomodo homines probare queant seriò se timere Deum, & seruare eius Legē: deinde locutus est de eius cultu. Sed hæc loquendi forma notatu digna est quum dicit humiliari debere homines, vt ambulent cum Deo suo. Damnatur ergo hic omnis superbia: deinde omnis confidentia carnis. Nam quisquis vel minimum sibi arrogat, iam quodāmodo congreditur cum Deo quasi cum parte aduersa. Hæc igitur vera est ratio ambulandi cum Deo, si nos totos subigimus, imò redigimus in nihilum, quia hoc est etiam initium colendi & glorificandi Dei, vbi homines humiliter & modestè de se sentiunt. Nunc pergamus:

9 Vox Iehouæ ad ciuitatem (*vel, ad expergefaciendum*) clamat (*ad verbum, clamabit*) & vir intelligentiæ videbit nomen tuum: audite virgam, & quis testificetur eam.

Hìc conqueritur Propheta se & alios doctores parum proficere, etiamsi clamor eorū personet, & possit exaudiri à tota multitudine. Dicit ergo *vocem Dei clamare*: acsi diceret nullū esse ignorantiæ prætextum, quia promiscuè Deus omnes ad pœnitentiam hortetur. Quum autem communis sit omnibus doctrina, Propheta peruicaciam deplorat, quòd paucissimi attēti sint, sed surdis (quemadmodum dicitur in prouerbio) canatur fabula. Notandum est igitur verbum Clamādi, quum dicit, *Vox Dei clamat*, hoc est, Deus non susurrat in aurem vnius vel alterius, sed vult audiri ab omnibus à minimo vsque ad maximum vocē suam. Satis ergo clamosi sunt Prophetæ, sed nullę sunt aures quæ audiant. Duobus modis accipere possumus vocem לעיר. עיר significat vrbem. Sed alii deducunt ab עור & vertunt acsi esset scriptum להעיר. Si me[...] litera ה, vertendum erit, Ad excitandum: & in puncto chamets etiam posset latere litera [...] & melius quadraret hic sensus, *Vox Dei ad expergefaciendum*, hoc est, etiamsi populus tor[...] & quasi oppressus sit somno, quia sibi indulget in peccatis, tamen vox Dei sufficere ad o[...] excitandos debet: quantumuis sint somnolenti, est tamen satis vehementiæ in doctrina [...] quam quotidie in medium Prophetæ afferunt. Sed tamen vox ista, qua decebat totum [...] expergefieri, non auditur. *Vir intelligentiæ*, inquit, *videbit nomen tuum*, תושיה propriè intel[...] [...]iam significat, vt constat ex pluribus aliis locis, sed Propheta intelligit paucissimos esse [...] dociles se præbeant. Vocat autē illos viros intelligentiæ. Atque ita obliquè præstringit po[...] [...]ersitam, quum omnes gloriarentur se sapere, quum etiam iactarent se esse Legis discipu[...] [...] Propheta hic tacitè ostendit intelligētiam raram esse in populo illo, quia pauci Dei vocem [...] Et ita videmus quorsum tendat: nempe vult pungere Iudæos, vt agnoscant se fuisse [...] intelligentia priuatos, quia obduruerant contra Deum, vt vox eius non perueniret [...] impiorum animos. Ostendit ergo omnes desipere, quia si essent præditi recto sensu,

audirent

audirent loquentem Deum, essent eius discipuli. Quid enim magis peruersum, imò quid magis brutum, quàm homines respuere salutis suæ doctrinam & auertere auditum ab ipso Deo? Coarguitur itaque populi amentia, quòd vox Dei etiamsi personet in omnium auribus, non tamen auditur. Si quis malit legere, *In Ciuitate*, non dubito quin Propheta intelligat vocē Dei promulgari per omnes vrbes. Nam quòd restringunt interpretes ad Ierusalē vel Samariā, est frigidū. Est igitur mutatio numeri, & nomen vrbis capitur pro qualibet populi frequentia: acsi diceret nullā esse vrbē, vbi non clamitet Deus, & tamē nusquā esse aures. Postea sequitur, *Videbit nomen tuum.* Verterunt alii timebit, quasi esset à ירא, sed est à ראה potius, neque aliter legi patitur Grāmatica & locutus est cōcinne Propheta, quòd *vir intelligens nomen Dei videat*. Vnde enim cōtemptus iste in hominibus profanis, quòd respuunt vocē Dei, nisi quia maiestas eius eos non afficit? hoc est, non agnoscunt sibi esse cum Deo negotium? Nam si verè apprehenderent quod dico, hoc est, Deum ipsum loqui, statim eius maiestas occurreret in medium, percelleret omnes eorū sensus. Deus ergo cogeret homines etiā valde socordes ad reuerentiā, nisi quia imaginantur vocē esse hominis, quæ verberat ipsorū aures. Significanter ergo dicit Propheta hoc esse prudentiæ singularis, videre nomen Dei, hoc est, cōsiderare à quo proficiscatur doctrina. Simul enim atque attenti sumus ad Deum, maiestas eius, quemadmodum dixi, sensus omnes nostros debet ita penetrare, vt humiliemur saltem coram ipso ad præstandum obsequiū. Hinc ergo spiritualis doctrinæ contemptus, hinc etiā contumacia in hominibus profanis, quia non vident, hoc est, non considerant Dei nomen. Postea adiungit, *Audite virgam, & quis vobis eam indicat*. Per virgam intelligit minas, quasi diceret, Non impune tamē vobis cedet ista arrogantia, quòd Deo illuditis, acsi vox eius esset sonitus quispiam inanis. Non est igitur quòd vos fallat spes impunitatis. Deus enim vlciscetur contemptum verbi sui. Consilium autē Prophetæ est, denuntiare propinquam vindictam quoties non accedunt sponte homines ad Deū, & vera docilitate verbum eius recipiunt. Quoties ergo vocem Dei spernunt, acsi profecta tantùm esset ab homine mortali, Michæas denuntiat instare vindictam, quia res est intolerabilis Deo verbi sui contemptus. Hæc ratio est cur statim adiungat, postquam conquestus est de contemptu verbi, iam non procul vindictam abesse. *Audite* ergo *virgam, & quis denuntiet*, vel testificetur *de ipsa*. Hæc etiam particula diligenter notanda est, quia ideo non terrentur improbi quum Deus sese vltorem fore pronuntiat, quòd scilicet non putāt sibi reddendam esse rationem vitæ: vel saltē defixi sunt in homine mortali: Hē! Quisnā loquitur? quasi verò ille sit Deus noster! quasi verò armatus sit cœlesti potestate! nonne videmus esse hominem mortalem, & similem nobis? Quotidie videmus hoc modo repellere impios omnem metum, & sponte obdurescere cōtra Dei iudicia. Non igitur absre Propheta iubet diligenter expendere Iudæos *quis testificetur de virga*: quasi diceret, Ego quidem fateor me esse hominem mortalem, sed reputate apud vos quisnam miserit me. Ego enim non prodeo tāquam homo priuatus, neque etiam temere me ingero, sed instructus sum mandato Dei: imò Deus per os meum loquitur. Si ergo me contemnitis, Dominus prestò aderit, qui vindicet sua mandata. neque enim sustinet contemni in seruis suis: etiamsi contemptibiles sint secundum carnem, vult tamen deferri verbo suo reuerentiam quam meretur. Nunc tenemus totum Prophetæ sensum. Iam sequitur,

10 Adhuc an sunt in domo impii thesauri impietatis? & modius macilentus detestabilis? (*vel, prouocans iram?*)

11 An iustificabo stateras impietatis, & sacculum ponderum doli?

In voce האש variant interpretes. Putant enim quidam legendū esse, האיש, vt ה sit aiediah, & legunt, Adhuc vir, sed contextus esset abruptus. Alii trāsferunt, Adhuc ignis? quasi esset אש: & putant sic vocari diuitias malè & iniustè partas, quia se ipsas consumunt. Sed quia repugnat Grāmatica, ideo magis amplector eorum sententiam, qui האש putant accipi pro היש, vt א sit loco י: & rectè sentiunt interrogatiuè legendo hanc sententiam, *Adhuc an sunt thesauri impietatis in domo impii?* Si placeat hæc sententia, Propheta quasi de re prodigiosa interrogat, Quì fieri potest, vt adhuc maneant thesauri collecti ex rapinis & sceleribus, quum toties admoniti sitis, & Deus quotidie etiam vos ad resipiscentiam solicitet? qualis ista durities est, quòd saltem terror aliquis Dei non occupat mentes vestras? Vel posset etiam non malè congruere sensus, si Deus hîc instar iudicis examinet quasi de re incognita, *An sint adhuc thesauri impietatis in domo impii?* hoc est, videbo an adhuc ĩpii & scelerati homines occultēt suos thesauros. Deus enim sępe se terrenis iudicibus assimilat, nō quod aliquid fugiat eius notitiā, sed vt sciam⁹ eū nō esse pręcipitē in ferenda sententia. Hoc igitur non malè cōueniet, quòd hîc Deus sustineat terreni iudicis personā, & sic loquatur, Videbo an adhuc lateāt thesauri apud impios: ego excutiā domos ipsorū: sciā an nōdū pœnitētiā suorū scelerū egerint. Hoc modo sic texēdus erit sermo Prophetę, *Adhuc an sunt thesauri impietatis in domo impii?* quòd Deus, queadmodū iā dixi, ostēdat se velle cognoscere de rapinis, & de qualibet crudelitatis specie, quā exercuerāt illi vrbani prędones.

Deinde addat, An sit *modius macilentus*, hoc est, modius minor iusta mensura, *qui est detestabilis*. Postea, *An iustificabo*: vt hic versus cohæreat cum proximo, tanquã exegeticè additus. Postquam enim Deus prodiit in persona iudicis, iam ostendit qualis sit iudex, nempe qui non flectatur gratia, qui non mutet sententiã suam, apud quem nihil valeat personæ respectus. Nam etiã plerumque in eo falluntur homines, quòd Deũ transfigurant pro suo arbitrio, & sibi promittunt fore propitiũ, si modò blanditi fuerint fallaciter. Deus ergo hîc pronuntiat se longè distare à terrenis iudicibus, qui nunc in partem vnã nunc in alteram inclinant, qui varii sunt, deflectunt sæpe à rectitudine: contra autẽ hîc dicit *An ergo iustificabo stateras impias? an ego iustificabo pondera fraudis*, vel dolosa? hoc est, excutite omnes istas blãditias, quibus vos decipere soletis. Ego enim non muto neque naturã, neque cõsilium, sed quemadmodũ certa est Legis meæ doctrina, sic ego sine personæ acceptione pœnas exigã de omnibus impiis: vbicunque deprehẽdetur scelus & iniquitas, parata simul erit pœna. Nunc ergo tenemus quomodo hi duo versus inter se conueniant, quòd scilicet Deus ostendat se fore iudicem: deinde sese ab hominibus discernat, qui sæpe variãt in ferendis sententiis, quẽadmodũ dictũ est. Proferã alium sensum qui fortè aliis erit præferendus. Potest enim more Hebraico interrogatio sumi asseuerandi causa. quasi dixisset, adhuc pauxillum tẽporis (nam עוד breue tẽpus interdũ significat) & iam non reperientur thesauri impietatis, quia direpti erunt. Sequetur cõfirmatio, quòd iudicium Dei effugere nequeãt fraudes & rapinæ in falsis stateris & ponderibus. Summa autem esset, quia necesse est Deum pro ratione officii sui supplicium sumere de furtis, fieri non posse, vt homines dolosis ponderibus fallentes semper manere inultos sinat. Iam sequitur:

12 Quia (*sic enim verto: nam qui putant esse relatiuum, frigidè exponunt, cuius diuites eius impleuerunt rapinis. Potius est, quia: nam* אשר *sæpe loco causalis particulæ accipitur. Quia ergo*) diuites eius impleuerunt (*vel seipsos, vel domos suas, subaudiẽdum est* חמס, *rapina vel violentia*) & incolæ eius locuti sunt fallaciam, & lingua eorum fallax (*vel frudulenta*) in ore ipsorum.

Propheta significat populum ita deditum esse auaritiæ & rapinis, vt quicquid coaceruarũt opum, hoc totũ conflatum sit ex iniustis prædis, hoc est, ex lucro scelerato. Nunc alloquitur ciues Ierusalem: quia etsi iniquitas tunc peruaserat totam Iudæam, non tamen sine causa præcipuè accusat Ierosolymitas, quia debebant aliis præire suo exẽplo: deinde quòd etiã superabãt reliquum populum sceleribus. Erant enim saltẽ obstinatiores, quum quotidie Prophetas Dei audirent. dicit ergo, *Diuites eius non colligunt opes suas* nisi ex violentia. Certum quidem est, nõ solos diuites fuisse tunc reos coram Deo, sed hoc plus satis vsitatum est, vt quisque eò plus licentiæ vsurpet, quò plus valet ad nocendum. Quibus enim non est facultas, illi sese continent non quia sunt innoxii, sed quia sunt quasi constricti. nam sæpe inopia frænum est hominibus. Quum igitur diuites possint laqueos suos tendere, quum facultas illis suppetat ad opprimendos pauperes: ideo eos compellat Propheta, non quòd reliqui essent extra noxam vel reatum, sed quia magis conspicua erat iniquitas in ipsis diuitibus, eò quòd facultas, quemadmodũ iam dixi, dabat illis plus licentiæ. Postea etiam extendit doctrinã ad omnes incolas: *Omnes* inquit *loquuntur fallaciam*, hoc est, nulla est synceritas, nulla rectitudo, dediti sũt prorsus fraudibus & dolis: *Et lingua eorum fallax in ore ipsorum*, locutio hæc in speciem videri potest absurda. Vbi enim esse poterit lingua, nisi in ore? Videtur ergo esse pleonasmos, quum dicit linguam esse in ore ipsorum dolosam. Sed emphatica est locutio apud Hebræos, qui intelligunt in promptu esse fallacias hominibus simulatque os apertum est. Perinde est igitur acsi dixisset Propheta non posse elici verbum vllum purum & absque dolo: quia simulatque os aperiunt, statim prodũt fallacias, lingua eorum est fraudulenta, id est, non est, quòd quisquam expectet ab istis hominibus veritatem vel fidem. Quare? Nam simulac loqui incœperint, statim texẽt aliquid doli: statim in promptu illis erit fallacia, qua circunueniunt simplices. Nunc videmus non citari ad Dei tribunal paucos homines, sed omnes sine exceptione damnari: quasi diceret Propheta nihil esse amplius integritatis in vrbe ipsa: ideo vbique grassari corruptelas, quia alii ad alios decipiendos intenti sint. Sequitur,

13 Et ego etiam affligam te percutiendo, & te disperdam super peccatis tuis (*secundum tua scelera.*)

14 Tu comedes, & non satiaberis: & deiectio tua in medio tui: & apprehendes, & non seruabis: & quod seruaueris gladio tradam.

Postquam professus est Deus se fore iudicem populi, iam de pœna ipsa clarius loquitur. Dicit ergo se armatum esse vindicta: quia sæpe continget, vt Iudex, etiam qui scelera detestatur, non possit tamen pœnas sumere, quia metuit sibi à petulantia eorũ, quibus coercẽdis non putat se parẽ fore. Deus ergo hîc significat sibi nõ defore potẽtiã ad pœnas de populo sumẽdas.

Dicit,

Dicit, *affligam te percutiendo*, vulnerando te. Sic enim alii vertunt. Summa est, nihil fore obstaculo, quominus Deus pœnam de populo exigat, quia scilicet non potest eum prohibere impotétia. Non est igitur, quòd sibi homines promittant effugiũ, vbi Deus conscenderit suũ tribunal: quia etiam si muniti sint omnibus remediis, non tamen poterunt manũ Dei arcere. Et speciem ipsam pœnæ designat, imò duas commemorat species hoc versu. Primò dicit, *Comedes, & non saturaberis*. Scimus vnam esse ex plagis Dei famem. Itaque denũtiat hîc Propheta populum fore famelicũ, sed non agrorum sterilitate. Deus enim famẽ duobus modis infligit: nunc terra nullum reddit prouentum: arescunt segetes, vel grandine percussæ nihil proferũt. Deus ergo sæpe agrorum sterilitate redigit homines ad inediã & famẽ. Sed alia est etiam ratio, qua possit conficere homines inedia, quũ scilicet frãgit baculũ panis, hoc est, tollit virtutẽ à pane, vt iam nõ sustentet homines, quantumuis magna copia se ingurgitent. Et hoc etiã experientia docet, si modò essent oculi ad considerand a Dei iudicia. Videmus quis sensus sit huius partis, quum dicit, *Comedes, & non satiaberis*: quasi diceret, Ego quidẽ, si ita mihi placeat, potero vos priuare omni victu: terra ipsa sterilescet meo mãdato: sed vt intelligatis melius vitã vestrã esse in manu mea, proueniet satis bona vbertas frugum, sed nulla erit inde saturitas. Sentietis ergo panem non sufficere ad vos alendos, quia comedendo non poteritis tamen quicquã fulturæ sentire in pane ipso. Iã addit, *Et deiectio tua in medio tui*, hoc est, etiãsi nulli tibi aliunde molesti sint vel infesti hostes, tamẽ tu tabesces intestinis malis. Hic genuinus est sensus: & interpretes non satis considerant quid velit Propheta, quia nimis securi sunt. Sed notandus est hic contextus. Postquam enim minatus est Propheta famem non ex inedia, sed ex maledictione arcana Dei: iam addit, *deiectio tua in medio tui*, id est, etiamsi non excitem tibi hostes, etiamsi non procul appareant signa iræ meæ, denique etiãsi nemo tibi negotiũ facessat, tamẽ deiectio tua, hoc est, calamitas erit in medio tui, id est, quasi in visceribus tuis hærebit. Tu ergo tabesces malo arcano, vbi maledixerit tibi Deus. Iã subiicit secundã speciem, *Apprehendes, & non seruabis, & quod seruaueris gladio tradam*. Legunt alii, Apprehendet mulier, id est, cõcipiet semen, & non seruabit, quia effluet: deinde etiamsi fœtũ produxerit suo tempore, ego destinabo quicquid natum fuerit gladio. Sed sensus ille nimis coactus est. Alii referunt hoc ad patres, Tu pater apprehendes, hoc est, tu conaberis seruare filios tuos, & non seruabis. Cæterùm, miror cur ita se in re facili & plana interpretes torqueant. Alloquitur enim hîc terrã ipsam, vel alloquitur vrbem: quasi diceret, Vrbs apprehendet, id est, quemadmodum qui cupit aliquid seruare, cõplectitur. quod enim volumus esse saluũ apprehendimus, & cõplectimur, & tenemus quasi in vlnis nostris. *Et quod seruaueris gladio tradam*, id est, tu tẽtabis omnia media, quibus seruare possis te & populũ tuum: atqui nihil proficies. Tu igitur ludes operã: sed etiãsi seruaueris, non tamẽ effugiẽt seruati stragẽ. Si quis malit ad mulieres referre, quod cõcipiẽt, vt sit tertia persona fœminini generis: fruatur suo iudicio. Nam sensus etiam ille vtcunque erit tolerabilis, quod scilicet Dominus steriles reddet mulieres, vel etiamsi quid pariant suo tempore trahetur tamen ad cędẽ, quia Dominus tandẽ hostili gladio conficiet tam patres ipsos quàm filios ipsorum.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando in nobis posses satis materiæ reperire cur exerceas non vnũ vindictæ genus, sed innumera, donec tandem modis omnibus nos perdas: da inquã, vt sponte præueniamus tuum iudicium, & etiam vera humilitate sic nobis displiceamus, vt verus ardor in nobis accendatur quærendæ iustitiæ, atque ita studeamus nos totos tibi addicere, vt te experiamur nobis propitium. Et quando tot modis te offendimus, fac vt vera & syncera fide dirigamus sensus omnes nostros & affectus ad Filium tuum vnigenitum, qui est propitiatio nostra, vt te placato, ipsum apprehendamus, & maneamus sacro vinculo cum eo coniuncti, donec tandẽ colligas nos omnes in Regnum illud cœleste, quod nobis sanguine suo acquisiuit, Amen.

15 Tu seres & non metes, tu calcabis (*vel premes*) oleum, & non vnges te oleo: & mustum, & non bibes vinum.

Adiungit Propheta aliã speciẽ pœnæ, quæ tamen pendet ex bellica illa strage quã minatus fuerat proximo versu. dixerat enim etiãsi qui euadẽt tandẽ gladio perituros, nunc dicit totam terrã fore prædę hostibus. Sumpsit autẽ verba ex Mose: sicuti solenne est Prophetis, quũ volũt plus authoritatis sibi acquirere, proferre ad verbũ maledictiones, quæ cõtinẽtur in Lege, sicuti Deut. 28, & Leuit. 26. Iã satis notũ est, Deũ hanc pœnã inter alias denuntiare populo suo, quòd vbi seminauerit agros suos, alius metet: vbi excoluerit magno labore vites suas, alios fore vindemiatores dicit. Summa est igitur, quicquid fructuũ pariet terra, vẽturũ inter hostiũ manus, quia omnia erũt exposita direptioni. Est autẽ hoc magis indignũ, vbi videmus non modò prouẽtus nostros cõsumi ab hostibus, sed etiã labore à nobis sumptũ, perinde acsi sanguinẽ nostrũ biberent. Sæpe enim confertur hominis labor sanguini, quia labor elicit sudorem. Iam sequitur,

16 Et obseruata sũt edicta Amri, & omne opus domus Achab: & ambulabitis

in consiliis eorum, vt tradam te in excidium (*vel, vastitatem*) & incolas eius in sibilum: & opprobrium populi mei portabitis.

Alii legunt in futuro tempore, Et obseruabuntur statuta Amri: & sensum diuersum colligunt, nempe quòd Propheta iam in Spiritu præuideat populum sic fore obstinatū in suis sceleribus, vt nullus pœnis posse castigari speret. Ergo tales esset sensus, Dominus quidē seuerè, & duriter vlcisci statuit populi scelera, sed non resipiscent: manebunt nihilominus stupidi, in sua contumacia, & pergent in suis superstitionibus, quas didicerunt à Regibus Israel. Sensus tamen prior mihi magis probatur, & receptus est etiā maiore cōsensu, nempe quòd Iudæi relicto Deo, & cōtempta eius Lege desciuerint ad superstitiones regni Israel. Dicit ergo *obseruata fuisse decreta Amri, & omne opus domus Achab*. Amri fuit pater Achab, qui Rex creatus fuit suffragiis militum, quum Zimri repudiatus esset, qui Regem occiderat. Amri quum emisset Samariam, illic vrbem extruxit: deinde vt acquireret vrbi dignitatem, addidit etiam templum. hinc creuit idololatria. Postea filius eius Achab sese ad omne superstitionum genus proiecit. Ita res semper in deterius prolapsæ sunt. Quum ergo hic Propheta nominat Regem Amri, & eius posteros (qui omnes intelliguntur sub domo Achab) significat Iudæos, qui purè coluerant Deum, tandem degenerasse, & nunc prorsus similes esse Israelitis, quia scilicet amplexi sunt omnes illas corruptelas, quas fabricauerant Amri, & Achab eius filius. Religio in tribu Iehudah adhuc vigebat, quum regnum Israel corruptum esset, atque illic regnarent fœdę superstitiones. Temporis successu etiam impliciti fuerunt Iudæi similibus idololatriis. Hoc igitur crimen nunc accusat Propheta, quòd sese adiunxerint socios Israelitis. *Obseruantur* ergo *edicta Amri, & totum opus domus Achab: ambulatis*, inquit (nam futurum tempus hic significat continuam actionem, vt sæpe alibi) *Ambulatis* ergo *in consiliis ipsorum*. Notandum est, hic Prophetam vti honestis nominibus quū dicit seruari חקות, hoc est, statuta vel decreta: deinde etiā quū adiūgit consilia Regū Israel. Sed interim hoc ad excusationem nullius est momēti: quia etiamsi homines sibi non modò placeant, sed etiā plaudāt in suis cōmentis, Dominus tamen ea omnia abominatur. Nec dubium est, quin Propheta consultò posuerit has voces, vt ostenderet friuolos esse & nihili prætextus, quos solent obiicere superstitiosi homines, vt sua figmenta vel cōmendēt, vel excusent. Nam proferūt in mediū authoritatē publicā: hoc receptū est omniū cōsensu, hoc fuit decretū: non est error vnius vel alterius, sed tota Ecclesia sic statuit: deinde quia ita præcipiunt Reges, nefas esset morem illis non gerere. Ergo vt ostendat Propheta pueriles esse istas excusationes, dicit. Fateor quidē honorificè à vobis ornari vestras superstitiones, quia Regū edictis probatę sunt, quia etiā receptæ sunt multorū suffragiis: quia videtur etiā nō temere, nec perperā fuisse excogitatæ, sed prudenter à magnis viris, & qui longo vsu periti sunt: vtcūque tamen in mediū proferāt & cōsilia, & statuta, hoc est, vtcūque ad fucādas idololatrias, obiici soleant & prudentia & potestas, tamen pro nihilo hæc corā Deo ducūtur. Nā per consilia haud dubiè Propheta intelligit falsam speciē prudentiæ, quæ semper refulget in traditionibus humanis. Deinde per statuta intelligit Regiam potestatē. Videmus ergo frustra fucū facere idololatras, dum ab vna parte obiectant potestatem, ab altera verò prudentiā. Quare? Deus enim non patitur sibi præiudicium fieri istis nugis, sed vult coli ex verbi sui præscripto. Et ideo sequitur etiam denuntiatio pœnæ: *Vt tradam*, inquit, *te in vastitatem, & incolas eius*. Mutatio est personæ. Alloquitur tamen semper Propheta ipsam terram vel sub terræ nomine populū cōpellat. *Ego* igitur *tradam te in exterminium*, vel vastitatem, deinde, *incolas tuos in sibilum*. Est etiā hoc sumptū ex Mose. Per *sibilum* intelligit cōtumelias, & ludibria, quibus expositi sunt miseri homines. Tandē adiungit. *Portabitis opprobrium populi mei*. Quidam nomen populi accipiunt in bonam partē, quasi hic Propheta diceret Deū sumpturū vindictam de iniuriis, quas diuites intulerint miseræ plebeculæ. Sed hoc esset nimis restrictū, meo iudicio. Alii opprobriū populi Dei intelligunt, quòd scilicet nihil Iudæis magis probrosum erit, quàm quòd olim fuerint populus Dei. Nā hoc accessit ad eorū dedecus & infamiam, nempe quum ornati fuissent tam splendido titulo postea fuisse tot miseriis addictos. Sed posset aliter exponi hic locus, vel vt per populū Dei intelligamus ipsos Israelitas: quasi diceret Propheta, Nōnne perspicitis qualiter tractati fuerint Israelitæ? Annō illi pars erant populi mei? Descenderant enim ex genere Abrahæ, sicuti vos: neque potestis iactare maiorē præstantiam. Erat igitur par omniū conditio. Et tamē hoc iudicio meo non obstitit, quominus pro merito eos tractauerim. Non malè quadraret illa sententia: sed ego existimo subesse ironiā in nomine, populi Dei, quasi diceret, Hęc vos fiducia indurat, quòd hactenus habiti estis populus meus: sed falsa ista, & scelerata gloriatio pœnā vestrā augebit. Ego enim non sumā vulgares pœnas, sicuti soleo de hominibus profanis & alienis, sed persequar vestram impietatem multò seuerius, quia scilicet necesse est, vt pœna vestra gratiæ meæ respōdeat, quæ improbè & sceleratè à vobis cōtempta fuit. Ergo per opprobriū populi Dei intelligo grauiores pœnas quæ meritò paratæ sunt omnibus impiis, quos Deus speciali honore dignatus fuerat, vt eos in populo suo censeret. Seruus enim qui nouit voluntatem domini sui, & non obseruat, multò grauius vapulabit. Nunc pergamus:

Luc 12.f.47.

CAPVT VII.

1 VÆ mihi (Alii deducunt a אללי, vlulare meum: sed est particula dolentis apud Hebræos. Væ mihi ergo) quia fui sicut collectiones æstatis (*sic est ad verbum*) & sicuti racemi vindemiæ, nullus botrus ad comedendum: maturos fructus (*vel primitias frugum*) desiderauit anima mea.

2 Periit humanus (*vel mansuctus*) è terra, & rectus in hominibus nemo est: & omnes sanguinibus insidiantur, quisque fratrem suum venatur reti (*alii ad perniciem: & חרם etiam Hebræis interdum est occisio.*)

Sensus primi versus nonnihil ambiguus est, quia alii ad pœnam referunt quod dicit Propheta: alii autem ad malitiam populi. Quidam ergo existimant lugeri calamitatem, qua Dominus vltus fuerat populi scelera, acsi Propheta cerneret deformem totius terræ statum. Sed ex secundo versu facilè colligi potest, Prophetam hîc potius de prauitate ipsius populi verba facere, quàm de pœna iam inflicta: ideo contexui inter se duos istos versus, vt constet nobis plena sententia. *Væ* ergo *mihi*. Quare? *Factus sum tanquam collectiones*. Nimis libera est, vel potius licentiosa illa versio, Factus sum sicut qui vult colligere fructus æstiuos, & nihil reperit, ita vt spe sua frustratus ardeat desiderio. Non videtur hoc posse aptari ad Prophetæ verba. Est quidem aliqua perplexitas in verbis: tamen huc summa tendit, terram, cuius personam hîc Propheta suscipit atque induit, esse similem aut agro inani, aut horto, aut vineæ. Dicit igitur terram esse nudatam omni fructu, quemadmodum post messem, & vindemias. Ita per *collectiones* intelligere oportet fructus collectos. Alii intelligunt reliquias quæ manent, quemadmodum si per incuriam quis in vindemiis relinquat paucos racemos: ita etiam dicunt paucos esse iustos superstites in terra. Sed videtur melius quadrare prior similitudo, quòd scilicet terra sit iam orbata omni fructu, sicuti post messem, & vindemias. *Factus sum* ergo *sicuti collectiones æstatis*, hoc est, sicuti æstate, vbi fructus iam sunt collecti: sicuti *racemi vindemiæ*, hoc est, sicuti post peractas vindemias: *Nullus* inquit, *botrus est ad commedendum*. Bonorum ergo raritatem hîc significat Propheta: imò dicit nullos amplius extare iustos. Quanuis enim Deus semper retinuerit occultum aliquod semen, potuit tamen hoc iure prædicari de toto populo, quòd scilicet similis esset agro post collectos fructus, aut vineæ post vindemias. Manet enim in agro aliquid residuum post messem, sed nulla est spica interea: in vinea etiam manent botri, sed inanes: nihil restat præter folia. Est autem hæc prosopopœia multò vehementior quum Propheta in mediũ prodit, acsi terrã ipsam repræsentaret. loquitur enim eius nomine, & persona: *Væ*, inquit *mihi, quia similis sum collectionibus æstiuis*. Perinde igitur est acsi terra ipsa deploret suam nuditatem, & inopiam, quòd scilicet nulli supersint recti & innoxii homines. Et secundo versu clarius mentem suam exprimit, *Periit iustus è terra*, inquit, *& rectus in hominibus nemo est*. Hîc iam non sustinet terræ personam. Satis enim fuit ad vehementiam, vel emphasin conqueri initiò, quasi terra pudore suæ inopiæ hîc gemat. Sed nunc Propheta agit officium doctoris, *Periit*, inquit, *iustus è terra, nemo est rectus inter homines*: *omnes insidiantur sanguinibus*: *quisque fratrem suum venatur*, inquit, *quasi reti*. Hoc versu breuiter ostendit Propheta omnia esse plena & crudelitatis & perfidiæ, nullam amplius curam esse æquitatis, quasi diceret, Frustra quærentur in hoc populo probi homines. nam omnes sunt sanguinarii, omnes fraudulenti. Quum dicit *omnes tendere sanguini insidias*, non dubium est, quin sæuitiam designet: quasi diceret eos sanguinis esse cupidos. Vbi autem adiungit singulos fratribus suis insidias tendere, hoc referri debet ad fraudes, vel ad perfidiã. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Et magis emphatica est ista oratio, quàm si Deus ipse sententiam proferret, quia dum homines in sua socordia defixi sunt, & quasi demersi, Propheta hîc terram loquentem inducit, quæ accusat omnes suos filios, & fatetur suum reatum: imò prçuenit iudicium Dei, & agnoscit se esse contaminatam à suis incolis, ita vt nihil puri residuum in ea maneat. Sequitur:

3 Super malitia manuum suarum ad benefaciendum: Princeps postulat, & Iudex in mercede (*ego transfero ad verbum*) & magnus loquitur prauitatem animæ suæ ipse: & complicant (vel, vt alii vertunt, confirmant. Sed propriè est complicari: & metaphora apte conuenit contextui, vt statim videbimus.)

Hîc versus propriè dirigitur in Iudices & gubernatores populi: deinde in diuites, qui opprimebant miseram plebeculam, quia non poterant se mercede redimere. Conqueritur ergo Propheta in iudiciis tantùm valere corruptiones, vt iudices facilè absoluant sceleratissimos quosque, modò mercedem afferant. Summa igitur est: impune quiduis licere, quoniam vænales sunt Iudices. Huc tendit Prophetæ consilium. Sed quoniam variant interpretes, aliquid e-

tiam de ipsis vocibus dicendum erit. על הרע כפים, *Super malo manuum suarum ad benefaciendum.* Quidam ita exponunt, etiamsi palàm sint scelerati, tamen obtendunt colores, quibus obtegant sua scelera: & talis esset sensus, Etiamsi omne studium recti abiecerint, tamen sic obduruisse ad impietatem, vt velint tamen censeri probi, & sancti homines: quemadmodum in rebus confusis semper improbi frontem ferream ostentant, & volunt taceri de suis flagitiis. Putant ergo quidam interpretes Prophetam hîc conqueri, quòd iam nullum sit honesti & turpis, recti & peruersi discrimen, quia scilicet fucare audent scelerati homines sua flagitia, vt non appareant, vel vt nemo contrà etiam fremere audeat. Expendite tamen ánnon aptius contexi possint inter se quæ dicit Propheta hoc modo, *Vt benefaciant super malitia* manuum suarum, id est, vt se excusent super malitia operum suorum, paciscuntur inter se: *Quia Princeps postulat, Iudex paratus est recipere mercedem.* Diuites hoc modo vident partam sibi esse licentiam, quia illis in manu est pretium redemptionis. sciunt autem nullo negotio posse placari & iudices & principes, simulac pretium corruptionis attulerint. Et hic sensus mihi placet, quoniam sic fluit optime contextus Prophetæ. Quanquam alii verbum להיטיב aliter exponût, quòd scilicet strenuè agant in malitia sua. Sed frigida est illa expositio. Ego igitur amplector mediam, quam nuper attuli, quòd scilicet valeant ita in iudiciis corruptelæ, vt parata sint tegumenta sceleribus: quia gubernatores, & iudices sunt nummarii, & semper parati sunt absoluere nocentissimos quosque, modò ne hoc faciant gratuitò. *Super malitia* ergo *operum suorum, vt benefaciant*, hoc est, vt obtineant absolutionem, *Tantum Princeps postulat*, hoc est, non inquirit de causa, sed respicit manus duntaxat: deinde *Iudex pro mercede*, inquit, iudicat, hoc est, Iudices sunt mercenarii. Non sedent igitur vt pronuntient ex recto & æquo, sed simulac saturati fuerint mercede, facilè ignoscunt sceleribus: ita vertunt vitia in virtutes, quia nullum est discrimen albi & nigri apud eos nisi ex pretio. Et cohæret etiam quod mox subiicit Propheta, *Magnus*, inquit, *loquitur prauitatem animæ suæ ipse.* per Magnos non intelligit proceres, quemadmodum falsò alii existimant: sed intelligit diuites, quibus suppetit pecunia ad conciliandos sibi iudices. Qui ergo pretium affert suæ redemptionis, audet palàm iactare prauitatem. Sic enim verto nomen הוות: quia hîc non posset quadrare corruptio. *Loquitur* ergo *prauitatem animæ suæ magnus*, hoc est, iam nihil est vel metus vel pudoris quod retineat diuites ab inferenda iniuria. Quare? sciunt enim sibi negotium esse cum mercenariis Iudicibus, facilè eos corrumpent. *Audent* ergo *loqui prauitatem animæ suæ*, hoc est, non dissimulant sua scelera, quemadmodum vbi viget aliquis legum metus, vbi exercentur iudicia. Sed quoniam nullum amplius discrimen est boni vel mali, ideo nocentissimus quisque apertè iactat sua scelera. Deinde emphaticum est pronomen הוא, Ipse. Et hoc non fuit animaduersum ab interpretibus. *Ipse* ergo *loquitur prauitatem animæ suæ*: non expectat dum alii exprobrent si quid deliquit, sed impudenter audet gloriari in suis sceleribus, quia scilicet certa est impunitas quum possit occludere os iudicibus. Affert enim pretium. *Loquitur* ergo *prauitatem animæ suæ ipse.* Deinde *complicant* ipsam prauitatem, hoc est, hinc fit, vt grassetur furiosa crudelitas, quoniam conspirant inter se & gubernatores, & qui volunt sibi acquirere peccandi licentiam, quasi contexerent inter se funes, confirmant hoc modo prauitatem. Nam magnus quisque, hoc est, qui diues est & pecuniosus conspirat cum Iudice, Iudex etiam cum ipso: ita inter se colludunt. Sic fit ergo vt prauitas quasi tyrannidem occupet, quia nullum sit remedium. Nunc tenemus genuinum consilium Prophetæ, saltem quantum ego iudicare possum. Sequitur nunc:

4 Bonus inter eos quasi paliurus, rectus præ spineto (*aliquid subaudiendum est, asperior est spineto*) dies speculatorum tuorum, visitatio tua venit: tunc erit confusio ipsorum (*vel perplexitas, vt alii vertunt.*)

Confirmat quod prius dixerat Propheta, nempe adeò refertam esse terram quouis scelerum genere, vt qui optimi reputantur, sint tamen spinæ & vepres, hoc est, pleni amarulentia, vel acerrimi ad pungendû: quasi diceret, Optimus inter eos est latro, rectissimus inter eos est prædo. Videmus ergo his verbis notari cumulum scelerum: acsi diceret, Non posset deterior esse conditio populi. nam vsque ad extremum grassatur improbitas. Siquis enim inter alios quærat probum vel rectum hominem, reperiet duntaxat spinas, vel vepres, hoc est, illic etiam pungetur. Quòd si optimus quisque tunc fuit quasi spina, quid dici potuit de reliquo vulgo? Nam antehac vidimus fuisse Iudices peruersos, vt prostituerent se absque verecundia ad omnem turpitudinem. Quid ergo de illis dici potuit, quum rectos & iustos comparet hic spinis Propheta: imò dicat spinetis esse asperiores? Cæterùm, κατάχρησις est locutio quum dicit, bonum inter eos & rectum esse similem spineto. Abutitur enim his vocibus: quia certum est non fuisse bonos & rectos, qui sic crudeliter pungebant. Sed consilium Prophetæ minimè obscurum est, tantam fuisse tunc licentiam scelerum, vt qui retinebant famam aliquam probitatis, essent tamen vepres & spinæ. Est igitur concessio in his vocibus. Tandem adiungit, *Die*

speculatorum tuorum, visitatio tua venit. Hìc denuntiat propinquam Dei vindictam & generaliter toti populo, & præcipuè gubernatoribus. Incipit autem à primario ordine quum dicit, *Dies speculatorum tuorum*: quasi diceret. Iam impendet excidium tuis gubernatoribus, quod ipsi minimè expectant. *Speculatores* vocat tam Prophetas, qui suis blanditiis deceperant populum, quàm alios gubernatores. Locat autem Propheta ipsos in priore gradu, quia causa erant publici interitus. Non tamen ideo eximit totum corpus populi à pœna. imò coniungit hæc duo simul, visitationem totius populi, & diem speculatorum. Meritò autem dirigit sermonem ad ipsos speculatores, quia dum cæcutiunt, etiam excæcant reliquos omnes, dum peruersi sunt deprauant totum populum. Hæc ratio est cur specialiter illis minetur Propheta. Sed quemadmodum iā dixi, populus non ideo excusatur. Videtur quidem hic prætextus honestus esse ad extenuandā culpam, dum obiiciunt gregarii homines se non fuisse admonitos, vt optandum erat, imò se fuisse perditos inanibus fallaciis. Et videmus vt hodie etiam multi colorem hunc obtendant. Sed apud Deum hæc defensio friuola est: quia etsi excæcantur plebeii homines, tamen sponte errant, dum libenter aurem præbent impostoribus. Atque etiam hæc ratio est, cur Deus frænum laxet tam Satanæ, quàm eius ministris: imò quemadmodum dicit Paulus, det efficaciam erroris: quia maior pars mundi semper decipi appetit. Tenenda est igitur hæc denuntiatio Prophetæ, quòd si malè officium suum exercuerint iudices & Prophetæ, trahentur ad pœnam quam meriti sunt, quia scilicet aliis fuerunt causa exitii, vt alibi visum fuit: interea non est excusabilis populus. Inuoluet igitur vindicta Dei omnes à minimo vsque ad maximum sine exceptione. *Visitatio* ergo *tua venit*. Deinde in tertia persona loquitur, *Tunc erit confusio ipsorum*, vel perplexitas, vel pudefient. Obliquè hìc perstringit Propheta populi duritiem, quia etiamsi quotidie minitabantur Prophetæ, securi tamen manebant omnes: imò scimus ludibrio illis fuisse omnia Dei iudicia. Quum ergo non possent fidi doctores incutere vel metum, vel pudorem sceleratis hominibus: Propheta dicit, *Tunc venturam illis confusionem*: quasi diceret, Obdurescite nunc quantum voletis, vt video vos esse stupidos, imò socordes, & non attendere ad verbum Domini: cæterùm, veniet tempus visitationis, & tunc Dominus coget vos ad pudorem, quia scilicet reipsa ostendet quales sitis, & iam non litigabit vobiscum verbis, vt nunc facit, sed pœna proposita excutiet vobis omnes falsos colores: deinde etiam deiiciet vestram istam proteruiam, quæ vos nunc obdurat contra sanam doctrinam & omnes admonitiones.

2.Thess.2.c.11

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nati sumus hoc corruptissimo seculo, quo inualuit tanta scelerum licentia, vt iam vix scintilla vlla probitatis affulgeat, vt tamen maneamus integri inter spinas, & ita solicitè nos custodias sub verbo tuo, vt colamus & synceram pietatem, & æquitatem etiam cum proximis nostris. Et quia non est in nostra potestate ita nos seruare integros, da vt Filius tuus virtute Spiritus sancti ita nos protegat, vt perueniamus vsque ad metam cursus nostri, donec tandem colligamur in Regnum illud cœleste, quod nobis sanguine suo peperit. Amen.

5 Ne fidatis amico, ne speretis in consiliario (*vel duce*) ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi aperturas oris tui.

6 Quia filius contumelia afficit patrem, filia surgit contra matrem suam, nurus contra socrum suam, inimici, viri domestici eius (*homines domus eius, ad verbum.*)

Propheta sententiam quam heri attigimus, prosequitur, quòd scilicet licentia scelerum vsque ad summum cumulum peruenerit, quia nulla supersit in hominibus fides: imò nulla sit amplius humanitas: quia filius officium erga patrem non pręstet, nurus erga socrum, denique nulla sit coniunctionis ratio. Neque enim hìc disserit de peruersa fiducia, qua multi seipsos fallunt, dum recumbunt in homines mortales, & transferunt ad ipsos Dei gloriam. Ergo importunè hìc quidam philosophantur, non esse in hominibus sperandum: quia non fuit hoc consilium Prophetę. Sed quæ Ouidius tradit de ferreo seculo, Propheta noster de sua ætate conqueritur. Dicit ille,

non hospes ab hospite tutus,
Nec socer à genero: fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Sic etiam Propheta noster dicit nullum esse respectum humanitatis inter homines, quia vxor parata sit ad prodendum maritum, filius contumeliosus sit in patrem: denique obliti sint

omnes humanitatis. Nunc ergo tenemus quid sibi velit Propheta quum dicit, *Ne fidatis amico*, hoc est, siquis speret aliquid ab amico, falletur, quia scilicet non reperietur in hominibus, nisi perfidia, *Ne adhibeatis fidem consiliario.* Sic enim interpretor vocem אלוף: Alii vertunt fratrem maiorem natu. Sed nulla necessitas cogit discedere à propria & genuina significatione huius vocis. Quemadmodum itaque loquutus est Propheta de socio, vel amico, sic etiam adiungit consiliarium. Et clausula ostendit quorsum spectet, quum dicit *nullos esse deteriores hostes, quàm domesticos.* Videmus ergo Prophetam simpliciter hoc velle, homines sui seculi non modò auarè & crudeliter alios aliis nocere, sed absque vllo respectu humanitatis filium insurgere cõtra patrem, atque ita peruerti totum ordinem naturę, vt iam nulli sint affectus, qui tamen non videntur posse in hominibus extingui. Nunc pergamus:

7 Ego autem ad Iehouam respiciam, expectabo ad Deum salutis meæ, exaudiet me Deus meus.

Hìc vnicum remedium esse docet Propheta, ne fideles rapiantur prauis exemplis, si defigant oculos suos in Deum, & eum liberatorem sibi fore sperent. Nihil difficilius est, quàm nobis temperare ab omni iniuria, dum impii nos lacessunt, quia videntur nobis dare iustam causam retaliandi: etiamsi nemo inferat nobis iniuriam, tamen consuetudo ferè habetur instar legis: ita fit, vt putemus esse licitum quod receptum est moribus, & consuetudine. Iam verò si prosperè succedat impiis, hic est acerrimus stimulus. Ita fit, vt vix, & cum summa difficultate se contineant fideles, dum vident passim grassari scelera, ídque impune: imò quum vident authores scelerum crescere & gratia & opibus, statim obrepit quædam peruersa libido æmulationis. Cæterùm, si prouocantur fideles ipsi maleficiis, tunc videtur esse iusta causa peccandi, quia nemini molestiam sponte inferunt, sed tantùm repellunt vim sibi illatam, vel retaliant fraudem fraude. hoc putant esse licitum. Propheta vt huic tentationi occurrat, iubet fideles respicere ad Deum: quemadmodum sæpe hæc sententia repetitur Psal. 119, quòd scilicet fideles non rapiantur prauis exemplis, sed maneant semper defixi in Dei verbo, etiamsi sustineant magnos & violentes impulsus. Nunc videamus Prophetæ verba: *Ego*, inquit, *ad Iehouam respiciam.* nam verbum צפה quo vtitur, propriè significat Speculari: interdum accipitur pro expectare. Sed libenter retineo propriam significationem: *Ego*, inquit, *speculabor ad Deum*, hoc est, perinde agam acsi vnus mihi Deus esset præ oculis. Vnde enim fit, vt sibi indulgeant etiam boni, dum versantur inter malos & sceleratos, nisi quia occupantur in præsenti intuitu? Ergo si volumus integritatem colere, vbi mundus nobis proponit duntaxat peccandi exempla, discamus quasi clausis oculis præterire omnes offensiones. Hoc fiet, si oculos in solum Deum dirigamus. *Ego*, inquit, *respiciam ad Iehouam*: deinde *expectabo ad Deum salutis meæ*. Nihil hîc nouum dicit Propheta, sed clarius tamen explicat proximum membrum. nam definit modum speculationis, de quo loquutus est: acsi diceret, Patienter feram, dum mihi succurrat Deus, quia vbi nobis hinc inde molesti sunt improbi, statim facile erit auertere oculos à Deo, nisi instructi simus patientia. Vnde autem patientia, nisi quum certò persuasi sumus Deum fore nobis liberatorem, quum scilicet aduenerit opportunum tempus? Nunc tenemus consilium Prophetæ. ostendit enim non posse aliter pios constanter perstare in sua integritate, nisi conuertant oculos ad vnum Deum. Iam adiungit, non posse etiam in illa cogitatione retineri, nisi Deum patienter expectent, hoc est, auxilium eius. Et vocat *Deum salutis suæ*, quo significat se fretum eius verbo ita perseuerare in tolerandis iniuriis. Neque enim fieri potest, vt subiiciat se quispiam Deo, & se tuendum ei tradat, nisi primò hoc in eius animo fixum sit, nempe Deum nunquam deserere suos. Hæc igitur ratio est cur *Deum* vocet *salutis suæ*. Nam debet referri hoc elogium ad pręsentem circunstantiam, acsi diceret, Etiamsi non appareat manus Dei ad me iuuandum, vel ad ferendas suppetias, ego tamen certus sum de eius gratia, & scio in ea mihi repositam esse salutem. Postea adiungit, *Exaudiet me Deus meus.* Hìc cõfirmat quod iam diximus, nempe se promissionibus Dei suffultum ita ad patientiam animum suum componere, quia patientia subinde euanescet, vel excutietur ipsis tentationibus, nisi certò simus persuasi Deum habere salutis nostræ curam, & non frustra nos in ipso sperare. Neque etiam superuacuum est quod dicit *Deum esse suum.* Erat tamen vnus è populo: & videtur hoc fuisse commune, ac promiscuum omnibus Iudæis. Neque tamen dubium est, quin Propheta hîc sibi priuatim Deum coniungat, nempe quia vulgus hominum ad impietatem defecerat. Gloriabantur quidem omnes Dei nomine, sed perperam & falsò. Ostendit igitur Propheta se alio modo esse sub tutela Dei, quàm reliquos. Nam vbi sibi quis licentiam nocendi permittit, renuntiat simul Deo, & eius tutelæ. Non dubium igitur est, quin Propheta hîc obliquè perstringat impietatem vulgi: quia quum passim volitaret inanis iactantia in ore omnium, quòd adoptati essent à Deo, essent sanctum Abrahæ genus, vix tamen centesimus quisque in Deum respiceret. Cæterùm, hoc quoque notare operæpretium est, Prophetam, vbi dicit, *Exaudiet me Deus*, simul etiam testari de fide sua, quòd scilicet semper ad opem Dei se conferet, ac precibus se exercebit, quoties

ties vrgebit necessitas. neque enim exaudit Deus nisi dum inuocatur. Ergo hîc Propheta suo exemplo studium precandi nobis commendat. Iam in genere docet hic versus, non excusari nos, si abripimur malis exemplis, quemadmodum quotidie fieri solet. Tunc enim respicere in Deum maximè conuenit, vbi grassatur scelerum licentia in mundo, vbi libidines hominum sunt pro regula & lege: tunc debemus nos quodammodo abdicere à consortio hominum, ne sua prauitate nos implicent. Ergo qui obtendunt aliorum exempla, friuola excusatione vtuntur: quemadmodum videmus hodie plerosque opponere clypeum consuetudinis: etiamsi apertè coarguantur verbo Domini, putant tamen iustam sibi esse defensionem, quia alios sequuntur. Atqui videmus quàm friuola sit ista securitas: quia dubium non est, quin Propheta hîc legem præscribat omnibus filiis Dei quid agere debeat, vbi eos solicitat prauis exemplis & multis scandalis diabolus ad peccandum. Pergamus:

8 Ne gaudeas de me inimica mea, quia ceciderim, surgam (*vel quanuis ceciderim, surgam:*) quum sedebo in tenebris, Iehoua erit lux mihi.

Hîc Ecclesiæ personam induit Propheta, & repellit tentationem, quæ nos valdè acriter pungit in rebus aduersis. Neque enim tantum est acerbitatis in ipso malo, quãtum in ludibriis improborum, vbi nobis petulantes insultant, derident fidem nostram. Et ingenuis naturis semper durior est contumelia, quàm ipsa mors. Et tamen diabolus semper ferè vtitur hoc artificio: quia vbi videt nos stare firmos in tentationibus, subornat improbos & acuit eorum linguas, vt nobis maledicant, & probris suis nos vulnerent. Hæc ratio est cur nunc Propheta dirigat sermonem ad inimicos Ecclesiæ. Cæterùm, quia Deus Ecclesiam vocat sponsam suam, & nobis describitur sub persona mulieris, ideo etiam sancti populi inimicos hic comparat mulieri proteruæ. Quemadmodum ergo si sit æmulatio inter duas mulieres, quæ videbit suam inimicam incommodis vel rebus aduersis premi, statim sese eriget & insultabit: sic etiam Propheta dicit hostes Ecclesiæ acuere linguas suas, & euomere tunc suam virulentiam, vbi vidẽt filios Dei vel laborare, vel ferè obrui rebus aduersis. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, nempe vult nos, quemadmodum dixi, armare contra ludibria impiorum: ne præualeant, vbi Deus rebus aduersis nos premit, sed stemus fortes, atque etiam animis compositis & tranquillis deuoremus hanc indignitatem. *Ne læteris* ergo *de me inimica mea*, inquit. Quare? addìtur consolatio. Neque enim sufficeret si cum aliquo fastidio quis repelleret ludibria hostis sui: sed dicit hîc Propheta, *Ne læteris quia ceciderim, surgam*: vel quanuis ceciderim, surgam. Et videtur contextus hic melius quadrare, *Ne læteris de me*, vt sit illic distinctio: deinde, *Quanuis ceciderim, surgam: quanuis sedeam in tenebris, Iehoua lux mihi*. Significat Propheta non esse exitialem casum Ecclesiæ: alioqui suppeteret satis ampla materia hostibus nostris ad nos ridendos, nisi quia non potest nos fallere illa promissio: Septies in die cadit iustus, & resurgit. Cur? nempe quia Deus supponit manum suam. Tenemus ergo rationem contextus. Nam si destitueret nos Deus omni spe, meritò illuderent nobis hostes, & necesse nobis esset obmutescere. Cæterùm, vbi certò persuasi sumus Deum prẽstò statim fore, vt nos restituat in integrum, iam possumus intrepidè excipere contra hostes nostros, vbi nos suis subsannationibus exagitant: *Quanuis ceciderim, surgam*, non est quod nunc mihi contumeliosè insultes quanuis ceciderim. Deus enim voluit me labi, sed hac lege, vt statim resurgam: deinde, etiamsi nunc iaceam in tenebris, Dominus tamen erit mea lux. Videmus itaque spem nostram victricem esse contra omnes tentationes. Et hic locus optimè docet quàm verum sit illud Ioannis, fidem nostram esse nobis victoriam contra totum mundum. Nam si dolor & mœstitia occupet sensus nostros, non tamen cedemus, vbi nobis hoc occurret, Deum fore auxiliatorem tempore opportuno. Iam si etiam homines virus suum contra nos euomant, erimus iisdem armis instructi: ita fiet, vt nunquam animi nostri succumbant, sed fortiter repellant omnes Satanæ & improborum insultus. Hoc discimus ex præsenti loco. Iam quod Propheta dicit, *Quanuis ceciderim, resurgam*, videmus quid velit nos Deus expectare, nempe miseriis nostris semper fore optabilem & lætum exitum: quemadmodum paulò pòst rursus de ea re copiosius disseram. Quod attinet ad postremum membrum, *Si sedeam in tenebris, Deus lux mihi*, videtur esse confirmatio proximæ particulæ, vbi dixerat Propheta casum Ecclesiæ nunquam esse exitialem. Sed tamen quidam putant aliquid maius exprimi, quòd scilicet in ipsis tenebris semper affulgeat aliqua lucis scintilla. Sic ergo membrum hoc à superiore distinguũt, quòd fideles postquam ceciderint, resurgent: quãtisper verò iacuerint quasi demersi in tenebris, etiam tunc non carebunt solatio, quia Dei gratia semper illis affulget. Et videtur hoc melius quadrare: imò fieri non potest, vt quisquam sibi promittat liberationem, de qua loquutus est Propheta, nisi in densissimis tenebris semper cernat aliquid lucis. Et sustentet se aliqua dulcedine bonitatis Dei. Gustus autem gratiæ Dei in afflictionibus propriè cõfertur luci: quemadmodum si quis proiectus in altam foueam, procul tamen lucem solis aspiciat, erigens oculos sursum: sic etiam non debet nobis obstare quan-

Pro.24.b.16

1.Ioh.5.a.4.

tuuis obscura & densa caligo in tribulationibus, quin semper scintillæ lucis nobis affulgeant, hoc est, quin semper fides erigat oculos nostros sursum, vt fruamur aliquo gustu bonitatis Dei. Pergamus:

9 Iram Iehouæ feram, quia peccaui ei, donec disceptet causam meam, & faciat iudicium meum (*vel, asserat ius meum*) educet me in lucem, cernam iustitiam eius.

Hîc Ecclesia Dei se animat & hortatur ad patientiam, idque precipuè facit duobus argumentis. Primò enim sibi proponit sua peccata, atque ita se humiliat coram Deo, quem agnoscit iustum iudicem: deinde amplectitur spem remissionis peccatorum, ex qua nascitur salutis fiducia. His duabus fulturis ipse Ecclesia sustentat, ne succumbat suis miseriis: & quemadmodum iam dixi, colligit animos ad patientiam. Primò itaque dicit, *Iram Iehouæ feram, quia peccaui ei*. Hic locus docet, vbi quis serio afficitur sensu iudicii Dei, simul etiam formari ad patientiam: quia fieri non potest, quin peccator, vbi sibi malè conscius est, & sentit iustas pœnas se dare, cum vera humilitate ac suppliciter subiiciat se Dei arbitrio. Ergo vbi contumaciter fremunt homines contra Deum, vel obmurmurant, certum est eos nondum sentire sua peccata. Fateor quidem multos sibi esse malè conscios, qui tamen contra Deum luctantur, & ferociter repellunt, quantum in se est, eius manum, & etiam blasphemant eius nomen, vbi eos castigat: sed illi nondum tanguntur vero sensu pœnitentiæ, vt sibi displiceant. Iudas agnoscit quidem se peccasse, & hoc liberè fatetur: Cain libenter tegeret scelus suum: sed Dominus illi confessionem violenter extorquet. Interea tamen non resipiscunt: imò non desinunt obstrepere Deo. conqueritur enim Cain pœnam esse grauiorem, quàm ferre possit. Iudas desperat. Idem etiam contingit omnibus reprobis. Videntur ergo illi satis conuicti esse vt reatum suum agnoscant, & quasi subscribant Dei iudicio: sed non verè sentiunt peccata sua, vt sibi in illis displiceant, quemadmodum dixi. Nam pœnitentia semper coniuncta est cum hoc obsequio, de quo nunc Propheta loquitur. Quisquis ergo verè afficitur suis peccatis, ille simul se præbet Deo morigerum, & se totum submittit eius arbitrio. Sic pœnitentia semper ex se tolerantiam crucis parit, vt qui sistit se ad Dei tribunal, simul etiam permittat se castigandum, & pœnas ipsas æquo animo sustineat: quemadmodum bos subactus semper recipit iugum, neque obluctatur: sic etiam qui verè tangitur sensu peccati sui, paratus est ad tolerandas pœnas qualescunque Deo visum fuerit infligere. Hoc igitur primo loco discendum est vbi sic loquitur Propheta, *Iram Iehouæ feram, quia peccaui ei*. Hinc etiam colligimus litigare cum Deo quicunque non ferunt patienter eius flagella: quia etiamsi apertè non obiiciant Deo, se esse iustos, tamen non tribuunt ei iustam gloriam, vt fateantur ipsum esse iustum iudicem. Quare? Hæc enim inter se cohærent, & coniuncta sunt indiuiduo nexu, sentire sua peccata, & patienter se subiicere arbitrio iudicis, vt pœnas sumat. Iam sequitur alterum argumentum: *Donec disceptet causam meam, & asserat ius meum: educet me in lucem, videbo iustitiam eius*. Hic Ecclesia innititur secundæ fulturæ: quia etiamsi Dominus grauissimè eam affligat, non tamen abiicit fiduciam salutis, quia scit se castigari in suum bonum, quemadmodum paulò antè vidimus. Et certè non posset vel ad momentum quispiam durare in miseriis, nisi conciperet liberationis fiduciã, & promitteret sibi fœlicem exitum. Non debent igitur nec possunt hæc duo separari, nempe scelerum nostrorum agnitio, quæ nos coram Deo humiliet: deinde gustus bonitatis eius, & firma salutis nostræ certitudo: quia Deus testatus est se nobis fore semper propitium, vtcumque pœnas de peccatis nostris sumat, & se memorem fore misericordiæ, etiam in media ira, quemadmodum dicit Habacuc. Non sufficeret igitur sentire sua mala, nisi accederet consolatio ex promissionibus gratiæ. Cæterùm, ostendit Propheta Ecclesiam fuisse innoxiam, respectu hostium suorum, quamuis meritò pœnas det. Atque hoc diligenter notandum est: quia quoties nobis negotium est cum improbis, putamus nihil esse in nobis vitii. Atqui duo hæc consideranda erant, nempe improbos nobis sine causa inferre molestiam: & ideo iustam esse causam nostram ipsorum respectu: deinde nos tamen iustè affligi diuinitus: quia semper reperiemus multas causas cur Dominus nos castiget. Hæc igitur duo simul consideranda nobis sunt, quemadmodum hic admonet Propheta. Nam dixit initio versus, Iram Dei feram, quia peccaui ei: nunc autem addit, asseret tamen Dominus ius meum: litigabit litem meam, ad verbum, hoc est, disceptabit causam meam. Si Ecclesia rea est coram Deo, imò non expectat iudicis sententiam, sed eam præuenit, ac liberè fatetur se dignam esse talibus pœnis, quid hoc sibi vult, quòd Dominus disceptabit eius litem, quòd suscipiet eius causam? videntur hæc duo inter se pugnare: sed optimè conueniunt secundum diuersos respectus. Nam confessa fuit Ecclesia se peccasse Deo: nunc conuertit oculos ad hanc securitatem: scit autem se immeritò ab hostibus vexari: scit illos impelli mera crudelitate ad maleficium. Hæc igitur ratio est,

Mat.27.a.3
Gen 4.d.13

Hab.3,a,2

est,cur Ecclesia confidat,& expectet Deum fore vindicem suæ innocentiæ,nempe contra improbos.Et tamen suppliciter agnoscat se peccasse coram Deo.Quoties ergo nobis iniurias inferent hostes nostri, teneamus hoc principium, Deum fore vindicem: quia semper patronus erit iustitiæ & æquitatis.Fieri ergo non potest, vt Deus ita prostituat nos impiorum violentiæ. Tandem ergo *litigabit litem nostram*, hoc est,disceptabit causam nostram, & erit eius cognitor.Sed interea semper peccata nostra nobis occurrant,vt verè humiliati coram Deo, non speremus salutem quam nobis promittit, nisi ex gratuita venia. Quare ergo iubentur fideles bono esse animo in suis afflictionibus? Quia Deus pollicitus est se fore eorum patrem: recepit illos in suam fidem: testatus est suum auxilium illis non defore. Sed vnde fiducia? An quia digni sint? An quia tale aliquid sint promeriti? Minimè: sed agnoscunt se reos esse, vbi coram Deo humiliati sese prosternunt, & vbi sponte ad eius tribunal sese damnant, vt præueniant eius iudicium. Videmus nunc quemadmodum optimè contexat Propheta duas istas sententias, quæ alioqui videri possent in speciem pugnare. Sequitur, *Educet me in lucem,cernam iustitiam eius.* Adhuc se confirmat Ecclesia in spe liberationis. Et hinc etiam patet quomodo Deus sit fidelibus lux in obscura caligine, quia scilicet vident exitum paratum esse malis suis, sed procul vident,quia spem suam extendunt vltra metam huius vitæ. Sicuti ergo veritas Dei sese diffundit per cœlum & terram,ita fideles spem suam longè & latè extendunt: sic fit vt procul aspiciant lucem,quæ videtur ab illis esse remotissima.Et hac fiducia etiam dicit Propheta, *Educet me Dominus in lucem.* Interea,quemadmodum iam dixi, habent aliquam lucem, hoc est, fruuntur gustu bonitatis Dei etiam in mediis malis.Sed Propheta nunc lucem intelligit ipsum exitum,quem sperare nos oportet etiam in rebus desperatis. Sequitur, Videbo iustitiam eius. Per Dei iustitiam intelligitur,vt alibi dictum fuit,gratia erga fideles,non quòd rependat Deus operibus ipsorum salutem quam confert,sicuti stultè imaginantur profani homines. Arripiũt enim nomen illud iustitiæ, & putant meritis nostris deberi quicquid beneficiorũ gratis in nos Deus confert. Quare? nam Deus hoc modo ostendit suam iustitiam. Atqui longè est alia ratio huius locutionis.Deus enim vt ostendat quàm sibi chara & pretiosa sit nostra salus,dicit specimen suæ iustitiæ se præbere velle in nobis liberandis. Cæterùm, in hac voce *Iustitiæ* est relatio. Quia enim Deus pollicitus est salutem nostrã sibi curæ fore,ideo iustus apparet quoties nos eripit ex nostris miseriis.Iustitia ergo Dei non refertur ad merita operum, sed potius ad promissionem, qua se nobis obstrinxit. Et ideo sæpe etiam eodem sensu vocatur Deus fidelis.Denique idem significant Dei iustitia & fidelitas. Nunc quum dicit Propheta in persona Ecclesiæ, *Videbo iustitiam eius*, intelligit etiamsi Deus occultet fauorem suum ad tempus, & manum suam subducat,vt nulla spes supersit auxilii, tamẽ quia iustus est,fieri non posse,quin nobis succurrat. *Videbo* igitur *iustitiam eius*, hoc est, Deus re ipsa tandem ostendet se esse iustum.Sequitur:

10 Et videbit inimica mea,& operiet eam pudor,quæ dixit mihi(*vel,de me*) vbi Iehoua Deus tuus?oculi mei videbunt, & nunc erit in conculcationem sicuti lutum platearum.

Sed ego non possem nunc absoluere.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie tot miseriis sumus circundati,imò quocunque flectamus oculos, vbique nobis occurrunt innumera mala, quæ totidem testimonia sunt iræ tuæ: da inquam, vt verè humiliati coram te, simul etiam attollere discamus oculos in promissiones gratuitæ bonitatis tuæ, & paterni fauoris, quem nobis pollicitus es in Filio tuo, vt non dubitemus te nobis fore propitium, quia nos in populum adoptasti, & quoniam ita instructi contra nos hostes nostri sæuiunt, & furiosè etiam quotidie insurgunt, vt non dubitemus te nobis fore præsidio, quoniam scis nos iniustè ab illis infestari: & ita pergamus in fiducia tuæ bonitatis, vt semper gemamus sub onere vitiorum nostrorum, & assiduè fateamur nos reos esse mille mortium coram te, nisi quia pro immensa tua misericordia dignaris nos semper recipere & colligere, per eundem Dominum nostrum, Amen.

PROXIMA lectione recitaui versum 10.vltimi capitis,vbi Propheta adiungit ad cumulum gaudii, quòd hostes Ecclesiæ videbunt cum magna indignatione admirabilem illam gra-

tiam, de qua nuper loquutus fuerat. Sed hostes ipsos describit sub persona mulieris æmulæ: sicuti etiam Ecclesia Dei mulieri confertur. Et hoc genus loquendi satis tritum est in Scripturis. Vocat igitur Ierosolyma, vel Babylonem suam æmulam, vel alias omnes vrbes hostium. Dicit autem, *Operietur pudore*: quia scimus impios insolescere simulac illis arridet fortuna. In rebus ergo prosperis nullum tenent modum, quia putant Deum quasi sub pedibus suis esse. Si hoc plerunque facit prosperitas apud pios, vt Dei, & sui etiam obliuiscantur, non mirum est, si increduli magis ac magis obdurescant, vbi Deus ipsis indulget. Respectu igitur talis superbiæ nunc dicit Propheta, *Vbi inimica mea viderit, pudor operiet eam*, hoc est, desinet suo more sese efferre in suis iactantiis: imò cogetur præ verecundia sese occultare: quia scilicet videbit se longè fuisse deceptam, quòd putabat in totum me periisse. Postea adiungit, *Dicebat mihi, vbi Iehoua Deus tuus?* Hìc Ecclesia Dei insultat vicissim incredulis, vbi videt se diuinitus esse liberatam: neque id facit sua causa, sed quia impii sacrum Dei nomen arripuerant ad contumeliam: quod etiam nimis vulgare est. Nam quoties Deus affligit suos, statim cristas erigunt increduli, & blasphemias suas euomunt contra Deum, quum tamen potius deberent sese humiliare sub eius manu Nam si Deus exerceat sua iudicia contra fideles, quid sperandum est impiis eius contemptoribus? Si horrendis modis grassatur Dei vindicta in lignum viride, quid fiet vbi peruenerit vsque ad lignum aridum? Atqui impii similes sunt ligno arido. Sed quia cæcutiunt ad Dei iudicia, ideo petulanter subsannant eius nomen, quoties vident Ecclesiam affligi, Quasi res aduersæ non essent testimonia iræ Dei. Castigat enim suos filios, vt se ostendat mundi iudicem. Sed quemadmodum iam dixi, impii ita obdurescunt in suo stupore, vt nihil prorsus considerent. Ergo hìc fideles postquam experti sunt Deum liberatorem, vt gratitudinis testimonium reddant, suscipiunt eius causam: non respiciunt seipsos, neque suas personas: sed potius hìc patrocinantur iustitiæ Dei. Talis est ista insultatio. *Dicebat, Vbi nunc Iehoua Deus tuus?* Ego possum reipsa me ostendere colere verum Deum, qui suos in extrema necessitate non deserit. Postquam ergo mihi opitulatus est, iam quærat latebras inimica mea, quæ ita ausa est insurgere contra Deum. *Nunc*, inquit, *erit in conculcationem sicuti lutum platearum, & oculi mei videbunt eam.* Quod dicit Propheta sub nomine Ecclesiæ fore incredulos instar luti, pendet ex promissione quam antea vidimus. Nam Deus ita Ecclesiæ suæ apparet redemptor, vt non relinquat hostes suos inultos. Trahit igitur ad pœnam Deus impios, dum suis succurrit. Ergo Ecclesia vbi amplectitur redemptionem sibi oblatam, simul conspicit propinquum exitium, quod impendet omnibus Dei contemptoribus. quod etiam infertur, *Videbunt oculi mei*, non debet ita accipi, quasi fideles lætitia carnis exultent quum vident impios dare pœnas, quas meriti sunt. Nam *videre* hìc metaphoricè accipitur pro frui læto vel iucundo spectaculo, quemadmodum pluribus aliis locis: quia hæc locutio frequenter occurrit, ideo debet satis notus esse sensus. *Videbunt* igitur *oculi mei*, hoc est, fruar spectaculo cladis, quæ iam omnibus impiis impendet. Sed quemadmodum iam dixi, hìc non exprimitur carnis lætitia, quæ intemperanter exultet: sed exprimitur verum gaudium, quod concipiunt fideles ex intuitu gratiæ Dei, & iudicii etiam. Hoc autem gaudium non poterit penetrare in corda nostra, donec purgata sint immodicis passionibus: quia semper tam in metu & tristitia, quàm in spe & gaudio sumus nimii, donec frænum nobis iniecerit Dominus. Erimus ergo huius spiritualis gaudii capaces, de quo loquitur Propheta, postquam exuerimus omnes affectus inordinatos, & Deus nos subegerit suo Spiritu, vt possimus modum tenere in nostra lætitia. Iam sequitur apud Prophetam:

11 Dies ad ædificandum parietes tuos: dies iste procul abiget edictum.

12 Die isto etiam ad te veniet ab Assur, & vrbibus munitionis, & à munitione etiam ad fluuium, & ad mare à mari, & à monte ad montem.

Prosequitur Michæas doctrinam, quam prius attigerat, nempe etiamsi Ecclesia miserè perditam se existimet ad tempus, tamen Deum fore eius liberatorem. Primò dicit, *Diem instare, quo maceriæ ædificentur*. Nam גדר propriè vocant vel Sepem, vel parietem: ita discernitur hoc nomen à muris in quibus maior est munitio. Significat igitur tempus venturum, quo Deus colligat Ecclesiam suam, & conseruet, quasi tecta esset parietibus vndique. Nam scimus dissipationem Ecclesiæ conferri quasi parietibus dirutis: quemadmodum si quis euellat sepes ex agro aut vinea, siquis etiam clausuras omnes perfringat: sic vbi Ecclesia exposita est in prædam omnibus, dicitur esse apertus ager, vel vinea, quæ caret omnibus clausuris. Ex opposito nunc dicit Propheta tempus venturum, quo rursus fideles

ædificent

ædificent sibi parietes, quibus protegantur ab insultu hostium & direptione. *Dies* ergo *ad ædificandum macerias tuas.* Postea adiungit, *Hic dies procul expellet edictum.* alii vertunt Tributum. Sed nomen hoc propriè significat edictum: & optimè conuenit præsenti loco, quia significat Propheta populum non fore amplius obnoxium tyrãnidi Babylonicæ, sicuti antea. Nam pòst euersam Ierosolymam, non dubium est quin Babylonii sese extulerint valde crudeliter aduersus miserum populum: quin volitauerint etiam formidabiles minæ. Propheta ergo sub nomine *edicti* complectitur crudele & tyrannicum illud imperium, quod Babylonii ad tempus exercuerunt. Scimus quid Deus Iudæis denuntiet per Ezechielem, Noluistis seruare leges meas bonas: dabo igitur vobis leges non bonas, inquit, quas cogemini seruare: & tamen non viuetis in illis. Leges illæ non bonæ fuerunt edicta de quibus nunc Propheta disserit. *Dies* igitur *ille procul abiget edictum*, ne scilicet ita sibi metuant Iudæi à legibus hostium suorum. Neque enim dubium est, quin sub grauissimis pœnis vetuerint Babylonii, ne quis rursus erigeret vel domum vnam in illo loco, vbi fuerat prius Ierosolyma. Volebant enim locum illum ita manere vastum, vt populus sciret nullam spem esse restitutionis. *Dies* ergo *elongabit*, vel procul abiget *edictum*: quia scilicet dabitur libera facultas Iudæis vrbis suæ instaurandæ: deinde non ita trepidè expectabunt in singulas horas, donec prodeant noua edicta, quæ denuntient graues pœnas, siquis audeat fratres suos hortari ad ædificandum Dei templum. Quidam trahunt hæc Prophetæ verba in diuersum sensum: primò existimant Prophetam simpliciter loqui de spirituali Christi regno: deinde verbum רחק accipiunt pro Extendere vel propagare, & hoc volunt esse Euangelium, quod iussu Patris Christus promulgauit per totum orbem. Verum quidem est Dauidem vti hac voce Psal. 2. vbi de publicatione Euangelii loquitur: verum etiam est Psal. 110. promitti edicti illius promulgationem, Virgam virtutis tuæ emittet Iehoua è Sion. Sed locus hic non patitur se ita violenter torqueri. Non dubium igitur est quin Propheta intelligat liberos fore Iudæos ab omni metu tyrannidis, vbi Deus eos asseruerit in libertatem. Et רחק etiam non significat extendere ac propagare, sed procul expellere. *Dies* igitur *iste expellet decretum*, ne scilicet amplius sint obnoxii fideles tyrannicis imperiis. Iam tenemus genuinum Prophetæ sensum. Nec dubium est, quin fideles talibus vaticiniis freti in rebus desperatis precati fuerint: quemadmodum videmus exemplum Psalmo 102, Dies iam adest quo miserearis Sion & ædifices muros eius. nam & serui tui miserebuntur lapidum eius. Neque enim fideles temere ita precati sunt, sed quasi dictasset illis Deus precandi formam ore suo, sumpta fiducia veluti ex compacto cum Deo egerunt: Domine, tu pollicitus es nouam vrbis ædificationem: deinde tempus præfixum est per Ieremiam, & per alios Prophetas. Ergo quum nunc tempus hoc impletum fuerit, iam da, vt rursus instauretur & templum tuum, & vrbs sancta. Alii vertunt, Die quo ædificabis (vel ædificabit Deus) macerias tuas, die illo elongabitur decretum. Sed non dubito quin seorsum Propheta hîc & vrbis instaurationem, & liberum statum promittat fidelibus. Bimembris igitur est oratio, quia primò significat Propheta iam instare tempus, quo fideles ædificent suas macerias, ne scilicet pateant hostium libidini: deinde adiungit liberos fore à metu tyrannidis: quia Deus, quemadmodum dicitur apud Iesaiam, franget iugum oneris, & sceptrum exactoris. Est enim prorsus eadem sententia. Postea addit, *Et die illo veniet etiam vsque ad te ab Assur.* Est aliqua in verbis obscuritas, ideo multa subaudiunt interpretes. Sed mihi tamen non videtur dubius esse sensus Prophetæ. Dicit, *Die illo etiam vsque ad te veniet ab Assur, & vrbibus munitionis, & à munitione etiam ad fluuium, & ad mare à mari, & à monte ad montem.* Quanquam alii הר putant nomen esse proprium montis, ideo vertunt, & Har montem. Scimus in monte Hor fuisse sepultum Aaron. Sed non dubium est quin Propheta hîc designet aliam regionem: & coacta est illa versio de monte Har. Non dubito igitur quin Propheta vtroque loco appellatiuè nomen montis repetat, quasi diceret: A mõtibus vsque ad montes. Iam videndum est quid velit Propheta: quod ad verba spectat, nulla est, vt dixi, ambiguitas, modò teneamus summam rei: huc autem spectat consilium Prophetæ, Ierosolymam vbi restituta fuerit diuinitus, tanto fore in honore apud omnes Gentes, vt vndique fiat concursus ad eam. Significat igitur splendidissimum fore statum vrbis, vt vndique confluant omnes populi. Et ideo ו copula bis hic accipitur pro Etiam, ad amplificationem scilicet, *Die illa etiam ad te.* Postea, *Etiam ad fluuium.* Neque enim credibile erat vllam fore amplius dignitatem Ierosolymæ, postquam funditus fuerat excisa cum Templo. Non mirum est igitur, si Propheta hic confirmet diligentius quod minimè consentaneum erat, saltem pro communi hominum sensu, vt scilicet Ierosolyma attraheret ad se cunctas Gentes, & procul remotas. *Venient* ergo. nam verbum יבוא debet resolui in numerum pluralem. accipitur enim indefinitè. *Venient* ergo *ab Assur vsque ad te.* Atqui prius Assyrii dissipauerant totam terram, funditus euerterant regnum Israel, & ferè nomen deleuerant: vastatum etiam ab illis fuerat regnum Iehudah: restabat tantùm exigua portio.

Eze.20.d.25

Ies.9.a.4.

Postea scimus venisse cum Chaldæis, postquam translata fuerat Babylonem sedes imperii, & Nineue diruta fuerat. Quum ergo nominat Assyrios, non dubium est quin per synecdochen etiam comprehendat Babylonios. *Venient* igitur *ab Assur*: deinde *à ciuitatibus munitionis, & à munitione*, hoc est, à qualibet munitione. Nam qui צור accipiunt pro Tyro, falluntur. ponitur enim bis מצור quod significat arces & propugnacula. Deinde ad fluuium, hoc est, vsque ad vltimos fines Euphratis. nam κατ' ἐξοχὴν multi Fluuii nomen exponunt de Euphrate, sicuti pluribus Scripturæ locis sumitur. Quanquam non minus commodè licebit interpretari de quibuslibet fluuiis: acsi diceret Propheta nihil fore obstaculo, quominus iter conficiant qui properabunt Ierosolymam. *Ad fluuium* ergo, *& à mari ad mare*, id est, à longinquis finibus certatim omnes conuenient adducti celebritate sanctæ vrbis: quia vbi rursus ædificata fuerit mandato Dei, acquiret sibi nouum & insolitum splendorem, vt vndique illuc conueniant omnes populi. Postea, *A monte vsque ad montem*, hoc est, à regionibus procul dissitis. hæc summa est. Promittit igitur Propheta quod omnes putassent esse fabulosum, nempe tantam fore dignitatem vrbis Ierosolymæ, postquam reuersi fuerint Iudæi ab exilio, vt futura sit quasi supremum caput orbis. Vnum addendum est. Qui locum hunc ad Christum restringunt, videntur quidem non carere prætextu, quia statim sequitur noua comminatio de terræ vastitate. Videtur autem esse aliqua repugnantia, nisi Propheta hìc Ecclesiam ex Gentibus collectam comparet cum veteri populo. Sed optimè conueniunt hæc inter se, quòd Propheta denuntiet vindictam Dei incredulis, qui tunc viuebant: & tamen pronuntiet Deum fore misericordem erga electos suos. Cęterùm, restrictio quam ipsi vrgent, nimis est violenta, quia scimus hunc morem receptum fuisse Prophetis, vt extenderent gratiam Dei à reditu veteris populi vsque ad Christi aduentum. Quoties ergo prędicant Dei gratiam Prophetæ in liberatione populi, trãsitum simul faciunt ad Christum: sed continuant totum medium tempus. Et hanc rationem nunc sequitur Propheta: & nobis etiam tenenda est. Pergamus:

13 Et erit terra in desolationem propter incolas suos à fructu operum ipsorum.

Videtur quemadmodum iam dixi, pugnare secum Propheta, quoniam ex abrupto postquam locutus est de renouatione terræ, dicit iam fore desertam, quia Deus scilicet nimium prouocatus fuerat sceleribus populi. Sed alibi diximus hoc esse ferè ordinarium Prophetis, vt ab vna parte denuntient vindictam Dei Iudæis omnibus: deinde statim conuertant se ad fideles, qui exigui erant numero, & erigant eorum animos proposita spe salutis. Scimus enim fuisse Prophetis negotium cum perditis Dei contemptoribus. Oportuit igitur ipsos fulminare quum respicerent ipsum corpus populi. nam peruaserat contagio ad omnes ordines, vt essent omnes apostatæ à primo vsque ad vltimum: exceptis tantùm paucis, qui latebant in magna turba, sicuti pauca grana sub ingenti palearum congerie. Ergo Prophetæ non sine causa permiscent consolationes minis: quia dirigunt minas ad totum populi corpus: deinde quasi susurrant in aurem electis Dei & paruis reliquiis consolationis materiam: Dominus tamen vestri miserebitur: etiamsi statuerit populum suum extinguere, tamen manebitis salui, sed hoc fiet occulto modo. Propheta igitur noster ab vna parte hìc vindictam Dei proponit desperato populo, & interea concionatur de Ecclesiæ redemptione, vt hac fultura se sustentent fideles in rebus aduersis. Dicit igitur nunc, *Erit terra in desolationem.* Sed cur tam abruptè loquitur? nempe vt depellat hypocritas à vana confidentia, qua nimium turgent, etiamsi Deus ne verbum quidem faciat, præsertim verò vbi Deus aliquid promittit, vt se obtegunt Ecclesiæ titulo, ita etiam arripiunt quod dictum erat fidelibus, quasi ad se spectaret: Nonne Deus pollicitus est se fore redemptorem populi sui? quasi verò esset eorum redemptor, qui se ab ipso alienauerãt sua perfidia. sed tamen hoc illis nimis tritum est. Ideo Propheta quum videret hypocritas statim cupidè accurrere, & arrepta hac ansa fore audaciores, dicit, *Terra erit in desolationem*, hoc est, Discedite. neque enim quum Deus testatur se fore Ecclesiæ suæ redemptorem, vos alloquitur. nam estis putrida membra, *Et terra in vastitatem redigetur*, priusquam affulgeat hæc Dei gratia, de qua nunc loquor. Tenemus igitur contextus rationem, cur Propheta quasi ex abrupto permisceat promissionibus minas, ad terrorem incutiendum hypocritis scilicet. Dicit *propter habitatores suos à fructu*, vel propter fructum operum ipsorum. Hìc ianuam claudit Dei contemptoribus Propheta, ne perrumpant suo more, quasi teneãt Deum sibi obstrictum: Videte, inquit, quales sitis, nam contaminastis terram vestris sceleribus. ergo necesse est ipsam redigi in solitudinem. Quum autem terra, quæ per se innoxia est, trahatur in iudicium, quid futurum est de ipsis contemptoribus, quorum scelera sustinet? Videmus ergo quàm emphatica sit ista locutio. Nam Propheta vocat hìc omnes incredulos ad examen vitæ suæ: deinde proponit illis terram, quæ pœnas datura erat, etiamsi nihil peccasset: & quo nomine? quòd polluta esset, quemadmodum dixi, eorum sceleribus. Quum ita sit, videmus opportunè depul-

depulsos fuisse hypocritas à falsa confidentia, qua inflati erant, quum tamen Deum, & verbum eius superbè despicerent. Nunc sequitur:

14 Pasce populum tuum in virga tua (*vel pedo tuo*) gregem hæreditatis tuæ, habitantes in solitudine (*vel seorsum*) in sylua, in medio Carmeli: pascentur in Basan, & Gilead, secundum dies antiquos.

Hîc Propheta ad vota & preces se conuertit, in quo plus est vehementiæ, quàm si confirmasset quod prius dixerat de restitutione Ecclesiæ. Ostendit enim quàm horribile futurum sit iudicium illud, quum Deus terram rediget in solitudinem. Non dubium est, quin ista precatio vaticinium simul contineat. Verùm Propheta non simpliciter redemptionem promittit fidelibus, sed simul etiam duplicat terrorem illum, quo voluerat terrere hypocritas: quasi diceret, Certè nisi mirabiliter seruet Deus suos, actum est de nomine Ecclesiæ. Nullum est igitur remedium, nisi in virtute Dei incredibili. Denique, ostendit Propheta se contremiscere ad illam vindictam, de qua nuper vaticinatus est, ne scilicet illudant hypocritæ, sicuti solebant. Nunc videmus cur Propheta hoc solatii genere vtatur, hoc est, sic temperet suum sermonem, vt non statim spem præbeat fidelibus, sed Deum ipsum compellet. *Pasce* igitur *populum tuum*: quasi diceret, Certe clades ista exitialis futura est, nisi tu Domine memor sis fœderis tui, vt rursus colligas aliquid residuum ex hoc populo, quem eligere dignatus es. *Pasce populum tuum*. Hæc ratio est, cur nominet populum Dei, quia digni omnes erant interitu, nisi quia oportuit impleri quod Deus pollicitus erat Abrahæ, in semine tuo benedicentur omnes Gentes. Sola igitur adoptio Dei obstitit, quominus in totum perirent Iudæi. Ergo emphaticè dicit, Domine, tamen hic est populus tuus: quasi diceret, Vnde tibi nunc creabis Ecclesiam? tametsi enim poterat Deus ex Gentibus adducere, & ex alienis facere domesticos, tamen oportuit manere radicem adoptionis in genere Abrahæ, donec prodiret Christus in medium. Neque enim disputandum tunc fuit de potentia Dei, quemadmodum faciunt fanatici homines: annon hoc potest Deus? Sed standum fuit oraculo, vnde certò colligebant quid Deo semel fuisset decretum, & quid facturus esset. Quoniam ergo sacrosancta illa & inuiolabilis promissio erat, Ex semine tuo benedicentur omnes Gentes, oportuit manere semper gratiam Dei in reliquiis. Certum quidem est, hypocritas promiscuè abusos fuisse promissionibus Dei, vt iam dictum est: sed tenenda est semper ista ratio, quòd Deus pœnas sumpsit de impiis, qui tanquis sua multitudine freti putarent se semper fore superstites. Deus ergo illos perdidit, vt digni erant: & tamen semper voluit aliquid esse residuum in populo illo. Cæterùm, notandum est non extendi nomen hoc ad omnes Abrahæ filios, qui secundùm carnem traxerant ab eo originem, sed tantùm aptari fidelibus, hoc est, reliquiis, quæ seruatæ fuant secundùm adoptionem gratuitam Dei. *Pasce* igitur *populum tuum* (*pedo tuo*). Comparat Deum pastori, quemadmodum hæc metaphora frequenter occurrit. Tametsi enim שבט sceptrum significet, vbi fit mentio Regum, tamen sumitur etiam pro pedo pastorali, quemadmodum Psal. 23. & aliis pluribus locis. Quoniam ergo hic induit Deo personam pastoris, ita etiam assignat illi pedum: quasi diceret, Domine fungaris officio pastoris in populo tuo regendo. Quare? confirmat continuò pòst quod nuper dixi, nempe, non esse remedium sperandum, nisi in sola Dei misericordia, addendo *gregem hæreditatis tuæ*. Nam quum vocat Gregem hæreditatis, non cõsiderat quid promeritus fuerit populus, sed defigit oculos in adoptionem gratuitam. Quum ergo Deo placuisset populum illum eligere, Propheta hac ratione etiam audet prodire in conspectum Dei, & obiicere electionem gratuitam: Domine, ego non obtrudam tibi vel nobilitatem generis nostri, vel quidquam dignitatis, vel pietatem nostram, vel vlla merita: quid igitur? Nos sumus populus tuus, quia tu ita testatus es nos esse Regale sacerdotium. Sumus igitur tua hæreditas. Quare? nam voluisti vnum populum tibi sacrum esse & peculiarem. Videmus nunc clarius, vt Propheta in solam Dei gratiam recumbat, & obiiciat memoriam fœderis tentationibus, quæ poterant alioqui spem omnem labefactare. Postea, *Habitantes seorsum*, vel solitarios. Hîc non dubium est, quin designet populi dissipationem, quum dicit eos habitare seorsum. Etsi enim dispersi fuerant Iudæi per regiones amœnas, & fertiles, ac populosas, tamen vbique erant in solitudine ac deserto, quoniam laceratum erat corpus. Fuit igitur fidelibus verè desertum tota Chaldæa & Assyria. Nam illic non habitabant quasi vnus populus, sed tanquam membra lacera. Notatur ergo Prophetæ verbis talis dispersio. Et addit etiam *habitare in sylua*. Neque enim illis erat vera habitatio, nisi in patria, quoniam illic degebant sub tutela Dei. Et dixi iam alias omnes regiones fuisse illis deserti instar. Addit, *In medio Carmeli*. Subaudienda est nota similitudinis, כ, tanquam in medio Carmeli, *Pascentur in Basan & Gilead, secundum dies antiquos*, hoc est,

quanuis nunc solitariæ sint oues tuæ, tamen colligas rursus eas, vt pascantur *quasi in Carmelo* (quem scimus fuisse montem pinguissimum) deinde, *Sicuti in Basan & Gilead*. scimus opima in illis locis fuisse pascua. Quum ergo hîc Propheta fideles comparet ouibus, ideo ponit nomen Basan, nomen Carmeli & Gilead: acsi diceret, Domine restitue populum tuum, vt habitet in hæreditate sibi abs te semel concessa. Quòd autem solitarios vocat, iam rationem ostendi: & similis etiam locus est Psal. 102. quanquam aliud est nomen, ערער. Sed tamen idem est sensus, nempe vocantur illic solitarii fideles, quia non erant collecti in vnum corpus: & hæc fuit vera populi illius fœlicitas, vt scilicet colerent vno consensu Deum, essent sub vno capite: deinde esset illis altare vnum instar sacri vinculi ad fouendam fidei vnitatem. Quum igitur dispersi essent huc & illuc fideles, meritò fuerunt quasi solitarii vbicunque essent. Postea addit, *Secundum dies antiquos*. Hîc proponit Deo sua beneficia, quibus olim prosequutus fuerat populum suum, vt vsque in finem similis sui esse pergat, hoc est, vt suam beneficentiam extendat vsque in finem erga electum populum. Et hoc non parum ad confirmationem fidei valuit, quum fideles memoria repeterent quàm benignè & liberaliter egisset Deus ab initio cum posteris Abrahæ, vt statuerent eum non minus fore beneficum erga suos electos, etiamsi esset tristis quędam abruptio, vt ita loquar. Nam quod Deus in exilium expulerat Iudæos, fuit illud quoddam genus abdicationis, quasi deuoti essent vltimo exitio. Iam tamen quum sibi proponunt se esse oriundos à sanctis Patribus, deinde sibi promissum esse redemptorem, meritò spem gratiæ concipiunt in futurum ex præteritis Dei beneficiis, quòd scilicet tam benignè olim populum suum tractasset.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando ita peccatis nostris prouocauimus iram tuam, vt vbique appareat horrenda vastitas, & solitudo: da inquam, vt aliquando etiam affulgeat nobis experimentum eius gratiæ, cuius tam memorabile specimen ædidisti erga veterem populum tuum, vt scilicet, rursus erigatur Ecclesia tua, in qua & floreat vera religio, & nomen tuum glorificetur: & nos etiam quotidianis precibus intenti simus ad te solicitandum: nec dubitemus quin sub imperio Christi tui rursus colligere possis totum orbem, quanuis miserè dissipatus sit, vt pergamus in hac militia ad extremum vsque, donec tandem re ipsa discamus nos non frustra in te sperasse, neque irritas fuisse nostras preces, dum scilicet potentiam sibi datam exeruerit Christus in salutem nostram, & totius mundi, Amen.

15 SECVNDVM dies egressus tui è terra Ægypti ostendam ei mirabilia.

Hîc Propheta inducit loquentem Deum, & ita loquentem, vt respondeat eius precationi. Promittit ergo Deus se fore admirabilem in suis operibus, quemadmodum præbuerat documenta suæ potentiæ, quum educeret populum suum è terra AEgypti. Nunc videmus plus fuisse efficaciæ in hoc contextu, quàm si ab initio Propheta dixisset Deum fore liberatorem populi sui. nam interposuit votum & preces. Iam verò Deus ostendit se misericordem fore erga populum suum. Et simul monentur fideles, si cupiant diuinitus seruari, instandum esse precibus. Dicit autem *Deus se ostensurum mirabilia*, sicuti quum egressus olim fuerat populus ex AEgypto. Scimus redemptionem illam perpetuum fuisse documentum potentiæ Dei in seruanda Ecclesia: ideo quoties vult spem aliquam dare salutis, reuocat in memoriam miracula illa, vt fideles statuant nihil fore obstaculo, quominus salui maneant, modò illos iuuare velit Deus, cuius virtus non est imminuta. Et hoc notatu dignum est, quia etsi fatemur omnes Dei omnipotentiam, vbi tamen cum tentationibus luctandum est, trepidamus, acsi Deo clausi essent omnes aditus ad nos seruandos. Simul ergo ac impedimentum aliquod nobis obiicitur, putamus iam nihil esse sperandum. Vnde hoc? quia scilicet pro nihilo ducimus illam virtutem Dei, quam tamen fatemur esse superiorem toto mundo. Hæc ratio est, cur Deus hîc commemoret miracula, quæ ędiderat in egressu populi: quia debebat colligere Deum semper manere similem sui: deinde eandem illi potentiam esse integram, quæ olim fuerat. In eo autem satis erat fulturæ ad sperandum auxilium. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Mutat quidem personas, quia alloquitur initiò populum, quum dicit, *Secundum dies egressus tui*: postea adiungit אראנו, Faciam eum videre: sed sensum hæc mutatio non obscurat, quia tantùm intelligit Deus potentiam suam satis olim fuisse cognitam populo, & in redemptione illa fuisse memorabile experimentum, vt populus ambigere non deberet de salute sua, si non esset ingratus Deo Redemptori, & non sepeliret tam memorabile illud beneficium, quod semel in Patres Deus contulerat. Sequitur:

Vide-

16 Videbunt Gentes,& pudefient ab omni fortitudine sua:ponent manum super os,aures eorum surdescent.

17 Lingent puluerem quasi serpens, quasi reptilia terræ frement (*vel mouebunt se*) à latibulis suis,ad Iehouam Deum nostrum pauebunt, & metuent sibi abs te.

Hîc rursus docet Propheta,quãuis Ecclesia vndique oppugnetur,& cingatur etiam hostibus innumeris,non tamen esse dubitandum de auxilio Dei promisso: quia in eius arbitrio sit pudefacere omnes gentes, hoc est,deiicere totam superbiam mundi, ita vt agnoscant tandem increduli se vana confidentia fuisse elatos. *Dicit* ergo *Gentes visuras*: quasi diceret, Scio quid vos teneat anxios,quia intenti sunt multi hostes in vestram perniciem: & siquid auxilii appareat, statim acriter parati sunt ad resistendum: sed non impedient studia eorum & conatus, quin Deus vos liberet. *Videbunt* igitur *& pudefient à tota fortitudine sua*. Significat his verbis Propheta quantumuis se instructos putent esse increduli ad perdẽdam Ecclesiam, deinde sibi in manu esse multa obstacula,ne ad ipsam Dei virtus perueniat:tamen hoc totum fore inane, quia ostendet re ipsa Deus hominum robur merum esse fumum. Adiungit, *ponent manum ad os*, id est, non audebunt gloriari in posterum, sicuti soliti sunt hactenus. nam locutio hæc tantundem valet Hebræis,atque obmutescere. Quum ergo hostes Ecclesiæ efflarent magnas iactantias, & aperto ore gloriarẽtur Dei populum esse perditum,dicit Propheta,vbi Deus apparuerit populi sui redemptor,fore omnes quasi mutos. Adiungit, *Surdescent aures ipsorum*, hoc est, attoniti stabunt: imò vix audebunt aures suas aperire, ne rumor qui allatus fuerit,nouam trepidationem ipsis afferat. Scimus superbos homines,vbi res illis ex voto succedunt, non modò plenis buccis iactare suam fortunam,sed etiam cupidè haurire omnes rumores, quia totidem sint nuntii victoriarum vt ipsi existimant: Quid hinc? vel quid inde? nempe expectant dum totus orbis veniat sub eorum obsequium. Ex aduerso dicit Propheta *ponent manum super os, & aures eorum surdæ erunt*, hoc est,trepidè fugient omnes rumores, quia subinde metuent sibi à nouis cladibus, vbi viderint Deum Israelis,contra quem hactenus pugnarunt, præditum esse tanta potentia. Quidam hoc ad prædicationem Euãgelii referunt,quod facilè patior:modò semper initiũ fiat à liberatione veteris populi. Nam si quis præcisè hoc velit intelligi de Christo,non conueniet tam coacta & remota expositio. Cæterùm,si quis continuet Dei gratiam à reditu populi vsque ad renouationem quæ exhibita fuit in Christo, ille tenebit genuinum Prophetæ consiliũ. Verè ergo impletur quòd hîc dicit Propheta, quum Deus spargit Euangelii sui doctrinam per totum mundum: quia homines, qui antè iactabant sua figmenta, claudere os suum incipiunt, vt scilicet cum tali silentio prębeant se discipulos. deinde Aures etiam claudunt,hoc est,iam non addicti sunt stultis & friuolis fabulis,sicuti antea:sed consecrãt totum suum auditum vni Deo, vt pendeant toti ab eius veritate,neque amplius vacillent in diuersas partes. Hoc fateor impleri in Euangelii prædicatione:sed non dubium est,quin propheta contexuerit totum illud tempus,ex quo populus reuersus est ab exitio Babylonico,vsque ad Christi exhibitionem. Postea adiungit, *Lingent puluerem quasi serpens*. Significat,vtcunque hostes Ecclesiæ magno fastu sese prius extulerint,fore tamen deiectos,quemadmodũ si in terra decumberent. nam Lingere puluerem nihil aliud est quàm iacere in terra prostratos. Erunt igitur supplices & abiecti,quemadmodum serpentes:deinde, *mouebunt se tanquam vermes, & reptilia terræ* רגז (vt alibi dictum fuit) significat fremere & tumultuari, significat etiam,sese mouere. Et optimè conuenit posterior hæc interpretatio,quòd exibunt,vel se mouebunt à clausuris suis. Nam verbum סגר significat claudere. Quum ergo dicit *A clausuris suis*, intelligit latibula. Quanquam Psalmo 18, in cantico Dauidis ponitur hoc nomen pro Arcibus & aliis locis bene munitis: Trepidarunt hostes,inquit,à suis munitionibus,hoc est, etiamsi occupassent arces bene munitas,fuerunt tamen illic trepidi,quòd sola fama Dauidis frangebat ipsorum audaciam. Sed quia hîc de vermibus loquitur Propheta,ego malui vertere, A latibulis suis:quasi diceret, etiãsi hactenus putauerint se esse tutos in suis clausuris,tamen sese mouebunt, & diffugient quemadmodũ vermes & reptilia. nam quum terra foditur, statim prosiliunt vermes: putant enim se esse captos. Sic etiam si quis terram moueat,statim reptilia erumpunt,& trepidè huc & illuc diffugiunt. Sic etiam Propheta dicit omnes hostes Ecclesię tanta formidine fore perculsos,vbi Dominus ad opem Ecclesię suę ferendam surrexerit,vt diffluant passim. Est autem diligenter notanda hæc similitudo, quum Propheta Gentes robustas, & exercitatas in bellis,deinde quæ ardebant etiam furore,& quæ turgebant magna superbia,comparat vermibus,& reptilibus terræ: deinde serpentibus:vt ostendat nihil fore negotii Deo, quominus prosternat totam altitudinem mundi,simulac Eclesiæ suæ opitulari voluerit. Et ideo sequitur apud Prophetã, *Ad Iehouam Deum nostrum pauebunt, & metuent sibi abs te*. Hîc ostendit Propheta non esse cur suæ infirmitati fideles diffidant,quia potius debent sibi proponere immensam Dei virtutem. Incipere quidẽ

conuenit à diffidentia, vt sentiant sibi Dei se nihil esse, & nullas esse prorsus suas vires: caeterum, non debent subsistere in sua infirmitate, sed potius assurgere ad Dei virtutem, vt non dubitent quum illa apparuerit, hostes statim dissipatum iri. Haec ratio est cur Propheta hîc exprimat nomen Dei: deinde sermonem etiam conuertat ad ipsum Deum. *Trepidabunt* igitur, *ad Iehouam Deum nostrum*, id est respectu Iehouae Dei nostri. Postea *metuent sibi abs te*. Iam sequitur:

18 Quis Deus sicut tu, tollens iniquitatem, & transiens super scelus, erga reliquias haereditatis suae? Non retinebit in perpetuum iram suam (*Alii vertunt*, Non *roborabit: nam* חזק *hoc interdum significat: sed potius hîc vertendum est, non retinebit*) quia placet ei clementia (*vel diligit misericordiam.*)

Exclamat hîc Propheta Deum praecipuè hac in re meritò esse glorificandum, quòd erga populum suum sit misericors. Quum dicit, *Quis Deus sicut tu*, non intelligit alios esse deos. haec enim est impropria comparatio. Sed ostendit hac nota posse verum & vnicum Deum ab omnibus idolis discerni, quia clementer ignoscat peccatis suorum, & infirmitates eorum toleret. Certum quidem est Gentes omnes fuisse hac opinione imbutas, quòd propensi essent ipsorum dii ad veniam: inde sacrificia, inde etiam tot piaculorum species. Neque enim vlla gens fuit tam barbara, quae non agnosceret se esse obstrictam aliquo reatu coram Deo. Solebant igitur Gentes omnes confugere ad deorum suorum misericordiam. Sed interim nulla potuit esse in illis solida persuasio. Nam vtcunque arriperent illud principium, Deos fore propitios peccatoribus, si modò suppliciter veniam peterent: tamen dubitanter semius orasse, quia nulla illis constabat certa promissio. Videmus ergo quidnam velit Propheta, nempe hinc posse statui Deum Israelis esse verum Deum, quia sicuti semel complexus fuerat filios Abrahae fauore suo, ita eundem fauorem continuet ac prosequatur, & foedus suum inuiolabile seruet: quanquam poterant millies peccata obstare. Quòd ergo Deus bonitate sua superauit malitiam populi illius & stetit firmus in foedere suo, quod toties violatum fuerat populi sceleribus, inde statui potest ipsum esse verum Deum. Quid enim simile reperiri poterat in omnibus idolis? Fingamus in illis fuisse aliquid diuinum, fuisse deos, & praeditos aliqua potestate: tamen inter omnes Gentium deos non poterat hoc cognosci, quòd quispiam esset propitius populo suo. Quum ergo hoc competat in solum Deum Israelis, sequitur hîc conspicuam fulgere eius Deitatem, & eius numen inde satis probari. Vnde etiam colligitur secundò, omnes Gentium deos vanos esse: imò in religione Gentium nihil esse praeter mera ludibria, quia scilicet nulla gens possit certa fiducia confugere ad Deum suum, vt veniam impetret dum peccauit. Haec est summa. Sed nunc venio ad verba Prophetae: *Quis Deus sicut tu, tollens iniquitatem, & transiens super scelus?* duabus formis loquendi exprimit hoc singulare Dei beneficium, quòd scilicet gratis se reconciliat peccatoribus. Tollere peccata nihil aliud est quàm Abolere. Nam saepe verbum נשא accipitur pro erigere in sublime: sed hîc significat quod vulgò etiam dicimus Tollere pro auferre. Transire super scelus est Conniuere, quasi diceret, Deus praeterit scelera suorum ac si conspectum eius fugerent. Nam si Deus rationem vitae à nobis exigat, peccata nostra statim occurrent, & sese obiicient coram oculis eius. Vbi autem Deus peccata nostra non vocat in iudiciū, sed praeterit, tunc dicitur super ea transire. Docet hîc locus, quemadmodum iam admonui, maximè in eo fulgere Dei gloriam, quòd placabilis sit & peccatis nostris ignoscat. Deus quidem asserit gloriam suam & virtute sua & sapientia & omnibus iudiciis, quae quotidie exequitur: praecipuè tamē refulget eius gloria in hac parte, quòd propitius est peccatoribus, & patitur se placari: imò non tantùm admittit ad reconciliationem miseros peccatores, sed sponte inuitat ac praeuenit. Hinc igitur constat verum esse Deum. Ergo vt agat religio firmas radices in cordibus nostris, hoc sit fidei nostrae principium, Deum fore nobis semper placabilem. nisi enim simus certò persuasi de eius misericordia, nulla vigebit in nobis pietas, vtcunque eam simulemus, quemadmodum dicitur Psal. 130. Apud te est propitiatio, vt timearis. Reuerentia igitur Dei & cultus eius pendent à sensu bonitatis & gratiae, quia non poterimus ex animo colere Deum: & quemadmodū iam dixi, nulla erit in nobis syncera religio, donec ista persuasio probè & penitus cordibus nostris insideat, ipsum semper paratum esse ad veniam quoties ad eum confugimus. Vnde etiam apparet qualis sit Papatus religio. Illic enim semper haesitant perplexi ac dubii, neque audent statuere Deum sibi fore propitium: quia etsi nescio quid concipiunt de eius gratia, tamen illis est vana praesumptio & temeritas, si quis sit persuasus de misericordia Dei. Suspendunt igitur conscientias, imò relinquunt dubias & trepidas, quum nulla sit certitudo gratiae Dei, sequitur totum eius cultum illic esse fictitium. Denique funditus euersa est vera religio, vbi sublata est firma & indubitabilis fiducia de eius bonitate, vt homines absque dubitatione ad eum accedant: & quoties peccarunt, vbi confessi fuerint suum reatum, & cul-

pam,

pam,simul etiam amplectantur misericordiam oblatam sibi.Cæterùm, hæc fiducia non sponte orietur in nobis,imò etiam si concipimus Deum misericordem,hoc erit duntaxat mera fallacia. Non possumus ergo persuasi esse de gratia Dei, nisi ipse nos preueniat verbo suo,& testetur se fore nobis propitium quoties ad ipsum confugimus.Ideo dixi principiò, Prophetam hìc discernere Deum Israelis ab idolis Gentium,quia pollicitus fuerat populo suo se fore propitium.Non frustra offerebantur sacrificia in electo populo. addita enim erat promissio,quæ fallere non poterat. Gentes autem in suis sacrificiis semper manebant dubiæ: etiãsi defunctæ essent omnibus piaculis, nulla tamen poterat esse certitudo. sed alia fuit ratio electi populi. Pendet igitur quod hìc dicit Propheta de remissione peccatorum à testimonio quod Deus ipse de se reddit.Iam notanda est particula,quæ sequitur continuò pòst, *Erga reliquias hæreditatis suæ*.hìc enim depellit rursus hypocritas ab inani confidentia, quia dicit Deum fore misericordem erga reliquias duntaxat populi sui:& simul tollit offendiculum, quod grauiter turbare poterat infirmos, quia videbant iram Dei grassari in totum populum, Deum ipsum neque plebeiis,neque ipsis proceribus parcere. Quum ergo flagraret quasi incendium vindictæ Dei in summis & infimis, potuit hæc obiectio valde turbare infirmas mentes, Quid? Deus quidem pronuntiat se esse propitium peccatoribus: sed interim in nobis grassatur summus rigor: quid hoc sibi vult? Propheta ergo occurrit, dicens Deum esse propitium reliquiis hæreditatis suæ, hoc est, quanuis Deus horribilem vindictam exerceat contra maiorem numerum, tamen semper aliquod semen manet,& illic refulget eius misericordia. Vocat autem reliquias hæreditatis,quemadmodum heri dictum fuit, quia non alia fuit ratio cur Deus paucis ignosceret, nisi quia elegerat genus Abrahæ. Addit etiam, *Non retinebit iram in perpetuum.* Hoc secundo solatio voluit leuare fideles, quia etiamsi ipsos Deus ad tempus castiget, non tamen obliuiscitur suæ misericordiæ.Notemus itaque hìc Prophetam ponere duas exceptiones: loquutus est de misericordia Dei:sed quoniam hæc misericordia non est promiscua, vel communis omnibus, ideo Propheta restringit doctrinam illam ad reliquias.Iam sequitur altera exceptio, quòd vtcunque in speciem sæuiat ira Dei contra ipsos electos, tamen esse aliquem modum vt salui maneant,neque plagæ sint ipsis mortiferæ. Dicit ergo, *Deum non retinere iram suam*, quia etsi ad momentum irascitur erga suos,statim quasi pœnitentia ductus ad eos placidè accedit, & testatur se iam esse reconciliatum:non quòd mutetur Deus ipse, sed quia ad breue tempus apprehendunt fideles iram eius:postea exhilarat eos gustus misericordiæ: & ita sentiunt in animis suis Deum quodammodo esse mutatum. Vbi enim formido occupat eorum animos, imaginantur Deum esse terribilem: vbi autem promissiones gratiæ amplexi ipsum inuocant,& incipiunt bene sperare de venia,tunc apparet illis Deus humanus, comis, & exorabilis, imò propẽsus omnino ad misericordiam: Hæc ratio est cur dicat Propheta *Deum non retinere iram suam.* Sequitur causa, *quia* inquit *misericordiam ipse diligit*. Hìc clarius docet Propheta remissionem peccatorum esse gratuitam,neque alibi fundatam esse quàm in ipsa Dei natura. Non est igitur,dum Scriptura prædicat Deum esse placabilem, cur quisque in seipso causam quærat, vel medium etiam quo sibi eum reconciliet.Nam Deus ipse sibi causa est.Quia ergo Deus naturaliter diligit clemẽtiam,ideo tam facilis est ad ignoscendum peccatoribus. Quisquis igitur fingit Deum propitiandum esse piaculis vel vlla satisfactione, euertit hanc Prophetę doctrinam. perinde enim est ac siquis ædificet absque fundamẽto.Nam hæc sola fultura debet nos erigere ad Deum,quoties cupimus ei reconciliari,quòd scilicet natura diligit bonitatem, vel clementiam. Et hæc ratio est cur Deus tantopere commendet suam misericordiam, cur dicat se esse misericordem in mille generationes,tardum ad iram,& facilem ad placandum. Quia quanuis increduli obdurescant contra Deum, tamen vbi sentiunt eius iram, nihil difficilius ipsis est, quàm statuere Deum posse placari. Ergo notãda est hæc ratio,quæ non frustra additur à Propheta.Iam videndum quibus dicat Deum esse misericordem.Nam quia Satan non potuit delere ex hominum cordibus sensum misericordię Dei, tamẽ restrinxit misericordiam ad incredulos,acsi Deus semel duntaxat ignosceret peccatoribus,quum eos in Ecclesiam admittit. Sic Pelagiani olim putarunt Deum non esse placabilem,nisi alienis. Quisquis enim semel in Ecclesiam receptus esset, illum putarunt non posse aliter stare coram Deo, nisi esset perfectus. Tale etiam commentum impulit Nouatum & eius discipulos ad turbandam Ecclesiam. Et hodie sunt non modò peruersi homines,sed diaboli,qui hoc eodem commento,vel delirio potius,& se & alios fascinant,quod debeat vigere summa perfectio in fidelibus: & etiam calumniantur doctrinam nostram,acsi homines detineremus in Alphabeto, vel in primis elementis, quia quotidie prædicamus remissionem peccatorum gratuitam.Atqui Propheta disertè exprimit Deum non modò incredulis ignoscere, quum peccarunt, sed *hæreditati suæ* & electis suis. Sciamus ergo,quandiu versamur in mundo,paratam nobis esse veniam, sicuti etiam in singula momenta excideremus à spe salutis,nisi in promptu esset hoc remedium. Nam oportet plusquam furiosos esse nebulones istos, qui sibi arrogant perfectionem, vel putant se ad eum gra-

dum conscendere, vt satisfaciant Deo suis operibus. Iam sequitur:

19 Reuertetur, miserebitur nostri, calcabit iniquitates nostras, & proiiciet in profunditates maris cuncta scelera eorum.

Hîc iam Propheta præscribit formam gloriandi fidelibus, vt securè prædicent Deum sibi fore placabilem: Quoniam ergo Deus clementiam diligit, *reuertetur, miserebitur nostri*. Hic contextus nobis obseruandus est, quia parum prodesset apprehendere nescio quid de clementia Dei, & in genere etiam gratuitam peccatorum remissionem prædicare, nisi accederet ista applicatio, nempe vt statuant vnusquisque fidelium pro se Deum fore misericordē, simulac fuerit inuocatus. Ista igitur consequentia tenenda est, Deus ignoscit reliquiis hæreditatis suæ, quia naturaliter propensus est ad misericordiam: ergo miserebitur nostri, quia sumus ex eius populo. nisi consequētiam hanc teneamus, Ergo miserebitur nostri, euanescet quicquid audierimus, vel dixerimus de bonitate Dei. Hæc igitur vera est dialectica pietatis, quum persuasi sumus Deum esse placabilem & facilè exorari, quòd ad misericordiam natura sit propensus: deinde dum hanc doctrinam ad nos accōmodamus vel ad vsum nostrum peculiarem, Quia ergo Deus misericors est natura, ego talem ipsū sentiam & experiar. Donec ergo eò vsque simus progressi, sciamus parum nos profecisse in schola Dei. Et ideo clarius apparet ex hoc loco Papatum esse horrendam abyssum, quia nemo potest illic pedem figere, vt persuasus sit Deum sibi fore misericordem. nam tantùm illic valent coniecturæ. Atqui videmus longè aliter ratiocinari Prophetam, Deus clementiam diligit, Miserebitur ergo nostri. deinde adiungit, *Reuertetur*, ne scilicet nos conturbet temporalis ira Dei vel seueritas. Quanuis ergo Deus non statim affulgeat nobis cum suo fauore, sed potius asperè & duriter nos tractet, Propheta docet bene sperādum esse. Quare? *Reuertetur*, quemadmodum etiam paulò antè dixit, Non retinebit in perpetuum iram suam, quia ad momentum irascitur suæ Ecclesiæ: sed statim misericordiæ suæ reminiscitur. Iam subiungit Propheta qualis futura sit misericordia Dei erga fideles, nempe *quia calcabit iniquitates nostras*, sicuti dixerat transire super scelus electi populi. Ergo *calcabit iniquitates nostras, & proiiciet in profundum maris omnia scelera eorum*, hoc est, non venient in memoriam peccata nostra coram ipso. hinc ergo colligimus quod prius dixi, non posse syncerè & ex animo coli Deum, donec insederit, & radicitus etiam infixa fuerit cordibus nostris ista persuasio, Deum esse misericordem, neque solùm in genere, sed erga nos, quia scilicet sumus ab ipso semel adoptati, & sumus eius hæreditas. Iam verò si maior pars diffluit, non debemus excidere à fide. Deus enim mirabiliter seruat reliquias suas. Postremò sciamus, quoties ad Dei misericordiam confugimus, paratam nobis esse veniam: non vt quisque sibi indulgeat, vel plus licentiæ sumat ad peccandum, sed vt fateamur culpam, & occurrat reatus ante oculos nostros: sciamus apertam esse nobis ianuam: quia Deus vltrò se offert nobis placabilem. Iam quod dicit, *Proiiciet iniquitates nostras in profundum maris*, hinc colligimus plenam esse peccatorum remissionem, non dimidiam, vt fingunt Papistæ. dicunt enim Deum remittere culpam retenta pœna. Hoc quàm nugatorium sit facilè res ipsa clamat. Sed tamen huc etiam pertinet locutio Prophetæ, quum dicit tunc remitti nobis peccata, vbi memoria eorum deletur corā Deo. Sequitur. Ego percurram hunc versum vt absoluam hodie hunc Prophetam.

20 Dabis veritatem Iacob, misericordiam Abrahæ, quas iurasti Patribus nostris à diebus antiquis.

Confirmant fideles superiorem doctrinam: quia Deus apud ipsos deposuit fœdus suum, quod irritum esse non potest. Et hinc etiam clarius elucet quod antè dixi, fideles non colligere ex proprio sensu qualis sit Deus, sed amplecti misericordiam quam ipse offert verbo suo. Nisi ergo Deus loquatur, poterimus quidem aliquid concipere in animis nostris de eius gratia, sed hoc erit debile, & euanidū. Vbi autem pronuntiat se nobis fore misericordē, iam sublata est omnis dubitatio. hunc ordinē nūc tenet Propheta: dicit enim *Dabis veritatem Iacob, misericordiam Abrahæ, quas iurasti patribus nostris*, quasi diceret, Non temere quicquā fingimus ex proprio sensu, sed recipimus quod semel nobis testatus es. Voluntas enim tua nobis patefacta est in Verbo: freti ergo tuo fauore persuasi sumus de gratuita venia, etiāsi tibi sumus multis modis obnoxii. Iā tenemus consiliū Prophetæ. Quod ad verba spectat, non necesse erit in illis morari: quia alibi tractauimus hanc loquendi formā. Duæ hic ponuntur voces, quibus tamen Propheta designat fœdus Dei: ponitur veritas, ponitur misericordia. ordine quidē præcedit misericordia Dei, quia non aliunde inducitur ad nos adoptādos, nisi mera sua bonitate. sed sicuti Deus vltrò tāta humanitate nos excipit, ita verax est in suo fœdere. Ergo si velimus cognoscere naturā fœderis Dei, quo & Iudæos olim elegit, & nos hodie adoptat in populū, hæc duo tenenda sunt: quòd scilicet gratis Deus se nobis offerat: deinde, quòd firmus sit ac verax, hoc est, non ducatur vlla pœnitentia (sicuti dicit Paulus) in suo fœdere: Dona & vocatio Dei, inquit, sunt sine pœnitentia.

Rō.11.d.29.

tia. Respicit autem ad fœdus, quo Deus adoptauit sibi filios Abrahę. Dicit nunc, *Dabis*, hoc est, re ipsa ostẽdes: nam istud Dare est quasi repræsentare vero effectu, & re ipsa. *Dabis* ergo, id est, palàm ostẽdes te non frustra fuisse tam humanũ erga nos & patres nostros, vt eos amplexus fueris tuo fauore. Quare? nam effectus tuæ bonitatis & veritatis nobis constat. *Iurasti* ergo *patribus nostris à diebus antiquis*. Fideles autem sumunt pro confesso, Deum sic fuisse pollicitum Patribus salutem, vt fœdus illud esset perpetuum. Neque enim dixit simpliciter Abrahæ, Ero Deus tuus, sed simul etiam adiũxit, & seminis tui vsque in perpetuum. Quum ergo fideles scirent æternum esse & inuiolabile fœdus Dei, deinde scirent continuari à patribus ad filios, & hac lege etiam fuisse semel promulgatum, vt patres filiis traderent per manus, ideo non dubitant ipsum fore perpetuum. Quare? *iurasti* enim *patribus nostris*, hoc est, sciunt Deum non tantũ fuisse pollicitum, sed interposito iureiurando, quo voluit Deus sancire fœdus illud, quod magnopere referebat sine dubitatione recipi ab electo populo. Quum ergo fideles agnoscant Deũ sibi quodammodo esse obstrictum, ideo securè eum appellãt, vt re ipsa talem se exhibeat, qualem asseruit se fore erga omnes suos electos.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tot vitiis in nobis scatemus, quibus quotidie prouocamus iram tuã, & si conscientias nostras interrogemus, sumus obnoxii æternæ mortis iudicio, imò meriti sumus centum & mille mortes: da inquam, vt luctemur contra omnes diffidentias carnis nostræ, & immensam tuam misericordiam sic amplectamur, ne dubitemus te nobis fore propitium: neque tamen abutamur hac facilitate ad licentiam peccandi, sed ita cum timore, & vera humilitate, & solicitudine ambulemus in verbo tuo, vt tamen quotidie non dubitemus ad tuam misericordiã cõfugere, quæ nos sustineat & seruet incolumes: donec tandem exuti omnibus vitiis, & omni reatu liberati perueniamus in regnum illud cœleste, vbi fruamur fructu fidei nostræ, hoc est, æternam illam hæreditatem, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

In Nahum Prophetam Ioannis CALVINI

PRAELECTIONES.

CAPVT I.

1 ONVS Nineueh, liber visionis Nahum Helkosi.

QVO tempore Prophetauerit Nahum non potest certò asseri. Hebræi, vt sunt audaces in fingendo, dicunt functum fuisse officio docendi sub Manasse, & ideo nomẽ impii Regis fuisse suppressum, quia indignus erat hoc honore, vel quia infœlix erat memoria regni eius, quòd fuisset abductus in captiuitatem. Si quis rationem à Iudæis postulet, tãtùm dicent ita sibi videri. Quum igitur nulla sit ratio huius coniecturæ, veniendum est ad probabiles rationes. Qui putant sub Iotham prophetasse, falluntur proculdubio, & nullo negotio refelli possunt: quia hic minatur excidium vrbi Nineuæ, eò quòd Assyrii crudeliter vexauerant regnum Israel. Ergo propter istas iniurias denuntiat vindictam. Atqui sub Iotham regnum Israel nondum prorsus vastatum erat. Scimus enim Assyrios fuisse subornatos à rege Achaz, quum non esset par ad resistendum, vbi duo reges vicini Syriæ & Israel ipsum aggressi fuerant. hinc factum est vt Assyrii penetrauerint in terram Israel, atque successu temporis deleuerint totum illud regnum. Medio tempore prophetauit Nahum, quia voluit ostendere Deo curæ esse regnum illud, idque respectu adoptionis, vel fœderis, quia Israelitæ iam defecerant à populo Dei sua perfidia: sed manebat tamen adhuc firmum fœdus coram Deo. Voluit igitur ostendere se esse patrem & pręsidem regni il-

lius. Quum tale fuerit consilium Prophetæ nostri, certum est docuisse vel post mortem Achaz sub Ezechia, vel circiter illud tempus. Sequutus est autem Ionam longo tempore, vt facilè colligi potest. Ionas, vt antè vidimus, minatus fuerat vrbi Nineuæ: sed remissa fuerat pœna Nineuitis, quòd sese humiliassent, ac suppliciter deprecati essent pœnam: postea redierant ad ingenium, vt fieri solet: hinc factum est, vt Deus minus fuerit erga eos exorabilis. Quanquam enim erant extranei, Deus tamen dignatus fuerat ipsos hac gratia, quòd edocti fuerant ministerio & opera Ionæ: & resipiscentia eorum non prorsus ficta fuit. Quum ergo iam imbuti fuissent aliqua notitia veri Dei, minus excusabilis fuit eorum crudelitas, quum vellent opprimere regnum Israel. Sciebant enim gentem illam esse Deo sacram: hoc erat quodammodo violare Deum ipsum. Nunc ergo tenemus quo tempore verisimile sit Nahum functum fuisse docendi officio: quanquam vt initiò præfatus sum, nihil certò nobis constat. Ideo damnaui temeritatis Rabbinos, quia quiduis audent instar oraculi proferre, quanquam nulla illis constat certitudo. Iam attigi aliqua ex parte Prophetæ consilium. Summa hæc est, quum Assyrii pridem molesti fuissent regno Israel, Prophetam surgere, & hortari ad patientiam Israelitas, si qui illic erant residui Dei cultores: quoniam Deus non prorsus abiecerit curam ipsorum, sed velit suscipere eorum causam, quia erant sub eius patrocinio. Hæc summa est. Quantum attinet ad Nineuen, diximus fuisse caput primæ Monarchiæ, quandiu Assyrii aliis omnibus dominati sunt. Nam Babylon erat quasi vna ex præfecturis, hoc est, Chaldæa, cuius metropolis erat Babylon, erat vna ex præfecturis illius monarchiæ. Postea translatum fuit imperium à Merocbaladam. Alii putant Nabuchodonosorem fuisse primum monarcham Chaldææ. Sed ego in ea re non multum laboro, quia fieri potest, vt Merocbaladam fuerit binomius: & hoc fuit satis vulgare: quemadmodum scimus reges AEgypti vocatos fuisse Pharaones, ita etiam Assyrii & Chaldæi, quanuis essent prius aliter vocati, sumpserunt commune illud nomen quasi regium. Nineue autem tāta celebritate excellebat, vt non potuerit aliter stabiliri regnum apud Babylonios, nisi illa vrbe diruta. Scimus enim quanta fuerit eius amplitudo. Diximus de ea re aliquid quum exposuimus Ionam. Sed tamen complexa fuit ferè iter tridui suo ambitu, vt etiam tradunt profani Scriptores. Deinde muri alti erant vsque ad centum pedes, lati autem, vt possent quadrigæ sine occursu transire: erant mille & quingentæ turres. Videmus itaque non abs re olim fuisse celebratam tot præconiis illam vrbem: dicunt Ninum fuisse eius authorem, sed error ille refellitur testimonio Mosis Gē. decimo capite: quēadmodum fingunt etiam Semiramidem fuisse primam reginam Babylonis, & vrbem extructam ab ea. Hoc fabulosum est. Fieri potest vt vrbem amplificauerit: sed tamen erat Babylon multis seculis antequam nasceretur. Sicuti etiam Ninus potuit vrbem illam augere, & ornare: sed vrbs ante ipsum natum erat condita. Quod profani scriptores vocant Ninum, non Nineuen, probabile est corruptum fuisse ab illis Hebraicum nomen, vt fieri sæpe solet. Quicquid sit, quum vellet Merocbaladam, vel filius, qui fuit eius successor: quum ergo vellet stabilire sedem imperii in Babylone, coactus est euertere Nineuen, vt cessaret æmulatio. Ita factum est, vt vrbs prorsus diruta fuerit. De hoc excidio vaticinatur Nahum, vt suo loco videbimus. Quāquam autem pars doctrinæ spectabat ad Israelitas, & Iudæos, denominat tamen à maiori parte librum suum: vocat *Onus Nineuæ*. Iam de voce משא alibi diximus. Sic Prophetæ nominant tristia vaticinia, quoties denuntiant grauem aliquam & formidabilem vindictam Dei. Et quia sæpe minitabantur Iudæis, hinc etiam factum est, vt per ludibrium nomine illo משא vocarent omnes prophetias. Sed tamen propria est notatio huius vocis. Perinde igitur est acsi Nahum diceret se mitti fecialem diuinitus, qui bellum indicat Nineuitis in gratiam electi populi. Hinc poterant colligere Israelitæ quàm verax & firmus esset in fœdere suo Deus, quòd adhuc ipsorum curam gereret, quum tamen alienati essent suis sceleribus ab eo. Postea adiungit ספר חזון, Liber visionis. Hac particula significat se non frustra denuntiare Nineuitis exitium, quia fideliter tradat quæ à Deo accepit. Si enim simpliciter præfatus esset se minitari cladem Assyriis, poterat de euentu ipso quæstio moueri. Sed hîc conciliat sibi authoritatem à nomine Dei quia palàm affirmat se nihil afferre proprium, sed onus istud sibi fuisse patefactum oraculo cœlesti. Nam חזה est propriè Videre, vnde etiam חזון Hebræi nominant visionem. Prophetæ autem quum loquuntur de visione, non intelligunt spectrum aliquod, vel imaginationem, sed speciem illam reuelationis, de qua fit mentio Numer. 14. capite, vbi Deus loqui se Prophetis dicit vel per visionem, vel per somnium. Videmus ergo in quem finem hoc additum fuerit, nempe Onus Nineuæ esse visionem, vt scirent Israelitæ afferri quidem ab homine mortali testimonium hoc vindictæ Dei contra hostes suos: sed interim nihil esse dubium, quia Deus ipse author esset huius prophetiæ. Vocat se Nahum Helkosæū. Quidam putant esse nomen familię. Iudæi suo more dicunt, hoc esse nomen patris: deinde addunt illud suum vulgare commentum, quòd fuerit etiam hic Helkos Propheta: quia

quia vbi exprimitur nomen patris apud Prophetas, statuunt illũ, cuius ponitur nomen, fuisse etiam Prophetam. sed sunt meræ nugæ. Et iam aliquoties vidimus quanta sit eorum proteruia in fabulis comminiscendis. Deinde terminatio vocis nos huc adducit, fuisse Gentile nomen loci potius. Et Hieronymus etiã tradit suo tempore fuisse vicum ignobilẽ in tribu Simeon hoc nomine. Tenendum igitur est fuisse Nahum oriundum ex oppido illo & ideo vel hoc sensu vocari Helkosęi. Iam pergamus:

2 Deus æmulator(*sic vertunt*) & vlciscens Iehoua, vlciscens Iehoua & Dominus iræ(*vel poßidens iram*) vlciscens Iehoua hostes suos & seruans (*vel reponens*)idem(*vel ipse*)inimicis suis.

Præfatur Nahum de natura Dei, vt quod postea subiiciet de excidio Nineuę plus habeat ponderis & magis afficiat auditores. Est hæc generalis præfatio, sed postea eam accommodabit Propheta in vsum specialem. Si tantùm concionatus esset de natura Dei, hoc fuisset frigidum, vel saltem minus efficax: sed vbi vtrunque simul coniungit, tunc doctrina ipsa habet suam vehementiam. Tenemus consilium Prophetæ. Poterat enim disserere de excidio vrbis Nineuę. Sed quia si loquutus esset ex abrupto, poterãt profani homines ludibrio ipsum habere: Israelitæ etiam fortè minus tacti fuissent: hæc ratio est cur generaliter ostẽdat qualis sit Deus. Sumit autem hæc verba à Mose, vt Prophetæ solẽt inde mutuari suã doctrinam. Et illa omnium maximè memorabilis fuit visio, quum Deus Mosi apparuit post fractas tabulas. Ego itaque non dubito, quin Nahum sumpserit ex 34. cap. Exodi, quod hìc legimus. non refert quidem ad verbum quæ illic habẽtur: sed satis apparet quasi ad viuum pingere imaginem Dei, ex qua perspici possit eius natura. Primò dicit *Deum esse æmulum*. Nam verbũ קנא significat Irritare, significat etiam AEmulari, significat Inuidere. Quũ Deus vocatur קנוא vertũt Græci ζηλωτὴν, Latini æmulatorem. Sed propriè significat, non posse Deũ ferre iniurias. Deus ergo, etiamsi ad tempus conniueat ad scelera hominum, tamen vindex erit suæ gloriæ. Postea vocat ipsum vltorem, & tertiò hoc repetit, *Iehoua vlciscens*, *Iehoua vlciscens & possidens iram*, *vlciscetur*, inquit, *hostes suos & seruabit inimicis suis*. Quum dicit Deum seruare, intelligit vindictam esse repositam incredulis, & eius contemptoribus. Est etiam nobis eadem locutio in vsu, *Ie luy garde, & il la garde à ses ennemis*. Ostendit igitur phrasis nostræ linguæ quid hìc velit Propheta, Deum seruare inimicis suis. Quod autem describit Deum terribilem, hoc debet accommodari ad statum pręsentis causæ, Dicit se indicere bellum Nineuitis, quia iniustè afflixerant Ecclesiam Dei: hac ratione dicit Deum esse æmulum, Deum esse vltorem, & tertiò hoc confirmat, nempe vt statuant Israelitæ seriò denuntiari hanc cladem, quia nisi proposita illis fuisset hęc imago, poterãt ita apud se ratiocinari, Nos quidem crudeliter vexamur ab hostibus nostris: sed quis putaret Deo curæ esse nostras miserias, quum tandiu inultas sinat? Oportuit igitur Prophetam occurrere his cogitationibus, quemadmodum facit. Nũc melius tenemus cur tam vehementi principio vtatur, quum vocat Deum & æmulum & vltorẽ. Postea addit, *Deum poßidere iram*. Ego חמה non simpliciter accipio pro ira, sed pro effectu iræ. Non debemus quidem imaginari, vt sæpius alibi dictum est, cadere in Deum nostros affectus. Ipse enim manet perpetuò sui similis. sed tamen Deus dicitur nobis irasci ad tempus: in perpetuũ verò omnibus reprobis, quia & noster & illorum est Iudex. Hìc igitur quum Propheta dicit *Deum esse Dominum iræ*, vel possidere iram, significat eum armatũ esse vindicta: & quanuis dissimulet ad hominum peccata, non tamẽ ipsum torpere, neque etiã cunctari, quia destituatur potentia, vel quia sit ignauus & socors, sed ipsum tenere iram, quemadmodum postea iterum repetet, *Ipse seruat inimicis suis*. Denique his loquẽdi formis significat Propheta perperam æstimari Deum ex cessatione, quũ nõ statim exequitur sua iudicia. Differt enim in tẽpus opportunũ. Sed interea non est cur putemus ipsum oblitũ esse officii sui vbi pœnas suspendit, vel parcit ad tempus impiis. Si ergo non ita citò festinat Deus, tamen non est cur putemus illum otiosum sedere. Differt enim potius iram suam, vel retinet, quemadmodum iam dixit prius. Idem est enim retinere, vel dominum esse iræ & possidere iram. Sequitur:

3 Iehoua tardus iris(*ad verbum: sed tardus ad iram*)& magnus robore: & purgando non purgabit: Iehoua in turbine & tempestate via eius, & nubes puluis pedum eius.

Prosequitur eandem sententiam Propheta: & satis erit longum prooemiũ de natura Dei: quod tamen, vt dixi, aptandum est ad specialem causam, quam tractabit suo ordine. Dicit hìc *Deum tardum ad iram*. Quanquam hoc elogium etiam ex Mose sumptum est, tamen hìc per modum occupationis loquitur Propheta. Occurrit enim impiorum audacię, qui securè Deũ subsannant quum denuntiatur illis aliquid aduersum: Vbi esset misericordia Dei? an Deus exueret affectum clementiæ? non potest abnegare seipsum. Ita igitur profani homines præ-

textu honoris, Deum atrocissima contumelia afficiunt, quia exuunt eum sua virtute & officio. nec dubium est, quin iam seculo Prophetæ nostri hoc vsitatum fuerit multis impiis. Ergo hic anticipat Propheta, & concedit Deum esse tardum ad iram. est igitur in hac parte concessio. sed, inquit, *magnus est robore*, hoc est, ne sibi blādiantur impii, quum audiunt ornari Deum his titulis, quòd sit patiens, tardus ad iram, misericors, plenus clemētiæ: simul, inquit, concipiant magnitudinem potentiæ Dei, ne putent sibi negotium esse cum puero. nunc ergo videmus consiliū Prophetę: neque quadraret præsenti argumento hic titulus, quòd Deus nō prosiliat citò ad iram, sed patiēter differat & suspēdat pœnas, quas meriti sunt impii, hoc ad rem nihil faceret, nisi per speciem cōcessionis interpositum esset à Propheta: quasi diceret, Video vt passim Deo mundus illudat & impii etiam talibus dicteriis sibi delicias faciant & repellant omnes minas. Ego quidem fateor Deum propensum esse ad veniam & non descendere ad iram, nisi extrema necessitate cogatur. hoc quidem verum est, sed interim scitote Deum instructum esse sua virtute. non effugient igitur quicunque ita sibi promittunt abuti eius patientia: imò proteruiūt aduersus ipsum. Iam adiungit, *Mundando non mundabit*. Alii vertunt, Innocentem, non reddet innocentem. sed hic est genuinus sensus loci, quemadmodum etiam 34. illo Exod. cap. Moses intelligit Deum ęsse implacabilem reprobis. Alius fuit sensus apud Ioelem in fine tertii cap. Vbi dicebat, Mundabo sanguines, non mundabo. Illic variāt interpretes, quia non reputant tempus verbi mutandum esse. Significat enim Deus se purgaturū sordes & inquinamenta Ecclesię suæ, quæ ante illud tempus non purgauerat. sed Moses intelligit Deum rigidè agere cum peccatoribus ita vt nihil pœnæ remittat. Mundando igitur non mundabo, hoc est, Deus exiget ad regulam omnia hominum facta: & quemadmodum nihil eum latet, ita etiam necesse erit quicquid peccauerint homines, prodire in medium, vbi Deus conscendet Tribunal: non mundabit mundando, sed rigidè exequetur suum iudicium. Videtur aliqua esse repugnantiæ species, quòd Deus placabilis sit & facilis ad ignoscendum, & tamen mundando non mundet. Sed diuersi sunt respectus. Diximus enim quorsum tendat Propheta: quia semper impii sibi promittunt impunitatem & hac fiducia petulanter Deum ipsum derident, occurrit Propheta & asserit non esse cur Dei indulgentia sit abutantur, quia mundando non mundabit, nempe reprobos: quia salus nostra posita est in gratuita remissione peccatorum. Et vnde nobis iustitia, nisi quatenus imputatur à Deo? deinde quatenus sepelit peccata nostra? Imò tota nostra mundicies pendet ex indulgentia Dei. sed Deus etiam tunc exercet suum iudicium & mundando mundat quum fidelibus remittit sua peccata. nam fideles ipsi pœnitentia iudicium eius præueniunt: & examinat ita eorum conscientias, vt velit purgare. Quid enim aliud est pœnitentia, nisi damnatio, quæ tamen nobis tandem est salutaris? Quoniam ergo Deus neminem absoluit nisi prius damnatum, hic verè affirmat Propheta noster, quòd *mundando non mundet*, hoc est, non remittat eorum peccata, quin semper examinet eos & fungatur Iudicis officio. denique nullum peccatum à Deo remittitur, quod prius non damnet. Quātum verò attinet ad reprobos, qui prorsus obstinati sunt in sua malitia, meritò hoc illis Propheta denuntiat, non esse sperādam veniam, quemadmodum torpent in suis figmentis, dum putant se posse impune effugere Dei manū: Propheta falli eos docet, quia scilicet nihil Deū pręterit & non delebit vnū peccatū, quin omnia veniant in memoriam. Postea adiungit *viam Dei esse in turbine & tempestate*, hoc est, Deum simulac se ostendit, turbare totum aerem & mouere procellas ac tempestates. hoc etiam ad præsentem causam debet aptari, quia alibi describitur nobis & amabilis & blanda Dei facies: imò quid aliud exhilarat fideles quàm Dei conspectus? Simulatque auertit Deus faciem suā, necesse est nos demersos esse in horrendis tenebris, & circuncirca obrui horrendis terroribus. Cur ergo hic Propheta dicit *viam Dei esse in turbine & procellis*? Nempe quia sermo ad impios dirigitur, vel Dei ipsius contemptores: sicuti Psalm. 18, videmus terribilem describi, quòd scilicet nubes & caligo sunt in circuitu eius, commoueat totum orbem, deinde fulmina iaculetur huc & illuc: quòd exhalet fumum naribus, quòd flamma & ardore totum mundum corripiat. Quorsum illa omnia? nempe quia propositum erat Dauidi celebrare Dei iudicia, quæ exequutus fuerat contra impios. Sic etiam hoc loco, quia Nahum differit de futura vltione, quæ tunc instabat Assyriis, ideo dicit, *viam Dei esse in turbine & procella*, hoc est, vbi Deus progreditur, excitari ad eius præsentiam turbines & procellas, & totum orbem turbari. Adiungit, *Nubem esse puluerem pedum eius*. Siquis tantùm pedibus moueret puluerē ad aliquod exiguū spatiū, tamen gigneret aliquid pauoris: sed Deus non tātùm puluerem vno in loco mouet: quid igitur? obscurat, adeóque obruit totū aerem. *Nubes* ergo *sunt puluis pedum eius*. Nunc tenemus totum Prophetæ cōsilium & quorsum spectet ista descriptio. Sequitur in eundem sensum:

4 Increpat mare & arefaciet illud (*hoc est, simulac mare increpuerit arefaciet*) & omnia

-& omnia flumina exiccat, infirmatur (*vel aboletur*) Baſan & Carmelus & germen Libani aboletur (*vel infirmatur: eſt idem verbum.*)

Continuat Nahum eundem ſermonem, quòd ſcilicet Deus ſigno iracundiæ dato, mare conturbet, vel areſaciat. Poteſt eſſe alluſio ad hiſtoriam, quæ deſcribitur à Moſe: quemadmodum Prophetæ vbi promittunt populo Dei auxilium, ſimul reuocant in memoriam quàm mirabiliter Deus Patres eduxerit ex AEgypto. Quoniam ergo celeberrimus erat apud Iudęos trãſitus maris rubri, poteſt fieri, vt Propheta alluſerit ad illã hiſtoriam. Sed mihi magis probatur diuerſa ſententia. Scimus enim quàm impetuoſum ſit elementum maris: & ideo etiam Ier. 5, quum Deus vult potentiam ſuam extollere, dicit eſſe in ſuo arbitrio compeſcere furorem maris, quo ſcilicet nihil eſt impetuoſius, vel magis violentum. Sic etiam maieſtas Dei nobis deſcribitur in libro Iob viceſimo octauo capite. Eundem eſſe ſenſum huius loci arbitror, quòd ſcilicet *Deus ſua increpatione mare areſaciat*, deinde, *quod flumina ſiccare poſsit*. Quando Propheta mari fluuios coniungit, hinc confirmatur quod dixi, nempe non notari hiſtoriã tranſitus maris rubri, ſed potius in genere oſtendi quanta ſit Dei potentia in regendo toto mundo. Eódem etiam pertinet quod addit, *Baſan ipſe infirmabitur, & Carmelus & germen Libani infirmabitur* vel abolebitur. His verbis ſignificat nihil eſſe tã ſpecioſum in mundo, quod Deus non mutet ſigno aliquo dato iræ ſuæ: quemadmodũ Pſal. 104. dicitur, Emitte Spiritũ tuum & renouabuntur: rurſum, Tolle Spiritum tuũ (vel auerte) & omnia reuertẽtur in puluerẽ, imò in nihilũ. Sic etiam hoc loco dicit Nahum, Simulac Deus oſtẽderit irã ſuam, flumina areſaciet, mare ipſum ſiccabit: deinde, decident flores & germina, hoc eſt, vtcunque terra induta ſit admirabili quadam ſpecie & ornatu, tamẽ omnia redigentur in ſolitudinem & vaſtitatem, nempe Deo irato. Poſtea etiam adiungit:

Exod. 14. c. 22.

5 Mõtes concutientur ab eo (*vel contremiſcẽt: quanquã notat continuũ actũ: ſenſus eſt igitur, mõtes contremiſcere ad nutũ eius*) & colles diſſoluẽt ſe (*hoc eſt, ſoluũtur, vel liquefiunt*) & ardet terra à facie eius & orbis & omnes qui habitant in eo.

Adhuc perſtat Nahum in eodẽ ſermone, quòd ſcilicet Deus vbi conſcendit tribunal & apparet mũdi Iudex, omnia elemẽta non tãtùm concutiat, ſed etiã cogat mutare naturã ſuã. Quid enim minus conſentaneũ quàm montes cõtremiſcere? deinde, colles diſſolui & liquefieri? Hoc magis prodigioſũ eſt quàm vt cadat ſub ſenſus noſtros. Atqui Propheta dicit mõtes non ſtare in ſua firmitate, niſi quatenus ſuffulti ſunt gratia Dei. Simul ergo atque excanduerit Deus, mõtes liquefiẽt inſtar niuis vel aquę, vt diffluãt. Et in hãc ſummã referri debẽt omnia, vel in hunc ſcopũ tendunt, ne reprobi ſecurè contẽnant minas Dei, néue putent eius indulgentia ſe poſſe pœnas, quas meriti ſunt, effugere: quia iudex ipſorũ erit, vtcunque ſuis parcat, vtcunque paratus ſit ad veniam, quoties homines ſibi diſplicent in ſuis peccatis & ſeriò reſipiſcunt, tamen erit Deus inexorabilis cõtra omnes reprobos & obſtinatos. *Montes* ergo *ab eo contremiſcunt*: deinde, *colles liquefaciunt ſe*, vel liqueſcunt. Ex his verbis colligitur vtilis doctrina, non poſſe orbem ſtare ad momẽtũ, niſi quatenus ſuſtinetur gratia & bonitate Dei. nam videmus quid futurum ſit, ſtatim atque Deus ſigna iudicii ſui profert, quũ ipſa montiũ ſtabilitas futura ſit inſtar niuis vel ceræ, quid miſeris homuncionibus fiet, qui ſimiles ſunt vmbræ, vel ſpectro? Euaneſcent igitur ſtatim ac Deus explicuerit iram ſuam contra ipſos, ſicut dicitur in Pſalm. 39, homines in imagine tranſire. Ergo hæc comparatio ſemper tenenda eſt, quoties obrepit nobis obliuio Dei, ne ſcilicet foueamus intus eius iram noſtris blanditiis, quo nihil pernitioſius eſt. *Flagrabit igitur terra & orbis & quicunque habitant in eo.*

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hîc nobis quaſi in ſpeculo proponis quàm formidabilis ſit ira tua, vt ita humiliemur coram te & ſponte nos ipſos ſic deijciamus, ne proſternamur formidabili tua potentia: da inquam, vt hac doctrina verè præparemur ad pœnitentiam & ita ſupplices deprecemur quas quotidie accerſimus nobis pœnas noſtris ſceleribus, vt interea etiam transformemur in imaginem Filij tui, & exuamus prauas noſtras cupiditates & purgemur noſtris vitiis, donec tandem ſecurè appareamus in conſpectum tuum & colligamur etiam inter filios tuos, vt fruamur æterna hæreditate regni tui cœleſtis, quæ nobis parta eſt ſanguine Filij tui, Amen.

6 Coram indignatione eius quis ſtabit? & quis conſiſtet in furore iræ eius? Furor eius effunditur tanquam ignis, & rupes ſoluuntur ab eo.

Oſtendit hîc Propheta quorſum proxima lectione deſcripſerit Deum formidabilem, nempe vt homines agnoſcant, vbi ventum fuerit ad eius tribunal, non eſſe qui illic conſiſtat,

nisi suffultus eius gratia. De consilio Prophetæ fusius disseruimus, neque opus est nunc repetere eadem. Sufficit tenere hanc summam, quia hostes Ecclesię freti sua potentia, audacter & sine vllo modo insaniunt, hìc proponi illis Dei iudicium, vt intelligant sibi reddendam esse rationem coram eo, cuius conspectum ferre non poterunt. Sed interrogatio plus habet vehementiæ, quàm si simpliciter dixisset Propheta non posse consistere coram Deo totum mundum. nam hìc suscipit personam adiurantis. Postquam enim ostendit quàm terribilis sit Dei maiestas, exclamat, *Quis ergo consistet coram indignatione eius? Et quis ferre poterit iram eius* ? nā indignatio eius, inquit, effunditur quasi ignis. Interpretes Hebræi frustra hìc laborant: quia verbum נתך significat Fūdere, videtur illis absurda esse loquutio, quòd ira Dei fundatur tanquam ignis. hoc enim metallo potius quadraret quàm igni. sed hoc effūdi nihil aliud est quàm dispergi lōgè & latè. *Effunditur* ergo *ira eius tanquam ignis*, hoc est, grassatur momēto, acsi ignis corriperet totam syluam: quemadmodum vbi inualuit, scimus quanta sit eius violentia & quàm subitò huc & illuc perrumpat. Cæterùm, si cui tamen placeat diuersus sensus, non valde repugno: ira eius, quæ similis esse igni, effunditur. Alii putant Prophetam alludere ad fulgetra, quæ veluti liquescunt per aerem, saltem quo ad nostrum aspectum. sed quia de sensu Prophetæ satis cōuenit, non opus est hic anxiè disputare quomodo ignis fundatur: quia iam exposui Prophetam nihil aliud velle quàm iram Dei sese spargere, vt statim non modò vrbem vnam, sed amplissimas regiones & totum orbem occupet, & ideo igni similem esse, quia huc & illuc peruadit, idque repentè. Postea adiungit, *Rupes* etiam *frangi*, vel dissolui *coram ipso*. Scimus quanta sit in nobis fragilitas. Quum nulla sit durities, quæ non liquefiat coram Deo, quomodo homines, qui diffluūt sponte instar aquarum, possent sese illi opponere cum sua audacia? Videmus ergo hìc perstringi vęsaniam hominū, qui confisi propriis viribus? nihil non tentare audent etiam aduersus Deum, quia non venit illis in mētem sua fragilitas. Hæc summa est. Nunc sequitur:

7 Bonus Iehoua ad fortitudinem in die angustiæ & cognoscens sperantes in se.

Hìc melius exprimit Propheta quod vltima lectione attigimus, Deum scilicet esse durū & asperum contra homines pręfractos: esse misericordem & mansuetum erga dociles & morigeros: nō quòd Deus ipse naturam mutet, vel instar Protei induat varias figuras, sed quia tractet homines pro cuiusque ingenio. Quemadmodum ergo hactenus Propheta docuit non posse iram Dei sustineri à mortalibus: ita ne quis de nimio rigore queratur, ex opposito demonstrat Deum propensum esse ad æquitatem, esse facilem & moderatum erga mansuetos: adeóque paratum esse ad ferendam opem fidelibus, neque destituere vel fraudare suo auxilio quicunque in eum sperant. Primò quum *Deum* pronuntiat *bonum esse*, auertit quæcunque poterant obiici de seueritate nimia. nihil enim magis proprium est Deo quàm bonitas. Iam si adeò seuerus est, vt sola eius mentio perterreat totum mundum, videtur à seipso quodammodo alienus esse. Nunc igitur Propheta ostendit quicquid hactenus concionatus sit de horribili Dei iudicio, tamen hoc non pugnare cum bonitate eius. Deus ergo etiamsi ita armatus sit vindicta cōtra hostes suos, non tamen desinit esse sui similis, neque obliuiscitur bonitatis suæ. Cæterùm, Propheta hìc melius cōfirmat Israelitas & Iudęos, quòd scilicet Deus non tantùm sit terribilis contra impios, sed etiam sicuti pollicitus est se fore Ecclesiæ suæ custodem, ita velit succurrere fidelibus, & in tempore leuare eorum miserias. *Bonus* ergo *Dominus* est: postea, *ad auxilium*. Hinc clarius Prophetæ cōsilium potest intelligi, quum dicit esse in fortitudinē in die angustiæ: quasi diceret: Paratus est sēper Deus ad opē suis ferendā. Adiungit, *In die angustiæ*, ne putent fideles se ideo esse reiectos, si quando Deus eorum patiētiam rebus aduersis examinet. Vtcunque ergo Deus subiiciat suos cruci & multis ærumnis, tamen in ipsa angustia succurret. Postremò adiungit, *Cognoscit sperantes in se*. hoc Cognoscere nihil aliud est quàm non negligere. Deus ergo cognoscere dicitur eos qui in ipso sperāt: quia semper pro ipsis excubat, & solicitus est de eorum salute. denique Cognitio nihil aliud est quàm cura Dei, vel prouidentia in seruandis fidelibus. Interim tamen discernit hìc Propheta pios & synceros Dei cultores ab hypocritis: dum multos destituit Deus, qui profitentur se in ipsum credere, meritò suam gratiam ab illis subducit, quia ipsum ex animo non inuocant, nec requirunt. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium: ab vna parte ostendit Deum instructū esse potentia ad hostes suos vlciscendos: iam rursum ostendit Deum esse fidum custodē Ecclesiæ suæ, sicuti promisit. Quare? proponit naturam Dei, quòd bonus sit: deinde adiungit, quòd paratus sit ad opem ferendā. Sed non frustra notam apponit, quòd scilicet curā gerat fideliū, qui verè & ex animo in eum sperāt: vt scilicet intelligāt se non negligi à Deo: & interim hypocritę agnoscant se ideo non iuuari, quia mera sit simulatio quicquid profitētur. neque enim verè in Deo sperant, vtcunque falsò obtendant eius nomen. Nunc sequitur:

Et cum

8 Et cum inundatione (*vel, per inundationem*) transiens consumptionem faciet loco eius: & inimicos eius persequentur tenebræ (*vel, persequi faciet inimicos suos à tenebris.*)

Prosequitur eandem sentétiam Propheta, quòd scilicet facilè seruabit suos Deus, quia instructus sit potentia ad superandum totum mundum. sed nunc vtrunque membrum Propheta complectitur. Postquam concionatus est in genere de furore Dei & de eius bonitate erga fideles, nunc accommodat suam doctrinam ad consolationem electi populi. Specialis igitur est applicatio hæc doctrinæ, quum dicit, *Per inundationem transiens faciet consumptionem loco eius.* Duplex est interpretatio huius versus. Quidam sic distinguũt, quòd Deus velut in trãscursu consumet terram Israel & Iuda: sed perpetuæ tenebræ incumbent eius hostibus. Putãt ergo distingui afflictionem electi populi à clade regni Assur, quia Deus ad tempus duntaxat de suis pœnas sumat, profanos autem & reprobos homines addicat æterno exitio. Ergo per *Transitum*, secundum illos interpretes, intelligi debet temporalis afflictio vel pœna: per *Tenebras* autem ęternum exitium, vel clades irreparabiles, vt ita loquar. sed nõ dubito quin Propheta vno contextu hìc denuntiet vltimam cladem Assyriis. Per *inundationem* ergo *in transitu faciet consumptionem loco eius*, hoc est, Deus repentè obruet Assyrios, quemadmodum si diluuium surgat quod absorbeat totam terram. Significat Deum non sumpturum de Assyriis pœnas paulatim, sed repentè, quemadmodum aliquando homines pedetentim ad sese vlciscendos procedunt. Deus, inquit, subitò fulminabit contra Assyrios, quemadmodum si diluuium terram aliquam absorbeat. Ergo hic transitus Dei opponitur longis vel lentis progressibus: quasi diceret, Simulatque irruerit ira Dei, vel incubuerit contra Assyrios, actũ est, quia consumptio protinus sequetur. ergo per inundationem transiens faciet consumptioné loco eius. Per Locum intelligit solum: quasi diceret, non tantùm euertet Deus superficiem terræ, sed solum ipsum perdet, atque in nihilum rediget. Hìc additur pronomen fœmininum, quia loquitur de regno, vel gente, sicuti Hebræi solent. sed hoc præcipuè notandum est, minari Prophetam Assyriis, quòd Deus funditus ipsos euertet, non tantùm diruet superficié, quemadmodum si ignis vel diluuium absumat ædes aliquas: sed Dominus, inquit, in nihilum rediget terram ipsam, imò fundum ipsum. Addit, *Et inimicos eius persequentur tenebræ.* Designauerat Assyrios tantùm pronomine, quemadmodum solent Hebræi. Ponunt enim relatiuum, vel demonstratiuum pronomen, & tamen incertum est de quibus loquantur: sed postea sese explicant. sic etiam Propheta hoc loco, quia sermonem dirigit ad Israelitas & Iudæos & initiò præfatus est se proferre vindictam Dei contra Nineuen & illam Monarchiam, ideo nũc quasi de re satis cognita loquitur. sed adiungit, *Persequentur tenebræ inimicos Dei*. Hoc secundo membro significat interitum regni illius fore æternum. sicuti ergo dixit repentinam fore cladem, quia Deus momento totam terram perdet, ita etiam nũc spem illis abscindit, ne putent se paulò pòst vires posse colligere & iterum resurgere: quemadmodum reprobi semper luctantur contra Deum. Propheta ergo ostendit incurabile fore malum quod illis inferet Deus. Quidam verbum ירדף transitiuè accipiunt, quòd persequi faciet inimicos suos à tenebris. sed quia ad sensum Prophetę parum vel nihil interest, ideo relinquo hoc in medio. nam in re ipsa nulla est ambiguitas, quòd scilicet Deus subito diluuio perdet hostes suos: deinde perdet absque vlla spe restitutionis, quia scilicet diluuium illud subitum sequentur æternæ tenebræ. Postea adiungit:

9 Quid cogitatis contra Iehouam? consumptionem ipse facit: non consurget iterum afflictio.

Hunc etiam versum quidam interpretes ita accipiunt, quasi diceret Propheta non fore cladem electi populi similem exitio, quia scilicet Deus modũ & finem imponet. Scimus incredulos, quum rebus aduersis premuntur Dei filii, statim gloriari ferociter quasi actũ esset de Ecclesia. Ergo secundum illos interpretes, hìc Propheta occurrit & compescit talem proteruiã, Quid cogitatis cõtra Deum? Ipse quidem affliget Ecclesiam suã: sed non iterabit plagas. contentus enim erit vna afflictione. & putant cõferri hìc regnum Iehudah cũ regno Israel. Bis enim afflictum fuerat regnum Israel, quia initiò abductæ fuerant quatuor tribus, postea totum regnum fuerat euersum. Quoniã ergo clades vna inflicta fuerat à Salmanazar, altera autem à Tiglad-Pelezer. ideò putant hìc tacitam fieri comparationem, quasi diceret Propheta, Deus parcet regno Iehudah, neque iterũ repetet suã vindictã, sicuti cõtigit regno Israel. sed sensus ille coactus est, ac minus longè petitus. non dubito itaque quin Propheta hìc sermonem suum continuet, ac denuntiet hostibus Ecclesiæ æternum interitũ. Initiò dicit, *Quid cogitatis contra Iehouam?* Insultat Assyriis, quia putabant negotium sibi esse duntaxat cũ mortalibus: deinde cum exiguo populo & iam multis incommodis attrito. Scimus enim regnum

Iehudah fuisse debilitatũ multis bellis antequã illuc irrũperent Assyrii. nã passi fuerant duros & graues insultus à suis vicinis, nempe à rege Israel & à rege Syriæ. Tunc enim fœderati erant illi Assyriis. Quum ergo Assyrii venirent contra Iudæam, putabant sibi nihil fore negotii in obtinenda victoria: quoniam bellabant cum populo exiguo & attrito, quemadmodum iam diximus. hic autem Propheta ostendit bellum illud esse cum Deo viuo & non cum hominibus, quemadmodum falsò putabant. *Quid* ergo *cogitatis contra Iehouam*? quasi diceret, Nescitis populũ hunc esse sub tutela Dei & præsidio? ergo non potestis violare regnũ Iehudah, quin sese Deus opponat. Quum ergo certum sit populum hunc defendi cœlesti patrocinio, non est quod putetis vos fore victores. Quanquam non video cur debeat restringi sermo Prophetæ ad tribum Iehudah, quando propositum ei fuit consolari tam Israelitas quàm Iudæos. hæc autem valde vtilis est doctrina, quia in genere Propheta docet impios quoties molesti sunt Ecclesiæ, non tantùm inferre hominibus iniuriam, sed aggredi ipsum Deũ. Hac enim lege se nobis coniungit, vt quicunque nos lædunt, tangant pupillam oculi eius, quemadmodum ipse alibi pronuntiat. Iam ergo colligimus inæstimabile solatiũ ex his verbis: quia possumus liberè & intrepidè opponere hunc clypeum hostibus nostris, ipsos scilicet consilia sua agitare contra Deũ & conatus etiam, atque impetus in eum conuertere, quia scilicet suscepit nos in suã custodiã hac lege, vt quoties violamur, ipse medius intercedat. hoc vnũ est. Iã secundo mẽbro adiungit, Consumptionẽ ipse faciet, nec altera vice consurget afflictio, hoc est, Deus poterit vos redigere in nihilũ, ita vt nõ opus sit secũdò vos aggredi. Scimus locum hunc tractum fuisse in diuersam sententiã, quòd scilicet Deus non puniat bis homines, neque excedat modũ in ira sua. sed illud prorsus à mente Prophetę alienũ est. Iam dixi etiam mihi non probari, quòd alii hunc locum ad Ecclesiam accommodant, præsertim verò ad regnum Iehudah. Sic enim simpliciter interpretor Prophetę verba, quòd Deus primo impetu, quũ ita visum fuerit, poterit consumere hostes suos, vt non opus sit iterũ cõgredi cum ipsis: *Il n'y faudra plus retourner*, quẽadmodum dicimus lingua nostra. Deus igitur cõsumptionem faciet, hoc est, poterit vno momẽto hostes suos delere & clades erit perfecta, hoc est, cõsumptio erit in solidũ: *Non iterum, vel secunda afflictio*, quia actũ erit de hostibus Dei: non quòd Deus æqualẽ semper tenorẽ seruet in hostibus suis vlciscẽdis. neque etiã hìc normã præscribit Nahũ, sed simpliciter significat, vbi placuerit Deo, statim hostes eius perituros. Postea adiũgit:

Zac. 2 c 8

11 Quia ad spinas perplexas & tãquã potatione sua ebrios (*vel, & ebrios vbi inebriati fuerint: potest enim esse duplex sensus: postea*) deuorabũtur tanquã stipulæ ariditatis plenæ (*vel, quasi stipula ariditatis in plenitudine, vel arida in plenitudine.*)

Prosequitur eandẽ sentẽtiã, quòd scilicet Deus, vbi voluerit potẽtiã suã exerere nulla difficultate cõsumet hostes suos. Similitudo enim quæ hìc adiũgitur, huc spectat, nihil fore tutũ à vindicta Dei. nam per spinas perplexas intelligit res difficiles tractatu. Vbi spinæ perplexæ sũt, vix summis digitis audemus attingere partes extremas: quia quocũque manus nostræ inciderint occurrẽt spinæ, quæ nos pungẽt. Quoniã ergo timẽtur pũctiones à pinis perplexis, ideo nemo audet ad eas accedere. Dicit ergo Propheta *ad spinas perplexas*, hoc est, quãuis sitis spinosi, pleni veneno, pleni rabie, pleni malitia, pleni fraudibus, pleni crudelitate, tamẽ Dominus vos poterit vno incẽdio corripere & cõsumere sine vllo negotio. Ad spinas igitur perplexas: deinde *tanquam potatione sua ebrios*. Si ita legimus, sensus erit: Deus, vel ira Dei penetrabit ad vos tanquã ad homines ebrios, qui etiãsi exultẽt in sua intẽperie, tamẽ sũt enerues. neq; enim apti sunt ad pugnã, quia fractę sunt eorũ vires nimia potatione. Videtur quidẽ satis esse roboris in homine ebrio, quia sese intẽperanter proiicit & despumat multũ furorẽ: sed interea digito potest deiici, & puer hominis ebrii facilè erit victor. Est igitur valde apta hæc similitudo, quòd Deus cõficiet Assyrios sicuti solẽt ebrii cõfici, quia quò plus est audaciç in hominibus ebriis in nihilũ facilius redigũtur: quia scilicet nõ sentiũt vllũ periculũ, vel saltẽ sunt quasi attoniti: ideò impetu suo ruũt: sic etiã nimia saturitas, inquit, erit vobis causa exitii, dũ vos aggrediar. Vos quidẽ estis valde impetuosi, sed totus iste vester furor est plenus ebrietatis: *Perueniet*, inquit, *ad vos vindicta Dei tanquam ad ebrios sua potatione*. Alii vertũt, Ad ebrios secundũ inebriare ipsos: & sensus ille etiam est tolerabilis. sed quoniã semper manebit idẽ Prophetę consiliũ, ego in verbis non insisto. Alii quidẽ trahũt Prophetę verba in diuersum sensum: sed nõ dubito, quin hìc derideat fastũ illũ, quo turgebant Assyrii, ebrietati ipsũ cõparans, quasi diceret, vos quidẽ estis satis supérque inflati & ideo omnes trepidant ad robur vestrum: sed ista vestra saturitas, vos potius debilitat & eneruat vires vestras. Deus ergo quũ vos cõsumere aggredietur tãquã ebrios, nihil proderit vobis vestra petulãtia: quin poti⁹ erit causa vestri exitii, quia spõte vos offeretis & Dominus facilè vos pręcipitabit, quẽadmodũ siquis ebriũ digito impellat, ipsum statim deiiciet. & notãdę nobis sũt diligẽter istę similitudines, quia si nullus videtur accessus patere ad perdẽdos hostes nostros, Deus scintilla vna facilè ipsos vorabit. Quare? quia sicuti spinas inter se perplexas quas nemo audet tractare, ignis

gnis cõsumit,ita etiã Deus vno incẽdio corripiet omnes reprobos,vtcũq; inter se sint cõglo merati.& altera etiã similitudo nõ exiguã cõsolationẽ nobis affert,quia dũ proteruiũt hostes nostri,& proiiciũt suas ampullas,etiã videtur tremefacere & concutere totũ orbẽ suis minis, saturitas tamen ipsorum similis est ebrietati:nullæ sunt intus vires,quia sunt phrenetici, sed robusti non sunt:quemadmodum hoc facilè apparet in omnibus ebriis. Dicit autem, Vorabuntur tanquam stipulæ ariditatis plenæ.מלא significat non modò plenum, sed etiam perfectum. Alii vertunt, Quasi stipulæ plenæ ariditate. sed eôdem semper redibit sensus Prophetæ. Significat igitur nihil fore obstaculo,quominus statim Deus deuoret hostes Ecclesię suę, quia scilicet exiccabit totum ipsorum vigorẽ, vt nihil à stipulis differant, & quidem prorsus aridis,quæ scilicet ita maturę sunt,vt facilè ignem recipiant. Sequitur:

11 Ex te egressus est cogitans (*vel consultans*) contra Iehouam malum,consul tor Beliiaal(*hoc est,impius,vel peruersus:alii vertunt,*Nihili.)

Nunc ostendit Propheta cur Deus tam vehementer excanduerit contra Assyrios, quia scilicet sicuti patronus est Ecclesiæ suæ,ita velit tueri miseros,qui iniustè premuntur. Propheta ergo voluit hîc spem bonam dare Iudæis, vt agnoscerent Deo curæ esse suam salutem. nam si tantùm minatus fuisset Assyriis, & non fuisset hæc ratio expressa, quid hoc ad Iudæos? Gratum quidem ac dulce est quum videmus hostes nostros perire: sed illud frigidum est & ieiunum solatium,nisi persuasi sumus hoc fieri iusto Dei iudicio,quia nos diligat: quia complexus amore paterno velit nos tueri. vbi autem hoc sentimus, iam triumphamus etiam in extremis malis. Sumus enim certi de salute nostra, quum Deus testatur & re ipsa etiam demonstrat se non modò nobis esse propitium,sed sibi salutem nostram esse curæ. Hoc est Prophetæ consilium,quum Nineuen compellat hoc modo, *Ex te egressus est cogitans malum contra Iehouam,consultor impius.* Magis autem emphatica est locutio,quum dicit Assyrios consultare contra Deum, quàm si dixisset consultare contra Iudæos, vel consultare contra populum electum Dei. Sed sicuti hoc dictum est de Iudæis, meminerimus ad nos spectare. Confirmat Propheta doctrinam illam quam nuper attigi, quoties impii nobis facessunt molestiam,bellum gerere cum Deo ipso,quoties machinantur aliquid contra nos, ruere aduersus eum. Deus enim opponit se instar clypei,& declarat se velle protegere sub vmbra alarum suarum,quicunque se eius fidei commendant. ergo si lateamus sub Dei præsidio & ad ipsum confugimus in rebus nostris aduersis, & patienter iniurias tolerando imploramus eius fidem & auxilium,quisquis in nos insurget,habebit Deum sibi hostem. Quare? consultat enim contra ipsum.& hæc ratio ostendit, quicquid hactenus Propheta vaticinatus est contra Assyrios,promiscuè debere extendi ad omnes Ecclesiæ hostes. Cur enim Deus minatus est Assyriis subitum diluuium & perpetuas tenebras? Ratio nunc subiicitur, quòd consultauerant contra eum & Ecclesiam eius. Idem ergo etiam hostibus nostris continget,siquidem manemus quieti sub Dei tutela,quemadmodum dictum est. Quum autem dicit *egressum esse ab vrbe illa,qui cogitat malum contra Iehouam*:hoc non debet restringi ad personam Sennacherib,sed potius cõmune est omnibus Assyriis:quasi diceret, Tu producis fructus quos tu comedes. nam ex te orietur causa interitus tui. Non est quòd expostules cum Deo, quasi contra te crudeliter sæuiat. nam *ex te egressus est qui cogitat malum contra Iehouam*:id est,tu nũc referes mer cedem tuo partu dignam. vbi enim inita sunt consilia contra Ecclesiam Dei, nisi in tuo sinu & tuis visceribus? Malum ergo quod ex te egressum est,reuertetur in caput tuum. Postea adiungit, *Consultor*, vel consiliarius, יועץ בליעל. De hac voce etiam dissentiunt ipsi Hebræi. Putãt qui probabiliter sentiunt esse nomen compositum בל-יעל, Non surget: & putant notari hac voce tam res quàm homines nihili. qui vertũt Absque iugo, sicuti Hieronymus, ratione prorsus carent. Propriè ergo dicitur Res Beliiaal, res vana & quæ nihil habet solidi: ita etiam homo Beliiaal, in quo nulla est integritas. Transfertur interea ad omnes sceleratos, vel ad eorũ scelera. Dicitur ergo Res vel negotium Beliiaal, nefarium scelus vel crimen detestabile: homo dicitur Beliiaal, qui peruersè ac sceleratè agit.& Beliiaal etiam simpliciter Paulus accipit pro ipsa prauitate Satanæ & omnium improborum. opponit enim Beliiaal Christo. Nũc tenemus Prophetæ consilium, quòd scilicet Deus bellum denuntiet Assyriis, eò quòd intulerint bellum iniustum populo suo,& consultauerint non modò contra ipsos Iudæos, sed cõtra Deum ipsum, qui receperat eos in suam fidem & custodiam, sicuti dictum est. Sequitur:

2. Cor. 6. d.15

12 Sic dicit Iehoua, Si tranquilli fuerint, vtcunque fuerint multi(*vel potentes*) sic etiam tollentur,& transibit:& si afflixerim te, non affligam te amplius.

Hîc Propheta cõtinuat eandẽ sẽtentiã:sed clari[9] exprimit quod poterat adhuc esse dubiũ, nẽpe quicquid viriũ sit in ipsis Assyriis, nõ posse obstare quomin[9] penetret vindicta Dei. *Sic enim dicit Iehoua, Si fuerint tranquilli & robusti etiam.* Nõ possem absoluere:sed tantũ hoc dicã:

Propheta enī significat, etiāsi Nineue promittat sibi trāquillū statū, eò quòd bene munita sit & habeat latā ditionē & amplā, tamen, inquit, pax tua ista, hoc est, fiducia & securitas nō impediet, quominus ad te perueniat Dei manus: etiāsi multi fuerint & robusti. רבים enim possumus vertere tam Multos quàm robustos: sed vterque sensus non malè conueniet præsenti loco: quia tenemus Prophetæ consilium, quòd scilicet succidentur omnes aduersarii Dei, etiā si securi sint valde, nempe freti suis viribus & præsidiis. Cras reliqua.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie vides hostes tuos impotenter, imò etiam diabolica rabie furere contra Ecclesiam tuam, vt sentiamus te eundem esse quem olim experti sunt fideles omnibus seculis, nempe tibi curæ esse eorum salutem, qui verè & syncero animo te inuocant & requirunt in extrema necessitate: vt hodie quoque extendas manum tuam, & sic compescas furorem hunc quem vides accensum contra omnes seruos tuos & filios, vt re ipsa sentiant tandem reprobi, ídque in suum exitium, sibi non fuisse bellum cum miseris mortalibus & fractis & omni præsidio nudatis, sed cum tua inæstimabili virtute: vt confusi, etiamsi non pudefiant, & quantumuis fremant contra te & manum tuam inuictam, tamen exemplo sint ac claro documento, te non modò fidelem esse in tuis promissis, sed etiam instructum ea virtute, qua possis exequi quicquid pollicitus es in conseruationem Ecclesiæ tuæ, donec tandem colligas nos in beatam illam quietem, quæ parta est nobis sanguine Filij tui, Amen.

DIXIMVS heri quid sibi velit Propheta his verbis, *etiamsi tranquilli sint Assyrij & multi, tamen excisum iri protinus à Domino.* Significat enim nunquam ita munitos esse impios suis viribus, vel opibus etiam alienis, quin Dominus absque negotio possit eos perdere. Quātum ad verba spectat, quidam coniungunt particulam כן cum eo quod dixerat, Si fuerint tranquilli: & ita vertunt, Si fuerint tranquilli atque similiter multi: hoc est, etiamsi securi sint, quia scilicet putant se esse tutos ab omni discrimine, & pariter etiam sua multitudine confidant, tamē tollētur. sed repetitio partitulæ כן satis trita est Hebræis: ideo sic debet resolui oratio, Quāuis tranquilli sint vtcunque multi, tamen hoc modo tollentur. וכן, וכן, hoc est, vt erūt multi, ita etiam multi perdentur. Quantum ad verbum גזז, (nam alii non videntur mihi rectè deducere à גזה) ego accipio pro tollere è medio: propriè significat Hebręis remouere procul. vertunt omnes ferè interpretes, Tondentur, quanquam deberent potius, Tondebuntur: & vtrunque verbum, tam גזז quàm גזה significat Tondere. sed quia melius Prophetæ contextui, meo iudicio, alterum illud quadrat, non dubito ita transferre, quòd scilicet tollentur è medio. Iā quod adiungit Propheta, ועבר, *Et transibit*, quidā referunt ad Angelum, à quo profligatus fuit exercitus Sēnacherib. alii putāt notari tēporalem plagā: quasi diceret fore hoc tātum in transitu. sed videtur alludere Propheta ad superiorem sententiam, vbi dicebat Deum repentè perditurum Assyrios tanquam subito diluuio & inopinato. Hic ergo sensus optimè conueniet, Assyrios vtcunque & multitudine hominum & viribus polleant, tamen sublatū iri protinus è medio, quia scilicet Dominus trāsibit, hoc est, Dominus vno impetu eos in nihilum rediget. Sequitur deinde, *Etsi*, ad verbum, *& afflixi te, & non affligam amplius*. Sed ita debet resolui oratio, Quanuis te afflixerim, non affligā te amplius. Occurrit dubitationi Prophetа, quę poterat tenere perplexos fideliū animos. videbāt enim Deum sibi hactenus fuisse infensū. ergo poterāt quasi succūbere mœrori, nisi hoc fuisset additū, nēpe afflictos quidem fuisse ad tēpus, sed Deū iā velle finē imponere suo rigori, quia nolit vlterius eos persequi. Certū quidē est sępius deinde fuisse afflictos: sed hoc restringi debet ad Assyrios. nam scimus Prophetā nostrū propriè vaticinari contra monarchiā illā: successit deinde monarchia Babylonis: sed oportuit prius euerti Nineuen & transferri eius imperium ad Chaldæos, vt intelligerēt tā Israelitæ quàm Iudæi ideo monarchiā illā euersam fuisse, quia insurrexerat cōtra Deū ipsum, eò quòd molestiam exhibuerat electo populo. Nunc ergo tenemus consilium Prophetę: postquā minatus est Assyriis, iā adiūgit, sermonē cōuertēs ad Israelitas, *Quanuis te afflixerim, non affligam amplius*: hoc est, nō est quòd deiiciāt animos fideles: quia seuerè antehac tractati sūt à Deo: cogitēt potius tēporales esse illas ferulas, & Deū ita irasci electo populo & Ecclesię, vt modū statuat, quia semper oportet impleri illud, In momēto indignationis meæ percussi te: sed prosequar te miserationibus æternis. hæc promissio semel data est Ecclesiæ, sed viget ac vigebit vsq; in finē mūdi. Sic videmus Prophetā obuiā ire dubitationi, ne existimēt fideles prorsus sibi esse desperandū, quia experti sint Deū tam seuerū erga se. dicit enim Deum contētum esse pœnis quas sumpsit, nec velle vltrà persequi populum suum. Sequitur:

Ies. 54. c. 8

13 Et nunc conteram (*vel confringam*) iugum eius abs te, & vincula tua disrumpam.

Confirma

Confirmat proximum membrum, quòd ſcilicet Deus iam ſuperſedeat à rigore. dicit enim propinquam eſſe liberationem electi populi, quia Deus franget ac rediget in nihilum tyrannidem illius monarchiæ. Hic verſus ſatis oſtendit non tam reſtrictè exponi debere ſententiam proximi verſus, vti faciunt interpretes. nam intelligũt hoc eſſe dictum de ſtrage exercitus Sennacherib. atqui Propheta hìc communiter tã Iſraelitas quàm Iudæos alloquitur, quemadmodum ſatis patet ex contextu. deinde hic verſus ſatis confirmat non de ſolis Iudæis Prophetam loqui. neque enim illi ita ſubacti fuerunt ab Aſſyriis, quemadmodum Iſraelitæ. Fateor quidem fuiſſe tributarios. nam quum fœdus pepigiſſent, Aſſyrius vbi potitus eſt regno Iſrael & regno Syriæ, tandem etiam extendit arma ſua vſque ad Iudæam. Certum igitur eſt fuiſſe aliqua ex parte ſub iugo: ſed non fuit tã dura illa ſeruitus, vt poſsint de ea intelligi Prophetæ verba. ego igitur generaliter hoc accipio, quòd Deus liberabit à tyrannide Nineuæ populũ ſuũ tã Iſraelitas quàm Iudæos. Siquis excipiat, Iſraelitas nunquã fuiſſe liberatos: hoc etiam verum eſt. ſed reſpectu Nineuæ fuerunt tamen liberati, vbi imperium tranſlatum fuit ad Chaldæos, & Babylon ſedes facta eſt imperii. & iam vidimus hoc tantùm eſſe Prophetæ noſtri conſiliũ, quamuis per Aſſyrios Deus populũ ſuum caſtigaſſet, nõ tamẽ oblitum fuiſſe fœderis ſui, quia Aſſyrii daturi pœnas erãt. Satis eſt igitur quòd tam Iudæi quàm Iſraelitæ non amplius fuerint ſub iugo Nineuæ, quantumuis paſsi fuerint deinde alios tyrãnos. & interea hoc etiam aliqua ex parte ad Iudæos ſpectat, quòd iugum hoſtium frangendum vel cõterendum dicitur: quia ſi hoc extendimus ad vtroſque, nempe tam ad Iſraelitas quàm ad Iudæos, non malè conueniet, quòd vtrique fuerint ſub iugo & conſtricti vinculis. Etſi enim durior erat Iſraelis ſeruitus, tamen ſpoliati fuerant etiam Iudæi ipſi libertate ſua. Cõueniet igitur hoc, ſi generaliter accipitur de toto populo, quod dicit, *Et nunc conteram iugum eius abs te & vincula diſrumpam.* Docet autem hic verſus, non ita ſubiectum fuiſſe populum hoſtium tyrannidi, quin ſemper in manu & arbitrio Dei eſſet eius liberatio. Vnde enim factum eſt vt Aſſyrii præualuerint contra Iſraelitas, & deinde ſubiugauerint Iudæos, niſi quia erant quaſi baculus in manu Dei? ſicuti docet Ieſaias capite decimo: & quãuis armati eſſent ipſi, tamen erant quoque quaſi Dei arma & tela, quia ſeſe mouere non poterãt, niſi Dominus impetum eorum vertiſſet quocunque volebat, quemadmodum ſiquis iaculum vel telum vibret manu ſua. Sequitur:

14 Et mãdauit ſuper te Iehoua, Ne ſeminetur ex nomine tuo poſthac: è domo (*hoc eſt, è templo*) deorum tuorum excidam ſculptile & conflatile: ponam ſepulchrum tuum, quia execrabilis es (*aut, vilis factus es.*)

Clarius & ſine figura explicat Nahum quod prius dixerat de tenebris, nempe regnum Nineuæ ita ſubuerſum iri, vt nunquam vires colligat, vel emergat rurſus in priſtinum ſtatũ. Alloquitur quidem ipſum Regem, ſed ſub eius perſona complectitur haud dubiè ſtatum regni. *Præcepit* ergo *Deus ſuper te*, inquit, *ne ſeminetur ex nomine tuo*: hoc eſt, Deus ita decreuit, ne ſuperſtes ſit memoria nominis tui. nã Seminare ex nomine alicuius, eſt propagare eius famã. Quum ergo Deus ſobolẽ aliquã prorſus exterminat è mundo, vel etiam quũ gẽtem aliquam delet, dicitur prohibuiſſe ne amplius ex nomine ſeminetur: hoc eſt, ne qua fiat propagatio nominis. denique Propheta noſter Aſſyriis denuntiat talem interitum, ex quo nunquam reſurgant. Quum autem tribuit Deo tale mandatum, ſignificat ſolo Dei nutu & gentes & regna propagari: ita etiam deleri & perire. nam debet extendi ad totas gentes quod de ſingulis hominibus dicitur. Semen vel fructus ventris, vt habetur in Pſalmo, eſt peculiare donum Dei. Vnde enim fit vt multi liberis careant, alii autem gignant magnam ſobolem & quaſi populoſam, niſi quia benedicit Dominus aliis, alios autem reddit ſteriles? Idem etiam de Gentibus ſentiendum eſt: propagat eas Dominus, & conſeruat earum memoriam. vbi autem ita viſum eſt prorſus in nihilum redigit, vt nullum maneat reſiduum ſemen. Et quum teſtatur Propheta hoc eſſe mandatum Iehouæ, confirmat Iſraelitas & Iudæos, ne dubitent quin perituri ſint Aſſyrii abſque ſpe reſtitutionis: quia ſcilicet hoc decretum eſt cœlitus. Poſtea adiungit, *E domo*, vel è templo *deorum tuorum excidam ſculptilia*. Probabile eſt, quod etiam communi ſentẽtia eſt receptum, hìc Prophetam reſpicere ad Sennacherib, qui in templo idoli ſui occiſus eſt à filiis ſuis paulò poſtquam reuerſus fuerat à Iudæa, quum ſoluta eſſet mirabiliter obſidio ſanctæ vrbis manu Angeli. Quoniam ergo occiſus illic fuerat, & templum eius cæde profanatum, libenter amplector quod omnes ferè docent, locum hunc ad eius perſonam referri. ſed non dubium interea, quin Propheta ſub perſona vnius Regis deſcribat cladem & exitium totius regni. Tunc enim Deus palàm fecit quid ſtatuiſſet de imperio Nineuæ & de Aſſyriis omnibus. Nam inde etiam ſequuta eſt illa mutatio, quòd Nabuchodonoſor tranſtulit Babylonem imperium, quòd deteſtabilis e-

Pſal. 127. a. 3

rat tota illa progenies: & quisque ad se potentiam trahebat. Quum igitur intestino dissidio fracti essent prius Assyrii, facile fuit Chaldæis illos subigere. ideo Propheta non hîc vaticinatur contra Regem vnum duntaxat, sed quia cædes illius quasi præludium fuit communis exitii, ideo illam historiam memoratu dignam recenset Propheta, quòd scilicet profanabitur templum cæde Sennacherib: deinde statim transferetur monarchia ad Chaldæos. Quum dicit, *Ponam sepulchrum tuum*, cohæret hoc membrum cum superiori. vnde enim factum est vt excisa fuerint idola è templo illo, nisi quia facinus illud tragicum, locum detestabilem reddidit? nemo enim non exhorruit tam fœdum crimen, quòd filii patrem occiderant propria manu. Scimus quum Romæ illa superba mulier iussisset trahi carpentum super cadauer patris sui, viam illam fuisse nefandam: sic etiam non dubium est quin templum illud pollutum fuerit regia cæde. Coniunctim ergo hæc duo simul legi debent, quòd Deus excidet idola & sculptilia è templo: deinde quòd illic erit sepulchrum Sennacherib. Adiungit, *Quia execrabilis es.* קלות ego reddidi Abominandum. Potest quidem hoc etiam referri ad historiam illam: sed ego seorsum accipio, quòd Sennacherib sit abominabilis: neque solus ipse, sed totum nomen regium, sicuti & monarchia illa Nineuæ. Neque enim quadraret, quemadmodum iam diximus, hæc omnia referre ad personam vnius Sennacherib: quia Propheta concionatur de interitu vrbis & gentis, ídque in genere. quanquam hoc non obstat quominus etiam attingat quasi in transcursu personam Sennacherib. Iam simul notandum est, hîc obliquè perstringi inanem fiduciam, quam locabant reges Assyrii in suis idolis, vel sculptilibus, sicuti scimus idololatras non tantùm suis viribus confidere, sed etiam partem spei suæ repositam habere in suis superstitionibus. Ostendit ergo Propheta templum esse profanãdum à Deo, ita vt nihil subsidii Assyriis supersit, tam Regibus ipsis quàm toti populo. Pergamus:

15 Ecce super montes pedes annuntiantis, promulgantis pacem: Celebra Iehudah solennitates tuas, redde vota tua, quia non adiiciet posthac ad transeundum in te impius (*Beliiaal*) in totum excisus est.

Rursus docet Propheta quicquid vaticinatus est de excidio vrbis Nineuæ spectare in hunc finem, vt Deus insigni isto documento testetur se curam habere populi sui, neque immemorē esse fœderis quod pepigerat cum filiis Abrahę. alioqui vaticinium hoc caruisset sua efficacia apud Israelitas. putassent hoc vel accidere fortuitò, vel fatali quadam reuolutione, vel alia de causa, quòd Nineue diruta fuisset. ergo Propheta ostendit interitum vrbis & monarchiæ Nineuæ specimen fore paterni Dei amoris erga electum populum, & in gratiam vnius populi talē mutationem factã esse: quia scilicet Deus quanuis ad tēpus pœnas sumpsisset de Israelitis, volebat tamen residuũ illic manere aliquod semen, quia absurdũ fuisset aboleri penitus eius fœdus, quod erat inuiolabile. Nunc ergo tenemus Prophetæ consiliũ, & quomodo versus hic cõiungi debeat cũ reliquo cõtextu: *Ecce*, inquit, *super montes pedes annuntiantis pacem.* Quidã putant Prophetã alludere ad sitũ Ierosolymę. Scimus quidē montes fuisse in circuitu: sed generalius loquitur Propheta, quòd scilicet pręcones pacis cõscendēt in cacumina montiũ, vt lõgè vox ipsorũ exaudiri queat: *Ecce*, inquit, *super montes pedes annuntiantis pacem.* nã prius vię ipsę omnes occlusę fuerant, & vix quisquã hiscere audebat. Siquis de pace vel de bello inquireret, statim erat periculũ ne veniret in suspicionē. Quũ ergo tyrãnicè dominando Assyrii priuassent libero sermone Israelitas, iã dicit Propheta pedes annuntiantium pacē fore super montes: hoc est, Iã liberũ erit & integrum pacē promulgare etiã in locis æditissimis. Quũ dicit *Pedes*, significat aduentũ, quemadmodum exposuimus: sicuti etiã loquitur Iesaias, Quàm pulchri sunt pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bona! Ergo consurgent, inquit, vbiq; præcones pacis. & videtur etiam repetitio hoc melius exprimere. nã dicit *Annuntiantis & audire facientis.* Poterat simpliciter dicere מבשר, sed adiungit, משמיע: non tantùm, inquit, annuntiabit, sed etiam clara & sonora voce, ita vt ex locis remotissimis præconium istud audiri queat. Nunc tenemus quorsum spectet Propheta, & quid verba etiam valeant. Iam adiungit, *Celebra Iehudah dies tuos festos*. Est quidem repetitio, quemadmodum si posset Latinè dici, Festiua festiuitates. sed ad sensum hoc nihil refert. Libenter eorum sententiæ subscribo, qui putant hîc notari interruptionem dierum festorum. nam sic dissipata erant omnia tam Ierosolymæ quàm in vicinis locis, vt cessarent sacrificia & dies festi etiam intermissi forent: quemadmodum sacra historia docet Pascha fuisse de integro celebratum sub Ezechia, deinde sub Iosia: hoc proculdubio cõtigit quēadmodũ fieri solet in regionibus bello vastatis. Significat igitur Propheta nũc tranquillũ fore statũ electi populi, vt liberè & sine metu hostiũ possint omnes ascēdere Ierosolymã, & celebrare dies festos, & gratias agere Domino, & lętari in eiꝰ cõspectu: quēadmodũ etiã Moses illa loquēdi forma sępe vtitur. Interim

Ies 52.b.7

rim tamen non dubium est quin Propheta admoneat Iudęos in quē finem Dominus fregerit iugū hostile,& eos exemerit à seruili illo metu,nempe vt posthac impendāt operā sacrificiis, & colāt Deū in otio suo.Quod autē cōpellat Iehudah,nō fit absq; ratione.tametsi enim nōdum Israel sic reiectus fuerat,quin adhuc cenferet regnū illud Deus in populo suo,tamē nulla erāt illic legitima sacrificia,nulli dies festi quos Deus probaret. Scimus enim cultū qui illic vigebat fuisse corruptū & degenerē.ergo quoniā repudiabat Deus sacrificia quæ solebāt offerri in Israel,ideo sermonē hic ad solā tribum Iehudah dirigit Nahum.sed interim significat Deum ita beneficū fuisse erga Israelitas,vt memores suæ redēptionis, gratias agerent. Sciamus ergo,quū Dominus nobis otiū cōcedit,&tuetur nos in tranquillo statu,semper hūc finē esse spectandum,quòd scilicet vult syncerè à nobis coli. Quòd si abutimur nostro otio, & delitię nobis inducunt Dei obliuionē,hęc ingratitudo minimè ferenda est.nā in extremis necessitatibus tamen Deo sacrificandū est:quia tunc maximè confugere nos oportet ad eius misericordiā.sed quia turbulentis animis non ita cōpositè ipsum colimus,ideo permittit nobis otiū.Iā si abutimur otio nostro ad ignauiā,imò etiā tam sumus socordes vt Deum negligamus,hoc,queādmodum iā dixi,intolerabile est.ergo notemus Prophetæ verba,vbi consilium Dei exprimit,quòd scilicet liberauerit populum suum ab Assyriis,vt illic celebrarētur dies festi. Adiungit, *Redde vota tua.* Hìc non tātùm loquitur de ordinariis sacrificiis & de pręscripto cultu,sed exigit speciale testimoniū gratitudinis,quòd tūc Dei manu redēpti fuerāt. Scimus enim quid significet votorū redditio apud Hebręos. Solebant offerre Pacifica si victores reuersi essent è bello:si etiā erepti essent ab aliquo discrimine,vel aliqua clade leuati. ideo Propheta nunc ostendit meritò soluenda esse vota Deo,quum tā liberaliter cum populo suo egerit:sicuti habetur Psal.116,Quid rependā Domino pro omnibus beneficiis quę in me cōtulit?calicē salutis accipiam,& nomen Domini inuocabo. Vidimus etiā apud Hoseam, Vitulos labiorum mihi persolues.Nunc tenemus quid in summa velit Nahum,nēpe vbi pax reddita fuerit populo,non debere sepeliri tantum & tam insigne Dei beneficium, quin reddantur vota:hoc est,quin testetur populus Deum esse authorem suæ salutis,& redemptionē quam adeptus est, proprium esse Dei opus. Sequitur: *Non adijciet amplius ad transeundum in te Belijaal,quia in totum succisus est.* Nō debet generaliter exponi hic locus,quia scimus grauiores deinde fuisse Chaldæos Iudæis, quàm fuerant prius Assyrii.sed Propheta hìc Nineuitas designat:hoc est,Assyrios,quorum tunc metropolis erat Nineue,vt dictum est. *Iste* ergo *impius non adijciet posthac vt transeat in te.* Quare? *Est* enim *succisus in totum..* Hæc causæ redditio satis ostendit Prophetam non loqui de quibuslibet impiis,sed notare tantùm Assyrios. Sequitur:

Hos.14.a.3

CAPVT II.

1 ASCENDIT destructor corā facie tua, custodi munitionem,respice viam, robora lūbos, fortifica vires valde.

2 Quia abstulit (*alij vertunt,recidere fecit:alij,quiescere fecit*) Iehoua fortitudinem (*alii,superbiam*) Iacob,sicuti fortitudinem (*vel superbiam:est idem nomen*) Israel:quia euacuarunt euacuantes,& palmites eorum succiderunt.

Quum Propheta loquitur hìc de vastatore, quidam referunt ad Sennacherib : quidam ad Nabuchodonosorem.& verbum etiam עלה diuersis modis exponitur. Metaphoricè sæpe sumitur apud Hebręos pro euanescere:sicuti etiam Gallicè dicimus, *Il s'en va en fumée*:quia fumus sursum ascendit:hæc est ratio metaphoræ.Eliciunt igitur hunc sensum,quòd destructor ascēdit corā facie electi populi,id est,palā,sic vt conspicuū fuerit Dei opus,euanuisse Assyrios,qui tamen venerant ad totā terram vastandam.Euanuit ergo destructor:postea, *coram facie tua*:id est,manifestè & sub oculis tuis.נצור מצורה,Custodi munitionē: hoc est,quiq; redeāt in vrbē suā,&agāt suas custodias vt soliti sunt,quia regio erit hominibus vacua:deīde *respice viam*: hoc est, respice qua parte venerit Sēnacherib ad oppugnandā sanctā vrbē:via illa iam erit libera ab hostibus:postea *retine*,vel fortifica *lumbos*.nā חזק significat etiam retinere interdum.Retine igitur vel fortifica lumbos:id est,ne diffluas quemadmodum prius, sed stes fortiter:quia nemo est qui te exterreat:deinde *fortifica vires valde* : id est, ne dubita quin posthac satis firmus sis ad retinendum statum tuum: quia excisa erit Monarchia illa, quæ tibi infesta fuit.Sed alii secus exponunt,quòd ascenderit destructor,id est,venerit Sennacherib.& quòd deinde sequitur putant ad incutiendum terrorem valere:quasi diceret Propheta,nunc dum obsesi estis, agite excubias, & sitis intenti ad seruandas vestras munitiones, & roborate

vias omnibus præsidiis:hoc totum nihil proderit. Quare? Deus enim sustulit superbiam Iacob,sicuti superbiam Israel.hæc est secunda expositio. Alii putant Prophetam hìc alloqui Assyrios,& vocari ab eo Vastatorem Nabuchodonosor, à quo translatum fuit imperium, diruta Nineue,quemadmodum iam sæpius dictum est. Secundum istos interpretes hìc Propheta cladem denuntiat Assyriis hoc modo, Ascendit iam destructor coram facie tua. Assyrii enim poterant ludibrio habere tales minas,quum cincti essent multis prouinciis,& vrbes haberent valde munitas:Non succedet,inquit,pro vestra opinione: veniet nihilominus in conspectum tuum vastator,& nunc vtcunque custodias tuas munitiones,circunspicias viam:hoc est,dispicias sedulò qua parte occludere possis transitum hostibus,tamen nihil proficies:fortifica lumbos vt libuerit,& adauge vires tuas:tamen hoc totum erit irritum & inane. Et si placeat hic sensus,erit confirmatio superioris doctrinæ, quòd scilicet Deus iam decreuerit perdere vrbem Nineuen & imperium illud quod erat tunc apud Assyrios. Non igitur malè hoc conueniet.sed si recipimus hunc sensum, postea sequetur quædam quasi correctio, quòd scilicet Deus iam perdere velit Nineuen & eius monarchiam, quia humiliauit satis supérque populum suum,tam regnum Iehudah quàm decem Tribus. Non possem vltrà prosequi.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando quotidie ferulis tuis verberamur,vt sentiamus te iustè de nobis pœnas sumere, atque ita examinemus totam vitam nostram, vt cum vera & ingenua confeßione supplices confugiamus ad tuam misericordiam, quæ nobis per Euangelium tuum offertur in Christo Domino nostro:deinde etiam quum simul tot beneficijs nos prosequaris,ne simus ingrati,& ne quando nobis obrepat obliuio gratiæ tuæ,sed nos præcipuè tota vita exerceamus in cultu nominis tui & gratiarum actione,& sic tibi offeramus linguis laudis sacrificia, vt tota vita nostra respondeat:& sic glorificemus nomen tuum in terra, vt tandem colligamur in regnum tuum cœleste,per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

DIXIMVS heri quosdam interpretes versum hunc vbi dicit Propheta, *Ascendit destructor coram facie tua, custodi munitionem*, referre ad Sennacherib, quòd scilicet Deus illum abstulerit atque euanescere fecerit instar fumi. Diximus etiam alios elicere diuersum sensum, quòd Sennacherib ascenderit in Iudæam,& terrore impleuerit totam regionem: imò etiam tandem vastauerit.sed potius inclino in eorum sententiam,qui dictum hoc putant de Nabuchodonosore,qui destructor ascendit contra Nineuen. Fuit igitur Nabuchodonosor vastator Nineuæ,quia diuinitus excitatus fuerat vt euerteret tyrannidem illius vrbis. ideo Propheta ridet conatus omnes & apparatus,quos opponent Nineuitæ,quemadmodum fieri solet vbi inuaditur regio aliqua. Dicit igitur, *Custodi munitionem, respice viam, & fortifica lumbos, & robora fortitudinem tuam valde.* Sunt autem ironicæ locutiones: quasi diceret, quicquid machinentur Nineuitæ, vt se defendant contra hostium impetum, tamen hoc totum irritum fore. Iam quod subiicitur, per occupationem additum fuisse interpretor, quòd scilicet *Deus abstulerit superbiam Iacob, sicuti superbiam Israel.* Alii vertunt, Redire fecit Deus, vel quiescere. & גאון accipiunt in bonam partē pro fortitudine vel gloria. Secundum illos, sensus esset, quòd Deus profligato exercitu Sennacherib, vel Assyriis deletis, redire faciet pristinam gloriam populi sui: quia vtrunque regnum collapsum erat. Intelligunt igitur hoc dictum esse de restitutione totius populi.& qui vertunt Quiescere fecit, putant promitti diuturnam pacem tam Israelitis quàm Iudæis. Mihi autem potius videtur Propheta ostendere maturum esse tempus exitio vrbis Nineuę: quia scilicet Deus humiliauerit populū suum. *Abstulit* ergo *superbiam Iacob, sicuti superbiam Israel*: id est, postquam Deus correxit superbiam Iraelis, adhibuit etiam simile remedium regno Iehudah: sic totus populus humiliatus est, atque oblitus illius nimiæ suę altitudinis. nā גאון vtplurimùm accipitur in malā partē pro fastu vel superbia. hæc igitur ratio est cur nūc De⁹ pronūtiet propinquū esse interitū Nineuitis, quia iā satis & super subacti sunt Iudei & Israelitę. atq; hic sensus optimè fluit. deinde etiā secundū mēbrum eódem spectat, quòd *euacuantes euacuarint*: id est, prędones ipsos exinanierint, & nihil fecerint illis residuū. Respōdet hic locus sentētię Iesaię, vbi cōpleuerit Dominus opus suū totū in mōte Sion & Ierusalē, tunc etiā cōuertet vindictā suā cōtra Assyrios. cur enim citius non fuerūt deleti? nēpe quia volebat eorū opera vti Dominus ad castigādos Iudęos. Donec ergo impletū fuit totum opus Dei: hoc est, donec ita correxit populi sui superbiam vt penitus deiectus esset, noluit perdere Nineuitas: sed tandem etiam tracti sunt illi in suum exitium. Hoc idem nunc docet Propheta noster, nempe Nabuchodonosorem venturum esse ad Nineuen diruendam, vbi Dominus abstulerit fastum populi sui. Quod sequitur, *Et perdiderunt propagines*, vel

Iesa.10.c.12

vel palmites eorum, metaphoricè accipio, quòd radicitus euulsi fuerint Israelitæ, quo ad externam speciem. Oportuit enim ipsos coram oculis hostium in nihilum redigi, & radices etiam ipsas reuelli, vt sentirent se nihil esse. Dominus quidem semper seruauit occultas reliquias: sed hoc factum fuit præter hominum sensum. Hoc autem ad superficiem refert Propheta quod metaphoricè dicit de perditis palmitibus. Sequitur,

3 Clypeus fortium eius rubefactus est, viri potentiæ eius vermiculati (*hoc est, rubro etiam colore*) in igne lampadum (*vel tædarum*) currus in die expeditionis eius, & abietes tremefactæ sunt.

Describit Propheta quàm formidabiles futuri sint Chaldæi, vbi sese accingent aduersus Assyrios. Dicit, *Clypeus fortium eius rubefactus est.* Quidam existimāt tunc depictos fuisse rubro colore clypeos, ne sanguis nimis esset conspicuus: indutos etiam fuisse milites vestibus coccineis, vt si essent vulnerati, hoc non incuteret illis terrorem. Et de Lacedęmoniis hoc testantur historiæ. Cęterùm, quia nobis Gētium illarum mores non adeò sunt cogniti, sufficiat hoc tenere, describi apparatum bellicum: quasi diceret, venturos Chaldæos contra Nineuen cum violento impetu & terribili. Dicit ergo *viros roboris eius fore coccineos.* Non dubium est quin ad colorem vestium respiciat. Alii qui hoc exponunt de Assyriis, dicunt notari pudorem. sed illud est nimis coactum. Non dubito igitur quin Propheta hìc depingat Chaldæos, & ostendat sic fore instructos, vt solo aspectu hostes suos profligent, nempe Assyrios. Eadem ratione continuò pòst addit, *In igne tædarum*, vel lāpadum, *currus in die expeditionis eius*, hoc est in die quo se parabūt. Nomē hoc פלדות non alibi occurrit: ideo Iudæi putāt inuersas esse literas, & פלדות positū esse pro לפידות, queādmodum statim hoc nomen ponetur à Propheta, & eodem sensu. Certè ex contextu colligere prōptum est, hîc vel tędas, vel lampades intelligi à Propheta. Currus ergo eius in igne lampadum, id est, currus tam præcipiti impetu ferētur, vt quasi flāmæ igneæ appareant quum rotæ tam celeriter voluētur. *Et abietes*, inquit, *tremefactæ sunt*, Alii vertūt, Inebriatæ sūt, vel sopitæ: & hoc referūt ad Assyrios, quòd scilicet magnates ipsorum (quos putabant hîc conferri abietibus, vel metaphoricè per abietes notari) fuisse obstupefactos. Obstupefient igitur qui præcipui sunt apud Assyrios, quia solus cōspectus eos quasi exanimes reddet. nam רעל quidam accipiunt pro Veneno inficere, vel obstupefacere. sed rectius sentiunt qui per abietes putant notari lanceas. quanquam non satis exprimūt sensum Prophetæ. neque enim dubito, quin hoc simpliciter velit talem concussionem fore in lanceis, acsi abietes in syluis tremefierent. Nam scimus lanceas confici ex abietibus, quia lignum illud leue est, & magis agile, quemadmodum si lingua nostra quis diceret *les lances branslent*. Tremefiēt igitur lanceæ, id est, concutientur, acsi tremerent abietes inter manus militum. Ita videmus continua serie hîc Prophetam describere terribilem apparatum in Chaldæis. Pergamus:

4 In compitis insanient, per currus (*est hîc nomen singulare, currus: ideo quidam subaudiunt viros currus. sed possumus aliter intelligere, quòd insaniēt in suis curribus: deinde*) properabunt in plateis (*alii vertunt, congregabuntur: potest deduci tam à* שקק, *quàm à* שוק. *sed hîc significat properare*) aspectus eorum quasi lampades (*hoc est, lampadum*) quasi fulgura discurrent.

Prosequitur adhuc eandem sententiam, quòd scilicet insanient per compita, hoc est, tumultuabuntur, acsi alienati essent mente, quemadmodum solent furiosi homines, qui impetu suo absque ratione, aut modo feruntur: ita etiam insanient in suo tumultu. Deinde, *properabunt*, inquit, Deductum est verbum à coxis. nam qui festinat, ille vibrat coxas, vel agitat repentino impetu: sic etiam coxabunt, si liceat verbum fingere *Ils remueront les hances.* Hoc voluit Propheta. deinde, *Aspectus eorum quasi lampades*. Refertur hoc ad quadrigas. Erunt igitur similes lampadibus, hoc est, perstringent oculos spectantium suo fulgore. Omnia hæc pertinent ad exprimendum terrorem. Deinde *quasi fulgura*, inquit, discurrent huc & illuc. Denique significat tam violentum fore impetum in Chaldæis, vt superent consuetudinem hominum: quia potius erit quædam insania & rabies diuinitus immissa. Sic ergo similes erunt & fulguri & flammis, vt excedant omnem humanum morem. Cæterùm, loquutiones istæ etsi sunt hyperbolicæ, non tamēn ratione carent: quia facile nobis est coniicere quanta fuerit tunc securitas vrbis Nineuæ: deinde quàm fuerit clades ista incredibilis. Tunc enim eminebat Monarchia illa in toto mundo. & nemo putasset posse vnquam attingi. Quum ergo difficile esset persuadere Iudæis, instare tale Assyriis exitium, oportuit Prophetam hîc congerere varias loquendi formas, quibus exprimeret Dei potentiam in perdēdis Assyriis. Postea sequitur:

5 Recordabitur fortium suorum, impingent in itinere suo (*vel itineribus suis, si legamus plurali numero*) festinabunt ad murum eius, parabitur integumentum.

Hoc etiam quidam interpretes exponunt de Chaldæis. Rex ergo Babylonis recordabitur fortium suorum, id est, recensebit vires suas, & quidquid erit roboris in sua ditione, hoc totum colliget, vt oppugnet Nineuen & Assyrios. Alii putant esse hypallagen, quæ tamen esset nimis coacta, Fortes recordabuntur: quasi esset heterosis numeri, si ita placeat. Ego autem simpliciter accipio verba Prophetæ vt sonant, quòd recordabitur fortium. sed hoc pertinet meo iudicio, ad Assyrios: Recordabitur ergo vel Rex Nineuæ, vel populus ipse recordabitur fortium suorum, id est, contrahet vndique sua præsidia, nihil omittet quod valere ad defensionem queat: sicuti fieri solet in magno discrimine, & rebus extremis. nam notantur viri bellicosi tunc: & quisquis pollet aliqua peritia, deinde quisquis est præditus fortitudine, quisquis est exercitatus in armis, illi trahuntur, vt ferant suppetias. Sic ergo Propheta etiam dicit talem fore pauorem in terra Assur, vt contrahant quicquid erit virium, quò se defendant contra hostes. *Rex* ergo *fortium suorum recordabitur*, id est, opponet quæcunque illic erunt subsidia. Deinde, *impingent in itinere suo*, hoc est, fortes illi, vbi collecti fuerint, trepidabunt, & cæcorum more impingent. Hoc enim faciet metus, vt quasi attoniti huc & illuc vacillent, neque habeant certos gradus. Duo igitur hîc Propheta significat, nempe Assyrios fore satis sedulos ad contrahendas suas vires, quas opponant hostibus suis ad repellendum impetum: sed tamen nihil profecturos: quia scilicet trepidatio ita omnium animos occupabit, vt fortes impingãt in suis itineribus. *impingent* igitur, deinde *festinabunt ad murum eius*, hoc est, conscendent murum: postea, *parabitur integumentum*, sicuti fieri solet in oppugnatione vrbium. Hoc alii ad Chaldæos referunt: parabitur integumentum, quum ad murum accedent. Solebant enim vel turriculis, vel craticulis se munire quum accederent ad muros, sicuti satis notum est ex historiis. sed non dubito, quin Propheta hîc significet Assyrios cum magna trepidatione venturos in occursum hostium, sed sine profectu. Vbi ergo ita se volent defendere, præualebunt nihilominus hostes: ideo subiicit.

6 Portæ fluuiorum apertæ sunt, & palatium solutum est.

Hîc per portas fluuiorum intelligit Propheta partem illam vrbis, quæ videri poterat munitior propter Tigrim. Vrbs enim illa alluebatur Tigri, vel Tigride. Quum ergo Tigris esset instar optimi munimenti (sicuti scimus rapidissimum fuisse fluuium, Propheta deridet confidentiam Nineuæ, quòd existimet posse hostes ab accessu prohiberi parte illa, qua fluebat Tigris. *Portæ* ergo *fluuiorum apertæ sunt*, hoc est, fluuius vester non impediet, quominus hostes vestri perrumpant, & penetrent in vrbem vestram. Videmus itaque Prophetam hîc tollere omnia impedimenta, quæ videri poterant valere ad hostes arcendos: idque facit non tam respectu Nineuæ, quàm electi populi, vt agnoscant Israelitæ & Iudæi vrbem illam non minus esse in Dei manu, quàm alias: quia Deus penetret nõ minus facilè per fluuios, quàm ingrediatur per planitiem, vbi nullum est obstaculum. Videmus nunc cur dicat Propheta portas fluuiorum apertas esse: deinde *Palatium esse solutum*, id est nullum erit obstaculum, quòd hostibus accessum præcludat. Soluentur enim omnes munitiones, hoc est, spõte diffluẽt quasi eßet muri papyracei vel quasi lapides fluerent instar aquæ. Postea adiungit,

7 Et quæ stabat solida (*vel firma*) eiecta est in exilium (*vel quæ stabat occulta, patefacta est, iussa est ascendere*) & ancillæ eius ducentes tanquam in voce columbarum, plangentes super pectora sua.

Est aliqua in verbis ambiguitas, ideo multi interpretes putant הוצב esse nomen Reginæ. Regina ergo nomine הוצב, inquiunt, in exilium tracta est, iussa est ascendere, vt migraret in terram hostilẽ. Sed hoc nimis coactum est. neque etiam fuit vlla ratio cur putarent nomẽ esse proprium, nisi quia volebant aliquid dicere, & non erat coniectura magis probabilis. sed rectius, meo iudicio, sentiunt, qui referũt hoc ad statũ regni. nec dubito quin hîc sit prosopopœia, si tamen sequimur sensum illum. Si quis malit de regina accipere, tamen præstabit הוצב accipere in proprio & genuino sensu, quòd scilicet Regina, quæ prius latebat in suo palatio, & quæ vix præ delitiis poterat mouere gradum, quòd illa producta fuerit in lucem, si גלה significat retegere & significat eiicere. Si vertimus patefacta est, alludet Propheta ad latebras, quòd scilicet Regina non prodierit ad solem, sicuti mulieres delicatæ continent se in suis cubiculis: si autem vertamus, *Quæ tracta est in exilium*, conueniet etiam optimè, quæ prius erat fixa in sua sede: à יצב quod significat stare: hîc autẽ הוצב est in cõiugatione Hophal. Significat igitur, quæ prius erat stabilis & firma, nempe in suo cubiculo, illa inquit, tracta est in exilium. Si ergo hoc ad personam Reginæ referre quis velit, conueniet optimè sensus, quòd Regina, quæ prius in deliciis suis sedebat, trahetur vno impetu in exilium, & transferetur aliò. Et ideo probabile est Prophetam de Regina loqui, quoniam continuò post sequitur, *Ancillæ eius, ducentes tanquam in voce columbarum, & plangentes etiam*, hoc est, ancillæ quæ prius blãdiebantur, plãgent, & cum gemitu, cum lachrymis, & cum clamore deducent dominã suam captiuã. Fluet hoc modo cõtextus: sed, queãdmodum iã dixi, rectè sentiũt, qui sub persona mu-

na mulieris existimant describi hîc statum regni. Quę ergo prius stabat, illa trahetur in captiuitatem: vel quæ prius sedebat in otio, illa patefiet, hoc est, non amplius delitescet in suo vmbraculo, sicuti hactenus fecit: sed cogetur prodire in medium. Denique *ascendet*, hoc est, euanescet. nam hîc metaphoricè accipitur hoc verbũ. *Euanescet* igitur, id est, in nihilũ redigetur. Et quoniã Propheta hîc depingit nobis formam mulieris, non malè etiam quadrat quod sequitur, Ancillæ eius plangent, & columbas imitabuntur in suo gemitu, quòd scilicet totus populus deflebit sortem regni, vbi res ita fuerint conuersæ, quasi ancillæ deducerent suam dominam, quæ prius fuisset nutrita in summis deliciis. Hęc autem verborum congeries minimè superuacua est: quia oportuit multis verbis confirmari Israelitas, & Iudæos de propinquo interitu vrbis Nineuæ, qui alioqui prorsus fuisset incredibilis. Et hoc poterimus facilè æstimare ex nostra experiẽtia. Si quis hodie loquatur de magnis Regibus, quorum splendor obstupefacit totum mundum: si quis prædicat cladem vnius regni, hoc videbitur esse fabulosum. Hæc ratio est igitur cur Propheta rem vnam, quæ poterat simpliciter exprimi, tot figuris illustret & cõfirmet tam multis locutionibus, atque etiam hyperbolicis. Tandem subiicit:

7 Atqui Nineueh quasi piscina aquarum à diebus(*hoc est, à lõgo tẽpore*) fuit: ipsi autem fugiunt: state, state: & nemo respicit.

Hîc Propheta etiam dubitationem anticipat, quæ fidem abrogasset eius dictis. nam Nineue non modò florebat potentia, sed etiam vires suas stabilierat longo temporis successu. Antiquitas autem non modò robur acquirit regnis, sed conciliat authoritatem. Quoniam ergo tam vetustum erat imperium vrbis Nineuæ, potuit etiam videri æternum: quid? Nineue semper dominata est, & obtinuit summum imperium in toto Oriente. an nunc poterit concuti, imò repentè euerti eius firmitas? Vbi enim non est initium, etiam neque finis fore creditur. Initium autem non erat, quo ad vulgi opinionem. nam scimus vt fabulati sint AEgyptii de sua antiquitate. Finxerunt se iam regno fuisse potitos quinque millibus annorum ante creatum mũdum. Nam quum numerãt sua secula, superant creationem mundi ferè quinque annorum millibus. Non dubium est igitur, quin etiam Nineuitæ gloriati fuerint se esse æternos. quum ergo fundati essent in illa opinione vetustatis, nemo putasset illos vnquam posse labefactari. Hæc ratio est cur Propheta diserte exprimat *Nineuen esse quasi piscinam aquarum à diebus*: hoc est, Nineue fuit quasi separata à reliquo mũdo: quẽadmodũ si qua sit piscina, videtur suis ripis bene munita esse: nemo illuc accedet: si quis ambulet super terram, non tamen ingredietur aquas. Sic ergo fuit Nineue tranquilla, & non exiguo tantùm tempore, sed à multis seculis. hoc tamen non impediet, quominus Deus nunc tyrannidem eius euertat. Vtcunque ergo Nineue superbiat prætextu suæ vetustatis, Deus tamen vult eam delere. Postea, *ipsi*, inquit, *fugiunt*: quum dicit fugere, intelligit etiamsi non cædantur ab hostibus, tamen vincendos esse proprio metu. Significat ergo non modò strage perituram Nineuen, sed quia sponte diffugient omnes Assyrii, & desperatio illos tradet suis hostibus. Ergo non tantùm fortitudine & gladio victores erunt Chaldæi, sed quoniam Assyrii diffisi suis viribus fugient. Postea sequitur, *State, state, & nemo respicit*, inquit. Hîc Propheta quasi ante oculos ponit illam formidinem, de qua loquutus est. Poterat narrare simplicius, etiamsi quis eos reuocet, non audebunt tamen respicere post tergum: sed quia non putabunt alibi salutem sibi esse positã quàm in fuga, pergent in continuo cursu: poterat hoc modo narrationem suam texere Propheta: sed hîc suscipit personam reuocantis, quasi iam esset qui eos fugitare cernens, retrahere tentaret: Nemo, inquit, aspicit. Iam videmus quid Propheta voluerit. sed ex hoc loco discendum est, neque multitudine hominum, neque etiam vrbium præsidiis & munitionibus, neque vetustate fidendum esse: quia si viribus polleant homines, Deus sumet hinc materiam ad illos perdendos, quòd scilicet semper ferè coniuncta est superbia cum viribus. Vix fieri potest, quin homines sibi plus nimio arrogent, quum putent se aliquid valere: ita fit, vt suis viribus ruant: non quòd Deus sese oblectet, quemadmodum fingunt profani homines, quum faciem terræ inuertit: sed quia homines non possunt ferre suam fortunam. neque enim sese cõtinent in modestia, sed furiosè insultant contra Deum: ideo vt plurimùm vires humanæ recidunt in eorum capita, penes quos erant. Idem etiam de vetustate dicendum est: quia qui iactant suam antiquitatem, non agnoscunt quandiu iam cœperint prouocare iram Dei. neque enim fieri aliter potest, quin opulentia pareat ex se licentiam peccandi: saltem quin trahat luxuriem. Deinde etiam qui plus pollent, sunt audaciores ad violandos alios. Quò igitur plus est vetustatis in mundo, eò plus est putredinis: quia similes sunt homines mortuis, quando non reguntur timore Dei. Cadauer autem magis ac magis fœtet dum computruit: sic etiam dum pridem cœperunt homines peccare, nec desinunt, augetur fœtor scelerum, & prouocatur magis ac magis ira Dei. Non est igitur cur vetustas nos decipiat, & si quando putamus vel propriis viribus homines satis esse munitos, vel copiis omnibus, vel etiam sua vetustate esse quasi sacrosanctos, veniat nobis in mentem quod hîc dicitur, Nineuen fuisse quasi piscinam aquarum à diebus antiquis: sed tamen vbi iam addicti sunt

R. ii.

exitio, ſponte fugere: etiamſi ipſos adeò non vrgeant hoſtes, tamen ſeſe proprio metu damnare, nec poſſe conſiſtere, etiamſi quis ipſos reuocet.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando & verbo tuo aßiduè nos mones, & tot etiam exemplis docuiſti nihil eſſe in mundo ſtabile, ſed quæ videntur eſſe firmißima tendere in ruinam, & ſtatim etiam concidere, & ſponte euaneſcere vbi flatu tuo diſcutis fortitudinem, qua homines confidunt: da inquam, vt verè deiecti & humiliati non recumbamus in rebus terrenis, ſed tollamus animos & ſenſus noſtros in cœlum, & illic figamus anchoram ſpei noſtræ, & illic reſideant omnes noſtri ſenſus, donec tandem, vbi nos traduxeris per terram, colligamur in regnum illud cœleſte, quod nobis partum eſt ſanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

9 Diripite argentum, diripite aurum, & non finis (*quia non eſt, copula debet reſolui in cauſalem particulam: quia nullus finis*) præparationis eius (*ſic vertunt: ſed propriè* תכונה *ſignificat locum*) gloria ex omni vaſe deſiderabili.

HIC Propheta quaſi ex Dei mãdato & authoritate permittit Nineuen hoſtium libidini, vt eam diripiant ac prædantur. Alii exiſtimant ſermonem hunc proponi ſub perſona ducis, qui milites hortetur. ſed ſcimus Prophetas ſuſcipere Dei perſonam cum ita pro imperio aliquid mandant. Et hoc valde emphaticum eſt, vt ſciamus Prophetas non fundere inanem ſonitum vbi loquũtur, ſed efficaciter teſtari quod Deus ipſe decreuit, & ſuo tempore exequetur. Quoniam ergo ſcimus hanc loquendi formam ſatis tritam eſſe Prophetis, non eſt cur transferamus hoc ad perſonam Nabuchodonoſoris, vel alterius cuiuſpiã. Deus ergo hîc oſtendit Nineuen addictam eſſe exitio: & ideo tradit ipſam in manum hoſtium. Certum quidem eſt, Babylonios quum tunc prædati ſunt, non paruiſſe Dei mandato, ſed interea verum quoque eſt arcano Dei impulſu pœnam ſumpſiſſe de Aſſyriis, quia tunc voluit vlciſci Deus crudelitatem & auaritiam, qua Nineuitæ diu prędιti fuerant. præſertim quia exercuerant maximam ſæuitiam contra Iudæos. Hæc ratio eſt cur Dominus nunc eos adiudicet Babyloniis, & exponat in prædam. ſed quia de arcanis Dei iudiciis alibi fuſius diſſerui, tantùm nunc breuiter hoc attingo, quòd Deus non præcipiat Babyloniis & Chaldæis, acſi excuſabiles ipſi eſſent: ſed oſtendit per Prophetam ſuum, quòd Nineue diripitur ab hoſtibus, hoc non fieri fortuitò, ſed quia Deus velit vlciſci iniurias populo ſuo illatas. Interim memoria tenendum eſt quod alibi diximus, Prophetas ſcilicet ita loqui, vt executio parata ſit, quia Deus non fruſtra, neque abs re terret homines, ſed poſtea declarat ipſo effectu, quemadmodum mundum creauit ex nihilo per Verbum, ita etiam eodem Verbo exerere ac proferre in medium ſua iudicia. Non ergo mirum eſt quòd hîc Propheta, quaſi ſuo arbitrio regeret Chaldæos, ſic ipſos alloquitur, *Diripite, diripite*. Sed hoc referri debet ad fideles: quia Babylonii quum diriperent vrbem Nineuen, non putabant ſe Deo obſequi, neque etiam tribuebant Deo laudem ſuæ victoriæ: ſed fideles tunc fuerunt admoniti, hoc totum fieri arcana Dei prouidentia, & interim clarum hoc eſſe & quaſi viſibile teſtimonium paterni Dei amoris erga Eccleſiam ſuam; quòd ita dignatus eſſet ſuſcipere cauſam afflicti populi. Quod poſtea ſequitur, *non eſt finis præparationis*, תכונה alii vertũt Theſaurũ, vel opes reconditas: & deducunt à verbo תקן, quod eſt parare. ſed תכונה ferè ſẽper accipitur pro loco: תכנית, à תכון ſignificat ſummã. nam תכן eſt munerare: & melius hoc quadraret. Cæterùm, non eſt cur de hac voce multum laboremus, quia ſi ſimpliciter accipimus pro loco, ſenſus erit, non poſſe inueniri fundum in illa vrbe, quæ fuerat quaſi inexplebilis gurges. nam aſſumpſerat omnes gentium copias: & hic ſenſus non malè congruet argumento Prophetæ, quòd ſcilicet milites poſsint ad ſaturitatem vſque prædari, quia locus ille ſit quaſi profundus gurges. Poſtea adiungit, *gloria ex omni vaſe deſiderabili*. Qui מ putant eſſe particulam comparationis, longè falluntur, & corrumpunt ſenſum Prophetæ: vertunt, Præ omni vaſe deſiderabili. ſed hoc, vt ſatis omnes vident, nimis eſt frigidum. Ego itaque non dubito quin Propheta dicat opulentiã Nineuę eſſe ex omni vaſe deſiderabili: quia ſcilicet congeſſerant longo tẽpore multas diuitias, & quidem omnis generis. nam rem deſiderii Hebræi nominant pretioſam. & vaſa etiam illis ſunt quæ comprehendimus ſub nomine ſupellectilis. Tenemus ergo nunc quid velit Propheta. Alii כבוד accipiunt quaſi participium. Vertunt enim, Onuſtus eſt omni vaſe deſiderabili, vel ornatus. ſignificat enim vtrunque. ſed ſimplicior illa eſt loquendi ratio, quòd gloria ſit ex omni vaſe deſiderabili, quemadmodum iam expoſuimus. Hîc verò Propheta perſtringit quid profecerint Aſſyrii tam multas opes vndique congerendo. nam rapuerant ſine vllo diſcrimine, & contraxerant ad ſe omnes gentium copias. Expilauerant enim omnes vicinos, imò prorſus excoriauerant. Iam Propheta per ludibrium oſtendit opulentos fore alios prædones, quos Dominus excitabit, quemadmodum dicitur apud Ieſaiam, O tu prædator, nónne etiam prædæ viciſ-

Eſa.33.a.1.

vicissim expositus eris? Ita & hoc loco ostendit Propheta stultè homines tantopere ardere auaritia, & tam anxiè vndique congerere multas diuitias, quia Deus reperiet qui vicissim prædentur eos qui prædati sunt. Sequitur:

10 Exinanita, & exinanita est, & nudata, & cor liquefactum, & collisio genuum, & terror in omnibus lũbis: & facies omnium contraxerunt nigredinem (*vel splendorem, vt alii vertunt.*)

Hic Propheta confirmat proximam sententiam. Ostendit enim quorsum vocauerit Chaldæos ad rapiendam prædam, quia scilicet ita futurum erat. neque enim (sicuti iam dixi) præcipit Chaldæis, acsi hoc posset ascribi laudi, quòd paruerint Deo: sed hic Propheta de arcano Dei consilio tantùm tractat. Quamuis ergo Chaldæi nescirent hoc fuisse à Deo statutum, hîc Propheta admonet fideles, Nineuitas, quum ita nudati fuerint, pœnas daturos suæ sæuitiæ, præsertim quoniam ita hostiliter se gesserant contra Iudæos: & ideo pronuntiat *exinanitam, exinanitam esse, & nudatam Nineuen*. Quũ repetit idẽ participiũ, significat certitudinẽ rei: exinanita est, exinanita inquit: queadmodum si quis diceret lĩgua nostra *vuydée & reuuydée*. Videmus ergo hac repetitione certius exprimi quid Propheta voluerit, ne fideles ambigerent de euentu. Et postea adiungit, nudatam esse, eodem sensu. nunc ergo tenemus Prophetæ consilium: sicuti proximo versu ostendit sibi datam esse diuinitus potestatem, qua exercitus mittat contra Nineuen, deinde illis vrbem tradat, permittat eam in prædam & direptionem: ita nunc ostẽdit se non ita præcipere Chaldæis, acsi essent legitimi Dei serui, & possent obiicere se obsequium præstitisse Deo. Demonstrat igitur in quem finem præceperit Chaldæis vt Nineuen diriperent, quia scilicet hoc statuerat Deus: & ideo præceperat quia nolebat pati multas iniurias populi sui, quem sub fide sua tuebatur. Quoniam ergo Nineue ita crudeliter tractauerat electũ Dei populũ, oportuit etiam mercedem rependi, qua digna erat. Cæterùm, repetitio illa, de qua dixi, notanda est, vt sciamus coniunctam esse Dei virtutem cum verbo eius, ita vt nihil temerè vel frustra prædicat. Iam quum dicit *genua inter se confligere, & omne cor dissolui*, vel liquefieri: deinde *lumbos omnes terreri*, hinc colligimus nihil esse in hominibus fortitudinis, nisi quatenus suppeditat illis Deus vigorem. Simul ergo ac Spiritum suum Deus subduxit, qui ante erãt robustissimi, diffluunt: qui etiam spirabant magnam ferociam, illi redduntur molles & effœminati. nam per nomen Cordis intelligitur interior audacia, vel magnanimitas: per Genua & lumbos, intelligitur robur corporis. Non dubium autem est quin Assyrii quum dominabantur, valde animosi fuerint: sicuti semper audaciam parit potentia: deinde probabile est fuisse bellicosum populum, quum sub eius potestatem venissent omnes vicini. Atqui ostendit Propheta nihil vigoris fore in omnium cordibus, nihil etiam virium in lumbis, vel in toto corpore. *Cor* ergo *liquefactum* est, inquit, atque hinc colligimus quàm stultè superbiant homines animosi, dum similes sunt leonibus: quia momento poterit Deus eorum corda sic liquefacere, vt nihil habeant prorsus solidi. Iã quod ad externũ vigorẽ pertinet, videmus ipsum quoque esse in manu Dei: *Erit*, inquit, *confractio*, vel genua sese mutuò collident, quemadmodum fieri solet in trepidatione. Tandem dicit, *Et tremor erit in omnibus lumbis*. Postremò adiungit, *Et facies omnium contrahent nigredinem*. Nomen פארור quidam deducunt à פאר, & ita sensus erit, omnes facies contrahere, vel retrahere suam pulchritudinem, sicuti etiam ita exponunt Ioelis capite secundo. nam eadem sententia illic habetur. sed qui sensum illum improbant, dicunt verbum קבץ non posse aliter accipi quàm pro retrahere, vel subducere. Sic ergo vertunt, nigredinem. sed hæc expositio coacta est. פארור non significat colorem nigrum: sed ollam. Si ergo lebes vel cacabus nigredinem contraxerit ex fuligine, tunc vocatur פארור. sed hoc loco coguntur interpretes metaphoricè accipere pro colore ipso, quod sicuti iam dixi, coactum est, ac remotum. Ego igitur libenter subscribo eorum sententiæ, qui dicunt omnium facies contrahere suam pulchritudinem, vel suum splendorem. sed quia ad summam rei vel nihil vel parum refert, ideo sit libera cuique electio. Quantum ad Prophetæ mentem pertinet, significat vultus omnium fore tristes, quia scilicet Dominus eorum animos & sensus replebit terrore. Contractio igitur pulchritudinis significat externum signum tristitiæ, vel pallorem, vel quæ alioqui apparent in hominis vultu, quum deiectus est aliquo mœrore. In summa intelligit Propheta, etiamsi cristas hactenus erexerint Assyrii, deinde spirauerint magnas iactantias, atque etiam insolenter se gesserint, fore tamen deiectos, quia Dominus prosternet animos ipsorum, & vires liquefaciet: deinde coget etiam ad pudorem, vbi prostrauerit altos illos spiritus. Hæc summa est. Nunc sequitur,

11 Vbi domicilium leonum: & locus pascui leonibus, quo veniebant leo, leo catulus leonis, & nemo exterrens.

12 Leo rapiebat quantum sufficeret catulis suis, & strangulabat leænis suis & replebat rapina speluncas suas & lustra sua præda.

Hic insultat Propheta Assyriis, quia putarẽt vrbẽ Nineuen esse remotã ab omni periculo si-

cuti leones dum sunt in suis latebris nihil metuunt. nam correptam prædam illuc vel trahunt suis vnguibus vel ore:sic etiam Assyrii quum putarent se in tuto esse dum florebat Nineue, eo maiore licentia vndique rapiebant prædas. Nam Nineue non modò spoliarium erat latronum, sed erat quasi leonum spelunca. Plus autem sæuitiæ Propheta exprimit dum Assyrios leonibus comparat, quàm si vocasset simpliciter latrones. nunc ergo videmus quid sibi velit: *vbi locus leonum*, inquit. Et consultò ita sese effert contra Assyrios, quia nemo vnquam putasset posse eos attingi vel minima noxa, quia omnibus incussus erat terror, vt sponte se subiicerēt Assyriis. Quia igitur nemo audebat sese opponere, ideo dicit Propheta, Vbi? quasi diceret, etiamsi omnes existiment hoc incredibile, quòd Nineue possit subuerti: sic tamen eueniet. sed suscipit ipse admirantis personā, vt significet quum Dominus exequutus fuerit tale iudicium, fore opus admirabile, quod reddet ferè omnes attonitos. Hæc igitur interrogatio ostendit perperam eos facere, qui æstimabunt vin dictam, de qua loquutus est Propheta, ex præsenti statu: quia ruina Nineuæ, & illius Monarchiæ erit incomprehensibile opus Dei, & quod sensus omnes rapiet in admirationem. Primò dicit, vbi locus leonum? est quidem hîc fœmininum genus: sed consentiunt omnes Prophetam loqui de leonibus masculis. Iam adiungit, *locus pascui leonibus*, כפרים vocat minores leones, quemadmodum postea videbimus: & אריות interea nominant maiores leones. Postea adiungit, *Quo veniebant* אריה leo: deinde לביא vertūt leænam, & לביא significat proprie leonem maiorem: statim haud dubiè in fœminino genere accipiet Propheta pro leænis. Ego itaque non contendo, quin hîc quoque cōmodè transferre liceat *Leo*, *Leæna*: postea, *& catulus leonum*, *& nemo exterrens*. Postea adiungit, *Rapiebat leo*- est idem nomen אריה) *catulis suis ad satietatem*, ad sufficientiam: & strangulabat leænæ, ללבאותיו hoc est suis leænis. hic dubiū nō est quin Propheta leænas intelligat: alioqui nō quadraret: Postea, *Et replebat rapina speluncas suas, & latibula sua præda*: est idem nomen, nisi quòd est diuersa terminatio טרף, & טרפה: Iam quod toties hîc Propheta repetit, leones, leunculos, leænas, non est superuacuum. Vult enim hac verborum congerie exprimere, quàm inanis fuerit feritas in Assyriis quum damnabantur. nec dubium est, quin Reges ipsos leonibus comparet cum suis consiliariis, & proceribus: postea leænas vocet ipsorum vxores: leunculos autem, vel catulos leonum vocet liberos. summa est, Neniuen ita degenerasse in sua opulentia, vt illic quicunque rerum potiebantur similes essent truculentis bestiis, vacui omni humano affectu. Et vtinam hoc tantùm de vna vrbe, vel vna Monarchia dictum fuisset! verum quasi in speculo hîc nobis repræsentat Propheta quod etiam hodie cernimus, & quod semper, atque omnibus seculis animaduersum fuit in maximis imperiis. Vbi enim est summa potestas, illic etiam summa licentia: & quum semel assuefacti sunt Reges, & eorum consiliarii ad prædandum, nullus est finis: imò quædam rabies accenditur in eorum cordibus, vt iam nihil aliud appetant quàm vorare, & discerpere, & laniare, & strangulare. Propheta quidem hîc solari voluit tam Israelitas quàm Iudæos, vt scirēt tandem non impunitam fore hostium suorum iniustitiam: sed interim voluit etiam vsque ad finem mundi ostendere qualis, & quanta sit eorum omnium crudelitas, qui tyrannicè dominantur. Et quemadmodum iam dixi, experientia docet nimis multos similes esse Nineuitis. Hoc quidem extra controuersiam est non abs re toties Prophetam hîc loqui de leonibus & leænis. Dicit ergo, Veniebant illuc Leo, deinde leæna, catulus leonis. Significat quum ius petendum esset ex illa vrbe regia, fuisse speluncam ferarum crudelium, quia Rex exuerat omnem humanitatem vna cum suis consiliariis: vxores etiam eorum erant quasi leænæ: filii autem & domestici velut leunculi, vel catuli leonum. Et serpit hoc modo crudelitas, quia si Rex quispiam sibi nimiam licentiam permittat, partem illius ad se trahent consiliarii: denique quisque sequitur commune exemplum, acsi quod vsu receptum est, liceret. Hanc ergo imaginem depingit nobis Propheta suis verbis: nos autem oculis nostris cernimus. Iam adiungit, Leo rapiebat quod sufficeret suis catulis, stangulabat etiam leænis suis: replebat præda suas speluncas, & latibula sua rapina. Prosequitur eandem sententiam, quòd scilicet sibi Assyrii coaceruauerant iniustis rapinis magnas diuitias, quoniam nulla erat æqui apud ipsos ratio. Leo igitur rapiebat catulis suis, inquit: quemadmodum leones assuefaciunt catulos suos ad prædandum, & vbi nondum ita adoleuerunt, vt audacter impetant innoxia animalia, ipsi comparant prædam: deinde adferūt etiam ad suas leænas: sic etiam docet Propheta formari omnium mores ad truculentiam simulac nacti sunt duces ac magistros. Quum dicit בדי, sufficientiam, non intelligit expletos fuisse Nineuitas vlla præda (erant enim insatiabiles) sed potius ad copias ipsorum respicit. Iam quod dicit, Strangulabat leænis suis, vtinam hodie non essent leænæ, quæ per se vorarent: sed videmus esse quasdam quæ superent audacia & crudelitate omnes viros. Cæterum hîc Propheta dicit quod naturale est, vt scilicet leo masculus strangulet prædam & eam tradat postea suis leænis. Deinde adiungit, non fuisse contentos Nineuitas quotidiana rapina, quemadmodum multi prædones viuunt in diem: sed dicit fuisse prædas repositas. Implebant ergo lustra sua, & speluncas rapinis & prædis. Porrò quanuis nondum tam apertè loquatur Propheta, vt statim videbimus, certum tamen est hîc notari causas, cur Deus tam atrocem vindictam sumpturus sit de Nineuitis, quia scilicet iam desierant esse hominibus similes, & degenerauerant in sæuas bestias. Sequitur:

Ecce

13 Ecce ego ad te, dicit Iehoua exercituum, & comburam in fumo currum eius, & leunculos tuos comedet gladius, & excidam è terra prædam tuam, & non audietur amplius vox nunciorum tuorum (*aut dentium molarium.*)

Hìc quò plus efficaciæ obtineat ſermo, Propheta inducit Deum ipſum loquentem: *Ecce ego ad te*, inquit. Hactenus loquutus eſt vt præco Dei: & ideo quaſi pro imperio mandabat Chaldæis, vt Nineuen diriperent. Sed vbi Deus ipſe prodit in medium, & interim non vtitur ore hominis, ſed profert ipſe ſua decreta: hoc magis eſt emphaticum. Hæc igitur ratio eſt cur nunc palàm loquatur Deus, *Ecce ego*, inquit, *ad te*: ſcimus quid valeat demonſtratiua particula *Ecce*. Deus enim quaſi expergefactus à ſomno, oſtendit ſibi tandem curæ fore ſuas partes, vt ſuſcipiat cauſam populi ſui: deinde vt pœnam ſumat de mundi ſceleribus, *Ecce ego ad te*, inquit. Alibi vidimus ſimiles loquutiones: ideo non opus eſt longius inſiſtere. *Exuram*, inquit, *in fumo currus eius*. Hìc per Fumum, intelligũt fumoſum ignem. ſed puto aliud velle Prophetam, quòd ſcilicet primo impetu Deus conſumet currus omnes Nineuæ: quaſi diceret, ſimulac erumpet flamma, actum erit de omnibus copiis Nineuæ. Per Currus enim haud dubiè intelligit quemlibet apparatum belli. Scimus tunc pugnaſſe ex curribus: quemadmodum hodie ſunt equites cataphracti, ſic etiam erat vſus curruum in bellis. Ergo per ſynecdochen Propheta hìc deſignat copias omnes bellicas. *Exuram* igitur *currus*: Quomodo? nempe ſolo fumo: id eſt, ſimulac prima flamma incœperit emergere (tunc enim ſurgit fumus antequam ignis appareat, vel vires collegerit): denique oſtendit Propheta momento vno in nihilum redactum iri Nineuen, ſimulac Deus voluerit vlciſci eius ſcelera. Poſtea in tertia perſona adiungit, *Et leunculos tuos comedet gladius*. Hìc mutat quidem perſonam: ſed magis emphaticus eſt ſermo, vbi Deus iracundiam demonſtrat in abrupta oratione. Dixerat, Ecce ego ad te: poſtea, Exuram currus eius: iam vix dignatur ſermonẽ dirigere ad Nineuen. Poſtea iterum ad ipſam redit, Et leunculos tuos gladius vorabit. Quũ ergo ita abruptè loquitur Deus, magis exprimit quàm horribilis futura ſit vindicta, quam ſumere ſtatuerat de Nineuitis. Tandem addit, *Exterminabo etiam è terra prædam tuam*: hoc eſt, iam non licebit tibi graſſari pro more: quia compeſcam hanc tuam truculentiam, ſi libeat Prædam accipere pro ipſo actu. Poſſet tamen commodè exponi de Gentium ſpoliis, quia vndique tyrannica ſua venatione cibum Nineuitæ rapuerant: atque ita referetur ad direptionem vrbis. *Exterminabo* igitur è terra: id eſt, ex tua regione opes illas quæ fuerunt hactenus coaceruatæ: quemadmodum ſi leo vndique raperet. *Neque audietur amplius vox nuntiorum tuorum*. Qui מלאכים hìc nuntios intelligunt, referunt hunc ſermonem ad feciales, per quos denuntiare ſolebant Aſſyrii bella vicinis gentibus. Quoniam ergo mittebant huc & illuc ſuos præcones aut feciales, qui bellum indicerent, & ſonitus ille terribilis vbique perſonabat, exponunt Prophetæ verba quòd Deus imponet tandem ſilentium, ne poſthac ita conturbent omnes vicinas regiones tumultu bellico. Sed quoniam illa expoſitio coacta eſt, libenter recipio quod alii tradunt, hìc potius notari dentes molares. Nomen non eſt ſcriptum vt ferebat grammatica: dicit מלאככה, neque ה debebat eſſe in fine dictionis, & debebat interponi in penultima ſyllaba י, nota pluralis numeri: & ſi hoc ad perſonam Regis pertineat, debebat ſcribi מלככא. Fatentur igitur omnes non eſſe hoc nomen ſcriptum ſecundum grammatices rationem: & quoniam מלאככה vocant Perſæ molas: ideo optimè conueniet ſi vertamus, Non audietur amplius vox dentium molarium. Nam quum leones arripiunt dentibus prædam, ſimul etiam confringunt oſſa, & ita edunt fragorem quum animal aliquod vel hominem dentibus ſuis atterunt. Conueniet igitur optimè hic ſenſus, *Non audietur amplius vox dentium*: id eſt, non audietur fragor ille inter tuos dentes: quia dum nunc atteris tuas prædas, ſtridorem emittunt dentes tui. Non audietur ergo ex fragore illo clamor, vel fremitus, vel ſtridor dentium. ſed quantum ad ſummam rei, hoc parum refert. Propheta ſimpliciter hìc docet fieri non poſſe quin tandem Deus tyrannos compeſcat: quia etiamſi diſsimulet ad tempus, non tamen obliuiſcitur gemitus eorum, quos videt iniuſtè affligi: præſertim verò vbi tyranni negotium faceſſunt Eccleſiæ, Propheta hìc demonſtrat tandem Deum fore cognitorem: & ideo probè expendere conuenit hæc verba, *Ecce ego ad te*. Quanuis enim Deus hunc ſermonem dirigat tantùm ad Aſſyrios, quia tamen ſimul cauſas notat cur tam ſeuerè contra ipſos exurgat, haud dubiè extenditur ſermo ad omnes tyrannos, & quicunque crudelitatem exercent contra miſeros homines & innoxios. Sed hoc clarius exprimitur ſequenti verſu.

CAPVT III.

1 O VRBS ſanguinaria, tota mendacio (*vertunt*) rapina plena eſt: non recedit præda (*vel non recedet præda.*)

Quemadmodum iam dixi, Propheta hìc rationem clarius exprimit cur tam ſeuera futura eſſet Dei vltio contra Nineuitas, quòd ſcilicet fuerant deditì ſæuitiæ: ideo vocat vrbem ſanguinum ab effectu. *Vrbs*, inquit, *ſanguina-*

ria! Exclamatio emphatica eſt: quanquam vox הוי interdum ſignificet Væ. Sed hîc perinde eſt acſi Propheta violenter attraheret Nineuen ad ſubeundas pœnas. *O vrbs ſanguinaria!* poſtea, *tota plena* כחש. deducitur hoc nomen à macilentia: nec dubium eſt quin Propheta hîc coniungat duas voces, quæ videntur inter ſe longè differre, & tamen idem ſignificant. nam פרק ſignificat reponere. Verum quidem eſt כחש ſumi pro mendacio vel vanitate, vbi nihil eſt in ſermone ſolidi: & non dubito quin hîc vtroque verbo intelligat Propheta rapinas vrbis Nineuæ. Impleta eſt igitur macilentia, quia alias omnes conſumpſit: deinde plena eſt prædis, Se enim repleuit. Sed conſilium Prophetæ minimè ambiguum eſt: tandem enim adiungit, *Non diſcedet præda*, hoc eſt, non ſubſtrahetur è manu victorum, ſicuti quidam intelligunt. ſed rectius alii, qui notari exiſtimant continuam prædandi licentiam, quòd aſsiduè occupati fuerint Aſſyrii in ſuis rapinis, nec vllum fecerint modum prædandi. Videmus ergo nunc Prophetam oſtendere cur Deus dicat ſe aduerſarium fore Nineuitis: quia ſcilicet non poteſt ferre iniuſtam crudelitatem. Ad tempus quidem tolerat, quia non ſtatim profert ſuum iudicium: ſed nunquam tamen obliuiſcitur ſui. Ergo quum ſemel denũtiauerit per os Prophetæ Deus, ſe vltorẽ fore ſæuitiæ quã exercuerant Aſſyrii, ſciamus retinere adhuc ſuam naturam: & vtcunque nunc licentiam ad tempus concedat tyrannis & feris iſtis beſtiis, tamen manere ſemper iuſtum vltorem. Noſtrum eſt placidè ferre iniurias, & gemere ad ipſum: & quia promittit ſe tandem nobis affore, etiam partes noſtræ ſunt confugere ad ipſum, & petere vt tandem nobis ſuccurrat, poſtquam ſcilicet viderit oppreſſam eſſe ſuam Eccleſiam, & viderit tyrannos ſic licentioſè graſſari, vt tempus ſit quo oporteat ipſos cohiberi. Si ergo ita quieti ſemper nos continebimus ſub Dei præſidio, non dubium eſt quin hodie etiam paratus ſit ad exequendum idem iudicium, quod ſenſit vrbs Nineue cum toto populo.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hîc audiuimus denuntiari tam formidabiles pœnas tyrannis omnibus & latronibus, vt hæc admonitio nos cõtineat in æquitate, ne quis noſtrũ abutatur ſua potentia ad opprimendos innoxios: ſed potius ſtudeamus alij alijs prodeſſe, & nos totos componamus ad regulam æquitatis: deinde etiam ſolatium hinc percipiamus quoties nobis moleſti ſunt atque infeſti improbi, vt tamen non dubitemus nos ſub tutela tua eſſe, & te inſtructum ea virtute, quæ ſufficiat ad nos tuendos, vt patienter feramus iniurias, donec tãdem opportunum adueniat tempus quo nobis opituleris, & potentiam tuam exeras ad nos ſeruandos: neque tamen deſiſtamus patienter ferre quandiu voles nos exercere in hac militia, donec defuncti omnibus noſtris ærumnis perueniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis repoſita eſt in cœlo per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

2 SONITVS flagelli, & ſonitus commotionis rotæ, & equus concutiens, & quadriga exultans.

3 Eques aſcendere faciens, & flamma gladij, & fulgur lanceæ, & multitudo occiſi (*eſt mutatio numeri, occiſorum*) & pondus cadauerum (*hoc eſt, etiam multitudo*) & nullus finis cadaueribus eius: impingent in cadauera eius.

Hîc Propheta quaſi in viua imagine repræſentat quod inſtabat Aſſyriis. Nã proponit Chaldæos illorum hoſtes cum ſuo apparatu & ſtrenua celeritate: *Vox flagelli*, inquit. Nam ſonabunt flagella ad incitandos equos: *vox commotionis rotæ*, hoc eſt, magna erit feſtinatio & celeritas, vbi ita flagellis adacti fuerint equi: *equus* etiam *concutiens* terram, & *quadriga exultans*: *eques ipſe faciens aſcendere*: deinde *flamma gladij, & fulgur lanceæ*. Poſtea adiungit tantã fore ſtragẽ, vt tota regio plena ſit cadaueribus. Nunc ergo tenemus conſiliũ Prophetæ: quia enim Nineue tũc poterat videri inexpugnabilis, ideo Propheta pluribus verbis confirmat quod dixit de propinqua eius ruina: & ideo ponit Iſraelitis ante oculos quod tunc fuit incredibile. Quantum ad verba ſpectat, vbi vertimus, *Eques aſcendere faciens*, contexunt quidam interpretes quæ ſequuntur, nempe Aſcendere faciens flammam gladii & fulgur lanceæ. Sed quia interponitur copula, videtur potius defectiua eſſe oratio, quòd *eques faciat aſcendere*: id eſt, ipſe quoque equos ſuos inſtiget. Quantum attinet ad nomen להב, non dubito quin hîc poſitum fuerit pro Flamma. Scio metaphoricè hac voce notari etiam ſplendorem in gladiis, quia videntur flammare. Sed Propheta paulò pòſt adiungit *fulgur*. Quoniam ergo dicit fulgurare lanceas, non dubito etiam quin eadem ratione dicere velit flammare gladios. Hæc omnia eò ſpectant, vt certò perſuaſum ſit Iſraelitis, Nineuen quanlibet magnis opibus ſit inſtructa, propinquam tamen eſſe cladi, quia præualebunt hoſtes: & ideo ſubiicit vias omnes plenas fore cadaueribus, vt non poſsint hoſtes ingredi, niſi cadauera vbique calcando. Sequitur:

4 Ob multitudinem ſcortationum meretricis pollentis gratia, magiſtræ venefi-

veneficiorum,vendentis Gentes in scortationibus suis, & nationes in suis veneficijs.

Causam rursus assignat Propheta cur tam atrocem vindictam sumpturus sit Deus de illa vrbe,quæ tamen suo splendore conciliauerat sibi apud omnes populos magnam gloriam & reuerentiam:videtur autem quodammodo parum respicere mundi ordinem Deus,vbi ita euertit magnas vrbes. Nam quum sit totius mundi opifex, videtur proprium esse eius officiũ tueri singulas etiã partes: maximè quę pulchritudine excellunt plus cõmendationis videntur mereri. Si qua igitur vrbs speciosa diruitur,tunc occurrũt istę cogitationes,Deũ vel oblectari mũdi ruina,vel dormire in cœlo:& ita fortuitò & temere omnia volui. Propheta igitur ostẽdit iustas esse causas Deo cur decreuerit Nineuen perdere.atque vt istam pulchritudinẽ deformet,ne posthac fallat oculos, cõparat Nineuẽ meretrici:quę similitudo videtur parũ congruere. Sed tamẽ si omnia propius expedimus,non potuit aptius nec magis concinnè Propheta ostẽdere qualis esset conditio vrbis illius. Prius disseruit de sæuitia:& ideo dixit esse speluncam leonũ, & illic habitasse sæuas & sanguinarias bestias. Iam incipit concionari de fraudibus & peruersis artificiis, quibus & opes,& potentiam sibi acquirunt Reges huius mundi. Vrbem igitur Nineuen ideo scorto similem facit Propheta, quoniam non modò minis & terroribus, atque etiam sua crudelitate redegerat vicinos populos in suam potestatem : sed quia obliquis artibus & fraudulentis rationibus, quia captionibus variis,quia illecebris illaqueauerat multos,hęc ratio est cur nũc vocetur à Propheta *Meretrix*. Videntur quidem Prophetæ Dei parum reuerenter loqui de magnis vrbibus & imperiis: sed scimus hoc propriè competere in Spiritum Dei,vt dum exercet iurisdictionem suam,retegat totius mundi flagitia, quæ alioqui abscondita sunt: imò sub specie virtutum fallunt oculos & sensus simplicium. Et quoniam sibi tantopere placent homines, & inebriati sunt suis deliciis, ideo necesse est asperius tractari qui nimium lauti ac delicati sunt. Quoniam ergo Reges semper opponunt suum splendorem,vt perstringant oculos simplicium, & videntur sub magnitudine sua habere pulchrum integumentum:ideo Spiritus Dei laruas istas discutit. Hæc igitur ratio est cur Propheta hîc minus honorificè loquatur de summa illa monarchia,quæ tunc traxerat in admirationem sui omnes populos. Nam si mediocri & vulgato stylo vtatur Dei Spiritus, homines, vt cæcutiunt in suis vitiis, non agnoscent suam turpitudinem : imò audebunt etiam contra obiicere quæ occultãt eorum dedecora.sed Spiritus Dei perrumpit, & hîc excutit omnes blanditias in quibus sibi homines imponunt. Hæc ratio est similitudinis: *Propter multitudinem scortationum*, inquit, *meretricis pollentis gratia*. Per concessionem hoc dicitur,quòd gratiosa fuerit Nineue:hoc est sua puchritudine pellexerit ad se multas gentes: quemadmodum si meretrix conciliet sibi multos amatores:& ita etiam fatetur Propheta Nineuen fuisse speciosam: sed adiungit fuisse *magistram veneficiorum*. כשף significat Veneficium,significat etiam Pręstigias.ergo hîc כשפים possumus vertere Præstigias. Sed videtur Propheta alludere ad philtra vel potiones amatorias, quibus scorta dementant adolescentes. Quoniam ergo meretrices non modò fauorem sibi acquirunt sua forma & blando aspectu,& aliis vsitatis rationibus, sed etiam quodammodo fascinãt miseros adolescentes,& vtuntur variis artibus quasi præstigiis:ideo sub hac voce comprehendit Propheta omnes fraudes,quæ cernuntur in meretricibus: acsi diceret, Fuit hæc meretrix non modò pulchra, sed etiam incantatrix,quæ suis illecebris ita decepit miseras gentes, acsi scortum dementet miseros adolescentes qui sibi non cauent. Postea adiungit, *Vendentis Gentes in suis scortationibus, & nationes in suis veneficijs*. Tametsi adhuc metaphoram prosequatur Nahum,clarius tamen ostendit quid per Scortationes & veneficia intelligat:nempe artificia Principũ, quibus attrahunt suos vicinos,& tandem coniiciunt in seruitutem. Ergo omnia consilia Regum(quæ ipsi vocant Practicas)hîc à Spiritu Dei vocantur Veneficia,vel Præstigiæ,item Meretriciæ artes. Hoc quemadmodum iam dixi putarent multi esse nimis durum : quia tanta maiestas tunc refulsit in Assyriis, vt deberent saltem paulò humanius tractari. Sed oportuit Spiritum Dei ita vehementer agere: quoniam nemo est qui non laudet istas astutias. Si quis seposita mentione Principum interroget, an rectum sit fallere,deinde mendaciis,fraudibus,periuriis,captionibus,& aliis artibus fucum facere,in promptu erit responsio,hæc omnia esse procul remota à virtute: quoniam nihil magis hominem deceat,quàm ingenua synceritas. Cæterùm vbi in medium veniunt Principes, & prætexunt orbem regendum esse magna prudentia,nisi agitẽtur occulta consilia,statim ruituras omnes monarchias:hoc velum obtegit omnia eorum flagitia,vt liceat ipsis etiam cum laude hunc fallere,illum circunuenire,tertium opprimere fraudibus. Quoniam ergo Principes laudantur in sua vafritie,hæc ratio est cur Propheta hîc quasi violenter auferat laruam illam, sub qua abscondunt sua flagitia:Sunt,inquit,meretriciæ artes,sunt etiam veneficia,vel præstigiæ. De vrbe quidem vna hîc habetur sermo:sed non dubium est quin Propheta sub hac viua imagine nobis depingat quomodo crescãt imperia,& quibus artibus:primùm latrociniis scilicet:deinde captionibus,quę ne ingenuos quidem homines ex media plebe decerent. Sed Principes nunquam præualerent, nisi præditi essent istis artificiis. Atqui videmus quo elogio hîc ornentur à Spiritu Dei,quòd sci-

licet ſint meretrices prǽditæ & præſtigiis,& aliis fœdis & fœtidis etiam artibus,quas vocat Scortationes.Dixi autem poſſe certius elici Prophetæ ſenſum ex ſecundo membro verſus, vbi dicit Nineuitas mercatum exercuiſſe de Gentibus. Videmus enim vt hodie quoque pro ſua libidine commoueant totum orbem Principes: quia produnt alii aliis innoxios populos,& exercent fœdam nundinationem,dum quiſque commodum ſuum venatur, & ſine vllo pudore: tãtùm vt augeat ſuam potentiam,alios tradit in manum inimici. Quoniam ergo eiuſmodi artes hodie nimium ſunt in vſu,non eſt quòd longo ſermone hîc explicare ſtudeam Prophetæ mentem. Vtinam procul quærenda eſſent exempla! Pergamus:

5 Ecce ego ad te, inquit Iehoua exercituum, & retegam fimbrias tuas ſuper faciem tuam,& oſtendam Gentibus nuditatem tuam, & regnis fœditatem tuam.

6 Et proiiciam ſuper te ſordes (*vel inquinamenta*)& ignominia afficiam te, & ponam te quaſi ſtercus (*alij vertunt: alii autem,quaſi exemplum. dicam poſtea de ipſa voce.*)

Hîc confirmat Propheta quod prius dixit de excidio Nineuæ:ſed inducit, quemadmodum heri dictum fuit,loquentem Deum,quò efficacior ſit ſermo. Deus ergo hîc teſtatur Aſſyriis non cum aliquo homine mortali fore negotium vel certamẽ,ſed cum ſuo iudicio: quaſi diceret, Non eſt quòd conferas vires tuas cum Chaldaicis: ſed cogita me eſſe vltorem tuorum ſcelerum. Venient quidem Chaldæi: ſonabunt quadrigæ, & exilient equi, etiam concutient terram equites: gladios ſuos exerent,qui flammabunt: deinde lanceæ erunt inſtar fulgurum: ſed non eſt quòd putes Chaldæos ſponte ſua irrumpere. Ego enim eos dirigo occulta mea prouidẽtia,quia mihi decretum eſt te perdere:& iam maturum eſt tempus, quo exerceam iudicium meum contra te: *Ego*,inquit, *ſum Iehoua exercituum.* Et epitheton צבאות ad circunſtantiam loci referri debet: quia hîc potentiam ſuã prædicat Deus,ne exiſtiment Aſſyrii ſe vllo modo elabi poſſe. Poſtea adiũgit, *Retegam fimbrias tuas ſuper faciem tuam.* Alludit ad ſimilitudinẽ quã nuper vidimus. meretrices enim totæ refulgent,& affectant in ſuo veſtitu nitorem & elegantiam: nec ſolùm veſtiunt ſe pretioſè, ſed etiam fucos adiungunt. Quoniam ergo ornatus ille occultat turpitudinem in ſcortis: ſi quis autem veſtem ſcorti accipiat,& proiiciat ſuper caput vt appareant pudenda, iam ceſſat decor ille:& tunc omnes abhorrent ab intuitu. Eſt enim turpe & fœdum ſpectaculum, videre ita partes pudendas retectas. Ideo pronuntiat Deus ſe Nineuen ſpoliaturum magnifico illo ornatu, vt deteſtabilis ſit eius intuitus,qui tantùm proferet dedecora. Nunc ergo tenemus conſilium Prophetæ: quaſi diceret, Nineue non cogitat ſe perituram: Quare? excæcat enim eam ſuus ſplendor: & ipſa etiam ſponte ſeſe decipit,quemadmodum & iiſdem fallaciis perſtringit oculos omnium gentium. Quoniam ergo ſplendor iſte videtur tueri ſtatum vrbis Nineuæ, *Ego*, inquit, *Dominus retegam pudenda*: id eſt, excutiam Aſſyriis totum illum ſplendorem,quo nunc gloriantur,& ſunt etiam in pretio & admiratione apud alios. Et hic locus diligenter notandus eſt, quia, vt iam dixi, in ſummis principibus non quæritur vera dignitas: nam principes debebant reuerentiam ſibi acquirere iuſtitia, integritate, clementia, magnanimitate: ſed pollent tantùm ſeruilibus artificiis: deinde ſine pudore fallunt, mentiuntur, peierant: deinde blandiuntur etiam ſeruiliter quoties res ita tulit: inſinuant ſe variis captionibus,largíſque promiſsionibus attrahunt ſimplices. Quoniam ergo vulgò non reſpicitur quænam ſit vera Principum dignitas, ideo notandus eſt hîc locus, vt ſciamus coram Deo fœtere iſtam altitudinem quæ rapit hominum ſenſus ad ſe: quia non iudicãt, ſed cæcutiũt perſtricti inani ſplendore. *Retegam* igitur *pudenda tua*, inquit. Primùm dicit, *Retegam fimbrias tuas ſuper faciem tuam*: poſtea, *& oſtendam Gentibus nuditatem tuam.* Tunc autẽ oſtẽditur Gẽtibus nuditas magnorum Regum, vbi exercet Dominus vindictã ſuam: quia qui que etiam ex infimo grege ſordidiſsimus audet ferre iudiciũ: Dignus erat ille qui turpiter interiret. nã exercuit tyrannidẽ contra ſuos: deinde non pepercit etiam vicinis ſuis: & nunquã fuit ingenuus Princeps: imò tantùm vſus eſt fallaciis & periuriis. Quũ ergo deiecti ſunt Principes, tũc quiſque ex theatro conſurgit iudex, & quaſi conſcendit tribunal vt oneret atque obruat illos ignominia. Ideo dicit Propheta in perſona Dei, *Retegam fimbrias tuas ſuper faciem tuam, & oſtendam Gentibus nuditatem tuam, & regnis fœditatem tuam.* Poſtea adiungit, *Aſpergam te ſordibus*, vel inquinamentis. Semper alludit Propheta ad illam ſimilitudinem, Si meretrix bene ornata ſit & ſumptuoſè, talibus illecebris rapit omnium oculos: ſed ſi quis ſordes & inquinamenta arripiat ex media via, & illam conſpergit, tunc nemo eſt qui non auertat faciem à fœdo illo ſpectaculo. ſed iam expoſuimus quorſum hoc pertineat. Dicitur enim Deus inquinamentis conſpergere regna, vbi ea deiicit. tunc enim incipiunt omnes liberè ferre ſententiam: & qui prius ſimulabant ſe teneri magna admiratione, tunc proteruè cõſurgunt, & quiſque euomit multa cõuitia. Tunc ergo dicitur Dominus conſpergere ſordibus & inquinamentis magna imperia. Tandem addit, *Afficiam te ignominia.*

ris. נבל significat Cadere: deinde transfertur ad cadauera: sed significat etiam Ignominia afficere, sicuti hîc accipitur. *Ponam te quasi stercus.* רואי putant vocari vel stercus, vel rem fœtidam. sed quia descendit à verbo ראה, quod est Videre, & in pluribus Scripturæ locis accipitur pro Visione vel aspectu: rectè verterunt quidam, meo iudicio, *Ponam te in exemplum*, sicuti Hieronymus: quasi diceret, Tu eris spectaculo cunctis Gentibus. Dicitur autem Nineue statui in exemplum, quia ruina eius memorabilis fuit præ aliis omnibus, quæ antè acciderant. *Tu* igitur *eris* spectaculo: id est, clades ista quam nunc tibi denuntio, conuertet ad se omnium oculos. Postea sequitur:

7 Et accidet vt quisquis te viderit procul recedat abs te, & dicat, Vastata est Nineueh: quis condolebit ei? vnde quæram consolatores tibi?

Quum dicit כל־ראיך, inde iterum colligimus רואי in fine proximi versus potius sumi pro Exéplo, vel spectaculo. Continuat enim eandem sententiam Propheta: *Ponam te*, inquit, in exéplum, vel in spectaculum: Quomodo? népe *vt quisquis te viderit, procul recedat abs te*. Hoc autem est horroris signum. quanquam existimant alii hanc fuisse mercedem crudelitatis, quòd nemo accessit ad Nineuen: sed derelicta fuit ab omnibus amicis in sua vastitate. Et huc etiam referunt quod sequitur, *Quis condolebit ei? & vnde quæram consolatores ei?* Putant enim hîc Nineuitis exprobrari suā sęuitiā, quòd ita infestos se omnibus præbuerint, vt indigni sint misericordia. nam qui nemini parcunt, sed permittunt sibi nocendi licentiam, illi accersunt sibi totius mundi odia. Putant igitur quidam hîc notari meritò exosos esse omnibus Nineuitas, ita vt nemo ipsis condoleat in tanta clade, quoniam erga omnes fuerint iniurii. *Accidet* ergo *vt quisquis te viderit, procul abs te recedat, & dicat, Vastata est Nineueh: quis condolebit ei? vnde vocabo consolatores ei?* Sed nescio an illa argutia venerit Prophetæ in mentem. Licebit simplicius exponere hæc verba, quòd in signum horroris omnes procul fugient: deinde tantam fore cladem, vt nullus luctus respondeat: Quis condolebit ei? hoc est, si magnitudo huius cladis expenditur, quamuis omnes sese ad fletum proiiciant & conferant suas querimonias, non tamen sufficient: omnes lamentationes longè impares erūt tam horrendæ cladi. Videtur potius hoc Propheta velle, *Quis* ergo *condolebit ei? & vnde quæram consolatores?* quasi diceret, non vulgarem fore ruinam vrbis tam splendidæ, sed quæ nullis lamentationibus æquari possit. Postea sequitur:

8 An melior es quàm No (*id est*, Alexandria) Amon (vertunt quidam Populosam: alii putant esse nomen Regis. An igitur melior es quàm Alexandria populosa?) quæ habitabat in fluuijs? mare in circuitu eius, cuius fossa erat mare, & à mari murus eius.

9 Æthiopia fortitudo eius, & AEgyptus: & nullus finis: Aphrica, & Libye fuerunt in auxilium eius.

10 Etiam ipsa in transmigrationem abijt ad captiuitatem: etiam paruuli eius allisi sunt in captiuitate omnium platearum: & super proceres eius (*vel honorabiles, ad verbum*) iecerunt sortem, & magnates eius vincti sunt compedibus.

Hîc Propheta vt fidem faciat suo vaticinio, producit exemplum Alexandriæ. Certum enim est ex multis Scripturæ testimoniis No vocari Alexandriam, quæ vrbs fuit vetustissima, sita ad fines Aphricæ, tamen in AEgypto. Quanquam fieri potest vt olim Alexandrini fuerint sui iuris, vel saltem habuerint propriū Regem: & hoc credibile est: quia hîc Propheta tam AEgyptum & AEthiopiā, quàm Aphricā & Lybicas gentes dicit fuisse fœderatas huic vrbi. Hinc ergo colligi potest Alexandriam non fuisse tunc partem AEgypti, sed potitam suo imperio & fœderatā AEgyptiis, sicuti & aliis gētibus. Cæterùm quoniā partim ab Assyriis AEgyptus post mortem Prophetæ nostri euersa fuit, partim verò à Chaldæis, quidam interpretes existimant Prophetam tractare de ruina illa, quæ nondum acciderat. Sed non quadraret hoc proposito: quia potius quasi in speculo ostendit Propheta summa quæque imperia pro Dei arbitrio ruere, & vrbes instructissimas & munitissimas etiam concidere, quoties ita Deo visum est. Nisi ergo passim nota & celebris fuisset clades Alexandriæ, Propheta parum apposité vsus fuisset hoc exemplo. ego itaque non dubito quin Alexandria iam tunc fuerit diruta. Nec mirum est postea rediisse in priorem statum: imò fuisse locupletatam: quia commodissimus erat situs vrbis, non tam propter terræ fœcunditaté, quā propter mercimonia, quoniam illuc ferè appellunt naues ex mari Mediterraneo. habet ab vna parte paludem Mareotin, & videtur parum salubri esse aere: deinde mare stagnat: & Pharos est vicina insula. Cæterùm tamen habitata fuit vrbs illa, & ornata etiam splendidissimis ædificiis, quia cōmoditas nauigationis attrahebat vndique multos incolas. Postea etiam rursus extructa fuit ab Alexandro Macedone. sed satis apparet fuisse vrbem iam tunc opulentam.

Non ergo nouam vrbem condidit Alexander,sed ampliauit. Veniamus nunc ad Prophetæ verba: *An melius tibi erit quàm Alexandria?* אמון vertunt Populosam:& ego libenter amplector hunc sensum, qui etiam receptus est ferè omnium consensu. Alii diuinant esse nomen regis. Sed quia deficit eos probatio,relinquo eis suam coniecturam. *An* ergo *tibi melius erit, quàm Alexandria?* Nam *habitabat illa*,inquit,*inter fluuios*. Alexandria habet Nilum quasi sub suo arbitrio. nam diuiditur illic in multas partes, vt vrbē variis locis interfluat. Sic ergo dicit Alexandriam habitasse in fluminibus, eò quòd Nilum in riuos deduceret, prout ferebat commoditas. Postea adiungit, *Mare in circuitu eius.* Nam cingitur ab vna parte stagno maris, & obtegitur insula Pharo, quæ etiam turrim habet non modò munitionis causa,sed etiam vt naues quæ veniunt ex mari mediterraneo, habeant signum quo sese dirigant, vt rectà appellant ad portum. *Mare* ergo *est in circuitu.* Nam mare cingit plus dimidia parte vrbis: deinde palus illa Mareotis est à Meridie opposita. Postea adiungit,*& murus* vel fossa *eius erat mare.* חיל hìc scribitur cum י:sed significat tamen Murum, vel fossam:quanquam vertunt Latini Antemurale. Solebant enim vrbes suas munire duplici muro olim, quemadmodum vetusta ædificia adhuc ostendunt. חיל erat murus interior, sicuti iudicant interpretes: & ideo vertunt Antemurale: & inde murus exterior erat etiam à mari. Sed possumus חיל accipere pro fossa,& colligere etiam promptum est ex quibusdam locis potius esse fossam quàm antemurale:quemadmodum corpus Iesabel laceratum fuit à canibus in ipsa fossa:& illic ponitur dictio חיל. Quantum attinet ad sensum Prophetæ,intelligit Alexandriam fuisse tantopere munitam, vt non debeat sese præferre Nineuæ: quia murus eius erat à mari vsque, & ab AEthiopia propter illas munitiones,quas dixit:postea *Aphrica erat,& AEgyptus,& Libycæ gentes*:denique *nullus finis*, inquit: hoc est, vndique potuit accersere multos socios & fœderatos: & multi parati erant ad ferendam opem:etiam Aphrica, AEthiopia & Libycæ gentes erant paratæ ad auxiliū eius. Atqui inquit, *Ipsa tamen in transmigrationem abijt captiua*: hoc est,incolæ Alexandriæ expulsi sunt,&fuit quasi vrbs captiua:quoniā tracti sunt huc & illuc eius incolę, *Sunt*,inquit, *allisi paruuli eorum in capite omnium platearum.* Significat Propheta non fuisse obstaculo tantam potentiam Alexandriæ,quin extremam sæuitiam exercuerint contra eam victores: quia hoc est truculentum facinus,allidere ad lapides paruulos, quibus propter teneram ætatem parcitur. Nulla enim est contra eos sæuiendi causa, quia non possunt censeri in hostium numero. Sed tamen dicit Propheta sic tractatam fuisse Alexandriam, ne posthac Nineue suis opibus confisa tam proteruè contemnat iudicium Dei,quod nunc denuntiat. Etiam inquit, *Iecerunt sortem super eius Principes,& vincti sunt magnates eius compedibus.* Quum dicit iactam fuisse sortem,alludit ad morem vetustum. nam si qua erat controuersia de homine captiuo,sors iaciebatur:exempli gratia, Si duo vnum hominem cœperant,ne inter se litigarēt,forte iacta cedebat in dominiū vnius. Sic ergo dicit iactam fuisse sortē super Principes eius. solebat hoc contingere gregariis hominibus & vilissimis mancipiis. Propheta autem dicit victores ne Principibus quidem viris pepercisse. fuerunt igitur habiti quasi ex vulgo, & summi quique Principes ad captiuitatem tracti & vincti compedibus,acsi fuissent ex contemptissima plebe, vel gregariis hominibus: hoc est, non fuerunt tractati pro suo ordine, sed nullum habitum fuit discrimen inter proceres, & inter contemptum & ignobile vulgus: quia etiam summi quique Principes fuerunt deiecti, vt sors eorum nihil differret à sorte miseri hominis:quia sicuti tractari solent homines plebeii & nullius pretii: ita Alexādriæ proceres tractati sunt à suis hostibus.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando pro tuo incomprehensibili iudicio fulminas contra superbiam huius mundi, vt regamur Spiritu mansuetudinis, atque ita sponte humiliemur sub manu tua, ne experiamur hanc tuam formidabilem potentiam in exitium nostrum, sed potius suffulti tua virtute, contineamus nos in gradu nostro & in vera simplicitate: interea etiam confisi tuo præsidio, non dubitemus quin præualeat contra omnes quantumuis violentos impetus hostium nostrorum: & sic pergamus sub militia crucis ad quam nos destinasti, donec tandem colligamur in regnum illud cœleste, vbi sic triumphum agemus cum Filio tuo, vt splēdor eius in nobis refulgeat, deiectis omnibus reprobis, Amen.

11 ETIAM tu inebriaberis,tu eris abscondita,etiam tu quæres robur (*vel suppetias*)ab hoste)*vel propter hostem.*)

Postquam exemplum Alexandriæ proposuit Nahum,iam ostendit nihil posse Deo obstare, quominus Nineuen eodem modo tractet: atque id facturum pronuntiat, *Tu quoque*, inquit, *inebriaberis.* Nota est ista metaphora, vt satis frequenter occurrit in Scripturis. nam solent Prophetæ vt plurimùm vocare pœnam cuiusque Calicem quem Deus propinat. Cęterùm vbi Deus grauius iudicium exercet, dicitur inebriare calice suo reprobos. Nunc dicit Propheta talem fore castigationem Nineuæ, vt instar ebrii hominis (qui vino obrutus est) quasi attonita iaceat. Ergo hac

hac metaphora voluit exprimere atrocissimam pœnam. *Tu ergo etiam inebriaberis.* Iam particula גם emphaticè hîc ponitur, vt sciant Nineuitæ se non posse effugere quam meriti sunt pœnā: quia Deus manet sēper sui similis. *Tu igitur etiam inebriaberis.* hoc non quadraret, nisi Deus esset iudex mundi vsque in finem. Est igitur communis ratio: ideo necessariò consequitur, quum Deus pœnam sumpserit de Alexandrinis, Assyrios non posse manum eius effugere, neque elabi ex simili pœna. Adiungit, *Eris tu abscondita.* quidam hoc referunt ad pudorem, acsi dixisset Propheta, Tu nunc quidem superbè te ostentas, sed calamitas coget te latebras quærere, in quibus te occultes. Sed magis inclino in diuersum sensum, quòd euanescet Nineue acsi nunquam fuisset. nam Abscondi accipiunt sæpe Hebræi pro In nihilum redigi. Postea addit, *Tu quoque quæres robur,* vel suppetias ab hoste, מעוז מאויב. Duplex potest esse sensus, vel quòd supplex deprecabitur hostes suos, vel quòd propter inimicos cōfugiet ad subsidium alienum. nam particula מ potest vtroque modo accipi. Si prior sensus placeat, puto Prophetam loqui nō de Babyloniis, sed de aliis gentibus quæ prius fuerant bello vexatæ ab Assyriis. Tu ergo nunc suppliciter precaberis eos, qui hactenus tibi fuerunt hostes: non quòd te lacessiuerint, sed quòd tu hostiliter eos tractasti. Hæc autem extrema est miseria, dum cogimur ad eorum auxilium confugere quibus sumus exosi, propterea quòd iniuriis nostris eos prouocauerimus. Sed alter sensus magis placet, quia minus coactus est: *Tu etiam quæres suppetias propter inimicum*: id est, quia vires ad resistendum non suppetent, hinc inde petes auxilium à vicinis tuis. Sequitur:

12 Omnes munitiones tuæ ficus cum maturis (*fructibus*:) si moueātur cadūt super os comedentis.

Hîc denuntiat Propheta nihil profore Assyriis munitiones suas, siue confidant multitudine hominum, siue muris suis, siue aliis præsidiis, quia omnia, inquit, hæc spōte cadent, etiam sine magno impetu. & vtitur similitudine valde apposita: munitiones tuæ, inquit, quas putas valde firmas esse, erūt similes ficubus: quia vbi maturi sunt fructus, si quis ad arborem accedat, simulatque eam tetigerit, aut ramum aliquem, ficus sponte cadent. Scimus enim non multum esse firmitudinis in illo fructu: vbi maturuit, statim cadit in terram, vel si pendet in suis ramis sine magna violentia statim decidit. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Et hinc colligi potest vtilis doctrina, quicquid roboris hinc inde sibi accersunt homines, hoc totum euanidum fore: quia neque propugnacula, neque turres, neque fossæ, neque copiæ hominum, neque vllæ machinæ quidquam valebūt, quin sponte, etiamsi nemo contra surgat, tamen cadant. Postea sequitur:

13 Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis aperiendo aperientur portæ terræ tuæ: vorabit ignis vectes tuos.

Hîc Propheta denuntiat molles & effœminatos fore omnium animos, vbi Deus volet perdere Nineuen. Diximus autē paulò ante corda hominum ita esse in manu Dei, vt liquefaciat quicquid est in illis fortitudinis quoties visum est. Et Deus hoc modo præparat homines ad interitum vbi corda ipsorum debilitat, vt ne conspectum quidem hostium ferant. Posset quidem Deus hominibus relinquere suam pertinaciam, vt semper furiosè ruerent, & possent repellere inuicto animo hostium suorum insultus: sed sæpe tamen corda ipsorum emollit, & spoliat sua virtute, quò magis reluceat iudicium ipsius: non tamen semper æquabiliter operatur: quia varietas in iudiciis Dei nobis prodest, dum per eam sensus nostri melius expergefiunt. Si æqualis esset tenor, non possemus ita animaduertere manum Dei, sicuti quum nunc vno modo, nunc diuerso agit. Sed quemadmodum iam dixi, hæc satis trita est ratio, quòd Deus homines eneruat, & corda ipsorum priuat omni virtute, vbi eos addixit exitio. Sic nunc loquitur Propheta de Nineuitis, *Ecce*, inquit, *populus tuus mulieres.* Et demonstratiua particula emphaticè accipitur: quia Assyrii proculdubio risissent veluti fabulā hoc vaticinium Prophetæ: & difficilis etiā erat res creditu apud Israelitas. Hęc ratio est cur Propheta quasi digito demōstret quod superabat hominū sensus. Quum dicit, *In medio tui*, significat etiamsi diuisi sint à suis hostibus, & habitent in vrbe munita, fore tamen plenos trepidatione. Hæc amplificatio satis notanda est: quia nihil mirum si exterreat nos congressus, vbi hostes manum cominus conferunt, vbi etiam multa sese ingerunt oculis nostris quæ possint nobis deiicere animos. Sed vbi expauescimus sola hostium fama, & quanuis muri intersint, tamen sumus quasi exanimes, hinc apparet nos percussos esse manu Dei: quia si cernimus muros lapideos: & interim corda nobis sint vitrea, nónne apparet intus quasi arcano instinctu nos perterritos esse à Domino, potius quàm mediis & naturalibus causis? Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, quum dicit *populum fore muliebrem*, vel effœminatum, *in medio ipsius vrbis*, in ipsis visceribus: quasi diceret, etiāsi habitent in tuto loco, tamē non desinent trepidare. *Aperiendo aperientur portæ tuæ*, inquit, *inimicis tuis.* Significat rursus, quantunuis muniti sint Assyrii, tamē apertos fore omnes accessus hostibus, acsi nulla essent propugnacula. quia dicit, *Portas terræ*, probabile est non loqui de vrbe ipsa duntaxat, sed de omnibus propugnaculis. Nec dubiū est quin Assyrii plu-

S.

res vrbes munierint, quibus possent longè arcere hostem, & vt primaria sedes regni esset extra discrimen & metum. Ego igitur intelligo de multis vrbibus quod hîc dicit Propheta, *Aperiendo aperientur portæ terræ tuæ hostibus tuis, & ignis vorabit vectes tuos.* Significat, etiamsi sedulò prius munierint totam terrã in circuitu, ita vt putarent se fore securos ab omni incursu hostili, tamen hoc fore inutile: quia ignis comedet vectes ipsorum. per Ignem metaphoricè intelligit Propheta Iudicium Dei. Nam sicuti videmus tantam esse ignis vehemẽtiam, vt ferrum quoque & chalybem consumat: ita Propheta intelligit nullum fore robur quod defendat Nineuen & eius imperium contra manum Dei. Sequitur:

14 Aquas obsidionis hauri tibi, robora munitiones tuas, ingredere in lutum, calca cæmentũ, fortifica fornacẽ (*vel laterem: alii vertunt* Tene, *vel* Apprehẽde.)

15 Illic vorabit te ignis, exterminabit te gladius, comedet te quasi bruchus, (alii vertunt, quasi bruchũ) multiplicari (ad verbum, vel multiplicando: est כילק quasi bruchus.) multiplicare quasi locusta.

Prosequitur eandem doctrinam Propheta, nempe Nineuitas operam esse perdituros, quum strenuè & magno conatu sese defendere studebunt contra hostes. Sensus igitur est, quanuis nihil diligentiæ reliquum facias, tamen tu operam ludes: quia non poteris repellere Dei vindictam: & falleris si putas cõsuetis rationib⁹ posse te iuuari: quia Deus est qui te aggreditur per Babylonios. Vtcunque igitur omnia accumules, quæ solent fieri ad vrbes muniẽdas, hoc erit tibi inutile. *Hauri tibi*, inquit, *aquas obsidionis*: id est, prospicias tibi de annona, vt fieri solet, & aquã etiam repositam habeas in cisternis, etiamsi robores munitiones tuas, id est, si instaures, si ingrediaris lutum calcandi cæmenti causa, si lateres tuos fortifices, id est, coagmentes, vel compingas (nam quod alii pin putant hîc accipi pro Tenere, vel apprehendere, prorsus alienum est à Prophetæ sensu) Fortificare igitur fornacem, hoc est, lateres qui prodeunt ex fornace, nihil aliud est quàm compingere, vel coagmentare inter se, vt solidum sit ædificium. Nam scimus ideo sæpe collabi ædificia, vel euerti, quia minus bene compacta sint: & respicit ad modum ædificandi, quem historici tradunt fuisse Assyriis in vsu. Nam quia regio illa destituitur copia lapidum, lateribus supplet defectum illum. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. sed addit, *Illic te ignis comedet*. In aduerbio loci multum est ponderis, quum dicit, *illic quoque te ignis comedet*. nam plus aliquid exprimit quàm nuper, quòd scilicet non modò frustra sese fatigabunt Assyrii in vrbe sua munienda & toto imperio, sed etiam quòd Deus conuertet in ipsorum exitium quæ confidunt sibi fore præsidio. *Illic* ergo *te ignis comedet*. Nunc videmus quid intelligat Propheta. & interim notãdum est hîc poni Aquarum nomen, acsi diceret, Etiamsi parcè & frugaliter viuant milites tui, contenti sint potu aquæ (quemadmodũ necesse est, vbi volumus constanter hostibus resistere, obliuisci omnes lautitias & ferre etiam inediam si opus sit, saltem penuriam delicati cibi & potus) etiamsi milites tui contenti sint sola aqua, & quidem non petant aquam recentem ex fonte vel fluuio, sed tantùm bibant ex cisternis: etiamsi munitiones tuæ refectæ sint: etsi diligenter muri tui sint coagmentati solida structura, quia inter se tenaciter coniuncti & bene compacti erunt lateres: tamen *illic te vorabit ignis*, id est, tua frugalitas, tua strenuitas & diligentia non modò nihil tibi proderit, sed etiam tibi cedet in perniciem: quia maledicit Dominus hominũ arrogantiæ, vbi præsidiis suis confidunt. Postea addit, *Exterminabit te gladius*: id est, Dominus inueniet varios modos, quibus te absumat. Igne igitur & gladio te conficiet ac vorabit. Postea addit, *Comedet te quasi bruchus*. Possemus tam in nominatiuo casu quàm in accusatiuo legere, Comedet te quasi bruchus. si placet ista lectio, sensus erit, Quemadmodum bruchi exiguo tempore vel pratum, vel segetem aliquam deformant, sic te repentè conficient hostes quasi vno morsu. Scimus enim animalia illa adeò esse noxia, vt totas fruges statim corrumpant & consumant. multa est enim voracitas in illis animalculis. Sed quia postea confert Propheta Assyrios bruchis & locustis, ideo conueniet etiã alter sensus: quòd scilicet iudicium Dei absumet Assyrios, quemadmodũ bruchos absumit vel pluuia, vel tempestas aliqua, vel mutatio temporis. quemadmodum enim valde noxia sunt ea animalia, sic etiam Dominus illa exterminat, quum ita visum est. Postea adiungit, *Multiplicari*: est, quemadmodum iam dixi, modus infinitiu⁹ verbi. Sed sentẽtia Prophetę est, *Multiplicando quasi bruchus, multiplicare quasi locustæ*. Cur autem hoc dicat, melius intelligi poterit ex contextu. Ergo contexi debent duo sequentes versus:

16 Multiplicasti negotiatores tuos quasi stellas cœlorum: bruchus prædatus est, & auolat.

17 Principes tui (vel coronati. deducitur enim à נזר, quod significat Coronam: sed malo vertere Egregios, vel Prestãtissimos quosque: Principes ergo tui, vel Eximii tui) quasi locusta, & duces tui quasi locusta locustarum (est quidem aliud nomen, sed non possumus certo distinguere inter illas species, quemadmodum dictum est Ioelis primo capite.) quæ castrametantur (*id est, considunt*) in macerijs (*id est, clausuris*) in die frigoris: sol exortus est, & migrarũt, & non cognoscitur locus earũ vbi.

Ex his verbis colligere licet quid prius voluerit Propheta, vbi dicebat Assyrios similes esse locustis,

locustis, vel bruchis: quasi diceret, Scio vos cõfidere vestra multitudine: estis enim quasi examen bruchorum, vel locustarum: hoc est, præualetis numero. Nam congregasti mercatores vel negotiatores tuos quasi stellas cœli. Hîc ostendit ingentem esse numerũ. sed vbi addit, *Bruchus prædatus est, & auolat*, secundam rationem similitudinis designat. neque enim satis esset tenere vnum membrum, sed coniungi debent hæc duo, quòd Assyrii quum essent ferè innumeri, gloriati sint sua multitudine: deinde quòd illa multitudo fuerit etiam euanida. Ergo per concessionem hîc dicit, Multiplicãdo negotiatores tuos, multiplicasti: sed quũ dicit, Quasi bruchos, & quasi locustas, ostendit hanc multiplicationem non fore firmã: quia Dominus disperget eos huc & illuc. Quoniam ergo propinqua est dissipatio, ideo Propheta dicit eos esse bruchos & locustas. Nunc tenemus Prophetæ consilium: subsannat principiò stultam confidentiam qua turgebant Assyrii, propterea quòd dominabantur multis populis: poterant cõficere magnos exercitus, & eos opponere ad omnes partes, si quis illos aggressus esset. Propheta hoc illis concedit, valere scilicet magno numero: *multiplicando multiplicare*: sed quid tandem proficies? erunt locustæ, & erũt bruchi: Quomodo? iam sequitur explicatio plenior, *Multiplicasti negotiatores tuos, quasi stellas cælorum*: sed hoc momentaneum erit, quia statim videbis eos dilabi, quemadmodum bruchi momento tẽporis huc & illuc dispersi relinquũt nudum agrum vel pratum. Cæterùm per Negotiatores quidam intelligũt fœderatos. & comparatio ista etiã frequenter occurrit apud Prophetas, quemadmodũ antè vidimus. Et hodie etiam Principes nihil differũt à mercatoribus, quia licitantur hinc inde, & pollent similibus astutiis, quemadmodum alibi vidimus, quibus vltrò & citrò se decipiant. Posset igitur hæc similitudo cõgruere, *Multiplicasti negotiatores tuos: Tes practiciens.* Sed potest latius patere sensus Prophetæ, vt scilicet referamus ad ciues Nineuæ: quia non dubium est quin exercuerint præcipui quique mercaturam, quemadmodum hodie Veneti omnes sunt mercatores, ita erãt & Tyrii & Nineuitæ, & Babylonii etiã. Non mirum est igitur, si Propheta hîc per synecdochẽ sub vna specie cõplexus fuerit ditissimos quosque. *Multiplicasti* ergo *mercatores tuos*. Hactenus cõcedit illis magnum numerum, sed postea adiungit, *Bruchus prædatus est & auolat*. Nam hoc verbũ significat aliquãdo Spoliare, significat Grassari. Bruchus ergo grassatus est, & auolat, id est principes tui, vt postea dicet, vel præcipui quique grassati quidẽ sunt, hoc est vastarũt multas regiones suis rapinis, spoliarunt vndique, quemadmodum bruchi perdunt & segetes & fruges qualcũque. Fuisti igitur quasi examen bruchorũ. Nam perinde acsi bruchi cum magna turba inuaderẽt agrum aliquem, sic etiam Nineue emittere solebat vndique suos mercatores qui spoliarent ac nudarent totã terram: Benè inquit, *bruchus prædatus est, sed auolat*, id est, dispergitur. sic continget inquit Propheta, tuis ciuibus ô Nineue. Et ideo postea adiungit, *Et principes tui quasi locusta*. hoc refertur ad maleficia, quibus totã ferè terram vexauerant. Quemadmodum igitur locustæ & bruchi quocunque veniant, corrũpunt quicquid est alimentorum, deformant omnes agros, nihil residui faciũt, & arida manet tota terra: sic etiã *principes tui fuerunt quasi locustæ, & duces tui quasi locusta locustarum*, hoc est, magnæ locustæ. Scimus enim hac loquendi forma notari superlatiuũ gradum apud Hebreos. Fuerunt igitur quasi locustæ voraciores duces tui. nam arefacta fuit tota terra ab ipsis. nihil enim fuit quod expleret eorum auaritiam & voracitatẽ. Quòd autem adiũgit Propheta, Sunt locustæ, quæ *habitant in maceriis tempore frigoris: vbi autem exortus est sol, non agnoscitur amplius locus earum.* Iam ostendit non fore hoc perpetuum quòd Nineuitæ ita deuorent totam terram, & omnes regiones expositæ sint atque obnoxiæ eorum voracitati. Sicuti enim locustæ, inquit, sese abdunt in cauernis, postéa auolãt, ita cõtinget tuis Principibus. Sed posset alio modo hic locus accipi, quòd scilicet Nineuitæ fuerint absconditi in suis cauernis hyemis tempore: deinde, vbi erat opportunum tẽpus prædandi, quòd huc & illuc sese contulerint, & occupauerint varias regiones, vt referrent prædas domum ex remotissimis partibus. Posset hic sensus elici ex verbis Prophetæ: & aptè hoc modo inter se cohærebunt membra, quòd sicut ex suis nidis euolauerant Nineuitæ ad prædandum: sic etiam dispersi huc illuc migrabunt. Interim priorem sensum non improbo. *Sicuti* ergo *considunt locustæ in macerijs frigoris tempore, vbi autem sol exortus est*: id est, vbi temperies ipsas inuitat (neque enim loquitur de solibus hybernis) sed vbi iam viget calor solis, & aerem temperat: *tunc exeunt*, inquit, *locustæ, & auolant, neque amplius cognoscitur locus earum.* Significat in summa, quòd prædati sunt Nineuitæ, hoc fecisse quemadmodum locustæ solent: sed similem etiam euentum illis instare, qui cernitur in locustis: quia Dominus scilicet faciet illos dilabi, imò diffluere momento, vt iam nullum vestigium reperiatur. Sequitur:

18 Dormitauerunt pastores tui, rex Assur, iacuerunt fortes tui, dispersus est populus tuus super montes, & nemo congregans.

Confirmat eandem sententiam, ac dicit nihil fore consilii vel solertiæ in ducibus. *Pastores* enim *Regis Assur* vocat Consiliarios, quorum prudentiæ fidebat, vt scimus Reges solere in suos Conciliarios recumbere. putant enim in illis satis esse consilii: & ita mandant totius populi custodiam. Deridet autem fiduciam regis Assur Propheta, quòd non erit tantum vigilantiæ in ipsis pastoribus, vt caueant & sibi & populo & toti regno. Loquitur in præterito tempore vel ad certitudinem vaticinii: vel quia temporum mutatio familiaris est Hebræis. *Iacebunt*, inquit, *fortes tui*

hoc est, resides manebunt, non poterunt excurrere contra hostes, vt prohibeant impetum. *Iacebunt* igitur postea, *Dispersi sunt populus tuus*: hoc est, populus tuus dispersus est. פוש non est dispergere: & ideo non dubito quin hic sit literæ mutatio, & ש positum est pro ץ: & miror cur deducant à פוש, quum potius sit à פוץ: & mutatio illa literarum satis etiam vsitatata est Hebræis. *Populus* ergo *tuus dispersus est super montes, & nemo qui congreget.* His verbis intelligit Propheta tantã fore dissipationem totius imperii, vt iam nulla sit spes restitutionis. *Non erit* ergo *qui congreget.* Dixerat prius Duces aut fortes fore quietos. Atqui opus erat illos obuiam ire, vt hostes reprimerent: *Iacebunt*, inquit, *illi*: hoc pertinet ad ignauiam ipsorum notandam. Populus autem qui debebat domi quiescere, vt est imbellis, *erit dispersus super montes*: *nemo* autem *erit qui colligat.* Sequitur:

19 Non est contractio (*vel cicatrix fracturæ tuæ*) dolore est plena plaga tua: omnes qui audierint famam tuam (*id est, de te*) percutient manum super te: quia super quem non transijt malitia tua iugiter?

Hîc clarius ostendit Propheta, vbi dissipatum fuerit imperium Nineuæ, fore hoc incurabile malum, vt scilicet tollat spem omnem remedii. Nam improbi etiamsi cladem effugere nequeant, concipiunt tamen fallaces fiducias, & existimant se posse nouas vires paulò pòst colligere. Vt ergo spem hanc illis auferat Propheta, dicit *non esse contractionem* fracturæ. Est etiam hæc concinna similitudo: nam ruinam vrbis Nineuæ comparat vulneri, quod non potest cicatricem obducere. *Non est* igitur *contractio*. alii vertunt Rugam: sed impropriè. *Non est* ergo *contractio*: deinde, *plaga tua dolore plena est*: hoc est, non poterit sedari dolor plagæ tuæ. hoc vnum est, nempe excidium vrbis Nineuæ fore irreparabile. Iam adiungit, *Quicunque audierint hanc famam, percutient manum super te.* Vertunt multi, Plaudent manum super te, vel manibus: & putant esse heterosin numeri. sed quia manum percutere apud Hebræos signum est consensus: ideo non malè quadrabit si dicamus hoc Prophetam velle, vbicunq; audita fuerit fama huius cladis, omnes approbaturos: Ecce, Deus tandem ostendit se esse iustũ vltorem tot scelerum: sicuti dicunt Percutere manũ dum paciscuntur, vel dum quis pro altero fideiubet. Sicuti ergo in fideiussione & aliis omnibus pactis dicunt manum percutere, ita etiã vbi subscribent omnes Dei iudicio: ô quàm rectè hoc factum est! ô quàm iustè Deus pœnam sumpsit de tyrannis istis vel latronibus! *Percutient* ergo *manum super te*: hoc est, approbabitur hæc tua clades: quasi diceret, Non tantùm coram Deo maledicta eris Neneue, sed etiam omnium gentium consensu. Et ita significat perituram Nineuem cum summa ignominia & dedecore. Interdum continget aliquam monarchiam ruere, & tamen omnes gement: Deus autem hîc pronuntiat se non fore contentum simplici interitu vrbis Nineuæ, nisi adiungat simul publicam infamiam, vt omnes agnoscãt hoc iusto iudicio accidisse. Postea addit, *Nam super quem non transiit malitia tua iugiter?* Confirmatio est proximi membri: & cõueniet hæc ratio vtrique expositioni. Si percutere manum accipimus pro Applaudere, conueniet hæc ratio: Quare? Gaudebunt enim tuo exitio omnes gentes: quia nulla est cui non multas iniurias intuleris. Sic enim in signum lætitiæ omnes sibi gratulabũtur acsi essent liberati: vel plaudẽt, id est, agnoscẽt te iusto Dei iudicio fuisse perditam: quia scilicet expertæ sunt omnes quàm iniquè & tyrãnicè dominata fueris. Quoniam ergo malitia tua fuit instar diluuii, & ferè absorpsit omnes terras, ideo omnes vel plaudent, vel concutient in tuum interitum. Et dicit *iugiter*, vt ostendat diuturnam fuisse Dei tolerantiam. Vnde etiam apparet magis inexcusabiles esse Assyrios, quòd quum Deus indulgenter ipsis pepercerit, non tamen resipuerint, sed prosequuti sint eadem scelera longa temporum serie. Quum ergo ad licentiã peccandi accedit talis pertinacia, tollitur omnis excusatio. Et interim admonet Propheta Israelitas, non esse cur deficiant animis, quanuis Deus non statim ad pœnam sumendam prosiliat: quia per hoc aduerbium תמיד significat Deum ideo ad tempus suspendere iudicium suum contra Nineuen, vt hæc patientia vel mora sit testimonium bonitatis & clementiæ eius. Ergo videmus hîc Prophetam occurrere feruori hominum, quia statim excandescunt vel fremunt, si Deus non sumat vindictam de hostibus ipsorum. Ostendit iustam esse causam Deo cur non statim exequatur pœnas contra reprobos: sed tamen venturum tempus, vbi apparuerit ipsos prorsus esse desperatos: venturum dico tempus, quo Dominus tandem exeret manum suam.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando iustitia & æquitate possumus nobis parere firmũ statum, da vt tuo Spiritu gubernati contineamus nos ab omni noxa, & sic abstineamus à maleficijs, vt studeamus etiã omnibus prodesse, quò experiamur protegi omnes tuo præsidio, qui sese ad regulã Legis tuæ ita conformãt, vt non immineãt simplicibus ad eos perdẽdos aut vexãdos, sed contenti sua paruitate, nihil melius agnoscãt esse, quàm se totos subijcere tibi & tuo præsidio, & sic cõtinenter & iustè viuamus cũ proximis nostris, vt interea pẽdeamus tamẽ à misericordia tua, qua simul defendimur, & salui possumus manere cõtra tot Satanæ & improborũ insultus: donec tãdẽ cõfecto militiæ nostræ cursu, perueniamus ad beatã illã quietẽ, quæ nobis reposita est in cœlo, per Christũ Dominũ nostrũ, Amen.

In

In Habacuc Prophetam, Ioannis CALVINI PRAELECTIONES.

SEQVITVR suo ordine Propheta Habacuc. Quo autem tempore functus sit docendi officio non satis constat. Hebræi suo more audacter asserunt sub rege Manasse prophetasse: sed illa est non satis firma diuinatio. Coniicere tamen licet prophetiam hanc fuisse æditam, quum iam desperata esset populi contumacia. Probabile enim est ex querimonia quam statim videbimus, populum dedisse prius multa experimenta perditæ malitiæ. Mihi igitur non dubium est quin Propheta missus fuerit, quum iam frustra alii operam sumpsissent in corrigenda malitia populi. Cæterùm quia denuntiat iudicium quod instabat à Chaldæis, vel sub Manasse, vel sub aliis Regibus, hoc est, ante tempus Zedechiæ, prophetauit, sed non possumus certum tempus præfigere. Summa autẽ est, quòd initiò conqueritur de impia obstinatione populi, & deplorat corruptelas, quas tunc videbat grassari: deinde statim exurgit tanquam Dei pręco, & Iudæos admonet de propinqua clade. Paulò pòst tamen adhibet consolationem: quia Deus vicissim pœnam sumet de Chaldæis, vbi intolerabilis fuerit eorum superbia. Secundo capite hortatur pios omnes suo exemplo ad patientiam: & fusius concionatur de propinqua ruina Babylonis. Tertio capite, vt videbimus, conuertit se ad vota & preces. Nunc venio ad verba:

CAPVT I.

1 ONVS quod vidit Chaba*kuk* Propheta.

Onus, hoc maior pars interpretum refert ad Chaldæos, & monarchiam Babylonis: quod mihi non probatur: & certa ratio cogit me ab eorum consensu discedere. Nam quia Propheta Iudæos alloquitur, & sine adiectione prophetiam suam Onus vocat, non dubium est quin eorum respectu sic loquatur. Deinde commentum illud nimis durum est, quòd Propheta exhorruerit futuram vastationem terræ, & ita conquestus fuerit apud Deum, quod passurus esset tam crudeliter tractari electum suum & peculiarem populum. Rectius sentiunt alii hoc onus denuntiari Iudæis. Quid intelligant Prophetæ per vocem משא alibi dictum fuit. Hîc ergo gentiles suos aggreditur Habacuc: & ostendit frustra eos proteruire contra omnes Dei Prophetas: quia tandem sentient minas non esse superuacuas. Hoc igitur onus vidit Habacuc Propheta, nempe Deum vbi longa tolerantia vsus esset contra Iudæos, tandem fore vltorem tot scelerum. Nunc sequitur:

2 Quousque Iehoua clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te ob violentiam, & non seruabis?

3 Quare ostendis mihi iniquitatem, & molestiam aspicere facis? & direptio, & violentia in conspectu meo? & est qui litem & contentionem excitet?

Quemadmodum iam admonui, interpretes hîc diuinant Prophetam vaticinari de rebus futuris, acsi in conspectu esset calamitas, de qua postea verba faciet. sed illud est nimis coactũ. Ego igitur non dubito quin hîc Propheta cum Deo expostulet, quòd tam patiẽter indulgeat reprobo populo. Quanquã enim certũ est Prophetas semper curasse fideliter populi salutem, tamẽ etiam non dubiũ est quin exarserint zelo gloriæ Dei, & quũ viderẽt sibi certamen esse cum hominibus prẹfractis, tunc excãduerint sancta iracũdia, & susceperint causã Dei, & implorauerint ei⁹ auxiliũ,

vt remedium afferret rebus perditis. Ego igitur interpretor Prophetam hîc ita cum Deo agere, vt proferat in medium tot scelera, in quibus populus obdurauerat. Et hinc colligimus prius exercuisse munus docendi: quia absurdum fuisset initium facere ab ista querimonia & expostulatione. expertus igitur fuerat magnam contumaciam in populo illo. Quum videret nullam spem esse correctionis, & res in deterius quotidie prolabi, quia ardebat Dei zelo, affectum hunc suum protulit. Antequam ergo futuram Dei vindictam populo minetur, quasi sese subducit à turba hominum, & priuatim Deum ipsum compellat. Hoc primò tenendum est, Prophetam hîc referre secretum colloquium quod habuit cum Deo: nec verò ascribi debet crudelitati, quòd his verbis acceleret Dei vindictam contra suos gentiles. Oportuit enim Prophetam non tantùm solicitum esse de populi salute, sed suscipere curam gloriæ Dei, imò ardere hoc zelo. quoniam ergo frustra diu laborauerat, non dubito quin veluti remotus ab omnibus testibus hîc interroget Deum, quoúsque tandem ita tolerare velit populi malitiam. Nunc tenemus cõsilium Prophetæ, & summam verborum. Dicit autem initiò, *Quousque Iehoua clamo, & non audis? quousque vociferor ad te violentia*, hoc est, propter violentiam, *& non seruabis*? Hinc colligimus Prophetam sæpius fuisse precatum, vt Deus corrigeret malitiam populi, vel rationem aliquam inueniret ne tanta esset peccandi licentia. Probabile quidem est Prophetam fuisse deprecatum quantisper spes aliqua fuit: sed vbi videbat res deploratas, tunc vehementius precatus est, vt Deus partes vindicis susciperet in castigando populo. Quanquam enim verè condoluit Propheta pereuntibus, & quemadmodum iam dixi, seria publicæ salutis cura tactus fuit, prætulit tamen gloriam Dei: ideo non potuit ferre tam effrænem proteruiam, quum videret audaciam impunitate crescere, & quodammodo Iudæos illudere Deo, quum viderent se impune peccare. Adde quod non modò ex proprio sensu ita loqui potuit Propheta, sed ex communi voto piorum omnium, quasi hîc suscipiat publicas partes, & communem omnibus electis querimoniam proponat: sicuti verisimile est pios omnes in rebus tam confusis simul gemuisse. *Quousque* itaque *clamo, & non audis? vociferor*, inquit, *ob violentiam*? id est, quum omnia sint peruersa, iam nulla sit æquitatis aut iudicii ratio, sed homines quasi laxis habenis sese proiecerint ad omne genus flagitii, quoúsque Domine dissimulas? Cæterùm his verbis non tantùm exprimit affectum suum Propheta, sed etiam præfatur hoc modo, vt melius intelligant Iudæi maturũ esse vindictæ tempus: quia non tantùm Deo, sed etiam eius seruis prorsus sint intolerabiles. Deus enim iudicium suum suspenderat, etiamsi sæpius rogatus esset à Propheta. Hinc apparet eorum malitiam tantos fecisse progressus, vt non mirum sit durius nunc castigari à Domino, quum ita suis sceleribus non ipsum modò, sed etiam pios omnes & integros homines contra se prouocauerint. Postea adiungit, *Quousque ostendes mihi iniquitatem? & molestiam aspicere me facies*? Hîc causam iracundiæ suæ Propheta breuiter refert, quòd scilicet non potuerit sine magno dolore, imò cruciatu aspicere tam fœdas corruptelas in electo Dei populo. Nam qui hoc ad Chaldæos referunt, faciunt quasi coacti, vbi tamen nulla est necessitas. sed non obseruarunt rationem illã quam exposui, quòd scilicet nondum Propheta Iudæos ipsos doceat, sed præparet ad subeundum iudicium, quoniam videant meritò se damnatos esse, quum scilicet clamore piorum omniũ & querimoniis rei peracti sint. Iam docet hic locus, quicunq; seriò Deum colunt & amant, debere etiam exemplo Prophetæ sancta iracundia accendi quoties vident scelera tam licentiosè grassari inter homines, præsertim verò in Ecclesia Dei. Nihil enim est quod plus mœroris afferre nobis debeat, quàm vbi videmus homines furere cum profano Dei contemptu, & nullam esse reuerentiam Legis & cœlestis doctrinæ, sed pessundari omnẽ ordinem. Quum ergo tanta nobis perturbatio occurrit, si in nobis viget scintilla vna pietatis, necesse est nos efferuescere. Si quis obiiciat Prophetam excedere modum, respõsio facilis est, etiamsi liberius effundat affectus suos, tamen vel hoc non esse vitiosum coram Deo, vel saltem vitium hoc non imputari. Quorsum enim precamur, nisi vt familiariter quisque nostrûm exoneret suas curas, dolores & anxietates in sinum Dei? Quũ ergo Deus nobis permittat tam familiariter secum agere, non debet hoc ascribi vitio in precibus, quum ita liberè profundimus affectus nostros, modò semper nos cohibeat frænum obedientiæ, quemadmodum certum est Prophetam fuisse retentum vera mansuetudine. Ieremias quidem peccauit immodico feruore: sed alia est ac diuersa ratio Prophetæ nostri. quia hîc non prosilit ad intemperiem, quemadmodum facit Ieremias, vbi maledicit diei suo natali, vbi etiam cum Deo expostulat, quòd sit factus vir contentionis. Sed Propheta noster hîc patrociniũ suscipit iustitiæ, quia ferre non potest ita ludibrio haberi Dei Legẽ, & homines ita sibi permittere omnem peccandi licentiam. Nunc ergo videmus meritò posse excusari Prophetã, quanuis hîc cum Deo expostulet: quia Deus non dãnat in precibus nostris hãc libertatem: quin potius hic finis precandi est, vt quisque nostrûm effundat cor suũ coram Deo, quemadmodum in Psalmo habetur. Quoniam ergo reiicimus curas nostras & dolores in Deum, non mirum est si Propheta hîc pro humani ingenii captu dicat, *Quare ostendis mihi iniquitatem, & aspicere me facis molestiam*? Molestia hîc actiuè accipitur, sicuti verbum תביט transitiuè. Alii vertunt, Quare aspicis? quasi Propheta indignè ferret conniuentiam Dei. Sed contextus necessariò postulat, vt transitiuè hoc verbum sumatur: quia dicit initio versus, Quare ostendis mihi iniqui-

Iere.15.b.10.

iniquitatem? deinde, Facis me aſpicere violentiam? Poſtea, *in conſpectu meo eſt violentia*, tertiò adiungit. Dixi autem actiuè ſumi vocem Moleſtiæ, quia non intelligit Propheta ſe tædio fuiſſe cõfectũ, ſed improbos homines fuiſſe moleſtos bonis & ſimplicibus, quẽadmodum accidere ſolet, vbi inualuit ſcelerũ licentia. *Quare etiam violentia*, inquit, *& direptio ſunt in conſpectu meo? Et eſt qui excitet?* Verbum נשא hîc nõ ſignificat ſuſcipere, quemadmodum alii vertunt, ſed potius attollere. Alii vertunt, Qui ſuſtentet. ſed hoc etiam frigidum eſt. Ideo illa interpretatio quam attuli melius conuenit. *Et eſt qui excitet litem & contentionem?* Cæterùm, Propheta hîc tantum accuſat peccata contra ſecundam tabulam Legis. Non loquitur de ſuperſtitionibus populi, & corrupto Dei cultu: ſed in ſumma dicit nullũ amplius eſſe ſtudiũ iuſti & æqui. ſed vt quiſque fortior eſt, ita plus audere contra miſeros & innoxios homines. Huc igitur pertinent iniquitas, moleſtia, direptio, violẽtia, cõtẽtio, iurgium. Denique Propheta hîc deplorat in populo ſuo iã nihil eſſe vel æquitatis, vel fraternæ beneuolẽtiæ, ſed graſſari mera latrocinia, rapinas, & iniuſtam violentiam. Sequitur:

4 Propterea diſſoluitur (*vel debilitatur*) Lex, & non egredietur perpetuò iudicium (*vel non egreditur:*) quia impius circundat iuſtum, propterea egredietur iudicium peruerſum.

Hîc cõfirmat Propheta quod prius dixi, & excuſat zelũ ſuum: oſtẽdit non abs re ſe progredi ad tantum feruorem, quia videat totam Legẽ Dei quaſi calcari pedibus, videat obdureſcere homines ad omne peccatum, vt iam parum abſit, quin extincta ſit omnis religio & Dei timor. Ideo iam dixi Prophetam hîc non impelli carnis impetu, quẽadmodum ſæpe nobis cõtingit, vbi proſequimur noſtras iniurias. nã ſi quis læſus eſt, ſtatim ebullit: cæterùm, patimur interea nomen Dei haberi ludibrio, contemni totam eius doctrinam, violari totam æquitatẽ: tantùm ſumus delicati priuato noſtro reſpectu: interea facilè ignoſcimus ſi læſus fuerit Deus, & contempta eius doctrina. Hîc autem Propheta demonſtrat non priuato affectu ſe excandeſcere, ſed quia ferre nequeat profanationem cultus Dei, & violationem ſacræ eius Legis. Dicit ergo Legem diſſolui, vel debilitari: quaſi diceret nullam eſſe amplius authoritatẽ aut reuerentiam Legis Dei. Diſcamus ergo nos ipſos accẽdere, quia nimium frigemus vbi impii palàm Deum contemnunt, imò ſubſannãt. Quia ergo nimium hac in parte ignaui ſumus, diſcamus nos ſtimulare Prophetæ exemplo. nam & Paulus etiam obliquè oſtẽdit hanc eſſe iuſtam materiam exercendæ noſtræ iracundiæ. Iraſcimini, inquit, & ne peccetis, nempe vt quiſque vitia ſua reputet, ac ſibi ſit inimicus: deinde vt indignetur quoties videt Deum offẽdi. Hanc regulam nunc ſequitur Propheta: *Debilitatur*, inquit, *Lex*. Scimus autem vbi praua conſuetudo obtinuit iam parũ eſſe authoritatis in doctrina (neque enim tantùm humanæ leges contemptui habẽtur, vbi audacia hominum perfregit omnia rẽpagula) ſed etiam ipſam Legem Dei pro nihilo duci. nam putant ſibi licere vulgò quidquid receptum eſt omnium conſenſu. Nunc ergo videmus Prophetam ſeipſum excruciare, quemadmodum dicitur etiam de ſancto Loth, vbi videt cultum Dei propè eſſe extinctum in terra, adeóque in electo populo, quem Deus ſibi præ aliis conſecrauerat. Poſtea adiungit, *non egreditur perpetuo iudicium*. Perperam multi hoc accipiunt in perſona ſtultorum, qui putant nullam eſſe Dei prouidentiam, vbi res ſunt confuſæ in mundo. ſed Propheta ſimpliciter dicit opprimi omnem iuſtitiam: ſicuti talis ferè querimonia legitur apud Ieſaiam cap. 59. Dicit ergo nõ egredi perpetuò iudiciũ, quia putãt impii nullam ſibi reddẽdam eſſe rationem. Si quis ergo verbum contra ipſos facere audeat, ſtatim ebulliunt, & atrociter etiam ipſum impetũt quaſi ſæuæ beſtiæ. Silent igitur omnes, & ferè obmuteſcunt vbi ita præualẽt impii, & acquirũt audaciam ex diuturna cõſuetudine & licentia. Nõ egreditur igitur perpetuò iudiciũ, hoc eſt, Domine iã actũ eſt, neque apparet exit⁹ malorũ, niſi tu ſtatim occurras, & remedium adhibeas præter ſenſum carnis noſtræ. *Quia circundat*, inquit, *impius iuſtum*, hoc eſt, ſi quis adhuc retineat ſtudium aliquod pietatis & iuſtitiæ, ſtatim vndique conſurgũt impii contra ipſum, & circundant à fronte & tergo: ſic fit, vt nemo ſeſe opponere audeat, quanuis & fraudes, & rapinæ, & truculentia, & crudelitas, & cædes etiam ipſæ paſsim graſſentur: ſi qui tamẽ adhuc reſidui ſunt iuſti, nõ audẽt prodire in mediũ, quia ipſos impii circũ & circà obuallãt. Poſtea addit, *Propterea egredietur iudicium peruerſum*. Hîc altius conſcendit Propheta, quòd ſcilicet etiam ipſi gubernatores augeant malorum furorem, & quaſi ſuppeditent materiam ipſorum libidini, quũ omne diſcrimen recti & peruerſi confundunt. neque enim hîc tantùm de priuatis iniuriis loquitur Propheta quas quiſque perpetrat: ſed loquitur de ipſis gubernatorib⁹: quaſi diceret, Vnũ erat remediũ, vt ſaltẽ iudices ipſi compeſcerent tantam audaciam: ſed porrigunt etiam illi manus impiis, & eos adiuuant. Tribunalia igitur, quæ ſacra eſſe debebant, ſunt quaſi ſpelũcæ latronum. nam propriè משפט accipitur in bonam partem. Iudicium ergo nónne eſt optabile? ſed eſt peruerſum, inquit, Propheta. Ergo per conceſsionem ponitur nomẽ Iudicii: quia poſtea additur epitheton, quo declarat Propheta leges ipſas eſſe mortuas: quia ſcilicet ſi quis ad opem legum oppreſſus confugiat, illic ſecundò ſpoliabitur. Denique intelligit Propheta publicè & priuatim omnia eſſe corrupta in populo. Nunc ſequitur,

Eph. 4. c. 26.

Gen 19.

5 Videte in gentibus, & aſpicite, & admiramini, admiramini: quia opus o-

perans in diebus vestris, non credetis, quum narratum fuerit.

Iam sermonē Propheta conuertit ad Iudæos, postquam retulit priuatum colloquium in quo expostulauerat cum Deo, quòd tam patienter ferret obstinatā Gētis malitiam: nunc quasi instru ctus mandato Dei (vt re vera erat) fungitur præconis officio, & indicit propinquam cladē. Vtitur autē præfatione, quæ debuit expergefacere lentos & socordes animos. Dicit enim *Aspicite, videte, admiramini admiramini*. nam repetitiones istæ non parum amplificant quum bis iubet eos aspicere, & bis etiam hortatur ad stuporem vel admirationem. Postea breuiter denūtiat iudicium Dei, quod deinde fusius prosequetur. Nunc ergo tenemus & cōsilium Prophetæ, & ordinē etiā docendi. Iubet autē ipsos aspicere in Gētibus, quasi diceret iam esse indignos, qui discāt in schola Dei: ideo alios illis magistros destinat, nēpe Chaldæos, quēadmodum paulò post videbim⁹. Poterat dicere, Aspicite ad Deū: sed quia tādiu in hac doctrina operā frustra cōsumpserat Propheta, & sine profectu, proponit illis Chaldæos doctores. Aspicite inquit doctores in Gētibus. Est enim tacita antithesis, quasi diceret, Hactēn⁹ sæpius vos reuocare ad se voluit Deus, & seipsum vobis obtulit: sed recusastis in ipsum aspicere. nunc ergo, quia tædet ipsum nimis longæ patientiæ, vobis constituit alios magistros: discite nunc ex gentibus quòd hactenus recusastis discere ex sacro ore ipsius Dei. Non dubium est quin Græci legerint בגודים, quia vertunt, Videte contemprores. sed in verbis Hebraicis nulla est ambiguitas. Postea adiungit, Et admiramini, admiramini. His verbis admonet Propheta horribile fore Dei iudicium, quo attoniti reddētur ipsi Iudęi. Poterāt nisi fuissēt nimis præfracti placidè discere dū per suos Prophetas Deus cum ipsis agebat, vt solet cum filiis suis. Poterant igitur compositis mentibus audire loquentem Deum: nunc tempus est, vt obstupefiant. Videmus ergo Prophetam hoc in summa velle, nouā fore docēdi rationem, quæ inuitos in admirationem rapiet: quia scilicet non sustinuerint regi mansueto modo, quum Dominus nihil aliud ab ipsis peteret, quàm vt se præberent dociles. Postquam ergo dixit horribile fore Dei iudicium, adiungit hoc iudicium iam instare: *Opus*, inquit, *operabitur in diebus vestris*. Iā sæpius admoniti fuerant de vindicta ista: sed quum reiicerent in longum tempus, semper demersi manebant in suis blāditiis: vt solēt homines tempus extrahere, & semper venari nouam indulgentiæ materiam hinc & illinc. Sic ergo quum populus obduruisset ad omnes minas, putabat semper Deum fore tā patientem: ideo Propheta disertè exprimit quàm propinqua sit executio, quæ illis erat instar fabulæ: operabitur, inquit, *hoc opus diebus vestris*. Tandem subiicit, *non credetis quum narrabitur*, hoc est, Deus pœnam de vobis exiget, cuius incredibile erit exemplum, & superabit omnē fidem. Non dubium est quin Propheta hîc ad populi incredulitatem alludat, & obliquè eam perstringat: quasi diceret, Hactenus fidem abrogastis verbo Dei, sed tandem sentietis non esse mentitum: sentietis verò cum stupore. nam quemadmodum verbum eius fuit vobis incredibile, ita etiam iudicium eius incredibile vobis erit. Denique significat Propheta, si Prophetæ ideo derisi fuerint à Iudæis, quia visi sunt fabulari, sensuros tandem istos contemptores, nihil fuisse dictum cui non respondeat ipse effectus. Hæc igitur merces rependitur omnibus incredulis, quòd Deus horrendis modis vlciscitur eorum impietatem, ita vt ipsi obstupescāt, & aliis etiam sint in stuporē. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, quum dicit fidem non habituros Iudæos quum narrabitur opus Dei: hæc est vindicta de qua statim concionabitur. Citatur hoc Prophetæ dictum à Paulo: sed deflectitur ad pœnam, quæ tunc quoque instabat Iudæis. Postquam enim Paulus Christum illis proposuit, quia videbat multos non affici, imò pro ludibrio habere Euangelii prædicationem adiungit, Videte, inquit, & obstupescite, quia Deus operabitur opus in diebus vestris, quod non credetis. sed interea Paulus fideliter accōmodat in vsum suum Prophetæ verba, quia sicuti semel minatus fuerat Deus per Prophetam suum Habacuc, ita etiam semper fuit sui similis. Quum autē tam seuerè vindicauerit Legis suæ contemptum in veteri populo, non potuit certè impietatem illius populi ferre, quum videret tam malignè & indignè, atque etiam proteruè & contumaciter respui gratiam suam: quia hoc vltimum erat remedium Iudæis. Non mirum igitur si Paulus etiam proponat horribilem hanc vindictam, si Iudæi suæ ætatis repudiato Christo perstiterint in sua incredulitate. Iam sequitur expositio:

Act. 13. f. 41

6 Quia ecce ego excito Chaldæos, gentem asperam, & præcipitem, quæ incedet per latitudines terræ, ad posidendum tabernacula non sua.

Exegeticè hîc versus additus fuit à Propheta, quia non satis fuisset in genere loqui de opere Dei, nisi admoniti fuissent instare sibi cladem hanc à Chaldæis. Quanquam non tantùm hoc versu explicat Propheta quale sit illud opus, cuius meminerat proximo versu: sed crastina die eādē sententiā contexet. Iam in hoc differūt Prophetæ à Mose, quia quasi digito ostēdunt quod ille in genere minatur, & proponūt specialia Dei iudicia. sicuti etiam apparet ex aduerbio demōstratiuo Ecce. Quàm verò necessarium hoc fuerit, colligim⁹ ex peruicacia illius populi. nā vtcunque Prophetæ illis distinctè ostenderēt Dei iudicia, quæ aspiciebāt oculis: tamē tāta fuit vecordia, vt contemnerent tam apertas denuntiationes. Quid igitur factum esset, si tantùm in genere dixissent Prophetę, Deus vobis nō parcet? Hęc igitur ratio est cur Propheta, vbi pręfatus est de horribili vindicta Dei, nunc etiā specialiter pronūciet iā armari ab ipso Chaldæos, vt exequātur vin-

dictam illā.sed cras reliqua.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quādo scelera nostra aßiduè in cœlū vsque clamant, vt quisque nostrū seipsum ad resipiscentiam solicitet, & nos ipsos sponte damnando præueniamus tuum iudicium, & ita nos stimulemus ad pœnitentiam, vt in gratiam recepti, experiamur te esse patrem quem prouocauimus contra nos vltorem: atque ita in hoc mundo sustineamur abs te, vt tandē omnibus vitijs exuti, perueniamus ad illam perfectionem puritatis, ad quam nos inuitas: & sic magis ac magis Spiritu tuo nos ad te adducas, & colligas ex corruptelis huius mundi, vt te ipsum glorificemus coram hominibus, ac tandem participes etiam simus cœlestis illius gloriæ, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

HESTERNA lectione cœpit ostēdere Propheta vnde Iudæis expectāda esset vīdicta Dei, nēpe quia Chaldæi venturi essent non proprio suo instinctu, sed arcano impulsu Dei. Testatur enim Deus ipse authorē se fore huius belli, & Chaldæos quasi sub auspiciis suis militaturos: *Ego sum*, inquit, *excitans*. Quòd deinde vocat Chaldæos *gentem amaram & præcipitem*, huc spectat, vt seriò tandem incipiant timere Iudæi, qui nimis securè contempserant omnes minas. Hæc quidē non fuerunt laudanda in Chaldæis, nempe amarulentia, & impetuosus feruor: sed Dominus potuit hæc vitia conuertere in optimum finem, quemadmodum elicit lucē ex tenebris. Quum ergo legimus Chaldæos fuisse amarulentos, deinde præcipites, hoc modo significat Deus se posse vti vitiis hominū ad exequēda sua iudicia, vt tamen nihil maculæ inde cōtrahat. neque enim possumus ipsum inficere nostris sordibus, quas ipse procul semper discutit fulgore suæ iustitię & æquitatis. Postea adiungit, *Ambulabunt per latitudines terræ ad poßidenda habitacula non sua*. Significat nihil fore obstaculo Chaldæis, quominus sese effundant per totam terram, & occupent regiones procul remotas. nam qui sibi metuunt, non audent ita sese dispergere, sed potius coacto agmine cautè incedunt: qui verò iam potiti sunt victoria grassantur ad populandam terram. Hoc Propheta facturos Chaldæos esse dicit. Sensus est, venturos non vt incerto euentu bellum gerant, sed vt potiātur victoria: quia effuso cursu terram ipsam implebunt, vt occupent tabernacula, vel habitacula non sua. Hoc etiam reprehensione dignum fuit in Chaldæis, quòd ita incursus fecerint contra suos vicinos. sed quemadmodum iam dixi, Deus voluit tantùm incutere Iudæis terrorem, quia videbat sperni omnes minas. Voluit igitur exprimere quàm formidabiles futuri essent ipsi Chaldæi, quēadmodum etiam idem confirmat proximo versu.

7 Terribilis & metuenda ipsa, ab ipsa iudicium eius (*pro Iure ponitur hoc nomen*) & exultatio (*vel dignitas*) eius egredietur.

Quum pronuntiat Chaldæos fore metuendos & terribiles, non laudat virtutes ipsorum, sed quemadmodū iam admonui, ostendit sibi præstò fore illos ad obsequium, vt vindictam suam exequantur: ipse autem sic temperet iudicium suum, vt crudelitate ipsorum vtatur in bonum finem. Sic videmus in manu Dei esse pessimos quosque, sicuti est Satan ipsorum caput: interea non misceri Deum cum eorum malitia: quēadmodum multi phrenetici homines obiiciunt, Si Deus mundum gubernet sua prouidentia, fieri hoc modo authorem peccati, & ascribi ei peccata hominum. Sed longè aliter docet Scriptura, nempe impios arcano Dei impulsu huc & illuc ferri: interea tamen residere in ipsis culpam, si quid agant vel dolosè, vel crudeliter: Deum autem semper manere iustum, vtcunque in suum vsum accommodet pessima quæque instrumenta. sed quum addit Propheta *iudicium eius fore ab ipsa gente*, intelligit Chaldæos pro libidine sua acturos. Nam si quis legibus pareat & vltrò se subiiciat, libenter admittet vel iudices vel arbitros si quid, sit controuersiæ: qui autem vult pro suo arbitrio omnia fieri, repudiat omnes iudices. Intelligit ergo Propheta Chaldæos fore summos iudices, ita vt frustra querātur ab illis sibi iniuriam fieri Iudæi, vel alii: ipsi inquit, & iudices erunt, & exequentur iudicium, quia non recipient alios arbitros. Nomē Iudicii, quod accipitur in bonā partē, ponitur hîc pro Iure: quasi diceret, Quidquid sibi arrogabūt Chaldæi, hoc ipsorum erit, quia nemo audebit sese interponere, neque etiā sese subiicient alieno arbitrio: sed potestas illis erit pro lege: gladius autē pro tribunali. Nunc tenemus consilium Prophetę, & semper tenendū est memoria quod iam dixi, Deo nihil esse cōmune cum istis vitiis: quia oportuit contumaciam populi desperati corrigi hoc modo, vel saltem frangi. Interea Dominus potuit vti talibus instrumentis, vt tamen modum in suis iudiciis seruaret. Sequitur:

8 Et velociores pardis equi eius, & acutiores lupis vespertinis: & multiplicati sunt equites eius, & equites eius è longinquo venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum (*vel ad cibum*.)

Eòdem pertinēt omnes istæ figuræ. Loquutus est Propheta de truculētia hostium, quos spernebant Iudæi: nunc adiungit, tam strenuos fore, vt superent velocitate & pardos & aquilas, vel saltem pares sint. Dicit igitur primò fore celeriores pardis equos ipsorum. nam poterāt Iudęi vel minas istas eludere, vel saltē vana fiducia fouere suam socordiam: sicuti videmus hoc vitium nimis

tritum esse in mundo. Poterant igitur secum reputare, Chaldæos procul abesse, nec tam breui instare periculum, de quo agebat Propheta. Ergo equos ipsorum pronuntiat celeriores fore pardis. Postea adiungit *acutiores fore etiam lupis vespertinis*. Quum lupus animal sit rapax, tamen si toto die obambulet prædam quæritans, circa vesperum fames accendet eius rabiem. nihil ergo magis formidabile lupis famelicis. Cæterùm, vt iam dixi, nisi reperiant aliquam prædam circa vesperű, tunc magis exardent. Et eadem similitudo postea nobis occurret. 3. capite Sophoniæ. nũc ergo videmus quorsum spectet Prophetæ verba. Addit *equites ipsorum fore multiplices*, Iam potentiã prędicat, ne Iudæi sibi accersant vana solatia, quòd possint vel ab AEgyptiis vel ab aliis vicinis gentibus aliquid subsidii consequi: Propheta omnes istas spes ostendit vanissimas fore, quia etiam si colligant hinc inde auxilia, superabunt tamen & potentia & multitudine Chaldæi. Postea dicit *Equites eius è longinquo venturos*, hoc est, etiamsi longum iter conficere oporteat, lassitudo tamen ipsos neque impediet, neque tardabit: hoc est è longinquo venire. Non igitur debilitabit ipsos itineris molestia, quin perueniant vsque in Iudęam. Quare? quia volabit, inquit (loquitur semper de ipsa gente) *quasi aquila festinans ad comedendum*. Est etiam hæc similitudo aptissima ad rẽ præsentẽ: quia significat, vbi oculos adiecerint ad prædam Chaldæi, statim adfore, quemadmodum aquila è sublimi cernit cadauer: est longissima distantia: simulátque aspexit prædã, vno volatu sese præcipitat, & statim incumbit acsi cœlum rueret. nam mira est pernicitas in aquilis, quemadmodum satis notum est. Videmus nunc posse ex verbis Prophetæ colligi hanc summã: Iudicium Dei metuendum esse, quia vtetur Chaldæis ministris, quorum horribilis erit sæuitia & inhumanitas: deinde ostendit superiores semper fore potentia Chaldæos & multitudine: tertiò etiam docet mirã fore in illis pernicitatẽ. Quòd si videtur obstare longitudo itineris, fore aquilis similes, quæ se quasi præcipitent è cœlo in terram vbi præda ipsis apparet. Non autem sola celeritas est in aquilis, sed etiam acumen: quia scimus celebrari oculos aquilarũ. Et dicũtur etiam pullos suos deiicere si non possint rectos oculos defigere in solem, quia abdicant quasi adulterinos. Sic ergo Propheta intelligit Chaldæos procul olfacere prædam, quemadmodum aquilæ, vt sunt incredibili perspicacia præditæ, è medio aere cernũt cadauer in terra prostratum: sic etiam acutè olfacient Chaldęi prædam, vt statim in ipsam incumbant. Pergamus.

9 Tota(*semper de ipsa gente loquitur: hoc est, totus ipse populus*) ad prædam veniet: occursus vultus ipsorum (*iam in plurali numero loquitur*) ventus Orientalis, & colliget quasi arenam captiuitatem.

Quũ dicit vẽturos ad prædam, significat nihil illis fore negotii vel laboris, quia victores erũt antequam manus conserant, vel antequam bellandum sit cum hostibus. Sensus igitur est, non venturos Chaldæos, vt consumant multum temporis in gerendo bello, quemadmodum vbi sunt vires ad resistendum: sed venturos ad prædam dũtaxat, quia perterriti erũt Iudęi, & sese statim subiicient. His autem verbis intelligit Propheta nihil fore aut fortitudinis, aut animi in illo tam pręfracto populo. nam ita debilitat Deus corda eorũ, qui sese ferociter opponũt eius verbo. Quoties ergo nimis robusti sunt homines aduersus Deum, liquefacit ipsorum corda, vt mortalibus nõ resistant, atque ita ludibrio habet eorum confidentiam vel potius vesaniam. Ergo ne adhuc Iudæi aliquid spei concipiant ex dubio belli euentu, Propheta dicit Chaldæos ad prædam duntaxat venturos esse: quia scilicet omnes erunt illis obnoxii. Postea adiungit, *occursum vultus ipsorum fore similem vento Orientali*. significat גמה ex opposito. nomen inde deductum tantundem valet atque occursus. Scimus autẽ ventũ Oriẽtalem fuisse Iudæis valde noxiũ, quòd fruges arefaceret, imò quasi consumeret totam substantiam terræ. Deinde fuit etiam magna violentia illius vẽti. Ideo Prophetæ quoties exprimere volunt magnum impetum, addunt similitudinem venti Orientalis. Perinde est acsi diceret Iudæos frustra sibi nunc blandiri, quia vbi senserint flatum venti Orientalis, aufugient, quia scient se longè esse impares ad resistendum. Hinc sequitur quod adiungit Propheta, *Colliget captiuitatem quasi arenam*, hoc est, nullo negotio subiget sibi Rex Babylonius omnes populos, vt instar arenæ maris colligat innumeros captiuos. nam per arenam maris intelligunt immensam multitudinem hominũ. Denique ostendit Propheta iam quasi deuictos esse Iudæos, quia negotium ipsis sit, ac certamẽ cum Deo, quẽ toties, & tam obstinatè prouocarũt: deinde quia Deus etiam tales ministros sibi destinauerit, nempe, qui & celeritate, & potentia, & crudelitate etiam excellant. Hæc summa est. Postea adiungit:

10 Et ipse Reges ridebit, & principes subsannatio ei: ipse omnem munitionem subsannabit, congregabit puluerem & capiet eam.

Concludit Propheta sermonem illum, quem hactenus prosequutus est. Dicit Chaldæos non venturos vt certent quasi dubii, sed vt tantùm insultent deuictis gentibus. Scimus enim Iudæos, etiãsi neque magna copia hominũ, neque diuitiis pollerẽt, tamen ita fuisse superbos, vt quasi è sublimi despicerẽt alias gẽtes. Deinde scimus etiã frustra confisos fuisse vanis auxiliis: quum AEgyptiis fœderati essent, putabant se esse extra omne discrimẽ. Ergo dicit Propheta Chaldeis fore ludibrio omnes Reges & principes: deinde subsannationi quoque fore omnẽ munitionẽ. Quare? nã

colliget puluerem, inquit: hoc est, cõficiet aggerem ex puluere: & ita penetrabit in omnes vrbes munitas Denique voluit Propheta præscindere omnem spem Iudæis, vt se humiliēt coram Deo: vel adimere voluit omnē excusationem, si non resipiscerent, queadmodum contigit. Scimus enim nõ resipuisse ad istas admonitiones, donec tandem impleta fuit hæc vindicta. Postea adiungit:

11 Tunc mutabit spiritum, & transgredietur, & impiè aget: hæc virtus eius deo ipsius.

Iam incipit Propheta fidelibus dare aliquid solatii, ne succumbant tam grauibus malis. Hactenus direxit verba ad populũ illum desperatũ: sed nunc sese conuertit ad reliquias. Erãt enim semper aliqui fideles, licet rari in populo illo, quos Deus nunquam neglexit: imò in eorũ gratiam subinde misit suos Prophetas: quia etiãsi multitudo nihil proficeret, fideles tamen senserunt Deũ nõ frustra minari: ita retẽti sunt in eius timore. Hæc ratio est, cur solcãt Prophetæ vbi generaliter loquuti sunt, descẽdere ad fideles, & quasi seorsum, & priuatim illos solari. Et hæc distinctio notanda est, quemadmodum alibi diximus. nam dum Prophetæ irã Dei denunciant, sermo hîc promiscuè dirigitur ad totum corpus populi: vbi autem adiungũt promissiones, tunc perinde est ac si ad secretũ colloquium vocarẽt fideles, & illis in aurẽ referrẽt quod mãdatum est à Domino. Potuit hæc doctrina esse vtilis omnibus, si rediissent ad sanã mentẽ: sed quia totus ferè popul⁹ obrorpuerat in suis sceleribus: & Satã obstupefecerat etiã mentes & sensus ferè omniũ: ideo oportuit Prophetã specialiter respicere electos Dei. Nunc tenemus eius cõsilium. Dicit autẽ, *tunc mutabit spiritum*, inquit. hac ratione iubet fideles bene sperare, quia vbi Chaldæi euomuerint totum suum furorem, Dominus puniet ipsorum arrogãtiam, quia erit intolẽrabilis. Esset quidẽ hoc frigidum apud homines profanos. nam quid mirũ est, si Chaldæi tot victorias adepti, fuerĩt proteruiores, & exultauerint tãdem, quemadmodum fieri solet? sed vbi hoc principiũ apud nos fixũ est, Deo intolerabilẽ esse hominum superbiam, vbi nimium insultant, nec tenent vllum modum, hoc argumentum valde est efficax, nẽpe quod quisquis ita cornua eriget, statim prosternetur à Domino. Et Scriptura etiam semper hoc nobis proponit, Deum retũdere superba supercilia, vt sciam⁹ propinquã fore ruinã omnibus impiis, quum ita violẽter insaniunt, & iã non agnoscunt se esse mortales. Hãc igitur rationem nunc Propheta adducit in medium, vt sperent fideles aliquem fore tandẽ modũ hostium suorum violẽtiæ, quia Deus cõpescet ipsorum superbiam, vbi transgressi fuerĩt. Dicit autẽ, *tunc mutabit spiritum*: non quòd fuerit prius vlla modestia in Chaldæis, sed quia fœlicitas ipsos inebriauit, imò abstulit omnẽ rationẽ. Hoc etiam vsitatum est, vt qui fortunã habet quasi sub manu, obliuiscatur sui, neque amplius se reputet vnum esse ex mortalibus. Fatentur quidẽ etiã summi Reges se homines esse: sed interea videmus quò furor ipsos abripiat. nã quemadmodum iam dixi prospera fortuna delusi nihil aliud cogitant, quàm se esse deos. Hoc nunc intelligit Propheta de rege Babylonio, & toto eius populo: mutabit, inquit, spiritum, hoc est, fœlicitas auferet quicquid fuit in ipso rationis & modestiæ. Iã si superbi homines sese produnt, ac suum ingenium, vbi arridet illis fortuna, discamus iudicium facere de hominibus, vbi hęc experimẽta possunt nos confirmare: nẽpe si certò iudicandum est de homine aliquo, videndum est quomodo ferat vtranque fortunam. poterit enim accidere, vt qui patiẽter & æquo ac placido animo tolerauit res aduersas, euanescat in secunda fortuna, & seipsum ita efferat, vt iã alius prorsꝰ sit. Nõ igitur immeritò Propheta loquitur de mutatione spiritus, quia etiamsi Chaldæi iã antè fuerant superbi, tamẽ non ita deprehẽsi fuerant vesani, sicuti vbi prorupit eorum temulentia sine modo: quod cõtigit post tot victorias. Mutabit igitur spiritum: non quòd alii fuerint Chaldæi, sed quia Dominus hoc modo detexit ipsorum insaniã, quæ pri⁹ latebat. Fuerat enim in illis aliqua modestiæ species, donec peruersa & quasi temulẽta cõfidentia ipsos abriperet. Postea adiungit, *Transgredietur*. nã voluit exprimere Propheta vbi Dominus passus esset Chaldæos longè & latè dominari, hoc modo patefieri aditum eius iudiciis: quod est lõgè alienum à carnis sensu. nã quò plus virium acquirunt homines, eò etiã plus audaciæ sibi promittunt. Hoc totum videtur facere ad stabiliendam eorum potentiã, quòd scilicet fortuna sua vti nouerint. sed Dominus occultè præparat sibi viam, quemadmodum iam dixi, ad ipsos prosternendos, quum ita proteruiunt, & modum transgrediuntur. Nõ igitur simpliciter Propheta hîc dãnat superbiam & fastum in Chaldæis: sed ostendit iã quasi apertam esse viam iudicio Dei, vt ipsos perdat, quia hoc modo sese reddent intolerabiles. Postea addit, *Et scelerate aget*. Hoc verbum אשם refero ad finem versus, quia ascribet hanc potentiam deo suo. Et videtur hoc exegeticè addere Propheta, vt sciant Iudæi quale futurum esset scelus illud regis Babyloniæ. Accusat igitur in eo sacrilegium, quòd putabit beneficio idoli sui se fuisse victorẽ Iudææ, ita vt in nihilum redegerit veri Dei & virtutem & gloriam. Quia ergo trãsferet Dei gloriã Babylonius ad suum idolum, hoc modo maturescet ruina eius: quia Dominus suscipiet causam suã, & pœnã exiget de tali sacrilegio. neque enim dubium est, quin hîc loquatur ex persona Babylonii, vel ex sensu, quũ dicit, *Hæc virtus est deo ipsius*. nã si quis hoc velit exponere de vero Deo, vt faciũt nonnulli interpretes, relatio erit dura & coacta, quia Babylonii non colebant verum Deum, sed addicti erãt suis superstitionibus, vt satis notum est. Non dubium igitur est, quin Propheta proponat hîc in medium fidelibus superbiam, qua sese efferent Babylonii, vt prouocẽt iram Dei cõ

tra se: deinde sacrilegam illam iactantiam, qua gloriabuntur sibi datas esse victorias à suis idolis, quod non poterat fieri sine atroci veri Dei contumelia. Iam sequitur:

12 An non tu ab initio(*vel iã pridẽ*) Iehoua Deus meus? sanctus meus? nõ moriemur, Iehoua ad iudiciũ posuisti eũ: & fortis ad castigationẽ fũdasti eum.

Iam Propheta quasi exultans ex communi piorum omnium sensu ostendit fructum illius doctrinæ, quam nuper adduxit. Sicuti enim profani homines cõtra Deum proteruè insurgunt, & dũ eos Satan dementat, proiiciunt suas ampullas, quasi loquendo turbare possent cœlum & terram: ita etiam fideles concipiunt sanctam fiduciam ex Dei verbo, & contra sese opponunt, & superant illam ferociam magnitudine & constantia animi sui, vt audeant intrepidè gloriari se esse fœlices & beatos, etiam in maximis miseriis. Hoc igitur voluit Propheta quum subiecit, *Tu es Deus noster.* Et interrogatio magis emphatica est, quàm si simpliciter assereret Deum verum coli in Iudæa: & ideo fore protectorem illius gentis. sed quum interrogat Propheta, significat ex communi vsu linguæ Hebraicæ nihil esse dubitationis: quid? An non tu es Deus noster? Videmus ergo hic antithesin inter prauas & impias iactantias quibus turgent impii, & sanctam gloriationem qua fideles & filii Dei exultant. Cæterùm, quod sermonem dirigunt potius ad Deum quàm ad impios, hoc etiã ratione non caret, quia inutile fuisset contendere cum impiis. Est quidem interdum hoc necessarium, vbi ita aperto ore contumeliosi sunt reprobi contra Deum, non possumus nobis temperare, neque etiam fas est, quin saltem testemur nos pro nihilo ducere tales blasphemias. sed non possumus tam fortiter nos opponere ipsorum audaciæ, nisi prius cum Deo sit nobis illud constitutum quod nunc dicit Propheta, Tu es Deus noster. Ergo quisquis volet fortiter certare cum impiis, prius transigat cum ipso Deo, & quasi confirmet ac sanciat pactum istud, quod Deus nobis proposuit, nẽpe nos esse populum eius, & ipsum vicissim nobis fore semper in Deum. quia ergo hoc modo nobiscum paciscitur Deus, necesse est fidẽ nostrã probè stabiliri, vt deinde prodeamus in certamen cõtra omnes impios. Hunc ordinem nunc tenet Propheta, & ostendit nobis seruãdum esse: *An non* ergo *tu es Deus noster*? Postea adiungit, *iam pridem*, מקדם: qua voce Propheta fideles ad memoriã fœderis reuocat, quod nõ pridie, vel nudius tertius pepigerat Deus cum populo suo, sed ante multa secula, nempe quadringentis annis antequam Patres ipsorum redimeret ex Ægypto. Quum ergo iam vetustate sancita esset gratia Dei apud Iudæos, non abs re Propheta hîc dicit, *Tu es Deus noster ab initio*, hoc est, tradita fuit nobis per manus religio hæc, quam sumus amplexi: & tamẽ scimus te esse eius authorem, quia fides nostra non recumbit in opinionem hominum, sed innixa est verbo tuo. Ergo quum toties, & tam variis modis, & per longã annorũ seriem experti simus te nobis esse Deum, iam nullus est dubitationi locus. Postea adiungit, *non moriemur.* Quod Iudæi locum hunc dicunt fuisse correctum à Scribis, mihi non potest esse verisimile. nam ratio illa fuisset nimis friuola. Putant scriptum fuisse לא תמות, non morieris: & repositam fuisse literam נ Non moriemur, quòd asperitas offenderet Scribas illos, quasi Propheta Deum cõferret hominibus, & daret illi precariam immortalitatem. sed fuissent nimis stulti censores. Existimo igitur scriptum fuisse à Propheta quod hic legimus, *Tu Deus noster es, non moriemur.* Alii resoluũt hãc locutionem in formulam precandi, Ne moriamur: & futurum tempus ita sæpe accipitur apud Hebræos. sed expositio illa non potest quadrare præsenti loco. Propheta enim queadmodum iam dixi, hîc exurgit quasi victor, & discutit instar fumi stultas illas iactantias, de quibus loquutus est, quasi diceret, Non moriemur, quia sumus sub tutela Dei. Iam exposui cur sermonem ad Deum cõuertat: sed tamen hæc est conclusio argumẽti, quia Deus populum illum adoptauerat, & receperat in suã fidẽ, & testatus fuerat se fore eius patronũ, ideo Propheta audacter colligit non posse perire hunc populum, quia diuinitus seruatur. nã nullæ opes mundi, nulla prǽsidia possunt nobis hanc securitatem afferre. Vtcunque enim conferant cuncti mortales suas copias ad nos vel protegendos, vel iuuandos, ipsi etiam nobiscum peribunt. Vna igitur est Dei tutela, quæ nos eximit à mortis periculo. Nũc tenemus quorsum cõiungat Propheta duo hæc, Tu Deus noster, nõ moriemur: nec enim potest alterum ab altero separari: quia scilicet sumus sub Dei manu, necesse est nos manere incolumes, & saluos vsque in perpetuũ: nõ quòd immunes simus ab omni incõmodo, sed quia Dominus eripiet nos ex mille mortib⁹, & traiiciet nos sẽper ad perfectã vitã, vbi tãtùm nobis gustum præbuerit æternæ salutis, sẽper vigebit in cordibus nostris aliqua scintilla vitæ, donec tandẽ redẽptis ab innumeris mortib⁹, queadmodum iã dixi, perfectionẽ ostẽdat illi⁹ beatæ vitæ, quæ nũc nobis promissa est, sed adhuc expectatur, & ideo abscõdita est sub custodia spei. ¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quãdo vndique nobis obiicis tot terrores, vt expergisci discamus & ita corrigamus ignauiam & tarditatem carnis nostræ, vt interea contraria fiducia nos munias: & sic recũbamus in auxiliũ tuũ, vt intrepidè insultemus hostibus nostris, nec dubitemus quin tandem daturus sis nobis victoriã cõtra omnes insultus Satanæ, & impiorũ: & sic in te respiciamus, vt semper recũbat fides nostra in fœdus illud æternũ & inuiolabile, quod nobis sancitũ est sanguine Filii tui, donec tandẽ vniamur cũ capite illo nostro, vbi defũcti erimus omnibus præsentis vitæ miseriis, & collecti in æternã illã hæreditatẽ, quã nobis idẽ filius tu⁹ acquisiuit sãguine suo, Amẽ.

Cœpimus

Cœpimus heri exponere sententiam Prophetæ, vbi & se & reliquos fideles erigit, ac sustentat in rebus ferè deploratis. Conuertit enim se ad Deum, vbi videt impios non modò superbè erigere cristas in rebus prosperis, sed etiam blasphemias suas euomere contra Deum viuum. Dicit ergo Propheta non perituros quicunque sunt sub præsidio Dei: hoc statuit apud se: quia sicuti diximus longè efficacior est oratio, dum Propheta toties omnes suos sensus ad Deum vnum colligit, quàm si publicè, & clara voce prædicaret hoc idem, quod velut in secreto colloquio testatur. Cæterùm, hoc non est superuacuum quod dicit, *Tu Deus meus, sanctus meus*: quasi diceret, ideo se confidere, quia sit vnus ex electo populo. Neq; tamē hîc priuato suo nomine loquitur, sed complectitur totam Ecclesiam: & hoc etiam competit in omnes filios Abrahæ, quia erant segregati gratuita Dei adoptione. Erant enim Regale sacerdotium. hæc ratio est cur dicat Propheta *Tu Deus meus, sanctus meus*. nam ab effectu ita solebant vocare Deum Iudæi, quòd delecti essent ex toto orbe. Illa enim sanctificatio fuit, quòd dignatus esset ipsos Deus recipere in populum suum, reiectis aliis: quum tamē nullū esset discrimen ex natura. Iam multum pondus in se continēt quæ sequuntur, *Iehoua in iudicium posuisti illum*. Nam semper obrepet nobis tentatio hæc, quoties conabimur in Deum recumbere: quid tamen hoc sibi vult? Quia Deus interea nos deserit: deinde exponit libidini improborum: illi petulanter omnia sibi permittunt: Deus autem dissimulat. Vnde igitur poterimus fouere spem nostram in istis perturbationibus? Nunc Propheta opponit clypeum huic tentationi: *Tu*, inquit, *posuisti illum in iudicium*. nam ascribit prouidentiæ Dei quòd Assyrii tanta licentia vastauerant terram, vel quū venissent, vastaturi essent. Loquitur enim de rebus adhuc futuris: *Tu* inquit, *posuisti illum in iudicium*. Hæc doctrina valde necessaria est: quia Satan quasi nebulis obscurat gratiam Dei, quoties aliquid aduersi nobis contingit, & Deus ipse hoc modò etiam fidem nostram probat. Sed res aduersæ sunt quasi nebulæ, quæ excludunt nos à conspectu gratiæ Dei, quemadmodum vbi aer obnubilatur non apparet nobis solis lumen. Iam si tanta est, & tam densa malorum congeries, vt sensus nostri obruantur, non sunt nebulæ, sed densa noctis caligo. Videmus ergo non posse fidem nostram stare firmam, nisi semper occurrat nobis prouidentia Dei, quòd scilicet in rebus confusis sciat cur tantùm permittat licētiæ reprobis: deinde quorsum euasuri sint eorum conatus, & quis tandem futurus sit exitus. Nisi ergo hoc nobis persuasum sit, Deum arcana prouidentia moderari res turbatas, centies quotidie, imò singulis momentis Satā excuteret nobis fiduciam, quæ debet quiescere in Deo. Nunc tenemus quàm opportunè adiiciat Propheta hoc membrum. Dixerat, *An non tu Deus noster? non moriemur*. Nunc adiungit quasi per anticipationem, Quòd autem Assyrii ita quasi effræni petulantia terram tuam vastant, populum tuum diripiunt, impune etiam occidunt innoxios, Domine, hoc non fit nisi tuo permissu. Tu igitur gubernas istas perturbationes, neque hoc facis sine causa. *Tu* ergo *Iehoua ad iudicium posuisti eum*: iudicium hîc pro castigatione accipitur. Nam repetitio est eiusdem rei quum addit Propheta, *Et fortis ad castigationem fundasti eum*. צור quidam vertunt in accusatiuo casu: & bifariam exponunt. Quidam enim referunt hoc ad ipsos Iudęos, qui subigendi erant duris ferulis, quum essent præfracti. Putant ergo vocari Iudæos fortes, quia lapidei erant. Alii, *Et posuisti eum fortem ad castigandum*, id est, tu dedisti ei fortitudinem, qua nos castiget. Sed quia hoc vnum est ex epithetis Dei, non dubito quin inter se hæc membra respondeant. Hoc epitheto nunc Deum insignit, *Tu* igitur *Iehoua ad iudicium posuisti eum*: posuerat nomen Dei æterni: deinde, *Tu fortis*. Ponitur hic צור loco Iehouę: postea, *Ad castigandum*, vbi dixerat למשפט, ad iudicium Videmus ergo vt bene fluat totus contextus, & singula verba inter se cohęreāt. *Tu* igitur *fortis fundasti eum ad castigandum*. Et cur vocat Propheta fortem? Quanquam vt nuper dixi, plerunque hoc elogium tribuitur Deo, non dubium tamen est quin Propheta respexerit præsentem causam. Difficile enim est retinere principium illud, mundum regi arcano Dei consilio, vbi res voluuntur sursum ac deorsum. Nam profani homines tunc obstrepunt Deo, & accusant illum socordiæ: Alii autem clamant fortuitò res ita conuerti temere: & ideo cæcam fortunam nominant. Ergo difficile est retinere principium illud, quemadmodum iam dixi. Propheta autem vt suam infirmitatem sustentet proponit sibi hoc elogium Dei. *Tu* igitur *Deus fortis*, vel rupes. Nam צור propriè significat rupem: sed accipitur pro Deo robusto. Quid? Ecce, videmus quidem reuolutiones, quæ non tantùm labefactarent fidem nostrā, sed omnes nostros sensus quasi dissiparent: Cęterùm, vtcunque totus mundus voluatur sursum ac deorsum: Deus tamen est rupes, hoc est, Dei consilium non labascit, neque nutat: sed firmum manet in suo statu. Videmus ergo cur Propheta hic Deum vocet fortem. *Tu* ergo *fortis fundasti eum*, inquit. Plus exprimit quàm priore membro per Fundādi verbum. Instruit enim se constantia aduersus diuturnum cursum. si fortè (quemadmodum satis conicere poterat) non statim leuet populum suum Deus, sed addat clades cladibus. Si ergo ita mala alia aliis adiungat Deus, Propheta ad perseuerantiam sese comparat: *Tu* inquit, *fortis fundasti eum*, hoc est, etiamsi Assyrius non tantùm instar turbinis, & violenti impetus in nos irruat, sed incumbat, ac si esset quædā pestis infixa terræ, ac si esset mons aliquis, tamen tu Domine fundasti eum. Quomodo? *Ad castigandum*. Cæ-

terùm, non potuit hoc dicere Propheta, quin agnosceret Deum iustè castigare populum suũ. Nec tantùm sua vnius causa loquutus est, sed voluit etiam fideles omnes suo exemplo adducere ad hanc piam & sanctam confessionem. Duo igitur sunt membra huius sententiæ, quòd Assyrius etiamsi sæuiat effræni licentia instar truculentæ bestiæ, tamen cohibeatur arcano fræno Dei, cuius proprium est moderari res confusas occulta sua prouidentia. Hoc est vnum. Deinde Propheta adiungit potentiæ Dei æquitatẽ, & ita fatetur suum, & totius populi reatum, quòd Dominus iustè vtatur tam duro flagello, quia indigeat populus tali castigatione. Nunc pergamus:

13 Mundus es oculis ne videas malũ, & aspicere ad molestiã non potes (*non poteris, ad verbum*) quare aspicis transgressores? dissimulas quũ impius deuorat iustiorem se?

Hîc expostulat cum Deo Propheta, non sicuti initio capitis. neque enim hîc suscipit puro & trãquillo affectu patrociniũ gloriæ Dei: sed cõqueritur de iniuriis, quasi homines oppressi accurrant ad iudicẽ, & implorẽt fidẽ eius. Distingui ergo debet hæc querimonia à superiori: quia initio capitis non agebat Propheta suã vel cõmunẽ populi causam: sed zelus glorię Dei illũ accendebat, vt quodãmodo accerseret vindictã Dei cõtra tantã obstinationẽ in sceleribus: nunc aũt descẽdit ad humanos affectus: & loquitur ex eorũ sensu & dolore qui pertulerãt multas iniurias sub tyrãnide hostiũ. dicit aũt, Deus, *tu mundus es oculis ne aspicias malum*. Quidã מראות vertunt in modo imperatiuo, munda oculos: sed fallũtur. Cõtinet enim hic versus duas partes ferè cõtrarias in speciẽ: quia Propheta ratiocinatur à natura Dei, deinde tamẽ obiicit quod pugnat cũ illo principio. Dicit, *Tu Deus mundus es oculis*: non poteris igitur malũ aspicere, id est, hoc tuæ naturæ cõsentaneũ non est, vt dissimules ad scelera hominũ. Nã odio tibi est omnis iniquitas. Proponit igitur sibi Propheta naturã Dei. Iã adiũgit, atqui experientia repugnat. Nã impii exultant, & dũ miserè opprimũtur innoxii homines, nemo succurrit. Vnde hoc, nisi quia Deus in cœlo dormit, vel negligit res humanas? Tenemus ergo nunc quid sibi velit Propheta hoc versu. Ergo quum dicit *Deum esse mundum oculis*, sumit quod debet certum esse, & indubium apud omnes pios. Cæterùm, quia non semper apparet nobis Dei iustitia: hîc Propheta luctatur, & tamen ostendit se quodammodo vacillare, quia non perspicit in cõmuni rerũ vsu quod tamen pietas nobis dictat, Deum scilicet iustum & rectum esse. Verum quidem est, secundam partem versus esse affinem blasphemiæ: quia etsi Propheta semper honorificè & reuerenter sensit de Deo: tamen hîc obmurmurat, & obliquè insimulat Deum nimiæ tarditatis, quòd conniueat dum videt iustos indignè opprimi ab improbis. Sed notanda est series, quam tenet Propheta. Quum enim præfatur *Deum esse mundum oculis*, non dubium est, quin sibi frænum iniiciat: quoniam periculum erat, ne tentatio longius ipsum abriperet, occurrit maturè, quodãmodo se includit istis cancellis, retinendam esse certam persuasionem de iustitia Dei. Eundem ordinẽ tenet Ieremias, quum dicit, Scio Domine quòd iustus sis: sed quí fit tamen, vt impii sic peruertãt omnem æquitatem? & tu vel negligas, vel non adhibeas remedium? Libenter ergo tecum litigarem. Propheta non statim erumpit in vocem illam, Domine tecum iudicio experiar: sed antequam litigandi mentionem faciat: quia videbat hunc affectum esse turbulentum, ideo præfãtur, & quodammodo se temperat, vt præueniat nimium feruorẽ qui poterat alioqui illum abripere. *Tu* ergo *Domine iustus es*, inquit. Ita nũc Propheta noster, *Tu mundus es oculis ne videas malum, & non poteris aspicere ad molestiam*, inquit. Quum dicit, *non poteris aspicere super molestiam*, videmus vt sese confirmet in illo pietatis principio, quòd scilicet iustitia Dei non possit separari ab eius essentia. Quum enim dicit לא תוכל, non poteris, tantundẽ valet ac si diceret, Tu Domine iustus es, quia Deus, & Deus quia iustus. Hæc enim duo non possunt diuelli, quia & æternitas, & essentia Dei non potest stare sine iustitia eius. Nunc ergo videmus quàm strenuè luctetur Propheta contra suam intemperiem, ne sibi nimium indulgeat in querimonia: quæ paulò pòst sequitur. Postea tamen adiungit ex communi sensu carnis: *cur ergo aspicis quum impius deuorat iustiorem se*? Hîc Propheta non exuit Deum sua potentia, sed dubitanter loquitur, & non tantùm disceptat cum Deo, sed potius secum. Dixisset profanus homo, nullus est igitur Deus nulla est eius prouidentia, non curat mundum, deliciatur in cœlo. Sed Propheta, Tu tamen aspicis Domine. Ergo Deo vendicat quod est proprium ipsius, mundum scilicet quem creauit non negligere. Interea hîc in vtranque partem inclinat, & quasi alternat. *Cur ergo aspicis quum impius deuorat iustiorem se?* Non dicit mundum fortuitò volui, nec Deum etiam delicias suas & quietem colere in cœlo, quemadmodum faciunt Epicurei: sed fatetur mundum aspici à Deo, curari res humanas. Quia autem non potest sese expedire rebus tam confusis, disceptat potius secum quàm cum ipso Deo. Nunc tenemus summam huius sententiæ. Pergit tamen adhuc Propheta.

Ierem. 1. a. 1.

Faci

14 Facis hominẽ quasi pisces maris, quasi reptile, quod caret duce (*ad verbum, non est dux in illo.*)

15 Totum hamo suo attrahet, colliget in sagenã suã, & congregabit in rete suum: propterea gaudebit, & exultabit (*hoc est, gaudet & exultat.*)

Pergit adhuc in sua querimonia, vt dictum est. Et similitudine ostendit non posse aliud iudicium ferri, quàm Deũ quasi tergũ obuertere hominibus, vt non cõpescat violentiã malorũ, neque obiiciat manũ suã eorũ libidini, ne plus audeãt quã liceat. Quũ ergo, vt quisque superat viribus, ita etiã alios opprimit, & maiore insolentia insurgit cõtra miseros & pauperculos homines, ideo Propheta cõparat homines piscibus maris: Quid hoc est, inquit? Nã homines creati sunt ad imaginẽ Dei. Cur ergo inter ipsos non relucet aliqua æquitas? vbi alii alios deuorãt, & vnus etiã opprimit ferè totũ orbẽ, quid hoc sibi vult? videtur Deus ludere in rebus humanis. Nã si homines respicit quasi filios, cur non sua custodia illos munit? Videmus aũt vnũ hominẽ ita sæuire (quia loquitur de rege Assyrio) acsi reliquus orbis esset instar pisciũ maris, vel reptilium. *Tu* igitur *facis homines quasi reptilia vel pisces maris, inquit.* Postea adiungit, *Attrahit totum hamo suo, colligit in sagenam suam, congregat in rete suum: exultat.* Videmus nunc sensũ Prophetę, quòd scilicet Deus, quasi oculos claudat vbi intemperanter Assyrii deuorant totũ orbẽ: præsertim quum illa sæuitia venisset vsque ad terrã sanctã, quid aliud poterãt sentire fideles, quàm se relictos esse à Deo? Et quẽadmodũ iam dixi, nihil magis absurdũ est, quàm inter homines ita dominari iniustã tyrannidẽ: quia à minimo vsque ad maximũ omnes cõditi sunt ad imaginẽ Dei. Debuerat igitur Deus peculiarẽ curã agere in conseruando genere humano: debuerat fulgere paternus eius amor & solicitudo in hac parte. vbi aũt ita impune violãtur homines, & vnus reliquos ferè opprimit, videtur certè nulla esse Dei prouidẽtia. Quomodo enim curabit vel passerculos, vel boues, vel asinos, vel arbores, vel plantas, quũ ita deserat homines, nec quicquã afferat auxilii rebus adeò turbatis? Nunc tenemus cõsiliũ Prophetæ. Sed tamẽ, sicuti iã dixi, non spoliat Deum sua potentia: neque hîc deblaterat cõtra fortunã, vt faciunt multi canes. Dicit, *Facis homines.* ergo ascribit Deo quod non potest tolli, quòd scilicet gubernet mundum. Sed quantũ attinet ad iustitiam Dei, vacillat, & conuertit se potius ad Deũ: quanquã videtur Propheta hîc ruere instar hominis phrenetici, tamen si omnia cõsideremus, videbimus strenuè luctatum esse cum tentationibus, & in istis etiã verbis fulgebũt saltem aliquæ scintillæ fidei, quæ poterũt nobis ostẽdere quãta fuerit Prophetæ cõstantia. Nam hoc maximè notatu dignũ est, quòd Propheta se ad Deũ conuertit. Vt plurimũ Epicurei quũ obstrepunt Deo, quasi data opera affectãt multitudinẽ, vt Deo maledicant, & procul se ab ipso subducãt: quia non putãt eũ curã gerere mundi. Sed Propheta Deũ semper alloquitur. Scit igitur Deũ esse mũdi gubernatorẽ: deinde cupit se extricare ab istis cogitationibus tã perplexis & spinosis. vnde autẽ quęrit remediũ? A Deo ipso. Quum profani homines petulanter subsannant Deũ, indulgẽt sibi, & nihil magis appetunt, quàm obdurescere in suis impiis commentis. Propheta autem ad Deum ipsum accedit. Quì fit ergo Domine? quasi diceret, Hîc vides me distrahi & constringi simul: distrahi in multas absurdas imaginationes, vt ferè euanescam: constringi aũt summis angustiis, quia non possum me expedire. Tu igitur Domine explica mihi istos nodos, & collige sensus meos, vt intelligam quod verum est, & quod sum persuasus: tamen etiam explica istam dubitationem ne conturbet fidem meam: tu Domine fac, vt tandẽ sciam & intelligam distinctè quomodo iustus sis, & summa æquitate modereris quæ videntur sic cõfusa esse. Continget etiã interdum, vt impii quasi spuãt in faciẽ Dei: sed furor diabolicus illos tunc impellit. Propheta autem longè aliò spectat, quia videt sese obrui, & mentẽ suã non sufficere ad sustinendas tam graues tentationes: ideo petit subleuari, & ideo quẽadmodũ diximus, Deũ ipsum alloquitur. Quũ dicit, *Propterea gaudet, & exultat,* auget indignitatẽ: quia etiãsi Dominus ad tẽpus permittat impiis opprimere innoxios: tamen vbi videt eos gloriari in suis sceleribus, & triumphũ agere, hęc tanta proteruia debet magis accendere iudicium eius. Quod ergo tunc quoque Dominus dissimulat, hoc videtur esse nimis absurdum. Iam sequitur apud Prophetam.

16 Propterea sacrificabit sagenæ suæ, & suffitum offeret reti suo, quia in illis pinguis portio eius, & cibus eius lautus.

Propheta confirmat clausulam proximi versus. Clarius enim explicat qualis sit illa lætitia, de qua loquutus est, nẽpe qua impii Deum quasi ex professo cõtra se prouocant. hoc quidẽ iam per se abominabile est, dũ improbi sibi placent in suis sceleribus: sed quũ insultẽt ipsi Deo, hoc longè est atrocius. Additur ergo nũc talis definitio à Propheta: quasi diceret, nõ tantũ sibi applaudũt impii dũ illis parcis, vel ad tẽpus eos toleras: sed iã cõtra te insurgũt, & deridẽt omnẽ deitatẽ, & palã in cœlũ ipsũ blasphemãt, quia sacrificant reti suo, & sagenæ suæ suffitũ offerũt. Metaphoricè autem significat Propheta impios non modò obdurescere vbi prospere illis successit in suis sceleribus, sed etiam sibi tribuere iustitiæ laudem, quia constituunt rectè factũ esse

quicquid bene successit. Ita detrahunt Deum è suo solio, & se constituunt in eius locũ. Nunc tenemus consiliũ Prophetæ. Sed hìc etiam locus detegit occultã impietatẽ eorũ omniũ, qui pu rè & syncero animo Deũ non colunt. Est quidẽ infixa aliqua persuasio deitatis in cordibus hominum: quia nemo est tã barbarus quin tangatur aliquo pietatis sensu: & hoc modo etiã redduntur omnes inexcusabiles, quia gestant in cordibus suis legem quæ illis sufficiat ad mille reatus. Cæterũ, simul etiam sepeliunt notitiam illã impii, & qui non sunt illuminati fide, quia sese implicant: & quum illis obrepit aliqua Dei memoria, initiò tanguntur, & tribuunt aliquẽ honorẽ Deo: sed illud est euanidũ, quia statim suffocãt quãtũ in se est, imò etiã conãtur extĩguere, etiãsi nequeãt, illã notitiã, & quicquid est lucis è cœlo. Hoc graphicè nobis depingit Propheta in persona regis Assyrii. Dixerat prius, Hæc virtus est deo ipsius. Conquestus fuerat Assyrios daturos suis idolis quod propriũ erat vnius Dei: atque ipsum hoc modo spoliari iure suo: nunc autem dicit illos *sacrificare sagenæ suæ, & suffitum offerre reti suo*. Hoc longè est diuersum. Nã quomodo sacrificarent idolis suis, si acceptum ferrent sagenę suæ quicquid adepti erant victoriarum? Nam figuratè per nomẽ Sagenæ, & retis Propheta intelligit industriã, vires, copias, opes, consilia, practicas, vt vocant, & alia quæ profani homines sibi arrogant. Quid est igitur sacrificare reti suo? Nẽpe quia Assyrius putabat se superasse astutia reliquos omnes, quia putabat se fuisse magnanimũ, vt non dubitaret bellũ inferre cunctis gentibus: putabat se bene fuisse instructum copiis, deinde bellum fuisse ritè gestum: quia & ipse fœlix fuit, & nihil etiã omisit quod faceret ad victoriam obtinendam. Sic quemadmodũ iam dixi, Assyrius pro nihilo ducit sua idola: quia substituit se in locũ omniũ deorũ. Nã si quæritur vnde fœlicitas, debebat eã tribuere Assyrius vni Deo. Atqui putat se quasi proprio iure esse fœlicẽ. si de consilio agitur, certè Deus est qui gubernat cõsilia hominũ & mẽtes. Assyrius autẽ putat se quiduis adeptũ esse propria solertia. Si de viribus, vnde etiã vires? vnde fortitudo cordis? sed Assyrius ad se hæc omnia rapit. Ergo quis est apud ipsum Deus? Videmus vt iam suis quoque idolis eripiat omnẽ honorẽ, & sibi arroget. Sed quemadmodũ iam dixi, hoc vitiũ cõmune est omnibus impiis: quia vbi non regnat Spiritus Dei, nulla erit modestia, & semper homines crepabunt occulta superbia, donec ipsos penitus Deus purgauerit. Necesse est igitur vt Deus speciali gratia nos exinaniat, ne turgeamus fastu illo diabolico, qui nobis ingenitus est, & qui nõ potest vlla ratione à nobis discuti, donec Dominus nos regeneret Spiritu suo. Præsertim hoc conspicere licet in omnibus regibus mũdi. fatentur quidẽ etiam summi reges se regnare Dei gratia: deinde quũ adepti sunt aliquã victoriã, fiunt supplicationes, redduntur vota. Sed si quis diceret istis victoribus, Deus est misertus vestri. Quid? Ergo meus apparatus nihil profuit? quid? annon prouideram multò antè? annon mihi cõciliauerã multorum amicitias? annon contraxeram fœdera? annon prospexerã talibus incõmodis? annon etiam hoc remedium appositè curaui? denique Deo in speciem sacrificant. sed postea ad rete, ad sagenã recurrunt, hoc est, putant Deum nihil esse. Vtinã hæc non essent tam manifesta! Sed quum Spiritus Dei nobis proponat viuã istam imaginẽ, discamus quid sit vera humilitas, nẽpe vbi sentimus nos nihil esse, & nihil posse: vnum esse Deum, qui non modò nos vegetat, ac sustinet in hac vita, sed etiã gubernat Spiritu suo: & deinde sustentat corda nostra: dat fortitudinẽ: deinde benedicit nobis, vt prosperi sint euentus quũ aliquid aggredimur. Discamus ergo non aliter posse Deũ verè glorificari, quàm vbi homines se prorsus exinaniũt. Postea adiungit, *quia in illis pinguis portio eius, & cibus eius lautus*: quanquã בריאה alii vertũt Cibũ electũ. sed alii vertunt cibum pinguẽ: & mihi magis placet accipi pro lauto vel opimo. Cibus igitur eius lautus est, vel opimus. hìc Propheta significat prosperitate excæcari homines, ita vt sibi sacrificent. Et hinc magis conuincitur ingratitudo. nã quò liberalius nos Deus tractat eò certè plus nobis suppetit materiæ ad ipsum glorificandũ. Vbi autẽ homines saturi & bene referti ita turgent superbia, & sibi ipsi sacrificant, nónne hinc magis detegitur eorum impietas? Et tamen Propheta non tantùm Assyrios conqueritur abuti beneficentia Dei, sed sub eorũ persona ostendit quale sit ingeniũ totius mundi. Vbi ergo homines sibi opes multas accumulãt, & ex aliena substantia contrahunt aceruũ, tunc magis ac magis excæcantur. Hinc videmus meritò debere nobis suspectã esse prosperã fortunã, ne pinguedo ita crescat, vt nihil cernamus: quẽadmodũ obstupescũt oculi nimia pinguedine. Hoc ergo nobis tenẽdũ sẽper est. Deinde cõcludit Propheta quod dixit. Quia enim tãtùm restat vnus versus primi cap. eũ breuiter perstrĩgã.

17 An propterea extendet sagenam suam, & assiduus erit ad occidendas gentes, vt non parcat? (*alii vertunt, annon, negatiuè. atqui debuisset esse* הלא על כן)

Est autẽ interrogatio hæc affirmatiua, An propterea, quæ tamẽ postulat negationẽ in respõso. falluntur ergo omnes interpretes, quum putant Prophetã hìc conqueri, quòd subinde extendat rete suũ post capturã: potius enim hoc vult, An semper extẽdet rete suũ? hoc est, quousque Domine permittes Assyrio, vt *prosiliat ad nouas prædas*? Quemadmodum enim venator si cepit vel aprum vel ceruũ, acuitur, & statim recurrit ad nouam venationem: ita etiã quẽadmodũ piscator si reportat plenã suam nauiculam cupidior est piscandi. An inquit, tu patieris Domine, assiduos esse Assyrios in suis capturis? & ostendit quã indigni sint hac tolerantia Dei: nempe

quia occidunt gentes. Non agitur, inquit, híc vel de pisce, vel de alio animali: non agitur etiam de vno vel altero homine: sed agitur de multis populis. Quum ergo ita grassentur cædes per totum mundum, quoúsque Domine impune ferent? neque enim cessabunt. Videmus ergo quorsum pertineat hæc querimonia Prophetæ. Sed proxima lectione videbimus vt seipsũ colligat.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quãdo fieri non potest, quin pro infirmitate carnis nostræ inter tot turbulentos huius mundi motus vacillemus sæpe & turbemur: da inquam vt fultura hac sustineatur fides nostra, te esse gubernatorem mundi, neque homines semel duntaxat abs te esse creatos, sed etiam conseruari sub manu tua, & te etiam eundem esse iustum iudicem, vt nobis ipsi quoque frænum iniiciamus. Et quanquam subinde sustinendi erunt nobis multi insultus, ne vnquam deficiamus, donec erũpat victrix fides nostra supra omnes tentationes: & tandem per continuam seriẽ militiæ nostræ perueniamus ad cœlestẽ quietẽ, quã nobis acquisiuit Christus Filius tuus, Amẽ.

CAPVT II.

1 SVPER speculam meam stabo, & statuam me super arcem, & speculabor ad videndum quid loquatur mecum, & quid respondeam ad increpationem meam.

Vidimus primo cap. quid Propheta in persona piorũ omniũ diceret. Erat enim illud durũ certamẽ, quum omnia essent permixta, & nullus se ostenderet exitus. Poterant coniicere fideles omnia fortuitò volui, nullam esse Dei prouidentiam, quemadmodum Propheta liberè etiam erupit in istas querimonias. Nunc incipit se colligere ab his perturbationibus: & semper loquitur ex persona omnium piorũ, vel totius Ecclesiæ. Nam quod restringũt ad munus propheticum nonnulli interpretes hanc sententiam, mihi non probatur: & ex contextu etiam prõptum erit colligere Prophetã non ex priuato sensu loqui, sed repræsentare affectus omniũ piorum. Sic ergo hanc sententiam contexere oportet cum querimoniis, quas paulò ante vidimus, quòd Propheta vbi videt se posse demergi & obrui quasi profundissima abysso, sese attollit supra sensum & rationem hominũ, & propius ad Deũ accedit, vt despiciat ex alto quæ in terra geruntur, & non iudicet ex sensu carnis suæ, sed ex luce Spiritus sancti. Specula enim de qua loquitur, est patientia quæ nascitur ex spe. Si enim volumus constanter luctari ad extremũ vsque, & tandem potiri victoria contra omnes tentationes & conflictus, necesse est supra mundũ assurgere. Quidã per nomẽ Speculæ & Arcis intelligunt verbũ Dei: & hoc esset aliquo modo tolerabile: sed non conuenit tamen per omnia. Si quis ergo propius expendat rationem metaphoræ, facilè intelliget speculam esse recessum mentis, vbi subducimus nos a mundo: quia videmus quàm procliue sit nobis omnibus ingenium ad diffidentiã. Quum ergo sequimur propriã inclinationem, statim occupant nos variæ tentationes: neque possumus vel ad momentũ vnum sperare in Deo: & multa etiam sese ingerunt, quæ eripiant & excutiant nobis omnẽ fiduciam: inuoluimur etiã variis cogitationibus: quia dũ Satã videt vt homines vagi sint in suis cõsultationibus & multa permisceant, ita implicat eos, vt non posint ad Deum vllo modo accedere. Ergo si volumus fouere fidẽ in cordibus nostris, necesse est emergere supra istas difficultates & impedimenta. Et Propheta per nomen Speculæ hoc intelligit, quòd scilicet sese expediat à cogitationibus carnis, quia nullus esset finis vel modus, si vellet iudicium ferre ex proprio sensu: *Ego*, inquit *stabo super speculam meam*: deinde *constituam me super arcem*. Denique hæc sententia tantundem valet, acsi Propheta renuntiaret iudicio hominis, & abrumperet omnes laqueos, quibus Satan nos implicat, ne posimus longius supra terrã assurgere. Postea adiungit, *Speculabor ad videndum quid loquatur mecum*, hoc est, illic ero intentus. Speculandi enim verbo intelligit custodiã, vel excubias: quasi diceret, nisi statim apparuerit aliquid spei, tamen non frangar animo, neque deseram stationẽ meã, sed manebo quasi fixo pede in illa specula, in quã ego nunc volo cõscendere. *Speculabor* igitur *ad videndum quid mecum loquatur*. hoc referri ad Deũ debet. Neque enim probabilis est eorũ opinio, qui istud Loqui ad Satanæ ministros referunt. Nã priore loco dicit Propheta, *Videbo quid mecum Deus loquatur*: postea adiungit, *Et quid respondeam ad increpationẽ*. Qui sic Videbo exponũt, quid loquatur, hoc est, quid impii obiiciãt mihi ad fidẽ meam labefactandã, primò non attendunt ad verba Prophetæ. nã hìc in singulari numero dicit, quid loquatur mecũ: quia nullũ nomẽ exprimitur, non dubiũ est quin Propheta hìc subaudiat nomẽ Dei. Iã etiãsi verba non coarguerent illã interpretationẽ, cõtextus tamẽ ipse satis ostẽdit, nõ posse aliter exponi hunc locũ, quã nuper attigi. Quomodo enim respondebũt fideles ad calũnias vbi agitatur fides ipsorũ, vbi improbi homines probrosè illudũt & subsannãt eorũ fidẽ, quomodo poterũt liberè coarguere tales blasphemias, nisi audierint prius Deũ loquentẽ? neque enim possumus refellere & diabolũ, & omnes eius ministros, nisi instructi Dei verbo. Videmus ergo hìc teneri optimum ordinem à Propheta quum priore loco dicit, *videbo quid*

mecum loquatur:deinde,tunc ero ſatis inſtructus,vt reſpondeam ad increpationem, hoc eſt, ſi ludibrio habeant fidem meam reprobi, potero intrepidè eos coarguere, quia ſcilicet Dominus mihi ſuggeret materiam liberæ reſponſionis. Nunc tenemus ſimplicem & genuinum ſenſum huius verſus.Supereſt,vt diſcamus accommodare in vſum noſtrum hanc doctrinam. Et primò notandum eſt, non aliud eſſe remedium, vbi occurrunt tam duræ tentationes,quales retulit Propheta primo cap.niſi diſcamus euehere mentes noſtras ſupra mundum. Nam ſi volumus diſceptare cum Satana ex proprio noſtro ſenſu, centies nos obruet, neque vnquam pares erimus ad reſiſtendum. Sciamus ergo hîc nobis oſtendi rationem pugnandi,vbi agitantur animæ noſtræ diffidentia, vbi dubitationes nobis obrepunt de prouidentia Dei, vbi res in hoc mũdo confuſæ quaſi inuoluunt nos tenebris, vt nihil lucis amplius appareat:nempe, vt vale dicamus rationi noſtræ: quia euaneſcent omnes ſenſus noſtri,ſi vellimus iudicium ferre ex ratione noſtra. Donec ergo conſcenderint fideles in ſpeculã,& ſteterint in arce,de qua hîc Propheta loquitur,tentationes eos huc & illuc abripient, & demergent quaſi in profundo gurgite maris. Atque vt hoc melius intelligatur, ſciamus hîc ſubeſſe tacitam antitheſin inter ſpeculam & arcem, quarum fit mentio à Propheta, & inter ſtationem terrenam. Quandiu igitur iudicamus ex ſenſu noſtro, ambulamus in terra.Atqui tunc ſurgent multæ nebulæ, & Satan ſparget cinerem ante oculos noſtros:ita facilè abtenebrabit iudicium noſtrũ:ſic fiet, vt cõfuſi iaceamus. Neceſſe igitur eſt,quemadmodum prius diximus,calcare ſub pedibus rationem noſtram,& accedere propius ad Deum.diximus Speculã eſſe receſſum mentis.Quomodo autem poterimus illuc aſcendere? nempe ſi ſequamur verbum Domini. Reptamus enim in terra: imò videmus vt caro noſtra deorſum ſemper nos trahat. Niſi igitur cœleſtis doctrina ſit nobis inſtar alarum vel ſcalarum vel vehiculi, non poterimus vel pedem vnum tollere, ſed potius quæremus latebras ſub terra, quàm aſcendamus in cœlum:ſed verbum Dei nobis erit pro ſcalis, pro vehiculo,vel etiam pro alis:quia vtcunque nullus ſit acceſſus,poterimus tamen euolare, modò verbum Dei obtineat ſuam authoritatem apud nos. Hinc colligimus impropriè interpretes illos loqui, qui putant Speculam & arcem eſſe Dei verbum.Nam verbo Dei, quemadmodum iam dixi,in arcem illam attollimur, nempe in cuſtodiam ſpei, vt firmi & conſtantes maneamus,vbi deſpicimus è ſublimi,quæ nos cõturbant,& obtenebrant omnes ſenſus noſtros quãdiu iacemus in terra.Hoc vnum eſt.Deinde repetitio non eſt ſuperuacua,quum Propheta dicit,*ſuper ſpeculam meam ſtabo ſuper arcem conſtituam me*.Non repetit hãc ſententiã,quaſi per ſe ſit obſcura:ſed admonet fideles,etiãſi propenſi ſint ad pigritiam,tamen luctandum eſſe,vt ſeſe expediant Et facilè experimur quàm ignaui ſimus,niſi vnuſquiſque noſtrũ ſe ſolicitet. Dum enim occupat mẽtes noſtras aliqua perturbatio,ſtatim ſuccũbimus deſperationi.Hæc igitur ratio eſt cur Propheta,poſtquam de ſpecula loquutus eſt,iterũ nominet arcẽ.Quod autẽ dicit,*ſpeculabor ad videndum*,ad perſeuerantiã reſpicit:quia non ſatis eſſet oculos ſemel aperire, & vno intuitu cõprehendere quicquid nobis occurrit:ſed neceſſe eſt manere in perpetua attentione.Hanc igitur cõſtantiã Propheta ſpeculandi verbo exprimit: quia non ſumus tã perſpicaces,vt ſtatim cõprehendamus quod vtile eſt cognitu. Deinde etiãſi ſemel cõtigerit videre quod neceſſe eſt, poterit tamen noua tentatio illum aſpectum delere.Sic fiet,vt euanidi ſint omnes noſtri aſpectus,niſi maneamus in ſpeculatione,hoc eſt,niſi perſtemus in ſtudio illo,& conſtantia,vt ſcilicet ſubinde redeamus ad Deum,quoties diabolus nouas procellas excitat,quoties etiam nebulis cœlum obducit,vt tollat nobis omnem conſpectũ Dei. Videmus ergo quàm emphaticũ ſit quod Propheta hîc dicit,*ſpeculabor ad videndum.* Nec dubiũ eſt quin fideles hîc comparet excubitoribus,qui etiamſi nihil audiant,tamen non ſtatim obdormiũt:& ſi ſemel,vel bis aliquẽ audiant ſtrepitum,non ſtatim tumultuantur,ſed expectant,conſiderant ſecum.Quemadmodum igitur qui agunt excubias debent manere quieti,quia & alios omnes turbarent,& non poſſent fungi ſuo officio: ſic etiam eadẽ tranquillitas requiritur à fidelibus, vt patienter Deum expectent in rebus turbatis & confuſis. Iam videndum eſt qualis ſit iſta ſpeculatio: *ſpeculabor ad videndum quid mecum loquatur*,inquit. Videtur membrum hoc non congruere, quia propriè non videmus quę dicuntur.Sed Propheta hîc duplicem metaphoram contexit. Propriè dicendum fuerat,manebo attentus ad audiendum quid loquatur:dicit,*ſpeculabor ad videndum quid loquatur.* Simplex metaphora eſt Pſalmo 85, Audiam quid loquatur Deus. loquetur enim pacem erga populũ ſuum.Illic etiam eſt metaphora,quia non de corporali auditu loquitur Propheta: Audiam quid loquatur Deus, quorſum pertinet iſtud audire?Nempe placidè expectabo, inquit, donec oſtendat Deus fauorem ſuum,qui nunc eſt abſconditus.Loquetur enim pacẽ ad populum ſuũ,hoc eſt, Dominus nunquã obliuiſcetur Eccleſiæ ſuæ.Sed quemadmodũ iam dixi hîc duas ſimul metaphoras Propheta coniungit. nam iſtud Loqui nihil aliud ſignificat, quàm Deum teſtari cordibus noſtris, etiamſi non ſtatim affulgeat nobis ratio conſilii eius, cum tamen ſapienter omnia moderari:nec quicquam eſſe melius,quàm nos permittere eius arbitrio. Quòd autem dicit: *Videbo,& ſpeculabor quid loquatur*,hæc metaphora durior eſt:tamen non caret ratione. Voluit enim Propheta nos monere huc applicandos eſſe ſenſus noſtros omnes, vt pen-

pendeamus toti à verbo Dei. Iam etiamsi quis statuat Deum audire, videmus quàm multæ tẽtationes nos statim abstrahant. Non satis igitur erit præbere nos dociles, & aures arrigere ad audiendam eius vocem, nisi etiam oculi simul cõiuncti sint: & ita nos totos retineamus. Videmus ergo nunc consilium Prophetæ: voluit scilicet exprimere summam attentionem: quasi diceret fideles semper fore vagos, nisi sedulò & oculos & aures & omnes sensus suos colligãt ad Deum, & se quasi cohibeant illo fræno, ne erroneæ speculationes vel imaginationes huc & illuc eos distrahant. Cæterùm, docet etiam Propheta tantum reuerentiæ deberi verbo Dei, vt nobis sufficiat audire eius vocem. Hæc igitur sit nostra perspicacia, obtemperare loquẽti Deo, & amplecti reuerenter verbum eius, ita vt liberet nos ab omnibus molestiis: deinde contineat in pace & tranquillo statu mentes nostras. Opponitur ergo hoc Loqui omnibus obstreperis Satanæ vocibus, quas non desinit in aures nostras susurrare. Nam simulatque tentationis aliquid occurrit, Satã à dextra & sinistra parte nobis multa suggerit: Quid facies? quid capies cõsilii? vide an Dominus tibi sit propitius, vnde expectas auxilium: quî confidere audes Deum tibi affore? quomodo te expedies? quis erit exitus? Quoniam igitur Satan tot modis nos conturbat, ideo Propheta ostendit nobis debere vnum Dei verbum sufficere. Ergo quicunque laxant frænum suis consiliis, digni sunt quos Deus permittat Satanæ huc & illuc seorsum & deorsum raptandos: quia hæc vnica est statio firma & secura fidelibus acquiescere in verbo Dei. Iam hoc etiam clarius exprimitur in fine versus, vbi addit Propheta, *Et quid respondeam ad obiurgationem meam*. ostendit enim se fore instructum optimis armis ad sustinendos omnes impetus & repellendos, si patienter audierit Deum loquentem, & placidè amplexus fuerit verbum ipsius: tunc, inquit, erit quod respondeam ad omnes obiurgationes, vbi loquutus fuerit mihi Dominus. Increpationes vocat non modò blasphemias, quibus improbi concutiunt fidem nostrã, sed omnes etiam turbulentos affectus, quibus Satã occultè machinatur fidem nostram subuertere. Neq; enim tantũ subsannant nos improbi, & exagitant nostrã simplicitatem, quasi temere & stultè fidamus Deo, & ita nimiũ simus creduli: sed ipsi etiam nos intus increpamus: hoc est, quisque se ipsum conturbat variis disceptationibus. Quidquid enim venit nobis in mentẽ cõtra verbum Dei, hoc est propriè obiurgatio vel increpatio: perinde enim est acsi quis seipsum accuset, quasi non experiatur Deum esse veracem. Nunc ergo videmus latius patere nomẽ increpationis, quàm ad externas blasphemias, quibus aggredi solent increduli Dei filios: quia sicuti iam diximus, etiamsi nemo sese ingerat ad fidem nostram tentandam, quisq; sibi est tẽtator. Diabolus enim non desinit mentes nostras agitare. Ergo quũ Propheta dicit: *Quid respondeam ad increpationem*, intelligit se fore satis munitum contra omnes Satanæ insultus & arcanos & extraneos, vbi audierit quid loquatur Deus. Colligimus etiam ex hoc toto versu non posse ferri iudicium de prouidentia Dei, nisi præluceat cœlestis doctrina. Ideo non mirũ est, si multi deficiant in tentationibus, imò totus ferè mundus: quia pauci sunt qui assurgant in arcem de qua loquitur Propheta, & qui sustineant audire loquentem Deum. Temeritas ergo & arrogãtia excæcat mentes hominum, vt statim vel maledicant Deo loquenti, vel accusent fortunam, vel statuant nihil esse certi, quia scilicet secum tumultuantur, & arrogant sibi plusquam oportet, neque possunt sese verbo Dei subiicere. Pergamus:

2 Et respondit mihi Iehoua, & dixit, Scribe visionem, & explana super tabulas, vt currat legens in ea.

3 Quia adhuc visio ad tempus statutum, & loquetur ad finem, & non mẽtietur, si morã fecerit expecta eam: quia veniendo veniet, & non tardabit.

Nunc Propheta suo exemplo ostendit non esse metuendum, quin Deus in tempore succurrat, si modò componimus mentes nostras ad spiritualem quietem, & in ipsum constanter respicimus. Hic ergo euentus, quem recitat Propheta, ostẽdit non esse periculum, ne Deus frustretur spem & patientiam eorum qui sese in cœlum attollunt, & manent firmi in illa statione. *Respondit mihi Iehoua*, inquit, *& dixit*. Non dubium est, quin Propheta hìc suum exemplum accõmodet ad communem doctrinam totius Ecclesiæ. Quum ergo testatur sibi datũ fuisse responsum à Deo, significat alacriter sperandum nobis esse, quia si Dominus reperiat nos locatos in nostra specula, tempestiuè nobis suggeret consolationẽ, qua videbit esse opus. Cæterùm, postea ad Propheticũ munus descendit, quòd scilicet iussus fuerit scribere super tabulas, & scribere crassis literis, vt posset legi illud edictum: etiamsi quis celeriter trãsiret, posset tamen vno intuitu videre quid scriptum foret. Et hac secũda parte clarius exprimit se tractare communẽ doctrinam, quæ ad totum corpus Ecclesiæ pertinet. Neque enim priuata sua causa iussus fuit scribere, sed in omnium ædificationem. *Scribe* ergo *visionem*. deinde, *Explana*. Nã באר propriè significat Explicatè disserere. *Explica* igitur *super tabulas*, inquit, *vt currat quisquis leget*, hoc est, ne moretur lectores suos hæc scriptura: Scribe eã magnis characteribus, vt in celeri transitu quisque videat quod scriptum est. Postea adiungit, *Quia visio erit*, inquit, *ad tempus constitutum*. Insi-

T. iiii.

gnis est hæc sententia, qua docemur non agendum esse cum Deo præcise, sed dandũ esse locũ spei, quia Dominus non statim exequitur quod pronuntiat ore suo: sed vult probare nostram patientiã, & fidei nostræ obsequiũ. Dicit ergo *visionem esse ad tempus*, & tẽpus statutũ. מועד enim significat tempus quod præfixum est ex condicto. Cæterùm, quia penes Deũ est tempus præfigere, ideo tẽpus statutũ, de quo loquitur Propheta, pendet ab eius arbitrio & potestate. *Visio* ergo *erit ad tempus*. Hìc coarguit feruorem immodicũ, qui nos abripit, vbi cupim⁹ Deũ statim reipsa palã facere quidquid promittit. Ostendit igitur Propheta Deũ ita loqui, vt tamen liberũ sit ei differre executionẽ donec visum fuerit. Postea, *Vsque in finem*, inquit, *differet*. Deniq; significat Propheta hunc honorẽ deferendũ esse verbo Dei, vt certò persuasi simus veraciter loqui Deũ ipsum, & contenti simus eius promissionibus, perinde acsi res ipsa esset in manu nostra. *Vsque in finem* ergo *loquetur, sed non mentietur*. Hìc Propheta significat paratã fore executionẽ, vt tandẽ experientia doceat, Deũ non frustra loquutũ esse, nec fallendi causa: sed tamen patiẽtia opus esse: quia sicuti dictũ est, Deus non vult ita morẽ gerere feruidis & importunis nostris desideriis, vt statim rem ipsam demonstret: sed vult nos tenere suspensos. Et hoc est verũ sacrificiũ laudis, vbi nos retinemus & manem⁹ firmi in hac persuasione, Deũ fallere nõ posse, nec mentiri, etiamsi videtur nos ludere ad tempus. *Non mentietur* ergo. Postea adiungit, *Si moram fecerit, expecta eam*. Iterum clarius exprimit hanc esse veram fidei naturã, non statim erumpere ad querimonias, si Deus multa dissimulat, si nos etiã patitur opprimi ab impiis, si non statim succurrit: deniq; si non implet re ipsa quod pollicitus est verbo suo. *Si moram* igitur *fecerit expecta eam*. Postea iterum repetit, *Veniens veniet*, hoc est, quidquid sit, Deus qui est non modò verax, sed veritas ipsa, dabit cõplementum suis promissis. Ipse ergo effectus promissionũ aderit in tẽpore. Sed notanda est ista oppositio, *Si moram fecerit, veniet, nec moram faciet*. Videtur hęc duo mẽbra in speciẽ pugnare. Sed mora, cuius fit mentio priore loco, refertur ad festinationẽ nostrã. vulgare est illud prouerbiũ, Etiam celeritas in desiderio mora est. Nos aũt ita properamus in omnibus nostris desideriis, vt Domin⁹ simulac præterit momentũ vnũ, videatur nimis cessare. Ita etiam facile veniret nobis in mentem expostulare cum ipso, quòd nimium piger sit. Deus ergo secundum hanc rationem dicitur moram facere in suis promissis, & promissiones etiam quo ad effectum dicuntur moram facere. Cæterùm, si respicimus ad Dei consilium, nũquã moram facit. Nouit enim omnes temporũ articulos, & in ipsa tarditate semper accelerat, vtcũque non apprehẽdat hoc caro. Nũc ergo tenemus in summa quid Propheta velit. Iam quod iubetur *scribere visionem: & explicare etiam super tabulas*, multi restringunt ad Christi aduentum. Ego autem existimo Prophetam potius nomẽ visionis tribuere doctrinæ, vel admonitioni, quã paulò pòst subiicit. hoc quidẽ verum est, fideles sub Lege nõ potuisse fouere spem suã in Deo, nisi oculos & mẽtes dirigerent in Christũ: sed aliud est restrictè aliquid accipere de ipso Christo, aliud aũt cõplecti promissiones, quæ spectabãt ad conseruationẽ Ecclesiæ. Quatenus ergo promissiones Dei in Christo sunt, Etiã, & Amẽ, nulla potuit dari visio Patribus, quæ erigeret ipsorum animos ac fulciret in spe salutis, nisi Christus medius illis occurreret. Cæterùm, Propheta hìc generaliter significat sibi mandatũ fuisse datum, vt subiiceret hanc futurã piorũ cordibus, Deũ expectandũ esse, quemadmodũ clarius postea videbim⁹. Visio igitur nihil aliud est, quàm admonitio, quæ proximo versu, & toto contextu sequenti legetur. Quòd *scribendi & explicandi* verbo vtitur, quidã malè discerpunt, potius quàm distinguũt. quia enim Prophetę scribere solebant, & simul etiã proponere summas vel capita suarũ concionum, ideo putant quidam præceptũ fuisse, vt Habacuc scriberet, hoc est, vt testatũ relinqueret posteris quid dixisset: deinde, vt proponeret instar edicti eandem doctrinã, quæ posset non tantùm ad diem vnũ, vel paucos inspici à populo transeunte. Ego non puto ita subtiliter loquutũ esse Prophetam. Pro eodẽ igitur accipio scribere, & explicare super tabulas. Quod aũt additur, *Vt currat legens in ea*, debet intelligi quemadmodũ iam exposui: quia voluit Deus quasi memorabilẽ sententiã, & præ aliis notatu dignã proponere. Hoc igitur non fuit in cõmuni vsu Prophetis, scribere lõgis & magnis characterib⁹: sed Propheta hìc peculiare aliquid notat, quòd scilicet sentẽtia hęc digna fuerit obseruatu: quemadmodũ etiam Ies. 8. cap. dicitur, Scribe super tabulã stylo hominis. Vocat stylũ hominis vulgarẽ etiam, qui facilè cõprehenditur à rudissimis quibusq; & idiotis. Eódẽ refertur quod hìc Deus seruo suo Habacuc præcipit: *Scribe*, inquit: Quomodo? nõ vt scribi solẽt prophetiæ. verũ enim est Prophetas semper capita suarũ concionũ proposuisse populo, sed dicit, *Scribe* ita vt etiã cursim legatur, siquis festinet: etiamsi non attentus sit, videat tamen hoc scriptũ esse: quia tabula ipsa explicatè ostendet quid contineat. Iã videmus Prophetã hìc singulari elogio cõmendare, quod statim subiiciet. Et ideo hic locus debet expergefacere omnes sensus nostros, vbi Deus ipse testatur se aliquid memoratu dignũ afferre. Neq; enim loquitur de quotidiana doctrina, sed voluit ostendere aliquid esse maius & præstantius, iubẽs quemadmodũ iam dixi, hoc scribi magnis characteribus, vt etiam currentes legant. Quòd aũt dicit *visionem adhuc esse ad tempus*, breuiter exposui hìc nobis ostendi quantũ reuerentiæ mereatur cœlestis doctrina. Nam si volumus Deũ exigere ad regulã nostram, hoc est nimis pręposterum,

2. Cor. 1. d. 20

rũ,ac peruersum. Atqui nullus erit fidei locus, si petim' vt statim Deus cõpleat quidquid pronuntiat ore suo. Hæc igitur fidei nostræ probatio est, acquiescere in verbo Dei, etiamsi effectus nõ protinus appareat. Quum ergo Propheta *visionem ad tempus adhuc esse* docet, admonet nullam esse nobis fidem, nisi solo Dei verbo contenti suspendimus nostra desideria vsque ad tẽpus opportunum, quod scilicet ipse Deus statuit. *Visio* ergo *adhuc*. Nam vellemus quasi in nihilum redigere virtutẽ Dei, nisi cõpleat quidquid dixit: Adhuc, adhuc, inquit, Propheta, sit visio, hoc est, etiamsi Deus manum suã non exerat, sufficiat vobis quod loquutus est. Visio ergo ipsa sit vobis satis efficax: sit apud vos αὐτόπιστος, vt per se habeat fidem verbum Dei, neq; examinetur vulgari more, vt scilicet eum mendacii insimulent homines, nisi protinus obtemperet eorũ desideriis. Visio igitur ipsa sit satis solida & firma, donec tẽpus opportunũ aduenerit. Et notandũ est nomen מועד: quia non simpliciter de tẽpore loquitur Propheta, sed quemadmodũ iam dixi, denotat certũ & præfixum tẽpus. Homines quũ inter se paciscuntur, cõdicunt vltrò & citrò diẽ. Atqui nimiæ arrogantiæ esset, nobis tantũ sumere vt Deus statuat nobis diem pro nostro arbitrio. Penes igitur ipsum est ordinare tẽpora, & sic omnia moderari, vt probemus quidquid agit. Postea dicit, *Et differet vsque ad finem, & non mentietur*. Eódẽ etiã pertinet hæc particula *differet ad finem*: hoc est, nimis peruersi sunt homines si velint os Deo claudere, & velint abrogare fidẽ eius verbo, nisi protinus ostendat effectũ vbi loquutus est. *Loquetur* ergo: hoc est, maneat Deo hæc libertas vt loquatur. Et subest semper tacita antithesis inter vocẽ Dei, & effectũ. Vbi enim nos acquiescimus in verbo Dei, etiamsi manũ suam occultet, hoc est, etiamsi nõ proferat vllũ documentũ suæ virtutis: tamen Propheta iubet hunc honorẽ deferri eius verbo. *Visio* ergo *loquetur vsque ad finem*. Nunc clarius exprimit quod antè dixerat de tẽpore pręfixo: & ita occurrit obiectionibus, quæ nobis suggeri solẽt à Satana: Quoúsq; tardabit istud tẽpus? Tu quidẽ nominas tempus præfixũ: sed quãdo aderit dies ille? *Dominus loquetur ad finem*, inquit: hoc est, etiamsi Deus extrahat tẽpus, & de die in diem videatur vos lactare vanis promissionibus, loquatur tamẽ Deus, id est, obtineat hunc honorẽ apud vos, vt persuasi sitis, quia verax est, nõ posse vos frustrari: & interea expectate virtutẽ eius, & ita expectate, vt tamen maneatis quieti sub eius verbo, & toti vestri sensus inclusi sint in illa custodia, quòd sufficiat Deum loquutũ esse. Reliqua differemus in diẽ crastinum.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quãdo vides tanta nos imbecillitate laborare, imò ita cæcutire mentes nostras, vt ad minimas quasque perturbationes fides nostra labascat, imò propemodũ concidat: da inquã, vt virtute Spiritus tui efferamur supra hunc mũdũ, & magis ac magis discamus renuntiare consiliis nostris, & ad te ita accedere, vt stemus fixi in nostra specula, sperantes semper ex tua virtute quidquid nobis pollicitus es, etiamsi non statim declares reipsa te veraciter loquutũ esse: & ita probemus fidem ac patientiam nostram, vt pergamus in cursu militiæ nostræ, donec tãdem supra omnes speculas conscendamus in beatam illam quietẽ, vbi non amplius speculabimur cum attentione mentis, sed videbimus facie ad faciem in imagine tua quidquid optabile est, & quidquid ad plenam nostram fœlicitatem pertinet, per Christum Dominum nostrum, Amen.

HERI docuit Propheta hoc iuris permittendũ esse Deo, vt nobiscum loquatur, & sustineat nos verbo suo, donec maturũ tẽpus aduenerit, vt re ipsa exhibeat quod nobis premisit. Hinc sequitur exhortatio, quæ additur in fine versus, nẽpe opus esse patiẽtia: quemadmodũ etiam Apostol' 10. ad Heb. cap. hunc locũ exponens, vtitur hac locutione. Tametsi enim citat quod vid".

debimus proximo versu, Iustus ex fide sua viuet: respicit tamen totũ contextũ: & simul admonet quorsum Propheta hîc celebret authoritatẽ verbi Dei. Hæc igitur exhortationis sũma est, quãuis Deus nos teneat suspensos, nõ tamen abiiciendã esse spem: quia nouit quãdo expediat nobis manũ porrigere: & quemadmodũ heri attigimus, duo mẽbra, quæ videntur primo intuitu pugnare, Propheta hîc scitè cõnectit, & ostendit optimè inter se quadrare: quia Deus etiãsi videtur cũctari, non tamẽ tardior est quã oportet, & quã expedit. Statuendũ igitur est, in Deo satis esse prudentiæ & cõsilii, vt nos iuuet simulatq; opus fuerit. Iã admonet Propheta, nõ esse mirũ, si Deus ipse videtur nobis esse tardior, quia præcipites sumus in votis nostris. Cohibẽd' igitur est feruor ille, vt subiiciamus affectus nostros prouidẽtię & cõsilio Dei. Nũc pergamus:

4 Ecce exaltatio (*vel, qui se munit, vt alii vertunt*) non recta est anima eius in ipso: iustus autem in fide sua viuet.

Cohæret hæc sententia cũ proximo versu, quia vult Propheta ostendere nihil esse melius, quàm inniti verbo Dei, vtcunq; variæ tentationes animos nostros impetãt. Videmus ergo nihil hîc dici nouum, sed confirmari superiorem doctrinã, quòd scilicet tuta nobis & certa salus in sola Dei promissione sita sit: ideo non aliũ quærẽdum esse portum, vbi securè sustineamus omnes Satanæ & mundi impetus. Sed hæc duo mẽbra inter se opponit, quòd quisquis se munire volet, semper per varios anfractus feretur, nec quieto erit animo. Vnde colligitur alterum membrũ, Non alibi posse quiescere homines, quàm in fide. Cęterùm, prius membrũ variè

exponunt interpretes. Quidã enim vocẽ עופלה putant esse substantiuũ nomen, & accipiunt pro eleuatione: quæ sententia non malè conuenit. Certè eam vt magis genuinam amplecti non dubito. Quod enim עופל vocant Hebræi arcem, rectè iudicant deductũ esse à verbo עופיל quod est ascendere. Nam quòd alii pro roborare accipiunt, ratione caret. Alii aũt secus exponũt, quòd scilicet quærãt sibi arcẽ increduli, vbi sese muniãt. In eo parum est discriminis quò ad summã rei. Sed variant ac dissident interpretes in re ipsa: quia nonnulli prædicatũ accipiũt loco subiecti, & subiectũ loco prædicati. Quidam ergo eliciũt hunc sensum ex verbis Prophetæ, quisquis non est bene composito animo, quærit sibi arcẽ in qua tutò quiescat, vel sese roborat. Alii, qui superbus est, vel qui sese putat probè munitum, ille anima erit semper inquieta. Et hic posterior sensus mihi magis arridet, nisi quod semper retineo significationẽ illã nominis עופלה quasi diceret, Vbi erit animi electio, nulla erit trãquillitas. quanquã priore loco vidẽdũ est quid velint qui secus exponũt hũc locũ. Dicũt igitur incredulos, qui sunt obliquo animo & peruerso semper quærere vbinã tutò degãt, quia omnia illis sunt suspecta: deinde non respiciũt in Deũ, & hac ratione volunt quærere sibi remedia in mũdo, quibus resistãt omnibus incõmodis & periculis: sic sentiunt illi. Sed quẽadmodũ iã dixi, Propheta hìc potius denuntiat pœnã omnibus incredulis: quasi diceret, rependi illis mercedẽ, qua digni sunt, vbi sese ipsos torquent. Ita melius cõstabit antithesis: & vberior etiã poterit elici doctrina, si dicamus Deũ pœnam exigere de incredulis, vbi inquietudine illos distrahi in omnes partes finit: imò etiã vexat occultis tormẽtis eorum animos. Quum ergo dicit Propheta non esse quietam animam in omnibus qui putãt se bene munitos, intelligit ipsos sibi esse carnifices, quia accersunt sibi multas molestias, multos dolores, multas anxietates, & agitant etiã ac permiscẽt diuersa cõsilia: nunc excogitant vnam rem, nunc ad aliã declinãt. Rectificari enim animã dicunt Hebræi vbi acquiescimus vna aliqua in re, & stamus tranquilli: vbi aũt turbulentæ cogitationes nos in varias partes impellunt, tunc dicunt animã non esse rectã in nobis. Tenemus simplicẽ Prophetæ sensum. *Ecce*, inquit. Demõstratiua particula exprimit posse perspici quod docet si ad quotidiana experimenta simus attẽti. Sẽsus igitur est, in cõmuni hominũ vita clarè extare huius rei documentũ, quòd quisquis sese munit, deinde effertur cõfidentia, nusquã reperiat tranquillũ portũ. Semper enim aliqua noua suspicio, vel aliquis metus mentẽ cõturbat: hinc fit, vt anima ipsa sese implicet variis curis, & anxietatibus. Hanc mercedẽ dixi rependi iusto Dei iudicio omnibus incredulis, quia Deus sicuti apud Iesaiã testatur, offert nobis quietẽ: qui verò repudiãt bonũ illud inæstimabile, quod vltrò oblatũ illis fuerat à Deo, digni sunt non vno genere cruciatus, sed qui lacerẽtur cæcis agitationibus: imò etiã qui seipsos torqueãt ac discruciẽt. Verũ quidẽ est, si quis munitus sit, posse tamẽ acquiescere in verbo Dei: sed vox עופלה refertur ad ipsũ affectũ animi. Quisquis igitur turget inani fiducia, vbi videt sibi multa esse auxilia secundũ carnẽ, ille semper agitabitur: hoc est, tandẽ sentiet nusquã esse quietẽ, vbi mens non recumbit in solã Dei gratiã. Tenemus nunc sententiã huius partis. Sequitur, *Iustus autem viuet in fide sua*. Hìc non dubiũ mihi est, quin Propheta fidẽ opponat omnibus præsidiis, quibus excæcantur homines, vt Deũ ipsũ negligãt, neque petãt ab eo auxilium. Quia igitur subsidũt homines in terra freti fallacibus suis fiduciis, ideo Propheta hìc vitã in fide locat. Fides autẽ (sicuti notũ est, & statim fusius dicemus) pendet à solo Deo. Ergo vt fide viuamus significat Propheta spõte cedendũ esse omnibus munitionibus, quæ fallere nos solẽt. Qui ergo sentiet se nudatũ esse omnibus præsidiis, ille viuet fide sua si in vno Deo quærat quod sibi deest, ac relicto mũdo mẽtẽ suã defigat in cœlos. Quoniã אמונה Hebræis est veritas, ideo quidam hìc accipiũt pro integritate: quasi dixisset Propheta plus esse præsidii iusto in sua probitate & pura conscientia, quàm sit filiis huius seculi in cunctis munitionibus, quibus superbiunt. Sed ideo frigidè extenuant Prophetæ sententiã, quia non intelligunt quid valeat gratuita iustitia fidei, vnde nobis nascitur salus. Certũ igitur est, Prophetam sub voce אמונה hic intelligere fidem, quæ nos spoliat omni arrogãtia, nudósque & inopes ad Deũ adducit, vt petamus ab ipso vno salutẽ, quæ alioqui procul à nobis, remota est. Iam quòd multi restringunt prius mẽbrũ ad Nabuchodonosorẽ, non cõuenit. Propheta vsque ad finẽ capitis deinde cõcionabitur de Babylone, & eius ruina. Sed hìc potius distĩguit inter filios Dei, qui omnes suas curas in ipsum exonerãt, & inter incredulos, qui non possunt egredi extra mũdum, vbi volunt securi esse: sed colligunt sibi hinc inde præsidia, in quibus cõfidãt. Et hoc etiã notatu dignũ est, quia multũ valet ad intelligendã Prophetæ mentẽ. Si hoc referat quispiã ad Nabuchodonosorem, Ecce superbus, nõ erit recta eius anima in ipso, alterũ mẽbrũ minus erit efficax. Si aũt hìc quasi in duabus tabulis ostẽdat Propheta quid sit superbire in nostris viribus, aut terrenis auxiliis: quid sit reponere vitam in vno Deo, multò clarior erit sensus, & doctrina hæc multò efficacius penetrabit in animos nostros. Scimus enim quãtopere illustrent istæ cõparationes quod alioqui per se esset obscurũ, vel minus apertum. Nã si tantùm pronuntiasset Habacuc fidẽ nostrã esse causam vitæ & salutis, posset quidẽ hoc recipi: sed vt propensi sumus ad spes terrenas, illa prior doctrina non sufficeret ad corrigendũ illud vitiũ, & animos nostros bene purgãdos omni vanitate. Cæterũ, vbi denũtiat falli omnes incredulos, dũ sese muniũt vel efferũt, quia Deus ipsos semper agitabit, & etiãsi nemo exhibeat extrinsecus molestiã, intus ta-

mē ipsos sibi fore carnifices:quia nihil erit recti,nihil certi apud ipsos: vbi ergo hoc nobis dicitur,perinde est acsi Deus nos ad se violēter retraheret,vbi videt deludi illecebris Satanæ, & videt nimiū procliues ad captandas fallacias,quæ nobis tandē cederent in perniciē.Nūc etiā tenemus cur hęc duo inter se opposuerit Habacuc,nēpe munitiones huius mūdi nō modò esse euanidas,sed semper afferre secū multa tormēta:deinde,iustū fide sua viuere.Et hinc etiā cōfirmatur, sicuti nuper attigi,fidē non accipi pro integritate hominis,sed potius pro fide,quæ hominē exinanitū bonis omnibus corā Deo sistit,vt à gratuita eius bonitate petat quæ ipsum deficiūt.nam omnes increduli uolūt sese munire,& ita se roborant,vbi putāt aliquid sibi suppetere in quo cōfidāt.Quid autē iustus? nihil coram Deo affert præter fidē. ergo nihil affert propriū,quia fides quasi precariò mutuatur quod nō est penes hominē. Qui ergo viuit fide, nō habet apud se vitā: sed quia ea indiget,ad Deū vnum cōfugit.vtitur etiā verbo futuri tēporis Propheta,vt ostendat vitæ perpetuitatē: quia gloriātur etiā vmbratili vita increduli:sed Dominus tandē detegit ipsorum stultitiā,& ipsi serò intelligūt se fuisse deceptos.Quia autē Deus nunquā frustratur spē suorum,ideo Propheta hìc perpetuā vitam fidelibus promittit. Iam veniendū est ad Paulū,qui testimonio Prophetæ nostri vtitur,vt doceat salutē nō esse ex operibus,sed ex sola Dei misericordia,ideóque ex fide. Videtur Paulus torquere prophetæ verba in suū commodū, ídque præter rationē,quia hìc Propheta de statu vitæ præsentis differit. neque enim antehac sermonē habuit de vita cœlesti:sed quēadmodū vidimus,hortatus est fideles ad patiētiā,& simul testatus est Deū fore illis liberatorē.Iā adiūgit,*Iustum fide sua victurum*,etiamsi destituitur omni auxilio,& si videtur expositus esse ad omnes fortunæ,& impiorū,& diaboli etiā iniurias.Quid hoc ad æternā salutē animæ,dicet quispiā? Videtur ergo nimis argutè Paulus trahere ad disputationē de gratuita fidei iustitia hoc testimoniū.sed tenendū est principiū illud,Quidquid beneficiorū cōfert Dominus fidelibus in hac vita, tēdere in eum scopū, vt certò sese cōfirment in spe æternæ hæreditatis.nam vtcunque Deus liberaliter se erga nos effundat,misera tamē erit nostra cōditio,si spes nostra ad terrenā vitā restringitur.Quoniā ergo Deus animos nostros vult erigere ad spē æternæ salutis,quoties auxiliatur nobis in hoc mūdo, & se declarat nobis patrē: ideo quū Propheta dicit victuros fideles,certè nō terminat vitā hanc tam angustis finibus, vt duntaxat eos tueatur Deus ad triduū,id est,ad paucos ānos:sed lōgius progreditur,nēpe verè & in solidū beatos fore: quia,etiāsi totus hic mūdus vel pereat vel obnoxius sit variis mutationib⁹,fideles tamē persistāt in firma & solida salute. Quū ergo vitam promittit Habacuc fidelibus in tēpus futurū, non dubiū est quin superet metas huius mūdi, & meliorē vitā proponat fidelibus, quàm quæ agitur in hoc mundo,quū referta sit multis ærumnis:deinde sua etiā breuitate ostēdat nō debere magnopere expeti. Nūc tenemus Paulum scitè & propriè accōmodare Prophetæ verba ad probationē suæ doctrinæ,quòd scilicet iustus viuat sola fide,quia extra Dei misericordiā nulla sit animę salus.Primo ad Rom.cap.citās hunc locū dicit, reuelari Dei iustitiā in Euāgelio ex fide in fidem: postea adiūgit,sicuti scriptū est,iustus ex fide viuet.Hæc optimè inter se contexit Paulus iustitiā manifestari in Euāgelio,& nobis obtingere sola fide.nā illic contēdit Lege, vel operibus Legis nō posse homines consequi iustitiā:sequitur in Euāgelio solo ipsam patefieri:vnde hoc probat? testimonio Habacuc Prophetæ: si fide viuit iustus, ergo iustus est fide: si iustus est fide, ergo nō operibus Legis. Paulus autē sumit illud principiū,quod paulò antè attigi,nēpe homines exinaniri omnibus meritis,quū fidē suam corā Deo producūt. quātisper enim propriū aliquid possidet homo,nō placebit Deo sola fide,sed dignitate etiā sua.Si ergo fides sola cōciliat gratiā,facessat Lex necesse est.quēadmodū etiā,3.ad Galat.capite idē clarius explicat:Quòd iustitia,inquit, nō sit ex operibus Legis patet:scriptū enim est,iustus ex fide sua viuet. Atqui Lex nō est ex fide. Sumit Paulus illa tanquā contraria,nēpe fidem,& Legē:contraria quoad effectū iustificādi. Lex enim optimè cōsentit cū Euāgelio:imò continet in se Euangeliū.Et Paulus soluit quæstionē illā primo ad Rom.cap.quū dicit Legē nihil nos iuuare ad cōsequendā iustitiā, sed eam nobis offerri in Euāgelio,& tamē habere à Lege & Prophetis testimonium.Quāuis ergo optimè cōueniat inter Legē & Euangeliū,sicuti Deus,qui secū non pugnat,vtriusque est author,tamē quò ad iustificādi effectū,pugnat Lex cum Euāgelio,non aliter quàm lux cū tenebris.nā Lex promittit iustitiā cultoribus Dei:hęc est cōditionalis promissio,quæ pendet à meritis operū.Euangeliū autem promittit quidē sub cōditione iustitiā:sed non respicit ad operū merita. Quid igitur? tantùm vt amplectātur qui damnati sunt ac perditi gratiā sibi oblatā in Christo.Nūc ergo videmus quomodo verè ex Propheta nostro Paulus cōfirmet suā doctrinā,nēpe æternā salutē nobis in sola fide positā esse:quia scilicet destituimur omnib⁹ operū meritis,& cogimur corā Deo nos sistere nudos & inopes,tunc Dominus nos gratis iustificat. Sed vt hoc melius pateat,primò videndū est cur homines necesse sit venire prorsus nudos in Dei cōspectum. nā si quid esset in ipsis dignitatis,certè Domin⁹ nollet ipsos fraudare proprio honore. Quorsum nos Dominus gratis iustificat,nisi vt inde appareat iustus? Nō indiget autē hac gloria, quasi velit cū hominū damno ipse glorificari:sed ideo iustitiā sola fide cōsequimur,quoniā Deus in nobis nihil deprehendit quod probet,aut quod valeat ad consequendā iustitiā.Quòd autē ita sit,primùm videmus quid de natura hominū pronuntiet vbique Spiritus sanctus. Superbiūt quidē homines stulta opinione suæ

iustitiæ: sed omnes philosophicæ virtutes (quas vocāt, hoc est, quas putāt homines sibi esse ex libero suo Arbitrio) sunt meri fumi: imò sunt diaboli prꝭstigiæ, quibus fascinat mētes hominū, vt ad Deū non accedāt, sed potius sese prꝭcipitēt in profundissimos inferos, vbi volunt se vltra modum efferre. Quidquid sit, statuēdū est, in natura hominis ne guttā quidē esse vel rectitudinis, vel iustitiæ: sed quidquid à seipsis tentāt homines, hoc esse abominabile corā Deo. Hoc est vnū. Iam vbi Deus porrexit manū suis electis, adhuc tamē necesse est ipsos fateri suā inopiā & nuditatem, quò ad laudē iustitiæ: quia vtcunque regeniti sint Dei Spiritu, tamē in multis labuntur: & ita innumeris modis obstricti sunt reatu æternæ mortis corā Deo: sic fit vt nulla sit ipsis iustitia. Papistæ à nobis primū dissidēt, dum imaginātur quasdā præparationes, quia non potest euelli ex eorū cordibus peruersum illud cōmentū de libero Arbitrio. Quoniā igitur hominē volūt præditū esse libero Arbitrio, etiā semper adiūgunt aliquid virtutis, quasi proprio motu sibi cōciliet gratiā. Fatētur quidē hominē per se nihil posse, nisi adiutrice Dei gratia: sed interea permiscent suas fictas illas præparationes, quemadmodū dixi. Alii fatētur, donec prꝭueniat nos Deus sua gratia, nihil prorsus esse momēti in libero Arbitrio: sed postea tamē fingūt liberū Arbitriū concurrere cū Dei gratia, quoniā per se nō esset efficax, nisi reciperetur cōsensu nostro. Sic ergo semper aliquid dignitatis relinquūt hominibus. sed maius est dissidiū in secūdo capite: quia vbi regeniti sumus per Dei gratiā, tunc fingūt Papistæ nos iustificari operū meritis. Fatentur donec præueniat nos Deus sua gratia, nos esse dānatos, nec posse recuperare salutē, nisi adiutrice gratia Dei: sed simulatque Deus operatus est in nobis, tūc dicunt nos posse cōsequi iustitiā propriis operibus. Vbi autē obiicimus, etiā fideles dum regeniti sunt Spiritu Dei, nō implere Legē, dicunt hoc quidē esse verū, sed posse tamē si velint, quia Deus nihil mandauit, quod sit supra hominū facultatē. Et iam hic vnus est perniciosissimus error. Interea cogūtur fateri quod experientia ipsa docet, neminē prorsus esse purū ab omni vitio. Manet igitur semper aliquis reatus. sed dicūt, etiāsi dimidia tātùm ex parte seruamus Legē Dei, dimidiā nos cōsequi iustitiā. Si quis ergo scortādo Deū offendat, atque ita accersat sibi æternæ mortis reatū: abstineat autē à furto, dicūt iustū esse, quia fur nō est. Atqui est scortator: verū est: sed tamē iustus ex dimidia parte, quia seruat partem Legis: & vocāt hāc partialē iustitiā. Atqui Deus nō promisit salutē hominibus, nisi omni ex parte, & in solidū impleāt quidquid prꝭcepit Lege sua. Neq; enim dictū est, qui partē Legis impleuerit, ille viuet: sed, qui fecerit hꝭc, viuet in ipsis. Moses illic nō designat vel duo, vel tria præcepta, sed cōplectitur totā Legē. Vnde etiā illud Iacobi, qui vetuit mœchari, vetuit etiā & furari. Quisquis ergo trāsgressus sit Legē in vno articulo, ille trāsgressor est totius Legis. ergo excluditur ab omni spe iustitiæ. Videmus igitur Papistas nimis crasse hallucinari vbi imaginātur aliqua ex parte iustos esse homines quoties Legē obseruāt. Vtcunque enim reperiatur quispiā, qui Legē Dei exactè obseruet tamē nō meretur iustus cēseri, nisi virtute promissionis. Et in hoc etiā principio impingūt Papistæ: & tamē secū ipsi pugnāt: quia fatentur merita nō acquirere iustitiā hominib⁹ intrinseca dignitate, sed tātùm ex pacto Legis. simulatque hoc dixerūt, statim memoria lapsi tāquā abreptitii homines contrariū afferūt. Si ergo Papistæ hæc duo coniungerēt, iustitiā non esse nisi ex pacto Legis, & aliquā esse partialē iustitiā, viderēt pugnare inter se. Vbi enim est hæc partialis iustitia? si nō sumus iusti nisi ex pacto Legis: ergo nō sumus iusti nisi ex plena & perfecta Legis obseruatione: hoc certum est: deinde errant lōge grauius in remissione peccatorū: quia sicuti notum est, obtrudūt suas satisfactiones: & ita volunt expiari hominū peccata propriis meritis, ac si non sufficeret Christi sacrificiū. Hinc fit vt nō concedant, gratuito nos iustificari fide, quia non possunt adduci, vt agnoscāt gratis remitti peccata. Nisi autē gratuita sit peccatorū remissio, fatendū est iustitiam nō esse ex sola fide, sed etiā ex meritis Atqui tota Scriptura ostēdit non alibi quærendā esse expiationē, quàm in vnico Christi sacrificio. Ergo error ille etiā nimis crassus ac peruersus est in Papistis. deinde errant etiā quum de operū meritis disputāt: quia vellēt iactare suas inuētiones, quēadmodū vocant satisfactiones opera supererogationis. Et opera meritoria in Papatu sunt erroneæ illæ & nihili superstitiones, in quibus laborāt ac sese macerāt: imò prorsus cōficiunt. Si demurmurēt multas preculas, si cursitent per altaria, & per diuersa templa, si emāt Missas: deniq; si cumulēt fictitios omnes illos cultus, putāt se iustitiā promereri corā Deo. Atqui hoc modo obliuiscūtur sui dicti, Iustitiā esse ex pacto. nā si ex pacto est, Deus certè nihil ꝓmittit operibus fictitiis, quæ homines ex proprio ingenio cōminiscūtur & excogitāt. Sequitur ergo nihil ad iustitiā cōferre quidquid ex proprio cerebro homines ad Deū afferūt. Alius etiā error notādus est, quia in bonis operibus non animaduertūt maculas, quæ meritò displicēt Deo, ita vt iure dānentur corā ipso opera nostra, si examinētur pro summo iure. Verè dicūt Papistæ, nos nō iustificari intrinseca dignitate operum: sed postea nō expendunt quàm vitiosa sint opera nostra: quia nullū op⁹ procedet ab homine mortali, quod verè respōdeat Dei pacto. quare? nullū enim op⁹ nascitur ex perfecto Dei amore. Vbi aūt nō est perfectus Dei amor, illic est corruptela, illic vitiū. Vnde sequitur, oīa nostra opera cōtaminata esse corā Deo, quia nō fluūt, nisi ex ípuro fōte cordis. Si quis excipiat, purgari corda hominū per regenerationē Spiritus, hoc fatēdum est: sed interea semper in ipsis cordibus residēt multæ fæces. Et hoc sufficere nobis debet, nihil esse purum & syncerum coram Deo, vbi nō est perfectus eius amor. Quia ergo cæcutiunt Papistæ ad hæc

Leui.18 a.5
Iacob.2.8.11

ad hæc omnia, non mirum est si tam hostiliter nobiscum pugnent de iustitia, neque vllo modo admittere sustineant gratuitam fidei iustitiam. nam ab initio recurrit illis figmentum illud Liberi arbitrii: Quòd si proprio motu homines ad Deum accedunt, non iustificantur ergo gratis. Postea, quemadmodum dixi, imaginantur partialem iustitiam: fingunt defectum suppleri satisfactionibus: deinde habent suas deuotiones, vt loquuntur, id est, multa figmenta. sic fit vt semper statuant iustitiam hominis, saltem aliqua ex parte, in ipso esse positam, & operibus. Recipiunt quidem nos iustificari fide: sed vbi additur, Sola fide, tunc furere incipiunt. atqui non considerant iustitiam, si eam fide consequimur, non posse esse ex operibus: quia à contrariis Paulus ratiocinatur, quemadmodum suprà docui, vbi dicit iustitiam, si est ex operibus Legis, non esse ex fide. Fides enim, vt dictum est, spoliat hominem, vt apud Deũ quærat quod sibi deest. Papistæ autem imaginantur hominem non sufficere sibi, sed non agnoscunt ita inopem esse & miserum, vt quærenda sit iustitia in solo Deo. Sed tamen satis clara est Pauli doctrina. nam etiamsi nunquam loquutus esset Paulus, ratio tamen hæc facilè cõuincit non posse aliter iustificari fide homines, donec abiiciant omnem fiduciam operum suorum. nam si iustitia ex fide est, ergo ex mera gratia. si ex mera gratia, ergo non ex operibus. & nugatorium est quod Papistæ existimant, esse quidem ex gratia partim, & partim ex meritis operum: quia sicuti salus non potest diuidi, ita nec iustitia, per quam ad salutẽ ipsam peruenitur. ergo quemadmodum fides acquirit nobis gratiam coram Deo, & hæc gratia facit vt censeamur iusti, ita necesse est cadere omnia opera, vbi iustitia fidei tribuitur.

Ro.4.c.13

¶PRECATIO.

D*A omnipotens Deus, quando corruptela carnis nostræ semper nos ad superbiam & vanas cõfidentias inclinat, vt illuminati verbo tuo sentiamus quanta & quàm misera sit nostra inopia, vt ita discamus nos ipsos penitus abnegare, & nudi nos tibi sic offeramus, vt non aliunde speremus vel iustitiam, vel salutem, quàm ab vnica tua misericordia, neque alibi etiam quiescamus, nisi in solo Christo: & ita tibi adhæreamus sacro & inuiolabili vinculo fidei, vt possimus intrepidè contemnere omnes illas inanes iactantias quibus impij contra nos superbiunt: atque ita vera humilitate sic nos deijcere, vt per eam tamen supra cœlos omnes euehamur, vt participes simus illius æternæ vitæ quam nobis peperit sanguine suo vnigenitus Filius tuus, Amen.*

HERI contulimus locum Habacuc cum Pauli interpretatione, qui colligit nos iustificari fide absque operibus Legis, quia Propheta docet nos fide victuros. Eadẽ enim ratio est vitæ & iustitiæ: quia non aliunde petenda est nobis vita, quàm ex paterno fauore Dei. hoc igitur nostrum est viuere, Deo esse coniunctos. Atqui nulla sperari potest coniunctio cum Deo vbi peccata nobis imputat. quia enim iustus est, nec potest sibi renuntiare, semper odio est illi iniquitas. ergo quantisper nos reputat pro peccatoribus, necesse est vt nos habeat sibi exosos. Vbi odium Dei, illic mors & interitus. sequitur ergo nullam nobis spẽ vitæ relinqui, donec reconciliati simus Deo. atqui non alia ratio est qua Deus nobiscum in gratiam redeat, nisi dũ reputat & censet iustos. Sequitur ergo Paulum optimè ratiocinari, vbi à vita nos ad iustitiam deducit: quia sunt res coniunctæ & inseparabiles. vnde etiam detegitur Papistarũ error, qui iustificari nihil aliud esse putant quàm renouari ad iustitiam, ita vt piè sanctéque viuamus. ergo illis iustitia est qualitas. sed longè aliud sentit Paulus, qui salutem nostram & iustitiam ideo coniungit, quia non potest nobis propitius esse Deus, nisi sibi nos reconciliet. Quomodo autem hoc fit? nẽpe quia non imputat peccata. ideo propriè loquũtur & fideliter exprimunt quod Spiritus sanctus vbique docet, qui vocant Iustitiam imputatiuã. nã hoc modo ostendunt non esse qualitatem, sed potius esse in prædicamento relationis iustitiã. & ideo heri diximus, quisquis viuit ex fide, aliunde mutuari vitam: & quisquis iustus est fide, extra se esse iustum, nempe gratuita Dei misericordia. nunc ergo videmus quàm aptè coniungat Paulus iustitiã cum vita, & testimonio Prophetæ vtatur ad probandã gratuitam iustitiã, quia affirmat nos fide victuros. sed non mirum est Papistas tot modis hìc hallucinari, quia etiã dissentiunt à nobis in ipsa fidei voce. Vnde fit vt tam obstinatè negent sola fide nos iustificari? Coguntur, vt heri attigimus, admittere fidei iustitiam: sed exclusiua particula illis non est tolerabilis: quia imaginantur fidem formatam quæ nos iustificet. Illa autem fides formata illis est pietas vel timor Dei. Et dum fidem informem nominant, intelligunt nos posse amplecti Dei promissiones absque Spiritu regenerationis: quod est plusquam absurdum. quasi verò fides non sit singulare donum Spiritus, & pignus adoptionis nostræ. Sed hæc principia omnino Papistæ ignorant: quia coniecti sunt in reprobum sensum, vt impingant in ipsis elementis. Cæterùm hoc tenere sufficiat quoad intelligentiam præsentis loci, nos fide victuros, quia vita nostra vmbra est vel fumus, ideóque vnicum remedium superesse, vt petamus vitam ab vno Deo. Quomodo autem Deus nobis vitam communicat? Nempe

gratuitis promissionibus. eas nos fide amplectimur. ergo ex fide salus est. Iam non potest adscribi fidei salus & operibus simul: quia fides laudem vitę & salutis acceptam refert vni Deo: opera autem ostéderent aliquid homini deberi. ergo fides quo ad iustificandi effectum prorsus excludit omnia opera, ne veniant in rationem coram Deo. & ideo dixi in fide statui nobis salutem: quia gratuita peccatorum remissione accepti sumus Deo. Coniunctio autē Dei nobiscum vera est & solida salus. sed fieri non potest vt quis Deo sit coniunctus nisi per iustitiam. atqui in nobis non reperietur iustitia: ideóque ipsam nobis Deus ipse gratis imputat: & quemadmodum iustificamur gratis, sic etiam salus nostra gratuita vocatur. Iam quæ possent dici de iustificatione fidei non referam, quia satius est prosequi contextum Prophetæ: nisi quòd duo capita cum superioribus contexere necesse est. nam quum Propheta ætatis suæ hominibus salutem non nisi in fide positam esse testatus sit, sequitur eos in Christum respexisse: quia nisi Mediatore freti Deo fidere non poterant. nam sicuti iustitia nostra dicitur peccatorum remissio, sic sacrificium mediū occurrere necesse est, quo placatur Deus vt peccata non imputet. Erant quidem illis suæ victimæ legales, sed quæ eorum mentes dirigerent ad Christum: tantum abest vt Deo fuerint accepti, nisi eadem Mediatoris gratia, in qua hodie fides nostra fundata est. Accedit etiam alterum, quod Propheta disertè exprimens iustum fide viuere, clarè demonstrat toto vitæ nostræ cursu non aliter posse iustos censeri quàm gratuita imputatione. Non dicit filios Adæ, vt rei æternæ mortis nascuntur, vitam fide recuperare: sed iustos ipsos, qui iam vero Dei timore præditi sunt, fide viuere. quo refellitur commētum de initiali iustitia. Nunc ergo pergamus:

5 Quanto magis (*vel etiam certè*) vino trāsgrediens vir superbus, & non habitabit qui dilatat quasi sepulchrum animam suam, & est similis morti (*& ipse quasi mors, ad verbum*) & non satiabitur (*non satiatur: significat actum continuum*) & colliget ad se omnes gentes, & coaceruabit ad se omnes populos.

Postquam docuit Propheta non aliter tranquillum posse nobis esse statum mentis, nisi dum recūbimus in vnam Dei gratiā: & sibi accersere multas molestias & inquietudines quicunque sese efferunt & volitant in aere, & sese pascunt vento: iam descendit ad regem Babylonis & regnum ipsum. neque enim meo iudicio loquitur de Regis ipsius persona duntaxat, sed complectitur tyrannicum illud imperium cum sua gente, sicuti etiam erat illic magna caterua latronum. Dicit igitur in summa, etiamsi Babylonii tanquam homines temulenti ferātur huc & illuc sine aliqua temperie, instare tamen illis vindictam Dei, qua in nihilum redigentur. Itaque quicquid subiiciet Propheta vsque ad finē capitis, faciet ad confirmationem eius doctrinæ quā nuper exposuimus, quòd scilicet iustus viuet fide sua. neq; enim hoc nobis persuasum esset, nisi simul fixum esset illud principium, nos Deo curæ esse, & totū mundum gubernari eius prouidentia: ita fieri non posse quin tandem cōpescat improbos, & vindictam sumat de ipsorum sceleribus: liberet etiam innoxios, qui ipsum inuocant. Nisi hoc nobis cōstaret, quęnā esset fructus fidei nostræ? Possemus enim centies deludi, sicuti experientia docet vanas & noxias esse spes hominum, quandiu in terra subsistunt, quia sunt meræ imaginationes duntaxat. Ergo nisi Deus mundū gubernet sua iustitia, nulla erit salus fidelibus: quia Deus lactaret eos vanis promissis: vel ipsi sibi fingerent futilem vitam: hoc est, sperarēt quod non est. Ostendit igitur Propheta quomodo victuri sint fide sua iusti.: quia scilicet Dominus tuetur omnes qui ipsum inuocāt: & quia iustus est mundi iudex, tandē pœnā exiget de omnibus reprobis: etiamsi ad tēpus lasciuiant, & putent se hoc impune facere, quia Deus non exercet statim suum iudicium in eos. Tenemus nunc consilium Prophetæ. Quantū ad verba pertinet, duæ istæ particulæ אף כי, dum simul iunguntur, amplificant: ideo reddunt, Quanto magis. alii putant simplicem esse affirmatiuam: ideo vertunt, Certè. Mihi non displicet media interpretatio, Etiam certè: & ita accipitur meo iudicio apud Mosen 3. cap. Genesis. nā Satan hoc modo interrogat mulierem, Etiámne certè? *Est-ce pour vray*? nam illa interrogatio est dubitātis: & tamen de re quasi certa: Quî fieri potest vt Deus vobis interdixerit esu fructus? Etiámne certè? Fieríne potest? sic etiā hoc loco, *Et etiam certe*, inquit Propheta. Quod autē amplificet, potest colligi ex cōtextu. dixerat prius, Quicunq; sese eleuant, aut videntur sibi muniti, esse tamen trepido animo, & agitari sursum & deorsum. Nunc ponit alterum gradū, nēpe quum homines ferūtur effræni lasciuia, & sibi omnia permittunt, quasi nullus esset Deus: superant enim temulentos, ita eos abripit cæca cupiditas. Quum ergo homines ita se proiiciunt, an possent effugere iudicium Dei? nam minus tolerabilis est talis vesania, quàm simplex illa arrogantia, de qua nuper loquutus est proximo versu. Sic ergo cohærent inter se hæ duæ sententiæ: Etiam certè qui sua superbia est similis ebrio, & sese non continet: imò etiam similis est vel sæuis bestiis, vel sepulchro, quoniam deuorat quicquid occurrit: ille certè non erit tandem tolerabilis Deo. Instat ergo vindicta superbis omnibus, qui

qui crudeliter ſequũt abſq; vllo modo & timore.ſed in toto contextu etiã variant interpretes. Quidã מבגד vertunt Decipere.& בגד ſignificat hoc in quibuſdã locis.ſic ergo reddunt hãc ſententiam: Vinum decipit hominẽ ſuperbũ,& nõ habitabit.hoc quidẽ verũ eſt,ſed coactior eſt ille ſenſus:ideo ſequi malo alterã interpretationẽ magis receptã, quòd ſcilicet vir ſuperbus ſit quaſi tranſgrediẽs in vino.quanquã de re ipſa etiã mihi non cõuenit cũ aliis omnibus. Quidã vertunt, Vir addictus vino,id eſt,ebrietati,trãſgreditur:& deinde addũt, Vir etiã ſuperbus non habitabit.ſed corrũpunt ſententiã,& lacerant etiã Prophetæ verba.ſic enĩ dicit, *Vino tranſgrediens vir ſuperbus*: hìc nõ dicit hominẽ vino addictũ tranſgredi:ſed cõparat ſuperbos temulentis hominibus,qui obliti omnis rationis & verecundiæ , ſeſe ꝓſtituunt ad omne flagitiũ.Ebrius enim nihil amplius diſcernit,& ſimilis eſt bruto animali:ita nullum dedecus refugit.hæc ratio eſt cur Propheta cõparet homines ſuperbos ebriis, qui tranſgrediuntur in vino:hoc eſt,qui nullũ tenent modũ bibendi,ſed intẽperanter ſeſe ingurgitãt. Tenemus ergo genuinã Prophetę mentẽ,quã multi aſſecuti nõ ſunt. Quod pertinet ad verbũ Habitãdi, metaphoricè etiã accipio pro quieſcere vel ſtare vno in loco. Temulenti ferũtur quodã feruore:ita ſeſe non continent,quia neq; pedes neq; manus ſunt in eorũ poteſtate:ſed ſicuti vinũ ebullit,ita etiã huc & illuc tranſiliunt,quẽadmodum phrenetici. Quoniã ergo talis intẽperies rapit & verſat homines temulentos,ideo aptè Propheta dicit hominẽ ſuperbũ non quieſcere.& ſequitur ratio,ſi tamẽ placeat ille ſenſus: *Quia dilatat quaſi ſepulchrum animam ſuam,ipſe eſt ſimilis morti.* Hęc eſt igitur illa intẽperies cuius meminit,quòd inexplebiles ſunt ſuperbi,& ideo cœlũ & mare & terrã occupant ſuis cupiditatibus. Quũ ergo ita curſitẽt huc & illuc,nõ mirũ eſt ſi Propheta neget ipſos quieſcere. *Dilatat* igitur *quaſi ſepulchrum animam ſuam.* Poſtea adiungit, *Cumulat*, vel cõgregat, vel colligit *ad ſe omnes gentes*, inquit, *& coaceruat ad ſe omnes populos*: id eſt,nullũ tenet modũ homo ſuperbus: quia etiãſi poſſet in cumulũ redigere omnes gẽtes,putaret tamen adhuc nondũ ſibi eſſe ſatis:quẽadmodum flebat Alexãder,quia nondũ potitus erat imperio totius mundi:& etiãſi potitus eſſet,non tamen exaruiſſent illæ lachrymę. Audiebat enim ex Democriti opinione multos eſſe mũdos: Quid hoc ſibi vult? ego etiãſi potitus ſim imperio toti⁹ mundi,ero tamen pauper:quia ſi plures eſſẽt mundi, ego vellẽ omnes vorare.ſic ſuperbi homines ſuperant omnẽ ebrietatẽ. Nunc tenemus etiã ſenſum verborum. etſi autẽ generalis eſt ſententia , non dubium tamen quin Propheta eam accõmodet ad regẽ Babylonis & omnes Chaldęos:quia ſicuti dictũ eſt,cõprehendit totã gentẽ. Hìc ergo oſtendit Chaldęos multo peiores eſſe & minus excuſabiles quàm qui ſeſe efferunt immani ferocia: quia lõgius abripit ipſos furor,quòd ſcilicet vellẽt totum mundũ deglutire . ſed vt hoc melius exprimat,dicit ſimiles eſſe ebriis:nec dubium eſt quin obliquè hic derideat cõſilia Principũ,qui putãt ſe eſſe ſapientiſsimos,vbi vel fraudibus opprimunt vicinos ſuos,vel aliis etiã artibus ad ſe rapiũt alienas terras, vel alia induſtria vel etiã potentia armorũ : quia ſibi mirè placent in ſuis iniquitatibus Principes,Propheta ex oppoſito dicit eſſe ſimiles ebriis, *qui tranſgreſſi ſunt in vino*:hoc eſt,qui prorſus obruti ſunt nimia potatione . & tamẽ ſimul oſtẽdit cauſã huius ebrietatis,quum dicit גבר יהיר. Quia ergo ſuperbi ſunt,ideo omnes eorum aſtutiæ ſunt temulenti impetus,hoc eſt,furioſi:quemadmodum vbi quis vino excæcatus eſt. Poſtquam ita loquutus eſt de Babyloniis,ſtatim ſubiicit:

6 Annon ipſi omnes ſuper eum parabolam (*vel apophthegma*) tollent? & dicterium ænigmaticum (*vel ænigmatum: alii* מליצה *vertunt interpretationem. ſed dicemus poſtea de vocibus*) ei (*vel Super eum*) & dicet, Væ qui multiplicat non ſua (*vel ex non ſuis, qui ſeſe locupletat ex alieno*) quouſque? & qui accumulat (*vel aggrauat*) ſuper ſe denſum lutum.

Nũc demũ Propheta pœnã denũtiat regi Babylonio & Chaldæis:quia Domin⁹ ꝓſtituet eos ludibrio apud omnes.putãt alii etiã in ſuperiore verſu pœnã exprimi, quę manet violẽtos iſtos prędones qui totũ mundũ deuorãt. Sed potius exiſtimo Prophetã de ſuperba crudelitate locutũ eſſe,& ſimpliciter mõſtraſſe quã exitialis ſit morb⁹ , illa inexplebilis cupiditas. Nũc autẽ,ſicuti attigi,ad pœnã deſcẽdit.& initiò dicit populos omnes qui ita in aceruũ collecti erũt,ſũpturos parabolã vel dicteriũ,vt derideãt regẽ Babylonis . Vbi ergo potiti fuerint Chaldæi toti⁹ ferè mũdi imperio: hoc eſt,vbi ſub obſequiũ ſuũ coegerint omnes vicinos populos,tandẽ omnes ſumẽt parabolas & dicteria:ſic paſsim dicetur, *Væ qui ſeſe auget ac locupletat ex non ſuis. Quouſque* hoc fiet? hoc eſt,an hoc poterit eſſe perpetuũ? Quicũq; ergo ita ſeſe multiplicãt, *coaceruant ſuper ſe denſum lutum*, quo tandem obruentur. Quod ad verba ſpectat, משל eſt Apophthegma ac grauis ſententia,& digna memoratu,ſicuti alibi vidimus:vertunt parabolam. Quantum attinet ad nomen מליצה, propriè ſignificat Ludibrium vel dicteriũ, quo quis perſtringitur.nam deſcendit à verbo לוץ,quod ſignificat ridere.& ſubſãnare. Verũ quidẽ eſt

מליץ vocari Hebręis Rhetorē vel interpretē etiā: vnde quidam vertūt מליצה, interpretationē. sed nō videtur quadrare huic loco: quia Propheta hìc loquitur de salsis dicteriis quę iacięntur contra regem Babylonis: sicuti enim habuit os apertū ad omnes deglutiendos: sic etiā omnes certatim illū configēt suis aculeis & probrosè illudēt. Quod postea adiūgit חידות, nō dubito quin nomen hoc legendū sit in casu genitiuo. itaq; mihi nō probatur quod multi interiiciūt copulā, & vertūt Prouerbiū & ęnigma. Descēdit hoc nomen à verbo חוד, quod est ęnigmaticè loqui. vnde etiā חידות sunt ænigmata, vel figuræ, vel sentētię obliquæ. Scim⁹ autē vbi volum⁹ perstrīgere aliquē, plus esse amarulētię in obscuro dicto, vbi subest figura vel ambiguitas, vel aliquid tale. Ideo non abs re Propheta vocat ludibria חידות, ænigmata: hoc est, obscura dicta quæ acrius mordent vel configunt homines, quasi obliquis aculeis: ideo in omnibus iocis semper figurata esse debet oratio. nisi sit vel aliqua amphibologia vel aliqua paronomasia deniq; tales figurę, quas hìc referre superuacuū esset, nulla est gratia nec dexteritas. quoniā ergo dū sale volūt cōdire sua dicteria homines, obscurāt quod per se poterat apertè dici, obliqua aliqua figura. hæc ratio est cur Propheta hìc dicat ludibriū ænigmaticū quod salsius est. *Et dicet.* mutatio est numeri in verbo, quę tamen sententiā non euertit. Particula הוי potest accipi pro Væ: aut erit exclamātis, queādmodū vbi quispiā quasi in spectaculū attractus, *ea, ea, or sus.* & sic sæpe accipiūt Hebræi: & cōtextus videtur hoc exigere, quia frigidū esset illud Væ. Vbi Prophetę maledicūt reprobis, certè terribilis est illa cōminatio. sed hìc agitur de ludibrio dū totus mūdus subsānat magnificos illos tyrānos, qui putabāt se colēdos esse instar deorū: Heus! inquiūt, vbi est *qui multiplicat se ex alieno*? postea, *Quousque* hoc erit? nēpe *tales aggrauant su per se densum lutum*: hoc est, sese demergūt in ꝓfundas cauernas, & mōtes super se accumulant, quib⁹ magis conterātur. Nunc tenemus quid valeāt Prophetę verba. Quod autē videtur hìc canere triūphum ante victoriā, non mirū est: quia fides nostra, queādmodū satis notū est, non innititur iudicio carnis, neq; etiā respicit quę palā apparēt: sed est visio rerū abscōditarū, vt etiā vocatur 11. ad Hebr. & subsistentia rerū absentiū. Quoniā ergo nihil decedit ex fidei stabilitate, etiāsi res ipsa adhuc ꝓcul absit: deinde fides nō desinit videre quæ sunt abscondita, quoniā in speculo verbi Dei transcēdit & cœlū & terrā, & penetrat vsq; ad regnū spirituale Dei. quoniā ergo fides habet tā remotū aspectū, nō mirū est quòd hìc Propheta securè insultet Babyloniis, & iā dictet carmē derisoriū cūctis gētib⁹, vt ludibrio sint illi superbi, qui tā ferociter prius sese extulerāt. Siquis autē interroget an liceat dicteriis & salibus incessere etiā sceleratos homines, hoc est importunū: quia Propheta hìc non respicit quid liceat fidelibus, sed loquitur ex vulgari hominū cōsuetudine. Scim⁹ autē hoc esse hominib⁹ ferè ingenitū, vt siquos timuerūt, quia nō audēt obstrepere illis quādiu dominātur, si videāt ipsos euersos, vt erūpant nō modò in liberas querimonias & accusationes, sed etiā in ꝓteruiā. Quoniā ergo ita fieri solet vt deiectis tyrānis omnes insultēt & proiiciāt sua dicteria, & omnes velint etiā videri mordaces in hac parte, Propheta sequitur illū ordinē. Iā tamen nō dubiū est quin hoc carmen cōposuerit quasi ex ipso naturę sensu, vbi dicit *Homines qui multiplicant ex non suis*, vel qui cōgerunt opes alienas. Verū quidē est multas voces vulgò iactari, in quibus nulla est vel ratio vel æquitas: sed quia manēt aliqua principia æquitatis & iustitiæ in cordib⁹ hominū, ideo cōsensus gentiū omniū est quędā vox ipsius naturę, vel testimoniū eius ęquitatis quę insculpta est hominū cordibus, & quā non possunt vnquā delere. Talis est ratio huius dicti. nam quod Habacuc inducit loquentes populos, perinde est acsi proponeret cōmunē naturę legē, in quā oēs cōsentiūt, quòd scilicet quisquis sese locupletat ex alieno, tandē cōcidet: vbi multas opes cumulauerit, fore opes illas instar cumuli, quo tegatur & obruatur. Etsi quisque nostrū mentē suā consulat, reperiet hoc esse quasi à natura nobis insculptū. Quî fit igitur vt interea singuli ad se attrahere conētur opes alienas, & nihil aliud tota vita agitēt quā alios spoliare vt ipsi ditescāt? Hinc apparet excęcari hominū mētes temulētia, quoties ita sese addicūt iniusto lucro, vel quū sibi laxāt fręnū ad fraudes, ad rapinas & prædas. & ita intelligimus non abs re Prophetā vocasse nuper superbos omnes & crudeles, Temulētos. Iā sequitur, עד-מתי, *Quousque*. Etiā hoc dictatur nobis à natura, fore aliquādo finē iniustis rapinis, quāuis nō statī Deus cōpescat prædones & sceleratos homines, qui per vim & cędes & fraudes & maleficia grassātur. Interea etiā Propheta significat nō posse tyrānos & eorū sæuitiā ferri absq; magno dolore & tędio. nā indignitas scelerū omnes accēdit, vt tędio afficiātur vbi vidēt nō statī cohiberi homines sceleratos. ergo tot⁹ mūdus ferè strepit his vocib⁹, Quoúsq;, quoúsq;? vbi vel quis cōturbat totū orbē sua ambitione & auaritia, vel rapit vndecūq;, vel opprimit miseras gētes, vbi vim facit innoxiis, omnes clamāt, Quoúsq;? & clamor ille, quia nascitur ex naturæ sensu & regula æquitatis, ideo exauditur tandem à Domino. Vnde enim fit vt tędio affecti omnes clamāt, Quoúsque? nisi quia agnoscūt non esse tolerabilem hanc perturbationem ordinis & iustitiæ? Sensus autem ille nónne inditus est nobis à Domino? Perinde est igitur acsi Deus se ipsum audiret, quum ita exaudit clamores & gemitus eorum qui ferre nequeunt iniustitiam. Cæterùm, interea videmus vt nemo sibi hoc idem dicat quod in

alios

alios profert.nam siquis auarus ita grassatur per fas & nefas,vt loquuntur : siquis ambitiosus impotenter sese effert,statim clamamus,Quousque?Siquis etiam tyrannus violenter opprimat miseros homines,semper,Quousque?sic vnusquisque hoc aliis dicit:sed nemo sibi. Videndum igitur est vt dum in aliis reprehendimus iniustitiam , statim ingrediamur in nosipsos,& simus æqui iudices:quia amor nostri sic nos excæcat,vt idem vitium quod in aliis liberè damnamus,velimus in nobis absoluere . nam generaliter semper rectè sapiunt homines: hoc est,vbi de re aliqua agitur,si modò ipsi non essent admixti . sed statim vbi ventum est ad ipsorum personas,tunc cæcutiunt,& euanescit illis omnis rectitudo,& perit omne iudicium. Sciamus ergo proponi hic carmen à Propheta, quasi depromptum ex communi naturæ sensu , vt quisque nostrûm sibi frænum iniiciat , vbi iudicis officio functus est ad damnandos alios, vt seipsũ damnet simul,& coerceat suas cupiditates,dũ videt eas vltra modũ progredi. Notandum est etiam quod subiicit, auaros *aggrauare super se densum lutum*. Hoc primò videri posset incredibile:sed tamen res ipsa palàm ostendit quod hìc docet Propheta, modò non ita cæcutirent mentes nostræ in rebus claris. Nemo enim ferè auarus reperietur qui non sibi sit oneri,& cui non sint molestæ suæ diuitiæ . Quisquis multa cumulauit, vbi peruenerit ad senium adeò non audet frui rebus suis partis,vt semper solicitus sit ne quid depereat:deinde vt nihil putet sibi sufficere.& quò quisque plus possidet,eò etiam tenacior est:& vocatur frugalitas illa tam sordida & seruilis coactio,vt ita loquar,vbi sese restringunt ditissimi. Denique siquis iudicet de omnibus auaris totius mundi, & sit ipse expeditus ab omni auaritia , sit libera & soluta mente , facilè deprehendet quod hic dicit Propheta , omnes mundi diuitias nihil aliud esse quàm congeriem luti , quemadmodum siquis sponte subiiceret se magno cumulo quem coaceruasset. Quidam hoc referunt ad muros Babylonis, qui fabricati erant ex lapide coctili,sicuti satis notũ est:sed illud est nimis longè remotũ. Alii putãt Prophetã loqui de omniũ exitu:quia qui possidẽt maximas diuitias,tandẽ coiecti in sepulchrũ obruẽtur terra:sed illud etiã non conuenit:queadmodũ quòd referunt ad Nabuchodonosorẽ illã temulẽtiã qua sese inebriauit ferè tota vita: alii autẽ ad Balthasarẽ eius nepotẽ,quia quũ biberet in sacris vasis Tẽpli,etiã euomuit suas cõtumelias & blasphemias aduersus Deũ.sed illa omnia non quadrãt:quia Propheta hìc nõ aggreditur solã personã Regis,vt dictũ est,sed poti⁹ ad iudiciũ vocat totã illã gentẽ,quæ dedita fuerat rapinis & fraudibus & aliis maleficiis.ergo generalis doctrina elicitur ex hoc verbo,quòd auari omnes,quò plura coaceruãt, eò sese magis aggrauãt,quasi seipsos obruerẽt sub aliquo ingenti cumulo. Vnde hoc?quia scilicet opes fraudibus & rapinis quæsitæ nihil aliud sunt quàm graue & molestũ terrę põdus:quoniã De⁹ retorquet in eorũ capita,qui sic ditescere cupiũt,quicquid rapuerũt,ita vt si mediocritate aliqua contẽti fuissent,potuerint liberè & hilariter viuere:queadmodũ videmus pios omnes etiam quum nihil possident,tamen esse alacres,quia viuunt cum bona spe , & sciunt sua alimenta esse in manu Dei,& expectant omnia à benedictione eius . Inde igitur illa alacritas, quòd sibi non tam anxiè metuunt. Qui autem inebriant se suis diuitiis, sentiunt se ferre inutile pondus,sub quo iaceant quasi demersi & obruti.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando dignaris eousque descendere vt curam vitæ huius sustineas,& suggeras nobis quicquid necesse est ad trãsitum: da inquam,vt discamus etiã in te recumbere, & ita cõfidere benedictioni tuæ,vt abstineamus non modò ab omni rapina & aliis maleficiis,sed etiã ab omni iniusta cupiditate, & cõtineamus nos sub timore tuo, & sic etiã discamus ferre pauperiem in terra,vt contenti diuitiis illis spiritualibus,quas nobis offers per Euangelium, & quarũ iam nos participes facis,semper alacriter tendamus ad illam plenitudinem bonorum omnium, qua fruemur vbi tandem peruenerimus in regnum illud cœleste, & coniuncti tibi perfectè erimus per Christum Dominum nostrum, Amen.

AN non repentè consurgent qui te mordeant,& euigilabunt qui te exagitent,& eris in conculcationes ipsis?

7 Pergit in eodem argumento Propheta, quod iam cœpimus tractare . hìc enim vulgares cantilenas inducit contra regem Babylonis,& totum illud tyrãnicum imperium,quo multæ gentes duriter oppressę fuerant. Dicit ergo *repente & ex inopinato surrecturos esse hostes qui ipsum mordeant*.hoc quidã interpretes de vermibus exponunt: sed nimis coactè. Deus enim non tantùm mortuo Regi pœnam hanc inflixit , sed voluit etiam in terra extare certum & illustre documentum vindictæ suæ contra Babylonios , ex quo palàm omnibus testatum fieret , sæuitiam non posse ab eo impune ferri. Iam quod dicit , *Annon repente consurgent* , emphaticum est tam in ipsa interrogatione quàm in voce פתע . Scimus enim etiamsi Hebræis interrogatiuè locutiones magis sint in vsu quàm apud Græcos vel Latinos , tamen subesse plus vehementiæ . Loquitur igitur Propheta noster quasi de re indubia . Adiungit *Repente*:

V. iii.

quia Babylonii sua potentia freti non putassent quicquam sibi mali instare: quòd siquis auderet contra ipsos insurgere, non posse tamen fieri hoc tam subitò, quin maturè occurrerēt, & procul dispellerent omnes noxas. Longè enim & latè dominabantur: & scimus impios ita obdormiscere quum vident se omni ex parte munitos. sed Propheta hic denuntiat cladem illis instare, quæ statim ipsos opprimet. Iam sequitur:

8 Quia tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes reliquiæ populorum propter sanguines hominis, & violentiam terræ, vrbis & omnium habitantium in ea.

Hîc clarius exprimit Propheta cur Babylonii tam seuerè tractandi sint à Deo. Ostendit igitur iustam fore hanc mercedem, vt vicissim spolientur qui prius dediti fuerant & rapinis & violentiæ & crudelitati. Quum ergo exercuissent tantum sæuitiæ in omnes populos, Propheta hinc demonstrat non fore crudelem Deum, quum tam rigidas pœnas de ipsis exiget. deinde confirmat etiam superiorem doctrinam, & reuocat fideles ad iudicium Dei, quod est optimum principium. nam vbi res in mundo sunt confusæ, deiicimus animos, & spes omnis euanescit, nisi veniat nobis hoc in mentem: quia Deus iudex est mundi, fieri aliter non posse, quin tandem compareant ad eius tribunal omnes impii, & illic rationem omnium factorum reddant. & Scriptura etiam solet nobis proponere Deum iudicem, quoties vult mederi nostris perturbationibus. Eundem nunc ordinem tenet Propheta. dicit igitur instare Babyloniis prædones, qui eos spolient: quia Deus, qui iudex est mundi, ferre tandem non poterit tot rapinas impunitas. Atqui hoc erat vbique notum, Babylonios sine modo & ratione vlla fuisse deditos rapinis, vt nullis gentibus pepercerint. *Quia* ergo *spoliasti gentes multas*. hoc etiam amplificat, quia Babylonii non tantùm iniuriam paucis hominibus intulerint, vel etiam vni populo, sed grassati sint per diuersas regiones. Quoniam ergo tantum sibi licentiæ sumpserant, hinc colligit Propheta non posse effugere manum Dei, quin experiantur ipsi vicissim Deum sedere in cœlo, qui rependet mercedem eorum sceleribus. Dicit autem, *Spoliabunt te reliquiæ omnium populorum*. Potest hoc bifariam intelligi, vel quòd se vlcisci studebunt populi qui direpti fuerant à Chaldæis. Vocat autem Reliquias, eò quòd non essent integri. sed tamen ostendit sufficere ad sumendam vindictam de Babyloniis. Hic tolerabilis esset sensus. potest tamen extendi quod dicit Propheta ad alias gentes, quæ intactæ fuerant: acsi diceret, Tu quidem spoliasti gentes multas: sed sunt etiam aliæ in mundo, ad quas non potuit penetrare crudelitas tua. Quicunque ergo residui sunt in mundo populi, certatim te aggredientur: poterísne sufficere ad tantam potentiam repellendam? Vterque sensus non malè conuenit, quòd scilicet in regionibus vastatis & direptis maneant tamen aliquæ reliquiæ, à quibus proueniet vindicta: vel quòd mundus contineat alios populos, qui etiãsi data opera non suscipiant hãc causam, tamen vindictam sument de Babyloniis: quia scilicet Deus arcano impulsu exequetur per eorum manum vindictam suam. Postea adiungit, *Propter sanguines hominis*: hoc est, quia fudisti innoxium sanguinem: deinde quia exercuisti multas rapinas: neque solùm paucis hominibus nocuisti, sed peruasit tua audacia & crudelitas vsque ad multas gentes. nominat enim *Terram*, deinde *Vrbem*. Quidam restringunt ad Ierosolymam, sed malè. Propheta enim hîc generaliter loquitur de terra. Adiungit deinde vrbes & earum incolas. Cæterùm versus hic continet perpetuam doctrinam. Discamus ergo, dum tam licentiosè grassantur tyranni, mentes nostras attollere ad cœleste tribunal, & alere patientiam nostram hac fiducia, quòd Dominus, qui iudex est mundi, mercedem rependet sæuis & sanguinariis istis latronibus: & quò plus sibi arripiunt licentię, eò grauius illis instare iudicium: quia Dominus quotquot sunt homines in mundo, totidem etiam excitabit atq; expergefaciet vindices, qui de sanguine effuso pœnas sumant, etiãsi hoc non agãt ex professo. Deus enim mirabiliter & arcanis modis (quemadmodum sæpius alibi dictum fuit) exercet sua iudicia. Hinc etiam discamus frænare nostras cupiditates, quia nemo impune euadet qui sibi permiserit violare fratres suos: etiamsi videtur hoc impune facere ad tempus: tamen Deus, qui semper manet similis sui, tandem retorquebit in capita ipsorum quicquid in alios machinati sunt, sicuti statim rursus videbimus. Iam adiungit:

9 Væ concupiscenti concupiscentiam malam domui suæ, vt ponat in excelso nidum suum, quò se eripiat è manu (*id est, è potestate*) infortunii (*mali, ad verbum.*)

Pergit adhuc Habacuc lacessere regem Babylonium dicteriis, quæ tamen non sunt facetię scurriles, sed continent etiam serias minas: quia (sicuti iam antè dictum fuit) Propheta hîc indu-

inducit quidem vulgus hominum, ſed in illa turba debemus agnoſcere innumeros præcones vindictæ Dei:& ideo dicit, *Væ concupiſcenti*: vel *heus*,ſi ita libeat. nam eſt particula etiam exclamantis:quemadmodum dictum fuit:Heus tu concupiſcis,inquit,concupiſcentiam malam domui tuæ:tu ponis in alto nidum tuum: ſed quid eueniet?Poſtea ſequitur pœna proximo verſu. Quòd dicit, *Væ concupiſcenti concupiſcentiam malam domui ſuæ*,poteſt ſeorſum hoc legi, quòd cupiditas noxia ſit futura domui:acſi dixiſſet,tu quidem proſpicere vis domui tuæ,accumulando magnas opes:ſed domus tua ſentiet hoc ſibi malum eſſe & damnoſum. Ita epitheton רעה ſeorſum eſſet additum reſpectu domus. ſed vno complexu optimè cohæret oratio:quia non dubito quin Propheta aliud velit, quòd ſcilicet Babylonii non modò ſibi proſpiciant dum cupidè hinc inde rapiunt multas opes & congerunt:ſed velint etiam in poſterum cõſulere ſuis filiis & nepotibus. & videmus etiam huc tẽdere auaritiam:quia qui tam ardenter inhiant cumulandis opibus,non reſpiciunt quid ſibi opus ſit ad tolerandam vitam: ſed volunt relinquere hæredes ditiſsimos. Quoniam ergo auari vellent domos ſuas locupletare in perpetuum,ideo Propheta hãc inſaniam deridens, *Væ*,inquit, *concupiſcenti concupiſcentiam malam domui ſuæ*,hoc eſt,non tantùm vt abũdet ipſe ac ſaturetur,ſed etiam vt omnes ſuos poſteros repleat. Addit alterum vitium,quod ſemper ferè coniunctum eſt:*vt ponat*,inquit,*nidum ſuum in excelſo*.nam & in hunc finem reſpiciũt auari,vt ſeſe muniant:quia vt ſemper mala conſcientia trepida eſt, occurrũt illis multa pericula : Poſſet hoc mihi accidere:deinde,Opes meę conflabunt mihi odium & inuidiam apud multos:Si igitur aliquod diſcrimen immineat,ego potero vitam meam decies redimere: & deinde,Si mediocri ſorte contentus eſſem, multi eſſent æmuli:ſed vbi theſauri mei ſuperabũt modum, tunc ero quaſi extra ſortem hominum:& quum alii aliis inuidebunt,mihi parcent. Hoc ergo ſemper reputant ſecum auari quum ita ardenter feruntur ad opes cumulandas,&congeriem excelſam conficiunt inſtar nidi:quia putant ſe non amplius verſari in mundo,ſed potius ſe exemptos eſſe à communi ſorte hominum,vbi circundati ſunt ſuis opibus. Videmus ergo nũc quid velit Propheta: *Væ*,inquit *malè & intemperanter concupiſcenti*:& quorſum?nempe vt poſteros ſuos locupletet:deinde, *Concupiſcenti vt in alto ponat nidum ſuum*,id eſt vt ſeſe opibus muniat,quò poſsit omne diſcrimẽ abigere:& ita eſſe immunis ab omni incommodo & moleſtia. Et addit, *vt ſe eripiat ex poteſtate mali*,clarius exprimens,quod dixi, nempe diuites inebriari ſtulta fiducia , quum omnes alios ſuperant:quia non putant ſe eſſe ex numero mortalium, ſed fingunt ſibi aliam vitam , quaſi eſſet illis ſeorſum mundus liber ab omni periculo. Quum ergo auari ita ſeſe efferant ſuperba fiducia,Propheta hanc quoque amentiam deridet. Poſtea adiungit pœnam:

10 Conſultaſti in ignominiam domui tuæ (*vel, conflaſti tuo conſilio probrum & dedecus domui tuæ*) excidendo populos multos: & peccaſti in animam tuam.

Confirmat iterum Propheta,beatos iſtos,qui ſe imaginantur eſſe quaſi Deo ſimiles,fruſtra ſatagere : quoniam Deus conuertet in ignominiam quicquid putant ſibi acquiri gloriæ ex ſuis diuitiis. Quoniam autem(ſicuti viſum eſt proximo verſu)auari volunt parare ſplendorem ſuis poſteris,& ex magnis diuitiis putant poſſe illuceſcere genus ſuum . Hæc enim eſt eorum nobilitas,vt quiſque ditiſsimus eſt , ita putat ſe pollere dignitate & meritò haberi in pretio apud omnes: quoniam ergo hoc ferè omnibus auaris ſtudium eſt,Propheta hìc admonet longè ipſos falli,quia Dominus non tantùm fruſtrabitur ſpes eorum,ſed conuertet gloriam ipſorum in dedecus. Dicit ergo *eos conſultare ignominiam ſuæ familiæ*. Conſultandi verbo complectitur quicquid eſt induſtriæ,ſedulitatis,ſolertię,ſtudii,laboris in auaris hominibus. Videmus enim vt ſint ſagaciſsimi.nam ſi quid eſt procul lucri odorantur,vt ad ſe trahãt:noctes & dies agitant noua conſilia quomodo hunc circunueniãt,rapiant ab illo, & in vnum aceruum accumulent quicquid eſt in mundo pecuniæ:deinde , vt etiam agros coniungant agris,ædificent magna palatia,multos reditus conficiant.hæc ratio eſt cur Propheta hic dicat ipſos *conſultare ignominiam*. Quorſum tendunt omnia eorum conſilia? ſunt enim quemadmodum diximus,ſatis acuti & perſpicaces: deinde ſunt etiam induſtrii, & ſeſe continuo labore noctes & dies macerant,quorſum omnia hæc? nempe vt celebrentur eorum poſteri,vt nobilitas ipſorũ ſit in ore omniũ &volitet procul. Propheta aũt oſtẽdit eos fruſtra laborare,quoniam Deus conuertet in dedecus familiæ ipſorum quicquid putarũt ſe deliberare valde prudenter. Quò igitur magis prouidi auari,eò ſunt ſtultiores: quia nihil aliud quàm dedecus poſteris ſuis conſultant. Adiungit, *Licet multos populos excideris*:& videtur hoc expreſſum fuiſſe per anticipationem. Poterat enim videri hoc incredibile,Babylonios capere conſilia ignominioſa ſuis poſteris,quum tamen celebraretur fama ipſorum:& Babylon ipſa eſſet inſtar idoli:Rex paſsim nominaretur cum magna reuerentia, atque etiam metu. Quum ergo pro-

gresſi huc vſque eſſent Babylonii, quis putaſſet poſſe accidere quod Propheta hîc denũtiat? ſed, quemadmodum iam dixi, occurrit obiectionibus: & dicit, etiamſi Babylonii profligauerint hoſtes multos & confecerint populos validos, tamen hoc fore ipſis inutile: imò ceſſurũ in dedecus, quod ſibi putabant eſſe glorioſum. & in eundem ſenſum addit, *Peccaſti in animam tuam*, Alii vertũt, Peccaſti libidinoſè, vel intemperãter: alii, Peccauit anima tua. ſed illi corrumpunt Prophetæ ſenſum: quia nihil ſibi aliud voluit quàm mala omnia quæ aliis inferre ſtudent auari & crudeles, reditura in caput ipſorum. Quum ergo Babylonii toti mundo machinati eſſent ruinam, Propheta longè diuerſum finem quàm putauerant fore prædicit: *peccaſti*, inquit, *in animam tuam*, id eſt malum quod parabas aliis inferre, retorquebitur à Deo in caput tuum. & hæc locutio diligẽter notanda eſt, impios ſcilicet, dum omnibus moleſti ſunt, omnes vexant, hunc lacerant, illum diripiunt, alium opprimunt, peccare tamen ſemper in animam ſuam, hoc eſt, non tantùm damni vel moleſtiæ inferre aliis, quantum ſibi: quia Dominus efficiet, vt ſentiant malum, quod volebant aliò intendere, reſidere in ipſis. non loquitur autem hîc de culpa, ſed de pœna, quum dicit, Peccaſti in animam tuam, hoc eſt, tu recipies mercedem omnium ſcelerum tuorum. Iam ergo videmus quid velit Propheta. Nunc ſequitur:

11 Quia lapis ex muro clamabit & lignũ ex tabulato (*ad verbum eſt, ex ligno*) reſpondebit ei.

12 Væ ædificanti vrbem in ſanguinibus, & paranti ciuitatem in iniquitate.

13 An non ecce à Iehoua exercituũ? ideo laborabunt populi in igne & gentes in vanitate (*hoc eſt, fruſtra fatigabuntur.*)

Iam nouum genus proſopopœiæ hîc inducitur à Propheta. Prius cõpoſuit vulgare carmen, quod reſonaret in ore omnium: Iam tribuit ſermonem ipſis lapidibus & tignis, ex quibus conſtat ædificium: *Lapis*, inquit, *clamabit è muro & tignum clamabit ex tabulato*, hoc eſt, nulla erit ædificii pars, quæ non clamitet ædificium ipſum fuiſſe extructum ex rapinis, ex crudelitate, denique ex ſceleribus. neque ſimpliciter Propheta ſermonem lignis & lapidibus attribuit, ſed ponit etiam ἀντιφωνίας, quales ſunt in Choris: ſunt voces, quas vocant ἀντιςρόφους in Lyricis præſertim carminibus *Lapis*, inquit, *clamabit ex muro, tignum autem reſpondebit ex tabulato*, quaſi diceret, Erit concinna melodia in ſingulis partibus ædificii, quia incipiet murus & proferet ſuum canticum. Ecce, ego ſum extructus è ſanguine & iniquitate: lignum autem dicet idem, & clamabit Vę: ſed ordine ſuo: hoc eſt, non erit confuſus ſtrepitus: ſed quemadmodum muſica habet diſtinctos tonos, ita etiam accinent lapides lignis & ligna lapidibus, vt ſint voces (quod aiunt) correſpondentes inter ſe. *Lapis* ergo *ex muro clamabit, lignum autem reſpondebit*. Quomodo? *Væ qui ædificat vrbem in ſanguinibus & qui vrbem ſuam ornat iniquitate*, inquit. Per ſanguines & iniquitatem idem intelligit: quia etiamſi auari non iugulent homines innoxios, ſugunt tamen ipſorum ſanguinem: & hoc quid aliud eſt, quàm paulatim eos occidere & lentis tormentis? nam leuius eſt ſemel defungi morte vna quàm tabeſcere in longa inopia, ſicuti contingit miſeris hominibus, qui ſpoliati ſunt & exuti omnibus fortunis. ergo vbicunque eſt rapiendi licentia, illic etiam eſt homicidium coram Deo: quia (ſicuti iam dictum eſt) qui non parcit miſeris, ſed eorum exugit ſanguinem, certè non minus peccat quàm ſi ſemel ipſos iugularet. Cæterùm, ſi cui videtur hæc proſopopœia durior, cõſideret quàm ſit incredibile quod hîc docet Propheta & quàm difficile ſit ad perſuadendum. Fatemur quidem Deũ eſſe mundi iudicem: imò nemo eſt qui non præueniat iudicium eius, auaritiam & crudelitatem damnando: nomen ipſum auaritiæ erit infame, & exoſum omnibus: idem & de crudelitate dici põteſt. ſed interea, vbi videmus eſſe in ſplendore & pretio auaros, obſtupeſcimus: & nemo eſt, qui poſsit fide perſpicere quod hîc denuntiat Propheta. Quum ergo tanta ſit noſtra hebetudo, aut vecordia potius, non mirum eſt ſi Propheta hîc lapides & ligna nobis proponat: quaſi diceret, quando frigent omnes prophetiæ, omnes admonitiones, & Deus etiam ipſe parum fidei obtinet, vbi palàm denuntiat quid facturus ſit, vbi etiam fruſtra operam conſumunt eius ſerui ſuadendo & clamando, iam prodeant in medium lapides, ſint magiſtri eorum, qui non poſſunt aures ſuas arrigere ad ipſius Dei vocem: ligna etiam clamitent ſuo ordine. hæc igitur ratio eſt cur Propheta hîc mutas creaturas inducat loquentes, nempe vt torporem noſtrum expergefaciat. Iam adiungit, *An non ecce à Iehoua exercituum*? Malè vertunt quidam interpretes, An non iſta, quaſi הנה poſitum eſſet vice pronominis demonſtratiui. ſed extenuant & obſcurant gratiam verborum: imò corrumpunt ipſam ſententiam Prophetæ, Quum enim dicit, הנה, non refert quod prius dixit, nec certum aliquid deſignat, & tamen quaſi digito, oſtenditquod expectare iubet, Dei iudicium, acſi diceret, nónne Deus tandem

tandem habebit vices suas, vbi auari & crudeles triumphos suos egerint in mundo & obtenebrauerint omnium mentes & sensus, quasi nunquam illis reddenda esset ratio ad tribunal Dei? Annon Deus etiam aliquando ostendet sibi esse suas vices? Quum ergo dicit, *Nonne ecce à Iehoua?* indefinita est locutio. non dicit, hoc vel illud erit à Deo exercituum: sed, *Annon ecce à Iehoua exercituum?* hoc est, Deus nunc cessat quidem & eo etiam sibi audacius indulgent homines: sed non semper manebit otiosus. An non ergo Deus prodibit, qui nũc videtur iacere? Erit ergo aliquid tandem à Deo exercituum. Et demonstratiua particula hoc idem confirmat, Ecce, inquit: quasi in pictura ostenderet fidelium oculis Dei tribunal, quod non potest nisi fide iam à nobis conspici. Dicit, *Ecce tamen nonne erit aliquid à Deo exercituum?* hoc est, Deus nónne tandem exeret manum suam, vt ostendat se non esse ignauum, quin curet res humanas? Denique hac locutione notatur vicissitudo, quæ speranda nobis est: quia non potest tam cito re ipsa cognosci. Hinc concludit, *Populi ergo laborant in igne & populi frustra sese fatigant.* In igne laborare tantundem valet ac sumere euanidam operam, cuius fructus statim consumitur. Quidã exponũt populos laborare in igne, quia ædificata fuerat Babylon ab ingẽti hominũ multitudine & tandem incendio periit. sed illud videtur longè remotum. Simplicius interpretor, quòd *laborant populi in igne*, quemadmodum siquis texat telam vel pannum, & ignis sit suppositus, qui consumat: vel siquis etiam magno labore poliat opus suum & paratus sit ignis, qui illud deleat in manibus ipsius artificis. Certum enim est, Prophetam idem repetere alia loquendi forma, quum dicit בדי-ריק. Nunc ergo tenemus eius consilium. hinc colligere licet vtilem doctrinam, non modò perire fructum laboris omnibus, qui mala conscientia volunt ditescere, sed etiam si totum mundum habeant sibi propitium & obsequentem, tamen hoc totum ipsis fore inutile: quẽadmodum rex Babylonius habuit multos populos prẹstò ad obsequium. sed Propheta deridet magnos istos apparatus, quia scilicet prẹstò etiam est ignis Deo, vt consumat quicquid tam strenuè machinati erant qui volebant operam suã vnius hominis arbitrio impendere. Tandem adiungit:

14 Quia replebitur terra cognitione gloriæ Iehouæ, sicuti aquæ operiunt mare.

Hic Propheta breuiter docet tam illustre fore Dei iudicium contra Babylonios, vt celebretur nomen eius per totum orbem. Subest autẽ tacita antithesis in hoc versu, quia Deus non apparuit in sua gloria quum Iudæi abducti fuerunt in exilium, Templo diruto & tota vrbe excisa: qũum etiam ita prædis & rapinis tota illa regio Orientalis fuit exposita. Quum ergo Babylonii post Assyrios ita ingurgitarent omnes suos vicinos, tunc non poterat fulgere neque conspicua esse gloria Dei in mundo. Obmutuerant enim Iudæi ipsi. nam miseriæ quasi eos obstupefecerant: saltem erat illis os occlusum, vt non possent Deo benedicere ex animo, quum tam duriter ipsos affligeret. Deinde, in illa multiplici rerum omnium confusione, putabant profani homines omnia hîc volui fortuitò, nullam esse Dei prouidentiam. Latebat igitur tunc Deus: ideo dicit Propheta *repletum iri terram cognitione gloriæ Dei*, hoc est, Deus iterum innotescet, vbi scilicet exerta manu exercebit vindictam contra Babylonios: tunc agnoscent tam Iudæi quàm aliæ omnes gentes gubernari mundum Dei prouidentia, sicuti semel creatus fuit. nunc tenemus consilium Prophetæ & cur dicat terram fore plenam cognitione gloriæ Dei. nam prius gloria Dei exulabat è mundo, quo ad sensum hominum: sed iterum refulsit, quũ euersa Babylone Deus ipse erexit suum tribunal, vt ostenderet nullam esse tantam potentiam inter homines, quam non posset cogere in ordinem. Eadem sententia habetur Iesaiæ cap. 11. Concionatur quidem illic Propheta de regno Christi: & vbi Christus palàm innotuit mũdo, simul etiam cognitio gloriæ Dei repleuit totam terram: quia Deus tunc apparuit in viua sua imagine. sed propriè tamen loquitur Propheta noster quum dicit *terram tunc quoque plenam fore notitia gloriæ Dei*, vbi vindictam sumpserit de Babyloniis. Ideo malè quidam hoc detorquent ad prẹdicationem Euangelii, quasi Habacuc transitum faceret ab excidio Babylonis ad vniuersale iudicium. illud est nimis coactum. Est autem illa satis nota ratio & frequenter etiam occurrit præsertim in Psalmis, quòd celebrabitur Dei virtus & gratia & veritas per totum orbem, vbi suos liberauerit, vbi compescuerit improbos. Eodem modò nunc loquitur Propheta: & comparat hanc plenitudinem notitiæ aquis maris, quia, sicuti scimus, mare tam profundum est, vt nulla sit aquarum mensura. Ita significat Habacuc tam illustrem fore gloriam Dei, vt terram ipsam non modò impleat, sed quodammodo etiam obruat, quemadmodum aquæ maris ingenti multitudine operiunt abyssos, ita etiam gloria Dei cœlum & terram replebit, vt nullus sit finis. Quanquam si ad Christi vsque aduentum extendere sententiam hanc libeat, non reclamo. Scimus enim gratiam redemptionis perpetuo tenore fluxisse, donec Christus apparuit mundo. sed mihi dubium non est quin Propheta magnitudinem potentiæ Dei commendet in Babylonis interitu.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando ita propensi sumus ad iniurias, vt quisque naturaliter nimium suæ vtilitati priuatæ addictus est: da inquam, vt cohibeamur hoc fræno, quod nobis per Prophetam tuum imponis, ne scilicet prosiliant nostræ concupiscentiæ ad vllam iniuriam vel iniquitatem: sed se ipsum quisque contineat in vera æquitate & abstineat ab alieno: deinde, vt discamus etiam nos solari in omnibus nostris afflictionibus: etsi contingat nos iniustè premi ab improbris, vt tamen innixi prouidentiæ tuæ & iusto iudicio, patienter expectemus donec nos liberes & ostendas quicquid machinantur impij in nostram perniciem, hoc residere in ipsis, vt tandem redeat & vertatur in ipsorum capita: & sic militemus sub vexillo crucis, vt possideamus animas nostras in patientia, donec tandem perueniamus ad beatam illam vitam, quæ nobis reposita est in cœlo, per Dominum nostrum Iesum Christum, Amen.

15 Væ qui potat socium suum (*vel amicum*) coniungis (*coniungens*) calorem tuum (*vel vtrem tuum: Alii vertunt, adhibes venenum tuum, vel iram tuam: alii intendens iram*) atque etiam inebrias, vt aspicias super nuditates eorum (*id est, verenda.*)

16 Saturatus es ignominia ex gloria (*vel, pro gloria*) bibe etiam tu & discooperire (*vel sopiaris*) fundetur super te calix dexteræ Iehouæ & vomitus ignominiæ super gloriam tuam.

Sententiam hanc, vbi Propheta exprobat regi Babylonio quòd inebriare solitus sit amicos suos, maior pars interpretum frigidè exponit. Sæpius iam dictum est quàm sint audaces Iudęi in fabulis fingendis, vbi nihil certum illis occurrit, diuinant hoc & illud & sine delectu vel pudore. Dicunt igitur Nabuchodonosorem fuisse deditũ crapulæ & traxisse quecunque potuit in societatem sui flagitii. Socios etiam intelligunt reges captiuos, acsi per ludibrium eos iusserit adduci ad mensam suam & propinãdo coegerit ad ebrietatem, vt deinde eos rideret quum essent expositi ignominiæ. sed illud est nugatorium, imò si hac de re extaret certa historia, tamen promptum est videre aliud nunc tractari à Propheta nostro. neque enim loquitur de rege vno duntaxat, sed potius sermonem suum dirigit ad totam illam monarchiam. Ego itaque non dubito, quin tota hæc oratio, vel metaphorica sit, vel allegorica, quum regi Babylonio exprobrat, quòd inebriauit socios vel amicos. Cæterùm, antequam longius progrediar in re ipsa tractanda, dicam etiam de ipsis vocibus. nam hinc melius patebit consilium Præphetæ. *Væ*, inquit, *potanti amicum suum*: postea, מספח חמתך. חמת Hebræis significat Vtrẽ. Scimus autem & satis notum est ex Scriptura, Iudæis vtres fuisse in vsu, quemadmodum apud nos sunt cadi, hoc est, maiora vasa. Quum ergo vtribus vinum includerent, sæpe vtres solent accipere pro ipsis poculis: quemadmodum si lingua nostra quis diceret, *Des flacons, des bouteilles*. Ergo quidam ita exponunt, quod in medium protulerit lagenas suas rex Babylonius, vt cogeret nimio potu ad ebrietatem, qui non poterant, neque audebant etiam obsistere eius libidini. Alii autem חמת vertunt iracundiam, & subaudiũt præpositionem: alii vt nihil subaudiant, vertunt participium מספח intendens furorem suum. sed quoniam חמת significat calere, ideo propriè vertemus, Coniungens calorem tuum, hoc est, tibi non sufficit inebriari, nisi etiam alios tecum implices. nũc ergo tenemus sensum huius locutionis. Adiungit, *etiam inebrians*. Hinc colligere licet quod prius dixit Propheta non aliò spectare, nisi quòd rex Babylonius quærebat sibi multos intemperantiæ vel crapulæ socios. Quanquam vt iam dixi, crapulam metaphoricè accipit: & statim fusius exponam quid hoc totum sibi velit. sed nunc agimus tantùm de verbis. *Atque etiam inebrians* inquit. Particula אף ponitur amplificandi causa, vt satis notum est. Quum iam ergo dixisset, *Tu coniungis tuum calorem* hoc est, tu exhalas tuam intemperiem, ita vt alii etiam contrahant eundem feruorem tecum: statim adiungit, tu inebrias ipsos. Sequitur: *Vt palam fiant eorum nuditates*, hoc est, vt se discooperiant cum ignominia. Versum sequentem differam vsque dum clarius viderimus quorsum spectet Propheta. Quemadmodum nuper attigi, accusat regem Babylonium, quòd implicuerit suis cupiditatibus vicinos reges, & quodammodo eos secum inebriauerit. Comparat autem crapulæ insatiabilem auaritiam illius Regis: quia sicuti ebriis hominibus propositum est non ad satietatem bibere, sed ingurgitare se vino: ita etiam vbi auaritia dominatur in cordibus hominum, est quædam furoris species: quemadmodum siquis vinum sine modo vllo appeteret. Hæc est metaphoræ ratio, quòd rex Babylonius quum sitiret humanum sanguinem, opes etiam & imperia, secum traxerit in eiusdem amentiæ societatem multos reges:

ges: quia non poterat, nisi alliceret ad se multorum gratiam & deciperet inanibus fiduciis: Queadmodū vbi quis sese prostituit ad potandū, cupit similes sibi esse cōuiuas: ita exprobrat Habacuc regi Babylonio, quòd quum ipse addictus esset intemperantiæ, propter inexplebilem auaritiam, alios etiam sibi socios accersiuerit, quasi essent conuiuæ & propinauerit illis vinum, hoc est, irritauerit ipsorum cupiditatem, vt libenter cum ipso bellum gererent: quia singuli sperabant partem aliquam prædæ ex victoria. Quum ergo ita excæcauerit multos Reges, ideo dicūtur ab ipso esse inebriati. Scimus enim vt demētent tales illecebræ animos & corda hominum. neque enim vlla est ebrietas, quæ magis obstupefaciat homines quàm cæcus appetitus, quo deuorāt & terras & maria. nūc tenemus quid Propheta velit, quòd scilicet non tantùm exarserit rex Babylonius in sua auaritia, sed quasi facem subdiderit aliis omnibus: quemadmodum ebrii alii alios inuitant. Quòd ergo ita inflāmauerit omnes vicinos Reges, vt ruerent sine vlla ratione, vel vlla verecundia, quemadmodum vbi quispiam nimio potu suffocatus est atque obrutus: hæc fuit propinatio quàm designat Propheta. & hæc metaphora diligenter notanda est: quia hodie quoque velut in speculo idem cernimus quod hîc Propheta docet. Summi enim quique principes quum bella sua fabricant, mittunt huc & illuc legatos & cupiunt secum inuoluere & vrbes & alios Principes. Quia autem nemo gratis libenter periclitatur, ideo proponunt multas fallaces illecebras. Et si qua ciuitas sibi metuit à vicino Prīcipe, cupiet sese munire nouo præsidio: ita fœdus erit quasi instar laquei. Deinde si quis minor Princeps cupit dilatare fines suos, vel sese vult vlcisci, libenter arma induit, imò cupidè, vt possit ope maioris exequi quod proposuit, quum non sufficerent vires: sicuti videmus quotidie inebriari & Duces & Comites, vt vocant, & vrbes liberas: quia summi Reges qui abundant vino, hoc est, qui pleni sunt multis vanis promissionibus, propinant quasi plenas lagenas, iubent proferri vinum quasi bene instructa mensa: Ego faciam vt inimicus tibi cedat: & tu coges eum pro tuo arbitrio: & vbi potitus ero victoria, pars fructus ad te redibit: ego nihil appeto præter gloriam. Quantum ad vrbes liberas attinet, Ecce vos trepidatis assiduè: Iam si lateatis sub vmbra mea, erit vobis optima securitas. Talis propinatio hodie in tota ferè Europa cernitur. Ergo non abs re Propheta hoc vitium commemorat in rege Babylonio, quod socios suos quos scilicet illigabat perfidis fœderibus, potauerit: quia sicuti dictum est, nulla est tam periculosa ebrietas quàm ista amentia, vbi quisque sibi promittit hoc vel illud & imaginatur quod non est. Ideo non tantùm dicit regem Babylonium potare socios, sed etiam *coniungere vtres*: quasi diceret esse nimis liberalem, imò prodigum, vbi quærit sibi socios suæ intemperantiæ: quia si non sufficiat vna cōditio, altera etiam additur, Ecce, Rex meus paratus est. Quod si non sufficiat, etiam illud addetur. Coniungunt igitur calorem suum hoc modo. Si exponimus חמת pro vtre, hoc erit Coniungere vtres, dum cumulant multa promissa, donec inebrient quos volunt decipere. Vel si magis placeat altera interpretatio, quam ego libentius sequor, *coniungunt calorem suum*, hoc est, alios secum implicant: sicuti feruent ipsi inexplebili libidine, ita etiam ardorem illum spargunt huc & illuc, vt sint coniuncta multorum studia. Postea adiungit, *Vt aspicias nuditates ipsorum.* Hoc quidem non erat propositum regi Babylonio, probrum eorum omnium discooperire, quos secum trahebat in societatem bellorū: sed scimus vt soleant negligere magni reges suos socios, quibus tamen nihil non promittunt initiò. Si quis rex velit ad se pellicere vrbem liberam, vel Principem mediocrem, dicet, Ecce nihil aliud quæro quàm tibi esse amicus: imò videmus vt fœdissimè peierent: neque satis est illis in suis aulis euomere illa periuria: sed nō multi anni fluxerunt, ex quo magni Reges publicarūt detestanda periuria: & statim postea apparuit illos absque aliquo pudore ita voluisse illudere & Deo & cunctis mortalibus: quum testati sunt se nihil quærere, præter quàm vt defenderent suo patrocinio ius & æquū & obsisterent aliorum vel tyrannidi vel superbiæ. Postea si quid aduersi contingat, statim sese retrahunt: & vrbs, quæ omnia sperauerat à tam liberali rege, cogitur postea subire iugum & pacisci cum suis hostibus & transigere quouis modò, *sic discooperitur nuditas*. Ita etiam spoliantur minores Principes sua ditione. Et cui hoc imputabitur, nisi præcipuo authori? Ergo vt quisque pro sua ambitione, vel auaritia alios impellit in fraudem vel periculum, ita propriè & scitè dicitur discooperire eorum verenda. nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum, quem interpretes non sunt assequuti. Venio iam ad proximum versum. Dicit, *Satiatum esse ignominia pro gloria.* Vertūt multi, Satiatus es ignominia plusquam gloria. sed hoc quoque non potest quadrare: quia non intelligit Propheta regem Babylonium satiatum esse probro suo, sed potius alieno. Deinde particula מ, non ponitur hîc comparatiuè, sed potius ita resolui debet oratio, A gloria tua, vel propter gloriam tuam satiatus es ignominia. Tertiò hoc etiam notandum est, his verbis non describi pœnam à Propheta. Statim enim sequitur שתה גם אתה, *Tu quoque bibe*: illic descendit ad pœnam. Quum ergo dicit regem Babylonis satiatum esse ignominia pro gloria, perinde est acsi dixisset, dum intentus est augendæ suæ gloriæ, alios omnes

proiicere ad ignominiam. hic enim eſt vulgaris luſus magnis regibus, quemadmodum dictũ eſt, aliorum diſcrimine vel iactura amplificare ſuas opes. Vellent quidẽ ſi fieri poſſet, ſocios etiam ſuos eſſe ſaluos: ſed ſiquis peſſum eat in eorum gratiam, hoc negligũt. Videmus vt hodie magni reges quum armant exercitus profundant ſanguinem innoxium: ſiqua clades accepta eſt in prælio, dolebit ipſis: ſed tantùm reſpectu priuatæ ſuæ gloriæ, vel ſui cõmodi. Profitebuntur verbo ſe condoleſcere miſeris hominibus, qui fideliter conati ſunt vitam ſuã pro illis impendere, ſed non curant. Quoniam igitur hauriunt humanum ſanguinẽ magni reges & ſuſque deque faciunt, vbi multi perierunt in ipſorum gratiam: meritò dicit Propheta ſatiatum fuiſſe regem Babylonis ignominia pro gloria, hoc eſt, dum ipſe venatur ſuam gloriã, ſatiatum fuiſſe multorum probris, quia ſcilicet multi pro ipſo occubuerunt, multi ſpoliati fuerunt ſuis ditionibus, vel poſtea erant ſpoliandi. Propheta enim hìc non refert quid geſtum ſit, ſed concionatur de rebus futuris. Præteritum autem tempus in verbis pertinet ad notandam certitudinem: quemadmodum ſcimus communem Prophetis eſſe vſum loquẽdi. Iam adiungit, *Tu etiam bibe*. Hinc videmus regem Babylonis ſecurum fuiſſe, etiamſi eius ſocietas & amicitia multis damnoſa fuiſſet, quandiu manebat intactus. Quantiſper ergo floruit imperium illud, rex Babylonis non magnopere curabat aliena damna. Ideo Propheta dicit, Tu etiam bibes: putas alios tantùm dare pœnas, quaſi tu etiam non ſis obnoxius iudicio Dei: ſed venies ipſe ordine tuo & bibes: quomodo? hìc allegoricè loquitur de vindicta, quę inſtat regi Babylonio, *bibas tu quoque*, inquit, & fias probroſus, vel diſcooperiaris. ערל ſignificat Præputium Hebræis: præputiatos autem homines vocãt profanos & fœdos, vel contaminatos: ideo multi vertunt, Tu etiam fias probroſus. ſed alii clarius reddunt Prophetæ ſenſum, Tu diſcooperiaris. Quanquã non malè ſentiunt, qui putant eſſe metatheſin in literis & הערל poſitum eſſe pro הרעל. nam רעל, ſignificat Sopire. Hoc autem optimè cõuenit homini ebrio, vt ſcilicet obſtupefiat. ſed quia de nuditate loquutus fuerat Propheta, retineo priorem ſenſum, vt reſpondeant inter ſe oppoſita membra. *Tu* igitur *bibas & diſcooperiaris*. Iam ſequitur explicatio, quòd ſcilicet *fundetur ſuper ipſum calix dextræ Iehouæ*, hoc eſt, Dominus erit iam tuus pincerna viciſsim: ſicuti inebriaſti multas gentes & prætextu amicitiæ fraudaſti eos, qui impliciti tuis fœderibus ſeſe perdiderunt: iam Dominus rependet tibi quam meritus es mercedem: tu fuiſti aliis pincerna, ita Dominus etiã erit tuus pincerna & te inebriabit, ſed alio modo. Scimus enim quid Scriptura paſsim per Calicem manus Dei ſignificet, nẽpe omne genus vindictæ: vbi Deus alios percutit virtigine & omni humanitate priuatos in furorem pręcipitat: alios aũt dementat ſtupore, alios vt nihil prorſus ſentiant, priuat omni intelligentia, aliis etiam excitat hoſtes, qui crudeliter in eos graſſentur. Dicitur ergo Dominus calicẽ ſuũ porrigere omnibus reprobis, quocunque modo ſumat de ipſis vindictam. & ideo adiungit, *Vomitus ignominia erit ſuper gloriam tuam*. קיקלון eſt nomẽ compoſitũ. iam antè vidimus קלון eſſe ignominiam: nũc loquitur de vomitu probroſo. Poteſt hoc autem ad regem Babylonium referri, quòd vomet ipſe cum magno dedecore, quod antè intemperanter hauſerat: vt maneat Propheta in ſua ſimilitudine. Vel poteſt etiam commodè hoc exponi de hoſtibus, quòd ſcilicet voment in faciem regis Babylonii. Et exitus hic de quo vaticinatur Habacuc, manet omnes tyrannos, qui conturbant totũ orbẽ ſua cupiditate. Sic enim eos dementat ambitio, vt neque ſanguini humano parcant, neque etiã dubitent proximos quoſque & amiciſsimos coniicere in diſcrimen. Quoniam ergo inexplebilis appetitus gloriæ ipſos ita accendit, meritò denuntiat hanc mercedẽ Propheta, quòd ſcilicet recipient vomitũ fœdũ & probroſum pro illa gloria, cuius expetendæ nullus fuit illis modus. Nunc pergamus:

17 Quia violentia Libani operiet te & prædatio animaliũ, quæ terruit ea (*vel quæ contriuit*) propter ſanguines hominis & violẽtiam terræ, vrbis & omniũ habitantium in ea.

Hinc facilè colligere licet, Prophetam nõ loquutum fuiſſe de ebrietate, ſed potius metaphoricam fuiſſe illam ſententiam, ſicuti expoſuimus. ſequitur enim hic cauſę redditio, cur denuntiauerit talem pœnam regi Babylonis: quia ſcilicet exercuerat violentiam non modò contra omnes gentes promiſcuè, ſed contra electũ Dei populum. Heri tantùm in genere propoſuerat ſæuitiam, qua violauerat multas gentes rex Babylonis: nunc autem diſtinctè loquitur de Iudæis, vt oſtendat Deum peculiari modo vindicem fore eius crudelitatis, quam Chaldæi exercuerant contra Iudæos, quia Dominus populum illum receperat in ſuam defenſionẽ. Quoniã ergo aggreſſus fuerat rex Babylonis filios Dei, qui adoptati ab ipſo fuerant & quorum erat protector, ideo hìc ſpecialem pœnam denuntiat. Ita videmus dirigi hunc ſermonem propriè ad Iudæos, quia voluit aliquid ſolatii afferre in grauiſsimis malis, vt fouerent ſuam patientiam: quia videbant iniurias ſibi illatas venire coram Deo in rationem. Ergo per Libanum hìc intelligitur vel Iudæa, vel Templum ipſum, quia Libanus propinquus

erat

erat Templo,vt satis notum est:& alibi etiam ponitur hoc eodem sensu. Siquis autem extendat ad totam Iudæam,eodem redibit sensus,in re vel parum vel nihil est momenti. *Quia ergo violentia Libani te obruet*:deinde *prædatio animalium*: putant interpretes בהמות vocari Chaldæos & Assyrios,quia fuerint quasi sæuæ & immanes bestiæ ad vastandam Iudæam . sed potius intelligo *animalia Libani*,hoc est,quæ syluam illam incolebant. Exaggerat ergo Propheta sæuitiam regis Babylonis,quòd etiam hostis fuerit brutis animalibus. Et subaudio relatiuum pronomen אשר in verbo יחיתן. Potest accipi vel pro Conterere,vel pro Terrere. Alii exponunt,prędatio bestiarum conteret eas:quasi diceret,Babylonios esse quidem similes belluis truculentis,sed contentum iri suis rapinis. Alter verò sensus longè melius fluit,quòd scilicet prædatio animaliũ,quæ terruit illa,cooperiet:repetendum est enim verbũ illud יכסך cooperiet,vel obruet regem Babyloniũ. Tandẽ addit sententiã illã,quæ heri fuit exposita.nũc tenemus consiliũ Prophetæ,quòd scilicet rex Babylonis meritò perdẽdus sit,quia violauerat terrã sanctã & aggressus iniustè fuerat electũ Dei populũ:deinde grassatus etiã cũ suis latrociniis fuerat per totum ferè Orientem. Nunc sequitur:

18 Quid prodest sculptile? quia sculpsit illud fictor eius conflatile, & doctorem mendacii: quia confidit fictor figmento suo , vt faciat idola muta.

Iam Propheta vlterius progreditur, & ostendit quicquid hactenus vaticinatus est de futuro excidio Babylonis & illius Monarchiæ proficisci à vero Deo, hoc est,à Deo Israelis. neque enim satis fuisset tenere , esse aliquod numen in cœlo , quod gubernat res humanas : ita fieri non posse quin tyranni aliunde pœnas luant suæ crudelitatis. Scimus enim hæc prouerbia volitasse passim inter profanas gentes, quòd Ioui assideat iustitia: deinde quòd sit Nemesis, quòd sit Diuina aliqua vltio. Quum ergo talis persuasio infixa semper fuerit hominum cordibus, frigida fuisset ac ferè inanis Prophetæ doctrina,nisi propositus fuisset in medium Deus Israel. Hæc ratio est nunc cur derideat omnia idola & vindicet vni Deo imperium totius mundi & ostendat præclarè agi cum Iudæis,quia non colant imaginarios deos,sicuti profanæ gentes:sed certò intelligant eundem esse opificem cœli & terræ,qui sese Abrahæ patefecit,qui Legem suam dedit per manum Mosis.nunc tenemus consilium Prophetæ. Quoniam ergo rex Babylonis colebat etiam ipse deos suos, Propheta excutit vanam fiduciam,qua poterat decipi & alios etiam decipere. Dicit igitur, *quid prodest fictile*? Contemptim hîc loquitur de idolis,quæ fabricata sunt hominum manu. Et addit rationem,*quia sculpsit illud fictor*, inquit. Interpretes satis ieiunè accipiunt:quasi diceret Propheta,Quid prodest fictile vbi sculptum est vel conflatum ab opifice suo?nam Propheta hîc causam ostendit,cur inutilis sit idolorum cultus: quia scilicet dii isti constant ex mortua materia. Deinde,fictor quid potuit afferre deitatis?videmus ergo esse redditionem causæ in his verbis:ideò possemus clarius vertere, Quid prodest sculptile,quum fictor illud sculpserit?hoc est, quandoquidem originem habet sculptile ex manu & artificio hominis, quid prodest? Iam adiungit,*finxit*,inquit,*conflatile*,hoc est,etiamsi artifex formam dederit vel metallo,vel ligno,vel lapidi,tamen non potuit naturam mutare. Dedit quidem externam aliquam speciem:sed siquis interroget,quid est illud?Certè est conflatile. Quum ergo non mutetur natura artificio hominum, hinc apparet quàm stolidi & amentes sint quicunque fiduciam suam locant in sculptilibus. Adiungit,*& doctorem mendacii*. Ideo addita fuit hæc particula,quoniam homines sese ipsos præoccupant peruersis commentis, ita vt non audeant iudicium ferre ex re ipsa. Quî fit enim,vt passim truncus ligni, vel lapis vocetur Deus? Siquis interrogasset sapientissimos illos qui putarunt gentes omnes esse barbaras, vel Romæ , vel Athenis,vel in aliis vrbibus,quid est illud?Siquis vidisset Iouem argenteum , vel ligneum, vel lapideum:est Iupiter,est Deus. Vnde hoc? Est tamen lapis,est frustum ligni,vel argenti: nihilominus Deum esse asseruissent. Vnde ista dementia?nempe quia homines sunt fascinati, vt videndo nihil videant,hoc est,sponte claudant oculos & cęcutiant,quasi data opera,quia nolunt intelligere. Hæc ratio est cur Propheta per anticipationem dicat,*fictor finxit*,quid finxit? *Conflatile & doctorem mendacii*:manet materia semper, sed interim falsa opinio præualet, quia homines existimant deos esse illa idola. Vnde existimant?Certè est doctrina mendacii, hoc est,est mera illusio.confirmat eandem sententiam,Confidit,inquit,fictor, vel opifex *suo opificio*,vel figmento. Quid?nonne sensu & ratione priuatos esse oportet,qui fiduciam suam coniiciunt in res mortuas? Faber, quemadmopum dicit Iesaias, accipiet sua instrumenta, formabit idolum,postea genu flectet & Deum suum vocabit, est tamen opus manuum tuarum:quid? es ne tu ipse Deus ? Tu conscius tibi es tuæ fragilitatis: interea autem tu creas nouos deos?Hac etiam ratione confirmat Propheta quod prius dixit, nimis desipere homi-

Ies. 40. d. 19.

X.

nes,imò hunc esse prodigiosum stuporem,vbi tribuunt aliquam deitatem, vel ligno, vel lapidi,vel metallo.Quare? Sunt enim ipsorum figmenta,inquit.Et adiungit, *vt faciat idola muta.* Iterum repetit quod dixerat,non mutari naturam artificio hominum, vbi deos sibi fabricãt vel ex ligno,vel ex lapide.Quare?neque enim incipiũt loqui.Et eôdem etiam pertinet quod statim sequitur.Coniungi enim debet proximus versus. Postea iterum plura nobis dicenda erunt de re ipsa.

19 Væ qui dicit ligno Expergiscere,excitare lapidi muto(*mortuo*:)Ipse docebit,Ecce,ipse(*vel ipsum lignum,si referamus ad lignum.Ipse ergo*) opertus est auro & argento:& nullus spiritus in medio eius.

Prosequitur,vt dixi,eandem sententiam & acriter inuehitur in hominum socordiam, quòd inclamẽt ligna & lapides,quia in illis esset aliqua occulta virtus. *Dicunt* ergo *ligno Expergiscere*.nam implorant opem ab idolis suis. An *ipse docebit*? vertunt alii interrogatiuè. Ego autem simpliciter accipio,docebit ipse:hoc est,mirum est vos ita sponte desipere: quia etiamsi nullum Prophetam Deus vobis mittat,etiamsi nemo vos admoneat, lignum tamẽ & lapis erunt optimi doctores:interrogate vestra idola:hoc est,rectè perspicite quidnam sit in idolis. Certè Deus ligneus vel lapideus tacẽdo satis clamat se non esse Deum.Nullus enim est motus in ligno vel lapide. Vbi nihil est vigoris aut vitæ, nónne statuere decebat, nullam esse deitatem?nam multæ sunt creaturæ præditæ aliquo sensu & motu.Deus autem qui inspirat virtutem & motum & sensum toti mundo & singulis eius partibus, annon ipse excellet quodam singulari motu supra omnes creaturas? Ergo quum lignum & lapis tacent,sunt vobis satis idonei doctores,si essetis boni discipuli. Videmus ergo vt hac ratione amplificet socordiã hominũ Propheta,quia quod manifestum est non perspiciũt.Et eôdem etiam pertinet quod dicit, *Ecce ipse opertus est ligno & argento*,hoc est,erit quidem aliquis splendor,quia putant idololatræ deos suos esse meliores quum ornati sunt auro & argento:sed interea *nullus est spiritus in medio ipsorum:* Intus intus,inquit,inspicite & videbitis res esse mortuas.Cętera crastino die prosequemur.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando in nobis tam parum est recti iudicij,imò etiam in ipsa meridie cæcutiunt mentes nostræ:da inquam,vt semper nobis præluceat Spiritus tuus:deinde etiam intenti simus ad lumen Verbi tui,vt teneamus rectam viam in continuo vitæ nostræ cursu:atque ita subijciamus tibi & nos & omnes vitæ nostræ actiones,ne vllis illecebris implicemur in eandem perniciem cum impijs,qui nos captant & venantur & tendunt vndique insidias:sed consilio Spiritus tui gubernati caueamus ab omnibus insidiis: præsertim verò quo ad spiritualem vitam ita simus tibi vni addicti,vt procul nos subducere semper discamus ab omnibus inquinamentis omnium gentiũ & ita maneamus in puro numinis tui cultu,ne vnquã protrahãt nos impij in easdem secum illecebras,quibus eos Satã tam miserè decipit:sed sequamur eum ducem,cuius vis nos regi imperio: nempe Christum Filium tuum,donec tandem nos omnes colligat in regnum illud cœleste,quod nobis sanguine suo peperit, Amen.

HERI diximus Prophetam de idolis nunc loqui,vt vana fiducia spoliet regem Babylonis.Quanquam enim profani homines sibi omnia arrogant & propriis viribus : tamen dementat eos etiam aliqua ex parte sua superstitio.Propheta igitur ostẽdit tyrannũ illum frustra confidere suis idolis,quãdoquidẽ sunt res nihili:sed notãdę sunt rationes quibus idololatriam refellit : quòd scilicet artifices, qui deos fabricant, non possint tamen mutare naturam materiæ.nam lignum semper manet lignum, lapis etiam lapis : & fundendo nihil aliud proficiunt etiam fabri & aurifices,nisi quòd efficiunt conflatile.Manet igitur semper eadem materia.Quòd ad formam spectat,Propheta dicit merum esse mendacium & imposturam:imò deos ligneos, vel argenteos, vel cuiuscunque sunt materiæ,dicit esse magistros, vel doctores mendacii,quia scilicet attrahant ad se animos simplicium: & Satan quasi laqueos tẽdit hominibus,vbi proponit eorum oculis visibiles istas figuras & persuadet aliquid deitatis illic esse inclusum.Ergo diligenter notanda est ista ratio,dum Propheta admonet, ex mortua & corruptibili materia constare fictitios deos:& quantum ad formam spectat,esse duntaxat præstigias Satanæ. Vulgare est illud dictum Gregorii apud Papistas, imagines esse libros idiotarum. sic enim rescripsit Sereno Episcopo Massiliensi, qui euerterat idola ex omnibus templis. Dicit se probare eius consilium,quòd voluerit corrigere superstitionem, quæ inualuerat in populo:sed tamen malè fecisse quòd abstulerit prorsus imagines, quæ sunt libri

Lib.9. Epistolarũ Epistola nona.

idiota-

idiotarum.sed videndum est, vtri maior fides sit adhibenda, Gregorio homini iam multis erroribus imbuto (vt seculum illud valde corruptum fuit) an Prophetæ Habacuc, atque etiam Ieremiæ, qui in eandem ferè sententiam loquitur. Ergo quanuis aliqua sit species in idolis: tamen Propheta hîc admonet nihil esse præter Satanæ imposturam: quia docent mendacium. Ratio etiam illa notatu digna est, quòd opifices spem suam constituant in propriis figmentis. Hoc autem valdè est præposterum, vt mortalis homo Deũ manu sua fingat, deinde putet aliquid deitatis esse illic inclusum propter formam. neque enim deitas est in ipsa materia. Atqui materia contemnitur quum est informis: imò quum retinet pulcherrimam formam. Arbor enim quum viret, quum producit & flores & fructum, tamen censetur mortua creatura, vt est. Vbi autem truncus formatus est in figuram hominis, iam creditur Deus esse. Hoc verò nimis est absurdum, vt manus artificis conciliet deitatem mortuæ materiæ. Truncus enim iam est emortuus & nihil illic perspicitur præter formam, quæ prouenit ab homine. Quum ergo artifex confidit figmento suo, illud est præter naturam. Hinc satis apparet, homines prorsus dementari à diabolo, quum opificium suum adorant. Iam verò vt propius vrgeat idololatras Propheta, obiurgat eos, quòd clament ligno & lapidi, Expergiscere. Certum est, quum genua flecterent idololatræ coram suis figmentis, finxisse tamen cœlestes deos: sed quum ad figuram ligneam vel lapideam inuocarent Deum, hoc perinde erat acsi salutem expectarent à ligno & lapide. neque enim hîc quæritur quid idololatræ imaginati sint: sed res ipsa spectanda est, quam liberè & pleno ore hîc Propheta damnat. Quoniam ergo solebant preces suas conuertere superstitiosi ad lignum, & lapidem, dicit fingere sibi deos, quibus sacrificent. Meritò autem Propheta speciem hanc disertè attingit, quia præcipuum est sacrificium quod Deus sibi offerri iubet, atque exigit à nobis, nempe vt inuocetur. nam testamur hoc modo vitam & omnes salutis nostræ partes in eo esse positas. Quum igitur Maiestas Dei constet præcipuè hoc testimonio, quòd sit fons vitæ & omnium bonorum, quisquis coram lapide vel ligno se prosternit atque implorat opem visibilis Dei, procul dubio transfert gloriam æterni Dei ad truncum mortuum, vel ad lapidem. Ergo si cupimus puri esse ab omni superstitione, tenendum est hoc principium, nempe nobis tunc vnicũ Deum fore, si dirigimus ad eum solum preces nostras & vota: si denique ipsum solum inuocamus. Nam si confugimus ad mortua idola, spoliabitur Deus iure suo. Poterimus centies nominare Deum: sed titulus ille inanis erit & nullius momẽti, nisi Deus solus inuocetur. Postremò subsannat Propheta hominum dementiam quum dicit idola ipsa docere. neque enim vt heri dictum fuit, interrogatiuè legi debet hæc particula, sicuti faciunt alii: sed hîc vt acrius pungat hominum socordiam Propheta dicit, Certè etiam figuræ istæ visibiles vos docere possent, nisi prorsus essetis stupidi. Paulò antè dixerat esse magistros mendacii & vanitatis, verũ est: sed nũc de alio genere docendi loquitur, nempe si prudenter homines attẽderent ad rem ipsam, possent statim colligere ex solo conspectu suorum deorum, nimis crassos esse dolos Satanæ. siquis ergo puro oculo idola respiciat, videbit rem esse mortuam, videbit grauem iniuriam fieri Deo si transfiguratur in similitudinem rei mortuæ. nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, vbi dicit idola ipsa satis supérque docere, si homines ipsi dociles & attentos se præberent. non intelligit docere, quemadmodum herì dictum fuit, fallaciter in hominum perniciem mentiri idola, dum illis tribuitur aliqua deitas: sed dicit docere, siquis ab errore purus & vacuus accedat ad conspectum idoli & iudicium faciat ex re ipsa. Quoniam autem occupat hominum mentes superstitio, hinc fit, vt omnes sint discipuli Satanæ: & nemo animum adiiciat ad istam doctrinam, cuius nunc fit mentio. Denique idola docent naturaliter: docent etiam ex artificio & fraude Satanæ. Docent naturaliter: tacendo enim clamant se non esse deos: quia nihil est in ipsis vigoris. Docent autem ex artificio diaboli, quia prætendunt aliquam speciem deitatis & ita perstringunt sensus hominum, qui iam corrupti sunt suis erroribus. Ad priorem hanc doctrinam, de qua loquitur nunc Propheta, nulli animum adiiciunt. Renuntiant enim omnes ferè naturæ: tantùm arripitur illud, Idola esse deos, quia figurant Deum æternum & cœlestem, à quo nos procul absumus & qui aliter ad nos non descendit nisi per figuras visibiles. Confirmat sententiam illam Propheta, quum dicit, etiamsi obducti sint dii isti auro, vel argento, *nihil tamen esse spiritus*, vel anhelitus *in medio*. Denique intelligit esse laruas, quia deitas non potest esse absque sensu. quum autem idola sint res mortuæ, sequitur nimis crassam esse diaboli imposturam, qua fascinat mentes hominum vbi ita se addicunt rebus mortuis. Cæterùm, quicquid hîc dicitur contra idola, certum est competere in superstitiones Papisticas. Negant se tribuere diuinos honores suis idolis, sed videndum est quid dicat Propheta. Sacrificant enim auro & argento & lapidibus: deinde flectunt genua corã suis simulacris: & non putant propinquum sibi esse Deum, nisi in figuris illis. Ostendant igitur Prophetam hîc stultè ratiocinari: vel conuicti tenentur quasi Spiritus sancti sententia, dum ita preces suas ad mortua idola con-

uertunt. Iam sequitur:

20 Iehoua autem in Templo sanctitatis suæ (*id est, in Templo sancto suo*) sileat à facie eius omnis terra.

Postquam docuit Habacuc falli Babylonios, dum quicquam opis expectant à suis idolis & deludi à Satana, reuocat nunc fideles ad verum & vnicum Deum. neque enim satis fuisset eripere Babyloniis peruersam fiduciam, quam locabant in suis idolis, nisi ex opposito Israelitæ confisi veri Dei gratia, certò persuasi fuissent, à se Deum ipsum stare, quia ipsos susceperat in tutelam suam. Et diligenter etiam notandus est hic ordo: quia videmus vt multi securè derideant omnes superstitiones, quæ in mundo grassantur: interea etiam fortiter & cyclopico furore contemnant verum Deum. Quàm multi sunt hodie vel Epicurei, vel Lucianici homines, qui iocosè & per ludibrium garriunt contra superstitiones Papatus? sed interim nullo tanguntur Dei timore. Atqui si ex duobus malis alterum eligere oporteat, magis tolerabilis esset superstitio, quàm crassa impietas quæ abolet omnem deitatis sensum. Verum quidem est, incredulos quò magis laborant in suis erroribus prouocare contra se iram Dei, quia transferunt eius gloriam ad res mortuas: sed tamen retinent illud principium, deberi honorem & cultum Deo: profani autem homines, quibus nulla est religio penitus, non modò transfigurant Deum, sed student quantum in se est, in nihilum redigere. Ideo dixi ordinem hunc, quem nobis ostendit Propheta, esse tenendum. Postquam enim euertit fallaces illecebras diaboli, quibus deludit incredulos, quum spectra illis loco veri Dei proponit, iam constituit verum cultum vnius Dei. Hactenus ergo Propheta dedit operam euertendis superstitionibus: nunc aũt ædificat: quia nisi euersis idolis Deus conscendat suum tribunal & illic emineat sicuti dignus est, præstaret, vel saltem esset tolerabilius, quemadmodum dixi, relinqui integras superstitiones. Dicit autem *Deum esse in templo suo*, vel palatio. nomen hoc sępe accipitur pro cœlo: sed transfertur etiam ad Sanctuarium. Multi ad cœlum referunt, quasi diceret Propheta verum Deum, qui opifex est, ac creator cœli & terræ, non includi visibili forma, neque delitescere sub auro, vel argento, vel ligno & lapide, sed regnare in cœlo, imò implere cœlum immensa sua gloria. & hoc non malè quadraret. Cæterùm, quia specialiter hîc alloquitur Iudæos, mihi non minus probabile est loqui de Templo, vbi tunc Deus volebat coli & sibi offerri sacrificia. neque enim satis fuisset, opponere Deum creatorem cœli & terræ gentium omnium superstitionibus: sed simul necesse fuit, addere istam antithesin inter Deum Israelis & deos omnes, qui tunc nomen & famam in mundo obtinebant, quia erant fabricati hominum arbitrio: Deus autem Israelis erat quidem creator cœli & terræ: sed innotuit per Legem suam, patefecit se hominibus, vt maiestas eius nõ esset occulta. nam vbi sermo fit de ipso Deo, nisi ad nos accedat & quodammodo se exhibeat nobis familiarem, euanescimus. neque enim tanta est ingenii nostri facultas, vt penetret super omnes cœlos. Maiestas ergo Dei per se nobis est incomprehensibilis: sed per opera sua, & per verbum sese declarat. Quia autem Israelitæ colebant, ac certò etiam sciebant se colere verum Deum, meritò Propheta hîc eos confirmat in spe quam conceperant ex doctrina Legis, Deum scilicet sibi esse patrem, sicuti eos adoptauerat. siquis malit de cœlo accipere, non reclamo: & conueniet, sicuti dixi, sensus ille. Cæterùm, quia videtur mihi Propheta peculiariter respicere populum suum, cui ordinatus erat doctor, hîc probabile etiam est nomen Templi vel palatii sumi pro ipso Sanctuario. Siquis obiiciat, nullum igitur esse discrimen inter Deum Israelis & deos gentium, quia ipse quoque in terreno domicilio habitet: responsio est facilis, Deum tametsi dicat se habitare inter Cherubim, tamen non fuisse transfiguratum, quasi aliquid simile haberet cum ligno, vel lapide, vel etiam haberet aliquam similitudinem cum humanis corporibus. Errores illi omnes procul exulabant à Templo Dei: quia iubebat cultores suos suspicere in cœlum: deinde erat oppositum velum, vt intelligeret populus se non posse aliter ad Deum peruenire quàm per exemplar illud cœleste, cuius spectabant duntaxat ἀντιτύπους in altari thymiamatis, in altari altero vbi sacrificabant, in mensa vbi erant panes propositi: denique in aliis omnibus. Et notanda est etiam altera ratio differentiæ: quia tametsi esset aureum altare, tametsi esset arca fœderis & altare etiam vbi victimæ immolabantur: tamen insculptum erat omnibus istis figuris verbum Dei, quo solo discernitur vera religio à falsis figmentis. Quancunque enim speciem rationis præ se ferant fictitii cultus, non tanta est in hominibus authoritas, vt censeri debeant pro legitimis. sed vnicum Dei verbum tantum reuerentiæ meretur, vt superet omnes rationes. Iam verò sicuti nuper attigi, verbum illud non retinebat Iudæos in crassis erroribus, sed euehebat in cœlum. Nunc ergo videmus fuisse latum discrimen inter Templum, quod erat Ierosolymæ, & inter templa, quæ sibi increduli in toto mundo tunc erexerant: quia Iudæis

præibat

præibat Deus, ita vt errare non possent. Et hodie vbi etiam prælucet nobis verbũ Dei, possumus tutò sequi. Deinde spiritualiter trahebat Deus ad se suos cultores, vtcunque pro eorum ruditate vteretur quibusdam elementis. Meritò itaque dicit Propheta, Deum esse in palatio suo, vel Templo: quia Israelitę certò intelligant se non colere Deum fictitium, quando Lege sua se illis patefecit, & elegit Sanctuarium, vbi volebat sub figuris coli, sed tamen spiritualiter. Iam subiungit, *Sileat à facie eius omnis terra*. Non dubito quin potentiam Dei commendet Habacuc, vt alacriter pergant Israelitæ in cursu pietatis, dum sciunt satis sibi esse præsidii in vno Deo, neque appetant superstitiones gentium, neque ferantur huc & illuc vanis desideriis quemadmodum sæpe cõtingit. Sileat igitur omnis terra, inquit. Ostẽdit, quanuis Israelitæ longè subsidant infra Babylonios & alias etiam gentes, longè impares sint viribus, arte militari, copiis, omnibus denique subsidiis, tamen sub Dei tutela fore semper incolumes: quia Dominus poterit cogere in ordinem quicquid est potentiæ in mundo. Videmus nunc quò spectet Propheta. neque enim hìc hortatur simpliciter populos omnes ad cultum Dei, sed ostendit etiamsi homines insaniant contra ipsum, tamen posse eius manu facilè subiugari: quia postquam tumultuati fuerunt Reges cum omnibus suis populis, Dominus flatu vno discutiet omnes ipsorum conatus quanlibet sint furiosi. Hoc igitur est silentium, de quo nunc loquitur Propheta. Alia autem est species silentii vbi sponte nos Deo subiicimus: silentium nihil aliud est quàm subiectio hoc loco. Subiicimus autem nos Deo, vbi non afferimus nostra commenta, neque imaginationes, sed patimur nos doceri eius verbo: deinde subiicimus nos, vbi non obstrepimus eius potentiæ, vel iudiciis: si humiliamur sub formidabili eius manu: neque etiam ferociter calcitramus contra eum, sicuti qui indulgent suis cupiditatibus. hæc autem voluntaria est subiectio, quemadmodum dixi. sed Propheta hìc ostendit Deo esse potentiam, qua prosternat totum mundum & conterat sub pedibus suis vbi ita visum fuerit: vt nihil timendum sit fidelibus, quia sciunt salutem suam esse in tuto, quandoquidem totus mundus etiãsi omnia machinetur, non potest Deo resistere. Sequitur precatio.

CAPVT III.

1 PRecatio Chabakuk Prophetæ super ignorantiis (*vel super canticis, aut instrumentis musicis.*)

Non dubiũ est quin hanc precandi formam dictauerit Propheta populo suo antequam traheretur in exilium vt illic sese exerceret semper in studio pietatis. Scimus autem non posse Deum vel ritè, vel ex animo coli absque fide. Vt ergo frænum iniiceret Propheta dispersis Israelitis, ne diffluerent à vera pietate, hìc proponit fidei materiã & stimulat etiam ad precandum. Scimus autem non posse melius fidẽ nostram foueri quàm precandi exercitio. Sciamus ergo hìc præscribi miseris Israelitis rationem pietatis fouẽdæ, dum erunt in exilio dispersi, nempe si quotidie ad Deum suspirẽt & sese confirment in fide, quia non poterant aliter manere sub obsequio Dei: imò delapsi fuissent ad superstitiones gentiũ protinus, nisi stetisset firma in cordibus ipsorũ memoria fœderis, quod Dominus pepigerat. & videbimus paulò pòst in hanc partem incumbere Prophetam. Vocat precationem suam, nõ quòd priuatim solus ipse precatus sit, vel composuerit in vsum suum hoc carmẽ: sed quò plus haberet authoritatis ista precatio apud totũ populũ. Sciebat enim non secus Prophetæ ore sibi dictatam fuisse hãc precãdi regulã quàm si è cœlo Spiritus ipse illis mõstrasset, quomodo orãdus esset Deus. Ascribitur itaq; nomẽ Habacuc, nõ quia seorsũ ita precatus sit, sed vt populus magis animaretur ad precãdũ, quũ sciret Spiritũ sanctũ sibi esse ducẽ ac magistrũ opera ipsi⁹ Prophetę. Alia etiã difficultas est in voce שגינות. שגג & שגה etiã Hebręis significat Incõsideratè agere: à secũdo nẽpe à שגה deducitur שגיון: multi vertũt Ignorãtiã, alii oblectationẽ: alii putant fuisse initiũ cãtici: alii putãt fuisse cõmunẽ melodiã, alii instrumẽtum musicũ. sic variant inter se interpretes. Psal. 7. mihi non dubiũ est quin Dauid שגיון nominet vel canticũ, vel musicũ instrumentũ aliquod. Tamen alii putant Dauidẽ illic testari de sua innocentia: & quia non esset sibi malè conscius, ideo titulũ illũ nihil aliud notare quàm eius innocentiã. sed illud est nimis coactũ. Hoc loco receptũ est ferè cõmuni vsu, accipi pro ignorantiis. Scimus aũt ignorantias vocari Hebræis, vel errores, vel lapsus non adeò graues & omnia quę per incogitantiã accidunt. & hoc verbo non extenuant sua delicta, sed fatentur se fuisse inconsideratos, dum lapsi sunt. ergo nomen שגיון non erit ignorantia quæ excuset, quemadmodum inde prętextum captant homines: sed erit error stultitię & temeritatis: quia scilicet homines non satis attẽti sint ad verbum Dei. sed fortè שגינות poterit hìc accipi plurali numero pro instrumentis musicis, quia non libenter discedo à recepta sententia, non est etiam vlla necessitas, quę nos cogat hoc loco discedere, sequamur quod iam dictum est: Pro-

phetam hîc dictare populo suo formam precandi pro Ignorantiis,quia scilicet non posset aliter sperare veniam à Deo,nisi rediisset in gratiam. Quomodo autem reconciliamur Deo, nisi quum desinit imputare peccata? Cæterùm,Propheta rogando pro ignorātiis,non omittit grauiora peccata,sed ostendit,etiamsi homines sua conscientia non coarguat, tamen non ideo esse innoxios & extra reatum: quia etiam sæpe inconsideratè labantur & non excusari delicta propter errorem. Perinde igitur est acsi Propheta gentiles suos moneret, non aliud esse remedium in rebus aduersis, nisi vt confugiant ad Deum & confugiant supplices, petántque veniam:neque tantùm agnoscant grauiora scelera, sed fateantur se esse reos multis aliis modis: quia potuerant millies labi per errorem, sicuti inconsiderati sumus ferè in tota vita. nunc ergo tenemus quid sibi velit nomen istud & cur Propheta de ignorantiis potius loquutus sit quàm de aliis sceleribus. Sed nunc vlterius non pergam, quia est aliquod negotium.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignatus es te nobis patefacere per verbum tuum, & pro ruditate sensus nostri nos ad te attollis, ne defixi maneamus in nostra crassitie, sed exuti omnibus superstitionibus, imò etiam abdicando nos sensu carnis nostræ, te recta via quæramus, & sic patiamur nos regi verbo tuo, vt purè, & ex animo te inuocemus, & ita recumbamus in virtutem tuam immensam, vt non dubitemus despicere totum mundum & quidquid nobis in terra aduersum est, donec defuncti nostra militia tandem colligamur in beatam illam quietem, quam nobis peperit sanguine suo vnigenitus filius tuus, Amen.

2 IEHOVA audiui vocem tuam (*auditum tuum, ad verbum*) שמעך Iehoua opus tuum in medio annorum viuifica illud (*sed relatiuum pronomen abundat*) in medio annorum notum fac: in ira misericordiæ recorderis.

Hîc Propheta in persona totius populi dicit se fuisse voce Dei territum. Sic enim accipio hoc nomen: tametsi multis in locis Famam significet, quemadmodum etiam quidam hoc loco exponunt. sed quia Iesaiæ 53. cap. vocatur etiam שמעה Euangelii prædicatio, mihi videtur hoc ad contextum præsentem esse aptius, vt vertamus vocem Dei. nam frigeret illa generalis sententia, quòd fideles ad famam Dei conterriti fuerint. Potius hoc debet accommodari ad prophetias, quæ antehac expositæ fuerunt. & certè hîc noluit Habacuc tractare in genere duntaxat de potentia Dei: sed quemadmodum vidimus proxima lectione, hîc suppliciter fatetur peccata populi, deinde veniam precatur. non dubium igitur est, quin dicat se fuisse territū Dei voce, quum scilicet audiret ipsum minari tam graues pœnas. Postea adiungit, *Viuifica* tamen *opus tuum in medio annorum & notum fac.* Postremo adiungit per occupationem, *vt Deus recordetur misericordiæ suæ*, etiamsi meritò offensus fuerit peccatis populi. Quòd autem dicit se timuisse ad vocem Dei, confessio est, vel testimonium pœnitentiæ: quia non possumus ex animo petere veniam, nisi prius humiliati. Vbi enim nō displicet sibi peccator, neque reatum suum agnoscit, indignus est misericordia. Videmus ergo cur Propheta hîc loquatur de timore, nempe vt hoc modo sibi & reliquis fauorem apud Deum conciliet. nam simul ac damnat se vltrò peccator, neque hoc facit defunctoriè, sed serio animi affectu, iam reconciliatus est Deo. sic enim iubet Deus præueniri iudicium suum. Hoc vnum est. nunc quæritur vnde audierit Propheta hanc Dei vocem. Solutio facilis est, quia non est hæc priuata vnius tantùm hominis, sed communis totius Ecclesiæ precatio: præscribere hîc rationem fidelibus, qua obtineant gratiam à Deo & ipsum ad misericordiam flectant, nempe si expauescant ad eius minas & sciant instare quicquid Deus minatur per Prophetas suos. nunc sequitur alterum mēbrum, *Iehoua in medio annorum viuifica opus tuum.* Opus Dei nominat statum populi, vel Ecclesiæ. Tametsi enim Deus cœli & terræ creator est, vult tamen Ecclesiam suam agnosci quasi singulare opificium & specimen præcipuum suæ virtutis, sapientiæ, iustitiæ, bonitatis. Ergo κατ' ἐξοχὴν per excellentiam hîc vocatur status electi populi, Dei opus: quia non erat tantùm pars humani generis semen illud Abrahæ, sed sacrum Dei peculium. Quoniam ergo Israelitæ segregati fuerant à Domino, meritò vocantur opus eius: sicuti etiam alibi, Opus manuum tuarum non despicies. Deinde sæpius ita loquitur Deus, Hæc est plantatio mea: Hoc est opus manuum mearum: quoties de Ecclesia loquitur. Per medium annorum, intelligit quasi medium cursum vitæ populi. Nam ex quo Deus elegit genus Abrahæ, vsque ad Christi aduentum, fuit quasi curriculum

Psal.138. b.8

riculum vitæ vnius, si comparemus populum illum homini. nam complementum ætatis erat in Christi aduentu. ergo si populus ille deletus fuisset, hoc perinde erat acsi in medio flore ætatis mors abriperet quempiam. Rogat igitur Propheta, ne Deus abripiat vitam populi sui in dimidia parte: quia Christo nondum exhibito, populus ille nondum maturuerat, nondum peruenerat ad iustam & virilem ætatem. *In medio* igitur *annorum opus tuum viuifica*: hoc est, etiamsi videmur destinati esse morti, tamen nos restitue: *Notum fac*, inquit, *in medio annorum*: hoc est, ostende te ipsa hoc esse tuum opus. Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum: postquam confessus est meritò ad vocem Dei timuisse Israelitas, quòd viderent se constringi reatu æternæ mortis postea tamen ad misericordiam Dei prouocat, & petit vt Deus viuificet opus suum. Hic non adducit in medium quicquam nisi gratiam adoptionis: ita fatetur nihil esse cur Deus ignoscat populo suo, nisi quia dignatus est ipsum gratis adoptare, & eligere in populum peculiarem. sic enim Deus ad extremum vsque prosequi solet suas gratias in nobis. Quoniam ergo hic populus fuerat semel à Deo electus, Propheta adoptionem commemorat, vt Deus continuet atque impleat vsque ad finem quod incœpit. Quantum attinet ad dimidium vitæ cursum, notanda est illa similitudo: quia videmus non fuisse electum genus Abrahæ ad breue aliquod tempus, sed vsque dum Christus manifestatus esset redemptor. Iam hoc nobis cum veteri populo commune est, quòd Deus nos adoptat vt perducat tandem ad hæreditatem vitæ æternæ. Vsque dum ergo completum sit opus salutis nostræ, sumus quasi in stadio. ideo possumus sequi hanc precandi formam, quæ nobis à Spiritu sancto præscribitur, ne scilicet Deus in medio curriculo deserat opus suum. Iam quod adiungit, *In ira recorderis misericordiæ*, est species occupationis: poterat enim obrepere hæc cogitatio fidelibus, non esse cur sperarent à Deo veniam, quem tam grauiter prouocauerant: deinde non esse cur obiicerent amplius fœdus quod violauerant sua perfidia. Propheta huic tentationi occurrit: & confugit tamen ad gratiam Dei, vtcunque sentiat populum iustas dare pœnas scelerum, quales erat meritus. Fatetur ergo Deum iustè iratum esse populo suo: sed tamen non ideo præclusam esse spem salutis: quia Dominus pollicitus fuerit se placabilem. Quoniam ergo non est inexorabilis Deus erga suos, imò dum eos castigat non desinit esse pater. hæc ratio est cur hîc Propheta coniungat misericordiam cum ira Dei. Alibi diximus nomen Iræ impropriè accipi, vbi agitur de electis & fidelibus: quia Deus non ideo eos castigat quòd oderit: imò potius declarat solicitudinem quam gerit de ipsorum salute. Ergo ferulæ quibus castigat Deus filios suos, sunt amoris testimonia. sed Scriptura iudiciũ Dei quod exercet in suos fideles, vocat Iram: non ob personas, sed ob peccata. Quanquam ergo Deus amore prosequitur electos suos, tamen testatur quum sumit de peccatis ipsorum pœnam, sibi iniquitatem esse odio. Quoniã ergo Deus prodit in medium quasi iudex, & demonstrat sibi peccata displicere, ideo irasci dicitur fidelibus. deinde est relatio ad sensũ hominum: quia non possumus, vbi Deus nos castigat, effugere, quin conscientia nostra nos coram ipso accuset. Hinc verò odium illud: quia vbi intus nos damnat conscientia, necesse est agnoscere Deum nobis iratum, nempe quò ad nos. Quoniam ergo prouocamus peccatis nostris iram Dei, sentimus ipsum nobis esse iratum. atqui interea Propheta res quæ videntur esse prorsus contrariæ coniungit: nempe quòd Deus *recordetur misericordiæ in ira*: hoc est, sic ostendat sibi displicere, vt interim tamen gustum aliquem præbeat sui fauoris & misericordiæ fidelibus, dum sentiant ipsum esse placabilem. Nunc ergo videmus cur postremum hoc membrum Propheta cum aliis coniunxerit. ergo quoties nos ad desperationem solicitat carnis sensus, semper discamus obiicere hanc sententiam, Deum sic irasci, vt tamen nunquam obliuiscatur suæ misericordiæ, nempe vbi negotium ei est cum suis electis. Sequitur:

3 Deus de Theman veniet, & Sanctus è monte Paran, Selah. Operuit cœlos decor (*vel gloria*) eius: laude eius plena est terra.

Hunc versum interpretes duobus modis exponunt. Quidã verbũ futuri tẽporis in præteritũ resoluũt, Deus ꝓdiit è Themã, & Sãctus è mõte Paran: quia sequitur etiã aliud verbũ præteriti temporis. Alii verò resoluunt in modum optatiuum, Deus veniat vel prodeat è Theman, & Sanctus è monte Paran, quasi optaret Propheta Deum adesse populi sui vindicem è monte Sinai, vbi Lex promulgata fuerat, & sancitum fœdus quod olim pepigerat Deus cum Abraham & eius posteris. Ego potius eorum sententiæ subscribo, qui putant recitari à Propheta manifestationem illã Dei, qua testatus fuerat se custodem esse illius populi. Quoniam ergo Deus in monte Sinai gloriã suã ita explicuerat, vt facilè constaret gentem illam esse sub tutela eius: ideo Propheta vt se & reliquos fideles confirmet, reducit in memoriam id quod satis erat celebre & notum in toto populo, Legem scilicet fuisse datam in monte Sinai, quæ testimonium esset singularis gratiæ: quia tunc Deus rursus nouo pi-

gnore testatus fuerat fœdus suum olim percussum cum Abraham, ratum & stabile esse. Quòd Habacuc non montem Sinai nominat, sed Theman & Paran, ideo videtur hoc facere, quòd duo isti montes erant propiores terræ sanctæ. Quanquam illud quoque vereor, ne sit nimis argutum. ideo simpliciter accipio quòd loco montis Sinai periphrasticè posuerit montem Paran, deinde desertum Theman. Alii putant duos esse montes. sed nescio an Theman, restringi debeat solùm ad montem vnum. Videtur potius esse aliquis tractus longior regionis. Iudæis etiam tritum est, nomen hoc ponere, quum loquuntur de Austro vel meridie, quemadmodum solent multæ gentes indere ventis nomina à locis vicinis: sic etiam quum Iudæi volebant nominare Aphricum, dicebant Theman, Est ventus Theman: ita quum sermo erat de Meridie, dicebant Theman. Quicquid sit, certum est desertum Theman vicinum fuisse monti Sinai: deinde montem Paran fuisse etiam coniunctum deserto. Quoniam ergo spectabant hæc loca ad Meridiem, & propinqua erant monti Sinai vbi Lex lata fuerat, hìc commemorat Propheta ad confirmationem totius populi, quòd Deus non frustra prodierit semel ex Themã, & illic apparuerit cũ cœlesti sua potẽtia. Tunc enim Deus palàm ostenderat se in fidem suam suscipere filios Abrahæ, & fœdus quod olim percusserat, non esse vanum vel nullius efficaciæ. Quum ergo Deus hoc tam illustri documento & memorabili testatus esset, ideo Propheta hìc proponit in mediũ historiã illam quæ plurimùm ad piorum omnium confirmationem valere debebat: *Deus prodiit semel è Theman, & sanctus è monte Paran.* neque enim Deus volebat euanescere memoriam illius manifestationis: sed semel apparuerat cum tam magnifica gloria, vt populus certò persuasus esset se fore semper saluum, quia protegebatur manu Dei, & quidem plena potentiæ, sicuti semel patres cognouerant signis illis manifestis & visibilibus. ideóque egressum Dei ex monte Paran Propheta statuit quasi in continuo actu, acsi quotidie se conspiciendum præberet ex eo loco. neque hoc debet videri nouum: quia plurimis aliis locis videmus illam quasi viuam picturam statui ante oculos piorum, vt sese confirment in rebus aduersis, nec dubitent se saluos fore Dei præsentia. neque enim quotidie Dominus fulminabat è cœlo: non erant etiam conspicua indicia præsentiæ eius, sicuti in monte Sinai. sed populus debebat statuere eundem ipsum Deum, qui patribus exhibuerat tam clarum testimonium suæ potentiæ: hodie etiam & vsque ad finem mundi præditum esse eadem potentia, licet non esset visibilis. Nunc ergo tenemus consiliũ Prophetæ: *Deus* ergo *venit è Theman, & Sanctus è monte Paran.* Iam hoc etiã notãdũ est, reuocari piorũ mentes ad spectaculum illud montis Sinai, quum abducti essent in exilium, vel quum essent obnoxii hostibus suis. Tunc enim poterant coniicere, se prorsus esse derelictos. ergo abolita fuisset memoria illius historiæ, nisi remedium hoc fuisset interpositum. Perinde igitur est acsi diceret Propheta, Quanuis nunc occultet Deus virtutem suam, & nullum signum ostendat gratiæ suæ, tamen reputate non frustra olim cum tanta potentia apparuisse patribus vestris, quum Lex promulgata fuit in monte Sinai. Sequitur:

4 Et splendor quasi lux fuit: cornua è manu eius ei, & ibi absconsio fortitudinis eius.

Confirmat sententiam quam exposui, nempe Deum vbi voluit præsentiam suam testari populo, simul dedisse signa admirabilis potentiæ, quæ possent expergefacere omnium animos. dicit ergo fulgorem fuisse instar lucis. Per nomen אור non dubium quin lucem, quæ diffusa est per totum mundum & quæ à sole manat, Propheta significet. dicit ergo fulgorem illum qui apparuit in monte Sinai, parem fuisse luci solis, vt posset replere totum orbem. Adiungit *cornua fuisse illi è manu.* Alii vertunt Splendorem. sed קרן propriè significat cornu, & קרנים hìc nomen est dualis numeri. ergo magis probabile est, hìc Prophetam tribuere Deo cornua, quæ gestet vtraque manu. & optimè respondet quod statim sequitur, ibi esse absconsionem fortitudinis eius, vel ibi esse absconditam virtutem eius. Qui vertunt Splendores secundo loco, putant repeti quod dictum fuerat, nempe splendorem fuisse instar lucis. sed falluntur, quia colligimus ex contextu res diuersas notari à Propheta. Loquitur ergo de specie Dei visibili: postea adiungit Potentiam, & metaphoricè eam designat per cornua: quod etiam Scripturis familiare est. Frequenter enim occurrit hæc locutio. dicit igitur Deum venisse instructum potentia, quum voluit Legem dare populo suo: quia gestauit cornua in manibus, vbi abscondita erat eius fortitudo. Quantum ad nomen Absconsionis, quidam etiam subtiliter exponunt, quòd tunc Deus virtutem suam exeruit, quę prius fuerat occulta. sed illud nimis est coactũ. mihi nõ dubiũ est quin priore loco Propheta dicat fuisse cõspicuã Dei gloriam, quæ posset totum orbem irradiare quemadmodum lumen solis: deinde adiungat splendorem hunc coniunctum fuisse cum potentia, quoniam Deus cornua ambabus manibus gestabat, vbi abscondita erat eius fortitudo. Dicit autem Absconditam, quia nolebat

Deus

Deus promiscuè per totum orbem virtutem suam palàm facere, sed peculiariter in suo populo: quemadmodum etiam in Psalmo dicitur, magnitudinem bonitatis eius absconditam esse solis fidelibus, qui eum timent & reuerentur. Quemadmodum ergo dicitur abscondita Dei bonitas fidelibus, quia ipsa fruuntur tanquam filii & domestici: sic etiam abscondita dicitur fuisse virtus Dei, quoniam testatus est se præditum esse robore ad tutandam Ecclesiam vt saluos præstaret filios Abrahæ, quos in fidem suam susceperat. Postea sequitur:

Psal. 31. c. 20

5 Coram facie eius ambulauit pestis, & egredietur carbo ignitus (*vel vstio*) ad pedes eius.

Hic recitat Propheta Deum venisse armatum ad defensionem populi sui, quum prodiit è Theman: quia hìc coniungit liberationem populi. neque enim tantùm loquitur de promulgatione Legis, sed hortatur ad fiduciam pios omnes: quia Deus, qui semel redemerat patres ipsorum ex AEgypto, semper maneat similis sui, & eadem sit præditus virtute. dicit autem *ambulasse coram facie Dei pestem*: hoc refertur ad AEgyptios: *& carbonem ignitum fuisse egressum ex pedibus eius.* רשף alii vertunt Exterminium. sed quum etymologia postulet quod dixi, nempe accipi pro vstione vel carbone ignito, non opus est trahere vocem hanc in alienos sensus. Summa est, Deum profligasse omnes populi hostes, quemadmodum scimus percussos fuisse variis plagis AEgyptios: & exercitum Pharaonis fuisse demersum in mari rubro. hac ratione dicit Propheta Deum sic apparuisse ex Theman, vt pestis coram ipso incederet, deinde carbo ignitus: denique pestis & carbo ignitus fuerunt quasi Dei apparitores, qui præstò sint ad exequenda eius imperia: quemadmodum si Rex aut iudex quispiam habeat suos apparitores, mandabit vt hunc trahant in carcerem, illum castigent alio modo: sic etiam Propheta hìc imaginem Dei nobis depingens, dicit præstò esse ad eius mandata varias species malorum, quibus hostes suos & nostros perdere posit nullo negotio. ergo nō vult hìc fideles terrere, quum pestem & carbonem ignitum nominat: sed potius vult illis ponere ante oculos potentiam Dei, qua eripiet ipsos è manu hostium, quemadmodum olim redempti fuerāt ipsorum patres ex AEgypto. ideo Pedes Dei accipit pro ingressu vel præsentia. neque enim probo quod alii exponunt, sequutos fuisse carbones ignitos, quum pestis præcederet. eadem enim est vtriusque ratio. Sequitur:

6 Stetit & mensus est terram: aspexit & dissoluit gentes: & afflicti sunt mōtes æterni, incuruati sunt colles seculi, itinera seculi ei.

Dicit Deum fuisse præditum summo imperio, vt terram sibi subiiceret, atque posset pro suo arbitrio illam distribuere, imò vt liquefaceret tam montes quàm gentes. Quidam ex Iudæis hoc intelligunt de Arca, quæ stetit ad tempus in Gilead. Putant igitur Prophetam hoc velle in summa, quum Deus elegit stationem arcæ fœderis in Gilgal, tunc statuisse quid facturus esset, & tunc distribuisse in arcano suo consilio terram, vt cuique sorte obtingeret sua portio. Hoc quidem impletum fuit longo pòst tempore. nam Iosue sortitus est, quemadmodum scimus, inter Tribus. Sed quod Iudæi afferunt de Arca, videtur mihi & coactū esse & frigidum. Potius intelligit Habacuc per verbum Standi, Deum palàm fuisse conspicuum: sicuti qui sese erigit, vt procul posit videri. Hoc modo refert Deum stetisse. Iam terræ dimensio non debet restringi ad Iudæam: sed potius extenditur ad totum orbem. Dicit ergo Deū *mensum esse terram*. hoc autem proprium est summi Regis, terram metiri, vt scilicet asignet cuique suam partem. Nisi ergo summum terræ & totius orbis imperium penes Deum esset, non tribueret ei Habacuc has partes. & ex contextu facilè hoc colligitur, quia subiicit continuò pòst, *gentes fuisse quasi liquefactas, montes fuisse afflictos, colles fuisse incuruatos*. Videmus ergo hìc per nomen terræ non solùm Iudæam debere intelligi, sed totum orbem: quasi diceret, vbi apparuit Deus in monte Sinai, tunc palàm fecisse terrā esse sub manu sua & iure, vt posset statuere quicquid visum esset, vt posset limites singulis gentibus attribuere. neque enim hìc tradit Deo quasi mathematico vel agrorum mensori decempedam vel aliud genus mensuræ: sed dicit eū mensum esse terrā, quia potuit tunc mutare fines totius orbis: imò ostendit se eū esse qui ab initio terram creauerat & asignauerat hominibus. Verum quidem est, gētes non fuisse tunc liquefactas, neque montes fuisse afflictos & colles incuruatos: sed Propheta simpliciter intelligit apparuisse Dei potentiam, quæ par esset ad concutiendū totum orbem. Vocat autē *Montes æternitatis & colles seculi*, qui ab initio fixi in suis radicibus fuerāt. nā si cōtingat terræ motus in planitie, hoc minus videbitur mirum. deinde siqui etiam montes dehiscant, qui alioqui non adeò sunt firmi, hoc fiet propter cauernas. nam si venti repleant cauernas, cogentur postea erumpere, & scindent vel montes vel terram. Sed Propheta rem

insolitam narrat,& quæ aliena prorsus est à communi naturæ ordine, quòd montes æternitatis: hoc est, qui ab initio fuerunt, & qui carent omni mutatione, ita fuerunt afflicti vel incuruati. Denique omnibus modis voluit hîc Propheta erigere animos piorum ad fiduciam, vt persuasi essent eandem fore Dei potentiam ad ipsos liberandos, quam olim experti fuerant eorum patres: quia non alia fultura erat in rebus miseris, imò perditis, quàm vt agnoscerent se tamen esse sub præsidio Dei, qui ipsos adoptauerat. Hæc ratio est cur Propheta hic amplificet tam præclaris elogiis Dei potentiam: & ideo adiungit, *itinera seculi* esse Deo. Alii vertunt, Itinera mundi. עולם tamen propriè seculum vel diuturnum tempus significat. nec dubito quin Propheta per Itinera æternitatis intelligat mirificas rationes, quibus Deus operari solet in salutem Ecclesiæ suæ. Solemus enim semper exigere ad captum nostrum opera Dei. Ipse autem vult cum admiratione opus salutis nostræ perficere. ergo hîc Propheta iubet fideles attollere sursum mentes suas, & maius aliquid concipere de potentia Dei, quàm capiant naturaliter. Si placeat hoc modo intelligere Itinera æternitatis, opponet ea viis notis, & vsitatis rationibus. Itinera quotidiana sunt vbi oritur sol, deinde occumbit: vbi hyemi succedit verna temperies: vbi terra producit fruges, tametsi hæc totidem sint miracula, tamen sunt communes viæ. atqui Deus *habet vias æternitatis*: hoc est, habet rationes nobis incognitas, quibus nos possit à morte eruere, vbi ita visum est. Siquis tamen Itinera æternitatis accipere malit pro cōtinua Dei virtute quæ ab initio semper apparuit, cōmoda nec minus vtilis interpretatio erit. nam hoc etiam plurimùm ad confirmationem fidei nostræ facit, vbi reputamus ex quo creauit Deus cœlum & terram, semper eundem fuisse: hoc est, nunquam imminutam fuisse eius virtutem, neque mutasse ingenium. Quum ergo Deus continua serie demonstrauerit omnibus seculis suam potentiam, hinc etiam colligere licet non esse nobis causam desperationis, si ad tempus abscondat manum suam. neque enim propterea spoliatus est iure suo: semper retinet mundi imperium. ergo debemus attenti esse ad vias seculi: hoc est, ad istam demonstrationem potentiæ quæ patefacta fuit in creatione mundi, & huc vsque continuat suum cursum. Sequitur:

7 Pro iniquitate (*vel pro nihilo, alii vertunt*) vidi tentoria Chusan (*vel AEthiopiæ*) contremiscent cortinæ (*vel pelles*) terræ Madian.

Non dubium est quin recenseat Propheta quæcunque poterant afferre miseris Iudæis aliquid solatii, quum putarent se reiectos esse, & quodammodo alienatos à Deo. Hîc ergo Propheta alias etiam liberationes adiungit, quæ luculenta erant testimonia continuæ gratiæ Dei erga populum electum. Loquutus est hactenus de redemptione, & statim redibit ad eundem sermonem: permiscet tamen hîc alias historias: quasi diceret non vno tantùm die testatum fuisse Deum quantopere diligeret Abrahæ genus: deinde quàm sanctum esset fœdus quod pepigerat: sed variis temporibus eadem etiam testimonia dedisse. nam quòd aduersus alios etiam hostes tutatus est populum suum, hinc colligere promptum fuit manum Dei ita palàm fieri, vt agnoscerent filii Abrahæ se non fuisse deceptos, quum essent ab eo adoptati. Ergo in tentoriis Chusan ponit Habacuc aliud specimen potentiæ Dei in populo seruando. item *in pellibus Madian*: quia scimus quàm mirificum fuerit illud opus quòd per manum Gedeonis erepti sunt Iudæi: sic etiam sentiendum est de rege Chusan. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. nam quia sciebat instare tempus quo Iudæi possent desperationi succumbere in rebus afflictissimis, reuocat illis in memoriam testimonia gratiæ & virtutis Dei, quæ patefacta olim fuerat ipsorum patribus, vt spem etiam in futurum tempus concipiant, & persuasi sint Deum etiam fore suum liberatorem, sicuti se talem ostenderat olim ipsorum patribus.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nobis continuum est certamen cum tam robustis hostibus, vt sentiamus nos defendi manu tua, imò te ipsum pugnare nobis quiescentibus: vt ita constanter militemus sub auspicijs tuis, neque vnquam frangamur vel cedamus Satanæ & omnibus impijs, neque etiam tentationibus vllis, sed constanter pergamus in cursu militiæ nostræ: & vtcunque etiam nos sæpe humilies, vt cogamur contremiscere sub formidabili tuo iudicio: ne desinamus tamen bene sperare, quoniam semel nobis pollicitus es te æternum nobis fore patrem in Filio tuo æterno & vnigenito, sed confirmati inuicta fidei constantia, sic tibi nos subijciamus vt feramus omnes nostras afflictiones patienter, donec tandem colligas nos in beatam illam quietem quæ nobis parta est sanguine eiusdem Filij tui, Amen.

DIXIMVS heri Prophetam loqui de rege Chusan & Madianitis, vt confirmet animos piorum, & proponat illis auxilium Dei perpetuum ante oculos, vt certò statuere audeant, nō alium fore erga Ecclesiam suam vsque ad finem mundi, quàm fuerit ab initio. De sensu ergo satis conuenit. Quantum ad voces spectat, און quidam hîc accipiunt pro Nihilo aut vanitate, quasi diceret Propheta, tentoria Chusan fuisse redacta in nihilum. sed alter sensus probabilior est. *Vidi tentoria pro iniquitate*: hoc est, merces quam Deus rependit iniquitati regis Chusan fuit manifesta. se enim vidisse dicit Propheta quod omnibus fuit expositum & notū. Nunc tenemus quid velit, Deū scilicet fuisse iustū iudicē contra exercitum regis Chusan: quia sicuti iniustè aggressi fuerāt Israelitas, ita reddita illis fuit merces. Historia autē legitur 3. cap. Iudic. nam rex Mesopotamiæ Chusan propemodū afflixerat Israelitas, quum Dominus illum cum suis copiis profligauit. Alii vertunt Tentoria AEthiopiæ: acsi scriptum esset Chus. sed illud est coactum, & præter rationem Grammatices: deinde posterius menbrum confirmat quod dixi. nam adiungit Propheta cladem qua Deus afflixit Madianitas, qui etiā miserum populum ferè oppresserant. Dicit *contremuisse ipsorum pelles*, vel habitacula, quoniam scilicet Deus absque manu vel gladio hominum ipsos impulerat in rabiem, vt sese mutuò cōficerent, quemadmodum testatur sacra historia, Iudicum 6. cap. & 7. Sequitur nunc:

8 An contra fluuios iratus es Iehoua? an contra fluuios indignatio tua? an contra mare furor tuus (*vel ira tua*?) quia equitasti super equos tuos quadrigæ tuæ salus.

Hîc Propheta quas hactenus retulit historias accommodat ad spem fidelium, vt sciant totidem esse documenta & pignora paterni Dei fauoris erga ipsos: atque ita alacriter expectent eius auxilium, neque succumbant tentationi in rebus aduersis. Quū interrogat ã Deus iratus fuerit fluuiis & mari, non dubito quin hac ratione expergefaciat fidelium mentes, vt cōsiderent finē in illis Dei operibus quę hactenus recēsuit. nā cęci esset impetus ira Dei cōtra fluuios & mare. Quorsum Deus excandesceret aduersus mortua elementa? Propheta igitur ostendit alium fuisse finem Deo propositum quum mare siccauit, quum prohibuit cursum Iordanis, quum etiam alia signa ædidit suæ potentiæ. Certè Deus non respexit mare & fluuios duntaxat. fuisset enim illud quasi temerarium. Sequitur itaque mutationes istas fuisse testimonia gratiæ Dei erga Ecclesiam. & ideo Propheta subiungit Deum *equitasse super equos suos, & quadrigas eius fuisse populo in salutem*. Nunc tenemus Prophetę consilium, quod interpretes vel non sunt assecuti, vel saltē non reddūt. iā ergo videmus cur Propheta interroget nā plus vehemētiæ habet interrogatio, quum veluti de re minimè ambigua quæritur: Quid, an posset Deus irasci contra fluuios? Quis imaginabitur Deum ita esse cæcum, vt commoueat mare, mutet rerum naturam, quum stabilitus fuerit certus ordo eius voce? Quorsum nunc mare siccasset & fluuios, nisi spectasset in alium finem, vt scilicet consuleret saluti Ecclesiæ suæ? eriperet ab extremo periculo populum suum? vt manum porrigeret Israelitis, quū putabant iā se esse perditos? Negat igitur quum mare rubrum exaruit, quum etiam cursus Iordanis fuit prohibitus, Deum exeruisse potentiam suam vel contra mare vel contra illud flumen, quasi conuerteret illuc iram suam: Fuit aliud obiectum Dei, inquit Propheta, nēpe quòd Deus *equitauerit super equos suos*: hoc est, voluerit ostendere subesse imperio suo omnia elementa, idque in salutem populi sui. ergo vt Deus esset redemptor Ecclesiæ suæ, coegit Iordanem retrò cursum flectere, coegit etiam mare dare transitum miseris illis captiuis, qui alioqui erant velut expositi ad carnificinam. Nulla enim erat spes seruandi Israelis, nisi transitus subitò patuisset illis per mare rubrum. ergo omnia illa miracula non aliò spectarūt, nisi vt Deus redemptor esset Ecclesiæ suæ, ac virtutem suam exereret in eorum salutem, quos in suum patrocinium receperat. hinc verò promptum fuit colligere idem auxiliū sperandū esse à Deo posteris: quia Deus non fuit correptus subito aliquo motu, vt mutaret rerum naturam, sed specimen exhibuit gratiæ suæ. atqui gratia eius perpetua est, & fluit æquabili cursu, non respectu hominum. Patitur enim quasdam interruptiones: quia Deus exercet suos fideles sub cruce: tamen bonitas eius nunquam cessat. Sequitur ergo bene sperandū esse fidelibus, quia Deus vbi visum fuerit, & vbi etiam expediet, re ipsa monstrabit eandem potentiam, quæ tunc patribus fuit ostensa. Nunc sequitur:

9 Nudando nudatus fuit (*vel manifestatione manifestatus fuit*) arcus tuus: iuramenta Tribuum sermo: selah: fluuiis scindes terram.

Hoc versu clarius idem explicat Propheta, nempe testatam tunc fuisse virtutem Dei, non alia de causa, nisi vt ab eo perpetuam salutem sperare discant filii Abrahæ. Dicit ergo *arcum Dei fuisse nudatum*. Per nomen Arcus intelligit etiā gladiū & alia tela: quasi diceret, Deū tunc fuisse armatū, quemadomodū paulò antè vidimus. Deus ergo tunc instructus suis armis

processit ad bellandum, & suscepit electi populi causam, vt eum defenderet contra reprobos. Quum ita sit, videmus ergo miracula illa non fuisse duntaxat vnius temporis, sed valere perpetuò ad fideles animandos, vt semper expectent auxilium Dei vel in media morte, quia exitus reperiet, etiamsi non apparent. Iam videmus rationem contextus. sed emphaticè adiungit *esse iuramenta Tribuum*. hic enim melius confirmat, Deum non fuisse tunc opitulatum filiis Abrahæ, vt curam ipsorum deinde abiiceret: sed re ipsa testatum esse quàm verax esset in suis promissis. nam per Iuramenta Tribuum intelligit fœdus quod Deus pepigerat nō tantùm cum Abraham, sed cum eius posteris in seculum. Iuramenta ponit numero plurali, quia Deus non semel duntaxat pollicitus fuerat se fore Abrahæ & semini eius in Deum, sed repetiuerat sæpius eandem promissionem, quò scilicet constaret certior fides: quemadmodum opus habemus non vno confirmationis genere. Videmus enim vt semper nostra imbecillitas vacillet, nisi multas fulturas addat Deus. ergo quia sæpius seruum suum Abraham Deus confirmauerat, ideo Propheta de iuramentis eius loquitur. Sed tamen quò ad substantiam, vnum fuit iusiurandum Dei, nempe quòd recepit genus Abrahæ in fidem suam, & promisit sibi fore in peculium: & quod præcipuum erat, collegit populum illum sub vno capite. Nisi enim Christus intercederet medius, fœdus illud Dei non esset ratum nec firmum. Quoniam ergo Deus semel complexus fuerat omnia, quum diceret Abrahæ, Ego sum Deus Saddai, & ero tibi in Deum & filiis tuis, certum est nihil fuisse additum quum postea voluit confirmare Dominus fidem Abrahæ. sed non abs re tamen Propheta vtitur plurali numero, vt recũbant fideles minore metu in Dei promissionem, quæ toties illis sancita fuerat, & pluribus verbis deinde vocat *Iuramenta Tribuum*. Quanuis enim Deus loquutus esset Abrahæ, deinde Mosi tamen promissio illa deposita fuit in manibus Abrahæ & Patriarcharum, deinde Mosis, vt populus tamen sciret sibi esse communem: quia frigidum illud fuisset, promittere duntaxat paucis hominibus quod legimus. Sed Abraham fuit quasi depositarius: & fuit quędam solennis stipulatio nomine totius generis. ergo videmus cur hìc Propheta Tribus nominet potius quàm vel vnum Abraham, vel Patriarchas solos, vel vnum Mosen. Respexit autem potissimùm æquales suos, vt ne dubitarent ad se quoque extendere illam Dei potentiam. Quare? Deus enim mirabiliter tunc operatus est in salutem populi sui. Cur? nempe vt probaret se veracem esse. Qua in re? quia dixerat se fore protectorem illius populi. neque enim adoptauerat paucos tantùm homines, sed totum Abrahæ genus. Quum ita sit, cur non sperarent posteri idem quod sciebant fuisse testatum suis patribus? Veritas enim Dei non potest intercidere. ergo quanuis præteriissent multa secula, debuit tamen certa manere fides populi, quòd Deus vellet eundem se probare qualis olim cognitus fuerat à Patribus. Postea addit אומר: simpliciter significat Sermonem: sed hìc capitur pro sermone fixo & irreuocabili. אומר, inquit: hoc est, dictum & factum, quemadmodum loquũtur. nam sæpe quum dicimus Dari verba, intelligimus eos qui liberaliter promittunt, vanos esse homines, & tātùm nugari ac frustrari, quum illis habetur fides. Sed aliquando nomen Sermonis capitur in bonam partem, Hoc dictum est, quemadmodum sæpe loquimur: Hoc sit dictũ, vbi volumus omnem dubitationem tollere. nunc ergo tenemus quid velit Propheta adiiciens vocem אומר. Domine, tu verba non dedisti populo tuo, sed quod ex ore tuo profectum erat, hoc apparuit verum ac firmum. talis igitur est constantia in tuis promissis, vt minimè dubitandũ sit de ipso euentu: simulatq; aliquid spei nobis dederis, perinde statuendum est de ipso complemento, acsi non esset sermo, sed potius exhibitio rei. deniq; hoc elogio cōmendat Propheta fidem Dei, ne ambiguæ sint nobis eius promissiones. Postea dicit *fluminibus scissam esse terram*. nō dubito quin attingat historiam quæ legitur Numer. 14. cap. Dominus enim quum siti propemodũ arescceret populus, eduxit aquam ex rupe: deinde protraxit flumen illud quocũque iter facturus erat populus. Quum ergo sciderit terram vt fluuio daret perpetuũ cursum, atque ita suppeteret copia aquæ populo in locis aridis, ideo Propheta dicit *terram fuisse scissam fluminibus*, tametsi fluuius vnus fuerit. sed amplificat memorabile illud opus Dei, sicuti etiam meretur. Postea adiungit:

10 Viderunt te, timuerunt montes: inundatio (*vel gurges*) aquarum transiuit: dedit abyssus vocem suam, in altũ manus suas sustulit (*vel altitudo*: רום *potest tam in casu nominandi legi quàm in accusatiuo.*)

Prosequitur Habacuc historiam redemptionis. Diximus quo consilio id faciat, nempe vt populus in rebus deploratis, concipiat tamen spem gratiæ Dei: quia non fuit redemptor generis Abrahæ ad vnum diem, sed vt vsque ad finem continuaret eandem gratiam erga ipsos. Dicit *montes vidisse & doluisse*. Allegoricè quidam exponunt Montes pro Regibus: dicunt doluisse quòd vreret ipsos inuidia. sed illud est nimis coactum. Non dubito igitur quin Propheta

pheta simpliciter intelligat mõtes obsequutos fuisse Deo, vt populo eius iter patefacerent. Quãquam verbum חול, significat non tãtùm Dolere, sed etiam parturire, deinde Cadere, & manere in vno loco. Possemus igitur non minus commodè legere, *Viderunt te montes, & quieti fuerunt, vel ceciderunt*, hoc est, fuerunt demissi ad tuum imperium, ne scilicet intercluderent viam populo tuo. Ego existimo hanc esse genuinam Prophetæ mentem, quòd scilicet in omnibus elementis olim Deus notas paterni sui fauoris insculpserit, vt posteri Abrahæ semper liberatorem suum fore cõfiderent in rebus afflictis. & cõtextus etiam hoc postulat. Subiicit enim, *de gurgite: vel de inundatione aquarum*: Atqui hæc secunda pars non potest allegoricè exponi. Videmus ergo hanc esse verborum summam, quòd Deus omnia obstacula sustulerit, ne vel montes, vel aquæ, vel mare, vel fluuii populi transitum morari possent. Nunc dicit inundationem aquarum vel gurgitem transiisse. Hoc tam ad Iordanem, quàm ad mare rubrum pertinet, quia Deus abrupit mare rubrum, vt starent aquæ præter naturam: sic etiam contigit Iordani: quia fluxus aquæ fuit cohibitus, & ita iter patefactum est populo, vt siccis pedibus traiicerẽt in terram Chanaan. sic ergo impletum fuit quod dicitur à Propheta, *gurgitem aquarum transiisse*. Scimus enim tãtam esse aquarum copiam in mari, deinde in fluuiis, vt non possint siccari. vbi ergo euanescunt aquæ, hoc fit præter naturæ ordinem. Miraculum igitur hoc celebrat Propheta, vt intelligant fideles etiam toto mundo repugnãte, salutem suam esse certam: quia Dominus poterit superare quidquid est impedimenti. Iam tribuit sensum aquis mortuis. dicit enim *abyssum dedisse vocem suam*, deinde *altitudinem sustulisse manus suas*: vel abyssum ipsam sublatis manibus prȩstò fuisse ad obsequiũ Dei. Est cõcinna prosopopœia, quia tametsi abyssus intelligentia careat, neque etiam loquatur, dicit tamen Propheta & voce & sublatis manibus abyssum fuisse testatam suum obsequium, vbi Deus voluit populum suum traiicere in terram promissam. Volentes obedientiam nostram testari, facimus hoc aut voce, aut gestu. si quisque vult probare se libenter facturum quod præcipitur, dicet, Adsum, vel, hoc polliceor. quemadmodum ergo famuli ad mandata respondent, sic etiam Propheta dicit ȩditam fuisse vocem ab abysso. Abyssus quidem nullam vocem ȩdidit: sed res ipsa superauit omnes voces. Iã si adsit totus populus, attollet manum, quia non posset intelligi cõsensus, nisi manuum porrectione: vnde etiam χειροτονία. hanc similitudinem nunc vsurpat Propheta, quòd abyssus sustulerit manus, id est, gestu ostenderit: quemadmodum si homines signo declarent se facturos quod iubentur. Ita etiam abyssus sustulit manus suas. si legamus, Altitudo manus sustulit, idem semper manebit sensus. Pergamus:

11 Sol, luna stetit in habitaculo, ad lucem sagittarum tuarum ambulabũt ad splendorem fulguris hastæ tuæ.

Hic attingit Propheta aliam historiam. scimus enim quum Iosue pugnaret, nec sufficeret dies ad stragem hostium, tunc diem prorogatum fuisse ad eius preces. Videtur quidem pro imperio hoc iubere, vt sol sistat cursum suum: sed non dubium est, quin compos voti sui factus, quum id optasset, impulsu arcano Spiritus sancti præcipiat soli, quemadmodum facit. ac scimus non potuisse solem tardare cursum suum, quin etiam eadem esset lunæ statio. Oportuit enim esse consensum inter duos illos planetas. Ergo dicit Habacuc *solem, & lunam stetisse in habitaculo*, hoc est, tunc fuisse quietum solem, quasi in domicilio suo: quum tamen sit in continua festinatione, tunc quieuit, nempe in salutem populi. *Sol* ergo *& luna steterunt*: quomodo? *Ad lucem sagittarum tuarum ambulabunt*, inquit. Quidam hoc referunt ad columnam ignis quasi diceret Propheta ambulasse Israelitas ad lucem illam, qua voluit ipsos dirigere Deus. sed non dubito quin hoc etiam de sole dicatur. Cohæreret igitur hæc tota sententia, quòd sol & luna ambularunt, non sicuti ab initio mũdi, sed ad lucẽ sagittarum Dei: hoc est, quum imperium Dei, quod ab initio recepit sol, fit vice directionis, tunc sol habuit sagittas Dei, quæ ipsum dirigerent, quæ tardarent eius cursum, & cohiberent celeritatem, quæ ante fuerat. Est igitur tacita antithesis inter solis progressus, quales fuerant naturaliter vsque ad illum diem, & nouam istam directionem, quòd scilicet sol retentus fuit, vt daret locũ sagittis Dei & gladiis, & hastæ. nam per sagittas & hastam nihil aliud intelligit, quàm arma populi electi. Scimus enim quia populus ille sub auspiciis Dei militabat, fuisse etiam diuinitus armatum. Ergo sicuti dicitur de Gedeone, Gladius Dei & Gedeonis: ita etiam hoc loco sagittas Dei & hastam nominat Propheta, quidquid fuit armorum in populo Israelitico: quia scilicet populus ille ne digitum quidem moueret, nisi mandato Dei. Quum ergo sol antè soleret respicere ad mandatum illud ordinarium, de quo legimus apud Mosen, tunc fuit directus alia ratione. Respexit enim in terra volitantes hastas Dei, quemadmodum fulgur: respexit etiam sagittas, ita quasi attonitus subsistit, neque ausus est progredi. Quare? oportuit enim ipsum cedere Deo bellanti. nunc ergo tenemus quantam gratiam cõtineant in se hȩc verba. Quod autẽ antè aliquoties attigimus memoria tenendum est, non esse frigidam narrationem in hoc loco: sed proponi in medium fidelibus quæ ad confirmandam ipsorum spem valerent, vt certò persuasi sint Dei virtutem sufficere ad ipsos liberandos, quia tot olim miracula ædiderit in hunc finem. Sequitur:

Iosu. 10. c. 12

Gen. 1. b. 16

Y.

12 In ira calcasti terram (*vel, ambulasti super terram:* צעד *enim significat ambulare*) in ira (*est tamen aliud nomen: ergo vertamus vno loco indignationem, vel furorem. In furore*) triturasti gentes (*vel triturabis.*)

Hîc ingressum populi in terram Chanaam Propheta recitat, vt agnoscât fideles nô fuisse patres suos tot victoriis potitos, nisi quia Deus illic quoque suæ manus virtutem & robur exeruit. Dicit ergo Deum ipsum *calcasse terram in ira.* Quomodo enim ausi fuissent aggredi tot gentes Israelitæ, qui nuper egressi erant ex tam misera seruitute? fuerant quidem in deserto per annos quadraginta: sed sêper trepidi & anxii: deinde scimus fuisse imbelles. Vnde igitur factû est, vt prostrauerint Reges potentissimos? debellauerint gêtes bello assuetas? Certè Deus ipse *Calcauit terram in ira sua*, deinde *triturauit gentes*. neque enim vt dicitur in Psalmo, gladio suo adepti sunt terram Chanaâ, aut virtus ipsorum, vel man⁹ seruauit eos: sed Dominus prosequutus est eos sua gratia, & fuit eorum liberator. Meritò igitur hoc ascribit Deo Propheta, quòd ipse ambulauit super terrâ, quia alioqui nûquam ausi fuissent pedê mouere Israelitæ: certè in terra illa nô fixissêt, nisi præeûte Deo. Ergo quum Deus calcauit in ira sua terrâ, tunc etiam illic fuit quieta habitatio filiis Abrahæ: quum gentes bellicosæ facilè, & nullo negotio deuictæ fuerunt ab Israelitis, quantumuis prius fuissent imbelles. Nunc ergo videmus Prophetam hîc proponere ante oculos populi ingressum illum, vt sciat Deum non frustra semel tot gentes profligasse, sed vt terra Chanaan perpetua esset populi electi hæreditas. Quòd autem subinde tempora verborum Propheta mutat, notâdum est vltra communem vsum linguæ Hebraicæ, veteres illas historias sic referri quasi Deus esset in côtinuo actu, & quasi eadem eius præsentia speranda esset in rebus afflictis, quam olim môstrauerat patribus. Ergo temporum mutatio adeò sensum non obscurat, vt potius nobis ostendat côsilium Prophetæ, & nos adiuuet in summa ipsius rei. Tandem sequitur:

Psal. 44. a 4.

13 Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo: transfodisti caput è domo impii, nudando fundamentum vsque ad collû. Selah.

Iterum accômodat Propheta in vsum præsentem populi, quæ antehac recensuit, quòd scilicet *Deus egressus fuerit cum Christo suo in populi salutem*. Quidam subaudiunt notam similitudinis, & repetunt verbum diuerso tempore, Sicuti egressus es tunc in populi tui salutem, ita nunc egrediaris in salutem populi tui cum Christo tuo. sed illa repetitio coacta est. Simpliciter igitur accipio verba Prophetæ, quòd Deus egressus sit in salutem populi sui. Iâ vbi agitur de populo Dei, semper in mentê venire nobis debet gratuita adoptio. Qui factum est, vt filii Abrahæ peculiaris esset Dei populus? an hoc profectum est ab aliqua dignitate? an hoc etiam naturaliter contigit? neutrum potest dici. Ergo quum nihil differrent à reliquis gentibus, Deus tamen dignatus est ipsos eligere sibi in populum. Proinde per nomen Populi Dei notatur hîc gratuita adoptio. Iâ adoptio illa non fuit temporalis, vel momentanea: sed debuit vsque in finem vigere. Hinc colligere promptum fuit fidelibus, idem sperandum esse auxilium à Deo, quod olim patribus ostenderat. *Egressus est* igitur *in salutem, in salutem populi tui*, inquit. Bis repetit nomen Salutis non abs re, quia voluit insistere in hac parte, quemadmodum ante dictum fuit, Deum non frustra tot miraculis iam testatum esse suam potentiam quasi iratus esset mari & fluminibus, sed respectum habuisse & curam populi sui. Quum ergo salus Ecclesiæ semper Deo fuerit proposita in miraculis, cur nunc deiicerent animos fideles, vbi ad tempus premuntur rebus aduersis? Deus enim idem semper manet: præsertim quum liberatio illa vetus, imò tot liberationes de quibus hactenus disseruit, totidê sint documenta fœderis æterni. Coniungi enim debent cum verbo Dei, hoc est cum promissione illa, qua côplexus est in suum fauorê filios Abrahæ, vt eos vsque in finê protegeret. In salutê, in salutê, inquit Propheta: & quidem electi populi. Addit, Cum Christo tuo. Hæc particula melius adhuc confirmat quod voluit dicere Habacuc, nempe Deum fuisse ab initio liberatorem populi sui in Mediatoris persona. Quòd ergo populum suum eripuit Deus è manu Pharaonis, quòd traiecit per mare rubrum, quòd mirabiliter ipsum redemit, quòd prostrauit potentissimas gentes coram ipso, quòd mutauit naturæ ordinem in eius gratiam: hoc factum est per manum Mediatoris. Deus enim non potuit esse propitius, vel ipsi Abrahæ, vel eius posteris, nisi interposito Mediatore. Quum ergo semper Mediatoris partes fuerint Ecclesiam Dei saluâ præstare, nûc Propheta sumit pro confesso Christum illum iam fuisse manifestatum multo luculentius quàm olim. nam Dauid erat viua imago cum successoribus. Tunc ergo Deus familiarius expressit viuam picturam Christi sui dum erexit regnum in Dauidis persona, quod promisit æternum fore quandiu sol & luna in cœlo fulgebunt. Quum ergo iam tempore Habacuc extarent clariores prophetiæ de æternitate regni, nónne debuit colligere animos populus, vt certò sciret Deum sibi fore liberatorê quum propinquus esset Christus? Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. sed nunc non possum vlterius progredi. Differam igitur in crastinum.

PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quando toties & tam varijs modis olim testatus es quantam curam & solicitudinem geras salutis eorum omnium, qui in te recübunt & te inuocant, vt hodie etiā idem experiamur erga nos: & quanuis meritò abscondita sit facies tua à nobis, tamen non dubitemus semper ad te cōfugere, quādo fœdus pepigisti in Filii tui manu, quod fundatum est in tua immensa misericordia. Da ergo, vt vero sensu pœnitentiæ humiliati, sic nos tradamus filio tuo, vt dirigamur ad te, & sentiamus etiam non minus patrē, quàm vbique nobis testaris verbo tuo te fuisse olim fidelibus: donec tandem exempti omnibus molestiis & periculis, perueniamus ad beatam illam quietem quam nobis peperit idem Filius tuus sanguine suo, Amen.

Heri exposuimus cur dicat hîc Propheta *Deum egressum fuisse in salutem electi populi cum Christo suo.* Voluit enim magis confirmare fideles in spe suæ liberationis, quia non solùm Deus semper maneat similis sui, neque mutet cōsilium, sed quia idem Mediator fungatur suo officio, per cuius manum olim seruatus fuerat populus: imò notādum est illud discrimē, quod heri attigimus. nā quia tunc clarius Deus manifestauerat Christum, eò etiā oportuit fideles alacrius pergere, quia habebent tam præclarum gratiæ Dei pignus: dum scilicet promiserat Deus æternum fore regnum Dauidis. Addit, *confixum fuisse caput ex domo impii*, hoc est, nullam fuisse potentiam, quæ non fuerit diuinit[9] prostrata in fauorem populi: vt scimus summos quosque Reges fuisse olim profligatos, quò locus daretur populo Dei. Altera similitudo videtur diuersa esse: tamen in eundem finē spectat, *quod scilicet nudauerit Deus fundamentum vsque ad collum*, hoc est, quòd radicitus perdiderit hostes suos. nam metaphoricè per nomen Fundamenti intelligit quidquid erat stabilitatis in ipsis hostibus, hoc fuisse euulsum, & euersum vsque ad collum. hoc est vsque ad summitatē. nā scimus tegi corpus hominis à collo vsque ad pedes. Dicit autē nudatas fuisse domos, id est familias vsque ad collum, quia Dominus omnes ab imo vsque ad summum perdiderit. nūc tenemus quid velit Propheta. Quantū ad vocē סלה pertinet, hactenus nihil dixi: sed nunc breuiter referā quid sentiant Hebręi interpretes. Quidā exponūt לעולם, in perpetuum: עד ועד adhuc & adhuc: quasi vbi inseritur hæc particula, Spiritus sanctus pronūtiaret perpetuum fore quod dictū est. Alii reddunt per vocē אומן, acsi Deus testetur hoc esse firmum & indubium quod dixit. sed quia nusquam occurrit nisi in cāticis & Psalmis, deinde non semper quadraret quod illi volunt, nēpe vel certitudinē notari, vel perpetuitatē: ideo potius eorum sentētiam amplector, qui putāt hanc vocē potius melodiæ cōuenire, quàm rebus ipsis. Et probabile est etiā quod addūt, si respicimus etymologiā, nēpe significari hac voce ascensum, hoc est, moneri cantores, vt vocem attollāt. Cæterùm, quia in ea re non multum est ponderis, mihi sufficit breuiter retulisse quod alii sentiunt. Nunc pergamus:

14 Perforasti baculis eius caput villarū eius: prosilierunt instar turbinis ad dispellendum me: exultatio eorum sicut ad vorādum pauperem in abscōdito.

Initio versus continuat eandem sententiam Propheta, quòd scilicet Deus vulnerauerit omnes populi sui hostes. Dicit autē caput villarū, aut oppidorum fuisse perforatū, Quanquam alii פרזים potius existimant vocari ipsos oppidanos. nam פרזות vocant Hebræi vrbes non munitas, hoc est, oppida, & villas, & pagos: & vt plurimùm nomen hoc ponitur in genere fœminino. hîc autē quia masculinum est nomen, putāt potius notari ipsos incolas. sed ad rem hoc parum refert. Propheta enim simpliciter intelligit, non modò Reges ipsos fuisse euersos Dei manu, sed singulas eorū pręfecturas, quæ subiacebant illorum imperio, quasi diceret grassatam fuisse vindictā Dei, quum voluit populum suum defendere, per omnes pagos, vel per totam regionē, ita vt nullus angulus tutus fuerit. sed notāda est etiam particula quæ additur, *In baculis eius.* Significat enim Propheta impios fuisse percussos suo gladio: quāquam nomen baculi hîc ponitur: sed pro quolibet apparatu, viribus & telis: perinde acsi dictū fuisset, propriis manibus vulneratos. Nūc tenemus summā huius sententiæ, quòd scilicet non modò exeruit Deus virtutē suam, quum voluit se hostibus populi sui opponere, sed quòd etiā percusserit vertigine & furore ipsos, vt sese propriis manib[9] conficerēt. Et siue hoc factum sit, queādmodum legimus de Madianitis, quòd conuerterint suos gladios quisque in proximū suum, ita vt occubuerint mutuis vulneribus: siue quòd singuli seipsos perdiderint: queādmodum sæpe legimus de impiis quòd seipsos illaqueant, cadunt in foueas quas fecerūt: denique pereunt suis artibus. ita etiā hîc dicit Propheta factum fuisse singulari Dei beneficio, vt occubuerint omnes Ecclesiæ hostes, etiamsi nemo contra ipsos surgeret: quia proprio baculo seipsos transfixerint, vel perforauerint. Alii legunt, Maledixisti sceptris eius & capiti villarum eius. sed illa interpretatio quam retuli, longè aptior est. Adiungit, *Venisse instar turbinis.* Est quidem verbum temporis futuri: sed ita resolui debet oratio, quum exilirent instar turbinis ad me disiiciendum, quum exultatio ipsorum esset ad vorandos pauperes in suis latebris. Est quidem simplex verbum: sed quia descendit à סער, quod significat turbinem, ideo non possumus reddere nisi periphrasticè. Exilierunt ergo instar turbinis, inquit. Hic amplificat Propheta Dei potentiam: quia compescuit hostes populi sui, quum tam violento impetu ruerent. nam si lentè fuissent progressi, poterat Deus absque miraculo discutere ipsorum conatus. Sed quum præ-

Iud 7.f.22

cipites ipsos ageret sua vesania,& quũ similes essent turbini, inde clarius Dei virt⁹ innotuit, quòd potuit talẽ violentiam frãgere. Nunc tenemus quorsum spectet ista circunstantia. neque enim hic conqueritur Propheta hostes violenter & impetuosè sæuire, sed cõmendat Dei potentiam, quòd ita contriuerit violentos impetus hostium, quos videbat contra populum suum furere. Adiungit, *Quum etiam exultatio eorum esset ad vorandos pauperes*. Significat nihil fuisse in mundo quod obstaret impiis, nisi mirabiliter opem tulisset Deus è cœlis. nam quum venirent ad vorãdos pauperes, non veniebant ad bellum gerẽdum, sed duntaxat ad prædam vorandam, sicuti sæuæ bestiæ. Deinde dicit, *Ad vorandum pauperem in abscondito*. ergo significat nullas fuisse vires ad resistendum populo Dei, nisi auxilium è cœlo præter spem venisset. Summa est igitur, quum miseri Israelitæ carerent omni præsidio, & obnoxii essẽt hostium sæuitiæ & furori, fuisse mirabiliter adiutos, quia Dominus hostes ipsorum confecit propriis gladiis: & quum venissent tanquam potiti victoria ad prædã rapiendam, tamen fuisse manu Dei prostratos: vnde clarius enituit eius potentia. Sequitur:

15 Viam fecisti in mari equis tuis per aceruum aquarum magnarum.

Alii legũt, Calcasti equos tuos in mari: sed solœcismus ille nimis crassus est. Alii, Calcasti in mari per equos tuos. sed quid opus est quum verbum דרך significet Incedere, quærere coactas istas expositiones? Minimè ambiguus est Prophetæ sensus, quòd Deus sibi viam fecerit in mari, ac suis equis. Quomodo? nẽpe quũ *aquæ multæ vel magnæ collectæ essent in aceruum*. Iterũ reuertitur Propheta ad historiam trãsitus maris rubri. Fuit enim illud Dei opus prę aliis memorabile, vt dictum est. Ideo nihil mirum, si tãtopere insistat Propheta in celebrandis istis Dei miraculis. *Tu* ergo *viam fecisti equis tuis*: Vbi? in mari, quod est præter naturam. Deinde adiungit, Aceruum aquarum. quòd aquæ ita quasi coadunatę fuerint, & quòd visa sit moles stabilis & densa, hoc etiam præter naturã fuit: quia scimus aquas esse fluidas. Vix aquæ gutta stare potest, quin statim defluat. Quomodo igitur fieri potuit, vt Iordanis cursum suũ cohibuerit? vt etiã mare rubrũ scissum fuerit? Hæc ergo testimonia incredibilis Dei potentiæ meritò debebãt animos addere fidelibus, vt scirẽt nihil esse saluti suæ contrarium, quod Deus non facilè superaret, quoties ita visum esset. Sequitur:

16 Audiui, & contremuit (*vel tumultuatus est*) vẽter meus, ad vocẽ trepidarũt labia mea: ingressa est putredo in ossa mea: & apud me tumultuatus sum (*ad verbum, tumultuabitur: sed diximus heri de tẽporibus verborum*) vt requiescam in die afflictionis, ad ascendendum ad populum, excidet eum (vel, colliget se: ego nunc transfero ad verbum: sed sensus Prophetæ talis est, quum ascendet aduersus populum, vt eum excidat.

Falluntur, meo iudicio, interpretes, qui verbũ hoc Audiui, cõtexunt cum proximo versu, acsi Propheta diceret sibi iniectã esse formidinem ex illis potentiæ Dei documẽtis. neque enim Propheta quum reputaret Deum esse armatum inopinata virtute in salutem populi sui, debuit cõtremiscere: nulla erat ratio. Non cohęrent igitur hæc inter se: sed iterum redit ad illam formidinem, quam cõceperat ex voce Dei, hoc est, ex terrificis illis minis, quas antè vidimus. Sẽper enim tenendum est memoria consilium Prophetæ, quòd voluerit fideles humiliare, vt suppliciter corã Deo agnoscerent peccata sua, & veniam deprecarentur. Voluit etiam bona spe ipsos animare, vt liberationem nihilominus expectarent. Iam dixerat principiò, Domine audiui vocẽ tuam, timui: nũc reperit eandem sententiam: quia si tantùm de voce illa terrifica loquutus esset, poterant fideles obrui desperatione. Ergo voluit maturè occurrere huic malo: & interposuit solatium. Recitauit igitur præclaras illas historias, vbi testatus fuerat Deus se instructum inuicta potentia in salutem Ecclesiæ suæ. Postquam hoc fecit, vt iterum accommodet generalẽ doctrinam ad præsentem vsum, dicit, Audiui. Quid audierat? nempe iudicia illa, quibus statuerat Deus vlcisci populi contumaciã. Quum ergo minatus esset Dominus horrendam cladem populo suo, iã dicit Propheta se audiuisse, & contremuisse, vel fuisse tumultuatum. quòd autẽ loquitur in singulari numero, diximus hoc ideo fieri, quia sustinet totius populi personam: quemadmodum paulò antè (quod mihi exciderat) vbi dicebat hostes venisse instar turbinis ad ipsum disiiciendum, certè nõ agebat de seipso, sed de populo veteri. Quia autẽ Propheta hìc suscipit causã toti⁹ Ecclesię, loquitur acsi esset corpus populi collectũ. Sic etiam dicit se audiuisse. sed vno ore hìc loquuntur fideles, *quod audierint, & contremuerit venter ipsorum*. Alii, Ego sum consternatus, vel timui, & tumultuatus est vẽter meus ad vocem. Iam קול non accipit pro Fama, sed potius pro minis, quẽadmodum dictum est. Fideles igitur hìc referunt se fuisse expauefactos ad solam Dei vocem, antequam exequutus esset sua iudicia, vel antequam pœnas, quas minatus fuerat, infligeret. Dicit, *Trepidarunt labia mea* צלל significat aliquãdo Tinnire: & ideo hìc vertunt quidam Tinnuerunt labia mea. sed non quadraret verbum illud: tolerabilius est quod alii reddunt palpitasse labia. Et Hebræi etiam ipsi dicunt notari motum in labiis, quem extorquet metus, vel trepidatio: ideo verti, Trepidarunt labia mea: quemadmodum si quis diceret lingua nostra *mes leures ont barboté*: vbi scilicet tremore concutitur totum corpus, non modò fremitus fit in conflictu dentium, sed agitatio etiam in labiis. *Ingressa est*, inquit, *putredo in ossa mea, & apud me tumultuatus sum* (est iterum verbum רגז) vel, contremui. Certè hìc formidinem describit Propheta, quæ non potuit concipi nisi ex horribili Dei

vindicta. Sequitur ergo hîc non de miraculis agi, quæ potius dedissent materiã hilaritatis & Prophetæ, & toti electo populo: sed describi vindictam Dei, qualis prædicta fuerat. Iam adiungit, *vt quiescam in die afflictionis.* Videntur hæc pugnare, quòd vsque ad putredinem dolore contabuerit Propheta, deinde quod vsque ad membrorum omnium agitationem præ metu in se tumultuatus fuerit: rursum verò quòd hoc valuerit ad quieté. sed omnio quærenda est nobis quies per istas trepidatioues & formidines, & tumultus. Scimus enim quò magis obdurescunt impii aduersus Deũ, sibi cõflare semper grauius exitiũ. Nõ est igitur alia ratio quiescẽdi, nisi in tẽpore apud nos tumultuemur, hoc est, nisi iudicium Dei nos expauefaciat: imò redigat ferè in nihilũ. Quisquis ergo securè torpet, ille in die afflictionis tumultuabitur. Qui autẽ maturè præuenit iram Dei, & tãgitur metu simulac audit Deum sibi instare iudicẽ, ille præparat sibi optimam quietem in die afflictionis. Videmus ergo hîc nobis describi à Propheta ordinem quærendæ quietis, quum dicit *se fuisse tumultuatum & putredinem ingressum fuisse in ossa sua*: nihil sibi fuisse solatii, quin contabesceret quasi emortuus. Voluit autẽ, queadmodum iam dixi, Propheta hortari fideles ad pœnitentiam. Iam nõ possumus verè & ex animo resipiscere, donec nobis peccata nostra displiceant. Odium autẽ peccati nascitur ex Dei timore, & tristitia illa, quam Paulus constituit quasi matrem pœnitẽtiæ. Hæc etiam exhortatio hodie plusquam necessaria nobis est. Videmus quàm propensi simus natura ad torporẽ: & quum Deus producit in medium peccata nostra: deinde ex opposito proponit nobis iram suam, non mouemur, vel saltem si quem metum concipimus, statim euanescit. Ergo discam⁹ non aliter posse nobis quietem obtingere in die afflictionis, nisi in nobis tumultuati simus, nisi trepidatio occupet omnes sensus nostros: nisi etiam anima nostra ferè putrescat. Et ideo dicitur in Psalmo, Contremiscite, & non peccabitis. Et Paulus etiam ostendit hanc esse veram, & vtilem rationem irascendi, vbi quisque excandescit contra sua peccata, & tumultuamur in nobis. sic etiam Propheta hîc depingit nobis exordia pœnitentiæ, quũ dicit fideles tumultuatos esse in suis visceribus, & intus concussos fuisse, vt etiam labia ipsa trepidauerint: vt denique sensus omnes fuerint expauefacti. nã illa est summa: dicit, Quũ ascendet: loquitur de Chaldæis proculdubio. Quũ ergo *hostis ascendet contra populum, vt eum excidat.* nam, גדד vel גוד significat excidere, & significat congregare. vertunt quidam, Vt se congreget. sed alter sensus verior est. Quum ergo ascendet hostis contra populum, vt eum excidat. Si quis nomen Dei subaudire malit, non repugno: quia nõ aliter de Chaldæis agit Propheta, quàm de ministris & executoribus iræ Dei. Denique significat eos, qui cõmoti fuerint, & seriò cõterriti ad Dei vindictã, fore quietos, vbi Deus exequi volet sua iudicia. Quare? placidè enim sese subiicient ferulæ, & expectabunt exitũ fœlicẽ suis malis: quia iã in tẽpore cõpositi eorũ animi erũt ad tolerantiã: deinde Dominus etiã solabitur ipsos, sicuti dicitur in Psalmo, eum nunquam despicere animas contritas. Quum ergo humiliati sunt maturè fideles, & præueniũt hoc modo iudicium Dei, tunc reperiunt paratã sibi quietẽ in eius gremio. Sequitur:

2.Cor.7.c.10 — Psal.4.a.5 — Ephe.4.f.26 — Psal.51.d.19

17 Quia ficus non florebit, & nullus erit fructus in vineis, fraudabit opus oliuæ, & agri nõ producẽt cibum (ad verbum, non faciet cibum: est mutatio numeri: sed esset asperior illa translatio: Agri igitur non producent cibum. Porro hac voce comprehendi triticum, legumina, & quæ ad victum pertinent satis liquet.) excisum est ab ouili pecus, & nullus bos in stabulis.

18 Ego autem in Iehoua exultabo, lætabor in Deo salutis meæ.

Iam pluribus verbis declarat Propheta qualis sit illa quies, de qua nuper loquutus est: nempe quòd nõ desinet lætari in Deo, etiam in rebus afflictissimis. Præuidet igitur hîc quàm atroces pœnæ impẽdeant: & admonet etiam atque expergefacit fideles, vt sentiãt propinquũ iudicium Dei. dicit, *non florebit ficus, & nulli erunt fructus in vineis, fraudabit oliua.* Initiò non florebit ficus: deinde, agri nihil proferent, postremò, deficient etiam & pecora & oues. Etsi autem absque flore fructus suos emittunt ficus: non tamen absurda est catachresis vbi verbum פרח accipitur pro Gemmare. Significat instare terræ vastitatem: deinde populum redactum iri ad externam penuriam. Fuit autem hoc raræ virtutis, posse lætari in Domino, quum vndique occurreret materia tristitiæ. Iam ergo docet Propheta, quàm vtile sit fidelibus maturè sese subiicere Deo, & concipere serium timorẽ, vbi illis minatur, & vbi eos ad iudiciũ vocat: nẽpe vt centies pereundũ sit, non tamen perituros: quia semper Dominus suggeret illis materiam gaudii: & gaudium hoc interius fouebit ipsos, vt possint emergere ex omnibus rebus aduersis. Quanuis ergo minetur illis terra famem, quanuis nullus victus suppetat: tamen poterunt semper lætari in Deo salutis suæ: quia agnoscent eum patrem etiamsi duriter eos ad tempus castiget. Hæc est igitur definitio quietis, cuius paulò antè facta fuit mentio. Summa est, quanuis neque ficus, neque vites, neque oliuæ producãt fructus suos: quanuis etiam ager sit sterilis: quanuis nullus cibus suppetat: tamen *ego lætabor in Deo meo*: hoc est, non pẽdebit gaudium meum ex prosperitate externa, quia etiamsi Dominus ad extremum vsque nos affligat, erit tamẽ semper aliquid solatii quod fulciet animos nostros, ne succũbant tã grauibus malis: nempe quia certò persuasi erimus salutẽ nostrã esse positã in manu Dei, & illum esse fidum eius custodem. Ergo quiescemus, etiamsi cœlum & terra simul voluantur, & omnia sint plena strepitu: imò etiamsi fulminet è cœlo Deus, tamen erimus tranquillis animis propter illã expe-

ctationem salutis gratuitæ.nunc clarè perspicimus nobis commendari tristitiam, quæ concipitur ex sensu reatus nostri,ab vtilitate:quia nihil miserius est,quàm prouocare iram Dei,vt nos in nihilum redigat:nihil autem melius, quàm anteuertere, vt Dominus ipse nos soletur. non effugiemus semper,quin nobiscum asperius agat in speciem: sed quãuis non simus immunes à pœnis, interea dum nos humiliare volet,dabit vnde lætemur.Rigorẽ deinde mitigabit suo tempore,& ab effectis se propitium nobis ostendet. medio tamen tempore quo ferenda erit vel inopia & fames, vel alia quælibet afflictio, hoc vno solatio alacres nos reddet, quia promissione eius freti sperabimus Deum esse salutis nostræ. Ergo ab vna parte hîc terræ vastitatem in medium ponit Habacuc:ab altera verò parte interius gaudium,quo frui non desinunt fideles, quia fundati sunt in perpetua gratia Dei. Et hoc modo,sicuti dixi, admonet filios Dei,vt parati sint ad ferendam penuriam & famem, ac se placidè subiiciant Dei ferulis: quia poterant centies deficere, nisi hortatus fuisset ad tolerantiam, quemadmodum facit. Hinc verò colligimus vtilissimam doctrinam, quoties extrà nobis occurrunt signa iræ Dei,superesse nobis hoc remedium, vt intus reputemus qualis sit Deus.Interius ergo illud gaudium,quod fides nobis suggerit,poterit vincere omnes metus, terrores,tristitias & anxietates.Iam notandum est quod dicit, *In Deo salutis meæ*: quia tristitia statim absorberet omnes sensus, nisi Deus adsit seruator. Quomodo autem apparet talis fidelibus? nempe quia non æstimãt eius amorem ex rebus externis:sed amplexi promissionem misericordiæ sese confirmant,neque dubitant sibi fore exorabilem,quia fieri non potest, quin recordetur misericordiæ,etiam dum irascitur.Sequitur:

19 Iehoua Dominus fortitudo mea,& ponet pedes meos quasi ceruarum:& super excelsa mea ambulare me faciet:præfecto in Neginothai (*in pulsationibus meis,vel musicis instrumentis.*)

Confirmat eandem sententiam, quòd scilicet non alibi quærat fortitudinem, quàm in solo Deo.Subest autem antithesis inter Deum,& inter fulturas,quibus inniti solẽt homines. nã nemo est qui non sit alacri animo,vbi suppetunt omnia necessaria, vbi nihil impendet periculi vel metus. sumus ergo fortes quum omnia nobis arrident. Atqui Propheta Deum fortitudinem suam vocans,opponit eum aliis omnibus fulturis: quia volebat hortari fideles ad spei perseuerentiam, vtcũque Deus ipsos grauissimè affligeret. Summa igitur est,etiam vbi impetuosè sæuiunt mala cõtra nos,vbi vacillamus & ad singula momenta parati sumus cadere,Deum nobis debere esse fortitudinem,quia sufficiat eius auxilium,quod pollicitus est ad nos sustinẽdos. Videmus ergo Prophetam bene sperare, & suo exemplo etiam animare reliquos fideles,modo habeant Deum propitiũ,quanuis alia omnia deficiant.Dicit,*Ponet pedes meos instar ceruarum.* Libẽter hoc refero ad reditum in patriam. Quanquam alii exponunt,quòd dabit Deus seruis suis pedes celerrimos,quibus transiliant omnia obstacula ad perdẽdos hostes.sed quia populus in exilio poterat coniicere sibi præclusum esse reditum,ideo Propheta hîc aptissimam similitudinem proponit,quòd Deus *filiis suis dabit pedes quasi ceruinos*, vt scilicet per montium prærupta ascendant, neque formident vllam difficultatem.*Dabit* igitur *mihi pedes ceruarum*, inquit:*& calcare me faciet super excelsa mea.* Putant hoc de Iudæa esse dictum, quæ erat mõtuosa regio, vt satis notum est. Ego autem simplicius accipio,quòd Deus incedere faciet fideles suos liberè, & absque metu etiam in locis excelsis. Qui enim timent sese abscondunt,neque audent caput erigere,neque palã etiam incedere audent per vias publicas.dicit autem Propheta,Deus faciet me calcare super excelsa mea. Tandem adiũgit, *Præfecto in pulsationibus meis.* nomen hoc solent vertere alii Victorẽ. Inscriptio hæc frequenter in Psalmis occurrit, Præfecto, למנצח: Alii vertunt Victori. sed non dubito,quin notetur præfectus cantorum. Hîc interpretes Deum putant insigniri hoc titulo, quia præsit omnibus canticis piorum:& tamen non incommodè poterit etiam de præfecto cantorũ exponi:quasi diceret Propheta, Deus erit mihi instar fortitudinis: etiamsi debilis sim in me,ego tamen in ipso fortis ero:& faciet vt superior sim omnibus obstaculis, & liberè incedam, qui nunc iaceo quasi semimortuus: & ita erit materia cantici:hoc est, exercebit se præfectus cantorum in celebrandis laudibus Dei, vbi scilicet populum suum tam mirabiliter eripuerit ex morte. Videmus ergo non malè hoc contexi, quum dicit sibi in Deo fore robur, & quidem quousque perueniat gratiarum actio ad præfectũ, vel præcipuum cantorẽ,hoc est,vt celebretur auxilium illud Dei non tantùm priuatim,sed etiam solennibus sacrificiis,quemadmodum fieri solebat sub Lege. Qui exponunt initium esse cantilenæ,nimis sunt frigidi & ieiuni. Ego igitur omitto illud. addit, In pulsationibus meis, diximus de voce,נגינות in Psalmis. Quidam putant notari melodiam, & vertunt Pulsationes, vel modos. Alii putant notari instrumẽta musica. Ego in re dubia nihil affirmo:& sufficit etiam tenere quod diximus, Prophetam hîc promittere Deo solennem gratiarum actionem, vbi redempti fuerint fideles:quia non modò singuli agnoscent se fuisse manu Dei seruatos,sed in commune omnes cõuenient in Templum,& illic testimonium reddent suæ gratitudinis: & non modò voce sua profitebuntur Deum fuisse sibi liberatorem:sed interpositis etiam musicis instrumentis:quemadmodum scimus ritum illum fuisse vulgarem sub Lege.

PRE-

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non desinimus quotidie iram tuam prouocare contra nos, & tanta est etiam durities ac contumacia carnis nostræ, vt necesse sit nos varijs modis affligi: da, inquam, vt patienter feramus tuas castigationes, & serio dolore tacti confugiamus ad tuam misericordiam: interea verò persistemus in spe eius misericordiæ, quam nobis pollicitus es, & quæ nobis semel exhibita fuit in Christo tuo, vt non pendeamus à terrenis huius vitæ caducæ bonis, sed innixi verbo tuo pergamus in cursu vocationis nostræ, donec tandem colligamur in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

In Sophoniã Prophetam, Ioannis CALVINI

PRAELECTIONES.

CAPVT I.

1 SERMO Iehouæ, qui fuit ad Zephaniam filium Chusi, filij Gdoliæ, filij Amariæ, filij Chizkiæ in diebus Iosiæ filij Amon Regis Iehudah.

Sophoniam vltimum ordine statuunt inter Prophetas minores, qui functi sunt suo munere ante exilium Babylonicum. Et inscriptio ostendit triginta ferè annis antequam populus excisa vrbe & Templo euerso in exilium abiret, exercuisse docendi munus simul cum Ieremia. Ieremias autem cursum suum prosequutus est etiam post mortem Iosiæ, quemadmodum initio libri sui testatur: quum Sophonias prophetauerit tantùm sub rege Iosia. Summa porrò libri est, quòd initiò denuntiat vltimã cladem populo iam adeò contumaci, vt nulla spes esset resipiscentiæ. Deinde temperat minas illas quum denuntiat etiam hostibus tam Assyriis quàm reliquis Dei iudicium, quòd crudeliter tractassent Ecclesiam Dei. Fuit autem hæc non leuis consolatio, quũ audirent Iudæi Deo se charos esse vt causam ipsorum susciperet, atq; vellet vlcisci iniurias. Postea iterũ obiurgationes repetit, & cõmemorat breuiter scelera quæ tunc regnabãt in electo populo Dei. Sed interim conuertit sermonem ad fideles, & eos ad patientiã hortatur, proponens spem gratiæ, modò semper respiciant in Dominũ, & innixi gratuito fœderi quod cum Abrahã pepigerat, non dubitent ipsum sibi fore in patrem, & expectent etiam trãquillis animis redemptionem sibi promissam. Hæc igitur summa est: initiò notatur tempus quo prophetauit Sophonias, nempe sub rege Iosia. Cur autem ascriptum sit nomen patris Amon, mihi ratio non constat. nam Propheta noluit honoris causa proferre in medium genus illud, quod erat plenum probri & infamiæ. Amon filius erat Manasse impii & scelerati Regis, & nihilo patre suo melior. Videmus ergo non recenseri eius nomen honoris causa, sed potius contumeliæ: & fortè voluit Propheta notare quod tunc satis compertum omnibus erat, populum scilicet ita obduruisse in suis superstitionibus, vt non facile esset ipsum reuocari ad sanam mentem. Cæterùm, nihil possumus afferre præter coniecturam: ideo relinquo hoc in medio. quantum attinet ad genus ipsius Prophetæ, diximus alibi quid Iudæi affirment. quoties enim Prophetæ apponunt nomen patrum, putant fuisse genitos etiam ex Prophetis. Atqui Sophonias non patrẽ modò & auum, sed proauum & abauum etiã nominat. Vix autem credibile esset fuisse omnes Prophetas, & nullum prorsus extare verbũ in Scriptura. Ego, sicuti alibi testatus sum, non puto hîc statuendam esse legem. atque ita suo more temere nugantur Iudæi: quia in rebus ignotis semper asserere audent quicquid illis venit in mentem, etiamsi nihil sit coloris. Potest fieri vt pater, auus, proauus & abauus Prophetæ pietate excelluerint: sed hoc quoque incertum est. Præcipuè verò operæpretium est notare, quòd præfatur se

nihil afferre proprium, ſed fideliter & quaſi per manus tradere quod à Deo accepit. Quantum igitur ad eius progeniem ſpectat, in ea parum eſt momenti: ſed magni refert intelligere Deum eſſe huius doctrinæ authorem, & Sophoniam fidelem fuiſſe eius miniſtrum, qui ſua commenta non attulerit, ſed tantùm interpres fuerit cœleſtis doctrinæ. Nunc veniamus ad res ipſas:

2 Perdendo perdam (*vel colligendo colligam*) omnia ex ſuperficie terræ, dicit Iehoua.

3 Perdam (*vel colligam*) hominem & beſtiam: perdam auem cœlorum, & piſces maris: & offendicula erunt impijs: & excidam hominem è ſuperficie terræ, dicit Iehoua.

Poſſet videri primo intuitu nimis durum quod Propheta tantùm fulminat contra ſuos gentiles: quia initium potius facere debuerat à doctrina. hîc enim videtur eſſe ordo legitimus. Iam Propheta cladem denuntiat: & interim non oſtendit cur tã grauiter offenſus ſit Deus populo. ſed tenendum ſimul eſt Prophetam quum eſſet coniunctus Ieremiæ, reſpexiſſe ad contumaciam populi, quæ iam ſatis ſupérque conuicta erat. Ergo proſilit quaſi ex abrupto, & pronuntiat iam detectam eſſe malitiam populi, vt non ſit amplius litigandum, quia maturuerit iniquitas. Et certè Prophetis hoc ſemper fuit propoſitum, coniungere ſuas operas vt alter alterum viciſsim iuuaret: atque hæc conſenſio vigere etiam debet inter omnes Dei ſeruos, vt nullus ſeorſum quicquam agat, ſed vt coniunctis ſtudiis eundem teneant ſcopum: & ſimul etiam conentur vltrò citróque confirmare communem doctrinam. ſic ergo nunc agit noſter Propheta. Videbat Deum variis rationibus vſum fuiſſe, niſi deſperata fuiſſet prauitas populi: quoniam videt alios omnes hactenus luſiſſe operam, aggreditur impios homines, qui velut ex profeſſo reiecerant omnem Dei metum, & excuſſerant etiam pudorem. Quum ergo palàm conſtaret ipſos deſtinata malitia Deo reſiſtere, non mirum eſt quòd Propheta tam duro exordio vtitur. Sed hîc naſcitur nobis altera difficultas. Dixit primo verſu ſe ita locutum eſſe ſub Ioſia. Scimus autem tunc purgatam fuiſſe terram ſuperſtitionibus. Nam ex quo adoleuit pius ille rex, ſcimus quàm ſtrenuè incubuerit ad reſtituendum Dei cultum: quia omnia referta erant impiis ſuperſtitionibus, non modò tribum Iehudah coegit purè Deum colere, ſed etiam ſtimulauit ſuos vicinos, qui reſidui erant & diſperſi per terram Iſrael. Quum ergo tam ſedulò & animoſè pius Rex ſtudium ſuum impenderit pietati, mirum eſt cur tantoperè excandeſcat Deus. Sed notandum eſt, etiamſi ex animo Ioſias Deum coleret, tamen populum non fuiſſe verè conuerſum, quemadmodum ſæpe contingit vt Deus excitet optimos duces & anteſignanos: ſed pauci aut ferè nulli eos ſequãtur, quin potius detrectent omnes obſequium. Sic haud dubiè expertus eſt Ioſias, ita alienatos fuiſſe populi animos à Deo & vera pietate, vt mallent putreſcere in ſuis ſordibus, quàm redire ad genuinum Dei cultum: & hoc facilè etiam apparuit ipſo euentu. Non diu regnauit Ioſias poſtquam terram purgauerat illis inquinamentis. Succeſsit Ioas: ſtatim populus relapſus eſt ad ſuam idololatriam: & quanquam biennio tantùm vixit ſucceſſor eius, abolita fuit exiguo illo tempore religio. Hinc facilè colligitur, ſemper populum illum fuiſſe deditum impietati, & occultas fuiſſe radices in cordibus: quãquam fingebant in ſpeciem ſe libenter Deum colere, & in gratiam Regis amplexi fuerant cultum diuinitus præſcriptum in Lege, tamen euentus docuit fuiſſe meram ſimulationem, imò perfidiam. Iam poſt Ioas ſequutus eſt Iechonias: nihilo etiam melior ſtatus fuit vſque ad Ioiachim. denique nullum potuit remedium adhiberi incurabili morbo. Vnde facilè apparet, quanuis Ioſias nihil prætermitteret quominus cultus Dei purus & integer vigeret in Iudæa: tamen non fuiſſe voti ſui compotem. Cæterùm, hinc etiam colligere promptum eſt, quàm duras tentationes ſuſtinuerit, quũ videret ſe nihil proficere, etiamſi cum ſummo regni diſcrimine renouaret cultum Dei: quum tamen videret ſe operam quodammodo perdere, non dubiũ eſt quin difficiles luctas ſuſtinuerit: quod nos etiam ipſi diſcimus propria experientia. Si ſpes ſucceſſus nobis affulgeat, iam facilè ſuperamus omnes moleſtias in negotio quanlibet arduo. Sed vbi fruſtra videmus nos eniti, deiicimus animos: deinde ſi tantùm videmus ad paucos annos laborem noſtrum profuturum, etiam animi nobis flacceſcunt. Ioſias vtrumque certamen ſuperauit: quia peruicacia populi ſatis manifeſta erat. deinde admonebatur à duobus Prophetis, Ieremia ſcilicet, deinde Sophonia, populum adhuc fouere impiam contumaciam. Quum ergo palàm cerneret laborem ſuum ferè eſſe irritum, potuit deficere in medio curſu, vel etiã in ipſis carceribus, vt loquuntur. Iam quum tam exiguus profectus eſſet ipſo regnãte, quid ſperare poſt mortẽ ſuam potuit? Hoc exemplũ diligenter hodie notandum nobis eſt, quia etiamſi nunc Deus pleno fulgore apparuerit mundo, tamen paucißimi ſunt qui ſeſe eius verbo ſubiiciant: deinde ex tantillo hoc numero pauciores adhuc ſunt, qui ſyncerè & abſque vlla ſimulatione amplectantur ſanam doctrinam. Iam videmus quanta ſit inconſtantia & leuitas. Qui enim præ ſe ferunt ad tempus aliquod, mirum zelum, paulò pòſt euaneſcunt ac diffluunt. Quum ergo tanta ſit mundi peruerſitas, quæ deiicere centies poſſet animos ſeruorum Dei, diſcamus reſpicere ad Ioſiam, qui ſuo tempore nihil omiſit, quod faceret ad ſtabiliendum

bilicndum Dei cultum:& tamen quum videret ſe parum vel ferè nihil proficere,non deſtitit, ſed conſtanter & inuicta animi magnitudine perrexit in ſtadio ſuo. Deinde colligenda etiam eſt admonitio non minus vtilis, ne ſcilicet putemus ſeculum noſtrum eſſe aureum, vbi aliqua pars ſe Deum purè colere profitetur: quemadmodum multi alioqui non mali homines putant cunctos ferè mortales eſſe ſimiles Angelis,ſtatim atque vno verbo teſtati ſunt ſe accedere ad Euãgelium: & nomen hoc ſacrum Reformationis hodie profanatur, vbi quiſpiam ſolo nutu oſtendit ſe non prorſus eſſe hoſtem Euangelii,ſtatim laudatur pro homine excellentiſsimæ pietatis.Quanuis ergo multi ſtudium aliquod pietatis oſtendant,ſciamus in magna multitudine eſſe multos hypocritas,& eſſe multum paleæ admixtum tritico:& ne fallat nos ſenſus noſter,quaſi in ſpeculo hic licet cernere quàm difficile ſit mundum reuocare ad obſequium Dei,& prorſus euellere omnes corruptelas,quanuis idola tollantur,quãuis aboleantur ſuperſtitiones. Proculdubio Ioſias omnia ſpectauit quæ ad repurgandam Eccleſiam facerent: & vſus eſt tam Ieremiæ quàm Sophoniæ conſilio: videmus tamẽ non eſſe adeptum quod optabat:quia iam grauius iraſcitur Deus populo ſuo, quàm ſub Manaſſe vel ſub Amon.Impii illi Reges conati fuerant extinguere omnem pietatem, crudeliter ſæuierant contra omnes Dei ſeruos,vt propemodum madida eſſet Ieruſalem ſanguine innoxio.Et tamen hic ſub Ioſia Deus videtur vehementius excandeſcere, quàm in illa truculentia: deinde inter tot impietates. Sed quemadmodum iam dixi, non eſt tamen ratio cur deſpondeamus animos, vtcunque mundus ſua ingratitudine nobis viam præcludat: & Satan etiam hoc artificio conetur nos deiicere, pergendum eſt conſtanter vt feret cuiuſque vocatio. Sed quæri nunc poteſt cur Deus vindictam ſuam *beſtiis terræ, auibus cœli, & piſcibus maris denuntiet*. nam vtcunque eum prouocaſſent ſuis ſceleribus Iudæi,debuit tamen parcere innoxiis animalibus. Si filius non plectitur ob culpam patris,ſed anima quæ peccauit moritur,cur Deus iram ſuam conuertit contra piſces & reliqua animalia? videtur hoc cæci eſſe ac temerarii impetus.Sed primò tenenda eſt regula,perperam æſtimari iudicia Dei ex ſenſu noſtro:quemadmodum hodie faciunt proterui & ſuperbi homines.vellent enim iudicium ferre de operibus Dei ea licentia, vt ſi quid non arridet protinus damnare liceat. Verùm modeſtè & ſobriè ſapere nos oportet, vt ſcilicet fateamur iudicia Dei eſſe profundam abyſſum:& vbi ratio nobis non patet,reuerenter & qua decet humilitate expectemus diem plenæ reuelationis.hoc vnum eſt.Deinde ſimul etiam tenere conuenit, animalia ſicuti creata ſunt in vſum hominis, ita ſubire communem ſortem cum ipſo: Deus enim mancipauit homini & aues cœli,& piſces maris,& omnia terræ animalia.Non mirum igitur eſt ſi condemnatio ipſius qui imperium obtinet ſuper totam terram, ad animalia etiam perueniat.& ſcimus mundum obnoxium eſſe corruptioni non ſponte,hoc eſt,non naturaliter:ſed quia contagio ex lapſu Adæ ſeſe diffudit per cœlum & terram.Ergo ſol & luna,omnes ſtellæ: deinde omnia animalia,terra ipſa,& totus mundus geſtãt notas iræ Dei:non quòd eam prouocauerint ſuo delicto,ſed quia totus mundus implicitus eſt cũ homine ſub maledictione Dei. Ratio iam adducta eſt, quia in gratiam hominis cuncta creata ſunt.ergo non eſt cur putemus Deum ferri nimis violento impetu,dum vindictam ſuam exequitur contra innoxia animalia. poteſt enim iure ſuo cum homine inuoluere in eandem ruinam quæcunque in vſum eius creauit. Sed ratio etiam non obſcura eſt cur Propheta hic de animalibus terræ,& piſcibus maris,& auibus cœli loquatur. Videmus enim vt torpeant homines vel ſtupeant potius in ſua ſocordia, niſi violenter expergiſcantur. Ideo Prophetæ neceſſe fuit,quum videret ita obduruiſſe populum in ſua malitia & ſibi negotium eſſe cum hominibus deſperatis,ſimul etiam proponere hæc Dei iudicia: quaſi diceret, Vos iacetis ſecuri,& facitis vobis delicias quum Deus armatus prodit ad vindictam. Atqui ira eius non modò contra vos omnes graſſabitur,ſed arripiet etiam innoxia animalia. videbitis enim horribile iudicium contra boues,& aſinos,contra paſſeres,contra piſces. Quid vobis futurum eſt ſi ira Dei ita accenſa erit contra miſeras creaturas, quæ tamen nihil peccarunt? vos ſcilicet effugietis impune? Nunc tenemus cur Propheta hic non de ſolis hominibus diſſerat, ſed ſimul coniungat etiam & beſtias terræ,& piſces maris, & aues cœli.Initiò autem dicit, *Tollendo tollam omnia ex ſuperficie terræ*. Poſtea ſpecies ipſas enumerat.ſed continuò pòſt ſatis oſtendit Deum non ruere præcipitem in ſua vindicta,quia tantùm pœnam exigere velit de ſceleratis, *Erunt*,inquit,*impiis offendicula*: perinde acſi diceret, Dum ego ad tribunal Dei cito & piſces maris, & aues cœli, ne putetis Deo litem eſſe cum illis animalibus quæ ratione carent, ſed venient vt ſuſtineant partem vindictæ Dei,quam vos meriti eſtis propriis ſceleribus.Ergo hic breuiter demonſtrat Propheta,quod paulò antè minatus eſt brutis animalibus, id fieri hominum reſpectu: quia ſcilicet vellet exerere Deus ſuam vindictam contra impios:& quia videbat eos nimis torpere,ſimul expergefacere ipſos manifeſtis ſignis,quaſi in viua pictura cernerent Deum vindicem.Et ſimul etiam adiungit, *Tollam hominem ex ſuperficie terræ*. Iam non loquitur de piſcibus, vel reliquis animalibus, ſed homines tantùm compellat.Hinc ergo clarius patet quod dixi, extortam fuiſſe Prophetæ hanc neceſsitatem nimia populi ſocordia. Iam adiungit:

Eze.18.c.20.

Pſal.8.b.7

4 Et extendam manum meam ſuper Iehudah, & ſuper omnes incolas Ie-

rusalem: & excidam ex loco hoc reliquias Baal, & nomen cultorum cum Sacerdotibus.

Clarius iterum explicat Propheta cur stylum proximo versu direxerit contra animalia terræ,& aues cœli,nempe vt sentirent Iudæi Deum sibi esse infestũ. *Extendam*,inquit, *manum meam super Iehudah, & super Ierusalem.* Deus ergo quum vindictam suam exercuit contra animalia, voluit quasi in imagine proponere Iudæis quàm formidabilis esset ira ipsius, quam tamen spernebant ac ferè ducebant pro nihilo. Extensio manus Dei quid significet alibi diximus, nempe vbi Deus insolitis modis agit, & præter communem rationem. Scimus quidem Deo non esse manus:scimus etiam solo imperio omnia perficere:sed sicuti quicquid cernitur in mundo vocatur opus manuum ipsius: ita dicitur manum extendere,quum aliquod opus insigne & dignum memoria designat:quemadmodum si velim aliquid leue facere,tantùm admouebo manum:si autem me accingam ad difficile aliquod opus,ego maiore studio me parabo, extendam etiam brachia. Hæc igitur similitudo non in alium finem spectat,nisi vt magis attenti sint homines ad opera Dei,in quibus dicitur manum suam velle extendere. Dicit autem, *Super Iehudah & super incolas Ierusalem.* Iam regnum Israel fuerat deletum: & decem tribus in exilium abductæ: pauci tantùm miseri & ignobiles restabant. Putabant Iudæi se fore perpetuò saluos, quia erepti fuerant ex illo incendio. Hæc igitur ratio est cur Propheta exprimat Dei iudicium instare non modò contra regnum Iehudah, sed contra sanctam vrbem, quæ putabat se immunem fore ab omni incommodo,quòd illic fierent sacrificia, quod illic esset regia sedes: quod denique testatus fuisset Deus illic esse æternum suum domicilium. Quum ergo vana illa confidentia se & alios deciperet incolę Ierusalem,ideo specialiter stylum in ipsos conuertit Sophonias. Quia autem loquutus fuerat de sceleratis,non dubium est quin hîc voluerit acriter pungere Iudæos, quasi per anticipationem diceret, non est cur quæratis quinam sint illi scelerati: vos enim ipsi estis, vos sacer Dei populus,& electa Dei hæreditas, vos genus Abrahæ, qui vobis tantopere placetis in vestra excellentia: vos estis illi scelerati, qui hactenus non cessastis prouocare Dei vindictam. Sed simul etiam digito ostendit quædam scelera:quãquam alia deinde proferet suo ordine. Sed nunc loquitur de superstitionibus. Dicit ergo, *delebo reliquias Baal & nomen Chamarim.* Posset rursus videri hæc nimia asperitas Prophetæ,quòd ita succenseat contra superstitiones,quæ tamen fuerant maximo Regis studio & singulari diligentia abolitæ.sed non tam Regem ipsum,quàm populum respicit,quemadmodum attigimus. Etsi enim palàm non audebant adulterare cultum Dei,quisque tamen domi suæ alebat corruptelas, quibus pridem assueuerant: quemadmodum fieri hodie videmus. Nam vbi non licet idola colere, tamen multi preces suas occultè demurmurant,inuocant sua idola:denique retinentur duntaxat hominum metu,ne prodant suam impietatem:sed interea coram Deo easdem retinent abominationes. Sic tempore Iosiæ populum fuisse addictum suis corruptelis colligere promptum est ex verbis Sophoniæ. Nam reliquiæ Baal non conspiciebantur neque in Templo,neque in compitis,neque in sacellis,neque etiam in excelsis. sed clandestina impietas hîc detegitur à Spiritu Dei.& certè eò atrocius fuit crimen & minus excusabile, quòd pium illum ducem sequi populus recusauit. Fuit enim hæc plusquã fœda ingratitudo,quòd quum viderent legalem cultum sibi esse redditum,malebant tamen in sordibus suis manere defixi,quàm redire ad Deum, quanuis data illis esset libertas: deinde pius ille Rex manum porrigeret. Quantum attinet ad nomen כמרים, sic vocati sunt vel cultores Baal, vel certum aliquod hominum genus:quales hodie sunt Monachi. Nam כמרים putãt vocatos fuisse quidam à nigredine, quòd induti essent pullis vestibus. Alii autem ab ardore,quia insaniebẽt post suas superstitiones: vel quia etiam notati erant stigmatibus in fronte: vel quia venditabant zeli sui ardorem simplicibus,quemadmodum fieri solet. Ponitur etiam hoc nomen 2. Reg.cap.23.in historia Iosiæ.dicit enim illic quisquis fuerit author libri, sublatos fuisse כמרים vnà cum aliis sordibus superstitionum. Et quia Sophonias coniungit illis sacerdotes, probabile est fuisse quosdam similes Monachis, qui scilicet non offerrent ipsi sacrificia,sed qui essent tanquam æditui,& qui susciperent vota & preces totius populi nomine. Nam quod alii putant sic vocatos, quia adolerent incensum, mihi non probatur: fuissent enim tunc Sacerdotes. sed Propheta hîc distinguit eos à Sacerdotibus. Ergo fuerunt secundi post sacrificos,& medii inter illos & populum: quemadmodũ hodie Monachi & Eremitæ suam sanctimoniã venditant stultis hominibus. tales igitur erant illi Chamarim. Quum autem Iosias hoc cõsequi non potuerit,vt statim purgaret terrã illis inquinamentis,ne miremur si hodie non statim possimus tollere superstitiones è mũdo. sed interim pergamus semper in nostro cursu. Qui præditi sunt authoritate,& gestant gladium, hoc est, omnes magistratus,eò diligentius incumbant in suas partes vbi vident tam difficile & longum certamen esse cum idololatriæ monstris. Ministri etiam feruenter clamitent contra idololatriam & contra omnes impios ritus, & non desistant: vtcunque non promoueant quantum esset optandum,tamen sequantur exemplum Iosiæ. Quòd si Deus interim è cœlo fulminet, tamen non frangantur,sed potius agnoscant illi probari suam operam, & interea non dubitent se fore saluos: etiamsi pereundũ sit omnibus,

bus, tamen pietatem ipsorum non fore irritam, neque posse frustrari sua mercede coram Deo. Sic ergo animare se debent omnes Dei serui quisque pro modo & ratione suæ vocationis, vbi certandum est cum superstitionibus & cum aliis omnibus corruptelis, quæ vitiant & adulterant purum Dei cultum.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam propensi sumus ad corruptelas, deinde stadium ingressi tam facile deficimus à cursu, & recte instituti tam facile etiam degeneramus: da inquam, vt instructi constantia Spiritus tui perseueremus vsque in finem in recta via quam nobis Verbo tuo demonstras: deinde etiamsi multi sese proiiciant in varios errores, studeamus ipsos reuocare: & si nihil proficimus, non tamen abducamur post ipsos, sed maneamus constantes in obedientia fidei, donec tandem defuncti omnibus istis pugnis colligamur in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo, per Christum Dominum nostrum, Amen.

5 ET super eos qui adorant super tecta militiam cœlorum, & eos qui adorant, & iurant per Iehouam, & iurant per Regem suum.

Prosequitur Sophonias sententiam proximi versus, quem heri exposuimus. Quia enim magna pars populi adhuc hærebat in suis superstitionibus, quũ tamẽ purus Legis cultus quasi postliminio reuocatus esset à Iosia, ideo minatur Propheta Deum vindicem fore huius ingratitudinis. Ergo quemadmodum proximo versu loquutus est de cultoribus Baal & sacrificiis, ita etiam nunc longius progreditur, quòd scilicet Dominus vindictam exiget de toto populo, qui supplicat *militiæ cœli*, vel sese inclinat coram militia cœli. Satis notum est passim ita vocari in Scripturis stellas omnes, quibus gentes olim putarunt propter eximiam præstantiam aliquid subesse deitatis. Hinc factum est vt Solem pro Deo colerent, Lunam vocarent Reginam cœli, & sese etiam addicerent reliquis astris. Non ergo tantùm in cultu Baal peccabat populus, sed magna erat superstitionum congeries: sicuti etiam accidere videmus quoties homines degenerant à syncera pietatis doctrina, sibi accersere hinc inde varia figmenta, vt nullus sit finis vel modus. Dicit autem *ipsos coluisse stellas super tecta*. Probabile est, quemadmodum interpretes admonent, locum sublimiorem electum fuisse: quia putarent se magis conspici à stellis, quò essent propiores. Nam vt crassi sunt homines, nunquam putãt Deum sibi esse propitium, nisi aliquod signũ exhibeat carnalis præsentiæ. Denique semper Deum quærunt pró affectu suo terreno. Ergo quum Iudæi putarent totidem esse deos quot erant in cœlo stellæ, non mirum est si ascenderint super tecta, vt essent quasi in conspectu deorum suorum, atque ita non luderent operã: quia superstitiosi homines nunquam putant suum studium curæ esse Deo, nisi habeant præ oculis aliquod signum carnalis præsentiæ, vt nuper diximus. Nunc ergo videmus quomodo hîc versus cum proximo cohæreat: pronuntiat Deus se pœnam sumpturum de omnibus idololatris. Quia autem colebant Iudæi Baal, præposteram illam religionem damnauit initiò Propheta. Iam adiungit etiam alia figmenta, quibus sese peruersè addixerant Iudæi. colebant enim etiã omnes stellas, quòd illis affingerent aliquã diuinitatẽ. Sequitur postea, *Omnes qui adorant, & iurant in Rege suo, & iurant Iehouæ*. His verbis significat Propheta Iudæos non ita repudiasse Legem Dei, quum iactarent se adhuc colere Deum illum qui ipsos adoptauerat: deinde à quo redempti fuerant: qui Templum iusserat sibi erigi, & altare in monte Sion. Non ergo palàm reiiciebant cultum veri Dei, sed finxerant sibi talem mixturam, vt adiungerent vero Deo sua idola: quemadmodũ hodie videmus fieri in Papatu. Videtur hæc stultis hominibus iusta esse excusatio, quia retinent nomen Dei, & pleno ore iactant sibi esse vnum Deum. sed interea videmus vt commisceant multas Satanæ fallacias: nam in Papatu nullus est finis. Quisque enim sibi fabricat peculiarem cultum: deinde omnes simul coniungunt, & inde sibi conflant nescio quam mixturam, quæ ex vno Deo in multas partes discerpto pariat ingentem turbam deorum. Sicut ergo hodie Papistæ Deum & sua idola simul adorant, ita etiam idem vitium reprehendit Sophonias in Iudæis. Hinc colligimus non prorsus abolitum fuisse tunc nomẽ Dei, quemadmodum si palàm deficeret mundus à Deo: & tamẽ Iouem, Mercurium, Apollinem, & fictitios deos colerent: imò dicebant se colere verum & æternum Deum opificẽ cœli & terræ. Quid ergo reprehendit Propheta? nempe quòd non contenti simplici & genuino Legis præscripto, confingerent sibi varios & alienos ritus. Vbi autem homines tantum licentiæ sibi vsurpant, iam non adorãt verum Deum, vtcunque hoc simulẽt: quia Deus repudiat omnes cultus adulterinos, quemadmodum præsertim testatur Ezech. 20. cap. Ite, inquit, colite idola vestra. Ostendit sibi abominabiles esse omnes cultus, vbi vel pauxillum declinant homines à puro ipsius Verbo. Nam tenendum erat illud principium, Obediẽtiam pluris esse Deo quàm omnes victimas. Vbi autem homines transuolant ad sua figmenta, iam desciscunt à vero Deo: quia denegant quod præcipuè exigit, nempe obedientiam. Cæterùm Propheta noster loquitur ex communi hominum sensu: quia simulant se esse veros Dei cultores, & tamen non possunt abstrahi à suis figmentis. Non co-

lunt quidem, propriè loquendo, verum Deum: sed quia hoc putant se facere, & ore etiam profitentur, per concessionem dicit Sophonias, Deus non sinet ita cultum suum profanari: vultis illum miscere cum vestris idolis: hoc non feret: colitis verum Deum, & colitis vestra idola: ipse autem volebat solus coli, & hoc meretur. Atqui partitio quam vos facitis, nihil aliud est quàm laceratio legitimi cultus: Deus autem non vult ex parte coli. Nunc tenemus quid velit hoc loco Propheta: quia enim hoc prætextu Iudæi suas abominationes tegebant, quòd propositum ipsis fuerit colere Deum Abrahæ: Propheta non simpliciter negat id fieri ab ipsis, sed ostendit cultum hunc inutilem esse, neque probari Deo: imò longius procedit, cultum hunc mixtum ex variis figmentis esse abominabilem corruptelam, cuius Deus vltorem se fore pronuntiat: quia nullo modo ferre potest societatem illam, vbi subrogantur in locum eius idola, & transfertur pars gloriæ ipsius ad figmenta hominum. hic ergo verus est sensus. Hinc colligimus longè falli Papistas, dum existimant sufficere modò non prorsus deficiant à cultu vnius Dei: quia Deus nullum cultum admittit vel probat, nisi vbi attenti sumus ad eius vocem, & non deflectimus vel ad dextram vel ad sinistram, sed acquiescimus duntaxat in eius præcepto. Quòd autē iusiurandū cum adoratione hîc ponitur non mirum est: quia species est cultus Dei. Ideo Scriptura per synecdochen iusiurandum sæpe pro ipso Dei cultu accipit. sed hoc loco generaliter maledicit Propheta omnibus superstitiosis, qui fictitios Deos adorant: deinde adiungit speciem cultus, nempe iusiurandum. Hîc de iureiurando non differam fusius, neque etiam opus est. Scimus legitimum vsum iurandi esse, quum iusta de causa Deus statuitur testis ac iudex. nam nomen Dei interponitur vbi res indiget probatione: deinde etiam vbi eius est momenti, vt nomen Dei non temerè trahatur in medium. Ergo duo præcipuè in iuramento spectanda sunt, nempe vt reuerenter se sistant ad eius tribunal quicunque iurant per Nomen ipsius, & agnoscant ipsum fore vindicem, si falsò vel perperam arripiunt eius Nomen. hoc vnum est. Deinde consideranda etiam est res ipsa ob quam iuratur. nam si in nugis & negotiis friuolis subinde iurare sibi permittant homines per Dei nomen: est etiam nimis indigna profanatio, & minimè tolerabilis. Nam hæc singularis Dei indulgentia est, quòd nobis concedit Nomen suum accipere, vbi aliquid est controuersiæ inter nos, vel vbi opus est confirmatione aliqua. Quòd ergo ita precariò accipimus nomen Dei, certè hęc est magna iudulgētia. Quanta enim est huius Nominis sanctitas, vt seruiat etiam terrenis negotiis? Deus tamen huc vsque se nobis accommodat, vt liceat nobis iurare per eius Nomen. Ergo maior etiam sobrietas seruanda est in iuramentis, ne scilicet quisquam audeat iusiurādum interponere, nisi vbi ita necessitas exigit. deinde præcipuè cauendum est, ne Deus vocetur testis mendacii. Quātum enim sacrilegium est tegere eius nomine mendacium, quum ipse sit æterna & immutabilis veritas? Transfigurant ergo, quantum in se est, Deum, quicunque peierant per eius nomen. Nunc satis intelligimus quomodo iusiurandum sit species diuini cultus, nempe quia defertur Deo suus honor. Statuitur enim quasi in medio eius maiestas: & quia eius proprium est, res occultas cognoscere & detegere, deinde asserere veritatem: ideo tribuitur ei hoc officium. Nunc si quis per hominem mortalem iuret, vel per Solem, vel per Lunam, vel per creaturas, inde spoliat Deum honoris sui parte. Videmus ergo in superstitiosis iuramentis esse apertum signum idololatriæ. hæc ratio est cur Propheta hîc damnet eos *qui iurant per Iehouam, & per Malkkom*, hoc est, qui coniungunt sua idola cum vero & æterno Deo vbi iurandū est. Nam clarum est in Lege Dei præceptum, Deuteronomii quinto, Per nomen Dei tui iurabis. Et quum Prophetæ de renouatione Ecclesiæ loquuntur, vtuntur etiam hac formula, Iurabitis per nomen Dei: Mihi flectetur omne genu: Omnis lingua mihi iurabit. Quid hoc sibi vult? nempe totus mundus me agnoscet esse verum Deum: & quemadmodum omne genu mihi flectetur, ita etiam subiiciet se meo iudicio. Hinc certò colligere licet, fraudari Deum suo iure, quoties vel per solem & lunam, vel per mortuos, vel per vllas creaturas iuramus. Et hoc seculis omnibus commune fuit vitium: quemadmodum adhuc hodie grassatur in Papatu. Iurant per Virginem, per Angelos, per mortuos. Non putant hoc modo se quicquam derogare vnius Dei imperio. Sed videmus quid de ipsis pronuntiet. Itaque stultè se excusant Papistæ, dum iurant per sanctos suos. Neque enim possunt eluere sacrilegium, quod notauit perpetua infamia Spiritus sanctus, quum dixit omnes esse abominabiles Deo, qui iurant per aliud nomen quàm ipsius. Et ratio etiā in promptu est, quia ornantur sol, & luna, & stellæ, deinde mortui & viui homines, Dei titulo, dū statuuntur iudices. Nam qui iurant per Solem, perinde faciūt acsi dicerent, Sol sit mihi testis ac iudex, hoc est, Sol sit mihi deus. Qui iurant per nomen vllius Regis, quemadmodum iurabant olim profani homines, per genium Regis sui: illi etiam trahunt ad hominem mortalē quod propriū erat vnius Dei. Si quis verò per cœlum iuret aut Templum, neque imaginetur vllam diuinitatem esse in cœlis, vel Templo perinde facit acsi per Deum ipsum iuraret: quemadmodum Matthæi 5. capite, dum Christus vetat iurare per cœlum vel terram, non damnat eiusmodi iurandi formas, quasi alienæ essent à verbo ipsius: sed superuacua tantùm iuramenta. Interim ostendit profanari Dei nomen in istis vocibus: qui iurant per cœlum, iurant etiam per ipsum qui cœlum inhabitat: qui iurāt per Templum, iurant etiam per eum qui in Templo colitur, & cui offeruntur in altari sacrificia. si quis per caput suum iurat, vel per vitam suā, est obte-

statio:

ſtatio:quaſi diceret,Sicuti chara eſt mihi vita.Sed qui iurant per Sanctos vel viuos vel mortuos, illi ſubrogant mortales homines in Dei locum. Qui iurant per Solem, mortuam creaturam locãt in ſolio ipſius Dei. Quantum attinet ad nomen מלכם, propriè ſic verti debet, *Iurant per Regem ſuum*. Nam מלך, quemadmodũ ſatis notum eſt, Regẽ ſignificat: hîc autẽ ponitur in conſtructione מלכם, iurant per Malkkom, hoc eſt, per ſuum Regem. Neque tamen dubito quin Propheta alludat ad nomen מולך, quod etiam deductum eſt à Regnãdo. Nam vtcũque vulgò nomen illud in ore omnium eſſet quaſi proprium: tamen certum eſt vocatum fuiſſe falſum illum Deum, quaſi eſſet Rex. Et Propheta indignitatem auget, quum dicit, *Iurant per Malkkom*. Poterat dicere ſimpliciter, Iurant per Moloch: ſed dicit, Iurant per Malkkom, hoc eſt, obliuiſcuntur me eſſe ſuum Regem, & imperium meum transferunt ad mortuum & inane figmentum. Deus ergo hîc tacita antitheſi exaggerat crimen in Iudæis, quod alium ſibi Regem acceſſerant, quum ſcirent ſub eius tutela ſibi ſemper fuiſſe certam & ſolidam ſalutem. Pergamus nunc:

6 Et qui retrò aguntur, ne ſequantur Iehouam (*ad verbum eſt, de poſt Iehouam*) & qui non quærunt Iehouam, neque inueſtigant eum.

Hîc Propheta videtur quaſi vno faſciculo complecti tam ſuperbos Dei contemptores quàm idololatras, de quibus hactenus loquutus eſt. Tametſi fieri poteſt vt aliis elogiis eoſdem deſignet, ac ſignificet ideo addictos eſſe ſuis ſuperſtitionibus, quia nolint ſyncerè & ex animo Deum colere: imò refugiant verum pietatis ſtudium. Et hoc poſterius mihi magis arridet: neque enim ſatis firmum eſt quod alii diuinant, notari hîc craſſum Dei contemptum. Ego igitur potius exiſtimo hîc premi idololatras, ne tergiuerſando putent elui crimen ſuũ: quemadmodum ſolent obiicere clypeum ignorantiæ vbi victi ſunt, & ipſorum impietas prorſus eſt conuicta: Non putaui, ſed potius mihi animus erat Deum colere. Quum ergo ita ſub integumento ignorantiæ ſe abſcondere ſoleant ſuperſtitioſi homines, Propheta hîc definit idololatriam populi, & breuiter pronuntiat coniunctam eſſe cum prauitate & malitia: *quoniam non quæſierint Deum*: ſed potius vltrò ſe auerterint, & voluerint quaſi data opera extinguere veram pietatem. Neque mirum eſt tam grauem & duram ſententiam pronuntiari: quia edocti erant Iudæi ex Lege qualiter colendus eſſet Deus. Vnde igitur factum eſt vt obrepſerint tam craſsi errores? Certè Deus accenderat lumen cœleſtis doctrinæ, quo monſtrauerat veram pietatis rationem. Sed vt homines cupiunt ſemper defungi friuolis nugis, Iſraelitæ & Iudæi quũ palàm & apertè ipſos puderet reiicere verũ Deum, ſimul voluerũt cõiungere multos cultus, vt ita occulta eſſet ipſorũ impietas. Hęc ratio eſt cur dicat Propheta ipſos retrò actos fuiſſe: hoc eſt, non poſſe excuſari ignorãtiæ prætextu, ſed eſſe perfidos & apoſtatas, qui prætulerint idola ſua vero Deo: quum ſcirent eum non poſſe ritè coli, niſi ſecundum regulam in Lege ſibi præſcriptam, qua poſthabita multas coaceruarunt ſuperſtitiones. Et certè reperiemus hunc eſſe fontem omnium falſorum cultuum, quòd homines Deum recuſant verè & ex animo colere: interea tamen volunt obtendere aliquam ſpeciem pietatis. Nam in Lege nihil omiſſum eſt, quod ad perfectum Dei cultum faciat. Sed quia Deus exigit in Lege ſpiritualem cultum, hinc fit, vt homines latibula captent, & confingant ſibi multas cæremonias, vt ſcilicet recedant à Deo, & tamen ſimulent ſe ad ipſum accedere: dum ſedulò in ſuis cæremoniis laborant, ſemper volitat cultus Dei & religio in ipſorum ore: hoc verum eſt: ſed quemadmodum iam dixi, ſubeſt hypocriſis & fallacia: quia cæremonias cumulant, vt ſit aliquod obſtaculum inter Deum & ipſos. Itaque non abs re Propheta Iudæos hîc accuſat, *quod retro acti fuerint à Domino, neque ipſum quæſierint*. Quare? Nam non fuit opus longa, vel difficili, vel perplexa inquiſitione. Dominus enim vltro ſe ipſis obtulerat. vnde ergo factum eſt. vt cæcutirent in tam clara luce, niſi quòd ſcientes & volentes ſequuti ſunt ſua figmenta? Idem etiam hodie competit in Papiſtas: quia vt centies obſtrepant ſe velle Deum colere, tamen ſatis conſtat, eos non niſi malitia errare, quia delectant eos ſua figmenta, ne purè & ex animo ſe totos Deo addicãt & conſecrent. Nunc ergo videmus verſum hunc exegeticè additum eſſe à Propheta, vt falſum ignorantiæ prætextum excuteret Iudæis, & oſtenderet eos ex propoſito peccare: quia ſatis ſupérque ex Lege edocti fuerãt, niſi libuiſſet ſibi ipſis figmenta ingerere, quæ perſtringerent ipſorum oculos & omnes ſenſus. Sequitur:

7 Tace à facie Domini Iehouæ, quia propinquus eſt dies Iehouæ, quia parauit Iehoua ſacrificium (*vel ordinauit*, הכין) ſanctificauit inuitatos ſuos.

8 Et erit, in die ſacrificij Iehouæ tunc viſitabo ſuper Principes, & ſuper filios Regis, & ſuper omnes qui induti ſunt veſtitu extraneo.

9 Et viſitabo ſuper omnem qui tripudiat ſuper limen in die illo, qui replent domum dominorum ſuorum violentia & fraude.

Hîc ſuperiorem doctrinã cõfirmat Propheta, quũ iubet *omnes ſilere coram Deo*. Tantundẽ enim

valet hæc loquendi forma, aċsi diceret se non frustra terrere Iudæos, sed seriò proponere iudicium Dei, quod sentient ipso experimento esse plusquam terribile. Deinde etiam commemorat peccata quædam, vt intelligant Iudæi non minari ipsum de nihilo, sed esse iustas causas cur Deus se vltorem fore denũtiet. Hæc est summa: initiò videmus quid intelligat Propheta per verbum Silendi: & de eo iam aliquid dictum fuit 2. capite Habacuc. Diximus tunc Silentio notari subiectionem. & quò res clarius pateret, diximus notandam esse antithesin inter silentium quo sese placidè submittunt homines, & contumaciam quæ semper tumultuosa est. Vbi enim homines sapere appetunt ex proprio sensu, neque acquiescũt in Dei verbo, tunc dicuntur non silere, quia audientiam recusant dare verbo ipsius: vbi etiam laxant homines fræna suæ libidini, nulla est moderatio. Ergo donec imperium obtineat Deus in mundo, omnia sunt plena strepitu, & tota hominum vita confusa est, quia cursitant per suos errores: deinde nihil est temperantiæ vbi Deus non auditur. Eadem nunc ratione Propheta silentium exigit. sed locutio hæc nunc accommodatur ad causam quam tractat Propheta. Silere à facie Dei, est se subiicere Dei imperio: verum est. sed circunstantia nunc tenenda est: quia tunc videbat Sophonias sperni iudicium Dei, aut duci pro nihilo: hîc significat Deum ita loqui, vt executio sit in eius manu. *Sile* ergo, inquit: hoc est, Sciatis me non territandi causa sic loqui: sed quia Deus armatus est ad vindictam exercendam, de qua nunc vos admonet, vt si qua sit spes resipiscentiæ, maturè studeatis redire cum ipso in gratiam: sin minus, vt sitis inexcusabiles. Nunc ergo tenemus cur iubeat Propheta *silere à conspectu Domini Iehouæ*. & contextus etiam hoc idem confirmat. Additur enim ratio, *Quia dies Iehouæ sit propinquus*. Sibi enim profani homines semper aliquas inducias promittunt, & tempus extrahendo putant se multum lucri facere: iam ex opposito deridet Propheta hanc securitatem: & dicit *diem Iehouæ instare*. Ergo perinde est acsi diceret celeriter præueniendum esse eius iudicium, & quidem cum metu & solicitudine. Postea similitudine ornat doctrinam illam, quòd scilicet *paret Deus sacrificium*: imò *iam ordinauerit*, & *sanctificauerit suos conuiuas*. Sacrificii nomine admonet Propheta, vltionem de qua nuper disseruit fore iustam, vt in ea refulgeat Dei gloria. Scimus enim quàm procliuis sit mundus ad querimonias: vbi vrgetur Dei manu, expostulat de nimio rigore: & multi etiam pleno ore euomunt suas blasphemias. Quoniam ergo non agnoscunt Dei iustitiam in pœnis, Propheta vocat eas Sacrificia. Scimus autem sacrificia testimonia esse diuini cultus: & quisquis Deo immolat, agnoscit illum esse iustum. Sic etiam hoc genere loquendi significat Sophonias non fore Deum crudelem dum vrbem Ierosolymam & eius incolas excindet: quia hoc erit sacrificium, quemadmodum sæpius loquuntur Prophetæ, pręsertim Iesaias vbi loquitur de Bosra, Sacrificium paratum est in Bosra. Deinde etiam de ipsa Ierosolyma alibi dicit 29. capite, O Ariel Ariel: vbi vocat ipsam Ierosolymam altare: & dicit, Per omnes vicos, per compita, vbique erunt mihi altaria: quia magnos aceruos congeram hominum, quos mihi in sacrificium mactabo. Nam quicunque non sunt voluntarii ad præstandum Deo cultum, & quicunque se non libenter offerunt quasi spirituales victimas, trahuntur ad carnificinam: & interim vocantur Sacrificia. Ita patibula sunt sacrificia Domino, vbi plectuntur scelerati: quia Dominus armat magistratus gladio, qui coerceant scelera, ne eo prorumpant licentiæ improbi, vt iam nulla sit in mundo æquitas. deinde etiam vrbes, quæ captæ violento impetu stragem aliquam patiuntur. agri etiam vbi cædũtur exercitus sunt altaria: Deus enim trahit rebelles ad sacrificium, quia spõte sese non obtulerint. Sic etiam hoc loco dicit Propheta, *Ordinauit Deus sibi sacrificium*: Vbi? Ierosolymæ, in tota vrbe: quemadmodum citauimus ex Iesaia. Nam quia perperam immolauerãt Deo in monte Sion, totúsque cultus vitiatus erat: Deus ipse pronuntiat se fore verum Sacerdotem, qui pro arbitrio suo mactabit bestias illas, quæ peruicaciter iugum eius repulerant. *Et sanctificauit suos conuiuas*. Sed non possem hodie absoluere.

Iesa. 34. b. 6.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tot modis non desinimus iram tuam in nos prouocare, vt patienter feramus pœnas, quibus corrigere voles nostra delicta: deinde, vt præueniamus etiam tuum iuditium. Et quando dignaris nos maturè ad te reuocare, ne surdis auribus prætereamus monitiones istas: sed ita morem tibi geramus, & nos subiiciamus, vt capaces simus eius misericordiæ, quam etiam nobis proponis, si modò studeamus tibi reconciliari, & ita pergamus in tuo obsequio vt sub imperio Christi filii tui, quem nobis constituisti summum & vnicum Regem, ita studeamus nos totos tibi addicere, vt glorificeris in tota vita nostra: donec tandem participes simus cœlestis eius gloriæ, quæ nobis parta est sanguine eiusdem Filij tui, Amen.

DIXIMVS herì cur Deus cædem impiorum comparet sacrificio: quia scilicet dum pœnas exigit de sceleratis, ostendit se esse mundi iudicem. Atque hæc mactatio sacrificium est boni odoris, quia illustrat gloriam ipsius. continuò autem pòst adiungit *se præparasse conuiuas*. Vtitur quidem verbo קדש, quod significat Sanctificare: sed sæpe etiam transfertur ad alios vsus. Itaque posset hoc verbum generaliter exponi, quòd Deus aptauerit suos conuiuas. Sed quia fit expressa mentio

mentio sacrificii,non dubito quin eandem metaphoram prosequatur Sophonias. Summa igitur est,Chaldæos qui ministri fuerũt vindictæ Dei,iam non modò electos esse ad exequendum illud iudicium,sed quasi consecratos diuinitus.Et odiosè hoc dictum fuit à Propheta, quò acrius pungeret animos gentis suæ. Oportuit enim Iudæos agnoscere iudicium Dei etiam in profanis hominibus, quod fieri non poterat nisi intelligerent illos in sua crudelitate esse veluti sacerdotes Dei:quia sacerdotium regale Ierosolymæ profanatum fuerat.Nunc ergo videmus cur dicat Propheta sanctificatos esse à Domino qui vocati erant, vt vescerentur carne electi populi:quemadmodum solebant ex reliquiis sacrificii inter se epulari quoties solennis erat & festus dies. Nunc pergamus.herì recitaui hunc versum, *Et erit, in die sacrificij Iehouæ,tunc visitabo super Principes, & super filios Regis,& super eos qui induti sunt vestitu extraneo.* Propheta significat se non minari tantùm plebeiis hominibus,sed primariis ducibus,vt ne filiis quidẽ Regis parcat. Hîc ergo aggreditur præcipuos quosque ex populo :quia meritò ad pœnam trahendi erant primo ordine, qui aliis præbuerant errandi causam. Scimus enim omnes eos qui excellunt dignitate plus multò parere offendiculi,quum ad licentiam peccandi abutuntur sua potentia. Hinc fit vt Deus sæpe ad eos solos videatur mittere Prophetas. Quanquam enim qui minimi sunt & contemptibiles in vulgo, non sunt immunes à pœna,tamen ratio postulat vt grauius animaduertat Deus in ipsos duces. Ideo nũc dicit Propheta *Deum visitaturum Principes ipsos, & filios Regis.* Noluit quidem hîc blandiri obscuris hominibus,acsi Deus illos vellet omittere : sed quia grauius peccauerant & Rex & eius consiliarii,Deus etiam seuerius illis irascitur.Deinde scimus non facilè moneri & Reges & alios,qui præfecturam exercent in mundo,quoniam excæcat eos splendor suæ fortunæ : putant etiam quodammodo se exemptos esse legibus,quia eminent in gradu altiore. Nunc ergo videmus cur specialiter de Principibus & de filiis Regis agat Propheta.Adiungit etiam, *Et super eos qui induti sunt vestitu extraneo.*Quidam referunt hoc ad cultores Baal,vel sacrificos. sed contextus non patitur de aliis intelligere quàm de aulicis hominibus,quorum delitiæ magna ex parte erant in vestitu. Nam quod dicit Christus experientia omnium temporum nimis verum esse docuit,qui mollibus vestiuntur in aulis Regum esse. Et probabile est aulicos stulta affectatione subinde mutasse vestes:sicuti vbi homines sumptuosi videri appetũt, excogitant quotidie varios modos perdendæ pecuniæ. etiamsi plusquam oportet splendidè vestiti fuerint, putant tamen ferè hoc esse sordidum gestare integro mense eandem vestem. Et quò magis appareat ipsorum prodigalitas, etiam mutant formas vestium. hæc affectatio hodie plus satis in mundo grassatur. Sed iam seculo Prophetæ,quantum conücere licet,etiam homines aulici,& qui in populo dominabantur,vestes ita mutabant,vt magis venditarent suas lautitias,& essent in admiratione apud simplices & miseros homines.Hæc autem ambitio non est simplex, sed simul trahit secum aliorum contemptum. Exprobrant enim hoc modo pauperibus diuites se solos esse dignos hac varietate & copia. Non sufficit quòd & pro suo commodo vestiti sint,deinde accedit ad vsum ornatus & splendor:sed libenter alios omnes nudarent. & quia pudet hoc eos facere,tamen quantum in se est, superuacua copia iactant se solos dignos esse ornatu.Non mirum igitur est,si Dominus tam asperè illis minetur.Iam quum vitium hoc successu temporis nimis auctum fuerit,notabilis est hîc locus Prophetæ.Et quò magis luxuriant homines,& sese profundunt ad istam varietatem, quæ testis est superbiæ ipsorum,discamus restringere affectus carnis nostræ,ne ad immodicas lautitias transiliant:& qui opibus abundant, contenti sint tamen mediocritate : præsertim verò abstineant ab ista præpostera affectatione,quam haud dubiè obiurgat Propheta.Potest tamen fieri vt tunc Iudæi asciuerint nouas & insolitas vestium formas ex remotis locis: quemadmodum hodie Turcico habitu sese oblectant Galli,quia illis nimis est commercii cum Turca. sic etiam tunc occupauerat animos illius populi peruersa cupiditas,vt vellent Chaldæos demereri,& quodammodo sibi familiares reddere similitudine ornatus. Et hoc potest colligi ex loco Ezechielis,vbi eos comparat vel scortis,vel stultis amatoribus. Quemadmodum enim scorta depingunt sibi amatores in parietibus,& idem etiam faciunt scortatores & adulteri:sic exprobrat Ezechiel Iudæis, quòd ita exarserint peruerso studio ineundi fœderis cum gente Chaldaica, vt in cubiculis haberẽt depictas imagines:non dubium est quin etiam vestitum imitati fuerint,vt ostenderent se in maximis bonis deputare,si possent esse eorum amici & fœderati. Iam sequitur quod etiam herì recitaui, *Visitabo super omnem qui tripudium agit super limen.*Quidam hoc exponunt de cultoribus Baal,sed frigidè:imò quemadmodum nuper dixi,contextus non patitur aliter intelligere quàm de ministris Principum,qui vexabant crudeliter plebem, & spoliabant miseros homines suis fortunis, qui pares non erãt ad resistendũ.Postquã ergo loquut⁹ est Propheta de primariis regni ducibus,& de filiis Regũ,descendit ad eorũ ministros, qui erant quasi venatici canes ad rapiendam vndiq; prędam. Qui intelligũt de sacrificiis Baal,adducũt locũ ex sacra historia,quòd quũ imago Dagon reperta esset in foribus Tẽpli,non ausi fuerint calcare limen illud,sed saltauerint.atqui illud est nimis remotũ. Alii etiã afferunt diuersas expositiones.ego verò non dubito quin Propheta hîc significet prædandi licentiam,quum dicit eos saltare super limen,tanquã victores scilicet. Nam postea ad-

Matt. 11.a.8.

Ezec.23.a.2.

iungit *eos replere rapina & fraude domos Principum*. Ergo Saltare super limen nihil aliud est quàm occupare alienas domos, & illic petulanter insultare, quemadmodum victores solent. Nam qui potitur alieno, non illic tantùm veluti in sua possessione quiescit, sed sese effundit atq; iactat. Sic etiam hîc ad viuū depingit Propheta proteruiā illam, quàm exercebāt Principū ministri, quum domos alienas inuaderent. Dicit ergo eos *tripudium agere*, Hæc mea est domus: & quis audebit contrà verbum facere? Quum ergo tantùm sibi licentiæ sumerent ministri Principum, hîc denuntiat Propheta vindictam Dei. Postea adiungit *replere ædes dominorum violentia & fraude*. Per Violentiam & fraudem, intelligit prædas collectas partim ex vi armata, partim etiam ex captionibus & dolis: sicuti aulici habent suas plagas quibus insidiantur miseris hominibus. Quòd si fraudibus consequi nequeant quæ superauerant, prosiliunt ad vim armatam: quicquid sit, ditescunt tamen partim ex rapinis, partim ex fraudibus. Ideóque vtramque speciem hîc posuit Propheta. Sequitur:

10 Et erit in die illa, dicit Iehoua, vox clamoris à porta piscium, & vlulatus à secunda (*ad verbum: sed multi intelligunt Scholam*) & contritio magna à collibus:

Hîc confirmat eandem sententiam, & amplificat etiam atque illustrat figuris. scimus enim quantum valeant hypotyposes ad tangendos animos, vbi non tantùm narratur res ipsa, sed quasi subiicitur oculis. Sic Propheta non contentus simplicibus verbis, quasi theatrum erigit, vt clarius appareat futura clades Ierosolymæ. Sed quoniam de hac ratione loquendi alibi tractauimus, ego nūc leuiter prętereo. Dicit ergo *fore vocem clamoris à porta pisciū*. Nominat hîc tria loca Ierosolymę: deinde adiunget quartū. Sed quia non tenemus situm vrbis, sufficiat nobis probabilis coniectura, quòd scilicet designet regiones inter se oppositas: quasi diceret nullū angulū vrbis fore quietum, vbi Dominus bellum excitauerit. Statuamus igitur triangulum, & sit porta piscium ab vna parte: sit autem secunda porta, vel schola ab altera parte: occupet tertium locum regio, quæ vicina erat collibus. nam quod nonnulli per Colles intelligunt Palatia, mihi non probatur, neque etiam quadrat contextui. sed potius tenendum est quod iam breuiter attigi, Prophetam hîc denuntiare cladē singulis vrbis partibus, ita vt frustra sibi quærāt Iudæi refugia: quia vbi huc & illuc cursitauerint, deprehendent tamen omnia plena & clamore & vlulatu. *Vox* ergo *clamoris erit à porta piscium*. Cur vocet Portam piscium non possumus pro certo assererere, nisi quòd probabilis est illa coniectura, vel piscinam aliquam fuisse vicinam, vel forum piscatorium fuisse prope illam portam. Quantum attinet ad vocem משנה, maior pars interpretum existimat notari locum vbi interpretabantur Legem, & in eius studio Sacerdotes se exercebant: & locum adducunt ex vigesimo secundo capite 2. Regum, vbi videtur, quoniam fit Sacerdotum mentio, nomen hoc ita accipi. Sed quia hîc de portis agitur, & sæpe משנה vocant Hebræi quicquid ordine secundum est, sicuti in ædibus pars secunda vocatur משנה, ita etiam in vrbibus & aliis locis: hoc sensu nunc accipere licebit pro ea porta, quę dignitatis gradu & fama post primam excellebat. Sed quia ad rei summam parum interest, ego non laboro. Dicit tandem *fore contritionem magnam in collibus*. non dubito quin loquatur de parte vrbis, quæ ferè montibus contigua erat. Quicquid sit, Prophetæ consilium est complecti hîc totam vrbem, vt excutiat omnem confidentiam Iudæis, & ostendat nullum illis fore effugium, vbi Dominus manum suam extulerit ad vlciscenda eorum scelera. Iam sequitur:

11 Vlulate habitatores loci concaui: quia exterminatus est populus mercatorum, excisi sunt omnes onusti pecunia.

Hîc Propheta alloquitur mercatores, qui erant in medio sinu vrbis, & ideo putabant se longiores esse ab omni periculo & molestia. Quum ergo essent quasi in suis latebris absconditi, putabant sibi non instare tam propinquum discrimen: atque ita securitas magis eos excæcabat. Postquam de Regis palatio, & de Principibus, eorúmque ministris loquutus est Sophonias, nūc sermonem tempestiuè conuertit ad mercatores. Vocat autem habitatores מכתש. כתש significat cauare: vnde etiam locum quemlibet cauum vocant מכתש Hebræi: sicuti Solomō vocat murium מכתש propter cauitatem: sic ex aliis Scripturæ locis colligimus מכתש nihil aliud significare quàm vel cauernam, vel locum demissiorem. Scimus autem vt plurimùm vicos mercatorios esse in planitie, ídque fert commoditas: quoniam transportandæ sunt merces. Ergo Ierosolymæ potuit magna esse frequentia mercatorum in parte vrbis, quę erat in loco magis cauo. nam qui putant proprium esse nomen, nihil afferunt vel rationis vel coloris. Deinde satis ex contextu liquet hîc sermonem haberi de mercatoribus, *quia exterminatus est*, inquit, *populus Cnaan*. כנען significat Mercatorem. Alii putant Iudæos hoc loco, sicuti sæpe alibi, vocari Cnaan, quòd degeneres essent & magis similes Cananæis quàm sanctis Patribus, à quibus originem trahebant. Sed Propheta haud dubiè hîc de mercatoribus disserit: quia sequitur statim expositio, *Super omnem onustum pecunia*,

pecunia, inquit. Onustos autem pecunia dicit mercatores: quia non possunt vltrò citróque inter se agere, quin multæ fiant solutiones, numerentur hinc inde pecuniæ: & quia etiam vt plurimùm mercatores ad se quæstuosis artibus trahunt magnam partem opulentiæ mundi. Iam ergo tenemus quid velit Propheta: indicit vlulatum mercatoribus, qui erant abscōditi in suis cauernis: quia tenebant partem illam vrbis, quemadmodum iam dixi, quæ subiecta erat collibus. Et postea nomen ipsum כנען exprimit: tandem loquitur de eorum opulentia, vt verisimile est tunc fuisse locupletatos fraudibus & pessimis artibus: deinde vt sciant sibi inutilem fore pecuniam: quia nihil præsidii reperient in ea, vbi Dominus manum suam ad vindictam exeret. Iam sequitur:

12 Et erit in tempore illo, scrutabor Ierusalem in lucernis, & visitabo super homines, qui congelati sunt in fæcibus suis: & dicunt in cordibus suis, Neque benefaciet Iehoua, neque malefaciet.

Hîc in genere compellat Propheta Dei contemptores, qui in malitia sua obduruerant. Sed priusquam eos apertè nominet, dicit in genere visitationem hanc talem fore vt Deus excutiat omnes forulos, ne quid scilicet maneat intactum. Nam visitare in lucernis, vel scrutari in lucernis, est ita absconditissimas quasque partes vel latibula scrutari, vt nihil prorsus effugiat. Si quis velit vrbem aliquam diripere, primò intrabit domos, & inde auferet quicquid obuium fuerit. Si autem existimet opes fuisse reconditas, descendet in cellas absconditas: deinde si nihil sit lucis, accendet lucernam, & diligenter oculos suos huc & illuc circunferet, vt nequid prætereat. Hac ergo similitudine intelligit Deus Ierosolymam sic esse spoliandā, vt nihil maneat prorsus residuum. *Scrutabor* ergo *in lucernis*. Deum quidem nihil latere scimus: sed quemadmodum satis notum est, similitudines mutuari cogitur à communi hominum vsu: quia non posset aliter satis exprimere quod cognitu nobis vtile est. Perinde enim cum Deo agit mundus, atque homines ipsi alii cum aliis. nam putant sua astutia posse illum falli: ideo ex opposito stultitiam hanc deridens, dicit sibi fore lucernas, quibus scrutetur quicquid est absconditum. Iam quia occupauerat impietas totius ferè populi animos, dicit, *Visitabo super homines, qui in fæcibus suis congelati sunt*. Posset quidem hoc simpliciter intelligi de diuitibus, qui dum sibi blandiuntur in prospera fortuna nihil metuunt: & ideo congelati sunt in suis fæcibus: sed paulò pòst ostendit Sophonias se aliquid atrocius notare, quòd scilicet *dicant neque bona neque mala proficisci à Deo*. Sed possunt hæc duo commodè inter se coniungi, quòd scilicet hîc perstringat securitatem, quæ ex opulentia nascitur: & tamen simul Iudæis nimium securis exprobret crassum contemptum Dei, de quo statim videbimus. Et libenter hunc ordinem sequor, quòd scilicet Iudęi inebriati rebus prosperis obduruerint: quemadmodum callum sæpe contrahunt homines ex labore, ita etiam fæces contrahunt ex nimia quiete, ex abundantia rerum, vt prorsus stupidi sint, neque tangantur vlla doctrina. Primò igitur dicit Propheta Deum fore vltorem huius tam supinæ securitatis, vbi homines non tantùm indormiunt rebus prosperis, sed etiam coagulati sunt in stupore suo, vt careant ferè omni sensu & intelligentia. Si quis densam massam alloquatur, nihil proficiet: sic etiam comparat Propheta securos homines densæ massæ & congelatæ: quia stupor ita compressit omnes eorum sensus, vt iam neque possint allici Dei bonitate, neque vllum etiam terrorem concipiant ex minis. Ideo congelatio nihil aliud est quàm durities, vel contumacia, quæ contrahitur ex lautitiis, præsertim vbi mentes hominum ferè obstupescunt. Per *fæces* autem intelligit lautitias, quæ ita demētant omnes sensus hominum, vt iam nihil liquidum sit vel syncerum. Postea adiungit *eos dicere in cordibus suis*. Hîc exprimit quid secum afferat securitas quam damnauit, nempe quòd sine metu profani homines illudunt Deo. Quid sit In corde loqui, ex pluribus Scripturæ locis patet, nēpe secum intus ita statuere. nam impii etiamsi palàm non promulgent quod habent in animo, tamen secū ratiocinantur, & cōstituunt vel non esse Deū, vel otiosum in cœlo quiescere: Dixit impius in corde suo, Non est Deus. Quid est in corde dicere? quanuis scilicet pudor vel metus absterreat homines, ne palàm impietatem suam detegant: interea fouent istas cogitationes in corde, & præbent assensum. Iam hîc describitur impietatis cumulus à Propheta, quum dicit homines delitiis ebrios spoliare Deum iudicis officio, vt neque benefaciat neque malè. Est autem probabile tunc multos fuisse Ierosolymæ & in tota Iudæa, qui ita contumaciter spernebant Dei iudicium. sed præcipuè stylum Sophonias aduersus optimates stringit: quia tales præ aliis gigantum instar Deum subsannant, & quasi despiciunt è sublimi iudicia ipsius. Est quidem in ipso vulgo multum socordiæ: sed plus amentiæ est in superbia procerum, qui confisi sua potentia non putant se obnoxios esse Dei imperio. Cæterùm, quòd nuper dixi memoria tenendum est, describi à Propheta quasi insanabile vitium, vbi Iudæos accusat quòd non existiment Deum vel boni vel mali esse authorem. Deus enim hoc modo è suo gradu deiicitur: quia nisi agnoscitur Iudex mundi, qualis erit eius diuinitas? Neque enim maiestas Dei, vel imperium, vel gloria consistit in aliquo imaginario fulgore: sed in officiis, quæ sic in ipsum propriè competunt, vt non possint ab eius essentia auelli. Proprium Dei est mundum regere, proprium eius est curam gerere humani generis, deinde dis-

Psal. 14. a. 1.

cernere inter bonum & malum, miseris opem ferre, vlcisci omnia scelera, compescere iniustam violentiam. Hæc si quis à Deo auferre velit, relinquet duntaxat idolum. Quoniam ergo gloria Dei in iustitia, sapientia, iudicio, potentia, & aliis virtutibus consistit, quicunque negant Deum esse mundi iudicem, extinguũt prorsus eius gloriam, quantum in se est. Ita etiam profani scriptores Epicuro exprobrant, quòd quum negare prorsus non auderet esse aliquem Deum, sicuti Diagoras & similes, confessus fuerit deos esse: sed incluserit ipsos in cœlo, vt illic fruantur otio & delitiis. hoc verò est imaginari Deum, qui Deus non est. Itaque mirum non est quòd Propheta tam seuerè damnet socordiam hanc in Iudæis, quòd non putent bona vel mala proficisci à Deo. Sed fuit etiam maior ratio cur Deus tantopere excandesceret contra hunc stuporem. Vnde enim opinio hæc, vel delirium hominibus, vt negent Deum bene vel malè facere, nisi quia conantur procul arcere Deum, ne sint obnoxii eius iudicio? Qui ergo volunt extinguere sensum, & discrimen boni & mali in suis conscientiis, illi sibi fabricant ista deliria, Deum non curare res humanas, contentum esse sua fœlicitate cœlesti, neque descendere vsque ad nos, & fortuitò tam res aduersas quàm prosperas contingere hominibus. Videmus ergo vt homines sponte vel de industria sibi accersant hanc imaginationem, bona & mala non prouenire à Deo, vt obstupefaciant suas conscientias, atque ita maiore licentia sese præcipitent ad peccandum, acsi impune quiduis liceret, quasi nullus esset iudex coram quo reddenda sit ratio. Atque ideo dixi hunc esse summum impietatis cumulum, vbi scilicet sese confirmant homines in hoc errore, Deum quiescere in cœlo. quicquid autem miseriarum in hoc mundo sustinent, hoc contingere à fortuna: quicquid etiam boni adipisci possunt, hoc vel suæ industriæ vel fortunæ ascribendum esse. Et ideo Propheta hoc loco breuiter demonstrat prorsus desperatos esse Iudæos, ne quis miretur Deum tam durum fore vltorem contra eos, qui tamen domestici erant, & quos adoptauerat ex toto orbe. Segregauerat enim Abrahæ genus quasi electum & sacrum, quemadmodum satis notum est. Poterat videri Dei vindicta aduersus Abrahæ filios vel crudelis, vel nimis rigida, nisi hoc fuisset disertè expressum, nempe eò progressos esse impietatis, vt vellent excludere Deum à regimine mundi, & illum arcere à proprio officio, vt pœnas de sceleribus non exigeret, vt non tueretur suos, eriperet ab omnibus incommodis, subleuaret eorum miserias. Quum ergo ita Deum cœlo includerent, & darent imperium fortunæ in terra, hic fuit intolerabilis stupor, imò planè diabolicus. Ita non mirum est si Deus tam seuerè contra eos excanduerit, & vltimam manum apposuerit ad vlciscenda eorum scelera, quum iam insanabilis esset morbus.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie totus ferè mundus prorupit eò luxuriæ, vt nullus modus, nulla ratio: vt tamen discamus nos continere non tantùm in ea mediocritate, quam nobis commendas & præcipis, sed etiam in nostra tenuitate nobis placere & gloriari: quoniam & opes mundi, & honores, & delitiæ ita fascinant omnium animos & sensus, vt sese attollant in cœlum, & bellum quasi ex professo tecum gerant. Deinde, da etiam nobis vt in hac nostra tenuitate ita humiliemur sub potenti manu tua, ne dubitemus te fore nostrum liberatorem etiam in maximis miserijs: & tibi tribuentes arbitrium & vitæ & mortis, certò persuasi simus quicquid afflictionum nobis contingit hoc prouenire ex iusto tuo iudicio: vt ita erudiamur ad pœnitentiam, & quotidie nos in eius meditatione exerceamus, donec tandem perueniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

13 ET erit substantia eorum in direptionem, & domus eorum in vastitatem, & ædificabunt domos, neque habitabunt: & plãtabunt vineas, neque bibent vinum earum.

Prosequitur eandem sententiam Sophonias, quòd scilicet Deus post longam tolerantiam pœnas sumpturus sit de populo rebelli & obstinato. Dicit igitur iam esse traditos in manum hostium, ídque diuinitus. Sciebant enim sibi multos esse infestos: sed non considerabant Dei iudicium, quemadmodum etiam Deus ipse alibi conqueritur, quòd non respicerent manum percutientis. Propheta igitur noster iam deuotos esse exitio pronuntiat, & hostibus nihil fore negotii vel difficultatis vbi terram inuaserint: quia scilicet patebunt omnia in direptionem. Et recitat etiam quod habetur in Lege, 26. capite Leuitici: sicuti Prophetæ sunt Legis interpretes: & inter Mosen & eos hoc tantùm interest, quòd generalem doctrinam accommodant suo tempori. Eandem rationem nunc tenet Propheta: quasi diceret Deum non frustra, vel de nihilo hoc minatum esse in Lege: quia sentient atque experientur Iudæi sibi hoc esse efficaciter & seriò dictum de agrorum fructu & domorum habitationibus, omnibúsque vitæ commodis aliò transferendis. Iam sequitur:

Iesa. 9.c.13.

Propinquus

14 Propinquus dies Iehouæ magnus, propinquus,& festinãs valde: vox diei[1] Iehouæ amara (*vt alij vertunt*) vociferabitur illic fortis(vel amarum,aut amaré illic vociferabitur fortis. Alii secus distinguũt,vox diei Iehouæ amara vociferabitur,aut amaré: Postea, illic fortis.)

Hoc versu clarius exprimit Propheta quod paulò antè dixi, nempe Deum fore authorem omnium cladium,quæ Iudæis accident:quia dum obstupescunt homines in suis malis,magis ac magis in se prouocant iram Dei. Hæc igitur non vulgaris prudentia est,considerare Dei manum,vbi nos percutit vel castigat. Hæc ratio est cur Propheta hîc reuocet Iudæos ad Deum,ne scilicet defigant sensus suos in homines, quemadmodum fieri solet. Quanquam simul etiam torporem illis excutit quum pronuntiat diem hunc fore terribilem,deinde iam esse propinquum. Scimus enim hypocritas Deo illudere,nisi sentiãt grauitatem iræ eius, & interea extrahere tempus,& sibi promittere tam longas inducias,vt nunquam expergefiant ad pœnitentiam. Ideo Propheta primo loco ostendit quidquid malorum tunc impendebat Iudæis, non esse ab hominibus duntaxat, sed præcipuè à Deo. Hoc vnum est.deinde vt penitus afficiat stupidos animos, dicit hunc *diem fore terribilem*:postremò, ne se blanditiis fallant, quasi adhuc procul abesset vindicta, simul asserit *diem hunc iam instare.* Hæc tria nobis notanda sunt,vt teneamus Prophetæ consilium. sed initio versus dicit diem Iehouæ magnum instare. His tribus verbis tria illa quæ nuper attigi,complectitur. Diẽ Iehouæ nominando, significat debere ascribi iudicio eius quidquid Iudæi patientur malorum. Quum autem diem magnum vocat, terrorem vult incutere. Tertiò dicit esse propinquum. ergo videmus comprehendi tres sententias in istis tribus verbis. sed Propheta deinde plenius explicat quod poterat obscurum esse propter breuitatẽ sermonis. *Propinquus*, inquit, *est dies hic,& valdè festinans.* Scimus vt soleant homines tempus extrahendo fouere sua peccata. nã etsi non possunt effugere omnẽ sensum pietatis,vel excutere: tamen fingunt lõgum esse distantiam inter se & Deũ:& hac imaginatione sese demulcent:ideo Propheta *diem hunc propinquum esse affirmat.* & quia vix credibile erat instare cladem,de qua loquitur,adiungit *diem hunc properare celeriter*:quasi diceret non debere æstimari ex præsenti rerum statu quid facturus sit Deus, quia momento pertransit eius ira ab Oriente vsque ad Occasum sicuti fulgur. Homines indigent longa præparatione, vbi sese volũt vlcisci:sed Deus nõ opus habet multo apparatu, quia sufficit illi sua virtus ad omnes reprobos perdendos. nunc ergo videmus cur hoc additum fuerit à Propheta, Diem hunc celeriter festinare. iam repetit *hunc diem esse Iehouæ,& vocem eius amaré vociferari.* Recitaui tres sententias interpretum. quidam enim sic vertunt, Dies Domini amara illic vociferabitur fortis. Sensus ille tolerabilis est,& potest etiam ex eo elici vtilis doctrina:quasi dixisset Propheta nullã fortitudinẽ posse hominibus opem ferre,vel esse subsidio contra vindictam Dei. Alii vertunt diem illã amarè esse vociferaturã,quia illic erit fortis, hoc est,robur hostium franget quidquid fuerat animositatis in Iudæis. Sensus ille secundus videtur coactus esse. Ego libentius amplector tertiũ, quòd scilicet vox diei Iehouæ amarè vociferabitur. Vocẽ autem intelligit eorũ qui seriò agnoscent Deũ iudicem,quem prius contempserant:quia tunc Deus virtutẽ suam exeret,quæ prius fuerat contẽptui,donec experimento eam Iudæi sentirent. Quantum ad Prophetæ cõsilium spectat,nulla est ambiguitas. Vult enim hîc excitare à sua socordia Iudæos, qui sese obstinauerant contra omnes minas,ita vt nulla esset authoritas Prophetis ad ipsos coarguendos. Quum ergo ita obduruissent aduersus omnem doctrinam, & sanctas admonitiones, Propheta hîc dicit aliam fore vocem diei Dei nam vox Dei personabat in ore Prophetarum: sed apud surdos nullus erat profectus. Iã hîc indicitur horribilis mutatio,quia scilicet tunc vociferabũtur Iudæi, vel rugitus vocis diuinæ eos percellet,quum reipsa ostendet se vindicem esse scelerum. vbi ergo tribunal cõscenderit,tunc vos clamabitis:nunc frustra apud vos clamant eius nuntii:nam aures vestras obturatis: Clamabitis vicissim,sed frustra. Cæterùm,si quis malit vno contextu legere, vox diei Iehouæ illic fortis amarè clamabit, perinde est quantum ad rei summam spectat,ideo de verborum contextu nolim contendere, modò teneamus quod iam dixi, Sophoniam hîc opponere clamorem afflicti populi vocibus Prophetarum,quæ spernebantur, imò quæ vt plurimùm habebantur ludibrio, quemadmodum satis notum est ex aliis locis. Quidquid sit, obliquè perstringit eorum confidentiam, quum de fortibus loquitur: quasi diceret in suum exitium robustos esse,dum ita se Deo & eius seruis opponunt, quia fortitudo illa concidet tandem imò seipsam propria mole franget, vbi Deus ad iudicium surrexerit. Sequitur:

15 Dies excandescentiæ,dies ille,dies angũstiæ & afflictionis, dies tumultus & vastationis,dies tenebrarum & caliginis,dies nubis & nebulæ.

16 Dies tubæ & clangoris super vrbes munitas,& super arces excelsas.

Hîc ostendit Propheta quàm stulti sint qui extenuant vindictam Dei, quemadmodum solent hypocritæ,vel profani homines. Accusat igitur Iudæos amentiæ,quòd putent sibi facilẽ fo-

re reconciliationis viam, vbi sua obstinatione sic Deum prouocauerint, vt descendat contra eos quasi armatus hostis. nam impii etiamsi nihil sibi promittunt de gratia Dei, tamen concipiunt vanas imaginationes acsi posset nullo negotio placari: non putāt sibi fore exorabilē, & interea derident tamen eius vindictam. Contra eiusmodi socordiam nunc Propheta noster inuehitur. Diximus autem aliis locis has omnes loquendi figuras non spectare in alium finem, nisi vt cogantur homines concipere aliquid timoris, quia sponte se deludunt. Negotium autē Prophetis fuit partim cum profanis Dei contemptoribus, partim cum laruatis eius cultoribus, quibus hypocrisis erat sanctitas. Hæc igitur ratio est, cur dicat *diem hunc diem fore excandescentiæ*: deinde *angustiæ & afflictionis, tumultus & vastationis, tenebrarum & caliginis, nubis & nebulæ*. In summa, vult Iudæis auferre fiduciam qua sibi blandiebantur: fiduciam dico, quam conceperant ex contemptu Dei. Caro enim secura est, dum latebras captat, vt procul se abducat à cōspectu Dei. non potest vera fiducia modum excedere, nempe, quæ fundata est in Dei verbo. hoc enim modo ad ipsum accedunt homines: sed caro non aliam quietem optat, nisi in obliuione Dei. Et vidimus iā apud Prophetam Amos cur pingatur dies Domini tam horrificus. nempe, vt iam dixi, certamen erat cum hypocritis, qui abutebantur Dei nomine, & interea torpebant in crasso stupore: ideo dicebat Amos, Dies ille non lucis, sed tenebrarum, dies illæ non lætitiæ, sed mœroris. Vt quid ergo cupidè expectatis diem Domini? Iudæi enim, quia iactabant se electos esse à Deo, confisi nudo illo & fallaci titulo adoptionis, putabant sibi quiduis licere, quasi Deus imperio suo renūtiasset. Et ita semper blandiuntur sibi hypocritæ, acsi Deum obstrictum tenerēt. non exprimit illa antitheta Propheta noster, quæ vidimus apud Amos: tamen idem est verborum sensus, quòd scilicet vbi Deus tribunal conscenderit, iam nulla futura sit spes veniæ. Simul etiam præcidit illis omnes inanes fiducias: quoniam hypocritæ etiamsi eos Deus constringat, tamen cirunspiciunt huc & illuc, antè & retro, ad dextram & sinistram. Propheta igitur significat vbique fore tenebras & caliginē, nubes & nebulas, afflictionem & angustiam. Quare? quia scilicet erit dies excādescentię, hoc est, tūc Deus, postquàm diuturna patientia vsus fuerit erga Iudæos, & eos pertinaciter abuti viderit, tādem exeret suam potentiam. Iā ne opponāt Deo sua subsidia, dicit bellum *indici vrbibus munitis, & arcibus excelsis*. Videmus ergo vt spoliet Iudæos omni auxilio, quò intelligant sibi pereundum esse, nisi resipiscant, atque ita redeant cum Deo ipso in gratiā. *Dies* ergo *hic erit tubæ & clangoris*: Quomodo? *supra omnes vrbes munitas*, inquit: nam Iudæi, vt fieri solet, cōparabant vires hostium cum suis. Non erat illis propositū egredi extra suos fines: sed putabant se fore pares ad resistendū, & satis munitos, si quis extraneus hostis ipsos inuaderet. Propheta hanc imaginationem deridet, quia scilicet Deus bellum indixerit vrbibus munitis. Sequitur:

Amos 5. c. 18

17 Et coarctabo hominem (*vel homines*) & ambulabunt tanquam cæci, quia contra Iehouam impiè egerunt: & fundetur sanguis eorum quasi puluis: & caro eorum erit tanquam stercora.

Cōfirmat quod prius dixi, nēpe etiamsi Iudęos alii hostes aggrediantur vel Assyrii, vel Chaldæi, Deum tamen fore præcipuum belli ducē. Deus ergo hîc sibi vendicat quòd Iudæi transferebant in hostes terrenos: & ideo iā sæpius Propheta vocauit Diē Iehouæ. quia Deus tunc patefacturus erat suam virtutē, quæ habita fuerat ludibrio. Pronuntiat igitur etiam hoc loco *se redacturum in angustias hominem, ita vt tota gens ambulet instar cæcorum*: hoc est, vt destituti consilio impingant & labantur, nullā viam teneant. Dicuntur enim errare quasi cæci, quibus non apparet exitus malorum, qui nihil consilii reperiunt ad effugiendas clades, sed tenentur quasi constricti. & semper tenendum memoria est quod nuper dixi, Iudæos fuisse inflatos tali superbia, vt contemnerēt securè omnes Prophetas. Quum ergo ita sibi saperent, Deus cæcitatem illis denūtiat. Rationem adiungit, *quod impiè se gesserint contra Iehouam*. His verbis confirmat quod prius exposui, nēpe nō considerandas esse medias causas, dum Chaldæi vindictam sument de Iudæis: quia altius principium est, & causa alia huius mali, nempe Dei, & cœlestis doctrinæ contemptus. Quoniā ergo impiè egerunt contra Deum. Et his verbis admonet Propheta nullā Iudæis leuationem sperādam esse: quoniam non homines tantùm sibi infestos habeant, sed Deum ipsum, quem nimis prouocarunt. Ideo subiicit, *fundetur sanguis eorum quasi puluis*, hoc est, digni sunt quos Deus tradat in extremam ignominiam, quia fuit ab illis contemptus. *Caro eorum erit quasi stercora*, inquit. Scimus autem quātopere gloriati fuerint Iudæi sua excellētia. Et Deus certè materiam illis præbuerat gloriandi, si modò ritè & legitimè vsi fuissent eius beneficiis: sed quia eum contempserant, oportuit vicissim exponi in omnē ignominiam & dedecus. Ergo Propheta hîc prosternit falsas omnes iactantias, quibus inflati erant Iudæi: quia volebant esse honorabiles, cum Deus fuisset apud illos contemptibilis. Tandem adiungit:

18 Etiam argentum eorum, etiam aurum eorū nihil proficiet ad liberandos ipsos in die excandescentiæ Iehouæ, & in igne indignationis eius deuorabitur eis terra: quia consumptionem, & quidem definitam (*vel horribilem*,

vel celerem) faciet cum omnibus incolis terræ.

Repetit quod iam dixerat, nempe vana fore omnia subsidia, quæ Iudæi sperabãt sibi fore in promptu ad prohibendam Dei vindictã. Quanuis enim non audeant palã homines Deum repellere, tamen per flexuosos circuitus semper sperant fore sibi aliquam rationẽ, qua declinent iudiciũ eius. Ergo quoniam Iudæi sua opulentia confisi, sicuti vrbibus munitis, superbiebant cõtra Deũ, Propheta hîc negat *aurum vel argentum fore illis subsidio.* Accumulẽt, inquit, suas opes: etiamsi ex congerie auri & argenti conficiant sibi altos montes, non poterunt tamen arcere manum Dei, neque poterunt se liberare. Quare? iterum etiam repetit *diem hunc fore excandescentiæ Dei*. scimus enim hostes sæuissimos interdum placari pretio: quia auaritia mitigat eorum crudelitatẽ. sed Propheta hîc prędicit, quoniam Deus in bello illo dominabitur, nõ fore locum redemptioni: ac ideo inutile fore argentum. quia Deus non poterit his modis reduci in gratiam, donec ipsi resipuerint, & humiliati fuerint coram ipso. Ideo subiungit *terram absorbendam esse igne æmulationis Dei*, vel indignationis. Comparat autem iram Dei incendio: quia illic non est locus pactionibus, vbi grassatur ignis: sed quo plus est materiæ, eò etiam plura sunt fomenta ad ignem inflammandum. Sic ergo Propheta excludit ab omni spe salutis Iudæos, nisi se reconcilient Deo per veram & synceram pœnitentiam. *quia*, inquit, *consumptionem faciet cum omnibus incolis terræ, & quidem celerrimam*, vel expeditam. Denique significat, quoniam obdurruerãt Iudæi ad omnẽ doctrinam, sensuros talem Dei vindictam, quæ ipsos prorsus absumat, quia noluerint eam præuenire, sed potius sua superbia, deinde stupore vel extenuauerint ipsam, vel etiam deriserint. Iam sequitur:

CAPVT II.

1 Colligite vos, & colligite gens non amabilis.
2 Antequam pariat decretum, sicut stipula transibit dies, antequam veniat super vos furor iræ Iehouæ, antequam veniat super vos dies iræ Iehouæ.

Postquã concionatus est Propheta de ira Dei, & ostendit quàm terribilis futura sit, deinde adiunxit eam prope instare, nũc Iudæos hortatur ad pœnitentiam: & ita mitigat superioris doctrinæ acerbitatem, si modò flexibiles reperiat animos. Et hinc colligimus Deum contra homines Verbo fulminare, vt manus suas ab illis abstineat. Quò igitur asperior est Deus, dum obiurgat nos & producit in medium peccata nostra, & iram suam nobis proponit, eò clarius testatur quantopere pretiosa sit ei & chara salus nostra. nam dum videt nos ruere quasi præcipites ad interitum, reuocat minis & obiurgationibus. Ergo quoties vehementius nos verbo suo Deus accusat, sciamus fore exorabilem, si vera resipiscentia tacti confugiamus ad eius misericordiam. nam hîc etiam omnium reprehensionum & minarum est finis. Sequitur ergo tempestiua exhortatio, postquam disseruit Propheta de grauitate vindictæ Dei. *Colligite vos, colligite*, inquit, *gens non amabilis.* alii vertunt, Disquirite intra vos, disquirite: & variant interpretes in radice verbi: quia alii à שוש, alii à קוש deducunt: nisi quòd potius alii deriuãt verbum ex nomine קש, quod significat paleam. sed quidquid sit, ego existimo hunc esse genuinum Prophetæ sensum, Colligite vos, colligite: primum ratio grammaticę hoc postulat: & qui vertũt, Disquirite vos, non video cur declinent à significatione communi & recepta, nisi quia putarunt non quadrare cõtextui Congregandi verbum: atqui optimè quadrat. alii etiã subtilius vertunt, Colligite paleas, colligite paleas, quasi rideret Propheta ventosam confidentiam sui populi. sed quemadmodum iam attigi, non dubito quin hîc remedium ostendat, quo anteuertat iudicium Dei, quod nuper illis minatus est. Cõparat autem eos paleis, quemadmodum sequitur proximo versu. sed ostendit adhuc illis tempus dari pœnitentiæ, vt seipsos colligant ne dissipẽtur: quasi diceret, Instat dies vestrę dissipationis: tunc euanescetis veluti quisquiliæ. neque enim stabitis ad flatum iræ Dei. Iam verò dum adhuc retinet seipsum Deus, vel non exerit manum suam ad vos perdendos, colligite vos, ne sitis similes paleis. duæ igitur sunt partes huius sententiæ: prior est, si pergant Iudæi abuti suo more Dei tolerãtia, fore similes paleis, quia momento eos disperget vindicta Dei. sed interea admonet Propheta adhuc illis dari opportunũ resipiscendi tempus: quia si se ipsos vltrò colligant Deus illis parcet. *Antequam ergo veniat dies iræ Domini, colligite vos* ipsos, inquit. Ratio autem collectionis est, vbi non euanescunt homines in suis stultis confidentiis, vel non luxurient in suis cupiditatibus. quantisper enim homines vel laxãt sibi frænum ad licentiam peccandi, & ita vagantur in prauis suis cupiditatibus, vel hinc inde accersunt sibi vanas fiducias, seipsos exponunt dissipationi. Hortatur ergo eos Propheta, vt in seipsos descẽdant, vt se colligant, & quasi cõtrahant, ne similes sint paleis. Colligite ergo vos, & colligite gens non amabilis. alii actiuè accipiunt participium נכסף quasi diceret Propheta Iudæos carere omni affectu, & quasi obduruisse ad immanem socordiam. sed nescio an hoc ferat grammatica. Sequor igitur quod magis receptum est. Gẽs non amabilis vocatur, quæ indigna erat misericordia. & Deus hoc modo amplificat, atque illustrat gratiam suam, quòd adhuc solicitus sit

de eorum ſalute,qui ſe vltro perdiderant,& abdicauerant ab eius gratia. Tametſi ergo Iudæi ſua prauitate ita ſe alienauerant à Deo, vt nulla eſſet ratio cur ſaluos retinere vellet: tamen non deſiit eos ad ſe reuocare. Hoc igitur inſigne documentum eſt gratiæ Dei quaſi infatigabilis, vbi gentem meritò exoſam dilectione ſua proſequitur, dum ſcilicet curat eius ſalutem. Iam adiungit, *priuſquam pareat decretum*. Hic Propheta authoritatem ſibi & aliis Dei ſeruis aſſerit,quia putabāt minas omnes Iudæi eſſe euanidas: quemadmodum hodie magna pars hominum ſubſannat quicquid eſt doctrinæ,perinde acſi eſſet inanis ſonitus. Ideo Propheta hîc attribuit partum doctrinæ: verum quidem eſt, latius patere nomen decreti: ſed Propheta non loquitur de occulto Dei conſilio. Decretū igitur vocat,quod iam promulgauerat Deus per ſuos ſeruos. ac ſumma eſt,nō verberari aerem vbi Deus vindictam peccatoribus denuntiat per ſuos Prophetas, ſed ſtabile eſſe ac firmū eius decretū,quod tandē effectu ſuo non carebit. Eſt autē valde appoſita ſimilitudo partus, quia ſicuti fœtus in vtero latet,deinde ſuo tempore emergit in lucē menſe decimo: ita quamuis ad tempus occultet Deus ſuam vindictam,proferet tamen eam tempore opportuno, vbi ſcilicet viderit iam deſperatam eſſe hominum malitiam. nunc tenemus cur Propheta dicat inſtare tempus, quo decretū pariet. Tunc,inquit,*tranſibit ſtipula die*. alii vertunt,antequam veniat dies,quo trāſibit ſtipula vel quiſquiliæ. ſed יום accipio aliter,quòd ſcilicet citò peribunt Iudæi quaſi quiſquiliæ: queadmodum etiam ſimilis locutio annotata fuit,nēpe apud Hoſeam. Dicit ergo *perituros die Iudæos*, hoc eſt, exiguo tempore & quaſi momento: qui tamen putabant ſe non poſſe niſi longo tēpore expugnari. *Tranſibit*, inquit, *quaſi ſtipula*. Ergo *antequam veniat dies ille, dies iræ Iehouæ*. Iam colligite vos ipſos. priore loco dicit antequam veniat ſuper vos furor iræ, deinde Dies iræ. Idem bis repetit,ſed verbis nonnihil mutatis: quia ſecundo membro pro furore iræ ponit diem iræ: quaſi diceret eos longè falli, ſi exiſtiment ſe elapſos eſſe, quoniam Dominus vindictam ſuam differt. Quare? neque enim dies ille qui inſtat,adhuc apparuit,ſed veniet tādem: quemadmodum ſi quis tenebris noctis conſiſus,exiſtimet ſe tutum eſſe, quia non poterit deprehendi, falletur. Subitò enim exorietur ſol,qui deteget ac proferet ipſum ex ſuis latebris. Ita etiā Propheta ſignificat,quāuis quieſcat nunc Deus, tamen nihil inde lucri accedere Iudæis, quia ſuas opportunitates nouit. Quanuis ergo ad tempus cohibeat iram ſuam, proferet tamen eam ſubitò, vbi ſcilicet dies aduenerit,& maturuerit hominum iniquitas.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus quando non deſinimus tot modis aſſiduè iram tuam prouocare, vt tandem expergefiamus clāgore eius tubæ quæ auribus noſtris inſonat, vbi denuntias te fore mundi iudicem, & hoc etiam nobis tam manifeſtè teſtatus es in Euangelio: vt ergo tandem erectis ad te mentibus diſcamus renuntiare prauis mundi cupiditatibus, & excuſſo torpore, ſic properemus ad pœnitentiam,vt præueniamus tuum iudicium, & ſic ſentiamus te nobis reconciliatum eſſe, vt fruamur bonitate tua ac ſemper contineamur eius guſtu, quo poſſimus omnibus illecebris ac delitiis huius mundi renuntiare, donec tandem perueniamus ad beatam illam quietem, vbi ſatiabimur ineſtimabili lætitia, quam nobis pollicitus es, & quam expectamus in Chriſto Domino noſtro, Amen.

3 QVÆRITE Iehouam omnes manſueti terræ, qui iudiciū eius fecerunt (*pro feciſtis*:) quærite iuſtitiam, quærite manſuetudinem, ſi fortè abſcondamini in die iræ Iehouæ.

Hic ſermonem Propheta ad exiguum numerū conuertit,quia videbat ſe nihil proficere apud vulgus promiſcuū. Quāuis enim toti populo cōmunis eſſet doctrina, pauci erant qui attēderent. ideo potuit animum deiicere, niſi ſtatuiſſet aliquod tamē ſemen manere in populo,& nō fruſtra ſibi iniunctas fuiſſe docendi & exhortandi partes à Deo. Cæterùm,ſimul oſtēdit maiorē numerū prorſus deuotum eſſe exitio. Nūc videmus cur Propheta ſpecialiter cōpellet *manſuetos terræ*: quia pauci ſubierant iugū,etiamſi multis iam calamitatibus fracti eſſēt. Et hinc apparet non eſſe æqualē profectū correctionis apud omnes,quia bonos & malos Deus caſtigauerat, hoc eſt,totū populū,à minimo denique vſque ad maximū omnes multis cladibus fuerūt proſtrati: manebat tamen eadem ſemper ferocia: queadmodum Deus.1. Ieſaiæ cap. cōqueritur ſe operā perdere, dū pœnas exigit de præfracta illa gente. Cęterum hinc docemur,etiamſi putēt verbi miniſtri ſe fruſtra operā cōſumere,quia ſurdis canūt fabulam,vt dicitur in prouerbio: non debere tamē deficere à curſu ſuę vocationis: quoniam ſemper aliqui ſunt,qui reipſa poſt longū tēpus oſtēdunt ſe fuiſſe diuinitus & mirabiliter ſeruatos,ne cum aliis perirent. ſed hoc præcipuè ſpectat Propheta,non debere fideles reſpicere quid agat multitudo,vel quomodo ſe gerat: ſed vbi Deus ad reſipiſcentiā ipſos inuitat,& ſpē veniæ proponit,celeriter debere ad ipſum accurrere,ne cum aliis pereāt. Et hoc notatu dignū eſt,quia vbi vocē ſuā attollit Deus,alii alios obdurāt, & ita vltrò citróque ſeſe homines impellūt ad exitium: ſic fit vt careat ſucceſſu omnis doctrina. Propheta igitur remediū adhibet, oſtendēs perperam fieri,vbi alii alios mutuò reſpiciūt: quia hoc modo ſeſe accendūt ad maiorem rebellionē: ſed ſi qui ſint māſueti,eos debere eſſe flexibiles,vbi Dominus manū illis porrigit,& oſtendit ſe propitium fore ſi modò in viā redeant. vocat manſuetos terræ,qui profecerāt in ferulis Dei. nam ענוים vocant Hebræi afflictos ab ענה,quod eſt affligere & humiliare. ſed quoniā vt plurimū non domātur homines niſi virgis,ideo ענוים metaphoricè vocāt māſuetos,qui ſcilicet ſubacti ſunt: quoniā luxuriant homines in ſuis deliciis: & opulentia ferè gignit ferociam. Rebus autem aduerſis diſcunt manſueſcere. Māſuetos igitur terræ vocat Propheta noſter,qui erant morigeri

Deo

Deo,postquam eos castigauerat.Scimus enim,quanuis percutiat Deus reprobos, manere tamen ceruice obstipa,& collo ferreo,& frōte ænea.sed fideles cicurantur,quemadmodum Ieremias etiā fatetur de se ipso. dicit enim se fuisse quasi vitulum indomitū priusquam castigatus esset Dei virgis.Sic Propheta sermonem dirigit ad paucos homines,qui senserant aduersam Dei manum, & ita humiliati fuerant.Iubet *eos Deum quærere*:& tamen dicit *ipsos fecisse iudicium eius*. Videtur hęc duo mēbra inter se contraria.nam si prius alienati fuissent à Deo,meritò iuberet Propheta ipsos redire in viam.sed quia addicti fuerant pietati,& vitam suam ad synceram integritatem composuerant , videtur parum tempestiuè Propheta eos hortari vt quærant Deum . sed sententia hæc notatu digna est, quia hinc colligimus, etiam optimos quosque ferulis Dei solicitari ad colendam pietatē maiore studii ardore,quàm prius fecerant. Quanuis ergo nobis propositum sit Deū colere,& sequi eius verbum : tamen vbi surgunt calamitates,quia apparet Deus iudex,simul etiā nos extimulat ad maiorem curā & solicitudinem.neque enim vnquam eueniet,vt quisquam satisfaciat suo officio. Meminerim⁹ ergo nos diuinitus excitari quoties res aduersæ impendēt,& vbi Deus ipse iratum se manifestis signis ostēdit.Hæc ratio est cur Propheta iubeat pios iustitiæ cultores Deum quærere,vtcūque prius dediti fuissent rectitudini.Fuit etiam alia ratio.scimus grauiter labefactari fidem , vbi promiscuè & sine delectu boni simul & mali affliguntur Dei manu. nam pii tunc reputant sibi nihil prodesse,quòd Deum studuerint ex animo colere: putāt hoc fuisse inane & friuolum,quia trahuntur in easdem miserias. Ergo quoniam hæc tentatio posset concutere etiam firmissimos quosque, Propheta hîc ad perseuerantiam hortatur fideles, acsi diceret in primo tumultu non posse notari discrimen inter bonos & malos,quantum attinet ad fortunā: quia vtrosque Dominus similiter affligit:sed finē fore diuersum:ideo non esse cur animos despōdeant,vel putent se nihil proficere quærendo Deum : quia tandem ostendet re ipsa sibi placuisse eorum integritatem:quasi diceret,Deus vos non remuneratur primo momento,sed patientia vestra tandem ostendet ipsum esse iustum iudicē , qui suos in vltima necessitate respicit ac liberat. Facere iudicium Dei hoc loco nihil aliud est quàm vitam formare ad Legis rectitudinem.Nomē משפט variè accipitur in Scripturis: aliquādo & sæpe ad pœnas trāsfertur,quas Deus exigit de reprobis.sed sæpe pro æquitate ponitur,vel legitima viuendi regula. Ergo facere iudicium nihil aliud est quàm dare operā iustitiæ & rectitudini:interea abstinere ab omni maleficio.sed iudicium Dei nominat Propheta,quod ipse præscripsit verbo suo,& quod probat. Scimus enim homines sibi varias rationes comminisci, quibus se iustos & rectos ostendant:sed falluntur, nisi imprimis forment vitam suam ad Dei obsequium.Nunc tenemus quid velit Propheta.sed paulò pòst definit quid sit Deum quærere. Posterior enim pars versus expositiuè addita est,vt intelligāt fideles quomodo quærendus sit sibi Deus.nā hypocritæ simulac Deus ipsos inuitat,accumulant multas cęremonias,& multùm se fatigant in rebus nihili.denique putāt se Deum satis quæsiisse,vbi perfuncti sunt multis cæremoniis.Atqui satagendo sicuti fucum Deo faciunt,ita etiam decipiunt se ipsos:quemadmodum videmus nomē pœnitētiæ fuisse profanatum. Garriunt satis in Papatu de pœnitentia : sed quum ab illis quæritur definitio, incipiunt à contritione: & tamē neque displicentia peccati ab illis proponitur,neque verus amor iustitiæ:sed fabulantur de attritione,& contritione:statī ad cōfessionem prosiliunt:& illa est pręcipua pars pœnitentiæ:postea descendūt ad satisfactiones.Sic pœnitentia nihil aliud est apud Papistas,quàm peruersa quædā solicitudo,qua homines laborant in placando Deo,etiamsi ad ipsum non accedāt: imò satisfactiones Papatus nihil aliud sunt,quàm obstacula inter Deum & homines. Hoc vitium commune fuit omnib⁹ seculis:ideo non abs re Propheta definit quænam sit vera & legitima ratio quærendi Dei,nempe vbi *quæritur iustitia*,vbi *quæritur humilitas*.Per iustitiam idem intelligit quod per iudicium,quasi diceret,Pergite sanctè & rectè viuēdo . neque enim Deus obliuiscetur obsequii vestri,si modò animi vestri non flaccescāt,sed perseueretis vsque in finem.Videmus ergo Deum quæri,non vbi obtrudimus externas pompas, & nescio quæ figmenta, quasi instar pueri demulceri à nobis posset:verùm,vbi syncerè vitā nostrā consecramus in eius obsequium. Iustitiæ verò adiungit humilitatē, quia difficile est,etiam optimis quibusque,non obstrepere Deo,vbi asperius eos castigat. Videmus enim quantopere homines sua mollities exacerbet,vbi Deus apparet aliquāto durior.Ergo Propheta vt compescat omnes strepitus,hortatur hîc fideles ad humilitatem, vt scilicet patiēter ferāt rigorem illum,quo Deus ipsos exercet,ac sinant gubernari se eius manu:queādmodum etiā eòdem respicit Petrus in his verbis, Humiliamini sub potenti manu Dei. nūc ergo videmus cur Propheta nō modò iustitiā requirat à fidelibus,sed mansuetudinem,vt cōpositis animis expectēt liberationē,quàm promittit Deus:interea non obmurmurēt,neque ebulliāt in suis peruersis affectibus,quāuis Deus ipsos parum humaniter in speciem tractet.Hinc colligere licet vtilē doctrinā, quia Propheta hîc nō alloquitur homines vel dissolutos,vel qui prius essēt obliti rectitudinis:sed sermonē suum dirigit ad optimos quosque,integerrimos & sanctissimos:& tamen ostendit nō aliud illis esse remedium,nisi vt modestè,& patienter ferant castigationem Dei. Sequitur ergo nō posse reperiri perfectionē inter homines,quæ Dei iudicio respōdeat. nā si quis obiiciat se operā dedisse rectitudini:tamen adhuc iusta ratio est, cur seipsum humiliet, quandoquidem obstricti sumus omnes Deo,& nemo potest reatū effugere:quia si quis interroget propriā conscientiā, sen

1.Petr.5 b.6.

tiet se non carere culpa. Ergo vtcunque nobis bene conscii simus, & Deus ipse nobis iudex sit, ac Spiritus sanctus testis veræ & syncerae integritatis: vbi tamen nos Dominus ad suũ tribunal citat, discam⁹ omnes fateri à minimo vsque ad maximum nos esse obstrictos eius iudicio & obnoxios. Postea adiungit, *si fortè* (vel, fortè) *abscondamini in die iræ Iehouæ*. non loquitur dubitãter Propheta, acsi fideles incerti essent de gratia Dei. Alibi enim diximus nõ posse homines verè animari ad pœnitentiã, nisi persuasi sint de venia. sed Propheta aliò respexit, nempe, quanuis nihil restaret spei secundum communem sensum, fideles tamen non perdituros operam, si Deum quærant: quia in rebus desperatis sentiẽt ipsum sibi propitium, & paratã salutẽ in gratia eius. Videmus ergo Prophetã in his verbis notare difficultatem in re ipsa, non autem in amore Dei. quãuis propensus sit Dominus ad veniam, imò vltro suos præueniat, & eos blandè ad se inuitet: tamen necesse est simul considerari quàm admirabilis sit eius virtus in seruãdis electis, vbi omnia videntur esse perdita. Si fortè ergo: vt intelligerent Iudæi omnia tendere ad vltimam desperationem. & hoc dixit Propheta, partim vt reprobi & obstinati agnoscerent sibi esse pereundum: deinde, vt fideles pluris facerent Dei gratiam quum viderẽt se miraculo eripi ex morte, & speciem esse resurrectionis, quòd Deus ipsorum futurus esset liberator. Ergo Propheta, vt commendet filiis Dei salutem, quam illis offert, atque illustret melius Dei gratiam, vtitur hac voce אולי, fortè. Interea quemadmodum iam dixi, fulminat contra reprobos, vt intelligant de se prorsus actum esse. Sequitur:

4 Quia Aza derelicta erit, & Askalõ in vastationem, Asdod in meridie expellent, & Ekron dissipabitur.

5 Heus habitatores funiculi maris (*vel regionis*) gens Cretim: sermo Iehouæ contra vos Cnaan, terra Philistim, & exterminabo te, ne sit habitator.

Hìc Propheta incipit consolari electos: quia vbi pertransierit vindicta Dei, quæ temporalis futura erat contra ipsos, vicissim profani & extranei sentiẽt Deum istum iudicem ad vlciscẽdas populi sui iniurias. Quãquam alii potius existimant hìc denuntiari vindictã Dei Iudæis, vtcũque Propheta nominet potius alios populos vicinos. sed prior ille sensus videtur mihi melius quadrare: quòd scilicet Propheta admoneat fideles de futura mutatione, quia nõ perpetuò vrgebit De⁹ electum populum, sed trãsferet vindictam suam ad gentes alienas. Sensus ergo est Deum, qui antehac minatus est Iudæis, fore tamẽ propitium: non quibuslibet ex populo illo, quoniam magna ex parte destinati erant exitio; sed residuis quos Dominus sibi delegerat in semen, vt scilicet maneret aliqua Ecclesia superstes. Scimus enim Deum ita semper tẽperasse pœnas, quas sumpsit de populo illo, vt nollet extinguere fœdus suum, neque abolere memoriã generis Abrahæ: quia etiã illinc prodituros erat redemptor. Quum ergo hìc vaticinatur Propheta contra Aza & Ascalon, & Asdod, & Ekron, & Philistim, & Cretim & similes, non dubium est quin animũ addere velit fidelibus, ne desperent de misericordia Dei, etiamsi videant se grauissimè premi: quia finem tãdem impositurus sit iracundiæ suæ, postquam Ecclesiam purgauerit à suis sordibus. Et hac etiam admonitione indigent fideles, ne inuideant reprobis & Dei contemptoribus, quasi melior vel magis optabilis esset eorum conditio. Vbi enim Dominus parcit reprobis & nos castigat, putamus nihil melius esse, quàm excutere omne iugum. Ergo ne hæc tentatio percelleret fideles, Propheta admonuit in tempore non esse cur sibi placeant, vel gratulẽtur profani homines vbi Deus non statim ipsos vlciscitur, quia paratę sunt illis suę vices. Gazam primo loco ponit, cuius frequẽter occurrit in Scripturis mentio. Aza vocant Hebræi: sed quia ע occupat initium nominis, verterunt Gręci Gazam: & putarunt etiam profani scriptores nomẽ esse Persicum: & lingua illa thesaurum vocari, sed sunt merę nugæ: quia proculdubio etymologia est Hebraica. Postea adiungit Askalõ, quæ vrbs erat vicina Gazæ, tertio loco ponit Asdod, quam verterunt Græci Azotõ: & Latini etiam Græcos sequuti sunt. Postremò Ekrõ ponit. erãt omnes illæ vrbes vicinæ Iudæis, & nõ procul aliæ ab aliis distabant versus Moabitas & Idumæos. Addit postea, *Heus*, vel veh, הוי *habitatores funiculi maris*. Regionem maris nominat Galilæam: & simul adiungit Cretim, & Philistim. Putant aliqui Prophetam alludere ad turmas, quæ militabant sub Dauide: quia milites præsidiarios cõfecerat ex gẽte illa, hoc est, ex Galilæa: & vocauerat Cretim deinde Philistim. sed nescio an tã argutè locutus sit Propheta. Potius existimo hìc perstringi gentes profanas, quæ Iudæis infestæ fuerant, cùm tamen vicinia deberet esse vinculũ aliquod beneuolẽtiæ. ideo cõprehendit omnes sub nomine Cnaan. neque enim recipio quòd alii appellatiuè vertũt Mercatores: quia potius intelligit Propheta, quocũque nomine vocentur, censeri tamen omnes Cananæos, qui pridem internecioni deuoti fuerant. quoniam ergo regiones illæ hostiliter oppugnauerãt Iudæos, Propheta significat Deum fore vindicẽ electi populi. *Sermo Iehouæ contra vos*, hoc est, Deus qui hactenus minatus est populo suo, iam vos ad iudicium citat: ne putetis vobis impune cessurum quòd molestiam exhibuistis Ecclesiæ ipsius. quanuis enim Deus probare vellet populi sui patientiã, nõ tamẽ excusabiles fuerunt vel Moabitæ, vel reliqui, quum cæco impetu ruerent cõtra Iudęos: imò in eorum persona putarent se bellum gerere cum Deo ipso opifice cœli & terræ. Postea adiungit, *nullum fore habitatorem*, quia Deus regiones illas omnes perdet. nunc videmus non aliò spectare Prophetæ consilium, nisi vt doloris sui acerbitatem hoc solatio mitigent fideles, quòd tempora-

les sint ipsorum miseriæ: Deus autem paulò pòst vindex futurus sit hostium suorum. Sequitur:

6 Et erit funiculus maris (*id est regio: sed metaphoricè Hebræi vocant regionem Funiculum, propter distributionem*) habitaculum caulis pastorum, & septa ouiũ.

7 Et erit regio reliquiis domus Iehudah, apud eos pascetur: in domibus Ascalon vesperi accubabunt: quia visitabit Iehoua Deus ipsorum ipsos, & reducet captiuitatem eorum.

Propheta confirmat quod prius dixit de futura Dei vindicta, quæ iam instabat contra Moabitas & alias vicinas gentes quæ non desierant persequi miseros Iudæos. Dicit ergo totam illam regionem fore hospitium ouibus. Hæc similitudo satis nota est, quòd vbi regio aliqua vacua est habitatoribus, illam occupant pastores: quia illic neque seritur neque metitur: crescunt illic herbæ. ergo vbi nulla est cultura, vbi nulla est frequentia hominum, illic reperiunt pastores locum suis gregibus, ibi ædificant caulas. Perinde igitur est acsi diceret Propheta regionem fore vastam, sicuti vidimus proximo versu. Postea adiungit paulò diuersa ratione, *fore tractum maris habitaculum domui Iehudah*. Est autem concinna inflexio à gregibus pastorum ad tribum Iehudah, quæ erat quasi grex electus Dei. Postquam ergo dixit Propheta regionem illam fore vastam & desertam, tandem adiungit hoc fore in commodum electi populi: quoniam Dominus illic dabit Iudæis vbi tutò & securè quiescant. Cæterùm restringit hoc Propheta ad reliquias, quia maior pars, vt iam vidimus, ita erat desperata, vt oportuerit præcludi omnem ianuam misericordiæ. sed Propheta Reliquias nominans, ostendit semper fore aliquod semen vnde excitabit Deus nouam Ecclesiã: & simul animat fideles ad bonam spem, ne scilicet terreret ipsos sua paucitas: quemadmodum vbi sese respiciunt & vident se obrui ingenti turba, putant se reputari pro nihilo. ergo ne deficiant animis, Propheta dicit reliquias istas curæ esse Deo: quoniam vbi visitauerit totum maris tractum & alias regiones, erit illic tutum domicilium vel refugium Iudæis. *Erit* ergo *funiculus ille*, inquit, *residuo domus Iehudah, pascentur apud Ascalon, & accubabunt illic vesperi*: hoc est, reperient suo exilio aliquem locum, vt scimus Iudæos non omnes fuisse abstractos in longinquas terras: & qui potuerunt latere in locis vicinis, facilius deinde fuerunt collecti, vbi permissa fuit redeundi libertas. Hoc significat nunc Propheta, quum dicit fore etiam nocturnum hospitium Iudæis apud Moabitas & reliquos vicinos. Ratio sequitur quæ confirmat sententiam quam attuli: quia *Iehoua Deus ipsorum*, inquit, *visitabit eos*. Videmus ergo Prophetam hìc mitigare tristitiam exilii, & grauissimę illius cladis quæ Iudæis instabat, dum illis promittit nouam Dei visitationem: quasi diceret, Etiamsi Dominus nunc videtur sæuire contra vos, & videtur oblitus esse sui fœderis, tamen iterum misericordiæ suæ recordabitur, vbi maturum tempus aduenerit. & addit, *Reducet captiuitatem eorum*, vt ostendat gratiam hanc fore victricem contra omnia obstacula. Poterant enim obiicere Iudęi, Cur non statim nobis occurrit Dominus? sed potius nos permittit hostibus, vt rapiamur in exilium? Propheta hìc ad tolerantiam eos reuocat: & tamen promittit, vbi in exilium tracti fuerint, redituros in patriam: quia Dominus nõ patietur exilium illud esse perpetuum. Iam sequitur:

8 Audiui opprobrium Moab, & contumelias filiorum Ammon, quibus exprobrarunt populo meo, & se extulerunt contra terminum ipsorum.

Confirmat Propheta quod paulò antè dixerat de vindicta Dei contra hostes extraneos. Quanquam certatim vicinæ omnes gentes molestæ erant Iudæis, scimus tamen plus fuisse odii, imò furoris, in istis duabus gentibus: nempe in Moabitis & Ammonitis, quæ tamen sanguine coniunctæ erant: quia trahebant originẽ à Loth, qui fuerat nepos Abrahæ. Quum ergo illa cognatio deberet flectere Moabitas & Ammonitas ad aliquam misericordiam, scimus maiore insania & quasi belluino impetu semper fuisse infestos Iudæis. Hæc ratio est cur Propheta peculiariter nunc de ipsis loquatur. Quanquam autem nonnulli accipiunt hanc sententiã in persona fidelium, cõtextus tamen flagitat referri ad Deum: & haud dubiè se ex alto despicere admonet quas Moab fastus nebulas in aerem spargebat, quasi pronunciet sibi non esse obscurum vel incognitum quàm immaniter sæuierint Moabitæ & Ammonitæ contra Iudæos, quàm fuerint superbi & crudeles. & hæc fuit valde tempestiua consolatio. Poterant enim Iudæi absorberi desperatione, nisi illis oblata fuisset hęc promissio. Videbant Moabitas & Ammonitas ardere vesania, quum tamen nunquam fuissent lęsi aut lacessiti: videbant deinde ipsos facere quęstum & lucrum ex cladibus miseri populi. Quid poterant secum reputare fideles? Ecce non tantũ impune nos vexarũt impii isti, sed fuit illis lucrosa sua crudelitas & perfidia cõtra nos: vbi nũc Deus? Si respiceret Ecclesiã suã, ánnon se interponeret? ne ergo eiusmodi tẽtatio animos piorũ euerteret, Propheta hìc Deũ loquentẽ inducit, *Audiui opprobrium Moab*, inquit, *audiui contumelias Ammon*: nihil me fugit: quanquã non statim ostẽdo hęc venire in rationẽ coram me, tamẽ scio & obseruo quã indignè vos persecuti fuerĩt

Moabitæ & Ammonitæ:illi tandem ſentient me eſſe cuſtodem veſtræ ſalutis, & vos eſſe ſub meo præſidio. Nunc tenemus conſilium Prophetæ. iiſdem ferè verbis vtuntur tam Ieſaias capite decimoſexto, quàm Ieremias capite quadrageſimo octauo. ſed duo illi longius proſequũtur hunc ſermonem, quem breuiter attingit Propheta noſter: quia videmus etiam hìc ſermones eius comprehendi breui ſumma. Quòd autem opprobrium Moab & contumelias filiorum Ammon dicit veniſſe in memoriam coram Deo, ſpectat in eum finem, vt Iudæi certò ſtatuant ac perſuaſi ſint ſe non eſſe reiectos & derelictos, quanuis ad tempus contumelioſè tractentur ab impiis. Actiuè autem ſumit Propheta opprobrium & contumelias. Poſtea adiungit, *Quibus exprobrarunt populo meo.* Hìc ſignificat Deus nihil decedere electis, vbi reprobi quaſi conſpuunt in ipſorum faciem. nihil enim eſt quod ingenuos animos grauius vulneret, quàm contumelia: non tantum eſt acerbitatis in centum mortibus quantum in vno probro: præſertim vbi improbi licentioſè inſultant, & faciunt hoc toto mundo plaudente. tunc enim obruitur omne diſcrimen boni & mali: conſcientia bona quaſi ſepelitur. Sed Propheta hìc ſignificat populum Dei nihil iacturæ facere dum ita indignè vexatur à reprobis, & expoſitus eſt eorum contumeliæ. Tandem ſubiicit quòd *dilatauerint ſuper terminum ipſorum.* Quidam interpretes ſubaudiunt Ob: Magnificauerunt ob ſuum: & ſæpe verbum hoc ſine adiectione capitur hoc ſenſu. verum eſt: ſed hoc loco plenior eſt ſyntaxis, quia ſequitur על גבולם, ſuper terminum ipſorum: qua voce ſignificat Propheta prouocatam fuiſſe iram Dei petulantia vtriuſque gentis, quia voluerunt terminos diuinitus fixos quaſi reuellere. Scimus terram Chanaan datam fuiſſe Iudæis iure hæreditario. Quum diuideret Altiſsimus gentes, inquit Moſes, poſuit funiculum in Iacob. Hoc quidem verum eſt, gentibus ſuas poſſeſsiones arcano Dei decreto eſſe attributas: ſed ſpecialis fuit ratio electi populi: quia Dominus conſtituerat Abraham dominum illius terræ, idque in perpetuum. Iam Moabitæ erant quaſi relegati: Dominus aſsignauerat illis ſuam poſſeſsionem. Quum ergo vellent vltrà perrumpere, & inuaderent Iudæos, oportuit iram Dei magis accendi contra ipſos: quia non gerebant hoc modo bellum cum mortalibus, ſed cum ipſo Deo: quia terminos ad ipſo præfixos reuellendo, volebant euertere æternum eius decretum. Nunc ergo intelligimus cur Propheta dicat filios Moab & Ammon magnificaſſe ſuper terminũ eorum qui Dei manu locati erant in terra Chanaan: quia ſcilicet non tantùm voluerunt eiicere ſuos vicinos, ſed voluerunt & tentarũt eripere ex manu Dei hæreditatem illam quam Dominus Abrahæ dederat, idque in perpetuum, vt diximus.

De.32.a.8

Ge.17.a.8

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignatus es nos in peculiarem populum tibi conſecrare, vt memores tam inæſtimabilis gratiæ, nos viciſsim totos tibi addicamus: & ita ſtudeamus colere veram ſynceritatem, vt notas geramus populi tui & Eccleſiæ tuæ ſanctæ. Quoniam autem ita polluti ſumus tot inquinamentis carnis noſtræ & huius mundi, vt quotidie magis ac magis nos repurges Spiritu tuo, donec tandem nos colligas in illam perfectionem ad quam nos inuitas per vocem Euangelij tui, vt fruamur etiam beata illa gloria quæ nobis parata eſt ſanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

9 PROPTEREA viuo ego, dicit Iehoua exercituum Deus Iſrael, quòd Moab ſicuti Sodoma erit, & filii Ammon ſicuti Gomorrha, productio vrticæ & fodina ſalis, & vaſtitas in perpetuum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reſiduum gentis meæ poſsidebit eos.

10 Hoc illis pro ſuperbia ſua, qua exprobrarunt & inſultarunt ſuper populum Iehouæ exercituum.

Heri Deus, vt aliquo ſolatio leuaret miſeros Iudæos, dicebat ſibi cognitam eſſe proteruiam Moab: nunc adiungit ſe vindictam ſumpturum de probris illis, quorum prius facta fuit mentio. Parum enim prodeſſet conſpici à Deo quicquid patimur iniuriarum, niſi parata eſſet vltio. ergo Propheta admonet, Deum non eſſe otioſum ſpeculatorem, qui tantùm obſeruet quæ in mundo geruntur: ſed mercedem repoſitam eſſe omnibus impiis. hæc autẽ coniunctim legẽda ſunt, vt agnoſcãt fideles ſuas iniurias nõ eſſe Deo incognitas: deinde ipſum fore vindicem. Cæterùm quò certius confidant Iudæi Deum liberatorem ſuum fore, iuſiurandum interponitur. Sed interea oſtendit Deus ſeriò ſe affici dum populum ſuum videt crudeliter & tali intemperantia vexari, vt putent impii ſibi permitti effrænem licentiam. Deus ergo hìc oſtendit non modò curæ ſibi eſſe populi ſalutẽ, ſed ſe cauſam eius ſuſcipere, perinde acſi accenſus eſſet iracundia: non quòd in ipſum cadant paſsiones, ſed talibus loquendi formu-

formulis exprimitur quod alioqui nunquam fideles conciperent,nempe inæstimabilem erga ipsosDei amorem & curam esse. Dicit ergo se viuere,quemadmonum si iuraret per suam vitam,sicuti alibi vidimus per animã iurare:ita nũc loquitur, Viuo ego: hoc est,sicuti ego sum Deus,ita vlciscar istas iniurias quibus nunc opprimitur populus meus. & hac ratione etiam vocat se Iehouam exercituum & Deum Israel. Priore membro potentiam suam commendat,vt sciant Iudæi præditum esse ipsum virtute:deinde bonitatem suam coniũgit,eò quòd populum illum adoptasset. Sensus ergo est,Deum per vitam suam iurare: & ne frustra hoc fieri putent Iudæi,proponi in medium potentiam eius: deinde gratiam adiungi. *Moab*, inquit, *erit instar Sodomæ,& filij Ammon instar Gomorrhæ*:nempe *in productionem vrticæ & fodinam salis*: hoc est,redigentur terræ illę in solitudinem,vel prorsus erunt steriles, vt nihil illic oriatur præter vrticas,sicuti accidere solet locis desertis. Quantum ad fodinam salis spectat,locutio hęc satis frequẽter occurrit in Scriptura.ergo salsugo sterilitatẽ denotat Hebræis. & addit Propheta hoc non fore ad tempus exiguum duntaxat: *Erit*,inquit,*perpetua vastitas*. Adiungit hoc fore in vtilitatem Ecclesiæ. *Reliquiæ* enim *populi mei diripient eos*,inquit,*& residuum gentis meæ possidebit eos*. Loquitur semper de reliquiis,quia sicuti herì dictum fuit,necesse erat sordibus purgari populum illum, ita vt maneret tantùm exigua portio. & scimus ab exilio non multos fuisse reuersos. Summa est,quamuis Deus statuerit Ecclesiam suam imminuere, vt pauci tantùm supersint:tamen paucos illos fore hęredes totius terrę, & potituros imperio, vbi Deus vindictam sumpserit de omnibus eorum inimicis. Ideo sequitur apud Prophetam, *Hoc illis pro superbia ipsorum*,inquit. Videmus vt Prophetæ consilium sit, tollere quicquid erat acerbitatis quum Iudęi viderent tam petulanter se traduci à suis hostibus. Quum ergo promptum esset animos deiicere,vt herì dictum fuit nihil esse molestius quàm ferre contumelias:ideo hìc disertè pronuntiat Deus,quòd superbè insultant vicini Iudæis,hoc ipsis exitiale fore:sicuti ruinam præcedit superbia,dicit Solomõ. & iterum confirmat quod nuper attigerat,nempe nõ posse Iudæos impune lædi,quoniam Deus susceperat eos in fidem suam,erátque ipsorũ protector. *Quoniam* ergo *exprobrarunt & insultarunt super populum Iehouæ exercituum*. Poterat dicere, Super populum meum,quemadmodum proximo versu:sed amplificatio subest in his verbis: quasi diceret Propheta,non esse illis bellum cum mortalibus,sed cum Deo ipso, cuius maiestas læsa fuerat,quum tam iniustè oppressi fuissent Iudæi. Sequitur:

Prou 16. c.18

11 Terribilis Iehoua super eos,quia consumpsit omnes deos terræ: & adorabit eum quisque ex loco suo,omnes insulæ gentium.

Prosequitur eandem sententiam,quòd scilicet Deus virtutem suam proferet in auxiliũ populi sui. Nominat verò *Deum terribilem*, qui patienter ad tempus tulerat hostium proteruiam:atque ita cœperat ab illis sperni:quia scimus impios nunquam cedere Deo, nisi quum vrgentur eius manu:ac tunc etiam non flectuntur, vt sponte eius imperio se subiiciant: sed coacti tamen silent. hoc intelligit Propheta his verbis: quasi diceret nunc impios illudere Deo, quia pro nihilo ducant eius potentiam: sed sensuros quàm terribilis sit vindex populi sui,ita vt expauescant. deinde opponit etiam superstitionesgentium veræ pietati: quasi diceret,hoc pretium fore Iudæis pietatis suæ,quia coluerint verum & vnicum Deum: omnia verò idola nihil posse contra auxilium veri Dei. & necessaria fuit hæc admonitio, quoniam ad tempus impii triumphum agebant non solùm de populo deuicto, sed etiam de ipso Deo: & ita gloriabantur in suis superstitionibus & figmentis. ideo Propheta confirmat debiles animos:quia tandem *consumet Deus omnes deos gentium*. רזה propriè est macie afficere:sed hìc metaphoricè ponitur pro consumere. extenuabit ergo Deus omnia figmenta gentium. & alludit ad famam illam quam obtinuerant idola in toto mundo: perinde acsi diceret, breui emersuram Dei gloriam, quæ extenuet quicquid falsi dii gloriæ adepti sunt apud homines, perinde acsi difflueret pinguedo. Tandem adiungit, remotissimos quosque populos Deo fore supplices. nam quum dicit, *Adorabit eum quisque ex loco suo*: non dubium est quin significet, etiamsi longa sit regionum distantia,hoc tamen non fore obstaculo quominus vbique celebretur nomen Dei, vbi scilicet virtus eius innotuerit gentibus longinquis. & hac ratione adiungit *Insulas gentium*:hoc est,transmarinas terras. Insulas enim, vt alibi dictum fuit,Hebræi vocant regiones procul dissitas,& quæ mari diuisæ sunt. denique docet Propheta admirabilem fore redemptionem populi, vt fama eius perueniat vsque ad vltimos orbis fines:atque ita cogat extraneos populos dare vero Deo gloriã: & discutiat omnes superstitionum fumos,vt ludibrio exposita sint idola. Sequitur:

12 Etiam vos AEthiopes,interfecti gladio meo ipsi(*alii vertunt, cum ipsis.*)

Longius extendit Propheta cōminationē vindictæ,quòd Deus etiā repēdet AEthiopibus quam meriti sunt mercedem:quia illi etiam infestauerant electum populum. Quòd si Deus vindictam sumpturus erat de gente illa,an sperare potuit populus Ammon vel Moab se fore saluum?Quomodo enim parceret Deus tantæ crudelitati,quū remotissimos populos tracturus sit ad suppliciū? nam diximus minus excusabile fuisse odium in Moabitis & Ammonitis, quòd cognati essent filiis Abrahæ.debuerat ergo mitescere hoc respectu eorū ferocia.deinde vicinia etiam debuit impetrare aliquid humanitatis. Quum superassent sæuitia alios omnes hostes,oportuit etiam grauius puniri.hæc igitur comparatio spectat in eum finē, vt sciant Iudæi non fore exorabilem Deum Moabitis, à quibus iniustè vexati fuerant:quum AEthiopes etiam ipsi daturi sint pœnas,qui tamen vtcunq; erant excusabiles propter locorū distantiam.Quantum ad verba spectat:המה pronomen demonstratiuum quidā referunt ad Babylonios,alii ad Moabitas:& mallem de Moabitis intelligere,si legēdum esset Sicuti ipsi,vel cum ipsis: quod illi interpretes volunt. subaudiunt enim particulam את aut particulam כ, quæ est nota similitudinis:vos AEthiopes eritis interfecti gladio meo sicuti illi, vel cū illis. hoc certè ad Moabitas spectaret:sed potius mihi videtur esse abrupta oratio, *Etiam vos AEthiopes*:deinde, *Ipsi interfecti gladio meo.* In secunda persona initio versus Propheta AEthiopes compellat vt compareant ad tribunal Dei: postea in tertia persona adiungit, *Erunt interfecti gladio meo.*Gladium autem suum vocat Deus quicquid instabat malorum AEthiopibus.etsi enim cæsi fuerunt à Chaldæis,factum tamen hoc fuit Deo ipso summo duce,sub cuius auspiciis militabant Chaldæi,quemadmodum antè vsus fuerat Assyriis ad exercendas suas vindictas.Sequitur:

13 Et extendet manum suam ad Aquilonem, & perdet Assyriam , & ponet Nineuen in vastitatem,desolationem instar deserti.

Hìc progreditur ad Assyrios Propheta,quos scimus pręcipuos fuisse hostes Ecclesię Dei. nam Moabitæ & Ammonitæ erant quasi flabella,vt alibi vidimus:sed non poterant propriis opibus multùm nocere. ideo incitabant Assyrios, incitabant AEthiopes & remotas gentes. Summa igitur est, neminem coram Deo impune laturum ex cunctis Ecclesiæ hostibus, quia quisque mercedem recipiet suæ crudelitatis.Loquitur iam de ipso Deo in tertia persona.nā proximo versu Deus ipse dicebat AEthiopes cædendos esse suo gladio nunc addit Propheta, *Extendet manum suam ad Aquilonem*:hoc est, Deus non faciet finē suis iudiciis in AEthiopibus:sed longius perget,nempe vsque ad Nineuen & omnes Assyrios.Scimus Nineuen fuisse metropolin monarchiæ,antequam domiti essent Assyrii à Babyloniis:ita Babylon tunc recuperauit imperium quod perdiderat,& Nineue,etiamsi non fuit prorsus euersa,tamen vbi spoliata fuit imperio,simul & nomen & opes amisit,donec redacta fuit in solitudinem. nam ædificatio Ctheſiphontis fuit illius ruina,vt alibi vidimus.Nō dubium autem est quin Propheta Iudæos hìc consolari pergat,vt ne despondeāt animos quantisper quiescet Dominus. & huc pertinet Manus extēsio:quasi diceret Domino suas opportunitates esse notas, vt virtutem suam exerat vbi opus fuerit.Assyria autem respectu Iudææ Septentrionalis erat:ideo dicit, *Ad Aquilonem Dominus manum extendet, & perdet Assyriam:ponet Nineuen in vastationem, vt sit instar deserti.*Sequitur:

14 Et cubabunt in medio eius greges,omnes bestiæ gētium : etiam onocrotalus,etiam noctua(*alii vertunt pro onocrotalo,ibin,alii cuculū,alii pro noctua,* Ericiū)in postibus eius pernoctabunt:vox cantabit in fenestra,in poste vastitas (*alii vertūt Coruum:sed nomen Vastitatis,quòd postulat ratio Grāmaticæ, retinendū nobis est*)quia nudauit cedrum(*vel contignationem.*)

Hìc describit Propheta formam vrbis & regionis vastatæ. dicit fore cubile gregibus in medio vrbis Nineuæ. Scimus fuisse vrbem populosam.atqui in frequentia hominum non esset locus gregibus,præsertim in medio vrbis sinu & loco celeberrimo. Ergo mutatio non vulgaris hìc describitur quum dicit Propheta, *greges accubituros in medio Nineuæ*. Adiungit *Omnes bestias.* nam animalia quæ solitudinem captant & fugiunt hominum conspectum, solent perrumpere,vbi vident regiones vacuas & desertas:ac liberius tunc grassantur,quemadmodum fieri solet post clades bellicas:& siqua regio nudata sit suis incolis,lupi & leones & feræ bestiæ vagantur summa licentia. Sic etiam Propheta ex alienis & remotissimis terris venturas dicit feras,quæ reperient locum vbi prius fuerat Nineue.Adiungit vel onocrotalos, vel ibides, vel cuculos & eiusmodi aues syluestres. neque enim laboro de vnaquaque specie: quia mihi sufficit tenere Prophetæ consilium. Deinde Iudæi etiam, quanuis audacter affirment vel esse onocrotalum vel ibin: tamen nihil afferunt certi. Denique huc pertinet descriptio, fore locum illum, quem antè colebat magna hominum frequentia , sic desertum

desertum, vt tantùm syluestres bestiæ & nocturnæ aues futuræ sint incolæ. Tenendum autem memoria est quod dixi, hæc omnia proponi Iudæis, vt miserias suas patienter ferant, quarum intelligunt Deum fore vindicem: quia hæc sola etiam nobis fultura restat in grauissimis malis, sicuti Paulus admonet primo capite secundæ ad Thessalonicenses, venturum scilicet tempus quo Dominus relaxationem nobis dabit & refrigerium: pœnam verò sumet de aduersariis nostris. & Nineuen præcipuè nominat Propheta, vt agnoscant Iudæi nihil tam pretiosum esse, vel splendidum in mundo, quod Deus non posthabeat Ecclesiæ suæ saluti, quemadmodum dicitur apud Iesaiam, Dabo pretium redemptionis vestræ AEgyptum: sic etiam Deus minatur vrbi opulentissimæ, vt testetur quantopere diligat electum populum. Hoc autem non poterant Iudæi ascribere propriæ dignitati: sed pendebat causa tanti amoris à gratuita adoptione. Postea sequitur:

Ies. 43. a. 3

15 Hæc vrbs exultabunda, quæ sedebat confidenter, quæ dicebat in corde suo, Ego, & non præter me amplius: quomodo facta est in vastationē, cubile animalibus? Quisquis transierit (*vel omnis viator*) super eam sibilabit, agitabit manum suam.

Videtur hoc per occupationem fuisse additum, ne magnificus splendor vrbis Nineuæ terreret Iudæos, acsi immunis esset ab omni discrimine. Propheta igitur hîc admonet, quanuis sic superbiat Nineue suis opibus, tamen non posse Dei manum effugere: imò ostēdit magnitudinem illam qua sese extulerat Nineue fore ruinæ causam: quia seipsam præcipitabit sua superbia, quemadmodum murus ad ruinam inclinat si inflatus sit: ita etiam homines dum intus turgent & glorias suas efflant, crepant ipsi, etiamsi nullus eos impellat, & sponte ruunt. Tale exitium denuntiat Propheta Nineuitis & Assyriis: *Hæc est vrbs*, inquit, *exultabunda, quæ sedet confidenter.* Iisdem ferè verbis exagitat Iesaias superbiam Babylonis. sed quod Iesaias dixit de Babylone, meritò etiam hic noster ad Nineuen transfert. sed non dubiū est quin Propheta respiciat Iudæos, ac illis veluti in theatro constituat Nineuen, ne vrbis illius potentia perstringat eorum oculos: sicuti rapimur admiratione, vbi aliquid nobis apparet splendidū & excellens. Hîc ergo Sophonias statuit in theatro Nineuen, & traducit apud Iudæos. Ecce, inquit, videtis vrbem hanc plenam exultatione: videtis etiam sedere quasi tutam, neque enim tangitur aliquo metu: putat se exemptam cōmuni hominum sorte, acsi fundata esset in nubibus: Hæc est, inquit, vrbs præ omnibus aliis famosa, sed ne terreat vos caduc⁹ iste & euanidus splendor: quia Deus proculdubio ipsam suo tempore euertet, ac rediget in nihilum. Interea etiam notandum est quod nuper attigi, causam describi interitus Nineuæ, quòd scilicet sibi promiserat perpetuum statum in mūdo. Sed meminerimus sub vna vrbe proponi nobis exemplum, quod ad cunctas gentes communiter pertinet, Deum scilicet non posse ferre hominum securitatem, dum sua magnitudine & potentia inflati non reputant se esse homines, neque subiiciunt se vt decebat conditioni humanæ: sed obliuiscuntur seipsos, acsi supra cœlos possent se extollere. nam verba hæc expendere conuenit, quòd *Nineue dixerit in corde suo, Ego, & præter me non amplius.* his enim verbis intelligit Propheta, Nineuen ita fuisse excæcatā suo splēdore, vt iam sperneret omnem fortunæ mutationem. Quòd Babylon ita locuta est, nihil mirum: ad se enim rapuerat imperium Nineuæ. Sed videmus vt eadem superbia dementet etiam mediocres tam Reges quàm populos. quisque enim putat se esse solum: & dum alios sibi cōparat, longè despicit, acsi essent positi infra eius pedes. Sic ergo Propheta paucis verbis ostēdit quæ fuerit causa interitus Nineuæ: quia scilicet putabat sibi fixum esse & perpetuum statum in terra. Ergo si cupimus nos protegi Dei manu, meminerimus qualis sit nostra conditio: & quotidie, imò singulis momentis paremus nos ad mutationem, nisi quatenus nos Deus sustinet. hæc erit nostra stabilitas, si pendeamus tantùm ab auxilio Dei, & conscii infirmitatis nostræ trepidemus in nobis: ne scilicet obrepat obliuio sortis nostræ. Postea adiungit, *Quomodo fuit in vastationem?* Accommodat Propheta sermonem suum ad communem captū. videri enī poterat incredibilis ruina Nineuæ. ergo Propheta hac interrogatione excitat sensus fideliū, vt non dubitēt certò fore quod Deus ꝓnūtiat, quia scilicet mirabiliter operabitur. ergo istud *Quomodo* significat nō debere Iudæos diffidere, dū putant vndiq; munitā esse Nineuen, ne quid vnquā aduersi patiatur: quia Deus mirabiliter & pręter cōmunem modum ipsam euertet. *Quomodo* ergo *fuit in vastitatem? in cubile*, inquit, *animalium?* Postea adiungit, *Quisquis transierit, sibilabit, & agitabit manum suam.* Videtur Propheta notare futurum opprobrium Nineuæ: & simul alia loquendi forma confirmare quod prius dixit, nempe ruinam vrbis fore stupendam. nam *Agitatio manus & sibilum* signa sunt opprobrii. Ecce, Nineue tantopere sibi placebat. nunc videmus duntaxat tristes ruinas. Non dubito i-

gitur quin Propheta hîc per Sibilum & manus agitationem intelligat Nineuen fore ignominiosum spectaculum cunctis populis. & eadem ratio loquendi sæpe occurrit apud Prophetas, Sibilabunt super te omnes: hoc est, ego te statuam in probrum & dedecus. deinde adhuc Propheta, quemadmodum iam dixi, continuat suam sententiam, quòd scilicet instar miraculi erit ruina Nineuæ, quoniam obstupescent omnes transeuntes: quasi diceret, Ecce sibilabunt: quid hoc est? deinde agitabunt manum: quid est stabile in hoc mundo? Videmus sedem præcipuã monarchiæ esse dirutam, & nihil differre à deserto. Nunc tenemus Prophetæ consilium. Iam vt hæc doctrina etiam nobis hodie vtilis sit, notandæ sunt istæ circunstantiæ quas obseruauimus. Si ergo hodie triumphant hostes nostri, & intolerabilis est ipsorum fastus, sciamus eos accersere sibi propiorem Dei vindictam: si torpent in sua opulentia & securi sunt, & contẽnunt omnia discrimina, hoc modo prouocant etiam iram Dei: præsertim si ad fastũ illum & securitatem accedit sæuitia, vt Ecclesiam Dei indignè persequantur, vt spolient, rapiant, occidant, quemadmodum videmus eos facere. Quum ergo hostes nostri ita lasciuiunt, quasi in speculo contemplari nos decet propinquam eorum ruinam, qualis prædicta fuit à Propheta. neque enim duntaxat ætatis suæ respectu ita loquutus est, sed spiritu Prophetico docere voluit quàm chara sit Deo salus Ecclesiæ suæ. & ita non dubium est quin talis futura sit impiorum conditio vsque ad finem mundi, qualis hìc describitur Nineue, quòd scilicet, etiamsi turgeant ad tempus, si omnia sibi contra innoxios permittant, Deus deiiciet ipsorũ insolentiam, & compescet crudelitatem: nempe vbi tempus aduenerit. Non incipiam hodie tertium caput, quia est nouum argumentum.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos exerces sub militia crucis, & excitas hostes potentissimos, quorum truculentia meritò terrere adeóque exanimare nos posset, nisi innixi essemus tuo auxilio: da inquam, vt reuocemus in memoriam quàm mirificè olim liberaueris electos tuos, & opportunè illis opem tuleris, quum iam essent oppressi & penitus obruti, vt hodie quoque ad te confugere discamus, nec dubitemus, vbi propitius nobis fueris, tibi satis esse virtutis ad nos seruandos, & prosternendos hostes nostros, vtcunque nunc exultent & putent se triumphare supra cœlos, vt intelligant tandem experimento se esse homines terrenos & caducos, quorum vita & conditio instar fumi statim euanescit: nos verò discamus semper ad illam beatam æternitatem aspirare, quæ nobis reposita est in cœlo per Christum Dominum nostrum, Amen.

CAPVT III.

1 VÆ POLLVTÆ & inquinatæ, vrbi direptrici (*vel fraudatrici.*)

2 Non audiuit ad vocem: non suscepit disciplinam (*vel correctionem*) in Iehoua non est confisa, ad Deum suum non appropinquauit.

Hîc rursus concionatur Propheta aduersus Ierosolymam: quia priore loco semper oportuit Iudæos seuerè obiurgari, quum dediti essent multis sceleribus. deinde quia semper erat illic residuum aliquod semen, oportuit adiungi cõsolationes. atque hunc ordinẽ hactenus vidimus in omnibus Prophetis. Cęterùm memoria etiã tenendũ est, libros qui nũc extant, confectos esse ex sermonibus propheticis, vt possimus intelligere quęnam fuerit eius doctrinę summa. Obiurgat autem hîc Propheta Iudæos, quòd *polluti essent & fœdati.* & Ierosolymam alloquitur, in qua erat Sanctuarium: ideóque videri poterat excellere præ aliis vrbibus: quoniam non frustra Deus illic locũ sibi elegerat, vbi inuocaretur. sed Propheta ostendit quàm inanis & fallax sit illa gloriatio: quia vrbs quã Deus sibi consecrauerat, se inquinauerat multis sordibus. videtur enim alludere Propheta ad veteres Legis rit⁹, quos scimus multiplices fuisse præscriptos à Deo, vt populus ille coleret munditiem. nã cæremonię per se non poterant abluere sordes: sed signis illis externis admonebatur populus purè & sanctè colendum esse Deum. Quum ergo sese aqua subinde abluerent, quum etiã sedulò seruarent alios sanctificationis ritus, Propheta deridet hypocrisin, quia non spectent verum finem cæremoniarum. Dicit igitur pollutos esse, etiamsi in speciem poterant censeri purissimi: quia scilicet tota vita sese profanabant. Adiungit *esse vrbem* היונה. Vertunt alii Vrbem columbæ, vel columbam. nam יונה significat columbam. Accipiunt autem metaphoricè pro vrbe stulta & inconsiderata, quemadmodum vidimus sexto capite Hoseæ, Ephraim fuisse

fuisse columbam, quòd scilicet careret ratione & consilio & sponte se proiiceret in laqueos & decipulas. Putant igitur quidam interpretes eundem esse sensum huius loci, quòd Ierusalem quæ non tantùm sibi debuerat sapere, sed etiam aliis: sit tamen prorsus fatua & insipida. sed facilè ex contextu colligere licet, Prophetam aliud velle, quòd scilicet Ierusalem dedita fuerit rapinis & fraudibus. nam ינה significat Fraudare & rapere alienum: significat etiã Circunuenire sicut prædari. Intelligit itaque proculdubio Ierusalem fuisse vrbem refertam omni genere scelerum: quemadmodum prius pollutam vocauit: & postea adiũgit expositionem. Videtur enim Propheta respicere hoc primo versu ad duas Legis tabulas. Scimus Deũ illic exigere munditiem à populo suo: deinde tradere regulam iustè & innoxiè viuendi. Quũ ergo Ierusalem Propheta vocauit pollutam, voluit breuiter ostendere illic corruptum esse totum Dei cultum, nec vllum amplius vigere studium pietatis: quia Iudæi putabant se perfunctos esse erga Deum, vbi aqua sordes suas abluerant, quod nimis stultè putabant. scimus enim & scire ipsi debuerant cultum Dei spiritualem esse. Postea adiungit, *vrbem direptricem*: qua voce per synecdochen comprehendit omnem iniustitiam. Sequitur, *non audiuit vocem, non suscepit correctionem*. Iã explicat Propheta, ac definit qualis illa fuerit pollutio, de qua loquutus est. Vera enim pietas incipit à docilitate: vbi subiicimus nos Deo & verbo eius, hic est verus ingressus ad legitimũ eius cultum. Vbi aũt contemnitur cœlestis doctrina, etiamsi multum se fatigent homines in cæremoniis, tamen impietas eorum sese detegit contumacia illa, quòd scilicet non sustinent regi Dei imperio. ergo Propheta vt ostendat quicquid putabant Iudæi puritatis esse Ierosolymæ censeri coram Deo meras sordes & inquinamenta, dicit eos esse indociles, quia scilicet non audiant Prophetas sibi diuinitus missos. hoc diligenter notandum est, nam sine illo principio multum se torquent homines in colendo Deo, nec proficiunt quicquam: quia obedientia melior quàm victimæ. ergo si volumus probari Deo nostrum studium, incipere necesse est à fide: ita nisi apud nos authoritatẽ obtineat verbũ Dei, mera sunt figmenta, quæcũque poterimus ei obiicere. Additur secundo loco, quòd non susceperit correctionem. non est hæc additio superuacua. Vbi enim videt nos Deus parum esse morigeros, nec sponte venire, dum nos vocat, doctrinam confirmat reprehensionibus. initiò allicit nos ad se, vtitur blanda inuitatione atque humana. Vbi autem videt nos cũctari, vel etiam retrocedere, incipit durius & asperius agere nobiscum. Frigeret enim doctrina sine reprehensionum stimulis. vbi autem Deus & docendo & obiurgando ludit operam, hinc apparet nos esse prauo & peruerso ingenio. Ita voluit hic Propheta exaggerare malitiam populi sui, quum dixit *non audire vocem, neque etiam suscipere correctionem*: quasi diceret, malitiam populi sui insanabilem esse, quia non modò respuat salutis doctrinam, vbi offertur, sed peruicaciter etiam reiiciat omnes admonitiones, neque sustineat corrigi. Tenendum autem memoriã est, Prophetæ negotium fuisse cum sancto illo populo quem Deus sibi elegerat in peculium. ergo non est quòd se hodie eximant ab hac sententia, qui obtendunt nomen fidelium. neque enim melior est nostra conditio quàm populi illius: præsertim Ierosolyma, vt iam diximus, erat quasi terrestre Sanctuarium Dei. & tamen videmus quàm duriter exagitet Propheta & Ierosolymam & omnes eius incolas. non est ergo cur hodie nobis blandiamur, nisi nos placidè subiicimus Deo & patimur nos verbo ipsius gubernari, nisi etiam patienter ferimus nos corrigi, vbi doctrina eius non satis est efficax, sed opus habet acribus stimulis ad nos pungẽdos. Postea adiungit, *non esse confisam in Domino, neque appropinquasse ad Deum suum*. Hìc fontem impietatis clarius detegit Propheta, quòd Ierosolyma *non posuerit spem salutis suæ in vno Deo.* hinc enim omnis scelerum colluuies manat: quia si quærimus vnde ardeat auaritia homines, cur sint insatiabiles, cur deinde tam licentiosè rapiant & fraudent alii alios, reperiemus hanc esse causam, quòd nemo Deo innititur. Meritò itaque Propheta hìc inter alias pollutiones Ierosolymæ hanc quasi præcipuam commemorat, quòd non posuerit fiduciã suam in Deo. Iam eadem etiam est causa & origo omnium superstitionum: quia si certò statuerent homines sibi Deum sufficere. non ita eos abstraherent sua figmenta sursum & deorsum. Videmus ergo incredulitatem non modò scelerũ esse matrem, quibus homines sese vltrò & citrò violant & lædunt: sed omnium quoque superstitionum esse causam. Postremò dicit, non appropinquasse ad Deum. Perstringit haud dubiè Propheta Iudæos, quòd à Deo, quum propinquus esset, vltrò defecerint, imò sese alienauerint modis omnibus, quum tamen cuperet ipsos quasi fouere in suo sinu. hoc quidem commune est omnium crimen qui Deum non quærunt: sed Ierosolyma longè atrocius peccauit, quòd non potuit sese Deo adiungere, à quo videbat se quęri. Quorsum enim Lex? quorsum adoptio? quorsum deniq; omnia pietatis exercitia, nisi vt Iudæi coniuncti essent Deo? & nunc Israel quid abs te petit Dominus Deus tuus, dicebat Moses, nisi vt ipsi adhæreas? Voluit igitur Deus Legem suam quasi sacrum esse coniunctionis vinculum inter se & Iudæos. nunc quũ sese proripuerint huc & illuc, ne Deo essent coniuncti, fuit ille diabolicus furor. Ergo Propheta hìc non simpliciter accusat Iu-

Deu.10.c.12

dæos, quòd non quæsierint Deum, sed quòd se subduxerint: atque ita fuerint indomabiles: quia volebat Dominus ipsos cicurare: fuerint autem similes feris bestiis. Nunc sequitur:

3 **Principes eius in medio eius, leones rugientes: iudices eius lupi vespertini, non lacerant ad mane** (*Alij, non differũt, nempe ossa comminuere. sed* גרם *propriè significat* Conterere, vel Frangere. Ergo de osibus loquitur Propheta, quòd scilicet non expectarent vsque ad mane, vt ossa contererent dentibus: sed præ fame, vel potius rabie prædam statim lacerarent: imo etiam contererent ossa dentibus.)

Iam exponit Propheta quod prius diximus de rapinis, vel fraudibus. Confirmat, se non abs re vocasse Ierosolymam היונה, hoc est, direptricem, vel vrbem fraudibus deditam: nempe *quia Principes fuerunt similes leonibus & iudices lupis*. Quum autem iudices compellat, non parcit interea promiscuo vulgo: sed ostendit omnes ordines tunc fuisse corruptos: quia etiamsi in plebe nulla iustitia vel æquitas colatur, manebit tamen aliquis pudor in ipsis iudicibus, vt saltem contineant populum in officio, ne exultet nimia peccandi licentia. sed vbi latrociniũ in ipso foro exercetur, quid iam de tota vrbe dicendum erit? Videmus ergo Prophetam his verbis notare extremam confusionem, quum dicit *Principes Ierosolymæ esse leones*. & alibi vidimus similes sententias, vbi scilicet Prophetæ, quum propositum illis esset damnare omnes à minimo vsque ad maximum: tamen sermonem suum præcipuè stringebant in ipsos iudices, & hoc notatu dignum est: quia tunc nulla fuit Dei Ecclesia in mundo, nisi Ierosolymæ. Propheta nihilominus & Iudices & Prophetas & Sacerdotes dicit fuisse omnes apostatas. Quid tunc potuit esse animi fidelibus? Atqui videmus non excidisse prorsus timorem Dei in electis & certasse ipsos constanter & inuicto animo contra eiusmodi scandala & tentationes. ergo discamus etiam nos hodie munire simili fortitudine animi: ne deficiamus, quanuis vbique grassetur impietas & videri possit extincta omnis religio inter mortales. Cæterùm, hinc etiã colligimus quàm stultè superbiant hodie Papistæ inanibus titulis: quia putant sibi obstrictũ esse Deum, vbi vocantur Episcopi & Pastores. sed Propheta ostendit, etiam qui ordinario munere regiminis funguntur, posse tamen esse impios & perfidos Dei contemptores. Simul ostendit non esse parcendum vel Prophetis, vel Sacerdotibus: quia Deus dum præfecit illos Ecclesiæ suæ, non tradidit tyrannicum imperium, vt impune quiduis audeant, neque coarguantur. Quanquã enim sacrum erat Sacerdotium legale, videmus tamẽ vt fuerit obnoxium reprehensioni. Ita hodie nemo sibi arroget immunitatem quasi exemptus sit ab omni doctrina vel correctione, dum excellit in populo Dei. Quòd autem principes distinguit à iudicibus hæc ratio est, quia tunc regnum adhuc stabat. Ita aulici qui pollebant gratia & authoritate apud Regem, trahebant ad se partem prædæ: iudices autem etiam altera ex parte vorabant. Quanquam sæpe Scriptura hæc duo nomina confundat. sed non dubito quin per שרים intelligat aulicos proceres: שפטים autem vocet qui exercebant iudicia. Dicit autem iudices esse lupos vespertinos, id est, famelicos. nam accenditur rabies in lupis, quum cursitarunt toto die & nulla occurrit præda. Quoniam ergo inedia acuit lupos ad maiorem sæuitiem, ideo Propheta dicit iudices famelicos esse similes lupis vespertinis, quorum scilicet rabiosa est fames. & hoc etiam eodem sensu adiungit *non conterere ossa vsque ad mane*, id est non differre in crastrinum diem, vt ossa conterant: quia vbi vorarunt carnem, simul etiam exercent dentes suos in ossibus frangendis: tanta scilicet est voracitas. Nunc tenemus Prophetæ consiliũ. Postea sequitur:

4 **Prophetæ eius leues** (*vel futiles*) **viri transgressionum: Sacerdotes eius polluerunt Sanctum** (*vel, Sanctuarium*) **sustulerunt Legem.**

Iterum Propheta reuertitur ad inquinamenta & sordes, de quibus loquutus est primo versu. Ostendit se non immeritò clamasse contra vrbem pollutam, quia etiamsi Iudæi suas ablutiones tenebant, non poterant tamen se hoc modo purgare coram Deo, quum tota pietas apud ipsos corrupta esset. Dicit *Prophetas fuisse homines leues*. Hîc vnus loquitur & plures simul damnat. Videmus ergo non esse cur impii suam multitudinem obiiciant, vbi Deus verbo suo eos accusat. Quemadmodum hodie Papistę negant vni, vel duobus, vel paucis hominibus fas esse in eorũ impietatem inuehi, etiamsi omnia pessum eant, nisi accedat consensus totius orbis. quasi verò Propheta non vnus fuerit & non habuerit certamen cum multis. Verum quidem est eodem tempore docuisse, quo etiam munus propheticum exercuit Iesaias, quemadmodum alibi vidimus: sed tamen vix duo, aut tres fideliter tunc defuncti sunt officio docendi. Ex hoc autem loco & aliis multis colligimus pseudoprophetas fretos sua turba fuisse audaciores. Atqui non ideo destitit Sophonias contra ipsos clamare. ergo vtcunque turmatim irruerent pseudoprophetæ & terrorem incuterent prætextu suæ multitudinis: hic vnus nihilominus retinuit suam libertatem in ipsis damnandis. Sic, etiamsi totus mundus hodie conspiret ad impietatem: non est tamen cur pauci animo frangantur, dum vidẽt ita peruerti

uerti Dei cultum:sed potius sese animent hoc exemplo & strenuè sese ingerant aduersus mul ta hominum millia,si opus sit:quia nulla conspiratio potest minuere Dei authoritatem.Iam sequitur *fuisse viros transgreßionum.* Vbi vertimus leues,alii vertunt vacuos.sed פוחזים significat propriè homines nihili,atque etiam temeratios & qui tam consilio quàm moderatione omni carent.denique perinde est acsi Propheta ipsos stupidos & cæcos esse diceret:postea diceret fraudulentos. nihil autem magis prophetico officio contrarium est. Sed Sophonias ostendit tunc ita profanatum fuisse totum ordinem in populo, vt densissimæ tenebræ essent in ipsis ducibus,quorum partes erāt lucem doctrinę cœlestis prężferre.& concessio est in hac voce,quum vocat eos Prophetas. Quēadmodum hodie dum loquimur de episcopis Papalibus, certum quidem est indignos esse tam honorifico elogio. sunt enim talpis cæciores: tantùm abest vt speculentur. deinde scimus etiam similes brutis pecudibus esse:quia demersi sunt in suis libidinibus:denique indigni sunt etiam qui vocentur homines.sed concedimus illis hūc titulum,quò magis appareat ipsorum turpitudo:quemadmodum Propheta quum diceret Iudæos non appropinquasse ad Deum suum,non concessit illis propriè loquendo quod iactabant.nam volebant semper sacer & peculiaris Dei populus censeri: sed hinc magis apparuit ipsorum ingratitudo,quòd quum Deus ipsos amplecti paratus esset, retrocesserunt & conuerterunt se aliò,quasi data opera vellent testari sibi nihil commune cum ipso esse. ergo eadem est nunc loquendi ratio quū Sophonias dicit Prophetas fuisse *homines leues & viros transgreßionum.* Iam addit, *Sacerdotes polluerunt Sanctum.* Scimus electam fuisse tribum Leui à Deo,vt qui inde orti erant,essent aliis magistri & doctores: ideo etiam hoc consilio iussit Dominus in Lege dispergi Leuitas per totam regionem.Poterat enim illis etiam dare locum,quemadmodum aliis familiis.sed voluit esse dispersos in toto populo,nequa scilicet terræ pars careret bonis & fidelibus magistris.nunc eos accusat Propheta,quòd sanctum polluerint.Per nomen קדש intelligit Propheta quidquid erat Sanctitatis: sed tamen loquitur de Sanctuario. Cæterùm,quoniam Sanctuarium erat quasi domicilium ipsius Dei, quum Prophetæ de eius cultu & pietate loquuntur, comprehendunt sub Templi voce omnia, quemadmodum hoc loco. Dicit ergo *pollutam fuisse Sanctitatem à Sacerdotibus.* deinde *sustulerunt,vel euerterunt Legem,* inquit. Hic videmus quàm liberè Propheta contra Sacerdotes insurgat. Itaque non est cur sibi vsurpent licentiam quiduis audendi qui pręfecti sunt diuinitus Ecclesię:quia iactare hāc pręrogatiuam poterant Sacerdotes,vt quiduis ipsis liceret absque cōtrouersia. Videmus autem vt Deus non tantùm ipsos cogat in ordinem per Prophetas suos,sed etiam traducat præ aliis:quòd scilicet minus erant excusabiles. Iam quòd Papistæ iactant non posse errare Clerum illum,hoc est,fæcem illam collectam ex fœtidissimis sordibus, plusquam ridiculum est. neque enim meliores sunt successoribus Aaron. Videmus autem quid nunc illis obiiciat Propheta,quòd scilicet *euerterint Legem.* non tantùm hic dānat vitam ipsorum,sed dicit fuisse perfidos Deo, quia perperam corruperant totam pietatis doctrinam. Fatentur Papistæ posse quidem se peccare:sed vitia residere duntaxat in moribus. Volunt interea se eximere ab omni errandi periculo.Quasi verò non fuissent electi Leuitici Sacerdotes ipsa Dei voce. & tamen videmus vt apostatæ fuerint. Confirmat autem pios Deus, ne se proiiciant ad impietatem:quanuis duces quoque ipsos errare videant,vel ruere præcipites. nam oportuit fideles muniri hac constātia,quum Sacerdotes tunc non tantùm suis flagitiis populum abstraherent ab omni timore Dei & pietatis studio,sed etiam peruerterent omnem doctrinam: oportuit inquam fideles tunc inuictos manere. Ergo etiamsi hodie qui primum gradum tenēt in Ecclesia,posthabito Deo,imò spreta omni doctrina cœlesti,ruant per fas & nefas: etiamsi conentur vertere Dei veritatem in mendacium: maneat tamen fides nostra stabilis: quia non temerè Ioannes pronuntiat debere esse victricem contra totum mundum.Sequitur: 1.Ioh 5.4

5 Iehoua iustus in medio eius, non faciet iniquitatem: mane mane iudicium suum proferet in lucem,non deficiet:neque tamen cognoscet iniquus pudorem.

Hic retorquet Propheta aduersus hypocritas quod solebant obtendere quum vellent improbè respuere omnem doctrinam & omnes admonitiones. Dicebant enim Deum residere in medio sui:quemadmodum hodie Papistæ hunc clypeum nobis obiectant,columnam veritatis esse Ecclesiam.Putant igitur obtegi sua omnia scelera hoc vmbraculo.Sic tunc Iudæi in ore semper habebant iactantiam illam, Nos tamen sumus sacer Dei populus & habitat in medio nostri,quia colitur in Templo,quod non arbitrio hominū,sed iussu eius erectum est. neque enim ista vox è terra nata est,sed è cœlo profecta, Hęc requies mea in seculum seculi, hic habitabo. Quum ergo inflati essent Iudæi tali superbia, Propheta concedit quod petebant, Deum scilicet inter ipsos residere: sed longè in alium finem, vt scilicet sentiant pro- Psal.132. d.14

piorem esse eius manum ad vlciscenda scelera. hoc vnum est, quum dicit *Iehouam esse in medio eorum*: Bene,inquit,ego concedo habitare in hac vrbe, quia voluit Templum in monte Sion sibi erigi:voluit altare hoc esse sibi sacrum. sed quorsum Deus inter vos habitat & hospitium hoc aliis omnibus prętulit?nempe inquit,*Non faciet iniquitatem.* Reputate nunc apud vos quænam sit Dei natura. nam quũ voluit habitare inter vos, certè non abnegauit seipsum propterea,neque à seipso desciuit. non est igitur fingenda vobis hæc conditio , quasi Deus in gratiam eorum,quibus sese deuinxit,velit abiicere suam iustitiam,velit sese polluere hominum inquinamentis:stultè hæc Iudæos comminisci admonet. *Deus* ergo *qui habitat in medio vestri,non faciet iniquitatem*,hoc est,non subscribet vestris sceleribus,neque etiamsi ad tempus dissimulet,tamen in finem vsque vos tolerabit: nolite igitur vobis stultè blandiri,quasi Deus esset approbator scelerum vestrorum. Quidam hoc referunt ad populum,non debuerat facere iniquitatem.sed dura est expositio & prorsus aliena à contextu. Alii omnes interpretes exponunt Deũ esse iustũ,neque iniquitatẽ facere,quia legitimas haberet causas exercendæ vindictę cõtra tam sceleratum populũ.Putant igitur Prophetã anteuertere,ne Iudæi obmurmurent quasi crudelis vel nimium rigidus esset Dominus. Nõ faciet iniquitatem,hoc est,Dominus etiamsi grauissimas pœnas de vobis exigat,non potest tamen in iudicium à vobis trahi,& frustra litem ei obtenditis , quia semper reperietur iustus Iudex. sed illud etiam nimis frigidum est. Teneamus quod iam dixi,Prophetam hic per speciem ironiæ concedere Iudæis Deum habitare inter ipsos: sed postea reiicere in eos quod putabant sibi esse præsidio:Deus habitat in medio vestri:Fateor,inquit:sed Deus ipse nónne iustus est? nolite igitur somniare similem esse vobis,qui scelera vestra foueat. Deinde non faciet Deus iniquitatem,hoc est,non poteritis hoc impetrare,vt sibi ipse renuntiet,vel mutet naturam causa vestra. Quorsum ergo habitat Deus in medio vestri? *Manè manè iudicium suum proferet in lucem*,inquit,hoc est,quotidie Dominus proferet suum iudicium. Quomodo autem hoc intelligi debeat cras fusius differemus.

PRECATIO

DA omnipotens Deus,quando tam inæstimabili honore nos dignatus es,vt adoptaueris in sacrũ populum & segregaueris à reliquo mundo: dà inquam,vt ne claudamus oculos ad lucem doctrinæ tuæ, qua viam salutis nobis monstras: sed vera docilitate quò vocas sequamur, neque vnquam abijciamus timorem nominis tui, neque etiam ludamus tecum friuolis cæremoniis: sed studeamus syncerè nos totos tibi addicere & purgare ab omnibus non tantùm carnis, sed etiam Spiritus inquinamentis,vt ita veram sanctitatem colendo, aspiremus & aßiduè enitamur ad perfectionem illam cœlestem, à qua adhuc tam longè absumus: interea autem freti patrocinio vnigeniti Filij tui innitamur misericordiæ tuæ & in ea fundati semper magis ac magis assurgamus ad illam veram & perfectam coniunctionem, quæ nobis reposita est in cœlo, quum scilicet participes erimus gloriæ tuæ,per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

COEPIMVS herì exponere hanc sententiam, vbi Propheta dicit Deum habitare Ierosolymæ,sed interea esse iustum,nec fieri posse,vt se adiungat socium improbis & sceleratis: quia non mutabit naturam suam in hominum fauorem. Iam sequitur: *Manè, manè proferet iudicium suum in lucem*: quibus verbis intelligit, vel Deum fore vindicem scelerum,quæ videntur quasi fugere eius oculos,quum tardius pœnam exigit:vel assiduum esse in reuocando populo,si qua attẽtio esset ad doctrinam. Si prior expositio placeat,sensus erit:Stultè delitiari hypocritas quantisper Deus ipsis indulget:quia repentè tribunal conscendet ad sumendam de ipsis pœnam. Alii tamen referre malunt ad pœnas gentibus inflictas, quibus non semel & iterum,sed subinde admoniti fuerant Iudæi maturè resipiscẽdum esse.sed minimè dubium est, quin domesticum iudicium hìc notet Propheta.nunc videndum,verbale hoc an actuale fuisse dicat.non malè conueniet de vindicta intelligere,quòd scilicet properabit Deus ad sumendas pœnas,quia digni sunt Iudæi in quos seuerius animaduertat, quia & nomen eius falsò obtendunt:& dum stolidè iactant in medio sui habitare, longissimè ab eo se subducunt. non minus tamen commodè ad doctrinam hoc referetur,vt crimen populi exaggeret Propheta: quia scilicet obsurduerat ad tot támque sedulas admonitiones, quæ assiduè personabant in omnium auribus,quemadmodum alibi conqueritur Deus,quum manè surrexerit & quidem quotidie,caruisse profectu hanc solicitudinem. Atque ita verbum futuri temporis continuum actum notabit: quia Deus non desierat hortari ad pœnitentiam miseros illos, quibus aures fuerant surdæ.& cõcinnè respondet quod sequitur, Ipsum non deficere. Signum enim infatigabilis misericordiæ fuit tanta illa perseuerantia,vbi Deus Prophetas alios aliis submittere non destitit. Iam adiungit, *Iniquus nescit pudorem*. Significat quod iam prius attigit, populum

populum illum, ita obduruisse in sua malitia, vt neque doctrina, neque minis, neque etiã flagellis Dei posit corrigi. si iudicium referamus ad doctrinam, quod mihi probatur, sensus erit, quanuis Deus quotidie Legem suã producens in medium, quasi lucernam accendat, quæ retegat quicquid est malorum: impii tamen non erubescunt. Si autem intelligamus de actualibus, vt loquuntur, iudiciis, eodem recidet sensus, quòd scilicet non resipiscant impii, etiãsi palàm appareat Dei manus: & si consurgat ad iudicium, tamen nesciunt erubescere, inquit. In summa rei nulla est ambiguitas. Propheta enim simpliciter intelligit desperatum esse hunc populum, quia etiamsi Deus se iudicem manifestis signis vel potius Lege sua ostendat, non tamen tangantur vllo pudore, sed pergant in suis sceleribus. nam Iudicium numero singulari pro certa piè iustéque viuendi regula quæ pudorem hominibus extorquet, positum esse videtur. Nunc sequitur:

6 Excidi gentes, vastatæ sunt arces earum, perdidi vicos earum, vt nemo transeat: vastatæ sunt vrbes earum, vt non sit vir, non sit qui habitet.

7 Dixi, Certè timebis me, suscipies disciplinam: & non excidetur habitatio eius, quicquid visitaui super eam: certè properarunt, corruperunt omnia studia sua.

Hìc ostendit alia ratione Propheta nihil sperandum esse de populo, qui ne aliena quidẽ iactura edoctus fuerit, vt studeret redire cum Deo in gratiam. Conqueritur enim hìc Deus se sumpsisse multas pœnas de vicinis gentibus, quæ totidem erant exempla ad reuocandos Iudæos. nam si sanæ fuissent mentis, poterant ex quiete sua, quum Deus illis parceret, considerare quid ipsi essent meriti: si hoc fit in viridi, quid tandem fiet in arido? Poterant ergo apud se reputare iam instare grauissimam cladem, nisi præuenirent iram Dei, quæ apud ipsos maturuerat. & Deus etiam testatur se voluisse talibus exemplis anteuertere iudicium, quod meritò iam exercere poterat contra ipsos, quia tunc quoque properarunt: hinc apparet fuisse deploratam eorum malitiam. hæc summa est. Dicit initiò, *Excidi gentes*, quibus verbis ostendit se non vno tantùm exemplo Iudæos admonuisse, vt resipiscerent, sed pluribus, neque enim vna tantùm species iræ Dei apparuerat, sed vndique Deus ostenderat se iudicem, quum alii post alios traherentur ad pœnam. Quũ ergo toties essent admoniti, hinc colligimus fuisse prorsus excæcatos sua malitia. Iam exaggerat pœnarum atrocitatem, quum dicit *Arces fuisse dirutas & vicos excisos, vt nemo transiret*: deinde *in solitudinem redactas fuisse vrbes, vt nullus esset illic habitator*. nam si vulgares sunt pœnæ, vtplurimùm solent contemni. sed vbi tam insignibus documentis Deus palàm ostenderat se animaduertere contra gentes, hoc est, contra cæcos, qui præ Iudæis erant innoxii: an potuit hoc contemni à Iudæis, quos hoc modo ad se Deus reuocabat, nisi prorsus fuissent perdito & insanabili ingenio? nunc ergo videmus quorsum Propheta amplificet pœnas illas, quæ in Gẽtibus spectari debuerant à Iudæis. Iam adiungit etiam consilium Dei: *Dixi, Certè timebis me.* Hìc Deus induit personam hominis, quemadmodum sæpe alibi solet. neque enim expectat quasi dubius quid futurum sit, sed scimus omnia esse sub eius oculis. non ergo deceptus fuit Deus, quasi aliquid pręter eius expectationem acciderit, sed quemadmodum iam dixi, hìc suscipit hominis personam: quia aliter non poterat satis exprimere quàm inexcusabiles essent Iudæi, qui spreuerant tot admonitiones. Quid enim fuit Deo propositum, vbi gentes profanas sigillatim vltus est, nisi vt Iudæi expergefierent alienis malis? neque in se prouocarent iram eius: quemadmodũ Paulus etiam vtitur hac ratione, Propter hæc, inquit, solet venire ira Dei super omnes incredulos: quoniam vtplurimùm sese blanditiis fallunt homines & fouent suam malitiam nimia indulgentia, Paulus dicit venire iram Dei super incredulos. & hoc etiam singulare testimoniũ est amoris Dei, quod non statim nos aggreditur, sed proponit nobis exẽpla. Quemadmodum siquis seruum suum arripiat coram filio & plectat eum duriter, filius tali spectaculo moueri debet, nisi prorsus sit exitio deuotus: tamen in hoc se prodit paternus amor, quòd retrahit manum à filio & pœna seruum afficit, hócque in vtilitatem filii sui, vt alieno malo sapiat. Idem etiam Deus se fecisse hoc loco refert. Conqueritur autem hoc fuisse inutile, quia Iudæi consilium eius frustrati fuerint. nũc quæritur an Deum homines frustrẽtur quasi aliud expectet quàm quod accidit. Iam dixi Deum loqui humano more & impropriè: ideóque hìc non debemus ingredi, vel penetrare vsque ad arcanum Dei consilium, sed contenti esse communi hac ratione, quòd si nihil proficimus vbi Deus vel sermone suo, vel etiam ferulis nos admonet, tũc perinde reos esse, acsi esset à nobis delusus. & hinc etiam conuincitur eorum vesania, qui nolunt quicquã tribui Deo, nisi quod in istis vulgaribus loquendi formis continetur: Deus dicit se velle omnium salutem: Ergo nulla est eius electio, quæ discernat inter hunc vel illum: sed Dominus reliquit totum genus humanum libero Arbitrio, vt quisque sibi consulat, provt libuerit. a-

Ro.1.b.17

1.Tim.2.a 4.

lioqui duplex esset Dei voluntas. sic garriunt homines indocti & qui non modò suam in religione inscitiam ostendunt, sed qui carent prorsus omni sensu. Quid enim stultius est quàm colligere duplicem esse Dei voluntatem, si aliter loquitur nobiscum quàm ferat incomprehensibilis eius maiestas? Vna ergo & simplex est Dei voluntas, sed multiplex est quò ad sensum hominum: quia non possumus capere arcanum illud consilium, quod Angeli adorant cũ reuerentia & humilitate. ideo Dominus sese accommodat ad modulũ ingenii nostri: quemadmodum locus hic satis apertè docet. nam si recipimus quod fanatici illi volunt, certè Deus instar hominis bene sperabit & postridie sentiet se fuisse deceptum. Quid autem magis alienũ ab eius gloria? Videmus ergo vt phrenetici isti non modò obscurẽt Dei gloriã, sed quantum in se est, studeant totam eius essentiam redigere in nihilum. sed hæc loquendi forma satis familiaris esse nobis debet, quòd scilicet Deus meritò queritur se fuisse à nobis fraudatũ, vbi non resipiscimus, quum tamen nos ad se inuitat: imò extimulat, *Dixi, Certè timebis me.* Hoc igitur Dicere, non debet referri ad arcanum Dei consiliũ, sed ad rem ipsam: hoc est, iam tempus erat resipiscendi. Quis non sperasset vos in viam redituros? quum paries proximus ardebat, an potuistis tũc dormire, nisi essetis plusquam stupidi? Vbi autẽ tot exempla sine profectu edita sunt ante oculos vestros, hinc apparet nullam esse amplius spem resipiscentiæ. Tu ergo timebis me: hoc est, Deus debuit sperare aliquam correctionem, etiamsi vos nondum attigerat vel minimo digito: quia potuistis quieti spectare quàm seuerè vltus fuerit contemptum iustitiæ suæ in profanis gentibus: quemadmodum vbi dicit apud Ieremiam, Vinea mea quid ego tibi feci? aut quid vltra facere debui quod non præstiterim? Expectaui vt proferres fructum: Ecce autem tu produxisti mihi labruscas. Deus illic perinde expostulat cum Iudæis acsi sua perfidia ipsum fefellissent. Atqui scimus ante mundi creationem fuisse ei cognitum quicquid postea accidit. sed quemadmodum iam dixi, res ipsa nobis spectãda est, non autem occultum illud Dei iudicium. Postea addit, *suscipies disciplinam*, hoc est, tu posthac docilior eris. nam prodigiosus est noster stupor, vbi non metuimus nobis à Dei vindicta, quum tamen ante oculos nostros apparet, quemadmodum iam dixi nos moneri omnibus exemplis pœnarum, quæ quotidie æduntur, vt resipiscamus. Si autem pergimus in nostra malitia, quid hoc aliud est quàm calcitrare aduersus stimulum? vt est in peruerbio. Denique videmus hîc describi extremam malitiam & obstinationem, quæ nullum remedium admittat. Vnde etiam iterum adiungit Propheta, *Et non excidetur habitaculum eius quicquid visitauerim super eam*, hoc est, etiãsi iam me prouocauerant Iudæi, ita vt instaret illis pœna, quã promeriti erant: tamen paratus eram manum meam retrahere & illis ignoscere, si resipuissent: non quòd Deus à proposito suo vnquam deflectat. nulla enim obumbratio in ipsum cadit. sed hîc rem ipsam qualis erat proponit. neque enim vt dixi, hîc disputandum est de occulto Dei consilio: sed debemus subsistere in ratione, quam erga nos tenet, dum consulit salutæ nostræ. Minatus fuerat Deus iam ante multos annos Iudæis: distulerat tamẽ executionem. Interea ira eius volitauerat per omnem viciniam: gẽtes profanæ sustinuerant grauissimas pœnas. Deus hîc pronũtiat se ideo fuisse tam lentum, vt daret spatium resipiscendi populo suo: & conqueritur tamẽ frustra se cũctatum fuisse, quoniã perrexerint illi in sua malitia & quasi deluserint eius patientiam. Ergo quum dicit, *Non excidetur habitatio eius quicquid visitauerim super eam*, vel quicquid visitaui: adhuc prosequitur eandem loquendi formam, nempe quòd paratus fuerit ignoscere Iudæis, tametsi prius destinauerat eos exitio: non quòd sententiam retractet, quantum ad ipsum spectat: sed quia adhuc placabilis erat futurus, si Iudæi tacti fuissent aliquo pœnitentiæ sensu. Tandem adiungit, *Certè* (alii vertunt, sed) *certè properarunt.* שכם propriè significat manè surgere: sed metaphoricè capitur pro celeriter pergere: quasi diceret, Præcipites currunt ad vias suas corrumpendas. Dixerat Deus hac de causa se fuisse tam lẽtum, vt paulatim ipsos ad pœnitentiam adduceret: contrà aũt conqueritur ipsos cucurrisse, hoc est, quum viderent me suspẽdere iudicia mea, quasi propositum esset data opera iram meam accelerare, ita festinarunt, vt corrumperent vias suas. Sũma igitur est, populum hũc non modò fuisse perditæ obstinationis, sed etiam vesanum & præcipitem, quasi vellet vrgere pœnã, quam Dominus volebat differre ad tempus. Sequitur nunc:

Ier 2.d,21

8 Propterea expectate me, dicit Iehoua, vsque ad diẽ quo surgam ad prædam: quia iudicium meum (*hoc est, decretum est mihi*) vt colligã Gentes, vt congregem regna: vt effundam super ipsa (*regna, vel super ipsas gentes*) indignationem meam, totum furorem iræ meæ: quia igne zeli (*vel indignationis meæ*) vorabitur tota terra.

Hîc iam pronuntiat Deus finem vltimum adesse, quoniam expertus fuerit se nihil profecisse longa tolerantia: imò cognouerit deteriores reddi Iudæos, quia tam clementer ipsos tracta-

tractauerit. Quidam putant sermonem hunc dirigi ad fideles, vt sese ad crucem ferendam parent: sed illud est omnino alienum à contextu Prophetæ: & tamen sententia illa recepta est ferè omnium consensu. ego autem non dubito quin Propheta, sicuti nunc attigi, abrumpat querimonias, & dicat iam Deum verbis non acturum cum tam desperato populo. *Expectate me*, inquit: hoc est, iamiam ego adero armatus: hactenus studui vos flectere, nisi obduruissent animi vestri ad prauitatem: sed quia operam perdidi docendo, monendo, hortando, imò etiam quum vobis spectacula hinc inde proponerem in profanis gentibus, quæ vos stimularent ad pœnitentiam: quia hoc quoque modo nihil profeci, Iam agedum *expectate me*: hoc est, non est quòd amplius vobiscum litigem, & non est etiam quòd amplius speretis me missurum ad vos Prophetas. *Expectate* igitur *me dum ego surgam*. Quomodo? *Ad prædam*. לעד, quidam vertunt quasi esset לעד, In perpetuum. sed significat Propheta Deum sic offensum esse contumacia populi, vt iam appetat prædari, rapere, vorare, obliuiscatur mansuetudinis illius, quæ illis hactenus fuerat ludibrio: Adero quasi sæua bellua: quemadmodum leones rapiunt, lacerant, discerpunt, deuorant: sic etiam facturus sum vobiscum, quia hactenus nimis humaniter & paternè vobis peperci. Videmus ergo hæc exempla non debere referri ad spem vel tolerantiam piorum: sed potius Deum hìc vltimum exitium denuntiare reprobis: quasi diceret, Ego iubeo vos valere: facessite, & agite res vestras: ego enim non contendam posthac: sed breui adero, & alius quàm hactenus sitis me experti. Nunc videmus Deum quasi renuntiare Iudæis, & minari se venturum exerto gladio contra ipsos. quanquam potius se comparat sæuæ & truculentæ bestiæ. Postea adiungit, *Nam iudicium meum est*: hoc est, mihi decretum est *colligere gentes omnes*. Diximus alibi de hoc verbo אסף: idem valet Hebræis quod Gallicè dicimus, *Trousser*. *Mihi* ergo *decretum est colligere*: hoc est, coaceruare in vnum cumulum *gentes omnes*, *congregare regna*, sic vt nullus angulus terræ manum meam euadat. Loquitur autem de omnibus gentibus & regnis, vt intelligant Iudæi posthac non posse suum iudicium differri: quia, si fieret comparatio inter ipsos & profanas gentes, quemadmodum scribitur, iudicium solet incipere à domo Dei: deinde minus erant excusabiles quàm increduli, quos mirum non erat errare in tenebris, quia carebant omni luce doctrinæ. Deus ergo minatur gentibus & regnis, vt sciant Iudæi grauissimam pœnam instare suis capitibus, quia alios omnes vincerent malitia & sceleribus. Postea adiungit:

1. Pet. 4. d. 17

9 Certè tunc conuertam ad populos labium purum, vt inuocent omnes nomen Iehouæ, vt seruiant ei humero vno.

Iam Propheta mitigat doctrinæ illius asperitatem, quæ poterat supra modum terrere pios: imò prorsus exanimes reddere, nisi adhibitum fuisset aliquod solatium. Deus ergo hìc temperat quod prius minatus est. nam si hoc tantùm dixisset per Prophetam, Mihi decretum est colligere gentes omnes, & ita vorabitur omnis terra igne indignationis: quid colligere poterant fideles, nisi se quoque perituros cum orbe reliquo? necesse igitur fuit doctrinã spei adiungi, qualẽ hìc legimus. Interea notãdum est quod alibi admonui, Prophetas nunc sermonem suum dirigere ad solos fideles, qui pauci tunc erant numero: nunc verò alloqui promiscuum vulgus: & ita dum noster minatur, respicere ad totum corpus populi: vbi autem gratiam Dei in medium profert, perinde est acsi oculos reflecteret ad solos fideles, & colligeret eos in aliquam partem. Exempli gratia, si in populo vno pauci rectè sapiant, tota autem multitudo conspiret in suam perniciem, qui concionem habere volet, discernet inter illam ingentem turbam & inter paucos. Obiurgabit ergo seuerè qui ita desipiunt & viuunt in malum suum. postea aliter formabit sermonẽ suum apud eos quibuscũ non tantum est negotii. Sic etiam Dominus sermonem suum mutat: quia nunc compellat impios, deinde postea sese confert ad electos, qui adhuc residui erant. Sic hactenus cõcionatus est Propheta obiurgando & minando: quia sermo ad totũ populi corpus erat: nunc autẽ reliquias, quẽadmodũ dixi, colligit quasi seorsum, & proponit illis spẽ veniæ & salutis. Dicit igitur, *Tunc tamen* (nã כי aduersatiuè accipio) *& tamen tunc vertam ad populos labium purum*. Significat Deus gratiam suam latius propagatum iri, vbi ita terrã purgauerit: quia non tantùm coletur in Iudæa, sed apud extraneos, imò apud gentes remotissimas. Poterat enim obiici, Ergóne vult Deus extinguere nomen suum in mundo? Quid enim futurum est deleta Iudæa & reliquis gentibus perditis, nisi vt nomen Dei expositum sit contumeliæ? Nusquam inuocabitur: & omnes etiam certatim euoment suas blasphemias contra ipsum. Propheta occurrit, dicens in manu Dei esse rationem, qua gloriam suam

vindicet, quoniam non modò tuebitur Ecclesiam suam in Iudæa, sed longè latéque populos colliget, ita vt celebretur vbique nomen suum. Sed loquitur primùm de labio puro: *Conuertam*, inquit, *ad populos labium purum*. Hoc verbo significat inuocationem nominis Dei peculiare esse ipsius opus. neque enim homines proprio carnis motu sese ingerent ad orandum: sed vbi Deus eos traxerit. Verum quidem est semper inuocatum fuisse Deum ab omnibus populis: sed non fuit legitima illa orandi ratio, quum temere in aerem vota sua proiicerent. deinde scimus Deum nō fuisse inuocatum à gentibus, quia nemo tunc in mundo fuit qui non fingeret sibi aliquod idolum. Quum ergo innumeris idolis referta esset terra, Deus non nisi in sola Iudæa inuocatus fuit. Cæterùm etiamsi animus fuisset incredulis precari Deum, tamen non poterant hoc ritè facere, quoniam oratio ex fide manat. Non abs re igitur promittit Deus se versurum ad gentes labia pura: hoc est, se facturum vt gentes puris labiis posint inuocare ipsius nomen. ergo hinc colligimus quod dixi, non posse Deum ritè à nobis inuocari, donec ad se nos trahat. nam profanis sumus & impuris labiis. denique initium precandi est ab ista purgatione arcana Spiritus, de qua nunc agit Propheta. Quòd si hoc singulare est Dei beneficium, vertere labium purum ad gentes, sequitur & fidem etiam ab ipso nobis conferri, quia sunt res coniunctæ. Sicuti autem purificat fide Deus corda hominum, ita etiam labia repurgat, vt nomen suum ritè posit inuocari, quod alioqui profanatur ab incredulis. Quoties obtendunt Dei nomen, certum est hoc non fieri sine sacrilegio. Quod dicit Omnes, referri debet ad populos non ad singula capita. neque enim vnquam factum fuit vt quisque Deum inuocaret: sed ex omnibus populis fuerunt aliqui, sicuti etiam Paulus loquitur primo capite prioris ad Corinthios. nam vbi salutat fideles, adiungit, Qui inuocant nomen Domini in omni loco, non tantùm in Iudæa. & alibi, Volo viros extendere manus ad cœlum in omni loco. Postea adiungit, *Et seruiant ei humero vno*: hoc est, vt studiis coniunctis sese Deo subiiciant ad obsequium præstandum. nam Humero seruire est consentire, ita vt alii alios iuuent. Et metaphora videtur deducta esse ab iis qui onus aliquod gestant. nisi enim alter alteri respondeat, vnus succumbet: deinde onus ipsum cadet in terram. Dicimur ergo Deum colere humero vno, dum mutuo consensu studemus alii alios iuuare. & hoc diligenter notandum est, vt sciamus non posse Deo probari studium nostrum, nisi dum ita in eundem finem tendimus: & etiam alii aliis cupimus animum addere, & conferimus inter nos officia nostra. Nisi ergo ita inter se respondeant fideles, Deus non potest probare ipsorum obsequium. Iam videmus quàm stultè desipiant, qui liberum Arbitrium & quicquid inde pendet tantopere extollunt: quia Dominus exigat tam fidem quàm reliquas partes pietatis: deinde etiam charitatem & totam Legis obseruantiam requirat ab omnibus. nam hìc testatur non posse inuocari nomen suum, quoniam omnibus polluta sunt labia, donec consecrauerit, repurgans per Spiritum suum quod pollutum fuerat. deinde ostendit non aliter homines iugum subituros, nisi coniungat ipsos, vt sese voluntarios præstent. Non possem vlterius progredi.

1. Ti. 2. c. 8

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando præcipua pars nostræ fœlicitatis est, vt dum abs te peregrinamur in hoc mundo, pateat tamen familiaris ad te aditus per fidem: da inquam, vt puro corde possimus in conspectum tuum prodire: & quando polluti sumus labijs, purifica nos per Spiritum tuum, ita vt non tantùm ore te precemur, sed etiam testemur nos hoc facere seriò, absque vlla fictione, nempe vt totam vitam studeamus impendere ad glorificandum nomen tuum, donec tandem collecti in regnum tuum cœleste, verè & in solidum vniamur tibi, & consortes simus eius gloriæ, quæ nobis parta est sanguine eiusdem Filij tui, Amen.

10 TRANS fluuios Æthiopiæ supplicantes mihi (vel *supplices mei*:) filia dispersorum meorum offerent munus meum (*hoc est, mihi: nam* י *affixum accipitur loco pronominis* לי)

Non consentiunt interpretes in hoc versu: quia Hebræi quidam eum contexunt cum superiore: acsi adhuc dissereret Propheta de vocatione gentium. Alii autem (quibus ego libentius subscribo) referunt ad Iudæos dispersos, vt hìc spem faciat Propheta restitutionis, de qua etiam antè loquutus est. Qui de gentibus intelligunt, putant

putant Atharai & Phousai esse propria nomina vel gentilia. Sed primùm nusquam reperietur locus, vnde colligant gentes aliquas sic fuisse vocatas: deinde, si recipimus quod docent, non erunt gentes separatæ, sed pars AEthiopum. Neque enim Propheta hîc seorsum dicit Phousai & Atharai futuros Dei cultores: sed postquam loquutus est de AEthiopia, adiungit duas istas voces: vnde colligitur Prophetam hoc velle, ab vltima regione AEthiopum redituros in Iudæam, qui sacrificia Deo offerant. Quoniam autem ponit Filiam dispersorum, necesse est hoc intelligere de Iudæis, quia non quadraret AEthiopibus. atqui optimè contexitur hæc promissio cum superiore. Loquutus enim est herì Propheta de futura vocatione gentium: nunc adiungit, etiam cum gentibus venturos Iudæos, vt simul coalescant vno fidei consensu in verum & purum vnius Dei cultum. dixerat ampliandum esse regnum Dei, quia Ecclesia colligenda erat ex variis populis. nunc adiungit restitutionē electi populi, postquā in exilium abductus esset. Ergo, inquit, *trans flumina AEthiopiæ erunt mihi supplices*. nam עתר significat supplicare: sed significat etiam interdum placari vel esse propitium. vnde etiam quidam עתרים putant vocari passiuè, Qui reconciliati erunt Deo: quasi diceret, Placabilis erit tandem Deus miseris exulibus, etiamsi proiecti fuerint trans flumina AEthiopiæ. Erunt ergo illi iterum populus Dei, quia exorabilem se præbebit: quemadmodum Dauid vocat Deum misericordiæ suæ, quia expertus fuerat eum clementem & facilem. Sic etiam hoc loco intelligunt Iudæos esse עתרי Iehouæ, quoniam ipsis sit placatus. Sed expositio illa nimis coacta est. Retineo igitur quod iam dixi, fore ex vltima AEthiopia aliquos supplices Deo: non AEthiopes quidem ipsos, sed Iudæos qui illuc vsque fuerant deiecti. Eòdem etiam pertinet quod addit, *Filia dispersorum meorum*. nam פוץ significat dispergere vel dissipare. Filiam ergo ex dispersis intelligit cœtum collectum ex miseris illis exulibus, qui ad tempus crediti fuerant perdidisse nomen, ita vt non possent amplius censeri in populo Israel. *Illi ergo iterum offerent mihi munus*: hoc est, restituentur in patriam, vt illic me colant pro more. Etsi autem extenditur hoc vaticinium ad tempus Euangelii, non tamen mirum est Prophetam cultum Dei describere qualiter ferè solent reliqui, nempe sub legalibus cæremoniis. Nunc ergo tenemus quid sibi velit Sophonias hoc versu, non modò gentes accessuras ad Ecclesiam Dei, sed Iudæos ipsos in patriam redituros, vt simul efficiant vnum corpus. Sequitur:

Psal. 59. d. 18.

11 In die illo non erubesces ob omnia facta tua, quibus præuaricata es contra me: quia tunc auferam è medio tui qui exultant superbia tua: & non adiicies ad superbiendum posthac (*hoc est, non adiicies superbire*) in monte sanctitatis meæ.

Hîc Propheta docet aliam fore Ecclesiam, vbi Deus sordes abstulerit, & collegerit sibi mundum populum & electum. hoc autem ideo facit Propheta, ne indignè ferant fideles Ecclesiam Dei sic imminui, vt vix decima pars supersit. Est enim illud triste & acerbū ex ingenti numero tantùm pauculos restare. Non potuit autem fieri quin fratrū interitus Iudæos mœrore afficeret, etiamsi cognoscerent ipsos esse reprobos. Videmus enim vt Paulus condolescat, vbi videt gentem suam alienari à Deo. Sic necesse fuit adhiberi aliquod solatium fidelibus, vt patienter ferrent imminutionem Ecclesiæ, quæ paulò antè prædicta fuit. Propheta autem vt temperet ipsorum dolorem, dicit hoc cessurum ipsis in bonum: quia hoc modo ablata erunt probra, quibus nomen Iudaicum fœdatum erat & quasi abominabile. *Non erubesces*, inquit, *ob scelera quibus offensus fui*. Quare? nam purgata eris, vbi scilicet Deus paucos superstites esse volet, à quibus purè colatur. Quidam putant non agi hîc de remissione peccatorum, sed potius de pura & sancta vita, quæ regenerationem sequitur: quasi diceret, non erit amplius cur te pudeat vitæ tuæ. nam vbi ego vos castigauero, incipietis me timere, & correctio vobis erit vtilis ad vitæ nouitatem. Quia ergo non erit eadem vita quæ prius, & gloria mea in vobis fulgebit, nulla erit ratio cur erubescatis. Sed illud esset durum, neque posset etiam aptari verbis Prophetæ. dicit enim, *Non erubesces amplius à sceleribus quibus transgressa es in me*. Videmus ergo hoc non posse aliò trahi quàm ad remissionem peccatorum. Sed posterius membrum fefellit illos interpretes, quia addit Propheta, *Ego enim auferam è medio tui exultantes*. Cæterùm consilium Prophetæ aliud fuit quàm ipsi putarunt, quemadmodum iam attigi. Ostendit enim non esse cur lugeant aut deplorent Iudæi imminutionem Ecclesiæ, quia optima compensatio illis offertur, quòd scilicet saltem in sua paucitate purè Deum colent. nam quum adhuc integrum esset populi corpus, scimus fuisse quasi diluuium iniquitatis. Iam potuítne Israel tunc gloriari sua multitudine,

Ro. 9. a. 1

quum omnes instar Gigantum bellarent cum Deo? Nunc vbi paucos tantùm Deus colligit aliis abdicatis, saltem pauci illi agnoscunt se mirabiliter seruatos vt non extingueretur religio in terra & Dei cultus. Nunc tenemus Prophetæ consiliũ. sed conabor hoc iterũ similitudine clarius reddere: Si in vrbe aliqua sic grassetur licentia omnium scelerum, vt videri possit desperatus populus, vbi contigerit vrbem ipsam vel suis opibus & pristino statu excidere, vel alio modo purgari non sine aliqua iactura, & ita induere nouos mores, compensatio hæc poterit bonis & piis dare animum, & lenire eorum dolorem, vt patienter ferant si non luxuriet ciuitas in eadem abundantia, in iisdem opibus & delitiis. Quare? Saltem qui restabunt efficient corpus aliquod populi sine probro & dedecore. Quum ex corpore humano tollitur corruptio, necesse est corpus ipsum debilitari: interdum etiam necesse est abscindere membrum vnum, vt totum corpus saluum maneat. hæc quidem imminutio grauis est: sed quia non est alia ratio seruandi corporis, remedium illud patienter ferendum est. Sic nunc loquitur Propheta de vrbe Ierusalem: *Non erubesces*, inquit, *ob scelera quibus in me transgressa es*. Quomodo? nempe quia separati erunt à profanis illis & crassis Dei contemptoribus. Quandiu enim permixti erant boni & mali, erat commune omnium dedecus: tunc Ierusalem erat cauerna latronum, erat quasi imago quædam terrestris inferni, & omnes similiter contaminati erant ista infamia, quoniam non poterat distingui pars syncera, quum vbique regnaret illa colluuies. Nunc dicit Propheta, *Non pudebit te prioris infamiæ*. Quare? Deus enim segregabit paleam à tritico, & colliget triticum: eritis quasi in horreo Dei: manebit solus flos electus, erit tanta hæc puritas, vt in vobis resplendeat gloria Domini. ergo non pudebit vos dedecorum, quibus nunc fœdati estis. Tenemus iam sensum verborum. Sed videri absurdum posset, quod Propheta obliuione dicit tecta fore scelera, quæ tamen subinde & ferè singulis momentis debuerant Iudæi secum reputare: quemadmodum dicit etiam Ezechiel, Tunc recordaberis viarum tuarum, & erubesces: nempe vbi placatus fuerit Deus. Ezechiel fructum pœnitentiæ fore dicit, vt fideles pudore suffusi se ipsos damnent. Quare? nam reprobi quasi clausis oculis pergunt in suis sceleribus: & quemadmodum paulò antè dictum fuit, nesciunt pudorem: etiamsi Deus illis exprobret quæ peccarunt, perfricta fronte contemnunt & respuunt omnem doctrinam: imò recalcitrant aduersus stimulos. Quum ita sit, meritò dicit Ezechiel pudorem esse verum pœnitentiæ fructum: quemadmodum etiam loquitur Paulus sexto ad Romanos capite, In quibus nunc erubescitis: significat quum demersi essent in sua incredulitate, fuisse ita dediros suis flagitiis, vt nullum fœtorẽ sentirẽt. Cœperũt igitur erubescere postquã illuminati sunt. Nunc videtur Propheta rescindere fructum illum à pœnitentia. sed aliter intelligi debet quod dicit, nempe tunc puram fore Ecclesiam ab ignominia: quoniam segregati erunt reprobi, hoc est, ablatæ erunt omnes sordes vbi Deus collegerit sibi tantùm reliquias: quoniam hoc modo, sicuti dictum fuit, separabitur triticum à palea. *Non erubesces* ergo *in die illa à sceleribus: quia tollam è medio tui qui exultant*. Ostendit quàm necessaria sit ista imminutio: quoniam pereundum esset omnibus, nisi Deus abscinderet putrida membra. Remedium ergo quanuis asperum sit & dolore plenum, tamen tolerabile videri debet: quoniam non posset aliter Ecclesia seruari: hoc est, corpus ipsum. Sed videtur hîc rursus posse obiici, non ideo Ecclesiam abstergi ab omni macula, quoniam tollantur reprobi. dicit enim, *Non erubesces à sceleribus quæ in me peccasti*, ad verbum: hoc est, quibus transgressa es contra me. Alloquitur hîc Deus fideles ipsos. ergo non agitur de eorum sceleribus, quos Dominus abdicauit. sed facilis solutio est. Quum enim dicit Ecclesiam peccasse, respicit ad illam permixtionem, quæ facit vt nullum sit discrimen inter triticum & paleam. Dicemus vrbem esse impiam & sceleratam, vbi maior pars obruit bonos, sic vt non appareant. Si ergo inter decem millia hominum sunt vel trecenti vel pauciores, qui cupiant omnia melius habere: tamen in genere totus numerus sceleratus censebitur à maiori parte, quum alii latent quasi obruti & sepulti. Meritò itaque & propriè Sophonias pronuntiat transgressos fuisse Iudæos contra Deum, quia in promiscua multitudine non poterant discerni electi à reprobis. Sed iam promittit fore discrimen, vbi scilicet Deus abstulerit superbos, qui exultabant in fallaci iactantia. Dicit enim *Auferam è medio tui exultantes superbia tua*. Quidam vertunt in abstracto, Exultationes superbiæ tuæ: sed עליזים, quod hîc ponitur, in syntaxi nunquam accipitur pro exultationibus. Non dubium igitur est, quin viros ipsos intelligat. Iterum vocat Superbiam populi: & tamen dirigit sermonem ad electos, qui iterum colligendi erant. Quid hoc sibi vult? nẽpe sicuti diximus, antequã purgata esset inquinamentis & sordibus Ecclesia, communis erat omniũ exultatio & petulãtia cõtra Deũ. nã vbiq; personabant illæ voces, Sumus sacer populus Dei: sumus genus electum: sumus sacerdotium regale: sumus sacra hæreditas. Quum ergo passim volitarent in ore omnium iactantiæ istæ, Propheta dicit hanc esse superbiam

Ezech. 16. g. 61

Exod. 19. a. 6

ſuperbiam totius populi. *Auferam* ergo, inquit, *è medio tui eos qui exultant ſuperbia tua*. Poſtea adiungit, *Et non adÿcies amplius ad ſuperbiendum in monte ſancto meo*. Hîc præcipuum fontem mali oſtendit Propheta, quòd ſcilicet Iudæi ſeſe obſtupefecerant peruerſa confidentia, quum putarent ſibi omnia licere, eò quòd electi eſſent in peculiarem Dei populum. Ideo etiam Ieremias Verba mendacii appellat, quum obtenderent templum Dei. Sic ſuperbiam hanc damnat Propheta, quòd occultauerint ſcelera ſua ſub vmbra Templi, & putauerint hoc ſufficere ad excuſationem, quòd Deus habitaret in monte Sion. Ergo Propheta vt oſtenderet inſanabilem eſſe populum illum, niſi purgata eſſet ſuperbia, dicit, *auferam eos qui exultant*. Qomodo? *In ſuperbia tua*. Quæ autem illa fuit ſuperbia? nempe quòd incolerent montem ſacrum Dei, extra quem nullum aliud eſſet in terra Dei ſacrarium. Quum ergo putarent Deum hoc modo ſibi addictum eſſe, hinc petulanter cœperunt contemnere omnes admonitiones, quaſi ſoluti eſſent omni lege & regula. *Non* ergo *adÿcies amplius ſuperbire in monte ſancto meo*. Nunc videmus quantopere cauendum ſit, ne mentes noſtras obtenebrent gratiæ Dei, quę potius fulgore ſuo debent nos in cœlum vſque dirigere. Sed quoniam ad arrogantiam & faſtum nimis ſumus procliues, ideo danda eſt opera vt modeſtè nos geramus & humiliter, quum ornati ſumus ſingularibus Dei beneficiis: quia ſi incipimus falsò gloriari in Dei nomine, & obtendere neſcio quam inanem laruam quæ ſcelera noſtra occultet, actum eſt de nobis: quoniam ad prauitatem, ad contemptum Dei, ad omnes alias cupiditates, accedet etiam contumacia, quòd manebimus ceruice quaſi ferrea & inflexibili. ſic enim contingit omnibus hypocritis qui falſo Dei prætextu ſeſe efferunt. Nunc ſequitur:

Ier 7.2,4

12 Et reſiduum faciam in medio tui populum afflictum & pauperem: & ſperabunt in nomine Iehouæ.

13 Reſiduum Iſrael non perpetrabunt iniquitatem (*hoc eſt, reliquiæ: ad verbum eſt, reſiduum: ſed quia nomen eſt collectiuum, ideo mutatur numerus*) & non loquentur mendacium, & non inuenietur in ore ipſorum lingua doloſa (*vel lingua fraudis*,) quoniam ipſi paſcentur & accubabunt: & nemo erit exterrens.

Hîc proſequitur eandem ſententiam Propheta, nempe Deum proſpicere Eccleſiæ ſuę ſaluti, quum maiorem populi numerum profligat, vt pauci duntaxat reſidui ſint: quia vult ſibi colligere puram & ſanctam Eccleſiam, quum antè vrbs fuiſſet referta omni immundicie. Hæc igitur compenſatio debuit ſiquid erat doloris lenire: quoniam videbant pii ſibi propitium fuiſſe Deum, etiamſi durius ipſos tractauerat. & memoria tenendum eſt quod prius dixi: non potuiſſe aliter ſeruari Eccleſiam, niſi correcta vel ſubacta illa petulantia, quę oriebatur ex falſo Dei prætextu. Iam ſumit hoc etiam Sophonias pro confeſſo, non poſſe aliter reuelli ex animis vitium illud ſuperbiæ, niſi prorſus deiecti, adeóque contriti fuerint. Docet igitur, ſi integri maneant ſemper fore ſuperbos, ideóque opus eſſe violento remedio, vt diſcant humilitatem & modeſtiam: quod ſignificat his verbis vbi dicit, *reſiduum populum humilem fore & afflictum*. Nam ſi ſponte ſe præbuiſſent dociles, non opus fuiſſet tam dura correctione. In ſumma, ſi gemant fideles quòd Eccleſiam Deus ita ferè exinanierit, ne tamen obſtrepant, oſtendit fuiſſe hoc remedium neceſſarium. Quare? niſi enim afflicti fuiſſent, ſemper ſe geſsiſſent peruicaciter aduerſus Deum. Oportuit igitur quodammodo frangi, quia flecti non poterant. *Reſiduum* igitur *faciam*, inquit, *populum afflictum & pauperem*. עני ſignificat ſæpe Humilem. ſed quoniam addit דל, non dubium eſt quin oſtendat non poſſe aliter corrigi Iudæos, niſi exuti ſint omni materia gloriæ. Erant enim nimis aſſueti ſuis iactantiis: imò obduruerant ad Dei contemptum. Tunc ergo, inquit, ſequetur hic profectus ſaltem, quòd *ſperabitis in Domino*: nempe vbi vos proſtrauerit. Hic verſus continet vtilisſimam doctrinam. Primò enim docemur ideo cruce domari Eccleſiam, vt ſuperbiam dediſcat, quæ ſic ingenita eſt & infixa hominum cordibus, vt non poſsit abſtergi, niſi violenter Dominus eam eradicet, vt ita loquar. Non eſt ergo cur miremur fideles ita humiliari à Domino, & ſortem Eccleſiæ tam eſſe contemptibilem: quia ſi plus eſſet vigoris, ſtatim erũperet ferocia, quemadmodũ fieri ſolet. Ergo vt Dominus cõtineat ſub fræno ſuos electos, ideo inopia eos ſubigit & domat: denique exercet ſub cruce. hoc eſt vnum. Iam notandũ eſt etiam poſterius membrum, vbi dicit, *Sperabunt in nomine Domini*, qui ita ad inopiã vel egeſtatẽ redacti fuerint: quia videmus quò nos Deus vocet, vbi ſpoliat omni terrena fiducia, & adimit omnem gloriandi materiã: nempe vult nos recumbere duntaxat in ſua gratia. Hoc quidẽ nõ

debuerat à nobis extorqueri: nam quid magis optabile quàm ſperare in Deo? Porrò quia ſemper plus ſibi arrogant homines quàm liceat, & ſeſe ſubrogant hoc modo in Dei locum, non poſſunt verè & ſyncerè in ipſum ſperare. Putant quidem ſe ſpem locare in Deo, vbi tribuunt illi partem ſuæ ſalutis: ſed ſpes non poteſt locari in Deo, niſi in ſolidũ: ideo neceſſe eſt in nihilum redigi qui ſibi vel tantillum falſò tribuunt: & hoc intelligit Propheta. Cæterùm ſciamus non aliter proficere homines ſub Dei ferulis, donec ſeipſos prorſus abnegauerint, & obliti ſuæ virtutis quam falſò imaginantur, in ipſo ſolo recumbant. Loquitur autem Propheta de ſolis electis: quia videmus multos duriter affligi, & tamen non ideo miteſcere, neque exuere priſtinam ferociam. Sed Dominus ita ſuos caſtigat, vt etiam ſpiritu manſuetudinis corrigat in ipſis omnem faſtum & altitudinem. Iam quum dicit, *Sperabunt in nomine Iehouæ,* opponit ſpem iſtam ſuperbiæ quam prius damnauit. Volebant enim videri ſperare in Dei nomine, quum obiicerent montem Sion, & magnificè proponerent in medium adoptionem qua ſegregati erant à profanis gentibus. Sed mendax illa fuit iactantia quæ nihil habuit ſpei. Sperare igitur in nomine Iehouæ, nihil aliud eſt quàm ſyncerè amplecti quam offert gratiam verbo ſuo, neque obtendere vanos prætextus: ſed inuocare ipſum puro corde & ſerio fidei & pœnitentiæ ſenſu. In eundem finem adiungit, *Reliquiæ Iſrael non amplius patrabunt iniquitatem, neque loquentur mendacium, neque inuenietur lingua doloſa in ipſorum ore.* Continuat eandem ſententiam Propheta, quòd ſcilicet Eccleſia non minoris æſtimanda ſit, ſi tantùm conſtet ex paucis hominibus: quoniam in magno numero ſunt multæ ſordes, quæ fœtore ſuo non modò conſpurcant terram, ſed cœlum ipſum inficiunt. Quum ergo iniquitatibus referta eſſet Ieroſolyma quantiſper ſtetit integer populus, Propheta hoc ſolatium adducit, non eſſe nimis dolendum ſi tantùm ex immenſa arena maris & ingenti multitudine ſtellarum Deus colligat exiguam manum: nempe quia ſaltem purgata erit Eccleſia. Magni autem intereſt, ſordes abſtergi à Dei ſanctuario. Quid enim magis indignum quàm ex loco ſacro fieri quaſi haram porcorum, & profanari quod Deus voluit ſibi peculiariter dicatum? Quum ergo Ieroſolyma ſacrarium eſſet Dei, nónne oportuit illic coli pietatem? Quum autem fœdata eſſet omni ſordium genere, Propheta oſtendit non debere videri hoc graue, quòd Dominus auferet ingentem illam turbam quæ falſò gloriabatur ſub prætextu nominis eius. *Non ergo facient iniquitatem.* Iam ſub vna ſpecie complectitur regulam iuſtè viuendi, quum dicit, *Non loquentur mendaciter, neque reperietur lingua doloſa.* Non ſufficeret hoc quidem ad pietatis cultum vel integritatem vitæ, linguam ſeruare puram à fraudibus & mendaciis: ſed quoniam fieri non poteſt vt quis abſtineat ab omni fraude & mendacio, quin purè & ex animo Deum timeat, per ſynecdochen Propheta ſub lingua veraci complectitur perfectam vitæ ſanctitatem. Iam quæritur an hoc vnquam impletum fuerit. Certum enim eſt, quanuis pauci reuerſi ſint in patriam, tamen fuiſſe in exiguo illo numero multos hypocritas. nam ſimulac terram attigit populus, videmus vt quiſque addictus fuerit propriis ſuis commodis, vt ſe polluerint coniugiis profanis, vt contempſerint Templi ædificium, fraudauerint etiam Sacerdotes decimis, vt frigidi fuerint in colendo Deo. Hæc omnia illis exprobrat Haggæus & Zacharias & Malachias. Quum hæc ita ſint, quid ſibi vult hæc promiſsio, nullam fore iniquitatem, vbi Deus Eccleſiam purgauerit? Comparatiuè loquitur Propheta: quòd ſcilicet Dominus ſic abſterget maculas à populo ſuo, vt purior illic deinde appareat ſanctitas. Quãuis ergo adhuc permixti fuerint multi hypocritæ probis & genuinis Dei filiis: verum tamen hoc fuit, non ita graſſatam fuiſſe iniquitatem, non ita regnaſſe fraudes & mendacia in populo, ſicuti prius. & poſtea adiungit, *Quoniam ipſi paſcentur & accubabunt, & nemo erit qui exterreat.* Adiungit aliud Dei beneficium, quòd ſcilicet proteget populum illum ab omnibus iniuriis: nempe vbi ita reſipuerit. Tenendum ſemper eſt quod dixi, Prophetam hìc velle mederi triſtitiæ piorum, quæ alioqui poterat prorſus deiicere ipſorum animos. Ergo vt leuaret aliqua parte moleſtiæ filios Dei, propoſuit hæc in medium, Etiamſi pauci eſtis ſuperſtites, bene tamen eſt quòd Dominus purgabit ſordes ſanctæ vrbis, ita vt verè cenſeri debeat domicilium Dei, vbi antehac fuerat latronum cauerna. deinde vobis hoc damnoſum non eſt, paucos habitare in ſancta terra, quia Deus fidus eſt cuſtos ſalutis veſtræ. Quorſum multitudine opus eſt, niſi vt ſitis tuti contra hoſtes? contra feras beſtias? Quid ſi Deus hac lege vos recepit in ſuam tutelam, vt ſecuri degatis, etiamſi non ſitis pares ad reſiſtendum hoſtibus? Etiamſi alter alterum defendere nequeat, modò tamen Deus ſit protector veſter, & poſsitis tranquillè agere ſub hac cuſtodia quam vobis promittit, non eſt quòd dicatis vos feciſſe magnam iacturam, vbi ablata eſt maior turba. Sufficiat igitur vobis agere ſub tutela Dei, quia etiamſi totus mundus contra vos conſpiret, in vobis autem nihil ſit virium aut præſidii, tamen Dominus vos ſeruabit: *nemo erit qui exterreat.* Sumptum autem hoc eſt ex Lege, quia inter alias benedictiones hęc ponitur, quòd Deus ſecuram vitam præſtabit populo: quod eſt bonũ inæſtimabile, & ſine quo

ſcimus

ſcimus miſeram eſſe hominum vitam: quia nihil miſerius eſt quàm aſsiduè trepidare: nihil autem fœlicius quàm quietè viuere: ac ideo vacuum & ſolutum eſſe omni metu. quod Dominus tanquam præcipuum bonum populo ſuo promittit.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tanta eſt ingenij noſtri prauitas vt proſperā fortunam non feramus quin ſtatim exultet in nobis aliqua carnis laſciuia, imò etiam petulanter cōtra te feramur: da inquam, vt proficiamus ſub exercitiis crucis: & dum nos humilias etiā deiectis animis ſimus & obliti omnis ferociæ ſubijciamus nos tibi, neque tātùm feramus iugum tuum placidè, ſed pergamus in hac obedientia per totam vitam & ſic militemus contra omnes tentationes, vt nunquam in nobis gloriemur: in te verò ſtatuamus omnem nobis veram gloriam & ſolidam eſſe poſitam, donec ea fruamur in Regno tuo cœleſti, per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

14 Exulta filia Sion (*vel iubila*) exulta Iſrael, gaude & exulta toto corde filia Ieruſalem.

15 Abſtulit Iehoua iudicia tua, purgando auertit inimicos tuos, rex Iſrael Iehoua in medio tui, non videbis malum amplius.

Confirmat Propheta ſuperiorem doctrinam exhortans fideles ad gaudium, quaſi iam præ oculis extaret quod antè pollicitus eſt. ſic enim Prophetæ, quò magis animent fideles ad bene ſperandum, prouocant eos ad teſtandam ſuam gratitudinem, acſi iam gratia Dei illis eſſet in manibus. Certum eſt, doctrinam hanc fuiſſe eo conſilio propoſitam Iudæis, vt in ipſo exilio & extrema deſperatione nihilominus ſeſe accingerent ad gratias Deo agendas: quaſi votorum ſuorum iam damnati eſſent, vt loquuntur. ſed tenendum eſt conſiliū Prophetę noſtri: & communis etiam illa ratio quam ſequuntur omnes Prophetæ. Perinde enim fideles hortantur ad Deum laudandum, acſi iam fruerentur bonis, quæ tamen procul adhuc ſunt remota & videntur etiam eſſe abſcondita ab ipſorum ſenſu. nunc ergo tenemus in quem finem hîc Propheta hortetur Iudæos ad Deum laudādum. Gratulatur enim ipſis acſi iam fruerentur ea fœlicitate, à qua procul aberant. ſed quia non ſimplex eſt gratulatio, ſimul etiam tenendum eſt, Deum tam liberaliter agere erga Eccleſiam ſuam, vt fideles ad gratitudinem incitet. nam polluimus omnia eius beneficia, niſi ſaltem referimus ſacrificium laudis, vt alibi dictum fuit. & ad eādem confirmationem ſpectat repetitio, quæ alioqui videri poſſet ſuperuacua, *Exulta filia Sion, iubila, gaude, lætare toto corde filia Ieruſalem.* Sed non abs re hanc vehementiam Propheta adhibuit: quia videbat quàm difficile eſſet erigere animos afflictos, quū præſertim nihil ſpei Deus oſtenderet ſecundum rationem carnis. ſed voluit hac verborum congerie ipſos armare, vt poſſent alacrius luctari cum tot & tam duris & arduis tentationibus. Poſtea adiungit, *Deum abſtuliſſe iudicia Sionis.* Iudicia intelligit pœnas, quæ fuiſſent infligendæ ſi Domino propoſitum fuiſſet iure agere cum Iudæis: quemadmodum ſiquis lingua noſtra diceret, *I'ay bruſlé tous tes procés.* Significat igitur Deum nolle amplius inquirere de peccatis populi ſui. Scimus variis modis accipi nomen משפט apud Hebræos: ſed hoc loco, quemadmodum dixi, ſignificat quod dicimus Gallicè, *Toutes procedures.* Denique ita pronuntiat Deus ſepulta eſſe peccata populi ſui, vt quodammodo exuat perſonam iudicis & remittat ius ſuum, ita vt nolit amplius vel litigare, vel admittere Iudæos in reatum, vt loquuntur. *Iehoua ergo abſtulit iudicia tua.* Et ſequitur explicatio, quòd *purgando reiecerit omnes inimicos.* nam inter Dei iudicia ſcimus eſſe bellum. Quū ergo Deus pœnas ſumpſiſſet de Iudæis per Aſſyrios, per AEgyptios, per Chaldæos, per alias profanas gentes, iam dicit omnes hoſtes eſſe reiectos. Vnde ſequitur nō proprio motu vel Aſſyrios, vel Chaldęos irrupiſſe, ſed fuiſſe quaſi gladios Dei, quemadmodum alibi dictum fuit. Sequitur poſtea, *Rex Iſrael Iehoua eſt in medio tui.* Hîc breuiter Propheta oſtendit ſummam verę & ſolidæ fœlicitatis in eo eſſe poſitam, ſi Deus declaret re ipſa ſe curam gerere populi ſui. Dicitur enim Deus in medio noſtri eſſe, quū teſtatur nos degere ſub fide ſua & pręſidio. nūquam deſerit ſuos propriè loquendo: ſed ſcimus iſtas locutiones ſæpe referri ad ſenſum carnis. quum dicitur Dominus vel procul abeſſe, vel habitare in medio noſtri. hoc ergo refertur ad ſenſum noſtrum: quia tunc putamus Deum abeſſe, vbi licentiam permittit hoſtibus noſtris, ita vt videamur eſſe expoſiti in prædam. dicitur autem Deus habitare in medio noſtri, dum nos protegit ſua virtute & ſuſtinet omnes inſultus. Sic ergo dicit nunc Propheta noſter Deum fore in medio Eccleſiæ ſuæ, quia re ipſa & experimento monſtrabit ſe eſſe præſidem populi electi. Abfuerat verò ad tempus, quum nudatus

Exod. 32, f.25

esset populus ille omni auxilio: quemadmodum etiam hac loquendi forma vtitur Moses, quòd populus sese nudauerit, quia Deum abnegauerat, cuius manu tutò fuerat protectus & erat etiam protegendus vsque in finem. Tandem addit, *Non videbis malum.* Alii legunt, non timebis interposita litera י. sed idem est sensus. Scimus enim videndi verbum apud Hebræos, sæpe poni pro experiri vel sentire. *Non videbis* ergo *malum*, hoc est, Deus faciet vt degas tranquillus extra omnem molestiam. si magis placeat diuersa lectio, Non timebis malum, hoc referendum erit ad Legis benedictionem: quia nihil magis optabile quàm pax & serena tranquillitas. Quum igitur hoc præcipuum sit inter bona humana, non absre Propheta dicit Ecclesiam immunē fore ab omni metu & solicitudine, vbi Deus in medio eius habitabit, quēadmodum etiam dicit Psal. 46. Sequitur nunc:

16 In die illa dicetur Ierosolymæ, Ne timeas Sion, ne pigrescant (*vel soluantur: nam* רפה *significat* Lentum esse, *vel remissum, vel dissolutum: ne ergo pigrescant*) manus tuæ.

17 Iehoua Deus tuus in medio tui fortis seruabit, exultabit (*gaudebit*) super te in lætitia: quiescet (*silebit ad verbum: vel quietus erit*) in amore suo, exultabit super te cum iubilatione.

Pergit adhuc Propheta in confirmatione eiusdem doctrinæ: sed alia loquendi forma vtitur, quòd scilicet *tunc vndique Sioni dicetur, Ne timeas, ne remissæ sint manus tuæ*, & cætera. nam verba hęc non minus commodè exprimi possunt de communi omnium fama, vel acclamatione, quàm de Prophetica doctrina, vt hoc Dicere nihil aliud sit quā communis omniū gratulatio, quam certatim omnes afferēt. Hoc ideo admonui, vt cuique eligere liberum sit quod magis probabitur. neque enim de promissionibus intelligi hoc displicet. Sūma est, ita tranquillam fore Ierosolymam, vt vel Prophetæ, vel promiscuè omnes vno cōsensu dicturi sint, Fruere tua quiete. Deus enim re ipsa ostēdit se gerere curam tui. non est igitur quòd posthac tibi metuas. nam hìc exprimitur realis, vt ita loquar, mutatio. Quum prius in metu diuturno fuissent Iudæi, significat Propheta sic tutos fore ab omni periculo, vt etiam toto mūdo plaudente futuri sint compotes quietis diu optatæ. Ergo, dicetur: A quibus? siue de Prophetis, siue de communi rumore intelligatur, non multum interest: nempe futuros tunc doctores, qui læta omnia & prospera nūtient: vel cunctos mortales suffragio suo comprobaturos gratiam Dei, quum repulerit longè à populo suo bella omnia, molestias, timores, ita vt quietus degat, *Dicetur* ergo *Ierosolymæ, Ne timeas Sion, ne manus tuæ soluantur.* Quū dicit, Ne timeas & ne soluantur manus tuæ, ostendit metu ita concidere omnem vigorem, vt nullum membrum fungatur suo officio. sed per synecdochen sub voce manuum intelligit reliquas partes, quoniam datæ sunt homini ad res agendas. Ideo per Manus sæpe intelligit Scriptura opera hominum. Sensus igitur est, tunc Ecclesiam Dei quietam fore, ita vt posit fungi suo officio & res suas placidè & compositè agere. & hoc etiā experimur, nēpe vbi præualuit metus in cordibus nostris, nos esse quasi exanimes, vt ne digitum quidē possimus attollere ad aliquid agendū. Vbi autem spes nos animat, simul vegetamur toto corpore, vt vbique appareat alacritas. Nec dubium est, quin Propheta hìc significet, non ideo succurrere Deum electis suis, vt marcescant delitiis, quemadmodum fieri solet: sed potius vt strenuè sese impendant ad peragenda sua officia. Notanda igitur est hæc coniunctio inter animum tranquillū & inter manus agiles: quia sicuti iam dixi, non ideo nos liberat Deus omni molestia & metu, vt torpeamus in nostris delitiis, sed potius vt simus ad officium nostrum alacres. *Sion* ergo *ne torpeant manus tuæ amplius.* Quare? *Iehoua in medio tui fortis*, inquit, *saluabit.* Repetit quod dixerat: sed plenius exprimit quod poterat obscurum esse propter breuitatem. Fructum igitur præsentiæ Dei hìc ostendit pluribus verbis, quòd scilicet Deus non sedebit in medio Ecclesię suæ otiosus, sed cum sua potētia. In quem finem? *Vt seruet.* Videmus ergo emphaticum esse epitheton גבור, quod Deo tribuitur: quasi diceret non fore Deum ignauum, vbi residebit in medio Ecclesiæ suæ, sed fortitudinem eius fore conspicuam. Finis etiam notandus est, nempe quòd Deus nolit fortis esse ad terrendos electos, sed tantùm vt sit eorum seruator. Postea adiungit, *gaudebit super te lætitia.* Hoc referri debet ad gratuitum Dei amorem, quo Ecclesiā suam complexus perinde eam fouebit atque maritus vxorem suam, quam tenerrimè diligit. Scimus non cadere in Deum tales affectus, sed hæc ratio loquendi, quæ subinde occurrit in Scripturis, nobis tenenda est: quia Deus non potest aliter ostendere suam erga nos indulgentiam & amoris magnitudinem, comparat se marito, nos autem vxori. Significat in summa, Deum summopere oblectari, vbi potest sese beneficum ostendere erga Ecclesiam suam. Idem etiam iterum clarius exprimit

primit,ac confirmat, *Quietus*, inquit, *erit*, vel filebit *in amore suo.* Nam יחריש propriè est filere: sed significat etiam esse quietum. Summa est, contentus erit Deus, quemadmodum vulgò dicimus, *Il prendra tout son contentement*, quasi diceret Deum nihil malle quàm vt possit Ecclesiam suam suauiter & placidè fouere. Impropriè quidem, vt iam dictum fuit, tribuitur Deo hic affectus. Scimus enim eum statim implere quicquid visum est. sed induit personam hominis mortalis: quia nisi hoc modo balbutiat, non potest satis ostendere quantopere nos deligat. Deus ergo tuus quietus erit in amore suo, hoc est, erunt hæ summæ delitiæ, hæc erit præcipua Dei tui voluptas, vbi te fouebit: quemadmodum siquis vxorem sibi delectissimā foueat: ita etiam Deus tunc quiescet in amore suo. tandem dicit, etiam exultabit super te in lætitia. Videntur quidem hyperbolę istæ aliquid pręferre absurditatis. Quid enim magis alienum à gloria Dei quàm exultare instar hominis, qui rapitur gaudio amatorio? Videtur ergo respuere has loquendi formas Dei natura. & videtur etiam Propheta quasi è cœlesti solio Deum in terram detrahere: dicit profanus ille poeta,

> Non bene conueniunt, nec in vna sede morantur
> Maiestas & amor.

Deus autem hic vult esse maritus, qui ardeat summo amore erga vxorem suam. non videtur hoc esse affine eius gloriæ, quemadmodum diximus. sed quicquid tendit in hunc finem, vt certò persuasi de inæstimabili Dei erga nos amore, quiescamus in ipso & quasi abstracti à mundo tantùm hoc vnum expetamus, vt nos dignetur sua gratia: certè illustrat Dei gloriam, neque derogat quicquam eius naturæ. Videmus interea vt se Deus ipse ad nos demittat. nam si disputamus an hæc conueniant naturæ Dei, vno verbo dicendum erit, nihil magis esse remotū. Minimè igitur consentaneū esset, Deum instar mariti nobis depingi qui totus ardeat amore vxoris suæ. Sed hinc, quéadmodum iam dixi, melius colligimus quāta sit erga nos Dei indulgentia, qui seipsum causa nostra sic demittit & transformat se quodammodo, dum induit alienas personas. Interea etiam descendat quisque nostrum in se & agnoscat quàm profunda sit radix infidelitatis, quia Deus non potest aliter nobis consulere & corrigere vitium istud, cui sumus omnes obnoxii, nisi quodommodo à se discedat, vt propius accedat ad nos. Et quoties incidimus in has loquendi formas, hoc primò tenendum est, non abs re Deum tantopere insistere, vt nos persuadeat de amore suo: quia scilicet non modò propensi sumus natura ad incredulitatem, sed prorsus addicti sumus mendaciis Satanæ. Deinde quia leues sumus & facilè abstrahimur ab eius verbo, ideo ipsum suscipere personam hominis. Interea notandum est quod prius dixi, quicquid ad testandum Dei amorem pertinet, nihil derogare eius gloriæ: quia præcipua eius gloria est, illa immensa & inæstimabilis bonitas, qua nos semel complexus est & prosequetur vsque in finem. Quod autem dicit Propheta *in die illo*, extenditur ad totum Christi Regnum. Loquutus quidem est de liberatione populi: sed semper memoria tenendum est quod admonui, non præfigi vel vnum annum, vel paucos, vbi Prophetæ de redemptione futura disserunt, sed ex quo populus ab exilio Babylonico in patriam reductus est incipit tempus illud, cuius nunc fit mentio: continuum verò habet cursum & tenorem vsque ad vltimum Christi aduentum. Et hinc etiam colligimus, non esse absurdas hyperbolas, quum dicunt Prophetæ, Posthac non timebis, vel non videbis malum: quia si respicimus ad illam dissipationem populi, certè nulla poterit nobis contingere tam grauis tentatio, quæ non sit moderata, si conferamus sortem nostram cum statu veteris populi. nam terra Chanaan erat tunc vnicum pignus gratiæ & amoris Dei. Quum ergo eiecti essent Iudæi ab illa sua hæreditate, erat, quemadmodum alibi diximus, quædam abdicatio: perinde acsi pater eiiciat domo filium suum & abdicet. Christus nondum erat mundo exhibitus. Testimonium habebant miseri Iudæi in figuris & vmbris futuræ gratiæ, quæ postea nobis per Euangelium manifestata fuit. Quum ergo tenuem gustum amoris sui illis daret Deus, qui fieri potuit, vt non defecerint quum essent ita procul eiecti? nunc etiamsi Ecclesia dispersa sit ac lacerata, si etiam parum ab interitu differat: tamen semper Deus nobis adest per vnigenitum Filium. Deinde habemus apertam ianuam Regni cœlestis. Suppetit ergo nobis semper vberior gaudii materia quàm olim veteri populo: præsertim quum ita posset videri à Deo reprobatus. Hæc ratio est, cur non abs re dicat Propheta immunem fore Ecclesiam à malo, vbi Deus ipsam rursus collegerit. nam redemptio illa populi Israelitici hodie vigere debet in cordibus nostris: quia est memorabile opus Dei, quo voluit in perpetuum testari se esse eorum liberatorem quicunque in ipsum sperant. Sequitur:

18 Afflictos à tempore (*vel pro tempore, vel ad tempus, vt alij vertunt*) congregabo qui ex te erunt: onus (*vertūt quidam: sed actiuè videtur accipere Propheta po-*

tius,qui sustinuerunt ergo) super eum opprobrium.

Hîc prosequitur eandem sententiam, sed aliis verbis: quia nisi interposita fuisset hæc consolatio,poterat frigere quod hactenus Propheta dixit. Proposuit enim materiam lætitiæ: hortatus est electos Dei ad sacrificium laudis & ad gratulationem.Interea erant miserrimi.Necesse igitur fuit adiungi hanc sententiam de congregandis exulibus. Dicit autem *ad tempus*. Quidam vertunt præ Tempore:sed illud esset obscurum & coactum. Alii vertunt, Ad tempus:sed propriè est à tempore.מ significat aliquando præ,vbi comparatiuè accipitur.sed non videntur mihi interpretes rectè expendere Prophetæ sensum. Ego igitur non dubito,quin hîc statutum liberationis tempus designet: quasi diceret, Ego rursus colligam afflictos tuos & qui sustinuerunt opprobrium tuum. Quomodo? ממועד,hoc est, post finitum tempus vel præfixum.nam מועד, non simpliciter pro Tempore sumitur apud Hebræos,sed pro tempore aliquo condicto. quemadmodum lingua nostra dicimus, *Vn terme prefix*. Ego igitur *congregabo afflictos tuos*,sed non tam citò: Propheta igitur noster hîc quodammodo suspendit animos fidelium, vt maneant in specula sua & expectent patienter auxilium Dei: quia scimus quanta sit festinatio nostra & vt ruamus etiam præcipites vbi aliquid optamus.nam celeritas ipsa etiam nobis mora est, quemadmodum dictum fuit veteri prouerbio. Quoniam ergo feruore quodam, vel nimio impetu feruntur homines semper ad captandos euentus,ideo Propheta hîc frænum iniicit & ostendit Deum tenere suas opportunitates,vt impleat quod promisit non tam citò,neque pro arbitrio hominum:sed vbi tempus opportunum aduenerit. Tempus autem illud est,quod statuit ipse, non quod ipsi cupimus. Iam addit,*qui sustinuerunt super eam opprobrium*. Non dubium est quin hoc secundo membro idem repetat Propheta: sed interim speciem istam non absre designat, quòd scilicet Iudæi probris & contumeliis affecti fuerint exilii sui tempore, idque propter Ecclesiam, hoc est,quia profitebantur se Deum peculiarem colere. nam hoc etiam nomine erant exosi omnibus populis Iudæi, quia erat illis religio separata ab omnium gentium superstitionibus. Quare fieri non potuit,quin eos vexarent multis opprobriis increduli, postquam tracti fuerant in exilium & dispersi huc & illuc. Dixerat prius, Colligam afflictos: sed iam adiungit, ergo colligam eos qui sustinuerunt opprobrium. Dixi alios vertere Onus super eum opprobrium. sed non posset ex verbis illis elici vllus sensus. nô dubium igitur est, hîc Prophetam occurrere tentationibus,quæ manebant filios Dei,qui visuri erant in exilio quod grauissimum esset toleratu,nempe vt essent expositi sannis & ludibriis omnium gentium. ergo hîc opportunè medetur eorum dolori dicens,etiamsi ad tempus ita rideantur ab impiis,tamen redituros in patriam: quia Dominus statuit ipsos colligere. sed tenendum semper est quod dixi,hoc Deum facturum esse tempore suo,hoc est,vbi ipse opportunum esse cognouerit. Sequitur:

19 Ecce ego conficiens omnes oppressores tuos (*qui te humiliant*, *ad verbum*) in tempore illo: & seruabo claudicantem & reducam expulsam, ad faciendum eos in laudem & nomen in terra opprobrii ipsorum.

Hîc confirmat quod proximo versu iam attigi, quòd scilicet Deus superabit omnia obstacula,vbi volet populum suum reducere. In hoc enim diximus insistere Prophetam, vt Iudæi in suo exilio sese sustineant fiducia liberationis. Quia ergo non poterant statim concipere quod erat tam incredibile secundum carnis sensum, ideo testatur in Deo satis esse virtutis ad hostes omnes vincendos. *In tempore illo*, inquit. Repetit quod prius dictum est, nempe expectandum esse quò ad placuerit Deo exercere populum suum sub cruce. nam si data fuisset optio Iudæis,libenter fuissent quieti.& scimus vt soleant homines sese eximere ab omni incommodo,metu, tristitia. Quum ergo homines naturaliter appetant quietem & immunitatē ab omni malo, Propheta hîc hortatur fideles ad patientiam:& ostēdit non posse aliter fieri, vt Deus se præstet redemptorem sicuti promisit, nisi se ipsi vicissim subiiciant eius castigationi, In tempore ergo illo. Hoc semper notādum est,quòd Propheta corrigit nimiam illam celeritatem,quæ solet homines abripere, vbi Deus ipsos castigat. Ergo vtcunque lentè & pedetentim Deus ad suos liberandos procedat, hîc Propheta ostendit non esse cur desperent,vel cur interea animis frangantur. Tandem adiungit *se velle seruare claudicantem & expulsam*. Quibus verbis significat etiamsi Ecclesia mutila sit & fracta,non posse tamen hoc obstare Deo, quominus eam restituat.nam per expulsam & claudicantem nihil aliud intelligit quàm omni virtute ita exutam,vt deficiat in se. Comparat igitur Ecclesiam Dei homini propter membra luxata quasi mortuo. Vbi ergo inutiles sumus ad omne opus,vita nostra quid aliud est quàm lāguor similis morti? Atqui Propheta hîc affirmat opportunum

portunum hoc fore tempus,quo Deus ſubueniat ſuis, vbi videbit ita proſtratos & iacentes, vbi erunt diſperſi huc & illuc, quemadmodum ſi corpus hominis laceratum ſit,& proiectum brachium huc,illuc verò crus, ita vt nihil cohæreat: pronuntiat tamen non poſſe hoc obſtare Deo, quo minus colligat Eccleſiam ſuam & inſtauret vt adhuc recipiat plenum ſuum vigorem. Denique ſignificat reſtitutionem Eccleſiæ fore quandam formam reſurrectionis, quia Dominus humiliabit populum ſuum,donec ferè ſit exanimis,vt iam reſpirare nequeat. ſed tandem colliget & ſic colliget vt non modò reſpiret, ſed recuperato nouo vigore perinde floreat quaſi nunquam iacturæ quicquam paſſus eſſet. Ego non poſſem hodie abſoluere.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando hodie propter peccata noſtra ſic diſperſi ſumus, imò etiam qui videntur collecti ſub nomine tuo & auſpicijs, tamen mutuis diſsidiis laborant, ita vt pendeat ſalus Eccleſiæ tuæ quaſi à filo:interea imminent etiam crudeliſsima ſæuitia hoſtes tui ad omnes tuos perdendos,ad memoriam Euangelij tui abolendã:da inquam,vt ſic quieti & tranquilli degamus ſub ſpe tuarum promiſsionum,ne dubitemus te in tẽpore opportuno fore noſtrum liberatorem:& ſic patiamur nos abs te affligi & prorſus deijci, vt tamen ſemper erigamus in cœlum noſtros gemitus & exaudiatur per nomen Filij tui,donec tandem liberati ab omni certamine fruamur beata illa quiete, quæ repoſita eſt nobis in cœlo & quam nobis acquiſiuit vnigenitus Filius tuus, Amen.

RESTABAT heri ex penultimo verſu Prophetæ Sophoniæ poſterius membrum, vbi promittit Deus fore nobiles Iudæos, qui prius non modò fuerant obſcuri, ſed etiam expoſiti omnibus probris.nam Dare in nomen & laudem nihil aliud eſt quàm celebres ipſos reddere., vt volitent per ora hominum,quemadmodum loquuntur. Dicit autem, *In terra pudoris*, vel opprobrii *ipſorum*:quia vbique deriſi fuerant,quum increduli putarent ipſos fuiſſe vana ſpe deluſos.nempe quia Deum ſub cuius fide agebant, cuſtodem ſibi fore perpetuum iactantes, nihilominus abſtracti fuerant in exilium. hinc igitur ridendi & ſubſannandi materia.ſed promittitur hìc mutatio in melius:quia in Aſſyria & Chaldæa videbunt omnes populum hunc fuiſſe diuinitus electũ,vt eſſet ſingulari teſtimonio inter omnes gẽtes: quicunque in Deum recumbunt, eos minimè falli: quia reperient eum fidelem in ſuis promiſsis. Sequitur poſtremus verſus.

20 In tempore illo reducam vos, in tempore colligam vos:quia ponam vos in nomen & laudem per cunctos populos terræ (*inter cunctos populos terræ*) quum reducam captiuitates veſtras in oculis veſtris,dicit Iehoua.

Eandem ſententiam verbis paulùm mutatis repetit,neque id ſine cauſa:quoniam nemo tunc putaſſet Iudæos, qui velut in ſepulchrum proiecti fuerant,poſſe vnquam illinc emergere: præſertim verò poſſe attolli in tantam dignitatem & tam ſublimem honoris gradum. Quia ergo hoc non erat veriſimile,vaticinium ſuum confirmat Propheta, *Ego reducam vos*, inquit Deus,*colligam vos,nempe quia dedi vos*,hoc eſt, quia mihi ſtatutum eſt ac fixum vos reddere celebres.nam iterum hìc ponitur eadem illa locutio,de qua nuper diximus. Poſtea adiungit,*Vbi reducam captiuitates veſtras.* Notandus eſt pluralis numerus.& parum dextrè & prudenter faciunt multi interpretes,qui in ſingulari numero vertunt. Propheta enim conſultò poſuit captiuitates,quia non modò in exilium abducti fuerant Iudæi,ſed diſtracti per diuerſa loca:vt non modò eſſet populus vnus captiuus,ſed eſſent multæ turmæ. Ergo voluit occurrere dubitationi, quia non ſatis fuiſſet reduci captiuitatem vnam, niſi in vnum corpus fuiſſent collecti & quidem mirifica Dei virtute, qui ſic diſsipati fuerant. Et ideo addit *in oculis veſtris*: vt ſcilicet certò ſtatuant Iudæi ſe fore oculatos teſtes miraculi huius, quod tamen concipere vix animis poterant,niſi extuliſſent mentes ſuas ſupra mundum.

Sequitur Propheta Haggæus.

In Haggæum Prophetam, Ioannis CALVINI PRAELECTIONES.

SCIMVS à reditu populi tres præcipuè fuisse datos Prophetas, qui collapsos animos erigerent & clausulã imponerent omnibus vaticiniis, donec tandem suo tempore veniret Redemptor. Tempore exilii Babylonici officio docendi functus est Ezechiel inter captiuos: simul etiam Daniel. erant alii minus celebres: quia videmus tunc quosdam Psalmos fuisse compositos, vel à Leuitis, vel aliis doctoribus. sed duo illi, nempe Ezechiel & Daniel floruerunt præ aliis. Deinde sequuti sunt Esras & Nehemias, quorum etiam authoritas non parua fuit in populo. sed non legimus fuisse præditos vaticinandi dono. De solis ergo tribus certò constat fuisse diuinitus impulsos, vt futurum populi statum prædicerent. Daniel ante ipsos complexus fuerat quicquid postea accidit vsque ad Christi aduentũ. & insigne speculum est prouidentiæ Dei liber ille: quia velut in tabula depingit quæ post eius mortẽ impleta sunt & de quibus nemo poterat quicquam coniicere. Numerauit etiam annos à reditu populi vsque ad Templi ædificium: deinde vsque ad mortem ipsam Christi. sed oportuit accedere etiam alios testes, qui plus fidei adderent vaticiniis Danielis. Dominus ergo tres istos excitauit Haggæum & Zachariam & Malachiam. Primus castigat ignauiam populi, quia omnes tunc nimium intenti priuatis commodis negligerent templi ædificationem: & ostendit meritò suæ ingratitudinis dare pœnas: quia Deum liberatorem vel contemnant, vel non saltem quo decebat honore prosequantur: sed fraudent potius legitimo cultu. deinde animat ipsos ad spem plenæ restitutionis, & ostendit non esse cur frangantur vlla difficultate: quanuis vndique cingãtur hostibus & sustineãt multas molestias, terreantur etiã minacibus edictis, bene tamen sperãdum esse: quia Dominus perficiet opus suum quod inchoauit, nempe vt populus recuperet pristinam dignitatem: imò adueniat tandem Christus, qui secum afferat perfectam fœlicitatem & gloriam Ecclesiæ. Hæc summa est. Iam venio ad verba.

CAPVT I.

1 ANNO secundo Darii Regis, mense sexto, die primo mẽsis datus fuit sermo Iehouæ in manum Chaggai Prophetæ ad Zerubbabel filium Sealtiel ducem Iehudah & ad Iehosuah filium Iehosada*k* Sacerdotem magnum, dicendo:

Hîc designat Propheta & annum & mensem & diẽ, quo cœpit pigritiẽ vel ignauiã populi mandato Dei coarguere: quia scilicet quisque studebat domesticis suis rationibus: interea nulla erat Templi ædificandi ratio. Dicit igitur hoc factum esse *anno secundo Darij Regis.* Variãt interpretes in tẽpore: quia inter ipsos non satis cõuenit à quo die, vel anno captiuitas Babylonica incœperit: quia volũt quidã exordiũ 70. annorũ sumi à clade, quæ sub Iechonia cõtigit ante vrbis vastationẽ & ruinã Tẽpli. tamẽ probabile est, fluxisse multũ temporis antequã cœperit munus propheticũ aggredi Haggæus: quia Babylõ capta fuit viginti annis, aut paulò plus antè mortẽ Regis Cyri: successit filius Cambyses, qui regnauit octo annis. Tertius fuit Darius filius Hystaspis, quem Iudæi volunt esse filium Assueri ex Hester; sed commentis eorum nulla est adhibenda fides, quia tantùm impudentia valent

valent vbi agitur de rebus incognitis. volunt enim asserere quidquid venit illis vel in cerebrum, vel in buccam: & ita fabulantur sine aliquo colore vt plurimùm. Sufficiat nobis tenere, hunc esse Darium filium Hystaspis, qui succesit Cambysi (nam septem mẽses Magorum omitto, quia sicuti fallacia obrepserant, ita paulò pòst deleti sunt:) ac probabile est Cambysem, qui primogenitus fuit Cyri filius, caruisse masculo hærede. Vnde factũ est, vt occiso eius fratre procerum cõsensu, regnum ad hunc Darium peruenerit. Fuisse igitur hunc tertium Persarum Regem colligere licet ex historiis. Daniel quinto capite dicit vrbem Babel captam fuisse à Cyro: ro: sed regnasse illic Darium Medum. Atque inter scriptores de hac re non conuenit: quoniam omnes tradunt Cyrum regnasse, nisi quòd Xenophon dicit Cyaxarem fuisse semper primum, ita vt Cyrus quasi personam legati duntaxat sustinuerit. sed Xenophon, vt satis cognoscunt homines præditi iudicio & exercitati in historiis, non scripsit historiam, sed mentitus est pro suo arbitrio liberrimè: quia fingit Cyrum fuisse educatum apud auum maternum Astyagem. atqui satis constat Astyagem fuisse bello deuictum à Cyro: deinde dicit Cyrum duxisse vxorem satis longo spatio temporis ex quo capta fuerat Babylon: & oblatam quidem fuisse ab auũculo Cyaxare: sed nõ ausum fuisse illam ducere donec in Persidem rediisset, & pater eius Cambyses probaret tale matrimonium. Nugatur illic Xenophon & facit hoc iudicio. neque enim propositum illi fuit historiam scribere. Est grauissimus scriptor, verum est: sed in hoc falluntur imperiti qui volũt colligere omnes mundi historias. Xenophon est grauissimus philosophus, sed non est grauissimus historicus: quia voluit data opera pro re gesta fictè narrare quod sibi commodum videbat. Fingit Cyrum mortuum fuisse in lecto suo: & dictat longum testamentum, & loquitur tanquam philosophus in vmbra sua: scimus autem Cyrum mortuum fuisse in bello Scythico, & occisum à Regina Tomyride quæ vlta est mortem filii. & hoc satis notum est etiã pueris ipsis. Xenophõ tamen, quia vult pingere imaginem perfecti Principis, dicit Cyrum in lecto suo mortuum fuisse. Ergo non possumus ex Cyri Pædia, quam scripsit Xenophõ, colligere quid verum sit. sed tamen si conferimus inter se historicos, reperiemus hoc fuisse proditum ferè omnium cõsensu, Cyro filium fuisse Cambysem: deinde quum hic fratrem minorem suspectum haberet, de eo interficiendo dedisse mandata: & vtrumque mortuum fuisse sine masculis liberis: tandem fraude Magorum detecta, filium Hystaspis fuisse tertium regem Persarum: Daniel Darium qui regnauit Babylone, vocat Medum. est autem ille Cyaxares. Ego hoc facilè admitto: sed regnauit precariò, quia libenter Cyrus hunc honorem detulit. Et Cyrus etiam quanuis esset nepos Astyagis ex filia eius Mandane: tamen natus est patre non admodum nobili. nam Astyages quum somniasset totam Asiam vrina filiæ suæ coopertam esse, facilè inductus fuit, vt eam locaret homini alienigenæ. Quum igitur dedit eam Cambysi, voluit quasi in longinquam regionem abiicere, vt ne quis vnquam hæres ex ea nasceretur, qui perueniret ad tantum imperium, vt Magi interpretati fuerant. Cyrus ergo haud dubiè tantùm strenuitate sua adeptus est nomen & famã, neque ausus fuit initiò sumere sibi nomen Regis, sed passus est auunculum suum & eũdẽ socerũ pariter secum regnare: interea fuit eius collega ad biennium duntaxat. nam Cyaxares post captam Babylonem diutius non vixit. Iam ergo venio ad Prophetam nostrum. Dicit, *Anno secundo Darii sibi hoc fuisse præceptum à Domino*, *vt coargueret ignauiam populi*. Colligere promptum est, fluxisse vltra viginti annos ex quo cœperat redire populus in patriam. Alii ponunt 30. vel 40. annos: alii etiam hũc numerum excedunt. sed non videtur hoc mihi probabile. Quòd autem dicunt quidam reuersos fuisse Iudæos in patriam anno 58. ex quo abducti fuerant, hoc falsum est: ac facilè refellitur tam Danielis verbis, quàm historia Esræ. Daniel enim 9. cap. dicit se diuinitus fuisse admonitum de reditu populi, quum instaret tempus præscriptum à Ieremia. Quoniã autem hoc factum est non anno primo Darii, qui fuit filius Hystaspis, sed sub finem regni Balsasar antequam capta esset Babylõ: sequitur ergo iam tunc impletum fuisse exilii tempus. Deinde initio historiæ hoc habetur, quum impleti essent septuaginta anni Deus excitauit spiritum Cyri Regis. Videmus ergo vt Cyrus non permiserit liberum reditum populo, nisi quia iam trãsactum fuerat tempus quod prædixerat Ieremias: sicuti prius docuerat Iesaias, Cyrum antequam nasceretur delectum fuisse ad hoc opus: & tunc Deus cœpit palam facere quàm veraciter loquutus esset antequam populus ipse traheretur in exiliũ. Quòd si demus anno 58 rediisse populum non cõstabit fides vaticinio. Proinde nimis incõsideratè loquuntur, qui putãt reuersos fuisse in patriam Iudæos ante 70. annum: quia hoc modo peruertũt, sicuti dixi, totã gratiæ Dei notitiam. Ergo quũ 70. anni elapsi essent vbi capta fuit Babylõ, & Cyrus publico edicto permisit Iudæis in patriam redire, Deus tũc manum porrexit miseris exulibus. sed postea vndique molestia illis exhibita fuit à vicinis. Quidam prætextu amicitiæ volebant sese illis cõiungere, vt scilicet nullum esset nomen populi Israelitici: sed conficerent nescio quam colluuiem ex multis gẽtibus. deinde alii palàm ipsos bello aggresi sunt: & quum Cyrus militaret in Scythia, præfecti eius tunc fuerunt infesti Iudęis: sic iniecta illis fuit mora. Deinde sequutus est Cambyses acerrimus hostis Ecclesiæ Dei. Vsque igitur ad Darium hunc Hystaspis filium non potuit pro-

Cc.

gredi Templi ædificatio. Darius autem Hystaspis filius quum Iudæis faueret, vel saltem placatus esset erga ipsos, cohibuit omnes vicinas gentes, ne amplius moram iniicerent Templi ædificationi. Iussit ergo præfectos suos ita tueri populum Israeliticum, vt degeret in patria, & Templum absolueret, quod duntaxat inchoatum fuerat. Et hinc colligere licet Templum fuisse ædificatum annis quadraginta sex, quemadmodum dicitur Ioannis secundo: quia iacta sunt fundamenta statim à reditu populi: sed opus vel neglectum fuit, vel impeditum ab hostibus. Quum autem data fuit Iudæis libertas ædificãdi Templi, colligimus ex Propheta nostro fuisse Deo ingratos, quia vnumquenque rapiebat priuata vtilitas, vt cultus Dei nulla ferè apud eos esset ratio. Ideo nunc inuehitur Propheta in istam pigritiem, quæ coniuncta erat cum impietate. Quid enim magis indignum, quàm vt fruerentur patria sua, & illa hæreditate quàm Deus olim Abrahæ promiserat: Deum verò pro nihilo ducerent, & præcipuam illam gratiam, quòd volebat scilicet habitare inter ipsos? Scimus electum fuisse domicilium in monte Sion à Deo, vt inde prodiret Redemptor mundi. quum ergo hac cura posthabita, extruerent singuli suas domos, meritò hîc Propheta vehementer ipsos obiurgat Dei nomine & mandato. Hoc quantum ad tempus spectat. Dicit autem, Anno secundo Darii: quia iam annus fuerat elapsus, ex quo data fuerat libertas ædificandi Templi. sed non erat Iudæis otium, quoniam nimium addicti erant priuatis suis commodis. Ac dicit autem *datum sermonem hunc fuisse in manu sua ad Zerubbabel filium Sealtiel, & ad Iehosuah filium Iehoſadak*. Postea videbimus doctrinam promiscuè spectare ad totum vulgus: & quantum assequi licet probabili coniectura, neque Zerubbabel, neque Iehosua in culpa erant, quòd Templum manebat desertum: imò ex Zacharia etiam certò colligimus fuisse verè cordatum principem Zerubbabel: Iehosua etiam fideliter suo Sacerdotio esse functum. Quum ergo vterque suam operam Deo impenderet, quî fit vt Propheta sermonem ad ipsos dirigat? deinde cum in toto populo resideret culpa, cur non alloquitur omnes? cur non conuocat totam multitudinem? Non dubium est, quin Dominus voluerit & Zerubbabel, & Iehosuam adiungere seruo suo socios, vt prodirẽt tres ipsi ad populum, & quasi vno ore proferrent quod Deus mandauerat seruo suo Haggæo. Hæc igitur ratio est cur Propheta dicat se missum fuisse ad Zerubbabel & ad Iehosuam. Interim discamus, Principes & quibus Deus partes iniunxit gubernandæ Ecclesiæ suæ, nunquam ita probè fungi officio suo, nec tam viriliter & strenuè implere suas partes, quin excitandi sint, & quasi pungendi multis stimulis. Dixi iam aliis locis laudari Zerubbabel & Iehosuam: Dominus tamen ipsos aggreditur, & expostulat seuerè, quòd negligant Templi ædificationem: non facit hoc, nisi vt confirment sua authoritate quod dicturus erat Propheta. sed interim etiam ostendit ipsos non vacare prorsus omni culpa, dum ita torpet populus, & non prosequitur Templi ædificationem. Quod autem vocatur Zerubbabel filius Sealtiel, putant multi filium positum esse nepotis loco & præteritum esse patris nomen. sed illud non videtur mihi probabile. Citant ex Chronicis fuisse aliter vocatum patrem: nempe Seadiah: sed scimus hoc fuisse frequentissimum in populo illo, vt vnus idem esset binomius. Ego igitur simpliciter existimo Zerubbabel filium fuisse Sealtiel. Vocatur dux Iehudah, quia oportuit in illa Tribu manere aliquod imperium, quanuis ablatum esset regium nomen, & extincta etiam omnis maiestas & potentia: tamen voluit Deus manere aliquod vestigium regni, sicuti prædictum fuerat à Patriarcha Iacob, Non tolletur sceptrum è Iehudah, nec dux ex femore eius, donec veniat &c. Regium quidem sceptrum ablatum fuit, diadema etiam euersum, vt dicit Ezechiel, Tollite cidarim, subuertite, subuertite, subuertite ipsam, inquit, quia illi regni interruptio satis diuturna fuit. sed interim Dominus seruauit aliquas reliquias, vnde agnoscerent Iudæi non prorsus abolitam fuisse memoriam illius promissionis. Hæc igitur ratio est cur vocetur Sealtiel præfectus Iehudah. Nunc sequitur:

Ge.49.d.10.
Eze.21.f.26.

2 Sic dicit Iehoua exercituum dicendo, Populus iste dicunt (*hoc est dicit*) non venit tempus domui Iehouæ ad ædificandum.

3 Et datus fuit sermo Iehouæ in manu Chaggai Prophetæ dicendo,

4 An tempus vobis, vt habitetis vos in domibus vestris tabulatis, & domus hæc deserta?

Qui putant septuaginta annos non fuisse transactos, nisi regnante Dario, possunt etiam hinc facilè refutari: quia si nõdum impleti fuissent anni septuaginta, in prõptu erat excusatio Iudæis, quòd distulerant Templi ædificationem. sed certum est tẽpus tunc fuisse elapsum, & solo ipsorum torpore factum esse, ne Templum exurgeret: quia quidquid erat materiæ, quisque rapiebat in priuatũ suum vsum. Dũ ergo ita sibi addicti erant & cõmodis suis peculiaribus, neglecta fuit Templi ædificatio. quòd à reditu vsque ad imperium Darii non fuerat Templum ædificatum, diximus hoc aliunde contigisse: quia scilicet præfecti Cyri Regis multum molestiæ

Iu-

Iudæis exhibuerant: Cambyses autem fuit illis infestissimus. sed quum iam recuperata esset ab ipsis libertas & Darius tam humaniter illis permitteret Templum extruere, nullus fuit cuncti indi prætextus. Et tamen probabile est, tunc quoque fuisse agitatos sermones de tempore. nam fieri potest, vt qui captabant aliquid coloris ad tegendam suam ignauiam, obiicerent difficultates multas fuisse interpositas, quia nimis festinauerant: & ita fuisse pœnam celeritatis, quòd temere aggressi fuerant structuram Templi: vt solēt homines ingeniosi semper esse in suis delictis tegendis. sed possumus etiam aliter accipere quod dicebant nondum venisse tempus. nam etiam facilis erat hæc obiectio, Verum quidem est, cultum Dei meritò præferendum esse aliis rebus: sed Dominus hoc nobis concedet, vt singuli domos suas extruant: dabimus interea operam sacrificiis. nónne vixerunt patres nostri sine Templo per multa secula? tunc Deus Sanctuario contentus fuit. Iam erectum est Altare, & illic offeruntur Sacrificia. Dominus ergo nobis ignoscet, si differimus Templi ædificationem in tempus opportunum. Interea verò quisque domum suam ædificabit, vt scilicet per otium postea Templum magis sumptuosè extruatur. Quidquid sit, videmus quod iam aliquoties dixi, Iudæos ita fuisse addictos suis domesticis commodis, suæ quieti, suis etiam delitiis, vt cultum Dei ferè pro nihilo ducerent. Hæc causa est cur tam seuerè illis succenseat Propheta. Dicit igitur se ita fuisse loquutum, *Populus hic dicit nondum venisse tempus quo ædificetur domus Iehouæ.* Hîc recitat quod solebant adducere Iudæi ad fucandam suam pigritiem, quum iam per longum tempus cunctati essent, & non possent nisi summa impudentia defendere vitium suum. Tamen videmus vt sibi adhuc veniam promittere non dubitarent. sed ita ferè sibi indulgent homines in suis peccatis, quasi possent cum Deo pacisci, & nugis quibusdam eum placare, sicuti videmus tunc fuisse factum. sed simul etiam in hoc speculo perspicimus quanta sit hominum ingratitudo. Fuit illud beneficium Dei imprimis memorabile, & cuius etiam gloria vigere debet vsque ad finem seculi. Fuerant reducti ab exilio qui hoc minimè sperauerant. Quid fuit illis agendum, nisi vt se totos addicerent ad colendum suum liberatorem? atqui extruunt nescio quod tugurium Deo, & quasi sub pluuia sacrificant: & ita volunt os Deo oblinere. Interea autem sumptuosè habitare volunt in domibus optimè dispositis. Hodie autem quid? videmus factum esse insigni Dei miraculo, vt illuxerit nostro tempore Euangelium: nos etiam emerserimus quasi ex inferis. Nunc quis accendit gratis Dei altare? nam omnes respiciunt quid sibi expediat, & dum occupantur singuli in vtilitate propria, interim abiicitur Dei cultus, nulla cura, nullus zelus, nullum studium: imò quod longè deterius est, multi lucrum captant ex Euangelio, perinde acsi esset ars quæstuosa. Non mirum est igitur si tam indignè contempserit populus ille suam liberationem, & eius memoriam ferè deleuerit, quia non minus turpe exemplum hodie inter nos apparet. sed hinc etiam videmus quàm bene cōsuluerit Dominus Ecclesiæ suæ, dum voluit extare hanc obiurgationem, vt hodie nos solicitet, & metum vel pudorem incutiat. Porrò ita frigemus in promouendo cultu Dei, vbi scilicet rapimur ad nostra commoda. Huc etiam accedit, quod quum spirituale sit templum Dei, crimen nostrum eò atrocius est, vbi ita pigrescimus, dum scilicet non iubet Deus colligere vel lignum, vel lapides, vel cæmentum, sed extruere templum cœleste, in quo verè colatur. Vbi ergo ita torpemus omnes, certè si populus ille tunc duriter castigatus fuit, nostra ignauia magis detestabilis est. Nunc videmus Prophetam non modò ætatis suæ hominibus loquutum esse, sed destinatum fuisse admirabili Dei cōsilio, vt personet eius doctrina hodie in auribus nostris, & castiget nostrum torporem & frigus plenum ingratitudine: quia scilicet differtur ædificium spiritualis templi, vbi quisque sibi addictus est, & respicit quod sibi priuatim est vtile. Cras prosequemur reliqua.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nobis militandum est in hoc mundo, & vis nos exercere multis certaminibus, ne vnquam deficiamus tamen, etiamsi extrema quæque nobis perferenda sint. Et quia tanto honore nos dignaris, vt simus architecti & opifices spiritualis templi tui, vt quisque nostrum se tibi totum offerat & consacret: deinde, vt quidquid facultatis quisque nostrum accepit id studeat conferre in templi huius structuram, quò ita perpetuò inter nos colaris: præsertim verò vt quisque se totum tibi offerat in spiritualem victimam, donec tandem renouemur ad imaginem tuam, & recipiamur in societatem illam perfectam eius gloriæ, quæ nobis acquisita est sanguine vnigeniti Filii tui, Amen.

Quum interrogat Propheta an aduenerit tempus, quo Iudæi habitent in ædibus splendidis & bene ornatis, nondum autem aduenerit tempus ædificandi Tēpli: ostendit nimis crassè ipsos ludere cum Deo. nam eadē prorsus ratio erat Templi & vrbis. Quomodo enim reducti fuerāt in patriā, nisi quia præstiterat Deus quod per os Ieremiæ testatus fuerat? Ergo reditus ipsorū pen-

debat à redemptione illa promissa: vnde colligere promptum erat, iam venisse tempus ædificandi Templi, quia alterum ab altero non poterat, neque debebat separari, vt dictum fuit. Exprobrat igitur illis suam ingratitudinem, quòd frui velint Dei beneficio: & interea spernāt eius memoriam. Emphaticæ etiam sunt locutiones quum dicit, *An tempus vobis, vt vos habitetis?* nam subest comparatio inter Deum, cuius Templum pro nihilo ducebant, & inter ipsos, qui volebant non modò commodè, sed etiam sumptuosè habitare. Quærit igitur Propheta an hoc sit consentaneum, vt homines mortales, qui nihil differunt à vermiculis, possideant domos magnificas: Deus autem Templum suum non habeat? Et eòdem etiam pertinet quod dicit *domos tabulatas*. nam ספונים vocant Hebræi quod dicimus *lambrissees*. Ergo quum illis non sufficeret commoditas, nisi etiam accederet splendor & lautitiæ, hoc erat nimis indignum, interea fraudare Deum suo Templo, vbi colendus erat. Iam sequitur:

5 Et nūc sic dicit Iehoua exercituum, Adiicite cor vestrum ad vias vestras.

6 Seminastis multum, & intulistis parum, comedere & non ad satietatem, bibere & non ad ebrietatem, vestire & non ad calorem cuique, & qui colligit mercedem, colligit mercedem in sacculum perforatum.

Hîc agit Propheta cum præfracto illo populo sicuti ferebat ipsorum ingenium. nam qui dociles sunt & morigeri, satis habent vno verbo, & statim admoniti resipiscunt: qui autem peruicaciter addicti sunt suis peccatis, durius sunt vrgendi, quēadmodum hîc facit Propheta. Proponit enim Iudæis pœnas in medium, quibus iam castigati fuerant. Vulgò dicitur, experientiam esse magistram stultorum: & Propheta huc tendit in his verbis. *Adiicite*, inquit, *corda vestra ad vias vestras*, hoc est, si nullius apud vos momenti est aut Dei authoritas, aut ratio, saltem reputate quomodo vos Deus tractet. Vnde fit vt esuriatis? vt & cœlum & terra vobis victum denegent? deinde etiamsi multum absumitis ciborum, tamen nulla sit satietas? Denique vt omnia in manibus vestris diffluant & euanescant? Vnde hoc? non potestis aliud statuere, quàm Deum vobis esse infestum. Ergo si non obtemperatis sponte verbo Dei, saltem pœnæ ipsæ vos adducant ad aliquam resipiscentiam. Hoc enim est cor adiicere super vias suas, si agnoscant non fortuitò se ita esse famelicos, sed quia ipsos vrget, vel ipsorum capitibus incumbit maledictio Dei. Iubet ergo ipsos capere consilium ex rebus ipsis vel experimentis. & his verbis acrius pungit eos Propheta: quasi diceret se nihil proficere docendo vel monendo: hoc restare vltimum, vt saltem violenter trahantur vbi Dominus ipsos castigat. Dicit eos *multum seminasse & exiguum fuisse prouentum*. Qui sententiam hanc accipiunt in futuro tempore, corrumpunt Prophetæ sensum. Quorsum enim dixisset Adiicite cor vestrum ad vias vestras, si tantùm denuntiaret pœnas in futurum tempus? sed quemadmodum iam dixi, ostendit eos nimis inconsideratè arrodere frænum, quia non sentiunt mala omnia sibi infligi Dei manu: & non simul reputant iustum esse eius iudicium. Ergo dicit eos multū seminasse & fuisse exiguā messem: deinde ipsos *comedere & non satiari, bibere & non inebriari, vestiri neque tamen calefieri*: vtcunque ad manū habeant quæ videntur requiri subsidia ad vsum vitæ: tamen nihil ipsis prodesse. Scimus autē Deum vtroque modo pœnā sumere de hominibus: vel vbi subducit suam benedictionē, dum arida est terra & cœlum siccū, vel dum in ipsa frugum copia tamen nulla est satietas, imò nullus vsus. Sæpe continget, homines colligere quantum sufficeret ad victum: interea tamen semper esurire. hęc species maledictionis clarius apparet quum Deus aufert virtutem suam à pane & vino, vt vires non suppeditent cibus & potus. Vbi ergo nihil conferunt fruges ipsæ, & quidquid terra profert in alimenta hominum, Deus quasi aperto brachio ostendit se esse vltorem. Altera autem maledictio frequentior est, vbi scilicet Deus terram ariditate percutit, vt nihil proferat. vtramque verò speciem attingit Propheta noster: Ecce inquit *seminastis multum & parum colligitis*: deinde, etiamsi suppetat prouentus & vini & tritici, comendendo & bibendo non potestis tamen vos saturare: imò vestes ipsæ vos non calefaciunt. Iam debuerant certò sperare vberrimam frugum copiam quum reuersi essent, nisi abruptus fuisset cursus gratiæ Dei ipsorū peccatis. Ergo nisi bis fuissent cæci, hæc experientia debebat eos expergefacere, quemadmodum etiam vidimus apud Ioelem capite primo. Dicit in fine versus, *qui mercedem contrahit, contrahit eam in saculum perforatum*: quibus verbis admonet non tantùm posse conspici Dei vindictam in sterilitate terræ, & in ipsa esurie hominum, qui comedendo non saturantur: sed in ipsorum operis, vbi scilicet multum se fatigant, & sine profectu: quia pecunia etiam vbi in crumenam coniecta est, euanescat. Ergo operæ etiam vestræ sunt inanes, inquit. Est autem hoc satis manifestum iræ Dei signum, vbi pecunia etiamsi recondita fuerit, tamen diffluit. Iam videmus quid sibi velit Propheta: quia frigebat doctrina apud Iudæos, & admonitiones spernebant, tractat eos pro ingenii peruicacia. Ostēdit igitur etiamsi contemnant Deum & eius Prophetas, ipsos tamē pœnis satis doceri: & tamē adhuc manere stupidos. Ergo extimulat quēadmodū asinos, vt tandē agnoscāt Deū nō immeritò sibi irasci: irā verò ei' conspicuā esse tā in sterilitate

tate terræ, quàm in tota ipsorum vita: quia siue comedant, siue abstineant à cibo, sunt tamen famelici: deinde si strenuè laborent, & si colligant mercedem, ipsam tamen diffluere, acsi congesta esset in crumenam perforatam. Sequitur:

7 Sic dicit Iehoua exercituum, Ponite cor vestrum super vias vestras.

8 Ascendite in montem, & afferte lignum, & ædificate domum (*vel hanc domum*) & propitius ero in ea (*vel mihi placebit in ea*) & glorificabor, dicit Iehoua.

Nunc addit Propheta, vbi edocti malis fuerint Iudæi, iam nihil aliud restare, nisi vt se accingant celeriter ad ædificandum Templum: quia non est cunctandi tempus vbi intelligunt Deum manu armata prodire ad ius suum exigendum. Sterilitas enim de qua loquutus est & inopia, deinde alia signa maledictionis, erant quasi exertus gladius in manu Dei: quò palàm erat ipsum velle vlcisci negligentiam populi. Quum ergo ita fraudatus esset Deus suo iure, non modò populum hortatus est per suos Prophetas, sed vindictam etiam exercuit contra illum contemptum. Hæc ratio est cur Propheta nunc dicat, *Adiicite cor vestrum: & tunc conscendite in montem, afferte lignum.* Hic autem locus optimè exprimit cur Deus pœnas exigat de hominum peccatis: non tantùm scilicet, vt sentiant se peccasse, sed vt studeant corrigere quidquid Deo displicet. Secundò hinc etiam colligimus quomodo ad pœnitentiam progredi nos oporteat. Initium est, vt peccata nostra displiceant nobis: sed si quis non vltrà promoueat, erit duntaxat motus aliquis euanidus. Necesse igitur est ad secundum gradum progredi, nempe vt sequatur correctio in melius. Vtrumque hîc exprimit Propheta. prius dicit, *Ponite cor vestrum super vias vestras,* hoc est, Cõsiderate vnde vobis hæc inopia: deinde vt multùm laborando, tamen ludatis operam: nisi quia iratus est vobis Deus. Hæc iam erat aliqua pars prudentiæ: sed iterum repetit, Ponite ergo corda vestra super vias vestras, non tantùm vt peccatum vobis displiceat, sed vt segnities ista quæ hactenus Deum offendit, & prouocauit iram eius, mutetur in strenuam diligentiam. Ergo, *ascendite in montem & tollite lignum,* inquit, *& ædificetur hæc domus.* Si quis dubitet cur tantopere insistat Propheta in ædificio Templi, responsio facilis est, quòd Deus voluit hoc modo exercere veterem populum in pietatis officiis. Quanquam ergo Templum per se non magni erat ponderis coram Deo, finis tamen spectandus fuit: quia retinebatur populus visibili illo Templo in spe venturi Christi. Deinde cœleste exemplar semper debebat illis venire in mentem, vt scilicet spiritualiter Deum colerent sub illis externis figuris. Non abs re igitur offensus fuit Deus Templi sui neglectu: quia inde facilè constabat, nullam esse pietatis curam nec studium apud Iudæos. sæpe contigit, vt plus satis essent seduli in externo cultu: & Deus illam assiduitatem deridet, vbi non est coniunctus interior affectus: sed hîc reprehenditur à Propheta crassior ille contemptus Dei, quum etiam externũ ædificium spernerent. Postea adiungit, *Et propitius ero in ea*: vel placebit mihi in ea. Qui vertunt, Placebit mihi, non discedunt à genuina verbi significatione. nam רצה est aliquid habere gratum. sed rectius, meo iudicio, sentiunt qui putant Prophetam alludere ad promissionem Dei: quia dicebat se hac lege habitaturum esse inter Iudæos, vt eorum vota exaudiret, ac illis reconciliaretur. Quum ergo venirent in Templum Iudæi, vt peccata sua expiarent, vt redirent cum Deo in gratiam, non abs re hîc pronuntiat Deus se fore propitium in illa domo. Si quis peccauerit dicebat Solomon, & ingressus domum hanc, supplex deprecatus fuerit, tu etiam exaudies ex habitaculo tuo cœlesti. Deinde scimus operculum Arcæ ideo vocatum fuisse Propitiatorium, quòd Deus illinc recipiebat in gratiam supplices. Videtur ergo hic sensus melius congruere quum dicit Propheta, si templum fuerit ædificatum, illic Deum propitium fore. Fuit autem hoc signum nimis crassæ impietatis, quum putarent se Deo quoque aduerso posse prosperè agere. Vnde enim speranda illis fuit fœlicitas, nisi ex vnico bonorum omnium fonte, nempe si Deus ipsis faueret atque esset propitius? Quomodo autem quærenda fuit eius gratia, nisi vt in Sanctuarium venirent, ac inde sursum conscenderent animis & fide in cœlum? Quum ergo nulla esset Templi cura, hinc colligere promptum fuit, negligi ab ipsis Deum ipsum, & ferè ludibrio haberi. Videmus ergo quàm emphaticè hoc additum sit, *Ego illic vobis ero propitius,* hoc est, in Templo: quasi diceret, debuit vos infirmitas vestra monere opus vobis esse adminiculo isto, nẽpe vt me in sanctuario colatis. Iam quum dederim vobis quasi visibile speculum meæ præsentiæ inter vos, vbi volui Templum mihi ædificari in monte Sion: si Templum contemnitis, nónne hoc perinde est acsi à vobis reiicerer? Postea addit, *Et glorificabor,* inquit *Iehoua.* Videtur causam exprimere, cur propitius futurus sit: quia scilicet videbit gloriam suam curæ esse Iudæis. Quanquã posset etiam seorsum accipi hæc ratio. & hoc posterius mihi magis placet. Duos igitur stimulos admouet Propheta, quibus expergefiant Iudæi, nempe quia vbi extructum fuerit Tẽplum, Deus ipsos benedicet. poterũt enim ipsum placare: & quoties sentient sibi iratũ, supplices poterunt accedere ad petendam veniam. Hæc vna ratio est cur strenuè ipsos incũbere deceat ad structuram Templi. Secunda ratio est, quòd Deus glorificabitur. Quid autẽ

1.Reg.8.c.21

magis absurdum, quàm Deum liberatorem sperni, præsertim tam recenti memoria? Quomodo autem glorificatus fuerit Deus in templo illo iam breuiter exposui, non quia quidquam Deo accesserit, nisi quatenus exercitia illa pietatis tunc necessaria erant, nempe quum adhuc pueris similes essent Iudæi. Nunc sequitur:

9 Respexistis ad multum, & ecce parum, & intulistis in domum, & sufflaui in illud: cur hoc? dicit Iehoua exercituum: Propter domum meam quæ est deserta, & vos curritis (*vel addicti estis quisque domi suæ*) quisque in domum suam.

Iterum hîc commemorat Propheta Iudæos priuari alimentis, & quodammodo tabescere in sua inopia, quoniam fraudauerint Deum debito cultu. Primùm rem ipsam recitat, *Respexistis ad multum*, inquit, *& ecce parum*. Poterit fieri, vt quis contentus sit vel tenuissimo victu, quia non plus appetat. Quibus sufficit sua egestas, illi non admodum anxii sunt, etiamsi suppetat exigua victus portio, etiamsi vesci cogantur glandibus, tamen non multum appetent frumentum qui obdurueruntad mala ferenda. sed qui ardent cupiditate, magis tanguntur, & vulnerantur etiam sua egestate. Hæc ratio est cur dicat Propheta, Respexistis ad multũ, & ecce erat parum, hoc est, non estis similes hominibus rusticis, qui modò ventrem farciant qualicunque victu, non admodum tanguntur sua egestate: sed cupiditas vos inflammat ad copiam appetendam. Quæritis ergo, & auidè studetis hinc inde rapere: sed ecce parum, inquit. deinde, *intulistis in domum*. Rursus proponit alteram speciem mali, quòd etiam dum contrahunt & vinum & triticum & pecuniam, hæc statim omnia euanescant. *Intulistis* ergo *in domum vestram, & ego sufflaui in illud*. Quum dicit eos intulisse domum, significat repositum fuisse quod sibi acquisierant, vt esset quasi in tuta custodia. nam qui horreum suum, & cellam vinariam, & erumenam impleuerunt, putant iam sibi nihil esse cum Deo negotii. Hinc fit vt tam securè luxurientur profani homines, quia existimant se esse extra periculum, vbi domus ipsorũ bene sunt refertæ. atqui ostendit Deus exinanitas fuisse domos, quum tamen plenæ essent & thesauris & annona. sed expressius etiamnum loquitur, *quod sufflauerit*, hoc est, quòd flatu discusserit. neque enim satis habuit Propheta historicè narrare quod experti erant Iudæi: sed voluit etiam digito monstrare causam. Docet igitur non temere euanescere quidquid domi suæ reposuerant: sed hoc fieri Dei flatu, quia scilicet maledicat ipsorum benedictioni, quemadmodum postea videbimus suo loco apud Malachiam. Tandem adiungit, *Quare hoc? dicit Iehoua exercituum*. Hîc Deus interrogat, non quòd dubitet ipse, sed vt hac punctione excitet Iudæos à sua socordia, hoc est, Reputate causam, & agnoscite manũ meam nõ ferri cæco impetu, dum vos percutit. considerandа igitur est vobis ratio cur omnia sic vobis diffluant & pereant. Iterum hîc mordaciter coarguitur stupor populi, quia ad malorum causam nõ attendat. debebant enim vltrò sibi esse monitores. sed Deus occurrit, quia videt eos quasi attonitos iacere. *Propter domum meam*, inquit, *quia deserta est*. Hîc causam assignat Deus, hoc est, ostendit etiamsi nemo ipsorum cogitet cur sic exarescant, tamen satis clarum esse iudicium suæ maledictionis, quòd scilicet Templum maneret desertum. *Et vos*, inquit, *curritis quisque in domum suam*. Alii vertunt, Vobis placetis quisque in domo sua. nam idẽ est verbum quod nuper vidimus רצה. sed significat vel capere voluptatem in re aliqua, vel etiam interdum currere. Quisque ergo currit in domũ suã, vel quisque sibi placet in domo sua. sed videtur melius quadrare cõtextui, Currit quisque in domum suam. Hîc enim admonet Propheta Iudęos tam lentos, & pigros esse in ædificando Templo, quia properent ad priuatas domos. Hîc ergo perstringit eorum feruorem, quia sic intenti erant ad extruendas domos suas, vt nihil esset otii ad Templum ædificandũ. hæc igitur est festinatio, quam Propheta accusat & condemnat in Iudæis. Hinc rursus colligimus, diu ipsos cessasse quum iam tempus impletum esset ædificandi Sanctuarii. nam quemadmodum heri attigimus, qui putant anno quinquagesimo octauo reuersos esse Iudæos, & tũc nondum defunctos fuisse illa pœna, quam minatus erat Ieremias, nimis turpiter falluntur: quia hoc modo obscurãt gratiam Dei: imò euertunt omnem promissionum fidem, quasi temere reuersi essent Cyri permissu: quum tamen Iesaias dicat Cyrum ministrum fore redemptionis promissæ. atqui Cyrus mortuus fuisset antequam tempus esset impletum. Ergo Deus non fuisset redemptor sui populi. proinde nimis stultè Eusebius, & similes ita peruertunt temporum ordinem. Iam sequitur:

Iesa. 45. a 1

10 Propterea prohibiti super vos sunt cœli à rore, & terra à prouentu suo prohibita est.

11 Et vocaui siccitatem super terram, & super montes, & super triticum, & super mustum (*aut vinum*) & super oleum, & super omne quod profert terra, & super hominem, & super animal, & super omnem laborem manuum.

Confir-

Confirmat proximam sententiam, quòd scilicet Deus palàm fecerit, se ideo infestum esse populo suo, quia frigeret illic pietatis studium: imò quia singuli præposterè attenti essent vtilitati priuatæ: interea verò nulla erat cura ædificandi Templi. Dicit igitur *propterea clausos fuisse cœlos, & prohibitos à rore*: hoc est, ne rorem stillarent in terram: Deinde terram fuisse clausam à suo prouentu: nempe vt nihil redderet, sed fraudaret suos cultores. In particula עַל-כֵּן tenēdum memoria est quod dixi, Deum non respicere æternum Templum ac visibile, sed finem potius: quia tunc volebat sub cæremoniis legalibus coli. Si ergo offerrent tunc Iudæi mutilas hostias, claudas & vitiosas prodebant suam impietatem & contemptum Dei. Atqui hoc perinde erat Deo, verum est: neque verò præceperat etiam offerri sibi sacrificia in suum vsum, sed vt talibus officiis pietatem suam fouerent. Nunc ergo quum dicit se pœnam sumere de neglectu Templi, semper debemus referre mentes nostras ad exemplar illud cœleste, vt sciamus reprehendi in Iudæis frigus & torporem: quia inde satis constabat nullam esse curam colendi Dei apud ipsos. Iam quod ad prohibitionem roris & victus pertinet, scimus Prophetas sumere ex Lege quæ faciunt ad docendum populum, & tantùm accommodare ad vsum præsentem. Maledictiones in Lege sunt generales. Perinde igitur est acsi diceret Propheta impleri re ipsa quod Deus per Mosen minatus fuerat. Deu.11. c.17. Non debebat illis hoc esse nouum quoties cœlum negabat rorem & pluuiam, extare aliquod signum iræ Dei. Sed sicuti hodie in bellis, in fame, in peste non respiciunt homines ad generalem doctrinam, ideo hæc est necessaria accommodatio. Et prudenter debent huc attendere pii Doctores, vt scilicet pro re nata & præsenti occasione, admoneāt Deum clarè ostēdere experimento quod verbo suo testatus est. Sic ergo nūc Propheta noster, *Prohibiti sunt cœli à rore, & terra etiam à prouentu suo.* Denique significat Deus neque in cœlo ipso esse vllam solicitudinem, vt nobis prouideat, & stillet rorem suum vt terra nobis fructum proferat: neque etiam terram ipsam, vtcunque vocetur hominum mater, sponte aperire sua viscera, sed tam cœlum quàm terram esse certa testimonia paterni sui amoris, & simul solicitudinis quam de nobis gerit. Deus ergo & per cœlum & terram ostendit sese nobis prospicere, sicuti dum cœlum & terra nobis beneficia Dei ministrant & suppeditant, hoc modo declarant eius amorem erga nos. Sic etiam vbi cœlum ipsum est ferreum, vbi terra clausis visceribus nos victu fraudat, sciamus armari ad exercēdam vindictam Dei contra nos: quia non modò organa sunt eius beneficentię, sed etiam vbi opus est, Deus illis vtitur ad pœnas de nobis exigendas. Hoc summatim tenendum est.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam comiter & blandè nos ad te inuitas, ne expectemus dum nos confodias stimulis, sed correcta omni pigritie celeriter ad te curramus. Et quando ita retinet nos torpor noster, vt necessariæ sint nobis pœnæ, tamen ne permittas vt ad eas obdurescamus, sed vt seriò tandē admoniti redeamus in viam, & studeamus ita omnia officia nostra tibi probare vt ianuā aperiamus gratiæ tuæ & fauori: & participes earum benedictionum in quibus gustum præbes eius bonitatis qua fruemur in cœlo, semper illuc aspiremus, & sic saturemur ea bonorum copia quam quotidie, imò assiduè ex manu tua recipimus, vt tamen non retineamur in mundo, sed erecti semper in cœlum mentibus tendamus, & enitamur ad perfectam illam beatitudinem, quæ illic nobis reposita est per Christum Dominum nostrum, Amen.

12 ET audiuit Zerubbabel filius Sealtiel, & Iehosua filius Iehozadak Sacerdos magnus, & omnes reliquiæ populi vocem Iehouæ Dei sui, & ad verba Chaggai Prophetæ, quemadmodū miserat ipsum Iehoua Deus eorum: & timuerunt populus à conspectu Iehouæ.

Hic narrat Propheta legationem suam non caruisse fructu: quia paulò pòst totus populus se ad opus accinxit. Nominat autem tam Zerubbabel quàm Iehosua: quia oportuit ipsos exemplo præire, & quasi porrigere manum aliis. Nisi enim fuissent populi duces, nemo ex vulgo monstrasset reliquis viam. Scimus quid cōtingere soleat vbi promiscuè sermo dirigitur ad totam plebem, alii respiciunt alios: ita nemo progreditur. sed quum Iehosua & Zerubbabel attēti fuerūt ad Prophetæ mandata, secuti etiam sunt alii: quia pollebant non modò imperio, sed etiam authoritate, vt sponte populum ad officium adducerent. Alter quidem dux erat populi, alter summus Sacerdos: sed vtriusque nota erat probitas & fides, vt vulgus obedienter se formaret ad exemplum. Et docet hic locus, etiamsi Deus omnes ad obsequium inuitet, tamen vt quisque vel gradu honoris, vel aliis donis excellit, ita etiam debere animosius suscipere quod profertur in medium ipsius Dei nomine. Nam haud dubiè Propheta noster notare legitimum ordinem voluit, quū dicit se fuisse auditū primò à Zerubbabel & à Iehosua, deinde à tota multitudine. Quoniā autem non omnes ab exilio reuersi erant, sed exigua tantùm portio præ numero illo ingenti, quem scimus non v-

sum fuisse beneficio permisso: hæc ratio est cur Propheta non simpliciter populum nominet: sed שארית העם, *reliquias populi.* Cæterùm quia iam longo tempore rarius fuerat donum prophetandi, & pauci etiam floruerant in populo, qui haberent insigne aliquod testimonium vocationis, vt antè habuerat Samuel, & Ieſaias, & Dauid & reliqui: ideo Propheta hîc magis solicitè commendat suum munus & exornat: quia dicit attentum fuisse populum ad verba Iehouæ. Quomodo? nempe inquit, *ad verba Chaggai Prophetæ, sicuti miserat ipsum Iehoua Deus eorum.* Poterat breuius dicere operam suam non caruisse profectu. sed hoc circuitu sermonis vtitur, vt confirmet magis suam vocationem: idque facit non absque consilio, quoniam longo tempore destiterat populus audire Dei Prophetas, quũ scilicet nulli tunc extarẽt. Interea tamẽ nihil de se prædicat Haggæus, quod non pertineat communiter ad omnes Ecclesiæ doctores. Scimus enim non ideo excitari diuinitus homines qui loquantur, vt Deus ipse taceat. Quum ergo ministri doctrinæ nihil Dei authoritati derogent, sequitur non nisi vnum Deũ audiendum esse. Ergo non est singulare elogium, quod ad vnum hominem restringi debeat. quum dicitur per os Haggæi loquutus esse Deus: sed hoc modo declarat ipse Haggæus se verum & legitimum Dei Prophetam. Colligere igitur licet ex his verbis, non ideo regi externa Verbi prædicatione Ecclesiam, quasi Deus homines substituat in suum locum, atque ita se spoliet proprio officio: sed vt tantùm per os ipsorum loquatur. Huc etiam pertinet ista loquutio, *Audiuit populus vocem Iehouæ Dei sui, & verba Chaggai Prophetæ.* Neque enim hîc sermo Dei à Prophetæ verbis discernitur, quasi addiderit Propheta quicquam de suo. Verba igitur hæc quæ sibi tribuit Haggæus non commentus est ex proprio capite, vt ita corrumperet puram doctrinam, quæ à Deo tradita fuerat: sed tantùm distinguit inter Deum authorem doctrinæ & ministrum, quemadmodum quum dicitur, Gladius Dei & Gedeonis: item, Credidit populus Deo & Mosi seruo eius: hîc neque Mosi neque Gedeoni quicquam seorsum à Deo tribuitur, sed Deus ipse locatur in summo gradu: deinde adiungitur Moses, adiungitur etiam Gedeon. Et eodem sensu scribunt Apostoli visum Spiritui sancto esse, & sibi. Vnde etiam clarè apparet quàm fatui & ridiculi sint Papistæ, quum inde colligunt licere hominibus addere sua commenta verbo Dei. Nam Apostoli, inquiunt, non modò prætexunt authoritatem Spiritus sancti, sed dicunt ita sibi etiam esse visum. Deus ergo non ita sibi vendicat omnia, quin relinquat aliquas partes suæ Ecclesiæ, quasi verò Apostoli aliud voluerint quàm quod hîc Propheta noster, nempe se fideliter & per manus tradere quod à Spiritu Dei acceperant. Hæc igitur ratio loquendi diligenter notanda est, quum audimus vocem Dei fuisse reuerenter exceptam à populo & verba Haggæi: Quomodo? *sicuti miserat eum Deus*, inquit: quasi diceret Deum auditum esse, quum per os hominis loquutus est. Et hoc etiam notatu dignum: quia multi fanatici homines iactant se reuerentiam deferre verbo Domini, sed nolle fidem suam subiicere hominibus, quia etiam hoc esset præposterum: & obtendunt hoc modo transferri ad creaturas quod proprium est Dei vnius. Sed Spiritus sanctus optimè hæc duo inter se conciliat, nempe quod auditur vox Dei, vbi populus amplectitur quod audit ex ore Prophetæ: Quare? sic enim placet Deo probare fidei nostræ obedientiam, dum partes istas iniungit hominibus. Nam si Domino placeret per se loqui, tunc meritò relinquendi essent homines: quia verò hanc rationem elegit, ideo quisquis repudiat Prophetas Dei, palàm ostendit sese Deum ipsum contemnere. Neque enim hîc disputatione opus est, cur potius obediendum sit verbo prædicato, vel externæ hominum voci quàm reuelationibus: sufficiat nobis Deo ita placere. Quum ergo mittit ad nos Prophetas, sine controuersia excipere necesse est quod afferunt. & nominatim etiam dicit Haggæus *se missum fuisse à Deo Israelis*: quasi diceret populum hoc modo testatum fuisse veram pietatem, quum agnouit Dei Prophetam in ipsa legitima vocatione. Nam qui obmurmurat se nescire an placeat Deo intermedios homines prodire, qui verbum ipsius annuntient, ille ostendit se alienissimum esse à Deo. Nam satis hoc nobis testatum esse debet, quia vnum est ex primis elementis. Postea addit, *Et timuit populus à facie Iehouæ.* Hîc confirmat eandem doctrinam Haggæi, quòd scilicet populus non secus amplexus sit quod audierat ex ore hominis mortalis, quàm si palàm apparuisset Dei maiestas. Neque enim oculare aliquod fuit spectaculum Dei, sed tantundem efficaciæ obtinuit Prophetæ legatio, acsi Deus è cœlo descendens dedisset manifesta signa præsentiæ suæ. Ergo colligere ex his verbis oportet, sic fulgere Dei gloriã in eius verbo, vt perinde affici nos deceat quoties loquitur per seruos suos, acsi facie ad faciem, vt alibi loquitur Scriptura, nobis esset propinquus. Iam sequitur:

Iudic.7.f.20.
Exod.14.g.31
Act. 15.c.18.
Exod.33 c.11.

13 Et dixit Chaggai legatus Iehouæ in legatione Iehouæ, dicendo (*dicens*) populo, Ego vobiscum sum, dicit Iehoua.

14 Et excitauit Iehoua spiritum Zerubbabel filij Sealtiel ducis Iehudah, & spiritum Iehosuæ filij Iehozadak sacerdotis magni, & spiritum omnium reliquiarũ (*hoc est, totius residuæ multitudinis*) populi: & venerunt, & fecerunt

opus

opus in Templo (*in domo ad verbum*) Iehouæ exercituum Dei sui.

Hîc narrat Propheta secundò se animasse tam duces ipsos, quàm totam plebem: quia nisi subinde repetat Deus continuas exhortationes, frigescit nostra alacritas. Quanquam ergo attenti fuerant omnes ad mandatum Dei, oportuit tamen confirmari ipsos noua promissione. Neque enim vlla melior ratio est animandis hominibus, & torpori eorum corrigendo, quàm vbi auxiliū suum Deus offert, ac promittit. Hæc igitur ratio fuit confirmandi, *Ego sum vobiscum.* Et satis etiam docet experientia, nunquam seriò nos, vel ex animo obtemperare, nisi vbi freti eius promissionibus speramus fœlicem successum. Si enim tantùm Deus nos ad opus vocaret, interea spes nostra penderet dubia, certè conciderct omne studium. Non possumus ergo operam nostram Deo impendere, nisi nos promissionibus fulciat & instruat. Deinde videmus non satis esse vbi semel loquutus est Deus, & nos amplexi sumus eius verbum, nisi iterum atque iterum nos solicitet: quia maximus etiam quisque ardor frigescit, vbi non adduntur noui stimuli. Iterum autem Propheta suam vocationem hic illustrat, dicit enim *se fuisse loquutum in legatione Iehouæ: quia legatus erat ipsius.* Nam מלאך nuntium significat Hebræis. Quia autem Angeli vocantur מלאכים, ideo putarunt quidam stulti homines Haggæum fuisse vnum ex cœlestibus Angelis, indutum hominis figura. sed illa fuit nimis friuola imaginatio. Scimus enim sacerdotes hoc titulo ornari apud Malachiam secundo capite, & in aliis etiam plerisque locis Deus Prophetas suos vocat Nuntios vel Legatos. Non dubium igitur est quin testari simpliciter voluerit Haggæus se nihil temere protulisse in medium, sed fuisse fidum dispensatorem: quia sciebat se à Deo missum esse: & poterat etiam iurè testari, vt reuerentiam sibi acquireret, profectum è cœlo esse suum sermonem. Dicit ergo, *Loquutus est Haggæus nuntius Iehouæ in legatione Dei*, hoc est, loquutus est pro iure suæ vocationis, non vt priuatus homo, sed qui velut è sublimi præciperet, possetque cogere in ordinem totum populum, quia neque summo Sacerdoti, neq; duci populi Zerubbabel cedebat. Nam in hac parte erat illis superior, quum legationem obiret à Deo sibi iniunctam. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium. Et hinc etiam colligimus, nihil esse dignitatis quod nos eximat à communi subiectione, vbi sermo Dei ad nos dirigitur. Certè Iehosuah summus Sacerdos erat superior aliis omnibus, quò ad doctrinam: erat etiam præcipuus angelus vel legatus Dei exercituum: & tamen non recusat se subiicere Prophetæ Dei, quia intelligit specialiter hoc munere instructum esse diuinitus. Idem etiam sequitur Zerubbabel, qui tamen dux erat populi. Ergo sciamus hac lege prædicari Dei verbum, vt nulla vel præstantia honoris, vel dignitas nos ab eius exceptione quasi aliquo priuilegio eximat. Tandem adiungit Propheta, ideo populum alacriter properasse ad opus, quia Deus animos omnibus illis dedit. Nuper loquutus est de profectu suæ doctrinę: sed nūc exprimit non ita penetrasse vocē suam in omniū animos quasi per se fuerit efficax: sed coniunctum fuisse arcanum Spiritus instinctum. Et hic locus insignis est: quia vtrumque membrum complectitur Propheta, quòd scilicet Deus non patitur verbum suum esse inutile & infructuosum: interea tamen hoc non prouenire ex hominum industria, sed ex arcana Spiritus virtute. Propheta igitur non lusit operam, quia non fuit irritus eius labor, sed fructum suum protulit. Interea vt verum maneat illud, Et qui plantat, & qui rigat nihil esse: dicit fuisse alacres Israelitas, quia Dominus ipsos impulit. 1.Cor. 3.b.7. *Excitauit* ergo *Deus spiritum Zerubbabel, spiritum Iehosuah, & totius populi*, inquit. Neque verò restringere conuenit instinctum hunc Spiritus ad vnam partem duntaxat, quemadmodum faciunt nonnulli, qui existimant confirmatos fuisse Israelitas in bono animi proposito (vt loquuntur) quum tamen prius sponte paruissent Dei verbo: perperam illi separant quæ coniunctim legenda sunt apud Prophetam. Nam quòd Deus excitauit spiritum Zerubbabel & totius populi, inde factum est vt legationem Prophetæ susceperint, & attenti fuerint ad eius verba. Stultè ergo imaginātur illi libero suo Arbitrio fuisse adductos Israelitas, vt verbo Dei parerent: deinde subsidium aliquod Spiritus sancti sequutum esse, vt constanter in illo suo cursu perseuerarent. Nam Propheta priore loco exposuit legationem suam reuerenter fuisse exceptam à populo: nunc modum exprimit, quia scilicet Deus corda totius populi tetigit. Et locutio notanda est, quum dicitur *excitatus fuisse spiritus Zerubbabel & totius populi.* Scimus enim fuisse multam pigritiem in multitudine præsertim. Nam quod ad Zerubbabel & Iehosuah spectat, diximus satis fuisse voluntarios, sed tamen nimis cunctatos fuisse, donec correctum fuit illud frigus, quo adhuc laborabant. Sed Propheta hic simpliciter significat, impulsu arcano Dei fuisse ita morigeros: deinde fuisse constantes in proposito. Deus non format in nobis nouas animas, vbi in obsequium suum trahit, sed mutat quod erat vitiosum: quia nunquam essemus attenti ad verbum eius, nisi aperiret nobis aures: deinde nulla esset ad parendum inclinatio, nisi flecteret corda nostra: denique statim deficeret in nobis & voluntas & conatus, nisi etiam donum perseuerantiæ adderet. Sciamus ergo fructuosum fuisse laborem Haggæi, quia Dominus efficaciter corda populi tetigit: quemadmodum scimus hoc singulare esse eius donum, quòd electi fiunt eius discipuli, secundum illud, Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum. Dicuntur igitur *venisse & fecisse opus in domo Iehouæ Dei sui.* Ioan.6.c.44.

Hinc colligimus etiam neminem idoneum esse ad sacrificia Deo offerēda, vel ad quemlibet cul-

tum, nisi qui formatus fuerit illo arcano Spiritus motu. Sponte quidem & nos & nostra omnia offerimus Deo, & aedificamus eius templum, sed vnde affectus iste voluntarius, nisi quia Dominus nos sibi subiicit, atque ita reddit dociles & morigeros? Postea additur:

CAPVT II.

1 IN die vicesimo quarto mensis sexti, anno secundo Darij regis.

Tempus etiam designat Propheta, quo aggressi sunt Templi aedificium. Fuerunt autem tres & viginti dies interpositi inter primam legationem, & initium operis. Nam hinc apparet quàm indoctus fuerit qui secuit capita: quia fecit exordium secundi capitis ab hac sententia, vbi tamen Propheta quasi digito ostendit quanta fuerit distantia inter diem quo coepit hortari populum, & profectū de quo loquutus est. Simpliciter ergo hìc narrat quādo incoeperit Templum Dei extrui, nempe *anno secundo Darij regis, sed vicesimo quarto mensis sexti.* Dixerat autē prius mandatum sibi fuisse datū anno secundo Darij regis, & mense sexto, die autem primo. Ergo à primo die cessauit populus, non quòd contempserit Prophetae mandatum, sed quia non tam facile fuit omnes simul animari, vt vno consensu sese ad opus accingerent. Quanquam ergo promptitudo haec laudatur in populo, notandum tamen est, aliquid fuisse admixtum infirmitatis, quia fructus doctrinae non apparuit ante vicesimum tertium diem. Postea sequitur:

2 In septimo & vicesimo vno mensis (*hoc est, septimo mense, vicesima prima die mensis*) fuit sermo Iehouae in manu Chaggai Prophetae, dicendo,

3 Dic nunc ad Zerubbabel filium Sealtiel ducē Iehudah, & ad Iehosuah filium Iehozada*k* Sacerdotem magnum, & ad reliquias populi, dicendo,

4 Quis in vobis superstes (*vel residuus, ad verbum*) qui viderit domū hanc in gloria sua priore, & quam vos videtis hanc nunc, annon prae illa sicut nihilum in oculis vestris?

5 Et nunc (*nunc tamen*) fortis sis Zerubbabel, dicit Iehoua, & fortis sis Iehosuah filii Iehosada*k*, Sacerdos magne, & fortis sis omnis populus terrae, dicit Iehoua, & operamini, quia ego vobiscum, dicit Iehoua exercituum.

6 Secundum verbum quod pepigi vobiscum dum egressi estis ex Aegypto: & Spiritus meus stabit (*vel perseuerabit*) in medio vestri, ne timeatis.

Iam narrat Propheta alia de causa se fuisse missum à Deo, vt scilicet occurreret tentationi, quae poterat opus incoeptum abrūpere. Vidimus omnes coelesti Spiritu fuisse impulsos, vt Templi aedificationem susciperent. Sed sicuti Satan multis artibus conatur reflectere piorum cursum, ita rationem excogitauerat, qua posset frangi illa populi voluntas: nempe quia senes qui viderant antiquum splendorem Templi, putabant secundum illud Templum instar tugurii esse, ideo cessabat omne studium: quia sine promissione, quemadmodū diximus, nullus erit in hominibus feruor, nulla etiam cōstantia. Iam scimus quid praedictum esset ab Ezechiele, quid etiam alii omnes Prophetae testati essent: praesertim Iesaias magnificè concionatur de Ecclesiae excellētia, & ostendit superiorem fore antiquo statu. Deinde Ezechiel imaginem Templi depingit, & enumerat etiam illius dimensiones. Quum ergo vaticiniis edocti essent fideles, Templum nouum fore splendidius antiquo, poterant non modò refrigescere, sed prorsus exanimari, quum cernerent Templum nouum minimè accedere ad veteris excellentiam & dignitatem. Et haec scribuntur fusius à Iosepho. Caeterùm ex Prophetae verbis colligere promptum est, fuisse tunc periculum ne opus inchoatum abiicerent, nisi fuissent noua ista exhortatione confirmati. Dicit autem hoc factum fuisse mense septimo, & primo die mensis. Hìc exoritur quaestio, quì fieri potuerit vt tam subitò contulerint nouam structuram cum antiqua. Septem vel octo dies praeterierant ab initio operis: certè nihil tunc potuit confici quod praeberet aliquam speciem. videtur ergo hoc esse absurdum, quòd tam repentè missus fuerit Propheta. Solutio facilis erit, si memoria tenemus quod principio primi capitis dixi, nempe prius iacta fuisse Templi fundamenta, sed fuisse interruptionē longam: quia defluxerat populus ad priuata negotia, & quisque sic addictus fuerat suis commodis, vt interea negligerent Templi aedificium. Nam omnino delirium illud est, populum reuersum fuisse ab exilio ante legitimum tempus, & satis refutatum fuit claris testimoniis: quia Scriptura disertè exprimit, tam Cyrum quàm Dariū fuisse diuinitus impulsos, vt permitterent reditum populo

Iesa 32.e.11. Ezec.41.a.1.

pulo. Quum ergo reuersi in patriam essent Iudæi, iam cœperunt Templum ædificare: sed postea, vt dixi, eos abripuerat, vel auaritia, vel nimia solicitudo priuatæ vtilitatis. Quum ergo neglectum ad tempus fuisset Templi ædificium, rursus fuerunt animandi, quod factum esse nuper Propheta docuit. Iam vix manus applicuerant operi, quum obrepsit illo artificio Satan, Quid proficitis miseri? Vultis extruere Templum Deo vestro, quale autem erit illud Templum? certè non illud quod celebrarunt omnes Prophetæ. Quid enim legimus apud Iesaiã, Ieremiam & Ezechielem? Nónne illi omnes testati sunt longè splendidius fore illud Templũ, quod renouaretur postquam essemus reuersi ab exilio Babylonico? nunc autem extruimus tugurium. certè hoc fit temere. Non ergo hîc militamus sub Dei auspiciis: & satius est relinquere hoc opus: quia Deo non probabitur cultus noster, nisi fundatus sit in eius verbo. Videmus autem quàm longè distet hoc Templum à promissione Dei. Nos verò hinc colligimus non abs re factum fuisse, quòd octauo die vel circiter missus fuit Haggæus, vt reuocaret populum à torpore. Vnde iterum colligere licet, quàm necessarium sit nos assiduè stimulari: quia mille impedimẽtá facilè reperiet Satan, quibus nos auertat à recto cursu, nisi Deus subinde repetat nouas exhortationes, quæ animos nostros expergefacient. Elapsi enim fuerant tantùm octo dies: interea cessasset populus ab opere, nisi missus fuisset iterum hortator Haggæus. Iam notanda est causa huius cessationis, cui voluit Propheta occurrere ac mederi. Nam prius cessauerat populus, quia singuli plus æquo dediti fuerant suis commodis. Erat autem hoc signum fœdæ ingratitudinis, atque etiam profanæ impietatis. nam ingratissimi erant Deo, quibus nulla erat cura extruendi Templi: deinde intolerabilis fuit impietas, quòd vellent habitare in domibus suis tabulatis: non contenti mediocritate, nisi domos suas ornarent: Tẽplum autem quasi desertum iaceret. Sed alia fuit ratio quum secundò missus est Haggæus: quia torpor ille oriebatur ex bono principio, & syncero pietatis affectu. Atque etiam hinc videmus quantus artifex sit Satan, qui non modò palàm nos abstrahit ab obsequio Dei, sed sese insinuat clandestinis modis, vt sub zeli prætextu deflectamus à cursu vocationis nostræ. Qui factum est vt populus pigresceret, postquam opus incœperat? nempe quia dolebat senibus longè imparem esse gloriam secundi Templi. Nam etsi clangore tubarum plebs sese animaret, senes tamen ipsi suo eiulatu superabant tubas. Vnde hoc? nempe, quemadmodum dixi, quia videbant non respondere Templum illud veteri: & ideo putabant Deum sibi nondum esse propitium. Si dixissent non debere fieri tam multos sumptus in structura, Deum non requirere magnas opes, palàm detecta fuisset ipsorum impietas. Sed quum maximè cuperent talem esse splendorem Templi, vt possent certò statuere adesse Ecclesiæ restitutionem qualis promissa fuerat ab omnibus Prophetis: certè videmus fuisse pium ipsorum affectum. Sed ita monemur cauendas nobis semper esse Satanæ insidias etiam in specie veritatis. Quanuis ergo ad pietatem propensi sint animi nostri, semper metuendus est Satan, ne clanculum nobis suggerat quod nos auertat à nostra vocatione: sicuti videmus quosdam deficere ab Ecclesia, quoniam exigunt summam perfectionem. excandescunt ad vitia quæ toleranda sunt nobis, quia corrigi nequeunt: ita prætextu zeli sese separant, & libenter fabricarent sibi nouum mundum, in quo esset perfecta Ecclesia: & arripiunt etiam testimonia illa, vbi commendat Spiritus sanctus Ecclesiæ puritatem: sicuti quum Paulus dicit acquisitam fuisse à Christo, vt esset sine ruga & macula. Sicuti ergo illi rigido suo zelo exasperantur, vt discedant à Deo ipso, & abrumpant Ecclesiæ vnitatem: ita etiam multi superbi homines contemnunt Ecclesiam Dei, quia non refulget magna pompa inter nos, & putãt Deum non habitare in medio nostri, quia sumus homines obscuri, & non magni pretii: quia etiam paucitas nostra illis contemptui est. In his omnibus est aliqua pietatis species. Quare? nam vellent Deum admirabilem esse, ita vt terreret suæ maiestatis metu totum mundum: vel coaceruari omnes opes, vt sumptuosæ oblationes fierent. Sed quemadmodum iam dixi, ita captiosè insinuat se Satan: & ideo metuamus eius insidias, etiamsi quid afferat coloris, quod nobis perstringat oculos. Hæc autem optima cauendi erit ratio, si respicimus quid Deus iubeat: deinde si ita recumbimus in eius promissiones, vt pergamus celeriter in cursu nostro: etiamsi effectus promissionum non statim respondeat votis nostris. Deus enim data opera tenet nos suspensos, vt fidem nostram examinet. Ergo quanuis nondum impleuerit quod promisit, sufficiat nobis nos nihil temere tentare, dum obsequimur eius mandato. Hæc igitur summa erit prudentia, qua effugiemus omnes Satanæ astutias, si simpliciter pareamus verbo Domini, & sic exerceamus spem nostram vt patienter expectemus opportunum tempus, dum impleat quod nunc promittit.

Ephes. 5. c. 27

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non modò prorsus sumus alieno abs te animo, sed etiam vbi semel nos excitasti, subinde relabimur vel ad contumaciam, vel ad vanitatem nostram, vel abducimur varijs modis, vt nihil difficilius sit quàm prosequi cursum nostrum donec perueniamus ad metam stadij nostri: da, inquam, ne confisi viribus nostris plus arrogemus nobis quàm par sit: sed semper erectis sursum animis pendeamus abs te vno, & assiduè te inuocemus, vt nouas vires nobis suppedites, atque ita nos confirmes, vt perseueremus vsque in finem in officio nostro, donec

tandem perueniamus ad veram illam & perfectam effigiem illius templi, quod nobis ædificare præcipis, vbi reluceat perfecta tua gloria, in quam etiam transformemur per Christum Dominum nostrum, Amen.

POSTQVAM exposuit Propheta cur nouos stimulos addere oporteat populo, iam hortatur tam Zerubbabel & Iehosuah, quàm omne vulgus, vt forti sint animo & ita pergāt in opere. Iterum verò repetit quod dixerat, *Dominum ipsis adesse*, *Ego vobiscum*, inquit. Nam hoc vnum sufficere nobis debet, vbi pronuntiat Deus se nobis adesse: quia scimus auxilium eius fore superius toto mundo, etiamsi vndique Satan conetur obsistere. simul adiungit *Spiritum suum fore in medio ipsorum*: tandem concludit *non esse cur timeant*. Per Spiritum suum intelligit Deus virtutem qua stabiliet ipsorum animos, ne succumbant tentationibus, vel ne trepidatio ipsos moretur. Et species subiungitur generi, quia Deus multis modis adest suis: sed præcipuè ostendit suam præsentiam, quum Spiritu suo confirmat debiles animos. Iubet igitur omnes esse animo forti. hoc est vnū. Sed interea ostendit vnde illis fortitudo: quia scilicet Spiritu suo fulciet ipsos si vel labascant, vel etiam non posint sufficere ad terrores repellendos. quibus verbis Propheta admonet petendam esse fortitudinem à Deo. Hinc colligimus non ideo requiri à nobis quæ vocationis nostræ sunt atque officii, quasi pares simus ad omnia præstanda: sed vbi Dominus iure suo imperauit, offert auxilium Spiritus sui. & ita coniungere necesse est promisionem gratiæ cum præceptis: quod non obseruāt stulti homines, qui æstimant liberum Arbitrium ex præceptis, quia sic ratiocinantur, frustra requiri à nobis quod est supra facultatem nostram: Deum autem præcipere vt formemus vitam nostram ad summam perfectionem. ergo esse in arbitrio nostro præstare summam iustitiam. Sed Propheta primò hîc hortatur & Iehosuah, & Zerubbabel, & totum populum vt viriliter se gerant. continuò autem pòst adiungit *Spiritum Dei fore in medio ipsorum*: quasi diceret, Etiamsi non reperiant apud se tantū robur, non esse tamen cur despondeant animos, quia fortitudo petenda est à Spiritu Dei, qui habitabit in medio ipsorum. Denique docet Propheta sic esse certandum, vt non arrogent quicquam sibi fideles, sed offerant se Domino regendos vt suppeditet tam arma, quàm vires: atque ita in ipsis vincat: quia etsi victoria nobis tribuitur, certum tamen est Deum in nobis vincere. Postea adiungit, *Secundum verbum*. Nam ita resoluo particulam את: & procul discedunt à Prophetæ mente, qui putant hîc moneri Iudæos, vt Deo obtemperent, & ipsum purè colant, & obseruent syncerè eius Legem, sicuti etiam mandauit quum ipsos educeret è terra AEgypti. nam contexit Propheta eundem sermonem. Quanquam in hoc posteriore membro confirmat quod nuper dixit, *Spiritum Dei fore in medio ipsorum*. Quare? ostendit se nihil nouum promittere, sed quod iam olim Deus pepigerat cum patribus ipsorum. Si quis particulam את malit explicatiuè accipere, non repugno: & eòdem etiam redibit sensus, nempe hoc esse verbū quod pepigerat. Prophetæ consilium minimè ambiguum est, quia docere vult fidelem & constantem esse Deum in suis promisis: & hoc sensuros Israelitas, quia præstabit quod olim pollicitus fuerat patribus ipsorum. *Verbum*, inquit, *quod pepigi vobiscum vbi vos eduxi ex AEgypto*. Nam solent etiam Prophetæ reuocare fideles ad memoriam perpetui fœderis, vt plus authoritatis concilient suis particularibus vaticiniis. Scimus enim quicquid vnquam promisit Deus Iudæis, fuisse fundatum in adoptione illa prima. Quum ergo Prophetæ in medium proponunt antiquum fœdus, perinde est acsi ad fontem ipsum reuocarent Iudæos: quia promisiones quæ subinde occurrunt, similes sunt riuis qui fluunt à prima illa origine, nempe à fœdere gratuito. Nunc ergo videmus cur disertè mentio fiat veteris pacti, quod Deus percusserat cum electo populo in ipso exitu AEgypti. Interea etiam notandum est, hac lege fuisse Deum tunc redemptorem populi sui vt æternus esset pater, & ita perpetuus custos salutis ipsorum. Huc ergo tendit Prophetæ sermo, non redemptos olim fuisse patres, vt eorum filios abiiceret Deus, sed vt gratiam suam ad finem vsque continuaret in populo illo. finis autem in ipso Christo reperitur, hoc est, perfectio. neque enim desiit tunc Deus populum electum prosequi suis beneficiis: sed plenius & vberius multò præstitit quod antè adumbrauerat. Quicquid enim contulit in veterem Ecclesiam quasi præludium fuit immensæ eius bonitatis, quæ tandem patefacta fuit Christi aduentu. Iam clarè tenemus quid Propheta voluerit: nam exprobrat Iudæis suam socordiam, quòd non reputent ideo patres olim fuisse redemptos ex AEgypto, vt Deus ipsos tueretur ad finem vsque. Iubet ergo expendere quænam sit vis & natura fœderis, quod Deus pepigit semel in exitu AEgypti, nempe vt tandem prodiret redemptor, & secum afferret omnium bonorum plenitudinem. Quum ita sit, inquit, iam tempus adest quo Deus præstet quod tunc pepigit cum Patribus vestris, atque ita quicquid hactenus experti estis fidei in Deo, debetis referre ad hunc finem, nempe vt statuatis vos iam hac lege reuersos esse in patriam, vt Ecclesiam suam in solidum restituat: non autem maneatis in hac tenuitate, quæ nunc vobis debilitat animos. Quia ergo speranda est vobis perfectio eius fœlicitatis quam Deus olim pollicitus est: aut irritum erit fœdus eius, & ipse fallax erit, aut debetis bono & alacri animo pergere nunc in opere. Sequitur:

7 Quia sic dicit Iehoua exercituum, Adhuc vnum modicum hoc, & ego commouebo cœlos, & terram, & mare, & aridam.

8 Et commouebo omnes gentes & venient: desiderium omnium gentiũ, & implebo domum hanc gloria, dicit Iehoua exercituum.

9 Meum argentum, & meum aurum, dicit Iehoua exercituum.

10 Maior erit gloria domus huius secundæ (*posterioris, ad verbum*) quàm prioris, dicit Iehoua exercituum: & in loco hoc dabo pacem, dicit Iehoua exercituum

Hìc clarius explicat Propheta, & magis confirmat quod dixi, nempe Deũ in tempore laturum suppetias miseris Iudęis, quia nolit fidem patribus datam fallere. Pendet igitur hæc sententia à fœdere, cuius paulò antè meminit: & ideo exprimitur particula causalis. *Sic* ergo *dicit Iehoua exercituum, adhuc vnum modicum hoc*, vel breue: ego *implebo domum hanc gloria*. Quod nominat vnum exiguum, interpretes magna ex parte ad tempus referunt. Quanquam sunt qui malint rem ipsam notari. Hæc magis recepta est opinio, *adhuc vnum hoc modicum*, id est, paulisper durate, & ad breue tempus, quia citò Deus res in melius mutabit. Quanquam ergo nunc nondum apparet effectus promissionum, quibus hactenus aluistis fidem & spem vestrã, tamen vbi præterierit breue tempus, ostendet re ipsa Deus se nihil fallaciter loquutum esse. Quidam tamen, vt dixi, volunt rem ipsam hìc notari à Propheta, quia scilicet Templum non admodum splendebat in hominum oculis, *vnum hoc est modicum*, id est, non videtis quidem ædificium qualẽ fuit antequam Assyrii & Chaldæi potiti essent vrbe: sed ne defixi maneant oculi vestri in huius Tẽpli intuitu. *Adhuc* igitur *hoc vnum transeat*: sed paulò pòst *implebitur domus hæc gloria*. Quãtum ad summam rei pertinet, Propheta voluit erigere piorum animos, ne putarent virtutem Dei esse exinanitam, si nondũ pręstaret quod ipsi sperauerant. Denique ne ęstiment ex pręsenti intuitu quod prius dictum fuerat de redemptione. Nam herì diximus ideo fuisse grauiter afflictos piorum animos, quia magnificè concionati fuerant Prophetæ tam de Templo quàm de regno: nullum erat tunc regnum: Templum verò ignobilis tugurii simile erat potius, quàm vt ęquaret gloriam prioris Templi. Oportuit igitur hìc Prophetam occurrere: hæc ratio est cur iubeat aspectum transferre ad gloriam adhuc absconditam. *Adhuc vnum hoc exiguum*, inquit, hoc est, non est cur desperetis, etiamsi nondum apparet tanta maiestas Templi, quantam vos concepistis: sed potius animi vestri transiliãt ad restitutionem, quæ adhuc procul abest. *Adhuc igitur vnum modicum, & commouebo cœlum & terram*. Denique hìc iubet Deus locum dari patientię, donec exerat incredibilem manus suę potentiam in solida Ecclesię instauratione. Et hoc significat cœli & terræ concussio. Est autem locus insignis: quanquam Iudæi vt sunt præposteri, quoties agitur de regno Christi, corrumpunt quicquid hìc dicitur à Propheta: imò ferè redigunt in nihilum. Sed Apostolus 12, ad Hebræos cap. admonet quid hìc Deus voluerit. Nam continet hic locus tacitam antithesin inter Legem & Euangelium, inter redemptionem, cuius nuper facta fuit mentio, & quæ adhuc speranda erat, fuítque tandem exhibita Christi aduentu. Deus ergo quum populum suum redimeret tam ex Aegypto, quàm ex Babylone, commouit terram. Sed Propheta hìc maius aliquid denuntiat, quòd scilicet Deus cœlum & terrã cõcutiet. Sed singula ordine tractanda sunt, vt melius nobis constet Prophetæ sensus. Dicit primò *vnum hoc esse breue*. Libenter ad tempus refero, ne discedam à communi sententia. Sed non est hac de re nobis litigandum, quia vel parũ vel nihil refert quò ad rem ipsam. Diximus enim huc spectare Prophetæ consilium, ne Iudæi & oculos suos & animos defigãt in præsentem intuitũ Templi: Sinite, inquit, & date spei locum, quia status hic non diu manebit. Dominus enim concutiet cœlum & terram, hoc est, potius reputate vobiscum quanta sit Dei potentia. Nónne suo imperio regit terrã & cœlum? Potius verò concutiet sursum & deorsum omnia, quàm non restituat Ecclesiã suã: hoc est, potius mutabitur totius orbis facies, quàm non perueniat redẽptio ad plenum effectum. Nolite igitur subsistere in istis pręludiis, sed agnoscite quid valeat Dei potentia: quia etiamsi necesse sit cœlum & terrã misceri, potius hoc fiet, quàm vt impediant hostes vestri plenam illam restitutionem, de qua toties concionati sunt Prophetę. Sed meritò Apostolus Euãgeliũ hìc dicit Legi opponi, quia Deus exeruit mirificã virtutẽ, quũ Lex promulgata fuit in monte Sinai: plenior tamẽ virtus refulsit in Christi aduẽtu, quia tunc simul cũ terra cœlũ cõcussum est. Ideo non abs re colligit Apostolus Deũ nunc è cœlo nobiscũ loqui, quia maiestas eius splẽdidior apparet in Euãgelio, quã olim in Lege: ideóque minus sumus excusabiles, si cõtemnimus nunc loquentẽ in persona vnigeniti Filii sui, & ita loquentẽ, vt ostendat sibi totum orbem subiectum esse. Postea adiũgit, *Commouebo gentes omnes, & venient*. Postquam cœli & terræ meminit, iam ostendit se animos omnium mortaliũ tenere, ita vt eos flectat pro suo arbi-

trio quocunque volet: *venient* inquit, *omnes gentes*. Quare? Nam eas concutiam. Hîc rursum docet Propheta non accedere homines ad Christum, nisi mirabili Dei impulsu. Poterat simplicius loqui, adducam gentes omnes, quemadmodum alibi: sed voluit plus aliquid exprimere, nempe hunc motum quo Deus impellit electos suos, vt sese in ouile Christi conferant, esse supernaturalem. Concussio videtur violenta. Ergo ne homines obscurent virtutem Dei, qua excitantur vt obediant Christo & sese subiiciant imperio eius, hîc notatur à Propheta hoc elogio, vt sentiant non vsitato neque vulgari modo Dominum agere, vbi ita mutantur. Sed interea notandum est, sic violenter & extraordinario vel supernaturali modo impelli homines, vt tamen sponte sequantur. Duplex igitur est opus Dei. nam primò necesse est cōcuti homines, vt dediscant totum suum ingenium, hoc est, vt obliti prioris naturæ, libenter recipiant iugum Christi. Scimus enim qualis sit nostra contumacia, & quàm simus indomiti, donec Spiritu suo nos Deus subigat. Hîc necesse est fieri violentam concussionem: sed interea non cogimur, vt pareamus Christo, quemadmodum leones, & feræ bestiæ, quæ cedunt quidem, sed intus retinent suam ferociam, & fremunt dum trahuntur catenis, & subiguntur vel flagellis, vel baculis. Non ergo sic concutimur, vt maneat interior quædam in nobis rebellio, sed concutimur vt mutemus animos, & sponte recipiamus iugum Christi. Hęc ratio est cur dicat Propheta, *Concutiam omnes gentes & venient*, hoc est, erit quidem hęc admirabilis conuersio, quum gentes quę prius Deum spernebant, quibus etiam summo odio erat vera religio & pietas, sese assuefacient ad imperium Dei. Venient autem, quia sic trahentur arcano impulsu, vt tamen voluntarium sit obsequium quod pręstabunt. Nunc tenemus consilium Prophetę. Postea adiungit, *Desiderium omnium gentium*. Potest hoc duobus modis exponi, vel quòd gentes accedent, & simul afferent quicquid pretiosum est, vt consecrent ad cultum Dei. Nam Hebręi desiderium vocant quicquid habetur in pretio: ita hoc nomine cōprehendunt omnes diuitias, honores, & delitias, & quicquid tale est. Ideo quidam sic contexunt, Concutiam omnes gentes, & veniet desiderium: vt sit mutatio numeri. alii subaudiunt particulam ב, vel ם, hoc est, veniet cum desiderio, vel, venient in desiderio, id est non venient gentes vacuæ, sed colligent omnes suos thesauros, vt sacra sit Deo oblatio. Sed possumus etiam intelligere de Christo quod dicit, *desiderium omnium gentium*, & *implebo domum hanc gloria*. Scimus enim Christum fuisse expectationem totius mundi: sicuti etiam apud Iesaiam dicitur. Et optimè quadrabit hęc locutio, vbi desiderium gentium aduenerit, hoc est, vbi patefiet Christus, ad quem respicere debent omnium vota, tunc illustrem fore secundi templi gloriam: sed quia statim subiungitur, *Meum argentum, & meum aurum*, ideo simplicior erit sensus ille quem iam retuli, nempe venturas gentes & quidē instructas omnibus diuitiis, vt se, & sua omnia offerant Deo in sacrificium. Optimè enim conuenit quod sequitur si expositiuè legamus, *meum argentum, meum aurum dicit Iehoua*, hoc est, ego non inopia hactenus distuli plenam Templi ędificationē. Quid enim impediet, quominus vndique coaceruem aurum & argentum? Si ita mihi libeat, momento vno Templum erigam ex omnibus mundi diuitiis. Denique annon penes me est creare montes aureos & argenteos, vt inde mihi Templum fabricem? Ergo videtis me non destitui opibus, quominus Templum ædificem sicuti promisi: sed quia nondum tempus impletum est. Ergo suspensos stare oportet & tamen erectos, qui fidem habent prioribus vaticiniis, donec opportunum tempus aduenerit. Hæc est summa. Tandem concludit *fore gloriam secundi Templi maiorem quàm prioris, & fore pacem huic loco*. Quantum ad verba attinet, nihil obscurum est: sed præcipuè attendere conuenit ad rem ipsam. Ac primò quidem notandum est, quicquid hîc dicitur de futura Templi gloria, referri debere ad spiritualium donorum præstantiam, quæ apparuit Christo exhibito, & tamen adhuc nobis conspicua esse debet, sed per fidem: quia cęcutiunt profani homines ad eius conspectum. Et hoc tenendum est, ne fabulemur cum crassis interpretibus, qui putant hoc aliqua ex parte fuisse præstitum vbi de integro Herodes nouum Templum construxit. Nam etsi fuit sumptuosa illa structura, tamen non dubium est, quin diabolus conatus sit potius laruam obiicere Iudæis, vt desinerent sperare in Christum. Fortè etiam talis fuit Herodis astutia. Scimus enim fuisse duntaxat semiiudæum: profitebatur se vnum esse ex filiis Abrahæ: sed scimus tantùm pro suo commodo mores suos accommodasse Iudæis. Ergo ne attenti essent ad Christum, potuit illis obiicere fallax & inane spectaculum illud, vt ferè obbrutescerent. Cæterùm, etiamsi hoc non venerit Herodi in mentem, certè diabolus dāta opera voluit hanc fallacem vmbram obtrudere Iudæis, vt desinerent erigere mentes suas ad sperandum Christi aduentum, sicuti tempus tunc propinquum erat. Deus enim poterat statim ab initio Templum magnificum extruere: quemadmodum reditum permisit populo suo, ita simul potuit & animos dare, & suggerere materiam, vt Templum posterius vel æquaret vel etiam superaret Templum Solomonis. Atqui edicto prohibuit Cyrus ne in tantam altitudinem assurgeret Templum: deinde aliquid etiam diminuit ex longitudine: cur hoc factum est? deinde, cur Darius, qui tamen liberaliter adiu-

uit

uit Iudæos, & qui sumptibus non pepercit vt Templum extruerent: Cur vterque rex, quum tamen impulsus esset spiritu Dei, non permisit ædificari Templum eodem splendore, quo prius erectum fuerat? Sed hoc non contigit sine admirabili Dei consilio. Scimus enim quàm crassi fuerint Iudæi. Et eodem etiam vitio Apostolos videmus fuisse implicitos, quia non aliud quàm terrenum Christi regnum sperabant. Si ergo æquè opulentum fuisset templum, & si regni etiam species fuisset qualis antè fuerat, Iudæi acquieuissent in illis externis pompis: ita contemptus fuisset Christus, imò pro nihilo habita fuisset spiritualis Dei gratia. Quum ergo adeò propensi essent ad terrenam fœlicitatẽ, oportuit ipsos expergefieri, & Dominus adiuuit eorum infirmitatem quum passus non est erigi tale Templum. Per Herodem verò quum iam instaret Christi manifestatio, quòd passus est Templum illud adulterinum construi, indicium magis vindictæ fuit ad puniendam ingratitudinẽ, quàm testimonium fauoris: adulterinum dico, quia splendor ille nunquam probatus est Deo. Fuit enim profanatio veri Templi potius quàm ornatus, quòd Herodes consumpsit magnos thesauros in illa structura. Stultè igitur commemorãt etiam aliqui quicquid erogauit Helena Adiabenorum regina, putant hoc modo aliqua ex parte fidem vaticinio fuisse factã. Sed Satan potius lusit talibus imposturis, ac prę stigiis, vt abduceret piorum animos à spiritualis Templi ornatu. Sed cur ergo Propheta hìc aurum & argentum nominat? nempe facit hoc communi & recepto more. Quoties enim de regno Christi loquuntur, delineant vel adumbrant eius splendorem figuris quæ seculo suo cõueniunt. Iesaias dũ vaticinatur de Ecclesiæ restitutione, prędicat Ecclesiã fore totã argenteã, vel aureã vel quæ fulgeat lapidibus pretiosis & præcipuè cap. 60, celebrat magnificentiã illius Tẽpli, quasi vndique gentes addducturę essent in sacrificiũ quicquid vbique pretiosum erat. Sed figuratè loquutus est Iesaias, quemadmodũ alii Prophetæ. Sic ergo quod nũc legimus de auro & argento debet exponi, vt anagoge fiat ad regni Christi naturam: quemadmodum quũ prius vidimus, Offerant mihi ab ortu solis vsque ad occasum pura sacrificia, inquit Dominus: quænã illa sacrificia sunt? An vituli adhuc sunt mactãdi, vel agni, vel alia animalia? minimè: sed spectanda est natura Sacerdotii spiritualis: sicuti etiam aurum de quo nunc loquitur Propheta & argentum debet accipi spiritualiter, quia ex quo apparuit mundo Christus, iam Deus non vult coli in vasis aureis vel argenteis, sicuti etiam nullum est Altare, in quo victimæ immolentur: nullum etiam Candelabrum: denique cessarunt omnes illæ figuræ legales. Sequitur ergo hìc Prophetam agere de spirituali Templi ornatu. atque ita nunc tenemus quomodo gloria secundi Templi maior futura fuerit quàm prioris. Iam sequitur, *Deum daturum pacem huic loco:* quasi diceret prosperè cessurum Iudæis, si modò patienter expectent plenum redemptionis effectum. Sed notandum est, pacem hanc non fuisse illis ita conspicuam, vt pro sensu carnis ea fruerentur: sed fuit hæc species pacis de qua loquitur Paulus, quam dicit superare omnem sensum. denique non potuit populus amplecti quod hìc docet Propheta de futuro Templi splendore, nisi transiliret supra omnia obstacula, quæ tunc videbantur abrumpere plenum cursum redemptionis: & ideo semper redire oportet ad principium illud, *Adhuc modicum hoc*, quasi diceret ferendum patienter esse, dum exercet Deus suorum fidem, sed iam adfore tempus & quidem breui, quo Dominus implebit domum illam gloria, vbi scilicet Christus afferet secum plenitudinem gloriæ: quia etiamsi mille mundi in vnum coaceruentur cum suis thesauris, erit tamen corruptibilis hæc gloria: sed quum Deus Pater in persona Filii sui apparuit, iam tunc verè glorificauit templum suum, & ita etiam refulsit eius maiestas, vt nihil ad solidam perfectionem tunc defuerit.

Mal. 1. 11

Philip. 4. b. 7

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando natura nimium ad superstitionem propensi sumus, vt meditemur assiduè quænam sit ratio veri & legitimi cultus, quem exigis & probas, nempe vt spiritualiter nos tibi offeramus, & nullum aliud quæramus Altare quàm Christum, nullo etiam alio Sacerdote freti speremus tibi nos fore & gratos & sacros, vt Spiritu qui in eum plenè effusus est, ita nos imbuat, vt ex animo nos tibi addicamus, & sic pergamus in patientiæ nostræ cursu, vt erectis sursum animis semper tendamus ad illam gloriam, quæ adhuc sub spe nobis abscondita est, donec tandem manifestetur suo tempore, vbi vnigenitus ille Filius tuus in vltimam illam redemptionem apparuerit cum electis Angelis, Amen.

11 Vicesimo quarto noui (*mensis, subaudiendum*) anno secundo Darii, fuit sermo Iehouæ ad Chaggai Prophetam, dicendo:

12 Sic dicit Iehoua exercituum, Interroga Sacerdotes de Lege, dicendo:

13 Si sustulerit vir (*quispiam*) carnem sanctam in ala vestis suæ, & tetigerit ala sua panem, & coctionem, & vinum, & oleum, & quoduis edulium, an sanctificabitur? Et responderunt Sacerdotes, & dixerunt, Non.

14 Et dixit Chaggai, si tetigerit pollutus in anima omne hoc, an polluetur? Responderunt sacerdotes & dixeruut, Polluetur.

15 Et respondit Chaggai, & dixit, Sic populus iste, & sic gens ista in conspectu meo dicit Iehoua: & sic omne opus manuum ipsorum, & quod obtulerint illi pollutum erit.

Quanquam interpretes ad Prophetæ sensum accedũt, nemo tamen verè & liquidè exprimit quid intelligat, & docere etiã velit: imò nihil afferũt, nisi frigidum & ieiunũ: quia referũt omnia ad hanc summã, displicuisse Deo sacrificia antequã cœpisset populus Templũ extruere: ab eo autem tempore Deum fuisse placatum, quia populus quum sacrificia offerret in loco deserto, ostendit tali negligentia se contemnere Dei imperiũ. vbi autem manus adhibitæ fuerunt operi, tunc litatum fuit Deo: atque ita cœpit delectari sacrificiis, quæ antè repudiauerat. hoc quidem est aliquid, sed non totum. Videtur ergo mihi prorsus aliud fuisse Prophetę consiliũ. Hactenus populum hortatus est ad ædificandum Templũ: nunc hortatur, vt purè ædificet, nec putet se defunctũ esse, vbi Templi superficies fulgebit in oculis hominũ: quia Deus aliud quęrat. Non dubium ergo mihi est, quin Propheta hic populum ad spiritualem Dei cultum velit attollere. Oportuit quidem sedulò Templum ædificari, sed spectandus etiã fuit finis: quia Deus nunquam moratus est externas cæremonias, neque etiam illo ædificio oblectatus fuit, quemadmodum homines libenter habitant in splendidis ædificiis. Quum perperam Deo affingerẽt crassos istos affectus Iudæi, Propheta hic ostendit quorsum tam seuerè hactenus præceperit de templo ædificando, nempe vt Deus purè & sanctè illic coleretur. Iterum repetam quod dixi, vt familiarior sit explicatio: quum populus negligeret Templi structuram, hinc detecta fuit impietas, & contemptus diuini cultus. Quænam enim causa morę & tarditatis fuit, nisi quòd quisque plus æquo studebat priuatis commodis? Iam quum strenuè omnes operam impenderent Templo ædificando, fuit quidem industria illa laudabilis. erat enim pietatis signum: sed si populus Deum putasset nihil amplius requirere, quàm externũ Templi splendorem, fuisset illa peruersa superstitio. Scimus enim corrumpi Dei cultum, si affigitur rebus externis: quia hoc modo transfiguratur Deus in alienam naturã: sicuti spiritus est, ita vult spiritualiter coli à nobis. Quicunque ergo obtrudit tantùm externas pompas ad ipsum placandum, ludit pueriliter cum ipso. Hanc secundam partem, meo iudicio, nunc tractandam aggreditur Propheta. A septimo mense vsque ad nonum incubuerant ad opus sibi iniunctum à Domino: sed vt scimus homines satagere in rebus externis, & omittere spiritualem cultum, ideo necesse fuit adiungi hãc doctrinam, vt intelligeret populus non satisfactum esse Deo, quamuis neque sumptibus, neque labori parcerent in ædificatione Templi: sed maius aliquid requiri ab ipsis, nempe vt purè & sanctè Deũ illic colerent. Hæc summa est. Sed prius expendere conuenit Prophetæ verba, quia inde facilius erit colligere totam doctrinæ summam. Dicit ergo *sibi præceptum fuisse à Deo vicesima quarta die noui* mensis, eodem scilicet anno, hoc est, *secundo Darii vt sacerdotes interrogaret de Lege. Interroga* ergo *Sacerdotes Legem.* Non iubetur Haggæus inquirere de tota Lege, sed tãtùm vt ad hanc quæstionem respondeant Sacerdotes, idque ex Dei verbo, vel Legis doctrina: quẽadmodum vulgò dicũt, Quæritur quid iuris. neque enim Sacerdotibus permissum fuit quiduis proferre sine discrimine, sed erant duntaxat Legis interpretes. Hæc ratio est cur iubeat Deus Prophetam suum inquirere quid Lex Mosis definiat de hac cæremonia. Finis autem est, vt populus ex legalibus cæremoniis conuictus non litiget, neque obstrepat, sed agnoscat damnari omnia opera tanquam vitiosa, quæ non manant ex puro & synceio cordis affectu. Primò quærit Haggæus, *si quis sumat carnem sanctam,* hoc est, frustũ aliquod sacrificii: si quis sumat, & gestet vel in manica, vel in ala, hoc est, in ora vestimenti sui: deinde attingat vel panem, vel oleum, vel quoduis edulium, an sanctificabitur solo tactu quicquid coniunctum fuerit cum carne illa sancta. *Respondent Sacerdotes, Non.* Hic etiam crassè hallucinantur interpretes, quia sanctificari accipiunt pro inquinari, omnino peruersè: quia duplex hic quæstio proponitur in medium, an caro sancta sanctificet quicquid attigerit: deinde, an homo impurus, & pollutus contaminet quicquid attigerit. De priore membro scitè & verè respondent Sacerdotes, non subesse tantam vim sacrificiis, vt sanctificent quicquid attigerint: & hoc verum est. Secunda etiam definitio optimè conuenit, pollui scilicet ab homine immundo quicquid attingit, quemadmodum vbique Lex pronũtiat. Iam Propheta accõmodat doctrinã illam ad pręsentẽ vsum: *sic est,* inquit, *populus iste, & gens ista, & opus manuum ipsorum.* Nã quantisper polluti erũt, etiamsi

multos

multos sumptus faciant in sacrificiis,& se multùm fatigent in colendo Deo, non modò inanis est eorum labor,sed quicquid offerunt pollutum est,ac mera abominatio. Nunc tenemus Prophetæ verba. Atque ita transire ad rem ipsam operęprętium est:primò antequam generaliter de causa pręsenti differam,notatu dignum est quod hîc dicit Propheta *se inquirere de Lege*: quia non fuit in arbitrio Sacerdotum quiduis proferre: quemadmodum eò licentiæ progressos esse scimus, vt tyrannicè mandarent quod Deus nusquam præceperat: deinde vt etiam prohiberent populum à rebus licitis,& quarum vsus permissus fuerat Lege Dei. Atqui hîc non concedit tantum licentiæ Sacerdotibus Haggæus, vt quærat quid ipsi censeant, sed quid contineat Lex Domini. Et hoc notatu dignum esse dixi:quia exitiale malum est, tyrãnicum imperium in conscientias. Et tamen diabolus hoc prætextu semper corrupit Dei cultum & omnem pietatis doctrinam,dum extulit absque modo authoritatem Ecclesiæ. Verum quidem est, fuisse sacerdotale officium plenum dignitatis,& dignum reuerentiã:sed videndum semper est,ne quod sibi arripiunt homines,vel quod illis temere cõceditur,decedat ipsi Deo, sicuti videmus fieri in Papatu. Quum Papa ostendere vult sine controuersia parendum esse omnibus suis præceptis, adducit quod legitur in Deuteronomio, Si quæstio inciderit de Lege,summus Sacerdos iudicabit inter sacrum & profanum:hoc quidem verũ est:sed interea an summo Sacerdoti permissum fuit,posthabita Dei Lege, futiliter hoc vel illud proferre sine delectu? imò sacerdos fuit Legis interpres. Ergo vtcunque Deus audiri iubeat quos Ecclesiæ suæ pastores præfecit, vult tamen audiri per os ipsorum,sicuti prius dictũ fuit. Denique ad hanc regulam exigere oportet, quicquid authoritatis est in Ecclesia,nempe vt Lex Dei retineat suum gradum,nec quicquã ex seipsis homines cõminiscantur,sed tantùm definiant ex verbo Domini quid rectum sit. hoc autem in transcursu. Venio nunc ad præcipuum caput: *Sacerdotes respondent*, Non sanctificari vel carnem,vel oleum,vel vinum, etiamsi attigerint partem aut frustum sacrificii. Quare? Sacrificium enim quæ profana sunt non sanctificat, nisi quò ad expiationem. nam scimus hunc finẽ fuisse in sacrificiis,vt homines qui polluti erant sese Deo recõciliarẽt. Sed tamẽ bene hoc à Sacerdotibus responsum fuit,non sanctificari profanam carnem, vel profanũ oleum tactu carnis sanctæ. Quare? neque enim caro illa in eum vsum dicata fuerat Deo, vt solo tactu purificaret quæ profana erant. Sed ex opposito hoc etiam verissimum est,si homo sit immundus,solo tactu pollucre quicquid attingit. Immũdum anima intelligũt,qui polluerat se tactu cadaueris:quod mihi non probatur. nomen Animæ subinde in Lege occurrit pro homine ipso, Anima,quæ comederit morticinum polluetur: anima quæ contigerit cadauer polluta est. Ergo hîc dicitur pollutus anima,qui intus gestat suam immunditiem:quemadmodũ nos gallicè loquimur, *Pollu en sa personne*. Quisquis ergo immundus est,solo tactu contaminat omnia,quę per se alioqui pura erant: & clausula satis demonstrat non alium fuisse doctrinæ finem. Dixi quod satis erat de consilio Prophetæ. Sed res ipsa nunc fusius explicanda est. Scimus quàm defunctoriè agere soleant homines cum Deo. ludunt enim tanquã pueri cum suis puppis. Et hęc audacia reprehensa fuit à prophanis hominibus,quemadmodum satis notum est. vix Propheta quispiam posset asperius inuehi contra crassam istam superstitionem, quam Persius, vbi etiam puppis comparat sacrificia,quæ tamen erant in summo pretio apud omnes,ostendit requiri aliud à Deo:nempe,

Deut.17.b.8.

Leui.17.d.15

> Compositum ius,fásque animi,sanctósque recessus
> Mentis,& incoctum generoso pectus honesto.

Vult ergo imbutos esse homines vera sanctitate, ídque intus, vt nihil sit fictum, vel fucatum. Dicit qui tales sunt,hoc est,quicunque imbiberunt verum Dei timorem,eos ritè litare, etiãsi duntaxat afferant micam thuris, alios verò tantùm profanare cultum Dei, etiamsi multos boues adducant:quia scilicet polluitur nouis & iteratis ipsorum sordibus quicquid putant valere ad tegendas suas sordes. Et hoc satis vulgare fuit inter profanos scriptores:alius etiam Poeta,

> Non bene cœlestes impia dextra colit.

Sic loquuti sunt illi ex communi naturæ sensu. Quantum ad Philosophos spectat,tenent semper illud principium, non ritè sacrificari Deo, nisi animis bene & penitus purgatis. Sed interea tam Philosophi quàm Poetæ delapsi sunt ad illud cõmentum,quo Satan fascinauit omnes à minimo vsque ad maximum,nempe placari Deum cæremoniis: inde tot piacula, quibus cõfisi stulti homines putarunt Deum sibi fore propitium,etiamsi obstinatè non desinerent quotidie accersere sibi nouas pœnas, & quasi ex professo bellum gerere cum Deo ipso. Hodie in Papatu principium quidem illud admittent, nempe requiri verum Dei timorem, quia hypocrisis contaminat omnia hominũ opera. neque enim audebunt laudare qui fictè & quasi per ludibrium Deo satisfacere volunt,quũ tamen intus turgeãt & superbia,& cõtẽptu,& impietate. Sed interea nunquã recipient quod hîc Propheta dicit,nẽpe homines non modò perdere operam,sed contrahere nouã pollutionẽ,dum placare Deum volũt suis sacrificiis,nisi interior puritas præcedat. Nã vnde primùm partialis iustitia quã imaginãtur Papistę? Dicũt enim etiã si quis Legẽ non obseruet,tamen partẽ vnã obsequii probari Deo,& nihil magis tritũ est apud eos quàm nomen partialis iustitiæ. Si quis ergo adulter abstineat à furto,& eroget etiam ex suis

facultatibus aliquid, eleemosinas illas volunt ipsi & pronuntiāt sacras esse. Atqui prodeunt ab homine immundo. Sed integumentū illud profertur, quod sufficit hoc vel illo modo Deū placare. Sic Papistæ promiscuè volunt obstringere Deum suis operibus, etiamsi referti sint immunditia. Ergo videmus non hodie primùm, vel heri natum esse hunc errorem, sed quasi infixum esse in ossibus & medullis hominum, vt scilicet existimēt Deo placere suos cultus, quamuis sint ipsi immundi. Ideo tenenda est hæc definitio, Opera quantumuis splendeant in oculis nostris, nullius tamen esse pretii vel momenti apud Deum, nisi fluant ex puro corde. Et prudenter etiam hoc Augustinus explicat libro contra Iulianum quarto. Dicit enim apud fideles perperam fieri iudicium de operibus ex ipso aspectu: sed debere æstimari à fonte suo: deinde à fine. Non tam distinctè loquitur Augustinus, sed tamen ita sentit: & hoc potest colligi ex eius verbis. Nunc fontem operum dico integritatem cordis: finē verò, si hominibus propositum sit Deo sesubiicere, & consecrare illi vitam suam. hinc ergo discernimus inter bona & mala opera, inter vitia & virtutes, nempe ex recto & simplici affectu: deinde ex fine. hoc voluit Propheta priore membro: & extorsit responsum à Sacerdotibus, quod optimè cum Lege ipsa consentit, nempe nullum opus, vtcunque magna laude vel magno plausu excipiatur coram mūdo, apud tribunal Dei quicquam mereri, quia manat ex corde impuro. Iam quod ad secūdam partem spectat, non minus difficile est persuadere hominibus, contaminari quicquid attingūt, si polluti sint, & tamen hoc Deus palàm ostenderat Iudæis: & Sacerdotes non hæsitant, neque ambigunt, sed statim respondent quasi de re nota & comperta, quòd scilicet homo immundus contaminet quicquid attingit. Sed vbi ventum est ad rem ipsam, tunc refugiunt homines quod tamen palàm edocti fuerant: imò quod fateri coguntur, donec videāt se vrgeri: & tunc incipiūt Deo obiicere nimium rigorem: Quid hoc est, pollui quicquid attingimus, si quid sit inquinamenti in nobis? An non tamen aliquid laudis merentur nostra opera, quum bona sunt? Et hinc etiam illud vulgare dictum, opera quæ sunt de genere bonorum semper aliquid mereri: etiam extra fidem valere tamen ad promerendum fidei donum, quia hominem præparent vt capax sit gratiæ Spiritus sancti. Vocant autem opera de genere bonorum, quæ per se laudabilia sunt, vt est castitas, vt est liberalitas, vt est sobrietas & temperantia, vt est beneficentia, vt sunt omnes eleemosinæ. Sed pronūtiat Deus pollui virtutes istas, etiamsi homines rapiant in admirationem sui, & meras esse ac fœtidas sordes, nisi cor bene purgatum fuerit. Quare? Nam ex fonte impuro & polluto nihil manare potest, nisi impurum & pollutum. Nunc facile est intelligere, quàm aptè adduxerit Propheta Sacerdotes & totū populum ad verum hoc discrimen. Nā si ex abrupto sic loquutus fuisset, Deo nullum placere opus, nisi author ipse bene purgatus fuerit ab omni inquinamento, statim exortæ fuissent multæ disceptationes: Cur Deus repudiabit quę per se laude digna sunt? Si quis studeat pudicitię, si alius liberaliter eroget partē bonorum, si alius se totum addicat publicis commodis: si in alio refulgeat magnanimitas, & constantia: si alius profitetur honestas artes: ánnon virtutes istæ merentur aliquid laudis? Fuisset igitur magnus strepitus in populo, nisi iam ita præfatus fuisset Haggęus, Ex Legis definitione non sanctificari quod profanum est tactu sanctę carnis: deinde pollui quicquid attingitur ab homine immundo. Legalis igitur figura compescuit omnes obstreperas voces, quæ statim fuissent auditæ in populo. Cæterùm, quanuis hodie cæremonię cessauerint, neque sint amplius in vsu, tamen quod semel testatus est Deus, hodie etiam vigorem suum retinet: pollui scilicet à nobis quicquid attingimus, nisi vera puritas cordis præluceat, quæ opera nostra sanctificet. Nunc videndum est quomodo placeant Deo opera nostra. Nemo enim deprehēdetur vnquā purus vel integer. nam perfectissimi quique tamen vitiis laborant: ita fiet, vt opera ipsorum semper asper sa sint maculis, & contrahant aliquam immunditiem ex occultis sordibus cordium. Respōdeo primùm, omnia opera ideo vitiosa esse corā Deo, & fœtere etiam instar abominationis, quia cor vitiosum est naturaliter: sed vbi Deus corda fide purificat, tunc incipiūt opera nostra probari, & laudem suam obtinent coram ipso: quia scilicet cor purgatum est fide: & puritas illa diffunditur ad opera, vt incipiant Deo placere. Hac ratione dicit Moses Abel placuisse Deo cum suis sacrificiis: respexit Dominus ad Abel, & ad munera eius. Moses si tantùm dixisset probata fuisse Sacrificia Abelis Deo, præposterè fuisset loquutus, vel saltem obscurè: quia subticuisset quod erat præcipuum. Sed incipit à persona, quasi diceret placuisse Abel Deo, quia scilicet integro & syncero animo eum colebat. Postea adiungit, simul etiam probata fuisse eius sacrificia, quoniam manabant ex vero timore Dei, & syncera pietate. Sic Paulus quum de vera Legis obseruatione differit, finis Legis est, inquit, Charitas ex corde puro, & ex fide nō ficta. Ostēdit ergo nullum esse, vel censeri legitimum opus coram Deo, nisi quod proficiscitur ab illo fonte, nempe à fide non ficta, quę semper coniuncta est cum recto & simplici cordis affectu atque integro. Hoc vnum est. Deinde simul etiam tenendum est, quomodo Deus purificet corda nostra fide. Est autem duplex purgatio, quia primùm reformat nos ad imaginem suam, & insculpit nobis verum & serium timorem, studiúmque obedientiæ. Hæc igitur puritas cordis sese ad opera nostra diffundit: quia vbi imbuti sumus vera pietate, nihil aliud nobis propositum est, quàm

Gen. 4.a.4

1. Tim. 1.b.5.

quàm nos,& noſtra omnia offerre Deo. Ab hoc autem affectu longè diſtant, imò prorſus alieni ſunt hypocritæ,& profani homines liberaliter quidem ſua Deo offerunt,ſed volunt ipſi manere ſui iuris:quia hypocrita nunquam ſe Deo addicet in ſpirituale victimam. Videmus ergo vt fides dum corda noſtra purificat,ſimul etiam purificet opera:quia regeniti Spiritu Dei nos ipſos primùm,deinde noſtra offerimus. Sed quia purgatio hæc nunquam reperietur plena in hominibus,ideo ſubſidiũ accedere neceſſe eſt ex gratuita acceptatione. Purificantur ergo corda noſtra fide,quia Deus non imputat nobis immunditiem, quæ reſidua eſt & quæ poſſet inficere opera noſtra. Sicuti ergo Deus gratam habet puritatem, quæ nondum perfecta eſt,ita facit ne contagio ad opera ipſa perueniat. Abel quum Deo ſacrificia offerret, erat quidem integer,quatenus nihil erat in ipſo fictum vel duplex: ſed ſcimus fuiſſe hominẽ circundatum infirmitate. Oportuit ergo quod erat pollutionis in ipſo reſiduũ deleri Chriſti gratia. hinc factũ eſt, vt ſacrificia eius placerẽt: quia ſicuti acceptus fuit,ita Deus amplexus eſt quicquid ab ipſo profectum erat. Nunc ergo videmus quomodo naturaliter diſpliceant homines Deo cum ſuis operibus,& nihil poſſunt afferre niſi vitioſum, fœtidum & abominabile. Videmus rurſus quomodo filii Dei poſtquam eos Spiritu ſuo regenuit,puri ad eum accedant, & ſimul offerant pura ſacrificia. Puri accedũt,quia illis propoſitum eſt ſeipſos abſque fictione addicere Deo. Sed quoniam affectus ille nunquam perfectus eſt, ideo ſupplet Deus defectum illum gratuita imputatione,quia perinde amplectitur ſeruos ſuos,acſi in ſolidum formati eſſent ad omnẽ iuſtitiam. Et eadem etiam ratione probat ipſorum opera quoniã abſterſæ ſunt omnes maculæ, quæ meritò gratiam omnem detrahere poterant niſi ſepulta eſſet omnis immundities ſanguine Chriſti,& id per fidem. Hinc colligimus non eſſe cur ſe quiſpiam fallat vanis blanditiis, vbi ſtuduerit magna pompa Deum placare: quia exordium hoc ſemper requiritur, de quo hîc agit Propheta,nempe vt homo ipſe purus ſit in anima, hoc eſt, vt interior puritas præcedat quicquid eſt operum. Et quanuis hæc doctrina paſsim occurrat apud omnes Prophetas, quia tamẽ perſtringit nobis oculos, & omnes ſenſus excęcat hypocriſis, ideo probè nobis meditanda eſt: & non tantùm notandus eſt hic locus,ſed etiam alii ſimiles, vbi rident Prophetæ populi diligentiam, quia ſatageret in ſacrificiis & externis figuris:negligeret autem præcipuũ caput,hoc eſt, veram cordis pietatem. Et ſimul etiam in vltimo verſu notandum eſt quod dicit Propheta, *ſic eſſe omne opus manuum ipſorum, & quicquid offerebant*. Videtur hoc in ſpeciem nimis eſſe durum, damnari ipſa ſacrificia quaſi polluta. Sed non mirum eſt repudiari à Deo tales cultus fictitios, quibus ipſum magno probro afficiunt homines profani,quia vellent eum trãsfigurare pro ſuo arbitrio,quaſi poſſet mulceri vel crepundiis,vel aliis nugis. Hoc ergo nimis indignum eſt ludibrium,quo Deum afficiunt homines dum ita obtrudunt externas cæremonias,& non reſpiciũt eius naturam: quia etiamſi nullius apud eos pretii ſit ſpiritualis cultus,putant tamen ſe ſatisfacere. Ergo in ſumma notandũ eſt,hîc docere Prophetam,non ſufficere ſi Deo exhibeãt homines ſuum obſequium,ſi ſacrificia offerant,ſi impendant laborem ſuum ad ædificationem Templi,niſi ritè hoc totum faciant. quid eſt ritè? nempe ſyncero affectu cordis, vt nihil ſit vel hypocriticum vel duplex.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando ex vtero matrum prodimus prorſus impuri & fœtidi,deinde etiam contrahimus aſsiduè tot nouas maculas,vt confugiamus ad fontem veræ purgationis. Et quando non alia eſt ratio, qua purgemur ab omnibus inquinamentis carnis, niſi vt ſanguine Filij tui vnigeniti aſperſi, idque per arcanam Spiritus tui virtutem, renuntiemus omnibus noſtris vitiis:da inquam,vt ita ſtudeamus nos tibi verè & ſyncerè addicere,vt quotidie magis ac magis renuntiantes omnibus prauis affectibus noſtris, nihil aliud habeamus propoſitum, quàm vt mentes noſtras, & affectus omnes cum vera abnegatione noſtri tibi ſubiiciamus, ac ita exerceamus nos in ſtudio & meditatione hac quantiſper verſamur in mundo,donec tandem perueniamus ad veram illam & ſolidam puritatem,quæ nobis repoſita eſt in Filio tuo vnigenito,quum plenè illi adhærebimus,transfigurati in eam gloriam,in quam ipſe receptus eſt, Amen.

16 Et nunc ponite quæſo(*vel agedum*)ſuper cor veſtrum à die hac & ſupra, antequam poneretur lapis ſuper lapidem in templo Iehouæ:

17 Ante hæc quum veniret quis ad aceruum viginti,fuit decem:quum veniret ad torcular vt hauriret quinquaginta è torculari, fuit ſumma viginti.

18 Percuſsi vos Orientali vento(*vel,vrente*)& rubigine, & grãdine in omni opere manuum veſtrarum(*alii vertunt,& omne opus,ſed malè: & potius hîc de-*

bet resolui quemadmodum dictum est: in omni ergo opere) & vos non ad me, dicit Iehoua.

19 Ponite quæso super cor vestrũ à die hac, & suprà, à die vicesimo quarto noui mensis, à die quo fundatum fuit Templum Iehouæ, ponite super cor vestrum.

20 An adhuc semen in horreo? & adhuc vitis, & ficus & malus-granata, & arbor oliuæ non protulit: à die hac benedicam vobis.

Coactus sum hos omnes versus simul coniungere, quia rem vnã hîc tractat Propheta. Sũma autem huc tendit, palàm tunc Dominũ sumpsisse pœnas de tarditate populi, vt quisque facilè agnosceret fuisse præposterè factum ab omnibus, quòd ita operã dedissent priuatis cõmodis, neglecto templo. Crassè enim hîc agit Propheta cũ hominibus terrenis, & qui addicti erãt vẽtri suo. si verè adoleuissẽt, vel fecissẽt maiores progressus in vera pietate, poterat alio modo cum ipsis agere: & certè secutus esset illum ordinẽ, quemadmodũ dicit Paulus, Sapientiam loquimur inter perfectos. Sed quoniam defixi erant in potu & cibo, & intenti priuatis suis commodis, Propheta illis in medium proponit pro ipsorum captu, Deum ipsis fuisse iratum, & perspicua fuisse signa maledictionis, quũ terra fruges non produceret, sed ipsi essent famelici. Nũc tenemus consiliũ Prophetæ. Sed iterũ percurram verba, quò res melius pateat. *Ponite* inquit *super cor.* Hîc Propheta obliquè perstringit eorum socordiã, quòd in rebus manifestis cæcutirẽt, nam hîc non attollit eorum mentes in cœlum, non profert alta mysteria, sed tantùm concionatur de victu & alimentis. Quum ergo Deus imprimit certas iræ suæ notas in ipsa communi vita, non est tolerabilis stupor noster, si hoc totum negligimus. Et sæpius hoc ideo repetit Propheta, vt pudorem incutiat Iudæis, vbi viderint sibi toties exprobrari suam tarditatem. *Ponite* ergo *super cor*, hoc est, considerate id quod dicturus sum, *à die hac & suprà*, inquit, *antequam poneretur lapis super lapidem*, hoc est, ab eo die quo cœpi vos hortari ad ædificandum Templũ, considerate quid vsque ad hunc diem contigerit. Postea adiungit, antequam inquit, cœperitis Tẽplum extruere, nónne dũ quisque venit ad aceruum viginti, tantùm reperit decẽ modios? hoc est: nónne quum sperarẽt agricolæ sibi esse in horreo vel area modios viginti, decepti sunt sua opinione? quoniam scilicet Deus arefecerat spicas, vt non redderent quod solebant. Agricolę enim longo vsu edocti possunt facilè conijcere quid sperare debeãt vbi vident messẽ suã: sed aspectus ipse frustratus est agricolas. Deus ergo maledictionis suæ signa illic ostendit. Deinde quum veniret quisque ad torcular, & speraret sibi fore largas vindemias, nónne etiam deceptus est? Nam pro cadis 50. tantũ reperit 20. Postea adiũgit, *Ego percussi vos vento Orientali.* Nam בשדפון accipitur pro vento vrente. Ventus autẽ Orientalis infestat Iudæam siccitate sua: sicuti etiam vocant בירקון vel rubiginẽ, vel humidũ ventũ ex quo nascitur rubigo. Scimus enim si humefactę sunt segetes, contrahere rubiginẽ, vbi sol calorẽ suũ emittit. Quod ad sensum Prophetæ, nulla est ambiguitas, quia docere voluit diuersis modis fuisse percussos, vt facilè secum reputare debuerint Deum iratum esse. Addit etiam *grandine.* Nam si fames tantùm vel ex frigore, vel ex æstu contingat, hoc tribuitur fortunæ, vel astris: sed vbi Deus exerit varia flagella, tunc cogimur agnoscere iram eius, quasi nos expergefaceret. Hæc ratio est cur varias species hîc cõmemoret Propheta. Dicit autem *in omni opere manuum vestrarum.* quod alii vertũt, Et omne opus, sed perperam. Neque enim percussi fuerant in suis corporibus, sed in terrę cultura. Tandẽ adiungit, *Et vos non ad me*, hoc est, toto illo tempore nihil profeci, quũ toties & variis modis vos castigarem. Et interea quid vobis profuit contumacia cordis vestri? non estis reuersi ad me: *ponite* inquit, *cor vestrum à die hac, & suprà.* Repetit quod dixerat, nempe à die 24, noui mensis. Vidimus autem paulò antè, Prophetã fuisse missum die illo, vt coargueret populi peccata. *Ponite* ergo *cor vestrum*, inquit, *à die hac.* Videmus quàm emphatica sit ista repetitio, quòd in rebus manifestis adeò tamen torpebant Iudæi, vt non tangeret eos sua penuria & esuries. Scimus autem nullum esse acriorem stimulum ad homines pungendos, quàm dum fame laborant. Quum ergo Dominus victum illis raperet ex ore, non fuisse attentos ad tale iudicium, hoc certè fuit nimii stuporis. qua ratione hîc Propheta sæpius inculcat, Iudæos fuisse nimis segnes, qui animũ ad tã manifesta Dei iudicia non adiecerint. Iam subiicit, *An adhuc semen in horreo?* Hieronymus vertit, In germine: & probabilis fuit ratio cur ita verteret, quia videbat non congruere inter se mẽbra, nisi nomen מגורה acciperet pro germine. sed tamen deceptus fuit, meo iudicio. Hebręi etiam mihi non placent, quia quidã affirmatiuè legunt, Quòd semen sit in horreo, quia scilicet non ausi fuerant triticũ suũ terræ mandare in illa inopia. Alii autẽ interrogatiuè legunt, quasi diceret tempus messis procul abesse, & tamen exiguum illud quod restabat satis fore ad eos alendos, sed, meo iudicio, non quadraret nomen seminis frumento iã collecto, nisi sationis respectu. Itaque non dubito quin benedictionẽ Dei cõmendet in messe post quinque menses ventu-

1. Cor. 2. b 6.

ra

ta,ficuti paulò pòst repetam. Quòd enim quidam ad præteritum tempus torquent, quasi diceret Propheta iam expertos fuisse Iudæos quid valeret Dei maledictio, prorsus coactū est. sed hic genuinus est Prophetæ sensus, *An semen adhuc in horreo?* hoc est, an semen quod adhuc in terra latet collectum est? Postea addit affirmatiuè, *Neque vitis, neque ficus, neque malus-granata, neque oliua adhuc quidquam protulerunt.* erat enim nouus mensis anni. Scimus autem initium tunc fuisse à mense Martio. Quū ergo essent ferè in media hyeme, pēdebant incerti quid futurū esset. Mēse Nouēbri non potest fieri iudiciū, etiam à peritissimis, qualis vel quantus prouentus sperari debeat. Quum ergo suspēsi adhuc hęrerent, dicit Propheta paratā illis fore benedictionē Dei. huc autem spectat, se proferre certum Dei oraculum, quia non loquatur de vindemiis, quarū spes aliqua iam apparuerit, neque de messe, vbi spicæ iam surrexerint. Quum ergo adhuc periculum esset à grandine, à vento vrente, deinde à pluuiis, & aliis corruptelis ac vitiis frugum, dicit vberrimam fore messem, largas vindemias: denique amplissimum prouētum & olei & ficuum. Iam potuit certò agnosci fides prophetiæ, quum Deus impleret id quod loquutus erat per os serui sui. Nunc redeo ad ipsam summam. Sicuti nuper attigi, Propheta hîc Iudæos tractat pro crasso ingenio. Nam poterat subtilius docere pios, qui non ita impliciti vel deditì fuissent terrenis commodis. Oportuit igitur eum loqui vt ferebat captus gentis: quemadmodum aliter docebit peritus doctor vel pueros, vel grandes natu. Ostēdit autem à signis Iudæos fuisse ingratos Deo, quum negligerēt structuram Templi, & quisque sedulò, & magno feruore intentus esset ad extruendam domum propriam. docet hoc à signis. Quare? Vnde factum est, inquit, vt nunc corruptæ fuerint fruges vestræ rubigine: nunc æstu perierint? nunc fuerint grādine percussæ, nisi quia Dominus voluit hoc modo corrigere segnitiem vestram? Sequitur ergo, pœnis istis vos esse conuictos ingratitudinis, quòd posthabito Dei cultu, tātùm sequuti fueritis priuata commoda. hoc vnum est. iam posterius membrum continet promissionem: & inde melius potuit confirmari hæc doctrina, quum populus videret subitò, & præter spem res in melius conuersas esse. Laborauerant frugum inopia multis annis: vbi autem sequitur repentina vbertas, hæc mutatio nónne aliquid ostendit cōsideratione dignum? Præsertim vbi prædicitur hoc antequam euenerit, & antequam humanis coniecturis possit quidquam statui? Videmus ergo duabus rationibus insistere Prophetam, vt Iudæi damnent suam segnitiem, & fateātur se impios fuisse & malignos erga Deum, quia contempserint ædificationem Templi: deinde vt eos animet, & alacriores reddat ad opus incœptum proponit illis, vt iam dixi, quod contigerat. Deus autem satis supérque testatus fuerat multiplici pœnarum genere se illis esse offēsum. Iam quum promittit se alium fore, hinc etiam sequitur noua & maior confirmatio. Sed hîc posset quispiam excipere, non esse hęc certa argumenta vel perpetua, quoniam sæpe continget, vbi fideliter operā suam impendet populus Deo colendo, vt tamen rebus aduersis prematur: imò Deus consultò sæpius examinat suorum fidem, dum ita occultat benedictionem suam ad tempus. sed solutio facilis est. Fateor igitur non rarò accidere, vt qui syncerè, & ex animo Deum colent, tamē fraudentur terrenis commodis: quia scilicet vult Deus eos attollere ad spem remunerationis æternæ. Data igitur opera sæpe Deus benedictionem suam subducit à fidelibus, vt esuriant in mundo, quasi ipsum colendo luderent operam. sed Propheta etiam noluit proponere hîc argumentum perpetuum: quādo satis habuit Iudęorum conuincere ab ipsa experientia, quoniam nihil obstabat quominus agnoscerent suam auaritiam displicuisse Deo, nisi quòd erant nimium bruti. Ergo Propheta hîc obiurgat socordiam illam, quòd dum valde satagerent ad sese locupletandos, non tamen obseruauerint laborem suum esse irritum, quòd Deus è cœlo ipsis malediceret. Hoc ergo poterat facilè ab ipsis cognosci, nisi quòd sese obstupefecerant in suis vitiis. Quod autem Propheta hîc testatur vberem fore prouentum & vini, & tritici, & olei, & aliarum frugum, hoc efficacius fuit, quemadmodum dixi, ad confirmationē. Iam si quis rursus obiiciat, non fuisse hoc operępretium, quia Deo non placet cultus seruilis & mercenarius: respondeo, talibus sæpe rudimentis Deum stimulare homines, quum nimis tardos & pigros esse videt: postea autem eos adducere aliis rationibus, vt verè, & ex animo ipsum colant. Si quis ergo tantùm vt ventrem suum saturet obsequitur Deo, perinde est ac si quis operam locaret in singulos dies, & referret mercedē, deinde negligeret eum à quo cōductus est. Certum est tale obsequium pro nihilo duci coram Deo. vult enim ingenuè à nobis coli: & diligit hilarē datorem, quemadmodū dicit Paulus. Cæterùm, quia plerūque homines pro sua ruditate non possunt primo die vel momento perduci ad illam ingenuitatem, vt gratis sese addicant Deo, necesse est initium fieri ab aliis rudimentis, quemadmodum hîc Propheta terrenum & quotidianum victum promittit Iudæis: quia scilicet videbat non posse ipsos primo statim gradu in cœlum vsque conscendere: sed noluit tamen finem facere, donec eos altius attolleret. Sciamus ergo hoc fuisse duntaxat exordium, vt discerent Deum timere, & sperare ab ipsius benedictione quidquid optandum erat: deinde vt excuterent suam socordiam, qua fuerant nimis obstupefacti ante illud tempus. denique aliter Deus rudes & elementarios tractat, qui nulla adhuc pietatis doctrina imbuti sunt, vel qui similes sunt brutis pecudibus: aliter autem tra-

2.Cor 9.b.7

ctat discipulos suos, qui assuefacti sunt ad solidam doctrinam. Quum dico sic Prophetam egisse cum Iudæis, non loquor de tota gente, sed expedo quod vidimus ab initio libri, Iudæos scilicet tunc nihil aliud curasse, nisi vt domos suas extruerent: & ita nullum fuisse pietatis studiũ apud ipsos. Quum ergo ferè sepulta esset Dei memoria, quum Templum esse desertum, & feruor suus vnumquemque impelleret ad structuram propriæ domus, hinc colligimus quàm fuerint crasso ingenio. Nõ mirũ est igitur, quòd Propheta hũc tenet ordinẽ erga ipsos. Pergamus:

21 Et fuit (*postea fuit*) sermo Iehouæ secundò ad Chaggai, vicesimo quarto mensis, dicendo:

22 Dic ad Zerubbabel Ducem Iehuda, dicendo: Ego cõcutio cœlos & terrã,

23 Et euertam solium regnorum, & perdam robur regnorum gentium: & euertam quadrigam & sessores eius: & descendent equi & sessores eorum quisque in gladio fratris sui.

24 In die illa, dicit Iehoua exercituum, sumam te Zerubbabel filij Sealtiel serue mi, dicit Iehoua & ponam te quasi annulum, quia elegi te, dicit Iehoua exercituum.

Iam longius progreditur Propheta noster. Est enim hæc verè gratuita & spiritualis promissio, qua Deus affirmat sibi curam fore populi sui vsque in finem. Iam non agit de vino & tritico, vt pascat famelicos, sed ostendit se fore æternum patrem illius populi, quia neque possit neque velit obliuisci fœderis, quod pepigit cum ipsorum patribus. Nec dubium est, quin designet Christum in persona Zerubbabel, quemadmodum videbimus. Sic ergo distinguere cõuenit hoc vaticinium à proximo: quòd nuper ostendit Deus sibi placere cultum, quem ad tempus contempserant Iudæi, quia merces in promptu sit: deinde se offendi negligentia illa quam antè reprehendit, quia pœnas manifestas sumpserat: neque semel, neque breui tempore, sed pluribus annis, & per varia exempla. Quid nunc? hoc secundo vaticinio compellat Zerubbabel, & promittit se fore seruatorem populi sub manu ipsius. Quantum ad verba spectat, quidam existimant notari continuũ actũ vbi dicitur, Ego cõcutio cœlos & terram: & ita resoluunt, Quãuis meum sit concutere cœlum & terram, & soleam euertere regna, tamẽ stabiliam sacrum hoc regnũ, quod ego erexi in populo meo. sed sensus ille nimium est frigidus. Et vidimus iam hoc capite quorsum tendat concussio terræ & cœli, cuius fit mentio. Apostolus etiam fidelis est interpres huius sententiæ, qui docet vaticinium hoc propriè quadrare regno Christi. Non dubium igitur est quin speciale aliquid designet hîc Propheta, quum dicit, Ecce ego cõcutio cœlos & terram. Non loquitur ergo Deus de ordinaria sua prouidentia, neque sibi vendicat simpliciter cœli & terræ imperium, neque docet se in sublime erigere quæ abiecta erant: deinde euertere quæ erãt valde excelsa: sed significat memorabile aliquod opus sibi iam esse in manu, quod vbi ęditum fuerit, terrore concutiet homines, & tremefaciet cœlum & terram. Ergo non dubium est quin Propheta hîc adducere voluerit Iudæos ad spem redemptionis, cuius præludium aliquod Deus tunc dederat: sed finis adhuc nondum poterat cerni: imò absconditus erat humanis iudiciis. Quis enim sperasset talem mundi renouationem, qualis exhibita fuit Christi aduentu? Iudæi quum viderent se obnoxios esse omnium iniuriis, quum reuersus etiã esset tam exiguus munerus, nullum esset regnum, nulla potentia, putabãt se quasi delusos esse. Ergo Propheta hîc affirmat instare admirabile opus Dei, quod cœlum & terrã concutiet. Id ergo necessario ad Christum debet referri, quia fuit quasi noua mundi creatio, vbi collegit Christus quę dissipata erant in cœlo & terra, quemadmodum Apostolus dicit 1. Colos. cap. dũ homines Deo & Angelis reconciliauit, dum victo diabolo restituit mortuis vitam, dum illuxit cum sua iustitia, tunc verè concussit Deus cœlũ & terram, & adhuc hodie concutit, dum prædicatur Euangeliũ: quia filios Adæ ad imaginem suam reformat. Hæc igitur regeneratio spiritualis tale est documentum potentię & gratiæ Dei, quod meritò tremefaciat cœlum & terram. Summa est, Iudæos plus debuisse animis concipere, quàm oculis cernerent: quia redemptio nondũ erat completa. Ideo subiicit. *Euertam solium regnorum, perdam robur regnorum gentium, & euertam quadrigam, sessorem eius, descendent equi, & sessores eorum: quisque cadet gladio fratris sui.* Hîc cõfirmat superiorẽ sententiam, nihil scilicet fore obstaculo quominus Deus Ecclesiam suam instauret. Meritò autem quasi per modum anticipationis hoc fuit additum, quia vndique cincti erant Iudæi infestissimis hostibus, quotquot vicini erant, totidem erant hostes: deinde erant exosi toti mundo. Quomodo ergo poterant emergere in illam dignitatem, quæ illis tunc promissa fuit, nisi Deus reliquum mundum deleret? sed hîc occurrit Propheta, & breuiter docet potius facturum Deum vt pereant omnes gentes, quàm vt Ecclesia maneat in illo ignobili statu. Videmus ergo hîc Prophetam nihil aliud velle, quàm Deum superaturum esse omnia impedi-

Heb. 12. g. 26

pedi-

pedimenta,quæ obiiciet Satan & totus mundus,quũ Ecclesiã suam restituere volet. Nunc tenemus Prophetæ consiliũ,& tenemus etiam vsum huius doctrinæ. Nã quoties occurrunt nobis impedimenta & difficultates,quæ nos ad desperationem solicitant,vbi de restitutione Ecclesiæ agitur,debet etiam ex opposito venire nobis in memoriã hæc prophetia, nẽpe in manu Dei esse,euertere potius omnia regna terræ,frangere & conterere quadrigas,deiicere & prosternere omnes sessores,quàm vt impediant Ecclesiæ instaurationem.Nã vltimo versu ostendit Propheta cur hoc facturus sit Deus,nempe vt floreat Zerubbabel cum toto populo. Dicit igitur, *In die illa dicit Iehoua, sumam te Zerubbabel, & ponam te quasi annulum, quia elegi te.* Quemadmodũ paulò antè diximus,hîc cõpellat Deus Zerubbabel, vt in eius persona testetur se benedicturum esse populo,quem voluit collectum esse sub sacro illo capite:tametsi enim neq; regno potiebatur Zerubbabel,neque diadema gestabat aut cidarim: tamen erat ex Tribu Iehudah: & volebat Deus scintillam aliquã extare regni eius,quod erexerat in familia Dauidis. Quũ ergo Zerubbabel tũc figura esset Christi,hîc pronũtiat Deus sibi annuli instar fore,hoc est,sibi fore pretiosam eius dignitatẽ. nam similitudo annuli etiam aliis locis ponitur. Et ex opposito dicit Ierem.22.cap.Etiamsi Chonias iste esset annulus in dextra mea,inde euellam ipsum,inquit:hîc aũt dicit Deus Zerubbabel fore sibi quasi annulũ,hoc est, tu eris mihi in summo pretio. Nam annulus signatorius solet diligenter seruari, quia reges volunt hac in parte sibi seruari summã authoritatem,vt sigillo eorũ credatur potius quàm proceribus etiam summis. Ratio igitur similitudinis est,quòd Zerubbabel,qui mundo erat cõtẽptibilis,erit tamen Deo pretiosus. Atqui hoc nunquam impletũ fuisse in persona Zerubbabel constat.Sequitur ergo hoc debere ad Christũ aptari.Deus in summa placere sibi ostendit populũ illum collectũ sub vno capite:quia tandẽ oriturus erat Christus ex semine Zerubbabel, quemadmodũ etiã satis patet.Et hęc ratio notanda est, *Quia elegi te*. Neque enim hic Deus ascribit virtutibus aut meritis Zerubbabel, quòd ipsum habiturus sit in summo pretio: sed hoc electioni suæ vendicat.Si ergo quæritur ratio cur Deus tantopere extulerit Zerubbabel, & prosequutus fuerit tam præclaris beneficiis, non alibi quærenda est,quàm in sola Dei ipsius bonitate: quoniam pepigerat fœdus cum Dauide,& pollicitus fuerat æternum fore eius regnum,ideo elegit Zerubbabel, postquam reuersus est populus ab exilio:& illa electio fuit in causa,vt Deus extulerit Zerubbabel,cuius tamen principatus pro nihilo tunc erat.Scimus enim expositum fuisse omnium gentium ludibriis,sed Deus hîc fideles ad electionem suam reuocat,vt plus expectent,quàm possit sensus carnis concipere vel apprehendere:quia scilicet non potest irritũ esse quod decreuit. Ipse aũt in persona Zerubbabel statuit populũ electũ seruare, quia scilicet inde venturus erat Christ⁹,vt dictũ est.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando adhuc tenemur terrenis nostris curis, nec possumus tam alacriter & expeditè in cœlum conscendere vt decebat: saltem quum tam liberaliter nobis quotidie porrigis alimenta, quæ nos in hac vita sustineant, vt inde discamus te nobis esse patrem, neque tamen maneamus in illis rudimentis, sed altius discamus mentes nostras efferre, & in spirituali cultu tuo sic proficiamus magis ac magis, dum tandem perueniamus ad veram & solidam fruitionem illius beatæ & cœlestis vitæ, quam nobis pollicitus es, & peperisti etiam sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

In Zachariã Prophetam, Ioannis CALVINI

PRAELECTIONES.

SEquuntur prophetiæ Zachariæ,qui adiutor & collega fuit tã Haggęi quàm Malachiæ,vt paulò pòst satis liquebit. Tres igitur illos eodem ferè tempore misit Deus,vt quisque aliis subscriberet,atque ita vno consensu & ore confirmarent quod Deus illis mandauerat.Fuit aũt operępretium plures simul loqui, vt maior esset authoritas vaticiniis, quia luctandũ erat populo cum variis & grauissimis tentationibus. Iam Satan illis multa certamina excitauerat: sed maiora adhuc instabant,

Ergo oportuit pluribus testimoniis eos animari ne deficerent. Porrò quod ad Prophetam nostrum spectat, partim Iudæis reducit in memoriam cur Deus tam seuerè egisset cum ipsorum patribus: partim eos ad bonam spem hortatur, modò ex animo resipiscant, & animos erigant ad spem veræ & solidæ liberationis. Interea illos duriter castigat, quia opus erat tali purgatione quum adhuc residerent in suis sordibus. Etsi enim memoria exilii debebat illis frænum iniicere, vt solicitè & cum timore se Deo subiicerent: tamen iam alibi visum est, & patebit etiam melius ex progressu, quasi nullam scelerum suorum pœnam sensissent, ita fuisse securos, vt nullus vigeret apud ipsos timor Dei, & nulla ferè esset religio. Oportuit igitur misceri duras & rigidas obiurgationes promissionibus gratiæ, vt hoc modo parati essent ad recipiendum Christum. Hæc igitur summa est. Nunc venio ad verba.

CAPVT I.

1 MEnse octauo anno secundo Darij, fuit sermo Iehouæ ad Zechariam filium Barachiæ filij Addo (*Iddo, ad verbum*) Prophetæ (*vel Prophetam*) dicendo,

2 Iratus est Iehoua erga patres vestros ira.

3 Dices igitur ad eos, Sic dicit Iehoua exercituum, Reuertimini ad me, dicit Iehoua exercituum: & reuertar ad vos, dicit Iehoua exercituum.

Hinc colligimus quod nuper attigi, Haggæũ & Zachariam fuisse coniunctos diuinitus, vt alter alterius doctrinam adiuuaret, quia negotium erat cum præfracta gente: deinde vrgebant etiam duræ & arduæ tentationes, vt non vulgari confirmatione opus fuerit. Munus ergo suũ exorsus est Haggæus mẽse sexto: sequutus est Zacharias noster paulò pòst, nempe mense 8. eiusdem anni. Quisnam fuerit Darius hic cuius fit mentio, antè visum fuit. Quanquam dissentiunt interpretes, tamen certis & firmis rationibus colligitur fuisse hunc filium Hystaspis. Sed iterũ de hoc Dario dicendum erit paulò pòst: & tunc dabitur melior occasio: tantùm in transcursu volui verbum illud dicere. *Sermo igitur Iehouæ tunc datus fuit*, vel factus *ad Zachariam*. Diximus etiam antehac sermonem Dei bifariam dirigi ad homines, quia singulos compellat Deus à minimo vsque ad maximum. Sed interea sermonem priore loco specialiter dirigit ad Prophetas suos, vbi munus docendi iniungit. Fit ergo sermo Domini ad homines priuatos, fit etiam ad doctores, qui sustinent publicam personam, vt sint postea Dei interpretes, vel internuntii. Hoc modo dicit Zacharias sermonem Dei sibi fuisse datum, nõ vt seorsum audiret quod Deus tũc loquutus est, sed vt esset fidelis dispensator huius doctrinæ. Quod ad Zachariã ipsum spectat, falluntur, meo iudicio, qui putant filiũ esse Ioiadæ, cuius etiã fit mentio à Christo Matth. 23. cap. Vocatur quidẽ illic Zacharias qui occisus fuit inter Templũ & Altare: vocatur Barachiæ filius: sed supputatio annorum facilè coarguit errorem eorum qui volunt hunc eundẽ esse Zachariam: quia superior ille, quẽ sacra Historia vocat Ioiadæ Sacerdotis filium, occisus fuit sub regno Ioas. Nunc videndum quàm multi reges successerint: deinde quantum temporis interea fluxerit. Fuisset hic Zacharias ferè bis centenarius ante exilium Babylonicum si vixisset, etiãsi tunc fuisset puer quum fuit lapidatus. Iam hic Zacharias de quo nunc agitur, functus est Prophetæ officio post reditum populi. Ergo, non modò fuisset maior centum & quinquaginta annis, sed superasset ferè annos ducentos post mortem suam. Hoc quum prorsus ex Iudaico delirio nascatur de hominum renascentia, memoratu non minus quàm refutatione indignũ est. Atqui vocatur filius Barachiæ. Sed probabilis coniectura est, Ioiadam sacerdotem fuisse binominem: nec verisimile est fuisse Prophetam. Quidquid sit, Zacharias ille qui obrutus fuit iussu regis lapidibus in Templo, fuit filius summi sacerdotis, & mortuus est plusquam centum annis ante exilium Babylonicum. Hic verò, etiamsi fuisset sexagenarius antequam susciperet munus docendi, tamen nondum fuisset natus, quum tractus fuerat populus in exilium. Diximus enim hunc Darium non fuisse Medum qui regnauit cum Cyro, sed filium Hystaspis, qui longo pòst tẽpore, hoc est, post Cambysem & Magos regnauit. Nam facilè etiam refellitur eorũ inscitia, qui putant Prophetas hos fuisse missos à Deo antequam completum esset tempus prẹscriptũ à Ieremia. Quoniã ergo iam elapsi fuerãt septuaginta anni, non dubium est quin hic Propheta natus fuerit ex quo vrbe diruta, & Templo exciso, populus tractus fuerat Babylonẽ captiuus. Iã venio ad ipsã doctrinã: *Iratus est Iehoua ira contra patres vestros*. Hìc Propheta atrocitatẽ pœnæ cõmemorat, qua Iudẹi fuerãt affecti, vt posteri secũ reputẽt non esse prouocandũ Deũ, qui tã rigidè puniat contẽptores verbi sui & doctrinæ. Nã quũ dicit *Deum iratum ira*, intelligit nõ vulgari modo Deũ fuisse offẽsũ Iudæis, sed ipsã pœnę grauitatẽ, satis clarũ esse documentũ quãtopere excãduerit Deus. Cõsiliũ aũt Prophetæ est, expergefacere Iudęos, vt Deũ seriò timere incipiãt, quia vidẽt tã formidabilẽ esse ei⁹ irã. Generaliter dicit Apostol⁹ horrẽdũ esse incidere in man⁹ Dei viui: sic etiã passĩ loquitur Scriptura: sed hìc ponit Zacharias gẽti suę antè oculos

2.Pa.24.f.29

Hebr 10.f.30

los insigne testimonium iræ Dei, quæ meritò incutere terrorem omnibus debuerat. Non ergo hîc concionatur de re obscura, sed tantùm admonet vt secum reputent quàm terribilis sit vindicta Dei, eò quòd patres ipsorum priuati fuerint æterna hæreditate, quòd passi fuerint tot ludibria: deinde crudeliter vexati fuerint atque oppressi à tyrannis: denique ferè subuersi fuerint vltimis abyssis. Quum ergo tam duriter egisset Deus cum ipsorum patribus, iubet Propheta eos agnoscere Deum esse metuendum, ne lasciuiant suo more, vel sibi indulgeant: sed resipiscant ex animo, neque data opera prouocent in se iram Dei, quam patres eorum nimis duram experti fuerant. Iam sequitur, *Dices ad eos, Reuertimini ad me, & reuertar ad vos.* Nunc clarius exprimit Propheta in quem finem loquutus fuerit de vindicta Dei, qua afflixerat electum populum, nempe vt posteri sibi caueant, quia saltem locum habere debet vulgare illud prouerbium, Stultos accepto malo sapere. Nam vbi est vera docilitas, statim ad nutum Dei attenti sunt homines: quòd si segnes sint ac ignaui, saltem dum feriuntur, mirum est nisi ictus quos sentiunt illis torporis partem excutiant. Ergo Propheta postquam de pœnis quas Deus inflixerat loquutus est, hortatur ad pœnitentiam Iudæos. Quanquam notandum est, non simpliciter Prophetam nostrum disserere de pœnitentia, sed simul etiam ostendere quænam vera sit natura eius, ne scilicet Iudæi studeant defunctoriè placare Deum, vt fieri solet, sed syncerè resipiscant: quia dicit, *Reuertimini ad me, & ego reuertar ad vos.* Non est autem hoc superuacuum, si reputamus quales sibi blanditias fecerint Iudæi statim post reditum. Vidimus eos fuisse implicitos priuatis suis negotiis, vt templum Dei maneret desertum: scimus etiam quid referat sacra Historia, nempe duxisse vxores alienigenas: deinde grassata fuisse multa inquinamenta, vt ferè sepulta esset apud ipsos religio. Retinebant quidem Dei nomen, sed impietas eorum claris signis sese prodebat. Ergo nihil mirum si Propheta hîc acriter eos ad pœnitentiam stimulet. Interea notandum est non posse nos frui Dei beneficiis, etiam dum sese humaniter reconciliat, nisi ex animo resipiscimus. Vtcunque ergo blandè ad se nos Deus inuitet, paratus sit remittere peccata, non tamen possumus amplecti oblatam eius gratiam, nisi peccata nobis displiceant: quia non desinet Deus esse iudex noster, nisi præueniamus ipsi, & quisque seipsum damnet, ac pœnam exigat de peccatis suis. Hæc igitur ratio est placandi Dei, vbi vulnerat nos serius dolor, & ita verè & sine fictione vel mendacio ad Deum conuertimur. Huc autem debet nos adducere experientia iræ Dei: quia nimium stupidi sunt qui Deum experti iudicem securè iram eius contemnunt, quæ tamen corda ipsorum metu replere debuerat. Ne quis fallat vos inanibus verbis, inquit Paulus: nam propter hæc venit ira Dei in filios diffidentiæ, vel in omnes incredulos. Paulus iubet nos expendere quæcunque profert Deus iræ suæ documenta in mundo, vt nos erudiant ad pietatem: quanto igitur magis afficere nos debent domestica exempla? Non loquitur autem hîc Propheta de extraneis gentibus: sed dicit, *Iratus est Deus contra patres vestros ira.* Quum igitur satis constaret ne electo quidem populo Deum pepercisse, nisi fuissent nimium præfracti, debebant solicitè sese continere sub Legis obedientia. Ergo Propheta hîc obiurgat eorum tarditatem, quòd tam malè profecerint sub Dei ferulis. Ita videmus nihil excusationis posse afferri coram Deo, nisi aptamus in vsum nostrum pœnas omnes, quibus nos reuocat à peccatis. Nam citauimus generalem illam sententiam ex Paulo, metuendum esse Dei iudicium quod exercet contra incredulos. Sequitur ergo nimis stupidum esse nostrum torporem, nisi penitus afficimur quum Deus propria experientia nos docet, vel saltem domestica exempla nobis propoponit, quemadmodum si pœnam exigat de patribus nostris, & aliis qui nobis coniuncti sunt: quia hæc docendi ratio longè familiarior est. Quum autem dicit Propheta, *Reuertimini ad me, & reuertar ad vos*, intelligit quemadmodum nuper docui, etiamsi Deus occurrat peccatoribus, & quasi extensis brachiis eos amplecti paratus sit, tamen non posse gratiam eius peruenire ad eos quibus offertur, nisi adducat ipsos vicissim verus pœnitentiæ sensus ad Deum. Denique significat Propheta, quanuis ab exilio reuersi sint, tamen non esse sperandum diuturnum statum nisi conuersi fuerint ex animo: quia si patres suos imitentur, Deus in promptu habet longè grauiora flagella quibus eos castiget: deinde possint statim rursum eiici in exilium. Ergo in summa admonet, si velint frui incomparabili illo beneficio quo dignatus fuerat ipsos Deus, vt seriò ad ipsum se conuertant. Quanuis ergo ad ipsos iam ex parte reuersus esset Deus, hoc est, re ipsa testatus esset se placatum esse ac propitium: tamen multis etiam signis ostendere cœperat se rursus fuisse offensum ipsis: quoniam vel æstu exaruerant fruges, vel grandine fuerant percussæ, vt alibi vidimus, ita vt iam multis annis & penuria & aliis incommodis laborarent. Deus ergo non ita illis benedicebat, vt possent omnibus numeris apprehendere paternum eius fauorem. Hæc ratio est cur dicat Propheta, *Ego reuertar ad vos*, vbi reuersi ad me fueritis. Nunc tenemus Prophetæ consilium, nempe etiamsi Deus populum suum liberasset, metuendum tamen esse ne statim excandesceret contra ingratos & impios. Deinde in media gratia debebant sentire Deum adhuc sibi esse offensum. Ideo breuibus docet Propheta, non mirum esse si minus humaniter ipsos tractet Dominus, quia non dant

1.Esdr.9.a.2

Ephes.5.b.6.

Hag.2.d.20.

Ee.

locum eius gratiæ, sed prouocant iram eius quemadmodum patres: quia scilicet non resipiscunt ex animo. Quod autem Papistæ hunc locum pro defensione liberi Arbitrii arripiunt, nimis puerile cauillium est. Nam illis conuersio Dei idem valet ac conuersio hominum, quasi Deus promitteret gratiam Spiritus sui adiutricem, si homines præueniant. Fingunt igitur liberum Arbitrium præire: deinde subsequi auxilium Spiritus sancti. sed illud nimis crassum est atque absurdum. Propheta enim Deum ad Iudæos rediturum intelligit: quia omni ex parte ostendet se illis esse patrem, vbi vicissim ostenderint se morigeros & obsequentes filios. Tenendum igitur est, Deum hic non promittere auxilium Spiritus, quod adiuuet liberum Arbitrium, & concurrat cum voluntate hominis, quemadmodum fingunt stulti isti & insulsi doctores: sed promittit se rediturum ad Iudæos, quia ipsos benedicet. Reditus ergo hic Dei nihil aliud est, quàm prosper & optabilis successus omnium rerum: quasi diceret, Timete me ex animo, & ita non laborabitis inedia & esurie. Ego enim vos saturabo, quia neque agri, neque vineæ spem vestram posthac fraudabunt. Experiemini igitur me satis liberalem esse, vbi agetis mecum non fallaciter. hæc summa est. Cæterùm tenendum est ex communi Scripturæ vsu, quoties nos hortatur Deus ad pœnitentiam, non respicere qualis sit nostra facultas, sed exigere meritò quod suum est: ideo perperam faciunt Papistæ, dum æstimant vires liberi Arbitrii à pœnitentiæ doctrina: Deus hoc non iuberet, nisi esset in arbitrio nostro. Stultum & plusquam puerile illud principium est. Nam si in manu nostra positum esset quicquid requirit Deus, superuacua esset Spiritus sancti gratia: non iam esset pedissequa, vt loquuntur, sed prorsus excluderetur. Quòd si indigent homines Spiritus auxilio, sequitur non posse præstare quod Deus ab ipsis exigit. sed videtur hoc esse absurdum, vt Deus plus iniungat hominibus, quàm sint præstando. Videtur quidem, si fiat iudicium ex communi carnis sensu, fateor: sed si tenemus principia illa, quòd Lex iram operatur, quòd auget peccatum, quòd data est vt transgressio magis ac magis patefiat, iam cessabunt commenta illa, Deum non præcipere nisi quod præstare homines possunt. Sed sufficiat hoc nobis, Deum vbi nos ad pœnitentiam hortatur, nihil requirere quod natura non dictet ipsi deberi à nobis. Quum ita sit, iam vtcunque non simus præstando, non tamen licebit Deum arguere nimii rigoris, quia nos vrgeat supra nostram facultatem. Quod autem toties repetit Propheta nomen Dei, emphaticum est, vt scilicet doctrina acrius pungat animos populi. Si enim dixisset simpliciter sibi hoc diuinitus fuisse mandatum, vt populum commonefaceret de pœnis, quas patres sustinuerant: deinde vt eos ad pœnitentiam vocaret, non ita penitus hæc doctrina penetrasset in eorum animos, sicuti quum toties proponitur Dei nomen. *Dices, Sic dicit Iehoua exercituum, Reuertimini ad me, dicit Iehoua exercituum, & reuertar ad vos, dicit Iehoua exercituum.* Nam oportuit Iudæos quum tertiò occurreret Dei nomen, saltem expergefieri, & reputare quocum sibi esset negotium. Quid enim magis pudendum, vel quid indignius, vbi Deus præuenit homines, & cupit eos sibi esse coniunctos, nisi respondeant, & sese addicant in obsequium? Quanquam non dubium est quin linguam formauerit Propheta ad vsum loquendi tunc receptum. Scimus autem à Babylonico exilio protractum fuisse apud Iudæos sermonem: non fuit ille nitor & pura illa elegantia loquendi qualis antè fuerat. & facilè hoc apparet ex stylo eorum, qui post exilium scripserunt. Fateor etiam aliis temporibus non fuisse parem eloquētiam in Prophetis. Longè enim alius est Iesaias quàm Ieremias, vel Amos: tamen ex omnium scriptis facilè hoc elicitur, sermonem fuisse quasi lutulentum, postquam reuersus est ab exilio populus. Nunc pergamus:

4 Ne sitis sicut patres vestri, quia clamarunt ad eos Prophetæ superiores, dicendo, Sic dicit Iehoua exercituum, Reuertimini quæso à vijs vestris malis, & ab operibus vestris malis: & non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Iehoua.

Hic vt corrigat vel inflectat populi contumaciam, exprobrat quòd geniti sint ex patribus improbis & peruersis. Scimus Iudæos nimium sibi placuisse: & prætertim scimus fuisse inflatos stulta confidentia, quoniam genus ducebant à sanctis patribus. Hinc factum est vt superbè gloriati fuerint de sua origine: interea non reputauerint quanta fuisset peruicacia in multis eorum patribus. sed aliud etiam spectauit Propheta. Scimus enim vbi consuetudine aliquid receptum est, omnes ferè obdurescere & sibi blandiri in vitiis: quia mali mores ferè reputantur instar legis: & videtur licitum quod publico consensu receptum est. Quoniam ergo iam à multis annis non desierant prouocare iram Dei, oportuit hanc obiurgationem accedere, *Ne sitis sicut patres vestri.* Nam haud dubiè putabant probari Deo suam vitam, quia non erant deteriores patribus. Deus autem ostendit patres ipsorum iam nimis fuisse prauo & contumaci ingenio. Cæterùm, discendum est ex hoc loco, adeò nullius momenti esse coram Deo exempla quæ obiici solent instar clypei, vt culpam magis exaggerent. Et tamen videmus vt hæc

stultitia

ſtulcitia multos dementet: quia hodie Papiſtis ſua religio videtur ſancta eſſe & irreprehenſibilis, quoniam per manus tradita fuit à patribus. Quoties igitur obtendunt patres Deo, putant ſibi eſſe legitimam defenſionem omnium errorum. Nihil autem frequentius occurrit apud Prophetas, quàm exempla magis accendere iram Dei, vbi ita alii aliis peccandi ſunt authores, & poſteri exiſtimant ſibi licere quicquid à Patribus ad ipſos manauit. Sed tenendum interea conſilium Prophetæ. neque enim ſimpliciter docere voluit, fruſtra Iudæos prætendere vetuſta exempla: ſed quemadmodum iam dixi, voluit etiam excutere illis blanditias, quibus obdormiuerant: & præſertim voluit reuellere prauas corruptelas, quæ longo vſu iam inualuerant. Hæc igitur ratio eſt cur dicat, *Ne ſitis ſimiles patribus veſtris*: quemadmodum etiam aliis pluribus locis eandem ſententiam vſurpat Spiritus, præſertim Pſalmo nonageſimo quinto, & aliis ſimilibus. Dicit autem *clamaſſe ad patres eorum Prophetas, qui miſsi fuerant à Deo: & tamen non fuiſſe attentos.* Quoniam ergo iam multis ſeculis graſſatus fuerat contemptus doctrinæ apud Iudæos: & impietas illa non erat tam abominabilis vt decebat, quum putarent ſe eſſe quaſi in perpetua poſſeſsione, hæc ratio eſt cur diſertè exprobret Propheta ſpretum iam olim fuiſſe verbum Dei in illa gente. *Clamarunt* igitur *Prophetæ ſuperiores.* Deinde rurſus culpam & crimen eorum exaggerat, quòd Deus ſæpe ipſos ad ſe reuocauerit, & ſine profectu. Si tacuiſſent Prophetæ, ac Deus nullum remedium adhibuiſſet eorum defectioni, non erat quidem excuſabilis eorum ingratitudo: ſed quum ſubinde venirent Prophetæ, & alii aliis ſuccederent, & quiſque ſtuderet reuocare ad ſalutem perditos illos homines, multò atrocius fuit crimen, non attendere ad ſanctas illas & pias admonitiones, quibus palàm erat Deo curæ eſſe ipſorum ſalutem. Et hinc colligimus, vbi videmus propenſam eſſe aliquam gentem ad hoc vel illud vitium, inſiſtendum eſſe maiore ſtudio: quia Satan hoc artificio ſemper ferè vtitur, dum videt nos ad hoc vel illud vitium propenſos eſſe, vt illuc etiam intendat omnes ſuos conatus ad nos præcipitandos. Quoniam ergo iam longo tempore contempti fuerant Prophetæ apud Iudæos, hæc ratio eſt cur data opera hîc producat Zacharias in medium contumaciam illam, quæ nimis diu cognita fuerat. *Clamarunt* ergo *ſuperiores Prophetæ dicendo, Sic dicit Iehoua exercituum, Reuertimini quæſo à viis veſtris malis, & ab operibus veſtris malis: non autem audierunt, neque attenderunt.* Hîc poſtquam loquutus eſt de humana illa Dei inuitatione, quæ ſingulare erat pignus amoris eius, quum hoc modo oſtenderet ſe ſolicitum eſſe de ipſorum ſalute: ex oppoſito oſtendit quàm indignè ſe geſſerint Iudæi, quia ſcilicet peruicaciter repudiarunt illam Dei gratiam. Conuincti quidem erant ſatis & ſuper ſuorum ſcelerum. Nam quum dicit, *Reuertimini quæſo à viis veſtris malis, & operibus veſtris malis*, ſumit pro confeſſo iuſtas fuiſſe obiurgationes. cæterùm, docet tamen non audiuiſſe. Ergo minus tolerabilis fuit eorum peruicacia, quòd iam à ſeipſis damnati non tamen reſipuerint, neque dignati fuerint aurem præbere Deo. Et ideo ſubiicit verbum illud, *quod non attenderunt*: quia melius hac repetitione exprimitur non modò ſocordia, ſed veſanus quidam furor, quòd ita reiecerant Deum, & quaſi ianuam clauſerant eius gratiæ, quaſi data opera vellent procul ipſum abigere, ne ad ipſos accederet.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non ſemel amplexus es nos in ſinum tuum paternum, vbi dignatus es nobis proponere ſalutem partam morte vnigeniti Filij tui, ſed quotidie non deſinis ad te inuitare, & in viam etiam reuocare errantes, ne maneamus ſemper ſurdi & obdurati contra admonitiones tuas: ſed verè flexibiles tibi animos afferamus, & ſtudeamus ita nos tibi addicere, vt inde pateat non fruſtra à nobis receptam fuiſſe tuam gratiam: deinde vt maneamus in perpetua eius fruitione, donec tandem in ſolidum perueniamus ad beatam illam gloriam, quæ vt nobis parta eſt, etiã quotidie nobis per Euangelij doctrinã proponitur, vt in ea confirmemur. Ergo ſic proficiamus magis ac magis toto vitæ noſtræ curſu, vt tandẽ exuti omnibus carnis noſtræ corruptelis, verè tibi coniungamur in ea perfectione puritatis, ad quam nos inuitas, & quam etiam ſperamus per gratiam eiuſdem Filij tui, Amen.

5 PATRES veſtri vbi ſunt? & Prophetæ an in perpetuum viuent?

6 Atqui verba mea & ſtatuta mea, quæ mandaui ſeruis meis Prophetis, ánnon apprehenderunt patres veſtros? & reuerſi ſunt, & dixerunt, Sicuti cogitauerat Iehoua exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras, & opera noſtra, ita fecit nobiſcum.

HERI proposuit Zacharias Iudæis patrum exemplum, vt desineret continuis sceleribus in se accersere nouas pœnas. Multi interpretes putāt nunc cōfirmari sententiam illā, vbi dicitur initio quarti versus, *Patres vestri vbi sunt?* Videtur enim illis hæc esse insultatio Dei cōtra Iudæos. Nunc reputate quid patribus vestris contigerit? ánnon extincti sunt omnes ac deleti? deinde existimant Iudæos excipere, & posterius membrum accipiunt in eorum persona, Prophetæ etiam ipsi nónne perierunt? Quid nobis patres adducis? quia nullum est inter ipsos & Prophetas discrimen. non est igitur hæc idonea probatio. Deinde tertiò, volunt Deum refutare quod obiectum fuerat à Iudæis: atqui verba mea, & statuta mea quæ mandaueram Prophetis, non caruerunt suo effectu. Hæc opinio multorum consensu recepta est, & antiquissimi quíque interpretes eam amplexi sunt: deinde procliue fuit posteris subscribere. Sed ad verisimilitudinem magis accedit Hieronymi sententia, qui intelligit posterius membrum de pseudoprophetis, *Patres vestri & Prophetæ vbi sunt?* hoc est, Ite nunc, quasi Deus ita coargueret Iudæos, nónne & patres vestri miserè perierunt? & Prophetæ à quibus ipsi fuerunt decepti? Ergo vno contextu Hieronymus putat hîc excuti blāditias Iudæis, ne vel ipsi se obdurent ad Dei iudicia, vel adulatoribus aurem præbeant. Hæc interpretatio propius accedit ad Prophetæ mentem. quanquam mihi videtur aliud Propheta velle. Ego igitur vno contextu duos versus ita coniungo, sicuti re ipsa cohærent, & quidem aptissimè, *Patres vestri, & Prophetæ mei simul extincti sunt*: sed post eorum mortem debet tamen vigere memoria eius doctrinæ, quæ non modò promulgata fuit per seruos meos, sed habuit certum testimonium, ita vt iam meritò vos terrere debeat: quia stultum est respicere an Prophetæ adhuc sint superstites nécne: funguntur ipsi suo officio vsque ad vitæ metam: sed doctrina quam perferunt immortalis est. Vtcunque ergo moriantur Prophetæ, non tamen secū auferunt doctrinæ memoriam, quæ nunquam interit, neque vllo seculo extinguitur. Deinde moriuntur quidem impii, sed ipsorum interitus non debet obliterare Dei iudicia, quin post mortem eorum celebrentur inter homines, & valeant ad doctrinam, vt posteri agnoscant non esse ita prouocandum Deum temere. Videtur hic genuinus esse Prophetæ sensus. Quod ergo dicit initiò, *Patres vestri vbi sunt? & Prophetæ an in perpetuum viuent?* per concessionem positum est: quasi diceret, Fateor & patres vestros, & Prophetas meos iam mortuos esse: sed verba mea an mortua sunt? Distinguit in summa Deus naturam verbi sui ab hominum conditione: quasi diceret hominum vitam caducam esse, & finiri paucis annis: sed doctrinam suam nunquam intermori. Meritò autem tam impios quàm Prophetas in medium producit. Scimus enim quoties Deus pœnas exigit de contemptoribus verbi sui, ædere perpetua documenta, quæ seculis omnibus contineant homines in officio. ergo quāuis iam multa secula effluxerint, ex quo Deus Sodomam & Gomorrham euertit, documentum tamen illud adhuc hodie manet & retinet vsum suum: quia speculum est ruina Sodomæ, in quo hodie perspicere licet Deum esse æternum mundi iudicem. Quum ergo intereunt impii, pœnæ quas Deus sumpsit de illorum sceleribus, non debent vnà sepeliri cum ipsis, sed manere in memoria hominum. Hæc ratio est cur dicat, *Patres quidem vestri mortui sunt*, verum est: sed quum fuerint tam seuerè castigati, ánnon debetis hodie etiam proficere sub talibus exemplis? Deinde, *Prophetæ* etiam *mei sunt mortui*: sed hac lege volui esse præcones doctrinæ meæ, vt ipsis etiam mortuis, posteritas agnosceret me semel fuisse loquutum: quemadmodum etiam Petrus secunda Epistola dicit se dare operam vt doctrinæ memoria vigeat, vbi ipse migrauerit è suo tabernaculo. Quanuis ergo tempus meæ resolutionis instet, inquit: tamen quantum in me est studeo, vt memores sitis post transitum meum huius doctrinæ. Nunc ergo tenemus quorsum tendat Propheta. Ideo adiungit continuò pòst, *Atqui verba mea, & statuta mea quæ mandaui seruis meis Prophetis, annon apprehenderunt patres vestros?* Videmus fuisse modum cōcessionis in proximo versu: nunc autem Deum apertè exprimere quod dixi: quanuis euanescant homines, vel tollantur post exiguum tempus è medio, tamen cœlestem doctrinam semper esse stabilem, & retinere suum effectum. Aliis tamen verbis vtitur Propheta, *Verba mea quæ mandaui*, inquit, *seruis meis Prophetis, annon apprehenderunt patres vestros?* hoc est, Debuítne vobis excidere memoria pœnarum, quibus volui & vos, & filios, & nepotes docere, ne iram meam prouocaretis sicuti patres vestri? Quum ergo effectum doctrinæ meæ senseritis in vestris patribus, cur non statuitis apud vos, quum idem semper sim, non posse fieri vt hodie verba mea frustra diffluant, & careant omni effectu? Nunc ergo videmus vt clarè discernat Propheta verbum Dei à natura hominum: quia scilicet Deus non proiicit vanas ampullas, neque efflat sermonem aliquem sine effectu, sed exequitur quicquid mandauit suis Prophetis. Deinde addit, *Reuersi sunt, & dixerunt, Sicuti cogitauerat Iehoua exercituum facere nobis propter vias nostras, & opera nostra, ita fecit.* Additur hîc confessio, quæ debebat perpetuò stimulare Iudæos, quum viderent domitam fuisse patrum suorum peruicaciam Dei flagellis. Verum quidem est plurimos quanuis duriter castigati essent, non seriò resipuisse: Deus tamen extorsit illis has voces, quòd meritò plecterentur. Quum ergo coacti fuerint impii homines dare gloriam Deo, & fateri se meritò peragi reos, dum filii statim obliuiscuntur, an socordia ista excusabilis est? Interea

2.Pet.1.c.15.

terea obliquè posteros admonet, ne patrum imitentur segnitiem, qui non nisi serò multis flagellis percussi resipuerunt: sed potius vt maturè præueniant iudicium Dei. Videmus quorsum Propheta commemoret Iudæos, qui tam seuerè tractati fuerant, ingenuè confessos esse hæc sibi contingere ex manu Dei. Expendere autem singula verba conuenit. Dicit, *Patres fuisse reuersos*. Etsi autem non fuit syncera pœnitentia, tamen significat Deus tales fuisse pœnas, quæ exprimerent hanc confessionem quæ refertur. Quid ergo sibi volunt posteri? aut quomodo tam audacter insaniunt contra Deum, vbi vident patres suos cum sua contumacia quasi fractos fuisse, dum ita grauiter eos Deus percussit? Postea adiungit, *Dixerunt, Sicuti cogitauerat Iehoua facere.* Hîc testantur non fortuitò se premi rebus aduersis, sed impleri Dei consilium, quod prius contéptserant, & ferè deriserāt. Tertiò fatentur pœnas istas se meritò perferre, dum loquuntur de suis operibus & tota ratione vitæ. Quum ergo hanc confessionem ædiderint Patres, qui tamen in sceleribus suis diu obdurucrant, posteri omni prorsus excusatione carent dum pergunt nihilominus in suam perniciem, & admoniti tam memorandis exemplis non resipiscunt. hæc est summa. Nunc sequitur:

7 Die vicesima quarta vndecimi mensis (*hic est mensis Sebath*) anno secundo Darii, fuit sermo Iehouæ ad Zechariam filium Berechiæ, filij Addo (*vel*, *Iddo*) Prophetæ (*vel Prophetam*: *sed melius quadrat accusatiuus*) dicendo,

8 Vidi nocte, & ecce vir equitans super equum rufum (*vel rubicundum*) & ipse stabat inter myrtos quæ erant in profundo: post eum equi rufi (*vel rubicundi: est idem nomen*) varij (*vel medij coloris*) & albi.

9 Et dixi, Qui isti Domine mi? Et dixit mihi Angelus qui loquebatur mecum, Ego ostendam tibi quínam isti sint.

10 Et respondit vir qui stabat inter myrtos, & dixit, Hi sunt quos misit Iehoua ad perambulandum in terra.

11 Et responderunt Angelo Iehouæ qui stabat inter myrtos, & dixerunt, Perambulauimus in terra, & ecce tota terra quiescit, & tranquilla est.

Hîc refertur secunda prophetia, quæ tamen coniuncta est cum visione. Initiò tantùm loquutus est Deus, & Prophetæ suo dedit mandatum obiurgandi: nunc vaticinium de vrbis instauratione confirmat, quia ad sermonem accedit etiam visio, quæ veluti sigillum est, quemadmodum alibi vidimus: quia autem obscura est visio, torquetur in multas partes. Sed studebo eam sine argutiis aptare in vsum nostrum, ita vt nulla maneat ambiguitas, modò sobriè & modestè sapere libeat, hoc est, modò ne plus appetamus, quàm ædificatio postulat. Dicit Propheta *oblatam sibi visionem*, quia stabat inter myrtos eques vnus sedens in equo rufo: deinde stabant equi & rufi & varii & albi: haud dubiè cum suis sessoribus. sic enim intelligo: & nimis crassum est illud commentum fuisse loquutos equos. Erant igitur equites velut in turma: sed Propheta dicit vnum apparuisse veluti præcipuum ducem, cuius reliqui erant comites. Interea stabat Angelus ad latus Prophetæ, qui eum regeret, & qui ostenderet sibi curam esse vrbis sanctæ & populi electi. Postea adiungit, equites illos redire à sua expeditione: quia missi fuerant vt lustrarent totum orbem & singulas eius partes. Dicit ergo reuersos esse ab itinere illo: deinde totam terram quiescere, vbique homines frui pace & otio: tandem subiicit Angelum Dei exclamasse, *Iehoua, quousque non misereberis Ierusalem?* Angelus enim mœrore tactus, quum audiret profanos omnes quiete frui, expostulat cum Deo: quia hoc videri poterat valde indignum & absurdum, vt soli fideles premerentur rebus aduersis, quum alii in pace degerent & fruerentur suis delitiis. Sequitur tandem responsum Dei, vt postea videbimus. Sed nunc quærendum est nobis Prophetæ consilium. Ego hunc scopum mihi propono, Prophetæ oblatos fuisse equites, vt sciret Deum non manere in cœlo inclusum, & negligere res humanas: sed habere quasi celeres equos, vt vndique sciat quidnam rerum agatur. Quemadmodum ergo Reges, equis dispositis, mittunt cursores suos huc & illuc: deinde iubent citò ad se reuerti, vt consilium capiant: ita Deo hîc attribuit Propheta personam summi Regis, qui disquirat de omnibus rebus humanis. Certum quidem est non commonefieri Deum ab Angelis, quem nihil latet: imò sub cuius oculis omnia fuerunt conspicua, antequam crearet Angelos. Deus ergo non indiget talibus adminiculis, vt sciat quid aga-

tur ab ortu solis vsque ad occasum: sed frequenter hæc loquendi ratio occurrit in Scripturis: & vbique trita est, quòd scilicet Deus suscipiat personam hominis, quò familiarius nos doceat. Hoc igitur primò tenendum est, cursores istos qui visi fuerint Prophetæ, fuisse Angelos, qui præstò sunt semper ad obsequium Dei. Huc autem & illuc mittuntur, non vt Deo quidpiam nuntient incognitum, sed vt certò simus persuasi Deum curare res humanas: & quãuis Angeli nobis non appareant, tamen semper esse in cursu, & lustrare mundum, vt nihil agatur nisi Deo sciente & volēte. hoc vnum est. Quod autē dicit Propheta, *visionem hanc noctu sibi fuisse oblatam*, non dubito referre ad ipsum euentum: deinde ad modum docendi: quia etsi non carebat fructu hæc visio, tamen Deus voluit illam esse perplexam, vt paulatim gustum daret bonæ spei Iudæis. Quoniam ergo noluit Deus plena luce proferre quod postea opportunè docuit, noctu apparuit hæc visio. Huc etiam pertinet quod dicit Angelos *fuisse in loco obscuro*, vel profundo, & latuisse in myrtetis. nam allegoricè excutere quicquid hîc dicitur, friuolum est, meo iudicio. Ego igitur hîc subtilius non disputo de natura myrtorum. sed quia scimus nigredinem esse in illa arbore & reddere vmbram opacam, non dubito quin ipso conspectu voluerit Deus inuoluere Prophetæ mentem, vt sciret hanc prophetiam adhuc esse perplexam, neque impletum esse tempus solidæ & claræ reuelationis. Erant igitur equites isti inter myrtos: hoc est, sub nigris & obscuris arboribus. deinde in loco profundo, & in densa vmbra: & videmus quàm aptè hæc analogia fluat. Alii in coloribus mixtum ex tristitia & gaudio populi statum designari putant: quia etsi aliqua ex parte iam reddita erat populo serenitas, restabat tamen adhuc multa caligo, & multa fuit illorum temporum varietas: quod vt probabile est, ita non reiicio, modò teneamus quod dixi, notari quoque prophetiæ obscuritatem per cauam vallem & myrtos. Quòd autem vnus præficitur reliquis, hoc nouum non est, quia vbi Deus turmatim Angelos suos emittit, dat tamen quibusdam principatum. hæc igitur ratio est cur vnus hîc statuatur qui eminet supra alios omnes. Si recipimus hunc Angelum fuisse Christum, communis Scripturæ vsus non repugnat. scimus enim Christum, vt est Angelorum caput, ita semper eos regere, vt nihil agant quum obsequuntur Deo, nisi sub eius auspiciis. Potest igitur fieri vt hic vnus Angelus primatum gesserit inter alios, vt Prophetæ in mentem veniret Redemptor, qui & Angelis & toti Ecclesiæ dominatur. Quantum attinet ad diuersos colores, non dubito quin Propheta agnouerit ita distribui officia inter Angelos, vt alii secum afferant Dei beneficia, alii autem veniant armati flagellis & gladiis. Quorsum enim ista visio, dum apparent alii sessores in equis albis, alii in rufis, alii autē in spadicibus (vt quidam: vel in colore medio, quod probabilius est) nisi quia voluit Deus ostendere non in hunc tantùm finem se mittere Angelos vt sint speculatores, sed etiam vt veniant vel ad homines castigandos, vel sint beneficentiæ suæ ministri? Cæterùm voluit Deus, quemadmodum iam attigi, palàm hoc facere, nihil geri in terra, nisi quod ab Angelis cognoscitur, qui sunt eius emissarii & cursores. Dicunt *totam terram tunc fuisse quietam*: hoc est, regiones Iudææ vicinas, aut plagam Orientalem. Vnde potuit maior fiducia concipi à Iudæis: quia subiicitur etiam precatio Angeli coniuncta querimoniæ, *Deus exercituum, quid hoc sibi vult*, quòd alios omnes vis frui otio & pace, & interea hostes assiduè populo tuo infesti sunt ac molesti? An hoc consentaneum est, vt Ecclesia tua miserè semper affligatur, profani autē homines quibus nulla cura pietatis tam liberaliter abs te foueantur? Nónne præstaret extingui memoriam Nominis tui, & cultum omnē intercidere, quàm tam iniustam mercedem referri seruis tuis? Nunc videmus quò tendat visio, nempe vt certò statuant Iudæi afflictiones quas sustinent non fore perpetuas: Quare? Deus enim non dormit in cœlo, sed habet suos cursores: deinde quum velit tranquillas esse omnes gentes, certè respiciet tandem populum suum vt à molestiis eripiat. Quanuis ergo obscura sit visio, tamen finis eius non est ambiguus. Deinde si contenti simus mediocritate, nihil hîc erit adeò perplexum, quin saltem facile sit summam totius vaticinii colligere. sed multum nocuit curiositas interpretum, qui dum excutiunt singulas syllabas, pueriliter ludunt in multis. Ergo nihil melius est quàm attendere ad consilium Prophetæ: deinde respicere circunstantias temporis: tertiò analogiam sequi inter signa & res signatas. Dixi autem ideo hîc proponi in medium Angelos: quia difficile nobis esset conscendere ad summam Dei gloriam. Scimus Deum non cogi necessitate, vt Angelis vtatur ministris, & per eos exequatur sua iudicia, pœnas infligat hominibus, beneficētiam quoque suam exerceat. Deus enim sibi ad hæc omnia vnus sufficit. Quare ergo adhibet sibi Angelos, & eorum opera vtitur, si superuacua est? Respōsio facilis est, quia vt propensi sumus ad diffidentiam, trepidamus semper in periculis, nisi sciamus Deum instructum esse multis copiis ad nos iuuandos quoties opus erit. Quum dicitur Psalmo trigesimo quarto, Angeli castra locant in circuitu timentium Deum: nónne hoc efficacius est, quàm si simpliciter dictum esset Deum nobis esse pro arce? dicitur hoc quidem pluribus locis, Deus arx mea inexpugnabilis: sed quia non desinunt multi vacillare adhuc vbi audiunt sibi satis esse præsidii in Deo: hîc Deus indulgens ruditati eorum, adiungit, Etiam venio cum ingenti exercitu, non solus sum vobis auxiliator, sed præstò sunt ad nutum meum multæ copiæ. Quum ergo ita mihi visum fuerit, statim concurrent

turmatim Angeli, imò multæ myriades. Quum ergo Deus ita loquitur, hæc ratio docẽdi aptior est ad captum hominũ. Ita nunc quum Zacharias videt multos cursores, qui diuinitus iussi sunt perambulare terram & lustrare, hinc certius colligere potuit, nihil temere, aut fortuitò geri in terra: sed omnia venire in Dei conspectum, & rationem omnium exponi ab Angelis. quemadmodum etiam primo capite Iob talis ratio describitur, quòd scilicet veniant ad tribunal Dei omnes filii eius, id est Angeli: imò etiam inter ipsos Satan: quia etsi non sponte obsequitur Deo, tamen quum lustrat orbem, simul iudicia Dei exercet quanuis inuitus. Nunc ergo tenemus causam cur Deus non apparuerit ipse, ac Prophetæ testatus fuerit sibi notum esse quidquid geritur vbique gentium: sed ostendit cursores suos tam celeriter totam terram obequitare, vt redeant postea ad cœleste Tribunal, & ostendant se diligenter perfunctos fuisse officio suo. Dicit autem Propheta, *Vndecimo mense, qui vocatus fuit Sebath & vigesima quarta mensis se hoc vidisse*, nempe tertio mense post primum vaticinium. Obiurgauerat seuerè Iudæos mense octauo, nunc consolatio adiungitur, ne animos despondeant, sed intelligant se adhuc curæ esse Deo. Et fieri potest, vt obiurgatio de qua dictum fuit, fuerit efficax: imò probabilis est ista coniectura, quòd scilicet Propheta non perdiderit operam quum hortatus esset Iudæos ad veram & synceram pœnitẽtiam. Quum ergo dedissent aliquod signum pietatis, videmus vt Deus postea blandius cum ipsis agat, & proponat spem futuræ liberationis. Iam quod ad nocturnum tempus spectat, operæpretium est notare, etiamsi Deus non semper clarè & dilucidè proponat sua vaticinia, tamen non ideo profectu carere, modò attenti simus: deinde, modò etiam in tenebris sinamus nos regi à Spiritu intelligentiæ. Vtcunque ergo diuersis modis doceat fideles suos Deus, tamen semper vtiliter eos docet, modò ne obmurmurent si quid est ad tempus obscurum: sed expectent diem plenæ reuelationis. Et huc spectat Pauli admonitio, Si aliter sentitis hoc quoque Deus vobis manifestabit. Sciamus ergo nõ semper æqualem esse docendi modum, sed tamen semper fructuosam esse doctrinam, modò sese cõtineant fideles qua decet modestia & sobrietate, & sinant se pedetẽtim à Deo regi. Hoc extenditur ad totũ versum vbi dicit stetisse equos & equites sub myrtis, & quidem in loco profundo. Deinde quantum attinet ad varios colores equorum, non debet mirum videri, si Deus ita variè officia partitur inter Angelos, quia non semper sumit pœnas de nobis per ministerium Satanæ. Habet igitur Angelos cœlestes executores vindictæ suæ vbi ita visum est, & interdum diabolos ad hũc vsum accommodat. Quidquid fit, est tamẽ hoc positum in eius arbitrio, vel Angelos deligere beneficentiæ suæ ministros, vel mandare illis suam vindictam, vt sub rufo colore, vel alio appareant. In summa etiam hoc tenendum est, Angelos ita stare ad tribunal Dei, vt per terram assiduè cursitent, non more hominum. esset enim illud crassum & puerile, imaginari Angelos in equis sedentes: sunt enim Spiritus qui certo loco non continentur. sed quia non possumus sensu nostro apprehendere cœlestia Dei mysteria, necesse est tales picturas nobis ante oculos poni. Quidquid sit, hoc tamen fixum manere debet, Angelos semper esse in officio, quia terram lustrant, ne quid temere fiat vel geratur: deinde quia etiam mittuntur cum potestate & imperio, vt sint quasi Dei manus: & nunc quidem exerceant eius iudicia, pœnas infligant, vt dictum est: nũc autem veniant cum Dei beneficiis. Hæc igitur summa est quantum ad equites spectat. Non possem vlterius prosequi. Reliqua differam:

Phili. 3.c.15.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hîc versamur quasi in densa caligine: deinde tantis etiam ignorantiæ tenebris sumus circundati, vt sæpe dubitemus de prouidentia tua, existimemus etiam nos abs te derelictos esse quoties nobis non statim succurris: da inquam, vt erectis sursum mentibus speculemur, quæ semel patefecisti seruo tuo Zachariæ, nec dubitemus quin & nobis prospicias, & Angelis etiam tuis mandes, vt curam nostri gerant, & tollant nos manibus suis, & dirigant per omnes vias nostras, imò per omnes obliquos circuitus, vt ita discamus nos totos tibi cõmittere regendos: & sic patiamur nos huc & illuc trahi & versari in mundo, vt tamen sequamur viam quam nobis demonstrasti, & tendamus rectà ad scopum, quem nobis præfigere dignatus es, donec colligamur tandem in æternam illam quietem, quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filii tui, Amen.

12 ET respondit Angelus Iehouæ, & dixit: Iehoua exercituum, quousque tu non misereberis Ierusalem, & vrbium Iehudah, quas spreuisti (*vel detestatus es: alii vertunt, quibus iratus fuisti:* זעם *vtrumque significat: sed videtur melius quadrare prior ille sensus, quas ergo spreuisti*) his septuaginta annis?

Iã Propheta ostendit Angelũ, quo vsus fuit duce & magistro, fuisse etiam deprecatorẽ corã Deo pro Ecclesiæ salute: vnde probabile iudicium fieri potest, hũc Angelũ fuisse Christum me-

diatorem. Nam qui Spiritum sanctum esse docent, quia in cordibus nostris format preces, illi videntur nimis procul discedere à Prophetæ sensu. atqui nouum non est, Christum gerere Ecclesiæ suæ curam. Cæterùm, si cui hoc non placeat, simpliciter sumamus de quolibet Angelo. Certum est, omnibus ipsis iniunctum esse hoc munus, vt curent salutem fidelium, quemadmodum dicit Apostolus ad Hebræos primo capite: imò tota Scriptura referta est testimoniis, quæ ostendunt Angelos esse custodes piorum & excubias agere pro ipsis: quia Dominus, cùm præstò sint ad eius obsequium, ita eos exercet. atque in eo etiam perspicimus singularem Dei amorem erga nos, quia in hunc præcipuè finem vtitur suis Angelis, vt declaret salutem nostrã sibi pretiosam esse. Ergo in eo nihil erit incommodi si dicamus quemlibet ex Angelis precatum fuisse pro Ecclesia. sed perperam & nimis stultè etiam Papistæ inde colligunt, Sanctos mortuos coram Deo esse patronos, vel deprecatores pro nobis. neque enim legimus mandatas fuisse has partes mortuis, vt pro nobis intercedant: imò officia charitatis scimus restringi ad cursum præsentis vitæ. Vbi ergo migrant fideles ex hoc mundo, peracto cursu transeunt ad beatam vitam. Quum igitur diuersa sit ratio, stultè transiliunt Papistæ ab Angelis ad mortuos: quia sicuti dictum est, Angelis commissa fuit cura fidelium, & vigilant semper pro toto corpore, & pro singulis membris. Ergo non mirum, si etiam preces concipiant pro fidelibus. sed inde etiam non sequitur, Angelos esse à nobis inuocandos. Quorsum testatur Scriptura, Angelos coram Deo suppliciter pro nobis deprecari? An vt quisque nostrum ad ipsos confugiat? minimè: sed vt persuasi de paterno Dei amore, plus concipiamus fiduciæ & spei: imò animosè certemus iam de victoria certiores facti, vbi cœlestes exercitus pro nobis depugnant: quemadmodum apparet ex multis exemplis. nam si Elisei minister non vidisset currus in aere volitantes, iam ferè exanimis conciderat: sed desperatio statim corrigitur, vbi videt tot Angelos præstò esse ad auxilium. Ita quoties Deus pronuntiat Angelos esse ministros salutis nostræ, vult nos animare ad fidem: interea autem non ablegat nos ad Angelos: sed hoc vnum sufficit, vbi Deus nobis propitius est, Angelos omnes simul curam gerere nostræ salutis. Interea etiam notandum est quod dicitur à Christo, posthac videbitis Angelos ascendentes & descendentes, nempe quia vbi coniuncti sumus capiti, inde etiam procedit sacra coniunctio inter nos & Angelos. Scimus enim Christum omnibus pariter dominari. ergo vbi insiti sumus in Christi corpus, certum est Angelos nobis esse coniunctos, sed per Christum. Ergo tota hæc gratia pendet ab vnico Mediatore: tantùm abest, vt Scriptura Angelos nobis statuat patronos hac lege vt ipsos inuocem⁹. Hæc igitur summa est, quum dicit Zacharias Angelum precatum esse, *Domine exercituum, quousque non misereberis Ierusalem & vrbium Iehudah?* Videtur hoc loco Angelus obliquè perstringere Deum, quia nimium cunctetur ad ferendam opem Ecclesiæ suæ. sed scimus frequenter hanc loquendi formam occurrere in precibus Sanctorum, vt Deum cunctationis quodammodo insimulent, nempe pro carnis suæ sensu: sed hoc non pugnat cum fidei obedientia, vbi tandem sese subiiciunt Dei consilio fideles. Ergo vtcunque familiariter expostulent sæpe cum Deo, vbi nimis videtur cunctari, & suspendere suum auxilium: tamen frænum sibi iniiciut, & statuunt tandẽ optimum esse quidquid Deus decreuit: sed profundunt hoc modo curas suas, & dolores in sinum Dei, vt seipsos exonerent. Hanc formam nunc tenet Angelus quum dicit, Quoúsque non misereberis? Interea hæc querimonia non est præposteri feruoris, quemadmodum impii dum precantur simul Deum accusant, fremunt contra ipsum, vel obstrepunt eius iudiciis. Angelus ergo non fuit commotus turbulento hoc affectu: neque etiam sancti quoties hac precandi forma vsi sunt: sed quod Deus omnibus nobis permittit, exonerarunt suas curas & dolores. quanquam notanda est specialis ratio in particula hac עמתי Quoúsque? Angelus enim paulò pòst seipsum exponit, cum disertè exprimit tempus septuaginta annorum. ergo non temerè, neque pro intemperie affectus turbulenti hîc Angelus dicit, Quoúsque: sed respicit vaticinium illud memorabile, & quod tunc volitabat in ore omnium piorum, Deus enim præscripserat septuaginta annos exilio populi sui. Quum populus sciret tempus illud præfixum esse à Deo, non hîc pro suo arbitrio Deum compellat, sed tantum proponit in medium ipsam promissionem. atqui receptũ hoc est cõmuni vsu, vt sancti obiiciant Deo quod ipsis promisit. Quid enim melius spem nostram fulcire potest? quid etiam plus potest dare animi ad precandum, quàm vbi agimus cum Deo secundum eius promissiones? Deus enim vult vota nostra fundata esse primùm in bonitate sua gratuita: deinde in constantia fidei & veritatis suæ. Quum ergo sic Deum alloquuntur, Domine tu verax es: atqui tu hoc nobis es pollicitus: freti verbo tuo nunc audemus hoc petere, quod alioqui non licebat, certè non excedunt modum quasi legem præscriberent: sed auidè recipere appetunt quod vltro oblatum fuit. Videmus ergo Angelum hîc non conqueri de mora, nisi quia fundatus est in vaticinio illo tam celebri, quo Deus præfixerat tempus septuaginta annorum populo suo. Qui autem hunc locum arripiunt, vt ostendant populum reuersum fuisse ante tempus, nimis friuola argutia nituntur. neque enim Angelus dicit eo ipso die quo suscepit hanc precationem finitum fuisse tempus exilii: sed quia iam elapsum erat, imò præterierant complures anni, ex quo cœperat reuerti populus: & tamen nondum conspi-

2.Re.10.c.17

Iohan.1.g.51

conſpicua erat illa gratia, quam ſperauerant fideles: ideo Angelus conqueritur ſeptuaginta annos elapſos eſſe, & tamen reſtitutionem qualis fuerat promiſſa, nōdum conſpici. Quòd autem populus nunquam reuerſus fuerit niſi finito exilii tempore, oſtendimus multis & firmis rationibus. Et peruerſe faciunt qui obſcurant gratiam Dei in populi reditu: quia non fuerit illa redemptio de qua toties concionati fuerant Prophetæ. Eripiunt igitur Deo ſummum hunc honorem. deinde Scriptura multis locis teſtatur Darium & Cyrum fuiſſe inſtinctu Dei, & arcana Spirit⁹ directione huc impulſos. Sequitur ergo opus fuiſſe Dei redemptionem illam. Deus autem nouit moderari ſingulos temporum articulos, vt ſatis notum eſt piis omnibus. Imò hinc colligimus, quàm ſtulti & inſipidi ſint interpretes, qui abuſi ſint hoc dicto Angeli, quia querimonia iniuſta eſſet, niſi tempus fuiſſet prius elapſum. Quia ergo diſtulerat gratiam ſuam Deus, ſaltem non manifeſtauerat vt optandum fuiſſet, ideo Angelus in medium proponit ſeptuaginta annos. Dixi melius quadrare vrbes Iehudah fuiſſe contemptas à Deo. Si quis tamen ſequi malit diuerſam interpretationem, non contendo. ſed quiſquis propius expendet Prophetæ mentem, facilè ſubſcribet opinor, cōtemptas fuiſſe vel reiectas à Deo vrbes Iehudah, quia nullum ſignum miſericordiæ daret. Nunc ſequitur:

13 Et reſpondit Iehoua Angelo mecum loquenti verba bona (*vel dulcia*) verba conſolatoria.

Hic Propheta oſtendit Deum, etiamſi non primo ſtatim die manum porrigeret miſeris Iudæis, eſſe tamen illis propitium. ſed notemus tantùm loqui Deum, & nondum virtutem ſuam proferre. Hic ſpectandum eſt Prophetæ conſilium. primò enim admonet fideles, non eſſe cur deſperent, vel etiam deiiciant animos mœrore: quia Angeli cœleſtes coram Deo deprecatores ſint & patroni pro ſalute ipſorum. hoc vnum eſt. Sed maior & vberior confirmatio adiungitur, quòd Deus teſtetur ſe propenſum eſſe ad Iudæos liberandos, vtcunque non hoc declaret primo ſtatim momento. Hic autem notandum eſt, debere nobis ad ſpem & patientiam ſufficere, vbi Deus teſtatur & affirmat ſe fauere nobis, & charam ſibi eſſe ſalutem noſtram, vtcunque miſera ſit in ſpeciem noſtra conditio. Poterat enim Deus ſtatim reipſa oſtendere Iudæis veniſſe tempus quo vellet ipſos reſtituere in plenam fœlicitatem: hoc non facit, ſed tantùm loquitur. Hoc autem eſt dare verba. ſed hoc modò probare voluit ſerio examine populi ſui patientiam & obſequium, vbi promiſit ſe non oblitum eſſe fœderis ſui, vnde pendebant omnes promiſſiones prius factæ. Videtur autem Propheta alludere ad illud Ieſaiæ vaticinium capite quadrageſimo, Conſolamini, conſolamini populum meum, dicet Deus veſter. Obmutuerant enim iam Prophetæ ad longum tempus, quia etiam conſentaneum erat, Iudæos manere in continuo luctu, qui tam multis annis obduruerant contra omnes minas: imò ludibrio habuerant omnia iudicia Dei: quemadmodum dicitur apud Ieſaiam, Epulemur & bibamus, cras moriemur. Quum ergo tanta fuiſſet populi contumacia, oportuit ſine conſolatione diu lugere. ſed Ieſaias dicit venturum tempus, quo Deus præcipiet ſeruis ſuis, vt iterum conſolentur, ſicut olim, populum ſuum. Iam dicit Zacharias *Deum loquutum eſſe verba conſolatoria*. Ergo rurſum hinc colligimus, exaudita fuiſſe vota piorum & precationem Angeli, quia iam matura erat redemptio, quemadmodum etiam Pſalmo centeſimo ſecundo dicitur, Tempus eſt Deus, vt miſerearis Sion, quia venit tempus eius, hoc eſt, quia iam impleti ſunt ſeptuaginta anni, quos tibi placuit præfigere exilio noſtro. Nunc ſequitur:

Ieſa.22.d.13.

14 Et dixit mihi Angelus qui loquebatur mecum, Clama dicendo, Sic dicit Iehoua exercituum, Zelatus ſum Ieruſalem & Sion zelo magno.

Nunc refert Zacharias quænam fuerit ſumma illius conſolationis, cuius nuper meminit. neque enim ſatis fuiſſet in genere & ſine explicatione hoc attingere paucis verbis, Deum humaniter reſpondiſſe Angelo. Scimus enim quàm duræ fuerint tentationes illæ, quibuscum tunc luctati ſunt fideles. Oportuit igitur non leuibus armis inſtrui ad tam arduum certamen obeundum. Hæc ratio eſt cur clarius exprimat Zacharias noſter quibus verbis Deus fidem populi ſui tunc erexerit. Dicit autem Angelum ſic loquutum eſſe: quibus verbis ſignificat conſolationem non fuiſſe priuatim datam Angelo vel ſeorſum, vt eam teneret occultam in ſinu: ſed in vſum totius populi. Non fuit igitur hæc arcana conſolatio, ſed quam Dominus voluit promulgari per ſuos Prophetas, quemadmodum nuper oſtendimus ex loco illo Ieſaiæ, Cōſolamini, conſolamini populum meum, dicet Deus veſter. Quòd autem Deus hic dicit *ſe zelo magno affectum eſſe erga Ieruſalem & Sion*, ex recepto Scripturæ vſu poſitum eſt. Deus enim quia non poteſt ſatis exprimere inæſtimabilem gratiam qua electos ſuos dignatur, libenter vſurpat hanc ſimilitudinem, quòd ſuſcipiat ſalutem ſuorum tuēdam, quemadmodum maritus pugnat ſummo ardore pro vxore ſua. Hæc igitur eſt ratio cur dicat ſe zelare pro Ieruſalem: & hæc loquendi ratio diligenter no-

tanda est, ne putemus Deum frigere, dum cunctatur & differt suum auxilium: quia vt sumus præcipites in votis nostris, ita vellemus Deum ruere simili impetu: & imputamus hoc frigori, nisi festinet pro votis nostris. Has dubitationes Deus compescit quum testatur se zelo affici. significat enim tarditatem suam non procedere ex segnitie, vel quia nos contemnat, aut pro nihilo ducat: sed aliam esse rationem cur nos teneat suspensos. Certò igitur persuasi simus, etiam vbi Deus auxilium suum subducit, non aliter affectum esse erga nos, quàm optimus quisque pater erga filios suos esse solet. Cæterùm, non conspici huius amoris signa, quia non semper etiam nobis expedit tam citò nos liberari à molestiis. Sit igitur hic clypeus noster contra omnes impetuosos affectus ne scilicet indulgeamus nimio nostro feruori, aut putemus negligi salutẽ nostram à Deo, si quando ad tempus dissimulat, neque statim profert manum suam ad nos iuuandos. Sequitur:

15 Et ira magna ego irascor contra gentes has quietas, quia ego iratus fui parum, & adiuuerunt in malum.

Hic Deus occurrit dubitationi quæ facilè obrepere poterat omnium piorum animis: Cur ergo permitteret libidini gentium ita miseros Iudæos: interim verò sineret profanas gentes quiescere, & frui suis deliciis? Hoc enim primo intuitu valde absurdum erat: si talis erat zelus Dei erga Ierusalem, cur saltem non dabat signum aliquod sui fauoris? Respondet igitur, etiamsi conditio Gentium nunc melior sit, tamen non esse cur Iudæi sibi displiceant in molestiis suis: quia expectandus sit finis qui impendet. Interea rursus notandum est, Deum hic tantùm loqui, & nondum prodire armatum ad exequendam vindictam. Et hæc vera est ac legitima fidei probatio, vbi Deus nos ab ore suo pendere iubet. & loquendi ratio notatu digna est, *quod Deus iratus sit quietis Gentibus*. Non superuacua est repetitio quum dicit Gentes esse quietas: alii vertunt opulentas: sed non tam propriè: & diximus antea conquestum fuisse Angelum, quòd toto orbe pacato Deus solam Ecclesiam affligeret duriter. Hic ergo anticipat Deus tentationem quæ turbare, imò labefactare alioqui poterat pias mentes, quum dicit, Verum quidem est, Gentes esse quietas in circuitu, & nihil esse illis molestiæ, nullum esse hostem, nullis incommodis esse obnoxias: hoc quidem verum est, sed quia ego irascor, me aduerso & infenso, maledicta est ipsorum fœlicitas. Deus ergo hic attollit piorum sensus, vt agnoscant fœlicitatem esse in sola eius gratia: quoties autem iratus est vel infensus, vtcunque existiment homines se beatos esse, ac sibi placeant in sorte sua & glorientur: tamen esse miserrimos. nam omnis fœlicitas exitialis est, vbi non manat ex fonte gratuiti amoris Dei: denique vbi Deus non est pater, quò magis affluimus omni genere bonorum, eò profundius demersi sumus in omnes miserias. Hic ergo sensus est, quum dicit Deum iratum esse Gentibus quietis. Quis ergo vsus est huius doctrinæ? oportuit tunc Iudæos, etiamsi conditio ipsorum valde pro sensu communi aspera esset, tamen acquiescere in amore Dei, quia scirent ipsum esse sibi Patrem: deinde quanuis hostes suos cernerent beatos, non tamen aliter sentire, quàm totam eorum fœlicitatem esse maledictam. Sic etiam præcipit Psalmus trigesimus septimus, ne fideles inuideant incredulis, dum vident eos florere opibus & in suis deliciis volutari, quia scilicet respicere ad exitum oportet. Ergo discamus attollere sensus nostros ad arcanum Dei amorem, vbi asperius nos tractat: & contenti simus eius verbo, quia illic indubium habemus testimonium gratiæ ipsius: deinde ne æmulemur hostes nostros & omnes reprobos, vtcunque totus mundus illis applaudat, & ipsi etiam luxurientur in suis bonis, quia scimus Deum illis esse aduersum. Sequitur etiam ratio, *quod Deus iratus fuerit parum, & illi adiuuerint in malum*, hoc est, modum excesserint. Summa est, repositam esse mercedem crudelitatis omnibus hostibus Ecclesiæ, quia sine modo exercuerint sæuitiem, quum tamen Deus leniter, ac paterno more castigare vellet filios suos. sed primò hic quæritur, quomodo Deus pronuntiet se parum iratum fuisse populo suo, quum tamen inexorabile fuerit eius iudicium, sicuti pronuntiat per seruos suos, Quisquis euaserit à fame cadet in gladium, quisquis effugerit à gladio occurret vel incidet in bestias syluestres. Et multis locis idem inculcat, nempe nullam fore spem veniæ populo, donec totus intereat, hoc est, corpus ipsum: etiamsi Noe, Daniel & Iob, inquit, essent in hac vrbe liberabunt quidem animas suas: sed non exaudiam preces eorum pro hoc desperato populo. sed particula ista referri debet ad electos. Etsi enim Deus horribili illa vindicta consumpserit totum ferè populum, reliquiæ tamen seruatæ sunt, vt scimus. Hæc ratio est cur dicat Deus se mediocriter iratum fuisse populo suo. neque enim loquitur de reprobis, & de illa impura fæce, qua voluit purgare domum suam: sed respicit ad fœdus suum. Nunc tenemus quo consilio dicat Zacharias Deũ modicè iratum fuisse populo suo, sed occurrit etiam alia dubitatio, quo sensu dicat Gentes adiuuisse in malum. nam hinc sequetur nõ frænatas fuisse profanas Gentes, quominus sæuierint absque modo, & pro sua libidine. Et hunc etiam locum arripuit nebulo ille, qui scripsit nuper contra Dei prouidentiam, quasi impii lasciuiant & non cohibeantur manu & potentia Dei. Sed hoc nimis insulsum est, quia non respicit hic Propheta quid potuerint Gentes, vel quid effecerint: sed loquitur potius de truculentia eorum, quòd scilicet putauerint nullum debere finem fieri

Eze. 14. c. 14.

fieri, donec abolita esset populi illius memoria. Et hæc ratio est cur dicat apud Iesaiam, Tu non spectasti finem illius. Exprobrat ergo incredulis, quòd non reputarent secum finem Ecclesiæ, quia increduli furiosè conati sunt perdere Ecclesiam, quasi irrita esset illa promissio, Misericordiam meã non auferã. Quoniam ergo finẽ non spectarunt increduli, quòd Dominus vellet semper habere aliquas reliquias in electo populo incolumes, hæc ratio est cur dicat Propheta *ipsos admouisse in malum*. Nũc ergo tenemus Prophetæ mẽtem: & videmus nihil aliud agi, nisi vt se bona fiducia sustenẽt fideles, donec re ipsa appareat quod nũc audiũt proferri ex ore Dei. Pergamus:

16 Propterea sic dicit Iehoua, Reuersus sum ad Ierusalem in miserationibus: domus mea ædificabitur in ea, dicit Iehoua exercituum: & linea extendetur super Ierusalem.

Confirmatio est proximi vaticinii, quòd scilicet Deus iam finem imponere velit castigationi suæ, sicuti dicitur apud Iesaiã, Recepit de manu Iehouæ duplicia pro omnib⁹ peccatis suis. His enim verbis admonet Deus se contentum esse pœnis, quas inflixerat populo suo: quemadmodum pater existimat se plus satis fuisse seuerum ac rigidum, vbi filium suum percussit. Ita nunc, *sic dicit Iehoua, reuersus sum ad Ierusalem in miserationibus*. necesse enim fuit spem dari veniæ, & recõciliationis populo, vt bene speraret. Hypocritæ facilè attollunt cristas, simulac verbũ aliquod blãdum ipsis obiicitur: sed fideles qui sibi malè conscii sunt, & quibus sua peccata ante oculos versantur, non tam facilè erigunt animos, donec persuasi sint sepulta esse ipsorum peccata, & ipsos esse exemptos a reatu. Ergo Propheta dicit *Deum conuersum esse ad Ierusalem*, vt Iudæi sciant temporales illas fuisse pœnas, quibus Deus eos afflixerat. Interea autem hortatur eos ad humilitatem. neque enim tunc potuit populus ex hoc vaticinio quidquam concipere bonæ spei, nisi expenderẽt se meritò dedisse pœnas, quia iram Dei prouocauerant. Admonet igitur Propheta quidquid hactenus perpessi sunt fideles, hoc debere imputari eorum vitiis: sed tamen Deum paterno more erga ipsos velle agere, quemadmodum vt antè citaui, promisit misericordiam suam fore perpetuam erga electos & fideles. Dicit ergo *se reuersum esse in miserationibus ad Ierusalem*. Postea adiungit, *domus mea ædificabitur in ea, & super Ierusalem extendetur perpendiculum*. קו, accipitur pro linea perpendiculari, vt Iesaiæ 29 & aliis locis. Quanquam hîc ponitur epẽthesis, additur litera ה, quia tunc sermo fuit corruptior, vt dictum fuit alibi. Summa est, Templi ædificationem sperandam esse & vrbis, quia Deus in gratiam cum populo suo redierit. Duo igitur notanda sunt, iã Deũ placatum esse erga Iudæos: deinde hunc fructum recõciliationis fore, quòd Templũ extruetur, hoc est, iterum stabilietur cultus Dei vt antehac, & ipsa etiam regni dignitas. Interea docet Propheta non aliunde sperandam esse Templi ædificationem, quàm ex gratuito fauore Dei, vt Iudæi intelligant præcisam sibi fuisse omnem spem suis sceleribus, nisi quia Deo placuit abolere ipsorũ reatum: sicuti etiam hæc doctrina extẽdi debet ad perpetuum Ecclesiæ statum. Vnde enim fit vt Ecclesia incolumis maneat in mundo? imò vt subinde se colligat, nisi quia Dominus pro immensa sua bonitate indulget nobis? Quotidie enim ipsum prouocare nõ desinimus: & digni sumus quos prorsus è mundo exterminet. ergo nulla esset Ecclesia, nisi Deus ipsam mirabiliter pro sua bonitate & suis miserationib⁹ seruaret, atque etiam restitueret dũ videtur collapsa esse. Addit tandẽ:

Iesa. 40. a 2.

17 Adhuc clama dicendo, Sic dicit Iehoua exercituum, Adhuc conterentur (*alii vertunt Dispergentur, vel se diffundent, vel segregabuntur: sed dicemus de proprio sensu. Conterentur ergo*) vrbes præ bono: & consolabitur Iehoua adhuc Sion, & eliget adhuc Ierusalem.

Non possem hodie absoluere.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando assidue variis tentationibus agitamur huc & illuc, & non desinit etiam Satan fidem nostram concutere, vt tamen stemus in hac promissione quam semel dedisti, & quam etiam voluisti sancitam esse in manu vnigeniti Filii tui, nempe te semper nobis fore propitium & exorabilem, vt etiam in grauissimis nostris miseriis non tamen despondeamus animos: sed freti tua bonitate ad te gemamus donec aduenerit maturum tempus liberationis nostræ: neque interea inuideamus euanidæ fœlicitati hostium tuorum, sed patienter expectemus dum ostendas nihil aliud esse nobis optandum, quàm vt fruamur te propitio: deinde maledictum esse quicquid bonorum percipiunt impii dum te prouocant & iratum habent: donec tandem nobis patefaciat Christus quænam sit vera beatitudo & gloria Ecclesiæ tuæ, dum scilicet apparebit vltimo die in salutem nostram, Amen.

NON potui postrema lectione absoluere hunc versum, vbi Propheta dicit sibi fuisse mãdatum ab Angelo, vt adhuc clamaret Deum reuersum esse ad Ierusalem in miserationibus. Huc au

tem spectant verba, etiamsi Ierosolymæ restitutio creditu sit difficilis, tamen indubiè sperandam esse: quia Dominus ita statuerit. sed amplificat quod antè dixi. Extẽdit enim Dei benedictionem ad vrbes Iudææ, quũ tamẽ vnius Ierosolymæ facta fuisset mẽtio: *adhuc vrbes conterentur*, inquit, *præ abundantia bonorum*. sic enim dixi me accipere verbum תפוצנה. nam פוץ significat dispergere, significat etiam cõterere & frangere. Quidam coactum sensum eliciunt, quòd sese diffundent vrbes: alii, quòd segregabuntur, id est tanta erit securitas, vt etiamsi procul inter se distent vrbes, nihil tamen erit periculi, vel metus. sed sensus Prophetæ clarus est, nisi data opera velimus nos torquere in re manifesta & facili: adhuc, inquit, vrbes conterentur præ abundantia bonorum hoc est, *elles seront entassées*, vt dicimus. nam vbi magna est congeries, illic est oppresio. Dicit igitur tantam ac tam vberem fore copiam bonorũ omnium, vt se frumentũ collidat: ita etiam vt dolia vix possint capere suas vindemias. Nunc tenemus quid velit Propheta, nempe Ierosolymã fore adhuc integram: imò alias etiam vrbes fore refertas bonis omnibus, quia Dei gratia sese extendet ad totũ populũ. Iam adiungit, *Consolabitur adhuc Sion Iehoua, & eliget adhuc Ierusalem.* Repetitur sæpius particula עוד, adhuc: quia interruptio de qua antè diximus, poterat quodammodo retinere animos fidelium, ne possent conscendere vsque ad istam promissionem. Quoniam ergo ad tẽpus abscõdita fuerat gratia Dei, Angelus pronuntiat talẽ fore mutationẽ, vt rursus de integro sicuti olim, refulgeat Dei bonitas, & amor erga electum populum. Quantũ attinet ad verbũ Eligendi, notandũ est, hîc impropriè trãsferri ad effectum, aut testimonium electionis. Deus enim semel elegit ante creatum mundum quos voluit esse suos: sed dicitur eligere quos recipit in gratiã, quoniã in oculis hominũ obliteratur adoptio semel facta, vbi nullum paterni fauoris signum apparet. Exẽpli gratia: Toties legimus Deum repudiasse populũ suum: certè vocatio Dei sine pœnitẽtia est, inquit Paulus. nec tantùm hoc pronũtiat de arcana cuiusque electione, sed de adoptione illa generali, qua Deus segregauit genus Abrahæ à reliquis gẽtibus. Quanquam inter filios Abrahæ multi erant reprobi: sicuti producit exempla Esau & aliorum: tamen electio Dei in se firma erat. & hinc factum est etiam, vt adhuc maneat spes aliqua in populo illo. quia tãdem colliget Deus sibi Ecclesiam tam ex Iudæis, quàm ex Gentibus, vt rursus coalescant qui nunc ita distracti sunt. Quum ergo vocatio Dei sit ἀμεταμέλητος, vnde fit vt dicatur Dominus sæpius eligere? dicatur etiã reicere electos suos? nẽpe hoc refertur ad externã speciẽ. Deus ergo tuetur suã electionẽ ad finẽ vsque. sed quia non possumus aliter statuere, quàm nos reiici à Deo vbi auertit à nobis faciẽ suã, hæc ratio est cur dicatur rursus eligere quos repudiauit: quia scilicet reipsa, & claro experimento declarat se non oblitũ fuisse primæ adoptionis, sed manere constantẽ in suo proposito. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. ego pluribus in hac re non insisto. quia satis est tenere principium illud, pendere ex æterna electione Dei quidquid beneficiorũ confert in suos: hunc fontẽ perpetuũ esse: interea electionem transferri καταχρηστικῶς ad signa vel effectus, quemadmodum etiam & reiectio eodem sensu accipitur pro externis pœnis, quæ videtur primo intuitu esse reiectionis signa vtcunque tamen non sint. Nunc pergamus:

Rom. 11. d. 29

18 Et sustuli oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua.

19 Et dixi ad Angelum qui loquebatur mecum, Qui isti? (*hoc est, qui sunt isti?*) & dixit ad me, Hæc sunt cornua quæ ventilarunt Iehudah, Israel, & Ierusalem. (*Ego coniungam etiam proximos versus.*)

20 Et ostendit mihi Iehoua quatuor fabros.

21 Et dixi, Cur isti? quid isti veniunt ad faciendum? (*ad verbũ, hoc est, quorsum isti veniunt, vt faciant*) & dixit dicẽdo, Hæc sunt cornua quæ ventilarunt Iehudah, ita vt nemo tolleret caput suum: & veniunt isti (*fabri scilicet*) ad terrendum (*addo, cornua, quoniam relatiuum* אותם *obscurum per se esset*) vt proiiciãt cornua Gentiũ, quæ sustulerũt cornu cõtra terrã Iehudah, vt ventilarẽt eã.

Iam sequitur alia visio, qua rursus confirmat Deus quod antè testatus fuerat Prophetæ suo. Dicit igitur, quanuis vndique consurgant hostes contra Ecclesiam, vt multas molestias exhibeãt, tamen in manu Dei esse remediũ, quia cõteret omnia cornua suis malleis. Cõparat Gentes, quæ infestæ fuerant Iudæis, cornibus: postea comparat fabris alios hostes, quorũ manu & opera vtetur Deus ad frangendos conatus eorũ omniũ, qui molesti erunt Ecclesiæ. Hæc igitur summa est, quanuis Ecclesia non sit immunis vel libera à multis molestiis, tamen Deũ etiam in manu habere remedia, quibus coerceat omnes insultus improborum, quanuis impetuosè & violenter ferantur contra miseram Ecclesiam. Sed primo loco videndum est cur nominet Propheta *cornua quatuor*. Iudæi referunt hoc ad Assyrios & Babylonios, & deinde ad Persas, tertiò ad Græcos: tandem ad Romanos: quia aliis locis videbimus, & Daniel etiam satis luculentè docet fuisse quatuor illas præcipuas Monarchias, in quibus protulit Deus sua iudicia claris & memoratu dignis exemplis. sed non dubito quin Propheta hîc tam de Moabitis & Syris, & aliis gentibus loquatur, quàm de

Dan. 2. d. 32.

Assyriis vel Chaldæis. Falluntur ergo mea opinione qui putant hîc notari quatuor illas monarchias: sed potius quatuor cornua fuisse dicit Zacharias, quæ ex singulis mundi plagis exorta sunt. Scimus autem non ab vna tantùm parte fuisse Iudæos vexatos, sed ab Oriente & Occasu, à Septentrione & Meridie. Quum igitur vndiq; hostes inter se vires & studia cõiungerent contra Iudæos, ita vt à quatuor mũdi plagis, hoc est, à toto circuitu esset illis causa trepidandi, hæc ratio est cur Propheta dicat *quatuor cornibus ventilatos fuisse*. Videtur tamen hoc esse adhuc frigidũ, quia non opus fuit Prophetę ostẽdi quod omnibus plus satis notũ erat. Sed testari voluit Deus gẽtes quæ inimicæ & infestæ fuerant Iudæis, nõ egisse quicquã nisi ex arcano suo instinctu, vt intelligant Iudæi totidem fuisse ferulas, quibus vellet eos castigare. Cæterùm coniungi debet posterior pars, quòd scilicet Deus etiam ostenderit Prophetæ quatuor fabros. nam cohærent inter se duæ istæ visiones. Siquis ergo arripiat vnam partem, perperã faciet. neque enim constabit ratio vaticinii. ergo si nolumus mutilare quæ coniuncta sunt, ne separemus quod additur de quatuor fabris. Quoniam ergo vndique oppressi fuerant Iudæi, ostendit etiam Deus satis multa sibi esse remedia, & quidem ex diuersis locis: Propheta quatuor cornua viderat: videt quatuor fabros: hoc est, agnoscit Deum posse statim modum inuenire, quo compescat omnes turbas & tumultus, quia contundet quasi sub incude cornua illa, & conteret quæ prius dissipauerant Iudæos. Eadem igitur est ratio semper in voce Quatuor. nam sicuti Chaldæi insanierant contra Iudæos, ita ostendit Dominus sibi esse in manu paratos hostes, quemadmodum aliqua ex parte iam manifestauerat. Vnde enim Persæ & Medi tam repentè occupauerant Babylonem, nisi quia fabri erãt, quorum operam locauerat Deus, vt contunderet cornu illud Babylonicum? vnde etiam factum est vt Syri succubuerint, AEgyptii & aliæ omnes nationes? nempe erant totidem cornua: sed Dominus fregit ferociam tot gentium per multos fabros, quia eos conductitios habuit & præstò ad suum obsequium. Nunc tenemus verum Prophetæ consilium. Etsi autem voluit Propheta hoc vaticinio hortari & animare suos gentiles ad patientiam, vt Spiritus Dei has partes iniunxerat: tamen quasi in speculo hîc hodie quoque nobis proponit Dominus qualis Ecclesiæ sit conditio. Ne ergo miremur si tumultuetur omni ex parte mundus contra Ecclesiam Dei, & si insurgant procellæ & tempestates tam ab Oriente quàm ab Occasu. neque enim hoc nouum est, vt multi hostes ex variis plagis inter se conspirent: & ita Ecclesia Dei sustineat multos insultus. hoc vnum est. Interea accedat hæc consolatio, Deo scilicet esse multos fabros ad manum. & apposita est metaphora Prophetæ. nam duritiés cornuum erat formidabilis Iudæis: sed Propheta dicit esse duritiem in malleis, quæ confringat omnia cornua. Deus ergo, etiamsi feriamur ab hostibus nostris, reperiet fabros quorum opera ipsos frãgat. & certè hoc iã sępius experti sumus. Vnde fit vt tam exiguus eorũ numerus, qui nunc purè inuocant Deum, persistat in tanta rabie hostium? deinde in tot consiliis & machinationibus? Quid enim magis vel cupidius appetunt omnes Monarchæ, quàm vt memoriam Euangelii extinguant? ergo si reputamus quænam sit hodie ratio totius mundi, reperiemus vix ęsse vrbem aut populum vnum, vel vnum Manarcham, vel etiam vnum ex minimis proceribus, cuius rabies contra Ecclesiam non feratur. Iam quî fit vt tamen non exerant vires suas, & deiiciant miseram Ecclesiam, quę solo flatu posset centies concidere? vnde hoc fit, nisi quòd malleis suis Deus conterit cornua & per operam fabrorum? Quínã sunt illi fabri? nempe sunt etiam cornua. nam vellent omnes, quantum in se est, contra Ecclesiam ruere, sed Deus hoc non permittit: quin potius excitat inter ipsos bella, vt sese mutuò conficiant. Quum igitur sint omnes cornua ad Ecclesiam impetendam: imò si clarius libeat exponere similitudinem, quum sint omnes velut tauri furiosi & cornupetę, & ad Ecclesię dissipationem certatim prosiliant quantum in se est: Deus tamen dat duobus vel tribus malleos: & iubet vt ferociã sociorum suorũ cõpescant. Dũ igitur omnes huc intenti sunt, vt Ecclesiã feriãt & dispergãt suis cornibus, Dominus vocat eos ad diuersũ opificiũ, & quẽadmodũ iã dixi, iubet fabros esse qui arrepto malleo feriãt cornua illa & cõterãt: nẽpe suos socios, quibuscũ diabolica prius erat cõspiratio. & certè mirabilis est hęc Dei ꝓuidẽtia, quòd inter tam cõfusos & turbulẽtos motus Ecclesia quãuis sub cruce tamẽ respirat: quia nisi mallei isti frãgerent cornua, nos cẽties iã, imò millies fuissemus cõfossi & in frusta dispersi: sed Deus auertit ict⁹ & insultus per suos malleos: & quẽadmodũ iã dixi, vtitur hostib⁹ suis ad has partes obeũdas. Videm⁹ ergo hoc vaticiniũ nõ modò ętati Zacharię fuisse vtile, sed omnib⁹ etiã seculis: neq; debere restrĩgi ad veterẽ populũ, sed ad totũ Ecclesię corp⁹ ſpectare. Cęterũ, quod Propheta dicit se interrogasse Angelũ, nobis ꝓponitur in his verbis exẽplũ verę docilitatis. Quãuis ergo nõ statim explicet nobis Dominus sua vaticinia, tamẽ nõ est cur fastidio occupati respuamus quòd nobis est obscurũ: quemadmodũ videmus hodie multos, si quid dubitent, statim reiicere & conqueri etiam quòd nimis difficile sit verbũ Dei: & passim hodie volitant blasphemiæ istæ in ore multorum. atqui Propheta, etiamsi perplexus hæreret, non tamen morosè reiecit quod ostenderat Deus: sed interrogat Angelum. Etsi autem

non semper tam propinqui sunt nobis Angeli, vel saltem non apparent visibili forma, Deus tamen aliis modis poterit expedire, siquid perplexum est in verbo suo: promittit se nobis daturum & intelligentiæ & discretionis spiritum, quoties opus fuerit. deinde scimus & prædicationem Verbi & Sacramenta adminicula esse quibus nos ad se deducit. Si ergo non negligimus hæc adiumenta quæ nobis Deus porrigit ad manum, & si præsertim ab ipso petimus vt nos Spiritu suo dirigat, certè nihil erit tam obscurum vel implicitum in omnibus prophetiis, quod nobis non manifestet, nempe quoad expediet. neque enim æquabili mensura Spiritum omnibus largitur: sed ita statuendum est, quamuis obscuræ sint prophetiæ, tamen si quisque nostrûm se docilem & morigerum offerat Deo, fructum fore nobis certum, quemadmodum videmus non fuisse fraudatum Zachariam voto suo. Angelus enim mox respondet. Notandum est etiam quòd vno in loco nominat Iehouam, & in alio Angelum, & quidem promiscuè de vno & eodem loquens. vnde sequitur, inter Angelos Deum quoque apparuisse. Sed tenendum memoria est quod prius dixi, hunc primarium Angelum fuisse mediatorem & caput Ecclesiæ. Est autem idem Iehoua: quia scimus Christum esse Deum manifestatum in carne. Non mirum igitur est, si promiscuè Propheta Angelum nunc vocet, & nunc Deum æternum, qui & mediator est Ecclesiæ, & idem Deus: Deus, quia vnius cum Patre essentiæ: Mediator autem, quia etsi nondum carnem nostram induerat, vt nobis propinquus esset ac frater, iam tamen hoc munus cœpit tunc obire: quia non potuit stare Ecclesia sine aliquo capite, neque aliter potuit Deo suo coniungi. Videmus nunc vt Christus respectu æternæ suæ essentiæ sit & vocetur Deus: respectu autem officii vocetur Angelus, quatenus scilicet est mediator, sed diuerso respectu. Conclusio nunc clara est, quum respondet Deus hæc quidem esse cornua quæ ventilant vel dispergunt tam Iehudah quàm Ierusalem, & regnum Israel: sed sibi totidem esse fabros, quorum manu & malleis conteret omnia cornua: tametsi ad tempus multum molestiæ exhibeant Ecclesiæ. Notandum verò est, Cornu variè accipi mutato numero. nam in plurali gentes vocantur Cornua, ob duritiem vel robur. postea in singulari dicuntur sustulisse cornu, nempe quia ferociter vires suas proiecerant ad prosternendum vel dissipandum populum Dei. Sequitur:

CAPVT II.

1 ET SVSTVLI oculos meos, & vidi: & ecce vir in cuius manu funiculus mensuræ.

2 Et dixi, Quô tu vadis? & dixit mihi, Ad metiendum Ierusalem, vt videam quanta latitudo eius, & quanta longitudo eius.

3 Et ecce Angelus qui loquebatur mecum egressus est, & alter Angelus egressus est in occursum eius.

4 Et dixit ad eum, Curre, dic puero huic, dicendo, In villis (*vel pagis*) habitabitur Ierusalem præ multitudine hominis & pecoris (*id est, hominum & pecorum*) in medio eius.

Nunc additur alia visio in eundem finem, non quòd difficilis iã esset superior, sed quia confirmatione opus fuit in rebus adeò turbatis. etsi enim reditus populi non vulgare specimen erat bonitatis & gratiæ Dei: quia tamen non florebat Ierosolyma vt olim, templum erat simile tugurio, nulla tunc erat species regni, nullus decor, difficile creditu erat quod antè vidimus. hęc ratio est cur Deus pluribus signis confirmet rem vnã: quia scimus quàm difficilis sit nobis lucta in ista carnis infirmitate, quum nos vrgent graues & duræ tentationes. dicit ergo Zacharias *se vidisse in manu viri funiculum mensuræ*. Virum nunc vocat qui sub forma viri apparuit. & hoc etiam satis receptum est ac tritum communi vsu, vt Angeli vocẽtur homines. etsi enim ad tempus dũtaxat præditi fuerunt forma humana, quia tamen voluit illos Dominus in hac specie conspici, hæc ratio est cur Viri nominentur impropriè. Si quęramus an verè induerint humanam naturam Angeli, responsio in prõptu est, nunquam fuisse verè homines, & propriè loquendo: sed scimus vt Deus nobiscum balbutiat: & eadem est ratio in sermone, quæ in re ipsa. Vnde factum est vt Angeli apparuerint sub humana forma? nempe vt familiarior esset accessus ad homines: ideo etiã nominat Deus eosdẽ Viros, quemadmodum hoc loco. dicit ergo Zacharias sibi Angelum apparuisse sub forma hominis, *cum funiculo mensuræ*. postea addit se rogasse quônam iret: adiungit responsum, *Ad metiendum Ierusalem, vt videat quanta sit latitudo & quanta longitudo*. Finis autem vaticinii est, *Ecce habitabitur Ierusalem per omnes villas*, quia non posset capere circuitus murorum tantam hominum copiã.

Deus

Deus ergo sic augebit populum suum, vt non possit comprehendi muris: sed erunt spatiosi Ecclesiæ fines. *Habitabitur* ergo *Ierusalem per omnes villas*, id est, per totam regionem. hæc est summa. Videmus nūc consiliū Spiritus sancti: quia tātùm exigua portio ab exilio redierat, poterāt fideles frigere, quum scilicet longissimè abessent ab illa tam splendida Ecclesiæ restitutione, quæ toties prædicta fuerat, vel promissa. Oportuit igitur altius ipsos erigi, vt patienter expectarēt dum paulatim & per certos gradus perficeret Deus quod testatus fuerat. Ergo ne restringerent Dei gratiam ad tempus exiguum, vel ad paucos dies, ideo Propheta hîc dicit coram Deo aliam esse mensuram Ierosolymæ, & aliam in oculis hominum. Quod ad Funiculū mensuræ spectat, hoc dicitur ex more antiquo. Scimus enim tūc non vsos fuisse vel decēpeda vel aliis mensuris, sed funiculo. Iā quū dicit Propheta *se sustulisse oculos & vidisse hunc virum*, admonet non considerandam esse Ierosolymam, nisi in spiritu: quia vix tunc poterant adduci vt construerent vrbem instar mediocris & obscuri oppidi. Videmus ergo hîc notari discrimen inter externum aspectum Ierosolymæ, qualis tunc erat, & inter statum futurum, qui erat sperandus: quanquam tunc non erat visibilis. hæc igitur ratio est prophetiæ, quòd vbi Zacharias sustulit oculos, viderit mensuram vel perpendiculum in manu viri. Iā rursus admonet se fuisse attentum ad visiones istas. nam dum interrogat, ostēdit se non esse somniculosum vel socordem, sicuti multi suffocant omnem lucem sua ignauia. & vtinam hodie talis in nobis torpor non dominaretur! quia meritò pœnas damus contemptus nostri, quoties securè & negligenter audimus quod Deus nobis proponit. ergo discenda est nobis attentio & maior sedulitas ab exemplo Prophetæ. Quærit quònam abeat: postea adiungit, *Vt metiatur*: tandem ostendit qualis sit mensura Ierosolymæ, nempe quia posthac nullus erit circuitus murorum, qui capiat immensam populi multitudinem. Deus ergo, inquit, longè latèque diffundet sanctam vrbem: non erit amplius clausa suis mœnibus vt antea, sed habitabitur per omnes pagos. Non dubiū igitur est quin hîc Deus testari voluerit de Ecclesię propagatione, quæ multo pòst tempore sequuta est, nempe Christi aduentu. etsi enim opulenta fuit Ierosolyma, deinde habuit maximum circuitum, imò fuit vrbs triplex, vt satis notū est: & profani etiam scriptores tradunt fuisse præcipuā inter vrbes Orientis, vbi tamen erat tūc Babylon: si tamen conferatur cum statu Ierosolymæ hoc vaticinium, non habitata sine muris, nec diffusa fuit per totam Iudęam. Colligimus ergo describi hîc nobis spiritualem Ierosolymam, quæ differt ab omnibus terrenis vrbibus. Quòd autem sequitur, *venisse Angelum in medium*, & deinde *fuisse obuium alteri Angelo*, hinc etiam apparet, quemadmodum ex toto Prophetæ contextu, quàm diligenter curet Deus salutem Ecclesiæ suæ: quia semper Angelos quasi emissarios habet, qui properent ad eius nutum, & prospiciant Ecclesiæ necessitatibus. Quū ergo ita Angeli consentiant ad tuendā Ecclesiæ salutem, hinc perspicimus quàm Deo chari sint fideles, in quorum gratiam ita exercet omnes suos Angelos. deinde videmus etiā vt Dominus voluerit hoc vaticinium clarum & manifestum esse piis omnibus: *Vade, curre ad puerum hunc*, inquit, *& dic*. Petierat quidem Zacharias sibi exponi quid vellet mensura in manu hominis: quòd autem Angelus alter occurrit, hinc apparet, quemadmodum iam dixi, nō negligere Deum preces suorum & vota, si modò discere cupiant: quin fungatur officio probi & fidelis magistri erga ipsos: imò Currendi verbum etiam notandum est. *Vade*, inquit, & quidem *propera, ne puer hic diutius hæreat*: expone quorsum tendat hoc vaticinium. Pueri nomen tribuitur Prophetæ, quia permixtus tunc erat Angelis. Noluit igitur se vocare hominem iustæ vel adultæ ætatis, quia prius de Angelo verba faciens dixerat esse virum. Inter Angelos quem gradum tenere potuit Propheta, nisi vt esset similis puero? Notanda est igitur ista circunstantia, cur de se contemptim vel submissè loquatur Zacharias. Iam quantum attinet ad summam vaticinii, diximus hîc describi nobis cœlestem Ierosolymam, quæ non cingitur muris, sed quæ patet per totum orbem: deinde non confidit etiam suis præsidiis, sed securè habitat, etiamsi vndique exposita sit hostibus: quia non abs re dicit Propheta, *Per villas habitabitur Ierosolyma*: hoc est, habitabitur passim, sic vt non opus habeat vlla defensione, qua repellat vel prohibeat ab accessu hostes suos: quia tuta quies dabitur, in qua stationem suam quisque colat. Sequitur:

5 Et ego ero illi, dicit Iehoua, murus ignis (*vel igneus*) in circuitu, & in gloriam ero in medio eius.

Confirmat hoc versu quod nuper attigi, Ierosolymam scilicet fore tutam, quanuis nō habeat suas munitiones: quia Deus vnus sufficiet pro muris, pro arcibus, pro fossis, quēadmodū etiā dicitur apud alios Prophetas, Erit tibi Deus murus & antemurale: deinde, Erit tibi pro omnibus propugnaculis. Cohęret igitur hæc sentētia cum reliquo vaticinio, quum

Ies. 26. a. 1

testatur Iehoua se fore *murum igneum*. Scimus autem, etiamsi alti ac densi sint muri, posse superari ab hostibus. Sed quis audeat se proiicere in ignem? Perinde est igitur acsi Deus ita loquutus esset, Quanuis nulli sint excubitores qui defendant Ierusalem, nulli sint milites præsidiarii, nulli denique custodes, ego tamen vnus sufficiam, quia non modò ero murus ad hostes arcendos, sed ero ignis ad incutiendum terrorem. Postea adiungit, *Ero in gloriam in medio eius*: quasi diceret, Intus & foris solida Ierosolymæ fœlicitas erit in me vno & in gratia mea: intus ergo in medio eius ero in gloriã: hoc est, ego decorabo eam omni laude. Iam si metuat sibi ab hostium incursu, ego ero murus igneus. Quanuis enim propugnaculis & turribus non excellat, careátque mœnibus & fossis: & ita sit exposita multis iniuriis, tamen potero terrorem incutere hostibus, vt procul dispellantur, atque ita incolumis seruetur Ecclesia, etiam nudata omnibus humanis præsidiis, carens omni defensione. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, quanuis Iudæi videant se paucos esse numero, infirmos viribus, deinde miseros homines & contemptos, esse tamen bene sperãdi materiã: quia quanuis pauci reuersi essent ab exilio, posse tamen Deum Ecclesiam augere & propagare vsque ad immensam multitudinem, ídque iam certum esse ac decretum, quia visione ostensum sit, quanuis impares essent hostibus suis, Deum tamen satis esse fortem & robustũ ad ipsos tuendos: deinde quanuis inopes essent omnium bonorum, Deum tamen satis esse diuitem ad ipsos locupletandos, modò pendeant ab ipsius benedictione quam promisit, nempe vt intus ipsos reddat fœlices ac beatos: deinde foris ab incursu hostium incolumes præstet.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vndique tot hostibus obsidemur, & Satan etiam non desinit in furorem multos accendere non modò vt nobis infesti sint, sed etiam vt nos perdant & absumant: da inquam, vt discamus attollere oculos in cœlum, & confisi tuo præsidio fortiter militemus in patientia, donec tandem appareat quod semel testatus es celebri isto vaticinio, in tua manu esse multos fabros & multos etiam malleos, quibus conteras cornua ista quæ ad nos dispergendos insurgunt, donec tandem superatis omnibus Satanæ machinationibus, perueniamus ad beatã illam quietem quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

6 HEVS! heus! & fugite è terra Aquilonis, dicit Iehoua: quia in quatuor ventos cœlornm dispersi vos, dicit Iehoua.

Quò melius pateat nobis Prophetæ consilium, tenenda imprimis historia est. nam quum edicto Cyri & Darii liceret Iudæis in patriam redire, multis suspecta fuit liberalitas illa, quasi duo illi Reges vellent eos repentè opprimere, vbi cognita fuisset eorum voluntas in reditu. Alii quum apud Chaldæos & in aliis locis commodè habitarent, malebant frui sua illa quiete, quàm multis cum molestiis reuerti in patriam, vbi nullæ essent paratæ ædes, & vbi tantùm essent tristes ruinæ. Quum ergo ita contemneret maior pars populi singularẽ illam Dei gratiam, de qua toties Prophetæ concionati fuerant, necesse fuit corrigi illam pigritiem, quæ coniuncta etiam erat cum scelesta impietate. Si qua enim religio tetigisset eorũ animos, decebat Ierosolymam præferre toti mundo, & cultum Dei omnibus terrenis cõmodis ac delitiis. Mollis igitur indulgentia in qua torpebant Iudæi, digna fuit graui & seuera obiurgatione. hæc ratio est cur Propheta hìc asperius cũ ipsis agat: quia aliter expergefieri non poterant. *Heus, heus*, inquit: quasi diceret, Quid sibi vult ista cunctatio, quòd vbi Deus vobis aperuit ianuam, tamen quiescitis? acsi Iudæa non esset vestra hæreditas, acsi nullũ esset discrimen inter vos & profanas gentes. nunc tenemus Prophetæ consilium. Particula autem הוי est hortãtis, qua Propheta segnitiem illam castigat, quæ signum erat fœdæ ingratitudinis, quemadmodum dixi: quia hoc modo prodebant Iudæi contemptum eius gratiæ quæ tamen longè omnibus mundi opibus & delitiis præferenda fuerat. Cæterùm videtur vel remota esse vel etiam minimè quadrare ratio quæ additur, *Quoniam in quatuor ventos cœlorum dispersi vos*. neque enim potuit hic stimulus valere ad pungendos Iudæos, vt relicta Babylone properarẽt in terram sanctam ac sibi diuinitus promissam. sed hoc valde efficax fuit ad excitandos eorum animos, quia Dominus his verbis docet in suo arbitrio esse, illos reducere incolumes, quoniam non fuerint dispersi huc & illuc, nisi iusta eius vindicta. Si præualuissent hostes contra eos, vel si temere expulsi fuissent à patria, poterat obrepere dubitatio, an promissioni fidendum esset. Verùm, vbi constat exilium fuisse pœnam diuinitus inflictam, hinc colligi etiam tutò potest, Deum fore restitutionis authorem, quia idem sanare poterit quam inflixit plagam. Nunc ergo videmus quorsum spe-

ctent hæc Prophetæ verba: ostendit Iudæos hactenus pœnas dedisse Deo, quia non paruerint verbo eius, sed sua obstinatione prouocauerint extremã eius vindictã: nunc igitur bene sperandum esse, quia Deus placatus sit, & velit ipsis ignoscere. Quum igitur exilium esset à Deo, Propheta ostendit non fore difficilem reditum, postquam Deus reconciliatus fuerit: quia non erat Iudæis negotium nisi cum cœlesti ipso iudice. denique Propheta ostendit perperam facere Iudæos, dum in exilio quiescunt, vbi permissa est libertas redeundi: & ideo hortatur ipsos vt maturè accelerent, ne prætereat tempus beneplaciti Dei: atque ita rursus ianua ipsis claudatur. Iam ne secum disputent an hoc fieri possit, ostendit esse in Dei potestate, quia ipse expulerit eos è patria: non fore igitur difficile simulac reducere eos volet, patefacere viam. Iam adiungit:

7 Heus Sion, seruare, quæ habitas apud filiam Babylonis.

Idem repetit Propheta, sed breuius & aliis verbis. quanquam autem perstringit breuiter quod vult dicere: confirmatio tamen est, & quidem non parum efficax superioris versus. Ostendit hoc nimis indignum esse, vt Babylon sit quasi sepulchrum Sionis. Deus enim elegerat montem illum vbi coleretur. Scimus Babylonem fuisse fœtidam cauernam & maledictam à Deo. hoc igitur fuit quasi totum naturæ ordinem peruertere, quòd sepeliebant Iudæi sacrum Dei montem in ipso inferno, vt ita loquar. Est autem prima specie locutio asperior, sed tamen quæ optimè conuenit. nam Sionis nomine designat Propheta exules Iudæos, qui adhuc in Chaldæa dispersi erant. Neque enim templum suo loco motum fuerat, nisi quòd incensum fuit ac dirutum à Chaldæis: sed tamen non fuit aliud templum extructum apud Babylonios. Quid ergo sibi vult Propheta quum dicit, *Sion, quæ habitas apud filiam Babel*, redeas in tuum locum: nempe admonet Iudæos deuinctos fuisse Templo, quia sacrum erat & insolubile vinculum coniunctionis mutuæ inter Deum & ipsos. Deus enim quum tẽplum voluit sibi erigi in monte Sion, simul addidit, Habitabo in medio vestri: Hæc requies mea. Quum igitur cõiuncti essent Iudæi Deo suo, Templum fuit interpositum quasi pignus illius sacræ coniunctionis. ita meritò & aptè Propheta sub nomine Sionis censet Iudæos, qui erant velut affixi Templo, quemadmodum dictum est, nisi vellent Deum abnegare: ideo dicit, Estne hoc consentaneum vt habitetis inter Chaldæos? estis enim quasi lapides templi Dei. Non alibi igitur vobis est fixum & stabile domicilium quàm in monte Sion, quasi essetis vos ipsi mons ille. Ergo *Sion*, inquit, *accelera & redi in tuum locum*, quia malè & præposterè habitas apud filiam Babylonis. In summa, ostendit Propheta noster non esse repudiandam Dei gratiam, vbi manum porrexit populo suo & signum dedit liberi reditus. Quia ergo hoc modo Deus redemptor populi sui apparuit, non esse Iudæis exulibus cessandum, quin confestim ascendant Ierosolymam, vt rursus colant Deum. Cur autem hoc facit Propheta? nempe vt sciant Iudæi nihil esse sibi metuendum, quanuis instarent multa pericula, quanuis Satan multa discrimina, multas difficultates, multas molestias obiiceret, tamen gratiam Dei non fore mutilam, vel euanidam, vel fallacem: quia complebit opus suum, neque frustrabitur eos, quibus semel testatus est fore rursus quietam habitationem in terra Iehudah. Nunc sequitur:

1 Reg. 6. b. 13. Psal. 132. c. 14

8 Quia sic dicit Iehoua exercituum, Post gloriam misit me ad gentes quæ spoliant vos: quia qui tangit vos, tangit pupillam oculi sui (*vel eius.*)

Prosequitur eandem sententiam Propheta. ostendit enim non patuisse viam Iudæis, vt paulò pòst ipsos pœniteat sui reditus: sed Dominum illis adfore, quia redemptio hæc sit insigne eius beneficium, & quod vult complere sicuti cœpit. Dicit igitur edicto Dei prohibendas esse gentes, ne quid tentare audeant contra Iudæos. quasi diceret, Iam permissa vobis libertas fuit à Cyro & Dario: multi insurgunt vt impediant reditum: sed quicquid moliantur, nihil efficient. Deus enim cohibebit omnes ipsorum impetus & conatus franget. Sed hic præco Dei publicè testatur sibi mandatum fuisse vt gentes arceat ab omni iniuria, ac denuntiet populum hunc, qui reductus est in Iudæam, sacrum esse Deo, & ideo fas non esse à quoquam violari. hęc summa est. Sed hìc occurrit difficilis quęstio. videtur enim non congruere hic contextus, quòd sic dicat Iehoua, *Iehoua misit me.* neque enim hìc præconis munus suscipit Propheta: sed videtur ipsi Deo ascribere, quod absurdum est. Cuius enim præco erit Deus? & cuius edicto vel imperio promulgabit quod hìc recitat Propheta? non videtur ergo hoc competere in Dei personam, & tamen sic verba sonant, *Sic dicit Iehoua, Post gloriam misit me ad gentes*: Quis est ille missor? hoc est, Quis ille est qui Deo imperat, vel edicit? Hinc colligimus, introduci Christum qui

verus est Iehoua:& tamen simul est angelus ac legatus Patris. Tametsi igitur vnica & simplex est essentia Dei, quæ exprimitur hoc nomine Iehouæ, tamen non malè nunc ad Patris, nunc ad Filii personam trahitur. Deus igitur vnus æternus est : sed in persona Patris Deus ille mandat Filio, qui etiam simul Iehoua est, vt per gētes compescat omnem iniustam violentiam, ne Iudæis noceant. Hebræi ita resoluunt, quòd Propheta dicat se esse præconem Dei: interea tamen recitet eius verba, quod coactum est ac durum. Ego quidem de hac re nollem rixari cum ipsis, quia vt sunt contētiosi, putarent nos insistere in testimoniis non adeò firmis. Atqui sunt alii Scripturæ loci clariores ad probandam Christi deitatem & æternam essentiam: deinde etiam distinctionem inter tres personas. Sed siquis expendat Prophetæ verba, reperiet locum hunc violenter torqueri, nisi de Christo intelligitur. Apparet igitur hîc Christus tanquam præco Dei Patris, & dicit se missum fuisse ad gentes. Quod addit, *Post gloriam*, à quibusdam exponitur, Vbi cessauerit gloria qua hactenus superbierunt Iudæi, tunc conuertet se legatio Christi ad gentes. Hæc igitur summa est secundum illos, quòd paulò pòst gloria electi populi intercidet: atque ita Patris mandato Christus transibit ad gentes, vt eas in Ecclesiam colligat. Posset etiam hoc referri ad gentes ipsas, quæ crudeliter prius vexauerant Ecclesiam Dei: quasi diceret, etiamsi ad tempus triumphos suos egerint hostes vestri, tamen gloria illa euersa Deus mittet suum legatum, vt qui vos spoliarunt sint vobis in prædam. sed mihi probabilius videtur, Prophetam loqui de gloria cuius paulò antè facta fuerat mentio. dicit igitur, vbi Deus semel exerere cœpit virtutem suam, & magnificè populum suum reduxit ab exilio, nullum fore finem donec stabilierit Ecclesiam suam, ita vt floreat rursus & sacerdotium & regnum. hæc summa est, meo iudicio. ergo *Post gloriam* tantundem valet acsi diceret, Videtis hæc exordia gratiæ Dei, in quibus refulget eius virtus. nā certè specimen non vulgare gloriæ suæ Dominus ędiderat in reditu populi sui. & ita hortatur Propheta Iudæos ad fiduciā, quoniā iam aliqua ex parte Deus gloriosè cū ipsis agat. Ergo ratiocinatur à principiis, vt sustineant animos suos Iudæi vsque ad finem, & fortiter expectent complementum suæ redemptionis, quemadmodum alibi dicitur, Opus manuum suarum Dominus non deseret. sic etiam nunc Propheta, *Post gloriam*: hoc est, quandoquidem semel Deus non vulgari modò vobis affulsit, ánnon bene sperandum, quia nolit vos frustrari patefacto reditu in patriam: sed complere quod promisit per Prophetas suos? Quia enim coniunctim loquutus fuerat Deus tam de restitutione Ecclesiæ suæ quàm de perpetuo statū: ideo Propheta hîc obliquè perstringit ingratitudinem eorum qui non statuunt Deum veracem fore vsque dum perfecerit quod iam vident inchoatum. Sicuti enim complexus fuerat vtrumque Deus, nempe reditum populi & æternam conseruationem: sic etiam cōplectì debuerat populus vtramque gratiam: Dominus, qui iam cœpit reducere populum suum, tuebitur vsque ad finem quos collegit, donec scilicet plena & solida redēptio nobis constet. Quoniam ergo Iudæi non spectabant ad finem, quum tamen Deus quasi manu ipsos duceret ad bene sperandum, hæc ratio est cur Propheta dicat, *Post gloriam*. Cæterū notemus gloriam, cuius fit mentio, non fuisse tunc adhuc planè conspicuam. cœperat micare, vt ita loquar: sed nondum erat plenus fulgor vsque ad Christi aduentum. perinde est igitur acsi diceret Propheta, Deus iam produxit scintillas quasdam gloriæ suæ: augebitur donec ad solidum fulgorem perueniat: interea Dominus efficiet non modò vt gentes sese contineant ab omni iniuria: sed vt etiam sint vobis in prædam. Sequitur forma edicti, *Quisquis tangit vos, tangit pupillam oculi sui*, vel eius. nam relatiuum tam de profanis & exteris gentibus potest accipi, quàm de ipso Deo. & maior pars interpretum referre mauult ad gentes. *Quisquis* ergo *tangit vos, tangit pupillam oculi sui*, *Ils se donnent en l'œil*, vt dicimus Gallicè: hoc est, quisquis meos inuadet, ille feriet suos ipsius oculos: quia quicquid machinati vobis fuerint hostes, in ipsorum caput recidet: perinde acsi quis proprio gladio transfigeret cor suum. Quum ergo putabunt gentes vos fore obnoxios suis iniuriis, efficiet Dominus vt sibi vel configant oculos, vel transfodiant pectus suum. nam eadem erit loquendi ratio. *Quisquis* ergo *tangit vos, ille tangit pupillam oculi sui*: non est quòd metuatis vobis, quia etiamsi potentissimi sint hostes vestri, furor tamen ipsorum non poterit contra vos grassari, quia efficiet Deus vt se iugulent proprio gladio, vel sibi oculos terebrent propriis digitis. hæc summa est, si de hostibus Ecclesiæ locum hunc intelligimus. Sed poterit etiam commodè ad Deum referri, *Quisquis tangit vos, tangit pupillam oculi eius*. & certè in hanc sententiam potius inclino: quia hæc locutio non semel occurrit in Scripturis, Proteget nos vt pupillam oculi sui. Quoniam ergo alibi vtitur hac similitudine Spiritus, ita libenter hoc loco interpretor, adeò tenerum esse erga fideles Dei amorem, vt perinde excandescat vbi læduntur, ac si quis vellet eius oculos configere. Deus enim aliter exprimere non potest quantopere & quàm ardenter nos diligat, & quàm sit de salute nostra solicitus, nisi dum nos comparat pupillæ oculi sui. Scimus nihil esse mollius vel magis tenerum in corpore hominis.

Psal. 138. b.8

Psa.17.c.8

nis. nam ſiquis digitum meum mordeat, ſiquis pungat brachium & crura, ſi quis etiam duriter vulneret, tamen non tantum infliget doloris, ac ſi digito penetret vſque ad oculum meum, vel pupillam oculi mei. Deus ergo hoc ſolenni edicto pronuntiat Eccleſiam ſibi eſſe inſtar pupillæ oculi ſui, vt ſcilicet nullo modo eam lædi vel attingi ſuſtineat. Poſtea ſequitur:

9 Quia ecce ego agitans (*vel agito*) manum meam ſuper eos: & erunt præda ſeruis ſuis: & ſcietis quod Iehoua exercituum miſerit me.

Iterum refert mandata Patris Chriſtus. nam loquitur in eius perſona quum dicit, *Ecce ego agito manum meam ſuper eos:* loquitur de hoſtibus: *& erunt præda ſeruis ſuis*, inquit. Significat, quanlibet multi & robuſti hoſtes proſiliant ad nocendũ Iudæis, tamen fore incolumes, quia protegentur manu Dei: neque id ſolùm, ſed quicquid tentent hoſtes fore irritum: quia Dominus ignominioſè eos in prædam exponet ipſis Iudæis. nam per Seruos intelligit haud dubiè Iudęos, qui ad tempus grauati fuerant tyrannide hoſtium ſuorum. Certum eſt, hoc vaticinium minimè fuiſſe completum quo tẽpore putarunt Iudæi ſe florere & vti proſpera fortuna. nam tunc miſerrima fuit & pudenda eorum conditio. Vnde enim illis Reges? Certè nõ ex Tribu Iehudah. deinde ſcimus quàm tyrannicè dominati fuerint: adhæc fuiſſe regnum illud plenum multis probris & tragicis ſceleribus. Fuerunt enim ferè omnes parricidæ, & quiſquis leget hiſtorias illas, reperiet nunc fratres à fratribus, nunc parentes ipſos fuiſſe crudeliter oppreſſos & nefariè. Denique vt de cæteris taceam, Herodis domo nihil deteſtabilius fingi poteſt. non poſſumus ergo aptare hoc vaticinium ad totum intermedium tempus, quod præceſsit Chriſti aduentũ ab exilio Babylonico. Ergo ſub regno Chriſti hoc demum præſtitit Deus, quòd ſpirituali populo ceſſerũt hoſtes in prædam, vbi ſcilicet ſubacti ſunt, vt ſubirent iugum Chriſti. nam quemadmodũ alibi diximus principatus Eccleſiæ eſt in capite ipſo. Vbi ergo eminet Chriſtus, tunc etiam dicitur Eccleſia, quæ corpus eius eſt, Regnũ obtinere. Chriſtus enim nihil vult ſeparatum habere à ſuis mẽbris. nunc videmus quorſum tendat Propheta, nempe excutere vult metum omnem Iudæis, ne dubitent redire in patriã: quia non modò patebit illis via, ſed ſtabilita erit ac firma fœlicitas ſub Dei auſpiciis: vt qui non fruſtra incœpit tam præclarum opus, ſed vult ad extremum vſque effectum perducere. Dicit autem, *Ecce ego agito manum meam*. Agitatio manus oſtendit non opus eſſe Deo magnis copiis ad hoſtes ſuos profligãdos, neque etiam longa expeditione: quia ſimulac manum extulerit, omnes ipſos proſternet. denique admonet Propheta longas eſſe Deo manus, quia ſola agitatione poterit profligare omnes hoſtes, etiamſi longiſsimè diſtent. Atque ita videmus notari facilitatem, vt certò perſuadeant ſibi Iudęi, ſimulac Deo placuerit vires ſuas exerere, nihil illi fore negotii vel difficultatis: quia ſcilicet ſolo motu digiti poterit conficere omnes hoſtes, qui contra inſurrexerint. Poſtea ſubiungit, *Et ſcietis quod Iehoua exercituum miſerit me*. Si ad fideles dirigitur hic ſermo, videtur hoc non eſſe conſentaneum, quia fides coniuncta eſt cum ſcientia, ſicuti Iohannes docet, Scimus nos eſſe filios Dei, quanuis nondum apparuerit. nam certitudo quę innititur verbo Dei ſuperat omnem ſcientiam. Quorſum ergo dicit Propheta, Tunc ſcietis quòd Dominus miſerit me? nam oportuit fideles ante ipſum euentum certos eſſe de legatione Chriſti: alioqui præcluſa erat ianua Deo. nam ſcimus fide patefieri aditum ad nos gratiæ illius. Oportuit igitur ſtatim ab initio Iudæos certos eſſe de legatione Chriſti. ſed notandũ eſt, duplex eſſe genus ſcientiæ: eſt ſcientia fidei & eſt ſcientia experimentalis, vt loquuntur. Scientia fidei eſt qua pii certò ſtatuunt, quoniam Deus verax eſt, quicquid promiſit eſſe indubium: ſed interim ſcientia hæc penetrat ſupra mundum, tranſcendit etiam cœlos ipſos, vt cognoſcat res abſconditas. Salus enim noſtra occulta eſt: quæ videntur non ſperantur, inquit Apoſtolus. non igitur mirum eſt, quod Propheta dicit, tunc ſcituros fideles Chriſtum eſſe miſſum à Patre, nempe ipſo effectu, vel ipſa experiẽtia. *Scietis ergo quod Dominus miſerit me*. Poſtea adiungit:

1. Io. 3. a.

Rom. 8. e. 24.

10 Exulta & lætare filia Sion, quia ecce ego venio & habitabo in medio tui, dicit Iehoua.

Continuat eandem doctrinam. Summa eſt, Deum nihil cœpiſſe quod non habeat in animo etiam perducere vſque ad ſuum finem. Quum ergo cœperit iam colligere populum ſuũ, vt in terra Sancta habitet, hoc opus quod adhuc eſt in curſu, tandem complendum eſſe: quia Dominus nolit eſſe dimidius Redemptor. huc ergo tendunt quęcunque dicit Propheta. ſed nunc hortatur Sion ad lætitiã quaſi fœlicitas de qua vaticinatur iam eſſet ante oculos. hæc loquendi ratio, vt alibi vidimus, trita eſt Prophetis. dum ergo volunt animare Dei cultores ad maiorem fiduciam, adducunt eos quaſi in rem pręſentem & dictant canticum gratitudinis. non ſolemus nobis gratulari ante tempus. Quum ergo Prophetæ Eccleſiam cãtare Deo

iubent & gratias agere, hoc modo ſanciunt promiſsiones in animis. Quaſi diceret Propheta adhuc quidem latere ſplendorem & gloriam Dei magna ex parte: ſed fideles eſſe extra periculum: ideóque poſſe intrepidè iam concipere canticum, quo gratias agant Deo, quaſi iam fruerentur plena redemptione: quoniam ſcilicet Dominus perficiet quod incœpit. *Gaude*, ergo *& exulta filia Sion.* Quare? *Ego enim venio.* Iam aduenerat Deus: ſed hîc progreſſum gratiæ ſuæ exprimit, ſeſe venturum pronuntians: quaſi diceret, iam quidem dedi vobis non obſcura ſigna meæ præſentiæ: ſed ſentietis alium aduentum qui longè efficacior erit ad fidei veſtræ confirmationem. Quanuis ergo iam apparuiſſet Deus Iudæis, tamen ſeſe venturũ dicit, quum ſcilicet prodibit in medium Chriſtus, in quo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter & in quo refulſit perfecta Dei gloria & maieſtas. Et hinc etiam melius patet quod nuper dixi, ſermonem hunc non poſſe torqueri ad Prophetam, nec poſſe competere in perſonam Dei Patris. Sequitur ergo Chriſtum hîc loqui. Atqui non loquitur vt homo, vel Angelus: loquitur vt Deus ipſe Redemptor. Videmus ergo nomen Iehouę aptari Chriſto: & nullum eſſe diſcrimen Patris & Filii, quò ad eſſentiam, ſed tantùm in ipſis perſonis debere diſtingui. Quoties ergo Chriſtus ſuam diuinitatem aſſerit, vſurpat nomen Iehouę. ſed poſtea oſtẽdit ſibi aliquid eſſe proprium & diſtinctum, nempe quod eſt legatus Patris. Hac autem ratione & hoc reſpectu inferior eſt Patre, quia mittitur legatus & exequitur quod ſibi mandatũ eſt. hæc inter ſe non pugnant, ſicuti multi indocti & tumultuoſi homines ſeſe implicant multis imaginationibus, vel deliriis potius: quomodo fieri poteſt, vt ſit vnus Deus æternus & tamẽ Chriſtus qui alius eſt à Patre & qui vocatur patris Angelus, ſit ille vnicus Deus? Ita fingunt principium aliquod deitatis in Deo Patre, quaſi vnus Deus gigneret & ita produceret ex ſe alios deos, tanquam ex traduce: hæc ſunt diabolica commenta, quibus laceratur vnitas eſſentiæ Dei. Tenendum eſt igitur quod hîc apertè & ſatis familiariter docet Propheta, nempe Chriſtum eſſe Iehouam & vnicum Deum: & tamen mitti à Deo in perſona Mediatoris. *Ecce ego venio*, inquit, *& habitabo in medio tui.* Habitabat etiam tunc Deus apud Iudæos, quia Templum cœperat extrui & iam oblatæ fuerant victimæ: ſed habitatio illa erat vmbratilis duntaxat. Sequitur ergo nouum genus præſentiæ hîc notari, vbi ſcilicet non tantùm ſub figuris & ſymbolis legalibus Deus ſe patefacturus erat populo ſuo: quin potius, vbi aduenit plenitudo temporis & ſubſtantialiter habitauit inter ipſos, nempe quia Chriſtus Templum eſt Deitatis & perfectè nos ita coniungit Deo Patri, vt vnum cum ipſo ſimus. & hoc etiam diligenter tenendũ eſt, quia hîc ſimiliter diſtinguit Propheta inter veteres Legis figuras & inter ſubſtantiam, quæ tandem exhibita fuit in Chriſto: quia nunc vmbris non opus eſt, vbi potimur reipſa & tenemus eorum omnium complementum, quæ Deus tantùm adumbrare ſub Lege voluit.

Col. 1. c. 19

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides nos aſsiduè trepidare inter pericula, & infirmitate carnis noſtræ ſubinde concidere vel diffluere: da inquam, vt ita recumbere diſcamus in illam virtutem & auxilium quod nobis promittis, vt non dubitemus tranſire per omne genus pericula & fortiter ac conſtanter militare ſub tuo vexillo: & ita nos magis ac magis colligere in Eccleſiæ tuæ vnitatem, donec defuncti omnibus moleſtiis & certaminibus, tandem perueniamus in beatam illam & cœleſtem quietem, quæ nobis parta eſt ſanguine Filij tui, Amen.

11 ET adiungent ſe gentes multæ (*vel magnæ*) ad Iehouam in die illa & erũt illi in populum, & habitabo in medio tui: & ſcies quòd Iehoua exercituum miſerit me ad te.

Hîc deſcribitur à Propheta voluntaria deditio gentiũ, quæ ſe adiungent Eccleſię Dei, vt iam careant proprio nomine & cenſeantur inter Iudæos. hoc etiam ſumpſit Propheta noſter ex aliis qui idem prædixerant: ſed confirmat aliorum teſtimonia, vt ſciant Iudæi non fruſtra Eccleſiæ propagationem fuiſſe ſibi promiſſam à tot teſtibus. Quod autem hîc ſermonem habeat de vocatione gentium, qua ſponte ceſſuræ erant Deo, ſatis conſtat. Dicit enim *fore Deo in populum*. hoc autem fieri non potuit, quin gentes perderent proprium nomen, vt efficerent vnum corpus cum Iudæis. Poſtea repetit quod dixerat Deum habitaturum in medio Iudęæ. De habitatione illa herì aliquid dictum fuit. nam quum iam cœpiſſent offerre ſacrificia in Templo, ſequitur iam tunc Deum apud ipſos habitaſſe. ergo neceſſe eſt venire ad aliud habitationis genus. nempe quòd Deus, qui prius multis documentis teſtatus fuerat ſe Iudæis propinquum eſſe, in Chriſto demum hoc compleuit: quia Chriſtus verus eſt Immanuel, & in ipſo Deus nobis adeſt cum plenitudine & virtutis & iuſtitiæ & bonitatis & gloriæ. Tandem ſubiicit, *Scies quod Iehoua exercituum miſerit me ad te.* Aliquid etiam dictum fuit de hac ſcientia:

ſcientia: intelligit Propheta palàm fore ipſo effectu,non fruſtra hæc fuiſſe prædicta:quoniã comprobabitur vaticinium coram omnium oculis. Scies igitur non certitudine fidei, quæ fundata eſt in Verbo,ſed ipſa experientia.Cæterùm,plus exprimit quàm nuper. dicit enim, Scies quòd Iehoua miſerit me ad te.Particula אליך non ſuperuacua eſt, quia paulò antè dicebat ſe mittendum eſſe ad gẽtes:nunc quia dicit ſe fore præſidem electo populo, exprimit etiam legationem ſuam illuc dirigi:& nominat Iehouam exercituum,vt ſibi perſuadeãt Iudæi nullam fore tantã difficultatẽ, quæ impediat,vel moretur hoc Dei opus,quia inſtructus eſt ſummo imperio,vt facilè poſsit exequi quicquid decreuit. non repeto quæ heri dixi de Chriſto:ſed tenendum tamen eſt illud memoria,nominari ſępius Iehouam,qui tamen pronuntiat ſe miſſum eſſe. Vnde apparet in pluribus perſonis vnam & eandem eſſe ęternam eſſentiam Dei.Pergamus:

12 Et hæreditario accipiet Iehoua Iehudah partem ſuam in terra ſancta: & eliget adhuc Ieruſalem.

Confirmat Propheta ſuperiorem doctrinã:ſed tollit offendicula, quæ poterant Iudæis obeſſe,quominus fidem adhiberent huic vaticinio. nam ad tempus fuerãt reiecti:& nullum erat inter ipſos & alias gentes diſcrimen. Data illis fuerat terra Canaan in pignus hæreditatis. Atqui expulſi inde fuerant:deinde nullum erat Templum,nullus cultus,nullum regnum. Modis ergo omnibus colligere poterant Iudæi ſe à Deo fuiſſe reiectos. Quamobrem Propheta hìc promittit de integro reſtituendos eſſe in priſtinam ſortem,vel locum ſuum. *Deus*, inquit,*hæreditario accipiet in partem ſuam Iehudah*,hoc eſt,re ipſa oſtendet Deus non eſſe abolitam memoriam electionis,qua ſegregauit ſibi Iudæos. Voluit enim illos ſibi cedere in populum peculiarem.nunc permixti ſunt gentibus:diſsipatio videtur abdicationis ſignum eſſe:ſed tandem patebit,Deum memorem eſſe illius adoptionis,qua ſemel Iudæos voluit ſibi colligere,vt ſeparata eſſet eorum cõditio à reliquis gentibus. Quum ergo dicit Iehudah fore Deo in hæreditatem,vel partem hæreditariam,nihil nouum affert: ſed tantùm admonet non eſſe irritum fœdus illud,quo ſibi Deus elegit Iehudah in populũ,quia hoc patebit ſuo tempore.& eôdem etiam pertinet poſterius membrum vbi dicit, *Eliget adhuc Iehoua Ieruſalem.* neque enim tunc primum cœpit Ieruſalem eſſe Dei ciuitas, quum ſtabilita fuit redemptio: ſed electio quę pridem viguerat quodammodo renouata fuit in hominum conſpectu. Perinde igitur eſt acſi diceret Propheta,quanuis abruptus fuerit curſus gratiæ Dei,tamen iterum oſtendet vos non fruſtra ſemel fuiſſe electos in ſacrum populum & Ieruſalem non etiam de nihilo fuiſſe electam,quæ eſſet Sanctuarium ipſius Dei. Renouationem igitur Eccleſiæ his verbis intelligit Propheta. Interim notandum eſt quod alibi diximus, verbum Eligẽdi impropriè vel καταχρηστικῶς hìc ſumi:quoniam Deus non ſæpius eligit quos vult cenſeri in Eccleſia ſua. Vna eſt igitur & ſimplex Dei electio,quia eſt æterna & immutabilis. ſed quoniam in ſpeciem tunc Ieruſalem erat reiecta,huc trahitur verbũ eligendi,quòd ſcilicet Deus palàm faciet primam electionem ſemper fuiſſe firmã,vtcunque abſcõdita fuerit in oculis hominum. Poſtea adiungit:

13 Sile(*vel ſileat*)omnis caro à facie Iehouæ:quia excitatus eſt ex habitaculo ſanctitatis ſuæ(*hoc eſt,ex loco ſuo ſancto.*)

Eſt obſignatio totius vaticinii quum Propheta hìc magnificè extollit Dei potentiam, ne ſcilicet adhuc Iudæi,vel dubitent,vel trepidẽt,quaſi rebus incertis. Dicit ergo quicquid hactenus aſſeruit eſſe indubium:quia exerere velit Deus virtutem ſuam,vt Eccleſię ſuccurrat & repellat quicquid erit obſtaculi. Alibi vidimus ſimiles ſententias,nempe 2.cap. Habacuc & primo Sophoniæ:& ferè eôdem tendebant Prophetæ illi, quia quum Habacuc diſſerit de reſtitutione populi,ita concludit ſermonem,Deum prodire vt ſilentium imperet cũctis mortalibus,ne quis ſcilicet obſtrepere audeat quum volet redimere ſuam Eccleſiam:ita & Sophonias ſtragem hoſtium Dei deſcribens,acſi iuberet ex toto mundo Deus ſacrificia ſibi mactari,eadẽ loquutione vtitur:acſi diceret,nihil eſſe quod Dei imperio obſiſtat. Proinde hoc quoque loco, *Sile omnis caro coram Iehoua*, inquit. denique eſt epiphonema, quo inſultat Zacharias omnibus Eccleſiæ inimicis & oſtendit fruſtra eos furere,quia nihil proficient vtcunque tumultuentur. Silendi verbo ſubiectio intelligitur, vt tunc dictum fuit. non ſilent impii coram Deo vt placidè obtemperent verbo eius,vel vt reuerenter amplectantur quicquid mandat vel iubet,vel ſe humilient ſub potenti eius manu: hoc faciunt ſoli fideles. Eſt igitur ſpecialis ratio ſilendi electis & fidelibus, quoniam os ſponte occludunt vt audiant Deum loquentem.ſed dicuntur etiam ſilere impii,vbi Deus ipſorum veſaniam coarguit: & vtcunque intus obmurmurent ac fremant, tamen non poſſunt coràm reſiſtere, quin opus ſuum compleat, vel ampullis quas euomunt in fumum abeuntibus pudefiunt tandem. hoc

modo nũc dicit Propheta, Sile omnis caro. Denique his verbis significat, Deum vbi prodibit ad redimendam Ecclesiam, fore terribilem, ita vt cogantur expauescere quicunque antea furiosè oppugnauerant electum eius populum. Quantum attinet ad locum sanctitatis, potius interpretor de Templo quàm de cœlo. Fateor quidem cœlum ita sæpius vocari in Scriptura: dicitur ergo vel Palatium, vel Templum Dei, quia non possumus aliter sentire vt oportet de immẽsa Dei gloria, nisi vbi euehimur supra mundũ. hæc ratio est cur Deus dicat se habitare in cœlo. sed quoniã hìc agitur de Ecclesia, nõ dubito quin Zacharias potius Templum designet. Certum quidem est, tunc nullum fuisse Templum vbi cœpit Deus surgere quasi à somno excitatus, vt populum suum reduceret. sed quemadmodũ dicuntur Psal. 102, fideles misereri pulueris Sion, quia locus ille sacer manebat etiam in sua deformitate & ruinis: ita etiam hoc loco dicit Zacharias Deum expergefactũ esse: Vnde? *Ex Sione*, inquit, hoc est, ex loco illo contemptibili & qui expositus fuit impiorum ludibriis: illic tamẽ Deus non destitit habitare, nempe vt erigeret rursus Templũ, in quo nomen eius inuocaretur vsque ad Christi aduentum. nunc videmus melius quadrare Templo, vel Sioni Sanctuarii nomen quàm cœlo si expendimus omnes circunstantias. Sequitur:

CAPVT III.

1 ET ostendit mihi Iehosuah Sacerdotem magnum stantẽ in conspectu Angeli Iehouæ: & Satan stantem ad dexteram eius, vt aduersaretur illi.

2 Et dixit Iehoua ad Satan, Increpet te Iehoua Satan & increpet (*hoc est, iterum increpet*) te Iehoua qui elegit Ierusalem: An non hic torris erutus ex igne?

Diximus initiò Zachariã missum fuisse in hunc finem, vt debiles animos erigeret: quoniam difficile erat bene sperare in rebus tam confusis. Redierat aliqua, sed exigua tantùm portio gentis ex tribu Iehudah: deinde statim surrexerant multi hostes, à quibus impediebatur ædificatio vrbis & Templi: & quum singula reputarent fideles, non poterat concipi vlla fiducia redemptionis qualis promissa fuerat. Zacharias ergo in hoc totus incumbit, vt plus expectent fideles quàm conicere liceat ex pręsenti aspectu: sed potius oculos & sensus suos extendant ad virtutẽ Dei, quæ nondum patebat: imò quam Deus data opera volebat supprimere, vt probaret populi sui patientiam. hoc nunc argumentum prosequitur quũ dicit ostẽsum sibi fuisse *Iehosuah Sacerdotem & Satan ab eius latere dextro, qui aduersaretur*: Deum tamen fuisse intermedium. Quòd ergo Zacharias dicit sibi fuisse ostensum Sacerdotem Iehosuam, non tantùm hoc factum est in visione, sed res omnibus erat nota, Iehosuam scilicet carere Sacerdotali gloria, qualis fuerat ante exilium. nam tunc longè fulgebat alia dignitas quàm post reditum populi. hoc igitur erat omnibus notũ: sed visio ob has causas oblata fuit Prophetę, vt intelligerent fideles sibi certamẽ esse cum Satana potius hoste spirituali, quàm cum vicinis gentibus: deinde vt etiam scirent remedium esse in promptu, quia Deus staret à parte Sacerdotii, quod ipse instituerat. Priore igitur loco monere voluit Deus fideles non esse ipsis bellum cum carne & sanguine, sed cum diabolo ipso. hoc est vnum. deinde voluit eos ad se reuocare, vt confiderent sibi fore liberatorem optimũ ex omnibus periculis. Quoniam tenemus finem huius vaticinii, nunc venio ad Prophetæ verba. Dicit sibi ostẽsum fuisse Iehosuah. Factum est hoc proculdubio in visione prophetica, sed interim nihil vidit Zacharias in spiritu, quod non esset pueris etiam ipsis vulgare. sed quemadmodum iam dixi, notandum est quorsum spectet visio, nempe vt intelligãt fideles ideo vicinos molestos esse, quoniam Satan omnem lapidem moueat & omnia experiatur ad abolendam Dei gratiã. hoc autem valde tunc vtile fuit Iudæis, sicuti etiam hodie nobis est. Miramur cur tam multi hostes quotidie contra nos ebulliant & cur totus mundus ita ardeat implacabili odio contra nos: deinde cur tot insidiæ exoriantur, tot etiam impetus moueant qui tamen non prouocati sunt à nobis: nempe quia non tenemus principium illud, bellandum nobis esse cum diabolo capite & principe totius mundi. nam si hoc esset nobis penitus infixum, scimus à diabolo impelli omnes impios. non esset igitur nobis hoc nouum, ita contra nos omnes certatim furere. Quare? Vno enim spiritu agũtur & pater ipsorum est homicida, vt fuit ab initio. Videmus ergo edoctos fuisse fideles de re admodum necessaria, nempe ideo molestiam illis fieri à multis gentibus, quoniam Satan aduigilet in eorum perniciem. etsi autem visio hæc Prophetæ oblata fuit in vsum suæ ætatis, non dubium tamen est quin ad nos quoque pertineat. nam Sacerdotium illud vmbratile, imago fuit Sacerdotii Christi: & Iehosuah, qui tunc

Io.8.f.44

reuersus

reuersus est ab exilio, etiam gestauit Christi Filii Dei personam. Sciamus ergo Christũ nunquam Sacerdotio fungi, quin Satan stet ab eius latere, hoc est, quin excogitet omnes modos quibus possit Christum reuocare & abstrahere à suo officio. hinc sequitur, nimium eos falli qui putant se otiosè posse degere sub Christo: quoniam proposita est nobis militia, vt quisque seipsum armet atque instruat. ergo hodie quum videmus tanta insania rapi totum mundum, vt nos oppugnet, imò prorsus aboleat, non subsistant sensus nostri in aspectu carnis & sanguinis: quia Satan præcipuus est bellator, qui nos oppugnat & vtitur mundi insania, vt nos vndique labefactet, si possit. Satan ergo semper stabit ad dexterã Christi, nempe vt non sinat ipsum tranquillè fungi suo Sacerdotio. Iã sequitur secunda ratio vaticinii, quòd Deus intercedit & sese opponit pro Ecclesia aduersus Satanam. Dicit igitur, *Increpet te Deus Satan, increpet te Deus, qui elegit Ierusalem.* Loquitur hîc Deus: & tamen videtur esse potius Angelus Dei. sed hoc nõ malè quadrat, quemadmodum etiam proximo versu vbi dicebat Zacharias Iehosuam stare coram Angelo Iehouæ, non dubium est quin Christũ intelligat, qui tam est Angelus Iehouæ quàm ipse Iehoua. Ita etiam hoc loco potest idem dici. Cæterùm, ne quis rixator dicat nos nimium argutè accipere verba, sumere etiam licet simpliciter quod Deus nomen suum hîc proferat in tertia persona. & hic modus loquendi non rarus est Scripturæ: Pluit Iehoua à Deo. Quorsum ita loquitur Moses? nempe quòd Deus quũ fulminaret contra Sodomã non vsus fuerit vulgari aliquo modo, sed palàm ostẽderit esse aliquod extraordinarium & singulare iudicium. ita emphatica erit hęc loquutio, Increpet te Iehoua, hoc est, Ego ipse te increpabo. Tamen si quis totum contextum reputet, fatebitur propriè hoc dictum competere in personam Christi, qui Ecclesiæ suæ patronus est, ideóque ille fuit Angelus coram quo stabat Iehosuah & idem ipse postea ostẽdit Ecclesiam fore tutam suo patrocinio. *Iehoua* igitur *increpet te Satan & increpet.* Repetitio etiam melius confirmat quod voluit docere Zacharias, nempe fore satis præsidii in vno Deo ad Ecclesiam seruandam, quanuis Satan omnes suas vires in eius perniciem explicet: deinde quãuis non statim succurrat Deus & compescat Satanam, esse tamen bene sperandum, quia tandem hoc fiet tempore opportuno. summa est, Deum quanuis huc vsque laxet fræna Satanæ, vt oppugnet Ecclesiam in ipso Sacerdotio, tamen fore Deum Ecclesię suæ fidum custodem, vt Satanam prohibeat, ne exequatur quod proposuit: deinde patienter ferenda esse multa certamina, donec completum sit tempus militiæ. nunc ergo videmus quid velit Propheta his verbis. Cæterùm, increpatio Dei non debet tantùm ad vocem referri & verba, sed ad efficaciam imperii, quo Deus omnes Satanæ conatus euertit ac prosternit. Et simul adiungit quorsum spectet ista increpatio, nempe vt salua & incolumis maneat Ecclesia. *Deus* ergo *qui elegit Ierusalem, ille te compescat.* Hæc non debent legi seorsum, sed coniunctim: quasi diceret, Deus in salutem electi populi attollat manum suam, vt te Satan cum omnibus tuis furiis profliget. Hæc summa est. ergo sciamus Deum non esse Satanæ hostem simpliciter, sed quatenus suscipit nos in fidem suam & tueri vult saluos vsque ad finem. Quatenus ergo Deus Redemptor est noster & vult esse æternus custos salutis nostræ, armatus est contra Satanam, vt eum compescat. Nobis ergo difficile est ac molestum bellum: sed victoria tamen minimè dubia est, quoniam Deus à parte nostra semper stabit. Cęterùm, simul monemur non respiciendum esse quid simus meriti, vt bene speremus de auxilio Dei: quia hoc totum pendet à gratuita eius adoptione. Etsi ergo indigni sumus quorum in gratiam Deus pugnet, tamen electio eius sufficit, vt bellum denuntiet Satanæ nostra causa. Discamus igitur recumbere in gratuitam Dei adoptionem, si volumus intrepidè gloriari contra Satanam & contra omnes eius insultus. Vnde sequitur, nebulones istos qui hodie obscurant & vellent, si in ipsis esset, extinguere electionis doctrinam, esse hostes humani generis: quia nihil aliud studẽt quàm euertere omnem salutis fiduciam. Tandem adiungit, *An non iste est torris erutus ex igne?* Hîc prædicat Deus gratiam suam, qua vsus fuerat erga Sacerdotem: vt statuant fideles fore Iehosuah superiorem suis hostibus, quia Deus opus suum non deseret. semper enim primis vltima respondent quantum ad gratiam Dei: neque fatigatur in ipso cursu beneficentiæ. Hæc ratio est cur nunc obiiciat Satanæ, Quid? Deus mirabiliter eripuit hunc Sacerdotem quasi torrem ex incendio. Quum ergo miraculum Dei appareat in reditu Sacerdotis, quid tibi vis Satan? Tu insurgis contra Deum: tu putas fieri posse vt Sacerdotium hoc perdas, quod tamen Deus singulari gratia voluit hactenus stare: Vide vnde exierit, quasi diceret, Sacerdos quandiu fuit in Chaldæa visus est esse in ipsis inferis: tamen Deus inde ipsum eripuit. nunc verò quum in Templo sedeat & officio suo fungatur, an poteris detrahere è cœlo, quem non potuisti retinere in inferno? nunc tenemus consilium Prophetæ, quod ad istam similitudinem spectat. Postea adiungit:

Gen. 19. 24

3 Et Iehosuah erat indutus vestibus sordidis: & stabat in cõspectu Angeli.

4 Et respondit & dixit his qui stabant coram ipso dicendo, Tollite vestes sordidas ab eo(*de super eo,ad verbum*)& dixit ad eum, Ecce transire feci (*hoc est,abstuli*)abs te iniquitatem tuam,& vestiam te mutatoriis.

Hîc aliud adiungit Zacharias,Iehosuam fuisse indutum sordidis vestibus:sed vestes nouas fuisse datas mandato Angeli:quibus verbis significat,etiamsi Sacerdotium ad tempus esset contemptibile, tamen recuperaturum quicquid perdiderat dignitatis. Semper verò ad hunc scopum dirigit fideles,vt sperent quod nec tunc videbant,nec etiam conijcere licebat ex præsenti rerũ aspectu. Certum est, non fuisse tale pretium vestibus Sacerdotalibus post reditum ab exilio,quale antè fuerat. neque enim erat illis tam sumptuosa textura ad manũ, deinde non erant tot lapides pretiosi: & quanuis Cyrus satis benignè suppeditasset magnã auri & argenti copiam ad Dei cultum: tamen Sacerdos non ita fulgebat lapidibus pretiosis & opere Phrygionum,vt ante exilium,quemadmodum diximus.ergo quod Zachariæ ostensum fuit omnes tunc cernebãt.sed spectandum est nobis prosterius membrum, nempe quòd *Angelus iusserit mutari Sacerdoti vestes.* Iubet igitur Propheta esse bono animo fideles, quanuis species Sacerdotii tũc vilis esset ac sordida,quoniam Deus non ignoret contemptum illum Sacerdotii,sed nondũ aduenerit remedii tẽpus: quia tũc reddetur pristina dignitas Sacerdoti,ita vt appareat in specie noua.Quantũ ad verba spectat,primò notandũ est quod dicit *stetisse in conspectũ Angeli quum indutus esset vestibus sordidis,* vel laceris. Videtur repetitio esse superuacua.Dixerat enim paulò antè,Iehosuam fuisse coram Angelo Dei: Quorsum nunc iterum inculcat stetisse coram Angelo? nempe vt fideles animos suos sustineant, quia Deus consultò velit Sacerdotem iacere in istis sordibus. putamus enim Deum nostri esse oblitum vbi nõ statim succurrit,vel vbi res sunt incompositæ. Occurrit ergo dubitationi Zacharias quũ dicit fuisse Iehosuam in conspectu Angeli.Interea etiam admonet,quanuis totus mundus despiceret illud sacerdotium,tamen esse sub Dei oculis. Conspicui erant alii Sacerdotes in oculis hominum & vertebant in se omnium oculos non sine admiratione,quemadmodum satis notum est.sed scimus non venisse in rationem coram Deo profana omnia sacerdotia. Tametsi ergo fulgerent coram mundi oculis profana sacerdotia, erant mera abominatio coram Deo.sed sacerdotium Iehosuah quantunuis esset abiectum & putidũ,tamen testatur Zacharias fuisse sub oculis Dei. Iam videmus vocari Angelũ qui sæpius dictus est Iehoua,non dubito igitur quantum ad me spectat,quin nomen tam Angeli quàm Iehouæ debeat referri ad Christi personã, qui verus & vnicus est Deus: interea est mediator inter patrem & fideles:& ideo pro imperio mandat astantibus nempe Angelis. erat enim illic Christus:sed cum sua caterua.Quum ergo astarent Angeli præstò ad obsequiũ,ideo dicitur mandasse vt exuerent Sacerdotem vestibus illis abiectis. Postea cõuertit Angelus sermonem ad ipsum Iehosuam: *Vide,transire feci abs te iniquitatem tuam & iam te induam nouis vestibus,* vel mutatoriis. Quum dicit Angelus *se abstulisse iniquitatem,* admonet meritò in squalore illo iacere tã Sacerdotem quàm populum, quia scilicet sese nudauerint omni gloria propter suas iniquitates. Videmus ergo hîc occludi ora Iudæis, ne Deo obmurmurent, quoniam sinat illos ita residere in sordibus. digni enim sunt qui ita iaceant. & Dominus vocat sordes istas iniquitates hac ratione.Iam interea admonet, quanuis hoc promeriti sint suis peccatis Iudæi, vt in luctu & squalore & sordibus putrescant:tamen Dominum tãdem non passurum in ignitatẽ hanc quin subueniat.hæc igitur summa est prophetiæ,quòd vtcunque offendat Iudæos conspectus ignominiæ in persona Sacerdotis,bene tamen sperandum esse,quia remediũ est in manu Dei,qui tandem mutabit dedecus & probrum Sacerdotis in summam gloriam, vbi scilicet tempus gratuitæ remissionis vel beneplaciti aduenerit.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando nos in Filio tuo fecisti sacerdotium regale,qui tibi quotidie offeramus spirituales hostias,ac tibi corpore & animo simus sacri:da inquam,vt instructi virtute tua,etiam fortiter militemus contra Satanam: nec dubitemus quin tandem daturus sis victoriam,vtcunque nobis subeundæ sint multæ molestiæ & difficultates:& ne absterreat nos,vel exanimet contemptus mundi:sed feramus patienter nostras omnes ignominias, donec tandem porrigas nobis manum & attollas nos in eam gloriam, cuius perfectio iam in capite nostro apparet & tãdem etiam conspicua erit in omnibus membris & toto eius corpore, vbi scilicet occurret nobis, vt colligat nos in regnum suum cœleste,quod peperit nobis sanguine suo,Amen.

5 Et dixi, Ponam cidarim puram (*aut diadema purum*) super caput eius: & posue-

posuerunt diadema purum super caput eius & induerant(*id est, postquam induerant*) illum vestibus: & Angelus Iehouæ stabat.

Dixerat Propheta Iehosuam fuisse vestitum splendidè & ornatè quū prius esset in sordibus, idque factum esse mandato Angeli: nunc addit se optasse adhuc maiorem præstantiā, quia videbat aliquid ad perfectionem deesse. Cupit igitur ornari diademate sacerdotem, vt omni ex parte respondeat habitus officii dignitati. Quod ergo hìc ponitur, Prophetam loquutum esse, non debet intelligi de imperio: potius concepit votum acsi dixisset lætum quidem & iucundum esse spectaculū illud, quòd redditæ essent vestes honestæ & decoræ Sacerdoti: sed interea optandum esse, vt accederet corona vel cidaris, tanquam insigne Sacerdotale, non autem regium. Quāquam siquis etiam regnum notari velit, nihil erit incommodi. Scimus enim regnum fuisse coniunctum sacerdotio in Christi persona. sed cidarim accipio pro tiara Sacerdotali. Scimus enim hunc fuisse præcipuum ornatum quoties sacerdos ingrediebatur ad altare thymiamatis. sed quātum ad summam rei spectat, tenemus consiliū Prophetæ, nempe sacerdotem ita fuisse ornatum splēdidis vestibus, vt tamen nondum omni ex parte constaret dignitas: ideo cupit Propheta adiungi etiam mundam cidarim, vel tiaram. dicit hoc quoque fuisse factum & quidem in conspectu Angeli: quo significat votum suum fuisse approbatum diuinitus. hìc autem primo loco expendere conuenit zelum Prophetæ & piam solicitudinem, quam gerebat pro sacerdotii præstantia & honore. etsi enim lætus spectabat ornatum sacerdotis, non potuit tamē sibi temperare, quin cuperet addi perfectionē. & hoc exemplum nobis ad imitationem proponitur, vt scilicet optemus augescere Dei gratias, quibus sacerdotium Christi insignitur, donec ad solidam perfectionem ascendat. Videmus autem multos huic voto obsistere: quia hodie qui profitentur aliquod studium syncere pietatis, contenti essent vmbra aliqua: vel saltem, modò viderēt dimidia ex parte purgatam Ecclesiā, hoc illis abundè sufficeret. & mundus refertus est istis hominibus, qui fatentur quidem Ecclesiā fœdatam esse multis corruptelis: sed vellēt exiguā aliquā reformationem. Atqui lōgè aliò nos Propheta vocat. videbat iam sacerdotem decoratum esse nouis vestibus: sed vbi considerat nondum omnibus numeris honorem sacerdotii esse restitutum, cupit etiā adiungi cidarim. Quod autem dicit obsecundasse tali voto Angelos, debet nos animare, vt certò nobis persuasum sit, modò cupiamus ex animo gloriam suam Christo tribui, Deū exauditurum vota nostra: quia Propheta quum gemeret, non frustra rogauit Angelos, vt circundarent etiam corona sacerdotem. Particula etiā hæc non est superuacua vbi dicit *Angelum Dei stetisse.* non erat aūt otiosus spectator: sed significat nō semel tātùm curæ fuisse Deo sacerdotium, imò Angelū semper fuisse in excubiis, vt tueretur Iehosuah: quia nō satis esset à Deo semel ornatum esse, qui Ecclesiæ præsidet, nisi etiam accederet hæc perpetua custodia. nunc ergo tenemus summam verborum. Sequitur:

6 Et contestatus est Angelus Iehouæ Iehosuam, dicendo,

7 Sic dicit Iehoua exercituum, Si in viis meis ambulaueris & custodiā meā custodieris, tu quoque iudicabis domum meam(*vel gubernabis*: דין *est iudicare* sed verbum illud refertur ad quodlibet regimen, vt alibi visum est. Gubernabis ergo domum meam, hoc est, præeris Templo meo) atque etiam custodies atria mea: & dabo tibi transitus inter istos qui adstant.

Hìc Propheta ostendit in quem finē Deus reddiderit Iehosuæ legitimū ornatū & splendorem: & docet hoc nōn esse factum simpliciter in gratiam hominis, sed quia Deus tueri velit cultum suum. hæc ratio est cur Angelus hortetur Iehosuam, nēpe quia semper reputare nos decet quē in finem tam liberaliter Dominus agat nobiscū & dignetur nos singularibus donis. nam omnia hæc referenda sunt ad gloriam eius & cultū: alioqui profanatur quicquid in nos bonorum confert: præcipuè verò hoc tenendū est vbi agitur de Ecclesia & eius regimine. scimus enim quàm procliue sit hominibus, trahere ad suā tyrannidem quicquid Deus Ecclesiæ suę tribuit. Vult ergo Deus audiri vbi loquitur per seruos suos & quos pręfecit doctores. Iā videmus vt ab initio mundi hoc prætextu ambitiosi & superbi homines dominati fuerint & ita expulerint Deū suo imperio. Imò Satanæ mancipia arrogant sibi plenam & effręnem dominationem in omnes fideles: quia Deus vult sacerdotium esse honorabile & commendat Ecclesiæ suæ regimen. Quoniā ergo omnibus seculis Satan abusus est magnificis elogiis quibus Deus Ecclesiam suam ornat, ideo semper addenda est hæc exhortatio, quæ nunc attingitur à Propheta, quòd scilicet Deus noluerit homines extollere vt ipse quasi priuatus quispiam loco suo & gradu cedat: sed totam excellentiā Ecclesiæ huc spectare, vt Deus ipse purè colatur, vt omnes sese subiiciant eius imperio, non modò gregarii homines, sed ipse etiam sacerdos. Quicquid ergo excellētiæ est in Ecclesia, hoc totum Deus vult cogi in ordi-

nem, vt solus ipse emineat: & meritò. nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Et quò plus ponderis habeat hæc doctrina, dicit *Angelum contestatum esse*. nam verbum quo vtitur est forense, vel legale. Dicitur ergo quispiam alium contestari vbi solenni protestatione, vt ita loquar, vtitur. Denique contestatio differt à cõmuni sermone, quia illic interponitur vel iusiurandũ, vel legitima authoritas, quasi sacra essent verba. Voluit ergo Spiritus sanctus hoc verbo reddere nos magis attentos, vt sciamus non agi nunc de re vulgari, sed Deũ interponere vel iusiurandum, vel aliquid tale, quò scilicet plus reuerentiæ sibi in hoc mandato vel edicto cõciliet. *Contestatus est* ergo *Angelus Iehouæ Iehosuam dicendo: Sic dicit Iehoua, Si ambulaueris in viis meis & si custodiam meam custodieris*. Nunc breuiter docet Angelus non excellere sacerdotes, vt pro sua libidine exultent, sed lege hac interposita, vt fideliter exerceant munus suũ & obtẽperent vocãti Deo. Videmus ergo res esse coniunctas, dignitatem sacerdotii & fidem quam præstant Dei ministri, qui vocati sunt ad munus illud. Qui ergo sine fræno dominari volũt, satis hoc vno demonstrant se non esse legitimos Dei sacerdotes: quia Iehosuah Christi personam gessit: videmus tamen vt Deus obstringat eum certa lege, ne scilicet fretus honore & titulo plus sibi vsurpet quàm liceat ac fas sit. Si Iehosuah, qui fuit Christi imago cum suis successoribus non debuit excellere, nisi vt Deo pareret, iam videmus quàm stulta sit & putitida etiam arrogantia Papæ, qui nudo titulo contentus, vult sibi totum mundum reddere obnoxium, quasi Deus cessisset iure suo. Cæterùm, simul videndum est quid intelligat per vias, & per custodiã. Non dubium est quin restringi debeant hæc duo ad officium Sacerdotis. Generaliter mandat Deus nobis, vt sequamur quò ipse vocat: & quidquid pręscribit ad regulã piè & rectè viuendi vocatur custodia: quia scilicet Dominus non patitur nos vagari, sed occurrit erroribus & ostendit quid sequendum sit. est igitur generalis quędam custodia, quę respicit omnes fideles. sed custodia sacerdotalis, quẽadmodum nuper attigi, restringitur ad ipsum officium. Scimus autem non extolli homines à Deo, vt ipse resignet imperium suũ. Mandat quidem suas vices hominibus & propriè sunt Dei vicarii quicũque purè & fideliter docent ex eius ore: sed non minuitur tamen Dei imperium vbi vtitur hominum opera & adhibet eos ministros. Videmus ergo in hoc positam esse custodiam sacerdotalem, vt Ecclesia regatur puro Dei verbo. & ideo adiungit, *Tu quoque*, inquit, *gubernabis domum meam*. Est igitur semper notanda hæc conditio, vbi postulant Ecclesiæ præsides sibi audientiam dari: nempe *vt custodiant Dei custodiam*. Verum quidem est præclaris elogiis ornari omnes verbi ministros: sed quemadmodũ dixi, eorum dignitas præpostera est si obscuret Dei gloriam. Quoniam ergo sic audiri vult Deus homines, vt nihil sibi decedat, semper notanda est ista cõditio, *gubernabis domum meam si ambules in viis meis*. Quęritur tamen vbi declinant sacerdotes ab officio, an spoliãdi sint statim suo iure. Respondeo purgandam esse Ecclesiam quoad licet: sed vtendũ tamen esse legitimo ordine, vt Ecclesia abdicet omnes improbros, qui non respondẽt officio suo, neque præstant quam decet integritatem, neque fungũtur erga Deum partibus suis. Quicunque ergo vel desciscunt vel declinant à recto cursu, illi meritò abdicari debẽt sed legitimo ordine. Vbi autem maior pars cupit habere pastores, qui verius lupi cẽseri debẽt, tolerandos esse illos etiamsi indigni sint honore: sic tamen esse tolerandos, vt non opprimant sua tyrannide Ecclesiam, neque ad se rapiant quod proprium est Dei vnius, neque etiam illis adulterare liceat vel cultũ Dei vel puram doctrinã. Quicquid sit, coram Deo non sunt legitimi sacerdotes, nisi qui exercẽt bona fide officium suum & vocationi Dei respondẽt: sicuti videbimus iterum Malach. 2. cap. Ego enim non libẽter multa accumulo, sed mihi sufficit in mediũ afferre quæ flagitat loci expositio. denique pastores ita Ecclesiæ præsunt sicuti diuinitus sunt pręfecti, vt tamẽ non exerceãt proprium dominiũ, sed gubernẽt Ecclesias secundum præscriptum ipsius Dei, vt Deus ipse semper gubernet per manũ hominum. Quod adiungit de atriis, *Custodies atria mea*, videtur non esse honorificum sacerdoti. Est enim vile obsequium sedere in atriis tẽpli. sed per synecdochen Propheta cõplectitur totius tẽpli custodiam. Fuit autem hæc non vulgaris dignitas, sacrum illud domicilium Dei seruare. ergo non immeritò hoc additur, *Iehosuam fore templi custodem si ambulet in viis Domini*. Atqui hodie videm⁹ vt laruati Ecclesiæ Præsules in Papatu nõ modò vilipẽdant templi custodiã, sed procul à se reiiciant, quia videtur hoc indignum esse ipsorum præstantia. Voco templi custodiam, non vt sint æditui, sed quicquid pertinet ad Dei cultum. nam illis & pascere gregem & defungi officio pastorum & Sacramenta etiam administrare, sordidum est. Facilè igitur feret Papa cum omnibus suis, se priuari templi custodia, sed interim vellet profano & tyrannico more dominari & quidem pro sua libidine. Atqui hîc videmus in sacerdote præcipuè commendari templi custodiam, vt sit iste præcipuus honor. deinde videmus etiam qua Lege Deus promittat sacerdotibus, staturos in sua dignitate, nempe si ambulent vicissim ipsi in viis eius. Postea addit, *Dabo tibi transitus inter istos qui adstant*, hoc est, efficiam vt te admittant & libenter recipiant pii omnes. neque enim dubium est quin Angeli qui adstabant, representauerint

uerint corpus Ecclesiæ, sicuti permixti sunt fidelibus, quoties in Christi' nomine conueniunt, vt Paulus docet 14.cap. prioris Epistolæ ad Corinth. Astabant quidem tūc soli Angeli, sed perinde est acsi diceret Deus, Te agnoscent omnes fideles, vt liber transitus tibi inter ipsos pateat, modò ambules in viis meis. Transitus autem ponit in plurali, quia loquitur de continua reuerentia. Summa est, sacerdotem semper dignum esse obseruantia & honore in cœtu piorum, vbi fideliter exequitur suum munus & paret vocanti Deo. Ex opposito colligimus meritò debere excludi omnes laruatos pastores, qui non modò sunt apostatæ & perfidi Deo, sed cuperent Ecclesiam perdere, imò sunt etiam lupi voraces & spirituales tyranni vel carnifices. Quicunque ergo tales sunt apertè pronuntiat Angelus non modò transitu esse indignos, sed debere excludi & exterminari ab Ecclesia. nunc ergo videmus quod dixi, quicquid est excellentiæ in Ecclesiæ pastoribus non debere à cultu Dei separari, quia Deus non resignat imperium suum mortalibus, neque quicquam diminuit ex iure suo: sed tantùm constituit homines ministros, vt ipse per manum eorum gubernet solus suam Ecclesiam & solus ipse emineat. vnde sequitur, indignos esse honore qui non funguntur syncerè officio suo, & si rapiunt ad se quod Dei est, spoliandi sunt etiam titulo, qui tunc nihil aliud est quàm larua Satanæ, qua decipere vult simplices. Postea adiungit:

8 Audi nūc Iehosuah sacerdos magne tu, & socii tui qui stant (*vel habitant*) in conspectu tuo: quia viri portenti sunt isti: quia ecce ego prodire facio seruum meum germen. (Vbi verti, quoniam viri portenti sunt, potest ita resolui oratio, quanuis sint viri portēti. sed de sensu Prophetæ statim dicam.)

Hìc docet Angelus quicquid hactenus ostensum fuit Zachariæ, esse vmbratile, quia veritas ipsa nondum emersit in medium, sed suo tempore exorietur. Diximus hoc fuisse consilium Dei, erigere piorum animos ad Christi expectationem, quia erant obscura illa principia gratiæ. Oportuit igitur ipsos longè plus sperare quàm cernerent. & clarius id apparet ex præsenti versu quum Angelus dicit, *Audi nunc.* Præfatur enim vt sibi attentionem conciliet: quasi diceret se verba facere de re memorabili. Postea addit, *Tu, & socii tui qui sunt in conspectu tuo: mittam seruum meum germen*: sumamus istud, quia est præcipua pars sentētiæ, *Ecce ego mitto seruum meum germen*, inquit. non dubium est quin significet Deus exercituum sacerdotem, qui excellet supra cōmunem sensum hominum. *Germen* enim ideo vocatur quia prodibit quasi surculus, sicuti dicitur 11. cap. Iesaiæ & aliis locis. Perinde est igitur acsi diceret, Adhuc despicitur sacerdotium hoc: tamen prodibit seruus meus, hoc est, sacerdos, quemadmodū solet germen oriri è terra, deinde crescere. & צמח significat etiā surculum. Comparat ergo Christum surculo, quia de nihilo, vt ita loquar, oriri visus est, propterea quòd principium eius cōtemptibile fuit. Quid enim obtinuit excellentiæ Christus in mundo quū natus est? deinde, quomodo auspicatus est regnum suum? & quomodo initiatus est suo sacerdotio? Certè ludibrio scimus fuisse habitum, quicquid Pater dederat honoris vel excellētiæ. non mirum est igitur, si vocetur germen hac de causa. nunc satis apparet ratio similitudinis. etsi autē indefinitè loquitur Angelus de sacerdotibus, non dubium tamen est quin personā Christi interea designet. Quare? ab ipso euentu licet facere iudicium. Quisnam sacerdos successit Iehosuæ, qui æquauerit honorem ipsius, vel etiam qui decima ex parte ad eum accesserit? Scimus plerosq; ferè omnes fuisse homines profanos & impios: scimus sacerdotium inter ipsos fuisse vænale: scimus certasse crudelissimis odiis: imò scimus in ipso templo iugulatum fuisse sacerdotem, ita exarserat ambitio, vt non possent nisi per sanguinem innoxium perrumpere. Nihil ergo post mortem Iehosuæ fœdius, vel magis pudendum fuit Iudaico sacerdotio. Vbi ergo reperietur *seruus ille Dei Germen*? Deinde principiū illud semper tenendum est, renouationē templi fuisse in Christi persona. necesse igitur est ad eius personam venire, vt habeamus seruum hunc cuius fit mentio. Cur autem Seruus vocetur alibi dictum fuit: quia non modò se exinaniuit, vt esset Patris minister, sed etiam hominum. Quoniam ergo non grauatus est Christus hominum minister esse, non mirum si vocetur Dei seruus. Iam videndum est, cur iubeat Angelus Iehosuam & socios eius audire. non dubito quin obliquè perstringat vulgi incredulitatem. Paucissimi enim tunc erant qui animis conciperent futurum & spirituale sacerdotiū. vulgus quidem in ore habebat promissiones: sed omnes ferè affixi erāt terræ & mundo. hæc ratio est cur Angelus sermonem peculiariter dirigat ad Iehosuā & eius socios: quia videbat clausas ferè esse aliorum aures: videbat tantam esse in ipso populo socordiam, vt nemo ferè capax esset huius doctrinæ. & hoc modo voluit occurrere tentationi, quæ debilitare poterat animum Iehosuæ. Scimus enim quàm procliue sit deficere vbi totus mundus nos ad defectionē rapit: quia vt quisque nostrûm infirmus est, ita cupimus aliis inniti. Vbi autem nulla est fides, nulla religio, nulla pietas in hominibus, quisque labascit. deniq; vix possumus Deo credere & manere fixi in eius verbo sine plurimis sociis & sine turba. Vbi autem increduli-

tas passim grassatur, fides etiam nostra vacillat. ideo nunc Angelus Iehosuam seorsum colligit & socios eius: quasi diceret non esse cur pendeant ex multitudine, sed potius respiciendum esse in Deum, vt verbo eius innixi expectent patienter quod pollicitus est, etiamsi alii omnes gratiæ renuntient. Tu ergo & socii tui qui stant in cōspectu tuo. Addit, quia viri sunt portenti, vel quanuis sint viri portenti. sed eòdem redibit sensus. Significat enim Deus, etiamsi totus ferè populus respuat quod nunc prædicit de instauratione sacerdotii, tamē hoc verum esse & suo tempore fore ratum. Alii exponunt viros prodigii, quia essent admirabiles, & putant insigniri hoc titulo vel encomio socios Iehosuæ, quoniam victrix esset ipsorum fides, & emergeret supra omnia impedimenta. sed mihi videtur aliud prorsus velle Propheta, nec dubito quin conueniat hic locus cum simili Iesaiæ, qui legitur capite octauo, vocat etiam illic fideles Viros prodigii, vel dicit fuisse in signum & prodigium: quoniam essent quasi detestabiles, Quid sibi volunt isti? Quoniam ergo ad spectaculum illud quasi nouum & insolitū omnes obstupescebant, quum occurreret quispiam fideliū, dicit Propheta tunc pios Dei cultores fuisse in signum & prodigium. Ita etiam nunc, Viri sunt portenti. videmus satis clarè distingui à reliquo numero, vel communi turba socios Iehosuæ. Cur? non tantùm quia essent admirabiles: nam illud esset frigidum: sed quia erant omnibus probrosi. Deinde vix erāt tolerabiles populo quum omnes fremerent, Quid sibi volunt isti? volūt sapere supra Ecclesiam. Sicuti hodie videmus nos damnari à Papistis, O! scilicet isti creabunt nouum mundum, creabunt nouam legem: non sufficit illis maiorum nostrorum gubernatio: nos habemus Ecclesiam fundatā tot seculis: pugnat pro nobis antiquitas: deniq; conuellunt isti homines quicquid ab initio vsque fuit sancitum. Similiter & sub Iehosua & sub Iesaia fuerunt prodigiosi quicunque simpliciter fidem habebant Deo. Populus enim iam prosilierat ad effrænem licentiam, vt esset quasi portento simile propter nouitatem, retinere purum Dei cultum. nunc tenemus sensum verborum vbi Angelus iubet Iehosuam & socios eius attendere. deinde, vbi vocat eos Viros portenti, & tandem promittit exoriturum instar germinis Sacerdotem, quia faciet Deus emergere Christum, quanuis lateat non modò sub pedibus, sed etiam sub terra ipsa, quemadmodum surculus prodit ex radice post excisam arborem. Sequitur:

9 Quia ecce lapis quem posui coram Iehosua super lapidem vnum septem oculi: Ecce ego sculpo sculpturam eius (*lapidis*) dicit Iehoua exercituum: & aufero iniquitatem terræ huius, die vna.

Fusius declarat quod iam vidimus proximo versu: tamen adhuc loquitur sub figuris. Dicit fore septem oculos super lapidem qui positus est coram Iehosua: & facturum Deum, vt die vno tollatur iniquitas terræ vt scilicet nihil iam obstet, quo minus recuperet prististinam suam gloriam. Hæc summa est. sed hìc variant interpretes, præcipuè in oculis. Consentiunt ferè omnes Christiani in voce lapidis. putant enim notari Christum: & scimus esse multos similes locos, vbi Christus vocatur Lapis, quia in eo fundata est Ecclesia: Ecce pono in Sion lapidem pretiosum, illo capite octauo Iesaiæ: Item Psalmo centesimo decimo octauo & aliis pluribus locis. Existimo tamē Prophetam alludere ad templum illud, quod tum cœperat extrui. sed interea sumo hoc quasi confessum, vocari Christum metaphoricè Lapidem, sicuti paulò antè Germen dictus fuit. sed tenenda est anagoge ab externa figura templi visibilis ad ipsum Christum: *Ecce*, inquit Deus, *Lapis quem posui coram Iehosuah præditus erit septem oculis*: deinde, *ego expoliam pretiosis sculpturis*, ita vt admirabilis sit coram toto mundo, nunc tenemus & rem ipsam & modum loquendi. Quod ad rem ipsam spectat, dicit Angelus, templum illud quod extruere cœperat Iehosuah, esse ædificium cœleste. nam Deus hic pronuntiat se esse authorem eius. Lapis quem posui, inquit: vt sciat Iehosuah se non frustra impendere operam templo ædificando. nam si fuisset opus humanum poterat collabi, poterat etiam centies dirui manu hostium: sed Deus prædicat templum hoc fundatum esse sua manu. interea sicuti dixi, extollit piorum mentes ad Christum, qui est substantia & veritas templi. Dicit igitur, Ego pono lapidē coram Iehosuah, hoc est, tametsi Iehosuah ædificat, architecti etiam sedulò cum ipso laborant: tamen ego sum præcipuus templi opifex & architectus. Dicit postea super hunc lapidem fore septem oculos. Quidam hoc referunt ad septem gratias Spiritus: sed distinctio illa puerilis fuit, quum dixerūt septiformem esse Spiritus gratiam: nesciunt quid garriant vel balbutiant: quia longè plures Scriptura commemorat. Deinde falso prætendunt illum locum vndecimi capitis Iesaiæ: quia errarunt illic in numero: & fefellit eos versio Latina. Alii putant per septem oculos notari totius mundi respectum, quasi diceret Angelus, omnes oculos suos dirigent ad hunc lapidem, sicuti etiam scimus Christum euectum fuisse in sublime, vt ad se attraheret cunctos mortales. Septem igitur oculi, id est aspectus

ſpectus omnium hominum erit ad hunc lapidem. Iam alii hoc referunt ad plenitudinẽ gratiæ quæ data fuit Christo. ſed ſimpliciter exiſtimo notari excellentiam, quemadmodum continuò poſt adiungit: Sculpam ſculpturas eius. nam argutia illa futilis eſt quòd Deus ſculpſit ſculpturas, vbi perfoſſum fuit latus Chriſti, vbi tranſfixæ fuerunt eius manus & pedes: hoc eſt ludere, non ſeriò interpretari Scripturam. ſed Propheta per Sculpturam intelligit pretioſam & eximiam ſpeciem huius lapidis, quaſi diceret, Erit Lapis inſignis omni præſtantia. Deus enim expoliet mirabilibus ſculpturis hunc lapidem: deinde erit lapis oculatus, hoc eſt, non tantùm conuertet ad ſe aliorum oculos, ſed illuminabit, quaſi ſplendorẽ emitteret, qui poſsit ſuo reflexu dirigere homines ad conſpectum eius. Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ ſenſum. Alia non poſſem abſoluere.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando natura non libenter nos ſubijciamus probro & ignominiæ mundi: da inquam, vt erectis in cœlum animis obdureſcamus ad omnia opprobria, neque fides noſtra aut ſuccumbat aut vacillet, tametſi rideant nos profani homines vbi ſub cruce tibi ſeruimus: ſed expectemus patienter, donec tandem appareat Chriſtus cum ſplendore ſui ſacerdotij & regni: & interea fide contemplemur eam excellentiam, qua Eccleſiam tuam ornaſti, atque ita animemur, quò nos adiungamus & paucis & contemptis hominibus, qui purè & ſyncerè verbum tuum ſequuntur: & deſpiciamus ſuperbiã totius mundi, nec dubitemus, quin tandem ſi fundati manebimus in pura Euangelij tui doctrina, nos in cœlum vſque, imò ſupra omnes cœlos attollas, vbi fruamur illa beatitudine quam nobis vnigenitus Filius tuus peperit ſanguine ſuo, Amen.

RESTABAT hoc nobis ex penultimo verſu capitis tertii, quòd promittit Deus *iniquitatem terræ die vno abolitum iri*. Quidam Diem vnum ſubtiliter accipiunt pro vnico ſacrificio, quo Chriſtus expiauit ſemel in perpetuum peccata mundi. ſed Propheta ſimplicius, meo iudicio, loquutus eſt. Diem enim vnum poſuit pro Repentè. Fateor quidem petendam eſſe expiationem ab vnico ſacrificio Chriſti, ſed intelligit Propheta Deum fore propitium Iudæis, vt liberet eos ab omnibus noxis & moleſtiis hoſtium. Aſsignat igitur cauſam cur velit tam liberaliter agere cum populo ſuo, nempe quia non imputabit peccata. Scimus autem hunc eſſe fontem beneficiorum omnium, quæ nobis à Deo manant, vbi nobis ignoſcit, & peccata noſtra delet. Nunc ergo tenemus ſenſum Prophetæ: Auferam iniquitatem terræ huius die vno, hoc eſt, etiamſi hactenus pœnas variis modis ſumpſerim de populo hoc: tamen repentè placatus ero, ita vt iam nulla iniquitas veniat in rationem coram me, vel impediat quominus ego faueam huic populo. Nunc ſequitur apud Prophetam:

10 In die illo, dicit Iehoua exercituum, vocabitis quiſque proximum ſuum ſub vite & ſub ficu.

Videmus ex hoc verſu continuum tempus notari ſub die vno, vult enim Propheta hortari ad fiduciam Iudæos, ne exiſtiment ſe perpetuò miſeros fore, quia hactenus experti fuerant Deum rigidum ac ſeuerum. hic ergo oſtenditur illis ſubita conuerſio. Poſtea adiungit, *Die illo quiſque veſtrum vocabit proximum ſuum ſub vite ſua & ſub ficu*, hoc eſt, habitabitis ſecuri extra omnem metum, extra omne diſcrimen. Nemo enim vobis infenſus erit. hæc loquutio ſignificat tutum & quietum ſtatum, vbi conueniũt vicini ſub vite vel ſub ficu. Qui enim metuunt, vel incluſi manent in vrbibus, vel certè in ipſis agris quærunt munitum aliquem locum & acceſſu difficilem: vel obſerant fores ſuas, ne expoſiti ſint omnium iniuriis: qui autem conueniunt hilariter ſub vite, vel ſub ficu, oſtendunt ſe eſſe extra omnem curam & timorem. Summa eſt igitur, vbi Deus palàm fecerit ſe cuſtodem eſſe Eccleſiæ ſuæ, fideles omni metu vacuos & ſolutos hilares fore, ita vt epulari audeant ſub vite & ſub ficu, hoc eſt, ſub cœlo & in via publica: quoniam ſcilicet non erit qui ipſos exterreat. Quia verò extenditur hæc promiſsio ad totum Chriſti Regnum, referri hoc debet ad pacem ſpiritualem, qua fruimur, vbi certò perſuaſi ſumus Deum nobis eſſe pacatum: quia tunc etiam inter nos reconciliamur, vt alii aliis nocere amplius non ſtudeant, quemadmodum vidimus apud Michæam, & quemadmodum dicit Ieſaias capite ſecundo. Nunc pergamus:

Mic.4.a.4

CAPVT IIII.

1 ET REVERSVS est Angelus qui loquebatur mecum & excitauit me, quasi virum qui excitatur (*vel euigilat*) à somno suo.

2 Et dixit ad me, Quid tu vides? & dixi, Video & ecce candelabrum ex auro totũ (*hoc est, ex solido auro*) & peluis super caput eius: & septem lucernæ super ipsum: septem & septem infusoria lucernis, quæ sunt super caput eius.

3 Et duæ oleæ super ipsum vna à dextra peluis & vna ad sinistram eius.

4 Et respondi & dixi Angelo qui loquebatur mecum, dicendo, Quid ista Domine mi?

5 Et respõdit Angelus qui loquebatur mecũ & dixit mihi, An non cognoscis quid sint hæc? Et dixi, Non Domine mi.

6 Et respondit & dixit mihi dicendo, Hic sermo Iehouæ ad Zerubbabel, dicendo, Non in exercitu & non in fortitudine, sed in spiritu meo, dicit Iehoua exercituum.

Hic recitatur alia visio, quòd scilicet candelabrum Prophetę oculis oblatum fuerit, cui impositæ erant septem lucernę. Candelabrum dicit *conflatum fuisse totum ex auro.* Dicit etiã *fuisse septem lucernis totidem infusoria*: vel quemadmodum alii existimant, singulis lucernis infusoria septena. sed prior sensus mihi magis probatur, quòd scilicet lucerna quæque habuerit proprium infusorium. dicit præterea fuisse duas oleas, vnam à dextris, alteram à sinistris, ita vt nunquam oleum deficeret, quia oleæ erãt plenæ fructu. Quum ergo multa suppeteret copia baccarum, non potuit etiam oleum deficere: sic perpetuò ardebant lucernę. hæc est visio, cuius expositio mox additur: quia pronuntiat Deus spiritum suum sufficere absque vllis terrenis adminiculis ad conseruandam Ecclesiam, vt scilicet gratia eius semper refulgeat, neque possit vnquam extingui. Porrò non dubium est, quin Deus figuram hanc & imaginem proposuerit Zachariæ pro captu populi: Scimus fuisse candelabrum in templo ex auro compositum: scimus fuisse septem lucernas impositas candelabro, erant enim sex brachia: deinde erat ipse truncus candelabri. Quum ergo in templo semper fulgerent septem lucernæ super aureum candelabrum, voluit hic Dominus ostendere symbolum illud legale non fuisse superuacuum vel inane, quia re ipsa vellet implere quod per candelabrum monstrabat. & multis in locis talis analogia spectanda est. Dominus enim noluit simpliciter promittere quod cognitu vtile erat, sed voluit etiam simul adiungere confirmationem ex figuris legalibus, vt Iudæi agnoscerent se non ludere operam quum accenderent lucernas in Templo: quia non esset inane vel lusorium illud spectaculum, sed vera figura eius gratiæ, quæ tandem exhibenda erat. Verum melius colligere licebit quorsum spectet summa ipsa, vbi de verbis dictum fuerit & singulæ partes suo ordine excussæ fuerint. Dicit Angelum fuisse reuersum: ex quo intelligimus, etiam sine Prophetæ rogatu vel interpellatione, Deum nouo vaticinio sanxisse quod prius vidimus. Propheta enim fatetur se fuisse quasi attonitum, vt necesse fuerit ipsum expergefieri, tanquam è somno. non potuit igitur Propheta quicquam à Deo petere quum obstupefactus esset. Cæterùm, Deus sponte occurrit & præuenit omnia eius vota. Videmus ergo non vno tantùm modò fideles tunc fuisse edoctos, vt confiderent restituendam esse Ecclesiam: sed quia opus erat non vulgari confirmatione, etiam exhibitas fuisse multas visiones. & simul etiam illud addendum est, quanuis nemo sese interponat, Deum tamen vltrò solicitum esse de sua Ecclesia, nec quicquã omittere quod ad fulciendam suorum fidem necessarium sit vel vtile. Cæterùm, vbi dicit Propheta se expergefactum fuisse ab Angelo, discamus nisi spiritu suo nos Deus expergefaciat, ita dominari in nobis torporem, vt mentes sursum erigere non possimus. Quoniam ergo Deus videt nos ita affixos esse terræ, excitat nos quasi è veterno. nam si opus tali auxilio habuit Propheta, quid nobis fiet, qui procul absumus ab eius fide? imò qui sumus duntaxat terra & cinis, si ille fuit terrenus? Etsi notandum est, non tam socordia obrutum fuisse Prophetã quàm admiratione correptũ, vt vix apud se esse: sicuti accidere solet hominib⁹ ἐκστατικοῖς.

monetur

monetur etiam Propheta, vt attentus sit ad visionem, *Quid tu vides?* Iam oblatum fuerat spectaculum quod exposui: sed Propheta vidẽdo nihil vidisset, nisi ab Angelo admonitus. Cęterùm notandum est hanc tarditatem Prophetæ nobis ideo esse vtilem, quia inde certius colligimus non temere quicquam imaginatum esse: sed quum veluti clausis oculis præteriret quod Deus monstrabat duce Angelo, fuisse adductum vt proficeret. Colligimus ergo nihil hîc esse fortuitum, sed verè diuinitus gubernatum fuisse Prophetam, vt disceret quod postea fideliter traderet aliis. Postea narratur visio, nempe quòd candelabrum ex auro ostensum fuerit. Materia candelabri pertinet ad mysterii commendationem. Verum quidem est, aurum esse metallum corruptibile: sed quia non possumus aliter capere quæ superant hunc mundum, ideo sub auro & argento, sub lapidibus pretiosis Dominus figurat quæ verè cœlestia sunt, & quæ dignitate excellunt supra terram & mundum. Hoc etiam consilio voluit Deus candelabrum sibi conflari ex auro: non quòd indigeat vllis diuitiis vel opibus terrenis, vel etiam oblectetur, quemadmodum scimus oculos hominum capi auri & argenti intuitu. Scimus quidem hæc omnia pro nihilo duci coram Deo, sed hoc respexit in omnibus illis symbolis, vt scilicet expenderent aliquid sublime & magnificum notari quoties inspicerent candelabrum illud aureum. ergo ex pretio auri debuit colligere Propheta aliquid hic repræsentari non vile aut abiectum: sed quod raræ esset ac maximæ dignitatis. Dicit postea *fuisse peluim.* alii transferunt Lenticulam: sed erat vas rotundum. *& fuisse super caput candelabri*: hoc est, in ipsa summitate. nam lucernæ ardebant in ipso culmine candelabri. Iam *suberat peluis.* & hic aliquod discrimen est inter candelabrum templi & hoc de quo nunc disserit Propheta. nam in candelabro templi plures erant pelues aut lenticulæ. sed hîc Propheta dicit fuisse vas vnum: deinde, fuisse septem infusoria vel septem fusiones. nam hac voce tam canales ipsos intelligere possumus quàm ipsum actum fusionis. Sed præstat referre ad infusoria quæ stillabant perpetuò oleum, vt elychnia ipsa nunquam arescerent, sed possent colligere semper nouum vigorem. Dicit *septem & septem fuisse*, hoc est, septena fuisse infusoria lucernis in ipsa summitate: deinde, *fuisse duas oleas*, quæ suggererent nouam copiam, ita vt oleum semper afflueret. Nunc ergo quærenda est ratio visionis. Multi per candelabrum intelligunt Ecclesiam, & hoc est tolerabile. Quanquam simpliciter existimo hîc Deum testatum fuisse Iudæis, quòd candelabrum erigi præceperat in medio Templo, nõn fuisse inutile vel lusorium, sed fuisse symbolum efficax. Non dubium autem est, quin Deus gratias Spiritus sui, hoc est, varia dona per lucernas representauerit. Interea commentum illud facessat de septiformi gratia. Neque enim Deus restringere ad numerum illum voluit dona Spiritus sancti, quorum multiplex est varietas, imò ferè immensa. ergo numerus septenarius perfectionem designat, pro communi & recepto Scripturæ more. Deus ergo in medio templo candelabrum voluit locari, vt testatum faceret semper in Ecclesia lucere Spiritus sui gratiam, nec vnius tantùm generis, sed ita vt nihil ad perfectionem deesset. Alii existimant per Lucernas doctores repræsentari. sed iam dixi nihil esse melius quàm sumere simplicem aliquam summam, nec tam argutè philosophari. Non dubium quidem est, Deum infundere suas gratias vt Ecclesiam illuminet per ministros. hoc satis experimur: sed sufficiat nobis quod dixi, Deum nunquam Ecclesiam suam deserere, quin Spiritus sui donis eam illustret. Interea varietas etiam donorum exprimitur in septem lucernis. hoc est vnum. Postea sequitur, Prophetam *sciscitatum esse ex Angelo quid hoc sibi vellet.* vnde iterum colligimus, gradatim edoctum fuisse Prophetam, vt plus reuerentiæ nunc apud nos obtineat hæc visio. nam si statim assequutus esset Propheta quid hoc vellet, contemptim posset à nobis legi hæc narratio: saltem non essemus tam attenti. deinde putarent fortè aliqui non fuisse certam visionem. sed quum Propheta ipse attentè considerat id quod sibi oblatum est diuinitus, & tamen deficit, neque potest intelligere quid Deus significet, hinc monemur non esse hîc torpendum: quia nisi sedulò & seriò etiam incumbimus ad hoc vaticinium intelligendum, certè non sumus magis perspicaces quàm Propheta ipse, qui opus habuit duce ac magistro. Interim proponitur nobis eius exemplum ad imitationem, ne scilicet despondeamus animos, siquando nobis obscuræ sunt prophetiæ: quia dum interrogat Propheta, statim Angelus succurrit eius ignorantiæ. Non dubium igitur est quin Dominus intelligentiam nobis quoque suppeditet, si fatemur eius mysteria nobis recondita esse, & inscitiæ nostræ nobis conscii ad ipsum confugimus, & petimus vt ne frustra nobiscum loquatur, sed fructum etiam doctrinæ nobis proferat. Quòd Angelus quærit à Propheta, ánnon intelligat, non debet accipi tanquam obiurgatio socordiæ, sed tanquam admonitio qua excitet omnium mentes ad hoc mysterium reputandum. Dicit ergo, *Tu ignoras quid hoc sibi velit*, vt eliciat confessionẽ ignorantiæ à Propheta. Iã si Propheta, quum Spiritu Dei raptus esset supra mundũ, nõ potuit statim cognoscere quorsũ tẽderet hęc visio: quid nos reptãtes in terra poterim⁹, nisi

Dominus nobis intelligentiam suppeditet? denique iterum commendat nobis Zacharias excellentiam huius vaticinii, quò attentius reputemus quid hîc Deus significet. Quòd Angelum vocat Dominum suum, id fit more Hebraico. nam ita solebant vocare quoscunque virtute aliqua vel præstantia eximios. Non vocat Dominum, quasi Dei gloriam ad ipsum transferat, sed honoris tantùm causa sic eum appellat. & rursus etiam monemur, si cupimus proficere in mysteriis Dei, nihil esse nobis arrogandum: quia hîc Propheta ingenuè fatetur suam inscitiam. Ne etiam nos hodie pudeat nos prosternere ad pedes Dei, vt doceat tanquam paruulos. nam quisquis cupit esse Dei discipulus, necesse est vt sibi desipiat, hoc est, vt vacuus omni persuasione sui ingenii & prudentiæ accedat, séque docilem præbeat Deo. nunc sequitur expositio. Respondet enim Angelus, *Hic sermo Iehouæ*, inquit, *ad Zerubbabel, dicendo, Non in exercitu*, &c. Hîc testatur Angelus quod iam breuiter attigi, sufficere scilicet vnius Dei virtutem ad conseruandam Ecclesiam, neque opus est aliis adminiculis. Opponit enim hîc Spiritus Dei omnibus terrenis opibus: atque ita ostendit Deum nihil aliunde mutuari ad Ecclesiæ suæ conseruationem, quia abundat omni genere bonorum ad eam locupletandam. Cæterùm per nomen Spiritus scimus intelligi potentiam eius ac virtutem: quasi diceret, Deus vult sibi vni acceptam referri Ecclesiæ salutem: & quanuis Ecclesia multis rebus indigeat, nō est tamen cur huc vel illuc flectat oculos, vel quærat ab hominibus hoc vel illud: quia penes Deum vnum suppetit omnis abundantia bonorum. & per synecdochen Exercitus & fortitudo hic accipiuntur pro omnibus adminiculis, quæ sunt extra vnicam Dei gratiam. Certum quidem est, Deum non semper immediatè & per se agere, quia vtitur variis mediis, & adhibet in obsequium suum hominum ministeria: sed tantùm docere voluit perperàm nos facere, si huc & illuc circunspicimus, si vacillemus, si denique nos solicitant variæ spes & varii metus, & variæ curæ: quia debemus in vnum Deum sic esse defixi, vt certò statuamus eius gratiam nobis sufficere, quanuis nihil nobis appareat: imò vndique nobis immineat inopia & egestas: vt tamen vno Deo confisi bene speremus. hęc summa est. Sed simul etiam ostendere voluit Deus Ecclesiam erigi & conseruari non humano nec vulgari modo, sed mirabiliter & præter omnes spes ac sensus nostros. Verum quidem est, sicuti nuper dixi, Deum non respuere in totum hominum operam in ædificanda & tuenda Ecclesia: sed interim videtur ludere dum agit per homines, quia mirifica sua virtute superat quicquid potest concipi humano sensu. hæc admonitio valde necessaria tunc fuit, quum Ecclesia Dei esset contemptibilis: imò quum increduli superbè illuderent miseris Iudæis, quos videbant esse exiguo numero, & carere omnibus terrenis præsidiis. Quum ergo nihil esset splendidum vel admiratione dignum inter Iudæos, oportuit illis testatum fieri quod nunc audimus, nempe sufficere Deo arcanam suam virtutem, vt nihil aliunde subsidii occurrat. & huc etiam spectant quæ vidimus de infusoriis septem, & de oleis. nam si Deus opus haberet terrenis auxiliis, oportuit ministros præstò esse, qui oleum infunderent. Sed erāt septem infusoria quæ suggererent semper oleum. Vnde? nempe ab ipsis oliuis. Quum ergo essent arbores fructuosæ, & inde exprimeret Deus arcana sua virtute oleum, ne vnquam lucernæ siccæ essent, hinc colligimus clarè fuisse monstratum quod nunc dicit Angelus, nempe sine exercitu & sine fortitudine Ecclesiam locupletatam fuisse Spiritus sancti donis, & in illis satis fuisse præsidii ad eius conseruationem, vt retineret integrum statum, & vigeret incolumis ac floreret. Nunc ergo vbi videmus omnia esse desperationis plena, semper in memoriā nobis veniat hæc visio, Deū scilicet sibi satis potentē esse propria virtute, vt nō aliunde suppetat auxiliū: quia Spiritus eius pro lucernis, pro infusoriis, pro oleis nobis erit, vt scilicet tādem experientia demōstret mirabiliter nos fuisse seruatos eius manu. Tenemus ergo nunc Prophetæ sensū, & cur exhibita fuerit hæc visio. nēpe vt certò persuasi essent fideles bene sperandū esse de perfecto illo Ecclesiæ statu qui promissus fuerat, quia non æstimanda sit ex mediis vel adminiculis terrenis: quoniā Deus instructus sit sua virtute, neq; opus habeat quicquā aliūde mutuari. Porrò dicit Zacharias *hunc esse sermonem ad Zerubbabel*, nēpe vt animū colligeret, atq; ita alacrius pergeret in tēpli & vrbis ædificatione. Scimus enim Zerubbabel fuisse ducē populi, & eius auspiciis reuersos fuisse Iudæos in patriam: deinde in ipsa vrbe ędificanda fuisse ab omnibus respectū, quoniā propter regiū genus pollebat magna dignitate. Interea tamen sub eius persona Deus totum populū alloquitur. perinde igitur est ac si dixisset Angelus, hunc sermonem esse ad Ecclesiam. sed caput συνεκδοχικῶς hîc ponitur pro toto corpore. Iam quum Zerubbabel vmbra duntaxat Christi fuerit, simul tenendum est, sermonem hunc dirigi ad Christum & ad omnia eius membra. Sic meminerimus totam fiduciā nostrā vnica Dei gratia niti debere, quoniā si pēdeat ab humanis mediis, nihil erit certū vel firmum. Deus enim, quemadmodū dixi, ideo nobis subducit quæ animos addere possent secundum carnis sensum, vt ad se nos inuitet. vel potius attrahat. ergo vtcunque nos deficiant terrena media, discamus in vnum Deum recumbere, quoniam *non in exercitu neque in fortitudine*

titudine erigit Ecclesiam suam Deus, & erectam conseruat in suo statu: sed facit hoc suo Spiritu, hoc est, propria & intrinseca & admirabili virtute, quam non permiscet humanis mediis, vt scilicet nos abstrahat à mundo & teneat quasi sibi prorsus affixos. hæc ratio est cur dicat hunc sermonem spectare ad Zerubbabel. Cras prosequar reliqua.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, sicuti nobis verbo tuo affulges & monstras salutis viam, vt apertis oculis intueamur hanc lucem: & quoniam cæcutimus etiam in meridie, aperias nobis oculos: & lux interior Spiritus tui nos adducat ad verbi tui lucem, vt non dubitemus quin solus nobis sufficias ad suppeditanda omnia quæ nobis necessaria sunt ad fruitionem cœlestis vitæ, vt stillando sic nos subinde & assiduè reficias, ne vnquam extinguatur lumen fidei quod semel accensum fuit in cordibus nostris tua gratia, donec tandem perueniamus ad eam plenitudinem quæ nobis reposita est in cœlo: & sic nunc ex parte contenti simus mensura cognitionis qua nos donasti, donec tandem facie ad faciem te intueamur, sic vt transfigurati in imaginem tuam, fruamur etiam plenitudine eius gloriæ in quam receptus est Christus Dominus noster, Amen.

7 QVIS tu mons magne coram Zerubbabel? in planitiem: & educet lapidem capitis eius, clamores, Gratia, gratia ei.

Hic prosequitur Angelus idem argumentum quod iam cœpimus tractare, nempe quãuis obscura sint principia, & ferè nullius pretii vel dignitatis, tamen Deum mirabiliter facturum, vt Templi ædificatio surgat. Cæterum, quoniam res non modò ardua erat & difficilis, sed impediebatur variis modis, hæc ratio est cur dicat nunc Angelus nullũ fore obstaculum quod Deus non procul repellat vel cogat in ordinem. Comparat enim monti vel monarchiam Persarum vel omnes hostium copias, quæ ex multis partibus tunc repentè emerserant: ita vt putarent Iudæi reditum suum fuisse quasi inutilem, & se deceptos, quia non respondebat euentus votis ipsorum & spei. Nunc ergo tenemus Spiritus sancti consiliũ, quoniã variis artibus moliebatur Satan abrũpere tẽpli ædificiũ, hîc Angelus pronũtiat nullũ fore tam sublime obstaculum quod impediat cursum operis, quia Deus etiam altissimos quosque montes possit subitò redigere in planitiem. *Quis tu mons magne?* inquit. Hæc locutio plus habet vehementiæ quàm si dixisset simpliciter Angelus, non posse omnes hostium conatus quicquam proficere. nam insultat superbiæ & temeritati eorum qui tunc putabant se superiores fore Iudæis: Vos estis, inquit, instar montis magni: hoc est, moles vestra est quidem terribilis, & posset primo intuitu non modò debilitare animos, sed etiam frangere: atqui nihil estis cum tota vestra altitudine. Potest autem duplex esse contextus, *Quis tu mons magne? in planitiem coram Zerubbabel*: vel, Quis tu mons magne coram Zerubbabel? & posterior hic sensus magis placet, sicuti etiam ferè receptus est omnium consensu. Dicit autem montem esse coram Zerubbabel, vel in conspectu: quia sese opponat. Nunc aptanda etiam est huius doctrinæ vtilitas ad nostram ætatem. videmus enim vt Satan excitet ingentes copias, videmus vt tota mundi potentia conspiret contra Ecclesiam, ne crescat vel iustos faciat progressus regnum Christi. Quum reputamus quantæ sint difficultates quæ nobis occurrunt, ferè euanescimus vel concidimus exanimes. Veniat igitur nobis in mentẽ nõ esse nouũ si hostes nostri sua altitudine magnos montes superent: quia Dominus tandẽ rediget ipsos in planitiem. Hic ergo clypeus poterit deiicere ac prosternere quicquid magnitudinis diabolus ingeret ad nos terrendos: quia sicuti montem magnum tunc redegit Dominus in planitiem quum Zerubbabel nullis ferè viribus polleret: sic etiam hodie, vtcunque audacter sese opponant multi aduersarii, ne Christus spirituale templum Deo Patri ædificet, tamen euanidos fore istos conatus. Postea adiungit, *Educet lapidem capitis eius*. Relatiuum est fœminei generis, & ita intelligi debet de ipso ædificio. Zerubbabel ergo lapidem educet, qui emineat in capite templi. Per Lapidem capitis, intelligo summum, vel qui locandus erat in ipso culmine. Iam fundamenta templi iacta fuerant: erat mediocre ædificium & ferè contemptibile: tamen non poterat progredi quum multi hostes ad turbandum opus, vel saltem tardandum confluerent. Tamen promittit Angelus quod postea clarius exponet, templum ad perfectionem suam venturum, quia Zerubbabel educet, hoc est, proferet in lucem vel in sublime lapidem capitis, id est, qui immineat in ipso fastigio templi. & postea subiungit, *Clamores: Gratia, gratia ei*: hoc est, prosperum successum huic lapidi vel templo Deus concedet. nam relatiuum Ei, iterum est fœminei generis. Non potest igitur quadrare personæ Zerubbabel, sed vel templo conuenit vel lapidi. Probabilius tamen est Angelum loqui de ipso templo. Dicit autem fore clamores, quia

oportuit fideles animari ad fiduciam, deinde ad preces, vt scilicet optarent assiduis votis prosperum & fœlicem successum ædificio templi. Iubet ergo Angelus pios omnes vna voce bene precari templo. sed quoniam omnis prosper euentus pendet à Dei beneplacito, ideo vtitur voce חן, quam bis repetit, vt fideles melius hortetur ad perseuerantiam: deinde accendat etiam desiderium & ardorem. Nunc ergo videmus quid hic versus in summa contineat: initiò Angelus ostendit, quantunuis impetuosè ruant impii contra templum, conatus tamen ipsorum fore irritos: & vtcunque putent se æquare summos montes, tamen esse in manu & arbitrio Dei, redigere ipsos in planitiem: hoc est, subitò prosternere vt iaceant. hoc vnum est. Deinde adiungit secundo loco, templi ædificio fore successum fœlicem: quia educet Zorobabel lapidem summum, hoc est, qui emineat. Tandem adiungit debere fideles vno ore precari, adeóque perseueranter insistere, & summo ardentíque affectu in istam precationem, vt Deus benedicat templo & perducat vsque ad summam perfectionem. Nûc sequitur:

8 Et factus est sermo Iehouæ ad me, dicendo,

9 Manus Zerubbabel fundarunt domum hanc, & manus eius perficient eam: & cognosces quia Iehoua exercituum miserit me ad vos.

Confirmat hac sententia quod nuper dixi, non esse cur fideles dubitent vel anxiè laborent quòd videant ignobile esse principium ædificii, & contemptum coram mũdo: quia Dominus tandem ostendet suis auspiciis suóque iussu fuisse extructum, atque ita fœlicius longè succedet quàm ferat omnium opinio. dicit autem *sermonem Iehouæ sibi fuisse datum*, & tamen in fine proximi versus ostendit sententiam hanc profectam fuisse ex ore Angeli. sed satis nota est ac trita hęc loquẽdi ratio, vbi scilicet Deus ipse loqui dicitur, quanquã adhibeat vel Angelos vel homines medios, quia nuntii persona nihil minuit de reuerentia sermonis. Debet igitur cõstare verbo Dei maiestas sua inuiolabilis, etiamsi per homines vel Angelos ad nos defertur. Certus autem erat Propheta nihil in medium afferri ab Angelo, sed eũ esse Dei ministrũ. Summa est, templum, quanuis interruptio aliqua contigerit, sic inchoatũ esse vt tandem perfectio speranda sit: quoniam Deus vsus est opera Zorobabel. itaque non deseret opus manuum suarũ. Quia ergo Deus præcipuus est author ædificii, fieri non poterit quin tẽplum tandem ad perfectionẽ suam surgat. huc tendit Angelus in his verbis, *Manus Zerubbabel fundarunt domum hanc.* De fundamẽtis quidẽ nulla erat dubitatio: sed persuasi erãt plerique ædificium illud fore semper mutilum, quia iam Satan per validissimos hostes impedierat ipsa exordia. Quoniã ergo ferè omnium animos occupauerat desperatio, ideo pnũtiat Angelus, Zorobabel fore cõpotem voti sui, quia tẽplum absoluet quod inchoauit. & postea addit, *Scies quod Deus miserit me ad vos.* De hac scientia alibi diximus. Sũma est, euẽtum rei certum & idoneum fore testẽ, nihil fuisse temere ab hominibus tentatum, sed tẽplum ædificatum fuisse iussu Dei, quia conspicua erit illius virtus in perfectione. Alloquitur autẽ Prophetam, qui tametsi indubiè persuasus erat de euentu & complemento huius vaticinii, experientia tamen ipsa didicit Angelum diuinitus missum fuisse qui hoc promitteret. Diximus autem aliis locis duas esse scientiæ species: vna est fidei, quam concipimus ex Verbo, etiamsi res nondum apparet: altera est experientiæ, vbi Deus effectum adiungit promissioni, & ostendit se non frustra loquutum esse. hanc ergo speciem designat nunc Angelus quum dicit, *Scies me diuinitus missum fuisse ad vos.* Iam si placet hoc referre ad Christi personam, dixi posse commodè fieri. nam certum est sic Angelos tunc fuisse missos, vt tamen Christus præsideret. Quoniã ergo nihil tentatum fuerat in ædificio templi, nisi Christo præeunte, meritò hîc dicit se à Patre esse missum. Postea sequitur:

10 Quia quis contempsit diem paruitatum? (*paruarum: sed hîc accipitur pro paruitate*) gaudebunt & videbunt (*ad verbum*) lapidem stanneum in manu Zerubbabel (*sed ita resolui debet oratio, Certè gaudebunt vbi viderint lapidem in manu Zerubbabel*) septem hi, oculi Iehouæ sunt circumeuntes per totam terram (*vel qui discurrunt.*)

Hîc castigat Angelus ignauiam & timorẽ populi, quia maior pars nimis pusillo erat animo, & obiurgat etiam Iudæos, quòd æstiment opus Dei ex primo intuitu: *Quis est qui contempsit diem paruitatum?* inquit. Non quærit quisnam sit, quasi loquatur de vno duntaxat, vel quasi illi essent pauci numero vel incogniti: sed compellat totum populum qui implicitus erat isto vitioso affectu. Omnes enim deiectis erant animis, quia putabant opus illud quod incœ-

inceptum erat, fore ludibrio impiis, & nullius esse momenti: quemadmodum apud Nehemiam legimus, senes fleuisse ita vt ferè omnes proiicerent sua instrumenta, & discederent à templi ædificatione. Videmus ergo non paucos spreuisse parua illa initia, sed debilitatos fuisse animos totius populi, quia putabant se operam ludere in templo extruendo, quod non accederet ad gloriam & splendorem prioris templi: Quid hîc facimus? volumus Deo templum erigere: Sed quale? quod respondeat templo Solomonis? atqui ne decima quidem pars apparet: tamen Deus promisit templum hoc fore excellentissimum. Quum ergo secum hęc omnia voluerent, putabāt vel non adesse tempus, vel frustra se satagere, quoniam Deus nolet habitare in illo tugurio ignobili. hæc ratio est cur nunc dicat Propheta, *Quis est qui contemnit?* Deus ergo hîc sese opponit ingrato populo & maligno: & ostendit eos omnes perperàm facere, quia coniiciant oculos & defigant duntaxat in ipsa principia: quasi Deus non superet sua virtute quicquid concipere possunt humani sensus. Quoniam ergo volebat Deus mirabiliter tēplum extruere, ideo hic coarguit Angelus illas obstreperas voces populi. Tādem addit, *Gaudebunt tamen vbi viderint lapidem stanneum in manu Zorobabel.* Quanuis seuera & acri obiurgatione vsus fuerit, tamen hîc mitigat asperitatem sermonis: & promittit Iudæis, vtcunque indigni essent tanto Dei beneficio, visuros quod minimè sperabant, nempe Zorobabel instructum & præditum omnibus necessariis ad templi perfectionem. *Videbunt* ergo *Zorobabel cum lapide stanneo*, id est, cum lapide perpendiculari: quemadmodum etiam hodie vtuntur architecti lapide plumbeo. sic Lapidem stanneum vocat in manu Zorobabel, vbi iterum sese accinget ad templi perfectionem. Pertinet etiam ad nos huius doctrinæ vsus. Deus enim vt magis illustret virtutem suam, tenuiter initiò operatur, vbi ædificat spirituale templum suum: nihil magnificum illic cernitur, quod rapiat hominum oculos & sensus ad se, sed omnia ferè sunt contemptibilia. Posset quidem Deus exerere statim virtutem suam, & ita expergefacere cunctos mortales, & rapere ipsos in admirationem: posset quidem, sed quemadmodum iā dixi, vult miraculis augere potentiæ suæ fulgorem, vbi ex ignobili principio producit quod nemo vnquam putasset. deinde vult etiam probare fidem suorum. Nostrum enim est semper sperare supra spem. Iam si principia magnum aliquid & sublime promitterent, nulla esset probatio & nullum examen fidei. atqui vbi spe concipimus quæ non apparent, deferimus iustum honorem Deo: quia pendemus duntaxat ab eius virtute, & non à mediis propinquis. Sic videmus Christum ipsum conferri surculo, qui exortus est ex trunco Isai. Poterat facere Deus vt nasceretur Christus quum adhuc splenderet domus Dauidis, & quum staret adhuc regnum incolume. voluit tamen prodire ex trunco Isai vbi nomen ipsum regium ferè abscissum erat. deinde potuit statim Christum producere quasi proceram arborem: sed nascitur tanquam ignobilis surculus. Sic etiam apud Danielem confertur lapidi rudi & impollito, qui exciditur ex monte. & idem etiam nostro seculo impletum fuit, & hodie adhuc impletur. Si reputamus qualia sint principia & fuerint nascentis Euangelii, certè nihil fuit præclarum pro sensu carnis. & hac etiam de causa nos audacter contemnunt aduersarii: putant nos esse hominum quisquilias, & sperant futurum vt nos disiiciant & dissipent solo flatu. Multi sunt hodie qui contemnunt diem paruitatis, hoc est, qui flaccescunt animis, vel etiam derident nostrum studium, dum vident sedulò nos incumbere ad promouendam doctrinam Euangelii, quasi labor noster sit ridiculus. & nos etiam ipsi tangimur hoc affectu: nemo est qui non interdum refrigescat, vbi videt principia Ecclesiæ tam esse sordida coram mundo, & nullius dignitatis. hinc colligimus quàm vtilis hodie nobis sit ista admonitio, nempe nos tandē visuros quod minimè cōiicere licet vel sperare ex præsenti rerū intuitu: quia etsi Dominus tenuiter incipiat & quasi sub infirmitate, tandē videbitur lapis in manu architecti ad opus cōplendum. Nullus hodie est Zorobabel in mundo, cui mandata sit functio hæc extruendi templi: sed scimus Christum principem esse architectū: deinde ministros eius esse operarios qui sub ipso laborant. Vtcunque ergo Satan excæcauerit superbia & fastu incredulos, ita vt despiciant & subsannent ædificium in quo satagimus, tamen Dominus ipse ostendet se præcipuum esse authorem, & dabit virtutem Christo implendi operis. Postea addit, *Septem hæc*, vel septem hi *oculi Iehouæ circumeuntes per totam terram.* Reuocat Angelus Zachariam ad id quod paulò antè vidimus. nam quum sermo esset de lapide, dicebat Zacharias sibi oblatos fuisse septem oculos in lapide illo. Exponit Angelus quid sibi velint isti septem oculi, nempe quia Dominus sua prouidentia diriget opus vsque ad perfectionem. Diximus autem tribui Deo septem oculos, vt certò statuamus nihil ipsum latere: quia nemo inter homines vel Angelos tanta perspicacia excellit, quin tamen aliqua ignoret. Scimus multa Dei mysteria abscōdita esse Angelis, nisi quatenus mittūtur. tūc enim accipiūt pro officii sui modo quod satis est reuelationis. Sed hîc Angel⁹ ostēdit minimè esse timēdū ne quid accidat quod De⁹ nō ꝓuiderit. *Septem enī oculi*, inquit, *obambulant per totum orbem*: nō quòd Deus septē oculis opus habeat, sed scimus quid valeat nu

1. Nehe. 3. d. 12

Iesa. 11. a. 1

Dan. 2 g. 45

merus septenarius in Scriptura, designat perfectionem. Summa est igitur, Deum satis prouidum fore, vt nihil accidere possit quod ipsum turbet, vel quod auertat ipsum aut moretur à cursu operis sui. Quare? Sunt enim septem oculi: hoc est, superat sua prouidentia quicquid est acuminis, & oculi eius circumeunt totam terram: ita vt neque à tergo, neque à fronte, neque à dextra, neque à sinistra, neque sursum, neque deorsum possit diabolus quicquam machinari quod non facilè discutiat. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. Quantum ad verba spectat, אלה vertunt quidam in neutro genere, Illa septem, sunt isti oculi Dei. sed quod ad rem ipsam spectat, nulla est ambiguitas. Vult enim Angelus fideles recumbere in prouidentiam Dei, ita vt securi sint, & nullum discrimen timeant: quoniam scilicet Dominus discutiet quicquid erit contrarium suo consilio. Iam sequitur:

11 Et respondi & dixi ad eum, Quid duæ oleæ istæ ad dextram candelabri, & ad sinistram eius?

12 Et respondi secundò, & dixi ad eum, Quid duo aluei (*vel cursus, vertunt alii spicas*) olearum, quæ sunt inter duas fistulas auri, fundentes à se aurum?

13 Et dixit mihi dicendo, Annon cognoscis quid hæc sint? & dixi, Non Domine mi.

14 Et dixit, Hi sunt duo filii olei qui astát apud Dominatoré cunctæ terræ.

Refertur iterum eadem visio, vel saltem non absimilis priori, quam nuper exposuimus: tantùm accedit maior explicatio, quia dicit Propheta se ab Angelo fuisse sciscitatum quid sibi vellent duæ oleæ quæ stabant ad dextram & sinistram candelabri: postea quid sibi vellent duo cursus vel aluei olearum inter fistulas vel canales. Iam dixi שבלים ab aliis verti aliter, nempe Spicas: putant conferri spicis ramos olearum, qui pleni erant & onusti baccis. sed metaphora illa videtur mihi esse asperior. atqui vox ista ambigua est apud Hebræos, & sæpe accipitur pro alueo, vel pro cursu, vel defluxu. Optimè autem cōuenit huic loco hic sensus: & miror omnes interpretes hoc non obseruasse: quia proculdubio necessitas eos coegit ad metaphoram illam, quanuis dura esset, confugere. sed scimus oblatum fuisse tale spectaculū Zachariæ, vt oleæ perpetuò suggererent copiam olei, ne scilicet elychnia exarescerent, atq; ita deficerent lucernæ. Quum ergo ab vtraque parte essent infusoria, vel canales, vel fistulę, & tres canales exciperent oleum ab vna oliua, quatuor autem exciperent ab altera, vt ita tota copia manaret ex duabus oleis, & interim essent septem fistulæ, videmus quàm bene hoc conueniat: nempe inter ipsas oleas, quę erant à dextris & à sinistris, deinde inter infusoria & inter duos canales etiam fuisse simul istos alueos olei. Quum ergo decurreret oleum per infusoria, & simul per duos canales transiret, ideo interrogat Angelum quid sibi vellent aluei vel decursus. Iam responsio est, *esse duos filios olei, qui stant coram Dominatore terræ*: hoc est, esse quasi duos fontes qui à Deo ipso oleum suppeditent, ne lucernæ penuria deficiāt. hæc summa est. Dixi aliquid diuersum esse in visione, tametsi nihil hìc nouum ferè referat Angelus, nisi de alueis & de canalibus. sed quia noua explicatio accedit, dubium non est quin propius considerauerit Zacharias quod leuius inspexerat paulò antè. Quò igitur attentior fuit Propheta ad visionem, eò etiam magis confirmata fuit: quoniam Deus ostendit quod antè non satis obseruauerat, nempe esse canales vel fistulas, per quas deflueret oleum in singula infusoria: deinde esse decursus, hoc est, esse continuum fluxum olei, quemadmodum si fluuius decurreret per suum alueum. Gradatim verò Prophetam suum voluit proficere Deus, vt discamus sensus nostros hodie adiicere ad huius doctrinæ intelligentiam, quemadmodum non vulgaris est eius vtilitas, vt nuper admonui. Eadem enim ferè ratio est nostri temporis, quæ fuit illius. nam instaurat nunc Christus virtute Spiritus sui spirituale templum quod dirutum fuerat & prorsus euersum. Multis enim seculis qualis fuit Ecclesiæ dignitas? certè nihil præter ruinas tunc conspici potuit: nunc verò vbi cœpit Deus spem aliquam facere nouæ ædificationis, Satan multos impetus hinc inde coaceruat, vt abrumpat cursum operis. nos autem teneri & molles sumus, imò pusillis animis, vt vix centesimus quisque animosè laboret sicuti decebat. hinc ergo colligimus quàm necessaria sit nobis hæc doctrina. ideo non est hoc superuacuum, quòd Propheta non semel & vno momento apprehendit quicquid oblatum in visione fuerat, sed paulatim & per certos gradus progressus est. Diximus etiam antea studium proficiendi notandum esse in Zacharia. nam vtcunque non statim assequamur quicquid docet Deus, tamen obscuritas ipsa non debet nostrum studium impedire, sed potius imitandus est nobis Propheta, qui in rebus perplexis & sibi incognitis Angelum interrogat. Hodie non mittuntur è cœlo Angeli, qui nobis respondeant ore

re ad os:sed tamen quisquis & modestè & cupidè interrogabit Deum,nō caret profectu. Deus enim vel per ministros suos ita elucidabit quæ videntur nobis esse obscura & plena caligine, vt sciamus in sermone eius nihil esse nisi dilucidum:vel spiritu & intelligentiæ & iudicij suppeditabit quod nobis deerit in hominum ministerio. Et hæc etiam ratio est cur Angelus exc[illegible]iat, *Tu nescis quid hæc sibi velint*?neque enim hic exprobrat Zachariæ suam inscitiam, sed poti⁹ admonet cunctos fideles,vt sese exacuant,& conferant totum suum studium ad discendum , ne scilicet negligentia ipsis viam præcludat. Non dubium igitur est,quin ista Angeli interrogatio ad nos omnes pertineat, Tu nescis quid hæc sibi velint? vt scilicet meminerimus sensum nostrum longè excedere,quæ putamus esse vulgaria.Sæpe enim fiet,vt percurrat quispiam multos Scripturæ locos,& putet se nihil legere nisi clarum,& satis sibi familiariter cognitum: interea tamen experiētia docet,ideo nos tanta confidentia inflatos esse,quia despicimus quasi ex alto ipsam doctrinam, quæ potius adoranda reuerenter erat.Ergo quisque nostrûm hac Angeli voce admonitus, agnoscat se adhuc hærere in primis rudimentis,vel saltē nondum omnia tenere, quæ necessaria erant cognitu : ideóque semper esse proficiendum vsque ad vltimam vitæ metam : quia hæc sapientia nostra est, vt simus discipuli vsque ad finem. Nunc venio ad responsionem Angeli , *Hi sunt duo filii olei*. Quidam per duos filios olei putant notari Regem & Sacerdotem.sed illud nullo modo conuenit. Non dubiū igitur est quin duos filios olei vocet cōtinuos fluxus: quasi diceret fieri nō posse,vt vnquam deficiat gratia Dei in conseruatione Ecclesiæ,quia scilicet Deus abūdat plena copia,& iubet gratiā ipsam sic profluere,vt nūquam minuatur abūdantia. Ideo dicit *adstare apud Dominatorem*,vel à Dominatore terræ.nā על aliquando significat Apud,aliquando de.sed ego eligere volui quod simplicius erat.*Adstant* igitur *duo filii olei apud Dominatorem*. Alii transferūt,iuxta Dominatorē,sed malè. Corrumpūt enim Prophetæ sensum: quia intelligit Angelus adstare istos duos filios olei apud Deū:quasi diceret penes Deum tātam esse plenitudinē gratiæ,vt nunquam possit exhauriri.Quamuis ergo defluat oleum,tamen sufficiet ad implendas septē lucernas hoc est,ad perfectionem,ita vt Deus Ecclesiam suam erigat,tueatur incolumem,& ad summam perfectionem adducat.Deus ergo non ita pauper est,quin perpetuò suggerat quantum satis erit gratiæ ad Ecclesiam suam seruandam.Quare?duo enim sunt Filii olei,hoc est,duo sunt continui defluxus apud ipsum , ita vt re ipsa sentiant fideles , vbi locupletantur Dei donis, nunquam sibi periculum esse ab aliqua penuria.hæc summa est:

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando hodie nobis obiicit Satan multos terrores,qui nos deiicere possent,vt sumus nimium debiles:da inquam,vt sublatis sursum oculis consideremus illam inuictam virtutem, qua præditus es ad omnia huius mundi obstacula vincenda:deinde etiamsi nihil in mundo,nisi contemptibile apparet,quod fidem nostram confirmet ac fulciat:tamen vt penetremus fidei oculis in virtutem tuam occultam,atque ita non dubitemus,quin tandem præstiturus sis quod hodie mundus putat impoßibile esse & ideo subsannat : atque sic perseueremus constanter in hac fiducia, vt tibi quisque nostrum operam suam ad extremum vsque impendat ,neque deficiamus in promouendo ædificio spirituali, donec tandem & nos ipsi colligamur & etiam opera nostra colligantur alii, vt tibi offeramus non tantùm spirituales hostias, quales hodie à nobis recipis,sed etiam vt tibi vnà cum Angelis offeramus æternum illud sacrificium laudis, ac cum iubilo tibi gratias agamus, vbi cernemus perfectum esse quidquid hodie tenuiter duntaxat inchoatum est,Amen.

CAPVT VI.

1 ET reuersus sum,& extuli oculos meos,& aspexi,& ecce volumen volans.

2 Et dixit mihi,Quid tu vides?Et dixi,Ego video volumē volās,lōgitudo eius viginti in cubito(*hoc est, ad viginti cubitos*)& latitudo eius decē in cubito (*hoc est , ad decē cubitos.*)

3 Et dixit mihi, Hæc est maledictio, quæ egreditur super faciem vniuersæ terræ : quia quisquis furatur,ex hac sicut illa punietur: & quisquis peierat,ex hac sicut illa punietur

4 Emittam (*vel producam*) eam, dicit Iehoua exercituum : & veniet ad domum furantis,& ad domum iurantis in nomine meo fallaciter:& residebit in medio domus eius, & consumet eam , & ligna eius, & lapides eius.

Hoc cap.docet Angel⁹ quidquid malorū passi fuerāt Iudæi profectū fuisse à iusto Dei iudicio:

deinde adiung· consolationẽ, quia Dominus tandẽ modũ vel finẽ imponet malis, vbi scilicet ini quitas proc abigetur. Interpretes in hoc toto vaticinio neque cœlũ neque terrã attingũt, quia nõ respic nt cõsilium Spiritus sancti. Quidã etiam putant volumẽ hoc intelligi de falsis, & peruersis mmentis, quibus vitiata fuerat doctrinæ puritas. sed nullo modo potest hoc stare. Non dub m igitur est, quin Deus Zachariæ ostẽdere voluerit Iudæos meritò pœnas dedisse, quia to t erra vel furtis vel periuriis referta erat. Quoniam ergo cõtempta fuerat religio, deinde omnis æquitas & iustitia, ideo ostendit non esse mirum si maledictio grassata fuerit per totam terram: quia scilicet Iudæi sua impietate, & suis sceleribus iram Dei ad extremum vsque prouocauerãt. Hæc est summa prioris mẽbri. Deinde quoniam terribilis erat hæc visio, additur correctio quædam, vbi apparet iniquitas in modio, & os modii occluditur: deinde transfertur modius occlusus in terram Sinear, hoc est, in Chaldæam, ne habitet in Iudæa. Ita priore membro Iudæos Propheta humiliat, & hortatur ad pœnitentiam, vt agnoscant Deum iustè sibi fuisse iratum: deinde erigit eorum animos ad bonam spem, vt certò expectent finem malorum, quia Dominus iniquitatem procul tollet, & trãsferet in Chaldæam, vt pura & immunis sit Iudæa ab omni scelere, vel à latrociniis & iniuriis, quibus obnoxia prius fuerat. sed singula ordine nobis tractanda sunt, quò melius pateat Prophetæ sensus. Dicit *se fuisse reuersum*: qua voce distinguitur hæc visio ab aliis. neque enim quæcunque hactenus legimus, simul & vno momento Prophetæ fuerunt exhibita: sed nunc hoc nunc illud vidit. Et hinc colligere licet fuisse aliquod tempus intermedium antequam Dominus offerret illi hanc visionem, quæ narratur hoc capite. Dicit *se extulisse oculos & aspexisse*: vt sciamus fuisse illi ostẽsum spiritu Prophetico quod narrabit. Sæpius leuauit oculos Zacharias: neque tamen Deus statim apparuit. sed oportuit seruos Dei quoties sese accingebant ad docendum, quasi subduci ab hominum cõsuetudine, & rapi extra mundum. Leuatio igitur oculorum, cuius meminit Zacharias, speciale aliquid notat: quasi diceret se fuisse præparatum, quia Dominus eum intus erexerat. Et non dubium est quin Prophetæ etiam hoc modo fuerint paulatim formati, vbi Dominus se illis patefecit. Fuit igitur hæc oculorum eleuatio, quasi præparatio ad excipiendum cœleste oraculum. Postea adiungit *se interrogatum fuisse ab Angelo, quidnam videret*. Potuit quidem dicere, occurrere sibi volumen in aere volans: sed nondũ tenebat quid hoc sibi vellet. Ideo Angelus interpretis munere fungitur apud eum. sed volumen dicit *fuisse longum ad viginti cubitos, & latum ad decem*. Hebræi putant hîc repræsentari Atrii figuram. Nam longitudo Atrii patebat ad 20. cubitos, & latitudo ad 10. Putant igitur egressum fuisse volumen è Templo, vt cõstaret maior authoritas, nec dubium esset quin Deus emitteret hoc volumen. Et hæc allusio etiamsi non satis sit solida, probabilior tamen est quàm allegoria illa puerilis Hieronymi, qui putat referri hoc debere ad Christum, quia trigesimo anno cœperit Euãgelium promulgare. Vult igitur numerum hunc aptari ad Christi ætatem, dum exorsus est munus docendi. sed illud est nugatorium prorsus. Et anxiè non inquiro cur longitudo hæc ponatur vel latitudo, quia non videtur multum facere ad summam rei. Quòd si libeat sequi probabilem coniecturam, certè illud magis tolerabile est quod iam attigi, nempe volumini fuisse hanc longitudinem & latitudinem, vt certò tenerent Iudæi nihil sibi proponi quòd Deus ipse non ratum haberet, quasi palàm cernerent Templi figuram, vel Atrii. Iam dicit Angelus *esse maledictionem, quæ egreditur super faciem totius terræ*. Tenendum memoria est quod nuper dixi, nempe hîc Iudæis proponi Dei iudicium, vt secum expendant meritò tam seuerè & patres ipsorum & ipsos fuisse castigatos diuinitus: quia scilicet accersiuerant sibi tales pœnas suis sceleribus. Iam quod dicit Angelus *volumen egredi per totam terram*, hinc colligimus non paucos tantùm fuisse reos, vel angulũ aliquem terræ fuisse corruptum, sed vbique grassatam fuisse iram Dei, sicuti nulla pars terræ mũda, vel pura erat à sceleribus. Quoniam ergo Iudæa corruptelis plena erat, ideo mirum esse non debuit, si Dominus irã suã effunderet, & quasi diluuio obrueret omnes partes terræ. Postea sequitur, *Quia omnis fur*, vel quisquis furatus fuerit, *ex hac sicut illa punietur*, vel recipiet mercedem suam: *& quisquis iurauerit punietur ex hac sicut illa*. Quãtum ad verba spectat, dissentiunt interpretes in istis particulis מזה כמוה. Quidam vertũt, Ex hoc volumine sicuti scriptum est: alii, Ex hac parte voluminis, sicuti ex diuersa. Imaginantur enim à fronte & tergo fuisse volumen scriptum, & vtrinque Deum pœnam denuntiasse tam furibus quàm periuris. sed ego potius ad terram ipsam refero: nec dubito quin genuinus sit Prophetæ sensus. Quia ergo nulla est Personarum acceptio apud Deum, Propheta postquam de tota terra loquutus est, dicit neminem posse impune effugere vbicunque peccauerit: quia ab vna parte vsque ad aliam oppositam Deus in iudicium omnes vocabit sine exceptione. Iam quod Propheta dicit periuros omnes sicuti fures pœnã daturos, nõ mirũ est: quia scilicet Deus qui vetuit furari, vetuit etiam peierare. Vltor ergo erit omniũ transgresionũ. qui putãt volumen hoc dãnari quasi contineret doctrinã adulteram & degenerẽ, adducunt hanc rationẽ, iniquũ esse, vt fur tã grauiter puniatur sicuti periurus. sed illud est nimis friuolũ. Et quẽadmodũ iã dixi, Deus hîc ostẽdit se fore vindicẽ Legis suæ quacunque in parte eam transgresi fuerint homines. Ideo tenendum est illud Iacobi, Qui vetuit mœchari, vetuit etiam furari. Ergo quisquis offenderit in vno transgressor est totius Legis: quia non debemus simpliciter respicere quid

Iacob. 2. b. 11

Deus

Deus vel præcipiat, vel prohibeat: sed maiestas eius debet semper nobis versari ante oculos, vt nihil sit tam minutum in Lege, quod non reuerenter excipiant omnes: quia non Leges ipsæ tantùm spectandæ sunt, sed ipse Legislator. Quoniam ergo violatur Dei maiestas si quis furatur, & quisquis transgreditur in minima parte, satis ostendit sibi non magni esse ponderis Dei verbum: ideo æquum est fures & periuros similiter puniri. neque tamē Scriptura dum ita loquitur docet paria esse peccata, sicuti stultè & peruersè olim Stoici garriebant. sed neque æqualitas pœnarum hîc notatur: tantùm significat Angelus neque furibus, neque periuris impune cessurum quòd transgressi fuerint Legem Dei. Notandum etiam est, synecdochicas esse locutiones: quia sub fur to comprehenditur quidquid pugnat cum officiis charitatis: ita hoc ad secundam Legis tabulam referri debet. Periuros autem vocat Propheta quicunque violant Dei cultum: & ideo periurium sub se cōplectitur quæcunque aduersa sunt primæ Legis tabulæ, & rēdunt ad violandum cultum Dei. Summa est quēadmodum iam dixi, vltorem fore Deum omnium scelerum, quia nō frustra Legem tulerit: longè ergo decipi homines, qui sibi blanditias faciunt, acsi tergiuersando possent eludere Dei iudicium, quia & fures & periuri trahentur ad Dei Tribunal, vt nemo eorū euadat, hoc est, nullum scelus manebit impunitum, quia non frustra semel protulerit ore suo maledictos esse omnes qui nō impleuerint quæcūque scripta sunt, &c. Et hoc clarius exprimit Propheta sequenti versu, vbi Deus ipse pronuntiat se facturum, *vt maledictio exeat super totam terram*: quasi diceret, Ego re ipsa ostendam non ideo me tulisse Legem vt contemptui habear. nam efficaciter doctrina Legis meæ procedet, vt quicunque eam violauerit sentiat sibi fuisse non cum homine mortali, vel cum aliquo sonitu vocis negotium: sed cum Iudice cœlesti. *Educam* igitur *maledictionem super totam terram.* Dixi Prophetam fuisse edoctum hoc spectaculo, vt discerent omnes Iudęi nihil esse mirum, si tam duriter afflicti fuissent: quia scilicet corruperant totam terram suis sceleribus, ita vt nulla pars Legis sancta illis esset. nam ab vna parte corruperant cultum Dei, & desciuerant à vera pietate: deinde alii alios vexabant multis iniuriis, vel fraudibus opprimebant. Quū ergo nulla vigeret æquitas in populo illo: deinde nulla etiam religio, ostēdit Deus se esse authorem pœnarum: quia scilicet nemo tunc erat innoxius. Postea adiungit, *Veniet ad domum furis & ad domum iurantis in nomine meo fallaciter, & illic residebit, & consumet domum ipsam, & ligna, & lapides*. Hîc Propheta ad pœnitentiam magis extimulat Iudæos quum ostendit maledictionē ita volare, vt penetret in omnes domos: quasi diceret, frustra sese munient vel occludēt, qui digni pœna erūt. Maledictio enim quam ego emitto, perueniet ad singulos: deinde, residebit illic. Scimus ita sibi blādiri hypocritas quasi possent defungi ad momentum, vbi Deus iratus & infensus appa ret. sed Propheta hîc ostendit frustra hoc sperari, quia incumbet maledictio omnibus impiis, donec ipsos penitus subuerterit: imò consumpserit ipsorum domos, ligna etiam & lapides. denique intelligit nullum fore pœnarum finem, donec recōciliati fuerint homines Deo. Et his verbis admonet quàm terribile sit incidere in manus Dei, quia vrgebit omnes impios & sceleftos, donec in nihilum ipsos redigat. Nunc ergo tenemus consiliū Prophetę, & sensum verborū. Iā sequitur:

De. 27. d. 26

5 Et egressus est Angelus qui loquebatur mecū, & dixit mihi, Tolle nunc oculos tuos, & aspice quidnam sit illud quod egreditur.

6 Et dixi, Quid hoc? & dixit, Hoc modius egrediens (*id est, hoc quod egreditur est modius, ad verbum,*) Et dixit, Hoc oculus eorum in tota terra.

7 Et ecce massa plena plumbi ferebatur (*vertunt alii talentum* : & ככר significat talentum, & significat planitiem etiam Hebræis: ideo non dubito, quin Propheta intelligat laminam plumbi, vel massam planam & contusam malleo, ita vt faceret latum operculum. *Vne plaque*, vt dicimus lingua nostra) & hoc mulier vna habitans in medio modii.

8 Et dixit, Hæc est impietas: & proiecit eam in medium modii, & proiecit lapidem plumbi (*vel pondus: id est, massam illam extentam instar operculi: proiecit ergo*) super os eius (*id est, super os modii.*)

Hîc subsistam: volebam cōiungere omnes versus, sed vix possem absoluere hodie. satis erit si teneamus hanc esse partem secūdam visionis, vbi Propheta, vt subleuet tristitiam vel mitiget aliqua ex parte, ostendit Deum tamen non actur̄ū extremo iure, vt pœnas exigat de Iudęis quales meriti erant, sed castiget eos paterna moderatione. dicit igitur sibi apparuisse modium, & in modio mulierem. Erat autem mulier illa impietas. deinde erat operculum plumbi, massa lata vel extēta in laminam: Lamina plumbi ferebatur in sublime, vt mulier esset conspicua in ipso modio. Dicit postea modium fuisse occlusum, & illic absconditam fuisse impietatē, ita vt esset veluti captiuā in ergastulo. Postea subiiciet abactam fuisse in terram Sinear, hoc est, longissimè à Iudæa: & ita impietatem conuersam fuisse ad hostes electi populi. Videmus sicuti iam attigi, Deum hîc signum dare fauoris sui vbi dicit occlusam fuisse impietatem in modio. Ergo quanquam hactenus loquutus est seuerè, vt incuteret horrorem Iudæis, voluit tamen statim adhibere modum:

quia satis erat eos scelerum suorum conuinci, vt sese humiliarent, ac suppliciter confugerent ad Dei misericordiam: deinde vt seriò etiam tangeret eos pœnitentia, ne obstreperent quemadmodum scimus fecisse. sed subiicerent se Deo iudici, & faterentur se iustas dare pœnas. Quoniam ergo hactenus Angelus ostendit meritò grassatam fuisse maledictionem in superficie totius terræ, quia nullus angulus à scelere purus erat: nunc subiicit Angelum venisse qui ostenderet hanc nouã visionẽ. *Tolle*, inquit, *nunc oculos tuos, & aspice quidnam sit hoc quod egreditur.* Non dubium est quin Propheta metu fuerit deiectus, ita vt vix auderet iam longius aspicere. Quum ergo maledictio volaret, hoc est, libero cursu transiret huc & illuc, Propheta perculsus fuit horrore: & non abs re: quum scilicet videret iram Dei passim, & sine discrimine grassari. Hæc ratio est cur Angelus eum animet, ac iubeat respicere quid sit quod egreditur. Dicit autẽ se fuisse simul edoctum, quia videbat quidem modium (איפה est mensura apud Hebræos: vertunt modium, alii vertunt amphoram: sed in eo parum est discriminis.) Quum ergo videret modium Propheta, interrogat tamen Angelum quid sit illud: quia frigida fuisset visio, nisi edoctus fuisset quid esset modius ille, quid esset mulier in eo sedens, quid etiam esset operculum plumbeum. quærit ergo quidnã est. Postea dicit Angelus, *hic est modius qui egreditur, & hic est oculus eorum in tota terra.* Quum dicit modium esse oculum eorum, non dubium est quin significet impios non ita posse efferri pro sua libidine, quin Deus contineat ipsos vbi visum fuerit: quia scilicet non possunt effugere conspectum eius. Nam oculos eorum intelligit passiuè aspectum Dei, quo notat omnia scelera impiorũ, vt scilicet compescat eos pro suo arbitrio, dum ita intemperanter feruntur. Cæterùm, vt melius pateat sensus Prophetæ, primùm videndum est quid sibi velit Impietas, hoc est, an debeat accipi pro sceleribus, quæ iram Dei prouocauerant aduersus Iudæos: an verò pro iniuriis quas intulerant profani hostes. Hoc secundum mihi magis placet: quanquam si libeat accipere de impietate quæ regnauerat in Iudæa, sensus etiam ille optimè cõueniet. Nam quia Deo abominabilis est impietas, non potuit aliter cessare eius vindicta aduersus Iudæos, quin purgaret etiam ipsos à sceleribus, atque ita refingeret suo Spiritu. Cœperãt enim bellum ita cum ipso gerere, vt nulla esset ratio eius placãdi, nisi desinerent peccare. Et Deus quoties vult se reconciliare hominibus, simul etiam reformat eos suo Spiritu: non tantùm abolet peccata quò ad reatum, sed etiam regenerat qui prius dediti erant diabolo & peccato, sic vt possit eos amicè & paternè tractare. Quantum igitur ad summam rei, vtrunque poterit quadrare, nempe quòd Deus tollere velit iniquitatem à Iudæa, quia scilicet Ecclesiam suam ab omnibus inquinamentis purgabit: quando non poterãt Iudæi aliter percipere eius benedictionem, nisi procul abacta & expulsa fuisset iniquitas. Quum ergo vellet Deus propitius esse populo suo, meritò dicit se facturũ, vt euanescat impietas è medio ipsorum. Quanquam & alterum illud sicuti dixi, propriè etiam aptatur ad contextũ Prophetæ, quòd scilicet impietas non liberè vagabitur vt antea: quoniam scimus fręna laxata fuisse sęuitiæ hostium. Expositi enim erant Iudęi omnium iniuriis. Quum ergo ita intemperanter vexati fuissent, Deus promittit se facturum, vt omnes iniustæ violentiæ procul abigantur, & discedant in terrã Sinear, hoc est, vt Dominus vicissim castiget Babylonios, & repẽdat illis quod meriti erant. Summa huc redit, Deum qui elegerat genus Abrahæ propitium fore Iudæis, vt tandem finem imponat malis ipsorum. Primo autẽ intuitu dicit Propheta impietatem in medio aere fuisse, & quidem in modio: sed interea vocat modium oculos impiorum, quia scilicet etiam dum in omnes partes sese extendit impietas, Deus tamen occulta mensura eam cohibet: & hoc notat per oculos, vbi videtur alludere ad superius vaticiniũ, quod exposuimus. Dicebat enim in lapide Sacerdotis esse septem oculos, quia scilicet Deus ædificium Templi sui gubernaret sua prouidentia. Sic etiam dicit oculos Dei esse super omnes impios, quemadmodum in Psalmo dicitur, Oculi Domini super sceleratos, vt disperdat è terra omnem memoriam eorum. Et hęc doctrina satis frequenter occurrit in Scripturis. Summa est igitur, dum scelera sese diffundunt & extẽdunt per totã terrã, tamẽ esse in modio: sed modius non est semper occlusus. Quidquid sit, Deus tamẽ nouit tẽperare omnia, vt modũ non trãsiliat impietas. Et hoc verissimè dictũ est, vtrumuis sensum sequi placeat. nã dum hostes vexant Ecclesiam, quanuis in aere ferantur, hoc est, quãuis Deus nõ statim prohibeat ipsorum iniurias, tamen sedent in modio, & reguntur Dei oculis, ita vt digitũ non moueant, nisi quatenus illis cõcesserit. denique etiam in rebus penitus cõfusis sciamus Deũ vigilare, & intentos esse eius oculos, ita vt finem iniuriis imponat. Eadem etiam ratio est, vbi Deus in sensum reprobum coniicit eos qui digni sunt tali pœna. nam vtcunque eos ipse proiiciat, & deinde ipsos abripiat Satan, verum tamẽ semper hoc manet, eos habitare in modio. Non sunt quidem inclusi, sed quemadmodum diximus, non debemus imaginari Deum in cœlo torpere, vel scelera in mundo grassari quasi nihil videat. nam eius conniuentia non est cæcitas. Oculi ergo Dei notant, & designant quidquid scelerum in mundo committitur. Iam addit Angelus, *proiectam fuisse laminam plumbi super os modii, & impietatem fuisse proiectam sub modio.* Quòd dicit impietatem detrusam fuisse sub modio, hoc bifariam exponi potest, vel quòd Deus nõ permiserit tãtum licentiæ diabolo, vt impelleret Iudæos ad peccandum sicuti prius. Vnde enim fit, vt ita sese proiiciant homines ad omne malum, nisi quia deserit eos Deus, & simul etiam tradit Satanæ,

Psal. 34. c. 17

Satanæ, vt tyrannidem ſuam in eos exerceat? vel quòd frænum iniectum ſit exteris hoſtibus, ne pro ſua intemperie opprimerēt miſerum populum,& iniuſtam violentiam profunderent? Deus ergo quum vult mederi ſceleribus vel compeſcere iniurias,includit quaſi in medio impietatem: deinde adiungit operculum. Et dicitur hæc planities, vel hoc pondus fuiſſe plumbi ob grauitatē: quaſi diceret Propheta,quoties ita viſum fuerit Deo,iniquitatem captiuam fore, ita vt non poſ ſit ex ergaſtulo ſuo,vel ex carcere ſuo egredi. Poſtea ſequitur:

9 Et extuli oculos meos & aſpexi: & ecce duæ mulieres egreſſæ & Spiritus erat in alis ipſarum,& ipſis alæ erant quaſi alæ milui (alii vertunt,ciconiā.& mihi magis placet:quāquam parū eſt momēti.) & extulerunt modium inter terram & inter cœlum.

10 Et dixi Angelo qui loquebatur mecū, Quonam iſtæ deferunt modium?

11 Et dixit mihi, Ad ædificandum ei domum in terra Sinear: & ſtatuetur & ſtabilietur illic ſuper baſim ſuam. (*Ego potero abſoluere paucis verbis hoc vaticinium.*)

Hîc Propheta dicit fore talem permutationem rerum, vt Deus viciſsim affligat Chaldæos, qui tam crudeliter egerant cum populo electo. Et hæc ratio eſt cur mihi magis placeat iniquitatem accipere pro iniuſtis violentiis & latrociniis, quæ exercuerant profani hoſtes cōtra Iudæos. Nam quum dicit *domum fore impietati in terra Sinear*, perinde eſt ac ſi diceret, Sicuti longo tempore Iudæa ab hoſtibus direpta fuit, & eorum violentiæ expoſita: ſic etiam ſuo ordine Chaldæi non ſemel neque ad breue tempus,ſed perpetuò dabunt pœnas: quia Deus figet domicilium impietati in eorum terra. Videmus ergo quo ſpectet viſio,nempe vbi Deus Eccleſiæ ſuæ miſertus fuerit,hoſtes venturos ad rationem, vt ſcilicet non effugiant manum Dei,quamuis viſus fuerit ipſis tanquam flagellis ad ſuos caſtigandos. Dicit ergo impietatem ablatam eſſe, vt domus eſſet illi,hoc eſt,vt fixum & ſtabile eſſet illi domicilium in terra Sinear,id eſt,apud ipſos Chaldæos,qui fuerant infeſtiſsimi hoſtes Iudæis: ſicuti etiam Babylon caput illius monarchiæ complectitur ſub ſe omnes impios, qui oppugnant filios Dei vel perſequuntur. Cur mulierum potius manu quàm virorum transferri modium Deus voluerit mihi non conſtat, niſi fortè vt ſcirent Iudæi non opus eſſe bellico apparatu, ſed per infirma & contēptibilia organa validiſsimos hoſtes proſterni diuinitus poſſe: ſicuti virtutem ſuam illuſtrat ſub ſpecie externæ infirmitatis. Alatas mulieres vidit Propheta, quoniam ſubita conuerſio futura erat, ſicut paulò antè vidimus die vno iniquitatem deletum iri. In alis ciconiæ vel celeritas vel robur notatur. Hæc ſumma eſt.

PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quum tam ſeuerè nobis mineris pœnas, quæ nos retineant à peccandi licentia, vt reuereamur tuum iudicium, & ne abutamur tolerantia tua ſi nobis ad tempus parcis: deinde etiam quoties nos caſtigas, vt diligenter expendamus nos dignos eſſe maledictione, qui iram tuam tot modis prouocauimus: neque tamen interea deſpondeamus animos, vel frangamur, ſed ita recumbere diſcamus in miſericordiam tuam, vt non dubitemus finem opportunè malis noſtris adfore, neque ſolùm te mitigaturum ex pœnarum rigore quantum ſatis erit ad nos ſolandos, ſed etiam te pœnas ſumpturum de hoſtibus noſtris, quæ oſtendant nihil eſſe nobis optabilius, quàm caſtigari manu tua, non vt nos perdas, ſed vt reuoces in viam ſalutis, donec tandem capaces ſimus percipiendæ eius gratiæ, quæ nobis repoſita eſt in cœlo, per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

CAPVT VI.

1 ET conuerſus ſum,& leuaui oculos meos,& aſpexi & ecce quatuor quadrigæ egreſſæ è medio duorum montium,& montes illi montes ænei.

2 In quadriga prima equi rufi, & in quadriga ſecunda equi nigri:

3 Et in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi grādinei (*vel varii*) אמצים robuſti (*ſed potius ſubſcribo eorum ſententiæ qui vertunt ſubrufos.*)

Hîc narratur nobis alia viſio: & Propheta etiā diſtinguit eam à prioribus quum dicit *ſe fuiſſe conuerſum*: quaſi diceret fuiſſe aliquod intermedium tempus. Non fuerunt igitur continuæ viſiones,ſed tranſtulit ſe aliô: deinde iterum leuauit oculos: & Dominus patefecit quod nunc narrat. Cæterùm quia hæc viſio obſcura eſt, trahunt eam interpretes in diuerſos ſenſus. Qui

per quatuor quadrigas existimant notari 4. Euangelia, nimis frigidi sunt. Et alibi monui, cauendū esse ab istis futilibus argutiis, quæ spōte euanescunt. Scio multis placere allegorias: sed in scriptis Propheticis reuerenter & sobriè versari nos oportet, vt scilicet non volitemus per medias nubes, sed figamus semper pedem in solido. Alii existimāt notari mutationes, quas scimus contigisse in Chaldæa & Assyria: quoniam subuersa fuerat Nineue, vt Babylon esset sedes imperii: putant hoc notari sub quadriga prima, vbi erant equi rufi. Deinde existimant regnum Persicum designari per quadrigam secundam, quia multa dura & grauia perpesi fuerint Iudæi initiò. Postea per equos albos existimant figurari regnum Macedonicum, quoniam Alexander mansuetū se & humanum præbuerit Iudæis. Quarta quadriga illis est Romanum imperium: & putant equos in hac quadriga esse varios aut diuersi coloris: quoniam alii ex Cæsaribus crudeliter sæuierant cōtra Iudæos & Ecclesiam Dei: alii autem mitius se gesserint. sed nescio an hæc sint satis firma. Deinde videmus quartam quadrigam aliò fuisse raptam, nempe ad plagam Australem, deinde vagatam fuisse per varias regiones, ita vt ferè percurrerit totum orbem. Quoniam igitur non potest hoc referri ad Chaldæam, mihi simplicior videtur esse sensus, quòd quatuor quadrigæ significent varias mutationes, quæ non modò in Chaldæa & apud Babylonios, sed in Iudæa & aliis locis & gentibus contigerunt. Et hoc poterit ex ipso progressu facilè colligi. Cæterùm, quia non possunt omnia simul dici, ordine tractabimus quæ hîc narrat Propheta. Non repeto quæ alibi dixi, nempe valere ad authoritatem prophetiæ aut vaticinii quòd dicit *se leuasse oculos*. Significat enim se non adferre in medium quæ temere imaginatus fuerit: deinde non proferre etiam sua cōmenta, quæ sibi ipse fabricauerit: quoniā attētus fuit ad reuelationes: deinde quodāmodo segregatus à communi vita, vt scilicet esset interpres Dei & hominum. Ergo authoritas hîc tribuitur vaticinio, quòd Zacharias non prorumpat, vt disserat de rebus incertis, sed prodeat quasi è cœlo missus: quoniam scilicet nihil tradit quod nō acceperit diuinitus. Iam dicit *apparuisse quatuor quadrigas, quæ exibant è montibus. montes autem duos in quibus inclusæ erant quadrigæ fuisse æneos.* Non dubium est quin Propheta per montes duos intelligat prouidētiam Dei, vel arcanum consilium, quo omnia decreta sunt ante creationem mundi: & ideo montes illos dicit fuisse æneos, quia scilicet perfringi non potuerunt. Poetę dicunt ineluctabile esse fatum: sed quoniam nomen illud profanum est, sufficiat hoc tenere de æterna Dei prouidentia, nempe esse immutabilem. Et hîc aptissimè nobis pingitur consiliu n Dei, quoniam antequàm res in actum erumpant, sunt quasi inclusæ inter montium angustias. Quòd enim Deus decreuit non apparet, sed est absconditum quasi lateret in altis montibus. Tunc ergo incipimus agnoscere Dei consilium, vbi ipsa experientia nos docet hoc vel alio modo fuisse decretum quod prius nos latebat. sed non frustra addit Zacharias Montes illos fuisse æneos, vt sciamus consilium Dei non esse mutabile: quemadmodum stulti homines fingunt Deum esse dubium, & quasi suspensum, quia secundum eos, euentus rerum pendēt ab hominum arbitrio. Putant Deum præscire quæ ventura sunt conditionaliter: quia scilicet hoc vel illud futurum non sit, nisi quia ita placebit hominibus. Etsi autem non fatentur Deum esse varium, tamen colligitur ex eorum deliriis nihil certi, vel firmi esse in Deo. Ergo Propheta hîc dicit montes fuisse æneos, quoniā scilicet Deus ante omnia secula quid fieri vellet statuerit, & hoc immutabili consilio, quod neque à Satana, neq; à toto mūdo perfringi queat. Videmus ergo quàm bene conueniat hæc pictura, quum Propheta dicit quadrigas exire è montibus. Iam quòd ad quadrigas spectat, vidimus alibi conferri equitibus Angelos, qui celeriter obequitant per totū mundū, vt quæ Deus mandauit illis, exequātur. Ita etiā quæcunque contingunt mutationes vocantur quadrigæ Dei, quoniam vel Angeli semper adsunt præstò, vt Deo pareant ad quiduis agendum, vel ipsi rerum effectus sunt Dei quadrigæ, hoc est, sunt quasi celerrimi præcones, qui nobis annūtient quod prius erat incognitū. Sciamus ergo omnes fortuitos casus, vt vulgò putātur ab incredulis, esse Dei quadrigas, hoc est, esse nūtios Dei, qui perferunt & promulgāt quod prius erat nobis abscōditum. In hac etiam similitudine vel figura nihil coactum est. Quòd pertinet ad colorē equorū, hîc anxiè laborant interpretes, sicuti nuper attigi. Etsi autem nihil audeo asserere pro certo, probabilis tamen hæc coniectura est, per equos nigros & albos designari tam Babylonicū imperiū quàm Persicum: sed alio fine quàm putant interpretes. Referri enī hoc debet ad Iudęos, quod equi nigri emissi fuerint Babylonē versus, deinde equi albi. nam significat Spiritus sanctus datā fuisse licentiam Chaldæis, vt in Iudæos sæuirent, atque ita omnia implerēt tenebris. Obscuritas ergo de qua loquitur Propheta, non aliò tendit quàm ad clades Iudæis illatas: quoniam scilicet totum illud tempus tenebrosum, fuit plenum tristitia & mœrore: quantisper potiti sunt Orientali imperio Chaldæi, & Babylon fuit suprema imperii vel monarchiæ sedes. Postea successit longè diuersum tempus, quum Babyloniis deuictis Persæ Orientali monarchia potiti sunt. Ergo hîc fuit albus color, quia tunc illuxit Iudæis fauor nouus Dei: & statim libertas redeundi in patriam fuit permissa. Videmus ergo vt non immeritò Propheta subiiciat colorem album in equis: quoniam talis fuit successio Persarum, vt sol lætitiæ exortus fuerit Iudæis qui exhilarauit eorum animos. Cæterùm omittit Propheta quadrigam primam, & hoc factum existimant interpretes, quia tunc euersa esset monarchia Babylonis. Sed in eo falluntur, quem-

quemadmodũ nuper attigi,quòd non referunt colores istos ad statum Ecclesiæ Dei. Non dubito igitur quin Propheta con ultò de prima quadriga taceat, quoniã Iudæi experti fuerant iudicium Dei obequitasse in terra sua:nam duriter afflicti fuerant. Deus ergo, sicuti solet iudicium suum exercere contra domesticos,atque vt scriptum est, Iudicium incipere à domo eius:ita etiam voluit hunc ordinem tenere,vt scilicet castigaret peccata electi populi antequam transiret ad Chaldæos & reliquas gentes. Quod ad vltimam quadrigam pertinet, dicit Propheta *fuisse abreptam versus Austrum*:deinde aliò perrexisse,nẽpe per totum orbem,quoniã ita Deus permiserit. Iam in summa vaticinii nihil amplius obscurum erit, si hæc principia tenemus, nempe notari per quadrigas euentus omnes,aut reuolutiones quæ in mundo contingunt: quia scilicet non dominatur cæcus fortunæ impetus, vt fingunt stulti, sed Deus tunc nobis palàm declarat consilium suum. Cur autem equi partim rufi,partim nigri,partim albi vocentur,partim subrufi: responsio etiam in promptu est, quoniam Deus emiserat quadrigas suas in Iudæam, quæ plenæ essent sanguinis. hoc igitur significat rufus color. sed ostendit fore etiam suas vices hostibus: imò iam aliqua ex parte hoc fuisse impletum,quòd scilicet suis quadrigis eos Deus calcasset, rotas suas voluens super eorum terram dum subuersa fuit Nineue. Etsi autem non respexit Spiritus ad Assyrios vel Chaldæos simpliciter,acsi per nigrum colorem notare vellet quæ inter eos gesta sunt bella, quin potius calamitates quæ inde illatæ sunt Iudæis:tamen in genere nigrum colorem interpretor tristem illam perturbationem quæ in toto Oriente fuit, & vnde nihil iucundum sperare poterant Iudæi:quia paulò pòst grauior moles incubuit eorum capitibus. Itaque tertio loco subiicit Propheta equos albos,vbi scilicet tempus impletum fuit quo volebat Deus Ecclesiam suam redimere. Iam dicit non modò quadrigas fuisse emissas Orientem versus, vel ad Babylonios: sed dicit cursitasse etiam per Australem plagam:deinde lustrasse totum mundum. Et quò hoc certius nobis sit,spectandum est consilium Prophetæ. non dubium est quin hîc velit aliquid solatii afferre Iudæis,vt non succumbant tristitiæ quantumuis duriter eos castiget Deus. Duo autem hîc proponit Zacharias,primùm quòd nulla pars terræ,vel nulla regio immunis sit à iudiciis Dei: quia scilicet quadrigæ eius transitum reperient per omnes terras. Deinde significat,quanuis ad tempus se versauerint tam in Iudæa quàm in Septentrione quadrigæ Dei horribiles aspectu, propter colorem nigrum & rufum,tamẽ iam venisse tempus quo Deus,quia placatus est,mutet rerum statum: & ideo proponit album colorem tertio loco: quoniam scilicet quadriga Dei emissa fuerat per Iudæam:deinde turbauerat vindicta Dei Nineuen,postea Babylonem: hoc tãtùm vltimo loco restabat quod iam aliqua ex parte erat impletum,nempe vt Deus caliginem omnem abstergeret,& redderet quasi serenitatem Iudæis,idque à Chaldæa:nempe quoniam Persæ,qui tunc potiebantur imperio,clementer incœperant tractare Iudæos. Nunc sequitur apud Prophetam:

1.Pet.4.d.17.

4 Et respondi,& dixi ad Angelum qui loquebatur mecum,quid hæc sunt Domine mi?

5 Et respondit Angelus, & dixit mihi, Hi quatuor spiritus sunt cœlorum egredientes è statione apud dominatorem cunctæ terræ(alii vertunt,Hi,vel hæ quadrigæ ad quatuor ventos cœlorum egrediuntur è loco,vbi stant apud dominatorem,&c.

Quòd rursus Angelum interrogat Propheta, docemur eius exemplo excutere omnem torporem,& nos tam dociles quàm attentos offerre Deo,si cupimus proficere in his vaticiniis. Nam si Zacharias,qui segregatus erat è mundo,& extulerat oculos & mentẽ ad cœlum,opus tamen habuit doctore & magistro Angelo qui præiret, magnæ stultitiæ & arrogantiæ erit tantum nobis confidere,vt donum interpretationis spernamus. Quoniam verò non mittuntur è cœlo Angeli qui nobis vaticinia explicent,vtamur aliis adminiculis,quæ scimus à Deo nobis offerri. Interea tamen & docilitas,& reuerentia, & attentio hîc nobis præcipitur. Meminerimus etiam, simulac subiecerint se homines Deo,paratum illis fore donum reuelationis: quia non frustra sæpius vocatur Deus Magister paruulorum. Quisquis ergo compositus erit vera mansuetudine & modestia ad discendum, non fraudabitur voto suo: quemadmodum videmus Angelum hîc partibus suis defungi in docendo Zacharia. Iam ad verba ipsa descendo, *Respondet Angelus hos esse spiritus quatuor.* Dixi alios secus vertere,nempe quadrigas tendere ad quatuor ventos,vel plagas cœli. sed illud coactum est:& verba simpliciter sonant hos esse quatuor spiritus. Non dubito quin fefellerit nomen Spiritus istos interpretes: quia putarunt frigidum esse vocari illos diuersos rerum euentus Ventos aut Climata. Sed accipio etiam hanc vocem diuerso sensu, quòd scilicet sint Impulsus Dei. Non intelligo igitur quatuor ventos, sed intelligo impulsus arcanos Dei. Nam quanuis vnus sit Dei Spiritus,omnes tamen actiones ab eo prodeunt: & quicquid agitur in mundo, potest non absurdè Spiritui eius ascribi. Interea certum est Prophetam alludere ad quatuor mundi plagas:quasi diceret nihil contingere in mundo,quod non in cœlo decretum fuerit: quia scilicet prouidentia Dei sub se totum orbem complectitur. Quanuis ergo hîc notetur orbis vniuersitas,tamen per Spiritus intelligit Propheta motus illos arcanos,qui prodeunt ab æterno con

filio Dei & prouidétia. Et hæc metaphora optimè conuenit, quia opponitur nomen Spiritus fortunæ. Diximus iam profanos homines imaginari cæcum fortunæ impetum. Atqui Propheta dicit omnes reuolutiones quæ in mundo cernuntur esse ex Spiritu Dei, & esse quasi spiritus vel nuntios. Nunc ergo tenemus genuinum Prophetæ sensum, vbi Angelus dicit *hos esse quatuor spiritus cœlorum*. & epitheton hoc minimè superuacuum est: quia videtur Propheta hîc excludere alias omnes causas, vt maneat summum arbitrium penes Deum. Etsi enim sæpe operatur Deus per instrumenta, vel per medias causas & propinquas, vt loquuntur: necesse tamen est locari in summo gradu arcanum eius decretum. Hæc ratio est cur spiritus dicat cœlestes esse, ne scilicet putemus Deum pendere ex hominum arbitrio, vel implicitum esse mediis causis: sed liberè statuere quicquid apud se mero beneplacito decreuit. Qui autem dicunt In quatuor plagas cœlorum, videmus eos non satis considerasse Prophetæ mentem. Iam dicit, *Egredi è statione apud Dominatorem cunctæ terræ.* Nunc stationem coram Deo vocat Propheta spatium illud quod dixit inclusum fuisse inter duos montes æneos. Sciamus ergo Deum non capere noua auxilia repentè (vt pro rebus natis vel occasione nobis subitò oblata, nunc hoc, nunc illud aggredimur) sed lõgè dissimilem esse naturam Dei, nec sursum & deorsum volui res in cœlo: quoniam fit illic fixa & quieta statio quadrigis. Nam etsi volubiles sunt quadrigæ, & pollent celeritate: necesse tamen est ipsas manere quietas, quasi fixæ essent in vno loco, donec exitum Deus permittat. Hinc colligimus Deum etiam vbi cessare nobis videtur, non tamen otiosum in cœlo sedere, vt impii homines blaterant: sed illic statuere quid tempore opportuno fieri velit. Deinde quum dicit *quadrigas stetisse coram Deo*, hinc colligimus, contingentiam quæ videtur communi sensu, esse tamen affixam consilio Dei, ita vt simul sit necessitas. vnde fit vt vulgò maior pars hominum existimet omnia contingere fortuitò, nisi quia subsistunt in ipso naturæ intuitu? voluntas hominis mutabilis est. ergo quicquid à voluntate hominis manat est etiam mutabile. Deinde arbor potest vel arescere præ æstu, vel emori præ frigore, vel fructum proferre. Ergo colligunt hoc totum esse contingens, quia apparet flexibilis varietas. Vbi ita æstimant rerum euentus homines à sola natura, non mirum est si putent contingentiam regnare in mundo. Atqui Propheta hîc distinguit inter ipsam naturam rerum & inter ipsum cõsilium Dei. Dicit enim *quadrigas stetisse, & fuisse egressas vbi Deus ita iussit.* An nullus erat motus in rotis? Imò quadrigę ab initio erant satis veloces, vt festinarent. vnde ergo fit, vt quiescant ad tempus? Nempe quia retinentur arcano Dei consilio. Iam vbi eas emittit, ostendunt suam festinationem, quæ illis naturaliter est indita. Hinc ergo facilè colligimus, natura contingere quæ videntur posse fieri in vtramque partem. & tamen cõsilium Dei semper impleri, vt præsit immutabilis necessitas, quæ tamen nobis abscondita est. Subiicit Propheta in quadriga prima fuisse equos rufos. Iam hoc totum exposui: restat quod postea subiicit.

6 In qua sunt equi nigri, exeunt ad terram Aquilonis, & albi exeunt post eos: & variegati (*aspersi vario colore*) *exeunt ad terram* Australem.

7 Et subrufi (*dicam iterum de voce*) exierunt, & postularunt vt perambularent in terra: & dixit, Ite, perambulate in terra: & perambularunt in terra.

Hîc non explicat singulas partes vaticinii Zacharias: sed ostendit tamen duas quadrigas properasse versus Chaldæam, ne scilicet molestum esset Iudæis quod primo loco sensissent Dei iudicium. Ostendit ergo Deum emittere suos nuncios in omnes partes: sed præcipuè apud Babylonios insignes & dignas memoratu mutationes vel fuisse, vel postea fore: vnde palàm fieret, Deo curam esse populi sui, qui tractus fuerat illuc in exiliũ. Et iam causam reddidi cur nõ loquatur hîc de equis rufis: quia falluntur qui putant quadrigam illam primam fuisse emissam ad Chaldæos. Ego enim potius existimo ad Iudæos hoc referri, à quibus iudicium Dei incœperat. Dicit ergo exire duas quadrigas Babylonem versus, quarum priorem trahebant equi nigri, alteram verò trahebant equi albi, nempe propter clementiam Persarum, à quibus noua lux gaudii Iudæis allata fuit. Quod ad terram Australem spectat, non dubito quin alludat Propheta ad AEgyptios. Sed postea adiũgit vltimã illam quadrigam fuisse aliô delatã, nempe vt peragraret totũ orbem. אמוצים vertũt robustos: & hæc etiã propria est significatio vocis: quoniã אמץ propriè fortificare significat vel roborare. sed quoniam hîc fit colorũ mẽtio, mihi magis probabile videtur quod quidã etiam Hebræi docẽt, notari potius equos subrufos. Nam prius alterũ etiã nomẽ posuit Propheta ברודים quasi diceret Grandineos. Coniungunt igitur quidam interpretes hæc duo, quòd equi illi fuerint grandinei, hoc est, fuerint aspersi grandine: deinde fuerint אמוצים, hoc est, subrufi. Hieronymus videtur sibi satis refellere hanc sententiam, quoniam alii equi prius vocati fuerant אדומים, hoc est rufi. sed diuersi sunt isti colores. Et interea, quemadmodũ dixi, vix posset hoc quadrare, solos vocari Fortes equos qui trahebant quadrigam vnam. Scimus enim Deum ita mirabiliter exeruisse suam potentiam in Chaldæa, vt duæ quadrigæ quæ illuc profectæ sunt, non debuerint trahi ab equis infirmis vel debilibus. Ego igitur existimo hîc etiam notari colorem: & Propheta nunc vocat

cat Grandineos, nunc vocat Subrufos. Dicit autem non fuisse contentos terra Australi, *sed petiisse à Deo*, vt liceret volitare per totum orbem. Etsi autem neque diaboli, neque impii respiciunt ad Dei nutum, sed feruntur nescientes & nolentes quò Dominus ipsos impellit: tamen Propheta dicit petiisse, quia scilicet non poterant transgredi fines sibi præscriptos: quemadmodum vbi Satan primo cap. Iob postulat sibi hoc vel illud permitti, non debemus tam anxiè exquirere an Satan sibi postulet dari licentiam à Deo quoties aliquid vult tentare. non dubium enim est quin præcipiti rabie feratur, & cupiat etiam modis omnibus peruertere Dei imperiū. Sed simpliciter hoc sufficiat, non posse vel digitum vnum progredi tam Satanam quàm impios, nisi quātum illis permittit Deus. Hæc igitur summa est, quum ad terram Australem initiò profecta esset vltima quadriga, tamen laxatum fuisse spatium, vt posset totum orbem peragrare. Iam subiicit:

8 Et vocauit me, & loquutus est mecum, dicendo, Vide, qui egrediuntur ad terram Aquilonis quiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.

Colligimus ex hoc versu præcipuum hunc fuisse visionis finem, vt scirent Iudæi non temere moueri in Chaldæa graues illos tumultus, qui ex parte contigerant, & adhuc instabant: sed omnia gubernari arcano Dei consilio: deinde Deum ita miscere & turbare statum illius imperii, vt tamen aliquis finis sperandus esset. Non est ergo cur iam nimis solicitè quisquam laboret de singulis partibus vaticinii, quando summa nobis constat. Cur enim potius de terra Aquilonis disertè hîc loquitur Angelus, quàm de terra Australi? imò de toto orbe? nempe quoniam illuc coniecti erant omnium oculi: quia scimus Chaldæam fuisse quasi sepulchrum Ecclesiæ, vnde emergere oportuit aliquas reliquias, vt superstes esset Deo aliquis populus à quo inuocaretur. Hîc ergo Angelus reuocat Iudæos ad prouidentiam Dei, vt sciant quæcunque illic acciderant mutationes ab arcano Dei consilio esse profectas. Iam quod dicit, *Quiescere illic fecerunt spiritum meum*, bifariam exponunt interpretes. Quidam enim existimant hîc notari Dei gratiam erga populum: quasi diceret se iam placatum esse. sed alij per vocem Spiritus intelligunt Dei vindictam, quòd scilicet ad satietatem vsque indulserit iracundiæ suæ aduersus Chaldæos. Et vterque sensus aptari posset satis commodè ad contextum. Neque enim hoc vulgare solatium fuit Iudæis, quòd Deus effuderit iram suam contra Babylonios donec saturata esset, quemadmodum vbi quis non desinit sæuire donec cupiditatem suam expleuerit. & sæpe hæc loquutio occurrit in Scriptura. Ego tamen potius amplector secundam illam sententiam, quòd scilicet Deus quietus esse inceperit postquam emissa fuit secunda illa quadriga. tunc enim ostendit se reconciliatum esse electo populo: statim redemptio sequuta est. Ergo vt sciant Iudæi Deum sibi fore exorabilem, ideo iubet placido & composito animo stare, donec peregerint cursum suum quadrigæ illæ per totam Chaldæam: quia implebitur quod nunc dicit Angelus, nempe quietum fore Spiritum Dei, qui antè visus fuit turbulentus, quum scilicet omnia tenebris inuolueret etiam in ipsa Iudæa.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hîc obnoxij sumus tot diuersis incommodis quæ repentè oriuntur quasi subitæ procellæ: da, inquam, vt erectis in cœlum mentibus, quiescamus tamen in arcana tua prouidentia, & sic agitemur secundum carnis nostræ sensum, vt tamen maneamus defixi in principio illo quod vis nobis esse persuasum, nempe omnia te moderari & nihil moueri nisi tuo arbitrio, vt in rebus turbatißimis tamen clarè semper conspiciamus manum tuam, & consilium illud plenum rectitudinis & summæ ac singularis sapientiæ & iustitiæ, vt scilicet te semper inuocemus, & confugiamus ad portum hunc, nempe nos sic huc & illuc volui, vt tamen manu tua nos semper sustineas, donec tandem recipiamur in beatam illam quietem, quæ nobis parta est vnigeniti Filij tui sanguine, Amen.

9 ET fuit sermo Iehouæ ad me, dicendo,

10 Sume ex transmigratione, nempe ab Heldai, & à Tobia, & à Iedaia: & vade tu die illo, vade, inquam, ad domum Iosia filii Zephania, qui venerunt è Babylone.

11 Et sume argentum & aurum, & fac coronas, & pone super caput Iehosuæ filij Iozedec Sacerdotis magni.

Hæc visio data fuit Zachariæ, vt erigeret debiles animos in spem meliorem, quoniam scilicet videbant Iudæi se duriter vndique premi à vicinis: quia surgebant à fronte & à tergo hostes, ita vt nullus esset molestiarum finis. Putabant ergo se esse miseros qui reuersi essent ab exilio, si

talis conditio ſubeunda erat. Poterant enim tranquillè agere apud Babylonios:& iam aſſueuerāt, ita vt illis non tam acerbum eſſet exilium. Sic ergo venerat in faſtidium Dei gratia, vt propè odioſa eſſet: quia ſatius putabant carere patria, quàm nouis quotidie certaminibus impeti. Deinde ipſa terræ habitatio non adeò per ſe erat optabilis, niſi reſpectu ſpei datæ: nempe quia pollicitus fuerat Deus per ſuos Prophetas regnum Dauidis de integro fore glorioſum: deinde maiorem fore Templi dignitatem & gloriam quàm antè fuiſſet. Iudæi quum viderent ſe aſsiduè affligi à ſuis hoſtibus, putabant hoc totum eſſe friuolum. Ita non dubium eſt quin multæ querimoniæ paſsim volitarint & multi ſtrepitus. Ergo vt deſinerent ita obmurmurare Deo, Prophetæ hæc viſio oblata fuit, in qua iubetur *accipere aurum & argentum à quatuor viris: & inde conficere duas coronas, quas imponat capiti Iehoſuæ ſacerdotis magni:* nempe vt certò perſuaſi ſint Iudæi fore ſtatum populi incolumē qualis olim fuerat, quum ſcilicet florerent regnum & ſacerdotium. Erant enim hæc ſumma decora, & quaſi duo oculi corporis, quum ſcilicet ſacerdos eſſet mediator Dei & hominum: Rex etiam Dei perſonā ſuſtineret in populo gubernando. Videmus ergo per duas coronas notari Eccleſiæ reſtitutionem. ſed ſimul notandum eſt, imponi vtramque coronam capiti Iehoſuæ, quòd nouum fuit & inſolitum. Scimus tiaram fuiſſe datam ſacerdotibus: ſcimus etiam Reges diademate fuiſſe ornatos: ſed nemo vnus debuit & regium diadema, & tiaram ſacerdotalem ferre. Hìc ergo oſtenditur in vnius hominis perſona coniunctio regni & ſacerdotii, quòd antè non fuerat in vſu. Deus enim apertè in Lege ſua diſtinxerat illos duos ordines. Videmus ergo portendi hoc vaticinio aliquid prius incognitum: nempe quòd idem futurus ſit Rex & Sacerdos. Nam quòd Hieronymus inter alia dicit fieri poſſe vt plures coronæ fuerint, hoc vanum eſt ac friuolum. deinde apertè pugnat cum verbis Prophetæ. Nam paulò pòſt ſubiiciet fore conſilium pacis inter hæc duo, nempe inter Regnum & Sacerdotium. Quòd etiam idem putat vnam dūtaxat coronam fuiſſe datam Sacerdoti, hoc quoque falſum eſt. denique euertit totam doctrinam Prophetæ quantum in ſe eſt. Sed relinquo nugas illas, quoniam nulla eſt in verbis Zachariæ ambiguitas, vbi Deus iubet aurum & argentum ſumere, vnde cōficiat duas coronas, quibus ornet caput ſummi Sacerdotis. Tenemus nunc conſilium Prophetæ, quò ad finem vaticinii. tenemus etiam ſummam verborum. Nunc videndum eſt cur Propheta aurum ſumere debuerit ab iſtis quatuor viris. Dicit enim *ſume à tranſmigratione.* Nomen הגולה eſt collectiuum, vt multis aliis locis. *Sume igitur* ab exulibus qui nunc redierunt in patriam è captiuitate Babylonica. ſed poſtea ſubiicit *quatuor viros.* Eſt autem in contextu verborum aliqua abruptio: ſed quæ non obſcurat mentem Prophetæ. Dicit enim *Sume à Heldai & à Tobia & à Iedaia:* poſtea addit, *Vade in die illa, ingredere domum Ioſiæ filii Zephaniæ.* Non dubium eſt quin Propheta iuſſus fuerit venire ad illos quatuor, & ingredi cuiuſque domū: & hoc ſatis colligitur ex fine decimi verſus, vbi dicit *qui venerunt.* Loquutus fuerat tantùm de viro Ioſia filio Sophoniæ: poſtea addit illos ſimul veniſſe. Nunc venio ad ſolutionem. exiſtimant interpretes hos quatuor viros aurum & argentum ſuppeditaſſe, quoniam præcipui erant in populo, & pollebant ſanctitate præ aliis. Ergo honoris cauſa hìc putant quatuor iſtos eligi qui aurum erogent & argentum ad conflandas coronas. ſed ex fine capitis potius coniicio notatam fuiſſe eorum mollitiem, quoniam ſcilicet puſilli eſſent animi, ac diffiderent promiſsionibus Dei, atque etiam frangerent aliorum animos ſuo exemplo. Certum quidem eſt fuiſſe viros raræ authoritatis, vt præ aliis omnibus excellerent, atque in ipſos coniecti eſſent omnium oculi, hoc certum eſt: ſed interea hìc coarguitur ipſorū infidelitas, quòd non ſatis attenti eſſent ad Dei promiſsiones, & putarent ſe fraudatos eſſe ſpe ſua, quòd relicta Babylone, vbi erat ſumma rerū omniū fœlicitas in terrā ſanctā redierant, quæ inculta & vaſta erat. Opus enim fuit magna tolerātia quum deberent arare in ſpinetis & vepribus. Nam terra illa, vt iam dixi, non habuerat perpetuos cultores. Miſsi quidem fuerant ex Oriente qui paſsim in ea habitarent: ſed leones & ſæuæ aliæ beſtiæ irruerant, ita vt terræ vaſtitas faceret multū negotii, quum Iudæi illuc reuerſi ſunt. Ego igitur non dubito quin hìc perſtringat Spiritus ſanctus quatuor iſtos viros, qui debuerant aliis eſſe duces & anteſignani: interea frangebant vulgi animos. Et dico hoc poſſe colligi ex fine capitis, vbi iubebit Deus collocari duas coronas in Templo in memoriale ipſis, nempe vt cernerent illic damnationem incredulitatis ſuæ, vt ſuo loco dicemus. Iam quod iubetur Propheta *Imponere capiti ſacerdotis duas coronas,* dixi hoc ſymbolo notari coniunctionem vtriuſque dignitatis in Chriſti perſona. Oportuit vſque ad Chriſti aduentum ſacerdotes eligi ex poſteris Aaron: dico ſummos ſacerdotes. Oportuit autem Reges eſſe ex ſemine Dauidis. Ita non tātùm in perſonis videmus diſtinctum eſſe regnum à ſacerdotio, ſed in familiis. Fuiſſet enim præpoſterum, Regem videre ex tribu Leuitica: fuiſſet etiam præter ordinem Dei, videre ſacerdotem ex tribu Iehudah & ex familia Dauidis. Quum ergo Rex diademate proprio eſſet ornatus, quum geſtaret Sacerdos propriam cidarim, quid hoc ſibi vult, quòd idem homo ſuſtinet duas coronas? Certè videmus aliquid mutari in ordine præterito, & deſignari aliquid inſolitum. Iam verò nouum non eſt, quòd Redemptor qui promiſſus erat, Regno & Sacerdotio excelluerit. Hoc enim erat prædictum Pſalmo decimo & centeſimo, Dixit Iehoua Domino meo, ſede à dextris meis: hoc pertinet ad ius Regiū. Sequitur, Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchizedec. Quanquam oprtuit Reges tunc

eligi ex familia Dauidis & tribu Iehudah, vbi sceptrum manebat: oportuit etiam sacerdotes sumi ex Leuitica tribu, prædixit tamen Spiritus venturum Regem qui simul Sacerdos esset, quemadmodum prius fuerat Melchizedech: hoc nunc confirmat Propheta. Quod autem iubetur Zacharias *imponere capiti Iehosuæ illas coronas*, non debemus ita accipere, quasi Iehosuah statim susceperit regnum & sacerdotium. Contentus enim fuit munere suo. sed Propheta ostendit in ipsa vmbra quod sperandum erat Messiæ aduentu. Neque enim adhuc completum erat tempus, quo Christus reciperet cidarim Regiam, quemadmodum dicitur apud Ezechielem, Tollite cidarim, transuersam, transuersam, transuersam ponite eam, donec veniat cuius est. Videmus vt Propheta illic designet longum tempus, quo cidaris Regia, hoc est, diadema quasi pedibus calcandum erat. Non ergo satis diu iacuerat corona Regis: sed tamen nihil temere fecit Propheta, quoniam non poterant aliter Iudæi concipere animis quod hîc promittitur, nisi in medium prodiret Sacerdos ille vmbratilis, qui gestaret vtramque coronam: neque hoc fuisset tam appositum in persona Zerubbabel. Etsi enim ille erat ex familia Dauidis, & gerebat etiã typum Christi, tamen nullum erat nomen regium, & nulla imperii maiestas: ideo fuisset hoc minus spectabile in persona illius. Non mirum igitur est si deus producat sacerdotẽ Iehosuã, qui figura erat & imago Christi, producit verò cum duplici corona, quoniam venturus esset qui coniungeret sacerdotium regno, quemadmodum sequitur:

Eze. 21. f. 26.

12 Et dic ad eum, dicendo (*loquere ad eum, dicendo: repetitur bis idem verbum*) Sic dicit Iehoua exercituum, dicendo, Ecce vir, Germen nomen eius: & è loco suo germinabit, & ædificabit templum Iehouæ.

13 Et ipse ædificabit templum Iehouæ, & ipse gestabit decus (*vel gloriam*) & sedebit, & dominabitur super solium suum (*& erit Sacerdos super solium suum*) & consilium pacis erit inter hos duos (*vel inter vtrumque.*)

Iam exponitur visio, quia si absque doctrina duabus coronis ornatus fuisset Sacerdos, poterant agitari multi sermones in populo, Quid hoc sibi vult? Deus hîc pronuntiat non competere in personam Iehosuæ quod fieri iussit, sed aliò respicere: *Tu dices ad eum, Ecce vir, Germen nomen eius.* Perinde igitur est acsi disertè testatus fuisset Propheta non coronari Iehosuam, quoniam dignus esset tanto honore, vel quia vnquam speranda ei esset Regia dignitas: sed ideo gestare hoc insigne ad tempus, vt intelligant Iudæi exoriturum qui Rex futurus sit & Sacerdos. Dicit ergo *fore hominem, cuius nomen erit Germen.* De ratione huius vocis alibi dictum est. omitto argutias quibus nonnulli sibi placent: sed quemadmodum alibi ostendi, hæc simplex & solida est ratio, quòd Christus non fuerit similis proceræ arbori, quæ innixa esset altis & profundis radicibus, sed fuerit similis plantulæ. vocatur quidem alibi Surculus ex radice Isai: sed eòdem redit summa: quoniam radix illa Isai erat obscura & ignobilis. Deinde species ipsa surculi nihil habuit præclarum. videmus ergo Christum vocari Germen, quia contemptibile fuerit eius initium, ita vt nullius ferè momenti esset apud homines profanos, imò etiam in sua gente. sed interea significat Deus plantulam hanc quasi sua manu esse consitam, ita vt vires accipiat. Quanquam ergo ignobile fuit Christi principium, Deus tamen affirmat se daturum vigorem ad continua incrementa, donec ad suam altitudinem peruenerit. hoc sensu Christus vocatur Germen. Facilè autem colligimus populi animos transferri ad Christum venturum, ne subsistant in Iehosuah, qui tunc erat vmbratilis sacerdos. *Dices ad Iehosuam, Ecce vir cuius nomen est Germen*: vbi est ille vir? non loquitur de Iehosua, non dicit, Tu es ille vir: sed dicit, *Ecce vir, cuius nomen est Germen*: id est, aliunde adueniens. Hinc ergo colligimus coronas istas fuisse proprias Christi, sed Iehosuæ datas fuisse vt possent Iudæi conspicere in hac figura, quòd adhuc sub spe absconditum erat. Postea adiungit, *Orietur ex se ipso*, vel *Germinabit è suo loco*, ad verbũ, De sub se. Etiam hîc philosophãtur quidam nimis subtiliter, quòd Christus ex seipso, quia æternus est Deus, orietur propria virtute. Potius existimo duntaxat excludi humana media, quasi Propheta diceret, Etiamsi Christus sit similis plãtulæ, tamen germinaturum, quasi defixas altè radices haberet in terra. Non dubium quidẽ est Christum germinasse cœlesti virtute sua, & hoc etiam comprehẽdunt Prophetæ verba: sed hoc voluit, non esse in Christo quærenda exordia quæ rapiant in admirationẽ & oculos & sensus omnes. Quanuis ergo Christus tantùm surculus sit, tamen efficiet Deus *vt germinet è suo loco*: hoc est, Etiamsi non adsint humana media, tamen hoc sufficere quòd Deus benedicet huic germini, vt scilicet in iustam altitudinem excrescat. Tandem adiungit, *Et ædificabit templum Iehouæ.* Hic est insignis locus, vnde apparet Templum quod tunc extruere cœperant Iudæi, & quod postea ædificatum fuit ab Herode, non fuisse verum illud Templum de quo vaticinatus fuerat Haggæus, Gloria secundæ domus maior erit quàm prioris. Nam quanuis sumptuosum fuerit illud templum Herodis, tamen videmus quid pronuntiet Spiritus hoc loco, nempe proprium hoc fore munus Christi. Nemo igitur etiamsi coaceruasset totum aurum & argentum mundi, potuit extruere verum Tem-

Iesa. 11. a. 1.

Hag. 2. b. 9.

plum, de quo iam citauimus vaticinium Haggæi, & de quo tam prolixè cōcionatur Ezechiel circa finem libri sui. Vnus ergo Christus à Patre electus fuit, qui Templum hoc ædificaret. Fuit quidem Christus ipse Templum quò ad corpus, quia in eo habitauit plenitudo diuinitatis: sed ędificauit Templum Deo Patri, dum erexit vbique purum cultum, superstitionibus in nihilum redactis: & dum nos consecrauit etiam in regale sacerdotium. Nunc ergo videmus quid ostensum fuerit Prophetæ, nempe quanuis tunc multis incommodis, & probris, & iniuriis obnoxii essent Iudæi, venturum tamen esse Christum, qui restituet omnia in perfectum ordinem: illum fore non Regem modò, sed Sacerdotem quoque: deinde principium illius obscurum & contemptum fore, respectu mundi: sed sine terrenis adminiculis venturum tamen ad suam altitudinem: postremò proprium fore eius officium, spirituale Templum Deo extruere. Repetit secundò quod dixerat, *Ipse, inquam, ædificabit Templum Iehouæ*, inquit. Hîc videtur Propheta frustra iterare eadem verba, quum nihil accedat lucis. sed mihi dubium non est quin rem creditu difficilē voluerit hoc modo sancire & ratam facere. Quoniam ergo Templum quod tunc ædificari cœptum erat, nihil vel parum habebat in se splendoris & gloriæ, & vix sperari poterat melius aliquod vel excellentius ædificium: ideo Propheta inculcat hanc promissionem, *Ille, ille ædificabit Templum Iehouæ*, inquit: hoc est, ne maneant oculi vestri defixi in huius Templi intuitum, quoniam debilitat fidem vestram, & vos ferè exanimat: sed sperate aliud Templum quod nōdum cernitis: quia veniet tandem Sacerdos & Rex, qui extruat Templum melius & præstantius. Postea adiungit, *Gestabit ille decus & sedebit, & dominabitur super solium suum.* Confirmat pluribus verbis quod nuper attigimus, nempe hunc virum qui germinabit arcana Dei virtute, & non terrenis mediis fore Regem simul & Sacerdotem. Quum dicit, *Portabit decus*, non dubium est quin tacita sit oppositio inter Iehosuah & Christum verum Sacerdotem. Nam Iehosuah, quāuis suo tempore functus sit officio Sacerdotis, tamen erat contemptus: sed Propheta iubet populum suum plus sperare, quàm ex præsenti intuitu concipere possit: quoniam veniet magnificus Sacerdos plenus regii etiam decoris. Et ideo addit, *Sedebit, & dominabitur super solium suum.* Hoc propriè non conuenit sacerdotio, sed affirmat Propheta virum hunc qui prodibit diuinitus, simul etiam fore Regem, quanuis exerceat sacerdotium. Erit ergo Sacerdos, sed erit super solium suum, vt dominetur. atqui non propria fuit dominatio Sacerdotis, sed Regis. Tandem concludit totam summam rei vbi dicit, *consilium pacis fore inter duos.* Non puto hîc perstringi dissidia quæ fuerant inter Reges & Sacerdotes. fateor quidem tales discordias sæpe fuisse visas in veteri populo: sed longius respexit Propheta, nempe Sacerdotium coniunctum fore cum ipso Regno. Non statuit igitur diuersas personas, quæ inter se pacem colant, sed potius de rebus ipsis disserit. *Erit* ergo *consilium pacis inter duo*, nempe inter Regnum & Sacerdotium. Inde colligimus quod iam dixi, hîc promitti quod non fuerat visum sub Lege, neque etiam expectari debuit, sed renouatio quæ contigit aduentu Christi fuit complementum huius Prophetiæ. Sequitur:

Colоss. 2. b. 6

14 Et coronæ erunt ipsi Chelē (pro Chadai, probabilis coniectura est fuisse hunc binomium, sicuti etiam Iosia filius Zephaniæ vocatur etiā Chen: erūt ergo tā ipsi Chelem quàm) Tobiæ, & Iodaiæ filio Zephaniæ in memoriale, in Templo Iehouæ.

Corrumpunt Prophetæ sensum qui putāt depositas fuisse coronas apud quatuor istos viros. Potius enim locatæ fuerant in Templo Dei, sed vt esset memoriale istis hominibus. vnde conficitur quod iam dixi, non fuisse sumptum aurum ab illis, quia pietate & sanctitate alios omnes antecellerent, sed quoniam oportuit illis exprobrari suam mollitiem, quòd scilicet putarent spem suam frustratam esse, quoniam non statim complebat Deus quod pollicitus fuerat. Quum ergo inquieti essent, coarguitur hæc nimia festinatio. *Sint* ergo *duæ coronæ*, inquit Spiritus, *in memoriale illis*: hoc est, quoties aspicient coronas istas, vt sese compescant & agnoscant sua desideria fuisse nimis importuna, & se fuisse nimium præcipites quum vellēt vno die compleri omnia vaticinia: deinde etiam totus populus agnoscat illos perperam murmurasse, quoniam erunt in memoriale & testimonium coronæ illæ suspensæ. Nunc ergo videmus clarius cur Propheta iussus fuerit sumere aurum & argentum ab illis quatuor, vt conficeret quas postea in templo Dei coronas deposuit. Tandem addit:

Et longinqui venient, & ædificabunt in Templo Iehouæ: & scietis quòd Iehoua exercituum miserit me ad vos. Et erit, si audiendo audieritis vocem

15 Iehouæ Dei vestri.

Adiungit etiam Propheta venturos ex remotis terris, qui vel laborem suum, vel opes conferant ad Templi ædificationem. nam AEdificandi verbum potest ad vtrumque referri. *Venient* igitur *longinqui.* Ante illud tempus fuerant dona oblata ab exteris gentibus: sed Templum non fuerat ædificatum nisi à Solomone & populo. Deus ergo hîc plus aliquid promittit, nempe adiutores fore ad Templi ædificium, qui tunc prorsus alieni erant à populo. Certum est etiam ipsa ætate Zachariæ sumptus fuisse datos à Cyro: sed Propheta nihil tale commemorat: promittit aliquid maius. Sequitur ergo hoc vaticinium necessariò referri ad Euangelii promulgationem: quia

tunc

tunc cœperunt alienigenæ conferre suam operam,& suas diuitias,vt Templum Deo extruerent. Quanuis ergo Cyrus erogauerit largam pecuniam ad extruendum Templum, non tamen hîc de eius liberalitate agitur. Post Cyrum verò nemo alienus tam liberalis fuit nam Herodes qui magnam molem extruxit,& valde splendidam,non erat longinquus:imò volebat censeri vnus ex populo. Videmus ergo non posse aliter accipi hoc vaticinium quàm de spiritualis templi structura,vt scilicet gentes quæ remotæ prius fuerant à populo Dei,simul se adiungerent socios,& studia sua conferrent ad ædificandum Templum, non ex lapidibus,vel ligno, vel alia corruptibili materia,sed ex doctrina & donis Spiritus sancti. Postea adiungit, *Scietis quod Dominus exercituum miserit me ad vos*. De hoc genere scientiæ alibi diximus. Oportuit enim Iudæos ab initio certò persuasos esse de fide huius vaticinii. sed vbi accessit effectus vel experientia ipsa, tunc cœperunt clarius cognoscere. Perinde igitur est acsi diceret Propheta, Deus qui per os meum loquitur,vos minimè frustrabitur,quoniam tandem complebit quod nunc denuntio: & ipsa experientia testis erit me fuisse verum & legitimum eius Prophetam. Et ideo vocat Deum exercituum, vt sese confirment Iudæi,dum audiunt hoc proficisci ab eo cuius immensa est potentia. ergo non esse cur dubitent de ipso effectu: quia nihil est quod Deo obsistat, vbi visum fuerit virtutem suam explicare. Sequitur, *Si audiendo audieritis vocem Iehouæ Dei vestri*. Hîc promittit Zacharias Iudæis addita conditione,si Deo morigeri fuerint,& perstiterint in obedientia verbi eius ac doctrina: nempe quia incredulitas homines arcet ab omni participatione gratiæ Dei. Verum quidem est,etiamsi omnes tunc fuissent increduli,venturum tamen fuisse Christum: quia Deus vt verax est,non mutat consilium,etiamsi totus mundus vanus sit. Quoniam ergo stabilitas Dei non pendet ab hominibus,ideo non debemus accipere quod hîc dicit Propheta, *Si audieritis vocem Dei*, quasi potuerint redigere in nihilum vaticinii huius effectum, si fuissent perfidi Deo. Defectio igitur illorum & totius gẽtis non potuit obstare quominus tandem suo tẽpore prodiret Christus. Sed aliud voluit Propheta,nẽpe Iudęos fore participes huius boni, vel fruituros, vt ita loquar, hac gratia,si amplexi fuerint Dei promissionem,& se obedienter subiecerint Legi eius. Nam vtcunque Christus iam aduenerit mundi Redemptor,scimus tamen non peruenire hoc beneficium ad omnes:quare? multi enim increduli occludunt ianuam & Deo & Christi gratiæ. Ergo soli fideles sentiunt re ipsa Deum loquutum esse,& seriò percipiunt eius gratiam, quia scilicet *audiunt vocem eius*:hoc est,primùm fide recipiunt quod Deus offert: deinde etiam non deficiunt ab eius doctrina:sed in obedientia fidei permanent vsque in finem. Huc igitur spectat Propheta, vt ostendat Iudæis frustra hæc omnia dici,quò ad ipsos,nisi animos Deo aperiant. Ostendit verò rationem qua id fieri debeat,nempe *si audiendo audierint vocem Dei*: hoc est, si non sint addicti suis cogitationibus,nec existiment Deum esse fallacem,quia promittit quod est incredibile. Si ergo renuntient sibi,& suis imaginationibus valere iussis prorsus affixi sint Dei verbo,& adhibeant loquenti Prophetæ fidem,ostendit re ipsa sensuros, idque in salutem suam quod docet, nempe Christum fore Regem & Sacerdotem,qui suis perfectam fœlicitatem conciliet.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum nobis exhibitus fuerit Filius tuus, in cuius persona etiam allata fuit nobis bonorum omnium & veræ ac solidæ gloriæ perfectio: da, inquam, vt maneamus in ipso defixi, neque huc vel illuc propensi simus, aut fluctuemur in varias partes, sed ita contenti simus regno eius & sacerdotio, vt nos totos tradamus in eius fidem ac custodiam: deinde ne dubitemus sic nos eius gratia sanctificatos esse, vt tibi grati hodie simus, & freti etiam isto Mediatore, offeramus nos tibi vera cordis fiducia in sacrificium: & ita studeamus glorificare nomen tuum toto vitæ cursu, vt tandem fiamus participes cœlestis eius gloriæ, quæ nobis parta est eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

CAPVT VII.

1 ET FACTVS est (*datus est*) anno quarto Darij regis sermo Iehouæ ad Zechariam quarta die mensis noni Chisleu.

2 Nam miserat in domum Dei(*hoc est,Templum*) Sareezer & Reguem-melech & viros eius ad deprecãdam faciẽ Iehouæ (*aut,Miserat in domum Dei Sareezer & Reguem-melech, in nominatiuo casu, & viri eius ad deprecandam faciem* Iehouæ.

3 Ad dicendum Sacerdotibus qui erant in domo Iehouæ exercituum,

& Prophetis, dicendo, An flebo mense quinto? separabo me, quemadmodum feci his annis? (*est turbata series verborum: quemadmodum solitus sum facere his annis?*)

Hic non ponitur visio, sed responsum quod iussus est dare Zacharias nuntiis populi captiui. Dicit enim quosdam è Chaldæa missos fuisse, qui offerrent Deo sacrificia, & simul inquirerent an seruandum esset ieiunium quod instituerant vrbe capta & excisa. Est autem aliqua ambiguitas in verbis Prophetæ: quoniam dubium est an duo quos nominat, nempe Sareezer & Reguem-melek cum aliis miserint nuntios, de quibus nunc fit sermo: an ipsi venerint, & pertulerint mandata à captiuis. sed in ea re parum est momenti. Quantum ad me spectat inclino in hanc sententiam, venisse duos istos cum suis comitibus Ierosolymam, & omnium nomine sciscitatos fuisse de ieiunio, quemadmodum postea videbimus. Quòd Iudęi putāt fuisse proceres aliquos Persarum, omnino est puerile: sed ita ad gloriam gentis suæ trahere solent absque delectu & iudicio quicquid occurrit. quasi verò hoc tantopere fuerit Iudæis expetendum, vt duo ex Persis in Templum ascenderent. Sed non opus est longa disceptatione: quia si Prophetæ consilium spectamus, colligere promptum erit fuisse homines Iudæos, qui missi fuerant ab exulibus, tam vt afferrent dona, quàm vt inquirerent de ieiunio, sicuti narrat Propheta. Hæc igitur summa est, venisse tam Sareezer quàm Reguem-melek, & comites eorum ad Templum: deinde petiisse consilium à Sacerdotibus & Prophetis, an adhuc seruandum esset ieiunium mensis quinti. Primo loco notandum est, etiamsi non fuerit tantum animi in omnibus, vt signo dato in patriam statim redirent, non tamen fuisse crassos Dei contemptores, & prorsus alienatos à vera pietatè. Fuit quidem hoc non leue vitium, torpere apud Babylonios quum liber esset exitus: erat inæstimabile Dei beneficium, porrigere manum miseris illis exulibus, qui prorsus desperauerant de reditu. Quum ergo Deus paratus esset illos domum reducere, non potuit negligi tanta illa gratia sine magna ingratitudine. Sed Dominus tamen voluit in animis quorundam residere aliquas scintillas, vtcunque non feruerent quo decebat zelo: sicuti hodie videmus ignauiam in causa esse, vt multi in sordibus Papatus desideant: & tamen illic gemunt, & Dominus retinet eos, ita vt non excutiant studium pietatis, neque prorsus deficiant. Non sunt igitur omnes damnandi perfidiæ, qui nimis pigri sunt ac lenti: sed stimulandi sunt interea: quoniam perperàm faciunt qui indulgent eorum torpori. sed tamen misericordia digni sunt, vbi non adest ea quæ debebat & optanda erat alacritas, vt se totos Deo addicant. Videmus ergo tale exemplum in captiuis, qui debuerant statim se ad iter accingere, vbi permissa illis fuerat facultas edicto Cyri & Darii: manent tamen in exilio, sed non prorsus reiiciunt cultum Dei. Mittunt enim adhuc sacras oblationes, quibus fidem suam profitentur. Deinde interrogant etiam quid agendum sit, & deferunt hanc reuerentiam Sacerdotibus & Prophetis qui tunc erant Ierosolymæ. Apparet igitur eos sibi displicere, quamuis non statim corrigant suum vitium. Multi vt sese eximant ab omni culpa, vel potius vt abstergant infamiam, contemnunt verbum Dei, nos etiam derident: imò excogitant quæ possint in nos coniicere crimina, vt ita verbum Domini apud simplices vilescat. Sed Propheta ostendit captiuos de quibus loquitur, etiamsi non ita animati essent vt par erat: tamen fuisse adhuc probos Dei cultores: quia scilicet mitterent sacrificia in Templum, deinde cuperent etiam illinc audire, & discere quid factu opus esset. Primò dicit *missos fuisse nuntios ad deprecandum faciem Iehouæ*. Hic sub Precations voce Propheta intelligit etiam sacrificia. Certum enim est Iudæos etiā in exilio quotidie precatos esse: quia nulla potuit esse in illis religio, nisi se exercerent in precibus. Sed hic de solenni precatione fit mentio, cui adiuncta erant sacrificia, dum scilicet profitebantur se esse ex populo Dei. Cæterùm, hinc colligimus sacrificia non magni per se fuisse ponderis: quoniam semper primum locum obtinuit oratio, vel inuocatio Dei. Fuerunt igitur sacrificia & aliæ oblationes quasi accessoria, vt loquuntur, quia semper illud vigere debuit inter fideles, Offer mihi sacrificium laudis. Secundo loco dicit etiam fuisse nuntios missos, vt scirent ex Sacerdotibus & Prophetis quod apud eos dubium erat. Hinc colligimus non fuisse crassam simulationem qualis est in hypocritis, qui fingunt se orare Deum: sed simul fuisse studium obedientiæ. Et certè vbi contemnitur sermo Dei & cœlestis doctrina, iam neque precibus est locus, neque aliis exercitiis. infidelitas enim polluit & contaminat quicquid alioqui sacrum est natura. Quisquis ergo ritè precari Deum volet, adiungat fidem, hoc est, accedat docilis ad Deum, & cupiat regi eius verbo. Neque enim dubium est quin Propheta, vbi narrat quod factum est, simul etiam commemoret hanc rationem vel hunc ordinem quem tenent captiui. Hoc igitur totum laude dignum fuit, quòd non tantùm curarunt placare Deum precibus & sacrificiis, sed etiam sciscitati sunt quidnam placeret Deo. Nec mirum est misisse ipsos Ierosolymam hac de causa, quoniam sciebant locum illū diuinitus electum esse, vnde petere dèbebant rectā pietatis doctrinam. Quum ergo Ierusalē esset sanctuariū Dei, captiui illuc miserant, præsertim quum scirent Sacerdotes esse nuntios Dei & petendā esse Legis interpretationē ex illorū ore. Sciebāt enim nondū venisse tēpus quo

Psal. 50. c. 14.

quo doctrina salutis spargenda esset per totũ orbem. Quod dicit Propheta captiuos non tantùm ex Sacerdotibus, sed etiam ex Prophetis sciscitatos esse, hinc apparet fuisse rem vulgò notam, Deum excitasse Prophetas, quòd longo tempore facere destiterat. Neque enim sine causa dicit Iesaias Deum Prophetis adhuc dicturum, vt incipiant rursus populum consolari. Fuerat igitur septuaginta annis triste silentium, quum nulli Prophetæ in medium prodirent: sicuti etiam in Psalmo dicitur, Signa nostra non videmus, neque est Propheta inter nos. Deus enim quasi erecto vexillo solitus fuerat populum ducere quum habitaret in terra sancta: & assiduè Prophetæ alii aliis successerant continuo ordine, sicuti pollicitus fuerat ipse Dominus per Mosen, Prophetam excitabo è medio tui, &c. Ex quo igitur tracti fuerant in exilium, illic alii alios quum respicerent, non poterant audire vocem vllã quæ illos in spem erigeret, donec rursus post spem nouis Prophetæ excitati sint. voluit autem Deus Prophetas illos sedem & domicilium habere Ierosolymæ, vt scilicet colligeret dispersos Israelis: quoniam si Prophetæ fuissent in Chaldæa, poterant multi inde captare prætextum suæ inertiæ: Nónne etiam Deus habitat in medio nostri? quid opus est suscipere difficile iter & molestum? Nihil enim melius reperiemus Ierosolymæ, quàm in hoc exilio: Deus enim declarat se nobis præsentem per suos Prophetas. Fuisset igitur hoc damnosum Iudæis, habere Prophetas in exilio. sed quum audirent captiui donum prophetiæ vigere adhuc in Templo, poterant reducere in memoriam quod prius audierãt ipsorum patres tam ex ore Iesaiæ, quàm ex ore Michææ, De Sion exibit Lex, & verbum Domini è Ierusalem. Nunc ergo tenemus cur Zacharias adiungat Sacerdotibus Prophetas. Tenendum autem est quod alibi diximus, fuisse propheticum munus quasi extraordinarium, vbi aliunde sumebat Deus quàm ex Sacerdotibus verbi sui ministros. Erat enim hoc munus sacerdotale: sed voluit Deus probro exponere Sacerdotes, quum transferret docendi munus ad alios: dico vbi assumpti sunt ex vulgo hominum Prophetæ, vel aliis familiis quàm ex Leuitica. verum est non omnes Sacerdotes fuisse Prophetas: sed non debuit tamen officium illud transferri in aliam tribum, nisi vt Deus pœnam exigeret de eorum ingratitudine, qui priuatis negotiis potius dabant operam quàm docendo populo. Quicquid sit, fuit hoc illustre testimonium gratiæ Dei, quòd eo tempore rursus existere cœperant Prophetæ. Ratio etiam illa addenda fuit, non habitasse alibi quàm in Ierusalem, vt hoc modo animarentur dispersi ad reditum, & scirent locum illum non frustra à Deo prius electum fuisse. Hæc ratio est cur Propheta disertè exprimat fuisse in domo vel in templo Domini exercituum tam Prophetas quàm Sacerdotes. Tempus etiam notatur, nempe, *quartus annus Darii, & nonus mensis, & quartus dies*. Scimus initium anni tunc sumptũ fuisse à mense Martio. ergo mẽsis KISLEV erat Nouember, vel saltem medius inter Octobrem & Nouembrem: sicuti solebant conficere menses suos in nouiluniis. Iam de rege etiam Dario alibi diximus. neque enim fuit primus Darius socer Cyri, qui monarchiam transtulit ad Persas, sed fuit filius Hystaspis. Præterierant igitur septuaginta anni, quia iam iste erat Rex quartus, vt alibi dictum fuit. Nunc vidẽda est nobis quæstio quam proponunt Sacerdotibus captiui. Quærunt an lugendum sit ipsis mense quinto: & an sese consecrare debeant sicuti fecerant per annos septuaginta & complures. Et ipsi enim iam supra illum numerum fuerant aliquot anni, sicuti vidimus. Hinc colligimus fuisse indictum solenne ieiunium ex quo Templum incensum, & vrbs diruta fuerat. Loquitur hîc tantùm de quinto mense: sed paulò pòst mentio etiam fiet septimi mẽsis. Certum est ex sacra Historia vrbem fuisse deletam, & Templum euersum quinto mense. Ergo probabile est solennem luctum tunc fuisse susceptum à populo in memoriam tristis illius spectaculi. Septimo mense, quanuis non eodem anno, occisus fuit Godolias, & quicquid residuum fuerat ex plebe, simul tractum fuit in diuersas partes. Quum ergo tunc prorsus deserta fuisset terra, etiam probabile est aliud ieiunium fuisse susceptum, vt scilicet quotannis sese humiliarent coram Deo, & supplices veniam precarentur. Quum hæc fuerit causa vtriusque ieiunii, satis constat non potuisse damnari à Sacerdotibus. Nec verò dubium est quin publico omnium consensu factum hoc fuerit, vt scilicet singulis annis luctum hunc susciperent. Et videmus etiam quem finem ieiunio Deus præscribat, nempe vt tangantur homines vera pœnitentia dum ad ipsum accedũt, & ipso externo habitu sese admoneant de reatu suo. Quum ergo hanc regulam sequuti fuerint Iudæi in istis ieiuniis, statuendum est placuisse Deo: quoniam pia erant exercitia, quibus poterant erudiri ad pœnitentiam. Interrogant autem an debeant continuare suum luctum, quia iam Templum extrui cœperat cum vrbe. Si fuerat hæc lugendi ratio, quòd nullum amplius stabat Templum vbi sacrificia offerrent, vrbs etiam sancta diruta fuerat: certè tunc gratias Deo agere æquum fuit, & redire ad lætitiam, quum scilicet finis calamitati esset impositus. Non tamen audent captiui quicquam mutare, nisi accedat Sacerdotum authoritas & consensus, vt ita omnes inter se conueniant: & hoc modo etiam testentur se esse vera membra Ecclesiæ: quoniam nihil separatum habere vellent à reliquis. Non exprimitur nomen Ieiunii, sed quærunt, Lugebimúsne? vnde etiam satis apparet non fuisse tam crassos, vt putarent in ieiunio esse pietatis summam, sicuti hypocritæ fingunt ciborum abstinentia coli Deum: & ita ludunt cum eo suis nugis, quum Deus, qui Spiritus est, velit spiritualiter coli. Facilè igitur videmus non fuisse imbutos crassa illa & stulta opinione

Iesa. 40.a.1.
Psal.74 b.9.
Deut.18.c.15
Iesa.2.a.3.
Mich.4.a.2.

Iudæos, quum ieiunium illud annuum ſuſciperent. ponunt enim luctum loco ieiunii. Quorſum autem luctus, niſi vt prodirent in Dei conſpectum rei & ſupplices, & teſtatum facerent externis ſignis ſe culpam agnoſcere, vt ita poſſent miſericordiam & veniam conſequi? Addunt etiam conſecrationem: quanquam variè exponitur hoc verbum נזר, quod ſignificat ſeparare: ſed hîc reſtringunt multi interpretes ad ciborum abſtinentiam: quaſi diceret, Separabimus nos à cibo? Hoc videtur mihi coactum: potius igitur ad ſanctificationem refero. ſcimus enim quum dies aliquis præſcriptus eſſet vel ieiunio vel ſacrificiis, fuiſſe additam ſanctificationem. Etſi enim tota vita cauere oportuit Iudæos ab omnibus inquinamentis: tamen quũ indicerent ieiunium aliquod vel ſacrificium, ſcimus quemadmodum iam dixi, magis ſedulos fuiſſe & ſolicitos vt abiicerent omnem pollutionẽ. Tenemus ergo quorſum tendant Iudæi, & quid etiam velint iſtis verbis. Nunc ſequitur:

4 Et datus ſermo Iehouæ exercituum mihi fuit, dicendo,

5 Dic ad totum populum terræ, & ad Sacerdotes, dicendo, Quum ieiunaſtis & planxiſtis in quinto & ſeptimo (*menſe, ſubaudiendum eſt*) & his ſeptuaginta annis, an ieiunando ieiunaſtis mihi, mihi?

6 Et quũ comediſtis, & quũ bibiſtis, ánnon vos comediſtis, & vos bibiſtis?

7 Annon ad ſermones quos clamauit Iehoua in manu Prophetarum priorum, quum eſſet Ieruſalẽ quieta vel opulenta (vel quieta & tranquilla. Diximus enim alibi de hac voce ישבת) & vrbes eius per circuitus eius, & meridies, & campeſtris regio quieta?

8 Et factus eſt ſermo Iehouæ ad Zechariam, dicendo,

9 Sic dicit Iehoua exercituum, dicendo, Iudicium veritatis (*hoc eſt, verum, non fallax, ſyncerum & integrum iudicate*) & beneficentiam & miſericordias facite quiſque cum fratre ſuo.

Hîc narrat Propheta ſe miſſum fuiſſe ad populum & Sacerdotes, non tam vt doceret nuntios illos qui venerant ex terra longinqua, quàm vt corrigeret vitia gentis ſuæ: quia tunc ſuo more cœperant rurſus Iudæi fucum facere Deo, & prolapſi fuerant ad multas corruptelas, quemadmodum alibi viſum fuit. Et ſatis apparet Deum non mandaſſe hoc rurſum Zachariæ, quod nuntii perferrent in Chaldæam: ſed hac occaſione Iudæos fuiſſe admonitos, vt ſibi proſpicerent. Fieri poteſt vt cœperint ipſi quoque Sacerdotes & omnes alii agitare hanc controuerſiam, Quid? fratres noſtri inquirunt, an adhuc ſeruandum ſit ieiunium: & ita variæ fuerint ſententiæ. Cæterùm, quia hoc dubium eſt, in medio relinquo. Quicquid ſit videmus Prophetam hîc non ſcribere captiuis, neque etiam alloqui eorum nuntios, vt referant in Chaldæam quod hîc narratur: ſed potius ſermonem conuertere ad Sacerdotes & populum. Summa eſt, quum dediſſent captiui non vulgare teſtimonium pietatis, Deum exprobraſſe Iudæis qui reuerſi in patriam fuerant, ingratitudinem, qua iam cœperant ſe polluere. Ideo obiicit, *An mihi ieiunaſtis? & an mihi comediſtis?* quaſi diceret, Deum per ſe non morari ieiunia, niſi proficiſcantur à ſyncero affectu, & ſpectent etiam in verum & legitimum finem. Conſilium ergo Prophetæ fuit, expergefacere Iudæos ne fingerent Deum placari aut ieiunio, aut aliis frigidis cæremoniis: ſed ſcirent maius aliquid requiri. Et videmus quàm propenſa ſint hominum ingenia ad externos ritus, atque vt putent ſe perfectè erga Deum defungi vbi ieiunauerint. Quum ergo hoc vitio laboret hominum natura, ideo hîc Propheta mittitur, qui tales nugas diſcutiat: quod facit vbi pronuntiat ieiunium non placere vel acceptum eſſe Deo, quaſi res eſſet meritoria, vel etiam quaſi in eo eſſet ſita aliqua ſanctitas. Primò dicit *ſibi datum fuiſſe ſermonem vt iret ad populum terræ, & Sacerdotes*. Videmus quod iam dixi, reſponſum non dirigi ad captiuos, ſed ad ipſos terræ incolas & ciues Ieroſolymæ: quoniam ſcilicet putabant agi de primo & ſummo capite totius religionis, quum mota eſſet quæſtio de ieiunio. Deus ergo vt hãc ſuperſtitionẽ illis extorqueat, dicit, *An quum ieiunaſtis menſe quinto, & menſe ſeptimo*: deinde, *his ſeptuaginta annis, an mihi ieiunaſtis? mihi*, inquam? Nam affixũ poſuerat in verbo צמתני. & tamen poſtea addit אני: quaſi diceret, An mihi ieiunaſtis? Ego, hoc eſt, an ego probabo tale ieiunium? eſt emphatica repetitio: quaſi diceret, non eſſe cur Iudæi gloriẽtur ſe probè coluiſſe Deum: & ita officio ſuo eſſe defunctos, quia bis quotannis ieiunarent: quoniam ratio illis erat cum Deo, qui reſpuit tales nugas. Et hinc colligimus nihil eſſe magis præpoſterum, quàm vbi iudicant homines ex proprio ſenſu de cultu Dei, & ſibi ipſis confidunt. Facilè enim eſt nobis blandiri: quia vt terreni ſumus, ita putamus quicquid fulget coram oculis noſtris eſſe Deo gratiſsimum. Sed Propheta hîc vno verbo admonet quàm friuolæ ſint huiuſmodi blanditiæ, quoniam Deus ex oppoſito ſurgit, *An mihi ieiunaſtis*? An vos ipſi eritis iudices, & veſtro arbitrio licebit comminiſci diuerſos cultus? Ego autem ſemper maneo mihi ſimilis. Nolite

lite me transfigurare in mores vestros. ego enim repudio quicquid vobis arridet. Quum dicit *illos sibi ipsis comedisse & bibisse*, significat hæc nihil facere ad cultum Dei, siue bibant & comedant, siue abstineāt à cibo & potu. Posset etiam elici alius sensus, nempe Iudæos comedisse vt solēt profani homines. Et erit obliqua exprobratio, quòd scilicet bis tantùm quotannis placare Deum studuerint: deinde in reliquum tempus fuerint securi & luxuriati fuerint in suis crapulis. Tenendum enim illud principium Pauli, Siue comedamus, siue bibamus, omnia esse agenda in Dei laudem. 1.Cor.10.f.31 Et Lex etiam disertè hoc præcepit Iudæis, vt epularentur coram Domino: hoc est, ne cibum gustarent nisi cum gratiarum actione quasi præsente ipso Deo. Quum ergo Iudæi sibi epulati fuerint, posthabito Dei respectu, non mirum est ieiunia ipsorum repudiari: quia non fuerit æqualis tenor vt decebat. Quanuis enim pii non semper ieiunent, tamen etiam dum liberalius vescuntur cibo & potu, non auertunt animos à Deo: sed potius coram ipso lætantur. Deo igitur comedunt & bibunt, sicuti Deo abstinent. Sed Propheta hîc docet, *Iudæos sibi comedisse*: ideo non posse ipsorum ieiunium venire in rationem coram Deo. Sensus hîc posterior non malè etiam conuenit. sed quantùm ad summam rei spectat, sufficere hoc nobis debet, Prophetā quia negotium erat cum hypocritis, ridere superstitionem in ieiuniis, quòd scilicet existiment esse piacula delendis peccatis: & si abstineant vno vel altero die à cibo & potu, hoc modo placari Deum. Et consilium eius melius patet ex proximo versu, vbi dicit, *An non ad sermones quos clamauit Iehoua per suos Prophetas?* Hîc Propheta confirmat doctrinam suam multis testimoniis, quòd scilicet Deus iam olim continuis seculis non destiterit reuocare Iudæos ad veram pœnitentiam, & simulationem eorum damnare, ne putarent sanctimoniā esse positā in ieiunio, vel similibus. Hoc autē facit Propheta non modò vt sibi plus fidei conciliet vel acquirat: sed vt duplicet crimen in Iudæis: quasi diceret, eos in speciem valde esse anxios, ne Deum offendāt: interea merum esse mendacium: quia si ex animo cuperent Deo placere, iampridem edocti fuerant ieiunia per se nullius esse momenti, sed exordium debere fieri à vera pietate & spirituali cultu. Dixi nuper quum mota fuisset quæstio à captiuis, potuisse etiam agitari multos sermones in populo, vt fieri solet. Cæterùm quia Iudæi semper redibant ad ingenium, hoc est, cæcutiebant in frigidis cæremoniis, & putabant hoc modo Deum sibi fore propitium: hæc ratio est cur Propheta derideat præposteram eorum diligentiam, Ecce, inquit, tantùm nunc hoc quæritur, sitne ieiunandum, quasi scilicet res ista præcipua sit coram Deo. interea negligitur pietas, negligitur vera inuocatio Dei: denique totus spiritualis cultus ducitur apud vos pro nihilo: & vitæ etiam integritas nulla viget. Alii enim alios vicissim mordent: alii ab aliis rapiunt: alii aliis inferunt iniuriam, vel mentiuntur: vos securè oculos clauditis ad tam crassa scelera. Interim verò si omissum fuerit ieiunium, putatis pessundatam esse totam pietatem, nempe sunt antiqui mores, & ita soliti sunt facere patres vestri: & satis cōstat vos ludere cum Deo, & plenos esse fallaciis: & ne micam quidem esse veræ pietatis. nam Deus insonuit olim auribus vestris, & fuerunt illi non obscuri sermones quum vos hortatus est per Prophetas suos. ostendit quænam esset vera pœnitentia: sed Deus nihil profecit. nónne satis constat vos nunc fallaciter agere, vbi tam sedulò inquiritis de ieiunio? Nunc ergo tenemus quanta sit vehementia in his verbis, *Annon ad sermones quos olim clamauit, &c.* Neque enim satis erat cōmonefieri Iudæos de vera pœnitentia: sed hæc etiam castigatio valde vtilis fuit, quæ acrius ipsos pungeret. & omnino necesse fuit detegi ipsorum hypocrisin, ne sibi nimium placerent in illis externis officiis. Ergo ne exciperent se facere recto studio quod inquirerent de consilio Dei, respondet Propheta, Vbi igitur sunt verba illa, quibus Deus testatus est quidnam sibi placeret? Et hac etiam ratione vtitur verbo קרא. Neque enim hîc dicit Deum protulisse verba per suos Prophetas, sed quasi sonorè & pleno ore intonuisse: Ecce, inquit, vos inquiritis quasi dubii: & vix potest vobis explicari hic nodus: quasi verò res sit tanti momenti. Deus autē non tantùm loquutus est, sed clamauit in auribus patrum vestrorum: interea calcatis illam doctrinam, vel clausis oculis eam præteritis. Quid hoc sibi vult? inquirere tam anxiè de ieiunio, & interea contemnere quod longè pluris erat? Quemadmodum etiam hypocritis exprobrat Christus, quòd non dubitent camelum deglutire, quum soleant excolare culicem: quia scilicet non audent in rebus minutis quicquam tentare. vbi autem crassissimum scelus apparet, transiliunt quasi bruta audacia. Huc igitur spectat hæc admonitio Prophetæ, quòd non seriò neque bona fide Iudæi inquirant de volūtate Dei, sed fingant se esse pietatis studiosos, quum tamen apertè & crassa ac supina audacia reiiciant doctrinam, quæ tamen minimè ambigua erat, quū Deus per diuersos Prophetas satis ipsos, & patres etiā docuisset quidnā exigeret ab ipsis. Mat.23.c.24

¶ PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quādo natura tam propensi sumus ad simulationem, vt excutere discamus nos ipsos, & descendere in proprias conscientias, ne quisque nostrûm sibi indormiat falsis blanditijs, sed ita displiceamus in occultis vitijs quisque sibi, vt interea tendamus & toto studio & conatu enitamur ad veram pietatem, & ita studeamus nos totos tibi addicere, vt gemamus sub onere peccatorum nostrorum, & supplices ita confugiamus ad misericordiam tuam, vt simul etiam tangamur vera pœnitentia, donec tandem exuti omnibus carnis nostræ corruptelis,

recipiamur in illam puritatẽ quæ nobis reposita est in cœlo per Christũ Dominũ nostrum, Amen.

SIC dicit Iehoua exercituum, dicendo, Iudicium veritatis iudicate, & clementiam, & misericordias facite, quisque cum fratre suo. Vidimus quid Propheta de ieiunio dissereret, quũ missi fuissent nuntii ab exulibus vt inquirerent de ieiunio. Hæc commoda fuit occasio tranctadę huius doctrinæ. Nam sicuti tunc diximus, populus sic addictus erat suis cæremoniis, vt putarent totam pietatem in ieiunio & similibus exercitiis positam esse. Et quoniam ad hoc vitium procliues sumus natura, diligenter tenendum est quod hactenus Propheta docuit, ieiunium scilicet non probari Deo simpliciter, & per se, sed propter alium finẽ. Iam vbi ostendit falli Iudęos, si putẽt Deum cæremoniis suis placari posse, admonet quid maximè requirat Deus in Lege sua, nẽpe vt homines inter se iustitiam ac rectitudinem colant. Verum quidem est, in Lege primas partes tenere Dei cultum: sed hæc ratio loquendi satis trita est, vbi Deus ab officiis secundæ Tabulæ examinat hominũ vitam, & ostendit quid maximè Lex præcipiat. Deus ergo hoc loco sicuti pluribus aliis, non commendat iustitiam inter homines, ita vt posthabeat pietatem. Nam sicuti longè præcellit totum mundum, ita scimus in regula bene viuendi semper initiũ debere fieri ab eius cultu. sed Propheta quoniam negotium erat cum hypocritis, ostendit eos tantùm ludere cum Deo, dum insistunt rebus externis, & interea negligunt rectitudinem & alia charitatis officia. Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ. dixerat proxima lectione se nihil afferre nouũ, sed tantùm reducere in memoriam quæ tradita fuerant ab aliis Prophetis. Hìc verò prosequitur sermonem illum, quòd scilicet Deus pluris faciat iustitiam & humanitatẽ, quàm vmbras illas legales, quæ per se nullius momẽti erant. *Iudicium*, inquit, *veritatis iudicate.* Hoc non potest extendi promiscuè ad totum populũ: sed his verbis obliquè accusat Propheta iudices, quoniã scilicet vel fauore, vel odio rapiebantur, ita vt nihil æquum vel rectum decernerent. Colligimus ergo ex Prophetæ verbis tũc iudicia fuisse corrupta adeò vt vel in gratiam amici iudex pronuntiaret, vel pretio & mercede redemptus. Quoniã ergo nulla erat veritas in iudiciis, sed falsi prætextus & colores, ideo reuocat hìc eos Propheta ad *iudicium veritatis*: hoc est, simplex, vbi scilicet personæ locum non habent, vbi neque odium, neque fauor præualent: sed spectatur sola æquitas. Postea descendit communiter ad totum populum: *Facite*, inquit, vel exercete *clementiam & misericordias quisque cum fratre suo*. Non iubet duntaxat eos abstinere ab omni iniuria, sed hortatur ad beneficẽtiam: quia non sufficeret neminem lędere, nisi etiam quisque nostrûm studeret proximos suos iuuare. nam humanitas hoc nobis dictat, opem ferendam esse miseris, dum ipsa necessitas nos illuc solicitat. Cæterùm tenendum est, duplicem esse synecdochen in his Prophetæ verbis. vna enim est synecdoche, vbi Propheta tantùm attingit secundam Legis tabulam: & tamen comprehendit regulã bene viuendi in genere: postea non enumerat quicquid traditur in secunda Legis tabula, sed quasdam duntaxat partes proponit exempli loco. Tamen certum est eius consilium, nempe longè decipi homines, vbi erga Deum cęremoniis & rebus externis defungi volũt: deinde hanc esse veram probationem & solidam pietatis, si quisque iustitiam & æquitatem colat cum proximo suo. Postea adiungit:

10 Et viduam, & pupillũ, peregrinum, & pauperẽ ne diripiatis, & vir malum fratris ne cogitetis in corde vestro (hoc est, ne singuli vestrûm cogitent in corde suo, vel machinentur malum fratribus suis.)

Commemorat etiam alias quasdam species, sed in eundẽ finem: nempe timorẽ Dei non probari cæremoniis, sed vbi quisque iustè & innoxiè viuit cum fratribus suis, nec tantùm abstinet ab omni iniuria, sed propensus est ad miseros iuuandos. Quoniam autem & viduæ, & pupilli, & peregrini videntur quasi expositi in prædam, Moses sæpe in Lege eos commendat, & ostendit curæ esse Deo, ipsúmque fore vindicem, si quis ipsos lædat. Sic etiam Propheta hìc disertè loquitur de viduis, & pupillis, & peregrinis, vt Iudæi intelligant non modò cauendum esse ne quis læsus queratur, vel ne retaliet iniuriam sibi illatam, sed coram Deo integritatem colendam esse. nam metu sæpe etiam improbi terrentur, ne maleficia sua exerceant, quoniã scilicet cogitãt aliquem fore vltorem. Hinc fit vt diuites & opulenti tuti sint ab omni molestia, quoniam cincti sunt ac muniti validis præsidiis: sed viduæ & pupilli nõ ita possunt repellere iniurias. Hæc igitur ratio est cur Propheta hìc viduas potius, & pupillos, & pauperes ac peregrinos nominet, quàm promiscuè loquatur de omnibus. Nam summa est, quemadmodũ admonui, timorem Dei non probari solidè, nisi vbi quisque addictus est iustitiæ & æquitati, neque tantùm metu vel pudore cohibetur, sed officio suo fungitur quasi coram Deo & Angelis, ita vt parcat pauperibus & miseris, qui nudati sunt omni auxilio. Sed quoniam aliis locis hanc doctrinam fusius exposuimus, nunc satis est eam breuiter attingere. Pergamus:

11 Et renuerunt attendere, & posuerunt humerum declinationis, & aures suas aggrauarunt ne audirent.

12 Et cor suum posuerunt adamantem, ne audirent verba quæ miserat Iehoua exercituum in Spiritu suo, in manu Prophetarum superiorum: & fuit ira magna à Iehoua exercituum.

Hìc

Hic Propheta Iudæos ætatis suæ, exemplo patrum acrius pungit, quia scilicet videbat nihil ferè ab illis differre. Summa est, Iudæos omnibus seculis mala fide, & peruersè egisse cum Deo: quia vtcunque iactarent sibi esse pietatis curam & studium: tamen volebant Deo satisfacere duntaxat inanibus nugis. Huc ergo nunc tendit Propheta. nam certum est semper fuisse aliquē prætextum pietatis in gente illa: sed fuit mera simulatio, quoniam intenti erant suis cæremoniis. Vbi autem seriò Deus vrgebat eos, illic sese prodebat eorum contumacia & peruersitas, quæ prius occulta fuerat. Dicit ergo *renuisse ipsos audire*. Iam non accusat mortuos, nisi hoc consilio, vt doceat suos æquales. Videbat enim solicitos esse de solenni ieiunio: interea pro nihilo ferè ducere quæ præcipua erant capita Legis, nēpe misericordiam & iudicium & rectitudinē. Hæc enim tria ponit Christus. Dicit igitur hanc doctrinā non esse nouam, & patres eorū satis probè fuisse admonitos: sed sponte, & quasi data opera fuisse rebelles Deo. Denique hîc excutit illis laruā ignorātiæ, quia vt plurimùm volunt homines extenuare culpā, quasi non fuerint vel satis clarè, vel in tēpore edocti. Propheta igitur negat quidquam esse excusationis, quoniam fuerunt præfracti & indomiti: *renuerunt attendere*. Postea quò melius exprimat contumaciam hanc, dicit obiectum fuisse *ab illis humerum declinationis*. Hebræi dicunt seruire homines humero, vbi sunt morigeri & flexibiles, ac libēter subeunt quod iniungitur onus, quemadmodum vidimus 3. cap. Sophoniæ. Nūc ex opposito Propheta humerū præfractum dicit fuisse in Iudæis, quoniam non potuerint assuescere ad ferendum iugum, sed excusserint omnē timorem Dei, & ratio metaphoræ est, quòd humero ferantur onera: sic Dominus imponit Legem humeris nostris, ne scilicet liberè lasciuiat caro, sed sub fræno se cōtineat. Dicit ergo illos posuisse humerū rebellē. סוררת propriè vertitur Declinationis humerus. sed alii vertunt peruersum, alii contumacē: & quoniam eodem redit sensus, nō contendam de ipsa voce. Sufficiat igitur, hîc damnari contumaciam in Iudæis, quia fuerint prorsus indociles, & non potuerint se Deo & verbo eius subiicere. Postea addit etiam de auribus, *Aggrauarunt aures ne audirent*. Denique modis omnibus conuincere voluit Propheta Iudæos, ne quid obiicerent ad culpam suam leuandam, quoniam omni ex parte certa malitia recusauerāt parere Deo, quum satis clara, & familiaris esset eius doctrina. Postea etiā descendit ad cor: *Posuerunt* inquit, *cor suum adamantem*, vel lapidem durissimum. Alii vertunt chalybē: alii silicem. Significat interdum spinam. sed hoc loco sicuti 3. Ezechielis cap. & apud Ieremiam accipitur pro Adamāte, vel pro lapide durissimo. Nūc videmus quorsum tendat Propheta, Iudæos scilicet non fuisse excusabiles quasi errore & ignorantia lapsi essent, quoniam spōte, & peruerso animo semper respuerant sanam doctrinam. Hypocrisin igitur solam Propheta obstaculo fuisse docet, quominus tenerēt, ac sequerentur quod rectum erat. Cæterùm, operæpretiū est notare has loquēdi formas, quibus contumaciam Propheta traducit, vbi dicit attentionem negatam fuisse Deo. nam hîc antithesis debet nobis occurrere inter verum timorē Dei & obedientiam, & ab aduersa parte, contēptum Legis & voluntariam rebellionem. Si ergo nolumus dānari coram Deo contumaciæ, primo loco attentio præstanda est verbo eius: postea subiiciendi sunt humeri, vt scilicet placidè feramus iugum nobis impositum: tertiò etiam aures arrigere oportet, vt verbū Dei non effluat nobis dum prædicatur, sed radicem in nobis agat: postremò flectenda sunt corda ad obedientiam, & omnis durities corrigenda, vel emollienda est. Iam verò addit Zacharias Iudæos fuisse vel lapideo corde vel ferreo ad repudiandam Legem Dei & omnes Prophetas. Priorē gradum tribuit Legi, quoniam inde oportuit petere totam pietatis doctrinam: & Prophetæ sicuti iam sæpius dictum fuit, tantùm legis erant interpretes. Postea addit, *verba fuisse missa à Deo in Spiritu, & in manu Prophetarum*. Quum dicit loquutum fuisse Deum per Prophetas, occurrit obiectioni, qua hypocritæ se tegere solēt, dum respuunt doctrinam. Excipiunt enim se libenter fore Deo morigeros, sed non posse ferre hominum imperium. Quasi verò verbum Dei mutaret naturam suam, vbi profertur ore hominis. sed quoniam hypocritæ & profani homines minuere solēt Verbi authoritatem hoc prætextu, Propheta hîc ostendit Deum velle audiri, etiamsi ministros adhibeat. Ergo per modum cōcessionis hoc positum est, Prophetas esse intermedios: sed tamen Deum ita ipsorum ore loqui, vt contemptus in eum redundet, si non habetur legitimus honor doctrinæ. Iā ne ipsa hominum vilitas quidquam detrahat Verbi reuerentiæ, ponit etiam nomē Spiritus: quasi diceret loquutum fuisse Deum per seruos suos, nempe homines mortales: sed interea *loquutum fuisse in Spiritu suo*. Non est igitur cur fallaciter excusent hypocritæ se nō esse Deo rebelles, vbi vilipēdunt Prophetas: quoniam apparet ac refulget etiam virtus & maiestas Spiritus sancti in ipsa doctrina, sic vt hominum conditio nihil illi auferat ex sua dignitate. Iam hoc etiam addendū est, damnari Iudæos, quòd statim ab initio fuerint maturè admoniti: & per eos tātum stetisse quominus resipiscerent. Nam si Dominus passus fuisset eos diu errare, erat aliquis tergiuersandi color. sed quū reuocare in viam ipsos tentasset Deus, & Prophetæ alii aliis subinde, & assiduè fuissent submissi, hinc melius detegitur ipsorum improbitas, imò ferrea cōtumacia, *quod scilicet peruicaciter recusauerint parere Deo*. Hæc igitur ratio est cur hîc Zacharias commemoret Prophetas superiores. tandem subiicit, *Iram magnam fuisse à Iehoua exercituum*: qua particula admonet non esse quasi de re ambigua disputādum an patres improbi fuerint ac immorigeri Deo. Pœnis enim

Matt. 23. c. 23

satis testatus est ipse illorum mores se fuisse abominatum. nam hoc principium tenendum est, Deum non agere crudeliter vbi homines castigat, sed scelerũ grauitatem semper debere æstimari ex pœnis quas infligit. Quum ergo tam duriter, & seuerè castigaret Dominus veterem populũ, hinc colligere promptum est, intolerabilem fuisse eorum malitiã. Nunc ergo videmus cur Propheta dicat *iram magnam fuisse profectam à Deo*, ne scilicet putarent Iudæi ipsum leuiter fuisse offensum, quia contentus etiam fuisset mediocri aliqua pœna. sed vbi tam seuerè irascitur, & horrendum in modũ vlciscitur populi peccata, sequitur in ipsis sceleribus aliquid fuisse grauius quàm homines existiment. Cæterùm, subest tacita comparatio, quia eo deterior fuit improbitas eorum qui tunc viuebant, quoniam potuerãt saltem patrum iactura commonefieri, vt syncerius agerẽt cum Deo. Sciebant patres suos fuisse sedulò, & multis modis admonitos. sciebant exilium sequutum fuisse, quod testimonium erat horribilis vindictæ Dei. Quum ergo non absimiles essent patribus, neque peruersum illud ingenium exuerent, hinc conuincitur maior eorum & magis præfracta improbitas, quia scilicet debuerant percelli aliquo metu, quum viderẽt tam horribile esse Dei iudicium contra homines obstinatos. Postea sequitur:

13 Et fuit, sicuti clamauit & non audierunt: sic clamabunt & non audiam, dicit Iehoua exercituum.

Propheta exaggerat pœnarum grauitatem, quòd frustra ingemuerint & conquesti sint, quia Deus surdus fuerit ad ipsorum querimonias & clamores. Si Deus quodammodo fulminet, interea statim præbeat se exorabilem, non videbitur tãtopere fuisse infensus: cæterùm, vbi nihil suis votis & precibus proficiũt miseri quos affligit manu sua, sed frustra vlulant, & nihil sentiunt opis, tunc melius colligitur Deum non vulgari modo offensum esse. Hoc ergo voluit Propheta hac circunstantia, vbi dicit *non fuisse exauditos à Deo in suo clamore*. sed notanda est repetitio contumaciæ. dicit enim Deum clamasse, & non fuisse ab illis auditum. Hæc autem merces non potest censeri iniusta, vbi Deus pœnam exigit spreti verbi sui. nam quantus est hîc honor, quo dignatur miseros homunciones, vbi ad se eos inuitat, & quidem pleno ore? Vbi autem ita respuitur, & spernitur clamor Dei, nónne merentur qui ita præfracti fuerunt quod hîc dicit Propheta, nempe vt clamando ludant operam? quia Deus surdus erit ad omnes gemitus. Quantum ad verba spectat, hîc personæ mutatio posset turbare simplices: sed notanda est ratio loquendi, quæ satis cõmunis est Prophetis. nam quia assumunt Dei personam, vt plus authoritatis concilient suæ doctrinæ, interdum loquuntur in tertia persona, interdum in prima. In prima dum loquũtur, Deus loquitur ipse: dum loquuntur in tertia, sunt quasi ministri qui recitant, & de manu in manum proferũt quod à Deo iniunctum fuit. Ergo Propheta priore membro hîc loquitur tãquam minister Dei: postea suscipit eius personam, acsi esset ipse Deus: sed hoc fit respectu Verbi, quemadmodum dictum est. *Factum est* ergo, *sicuti clamauit & non audierunt*: Quis clamauit? durum esset hoc referre ad Prophetas: quod faciunt nonnulli. Ergo non dubium est quin Propheta hîc Iudæos accuset, quia obsurduerant ad Dei sermonem: Sic, inquit, clamabunt & non audiam. Dicendum fuerat, Sic clamabunt & non audiet Dominus ipse. Videmus in sensu nihil esse vel obscurum, vel ambiguum. summa est igitur, Deum non frustra minatum fuisse per veteres Prophetas, sed quemadmodum hanc vindictam denuntiauerat per os Iesaiæ, ita completam fuisse in Iudæis, quòd scilicet clamauerint sine profectu, & experti fuerint Deum seuerum iudicem, cuius vocẽ etiam prius cõtempserant. Scimus autem multis locis occurrere hanc sententiam. non exaudiri impios à Deo: imò preces ipsorum esse abominabiles, quia nomen Dei impuro corde & ore profanant quoties ad eum confugiunt: quia scilicet perrumpunt sine fide & pœnitentia. Ergo ex his verbis colligimus meritò putrescere in suis malis qui obstinati sunt in spernendo verbo Dei: quoniam minimè æquum est vel consentaneum, vt Dominus facilis sit ad audiendos ipsorum clamores: ipsi autem surdis auribus prætereant vocem eius. Sequitur:

Ies. 65. b. 12

14 Et affligar cum illis (*vertunt quidam*) super omnes gentes (*alii melius, dispellam illos ad omnes gentes*) quas non nouerunt (*alii vertunt, quæ non nouerunt eos*) & terra desolata erit post eos, ne sit transiens, nec reuertens. & posuerunt terram desiderabilem in vastitatem.

Hîc concludit Propheta quod cœpit disserere de vindicta Dei, qua satis apertè testatus fuerat gentis illius scelera venisse vsque ad summum cumulum, ita vt iam locus non esset veniæ. Dicit ergo *dispersos fuisse*. nam ego ita malo vertere: & videtur etiam hoc exigere contextus. Variant interpretes in hac voce: imò etiam ipsi Hebræi dicunt difficilem esse hunc locum, quia scilicet secundum regulas Grammatices vix potest aptari hoc verbum contextui. sed primùm videndum est qua de re tractet Propheta: deinde secundò videndum est quum plures significationes sint huius verbi, quænam maximè conueniat. Non dubium est quin Propheta hîc commemoret vindictam Dei, quòd dispersi fuerint Iudæi per varios populos, non tantùm rapti

pti

pti in exilium, ſed etiam diſsipati per multas partes. Hoc verbum ſi tranſitiuè accipitur, nulla erit ambiguitas. nam סער ſignificat mouere loco, vel diſpellere, & quidem violenter, quia deducitur à turbine. Quum ergo hic poſsit eſſe tranſitiuũ verbum, non video cur quæramus alios ſenſus perplexos, vbi ſatis conſtat de mente & conſilio Prophetæ. Dicit ergo *Iudæos fuiſſe diſperſos*. quomodo? *ad cunctas gentes*, hoc eſt, per varias plagas mundi: deinde, Ad gẽtes incognitas. Scimus autem quò longinquius eſt exilium, eò eſſe aſperius, quia vicini ſunt paulò humaniores vt plurimùm. Si quis autem abripitur ad gentem aliquam barbaram, mallet centies mori in itinere, quàm ita procul viuere à patria, & in moribus nouis & inſolitis. Summa eſt, Iudæos duriter afflictos fuiſſe à Deo, quia non modò diſceſſerint à vero eius cultu & puro timore, ſed etiam peruicaces fuerint, reſpuerĩt omnem ſanam doctrinã & ad omnes admonitiones fuerint ſurdi & præfracti. Dicit ergo hac ratione *fuiſſe diſperſos ad omnes gentes*. Poſtea adiũgit *terram poſt eos fuiſſe deſolatam*, ita vt nemo illac tranſiret. Hæc etiam circunſtantia potuit clarius oſtendere iram Dei quum adiudicaſſet terram vaſtitati. Vbi enim Deus notas vindictæ ſuæ terræ, & aliis elementis innoxiis imprimit, hinc apparet non leuiter iratum eſſe hominibus. Dicit ergo Deum non fuiſſe contentum populi illius exilio & diſperſione, ſed voluiſſe etiam conſpicuas notas manere ſcelerum, quòd terra ipſa eſſet ſterilis poſt eos & deformis. Scimus autem terram illam fuiſſe valde vberem, non tam natura quàm benedictione Dei. Promiſerat enim ſe daturum Iſraelitis terram fluentem lacte & melle. Hæc fœcunditas quum verſa eſt in ſterilitatem, talis mutatio debuit expergefacere omnium animos, vt ſentirent illic horribile Dei iudicium. Nunc ergo videmus cur Propheta dicat, *terram poſt ipſos*, hoc eſt, ex quo ab ea diſceſſerãt, *fuiſſe vaſtam & deſertam*. Polluerant enim terram illam eouſque vt cogeretur ferre Dei iudicium, licet per ſe eſſet innoxia. Et addit *terram deſiderabilem fuiſſe in vaſtitatem*, ídque ipſorum culpa. Fuit quidem Deus author huius vaſtitatis: ſed imputat Zacharias populo hoc malum, quia ſcilicet prouocauerint in ſe iram Dei, & ſibi accerſiuerint tantam calamitatem: imò etiam inuoluerint quaſi ſimili reatu terram ipſam, quoniam à Deo maledicta fuit: quanuis iam inde aliò tracti eſſent. Terra deſiderabilis ſæpe vocatur Iudæa, non modò ob fœcunditatem & frugum copiam, ſed quia Deus ſibi eam elegerat: & quum multis dotibus excelleret terra illa, certum tamen eſt ſummam eius præſtantiam in hac parte fuiſſe, quòd eam peculiari honore dignatus eſſet Deus. Ergo exprobrat Zacharias quòd non modò Iudæi ſua culpa extinxerint gratiam Dei quò ad prouentum frugum, ſed quòd corruperint terram illam, quæ ſingulari gratia pollebat, nempe vt eſſet domicilium Dei. Hinc etiam melius colligitur quanta fuerit ſcelerum enormitas, quæ facere potuit, vt Deus terram à ſe electã addiceret vaſtitati. nam quemadmodum diximus hic non vulgaris fuerat honor, quòd Deus voluerat eſſe inſtar Paradiſi terram illam, in qua voluerat coli ab electo & ſancto populo. Vbi autẽ tanta dignitas vertitur in ignominiam & æternum probrum, hinc clarè apparet rarum ſignum iræ Dei: & hinc etiam conuincitur gentis impietas, quæ ſicuti dictum eſt, non modò auertit gratiam Dei à terra ipſa, ne fruges ex more produceret, ſed vt eſſet quaſi deforme theatrum, & incuteret omnibus horrorem, quum viderẽt ſic deſertam terram vbi prius fuerat Templum, & inuocatum nomen Dei.

Exod. 3. c. 8

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos hac lege adoptaſti in filios, vt fraternam inter nos beneuolentiam mutuò colamus, & alii aliis ſe & officia ſua impendant: da inquam, vt tota vita probemus non fruſtra nos abs te vocatos eſſe, ſed ita coniuncti animis viuamus, vt vigeat inter nos integritas & innocentia: & alii aliis prodeſſe ſtudeant, vt ita glorificetur inter nos nomen tuum, donec tandem huius vitæ curſu perfecto, perueniamus ad metam illam, quam nobis propoſuis, vt tandem defuncti omnibus huius vitæ incommodis perueniamus ad beatam illam quietem quæ nobis repoſita eſt in cœlo, per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

CAPVT VIII.

1 ET fuit ſermo Iehouæ exercituum, dicendo:

2 Sic dicit Iehoua exercituum, Zelatus ſum pro Sion zelo magno (*vel æmulatione magna*) & indignatione magna æmulatus ſum pro ea (*vel zelatus ſum*)

Quidã exiſtimant initio huius capitis populum coargui ſuę perfidiæ, quia non egerit cum Deo vt debuerat, ſed violauerit ſacrum illud coniugium, quo eum dignatus fuerat Deus. quemadmodum hæc ratio loquẽdi ſatis trita eſt, vbi Deus maritis zelotypis ſe comparat, dum videt Eccleſiam ſuam impudicè agere. ſed nõ poteſt quadrare ille ſenſus, quia verbum קנא, quoties additur hæc ſyntaxis, ſumitur pro ſtudio vel affectu amoris in bonam partem. nam ל valet tantundem ac Propter, vel pro: & in primo capite habuimus ſimilem ſententiam: multis etiam aliis locis ſatis patet nõ poſſe aliter ſumi quòd hic dicitur, niſi

Deum ira fuisse accensum contra omnes Ecclesiæ suæ hostes: quia scilicet Ecclesiam suam singulariter diligat. Æmulatio igitur hîc non significat zelotypiam, sed accipitur in diuersam partem, nempe quòd Deus zelo fuerit accensus pro defensione Ecclesiæ suæ. Hoc igitur totum caput testatur Deum fore vltorem populi sui, & tantã ei esse curam salutis piorum omnium, vt velit sese opponere etiam contra totum orbem, si opus fuerit, pro illis tuendis. Hæc summa est. dicit ergo *datum sibi fuisse sermonem*: vnde colligimus, hoc vaticiniũ ab aliis distingui. Addit, *zelatus sum pro Sion*, (diximus enim literam ל sic resolui debere) & quidem *zelo magno*. Fuit autem hæc incredibilis mutatio, quoniam ad tempus sese Deus continuerat, quum pro sua libidine impii Ecclesiam vexarent, ita vt putarent id se facere impune. Quum ergo Deus tunc quiesceret, difficile creditu erat quod hîc docet Propheta, nempe Deum exarsurum subito zelo, vt susciperet causam Ecclesiæ. Ergo indignatio quæ paulò pòst subiicitur, debet referri ad hostes: quasi diceret iã sensuros esse omnes impios quod minimè putauerant, Deum scilicet esse custodem Ierosolymæ. Nunc sequitur:

3 Sic dicit Iehoua exercituum, Reuersus sum ad Sion, & habitabo in medio Ierusalem: & vocabitur Ierusalem vrbs veritatis, & mons Iehouæ exercituum, mons Sanctitatis.

Clarius nunc explicat Propheta quod proposuit. sed tenẽdus est hic ordo: quia oportuit violenter hostes deiici à sua possessione, & Ecclesiã redimi, vt rursus habitaret Deus in medio eius. nam qui fieri poterat, vt reipsa probaret Deus Ierusalem esse sub tutela & fide sua, nisi primò inferret manum hostibus? Non abs re igitur incœpit Propheta ab illa promissione, nẽpe iam Deũ accinctum esse ad pugnam, & ardere iracundia, vt eripiat Ecclesiam suam ex hostium manibus. Nunc sequitur fructus victoriæ. neque enim satis fuisset, Deum persequi iniurias electo populo illatas, nisi deinde colligeret dispersos, & restitueret pristinum Ecclesiæ ordinem. Sæpe enim cõtinget, vt qui malè & crudeliter tractati sunt reperiãt vindicem, sed nullo suo aut frigido solatio: quia scilicet nihilo illis est melius. Atqui Dominus hîc vtrumque exprimit, se arma sumpturum pro defensione electi populi: deinde se fore custodẽ & præsidẽ sanctæ vrbis, sicuti fuerat. Quòd singulis ferè versibus repetit hanc particulam, *Sic dicit Iehoua exercituum*, non dubium est quin tunc plurimùm valuerit ad fidem cõfirmandam, quia res erat ferè incredibilis, vt nuper dixi. Oportuit igitur subinde nomẽ Dei proponi in mediũ, vt sese fideles alacrius totos addicerẽt huic vaticinio, quod sciebant à Deo profectum, & quidem à Deo exercituum, cuius potentia immensa est, ita vt nihil ei sit difficile, sicuti iterum paulò pòst dicetur. Dicit autem *se reuersum esse*, non quòd iam tunc cõspicuus esset effectus huius vaticinii: sed decretum ponitur pro re ipsa. Siluerat Deus longo tẽpore quasi populum suum ludibrio hostium exponeret: tunc visus etiam fuit procul abesse à Ierusalem. erat enim locus deformis & vastus: imò erat quasi theatrũ horribilis vindictæ. Deus ergo toto illo tempore visus fuit habere locum illum pro derelicto: sicuti etiam Ezechiel dicit Deum migrasse è Templo, & fuisse locum vacuum, & quasi profanum. Secundũ hanc rationem nunc dicit se reuersum esse, quia scilicet palàm ostendere vellet non frustra sedem illic fuisse gloriæ suæ, vbi iusserat inuocari nomen suum. Verum quidem est, montem Sion nunquã desertum fuisse à Deo: sed non potuit aliud ferri iudicium, quũ nullum amplius esset Altare, nulla sacrificia, imò nullus populus qui Deum illic coleret. dicitur enim hoc, respectu diuini cultus. Et sanctitas etiam montis per se nulla erat, nisi quatenus illum consecrauerat Deus sibi. Ergo res erant coniunctæ, Montis sanctitas, & Dei præsentia. Vnde sequitur, Deum communi hominum sensu fuisse absentem, quum nulla illic vigeret religio, & nulla sacrificia Iudæi illic offerrent. Dicit autem *se reuersum, vt habitaret in medio Ierusalem*. Hoc etiam necessariò addendum fuit, vt statuerent Iudæi reditum suum non fuisse inanem: quia multi iactabant stultè ipsos festinasse: & quamuis læta essent exordia, tamen in posterum instare multas molestias, & ædificium illud esse quasi tridui, quum multum impenderent operæ & laboris in extruenda vrbe, hoc fore caducum: quia paulò pòst iterum venturi essent hostes, qui excinderent nouam vrbem. Quum ergo volitarẽt eiusmodi sermones, oportuit fulciri piorum animos, vt certò persuasi essent Deum hac lege reuersum esse cum populo suo, & fuisse itineris ducem exulibus, vt resideret Ierosolymæ sicuti antea. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium: quasi diceret non fuisse temere hoc factum, quòd populus reuersus esset in patriam, sed fuisse liberatum Dei auspiciis, & perpetuam illis ac fixam habitationem fore Ierosolymæ, quia esset adhuc domicilium Dei. Scimus autem stabilitatem Ecclesiæ non alibi esse fundatam, quàm in Dei præsentia, vt dicitur Psal. 46, Deus in medio eius, non commouebitur. neque enim minus obnoxia esset Ecclesia Dei subitis & frequentibus ruinis, quàm alia loca, nisi quia Deus eius fultura est dum habitat apud ipsam. Et huc etiam nunc tendit Propheta noster, quum dicit *Deum habitaturum illic*. Adiungit, *& vocabitur Ierusalem vrbs veritatis, & mons Iehouæ mons sanctitatis*. Hoc membro admonet Propheta cur Deus ad tempus deseruisset Ierosolymam, nempe quia vrbs erat fallaciis, malis artibus & dolis, & peruersis consiliis dedita. Quoniam ergo prorsus degenerauerant Iudæi ab omni pietate, significat Propheta

pheta ideo vrbem caruisse suo custode & præside, ipso scilicet Deo. Eòdem etiam spectat quod dicit, Vocabitur mons Sion mons sanctitatis. Vtcunque enim magnificè iactarent Iudæi se colere Deum in sacro loco: profanauerant tamen & Templum & Altare suis sceleribus, sicuti vidimus apud Prophetam Haggæum. Hîc ergo obliquè perstringit Zacharias Iudæos, quòd scilicet corruperant omnem puritatem suis fraudibus: deinde quòd polluerant inquinamentis scelerum suorum Sionem, & Templum Dei. Interea simul docet quomodo resideat Deus in Ecclesia sua, nempe dum eam sanctificat. Nũquam igitur otiosus est Deus, dum residet inter suos: quia abstergit omnem immunditiem, omnes fallacias, vt semper locus in quo habitat, verè sit Sanctuarium. Ergo Propheta hîc non modò externam Dei gratiam promittit Iudæis, sed ostendit longè aliquid præstantius Deum secum afferre, nempe vt purget locum in quo residere vult, & in quo sibi domicilium eligit: atque illinc expellat omnes sordes. Quum autem hoc promittat Deus, videmus proprium esse eius munus ac donum, sordes omnes nostras mundare: deinde discutere omnes fallacias. Summa est, Deum vbi sibi populum reconciliat, non modò afferre externam benedictionem, quò ad terrena commoda, sed afferre aliquid melius & longè excellentius, nempe vt renouet corda & mentes, atque vbi omnia polluta erant & plena fœtoris, illic restituat veram & perfectam munditiem & integritatem. Cæterùm, simul memoria tenendum est quod prius dixi, nempe hîc proponi Iudæis ante oculos sua flagitia, vt pudore tacti ad resipiscentiam aspirent: quia vidimus eos fuisse nimis tardos & segnes hac in parte. Oportuit igitur stimulari ipsos ad resipiscentiam. nam tantundem valet hæc sententia Prophetæ, acsi dixisset, Mõtem Sion fuisse profanum, quamuis eum Deus sibi consecrasset: quia vitiatus fuerat illic Dei cultus, & nulla erat integritas: deinde vrbem fidelem, saltem quæ talis esse debuerat, fuisse refertam mendaciis & perfidia. nam veritas non tantùm debet restringi ad fidem quam sibi homines vltrò & citrò præstant, sed etiam ad synceritatem illam, qua se continent fideles sub puro & syncero timore Dei. Hæc summa est. Nunc sequitur:

Hag. 2. c. 15

4 Sic dicit Iehoua exercituum, Adhuc habitabunt vetuli & vetulæ (*vel senes & anus: sed est idem nomen*) in plateis Ierosolymæ, & viro baculus eius in manu sua præ multitudine dierum.

Confirmat quod paulò antè dixi, Iudæos scilicet sub manu & præsidio Dei fore incolumes, quia vellet habitare inter ipsos. Causam tuti & tranquilli status posuit Dei præsentiam. nã vt nobis sit pax à toto mundo, alii tamen alios conficient, nisi Deus pacis nos contineat: quia si nobis parcant exteri hostes, non desinemus tamen nos conficere mutuis & intestinis dissidiis. Ergo primo loco necesse est, Deum pacis & salutis habitare in medio nostri. Cæterùm, vbi potimur Dei præsentia, hinc exoritur plena securitas. Appositè igitur nunc dicit Propheta *adhuc habitaturos senes & vetulas in medio Ierusalem.* nam ex quo reuersi fuerant Iudæi, scimus fuisse continuis bellis impetitos: & vix sperari poterat inter assiduas turbas victuros ætatem vnam: quia in singulos dies instabant noui metus. Quum ergo ita sine modo periclitarentur & sine fine, occurrit Propheta, & promittit fore adhuc illis tranquillam habitationem, ita vt ad extremum senium vsque futuri sint superstites tam viri quàm fœminæ. Dicit ergo, *Adhuc habitabunt*: postea adiungit, *Baculus erit viro in manu sua præ senio*, vel multitudine dierũ. Videtur quidem hoc parum opportunè dici, quia longè præstaret vigorem dari, vt senio non deficerent viri ipsi. Debilitas ergo cuius hîc mẽtio fit, videtur potius signum esse maledictionis Dei quàm gratiæ: & ideo per Iesaiam promittit Dominus senes fore vegetos & robustos, ita vt non sentiant ætatis incommodum. sed alia hîc ratio fuit Zachariæ vt iam admonuimus. Multi enim quotidie obstreperis suis vocibus frangebãt animos piorum, quum dicerent eos falli. nam Ierosolymam non posse diu stare, quum tot vndique hostes insurgerent. Zacharias igitur ostendit, adeò non fore discrimen Iudæis, vt cadant manu hostium, vt victuri sint securè & sine aliqua molestia, externa dico. nã scimus non posse hoc accidere, vt multi senes aliquo in loco cernantur quasi ferè exanimes ætate, ita vt baculo sese sustineant, nisi vndique pax & quies sit ab hostibus. Nunc ergo tenemus Prophetæ consilium, nempe Ierosolymam fore tranquillam & pacatam: & hunc fore fructum præsentiæ Dei, quòd potius annis, quàm externa vi & manu hostiũ intereant illius ciues. Eòdẽ etiam pertinet quod sequitur:

Iesa. 65. d. 20

5 Et plateæ vrbis plenæ erunt pueris & puellis ludentibus in plateis eius.

Alia figura idem repetit & confirmat, nempe quia ludent per compita & publicas vias pueri & puellæ: quod fieri non potest inter bellicos tumultus. nam vbi crepant arma, vbi etiam auditur sonitus tubarum, vbi timentur hostiles insultus, quisque continet liberos suos domi & in publico est tristis deformitas, nemo illic ferè reperitur: denique nulla est hilaritas etiã in pueris vbi metus aliquis impendet. Vnde colligimus hîc promitti tranquillum statum Ierosolymæ, quia Deus procul abiget conatus hostium: non quòd immunis vnquam fuerit Ierosolyma ab omnibus incommodis: sed quia defensio Dei eoúsque valuit, vt securi essent inter multos & diuersos timores. neque hîc subtiliter disputandum est, an ludere in pace liceat: quia sumpsit hanc loquẽ-

di formam Propheta à cōmuni hominum more,deinde ab ingenio etiam. Scimus enim vbi nullus metus occupat animos hominum,tunc solui in lætitiam: deinde permitti lusus & ludicra pueris. Hoc ergo tantùm voluit Propheta,quanuis tunc Iudæi multum negotii haberent cum diuersis hostibus,fore tamen tutos & quietos. Postea addit:

6 Sic dicit Iehoua exercituum, Si mirabile est hoc in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis,etiam in oculis meis mirabile erit? dicit Iehoua exercituum.

Asperius hîc castigat populi diffidentiam: quia vt homines metiri solent quicquid promittitur suo sensu,ita clausus ferè erat aditus his vaticiniis,quum viderent non posse vllo modo placari hostium suorum rabiem. Tentauerant enim multis modis vel ipsos compescere, vel saltem conciliare sibi. Et scimus multa edicta fuisse profecta à Regibus Persarum, quibus consulerent Iudæis:sed tantum erat illius gentis odium,vt subinde noui hostes emergerent. Hac ratione hîc Propheta inuehitur in illorum incredulitatem. Et fontem diffidentiæ quasi digito mōstrat quū dicit eos non habere fidem loquenti Deo:quoniam plus promittat,quàm ipsi concipiant. Et hoc notatu dignum est:quia si cupimus radicitus euellere ex cordibus nostris incredulitatem, necesse est hinc facere initium,nempe vt sensus nostros erigamus supra mundum:imò vt iudicio nostro valere iusso,simpliciter amplectamur quod Deus promittit:quia scilicet deberet nos abripere in sublime potentia eius,vt nō dubitemus factur ū quæ prorsus absurda nobis videntur. Quod Mirabile dicit Propheta tantundem valet atque Impossibile, homines enim mirantur sæpe opera Dei,ne fidem adhibeant:imò falso admirationis prætextu detrahunt potentiæ Dei. Si quid ergo Deus promittat,statim obrepunt dubitationes, An hoc fieri poterit? si non apparet ratio, statim quoniam res superat modulum nostrum, statuimus hoc falsum esse. Videmus ergo vt homines dum se mirari potentiam Dei simulant,prorsus exinaniant. Quum ergo nunc dicit Propheta, *Si hoc est mirabile in oculis vestris,an etiam in meis?* perinde est ac si diceret, Si respuitis quod vobis polliceor,quia non est consentaneum iudicio vestro, an æquum est, potentiam meam restringi ad sensus vestros? Videmus ergo nihil magis esse præposterum,quàm velle metiri Dei virtutem nostro captu:sed simulac loquitur,operæpretium est animos sursum attollere,& sic in admiratione rapi, vt nihil nobis sit postea mirabile, vbi scilicet reputamus immensam esse Dei potentiam. Nunc tenemus quomodo mirari conueniat Dei opera:& tamen nihil in illis admirabile ducere. Nullum est tam minutum Dei opus, quod non in se contineat aliquid miraculi, vbi reputatur sicuti decet. sed interea quia fide erecti apprehendimus immensam Dei potentiam, quod videtur esse incredibile secundum communem sensum carnis, quasi despicimus ante pedes nostros: quia scilicet fides nostra superior est mundo. Nunc videmus & verum fontem incredulitatis & fidei:fons incredulitatis est,dum homines restringunt Dei virtutem ad captum mentis suæ:fons etiam fidei est, vbi deferunt laudem immensæ potentiæ Deo: qui non respiciunt quid sit facile, sed solo verbo contenti certò sibi persuadēt,quia Deus verax est, simul etiam certum esse quicquid pronuntiat,quoniam scilicet implere possit:quemadmodum Paulus etiam docet Abrahæ fidem fundatam fuisse in hac certitudine,quòd non dubitauit eum qui loquutus erat,posse re ipsa complere. Ergo vt penetrent Dei promissiones in animos nostros, & illic radices agant,necesse est vale dicere proprio iudicio:quia dum sapimus nimium apud nos,& subsistim⁹ in terrenis mediis,quodammodo euanescit nobis potentia Dei,& simul excidit etiam veritas. Denique spectandum est, non quid sit probabile, non quid ferat natura, non quid sit vsitatum: sed quid Deus possit. atqui immēsa est eius potētia. Ergo debemus emergere etiam ex angustiis carnis nostræ,& fide nostra superare mundum,quemadmodum diximus. dicit autem, *in reliquiis populi huius*:qua particula videtur pungere ipsos Iudæos, qui iam aliqua ex parte senserant Dei virtutem in suo reditu. nam triginta annis antequam data fuisset libertas à Cyro & Dario,ducebant pro fabula quicquid Deus pollicitus fuerat:dicebāt se esse in sepulchro, vnde nullus exitus sperādus esset. experti fuerāt qualis esset & quàm incredibilis potentia Dei: & tamen quasi attoniti adhuc desperabant de futura salute. Hanc ergo ingratitudinem nunc obliquè perstringit Zacharias, quum vocat Reliquias populi. Erant exigua manus, non sustulerant vexillum vt inuitis hostibus exirent,sed præter omnium opinionem repentè aperta illis fuerat via. Quum ergo experimento edocti non agnoscerent Deum plus posse, quàm ferrent eorum imaginationes, meritò eos hîc insimulat Propheta, quòd tam malignè æstimarent potentiam illam Dei sibi satis superque vsu ipso compertam. Postea subiicit:

Ro.4. d.20.

7 Sic dicit Iehoua exercituum, Ecce ego seruans populum meum è terra Orientis,& è terra Occasus solis.

8 Et reducam eos,& habitabunt in medio Ierosolymæ: & erunt mihi in populum,& ego ero illis in Deum,in veritate & iustitia.

Pro-

Prosequitur eandem doctrinã:sed interposita illa præfatione,quę valde tunc vtilis fuit in rebus adeò confusis, quum scilicet difficile esset erigere collapsos animos & reuocare ad fiduciam,quoniam trepidatione ita erant turbati.hæc ratio igitur est cur toties repetat Zacharias nihil se afferre nisi mera Dei mãdata. *Ecce*,inquit,*ego seruans populum meum*,vel liberãs. Quoniam dispersio spem tollebat,etiam hoc vitium corrigit Propheta,& dicit non fore difficile ex diuersis mũdi plagis populum colligi,vbi Deus manũ suam sustulerit. & emphatica est ista loquutio,*Ego sum qui libero populum meum.* Deus ergo hîc sese attollit, vt discamus virtutem eius magnifacere , non autem æstimare ex sensu nostro : *Ego* inquit , *sum qui libero tam ab Ortu solis quàm ab Occasu populum meum*. Ergo pendet hæc sententia à priore, vbi Propheta breuiter ostendit errare Iudæos & peruersè facere, qui nihilo plus tribuerent Deo quàm dictaret ipsis carnis sensus,vel quàm esset verisimile ex ordine naturæ. Quoniam ergo docuit fieri grauem iniuriam Deo nisi separetur ab hominibus , & emineat supra totum mundum, nunc adiungit Deum illum apud quem nihil est vel mirabile, vel difficile , velle populũ suũ colligi,vt ex sua dissipatione iterum Ierosolymã redeat.ergo nihil hîc nouũ adiungit Propheta,sed applicat in verum vsum quod nuper dixit de immensa & incomprehẽsibili virtute Dei,quam perperam homines includunt in suo cerebro,vel affigunt terrenis mediis. Postea adiungit, *Reducam eos & habitabunt*,inquit,*in medio Ierusalem.* Confirmat rursum quod iam dixi,reditum non fore irritum,quemadmodum vulgò multi iactabant perperam fecisse Iudæos,qui tam celeriter reuolassent in patriam:dãnabant illorum consiliũ,quasi nimio feruore repentè fuissent euecti:Ergo Propheta vt ostendat Deum bona fide egisse cũ populo suo, hîc promittit tutam & perpetuã habitationẽ Ierosolymę. *Habitabunt* ergo,hoc est, sicuti videtis nũc vos fuisse collectos,ita sperate Deum fore custodem vestrum,vt sitis tuti ab omni discrimine & rursum habitetur Ierosolyma,sicuti quũ maximè florebat.Postea addit, *Erunt mihi in populum & ero illis in Deum* . His verbis obsignat Propheta quicquid hactenus docuit quum de renouatione fœderis loquitur.pendebat enim tota spes populi ex hoc vno capite, Si Deus memor esset fœderis sui, quod olim pepigerat. Fuerat autem abruptum fœdus illud,quemadmodũ Scriptura loqui solet.nam populus in exiliũ abreptus,putabat se proiectũ & desertum fuisse à Deo. Quũ ergo sepulta esset memoria fœderis quò ad effectũ, vel apparẽtiam,vt loquuntur,ideo vt confirmet Propheta quod hactenus dixit, simul etiã affirmat populum illum fore populum Dei & Deum fore populi illius Deũ.nunc ergo tenemus cur hoc addiderit, *Ero illis in Deum & ipsi erunt mihi in populum.* Postremò adiũgit, *In veritate & in iustitia*, hoc est,stabilis erit & firma hæc fœlicitas . nam vbi Deus se ostendit curam habere populi, sequũtur etiam externæ benedictiones,quę testimonia sunt eius fauoris:addit Propheta hoc fore in iustitia & veritate,quia scilicet Deus non modò ad momentum propitius erit populo suo & beneficus , sed prosequetur suam gratiam vsque in finem . Quoniam ergo stabilire volebat Deus salutem vrbis, ideo testatur se fore in Deum , *in iustitia*, hoc est, rectitudine,bona fide,& sine fuco : deinde sine periculo aliquo mutationis. Quomodo autem hoc impletum fuerit,postea videbimus.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando quotidie peccatis nostris abs te deficimus, ne tamen prorsus excidamus à fundamento , cui innixa est salus nostra:sed ipse ita nos sustineas,vel etiam collapsos erigas , vt maneamus semper in gradu nostro : deinde redeamus etiam cum vera pœnitentia ad te,& quicquid accidat sic tamen discamus in te respicere,ne vnquam desperemus de bonitate tua,quam pollicitus es nobis fore firmam & perpetuam: præsertim quum nunc freti Filio tuo vnigenito mediatore,possimus te inuocare Patrem,donec tandem etiam perueniamus ad hæreditatem illam æternam,quæ nobis parta est eiusdem Filij tui sanguine, Amen.

9 SIC dicit Iehoua exercituum, Roborentur manus vestræ,qui auditis in diebus his verba hæc ex ore Prophetarum , qui(*fuerunt*) in die quo fundata est domus Iehouæ exercituum,vt templum extrueretur.

10 Quia ante dies istos merces hominis non fuit & merces iumenti nulla,& egredienti & veniẽti nulla pax ab angustia(*vel præ afflictione*) & emisi cũctos homines,quemque in socium suum.

11 At nũc non secũdum dies superiores ego(*agam*) cum reliquiis populi huius(*Agam non est in contextu,sed supplendum est*)dicit Iehoua exercituum.

Postquam docuit Propheta Deum iam recōciliatum esse populo suo, nunc tempestiuè hortatur Iudæos, vt sese ad opus accingāt & strenuè insistant in extruendo templo, atque etiam in ipsa vrbe ædificanda. Diximus enim tunc multorum animos fuisse pigros, quoniam putabant se paulò pòst deletum iri ab hostibus: & quod maximo labore, multis molestiis & plurimis etiam sumptibus factum esset, statim euersum iri. hinc ergo multis obrepere cœpit ignauia, vt desisterent ab ædificatione & templi & vrbis. Alibi etiam vidimus nimis intētos fuisse priuatis ædificiis & interea templum fuisse neglectum, quia scilicet singuli spectabant priuata commoda: imò etiam delitias. & Propheta etiam Haggæus acriter inuectus est in illum torporem: ostendit etiam Dominum iustas sumpsisse pœnas de illa segnitie quum preferrent suas domos templo: & interea fiducia vacui trepidarent quasi lusoria esset eorū restitutio. Quoniam ergo sua ingratitudine populus iam ferè deleuerat redemptionis memoriam, ideo Propheta Haggæus seuerè in illos inuectus est: & nunc eandem doctrinam attingit Zacharias. dicit igitur antequam cœpissent operam impendere ædificando templo, terram fuisse sterilem & quasi maledictam diuinitus: ipsos spe sua fraudatos esse & quicquid tentarent fuisse irritum: postquam autem hortatu Prophetarum cœperant animos ad templum extruendū adiicere, res fuisse mutatas in melius & quidē ita apertè, vt colligere promptum esset, Deum prius illis fuisse infensum: nūc verò propitium, quòd scilicet tam prosperè omnia illis succederēt. Mutatio igitur hæc illustre signum erat & iræ Dei & gratiæ, quoniam meritò populū castigauerat quantisper sua infidelitate fuerat implicitus, ne pergeret in templo ædificando: deinde gratia etiàm Dei fulgere cœperat, quòd & vberem frugū prouentum dederat illis Deus & modis omnibus testatus fuerat se iam illis fauere. ergo hæc simul in medium proponit Zacharias, vt alacriter in opere pergant & ne prouocent irā Dei, quam magno suo damno prius experti fuerant: malint etiam benedictione eius frui, quæ illis quodammodo patebat ante oculos. hæc est summa. Dicit autem, *Sic dicit Iehoua exercituum, Roborentur manus vestræ.* Hortatur eos ad perseuerantiam: sed quoniam homines ipsi se debilitant, & occurrunt etiam multa quę vel emolliant vel frangant eorum animos, ideo vtitur roborandi verbo: quia scilicet necesse est subinde colligere nouas vires & sese confirmare in illo pio studio. nunc ergo discamus accommodare hanc doctrinam in vsum nostrum & hoc teneamus quòd etiam experientia satis docet, nempe manus nostras, quanuis initiò bene paratę sint, tamen facilè solui & quasi laxari, imò diffluere, nisi nouū robur subinde colligant. hoc autem fit, vbi animati verbo Dei superamus tentationes, quæ nos debilitant. & Zacharias etiam mox ostendit vnde petendum sit robur, nempe à promissionibus quas iam audierant à Prophetis. nam frustra hortatus fuisset eos ad constātiam, nisi proposita materia fiduciæ. si enim taceat Deus, necesse est animos nostros, etiamsi antè fuissent satis alacres & voluntarii, languescere & tādem deficere. Videmus ergo non aliam fortitudinem posse esse in hominibus, nisi Deus sermone suo eos vegetet, ita vt recuperent vires amissas, vel se ipsos renouent ad ipsam alacritatem. si simpliciter iussisset Propheta esse bono animo & forti, poterant excipere nihil oculis suis obiici quod posset addere animos. sed vbi proponitur illis sermo Dei, iam tollitur omnis excusatio, nisi sese accingant & fortiter discant pugnare, quandoquidem Dominus ipsis arma suppeditat. *Qui* ergo *auditis in his diebus verba hæc ex ore Prophetarum.* Quanquam Zacharias non adeò conciso est sermone, sed verbosior est multis aliis: tamen totus hic versus emphaticus est: quia vbi dixit eos non destitui Dei promissionibus, adiungit, In diebus his: deinde, Verba hæc. Significat enim nō tātùm generali doctrina instrui, vt obsequium præstent, sed Deum ipsum ita præire, vt dirigat gressus ipsorum & viam monstret: denique nihil omittat, vt absque difficultate pergant in opere iam incœpto. ergo in demonstratiuis est emphasis notanda, quum Propheta dicit Deum asiduè cum ipsis loqui: deinde proferre non modò generalem doctrinam, sed familiares sermones, ita vt pedes & manus eorum quodammodo gubernet ad singulas actiones. Dicit autem hæc verba audiri ex ore Prophetarum, quia volebat Deus seruis suis haberi hunc honorem. & hæc est, vt sæpius dictum fuit, vera fidei probatio, quum Deus non descēdit ipse è cœlo, aut visibili forma nobis apparet, sed adhibet homines ministros. Interea significat breuiter Zacharias Prophetas non esse authores promissionum, quæ erigere & fulcire & stimulare animos debeant: quia scilicet Dominus tātùm vtitur eorum opera: hoc intelligit per nomen Oris. Iam addit, *Qui in die hoc quo fundata est domus Iehouæ ad templum ædificandum.* Non multum temporis effluxerat, ex quo cœperant templum rursus extruere: fuerant etiam iacta fundamenta, sed opus fuerat abruptum tam diffidentia omnium, quàm priuatis cuiusque cupiditatibus. Quum enim suspensi ac dubii essent, hinc oriebatur segnities & torpor. deinde auaritia etiam rapiebat eos, vt contemnerent templum Dei. Dicit autem iam illo exiguo tempore Deum tamen sæpius loquutum fuisse per suos Prophetas, vt corrigeret eorum moram & tarditatem. nam quasi diem vnum hìc designat Propheta ad exprimendam breuitatem temporis. Minus ergo

Hag.1.a.4

ergo excusabilis erat eorum ignauia, quum Deus quotidie verba faceret, & priores prophetias nouis additis confirmaret. Sequitur, *Quoniam ante hos dies nulla fuit merces hominis, & nulla merces iumenti, nulla pax transeuntibus, quia emiseram cunctos homines, quemque in socium suum.* Commemorat hîc Propheta, sicuti nuper attigi, signa maledictionis, vnde colligere poterant Iudæi displicuisse Deo suam segnitiem, quum ædificium templi non curarent, sed eo posthabito, addicti essent rebus suis domesticis. Reuocat igitur illis in memoriam quæ poterant metum incutere, ne pergerent sæpius lacessere Deum: quia edocti fuerant magno suo malo non ita prouocandam esse iram eius. nec dubium est, quin tam Zacharias quàm Haggæus & Malachias etiam sæpius vsi fuerint hoc sermone apud populum: quia videmus quàm propensa sint omnium ingenia ad obliuionem, vbi Deus nobis dat aliquid relaxationis. statim ergo excutimus omnem metum vbi sumus malis defuncti. hæc ratio est cur expediat nos sæpius commonefieri de iudiciis Dei, quæ experti sumus, quemadmodum facit hîc Zacharias: *ante hos dies* inquit, *nulla fuit merces hominis & nulla merces iumenti*, hoc est, laborem tam hominum quàm animalium nullus sequutus est profectus. Sumit enim pro confesso, homines non fuisse tardos in suis negotiis, iumenta etiam perfuncta fuisse suo officio: & tamen nullum fructum apparuisse. Vnde autem inutilis est hominum labor & animalium, nisi à Dei maledictione, quemadmodum lex testatur? nam Prophetæ dum concionantur de maledictione Dei, sumunt ex Lege principia: tantùm accommodant ad præsentem vsum quæ generaliter in Lege traduntur. Quoniam ergo Deus pronuntiat in Lege sua se benedicturum operi manuum: ideo ex opposito ratiocinatur Zacharias, Deum fuisse infensum quum anxiè sudarent tam homines quàm iumenta: interim nullum esset operæpretium. Postea adiungit *nullam fuisse pacem.* Vbi frustra laborant homines, necesse est sequi esuriem & inopiam rerum omnium. nam scimus etiamsi labor hominis per se nullius sit momenti, tamen vbi à Deo benedicitur, esse mediam causam & propinquam fertilitatis, vt scilicet terra nobis alimenta suppeditet. Contrà, vbi sterilis est hominum labor, etiam terra ipsa denegat omnem prouentum. Fuit igitur hæc non leuis calamitas, quum Deus populum inedia & fame premeret. sed adiungitur etiam aliud malum non minus formidabile: imò ferè grauius, quòd scilicet terra ipsa fuerit hostiliter vexata, vt nullus esset transitus. dicit ergo *nullam fuisse pacem tam egredienti quàm venienti*, hoc est, non fuisse libera itinera vel pacata, sed exposita prædæ & direptionibus. In summa, hîc docet Zacharias fuisse & intus & extrà maledictos Iudæos, quia scilicet terra fraudaret cultores suos, ita vt nullæ fruges prouenirent: deinde quòd etiam exposita fuerit ad hostiles incursus. Quantum attinet ad hanc particulam מן הצר, quidam vertunt, Præ afflictione: nullam fuisse pacem præ afflictione. sed possumus retinere natiuam significationem particulæ מן, ab angustia nullam fuisse pacem, hoc est, nullos fuisse securos ab incommodo & molestia. Additur ratio, *quod scilicet Deus emiserit cunctos homines, virum in proximum suum.* Consultò hoc attexuit Propheta, quò discerent Iudæi non posse ascribi fortunæ illa incommoda, quasi homines temerè alii in alios insurgant. Admonet igitur turbatam fuisse quietem iusto & occulto Dei iudicio, quoniam flectat quocunque vult corda hominum & nunc ad humanitatem vel ad clementiam inclinet: nunc verò in rabiem & sæuitiem conuertat. ergo vt sciant Iudæi sibi fuisse cum Deo negotium, hic exprimit Propheta emissos fuisse homines, vt sæuirent vltrò & citrò & alius alium crudeliter impeteret. Qui ergo hîc vtuntur permittendi verbo, non modò diminuunt ex Prophetæ sensu, sed prorsus corrumpunt ipsam doctrinæ summam & extinguunt totam lucem. neque enim Deus hîc dicit se fuisse quietum quum Iudæi alii alios malè mulctarent: sed vult hoc tribui suo iudicio. Nam quum totus ferè mundus infestus esset paucis hominibus, & inter se cognatis, saltem tunc debuerant inter se coniungi: quia necessitas conciliat etiam alienissimos, imò placat eos qui prius fuerunt violentissimi hostes. Quum ergo ab exteris hostibus impeterentur Iudæi, oportuit alios aliis reddi amicos, vel saltem mitigari aliqua ex parte, vt non agerent tam hostiliter. Quum ergo quisque sæuierit in sua viscera, nemo sociis suis pepercerit, Deus hac circunstantia melius exprimit se fuisse authorem harum perturbationum. Quomodo autem Deus hominum corda ad sæuitiem accendat & tamen immunis sit ab omni culpa, alibi visum est. Deus enim exequitur iusta sua iudicia quum ita alios aliis committit. Et si causam & finem quærimus, reperiemus iustè homines plecti hoc modo. Quum ergo in iudiciis Dei semper refulgeat summa æquitas, non est cur eum inuoluere studeant suæ damnationi homines, vel deriuent in ipsum partem culpæ. Deus ergo iustè hominum corda rabie exagitat: interim sustinent homines ipsi totam culpam, etiamsi inuitos Deus trahat huc & illuc, & vtatur eorum opera: quia scilicet non excusat eos arcanum Dei consilium, dum nihil minus illis propositum est quàm eius verbo parere: interea trahuntur occulto motu. Scimus autem nullum opus hominum placere Deo, nisi

Deut. 28. a. 8

vbi accedit voluntarium obſequium, à quo longè abſunt omnes reprobi. Iam ſcimus omnia facta debere æſtimari à fine ſuo. Ergo ſpectandum eſt quænam cauſa ſit Deo, & quiſnam ſit finis vbi ita committit inter ſe homines. ſed hac de re alibi ſatis fuſè diſſeruimus. Tenendum ergo nunc eſt in ſumma, quòd ita mutuò ſeſe lacerauerint Iudęi, & inter ſe cōflixerint, hoc non fortuitò eſſe factum, ſed quia Dominus qui illis hoſtis erat, & cuius iram prouocauerant, ipſos inter ſe commiſerit. Poſtea addit, *nunc autem non ſecundum dies priſtinos ego cum reliquiis populi huius, dicit Iehoua exercituum*. Iam admonet Zacharias ſic res fuiſſe mutatas in melius, vt facilè apparuerit Deum illis fuiſſe propitium. Quę autem tantæ mutationis cauſa fuerit ſi quæritur, certè ædificatio templi. ſi nihil dictum fuiſſet à Prophetis, tantùm poterant Iudæi conjicere: ſed ſublata erat omnis dubitatio, quum Deus illis minatus fuiſſet pœnas quas poſtea inflixit: deinde quum hortatus eſſet ad pœnitentiam & ſimul dixiſſet ſe fore exorabilem: quum inter ſe hæc omnia colligerent Iudæi, non agendum fuit coniecturis. Certò enim conſtabat, Deum rediiſſe cum ipſis in gratiam & nunc fructus fauoris eſſe ante oculos, vt ſcilicet inde melius animarentur ad templum ædificandum. Sequitur nunc:

12 Quia ſemen pacis: vitis proferet fructum ſuum, & terra proferet fructum ſuum (*eſt quidem aliud nomen, ſed idem ſignificat*) & cœli dabūt rorem ſuum: & poſsidere faciam reliquias populi huius omnia hæc.

Hìc promittit Zacharias continuum tenorem fauoris Dei, quem iam cœperant Iudæi guſtare. Deus ergo aliqua ex parte palàm oſtenderat ſe Iudæis eſſe patrem tam liberaliter cum ipſis agens. ſed vt melius ad perſeuerantiam eos confirmet Zacharias, dicit hoc fore continuum. Ac primò quidem dicit *fore ſemen pacis*. Quidam exponunt ſemen vocari pacis, quia dum timentur hoſtium incurſus, deſeritur cultura agrorum, nemo audet boues ſuos vel equos producere: imò ſi agricolæ ſeminant, tamen hoc fit non tam exactè, vt in rebus tranquillis & ſecuris. Quoniam ergo agri vt malignè coluntur in bello, ita non producunt plenam copiam, putant vocari ſemen pacis, vbi ſcilicet iuſtum laborem impendere licet agricolis, dum ſcilicet vacui ſunt ab omni metu & ſecurè omnia ſua ſtudia conferunt ad culturam & ſationem ſuorum agrorum. Alii ſemen pacis exponunt, vbi neque procellæ, neque turbines, neque rubigo, neque etiam alia incommoda ſegetes & fruges corrumpunt. ſed quoniam שלום ſignificat vtplurimùm Hebręis proſperitatem, poterimus etiam ſic accipere, fore *ſemen pacis*, hoc eſt, proſperū. & hęc interpretatio videtur mihi minus coacta. *Semen* ergo *erit pacis*, hoc eſt, fœliciter ſuccedet labori veſtro & quod ſeminatum fuerit, non carebit legitimo fructu. Poſtea additur expoſitio: *vitis enim dabit fructum ſuum & terra etiam dabit fructum ſuum & cœli dabunt rorem ſuum*. Hinc colligimus ſemen pacis vocari, vbi agricolæ potiūtur ſuo voto, dum ſcilicet terra cœleſti rore irrigata non ſterileſcit: deinde vbi proueniunt vbertim fruges, nempe triticum & vinum & alia. hæc igitur eſt pax aut proſperitas in ſeminibus, vbi naſcuntur pro voto ſegetes & ad maturitatem perueniunt: vbi etiam cœlum reſpondet terræ & non denegat rorem ſuum, quemadmodum alibi vidimus. denique teſtatur Deus ſe facturum, vt reliquiæ populi copia bonorum omnium abundent, quia ſcilicet neque cœlum negabit illis pluuiam, neque terra etiam claudet ſua viſcera. ſed ſemper Deus populum ad ſe reuocat, vt ſcilicet pendeant à ſua benedictione: quia frigeret alioqui doctrina, niſi hoc perſuaſum eſſet, terram non aliter fœcundam eſſe, niſi quum Deus virtutem gignēdi & pariendi inſpirat. ergo ſemper oculos conjicere conuenit in Dei benedictionem & ab eo petere, vt nobis victum ſuppeditet: quemadmodum etiam quotidie precamur vt nobis det panem quotidianum. ſed pauci hoc faciunt ex animo & vix centeſimus quiſque ita ſenſus ſuos conuertit ad manum Dei, vt certò ſtatuat ſe quotidie alimenta ab ipſo recipere. nunc ergo tenemus quid his verbis Propheta velit. Iam ſequitur:

13 Et erit, quemadmodum fuiſtis maledictio inter gentes, domus Iehudah, & domus Iſrael: ſic ſeruabo vos & eritis benedictio: ne timeatis, roborētur manus veſtræ.

Proſequitur eandem ſententiam: & hoc verſu cōiungit res illas tam diuerſas, ex quibus melius perſpicuum erat quod hìc docet, nempe irato Deo fuiſſe terram ſterilem & omnia infœliciter ceſsiſſe Iudæis: vbi autem exorari cœperat Deus, terram quodammodo mutata natura, vberem prouentum tuliſſe & fuiſſe modis omnibus beatos. dicit igitur, *quemadmodum fuiſtis*

fuistis maledictio. Iterum hîc proponit illis & reducit in memoriam quàm miserè tractati fuerint, quum suæ priuatæ vtilitati nimium dediti forent, vt interea contempto templo proderent suam impietatem & ingratitudinem. Quid enim potius agendum illis fuerat simulac reuersi sunt in patriam quàm vt templum extruerent & illic offerrent Deo sacrificia? vt profiterentur eum esse authorem redemptionis. Atqui iacebat templi cura. hinc ergo Propheta colligit nimis esse obliuiosos, nisi reputent qualis fuerit sua conditio quãtisper nulla fuit apud eos ratio templi. Dicit autẽ fuisse *maledictionem inter gentes*, hoc est, fuisse in formulam execrationis: quemadmodum etiam Lex illis minata fuerat. nam hæc loquendi ratio frequenter occurrit in Scriptura, Populum esse in maledictionem, vbi concipitur vulgò execrationis formula, Maledicat tibi Dominus sicuti Iudæis. dicit igitur Zacharias Iudæos fuisse *in maledictionem*, hoc est, non simpliciter fuisse manu Dei percussos, sed etiam eo fuisse proiectos calamitatis, vt essent omnibus detestabiles & gestarent quodammodo impressa signa iræ Dei. Quisquis ergo tunc spectabat hominem Iudæum, poterat meritò sumere exemplar maledictionis. In summa, intelligit Zacharias non vulgari vel vsitato modo inflictas fuisse pœnas Iudæis, sed Deum exercuisse horrenda iudicia, quæ possent omnibus palàm facere, illum grauiter fuisse offensum ab illa gẽte. *Fuistis* ergo *maledictio inter cunctas gentes.* Iam addit, *sic seruabo vos & eritis benedictio.* interponitur verbum seruandi, vt clarius gratiam suam Deus commendet, ne scilicet Iudæi putent factam esse aliquam conuersionem ex casu fortuito: quemadmodum scimus euanescere hominum mentes & fingere sibi has vel illas causas, vt obscurent prouidentiã Dei. Deus ergo antequam promittat fore illos in benedictionem, dicit se illos seruaturum. Iam quid sit esse in benedictionem colligere facilè licet ex opposito membro. dicuntur ergo esse in benedictionem qui præse ferunt manifesta iudicia fauoris & gratiæ Dei. Sic intelligit Propheta, quum sibi volent bene precari gentes, deinde quum alii aliis volent etiam bene optare, hanc fore communem formulam in votis, Deus benedicat nobis sicuti benedicit electo suo populo: sicuti Iudæi chari sunt Deo, ita etiam nos amore eodem vel simili dignetur. Sic ergo videmus Iudæos fuisse in maledictionem quũ expositi essent extremis probris, fuisse in benedictionem, quum proferret Deus erga illos signa gratiæ suæ & re ipsa vel effectu ostenderet se illis esse placatum. Tandem concludit, *Ne timeatis: roborentur manus vestræ.* Hortatur eos ad bene sperandum. timor enim fiduciæ opponitur. Timor autem qui nascitur ex diffidentia, non potest aliter corrigi quàm vbi occurrunt nobis Dei promissiones, quæ omnem dubitationem discutiant. Meritò igitur Propheta docet non esse cur iam sibi metuant Iudæi, quoniam Deus affirmat se illis propitium esse. Scimus quidem nunquam posse excuti penitus omnem timorem ex cordibus hominum, quia necesse esset nos priuari omni sensu nisi discrimina timorem nobis iniicerent. Cæterùm, quanquam timor natura est nobis ingenitus, & occasio timendi semper nobis aliqua occurrit, diffidentiæ tamen timor potest corrigi fide: & ideo non mirum est, si vbique Deus condemnet timorem, vbi promittit salutem electis suis. sed quemadmodum iam dixi, notanda est antithesis inter hunc timorem vitiosum & inter fiduciam, quæ innititur verbo Dei. Addendum etiam est nunquam ita perfecta fiducia pollere Dei filios, vt vacui sint omni metu, etiam metu diffidentiæ: sed tamen sic luctari cum eo nos oportet, vt ne impediat nos in cursu vocationis nostræ. & hoc etiam melius colligitur ex fine versus, *Roborentur manus vestræ.* Quorsum ergo timere vetat Iudæos Propheta? nempe vt se expediant ad opus quod illis Dominus iniunxerat: & timor non iniiciat illis moram, quominus persistant constanter. Nunc ergo tenemus quomodo fideles sese ad obsequium Deo præstandum parare & accingere debeant. Primùm excutienda est ignauia: quomodo autem? nempe correcto timore. Quodnam remedium est sanandi timoris? nempe vt recũbamus in promissiones Dei. quòd si animo ita simus composito, simul etiam & manus & pedes & singulæ partes præsto erunt ad officium. Sequetur ergo alacritas & mentis & animi & omnium membrorum, vbi timor excussus fuerit & vbi cœperint homines ita se addicere verbo Domini, vt sciant eius opem sibi sufficere contra omnia pericula & nihil aduersum reformident, quia scilicet Dominus superabit omnia obstacula sua virtute.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides non modò nos esse frigidos vbi decebat omnes actiones nostras tibi dicari & omnia etiam membra nostra alacriter conferri in obedientiam verbi tui: da inquam, vt quotidie fortiter luctemur cum torpore nobis ingenito, deinde certemus cum omnibus impedimentis, & repellamus etiam intrepidè omnia obstacula quæ Satan nobis obiicit, vt etiamsi non eo quo decebat feruore, tamen syncero studio & serio affectu pergamus semper in stadio vocationis nostræ, donec perueniamus vsque ad ipsam metam, & collecti in regnum tuum

fruamur ea victoria quam nobis pollicitus es, & qua nos etiam quotidie donas: donec tandem plenitudo appareat dum erimus in regnum tuum cœleste collecti per Christum Dominum nostrum, Amen.

14 QVIA sic dicit Iehoua exercituũ, Quemadmodũ cogitaui malumn-ferre vobis dum me inflammarunt(*aut prouocarũt*)patres vestri, dicit Iehoua exercituum: & non pœnituit me:

15 Sic conuersus sum, cogitaui diebus istis benefacere Ierosolymæ & domui Iehudah, ne timeatis.

Confirmat Propheta vltimam sententiam, vbi dixerat Iudæis longè aliam fortunam posthac fore, quia vbique benedicendi essent. Causam ostendit mutationis, quia scilicet Deus incipiet illis fauere, qui antè infestus fuerat. scimus enim Spiritum sanctum vbique reuocare homines ad iudicium Dei, vt sciant nihil sibi aduersi accidere, nisi ex suis peccatis. sic etiam hoc loco admonet Zacharias Deum hactenus fuisse Iudęis infestum, quoniam iram eius prouocauerant. sed additur promissio, *Deum iam conuersum esse*, non quòd animum mutauerit, sed quia velit ostendere se esse placatum. Scimus autem iudicium fieri de amore vel odio Dei erga nos à rebus externis: quia si Deus nos rigidè tractat, apparent manifesta signa iræ eius. Si autem benignè nobiscum agat, tunc apparet fructus reconciliationis. Secundum hanc rationem dicit nunc Deum longè alio esse animo quàm prius fuerit erga Iudæos, quoniam scilicet velit eos prosequi suis beneficiis, quum antè duriter & seuerè eos castigasset. sed attentius expendere conuenit singulas partes. dicit, sicuti Deus quodammodo obstinauerat animum ad plectendos Iudæos, ita nunc propensum esse ad misericordiam & ita sensuros ipsum quasi mutatum, & alium quàm fuerit. Dixi hos versus esse exegeticos, quoniam breuiter Propheta promiserat Iudæos fore insigne exemplar benedictionis, sed nunc ostendit cur tot incommodis & molestiis antehac exercuerit eos Deus, nempe quoniam prouocauerant patres iram eius. Quum autem dicit se nocuisse illis propter patrum delicta vel scelera, hoc debet referri ad corpus populi. Ideo superuacua est quęstio, quam mouent quidam interpretes, Cur Deus pœnam sumpserit de filiis ob patrum delicta, quum tamen alibi pronuntiet morituram animam quæ peccauerit. nam hoc loco Propheta non distinguit patres à filiis, sed significat Deum non fuisse propitium Iudæis, quoniam multò antè prouocauerant iram eius. Interea dubium non est, quin quisque iustas pœnas dederit propriæ iniquitatis. Summa est, Iudæos nihil proficere tergiuersando, quia Deus non temere ipsos persequutus fuerit, sed rependerit iustam mercedem eorum peccatis. Hoc est vnum. Quod autem adiungit *absque pœnitentia Deum ita fuisse iratum*, tantundem valet acsi diceret, Iudæos hoc tantùm adeptos esse sua peruicacia, quòd inflexibilis fuit rigor Dei. Admonet igitur Zacharias, vbi homines non desinunt mala malis addere, sed contumaciter ruunt quasi vellent bellum gerere cum Deo: tunc eum quoque esse quasi obstinatum, quemadmodum dicitur Psalmo decimo octauo, præfractum esse cum præfractis. hæc igitur ratio est cur Deus pronuntiet se implacabilem fuisse populo suo, quia scilicet insanabilis erat eorum malitia, quibus pepercerat, & quos diu tolerauerat. Quum enim videret ita esse obdurato animo, sese quoque ad vindictam armauit. Et hinc colligi debet generalis doctrina, non posse Deum à nobis exorari, nisi vbi incipimus resipiscere: non quòd pœnitentia nostra præueniat misericordiam Dei: sed hîc non vertitur quæstio, quid agat homo per se vel proprio motu: tantùm Zachariæ propositum est docere, vbi Deus vult nobis ignoscere, mutare corda nostra & flectere suo Spiritu in obsequium: quia vbi relinquit nos in nostra duritie, simul etiam necesse est assiduè & absque modo nos affligi eius manu, donec tandem pereamus. Interea notandum est quod etiam attigi, Deum hîc obstruere ora Iudæis, ne obstrepant contra eius rigorem, acsi crudeliter cum ipsis egisset. Ostendit igitur has fuisse iustas pœnas quas pertulerant Iudæi: quoniam non vno tantùm die, sed continuo temporis successu iram eius accenderant patres ipsi. Hæc ratio est cur de patribus loquatur potius, quàm de ipsis: quia scilicet longa serie annorum obduruerant ad malitiam, & quasi hæreditaria erat in ipsis corruptio. Iam dicit se esse conuersum, non quòd alio esset animo, quemadmodum diximus: sed hoc refertur ad sensum populi, quia videtur Deus quodammodo alius esse vbi mitescit erga nos, & fauore suo nos prosequitur, quum antehac ostenderet multa signa vindictæ. Iam in fine

Ezec. 18. e. 20

Psal. 18 d. 26

in fine versus admonet Propheta quis sit vsus huius doctrinæ, nempe vt animētur Iudęi ad fortitudinem,& alacriter pergāt in templo ædificando. Diximus autem nos armari debere promissionibus Dei,ita vt infracto animo sequamur quò nos vocat.nam quisque statim flac cesceret nisi sentiret sibi præsentem fore manum Dei. Quum ergo natura simus ignaui & molles:deinde obrepat subinde inconstantia. hoc vnum remedium est, si pergere cupimus in cursu vocationis nostræ vsque ad metam, vt sciamus Deum fore semper nobis auxilio. & hoc idem nunc docet Propheta. Applicat igitur quod antehac pollicitus est ad legitimum vsum, nempe vt Iudæi deposito metu vel correcto fortiter incumbant operi, & expectent quod nondum apparet,nempe plenam restitutionem. Sequitur:

16 Hæc verba quæ facietis(*Hæc sunt,nam nomen* דברים *est superuacuum. Hæc sunt igitur quæ facietis,*)Loquimini veritatem quisque cum socio suo: veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris.

17 Et vir (*Et quisque*) malum socio suo ne cogitetis in cordibus vestris: & iusiurandum mendacii ne diligatis: quia omnia hæc sunt quæ odio habeo,dicit Iehoua.

Hîc hortatur eos Zacharias ad veram pœnitentiam. vbi ostendit plura esse speranda quàm videant oculis suis, simul etiam demonstrat non sufficere si strenuè ædificent vrbem & templum:sed requirit longè alia,nempe vt colant integritatem & iustitiam inter se. Scimus enim Iudæos suis cæremoniis ita fuisse addictos, vt putarent inclusam in illis esse sanctitatem.& vitium hoc paulò antè perstrinxit Zacharias:nunc eandem doctrinam inculcat: nempe si cupiant Deum habere propitium,& simul cupiant frui continua eius bonitate,sicuti eam gustauerant,vt non tantùm sacrificiis & aliis cæremoniis eum studeant promereri, sed vt præcipuè dent operam iustitiæ & æquitati.Cæterùm,Propheta hîc non enumerat omnes partes rectæ vitæ, sed tantùm species aliquas attingit: quæ ratio loquendi satis trita est,vt iam sæpius vidimus.ergo synecdochicus ęst sermo Prophetæ: sed tamen generaliter complectitur secundæ tabulæ officia, quum dicit hæc obseruanda esse, nempe vt *loquantur veritatem*,hoc est,vt veraciter inter se agant,abstineāt ab omni fallacia & dolo:imò ab omni peruerso astu:deinde vt *colant in portis suis* eādem *iustitiam*.Quòd autem hîc Proximos nominat,perperàm inde quispiam colligeret, posse fraudari alienos & quibuscum non tam propinqua nobis est necessitudo.sed Propheta hac circunstantia voluit crimen augere,quòd ne sociis quidem vel fratribus suis parcerent Iudæi.ergo quanuis nefas sit etiam alienissimum quemlibet decipere, tamen hoc crimen atrocius est quum quisque insidias tendit propinquo suo & fratri. & scimus hanc loquendi rationem vbique occurrere in Lege, quia Deus vt magis nos reuocet à maleficiis,proponit species quas natura dictante cogimur detestari. sic loquitur de odio secreto sub nomine Homicidii. Ergo hoc loco Propheta acrius voluit pungere Iudæos,quòd scilicet tanta inter ipsos grassata fuerat barbaries,vt nemo propinquum suum agnosceret,sed sæuirent quasi in propria viscera. Quantum attinet ad *veritatem & iudicium pacis*, significat non modò singulos priuatim deditos fuisse iniuriis, sed ipsum quoque forum fuisse plenum & refertum fraudibus & maleficiis, quum tamen debeat esse sacrarium iustitiæ. Etiamsi multi peruersi sint in populo, tamen fræno aliquo semper cohibetur audacia & improbitas vbi vigent leges, vbi Iudices incorrupti dominantur. Atqui Propheta ostendit Iudices quasi latronibus fuisse similes, quoniam scilicet nulla erat in portis synceritas. Primo loco ponit Veritatem, quòd scilicet astutè suis calumniis Iudices corruperant omnem æquitatem, vt fieri solet. neque enim palàm dicunt etiam pessimi quique sibi probari quod scelerate factum est: sed reperiunt aliquos fucos quibus obtegant suam turpitudinem, & eorum qui peccarunt, & quibus etiam fauent redempti pretio. Primum igitur locum teneat necesse est in iudiciis veritas. Per *Iudicium pacis* intelligit vbi suum cuique redditur. Quidam existimant ideo vocari Pacis iudicia, quæ recta sunt: quoniam vbi mercenarii Iudices damnant innoxios atque opprimunt, lucri autem causa malis causis patrocinantur, fieri non potest quin exoriantur subinde multę turbę,donec res tandem veniat ad bellū apertum.sed quoniā nomen *Pacis* latè patet apud Hebræos,poterimus simpliciter accipere *Iudicium pacis* ꝓ placido & ritè cōposito.Scimus autē Iudæos exercuisse sua iudicia in portis.Postea adiūgit, *Et ne cogitetis singuli malum socio suo*.hîc Propheta non modò dānat apertas iniurias,sed etiā occultas fraudes. vnde colligimus, Legē non ideo solùm datam esse,vt contineat homines sub fræno,&

normam tradat rectè viuendi, quantum ad externa officia duntaxat spectat: sed vt gubernet eorum animos coram Deo & Angelis. Lex enim verè spiritualis est. & nimis crassi sunt ac præposteri, qui putant satisfactum esse Legi Mosaicæ, siquis à cæde & furto & aliis noxis abstineat. videmus enim Prophetas vbique requirere syncerum affectum animi, quemadmodum hoc loco Zacharias Iudæos admonet vt nihil mali sociis suis machinentur, idque *in cordibus*. Poterat particulam hanc omittere: sed voluit damnare fraudes quæ solent obtegi multis & variis coloribus. Quanuis ergo non prodant suam malitiam homines, ostendit Zacharias Deum tamen fore vltorem, siquid resideat intus, etiamsi sit absconditum ab hominum oculis, & lateat in cordis profundo, venturum tamen coram Deo in rationem. Adiungit aliam speciem, nempe periurium: *Ne diligatis*, inquit, *iusiurandum falsitatis*. Poterat dicere, Ne iuretis cum damno proximi: sed notanda est antithesis inter amorem peruersum hominum, & inter odium Dei. Quoniam ergo Deus falsum iusiurandum vt alias omnes fraudes & mendacia abominatur, sic prohibet ne appetamus. nam si volumus placere Deo, videndum est quid à nobis postulet: quia data opera prouocamus eius iram, vbi appetimus quæ ipse pronuntiat se abominari. In summa, ostendit Zacharias Deum fore propitium & beneficum Iudæis, si verè & ex animo resipuerint, & sese addicant iustitiæ, non vt templum extruant duntaxat, vel offerant sacrificia & alios ritus obseruent, sed vt componant vitam suam ad integritatem, nec tantùm externis officiis defungi studeant erga proximos suos, sed vt etiam purgent animos omni odio, omni fallacia, omni crudelitate & aliis prauis affectibus. Iam sequitur:

18 Et fuit sermo Iehouæ exercituum ad me, dicendo,

19 Sic dicit Iehoua exercituum, Ieiunium quarti & ieiunium quinti & ieiunium septimi & ieiunium decimi (*mensis*) erit domui Iehudah in gaudium & lætitiam & dies festos bonos: ergo veritatem & pacem diligite.

Confirmat eandem sententiam, nempe talem fore restitutionem Ecclesiæ, vt aboleatur omnis memoria dolorum. Diximus ieiunia quædam suscepta fuisse à Iudæis post vrbem dirutam. Prius duorum duntaxat facta fuit mentio: nunc quatuor Propheta commemorat. Quarto mense vrbs fuerat expugnata: quinto autem fuerat excisum templum & consumptum incendio: septimo mense interfectus tandem fuit Godolias, qui steterat cum residua plebe quæ collecta fuerat sub eius manu. Ieiunium autem decimi mensis putant fuisse institutum post vrbem obsessam. ergo ieiunium mensis decimi tempore alia præcessit, postea sequutum est ieiunium quarti mensis: tertio loco ieiunium quinti mensis: postremò ob cædem Godoliæ ieiunium septimi. hæc igitur erant quædam luctus insignia vsque ad tempus liberationis. nam obsessa vrbe Deus quasi signum horrendæ vindictæ sustulerat. vbi autem Nabuchodonosor murũ vrbis perrupit, tũc vrbs palàm derelicta fuit à Deo. post incẽdium tẽpli nulla spes restabat, nisi quòd adhuc ignobile illud vulg⁹ sub auspiciis Godoliæ manebat in terra. Excisa quidem erat radix populi: sed erãt illæ quasi tenues fibræ: vbi aũt illæ etiam euulsæ sunt, vbi tracti sunt in exilium quicunque fuerunt reperti, iã interciderat omnis gratia Dei, quò ad externam speciem. Oportuit igitur Iudæos in luctu & squalore esse, vt veniam à Deo impetrarent. ergo non dicemus hæc ieiunia temere vel perperàm fuisse ab illis suscepta. liberum enim illis fuit testari suum dolorem: imò pium fuit suppliciter in suo reatu iram cœlestis Iudicis deprecari, quum sentirẽt Deum ita sibi infestum. sed Deus promittit lætitiam quæ extinguat omnem mœrorem, quemadmodum exortus solis discutit omnes noctis tenebras. Videtur autem alludere Propheta ad superiorem doctrinã, vbi Iudæos obliquè deriserat, quòd tam anxii essent in colendis suis ieiuniis, negligerent autem quæ erant præcipua. Cæterùm, hæc simplex summa est, si Iudæi resipiscant seriò, & bona fide studeant redire cum Deo in gratiam, finem instare omnibus eorum miseriis, ita vt iam nulla futura sit ieiunii necessitas. Tenẽdus autẽ est finis ille ieiunii, nẽpe vt se humilient corã Deo, qui peccarunt, & supplices prodeant ad eius tribunal: fateantur suũ reatũ, & se ipsos cõdemnent. Ieiuniũ igitur est quasi reorũ habitus, vbi cupiunt veniã consequi à Deo: sicuti etiam Christus dicit nullũ esse ieiuniũ in nuptiis & aliis diebus festis. Videmus ergo hîc promitti restitutionẽ quæ aboleat quicquid antè mœroris fuit in populo: nõ quòd per se displicuerĩt Deo illa ieiunia. diximus enim fuisse optimo cõsilio instituta, vt scilicet populus hoc modo sese exerceret ad pietatẽ, & simul etiam spem suam acueret ac fulciret vsque ad tempus redemptionis: sed prosequitur Zacharias quod cœperat dicere, nempe Deum planè iam exoratum esse, vt faueat populo suo, & omni benedictione hoc testetur. Quantum ad *dies festos* pertinet, scimus inter alia hoc disertè exprimi à Mose, Lætaberis coram Deo tuo. Quum ergo celebres & festos suos conuentus agerent Iudæi, perinde hoc erat acsi se sisterent

Matth. 9. b. 15

Deute. 12. c. 18

rent coram Deo,& ita certò persuasi essent se versari sub eius oculis. Proinde quum Deus voluerit hoc modo exhilarare populum suum diebus festis,non abs re dicit Propheta ieiunia quæ mœroris signa fuerant, in lætitiam & dies festos deinde fore. Porrò sic loquitur Propheta,quia obseruatio Legis quæ populo incolumi viguerat, exilio fuerat interrupta: acsi diceret,sicuti vos Deus in alienam terram expulit, atque extorres à patria coegit ad luctum & mœrorem:ita nunc reduces fruemini lætitia, diésque festos purè sanctéque coletis. Itaque obliquè perstringit Iudæos,quòd priuati ad tempus fuerint diebus festis,quibus ad gaudium Lex eos inuitabat: quia illos profanauerant. neque enim passus fuisset Deus cessare quod ipse mandauerat,nisi quia corrupta erat religio:vnde res in deterius conuerti oportuit,luctúmque succedere,quē hîc per Ieiunia designat. Tandem concludit, *Diligite ergo veritatem & pacem.* Per nomen Veritatis notatur integritas,quemadmodum paulò antè dixi, & hac vna voce complectitur omnes iustitiæ partes Zacharias: quia vbi animi purgati sunt omni fraude, simul etiam viget iustitiæ & æquitatis regula. Vbi ergo syncerè agimus cum proximis nostris, vltrò fluent omnia charitatis officia ex hoc fonte. Quantum ad nomen Pacis spectat,potest bifariam exponi, vel quemadmodum paulò antè posuit, Iudicium pacis pro Iudicio ritè composito,ita etiam *Diligite pacem*, hoc est, rectum ordinem: vel potest accipi pro benedictione Dei:quasi diceret Propheta,Si cupitis vobis bene esse & prosperè, colite integritatem inter vos. Deus enim semper cum benedictione sua aderit, modò sitis inter vos integri & veraces: accersitis quodammodo vobis maledictionem, & quasi siccatis fontem beneficiorum Dei vestra malitia & vestris fraudibus. Si ergo regnet inter vos veritas, simul etiam prodibit in medium omnis fœlicitas, quia Dominus benedicet vobis. Ego non vlterius pergam.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam comiter & benignè nos ad te inuitas,ne simus tibi refractarij,sed subacto omni prauo affectu offeramus nos tibi in obsequium:& quando nihil aliud à nobis postulas, nisi vt mutuò inter nos iustitiam colamus: da inquam, vt memores fraternitatis quam consecrauit vnigenitus Filius tuus sanguine suo,sic te inuocemus ore nostro Patrem,vt veris officijs testemur nos esse filios tuos, atque ita quisque sese impendat alijs,vt coniuncti inter nos & animis & ipso effectu,aspiremus vno consensu ad beatam illam vitam,vbi fruemur ea hæreditate quæ nobis parata est & parta sanguine eiusdem Filij tui, & reposita in cœlo per eundem, Amen.

20 SIC dicit Iehoua exercituum,Adhuc quando venient populi & incolæ vrbium magnarum(*vel multarum.*)

21 Et venient incolæ vnius ad alteram, dicendo, Eamus eundo ad deprecandam faciem Iehouæ, & quærendum Iehouam exercituum: ibo etiam ego.

22 Et venient populi magni & gentes robustæ ad quærendum Iehouam exercituum Ierosolymam & deprecandam faciem Iehouæ.

Hîc Propheta longius extendit sermonem suum. Promittit enim non modò integram restitutionem electi populi,sed propagationem Ecclesiæ:quia Deus ex multis & remotis locis colliget sibi Ecclesiam,& coniunget multos populos in vnum corpus. hoc autem plurimùm valere debuit ad Iudæos animandos,vt scirent templum extrui non modò vt coleretur illic Deus ab vna gente,sed ab omnibus populis. Cęterùm,quia ante illud seculum iam venerant ex longinquis terris quidam ad colendum Deum, Propheta hîc videri posset vsus aduerbio temporis עוד. sed non tantùm pronuntiat venturos quosdam, sicuti tempore Solomonis,sed quemadmodum iam dixi,aliquid excellentius hîc promittit, nempe tēplum non fore tantùm Iudęis peculiare,sed commune aliis etiam gentibus:quia nulla erit lingua, nulla etiam natio, quæ in verum Dei cultum non consentiat. sed videnda sunt Prophetæ verba. Quòd præfatur Deum esse *authorem huius vaticinii*, hoc ad fidem acquirendam valet. Diximns autem opus fuisse rara authoritate, quoniam hîc de re incredibili disserit. erat tantùm exigua manus populi reuersa in patriam: & ferè in dies singulos instabant multa pericula, vt multi iam tædio præsentis fortunæ appeterent potius exilium, ac proinde iam multorum animis obreperet pœnitentia, quia putabant se fuisse delusos. Quum igitur talis esset populi conditio, oportuit non vulgari modo confirma-

ri quod hîc dicitur, nempe gloriam secundi templi fore maiorem & longè præstantiorem quàm fuisset templi prioris: *Erit adhuc*, inquit: tametsi subest tacita comparatio, tamen non exprimitur æqualitas, quemadmodum iam attigi, quasi tantùm pauci quidã venturi essent: sed quoniam nullum fuerat tẽplum per annos septuaginta: tẽplum autem quod tunc extrui cœperat, non erat in magno pretio, imò erat ignobile: ideo Propheta dicit adhuc venturum tempus, *quo populi & incolæ magnarum vrbium ascendant Ierosolymam*: quanquam vel Multas vrbes possumus vertere, vel Magnas. nam vtrumque significat nomen רבות, quo vtitur. sed puto Prophetam loqui de magnis vrbibus: & ratio statim nobis constabit. Sequitur, *Venient* ergo *incolæ vnius ad vnam*, hoc est, incolæ vnius ad alteram, *dicendo, Eundo eamus.* His verbis intelligit mutuum fore consensum inter omnes populos, vt alii alios extimulent, atque ita coniungant vltrò & citrò sua studia. Videmus ergo huc tendere Prophetam, vt Iudæos ad bene sperandum hortetur, atque ita confirmet eos ad perseuerantiam, ne dubitent fœlicem operis sui & laboris successum instare, quia scilicet Dominus velit Ierosolymæ coli non tantùm ab ipsis, sed etiam à cunctis gentibus. sed quia non poterant confidere Iudæi, gentes posse attrahi violenter, ideo docet voluntarium fore hunc concursum. vltrò igitur propensos fore dicit qui prius valde præfracti fuerant, ita vt non opus sit vi externa ad eos cogendos: quoniam sponte confluent, imò alii aliis erunt authores: & ita mutuis cohortationibus se impellent vt simul veniant Ierosolymam ad colendum Deum. Ardor autem & vehementia zeli notatur, quum dicit Propheta vltrò & citrò venturos, vt alii alios incitent, quemadmodum vidimus capite secundo, Apprehendet quisque manum fratris sui: Eamus in montem Dei Iacob. sed plus exprimitur hoc loco, quòd scilicet non tantùm quisque hortator erit fratribus suis vbi occurrerint, atque ita oblata fuerit opportunitas: sed dicit venturos huc & illuc. Videmus ergo quò tendat consilium Prophetę in his verbis. hinc autem colligimus tunc demum fidem proferre legitimos fructus, vbi zelus accedit, vt scilicet quisque studeat augere regnum Dei, & colligere errantes, ita vt impleatur Ecclesia. nam vbi quisque sibi priuatim consulit, & nullam aliorum gerit curam, primò satis prodit suam inhumanitatem. vbi autem nulla est charitas, illic non regnat Spiritus Dei. Iam pietas etiam necessariò secum trahit studium gloriæ Dei. Non mirum igitur quòd Propheta, vbi veram & seriam conuersionem notat, dicit vnumquemque fore solicitum de fratribus suis, vt alii alios adducant: deinde zelo Dei ita accensum iri omniũ animos, vt discurrant ad illustrandam eius gloriam. Iam quum dicit, *Eamus ad deprecandam faciem Iehouæ*, locutio hæc satis trita est in Scripturis. quanquam notandum est, Prophetam, quum sermo esset de cultu Dei, inuocationem locare in primo gradu, quia hæc præcipua est species, imò etiam caput pietatis, Deum precari. Adiungit quidem cõtinuò post, *Vt quæramus Iehouam*: nempe speciem explicans per genus. atque proximo versu inuertit ordinem, exordium faciens à genere: idem tamen manet sensus. nam Deum quærere nihil aliud est quàm dociles nos offerre & morigeros, vt parati simus sequi quò vocauerit: interea sedulò de eius voluntate sciscitari, sicuti eo duce & magistro nobis opus est, ne per ambages perperàm erremus. nam si sufficeret temere iter arripere, superuacuum esset studium quærendi Dei. Notandum igitur est, tunc Deũ verè quæri, vbi homines cupiunt discere ex eius verbo quomodo ritè colendus sit. sed quẽadmodum dixi, precationem hîc adiungit Propheta, quoniam huc tendit tota salutis doctrina, vt sciamus vitam nostram pendere à Deo, & quicquid ad beatam vitam pertinet, ab eo expetendum esse ac sperandum. Nunc ergo tenemus summam. sed hîc videndum etiam est cur dicat *gentes venturas vt Deum quærant Ierosolymæ, & illic inuocent.* Stultè Iudæi imaginantur non posse aliter coli Deum, quàm si offerantur adhuc in templo sacrificia. nam longè aliud Propheta voluit, exorituram scilicet doctrinæ lucem ex illa vrbe, quæ longè latéque sese diffunderet. & hoc vaticinium coniungi debet cum illo Iesaiæ, Lex exibit è Sion, & verbum Domini è Ierusalem. Quoniam ergo ex vrbe illa profluxit salutis doctrina, quæ repleuit totum orbem, ideo Propheta dicit *venturas gentes Ierosolymam*: non quòd necesse fuerit illuc accurrere, sed quoniam oportuit omnes petere illinc quod non poterat alibi reperiri. Quando igitur nemo potuit censeri inter Dei filios, nisi qui in schola illa proficeret, & agnosceret vnicam esse veram religionem, quæ Ierosolymæ prius domicilium habuerat: videmus cur Propheta hîc exprimat nomen *Ierosolymæ*. Interea simul etiã tenendum est, tẽplum fuisse eo finẽ & consilio tunc extructum, vt illic maneret salutis doctrina, & sedem suam haberet vsque ad Christi aduentum. tunc enim impletum fuit illud Psalmi centesimi decimi, Sceptrum potentiæ tuæ emittet Deus è Sion. illic docet Propheta, Christum non fore tantùm vnius populi Regem, cuius potentia inclusa sit angustis finibus, sed dominaturum in toto orbe, quia scilicet sceptrum eius extẽdet Deus huc & illuc. Quoniam ergo oportuit finẽ hũc à Iudęis spectari, ideo vt animet eos Propheta ne deficiãt in medio cursu operis, dicit locũ illũ ita esse Deo sacrũ, vt inde petẽda sit salus à toto orbe, quoniã scilicet

Iesa. 2. a 3

omnes

ómnes erunt Ecclesiæ illius discipuli quicunque censeri cupient inter Dei filios. Cæterùm quemadmodum iam attigi, diligenter obseruare conuenit, in cultu Dei requiri hæc duo, nempe vt eum quæramus, deinde vt eum precemur. nam superstitiosi, etiamsi præ se ferant magnum ardorem quærendi Dei, meris tamen mẽdaciis ludunt, quoniam temerè sese proiiciunt & fortuitò, ita non quærunt Deum, sed eo relicto tantùm satagunt inconsideratè & sine delectu. Quoniam ergo nulla est superstitiosis ratio, non dicentur propriè Deum quærere. sed fideles ideo quærunt Deum, quoniam scilicet agnoscunt non esse cuiusque arbitrio colendum, sed certam esse rationem & regulam tenendam. ergo hoc sit nobis principium pietatis, non permittere nobis licentiam quiduis tentandi, sed modestè & sobriè nos subiicere Dei verbo. nam siquis quærendi affectu tangatur, non deligat autem sibi idoneum magistrum, nõ progredietur quô decebat. sed Propheta ostendit hunc esse ingressum piis omnibus, vbi cupiunt sua officia probare Deo, vt se contineant sub verbo eius, & nihil aggrediantur proprio motu, sed discernant ita vt ne misceant profanis sacra, quemadmodum dicitur. Secundum autem caput est, Deum precari. & Propheta hoc modo admonet quorsum præcipuè velit Deus à nobis quæri. neque enim quicquam ad eius commodum vel vtilitatem redit ex nostro studio: sed quæri vult, vt scilicet expetamus omnes salutis nostræ partes ab eo. nam hoc sub Inuocatione exprimitur. Nomen autem *Faciei* superuacuum non est: quia etsi Deus est inuisibilis, tamen non debemus incerti vagari per aerem, vbi propositum est nobis ad eum confugere: sed progredi cum certa fiducia. Nisi ergo nobis persuasum sit quod Scriptura docet, Deum propè adesse omnibus qui eum verè inuocant, clausa erit precibus ianua. nam profanabitur nomen Dei, etiamsi vota sua quisque concipiat. Quoniam ergo propinquitas Dei cordibus nostris infixa esse debet, dum nos accingimus ad precandum: ideo Scriptura solet hanc formulam passim vsurpare, *Deprecari Dei faciem.* hoc ergo non ad ocularem conspectum refertur, sed potius ad cordis fiduciam. Nunc pergamus:

23 Sic dicit Iehoua exercituum, In diebus istis fiet vt apprehendant decem homines ex cũctis linguis gentiũ, apprehendant alã viri Iudæi, dicẽdo, Ambulabimus (*vel ambulemus*) vobiscũ: quia audiuimus quòd Deus sit vobiscũ.

Prosequitur eandem doctrinam hoc versu. Quemadmodum enim paulò antè dixit gentes sponte venturas ad colendum Deum, & quemque etiam fore authorẽ suis fratribus piæ huius & sanctæ expeditionis: ita nunc adiungit decem homines apprehensuros fimbriã hominis Iudæi. *Decem* igitur *viri tunc alam vestis Iudæi apprehendent*, inquit. hìc clarius demonstrat quod breuiter attigeram, non fore scilicet opus vel armis vel aliqua hostili coactione, vt trãhantur gentes in Dei obsequium vel in ordinem cogantur, quoniam sponte decem sese dedent vni Iudæo. hoc autem signum est valde propensi affectus, vbi decem sese tradunt vni regendos. nam vnus Iudæus non sufficeret ad tot gentiles trahendos. ergo cõfirmat Propheta, vbique fore consensum fidei, vt cupiant qui prius alienissimi fuerant à Deo, se adiungere socios vel comites potius Iudæis. Dicit *Ex omnibus linguis*: qua circunstantia amplificat miraculum: quia non potest esse conspiratio inter homines longè dissitos, pręsertim quib' diuersæ sunt linguæ. nam quisque aliis est barbarus. Vbi ergo dicit Propheta, *ex omnibus linguis venturos* qui ita facilè animos suos coniungant, hinc melius apparet opus esse Dei: quia hìc nihil potest tribui humanis consiliis. Necesse igitur est occulto Spiritus instinctu coniungi animos eorum qui non possunt mentẽ suam testari, ac vix possunt alii aliis signũ dare. Nũc tenemus Prophetæ consilium etiam in hoc versu. Vtitur autem in fine alia loquendi forma quàm nuper: *Eamus vobiscum: quia audiuimus Deum vobiscum esse.* Dixerat, Eamus ad quærendum Deum, & deprecandam eius faciem: iam dicit, *Eamus vobiscum.* sed tamen prosequitur ac confirmat eundem sermonem. neque enim potuit quæri Deus à gentibus, nisi Iudæos præeuntes sequerentur. nam si quisque ab aliis se disiungat, sic fiet vt singuli pascant se multis deliriis, quemadmodum videmus homines superbos & morosos sibi fabricare mira portenta, quoniam scilicet non sunt sociales, & non videntur sibi sapere, nisi exuant omnem humanitatis sensum. Docilitas ergo fidei hoc etiam habet, vt cupiant electi, dum se subiiciunt Deo, habere multos socios in hac obedientia, & multos condiscipulos in doctrina pietatis. Vtrunque ergo notare voluit Propheta. Prius dixerat, *Eamus ad quærendum Deum*: nũc *Ibimus vobiscum.* Quid hoc aliud est quàm Deũ quærere? sed plus nũc exprimit, quia scilicet declarãt gẽtes se hac lege venire ad quærendũ Deũ, vt paratæ sint discere ex aliis, quẽadmodũ rudes tyrunculi etiã suos condiscipulos magistros habent, ita vt quisquis maiores fecerit ꝓgressus debeat etiam præesse aliis, & qui adhuc elementarii sunt, & hærent in primis rudi-

mentis, illi modestè aliis se coniungũt: quia multos impedit pudor ne ita proficiant, & ideo manent semper demersi in sua inscitia. Quanquam Propheta non modò hîc modestiam cõmendat, sed simul etiam hortatur omnes Dei filios ad colendam vnitatem & concordiam. Quisquis enim lacerat Ecclesiam Dei, sese à Christo disiungit, qui est caput, & vult omnia membra sua simul collecta esse. Nunc ergo tenemus quærendum esse Deum, vt verè & ritè à nobis colatur: deinde sic quærendum esse, vt cuique non sit sua peculiaris religio, sed vt alii accedant ad alios, & vt quisque videt fratres suos præcedere & pollere maioribus donis, paratus sit illos sequi & sub illis proficere. Verum quidem est, posthabito toto mundo, vnam Dei veritatem esse nobis amplexandam, quia centies potius renuntianda est cunctis mortalibus societas & coniunctio, quàm vt nos à Deo abstrahant: sed vbi Deus se ducem ostendit, docet Propheta vltrò citróque porrigendas esse manus, vt coniunctim eum sequamur. In clausula versus iterum notandum est quod paulò antè dixi, venturas scilicet gentes, non vbi fuerint armis aut violentia compulsæ, sed quoniam trahentur solo auditu. *Audiuimus* ergo. hîc per nomen Auditus intelligit Propheta doctrinam salutis vbique esse spargendam. neque enim colendi Dei vlla esset cura vel ratio, nisi edocti essemus, quia fides ex auditu, sicuti ex fide inuocatio, quemadmodum Paulus disserit. denique intelligit Propheta fore gustum pietatis ex prædicatione doctrinæ, quæ incitet omnes gentes ad colendum Deum. Iam iterum confirmat quod etiam diximus, Iudæos scilicet præferendos esse cunctis gentibus: quia constabit Deum inter ipsos esse. Videmus ergo non tribui Iudæis primatum, vt sint aliis omnibus duces, quoniam seorsum aliqua virtute vel propria authoritate excellant, sed quoniam Deus ipsis præsideat. ergo semper quæritur Deus, etiamsi vtamur hominum opera, & sequamur eos vbi rectam viam nobis demonstrant. Semper etiam illud tenendum est, verè & seriò eos hortari qui non tantùm verbo & sermone hoc præstant, sed qui re ipsa testantur suum affectum, quemadmodum dixit Propheta, *Ibo etiam ego*: ita etiam nunc *Eamus*, vel ibimus *vobiscum*. nam multi sunt satis strenui ad alios stimulandos: sed apparet futilis eorum garrulitas ex eo quòd cessant ipsi dum iubent alios currere, & dum acriter eos stimulant, ipsi autem cunctantur ac quiescunt. Nunc sequitur:

Rom. 10. c. 17

CAPVT IX.

1 ONVS SERMONIS Iehouæ in terra Chadrak, & Damascus quies eius: quia ad Iehouam oculus hominis, & omnium tribuum Israel.

Mihi vnum exciderat, vbi scilicet repetit Propheta *venturos magnos populos & gentes robustas*. nam hinc colligimus potius legendum esse Magnas vrbes quàm Multas. Posset quidẽ etiam sensus ille tolerari, venturos ex variis vrbibus Dei cultores. sed quoniam nomen עצומים propriè capitur pro robustis, & certum est idem duobus verbis repeti à Propheta, magis probabile est ipsum loqui de validis & fortibus populis, quoniam scilicet maiore negotio illi subiguntur. Quò enim quisque pollet maiori virtute, ita etiam collum eius rigidius est, vt non libenter iugum subeat. Quoniam ergo non facilè ad obsequium Dei rediguntur qui validi sunt & fortes, & qui excellunt in mundo, Propheta disertè exprimit hos quoque fore dociles & voluntarios, vt eos non impediat superbia, quemadmodum facere solet. Iam venio ad sententiam hanc, vbi Propheta denuntiat Graue onus vel durũ & formidabile vaticinium Syriæ & aliis vicinis gẽtibus. Retineo potius nomen Oneris quàm verto Prophetiã, sicuti faciunt multi interpretes. nã etsi משא interdum capitur simpliciter pro Vaticinio, mihi tamen hîc videtur certa notatio esse: quoniam Propheta iudicium Dei tam Syriæ quàm aliis vicinis regionibus denuntiat. & non conuenit etiam nomen Prophetiæ, quia dicere Prophetiam sermonis esset absurdum vel frigidum. vbi autem dicit, *Onus sermonis Dei*, plena est sententia, & optimè fluit: quia admonet sermonem suum non fore irritum, sed plenum efficaciæ, quoniam incumbet onus tam Syriæ quàm reliquis, quod non poterunt ab humeris suis excutere. *Onus* ergo *sermonis Iehouæ*: hoc est, iam habeo vaticinium quod graue erit & asperum profanis gentibus, quæ nunc Iudæos & electum populum infestant. Pertinet autem hæc doctrina ad piorum consolationem, vt sciant se præsidio Dei fore incolumes, quoniam bellum gerit cum ipsorum hostibus: imò parata iam est eius vindicta contra omnes qui Iudæis molestiam intulerint. Sicuti ergo paulò antè promisit incredibilem illam Dei gratiam, de qua vidimus: ita nunc denuntiat præsidio Dei tutam fore Ecclesiam, quoniam parata est vindicta omnibus impiis. Sed Propheta hîc tantùm quasdam vrbes Iudæis notas enumerat, quoniam satis erat proponi illis in exemplum, vt inde colligerent Iudæi Deum semper custodem fore Ecclesiæ suæ, ita vt nulli

hostes

hostes impune euadant. Non dubium igitur est quin Propheta hîc paucas vrbes Iudæis propo suerit, vt certò statuerent nihil esse tam violentum in mundo, quod non facile esset Deo subigere & prosternere. Nunc quia tenemus Prophetæ consilium, venio ad verba. Quidam nomen חדרך putant complecti sub se totam Syriam, quod mihi probabile est. Alii autem existimant insignem fuisse vrbem, sicuti statim subiicitur Damascus. Sed quoniam res incerta est, & quantum ad sensum Prophetæ pertinet nulla est ambiguitas quin loquatur de regno Syriæ, ideo non contendo. Sit igitur vel vrbis, vel regionis nomen perinde est: quia intelligit Propheta incumbere vindictam Dei Syris, & ita incumbere, vt ab illis non discedat, donec succubuerint prorsus. Nam quum addit *quietem eius fore Damascum*, significat non fore instar procellæ hoc Dei iudicium, vt statim euanescat: sed fore grauem & onerosam molē, quæ non possit inde dispelli: quemadmodum loquitur Iesaias, Verbum factum est in Iacob, & cecidit super Israel, hoc est, quicquid pronuntiat Deus contra Iacob, cadet in Israel. Mutat quidem nomen, sed perinde est acsi diceret, quum Deus volet pœnam exigere de Iacob, an euadent Israelitæ? Erant enim iidem. Cadet igitur hæc sententia, hoc est, reperiet sedem suam: frustra huc & illuc discurrent, vt sese eximant. Nihil ergo proficient fuga sua Iudæi: quin deprehendat eos vindicta quā nunc pronuntiat Dominus. Sic etiam hoc loco dicit, *Onus sermonis Iehouæ in terra Chadrach, & Damascus*, hoc est, ipsa Regia sedes, ipsa metropolis, *erit quies eius* & domicilium. Figet enim illic vindicta Dei suam stationem, & non poterit aliò dispelli. Frustra igitur tentabunt Syri variis modis se subducere, quia necesse erit illos premi Dei manu, donec prostrati iaceant. Nunc ergo intelligimus quo sensu dicat Propheta Damascum fore quietem, aut domicilium, vel stationem vindictæ dei. Postea adiungit, *Quia ad Iehouam oculus hominis*. Ego particulam כי puto hîc positam esse pro aduerbio temporis, Quādo. Est quidem etiam in ea re parum discriminis, nisi quòd sensum Prophetæ valde obscurat ista cōmunis versio. Si autem ponatur aduerbium temporis, melius fluet contextus, *quando oculus hominis ad Iehouam, & omnium tribuum Israel*, id est, vbi cœperint Iudęi ad Deum conuerti absque vlla simulatione, sed syncero affectu, tunc inquit, Deus modis omnibus ipsis benedicet & attollet manum suam aduersus eorum hostes. Hortatus est antea Propheta Iudæos ad pœnitentiam, quoniam nimis addicti erant sacrificiis & ieiuniis: nulla autem vigebat inter ipsos integritas. Sic etiam iterum ostendit obstaculo esse eorum hypocrisin, quominus gratiam suam Deus illustret inter ipsos: & ita admonet tunc apertam fore ianuam, & planam viam atque æquabilem benedictionibus & gratiæ Dei, vbi sustulerint ad ipsum oculos, hoc est, vbi cœperint spes suas ad eum dirigere, vbi fuerint in eum defixi. Nam oculos dirigere ad Deum, nihil aliud est quàm in ipsum sic respicere, vt sensus omnes nostros contineat. Quòd autē quidam per Hominē intelligunt cunctos mortales, mihi non probatur. neque enim dubito quin Propheta hîc solos Iudæos notet. Et certè non quadraret totus contextus, nisi hoc referatur ad solos Iudæos. Verum quidem est, Prophetam hîc verba facere de gentium vocatione, sed ita vt incipiat à Iudæis. Sicuti enim erant primogeniti, ita oportuit gradu præcedere. Propheta igitur hîc pronuntiat Deum fore gloriosum in gente electa, ita vt prosternat omnes vicinos hostes. Ergo *oculus hominis* tantundem valet atque oculus totius populi: quasi diceret, postquam cœperint Iudæi deposita omni fictione sese addicere Deo, & spes omnes suas in eum coniicere, tunc sentient Deum satis potentem esse ad sternendos omnes eorum hostes. Sed postea adiungit explicationis causa nomen *Tribuum Israel*. Alii vertunt, Quāto magis: quasi hîc vellet ratiocinari Propheta à minori ad maius. Sed quemadmodum iam dixi, non potest hoc stare. Primùm coacta est interpretatio quum dicunt, Oculus hominis, pręsertim verò omnium tribuum Israel. Potius enim Iudæi tenere debuerāt primum gradum. Deinde particula ו non amplificat per se: potius denique aliqua particula notasset ordine Iudæos præcedere. Nescio ergo quid sibi velint, qui volūt comprehendi omnes gentes sub nomine Hominis: & deinde Prophetam descendere ad tribus Israel. Quod autem dixi satis probabile est, quòd scilicet tunc pauci erant veri Dei cultores: ideo Propheta hîc hortatur totum populū ad consensum pietatis. Ergo vbi omnes tribus Israel ita oculos suos ad Deū direxerint, tunc incumbet onus sermonis eius & Damasco & Syris omnibus.

Iesa. 8. b. 9

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam comiter & blandè nobis manum porrigis, non tantùm vt nobis viam monstres semel, sed etiam vt nos gubernes tota vita, imò etiam sustineas fessos & erigas iacētes: da inquā, ne ingrati simus huic tuæ tantæ bonitati, sed nos tradamus tibi morigeros, neque experiamur vim horribilem iudicij tui, quam denuntias omnibus hostibus tuis, nempe vt sustineant vindictam, qua demersi in profundum vsque interitus pereant: sed patiamur sic nos semper attolli manu tua, donec tandem perueniamus in beatam illam quietem ad quam nos & inuitas & ducere paratus es, vbi fruemur plenitudine illa bonorum, quam nobis peperit vnigenitus Filius tuus, Amen.

2 Etiam Chemath terminabit in ea: Tyrus & Sidon, quia (*vel quanuis*) sapiens sit valde.

3 Et ædificauit Tyrus munitionem sibi, & coaceruauit argentum quasi puluerem, & aurum quasi lutum platearum.

4 Ecce Dominus expellet (*vel, ad inopiam rediget*) eam, & percutiet in mari potentiam eius, & ipsa igne deuorabitur.

Prosequitur eandem doctrinam Zacharias. dicit enim iam propinquã cladem instare omnibus populis, qui molestiam intulerant populo Dei occasione viciniæ. Nam herì breuiter complexus sum eius consilium, quòd scilicet testari voluerit Deum ita fore præsidem Ecclesię suæ, vt vindictam exigeret de omnibus impiis, qui iniustè persequuti eam fuerant: loquutus autem fuerat de regno Syrię, quod erat Iudææ contiguum. Nunc verò longius extendit sermonem, quòd scilicet ira Dei grassabitur vsque ad partes Syriæ magis remotas. nam Chemath est Antiochia magna, quę nomen imposuit parti Syriæ. Damascus erat metropolis regni Syriæ. Sed diximus alibi hoc nomen variè sumi in Scriptura: quiá generaliter accipitur pro tota regione, quæ à Iudæa vsque ad Euphratem, imò longè vltra Euphratem procedit. Nunc ergo videmus cur Zacharias adiungat Syrię Antiochiam, quasi diceret iam Deum fore vindicẽ populi sui, vt non modò mercedem rependat vicinis gentibus, sed longius remotis. Transit postea ad Tyrum & Sidonem, quæ fuerunt vrbes maritimæ, sicuti satis notum est: erant etiã propinquæ Iudæis. nam spatium non adeò longum erat à Galilęa vsque in Phœniciam. Sed herì iam diximus denuntiari interitum populis omnibus qui infesti fuerant electo populo. Quum autem dicit Chemath, vel Antiochiam *fore in termino eius*, hoc ferè vno consensu omnes referunt ad Iudæam, vel Ierosolymam. sed falluntur: & peruertunt hoc totum caput interpretes & Iudæi, & reliqui omnes. Pudet me certè quum ego video ita longè digressos fuisse à Prophetæ sensu: & mihi erit ferè tædio reiicere eorum errores. Sed facilè patebit neminem ex illis gustasse quid vellet Propheta. Sic exponunt hunc locum, Antiochiam fore intra terminos Iudęę, quia Deus consecrabit sibi terras illas, quum fuissent profanę. Sed non dubium est quin Propheta dicat, sicuti nuper docui, Antiochiam fore intra terminos Syriæ vbi Deus rependet sceleribus omnium mercedem: quasi diceret, Deus inuoluet eadem pœna partem illam Syriæ, quæ nomen habet ab Antiochia, quoniam coniunctis viribus oppugnarunt omnes Syri electum eius populum. Quanuis ergo longius distent à Iudęa, tamen in societatem pœnæ trahentur, quia arma sumpserunt contra Ecclesiam. Erit ergo etiam *Chemath vel Antiochia in finibus Damasci*, hoc est, non immunis erit ab ea pœna, quam Deus infliget vicino regno Syriæ: Et hoc ex progressu clarius liquebit. Adiungit *Tyrum & Sidonem: quanuis sapiens fuerit valde*. Ponitur particula כי, quæ propriè est causalis: sed ex pluribus scripturę locis colligere licet pro aduersatiua sumi. Vterque tamen sensus non malè conueniet, quòd Deus sumet vindictam de Sidoniis & Tyriis, quoniam fuerint nimis astuti: vel quanuis sibi prospexerint, & visi fuerint solertes, atque callidi in suis rebus, non tamen effugient Dei iudicium. Si prior sensus magis arrideat, huc tendit Prophetæ consilium, vbi homines nimis sunt prouidi, & malis artibus sese munire student, Deum illis esse aduersum, quia proprium eius munus est deprehendere astutos in sua astutia. Quoniam ergo displicet Deo nimia versutia & calliditas, optimè hoc conueniet, Tyrios & Sidonios iam citari ad Dei tribunal, quoniã nimis fuerint callidi, vt solent esse in vrbibus opulentis & maritimis negotiatores. nam contrahunt multam vafritiem ex variis fraudibus, quibus ferè coguntur vti. Quoniã ergo tales erant Sidonii & Tyrii, bene hoc quadrabit, denuntiari illis vindictam. sed alter etiam sensus æquè aptus erit, non fore obstaculo omnes astutias Tyri & Sidonis, & occultas artes, quominus Deus exerceat suum iudicium, Quantum ad me spectat, existimo hîc causam reddi cur Deus minetur cladem Tyriis, & Sidoniis, quia scilicet addicti fuerint peruersis artibus, & ita circũuenerint omnes suos vicinos. Vtitur verò honesto nomine per concessionẽ: quia quicunque animum suum ad fallendum applicant, obtegunt suam vafritiem titulo sapientiæ, vel prudẽtiæ: volũt videri cauti, vbi tamẽ alios scelerate opprimunt suis insidiis & fraudibus. Concessio igitur erit in voce sapientię. Sed interea Propheta docet hoc genus prudentię exosum esse Deo vbi cum aliorum iactura rem nostram augemus. Nam statim sequitur explicatio, *quod Tyrus sibi extruxerit munitionem*. Declarat enim his verbis Propheta quomodo nimis cauti vel prudentes fuerint Tyrii, nẽpe quia multis pręsidiis muniti putarẽt se esse extra omne discrimen. Iam addit, *Coarceruauit etiam sibi argentum instar pulueris*, hoc est, sine vllo modo sibi cumulauit opes. nam puluerem & lutum ponit pro immensa congerie: quasi diceret, fuerunt viles cumuli auri & argenti præ ingenti copia. Nec dubium est, quin argentum & aurum ponat sub illa munitione cuius meminit.

Neque

Neque enim ad turres duntaxat vel propugnacula restringo nomen munitionis: sed potius generaliter, meo iudicio, Propheta dicit Tyrum fuisse opibus, copiis, & omni genere præsidii sic instructam ac munitam, vt putaret se esse inexpugnabilem. Allusio est concinna inter צור & מצור: צור inquit, extruxit sibi מצור: sed מצור est munitio: interea notanda est paronomasia, quæ non potest reddi latinis vocibus. Iam denuntiat vindicem fore Deum: Ecce, inquit, Dominus possidebit, vel possidere faciet, vertunt alii. Sed hallucinãtur in ambigua significatione verbi: ירש, quidem significat possidere, & significat expellere vel depauperare: quia putãt interpretes hîc spem gratiæ & salutis fieri illis vrbibus, dicunt iam delectas esse à Deo in possessionẽ. Sed illud penitus contrarium est Prophetæ menti, sicuti etiam ex proprio membro melius constat. *Deus* ergo *expellet eam, & percutiet fortitudinem eius*. Nec dubito quin alludat Propheta ad id quod paulò antè dixerat, Tyrum cumulasse sibi aurum, & argentum. Iam ex opposito pronuntiat Tyrum ipsam fore expositam dissipationi, quia scilicet quum illa habeat repositam congeriem auri & argenti, dissipabitur à Deo. *Dissipabit* ergo, vel si quis malit accipere pro Redigere ad inopiam, etiã antithesis hoc modò bene quadrabit. Deus ergo eam depauperabit, vel expellet. Postea, *In mari percutiet fortitudinem eius*. Quoniam scimus Tyrum cinctam fuisse vndique mari, hac circunstantia Propheta illustrat Dei potentiam, vbi volet eam vlcisci: quia scilicet mare non arcebit vel impediet Deum ipsum, quum volet illuc penetrare. Putabant enim se tutos esse ab omni hostili incursu Tyrii: quoniam mare ab omni parte erat illis instar triplicis muri, & triplicis fossæ: nec Tyrus similis erat Venetiis duntaxat. nam Venetiæ sitæ sunt in mari stagnante: situs autem Tyri erat in mari profundissimo: quemadmodum satis declarant historici, qui referunt expugnatam fuisse ab Alexandro magno. Fuerat quidem iam aliquoties capta & direpta: sed ille quod nemo vnquam putasset, oppleuit partem illam maris, ita vt non fuerit amplius Tyrus insula. Nunc ergo videmus quò tendat Zacharias, quum minatur excidium Tyro, quanuis fortitudo eius in medio mari posita sit extra omnem aleam fortunæ, vt loquuntur. *Et illa etiam deuorabitur igni*. Significat non modò expilandam fore Tyrum, sed prorsum delendam: quia scimus igne consumi etiam quæ alioqui robustissima sunt. Sequitur:

5 Videbit Ascalon, & timebit: & Aza, & dolebit valde: & Ekron: quia confusus erit (*aut pudefactus*) aspectus eius: & peribit Rex ab Aza (*hoc est, Gaza*) & Ascalon non habitabitur.

Hoc etiam versu describitur vastatio earum vrbium quas nominat Propheta: quasi diceret regiones illas omnes, quæ insurrexerant contra populum Dei, deuotas esse vltimæ vindictę. Nullam igitur partem à pœna immunem fore dicit Zacharias, quoniam vagabitur & discurret huc atque illuc manus Dei: vt possit facilè colligi, hoc modo rependi mercedẽ sæuitiæ eorum omnium, qui iniustè afflixerant Ecclesiam. Hæc summa est. Dicit ergo *Ascalonem visuram, vt timeat*. Nam illo tempore Ascalonitę erant Iudæis infensi. Idem commemorat de Aza, quam Græci Gazam vocarunt: sed vna in re fuerunt decepti, quòd putarunt nomen inditum fuisse à Cambyse, quoniam lingua Persica thesaurus Gaza vocatur: illud est puerile: certum potius est, mutatam fuisse pronuntiationem vnius literæ: quoniam ע est gutturalis apud Hebræos, & olim sic distinctè pronuntiabatur, vt affinis esset, g. vt quum dicebant Amorrah pro Gomorrah: sic etiam Aza est Gaza. Diximus de hac re alibi. Iã ex geographia patet has vrbes vel esse maritimas, vel non procul à mari sitas, vt potuerint sibi magnas opes colligere ob commoditatem. Sed vt opulentia ferè parit fastum, & crudelitatem, fuerunt omnes isti populi valde molesti Iudæis. Hæc ratio est cur dicat Propheta *dolorem vsque ad Gazam venturum*, deinde *vsque ad Ekron, & alias omnes vrbes*. Addit, *quoniam pudefactus erit aspectus eius*. Neque enim dubiũ est, quin fiduciam suam locauerint in Tyro, quæ erat vrbs inexpugnabilis. Nam quanuis hostes totam illam terram possent opprimere, manebat tamen illic secura statio. Quum ergo omnes respicerent ad Tyrũ, dicit Propheta spem fore confusam, vbi euersa fuerit Tyrus ac consumpta. Summa est, initium vindictę fore à Tyro, quę erat quasi extra orbem posita, ne obnoxia esset vllis iniuriis. Dicit ergo initium calamitatis fore ab illa vrbe, ad quam accessus nõ patebat vllis noxis. Deinde adiungit, alias vrbes, vbi viderint Tyrum afflictam esse clade, fore perterritas, quia scilicet fiducia earum sic euersa erit. Postea addit, etiam *peribit Rex ab Aza: & Ascalon non habitabitur*, hoc est, continget talis mutatio, quę propemodum faciem illarum vrbium deleat. Sequitur:

6 Et habitabit extraneus in Azdoth (*hoc est, Azoti: & Azdoth verterũt Græci Azotum*) & excidam superbiam Philistim.

Hoc versu Propheta Azoto, & toti terræ Philistim, vel toti Palęstinæ denuntiat similem cladẽ. Nam quòd interpretes hîc dicũt habitaturos Iudæos Azoti tanquam extraneos, hoc est,

quanuis prius habiti fuissent alieni: non attingunt nec cœlum, nec terrã. Significat potius Propheta, vrbibus illis excisis, si qui manebunt incolæ fore similes hospitibus, quibus scilicet nulla est certa statio. Effectus ergo istos ponit Propheta, vt doceat vastam & deformem fore regionem, ita vt nulla sit fixa vel stabilis habitatio incolis. Alii vertũt Spurium, sicut & aliis locis, & illi etiam intelligunt de Iudęis, quòd sordidi prius habiti fuerint, quasi essent similes spuriis. Sed probabilis est eorum sententia qui ממזר, putant deductum esse à זור, quod est peregrinari: & citant etiam exempla in aliis vocibus, vbi est duplex מם, quod format nomen. Et multis Scripturæ testimoniis probare facile est ממזר accipi pro extraneo. Et si quis prudenter consideret Prophetæ contextum, videbit esse verissimum quod iam dico, nempe omnes incolas Azoti, & terrę Philistim fore inquilinis similes, quoniam scilicet omnia strage, & cædibus, & iniuriis hostium erunt deformia. Quum ergo Asdoth, & Palęstina prius frequentia populi fuissent celebres, dicit Propheta fore desertas omnes vrbes Palęstinę, & vrbem Azotum, nisi quòd pauci erunt illic dispersi incolæ, sed vagi tamen, vt qui in alieno solo peregrinantur. Sequitur:

7 Et auferam sanguines eius ex ore eius, & abominationes eius è medio dentium eius: & qui residuus erit, etiam ipse erit Deo nostro, & erit quasi dux in Iehudah, & Ekron quasi Iebusæus.

Interpretes etiam hunc totum versum deprauant: vsque ad sequentẽ versum, hoc est, proximum non aliud agunt, nisi quòd auertunt procul lectores à genuino sensu. Dicit igitur Deus *se ablaturum sanguines ex ore hostium*: quasi diceret, compescam eorum sæuitiam, ne ita absorbeant innoxium sanguinem populi mei. Neque enim hìc notatur conuersio quasi mutandi sint mores, vt Tyrii, Sidonii, Philistini, & similes, qui dediti fuerant rapinis, & sęuierant contra miseros Iudæos, ouium mansuetudinem sumpturi sint: hoc non intelligit Propheta, sed inducit hìc Deum potentia instructum, qua reprimat hostium suorum sæuitiem, & prohibeat ipsos, ne ita truculento impetu ruant aduersus Ecclesiam: *Auferam* inquit, *sanguines eorum ex ore eorum.* Dicit *auferam ex ore*, quoniam assueti erant crudelitati. Faciam igitur, ne ita vt hactenus soliti sunt sanguine saturent suã cupiditatem: & *abominationes*, hoc est, prędas abominabiles *auferam è medio dentium eius.* Abominationes enim intelligit quicquid iniusta violentia ad se traxerant. Et comparat eos feris bestiis, quę non modò carnem deuorant, sed etiam hauriunt sanguinem ipsum, & lacerant crudas carnes. Denique exprimit hìc sub imagine vel figura luporum & leonum, & vrsorum quanta fuerit immanitas hostium Ecclesię, quoniam scilicet non secus vorauerint miseros Iudæos, quàm solent ferę & sęuæ bestiæ repertam prædam. Postea sequitur, & *qui residuus erit*: alii vertunt, Et relinquetur. exponunt etiam de Philistinis, & aliis gentibus quarum facta fuit mentio. sed Propheta haud dubiè Iudæos intelligit Quanuis. enim tenues duntaxat reliquiæ ab exilio in patriam reuersæ essent: dicit tamen exiguum hunc populum fore sacrum Deo, & quicunque residui erunt, fore quasi duces in Iehudah, quum tamen essent omnes ferè contempti. Nulla enim erat excellentia etiam in præcipuis, nisi quòd sponte reuerebantur Zerubbabel qui erat ex sanguine regio: deinde Iehosuah respectu Sacerdotii: sed tamen omnes ferè ignobiles ac sordidi erant. Propheta autem dicit contemptissimos quosque fore duces & proceres in Iehudah. Nunc tenemus eius cõsilium. Postquam enim prędixit propinquã esse cladem omnibus Ecclesię hostibus, nunc finem vaticinii & vsum demonstrat, quia scilicet Deus consulet miseris Iudęis, qui diu fuerant exules, & nunc in patriam reuersi non modò expositi erant omnium iniuriis, sed etiam spernebãtur: imò erant obnoxii ludibriis hostiũ suorũ. *Qui* ergo *residuus fuerit, etiam ille erit Deo nostro*: quasi diceret, quanuis ad tempus vos abdicauerit Dominus, sicuti patres vestros, quando scilicet expulsi estis huc & illuc, atque dispersi: nunc tamen Deus hac lege vos collegit, vt censeat in populo suo. Eritis ergo populus peculiaris Dei, quanuis sitis exigua hominum manus & contemptibilis: deinde, *Erunt isti residui quasi duces in Iehudah*, hoc est, extollet eos Deus in summum honorẽ: quanuis nunc careant omni dignitate, efficiet Deus vt sint ferè omnes reguli. Postea addit, *Ekron* erit *quasi Iebusæus*. Quidam exponunt ciues Ekron habitaturos Ierosolymæ, quam prius tenuerant Iebusæi. Alii etiam aliud afferunt: sed nihil ad rem. Propheta enim hìc non disserit de gratia Dei erga ciues Ekron, sed potius ostendit discrimen inter electum populum & profanas gentes, quæ gloriabantur sua fortuna. Dicit ergo *similes fore Iebusæis*, quia tandem perferent similem cladem. Scimus enim Iebusæos fuisse expulsos ab illo oppido vbi deinde extructa fuit Ierosolyma: id factum fuit serò, nempe sub Dauide. Quum ergo diu tenuissent locũ illum, tandem etiam fuerunt occisi. Hæc ratio est cur Propheta dicat, etiamsi nunc ciues Ekron videantur esse in meditullio sacræ terrę: tamẽ similes fore Iebusæis, quia Dominus eos omnes simul delebit ac perdet. Postea adiungit.

8 Et castrametabor ad domum meam ab exercitu, à transeunte, & redeũte

te:& non tranſibit ſuper eos amplius exactor:quia nunc vidi oculis meis.

Concludit ſuperiorem ſententiam,nempe Deum fore cuſtodem populi electi, vt repellat omni ex parte hoſtiles inſultus & violentias.Perinde igitur eſt acſi diceret,Eccleſiam quanuis non valde munita ſit,tamen fore inexpugnabilem, quoniam Dei cuſtodia pluris erit quàm omnes humanæ vires,quàm omnia auxilia. Deus ergo hîc comparat ſe vallo & foſſæ,& aliis munitionibus: *Ero* inquit, *inſtar caſtrorum domui meæ*. Domum hîc poſuit potius quàm vrbem,vt Iudæi confiderent, ſibi eſſe in vno Deo ſatis auxilii, etiamſi habitarent quaſi in priuata domo, vel etiam in tugurio. Quanuis ergo Eccleſia mea ſit exigua domus,ego tamē cingam eam meis præſidiis,vt incolumē præſtem ab omni iniuria:dicit *ab exercitu*:deinde *à tranſeunte, & reuertente*.Opponit exercitum domui:& ita hortatur Iudæos,ne reſpiciant ipſi proprias vires: ſed ſciant pluris eſſe vnicum Deum, quàm omnes exercitus. Quanuis ergo totus mundus conſpiret, ac coeant hinc inde magnæ copiæ hoſtium: iubet tamen tranquillo animo bene ſperare, quoniam vnus Deus ſufficiet ad profligandos omnes exercitus.Eodem etiam ſenſu ponit *tranſeuntem & reuertentem*:quaſi diceret,etiamſi hoſtes vagentur par totam terram, & à parte vna vſque ad oppoſitam partem omnia occupent:tamen ego efficiam,vt domus mea ſalua maneat. Addit *reuertentem*,quo ſignificat,etiamſi ſecundò & tertiò hoſtes nouos exercitus conficiant, ſe tamen ſemper pollere viribus ad prohibendos ipſorum impetus. Denique his verbis notatur perpetuitas ſalutis:quia neque fatigabitur Deus,dum ſuos defendet,neque etiam minuentur eius vires:quemadmodum ſæpe accidit,vt qui optimo animo ſuccurrunt ſuis vicinis, tamē paulatim liqueſcant,vel quia hyems cogit eos redire domum,vel quia aliæ incommoditates debilitant eorum conatus.Negat PrephetaDeum fore hominibus ſimilem,quaſi vbi ſemel opem tulerit populo ſuo,& repulerit eius hoſtes,deinde frangatur vel refrigeſcat: *quoniam ſemper*, inquit,paratus erit ad opitulandum ſuis,etiamſi centies bellum renouent inimici. Ergo per nomen Exercitus deſignat copias,per Tranſeuntē,deſignat obſtinatam crudelitatem hoſtiū: per Redeūtem,deſignat noua bella, vbi quis ſemel ſpe ſua deceptus iterum colligit nouum exercitum,& vires reparat. Tandem addit, *Et non tranſibit amplius exactor ſuper eos*:qua particula exponit quod figuratè dixerat,nempe etiamſi libidini hoſtium obnoxii fuerint Iudæi, Deum tamē poſthac non paſſurum,vt ita iniuſtè lædantur,vt fortunæ eorum ita diripiantur, quemadmodum factum fuerat.Nam ſub nomine exactoris comprehendit omnes prædones,& quicunque ſpoliauerant miſeros Iudæos ſuis fortunis. Addit etiam, *Quia vidi nunc oculis meis*. Frigidum eſſet,imò inſulſum hoc exponere de Propheta,vt nonnulli faciunt: quaſi diceret ſe referre quæ oſtenſa ſunt diuinitus. Deus enim hîc potius teſtatur ſe vidiſſe oculis ſuis,quàm miſerè & indignè tractati fuiſſent Iudæi. Quidam etiam licet accipiāt hoc in Dei perſona, parum ſcitè exponunt,quòd Deus iam antè proſpexerit quid ſit facturus. Potius enim quemadmodū attigi, cauſam Deus aſsignat cur velit eximere Iudæos ab iniuriis,& illos tranquillos in poſterum ſeruare ac tueri:quia incœperit videre quàm graues iniurias perpeſsi eſſent.Loquitur autem Propheta ex communi Scripturæ vſu:quia etſi nihil lateat Dei oculos, dicitur tamen aſpicere quæ obſeruat,& quæ oſtendit venire in rationem coram ſuo iudicio. Quanuis ergo etiam ante mundi creationem vidiſſet Dominus quod poſtea omnibus ſeculis factum eſt, tamen propriè dicitur vidiſſe quod cœpit vocare in iudicium. Nam putabant Iudæi ſe ab ipſo negligi:quemadmodum Scriptura paſsim dicit clauſos eſſe Dei oculos, ipſum dormire,ipſum iacere,ipſum obliuiſci, ipſum nihil curare,vbi ſcilicet diſsimulat, & non oſtendit ſe eſſe iniuriarū vltorem. Ergo ex oppoſito hîc pronuntiat Dominus ſe vidiſſe oculis ſuis, quæ ſcilicet minimè toleranda erant,quoniam omnem modum tranſgreſsi fuerant hoſtes,atque etiam eò progreſsi & graſſati licentiæ,vt iam intolerabilis eſſet eorum ſuperbia,& crudelitas.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quando hodie in fæcibus ſuis ita ſibi placent omnes impii,vt poßit fidei noſtræ debilitas eorum faſtu & arrogantia nōnihil turbari:da inquam, vt diſcamus oculos attollere ad iudicia tua, & expectare patienter quæ adhuc abſcondita ſunt,donec exeras potentiam manus tuæ & perdas eos omnes qui nunc tam crudeliter ſæuiunt, & fundūt innoxium ſanguinē, & Eccleſiam tuam quibuſcunque poſſunt modis perſequuntur: & ita coniiciamus nos in curam tuam,vt non dubitemus te nobis ſufficere ad ſalutem, & tandem re ipſa patefacturum quod olim teſtatus es,nempe tantū eſſe præſidii in manu tua,vt poßimus tuto gloriari nos eſſe ſaluos & beatos,quandiu digneris curam noſtri agere, donec tandem perueniamus in beatam illam quietem, quæ nobis in cœlo parata eſt per Chriſtum Dominum noſtrum, Amen.

9 Exulta valde filia Sion,Iubila filia Ieruſalem:Ecce rex tuus veniet tibi iuſtus & ſeruatus ipſe(*vel idem*)pauper,&equitans ſuper aſinum,& ſuper pullum filium aſinarum.

Hîc Propheta modum breuiter ostendit restituendę Ecclesiæ: quia scilicet iterum emerget Rex ex tribu & familia Dauidis, qui omnia in ordinem pristinum adducat. Et hæc ratio passim occurrit apud Prophetas, quoniã spes veteris populi, sicuti etiã nostra, in Christo fundata fuit. Quoniam ergo adhuc res erant collapsæ inter Iudæos, hîc testatur Zacharias non frustra Deũ olim toties loquutum esse per seruos suos de aduentu redemptoris: sed bene sperandum esse, donec vaticinia illa suo tempore impleantur. Proinde sicut hactenus disseruit Zacharias de fœlici & beato Ecclesiæ statu, nunc adiungit cõfirmationem, quæ maximè necessaria fuit: quia vt iam attigi, non poterant animum erigere in fiduciam salutis, nisi Mediatore proposito. Quoniam autem necesse fuit fideles tunc grauissimo mœrore affici, hîc animat eos Zacharias ad constantiam. Quod enim *iubet lætari valdè, & vsque ad iubilum*, haud dubiè significat, etiamsi animos eorum constrictos teneat dolor & tristitia, luctandum tamen esse fortiter, vt dent locum gratiæ Dei: quia centies succubuissent suis malis, nisi versatus esset Christus ante ipsorum oculos: non quidem carnali modo, sed sicuti in specula Verbi conspiciunt fideles quod procul distat, vel etiam est absconditum. Nunc primum tenemus quo consilio Propheta hîc repentè faciat mẽtionem Christi: deinde cur non simpliciter hortetur ad gaudium fideles, sed velit eos quasi optimo & beatissimo rerum statu alacriter lætari. Iam per nomen Regis significat Propheta, nisi existiment Deum fallacem in suis promissis, bene sperãdum esse, donec iterum surgat regnum Dauidis quod tunc conciderat in speciem. erant enim res inter se coniunctæ, veritas Dei, adoptio populi, salus, & regnum Messiæ. Quum ergo vellet Deus se veracem agnosci, & adoptionẽ suam censeri firmam & ratam in ipso Messia, non mirum est si nunc Propheta breuiter attingat nomen Regis. Nam modus hic loquendi tritus fuit communi vsu in populo. Et alibi etiam vidimus, quum Prophetę loquuntur de Ecclesię salute, simul adiungere nomẽ Regis, quia scilicet Dominus voluit rursus colligere dispersionẽ Ecclesiæ suę sub Christo. Et certè semper manebit horribilis dissipatio, nisi Christus vinculum sit vnitatis. Dicit ergo *Regem venturum*. Sed non loquitur quasi de re prius incognita: tantùm admonet Deum firmum esse & veracem in suis promissis. Iam quũ tota Lex & adoptio diffluat nisi adueniat Christus, sperandum esse patienter eius aduentũ. Porrò quò se melius confirment filii Dei, exprimit etiam hunc *Regem venturum populo*: quasi diceret Deum in gratiam totius Ecclesiæ regiam sedem locasse in familia Dauidis. Si enim venturus fuisset rex, qui triumphos suos ageret, ac contentus esset suis pompis vel deliciis, fuisset tenuis atque etiam prorsus ieiuna hæc consolatio. Quum autem Deus consuluerit totius Ecclesię saluti, dum statuit mittere Messiam, atque hoc se facturum pollicitus est, hinc potuit populus colligere solidam fiduciam. Non est igitur hæc particula leuis momenti, vbi Propheta docet *Regem hunc venturum Sioni & Ierosolymæ*: quasi diceret, Regem hunc non venturum sua causa, sicuti terreni Principes dominantur vel pro sua libidine, vel pro suis commodis: sed hoc regnum toti populo commune fore admonet: quia scilicet secum trahet beatum statum. Postea adiungit qualis iste rex futurus sit. Primò *Iustum* nominat: deinde *seruatum*. Quantum attinet ad nomen Iusti existimo hîc actiuè sumi, quemadmodum etiam quod sequitur. *Iustus* ergo *& seruatus dicitur* rex electi populi, quoniã suis & iustitiam & salutem afferat. Pendet vtrunque verbum ab illo membro, venturum regem Sioni. Si veniret sibi priuatim, esset etiam sibi *iustus & seruatus*, hoc est, vtilitas iustitię & salutis resideret penes ipsum solum, vel in eius persona. Sed quum aliorũ respectu venerit, etiam in eorũ gratiam & iustitia & salute prędituς est. Ergo iustitia & salus quarum hîc fit mentio, pertinent ad totum corpus Ecclesię, neque restringi debent ad personam Regis. Ita tollitur omnis contentio, in quã multi vel perperã, vel saltem non satis cõsideratè se fatigant. Putãt enim Iudæos non aliter posse vinci, neque etiam aliter retundi eorum peruicaciam, nisi extorqueant vocẽ נושע accipi debere actiuè. Adducunt etiam quosdam ex Scriptura locos, vbi verbum Niphal ponitur in significatione actiua. Sed quid opus est lites istas suscipere, quum de re ipsa satis cõueniat? Hoc igitur concedam Iudęis, Christum esse seruatum, & ita vocari à Zacharia. Sed nunc videndum est quorsum spectet ista salus quę Christo attribuitur. Atqui hoc colligitur ex contextu Prophetę. Non est igitur hîc certandum de vocibus, sed in re ipsa insistere oportet, *quod Rex veniat electis iustus & seruatus*. scimus autem Christum non indiguisse priuata salute. Quatenus ergo missus est à Patre, vt colligeret electum populum, ita etiam vocatur incolumis, quoniam instructus est potentia ad seruandum. Videmus ergo controuersiam omnem tolli, si referantur duę istę voces ad regni statum, & stultum esset eas restringere ad personam vnius hominis, quum hîc agatur de regia persona: imò de publico statu Ecclesię & de salute totius corporis. Neque certè humanitus loquendo dicemus regem esse saluum & integrum, si expulsus sit à suo imperio: si deinde ab hostibus vexentur subditi, vel pereant in totum. Si ergo rex orbatus omni dignitate videat suos subditos miserè premi, non dicetur esse incolumis. Atqui specialis est Christi ratio, quemadmodum diximus, qui non exercet imperium sua causa, sed in salutem totius populi. Ergo quantum ad Grammaticam spectat, facilè patiar

Christum vocari Iustum & seruatum passiuè, sed quantum ad rem ipsam, iustus est respectu suorum, seruatus etiam, quia salutem secũ affert perditis: sicuti scimus tunc Iudæos fuisse quasi desperatos. Simul tamen adiungit, Regem fore integrum, non quia instructus sit armis, & opibus, vel quòd tueri velit populum suum humano more. dicit enim *fore pauperem*. ergo necesse est aliter esse saluum, quàm solent terreni Principes, qui terrorem incutiunt hostibus suis, qui fines suos bene muniunt, qui paratos habent exercitus, opponunt etiam quæcunque possunt pręsidia ad arcendam violentiam. Zacharias docet Christum aliter fore incolumem, quia scilicet virtute diuina erit superior hostibus suis. Quum enim sit pauper, expositum esse oportet omnium iniuriis: sicuti videmus, vbi nulla est munitio in terra, statim quasi ad prædam conuolare omnes improbos. Si ergo Christus pauper est, non potest suos seruare incolumes: neque etiam ipse florere in regno suo. Vnde sequitur, instructum fore cœlesti potentia, vt integer ipse maneat, & prohibeat etiam omnes iniurias ab Ecclesia sua. Et hoc iterum paulò pòst repetet, & clarius exprimet Zacharias. nunc satis est breuiter notare eius consiliũ. Postea addit, *Equitans super asinum, & super pullum filium asinarum.* Quidam existimant hìc asinum poni non ad notandam paupertatem, quia soliti tunc fuerint equitare in asinis, etiam qui præstabant virtute in populo. Sed mihi non dubium est, quin Propheta hoc membrum coniunctim addiderit ad nomen עני: quasi diceret Regem de quo loquitur non fore magnifico & splẽdido apparatu insignem, vt solent esse terreni Principes: sed quasi sordido habitu, aut saltem vulgari, vt nihil differat à plebeio quopiam & ignobili. Iubet igitur fideles attollere in cœlũ oculos, vt perueniant ad veram notitiam regni Christi, ac certò sibi persuadeant sperandam esse inde iustitiam & salutem. Quare? neque enim quidquam afferet secum, quo sibi conciliet apud homines terrorem, sed veniet obscurus & ignobilis. Iam hoc etiam addere operępretium est, iustitiam & salutem debere referri ad regni Christi naturam. Sicuti ergo regnum Christi non est caducum, vel temporale, ita colligere licet iustitiam qua ornatus erit, esse perpetuam vnà cum salute. Cæterùm, hìc nolo argutius differere de fidei iustitia. potius enim existimo hac voce notari rectum ordinem, quum omnia essent tunc confusa in populo. Et hoc facilè potest probari ex compluribus Scripturæ locis. Summa est, vaticinia quibus spem redemptionis fecerat Deus electo populo, non esse vana aut irrita, quoniam tandem suo tempore prodibit Christus filius Dauidis. Secundò, Regem hunc fore iustum & saluum, quia scilicet restituet in ordinem quæ prius fœdo & pudendo modo erant confusa. Tertiò adiungit Regem hũc fore pauperem, quia *equitabit super asinum*, & non pollebit magna eminentia, neque erit conspicuus vel armis, vel opibus, vel lauticiis, vel copia militum, vel etiam regiis insignibus, quæ perstringunt vulgi oculos. *Sedebit* ergo *super asinum*. Scimus hoc vaticinium fuisse completum in Christo. & quidam etiã ex Iudæis fateri coguntur malè torqueri Prophetæ verba, nisi de Christo exponantur. Interea non agnoscunt pro Christo Dei, filium Mariæ: sed tamen volunt Prophetam loquutum esse de imaginario suo Messia. Nos autem qui certò persuasi sumus, & satis tenemus Christum illum qui promissus fuerat apparuisse, & defunctum esse suo officio, videmus non frustra hoc fuisse dictum, quòd scilicet *venturus esset pauper, & super asinum equitans.* Imò voluit visibile symbolum huius rei extare, quum ascendit super asinum, vbi voluit Ierosolymam ingredi paulò ante mortem. verum quidem est, Prophetæ verba esse metaphorica: quum dicit, *Veniet Rex equitans super asinum*, figuratus est sermo. Nam Propheta intelligit Christum fore quasi obscurum hominem, qui sese non extollet supra communem vulgi modum: hic est genuinus sensus: verũ est: sed tamen hoc non obstat, quominus Christus etiam ediderit huius rei specimen, vbi asinum illum conscendit. Proferam simile exemplum, Quum Psalmo 22. dicitur, Miserunt sortem super vestes meas, certè etiam metaphora illic satis apparet, quòd hostes Dauidis partiti fuerint eius spolia. conqueritur ergo prædones illos, à quibus iniustè deiectus fuerat diripuisse suos honores, suas copias: & interim completum hoc fuit visibili modo, nempe vt crassissimi etiam quique agnoscerent non frustra hoc totum fuisse prædictum. Nunc ergo intelligimus quàm bene inter se hæc conueniant, metaphoricè Prophetam loqui de contemptibili Christi specie: & tamen visibile symbolum optimè quadrare, vt rudissimi quique agnoscerent non alium sperandum esse Christum, quàm eum qui apparuit tunc. Omitto nugas illas, quæ ad sensum Prophetæ nihil faciunt, imò corrumpunt prorsus ipsam sententiam, & abrogant fidem vaticinio. nam putant Christum equitasse super asinum, deinde super nouum pullum, quia scilicet gubernauerit Iudęos, qui prius assueti fuerant ferendo iugo Legis: deinde ad obsequium assuefecerit Gentes, quæ erant indomitæ. hæc nimis friuola sunt. Ergo sufficiat tenere genuinam Prophetæ mentem. Sequitur postea:

10 Et excidam quadrigas (*vel currum*) ab Ephraim, & equum ab Ierusalem, & excidetur arcus bellicus (*arcus belli*) & loquetur pacem ad gentes: & imperium eius à mari vsque ad mare, & à fluuio vsque ad terminos terræ.

Hîc clarius explicat Propheta quod breuiter attigerat sub voce Pauperis, & sub illa metaphora quam nunc exposuimus. Dicit ergo nullum fore equum, nullas quadrigas vel nullos currus, nullos arcus, vel alia tela bellica, quoniam trãquillum erit regnum Christi. Summa est, Christum vnà cum populo non fore tutum & saluum humanis præsidiis, quoniam plurimos sub se habeat milites, deinde nulla adiumẽta deficiant, sed quia Deus cohibebit, imò componet ac sedabit motus omnes bellicos, ita vt opus non sit talibus adminiculis. Nunc tenemus cõsilium Prophetæ. Sed notanda est loquendi ratio. Deus enim hîc se pronuntiat authorem fore pacis, vt Mesias stet incolumis in suo regno. *Excidam* inquit. Poterat enim quispiam excipere, Si pauper erit, vbi nunc quiescet salutis nostræ fiducia? nempe quia Deo curæ erit, prohibere omnes hostium impetus: denique intelligit ideo regnum Mesiæ fore incolume, quoniã Deus è cœlo compescet omnes hostium furores, ita vt si maximè cupiant nocere, sentiant tamen se arcano Dei fræno captiuos teneri, ne digitum moueant. Postquàm autem dixit Iudæos & Israelitas incolumes fore, quanuis nudati sint omnibus præsidiis, addit, *Loquetur pacem ad Gentes*, hoc est, etiamsi neque minas, neque terrores adhibeat, neque ostẽtet etiam magnos exercitus, tamen gentes obsequium præstabunt, vt minimè necesse sit eas violenter cogi. Ergo loqui pacem ad gentes, tantundem valet atque placidè audiri, quanuis neque terreat, neque minetur. Alii subtilius accipiunt, quòd Christus qui propitiat nobis Patrem, promulgabit gratiam hanc reconciliationis. Sed simplicius loquitur Propheta, meo iudicio, quòd scilicet Christus verbo suo contentus erit, quoniam gentes sese morigeras pręstabunt, ita vt absque tumultu excipiãt eius imperium. Summa est, Christum lõgè lateque ita dominaturum, vt qui longissimè absunt, tamen sustineant æquo animo sub ipsius auspiciis agere, neque detrectent iugum sibi impositum. Tandem adiungit, *Imperium eius erit à mari ad mare*, hoc est, à mari Rubro vsque ad mare Syriacum, quod opponitur Ciliciæ: *Et à fluuio*, nempe Euphrate, *Vsque ad vltimos terræ fines*. Per terram non debet intelligi totus orbis, sicuti interpretes illuc trahunt: sed parum scitè: quia minimè dubium est, quin hîc Propheta adduxerit quæ iam cognita fuerant Iudæis. Scimus enim celebratum fuisse oraculum illud: Dominabitur à mari vsque ad mare. etsi enim vni Dauidi loquutus erat Deus, tamen vox illa personuit. Neque reperietur aliud oraculum magis vulgatum olim apud Iudæos. Propheta igitur qui nihil nouum hic adducit, sed tantùm reuocat in memoriam Iudæis quod pridem audierant: quasi de verbo ad verbum recitat quod omnibus erat familiare & tritum. Nam tenendum est quod initiò dixi, hîc Prophetam erigere piorum animos, quoniam nondum apparuerat Mesias, in cuius tamen aduentu fundata erat tam adoptio gratuita populi, quàm spes salutis. Nunc ergo tenemus integrum sensum huius sententiæ. Postea addit:

Psal.72.b.8.

11 Etiam tu, in sanguine fœderis tui emisi vinctos tuos è puteo, in quo non erat aqua.

Hîc accommodat proximam doctrinam ad verùm vsum, nempe vt fideles emergant ex sua tristitia ad eam lætitiam, ad quam nuper eos hortatus est. Compellat igitur Ierosolymam: acsi diceret, Non est quòd te perplexis & anxiis cogitationibus maceres, quia implebo quod promisi, me certum fore liberatorem populi mei. Nam tũc poterat occurrere hæc dubitatio, quid iste nos ad ingentem lætitiam hortatur, quum tamen partim adhuc captiua sit Ecclesia Dei, partim autem miserè & crudeliter ab hostibus suis vexentur qui reuersi sunt in patriam? Huic obiectioni respondet Zacharias in Dei persona, quòd scilicet Deus ad suos liberandos sufficiet, etiamsi demersi sint in profundissimo gurgite. Videmus quomodo hæc sententia cum aliis cohæreat. Prius disseruit de fœlici Ecclesiæ statu sub Christo rege: iam quia tunc conditio populi valde dura erat & tristis, adiungit, sperandam tamen esse liberationem à Deo. Notandum verò est, hîc esse pronomen fœminei generis, *Etiam tu*. Nam Latini & Græci fuerunt decepti ambigua loquendi forma, & putarunt hæc verba dirigi ad Christum, quasi eduxerit vinctos suos è puteo profundo. sed Deus Ecclesiã suam alloquitur: quasi diceret, Heus tu. Et particula גם emphatica est, quasi diceret, Video non multum me proficere apud vos, quia estis quodammodo attoniti malis vestris: deinde nulla spes vos recreat, quoniam putatis vos esse quasi centum mortibus obrutos. Ergo vtcunque hæc congeries malorum vos exanimet, vel saltem ita oppressos teneat vt efficacia sua careat quod dico, quanuis denique sitis omnium miserrimi, tamen redimam vinctos vestros. Sed sub vxoris persona Deus totam Ecclesiam compellat, vt diximus aliis locis. Dicit, *In sanguine fœderis tui*. Non videtur hoc competere in Ecclesiam. Neque enim alius quærendus fuit author fœderis, quàm Deus ipse. Sed mutua est, vt scimus, relatio inter Deum & populum, vbi de fœdere agitur. Fœdus est Dei, quoniam ab ipso manat; fœdus est Ecclesię, quoniam in gratiam Ecclesiæ percutitur, & quasi deponitur in eius sinu. Videmus ergo quàm congruenter loquatur Propheta, vbi dicit *sanguinem fœderis Ecclesiæ non fore vanum*. Et hæc doctrina melius penetrauit in animos piorum quum audirent non modò diuinum esse fœdus, sed etiam esse ipsius populi. *Tu* ergo *in sanguine fœderis tui*. Quidam ad Circuncisionem

cuncisionem hoc torquent, sed insulsè: quia non dubium est Prophetā respicere ad sacrificia. Perinde est igitur acsi diceret, Quorsum immolatis quotidie victimas in templo? Si putatis hoc modo coli Deum, certè nimis crassa est vel delira superstitio. Ergo mentes reuocate ad ipsum finem, vel ad cœleste exemplar, quoniam Deus semel pollicitus est se vobis fore propitium, dū expiabit vnico sacrificio peccata vestra. In hunc etiam finem offertis sacrificia: & sanguis ille secum trahit expiationem. Nunc si sacrificia vestra neque frustra instituit Deus, neque etiam frustra vos seruatis, certè effectus tandem in lucem prodibit, *Quia educam vinctos tuos*. Neque enim se reconciliat Deus hominibus, vt vel eos perdat ac redigat in nihilum, vel vt sinat eos tabescere in morte ipsa. Quorsum enim Deus ignosceret hominibus, nisi vt eos redimat ab interitu? Nunc ergo tenemus cur ita ratiocinetur Propheta à sanguine fœderis ad salutem totius populi. Vos ergo quotidie offertis victimas, inquit, & sanguis funditur in altari: hoc Deus noluit frustra fieri. Iam quum ideo recipiat vos Deus in gratiam, vt salui sitis: liberabit ergo vinctos Ecclesiæ suæ: *Educam* inquit, vel eduxi, *vinctos tuos*. Nam hîc sub præterito tempore designat quid facturus sit in posterū. *Educam* ergo *vinctos tuos è puteo in quo non aqua*. Intelligit profundum gurgitem, vbi etiam sitis ipsa conficeret miseros homines, nisi diuinitus inde extraherentur. Denique primò significat Iudæos demersos esse in profundo: deinde siti etiam arescere, ita vt sponte illis immineat mors, nisi liberentur mirabiliter à Deo. Sed admonet nihil fore obstaculo, quominus Deus ipsos in lucem ex profundissimis tenebris attollat. Videmus ergo hoc fuisse additum, vt luctari discerent Iudæi contra omnem diffidentiæ materiam, ac statuerēt se saluos fore, quia Dei propriū sit excitare ipsos mortuos. Hæc summa est. Nunc addit:

12 Conuertimini ad munitionem vincti spei: etiam hodie annuntio duplicia, rependam tibi (*vel duplicia rependam tibi, vterque sensus non malè conuenit.*)

Prosequitur eandem sententiam Zacharias. Iubet enim Iudæos ad munitionem suam subitò accurrere. Non dubium autem est, quin terram sanctam hoc nomine intelligat. Neque tamen repugno eorum sententiæ qui volunt notari Templum. Nam ideo Ierosolyma, & tota Iudæa vocatur munitio, quoniam illic Deus sanctuarium suum elegerat. Perinde igitur est acsi quis volens colligere dispersos & palatos milites, diceret: Ad vexillum, ad vexillū: vel, ad turmam, ad turmam. Etsi enim tunc Iudæa non adeò munita erat, imò neque etiam ipsa Ierosolyma altos muros vel validas turres haberet: erat tamen Dei munitio, & quidem inexpugnabilis: quoniam promiserat sub vmbra alarum suarum tutos fore Iudæos, quanuis obnoxii essent omnium libidini. Neque hîc alloquitur eos tantùm qui reuersi fuerant, neque etiam reliquos exules, qui adhuc manebant dispersi per totum Orientem: sed hac voce excitat totam Ecclesiam, vt singuli certò sibi persuadeant, si collecti fuerint sub Dei auspiciis, se fore munitos, acsi vndique cincti essent validissimis arcibus, nec vllus accessus hostium iniuriis pateret. *Reuertimini igitur ad munitionem*. Hoc potuit videri ridiculum, quia scimus quum vellent vrbem ædificare, subinde abruptum fuisse opus: deinde scimus Templum non fuisse tunc valde munitum. Sed Zacharias in illa rerum omnium penuria docet satis esse pręsidii in vno Deo. Quanuis ergo neque fossis, neque muris, neque aggeribus tuti essent Iudæi, admonet tamen Deum sufficere ad ipsos tuendos ita vt murus sit & antemurale, quemadmodum alibi dicitur. Sed non abs re dicit *captiuos spei*, quoniam multi se alienauerant prorsus & defecerant à Deo, vt indigni essent vlla promissione. Discernit ergo hac nota captiuos fideles ab aliis qui prorsus erant degeneres, & se abdicauerant à familia Dei, vt non possent amplius cēseri in populo eius. Et hoc diligenter notandum est, quod frigidè prætereunt interpretes. vocari quidem docent Captiuos spei qui sperant se fore saluos: sed interea non obseruant discrimen illud, quo Iudæos incredulos perstringere voluit Zacharias. Ergo non est hoc superuacuum, vbi peculiariter vocem hanc dirigit ad solos fideles, qui non modò captiui erant, sed erant captiui cum spe. Non possem hodie absoluere.

Iesa. 26. a. 1.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie non expectamus redemptorem qui nos liberet à temporalibus miseriis: sed tantùm militamus sub cruce eius, donec appareat nobis è cœlo, & nos in beatam vitam colligat, vt patienter feramus omnia incommoda & omnes molestias. Et quia semel Christus sanguinem noui & æterni fœderis fudit, & eius symbolum etiam nobis proponit in sacra cœna, vt confisi hac tam sacra obsignatione, non dubitemus quin semper nobis propitius futurus sis, & fructum etiam huius reconciliationis nobis fore manifestum, quum scilicet suffultos ad tempus sub hoc onere miseriarum quo nunc premimur, colliges etiam in beatam illam & plenam gloriam, quæ nobis & parta est sanguine Christi Domini nostri, & quotidie per Euangelium eius nobis proponitur, & reposita etiam nobis est in cœlo, donec tandem ea fruamur per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

Hesterna lectione hortatus est Propheta Iudæos, vt se colligerent in arcem, cuius Deus futurus erat custos. Diximus autem fuisse tunc piis Ierosolymam inuictum propugnaculum, licet magna ex parte nudata esset muris: quia locus ille sicuti Deo sacer erat, sic etiam sub eius erat tutela & præsidio. Iam adiungit confirmationem illius sententiæ, nempe duplo beatiores fore qui se Ierosolymam contulerint, quàm fuissent patres ante exilium. neque enim dubium est, hîc conferri inter se duos populos. A regno Dauidis vsque ad exilium Deus multis signis ostenderat se curam populi illius gerere: postea quasi nouam Ecclesiam excitauit, vbi permissa fuit libertas reditus. Hic igitur sensus est, si patres antequam eiecti essent è patria experti fuerunt Deum benignum & liberalem, qui nunc reuersi fuerunt in patriam sensuros quanto liberalius agere vellet Deus cum noua Ecclesia. Nũc ergo tenemus quid per Duplicia intelligat, nempe duplicem fœlicitatem, quia Deus augebit sua beneficia erga Iudæos, quanuis tunc eorum conditio parum esset optabilis, imò valde dura secundum mundum. Dicit autem *se annuntiare ab illo die*, significans, quanuis non statim appareat effectus huius vaticinii, tamen se intrepidè loqui, quoniam temporis progressu sentient nihil frustra vel temere sibi fuisse dictum. Ergo Propheta hîc ostendit quàm secura fiducia loquatur, vt fidem acquirat promissioni, ne Iudæi dubitent tandem hoc sibi manifestum fore, quod tantùm audire dabatur ex ore Zachariæ. Nunc pergamus:

13 Quia tetendi mihi Iehudam arcum, impleui Ephraim, & excitaui filios tuos Sion contra filios tuos Græcia, & posui te quasi gladium gigantis (*vel robusti.*)

Hîc pronuntiat Deus Iudæos fore victores omnium gentium, quanuis tunc vulgò essent contemptui. Scimus gentem illam fuisse omnibus exosam: & tamen infirmæ ac propè nullæ erant illius vires, vt posset repellere omnes iniurias, quæ vndique instabant. Quoniam ergo tẽtatio hæc poterat terrere debiles animos, dicit Propheta Iudæos fore quasi *arcum Dei, & pharetram*, ita vt configãt suis sagittis omnes populos: deinde fore instar gladii, qui vulneret, ac prosternat etiã robustissimos quosque. Nũc tenemus summam verborum: deinde etiam videmus cur hoc addiderit Propheta, quia scilicet poterant trepidare Iudæi, quum viderent omni ex parte cingi se à violentis & robustis hostibus, quorum viribus longè erant impares. Cæterùm, similitudines istas scimus alibi etiam occurrere in Scripturis. Sed earum summa huc redit, Iudæos fore victores omnium gentium, non proprio marte, vt loquũtur, sed quia Dominus eos diriget, atque impellet manu sua. Quid enim arcus per se poterit nisi tendatur? deinde, nisi excutiatur sagitta, arcus ipse iacebit. Docet igitur Propheta, etiamsi Iudæi per se sint inutiles, tamen satis esse fortitudinis in sola Dei manu. *Tetendi* ergo *mihi Iehudam arcum*, inquit. Hîc reuocat Dominus ad manum suam Iudæos, ne æstiment propriam suam facultatem, sed agnoscant aliunde, hoc est, è cœlo se fore validos, & robur sibi datum iri prosternendis hostibus. ideo comparat Ephraim pharetræ. Sed herì iam vidimus Iehuda, & Ephraim pro eodem sumi. Quia enim diuisum erat corpus in duo membra, significat hîc Deus, vbi rursus coaluerint Iudæi, & coniuncti fuerint inter se, hoc est, vt fraternam beneuolentiam colant decem Tribus cum regno Iehuda, tunc sibi populum illum fore instar arcus bene instructi, quia etiam plena erit pharetra sagittis. Postea addit, *Excitabo filios tuos Sion contra filios tuos Iauan.* Magis emphatica est ista apostrophe, quàm si in tertia persona hoc dixisset. Nam vbi ab vna parte alloquitur Sionem, ab altera Græciam, ostendit se pollere imperio super omnes populos, ita vt hos attollat, illos verò deiiciat pro suo arbitrio. Quantum ad nomen יון spectat, alibi vidimus sumi nunc pro Græcia, nunc pro omnibus transmarinis regionibus. Diuinant tamen multi nomen Ioniæ fuisse deductum ab hac voce Hebraica, & corruptè pronuntiari, quemadmodum fieri solet. Sed ex multis testimoniis colligere licet יון poni vel pro Græcia, vel pro terris longinquis: atque etiam in specie pro Macedonia. Perinde igitur est ac si diceret, Iudæos fore superiores omnibus profanis gentibus, etsi inter se conspirent, atque adducant ingentes copias ex terris longinquis. Neque enim Græci mouissent bellum in Iudæa cum exigua manu: oportuit secum adducere magnos exercitus, vt pugnarent in regione aliena & sibi incognita. Deinde non poterant Iudæi aggredi Græcos, & alias remotas gentes nisi fuissent præditi cœlesti auxilio. Hac ratione etiam adiungit *fore instar gladij*, quo poterit quispiam gigas conficere alios minores. Nunc pergamus:

14 Et Iehoua super eos conspicuus erit, & egredietur quasi fulgur sagitta eius: & Dominus Iehoua tuba clanget, & procedet in turbinibus Theman (*vel Austri.*)

Prosequitur eandem doctrinam: sed explicat quod dixi, Iudæis promitti victoriam, non quam possint acquirere virtute sua, sed quæ præter spem illis cõtinget. Nam huc spectat quod dicit,

dicit, *Deum fore conspicuum super illos.* Quamuis enim semper omnium pugnarum euentus à Deo sint, tamen dicitur conspici vbi victoria est admirabilis, & nullam habet rationem apud homines. Si pares exercitus inter se confligant, non mirum erit si alii alios vincant. Poterit etiam interdum contingere, vt minor numerus prosternat maiorem: nempe vel quia animis, consilio, peritia, vel aliis adminiculis præualebit: vel quia iniquo loco pugnabit maior pars, vel suis viribus confisa inconsideratè ruet. Sed vbi sola consternatio partem vnam deiicit & aliam reddit victricem, hic clarius apparet virtus Dei. Et profani etiam homines putarunt obstupefieri diuinitus homines quũ ita deiectis essent animis, quod verissimum est. Tenemus ergo cur dicat Propheta *Deum conspicuum fore super Iudæos*, quia scilicet hostes suos prosternent non solitis mediis, neque terreno aliquo more: sed mirabiliter: vt palàm appareat esse hoc opus Dei. Postea adiungit, *Egredietur sagitta eius quasi fulgur.* Iterum repetit ac confirmat quod iam vidimus, nempe nullum fore in Iudæis motum, nullam celeritatem, sed fore similes gladio, qui iacebit in terra nisi tollatur hominis manu: similes etiam fore sagittis, quæ non poterunt nocere nisi quis eas iaculetur. Videmus ergo adscribi victoriam cuius paulò antè meminit, vni Deo. Et eadem ratione addit paulò pòst, *Iehouam venturum cum clangore tubæ*, deinde, *cum turbinibus Austri.* Denique significat manifestum fore Dei opus quum Iudæi emergent supra hostes suos, à quibus iam oppressi fuerant, & adhuc erant opprimendi. Ergo ne conferant vires hostium cum suis, Propheta hìc statuit illis Deum, cuius auspiciis, & ductu, & virtute bellum hoc geretur. Deinde vt potentiam Dei extollat dicit *venturum cum clangore tubæ, & turbinibus Austri.* Simpliciter accipiunt interpretes turbines Austri pro violentis procellis. Scimus enim à meridie surgere grauissimos impetus turbinum. Sed quia Propheta clangorem tubæ coniungit cum turbinibus Austri, videtur mihi potius alludere ad miracula, quibus Deus potentiam suam cum summo terrore ostendit Iudæis in monte Sinai. nam desertum Theman, & mons Pharan erãt in illa vicinia. Iam vidimus similem locum 3. cap. Habbacuc: Deus veniet è Theman, sanctus è monte Pharan, dicebat. Consilium Prophetæ erat animare Iudæos ad bene sperandum: quia Deus, qui diu latuerat, & abstinuerat ab illis iuuandis, tandem proditurus esset in medium. Quomodo? illic admonet eos veteris historiæ: Deus enim illustrauerat suam virtutem in mõte Sinai, hoc est, in deserto Theman. Erat autem illa Australis regio, respectu Iudeæ. Nam tunc etiam scimus tubas sonuisse in aere: & hoc totum esse factum, vt Iudæi reuerenter Legem susciperent: deinde, vt certi essent se fore semper saluos sub manu Dei, quando omnia elementa sic nutu suo concuteret, & repleret aerem fulgetris, & procellis, & turbinibus: deinde etiam tubis clangeret in aere. Eadem est loci huius ratio, quũ Propheta dicit Deum fore illustrem, nempe sicuti olim clangore tubarum perculerat populi animos: deinde qualiter etiam in turbinibus apparuerat in monte Sinai. Adiungit postea:

15 Iehoua exercituum proteget eos: & comedent, & subiicient lapidibus fundæ (*vel lapides, vt alii vertunt*) & bibent, & tumultuabuntur tanquam à vino, & replebuntur quasi phiala, quasi anguli altaris.

Aliis verbis idem rursus exprimit, nempe Deum fore instar vmbraculi populo suo, vt eũ manu extenta protegat ab hostibus. quoniam diffidere meritò viribus suis poterant Iudæi, Propheta toties inculcat salutem eorum non esse positam in auxiliis terrenis, sed Deum vnum sufficere, quia saluos & incolumes facilè pręstabit. Adiungit etiam fore illis copiam panis, & vini, vt saturentur. Videtur quidem hìc promittere nimiam copiam, quia additur luxuria in ipso abusu. dicit enim *saturos fore*, & similes ebriis: *bibent* inquit, *& tumultuabuntur tanquam à vino.* Certè qui sobriè vtuntur vino, non edunt fremitum, sed perinde sunt compositi & quieti à cœna, sicuti ieiuni. videtur ergo absurdè hìc excessum in cibo & potu promittere Zacharias. Sed alibi vidimus, quoties Spiritus sanctus abundantiam bonorum promittit, non ideo laxare frænum cupiditatibus, sed tantùm hoc velle, Deum sic fore liberalem erga filios suos, vt nulla re prorsus indigeant, nulla inopia laborent. Imò affluentia bonorum probatio est frugalitatis. Vbi enim Deus quasi profundit larga manu plusquam opus est, tunc examinat cuiusque nostrûm temperantiam. Nam si in multiplici copia nos sponte frænamus, neque permittimus nobis immodicam licentiam, tunc verè apparet nos gratos esse Deo. Verum quidem est, hilaritatem nobis concedi in bonorum copia, sicuti in Lege sæpe occurrit, Lætaberis coram Deo tuo: interea tamen tenendum est, ne polluantur Dei beneficia, requiri frugalẽ vsum. Ergo Propheta hìc non incitat vel extimulat Iudæos ad intemperiem, vt sese ingurgitent nimio cibo, vel nimio vino sese inebrient: sed tantùm promittit nullam fore cibi & potus penuriam, vbi Deus ipsos sicuti olim benedicet. Et hoc etiam in fine versus videtur notare, dum nominat *cornua altaris.* Prius dixerat plenos fore acsi essent phialæ: sed vbi adiungit cornua Altaris,

Deut. 12. c. 18

non dubium est quin eos temperantiæ admoneat, acsi coram Deo epularentur. Solebant quidem fundere vinum & oleum super cornua Altaris: sed interea quum profiterentur se ex copia vini, & olei offerre Deo aliquas primitias, debebat illis venire in mentem, sacrum esse vinum, sacrum oleum, quoniam vtrumque à Deo proficiscebatur. Ergo Propheta sic Iudæos locupletes fore, & saturos bonis omnibus pronuntiat, vt tamen meminerint sibi viuendum esse quasi in Dei conspectu, ne scilicet sua luxuria contaminent quæ in legitimum vsum ipse consecrauit. Tandem addit:

16 Et seruabit eos Iehoua Deus ipsorum in die illa quasi gregem populum suum: quia lapides coronæ eleuati super terram eius.

Continuat eandem doctrinam: sed vtitur variis figuris, vt melius confirmet quod tunc erat ferè incredibile. Modum verò admonet non fore humanum, aut vulgarem, quum Deus populum suum seruabit. Comparat enim eos ouibus, vt sciant quemadmodum iam dixi, salutem suam è cœlo venturam, quum ipsi imbelles essent, ac nullius auxilii aut virtutis. huc enim pertinet comparatio ouium. Ostendit igitur Iudæos non fore saluos quia Deus ipsis suppeditabit quicquid necesse est ad vincendos hostes: sed quia subueniet mirabiliter eorum infirmitati, quemadmodum si pastor oues suas eripiat è lupi faucibus. Neque enim ouis quæ aduentu pastoris mortem effugit, gloriabitur se fuisse victricem: sed hæc tota laus pastori tribui debet. Sic etiam Deus opus suum fore dicit, quòd Iudæi superiores erunt hostibus. Dicendo *populum suum*, videtur restringere ad electos quod per se nimis latè patebat. dixerat enim indefinitè: *Seruabit eos Deus.* Atqui certum est, populum qui tunc exiguus erat, fuisse adhuc accisum, vt maior pars interciderit. Sed tamen verum illud fuit, Deum fidum esse custodem populi sui, quia multi tunc erant Israelitæ progeniti secundum carnem à communi patre Abraham, qui tamen titulo duntaxat Israelitæ erant. Postea adiungit aliam similitudinem, nempe ipsos in sublime euectum iri, quemadmodum pretiosi lapides in corona super caput regis gestantur: quasi diceret ipsos regale fore sacerdotium, sicuti in Lege dictum illis fuerat. Dixerat paulò antè, *Subijcient lapides fundæ*, vel lapidibus. Qui in datiuo casu legunt sententiam illam, videntur rectius sentire, quòd scilicet hostes suos profligaturi essent Iudæi non gladiis, neque sagittis, sed tantùm lapidibus, sicuti occisus fuerat Goliad à Dauide. Quanuis ergo non essent dediti bellicis artibus, neque exercitati in armis, victores dicit fore Propheta, quoniam sufficient illis fundæ ad hostes suos cædendos. Sed alii tamen malunt conferri profanos homines & incredulos lapidibus fundæ, quoniam sunt viles & nullius pretii: quod tametsi primo intuitu videtur argutum, tamen coactum est. Interea non displicet hîc poni tacitam antithesin inter lapides fundæ, & inter lapides coronæ: proiicient Iudæi lapides è fundis, vt hostes suos dissipent: ipsi autem erunt lapides pretiosi. Terram sanctam videtur hîc statuere Propheta quasi totius orbis caput: *Eleuati erunt*, inquit, *lapides coronæ super terram Dei*. Si dixisset in AEgypto, in Assyria, non fuisset tam apta membrorum connexio: sed vbi Iudæam nominat quasi orbis caput: deinde Iudæos, vbi prosperè & fœliciter in ea agent, fore similes lapidibus coronæ, omnia inter se conueniunt. Denique ostendit solam Dei gratiam, & benedictionem satis fore Iudæis ad vitam beatè agendam, quoniam & splendore honoris, & omni bonorum copia excellent, & pollebunt etiam inuicta virtute contra omnes aduersarios. Iam videndum est quando hæc omnia impleta fuerint. Diximus Zachariam, vbi promittit saturitatem Iudæis non dare illis licentiam effrænem, vt sese obruant & cibo & potu, sed tantùm hyperbolicis loquendi formis celebrare & extollere immensam Dei beneficentiam erga suos. Hoc est vnum. Sed interea obiter tractanda est altera quæstio, vbi dicit *fore similes sagittis, & gladijs*. Nam quum plus satis propensi essent ad fundendum sanguinem, videtur hîc eos quodammodo acuere, vt liberius vindictam sumant de hostibus suis: quod minimè consentaneum esset. Responsio facilis est, non debuisse Iudæos obliuisci quid præscriberet Deus Lege sua: nempe quum Deus promittit largam copiam vini, & vberem prouentum etiam annonæ, interea non retractat quod iam præcepit: nempe vt temperanter vescamur cibo & potu. Sic etiam vbi victoriam promittit contra hostes, non pugnat ipse secum, neque damnat quod semel probauit, neque etiam abrogat præceptum illud quo suos continet, ne quam sæuitiam exerceant etiam contra hostes: sed potius sibi temperent, & sese reuocent ad mansuetudinem & clementiam. Videmus ergo non debere ex his sententiis fieri iudicium, quid liceat nec ne, & quoúsque progredi fas sit in vlciscendis hostibus: deinde quanta sit libertas edendi & bibendi: nihil tale colligi potest ex hoc loco, & similibus. Sed tantùm celebrat Propheta potentiam Dei, & liberalitatem erga populum suum. Nunc tamen adhuc quæritur, quando hoc præstiterit Deus, vt Iudæi longè latéque funderent hostes suos & occiderent. Christiani omnes allegoricè exponunt hunc locũ, quòd Deus iaculatus fuerit suas sagittas quum emisit Apostolos huc & illuc, qui configerent

Exod. 19. 6

corda

corda hominum: quòd etiam gladio suo occiderit profanos homines, quos sibi mactauit in victimas: hæc omnia vera sunt: sed simplicior tamen sensus eliciendus est, primò ex Prophetæ verbis, nempe quòd Deus Ecclesiam suam victricem reddet contra totum mundum. Et hoc verum est. quanuis enim neque gladiis, neque aliis telis militaribus instructi sint fideles, videmus tamen vt mirabiliter perstent incolumes sub vmbra manus Dei. Quod si aduersarii ferantur immani crudelitate contra ipsos, videmus vt Deus retorqueat in illorum capita quicquid machinantur. Hoc modo verè impletur quod hîc legimus, nempe similes sagittis, & gladiis esse filios Dei: & interea seruari quasi gregem, quia imbelles sunt, nisi Dominus arcanam virtutem suam opponeret, vbi videt eorum salutem tam violenter impeti ab impiis. Ergo nô opus est torquere Prophetæ verba ad sensum allegoricum, quia per se hoc verè constat, nempe Ecclesiam Dei fuisse saluam, quoniam retuderit Deus omnia tela hostium, imò iaculatus sit violenta manu sagittas suas, & gladium suum vibrauerit. nam ab eo tempore traiecit mare Alexāder magnus. & quum grassatus esset per totum circuitum maris mediterranei: quum omnes regiones sanguine plenæ essent, tandem venit vsque in Iudæam: Quî factum est, vt discesserit absque cæde, & absque vlla sæuitia, nisi quòd Deus ipsum cohibuit? Non pigebit referre quod legitur apud Iosephum, quod quidem verum esse nô dubito. Ille enim narrat, quū venisset Alexander plenus iracundia & minas spiraret contra Iudæos, à quibus non fuerat adiutus: imò qui visi fuerant spernere eius imperium: quum ergo hanc truculentiam verbis euomeret, tandē vbi venit in conspectum Iadi summi Pontificis, quia videbat ornatū infula, ipse deiecit se, & supplex precatus est veniam: quum omnes amici obstupescerent, respondit sibi Deum apparuisse in forma illa, quum adhuc in Græcia esset, & animum dedisse vt susciperet illam expeditionem. Quum ergo cerneret effigiem aut figuram cœlestis Dei in illo Sacerdotali ornatu, coactus est dare Deo gloriam: hactenus Iosephus, cuius testimoniū hac in parte suspectum mihi non est. Ergo non est quòd multum se quis fatiget in quærendo Prophetæ sensu, quum per se hîc liquidò pateat, electos Dei fuisse victores, quia procul Deus iaculatus est suas sagittas, & gladium suum vibrauit. Interea etiam fuit alia ratio victoriæ, quòd tandem subiugati sint exteri & remoti populi Spiritus gladio, nempe Euangelii doctrina. sed hæc est anagoge, hoc est, vbi tenemus literalem Prophetæ sensum, iam transitus facilè nobis patet ad spirituale regnum Christi. Hæc ergo tam de saturitate, quàm de victoria hostium. Iam sequitur:

17 Nam quanta beneficentia eius? & quanta pulchritudo eius? frumentum adolescentes, & mustum recreat (*vel corroborat*) puellas.

Exclamat hîc Propheta incredibilem esse beneficentiam Dei, vt scilicet discant Iudæi sensus suos attollere supra mundum, vbi speranda est fœlicitas cuius antè meminit. Videmus ergo hoc epiphonemate melius confirmari quod simpliciter dictum fuerat à Propheta, quasi diceret, Non est quòd quisque æstimet gratiam Dei de qua concionatus sum, ex suo vsu, vel consuetudine, vel experientia: sed potius in admirationem vos rapiat incredibilis Beneficentia Dei, & incredibilis etiam Pulchritudo. Cæterùm, secunda hac voce intelligit splendorem, qui apparet in omnibus Dei gratiis & donis. Tandem concludit tantam fore tritici & vini copiam, vt promiscuè & iuuenes & puellæ edant ac bibant ad satietatem. Hîc frustra quæret quispiam, an vini vsum permittat puellis Zacharias. neque enim hîc differit de benedictione Dei acsi irritamentum esset luxuriæ, vt iam diximus: sed significat tam multiplicem fore copiam victus, vt abunde sufficiat non senibus modò, sed etiam adolescētibus & puellis. Scimus, si suppetat mediocris prouentus vini, deberi quasi senibus iure ætatis. Vbi autem vinum ipsum sic profluit, vt possint liberaliter bibere tam adolescentes quàm virgines, tunc apparet quāta sit vbertas. Hoc ergo simpliciter intelligit Propheta. Sed cras iterum eadem de re aliquid dicendum erit:

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando non aliunde nobis speranda est aut temporalis, aut æterna fœlicitas, quàm ab vno Christo, sicuti etiā nobis eum proponis tanquā vnicum bonorū omnium fontem, da inquam, vt contenti gratia quæ nobis per ipsum offertur, discamus renunciare toti mundo, & ita luctari cum omni diffidentia, vt non dubitemus te nobis semper fore humanum & benignum patrem, qui largè suppedites quæcumque necessaria erunt ad victum: interea tamen sic sobriè & temperanter vescamur terrenis bonis, ne simus addicti, sed potius erectis animis aspiremus ad cœlestem illam fœlicitatem ad quam nos inuitas, & ad quam etiam nos dirigis talibus adminiculis, vt verè coniuncti capiti nostro perueniamus tandem ad illam æternam gloriam, quæ nobis parta est eiusdem sanguine, Amen.

Mm,

CAPVT X.

1 PEtite à Iehoua pluuiam tempore ſerotino (*vertunt*) Iehoua faciet nubes,& pluuiam imbrem dabit illis,cuique herbam in agro.

Poſtquam oſtendit Zacharias Deum ita fore beneficũ erga Iudæos, vt nihil illis deſit ad beatam & fœlicem vitam,nunc perſtringit eorũ incredulitatem,quòd non expectent à Domino quæ paratus eſſet largè illis præſtare. Quoniam ergo per eos tantùm ſtabat, quominus fruerẽtur omni copia bonorũ,inſimulat hîc eos ingratitudinis. Tametſi enim hortatur ad preces,ſubeſt tamen etiam obiurgatio.Si quis tantùm verba percurrat,dicet hîc adiungi ſecundum caput doctrinæ, vt Iudæi à Domino poſtulent quod antehac illis promiſit. ſed qui propius expendet totum contextum facilè reperiet quod dico, nempe hîc Iudæos damnari hoc nomine,quòd clauderent ianuam gratiæ Dei,quia ſcilicet reſtricti erant,vt ſunt omnes increduli,qui non poſſunt amplecti Dei promiſsiones. neque enim dubium eſt,quin multi querimonias ſpargerent,quia videbant ſe fraudari ſuis votis. Sperauerant enim vberrimum prouentum vini & tritici:deinde promiſerant ſibi omne genus benedictionis. atqui vt vidimus apud Prophetam Haggæum,Dominus iam cœperat retrahere manum ſuam,vt laborarẽt inopia victus. Quum ergo vrgeret eos fames & ſitis, putabant quodammodo ſe fuiſſe deceptos à Deo. atqui Propheta cum ipſis expoſtulat,quòd repellerent ſua infidelitate gratiam,quæ parata fuiſſet.Nunc ergo tenemus Prophetæ conſilium.*Iubet eos petere à Iehoua pluuiam.* Hoc quidem debuerant vltrò,& ſine monitore facere. Etſi enim nondum formam precandi tradiderat Eccleſiæ ſuæ Chriſtus. Hoc tamẽ debuit eſſe quaſi ingenitum à natura,vt peterent à Deo panem quotidianum.neque enim ſibi fruſtra vendicat nomen Patris. Hîc ergo Propheta coarguit brutum ſtuporem in Iudæis,quòd ſaltem non peterent à Domino pluuiam. Addit, *In tempore ſerotino*,hoc eſt,verno tẽpore.Duplex enim pluuia prodeſt frugibus,vel poſt ſationẽ ipſam,vel ante meſſem. Et Scriptura vbique quum loquitur de fœcunditate,& largo prouentu frugum,meminit vtriuſque pluuiæ. Iam Zacharias hoc loco tantùm attingit vernum tempus, nempe ante meſſem: quoniam in regione illa calida oportuit terram ſugere nouum humorem: *Petite* inquit,*pluuiam ineunte æſtate,Iehoua dabit,faciet nubes*, vel procellas,vt alii vertũt,vel turbines.ſed ſatis apparet ex aliis locis,חזיזים vocari nubes,quæ ſunt veluti præparatoriæ ad dandam pluuiam.Poſtea addit, *venturum imbrem cum pluuia*.nam גשם quidam accipiunt pro imbre,hoc eſt,pro violenta pluuia. ſed hîc Propheta videtur ponere duas voces,quaſi diceret fore continuas pluuias,quæ terram ſaturent,& corrigãt ſiccitatem.alii vertunt pluuiam imbris:ſed hoc eſſet nimis coactum. Malo igitur ſimpliciter accipere,*dabit pluuiam imbrem*,hoc eſt,dabit pluuias continuas:*cuique herbam in agro*,hoc eſt,ita vt ſatis ſit humoris,vel ſucci in terra.Denique promittit plenam irrigationem,ne ſcilicet ariditas ipſa tollat ſpem annonæ & victus. Iam quod dixi melius liquebit ex proximo verſu. Subiungit enim:

2 Certè ſimulacra loquuta ſunt vanitatem , & Diuini viderunt mendacium,& ſomnia vanitatis loquuti ſunt,fruſtra conſolati ſunt, ideo tranſierunt (*vel migrarunt*) ſicuti ouis (*aut grex*) humiliati ſunt, quia nullus fuit paſtor.

Hîc ſicut attigi,confirmat Propheta culpam meritò Iudæis adſcribi poſſe, quòd Deus non agat cum ipſis liberalius. Oſtendit enim eos prolapſos fuiſſe ad ſuperſtitiones, atque hoc modo repuliſſe gratiam Dei, quæ iam illis certa erat & propinqua. nam Zacharias hîc non damnat exteras gentes,quæ addictæ ſunt ſuis ſuperſtitionibus,ſed potius caſtigat Iudæos ipſos, quia relicto vero Deo,ſeſe contulerint ad idola,ad augures & diuinos,atque ita maluerint ſe paſcere ſuis fallaciis,quàm aperire ianuam gratiæ Dei, quum tamen vltrò illis promitteret ſe non paſſurum vt vlla re egerent. quum ergo Dominus comiter Iudæos ad ſe alliceret, quum oſtẽderet ſe paratum eſſe ad beneficentiã,nónne hæc nimis fœda ingratitudo fuit,trãsferre ſe ad idola,& magicis artibus operã dare?quia poterãt tutò acquieſcere in verbo Dei. Nõ fuiſſent fraudati ſpe ſua,ſi certò perſuaſi fuiſſent Deũ loqui veraciter.quũ ergo tã grauẽ facerẽt Deo iniuriã,vt volitarẽt poſt idola, & alias aſtutias,vel impoſturas Satanæ,meritò hîc prauitatẽ eorũ Propheta exagitat. *Simulachra*,inquit,*loquuta ſunt vanitatem*.quaſi diceret,Quid hactenus adepti eſtis per veſtros circuitus? Debuerat Deus vnus vobis ſufficere.atqui putaſtis opus eſſe aliis adminiculis: alii veſtrũ cõſulũt idola,alii cõfugiũt ad augures & diuinos:alii volũt habere ſuos Prophetas pro arbitrio.Quis profectus, inquit? *Simulachra loquuta ſunt vanitatem, & diuini mendacium viderunt, & protulerunt ſomnia*

vanitatis

vanitatis. Denique significat, quascunque rationes tentent increduli, nihil tamen aliud consequi, nisi vt tandem sentiant se fuisse miserè delusos à Satana patre mendacii: accersent sibi multa media, quemadmodum infidelitas feruenter satagit, O! si hoc non succedat, ego experiar aliud. Sic ergo increduli vagantur, & accumulant sibi multas & varias rationes. sed in genere ostendit Propheta, vbi declinant homines à Deo, iam frustra omnia suscipere, quia extra Deum nulla est veritas. Postea addit *tam ab idolis, quàm à magis, vel auguribus frustra fuisse consolationem datam.* Et hoc etiam confirmat ipso euentu, quum dicit *migrasse tanquam oues, fuisse afflictos, quia nullus fuit Pastor.* Non dubium est quin hoc Propheta ad exilium referat, vt discant Iudæi sapere, saltem ipso vsu, quoniam didicerant magno suo damno, extra Deum nihil esse veræ & solidæ consolationis. nec abs re exprobrat ipsis pœnam, quam passi fuerant eorum patres, quia videbat eos incedere illorum vestigiis. Quum ergo imitarentur Iudæi prauam curiositatem patrum suorum, iure accusat eos Propheta, quod non agnoscant ex ipso euentu quod tamen omnibus notum erat: nam vulgare prouerbium est, experientiam esse magistram stultorum. Quum ergo ne percussi quidem saperent, hinc magis conuictus fuit eorum stupor. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta. sed primo notãdum est, quum iubet eos petere pluuiam à Domino, loqui ipsum de regno Christi, vt solent passim omnes Prophetæ. nam quum redemptor Iudæis promissus bonorum quoque omnium futurus esset author, vbi de aduentu eius concionantur Prophetæ, etiam promittunt & copiam tritici, & vberem prouentum annonæ & pacem, & quicquid optabile est ad commoda præsentis vitæ. Hunc etiam morem nunc sequitur Zacharias, quum affirmat non stare per Deum, quominus benignè suppeditet Iudæis quicquid optare poterant: sed ipsos esse restrictos, & sua infidelitate (sicuti dictum est) claudere gratiæ ipsius ianuam. Interea semper tenendum est quod heri diximus, nempe debere æstimari quicquid de fœlici vita Prophetæ disserunt ex natura regni Christi. Coacta est illa interpretatio, pluuiam cœlestem esse doctrinam. sed non dico etiam allegoricè Zachariam loqui: imò sub communi illa figura describit Christi regnum, quòd scilicet Deus satiabit electos suos bonis omnibus, ita vt non esuriant, neque laborent vlla necessitate. sed simul tenẽda est admonitio Christi, vbi nos hortatur, In primis quærite regnum Dei, alia, inquit, postea accedent. Ergo præposterè fecerit qui putabit Iudęis tantùm promissam fuisse abundantiam victus. Deus enim altius voluit eos deducere, sed per certos gradus. Non dubium igitur est, quin Propheta hîc sub specie vna comprehendat omnes partes, vel numeros fœlicis vitæ: quia Deus non vult fideles suos saturare in hoc mũdo quasi porcos in hara: sed vult sub terrenis alimentis gustum illis præbere spiritualis vitæ. Ideo fœlicitas de qua nunc sermo fit apud Zachariam verè spiritualis est. sed quia pietas habet promissiones tam præsentis vitæ quàm futuræ, ideo voluit Deus infirmitati veteris populi consulere, & proponere spiritualis vitæ fœlicitatem sub terrenis istis cõmodis. Cæterùm, hoc quoque diligenter notandũ est, rideri Iudæos, quòd post sua commenta vagati sint, quum tamen Deus non procul abesset, neque etiam sineret eos diu lãguere. Quum ergo Deus ostenderet se ad beneficentiam propensum, duplex fuit eorũ prauitas, quòd maluerint volitare post idola, post artes magicas, & post alias Satanæ illusiones, quàm acquiescere in verbo Dei. Et talis ferè est exprobratio apud Ieremiam, vbi Deus conqueritur se derelictum fuisse quum tamen sit fons aquæ viuæ, populum verò sibi fodere cisternas aridas & perforare. quoniam autem hoc vitium nimis commune est, sciamus hîc nos commonefieri, sistendum esse pedem in Dei verbo, vbi promittit se nostri curam habiturum, vt contenti simus eius gratia. neque temere volitemus post nostras imaginationes. nam vtcunque arrideant nobis nostra consilia, & etiam sæpe appareat aliquis prosper successus, exitus tamen semper docebit verissimum esse quod hîc docet Zacharias, nempe quicquid tentemus, fore inutile & noxium: quia Deus vindictam sumet de nostra ingratitudine. Iam simul etiam notandum est, quum proponit Zacharias exemplum vindictæ Dei, quo Iudæi senserant stultè se captasse vana solatia, cauendum esse, ne effluat nobis memoria pœnarum, si quando nos Deus castigat, vt ad se reuocet: meminerimus & quid nos simus experti, & quid acciderit patribus nostris, etiam antequam nati essemus. Sic ergo applicare debent fideles studium suum ad reputanda Dei iudicia, vt proficiãt sub eius ferulis. Postea adiungit:

Matt. 7. d. 33.

1. Tim. 4. b. 8

Iere. 2. c. 13.

3 Super Pastores iratus est furor meus: super hircos visitabo: quia visitabit Iehoua exercituum gregem suum, domum Iehudah: & posuit eos (*vel ponet*) quasi equum decoris sui in prælio.

Dixerat Iudæos fuisse tractos in exilium, & afflictos ab hostibus, quoniam carebãt Pastore: non vt culpam ipsorum leuaret. ipsi enim minimè erant excusabiles, quum vltro renuntiassent Deo, qui perpetuus alioqui fuisset eorum pastor. sed nunc conuertit sermonem suum ad falsos doctores, ad Pseudoprophetas, ad sacerdotes etiam impios. Quanquam ergo indigni venia erant omnes, Deus tamen iure hîc ad tribunal suum citat primo loco Pastores, qui aliis dederant causam errandi: quemadmodum si cæcus cæcum ducat, trahet secum in foueam: ita

impii pastores authores sunt interitus aliis. Et alibi etiam vidimus similes locos, vbi Deus minatus est Sacerdotibus & Prophetis, qui malè functi erant officio, specialem pœnam. Interea tamē non absoluit vulgus ipsum: quia à minimo vsque ad maximum omnes rei erant. atque etiam certum est pœnam sumi de hominum contumacia aut malitia, quoties Deus laxat frænum diabolo, vt fallat per impios doctores. Nunc ergo videmus ordinem Prophetæ: initio capitis docuit, Iudæos carere omni excusatione, quoniam prolapsi sint iterū ad suas superstitiones, quum tamen adeò grauiter vltus fuisset Deus scelera patrum, & ita nihil profecerint. Ostendit etiam peruersè ipsos facere, si Deo obstrepāt, quòd tenuiter ipsos alat vel malignè, quoniam neque expectent ab ipso, neque precibus flagitent quod ipse dare sponte paratus erat. Postquam ergo generaliter inuectus est Propheta in malitiam totius populi, iam aggreditur impios Sacerdotes, ac dicit instare visitationem tam pastoribus quàm hircis. tribuit nomen Pastorum lupis, quod etiam satis vulgare est. Et hinc etiam produnt stultitiam suam Papistæ, dum arripiunt nudas voces, & arrogant sibi omnem potestatem, quia vocentur Pastores in Ecclesia. quasi verò Antichristus non dominetur in templo Dei. an honorificè hîc loquitur Zacharias de nebulonibus illis, qui Ecclesiam Dei perdebant? imò grauissimè eos accusat, quòd dissipent ac pessundent totum Dei regnum: interea tamen vocat Pastores, nempe quia locum pastorum tenebant, quanuis longissimè abessent à fide, & etiam officium suum nulla in parte facerent. Per concessionem igitur Pastores vocat, qui ad regendum populum vocati erant & quibus diuinitus partes illæ fuerant iniunctæ: interea pronuntiat Deus se visitaturum super illos, quia iustè ipsis succenseat. Idem adiungit de hircis: quo nomine metaphoricè significat, quicunque ex ordine gubernatorum erant, vel qui pollebant dignitate aliqua supra vulgus ipsum: sicuti apud alios etiam, ac præsertim apud Ezechielem Hirci vocantur qui iniuriam faciūt ouibus, & petulanter insultant. Sic ergo adiungit Hircos Pastoribus, quòd tenues & plebeii homines abrepti fuissent in exitium eorum culpa. Hinc verò apparet, quàm chara sit Deo salus hominum, quoniam vindictam denuntiat pastoribus, qui tamen non exercuerant tyrannidem suam nisi erga homines dignos tali pœna. Fuit enim hæc iusta merces scelerum, quòd Dominus voluit grassari lupos pastorum loco. sed quanquā tale supplicium meriti essent Iudæi, Deus tamē irascitur pastoribus, quoniam in genere semper solicitus est de sua Ecclesia. Et ratio etiam additur: *quia visitabit Deus super gregem suum*, inquit, nempe domum Iehudah: quasi diceret se non respicere quales sint Iudæi, sed rationem habere suæ electionis. Deo enim semper adoptio sua pretiosa est: quoniam dignatus fuerat populum illum eligere, fieri aliter non potuit, quin ruinam eius indignè ferret. Quum ergo videret Ecclesiam suam ita esse perditam culpa pastorum, ideo causam hanc adducit futuræ vindictæ, quia ferre nequeat gratiam suam in nihilum redigi. neque enim dubium est, quin hîc commemoret domum Iehudah, quoniam extulerat populum illum, & ita dedicauerat sibi, vt vellet ab ipso coli. Ergo hîc excutit falsis pastoribus omnem prætextum excusationis, dum opponit suam electionem: quasi diceret, etiamsi populus iste centies me prouocauerit, & dignus sit mille mortibus: ego tamen volui vos esse pastores, quia domus Iehudah mihi sacra fuit. Cæterùm alia est gregis visitatio quàm pastorum, quia Deus armatus visitat reprobos, & visitat etiam suos, dum vult illis opitulari. Iam visitatio gregis refertur ad totam domum Iehudah: sed hoc fit, quemadmodum dixi, gratuitæ adoptionis respectu. Interea Dominus passus est multos ruere in exitium, quia tantùm electos suos redemit. sed hæc etiam loquendi ratio passim occurrit apud Prophetas, quòd Deus velit succurrere filiis Abrahæ, sed intelligit eos qui verè sunt Israelitæ, non degeneres. Adiungit fore quasi *equum decoris in prælio*. Non dubium est quin subaudienda sit antithesis inter equos decoris, vel asinos, vel boues. Pastores enim illi qui tyrannicè oppresserant Dei populum, similes dicuntur violentis sessoribus, qui equitant super asinos, & eos contumeliosè tractant: vel similes hominibus pecuariis, qui boues tractant asperius. Deus ergo dicit se velle equitare super populum suum, sed alio modo, nempe quemadmodum eques insidet equo suo magnificè, idque *in die prælii*. nam Reges ipsi, si in prælio conscenderint equum aliquem, postea volunt optimè curari, & magnam etiam solicitudinem gerunt, nec grauantur venire in stabulum, vt aspectu suo, si fieri potest, equos suos lautius curent tractandos. Deus ergo hoc modo significat se quidem exigere à populo suo obsequium, & se velle ius suum retinere, vt quasi in populo illo equitet: sed tamen se nolle populum opprimere: quin potius sibi esse similem equo magnifico. Nunc ergo tenemus cur Propheta specialiter sermonem hîc ad falsos pastores conuertat: non vt extenuet culpam totius populi, quia nemo venia dignus erat. Sequitur:

Eze. 34.e.17

4 Ab eo angulus, ab eo clauus, ab eo arcus belli, ab eo egredietur omnis exactor pariter.

Hîc confirmat proximam sententiam, sed aliis figuris. Dicit enim Iudæos fore optimè muni-

munitos omnibus præsidiis,quæ ad stabilitatem faciunt.neque tamen secum ipse pugnat.Proximo capite docuit,etiamsi expositi essent iniuriis omnibus,fore tutos cœlesti auxilio: nunc quum promittit ex ipsis fore *angulum*, fore *clauum*, fore *arcum*, fore *exactorem*, videtur mutare sententiam. sed perinde est acsi promitteret, quanuis multis adminiculis indigeant, tamen fore satis instructos, quoniam Deus in promptu succurret quoties opus fuerit. Per angulum significat firmitatem ædificii. *Ex Iudæis* ergo *erit angulus*,hoc est, erunt semper in populo illo qui sustineant publicam gubernationem:deinde,*ex ipso clauus*.Scimus clauis connecti & aptari inter se trabes,& alias partes ædificii:scimus etiam suspendi laquearia. Ergo ab ipso fundamento progreditur Zacharias ad omnes fulturas, quæ retinent ædificium. Postea addit, Erit *arcus belli*, hoc est, sufficient etiam ad hostes suos vincendos. Denique erit exactor,hoc est, potientur imperio contra vicinos,& exigent ab illis tributum aut vectigal: quemadmodum victores solent à subditis. Videmus quid Propheta velit,nempe vbi incipiet Deus curam agere populi sui, & palàm ostendet suum fauorem, munitos fore Iudæos omnibus auxiliis, ita vt bene fundati sint, deinde vt retineant publicum statum,vt etiam satis virium habeant contra hostes:denique vt potiantur fructu victoriæ,& cogant omnes exteras gentes sibi esse tributarias. Si quis iterum roget,quando hoc fuerit impletum, respondeo fuisse quædam præludia, quum Deus extulit Macchabæos, & fecit vt rursus Iudæi suis legibus, ac suo iure liberi viuerent.sed certum est, Prophetam complecti totum cursum redemptionis.Quoniam ergo tantùm aliqua ex parte & ea exigua, redemit Deus populum suum,donec apparuit tandem Christus,ideo non mirum est,si Zacharias vbi disseruit de tota & plena redemptione,extendat verba sua vsque ad Christi regnum. & hoc necesse est. Hinc colligimus Ecclesiam satis firmam stare: deinde aptari etiam omnibus suis partibus si maneat sub Dei tutela, & satis etiam instructam fore virtute contra omnes hostes suos. Sequitur:

5 Et erunt quasi fortes (*aut gigantes*) calcantes in luto platearum in prælio & præliabuntur:quia Iehoua cum ipsis:& pudefient ascensores equorum.

Confirmat quod paulò antè dixi, nempe Iudæos fore gentium omnium victores: sicuti etiam Ecclesia sub cruce militans, triumphum tamen agit de omnibus impiis partim in spe, partim ipso effectu. Deus enim mirabiliter ipsam sustinet, & facit vt singuli fideles possideant animas suas in patiẽtia sua: deinde etiam protegit eos sua virtute, & inter magnos fremitus hostium, & in ipsa inexplebili rabie tamen præstat ipsos saluos. Quum ergo Deus ita confirmet animos suorum,& foueat in illis spem salutis: deinde etiam quum tueatur ipsos contra vesanos insultus, non mirum est, quòd Propheta Ecclesiam testatur fore victricem: quemadmodum si gigas aut robustus calcaret omnes hostes suos in luto. Adiungit rationem, *quia Iehoua cum ipsis* inquit: vt sciant nihil sibi hîc fore proprium:sed potius pendere discant ab vno Dei auxilio. Et hoc clarius explicat in fine versus, vbi dicit,*pudefient ascensores equorum*, hoc est, hîc nihil proderit virtus,& magnanimitas, & vsus, & peritia armorum, quia Dominus prosternet cum arrogantia & fastu suo omnes profanos homines qui deuorant fideles sua crudelitate,qui putant sibi satis superque esse fortitudinis ad perdendam Ecclesiam:Dominus efficiet,vt omnia ista in fumum abeant.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hîc nos assiduæ pugnæ manent, & tanta est nostra infirmitas, vt singulis momentis cadendum nobis sit, nisi tua virtute nos fulcias: da inquam, vt recumbere discamus in auxilium, quod nobis pollicitus es & quod nobis etiam obtulisti semel, & quotidie offers per Euangelium in Filio tuo vnigenito: atque ita diffisi viribus nostris, imò obruti desperatione,non tamen ideo despondeamus animos, sed potius nitamur sursum, & ita inuocemus auxilium Spiritus tui,vt non dubitemus nos fore pares hostibus nostris, imò superiores, donec tandem defuncti nostra militia perueniamus in beatam illam quietem, quæ nobis parta est eiusdem Filii tui sanguine, Amen.

6 Et roborabo domum Iehudah,& domum Ioseph seruabo,& redire(*& habitare*) eos faciam: quia misertus sum eorum, & erunt acsi non abominatus fuissem eos:quia ego Iehoua Deus eorum,& exaudiam eos.

Prosequitur Zacharias eandẽ doctrinam, nempe opus illud redẽptionis, cuius principium cernebant Iudæi,non fore mutilum,quia Dominus tandem implebit quod cœpit facere. neque enim poterant acquiescere Iudæi in illis principiis, quæ vix cẽtesima ex parte respondebãt promissionibus Dei.oportuit igitur attolli eorũ animos in sublime, vt plus sperarent quàm patebat ante eorũ oculos. Et hæc doctrina valde nobis etiam vtilis est: quia solemus restringere promissiones Dei ad exiguũ tẽpus: & dum ita includimus eum nostris angustiis, facimus vt non præstet

quod cupimus. ergo semper occurrat nobis exemplum reditus populi Israelitici, quia Dominus pollicitus fuerat per suos Prophetas splendidum fore, & modis omnibus opulentum & fœlicem statum populi. Cùm hoc non constaret postquam reuersi fuerant Iudæi in patriam, multi putabant se fuisse delusos, nempe quòd vellent primo die opus Dei perfici. atqui oportuit eos spem suam & vota suspendere vsque in Christi aduentum. Ergo in eo nunc insistit Propheta, vt Iudæi patienter quiescant, donec tempus maturum aduenerit, quo Dominus ostendat se non aliqua tãtùm ex parte, sed in solidum populi sui esse redemptorem. dicit autem, *Roborabo domum Iehudah, & domum Ioseph.* Scimus paulatim collapsum fuisse regnum Israel: quia initiò abductæ fuerunt in exiliũ quatuor tribus: deinde totus populus quodãmodo periit, ita vt putarẽt omnes extinctũ esse nomen decẽ tribuum. Postea Dominus etiã horrenda clade afflixit regnum Iehudah. notandũ etiã est, cùm duo illa imperia florerent, exercuisse graues inimicitias inter se. nam defectio quæ acciderat sub Ieroboã, in causa fuit vt Iudæi pessimè semper oderint fratres suos Israelitas, quẽadmodum digni erant: quia quodãmodo abnegauerãt Deũ, cũ reiicerent filium Dauidis. perinde enim erat acsi alienarẽt se à corpore Ecclesiæ. Iã ergo non aliquid vulgare promittit Zacharias cũ dicit vtrumque populũ coniunctũ fore, ita vt rursus coalescat, sicuti ante defectionẽ. nam Domus Ioseph tãtundem valet ac domus Ephraim. Scimus autẽ per Synecdochen vbique sumi domũ Ephraim pro toto regno Israelis. nunc ergo tenemus consilium Prophetæ, nẽpe statum populi fore beatiorẽ, quàm fuerit ex quo diuisæ fuerant decem tribus à regno Iehudah, vel à domo Dauidis: quia scilicet Deus ex omnibus filiis Abrahæ colliget sibi Ecclesiam. postea adiungit, *Reducam eos, & habitare faciam.* Verbum hoc הושבותים putant compositum esse à ישב, & à שוב. nam falluntur qui putant diuersas esse sententias, quòd alii deducant ab vna radice, alii ab altera. neque enim hoc posset stare. qui autem subtilius expẽdunt Grammaticam, dicunt verbum esse compositum, quod Deus non tantùm reducet decem tribus, sed etiam faciet habitare, hoc est, dabit illis fixam sedem in patria. Iam adiungit, *quia misertus sum eorum*: alii vertunt in futuro tempore. sed retineo præteritum tempus, quia Dominus hîc causam assignat futuræ collectionis, nempe quia clemẽter egit cum populo suo. Reuocat igitur Iudæos ad fontem misericordiæ suæ: acsi diceret, etiamsi digni sint perpetuo interitu, se tamen quia propitius fuerit, exauditurum eorum gemitus. & quia obstaculo erat calamitas, ne quicquam tale sperarent Iudæi, adiungit, *erunt acsi non repulissem eos:* quibus verbis admonet pœnam quæ inflicta fuerat populo, fore temporalem. Iubet igitur bono animo esse, quanuis sint perditis vel mortuis similes, quoniam finem imponet eorum miseriis. quod autem dicit hîc Deus *se populum repulisse*, debet referri ad sensum hominum, sicuti alibi vidimus. nam adoptio fuit stabilis: sed externa species potuit aliud iudicium dare, nempe quòd populus ille reiectus esset à Deo. sensus tamen Prophetæ clarus est, nempe quanuis seuerè Deus egisset cum populo illo, & sumpsisset grauissimas pœnas de eius perfidia, vindictam non fore æternam, quia dabit locum misericordiæ suæ. Iterum adiungit rationem, *quia ego Iehoua Deus ipsorum*, inquit. Hac particula significat adoptionem non esse irritam, quanuis ad tempus abdicauerit Iudæos. Deum enim se illorum vocans, proponit in medium memoriam fœderis sui: quasi diceret se non frustra pepigisse cum Abraham, & fuisse pollicitum semen eius fore benedictum. quoniam ergo Deus fidem suam obstrinxerat Abrahæ hîc dicit *se Deum esse populi*: non quòd aliquid deberet, sed quia gratuitò tam Abraham quàm semen eius elegerat. tandẽ adiungit, *& exaudiam eos.* Videtur hîc hortari ad preces, vt freti hac promissione postulent à Deo quod promissum fuerat. Quanquam impropriè sæpe accipitur hoc verbum, quia Deus exaudire dicitur etiam qui ad eum non confugiunt. sed hoc loco melius conuenit quod dixi, nempe stimulari populum ad preces, sicuti Deus in hunc finem liberaliter nos ad se inuitat, vt vota nostra consentiant cum eius promissionibus. Hæc igitur summa est. Iam sequitur:

7 Et erunt quasi gigas Ephraim, & lætabitur cor eorum sicuti à vino: & filii eorum videbunt & gaudebunt, exultabit cor eorum in Iehoua.

Idem declarat aliis verbis: proximo versu dixerat se roboraturum tam tribum Iehudah quàm domum Ioseph, hoc est, decem tribus: nunc loquitur de solo Ephraim. sed complectitur tamen regnum Iehudah. nominat autem Ephraim, non quia dignus esset honore, neque etiam præfert Iudæis Israelitas, qui fuerant apostatæ: sed quia reditus decem tribuum magis erat difficilis creditu, hæc ratio est cur disertè Propheta Ephraim exprimat. nam vsque ad vrbis & Templi excidium non desierat Deus promittere Iudæis restitutionem. Ergo spes Iudæis certior ac propior erat. sed quantum ad Israelitas spectat, erant quasi putridum cadauer, quoniam tantùm sparsim audierant aliquid, vel exceperant de illis vaticiniis, quemadmodum si granum seminis extra agrum caderet. erant enim quasi alieni tunc à Dei populo. Nunc ergo tenemus quid velit Propheta, nempe Israelitas fore gigantibus similes, qui tamen deiecti fue-

fuerant ab hostibus: deinde cum magno dedecore & ignominia tracti in exilium, qui affecti fuerant omnibus contumeliis, qui pridem extrema seruitute fuerant oppresi: Deus promittit illis robur gigantum. Nunc diximus synedochen esse in his verbis: quia non dubium est quin hæc promissio maximè ad Iudæos pertineat: sed nulla fit eorum mentio, quoniam ordine priores erant, & poterant melius sperare de suo reditu: sicuti Dominus iam signum aliquod illis dederat. Dicit, *Lætabitur cor ipsorum, & videbunt filij eorum, & gaudebunt, exultabit cor eorum in Iehoua*. Certum est iam tunc fuisse oblatam illis gaudii causam, sicuti dicitur in Psalmo: Facti sumus quasi somniantes quum reduxit Dominus captiuos suos. Sed Propheta hîc loquitur de maiore gaudio, vbi scilicet videbunt collectas iterum omnes tribus ex misera illa & tristi dissipatione. & ideo dicitur in Psalmo: Collige Domine captiuitatem nostram, sicuti torrentem in Austro. deinde addit, Qui seminant in lachrymis, in exultatione metent. Ergo ex parte tunc gemebant fideles, ex parte gaudebant: initium redemptionis poterat illorum animos attollere in lætitiam. Quum autem viderent fratres suos adhuc sub tyrannide hostium degere, & nullam vel exiguam esse spem reditus, poterant etiam simul gemere. Propheta autem hîc denuntiat plenum fore gaudium vbi constabit plena restauratio. Et extendit hoc *ad filios*, quia oportuit corrigi illorum feruorem, quòd scilicet sic expeterent plenam gratiam, vt semper querimoniis suis præcluderent viam Deo, sicuti vbi nimis fræna laxamus nostris desideriis, quodammodo refugimus Deum. Ergo Propheta vt ad patientiam erudiat populi animos, dicit, Si hodie hoc non cernitis oculis vestris, saltem videbūt filii vestri. videmus ergo vt hîc ad tolerantiā eos hortetur, ne scilicet preueniant nimia celeritate Dei promissiones. De similitudine plura dicere nihil attinet. comparat ebriosis, vel qui hilares sunt ex potu, eos qui lætantur in Domino, non quòd ebrietatem probet, sed quia volebat exprimere non vulgare gaudium, acsi extra se rapti essent. Quare superuacuum esset mouere quæstionem, an liceat ex liberaliore potu concipere lætitiam. Verum quidem est censeri in legitimo vini vsu hilaritatem Psalmo 104. sed quia ad intemperantiam nimis procliues sumus, semper potius danda opera frænandis cupiditatibus carnis, quàm vt vitio nostro quæratur defensionis color. Cæterùm vt dixi, hæc disputatio ad præsentem locum nihil pertinet. Sequitur:

Psal. 126. a. 1.

8 Sibilabo illis, & congregabo eos, quia redemi eos: & multiplicabuntur sicuti multiplicati sunt.

Eòdem etiam pertinet hîc versus. Sed per verbum Sibilandi intelligit Zacharias vt aliis locis, non fore opus hoc arduum Deo, sicuti solemus metiri eius opera sensu carnis nostræ. Quum ergo Iudæis obiicere promptum esset, per varias terras & sub diuersis gentibus fratres suos esse dispersos, ita vt collectio minimè esset credibilis, Propheta occurrit dicens, Solo sibilo, vel solo nutu Deum posse ipsos reducere in patriā. Aliquando dicitur Deus sibilare reprobis, quum eos ad obsequium cogit etiam nolentes, sicuti vtitur eorum opera & manu, dum arcana sua iudicia exequitur, & dum exercitus magni quotidie conueniunt, certè hoc non fit sine arcano Dei nutu. Dum igitur clangunt tubæ, dum tympana etiam resonant, Dominus sibilat è cœlo, vt dirigat reprobos huc & illuc, prout visum est. Sed hoc loco simpliciter intelligit Propheta, quanuis Deus non multos habeat præcones, neque etiam habeat instructos exercitus, qui patefaciant viam populo suo, sibilo contentum fore: quia vbi ostenderit sibi ita placere, liberum fore exitum captiuis, vtcunque totus mundus eorum reditum impediat. Coniungi ergo debent hæc duo verba, *Sibilabo illis, & congregabo eos*: quasi dixisset Zacharias, sufficere Deo solum nutum, vbi volet populum suum colligere. Tandem addit, *Quia redemi eos*. Hîc etiam retineo tempus præteritum, sicuti verbum est præteriti temporis. Loquitur enim Deus de redēptione iam incœpta: quasi diceret, Ego pollicitus sum exilium fore temporale: iam apparui redemptor ex parte quidem, sed non desinam opus meum prosequi donec absoluero. Non dubium igitur est quin Deus hîc confirmet quod dixi: quoniam cœperat aliqua ex parte redimere populum, solidam redemptionem sperandam esse: hoc afflictis vix credibile erat. Atqui certò statuendum erat, quemadmodum in Psalmo dicitur, Deum opus manuum suarum non deserere in medio cursu. Ergo à principiis Iudæos hîc ad fiduciam animat, vt finem expectent æquis animis, nec dubitent totum populum fore saluum: quia Dominus iam re ipsa ostenderat se eius esse redemptorem. verum quidem est non fuisse hoc impletum in omnibus Israelitis. Nam semper tenendum est, electionem gratuitam sic in toto populo viguisse, vt Deus tamen haberet exiguum gregem, quemadmodum Paulus docet. Interea significat Propheta Christum sic fore caput Ecclesiæ, vt colligat ex omnibus terræ partibus Iudæos qui prius dispersi fuerant: atque ita extendatur restitutio promissa ad omnes tribus. Postea sequitur:

Psal. 138 a. r.

Rom 11. a 5.

9 Et seminabo eos in populis, & in remotis partibus recordabuntur mei: & viuent cum filijs suis, & reuertentur.

Continuat eandem doctrinam: sed vtitur hîc aptissima figura, quòd scilicet dispersio populi fœlicius succedet quàm quisquam poterat tunc concipere: nempe quia similis erit sationi. Dis-

pergendi vel Seminandi verbum sæpe accipitur in malam partem. Nam quũ populus quiesceret in patria, tunc sentire debuit se agere sub manu Dei, & protegi eius auxilio. Dispersio igitur fuit signũ maledictionis: & ita sępe accipitur apud Mosen. Nunc Deus ponit quasi antiphrasin: acsi diceret, in arbitrio suo esse conuertere tenebras in lucem. Sensus igitur est, dispersum fuisse populum irato Deo, sed lætum fore huius dispersionis finem: quia vbicunque habitent Iudæi, erunt tamen Dei semen, ita vt vberem fructum ex se producant. Videmus ergo nunc quô summa redeat, nempe Dei gratiam superaturam esse populi scelera, quia fructum edent qui fuerãt dissipati, quum scilicet Deus nollet amplius gerere illorum curam, & illos tueri in terra promissa. Quum ergo toties minatus fuisset Deus per Mosen dispersurum se Iudæos, nunc alio sensu dicit *se illos seminaturum*, nempe vt fructum vbique producant. Et hæc admirabilis fuit Dei gratia, quòd horribili iudicio suo sic est moderatus, vt dissipatio populi similis esset sationis, quemadmodum dictum est: quoniam hinc contigit, vt vbique illuceret aliqua notitia cœlestis doctrinæ: & tandem vbi promulgatum est Euangelium fuit aditus facilior ad Gentes, quoniam per omnes terræ plagas Iudæi erant dispersi. Prima hospitia Euangelii fuerunt synagogæ. videmus vt Apostoli quocunque venirent initium fecerint à Iudæis: quum pauci essent conuersi, iam aperta erat ianua vt complures accederent. deinde Gentes etiam adiunctæ fuerunt Iudæis. Pœna igitur exilii quę inflicta fuerat illis, ianuam aperuit Euangelio: atque ita Deus semen suum dispersit huc & illuc, vt postea fructus suo tempore prodiret pręter spem omnium. & hoc non parum valuit ad corrigendum feruorem in populo. Propheta enim ostendit hoc solùm debere illis sufficere, quòd exilium ipsorum fructuosum erit: quoniam scilicet Dominus inde sibi colliget multos populos. Nam si Iudæi semper fuissent inclusi intra suos fines, nusquam alibi auditum fuisset nomen Dei Israelis. Quum verò nulla esset pars Orientis, nulla pars minoris Asiæ & Græciæ quæ non haberet aliquos Iudæos, passim etiam incolerent multas vrbes Italiæ: hinc factum est vt Apostoli, quemadmodum diximus, quocunque venirent, reperirent aliquos iam paratos ad amplexandum Euangelium. Postea addit, *Recordabuntur mei in locis remotis.* Modum ostendit quia non abolebitur Dei memoria, etiamsi Iudæi non sacrificent in Templo, etiamsi non habitent in terra sancta, colent tamen semper verum Deum. quemadmodum semen quum in terram proiectum est, quanuis non appareat, imò videri possit perditum, quoniam putredine corrumpitur, tamen germinat suo tempore, & producit segetem, sic etiam Deus memoriam nominis sui docet fore in causa, vt populus fructificet vbi dispersus fuerit. Cæterùm quoniam hoc promittit Deus, hinc colligimus singulare eius esse beneficium, vbi fouemus pietatem in cordibus nostris, quanuis duriter nos & aspere castiget. Vbi ergo non desinimus Deum colere, certum est nos retineri eius Spiritu: quia si hoc esset in potestate hominum, superuacua esset, imò absurda hæc promissio. Postea adiungit, *Viuent cum filijs suis, & reuertentur.* Iterum de filiis loquitur, ne Iudæi nimium accelerent: quemadmodum scimus homines in suis votis intemperanter ruere. Ergo vt non præscribãt certum tempus Deo, admonet Propheta debere illis sufficere, si Dominus quasi in morte ipsos viuificet vnà cum filiis. Promittit tamen reditum, non quòd reuersi fuerint in patriam, sed quia coniuncti fuerint omnes per Euangelii fidem. Quanuis ergo locum non mutauerint, neque pedem extulerint extra terras in quibus peregrinabantur, tamen reditus in patriam vocatur illa collectio, quæ facta est per doctrinam Euangelii, quemadmodum satis ex communi omnium Prophetarum vsu notum est. Sequitur:

10 Et reducam eos è terra Ægypti, & ex Assur (*ex Assyria*) congregabo eos: & ad terram Gilead, & Libani adducam eos: & non inuenietur illis.

Confirmat idem vaticinium, nempe quanuis similes sint Iudæi laceris frustis, tamen bene sperandum esse de reditu, & futura restitutione: quoniam Deus poterit ex locis remotissimis eos colligere simulac manum porrexerit. AEgyptum ergo & Assyriam nominat, vt sciãt Iudæi communiter patere redemptionem quæ hic promittitur, ad eos omnes qui tamen inter se longissimè erant diuisi. Quanuis enim non tam procul distaret AEgyptus ab Assyria, tamen qui fugerant in AEgyptum, aliis erant detestabiles qui violenter in exilium tracti fuerant: Deus enim maledixerat fugæ eorum qui latibula captabant in AEgypto. Quum ergo essent alii aliis infesti, & hostile esset inter eos dissidium, dicit Propheta collectionem de qua nunc differit, pertinere ad vtrosque. Postea adiungit tantam fore copiam hominum, vt locus non sufficiat. Sic enim intelligi debent verba, quum dicit, *Non inuenietur illis*: hoc est, operient totam terram, quemadmodum alibi vidimus. Apud Iesaiam dicitur, Secede à me: non quòd vbi Deus auget Ecclesiam suam fideles sint alii aliis molesti, aut cupiant fratres suos abigere: sed hac loquendi forma intelligit Iesaias Ecclesiam refertam fore tanta hominum multitudine, vt alii alios premant. Sic etiam nunc dicit Zacharias densum fore numerum populi, ita vt locus vix futurus sit capax tantæ multitudinis. Sequitur:

11 Et transibit in mari afflictio, & percutiet in mari fluctus: & arescent omnes

mnes profunditates fluminis:& deiicietur superbia Assur,& sceptrum Ægypti recedet.

Confirmat Propheta quod dixit, proposita in medium potentia Dei,quæ facilè & nullo negotio poterit omnes mundi vires prosternere. Quoniam ergo obstacula quæ cernebant Iudæi, poterant spem eorum euertere:hic occurrit Propheta, & admonet potentiam Dei longè superiorem fore omnibus mundi impedimentis. sed figuratè hoc exprimit, alludēs ad historiam primæ redemptionis. *Transibit*, inquit, *in mari afflictio*. Sicuti Deus trāsitum olim populo suo dederat per mare rubrum, ita Propheta nunc testatur eandem potentiam esse integram, vt Deus facilè populum reducat, quamuis siccandum sit mare, & arefacienda flumina. Primò dicit, *Transibit afflictio in mari*: hoc est, grassabitur: nam sic accipitur verbum עבר hoc loco. *Transibit* ergo *afflictio in mari*: hoc est, Dominus terrebit mare, imò virtute sua sic concutiet, vt aquę ipsæ pareant eius imperio. Nam postea seipsum explicat aliis verbis: *Percutiet*, inquit, *in mari fluctus*. Significat Dei imperium sufficere ad mutandum naturæ ordinem, ita vt aquę euanescant simulac iusserit. Postea adiungit, *Omnes profunditates fluminis arescent*. Alii vertunt Pudefient, à בוש: sed est à יבש. יבש quidem significat interdum Erubescere vel pudefieri: sed accipitur etiam pro arescere. alii transitiuum esse putant, quòd scilicet venti arefacient. Sed quantum ad Prophetæ mentem nihil est momenti in verbi coniugatione. Non dubium tamen est quin Propheta hic significet tantam fore vim in solo Dei nutu, vt subito exarescant fluuii: quemadmodum scilicet Iordanis percussus virga Mosis exaruerat, vt transitum daret populo. Apertè tandem loquitur, quòd *deiicietur superbia Assur, & sceptrum Aegypti recedet*. Quemadmodum dixi, superiore metaphora allusit Zacharias ad primam redemptionem, sicuti Prophetis omnibus solenne est populum commonefacere de illis miraculis, vt in futurum idem à Domino expectent quod experti fuerāt eorum patres. Nunc tamen apertè pronuntiat, Deum populi sui fore redemptorem, quamuis ab vna parte Assyrii, ab altera autem Aegyptii conentur abrumpere eius opus: quia scilicet nihil proficient sua contumacia, quoniam Deus poterit vtrosque facilè subigere. Tandem addit:

Exo.14.d.21.

Iosu.3.c.3.

12 Et roborabo eos in Iehouah:& in nomine eius ambulabūt,dicit Iehoua.

Hic tandem concludit totam summam doctrinæ quam videmus, nempe satis esse auxilii in Deo vt populum suum erigat & sustentet, atque etiam victorem reddat contra hostes suos. Iam vsus est hoc argumento, quum diceret Deum olim satis testatum esse multis miraculis quanto superior esset toto mundo. Sed nunc breuiter concludit totum hoc argumentum, scilicet Iudæos, si in Deum recumbant, & si ab eo expectent quod promisit, satis robustos fore, quamuis tota potentia mundi contra eos surgat. Proponit deinde nomen Dei, *Ambulabunt*, inquit, *in nomine eius*: hoc est, sub eius auspiciis. Denique hic tacita est antithesis inter Dei nomen, & inter opes ac copias hostium, quæ poterant formidine percellere, atque etiam deiicere fidelium animos. Iubet igitur Propheta Iudæos dare Deo gloriam, ne dubitent ipsum fore victorem, quicquid contra opponat mundus. Et verbo Ambulandi significat perpetuum cursum: quasi diceret, reductū quidem esse populum ab exilio, nempe aliqua ex parte: sed plus esse sperandum, quia Dominus non tantùm dux fuit itineris, sed perpetuus etiam erit custos, & tuebitur ad finem vsque opus suum.

PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quando aßiduè gemere cogimur sub onere vitiorum nostrorum, & captiuitas nostra in qua adhuc tenemur, meritò nos ad continuam trepidationem & luctum solicitat: da, inquam, vt liberatio quæ iam cœpta est, erigat nos in bonam spem, atque ita plus à te speremus quàm liceat oculis nostris cernere: & aßiduè te inuocemus, donec impleas quod inchoasti: atque ita profliges & Satanam & peccata, vt vera & plena libertate tibi addicti, participes simus eius virtutis, quæ iam apparuit in capite nostro, donec tandem defuncti certaminibus perueniamus ad beatam illam quietem, vbi percipiemus fructum victoriæ nostræ in eodem Christo Domino nostro, Amen.

CAPVT XI.

1 APERI Libane portas tuas, & vorabit ignis cedros tuas.

2 Vlula abies, quia cecidit cedrus, quia fortes (*vel præstantes*) vastati sunt: vlulate quercus Basan, quia descendit (*hoc est, excisa est, vel prostrata*) sylua munita.

3 Vox vlulatus pastorum, quia vastata est præstantia eorum (*vel fortitudo*) vox rugitus leonum, quia vastata est superbia Iordanis.

Hoc caput continet seueras comminationes,quibus voluit Deus maturè admonitos Iudæos, vt si qua esset spes resipiscentiæ,metu reuocarentur in viam,vel etiam alii perditi &reprobi omni excusatione carerent:interea fideles sese munirent contra grauissimam tentationem, ne scilicet deficerent animis, quanquam viderent horrendam cladem instare genti suæ. Videtur quidẽ vaticinium hoc aliis superioribus non esse consentaneum. nam hactenus Propheta non modò bene sperare populum iussit, sed prædixit etiam beatissimum fore illius statum, vt nihil ad summam fœlicitatem deesset:nunc verò denuntiat interitum,& incipit à reprobatione. Dicit enim Deum fuisse diu illius gentis pastorem:nunc verò abiicere curam illã ,quia tædio confectus non amplius sustineat obstinatam prauitatẽ,quam fuerat in omnibus expertus. Videntur hæc inter se pugnare, sed oportuit priore loco Iudæis proponi Dei beneficia,vt alacrius incumberent ad Templum ædificandum,& scirent non frustra se operam consumere. Nunc etiam adiungi oportuit diuersam admonitionem,ne hypocritæ fallaci illarum promissionum fiducia obdurescerent, quemadmodum fieri solet. Deinde vt fideles sibi metuerent in tempore, atque ita soliciti incederent coram Deo:quia nihil magis exitiale est quàm securitas:vbi enim grassatur peccandi licentia, impendet Dei iudicium.Ergo videmus quàm vtilis & tempestiua fuerit hæc Prophetæ admonitio,vt intelligerent Iudæi Deum non ita fore propitium populo suo,quin pœnas sumeret de malitia & obstinatione. Zacharias autem quò plus efficaciæ habeat vaticinium alloquitur Libanum: quasi esset Dei fecialis,iubet portas aperire:quia scilicet tota sylua iam deuota sit incendio.Nam si loquutus esset absque figura,non tantum vehementiæ habuisset hæc denuntiatio,sicuti dum Libano & aliis locis denuntiat propinquum interitum. Existimant ferè omnes sub nomine Libani Tẽplum intelligi:quia compositum erat ex arboribus illius montis. sed mihi videtur illud frigidum,quanquam receptum sit communi interpretum consensu.Cur enim potius allegoricè putabimus Templum vocari Libanum quàm Basan?atqui nihil tale sentiunt de monte Basan, quum tamen prorsus similis sit ratio. Ego igitur simpliciter accipio montem Libani:& interea relinquo in medio quod Iosephus etiam ipse narrat, apertum fuisse Templum antequam vrbs fuerit euersa à Tito. Sed quãquam potuit vera esse historia,& est mihi probabilis,non sequitur tamen fuisse tunc impletum vaticinium,sicuti dicũt Rabbi Ionathan tunc exclamasse, En vaticinium Zachariæ, quia prædixit Templum hoc esse exurendum,& prius aperiendas esse eius portas.Hæc videntur plausibilia,& primo intuitu etiam arrident. ego autem puto tenendum nobis esse quod est solidius,& minus argutum.Non dubito igitur quin Propheta hîc denuntiet monti Libano,& monti Basan, & aliis locis vltimam cladem. Cur autem iubeat Libanon aperire suas portas, in promptu est ratio.Paulò pòst vocat Syluam munitam, quæ tamen carebat mœnibus & portis. scimus Libanum fuisse propinquum Ierosolymæ,vt procul esset ab omni hostili incursu. Quoniam ergo locus ipse natura satis tutus erat contra omnem violentiam,ideo perinde loquitur Propheta, acsi Libanus vndique cinctus esset propugnaculis:quia scilicet non erat expositus iniuriis hostiũ. Summa est,quanuis ob situs commoditatem existiment Iudæi Libanum non esse obnoxium vllis incommodis,eò tamen vsque peruenturam libidinem hostium. Diximus autem cur Propheta Libano imperet,vt portas suas aperiat:quia induit personam fecialis, qui minatur ac denuntiat iam adesse vltimam Dei vindictam.Postea adiungit, *Vlula abies,quia cecidit cedrus.* Non dubiũ est quum Libanum Propheta nominat,quin per synedochen intelligat totam Iudæam.Atque ex contextu satis patebit hîc notari loca magis insignia: sed interim huc redire consilium Prophetæ, Deum fore vindicem contra totum populum,vt nec Ierosolymæ,nec vllis locis parcat. Ergo etiam per *abietes & cedros* intelligit quicquid tunc excellebat vel in Iudæa,vel in aliis locis. & hac etiam ratione comparat cedris Libani:quasi diceret, Non est quòd abietes se existiment extra periculum. Si enim cedris non parcitur,quid fiet abietibus,quarũ non est tanta præstantia & dignitas?Nunc ergo tenemus consilium Prophetæ,quantum ad arbores:sed sub vna specie complectitur, quemadmodum attigi, quicquid pretiosum erat in Iudæa: & hoc colligere melius licet ex progressu. addit enim, *Ceciderunt,*aut vastati sunt *fortes*. Alii vertunt in neutro genere, Vastata sunt magnifica.sed libenter hoc refero ad personas.Iam ergo Propheta simpliciter declarat instare Dei vindictam præstantissimis quibusque, quos dignitas tegebat, vt essent quasi extra omne discrimen. eodem sensu etiam adiungit, *Vlulate quercus Basan*. Videmus vt coniungat montem Basan cum monte Libani.Non est igitur cur in vna tantùm voce allegoriam ponamus,quia hæc membra simul inter se aptanda sunt.dicit, *Cecidit enim sylua munita*: vel hoc ad Libanum pertinet,vel in genere dicit Propheta nullum esse locum tam difficilem accessu qui non peruius sit, vbi Dominus licentiam omnia perdendi hostibus dare volet.Quanuis ergo densitas arborum protegeret montes illos,dicit Propheta nihil obstaculo fore quominus penetret ad intimas vsque munitiones vindicta Dei.Postea addit,*Vox vlulatus pastorum:quia præstantia eorum*,aut fortitudo. Est hîc אדר: posuit prius אדירים in genere masculino. Videmus ergo vt Propheta eandem sententiam confirmet aliis verbis: *Vlulent iam pastores*, inquit. Significat initium horribilis huius iudicii fore à proceribus,quia etiam causa erant publici exitii. Dicit ergo præstantiam omnium procerum iam propinquam esse cladi: ideòque ad vlulatum eos vocat. Non hortatur his verbis ad resipiscentiam,

sed

ſed proſequitur eundem tenorem docendi. Pro imperio Dei hîc pronuntiat paſtores qui ſuperbiebant in ſua potentia, non poſſe effugere quam meriti erant pœnam. Et quia paſsim huiuſmodi loquendi formæ apud Prophetas occurunt, non diutius inſiſto. Poſtea adiungit, *Vox rugitus leonum.* Hîc non dubium eſt quin metaphoricè Leones vocet, qui crudeliter poteſtatem ſuam exercuerant contra populum. Sed alludit tamen ad ripas Iordanis, in quibus notum eſt verſatos fuiſſe leones. Quum ergo totum illum Iordanis tractum leones incolerent, ſicuti conſtat ex pluribus locis, comparat leonibus paſtores, nempe præfectos qui abuſi fuerant ſua authoritate, quũ ſcilicet tyrannidem exercerent contra populum. *Cecidit* ergo *ſuperbia*, vel excellentia *Iordanis*. Denique nunc ſatis apparet Prophetam & regno Iehudah, & regno Iſraelis minari vltimam cladem. vtramque quidem regnum tunc abolitum fuerat: ſed loquor de ipſis terris. Summa eſt, neque Iudæam, neque terram decem Tribuum immunem fore à Dei vindicta. Poſtea addit:

4 Sic dicit Iehoua Deus meus: Paſce gregem occiſionis.

5 Qui poſsident ipſum, occident (*hoc eſt, occidunt*) & non peccant: & qui vẽdit ipſum (*gregem, vel ipſas oues*) dicit, Benedictus Iehoua, & ditatus ſum: & qui paſcit eas, non parcit illis.

6 Quia (*vel certè*) non parcam amplius incolis terræ, dicit Iehoua: & ecce ego tradam (*vel trado, vel venire faciens*) hominem quemque in manum proximi ſui, & in manum Regis ſui: & conterent terram, & non eripiam è manu eorum.

Hîc ſubiicitur ratio cur Deus tam ſeuerè agere cogitet cum populo ſuo, nempe quoniam eorum obſtinatio nihil veniæ meretur. Sicuti ergo initio capitis minatus eſt Propheta Iudæis interitum, ſic nunc admonet iuſtam eſſe pœnam quæ impendet, nec poſſe ipſos mitius tractari, quoniam inſanabilis ſit prorſus eorum malitia. Nunc tenemus conſilium Prophetæ: ſed præcipuè ingratitudinis accuſat Iudæos, quòd tam malè & indignè reſponderint ſingularibus Dei beneficiis. Initiò dicit *ſe iuſſum paſcere gregem mactationi deſtinatum.* Hîc autem non recitat Propheta ſimpliciter quale mandatum ipſe acceperit à Deo: ſed in genere docet ſemper Deum officio boni & fidi paſtoris defunctum fuiſſe erga Iudæos. Suſcipit igitur Propheta in ſe perſonam omnium paſtorum: quaſi diceret, non eſſe cur obtendat populus iſte inſcitiam, vel culpam ſuam aliis titulis & coloribus fucare velit: quia Deus ſemper obtulit ſe paſtorem, & adhibuit etiam miniſtros, quorum manu regeret populum hunc. Non ſtetit igitur per Deum quin ſemper fœliciter habere potuerit hic populus. Non eſt iam cur nimis anxiè laboremus in hoc verſu, quemadmodum faciunt interpretes, qui reſtringunt ad ſolum Chriſtum quod hîc dicitur, quaſi munus hoc à Patre ſuſceperit. ſed videbimus in contextu malè ab ipſis, & violenter torqueri Prophetæ verba. Tenendum igitur eſt eius conſilium imprimis, quòd Deus ſemper hunc populum regere paratus fuerit, ita vt non poſsit ab vllo accuſari, quin præſtiterit quicquid poteſt expeti aut deſiderari à bono paſtore. Si quis excipiat potuiſſe aliis verbis hoc dici: facilis eſt ſolutio, oſtenſam fuiſſe perpetuam Dei curam in gubernatione, quòd non tantùm ipſe paſtoris obierit partes & officium, ſed etiam ſemper miniſtros aliquos præfecit, qui etiam ſeſe interponerent. Quum ergo Deus tam fideliter & ſedulò excubuerit in ſaluté populi, videmus prorſus conuinci eius ingratitudinem. Quòd autem vocat *Gregem occiſionis*, refertur ad Prophetæ ætatem. nam tunc quaſi erepti fuerant è faucibus luporum Iudæi, quum liberati eſſent ab exilio. Erant igitur quaſi mortuæ oues, quas Dominus eripuerat. deinde ſcimus quàm multis moleſtiis & periculis etiam fuerint aſsiduè expoſiti. Inde autem clarius enituit Dei bonitas, quòd dignatus eſt tamen gregem illum curare. Ergo hîc amplificat Propheta gratiam Dei, quòd non aſpernatus fuerit oues quaſi mactationi deuotas. Poſſet quidem longius extendi hic ſermo, quaſi referret Propheta quid pridem accidiſſet, atque ita trahi ad multas ætates: ſed mihi videtur magis probabile, propriè hîc proponi quæ ad ætatem illam ſpectabant. Docet igitur Zacharias cur ad extremum rigorem deſcendere cogatur Deus: quia ſcilicet omnia expertus vt poſſet populum hunc ſanare, perdiderit tamen operam ſuam: quum malitia prorſus eſſet incurabilis, deſperatio extorſit tandem Deo ſeueritatẽ illam, cuius facta fuit mentio. hoc, meo iudicio, eſt Prophetæ conſilium. Poſtea adiungit aliam circunſtantiam, vnde iterum eluceat mira & incredibilis Dei humanitas, quòd ſcilicet fuerit paſtor gregis, qui non tantùm à lupis & latronibus fuerat vexatus, ſed à paſtoribus ipſis. Denique ſumma eſt, etiamſi lupi & latrones graſſati fuiſſent magna ſæuitia in populum illum, tamen Deum ſemper fuiſſe paſtorem. Mox amplificat, dicens *eos qui poſsidebant occidiſſe, ita vt non parcerent.* His verbis oſtendit Propheta vilem fuiſſe etiã ducibus ipſis ſalutem populi. non potuit igitur Deum prouocare ſua aliqua præſtantia, vt tantopere eſſet beneficus. Nam hæc verba diligenter notanda ſunt, quum iugulatus fuit grex, ipſos carnifices aut lanios non fuiſſe tactos vlla miſericordia, quoniam ſcilicet putarent iure

sibi deberi hæc spolia. Videmus vt hîc extollat Deus suam bonitatem, quòd non grauatus fuerit tueri & regere, & pascere illum populum, qui tamen non modò despectui erat in mundo, sed pro nihilo habebatur, vt eius mactatio posset videri legitima præda: *Non peccant*, inquit: hoc est, non sunt sibi conscii crudelitatis: Quare? putant enim iure se ditari, dum ita gregem miserum diripiunt. Fuit autem eò turpior & minus excusabilis ingratitudo populi, quòd tam clementer exceptus, & tam blandè nutritus esset à Deo, tamen respuerit omnes eius gratias, neque passus fuerit se gubernari sub eius manu. Et hoc etiam notare operæpretium est, istas antitheses magis exaggerare populi crimẽ, ne seueritas Dei possit culpari ab hominibus: quemadmodum scimus multos conqueri vbi Deus profert sua iudicia. Vellent enim metiri pœnas omnes suo sensu, & vellent etiã Deum ipsum subiicere suo arbitrio. Vt ergo tales querimonias Propheta cõpescat, dicit *gregem contemptissimum* tamen non fuisse despectũ à Deo, quin subierit eius curam. Dicebant pastores & domini, *Benedictus Deus*. solemus gratias agere Deo, vbi quæ nobis obueniunt bona, possumus ei accepta ferre. Non dicet latro qui iugulauit innoxium, Benedictus sit Deus. nam vellet extinctum esse Dei nomen potius: quia vulnerat eius conscientiam. Idem etiam dici potest de furibus. hypocritæ sæpe obtendunt nomen Dei: & qui maximè fallunt semper ita præfantur, Per gratiam Dei tantum lucratus sum hoc anno. hoc scilicet, quum fallendo, & fraudando, & rapiendo ad se traxerint alienam substantiam, tamen agunt gratias Deo: sed interea blanditiis se demulcent acsi licita esset præda: quia scilicet non coarguuntur hominum iudicio. Hîc autem Propheta vsurpat communem loquendi formam, qua solent testari iustum & licitum lucrum, qui sibi non sunt malè conscii. Nunc tandem adiungit, *Et qui pascebat eas non pepercit*, inquit. Summa est, populum hunc communi opinione fuisse indignum misericordia & humanitate. Vnde sicut dixi, clarius refulget admirabilis Dei bonitas, qui descenderit ad curam tam contempti gregis. Nunc adiungit, *Certè non parcam*, inquit, *super habitatores terræ: ecce tradam*. Quibusdam videtur esse causæ redditio: quia nunquam, nisi irato Deo, ita expilati fuissent Iudæi: quasi diceret iustam fuisse vindictam, dum ita expositi fuerunt atrocibus iniuriis. meo tamen iudicio, simpliciter confirmat Deus quod diximus, vindictam suam fore iustissimam in posterum contra Iudæos, quòd scilicet operam suam luserit, eos solicitè pascendo. Quanquam enim nondum expressit Propheta quod postea videbimus de ingratitudine, non tamen abs re abrumpit sermonem: quia indignatio scilicet semper aliquid feruoris habet. Ergo in medio sermone hîc exclamat, *Non parcam*. Deus enim pepercerat Iudæis, quum tamen impune omnes in eos exercerent sæuitiam: & quum essent omnibus contemptibiles, in pretio habuerat ipsorum salutẽ. Quum fuissent ingrati post accepta tot beneficia, nónne oportuit Deum excandescere? Hæc igitur ratio est cur Propheta hîc inserat comminationem Dei nomine, *Certè non parcam*, inquit: hoc est, quum hactenus distulerim vindictam meam, & superauerim clementia atque humanitate omnes homines, malè verò collocauerim meam bonitatem, iam non est cur suspendam longius meum iudicium. *Non parcam* ergo *amplius incolis huius terræ. Dabo*, inquit, vel trado *hominem quemque in manum socij sui*. Quasi diceret, Non sunt amplius oues, quia non sustinent se regi manu mea, quum tamen optimum pastorem me senserint. iam igitur fiet vt alii alios deuorent, vel lacerent: & ita sequatur horribilis dissipatio. Nihil autem magis timendum fuit Iudæis, quàm vt se conficerent mutuis cædibus, & ita atrociter sæuirent alii in alios, vt perirent sine hoste externo. sed tamen hoc fore pronuntiat Deus, quoniam scilicet nihil profecerit, quum vellet pascere quasi oues, & paratus esset obire pastoris officium in ipsis regẽdis. Tandem addit, *Percutient terram, & non eripiam è manu eorum*. Significat denique interitum propinquum esse absque vllo remedio, quoniam vnicus erat liberator populi. Nunc autem testatur sibi curæ non fore eius salutem: quia si centies perire ipsos videat, non tamen mouebitur, neque flectetur ad ferendum auxilium, quoniam præcluserant sibi omnem misericordiam. Iam Sequitur:

7 Et paui gregem occisionis, nempe (*vel ideóque*) pauperes gregis: & sumpsi mihi duas virgas, vnam vocaui Elegantiam (*vel Pulcbritudinem*) & alteram vocaui Funiculos (*alij vertunt Perditores: de hac voce dicemus*) & paui gregem.

Hîc prosequitur contextum quem paulò antè abruperat. Ostendit enim quod nondum satis fuerat expositum, ingratitudinem populi, præsertim cui coniuncta erat obstinatio, dignam esse interitu, nec iam veniæ esse locum: quoniam nimis fœdè & indignè repudiata fuerat paterna cura Dei, & tam benignus fauor quem ostenderat populo. Conqueritur ergo Deus *se pauisse gregem*. alii hoc ad Zachariam referunt. Sed quemadmodum iam dixi, commemorat Deus beneficia, quæ æquabili tenore prosequutus est erga hunc populum, donec apparuit indignum esse omni gratia. Meminerimus tamen loqui Prophetam de reliquiis. nam hîc non recẽset antiqua Dei beneficia, sed statum describit populi post reditum ab exilio Babylonico. Prius visus est Deus mandare has partes

partes Zachariæ, vt pasceret: sed quemadmodum iam dixi, non aliò spectauit sermo ille, nisi vt palàm fieret totam culpam residere in populo, quia repulerat à se Dei beneficentiam, & contumaciter quodammodo bellum gesserat cum Deo, ne locum vel aditum daret eius gratiæ. Est igitur hìc expostulatio in ipsius Dei nomine. *Paui*, inquit, *gregem occisionis, nempe pauperes gregis*. alii vertũt, Propter. sed particula לכן potest explicatiuè sumi: vel possumus ita resoluere, Ideóque pauperes, vel Præcipuè. Quantũ ad rem ipsam spectat, hìc significat Deus sibi fuisse curam totius populi, quia sperauerit adhuc residuas esse aliquas oues, quæ dignæ essent misericordia. Quum ergo pauperculæ oues quædam admixtæ essent gregi impuro, hic dicit Deus hac spe sibi non fuisse graue aut molestum, pastorem gerere in populo regendo. *Paui* ergo *gregem occisionis*: nempe, inquit, quoniam erant mistellæ quædam oues. Nolui igitur eas deserere, sed potius tentare omnia malui, quàm abiicere vel vnam ouiculam, si qua esset in toto grege. Dicit se *sumpsisse duas virgas, alteram vocasse* נעם, *alteram* חובלים. qui חובלים vertunt Perditores, reddunt quidem ipsam vocem Hebraicam, si in punctis hęremus. sed quum חבל & in numero plurali חבלים significet funes ac funiculos, non dubito quin Propheta hìc intelligat Funiculos vel colligationes. atqui non patitur hoc Grammatica. quasi verò puncta adscripserit Zacharias, quæ tunc non fuerunt in vsu. Ego quidem scio quanta industria veteres scribæ puncta excogitauerint, quum iam linguæ non esset tam communis & familiaris vsus. Qui ergo puncta vel negligunt vel prorsus reiiciunt, certè carent omni iudicio & ratione. sed tamen habendus est aliquis delectus. si enim legamus hìc Perditores, nullus erit sensus. si legamus Funiculos, nulla litera mutatur: interea mutãtur duntaxat duo puncta. Quum ergo id necessariò postulet res ipsa, miror cur interpretes ita seruiliter passi fuerint se cogi, vt non spectarent ipsum Prophetæ sensum. Dicit ergo Propheta *se sumpsisse duas virgas*. nempe vt incumberet in officium pastoris non vulgari modo. Quisque pastor vno pædo contentus est. nam per virgas hìc intelligit pædum pastorale. Quum ergo singuli pastores gestent sua pæda, hìc Propheta dicit se instructum fuisse duobus pædis aut baculis pastoralibus, quoniam scilicet superabat Dominus omnem hominum solicitudinem in regendo illo populo. Sed reliqua differam in diem crastinum.

PRECATIO.

DA omnipotẽs Deus, quum tam liberaliter hactenus te pastorem erga nos, imò etiam patrem ostenderis, tam solicitè etiam curaueris salutem nostram, ne ingratitudine nostra sic nos spoliemus tuis beneficiis, vt etiam extremam vindictam prouocemus: sed potius sinamus nos placidè regi: & subiiciamus nos tibi in obsequium. & quando præfectus est abs te vnigenitus Filius tuus nobis vnicus pastor, vt eius vocem auscultemus, & libenter pareamus, quò possimus gloriari cum Propheta tuo, pædum tuum nobis sufficere, vt ambulemus intrepidè in vmbra mortis, donec tandem perueniamus ad beatam illam & æternam quietem, quæ nobis sanguine eiusdem Filij tui parta est, Amen. Psal. 23. a. 4

DIXIMVS herì nomen חובלים, quo Zacharias vocauit secundam virgam, non posse in malam partem accipi pro Corruptoribus, sicuti faciũt omnes Hebręi. Deus enim docet, quantum in se fuit partes boni & seduli pastoris ita se egisse, vt populus sua culpa pereat. atqui quũ Deus obiret mun⁹ pastoris, nõ potuit baculũ sumere ad perdendũ. deinde nõ dubiũ est quin nomen hoc coniungat Propheta cũ altero נעם. Postremò tandẽ dicet fractum fuisse baculum illum, qui vocatus fuerat חובלים, vt irrita fieret fraternitas inter Iehudah & Israel. Quid iã affine reperietur inter Perdere & Vnire? cõstat igitur nomẽ חובלים siue חבלים, hìc sumi pro funibus. Iã videndum est cur virgã alterã Propheta *Elegantiam* vel decorẽ nominet, alterã *Funiculos*. Quidã putant per נעם designari legem naturæ, per חובלים, legẽ Mosis. & qui vertunt Funiculum (sicuti Hieronymus rectè hoc loco vertit,) putant, quoniam duro iugo premebat Lex veterem populum, ideo vocari Funem, quòd eum cõstringeret. Alii, vt Hieronymus ipse, referunt ad locum illum Mosis, Quum proiiceret Dominus funiculum suum elegit locum in Israel, quum diuideret Altissimus gentes, &c. Putant igitur Funiculum sumi pro hæreditate. sed prior illa interpretatio nimis remota est ac detorta. Quantum attinet ad secundam, quoniam Propheta plurali numero ponit Funiculos, non potest etiam quadrare quod ille affert de hæreditate. & ex clausula colligere licebit quod herì iam diximus, Funiculos accipi pro coniunctione. Sensus igitur Prophetæ est, Deum sic functum fuisse pastoris officio erga electum populum, vt regeret eum optimo ordine: & hoc intelligo per vocem נעם. nihil enim potuit perfectius expeti ad omnem elegantiam quàm regimen illud quo vsus est Deus erga Israelitas. Quare non abs re hìc comparat pastorale suum pædum pulchritudini: quasi diceret ordinem fuisse sic temperatum, vt nihil melius fingi posset. Secundò ponit *Vnitatem* vel concordiam. & hic fuit cumulus gratiæ, quòd scilicet Deus dispersos Israelitas iterum collegit, vt essent vnum corpus. Deu. 32. a. 8

Verum quidem est paucos ex regno Israel in patriam reuersos fuisse: tamen satis constat reliquias non fuisse ex sola tribu Iehudah & dimidia tribu Ben-iamin ac Leuitis: sed etiam fuisse alios permixtos. ergo optimè etiam hoc conuenit, non modò pulcherrimũ ordinẽ fuisse institutum à Deo, sed additam simul fuisse fraternam concordiam, vt filii Abrahæ vno spiritu & vna anima inter se coniuncti forent. Quum ergo tam bonum pastorem nacti essent, eò fœdior ingratitudo fuit, & minus tolerabilis, quòd iugum ipsius excusserint, neque passi fuerint se gubernari sub eius pædo. Nunc ergo videmus quid sibi velint hæc Prophetæ verba, vbi Deum inducit instructum duobus baculis, nẽpe Pulchritudine & Collectione. tandem repetit quod iam attigerat: *Paui*, inquit, *gregem*: hoc est, per me non stetit quo minus impenderem operam meam illis regendis. Nunc sequitur:

8 Et reieci tres pastores mense vno: & tædio affecta est (*ad verbum, coarctata est*) anima mea in ipsis: atque etiam anima eorum me abominata est.

Initio versus continuat eandem sententiam Propheta, quòd scilicet Deus nullis laboribus pepercerit in regẽdo populo, sed patienter sustinuerit multas molestias. est enim hoc proprium boni & industrii patris-familias, gregem sæpius inspicere, & mutare pastorem, si obseruet esse ignauum vel non satis attentum ad partes suas. Ostendit igitur Deus se visum fuisse summa vigilantia, *quoniam mense vno repulerit tres pastores*: hoc est, intra breue tempus delegerit subinde nouos pastores, & alios suffecerit in aliorum locum. nam *Mensis vnus* hìc capitur pro tempore exiguo: *Tres* autem pastores significant Multos indefinitè. Si pater-familias gregem suum negligat, poterit falli toto anno, etiamsi inciderit in furem vel hominem inertem ac nullius pretii. Quum ergo dicit Deus se *mutasse vno mense sæpius pastores*, significat, quemadmodum dixi, summam diligentiam, quia scilicet gregem suum dilexerit, atque ita nihil omiserit quod faceret ad ipsum tuendum. & hæc circunstantia plurimùm valet ad crimen aggrauandum, quòd scilicet non responderint Iudæi tanto Dei studio, quum viderent ipsum excubias agere die ac nocte pro salute sua. Iam posterius membrum versus querimonia est, vbi incipit Deus narrare quàm scelesta fuerit populi & prauitas & ingratitudo: *Tædio*, inquit, *in ipsis affecta fuit anima mea: & anima etiam ipsorum me abominata est.* Iam non loquitur de pastoribus. & falluntur qui vno contextu legunt, quasi Deus ideo repudiauerit pastores, quoniam anima eius fastidio affecta fuerit. Conuertit potius sermonem ad totum populum, & ostendere incipit quàm maligni fuerint qui tot beneficiis affecti, tamen non potuerint ferre optimum illum pastorem. dicit igitur *animam suam fuisse coarctatam in ipsis*, quoniam scilicet videbat suis gratiis non dari locum. nam Paulus, vbi de doctrina agit, expostulat cum Corinthiis, quòd paratus sit effundere cor suum, & os ingenuè aperire, nisi quia angusti ipsi erant: & sentiebat ipse angustias illas in corde suo. sic etiam hìc Deus conqueritur se fuisse coarctatum in Iudæis, quoniam scilicet videbat non excipi pro merito sua beneficia: sed quasi prohiberi, tanta erat populi malignitas. Clarius in fine exprimit se fuisse ab illis contemptum: *Ipsi quoque me abominati sunt*. Fuit autem minimè excusabilis hic contemptus, quum Iudæi scilicet non agnoscerent quàm beneficè & liberaliter ageret Deus erga ipsos. Nunc tenemus consilium Prophetæ. Postquam retulit quàm humaniter Deus se accommodasset ad regendum populum, iam dicit hũc laborem caruisse profectu, quia præclusa fuit ianua Dei gratiis. Postea sequitur:

2. Cor. 6. c. 11.

9 Et dixi, Non pascam vos: quod morti deuotum est, moriatur: & quod succisioni deuotum est, succidatur: & quæ residuæ erunt, deuorent vnaquæque carnem sociæ suæ.

Hìc iam pronuntiat Deus quod prius breuiter attigerat, iudicium suum non posse argui sæuitiæ, quoniam nimis sceleratè egerat populus, & extremis quibusque suppliciis digna erat eius malignitas. Videtur quidem simplex esse narratio: sed Deus hic causam suam defendit, quia omnia expertus fuerit in regendo populo antequam descenderet ad extremum rigorem. Quis enim iam Deo obstrepat, quum paratus fuerit obire munus pastoris? quum se eò vsque demittere grauatus non sit vt curaret populum illum quasi gregem suũ? quòd denique nullam diligentiæ partem omiserit: & tamen contemptus fuerit ab illo populo, imò quasi ludibrio habitus? Fuit enim hæc nimis indigna contumelia, quòd abominati fuerint Deum, qui tamen tam comiter ipsos tractabat. Videmus ergo hìc asseri ab omni calumnia Dei iudicium, quoniam malitia populi illius prorsus inexcusabilis fuerit, antequam Deus abiiceret illius curam. *Dixi* ergo. Notandum est tempus. nam significat non fuisse nimis præcipitem in sumenda vindicta, sed quia nullum

lum amplius erat remedium, tunc quasi necessitate coactum fuisse, vt renuntiaret muneri pastoris. *Dixi* ergo, *Non pascam vos: quod moritur, moriatur. quod succiditur, succidatur.* Resignat hic officium pastoris:& significat se innoxium fore & immunem ab omni culpa, quicquid accidat. nam pastor hac lege præficitur gregi, vt ipsum tueatur, imò singulas oues, tam à latronum iniuriis quàm ab incursu luporum. Qui autem se abdicat pastoris officio, caret omni culpa, si postea grex vel diripitur vel à lupis voratur, & sæuis bestiis. Deus ergo hic palàm denuntiat sibi non esse imputandum, etiamsi centies pereant Iudæi, quoniam non passi sint se ab ipso regi:& ideo se liberauerit pastorali cura. *Quod ergo perit, pereat:* hoc est, quando non sunt sanabiles, neque patiuntur remedium adhiberi suis malis, iam relinquo eos: experientur quid sit carere bono pastore. Nunc clarius perspicimus quod antea dixi, nempe hic traduci malitiam & ingratitudinem populi veteris, quoniam reiecerit Deum, qui tamen paratus fuisset fungi pastoris officio:& ideo culpam interitus qui instabat, residere penes ipsos Iudæos, quam cupidè, sed frustra tentassent aliò transferre. Tandem adiungit, *Et iam quæ residua erunt*, nempe quæ effugient externum impetum, vt illæ *se comedant vltro & citro:* quando iam non sunt oues, sed truculentæ bestiæ. quod etiam scimus fuisse impletum. mutuis enim discordiis tandem perierunt Iudæi: & nemo pepercit fratri suo: imò quò maior fuit propinquitas, eò quisque sæuire atrocius sibi permisit. Tunc ergo iudicium Dei palàm apparuit, quod denuntiauerat Propheta, vbi intestinis dissidiis, imò cædibus Iudæi ita perierunt. Sequitur deinde:

10 **Et accepi virgam meam, nempe Pulchritudinem, & confregi eam, vt irritum facerem fœdus quod pepigeram cum omnibus gẽtibus (*vel populis.*)**

11 **Et irritum fuit die illo, & cognouerunt sic pauperes gregis qui me obseruabant, quod sermo Iehouæ hic esset.**

Confirmat eundem sermonem, sed figura interposita. dicit ergo quum se eximeret ab officio pastoris, duas virgas fuisse cõfractas sua manu, *Pulchritudinem & Collectionem.* Loquitur de priore baculo, quoniam res turbatæ fuerant in Iudæa antequam prorsus excideret populus ille. neque enim statim erupit dissipatio, vt nulla esset societas inter Iudæos: sed ordo politicus prolapsus ita fuit, vt satis constaret diuinitus ipsos non regi. Paulatim corrupta fuit puritas doctrinæ, & obrepsit multa colluuies errorum: inualuit superstitio. Quum ergo res ita essent confusæ, confracta fuit virga pastoralis, hoc est, pulchritudo vel decor. Nihil aliud igitur continet hic versus, quàm explicationem proximi. & ideo etiam dicit, *Vt irritum fieret fœdus quod pepigeram:* hoc est, vt iam palàm fieret non regi sub manu mea & imperio populum illum. Quidam interpretes extendunt ad totum orbem quod dicitur hic de populis:& putant idem notari à Zacharia quod dicitur secundo capite Hoseę, quòd Dominus percusserit fœdus cum bestiis terræ & volucribus cœli, ne qua scilicet noxa contingeret populo suo. sed non conuenit similitudo illa. Probabile igitur est, Deum hic loqui de solis posteris Abrahæ. nec mirũ est vocari Multos populos, quia sic etiam loquitur Moses, Populi ex te nascentur: idque ad amplificandam gratiam Dei: quoniam Tribus duodecim erant quasi totidem populi in quibus regnabat Deus. Hoc fuit incredibile, ex vno homine prodire non modò populosam familiam, sed populos complures. Genuinus ergo hic sensus mihi videtur, quod Deus testatum fecerit se non amplius ducem esse illius populi: quia quum pessundatus esset ordo, fœdus etiam Dei irritum factum est. Quid enim continuit fœdus illud vel quorsum spectauit, nisi vt omnia essent aptè & perfectè inter se coniuncta? Sicuti in Ecclesia videmus curæ esse Deo ordinem, ne quid scilicet temere pro cuiusque libidine turbetur. hoc igitur initium fuit dissipationis, quæ tandem sequuta est vbi populus defecit à legitimo Dei ordine. Concludit, *tunc illo die irritum fuisse fœdus:* quibus verbis significat non fortuitò hoc factum esse vt Lex corrumperetur, & Iudæi desciscerent à puro regimine Dei: sed fuisse horribilem Dei vindictã. *Illo* igitur *die*. emphaticè hoc positum est: quasi diceret Propheta, non debere ascribi fortunæ quòd res in deterius mutatæ sint, quia hoc modo executus sit Dominus iudicium suum, postquam nimis patienter tulerat malitiam populi. & ideo adiũgit, *vidisse pauperes gregis hunc esse sermonem Iehouæ.* Duo hic breuiter notat Propheta, quòd scilicet vulgò nõ animaduersum fuerit iudiciũ illud Dei, sed omnes ferè clausis oculis præterierint quod acciderat: quemadmodum mũdus quasi obducit callũ & obdurescit spõte ad omnia Dei flagella. Clamant omnes se esse miseros: sed nemo respicit ad manũ percutiẽtis, queadmodũ alibi dicitur. sic etiã Zacharias noster hic insimulat Iudæos socordiæ, quod maior pars etiamsi videret omnia confusa, tamen non attenderit, sed ferè pro nihilo duxerit tam horrendam Dei vltionem. Oportet autem nimis præfractos esse homines, vbi non

Ge 17 a.6

Iesa.6 c 13

sentiunt diuinitus se castigari. sed tamen Propheta stuporem hūc in Iudæis accusat, quia scilicet non duxerint hunc esse sermonem Iehouæ, id est, hoc negotium gubernari Dei manu. sed interea dicit *pauperes gregis hoc sensisse.* & ita ostendit, etiam vbi totus populus sese addicit exitio, pauculos tamen proficere sub Dei ferulis: & ita nunquam accidere vt prorsus sine fructu castiget Deus Ecclesiam suam. Quanuis ergo reprobi contumaciter resistant Deo, & calcare etiam non dubitent pedibus eius iudicia, & quantum in se est, ipsa obruant, esse tamen semper aliquas reliquias quæ proficiunt & agnoscunt Dei manum, vt sese humilient sub ipsa, & resipiscant. Postquam ergo Propheta conquestus est omnes proceres, & qui honore & opibus inter Iudæos pollebant, securè contempsisse illud horribile Dei iudiciū, adiungit aliquos fuisse pauperculos & ignobiles, qui reputarent secum hoc non fieri casu vel fortuna, sed Deum hîc esse iustum vltorem, quoniam nimis petulanter contempta fuerit eius gratia. *Pauperes* ergo *gregis cognouerunt hunc esse sermonem Domini.* Quum istud tempore Prophetæ acciderit, non mirum est. si hodie, etiam vbi Deus quasi fulminat è cœlo, & iudicia sua manifestis signis promulgat, mundum tamen ruere in suam perniciē, & quasi obstupescere in suis malis. sed interea danda opera est vt nos coniungamus pauperculis, qui sunt quasi mundi quisquiliæ: & ita ad reputandam Dei vindictam simus attenti, vt tangamur serio timore: atque ita non prouocemus ad extremum eius iudicia, vt pereamus cū reprobis. Notanda etiam particula est quam interposuit Zacharias, *Qui me obseruant*, inquit. hoc quasi singulare vel rarum ponit, nempe quia pauci dignantur expendere Dei opera. Scimus hanc esse præcipuam hominum sapientiam, vt attentè considerent semper Dei manū. atqui videntur omnes ferè sibi accersere stuporem. si Dominus ipsos percutiat, quasi attoniti hærent, neque respiciunt manum percutientis, vt iam diximus. si autem Dominus liberaliter eos foueat & quasi blandè, exultant in sua proteruia. Sic modis omnibus sunt intractabiles, quia scilicet Deum non obseruant, sed claudunt oculos, obturant aures, aut obducunt sibi multa vela. denique reperiemus cæcitatem mundi semper coniunctam esse cum peruicacia, ita vt frustra obtendant prætextum ignorantiæ, quoniam *non obseruant Deum*, sed potius obuertunt ei tergum, & obtenebrant claram lucem sua malitia. Nunc ergo videmus cur hæc particula interposita fuerit, nempe *pauperes gregis intelligere*, quoniam erigunt mentes suas, & applicant studium ad reputanda opera Dei. hinc sequitur, tauros qui cornu libenter impeterent Deum, & hircos qui fœtore suo implent aerē, ideo manere brutos, & nihil proficere in Dei iudiciis, quia scilicet cæcutiunt sponte & propria malitia. Sequitur:

12 Et dixi illis, Si bonum est in oculis vestris (*hoc est, si vobis placet,*) date mercedem meam: quòd si non, desistite. & appenderunt mercedem meam triginta argenteos.

13 Et dixit Iehoua ad me, Proijce hoc ad figulum, magnificentiam pretij quo æstimatus sum ab illis. Et sumpsi triginta argenteos: & proieci hoc ad templum Iehouæ, ad figulum.

Iam addit aliud crimen Deus quo detegit populi malitiam, quoniam ferè vnius festucæ pretio æstimauerint quicquid insumpserat laboris. Prius conquestus est de ingratitudine: sed hinc melius detecta fuit improbitas populi & flagitium, quòd ita vilipenderint inæstimabilem Dei gratiam erga ipsos. huc ergo pertinet quod nunc dicit Propheta, Deum postremò tentasse an sua beneficia pretii aliquid haberent apud Iudæos: sed fuisse tunc palàm compertum, quicquid impenderat operæ & laboris, fuisse malè locatum & perditum. Quod autem nunc in sua persona loquitur Zacharias, nunc verò Deum loquentem inducit, herì diximus hoc ad rem parum facere, quoniam hîc describit duntaxat quàm turpiter abusi fuerint Dei gratia Iudæi, & quàm iniustè eam contempserint. Interea autem loquitur ipse quasi Dei minister: quoniam non modò per se gubernauit Deus populum illum, sed instruxit virtute Spiritus sui multos ministros, qui obirent pastorum munus. dicit ergo se venisse (& hic sermo propriè in Deum competit) ad populum, & flagitasse mercedem: *Date*, inquit, *si ita videtur, mihi mercedem: sin minus, desistite.* hîc exprimit summā indignationem: quemadmodum si quis exprobret malitiam & ingratitudinem proximo suo, Agnosce beneficium si voles: sin minus, mihi perierit: ego non curo: ego video te esse nebulonem qui indignus fueras quem ego tam liberaliter tractarem. ego igitur nihil moror tuas cōpensationes: sed interea tuum erat videre quid mihi deberes. Sic etiam stomachosè loquitur Deus hoc loco: *Date saltem mercedem*, ne gratis vobis seruierim: abusi estis meo labore: ego sustinui multas iniurias & molestias in vobis regēdis: quæ erit cōpensatio solicitudinis? nēpe qualis decet hypocritas & ingratos, qui erga bene meritos cōtumeliosi sūt. equidē nō moror mercedē, quia etiā nō sum mercenarius. Postea addit *dedisse triginta argenteos.* nō dubiū est

quin

quin hoc cōmemoret pretiū quasi vile, acsi vellent tot & tam inæstimabiles Dei gratias cōpensare vili pretio: quemadmodum siquis conduxerit subulcum aut colonum aliquem, dabit vile pretium: sic etiam dicit Propheta Iudæos egisse cum Deo. Interea per Vile pretium quod bubulco dignum esset, intelligit friuolas nugas, quibus putabant Iudæi se posse satisfacere Deo. Scimus enim fuisse admodum sedulos in suis cæremoniis, quasi verò hæc compensatio apud Deum quicquam valeat. Requirit cordis integritatem: & ideo se nobis addicit, vt vicissim nos possideat. hoc igitur erat pretium laboris quod Dominus fuerat meritus: hæc erat iusta merces, si se in obsequium totos Iudęi addicerent eius verbo. Quid autem? nempe defuncti sunt cæremoniis & aliis friuolis rebus. Fuit igitur hoc sordidum munus, quasi vellent rependere mercedem alicui subulco. ideo adiungit, *Dixit mihi Iehoua, Proiice hoc ad figulum*: Hæc scilicet digna est mea merces? proiice ad figulum vt emat sibi lateres vel tegulas ad reficiendum templum: siquæ sint ruinę in templo, emat sibi tegulas inde figulus, aut quispiam alius artifex ignobilis habeat sibi tale pretium. nam ironicè postea vocat *Magnificentiam & gloriam pretii quo æstimatus est*: Hæc scilicet gloria est mei pretii? quum ego tot molestias pertulerim, iam agunt mecum perinde ac cum aliquo sordido bubulco, ego tamen eram ipsorum Dominus & pastor. ergo quum velint ita fucosè mihi satisfacere, hîc etiam per contumeliam obtrudunt mihi vile pretium, quasi deiicerent meam gloriam, vel conspuerent in faciem meam: Proiice, *proiice ad figulum*, inquit: hoc est, reficiant templum Dei, in quo perinde sibi placent acsi essent in cœlo. sed templum illis est idolum: quia Deus nunquā propinquus erit, dum ita hypocriticè cū ipso agent. reficiant igitur ruinas templi sui, & soluant figulo pretium, quia ego non patiar tam contumeliosè mihi pretium mea maiestate indignum obtrudi. Nunc tenemus consilium Prophetæ. ac primò illud quod dixi memoria tenendum est, hîc narrari quàm desperata fuerit populi improbitas, quòd reiecti à Deo, & confracta eius virga, tamen pro nihilo duxerint quas experti fuerant eius gratias. Quare? Putarunt enim Deo satis superque præstari, si eum colerent externis nugis: quoniā cæremoniæ sine pietatis sensu duntaxat friuolæ nugæ sunt coram Deo. hoc ergo nunc vrget Propheta, quòd Iudæi malignè sepelierint Dei beneficia, quibus tamen eos ita obstrinxerat sibi, vt non essent soluendo. & eadem etiam ratione subiicit, *Proiice ad figulum*. testatur enim sibi hæc nullius pretii esse, imò se abominari mercedem quam volunt rependere homines, vbi scilicet tam contumeliosè cum ipso agunt, sicuti alibi dicit sibi esse fastidio apud Iesaiam, Ego nauseo ad vestros festos dies: quid calcatis quotidie pauimentum templi mei? deinde, Perinde est qui bouem mactat, acsi occideret hominem. Deus ergo omnibus illis locis ostendit, quemadmodum nunc apud Zachariam, sibi summæ abominationi esse sacrificia quæ offerunt impii homines & hypocritæ sine aliquo affectu pietatis. quare? nam hæc est summa contumelia quam inurunt reprobi, quasi sputis fœdarent eius faciem, vbi scilicet eum comparant vel figulo vel bubulco, & non cogitant quid pretii mereatur, nempe vt se totos illi consecrent & verè addicant absque simulatione. Vbi igitur ludunt homines cum Deo, & putant ipsum oblectari friuolis nugis, comparant eum, quemadmodum dixi, vel bubulco vel opifici gregario & ignobili. hoc autem opprobrium non potest ferre, & meritò tam grauiter hîc stomachatur per Prophetam suum.

Iesa.1.a.13, & 66.a.3

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando prouocatus tot nostris sceleribus non tamen desinis adhuc pergere in officio optimi & fidelißimi pastoris, & non desinis etiam modis omnibus testari Christum pro nobis excubias agere, sicuti curam salutis nostræ è manu tua suscepit: da inquam, vt vera resipiscentia tangamur, atque ita saltem proficiamus sub tuis ferulis, vt reputādo iudicia tua, verè nos humiliemus coram potenti tua manu: & nos ita tibi subiiciamus, vt sicuti nos senties tractabiles ac morigeros, ita etiam pergas ad extremum vsque regere, donec protecti ab omnibus iniuriis sub pastorali vnigeniti Filij tui pædo, tandem perueniamus ad beatam illam quietem, quæ nobis parta est eiusdem sanguine, Amen.

14 ET fregi virgam meam alteram, nempe Collectionis, ad dissipandam fraternitatem inter Iehudah & inter Israel.

Hîc describitur nobis extrema Dei vltio, vbi scilicet populū ita dispersit, vt nulla esset amplius coniunctio inter filios Abrahæ. Vidimus Prophetam sumpsisse duos baculos vel duo pæda, vt præstaret officium pastoris in regendo populo. Pædum alterum dixit fuisse pulchritudinem: quia scilicet nihil prætermiserat Deus quod ad optimum ordinem faceret. Iam postquā regimen illud sanctum pessundatum est, sequuta etiā paulò post fuit dissipatio populi. hæc ratio est cur nunc dicat Propheta *se fregisse alteram virgam*, vel pædum suū. Videmus ergo populum hoc sua ingratitudine tandem esse promeritum vt nulla esset am-

plius forma legitima gubernationis: deinde nulla esset cōiunctio. Quãtum ad vocem הולים, antè diximus non posse vllo modo quadrare quod Hebræi docent, nempe tantundem valere ac Perditores. Quorsum enim hìc diceret Zacharias, fractū fuisse baculum illum, vt nulla esset amplius coniunctio vel fraternitas inter regnum Iehudah & decem tribus? & diximus etiam posse mutatis punctis hanc vocem ita accipi, quoniam חבל funem & colligationem significat. Tenendum autem est, hìc esse *ὕστερον πρότερον*, quia antequam narraret Deum populo valere iusso postulasse sibi mercedem, debuit hæc inserere. sed hæc ordinis inuersio Hebræis satis trita est. Hunc igitur versum sic legamus, acsi positus esset ante vltimam missionem, qua Deus pastoris munus à se reiecit. Nunc venio ad locum Matthæi. nam vbi narrat proiectos fuisse triginta argenteos nummos à Iuda, & inde emptum fuisse agrum à figulo, adiungit impletum tunc fuisse vaticinium Prophetæ. Non refert quidem singula verba, sed satis constat hoc testimonium citari: Dederunt, inquit, triginta argenteos, pretium æstimati, quem æstimarunt à filiis Israel. ergo quantum ad rei summam spectat, non dubium est quin optimè conueniat quod refert Matthæus cum Prophetæ sensu. nam tenendum est illud principium, Christum fuisse verum Iehouam ab initio. Quoniam ergo Filius Dei eiusdem est cum Patre essentiæ, & vnus etiam cum ipso Deus, non mirum est visibili modo in eius persona fuisse exhibitum, quod figuratè Propheta docuit factum esse sub Lege à veteri populo. nam quasi soluerent iustam mercedem Deo dederant triginta argenteos, sordidum scilicet pretium: ideo conquestus est suum laborem quem impenderat illis regendis, iniquè æstimari. Iam Christus venditus fuit triginta argenteis. ergo visibile specimē huius prophetiæ exhibitum fuit in eius persona. Quum dicit Matthæus Christum fuisse æstimatum à filiis Israel, accusat impietatem electi populi. nam illic subaudiendus est articulus *οἱ*. Habetur quidem *ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ*: sed ita resolui debet oratio, tam vili pretio æstimatum fuisse non à barbaris gentibus, sed ab ipsis indigenis qui erant ex filiis Israel, vel ex semine Abrahæ: quasi diceret, hanc iniuriam illatam fuisse Deo non ab extraneis, sed à populo quē elegerat & adoptauerat sibi in peculium. Illa autem malitia minus excusabilis fuit. Postea adiungit Matthæus, Dederunt in agrum figuli, sicut mihi Dominus præceperat. hæc etiam pars optimè respondet vaticinio: quoniam certum est non fuisse data opera vel consultò pecuniam illam locatam in agro emendo, vt Iudæi parerent mandato Dei, sed scimus Deū exequi sua decreta per impios, etiamsi nihil tale aut velint aut cogitent. Quid autem Zacharias noster? *Proijce*, inquit, *ad figulum*. Non dicit Ad agrum figuli: sed exposuimus quo sensu iubeat Deus triginta argenteos proiici ad figulum, nempe vt emantur lateres vel tegulæ ad ruinas templi obtegendas. & hoc contemptim ac per ludibrium dicitur. Sic etiam visibile huius rei symbolum fuit in emptione agri. Figulus enim agri venditor nesciuit quid ageretur: Scribæ & Sacerdotes nihil minus putabant quàm se implere quod prædictum olim fuerat. sed vt palàm fieret Christum esse verum illum Deum qui ab initio loquutus fuerat per Prophetas: ideo vt quasi oculis id subiiceret Deus, voluit visibilem extare imaginem, quasi Iudæos in rem præsentem adduceret. Nunc sequitur apud Prophetam:

Mat. 27. a. 9.

15 Et dixit Iehoua mihi, Adhuc sume tibi vas pastoris stulti.

16 Quia ecce ego constituo pastorem in terra, quod excisum est non visitabit, quod iuuenile est non requiret, quod confractum est non sanabit, quod stat non pascet: & carnem pinguis comedet, & vngulas eorum confringet.

Hìc docet Propheta, vbi abiecerit Deus curam populi, fore aliquam vanam speciem regiminis: sed ex qua facilè colligi possit, Deum non agere amplius officium pastoris: quasi diceret, populum ita deserēdum esse, vt tamen putet se ad tempus esse adhuc, & manere sub tutela Dei: quemadmodum videmus in Papatu superbas illas iactantias volitare, Nunquam deseri Ecclesiam à Deo. ergo etiamsi hactenus obruta fuerit Dei veritas, tamen fuisse veram Ecclesiam, quæ referta erat impiis superstitionibus. Quemadmodum ergo Papistæ titulo duntaxat gloriantur & contenti sunt, ita scimus Iudæos obtendisse sua priuilegia. & hæc etiam arma illorum erant, quum vellent congredi & manus conferere cum Apostolis: Quid? Annon sumus hæreditas Dei? ànnon promisit sibi fore perpetuum sanctuarium inter nos? Annon vnctio sacerdotalis certum est atque infallibile signum gratiæ eius? Quemadmodum ergo stultas illas glorias efflabant Iudæi contra Apostolos, ita etiam hodie Papistæ occultant omnia sua dedecora sub Ecclesiæ titulo. hoc intelligit nunc Zacharias, quum dicit se mandato Dei *sumpsisse vas pastoris stulti*.

כלי

כלי significat Hebræis quodlibet instrumentum. Quidam exponunt peram pertusam. sed illud est nimis coactum. Non dubito igitur quin per Instrumentum pastoris intelligat Zacharias insignia, ex quibus colligi poterat esse adhuc aliquem pastorem. sed interea vocat *stultum pastorem*, vt sciamus fuisse inanem laruam & fallacem. nomen igitur pastoris hic per concessionem ponitur, quemadmodum sæpe loquitur Scriptura. & hodie etiam concedimus Papistis interdum nomen Ecclesiæ: deinde concedimus etiam cornutis episcopis nomen Pastorum, sed impropriè. sic etiam hîc Zacharias, quãuis loquatur de spectro & re nihili, tamen dicit adhuc fore pastores in Iudæa. & ratio subiicitur, quòd Deus talem pœnam sumpturus sit de prauo & ingrato populo: *Ecce*, inquit, *ego constituo pastorem in terra*. Iam vt diximus, se abdicauerat Deus munere pastoris: sed postea præfecit & lupos & fures & latrones pastorum loco, quum scilicet exequi vellet horribile suum iudicium contra Iudæos. & simul ostendit quales futuri sint pastores qui in posterum potientur imperio, nempe *qui non requirent quod excisum est*. Quidam hîc הנכחדות accipiunt pro ouibus ęgrotis: sed falluntur, meo iudicio: quia pastores seduli requirunt si quid est perditum, vel si quid euanuit in grege: & hoc intelligit Zacharias per visitationem. *Non visitabit* ergo, hoc est, non inspiciet siquid è grege abscissum fuerit: deinde *non requiret* הנער: quidam intelligunt optimos agnos. sed rectius alii exponũt teneros & qui adhuc non assuefacti sunt ad sequendum pastorem. nam oues longo vsu sese continent, ita vt non aberrent ab aliis: sed agni magis lasciuiunt: & facilè huc & illuc disperguntur. hæc igitur ratio est cur inter officia boni pastoris ponat Zacharias, *requirere quod adhuc iuuenile est*. Subiicit tertio loco de ęgrotis, *siquid est confractum*, inquit, *non sanabit*. Postremò, *non pascet quod stat*, hoc est, quod est incolume. Ad verbum est, quod stat: sed significat plenum vigorem. Quod ergo *vegetum & incolume erit in grege, non pascet*. Postea addit, *Carnem pinguis vorabit, imo confringet vngulas*. Amplificat immanitatem postrema hac voce, quum dicit pastorem hunc non fore contentum carne pingui, nisi etiam confringat ossa & vngulas, acsi superaret truculentia omnes lupos & sæuas bestias. nunc ergo tenemus summã huius vaticinii. Videtur autem hoc fuisse additum, ne sibi Iudæi placerent in externa & euanida specie regiminis, postquam desciuerant à Deo: & vicissim etiam ipse renuntiauerat fœderi, quod cum gente illa pepigerat, ne amplius esset aut pater, aut nutricius, aut pastor. scimus hypocritas non facilè exuere suam contumaciam: quanuis manifesta sit Dei vltio, tamen videmus eos obdurescere, præsertim vbi sub fallaci prætextu obtegunt sua mala, quẽadmodum insigne exemplum perspicimus in Papistis. nunc ergo tenemus consilium Spiritus sancti, vbi iubetur Propheta suscipere personam & vestes & instrumenta stulti pastoris. siquis excipiat, hoc non fuisse cõsentaneum vero Dei Prophetæ, facilis responsio est, Prophetam non ideo deflexisse à recto cursu suę vocationis, quanuis præ se tulerit formam pastoris stulti, quemadmodum alibi vidimus Hosæam iussum fuisse accipere scortũ & gignere spurios ex ea meretrice quæ iam fuerat infamis. Quum ergo hæc visio fuit oblata Hoseæ, non sequitur Prophetæ fuisse inustum aliquid probri, ne postea exerceret sancti doctoris munus. sic etiam nunc simpliciter ostendit Deus qualis futura sit populi illius reprobi conditio. Iam notandum est, vbi apparet aliquid residuum veræ & sanctæ gubernationis in externa specie, non ideo tamen Deum præesse. nam sicuti iam ostendimus, illa est ridicula & insulsa gloriatio, quum homines inflati sunt, ac superbiũt meris titulis. Vidẽdum igitur est, vt qui præsunt, ritè vocati sint à Deo: postea exerceant munus suum fideliter: alioqui poterunt centies vocari Pastores, qui excellẽt gradu honoris: sed erunt tamen vel lupi, vel latrones. neque enim vllus est verus pastor, nisi quem Dominus gubernat suo Spiritu & qui eius est minister. Omnes autem impii pastores etiamsi obtendant titulum, non possunt tamen ministri Dei vocari qui iam populum deseruit, quemadmodum hîc videmus. Interea simul notandum est, hoc non accidere nisi iusto Dei iudicio, quum res in deterius labuntur & tãdem pessum eunt. & qui iactant pleno ore & volunt etiam ab omnibus censeri pastores, sunt prorsus insipidi. Deus enim ipsos constituit: quemadmodum tota colluuies Papalis cleri hodie est manifestum signum iræ & furoris Dei. Vlciscitur enim meritò & contemptum verbi sui & contumaciam qua eum nimis prouocauit mundus. Quũ enim Deus comiter vocasset totum mundum ad se, videmus vt repudiata fuerit eius gratia: deinde videmus, vt omnes ferè perrexerint in sua obstinatione. Tulit quidem Deus pro immensa sua bonitate hanc prauitatem aliquot seculis: & quum inciperet punire ingratos non statim erupit ad extremã vindictam. Ferulis enim addidit grauiora flagella: sed tandem oportuit iram eius instar diluuii exundare. hinc igitur horribilis illa cõfusio, quæ cernitur in Papatu. & hoc sibi volunt Prophetæ verba quum Deus hîc pronuntiat præfici stultos pastores suo mãdato & sua potestate, vbi scilicet exequi vult suum iudicium contra impios. Quoniã autem hîc enumerat Propheta quæ pugnant cum officio boni pastoris, hinc colligimus ex opposito quid sit verè, & secũdum Deum regere Ecclesiam: deinde quænam sint dotes, aut notæ boni pastoris. Quis-

Hos. 1. a

quis ergo paſtor vult agnoſci in Eccleſia, quod exciſum eſt viſitet,quod iuuenile eſt requirat:quod confractũ eſt ſtudeat ſanare:& quicquid eſt incolume & vegetũ bene paſcat:deinde abſtineat ab omni ſæuitia : neque addictus ſit ventri ſuo,neque lucrum ſpectet,neque etiam violenter imperet. Quiſquis ita ſe geret,probabit re ipſa ſe eſſe verum paſtorem. ſed quid magis abſurdum fingi poteſt quàm paſtores dici qui tamen nullam curam gregis ſuſtinent? qui duntaxat rapiunt & congerunt & coaceruant quod poſtea dilapident? Quum autem palàm appareat,in Papatu eos omnes qui vocantur Epiſcopi non alia de cauſa appetere hoc munus,niſi vt ſumptuoſè viuant,ſine cura & labore, delitiiſque ſuis indulgeãt:deinde,vt in obſcœnos etiam vſus profundant quod malè quęſitum eſt:quum ergo illic ſpectentur & otioſi ventres, & crudeles tyranni,quales hìc tradit Propheta,nónne videmus quàm pueriliter iactent ſuam hierarchiam & ſimul prædicent ſe originem ducere ab ipſis Apoſtolis? Qualis enim erit Petri ſucceſſor vel Pauli,qui barbaram tyrãnidem exercet? deinde qui non putat ſibi incumbere vllam curam gregis? videmus ergo hodie repreſentari quaſi ad viuum in Papatu quod hìc dicit Propheta, nempe eſſe aliquã ſpeciem externi regiminis: ſed tamen Deũ prorſus alienũ eſſe ab illa larua, vel ab illo ſpectro, interea meminerimus mundum dare meritas pœnas ſuæ ingratitudinis quum ita crudeliter & indignè tractatur. AEquum enim eſt qui iugum CHRISTI ſuaue ferre non poſſunt, ſubiici diaboli imperio & calcari ſub eius pedibus& contumelioſè etiam opprimi à tyrannis. hoc rectum eſt Dei iudicium. ſcimus autem Eccleſiam non fuiſſe euerſam, niſi poſtquam maior pars reſpuerat doctrinam ſalutis & excuſſerat omnem pietatem,ita vt Deus quodãmodo in tãta & tam effręni peruicacia coactus fuerit abiicere paſtoris munus. Tandem ſequitur:

17 Heus paſtor inutilis deſerens gregem : gladius ſuper brachium eius, & ſuper oculum dextrum eius: brachium eius areſcendo areſcet, & oculus dexter eius contrahendo contrahetur(*alij,obſcurando obſcurabitur.*)

Hoc verſu docet Propheta etiamſi Deus meritò tam graue vindictam infligat Iudæis, tamen paſtores ipſos non impunè elapſuros.& hoc modo admonet, etiam in rebus illis tam confuſis & perditis,ſibi tamen aliquam fore fœderis ſui memoriam. Compellat autem paſtores ipſos. neque enim de vno homine loquitur,ſed de tota illa caterua,quemadmodum iam diximus:*paſtor*,inquit,*inutilis*.אליל ſignificat rem nihili apud Hebræos: vnde etiam אלילים vocant idola.*Tu*,inquit, *paſtor inutilis qui deſeris gregem*. Iterum demonſtrat aperto ſigno quos nominauit paſtores,non tamen dignos eſſe tam honorifico titulo. Conceſsio igitur eſt in hac voce,quia niſi paſtor de ſalute gregis ſolicitus ſit, palàm demonſtrat ſe nihil minus eſſe quàm paſtorem. Poſtea denũtiat pœnam,*Gladius*,inquit,*ſuper brachium, & ſuper oculum dextrum eius*. Per gladium quãlibet ſpeciem pœnæ deſignat: per brachium intelligitur robur:per oculum intelligitur prudentia,hoc eſt,Deus & in animã tuam & in corpus pœnas exiget,quia maledictio eius incumbet tuæ fortitudini & intelligentiæ:ideo dicit *areſcet brachium eius*.non videtur hoc quadrare metaphoræ gladii:ſed parum refert:quia vt diximus,Propheta complectitur omnes ſpecies pœnarum. *Areſcet* igitur *brachium eius*,hoc eſt, vigor eius defluet, ita vt ſit quaſi lignum putridum:deinde *oculus dexter eius*,hoc eſt,ſanitas mentis, recta intelligẽtia,*contrahendo contrahetur* : vertunt quidã vt diximus,obtenebrari:& ſignificat Rugari propriè,vt ſatis conſtat ex pluribus locis. hìc non reperio verbũ,quod melius reſpondeat quàm contrahendo contrahetur. Expoſui breuiter conſilium Prophetę,nempe Deum ſic punire malitiam populi,vt tamen paſtores quorum miniſterio vtitur ad vindictam ſuam exequendam, non impunè euadant. Quanuis enim diuinitus excitentur, tenendum tamen eſt illud principium,nihil illis commune eſſe cum Deo. nam mera eos ambitio & auaritia & crudelitas impellit,nihil ergo minus illis propoſitum eſt quàm Deo obſequi : ſed extorquet ab inuitis,atque etiam inſciis obſequium. in quem finem? nempe vt rependat ingratis & malignis & pertinacibus in ſua malitia quam meriti ſunt mercedem. Videmus ergo rectum finem eſſe vindictæ Dei:videmus etiam miniſtros quibus vtitur, eſſe impios. ac proinde non eſt quòd putent ſibi impunè ceſſurum,quia impleant conſilium Dei : neque enim quicquam tale cogitant. deinde hoc etiam tenendum eſt, vbi graſſatur extremus Dei rigor, tamen manere aliquam memoriam paterni fauoris,quia ſcilicet aliquod adhuc ſupereſt ſemen, licet rarum. nunquam enim ſic prorſus aboletur Eccleſia,quin maneant ſemper aliquæ reliquiæ : earum ſaluti conſulere Deus volens,poſtquam exercuit ſuam vindictam,ſimul etiam conuertit manum ſuam cõtra miniſtros,quibus vſus eſt, quoniam ſcilicet perperam abuſi ſunt ſua poteſtate. ſic etiam hodie cornuti epiſcopi ſentient quàm pretioſa ſit Deo Eccleſiæ ſalus : quia etſi omnes ferè populi & ſinguli homines digni ſunt tyrannica illa ſæuitia, ſcimus tamen adhuc manere aliquos diſperſos in illo labyrintho & Deo eſſe curam ipſorum. Quanuis ergo putent ſe eſſe innoxios, latrones & lupi qui hodie in Papatu rerum potiuntur, ſentient

tamen

tamē Deum eſſe rectum iudicem impiæ illius crudelitatis:quia confuſio Eccleſiæ non eſt interitus.ſeruat enim Dominus ſemper aliquas reliquias.Iam ſimul etiam videmus totam hominum fortitudinem fundatam eſſe in Dei gratia:deinde pendere ab eius ſpiritu ſanam intelligentiam.nam quum vtrumque auferat hominibus,hoc eſt,tam robur quàm rectum iudicium,hinc etiam colligimus penes arbitrium eius eſſe vtrumque largiri. ſciant igitur homines fulciri ſe occulta virtute Dei,vt vigeant ac polleant iuſta fortitudine.ſciant etiam ſe gubernari eius Spiritu, vt perſpiciant quid vtile ſit.præſertim verò qui dominantur agnoſcāt hoc eſſe ſingulare donum Dei, ſi tranquillam poteſtatem obtinent: deinde ſi rectè proſpiciunt ſuis ſubditis & præditi ſunt ſana intelligentia:ſciant hoc ſibi totum diuinitus dari.Sed quæritur quomodo hoc conueniat,ſpoliari intelligentia & fortitudine qui prius erant inutiles?Reſpondeo tantundem hoc valere acſi diceret Propheta, eius qui inutilis fuerit paſtor turpitudinem fore omnibus conſpicuam. Ad tempus enim etiamſi longiſsimè abſint à paſtorum officio,tamen decipiunt ſimplicem plebeculā.imò videmus vt hodie fallaci ſplēdore perſtringant omnium ferè oculos cornuti Epiſcopi & Abbates & tota illa colluuies. Creduntur ergo eſſe & Papa vicarius Dei, & alii omnes ſucceſſores Apoſtolorum.hîc autem teſtatur Propheta,vbi maturum tempus aduenerit palàm fore eorum flagitia, ita vt in ipſorum faciem omnes conſpuant,vt ſint omnibus deteſtationi.Quanuis ergo credantur ſapere & habeantur in admiratione,vel ſaltem in pretio, vtrūque illis ablatū iri minatur Zacharias,quoniam incumbet maledictio Dei & *brachijs ipſorum & oculis etiam dextris*. hæc ſumma eſt. Ego cras incipiam proximum caput.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando tam patienter ſuſtinuiſti hactenus non modò noſtram pigritiem & ſtultitiam,ſed etiam & ingratitudinem & peruicaciā,vt poſthac nos tibi præſtemus morigeros & obſequentes: & quoniam dignatus es nobis præficere optimum paſtorem vnigenitum Filium tuū,fac vt viciſsim eum libenter audiamus & etiam placidè nos ab eo regi ſinamus. & quanuis experiaris in nobis quæ iram tuam meritò prouocent,tamen ne ad extremum vſque rigorem deſcendas, ſed ita corrigas quæ in nobis vitioſa ſunt, vt pergas vſque ad vltimum in officio paſtoris, donec tandem ſub ductu manus tuæ perueniamus in cœleſte tuum Regnum: & ita hodie contineas nos in ouili tuo, & ſub pedo tuo paſtorali, vt tandem ſegregati ab hœdis, fruamur illa æterna hæreditate,quæ nobis parta eſt eiuſdem Filij tui ſanguine, Amen.

CAPVT XII.

1 ONVS verbi Iehouæ ſuper Iſrael. Dicit Iehoua, qui expandit cœlos & fundauit terram & formauit ſpiritū hominis in medio eius.

Videtur hæc inſcriptio ſequētibus parum congruere, quoniam non denuntiat cladem aliquam electo populo in hoc capite, ſed potius ſolatur miſeros & promittit ſalutē Eccleſiæ fore Deo curæ.Quū ergo hîc tantùm de gratia & auxilio Dei concionetur Zacharias,videtur malè hîc poſuiſſe nomen *Oneris*,vel intempeſtiuè. ſcimus enim משא propriè accipi de triſtibus vaticiniis.hoc quidem poſſet excuſari,quoniam ſic Deum fore liberatorem Eccleſiæ promittit, vt interea doceat ipſam multis incommodis & moleſtiis ſubiectam fore: ſed potius exiſtimo diuerſum fuiſſe Prophetæ conſiliū,nempe vt oſtenderet Iſraelitas,qui prætulerāt exilium gratiæ Dei,daturos pœnam ſuæ ignauiæ & ingratitudinis, quòd ſcilicet per eos tantùm ſtetiſſet,quominus rurſum coaleſcerent in vnum corpus & purè colerēt Deum in patria ſua.hoc ſecurè prætereunt interpretes quaſi ad rem nihil faceret. Cæterùm, niſi hoc tenetur,quicquid legitur in hoc capite prorſus erit inſipidum.ego igitur ſic ſtatuo Prophetam hîc inuehi contra Iſraelitas qui reſpuerant quod tandiu expetiuerant, quum eſſet diuinitus illis & præter ſpem oblatum. nihil enim magis optabile illis fuit quàm reditus liber in patriam: & videmus etiam quàm ardenter precati fuerint Prophetæ omnes pro hac reſtitutione. Quum ergo Iſraelitæ & otio & deliciis & terrenis ſuis vtilitatibus addicti pro nihilo duxiſſent ſibi permitti reditum,vt rurſus colligerētur ſub manu Dei,hæc turpis fuit ingratitudo.Propheta igitur hîc coarguit eos & oſtendit longè alium fore ſucceſſum quàm ipſi imaginentur.Notandum autem eſt,ideo torpore fuiſſe retentos,qui huc & illuc diſperſi erant,quia non putabant fore diuturnum populi ſtatum.videbant enim,ſicuti prius fuerant experti,Iudæam vndique cingi infeſtiſsimis hoſtibus: deinde non fore tam validū populum

vt possset omnes impetus repellere. Iam enim assuefacti erant ad omnia fereñda: & si qua fuerat in illis generositas, ab ea prorsus desciuerant, quum oppressi fuissent longa seruitute. Quum ergo hoc apud se reputarent decem Tribus, non visæ sunt præsenti Dei beneficio: ita factum est, vt prorsus alienatæ fuerint ab Ecclesia Dei & quasi sponte renũtiauerint fœderi, in quo tamen fundata erat spes æternæ salutis. Quid autem tradit Zacharias hoc capite? nempe Deum fore Ierosolymæ custodem, vt eam tueatur contra omnem violentiam: & quanuis vndique surgant populi ad eam oppugnandam, tamen non passurum, vt succũbat. videbimus etiam alia permulta: sed tantùm hic sufficiat summam attingere, quòd scilicet Deus exiguam illam manum & infirmas ac debiles reliquias non deseret: sed vtcunque longè inferiores sint Iudæi suis hostibus, tamen ad eos tuendos ac seruandos vnicam Dei virtutem fore parem. Iam si quæratur cur Propheta vocet hoc *Onus super Israele*, in promptu est responsio, quòd scilicet Israelitæ inter exteras gentes putrescent sine vlla spe liberationis, postquam noluerunt colligi sub manu Dei, quum tamen comiter & benignè inuitasset omnes. Quoniam ergo nihil profecerat Deus brachia sua extendens, quum vellet eos rursus amplecti, hoc est *Onus* de quo loquitur Zacharias, quòd scilicet vrentur dolore & inuidia, quum videbunt fratres suos protegi tunc Dei auxilio: se autẽ iam carere prorsus omni spe salutis. denique hìc tacita est antithesis inter decem Tribus & inter domum Iehudah, vt facilè patebit ex contextu. Quoniam tenemus consilium Prophetæ, iam ad verba descendo. dicit *Onus verbi Iehouæ super Israele, dicit Iehoua, qui expandit cælos.* His epithetis Deum insignit Zacharias ad confirmandam huius vaticinii fidem. neque enim dubium est quin hìc & creationis cœli & terræ & etiam hominis facta fuerit mentio propter circunstantiam loci. Alibi vidimus similes sententias. nam vbi de re creditu difficili agitur, nisi occurrat nobis immensa Dei potentia, friget quicquid nobis promittitur. Deus ergo vt fidem suis promissionibus acquirat, oculos nostros in cœlum attollit & iubet hoc mirabile opificium diligenter aspicere: deinde conuertit nos ad terram, vbi etiam inæstimabilis eius virtus apparet. Tertiò reuocat nos ad considerationem propriæ naturæ. si ergo hoc vix poterat credi, fuit optimum remedium quod hìc profert Zacharias, nempe vt oculos erigerent sursum Iudæi: postea ad terram conuerterent. nam expansio cœlorum cogit nos ad sui admirationem, & quantumuis simus stupidi, non possumus tamen Solem & Lunam & Stellas, denique totum hoc expansum quod supra nos eminet aspicere sine aliquo & quidem ingenti metu. Quum ergo Deus omnem humani ingenii captum superet in ipso mundi opificio, quid iam impediat quominus credamus quod tamen videtur minimè esse consentaneum? neque enim metiri conuenit Dei opera sensu nostro, quando ne centesimam quidem eorum partem capimus, vtcunque applicemus ad considerationem quicquid est in nobis. neque etiam hoc leue est, quum addit Deum *formasse spiritum hominis in medio eius.* sentimus enim nos viuere. corpus per se carebit omni motu & vigore, nisi intus animetur: anima quæ corpus vegetat inuisibilis est. Quũ ergo experientia nobis demonstret virtutem Dei, quæ tamen non est oculis conspicua, cur non expectabimus quæ promittit, etiãsi euentus nobis incredibilis videtur, & omnes sensus nostros excedit? Tenemus ergo nunc cur Propheta commemoret Deũ *expandisse cælos & fundasse terram & formasse hominis spiritum.* Quũ dicit, *in medio eius*, intelligit spiritum habitare intus: quia scimus corpus nostrum esse instar tabernaculi. Pergamus:

2 Ecce ego pono Ierusalem postem contritionis (*vel calicem veneni, aut mortiferum: alii vertunt, Crapulæ*) omnibus populis per circuitum: atque etiam super Iehudah, erit in obsidione contra Ierusalem.

Hìc incipit Zacharias docere quod breuiter exposui, nempe Ierosolymã fore sub Dei prçsidio, vt saluam & incolumem præstet aduersus cunctos hostes. sed hìc figuris vtitur, quæ rem ipsam magis illustrent. Dicit *Ierusalem fore quasi postem contritionis.* סף significat postem ferè in tota Scriptura: sed hìc quidam accipiunt pro Calice: & ideo רעל vertunt temulentiam, aut furorem. sed quia etiam רעל Hebræis dicitur contritio, non malè conueniet, Ierosolymam vocari postem, ad quem impingitur, ita vt qui crure suo postem illum attingit, sibi aut os frangat, aut aliquid damni inferat. Quanquam videtur plus aliquid exprimere Propheta, quòd scilicet quisquis volet trãscendere Ierosolymã reperiet offendiculum, quo sibi crura frangat & conterat. sensus igitur est, clausum fore ingressum, ne hostes Ierosolymam expugnẽt, etiãsi peruenerint ad ipsos muros & portas, quia scilicet in ipso limine impingẽt, vt dicitur. si magis arrideat altera versio, sensus etiã aptus erit, nempe omnes impios vbi omnia machinati fuerint contra Ecclesiam Dei, sese inebriaturos suis consiliis: imò potũ illis fore mortiferum. est enim cupiditas hominum similis temulẽtiæ. Quum ergo improbi colligũt suas copias cõtra Ecclesiam, perinde est ac si cupidè vinum haurirent: quemadmodũ temulenti homines conueniunt vt sese ingurgitent. sensus igitur Prophetæ esset, immodicum illum

lum potum fore mortiferum gentibus.sed retineo sententiam priorem,nempe quanuis apertæ sint sanctæ Vrbis portæ,imò etiam facilis ingressus,per muros ipsos pateat, Deum tamẽ omni ex parte fore propugnatorem,vt hostes ad limen ipsum impingant, ac se ipsos conterant,quemadmodum diximus. Fuit autem valde necessaria hæc promissio,quoniã Ierusalẽ tunc exposita erat omnium iniuriis, neque poterat sese vel fossis, vel muris, vel aggeribus defendere: sed Dominus hîc pronuntiat *fore postem contritionis*. Iam adiungit, *etiam contra Iehudah*, vel super Iehudah, *erit in obsidione super Ierusalem*. Meo iudicio, Propheta extendit promissionem ad totam terram: quasi diceret, etiamsi Ierosolymæ circuitus non capiat omnes incolas, tamen vbique fore tutos, quia Deus suscipiet eos in fidem suam. Miror cur omittãt quidam interpretes particulam על & ita vertant, erit etiam Iehudah in obsidione contra Ierusalem. Eliciunt verò sensum prorsus contrarium, quòd scilicet erunt quidam ex Iudæis ipsis perfidi homines, qui non parcẽt fratribus & cõsanguineis, sed hostiliter se gerent cõtra ipsos, & coniungent peruersa sua studia cum profanis gentibus. sed ego in diuersam partem refero, quòd scilicet vbi obsidebitur Ierusalem, Dominus obstacula ponet omni ex parte, quæ impediant & prohibeant hostium impetus. Quum ergo Deus tuebitur sanctam vrbem, inquit, etiã hoc idem (nam verbum, *Erit*, refero ad protectionem Dei) hoc ergo idem erit in tota terra: quasi diceret, non tantùm vnius vrbis custodem fore Deum, sed totius terræ sanctæ. hoc autem acriter pungere debuit Israelitas, quum viderent se excludi à Dei auxilio, quia grauati fuerant redire in patriam quum permissa illis esset libertas. Sequitur:

3 Et erit in die illa, Ponam Ierusalem lapidem onerosum cunctis populis: quisquis portabit cõcisione concidetur (*vel laceratione lacerabitur*) & congregabuntur contra eam omnes Gentes terræ. (*Sic autem resolui debet oratio, licet congregentur aduersus eam cunctæ gentes terræ.*)

Hîc aliam metaphoram adiungit Zacharias, quæ etiam valde apposita est. Quum enim contra sanctã vrbem bellarent impii, non fuit propositũ redigere duntaxat eã sub obsequiũ vel imponere tributum aut vectigal: vel simpliciter dominari. Quid igitur? excidere funditus & delere illius memoriam. quum ergo tãta crudelitas hostes impelleret ad oppugnationem vrbis sanctæ, Propheta hîc occurrit & testatur lapidẽ illum nimis fore onerosum. Cõparat autem hostes Ierosolymæ homini qui lapidẽ tollere conatur vbi vires non sufficiunt. Ille ergo concîdit sibi neruos. nam siquis nitatur supra suam facultatem, fit aliqua luxatio in membris, aliqua in neruis ruptura. Propheta ergo huc spectat, Conspirent licet multæ gentes contra Ierusalem & toto conatu incumbant ad eam euertendam, hoc tandem proficient, vt sentiant nimis onerosam sibi esse molem. Itaque frangent sibi aut lacerabunt brachia, quoniam rumpentur eorum nerui in ipso excessu conatus. alii frigidius exponunt, lacerando lacerabitur: quia scilicet vbi quis accipit lapidem asperum, sibi manus exulcerat. sed Propheta haud dubiè aliquid grauius notare voluit: & melius etiam respondent hoc modo singula membra: quoniam vt diximus, consilium impiorum fuit transferre Ierosolymam, vt lapis non maneret super lapidem: Deus autem hîc pronuntiat nimis graue fore onus, ita vt sentiant sibi frangi vel abrumpi neruos, vbi intemperanter conati fuerint transferre quod moueri suo loco non poterat. Ratio autem huius vaticinii est, quoniam Deus fundator erat Ierosolymæ, sicuti dicitur, Fundamenta eius in montibus sanctis, diligit Dominus portas Sion: deinde alio loco, Iehoua in medio eius, non commouebitur. Iam simul memoria repetendum est quod vidimus proximo versu. Quanuis enim ideo cœli in continuo motu retineant tamen suam stationem, posset fieri vt ruerent: sed etiamsi contingeret cœlum & terram misceri, Ierusalem quæ fundata est Dei manu & quæ exempta est à communi sorte hominum & cuius peculiaris est conditio, manebit stabilis. Videmus ergo cur dicat Propheta non alium fore successum impiis vbi euertere Ierusalem studebunt, quàm vt seipsos lacerent. Postea adiungit, *Et congregabuntur contra eam omnes gentes*. Diximus hoc fuisse additum vt ostenderet etiamsi vndique confluerent hostes, Deum tamen superiorem fore. ergo amplificationem in se continet hoc membrum, vt fideles perstarent inuicta constantia ad bene sperandum, quanuis hostium multitudine viderent se obrui. Illa est summa. Postea sequitur

Psal. 87 a.1
Psalm. 46. a.6

4 Die illo inquit Iehoua, percutiam omnem equum stupore, & sessorem eius amentia: & super domum Iehudah aperiam oculos meos & omnẽ equum populorum percutiam cæcitate.

Hîc prosequitur eandē sententiā, sed aliis verbis, nempe in Dei manu esse multiplices modos, quibus furorem hostium & arceat & frangat. In vocibus *Equi* & *Sessorum* est synecdoche. intelligit enim Propheta quicquid robustum fuerit, tamen facilè posse vinci diuinitus.dicit primò, *percutiam omnem equum stupore*. scimus robur militare esse in equis & equitibus:equos aūt dicit fore attonitos:equites verò ipsos quasi correptos insania,vt scilicet se ipsos conficiant,neque possint nocere Ecclesiæ. Confirmat igitur quod nuper dixit,quāuis totus mūdus cōspiret contra Ecclesiā,tamē satis esse virtutis in Deo,vt omnes impetus vel procul repellat vel cōterat. & ideo stuporē,amentiā,cæcitatē ponit,vt discāt fideles Deum occultis modis posse hostes suos vel perdere,vel profligare.Quāuis ergo Deus non pugnet exertis gladiis,neque vtatur communi bellandi more : dicit tamen Propheta instructū esse aliis mediis,vt hostes suos prosternat.nam qui etiam potentissimi sunt in mundo, non tamē possint eò vsque penetrare,vt cęcitate & amentia hostes suos conturbent.sed Propheta hîc ostendit,etiāsi non appareat nobis ratio,qua liberare Deus nos volet,bene nihilominus esse sperandum , quia flatu suo conficiet hostes omnes vbi eos excæcabit,& vbi illis eripiet & mentem & consilium & robur.Postea addit,*Et aperiam oculos meos super domum Iehudah*.Hæc est causæ redditio cur scilicet feriendi sint omnes hostes insania & stupore,quoniam Dominus Ecclesiam suam respiciet. nam aperire oculos tantundem valet atque curam adiicere. visus autem fuerat Deus ad tempus negligere populum suum & cessatio illa,quasi obliuio erat.Ideo sępe queruntur sancti,Quousque obdormies,quousque claudes oculos?Respice Domine, Videas. ita hoc loco intelligit Zacharias Deum adhuc curam gerere populi sui, vt hostibus occurrat.hinc ergo percipere nūc licet vtilem doctrinam,primò nihil melius esse nobis,quàm sub vmbra protectionis Dei colligi:etiamsi Ecclesia munitione omni careat: imò si innumeros habeat hostes sibi infestos,& ad resistendū nullæ vires suppetant. Quanuis ergo sic miserè laboret Ecclesia, atque inter multa discrimina versetur, imò subiaceat morti, discamus ex hoc loco miseros esse qui metu & pusillanimitate se ab ea separāt:qui verò inuocant Deū & reiiciunt in ipsum curā salutis suæ,eos fore beatos,quanuis totus mundus contra ipsos insaniat: quāuis crepent arma omniū gentiū,quanuis etiā equi tumultuentur, Dei præsidiū satis fore ad Ecclesiæ suæ tutelam.hoc vnum est.deinde discamus etiam fidē nostrā exercere,vbi Deus videtur nos quasi proiicere inter dētes luporū : quia etiāsi non opponat visibile aliquod auxiliū,scit tamen quomodo liberādi simus & habet apud se occulta adminicula,quæ ideo nō cernimus,quia vult probare fidem & patientiā nostrā . Postremò discamus,etiā vbi cōniuet Deus ad nostras miserias,quasi nostri prorsus oblitus foret, tamē spē nostrā quæ in ipso fundata est, non posse labefactari:quia si manebimus in eius grege,tandē aperiet oculos suos,hoc est,re ipsa ostendet sibi curam esse nostræ salutis. Iam sequitur:

5 Et dicent duces Iehudah in cordibus suis,fortitudo mihi(*vel robur*)habitatores Ierusalem in Iehoua exercituum Deo suo.

Adhuc continuat eandem doctrinam,nempe quanuis grex Dei pusillus sit & imbellis, tamen satis virtutis fore, quia Dominus ab eorū parte stabit qui ad ipsum confugiēt. Quāuis ergo Ierosolyma nondum referta sit ciuibus,& dūtaxat sit vrbs vna , testatur Zacharias illic fortitudinem inuictam fore. sed loquitur de ducibus Iehudah per comparationem.Olim scimus quanta illic fuerit hominum copia & quanti exercitus confecti fuerint ex vna illa Tribu & dimidia Tribu Ben-iamin.Quum ergo multę olim fuissent præfecturæ,quū regio plena fuisset oppidis populosis,tunc sola ferè Ierusalem cœperat habitari.sed Propheta hîc denuntiat etiamsi collectū sit totum Ecclesiæ corpus intra vnius vrbis angustias vel cancellos,tamen illic fore satis virtutis ad profligandos omnes hostium insultus.*Dicent* ergo *duces Iehudah*,hoc est,quum olim præfecti singulis vrbibus vel Chiliarchæ numerarint suas copias,iam omnes respicient ad vrbem vnam,quia scilicet terra ferè deserta est & nudata incolis:tamen bene sperabūt,quia in Domino erit fortitudo ipsorum.Quidā inserunt copulam, fortitudo mihi & ciuibus Ierusalem: cæterùm corrumpūt sensum quia vno contextu voluit dicere Propheta quod iam attigi,nēpe omnium oculos fore coniectos in vnam vrbem duntaxat:& tamen satis firmam materiam fore bonæ spei & fiduciæ , quia scilicet fortes erunt, non in seipsis,sed in Deo suo.Mutatio est numeri vbi dicit,fortitudo mihi.nam loquutus erat de ducibus.Oportuit igitur dicere לנו.sed iam inducit singulos loquentes, quasi diceret, quisque ex ducibus non intentus erit ad suas terras,sed oculos potius diriget ad sanctā vrbē, & contētus erit defensione paucorū hominū:ideo dicit,*In Iehoua exercituum Deo suo*.significat enim Deū tunc fore protectorē illius populi, quem ad tēpus deseruerat.& rursus vocat Deū exercituum,vt commendet inuictā eius fortitudinem,ne scilicet terrore deficerent piorū animi,quum viderent se longè impares esse hostibus. Sequitur:

6 In die illa ponam duces Iehudah quasi fornacem (*vel catinum fusorium*) ignis

ignis inter ligna,& quasi face (*vel lampadem*) ignis in manipulo (*hoc est, inter manipulos*) & comedent ad dextram & ad sinistram cunctos populos in circuitu: & habitabitur (*vel manebit*) Ierusalem adhuc sub se (*hoc est, in loco suo*) in Ierusalem.

Adiungit aliam figuram nouæ confirmationis gratia. dicit enim duces Iehudah fore similes catino fusorio. quanquam alii vertunt Focum, sed malè, & sine colore. Postea comparat eos *faci ardenti*: comparat autem profanas gentes ligno & stipulis, vel paleæ. Alibi etiam ita loquitur Spiritus: & notanda est ratio, quia quum impii Ecclesiam Dei oppugnant, videntur omnia secum afferre quæ ad interitum eius faciant. Atqui Deus pronuntiat eos fore instar paleæ & ligni: & quemadmodum apud Iesaiam, Erit domus Israel in ignem ardentem, & vorabit omnia ligna syluæ. Sic etiam hoc loco, erit quidem magna congeries hostium, vbi sese aggregabunt contra Ierusalem: sed Dominus consumet eos, quoniam erit instar ignis in medio populi sui, & populus ipse arcana Spiritus virtute erit quasi catinus ardens, & quasi fax quæ devoret paleas, in quibus nihil est solidi. Cæterùm rursus ostendit Propheta liberationem Ecclesiæ semper esse mirificam: ideóque perperam eos facere qui affixi sunt humanis & terrenis mediis: & libenter Deum astringerent ad suos sensus: & ideo simulac illis promittit Deus se fore illorum liberatorem, inquirunt, Sed quomodo hoc fiet? vnde nobis auxilium? quomodo ad nos vsque sese extendet manus Domini? vnde colliget sibi milites? Quoniam ergo solemus ita anxiè inquirere, vt procul repellamus à nobis Dei auxilium, tenenda est hæc Prophetæ doctrina, quanuis hostes nostri turmatim in nos ruant, tamen fore lignorum congeriem, & nos fore similes fornaci: quia etiãsi in nobis nullæ sint vires, Dominus tamẽ occulta sua gratia efficiet vt solo accessu sese consumant hostes nostri. Eòdem etiam pertinet altera similitudo, *fore vel lampadem*, vel facem, *in manipulis paleæ*. Nam hîc etiam singularis numerus ponitur pro plurali. Tandem sequitur explicatio, *Comedent ad dextram & sinistram cunctas gentes in circuitu*. Hîc videtur tribuere Zacharias inexplebilem sæuitiem, & cupiditatem vindictæ fidelibus, qui tamen reguntur mansuetudinis Spiritu, vt imitẽtur Patrem suum cœlestem. Sed hîc non agitur de affectu ipsorum: tantùm ostendit Propheta frustratum iri omnes impios suo successu: neque id modò, sed etiam consumptum iri. Quò igitur furiosius insilient contra Ecclesiam, eò magis subita erit ipsorum consumptio: quia etiamsi fideles velint illis parcere, Deus tamẽ ipsis non parcet, qui iustus est iudex. Denique transfertur ad Ecclesiam opus ipsius Dei, quemadmodum aliis locis. Postremò repetit sententiam illam, nempe *Ierusalem staturam in loco suo vbi erat*. Est repetitio, vt iam vidimus, quia putabant hostes posse euerti Ierosolymã, vt nihil prorsus residuum extaret. Propheta autem ex opposito dicit stabilem fore in loco suo, quia scilicet locum illum elegerat Deus, vbi volebat coli, & elegerat in memoriam nominis sui, quemadmodum sæpius dicitur apud Mosen. Denique significat firmum & perpetuum fore Ecclesiæ statum: etiamsi conspirent cuncti mortales ad eius excidium, & proiiciant huc & illuc lapides, tamen fore illic æternum sanctuarium Dei sicuti promiserat, nempe vsque ad Christum. Nam scimus tunc Ierosolymam oportuisse prorsus excindi cum Templo: quia finis omnium rerum aduenerat, & renouandus erat orbis.

Iob. 21. c. 17.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie dura est, ac infœlix etiam videtur eorum omnium conditio, qui sub vexillo crucis Christi militant: da, inquam, vt freti his promißionibus, quibus nos animas, constanter perstemus: neque dubitemus manere in tuo ouili, quanuis vndique nos lupi obsideant, quanuis furiose etiam nos appetant fures & latrones, vt tamen maneamus semper sub manus tuæ auxilio, neque inuideamus filijs huius seculi suas delitias, & suam quietem, & omnia commoda: sed ita patiamur nos agitari sub continuo metu, vt tamen quietis animis expectemus, dum in ipso vltimo mortis articulo ostendas salutem nobis certam in manu tua & fidam esse: atque ita tandem defuncti omnibus molestijs, perueniamus ad beatam illam quietem, quam nobis peperit vnigenitus Filius tuus sanguine suo, Amen.

7 ET seruabit Iehoua tabernacula Iehudah sicut initiò (*subaudienda enim est nota similitudinis*) itaque non gloriabitur decor (*vel magnificentia*) domus Dauidis, & decor ciuis Ierusalem contra Iehudam.

Iterum docet Propheta non opus esse adminiculis, vbi Deus exerit manum suã ad seruandum populum: quia satis supérque sibi sufficit. Huc autem tendit sententia, vt discãt Iudæi acquiescere in solo Deo, etiãsi videãt se destitui omnibus subsidiis terrenis: quia vbi vult De⁹ ser-

uare,non indiget vllo auxilio,ſicuti diximus,neque aliũde mutuatur,ſed vnus ipſe ſibi ſufficit. Cæterùm per *Tabernacula*,meo iudicio, Propheta intelligit tuguria,quæ nõ poſſunt tueri ſuos hoſpites vel inquilinos. Verum quidem eſt Hebræis vocari שׁוכות tẽtoria:ſed idem etiam intelligunt per אהלים, nempe tabernacula, quæ præbent hoſpitium temporale: non ſunt autem ſolidè extructa:& hoc colligitur ex multis locis.Fateor plerunque promiſcuè vocari omnes domos Tabernacula:hoc eſt,אהלים: ſed propriè tamen nomen hoc ſignificat tentorium quod extruitur ad breue tempus: quemadmodum dicuntur patres habitaſſe in tabernaculis, quoniam ſcilicet nuſquam illis fixa erat ſtatio. Nunc videndum eſt cur de tabernaculis loquatur Propheta.Poſſet hoc referri ad deſerti habitationem: ſed quia vereor ne illud ſit nimis remotum, ſimplicius accipio tabernacula in quibus habitabant Iudæi quũ redempti ex AEgypto ingreſſi eſſent terram:quia oportuit mirabiliter tunc ipſos protegi Dei manu,quum exacerbaſſent omnes vicinos,atque accendiſſent omnium in ſe odia. Erant quidem aliquæ vrbes munitæ, ſed vtplurimùm degebant in pagis:ſaltẽ maior pars populi cõtenta erat ſuis tuguriis. Quum igitur tunc nulla eſſet munitio Iſraelitis,iam reducit illis Propheta in memoriã,fuiſſe defenſos vnius Dei præſidio,vt ſperent etiam in poſterum ſe tutos & incolumes fore, quia Deus tuebitur eos vſque ad finem.Eſt igitur hìc tacita comparatio inter tuguria & vrbes munitas. Et Propheta iubet ipſos conſiderare quid olim experti fuiſſent ipſorum patres:Deus enim fideliter ipſos tutatus fuerat,quum tamen non eſſent muniti contra impetus hoſtium.Primò dicit, *Seruabit Iehoua tabernacula*:quaſi diceret,Scitis patres veſtros olim defenſos fuiſſe manu Dei,quum tamen non habitarent vt plurimùm in vrbibus,ſed diſperſi eſſent in pagis. Quum ergo multis ſeculis antequam Rex creatus eſſet,Deus ſeruator fuerit populi ſui, idem etiam in poſterum ab ipſo ſperate.Sed tenendum ſimul eſt quod herì diximus, promitti Iudæis qui redierant in patriam opem Dei,vt ſcirent Iſraelitæ,quos ignauia ſua retinuerat in exilio Babylonico,ſe meritò pœnam dare ſuæ ingratitudinis:quia non dederant gloriam Deo vt par erat,quò ſcilicet eius tutelæ ſe committerent,atque ita recumberent in eius præſidium ,vt non quærerent alia adminicula in terris. *Seruabit* igitur *ſicut initio*,inquit.Iam dixi particulam ſimilitudinis debere ſubaudiri. Poſtea adiungit, *Ideoque non glorificabitur decor domus Dauid, & decor ciuis Ieruſalem ſuper Iehudam*.Poſterius hoc membrum exegeticè additum exiſtimo:& res ipſa hoc etiam oſtendit.Deus enim pronuntiat ſe ita fore protectorẽ inopum,vt non minus victores ſemper futuri ſint,quàm ſi haberent multos exercitus armatos:ſi & pecunia,& aliis etiã bellicis inſtrumentis eſſent præditi. Quòd enim hìc comparat domum Dauidis & incolas Ieruſalem cum Iehudah, non dubium eſt quin reſpiciat in hunc finem,quanuis nullum ſit regnum,& nullæ vrbes munitæ,ſatis tamen in ſe vno eſſe præſidii,vt inermẽ populum & deſtitutum tam gladiis,quàm virtute & aliis omnibus mediis per ſe tueri queat.*Non gloriabitur* ergo *domus Dauid*.Et hoc videtur conſultò fuiſſe poſitum, quoniam ſuis opibus & potentia confiſi non ita acquieuerant in Deo vt decebat.Quoniam ergo in vanam ſuperbiam elati fuerant Iudæi, quum & regni dignitas floreret: deinde etiam ſuppeterent diuitiæ & bellica inſtrumenta, ideo coarguit Deus peruerſam illam fiduciam, qua obſcurauerant Iudæi gratuitum eius fauorem.Vtcunque enim congeſſerint magnos theſauros Dauid & Solomõ,& etiam formidabiles fuerint hoſtibus ſuis,& omnibus vicinis gentibus, debuerant tamen quieſcere ſub vnius Dei tutela. Quum autem terrena media illis animos inflaſſent,ideo coarguit Deus peruerſum illum faſtum, & oſtendit non minus beatum fore ſtatum populi, vbi neque in ſolio Rex ſedebit, neque etiam extabunt omnia ſubſidia ad defenſionem populi:ac proinde denuntiat qui ita expoſiti erunt omnibus incommodis,tutos fore tamen & incolumes, quia Deus ipſos tuebitur. Hoc ſenſu dicit Propheta non fore cur glorietur poſteritas Regia cõtra Iehudam,quanuis in tuguriis habitaret: deinde etiam incolæ Ieruſalẽ,qui erant tunc quaſi aulici.quũ enim ſedes regia eſſet Ieroſolymæ,manauit inanis illa gloriatio ad omnes ciues. Quum ergo deſpicerent omnes terræ incolas, vt ſplendida erat illius vrbis conditio, dicit Propheta, *Non gloriabitur poſthac* Ieruſalem, & poſteritas Dauid contra totum Iehudam, qui diſperſus erat per apertos agros. Poſtea ſequitur:

8 Die illo proteget Iehoua ſuper habitatorem Ieroſolymæ: & erit qui ægrotabit inter ipſos die illo quaſi Dauid: & domus Dauidis ſicuti Angeli, (*aut* Dij) ſicuti Angelus Iehouæ coram facie ipſorum.

Proſequitur eandem ſententiam.Dicit enim Deum inſtar clypei fore ad protegendos Iudæos. Quanquã enim hìc ponitur verbum יגן, tamẽ quia inde deducitur מגן, quod clypeum ſignificat,tenenda eſt illa ſimilitudo,nempe Iudæos,quanuis neque virtute polleant,neque inſtructi ſint armis bellicis,tamen fore tutos ſub Dei protectione,quoniam clypeus ille ſufficiet. Et opponitur hìc obliquè Deus omnibus aliis munitionibus, quas nimis ſolicitè quærere ſolẽt homines,& quibus etiam peruerſè confidunt.Non dubium igitur eſt quin Propheta hìc vendicet

dicet Deo talem potentiam,quæ etiamsi totus mundus repugnet,neque vllum auxilium appareat,tamen superior futura sit ad hostes delendos,& seruandum populum. *Iehoua* ergo, inquit *erit die illo clypeus.* Sed videtur hîc esse aliquid repugnantiæ: quia proximè dixerat Iudæos vbicunque agerent fore tutos,quanuis non incolerent Ierosolymam: nunc autem restringit hanc promissionē ad ciues Ierosolymæ.sed facilis solutio est: heri enim vidimus laudari pietatē eorum,qui maluerant subire maximos & grauissimos labores in itinere,deinde se exponere multis periculis quàm manere in exilio,quòd ita alieni essent à Tēplo.Iam quum illud fuerit Prophetæ consilium,non mirum est quòd nunc ciues Ierosolymæ nominat: nunc verò cōplectitur generaliter omnes Iudæos.Quòd autem proximo versu dixit ciues Ierusalem nō posse gloriari contra rusticos qui in pagis dispersi erant: hac loquendi forma voluit humiliare etiam ciues Ierusalem,non tamen excludere à promissione communi.Quum ergo Deus omnium defensor futurus esset,iterum redit ad Ierosolymam Propheta.Nam quia Deus illic Sanctuarium sibi elegerat,non mirum est si locus ille pretiosus coram ipso fuerit.Sed oportuit interea Iudæis auferri omnem superbiam,ne confiderent terrenis mediis,quemadmodum dictum est.Hoc sensu dicit *protectionem Dei fore super habitatores Ierusalem.* Iam adiungit,*qui infirmi erunt inter ipsos fore similes Dauidi.* Quidam argutè exponunt,quòd sicuti Dauid quum neque exercitatus esset in bello,neque etiam valde robustus,sed propemodum puer: tamen confecerit Gigantem illum superbum Goliad: ita etiā intelligunt infirmos ex Iudæis Dei virtute fore hostiū suorū victores. Sed videtur mihi illud coactum.Ego itaque non dubito,quin Propheta hîc contexat suum sermonem,& Dauidē accipiat pro Rege.Nam quum Dauid prostrauit Goliad, adhuc erat puer nulla virtute insignis.Posteaquā adeptus est regnum, scimus excelluisse modis omnibus inter omnes terrenos reges. Ergo hanc potentiam nunc considerat Propheta,quum dicit minimos quosque vel contemptissimos fore similes Dauidi: quasi diceret erunt omnes instructi heroica & regia virtute, non modò homines plebeii,sed etiam qui videntur similes esse fœminis, & qui nihil virile præ se ferunt,illi tamen excellent heroica virtute Dauidis. Postea sequitur,*Et tota domus Dauid erit quasi Angeli*, hoc est, ipsa posteritas Regia erit insignis Angelica virtute. Hoc autem necesse fuit addere,ne putarent fideles iam in nihilum redigi domum Dauidis, vnde tamen speranda erat salus.Nam quicquid illis promissum fuisset,hoc potuit euanescere,nisi semper stetisset illa promissio,in qua fundata erat totius populi salus, Domus tua in æternum manebit. Nunc si Zacharias visus fuisset deiicere & prorsus euertere domū regiam, poterat hoc venire in mentem fidelibus,vnde ergo exorietur nobis salus?quia sine Christo certum est nos esse perditos. Christus autem non potest nisi ex domo Dauidis prodire. Ergo Propheta hîc tempestiuè dicit domum regiam fore præstantissimam, acsi totidem illic essent Angeli, quot homines. Ponit nomen אלהים.quod etiam Deos significat. Sed addit eodem sensu, *quasi Angelus Iehouæ coram facie ipsorum.* Non dubiū est, quin Propheta hîc comparet posteros Dauidis Angelo,qui dux populi fuerat & minister redemptionis.Angelum illum colligimus fuisse Christum, quia etsi plures Angelos Deus tunc populo suo destinauit, fuit tamen Christus princeps ac caput, vt satis notum est. Propheta igitur hîc sperare iubet Iudæos de perpetuo Dei auxilio:quoniam in domo regia non modò erunt Angeli, sed ille etiam dux patrum qui exercuerat incredibilem Dei potentiam in redimendo populo. Nunc tenemus consilium Prophetæ: hæc summa est, Deū ita suscipere populi sui defensionem, ac tutelam, vt vnus per se sufficiat absque adminiculis: deinde in domo ipsa regia fore ministrum salutis: sicuti olim quum educti fuerant patres ex Aegypto, Deus manum suam exeruerat per Angelum,hoc est, iam præfecerat illis Mediatorem.Et hoc etiam sensu addit,לפניהם,*Coram facie ipsorum.* Iubet enim fideles attendere ad domum regiam, quæ tunc prorsus spoliata erat omni dignitate, vt nulla esset iuuandi facultas.Nihil enim potuit tunc cerni in posteris Dauidis nisi probrosum, vel saltem contemptibile. Et tamen Propheta iubet ipsos sperare salutem ex illa domo, quæ excisa sic erat,vt nihil illic esset spectabile. Nunc quæritur quando vaticinium hoc impletum fuerit.Magnifica enim hîc prędicit Zacharias.Sed si precurrimus omnes historias,nihil tale reperietur,vel quod respondeat.Atqui notandum est, ideo promitti tam lætum & fœlicem statum Iudæis, quia oriturus ex illis erat Christus: deinde quia Ierusalem futura erat mater omnium Ecclesiarum,quia inde Lex proditura erat, & quia inde statuerat Deus procul emittere sceptrum regium,vt dominaretur filius Dauidis in toto orbe. Quum hæc fuerit ratio,iam facilè intelligimus quomodo fœlicior fuerit ac præstantior conditio miseri illius populi, quàm sub opulento & florenti regno Dauidis: quia scilicet tandem exortus est Christus, in quo perfecta speranda erat fœlicitas.Nunc hoc etiam addendum est, quanuis pauci ex Iudæis Christi gratiam amplexi sint,alii verò desciuerint, atque ita cesserint locum gentibus, tamen vtcunque exigua fuerit portio fidelium, non tamen hyperbolicè Prophetam sic loqui, quia res per se æstimanda fuit. Quòd autem non peruenit ad Iudæos fruitio, factum est eorum ingratitudine: sed nihil tamen decessit ex hac fœlicitate quæ hîc celebratur à Zacharia. Pergamus:

Psal.89.

9 Et erit, die illo quæram ad perdendum omnes gentes, quæ venient contra Ierusalem.

Iterum repetit Propheta, quanuis vndique turmatim Ecclesiam impetant impii & profani homines, tamen Deum fore eius defensorem. Quòd autem dicit, *Quæram ad perdendum*, intelligit Deum intentum fore, quemadmodum solent homines soliciti, & qui seriò aliquid procurant. Ne ergo putent fideles vel contemptu Dei, vel negligentia, vel obliuione se perituros, dicit se acrem fore ipsorum defensorem. *Quæram* igitur, hoc est, summo studio ero attentus *ad omnes gentes perdendas*. Non dubium est quin promissio hæc longius pateat quàm ad Iudæos. vaticinatur enim hìc de regno Christi: quia si consideremus statum populi toto illo intermedio tempore, quod à reditu populi vsque ad Christi aduentum fuit, certè videbitur hìc Propheta longè plus fecisse spei, quàm res ferebat. sed respexit præcipuè in Christũ. Hìc ergo promittitur æterna Ecclesiæ defensio. & hinc etiam pendet fiducia illa salutis, quòd Deus pro nobis solicitè excubat, vt scilicet sese fortiter opponat omnibus nostris inimicis. Ego breuiter hæc perstringo quæ longa meditatione & accurata opus habent. sed mihi sufficit breuiter ostendere Prophetæ sensum, modò hoc clarè fiat, vt quisque deinde in vsum suum accommodet quæ hìc dicuntur. Interea colligimus etiam ex Prophetæ verbis, Ecclesiam semper fore inquietam in mundo, quia non tantùm vnum hostium genus molestiam ei facesset, sed etiam plurimæ gentes contra ipsam insurgent. Sequitur:

10 Et effundam super domum Dauid, & super habitatorem Ierosolymæ Spiritum gratiæ & miserationum (*vel precationum, vertunt alii*) & respicient ad me quem confixerunt: & lugebunt super ipsum tanquam luctu super vnigenitum, & amarulenti erunt super ipsum, quasi amarulentia quæ est super primogenitum.

Initio versus significat Propheta, quanuis miseri tunc essent Iudæi, & in posterum etiam futuri essent, Deum tamen fore illis misericordem. & ita hortatur eos ad patientiam, ne deficiant nimis diuturno languore. Neque enim satis fuit illis promittere quod antè vidimus de auxilio Dei, nisi etiam adiungeret Zacharias, tandem exorabilem illis & propitiũ fore Deum, vbi multa incommoda perpessi fuerint, sic vt eos ferè tabidos mundus existimet. Quantum attinet ad *effusionem Spiritus*, videtur hæc loquutio dura primo intuitu. nam quid est effundere Spiritum gratiæ? potius ita loqui debuerat, Ego gratiam meam effundam super ipsos: Sed intelligit Deum fore misericordem: quia Spiritus eius flectetur ad liberandos Iudæos. Nam hìc Spiritum Dei comparat hominis animo: & scimus humano more Scripturã sæpe loqui. Quum ergo dicit, *Effundam Spiritum gratiæ*, sic resolui potest commodè oratio, Ego effundam viscera mea ad misericordiam: vel, Ego totum cor meum aperiam, vt miserear huius populi: vel, Spiritus meus erit instar animi, qui impellere solet hunc vel illum ad miseros iuuandos. Nunc videmus quo sensu aptè dicatur Deus Spiritum gratiæ effundere. quanquam potest subtilius etiam hoc sumi, quòd scilicet Deus non tantùm miserebitur populi sui, sed faciet vt sensus misericordiæ suæ ad eum perueniat. & ego in hanc sententiam magis inclino, quia deinde sequitur, *Spiritum miserationum*, vel lamentationum. nam תחנונים semper ferè accipiunt Hebræi pro lamentationibus. Vertunt quidam Preces, sed impropriè, quia non exprimunt efficaciam ipsius vocis, & ponunt semper in plurali numero, saltem in hac terminatione. vnus tantùm locus est vbi possemus vertere Miserationes, nempe 31. Ierem. vbi dicit, In miserationibus reducam eos. Sed illic etiam pro Lamentationibus accipitur: & expendi debet totus versus: quia paulò antè dixerat Propheta, Flebunt, & ego in lamentationibus reducam eos. Hoc etiam loco maior pars interpretum accipit pro Precibus: sed Hebræi malunt vertere Miserationes: nempe quia non considerant aliud esse Spiritum gratiæ, quàm gratiam simpliciter. Spiritus enim gratiæ, est gratia ipsa coniuncta cum sensu fidei: quãdoquidem sæpe Deus miseros exaudit, & porrigit illis manũ, & præsentissimam salutẽ affert, interea cæcutiunt, & manent stupidi. Hoc igitur longè excellentius est, *Effundi in nos spiritum gratiæ*, quàm gratiã ipsam: quia nisi Spiritus Dei penetret in animos nostros, & instillet nobis sensum gratiæ, non modò erit nobis inutilis, sed etiã noxia. Deus enim tandem vindictã sumet de nostra ingratitudine, vbi videbit gratiã suam stupore nostro periisse. Hoc igitur, meo iudicio, Propheta intelligit, tandẽ sic Deũ fore propitiũ Iudæis, *vt effundat super eos spiritum gratiæ*: deinde, *spiritum lamentationum* ad impetrandã gratiã. Qui simpliciter vertũt Preces, queadmodũ iã dixi, nõ satis exprimũt vim vocis. Sed possemus etiã Miserationes vertere passiuè, & eodẽ sensu. *Effundam* igitur *spiritum gratiæ*, vt sentiant ipsi meã gratiã. deinde *spiritum miserationum*, vt scilicet vbi deplorauerint sua mala, tandẽ intelligãt se diuinitus fuisse liberatos. Plus ergo hic promittit Zacharias Iudæis, quàm antehac. neq; enim hic prædicat externũ Dei auxiliũ quo ipsos tuebitur, sed differit etiã de interiore gratia,

Ierem. 31. b. 6

quoniam

quoniam scilicet Deus perfundet arcana lætitia eorum animos, vt agnoscant & certo experimento discant ipsum sibi esse propitium. Cæterùm, si vertere libeat תחנונים miserationes, sensus erit quemadmodum iam attigi, Iudæos Spiritu sancto dictante & suggerente, sensuros Deum sibi esse misericordem. Si autem vertimus lamentationes, plus aliquid dicet Propheta, nempe Iudæos, qui prius obstupuerant in malis suis, ita vt ad Deum non confugerent, tandem fore supplices, quia Spiritus afficiet intus eorum animos, vt suam sortem deplorent coram Deo, atque ita ipsum exorent suis querimoniis. Et doctrina hæc melius confirmatur ex reliquo cōtextu, *Respicient*, inquit, *ad me, quem confixerunt*. Videmus ergo hîc non externam modò gratiam promissam fuisse Iudæis, sed interiorem sensum fidei, cuius author est Spiritus. Ipse enim est qui mentes nostras illuminat, vt percipiant Dei bonitatem: ipse est etiam qui corda nostra inflectit: & ideo subiicit, *Respicient ad me*. Nam vt nuper admonui, Deus satis largè cum incredulis etiam agit, sed ipsi restricti sunt, ideóque profundit sine fructu gratiam suam, perinde acsi plueret super silices, vel super rupes aridas. Vtcunque ergo Deus se liberalem præbeat incredulis, tamen arescunt eius gratiæ, quia sunt ipsi saxei. Iam quoniam denuntiat Zacharias *Iudæos tandem respecturos in Deum*, sequitur illis promitti Spiritum resipiscentiæ & fidei lucem, sic vt agnoscant Deum authorem salutis suę, atque ita statuant se iam fuisse seruatos, vt in posterum se totos illi addicant. *Respicient* igitur *ad me*, inquit, *quem confixerunt*. Hîc etiam Propheta obliquè insimulat Iudæos peruersæ contumaciæ, quòd scilicet restiterant Deo, & fuerant quasi indomitæ bestiæ. Nam metaphoricè hîc accipitur confixio pro cōtinua irritatione: acsi diceret, Iudæos sua peruicacia fuisse quasi accinctos ad bellum, vt Deum pungerent, ac configerent sua malitia, vel telis rebellionis suæ. Quum ergo tales fuerint, iam dicit ita mutatum iri à Deo, vt alii sint futuri, *quia respicere discent ad eum, quem prius confixerant*. Nō possemus absoluerę.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando sic hodie cincti sumus hostibus, deinde absque vllo præsidio, vt in singula momenta videatur salus nostra periclitari, vt erigamus animos nostros in cœlum, & tuo vno præsidio contenti spernamus quicquid minatur nobis & Satan & totus mundus: & sic stemus in nostra militia inexpugnabiles, vt tandem perueniamus ad beatam illam quietem: vbi fruemur non modò bonis istis, quæ nobis pollicitus es in terra, sed triumpho illo inæstimabili, quem agemus cum capite nostro Christo, sicuti hac conditione pro nobis vicit mundum, vt nos ad se colligat, & faciat socios & participes suæ victoriæ & omnium bonorum suorum, Amen.

Diximus postrema lectione metaphoricè hoc dictū fuisse à Propheta, *aspicient ad eum quem confixerunt*, vt exprimeret quod dixerat paulò antè, Iudæos aliquando redituros ad sanam mentem, quum scilicet præditi essent Spiritu gratię & miserationum. Nam hæc vera conuersio est, vbi seriò agnoscunt homines sibi bellum esse cum Deo, & illum sibi hostem esse, donec reconciliati fuerint. Nisi enim peccator se quodammodo sistat ad Dei tribunal, nunquam tangetur vero studio resipiscentiæ. Ergo necesse est venire nobis in mentem, Deum fuisse à nobis offensum: & quantum in nobis erat, armatum fuisse ad nos perdendos, quatenus prouocauimus iram & vindictam eius. Sensus ergo genuinus Prophetæ hic est. Quum Iudæi securè multis modis, & longo tempore prouocassent Deum, aliquando pœnitentiam acturos: quia scilicet incipient terreri Dei iudicio, quum prius nemo eorum cogitaret de reddenda vitæ ratione. Quòd autem dicit Ioannes impletum fuisse hoc vaticinium in Christo, vbi latus eius confixum fuit lancea, verissimum est. Oportuit enim visibile extare symbolum in Christi persona, vt Iudęi sentirent illum esse Deum, qui pridem loquutus fuerat per Prophetas, & tales figuras alibi vidimus. Confixerant ergo Deum Iudæi quum mœrore afficerent eius Spiritum. Sed Christus etiam secundum carnem ab illis transfixus fuit. Et hoc intelligit Ioannes, visibili isto symbolo Deum palàm fecisse non se tantùm olim fuisse indignè prouocatum à Iudęis sed in persona vnigeniti Filii sui tandem cumulū fuisse additum scelestæ impietati, quod ne Christi quidem lateri pepercerint. Verum quidem est, manu Romani militis confixum fuisse latus Christi: sed sicut Petrus dicit crucifixū fuisse Christum à Iudæis, quoniam scilicet authores fuerunt cædis & illorum impulsu propè coactus est Pilatus Christum morti addicere: sic etiam tranfixio illa meritò adscribitur Iudęis, quia scilicet exequuti fuerint quod ferebat ipsorum vesana impietas, per manum externi militis. Notandum verò est, non citari Prophetę verba à Ioanne, pœnitentię respectu. neque enim illic de resipiscentia agitur: sed consilium eius fuit, breuiter ostendere Christum esse Deum illum, qui ab initio loquutus fuerat per Prophetas. Dicit enim *Aspicient ad me*. Certum est, vnicum Deum cœli & terrę opificē hoc pronuntiasse Spiritu suo per os Zacharię. Ergo Christus ille idē est Deus. neque tamen hoc modo confundimus personas: sed colligere licet eandem & simplicem esse essentiam Patris & Filii, quod nebulones isti qui hodie turbant Ecclesiam nostram, conantur euertere. Nam fingunt Patrem esse vnicum Deum: fatentur postea Christum etiam esse verum Deum: sed fabricant alteram diuinitatem, quemadmodum si riuus quispiam oriatur à fonte. Negant igitur Christum

Ioan. 19. g. 38.

Act. 2. c. 36.

esse vnicum Deum: & tametsi fatentur ab æterno genitum esse, non tamen eandem essentiam Patris & Filii esse docent: sed volunt Christum esse nescio quod figmentum: quia nunquam admittent fuisse illum Deum, qui author fuit huius vaticinii. Dicent, sicuti necesse est, Spiritu eius loquutum fuisse Zachariam: sed semper hoc referunt ad propinquam & secundã causam, quia scilicet Deus Pater vsus fuerit Filio suo. Quicquid sit, pertinaciter contendunt, non eiusdem essentiæ Deum esse Christum, cuius est Pater, quia nomen Dei propriè non cõpetit nisi in Patrem, vt ipsi volunt. Videmus autem vt blasphemiam hanc coarguat Spiritus, qui per os Euangelistæ ostendit non secundum fuisse Deum, qui crucifixus est, sed illum eundem qui loquitur per os Mosis, se vnum Deum esse asserens & qui idem etiam affirmat per os Iesaiæ: Non dabo gloriam meam alteri, Ego, ego sum, & nemo præter me. Iam sequitur quod etiã legimus proxima lectione, sed tempus non potuit ferre, vt exponerẽ: *Plangent* inquit, *super eum quasi planctum vnigeniti: & amarulenti erunt super eum quasi amaritudine super primogenitum*. Prosequitur eandem doctrinam Zacharias. Nam promittit, sicuti paulò antè, Spiritum resipiscentiæ Iudæis, speciem verò hîc sumit, sed per synecdochen sub specie genus ipsum, & sub parte totum comprehendit. Scimus initium pœnitentiæ esse dolorem & luctum. Ergo quoniam per verbum Aspiciẽdi non satis expresserat quid vellet, iam per luctum, & dolorem clarius explicat, Deum Iudæis daturum, vt tandem post mortem Christi resipiscant, vbi scilicet ab ipsis crucifixus fuerit. Mutatur quidẽ persona: sed scimus hoc passim esse vsitatum Prophetis, vt nunc sub prima persona, nunc sub tertia Deum loquentem inducant. Si quis velit notari personæ distinctionem, non repugno: sed vereor ne hæc argutia satis firma sit. Cæterùm, si cui placeat, hæc erit ratio *Aspicient ad me quem transfixerunt*: An Deus Pater cõfossus fuit à Iudęis? Minimè. neque enim carnem induit in qua pateretur: sed vnigenitus Filius. Cur ergo Pater dicit, *Aspicient ad me*? Propter essentiæ vnitatem scilicet. Iam sequitur, *& lugebunt super eum luctu, & amari erunt super eum*. Hîc ergo à prima persona ad tertiam fit transitus, quia Christus idem est Deus cum Patre: differt tamen ab eo secundum personam. Sed quemadmodum iam dixi, ego in hoc sensu nolim insistere, quia phrasis Hebraica videtur aliò nos ducere, quòd scilicet nunc Deum loquentem inducat Propheta, nunc verò narret ipse quod futurum est, tanquam Dei minister. Sed quod nuper attigi dubitatione caret, nempe describi pœnitentiam synecdochicῶs, quia pręcedit eam ordine tristitia, sicuti etiam admonet Paulus 2. ad Corinthios 7. Et ratio etiã colligi potest ex eo quod dixi, fieri scilicet non posse, vt peccatum nobis displiceat, & resipiscamus nisi reatus noster nos pungat ac vulneret, dum agnoscimus Deum fore vltorem scelerum, & nobis cum eo negotium esse. Iam vbi prodit in medium Iudex Deus ad nos perdendos, nónne penitus nos percelli, imò etiam horribili dolore ferè absorberi necesse est? Hinc ergo amarulentia, cuius fit nunc mentio: Hinc luctus, dum scilicet terrorem concipimus ex præsenti Dei vindicta, quæ nobis imminet. Sed videtur Propheta aliud velle, quòd scilicet lugebunt super Christum, non autem super seipsos. Responsio facilis est, notari fontem & causam luctus, quia ingratitudo coget Iudæos ad dolorem, vbi scilicet agnoscent se peruersa contumacia bellum gessisse cum Deo, & vnigenito Filio eius. Non ergo intelligit amaram fore Christi mortem, quemadmodum solemus prosequi mortem amici, vel fratris, vel filii, lachrymis & luctu: sed quia sentient se fuisse nimium excæcatos, quòd ita suis peccatis prouocauerint Deum. Quòd Hieronymus putat Christum vocari vnigenitum respectu diuinæ naturæ, primogenitum quia sit frater piorum omnium, & caput Ecclesiæ, est quidem vera sentẽtia, sed nescio an possit ad contextum Prophetæ aptari. Ideo malo simplicius sumere quod hîc dicitur, nempe postquam Iudęi aspernati fuerint Christum, sensuros tandem fuisse pretiosum & inęstimabilem thesaurum, cuius contemptus meretur horribilem Dei vindictam. Pergamus:

Joan.19.g.37

Iesa.42.b.8

11 In die illo magnificabitur (*ad verbum, hoc est, magnus erit*) luctus in Ierusalem, sicut luctus Hadadrimon in planitie Megedon.

Vsque ad finem capitis idem ferè dicet Propheta. Sed quoniam res memoratu digna erat, exornat eam multis figuris. Dicit igitur *luctum fore* post mortem Christi qualis fuit post mortem Iosiæ. Nam qui volunt Hadadrimon nomen esse proprium viri, ratione prorsus carent, & nimis sibi indulgent in sua coniectura. Atqui ferè omnium consensu semper receptum fuit Hadadrimon vel oppidum coniunctum fuisse cum planitie Megedon, vel regiones fuisse contiguas prope Iezrael. Sed quantum attinet ad nomen illud, non est magni momenti. Ego quidem hoc habeo persuasum, nempe Hadradimon vel oppidum fuisse vicinum, vel fuisse partem aliquã illius regionis, in qua erat planities Megedon. Iam notandũ est, similitudinem hanc qua vtitur Propheta, optimè quadrare. Quum enim occisus esset Iosias à rege AEgypti, dicitur libri secundi Chronicorum capite quinto & trigesimo, solennem luctum fuisse præscriptum. Quotannis ergo solebant ex more Iudæi suscipere luctum propter mortem Iosiæ, quia ab eo tempore satis patuit Deum populo infensum esse, & iam non esse spem aliquam residuam salutis. Imò Ieremias in lugubri suo carmine respexit

ſpexit propriè ad Ioſiam, ſicuti teſtatur ſacra hiſtoria. Dicit autem inter alia, Chriſtus Dominus noſter in cuius anima viuebat anima noſtra occiſus eſt propter peccata noſtra. Ieremias ergo illic agnoſcit fuiſſe ſpeciale ſignum vindictæ Dei, quod pius ille Rex ſublatus fuerit è medio: & ita fuiſſe Iudæos quaſi derelictos, & ferè poſtea ſimiles fuiſſe mortuo cadaueri, quum ſcilicet tantùm in anima Ioſiæ ſpirarent. Et ſimul admonet quaſi ceſſaſſe regnum illud, quod voluerat Deus figuram & imaginem eſſe regni Chriſti: quia ſucceſſor Ioſiæ omni regio honore ſpoliatus fuit: tandem peſſundata fuit non modò tota dignitas, ſed etiam ſalus populi. Ideo aptiſsimè Propheta ad mortem Chriſti accommodat luctum illum: quaſi diceret Iudæos quotannis mœſtos fuiſſe ob Ioſiæ mortem, quia hæc horribilis fuerat Dei vindicta, quòd priuati fuiſſent ſancto illo gubernatore: ſed nunc fore luctum ſimilem, vbi ſcilicet ſentient extinctam ſibi eſſe lucem ſalutis, quia filium Dei crucifixerint, niſi ſupplices agnoſcāt ſcelus ſuum, & ita obtineant veniam. Nunc ergo tenemus verum Prophetæ ſenſum, quòd ſcilicet luctus erit in Ieruſalem qualis fuerat olim in planitie Megedon. Iam ſiquis obiiciat, mortem Chriſti non fuiſſe lachrymis & mœrore populi ornatam: reſpondeo, hìc tantùm deſcribi pœnitentiam fidelium, quia ſcimus paucos ex toto populo fuiſſe ad Deum conuerſos. Sed non mirum eſt Prophetam generaliter loqui quaſi de tota gente, etiamſi electos tantùm Dei, & exiguas reliquias deſignet. Nam Deus habuit pro tota ſobole Abrahæ paucos illos qui reſipuerunt. Quod alii referunt ad mulieres de quibus narrat Lucas, videtur nimis eſſe reſtrictum, & coactum. Et videmus etiam luctum illum pro nihilo duci à Chriſto, Flete ſuper vos, inquit, & ſuper filios veſtros: non ſuper me. Quum ergo Chriſtus oſtendat friuolum, & inanem fuiſſe illum fletum, certè tunc non dicemus completum fuiſſe quod hìc legimus apud Zachariam. Et tenendum memoria eſt quod prius dixi, nempe ſub mœrore & triſtitia notari pœnitentiam qua donati fuerunt Iudæi, non quidem omnes, ſed qui deſtinati erant gratuita Dei adoptione ad ſalutem. Sequitur:

Luc. 23.d.28

12 Et lugebit terra, familiæ, familiæ ſeorſum: familia domus Dauid ſeorſum, & vxores eorum ſeorſum: familia domus Nathan ſeorſum, & vxores eorum ſeorſum.

13 Familia domus Leui ſeorſum: & vxores eorum ſeorſum: familia Simei ſeorſum, & vxores eorum ſeorſum.

14 Omnes familiæ reſiduæ, familiæ, familiæ ſeorſum (*hoc eſt, ſingulæ familiæ ſeorſum*) & vxores eorum ſeorſum.

Videtur fruſtra plus verborum cōſumere Zacharias quàm opus ſit: quia plus ſatis prolixus eſt in re clara. Sed attendere oportet ad pondus ipſum. fuit enim incredibile, poſſe ex gente illa aliquos reſipiſcere, quum omnes ferè dati eſſent in reprobum ſenſum. Quis enim vnquam putaſſet adhuc locum eſſe gratiæ Dei, vbi quantum in ſe erat, omnes à minimo vſque ad maximum conati fuiſſent Chriſtum demergere in tenebras? Quaſi ergo extinctus eſſet ſol iuſtitię apud Iudæos, probabile fuit totam illam gentem eſſe repudiatam à Deo. Sed Propheta hìc oſtendit Deum fore memorem fœderis ſui, vt ex cunctis familiis aliquos ad ſe conuertat. *Lugebit terra*, inquit. Hoc quidem ſcimus non fuiſſe conſpectum in ipſa multitudine: ſed Deus cui pretioſus eſt exiguus grex, hìc totam terram nominat fideles qui ſenſerunt quàm grauiter peccaſſent, & ita compuncti fuerunt corde, ſicuti transfixerant vnigenitum Dei Filiū. Et quanuis perierint Iudæi, tamen fuit hoc raræ & inſignis gratiæ, quod ad vnam Petri doctrinam conuerſa ſint tria millia: deinde paſsim & in Græcia, & in Aſia minore, & in toto Oriente multi reſipuerint & vbique ſurrexerint multæ Eccleſiæ, acſi Deus crearet nouos populos. Hoc ergo ſi ritè à nobis perpenditur, non putabimus abſurdum eſſe quod hìc terræ promittit Zacharias pœnitentiam. Quod autem prius dixit de Ieruſalem non debet ita accipi quaſi ad vrbem illam reſtringat quod dicit: ſed ſub nomine illius vrbis complectitur totam illam gentem, quæ tamē per longinquas mundi plagas diſperſa erat. Dicit nunc luctum fore *in ſingulis familijs ſeorſum.* Quibus verbis ſignificat non fore cæremoniam fictam & vmbratilem, quemadmodum vbi quiſpiam in populo flere incipit, elicit etiam lachrymas ex omnium oculis. Propheta hìc teſtatur fore ſerium dolorem, quia alius alium non imitabitur duntaxat, ſed quiſque proprio affectu impulſus ſerio dolebit. Hæc igitur ratio eſt cur dicat familias in mœrore fore ſeorſum. Dare quidem operam debent fideles, vt alios incitent ſuo exemplo, atque extimulent ad pœnitentiam: ſed vt plurimùm in turba vix decimus quiſque ſeriò veniam precatur, & ſeriò etiam propter peccata ſua dolet. Quum ergo ita ad hypocriſin & nati ſint homines, & toto vitæ vſu confirmati, non mirum eſt, quòd Propheta vt exprimeret verum dolorem, hìc ſeparat ſingulas familias. Quaſi diceret, familia Dauidis ſentiet ſe peccaſſe: & familia Leui, etiamſi non cernat tale exemplum, intus tamen etiam ſuum crimen agnoſcet. Nunc videmus cur toties repetat par-

Act.2 f.41

ticulam *seorsum* Zacharias. Quòd dicit *mulieres seorsum*, non dubito quin idem velit, quod habetur Ioelis secundo, Egrediatur sponsus è thalamo suo, & sponsa è suo cubili. In mœrore scimus homines abstrahi ab omnibus deliciis & omni lætitia. Quum ergo viri segregare se ab vxoribus solerent in mœrore publico & solenni, ideo Propheta locat mulieres seorsum. Quanquam simul intelligit mulieres non expectaturas dum viri lugendi exemplum ostendant: sed sponte & proprio affectu ad lugendum propensas fore. Tenendum verò est quod nuper dixi, non describi mœrorem quo prosequuti fuerunt mortem Christi Iudæi: sed potius quo tacti fuerunt vbi Deus aperuit oculos vt resipiscerent à sua pertinacia. Scimus enim Christi mortẽ potius lætitiæ nobis esse materiam, quàm doloris: sed non potest nobis affulgere gaudium ex morte Christi, donec seriò vulnerauerit nos sensus reatus nostri, vbi scilicet Deus vindex apparuit, & nobis minatus est. Ex illa igitur tristitia nascitur resipiscendi studium, & verus Dei timor. Hinc fit, vt Deus ipse nos exhilaret. Neque enim vult nos absorberi tristitia, vt ait Paulus: sed prosternit nos, vt statim erigat. Cur autem nominet *domum Leui, & domum Simei*, vel Simeon, & domum Dauidis, & domum Nathan potius quàm alias Tribus, incertum est. Quanquam probabile mihi videtur, sub familia Dauidis hîc notari totam Tribum Iehuda. Idem etiam dico de familia Nathan. Quantum attinet ad Tribum Leui, excelluit honore propter sacerdotium. Sed non potest idem dici de Simeon. Cur ergo hîc omittitur Isacar? cur Ruben primogenitus? cur alii omnes? Fieri quidem potest, vt plures fuerint tunc ex Tribu Simeon, & ex Tribu Leui, quàm ex Tribu Zebulon, vel Isacar, vel Ruben: sed quoniam res incerta est, nolo hîc pedem figere in coniecturis. Quin potius intelligo non tam honoris, quàm ignominiæ causa hîc celebrari Dauidis familiam, & Tribum Leui: quia scilicet & posteri regum, & sacerdotes ipsi Christum compunxerunt, & transfixerunt Deum in persona vnigeniti Filii. Hieronymus diuinat poni familiam Nathan, quia celeberrimus fuerit Propheta, & eximius ante alios: ideo putat notari Prophetas. dicit pullulasse ex Tribu Simeon multos doctores. sed nescio vnde illud sumpserit, quia nullum testimonium in medium profert. Contentus sum simplici illa ratione quam attuli, nẽpe hîc sub certis familiis Prophetam designare totum populũ, & non parcere regiæ soboli, neque etiam sacerdotibus, quod illi Christum crucifixerint. Scimus etiam Christum originem duxisse à Nathan: sed Hieronymus mauult hîc Prophetam notari, quàm eum ex quo Christus progenitus est. Hæc tamen non sunt magni momenti. Subiicit in fine *luctum hunc communem fore omnibus familiis residuis*. Quanquam autem pauci redierant nisi ex Tribu Iehuda, & Ben-iamin, & ex Tribu Leui: Zacharias tamen, meo iudicio, hîc Residuas familias vocat electos, qui mirabiliter erepti fuerunt à communi exitio. Nam cæcitas ita præualuerat, vt abdicatio Dei manifesta esset in toto populo. Sub hoc igitur nomine intelligo reliquias gratiæ, vt Paulus loquitur: acsi diceret Propheta, quod hactenus dixit de mœrore nõ promiscuè spectare ad totam gentem, sed ad partem illam quæ residua est, nempe gratuita electione Dei. Tandem sequitur:

2.Cor.2.b 7

Rom.10.f.10

CAPVT XIII.

1 IN die illo erit fons apertus domui Dauid, & incolis Ierosolymæ ad peccatum, & ad immundiciem (*vel ad expiationem, & aspersionem.*)

Ex hoc versu iterum facilè colligimus Zachariam pollicitum fuisse Spiritum resipiscentiæ Iudæis, vt scilicet Deum sibi propitium adhuc sentirent, vbi res ad vltimam desperationem esset adducta. Neque enim sufficeret mœrore tangi, nisi Deus ipse occurreret facilis & misericors. Dixerat quidem spiritum gratiæ effusum iri, & spiritum miserationum: sed nondum satis clarè docuerat quod nunc addit de remissione & venia. Postquam ergo narrauit acerbissimum fore dolorem in Iudæis, quòd Deum compunxerant, nunc fructum pœnitẽtiæ adiungit. Et hinc etiam apparet quid sibi velit illud Pauli, tristitiam non esse pœnitendam, quia pœnitentiam parit in salutem. Vbi ergo tristitia nostra benedicitur à Domino, spectãdus est finis, vt animi nostri erigantur in gaudium. Fructum verò pœnitentiæ statuit Zacharias in ablutione: & alludit ad ritus legales, quum dicit, *Fontem domui Dauidis & incolis Ierosolymæ fore*. Scimus enim olim sub Lege multa lauacra fuisse præcepta Iudæis. fuit ergo remedium quoties aliquam labem cõtraxerant sese abluere. Certum est, aquam nullius esse momenti ad purgandas animas: sed scimus sic expiata esse peccata hominum, morte Christi, vt in sanguine quem fudit constet nobis vera ablutio. figuras ergo Legis certum est debere huc referri. Summa est, Deum fore exorabilem Iudæis, vbi ita affecti fuerint syncero dolore, & paratam illis fore reconciliationem, quia Dominus ab omni inquinamento eos purgabit. Dicit *fontem apertum*, vel expositum: qua voce non dubito quin discrimen notet Legis, & Euangelii. Nam oportuit quotidie inferri aquam in Tẽplum: deinde scimus etiam priuatim fuisse lauacra in vsu. Hîc verò perpetuum fluxum aquæ

2.Cor.7.c.10

mũdę promittit Zacharias:quasi diceret, ablutionem fore obuiam vbi Deus rursus populum suum in gratiam receperit. Si igitur remissio peccatorum olim sub Lege fuit oblata, nũc multò nobis facilior est: non vt indulgeat Deus licentiæ peccandi, sed quia Christi aduentu clarius apparuit, sordes omnes nostras fuisse purgatas. nam patres sub Lege persuasi quidem fuerunt Deum sibi esse propitium, quòd peccata non imputaret: sed vbi pignus ablutionis? nempe in sanguinis aspersione. Sanguis autem ille fuit vituli vel agni. nunc quum sciamus nos redemptos fuisse à Christo, & virtute arcana Spiritus sancti aspergi animas nostras eius sanguine, certè perinde est quasi Deus nobis obiiceret non modò ante oculos, sed inter manus nostras ablutionem, quæ obscurior fuit Patribus, vel procul illis ostensa. Dicit autem *& domui Dauidis, & incolis Ierosolymæ*: sicuti prius restrinxit gratiam Dei ad vrbem illam, vt scilicet pungeret Iudæos, qui prætulerant externas delicias tantæ fœlicitati. putabant enim se beatos esse in exilio, quòd terram amœnam & fertilem incolerent: quòd otio & pace fruerentur. Ita factum fuit, vt contemnerent redemptionem sibi oblatam. Ergo Propheta hîc promittit ciuibus Ierusalem, & Regiæ familiæ fontem quo abluentur eorũ sordes: quia scilicet è Sion Lex exiuit, & verbum Domini è Ierusalem. Et scimus inde sumptas fuisse primitias Ecclesię nouę. nec obstat quod antè vidimus de gratia Dei longius propaganda: quia vtrumque suo ordine impletum fuit, vt Deus benediceret tribui Iehudah, quæ confisa promissionibus in patriã redierat: & postea lõgius sparserit eandem gratiam, colligens in vnum corpus quicquid per lõginquas plagas mũdi fuerat dissipatum. Addit, *Ad peccatum & ad immunditiem*, Alii vertunt, ad aspersionem, quod minimè quadraret nisi peccati nomen pro expiatione sumatur. Nomẽ hoc deducitur à נדד: sed accipitur sępe pro aspersione, aliquãdo pro ipsa immũditie: aliquãdo pro mẽstruo, vnde etiã alii vertũt, ad menstruũ. & verbũ נדד remouere vel separare significat: vnde נדה est remotio, vel secubitus, dum mulier immunda ad maritum non accedit. Transfertur verò ad quanlibet immunditiem. Posset hoc quidem per synecdochen de mẽstruis accipi: sed ratione cõtextus malui vertere immunditiem. Nunc si חטאת vertamus peccatum, נדה erit immundities. Si verò in priore membro ponitur expiatio, in secundo conueniet nomen aspersionis. & hunc sensum libenter amplector, quia sub Lege tam victimis quàm lauacris purgata fuerũt peccata. Summa est, quanuis modis omnibus sese inquinauerint Iudæi, ita vt meritò fœteant coram Dei oculis, & detestabilis sit eorum immundities, tamẽ fontem illis fore paratum, quo se purgent, vt scilicet prodeant in conspectum Dei, puri & mundi. Videmus ergo hoc fuisse Prophetæ consilium, pœnitentiam de qua hactenus disseruit, non fore inutilem, quia constabit certus fructus, dum scilicet occurret Deus Iudæis, & ostendet se illis exorabilem & iam placatum. imò in sanguine vnigeniti Filii sui proponet illis munditiem, ita vt nullę sordes eos impediant, quominus audacter & cum fiducia ipsum inuocent: quia scilicet pro cæremoniis legalibus extabit ipsa veritas, vt Spiritu aspergat eorũ corda, sic vt fide purificentur, atque ita abiiciant omnes sordes suas.

Esa.2.a.2.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignatus es nos inserere in populum tuum, & ex inimicis tuis, ex profanis & reprobis facere Abrahæ filios, vt essemus tibi sacra hæreditas: da inquam, vt continuo vitæ nostræ cursu sic meditemur pœnitentiam, vt aspiremus ad misericordiã, quæ nobis quotidie in Euangelio proponitur, & cuius tam certum nobis pignus dedisti in morte Filij tui, vt ita magis ac magis humiliemur in conspectu tuo, & studeamus vitam nostram sic componere ad regulam iustitiæ tuæ, & sic displiceamus nobis, vt tamen alliciamur dulcedine bonitatis tuæ ad te inuocandum: & sic tibi coniuncti magis ac magis confirmemur in fide illa, donec tandẽ perueniamus ad beatã quietẽ, quæ nobis parta est eiusdẽ Christi Filij tui sanguine, Amen.

2 Et erit in die illa, dicit Iehoua exercituum, excidam (*vel delebo*) nomina simulachrorũ è terra, & non erunt in memoria amplius: atque etiã Prophetas, & spiritum immundum auferam (*vel exterminabo: ad verbum est, transire faciam*) è terra.

Hîc Propheta adiungit alium fructum, qui resipiscentiam populi sequetur, & quẽ etiam Dominus inde producet. Est autẽ purgatio ab omni inquinamẽto superstitionũ. neque enim verè erigitur purus & legitimus Dei cultus, nisi sordibus abstersis. quãdoquidem miscere sacra profanis, perinde est ac si quis vellet tollere discrimẽ cœli & terræ. non potest igitur probari Deo vlla religio, nisi quę immunis & pura sit ab omni labe. Videmus ergo nunc quo consilio Propheta adiungat, finem & mendaciis & aliis erroribus & Satanæ imposturis fore, vbi Deus Ecclesiã suam restituerit: quia vigebit simplicitas veræ doctrinæ: & ita abolebitur quicquid Satan inuexerat prius ad pietatem corrumpẽdam. Hinc colligimus quod iam attigi, non posse ritè inter nos coli Deum, nisi ablatæ fuerint corruptelæ omnes, quæ pugnant cum puro

& syncero Dei cultu.sed notandũ etiam simul est,hanc efficaciam tribui Dei verbo,vt abigat & profliget sordes omnes mẽdaciorum,& quicquid consentaneum non est veræ pietati.Sicut ergo solis exortu fugantur tenebræ & apparet distincta rerũ omnium facies, sic etiã vbi Deus emergit per sui verbi doctrinam,necesse est procul facessere omnes Satanæ imposturas. Hæc autem duo capita apprimè vtilia sunt cognitu. Videmus enim vt multi nõ improbi quidẽ,sed stulti & inconsiderati homines putẽt se dare iustum honorem Deo, etiam si impliciti sint multis falsis erroribus, & à superstitionibus non abstineant.Alii qui magis astuti sunt,excogitant hanc rationem pacis, vt scilicet qui rectè sentiunt aliquid cõcedant & tyrãnis, & pseudoprophetis: & ita vellent hodie nobis conflare nouam religionem ex Papatu, & simplici Euangelii doctrina,& ita trãsfigurare Deum. quoniam ergo videmus tam procliues esse mortales ad omnia miscenda,vt pura Euangelii simplicitas contaminetur variis figmentis, tenẽdum est hoc principium, non aliter posse Ecclesiam ritè componi, donec omnes superstitiones fugatæ & reiectæ fuerint.hoc est vnum. deinde ex eo etiam alterum illud colligitur, verbum scilicet Dei non modò viam nobis monstrare,sed detegere omnes Satanæ fallacias: quia vix centesimus quisque sponte sequitur quod rectum est, nisi etiam admonitus fuerit quid sit cauendum. Non satis igitur esset pronunciari vnum esse Deum, & fiduciam in Christo locandam esse, nisi accederet etiam altera pars, nempe quibus insidiis Satan ab initio deceperit miseros mortales: & hodie etiam quàm variis artibus abduxerit simplices, & parum cautos à vero Deo,& implicuerit labyrintho superstitionũ.nisi ergo sic moneantur homines, tantùm dimidia ex parte verbum Dei illis proderit. Quisquis ergo volet præstare omnibus numeris boni & fidi pastoris officium,hoc propositum habeat,non modò vt abstineat ab omnibus impiis doctrinis, & simpliciter afferat quod verum est:sed etiam vt detegat omnes corruptelas, quę aduersæ sunt pietati,vt reuocet homines ab omnibus fallaciis Satanæ:denique vt bellum ex professo gerat cum superstitionibus. Huc ergo tendit nũc Zacharias, cum dicit, *In illa die*, vbi scilicet Deus restituet Ecclesiã suam, *simul peritura nomina simulachrorum, sic vt non sint in memoria amplius*. Hac particula clarius exprimit quod iam dixi, nẽpe tũc statui purum Dei cultum vt decet,pietatem etiam suum gradum tenere, vbi omnes errores & imposturæ cessant, ita vt ne memoria quidem vlla supersit: verum quidem est,nunquam posse ita aboleri superstitiones,quin fiat earum mentio.Imò etiam hoc vtile est:recordaberis viarum tuarum,& pudefies, inquit Ezechiel. sed hac loquendi forma intelligit Zacharias, tantam fore detestationem superstitionum,vt populus etiam ad nomen ipsum horreat.Et hinc discere conuenit quantopere Deo commendata sit puritas doctrinæ, cum scilicet vult nos quasi ad portentum aliquod horrere, vbi in medium profertur nomen idoli, postea adiungit de falsis doctoribus, *exterminabo*,inquit,*& Prophetas,& Spiritum immundum è terra*. Hæc connexio notatu digna est, quia hinc apparet vnde prodeant omnes errores, cum scilicet frænum laxatum est peruersis doctoribus.Verum quidem esse fateor, ingenitum singulis semen omnium errorum, ita vt quisque sit sibi magister ad se fallendum. neque enim tantùm propensi ad mendacium sumus, sed rapimur illuc quasi præcipites:hæc est naturę prauitas.sed interea vbi grassatur licentia quiduis docendi,necesse est corrumpi totam pietatem,& sic miscere omnia, vt nihil differat lux à tenebris.Deus ergo hìc admonet,non posse aliter stare Ecclesiam, nisi vbi prohibentur falsi doctores veritatem conuertere in mendacium, & garrire pro libidine sua cõtra verbum Dei. & hoc diligenter notãdum est. Videmus enim vt hodie nebulones quidam sumant principiũ illud,non esse liberam Ecclesiam, nisi impune quisque in medium proferat quod visum est: & summa est illis crudelitas,sumere pœnam de homine hæretico, quoniam volunt blasphemiis dari omnem licentiam.sed hìc ostendit Propheta Ecclesiam Dei non posse conseruari in puro statu, denique non posse stare integram & incolumem,nisi compescatur eorum temeritas & audacia,qui audent peruertere sanam & synceram doctrinam. Nunc tenemus summam huius sententiæ,quòd scilicet Deus,vt solus colatur,& quidem ritè,tollet omnia idola,& omnes superstitiones,vel profligabit:deinde,*quod etiam exterminabit omnes impios doctores*, qui peruertunt sanam doctrinam.Primò autem vocat Prophetas,deinde Spiritum immundum. Hìc per concessionem vocantur Prophetæ, qui tamen indigni erant tam honorifico titulo. sed quia semper audacter iactarũt se impii homines, & nõ dubitarũt prætexere Dei nomẽ, vt audacius fallerent.hæc ratio est cur interdũ Scriptura illis cõcedat nomen quod falsò vsurpãt. Sic etiã nomen Spiritus interdum ad illos trãsfertur,Probate Spiritus an ex Deo sint:omnis Spiritus qui negat Christum venisse in carne,ille est mendax.Haud dubiè Ioannes sumpsit hãc loquendi formam ex cõmuni vsu,quia omnes falsi doctores plenis buccis sibi sumebant hunc titulũ, quòd reuelatio esset Spiritus quicquid spargebant errorum.Esto igitur:sed estis spiritus mendaces.Nunc ergo quod attinet ad vocem illam,non obscurus est Prophetæ sensus.Et exegeticè etiam addidit spiritum immundum,vt discernat impuros illos canes à fidelibus Dei ministris: quasi diceret, Dicunt quidem se hausisse Spiritum è cœlo: sed est spiritus diabolicus,est spiritus immundus.Iam quum hoc Zacharias fore pronunciet in Ecclesia Dei,colligimus plus quam

Eze.16.g.6.

1.Ioan.4.a.1

quam ridiculos esse Papistas, dum solo gradu honoris contenti, sibi arrogant summam potestatem, & volũt absque controuersia audiri, tanquam organa Spiritus. Quid enim iuris obtẽdũt? se esse vocatos à Domino. atque eadem etiam ratio valere debuit pro istis nebulonibus, quos tamen profligari necesse fuit, vt iterum surgeret Ecclesia. Sequitur ergo non spectãdum esse dũtaxat quam personam sustineat quisque, & quo titulo sit insignis: sed quàm ritè se gerat, quàm fideliter obeat suas partes & fungatur doctoris officio. Pergamus:

3 Et erit, quum prophetauerit vir (*hoc est, quispiam*) adhuc, dicent ad eum pater eius, & mater eius qui eum genuerunt, Non viues, quia mendacium loquutus est in nomine Iehouæ: & transfigent eum (*vel confodient. nam habetur verbum illud* דקר *quod heri vidimus*) pater eius, & mater eius, qui genuerunt eum, quia prophetauerit.

Eadem etiam est concessio in hoc versu, vbi de munere prophetandi agit Zacharias. Restringit enim totam hanc sententiam ad impios doctores, quoniam pro confesso sumit, tunc non fuisse locum seruis Dei: quia scilicet conspirauerant inter se illi spiritus mẽdaces, ne quid purum vel integrum maneret in Ecclesia. Quoniam igitur tunc inualuerat peruersa illa & diabolica factio, ideo Zacharias nominat Prophetas, acsi tales essent omnes, quia desierant audiri serui Domini in illa dissipatione, cuius fit mentio. Cæterùm, hoc versu longius progreditur quàm antea, tãtum scilicet zelum fore in filiis Dei, vbi Spiritu eius renouati fuerint, vt ne propriis quidem liberis parcant, quin manu sua eos occidant, vbi videbunt doctrinam Dei peruerti. Non dubium est quin alludat Zacharias ad 13. caput Deuter. vbi Deus exigit tam seuerum rigorem in tuẽda pura doctrina, vt pater insurgat contra filium quem genuit: vt maritus vxorem suam ad mortem potius trahat, quàm indulgẽs amori condonet impietatem, si vxor ad defectionem eum, vel alios solicitet. Dominus ergo vult pios omnes ardere tanto zelo tuendi legitimi cultus & pietatis, vt hìc neque vlla cognatio, neque vlla propinquitas, neque vllus alius carnis respectus valeat, quominus pœnam singuli exigant de proximis suis, vbi & violari Dei cultũ, & sanam doctrinam corrumpi viderint: hoc fuit Legis præscriptũ. Quum autem ad tempus neglecta esset, imò etiam ferè calcata religio, dicit Zacharias, fideles vbi resipuerint, tãto studio veræ pietatis fore præditos, vt neque pater neque mater tolerent impium errorem in filio suo: sed ad supplicium trahant: quia scilicet præferent carni & sanguini Dei gloriam, præferent aliis omnibus terrenis affectibus cultum illum, qui pretiosior nobis esse debet propria vita. Sed interim notandum est, zelum hunc sub regno Christi probari Deo. neque enim Zacharias hìc restringit suam doctrinam ad tempus Legis: sed ostẽdit quid futurum sit exoriente Christo, nempe quòd iterum ardebit in piorum omnium cordibus zelus ille, qui ferè extinctus fuerat. Sequitur ergo nõ modò Legem illam fuisse Iudæis positã, quẽadmodum nugantur fanatici homines, qui vellent hodie sibi permitti orbis turbandi licentiam: sed extenditur ad nos etiam eadem Lex. nam si hodie meritò puniuntur & fures & latrones, & venefici, certè qui animas quantum in se est iugulant, qui venenis suis inficiunt puram doctrinam, quæ est spiritualis cibus: qui Deo eripiunt suum honorem: qui confundunt totum ordinem Ecclesiæ, certè illi impune euadere non debent. Satius enim esset concedere licentiam & latronibus, & veneficis, & adulteris, quàm sinere blasphemias quas euomunt impii aduersus Deum, sic grassari absque vlla pœna & absque vlla coertione. sed hoc satis clarum est ex Prophetæ nostri verbis. Et parum etiam considerate faciunt qui gentis suæ respectu statim vruntur. quum coguntur fideles ministri & pastores monere populum, vt sibi à Satanæ artibus caueat, vellent sepeliri omnem memoriam: quia hoc odiosum est, quia hoc ad infamiam redundat. Quid si trahendi essent ad supplicium filii ipsorum? quibus oculis possent hoc cernere, etiamsi clausi domi manerẽt, quando non possunt audire liberam vocem à Pastore suo, vbi vident coargui errores impios? quos videmus non dico tantùm in vicinia nostra, sed etiam in sinu nostro grassari, & in media hac ecclesia. Ergo agnoscãt illi suam stultitiam, vt discant induere nouum animum, vt scilicet pluris faciant gloriam Dei, & puram doctrinam pietatis, quàm suos illos carnales affectus, quibus nimium tenentur impliciti. Et hæc ratio etiam est cur dicat Propheta, *qui genuerunt eum*, ac bis repetat. quemadmodum etiam non frustra disertis verbis Deus hoc addere voluit: neque maritus vxorem quæ dormit in sinu eius sinet impune euadere: neque pater filio suo quem genuit ignoscet, neque etiam mater propriæ soboli quam aluit, quam gestauit in vtero. Hæc omnia dicuntur, vt discamus obliuisci quicquid mundi & carnis est, vbi vindicanda est nobis Dei gloria, & puritas doctrinæ. Iam satis clare ostendit Propheta de falsis doctoribus hoc totum debere intelligi, *quia mendacium loquutus es in nomine Iehouæ*, inquit. simul tamen atrocitas sceleris hìc notatur, nam si ritè expendimus quid sit loqui mendacium in nomine Iehouæ, certè hoc magis detestabile erit, quàm vel iugulare hominem innoxium, vel interficere hospitem suum veneno, vel manus violentas afferre patri suo,

Deut. 13. b. 6. 9.

vel rapere alienum: quæcunque igitur poterunt numerari scelera non peruenient ad hoc crimen, nempe vbi Deus ipse trahitur ad tantam contumeliam, vt mendacio seruiat. quid enim magis Deo proprium est, quam sua veritas? nam & vult etiam sub hoc titulo à nobis coli. Deus veritas est. iam qui corrumpit puram doctrinam, nónne perinde est quasi substitueret, diabolum loco Dei? aut vellet transfigurare Deum, vt nihil differat à diabolo? Nunc quemadmodum iam dixi, cumulus omnium scelerum non perueniet ad istud tam horribile & prodigiosum flagitium. Quanto enim præcellit omnes mundi diuitias salus animarum? deinde quanto præstantior est Dei cultus & fama, & opibus mortalium? Adhæc ipsa religio quæ nobis pignus est æternæ vitæ, nónne quodãmodo absorbet quicquid expetitur in mũdo? sed sacrosanctum nobis esse debet nomen Dei, cuius sanctificationem quotidie, & assiduis votis poscimus. vbi ergo profertur mendacium in nomine Dei, nónne quemadmodum iam dixi, Deus trahitur violenter, vt subeat diaboli vicem, & iam renuntiet sibi, & Deus esse desinat? Videmus ergo consilium Prophetæ, vbi ostendit nullum esse veniæ locum, dum impii sic petulanter insurgunt, vt puram doctrinam peruertant, & ita misceant omnia, vt religio prorsus intereat. Addit, *configent eum pater eius, & mater eius qui genuerunt eum*. Multo hoc durius est, propriis manibus Filium interficere, quàm si ad iudicem deferrent, & deinde quiescerent. atqui Propheta ex Lege hoc sumpsit, nempe tantum zelum requiri à fidelibus, vt si opus est exterminent è mundo pestes istas, quæ Deum spoliant suo honore, & conãtur obruere lucem veræ & integræ pietatis. Sequitur.

4 Et erit in die illa, pudefient Prophetæ quisque à visione sua, vbi prophetauerint. & non induent vestem pilosam vt mentiantur.

Prosequitur eandem sententiam Zacharias: sed aliis verbis, & alio etiam loquendi genere, tantam fore intelligentiæ lucem, vt cogantur erubescere qui prius se pro Ecclesiæ luminibus venditarunt. Et simul ostendit vnde tot & tam crassi errores nati fuerint cum pessundata esset tota religio, quia scilicet Satan velauerat omnium oculos & mentes, vt non discernerent inter album & nigrum. Talis etiam inscitia fons omnium errorum fuit in Papatu. quanta fuit in populo ipso stupiditas, cum promiscuè admitteret quicquid ausi fuerant obtrudere impii doctores? & in ipsis episcopis, & in toto illo fœtido Clero, quanta etiam insulsitas fuit, vt nihil differrent ab asinis? nam opifices ipsi, imò bubulci superarunt multos sacrificos, & multos episcopos, communi saltem prudentia. Cum ergo tanta esset ruditas in illis asinis, non potuit vllum discrimen esse veri & falsi. & tunc cum gestarent pretiosos anulos, deinde etiam insignes essent bicorni mitra & infulis: præferrent etiam suum pædum, & splenderent pontificali ornatu: ita perstricti erant simplicium oculi, vt omnes putarent nouos quosdam deos delapsos esse è cœlo: superbiebant igitur sine modo magnifici illi Prælati, donec laruam detraxit De⁹. nam hodie satis cognoscitur eorum inscitia: & nemo est ex plebe, qui iam fallatur. Vnde igitur fit, vt adhuc demersi sint multi in erroribus suis? nempe quia ita volunt: claudũt oculos ad certam lucem. Reges ipsi, & qui aliquã authoritate pollent in mũdo, volũt sordere, & insipidi sunt ad omnem fœtorem: quia timent, ne si quid nouetur, statim plebs tumultuandi occasionem arripiat. quoniam ipsi volunt manere quieti, hinc fit scilicet vt tueantur pertinacia diabolica superstitiones, quarum satis supérque cõuicti sunt. Populus etiam ipse neque Deum curat, neque solicitus est de sua salute. Hinc fit ergo, vt omnes ferè à minimo vsque ad maximum agnoscant rudissimos esse asinos qui vocãtur Prælati, & interea subiiciant se eorum tyrannidi. Quicquid sit, Dominus tamen detexit probrum eorum qui paulò antè adorati fuerant. Hoc prædicit nunc Zacharias, *pudefient*, inquit, *omnes Prophetæ die illo, quisque à visione sua cum prophetauerint*. Et concessio de qua iam diximus gratia non caret. Quum enim conscenderent suggestus rabulæ illi monachi ante annos 30: deinde etiam quum prælati, hoc est histriones illi peragerent sacros suos ritus, nihil illic fuit nisi diuinum & cœleste. Magno igitur supercilio iactabant se esse & Angelos Dei, & ministros, & vicarios, & pastores: quanquam ferè sordebat illis nomen pastorum: sed erãt Christi vicarii, erant Angeli. denique nihil non sibi sumere ausi sunt. Propheta deridet hanc superbiam quum dicit, Bene, erunt prophetiæ omnes eorum nugę, quicquid balbutiuerint, hoc habebitur ad tempus pro oraculo: sed vbi ita prophetauerint, tandem *Dominus pudefaciet eos, & quemque à visione propria*. Sequitur, *Et non vestient se amplius pilosa veste, vt mentiantur*, hoc est, non erunt soliciti de retinendo suo honore & fama, sed libenter decedent ab illa existimatione quam sibi falso acquisierant. Apparet ex hoc loco Prophetas indutos fuisse veste sordida & pilosa. Quanquã non satis aptè citãt interpretes locos ex Prophetis, vbi iubentur induere saccum & cilicium: nam Isaias in multis vaticiniis non fuit indutus sacco vel cilicio: sed quum aliquid triste nunciaret. Idem etiam dicendum est de Ieremia qui iussus est nudus incedere. sed hoc fuit in communi vsu, vt Prophetæ contenti essent veste pilosa, hoc est, plebea & ignobili. Etsi enim libertas est in rebus

bus externis,seruanda tamen est aliqua moderatio.nam si nunc docerem in habitu militari, hoc posset facilè refelli ipso cōmuni sensu.Nō opus est doctrina ex qua discatur hæc honestas & commune decorum.sic ergo veri Prophetæ assueuerant pilosis vestibus, vt ostenderent se parcos & frugales esse tam in victu quàm in vestitu.Interea non captarunt famā sanctimoniæ,quasi præcellerent ob solam vestem: quemadmodum hodie Monachi sancti sunt in sua cuculla & similibus nugis.Non fuit ergo hic Prophetis scopus:sed tantùm vt ipso habitu ostenderent nihil sibi aliud esse propositum,quàm seruire Deo,& ita esse à mundo segregatos,vt totos se addicerent suo ministerio.Iam imitabantur eos pseudoprophetæ:ideo dicit Zacharias,*Non induent amplius vestem pilosam* hoc est, non præ se ferēt amplius habitum propheticum.Hæc summa est,non reprehendi in pseudoprophetis vestem ipsam, quemadmodum quidam parum consideratè arripiunt hunc locum,vt damnent & vestes oblongas, & quicquid displicet eorum morositati:sed Propheta simpliciter significat,vbi illuxerit puritas doctrinæ & vera religio obtinuerit suam dignitatem, tunc non fore amplius locum falsis doctoribus:quia sponte discedent ab officio, neque amplius fallere tentabunt vulgus imperitum.hæc igitur genuina est Prophetæ sententia:ideo dicit,*Vt mentiantur*. Videmus ergo propter certum finem damnari pilosas vestes,nempe vt lateant sub pelle ouium lupi rapaces,vt vulpes sese insinuent sub aliena specie. hic finis damnatur à Zacharia, non autem ipse vestitus. Postea adiungit,

5 Et dicet,Non sum ego Propheta, vir agricola ego sum: quia Adam (*vel homo*) docuit me pastorem esse à pueritia mea.

Resipiscentiam hoc versu clarius exprimit.Paulus,vbi hortari vult fideles ad vitæ nouitatem , dicit, Qui furatus est,non furetur amplius : magis autem manibus suis laboret,vt subueniat aliorum egestati.Duas partes illic resipiscentiæ notat Paulus,nempe vt fures abstineant ab omni maleficio & iniuria: deinde vt studeant etiam labore suo succurrere aliis, & leuare eorum necessitatem . Sic etiam vtrumque mēbrum prosequitur Zacharias, quòd scilicet pseudoprophetæ cedent à munere suo:deinde quòd operam libenter impendent labori iusto & sancto,vt sine fallacia & noxa se ipsos alant,& succurrant etiam suis fratribus. Dixit iam de priori parte,& iterum repetit,*Non sum Propheta*.hoc igitur principium est resipiscentiæ , vbi à mendaciis cessant qui prius fuerant quasi Satanæ organa ad decipiendum, & ita imponunt finem suis erroribus.Iam sequitur progressus , nempe quòd qui prius in otio viuebant & delitiis sub sanctimoniæ prætextu,gnauiter sese dabunt ad laborem,& non erunt amplius pigri ventres vt antea: sed victum sibi legitimum acquirent iusto & licito labore.Non satis igitur fuisset dicere,*Non sum Propheta*,nisi hoc fuisset additū,*Ego sum agricola*: hoc est, Ego paratus sum ad laborem , quo & me ipsum alam & subueniam etiam fratribus meis. Reformatio dimidia forsitan hodie apud multos locum haberet . si hoc certum esset multis Monachis,semper pinguem illis saginam fore in claustris: si etiam cornuti Episcopi & Abbates hoc certum haberent, nihil sibi periturum sui quæstus & lucri, facilè concederent Euangelio cursum.Sed secunda pars reformationis nimis dura est, vbi scilicet sudandum & laborandum est:hìc venter non habet aures,quemadmodum dicitur veteri prouerbio.& tamen videmus quid dicat Propheta, eos scilicet verè & ex animo resipiscere qui nō tantùm abstinent ab imposturis, sed etiam qui parati sunt victum sibi acquirere, vbi agnoscunt se fraudasse pauperes & alimenta sibi quæsita prius fuisse ex rapinis & furtis. Loquitur autem haud dubiè Propheta de impostoribus, quorum tunc magna erat turba apud Iudæos : sicuti & mulieres etiam iactabant se esse donatas prophetico spiritu : & bellandum fuit veris Dei Prophetis contra illas præstigiatrices vel sagas , quæ eò vsque se ingesserant rebus turbatis & confusis,vt sumerent sibi docendi officium. Quum ergo tunc multi ignaui ventres sese pascerent ex superstitione , meritò Propheta eos remittit ad agriculturam. quemadmodum hodie multi fraterculi occultant suam inscitiam sub cuculla , etiam sacrifici omnes Papales sub sacra illa veste,vt vocant .atqui detracta larua facile esset deprehendere illos esse rudissimos asinos. Nunc si agnoscant se fuisse impostores , vt Dominus satis detexit eorum turpitudinem,quid superest nisi vt sponte subeant quod hìc docentur?nempe vt fiant ex Prophetis agricolæ. Quantum attinet ad finem versus , quidam retinent nomen Adam,alii vertunt Hominem:& generaliter etiam Adam hominem significat in Scriptura . sed qui putant Zachariam loqui de primo homine , adducunt hanc rationem, quòd sicuti iniuncta fuit humano generi hæc necessitas post lapsum , vt in sudore vultus sui comederet panem suum , ita etiam omnes posteros sic fuisse edoctos ab Adam primo suo parente.sed videtur hæc interpretatio nimis longè petita. ego igitur indefinitè accipio quasi diceret, Ego non fui edoctus à magistro aliquo,vt possem ad munus propheticū suffi

Eph.4 f.28

Gē.3.d.19

cere:sed versat⁹ sum cũ agricolis:& ita profeci, vt possim pascere oues aut boues:ego quidẽ minimè idoneus sum ad obeundas doctoris partes.simpliciter ita accipio. Quantum attinet ad verbum קנה,הקנני significat Possidere & acquirere : sed quoniam מקנה deducitur ab hoc verbo, quod significat gregem ouium, vel armentum, ideo huc inclinant doctissimi quique interpretes, Docuit me homo possidere oues & boues.ego tamen libentius vertere auderẽ, Docuit me homo pastorem agere, quemadmodum iam dixi. Summa est, vbi detexerit Deus inscitiam quæ grassata fuit in Ecclesia, sic vt tenebræ errorum quasi obruerent omnem lucem pietatis, tunc qui resipiscent fore ita modestos, vt minimè pudeat ipsos fateri suam inscitiam, & testari se fuisse impostores quantisper hoc fallaci prætextu abusi sunt, quòd scilicet essent Prophetæ. Requirit igitur hìc Spiritus Dei hanc modestiam ab omnibus qui in illis fæcibus demersi ad tempus fuerunt, vt si videant se non esse aptos ad docendum, dicant, Ego non fui in schola, ego bestia eram:& tamen volui videri doctissimus magister:sed tunc stupor populi velauit meam ignominiam.nunc autem lux doctrinæ nobis affulsit, quę cogit me ad pudorem : & ideo iam fateor me non esse dignum qui audiar in cœtu, quia paratus sum manus meas potius exercere vili & sordido labore, vt inde mihi victum acquirã, quàm amplius decipere, sicuti hactenus feci.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignatus es luce Euangelij tui hodie nos educere ab horrendis illis tenebris in quibus miserè iacuimus, & ita nobis conspicuam reddere faciem tuam in vnigeniti Filij tui persona, vt tantùm nostra ingratitudo impediat, quominus transfiguremur in gloriam tuam cœlestem: da inquam, nobis sic proficere in hac luce doctrinæ, vt quemque superioris suæ inscitiæ pudeat: libenter & ingenuè fateamur nos fuisse oues perditas, donec reuocati sumus in viam salutis manu tua, & sic progrediamur in cursu sanctæ tuæ vocationis, donec tandem colligamur omnes in cœlum, vbi non lucebit tantùm nobis doctrina, quæ secundum modulum carnis nostræ nos regat, sed etiam affulgeat nobis splendor gloriæ tuæ, & conformes nos reddat tibi, per eundem Christum Dominum nostrum, Amen.

ET dicet ad eũ, Quid plagæ istæ inter manus tuas? & dicet, Quia per-
6 cussus sum in domo amicorum meorum.

Hìc Propheta vt absoluat sententiam quam herì cœpimus exponere, dicit talem fore disciplinam in nouo populo postquam resipuerit, vt priuatim singuli in suis ædibus castigent filios suos & cognatos.hoc autem signum est perfecti zeli, vbi non tantùm Iudices officio suo funguntur, vt scelera vindicent, sed etiam priuati homines adiuuant quisque pro sua virili ordinem publicum. Verum quidem est non permitti nobis ius gladii, vt qui peccauit pœnam ab amico sustineat:sed quia hoc etiam semper Lege Dei permissum fuit, vt amici castigationem infligerent, si res non veniret in publicum iudicium: ideo Zacharias ad morem illum receptum alludens, dicit, etiamsi non trahantur ad pœnam capitalem qui abusi sunt prophetico nomine, & sparserunt falsos & impios errores, tamen tale fore studium pietatis, vt amici priuatim castigent quoscunque reperient tales. Siquis obiiciat contraria esse hæc duo, Pseudoprophetas occidi, & verberibus tantùm vel plagis castigari:respõdeo, Zachariam non tam exactè de genere & modo supplicii loquutum : sed ita contexuisse sermonem, falsos doctores etiam iudicio parentum mortis reos fore. Quòd si clementissimè tractentur, pœnas tamen daturos, vt tota vita mutili sint, ac cicatrices semper gestent in signum ignominiæ. Interea ex responso colligimus notari rursus veram pœnitentiam : *Dicet*, (est indefinitus modus verbi) hoc est, vbi dictum fuerit, *Quid sibi volunt plagæ istæ inter manus tuas? tunc dicet, Ego percussus fui apud amicos.* Ostendit Propheta eos qui prius deceperant populum, ita fore nouos homines, vt patienter ferant correctionem, etiamsi videri possit asperior, quemadmodum vbi vulneratæ sunt & transfixæ manus: dicit tamen pœnam, quæ per se videtur acerba, fore illis mitem, quia scilicet præditi erunt mansuetudine, vt libenter sustineant se corrigi. Quidam hoc traxerunt ad Christũ, quia dixit Zacharias manibus inflicta esse vulnera:sed illud est nimis friuolum, quia satis constat sermonem prosequi de falsis doctoribus, qui abusi fuerant Dei nomine ad tempus. Quũ ergo dicunt amicos fuisse à quibus fuerunt percussi, agnoscunt se dignos fuisse tali pœna, neque obmurmurant, neque obiiciunt vllam querimoniam. Sequitur nunc:

7 Gladie (*vel framea*) expergiscere super pastorem meum, & super virum socium meum, dicit Iehoua exercituum: percute pastorem, & dispergentur

oues

oues: & reducam manum meam super paruulos.

Quod hactenus disseruit Propheta iucundum erat & delectabile auditu, quoniam pollicitus est fore expositũ fontẽ quo expiarent omnes sordes suas Iudæi: & Deum postquã illis esset placatus, fore beneficum. Quũ ergo tam lætum & fœlicem statũ promitteret, potuit arripi sermo ille, etiam à bonis & veris Dei cultoribus, quasi cõditio Ecclesiæ post id tẽpus futura esset immunis ab omni molestia & incõmodo. ergo anticipat Zacharias, & ostendit nõ sperandã esse fœlicitatẽ quã ꝓmisit, quasi fideles exẽpti forẽt ab omni pœna: quia interim Deus Ecclesiã duriter affliget. quãuis ergo promiserit Deũ fore liberalẽ Ecclesiæ suæ, ostẽdit tamen permixtas fore multas ærũnas prosperitati: vt se cõparent fideles ad omnia perferenda. Videri quidẽ posset abruptus sermo, sed singula mẽbra inter se optimè cohęrẽt: quia sic tẽperat Deus beneficiã quibus prosequitur Ecclesiam in mundo, vt semper eã exerceat variis modis. Præsertim hæc admonitio fuit necessaria, quũ instarent grauissimæ afflictiones: vt facilè patet ex historiis, tunc gentẽ illã ferè fuisse obrutã desperatione, vbi propinquus erat aduentus Christi. hæc igitur ratio est cur Propheta res primo intuitu contrarias ita coniungat. Nam quod hactenus promisit. huc tendebat vt fideles parati essent ad omnia toleranda, quoniam in propinquo erat liberatio. sed interim oportuit disertis verbis ipsos animari ad constantiã, ne extremis malis quæ tunc instabãt succũberent. Sũma est, antequã Dominus Ecclesiã suã repurget atq; reuocet in perfectũ ordinẽ, grauissimas clades fore intermedias: quoniã accidet horrẽda dissipatio, vbi Deꝰ pastores ipsos percusserit. & apostrophe ista multã in se emphasin cõtinet, quũ Deus gladiũ cõpellat, qui tamen sensu caret. plus est quã si dixisset, Gladius excitabitur super pastores & super ministros meos: & sic fiet vt totus grex dispergatur. Hæc figura, dico, plus habet efficaciæ vbi verba ipsa Deꝰ ad gladiũ dirigit: *Gladie* ergo *expergiscere*: quasi gladius torperet vel esset similis homini somniculoso: dicit, *expergiscere*, euigila *gladie*: Quomodo? *super pastorem meum.* Nostri ferè oẽs restringũt hunc locũ ad personã Christi, quia Mat. 26 citatur sentẽtia illa, Percutiã pastorẽ, & dispergẽtur oues. sed non videtur solida esse ratio, quia quod de pastore dicitur, potius extẽdi probabile est ad ipsũ ordinẽ totũ: quẽadmodũ vbi dicit Deus, Prophetã excitabo vobis è medio vestrũ, certè illic non fit mẽtio vnius Prophetæ solũ, sed cõplectitur Deus oẽs Prophetas: acsi diceret, Nunquã destituã vos salutis doctrina, & singulis ætatibus ostendã me gerere curam vestri: quia semper aderũt Prophetæ, quorũ ore declarẽ me vobis esse propinquũ. Locus ille citatur de Christo, & aptissimè: quoniã ex eius Spiritu loquuti sunt Prophetæ omnes: & ipse tandem apparuit, & per os eius familiariter demum loquutus est nobiscum Pater cœlestis, & quasi pleno ore explicuit totam mentem suam, quemadmodum dicitur primo ad Hebræos capite, Multis modis olim & sæpius loquutus est Deus patribus per Prophetas: nunc autem extremis temporibus per vnigenitum Filium suum. Sicuti ergo Christus primatum obtinet inter Prophetas, & ideo bene aptatur ad illum locus Mosis: ita etiam quoniam pastorum est princeps & caput, merito hoc competit in eius personam. sed generalis tamen est Prophetæ doctrina. In summa, Deus minatur ac denuntiat fore horrendam dissipationem in populo, quoniam priuabitur suis pastoribus, ita vt gubernatio vel confusa sit vel nulla. & nomen עמית etiam verterunt alii Contribulem, alii Consanguineum, alii Cohærentem Deo, quoniam persuasum erat locum hũc non nisi de vno Christo intelligi posse. sed sumpserunt, vt iam dixi, falsum principium. Gręca translatio habet τὸν πολίτην, Ciuem. alii vertunt, vt Theodotion, σύμφυλον, hoc est, Contribulem. Hieronymus maluit Cohærentem mihi. עמית Hebræis significat Socium, vicinum vel familiarem, & quisquis nobis coniunctus est aliquo iure. Nõ dubito quin Deus hoc titulo insigniat pastores, quoniã per ipsos repræsentabat se populo. & quò quisque magis eminet, eò est propinquior Deo, vt scimus. Vnde & Reges & Iudices & quicunque præfecturam obtinent, vocantur eius filii. sic etiam pastores vocantur eius socii, quia scilicet impendunt suam operam ædificãdæ Ecclesiæ. Ille summus est pastor: sed vtitur suis ministris ad opus suum exequendum. hæc ratio est cur vocentur socii Dei, propter coniunctionem scilicet, quia sunt cooperarii Dei, quemadmodum Paulus etiam docet. Denique eodem sensu vocat Propheta pastores Dei socios, quo Paulus vocat ipsos συνεργούς. Iam postquam dixit permitti gladio, vt surgat contra pastorem, imò mandari has vices, mox addit, *Dispergentur oues.* Videmus ergo describi his verbis calamitatẽ quæ timenda erat, & quã non potuit effugere populꝰ ille, vt fideles nõ percellerẽtur nimiũ, quasi Deus falleret datã fidẽ: sed starẽt firmi inter illas grauissimas turbas & violẽtos motus. Quanuis ergo propinqua esset dissipatio, iubet Zacharias fideles stare firmos, & patiẽter ac quietis animis expectare, dũ rursus ostendat Deus se esse propitiũ, & appareãt etiã signa fauoris eius, de quibus antè disseruit. Videmus quò tẽdat Prophetę consiliũ. sed iã primò notandũ est hoc certũ esse præsagiũ ruinæ & interitus populi, quũ tollũtur è medio pastores: quia vbi Deus vult nos tueri saluos, vtitur instrumento illo, hoc est, excitat fidos doctores,

Mat. 26. c. 31.

Deute. 18. c. 15

1. Co. 3 b. 9

qui præsint ipsius nomine: gubernat etiam eos Spiritu suo,& facit vt retineant gradum suũ & stationem. vbi autem illos percutit, iam non modò derelinquit populum, sed ostendit se esse scelerum vltorem, vt populus ipse pereat. huc tendunt Prophetæ verba. Cæterùm iam attigi fuisse hoc impletum in Christo, quemadmodum ad se accommodat hunc locum: quia fugerunt ab eo discipuli omnes, quanuis facerent exiguum gregem, vt erant paucissimi numero, tamen fuerunt dispersi & profligati. Illic ergo quasi in speculo apparuit quàm verè dictum fuerit à Zacharia, dissipationem propinquam esse, vbi pastor percutitur. Iã per nomen Gladii intelligit afflictionem: quia etsi Christus gladio vulneratus non fuit, tamen crucifixio & mors violenta hìc aptè notatur per nomen Gladii. Sequitur in fine versus, *Reducam manum meam ad paruulos*. Quidam exponunt paruulos semper fore obnoxios multis malis, quia Dominus semper manu sua ferulam tenebit qua eos castiget. sed minimè dubito Prophetam longè aliud velle, nempe fore locum misericordiæ Dei, vbi corpus populi fuerit quasi laceratum in multas partes. nam poterant animos deiicere omnes pii, quum pastores sublati essent. deinde quum populus esset similis gregi erratico. Deus ergo occurrit, & testatur manum suam fore super illos miseros & pauperculos, qui ferè oppresi erant malorũ congerie. Hic etiam locus nobis valde vtilis est ad præsentem statũ Ecclesiæ. videmus enim vt Deus pridem absciderit pastores omnes, vt Ecclesia, quæ vocatur, esset quasi truncum corpus. Iam etiam videmus vt sæpe Deus spoliet bonis & fidis pastoribus eos qui abusi sunt sua doctrina, vel eam repudiarunt impio contemptu. Possemus ergo hìc terreri, & abiicere omnem fiduciam salutis, nisi in memoriam veniret quod hìc docet Zacharias, nempe quanuis Ecclesia sit contemptibilis in mundo, quãuis pauci numero sint fideles & omnes calamitosi, tamen manum Dei fore super eos, vt scilicet iterum colligat sibi Ecclesiam ex laceris membris. hæc summa est. Sequitur:

Et erit in tota terra, dicit Iehoua, portio duæ (*vel duorum*) in ea excidentur, morientur, & tertia residua erit in ea.

Prosequitur eandem sententiã. Admonet enim fideles, quanuis statuerit Deus Ecclesiã suã restituere, & benedictio etiã eius futura sit conspicua, non tamen procul abesse grauissimas afflictiones: quasi diceret Deus & serenum cœlum & temperiem aeris vobis dabit, vt terra proferat fruges suas: sed tamen imminet grauis tempestas, & non eritis immunes à procellis & grandinibus. Cæterùm, vbi Deus vastauerit partem agrorum, benedicet segeti vestræ & vitibus, ita vt suppetat vobis victus ad sufficientiã. sic etiã hoc loco Deus Ecclesiam suam proteget, deinde propitius erit, quia abluet omnes sordes scelerũ, & dabit vobis fidos pastores, vbi abstulerit omnes imposturas Satanę: sed interea manet vos grauissimę afflictiones, & expectanda est dura conditio & difficilis ad tolerandum: quoniam Deus videbitur populum suum velle perdere. talis erit dissipatio. hac ratione dicit fore in tota terra grauissimas clades: *Quoniam duæ partes*, inquit, *morientur: tertia duntaxat restabit*. Nunc videmus quàm bene hæc conueniant, atque vt fluat contextus Prophetæ. denique significat quod antehac promisit de futura Dei gratia, non spectare ad promiscuum vulgus & totum corpus populi: sed ad fideles, quos eripiet mirabiliter Deus ab interitu. nam ex populo Deus seruabit tertiam partem duntaxat: duas autem iam decreuit perdere. nunc minimè ambiguum est Prophetæ consilium. sed hinc colligimus, quæcunque Deus quotidie promittit Ecclesiæ suæ, non extendi indifferenter ad omnes: quoniam multi falsò obtendunt eius nomen: ipse autẽ suos agnoscit, quẽadmodum dicit Paulus: ideóque hortatur vt discedat ab iniquitate quisquis inuocat nomen Domini. Sciamus ergo minimè spectare ad hypocritas promissiones gratię Dei: quoniam etsi decreuit benignè & humaniter agere cum Ecclesia sua, non tamen desinit eam extenuare, vt tertia pars duntaxat salua maneat. ideo quoties de misericordia Dei erga Ecclesiam agitur, & de auxilio, semper occurrat nobis ista purgatio de qua nunc Zacharias loquitur, quòd scilicet Deus abscindet tertiam partem, nempe quum maior numerus semper in exitium suum ruat. Satis igitur est tertiam partem eripi ab interitu: quia hæc sententia propriè referri debet ad regnum Christi, vt antè visum est. Ad verbum legitur *Os duorum*. sed metaphoricè פי accipitur pro parte. Portio ergo ex duabus in ea: vel, *Duæ portiones in ea* (nam numerus pluralis coniungitur cum singulari, vt sæpe fit) *peribunt, exciden tur*. nam repetit Propheta sub duobus verbis excidium & cladem duarum partium. כרת significat Excidere: deinde גוע significat Mori & pessumire. neque tamen quanuis rem vnam intelligat duobus verbis, superuacua est repetitio. nam potuit hoc videri & durum & absurdum, ex populo Dei tantùm superstitem fore partem tertiam. Ista imminutio Ecclesiæ potuit exasperare multorum animos, & potuit etiam videri ferè incredibilis. ideo Propheta vt confirmet quod per se paradoxon erat, dicit *Morientur, peribunt*: ita decretum est, neque litigandum est vobis cum Deo. nam deuoti sunt exitio plures quàm qui manebunt salui. *Tertia* ergo *pars superstes erit in ea*. Sequitur:

2.Timo.2.
6.16.

Et

9 Et ducam (*vel venire faciam*) tertiam partem per ignem: & conflabo eos sicuti conflatur argentum: & examinabo eos sicuti probatur aurum: ipse inuocabit nomen meum, & ego respondebo ei: & dixi (*vel dicam,*) Populus meus est: & ipse dicet, Iehoua Deus meus

Hic longius procedit Zacharias, nempe vbi absciderit duas partes Deus è populo, tamen tertiam sic fore saluam, vt probetur multiplici examine, & sustineat varias afflictiones. Quantum ad duas partes spectat, Dominus non afflixit eas vt ad pœnitentiam flecteret, sed voluit in totum perdere. Tertia pars ergo duntaxat seruatur in salutem. & tamē necesse est hanc quoque purgari multis afflictionibus. Valde vtilis est hæc doctrina: quoniam primò ex ea colligimus non tantùm ex orbe toto multos in exitium trahendos esse: sed ex medio Ecclesiæ sinu: quia si trecenti profitentur se Deum colere, dicit Zacharias centum duntaxat fore saluos: quia in turba multi sunt semper hypocritæ: imò grana latēt sub paleis & quisquiliis. Necesse est igitur pessum ire & addici æternæ morti plures quàm seruentur: dico etiam in ipso ouili. Nunc discamus non æmulari impios, etiamsi prosperitas eorum nos vrat ac sollicitet ad dolorem. Putamus illos esse beatos, quoniam dum illis parcit Deus & eos sustinet, nos derident, & insultant nostris miseriis. sed hìc Spiritus sanctus nos hortatur ad ferendas patiēter afflictiones: quia etiamsi ad tempus fœlicitas impiorum nos pungat, tamen pronūtiat Deus ipse illos saginari vt mactētur paulò pòst vbi contraxerint multam pinguedinē. hoc est vnum. deinde additur secundò, postquam perierit maior pars & mundi & Ecclesiæ (saltem quæ obtendit tale nomen) nos non posse aliter retineri in officio, nisi subinde Deus nos castiget. Veniat igitur nobis in mentem quod dicit Paulus, nos castigari à Domino, ne vnà cum mundo pereamus. & similitudines quas vsurpat Propheta in hunc finem tendunt. dicit enim, *Ducam eos per ignem.* Loquitur hìc de eximiis, quos Deus ad salutem elegit, & quos reposuit vt salui maneant. Dicit tamen ideo illos fore saluos per ignē: hoc est, per duras ærūnas. sed finē ipsum clarius exprimit, quòd scilicet *probabit eos tanquam aurum & argentum.* nā & stipula in ignem cōiicitur & paleæ, quemadmodum Christus docet: verùm sine profectu, quia & quisquilias & paleas consumit ignis, & quicquid corruptibile est. vbi autem aurū & argentum conflatur & purgatur, hoc fit vt maior eniteat puritas: deinde vt quod est pretiosum in istis metallis, melius constet: quoniam vbi extrahitur argentum è suis venis, nihil ferè differt à terra: idem est de auro. sed fornax sic purgat sordes in auro & argēto, vt obtineat suum pretium & excellentiam. dicit igitur Zacharias, quum Deus fideles suos in ignem coniicit, hoc facere paterno consilio vt scorias exurat: & ita sint verè aurum & argentū qui pri⁹ sordebant, vel in quibus redundabat multa superfluitas. Videmus ergo hìc discerni electos Dei, & qui verè inter filios eius censentur, à reprobis: quamuis prætexant falsò & Dei ipsius nomen & eius cultum. Cæterùm non pugnat hic locus cum illo Iesaiç, Non purgaui te quasi aurum & argentum. totus enim fuisses consumptus: quia etsi Deus examinat electos suos igne afflictionum, tamen modum imponit: quia deficerent prorsus, si ad viuum vellet eos purgare. interim tamen necesse est transire per hoc examen de quo nunc loquitur Propheta. & ita nobis hic pingitur Ecclesiæ status, quòd scilicet oporteat semper & assiduè purgari, quia toti immundi sumus. deinde postquā nos Deus suo Spiritu abluit, adhuc tamen multæ immunditiæ in nobis resident: præterea alias atque alias contrahimus: quia fieri non potest quin multa contagio ad nos perueniat ex tot vitiis quibus vndique sumus circūdati. Iā adiungit, *Ipse inuocabit nomen meum, & ego respondebo ei.* hac consolatione mitigat Deus quod per se fuisset asperum & molestum. Durum est cernere tot horribiles ruinas, quū Deus pessundat maiorem partem orbis, & in Ecclesiam ipsam perrumpit eius vindicta, sic vt seueritas eius vndique nobis metum incutiat. sed accedit etiam illud secundum, nos scilicet quotidie sentire ignem, quasi Deus vellet nos vrere, quamuis non consumat. ergo Propheta ostēdit quomodo dulcescāt nobis omnes miseriç, & tristitia non sit nimiū grauis: quia scilicet exercemur cruce & ferulis ac castigationib⁹ Dei ad inuocationē nominis eius. Inuocationē sequitur exauditio: qua nihil magis optabile est. iā ergo à fructu demōstrat Propheta, nō esse cur fideles obmurmurēt Deo, vel impatiēter ferāt sua mala, quoniā purgati iā possunt seriò ad eū cōfugere. Si quispiā roget an nō Deus posset Spiritu suo adducere electos ad verā pietatem? Quorsum igitur ignis iste afflictionū & tam durum examen? non agitur hic neque etiam disputandum à nobis est quid possit Deus: sed contenti simus hoc eius decreto. Vult igitur suos adducere hac ratione, vt scilicet transeant per ignē, & examinentur variis afflictionibus, quò purè nomen ipsius inuocent. Interea discendū est hanc esse verā præparationem, qua Dominus ad se reuocat electos suos, & format etiam ad syncerum pietatis studiū, quum scilicet cruce & variis pœnis eos exercet. nam prosperitas instar est rubiginis. Non possumus ergo ad Deum respicere claris oculis, nisi purgati. Purgatio autē, quemadmodū

Ps. 37. a. 1.

Matth. 3. c. 12

Ies. 48. b. 10

iam dixi, pendet ab illo Dei consilio, quo decreuit Ecclesiam suam cruce domare. ergo de primo ad vltimum necesse est nos esse obnoxios ferulis Dei, vt eum ex animo inuocemus: quia animi nostri rebus secundis ita flaccescunt, vt non possint ad preces assurgere. Cæterùm hæc consolatio semper aptanda est ad dolores nostros leniendos, vbi caro nostra vel ad contumaciam vel ad desperationem nos impellit, occurrat hoc remedium, nempe etiam si castigatio dura sit dum sentitur, debere tamen æstimari à suo fine, quemadmodum etiam Apostolus admonet vltimo capite ad Hebræos. Præsertim discamus tunc seriò inuocari Dei nomen, vbi subacti sumus & correcta est in nobis omnis ferocia, omnis luxuria carnis. nam sumus similes vitulis indomitis, quéadmodum dicit Ieremias, vbi nobis Dominus indulget. ergo eruditio crucis necessaria est, vt vigeant inter nos seriæ precationes. Tandem ostendit quomodo inuocetur Deus: quia scilicet edocti sumus ipsum nobis facilem & propitium fore, quoties inuocabitur. neque enim satis esset sub onere afflictionum gemere, & ita expergefieri ad orandum, nisi Deus ipse nos alliceret & faceret spem gratiæ. Ideo adiungit Propheta, *Dicam, Populus meus est: & ipse dicet, Iehoua Deus meus.* denique significat Propheta, nisi præluceant promissiones Dei, & nos inuitent ad precandum, non posse extorqueri à nobis synceram vllam precationem. Quare? primùm accedimus ad Deum sola fide, & illa nobis aperit ianuam: & repudiantur omnes preces quæ in fide fundatæ non sunt. deinde scimus naturaliter homines horrere conspectum Dei, nisi vbi gustum præbet bonitatis suæ & amoris. ergo notatu dignissimum est quod hìc dicit Zacharias, præire scilicet vocem Dei, vt cum fiducia sequamur & possimus ingredi ianua aperta ad orandum: quia nisi primo loco diceret, *Vos estis populus meus*, non possemus nobis tantum arrogare, vt prodiremus in eius conspectum cum hac voce, *Tu es Deus noster.* Quis enim obstrinxit nobis Deum, vt nobis sit Deus? nempe ipse sponte se nobis obligauit, quia pollicitus est nos sibi fore in populum. ergo, vt iam dixi, nullum erit ritè orandi principium, donec edocti fuerimus Deum paratum esse ad exaudiendas preces, quemadmodum dicitur in Psalmo, Tu Deus exaudiens preces, & omnis caro ad te veniet.

Ierem. 50. b.10

Psal. 45. a 3

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides nos refertos esse tot prauis cupiditatibus, quæ inquinant quicquid in nos puritatis cōtulisti per Spiritum tuum, vt proficiamus quotidie sub tuis ferulis, & ita nos subijciamus tibi regendos, vt simus placidi & morigeri, etiam quum eris erga nos asperior: & semper gustemus dulcedinem bonitatis tuæ in rigore tuo, quòd scilicet saluti nostræ consulis, & adducis ad perfectam puritatem, à qua longè adhuc absumus: vt sic tibi simus subiecti in hoc mundo, quò aliquando participes eius victoriæ quam nobis peperit Christus, etiam triumphum cum illo agamus in regno tuo cœlesti, Amen.

CAPVT XIIII.

1 ECCE DIES venit Iehouæ, & diuidentur spolia tua in medio tui.

2 Et congregabo omnes gentes contra Ierusalem in prælium, & capietur vrbs & diripientur domus: mulieres stuprabuntur, & exibit dimidia pars vrbis in exilium, & residuum populi non excidetur ex vrbe.

Prosequitur Zacharias eundē sermonem quē vidimus. quia enim promiserat lætū & fœlicem statū fidelibus, qui redierant in patriā contēptis deliciis Chaldææ, iā præmonet non tantā fore eis pacē, vt habitent in Iudæa sine multis incōmodis & molestiis. & hoc modo eos hortatur ad tolerantiā, ne deficiant in rebus aduersis, & ne pœniteat ipsos reditus: quasi delusi fuissent magnificis illis promissionibus. Quidā referunt hoc caput ad tēpus Antichristi: alii trahunt vsq; ad diē extremū: alii exponunt de clade vrbis, quæ contigit sub Vespasiani imperio. ego autē non dubito quin Propheta hìc cōplecti voluerit clades omnes quæ instabant: quia nondū vrbs ædificata fuerat, quū Iudæi duriter vexati fuerunt à suis vicinis. deinde scimus quàm atrocē tyrannidē exercuerit Antiochus. denique continua fuit series malorū ex quo cœpit templū cum vrbe extrui, vsq; ad Christi aduentū. Quoniā ergo poterant Iudæi qui prætulerāt exteras regiones patriæ, gloriari de sorte sua & despicere fratres suos quasi stultè & inconsideratè mutassent locum, & fuissent nimium præcipites in reditu: deinde ne etiam ipsi incolæ terræ putarent melius agi cum exulibus quàm secum: ideo voluit Deus prædicere per os Zachariæ quicquid instabat malorum, vt forti animo fideles

sese

sese accingerent ad obeunda certamina, neque vnquam succumberent vllis malis: quia scilicet Dominus plus illis promiserat, quàm poterant consequi in Chaldęa, & aliis regionibus. Quando igitur tenemus Prophetæ consilium, iam descendo ad verba. dicit *diem venturum Iehouæ, quo diuidantur spolia in medio vrbis.* Per demonstratiuum pronomen, quemadmodum alibi dictum fuit, notatur certa fides vaticinii. Monstrat enim quasi digito Propheta quod tamen sensu humano comprehendi nondum poterat. dicit autem *diem venturum Iehouæ*, vt agnoscant se daturos iustas pœnas, quum Dominus ita eos tractabit. scimus enim vt sibi indulgeant homines, ac delicias faciant: & si Deus non videtur satis clementer cum ipsis agere, vt facilè obstrepant quasi nimis esset seuerus: Propheta igitur admonet tantam calamitatem non venturam absque causa: quoniam tunc Deus iudicium suum exercebit. non describit quidem hoc multis verbis. sed perinde est acsi eos citaret ad Dei tribunal. Vbi autem intelligimus nobis negotium esse cum Deo, nihil nobis prodest obstrepere. Obmutescere igitur satius est, dum statuitur nobis Deus in medio, quia certum est ipsum nūquam modum excedere in nobis castigandis. Cæterùm, hìc narratur dura afflictio. nam significat Zacharias vrbem fore expositam hostium libidini, vt securè spolia sua diuidant in medio eius gremio. nam quod rapiunt victores, furtim postea inter se diuidunt. & scimus multas vrbes fuisse spoliatas, vbi tamen non ausi sunt victores proferre suas prædas. sed hìc Propheta intelligit nihil fore virium in Iudæis, vt hostes suos impediant, quominus quæ rapuerint spolia diuidant per otium in media vrbe. Postea adiungit, *Congregabo gentes omnes contra Ierusalem.* Confirmat quod iam dixi, Deum scilicet istarum cladium fore authorem: atque ita iniicit frænum Iudæis, ne expostulent de calamitate nimis aspera. Breuiter ergo significat gentes non fortuitò venturas, vt oppugnent Ierosolymam: & quicunque motus oriantur, non habituros suam originem à casu, vel fortuna, vel consiliis hominum, sed ab ipso decreto cœlesti. Iubet igitur eos respicere in Deum, vt sese humilient sub potenti eius manu, quemadmodum etiam nos hortatur Petrus. Poterat breuius dicere, gentes omnes conspirationem inter se facient: sed adscribit hoc Deo, quòd scilicet ipse gentes adducet: quemadmodum si quis princeps colligeret exercitum, quem iuberet militare sub auspiciis suis. & *gentes omnes* nominans, admonet non fore leues tentationes: quia talis erit hostium conspiratio & tam densa congeries, vt parum absit ab interitu Ierosolyma. Cęterùm, postea subiicit consolationem, qua temperat grauitatem illius cladis: sed prius dicit, *Capietur vrbs, spoliabuntur*, vel diripientur *domus, & mulieres stuprabuntur.* Quæcunque accidere solent vrbi per vim captæ, hìc dicit Propheta passuros esse ciues Ierosolymæ: quia scilicet hæc est extrema cōtumelia, videre vxores stuprari ab hostibus. deinde paupertas sæpe grauior est morte: & tamen dicit, vbi fortunis suis exuti fuerint, visuros etiam contumeliam illam, quę morte erit durior, nēpe quòd trahentur ad tantum flagitium & dedecus mulieres. Adiungit *dimidiam partem vrbis exituram.* Prius dixerat tertiam partem duntaxat incolumem fore: nunc verò videtur secum pugnare. sed in numeris non est anxiè laborandum, quemadmodum alibi admonui. sæpe enim dimidiam partem & deinde tertiam ponunt Prophetæ, quum tamen nolint aliquid diuersum notare. Perinde igitur est acsi diceret, fore magnam vastationem, vt vix dimidia pars salua maneat. Sequitur cōsolatio, cuius memini, quòd scilicet *residuum populi non exterminabitur ab vrbe.* His verbis docet Propheta, etiamsi hæc conditio valde acerba sit, quòd vrbs redigetur ferè in vastitatem, beatos tamen fore, qui ex animo in patriam reuersi Deum syncerè colēt, quia semper manebit superstes Ecclesia: vtcunque Dominus numerum imminuat, tamen fore corpus aliquod Ecclesiæ saluum, quamuis exiguū sit. hoc igitur est consiliū Prophetæ, solari fideles, vt sustineant quæcunque instant mala & expectent quod Deus promittit, nempe vt emergat rursus aliqua Ecclesia & reipsa ostendat Deus Ierosolymā non frustra esse sanctuarium suum, vbi scilicet benedicet reliquiis quæ saluæ euaserint, & quidem admirabili eius gratia. Postea adiungit:

1. Pet. 5. b. 6

3 Et egredietur Iehoua, pugnabit contra gentes istas, sicut die quo præliatus est in die prælii.

Amplificat hìc Zacharias gratiam Dei, nempe quia prodibit apertè & ex professo bellum geret cōtra omnes hostes Ierosolymæ. Iam hæc erat non parua mitigatio malorū, quòd pars Ecclesiæ seruanda esset. Cæterùm, hìc aliquid longè præstantius denuntiat Propheta, nempe vbi Deus afflixerit Ecclesiam suam & passus etiam fuerit violenter ab hostibus opprimi, tandem fore vindicem omnium iniuriarum, quę illatæ fuerint. scimus quàm nos vulnerent istæ cogitationes, vbi Deus laxat frænum impiis hominibus & lasciuiunt in sceleribus suis, agunt etiam suos triumphos: insultant contra Deum & ferè conspuunt nubes ipsas. vbi igitur ita petulanter exultant impii & Deus interea dissimulat & quiescit, difficile est patienter expectare quisnam futurus sit exitus. Ideo Propheta Deū vindicē fore promittit,

vbi Ecclesiam suam permiserit ad tempus castigandam impiis & profanis hostibus. *Egredietur Iehoua*, inquit. scimus quid valeat metaphorica ista loquutio. Addunt aliquando Prophetæ, Egredietur Deus è loco suo sancto: quasi dicerent, Iudæos certa experientia sensuros non frustra inuocari in templo Dei nomen, neque etiam frustra illud fuisse dictum, Deum sedere inter Cherubim. sed videtur Propheta hìc generaliter Deum inducere, quasi prodeuntẽ è latebris armata manu, vt hostes Ecclesiæ suę repellat. *Egredietur* ergo *Deus*: nempe quia occultauerat virtutem suam ad tempus: quemadmodum scimus Deum abscondere faciem suã à nobis quoties non fert auxilium & re vera etiam putamus nos ab ipso negligi. Quoniam ergo Deus quantisper virtutem suam occultat, videtur ferè destitui potentia, ideo Propheta hìc dicit, *Egredietur Iehoua: & pugnabit*, inquit, *contra gentes istas*. His verbis significat non esse causam, cur inuideant fideles hostibus suis, etiam vbi fœliciter illis omnia succedẽt: quia tandem sentient non posse violari Ecclesiam, quin Deus ipse causam suscipiat, quemadmodum promisit, Ero hostis hostibus tuis. & quoniam res erat difficilis creditu, reuocat in memoriam veteres historias: *sicuti die*, inquit, *quo præliatus est in die prælij*. Restringunt quidam hanc partem ad transitum maris rubri. sed puto Zachariam complecti documenta omnia, quæ ediderat Deus, vt ostenderet Iudæos sibi esse curæ. Deus ergo non semel, neque vno tempore, neque etiam vno modo virtutem suam exeruerat, vt palàm sentirent Iudæi se eius auxilio esse victores. hoc intelligit Zacharias dicens, Et vos, & patres vestri iampridem experti estis vt Deus soleat pro Ecclesia sua pugnare. Ornauit enim vos innumeris victoriis, sæpissimè fuistis desperatione obruti, repentè vobis affulsit sua gratia & præter spẽ vestram vos liberauit. certamen sæpe vobis fuit cum validissimis hostibus: profligati sunt, & quum essetis longè impares tam numero quàm viribus, Deus tamen contulit vobis faciles victorias. Quum ergo Deus toties & tam diuersis modis hostes vestros deiecerit, nunc cur non idem sperabitis ab eo? Videmus ergo cur Propheta hìc commemoret vetusta prælia Dei, nempe vt Iudæos cõfirmet experientia ad bene sperandum: neque dubitent Deum satis valida potentia instructum esse ad subigendos omnes impios, quia nihil ei decessit. Et adiungit, *In die prælij*, nempe quum opus esset cœlesti auxilio. Vocat enim diem congressus. nam propriè hoc valet nomen קרב. Vbi igitur necesse fuit Deum manus conserere cum hostibus, tunc apparuit eius potentia. ideo non est cur in posterum dubitetis, quin hostibus vestris adhuc præualeat. & scimus hunc docendi modum satis frequentem & tritum esse Prophetis, nempe dum producunt in medium exempla gratiæ & potentiæ Dei, quibus testatus est satis in se vno esse præsidii ad Ecclesię salutem. Iam etiam accommodare ad nos oportet quod hìc dicitur: quia non tantùm ætatis suæ hominibus, vel qui paulò pòst nati sunt, loquutus est Zacharias: sed voluit vsque ad finem mundi Ecclesiam instruere virtute, ne deficiant fideles in vllis tentationibus. Quoties ergo præualent impii & nulla spes nobis affulget, recordemur quàm sępe & quàm variis modis Deus mirabiliter Ecclesiam suam quasi à morte eduxerit: quia voluit non semel tantùm opitulari suis, sed etiam nos animare, ne despõdeamus animos hodie, quum eadẽ mala perferẽda sunt nobis, quibus cum luctati sunt sancti Patres olim. Postea adiungit:

Exod. 23. c. 22

4 Et stabunt pedes eius in die illa super montem Oliuarũ, qui est è regione Ierusalem ab Oriente: & scindetur mons Oliuarum à dimidia parte sui ab Oriente ad Occidẽtem (*vel, versus Orientem & Occidentem*) vallis magna valde: & discedet dimidia pars montis ad Aquilonem & dimidia pars eius ad Meridiem.

Continuat eandem sententiam, nempe conspicuam tunc fore Dei virtutem ad profligandos hostes. sed hìc figuris sermonem suum illustrat, quasi vellet adducere Iudæos in rem præsentem. nam prosopopœia hæc non aliò spectat, nisi vt sibi proponant fideles Deũ quasi visibilem: & ita confirmat eorum fidem, sicuti necesse est. nam vt crassi sumus & impliciti terrenis cogitationibus, vix mentes nostrę in cœlum assurgunt etiamsi Dominus clara voce nos ad se inuitet. Ergo vt ruditati nostræ subueniat Propheta, hìc hypotyposin adiungit, quasi Deus nobis staret ante oculos. *Stabunt*, inquit, *pedes eius super montem Oliuarum*. Noluit hìc promittere miraculum quale concipere possent imperiti ex litera: sicuti etiam, vbi paulò pòst dicit, *Mons ipse findetur & dimidia pars verget ad Orientem, dimidia altera ad Occasum*. Hoc nunquam contigit, vt scinderetur mons ille: sed quoniam Propheta non poterat in grauissimis tentationibus, quę cẽties poterant opprimere pias animas, sine figuris extollere quantum res poscebat Dei potentiam, ideo sese accommodat, sicuti dixi, ad modulũ carnis. Summa est, tam illustrem fore Dei potentiam in liberanda Ecclesia, acsi Deus ipse visibili modo se ostenderet & specularetur prælium ex montis cacumine & mandaret etiam pro imperio

hoc

hoc vel illud fieri. Primò dicit, *Stabunt pedes eius in monte Oliuarum*. Cur non dicit potius, in vrbe ipsa? nempe hac loquendi forma notare voluit, Deum acturum esse excubias, vt longè prospiciat quid vtile sit in Ecclesiæ suæ salutē. Scio hæc omnia allegoricè exponi, quòd scilicet Christus apparuit in monte Oliuarum, quum ascendit in cœlos: deinde quòd diuisus mons ille fuerit, vt esset permeabilis & transirent Apostoli in diuersas mundi plagas, vt ita expugnarent omnes gentes. sed argutiæ istæ sicuti multis placent, ita vbi quis propius eas expendet, parum firmæ sunt. ego igitur simplicius accipio quod dicit Propheta, nempe manum Dei fore satis conspicuam, vbi succurrere volet miseræ & afflictæ Ecclesiæ. Eôdem etiam pertinet quod dicit, *Vallem magnam fore mediam, quia scindetur dimidia pars versus Aquilonem & dimidia pars versus Meridiem*. perinde est acsi diceret, Ierosolymam quasi latuisse sub monte illo, vt esset obscurior, sed fore postea in excelso loco: quemadmodum alibi dicitur, Et eleuabitur mons Domini supra omnes montes, tam apud Michęam quàm apud Iesaiam. scimus collem illum semper fuisse exiguum: & tamen Iesaias & Michęas promittunt altitudinem, quæ superet ferè nubes ipsas. Quid hoc sibi vult? nempe quòd tanta erit gloria Dei Ierosolymę, vt emineat templum super omnes altitudines. sic etiam hoc loco *Scindetur mons*, inquit, *Oliuarum*, nempe vt Ierosolyma non sit in vmbrosa valle, quemadmodū prius, & tantùm habeat colliculum in parte vna: sed pateat longè & latè eius prospectus, ita vt gentes omnes eam suspiciant. hoc simpliciter, meo iudicio, voluit Propheta. Si cui magis placeant allegoriæ, ab aliis petat. Nunc sequitur:

Ies. 2. a. 2.
Mich 4. a. 1.

5 Et fugietis in vallem montium (*vel per vallem*) quia pertinget vallis montium ad Azal (*alii vertunt, ad proximum, alii, ad excelsum*) & fugietis sicuti fugistis à facie motus diebus Vziæ regis Iehudah: & veniet Iehoua Deus meus: omnes sancti tecum.

Hìc etiam dicit Propheta terribilem fore Dei præsentiam, vt in fugam impellat ipsos Iudæos. etsi enim promittat Deum fore liberatorē electi populi, quia tamen adhuc permixti erant hypocritæ electis, ideo variè loquitur. sed interea notandum est, etiamsi Dominus in salutem nostram appareat, fieri tamen non posse, quin maiestas eius incutiat nobis terrorem. nam semper carnem humiliari necesse est coram Deo. Quod ergo dicit Propheta tantundem valet acsi dixisset aduentum hunc Dei, cuius nuper meminit, fore omnibus formidabilem non apertis tantùm inimicis, ad quos perdendos veniet: sed etiam ipsis fidelibus, quum tamen sciant instructum esse potentia ad ipsos seruandos. & ita videtur Propheta, ratiocinari à minori ad maius. nam si fideles, qui Deum cupidè expectant, tamen trepidant & expauescunt ad eius præsentiam, quid necesse est hostibus accidere, qui sentiunt illum sibi esse aduersum? sicuti ergo hìc Propheta fideles iubet paratos esse ad Deum reuerenter excipiendum, ita etiam ostendit formidabilem omnibus impiis fore, ne dubitent electi confugere ad eius auxilium & in eo quiescere. dicit autem, *Fugietis per vallem montium*. Quidam interpretes diuinant fuisse certam vallem, quæ sic vocata fuerit, quoniam longus erat tractus per continuos montes. sed nihil tale in Scriptura legitur. mihi probabile est, vocari *Vallem montium* loca omnia, quæ prius salebrosa erant & impedita, vel perplexa. Quum ergo multi essent saltus & non pateret transitus facilis per regiones illas, Propheta dicit fore longam vallem, quæ nunquam fuerat prius, sed quam scissura illa, de qua loquutus est, efficiet. Et in eundem sensum adiungit, *Pertinget vallis montium vsque ad Azal*. Puto esse nomen proprium loci: Quanquam alii vertunt, proximum: sed non video qua ratione. sensus igitur est, vbi prius erant multi colles, qui abrumperent transitum, aut etiam montes per quos penetrare difficile esset, fore continuam vallem & æquabilem vsque ad locum satis remotum. Dicit autem *fugam* pręcipitem fore *sicuti diebus Vziæ regis Iehudah*. nam ex sacra historia satis patet tunc Iudæam fuisse concussam graui terræ motu. Iudæi, vt sunt audaces in suis coniecturis, diuinãt hoc fuisse factum, quum Vzias ad altare accessisset vt suffitum Deo offerret. Et Hieronymus eos sequutus est. Cæterùm, quo tempore ille motus terræ cōtigerit non satis certum est. Amos dicit initium prophetandi sibi fuisse biennio ante terræ motum. sed quam ob causam terra tunc concussa fuerit nusquam legimus. & tamen tam ex hoc loco, quàm ex aliis colligere promptum est, fuisse illud horribile signum, vel præsagium vindictæ Dei. Voluit igitur Deus Iudæis tunc denuntiare horrendam cladem, vbi terram ita concussit. Et in hunc finem etiam dicit nunc Zacharias fugam fore præcipitem, sicuti quum Iudæi quasi in vltima desperatione omnes se in fugam proriperent tempore illo Vziæ. *Sicuti* ergo *fugistis à facie terræ motus, ita fugietis nunc*. Intercesserat autem iam longum tempus à morte Vziæ ad reditum populi: ideo significat Propheta cladem fore insolitam, quia non contigerit similis, & quæ ita exterruerit Iudæos à pluribus seculis. Cæterùm, memoria tenendum est quod dixi,

Am. 1. a. 1.

hunc Dei aduentum non ita formidabilem describi, quasi vellet minari Iudæis: sed potius ostendit impios omnes non posse subsistere ad Dei præsentiam, quia terrebit etiam eos ipsos in quorum auxilium prodibit. Interea etiã simul notandũ est quod dixi: Deũ scilicet sermonem variare in suis Prophetis, quoniam nunc Ecclesiam totam alloquitur, vbi hypocritę permixti sunt probis & ita necesse est minas etiam adiungi promissionibus: nunc sermoné peculiariter dirigit ad solos electos: quibus merum fauorem ostẽdit. Dicit tandem, *& veniet Iehoua Deus meus.* Propheta repetit quod paulò antè dixerat, nempe Dei virtutem fore sensibilem Iudæis, acsi eã oculis cernerent. neque enim hìc imaginari oportet aliquem descensum Dei è cœlo: sed docet, sicut dixi, quanuis abscondita ad tempus erit Dei virtus, tandem sic fore propinquã ad electos liberandos, vt ferè appareat, Deum ipsum è cœlo venisse. Vocat *Deum suum*, quò plus fidei conciliet vaticinio. nec dubium est, quin hac animi magnitudine insurrexerit contra omnes impios, quibus ludibrio erant tam promissiones quàm minæ: deinde etiam quin voluerit fulcire piorum animos, ne dubitarẽt hoc sibi diuinitus promitti, quanuis audirent vocem mortalis hominis. Propheta igitur hìc magna fiducia vendicat sibi Deum: quasi diceret non esse cur iudicent de sermone suo vel ex terrenis mediis, vel ex sua ipsius persona. denique hìc affirmat se diuinitus esse missum, non temere irrumpere, vt quicquam promittat quod ipse commentus fuerit, sed legitima vocatione esse pręditum, vt Dei personam sustineat. Et huc etiam pertinet apostrophe, quæ à quibusdam malè negligitur, *Omnes sancti tecum.* hoc enim habet speciem indignationis, acsi Propheta sese auerteret à suis auditoribus, quos videbat magna ex parte contumaciter respuere cœlesté doctrinam. conuertit enim sermonem suum ad Deum. Videtur partem gratiæ perdere oratio, quum ita abruptè loquitur Propheta, *Veniet Iehoua Deus meus, omnes sancti tecum.* nam poterat dicere, Et sancti omnes cum eo. sed quemadmodum iam dixi, acsi præ fastidio iam non posset cum malignis & peruersis hominibus agere, Deum ipsum compellat. & hoc etiam nõ parum valet ad confirmandam vaticinii fidem, vbi non tantùm securè hominibus denũtiat quod futurum est, sed aduocat Deum ipsum in testem: imò quasi in arcano colloquio esset familiariter depromit quod certò cognoscit sibi esse à Deo mãdatum. Porrò intelligit meo iudicio, per sanctos, ipsos Angelos. nam comprehendere sanctos Patriarchas & Reges, durũ esset ac longè remotum. scimus autem Angelos etiam aliis locis vocari sanctos, quemadmodum vidimus tertio cap. Habacuc. vocãtur aliquando electi Angeli. denique significat Propheta aduentum istum Dei fore magnificum, vt expergefiant hominum mentes in eius admirationem, quasi visibili modò cum Angelis descenderet. Hęc summa est:

6 Et erit, die illo non erit lumen pretiosum & coagulatum (*ad verbũ est, non erit lumen pretiositatum & coagulationum.*)

7 Et erit die vno (ille notus est Iehouæ) non dies, neque nox: & erit (*aut accidet*) ad tempus vespertinum, vt sit lumen.

Confirmat Propheta quod antè vidimus, nempe Ecclesiam fore obnoxiam multis molestiis & perturbationibus, ita vt non fruantur fideles communi luce. sed sint abiecti infra communem hominum sortem. Et semper in eundem finem respicit, vt scilicet fideles comparent se ad tolerantiam, neque sibi promittant delicias in terra sancta, quasi immunes essent ab omni examine crucis. Ne ergo se decipiant vana spe, ideo illis proponit multas calamitates, & multa incommoda, vt fortiter expectent auxilium, de quo concionatus est, vbi ita erunt demersi in densas tenebras, vt vix diiudicent inter diem & noctem. Sed cras reliqua prosequar.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignatus es nos segregare in peculium, & sub auspicijs tuis nos quotidie deducis, inuitas etiam tam benignè ac comiter per Euangelij tui vocem: da inquam, ne tale tantúmque beneficium respuamus, vel indignos reddamus nos hac sancta vocatione: & quicquid malorum nobis ferendum est, vt æquis animis sustineamus, donec tandem defuncti certaminibus, quibus nunc exercere & probare vis fidem nostram, recipiamur in beatam illam quietem, quæ nobis reposita est in cœlo & quam etiam nobis peperit vnigenitus Filius tuus sanguine suo, Amen.

BREVITER herì exposuimus quo sensu dicat Propheta non fore discrimẽ diei & noctis ad aliquod tempus, nempe vt se comparent fideles ad vtramque fortunam, quemadmodum loquuntur vulgò: & nihil certi, vel stabilis sibi in mundo promittant. nam dies & noctes pro singulis anni temporibus habent suum cursum. sed Propheta docet fore dubium tempu-

tempus,perinde acsi esset crepusculum:vel non fore constantem lucem, sed permixtam tenebris.Coniungi autem debent simul duo versus quum dicit,*Die illo neque lumen fore pretiosum & coagulatum*,vel ex opposito fore densitatem. Quod enim mox adiungit, *Die illo non fore diem vel noctem*, alii disiungunt, sed malè,sicuti statim videbimus. sed quantum ad verba spectat, *Lucem pretiositatum* יקרות vocari eximiam satis conuenit inter omnes scriptores. ergo quantũ ad hoc nomen nulla est ambiguitas,quin Propheta intelligat non fore diem lucidum,qualis solet esse cœlo sereno.sed in secundo nomine interpretes variant:scribitur יקפאון.קפא significat coagulare vel densare:vnde קפאון densitates,vel densam caliginem significat.sed quidã putant י esse formale nominis:alii autem putant positum esse loco ו: & hoc magis probabile est,potéstque facilè colligi ex toto contextu,quanquam adhuc poterit esse duplex sensus. si enim coniungimus duas istas voces,intelliget Propheta non fore lucem eximiam & non fore etiam crassas tenebras. Cæterùm, possemus accipere lucem densitatum pro luce firma & stabili,quæ ita vires collegit,vt non posit facilè obtenebrari. Mihi autem magis probatur diuersa sententia.scimus copulam Hebræis sæpe accipi loco aduersatiuæ particulæ:& optimè conueniet hæc expositio, non fore lucem eximiam,quin potius densitates,hoc est,caliginem,quæ solis conspectũ obscuret,vel impediat oculos hominũ quo minus fruantur plena luce.videtur omnino hoc velle Propheta noster:*die illo non fore lucem*,hoc est,diem illũ nõ fore lucidũ,nẽpe ad eã prę stantiã,vt posit numerari inter pulchros& serenos dies,vel splẽdidos:sed potius fore densitates,hoc est,fore tẽpus obnubilũ , quia caligo multa impediet aerem,& arcebit oculos hominum à conspectu solis. Quantum attinet ad summam rei,satis apparet quid voluerit Propheta,quemadmodũ herì cœpimus attingere & nuper iterũ admonui,nempe tempus fore dubium,ita vt sibi metuant in singulas horas, vel in singula momẽta miseri Iudæi,quia scilicet videbũt instare multa discrimina:& semper erit aliqua species mutationis subitæ:quẽadmodum vbi videmus surgere Australẽ vẽtũ, & nubibus cœlũ obduci,statim metuitur imber,etiam quisque domi se cõtinet:& qui iter faciunt non audẽt longius progredi,ne deprehendat eos tempestas.sic etiã dicit Propheta,tempus illud simile fore diebus turbidis & obscuris.In eundem sensum addit, *Erit die vno, quo non erit dies & nox*: quasi diceret,non erit stabilis aliqua temporũ ratio.Interpretes longè aliter exponunt,nempe non fore diem,nec noctem. Dicunt quidam,quia Dominus gubernabit Ecclesiam suam sub fide: scimus autẽ sub fidei custodia absconditam esse nostram salutem. Alii in contrariã partem trahunt,quòd scilicet Dominus fulgore suo sic replebit cœlum & terram,vt iam nõ opus sit sole vel luna,quemadmodum dicitur apud Iesaiam , Non lucebit tibi sol per diem, neque luna per noctem:sed erit tibi Iehoua in lucem æternam.sed meræ sunt argutiæ . Ego non dubito hanc esse genuinam Prophetæ mentem,quòd scilicet in continua trepidatione erunt homines:quemadmodum vbi aer diuersis ventis agitatur: vbi etiam ab vna parte surgunt nubes,auditur tonitru:deinde euanescit solis splendor . vbi igitur talis est incertitudo aeris,scimus homines sibi metuere,quia vix discernunt inter diem & noctem.Sic etiam Propheta noster admonet fideles de rebus futuris & eos instruit ad patiẽtiam, ne qua tempestas eos percellat, & etiã deprehensi abiiciant animos,sed expectent quod prædictum est,nempe tenebras sic fore permixtas luci,vt sint quasi in continuo crepusculo. Crepusculum aũt veteres dixerunt à crepero,quod est dubium. Sed notãdum est etiam quod dicit *diem illum circa vesperum fore lucem*. hic enim significat,semper lætum fore exitum fidelium ærumnis. Quãuis ergo inter multas curas æstuent & quasi trepident inter varios metus,acsi essent in tenebris: dicit tamẽ *fore lucidum vesperum*. Et hoc diligenter notandum est,quia vnico hoc solatio lenire solet Spiritus piorum dolores,quòd scilicet vbi paulisper Deus eos exercuerit, finem omnium malorum breui instare,& quidem lætum:ita vt Deus illis affulgeat,quemadmodum si sol meridie luceret. Reuocat,in summa,fideles ad finem,quia etiam Deus ita discernit inter electos & reprobos.quum enim promiscuè vtrosq; affligat & quasi obruat tenebris,lucẽ tamẽ repositã seruat electis suis:& postquã aliquãdiu eos iacere in tenebris passus fuerit,tandem emergere facit ad clarã lucẽ:reprobos aũt priuat omni spe. Hãc rationẽ nunc sequitur Propheta:quasi diceret non esse causã,cur exanimẽt fideles res aduersæ,quasi caligo vndiq; illis incũberet:quia Dominus tandẽ restituet illis lucẽ, qua carere necesse erit ad tẽpus. Hic aũt non loquitur Zacharias de vno die,sed tẽpus illud dicit simile fore diei turbido, vsque dum Christus aduẽtu suo plenã lucem restituat,sicuti est sol iustitię,vt videbim⁹ apud Malachiam.Iam dicit *diem illum notum esse Deo*,vt fideles pendeant ab eius arbitrio,neque inquirant nimis solicitè de re sibi & toti mundo abscondita.*Diem* ergo *soli Deo notum esse* dicit Zacharias,quãuis loquatur de rebus notis & quas etiã experiẽtia discere Iudęos tãdẽ oportuit. sed spectandũ est eius consiliũ.vult enim quasi frænare piorũ animos,ne se discruciẽt superuacuis curis,quẽadmodũ solemus nimis esse curiosi:vbi De⁹ vult nos quiescere & dare prouidẽtię suę locũ,illic titillãt nos multæ cogitationes & huc atq; illuc impellũt:ita torquem⁹

Ie.60.d.19

Mal.4.a,2

nos misera anxietate. Quũ ergo morbus hic ingenitus sit humano ingenio, Propheta opportunum remediũ adhibet, nempe vt fideles se permittant regendos Deo & sequantur exemplum patris sui Abrahæ, Dominus prouidebit: quũ esset in rebus extremis, nec iam pateret vllum effugium, permittit se prouidentiæ Dei. sic etiam Zacharias dicit hoc totũ esse penes arbitriũ vnius Dei, vt nunc cœlũ tenebris obducat, nunc restituat solẽ, nũc misceat luci tenebras: & nihil esse melius quàm vt homines sese contineant, neq; inquirãt plusquã fas est, neque etiã detrahãt quicquã Dei potestati. quoties enim obmurmurãt homines cõtra Dei iudicia, perinde est acsi vellẽt penetrare in cœlum & nihil illi cõcedere, nisi quod ipsi capiũt. ergo vt hãc temeritatẽ Propheta cõpescat, diẽ hunc dicit notũ fore Deo, vt patienter expectẽt fideles, dũ matur⁹ adsit finis: quia huc etiã impellit nos curiositas, vt semper velim⁹ esse certi de fine, Quoúsque tandẽ hoc durabit? & possemus quidem ita apud Deum conqueri: sed vbi nõ possumus subiicere mentes nostras eius arbitrio, tunc quasi erũpimus in furorẽ. Videmus ergo quàm vtilem doctrinam contineat hæc particula, vbi Propheta Deum iudicem & arbitrum statuit rerum omnium, ita vt Ecclesiam affligat, quantisper visum fuerit & modum etiam imponat rebus aduersis, temperet prout fuerit visum: deinde magis ac magis densitate nubium cœlum obscuret, auferat conspectũ solis. hoc totum igitur vult Propheta esse sub Dei consilio & manu. Nunc sequitur:

8 Et accidet die illo, Exibunt aquæ viuæ è Ierusalem: medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouissimum (*vel posterius*) æstate & hyeme erunt.

Hìc subiicitur vaticinium lætius, quòd scilicet præualebit tamen gratia Dei: vtcũque fideles maneãt incõmoda & molestiæ & pericula & metus & ægritudines, tamẽ dicit in talibus miseriis fore nihilominus beatos. & hoc diligenter notandũ est, quia nihil aptius potest inueniri ad leuãdos nostros dolores, quàm vbi quasi in trutina locamus Dei beneficia ab vna parte & ab altera parte pœnas & castigationes, quas nobis infligit. nam quia semper lõgè præponderat Dei clemẽtia & humanitas erga nos, hinc fit vt possimus cum sancto Iob hilariter dicere, Si bona suscepimus è manu Domini, cur etiã mala recusabimus. hoc igitur nunc proponit Zacharias, nempe quãuis Ecclesia multis curis angatur, & multos metus sustineat, agitetur inter pericula, denique sit semper quasi in trepidatione: tamen gratiã Dei, si probè expendatur, posse sufficere ad inæstimabile solatiũ: quia scilicet *Exibunt aquæ viuæ è Ierusalem.* non dubium est, quin hoc vaticinium referri debeat ad regnum Christi, quod satis colligitur ex similibus locis. ergo Propheta hactenus disseruit de multis afflictionibus, quæ instabant, ne Iudæi vel labascerent, vel prorsus deficerent: sed nunc attollit eorum animos ad regnum Christi, vnde speranda erat non tantùm liberatio ab omnibus malis, sed plena restitutio Ecclesiæ & quasi renouatio mundi. nõ dubium etiam est subesse tacitam antithesin inter aquas viuas, & alias quæ facilè exarescunt: ideo dicit fore continuum fluxum æstate & hyeme. Scimus Iudæã laborare penuria aquarũ & per totum circuitum Ierosolymæ scitur nullas fuisse aquas: erat duntaxat fons Siloe: & inde satis bona copia aquarum, & quæ sufficeret ad omnes ciuium vsus. Propheta autẽ aquas promittit viuas, quę scilicet non sint similes torrentibus, sed habeant continuum fluxum. quanquã videtur altius respicere: vt scilicet per aquas viuas intelligat spirituales: ita comparat aquas istas omnibus terrenis fluuiis: quasi diceret, fontem ex quo orientur duo fluuii, fore inexhaustum, ita vt eius vbertas nunquam deficiat, quin emittat fluuios suos ab vno mari vsque ad alterum mare oppositum & ita longos terrarum tractus irriget. Quanquam per mare Orientale multi intelligunt lacum Asphaltitem. sed mihi probabilius est, Prophetã loqui de mari Persico: quia si dixisset versus lacum illũ exituras aquas, erat breuissimum iter. Atqui potius docere vult tam vberem & largã fore aquarum copiã, vt quanuis transeant per totam terrã, nunquam tamen exarescat earũ fluxus. Per mare posterius intelligit haud dubiè mare Mediterraneũ. Summa est, quanuis prius terra sicca esset, tamen tãtam fore copiam aquarum, vt largè ad omnes vsus sufficiat, non tantùm incolis Ierosolymæ, sicut olim, sed etiam omnibus Iudæis, in quacunque regionis parte habitent. Iam quum metaphorica sit locutio, tenẽdum est quod nuper dixi, nempe hìc designari spiritualem Dei gratiã. neque nouum est, transferri aquarum nomẽ ad spiritum Dei: Effundam aquas super aridam & fluuios super sitientem: deinde, Dabo aquas mundas. nam duplex est ratio, cur Scriptura nomen aquarũ tribuat Spiritui sancto: quia scilicet partes habet mundandi & rigãdi. nos enim sumus instar ieiunæ & aridæ terræ, nisi Dominus è cœlo per Spiritũ suũ nobis vigorẽ inspiret, ac succum etiã instillet. Quẽadmodum ergo terra haurit humorẽ & succum è cœlo, vt fruges producat: ita etiã necesse est nobis arcana Spiritus virtute conferri quicquid est in nobis vigoris. Quum ergo Zacharias promittit fontem aquarũ viuentium, intelligit Dei gratiam fore expositam omnibus Iudæis, ita vt ad saturitatẽ vsq; bibant & non laborent sicuti olim aquarũ penuria. si quis obiiciat, hãc interpretationẽ videri

Job 2.c.10

Ies 44.a.3
Ezech. 36.e.25

deri coactã, in promptu est solutio, quia quum certũ sit Prophetã hîc cõcionari de regno Christi, tenẽda etiã illa est regula, Quicquid de regno Christi prædicatur, hoc debere referri ad eius naturã. Quum ergo spirituale sit Christi regnum, nõ dubiũ est, quin vbi Scriptura dicit fore largum prouentũ vini & tritici, vt alibi vidimus: fore opulentiã bonorũ omniũ: fore pacem trãquillã: fore dies lucidos: quin hoc totũ intelligat prout fert regni Christi natura. Videmus ergo quid Propheta intellexerit per *aquas viuas*: deinde cur dicat exituras versus Orientem, & versus Occasum: postremo cur addat fore perpetuas tã hyeme quàm æstate. Nunc sequitur:

9 Et erit Iehoua in Regem super totam terram: die illo erit Iehoua vnus, & nomen eius vnum.

Hîc clarius, & sine figuris demonstrat Propheta quod obscurius alioqui esse posset, dicit ergo *Iehouam fore in Regem*. hîc etiã cõparat Zacharias regnũ Christi cũ tẽporibus illis miseris & calamitosis, quæ iam præcesserant, & quæ instabãt vsque ad Christi aduẽtum. Scimus enim fuisse tristissimã dissipationẽ in tota terra, ex quo alienatæ sunt decẽ tribus à familia Dauidis. nã quum esset corpus vnũ populi, cœperunt post dissidiũ semper vltrò citróque sibi ruinã machinari. Quum ergo ita hostiliter pugnauerint Israelitæ cõtra Iudæos, apparuit ira Dei, quæ fructus erat defectionis. Scimus enim Dauidẽ non fuisse Regem creatũ hominũ suffragiis, sed electũ Dei decreto. Quum ergo desciuit regnũ Israel à filio Dauidis, perinde fuit acsi nõ posset ferre imperiũ ipsius Dei: quẽadmodum dicebat Samueli, Non te spreuerunt, sed me, ne regnẽ super eos. Et tamen Samuel ad tẽpus duntaxat præfectus fuerat regẽdo populo. sed quum populus prępostero feruore optasset sibi dari Regẽ, cõqueritur Deus se fuisse contẽptum, ne regnaret. Hoc verius impletũ est quũ decẽ tribus alienarunt se à legitimo imperio, quod Deus ipse statuerat, & iusserat esse inuiolabile. non fuit ergo Deus in Regẽ ab eo tẽpore, hoc vnum est. Postea scimus vt Reges Israel cõiunxerint se regibus Syriæ ad euertendũ regnũ Iehudah: vt Iudæi etiã asciuerint sibi auxilia ab Assyriis: postea vt confugerint ad AEgyptios. tandem regnũ Israel excisum fuit: ventũ est ad regnũ Iehudah: sic & vrbs diruta fuit, & Tẽplum incensum: ita ad tẽpus cessauit cultus Dei. Posteaquam reuersi sunt, scimus tamẽ dura & crudeli tyrãnide fuisse semper oppressos: tunc senserũt se esse discoopertos, quia non sustinuerãt latere sub alis Dei: quũ toties dixisset fore tutos & incolumes sub præsidio suo, respuerant gratiã illã. tunc ergo magno suo dãno senserunt Iudæi *Deum non esse sibi in Regem*. Ergo quum nunc de restitutione Ecclesiæ verba faciat Zacharias, meritò dicit *Deum fore in Regem*, hoc est, quãuis lacerati sint Iudęi, & quãuis expilati fuerint à tyrãnis: quãuis multas cõtumelias & iniurias perpessi fuerint, tamen iterũ Deũ illis fore in Regẽ, vt scilicet eos tueatur contra omnẽ iniustam violẽtiã, & contineat sub custodia sua. Nihil enim fœlicius est, quàm degere sub regno Dei. & hæc etiã summa beatitudo sẽper proponitur fidelibus. Nũc tenemus sẽsum Prophetæ quò ad partẽ illã. sed cõtinuò pòst ostendit nõ posse hoc sperari, nisi Iudæi etiã totos se pietati addicant, & incipiãt rursus Deũ colere, superstitionibus abiectis. Cõiungit igitur hæc duo simul, nẽpe fœlicẽ statũ populi, quia Deus suscipiet eius curã, & fũgetur optimi Regis officio: deĩde sic Deũ fore in Regẽ, vt tamẽ ritè & syncerè colatur ab eo populo. *Erit ergo Deus vnus*, inquit. Hîc breuiter ostẽdit Propheta nõ posse erigi legitimum Dei cultũ, nisi abolitis superstitionibus. Scimus enim Deũ esse zelotẽ, quẽadmodum se nominat, vt ferre nequeat vllos riuales. nã vbi fabricamus nobis vllã deitatẽ, statim eripimus Deo quod suum est. Propheta igitur docet non posse Deũ verè coli nisi solus emineat, vt scilicet pura sit & integra religio. Denique hîc obliquè perstrĩgit superstitiones, quibus corrupta fuerat terra & polluta: deinde quibus adulterata fuerat religio, & violatus cult⁹ Legalis. Hac ratione dicit *Deum fore vnum*. sed hoc idẽ clarius exprimit, *nomen eius vnum fore*. Posset quidẽ hoc secundũ mẽbrum videri superuacuũ. nam sub Dei vnitate cõplexus est quicquid potest dici. sed quoniã solemus variis artificiis tegere superstitiones, & semper excogitamus nouos colores, & nouos fucos, quibus speciosa possit videri impietas nostra: ideo Propheta hîc disertè addit *nomen vnius Dei ad vnum Deum*: quasi diceret, nõ satis esse si homines testẽtur se agnoscere vnũ Deũ, & summũ aliquod numẽ, nisi etiam cõsentiãt in recta & simplici aliqua fide, ita vt celebretur in terra nomẽ vnius Dei. sed clarior erit mẽs Prophetæ, si discrimẽ notem⁹ inter Deũ vnũ, & inter nomẽ vnius Dei, vel nomẽ vnũ Dei. Philosophi oẽs hoc vno ore tradũt, nõ esse plures deos, sed summũ aliquod numẽ, quod sit principiũ diuinitatis: & hoc etiã persuasũ fuit omnibus profanis gentibus. sed tandem ex illo prĩcipio cœperũt sibi fingere multiplices deos: & inde illa turba falsorũ deorũ, quòd alii Iouẽ, alii Mercuriũ, alii Apollinẽ coluerunt. non quia putarẽt plures esse deos in ipso principio deitatis: sed quia fingebãt sibi deos prodeuntes ex illo summo fonte. quia ergo poterãt tergiuersari Iudæi, & excipere sibi in animo non esse colere plures deos, Propheta ad secundum gradum descendit, nempe vt sit nomen vnum Dei, hoc est, vt sit certa aliqua colendi Dei ratio, vt sit regula fixa, vt non sequatur quisque quod imaginatur rectum esse: vt non scindatur Dei maiestas variis erroribus, neque euanescant homines, quisque in suo sensu, sed pendeant omnes ex ore Dei loquentis, & audiant quid de se ipse testetur. Nũc ergo tenemus quid

1 Sam.8.b.7.

Exod.20.a.5

velit Propheta. Prīcipiò dicit, fœliciter res habituras in Iudæa, vbi fuerit Deus vnus, hoc est, vbi terra fuerit ab omnibus inquinamentis purgata, & vbi iterum emerserit pura religio. sed quoniam hæc puritas difficilè locum obtinet in mundo, & facilè etiam ab ea declinant homines, ideo adiungit, *nomen vnum Dei*, vt scilicet intelligant Iudæi non posse coli Deū ritè, nisi vnus sit: & non posse vnū esse, nisi sit vna fides, & habeat aliquid præscriptū & certū, non alterna inter diuersas opiniones: quēadmodum singulis gentibus non alia fuit religio, quàm sequi quod ipsæ finxerant, vel per manus traditū fuerat à maioribus. Est autē hic locus insignis, quo Deus se ab omnibus idolis discernit, & cultū suum ab omnibus superstitionib⁹. Et eò attētius expēdere cōuenit quod docet Propheta, quoniā tanta est nostra ad vanitatē propensio, quēadmodum dixi, & experiētia ipsa plus satis docet, & videmus etiā vt nos facilè quasi turbo abripiat superstitio: imò non vnū superstitionis gen⁹, sed īnumeræ species. Quò magis incūbere nos cōuenit in hanc doctrinā, vt scilicet *vigeat vnum nomen Dei inter nos*, neque quisque sibi licētiam permittat quiduis fingendi: sed sciamus quisnā Deus colendus sit nobis. Et Christus etiā hac ratione reprehēdit omnes cultus mundi, quū dicit mulieri Samaritanæ, Vos nescitis quid adoretis, nos soli Iudæi, inquit, scimus. Videmus ergo sufficere ad damnandas omnes superstitiones hoc vnum, vbi scilicet agūtur homines suo sensu, & non tenent fixam & perpetuam regulam, quæ non possit fallere. Sequitur:

Ioan.3.b 22.

10 Vertetur tota terra quasi planities à Geba ad Rimmon versus Meridiem Ierusalem: & exaltabitur, & habitabitur loco suo (*sub se, ad verbum*) à porta Ben-iamin ad locum portæ primæ, ad portam angulorum, & ab arce Chananeel ad torcularia Regis.

Hoc versu duo promittit Propheta, nēpe vrbē fore in celeberrimo loco, vt procul appareat: deinde fore illi securā, & pacatā habitationē. Quantū attinet ad priorē partē dicit, *vertetur tota terra in planitiem*. scimus enim sitā fuisse Ierosolymā in circuitu montium, Fundamēta eius in montibus sanctis, vt dicitur in Psalmo. quū ergo regio illa esset aspera propter multos colles, Propheta dicit latā fore planitiē, ita vt iter nō sit asperū, & difficile sicuti prius: deinde vt Ierusalē nō sit quasi in profundo demersa, sed occupet planitiē, quæ nō impediat eius prospectū vndecūque adueniant hospites. *Erit* ergo inquit, *tota terra in planitiem à Geba ad Rimmon*. quia nō satis tenemus qualis fuerit illa tota regio, deinde vbi fuerit Geba & Rīmon, ideo subtiliter hìc nō disserā de singulis partibus. sed satis est etiā tenere quorsum tendāt hæc omnia, nēpe vbi prius erant asperi saltus fore æquabilē terrā, vt Ierosolyma longè habeat suū prospectū, & sit etiā pulchrior eius superficies, vbi mōtes nō impediēt etiā è locis remotis conspectū. Iā sequitur secūdū mēbrū, *habitabitur in loco suo Ierosolyma*, hoc est, etiāsi antè fuit diruta & nūc quasi in squalore adhuc iacet, & multæ ruinæ deformēt quicquid cœptū est ædificii, tamē *sub se habitabitur*, hoc est, habebit eadē pomœria, eosdē fines: denique intelligit Propheta tantā fore vrbis amplitudinē, quanta olim fuerat. Scimus Zachariā functū fuisse doctoris officio quū inciperēt Iudæi non sine maximis molestiis vrbē extruere. Non poterant autē initiò cōplecti totū circuitū, quia putabant esse impossibile, donec animati sunt ab Esdra & Nehemia, sicuti colligitur ex libro vtriusq;. Quū ergo esset vrbs quæ cœperat extrui angusta, dicit Zacharias non esse desperandū, quoniā breui recuperabit pristinū suū splendorē, atque extēdetur ad omnes suas partes, sicuti antehac. Et non dubiū est quin hìc ponatur vrbis vetustę & tūc euersæ descriptio, quū dicit *à porta Ben-iamin ad locum portæ primæ*. vocat *locum portæ*, quia nulla tunc porta erat. Pars enim illa vrbis manebat adhuc deserta. *vsque ad portam angulorum, ab arce Chananeel, vsque ad Regis torcularia*. quanquā nō satis nūc tenemus & quousque patuerit vetus Ierosolyma, & quę fuerit eius positio, certū tamen est, Prophetā hoc velle, tantā fore dignitatē & opulentiā vrbis, vt eius cōditio facilè æquare queat pristinū illū splendorē, qui tūc obsoluerat. Fuerat autē vrbs amplissima, vt satis notū est. quanquā non cōueniunt scriptores, tamen ferè hoc receptū fuit publico cōsensu, cōplexam fuisse 30. stadia. Fuit certè hęc nō vulgaris amplitudo: & ideo Propheta quod omnes putabāt esse quasi ridiculū, testatur, quāuis exigua tātùm portio vrbis appareat, fore tamē nouam Ierusalē, quæ priori nō cedat neque amplitudine neque opulentia, neque aliis omnibus commodis. Sed reliqua differemus in diem crastinum.

Psal.87.a.1.

¶PRECATIO.

DA omnipotēs Deus, quū nos hac lege iterū collegeris, vt tibi essemus in populū peculiarē, & segregaueris nos etiam à profanis hominibus, vt vigeat inter nos legitimus tuus cultus: da inquam, vt pendeamus omnes ex ore tuo, simus tibi penitus addicti, neque declinemus in dextram vel sinistrā partē, sed maneamus in pura regula quam nobis præscribis, vt ita sentiamus cōtinuo fluxu gratiæ tuæ te regnare in medio nostri: & ipsa fœlicitate magis ac magis crescat nobis animus ad te amandū, colendum, & timendū, vt tibi verè & ex animo corpore & anima cōsecrati proficiamus magis ac magis in vera pietate, donec tandē exuti omnibus sordibus carnis nostræ, perue

niamus ad beatam illam hæreditatem quæ nobis parta est sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

11 Et habitabunt in ea, & excidium non erit amplius: & habitabitur Ierusalem confidenter.

Concludit Zacharias proximam sententiam, nempe Ierusalem postquam Deus eam restituerit in pristinum ordinem, fore vrbem populosam. Indefinitum enim verbum hîc tantundê valet acsi dixisset fore magnam frequentiam populi, sicut antè fuerat: quum tamê exigua tantùm portio reuersa esset. Scimus autê quàm difficile sit vrbem magnam & amplam repleri incolis, postquam semel deserta fuit, præsertim post longam têporis distantiam. atqui Propheta hîc Iudæos hortatur ad bene sperandû, quia Dominus magnam hominum multitudinê rursus colliget, ita vt vrbs bene referta sit multis ciuibus. Addit *non fore amplius excidium*. non dubito quin hac voce חרם Propheta intelligat cladem incurabilê, qualis contigerat quum populus tractus esset in exilium. Et hac etiam ratione, & eodê sensu Iesaias dicit Deum iurasse excidium vrbis fore instar diluuii Noe, quia scilicet nunquam sumpturus erat tam graue & horribilem vindictam de populo suo. Cæterùm, licet colligere ex toto progressu, extendi hoc vaticinium ad Christi regnum, quia vtcunque deleta fuerit Ierusalê à Tito, illud tamen verum fuit, nempe Deum custodem perpetuum fuisse vrbis illius, quia iã vêtum ad plenitudinem têporis erat, postquam exhibitus fuerat Christus. Perinde est igitur acsi diceret Propheta talem fore moderationê iræ Dei, vt nomê vrbis non intereat prorsus, neque totus populus cogatur illinc migrare. hoc ergo intelligit per nomê חרם. Iã addit *habitaturos securè in Ierusalem* qui illuc redierint: nempe quia Dominus eos proteget, & extenta manu defendet contra omnes hostes. Admonuimus alibi de Prophetæ côsilio. vult enim pungere tarditatem, & ignauiam eorum, qui delicias Chaldææ tanti fecerant, vt illis graue & molestum esset redire in hæreditatem sibi diuinitus promissam. Ostêdit igitur quanto Dei beneficio se priuauerint, quòd dispersi inter gêtes profanas non agnoscent paratû sibi esse Dei auxilium. Carebût enim hac promissione, quæ peculiariter dirigitur ad reliquias illas, quæ habitabant Ierosolymæ. interea præcipuè respexit Propheta miseros illos terræ incolas, qui incitati promissionibus Dei, omnia pericula & omnes difficultates contêpserant: deinde susceperant non grauatim ingentes molestias, vt fruerentur sua patria. Ostendit igitur Propheta non esse cur ipsos pœniteat, quia Dominus perget illis benedicere, vt securè habitêt inter medios hostes, à quibus vndique scimus fuisse cinctos: deinde fore vrbem populosam, quanuis non multi tunc essent numero. Sequitur:

Iesa. 54. d. 9.

12 Et hæc erit plaga qua percutiet (*vel plagabit*) Iehoua omnes populos, qui pugnauerint contra Ierusalem: liquescet (*alii vertunt, tabescet*) caro eius, dum ipse stabit super pedes suos: & oculi eius liquescent in foraminibus suis: & lingua eius liquescet in ore ipsorum.

Adiungit Propheta, quanuis non desint multi improbi qui molestia afficiant Ecclesiam, & multa in eius perniciem conentur: Deum tamen fore vindicem, & sumpturum pœnas, quæ clarum & memorabile documentum præbeant fauoris paterni, quo Ecclesiã suam prosequitur. Sed videntur hæc inter se non satis côgruere, populum in tuto habitaturum Ierosolymæ: & tamen semper aliquos fore hostes, qui violenter infestent vrbem illam. sed quû dicit *habitaturos in tuto*, non intelligit hoc fore, quia nemo lædere ipsos velit, sed quia præsidio Dei confisi, poterunt in maximis quibusque periculis quieti manere: quia scilicet persuasi erunt Deû fore superiorem qui pollicitus est se staturum ab illorum parte. Hæc est igitur secura piorum habitatio, non quòd impetus hostium nullos formident: sed quia certò statuunt se tamen seruatum iri diuinitus, quanuis hinc inde diabolus multas turbas illis excitet: deinde armet, atque instruat multos improbos, qui machinentur illis interitum. Et huc etiam animos attollere conuenit, quoties tumultuantur côtra nos varii hostes, vt tamen habitemus in tuto & tranquillis animis expectemus, dum eripiat nos Deus: quia salus nostra abscondita est sub fideli custodia Dei, quæ tantùm nobis patefacta est per verbum & promissiones. Quicquid sit, tenendum est quod hîc docet Propheta, nempe vbi Deus frænum hostibus nostris laxauerit, vindictam tamen eius propinquam esse, vt pœnas exigat de omnibus iniuriis, quas patienter tulerimus. *Hæc*, inquit, *plaga erit, qua percutiet Iehoua omnes populos*. iterum nominat *omnes populos*, ne terreat fideles hostiû multitudo, vbi vident se longè esse impares, & ferè obruuntur copia hostium: vt tamen non dubitent præualituram esse Dei manum. Postea adiûgit, *Caro eius soluetur*, vel liquescet. mutatio est numeri, sed quæ sensum non obscurat. Dicit enim *hæc erit plaga, qua percutiet Iehoua omnes populos: caro eius liquescet*: videtur nunc loqui de vno homine duntaxat: & iterum paulò pòst dicit, *dum ipse stabit super pedes suos: oculi etiam eius liquescent, & lingua eius in ore ipsorum*. Videmus vt Propheta iam tertiò mutet numerum: sed nulla est in re ipsa ambiguitas. intelligit nihil fore negotii Deo, vbi volet pœnam exigere de Ecclesiæ suæ aduersariis, quia cunctos tam facilè perdet, acsi negotium esset cum vno homine. Sed videtur

etiam aliud velle Zacharias,nempe quia grassabitur Dei vindicta per singulos,neminem fore saluum,atque ita generalem fore Dei vindictam sine exceptione super omnes exercitus, & super singulos homines. Notanda iam est nobis species pœnæ quæ describitur, nempe quòd Deus omnes illos conficiet absque manu, vel subsidio hominum:*caro*, inquit,*eius tabescet*, vel soluetur. Hìc verò clarius perspicitur cœlestis vltio,vbi hostes quanuis nemo illis bellum inferat,tamen sponte soluuntur: & ideo addit, *quum stabunt super pedes suos*,& tamen caro eorum liquescet,nec dubiũ est, quin Propheta ad maledictiones Legis alludat, inter quas hæc apprimè est notabilis, vbi Deus arcanis modis consumit reprobos,vt tabescant,quãuis nulla appareat ratio.Summa igitur est, Deum instructum esse modis variis, vt hostes nostros in nihilum redigat,quanuis non mutuetur hinc vel inde subsidium. Docemur itaque his verbis reiicere in Deum curas nostras, quia vbi hostes nostri videntur extra omnem aleam positi esse, & superbiunt etiam hac confidentia,quòd non putent quidquam sibi posse accidere aduersum: in Deo tamen esse positam eorum mortem & vitam, ita vt solo eius flatu euanescant. Non est igitur cur pendeamus à terrenis mediis quum volumus certi esse de hostium nostrorum interitu: Deus enim ipsos intus conficiet.etiamsi videatur stare integri,tamen soluentur,vt etiam oculi eorum liquescant in suis cauitatibus,hoc est,vt deficiant sine vi aliqua externa. Scimus enim oculos tam bene munitos esse, vt dum teguntur suis munimentis, sint extra noxam. sed Propheta significat occultam Dei vltionem posse penetrare in ipsa viscera, vsque ad medullas: denique nihil esse adeò tutum, quod non sit obnoxium Dei vindictæ. *Et lingua etiam*, inquit,*soluetur*, vel tabescet(est enim idem verbum)in ore ipsorum. Postea subiicit.

Deute. 28.c. 21.& 22.

12 Et accidet,die illo erit tumultus Iehouæ magnus in illis:& apprehendet quisque manum socii sui: & ascendet manus eius contra manum proximi sui(*vel euanescet: alii vertũt excidetur manus eius,quia* עלה *etiã significat excidere.*)

Videtur iterum Propheta secum ipse pugnare. nam postquam asseruit Deum fore vltorẽ populi sui,vt populos omnes in eius gratiam perdat & deleat,nunc adiũgit fore etiam intestina dissidia,quibus se cõficiant Iudæi vltrò & citrò. Nihil autem minus consentaneũ est,quàm populum qui sub tutela Dei agit,ita scindi in partes,vt sine externo hoste se ipsum tam miserè perdat.sed non malè hæc inter se conueniunt,modò teneamus quod antè dixi,hæc sumenda esse aduersatiuè Propheta enim ab vna parte fideles præmonet quid impendeat malorum, ne ipsa nouitate concussi despondeant animos. Interea promittit fœlices ipsos fore, quoniam Deo semper curæ erunt. sic igitur resoluenda est nobis oratio,Quanuis vndique hostes conueniant,& conspirent contra vos, quanuis magno furore & impetu ad vos perdendos properent,quanuis etiã domi vobis multæ turbæ,& è medio sinu vrbis exoriãtur domestici hostes: Deus tamẽ præualebit,& miseriæ omnes vestræ tandẽ cedent in bonũ & prosperũ finẽ. Hæc igitur ratio est,cur Zacharias permisceat quæ videntur inter se prorsus contraria,quoniã scilicet vtrumque cognitu vtile fuit,vt fideles certò persuasi essẽt Deũ excubias agere pro salute sua,quoniã volebat tueri vrbẽ sanctã,& esse æternus eius custos. Deinde,vt etiã parati essent animis ad ferendas multas ęrumnas & molestias,ne sibi lætũ statũ promitterẽt,& ita indulgerent carnis securitati. Postquam tenemus consiliũ Prophetæ,iã hoc breuiter de verbis notandũ est: dicit *fore tumultum Iehouæ magnum inter ipsos*. haud dubiè ad Iudæos hoc refertur, quia Propheta docet nõ modò obnoxios fore externis iniuriis,sed etiã aliud malũ instare,vt scilicet mutuò alii cõtra alios arma induãt,perinde acsi vellẽt cõfodere propria viscera.Dicit ergo *tumultum fore inter eos*,quod extremũ est in malis, vbi agitur de statu vrbis vel populi. nulla enim ruina propior est,quàm vbi intus feruẽt cõtra seipsos qui debuerãt quasi vnus homo vires & animos cõiũgere ad hostẽ repellẽdũ.sed locus hic notatu dignus est, quia describitur nobis cõditio Ecclesiæ qualis cernetur vsq; ad finẽ mũdi. Quanuis enĩ Propheta hìc cõcionetur de tẽpore intermedio inter reditũ populi,& Christi aduentum,tamẽ depingit nobis viuã imaginẽ,in qua possumus perspicere Ecclesiã nunquam liberam vel immunẽ fore ab hoc malo,vt scilicet fugare non possit hostes domesticos vel profligare. Simul etiã notandũ est quod dicit *tumultum hunc fore Iehouæ*. significat enim quoties scinditur Ecclesia, & ebulliunt sectæ,& multi hypocritæ & impii qui ad tempus simularunt se esse veros Dei cultores,pietatẽ furiosè oppugnant, vbi igitur emergunt hæc mala, Propheta dicit non cõtingere fortuitò, sed esse iudicia Dei,vt probet atque examinet suorum fidẽ,vt Ecclesiã humiliet: deinde vt det suis materiam victoriæ & coronæ.quicquid sit,quanuis hæreticos,& omnes improbos impellat sua ambitio ad turbãdam Ecclesiam:quanuis etiã diabolus flabellis suis ipsos incitet,tamen Deũ sedere in summo gradu,& quicquid turbarũ in Ecclesia feruet,proficisci ab ipso.Ideo dicit Paulus,Oportet hæreses esse, vt qui probati sunt manifesti fiant. certè diabolus non tendit in hunc finem: sed ostendit Paulus optimum esse hoc consilium Dei, vt serio examine discernat inter synceros suos cultores & hypocritas,dum scilicet tumultus non tantùm permittit oriri,sed etiam excitat.Et hinc etiã docemur nihil esse melius,quàm confugere ad ipsum quoties tumultuantur homines improbi,& quietẽ nostram perturbant: quia facilè sedabit nutu suo motus

1.Co.11.d 19

omnes quum eos excitauerit. Addit, *Quisque apprehendet manum socii sui, & ascendet manus eius contra manum proximi sui*, vel euanescet. Posset elici duplex sensus, vel quòd quisque auxilii petendi causa manum proximi sui arripiet, & tamen sine profectu, quia manus euanescet, hoc est, non poterit sese fulcire qui quæsierit auxilium à socio suo: & hunc sensum sequuntur multi interpretes: quasi diceret Propheta res ita fore desperatas, vt quisque cogatur opem petere à socio suo, & tamen non obtineat quod cupit: quoniam dum manum socii sui apprehendere volet, sentiet ipsam coniunctionẽ euanescere. sed diuersus sensus melius respondet proximo versui, nempe *quod quisque apprehendet manum proximi sui violenter, & manus eius surget contra manum proximi sui*. Ego igitur expositiuè hanc partem additam esse arbitror, quòd scilicet vbi Deus excitauerit tumultum inter Iudæos, quisque ad perniciem socii sui prosiliet, & manum suam attollet ad nocendum. Sequitur enim:

14 Atque etiã Iehudah pugnabit contra Ierusalem, & congregabitur exercitus (*alii vertunt opulentiam, quod etiam non malè quadraret*) omnium gentium in circuitu: aurum, & argentum, & vestes ad copiam multam (*ad multitudinem valdè, ad verbum.*)

Non dubium est quin de re vna & eadem disserat Zacharias. Iam adiungit fore intestinũ bellum terræ cum vrbe ipsa. Et tamen vnum erat corpus: & quum in patriam redierant, idem vexillum Dei illis ostensum fuerat. Deus enim ipse fuerat dux itineris. erat denique flos residuus populi. Ergo hoc fuit instar horribilis prodigii, quòd Iehudah hostibus se adiunxerit, vt perderet vrbem ipsam. Propheta nihilominus hoc etiam malum inter alia dicit instare, vt nõ tantùm sustineant impetus hostium qui procul aduenient. sed vt fratres suos sentiant infestos, & capitales sibi. *Pugnabit* ergo *Iehudah contra Ierusalem*. Quo autem tempore hoc acciderit satis notum est, quia sub Antiocho scimus & vrbem ipsam, & totam terram plenã fuisse proditoribus. Vix enim tunc vicesimus quisque constanter sequutus est verã pietatẽ: ita factũ, vt ferè pessundati fuerint omnes. Ergo non abs re hoc prædictũ fuit à Zacharia Iudæos fratribus suis fore infẽsos hostes. & postea addit, *Congregabitur gentium omnium exercitus*. חיל significat copias, significat opulentiam & robur. ego libenter sequor quod iam dixi, nempe exercitum, vel robur gentium omnium collectum iri ad euersionẽ Ierosolymę, idque per circuitũ: quibus verbis intelligit Propheta Iudæos fore omnium miserrimos in speciem, si æstiment sortẽ suam ex præsenti statu: quia scilicet intus molesti erunt proditores, ita vt metuendæ sint insidiæ, & secreta pericula: deinde quod omni ex parte conuenient diuersi populi ad ipsos delendos. Nihil potest fingi miserius, quàm intus & extrà sic à toto ferè genere humano oppugnari. sed mox sequetur consolatio. Et ideo tenendum est quod dixi, aduersatiuè poni has minas, vt fortiter sustineant fideles exitiales istos impetus, freti scilicet spe exitus melioris, quæ illis à Deo data fuerat. Interea vbi ponit *aurum, argentum, & vestes multas*, significat non vẽturos hostes, de quibus loquutus est, acsi famelici accurrerẽt ad prædam: sed fore tam crudeles vt nihil præter sanguinem expetant. Erunt enim instructi pulchra supellectile: erunt referti auro & argento. Quorsum igitur venient? non vt expleant suam auaritiam, sed tantùm vt sorbeant humanum sanguinem, & ita extinguãt omnem memoriam electi populi. Hoc auditu fuit terribile: sed oportuit tamen fideles maturè cõmonefieri, ne quid subitum illis accideret. Postea addit:

15 Et talis erit plaga equi, muli, cameli, & asini, & cuiuslibet iumenti (*vel animalis*) quod erit in castris istis, sicuti plaga hæc.

Hoc versu erigit piorum animos Zacharias, vt sciãt nihil profecturos esse hostes, sed vbi omnia tentauerint, profligatum tamen iri Dei virtute. Et hinc melius apparet quod iã bis repetitum fuit, nempe Prophetam non simpliciter denũtiare clades istas, vt terreat Iudæos, sed vt animet ad cõstantiam, quò intrepidè exultent, etiã quum putabunt se esse ingenti cladium mole oppressos. Summa igitur est, postquam expertus fuerit omnia Satan ad machinandum Ecclesię interitũ, vbi etiam nihil omiserint reprobi, successum tamen fore optabilẽ fidelibus, quia Deus vindictam suam exeret non modò contra homines ipsos, sed etiam cõtra equos, & camelos, & quælibet iumenta. vbi autẽ feruet ira Dei cõtra animalia, quæ per se innoxia sunt, hinc facilè colligi potest, hostes qui eum prouocarunt sua crudelitate, non posse impunè effugere eius iudicium, & pœnam de qua hîc concionatur Propheta. Postea adiungit:

16 Et erit (*hoc est, accidet*) vt quisquis residuus fuerit ex cunctis Gentibus quæ venerint contra Ierusalẽ, ascendat ab anno in annum ad adorandũ (*ad supplicandum*) Regẽ Iehouã exercituũ, & celebrãdũ celebritatẽ tabernaculorũ.

Hîc longius progreditur Zacharias, nempe qui euaserint stragem de qua loquutus est, humiliatum iri, vt sponte se Deo subiiciant. Dixit nuper Deum fore vltorem, vt perdat omnes Ecclesiæ suæ inimicos: sed hæc promissio præstantior est, quòd scilicet cõuertet eorũ animos

qui pœnam illam præsentem effugerint, ita vt sine vlla violentia ostēdant se subactos esse: *quia venient* inquit, *quotannis, vt adorent Deum in templo suo*. Ergo sũma huc redit, Deũ fore victorem omnium hostium Ecclesiæ: sed duobus modis, quia alios prosternet, alios verò humiliabit, vt sint voluntarii eius cultores, & sponte se addicant eius imperio. *Accidet* ergo *vt quisquis fuerit residuus è cunctis gentibus, quæ venerint contra Ierusalem, ille ascendat*, inquit, *vt supplicet Deo*, vel vt suppliciter Deum adoret. Si quæritur tempus, respōdeo, quoties Prophetæ gentium conuersionem prædicunt, generaliter semper loqui solere: sed hoc esse hyperbolicum, neque tamen quidquam esse absurdi in hoc excessu, quia certè hoc fuit admirabile Dei opus, vt turmatim se ex gentibus Deo subiicerent. Scimus enim exosum fuisse nomen populi Israel: vt eorum religio esset detestabilis ferè in toto orbe. Fuit igitur hoc incredibile quum loquutus est Zacharias, nempe decem homines posse ex singulis regionibus ita mutari in melius, vt colerent verum Deum Israel. atqui scimus tot Ecclesias fuisse erectas passim in mundo, vt innumeri homines nomen dederint, & libenter susceperint iugum Dei, & amplexi sint religionem illam, quæ prius contempta ab illis fuerat, imò quam summo odio prosequuti fuerant. Quare non mirum est, si Propheta dicat omnes residuos qui effugerint gladii vindictam, fore tandem spontaneos Dei cultores. sed quemadmodum dixi, notanda est illa communis ratio, quòd Prophetæ, vt amplificent Dei gratiam, generaliter loquuntur, etiamsi restringi debeat sermo ad solos electos. *Ascendet*, inquit, *ab anno in annum*. Hìc quoque Zacharias loquutus est pro captu populi. Scimus festos dies fuisse institutos diuinitus, vt ter præcipuè quotannis ascenderēt Israelitæ in templum. sed quia hoc nimis graue, & difficile etiam fuisset miseris exulibus, qui dispersi huc & illuc erant: ideo vt quisque præditus erat vero studio pietatis, solebat ascendere semel quotannis Ierosolymam. ad hunc igitur legalem ritum nunc alludit Propheta: quasi diceret, Quanuis Deus parcat quibusdam, tamen ipsos tandem sine vi externa venturos sub obsequium, vt subiiciant se Deo Israel. Sed loquitur, quemadmodum dixi, sub vmbra: & de hac loquendi forma iam aliquoties admonuimus: ideo nunc leuius prætereo: & in fine huius capitis plura adhuc erunt dicenda. *Ascendet* ergo *vt supplicet Regi Iehouæ exercituum*, hoc est, vt Deum fateantur vnicum esse Regem. Respicit enim ad vaticinium quod heri tractauimus, vbi dicebat Deum fore vnicum Regem. sic etiam hoc loco eandem sentētiam confirmans, dicit, illos qui prius furiosè oppugnauerant Ecclesiam, fore Deo supplices, quia scilicet intelligent ipsum esse Regem totius mundi. Sed reliqua in aliud tempus.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando vides Ecclesiam tuam hodie tot dißidiis miserè lacerari, & esse tot perfidos Satanæ ministros, qui eam non desinunt turbare: da inquam, vt sentiamus quod semel pollicitus es per Prophetam tuum, nempe ita te esse perpetuum custodem eorum quos semel eligere dignatus es, & quos recepisti in tuum amplexum, vt etiam inter hæc dißidia fortiter pergant, & emergant tandem victores: deinde vt etiam exeras manum tuam, & vindictam hanc exequaris quam denuntiasti per eundem Prophetam tuum, vt scilicet perdas atque in nihilum redigas non tantùm eos qui palàm tibi & seruis tuis ac filijs aduersantur, sed serpentes etiam istos, qui insidiis & fraudibus, & aliis indignis modis Ecclesiam tuam infestant, donec tandem perueniamus ad plenam victoriam, & agamus etiam triumphum in regno tuo cælesti cum capite nostro Christo, Amen.

17 Et erit, Qui non ascenderit è familiis terræ in Ierusalem ad supplicādum Regi Iehouæ exercituum, etiam non erit super eos pluuia.

18 Et si familia Ægypti non ascenderit, & non venerit, etiã non super eos: erit autem plaga, qua percutiet Iehoua (*plagabit, ad verbum*) gentes quæ non ascenderint ad celebrandam festiuitatem tabernaculorum.

Hìc prosequitur eandem sententiam Zacharias, nempe celebre fore nomen veri & vnius Dei per totum orbem, ita vt consentiant omnes populi in eius cultum, quum prius tota terra corrupta esset variis superstitionibus, & quisque sequeretur proprios deos. sed plus exprimit quàm postrema lectione, nempe vindictam paratam esse omnibus veri Dei contemptoribus. Dicit igitur maledictionem Dei repositam esse cunctis populis, qui non venerint Ierosolymam, vt supplices illic Deum adorent. Diximus his verbis notari legitimum Dei cultum. neque enim post Christi aduentum necesse est ascendere Ierosolymam, quemadmodum testatur ipse Ioannis quarto, Venit tempus, & iam est, quo veri cultores Dei neque in hoc monte, neque Ierosolymæ Deum colent, sed vbique terrarũ. Cæterùm Prophetæ loquuntur pro temporis sui ratione, & semper describunt spiritualem Dei cultum sub figuris legalibus. Ergo ascendere Ierosolymam tantundem valet atque amplecti veram pietatē, & animum

Ioan. 4. c. 21.

adiicere

adiicere ad cultum vnius Dei qualis præſcriptus erat in Lege. Summa igitur eſt, omnes fore maledictos qui contempſerint Deum Iſraelis. Iam hoc etiam per ſynecdochen dicitur à Propheta: denũtiat *non fore pluuiam ſuper omnes Dei contemptores*: quaſi diceret ſenſuros Dei vindictam, quia ſcilicet auferet ab illis alimenta. nam Pluuiæ nomine intelligit Propheta quicquid ad victum pertinet. Ac ſcimus inter Dei benedictiones quæ ad ſubſidia præſentis vitæ ſpectant, hanc eſſe præcipuam, vt cœlum & terram nobis conciliet quaſi liberalitatis ſuæ miniſtros. Vnde enim nobis ſuppetit victus, niſi quia terra iuſſu eius viſcera ſua aperit, & cœlum exaudit terram, (quemadmodũ alibi dicitur) vt irrigans eam pluuia, fœcundam & vberem reddat, quæ alioqui ſiccitate ſterilis eſſet? Nunc ergo tenemus Prophetæ conſilium: vt ad purum Dei cultum inuitet omnes gentes, pronuntiat fore maledictos, qui non applicuerint ſtudium ſuum ad cultum vnius Dei. Porrò voluit hoc vaticinio animare Iudæos, vt conſtanter pergerent in curſu pietatis vſque ad Chriſti aduentum, neque dubitarent Deum, quem colebant eſſe ſummum Regem totius mundi: quia prius latuerat, quaſi in angulo, quum in ſola Iudæa coleretur. Significat igitur Propheta, etiamſi contemptus fuerit Deus inter omnes populos, tamen ſacrum & venerabile fore eius nomen: deinde ſi qui eum fraudauerint legitimo cultu illos pœnas daturos: quia ſcilicet fame & inedia tabeſcent. quoniam cœlum negabit illis pluuiam, & terra etiam negabit victum. Loquitur autem diſertè Zacharias de AEgyptiis: quia ſcimus eos fuiſſe infeſtiſsimos hoſtes veræ pietatis: idem etiam potuit de Chaldæis & Aſſyriis dici: ſed quoniã AEgyptii magis propinqui erant & contigui terræ ſanctæ, ideo magis virulenta fuerunt odia inter ipſos & Iudæos. Hæc ratio eſt cur præcipuè de ipſis loquatur Zacharias. Quanquam poſſet videri abſurdum quod minatur, *non fore illis pluuiam*. Scimus enim AEgyptum non expectare pluuiam è cœlo, quoniam peculiaris eſt ratio illius terræ. prout enim exundat Nilus, ita expectant vberem prouentum tritici & omnium frugum. non debuit igitur Propheta hoc minari AEgyptiis, quia poterant meritò ridere quòd negaret illis fore pluuiam, cuius non magna illic erat neceſsitas. Sed Propheta ſimpliciter voluit dicere quod iam expoſui, Deum fore patrem ſolis Iudæis, & aliis qui ſe adiungerent ad Legalem cultum. Tametſi ergo non opus habebant pluuia AEgyptii, tamen potuit hac figura Zacharias denuntiare illis ſterilitatem, quæ pœna erat impietatis. Et hoc ſimul notandum eſt, quanuis exundatio Nili irriget totam terram ac fœcundet, tamen pluuias non eſſe paruo adiumento: & ideo in Pſalmo dicitur, Vertit pluuiam eorum in grandinem: vbi tamẽ de AEgyptiis agitur: quòd ſcilicet Deus corruperit omnes fruges illic, quia pluuia in grandinem conuerſa eſt. Et ex hiſtoriis etiam ſatis cõſtat, pluuiam AEgypto eſſe optabilem, vt maior ſit frugum prouentus. Sed Dominus dignatus eſt terram illã peculiari hoc beneficio, vt ſcilicet Nilus ſit loco pluuiæ. Ergo in Prophetæ ſenſu nulla eſt ambiguitas, quòd ſcilicet Dominus coget in obſequium pietatis omnes populos, non tãtùm qui procul remoti erant à Iudæa, ſed ipſos etiam AEgyptios, qui alieniſsimi ſemper fuerant à vero & puro cultu. Poſtea addit *fore plagam*: Generalius nunc loquitur. ergo quod ſub ſpecie vna prius notauit, nunc generaliter pronũtiat, Deum ſcilicet fore vltorem vt eos omnes perdat atque in nihilum redigat qui non ſubierint eius iugum, ita vt eum purè colant ex Legis præſcripto vnà cum Iudæis. Iterum repetit quod antè vidimus, *Qui non aſcenderint*, inquit, *Ieroſolymam*. Non quòd vellet reſtringere cultum Dei ad cæremonias, vel vmbras legales: ſed quia oportuit donec Chriſtus abrogaret omnes veteres figuras, ita deſcribi Dei cultũ. neque enim potuit tunc ſeparari ab externis illis exercitiis. Cæterùm hîc meritò quæri poteſt, cur Propheta præcipuè loquatur de feſto Tabernaculorum, quum tamen Pezah vel Paſcha eſſet in primo gradu inter dies feſtos. ſed videtur mihi hæc eſſe ratio, quòd difficile creditu erat, Iudæos in patriam redituros, quia Deus iterum vellet eſſe eorum redemptor. Multi interpretes dicunt de feſto Tabernaculorum Prophetam loqui, quoniam oporteat nos eſſe peregrinos in mundo. Sed poſſet etiam ſimilis ratio eſſe aliorum dierum. Vidẽdum igitur eſt cur Propheta hîc diem feſtum Tabernaculorum nominet præ aliis. ſcimus autem quum loquuntur Prophetæ de reſtitutione ſecunda populi, ſæpe reuocare in memoriam exitum illum admirabilem, quo Deus teſtatus fuerat ſibi ſatis eſſe potentiæ ad ſuos redimendos & ſeruandos. Huc etiam nunc, meo iudicio, alludit Zacharias, quòd ſcilicet Deus reducet populum mirifica & inæſtimabili virtute, vt meritò celebrare debeat feſtum diem Tabernaculorum, ſicuti olim ipſorum patres. Nam ſcimus cur Deus voluerit quotannis Iudæos habitare ſub ramis arborum, vt ſcilicet memores eſſent illius ſalutis, quæ collata fuerat ipſorum patribus. Habitauerant enim per annos quadraginta in deſerto: illic nullæ erant ædes, ſed tuguria duntaxat repentè confecta ex arborũ ramis. Quũ ergo egrederentur extra ædes ſuas, & habitarent quaſi ſub dio in tentoriis, ita repetebant memoria quàm mirabiliter ſeruati eſſent ipſorum patres. Deus ergo vt oſtendat reditum ab exilio Babylonico non minus fore memorabilem, quàm fuerat liberatio illa vetus: dicit hîc *celebrandum eſſe diem feſtum Tabernaculorum*. Denique ſignificat Propheta Deum ſic fore liberatorem populi ſui, vt gentes omnes etiam ex remotiſsimis terræ plagis agnoſcant hoc inſigne eſſe miraculum. perinde igitur eſt acſi diceret, liberationem populi fore certum & illuſtre documentum.

Hoſe. 2. d. 21.

Pſal. 105. c. 32.

mentum, vnde gentes omnes agnoſcant Deum Iſraelis eſſe opificem cœli & terræ, præditum ſumma potentia, vt totius orbis imperio potiatur: denique vnicũ eſſe Deum, qui colendus ſit. Poſtea ſequitur:

19 Hæc erit pœna Ægypti, & pœna omnium Gentium, quæ non aſcenderint ad celebrandum celebritatem Tabernaculorum.

Repetit eandem ſententiam, & ferè iiſdem verbis: ſed tamen nihil eſt ſuperuacuum, quia hîc expendere conuenit quàm fuerit hoc difficile creditu, quum Iudæi qui reuerſi erant in patriam, pauci eſſent numero, & imbelles: vndique etiam oppugnarentur à ſuis hoſtibus & vicinis. Quum ergo ſingulis ferè momentis periclitaretur Eccleſia, non mirum eſt ſi opus habuerint fideles confirmatione in illis tentationibus, quæ ſubinde poterant animos eorum turbare ac percellere. hæc igitur ratio eſt cur idem Propheta ſæpius aſſerat. Dicit hoc *fore peccatum Ægypti, & omnium gentium.* חטאת propriè ſignificat ſcelus: ſed quemadmodum Piaculum latinis interdum ſcelus ipſum ſignificat, interdum expiationem: ita etiam חטאת Hebræi nunc peccatum ipſum nominant, nunc Sacrificium quo peccatum expiatur. Et ideo Chriſtus dicitur factus eſſe peccatum: quia ſcilicet quum ſeſe obtulit in ſatisfactionem, ſuſtinuit maledictionem quæ nobis omnibus incumbit donec eam in ſe transferat. Quoniam ergo Chriſtus fuit piaculum, ideo dicitur peccatum. Et Græci non mutarunt nomen, quoniam videbant Hebræis חטאת accipi tam pro Sacrificio vel pœna, quàm pro ipſo ſcelere: ideo promiſcuè poſuerunt nomen *ἁμαρτίας*. Sic ergo Propheta dicit hoc fore ſcelus, vel hanc *fore pœnam Ægypti, & omnium gentium*: quaſi diceret, Si qui contempſerint Deum Iſraelis, & aſpernati fuerint eius cultum, talem contumaciam non fore illis impunè: quia Deus vindicem ſe oſtendet gloriæ ſuæ. Et hinc colligimus nihil nobis eſſe magis optabile, quàm vt Deus ſe nobis patefaciat, ne ſcilicet temerè vagemur in ſuperſtitionibus, ſed purè ipſum colamus: quia nemo ritè Deum colit, niſi qui edoctus eſt ex verbo eius. Ergo hæc ſingularis eſt gratia, quum Dominus regulam nobis præſcribit, qua purè ipſum colamus. Nam ſi conſentiamus in verum & legitimum eius cultum, hîc videmus totam vitam noſtram eſſe maledictam. Iam ſequitur:

Galat. 3. b. 13

20 Die illo erit ſuper fræna (aut phaleras: alii vertunt Frõtalia: alii Collaria (dicemus poſtea de hac voce) vel Stabula, hoc meum eſt, & poſtea dicam rationẽ: Super ſtabula igitur) equi (*hoc eſt, equorum: eſt mutatio numeri*) ſanctitas Iehouæ: & erit (*hoc eſt, erunt: iterum eſt mutatio numeri*) lebetes in domo Iehouæ ſicuti phialæ (*ſic vertit Hieronymus: alij vertunt* Pelues) coram altari.

Hoc verſu docet Zacharias ita Deum fore Regem mundi, vt omnia applicentur ad eius cultũ, & nihil tam eſſe profanum in mundo, quod non mutet naturã, vt ſanctificetur ad Deum colendum. Hæc ſumma eſt: in verbis aliqua eſt obſcuritas: ſed maxima ex parte decepti ſunt interpretes, quia non ſatis attenti fuerunt ad Prophetę conſilium: ita factum eſt vt violenter verba ad ſenſum ſuum traherent, quia ſcilicet rem ipſam non tenebant. Dicit *fore inſcriptionem ſuper vmbracula equorum, ſanctitas Iehouæ*. Nemo interpretum animaduertit hîc ſubeſſe tacitam comparationem inter tiaram ſummi Sacerdotis, & inter res profanas. nam quum ſummus Sacerdos geſtaret Chriſti imaginem, erat in eius tiara inſcriptum, קודש ליהוה. Et quoniam à ſacerdotio pendebat Templi ſanctitas, & quicquid erat in cultu Legali, ideo inſcriptio illa extendi tunc debuit ad omnes templi partes, ad altare, ad ſanctuarium, ad ſacrificia, ad oblationes reliquas, ad candelabrum, ad ſuffitus, ad omnia denique ſacra. Nunc quid ſibi vult Propheta? *Erit*, inquit, *inſcriptio illa ſolennis* quam geſtat ſummus Sacerdos in capite ſuo קודש ליהוה, *Erit*, inquam, *ſuper ipſa ſtabula equorum.* Quantum attinet ad nomen מצלות, hîc duntaxat reperitur. Quidam deducunt à צול: alii à צלה: ſed magis recepta opinio eſt, vt veniat à צלל, vbi ל eſt duplicatum. ſed alii accipiũt pro phaleris, alii pro frænis, alii pro tintinnabulis, & omnes diuinant: quia nulla eſt certa ratio. alii etiam vertunt profundum: quia poteſt etiam hic ſenſus quadrare. Sed mihi videtur probabilius quod iam attigi, notari vmbras equorum, & metaphoricè ſic vocari ſtabula. Quanuis ergo ſtabulum equi ſit locus ignobilis & ſordidus, imò etiam ſæpe fœteat, dicit Propheta fore ſacrum Deo. Senſus igitur eſt, nullum locum hactenus tam profanum fuiſſe, qui non ſanctificetur vbi Deus regnare incipiet per totum orbem. Cæterùm ſi quis malit de phaleris accipere, vel de ornatu bellico, non repugno: quia poterit etiam hoc eſſe conſentaneum. Nihil minus ſanctum eſt quàm fundere humanum ſanguinem: & ideo Scriptura dicit eos polluere manus ſuas, etiam qui hoſtem iure in bello occidunt: non quia cædes illa ſit nefaria per ſe: ſed quia Dominus voluit incutere terrorem hominibus, vt ne facilè proſilirent ad cædes. Conuenit igitur hoc non malè, quòd Deus ſanctitate imbuet phaleras equorũ, vt ſcilicet nihil cõfuſè poſtea agatur in bello: ſed quiſquis arma induet, ſimul etiam agnoſcat Deum fore iudicem in cœlo, ne ſcilicet abſque iuſta cauſa etiam cum hoſte ſuo congredi audeat. Ridiculum eſt, ac puerile quod Theodoritus libro primo hiſtoriæ Eccleſiaſticæ

ſticæ hunc locum citat, quaſi tunc fuerit impletum vaticinium, vbi Helena Conſtantini mater ornauit phaleras equi clauo crucis. nam voluit hoc dare filio inſtar amuleti: clauum vnum ex clauis quibus Chriſtum putabat crucifixũ fuiſſe, inſeruit diademati regio: ex altero clauo confecit frænum, vel permiſcuit, quemadmodum dicit Euſebius. nam Theodoritus dicit conflatum fuiſſe frænum. nugæ ſunt admodum putidæ: ſed tamen obiter hoc volui attingere, vt conſideretis quàm inſipidum iam tũ fuerit ſeculum illud. Hieronymus quidem repudiat illud cõmentum: ſed quum inter multos receptum fuerit, videmus quàm turpiter eo tẽpore deluſi fuerint multi, qui etiam tũc habiti ſunt quaſi Eccleſiæ luminaria. Redeo nunc ad genuinũ ſenſum Prophetæ: dicit vel *ſuper ſtabula*, vel ſuper ornatus *equorum fore hanc* inſcriptionem קודש ליהוה.

Iam adiũgit, *Erunt omnes lebetes in domo Iehouæ, ſicuti peluis coram altari*: hoc eſt, quicquid prius tantùm ad profanos vſus adhibitum fuit, etiam imbuetur ſanctitate. Ita ergo interpretor, fore lebetes, vel cacabos quaſi pelues: quoniam tota ſupellex culinaria vertetur in cultum Dei: quaſi diceret, nullas fore profanas lautitias, ſicuti antè fuerant: ſed victum communem fore ſacrum, quoniam ſcilicet homines ipſi ſacri erunt Domino, & ſanctitatem colent in tota vita & in ſingulis actionibus. In hoc verò errant plerique, dum exponunt conflandas eſſe phaleras in lebetes: quia Propheta aliud voluit, nempe tam in bello quàm in pacis actionibus ita ſanctitatem colendam eſſe inter homines, vt ſiue militent, ſiue quieſcant domi, ſiue edant, ſiue bibant, vt ſemper offerant purũ ſacrificium Deo, etiã in cibo ſuo & potu, etiam in ipſa militia. Sic igitur accipere oportet Prophetæ verba, quòd *omnes lebetes erunt in domo Iehouæ ſicuti pelues coram altari*: quaſi diceret, quicquid hactenus profanatum fuit intemperantia hominum, & immodicis lautitiis, hoc induet poſthac nouã ſanctitatẽ, acſi eſſent pelues ipſius Templi. Hieronymus ſubtilius hìc philoſophatur, quaſi innueret Propheta ſacrificia quæ oblata fuerunt ſub Lege, nullius fore pretii: quia Deus neque carnium pinguedinem vltrà appetet, neque alios omnes illos craſſos ritus, ſed tantùm optabit preces, quæ ſunt ſacrificia boni odoris: & ideo Phialas vertit מזרקים, quum tamen potius ſignificet Pelues, ſaltem latius pateat ipſum nomen. Nunc videmus quid intellexerit Zacharias, nempe Deum ita ſibi vindicaturum eſſe totum orbem, vt homines ſe totos & ſua omnia conſecrent ad eius cultũ, vt nulla ſit amplius immũditia. Siue igitur edant, ſiue bibant, ſiue militent, aut opus aliud aggrediantur, omnia fore pura & ſancta, quoniam ſemper Deus illis erit præ oculis. Pergamus:

21 Et erit omnis lebes in Ieruſalem & Iehudah ſanctitas Iehouæ exercituum: & venient omnes qui ſacrificabunt, & accipient ex ipſis, & coquent in ipſis: & non erit Chananæus(*alij vertunt, non erit mercator*) amplius in domo Iehouæ exercituum die illo.

Hìc clarius explicat Propheta quod iam vidimus, nempe tantam fore reuerentiam Dei & timorem in toto mundo, vt quicquid aggrediantur homines ſit ſacrificium. Dicit ergo omnes cacabos, vel omnia ahena, vel omnes lebetes fore ſacros Deo. Hoc autem impletur dum hunc finẽ ſibi proponunt homines, vt Deũ tota vita glorificent, quemadmodũ Paulus nos hortatur. 1.Cor.10.g.31 Ergo culinæ noſtræ, & cubicula, & reliqua omnia ſancta ſunt Deo, vbi verè ſumus ei addicti, & in omnibus vitæ noſtræ actionibus tendimus in finem illum quem dixi, nempe vt re ipſa teſtemur ipſum nobis eſſe Deum, & nos eſſe ſub eius manu. Talibus ergo figuris docet Zacharias, homines fore Deo ſacros: quia nihil attingent immundum, ſed quæ prius fuerant profana ſanctificabunt in eius gloriam. Dicit *venturos qui ſacrificent, & cocturos carnem in lebetibus*: quaſi diceret tantam fore copiam hominum qui ad offerenda Deo ſacrificia aſcendent, vt vaſa Templi, quæ prius fuerant in vſu minimè ſufficiant. Neceſſe igitur erit accõmodare in vſum illum, inquit, quicquid antehac profanum fuit. Sic alibi dicit Ieſaias, Qui prius fuerant Leuitæ fore Ieſ.66.g.20. & 21. Sacerdotes primi ordinis: & qui fuerunt ex vulgo populi fore Leuitas, ita vt propius omnes ad Deum accedant. Senſus ergo Prophetæ nunc clarus eſt, quia volebat hortari ad conſtantiam & fortitudinem Iudæos, quibus ſua paucitas erat quaſi ſummum opprobrium, ita vt ferè conciderent: quia putabant ſe fruſtra reuerſos eſſe in patriam, quum Dominus totũ populum non colligeret, dicit fore celebriorem Dei cultũ, quàm vbi res maximè florebãt in Iudæa: quia ſcilicet ex toto orbe conuenient qui offerant Deo ſacrificia Ieroſolymæ, ita vt tota vrbs cum ſua ſupellectile ſacra ſit Deo: quia neque Templi pelues, neque ſacra vaſa quæ prius fuerant ſub Lege, ſufficiẽt. Quod autem addit, *Non fore Chananæum in terra*: ſenſus eſt, puram fore Eccleſiam ab omnibus inquinamentis. Et hæc mutatio debuit non parum afferre ſolatii Iudæis in ſtatu illo triſti & calamitoſo. Deus enim vſus fuerat non parua ſeueritate, quum omnes eiecti eſſent in exilium: & ſigna illius horrendi rigoris adhuc multa reſtabant, quũ pauculi homines Deum colerent, & quidẽ eſſent omnibus contemptibiles, ita vt religio etiã ſubiecta eſſet gentiũ omnium ludibriis. Hæc igitur cõpenſatio potuit mulcere dolorẽ illũ, quòd Dominus remedio illo purgauerat Eccleſiæ ſuæ ſordes. Et hac de re alibi plura diximus. Nunc breuiter promittit Zacha-

rias Ecclesiam Dei fore puram, vt ex animo & syncerè omnes Deum colant: non sint permixti hypocritæ, qui polluant & templum & sacra omnia. sed videtur hoc esse absurdum, quum semper Ecclesia multis sordibus contaminata fuerit. & ideo Christus eam comparat areæ, vbi paleæ mixtæ sunt tritico. comparat etiam sagenæ, in quam si contracti fuerint multi pisces, reperientur alii putridi, alii nullius saporis. Quum ergo hodie etiam sub regno Christi Ecclesia subiecta sit huic malo, vt non possit eiicere omnes corruptelas, videtur hyperbolicè loquutus esse Propheta. Sed notandũ est quod alibi diximus, fieri scilicet comparationem inter veterem statum populi & secundum, vbi renouata fuit Ecclesia. Quum ergo pietas fœdum in modum corrupta esset, ac Iudæi tantùm inflatis buccis iactarent se esse sacrum Dei populum, interim essent omnium scelestissimi, meritò Propheta dicit puriorẽ fore Ecclesiam, quæ renascetur: quia scilicet Dominus cruce eam purgabit: quemadmodum aurum & argentum non modò examinantur igne, sed etiam magis nitescunt, quoniam eluuntur scoriæ. Idem etiam nunc simpliciter dicit Propheta *non fore Chananæos amplius in populo Dei*: hoc est, non fore extraneos & profanos homines permixtos fidelibus, qui polluant purum Dei cultum. Ergo quod alii hoc detorquent ad vltimum Christi aduentum, nimis coactum est. Interea fateor describi prophetico more Christi regnum ab initio vsque ad finem. Deus ergo quũ Ecclesiam suam reuocare voluit, purgauit eam multis sordibus, & quotidie adhuc purgat: neque desinet etiã hoc facere, vsque dum abolitis omnibus inquinamentis huius mundi recipiamur in cœlestẽ vitam. Ergo quoties Prophetæ perfectionem cõmendant sub Christi regno, non debemus hoc restringere ad diem vnum, vel ad exiguũ tempus: sed debemus complecti totũ cursum ab initio vsque ad finẽ. Ex quo ergo Christus patefactus fuit mundo, iam tunc cœpit nitere splendor, de quo nunc loquitur Zacharias: sed Dominus vsque in finem progredietur, donec scilicet impleat quod assiduo progressu nunc facit. Qui vertunt, Non fore amplius mercatorẽ, habent quidẽ aliquid rationis, quoniam etiam Chananæus dicitur mercator: sed quia necesse est confugere ad allegorias, & Mercatores accipere pro impiis corruptoribus, qui exercent nundinationẽ ex Dei cultu: vel interpretari, quòd nullus erit amplius mercator, quoniã omnes adducẽt gratis suas hostias: quia inquã illæ expositiones nimis sunt coactæ, satius est simpliciter accipere hunc locum, quòd Dominus colliget electos suos, vt offerantur ab omnibus pura sacrificia, & nulli sint amplius hypocritæ, qui Ecclesiam ipsam contaminent & corrumpant, vel adulterent ipsum Dei cultum.

Matt. 13. f. 47

¶ PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quando nos dignatus es eligere in peculium, & nos tibi consecrare in persona vnigeniti Filij tui: da, inquam, vt sanctitatem tota vita sic colamus, vt refulgeat gloria tua in singulis operibus nostris: neque quicquam aggrediamur, quod non tendat in hunc finẽ, vt magis ac magis illustretur nomen tuum: & sic corpore & anima sancti simus, atque immunes ab omni carnis & mundi inquinamento, vt ita magis confirmemur in spe vocationis nostræ, & animemur etiam ad peragendum residuum cursum nostrum, donec tãdem perueniamus ad illam gloriam, quæ nobis parta est sanguine eiusdem vnigeniti Filij tui, Amen.

1559

In Malachiã Prophetam, Ioannis CALVINI

PRÆLECTIONES.

SEQVITVR liber Malachiæ, quem multi diuinant fuisse Angelum, idque ex nomine: quia scimus מלאך vocari Angelum Hæbræis. sed quàm absurdum sit commentũ illud facile est cognoscere. Dominus enim eo tempore Angelos non misit, per quos oracula sua patefaceret, sed vsus est ordinario ministerio. Et quoniã additur in fine nominis litera י, sicuti fieri solet in propriis nominibus, colligere hinc licet fuisse potius hominis nomen: quanquam facile concedam, inditum fuisse aliqua certa de causa, quæ tamen nos hodie latet. Libentius admittam quod alii dicunt, Esdram fuisse: & ideo sic cognominatũ, quia Deus ad res præclaras & magnificas eum vocauerat,

cauerat. Quicquid sit, statuẽdum est vnum fuisse ex Prophetis: & probabili ratione coniicimus fuisse vltimum: quia in fine libri populum hortatur vt perstet in pura Legis doctrina. Hoc autem ideo facit, quoniam Deus postea non erat missurus cõtinua serie Prophetas suos sicuti antea. Voluit enim Iudæos magis afficere Christi desiderio, quum ad tẽpus carerent Prophetis. nam fuit hoc vel signum iræ Dei, vel venturi Christi præsagium, quum orbati sunt beneficio illo, cuius fit mentio apud Mosen, Deut. 18. cap. Illic enim promiserat Deus se missurum Prophetas, vt Iudæi agnoscerẽt eum gerere curam suæ salutis. Quum ergo destituit Deus Prophetis populum illum, vel hoc modo grauem iram ostendit, sicuti in exilio Babylonico: vel suspẽsos voluit tenere animos, vt respicerent ad Christum maiore desiderio. Quidquid sit, non dubito hunc Prophetam fuisse vltimum ordine, quia iubet populum affixum manere doctrinæ Legis vsque dum manifestetur Christus. Summa autem libri est, quòd quum Iudæi nuper reuersi essent in patriam, statim simul redierant ad ingenium & immemores gratiæ Dei, ita se dediderant multis corruptelis, vt nihilo melior esset status eorum, quàm Patrum antè fuerat, quasi Deus operam lusisset castigando eorum scelera. Quum ergo statim Iudæi iterum prolapsi essent ad multa vitia, hîc eos duriter obiurgat Propheta noster: & exprobrat illis ingratitudinẽ, quòd tam indignam mercedem rependant Deo liberatori suo. Deinde commemorat scelera quædam, vt teneat populum conuictum, quem videbat plus satis tergiuersari. Compellat autẽ Sacerdotes, qui corruperant malis exemplis publicos mores, quum tamen longè aliud ferret eorum officiũ. Dominus enim prefecerat illos & pietatis & integritatis magistros, ac doctores populo suo: atqui ab ipsis magna pars vitiorũ profecta erat: ideo asperius eos obiurgat Propheta noster. Interea tamen ostendit Deum memorem fore gratuiti fœderis, quod pepigerat cum eorum Patribus, vt tandem venturus sit Redemptor. Hæc summa est. Nunc venio ad verba:

Deut. 18. c. 15

CAPVT I.

1 ONus sermonis Iehouæ ad Israel in manu Maleachí.

Qui משא exponunt simpliciter prophetiam absque alia notatione, fallũtur, quemadmodum alibi iam admonui. neque enim vbique prophetia vocatur Onus. deinde, quoties exprimitur hoc nomen, illic subest aliquod indicium vindictæ Dei. & ex Ieremia satis constat, nomen hoc passim fuisse odiosum, ita vt impii vulgari prouerbio quum vellẽt notam aliquam infamiæ inurere prophetiis, dicerent, Hoc est onus: innuẽtes scilicet nihil aliud sibi afferri à Prophetis quã minas, & terrores, ita vt præstaret aures occludere, & quasi aduersum & infœlix omen fugere omnes prophetias. Et ex progressu etiam patebit non abs re doctrinã Malachiæ vocari *Onus*, quia vt iam aliqua ex parte dixi, & fusius deinde suo loco videbitur, necesse fuit populum citari ad Dei tribunal, quoniam rursus cœperant illic grassari multa scelera, & quæ ferri nõ possent. & hac ratione dicit instare illis Dei iudicium. Cæterùm, sub Israelis nomine tantùm eos designat qui reuersi erant in patriam, siue essent ex tribu Iehudah & Ben-iamin, siue ex tribu Leui. quanquam credibile est quosdam etiam fuisse illis permixtos ex aliis familiis: sed soli ferè Iudæi cum suis vicinis, hoc est, cum tribu dimidia Ben-iamin reuersi sunt, præter Leuitas dico, qui fere duces fuerunt itineris, & hortati sunt reliquum populum: sed promiscuè vocati sunt nomine Israelis, quum tantùm apud eos vigeret pura religio. Qui autem dispersi habitabãt inter exteras gentes & profanas, etsi non prorsus desciuerant à puro Dei cultu & pietate, tamen quasi suum nomen perdiderant. Ergo per excellentiam vocati sunt Israelitæ, qui iterum collecti fuerunt in terra sancta, vt illic fruerentur hæreditate sibi diuinitus promissa. *Manus* autem, quemadmodum alibi vidimus, ministerium significat. Sensus igitur est, doctrinam hanc profectam esse à Deo, sed ministrum esse interpositum, nempe Malachiam: ita vt nihil proprium ipse afferat, sed tantùm fideliter referat quod mandatum est à Deo ipso authore. Sequitur postea:

Iere. 23. g. 33.

2 Dilexi vos, dicit Iehoua: & dixistis, In quo dilexisti nos? Annon frater Esau erat ipsi Iacob (dicit Iehoua) & dilexi Iacob?

3 Et Esau odio habui, & posui montes eius solitudinem, & hæreditatem eius serpentibus desertum (*alij vertunt deserti*).

4 Si dixerit Edom, Attenuati sumus, sed reuertemur, & ædificabimus deserta: sic dicit Iehoua exercituum, Ipsi ædificabunt, & ego diruam: & dicetur illis, Terminus impietatis, & populus cui infensus est Iehoua in perpetuum.

5 Et oculi vestri videbunt: & vos dicetis, Magnificabitur Iehoua super terminum Israel. (*addendus est etiam sextus versus, saltem initium.*)

6 Filius honorat patrem,& seruus dominum suum: & si pater ego,vbi honor meus? & si dominus ego,vbi timor mei? dicit Iehoua exercituum.

Coactus sum vno contextu legere omnes istos versus:quia non poterat aliter impleri sententia. Expostulat enim hîc Deus cum peruerso & ingrato populo, quoniam fraudetur dupliciter suo iure,dum scilicet neque amatur,neque timetur. nam meritò sibi vẽdicat nomen ac locum tam patris quàm domini. Quum autẽ nullam reuerẽtiam ei Iudæi deferrent,conqueritur se fraudari iure patris:deinde quũ nullus esset eius timor, iterum eos accusat,quòd non agnoscant Dominum,quũ tamen non possent eius imperio se subducere. sed antequã huc veniat,ostendit se esse dominum & patrẽ. Præcipuè verò demonstrat se patrem esse,quoniam gratis eos dilexit. Nũc ergo tenemus consiliũ Prophetæ:vult enim hîc Deus ostẽdere quã prauo ingenio sint Iudæi,quòd neque patrem ipsum,neque dominũ agnoscant:hoc est,non reuereãtur vt dominum,neque etiã colant vt patrem. sed sicuti iam attigi,beneficia sua in medium producit, ex quibus colligit se mereri & patris & domini honorẽ. Dicit igitur, *Dilexi vos*. Poterat quidẽ Deus aliter Iudæos aggredi:nam quanuis nullus fuisset amor, obstricti tamen erant eius imperio. neque enim hîc de generali Dei amore agitur,quo prosequitur totũ genus humanum:sed accusat Iudæos,quòd quum gratis ab ipso fuissent adoptati in sacrũ populum & peculiarẽ,tamen quasi obliti huius honoris eum proteruè contemnerent,& pro nihilo ducerent totã eius doctrinam. Quum ergo hîc Deus dicit se amasse Iudæos, videmus vt velit potius ipsos conuincere ingratitudinis hac ratione,quòd spreuerãt singularẽ illã gratiã, qua ipsos solos dignatus fuerat,quàm vrgere cõmune imperiũ,cui obnoxii sunt omnes homines. Potuit ergo Deus sic cum ipsis agere, Ego vos creaui,& sum vobis pater nutritius,meo beneficio sol vobis quotidie lucet,terra producit fructus suos:deniq; ego vos innumeris beneficiis obstrictos teneo: potuit in hũc modum Deus cum ipsis agere,sed quemadmodum iam attigi, potius voluit producere in medium gratuitam adoptionẽ,qua complexus fuerat semen Abrahæ:quia hęc minus tolerabilis fuit impietas,quòd aspernati fuerint incomparabilem illam gratiam. Deus enim prætulerat illos cunctis gentibus,neque id vel vllo merito,vel vlla dignitate,sed quoniã sic placuerat. Hæc igitur ratio est cur hoc exordio vtatur Propheta, *Iudæos fuisse dilectos à Deo*, quoniã scilicet pessimè responderant gratuito Dei amori,quũ ita spernerent eius doctrinã. hoc primũ est. Iam non dubiũ est quin obliquè perstrĩgat eorũ ingratitudinẽ quũ dicit, *In quo dilexisti nos?* Posset quidẽ ita resolui oratio, Si dixeritis, hoc est, si quæsieritis in quo vos dilexerim: nempe, *elegi patrem vestrum Iacob posthabito Esau,quum tamen essent fratres germani*. Sed videbimus aliis pluribus locis Iudæos tergiuersando malignè obscurasse Dei gratiã,& similibus verbis perstringi vitium illud. Ideo Propheta quia videt sibi negotium esse cum prauis hominibus,qui non facilè cedant Deo,& non libenter ingenua confessione celebrent eius beneficiũ,hîc inducit eos quasi obstrepentes, Ho! vbi dilexisti nos? in quo? ho! non apparent signa huius amoris. respondet Dei nomine, *Frater Esau erat ipsi Iacob,& tamen dilexi Iacob,& odio habui Esau*. Videmus quod nuper attigi,nempe Iudæos reuocari ad memoriã gratuiti fœderis,vt desinerent excusare suam malitiam, quum tam malè locata fuisset apud eos hæc singularis Dei gratia. Nõ exprobrat ergo illis quòd creati fuerint sicut reliqui homines,quòd Deus illuxerit illis per solem suum, quòd alimenta illis è terra suppeditauerit:sed dicit fuisse potiores aliis populis non proprio merito,sed quia dignatus fuerit eligere patrem ipsorum Iacob. Potuit hîc proferre Abraham in exemplum:sed quoniam Iacob & Esau progeniti erant ex patre Abraham, cum quo Deus fœdus suum pepigerat, illustrior fuit hæc gratia,quòd quũ vnus fuisset Abrahã electus à Deo,reliquis gẽtibus præteritis, tamen ex illa familia quam iam Dominus adoptauerat,vnus fuerit electus, alio posthabito. Si fiat comparatio Esau cum Iacob,erant fratres:sed notandæ sunt etiam aliæ circunstantiæ,quas hîc non expressit Propheta, quòd satis notæ erant. Sciebant enim omnes Iudæi Esau fuisse primogenitum:itaque præter ordinem naturæ Iacob adeptum fuisse primogenituram. Quum ergo hoc vulgò satis notum esset,Propheta vno verbo hoc dicere contentus fuit, nempe *Esau fratrem fuisse Iacob*. Dicit autem Iacob fuisse diuinitus electum, reiecto fratre primogenito. Si quæritur causa,non reperietur in stirpe originis. erant enim fratres germani, & nondum prodierant ex vtero,quum Dominus oraculo testatus est Iacob fore maiorem. Videmus ergo hîc statui primam originem totius excellentiæ, quæ erat in posteris Abrahæ, in gratuito amore Dei:quemadmodum sæpius etiam ita loquitur Moses, Non quia præstetis reliquis gentibus, vel sitis plures numero,ideo vos tot beneficiis ornauit Deus: sed quia Patres vestros dilexit. Semper ergo admoniti fuerunt Iudæi non alibi quærendam esse adoptionis causam, quàm in gratuito fauore Dei:quia dignatus esset ipsos eligere,hunc esse fontẽ salutis ipsorum. Nunc tenemus consilium Prophetæ,vbi dicit *Esau fuisse fratrem Iacob*, neque tamen dilectum fuisse à Deo. Sed tenendum etiam est quod nuper dixi,ideo referri singularem hanc Dei gratiam erga filios Iacob,vt magis pudeat ipsos suę ingratitudinis,quia Deus tam malè apud ipsos locauerat suum amorẽ. Nam si quid fuissent promeriti,iactassent mercedẽ sibi fuisse diuinitus redditam: sed

Gen.25.c.23.

Deut.7.b.7.

ſed quoniam Dominus gratis & mero ſuo beneplacito in ipſos contulerat hoc beneficium, ideo minus excuſabilis fuit eorum impietas. hanc igitur turpitudinem nunc traducit Propheta noſter. Sequitur ſignum odii in Eſau, quòd ſcilicet *Dominus montem eius dederit* vel poſuerit *in ſolitudinem, & hæreditatem eius deſertum vbi habitarent dracones*. Scimus Eſau, poſtquam expulſus fuit vel ſuo pudore vel patris odio, veniſſe in montem Seir. tota etiam regio in qua habitarunt eius poſteri fuit aſpera & compreſſa multis montibus. Si quis autem obiiciat, nõ eſſe valde illuſtre hoc ſignum odii, quia ex oppoſito dici etiam poſſet, amorem Dei erga Iacob non fuiſſe ſatis oſtenſum, quia habitauerit in terra Chanaan, quum Chaldæi incolerent regionem & magis amœnam & magis fœcundam: AEgyptii etiam fuerunt valde opulenti: reſponſio eſt, terram Chanaan ſymbolum fuiſſe diuini amoris, non modò fœcunditatis ſuæ cauſa, ſed quia Dominus eam conſecrauerat ſibi & electo populo: ſicuti Ieroſolyma non fuit præſtantior cunctis terrę vrbibus, adeòque vel Samaria vel Beth-lehem ac ſimilibus, propter ſitum. erat enim in loco aſpero, vt ſatis notum eſt: habebat fontem Siloe duntaxat, ex quo manabat exiguus riuus: ſed neque proſpectus adeò pulcher erat, neque magna fertilitas: ſed aliis dotibus excelluit, quia Deus eam ſibi elegerat in ſanctuarium. ſic etiam de tota terra dicendum eſt. Quoniam ergo terra Chanaan erat quaſi pignus hæreditatis æternæ Abrahæ filiis, ideo tantopere eam Scriptura commendat & ornat etiam magnificis elogiis. Si mons Seir fuiſſet opulentiſsimus & refertus omnibus delitiis, tamen debuit eſſe triſte exilium Idumæis, quoniam fuit ſignum reprobationis, quum Eſau relicta patris domo illuc ſe contulit. Factus enim eſt quaſi alienigena, & tunc ſe abdicauit cœleſti hæreditate, ſicuti vendiderat ſuam primogenituram fratri Iacob. Hæc ratio eſt cur Deus hìc commemoret Eſau fuiſſe quaſi relegatum inter montes, & priuatum terra ſancta, quam deſtinauerat electo populo Deus ipſe. Cæterùm, aliud etiam adiungit Propheta, nempe patefactum fuiſſe odium Dei, quum poſteritas Eſau fuit extincta. Tametſi enim non minus crudeliter ſæuierant Aſſyrii & Chaldæi in Iudæos quàm in Edomitas, euentus tamen longè diuerſus fuit: quia poſt annos ſeptuaginta reuerſi ſunt in patriam Iudæi, extructum fuit rurſus templum, ſicuti promiſerat Ieremias. Interea Idumæa non potuit reſtitui: ſed illic ſemper apparuerunt ſigna horribilis iræ Dei in illa triſti vaſtitate. Quum ergo nulla fuiſſet reſtitutio Idumææ, hinc docet Propheta, oſtenſum etiam hoc ſigno fuiſſe amorem Dei erga Iacob, & odium eiuſdem erga Eſau: quia ſcilicet non humanitus factum fuerat vt Iudæis daretur libertas: deinde vt liceret etiam illis Templum extruere: ſed quoniam Deus elegerat in perſona Iacob illos, & voluerat ſibi peculiarem & ſacrum eſſe populum. Quantum verò ad Edomitas ſpectat, tunc demum clarius apparuit reprobatos fuiſſe in perſona Eſau, quum ſemel vaſtati viderunt ſe damnatos eſſe ad perpetuum interitum. huc igitur tendunt Prophetæ verba, quum addit *datam fuiſſe poſſeſsionem Eſau draconibus*. nam ſicuti iam dixi, quamuis ad tempus non abſimilis fuerit conditio Iudææ & Idumææ, quum tamen iterum cœpit ſurgere & reparari Ieroſolyma, tunc clarè oſtendit Deus terram illam non fruſtra fuiſſe datam electis ſuis. vbi autem regio vicina non potuit reſtitui, quum tamen minore inuidia poſſent reparare domos ſuas poſteri Eſau, hinc etiam ſatis innotuit, maledictionem Dei illis incumbere. & eodem ſenſu poſtea adiungit, *Si dixerit Edom, Attenuati ſumus, ſed reuertemur & ædificabimus domos: quod ſi ædificauerint, ego diruam, inquit Deus*. confirmat enim quod iam dixi, nullam ſcilicet ſpem reparationis eſſe poſteris Eſau: quia vtcunque colligant animos, & ſtrenuè etiam laborent in vrbibus ſuis extruendis, proſperè tamen non ſuccedet, quia diruet omnia ædificia Deus: hoc igitur diſcrimen potius eſſe inſtar viuæ imaginis, in qua conſpicerent Iudæi & Dei amorem erga Iacob & eiuſdem odium erga Eſau. Nam quum vterque populus ab eodem hoſte euerſus eſſet, vnde hoc factum vt Iudæis reddita fuerit ſua libertas, non fuerit autem permiſſum Idumæis redire in patriam? Plus enim erat inuidiæ in Iudæis, quemadmodum dictum eſt: & tamen Chaldæi liberalius cum ipſis egerunt. ſequitur ergo hoc totum fuiſſe gubernatum admirabili Dei conſilio, & illinc etiam apparuiſſe, non irritam eſſe illam adoptionem, quæ tamen poterat videri abolita, quum tracti fuiſſent Iudæi in exilium. *Sic ergo dicit Dominus exercituum, Ipſi ædificabunt*, hoc eſt, vtcunque ipſi ædificent, *ego deſtruam: & dicetur illis, Terminus impietatis & populus cui Iehoua infenſus eſt in perpetuum*. Per Terminũ impietatis intelligit terminũ maledictũ: quaſi diceret, Palã cõſtabit ipſos eſſe reprobos, ita vt totus mũdus iudiciũ ferre poſsit ab euẽtu ipſo. Iã addẽdo, *Dicetur illis, Populus cui Iehoua eſt infenſus*, cõfirmat iterũ quod dixit de amore & odio. Poterat enim peræquè vlciſci Deus Iudæos atque Edomitas. vbi autem placatus fuit erga Iudæos, & inexorabilis poſteris Eſau, hinc ſatis patefactum fuit diſcrimen inter duos populos. notandũ eſt etiã quod dicit עַד-עוֹלָם. Deus enim ad tẽpus viſus fuerat Iudęos reprobaſſe & eodẽ etiã hoc verbo זעם vtuntur Prophetæ, quum deplorãt ſortem populi: quaſi ſcilicet

Ier. 28. b. 10

Deum sentiret modis omnibus infestum. sed temporalis fuit ira Dei erga Iudęos, quoniam scilicet non potuit in totum aboleri fœderis memoria: iratus autem fuit Edomitis in perpetuum, quia reprobatus fuerat ipsorum pater. & scimus semper notari hanc differentiam inter electos & reprobos, quòd quum Deus communiter in peccata animaduertat, temperat tamen iram suam erga electos, & imponit modum suæ seueritati: quemadmodum dicit, Si non custodierint fœdus meum posteri eius, sed profanauerint Legem meam, castigabo eos in virga hominis, misericordiam autem meam ab ipsis non auferam. Quantum attinet ad reprobos, prosequitur semper eos vindicta Dei, & incumbit semper eorum capitibus, & in ipsorum ossibus & medullis infixa est. hac ratione dicit Propheta noster, Deum *perpetuo infensum fore posteris Esau*,: addit, *Oculi vestri videbunt*. iam cœperant aliqua ex parte hoc spectaculo frui Iudæi: sed hîc quasi de continuo actu loquitur Propheta. *Videbunt* ergo *oculi vestri*, hoc est, quemadmodum iam apparuit quid vobis profuerit gratuita electio qua vos amplexus sum in populum, & etiam ex opposito vidistis cognatos vestros Edomitas peius habere, quoniam fuissent in persona Esau patris sui reiecti: ita etiam in posteris hoc discrimen conspicuum semper vobis erit. *Videbunt* ergo *oculi vestri, & dicetis, Magnificetur Iehoua super terminum Israel*: hoc est, res ipsa vobis exprimet confessionem hanc, quòd ego magnificè extollo bonitatem meam erga vos. Tametsi enim vbique refulgeant signa gratiæ Dei, & terra (vt in Psalmo dicitur) referta sit eius bonitate: fuit tamen speciale aliquid in Iudæa, vt non frustra dicat Propheta noster, semper fore materiam cur Iudæi prædicent Dei laudes: quia scilicet liberalius cum eo agat quàm cum reliquo orbe. & minimè dubiũ est quin Propheta hîc obliquè coarguat populi illius malitiam: quasi diceret, Vos quidem, quantum in vobis est, vel sepelitis Dei beneficia, vel saltem extenuatis. atqui res ipsa extorquebit hanc confessionem, quòd Deus *magnificè agit super terminum Israel*, hoc est, splendidius exerit illic suam gratiam, quàm super omnes gentes. Postquam breuiter recensuit beneficia quæ possent Iudæis pudorem incutere, tandem descendit ad ipsam summam. est enim hoc præcipuum caput, sicuti nuper dixi, quòd Deus conqueritur se fraudari suo iure, ídque dupliciter, quia Iudæi ipsum non colant vt Patrem, neque timeant vt Dominum. Potuit quidem iure creationis se vocare & Dominum & Patrem: sed iam exposui cur potius adoptionem exprimat, quia hæc gratia præcellit, vbi scilicet Dominus ex genere humano aliquos sibi deligit. neque enim dicemus causam reperire in hominibus cur hoc faciat. Quos ergo eligere dignatur, eos sanctiore vinculo sibi obstringit. Quòd si illi deficiunt, prorsus inexcusabilis est eorum perfidia. & quoniam tenemus quid Propheta velit, & quorsum tendat tota hæc expostulatio. iam superest vt discamus doctrinam accommodare in vsum nostrum. Nos quidem non sumus progeniti ex Abraham vel ex Iacob secundum carnem: sed quia Deus certas adoptionis suæ notas nobis insculpsit, quibus nos distingueret à reliquis gentibus, quum tamen nihilo essemus meliores: hinc videmus posse nos meritò coargui non aliter quàm Iudæos, si vocationi Dei non respondemus. Hoc ideo breuiter attingere volui, vt sciremus non minorem esse vsum huius doctrinæ hodie inter nos, quàm olim inter Iudæos fuit: quia etsi non eadem est adoptionis ratio, quod ad vnum semen vel ad vnam familiam pertinet: tamen non excellimus supra alios propria dignitate, sed quoniam Deus gratuitò nos sibi elegit in populum. Quum ita sit, ergo nos sumus ipsius, quandoquidem vbi nos redemit Filii sui sanguine, tam incomparabilis gratiæ nos participes reddens per Euangelium, simul acquisiuit in filios & seruos. Nisi ergo ipsum vt Patrem amamus & reueremur, nisi timemus vt Dominum, eadem hodie in nobis & non minus fœda deprehendetur ingratitudo quàm in populo illo veteri. sed quoniam volui summas rerum complecti, cras disseram de electione, quemadmodum locus postulat: sed necesse fuit prius breuiter persequi Prophetæ consilium, quemadmodum feci: deinde singula fusius tractabo, prout necesse fuerit.

Psal. 89. c. 31. 32. & 33. 2. Reg. 7. c. 14

Psal. 104. a. 24

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quādo non solum voluisti nobis dare communem vitam in hoc mundo, sed segregasti etiam nos à reliquis profanis gentibus: & illuxisti nobis per solem iustitiæ vnigenitum filium tuum, vt nos adduceres in hæreditatem æternæ salutis: da inquam, vt erepti è tenebris mortis semper intenti simus ad lucem illam cœlestem, qua nos ad te & dirigis, & vocas: & sic ambulemus vt filij lucis, ne vnquam aberremus à cursu sanctæ vocationis tuæ, sed in eo constanter pergamus, donec tandem pertingamus ad eam metam, quam nobis proponis, vt scilicet exuti omnibus carnis nostræ sordibus, transfiguremur in illam inæstimabilem gloriam, cuius iam imaginem habemus in eodem Filio tuo vnigenito, Amen.

Vidimus

VIDIMVS heri quorsum tendat Propheta Malachias, dum exprobrat Iudæis ipsos fuisse dilectos atque electos à Deo: nempe vt magis amplificet eorum ingratitudinem, quia indignam mercedem rependerint tantæ gratiæ Dei: quoniam prætulerat eos cunctis gentibus. hoc iure sibi obstrinxerat ad perpetuum obsequium: illi autem iugum excusserant, & eo contempto se dediderant rursum multis corruptelis, quemadmodum heri diximus. Cæterùm, simul etiam admonui, Prophetam non referre beneficia quibus Deus promiscuè dignatur totũ genus humanum, sed proferre in medium adoptionem qua sibi Abrahæ semen quasi in peculium segregauerat. Verùm vt melius appareat quàm iusta fuerit hæc expostulatio, primò notandum est, hoc vnum esse obligationis genus, quòd Deus creauit nos homines ad imaginem & similitudinem suam. potuit enim tam canes & asinos quàm homines creare. Scimus Adam fuisse sumptum ex terra, sicut de aliis animalibus refertur. ergo quantum ad corpus spectat, nullum fuit hominis & brutorum animalium discrimen. Quòd Deus inspirasse dicitur in hominem spiritum vitæ, non debemus accipere sicuti Manichæi somniarunt animam hominis sumptã fuisse ex traduce. hoc enim verbo vsi sunt: quum dicerent animam hominis esse ex substantia Dei. sed potius intelligit Moses animam hominis creatã esse ex nihilo. Nos per generationem nascimur, sed tamen origo nostra est ex luto. quod verò in nobis præcipuum est, creatur ex nihilo, nempe anima. Videmus ergo nos à pecudibus ideo differre, quia gratuito fauore Dominus nos voluit creare homines. Meritò itaque nobis obiiciet ingratitudinem, nisi eum colimus: quia in hunc finem sumus creati ad eius imaginem. Sed hìc refertur specialis gratia, quòd scilicet Deus semen Abrahæ sibi assumpsit, quemadmodum dicitur in cãtico Mosis, Dei esse omnes populos, sed tamen iecisse funiculum suum vt segregaret sibi Israel. quum ergo totus orbis subesset Dei imperio, voluit tamen sibi eligere familiam vnam. Si causa quæritur, non reperietur in hominibus. creati enim sunt omnes ex terra: animæ autem inditæ sunt corporibus, creatę ex nihilo. Quum ita sit, videmus ex fonte gratuiti fauoris esse discrimen, quòd Deus genus vnum aliis prætulit: & quemadmodum heri breuiter attigi, sæpius hoc repetit Moses, non quòd excellentiores essent Iudæi reliquis gentibus, electos esse, sed quia sponte amauerit Deus patres ipsorum. nam sub nomine Amoris designat gratuitum fauorem. huc ergo nũc respicit Malachias, quòd scilicet electi fuerint Iudæi præ aliis gentibus, non proprio merito. nam si hoc concedimus, poterant statim excipere, Quid nobis exprobras quòd pluris æstimauerit nos Deus quàm reliquas gentes, quando dignos censuit, & voluit mercedem rependere meritis nostris? sed Propheta sumit hoc pro confesso, sicuti iã admonui, fuisse pares natura Iudæos reliquis gentibus, vt diuersa eorum conditio non resideat in ipsis vel in eorum dignitate, sed pendeat à gratuito amore Dei. quanquam tertius etiam gradus hìc notandus est, quòd scilicet ex ipso genere Abrahæ Deus partem iterum segregauit. nam Esau & Iacob fratres erant: & prior erat ordine Esau, quia primogenitus: Deus tamen eo reiecto voluit gratiã electionis residere in posteris Iacob. hic ergo tertius est grad⁹ electionis. Hęc diligenter tenẽda sunt, nẽpe homines Deo peculiariter obstrictos esse, quia potuit tã asinos & canes ipsos creare quàm homines: voluit tamẽ formare ad imaginẽ suã. Secũdus gradus est, quòd genus Abrahæ sibi delegit, quũ tamẽ sine exceptione imperiũ eius pateret ad cũctos populos. Qui enim factũ est vt Deus voluerit cẽseri & pater & seruator vnius populi dũtaxat, quum imperiũ eius extendatur ad totum orbẽ? hìc refulget, queãdmodum iã dixi, gratuitus eius fauor. & præter illa Mosis testimonia etiã sæpius in Psalmis dicitur, Dilexit patres vestros, non fecit in hunc modum aliis nationibus, nec iudicia sua patefecit illis. Mille sunt loci vbi Deus gratuitum fauorem suum commendat erga Iudæos, quia voluerit eos distinguere à gentibus profanis, quum tamen prorsus æqualis esset omnium conditio. Iam tertius etiam gradus quem posuit Malachias diligenter notandus est, quòd scilicet Deus non tantùm pollicitus fuerit se Deum fore Abrahæ & seminis eius, sed distinxerit inter ipsos filios Abrahæ, vt alios reiiceret, alios autem sibi assumeret. & in hac parte insistit Paulus 9 ad Rom. cap. dicit enim non omnes qui sunt ex Israele, vel qui trahunt inde originem, esse veros & legitimos Israelitas, sed qui vocati sunt. Voluit enim Paulus Iudæos refellere, quoniam iactabãt se esse sacrum populum, vt suo arbitrio reiicerẽt & Christum & Euangeliũ eius. Quũ enim Apostoli ostenderẽt missum esse Redẽptorem qui promissus fuerat, Iudæis in ore erat hæc superba respõsio, Annõ sumus Ecclesia Dei? nos aũt nõ agnoscimus hũc Christũ quẽ vultis nobis obtrudere. quũ ergo prętextu illo fallaci Iudęi spernerẽt Dei gratiã, & vellet etiã quasi sub pedibus Christũ calcare, Paulus retũdit illã arrogantiã, & ostẽdit nõ præcellere aliis gentibus, nisi respectu gratuitæ adoptionis: illam verò adoptionem sic extendi ad totum genus Abrahæ, vt tamẽ simul restrĩgi ad certũ numerũ debeat. queãdmodũ hodie Papistæ, quoniã ęstimãt fidẽ ab externis signis, fastuosè obiciũt nobis se esse Ecclesiã. quasi verò sufficiat generalis ꝓmissio, nisi Spiritu suo, qui meritò vocatur Spiritus adoptionis, eã intus obsignet

Gen. 2. b. 7

Deut. 32. b. 9

Deu. 7. b. 7

Psal. 148. a. 5.

Deus in cordibus nostris. Iam Paulus adiungit testimonia huius rei, & proponit in exēplum Iacob & Esau. dicit ex duobus germanis fratribus alterum fuisse electum altero præterito: & tamen vterque erat filius Abrahæ. sequitur ergo esse tertium gradum electionis, sicuti nuper dixi. Iā ex illo tertio gradu elicitur etiam quartus, quòd scilicet Deus ex filiis Iacob sibi assumat quos elegit ante conditum orbem, alios verò reiiciat. & huius rei certum argumentum proponit Paulus, vel certam rationem assignat quoniā Iacob Deus prætulerit fratri primogenito, non ob meritum aliquod. Si ergo tantùm gratuita Dei misericordia valuit in electione Iacob, sequitur eandem etiā adhuc regnare in posteris. Iterum si quæritur vnde fiat vt alii sint fideles, alii autem reprobi: nempe quia sic Domino placet. ideo Paulus altius conscendit & dicit, Quū nondum nati essent, neq; quicquam boni vel mali egissent, dictum est, Maior seruiet minori, sicuti scriptum est. & adducit vaticiniū hoc Prophetæ, Iacob dilexi, Esau autē odio habui. Ergo si prudenter expendimus totū illum contextū, reperiemus quod dixi, ex tertio gradu simul nos deduci ad quartum, quòd scilicet ex filiis Iacob Deus sibi elegit quos voluit aliis reiectis. neque enim dum Iacob sibi assumpsit, alio iure fuit obstrictus quàm antè: quandoquidem repetita est eadem promissio ipsi Iacob, quæ data fuerat patri eius Abrahæ. atqui ex Abraham genitus fuit Ismael, quem tamen scimus fuisse abdicatum ab Ecclesia Dei. idem etiam contigit aliis filiis Abrahæ: vnus Isaac fuit electus. Iam Isaac, quum pater esset Esau & Iacob, non potuit suo arbitrio retinere vtrumque, sed viguit gratuita & arcana Dei electio hac in parte, vt Esau eiiceretur, maneret autem Iacob quasi legitimus hæres spiritualis gratiæ. Nunc ergo melius tenemus quid sibi hîc velit Propheta: non obiicit Iudęis quòd excusserint omnem Dei timorem, ad cuius imaginem creati erant: sed exaggerat eorum ingratitudinem, quia non responderint adoptioni Dei gratuitę, quòd electi fuerant ex reliquis gentibus: neque id simpliciter, sed etiam quòd ex ipso genere Abrahæ iterum fuerant segregati. erat autem illa secunda electio. hoc vnum est. Iam alterum addere conuenit, nempe gratuitò fuisse electos. neque enim obiurgatio hæc Prophetæ locum haberet, nisi Deus in sua adoptione tantùm respectum habuisset gratiæ suæ. nam si demus Iacob aliquid fuisse promeritum, vel etiam Abraham, non valebit quod dicit Propheta, *Nonne frater erat Esau Iacob?* in promptu esset responsio, Frater quidem fuit, sed virtus eius pro merito suo eum prætulit fratri. Propheta autem hîc vrget Iudæos, quòd tot beneficiis obstricti, tamen fuerint quasi adulterini: nam degenerauerant ab illa gratia quam Deus ipsis contulerat. Videmus ergo verbis Prophetæ satis hoc probari, nempe & Abraham præ aliis gentibus, & Isaac præ Ismaele fratre suo, & Iacob præ Esau fratre suo fuisse diuinitus electos. & plena est, vt iam dixi, Scriptura his testimoniis: experientia etiam hoc satis demonstrat, quemadmodum alio loco illis Moses dicit, Non virtute tua factum est vt te extullerim supra alias gentes: sciebam enim quòd populus esses rebellis, dura ceruice & præfracta. Quum ergo Deus nouisset ingenium illius gentis peruersum, voluit tamen specimen illic edere miræ bonitatis. Non est ergo cur causam adoptionis quæramus extra Deum. Si autem gratuita fuit electio Abrahæ, Isaac & Iacob, sequitur & gratis eligi singulos, quos discernit Deus à toto corpore: & ita descendo nunc ad quartum gradum. nam quod dicitur hîc Iacob electus, non debet restringi ad eius personam, sed commune est etiam eius posteris. Electus ergo fuit Iacob: Qua lege? vt scilicet filii eius essent sacer & peculiaris populus Dei. Nunc si fiat examen totius sobolis, reperiemus etiam quicunque progeniti sunt ex Iacob, non esse legitimos Israelitas. nam maior pars fuit reprobata. Quum ergo multi traxerint carnis originem ex Iacob, qui tamen non minus fuerunt reprobi quàm Esau, sequitur dominari in singulis hominibus gratuitum Dei fauorem & puram misericordiam. & hoc argumentum etiam prosequitur Apostolus nono illo ad Romanos capite. Videtur hoc multis asperum, quòd Deus alios eligat, aliis reiectis: neque tamen respiciat vllam dignitatem, sed libero suo arbitrio eligat quos placet, reprobet autem alios: Sed vnde hic scrupulus, nisi quia vellent Deum cogere in ordinem, & subiicere suo iudicio? nam veniendum est ad principium illud quod attigi. Si hoc illis absurdum est, ex duobus vnum eligi, alterum verò reprobari: quomodo in asino & homine poterunt tueri Dei iustitiam, si opus est eorū patrocinio? nam, vt iam dixi, ex eadem massa nascuntur & asini & homines quò ad corpus. Iam si quis est motus & vigor in asino, de nihilo creatur arcana Dei inspiratione. Quantum attinet ad animam hominis, etsi est immortalis essentiæ, tamen de nihilo etiam creatur. nūc ergo respondeat pro Deo boni isti cēsores, quē putant obnoxiū fieri multis calumniis, si dicimus ab eius arbitrio pēdere salutem hominum, vt alios reprobet, alios eligat. Iam in ipsa generali electione idem erit negotii, si velint satisfacere hominum iudicio. nam vt iam diximus, nullum est in hominibus discrimen, nisi ex arcana electione. Fingunt hîc pręscientiā quasi matrē electionis, sed nimis stultè & pueriliter. dicunt ergo eligi alios à Deo, aliis reiectis, quoniam Deus, cui nihil est absconditum, præuidet qualis quisque futurus sit. Sed iam

Rom. 9. g. 11. 12, 13
Gen. 25. e. 23

Deu 7. b. 7

quæro

quæro, Vnde vni virtus, quum alter vitiosus est? Si dicunt, Ex libero arbitrio: certè creatio præcedit. hoc est vnum. Deinde in persona Adæ scimus omnes homines æqualiter fuisse creatos. Vnde enim fit vt omnes simus rei mortis æternæ, & vindicta Dei transeat ad nos omnes, & hodie grassetur in toto mundo? Vnde hoc fit, nisi quia vna & eadem fuit conditio omnium in radice vna? Sequitur ergo, si integer stetisset Adam, cunctos homines in sua integritate similes fuisse inter se futuros. Nunc non disputo de specialibus donis. nam in naturæ integritate fuisset tamen (fateor) aliqua donorum varietas: sed quò ad æternam salutẽ, non fuisset dissimilis huius & illius conditio. nunc post lapsum Adæ sumus omnes perditi. Quid ergo stultius & magis præposterũ, quàm imaginari in vno homine virtutem qua excellat, quum simus omnes æqualiter maledicti in persona Adæ? Quis enim te excellentiorẽ reddit, inquit Paulus? ostendit nullam esse in hominibus præstantiam, nisi ex mera liberalitate Dei: & ratio manifesta est, quemadmodum iam dixi. Aut enim peccatum originale nõ peruenit ad cunctos mortales, aut Deus non potest præscire hunc fore iustum & illum iniustum. Quare? naturaliter omnes sunt reprobi in Adam, & addicti morti æternæ. & ratio in promptu est, quando in hominibus nihil reperietur præter peccatũ. præscientia igitur Dei non potest esse causa electionis nostræ: quia postquam lustrauerit totum humanum genus, reperiet à primo ad vltimũ omnes esse maledictos. Videmus ergo quàm stultè nugentur & garriant nebulones, qui referunt ad meram & nudam præscientiam, quod tribuere necesse est beneplacito Dei. Quòd ergo patefecit se Deus generi Abrahæ, quòd Legem suam depo nere apud Israelitas dignatus est, hoc peculiare fuit beneficium, & cuius nulla alia causa fin gi potest præter gratuitam adoptionem. Priuilegio ergo dignatus est Deus filios Abrahæ, quia ita placuit. nam si dicimus fuisse dignos, atque ita promeritos sua virtute, primùm Spi ritus sanctus vbique reclamat: deinde ipsa quoque experientia: quoniam fuit horribilis peruicacia illius populi. sed contenti simus Scripturæ authoritate, vbi Deus hoc nomine gratiam suam celebrat & illustrat, quòd dilexerit Abraham & filios eius: hoc est, quòd mera sua bonitate propensus fuerit in Iudęos, quemadmodum etiam adhuc clarius videbimus hoc iã fixum maneat, causam nostræ electionis nõ aliã esse quàm merum fauorẽ Dei. Quòd si extra Deum egredimur, nos vagamur quasi in labyrintho, vbi agitur de electione nostra. Quòd aũt hoc valeat in singulis personis iã ostẽdi: primùm sufficere nobis debet quod Paulus à persona Iacob ad singulos eius posteros trãsit. nã ꝓponit quasi exẽplar in duobus illis fratrib⁹, vt sit hoc persuasum, nõ eligi quemq; respectu ꝓprię virtutis, sed quoniã ita Deo placeat. neq; enim opus fuit circũstãtias illas colligere, quòd nõdum natis fratrib⁹ alter fuerit electus, quũ neq; quicquã boni vel mali egissẽt: quòd nõ ex operibus, sed ex vocãte dictũ sit, nisi hoc ꝓbare vellet, esse in arbitrio Dei eligere quos volet, reprobare etiã quos volet. & quẽadmodũ Augustinus admonet, nihil potest absurdius fingi illa argutia, in qua tamẽ multi sibi placẽt, Quòd scilicet præsciuerit Deus. nã Paulus excludit à gradu causæ illã præscientiã, quũ colligit nõ ex operib⁹, sed ex vocãte hoc fluxisse, quòd Deus prætulerit vnũ alteri: quia nõdũ quicquã boni aut mali egerãt ambo, quũ scilicet adhuc in vtero inclusi essẽt. & Paulus etiã hoc cõfirmat alio testimonio Mosis, Miserebor cui⁹ miserebor, & misericordiã pręstabo cuius misertus fuero. Illic enĩ Deus clarè ꝓnũtiat penes suũ iudiciũ esse, ex genere Iacob reprobare quos voluerit, aliis electis. Quod ergo prius de vno homine dixerat, iã cõuertit Deus ad totũ semen. neq; enim de exteris gẽtibus illic agitur, sed de sacro il lo & electo populo. Quũ interminat⁹ esset Deus interitũ oĩb⁹ filiis Abrahę, suppliciter deprecatur Moses ne ita fœdus suũ aboleat: respõdet Deus, Miserebor cuius miserebor. Quid hoc sibi vult? nẽpe nõ alibi quærendã esse causã cur Deus sibi aliquos retineat, aliis reiectis, nisi in ipso. Videtur repetitio & superuacua esse & frigida, quũ dicit, Miserebor cuius miserebor: sed valde emphatica est: quasi diceret, Ego potui ex orbe mihi aliũ deligere quàm Abrahã: sed mero beneplacito eũ mihi adoptaui. iã Ismael potuit tã charus mihi esse quàm Isaac: volui tamẽ residere meã benedictionẽ penes Isaac. duos ille filios genuit, primogenitũ repudiaui, & Iacob meus fuit. nunc ex posteris Iacob scio quos velim mihi eligere. nam causa extra me non inuenietur. Miserebor ergo cuius miserebor: id est, misericordiæ causa erit ipsa misericordia. Si ergo hìc litigent homines cum Deo, & sciscitentur cúrnam hunc potius quàm illum eligat: respondet satis esse causæ in vna misericordia, quoniam nemini sit obstrictus. Nunc ergo videmus stultitiam eorum euanescere, qui volunt præscientiam esse causam electionis: deinde qui obmurmurant Deo, hac ratione satis refelli, quoniam penes ipsum sit vel eligere, vel reprobare, vbi scilicet nemini est obnoxius. Quantum ad reprobationem spectat, causa eius satis manifesta est in lapsu Adæ, quia nos omnes secum pessundedit, vt iam diximus. Interea notandum est, electionem Dei superiorem esse ipso Adæ lapsu: & ideo nos fuisse electos in Christo ante creatum mundum, quicunque eripimur à communi interitu: alios autem meritò perire, etiamsi in Adam non essent perditi,

1.Cor.4 b. 7.

Rom.9.6. 11.12

Exo.33.d. 19

quoniam Deus ita præfecit Christum Ecclesiæ suæ caput, vt in eo seruemur, nō omnes, sed qui sumus electi. Quod autem ad probationem spectat, non opus est hic congerere omnia Scripturæ testimonia. nullus enim esset finis. Sed tamen sunt quidam illustres loci ex quibus satis apparet tam ex genere Abrahæ quàm ex toto mundo eligi mero arbitrio Dei aliquos, & alios reprobari: neq; alibi quærendā esse causā, quia & electio nostra in æterno & occulto Dei consilio abscondita est, & fundata in solo Christo: reprobatio autē in iudicio etiā Dei abscondita est. Iam si volumus illuc penetrare, est abyssus multa & profunda: illic euanescent omnes sensus nostri: sed interea Deo tamen nō decedit sua libertas, quin eligat vel reprobet quoscunque voluerit. Quantum ad electionem spectat, nonum illud caput ad Romanos abundè sufficere debet, imò tria capita: nam vsque ad finem vndecimi capitis idem argumentum Paulus prosequitur, & tandem exclamat esse incomprehensibiles diuitias sapientiæ & bonitatis Dei, & iudicia eius esse imperuestigabilia. sed de electis etiā primo ad Ephesios capite differit: & hęc summa est, ante mundi creationē quicunq; nunc sunt fideles, electos fuisse in Christo, & mero beneplacito Dei, vt ostēderet in illis gloriā bonitatis suæ. Nullis argutiis effugient qui hodie conantur inuoluere hanc doctrinā: quia Paulus satis clarè & breuiter pronuntiat non totum mundum fuisse electum, sed fideles, quos donat postea Spiritu adoptionis. & hoc etiā modo satis refutatur illud cōmentum, debere electionē Dei coniungi cum promissionibus. Miror homines doctos & præditos iudicio, & exercitatos in Scriptura, tam frigidè hanc rem præterire: neque saltem moueri vbi vident se multis dare occasionem pueriliter errandi: alios verò hinc ansam maledicendi arripere: dicendum tamen est quod locus hic postulat, nimis eos desipere qui volunt euertere aut labefactare æternam Dei electionem hac machina, quoniam Deus compellat omnes generaliter, Venite ad me, ego ero vobis pater: quoniam ergo offertur omnibus Dei gratia per externā Verbi prædicationem, volunt etiam omnes esse electos. atqui Paulus dicit ideo nos esse fideles, quia fuimus electi. Si ergo quæritur cur alii contumaciter reiiciant Dei gratiam, alii etiam amplexentur spiritu mansuetudinis, Paulus rationem assignat, quia fideles illuminat Deus, sicuti ipsos elegit ante mundi creationem. Sequitur ergo ita generaliter Deum loqui, vt tamen efficacia doctrinæ pendeat ab arcano eius beneplacito. Vnde enim fides, nisi ex peculiari eius gratia? Cur autem hanc gratiam non communicat omnibus? nempe quia non omnes elegit. Videmus gradatim ita Paulum procedere, vt fidem fluere doceat ex fonte gratuitæ electionis: & electionem ipsam attollat in summum gradum, vt nefas sit quærere eius causam. hoc ergo de electione. Quod ad reprobationem spectat, scio quantopere multi abhorreant ab illa doctrina, reprobari aliquos, & tamen non posse proferri causam in ipsis, ita vt maneant obnoxii Deo. sed hìc docilitate & modestia opus est, ad quam etiam Paulus nos hortatur, dum exclamat, Homo, tu quis es qui respondeas Deo? Nam si liceret causam inuestigare, Paulus certè, qui supra tertium cœlum euectus fuerat, potuit nobis viam aliquam ostendere: sed illic obmutescit, & arcet nos ab audacia & nimia curiositate. Quum ergo Spiritus sanctus per os Pauli prohibeat hominum temeritatem, ne progredi audeant vltra hunc gradum, Deum scilicet obdurare quos vult, & reprobare quos vult, quid iā prosiliunt homines, quasi vellent data opera bellū gerere cū Deo? & tamen simulant modestiā, & hoc prætextu vellent sepelire doctrinam electionis, quia de tantis mysteriis sobriè loquē dū est. Fateor sanè hoc postremū: sed vbi nostra sobrietas, nisi in docilitate? quū scilicet amplectimur quicquid Deus pronuntiat verbo suo, neq; permittimus nobis plus inuestigare quàm doceat. Illi autem vellent extinctū esse verbum Dei: imò audent palàm euomere suas blasphemias aduersus Deū, & sua conuitia aduersus Spiritū, qui loquutus est per Prophetas & Apostolos. deniq; videmus multos Diabolos concionari de sobrietate, vbi volunt opprimere lucē hanc & hoc caput doctrinæ, quod tamen præcipuū est fundamentū nostræ salutis. & imperitis ac dormientibus extorquent nefanda edicta, quasi esset in arbitrio hominū, balbutiendo de rebus ignotis vel barbarè omnia miscendo, ita Deū quasi è sede sua cœlesti detrahere. Est hoc horribile portentum, & quod meritò detestari omnes oportet: quia præstaret oīa mūdi imperia in vltimas abyssos absorpta esse, quā mortales homines cornua in cœlū attollere, quibus perrūpant in adyta Dei. Sed tamen vt totus mūdus vel latratu suo impetat hāc doctrinā, vel minis & terrorib⁹ eā ꝓsternere tētet, vel modis oīb⁹ suā rabiē eiiciāt oēs, & fulmina etiā vibrēt qui sibi videntur multū posse: nobis standū est in hac doctrina, Deū scilicet esse vnicū authorē salutis nostræ, quia gratuitò nos eligere dignat⁹ est: deinde penes ipsū esse potestatē humani generis. atq; ita eius arbitrio alios eligi & alios reprobari, vt ipse quidem iustè semper agat, & causam teneat tam electionis quàm reprobationis. nos autem non mirum est ideo cæcutire, quia hebetes sumus natura, imò prorsus cæci: deinde etiamsi Angeli essemus, tamen reuerenter suspicere necesse est quàm hæc multiplex sit sapientia Dei, quā non capit humanus sensus: imò ne Angelicus quidē. Alia differemus.

Ro.9.d.20

Preca

¶PRECATIO.

Da omnipotēs Deus, quādo hac Lege nos voluisti semel adoptare in populū, vt sicuti inserti sumus in corpus Filij tui, ita etiā cōformes simus capiti nostro: da inquā, vt tota vita sic studeamus obsignare in cordibus nostris fidem electionis nostræ, vt magis animemur ad veram obedientiam: deinde vt illustretur per nos tua gloria: & quos etiam alios nobiscum elegisti, eos studeamus nobiscum adducere, vt vnanimes celebremus te authorem salutis nostræ: & ita tribuamus gloriam bonitati tuæ, vt abiecta & exinanita omni virtutis nostræ fiducia, tantùm feramur ad Christum electionis tuæ fontem: in quo etiam proposita est salutis nostræ certitudo per Euangelium tuum, donec tandem colligamur cum eo in illam æternam gloriam, quam nobis sanguine suo peperit, Amen.

6 FILIVS honorat patrē & seruus dominū suū: si pater ego, vbi honor meus? & si Dominus ego, vbi timor mei? dicit Iehoua exercituum ad vos ô Sacerdotes qui contemnitis nomen meum: & dixistis, In quo contempsimus nomen tuum?

7 Qui offertis super altare meum panem pollutum: & dixistis, In quo polluimus te? Quum dicitis, Mensa Iehouæ ipsa est contemptibilis (*vel despecta.*)

8 Si obtuleritis cæcum ad immolandum, non malum est: & si claudum vel mutilum obtuleritis, non malum est. offer hoc nunc (*vel agedū, vel quæso: נא dubiæ est significationis, offer ergo, obsecro, hoc*) præfecto tuo an complacebit ei in te, vel suscipiet faciem tuam, dicit Iehoua exercituum.

Probauit hactenus Deus se multis beneficiis fuisse patrem erga Iudæos. Obstrinxerat igitur eos sibi, siqua fuisset in illis pietas & gratitudo. iam ergo sermonem hunc concludit, quasi diceret se pessimè locasse quæcunque in eos contulerat bona. & vtitur duplici similitudine. Primò comparat se patri, deinde hero. Dicit se vtroque iure meritò posse conqueri de Iudæis, quia præstiterit se illis patrem: illi autem non fuerint vicissim filii, nempe morigeri & obsequentes, vt par erat. deinde, quòd sibi eos acquisierit, tamen excusserint iugum, neque passi fuerint se regi eius imperio. Quantum ad nomen Patris spectat, iam antè ostendimus non modò communi ratione filios fuisse Dei Iudæos, sed quia dignatus fuerat ipsos sibi eligere in populum peculiarem. Adoptio igitur illa fecit illos Dei filios præ cūctis gentibus. nam quum nihil differrent à reliquo orbe, Deus tamen ipsos sibi adoptauerat. Quantum attinet ad ius & potestatem Domini, primùm quatenus est totius mundi & creator, & opifex tenebat illos sibi obstrictos: sed acquisierat etiam redemptione, vt satis notum est. Quare vt crimen exaggeret, non tantùm expostulat quòd malè sua beneficia apud ipsos locauerit, sed accusat etiam contumaciæ, quòd non paruerint eius imperio, quum tamen esset Dominus. Quantum ad verba spectat, dicit *honorem filios patribus deferre, & seruos dominis*: ita verbum hoc vtrique mēbro accommodat: sed postea distinguit, tribuens patribus honorem, timorem verò dominis. Quantum ad prius membrum spectat, scimus vbicunque est præfectura, illic deberi honorem. Iam quum præsint domini seruis suis, etiam debetur illis honos. sed posteriore membro distinctius loquitur, quum dicit *heros à seruis suis metui*, patres autem honorari à filiis. nam vt serui non ament dominos suos, quia tamen non possunt effugere ipsorum manum, ideo timent. sed reuerentia quā deferunt filii patribus, liberalior est & magis voluntaria. Cæterùm, hic Deus ostendit nullo modo posse in officio retineri Iudæos: quia tot beneficia debuerāt esse dulces illecebræ. Dominus enim cōciliauerat eos sibi quantum fieri poterat. atqui hoc totum carebat profectu. Iam maiestas etiam Dei aliquem terrorem debuerat illis incutere. Perinde igitur est acsi diceret, ita peruerso esse ingenio, vt neque humana & comi inuitatione possint adduci ad obsequium, neque etiam imperio violento. Conqueritur ergo Dominus se fraudari à Iudæis tam honore, quem debēt filii patribus, quàm timore, quem debent serui dominis: & ita ostendit illos esse quasi indomitas belluas, quæ non possint cicurari vlla dulcedine, & non possint etiam flecti aut ferulis, aut alio castigationis genere. Postea addit, *Ad vos o Sacerdotes*. certum est non debere restringi hanc querimoniā ad solos sacerdotes: quādoquidē Deus generaliter, vt vid imus, loquutus est de toto Abrahæ genere. neque enim dixit Leui fuisse in honore sacerdotali, quum alii fratres

posthabiti essent:sed dixit,electum fuisse Iacob,reiecto Esau:hoc autem ad duodecim tribus communiter patebat.Iam non debuit,neque potuit hoc restringi ad tribum Leuiticam quod Deus esset aut pater,aut dominus.Quorsum ergo nunc sacerdotes disertè compellat? nempe quia debuerant reliquo populo duces esse & magistri.non liberat igitur à culpa,vel reatu totum populum,vbi nunc sermonem ad sacerdotes dirigit, sed ostendit omnia vsque eò fuisse corrupta in populo illo,vt sacerdotes essent quasi præcipui in pietatis contemptu, in sacrilegiis,in omni pollutionis genere.vnde sequitur nihil fuisse syncerum in vulgo.nam si oculi ipsi iam luce omni careant, neque præstent officium reliquo corpori, quid tandem sequetur?non dubium igitur est quin Deus ostēdat tantum valuisse corruptelas & vsque eò grassatas esse in populo illo,vt qui debuerant aliis præire, excusserint primi iugū & alios secum traxerint ad effrænam licentiam. hæc ratio est igitur cur specialiter accuset Propheta sacerdotes, quum tamen initiò complexus fuerit totum populum, quemadmodum ex contextu satis liquet.interea notandum est quod alibi diximus,non leuari culpam populi,etiāsi grauius sit crimen sacerdotum: sed omnes inuolui eodem exitio,quia Deus hîc nō absoluit gregarios homines, quoniam impliciti fuerunt iisdem sceleribus:sed ostendit grauissimam culpam residere penes ipsos doctores, qui non castigauerint populum, sed potius sua dissimulatione auxerint licentiam peccandi, sicuti statim iterum videbimus. Dicit *eos contemnere nomen suum*,non quòd apud alios vigeret Dei reuerētia,sed quia sacerdotum erat reprehendere impietatem totius populi. Quum ergo permitterent reliquis tantam licentiam, hinc facile fuit colligere nomen Dei paruipendi ab illis, quia si tacti fuissent serio zelo, nunquam passi fuissent ita calcari Dei cultū,vel profanari,quemadmodum statim videbimus. Iam sequitur,*Dixistis,In quo contempsimus nomen tuum*? Quemadmodū initiò obliquè perstrinxit Propheta & hypocrisin & contumaciam populi,ita nunc mihi dubium non est,quin eādem sententiam repetat simili figura.vnde enim factū est,vt quæreret tam sacerdotes quàm totus populus quasi de re obscura, nisi quòd cæcutiebant ad vitia sua?Causa autem cæcitatis hypocrisis erat:deinde trahebat secum, vt fieri solet,peruicaciam. Quicunque enim sibi indulgent, etiam cornua audent erigere contra Deum & proteruè blaterare si eos asperius tractat.nam certè non refert hîc Propheta eorum voces,nisi vt ostendat illos fuisse & fronte ænea & ceruice etiam præfracta,vt audacter repellerent omnes obiurgationes, quemadmodum videmus hodie in mundo eandem peruicaciam. quanuis enim satis nota sint crimina quæ arguuntur, tamen qui scelestissimi sunt, statim excipient sibi fieri iniuriam,nec vnquam agnoscent culpam nisi centies conuicti: imò semper aliquid obtendent. denique nisi quotidiana experimenta docerent quàm præfracti sint homines aduersus Deum,res esset incredibilis. non dubium igitur est quin Propheta amarulento hoc dicto pungat, imò vulneret tam sacerdotes quàm reliquū populum,quòd tam crassa esset eorum hypocrisis, vt auderēt tergiuersari,quum tamen palàm omnibus nota essent eorum crimina.*Dixistis* ergo, *In quo contempsimus nomen tuum*? Inquirunt acsi frontem suam fricarent, deinde acquirerent sibi hoc modo audaciam: Quid tibi vis?nam tu nos hîc accusas tanquam sceleratos & sacrilegos: non sumus nobis malè conscii. Respondet igitur Dei nomine:*Offertis super altare meum panem pollutum*.Posset hîc obiici quæstio, an crimen hoc debuerit sacerdotibus imputari: si enim oblatæ fuissent victimæ,quales Deus sibi offerri in Lege præceperat,fuisset hoc ex commodo & vtilitate sacerdotum.deinde si purum triticum allatum esset,etiā cedebat hoc in bonū sacerdotibus. sed mihi probabile est,damnari sacerdotes,quòd tanquam homines ieiuni, & famelici vndique raperent sine delectu. Quidam existimant sacerdotes nimis crassa fraude violasse Dei legem, quòd scilicet mutarent victimas.si aries pinguis fuisset oblatus,putant fuisse subreptum à sacerdotibus,deinde ipsos supposuisse macilentum arietem,vel claudū, vel mutilum.sed non videtur mihi hoc congruere. Teneamus ergo quod iam dixi, hîc Deū litigare cum toto populo:sed stringere interea stylum obiurgationis cōtra sacerdotes, quia duplici nomine rei erant, quum scilicet essent pars populi, deinde quū ita paterentur Deū haberi ludibrio. Quid enim magis cōtumeliosum erat,quàm offerre victimas pollutas & panem pollutū?nunc si quæratur, an sacerdotibus debuerit hoc dari vitio,responsio in promptu est,fuisse tunc populum non valde opulentum.nuper enim reuersi fuerāt ab exilio:terra erat deserta & inculta,adduxerant secum non magnas opes. Quum ergo tanta esset egestas in populo & intenti essent singuli priuatis commodis,vt vidimus apud Prophetam Haggæū, & interim negligerent & templum Dei & sacrificia:non dubium est, quin vellent defungi vtcunque erga Deum:atque ita adduxerint vel claudas pecudes,vel cęcas:vnde & totus Dei cultus vitiatus fuit, pollutis sacrificiis. Sacerdotes debuerant illa omnia reiicere, & potius claudere templum Dei, quàm ita promiscuè admittere quæ Deus sibi offerri prohibuerat. Quum ergo illa socordia populi esset mera profanatio diuini cultus,Sacerdotes debuerant fortiter resistere.sed quū essent ipsi famelici,satis erat vndique arripere: Quid fiet

Hag.1.2.4

tandem?

tandem?nam si repudiamus hæc sacrificia, vtcunque vitiosa sint, nihil offerent: ita nos prolixè esuriemus & nullus erit quæstus: & cogemur hîc aperire & claudere templum; deinde offerre sacrificia nostro sumptu & erimus impares tanto oneri. Quum ergo sacerdotes parceret populo ob priuatum lucrum, meritò hîc eos obiurgat Propheta noster, *offertis*, inquit, *panem pollutum*. Erat quidem sacerdotale munus, quotidie panes locare in mensa: sed vnde cōficiebatur panis ille nisi ex oblato tritico? nihil autem peribat sacerdotibus, quum panes coram Deo quotidie statuerent. nam statim recipiebant: & ita maluissent, sicuti etiam vtilius ipsis erat, offerre panes bene probatos, & ex similagine. sed quemadmodum iam dixi, conniuentia eorum inde fluxit, quòd putabant se frustra acturos esse cum populo: si irritemus istos homines, negabunt sibi esse vnde offerant: ita vacuum manebit templum, & domus etiā nostræ vacuę manebunt. Præstat igitur panem cibarium ab ipsis accipere quàm nihil: saltem alemus famulos nostros & ancillas ex hoc pane, vbi oblatus fuerit Domino. Videmus ergo nunc quomodo pertinuerit crimen ad sacerdotes, quum populus offerret tam panem vitiosum quàm alias victimas non legitimas. Hactenus exposui Prophetæ verba de panibus propositionis: non quòd tam strictè accipi debeant, sicuti multi interpretes fecerunt. nam quia Panis nomine scimus comprehendi omne escarum genus, ideo mihi verisimile est, extendi hoc nomen ad omnia sacrificia. sed species vna hîc quasi in exemplum posita est. Et videtur etiam exegeticè additum esse quod continuò pòst sequitur, nempe de *sacrificijs claudis, & cæcis, & mutilis*. Quum hæc inter se cohęreant, non dubito quin Deus hic per panem alias etiam oblationum species significet. scimus etiam panes propositionis non fuisse oblatos in altari, erat enim mensa seorsum dicata in hunc vsum ad latus altaris. Cur autem Panis nomine Deus sacrificia omnia designet, solutio facilis est. Deus enim voluit perinde sibi offerri sacrificia, acsi domicilium haberet inter Iudæos & mensam suam. Noluit quidem eos occupare in crassis imaginationibus, quasi ederet, vel biberet, quemadmodum scimus profanos homines talibus præstigiis fuisse delusos: sed voluit tantùm Iudæos commonefacere de illa familiari habitatione, quam sibi apud eos delegerat. sed statim plura de hac re dicenda nobis erunt. nunc verba prosequor, *Offertis super altare meum panem pollutum*: *Et dixistis*, *In quo polluimus te*? Iterum sacerdotes obstrepunt quasi immeritò eos Deus accuset. nam obtendūt innocentiam: quia interrogatio ponitur hîc vice excusationis. *In quo* igitur *polluimus te*? negant se iure damnari, quia ritè coluerint Deum. sed quemadmodum nuper attigimus, hinc colligere licet, populum illum imbutum fuisse crassa hypocrisi, deinde obduruisse ad contumaciam: quemadmodum hodie in tanta scelerum colluuie, quæ passim regnat in mundo, imò exundat super terram, nemo est qui sustineat damnari. quisque enim alios respicit: & ita dum vbique apparent in aliis non minus grauia scelera, quisque etiam seipsum absoluit. hanc igitur peruicaciam iterum Propheta pungit: *dixistis*, *In quo polluimus te*? non dubium est quin ipse & reliqui Prophetæ accusauerint Iudæos huius sacrilegii, quòd nomen Dei polluerint. Atque id notatu dignum est, quia pauci existimāt se polluere Deum & nomen eius, vbi vel superstitiosè eum colunt, vel defunctoriè, quasi negotium esset cum aliquo puero. sed videmus quid Deus ipse pronuntiet, nempe profanari totam pietatem, & nomen etiam suum indignè pollui, dum homines ita cum ipso ludunt. Respondet, *quum dixistis*, hoc est, in dicendo vos, ad verbum. *Mensa Iehouæ ipsa est contemptibilis*. hic fontem criminis detegit Propheta, & quasi ostendit digito, quòd scilicet contempserint cæremonias, quæ tamē referendæ fuerant ad cultum Dei. Sequitur ratio, *Si offertis cæcum*, inquit, *ad immolandum, non est malum*. Quidam interrogatiuè legunt, Annon malum est? sed hîc non ponitur ה nota interrogationis: & facilè colligere licet ex cōtextu Prophetam adhuc referre quàm securè tam sacerdotes quàm totus populus putarent se posse absolui, & veniam sibi darent: *non est malum si offertur claudum, si offertur cæcum, si offertur mutilum* vel debile animal: hoc non est malum. Nunc tenemus consilium Prophetæ. sed res adhuc propter breuitatem obscura esset, nisi accederet fusior explicatio ad particulam illam, vbi dicit *mensam Dei fuisse illis contemptibilem*. Deus hîc quemadmodum nuper attigi, ostendit cur tantopere exasperatus fuerit contra Iudæos. nihil enim pretiosius est eius cultu. Atqui instituerat in Lege sacrificia & alios omnes ritus, vt filii Abrahæ se in spirituali eius cultu exercerent. Perinde igitur est acsi diceret se nihil morari oues & vitulos & quicquid tale erat: sed satis patefieri eorum impietatem, quòd non reputarent ita contemni totam pietatem in externis exercitiis & in Legali cultu. Deus ergo hîc reuocat Iudęos à brutis animalibus ad se ipsum: quasi diceret, vos offertis mihi clauda & cæca animalia, quæ vetui mihi offerri. iam mala fide vos mecum agere satis patet: Si dicatis hæc non modò esse leuia, sed nullius momenti, respondeo spectandum fuisse in quem finem voluerim mihi offerri sacrificia & iusserim mihi sterni mensam in Sanctuario. nam his signis oportuit vos agnoscere me familiariter agere in medio vestri: deinde quicquid bibitis vel editis mihi esse sacrū: quęcunque possidetis, vobis proficisci à mera liberalitate mea. Quum

ergo hîc finis sacrificandi apud vos neglectus fuerit, hinc apparet nullam esse pietatis curam vel studium. Nunc tenemus cur obiiciat Propheta sacerdotibus, vocasse eos *mensam Dei contemptibilem*: non quòd disertè ita loquuti fuerint, sed quia ferè pro nihilo duxerint, peruertere & adulterare totum Legalem cultum: qui tamen erat testimonium pietatis, si qua apud ipsos viguisset. Iam posset etiam hoc videri absurdum, quòd nunc tantopere & tam seuerè exigit Deus pura sacrificia & in illis insistit, quum tamen alibi dicat se non petere sacrificia: Sacrificium nolo, sed misericordiam. deinde, An pręcepi patribus vestris quum eos liberaui ex terra AEgypti, vt offerrent mihi victimas? ego hoc vno fui contentus, vt obedirent voci meæ. Postea apud Michæam, An propitius vobis ero si obtuleritis totos greges? quin potius homo humiliare coram Deo tuo, &c. Idem habetur & Psalmo 50, & Iesaiæ 1. & vltimo & aliis innumeris locis. Quum ergo Deus extenuet alibi sacrificia & ostendat sibi non adeò pretiosa esse, cur nunc tam rigidè expostulat cum Iudæis, quia clauda & mutila animalia obtulerint? Respondeo fuisse causam cur hac obiurgatione Deus impietatem populi detegeret. si victimę omnes fuissent pingues vel bene saginatę, locutus fuisset Propheta noster, vt apud alios vidimus. sed quum improbitas eorum eoúsque progressa esset, vt palàm etiam pueris ostenderēt cultum Dei ferè pro nihilo apud se duci: quū ergo eò impudētiæ progressi essent, necesse fuit illos impietatis conuinci hoc modo: & ideo dicit, *Offertis mihi panem pollutum*: quasi diceret, ego vobis suppedito alimenta: vestrum fuerat mihi offerre primitias, decimas & panes propositionis: & finis exercitii externi erat, vt reputarent singuli se quotidie à me recipere victū: deinde vt sobriè & temperanter vescerentur pane & carne & aliis cibis, quasi sederent ad mensam meam. quum enim viderent panes confectos ex eodem tritico esse coram Dei oculis, debebat hoc illis venire in memoriam, Deus, quasi nobiscum vescatur, vult semper ex eodem pane sibi proponi ad sacram mensam: deinde quum offerrent victimas, non modò excitabantur hoc modo ad pœnitentiam & fidem, sed debebant simul agnoscere sua omnia esse Deo sacra. Quum enim sisterent coram altari aut vitulum, aut bouem, aut agnum, deinde mactatum animal cernerent, cuius aliqua portio manebat penes sacerdotes: deinde sanguine aspersum altare, debebant reputare secum, Ecce, nobis hæc omnia sunt cum Deo communia, acsi indutus humana forma nobiscum habitaret & vteretur eodem cibo & potu promiscuè nobiscum. Debebant igitur ita se exercere in illo cultu externo. Meritò nunc queritur Deus mensam suam esse contemptibilem: quasi diceret respui gratiam suam, quòd populus contumeliosè panes obtruderet cibarios, quasi vellet pascere bubulcum aliquem: sicuti vidimus apud Zachariam, quòd Deus dicebat mercedem sibi oblatam fuisse quasi bubulco, aut vili cuipiam mercenario. Ego vos inquit, sedulò paui: nunc postulo mercedē: datis mihi triginta argenteos: ignobile illud & contumeliosum pretium scilicet, sic etiam hoc loco, *Dixistis, Mensa Iehouæ ipsa est polluta*. in hoc pronomine demonstratiuo subest emphasis, quia Deus ostendit se hac contumelia minimè esse dignum: quísnam sum, vt mensam meam ita vilipēdatis? ego eam dicaui, vt esset vobis propinquus ad me accessus, quasi habitarem in illo visibili Sanctuario: vos autem quasi nullus essem ita contemnitis mensam meam. Postea adiungit, *Offer hoc nunc præfecto tuo, an complacebit ei in te?* Hîc conqueritur Deus minus sibi deferri honoris quàm mortalibus. adducit enim hanc similitudinem, Si quis præfecto tributum aut vectigal debeat & afferat aliquid mutilum, & vitiosum, ille non recipiet. hinc colligit se affici nimis graui iniuria, quòd scilicet Iudæi audeant offerre quod mortalis homo respueret. Ratiocinatur igitur à minori ad maius, hoc sacrilegium non esse tolerabile, quòd tam licenter eius indulgentia Iudæi abuterentur. Et ideo subiicit:

Ose. 6. c. 6
Mic. 6. b. 6

Zach. 11. c. 12

9 Et nunc deprecamini, quæso, faciem Dei, & miserebitur nostri: (è manu vestra factum est hoc): an suscipiet ex vobis faciem, dicit Iehoua exercituum.

Hîc grauius vulnerat sacerdotes, quòd sic degenerauerint, vt indigni prorsus sint tam honorifico & munere & titulo. *Ite*, inquit, *& deprecamini faciem Dei*. Totū hoc est ironicum. nam interpretes longè falluntur, quum existimant Prophetam hortari sacerdotes, vt suppliciter veniam à Deo postulent tam sibi quàm reliquo populo. Quin potius, vt iam dixi, ironicè eos exagitat, quòd sint deprecatores & mediatores inter Deum & populum, & tamen sint homines profani, nempe qui polluerent etiam pro sua parte totum Dei cultum, & ita peruerterent totam pietatem: Ite ergo, *deprecamini Dei faciem*, inquit. Scimus hoc munus fuisse sacerdotibus iniunctum, vt propius ad sanctuarium accederent & se sisterent coram Deo quasi patroni ad causam populi agendam: vel saltem deprecatores, qui Deum placarent. Quum ergo gestarent Christi personam hac in parte, oportuit etiam ipsos studere sancti-

moniæ

moniæ: & quanuis vulgus ipsum sese ad multa scelera proiiceret, tamen sacerdotes decebat expendere reuerenter ad quid vocati essent. & quia Deus ita prætulerat eos suis fratribus, debebant etiam cum timore sese illi dicare. nam quo excellentior erat eorum conditio, etiã debuit excellere pietas & sanctimonia. meritò igitur hîc Propheta tam duriter in ipsos inuehitur, quòd non cogitent se ornatos fuisse sacerdotio, vt deprecatores essent corã Deo, & ita placarẽt iram eius & reconciliarent miseros homines: *Ite*, inquit, *deprecamini faciem Dei: scilicet suscipiet faciem vestram.* Nunc tenemus genuinum Prophetæ sensum: *& nunc*, inquit, *miserebitur nostri.* hoc etiam loco subsannat Propheta quod iactarent se pollere summa illa dignitate, vt propitium Deum redderent: *scilicet*, inquit *miserebitur nostri*: Atqui *factum est hoc è manu vestra.* Tolletis ne manus vestras ad Deum? & ipse quum vos respiciet placabitur erga nos? Quum ergo sitis polluti, etiam indigni estis & honore & officio, in quo tamen tam superbè gloriamini. Interea sicuti nuper diximus, non extenuat populi culpã, ac multò minus liberat eos qui erant impliciti iisdẽ vitiis: sed ostendit rem prorsus esse desperatã, quia & vulgus ipsum ludibrio Deũ habeat & sacerdotes neglecto omni discrimine, recipiant quaslibet hostias: tantùm ne esuriant. ostendit ergo prorsus desperatum esse statum populi, quia iam nemo supersit, qui posit Deum pro officio placare. *An ergo suscipiet è vobis facies*, vel faciem? Videtur Propheta alludere ad ipsam personam Mediatoris. Quia enim nõdum apparuerat Christus, quũ se sisteret sacerdos coram altari, perinde erat acsi Deus in faciem vnius respiceret & ideo propitius esset omnibus. hac ratione dicit iam non esse dignos sacerdotes, in quos respiciat Deus, quum ita fœdauerint eius sanctuarium & corruperint totum cultum eius. Subiicit in eundem sensum:

10 Quis etiã in vobis qui claudat ostia, & non incendetis altare meũ gratis? non mihi placet in vobis, dicit Iehoua exercituum, & oblationem non habebo gratam è manu vestra.

Prosequitur eandem sententiam, vt dixi, quòd scilicet sacerdotes pessimè in officio suo se gererent, atque ita eorum exemplo obduresceret populus & ita pessum iret tota religio. Dicit ergo *non ab illis claudi ostium.* Quidam interpretes coniungunt hæc omnia simul, quòd non clauserint ostia templi & non accenderint altare gratis: ita aduerbium חנם referunt ad vtrũque, quasi diceret ipsos esse mercenarios, qui non liberaliter impendunt operam suam ad colendum Deum, sed quęstum & lucrum vbique spectant. Et hæc expositio magis recepta est. Atqui videtur melius quadrare distinctio, si dicamus, *quis etiam claudit ostia*? tamen non gratis: vt ו copula, sicuti multis aliis locis, sumatur aduersatiuè: *& tamen non accendetis gratis altare meum*: quasi diceret Domin⁹, Ego locaui operas vestras: estis igitur mihi quasi cõducti tii. nũc quũ iussi vobis solui mercedẽ quoties statis ad altare, cur non clauditis ostiũ meũ? alii חנם accipiũt pro frustra & ita resoluũt, Quis claudit ostia? ergo ne posthac accẽdatis frustra altare meũ, quasi reiiceret Deus totũ illũ cultum, qui corruptus fuerat vel auaritia, vel socordia sacerdotũ & securitate populi. Certũ quidẽ est, meli⁹ distingui Prophetę verba, vt aduerbiũ חנם, restringam⁹ ad posterius mẽbrum. sed quemadmodum iam dixi adhuc posset esse duplex sensus: si חנם accipimus pro frustra, bene hoc conueniet, vt inferat Propheta eos operam temere perdere, dum ita Deo sacrificant Lege posthabita. debuerãt enim præcipuè attendere ad regulam sibi præscriptam. Quum ergo hanc contemnerẽt, meritò hîc dicit, Ne offeratis mihi frustra: & ita futurum tẽpus erit vice imperatiui, quemadmodum scimus loqui Hebręos. sed nemo interpretũ videtur satis diligẽter expendisse cur Propheta dicat nõ claudi tẽpli ostia. scimus ideo præfectos fuisse templo sacerdotes, ne quid pollutũ admitterent. erant enim ex Leuitis alii ianitores, alii stabãt ad atrium: denique singulis erat sua statio. deinde postquam adduxerant hostiam debebant sacerdotes de ea iudicium facere & exigere omnia ad Legem Dei. Quum ergo hoc iniunctum illis munus esset, ne quid pollutum admitterent in templum Dei, meritò hîc conqueritur quòd promiscuè reciperent quæ vitiosa erant & profana. hinc meritò concludit (nam illa expositio mihi videtur esse genuina) ergo ne frustra offeratis. concludit igitur sacerdotes operam perdere dum ita sacrificãt, quia scilicet Deus nolit profanari nomen suum, & meritò obedientiam præferat omnibus sacrificiis. negat igitur eos facere operæpretium immolando victimas: quia debuerant hoc imprimis attendere, ne quid mutarent ex verbo Dei & ab eo ne latum vnguem deflecterent. Sed non possum vlterius progredi.

Eccle. 4. d. 17.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando dignatus es pro immensa tua misericordia non tantùm deligere ex nobis, qui tibi essent sacerdotes: sed omnes nos tibi consecrare in Filio tuo vnigenito: da

inquam, vt hodie purè te & syncerè colamus, atque ita studeamus nos totos tibi addicere, vt & mente & animo & corpore puri simus & casti: & ita reluceat in omnibus partibus nostri tua gloria, vt cultus tuus apud nos sacer sit & purus, tibique probetur, donec tandem fruamur ea gloria, ad quam nos inuitas per Euangelium tuum, & quæ nobis parta est vnigeniti Filij tui sanguine, Amen.

HERI non potui absoluere querimoniam, qua hîc vtitur Deus cōtra sacerdotes, quòd scilicet nemo ex illis claudat tēpli ostia, nēpe vt purū maneat ab omni inquinamēto: quia scilicet quū inexplebilis esset eorū auaritia, promiscuè admitterēt omnes profanationes: hinc concludit, *Ne ergo offeratis posthac frustra.* nam quū dicit, *Ne accendatis altare meum,* intelligit eos perdere operam dum sacrificia immolāt, quia Deus vult ritè coli & secundum præscriptum Legis suæ. Omitto nunc duas alias expositiones, quas herì retuli. nam videtur hoc Propheta velle, frustra satagere sacerdotes, dum quotidie offerunt victimas, quoniam Dominus repudiet impurum illum & vitiosum cultum. Iam adiungit, *Mihi non placet in vobis & oblationem gratam non habebo é manu vestra.* Priore membro dicit eos non posse probari Deo vel placere: postea adiungit, oblationes eorum repudiari. Vbi enim nō est cor purum, illic scimus opera etiam omnia impura esse. Tenendum enim est quod dicit Moses, placuisse Abel Deo vnà cū suis sacrificiis. Et vidimus apud alterum Prophetā, nempe Haggęum, Deū abominari quæcunque sunt in magno pretio apud homines, vbi non colitur puro & syncero corde. Idē nūc vult Propheta noster, *Non placet mihi in vobis, & non habebo gratas victimas é manu vestra*, inquit. Nunc sequitur:

Gē.4.a.4 Hagg 2.c. 15

11 Quia (*vel certè*) ab ortu solis vsque ad occasum magnum nomen meum inter Gentes: & in omni loco suffitus offertur nomini meo, & oblatio mūda: quia (*vel certè, est eadem particula* כי) magnum nomen meū inter gentes, dicit Iehoua exercituum.

Hîc ostendit Deus nihil se amplius morari Iudæos, quia vbique & per omnes mūdi plagas iubebit sibi erigi altaria, vt purè ab omnibus populis colatur. Atque insigne est vaticinium de gentium vocatione. sed hoc imprimis tenendum est, quoties de illa loquuntur Prophetæ, vel beneficii loco promittere Iudæis propagationem cultus Dei, vel denuntiare pœnæ & ignominiæ loco. Promittunt igitur Iudæis Prophetæ gentes venturas in societatem: quemadmodum apud Zachariam, In illa die apprehendent decē viri fimbriam vestis, & dicent homini Iudæo, Tu sis dux noster: nam eundem Deum tecum colere volumus. Fuisset igitur hic summus honor, si Iudæi fuissent magistri omnibus populis, vt eos instituerent in vera pietate. Iesaias autem hoc dicit, Qui prius exteri fuerant, discipulos fore electi populi, ita vt libenter se subiiciant eorum magisterio. sed quoniam Iudæi exciderunt è suo loco, hinc factum est, vt gentes succederent in locum vacuum. & ideo sæpe Prophetæ quū de gentium vocatione disserunt, simul denuntiant pœnam Iudęis: quasi dicerent, vbi repudiati fuerint, fore paratos alios filios Deo, quos substituat in eorum locum: quemadmodum Christus etiam minatus est suæ ætatis hominibus, Auferetur à vobis regnū Dei, & dabitur genti, &c. Tale est hoc vaticinium. neque enim simpliciter Propheta noster gentibus aperit templum Dei, vt sese Iudæis adiungant, & consentiāt in vera religione: sed excludit primò Iudæos, & ostendit cultū Dei fore cōmunem gentibus, quia propagabitur salutis doctrina vsq; ad vltimos terræ fines. Distinctio illa notanda est, quam interpretes non obseruant: quæ tamē valde necessaria est cognitu. & hinc factum est etiam, vt loci qui inter se diuersi erant, fuerint permixti sine vllo delectu. Propheta igitur hîc non promittit, quemadmodū multis locis diximus fieri, totum mundum fore subiectum Deo, vt pura religio vbique vigeat: sed notat ignominia Iudæos: quasi diceret, Deus vos abdicauit: reperiet aūt sibi alios filios, qui vestrū locū occupent. Repudiauit enim proximo versu eorū sacrificia. atqui scimus quàm superbè gloriati fuerint Iudæi de sāctitate sui generis. Quū ergo tāto fastu turgerēt, putabāt nullum fore Deū, nisi ipsi essent sancta Ecclesia. Propheta hîc respondet, atque anteuertit, *nomen Dei celebre erit in toto mundo*: vos estis exiguus populus: omnes gētes coalescēt in vnum corpus vt adorēt Deum simul. ergo poterit Deus carere vobis: & postquam vos reiecerit, tamē nihil decedet eius regno. Putatis enim regnū eius nō fore integrū, & gloriā eius perituram, nisi à vobis colatur: iam denuntio vobis cultum Dei fore vbique florentem, & postquam vos eiecerit è sua familia. Videmus ergo quorsum tendat Propheta noster, quū dicit *Magnum fore Dei nomen ab ortu solis vsque ad occasum.* In Psalmo simpliciter dicitur, Ab ortu solis vsque ad occasum mirabile est nomen Dei. sed illic est simplex promissio, hîc autem Propheta complectitur pœnam qua digni erāt Iudæi: acsi diceret, postquam sua ingratitudine promeriti sunt vt Deus eos reiiciat, gentes fore Deo sacras, quoniam scilicet subrogabit eas in locum scelesti

Zachar.8. d.23. Matth 21. d 43 Ps.113.a.3.

lesti illius, & impii populi. Cęterùm, ideo dixi clarè hîc probari Gentium vocationem, vel poſſe certò elici ex hoc vaticinio, quia nomẽ Dei nõ poteſt eſſe magnũ ſine doctrina. Perinde igitur eſt acſi diceret Propheta, Legem quæ data fuerat Iudæis, promulgatum iri inter omnes populos, ſic vt religio vbique locum obtineat. Nam hoc eſt fundamentum pietatis, vbi cognoſcitur qualiter à nobis velit coli. obedientia enim melior eſt, quàm omnes victimæ. Et neceſſe eſt incipere ſemper ab illo principio, nempe vt ſciamus quem colamus Deum. Et ideo Chriſtus ipſe deridet Ioannis 4. cap. omnes religiones, quæ tunc in mundo regnabant, quòd ſcilicet colerent temere deos à ſe confictos. Quum igitur neceſſe ſit cultum Dei fundatum eſſe in vera doctrina, vbi Deus pronuntiat nomen ſuum fore celebre in omni loco, certè oſtendit Legem ſuam fore communem cunctis populis, ita vt nota ſit vbique eius voluntas, quæ regula eſt pietatis, quẽadmodũ diximus. Poſtea addit: *vbique offeretur ſuffitus nomini meo, & oblatio munda.* quare? *Nomen* enim *meum magnum erit*. repetitio hæc nõ eſt ſuperuacua. Fuit enim res tunc incredibilis, quia non fruſtra ſegregauerat Deus Iudęos à reliquo mũdo. Et hoc etiã non vulgare eſt elogium: Oſtẽdite enim mihi gentes, inquit Moſes 4, cap. Deu. quibus appropinquet Deus quemadmodum vobis. Hæc eſt igitur veſtra nobilitas inquit, & excellentia, habere Deum tam propinquum & familiarem vobis. Ideo & in Pſalmo dicitur, Non ita fecit aliis nationibus, iudicia ſua non manifeſtauit illis. Fuit ergo hoc inſigne priuilegium generis Abrahæ, quòd illic voluit Deus & cognoſci, & inuocari. Ergo nouitas ipſa potuit claudere ianuam huic vaticinio. Et ratio hęc eſt cur Propheta iterum confirmet quod tunc creditu erat difficile: *nomen Dei*, inquit, *erit magnum in omni loco*. Et ſimul meminerimus, non poſſe Deum legitimo ritu coli, niſi cognitus fuerit, quemadmodum dicit Paulus, Quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? Niſi enim præluceat doctrina, ſemper quaſi cæci palpabimus, & vagabimur etiam per inuia. Ideo nulla eſt religio, quæ Deo probetur, niſi quæ fundata eſt in eius ſermone. Cæterùm, Propheta per מנחה, & per ſuffitum intelligit cultum Dei. Sed hæc ratio loquẽdi paſſim trita eſt in Scripturis, quia Prophetæ, qui ſub Lege erant, ſermonem accommodarunt ad captum populi. Ideo quoties dicere volunt totum mundum acceſſurum ad fidem, & pietatem, Altare extructur Deo, inquiunt. Per nomen Altaris non dubium eſt, quin deſignent ſpiritualem cultum: non quòd poſt Chriſti aduentum debeant offerri victimę. Nunc enim nobis nullum altare eſt. nam quiſquis altare ſibi erigit, euertit crucem Chriſti, in qua obtulit vnicum & perpetuũ ſacrificium. Sequitur ergo formas has loquendi debere ita accipi vt teneamus analogiam inter ritus legales, & inter ſpiritualem modum colendi Dei, qui nunc præſcribitur in Euangelio. Quanquam ergo ſubeſt figura in verbis Prophetæ, tamen ſimplex eſt ſenſus: quaſi diceret, vbique Deus adorabitur, & coletur. Quæ enim ſunt ſacrificia noui teſtamenti? Preces, gratiarum actiones, quemadmodum vltimo ad Hebręos capite dicit Apoſtolus. In Lege etiam fuit cultus Dei ſpiritualis, vt pręſertim Pſalmo quinquageſimo dicitur: ſed vmbræ tamen ſimul erant coniunctę: quemadmodum etiam ſignificat Chriſtus illis verbis, Nunc venit hora quando adorabitur Pater in ſpiritu, & veritate. Neque enim prorſus negat Deum fuiſſe adoratum in ſpiritu à Patribus: ſed quia cultus ille latebat adhuc ſub figuris, ideo dicit nunc in Euangelio ſimplicem veritatem & nudam, vt ita loquar, doceri. Quod ergo de ſuffitu, quod de oblatione dicit Propheta valuit ſub Lege: nunc autem videndum eſt quid pręcipiat Deus in Euangelio, & quo ritu coli velit: non reperiemus illic ſuffitum, neque alia ſacrificia. Ergo nihil aliud continet hic locus, quàm venturum eſſe tempus, quo cultus Dei purus & integer florebit in omnibus locis. Atque ita apparet quàm ridiculi ſint Papiſtæ dum hinc colligunt non coli Deum ſine aliqua ſpecie ſacrificii, quo pretextu impietatem ſuæ Miſſæ confirmant, quaſi ſit ſacrificium illud de quo loquutus eſt Propheta. Sed nihil magis inſulſum, vel puerile. diximus enim Prophetã more communi loqui. Etſi concedam propriè accipi ſuffitum, & oblationem, vel מנחה: an מנחה eſt corpus & ſanguis Chriſti? Ha! eſt ſacrificium confectum ex pane, inquiũt: vinum ſaltem ab illis acceſſit. O! Chriſtus ita mandauit. Sed vbi dixit, Sacrificate? Deinde negant eſſe panem. dicunt enim tranſubſtantiari in corpus Chriſti. Iam ergo non eſt triticeum ſacrificium, neque ex farina. Manet enim ſola ſpecies, quæ obiicitur oculis, & ſine ſubſtantia, quemadmodum ipſi fingunt. Interea non eſt cur diſputemus tam anxiè de re clara. Sicuti enim apud Ioelem vidimus, Nouiſsimis diebus effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem: & prophetabunt filii veſtri, & filiæ veſtræ, ſenes veſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt. ita hoc loco. Nam Apoſtoli etiamſi viſionibus edocti ſunt, tamen ſcimus fuiſſe ſemel illuminatos. Deinde viſiones nunquam fuerunt ſub Euangelii exordia in communi vſu, neque etiam ſomnia: fuit hoc valde rarũ. Quid ergo ſibi vult Ioel? loquitur enim de toto corpore Eccleſiæ: quaſi diceret, A minimo vſque ad maximũ oẽs fore Prophetas. An facti ſũt Prophetę viſionib⁹ & ſomniis, quos illuminauit Deus per Euãgelii doctrinã? minimè: ſed Ioel quẽadmodũ dixi, accõmodat ſermonẽ ad tẽpus Legale. ſic etiã hoc loco per ſuffitũ, & per מנחה, Propheta deſignat

Deu. 4. b. 7

Pſa. 147. f. 20

Rom. 10. c. 14

Ioan. 4 c. 23

Ioel. 2. g. 28.

Sſ.

spirtualem cultum Dei. Nunc pergamus:

12 Et vos polluistis illud, quum dicitis, Mensa Iehouæ polluta est: & prouentus eius(*vel fructus: alij vertunt Sermonem*)contemptibilis cibus eius.

Potest hic versus restringi ad Sacerdotes, vel exponi de toto populo: & vterque sensus bene conueniet. Quantùm ad me spectat, non dubito quin Propheta hîc castiget asperius Sacerdotes: interea tamen obiurgationem suam extẽdat communiter ad populum. Vidimus hesterna lectione quomodo polluta fuerit religio à Sacerdotibus, & quàm impiè profanauerint Dei cultum. Sed hoc generale fuit crimen totius populi, quemadmodum paulò pòst videbimus. Sciamus ergo tam Sacerdotes quàm totum vulgus hîc obiurgari: sed quoniam crimen grauius erat in Sacerdotibus, qui authores aliis erãt sacrilegii, ideo præcipuè eos aggreditur Propheta: *Vos*, inquit, *polluistis nomen*. est redditio causæ, & simul amplificatio sceleris. poterant enim cõqueri quòd non tãtùm Deus æquaret ipsos Gẽtibus, sed etiam quòd his reiectis, cæteros substitueret in eorum locum. Ostendit Deo iustam esse rationem cur illos exhæredet, atque suscipiat Gentes pro suis liberis, nempe quia polluerant nomen Dei. Et simul amplificat crimen, quum dicit, Gentes à quibus contemptus hactenus fui, & quibus non innotuit nomen meum, repentè accedent ad fidem: ita nomen meum magnum erit, hoc est, reuerenter coletur apud omnes gentes: vos autem polluistis illud. Fuit certè hoc valde absurdum, Iudæos quum peculiariter electi essent, & quum illuminati essent doctrina Legis, ita perperam cultum Dei polluere, quasi ipsum vilipenderent: & Gentes, quæ noui ei erant, statim atque gustarunt doctrinam pietatis, præstare obsequium Deo, ita vt illic illustris esset eius gloria. Postea ostendit quomodo pollutum fuerit nomen Dei: *Dicitis* enim *mensam eius esse inquinatam*: hoc est, non discernitis inter sacrum & profanum. Repetit enim eandem sententiam quam herì vidimus, quòd scilicet Iudæi putarint de re quasi friuola agi, vbi Prophetæ docebant Deum summa reuerentia colendum esse. Neque tamen credibile est, palàm euomuisse has blasphemias, quòd *mensa Dei esset polluta*: sed ex re ipsa colligere promptum fuit, mensam Dei fuisse illis profanam: quia scilicet nulla erat eius ratio. sanctitas mensæ debuit reputari à Iudæis, vt non accederent ad Sanctuarium, nisi cum seria pœnitentia & fide, vt scirent sibi negotium esse cum Deo, vt penitus eos afficeret eius maiestas. Quum ergo venirent in Templum, & afferrent illuc suam immunditiem instar porcorum, hinc potuit cognosci nullam illis esse reuerentiam vel Templi, vel altaris, vel mensæ. Sic ergo intelligi debent Prophetæ verba: non quòd Iudæi tam apertè subsannauerint Deum, sed quòd sanctitas Templi apud eos nullius ferè pretii esset. Quod ad nomen Mensæ attinet, herì diximus, quum iuberet Deus sibi offerri sacrificia, perinde hoc fuisse acsi familiariter habitaret apud Iudæos, & esset quasi eorum contubernalis. Fuit hic summus honor & inæstimabilis Dei bonitas, quòd tam comiter se submisit, vt sciret populus non procul quærendum esse. Et minus excusabilis hac de causa fuit impietas, quum non reputarent apud se, sacrificia ideo celebrari in terra, vt eueherentur eorum mentes supra cœlos. In hunc enim finem ad nos descendit Deus, vt nos sursum attollat, quemadmodum alibi diximus. Fuit igitur hæc nimis turpis & pudenda socordia & stupiditas in Iudæis, quòd non expenderent mensam Deo paratam esse apud ipsos, vt possent fide penetrare in cœlum, & scirent etiam sub eius oculis se versari. Quantum ad verba hæc pertinet, *Fructus eius contemptibilis cibus eius*. quidam nomen ניב accipiunt pro Sermone, & adducunt Iesaiæ locum, ex capite 57, Creaui fructum labiorum, pacem, pacem. נוב significat Fructificare: inde ניב est fructus aut prouentus. Vt demus metaphoricè accipi pro Sermone, tamen non video quæ ratio cogat nos discedere à simplici & germano sensu. Nam erit primò relatiuum sine antecedente, ניבו, sermo eius. deinde erit mutatio numeri: nam referunt hoc ad Sacerdotes, *Sermo eius*: hoc est, sermo eorum: quorum? nempe Sacerdotum. Scio hoc satis tritum esse Hebræis, ponere relatiuum sine antecedente: sed quemadmodum iam dixi, nulla ratio hoc postulat. Deinde optimè conuenit, *Prouentus eius*, nempe altaris, est *cibus contemptibilis Dei*. Sic igitur accipio hæc verba, quòd volitaret hic sermo in ore tam Sacerdotum quàm vulgi, Ho, prouentus altaris est quilibet cibus: ne tam soliciti simus in delectu, vt offeramus opima animalia. Deus enim contentus erit etiam macilentis & ferè aridis. Hîc verò iterum reprehendit Deus impietatem populi & contemptum: sed simul coarguit eorum auaritiam, quòd scilicet sumerent pessima quæque animalia, quæ offerrent in Templo, quasi perderent quicquid volebant Deo consecrare. Iam cur *Cibum Dei* nominet Sacrificia, satis tenemus. Tantùm hoc notandum est, patefactam fuisse impietatem populi, quum in exercitiis illis tam esset securus. Deus enim non frustra instituerat sacrificia & alias cæremonias. Contemptus ergo signorum palàm ostendere potuit non modò negligentiam populi, sed profanum contemptum omnis pietatis: quemadmodum hodie si quis & externam doctrinam, & sacramenta quasi pro nihilo ducat, nónne prodet se esse impium Dei contemptorem? atqui religio non est posita in his rebus, fateor. nam hypocritæ etiamsi ardentissimum zelum simulant, profanant

Iesa. 57. d. 19.

fanant nomen Dei, quoties verberantur eorum aures doctrina, & cor non afficitur dum ad mensam Dei accedunt, & interea alienissimi sunt à Christo: fateor hæc omnia: sed quoniam nemo verus Dei cultor poterit spernere hæc exercitia, quę pro communi infirmitate nobis vtilia sunt, imò quibus carere non possumus quandiu peregrinamur in hoc mundo, quisquis vel simplicitatem nostram deridet vbi templum frequentamus: vel etiam si taceat, abstinet tamen, & pro nihilo ducit hæc, tanquam leuia: ille (quemadmodum iam dixi) potest impietatis conuinci. Hæc ratio est cur tam acerbè Propheta hic castiget Iudæos, quòd dicant *prouentum altaris esse cibum Dei contemptibilem.* Sequitur:

13 Et dixistis, Ecce fatigatio (*alij vertunt, Ecce ex fatigatione*) & sufflastis in illud, dicit Iehoua exercituum: & obtulistis raptum, & claudum, & debile: & obtulistis Minchah: (*hoc est, oblationem*) an gratam hanc habebo è manu vestra, dicit Iehoua?

Prosequitur eundem sermonem, quòd scilicet cultus Dei apud eos vilis esset, ac ferè nullius momenti. Tenendum est quod nuper dixi, hîc non reprehendi Iudæos quasi palàm, & pleno ore tam contumeliosè loquuti fuerint de cultu Dei: sed quia ex eorum moribus satis patebat hoc illis persuasum esse. Dabant enim sibi tantùm licentiæ, vt facilè constaret eos ludere cum Deo: quia excusserant omnem eius metum & reuerentiam. *Dixistis* ergo, *Ecce labor.* Potest hoc quadrare toti populo, & potest etiam competere in solos Sacerdotes. Vulgò exponunt de Sacerdotibus, quòd questi fuerint se obire duram prouinciam, quia assidui essent in Templo, & sedulò illic excubias agerent, ac valde essent occupati in mundandis vasis: sicuti Monachi hodie in Papatu, & sacrifici dum sese venditāt, dicunt, Dū omnes alii dormiunt, nos excubamus. nam sumus in precibus nostris assidui: quia scilicet media nocte vlulant in suis templis. deinde quia missando & aliis nugis, fingunt se intentos esse ad placandum Deum. Sic ergo hunc locum quidam intelligunt, quasi Sacerdotes vt commendarent suum munus, obiicerent se multùm sudare in cultu Dei, quasi scilicet multa & difficilia illis mandasset. Ego autem malo referre ad totum populum: neque tamen excludo Sacerdotes. generaliter enim vtrosque hîc condemnat Propheta, quòd molestum illis fuerit impendere operam colendo Deo, quasi fatigatio esset: quemadmodum vulgò dicimus, *Tu le fais par courvée.* Et eòdem etiam spectat quod sequitur, *Sufflastis in illud*, præ fastidio scilicet. Quidam exponunt, Tristitia affecistis illum: & verbum hoc in Hiphil sæpe accipitur eo sensu. נפח propriè est Sufflare. est autem hîc in alia coniugatione positum verbum: sed etiam in Hiphil reperitur pro Sufflare, neque potest aliter accipi. Nam qui vertunt, Tristitia vel mœrore affecistis Deum, coguntur quasi torquere in alienissimum sensum vel nimis remotum Prophetæ verba, quòd scilicet Sacerdotes quum nimis essent quæstus sui cupidi, coegerint plebeios homines ad hostias adducendas, atque ita extorserint non sine mœrore & gemitu sacrificia. videmus quàm illud sit coactum. ego igitur prorsus repudio. Alii excudunt argutum sensum, sed qui etiam minimè conuenit: Sufflastis in illud, id est, dixistis quidem victimas esse probas & satis pingues: tamen poteratis flatu eas eiicere in aerem. Alii vertunt etiam Deiicere, quòd hostias ad pedes proiecerint. Sed quid opus est discedere à genuino sensu, quum facilè sit colligere reprehendi hîc & Sacerdotes & populum, quòd non sine tædio coluerint Deū? quemadmodum vbi aliquid nobis displicet, sufflamus. Gestum ergo fastidientium hîc exprimere voluit Propheta: ita nunc optimè fluet contextus: dixistis, *Ecce fatigatio, sufflastis etiam*, inquit. Tandem adiungit, *Obtulistis raptum, & claudum, & debile.* Hoc etiam tendit in eundem finem, nempe quòd defuncti fuerint erga Deum non sine ludibrio, quum obtruderent vitiosas pecudes: & si quid erat apud eos vel scabiosum, vel aliquo vitio infectum, dicebant Deo sacrum esse, quemadmodum repetet proximo versu. Quidam malè exponunt גזול pro Præda, quæ iniquè parta fuerat: quasi diceret eos offerre victimas ex rapinis. sed miror quomodo sine vllo colore ita Prophetæ verba discerpant. Ponit hîc tres species, raptum, claudum, & mutilum vel debile. Quis non videt vocari raptum animal quod fuit discerptum à feris? quemadmodum si quod erat animal semimortuum, quia inciderat in lupos, tunc putabant se habere paratam victimam: Ego cogor offerre Deo sacrificium: conueniet optimè hîc agnus. nam lupus aurem illi vorauit, & vix euasit. quoniam igitur hæc pecus est mutila, ego adducam. Vocat igitur Propheta victimas raptas, quæ laceratæ erant dentibus ferarum. Nunc summam verborum tenemus: sed memoria repetere conuenit quod diximus, non insistere Deum in externis sacrificiis, quasi opus habuerit cibo vel potu, vel quasi etiam duxerit in magno pretio illas hostias: sed propter finē. Sacrificia igitur quæ Deus exegit à Veteri populo per se nihil habebant quod faceret ad pietatem. neq; .n. potuit oblectare Deū fœtor ex sacrificiis: sed finis spectandus fuit. Quum ergo ideo præciperet Deus, ac iuberet sibi offerri hostias, vt populū exerceret in pœnitētia & fide, hinc Deus æstimauit eas. sed quū populus prolapsus esset ad crassum illū contēptum, vt quasi per cotumeliā obtruderent Deo

mutilas & claudas pecudes. hinc, queadmodum iã dixi, patefacta fuit nimis fœda & intolerabilis impietas. Hæc ratio est cur tam vehementer Propheta nunc obiurget & Sacerdotes, & totum vulgus quòd offerrẽt huiusmodi sacrificia Deo, quæ etiã mortalis homo respueret, quemadmodum herì vidimus. Sequitur tandem:

14 Maledictus autem dolosus, cui dum est in grege suo masculus, & vouet, & sacrificat corruptũ Iehouæ: quia Rex magnus ego, dicit Iehoua exercituum: & nomen meum terribile in gentibus.

Non possum hodie absoluere: nam essem nimis prolixus.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando hodie non retines nos in figuris Legalibus quibus exercuisti genus Abrahæ: sed inuitas nos ad cultum longè præstantiorem, nempe vt & animo & corpore tibi consecrati simus victimæ, & offeramus non tantùm nos ipsos, sed etiam & sacrificia laudis & preces, quemadmodum consecrasti omnia pietatis officia (quæ exigis à nobis) per Christum filium tuum: da, inquam, vt veram puritatem colamus, & studeamus obsequia nostra tibi probare synceritate integra cordis, & ita reuerenter suspiciamus & inuocemus nomen tuum, vt verè agnoscatur impletum in nobis quod olim testatus es per Prophetam tuum, Nomen scilicet tuum fore magnificum & celebre in toto mundo, sicuti verè illustratum fuit nobis in persona eiusdem vnigeniti Filij tui, Amen.

RECITAVI hesterna lectione vltimum versum primi capitis: sed nondum exposui. Propheta autem hìc omnes qui dolosè & mala fide agunt cum Deo, pronuntiat esse maledictos: simul designat speciem fraudis, quòd scilicet *ex grege deligerent pecudes* vel macras, vel vitio aliquo iam infectas, vt offerrent Deo sacrificia. Hoc autem signum fuit nimiæ improbitatis, ita peruersè Deo illudere: quia sicut vidimus, mortalis homo non posset ferre hanc contumeliam. Ergo Propheta vt semel absoluat quod cœpit, præcisè dicit *omnes esse maledictos.* נכל significat cogitare Hebræis: sed accipitur ferè semper in malam partem. Ideo non malè interpretes verterunt Dolosum. sed speciem illam doli Propheta exprimere voluit, quum homines astutè sibi fabricant vanos prætextus: & si possunt coram mundo tegere suam turpitudinem, putant simul in cœlo se absolui. Qui ergo putant se posse elabi ex Dei iudicio talibus artificiis, eos Propheta maledictos esse dicit. Iam venio ad speciem, *Si in grege eius,* inquit, *sit masculus*, hoc est, agnus, vel aries sit integer, *vbi vouerit, tunc quod corruptum est offert Iehouæ*. Significat igitur, quanuis præ se ferant aliquam pietatem, nihil tamen fieri ab illis recto ac integro animo, quia statim pœnitet eos voti: si quid polliciti sunt Deo, cogitant se posse redigi hoc modo ad inopiam, si nimium sint liberales in sacrificiis. Hinc igitur Propheta demonstrat duplici animo ipsos Deo offerre, atque ita pollutum esse quicquid offerunt: quia non proficiscitur ex recto affectu. Diximus autem herì non ideo insistere Prophetam in victimis pinguibus vel macilentis, quia Deus per se æstimauerit vel sanguinem, vel carnes pecudum, sed ob finem: quia hæc erant pietatis exercitia, quibus volebat Deus assuefacere Iudæos ad fidem & pœnitentiam. Quum ergo tam essent sordidi in sacrificiis, facile fuit colligere ipsos esse crassos & profanos Dei cõtemptores, & nullum esse ipsis studium pietatis. Sequitur ratio, *Quia Rex magnus ego, inquit Iehoua, & nomen meum terribile in gentibus*. Hìc expostulat Deus nullius esse pretii suam magnitudinem apud Iudæos: acsi diceret, Quócum putatis vobis esse negotium? Et hoc diligenter notandum est in toto Dei cultu. scimus enim hoc vitium ferè omnibus seculis grassatum fuisse in mundo, quòd putarunt & cunctæ gentes, & singuli etiam mortales se Deum colere, quum tamen excogitarent quisque suo arbitrio ineptos & friuolos ritus. Si ergo animus est nobis Deum ritè colere, meminerimus quantus sit. nam maiestas eius attollet nos supra totum mundum: & cessabit audacia illa qua totus ferè mundus laborat, quòd scilicet putant suum arbitrium instar legis esse, quoties aliquid Deo temerè obtrudunt. Magnitudo igitur Dei debet nos humiliare, ne eum colamus pro sensu carnis nostræ: sed offeramus tantùm quod eius cœlesti gloria dignum est. Interea repetit quod prius vidimus, etiamsi spernatur à Iudæis, *se tamen magnum esse Regem in toto orbe.* Quoniam ergo Iudæi putabant non posse alibi quàm Ierosolymæ & in templo Sionis offerri sacrificia Deo, quæ ipse susciperet: ideo testatur se magnum esse Regem, etiam in longinquis mundi partibus. Vnde sequitur, cultum Dei non fore inclusum in Iudæa, vel in aliqua parte orbis: quia scilicet per Euangelium Dominus recipiet ad se omnes gentes, & veniet in possesionem regni sui. Nunc sequitur:

CAPVT

1 ET nunc ad vos præceptum hoc, ô Sacerdotes.
2 Si non audieritis, & non posueritis super cor vt detis gloriam nomini meo, dicit Iehoua exercituum: mittam (*copula hîc abundat*) in vos maledictionem: & maledicam benedictionibus vestris: atque etiam maledixi eam (*est mutatio numeri, pro eas*) quia non ponitis super cor.

Quanquam non soli Sacerdotes peccabant, diximus tamen non abs re vocari primos in crimen: quia ipsorum partes erant, corrigere si quid peruersè ageret populus. Eorũ igitur dissimulatio perinde fuit acsi animassent vulgus ipsum ad peccandum. Itaque Propheta quasi impietatis authores eos peculiariter hîc accusat: & hoc etiam sonant verba, si propius considerentur. *Ad vos*, inquit, *o Sacerdotes.* poterant enim procul à se culpam reiicere, vel saltem partem eius transcribere in alios: Hoc quid possemus? nam videmus frigere populum in cultu Dei: præstat offerri adhuc vitiosa sacrificia quàm nulla. Quoniam ergo poterant tergiuersando vtcunque extenuare culpam, ideo Propheta asperius inuehitur contra eos, & dicit peculiariter *dirigi ad ipsos hoc mandatum*. debuerãt enim aliis viam monstrare. quũ enim dissimulant eorũ conniuentia, nihil aliud est quàm consensus, acsi populo excuterent omnem Dei metum, & permitterent ita corrumpere omnem pietatem, dum adulterina sacrificia offerrent: *Ad vos* igitur, inquit: hoc est, quanquam totus populus coram Deo reus est, ne putetis tamen ideo vos excusari. nam oportuit vos compescere hanc prauitatem, quia Dominus voluit præficere vos populo suo magistros & duces: quum ergo neglexeritis munus vestrum, quicquid alii peccant in capita vestra meritò recidet. Vnde enim factum est vt populus ausus fuerit prorumpere eò impietatis? nempe quia nullus in vobis zelus fuit. hac enim lege præfecerat vos Deus sacerdotio, vt cultus nominis sui maneret integer: vos autem conscii estis omnium profanationum, & tacetis: *Ad vos* ergo *hoc mandatum.* Postea addit, *Si non audieritis, & non posueritis super cor, vt detis gloriam nomini meo, &c.* Hîc videtur solis Sacerdotibus minari. si quis tamen diligenter expendat totum contextum, facilè agnoscet sermonem hunc ad totum populum extendi, sic tamen vt semper obtineant primum gradum Sacerdotes: quia vt iam dictum fuit, maior pars criminis in ipsis residebat. Generaliter ergo graue pœnam Deus tam Sacerdotibus quàm toti populo denuntiat, nempe *se missurum maledictionem.* Cæterùm, ne excipiant nimis duriter secum agi, ostendit Deus quàm iustè ipsis succenseat, quòd scilicet neque audiant, neque cor adiiciant ad suas admonitiones. quid enim minus tolerabile, quàm claudere aures loquenti Deo? Sed quoniam multi existimant satisfactum esse officio, si aurem porrigant, deinde statim obliuiscantur quod dictum est: ideo sequitur, *Nisi posueritis super cor*: hoc est, Nisi attenti fueritis, & seriò adieceritis animos ad sermonem meum. Videmus ergo hîc Prophetam ostendere iustam esse causam Deo, cur seuerè ipsos puniat: quia scilicet ferenda non est hæc improbitas, vbi nullam audientiam obtinet apud homines. sed interea Propheta ostendit quid sit Deũ audire: ideo posterius membrũ est quasi definitio, vel est explicatio prioris. Neque enim auditur Deus, si excipimus leuiter eius verba, vt paulò pòst euanescant: sed vbi Ponimus super cor, id est, vbi animum adiicimus, sicuti loquuntur Latini. Requiritur itaque seria attentio, alioqui perinde est acsi clausæ essent aures sermoni Dei. Cæterùm, discamus ex hoc loco obedientiam tanti esse apud Deum, vt nihil iniquius ferat quàm sermonem suum vel contemni, vel negligenter audiri, ita vt nihil authoritatis apud nos obtineat: deinde etiam notandum est, augeri atque exaggerari crimen coram Deo, vbi ipse in viam nos reuocat, & consulere vult saluti nostræ, dum nos admonet atque hortatur. Vbi ergo Deus ita fideliter saluti nostræ studet, bis sumus inexcusabiles, si peruicaciter reiicimus & doctrinam, & admonitiones, & consilia, & quicquid remedii adhibebat Deus. Iã adiungit, *Mittam in vos maledictionem.* Quid hoc sit continuò pòst declarat, *Maledicam benedictionibus vestris.* Scimus Benedicẽdi verbũ passim occurrere in Scripturis pro Dei beneficẽtia. Dicitur ergo Deus nobis benedicere quum liberaliter nos alit, & suppeditat quæcunque ad vsum nostrum pertinent. Videtur autem inde sumpta loquutio, quòd Deus solo nutu possit nos satiare omni copia bonorum. Ergo Benedictiones hîc vocat largum & vberem prouentum frugum: deinde quietem ab hostibus: postremò salubritatem aeris, & quicquid tale est. Nam quòd precationes notari quidam putant, quibus Sacerdotes benedicebant populo, nimis est dilutum. Deus ergo fauorem suum declarauerat erga Iudæos: denuntiat nunc priuatum iri omnibus suis beneficiis, vt sentiant illum non esse sibi propitium. Ergo Benedictiones testimonia sunt gratiæ Dei & paterni fauoris. Sed paulò pòst adiungit, *Etiam maledixi*: qua particula coarguit eorum socordiam: quia ne malis quidem edocti fuerint, quæ tamen etiam apud stultos non carent profectu. nam stulti, quemadmodum vulgari prouerbio dicitur, percussi

incipiunt ſapere. Deus ergo hîc perſtringit ſtuporem in Iudæis, quòd quum prius fuiſſent priuati eius beneficiis, & poſſent ipſa experiẽtia ſentire minimè ſibi eſſe propitium, ſed potius infenſum iudicem: tamen nulla pœnitẽtia tacti fuerint, quemadmodum apud alios Prophetas vidimus. Nunc tenemus ſummam verborum, & ſimul quorſum tendat conſilium Prophetæ. *Maledicam* ergo *benedictionibus veſtris*, adeóque (iſtud גם ita poteſt reſolui) adeóque iam maledixi: ſed vos eſtis quaſi trunci, vel lapides. neque enim ferulæ ipſæ quicquam apud vos proficiunt. Iterum repetit, *Quia non ponitis ſuper cor*, vt oſtendat ſe non poſſe contemptum Verbi ſui fore, quia ſignum eſt extremæ impietatis, vt diximus. Sequitur:

3 Ecce ego corrũpo (*vel perdo*) vobis ſemẽ (*verterunt Græci, Brachiũ: ſed decepti ſunt in vna litera*) & ſpargã ſtercus ſuper facies veſtras, ſtercus ſolennitatũ veſtrarũ: & tollet vos ad ſe (*alij vertũt, Tollet vos ad ipſũ: ſed coacta eſt illa expoſitio.*)

Hîc confirmat rurſus quod dixerat proximo verſu, nempe ſenſuros Dei maledictionem in egeſtate & inopia. Maledictio Dei eſt quoduis genus calamitatis: ſed quia Deus præcipuè declarat fauorem ſuum vbi liberalitate ſua nos alit & ſuſtentat: ideo ſterilitas terræ & frugum inopia clariſsimè oſtendunt Dei maledictionem. Sub hac igitur ſpecie oſtendit Propheta qualis maledictio immineat Iudæis, quòd ſcilicet *perdet Deus ſemen ipſorum.* Verterunt quidã (ſed malè) Perdam vos, & ſemen. Miror quomodo docti homines tam pueriliter hallucinati fuerint, quum tamen nulla ſit ambiguitas in Prophetæ verbis: *Perdam* igitur *vobis ſemen*: hoc eſt, Seminate vt libuerit, ego tamen corrumpam ſemen veſtrum, ita vt nullus inde fructus proueniat. In ſumma, minatur Iudæis inopiam & famem, quia terra nihil producet vbi fuerit maledicta à Deo. Cæterùm, quia Iudæi ſibi placebant in ſuo genere, iactabant ſemper Patres: & illa prærogatiua, qua Deus ipſos fuerat dignatus, illis erat occaſio faſtus & ſuperbiæ: Propheta hic deridet ſtultam illam confidentiam, *Ego*, inquit, *ſpargam ſtercus ſuper facies veſtras*: vos eſtis gens ſancta, vos eſtis electum Abrahæ genus, vos eſtis regale Sacerdotium: iſtæ ſunt veſtræ iactantiæ: Dominus autem fœdabit facies veſtras ſtercore: hæc erit veſtra nobilitas & excellentia. non eſt igitur quòd putetis vos fore immunes à pœna, quoniam Deus vos adoptauit. nam ſicuti abuſi eſtis eius beneficiis, & profanaſtis eius nomẽ, ita etiam viciſsim vos cooperiet omni ignominia & probro, vt merus fœtor à vobis exeat. eritis ergo ſtercorati, non autem genus illud ſacrum Abrahæ. Cæterùm, quia rurſus obſtrepere poterant, Ergo fruſtra tam ſedulò Deum coluimus? quorſum iuſsit extrui ſibi Templum apud nos, & promiſit ſe illic habitaturum? Deus ergo nos fefellit: vel ſaltem valeant illæ promiſsiones. reſpõdet Propheta, Vnà cum veſtris ſacrificiis Deus vos ignominia obruet. Sed vocat *Stercus ſolennitatum*: quaſi diceret, Propter veſtram impietatem, quæ ſatis perſpicitur in ipſis ſacrificiis. Si qua erat in Iudæis ſanctitas, petebant illam à ſacrificiis, quibus expiabant ſua peccata, & ſe reconciliabant Deo. Propheta autem dicit hunc eſſe præcipuum fœtorem, qui Deum offendit, & quem ipſe abominatur, nempe quòd vitiauerant ſacrificia. Neque tamen diſplicet quòd ex Hebræis quidam dicunt Prophetam alludere ad boues, & vitulos, & arietes, & agnos. nam quum adducerent Iudæi ex variis locis ſua ſacrificia, fieri non potuit quin eſſet magna ſtercoris congeries in illa multitudine. Eſt igitur hîc concinna alluſio ad ipſas victimas: quaſi diceret, Putatis me poſſe placari veſtris ſacrificiis: nempe, acſi plauſtra ſtercoris deberent mihi placere. nam quum adducitis tantam multitudinem, etiam locus ipſe vel area, quæ eſt ante Templum, fœtet propter ſtercora. Vos igitur ſcilicet ſancti eſtis, & abſterſæ ſunt omnes veſtræ ſordes ſtercoribus illis. Ite ergo cum ſtercore ſolennitatum veſtrarum: quia ego ſtercus ipſum reiiciam in capita veſtra. Nunc tenemus quid Propheta velit. quantum ad verba ſpectat, emphaticum eſt quod dicit, *Ecce ego*. Nam Deus hîc vno verbo abrumpit omnes illos prætextus, quibus ſe fallebant Iudæi, & putabant ſua vitia coram Deo tegi poſſe: Ego ipſe, inquit, adſum, quẽ putatis probare veſtra ſacrificia. *Ego* igitur *corrumpam vobis ſemen*: deinde *proiiciam ſtercus ſuper facies veſtras*: hoc eſt, abolebitur omnis veſtra nobilitas quam obtenditis, quia putatis vos quodam priuilegio eſſe munitos, dum iactatis vos eſſe genus Abrahæ: Stercus, ſtercus, inquit: Poſtea quæ ſordium & fœtoris præcipua ſit materia declarat. nam quum obiicerent, Quid? an ſacrificia noſtra nihil proderũt? Imò, inquit, ego proiiciam ſtercus illud ſuper vos, quia præcipua pollutio eſt in ſacrificiis ipſis: vitiatis enim & adulteratis cultum meum. Et quid aliud ſunt ſacrificia veſtra, quàm mera profanatio? vos eſtis ſacrilegi in veſtris iſtis inanibus pompis. Ergo quum fœteant & mihi diſpliceant omnes veſtræ victimæ, & quum ego nauſeem ad illas: ſicuti etiam dicitur Ieſaiæ primo & vltimo: ego ſtercora congeram in capita veſtra, quod putatis eſſe ſummum piaculum. Et tandem addit, *Rapiet vos ad ſe*: hoc eſt, toti eritis ſtercorei: & ita profectu carebunt omnes illæ iactantiæ, quòd ſitis progeniti ex ſancto Patriacha Abraham: quòd ego pepigerim vobiſcũ fœdus, quo promiſi vos fore mihi regnum ſacerdotale. *Stercus*, inquit, *abripiet vos ad ſe*: atque ita delebitur quicquid hactenus in vos dignitatis contuleram. Pergamus:

Et

4 Et ſcietis quòd miſerim ad vos hoc mandatum vt ſit (vel. vt eſſet: ſed mihi magis placet, vt ſit: eſt ad eſſendum ad verbum: ergo ad eſſendum pactū meum, ſi poſſet dici latinè) pactum meum cum Leui, dicit Iehoua exercituum.

Hìc ſermonem peculiariter dirigit ad Sacerdotes, quia quum totus populus nimium ſuperbè Deo reſiſteret, ſacerdotes tamen vincebant ipſum vulgus. Et ſcimus quàm procliue ſit hominibus arripere in contrariam partē quicquid beneficiorum Deus ipſis confert. Fuit ergo cōmunis hic morbus ferè ab initio mundi, vt homines ſeſe attollerēt, & criſtas erigerēt aduerſus Deū, quia videbant ſe ornatos eſſe eius beneficiis. atqui ſcimus eò magis quēque Deo eſſe obſtrictum, quò pluribus gratiis excellit. neque enim nobis ſunt propriæ dotes, ſed ſunt beneficia, quibus nos Deus ſibi obligat. Quid habes proprium, inquit Paulus? non eſt quòd glorieris. tamen hic morbus ſemper infixus fuit animis mortalium, vt fraudarent Deum ſua gloria, & in occaſionem faſtus traherent quaſcunque gratias ab ipſo acceperant. ſed hoc malum nimis vulgariter perſpicitur in omnibus præfectis. Quicūque ergo in aliquem honoris gradum euecti ſunt, non cogitant amplius ſe eſſe homines, ſed tantùm ſibi arrogant licentiæ, quātum vident ſe præſtare reliquis. Sic Reges, & quicunque ſunt in magiſtratu, videntur ſibi eſſe extra communem ordinem: atque ita ſecurè ſoluunt ſe legibus. Putant ſibi quiduis licere, quia nemo ſe eorum libidini opponit. Idem etiam cernitur in doctoribus. nam quum Deus ſacerdotes dignatus eſſet maximo honore, ſicuti poſtea videbitur, excæcati fuerant illa Dei gratia, vt putarent ſe eſſe quaſi ſemideos. & idem etiam contigit ſub regno Christi. Vnde enim tanta impietatum colluuies in Papatu, niſi quòd paſtores ſibi ſumpſerunt tyrannidem pro regimine? neque enim reputarunt qua lege vocati eſſent ad munus illud: ſed quia paſtoris nomen per ſe honorificum eſt, ideo auſi ſunt ſeſe attollere ſupra nubes, & ad ſe trahere ipſius Dei imperium. Hinc factum eſt, vt legibus ſuis obſtringerēt conſcientias, vt mutarent totam doctrinam, vel corrumperent totum Dei cultum: hinc etiam poſtea ſequuta eſt nundinatio. quare? Erant enim ſacerdotes quaſi Angeli è cœlo delapſi, & ſemper idem periculum nobis metuendum eſt. Hoc igitur vitium nunc attingit Propheta, & oſtendit non eſſe cur ſacerdotes exiſtimēt ſe poſſe iugum excutere: *Scietis* inquit, *quod hoc mandatum ad vos pertinet*. Videmus enim quid obiecerint Ieremiæ, Lex non diſcedet à ſacerdotibus, neque conſilium & ſapientia à ſenioribus. Hæc erant arma, quibus hodie quoque Papiſtæ ſe defendunt, dum proferimus aperta Scripturæ teſtimonia. vident ſe coargui palàm Dei verbo & conuinci. ſed hîc eſt Aiacis clypeus, ſub quo occultant omnia ſua flagitia, perinde acſi peterent ab illis impiis & ſceleratis ſacerdotibus quod refertur apud Ieremiam, Lex non auferetur à ſacerdotibus: nos ſumus Eccleſia: an poſſet errare? ánnon Spiritus ſanctus reſidet in medio noſtri? Ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi. Chriſtus an voluit decipere ſuam Eccleſiam quum dixit hæc Apoſtolis? atqui nos ſumus eorum ſucceſſores. Iam reſpondet Propheta, *Scietis*, inquit, *quod ad vos pertineat hoc mandatum*. Et adiūgit nō ſine amaritudine, *vt ſit pactum meum cum Leui*, inquit: acſi diceret, Quo titulo ita eſtis inflati? nam Deus non poteſt apud vos ſibi facere audientiam, nempe dicitis fore irritum pactum cum Leui, quaſi Deus ſubrogauerit Leui in locum ſuum, & ipſe ſpoliauerit ſe omni imperio. dum inſtituit tribum Leuiticā, & voluit vos eſſe miniſtros Templi, & populi doctores, an ipſe nullus eſt? quorſum ſpectauit Dei conſilium quum vos ornaret iſta dignitate? Certè noluit ſeipſum exinanire: ſed potius voluit ſibi manere ius ſuum integrum. Ergo quum nunc reprehendo veſtra vitia, & oſtendo vos eſſe quaſi quiſquilias, imò etiam quaſi ſterquilinia, quia eſtis fœdati omnibus probris: quum igitur hæc omnia palàm facio, ego non violo pactum Leui. Deus ergo ſuo iure nunc vos ad tribunal ſuum citat, & abdicat vos honore, vt firmum ſit, ac ratum pactum, quod ſanciuit cum Leui. hæc eſt, vt dixi, amara ſubſannatio: ſed ex qua colligere licet vtilem doctrinam. docet enim breuiter Propheta, ſacerdotale munus nihil detrahere imperio Dei, quominus purè ſanctéque colatur: deinde, nihil minuere ex authoritate Legis, quin ſemper vigeat integra doctrina. Sic hodie dū inſurgimus contra ſacrificos Papales, non violamus fœdus Dei. hoc eſt, hinc nihil decedit ordini Eccleſiæ, quem oportet manere ſanctum & inuiolabilem. Non ergo propter hominum vitia euertimus & munus paſtorale & doctrinæ prædicationem: ſed aggredimur homines ipſos, vt reſtituatur verus ordo, vt doctrina reuerenter audientiam obtineat apud homines, vt Dei cultus purus ſit, quem nebulones illi violarunt. Nos ergò audacter poſſumus proſternere totum Papatum hac fiducia, quòd nihil minuimus ex authoritate doctrinę. neque enim contumelioſi ſumus aduerſus ipſum paſtorale officium: imò non poteſt aliter ſtare ordo Eccleſiæ, & doctrinæ prædicatio, & ipſa paſtorum dignitas, niſi Eccleſia purgetur iſtis inquinamentis, & eiiciantur iſta ſtercora. Sic etiam dicendum eſt de iſtis nebulonibus, qui nobis nimium cōiuncti ſunt vel propinqui. atque vtinam eſſent prorſus extincti è mundo! ſed hodie quàm multæ peſtes latēt ſub hoc integumento, vel ſub hac larua, Quid? ánnon ſumus miniſtri Verbi? Ita furciferi. vtinam eſſetis in veſtris ſtercoribus, vel in clauſtris, vbi antehac nimium iam corrupiſtis mundum. ſed nunc diabolus vos adduxit in Eccleſiam Dei, vt corrumperetis quicquid

1.Cor.4.b.7

Iere.18.c.18.

Mat.28.d.20

integritatis adhuc restabat. Quum ergo se multi hodie venditent hoc titulo, quòd sint ministri verbi, & Pastores, & quòd Euangelium doceant, reiiciendi sunt hoc responso Prophetæ, nempe vbi liberè, & qua decet vehementia corriguntur omnes corruptelæ, tunc stabiliri, & sanciri pactum, quod Deus vult habere firmum cum Ecclesia sua, & cum Verbi ministris. Postea subiicit ad explicationem:

5 Fœdus meum fuit cum eo vitæ, & pacis: & dedi illi timorem: & timuit me: & à facie nominis mei contritus fuit.

Iam clarius demonstrat Propheta quomodo non violet Dei fœdus vbi liberè obiurgat sacerdotes: & simul perstringit eorum fallacias, quòd perperam ad se traherent fœdus Dei. Quemadmodum hodie sacrifici Papales dicunt se esse Ecclesiam. Quomodo? quia continuo ordine successerunt Apostolis. atqui stulta est illa & ridicula definitio. neque enim protinus successor censeri debet qui occupat locum alterius. si quis latro occidat patrem familias, & inuolet in eius bona, an ideo erit legitimus eius successor? Sic nebulones isti vt habeantur pro Apostolis, duntaxat obiectant nobis seriem continui temporis. atqui similitudo potius quærenda erat. Videndum primò est an vocati sint: deinde an respondeant vocationi suæ. neutrum habent: ergo est illa plusquam friuola definitio. Sic etiam Propheta noster hic ostendit fucum facere sacerdotes, & decipere simplex vulgus, dum volunt esse hæredes pacti quod Deus percusserat cum Leui patre ipsorum, hoc est, cum tribu ipsa: Ego, inquit Deus, verax ero, & fides constabit pacto meo: *Pactum meum fuit cum patre vestro vitæ & pacis*: sed fuit aliquid mutuum. hic non cogitatis in pacto esse duas partes, & esse reciprocam obligationem, vt vulgò dicunt. nam ego ab vna parte pollicitus sum patri vestro me fore eius patrem, sed ego stipulatus sum ab eo, vt subesset mihi, vt verbo meo obtemperaret, & quæ postea sequentur. Vos autem vultis me tenere vobis obstrictum: & interea esse liberi ab omni obligatione. Qualis erit ista æquitas, vt ego vobis omnia debeam, & vos mihi nihil? *Pactum* ergo *meum fuit vitæ & pacis*: sed pactum vestrum quale est? hoc est, quid mihi debetis? nempe quoniam mutua est ista pactio inter patrem vestrum Leui, & totum eius genus ac me: ideo præstate quod vestrarum partium est, & reperietis me fidum & constantem in omnibus meis promissis. Non possum vlterius pergere.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos hodie tibi eligere dignatus es in sacerdotes, & consecrasti nos tibi sanguine vnigeniti Filij tui, & per Spiritus tui gratiam: da inquam, vt ritè & purè exhibeamus tibi nostra officia, & ita simus tibi addicti, vt verè glorificetur in nobis nomen tuum, atque ita confirmemur magis ac magis in spe earum promissionum, quibus non tantùm deducis nos per cursum huius terrenæ vitæ, sed etiam inuitas ad hæreditatem tuam cœlestem: atque ita regnet Christus Filius tuus in nobis, vt adhæreamus tanquam capiti nostro, & colligamur etiam tanquam eius membra in societatem æternæ illius gloriæ, ad quam nos præcessit, Amen.

POSTREMA lectione cœpimus exponere quod hic Propheta de iure sacerdotii disserit. Diximus autẽ hanc esse summam, frustra prætedere titulũ honoris improbos Sacerdotes, qui non funguntur bona fide suo officio, quia fit mutua pactio inter Deum & ipsos. neque enim Deus in Lege sacerdotes instituit, vt permitteret illis effrænem licentiam, vel seipsum nudaret omni potestate: sed potius præfecit Ecclesiæ suæ in hunc finem, vt retinerent populum in vera pietate. Quum ergo sit reciproca obligatio, vt loquuntur, non est cur sacerdotes sibi arrogẽt summam potestatem cum ipsius Dei iactura. Ideo dixerat Propheta pactum Dei fuisse vitæ & pacis cum Leui: nempe quia Deus, qui verax est in suis promissis, pollicitus fuerat se fore propitium Leuitis. Pactum ergo vitæ & pacis nominat Propheta noster, quia Leuitæ sensuri fuerant Deum omnibus modis beneficum, si vicissim ipsi executi fuissent partes suas. Nunc adiungit, *Dedi ei timorem, & timuit me*: Interpretes qui hic subaudiunt particulam Propter, corrumpunt totum sensum. nam timor hic accipitur pro regula colendi Dei: quasi diceret, Præscripsi quomodo munus suum ritè obiret. Dedisse ergo Deum timorem Leuitis intelligit, quia noluerit vagari pro sua libidine, sed continuerit eos in officio: quasi diceret, Vos quidem polletis non vulgari honore, quia estis Ecclesiæ magistri: sed tamen vobis etiam imposui aliquod frænum: quemadmodum iussi reliquum populum vobis obtemperare, ita etiam vobis mandaui quid agendum esset. Quum ergo dederim timorem meum Leui, hoc est, prescripserim certam legem qua me coleret, nunc cuius impudentiæ atque improbitatis est, iactare nomen illud honorificum Sacerdotii, & interea non esse sacerdotes? Quid enim est esse sacerdotem Dei, nisi regere Ecclesiam, sicuti Deus ipse præcepit? *Dedi* ergo *illi timorem meum, & timuit me*, hoc est, seruauit Legẽ illam sibi præfixam: & *contritus fuit coram nomine meo*, hoc est,

hoc est, humiliter se gessit: non extulit se inani superbia, vt opprimeret Ecclesiam meam, vt tyrānicè dominaretur, vt peruerteret omnem ordinem: sed fuit exemplar modestiæ. Agnouit enim eo magis se mihi esse obstrictum, quia ipsum ornaueram tanta dignitate, vt Ecclesiam meam regeret. Postea sequitur:

6 Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non fuit reperta in labiis eius: in pace & rectitudine ambulauit mecum: & multos redire fecit (*hoc est, conuertit*) ab iniquitate.

Pluribus verbis exponit quomodo Leui responderit Dei mandato, nēpe quia *Legem veritatis habuit in ore*, inquit. Hoc est præcipuum in sacerdote, vt viam rectè viuendi ostēdat populo. nam posset quispiam tota vita esse integerrimus & sanctissimus, non ideo tamen cēsendus esset sacerdos. Ideo maximè in hac parte insistit Propheta noster, quòd scilicet Leui populum docuerit. non agit de ipso: scimus enim Leui fuisse mortuum vbi Aaron fuit creatus sacerdos. verùm hìc non de vno homine agit Deus, sed de ipso genere: quasi diceret, Aaronem, deinde Eleazar, & qui postea sequuti sunt, sciuisse in quem finem ornati fuissent sacerdotio: ideóque probè suis partibus fuisse defunctos. Iam explicat Propheta quid præcipuè Deus exigat à sacerdotibus, nempe vt ostendant, quemadmodum iam dixi, populo viam piè & sanctè viuendi. sed vtitur aliis verbis, quæ tamen huc spectant. dicit *Legem veritatis fuisse in ore*. Cur non potius laudat integritatem cordis, quàm sermonem ipsum? Si de quolibet homine sermo esset, vel de aliquo priuato, meritò Propheta diceret eum quem vellet probare seruum Dei, piè & innoxiè se gessisse inter homines, sed quoniam de publico munere agit, dicit Legē veritatis fuisse in eius ore. neque enim dignus est gradu honoris qui mutus est: & nihil magis præposterum: vel etiam ridiculum quàm haberi pro sacerdotibus qui non sunt doctores. Hęc enim sunt inseparabilia, vt loquuntur, fungi sacerdotio & docere. Et vt clarius ostēdat se non loqui de re vulgari, repetit aliis verbis *non fuisse repertam iniquitatem in labiis eius*. Videmus ergo hæc peculiariter referri ad sacerdotale munus. postea adiungit: *In pace, & rectitudine ambulauit coram me*. Hìc commendat etiam Propheta inprimis sacerdotibus syncerum studium pietatis, quòd scilicet *ambulauerint cum Deo in pace & rectitudine*, hoc est, non tantùm in labiis, & ore gestauerint insignia, vnde possent meritò censeri Dei ministri & Ecclesiæ pastores: sed quòd etiam exequuti sint munus suum ex animo, & alludit ad nomen Pacis, de quo loquutus fuerat. Sicuti ergo Deus pollicitus fuerat pacem Leuitis, ita etiam dicit Leuitas tunc fuisse tranquillos corā Deo, vt scilicet non ruperint fœdus illud, quod Deus cū illis pepigerat. quoniam ergo stipulationi Dei respōderant, dicit Ambulasse in pace. sed modū simul declarat, quòd scilicet ambulauerint in rectitudine. & notanda est particula אתי, mecum. Confirmat enim quod prius dixit, nempe sacerdotii honorem nihil minuere de imperio Dei: quia scilicet sacerdotes retineat sibi addictos. Significat igitur non fuisse euectos in tantam altitudinem, vt posit eorum dignitas quicquam derogare imperio Dei: quia vigere debet illa obligatio mutua, cuius mentio facta fuit, vt scilicet Deus fidelē se præstet: sacerdotes etiam non discedant à fide officii sui: sed probent se legitimos esse Dei ministros. Fructum etiam doctrinę adiungit, quòd scilicet Leui *conuerterit multos ab iniquitate*, hoc est, adduxerit populum ad resipiscētiam. Sequitur postea (nam coniungi debet hìc versus)

7 Certè labia Sacerdotis custodient scientiam, & Legem requirent ex ore eius: quia nuntius Iehouæ exercituum est.

Quod de primis sacerdotibus dixit Propheta extendit ad totum genus Leuiticum: & ostendit perpetuam esse legē atque inuiolabilē in sacerdotio. Dixerat Leui pręposit ū fuisse Ecclesiæ, non vt ad se traheret Dei honorem, sed vt staret in suo gradu, nempe esset Dei & electi populi minister. Iam confirmat hoc ipsum, pronuntians generalem sententiam, quòd scilicet *labia sacerdotis seruare debeant scientiam*: quasi diceret esse cellam vnde victus Ecclesiæ promi debeat. Deus ergo voluit præesse sacerdotes electo populo, vt populus cibum peteret quasi ex cellis, sicuti in cōmuni vsu videmus hoc seruari, vt scilicet paterfamilias habeat cellam vinariam, habeat horreum suum. Quoniam igitur promi solet victus toti familiæ ex cellis, ideo Propheta hanc similitudinem vsurpat, quòd scilicet Deus apud sacerdotes deposuerit scientiam, vt os cuiusque sacerdotis sit quoddam promptuarium, vt ita loquar, vnde petant fideles scientiam, & regulam bene viuendi. *Custodient* ergo *labia sacerdotis scientiam, & Legem requirent ex ore eius*. Ostendit modum custodiæ, non vt supprimant hunc thesaurum sacerdotes: sed vt tota Ecclesia fruatur scientia, cuius ipsi sunt custodes. Petent ergo, vel requirēt Legem ex ore eius: Lex potest simpliciter accipi pro doctrina. sed non dubium est quin Propheta alludat ad doctrinam Mosis, quæ fuit vnicus fons omnis scientiæ. Scimus enim Deum Lege sua complexum fuisse quicquid ad salutem Ecclesiæ spectabat: nec verò quicquam additum fuit à Prophetis. ergo Propheta noster sub nomine תורה sic cōplectitur omnem doctrinam, vt ta-

mē ostēdat repositā esse apud Mosē. postremò adiūgit, *Sacerdotes esse nuntios Iehouæ.* Breuiter hîc definit quid sit sacerdotium, nēpe legatio quam Deus mādat hominibus, vt sint eius interpretes in Ecclesia docenda & regenda. Quid est igitur sacerdos? legatus Dei & interpres. hinc sequitur, à iure sacerdotii non posse diuelli docēdi munus. prodigium enim est si quis sacerdotem se esse iactet, interea non sit doctor. Ratiocinatur igitur ab ipsa definitione Propheta, quum dicit, *sacerdotem esse Angelum Dei.* Postremò sequitur antithesis, vbi dicit:

8 Atqui vos declinastis è via, impingere (*vel ruere*) fecistis multos in Lege: corrupistis fœdus Leui, dicit Iehoua exercituum.

Hîc docet quàm procul absint sacerdotes sui temporis à pacto illo, cuius meminit. hinc colligit indignos esse honore, cuius tamen fiducia erant inflati, & sub cuius vmbra tegere volebant sua flagitia, quasi Deo obstricti non essent, & interea Ecclesiam possent impune calcare pedibus suis. Ostendit igitur nimis stultam esse hanc arrogantiam, quòd velint immunes esse ab omni lege, & interea Deum sibi habere deuinctum cum tota Ecclesia. dicit primò *declinasse ipsos è via,* hoc est, nihil habere affine suo officio, vnde censeri debeant sacerdotes. Postea amplificat crimen, *quod multos impingere fecerint in Lege.* de Leui paulò antè dixerat, ambulasse ipsum in pace & rectitudine. Hoc autem valde contrarium est, quòd sacerdotes obliti religionis excusserint primi iugum. dixerat Leui multos reduxisse ab iniquitate: iam dicit sacerdotes fecisse multos impingere. Postremò adiungit, *Ergo corrupistis fœdus*: hoc est illatiuè positum, & ita resolui debet oratio: Quum autem declinastis à via, & peruerteritis totum Dei cultum, hoc modo pactum violastis, quod sancitum fuerat cum Leui. non est ergo cur iactetis inanē titulū honoris, quia defecit succesio vbi comperti estis defecisse à fide patris vestri Leui. Postremò sequitur:

9 Atque etiam ego dedi vos probrosos, & abiectos toti populo, secundum quod non seruastis vias meas, & extulistis personas in Lege.

Concludit Propheta, frustra gloriari sacerdotes officii sui honore, quia desierint esse sacerdotes Dei. iam redeam⁹ ad principium. Tenemus quam causam hîc tractet Propheta. quoniam enim sacerdotes volebant singulari priuilegio se eximere ab omni reprehensione, præcipuè ipsos aggrediutr, quia profectu caruisset doctrina apud vulgus & gregarios homines, nisi coacti fuissent in ordinem sacerdotes ipsi. Non dubium igitur est, quin blanditi fuerint populo sacerdotes, & ita conati fuerint eripere prophetis omnem reuerentiam, vt careret pondere eorum doctrina. Hæc ratio est, cur tam seuerè ipsos exagitet Propheta noster. sed hîc considerandus est nobis status causæ. Dicebant sacerdotes se diuinitus fuisse præfectos toti Ecclesiæ, nec posse honore illo spoliari, quem à Deo acceperant. Sumebant autem partem vnam fœderis duntaxat: sed interea volebant Deum iure suo priuare. Propheta hîc respondet, Deum quidem ipsos dignatum fuisse non vulgari honore, dum sacerdotes Ecclesiæ suæ præfecit: sed simul reputandam esse pactionem, in qua mutua erat stipulatio. Deus enim non simpliciter ipsos instituerat Ecclesiæ duces, sed conditione apposita. Videmus ergo hunc esse causæ cardinem, quòd sacerdotes temere, & perperam arripiant quod spectabat in suum commodum: interea negligant atque astutè prætermittant quod primum erat, nempe sacerdotium referri ad Dei cultum. Iam si adepti essent quod volebāt, nullus fuisset Deus in Ecclesia, sed traxissent ad se tyrannicum imperium. atqui Deus semper hūc ordinem voluit seruari, & adhuc vult, vt ipse emineat supra omnes mortales. Nunc vbi tenemus consilium Prophetæ, facilè est colligere summam totius rei. sed antequàm vltrà progredior, notandum est, hîc priore loco depingi nobis veros & legitimos sacerdotes. Hîc ergo Propheta non tantùm disputat de officio sacerdotum, sed quasi viuam effigiem ante oculos proponit in qua falli non possumus. Hinc ergo agnoscant quicunque funguntur pastorali officio, quid ab ipsis requirat Deus. Omitto quod primo loco dicit, Deum sacerdotibus dedisse timorem, nam hoc iam satis explicui, non debere sacerdotes abuti iure suo, quasi potestas illis immensa permissa foret. Deus enim non vult Ecclesiam suam tyrannidi esse obnoxiam: sed vult solus in ea regnare hominum ministerio. Principium ergo illud tenendum est, Sacerdotibus præscriptam esse regulam, vt emineant quidem, & obtineant gradum honoris in populo, sed certa lege. Hoc tantùm nunc videndum est quod Propheta dicit, Leui bona fide, & ex animo functum fuisse suo munere, *quia scilicet Lex veritatis fuerit in ore eius, & non fuerit in labiis eius inuenta iniquitas.* Simul tamen annecti debet generalis sententia, quæ cōtinuò pòst sequitur, nēpe *quod labia sacerdotis custodient scientiam.* Hæc igitur Lex non potest aboleri, quin oporteat doctores esse, qui sacerdotes sunt vel pastores in Ecclesia. Et non inscitè Gregorius, accommodat figurā illam Legis ad hanc partē. nam scimus in vestitu sacerdotali fuisse tintinnabula. & disertè exprimitur apud Mosē, Ne sacerdos prodeat absque sonitu. Gregorius, queādmodum iā attigi,

Exod. 28 f 35.

hoc ad

hoc ad rationem docendi trahit, Væ, inquit, nobis si egredimur absque sonitu, hoc est, si iactamus nos esse pastores, & interea simus canes muti. Nihil enim minus tolerabile est, quàm cæteri Pastorem in Ecclesia qui non loquitur & cuius vox clarè non resonat in ædificationem populi. hoc dixit Romanus Papa. Nunc qui tam superbè & plenis buccis se iactant eius successores, saltem resonent, & audiemus quid doceant. sed quum tota eorum potestas sit in barbarie posita, hinc apparet quàm fideliter custodiant pactum Dei. Redeo igitur ad Prophetæ nostri contextum. dicit Legem hanc præfixam esse à Deo, nec posse vllis hominum placitis, vel vlla consuetudine violari nempe *vt sacerdos custodiat scientiam in labiis*. Seipsum tamen explicat dum ostendit custodem esse scientiæ sacerdotem, non vt sibi sapiat priuatim, sed vt totum populum doceat: *Requirent*, inquit, *ex ore eius Legem*. hoc est vnum. deinde restringit nomen scientiæ ad veram doctrinam, quæ scilicet fluit ex Lege Dei, quia est vnicus fons veritatis, sicuti dixit Legem veritatis fuisse in ore Leui. Non sufficiet igitur, si quis habeat os apertum, & expositus sit ad omnes docendos, nisi accedat ipsa doctrinæ puritas. Videmus ergo non tantùm requiri sermonem quemlibet à sacerdotibus: sed purum, & qui petitus sit ex ore ipso Dei: quemadmodum apud Ezechielem tertio capite dicitur, Accipies ex ore meo verbum, & annuntiabis illis ex me. Ostendit illic Deus non pollere tanta authoritate Prophetas, vt futiliter proferant quicquid in buccam venerit vel quicquid censuerint rectum esse: sed eatenus probos fore doctores, quatenus fuerint discipuli Dei ipsius. Iubet ergo peti ex ore suo verbum: deinde adiungit, Annuntiabis illis ex ore meo. Sic etiam vicesimo tertio capite Ieremiæ dicitur, Quid paleæ ad triticum? Propheta qui somnium habet annuntiet somnium: & qui habet sermonem meum, annuntiet sermonem meum verè, inquit. Hìc limitat Deus ius propheticum & definit: acsi diceret Prophetas non constitui, vt promiscuè hoc vel illud afferant, sed quisque secundum mensuram reuelationis fideliter dispenset, ac tradat de manu in manum quòd è cœlo accepit. nam per duas illas species intelligit Deus non debere admitti vllam doctrinam, nisi quam ipse reuelauit: & paleæ comparat quicquid homines proprio ingenio excogitant. Vult autem duntaxat puram Legis suæ doctrinam haberi pro tritico. hoc igitur secundum notandum in hac disputatione Prophetæ. sed simul etiam expendere conuenit postremum illud, *quod Angelus Dei exercituum sit sacerdos*. Videtur quidem hoc dictū esse in honorem sacerdotii: sed potius intelligit Propheta sacerdotes nihil habere propriam, vel separatum à Deo: sed quicquid reuerentiæ illis debetur, referri ad ipsum Deum, cuius ministri sunt. dixi eum ratiocinari ab ipsa definitione, quasi diceret, Quisquis vult haberi sacerdos, sit etiam doctor. sed interea hoc notandum est, subesse tacitam comparationem inter Deum & sacerdotes: quasi diceret, Sacerdotes nihil sibi posse plus sumere, quàm vt Dei sint interpretes. hinc colligere prōptum est, sacerdotiū nihil derogare imperio Dei. Videmus ergo his paucis verbis Prophetam duo magni momenti capita comprehendere, quòd scilicet nullum sit sacerdotium absque doctrina, nec vllus sacerdos, nisi qui probè docendi officio fungatur. Secūdò, ostendit nihil Deo ex suo iure, & potestate decedere, quum sacerdotes eminent in Ecclesia, quia scilicet tantùm illis ministerium Deus mādauit, & quidem hac lege, vt semper authoritas penes vnum ipsum maneat: quia alioqui non esset sacerdos Angelus Dei exercituum. Inter alia simul etiam Propheta hoc postulat à sacerdotibus, vt syncerè peragant suas partes. scimus enim multos in speciem defungi, & excellere doctrina: sedulò etiam incumbere in hoc officium: sed alios ambitio impellit, alios auaritia. Propheta igitur hìc apponit alteram legem, nempe vt in rectitudine coram Deo ambulent, hoc est, vt non tantùm satisfaciāt hominibus, vel captent mundi plausum, sed pura conscientia sese exerceant in officio. Ideo dixi hìc ante oculos statui nobis exemplar, vt sciamus quid à nobis Deus postulet postquam Ecclesiæ suæ pastores constituit. Iam sequitur exprobratio, vbi dicit Propheta, *Vos autem declinastis è via*. dum tam liberè castigat sacerdotes, hinc colligimus etiam ipsos subesse correctioni: & nihil magis esse absurdum, quàm quòd Clerus Papalis vult solutus esse omni lege & disciplina. nam hìc cogūtur in ordinem sacerdotes, vt agnoscāt sua delicta: *Vos*, inquit, *declinastis è via*: deinde, *errare fecistis multos in Lege*: Vbi accedit hoc secundum, iam nullo modo parcendum est sacerdotibus. Si priuatim tantùm peccarent, quamuis corrumperent malis exemplis Ecclesiam, tamen hoc posset vtcunque ferri: cæterùm, vbi corrumpunt ac deprauant puram doctrinam, vbi peruertunt ordinem in Lege positum, nullam veniam merētur. Hæc ratio est cur tā seuerè, & liberè cōtra eos insurgat Malachias. postremò adiungit, *Ergo corrupistis fœdus*. Posset quidem hoc tertium membrum bifariam exponi, vel quòd pergat Propheta in sua obiurgatione, vel quòd inferat ex superioribus, meritò abdicari omni honore, quia pacto non steterint. sed hæc posterior expositio melius conuenit, quemadmodum prius eam amplexus sum. Colligit ergo, sicut dixi, stultam esse iactantiam, quòd sacerdotes dicant se esse ex sancta Tribu quam Deus elegit, & sibi voluit esse peculiarem. Dicit ergo fœdus Leui fuisse ab ipsis violatum. & opponitur superiori membro, vbi dicit, vt sciatis pactum meum fuisse cum Leui. Diximus enim tunc improbos semper fucum facere, vbi coarguuntur quasi possent depellere Deum iure suo. Sic Leuitici sacerdotes dicebant non posse irritum fieri quod semel statuerat Deus. hoc prætextu volebant haberi sacrosancti, quòd essent ex Tribu illa sacra: tunc Propheta illis dicebat, Scietis pactum Dei esse sacrum

Ezec. 3. d. 17.

Iere. 23. f. 28.

& tamen vos esse nullos. Sic etiam hoc loco, *Violastis pactum Leui*, hoc est, frustra prætexitis vos fuisse electos à Deo, & sancitum fuisse sacerdotii vestri honorem. Deus enim voluit seruari Legem à se positam. Quoniam ergo *Violastis pactum Leui* non estis amplius Leuitæ, hoc est, quoniam estis filii degeneres, iam hæreditas à vobis meritò ablata est, & abdicati estis honore illo sacerdotii. Et optimè respōdet quod sequitur, *Et iam ego dedi vos*, vel dabo *probrosos & abiectos toti populo, sicuti non seruastis vias meas, & accepistis personam in Lege*. Primò ostendit Deus se nulla lege iam constringi, quò minus abiiciat improbos sacerdotes, quia fuerint fœdifragi. Deinde adiungit, *Accepisse in Lege personas*, quia scilicet lucrum captauerint, atque ita in gratiam hominum flexerint, ac corruperint totam pietatis doctrinam: sicuti fieri necesse est, vbi vel ambitio, vel auaritia regnat, quia nulla erit synceritas, sed semper adulterabitur pietatis doctrina. Non possem nunc absoluere. Cras igitur erit tractanda comparatio inter vetus sacerdotium & Ecclesiæ Christianæ.

¶ PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nos dignatus es tibi in Sacerdotium accipere, & quum essemus non tantùm ex vulgo, sed etiam profani homines, & alieni ab omni sanctitate, tamen nos tibi consecrasti per Spiritum tuum, vt nos ipsos offeramus tibi in sanctas hostias: da inquam, vt officij & vocationis nostræ memores, pure nos tibi addicamus in obsequium, atque ita offeramus tibi studia nostra, & officia, vt verè in nobis glorificetur nomē tuum, & reipsa appareat nos esse insitos in corpus vnigeniti Filij tui: & sicuti ipse summus est, atque vnicus & perpetuus Sacerdos, ita nos esse consortes Sacerdotij, quo illum voluisti ornare, vt socios etiam nos sibi assumeret: atque ita in toto corpore sicuti in capite glorificetur nomen tuum perpetuò, Amen.

DIXIMUS herì Sacerdotes fuisse veteri Ecclesiæ præfectos cum certa pactione, vt fideliter exequerentur munus suum: deinde si improbi sacerdotes & qui perfidè agunt, in officio suo iactant aliquem honorem, fallaciam hanc pro nihilo ducendam esse, vbi titulus sine re obtenditur. Hæc duo fuerunt exposita. Nunc videndum est an hoc ad statum, & gubernationem Christianæ Ecclesiæ pertineat. Papistę hoc negant, quia vellēt liberè, imò confusa licentia dominari: & nihil interea Deo præstare, acsi dignitas ipsa aboleret Dei imperium. Neque enim aliter possunt iugum excutere, nisi Deum omni suo iure spolient. Neque mirū est eos ita agere, quia etiam sub Lege magnum fuit certamen Prophetis contra impios Sacerdotes, qui defecerant à fide officii sui. Nam semper illis in ore erat vocatio, quum tamen alienissimi essent à Lege illa, quam Deus Sacerdotibus præscripserat. Ergo nihil nouum faciunt hodie Papistę, si volunt esse immunes ab omni lege, vt quiduis audeant, & spernāt omnes reprehensiones: quia scilicet regnum obtinent, & quidē tyrannicum ac barbarum. Sed quid illi dicant nostrum est etiam despicere: quia Deus interea è sublimi pronuntiat quod hìc legimus apud Prophetā nostrum, nempe se ita regere Ecclesiam, vt emineat supra cunctos mortales. Deus certè postquam exhibitus fuit Christus in carne, noluit abiicere Ecclesiæ suæ curam & regimen: noluit etiam quasi priuatus quispiam in ordinem cogi. Si hodie saluum, & incolume manet imperium suum Deo, sequitur in iure Sacerdotii nihil esse mutatum, quod ad hanc partem spectat: ergo quicquid authoritatis prætexant qui volunt censeri Ecclesiæ Pastores, manere tamen ipsos necesse est in hoc gradu, vt fideliter munus suum peragant, quod diuinitus iniunctum est: quia sicuti eos extulit in magnum honorem, ita etiam vicissim ab ipsis stipulatus est, vt regant Ecclesiam fideliter. Cæterùm, si clerus Papalis se conferat cum Sacerdotibus Leuiticis, melior fuit illorū conditio. Deus enim hæreditarium Sacerdotium in Lege instituit, quemadmodū satis notum est. Voluit suffragiis Ecclesiæ post Christi aduentum creari Pastores in Ecclesia. Tribus autem Leuitica sub Lege honorem illū iure sibi vendicabat. Deposuit enim ius & honorē Sacerdotii Deus in illa Tribu. Ergo si contēdant Papistæ plus sibi deberi quā Sacerdotibus Leuiticis, hoc erit ridiculū. neque enim vlla nunc est hæreditas, vt filii patribus succedant in ministerio, vel officio pastorali. Videmus ergo si cōparatio hìc valere debeat, Legale sacerdotiū fuisse quò ad successionē, maioris momēti. Et scimus etiā quid Deus promiserit tā Aaroni, quàm reliquis. Ab Aarone trāsiit dignitas ad posteros Phinees: visus est etiā ille inuiolabili iure cū tota sua sobole esse prędictus. Atqui hìc Deus expostulat cū Sacerdotibus, quod violauerint pactū: & ideo dicit se non teneri amplius obstrictū, quia ipsi fuerint fœdifragi & apostatæ. Nunc obtendat Papa cum omnibus suis quicquid potest. Certè hoc totum erit euanidū præ illis magnificis elogiis, quæ poterant in speciē obtendere Leuitici Sacerdotes. Dicit Papa fuisse sedem Apostolicā Romæ fixam, quia dictū fuerit Petro, Tu es Petrus, &c. Ego hìc non insistam in refutandis nugis illis: quia nihil opus est pluribus disputare an hoc restringi ad solam Petri personam debeat, an verò extendi ad alios. sed illic nulla fit loci mentio. Dicit Petrum fuisse Romanum Episcopum. Etiamsi hoc illi concedatur (quod tamen potest etiam facilè refelli ex historiis) non sequitur tamen hæreditario iure primatum fuisse translatum ad omnes Romanos Episcopos. Ergo successio, quam ipsi superbè iactant, merus est fumus. Cæterùm, vt demus illis omnia quæ postulant, hoc tamen excipere necesse est, non fuisse affixum loco

Matt.16.c.18

Sacer-

ſacerdotium, ita vt quiſquis vocatur Romanæ Eccleſiæ Epiſcopus, ſimul etiam obtineat Primatum, & caput reputetur totius Eccleſiæ. deinde hoc etiam videndum ſecundo loco, quale ſit ſacerdotiũ Papale. nam dum inſtituit beſtia illa ſuos ſacrificos, non ſequitur Chriſti ordinationem, neque ad eam accedit. Quid enim eſt ſacerdos in Papatu? nempe qui Chriſtum immolat, hoc eſt, qui ſpoliat Chriſtum honore quem Pater cœleſtis ſolẽni iureiurando ſanciuit. Chriſtus vocatus eſt Sacerdos: & fuit etiam hic honor, quemadmodum nunc dixi, ſancitus iureiurando. Omnes ſacrifici Papales inaugurantur ad munus ſuum, vt ſacrificent: Damus tibi poteſtatẽ offerẽdi placabiles hoſtias. ſic enim inaugurant ipſos: & hoc verbum propriè competit in Papiſtas. nam magicę illę ſuperſtitiones, quibus olim vſi ſunt Romani, hodie manent in Papatu. Videmus ergo ſi exigimus ad normam Chriſti ſacerdotium Papale, penitus ipſum eſſe profanum, imò plenum ſacrilegiis. ſed vt legitima ſit eorũ vocatio, vt demus illos eſſe creatos Eccleſiæ paſtores, qui continua ſucceſsione prodierint ab ipſis Apoſtolis: negandum tamen eſt ipſos ſic debere ferri, vt omnem licentiam ſibi vſurpẽt, vt tyrannidẽ exerceant in Eccleſia ſine aliqua reprehenſione. vnde enim illis tãta poteſtas? Colligimus ergo in ſumma quod hic legitur de ſacerdotibus Leuiticis, non ſolũ cõpetere in ſacrificos Papales, ſed multo magis valere cõtra ipſos: quoniã ſcilicet neque hęreditarius ſit honor, neque etiã vera & recta ſit eorum vocatio, quoniã non poſſunt cenſeri Eccleſiæ paſtores, quin honore ſuo ſpolietur Chriſtꝰ: imò quin ipſum quotidie ſacrificẽt & mactẽt. hinc colligimus, minimè tolerandos eſſe in Eccleſia, quoniam pactio Dei vigere debet ſicuti eſt inuiolabilis. Quæ autem eſt? nempe vt cuſtodiant Legem Dei in ore ſuo, & ſint eius nuntii, & interpretes. Vbi videmus muta eſſe idola, imò vbi videmus etiam vertere in mendaciũ totam Dei veritatem, quomodo tolerabilis erit hæc barbaries, vt Deo excluſo diabolus ipſe ſub hominum perſona adulteret totum Dei cultum, peruertat & labefactet, imò in nihilum redigat omnẽ pietatẽ: deinde vt mẽdaciis ſuis repleat Eccleſiã, quæ debet eſſe ſãctuariũ veritatis: hęc poſſent fuſius tractari: ſed ſufficiat breuiter oſtendiſſe quàm ſtultè glorietur clerus Papalis ſe pollere honore ſacerdotii: quum tamen appareat nullũ eſſe ius, nullã authoritatem, vbi non ſeruatur fides Deo & Eccleſiæ. Nunc pergamus:

10 Annon Pater vnus omnibus nobis? ánnon Deus vnus creauit nos: cur fraudabimus quiſque fratrem ſuum (*alij, cur tranſgredietur quiſque in fratrem ſuum, alij paſsiuè accipiunt, cur decipitur quiſque à fratre ſuo?*) ad polluendum fœdus patrum noſtrorum?

Hîc Iudæos alio crimine accuſat Propheta, quòd ſcilicet perfidi eſſent in Deum & fratres ſuos & diſcederẽt ab illa prærogatiua, in quam Deus ipſos extulerat, quum electi ab ipſo eſſent præ cunctis gentibus, vt eſſent populus ſacer & peculiaris: deinde vt eſſent regnũ ſacerdotale. hanc ingratitudinem Propheta exagitat, quum dicit *vnum omnibus eſſe patrem, & omnes creatos eſſe ab vno Deo.* Nomen Patris tam ad Deum ipſum referri poteſt, quàm ad Abraham. Et quidam interpretes volunt eſſe repetitionem, quæ trita eſt Hebręis. dicũt igitur vnum Deum eſſe omnibus Patrem, quia omnes creauit: vt poſterius membrum exegeticè ſumatur. ſed melius conueniet, meo iudicio, referre ad ipſum Abraham: & contextus etiã hoc poſtulat, quia paulò pòſt ſequitur (nẽpe in fine verſus) violatum fuiſſe fœdus, quod Dominus cum ipſorum patribus pepigerat. ſed hoc certius erit ſi teneamus Prophetæ conſilium. Sequetur paulò pòſt obiurgatio, quòd aſſumerent ſibi plures vxores. Cæterùm, nondum videtur mihi Propheta vitium illud exprimere, ſed potiùs generaliter loqui, quòd non ſeruarent illam puritatem, ad quam vocati fuerant: quia ſcilicet promiſcuè ducebant vxores ex profanis gentibus. Quoniam ergo ſine delectu miſcebãt ſe incredulis, & Dei contemptoribus, Propheta conqueritur ipſos eſſe immemores illius tantæ dignitatis, ad quam euecti fuerant, quum ſcilicet Deus ipſos dignatus eſſet adoptare in ſacrum populum. Ita enim factum fuit, vt concideret nobilitas illa, quam celebrat Moſes 4. Deuter. cap, Quæ gens eſt tam inclyta, ad quam appropinquet Deus, ſicuti vides eum tibi propinquum eſſe? Quum ergo ſeſe proſtituerent Iudæi, Propheta eos damnat ingratitudinis. Deinde ſimul etiam oſtendit ipſos inhumaniter agere aduerſus fratres, quibus tamen ſanctiore vinculo fuerant coniuncti. Mihi igitur probabile eſt, poni hîc Deum & Abrahã, quia Deus elegerat genus Abrahæ, & ſibi adoptauerat in populũ: deinde quoniã depoſuerat fœdus ſuũ apud Abrahã & alios patres. Ita Abraham fuerat quaſi mediator fœderis, quod Deus percuſſerat cũ tota eiꝰ ſobole. nũc ergo vbi tenemꝰ quã cauſã tractet Propheta, facilius erit perſpicere cur tã Abrahę mentionẽ faciat, quàm ipſius Dei. *Annon Pater vnus eſt*, inquit, *omnibus nobis*, hoc eſt, ánnon Deus ſelegit nos à reliquo mũdo, quũ pollicitus eſt patri noſtro Abrahæ ſe illi fore in Deũ, & ſoboli eius? Quum ergo ab illo fonte fluxerit ad nos Dei gratia, quænam iſta ſocordia eſt, vbi abrumpimus ſacrum illud vinculũ, quo Deus nos ſibi coniunxit in perſona Abrahæ? nam

Deu. 4. b. 7

quum Iudæi non reputabant se originem ducere à sancto Patriarcha, sic fiebat, vt irritū esset, ac nullius momenti Dei fœdus apud ipsos. hæc igitur ratio est cur dicat *Deum vnum omnibus esse patrem.* Et quoniam idem poterant iactare etiā aliæ gentes, adiungit, *Annon Deus vnus creauit nos?* Ostendit non ratione communi & ordinaria Iudæos fuisse progenitos à sancto patre Abrahā, sed authorem huius generis esse Deū, qui ipsos creauit. ánnon etiā creauit reliquum mundum? Non eodem modo. nam creatio hęc specialiter ad Ecclesiā debet restringi. Creauit Deus totū genus humanum: sed creauit genus Abrahæ: quemadmodum sæpe apud Iesaiam vocatur Ecclesia opus & figmentum Dei. & Paulus etiā sequutus est hanc loquendi formam 1. ad Ephe. cap. Non intelligit ergo Propheta noster Iudęos fuisse à Deo creatos, vt tantùm nascerētur in hoc mundo, sed vt essent sacer populus & peculiū ipsius Dei. Quū ergo Deus hoc modo creasset Iudæos, & dedisset illis patrem vnum, vt memores suæ originis manerent coniuncti in vero pietatis consensu, hìc Propheta exprobrat socordiā, quòd abiecerint inæstimabilem illam gratiam Dei, nempe *quod quisque fraudaret fratrem suum*, atque ita pollucrent fœdus Patrum. Quod ad verbum נבגד pertinet, dixi variè exponi à Grāmaticis. sed in summa rei satis conuenit hìc damnari Iudæos, quòd non modò perfidi essent in Deum ipsum, sed etiam fraudulenti in proximos: & ita duplicarent perfidiam, cuius scilicet manifestum erat signum, quòd non agerent syncerè cū fratribus suis. *Cur* ergo, inquit, *fraudamus vir*, hoc est, quisque *fratrem suum, vt polluamus fœdus patrum nostrorum?* Hìc *fœdus patrum* accipitur pro illa segregatione, de qua diximus, quia scilicet Deus, Abraham & posteros eius sibi adoptauerat, vt differrent à cunctis gentibus mundi. Sub hoc igitur patrum fœdere includitur ipse Deus. & quia hoc non animaduersum fuit, non mirum est si frigidè expositus fuerit hic locus, sicuti etiam totus Malachias, certè quasi sepultus est tenebris: quum vellent interpretes lucem afferre, nihil aliud quàm corrupta fuit genuina mens Prophetæ. sed nunc puto satis hoc esse perspicuum, nempe Iudæos hìc duplicis perfidiæ reos agi, quòd reiicerēt honorem sibi oblatum gratuita Dei electione: deinde quòd etiam fraudulenter agerēt cum fratribus suis. Vnde sequitur *fœdus patrum*, hoc est, quod Deus deposuerat apud Patriarchas, vt de manu in manum perueniret ad eorum posteros, fuisse violatum & irritum ipsorum scelere. Notandum autem interea est quod iam attigimus, sic argui sacerdotes, vt tamen obiurgatio ad totum populum pertineat. sed hoc statim iterum videbimus. hoc etiam addam, quòd Propheta coniungit Deum cum Abraham huc spectare, ne euanescamus in quærendo Deo, si absque fœdere ipsum quærimus. deinde, ne etiam mentes nostræ subsistant in hominibus. hæc enim duo vitia nobis sedulò cauenda sunt. Quidam posthabitis omnibus mediis, volunt transuolare ad Deum: ita fit vt concipiāt multa figmēta & fabricēt etiā sibi multos labyrinthos, vnde nunquam emergant. Videmus quàm multi sint hodie fanatici, qui superbè ebuccinant Dei verbum: interea neque cœlum neque terram attingunt. Quare? vellēt enim superiores esse Angelis & non agnoscunt se opus habere adminiculis, quibus paulatim pro sua infirmitate conscendant ad Deum ipsum: hoc est Deum quærere sine fœdere, vel sine verbo. hęc ratio est cur Propheta hìc adiungat patrem Abraham ipsi Deo, vt scilicet Iudæi sentiant se inclusos fuisse certis finibus, quò modestè proficerent in schola Dei, & paulatim euherentur in cœlū. Deus enim vt dictum fuit, deposuerat fœdus suum apud Abraham: interea tamen quoniā poterant subsistere in homine mortali, Propheta correctionis vice addit, *ipsos fuisse creatos à Deo*, ne separarent patrem suum Abraham ab ipso authore fœderis. hic ergo locus apprimè notatu dignus est: quia ab initio, & omnib⁹ ferè seculis propensi fuerunt homines ad vtrumque vitium, quod notaui. Et hodie videmus vt alii suis somniis indulgeant, & contemnant prędicationem externam Verbi, sicuti multi fanatici dicūt, non opus esse rudimentis, vbi Deus pollicitus est spirituales fore Ecclesiæ filios. Satan igitur talibus imposturis conatur abducere nos à pura simplicitate doctrinæ. ergo necesse est opponere hunc clypeum, Nō proponi nobis Deum sine Abraham, hoc est, sine Propheta & interprete. Iam Papistæ in hoc luto demersi sunt, quia semper in ore habent suos patres: & interea Deus nullo apud ipsos loco censetur. atqui nihil est magis pręposterum. Meminerimus ergo neque Deum velle à verbo suo diuelli, neque vllius momēti esse hominum authoritatem, si ab eo separentur. & hoc confirmat Propheta in fine versus, quum loquitur de patrum fœdere. non enim simpliciter hìc commendat fœdus patrum, quemadmodum facerent Turcæ, & faciunt etiam Papistæ ipsi, & Iudæi: sed intelligit fœdus, quod Deus tradiderat, & quod ab ipso acceptum sancti Patriarchæ posteris etiam fideliter tradiderant per manus, quemadmodum vigesimosecundo capite Actorum etiam Paulus religionem patriam celebrat, non absolutè, quemadmodum facerent profani homines: sed quia principium illud sumit pro confesso, quod Lex per Mosen promulgata non esset figmentum ipsius, sed haberet Deum ipsum authorem. Sequitur nunc:

Iesa. 60. d. 21

Perfidè

11 Perfidè egit Iehudah,& abominatio facta est in Israele & Ierusalē: quia polluit Iehudah sanctuarium Iehouæ quod dilexit (*vel sanctitatē: dicemus de hac voce*)& matrimonium contraxerunt cum filia dei alieni.

Iam explicat Propheta quomodo Iudęi à fœdere patrum discesserint.sed exaggerat crimen illud aliis verbis, quòd scilicet abominatio facta sit in Israele: quasi diceret perfidiam hanc esse abominabilem. Alii verbum בגד, vertunt, trāsgressus est:& ita generaliter sępe accipitur apud Hebræos.sed quoniam proximo versu dixerat Propheta נבגד,quomodo fraudabimus quisque fratrem suum?non dubito repeti in eodem sensu. sed quemadmodum attigi,ostendit crimen illud esse detestabile:*& dicit in Iehudah & Ierusalem.* Tribum enim illam Deus aliis prætulerat,vt satis notū est.deinde hæc non vulgaris fuerat gratia, quòd soli Iudæi in patriam reuersi fuerint, quum alii ferè omnes manerent in dispersione. adiungit ipsam Ierusalem non honoris causa,sed maioris probri: quasi diceret non tātùm quoslibet ex genere Abrahæ obnoxios esse huic damnationi, sed Iudæos, quibus permissa fuerat libertas reditus:deinde ipsam vrbem sanctam,in qua templum erat,sanctuarium illud Dei,quod vnicum tunc erat in mundo.his ergo circunstantiis crimen exaggerat Propheta. sed statim descēdit ad speciem ipsam,*Polluit*,inquit,*Iehudah sanctitatem Iehouæ,quam dilexit*, nempe quoniam promiscuè singuli indulgeant suæ libidini & accersant sibi vxores ex profanis gentibus. Hìc קדש accipiunt quidam pro Sanctuario,vel pro Templo: alii pro Legis obseruatione.sed ego potius ad fœdus ipsum Dei refero. Et poterimus commodè accipere hoc nomen collectiuè: nisi magis placeat simplicior ille sensus, quòd polluerit Iehudah separationem. Quantum ad Prophetæ cōsilium,& rem ipsam spectat, non dubito quin Propheta hìc profanationem illam accuset,quòd scilicet Iudæi sese prostituerent,quum Deus ipsos sibi consecrasset.*Polluerunt* ergo *sanctitatem*: nempe quum separati essent à reliquo mundo quòd pro nihilo duxerint tantum honorem,quo poterant excellere si integri stetissent in sorte sua.Si collectiuè accipere libeat,*Polluerunt sanctitatem*,id est,polluerunt gentem illam segregatā ab aliis populis. sed quoniam expositio illa posset videri asperior, & aliquantum coacta, mihi sufficit notari hac voce separationem, qua distincti erant Iudæi à profanis gentibus.sed tamen quod dixi,etiam nobis proderit ad tollendā obscuritatē,quæ aliqua esse posset. Quòd autem hæc sanctitas ad electionem gratuitam referri debeat, qua Deus Iudæos sibi addixerat in peculium,patet ex contextu,nēpe vbi dicit Propheta eos duxisse vxores alienigenas. Videmus ergo quorsum tendat hæc sententia, nempe Iudæos Deo fuisse ingratos,quòd ita miscerent se profanis gentibus & quòd scientes ac volentes abiicerent gloriā illā,qua Deus ipsos ornauerat,quū eligere voluisset in regnū sacerdotale,vt loquitur Moses.scimus quantopere cōmendata fuerit Iudæis sanctitas,ne se proiicerent in vllā gentium pollutionē.ideo vetuerat Deus in Lege,ne acciperent vxores alienigenas, nisi bene purgatas,quemadmodū dicitur Deut.21,Siquis captiuam duxerit,ne eam ducat vxorem, donec caput rasum fuerit: deinde etiā sublati fuerint omnes pili ex corpore: absciderit etiam vngues suos. Quasi diceret,omnes vxores impuras esse & ita contaminari viros earū concubitu, nisi prius renouatæ essent.& tamen illud adhuc non carebat vitio,quū quis seruabat Legē illā in captiua:sed libido illa Deo erat abominabilis,quum propria gente non contenti,ita arderent in mulieribus alienis. Quicquid sit,quia Iudęi,vt omnes mortales sine exceptione,propensi erant ad corruptelas, voluit illos Deus tenere collectos in vna gente,ne scilicet mulier suis blāditiis virum abstraheret à puro & syncero Dei cultu. Et narrat Moses etiam astutè datum fuisse hoc consilium à Balaam: quum videret populum non posse vinci aperto marte, tandem artificium hoc inuenit,vt gentes profanæ vxores & filias suas offerrent.hinc factum est, vt populus in se prouocauerit iram Dei, quemadmodum habetur in libro Numerorum. Quum ergo post reditum,Iudæi iterum prolapsi essent ad illam corruptelam,non abs re tam seuerè in ipsos inuehitur Propheta noster: ac dicit, vxores alienas ducendo polluisse sanctitatem,hoc est,segregationem illam,quæ erat illis plusquam honorifica, quoniam Deus solos ipsos adoptauerat in populum:& dicit sanctitatem quam Deus dilexit. Duplicatur hoc modo crimen,quia non modò deuinxerat eos sibi Deus. sed gratuito fauore amplexus fuerat, Si enim quæritur segregationis causa, An præstabant aliis gentibus? an attulerant aliquid dignitatis aut meriti?minimè:sed De⁹ gratis ipsos dilexit.sub ipso enim amoris nomine designat Propheta meram illam Dei liberalitatem,qua dignatus fuerat Abraham & ipsius sobolē sine vllo respectu dignitatis,aut excellentiæ.Exprobrat igitur illis hāc ingratitudinē, quòd non modò desciuerant à fœdere,quod Dominus cum patribus ipsarum pepigerat,sed quòd contempserint ac neglexerint gratuitum illum amorem, qui tamen debuerat etiam ferreos animos mollire.nam si quicquam reperisset in ipsis Deus cur præferret aliis genti-

Ex.20.a.6

Deut.21.c.12.

Num.25.a.4

bus,poterant adhuc magis esse excusabiles,vel saltem extenuare culpam.sed quum Deus indignos,& nihil de se meritos,tamen adoptasset in peculium:certè oportuit nimis brutos esse,qui fauorem illum gratuitum Dei ita spernerent.Indignitas ergo,sicuti dixi,augetur hac circunstantia,quòd non flexerit in obsequium eorum animos illa tanta Dei liberalitas. In fine versus, quemadmodum iam attigi,profanationem ostendit Propheta,*quod duxerint filias dei alieni.* Odiosè vocat filias dei alieni,quæ colebant falsos deos.poterat dicere exteras simpliciter:sed hîc voluit tacitè opponere Deum Israelis idolis omnibus: quasi diceret, vnde genitæ sunt vobis istæ vxores: nempe ab idolis. Debueratis ergo illas abominari tanquam portenta:si vobis esset cordi vera religio, quicquid ex idolis profectum est,nonne oportuit vobis esse detestabile? atqui animi vestri addicti fuerunt filiabus falsorum deorum. Et videmus iam hoc vitium reprehensum fuisse à Mose, & notatum ignominia ante Legem latam,vbi dicit corruptum fuisse humanum genus,quia filii Dei duxerint filias hominũ,nempe quia posteri Seth qui erant ex sancta familia nati,sese prostituerint,atque ita permiscuerint exiguam illam manum,quæ sancta erat & sacrata Deo, mundi inquinamentis. Tunc enim desciuerat totus mũdus à Deo,excepta illa progenie Seth.Quum ante Legem notauerit Dominus æterna ignominia libidinem illam,vbi accesit Lex, quæ debet instar esse repaguli,& perruperit tamen populi intemperies,ánnon contumacia illa prorsus fuit inexcusabilis? Postea adiungit:

Gen.6.a.2

12 Excidet Iehoua virum qui fecerit hoc, excitantẽ & respõdentem ex tabernaculis Iacob,& qui adducit oblationem Iehouæ exercituum.

Hîc docet Propheta non cessurum impune vel sacerdotibus vel reliquo populo,quòd ita permisceant se gentium inquinamẽtis,& profanent Dei fœdus ac violent.Deus ergo inquit,excidet(nam est propriè eradere & delere.) *Excidet* ergo *Deus virum quisquis hoc fecerit tam excitantem quàm respondentem.* Hieronymus vertit magistrum & discipulum. & interpretes hîc variant. Allegoricè etiam quidam exponunt de mortuis.sed non dubito,quin per Excitantem intelligat quisquis imperio pollet,ac potest alium vocare: per Respondentem verò intelligat famulum ipsum,qui subiectus est domini imperio.Excitant ergo domini,quia ipsorum est præcipere:famuli verò respondẽt,quia ipsorũ est capessere iussa & obsequi. Perinde est igitur acsi diceret Propheta Deum fore vindicem huius perfidiæ,absque exceptione vt neque plebeiis hominibus,neque proceribus ipsis parcat. Et adiungit in eundem sensum sacerdotes:quasi diceret, ne ipsi quidem sacerdotes excipientur. In summa denuntiat pœnam Iudæis & ostendit quanuis grassari cœpisset passim illa impietas vt quisque alterius exemplo putaret esse licitum quod venerat in receptum morem,tamen Deum vindicem fore,vt comprehendat sub eadem pœna & magistros, hoc est, heros & seruos: deinde etiam vt non eximat ipsos sacerdotes,qui tamen putabant se tutos esse singulari priuilegio. Reliqua cras.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus,quãdo tam procliues sumus ad omne genus vitij,vt nos discamus continere sub verbi tui fræno,& eo etiã coercere omnes carnis nostræ cupiditates: & quicquid Satan machinetur ad nos huc vel illuc trahendos,vt tamen constãter pergamus in obedientia verbi tui & memores æternæ illius electionis,qua nos dignatus es gratuitò adoptare,& vocationis etiã,qua sancita fuit æterna illa tua electio & qua nos in Filio tuo vnigenito amplexus es, pergamus in cursu nostro vsque ad finẽ & ita adhæreamus constantia fidei Christo Filio tuo,vt tandẽ cum ipso colligamur in fruitionem æterni illius regni,quod sanguine suo nobis peperit, Amen.

13 Et hoc secundò fecistis operiendo lachrymis altare Iehouæ fletu & ploratu,eò quòd amplius non respicitur ad oblationẽ & non suscipitur beneplacitum è manu vestra.

Rursus culpam sacerdotum amplificat Propheta,quòd populus quum sentiret Deum sibi aduersum,nullam tamen rationem eius placandi amplius reperiebat.Vbi aũt concipiũt animo homines Deũ sibi inexorabilem esse,necesse est cõcidere totum pietatis studiũ:sicuti etiam dicitur in Psal.Apud te est propitiatio,vt timearis. Quũ ergo populus nihil proficeret sacrificando, iam propè defecerat ab ipsiuscultu. hoc crimen,quod grauissimum erat, dicit Propheta meritò posse imputari sacerdotibus.nam quum polluti essent, quomodo,vt antè visum est,respecta fuisset eorum persona à Deo, vt mediatores essent ad expiãda peccata

Psal.130.a.4

cata

cata,& Deum ipsum placarent? hic est genuinus Prophetę sensus,quem nullus Interpretum attigit. Hebræi putant hic coargui sacerdotes,quia vxores eorum altare fletu replerēt,quòd scilicet viderent maritos suos non bona fide,nec secundum legem coniugii secum agere : & subscribunt alii ferè omnes. sic ergo hunc versum interpretantur, *vos secundo hoc fecistis*, id est, iam satis per se illud peccatū graue erat,quòd passi estis macilētas hostias mihi offerri quasi per ludibrium:sed accessit vestrum scelus erga vxores,quæ assiduè queruntur, ac deplorant indignam suam fortunam coram altari Dei:nempe quòd non diligātur à vobis, sicuti ferebat coniugii religio. ergo lachrymas,fletum & ploratum referūt ad sacerdotum vxores,quę tam inhumaniter tractatæ à maritis,nihil aliud poterant quàm assiduis querimoniis replere altare Dei. Itaque מאין פנות, vertunt, Ideo non respiciam, vel Nemo respicit. sed vtraque versio non modò obscurat, sed penitus deprauat sensum Prophetæ. Optimè autem conuenit quod iam dixi, nempe sacerdotibus posse ascribi quod nemo tunc ex animo Deum coleret, vel saltem hilari & prompto affectu. Deus enim erat populo implacabilis: quia hæc vna erat ratio gratiæ obtinendæ sub Lege, vt sacerdotes suppliciter quum gestarent personam Mediatoris, deprecarentur veniam totius populi nomine. Quomodo autem potuit exaudire sacerdotum preces Deus, quum altare eius sordibus suorum scelerum polluerent? Videmus ergo quid valeat hæc amplificatio. *Operitis* ergo *altare Iehouæ lachrymis, fletu & ploratu.* Debuerant in templo resonare Dei laudes, sicuti dicitur, Te expectat Deus laus in Sion. Et hoc præcipuum erat sacrificium, vt populus se exerceret in meditandis Dei beneficiis & soluenda gratiarum actione. Atqui dicit nullos prodire coram altari alacri animo dum omnes sunt queruli & tristes, quia experiantur Deum seuerum ac rigidum. Et ratio additur, פנות מאין עוד. ad verbum est, Annon amplius respiciendo ad oblationem & accipiendo beneplacitum è manu vestra? Facilè est videre quàm procul discedant à Prophetæ sensu qui dicunt, Non igitur amplius offerent. nam refertur hoc ad Deum. Iam alii qui vertunt, Ideo non accipiam, corrumpunt etiam ipsam Literam. sed sensus commodè fluit hoc modo, omnes flere & vlulare coram altari, quoniam vident sine profectu se venire & sacrificia sua non placere Deo, totum etiam cultum esse quasi inutilem, quoniam Deus votis eorum non respondeat. Propheta hanc culpam ascribit sacerdotibus, quòd scilicet Deus non flectatur ad misericordiam, vt populo ignoscat quoties illi sacrificant. Fletu ergo dicit repleri vel operiri altare, quoniam non accipit *Deus beneplacitum è manu ipsorum*, hoc est, quoniam nullæ victimæ ipsum oblectant, quæ scilicet offeruntur pollutis manibus & impuris. Postea adiungit:

Psal.65.a.1

14 Et dixistis, In quo? (*vel super quo?*) quoniam Iehoua testificatus est inter te & inter vxorem adolescentiæ tuæ, quam tu fraudasti, (*vel erga quam tu præuaricatus es*) quum tamen ipsa esset consors tua, & vxor fœderis tui.

Refert hic Propheta, sicut antè, quàm propensi essent sacerdotes ad obstrependum. Et hoc est nimis vulgare hypocritis, vt statim obiiciant clypeum ad tegenda sua vitia quoties arguuntur. & hinc apparet, homines propè fascinatos esse à Satana, vbi contrahunt illam duritiem, vt audeant responsare Deo & obstreperis vocibus repellere omnes admonitiones. Iam aliquoties vsus est hac forma loquendi Malachias: vnde colligimus, tunc ita obduruisse populum, vt non magni essent pōderis apud eos omnes admonitiones. sed proponit speciem vnam, in qua facilè constabat ipsos prolapsos esse ad flagitia, quæ ferri non possent. non dubium autem est, quin ex multis sceleribus vnum designet. Itaque in hoc versu est synecdoche: quasi diceret, hypocrisis vestra nimis crassa est. nam vt reliqua omittam, quo prętextu excusabitis perfidiam hanc, quòd nulla apud vos ratio est fidei coniugalis? Siqua est in hominibus integritas & religio, debet certè in cōiugio vigere. atqui vos abiecta omni pudicitia, assumitis vobis plures vxores. non est igitur cur putetis vos posse elabi vllis tergiuersationibus, quoniam hoc vnum flagitium satis vos tenet conuictos. huc ergo spectat Prophetę responsio. Vidimus aliis etiam vitiis implicitos fuisse sacerdotes. non ergo perfidiam nunc accusat Propheta, quasi puri essent ab aliis criminibus: sed sicuti nuper dixi, sub vna specie ostendere vult illis quàm improbè & impudenter subterfugiant Dei iudicium, quum tamē violassent fidem coniungii: quod est prorsus abolere omnem naturæ ordinem : quia vt iam dictum est, nulla erit societatis humanæ sanctitas, nisi seruetur cōiugium. est enim ille fons humanitatis, vt ita loquar. Cęterùm, vt magis vrgeat sacerdotes, reuocat ipsos ad Deū coniugii authorem: *testificatus est*, inquit, *Iehoua inter te & inter vxorem tuam*. Significat his verbis ita contrahi inter virum & mulierem cōiugium, vt Deus præsideat & stipuletur ab vtroque fidē mutuam. Ideo Solomō Prouerb. capite 2, vocat coniugium fœdus Dei, quia excellit supra omnes humanos contractus. Sic etiam Malachias statuit Deum quasi stipulatorem, qui coniungat sua authoritate virum vxori & sanciat illam societatem. *Deus* ergo *testatus est inter*

Prou. 2. c, 17.

te:quasi diceret, Iam tu non modò transgrederis omnes humanas leges, sed pactum quod Deus ipse consecrauit & quod meritò præferri aliis omnibus debuerat. Quum ergo testificatus sit Deus inter te & vxorem tuam, nunc vbi eam fraudas, quomodo prodire audes ad altare? & qua fiducia putas Deum posse tuis sacrificiis placari, vel respicere ad tuas oblationes? *Adolescentiæ vxorem* vocat, quoniā eo fœdior est libido, vbi mariti abiiciunt coniugalem amorem erga vxores, quas ab ipsa adolescentia duxerunt. Coniugium quidem semper est inuiolabile, etiā inter senes. cæterùm, hæc circunstantia tamen auget flagitium, vel turpitudinem, vbi quispiam ab vxore alienatur quam duxit puellam & in ipso flore ætatis. Conciliat enim adolescentia amorem. & etiam videmus, vbi per annos multos simul vixerunt vir & mulier, ad vltimam vsque senectutem vigere inter ipsos amorem mutuum, quia ab ipsa adolescentia conglutinati sunt inter eos animi. Hæc igitur circunstātia non abs re ponitur, quoniam libido sacerdotū eò fœdior erat & quasi prodigiosa, quum ita ab vxoribus discederent, quas tamen amplecti debuerant tenero amore: quū duxissent adhuc puellas. *Tu*, inquit, *fraudasti, quum tamen ipsa sit consors tua & vxor fœderis tui.* Vocat consortem, vel sociam, quia scimus contrahi matrimonium hac lege, vt vxor sit quasi dimidia pars viri. Quum ergo inseparabile sit coniugii vinculum, Propheta hîc pūgit, imò confodit sacerdotes, vbi exprobrat ipsos immemores fuisse naturæ, quum ita delerēt in animis suis memoriā fœderis sacrosancti. Vxor fœderis accipitur pro vxore fœderata, hoc est, quæ tibi coniuncta est interposito Dei nomine, vt nullum possit esse dissidium, quin violetur & aboleatur quodammodo omnis sanctitas. Postea addit:

15 Et non vnum fecit? & exuperantia spiritus illi? & quorsum vnum? quærens semen Dei. ergo custodiamini in spiritu vestro: & in vxoré adolescentiæ tuæ ne transgrediatur (*vel, ne fraudes. Est mutatio personæ. ponitur enim tertia persona loco secundæ.*)

In hoc versu est aliqua obscuritas: & hinc factum est etiam, vt nullus interpretum accesserit ad Prophetæ mentem. Hebræi ferè omnes cōsentiunt, sermonem haberi de Abraham: si hoc recipimus, poterit sensus esse duplex. nam posset esse obiectio, Annō vnus fecit? hoc est, ánnon Abraham qui est vnus ille pater gentis, dedit nobis exemplum? Plures enim vxores duxit. & ita multi exponunt, quasi exciperent Sacerdotes, atque exemplo Abrahæ defenderent corruptelam, quæ nuper damnata fuit: Annon vnus fecit, quum tamen excellentia Spiritus esset in eo? scimus enim quàm procliue sit hominibus, prætexere authoritatem Patrum vbi volunt tegere sua vitia: Alii malūt accipere in Prophetæ ipsius persona, neque tamen negāt esse Anthypophorā: sed volunt hîc præcidi ansam excusationis, quasi Propheta diceret, ánnon Abraham quū esset vnicus, hoc fecit? Quum enim Iudæi similitudinē Abrahæ obiicerent, putant interpretes quorum nunc sententiam refero, hîc proponi discrimen: quasi diceret, Vos malè arguitis. nam quisque vestrū fertur carnis suę libidine ad polygamiam: Abrahæ autem alia fuit & diuersa ratio, nēpe quòd esset vnus, id est, solitarius. nā apud Iesaiā etiā vocatur Abraham Vnus, orbitatis respectu. hāc igitur putāt summam esse, Annon Abraham necessitate coactus est, vt acciperet sibi alterā vxorē? nempe quia erat orbus. nec spes erat promissę sobolis. Libido ergo non impulit patrem vestrum Abrahā, sicuti vos: sed desiderium sobolis gignendæ. & putāt confirmari hoc ipsum sequentibus verbis vbi dicitur, Et quid vnus quærens semen Dei? hoc est, longè aliud fuit propositum sancto Abrahæ quàm vt libidini suæ indulgeret. quærebat enim semen illud sanctū, cuius spes erat ablata propter sterilitatē vxoris: & deinde quòd iam esset effœta. Quū ergo videret Abrahā vxorem suam sterilem & videret ob seniū non posse amplius cōcipere, vel parere, ideo descendit ad vltimū illud remedium. potuit igitur error Abrahę excusari, quū finis eius rectus fuerit. Quærebat enim semen Dei, hoc est, semen illud in quo benedicēdę erant omnes gentes. Hactenus retuli quid alii sentiāt. sed iā antè annos duodecim in Gallicis Bibliis duxi hūc locū aliter vertendū, & אחד legendū in accusatiuo casu. *Annon* igitur *vnum fecit*? Hieronymus videtur mihi subolfecisse aliud velle Prophetā, quàm quod alii docent: tamē nō potuit consequi genuinū sensum: & ideo quasi in medio subsistit. Legit in casu nominatiuo, Annō vnꝰ fecit, id est, Deꝰ: & postea adiūgit, Et in vno illo erat spiritꝰ exuperās, vel in Abrahā, inquit. Videmus vt nihil asserere audeat & non explicet etiam quod erat necesse. Semper enim suspensa erit sententia, imò frigida, si dicimus, Annon vnus fecit? Sed si ita legimus, *Annon vnum fecit*? nulla erit ambiguitas. Scimus Hebræis hoc esse tritum, vt Dei nomen non exprimant sæpe, vbi fit eius mentio. Nam excellentia Dei hoc in se habet, vt facilè intelligi possit eius nomen, etiamsi non exprimitur. Non debet igitur nos turbare, quòd Propheta subticeat nomen Dei, & verbum ponat absque subiecto, quia vsus linguæ Hebraicæ talis est, quemadmodum dixi. Nunc venio ad sensum Prophetæ: *Annon*

Iesa.51.a.2

Annon fecit vnum? hoc est, ánnon Deus contentus fuit vno homine, dum institueret coniugium? *& tamen residuum spiritus erat in eo.* שאר accipiunt Hebręi pro Excellētia: sed nescio qua ratione ducti fuerint, nisi quòd ausi sunt mutare significationem vocis, quia non poterant se expedire. occupauerat enim eorum mentes ille error, hîc tractari de ipso Abrahā. Quid est igitur שאר רוח? illis est Excellētia spiritus. atqui שאר scimus esse Residuum vel reliquias. quod ergo superest ex re aliqua dicitur שאר. nam שאר est Remanere & relinquere. hîc ergo Exuperantiam spiritus accipit Propheta pro Virtute influentiæ, vt ita loquar. Deus enim poterat duas vel tres dare vxores vni viro. neque enim defecit eum in vna muliere spiritus: sicuti inspirauit Euę vitā, ita etiā potuit alias mulieres creare, & partiri suū spiritū. Potuit igitur tres & quatuor & decem vxores dare vni viro, quia erat spiritus residuus in ipso. iam tenemus quid Propheta intelligat initio huius versus. Sed antequam vltrà progrediar, tenendum est eius consilium: vt abrumpat friuolos illos prætextus, quibus tegebant Iudæi suam perfidiam, dicit in coniugio semper reputandum esse ordinem diuinitus præfixum: vel, vt breuius loquar, institutionem cōiugii esse instar perpetuæ Legis, quam violare nefas est. Non est igitur cur homines varias leges sibi fabricent in coniugio, quia authoritas Dei hîc spectari vnica debet. hoc melius poterit intelligi ex capite decimonono Matthæi, vbi Christus refellens quod obiectum fuerat à Iudæis de Repudio, dicit, Ab initio non fuit sic. quāuis ergo Lege permissum esset dare libellum repudii vxoribus, negat tamen Christus hoc esse licitum: Quo argumento? nempe quia institutio coniugii non sit talis, quæ sanctio est inuiolabilis, vt dictum fuit. sic nunc etiam ratiocinatur Propheta noster, *Annon vnum fecit Deus*? hoc est, Expendite apud vos, quum Deus creauit hominem & coniugium instituit, an dedit plures vxores vni viro? minimè. videtis ergo adulterinum esse & alienum à vera & pura ratione coniugii quicquid non consentit cum illo principio. Sed quæret hîc quispiam, cur Propheta dicat Deum vnum fecisse. videtur enim hoc duntaxat referri ad virum, & ita ad mulieres non spectare. respondeo Vnum vocari virum cum vxore, sicuti Moses ipse loquitur, Creauit Deus hominem, masculum & fœminā creauit ipsos. Quum dicit hominem creatum esse, adiungit expositiuè, fuisse creatos virum vel masculum, & mulierem. ergo dū loquitur de homine, masculus quasi dimidiam partē facit, & vxor alteram dimidiam. Nam vbi disputatio est de toto genere humano, dimidia pars est in viris, altera verò in mulieribus. sic etiam vbi ad ipsa indiuidua venitur, vir est quasi dimidium hominis, & mulier etiam quasi dimidium hominis. Loquor de ratione ordinaria. nam siquis obiiceret, cælibes non esse igitur homines integros, hoc esset friuolum. sed quoniam creati sunt homines, vt quisque habeat vxorem suam: ideo dico virum & mulierem integrum hominem facere. hæc ratio est igitur cur Propheta dicat *à Deo vnum hominem fuisse factum*, nēpe vbi virum mulieri cōiunxit, & voluit esse cōpares, vt ita loquar, sub vno iugo. & in hac expositione nihil coactū est, quia satis cōstat Prophetā hîc reuocare Iudęos ad purā cōiugii naturā. hoc aūt nō potest aliūde meli⁹ cognosci quā ex ipsa Dei institutione, quę lex perpetua est ac inuiolabilis, vt dixim⁹: Deus aūt hominē creauit, nēpe masculū & fœminā: & quēadmodū etiā Christus hanc sentētiā repetit & diligēter expēdit illo quē citauimus loco. & hîc Iudęos pūgit, quasi vellēt Deū superare, vel sapere supra ipsū: *Annon*, inquit, *exuperantia spiritus illi*? Spiritū accipit nō ꝑ Sapiētia Dei, sed ꝑ arcano influxu quo Deus homines viuificat: Annon potuit, inquit, distribuere Deus spiritū suū vt crearet plures vxores vni viro? atqui voluit par vnū creare, vt efficerēt hominē vnū, vir & mulier. quū ergo Deus nō caruerit residuo spū, & tamen noluerit hanc mensurā excedere: hinc sequitur violari legē cōiugii, si vir accersat sibi plures vxores. Nūc puto satis perspicuā esse Prophetæ mentē. iā sequitur, ומה האחד: *Et quorsum vnum*? מה est particula interrogātis de causa, de fine, de forma, de modo: ideo cōmodè vertemus, Ad quid vel Quorsū. ergo, Quorsū Deus fecit vnū? nēpe *quærens semen Dei.* Semē Dei accipitur hîc ꝑ legitimo, quēadmodū Diuinū nominās Hebręi quicquid excellit: imò vocāt etiā Diuinum quod purū est ab omni vitio & macula. *Semen* ergo *Dei quæsiuit*, hoc est, instituit cōiugiū vnde nasceretur legitima soboles & pura. ergo tacitè hîc Propheta ostēdit spurios oēs fore qui ex polygamia nascētur: quoniā nō possūt legitimi filii cēseri, neq; debēt, nisi qui secundum Dei institutionē gignūtur. vbi aūt vir fidē vxori datā violat, & sumit sibi alterā, sicuti cōiugii ordinē peruertit, sic etiam nō potest legitimus esse pater. Iā tenemus cur Propheta dicat Deū voluisse vni viro vnā dūtaxat vxorē adiūgere, vt ꝓcrearēt sobolē legitimā. nā ab effectu ostēdit quàm friuolis subterfugiis vtātur Iudæi: quia vbi multùm litigauerint, tamen soboles ipsa arguet ipsos mentiri, quia erit adulterina scilicet. Hinc concludit, *Ergo custodiamini in spiritu vestro.* quanquam est verbū passiuum, tamen resolui in actiuum debet, *Ergo custodiatis vos in spiritu vestro*, hoc est, attenti sitis ad cauendum ne quis vxorem fœderis sui decipiat. Postquā exposuit quàm peruersè violent fidē coniugii quicunque transiliūt ad polygamiā, hîc eos hortatur. & hæc optima est docendi ratio, vbi scilicet docemus initiò quid licitum sit: deinde adiungimus exhortationes. Voluit igitur Propheta Iudæos conuincere sui fla-

Mat.19.a.8

Gē.1.d.27

gitii, quia alioqui nulla fuisset exhortationis authoritas apud ipsos. semper enim promptum fuisset excipere, Atqui fas nobis est, quia sequimur patris nostri Abrahę exemplum: deinde permissum hoc fuit longo vsu: & Deus nunquam passus fuisset talem corruptelam grassari multis seculis in populo suo. sequitur ergo nobis licere quod tu condemnas. Oportuit initiò tolli omnes istos fallaces prætextus. Iam sequitur suo ordine exhortatio vbi dicit, *Custodiatis vos*. loquitur enim de re quasi satis probata. Nunc sequitur:

16 Si odio habeas (*quisquis odio habet*) dimittat (*vxorem,*) dicit Iehoua Deus Israel: & operit (*vel texit*) violentiam sub vestimento suo, dicit Iehoua exercituum: ergo custodiamini in spiritu vestro, & ne fraudetis.

Hìc rursus Propheta exaggerat crimen illud, quod pro nihilo ducebant Sacerdotes. dicit enim grauius eos peccare, quàm si vxores repudiarent. Scimus tamen repudium nūquam fuisse permissum diuinitus, propriè loquendo. nam etsi fuit impunitas sub Lege, non tamen fuit permissio. Quemadmodum Magistratus multa quæ non probabit cogetur tamen ferre: quia nunquam ita præclarè agetur cum genere humano, vt cohibeantur omnia vitia. Est quidem hoc optandum, ne vllum vitium toleretur: sed videndum quid fieri possit. ergo Moses ex præscripto ipsius Dei non inflixit pœnam pro delicti grauitate, siquis vxorem repudiaret: nunquam tamen hoc permissum fuit. Sed si fiat comparatio, dicit Malachias leuius esse delictum, vxorem abiicere, quàm plures simul ducere. hìc colligimus quàm abominabilis sit Deo polygamia. Ego Polygamiam nomino, non vt stulti Papistæ, qui vocant Polygamos, non quibus simul sunt plures vxores, sed qui priore mortua alterā superinducunt. Fuit hoc factum crassa inscitia, sed Polygamia propriè dicitur, vbi quis sibi plures vxores sumit, quemadmodum hoc communi vsu fuit receptum in Oriente. & scimus gentes illas semper fuisse libidinosas: & nunquam coluisse fidem coniugii. quum ergo tāta illic fuerit salacitas, vt essent similes ferè brutis pecudibus, hinc factum est vt quisque plures vxores duceret: quemadmodum adhuc hodie durat ille abusus inter Turcas & Persas & alios similes. hìc tamen vbi cōparat Deus Polygamiam Repudio, dicit polygamiam deterius esse & magis detestabile crimen, nempe quia impurè sese miscet vir cum aliena vxore: deinde non modò fraudat vxorem cui erat obstrictus, sed violenter quasi latro eam detinet: ita duplex est crimen. nam si excipiat se retinere vxorem cui deuinctus est, scortator tamen est in secunda muliere: ita miscet sacra profanis, vt loquuntur. deinde ad scortationem & impudicitiam accedit illa crudelitas, quòd tenet sub imperio suo miseram fœminam, quæ mortem præferret suæ conditioni. nam scimus quantopere vrat mulieres zelotypia. Vbi autem quispiam inducit scortum, quomodo feret legitima vxor tantam indignitatē, quin miserè crucietur? hæc igitur ratio est cur Propheta nunc dicat, *Si odio habeas, dimitte*: non quòd veniam cōcedat repudio, quemadmodū diximus, sed vt hac circunstantia crimen augeat. & ideo adiungit, *Atqui operit* vel tegit *pallio violentiam.* Hìc Violentiam accipiunt quidam interpretes pro Præda: & putant hoc modo vocari mulierem, quæ tyrannicè cogitur manere cum adultero, quum tamen cernat domi suæ pellicem, à qua eiicitur è toro coniugali. sed illud est nimis coactum & remotum à litera. Non dubito igitur quin Propheta hìc excutiat Iudæis fallacē laruam, quòd putarent colorem inductum esse suo vitio, quia retinerent priores vxores. Et quid hoc aliud est, inquit, quàm tegere velle pallio violentiam? saltem velle excusare, quia vos palàm non proditis ipsam? atqui Deus non fallitur, neque potest vllo fuco perstringi eius oculus. ergo quanuis iniquitas vestra tecta sit pallio, tamen non est coram Deo abscondita: imò duplicatur hoc modo, quoniam fouetis vestram crudelitatem intus. Præstaret autem latrones manere in syluis & illic iugulare homines ignotos, quàm domum suam allicere hospites & illic iugulare, & spoliare sub prætextu hospitalitatis. Ita vos facitis, inquit. nam corrumpitis coniugium, & postquam fefellistis miseras vxores, tamen vestra tyrannide cogitis domi vestræ manere: & ita excruciatis miseras vxores, quæ poterant alioqui frui iure suo, si datum esset repudium. Hìc iterum concludit, *Ergo custodiamini in spiritu vestro*: hoc est, attenti sitis, quoniam intolerabile est hoc scelus coram Deo, quanuis conetur vnusquisque vestrûm eius grauitatem extenuare.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quanuis tam variis modis quotidie violemus fœdus quod nobiscum pacisci voluisti in Filio tuo vnigenito, ne tamē tractemur pro merito defectionis nostræ, imò tot defectionum quibus quotidie iram in nos tuam prouocamus: sed vt indulgenter nos sufferas ac toleres: interea autē confirmes nos ad veram constantiā, vt fidem quam tibi polliciti sumus & quam à nobis etiā stipulatus es in ipso Baptismo tibi præstemus vsque ad extremū: & sic etiam versemur quisque cum fratribus suis, viri cum vxoribus, vt foueamus illam vnitatem spiritus, quam inter nos eiusdem Filij tui sanguine consecrasti, Amen.

Fatigastis

17 Fatigastis Iehouam in verbis vestris,& dixistis,In quo fatigauimus eum? quum dicitis,Quicunque facit malum gratus est in oculis Iehouæ, & in ipsis se oblectat: vel vbi Deus iudicii?

Propheta hic castigat Iudæos qui expostulabant cum Deo in rebus aduersis,quasi iniu stè ipsos desereret,neque statim opem ferret.ita solent hypocritæ,nisi Deus statim ipsis opi tuletur,non tantùm obliquè obstrepere,sed etiam erumpere in apertas blasphemias. putat enim Deum sibi obstrictum:& ideo liberius, imò maiore licentia & petulantia in ipsum insurgunt. & hæc est etiam probatio veræ pietatis vbi patienter nos subiicimus iudiciis Dei: & quemadmodum Ieremias suo exẽplo nos admonet,Iram eius sustinemus,quia scimus nos peccasse.hypocritæ verò, quia nullius culpæ sibi conscii sunt (sibi enim indulgent, & suas conscientias obstupefaciunt)quoniam ergo non examinant seipsos,ideo existimant Deum sibi iniuriam facere,nisi statim ipsis succurrat. Talis fuit improbitas populi,de qua nunc dis serit Propheta.dicit *eos fatigasse Deum*, hoc est, suis obstreperis querimoniis fuisse ei molestos.nam יגע significat tædio affici. dicit igitur importunè ipsos conquestos fuisse de tarditate Dei.Est quidem translatitia locutio,quia scimus nullas passiones in Deum cadere:sed quemadmodum alibi Deus eos obiurgat, quòd contristauerint Spiritum suum, sic etiam hoc loco dicit *sibi fuisse molestos*. Nunc tenemus Prophetæ consilium. est autem dilemma in verbis,quia Deum existimant Iudæi fauore prosequi impios,quoniam non statim eos vlcis citur,vel iam dissimilem esse sui & oblitum suæ naturæ.Non videtur primo intuitu esse di lemma,sed potius idem eos repetere. verùm priore membro arguunt Deum iniustitiæ: secundo obiiciunt non esse Deum, quia non potest esse absque iudicio. ergo sententia hæc continet duo membra quæ inter se differunt: vel Deus mutauit naturam,atque ita non est Deus:vel fauet inimicis nostris,quia non statim exercet vindictam. Videmus ergo vt inferant vel Deum iniquè agere,vel iam nullum esse Deum.diximus autem quænam fuerit origo huius mali,quia Iudæi non poterant in se ipsos descendere vt faterẽtur se dignos esse castigationibus illis.Erant igitur similes equis ferocibus,qui calcitrant etiamsi humaniter tra ctentur à suis sessoribus. sed talis peruicacia etiam nunc conspicitur in laruatis hominibus,qui profitentur pleno ore pietatem,vbi ex animi sententia tractantur:at verò vbi Deus asperius cum ipsis agit,non tantùm obmurmurant, sed quemadmodum iam dixi, euomunt impias contumelias aduersus ipsum,quasi non rependeret dignam mercedem ipsorum iustitiæ. Hoc exemplo admoniti discamus hanc esse veram sapientiam,humiliare nos sub potenti Dei manu:& quanuis suspendat vota nostra, tamen non impatienter ferre quod nobis alioqui durum est atque asperum:sed potius subigere affectus nostros,& petere etiam ab ipso Spiritum mansuetudinis,qui nos in tranquilla æquitate retineat. Dicit eos adhuc excipere, *In quo fatigauimus te*? qua parte inuehitur vehementius in ipsorum duritiem, quòd obiurgati non saperent,sed quasi ludibrio haberent Prophetæ verba, quibus tamen apertè videmus fuisse conuictos,nisi bis fuissent stupidi. Erat hæc intolerabilis contumelia aduersus Deum,ipsum propitium esse impiis,& fauore prosequi eorum scelera. hoc enim mo do non tantùm tyrannicè regnaret Deus,sed peruerteret omnem ordinem. Nihil autem eius naturæ magis contrarium quàm manum porrigere impiis, quasi haberet cum ipsis conspirationem. Quum ergo tanta impietas nota esset, fuit hic prodigiosus stupor, rogare in quo molesti essent Deo. debuerant enim scire nihil apud ipsum esse pretiosius suo honore: tamen quasi immeritò eos castiget Malachias, sese opponunt ferrea fronte: sicuti aliquot similia exempla antè vidimus:quum in coniugiis essent fœdifragi,quum fraudarent Deum in decimis, quum facetè etiam eluderent Prophetas, os tergebant, & sciscitabantur in quo peccassent. Ostendit Propheta in hac contumacia ipsos sic obduruisse, vt audacter reiicerent omnes admonitiones.neque enim hoc quærunt quasi de re dubia:neque his verbis colligi potest ipsos fuisse dociles:sed perinde est acsi armati ad certamen descenderent, armati impudentia,dico,& obstinatione.neque enim dubium est quin contempserint atque etiã deriserint Prophetæ obiurgationem. Respondet igitur *Quum dicitis, Quisquis facit malum ille gratus est in oculis Iehouæ*(est טוב,Bonum ad verbum:sed Hebræi accipiunt pro grato) *Et in his se oblectat*. dicunt placere Deo impios & sceleratos,nempe quia tegebant falsis blanditiis pec cata sua,vt nullius culpæ vellent coargui. Reiiciunt igitur quicquid est mali in suos inimicos. non expostulant generaliter cum Deo, quia impunita scelera in mundo relinquat, sed quia non sentiunt eius auxilium. Videmus ergo hic non odio scelerum tumultuari Iudæos & litigare cum Deo, sed tantùm consulere priuatim suis commodis, nec damnare alia peccata, nisi ex quibus aliquid iacturæ vel damni sentiunt: & nullos etiam habere pro sceleratis, nisi à quibus læduntur. hinc colligimus non zelo probitatis ita con-

Ier.8.c.14

Psal.106. e.33

1.Pe.5.b.6

queri,sed quia vellent Deum sibi obstrictum esse ad suscipiendam eorum causam tam iniuria quàm iure,vt solent terreni patroni.Scimus tentari etiam interdum pios,& quasi labefactari eorum fidem, vbi res in mundo sunt turbatæ & confusæ.& Dauid hoc sibi accidisse narrat Psalmo septuagesimo tertio. sed in seruis Dei & synceris cultoribus est aliquod rectitudinis studium,quoties talem dolorem cōcipiunt vel perturbationem:sicuti quum Habacuc dicit, Quousque Domine ? non dubium est quin illa querimonia procedat ex recto principio,quia scilicet optabat verè coli Deum in mundo.sed nihil tale fuit in Iudæis,cum quibus hîc disceptat Propheta noster.nam vt diximus,nullum fuit improbitatis odium,sed cura priuatæ vtilitatis:ideo placere Deo impios dicunt,quia non statim medius intercedat, vbi sentiunt aliquid molestiæ ab hostibus.Repetitio etiam signum est maioris amarulētiæ, quia non contenti vna obstrepera voce,adiungunt,Deum oblectari in illis.Sequitur alterū mēbrum,*Vel vbi est Deus iudicij*?vidētur hîc nō malè ratiocinari, à Dei natura scilicet.nā homines possunt mutare & consilium & animum:manent tamen semper homines,quia laborant inconstantia & leuitate.atqui in Deum nulla cadit obumbratio. Videtur ergo hoc nō malè quadrare,vbi obiiciunt *non esse Deum nisi sit iudex mundi*, quia non potest exuere hoc officium,quin seipsum abneget.sed malignè insimulāt Deum: imò iam nullū esse obtendunt, quia se abdicauerit suo iudicio.sumunt enim hoc pro confesso, quòd Deus vindex scelerū esse desierit,quod falsissimum erat:sed tamen ab ipsa experientia volunt hoc certum & clarum esse.hinc colligunt *nullum esse Deum*,quoniam abolita fuerit eius diuinitas vnà cum iudicio. Videmus ergo quò petulantiæ in suis querimoniis proruperint,vt vel Deum iniustitiæ damnarent,vel dicerent Deitatem eius redactam esse in nihilum. Sequitur:

Hab.1.a.2

CAPVT III.

1 ECCE ego mitto Angelum meum,& purgabit viam coram facie mea: & mox veniet ad templum suum Dominus, quem vos quæritis, & Angelus fœderis quem vos expetitis:ecce venit,dicit Iehoua exercituum.

Hîc Propheta non affert solatium improbis illis obtrectatoribus, sed contra maledicas eorum voces asserit constantiā suæ fidei: quasi diceret,etiamsi iactent se vel fraudatos esse vel derelictos à Deo in quem sperauerant,tamen fœdus eius non fore irritum: quemadmodum alibi dicitur, Etiamsi homines perfidi sint ac mendaces,Deum tamen manere veracem,neque desciscere ab ingenio suo. Deus ergo hîc magnificè insultat Iudæis, & contra impuras eorum blasphemias asserit fœdus suum, quia non impedient improbi eorum susurri quò minus satisfaciat ipse promissis suis, & præstet suo tempore quod illi putabant nunquam futurum. vtitur autem demonstratiuo aduerbio ad rei certitudinem: *Ecce*,inquit,*mitto Angelum meum,qui purgabit viam coram facie mea.* Non dubium est quin de Ioanne Baptista intelligi debeat hic locus, sicuti etiam Christus exponit, quo nullus interpres quærendus est melior.& quum Ioannes Baptista fuerit Angelus Christi,initium versus non potest ad aliam personam referri: postea loquetur Pater ipse, vt videbimus.sed quia idem Deus est cum Patre suo,qui in carne apparuit,non mirum est si incipit ipse loqui,deinde sequātur verba in persona Patris.Est concinna allusio ad Mosen,cuius partes fuerāt intercedere ne iustus Dei furor populum deleret.sicuti enim tunc Dei maiestas intolerabilis futura erat absque deprecatore,vt populus præ metu exclamet,Loquere nobiscum ne moriamur:sic etiam nunc docet Malachias opus esse internuntio,per quē mitigetur ira Dei,quā plus æquo Iudæi inflammauerant.has partes obiit Ioānes Baptista, qui Iudæos assuefecit ad audiendam Christi vocem. Quod autem dicit *se missurum Angelum qui purget viam*,tacitè perstringit Iudæos,à quibus quasi iniiciebantur multæ remoræ:acsi diceret,obstaculis suis ipsos impedire quò minus patefiat redemptio & salus promissa.Dicit igitur opus esse *Angelo qui viam purget*,quoniam impedimenta attulerant Iudæi,quasi consultò vellent repellere gratiam quæ illis parata erat & exposita.Cæterùm,quænam fuerit purgādæ viæ ratio Baptistæ iniuncta,tam ex 40 cap.Iesaię quàm ex Euangelistis patet.atque inde etiam colligitur quod iam dixi,Deum fide & clementia luctatum esse cum obstaculis quę ad prohibendum Christū Iudęi erexerant.Postea adiūgit,*Et mox veniet ad templum suum Dominus, quem vos quæritis*.postquam dixit se viā patefacturum suæ gratiæ,iam adiungit, *Venit ille Dominus*.hîc non ponitur nomen Iehouæ, sed אדון: & ideo propriè de Christo sermo habetur, qui etiam continuò pòst vocatur *Angelus fœderis*.Fuit autem in communi populi vsu nomē אדון pro Mediatore, sicuti Psalm. 110, deinde Dan.9, vbi expressè dicitur,Exaudi Iehoua propter Dominū,למען אדוני,quod idem est.*Veniet* igitur *Dominus ille*. Ratio huius locutionis est, quoniam illis sub vmbra ostensus fuerit Christus. Quum ergo regnum Dauidis figura

Num.23 c 19.

Lu.7.d.27

Exo.20 c. 19

figura esset dominii Christi, non mirum est quod Prophetæ hac voce eum designant: præsertim qui propiores erant manifestationi Christi. Quòd autem alio elogio ornatur, nempe quòd sit *Angelus fœderis*, longè differt à priore membro. Vocauit nuper Ioannem Baptistam Angelum, sed *Angelum Iehouæ*: nunc autem Christus vocatur *Angelus fœderis*, quia oportuit ratum fœdus Dei fieri in eius manu. Inferior igitur titulus est Ioannis Baptistæ quàm Christi: quia etiamsi Deus sit manifestatus in carne, non tamen hoc repugnat quin sit minister & interpres Dei ad sanciendum fœdus.& scimus non constare munus Christi nisi fœdus Dei nobis confirmet atque obsignet non modò sua doctrina, sed sanguine suo & sacrificio mortis suæ. Regem ergo & reconciliatorem hìc promittit Malachias Iudæis? Regem sub titulo Domini, Reconciliatorem sub titulo Angeli fœderis. Scimus autem hoc fuisse præcipuum in tota Legis doctrina, vt veniret Redemptor, qui Ecclesiam reconciliaret Deo,& qui eam regeret. Quòd autem dicit, *quæri & expeti Mediatorem à Iudæis*, per quem Deus sit illis propitius: hoc non sonat in bonam partem. Fideles omnibus suis desideriis in Christum intenti sunt etiam hodie, postquam in carne fuit exhibitus, donec scilicet vltimo aduentu fructum mortis & resurrectionis eius percipiant. Sub Lege scimus gemitus & suspiria omnium piorum fuisse ad Christum: sed hìc odiosè Malachias perstringit importunas voces, quibus studebant Iudæi Deum vocare in crimen, quasi iam ipsorum spem & vota frustratus esset. Diximus enim,& res etiam ipsa ostendit, perperàm & indignè insimulatum fuisse ab illis Deum, quasi non vellet defungi suis promissis: ergo Propheta ironicè & non sine amarulentia dicit *expeti Christum à Iudæis*, quòd scilicet obmurmurarent, quia eius aduentum Deus nimium differret: O! vbi est Redemptor? quando tandem nobis patefiet? Quum ergo verbis præ se ferrent se ardenter expetere aduentum Christi, hoc illis exprobrat Propheta & meritò: quoniam his verbis incredulitatem suam prodebant: *Ecce venit, dicit Iehoua exercituum.* Hìc Patrem inducit loquentem, vt nuper dictum est: & inculcat particulam illam הנה, tollendæ omnis dubitationis causa. deinde ab authoritate Dei confirmat quod dicit. Poterat ipse sub Doctoris persona hoc asserere, sed vt magis commoueat Iudæos maiestas Dei, ipsum facit huius prophetiæ authorem. Sequitur:

2 Et quis sustinebit diem aduentus eius? & quis consistet in apparitione eius? quia ipse quasi ignis purgans, & quasi borith (*vel herba*) fullonum.

Hoc versu Propheta durius congreditur cum Iudæis, ac docet meram simulationem esse, quòd fingunt se tantopere expetere aduentum Mediatoris: quia scilicet longè ab eo dissentiunt tota vita. hìc autem quum dicit intolerabilem fore aduentum Christi, sermo restringitur ad impios, quia scimus nobis optabilius nihil esse vel suauius quàm vt Christus nobis propinquus sit. etsi enim nunc ab ipso peregrinamur, præsentia tamen eius inuisibilis summa est nostra lętitia. deinde nisi animos nostros fulciret expectatio aduentus eius, quàm misera esset nostra conditio? ideo hac nota insigniuntur fideles, quòd expectent eius aduentum.& Paulus non frustra hortatur nos exemplo cœli & terræ, vt similes simus parturientibus, donec Christus appareat nobis Redemptor. sed hìc Propheta stylum suum dirigit contra impios, qui etsi videntur toti flagrare desiderio præsentiæ Dei, non tamen propinquum habere cupiunt, sed fugitant quantum in se est. Similem locum vidimus apud Amos, Væ optantibus diem Domini: ad quid vobis? nam caligo erit & tenebræ, non lux: & dies tristitiæ, non gaudium. Illic Amos prorsus similem causam agebat. nam Iudæi falsa arrogantia inflati, putabant fieri non posse vt Deus ipsos desereret, qui fidem illis suam obstrinxerat. Dicit autem sic prouocatum fuisse Deum illorum peccatis, vt iam professus ac iuratus sit hostis. Sic etiam hoc loco, *Veniet, veniet Redemptor*, inquit Propheta: sed nihil vobis proderit: quin potius formidabilis erit eius aduentus. Scimus enim Christum non omnibus in salutem apparuisse, sed reliquiis duntaxat,& qui ex Iacob resipuerant, quemadmodum dicit Iesaias. quum autem isti peruicaciter repellerent gratiam Dei, non mirum est si eos excludat Propheta à gratia Redemptoris. *Quis* ergo *sustinebit aduentum eius? & quis consistet in apparitione eius?* quasi diceret, Frustra vobis blanditias facitis,& Deo etiam improperatis, quòd Redemptorem promissum quasi in sinu suo occultum teneat. nam veniet suo tẽpore, sed sine profectu quantum ad vos. neque enim dabitur frui eius gratia: quin potius nihil vobis afferet præter meros terrores. *Erit* enim *quasi ignis purgans*, inquit, *& quasi herba fullonum*. hoc posterius membrum tam in bonam partem quàm in malam accipitur, sicuti melius liquet ex proximo versu. Scimus duplicem esse vim ignis, quia exurit & purgat: exurit quod vitiosum est, purgat autem aurum & argentũ à scoriis. Non dubium est quin vtrumque notare voluerit Propheta, quoniam proximo versu dicet Christum sessurum instar ignis, vt purget & excoquat filios Leui quasi aurum & argentum. ergo respectu populi cum quo hactenus sermonẽ habuit, Christum docet fore igni similem, qui exuret ac consumet sordes illas. nam quanuis

Rom 8.d. 22,23

Am 5.c.18

Iesa. 10.e. 21,22

iactarent ore pietatem, scimus tamen inquinamenta fuisse Ecclesiæ Dei, ac dedecora. ideo oportuit ipsos igne perire: sed interea docet etiam Malachias non interituram prorsus Ecclesiam, quia *Dominus purgabit filios Leui*. Hîc synecdochica est locutio: sed tamen extenditur promissio hæc ad totam Ecclesiam, quoniam filii Leui erant quasi primitiæ: totus autem populus sub illa tribu Deo consecratus erat. hæc igitur ratio est cur filios Leui nominet potius quàm totum populum: quasi diceret, etiamsi infecta sit ac polluta Ecclesia, tamen aliquid fore residuum quod Deus seruabit, sed purgatum. Verba sunt quæ præterieram:

3 Et sedebit purgans & mundans argentum: & mundabit filios Leui, fundétque (*vel conflabit*) eos sicut aurum & sicut argentum: & erunt offerentes Iehouæ oblationem in iustitia.

Dicit Propheta *sessurum Christum ad purgandos filios Leui*, quia etiamsi essent quasi flos & puritas Ecclesiæ, contraxerant tamen aliquid labis ex corruptela quæ inualuerat. Talis ergo erat contagio, vt non solùm vulgus esset corruptum, sed ipsi quoque Leuitæ, qui præire aliis debuerant, & qui erant in Ecclesia quasi exemplar sanctitatis. Quicquid sit, Deus promittit talem fore purgationem quam afferet Christus, & ita moderatam vt non consumat totum populum, sed purget electos, ac purget instar argenti, vt salui maneant. Postea dicet, etiam Leuitas ipsos opus habere examine vt mundentur: quia ne ipsi quidem careant sordibus, propterea quòd permixti erant populo tam peruerso, & qui prorsus à Lege & à timore & cultu Dei desciuerat.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando natura ita præcipites sumus ad perperàm iudicandum, vt discamus nos tibi subijcere, & ita placide acquiescere in tuis iudicijs, vt patienter feramus quascunque nobis quotidie irrogas castigationes: nec dubitemus id fieri in salutem nostram, neque vnquam tibi obstrepamus, sed demus tibi gloriam in omnibus rebus aduersis: & ita studeamus mortificationi carnis nostræ, vt nos ipsos abnegando, te ipsum profiteamur semper esse verum Deum & iustum vindicem & Patrem nostrum: atque ita deficientes à nobis, nunquam tamen declinemus à puritate verbi tui, & sic retineamur sub iugo tuo, vt tandem fruamur ea libertate quæ nobis parta est per manum vnigeniti Filij tui, Amen.

PROXIMA lectione descripsit nobis Propheta Christi officium, vt hypocritæ sentirent se frustra conqueri de tarditate Dei, quasi ipsos in articulo necessitatis desereret. Cæterùm, dixit opus esse purgatione non tantùm in ipsa fæce populi, sed etiam in sacerdotibus. vnde apparet quàm fuerint tunc res corruptæ in cunctis ordinibus. Interea videtur perstringere obliquè hypocrisin nō modò in vulgo, sed in Leuitis: quia subest antithesis inter sacrificia quæ tunc solebant offerre, & quæ obtulerant patres ipsorum. Quum ergo dicit, *Offerent Domino* מנחה בצדקה, ostendit sacrificia eorum non fuisse legitima, quia ipsi polluti erant, ideóque non poterant ritè litare Deo. Videmus ergo hîc exprobrari Leuitis quòd polluerint cultum Dei, quoniā non offerrent iusta sacrificia, sicuti in Lege sua præscripserat. Hoc aūt non refertur ad externam speciem dūtaxat, sed ad ipsos affectus, quòd scilicet accederēt ad Dei altare non bene præparati. Ratio loquendi satis trita est Hebræis, Offerre in iustitia, pro Offerre sicuti decet, ita vt nihil sit vitiosum aut reprehensione dignum. In verbo etiam ישב notatur diuturna mora: quasi diceret Propheta, sordes altius esse infixas Leuitis, quàm vt vno die aut leuiter abstergi queant. denique voluit hoc verbo exaggerare corruptum statum populi. nam si leuis tantùm abstersio suffecisset ad eluendas sordes, dixisset simpliciter, Purgabit & mundabit, & fundet vel conflabit. vtitur enim tribus illis verbis: sed quemadmodum notaui, dicit *sessurum*, vt sit continuus in opere & diu insistat, quoniam scilicet morbi inueterati non tam facilè sanantur. Tenemus ergo nunc quid velit Propheta. Postea adiungit:

4 Et grata erit Iehouæ oblatio Iehudah & Ierusalem, sicut à diebus antiquis, & sicut annis pristinis.

Hic versus ostendit, quanquam nuper loquutus sit de filiis Leui, hoc tamen spectasse ad populum: sed voluit restringere ad electos quod non debebat etiam ad omnes extendi. Fuerunt enim, vt vidimus & iterum videbimus statim, in populo illo multi reprobi: imò maior pars prorsus defecerat. hæc igitur ratio est cur Propheta specialiter sermonem dirigat ad paucos illos residuos qui non exciderant. Cæterùm, nominat *Iehudah & Ierusalem*, quoniam

quoniam tribus illa reuersa erat in patriam: deinde sacrificia agebant Ierosolymæ, sed non pro splendore antiquo. Res enim erant valde attritæ inter miseros illos exules. Ideo Propheta vt addat animum fidelibus, dicit templum quidem nunc esse ignobile, & cultum Dei, qualis illic peragitur, esse vilem & abiectum, non esse tamen cur despondeant animos tam Leuitæ, quàm alii, quoniam rursus Dominus eriget templi sui gloriam, & ostendet re ipsa sibi placere quæ hominibus erant ludibrio. Sequitur:

5 Et appropinquabo ad vos in iudicium, & ero testis velox contra præstigiatores (*vel diuinos*) & adulteros, & iurantes ad fallendum, & supprimentes mercedem mercenarii, Viduæ, & pupilli (*aut viduam, & pupillum*) & peruertentes peregrinum: & qui non timuerunt me, dicit Iehoua exercituum.

Hîc retorquet Propheta querimonias, quibus antehac vsi sunt Iudæi. est igitur antistrephon, quum dicit, *appropinquabo ad vos.* Nam hac calumnia grauabant Deum, quòd abscondere se in latebris, & procul specularetur quæ fiebant in mundo, quasi populus quem elegerat non esset ei curæ. Volebant autem hoc modo Deum habere quasi mercenarium militem, qui præstò esset quoties aliquid accideret aduersi, vt statim ad eorum nutum vel placitum armatus confligeret cum ipsorum hostibus: hoc ipsi volebant: Deus autem contrariam sententiam profert, *quod scilicet veniet in iudicium*, & alludit ad impiam illam blasphemiam, vbi negabant Deum esse Iudicii, qui non se opponeret strenuè vel citius hostibus ipsorum. O! Deus iam exuit naturam suam, quia nullum eius apparet iudicium. Ego inquit, non obliuiscar iudicii mei quum ad vos accedam, (sed quemadmodum iam diximus) præter eorum expectationem. volebant enim Deum arma induere in suum commodum: Deus autem denuntiat se illis fore hostem, quemadmodum etiam nominat se per os Iesaiæ. Simul autem dicit, *ero testis velox*. opponit hanc celeritatem eorum calumniæ. dicebant enim Deum sedere pigrum & segnem, quoniam non statim, vt voluerant, proruperat contra exteros ad vindictam exercendam. dicit ex opposito, se fore satis celerem vbi res tulerit. Quoniã autem hodie etiam grassantur in mundo tales blasphemiæ, locus hic accommodandus est nobis in vsum, vt sciamus Deum, quanuis ad tempus tardet vel conniueat, scire tamen suas opportunitates, vt appareat vindex scelerum, simulac opus fuerit. Sed semper timendum est, ne hæc festinatio eius nobis in perniciem cedat, quia non accipit personas, vt improbitatem nostram foueat, & rigidus sit contra eos, qui nobis infesti sunt. Videndum igitur est, vt dum expetimus præsentiam Dei, simul etiam sistamus nos ad eius tribunal pura & integra conscientia. Postea enumerat quasdam species, sub quibus cõprehendit scelera quibus impliciti erãt Iudęi. Primo loco nominat *Diuinos*, vel præstigiatores. verum quidem est, inter alia superstitionum genera hoc nomen poni: sed quia hîc solum legitur, non dubium est, quin Propheta complecti voluerit omnes diuinos, ariolos, & pythonicos, & quicunque tales sunt. Et adhuc altera est synecdoche. nam omnes corruptelas designat, quę pugnant cum vero Dei cultu. Scimus enim Deum frænasse olim Iudæos verbo suo, ne deflecterent ad incantationes & artes magicas, & quicquid tale est. In summa, ostendit tam crassis abominationibus tunc fuisse deditos, vt etiam ad incantationes, & præstigias diaboli, & artes magicas sese prostituerent. Secundò ponit *adulteros*, quo nomine designat omnem impudicitiam. tertiò ponit *fraudes, & rapinas*. Si autem probè expendimus, tres istæ species continent plenam violationem totius Legis. Consilium Prophetæ minimè ambiguum est. vult enim ostendere, quàm peruersè expostulent cum Deo, quia centies perire debuerant quum essent apostatæ, quum essent obscœnis libidinibus dediti, quum essent crudeles, auari, perfidi. Hæc obiurgatio etiam commonefacere nos hodie debet, ne prouocemus iudicium Dei aduersus alios, interea autem nobis blandiamur. Quoties ergo confugimus ad Dei opem, & petimus vt nobis succurrat, meminerimus eum esse iustum iudicem, & qui personas non respicit. Ita fiet, vt quisque dum implorat iudicium Dei, suus ipse sit iudex, & pręueniat cognitionẽ quæ ipsi metuenda est. Ergo ne Deus armetur in nostrum exitium, solicitè examinemus vitam nostram, & teneamus regulam examinis, quę hîc præscribitur à Propheta: incipiamus à cultu Dei: deinde veniamus ad scortationes, adulteria, & quicquid pugnat cum vera castitate: postea transeamus etiam ad rapinas, ad fraudes. Nam si puri erimus ab omni superstitione, si castè, & purè nos custodierimus, si etiam abstineamus ab omnibus rapinis, ab omni crudelitate, haud dubie probabitur Deo vita nostra. Et ideo in fine versus Propheta addit: *non timuerunt me*. nam vbi regnant libidines, & rapinæ, & fraudes, & corruptelæ quæ vitiant cultum Dei, satis patet nullum esse Dei timorem: sed homines quasi furere excusso iugo, etiamsi millies prætendant nomen Dei. Quòd dicit *de pupillis, & viduis, & peregrinis*, amplificat scelerum

atrocitatem, quia scimus pupillos, & viduas, & peregrinos esse sub fide & tutela Dei, quoniã expositi sunt hominum iniuriis. Ergo quisquis pupillos diripit, & viduas infestat, & peregrinos opprimit, ille videtur quasi data opera bellum inferre Deo, qui pollicitus est eos fore tutos sub vmbra manus suæ. Quod ad verba spectat, durum est si dicamus supprimi mercedem viduæ & pupilli. Potest igitur esse verborum inuersio, quòd euertant viduas, pupillos, & peregrinos. Sequitur.

6 Quia ego Iehoua non muto (*alii vertunt non mutor, & ad rem ipsam parum interest*) & vos filii Iacob non estis consumpti.

Hic clarius refellit Propheta ac compescit impiam illam proteruiam populi. Deus enim postquam dixit se venturum, & missurum redemptorem, sed non fore talem, vt Iudæis satisfaceret: nunc ius suum sibi vendicat. dicit se *non mutari, quia sit Deus.* nomine Iehouę ratiocinatur à natura sua Deus. Se enim tacitè mortalibus opponit, quemadmodum vidimus postrema lectione. nec mirum est, Si Deus hîc à se procul repellat omnem inconstantiam, cum Balaam ille impostor, coactus fuerit celebrare immutabilem Dei perseuerantiam in iustitia. Neque enim est Deus, vt mutetur quasi homo, inquit, aut variet, Num. 23. Iam ergo tenemus vim huius vocis, *Ego Iehoua.* Sed addit explicatiuè, *non muto*, vel non mutor. nam si actiuè legimus non muto, idem manebit tamen sensus, quòd scilicet Deus maneat in suo proposito, neque huc & illuc flectatur: quemadmodum homines pœnitet suscepti consilii, & quia venit illis in mentem quòd antè non cogitauerant, vellent esse infectum quod iam fecerunt, & quærunt nouos retractandi modos. Deus negat quicquam simile in se reperiri, *quia sit Iehoua, & non mutet*, vel non mutetur. Posterius membrum potest variè accipi. כלה Hebræis significat in prima coniugatione Consumi: in Piel significat Complere, vel finem facere: & hic sensus melius congrueret, nisi quòd ratio grammatica potius exigit, vt sit verbum primæ coniugationis. Si posset ferre Grammatica, melius hoc quadraret, Vos filii Israel non fecistis finem: quare? à diebus patrũ vestrorum, &c. vno igitur cõtextu legendus esset versus qui mox sequetur. Sed contẽti simus recepta lectione. Duplex tamen adhuc potest elici expositio. Nam ו copula potest resolui in aduersatiuam particulam, quamuis nondum estis consumpti, ego tamen non mutor: quasi dictum esset, Ne putetis vos elapsos esse: quamuis diu pepercerim vobis & vestris peccatis. Quamuis ergo nondum sitis consumpti, sed tolerauerim vos in tanta prauitate, ego tamen maneo Iehoua, neque ingenium muto, & tandem experiemini me esse iustum iudicem: quamuis non exequar statim vindictam meam, sed pœnæ vel suspensę hæreant, vel quasi sepultæ iaceant: tamen ostendet exitus, me non esse propterea mutatum. Sed videtur Propheta hîc potius obiicere ingratitudinem Iudæis, quòd Deum crudelitatis accusent, vel socordiæ, quia non ipsis statim opituletur: interea autem non reputent secum, ideo se manere superstites, quia Deus habuerit rationem suæ naturæ potius, quàm rependere voluerit quod meriti erant. Hæc igitur summa est, *Ego Deus qui non mutor.* vos autem ánnon oportuit in vobis agnoscere admirabilem illam tolerantiam, qua vobis pepercit? quî enim factum est, vt non perieritis, & innumeræ mortes vos abpsumpserint? quomodo adhuc agitis superstites? An quia probè vos erga me gessistis, vt debuerim curam vestrì gerere? Imò est hoc quasi portentum, quòd non fulminauerim contra vos, vt fueritis pridem consumpti. Videmus ergo vt illis exprobret ingratitudinem, quia ipsum accusent, quòd non statim armatus prosiliat in ipsorum defensionem. Nam excipit, si tam esset rigidus & vehemens, non potuisse ipsos subsistere, quia continuis seculis non desierant interitum sibi accersere, sicut mox sequitur. Dicit enim:

Nũ. 23 c. 19

7 A diebus Patrum vestrorum declinastis à statutis meis, (*vel edictis*) & non seruastis: reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit Iehoua exercituum. & dixistis, In quo reuertemur?

8 An diripiet homo Deum (*vel deos, vel iudices*) quia vos diripuistis me? Et dixistis, In quo diripuimus te? (*vel expilauimus?*) In decimis, & oblationibus.

Clarius exequitur Propheta quod attigerat, nempe mirum esse quòd non periissent olim Iudæi, quia non destiterant in se Deum prouocare. Hoc igitur clarius nunc illis obiicit: *à diebus patrum vestrorum*, inquit, *declinastis.* auget eorum damnationem hac circunstantia, quòd non cœperint nuper ab officio discedere, sed continuauerint per multas ætates suam contumaciam, quemadmodum & aliis etiam locis tam Prophetæ quàm Apostoli idem illis obiectant: Vos incircuncisi corde non destitistis resistere Spiritui sancto sicut Patres vestri: &, Nolite obdurare corda vestra sicuti & Patres vestri. In iustitia Patrum vestrorum ne ambuletis: sed nolo colligere testimonia, quæ satis frequenter occurrunt, & nota esse debent. Tenemus nunc consilium Prophetæ, quòd scilicet iam seculis pluribus perrexerint Iudæi in sua impietate,

Act. 7. f. 51.
Psal. 95. b. 8

pietate & sceleribus: & tamen non fuerint pro meritis suis à Deo tractati: quoniam pro inæsti mabili sua bonitate & indulgentia suspenderit rigorem suum, ne mox vt digni erant, in ipsos animaduerteret. Hinc apparet quàm præposterè fuerint non solùm morosi & superbi, sed etiam furiosi contra Deum, qui arguerunt eum tarditatis, quum tamen verè se Deum probasset erga eos, diuturna illa patiẽtia. Quod dicit, *& non seruastis*, ad amplificationem valet. magis enim exprimit Legis suæ contemptum: quasi diceret non solùm fuisse transgressores, sed crassa peruicacia sic desciuisse à Lege, vt pro nihilo ducerent calcare præcepta Dei sub pedibus. Iam hortatur eos ad pœnitentiam, & comiter occurrit, atque affirmat se fore illis propitium & placabilem, si resipuerint. Hactenus eos asperius obiurgauit, quia duræ illæ ceruices opus habebãt tali castigatione. Nam si humaniter, & blandè eos hortatus esset Propheta, vel calcitrassent vel obiectassent cornua. Oportuit igitur subigi illam ferociam, quæ reddebat eos prorsus indociles. Hoc fecit Propheta: nunc mitigat illam duritiem sermonis, non respectu omnium, sed si qui adhuc sanabiles sint in populo vult eos experiri: & ideo offert illis reconciliationem cum Deo: quasi diceret, Etiam si tot modis peruicaciter Deus à vobis fuerit offensus, etiamsi repudiaueritis eius gratiam, & indigni sitis prorsus quos iam respiciat: tamen redite, ipse occurret vobis. Diximus alibi omnes exhortationes fore irritas, nisi accedat spes veniæ. Nam si Deus præcipiat, vt redeamus in viam, nunquam tangentur animi nostri, imò refugient potius, nisi speremus ipsum fore exorabilem. Hanc rationem nunc tenet Propheta, quum in persona ipsius Dei promittit veniam si ex animo Iudæi resipiscant. Nam Deus ad nos redire dicitur, vbi desinit pœnas exigere de peccatis nostris, & deposita persona Iudicis, Patrem se erga nos declarat. Scimus Deum nunquam accedere, neque discedere. nam qui implet omnia non mouetur loco: deinde scimus etiã in ipso nos esse, & viuere: sed externis signis declarat se à nobis alienum, & iisdẽ etiam declarat se propitium. Nam si nos dignatur & prouẽtu frugum, & pace, & aliis benedictionibus, dicitur nobis propinquus esse: vbi autẽ laxat fræna iræ suæ cõtra nos, vel exponit nos Satanæ & hominum libidini, dicitur à nobis remotus esse. sed hoc etiã satis tritum est, ideo non immoror longius. Hoc valet promissio qua nunc vtitur Propheta, Deum paterni fauoris signa ostensurum Iudæis, si modò ipsi sint tractabiles: sed per ipsos stare, quò minus beneficiis eius sentiãt ipsum esse Patrem, quia opponant, quemadmodũ dicit Iesaias, peccata sua, quæ impediũt cursum illius beneficẽtiæ, ad quã vltro propensus esset. Quòd autem iubet eos reuerti, inde Papistæ nimis stultè colligunt, esse igitur in libero hominis arbitrio pœnitentiam. Nam exigit Deus quæ supra vires nostras sunt: & tamen non est cur queramur nimis graue onus nobis imponi. respicit enim non quid possimus, vel quid ferat facultas nostra, sed quid debeamus, & quale sit nostrum officium. Quanquã ergo non poterit quisquã proprio motu ad Deũ cõuerti, non est propterea excusabilis, quia videndũ est vnde sit defectus, & quemadmodũ iam dixi, vtcunque impotentiam suam obtendat homo, non tamen ideo effugiet quò minus obstrictus sit Deo, etiamsi plus ab eo exigitur, quàm præstando sit. Sed de hac loquendi forma etiã alibi sæpius dictum fuit. Summa huc redit, homines non iniusto rigore Dei, sed propria culpa semper esse miseros. Sequitur, *dixistis, In quo reuertemur?* Hoc adhuc signum est cõtumaciæ, vbi respõsant homines se non videre vbi errauerint, & ideo conuersionem frustra à se postulari. nam huc tendunt populi verba, *In quo reuertemur?* Hoc est, quid à nobis flagitas? Neque enim sumus nobis conscii vllius defectionis: Deum coluimus vt decebat: nunc si officia nostra ab ipso repudiantur, non videmus cur tam præcisè nos vrgeat. ergo ostẽde in quo deliquerimus, quia conuersio superuacua erit, donec conuicti fuerimus vel apostasiæ, vel eorum scelerum, quæ Deus in nobis velit persequi. Respondet hìc Propheta, *An homo diripiet deos?* Quòd vertunt quidam, An homo debet Deum fraudare? nimis coactum est, & remotum à Prophetæ verbis: & corrumpunt genuinum sensum. Neque enim video quid possit inde elici, An debet homo Deum fraudare? sed manent duo sensus tolerabiles, Prior est, An homo fraudat deos suos? Nomen אלהים quanuis sit pluralis numeri refertur ad vnicum Deum, vt satis notum est. sed etiam idolis est commune: & hoc loco videtur mihi Propheta conferre Iudæos cum Gentibus, vt eorum impietas melius pateat. Huc etiam tendit Ieremias quum dicit secundo capite, Ite, & lustrate insulas, an est gens quæ mutauerit deos suos: & tamen non sunt dii. Quum sua cæcitas, & obstinatio Gentes teneret in tenebris, vt deos colere pergerent quibus assuefactæ erant, fuit hoc fœdissimum scelus in Iudæis, quòd edocti se colere verum Deum, tamen subinde abrepti improba leuitate appeterent nouos cultus quasi vellent sibi fabricare alium Deum. Sic etiam hoc loco videtur Propheta adducere gentes in medium, quòd exemplum Iudæis præberent, quia scilicet defungerentur erga suos deos: Iudæi autem contẽnerent summum & vnicum Deum: Ecce, inquit, circuite totum mundum, non reperietis tam effrænem licentiam in gentibus, qualis inter vos grassatur: illæ enim obsequium aliquod reddunt diis suis, & sacrilegium illis est abominabile: vos autem me fraudatis. An ego inferior sum idolis? vel deterior est mea conditio, quàm illorum? Alii אלהים accipiunt pro Iudicibus, vt etiam vocantur iudices dii. Sed non videtur conuenire sensus ille propter nomen

Iesa.59.a.2

Iere.2.b.10

Adam. Quoniam ergo hîc generaliter ponitur nomẽ Hominis, non dubito quin Propheta significet quod iam dixi, nempe incredulos etiamsi demersi sint in tenebris, reuerentia quadam teneri, vt cœleste numem metuant, neque audeant illudere, vbi nomen solum Dei in medium prodit. Quum ergo vigeat inter incredulos illa modestia, an excusabilis erit improbitas sancti illius populi, qui nutritus fuerat in Lege? & cui Deus semper illuxerat per Legis suæ doctrinam? Postea adiungit, *Quia vos diripuistis me, & dixistis, in quo diripuimus te? In decimis, & oblationibus.* Hic Propheta rursus coarguit obstinationẽ populi. fuit quidẽ hęc hypocrisis, sed tã crassa, vt impudentia vinceret. Nam quòd quærunt *in quo Deum fraudauerint*, vel expilauerint, hoc pueris ipsis notum erat. scimus enim, & iam vidimus alibi, tunc auaritiam dominatam fuisse apud eos, vt quisque propriis commodis addictus negligeret Templum, & sacerdotes. Quum ergo palàm essent sacrilegi, cuius peruicaciæ est, quærere in quo Deum fraudauerint? res enim palàm est, ac vulgaris, vt pueri ipsi ferre possint iudiciũ. Deus tamen satis habet vno verbo eos conuincere, quòd scilicet in decimis, & primitiis ipsum fraudent: non quòd aliqua ad eum vtilitas perueniat ex oblationibus, sicuti nulla re indiget: sed quia suum meritò vocat ac cẽset, quod destinat in cultum suum. Quoniã ergo ordinẽ illũ instituerat apud Iudæos, vt alerentur ex decimis sacerdotes, & pars etiam erogaretur pauperibus, quoniã volebat Deus sibi offerri & primitias, & alia omnia, vt assiduè homines reducerent in memoriam, omnia se illi debere, & sacra esse quæcunque ex eius manu percipiebant: ideo prius vocauit panem suum, qui in mensa erat repositus, & sacrificia etiam vocauit cibos suos, quasi ederet, & biberet. Sed quemadmodum iã dixi: debemus finẽ respicere, quia volebat hoc modo coli, simul etiam oportuit illi seruari quasi proprium, quicquid ad eum colẽdum spectabat. Hæc igitur ratio est cur nunc queratur se fraudari in decimis. Cæterùm, scimus nunc alia sacrificia nobis præscribi. nam post inuocationẽ & laudes, simul etiam iubet vt subueniamus pauperibus & egenis. Non dubium igitur est, quin Deus à nobis spolietur iure suo, vbi maligni sumus erga pauperes, vbi etiam negamus illis subsidiũ in necessitate. Iniurii quidem sumus hominibus & crudeles: sed crimen nostrum longius procedit, quòd scilicet simus infidi depositarii. Deus enim hac lege liberalius erga nos se gessit, vt perueniret ex nostra abundantia aliqua portio ad pauperes: & quia consecrat in eorum vsum quod nobis abundat, ideo sacrilegi sumus quoties non reddimus fratribus nostris quod Deus iubet, quia scimus interponi eius nomen, sicuti dicitur, Qui pauperi largitur, fœneratur Deo.

Prou. 19. c. 17.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quum dignatus fueris nos eligere tibi in sacerdotes, non qui victimas pecudum offeramus, sed qui tibi sacri simus cum omnibus nostris, vt studeamus qua decet alacritate recedere ob omni immunditia, & purgare nos ab omnibus inquinamentis, vt sacro hoc sacerdotio erga te fungamur, & ita nos castè & purè erga te geramus, vt abstineamus ab omni maleficio, ab omni fraude, ab omni sæuitia erga fratres nostros: & vltro ac citro ita versemur inter nos, vt testemur tota vita te verè nobis esse Patrem, qui nos regis Spiritu tuo, & vera ac sancta vigeat inter nos fraternitas: atque innoxiè inter nos degamus, vt quisque ius suum alteri reddat: & ita etiam probemus nos esse membra vnigeniti Filii tui, vt tandem agnoscat nos quum apparuerit in redemptionem suorum, & colligat nos in regnum suum cœleste, Amen.

9 Maledictione vos maledicti estis, & me vos diripuistis tota gens.

Prosequitur Malachias eandem santentiam. Respondet enim Dei nomine Iudæis, quòd iniustè querantur de im modico eius rigore, quandoquidẽ totam malorũ culpam ipsi sustinẽt. per concessionẽ igitur dicit maledictos quidem ipsos esse: sed adiungit hoc contingere ipsorum merito, quasi diceret, Esto (nam audiebantur assiduæ illæ lamentationes) quid sibi vult Deus, quòd sine fine & modo nos affligit? Deus ergo concedit illis quod solebant odiosè referre: sed ex opposito dicit, *vos etiam me diripuistis*: quid mirum si maledictio mea vos consumit? Quum ergo expilatus à vobis fuerim quantum in vobis erat, ego rependo vobis iustam vicem. neque enim æquum est, vt largus sim, aut beneficus erga vos, dum ita me fraudatis, & rapitis quæ mea erant. Summa huc redit, verum quidem esse quod Iudæi deflebant, nempe esse maledictos: sed quærendam esse causam. sibi autem volebant ignosci rapinas, & sacrilegia, quibus fraudabant Deum. Atqui obiicit Deus se sumere iustam de ipsis vltionem, quòd scilicet ipsos consumat inopia, & egestate, quando tam malignè reddiderint quod debebant. Dicit, *tota gens*: qua particula aggrauat crimen Iudæorum, quòd scilicet non pauci essent obnoxii sacrilegio, cuius meminit, sed à minimo vsque ad maximum certatim omnes

omnes raperent decimas, & oblationes. Hinc sequitur, non excedere modum Dei vindictam quum esset quasi publica conspiratio omnium, neque vel decem, vel centum essent impliciti hoc crimine, sed totus populus, quemadmodum dicit. Sequitur.

10 Adducite omnes decimas(*vel totas*)ad domum thesauri(*vel, ad repositorium*)& sit cibus in domo mea:& probate me nunc in hoc, dicit Iehoua exercituum, annon aperiam vobis fenestras cœlorum, depromam vobis benedictionem, vt non sit sufficientia(*vel vt non sit modus sufficientiæ.*)

Concludit tandem eos nihil proficere iurgando, sed optimam rationem illis paratam esse, si studeant redire cum Deo in gratiam. Postquam ergo repulit iniustas eorum criminationes, nunc rursus ostendit illis remedium, quod prius attigerat, nempe si bona fide agant cum Deo, fore ipsis liberalem, & benedictionem eius illis promptam fore & expositam: hæc summa est. Satis autem conuicti fuerant suæ rapacitatis, quod scilicet subducerent oblationes & decimas. Cùm iam hoc sacrilegium satis notum esset, nunc quasi litem æstimat Propheta, vt loquuntur, sicuti solet fieri vbi reus damnatus est, ac causa est cognita, vt scilicet qui fraudatus est recuperet ius suum. Sic etiam nunc cum Iudæis agit Deus: *Adducite*, inquit, *ad repositorium* (nam hoc valet domus thesauri vel annonæ) *Adducite omnes decimas, vel totas.* Hinc colligimus nô prorsus negasse ipsos decimas sacerdotibus, sed fraudulenter soluisse, vel dimidia ex parte, vel ita vt quicquid po terant sibi retinerent. Neque enim superuacuum est quod dicit, *adducite omnes*, vel totas. Volebant igitur ita decimas soluere, vt contenti essent sacerdotes dimidia parte tantùm, & ita illuderent Deo: sicuti hypocritæ semper arrogant sibi titulum, & ita student defungi, vt non palàm appareat eorum perfidia: sed interim non pudet eos suæ licentiæ, qua illudunt Deo, quemadmodum insigne exemplum hìc nobis profertur. Videmus ergo non esse nouum vel insolitum, si homines Deo sua officia imputent, & interea manifestè eripiant ei quod suum est, & ad se transferant: manifestè dico, quoniam satis apparet eorum impietas, etiamsi velo simulationis sit obducta. Postea adiungit, *sit cibus in domo mea*: alibi hanc loquendi formam exposuimus: & postrema lectione Propheta de cibo etiam Dei loquutus est, non quòd indigeat Deus cibo & potu, sed quia eius censeri debet quicquid sibi dicatur. Diximus autem fuisse hoc nostra causa præceptū, vt offerrent Iudæi & panem & victimas, & quicquid tale est: deinde vt epularentur Ierosolymæ velut in conspectu Dei. Quid enim magis optabile, quàm vt Deus in medio nostri habitet? quod etiam toties in Lege repetitur. Hoc autē familiarius non potest nobis exprimi, quàm vbi Deus quodammodo se statuit nobiscum in mensa, acsi esset conuiua noster, qui vellet eodem pane, & aliis alimētis nobiscum vesci: Et ideo in Lege dicitur, Epulaberis, & lætaberis coram Deo tuo. Iam quia Deus, vt dictum est, non indiget cibo & potu, deinde quia pro sua crassitie homines ad superstitionem plus æquo sunt propensi, ideo ne quid terrenum Iudæi imaginarētur de ipso Deo, substituit sacerdotes & pauperes in locum suum. Et hæc ratio temperamenti notanda est, quia Dominus ab vna parte voluit familiariter ad se allicere homines, sed ab altera parte voluit attrahere sursum in cœlos, ne quid indignū illi affingerēt, quemadmodū fieri solet, atque nimis vulgare est. Sed interea sacrilegium rursus traducit, quum seipsum cibo priuari conqueritur. *Sit* ergo *cibus in domo mea: & probate me nunc in hoc, dicit Iehoua, si non aperuero, &c.* Confirmat quod prius dixit, sed pergit tamen in promissione, quia quum se probationi subiicit, securè calumniam eorum repellit, quòd scilicet dicerent absque causa se inedia confici, & Deum quasi mutasse naturam, quòd nō daret largum prouentum frugum. Deus ergo vno verbo ostendit sibi fieri iniuriam, quia probationem, vel examē admittit: quasi diceret, Si placet litigare, facilè absoluar, quia si adduxeritis mihi decimas, & quidem integras, statim proueniet vobis magna frugum omnium vbertas. Hinc igitur patebit me non esse authorem sterilitatis, sed causam oriri à vestra malitia, quòd scilicet sacrilegi estis in me priuando. Postea addit, *si non aperuero vobis fenestras cœli.* Hoc primum est in terræ fertilitate, vt cœlum terram inebriet, quemadmodum loquitur Scriptura: Et ideo minatur Deus in Lege cœlum fore ferreum, & terram æneam, quia est mutuus quidam consensus inter cœlum & terram: & alibi per Prophetam dicit, Cælum exaudiet terram, & terra exaudiet frumentum & triticum: & frumentum & triticum exaudient homines. Nam vbi nos vrget fames, clamamus ad panem & vinum, quando videtur quodammodo inclusa esse vita nostra in illis subsidiis. Si penuria sit vini, & tritici patimur repulsam, vinum etiam & triticum clamant ad terram. Quare? nam ex ordine diuinitus posito, appetunt quasi erumpere. Vbi autem clausis terræ visceribus neque frumentū, neque vinū possunt oriri, tunc etiā frustra terrā inuocāt. Eadē est terræ ratio: nam terra vbi arida est, quasi famelica ad cœlum clamat: si autē negatur pluuia cœlum videtur repudiare terræ vota. Ergo Deus hoc loco ostendit terram non posse producere spicam

Deut.12.c.18.

Deut.28.c.23

Hos.2.d.22.

vnam tritici,nisi succum,vel humorem suppeditent cœli.Potuit quidem Deus ab initio terrã hũ mectare absque pluuia,quemadmodũ refert Moses:sed tunc vapor supplebat vicẽ pluuię.Quanuis ergo naturaliter defluat pluuia,monemur hoc loco Deum ipsum pluere:hoc primum est. sed quia non sufficeret pluuia ipsa, adiungit Euaginabo. פתח enim propriè est euaginare. Sed quoniam asperior esset metaphora,rectè vertunt quidam,depromam.Dura est etiam illa interpretatio,Euacuabo benedictionẽ:imò euertit sensum.Sequamur ergo quod primo loco attuli Depromi vel palàm exeri benedictionem à Deo,vbi terra officio fungitur,& ferax est,vel fructuosa.Videmus ergo vt Deus non vno tantùm modo liberalis sit erga nos, sed velit per certos gradus nos sentire suam beneficentiam. Pluit igitur è cœlo, vt emolliat terrã,quò poſsit in sinu suo triticum fouere:deinde è visceribus suis proferre,quemadmodum si mammas nobis porrigeret.Adhæc benedictionem suam Deus exerit,facit enim ne inutilis sit pluuia. Addit עד-בלידי. Quidam vertunt,Vt non sit sufficientia,hoc est,vt horrea,& cellę non capiant tantam copiam.Eliciunt igitur hunc sensum,tantam fore vbertatem,vel tam largum prouentum,vt cellæ non sint futurę satis capaces.Alii autem vertunt,absque modo sufficientiæ. די propriè significat sufficientiam,vel quod opus est:sicuti יד inuersis literis.Sed quantum ad rem spectat,parum est discriminis.Conueniet igitur etiam hæc interpretatio,absque sufficientia, id est, Non respiciam quid vobis opus sit, vt sit quasi demensum,sed erit vbertas quasi superflua.Sequitur,

11 Et increpabo vobis deuorantem,& non corrumpet vobis fructum terræ: & non abortiet vobis vitis in agro,dicit Iehoua exercituum.

Iam rursus confirmat Deus se non vna tantùm in specie nobis esse beneficum. Posset quidem quotidie nobis victum erogare,quemadmodum scimus aluisse populum suũ in deserto: sed vult semen putrescere in terra, vult germinare, & postea vult successu temporis crescere, donec surgat in spicas. Postea adhuc multum est periculi:imò obnoxium est triticum variis incõmodis donec in horreum colligitur. nam & locustæ,& vermiculi, & rubigo, & aliæ pestes triticum infestant:ideo vt melius commendet Deus suam beneficentiam erga homines, enumerat hîc varios modos conseruandi victus,quia non satis esset semen germinasse, deinde apparuisse signa magni prouentus in ipsis spicis,& in ipsa densitate:sed necesse est etiam spicas ipsas,donec maturitas accesserit,diuinitus conseruari,quia statim obreperent ab vna parte bruchi,locustę,& vermiculi,& alia animalcula quæ triticum in agris deuorant: deinde etiam instarent procellæ, & grandines & rubigo & aliæ labes,vt iam dixi. Hîc ergo Deus ostendit se aſsiduè curam nostri gerere, & singulis diebus ac noctibus præstare officiũ boni& seduli patrisfamilias, qui semper pro suis excubat.Nam sub nomine comedentis comprehendo omnes corruptelas, quibus videmus obnoxiam esse segetem.Ideo dicit,*Non corrumpet fructum terræ, & non orbabit vitis in agro vobis*. שכל propriè significat orbare,vel priuare.Sed quoniam lectio dura esset,non orbabit vitis,ideo vertunt,Vitis nõ abortiet,quod mihi non displicet.*Non abortiet* igitur *vobis vitis in agro,dicit Iehoua exercituum.* Sequitur:

12 Et beatos dicent vos cunctæ gentes,quia eritis vos terra desiderii (*desiderabilis*)dicit Iehoua exercituum.

Versus hic desumptus est ex Lege,vbi inter alia promittit Deus tam fœlicem statũ electi populi fore,vt gentes ipsę agnoscant in illo Dei benedictionem.Subest interea antithesis, quoniam eò miseriæ prolapsi erant, vt essent quasi detestabiles gentibus, quemadmodum & Lex etiam illis denuntiat,Si custodieris præcepta mea omnes gentes beatum te dicent: si autem me contempseris,eris ludibrio omnibus gentibus: omnes concutient caput,& mouebunt labra: imò horrebunt ad miseriæ tuę aspectum:& quisquis audiet,aures ei tinniẽt.Quoniam ergo Iudæi quasi tabidi erant in suis malis,ideo dicit Propheta,si conuersi fueritis, non abolita est illa fœlicitas, quã vobis Deus pollicitus est:habet eam in manu sua repositã, sed instar thesauri: quemadmodũ etiã dicitur in Psal. Quàm magna est multitudo bonitatis tuæ,sed abscondita est timẽtibus te. Significat igitur Deus se nolle prostituere benedictionem suam canibus & porcis, sed filiis suis,qui scilicet morigeri sunt,semper esse paratã.*Vos* igitur,*dicent gentes beatos,quia vos eritis terra desiderii.* Hæc etiam promiſsio ex Lege sumpta est,vbi dicit Deus se non frustra segregasse terram illam à reliquis,quoniam futura esset exemplar,vel imago beneficentiæ ipsius in toto orbe. Scimus quidem Deum semper fuisse liberalem etiam erga omnes populos,ita vt saturati etiam fuerint abundè eius alimentis:sed terra Israel vocatur Desiderabilis, quia speciale theatrum est beneficentiæ Dei,non modò in cibo & potu,sed etiam in aliis præstantioribus beneficiis. Nunc addit:

Deut.28.a.1.

Psal.31.c.20.

13 Inualuerunt contra me verba vestra,dicit Iehoua:& dixistis,In quo locuti sumus contra te?

Dixistis,

14 Dixiſtis, fruſtra ſeruitur Deo, & quæ vtilitas? quia cuſtodiuimus cuſtodiam eius,& quia ambulauimus ſupplices(*vel humiles,in obſcuro vultu,ad verbum*)coram facie Iehouæ exercituum.

15 Et nunc beatos dicimus ſuperbos,&c.

Hîc rurſus expoſtulat Deus cum Iudæis de impia & nefanda blaſphemia, quòd ſcilicet dicerent ipſum fruſtrari ſuos cultores, & nullum eſſe apud eum boni vel mali diſcrimen,quia promiſcuè benefaciat improbis,& piis:deinde negligat quicquid præſtatur ei obſequii. Dicit autem *Inualuiſſe verba ipſorum*,quo petulantiam denotat:quaſi diceret, *Vous auez gagné le plus haut.* Nam חזק eſt præualere. Significat igitur talem fuiſſe proteruiam inter Iudæos, quæ nullis rationibus poſſet compeſci: quemadmodum videmus homines vbi ſemel abrepti ſunt ſua amentia & rabie vociferari,ita vt locum non relinquant, vel monitionibus, vel ſanis conſiliis. Initiò obmurmurant,& tantùm audiuntur ſuſurri:ſed vbi acquiſierunt ſibi licentiam, tunc quemadmodum dixi, emittunt furioſos ſuos clamores in cœlum. Hoc crimen nunc coarguit Propheta, cum dicit *Iudæos clamitando inualuiſſe contra Deum.* Iam iterum excipiunt,*In quo loquuti ſumus contra te?* Apparet ex tot repetitionibus hypocriſin,quæ coniuncta erat cum impudentia,non potuiſſe facilè corrigi in populo illo tam præfracto. Debuerat enim ſtatim illis in memoriam venire,quòd tam ſceleratè damnauerant Deum. Sed hîc quoque nullam culpam agnoſcunt:Quid tibi vis?perinde eſt acſi Prophetam vellent trahere in iudicium, quod illos calumnioſè accuſet, in quo nullius vitii ſibi conſcii ſint. Subiicitur ratio cur dicat *inualuiſſe eorum verba contra Deum*, hoc eſt, ipſos nimis audacter, & furioſè maledixiſſe Deo, nempe *quia dixerunt fruſtra Deum coli*. Putabant ſe perfectè Deum colere:& hoc erat illis falſum principium,quemadmodum hypocritæ ſemper arrogant ſibi plenam ſanctitatem, neque ſuſtinent fateri mala ſua: etiamſi conſcientia eos pungat,tamen & ſeipſos decipiunt vanis illecebris, & ſemper conātur obducere aliquid, ne diſcooperiatur eorum dedecus apud homines. Sibi igitur,Deo, Angelis,& hominibus fucum facere vellent hypocritæ. vbi autem hac confidentia inflati ſunt,quòd Deum purè & ſanctè,& abſque vllo vitio coluerint, quòd etiam careant omni macula, niſi Deus pro voto ipſos tractet, niſi ſe eorum arbitrio ſubiiciat, produnt ſuam virulentiam quæ latebat prius. Nam ſi proſperè habeant, Deus plenis buccis ab ipſis benedicitur: verùm ſimulac ſubtrahit manum ſuam,& vult eorum tolerantiā probare,illic quemadmodum dixi,oſtendūt quales ſint Dei cultores. Nam in cultu Dei hoc eſt præcipuum,vt homines ſe ipſos abnegent,& ſe tradant ei regendos,neque obſtrepant, ſi quando eos humiliet. Ergo videmus quomodo conuitiati fuerint Iudæi Deo, quòd ſcilicet perſuaſi fuerint ſe ſatisfeciſſe officio ſuo, quod tamen erat falſiſsimum: deinde quòd non poterant ſe ſubiicere Deo,& iugum eius ſubire,quòd non reputabant quàm variis modis prouocaſſent irā Dei, quàm iuſtas & multiplices cauſas habeat caſtigandi ſuos, etiamſi nihil deliquerint. Quum ergo nihil horum expenderent,hinc factum eſt,vt putarēt ipſum ſibi eſſe iniquum:*Fruſtra* ergo *ſeruitur Deo.* Diximus has cogitationes venire interdum fidelibus in mentem: ſed opponunt obſtaculum, vt decet. Iudæi autem quaſi victores,euomebant has blaſphemias cōtra Deum, *Fruſtra ſeruitur Deo, quæ vtilitas?* inquiunt.*Nam cuſtodiuimus cuſtodiam eius,ambulauimus obſcuri*,vel humiles *coram Iehoua exercituum*:& tamē cogimur *vocare beatos ſuperbos*,id eſt,impios.Hîc Deū accuſāt dupliciter,quòd ſcilicet nullam recipiant mercedem ſuæ pietatis, quū probè erga Deum fuerint defuncti: deinde quòd melius ſit impiis ac Dei contemptoribus. Videmus ergo odioſè ab ipſis exaggerari Dei iniuſtitiam, ſaltem quam ipſi ſibi fingebant, nempe quòd fruſtretur iuſtos mercede qua digni ſunt: deinde quòd arrideat impiis & ſceleratis, quaſi ipſos foueret, & quaſi vellet magis exaſperare dolorem ſeruorum ſuorū,dum fideliter ipſum colendo,vident tamen hoc fieri fruſtra:quoniam diſsimulet Deus ſe reſpicere ad eorum obſequia.Quod autem diximus tentari etiam bonos hac cogitatione,non mirum eſt,quando res ita confuſæ ſunt in mundo: ſicuti etiam dicit Solomon, Omnia pariter euenire iuſto,&impio,immolanti victimas,& non immolanti:vnde terra impietate,& contemptu referta eſt.Occaſio igitur nobis offertur & indignationis,&obtrectationum: ſed quoniam Deus conſultò examinat fidem noſtram rebus ita turbatis, meminerimus opus eſſe patientia. Quanquam non ſatis eſt ſubiicere nos iudicio Dei, niſi etiam reputemus iuſtè nos affligi: & quanuis demus probitati operam, tamen multa vitia in nobis hærere, nos aſperſos eſſe multis maculis,quæ prouocant in nos iram Dei. Diſcamus igitur reputare qualis ſit vita noſtra, deinde meminerimus plures eſſe cauſas, cur Deus nos interdum aſperius tractet. ſic fiet, vt ſtatim ceſſent omnes obtrectationes, deinde vt animi noſtri ſint compoſiti ad obedientiam. Denique illa conſideratio compeſcet quicquid in nobis eſt contumaciæ,ne aut prauę noſtræ cogitationes aut verba contra Deum præualeant.

Eccleſ.9.a.2

PRECATIO.

Da omnipotens Deus, quando non desinimus tot, & tam varias causas tibi præbere, cur subducta tua benedictione te infestum nobis ostendas, da inquam, vt patienter feramus tua flagella, quibus nos castigas: deinde vt etiam proficiamus sub tuis ferulis, & sic pugnemus contra omnes prauos nostros affectus, & carnis corruptelas, vt capaces simus tuæ paternæ beneficentiæ, quã nobis offers: deinde vt sic gustemus tuam bonitatem, quæ nobis exposita est innumeris modis, vt retineat nos in studio pietatis. Postremò sic consecratæ sint nostræ linguæ ad celebrandum iudicium tuum, & laudandam iustitiam, vt quicquid nobis acciderit, semper te colamus tota vita, vt patrem: & prædicemus etiam tua erga nos beneficia, & fateamur nos meritò plecti, quoties nos tua seueritate persequeris, donec tandem perueniamus ad beatam illam quietẽ quæ nobis erit malorum omnium finis, nec modò ingressus in vitam, sed in plenam gloriam & fœlicitatem, quæ parta est nobis sanguine vnigeniti Filij tui, Amen.

VIDIMVS postrema lectione indignè tulisse Iudæos, quòd non humanius illos tractaret Deus, cùm tamen ipsi optimè defungi studerent suo officio erga ipsum. Diximus hãc expostulationem nunquam posse ab hominibus iustè proferri, quia etiamsi rigidum sentiãt Deum, semper multæ sunt causæ cur ipsos variis molestiis exerceat. sed hypocritæ videntur sibi omnium perfectissimi esse, quamuis duntaxat fucum sanctitatis obtendant. Dicunt quidem se Legem seruasse, sed vbi ad examen ventum est, deprehenditur vanitas, quia quod præcipuum in Lege est eos deficit, integritas scilicet cordis: imò in externa vita deprehẽduntur transgressores. Sed quicquid sit, audacter iactant se Legem seruasse, quemadmodum videmus hoc loco, *Custodiuimus eius custodiam*. Metaphoricè vocatur doctrina Legis, Custodia, quoniam nos regit, deinde continet intra metas ne vagemur incerti, cohibet prauas cupiditates: denique continet nos sub Dei metu, & in optimo ordine. Hoc si reputassent Iudæi, nunquam ausi fuissent tantum sibi sumere: Sed nomen hoc vt erat tunc in vsu, ponitur à Propheta: & ita ostendit quàm parum attenti fuerint ad considerandam Dei Legem: quia putant vitam suam conformem esse omnibus præceptis: & tamẽ vix millesimam partem attigerant. addunt, *Ambulauimus obscuro vultu*, vel habitu. Est etiam in hac voce Metaphora, quia intelligunt se fuisse coram Deo humiles & abiectos. Et hoc est non vulgare in cultu Dei, fastu omni deposito, & confidentia etiam subacta timidè ambulare coram ipso. Sed hypocritæ simiarum more imitantur quod Deus exigit, vel probat: interea de corde mutando nulla mentio. Timor ergo & solicitudo requiritur, sicuti vidimus apud Prophetam Michæã. Nam putãt hypocritæ sufficere vultum deiectum, vnde etiam sæpe mœstitiam simulant, quanuis intus sibi placent & blandiuntur: & ideo apud Iesaiam cap. 58, vt hoc loco, Deum accusant quòd non respexerit: cùm incederent vultu tristi, cùm se macerarent ieiuniis: denique cùm aliis omnibus exercitiis præferrent magnam sanctitatem, Deum accusant, quòd hæc omnia despexerit, vel non habuerit rationem, vt debebat. Meminerimus ergo bis errare Iudæos, quoniam Deo obtrudunt vanam simulationem pro vera humilitate: quia non dubiũ est, quin turgidi fuerint praua confidentia, etiamsi iudicarent se esse & abiectos, & obscuros coram Deo. Deinde quòd sibi plus arrogant quàm iustum sit: quia etiamsi qua esset modestia, & submissio in ipsis, tamen modum excedunt: quoniam semper turgemus confidentia: saltem nunquam penitus sumus purgati. Falsò igitur obtendunt, quòd *incesserint obscuri, & deiecti coram Deo*. Sequitur:

15 Et nunc nos beatos dicimus superbos: etiam ædificantur qui faciunt iniquitatem, etiam qui tentant Deum, & liberantur.

Cohæret hic versus cum proximo. nam sententia non constaret, quòd *ambulauerint mœsti coram Deo, & solicite custodierint præcepta eius*, nisi accederet hoc membrum, quòd videant interea florere, & delitiari superbos: quasi dicerent, Nos studuimus Deum promereri nostris obsequiis: ipse posthabita ratione pietatis nostrę, quasi totam suam liberalitatem effundit in hostes nostros, qui tamen sunt homines impii, & profani. Nunc ergo videmus coniungi istos duos versus vno contextu, quòd Deus frustretur Iudæos mercede illis debita: interim verò beneficentia sua prosequatur impios, & indignos. Nam vt antè visum est, Vocare aliquem beatum, est agnoscere in ipso Dei benedictionem: sicuti pollicitus est Deus, Ecce beatum te dicent omnes gentes. Ita conuersio hîc notatur, quòd Iudæi cum essent miseri, vocarent alios beatos: non quòd libenter hoc prædicarent, sed æmulatio cogebat ipsos conqueri de læto & beato statu Gentium, quæ tamen erant impię. Vocant autem Superbos omnes Dei contemptores per Synecdochen, quia sola fides nos humiliat. Multi quidem increduli laudantur à modestia, sed nemo sese componit ad humilitatem, nisi qui exinanitus est omni opinione suarum virtutum. Alii insurgunt cõtra Deum, quia eripiunt ei quod suum est: ideo non mirum, si contumeliosi sint in proximos, quando non dubitant cornua aduersus Deum attollere. Et multis Scripturæ locis increduli sic vocantur, vt sciamus

mus non posse nos formari, & assuefieri ad modestiam, donec subierimus iugum Dei, ita vt nos quocunque voluerit flectat: deinde etiam abiecerimus omnem fiduciam nostri. *Etiam*, inquiunt: גם hic resolui debet, quia bis repetitur, in tam & quàm, hoc est, quicunque impiè se gerunt, & quicunque tentant Deum, *Aedificantur & liberantur*. Hìc genus priore loco statuitur, deinde species: tamen de iisdem loquitur Propheta. nam impios vocat contemptores Dei. dicit postea eosdem tentare Deum, quod est magis speciale. summa est, Dei fauorem esse conspicuum in Legis contemptoribus, tam quia prospere degũt, quàm quòd liberantur, & Deum auxiliatorem sentiunt in rebus aduersis. verbum Aedificandi apud Hebræos accipitur pro fœliciter agere, sicuti transfertur ad multa alia. Vbi ergo quispiam crescit, & augetur tam honoribus, quàm diuitiis, vbi etiam stabilitur, vbi accumulat sibi opes, vbi denique ad perfectionẽ quasi per gradus attollitur, ille dicitur ædificari. Iam additur, *Ipsos quoque liberari*, quia non satis esset acquirere multas opes, nisi auxilium etiam Dei accederet in rebus aduersis. Nemo enim immunis est ab omni incommodo, loquor de fœlicissimis. Quare ad ædificationem adiũgit Propheta hoc secundum, quòd Deus eripit ab omnibus incommodis reprobos, quasi eos tegeret sub vmbra sua, vel quasi essent eius clientes. Quod ad verbum illud secundum spectat, vbi dicit impios *tentare Deum*, scimus hoc infidelitatis proprium esse, litigare cum Deo. Visus est Propheta hoc verbo paulò antè, cùm diceret, Probate me in hoc. Sed Deus more humano tunc se subiiciebat examini: hìc autem Propheta audaciam illam perstringit, quæ nimium vulgariter regnat in mundo, vbi scilicet homines volunt circunscribere Deum, & legem illi imponere, & inquirere in iudicia ipsius: denique acsi illis obnoxius esset, præscribere pro sua libidine vt ne hoc vel illud agat: quod si egerit, vocare ipsum ad causam agendam. Nunc ergo tenemus quid sit tentare Deum. Sequitur:

16 Tunc loquuti sunt timentes Iehouam quisque ad socium suum: & attendit Iehoua, & audiuit: & scriptus est liber memoriæ (*vel memorialis*) coram facie eius pro timentibus Iehouam, & cogitantibus de nomine eius (*vel, in pretio habentibus nomen eius.*)

Hoc versu refert Propheta suam doctrinam non caruisse fructu, quia commoti fuerunt fideles, vt alii alios animarent, atque ita reducerent se mutuò in rectum cursum. Qui indefinitè exponunt loquutos esse fideles, corrumpunt Prophetę sensum: deinde etiam supprimunt particulam אז Tunc: & res ipsa ostendit designari certum tempus: quasi dicat Propheta, antequam verba faceret, ac vehementius insisteret in vitiis castigandis, fuisse multum torporem in populo: sed tandem fideles fuisse expergefactos. Hinc docemur nos pigros esse, & lentos natura, nisi Deus aures nobis vellicet: ideòque monitionibus, & stimulis nobis opus esse. Sed interea discamus etiam horum exemplo, attendere ad doctrinam, ne apud nos frigeat. Quanquam simul notandum est, non omnes fuisse tactos Prophetæ exhortationibus, vt resipiscerent, sed timentes Deum. non dubium est quin maior pars securè perrexerit in suis vitiis, imò palàm deriserit Prophetæ doctrinam. Quòd ergo doctrina profuit solis timentibus Deum, ne miremur si hodie à maiore turba contemnitur, quia paucis datum est obedire verbo Dei: & cordis conuersio singulare est Spiritus sancti donum. Itaque non est cur animos despondeant pii doctores, si vident non passim, neque ab omnibus recipi suam doctrinam, vel si vident paucos in ea proficere: sed contenti sint, si Dominus apud quosdam quanlibet paucos benedicat ipsorum laborem, atque vtilem & fructuosum reddat. Propheta verò non tantùm dicit quemque priuatim fuisse tactũ resipiscentia, sed *inter se loquutos*: quo significat, debere studium nostrum extendi ad fratres nostros: & hoc testimonium esse veræ resipiscentiæ, si singuli quantum in se est, conantur adiungere sibi quàmplurimos socios, vt simul vno consensu redeant in viam, à qua deflexerant, imò redeant ad Deum, à quo desciuerant. Huc ergo spectarunt mutui sermones inter cultores Dei, quos non exprimit Propheta. dicit *Iehouam spectasse, & audiisse, & scriptum fuisse librum coram ipso*. Hic ostendit non frustra fideles meditatos fuisse pœnitentiam, quia Deus testis ac spectator fuerit. Et hæc pars notatu apprimè digna esse, quòd scilicet non ludimus operam, quoties ad Deum conuertimur, quia ipse tanquam obuiis vlnis nos excipit. Hoc igitur primùm voluit notare Propheta noster, quòd *Deus attenderit*: & ideo vtitur tribus loquendi formis. Satis fuisset vno verbo, sed addit etiam alia duo: præsertim hoc emphaticũ est, quũ dicit *scriptum fuisse librum memorialis*: voluit igitur hac cõgerie verborum fideles magis hortari, quoniam indubia sit eorum merces simulac sese Deo addixerint, quia Deus non cæcutiet ad ipsorum pietatem. Interea videtur etiam Propheta notare quasi miraculum, quòd tunc reperti fuerint in populo, qui essent adhuc sanabiles, cùm inualuisset tanta malitia in populo, imò obduruisset ad vltimam vsque contumaciam, quemadmodum vidimus. Nam illic nihil erat integrum vel syncerum, neque in sacerdotibus, neque in vulgo. Cùm ergo diu quasi laxis habenis grassati essent in omni genere scelerum, fuit res incredibilis, posse aliquos ex ipsis con-

uerti, vel posse aliquid inueniri illic residuum pietatis, & timoris Dei. Hęc igitur ratio est cur Propheta dicat *Deum attendisse, & audiuisse, & scriptum fuisse librum* quasi de re insolita, & quæ poterat videri similis portento in rebus adeo confusis, & perditis. Summa hùc redit, ne dubitent fideles pœnitentiam suam semper respici à Deo, præsertim vbi summa desperatio occupat animos. quia sæpe hoc nocet piis, dum vident nihil remedii sperandum esse: putant enim suam pœnitentiam fore inutilem: ideo Propheta tantopere insistit in hac parte, vt certò sibi persuadeant, etiamsi nulla spes appareat, pœnitentiam tamen fore illis in salutem coram Deo. Et ideo adiungit *pro timentibus Deum fuisse scriptum hunc librum*. Quantùm attinet ad participium חשבים, חשב significat supputare, & numerare: significat etiam per translationem cogitare: ideo vertunt quidam, Cogitantibus de nomine Dei. Et certe hæc rara virtus est: quia videmus vt obliuio facile nobis obrepat, quæ extinguit omnem Dei timorem, vt licentiam nobis sumamus, quasi impune peccarent, qui Dei obliti sunt. Et ideo in Psalmis sæpius dicitur, timorem Dei esse præ oculis piorum. Videtur hoc frigidum esse primo intuitu: sed qui Dei memor est, multùm profecit in cursu pietatis. & experimur etiam reipsa solam Dei memoriam nobis esse satis validum frænum ad cohibendas omnes prauas cupiditates. Quoniam autem in supputatione subducitur pretium, potest altera interpretatio etiam bene quadrare, quòd fideles habeant in pretio nomen Dei. Sequitur:

17 Et erunt mihi, dicit Iehoua exercituum, die illa qua ego facio, peculium: & parcam eis (*super eos, ad verbum*) sicuti parcit vir filio suo, qui obsequitur ei.

Ostendit ab ipso effectu quorsum scriptus fuerit liber ille memorialis, nempe vt Deus tempore opportuno Ecclesiam suam tuendam & fouendam rursus suscipiat. Quanquam ergo ad tempus multæ ærumnæ piis sustinendæ erunt, tamen Propheta docet non frustra eos seruire Deo: quia experientia tandem probabit, non fuisse neglecta eorum obsequia. Sed distinctio quam ponit, notanda est, quòd scribatur liber memorialis coram Deo, postea exequatur Deus quod in libro scriptum est. Vbi ergo videmur frustra Deo seruire, sciamus venire in rationem obedientiam nostram, quam ei præstamus, & ipsum iustum esse iudicem, quanuis non statim manum ad nos vsque proferat. Priore ergo loco testatur Propheta Deum cognoscere de cuiusque factis: postea adiungit suo tempore exequi quod apud se decreuit. Sic etiam in iudiciis seruat cognoscendi & exequendi ordinem. Nam cùm diceret Abrahæ, clamorem Sodomæ venisse vsque ad cœlum, qualis erat tunc & quàm supina vrbis securitas? vsque ad vltimum momentum quàm proterue, imò quàm belluino impetu spreuerunt omne numen? Sed multò antè Deus iam conscenderat tribunal, & examen sumpserat de eorum sceleribus. Sic etiam, quanuis dissimulet ad suorum obedientiam, non tamen habet clausos oculos, vel clausas aures, quia scriptus est liber memorialis coram ipso. Dicit ergo *erunt quo die facio*. verbum hoc absolute ponitur, sed ex circunstantia loci facile colligere licet, referri ad instaurationem Ecclesiæ. *Quo die* igitur *faciam*, hoc est, complebo quod iam dixi. nam ante promisit Ecclesiæ restitutionem. Quia igitur de re nota sermo erat, breuiter dicit, *Quo die faciam*, vel complebo *opus meum, erunt mihi peculium*. Confirmat hæc locutio quod iam dixi, nempe Deo esse suã opportunitatem, vt nimiæ sit temeritatis, præscribere illi certum tempus, quando hoc vel illud faciat. Quo igitur die colligit Ecclesiam suam, tunc apparet nos esse ei peculium. Ita his verbis hortatur nos ad tolerantiam Propheta, ne graue sit gemere sub onere, & non sentire auxilium Dei pro voto: deinde, ne etiam graue sit communes perferre ærumnas cum tota Ecclesia. Si vnus aut alter nostrûm cruci subiectus ægre & moleste spiritum in hoc mundo traheret, posset videri indigna eius conditio: sed vbi à primo ad vltimum omnes pii socii sunt crucis Christi, & configurantur ad eius imaginem, non est quòd quisquam refugiat hanc conditionem. neque enim meliores sumus quàm sancti Patriarchæ, Apostoli, & tot fideles, quos Deus cruce exercuit. Cũ ergo hîc cõmunis nobis Ecclesiæ restitutio proponitur, sciamus nobis esse materiam constantiæ, & fortitudinis, quia turpe esset deficere, cùm tot nobis sint duces in hac militia, qui suis exemplis quasi manus porrigunt. quòd enim Abraham, Dauid, alii etiam Patriarchæ & Prophetæ, quòd Apostoli tam multas molestias & tam graues perpessi sunt, nónne hoc nos erigere debet? Et si quando vacillant & pedes, & crura, nónne hoc sufficere debet ad confirmationem, quòd tot præstantissimi duces suo exemplo nos inuitant ad strenuitatem? Ergo videmus non de nihilo hoc esse positum, *Quando ego facio*. Iam per nomen Peculii intelligit Deus aliam fore sortem piorũ, quàm reliqui mundi: quasi dicat, Nunc permixti sunt alii aliis, vt videantur qui me colunt non esse exteris propiores: atqui tunc erunt mihi peculiũ. Hoc de externo effectu accipitur, quemadmodum iam attigi. Scimus enim hac lege nos fuisse diuinitus electos ante mundum creatum, vt peculium illi essemus. Sed vbi promiscue affligimur cum reprobis, vel etiam vbi videmur esse reiectitii, ex opposito autem impii habere Deũ

Gene 18.c.20

propi-

propitium, tunc nihil videtur minus verum, quàm hæc promissio. Ideo dixi ad effectum hoc debere referri, quòd scilicet fideles sunt quasi peculium Dei, hoc est, sunt ei in pretio, & prosequitur eos singulari amore, quasi suam hæreditatem. Et hæc loquendi forma pluribus scripturæ locis occurrit. Dicitur enim sæpe Deus populum suum repudiasse: nomen Dissidii, vel diuortii sæpe ponitur: dicitur profanasse hæreditatem suam. Grauis est ista tentatio vbi Deus quasi in sinu suo fouet impios, nos verò sumus expositi omne genus miseriis. Sed videmus quid contigerit veteri Ecclesiæ. Armemus igitur nos ad subeundum hoc certamen, & contenti simus interiore Spiritus testimonio, quamuis successus non respondeant. Addit, *Et parcam eis sicut vir parcit*, &c. Hîc promissionem adiungit obseruatu valde vtilem. continet autem duo membra, nempe quod præstabunt Iudæi qui erunt superstites sua obsequia Deo, quibus probent se ex animo esse filios non titulo duntaxat. Accedit altera promissio, *Quod Deus ignoscet illis*, & cum venia dignabitur recipere eorum obsequia, quæ alioqui nunquam placerent. Non dubium autem est, quin Spiritum regenerationis promittat sub illa voce *filio seruienti*: nō quod tunc vacui prorsus essent timore Dei fideles, ad quos sermo hic dirigitur: sed Deus promittit incrementa gratiæ: quasi diceret, Ego populum mihi colligam, qui me probè & syncerè colat. Quanquam ergo non loquitur hîc de initio piæ & sanctæ vitæ, tamen perinde est acsi diceret sub gubernatione sua fore fideles, vt studium suum applicent ad ipsum colendum. Secunda promissio tendit ad diuersam gratiam, nempe quòd Deus pro sua clementia probabit obedientiam piorum, quamuis indigna sit quæ veniat in eius conspectum. Hæc autem indulgentia quàm necessaria nobis sit, sentiunt qui verè, & seriò sunt exercitati in Dei timore. Sophistæ audacter garriunt de meritis, & inflant seipsos & alios inani superbia: sed qui sentiunt neminem mortalium posse stare ad tribunal Dei, illi non imaginantur vlla merita, neque confidunt se quicquam posse afferre Deo, quo fauorem eius sibi concilient. Ita vnicum refugium illis est, quod hîc Propheta docet, nempe *vt Deus illis parcat*. Ac notandum est non simpliciter hîc Prophetam loqui de remissione peccatorum. Scimus salutem nostram his duobus membris contineri, vt Deus nos regat suo Spiritu, & reformet toto vitæ cursu ad suam imaginem: deinde vt peccata nostra sepeliat. Sed hîc Propheta remissionē peccatorum designat, qua opus habemus in bonis operibus. Certum enim est, etiam vbi (quo possumus feruore & conatu) nos addicimus Deo, tamen semper aliquid deesse. Hinc fit, vt nullum opus quantlibet rectum & perfectum censeatur inter homines, dignum sit hoc titulo & honore coram Deo. Ergo necesse est etiam dum enitimur ad colendum Deum, fateri sine eius indulgentia quicquid afferimus repulsa potius, quàm fauore dignum esse. Dicit igitur Propheta vbi Deus nos sibi reconciliauerit, non esse timendum, vt nos abiiciat, quia non erimus perfecti: sed vtcunque aspersa sint opera nostra multis maculis, tamen grata ei fore: vtcunque laboremus multis vitiis, tamen nos fore ei gratos. Quare? nam vt filiis indulgebit pater si næuum aspiciat in corpore filii, non ideo extrudet è domo sua: imò si claudum, vel strabonem habeat filium, vel notabilem alio vitio, miserebitur, & non desinet amare: sic etiam vbi Deus nos adoptat in filios, ignoscit nostris vitiis, & quemadmodum pater contentus est aliquo studio mediocri, vbi videt filium morigerum: non exigit ab ipso quod à seruo exigeret: sic etiam Deus non repudiat nostram obedientiam, vtcunque sit mutila. Videmus ergo quònam tendat consilium Prophetæ, vbi promittit veniam à Deo fidelibus, postquam reconciliati fuerint, quia seruient Deo, & seruient vt filii, liberaliter scilicet: & Deus etiam si indigna sint eorum obsequia quæ fauore prosequatur, tamen grata habebit, nempe per veniam, non merito aut dignitate.

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando Satan conatur nos abducere ab omni pietatis studio, vbi res in mundo turbatæ sunt, vt sentiamus te habere curam nostri: & si hoc non perspicimus experientia, vt verbo tuo subnixi non dubitemus semper te vigilare in salutem nostram. & hac constantia suffulti pergamus in cursu vocationis nostræ. Et quando dignatus es nos facere participes testimonii gratiæ tuæ, quo agnoscimus nos tibi in Filio tuo vnigenito esse recōciliatos, adeóque esse eius membra: da inquam, vt non dubitemus alacriter tibi offerre nostra officia quātumuis mutila, quoniam semel pollicitus fueris te nobis fore propitium Patrem, qui ad rigidum examen non exigas quæ tibi offerimus, sed indulgenter ita accipias, vt sentiamus non modò peccata nostra, in quibus palàm damnatio nostra apparet, nobis ignosci & remitti: sed etiam te nostras infirmitates, nostráque vitia sic tolerare in operibus imperfectis, vt recipiamus tandem mercedem quam pollicitus es, & ad quam peruenire merito nostro non possumus: idque sanctificatione Spiritus tui, & aspersione sanguinis Domini nostri Iesu Christi, Amen.

POSTREMA lectione vidimus nulla fideliū opera placere Deo, nisi gratuita acceptatione,

vnde ſequitur, nihil poſſe illis aſcribi meriti, quod deroget Christi gratiæ. Nam ſi ex eo pendet pretium operum, quòd Deus nobis eſt pater, & nos ſibi reconciliauit in Christo, nihil magis abſurdum eſſet, quàm opponi opera, quæ ſubiici debent huic paternæ Dei indulgentiæ. Nunc videmus quomodo hæc duo inter ſe conueniant, promitti operibus mercedem, & tamē opera ipſa nihil coram Deo mereri. Nam etſi Deus iure repudiare ea poſsit, ideo tamen grata habet, quòd maculis omnibus ignoſcit. Breuiter rationem attigimus, cur neceſſe ſit opera noſtra probari Deo, non æſtimatione dignitatis, ſed mero beneplacito: quoniam ſcilicet nullum eſt opus, quod non ſua imperfectione diſpliceat, ſi Deus vellet illud exigere ad regulam Legis ſuæ. Ergo à Lege ſua diſcedit Deus ad æquitatē, vt opera grata habeat, quæ alioqui vt vitioſa ſunt, ita non poſſent ferre eius conſpectum. Nunc ſequitur:

18 Et cōuertemini, & videbitis inter iuſtum & impium: inter ſeruientē Deo, & eum qui non ſeruit ei.

Videtur primo intuitu ſermo hic dirigi ad fideles, quia nulla fuit vnquam in reprobis cōuerſio, ſed quoniam longè patet hoc verbum, ideo poteſt commodè exponi hic locus de toto populo: quemadmodum vbi dicitur apud Zachariam, videbunt quē confixerunt: diximus enim hoc poſſe competere in bonos & malos. Ita liceret totum populum comprehendere ſub his verbis. Sed dū propius expendo omnes circunſtātias, videtur potius Malachias alloqui impios, & adhuc retundere furioſas eorum blaſphemias. Hîc enim eadem ferè ſententia repetitur, quam antè vidimus, vbi dicebat, Veniet Dominus quem expetitis ad templum ſuum, & Angelus fœderis quem quæritis. Sed interea docebat non fore deſiderabilem illis Christi aduentum quem dicebant nimis tardum eſſe: ne vobis, inquit, mora hæc grauis ſit: quoniā quicquid terribile habet eius maieſtas in capita veſtra conuertet. Veniet enim vobis infenſus iudex atque vltor: ideo fruſtra ſperatis quicquam ſolatii aut leuationis ex eius præſētia. Sic etiam hoc loco dicit, *Videbitis inter iuſtum & impium*, hoc eſt, ſentietis non dormire in cœlis Deum, cùm impii laſciuiunt in terra, & ſeſe proiiciunt ad omne ſcelus. Experientia igitur tandem vos docebit, non impune homines ita proteruire aduerſus Deum, ſed omnia eorum ſcelera venire in rationem. Cùm ergo dicit *Viſuros diſcrimen inter pios & impios*, intelligit ſenſuros in pœnis, quas Deus ipſis infliget, non permitti homines ſuæ libidini, quaſi Deus officii ſui oblitus in cœlo torperet. Hæc erat eorum blaſphemia, Fruſtra colitur Deus, quæ eſt vtilitas? quia obſeruauimus cuſtodiam eius: & tamen ſuperbi interea fœliciter agunt. Cùm ergo obiicerent Deo talem conniuentiam, acſi deſpiceret, atque abiiceret prorſus ſuos cultores, impiis autem faueret: hoc retorquet Malachias contra eos, & dicit, *Videbitis quantopere differant boni à malis.* Deus enim illis pepercerat, nunc dicit, tandem ſurget Deus in iudicium, & armatus in vos irruet: & tunc ſcietis omnia facta hominum ab ipſo notari, neque impunitatem permitti ſceleribus, quamuis ad tempus diſsimulet. Nunc ergo tenemus conſilium Prophetæ, quòd impii qui Deo obſtrepebant, quaſi nulla eſſet iuſti & iniuſti apud eum ratio, ſentient, ſed ſuo malo, ipſum eſſe ſcelerum vltorem. Iam ſi quæritur de verbo Conuerſionis, dixi latè patere, neque ſemper intelligi de pœnitentia, vel renouatione hominis. ſimpliciter igitur accipere licebit pro diuerſo ſtatu: quaſi dicat Vertetur alea: & talis erit conditio vbi Deus incipiet iudicium ſuum exequi, vt tunc ſe probet non eſſe oblitum ſui officii, quamuis non ſtatim ad pœnas exigendas proſiliat. *Conuertemini* igitur, *& videbitis*: quanquam ſi quis conuerſionem vocari malit ſenſum iudicii Dei, quo etiam impii tanguntur, licet non reſipiſcant: hæc expoſitio non male conueniet. Et ego eam libenter amplector, quòd ſcilicet Dominus excutiet illis ſtuporem, in quo iacent: & corriget amentiam illam, vt non audeant ita proteruè vomere ſuas blaſphemias, ſicuti ſoliti erant. *Conuertemini* igitur, hoc eſt, ego efficiam, vt iudicium meum vobis innoteſcat, neque ita præcipites ruatis, vt feræ beſtiæ: quia experientia magiſtra diſcetis eſſe diſcrimen inter bonos & malos. *Iuſtum & ſeruientem Deo*, pro eodem accipit. vnde colligimus nullam eſſe iuſtitiam, vbi non præſtatur Deo obſequium. Primum ergo caput in regula bene & iuſtè viuendi, eſt Dei cultus. Nam parum eſſet innoxiè verſari cum hominibus, niſi reddatur Deo ius ſuum. Scimus autem Deum non rite coli, niſi ex Legis eius præſcripto. Ergo ſemper huc veniendum eſt, vt Deo ſe ſubiiciant homines, ſi cupiunt vitam ſuam rectè componere. Sequitur:

Zach.12.c.10

CAPVT IIII.

1 QVIA ecce dies venit ardens tanquam clibanus: & erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes iniquitatem ſtipula: & inflammabit eos dies qui venturus eſt, dicit Iehoua exercituum, qui non relinquet illis radicem & ramum.

Confir-

Confirmat proximam sententiam, quia denuntiat interitum omnibus reprobis, & Dei contemptoribus. Et simul confirmat interpretationem quam attuli, nempe opponit hanc cōminationem calumniis illis quibus grauabant Deum vulgò, quòd scilicet cessaret ab officio iudicis. Quanquam enim loquitur in tertia persona, non tamen minus habet vehementiæ cùm dicit: *Ecce veniet dies qui consumet omnes impios, quasi clibanus ardens, stipulam.* Satis trita est hæc comparatio, qua vtitur Propheta, vbi impios stipulæ dicit fore similes. Non citabo igitur locos, qui satis noti esse debent, & plures sunt etiam, quàm opus sit hîc vel duos, vel tres proferre. Vltio etiam Dei sæpe confertur igni, & flammæ: quia scimus quàm sæuum, & quàm horribile sit elementum ignis, vbi nanciscitur vel lignum, vel materiam aliquam aridam. Ergo ex communi Scripturæ vsu Propheta dicit diem Domini fore similem clibano, impios autem fore similes stipulæ. Demonstratiua particula ad certitudinem valet cùm dicit, *Ecce venit*: Hîc est mutatio temporis quæ etiam Hebræis satis trita est, pro Veniet, sed Propheta ne vaticinium sit dubium, quasi in rem præsentem vocat Iudæos, vt intelligant non procul distare, sed iam imminere suis capitibus Dei vindictã. Quæritur tamen quem diem hîc designet. maior pars putat Prophetã loqui de vltimo Christi aduẽtu: quod mihi nõ est probabile. Verum quidem est, hæc & similia, quæ passim in Scriptura leguntur, non habere plenum effectum in hoc mundo: sed Deus ita tenet suspensa iudicia sua, vt tamen nunquam abstineat à signis dandis, quô scilicet pii habeant quasdam fidei suæ fulturas. Si enim Deus nullum specimen aut documentum suæ prouidentiæ daret, statim veniret nobis in mentem, nullum fore iudicium. Sed proponit nobis quædam exempla, vnde discamus ipsum aliquando fore mundi iudicem. Mihi igitur magis probatur, Prophetam hîc disserere de renouatione Ecclesiæ. Nam tunc demum magis accensa fuit ira Dei contra Iudæos, postquam se alienarunt à Christo. Restabat enim illa vltima spes, & vltimum etiam remedium in malis, vt succurreret illis Redemptor: abiecta eius gratia oportuit Iudæos sentire horribilem ingratitudinis pœnam. Nullum enim atrocius potuit esse crimen, quàm respuere gratiam illam sibi oblatam, in qua tamen continebatur plena ipsorum fœlicitas, sicut & totius mundi. Cùm ergo dicit Propheta *diem venturum*, existimo hoc debere ad priorem Christi aduentum referri: quia iactabant audacter Iudæi venturum Redemptorem, respondet venturum diem Domini, non qualem ipsi imaginabantur, sed qui ipsos prorsus consumeret: quemadmodum citauimus ex altero Propheta. Ad quid vobis dies Domini? dies ille non lux sed tenebræ, caligo & non splendor: dies Domini vobis erit infœlix occursus, quemadmodum siquis euaserit ex faucibus leonis, incidat domi suæ in serpentem: ita hoc loco diem venturum dicit, qui clibani vices sustineat in ipsis consumendis. Dicit *fore omnes superbos & operarios iniquitatis*. Repetit eorum verba non sine specie ironiæ, nam cùm nuper dicebant superbos fœliciter agere, procul à se abigebant hoc crimen: quemadmodum etiam hypocritis exprobrat Iesaias, quòd fratres suos profanent. Nam cultores Dei erant tunc in maximo probro apud Iudæos: contumeliosè, inquam, hypocritæ vexabant pios, & simplices, acsi essent quisquiliæ populi, & sordes. Sic etiam isti dicebãt, Ecce cogimur nõ sine maximo dolore aspicere fœlicitatem impiorum. Superbi enim, & Dei contemptores vtuntur prospera fortuna, viuunt in delitiis. Iam Propheta ironicè excipit, *Videbitis discrimen*, inquit, *illud, quod tantopere optatis: nam Deus superbos & impios consumet*. De ipsis loquitur, sed quemadmodum dixi, perinde est acsi diceret, Detracta larua, videbitis vbinam sit impietas, nempe quia in vobis residet, ideo etiam sustinebitis pœnam, quam meriti estis. Et hoc est illud Reuerti, cuius antè meminit. Quanuis enim non seriò, neque syncerè ad Deum impii redeant, coguntur tamen velint nolint agnoscere suam impietatem, vbi Deus ipsos vrget. Postquam ergo adacti fuerunt ad examen suæ vitæ, Deus sumpsit pœnas, quibus erant dignissimi, etiam si proferendum illis fuisset iudicium. Iam addit, *Et non relinquet radicem nec ramum*. Hîc significat plenum interitum: quasi diceret, Nihil residuum ex ipsis manebit: sed quoniam fecerat illos similes stipulis, ideo ponit *radicem & culmum*. nam nomen Rami impropriè hîc accipitur, vbi agitur de stipula: quia rami non sunt nisi in arboribus & fruticibus. Sed tamen sensus obscurus non est, talem fore consumptionem ex qua nihil erit reliquum. Hoc quidem propriè in vltimum diem Iudicii competit, sed quemadmodum attigi, hoc non impedit, quò minus aliqua eius vindictæ, quæ impios manet, documenta Deus ante oculos nostros statuat, quibus fides nostra magis ac magis in dies confirmetur. Quantùm ad nomen Diei spectat, quod hîc bis ponitur, admonet Deum non æquabili & continuo cursu exercere sua iudicia, sed definitum illi esse tempus nunc ad tolerantiam, nunc ad vindictam, prout apud se decreuit. Quoties ergo dies Domini in Scriptura nominatur, sciamus Deum minimè

Amos 5.c.18

astringi nostris legibus, vt pro votorum nostrorum celeritate etiam ipse volitet: sed articulos temporum esse in eius manu & arbitrio. Hoc autem tantùm leuiter attingo, quia vberius alibi explicui. Sequitur:

2 Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol iustitiæ, & sanitas in alis eius: & exibitis, & salietis quasi vituli saginæ (*vel, vituli pinguefacti.*)

Iam sermonem conuertit Propheta ad pios: vnde etiam clarius apparet, hactenus minatum esse crassis illis hypocritis, qui sanctitatem sibi solis arrogabant: cùm tamen non desinerēt prouocare in se iram Dei. Compellat enim alios quàm prius, cùm dicit, *Orietur vobis*, separat timentes Deum, vel puros Dei cultores ab illa turba, cum qua hactenus litigauit. *Orietur* ergo *vobis timentibus nomen meum.* Hæc antithesis notanda est. Corpus enim populi infectū erat quasi generali labe: sed paucos Deus seruauerat integros. Quum hactenus disceptauerit cum maxima parte populi, nunc colligit quasi seorsum electos, & promittit Christum illis veræ salutis authorem fore. Nam scimus pios expauescere ad minas, & propè exanimari, nisi Deus eas mitiget. Quoties denuntiat vindictam suam peccatoribus, maior pars vel deridet, vel etiam excādescit, vel nō afficitur. Sic fit, vt Deo fulminate, omnes impii securè pergāt in suis vitiis. Pii autem ad vocem vnam exhorrent, & deficerent prorsus, nisi Deus adhiberet aliquod remediū. Ergo Propheta noster lenit quod nimis acerbum fuisset in comminatione, quam vidimus: quasi diceret se non eo consilio denuntiasse terribilem fore Christi aduentum, vt metu deiiceret pias animas, quia ad ipsas hoc non pertinet. sed tantùm, vt impiis incuteret terrorem. Denique hæc summa est, Accedite vos qui timetis Deum: alius enim mihi est sermo apud vos, nempe exoriturum Solem iustitiæ, qui sanitatem afferat in alis suis. Pereant igitur isti Dei cōtemptores, qui etiamsi bellum cum ipso gerant, volunt tamen illum habere sibi obnoxium. Sed erigite capita vestra, & diem illum patienter expectate, & eius spe placidè sustinete omnes molestias. Nunc tenemus summam huius versus. Porrò, dubium non est quin Solem iustitiæ hîc vocet Christum Malachias: & elogium aptissimum est, si reputamus quid Patrum conditio à nostra differat. Illuxit semper Deus Ecclesiæ suæ: sed Christus plenam lucem attulit, quemadmodum & Iesaias etiam docet, Super te orietur Iehoua, & gloria Dei in te videbitur. hoc enim competit in solam Christi personam. deinde, Ecce tenebræ operient terram, &c. Et lucebit super te Dominus. item, Iam non erit sol & luna per diem & noctem, sed solus Deus fulgebit. Hæc igitur omnia ostendunt quadrare nomen Solis Christo, quia clarius multò nobis affulsit Deus Pater in eius persona, quàm olim per Legem, & omnes Legis appendices. & hac ratione etiam Christus vocat se lucem mundi: non quòd errauerint Patres, vt cæci in caligine, sed quia contenti fuerint aurora duntaxat, vel luna, & stellis. Scimus enim quàm obscura fuerit Legis doctrina, vt verè dicatur vmbratilis. Quoniam ergo aperti fuerunt demum cœli per Euangelium, tunc etiam exortus est Sol quum ostenderet plenum diem. Vnde & proprium Christi officium est illuminare. Et hac ratione etiam dicitur Ioannis primo, fuisse ab initio veram lucem, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, & adhuc lucere ipsam in tenebris: quia manent scintillæ aliquæ rationis in hominibus, vtcunque excæcati sint lapsu Adæ, & naturæ corruptela. Sed propriè vocatur Christus Lux, fidelium respectu, quos à cæcitate in qua demersi erant naturaliter, eripit, & quos suscipit Spiritu suo regendos. Hæc igitur etymologia est Solis, quum metaphoricè hîc tribuitur Christo, nempe vocari ipsum Solem, quia extra ipsum nihil possumus quàm errare & vagari: ipso autem duce tenemus certam viam, quemadmodum dicit, Qui sequitur me non ambulat in tenebris. Notandum autem est, hoc non restringi ad Christi personam, sed ad Euangelium spectare. Vnde illud Pauli, Expergiscere qui dormis, & surge è tenebris: & illuminabit te Christus. Quotidie ergo nos illuminat Christus doctrina sua, & Spiritu: Et ita quanuis oculis eum non cernamus, experimur tamen ipsum esse Solem. Vocatur Sol iustitiæ, phrasi Hebraica, vel quasi perfectæ rectitudinis, & in quo nihil erit mutilum: vel quia in eo conspicua erit Dei iustitia. Interim tamen, vt sciamus lucem, qua fruimur per ipsum, & quæ nobis ab eo emergit, & nos irradiat, non spectare ad caducos vsus, sed potius ad spiritualem vitam. Hoc vnum est, Christum erga nos partibus Solis fungi, nō vt pedes, & manus nostras dirigat, quò ad actiones terrenas: sed quia præfert lucē nobis, quæ viam in cœlum monstret, & qua directrice perueniamus ad beatam & æternam vitam. Secundò notandum est, spiritualem hanc lucem non posse à iustitia separari. Quomodo igitur nobis Christus Sol est? quia nos Spiritu suo regenerat in iustitiam, quia eripit nos ab inquinamentis mundi, reformat etiam ad Dei imaginem. Nunc videmus quid valeat nomen Iustitiæ. Addit, *Sanitas in alis eius.*

Iesa.60 a.1. 2,& d.19. Ibidem.

Ioan.8.b.12

Ephes.5.c.14

eius. Alas vocat radios ſolis. & hæc ſimilitudo multum gratiæ habet, quia ſumpta eſt ex ipſa natura, & pulcherrimè aptatur ad Chriſtũ. ſcimus nihil magis ſalubre eſſe ſolis radiis: quia fœtor nos obrueret exiguo tempore, hoc eſt, intra diem vnum, niſi ſol purgaret terram ſuis fæcibus. deinde ſine ſole nulla eſſet reſpiratio. Quinetiam ſentimus leuationem in ſolis ortu. nox enim eſt nobis inſtar oneris: vbi ſol occubuit, ſentimus quaſi grauedinem in omnibus membris: & ęgroti etiam exhilarantur mane & ſentiunt aliquid mutationis ex propinquo ſolis afflatu, nempe quia aduehit nobis ſanitatem in alis. ſed plus expreſſit adhuc Propheta, nempe quòd ſol lucidus ſereno cœlo, afferet ſanitatem. Eſt enim tacita oppoſitio inter tempus nubilum vel turbidum, & inter purum ac liquidum. Tempore ſereno ſumus longè alacriores, dico provt quiſque vel ſanus eſt, vel ęgrotat: ſed nemo eſt, qui non concipiat aliquid alacritatis ex ſerenitate cœli: vbi autem nubilum eſt tempus, etiam robuſtiſsimus quiſque ſentit aliquid incõmodi. Hoc ſenſu nunc dicit Malachias *ſanitatem fore in alis Chriſti*, quoniam piis Dei cultoribus multæ ferendæ erant afflictiones. nam ſi reputamus illorum temporum hiſtorias, fuit triſtiſsima populi illius conditio. nunc cõuerſionem illis promittit, quia inſtauratio Eccleſiæ lætitiam ipſis afferet. En igitur quomodo intelligit ſanitatem fore in alis Chriſti, quia diſcuſsis tenebris, atque adeò nebulis reddet purum cœlum, quod exhilaret piorum animos. Quòd pios vocat *timentes Deum*, eſt ex communi Scripturæ vſu. diximus enim caput iuſtitiæ, & ſanctitatis eſſe in Dei cultu. ſed aliquid hîc nouum exprimitur. Eſt enim hoc proprium pietatis, vbi ſe homines Deo ſubiiciunt, quanuis ſit inuiſibilis, quanuis non ore ad os ipſos compellet, quanuis non palàm oſtendat manum ſuam armatam flagellis. Dum ergo homines ſponte Dei gloriam reuerentur & agnoſcunt mundum ab ipſo regi, & ſe eſſe ſub eius imperio, hæc eſt vera probatio pietatis. hoc intelligit Propheta per *Nomen*. Qui ergo timent nomen Dei, illi non cupiunt eum elicere ex cœlo, nec appetunt ſigna manifeſta eius præſentiæ, ſed patiuntur fidem ſuam ita examinari, vt Deum adorent & colant, quanuis non cernant ipſum facie ad faciem, ſed tantùm per ſpeculum & in ęnigmate: deinde per iudicia potentiæ, iuſtitiæ, & aliarum virtutum quæ oculis noſtris obiicit.

¶PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando voluiſti Filium tuum vnigenitum nobis eſſe inſtar ſolis, ne cæcutiamus ad eius fulgorem, & quando ipſe dignatur nos quotidie dirigere in viam ſalutis, vt ſequamur, neque retineamur vllis huius mundi impedimentis, quò minus properemus ad cœleſtem illam vitam, ad quam nos inuitat: deinde quoniam etiam pollicitus eſt ſe venturum, vt nos ſecum in æternam hæreditatem colligat, ne laſciuiamus interim, ſed ſobriè potius vigilemus, & attenti ſemper ſimus ad eum expectandum, & ne abiecta ea gratia, quam nobis proponere in ea dignatus es, torpeamus in fæcibus noſtris: ſed potius incitemur ad timorem nominis tui & verum cultum, donec tandem perueniamus ad fructũ noſtræ fidei & pietatis, quum ſcilicet apparuerit iterum in vltimam redemptionem Sol ille, qui nobis ſemel apparuit: vt ne demerſi maneamus in tenebris, ſed inter medias tenebras viam teneamus, quæ nos in cœlum vſque deducat, Amen.

POSTQVAM dixit Malachias exoriturũ Iudæis Solem iuſtitiæ, nunc addit illis fore lætitiæ cauſam. nam ſicuti triſtitia conſtringit fideles vbi carent Chriſto, vel eum exiſtimant à ſe remotum: ita gratia eius ſumma illis eſt fœlicitas & ſolidum gaudium. Ideo etiam Angelus paſtoribus denuntians Chriſtum eſſe natum, ita præfatur: Ecce annuntio vobis gaudium magnum. Iam quanuis ſimilitudo poſſet videri durior, non tamen abſque ratione ea vſus eſt Propheta cum dicit *Iudæos ſimiles fore vitulis ſaginatis*. erat enim incredibilis mutatio, de qua hìc concionatur. ergo oportuit rem illis craſſè ob oculos ſtatui, quò plus ſpei conciperent. In verbo Exeundi ſubeſt tacita antitheſis, quia anxietas illos quaſi captiuos diu tenuerat: tunc autem liberum illis fuit egredi, quemadmodum vbi res in melius mutatæ ſunt, proferimus apud alios palàm gaudium cordis noſtri, & quaſi theatrum quærimus teſtandi affectus noſtri cauſa. nunc ergo videmus cur Propheta dicat *exituros Iudæos*, quòd ſcilicet fuerant in duras anguſtias prius coniecti: nunc autem Deus illis ſit daturus alacritatis materiam, ſicut dicit Paulus, Vbi Spiritus Domini, ibi libertas. Sequitur:

Lu.2.b.10

2.Cor.3.d.17.

3 Et peſſundabitis impios, quia erũt puluis ſub plantis pedum veſtrorũ, in die qua ego facio (*alii vertunt, quam ego facio*) dicit Iehoua exercituum.

Vbi Deus redemptionem promittit Ecclesiæ suæ, adiungere etiam solet contrarium membrum, de hostium clade & exitio, ídque eo consilio facit, ne fideles vrat vel solicitet ęmulatio, quum vident impios fœliciter agere. sic & hoc loco Malachias dicit *impios sub pedibus fidelium contritum iri instar pulueris*, ne scilicet electi dum vident se prostratos iacere sub hostium pedibus, & superbè ab ipsis calcari, dolori succumbant: sed expectent quod hîc denũtiat Propheta, vt non tantùm attollantur manu Dei, sed emineant supra hostes suos, atque ita opprimant vicissim eorum fastum. denique significat superiores fore omni mundi altitudine. Interea non permittit Deus filiis suis crudeliter appetere vindictam. vult enim prędites esse Spiritu mansuetudinis, ita vt non desinant benefacere & bene precari, quanuis iniustè reprobi eos persequantur. Sed quemadmodum iam dixi, vult occurrere huic morbo qui omnibus nobis ingenitus est, dum scilicet animos despondemus si hostes nostri exultent & contra nos lasciuiant. ne igitur eorum temporaria fœlicitas animos nostros deiiciat, medetur Deus, & ad patientiam nos erigit hac ratione, quòd breui mutabitur conditio, dum scilicet triumphum agemus de impiis, qui nos centies perditos putabant: ipsos verò Deus extrema ignominia afficiet, quia perperàm non modò in suis maleficiis gloriantur, sed cornua etiam contra ipsum attollunt. Pergamus. Dicit, *In die qua ego facio*: vbi iterum frenum iniicit eorum desideriis, ne scilicet nimia festinatione præcipites ruant, sed expectent diem à Domino præfixum. Scimus enim quanta sit importunitas votorum in hominibus, & quàm ardenter ferantur, nisi Deus ipsos cohibeat. Quoties ergo de hostium nostrorum excidio agitur, meminerimus respiciendum esse diem illum Domini, quo scilicet complere volet suum iudicium. Dixi alios secus vertere: sed hæc lectio, vt est magis recepta, sic etiam probabilior est. Nunc sequitur:

4 Memores estote Legis Mosis serui mei, quam mãdaui ei in Horeb ad totum Israelem (*nempe*) statuta & iudicia (*vel statutorum & iudiciorum.*)

Hic locus non satis clarè expositus fuit aut familiariter, quoniam Interpretes non tenebant consilium Malachiæ, nec temporis circunstantiam expendebant. Scimus sub Christi aduentum fuisse quandam speciem silentii: quia Deus Prophetas subducens ad tempus è medio, voluit hoc quasi stimulo pungere Iudæos, vt Christum expeterent maiore ardore affectus. Inter extremos Prophetas fuit hic noster. Quum ergo destituerentur Prophetis Iudæi, oportuit eò diligentius Legi dare operam, & magis etiam solicitè attentos esse ad doctrinam pietatis quæ illic cõtinebatur. hæc ratio est cur iubeat ipsos memores esse legis Mosis: quasi diceret, Posthac veniet tempus quo carebitis Prophetis: sed remedium erit in ipsa Lege. Accuratè igitur in eam incumbite, & cauete ne vnquam eius obliuiscamini. quia homines simulac Deus ad triduum cessauit cum ipsis loqui, feruntur post sua commenta: & nihil propensius est ad vanitatem, quemadmodum plus satis experimur. Malachias ergo ne vagentur Iudæi, & ita declinent à pura Legis doctrina, admonet memoriam eius fideliter & sedulò colendam esse donec adueniat Redemptor. Siquis roget cur tantùm faciat mentionem Legis, responsio est in promptu, quia etsi verum est illud Christi, Legem & Prophetas fuisse vsque ad Ioannem: notandum tamen est munus Propheticum non fuisse separatum à Lege. Prophetiæ igitur omnes quæ Legem sequutæ sunt, erant quasi appendices illius, ita vt nihil nouum proferrent, sed quò populus melius retineretur in ipsa Legis obedientia. ergo quum Prophetæ fuerint Mosis interpretes, non mirum est si eorum doctrina Legi subiicitur, & quasi subordinatur, vt vulgò dicunt. huc tendit Propheta vt Iudæi intenti sint in doctrinæ formam, quæ illis prodita diuinitus fuit per Mosen & Prophetas, neque ab ea vel tantillum deflectant: quasi diceret, Etiãsi diuersos nũc Deus vobis Doctores alios aliis non submittet, satis tamen est ad vos erudiendos in Lege ipsa: non est cur hoc prætextu mutetis quicquam in regimine Ecclesiæ: quia Deus simulac cessauit loqui, videtur nobis fræna laxare, vt quisque abeat incertus & vagus post suas cogitationes: non ita est. Lex enim sufficit ad nos regendos, modò ne excutiamus eius iugum, vel nostra ingratitudine sepeliamus lucem qua nos dirigit. Vocat Legem Mosis, non quia eius fuerit author, sed ratione ministerii: quemadmodum etiam & Paulus Euangelium suum nominat, cuius minister erat & præco. Interim verò sibi plenam authoritatem vendicat Deus quum adiungit Mosen fuisse *seruum suum*: quia inde colligimus nihil à se ipso protulisse. nam nomen Serui nõ ad vocationem nudam restringitur, sed ad ipsam fidem in exequendo officio. Deus ergo hoc elogio ornat Mosen, non tam eius causa quàm vt Legem suam sanciat, ne quis putet doctrinam humanitus fabricatam esse. Hoc idem clarius statim exprimit, quum dicit se mandasse Legem in valle Horeb. nam hac particula clarè asserit, Mosen fideliter fuisse defunctum partibus Ministri, quia nihil nisi diuinitus sibi traditum protulerit, quemadmodum de

Mat.3 b.13

Rom.16. d 25

de manu in manum, vt aiunt. vertunt multi, Cui mandaui in valle Horeb statuta & iudicia: sed mihi altera lectio magis probatur, quòd scilicet Deus se hîc faciat authorem Legis, vt eam reuerenter tanquam ab ipso profectam excipiant omnes pii. Nomen Horeb idem valet quod nomen Sinai. sed qui describunt loca illa, dicunt partem montis quę vergit ad Orientem, vocari Horeb: alteram quæ ad occasum tendit, vocari Sinai: sed tamen est vnus mons. Dicens *ad omnem Israelem*, vel ad totum, confirmat quòd iam dixi, se mandasse Legem: sed quò magis tangantur Iudæi, disertè exprimit doctrinam Legis ad ipsos dirigi: & singulare hoc esse priuilegium, quo dignatus est eos Deus, quemadmodum in Psalmo dicitur: non fecit ita aliis nationibus, nec iudicia sua manifestauit eis. neque enim gentes tanta religione obstrictæ erant, vt Iudæi, quibus Legem quasi peculiarem thesaurum Deus vt filiis suis destinauerat. & ne quis se eximat, dicit *Totum Israelem*: quasi diceret, Neque doctis neque indoctis, neque proceribus, neque vulgo esse quicquam excusationis, nisi omnes summa cura attendāt ad Legem, à minimo vsque ad maximum. Quod sequitur bifariam verti potest. nam si חוקים, & משפטים referimus ad verbum זכרו, vertendum erit, statutorum & iudiciorum. sed quia dicit, *quam mandaui*, possemus etiam exegeticè accipere statuta & iudicia. Quantum ad rem ipsam spectat, parum interest vtrā legamus. non dubium est, quin Deus his nominibus commendet Legem suam ab vtilitate: quasi diceret, Legem in se complecti quod meritò retinere debeat Iudęos, nempe statuta & iudicia. Scimus aliis etiam nominibus Scripturam vti, sunt etiam, פקודים, מצותים sunt עדותים, testimonia, sunt viæ: sed hîc contentus fuit Propheta noster breuiter monere Iudæos, ingratitudinē eorum eo minus fore excusabilem, si deficiant à Lege Dei, quia hoc sit palàm reiicere statuta & iudicia. hoc est quod dixi, hîc doceri à Propheta vtilem esse Legis doctrinam, quo studium suum ad eam libentius applicent. Sequitur:

Psal. 147. f. 20

5 Ecce ego mitto vobis Eliam Prophetam antequam veniat dies Iehouæ magnus & terribilis.

Continuat eandem sententiam Propheta. nam vbi Iudæis testatus est, quanuis ad tempus intermittat Deus cursum propheticæ doctrinæ, in Lege tamen illis suppetere quod ad salutem satisfaciat: Nunc renouationem Ecclesiæ promittit: quasi diceret, Dominus iterum ex insperato vocem suam emittet post diuturnum silentium: quemadmodum Iesaias, vbi de populi reditu vaticinatur, dicit Consolamini consolamini populum meum, dicet Deus vester. In verbo futuri temporis emphaticus est sensus: sic etiam hoc loco doctrinam propheticam quasi resurrecturam asserit Propheta noster, cùm scilicet Deus populi sui misertus, os aperiet, ac ostendet se tacuisse, nō quòd vellet deserere populum illum, sed alio fine, vt diximus: interea ostendat etiam venisse tempus, quo per vnigenitum Filium suum velit Prophetias omnes obsignare. Hic locus Iudæos fascinauit, vt putent resurgere homines: & hæc illis est resurrectio, quòd animæ transeant in varia corpora vsque ad tertiam, vel quartam vitam. Est hoc quidem pudendum delirium in gente illa: sed videmus quantus sit hominum stupor, vbi alienati sunt à Christo, qui est lux mundi, & sol iustitiæ, vt nuper vidimus. Contra hunc tam fœdum errorem disputatione opus non est. Cęterùm, Christus etiam dubitationem sustulit cùm dixit Ioannem Baptistam esse Eliam istum, qui promissus fuerat: Et res ipsa ostendit, etiam si Christus hoc non dixisset. Cur autem vocetur Ioannes Baptista Elias, dicam tribus verbis. Quod de zelo quidam interpretantur, relinquo in medio. quod etiam multi alias atque alias similitudines quærunt, non insector, neque reprehendo. sed hæc mihi similitudo videtur omnium aptissima, quòd scilicet in restitutione cultus sui excitare Deus voluit Ioannem Baptistam, sicut olim Eliam excitauerat. nam tempore Eliæ scimus non modò corruptam fuisse doctrinam, & cultum Dei vitiatum, sed extinctam ferè omnem pietatem, vt nihil sani restaret. Sub aduentum Christi quanuis Iudæi non colerent idola, sed externam aliquam speciem pietatis retinerent, tamen tota religio sic adulterata erat, vt verè posset conferri tempus illud ob congeriem tot inquinamentorum, seculo Eliæ. Ioannes ergo verus fuit Eliæ successor, nec quisquam alius ex Prophetis fuit Ioanni similior, quàm Elias. Vnde meritò transfertur hoc nomen ad ipsum. Sed obiiciet quispiam, Prophetam hîc vocari, qui tamen se Prophetam negat: Responsio facilis est, Ioannem sibi Prophetæ titulum adimere, ne impediat cursum doctrinæ Christi. illis ergo verbis non intelligit se temere currere absque vocatione: sed contentus est haberi Christi præco, ne scilicet obstaculo sit sua doctrina, quò minus Christus solus audiatur. Interea Christus pronuntiat esse & Prophetam & plusquam Prophetam, nempe quia excellentius fuit eius ministerium Prophetico. Dicit *antequam veniat dies magnus & horribilis*: Videtur hîc

Ies. 40. a. 1

Matt. 11. b. 13

Xx. iii.

Propheta non satis appositè loqui de Christi aduentu. sed iam totum populum indiscriminatim cõpellat: & quoniam in turba plures erãt tardi & lenti homines, qui contemnerent Dei gratiam: alii verò proterui erant & profani, hac ratione non tam blandè loquitur: sed minas istas permiscet. tenemus ergo Prophetæ consilium, cur describat Christi aduentum terribilem: hoc facit, non quia Christus venerit ad homines terrendos, quemadmodum dicitur apud Iesaiam, Linum fumigans non extinguet, arundinem quassatam non conteret: non audietur vox eius in plateis, non tumultuabitur. Quanquam ergo placidè Christus se offerat, vt nuper vidimus, simulatque nobis apparet, vberem affert gaudii materiam: peruicacia tamen illius populi factum est vt coactus fuerit asperius loqui Propheta: quemadmodum Deus etiam quotidie nobiscum agit, dum videt nos insipido esse palato, medicamentis acribus vtitur, vt percipiamus gustum aliquem suæ gratiæ. ergo quoties aliquid occurrit in Scriptura quod nobis terrorem incutiat, meminerimus ideo fieri, quia vbi suauiter nos ad se inuitat Deus, vel surdi sumus vel pigri, vel etiam calcitramus. Sequitur:

Ies.42.a 3

6 Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres: ne fortè veniam & percutiam terram anathemate.

Posset esse hoc versu promissio simplex: ego tamen malo esse aliquid medium inter exhortationem & promissionem. Hoc primum est, quòd Deus admonet Iudæos in quem finem Ioannem missurus sit, nempe vt conuertat corda hominum, & redigat in sacram fidei vnitatem. hoc igitur notandum est, non modò venturum Redemptorem, sed vbi facta intermissio aliqua fuerit, vt dictum est, tunc de integro salutis doctrinam habituram cursum suum, & initium fore à Ioanne. Videtur tamen hîc Propheta plus concedere homini quàm par sit: quia conuersio cordis proprium est Dei opus, adeóque singulare inter reliqua opera: etsi nemo potest capillum vnum ex capite fratris sui mutare, quomodo refinget cor eius, vt faciat nouum hominem? quãquam plus est regenerari, quàm creari vt simus tantùm incolæ huius terræ. ergo videtur hîc nimis extolli Ioannes, quum tribuitur ei cordium conuersio. Solutio est expedita, vbi ita splendidè loquitur Deus de suis ministris, non excludi virtutem Spiritus eius: quin potius notari quanta sit efficacia doctrinæ, quatenus per eam operatur Deus arcana Spiritus sui gratia. Aliquando coniungit se Deus cum seruis suis: aliquando autem ab illis se separat. dum se coniungit, transfert ad eos quod apud ipsum tamen residere non desinit. neque enim suas partes illis resignat, sed communicat duntaxat. & huc pertinent illa omnia, Quorum remiseritis peccata, remissa erunt: Quicquid ligaueritis super terram, ligatum erit in cœlis. deinde quum Paulus dicit se genuisse Corinthios, non vsurpat quod scit competere in vnum Deum, sed potius in ipso ministerii elogio extollit Dei gratiam, quemadmodum alibi satis declarat, Non ego, sed gratia Dei quæ aderat mihi. Quum autem separatur Deus à ministris, nihil ipsis manet residuum. Qui plantat nihil est, inquit alibi Paulus, & qui rigat nihil est: sed qui incrementum dat Deus. Vbi igitur illud, Doctores esse cooperarios Dei? nempe vbi Deus Spiritu suo eos gubernans, simul benedicit eorum labori, vt fructum suum afferat. nunc ergo videmus nihil derogare hanc loquendi formam Deo, vbi conuertere dicitur minister corda: quia sicuti se non ingerit proprio instinctu, ita etiam Deus suppeditat quo possit sufficere ad implendum munus suum. Quòd dicit, *Corda patrum ad filios, & corda filiorum ad patres*, non simplicem consensum designat: quia sæpe homines inter se conspirant ita, & tamen Deus maledicit eorum consensum ac detestatur. sed Propheta originem populi respicit, nempe Abraham & alios sanctos Patres. Si de AEgyptiis vel Assyriis vel aliis quibuslibet gentibus fecisset verba, conuersio hæc omni laude caruisset, sed vbi agit de sancto & electo genere, non mirum si pro incomparabili Dei beneficio hoc ponat, Colligi omnes, & à dissidio reuocari ad vnitatem, vt coalescant in fidem vnam. Quum ergo de mutuo consensu nunc agitur, veniendum est ad fontem illum: quia sumit pro confesso Malachias, fuisse olim synceram pietatem in populo illo, viguisse cultum Dei, & fuisse sacro vinculo inter se colligatos. Quum autem ad tempus exortæ essent variæ opiniones, imò prodigiosa deliria, quum tota synceritas fuisset corrupta, nunc reuocat illos ad suum principium, vt scilicet consentiant filii cum patribus, & vicissim patres cum filiis: sed sub illa fidei vnitate quæ in Lege prodita fuerat. Siquis excipiat, Non fuisse rationi consentaneum vt patres filiis apostatis se de integro adiungerent, quia hoc fuisset defectioni eorum subscribere: Respondeo fuisse quosdam adolescentes conuersos, qui viam monstrarunt patribus, illísque præluxerunt. Scimus autem senes, vt sunt morosi, non modò respuere quod audiunt ex iuuenibus, sed quia discere eos pudet, obstinatiores reddi. Tale certamen facessere iubet Propheta, vt tantùm idem in Domino sentire omnibus cordi sit.

Io.20.e.23
1.Cor.4.d 15
1.Cor.15.b 10.
1.Cor.3 b. 7.

Ne

Ne fortè veniam, inquit, *& percutiam terram anathemate*. Hîc iterum minatur Propheta Iudæis, & quidem vehementius. Diximus necessitate fuisse coactum, quia magnus erat populi illius torpor: multi etiam obduruerant ad peruicaciam. Hæc ratio est cur Deus hîc denuntiet non fore impune Iudæis, si contemnant Christi aduentum. Et interea tamen monemur, quàm abominabilis sit Deo ingratitudo, vbi non excipimus Filium, quē nobis mittit. Quòd si volumus fructum colligere ex hac Prophetæ doctrina, primùm veniamus obuiam Christo, dum nos tam comiter ad se vocat, imò allicit. Cæterùm, si nos retineat carnis nostræ pigrities, etiam hæc comminatio nos pungat: atque vbi didicerimus crimen hoc non fore impunitum, si Christum non amplectimur, dum se nobis offert, vt luctemur cum nostra tarditate. Quicquid sit, videndum est vt osculemur Filium, quemadmodum Psal. 2. nos hortatur. Psal. 2. b 12

PRECATIO.

DA omnipotens Deus, quando nihil abs te omissum est, in quo possemus adiuuari ad fidei nostræ cursum, & ea est nostra pigrities, vt tamen te stimulante vix pedem moueamus: Da inquam, vt melius proficere studeamus in omnibus adiumentis, quæ nobis abs te posita sunt, vt Lex, Prophetæ, vox Ioannis Baptistæ, & tandē doctrina vnigeniti Filii tui nos melius expergefaciat, vt non tantùm festinanter ad ipsum accurramus, sed pergamus etiam constanter in hoc cursu, & perseueremus, donec tandem potiamur & victoria, & palma vocationis nostræ, sicuti pollicitus es æternam hæreditatem repositam esse in cœlis, omnibus qui non deficient, sed expectabunt aduentum magni illius Redemptoris, AMEN.

PRAELECTIONVM OMNIVM IOANNIS CALVINI IN DVODECIM MINORES PROphetas Finis.

τῷ Θεῷ δόξα.

Quid crux cui flexu sinuoso inuoluitur anguis,
Uncáque quid sibi vult anchora iuncta cruci?
Vna velut medicina fuit morientibus anguis
Æreus impositus Mose iubente cruci:
Sic parit æternam Christi crux vna salutem,
Iactatósque malis anchora sola fouet.

INDEX EORUM QUÆ IN HIS COMMENTARIIS PRÆTER CAETERA EXPLICANTUR, SERVATO PROphetarum ordine.

Prior numerus caput, posterior versum indicat.

Yy.

Chaldæ-

E

F

Hypocritæ

sion

FINIS PRIORIS INDICIS.

INDEX ALTER LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE CVM VETERIS TVM NOVI INSTRVMENTI, QVAE IN HIS COMMENTARIIS *ab Authore citantur, & aptè ad institutum accommodantur.*

Exo-

Exodus.

Leuiticus.

Iosue.

Iudices.

Viri

AA.

i.a.ii

Et re-

Ieremias.

Thren.

Ezechiel.

Daniel.

Ecclesiasticus.

Machab.

Matthæus.

Lucas.

FINIS INDICIS.

ANIMADVERTENDA ET CORRIGENDA.

Prior numerus,paginam:alter,lineam indicat.

Pagina 6.li.39, peperit. 42.1,quemadmodum Eſaias dicit eſſe quaſi plauſtrum iniquitatem. 53.46, Deuter.6. & aliis locis. 62.24, Eſaias dicit. 70.53,*Dicebat Christo Martha, Domine iam fœtet,quatriduanus eſt.* Putabat. 71.45, dicit Eſaias,*non Ieremias* 122.39,ſuſtulit Ioſias,*non Ezechias*. 187.12,ſuis ambulabit *dele non*. & 29,ſic etiam.& 39,indiceretur. 197.9,intermedius. 201.30,hic ſpecialis. 204.52. Nume.duodecimo.*pro* 13. 205.4.præſtiterit. 206.12,ſed particula. 214.39,in ipſum competere. 216.10,*repone* Indos *pro* Iudæos. 217. 22,*post* dicat, *adde*. Ego ſum fortis,hoc eſt, 220.14, omnes promiſsiones. 223.30, exponerem. 230.12, & conſueto. 231.53, 2.ad Rom. 237.37,Quaſi Deus. 240.5,præfractis. 245 18,poterant.*ibidem* 53,permittere. 256.48,quarti capitis. 260.15,tranſeat quaſi ignis.261.28,conuertit in manè tenebras. 367.24,ſumamus ergo *ibidem* 34,viis erit. 268.32,ei viſus. 276 38,appropinquent. 286.36, interdum ignis p.us. 289.13,obtendunt? 291.2,ergo,vade, & 36,Quis loquitur, & 47,Hic tantum. 293 17, Sicomoros. 294.54,quum perperam. 295.5,vel aperta. 296.49,facere. 298 17,non nimis. 299.26,Videmus, & 55,exundatione. 300.54,accerſerent. 304.39, Nume.duodecimo. & 43,Hebræi vocant. 310.58,tenere. 318.54,dicit Aſſyrios & Chal. 319.6, momento 323.53.*pro* qualis *pone* generalis. 324.11,hoc bibere. 328.52,per ma. *ibidem* Nineuem. 330.50,fugiſſe præſentiam. 332.51,Peruerſe. 395 6,apud Ezechielem. *& ſcribe in marg*. Ezech.3.b. 8.9. 410 3,apud Ieſa.9.cap. 540.48, כחש. *ibidem* 49, *pro* murium *repone* mortarium. 560 19, apud Ieſaiam,*non Ierem. & in marg. ſcribe* Eſai.5 a.4. 569.7,diligat. 607.27,Ieſa.28. 623.2,docet II cap. 624.38,*repone* cap.28. 721.25, *pro* Chriſtus *ſcribe* Ioannes Baptiſta, *& etiam* 738.3. 722.7,*ſcribe* 12.cap. 766.9,*ſcribe* 2.ad Epheſ.

Adde in fine Prælectionum in Hoſeam. Hic in prima editione inſerta fuit precatio, quia ſolus Hoſeas tunc in lucem prodibat. Monitos tamen lectores voluimus, eadem lectione D.Caluinum exorſum fuiſſe interpretationem Ioelis. ita quod proximè ſequetur appendix erit vltimæ lectionis in Hoſeam.